

4° M 206 (2,V,1)

Hanovre

Anonyme ou Collectif

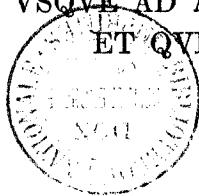
Monumenta Germaniae historica

Formulae merowingici et Karolini aevi

4° M
206

MONVMENTA GERMANIAE HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMUM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

LEGVM SECTIO V. FORMVLAE.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.
MDCCCLXXXVI.

FORMVLAE
MEROWINGICI ET KAROLINI
AEVI.

ORDINES IVDICIORVM DEI.

EDIDIT

KAROLVS ZEVMER.

IN SVNT III TABVLAE.

4° M
206
(2, V1)

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCLXXXVI.

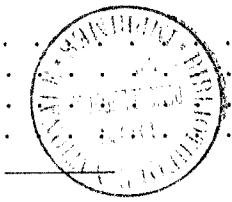

HOC VOLUMINE CONTINENTUR:

	Pagg.
Praefatio	VII.
Ordo editionum	IX.
I. Formulae Andecavenses	1.
II. Formulae Arvernenses	26.
III. Marculfi Formulae	32.
Supplementum Marculfi	107.
Additamenta e codicibus Marculfi	110.
IV. Formulae Marculfinae aevi Karolini	113.
V. Formulae Turonenses vulgo Sirmondicae dictae	128.
Additamenta e codicibus Formularum Turonensium	159.
Appendix	162.
VI. Formulae Bituricenses	166.
Appendix	179.
VII. Formulae Senonenses	182.
Cartae Senonicae	185.
Appendix	208.
Formulae Senonenses recentiores 1—18	211.
19. 20	723.
Additamentum e codice Formularum Senonensium	220.
VIII. Formularum Pithoei fragmenta	596.
IX. Formulae Salicae Bignoniana	227.
X. Formulae Salicae Merkeliana	239.
Appendix. Formulae Parisenses	263.
XI. Formulae Salicae Lindenbrogiana	265.
Additamenta	282.
XII. Formulae Imperiales e curia Ludovici Pii	285.
Additamentum	327.
XIII. Formulae Alsatica	329.
1. Formulae Morbacenses	329.
2. Formulae Argentinenses	337.
XIV. Formulae Augienses	339.
Collectio A	342.
Collectio B. 1—43	347.
44—46	724.
Collectio C. Formulae epistolares Augienses	364.
XV. Formulae Sangallenses	378.
1. Formulae Sangallenses miscellaneae	378.
2. Collectio Sangallensis Salomonis III. tempore conscripta	390.
Additamenta e codicibus Collectionis Sangallensis	433.
XVI. Formulae Salzburgenses	438.

	Pagg.
XVII. Collectio Pataviensis	456.
XVIII. Formularum codicis S. Emmerami fragmenta	461.
XIX. Collectio Flaviniacensis	469.
Additamenta Collectionis Flaviniacensis	489.
XX. Formulae Collectionis S. Dionysii	493.
XXI. Formulae codicis Laudunensis	512.
XXII. Formularum epistolarium collectiones minores	521.
I. E codice Parisiensi Lat. 528	521.
II. Collectio codicis Havniensis 1943	522.
III. Indicularius Thiathildis	525.
IV. E codice Parisiensi Lat. 13090	528.
V. E codice Parisiensi Lat. 4841	530.
Additamentum	532.
XXIII. Formulae extravagantes	533.
I. Formulae negotiorum civilium 1—26	533.
27	725.
II. Formulae ecclesiasticae	549.
XXIV. Formulae Visigothicae	572.
<hr/>	
Ordines Iudiciorum Dei	599.
A. Ordines, Benedictiones, Exorcismi ad singulas probationes spectantes	604.
B. Collectiones iudiciorum Dei I—XVIII	638.
Singula capita, quae saepius occurunt	694.
Missa iudicii	707.
Psalmorum versus	709.
Appendix (I—IV. Ordines Anglicani. V. Ex libro iuris Polonici).	710.
<hr/>	
Addenda et corrigenda	726.
Index nominum	727.
Index rerum et verborum	735.
Glossarium linguarum vernacularum	782.

Tabulae: I. ad p. 34. II. ad p. 1. III. ad p. 672.

Priore formularum parte (pagg. 1—328) iam anno 1882. edita, nunc etiam altera eaque maiore absoluta, opus perfectum offerimus.

Cum ipsis instrumentorum epistolarumque formulis etiam iudiciorum Dei ordines adderentur, hoc volumine eadem fere omnia, quae Eugenii de Rozière corpus formularum, antehac longe plenissimum praestantissimumque, continet, collegimus, quibusdam tamen capitibus, quippe quae minus in hanc syllogen convenirent, omissis. Nova quae addita sint, ex tabulis praemissis facile cognoscentur. Integras quidem collectiones ineditas vix reliquit E. de Rozière; nam omnes, quas aut ipse aut alii viri docti nostro bibliothecarum thesauros perscrutati, ut puta G. H. Pertz, J. M. Pardessus, L. Bethmann, E. Dümmler, H. Knust, J. Merkel, L. Rockinger aliique repererant, corpori formularum inseruit. Attamen non solum singula capita nonnulla, sed etiam praestantissimarum duarum collectionum reliquias, fragmenta scilicet Formularum Pithoei et codicis S. Emmerami addere potui. Etiam formulas Visigothicas, quas ille seclusit, omittere nolui. Neque vero paucae collectiones nunc

*primum ea forma et ratione, qua sive primitus scriptae, sive in codicibus nobis traditae sunt, publici iuris fiunt. Id enim potissimum inter editionem istam et nostram interest, ut ibi, collectionibus dissolutis, singula capita secundum rerum, ad quas spectant, ordinem digesta sint, nostra vero collectiones quam maxime integras et originarias praebeat. Formulas autem singillatim traditas sub titulo *Extravagantium* comprehendendi.*

Singulis corporibus capitibusve praefatiunculae praecedunt, quae et originem indolemque formularum et fontes editionis nostrae demonstrent. Quae vero de Formularum Andecavensium et Arvernensium tempore, ex incertissimis quidem indiciis colligendo, disserui, ita corrigenda videntur, ut ad calcem voluminis inter Addenda monui.

*Reliquum est officium gratissimum, gratiam scilicet agendi omnibus viris doctis, qui de hac editione adornanda meriti sunt. Gratias debo summas bibliothecarum publicarum, externarum internarumque, praefectis, qui, ut codices pretiosissimi seu huc mitterentur seu a sociis nostris aliisque viris doctis in rem praesentem accendentibus exscriberentur, summa liberalitate cesserunt. Haud minorem gratiam debo praesidi societatis, V. I. G. Waitz, cuius auspiciis hoc opus adire et perficere me licuisse usque gratulor. Alii etiam viri doctissimi, praesertim: H. Brunner, E. Dümmler, H. Grauert, A. de Jaksch, W. Meyer (*Monacensis*), E. Mühlbacher, L. Rockinger, W. Scherer, W. Schmitz, Edw. Schroeder, alii alio modo, seu consilio, seu opera me adiuvantes, de hac editione optime meriti sunt. Quibus omnibus grates nunc ago semperque habebo quam maximas.*

*Dabam Berolini
mense Aprili 1886.*

K. ZEUMER.

ORDO EDITIONUM.

His compenditis usi sumus in allegandis collectionibus editionis nostrae: And. = Formulae Andecavenses. Arg. = Formulae Argentinienses. Arv. = Formulae Arvernenses. Aug. = Formulae Augienses. Big. = Formulae Salicae Bignoniana. Bit. = Formulae Bituricenses. S. Dion. = Collectio S. Dionysii. S. Enn. = Fragmenta codicis S. Emmeram. Extr. = Formulae Extravagantes. Flav. = Collectio Flaviniacensis. Form. epp. = Formularum epistolarium collectiones minores. Imp. = Formulae Imperiales. Land. = Formulae codicis Laudunensis. Lind. = Formulae Salicae Lindenbrogianae. Marc. = Marculfi formulae. Marc. Kar. = Formulae Marculfiniae aevi Karolini. Merk. = Formulae Salicae Merkelianae. Morb. = Formulae Morbacenses. Par. = Formulae Parisienses. Pat. = Collectio Pataviensis. Pith. = Fragmenta formularum Pithoei. Salzb. = Formulae Salzburgenses. Sang. = Formulae Sangallenses miscellaneae. C. Sang. = Collectio Sangallenensis. Sen. = Cartae Senonicæ. Sen. rec. = Formulae Senonenses recentiores. Tur. = Formulae Turonenses. Vis. = Formulae Visigothicae. — A 1 etc. B I, 1 etc. ad Ordines iudiciorum Dei spectant. I. D. App. = Ordinum iudiciorum Dei Appendix.

ORDO EDITIONIS EUGENII DE ROZIÈRE.

Praefatio	= Marculfi praefatio.	21	= Imp. 28.	Praecepta de rebus redditis.
Formulae ad ius publicum spectantes.		22	= Imp. 13.	40 = Imp. 8.
Saeramenta fidelitatis.		23	= Sen. 35.	41 = Imp. 49.
1 = Mare. I, 40.		24	= Imp. 29 a. b.	Securitas.
2--6 desunt.		25	= Imp. 15.	42 = Marc. I, 32.
Carta de dueatu.		26	= Imp. 43.	Formulae ad ius privatum spectantes.
7 = Marc. I, 8. Marc. Kar. 15.				Commendatio.
Carta de antrustione.		27	= Imp. 30.	43 = Tur. 43.
8 = Marc. I, 18.		28	= Imp. 31.	Obnoxiationes.
Cartae de mundeburde.		29	= Imp. 52.	44 = Tur. 10.
9 = Marc. I, 24.		30	= Imp. 37.	45 = And. 19.
10 = Marc. Add. 2. Flav. 69.		31	= Sen. 36.	46 = And. 25.
11 = Sen. 28.				47 = Sen. 4.
12 = Imp. 32.		32	= Marc. Add. 3. Flav. 48.	48 = And. 2.
13 = Imp. 41.		32bis	= Marc. Suppl. 1.	49 = And. 3.
14 = Imp. 48.		33	= Imp. 22.	50 = Sen. App. 6.
15 = Imp. 55.		34	= Imp. 24.	51 = Arv. 5.
Immunitates.		35	= Imp. 20.	52 = Marc. II, 28. Merk. 26.
16 = Marc. I, 3. Marc. Kar. 30.		36	= Imp. 19.	Accedunt: Pith. 77. Vis. 32. Epistolæ collectionis.
17 = Imp. 11.				53 = And. 49.
18 = Imp. 12.				54 = Tur. 11.
19 = Imp. 4.		37	= Merk. 41.	Manumissiones per denarium.
Confirmationes immunitatum.		38	= Sen. 49.	
20 = Marc. I, 4. Marc. Kar. 31.		39	= Pat. 3.	55 = Sen. 12.

LL. Form.

B

56 == Big. 1.		Accedunt: Arg. 1. Vis. 1	129 == Marc. II, 17.
57 == Marc. I, 22. Marc. Kar. 27.		—6; rubr. Tur. 35. 36.—	130 == Sen. App. 1 a.
58 == Merk. 40.		Arg. 2. Extr. I, 26.	131 == Tur. 22.
59 == Pat. 7.		Manumissiones post decessum.	132 == Marc. II, 10.
60 == Imp. 1.		98 == And. 23.	133 == Lind. 12.
61 == C. Sang. Add. 2.		99 == Marc. II, 33. Sen. App. 4.	134 == Merk. 24.
Manumissiones in ecclesiis.		Redemptionale.	135 == Sen. 45.
62 == Bit. 9.		100 == Sen. 43.	136 == Marc. II, 12.
63 == Sen. App. 2. 3.		Epistolae concileaturiae.	136 ^{bis} == Merk. 23.
64 == Arv. 3.		101 == Merk. 31.	137 == Sen. 42. S. Emm. I, 7.
65 == Tur. 12.		102 == Morb. 18.	Accedunt: Pith. 46. S. Emm. I, 5 (?). Vis. 21. 22. 26.
66 == Extr. I, 18.		103 == Aug. B 41.	Donationes regum.
67 == Aug. B 34.		104 == And. 59.	138 == Marc. I, 14 a.
68 == Aug. B 21.		105 == Sen. 6.	139 == Marc. I, 14 b.
69 == Extr. I, 19.		106 == Morb. 19.	140 == Imp. 10.
Manumissiones ad gradus ecclesiasticos.		107 == Marc. II, 29.	141 == Imp. 44.
70 == Extr. I, 2.		108 == Lind. 20. S. Emm. II, 23.	142 == Imp. 2.
71 == Sen. rec. 9.		109 == Big. 11.	143 == Imp. 27.
72 == Imp. 33. Merk. 44.		Libelli repudii.	144 == Pat. 4.
72 ^{bis} == Extr. I, 17.		110 == Tur. 19.	145 == Marc. I, 14 c.
73 cf. Imp. 33.		111 == Marc. II, 30.	146 == Imp. 26.
74 == Extr. I, 16.		112 == Sen. 47.	Accedunt: Vis. 9. 10.
75 == Laud. 14.		113 == Merk. 18.	Donationes cum immunitate.
76 == Imp. 35.		114 == And. 57.	147 == Marc. I, 14 d. Marc. Kar. 23.
77 == C. Sang. 17.		Adoptiones.	148 == Marc. I, 15. Marc. Kar. 24.
Accedit: Imp. Add. 2.		115 == Tur. 23.	149 == C. Sang. 2.
Manumissio in albis.		116 cf. Marc. II, 13. et Tur. 23.	150 == C. Sang. Add. 3.
78 == Merk. 43.		117 == Marc. II, 13. Merk. 45.	Confirmationes.
Manumissiones per epistolam.		118 == Lind. 18. S. Emm. II, 21.	151 == Marc. I, 31.
79 == Marc. I, 39.		119 == Tur. 24.	152 == Marc. I, 17. Marc. Kar. 26.
80 == Marc. II, 52.		Accedit:	153 == Morb. 26.
81 == Merk. 13 a.		Cartula mancipacionis.	154 == Marc. I, 16. Marc. Kar. 25.
82 == Lind. 10.		Vis. 34.	155 == Imp. 18.
83 == Marc. II, 32. Aug. B 18.		Praeceptum de aquae ductu.	156 == Imp. 39.
84 == Sen. 1.		120 == Imp. 47.	157 == Imp. 16.
85 == Merk. 13 b.		Praeceptum de hereditate liber-	158 == Marc. I, 35.
86 == Arv. 4.		torum.	Accedit: Imp. 45.
87 == Aug. B 42.		121 == Imp. 38.	Donationes privatorum.
88 == Sang. 6.		Pacta inter parentes.	159 == Lind. 6.
89 == Lind. 9. S. Emm. II, 9.		122 == Tur. 25.	160 == Tur. 4.
90 == And. 20.		123 == Sen. 29.	161 == Mar. II, 36.
91 == Big. 2.		124 == Marc. II, 14.	162 == Big. 17.
92 == Bit. 8.		124 ^{bis} == Merk. 21.	163 == Arv. 6.
93 == Marc. II, 34. Aug. B 20.		125 == And. 55.	164 == And. 56.
94 == C. Sang. 16.		126 == Big. 19.	165 == Aug. B 35.
95 == Lind. 11.		127 == Marc. I, 20.	
96 == Merk. 14.		Accedit: Vis. 33.	
97 == Extr. I, 20.		Testamenta seu hereditoriae.	
		128 == Flav. 8.	

Accedunt: Vis. 30. 31.	209 = Aug. A 15.	247 = And. 41.
Donationes parentum in filios.	210 = Aug. A 16.	248 = Marc. II, 7. Aug. B 26.
166 = Tur. 21.	211 = Aug. A 17.	249 = Marc. II, 8. Aug. B 27.
167 = Marc. II, 11.	Accedunt: S. Emm. II, 17.	250 = Lind. Add. 1.
168 = Merk. 25.	Extr. I, 21. 22. Vis. 7. 8.	251 = Lind. 18.
169 = Sen. 23.	Pith. 108 (?).	252 = Merk. 16.
170 = Big. 10.	Donationes post obitum.	253 = Marc. I, 12.
171 = And. 37.	212 = Tur. 1 b. Merk. 4 a.	254 = And. 35.
172 = Lind. 14.	213 = Marc. II, 6.	Accedunt: Pith. 38. Vis. 23.
173 = And. 36.	214 = Tur. 37.	Traditiones.
174 = Big. 12.	215 = Marc. II, 3. Aug. A 13.	255 = Sen. 34.
Accedit: Vis. 29.	216 = Marc. I, 13.	256 = Flav. Add. 2.
Prologi donationum ad loca sanctorum.	217 = Salzb. 4.	256 ^{bis} = Flav. Add. 6.
175 = Marc. II, 2. Aug. A. 12.	218 = Salzb. 5.	257 = Tur. 15.
176 = Marc. Add. 1 a.	Libelli dotis.	258 = Tur. App. 3.
177 = Marc. Add. 1 c.	219 = Tur. App. 2.	Accedit: S. Emm. I, 4.
178 = Marc. Add. 1 d.	220 = Tur. 14.	Gesta.
179 = Marc. Add. 1 e.	221 = Bit. 15 a.	259, §. 1 = Marc. II, 37.
180 = Tur. 1 a.	222 = And. 1 c.	259, §. 2. 3 = Marc. II, 38.
181 = Merk. 4 b.	223 = Marc. II, 15.	260 = And. 1 a. b.
182 = Aug. A 1. B 28.	223 ^{bis} = Merk. 17.	261, §. 1 = Sen. App. 1 c.
183 = Aug. A 2. B 29.	224 = Sen. 25.	261, §. 2 = Sen. App. 1 b.
184 = Aug. A 3. B 30.	225 = Extr. I, 11.	261, §. 3 = Sen. App. 1 d.
185 = Aug. A 4. B 31.	226 = And. 54.	262, §. 1 = Bit. 15 c.
186 = Aug. A 5. B 32.	227 = And. 40.	262, §. 2 = Bit. 15 b.
187 = Aug. A 6.	228 = Lind. 7.	262, §. 3 = Bit. 15 d.
188 = Aug. A 7.	229 = Merk. 15.	263, §. 1 = Tur. 3.
189 = Aug. A 8.	230 = Big. 6.	263, §. 2 = Tur. 2.
190 = Aug. A 9.	231 deest.	263 ^{bis} , §. 1 = Tur. Add. 5.
191 = Aug. A 10.	232 = And. 34.	Flav. 10.
192 = Aug. A 11. B 33.	233 = Sang. 19.	263 ^{bis} , §. 2 = Tur. Add. 4.
193 = Marc. Add. 1 b.	234 = C. Sang. 18.	Flav. 9.
Donationes ad loca sanctorum.	235 = Aug. B 24.	264, §. 1 = Sen. 39.
194 = Merk. 1.	236 = Aug. B 25.	264, §. 2 = Sen. 40.
195 = Tur. Add. 1.	237 = Sang. 13.	265 = Bit. 6.
196 = Flav. Add. 1.	238 = C. Sang. 12.	266 = Bit. 3.
197 = And. 46.	Add. p. 329 = Sang. 18.	Accedit: Vis. 25.
198 = Sen. 41. S. Emm. I, 6.	239 = Sang. 16.	Venditiones.
199 = Aug. B 1.	240 = Sang. 12.	267 = Tur. 5.
200 = Lind. 1.	Accedunt: Pith. 55. 57. 60.	Add. p. 331 = And. 4.
201 = Lind. Add. 2. S. Emm. II, 15.	Aug. B 46. Extr. I, 9. 10. 12—15. Vis. 14—20.	268 = Marc. II, 19.
202 = Lind. Add. 3. S. Emm. II, 16.	Cartae compositionales.	269 = Sen. 2.
203 = Flav. 7.	241 = Tur. 16.	270 = Tur. Add. 2.
204 = Big. 18.	242 = Lind. 16.	271 = Merk. 9.
205 = Merk. 3.	243 = Marc. II, 16.	272 = Merk. 10.
206 = Merk. 2.	244 = Merk. 19.	273 = Lind. 8. S. Emm. II, 8.
207 = Aug. B 36.	Donationes inter virum et uxorem.	274 = Big. 4.
208 = Aug. A 14.	245 = Tur. 17.	275 = Marc. II, 20.
	246 = Tur. 18.	276 = Tur. 42.
		277 = And. 27.

278 = Merk. 11.	Confirmationes commutationum.	348, §. 2 = Aug. B 5.
279 = Tur. 8.	317 = Imp. 3.	349, §. 1 = Merk. 36.
280 = And. 21.	318 = Pat. 5.	349, §. 2 = Merk. 37.
281 = Marc. II, 21.	Accedit: Imp. Add. 1.	350, §. 1 = Aug. B 6.
282 = Aug. B 13.	Precariae.	350, §. 2 = Aug. B 7.
283 = Aug. B 39.	319 = Tur. 7.	351 = Aug. B 37.
	320 = Flav. Add. 4.	352, §. 1 = Aug. B 14.
Accedunt: Pith. 96. 191. Vis. 12. 13.	321, §. 1 = Merk. 5.	352, §. 2 = Aug. B 15.
Confirmationes venditionum.	321, §. 2 = Merk. 6.	352, §. 3 = Aug. B 16.
284 = Marc. Suppl. 2. Marc. Kar. 28.	322 = And. 7.	353 = Aug. B 17.
285 = Imp. 34.	323 = Par. 1.	354 = Aug. B 8.
Traditiones.	324 = Bit. 2.	355 = Imp. 21.
286 = Sen. 7.	325 = Marc. II, 41.	356 = C. Sang. 15.
287 = Sen. 8.	326 = Merk. 33.	357 = Aug. B 11.
288 = Sen. App. 5.	327 = Tur. Add. 3.	358 = And. 58.
289 = Extr. I, 23.	328, §. 1 = Marc. II, 39.	359, §. 1. 2 = C. Sang. 6 a. b.
Venditiones servorum.	328, §. 2 = Marc. II, 40.	359, §. 3 = C. Sang. 7.
290 = Marc. II, 22.	329, §. 1 = Merk. 34.	360 = Aug. B 12.
291 = Tur. 9.	329, §. 2 = Merk. 35.	361, §. 1 = Sang. 22.
292 = Lind. 15.	330, §. 1 = Sang. 14.	361, §. 2 = Sang. 23.
293 = And. 9.	330, §. 2 = Sang. 15.	362 = Aug. B 9.
294 = Merk. 12.	331, §. 1 = Lind. 2.	363 = Aug. B 10.
295 = Big. 3.	331, §. 2 = Lind. 3.	364 = C. Sang. 21.
296 = Big. 5.	332 = Tur. 6.	365, §. 1 = Sang. 2.
297 = Sen. 9.	333 = Aug. A 18.	365, §. 2 = Sang. 3.
Accedit: Vis. 11.	334 = Aug. A 19.	366, §. 1 = C. Sang. Add. 4.
Commutationes.	335 = Aug. A 20.	366, §. 2 = C. Sang. Add. 5.
298 = Marc. I, 30.	336 = Merk. 22.	367, §. 1 = C. Sang. 8.
299 = Imp. 36.	337 = Marc. II, 9.	367, §. 2 = C. Sang. 9.
300 = Imp. 42.	338, §. 1 = C. Sang. 13.	Accedunt: Form. Sen. rec. 19. 20. Pith. 23. 25. 28. 30. 36. Aug. B 44. 45. Vis. 36. 37. Extr. I, 25. 27. — S. Emm. I, 8. Extr. I, 24.
301 = C. Sang. 5.	338, §. 2 = C. Sang. 14.	Cautiones.
302 = Tur. 26.	339, §. 1 = Sen. 31.	368 = Marc. II, 25.
303 = Merk. 20.	339, §. 2 = Sen. 32.	369 = And. 60.
304 = Marc. II, 23.	339, §. 3 = Sen. 33.	370 = Marc. II, 26.
305 = Marc. II, 24.	340, §. 1 = Sen. 14.	371 = And. 38.
306 = Lind. 5.	340, §. 2 = Sen. 15.	372 = Sen. 3.
307 = Sen. 5.	340, §. 3 = Sen. 16.	373 = Marc. II, 27.
308 = And. 8.	341 = Flav. Add. 3.	374 = Sen. 48.
309 = Big. 15.	342, §. 1 = Big. 20.	375 = And. 22.
310 = Bit. 1.	342, §. 2 = Big. 21.	376 = Tur. 13.
311 = Aug. B 38.	342, §. 3 = Big. 22.	377 = Tur. App. 1.
312 = Sang. 20. C. Sang. 19.	343, §. 1 = Merk. 7.	Accedunt: Vis. 38. 44.
313 = Sang. 11.	343, §. 2 = Merk. 8.	Evacuatoriae.
314 = Sang. 4.	344 = Tur. 34.	378 = Tur. 44.
315 = C. Sang. 11.	345, §. 1 = Marc. II, 4.	379 = Marc. II, 35.
316 = Imp. 54; cf. p. 287.	345, §. 2 = Marc. II, 5.	380 = Sen. 24.
Accedunt: Arg. 3. Vis. 27. 28.	346 = Lind. 4.	381 = And. 18.
	347, §. 1 = Aug. B 2.	
	347, §. 2 = Aug. B 3.	
	348, §. 1 = Aug. B 4.	

382 = And. 17.	423 = Marc. Kar. 21.	464 = Big. 27. Pith. 75.
383 = Bit. 4. Mandata.	424 = Marc. Kar. 1. 425 = Flav. 117 c. 426 = Morb. 17. 427 = Sen. 27. 428 = Sen. 30. 429 = Pat. 2. 430 = Salzb. 57. Acedunt: Sang. 1. Form. epp. I, 2. 3. Indiculi commonitorii.	465 = Tur. 32. 466 = Sen. 51. 467 = Lind. 19. S. Emm. II, 22. 468 = Big. 8; cf. Merk. 39. 469 = Big. 9. 470 = Sen. 11. 471 = Merk. 38. 472 = Sen. rec. 3. 473, §. 1 = And. 47. 473, §. 2 = And. 53. 474 = Aug. B 40. 475 = Sang. 10. 476 = Aug. B 22. 477 = Sen. rec. 6. 478 = Tur. 41. 479 = Sen. rec. 2. 480 = Sen. rec. 5. 481 = Merk. 28. 482 = And. 10. 483 = Lind. 21. S. Emm. II, 24. 484, §. 1 = Tur. 39. 484, §. 2 = Tur. 40. 485 = Sen. 21. 486 = Merk. 27. 487 = And. 28. 488 = And. 30. 489 = And. 29. 490 = And. 16. 491, §. 1 = Tur. 30. 491, §. 2 = Tur. 31. 492 = Sen. 17. 493 = And. 50. 494 = Sen. 22. 495 = And. 5. 496 = And. 15. 497 = And. 24. 498 = Sen. rec. 1. 499 = Merk. 30. 500 = And. 14. 501 = And. 13. 502 = Big. 13. 502 ^{bis} = Merk. 42. Acedunt: S. Emm. I, 1. 2. 3. 9. Vis. 40. — Vis. 39. Securitates.
384 = Arv. 2. 385 = Tur. 20. 386 = Tur. App. 4. 387 = Sen. 13. 388 = And. 52. 389 = Tur. 45. 390 = Sen. rec. 10. 391 = Sen. 50. 392 = Marc. I, 21. 393 = Marc. I, 36. 394 = Marc. II, 31. 395 = And. 48. 396 = And. 51. Acedunt: Vis. 41. 42. 43. Pactiones.	431 = Marc. I, 26. 432 = Marc. Kar. 18. 433 = Marc. I, 29. 434 = Marc. I, 27. 435 = Marc. I, 28. 436 = Sen. 18. 437 = Extr. I, 7. 438 = Extr. I, 3. Inscriptiones.	503 = And. 5. 504 = And. 43. 505 = And. 42. 506 = And. 39. 507 = And. 6.
397 = Sang. 21. C. Sang. 20. 398 = Sang. 5. 399 = And. 45. 400 = Aug. B 23. 401 = Sang. 9. 402 = C. Sang. 10. Apennes.	439 = Extr. I, 5. 440 = Tur. 29. 440 ^{bis} = Extr. I, 4. 441 = Extr. I, 6. Acedit: Vis. 35. Iudicia regum.	442 = Marc. I, 25. 443 = Sen. 26. 444 = Marc. I, 37. 445 = Tur. 33. 446 = Imp. 53. 447 = Imp. 5. 448 = Imp. 51. 449 = Imp. 14. 450 = Imp. 9. 451 = Imp. 46. 452 = Imp. 50. 453 = Marc. I, 38. 454 = Tur. Add. 6. Flav. 40. 455 = Marc. I, 23. Iudicia missorum, comitum etc.
403 = Arv. 1. 404 = Bit. 7. 405 = And. 33. 406 = And. 31. 407 = And. 32. 408 = Tur. 28. 409 = Sen. 38. 410 = Tur. Add. 7. 411 = Sen. 46. 412 = Marc. I, 34. 412 ^{bis} = Marc. Kar. 19. 413 = Marc. I, 33. 413 ^{bis} = Marc. Kar. 22. 414 = Tur. 27. 415 = Imp. 23. 416 = Imp. 17. Formulae ad iudiciorum ordinem spectantes.	456 = Sen. 10. 457 = And. 12. 458 = Sen. rec. 4. 459 = Sen. 20. 460 = Big. 7. 460 ^{bis} = Merk. 32. 461 = Sen. rec. 7. 462 = Merk. 29. 463 = Big. 14.	498 = Sen. rec. 1. 499 = Merk. 30. 500 = And. 14. 501 = And. 13. 502 = Big. 13. 502 ^{bis} = Merk. 42. Acedunt: S. Emm. I, 1. 2. 3. 9. Vis. 40. — Vis. 39. Securitates.
417 = Morb. 5. 418 = Morb. 4. 419 = Bit. 14. 420 = Sen. 44. 421 = Aug. C 6. 422 = Aug. C 5.		503 = And. 5. 504 = And. 43. 505 = And. 42. 506 = And. 39. 507 = And. 6.

508 = And. 44.	Presbyterorum institutio.	588 = I. D. App. II.
509 = And. 26.	551 = Bit. 5.	584 = B XVI, 2.
510 = Tur. 38.	552 = Merk. 57.	585 = B VI, 1.
511 = Marc. II, 18.	553 = Merk. 54.	586 = B IX, 3.
Accedit: Extr. I, 8.	554 = Extr. II, 10.	Add. p. 347 cf. A 18.
Formulae ad ius canonicium et ritus ecclesiasticos spectantes.	Add. p. 344 = Form. epp. IV, 1.	587 = B XII, 1.
Episcoporum electio.	Monachorum petitiones et pro-missiones.	588 = B III, 1.
512 = Extr. II, 2.	555, §. 1 = Extr. II, 31.	589 = B X, 4.
513 = Extr. II, 5.	555, §. 2 = Extr. II, 30.	590 = B I, 2.
Add. p. 340 = Extr. II, 3.	556 = Flav. 42.	591 = A 19.
514 = Extr. II, 4.	556 ^{bis} = Extr. II, 28.	592 = A 17.
515 = Marc. I, 7.	557 = Extr. II, 29. et Add. p. 345.	593 = A 20.
515 ^{bis} = Marc. Kar. 12.	558 = Extr. II, 33.	594 = A 15. B XVIII, 1.
516 = Marc. Suppl. 6. Marc. Kar. 14.	559 = Extr. II, 32.	Accedunt: A 14. 16. 18. 21—25. B I, 5. II, 2. IV, 2. 3. V, 2. 3. VII, 4. VIII, 1. 2. IX, 1. XIII, 1. XV, 3. XVII, 4. I. D. App. V, c. 17.
517 = Marc. I, 5.	Accedunt: Vis. 45. 46.	(Iudicia ferri et aquae ferventis).
518 = Marc. I, 6. Marc. Kar. 13.	De monachis fugitivis aut pulsis.	595 = B XVI, 1.
519 = C. Sang. 26.	560 = Flav. Add. 5.	596 = B I, 1.
520 = C. Sang. 1.	561 = Aug. C 16.	597 = A 3 a. B III, 2.
521 = Extr. II, 1.	562 = Morb. 25.	Add. p. 348 = A 10.
Episcoporum benedictio.	563 = Morb. 16.	598 = B X, 1. 2.
522 = Extr. II, 8.	Ecclesiarum fundationes et immunitates.	599 = B XII, 2.
523 deest.	564 = Sen. rec. 12.	600 = I. D. App. I, 2.
524 = Extr. II, 7.	565 = Imp. 40.	601 = I. D. App. III.
Add. p. 341 = Extr. II, 6.	566 = Imp. 25.	602 = B IX, 1.
525 = Extr. II, 9.	567 = Par. 2.	603 = B XIV, 2.
Concilia.	568 = C. Sang. 4.	604 = B VI, 2.
526 = C. Sang. 37.	569 = Pat. 6.	605 = B XVIII, 4.
527 = C. Sang. 38.	570 = Imp. 6.	606 = B X, 5.
528 deest.	571 = Marc. II, 1.	607 = A 8; cf. A 6a—c.
Episcoporum iurisdictio.	572 = Flav. 43.	608 = B IX, 2. X, 3.
529 = Sen. rec. 17.	573 = Flav. 44.	609 = B VI, 3.
530 = Merk. 52.	574 = Marc. I, 1.	610 = B XVI, 1.
531 = Marc. Kar. 32.	575 = Marc. I, 2. Marc. Kar. 29.	611 = B XIV, 3.
532 = Merk. 64.	576 = C. Sang. 3.	612 = A 2b.
533 = C. Sang. 30.	577 = Merk. 61.	612 ^{bis} = A 6 d.
534 = C. Sang. 42.	578 = Merk. 62.	613 = B XVIII, 3.
535 = C. Sang. Add. 1.	Accedunt: S. Dion. 2. 3. 9. Extr. I, 1. Pith. 108 (?).	Accedunt: A 1. 2 a. 5. 7. 9. 11. 12. 13. B I, 6. II, 1. IV, 1. 4. V, 1. 4. VII, 1. 2. VIII, 3. 4. 5. XI, 2. XIII, 2. XV, 1. 2. XVII, 2. 3. I. D. App. V, c. 16.
Accedit: S. Dion. 1.	Abrenuntiatio diaboli.	(Iudicium caldarii pendentis).
Iuramenta in synodo praestita.	579 deest.	A 4.
536—543 desunt.	Ordo poenitentiae.	(Iudicia panis et casei).
Excommunicationes.	580 deest.	614. 615 = B XVI, 3.
544—548 desunt.	Probationum ritus.	616 = B XII, 3.
Canonicorum iuramentum.	(Iudicia aquae frigidae).	
549 deest.	581 = B XIV, 1.	
Praeceptum de clericis.	582 = I. D. App. I, 1.	
550 = Marc. I, 19.		

617 = I. D. App. I, 3.	652 = Tur. Add. 8.	691 = Aug. C 2.
618 = A 30.	653 = Extr. II, 20.	692 = Laud. 11.
618bis = A 31.	654 = Extr. II, 23.	693 = Laud. 12.
619 = A 29.	655 = Extr. II, 24.	694 = Laud. 13.
620 = B X, 6.	Add. p. 359 = Extr. II, 14.	Accedunt: Extr. II, 34. 35.
Add. p. 355 = B III, 3.	Add. p. 359 sq. = Extr. II, 15.	Epistolae.
621 = B III, 4.	Add. p. 360 = Extr. II, 16.	Epistolae ad res publicas spectantes.
622 = B I, 3.	Accedunt: Laud. 15. 16.	695 = C. Sang. 27.
623 = B XVIII, 2.	Extr. II, 13. 17. 19. 21.	696 = Marc. I, 9. Marc. Kar. 16.
Accedunt: A 26 a—d. 27. 32. 33. B II, 3. IV, 5. VII, 3. VIII, 6. XI, 3. XIII, 3. XV, 4. XVII, 1. 5. I. D. App. IV. (Iudicia panis pendentis). A 26 e. 27 c. 28.	656 = Sen. rec. 16. 657 = Merk. 56. 658 = Laud. 17. 659 = Bit. 19. 660 = C. Sang. 24. 661 = C. Sang. 25. 662 = S. Dion. 16. 663 = Marc. II, 48.	697 = Marc. I, 10. 697bis = Marc. Kar. 17. 698 = S. Dion. 18. 699 = Aug. C 7. 700 = S. Dion. 24. 701 = C. Sang. 39. 702 = C. Sang. 40.
B XVII, 6. (Iudicia libri, psalterii).	Litterae communicatoriae. 664 = Marc. II, 46. 665 = Marc. II, 47. 665bis = Marc. Kar. 8. 666 = Marc. II, 50.	Accedunt: S. Dion. 25. Laud. 2. Tractoriae. 703 = Marc. I, 11. Marc. Kar. 20.
624 = B XII, 4. Accedit: A 33.	667 = Sen. rec. 11. Lind. 17. S. Emm. II, 20. 668 = Bit. 13. 669. 670 desunt.	704 = Imp. 7. 705 = Morb. 3. 706 = C. Sang. 33. 707 = C. Sang. 34. 708 = C. Sang. 35.
625 = B 1, 4. Exorcismi.	671 = Bit. App. 9. S. Dion. 21. 672 = Bit. App. 12. 673 = Big. 16. 674 = Salzb. 2. 675 = Marc. II, 49. 676 = S. Dion. 22. Add. p. 361 = Form. epp. IV, 4.	Episololae ad negotia privata spectantes. 709 = C. Sang. 36. 710 = Salzb. 39. 711 = Salzb. 37. 712 = Big. 25. 713 = Salzb. 13. 714 = Marc. Kar. 5. 715 = Merk. 58. 716 = Salzb. 8. 717 = Big. 24. 718 = Merk. 66. 719 = Merk. 58. 720 = Sen. 37.
626—632 desunt. Indicta.	Accedit: Salzb. 1. Brevia mortuorum. 677 = Morb. 12. 678 = Morb. 11. 679 = Morb. 23.	Epistolae commendaticiae. 721 = Aug. B 43. 722 = Marc. II, 51. 723 = Flav. 117a. 724 = Form. epp. II, 5. 725 = Form. epp. II, 6. 726 = Merk. 59. 727 = Merk. 48. 728 = Form. epp. II, 10.
633 = Merk. 63. 634 = C. Sang. 31. 635 = C. Sang. 32. 636 = Merk. 55. Eulogia seu litterae visitationis. 637 = Marc. II, 44. 638 = Marc. II, 45. 639 = Marc. II, 42. 640 = Marc. II, 43. 641 = Marc. Suppl. 3. 641bis = Marc. Kar. 9. 642 = Marc. Suppl. 4. 642bis = Marc. Kar. 11. Litterae formatae seu dimis- soriacae. 643 = Extr. II, 11. 644 = Extr. II, 12. 645 = Extr. II, 20b. 646 = Extr. II, 22. 647 = Sen. rec. 14. 648 = Sen. rec. 15. 649 = Extr. II, 25. 650 = Sang. 17. Add. p. 356 = Extr. II, 27. 651 = Extr. II, 26. Add. p. 357 = Extr. II, 18.	680 = Morb. 7. 681 = Merk. 60. 682 = Laud. 4. 683 deest. 684 = Aug. A 21. 685 = Lind. Add. 4. 686 = Laud. 10. 687 = Laud. 6. 688 = Laud. 7. 689 = Laud. 8. 690 = Laud. 9.	

729 = Morb. 6.	776 = Salzb. 19.	823 = Flav. 117 g.
730 = Salzb. 58. Epistolae deprecatoriae.	777 = Aug. C 15.	824 = Salzb. 15.
731 = Bit. 11.	778 = Aug. C 9.	825 = Bit. 16.
732 = Marc. Kar. 4.	779 = Aug. C 17.	826 = Flav. 117 k.
733 = Salzb. 64.	780 = Laud. 3.	827 = Salzb. 51.
734 = Big. 23.	781 = Salzb. 38.	828 = Salzb. 30.
735 = Merk. 49. 50.	782 = Salzb. 59.	Add. p. 367 = Form. epp. IV, 2.
736 = Flav. 117 f.	783 = Aug. C 22.	Add. p. 368 = Form. epp. V, 2.
737 = Marc. Kar. 3.	784 = Aug. C 10.	829 = Salzb. 12.
738 = Marc. Kar. 6.	785 = Aug. C 24.	830 = Form. epp. II, 7.
739 = Marc. Kar. 7.	786 = Aug. C 13.	831 = Morb. 27.
740 = Morb. 1.	787 = Aug. C 18.	832 = S. Dion. 19.
741 = Morb. 15.	788 = Morb. 2.	833 = Form. epp. III, 6.
742 = Morb. 10.	789 = Morb. 8.	834 = Salzb. 61.
743 = Sen. 49.	790 = Aug. C 8.	835 = Salzb. 50.
Add. p. 362 = Form. epp. V, 5.	791 = Aug. C 20.	836 = Salzb. 55.
744 = Salzb. 66.	792 = Aug. C 4.	837 = S. Dion. 23.
745 = Bit. 18.	793 = Flav. 117 i.	838 = Morb. 20.
746 = Bit. 16.	794 = Salzb. 65.	839 = C. Sang. Add. 6.
747 = Flav. 117 b.	795 = Aug. C 25.	840 = Salzb. 24.
748 = Morb. 9.	796 = C. Sang. 46.	841 = Form. epp. II, 8.
749 = Morb. 13.	797 = C. Sang. 44.	842 = Merk. 47.
750 = Morb. 14.	Add. p. 363 = Form. epp. IV, 3.	Accedunt: Form. Bit. praef. p. 167. 168. Sen. rec. 8.
751 = Salzb. 63. Epistolae variae.	Add. p. 364 = Form. epp. V, 1.	Sang. 50. Salzb. 33—36. 40. 42. 52. 60. Laud. 5. Form. epp. I, 7. Add. p. 532. — Rubricae variarum epp.: S. Emm. III, 24—39.
752 = Aug. C 26.	798 = C. Sang. 41.	Epistolarum particulae.
753 = Form. epp. II, 4.	799 = C. Sang. 43.	843 = Bit. App. 8.
754 = Form. epp. II, 1.	800 = C. Sang. 28.	844 = Bit. App. 10.
755 = Form. epp. II, 2.	801 = Aug. C 1.	845 = Bit. App. 11.
756 = Form. epp. III, 1.	802 = C. Sang. 45.	846 = Bit. 12.
757 = Form. epp. III, 2.	803 = Marc. Kar. 2.	847 = Flav. 117 e.
758 = C. Sang. 29.	804 = C. Sang. 47.	848 = Flav. 117 h.
759 = Bit. 10.	805 = Salzb. 54.	849 = Bit. App. 5.
760 = Form. epp. III, 3.	806 = Sen. rec. 18.	850 = Bit. App. 6.
761 = Form. epp. III, 2.	807 = Salzb. 17.	851 = Bit. App. 3.
762 = Morb. 22.	808 = Salzb. 16.	852 = Bit. App. 7.
763 = Form. epp. III, 4.	809 = Salzb. 9.	853 = Aug. A 22.
764 = Form. epp. III, 5.	Add. p. 365 = Form. epp. V, 3.	854 = Salzb. 7.
765 = S. Dion. 17.	Add. p. 366 = Form. epp. V, 4.	855 = Salzb. 10.
766 = Aug. C 21.	810 = Aug. A 23.	856 = Salzb. 23.
767 = Salzb. 62.	811 = Pat. 1.	857 = Big. 26.
768 = Salzb. 56.	812 = Merk. 65.	858 = Bit. App. 2.
769 = Aug. C 14.	813 = Salzb. 20.	859 = Morb. 24.
770 = Bit. 17.	814 = Flav. 117 d.	860 = Morb. 21.
771 = Aug. C 19.	815 = 799.	861 = S. Dion. 20.
772 = Aug. C 12.	816 = Salzb. 32.	862 = Salzb. 14.
773 = Aug. C 11.	817 = Salzb. 18.	863 = Salzb. 21.
774 = Aug. C 3.	818 = Salzb. 28.	864 = Salzb. 22.
775 = Aug. C 23.	819 = Marc. Kar. 10.	

865 = Salzb. 25.	877 = Salzb. 45.	Omissa.
866 = Salzb. 26.	878 = Salzb. 46.	886 = Merk. 51.
867 = Salzb. 27.	879 = Salzb. 47.	887—891 desunt.
868 = Salzb. 29.	880 = Salzb. 48.	Appendix.
869 = Salzb. 31.	881 = Salzb. 49.	892 = Sen. Add. 1.
870 = Salzb. 43.	Accedunt: Laud. 1. Form.	893 = Sen. Add. 2.
871 = Bit. App. 1.	epp. I, 1. 4. 5. 6.	894 = Sen. Add. 3.
872 = Bit. App. 4.	Epistolarum themata.	895 = Sen. Add. 4.
873 = Merk. 46.	882 = Salzb. 53.	896 = Sen. Add. 5.
874 = Marc. Suppl. 5.	883 = Salzb. 6.	897 = Form. Aug. p. 340.
875 = Salzb. 41.	884 = Salzb. 20.	Accedunt: Form. Bit. p. 167.
876 = Salzb. 44.	885 = Salzb. 50.	168. C. Sang. 48. 49. 50a.

ORDO EDITIONIS BALUZIANAE.

Marculfi monachi formularum libri duo.

Praefatio = Marc. Praef.	II, 2, 1 = Marc. II, 2.	II, 2, 6 = Marc. Add. 1, e.
I, 1 = Marc. I, 1.	II, 2, 2 = Marc. Add. 1 a.	II, 3 = Marc. II, 3.
I, 2 = Marc. I, 2.	II, 2, 3 = Marc. Add. 1 b.	II, 4 = Marc. II, 4.
etc.	II, 2, 4 = Marc. Add. 1 c.	etc.
II, 1 = Marc. II, 1.	II, 2, 5 = Marc. Add. 1 d.	

Appendix Marculfi.

1—7 = Sen. rec. 1—7.	46 = Sen. 38.	51 = Sen. 51.
8—12 = Sen. rec. 9—13.	47 = Sen. 42.	52—55 = Sen. App. 1.
13—38 = Sen. 1—26.	48 = Sen. 43.	56 = Sen. App. 3.
39 = Sen. 29.	49 = Sen. 45.	57. 58 = Sen. App. 5. 6.
40—45 = Sen. 31—36.	50 = Sen. 48.	

Formulae Sirmondiae.

1—34 = Tur. 1—34.	39 = Tur. 38.	44 = Tur. 43.
35 = Tur. 37.	40 = Tur. 39.	45 = Tur. 44.
36 = Tur. Add. 1.	41 = Tur. 40.	46 = Tur. 45.
37 = Tur. Add. 2.	42 = Tur. 41.	
38 = Tur. Add. 3.	43 = Tur. 42.	

Formulae Bignonianae.

1 = Big. 2. 2 = Big. 3. etc.

Formulae Lindenbrogii.

Praefatio = Marc. praef.	11 = Sen. 36.	22 = Sen. 32.
1 = Marc. I, 5.	12 = Marc. Add. 3.	23 = Sen. 33.
2 = Marc. I, 6.	13 = Marc. II, 3.	24 = Sen. 34.
3 = Marc. I, 7.	14 = Tur. 1 b.	25 = Flav. Add. 3.
4 = Marc. Suppl. 6.	15 = Marc. II, 6.	26 = Flav. Add. 4.
5 = Marc. II, 1.	16 = Marc. II, 4.	27 = Marc. II, 5.
6 = Marc. I, 3.	17 = Flav. 7.	28 = Big. 20.
7 = Sen. 35.	18 = Lind. 1.	29 = Big. 21.
8 = Marc. I, 35.	19 = Lind. 3.	30 = Big. 22.
9 = Marc. I, 36.	20 = Lind. 4.	31 = Marc. I, 19.
10 = Sen. 19.	21 = Sen. 31.	32 = Marc. I, 8.

LL. Form.

C

33	= Sen. rec. 11.	83	= Tur. 16.	135	= Marc. II, 28.
34	= Big. 16.	84	= Marc. II, 30.	136	= Sen. 4.
35	= Marc. I, 11.	85	= Marc. II, 29.	137	= Sen. App. 6.
36	= Marc. I, 23.	86	= Sen. 6.	138	= Tur. 11.
37	= Marc. I, 24.	87	= Big. 11.	139	= Marc. II, 23.
38	= Marc. Add. 2.	88	= Lind. 20.	140	= Sen. 5.
39	= Marc. I, 40.	89	= Marc. I, 39.	141	= Big. 15.
40	deest.	90	= Marc. II, 52.	142	= Marc. II, 25.
41	= Marc. I, 30.	91	= Tur. 12.	143	= Marc. II, 26.
42	= Marc. I, 31.	92	= Marc. II, 32.	144	= Marc. II, 27.
43	= Marc. I, 13.	93	= Marc. II, 33.	145	= Sen. 3.
44	= Marc. I, 14 a. b.	94	= Marc. II, 34.	146	= Tur. 13.
45 a	= Marc. I, 14 c.	95	= Sen. 1.	147	= Sen. 48.
45 b	= Marc. I, 14 d.	96	= Lind. 10.	148	= Marc. II, 35.
46	= Marc. I, 17.	97	= Sen. rec. 9.	149	= Sen. 24.
47	= Marc. I, 18.	98	= Sen. App. 3.	150	= Marc. II, 41.
48	= Marc. I, 12.	99	= Sen. 43.	151	= Tur. 4.
49	= Marc. II, 7.	100	= Extr. I, 2.	152	= Lind. 6.
50	= Lind. 13.	101	= Imp. 33.	153	= Sen. 7.
51	= Marc. II, 9.	102	= Sen. 12; cf. Marc. I, 22.	154	= Sen. 8.
52	= Big. 10.	103	= Lind. 9.	155	= Flav. Add. 6.
53	= Big. 12.	104	= Marc. I, 34.	156	= Sen. App. 5.
54	= Tur. 22.	105	= Marc. I, 33.	157	= Marc. I, 38.
55	= Lind. 12.	106	= Sen. 38.	158	= Marc. I, 37.
56	= Marc. II, 11.	107	= Tur. 28.	159	= Sen. 26.
57	= Lind. 14.	108	= Sen. 46.	160	= Sen. 17.
58	= Lind. 18.	109	= Marc. I, 25.	161	= Sen. 9.
59	= Marc. II, 13. et Tur. 23.	110	= Marc. I, 26.	162	= Sen. rec. 6.
60	= Sen. App. 1 a.	111	= Marc. I, 29.	163	= Sen. 20.
61	= Marc. II, 36.	112	= Marc. I, 27.	164	= Sen. rec. 5.
62	= Sen. 42.	113	= Marc. I, 28.	165	= Sen. rec. 1.
63	= Sen. App. 1 b.	114	= Marc. I, 20.	166	= Sen. rec. 2.
64	= Sen. App. 1 c.	115	= Marc. I, 21.	167	= Sen. rec. 4.
65	= Sen. App. 1 d.	116	= Extr. I, 7.	168	= Tur. Add. 6.
66	= Marc. II, 12.	117, 118	= Tur. 29.	169	= Lind. 21.
67	= Marc. II, 14.	119	= Tur. 30.	170	= Sen. rec. 7.
68	= Tur. 25.	120	= Tur. 31.	171	= Marc. Suppl. 2.
69	= Sen. 29.	121	= Marc. II, 18.	172	= Big. 13.
70	= Big. 19.	122	= Sen. 11.	173	= Sen. 21.
71	= Marc. II, 17.	123	= Sen. 51.	174	= Sen. 22.
72	= Flav. 8.	124	= Lind. 19.	175	= Big. 14.
73	= Tur. Add. 4. 5.	125	= Big. 9.	176	= Sen. 18.
74	= Tur. 24.	126	= Marc. I, 32.	177	= Sen. 28.
75	= Lind. 7.	127	= Lind. 8.	178	= Marc. II, 31.
76	= Marc. II, 15.	128	= Marc. II, 19.	179	= Tur. 2.
77	= Sen. 25.	129	= Marc. II, 20.	180	= Tur. 20.
78	= Tur. 14.	130	= Big. 4.	181	= Sen. 13.
79	deest.	131	= Tur. 8.	182	= Sen. rec. 10.
80	= Tur. 15.	132	= Big. 3.	183	= Sen. 50.
81	= Tur. 32.	133	= Marc. II, 22.	184	= Extr. II, 11.
82	= Lind. 16.	134	= Tur. 10.	185	= Sen. rec. 14.

Nova collectio (vulgo Formulae Baluzianae maiores).

1 = Sen. rec. 17.	18 = Flav. 117 b.	35 = Extr. II, 33.
2 = Sen. rec. 18.	19 = Flav. 117 c.	36 = Flav. Add. 5.
3 = Sen. 27.	20 = Flav. 117 d.	37 = Flav. 43.
4 = Sen. 30.	21 = Flav. 117 e.	38 = Flav. 44.
5 = Sen. 28.	22 = Flav. 117 f.	39 = Extr. II, 25.
6 = Sen. 37.	23 = Flav. 117 g.	40 = Extr. II, 26.
7 = Sen. 41.	24 = Flav. 117 h.	41 = Tur. Add. 8.
8 = Sen. 44.	25 = Flav. 117 i.	42 = Extr. II, 20.
9 = Sen. 46.	26 = Flav. 117 k.	43 = Extr. I, 17.
10 = Sen. 49.	27 = Flav. 7.	44 deest.
11 = Sen. Add. 1.	28 = Flav. 8.	45 = Sang. 22.
12 = Sen. Add. 2.	29 = Flav. Add. 1.	46 = Sang. 23.
13 = Sen. Add. 3.	30 = Flav. Add. 2.	47 = Sang. 21.
14 = Sen. Add. 4.	31 = Extr. II, 32.	48 = Sang. 20.
15 = Sen. Add. 5.	32 = Extr. II, 30. 31.	49 = Sang. 19.
16 = Extr. I, 5.	33 = Flav. 42.	
17 = Flav. 117 a.	34 = Extr. II, 29.	

ORDO VARIARUM EDITIONUM.

Formulae Andegavenses. Ed. Mabillon.

1—33 = And. 1—33. 34, 1 = And. 34. 34, 2 = And. 35. 35 = And. 36
36 = And. 37. etc.

Formulae Baluzianae, quae dicuntur minores.

(Numeri in ipsis antiquis editionibus non additi, tamen in usu sunt).

1 = Arv. 1 a.	6 = Arv. 4.	11 = S. Dion. 20.
2 = Arv. 1 b.	7 = Arv. 5.	12 = S. Dion. 21.
3 = Arv. 2 a.	8 = Arv. 6.	13 = S. Dion. 22.
4 = Arv. 2 b.	9 = S. Dion. 16.	14 = S. Dion. 23.
5 = Arv. 3.	10 = S. Dion. 19.	15 = S. Dion. 24.

Formulae editae a Carpentario in Alphabeto Tironiano.

1 = Imp. 40.	19 = Imp. 15.	37 = Imp. 48.
2 = Imp. 26.	20 = Imp. 20.	38 = Imp. 7.
3 = Imp. 19.	21 = Imp. 16.	39 = Imp. 8.
4 = Imp. 28.	22 = Imp. 18.	40 = Imp. 46.
5 = Imp. 22.	23 = Imp. 36.	41 = Imp. 49.
6 = Imp. 21.	24 = Imp. 3.	42 = Imp. 50.
7 = Imp. 25.	25 = Imp. 10.	43 = Imp. 14.
8 = Imp. 11.	26 = Imp. 2.	44 = Imp. 53.
9 = Imp. 12.	27 = Imp. 27.	45 = Imp. 1.
10 = Imp. 13.	28 = Imp. 42.	46 = Imp. 33.
11 = Imp. 23.	29 = Imp. 44.	47 = Imp. 35.
12 = Imp. 17.	30 = Imp. 43.	48 = Imp. 5.
13 = Imp. 29.	31 = Imp. 37.	49 = Imp. 9.
14 = Imp. 6.	32 = Imp. 30.	50 = Imp. 51.
15 = Imp. 24.	33 = Imp. 31.	51 = Imp. 55.
16 = Imp. 47.	34 = Imp. 52.	52 = Imp. 38.
17 = Imp. 39.	35 = Imp. 32.	53 = Imp. 34.
18 = Imp. 4.	36 = Imp. 41.	54 = Imp. 54.

C*

Formulae editae ab I. M. Pardessus in 'Bibl. de l'école des chartes'.

I, p. 218 = Bit. 7.	4 = Sen. 47.	7 = Marc. Suppl. 3.
IV, p. 20 sqq.	5 = Tur. Add. 7.	8 = Marc. Suppl. 4.
1—3 = Seq. 39—41.	6 = Marc. Suppl. 1.	9—14 = Bit. 1—6.

Formulae codicis Vaticani. Ed. I. Merkel.

1—3 = Merk. 1—3.	15 = Merk. 13 b.	51 = Merk. 51.
4 = Merk. 4 a.	16—26 = Merk. 14—24.	52 = Merk. 52.
5 = Merk. 4 b.	27 = Merk. 25. 26.	etc.
6—13 = Merk. 5—12.	28—49 = Merk. 27—48.	
14 = Merk. 13 a.	50 = Merk. 49. 50.	

Formulae Salomonis. Ed. E. Dümmler.

1—5 = C. Sang. 1—5.	B 1 = C. Sang. 48.	C 2 = C. Sang. Add. 5.
6 = C. Sang. 6 a.	B 2 = C. Sang. 49.	C 4 = C. Sang. Add. 2.
7 = C. Sang. 6 b.	B 3 = C. Sang. 50.	C 5 = C. Sang. Add. 3.
8—48 = C. Sang. 7—47.	C 1 = C. Sang. Add. 4.	p. 162 = C. Sang. Add. 6.

Formularum collectiones editae ab L. Rockinger.

I. Formulae Arnonis.

1—14 = Lind. 1—14.	25—38 = Marc. Kar. 1—14.	74. 75 = Salzb. 20.
15 = Lind. Add. 1.	39—43 = Marc. Kar. 17—21.	76—98 = Salzb. 21—43.
16 = Lind. Add. 2.	44 = Lind. Add. 4.	100 = Salzb. 44—49.
17 = Lind. Add. 3.	45—54 = Lind. 22—31.	101—117 = Salzb. 50—66.
18—24 = Lind. 15—21.	55—73 = Salzb. 1—19.	

II. Epistolae Alati.

1—7 = Pat. 1—7.

III. Formulae Salomonis.

1—47 = C. Sang. 1—47. p. 34 = C. Sang. Add. 6. p. 35 = Extr. I, 19.

De reliquis formularum editionibus monuisse sufficiat, requirendas esse:

Formulas Alsaticas . . . . . in Collectione Sangall.

Formulas, quas edidit Fr. de Wyss 1—17 . . . inter Sangallenses misc.

19—39 . . . . in Coll. Sang.

40—45 . . . . in Form. epp. coll. III.

Formulas, quas edidit F. I. Mone . . . . inter Augienses A.

Formulas, quas separatis edidit E. de Rozière:

in appendice Andegavensium . . . . inter Bituricenses.

'Formules publiées d'après un manuscrit de Stras-

'bourg' . . . . . inter Augienses B.

'Formules p. d'après un m. de S. Gall' . . . inter Morbaenses, Augien-
ses B. C.

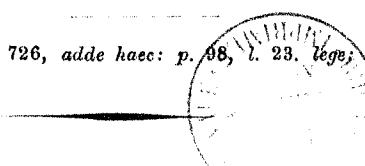
'Formules p. d'après un m. de Munich' . . . in Collectione Pataviensi.

'Formules p. d'après deux manuscrits de Munich

et de Copenhague' . . . . . inter Salicas Lindenbrog.,
Marculf. Karol., Salzburg.

Epistolas eiusdem editionis . . . . in Form. epp. coll. II.

*Corrigendis, quae leguntur p. 726, adde haec: p. 38, l. 23. *lege*; epistolae. — p. 270, l. 6. et
417, l. 1. dele signum notae¹.*

Formulae Andegavenses.

Codex Fuldensis

f. 152.

sequuntur de heretib; mens
vel qualib; obposita psona
qui contigit nunc ingenuatus
quem ego bonum volum posse
fieri oportui a gene conuerit
in primis de incuria iudicio
et malum in lib; & clausum bus;
Locorum vel omnium successione
& communione ^{accipere}; illuminatio ne
quem iudee scimus othi accipere
Semper uolum tute cū pō accipere
misericordia quae dicitur.

f. 166.

Mon. Germ. L. L. Formul. Tab. II.

FORMULAE ANDECAVENSES.

Formulae a Mabillonio Andegavenses nominatae atque primo in lucem editae in uno tantummodo exstant codice, sed hoc quidem antiquissimo, saeculo, ut videtur, octavo ineunte scripto, qui olim erat Weingartensis, nunc vero in Fuldeni bibliotheca publica asservatur¹. Folia sunt 184 in 4°, in quorum primo manu saec. XII. exarata sunt: De iure et legibus. Quaterniones, duobus ultimis exceptis, literis A—X signantur. Literis plerisque minuscularum formas exhibentibus, aliae iis, quae dicuntur semiunciales, similes sunt, aliae vero ad scripturam, qua diplomata eius aevi exarata sunt, accedunt, ita ut plures eiusdem aevi manus alternis vicibus codicem scripsisse videantur.
10 Exhibit foliis 1—135. epitomen legis Romanae Visigothorum, nonnullis Isidori sententiis subiectis, reliquis foliis 136—184. formulas nostras.

Hanc formularum, quarum a Mabillonio 59, a nobis 60 dinumeratae sunt, collectionem Andecavis ortam esse, e frequentissima civitatis illius commemoratione satis constat; quae res, licet et index capitum et singularum formularum numeri desint, neque 15 etiam certa quaedam ordinis ratio cognoscatur, non minus tamen quam scribendi genus inter plerasque aequale et rerum de quibus agitur congruentia demonstrat, formulas non fortuitu hinc inde conscriptas, sed consilio in unum collectas esse.

Omnis fere ad negotia laicorum privatorumque spectant, exempla praebentes cartis atque notitiis, quae in venditionibus, donationibus, pactis cuiuslibet modi, praecipue autem in iudiciis publicis adhiberi solebant, paucis tantum, quae ad ecclesiae bona seu negotia spectant, insertis. Bonorum quidem, quae dicuntur in territorio sancti sita esse, crebra in formulis fit mentio, qua tamen ecclesiae proprietatem non indicari constat². Minime vero de eadem utique agitur ecclesia, sed nunc abbatis, nunc abbatissae, interdum episcopi ecclesia significatur³. Quibus de causis suspicandum videtur, hunc librum non in usum ecclesiae cuiusdam, sicuti aliae nonnullae formularum collectiones, institutum esse, sed a quodam notario seu amanuense compositum, quo uteretur in instrumentis aliorum mandatu scribendis. Sed quod nuper in annalibus nostris⁴ suspicatus sum, amanuensem iudicis, quem nos dicimus 'Gerichts-

1) Codicem descripsit Haenel in Legis Romanae Visigoth. praeferatione p. LXXIII sqq. no. 45.

Nro. 31
20 Neque vero literas $\frac{4}{4}$. E. 24 quibus codicem tunc insignitum esse dicit, neque D 33 egidem vidi. Recentissimam inter notas bibliothecarias inveni D 1. in interiore tegumento creta caerulea exarata; in tergo est H 76. Antiquus Weingartensis numerus in interiore tegumento legitur 34. 9, infra quem manu saec. XV. exarata sunt: De Iure et legibus; exteriori vero tegumento, non ut dicit H. tergo, scedulae agglutinatae sunt in quibus vetustiore etiam manu scripta D. Tituli legales 35 inveniuntur. Cf. 'Archiv' VIII, p. 801 sq. 2) Cf. Waitz, 'VG' II², p. 337 sq.; D'Espinay, 'les formules Angevines' p. 27. 3) Cf. ex. gr. f. 25. 27. 46. 4) 'N. Arch.' VI, p. 92.

schreiber', auctorem fuisse, iam mihi non satis aptum esse appareat, quia noster non solum in iudiciis — iisque non semper eiusdem, ut videtur, fori, nunc comite, nunc episcopo cum comite, plerumque abbe vel agente eius praesidentibus, — sed etiam in curia publica Andecavensi amanuensis partes egisse videtur. Conisci fortasse licet, nisi eundem, quem prima formula, allegationem apud acta publica factam in conspectu ponens, nominat illi diaconus et amanuensis Andecavis civitate', eiusmodi tamen officialem primum collectionem nostram instituisse. Non enim crediderim, formulas omnes ab eodem collectas esse.

Plerisque nominibus personarum notationibusque temporum, ut in formulis e veris instrumentis commutandis fieri solet, electis, solae formulae 1. et 34. annum retinuerunt, 10 qui est in utraque annus 4. regni Childeberti regis. Neque vero prorsus ab tempori, quantum conjectare licet, ceterae formulae his duabus interpositae itemque 35. et 36. quae praecedenti sunt simillimae, adscribendae esse videntur.

Id autem quaeritur, quis sit accipiens e tribus Childebertis regibus; de qua re Mabillonum tres deinceps diversas opiniones habuisse, in annalibus enarravi, ipse 15 sententiam secutus, quam exposuit V. Cl. de Rozière in editionis suae praefatione apud Giraud, 'Essai sur l'histoire du droit Français au moyen age' II, p. 429 sq. Quoniam tempore quattuor capita ad rem chronologicam pertinentia post formulam 57. fol. 180 — 182. addita sint, facile cognoscitur e postremo eorum praebente computum annorum, 20 quem hic inserendum duxi.

f. 181v. *Incipit compotum annorum ab inicio mundi usquae^a annum 3.
Theudorigo regis.*

A mundi principio usquae a diluvio duo milia 242 anni sunt, et a diluvio usque^b ad Abraam nativitate 940 anni sunt, et a mundi principio usque quo filii Israhel mistirio caelesti iniciaverunt anni sunt 3 milia 689. A principio mundi usque ad passionem 25 Christi 5 milia 229 anni fuerunt; abunde peractis regnum Chlodoxeo, Chlothoario, Theodorigo et Childorico, a mundi inicio^c anni sunt 5 milia 880 in anno tertio Theudorigo regis.

Hic annum regni tertium Theudericu III. currentem inde ab anno 675. exeunte usque 676. indicatum esse, quibus de causis dubium esse non possit, in annalibus 30 l. c. p. 93 sq. demonstravi¹. Satis ergo probabile videtur, eodem anno capita ista quattuor, formulis 1—57. iam in unum collectis, codicis nostri exemplari addita, reliquias vero tres formulas postea adiectas esse. Quae si ita sunt, quin Childebertus rex, in antiquiore illa collectionis parte ante a. 676. composita bis commemoratus, nonnisi primus intelligendus sit, nullo fere modo dubitari potest, cum secundus eius nominis 35 rex, Austrasiam regens, Andecavensium regionem numquam in potestate habuerit, tertium autem multo post annum illum regnasse constet². Quarto igitur anno Childeberti I, qui currebat inde ab anno 514. exeunte usque 515.³ formulae 1—36. tribuendae esse videntur, nisi fortasse una et alia earum postea sit inserta.

Quae f. 37. de expeditionibus contra Britannos atque Wascones motis commemo- 40 rantur V. Cl. de Rozière iure ad res annis 574. et 578. gestas revocasse, satis mihi

a) usquae c. b) a diluvio add., sed erasum c.

1) Annum tertium Theudericu in Austrasia regni, qui fuerit a. 681, intelligendum esse, ut duxit V. Cl. de Rozière l. c., haud facile concesserim. 2) Quod opinatus est Mabillon, Ann. Bened. I, p. 420, Childeberti I. temporibus monasteria Andecavensis in civitate non existisse, non 45 probaverim, cum iam a. 549. Sapaudus quidam abbas Andecavensis concilio Aurelianensi interesset; cf. Gall. Christ. XIV, p. 604. 3) Cur non assentiar V. Cl. de Rozière, 'Recueil' p. 282 sq., opinanti annum 530. aut 537. hie significari, vide 'N. Arch'. VI, p. 94.

probabile videtur, ita ut hanc formulam et sequentes multo praecedentibus recentiores existimaverim. Absque ulla vero dubitatione constare videtur, universam nostram collectionem, ultimis tribus formulis exceptis, anno 676. iam exstisset.

Sermonem non solum valde a vera Latinitate abhorrente, sed prorsus vulgarem esse, nemo non videt. Casuum distinctione fera nulla, numerorum etiam et personarum non utique adhibita, praeterea Francorum seu Gallicorum verbis nonnullis inmixtis, saepius parum perspicuum est, quid sibi velit auctor. Accedit, quod scriba haud uno loco textum minime intellexisse videtur; immo, auctorem nonnumquam, praecipue in antiquis, iam diu usitatis formulis adhibendis, verba sua quid valeant, parum vidisse patet.

Quia de re libere confiteor, me quoque non omnia perspexisse atque nonnulla obscura reliquisse.

Rubra, quia interdum cum formulis ipsis minime concordant, postea exemplari codicis nostri addita, neque vero ab ipsis auctoribus facta esse, crediderim¹.

Repertae sunt formulae nostrae abhinc ducentos annos in conventu Weingartensi a Mabillonio, qui eas aut ipse descripsit aut, quod verisimilius est, describi curavit² atque in lucem edidit. Quae quantopere mendis atque omissionibus corrupta sit editio, satis notum est. Ipse eam bis prelo subiici fecit, primo Veteribus analectis IV, 1685. p. 232 sqq. (ed. altera in fol. 1723. p. 388 sqq.), postea Librorum de re diplomatica supplemento, 1704. p. 77 sqq. eam inserens.

Repetiverunt hanc editionem Canciani, *Leges barbarorum III*, p. 468 sqq., itemque paucas dummodo annotationes adiiciens Bouquet, 'Recueil' IV, p. 562 sqq., et inter nostros Walter, *Corpus iuris Germ. III*, p. 497 sqq. Bouqueti vero editionem nuper repetivit Migne, *Patrologia latina LXXXVII*, 837 sqq.

Denuo cum codice collatione facta, genuinum textum primus in lucem edidit E. de Rozière, *Formulae Andegavenses publiées d'après le manuscrit de Weingarten* Paris 1844.³ et sequenti anno apud Giraud l. c. II, p. 423 sqq. Singulas praeterea formulas, codicis ordine soluto, maiori suae collectioni, quae inscribitur 'Recueil général des formules' singulis locis inseruit; quarum numeros in editione nostra adnotavimus.

Conferenda sunt, quae de formulis nostris breviter disseruit Stobbe, 'Gesch. d. d. Rechtsq.' I, p. 246 sq. Quae d'Espinay, 'les formules Angevines, (Extrait des Mémoires de la Société imp. d'Angers)' 1858, exposuit, haud multum ad eas interpretandas adiuvant, multo magis quae in aliorum virorum doctorum libris de legibus et institutis Germanorum scriptis dispersim inveniuntur.

Recensionem, quam nunc luci damus, iam b. m. Pertz praeparare coeperat, codicem sibi transmissum cum editione conferens. Cuius notae cum nonnullis locis a novissima editione abhorrent, denuo codicem nobis etiam nunc liberaliter commodatum non sine fructu contuli. Formulas ad literam descripsi, paucis tantum librarii mendis sublatis, de quibus, quomodo sint corrigenda, dubitari non potuit.

In numeris capitum apponendis quam maxime priores editiones secutus, tamen non potui, quin alteri capititis 34. formulae numerum 35 tribuerem, ita ut illarum capitibus 35—59. nostra 36—60. respondeant.

1) Cf. ff. 4. 5. 9. 31. 2) Cf. de Rozière apud Giraud l. c. II, p. 428. 3) Hanc editionem non vidi.

IN CHRISTI NOMEN INCIPIUNT DICTATI¹.1. (a) Hic est iesta^a.

Annum quarto regnum domni nostri Childeberto reges², quod fecit minus ille, dies tantus, cum iuxta consuetudinem Andecavis civitate curia publica resedere in foro, ibi quae vir magnificus illi prosecutor dixit: 'Rogo te, vir laudabilis illi defensor, illi curator,⁵
^{*f. 136.} illi magister militum³, vel reliquam curia publica, *utique coticis^b puplici patere iobatis, qua^c habeo, quid apud acta prosequere^d debiam'. Deffensor, principalis simul et omnis curia publica dixerunt: 'Patent tibi coticis puplici; prosequere que optas'. 'Oboedire illa per mandato suo pagina mihi iniunxit, ut prosecutor exsistere deberit^e, qualiter mandatum, quam in dulcissimo iocali^f meo illo fici pro omnis causacionis suas, tam in 10 paco quam et in palacio seu in qualibet loca, accidere faciat, illas porciones meas, quem ex alote parentum meorum aei legibus obvenit vel obvenire debit, aut iustissime aei est reddebetum, aecontra parentis suis vel^g contra cuiuslibet hominem accidere vel admal-
^{*f. 137.} lare seu et^h liticare facias, inspecto illo mandato, quem in dulcissemⁱ iocali meo illo fici, gestis municipalibus allegare debeam'. Curia viro dixerunt: 'Mandato, quem tibi 15 habere dicis, accipiat vir venerabilis illi diaconus et amanuensis'. Illi prosecutor dixit: 'Rogo^j domno meis omnibus puplicis, ut sicut mandatum istum legebus cognovistis esse factum, ut dotem, quem per manebus tenio, vobis presentibus in foro publico iobatis recitare'. Curia vero dixerunt: 'Dotem, quem te dicis per manibus retenire, illi diaconus et amanuensis Andecavis civitate^k nobis presentibus accipiat relegendum'. Quo 20 accepto dixit:

(b) Incipit mandatus.

'Domno mihi iocali meo illo. Rogo adque supplico dulcissima gracia vestra, ut ad vicem meam omnis causacionis nostras, tam in pago quam et in palacio seo in qua-
^{*f. 137.} libet loqua, accidere faciat, *et illas porciones nostras, quaem ex alote parentum meorum^l 25 mihi legibus obvenisse vel obvenire debit, aut iustissime nobis est redebitum, haec contra parentis meus vel contra cuiuslibet hominum accidere vel admallare seu adliticare faciat; et quicquid exinde ad vicem nostram egeris, feceris gesserisve, etenim me abiturum esse cognuscas ratum.

Iuratum^m mandatum Andecavis civitateⁿ, curia publica'.
³⁰

1 a. b = Roz. 260. a) Miror, quod Haenel in *praef. ad l. Rom. Vis. p. LXXXV. n. 84.* contendit contra Pertz et de Rozière legendum esse testamentum, quod iam Mabillon legit, pro iesta annum.

b) obticis c. c) lege: quia. d) prosequere e. e) i. e. iugali. f) l e corr. c. g) vice et
 l. legendum esse videtur eliticare vel ut infra adliticare. h) Rego c. i) eorum c.
 k) civet. c.

35

1) Cf. Sickel, 'Urkundenchre' p. 47. 2) a. 514—515; cf. supra p. 2. 3) Cf. de Savigny, 'Geschichte des Röm. Rechts i. MA.' I, p. 319, qui existimat, plures has dignitates exempli causa a formulae dictatore allatas esse, ut qui ea uteretur eligere quam vellet; quam optionem parum probabilem esse puto, cum nostra, sicut pleraque eiusdem collectionis formulae, de vero quodam instrumento in formulam conversa esse videatur. 4) Hic seu mandatarius seu 40 amanuensis, qui acta composuit, referens de mandato verba ipsius nimis secutus est, itaque personarum significacionem confudit; quod vitium in mandato ipso inserto minime invenitur. 5) Non crediderim, hoc loco amanuensem comitis, ut opinatur Sohm, 'Reiche- und Gerichtsverf.' I, p. 529, significari. Cf. supra p. 1. 6) Cf. f. 52. Aliter ac iuratio in form. Visig. 5. et passim (cf. Bluhme l. infra ad f. 8. cit. p. 219) de vero iuramento hoc accipiendum videtur. 45

(c) Incipit cessio.

Dulcissima et cum integra amore diligenda sponsa mea, filia illius, nomen illa, ego illi. Et qua^a, propicio Domeno, iuxta consuetudinem una cum volumtate parentum tuorum spunsavi, proinde cido tibi de rem paupertatis meae, tam pro sponsaliciae quam 5 pro largitate tuae, hoc est casa cum curte circumcinete, mobile *et immobile, vineas, *f. 138. silvas, pratas, pascuas, aquas aquarumvae^b decursibus, iunctis et subiunctis, et in omnia superius nominata^c, dulcissima sponsa mea, ad diae filicissimo nupciarum tibi per hanc cessione dileco adque transfundo, ut in tuae iure hoc recepere debias. Cido tibi bracile^d valente soledis tantus, tonecas tantas, lectario^e ad lecto vestito valento soledis 10 tantus, inaures aureas valente soledus tantis, annolus valentus soledus tantus. Cido tibi caballus cum sambuca^f et omnia stratura sua, boves tantus, vaccas cum sequentes tantas, ovis tantus, sodis^g tantis. Haec omnia subscripta rem in tuae iure et dominacione 15 hoc recipere debias, vel posteris suis^h, *[siⁱ] inter nos procreati fuerunt, dereliquentis, *f. 138. salvi^j iure sancti illius, cuius terre^k esse videtur. Et [si^l] fuerit ullumquam tempore, qui contra hanc cessione ista, quem ego in te bona volumtate conscribere rogavi, aut 20 ego ipsi, aut ullus de heredibus meis vel propinquis meis, aut qualibet homo vel extranea aut emissa persona, venire voluerit, aut agere vel repetire presumpserit, ante lite ingressus duplet tibi tantum et alio tantum, quantum cessio ista contentit, aut eo tempore meliorata volueritⁱ, et repetitione^k sua non opteniat effectum, et haec cessio ista adque volomtas nostra omni tempore firma permaneat'.

Post haec curia ait: 'Se adhuc aliquid abis ex hac causa aut agere debias, dicitu *in presente'. Illi prosecutor dixit: 'Gracias agere^l magnitudine vestrae, quod dotem *f. 139. sua scripta quem prosequio gestis municipalibus, ut abuit karetas vestra, alegassetis^m. It fecisse vobis ex more conscripse'.

25 2. Hic est vindicio, qui se ipsum vindit.

Domno mihi illo neconon et coniux sua illa ego illi. Quia coniuncxerunt mihi negligencias, quod res vestras furavi, et in aliter transagere non possum, nisi ut integrum statum^a meum in vestrum debiam inplecare servicium, ergo constat, me nullo cogente imperium, set plenissimam voluntate mea, etsi de hac causa reprobus aparuerit, pro 30 ipsa negligencia integrum statum meum *in vestrum servicium oblegare. Debiam acci- *f. 139. pere^b a vobis precium, in quod mihi conplacuit, soledus tantus, ut quicquid ab odierno diae de memetipso facere volueritis, sicut et de reliqua mancipia vestra obnoxia, in omnibus, Deo presole, abeatis potestatem faciendi, quod volueritis. Si fuerit ego ipsi aut aliquis de propinquis meis vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vindicione, 35 quem ego bona volumtate fieri rogavi, agere conaverit, inferit inter tibi et fisco soledus tantus, vobis conponat, et quod repetit vindecare non valeat, et hec vindicio atque volomtas mea firma permaneat.

c = Roz. 222. a) lege: quia. b) aquarumvae vel d. c. e) tu al. man. add. c. d) so-

ledis c. e) lege: tuis. f) h. v. supplevit Mab. g) alui c. h) h. v. suppl. Mab.

40 i) lege: valuerit. k) ne erasum esse videtur. l) ita Pertz; agem m. Roz.; agem agnitudine c. m) alegassetis c.

2 = Roz. 48. a) stratum c. b) accidere c.

1) i. e. brachiale, armilla. 2) i. e. fortasse 'Bettstelle'; Waitz, 'Das alte Recht der salischen Franken' p. 147: 'Bettdecke'. 3) Du Cange-Henschel, Glossarium s. v. sabuta, sam- 45 buta, sambuca = currus, quo nobiles feminae vehebantur, species. 4) Haud dubie ita correndum. Cf. infra 89. 53. Cart. Sen. 25: sodes capita. Form. Bitur. (Roz. 221). Significat haec vox suile cum porcis; cf. Lex Sal. 16, 4. 5) Infra 4. 8. 21 et saepius eadem notione terra- turium. Cf. Waitz, 'VG. II²', p. 338.

3. Hic est vindicio de homine in esceno¹ posito.

f. 140. Domno mihi proprio illo ego illi. Et quia coniunixerunt *mihi culpas et meas magis negligencias pro fulta quid feci, unde ego in tormentas fui² et eclogias³ feci, et morte^a pericolum ex hoc incurere debui; set abuit pietas vestra datis de ris vestras soledus tantus: ideo hanc epistolo vindicione de integrum statum omni peculiare meo ⁵ vobis emittendam^b curavi, ut^c, quicquid ab odiernum die de memetipso facere volueritis, sicut et de reliqua mancipia vestra originaria, in omnibus, Deo presole, habias potestatem faciendi. Et si fuerit ego ipsi aut aliquis de propinquis meis vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vindicione, quem ego ipsi bona volumtate fieri rogavi, agere conaverit, inferat inter tibi et fisco soledus tantus, vobis conponit, et quod repetit nihil ¹⁰ valeat vindecare, et hec vindicio perenni tempore firma permaneat.

f. 140. 4. Hic est vindicio de terra conducta⁴.

Ego enim illi. Constat me vindedisse, et ita vindedi ad venerabile fratri illa viniola, plus menuis iuctus tantus, et residit in terraturium sancti illius, in fundo illa villa, et accipi a vobis precium, in quod mihi complacuit, hoc est soledus tantus, ut de ¹⁵ ab odiernum diae memoratus emtor, quicquid de ipsa vinia facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, que^a esse non credo, se fuerit aut ego ipsi aut ullus de heretibus meis vel quislibet obposita persona, qui contra hanc vindicione, quem ego bona volumtate fieri rogavi, venire aut resultare presumpserit, ^{141.} duplit tantum et alio tantum, quantum hec vindicio ista contenit, *et quod repetit vin- ²⁰ dicare non valeat, et hec vindicio omni tempore firma permaneat.

Actum Andecavisi.

5. Incipit securitas^a.

Dum non est incognitum, qualiter aliquos homo nomen illi aliquo homine nomen illo mallavit de res suas, et ipse illi male ei exinde numquam fecisset, proinde ipsi illi ante bonis hominibus convenit, ut hanc epistola facere deberit, ut nullumquam tempore contra ipso agere non presumat. Quod si illi aut aliqua persona ad vicem suam ipsa causa resultare presumpserit, soledus tantus inter tibi et fisco conponere debiat, et quod repetit vindicare non valeat, et hec securitas firma permaneat.

6. Incipit item securitas; de^a supersallicione⁵ hic est.

f. 141. Dum non est incognitum, quia ante hos dies aliquos homo nomen illi litem in via publica apud illo ei habuit et colebus^b super eum ipsi illi ei posuit, sic taliter con-

3 = Roz. 49. a) merte corr. morte c. b) emit|dam c. c) aut c.

4 = Roz. Addit. inter 267. et 268. (Tom. III, p. 331). a) q; c.

5 = Roz. 603. a) cod. add. de supersallicione hic est, quae sequentis formulae rubricae adicenda erant.

6 = Roz. 507. a) verba d. s. h. e. superiori formulae errore inscripta hic desunt c. b) i. e. colaphos.

1) *De Rozière*, 'Recueil III, p. 320 'Additions et Corr.' ad pag. 73, contendit, esceno idem esse ac nata, *Carta Sen.* 4, quod accipit pro nassa, figurate significans angustias seu diffi- ⁴⁰ cultates. Quam interpretationem non satis idoneam existimo. Nam suspicandum est, rubro indicari, quid hanc formulam a praecedente seiungat, quod verbis 'unde ego in tormentis fui' contineri crediderim, ita ut verisimile esse videatur, verba: in esceno posito tormentorum genus significare. Similiter etiam lex Visig. memorat homines 'in tormentis positos', VI, 1, 4. 6. Depravatum est fortasse esceno e scanno (*Hispianis* 'escano'). Cf. Lex. Sal. (ed. Behrend-Borelius) 40, 1. 6. ⁴⁵ 2) Secundum hanc formulam haud dubium esse videtur, quin tormenta non solum servis admoveri potuerint. 3) Fortasse confessiones significat. 4) Minus accurate is qui rubrum fecit terram in territorio ecclesiae sitam appellasse videtur conductam. Cf. Waitz, l. c. 5) i. e. impetus, 'Ueberfall'; cf. adsallire, 'assailir'.

venit ipsus homo ad meduantis bonis hominibus, ut hanc securitate ipsius homo de ipsis
collebus seu et de ipsa lite, quem apud mihi abuit, facere deberit; quod ita et fecit.
Et, quod futurum esse non credo, si fuerit aut ego ipsi aut aliquis de heretibus meis
vel qualibet obposita persona, qui contra hanc securitate resultare presumpserit, soledus
tantus ei conponat, et quod repetit nihil valeat vindicare, et hec securitas ista perenni
tempore firma permaneat.

7. Incipit securitas.

Domino venerabile et in Christo patri illo abbate^a vel omnis congregacio nostra et
domini illius ego illi. Et quia *ad petitionem meam habuit pietas vestra, fecistis mihi ^{*f. 142.}
10 beneficium de rem vestra et domni illius, hoc est locello cognomenante [illo^b] in pago illo,
tam casis, campis, terris, mancipiis, acolabus, pratis, pascuis, aquis aquarumve decur-
sibus, [absque^c] vestrum preiudicium et domni illius tenire et possedire debiat^d; et
spondio vobis annis singulis cinsso soledus tantus, et post quoque meum discessum iure
vestro et domni illius cum rem meliorata, quantumeumquae in ipso loco inventum fuerit,
15 revertatur et accipiatur absque ullius contrarietate aut repetitione propinquorum meorum,
annuante Domino. Ut mus^e est, virorum atque magnorum^f pidi^g confirmandain.

8. Incipit concamius.

In Dei nomen. Placuit atque convenit inter illus et illus, ut inter se *campellus ^{*f. 142.}
conmutare deberunt; quod ita et fecerunt. Hoc dedit illi ad ratione illo campo ferente
20 modius tantus, et est super terreturio sancti illius, et subiungat de unus latus campus
illius. Similiter in alio loco dedit illi super ipso terreturio ad ratione illo campello
ferente modius tantus, et subiungat de uno latere campus illius, ut, quicquid exinde
facere voluerit, absque preiudicium sancti illius, cuius terra esse videtur, liberam in
omnibus habeas^a potestatem. Si fuerit unusquis, qui contra pare suo agere aut resul-
25 tare presumpserit, partem quod accepit ad pare suo admittit, et insuper multa legis^b
damnum incurrit, et haec epistola uni tenorum conscriptas, quem inter nus fieri roga-
vimus, *firmas permaneant. ^{*f. 143.}

9. Incipit vindicio, quem facit nam qui se ipso vindit^c.

Domino fratri illo neenon et coniux sua illa ego illi, qui conmaneo in pago illo.
30 Constat me vindedisse, et ita vindedi vobis vernacula iuris mei nomen illo, et accipi
exinde precium in argento uncias tantas, ut, quicquid ab odierna diae ipso vernaculo
facere volueritis, abendi, tenende, donande, vindende seu conmutandi, quomodo et de
reliqua mancipia vestra obnoxia exinde facere volueritis, liberam abeam^a potestatem.
Et si quis, ego ipsi aut aliquis de heretibus meis vel qualibet extranca persona, qui
35 contra hanc^b vindicione, quem ego bona volumptate *fieri rogavi, agere conaverit, inter ^{*f. 143.}
tibi et fisco soledus tantus vobis conponat, et quod repetit nihil valeat vindicare, et hec
vindicio adque volomtas mea perenni tempore firma permaneat.

7 = Roz. 322. a) abbat. c. b) supplevi. c) supplerit Roz. d) lege: debeam.

40 e) coniec. Mab.; nus e.; sequentia scribae incuria non modice depravata esse videntur;
post magnorum supplendum fortasse: manu. f) opidi coni. Mab. Intelligendum duco: petivi.

8 = Roz. 308. a) lege: habeat.

9 = Roz. 293. a) lege: habeatis, sicut correxit Mab. b) hant c.

1) i. e. procerum, cadem notione infra f. 52, cf. Waitz, 'VG. II², p. 287. 2) Cf.
Bluhme, 'Die Bekräftigungsformeln der Rechtsgeschäfte' apud Bekker et Muther, 'Jahrb. d. gem.
45 d. Rechts' III, p. 197—226, praecepue p. 209 sqq. 3) Res, de qua re vera formula agit,
valde abhorret ab ea, quae hic indicatur, quod errore eius, qui rubrum fecit, factum esse credo.

10. (a) *Incipit iudicius.*

Veniens homo nomen illi ante venerabile vir illo abbate^{a. 1} vel reliquis viris venerabilibus adque magnificis, quorum nomina subter tenuntur inserti, interpellabat aliquo homine nomen illo, quasi servicium ei redeberit; et illi taliter de presente aderat, et hoc fortiter denegabat, quod servicium numquam reddebebit. Interrogatum fuit ipsius ^{j. 144.} illo, de sua agnacione alius homines in suum *servicium habebat, anon^b; et ipsi illi taliter locutus fuit, ut hoc non redebeat; nam ipsi illi servicium ei non redebebat, at^c de agnacione aut de comparato. Ut hoc inter se intenderent, ut dum ipsi illi alius homines de sua agnacione non redebebat, sic visum fuit ipsius abbati vel quibus meus^d aderant, ut ipsi homo apud homines 12, mano sua 13. in basileca domne illius in noctis tantis ¹⁰ coniurare deberet, quod de annis 30 seu amplius servicium ei nonquam reddebibet. Se hoc facere potebat, ipsi illi de hac causa contra ipso illo compascere deberit; sin autem nun potuerit, hoc inmendare studiat.

(b) *Incipit noticia ad supradicto iudicio.*

^{j. 144.} Noticia sacramenti, qualiter vel quibus presentibus ingressus est illi apud homines ¹⁵ tantus ingenuos super altare sancti illius Andecavisi civetate, pro eo quod homine nomen illo ipso pro servicium interpellabat ad vicem genitore suo seu et genetricie sua. Iuratus dixit, iuxta quod iudicium ex hoc loquitur: 'Per hanc loco sancto et divina omnia, quod hic aguntur, de annis 30 seu amplius sub ingenuitate nomen resedi; nam et ipsi superius nomenatur^e servicium non rededi nec redebio; per reverencia loci'. ²⁰

Id sunt, quorum praesencia —.

11. (a) *Incipit iudicius.*

^{j. 145.} Veniens homo nomen illi Andecavisi civetate, ante illo agente^a vel reliquis, *qui cum eo aderant, interpellabat aliquo homine nomen illo, quasi iumento suo ad furtis condicionis abuisset; et ipsi illi una cum genitore suo ibidem aderat, et hoc fortiter ²⁵ denegabat, quod ipso iumento post se numquam habuisset. Sic visum fuit ipsi agente [vel^a] qui cum eo adherunt, ut genitor suos illi pro filio suo illo, quia et ipsi genitor^s, apud homines tantus ipsi illi in basileca domni illius in noctis tantus pro filio suo illo excusare deberit. Se hoc facere potebat, ipsi illi contra ipso illo compascere deberit; ³⁰ sin autem non potuerit, hoc contra ipso emendare stodiat.

(b) *Incipit noticia ad supradicto iudicio^b.*

^{j. 146.} Noticia sacramenti, qualiter vel quibus praesentibus *ingressus est illi in basileca domne illius per iudicio illo agente. Iuratus dixit: 'Per hunc loco sancto et divina omnia, quod^c hic aguntur, quae hic Deo plenius offeruntur, unde me illi repotabat^d, quasi iumento suo ad furtis condicionis post me habuisset^e, et per meum ingenium ipso ³⁵ iumento digere^{f. 4} abuisset, nec ipso iumento numquam habui, nec per meum nullum ingenium ipso iumento numquam perdidit; nec aliut tibi de hac causa non redebio nisi isto edonio sacramento⁵.

10 = Roz. 482. a) abbat. c. b) i. e. annon. c) lege: aut, ut emendavit Roz. d) lege: cum eo. e) lege: nominato.

11 = Roz. 495. a) supplevi; vel reliquis suppl. Roz. b) supra di c., reliqua evanuerunt. c) quid corr. quod c. d) lege: repetebat. e) lege: habuisse. f) digere a. n. i. iumento post add.

1) *Abbas in territorio ecclesiae suae loco comitis iudicio praesidet. Cf. Waitz, 'VG'. II², 486 sq. 2) sc. ecclesiae, ut videtur. Cf. Waitz 'VG'. II², p. 487, 1. 3) Cf. Siegel, 'Gesch. d. ⁴⁰ deutschen Gerichtsverfahrens' I, p. 180 sq. 4) digere seu diger = 'Mangel, Entbehrung, Verlust', d. habere = perdere. Cf. infra 24; Lex Sal. 58, 1; Placitum Theuderici III, a. 679, Dipl. I, M. 49 p. 45; Pardessus, 'Loi salique' p. 399 sq. n. 641; Waitz, 'D. alte Recht' p. 296. 5) Cf. Lex Sal. C. 2, 4 (Cod. Voss.); Siegel l. c. p. 227 sq.*

12. [Incipit solsadia*].

Noticia solsadii¹, qualiter vel quibus presentibus illi homo placetum suum adtendit Andecavis civetate, kalendas illas, per iudicio inluster^b illo comite vel auditores^c suis, heccontra^d hominis his^e nominibus illus et illus vel genetrici eorum nomen illa una cum abunculo eorum illo^f, dum dicerit, quasi aliqua femena *nomen illa genitore eorum *f.¹⁴⁶. nomen illo per maleficio eum interfecisset. Qui ipsi^g iam superius nomenati placitum eorum legebus a mane usque ad vesperum visi fuerunt custodisse^h. Nam ipsa femena nec ad placetum advenit, nec misso in personaⁱ sua direxit, qui sonia [noncia]re^j debuisset. Propterea necesse fuerit predictis hominibus, ut hanc noticia bonorum hominum manibus roboras prosequere deberent; qualiter et visi sunt fecisse.

13. Incipit item solsadia.

Noticia solsadii, qualiter vel quibus presentibus veniens homo nomen illi placitum suum adtendit Andecavis civetate in basileca domni illius, unde eum heccontra^a homine nomen illo, quem ante illo agente^b fuit in ratione pro iumento suo. Et ipsi illi ad placetum suum adfuit et triduum legebus custodivit et solsadivit. *Nam illi nec ad placetum adfuit, nec nulla persona ad^c specie sua direxit, qui ipso placito custodisset aut^d sonia nonciare^e debuisset^f.

Caus^g presentis placitus ipsius fuit custoditus aut saulsaditus^h, aut hanc noticia manibus eorum subter firmaverunt.

14. Item solsadii.

Noticia solsadii^a, qualiter vel quibus presentibus veniens illi in basilica sancti illius Andecavis^b civetate placetum suum adtendedit econtra homine nomen illo, quem ante illo agente fuit in raciones pro argente, quod hoc die illo, quod fecit mensis^c illi, dies tantus, coniurare deberit una cum hominis suis. Qui illi ad placitum adfuit una cum *f.¹⁴⁷ antestis^d suis, per legibus triduum custodivit et solsadivit^e. Nam illi nec ad placitum adfuit, nec ulla persona ad vicem sua direxit, qui ipso placito custodisset aut sonia nonciare deberit.

Quos presens placitus ipsius fuit custoditus aut solsaditus, aut hanc noticia manibus eorum subter firmaverunt.

15. Incipit sacramentalis.

Breve sacramenti, qualiter et quos presentibus ingressus est homo nomen illi Andecavis civetate, die illo, quod fecit minus illi, dies tantus, in basileca domne illius. Iuratus

12 = Roz. 457. a) supplevit Mab.; in codice spatium rubro destinatum vacat. b) inlust. illo post add. c. c) corruptum e heccontra = econtra, contra. d) s post add. c. e) ipse corr. ipsi c. f) custodisse se e corr. c. g) —na post add. c. h) soniare d. c.

13 = Roz. 501. a) lege: heccontra seu econtra. b) angente c. c) a. s. s. post add. c. d) ut c. e) a e corr. c. f) buissit c. g) i. e. quos. h) saulsadivit corr. saulsaditus c.

14 = Roz. 500. a) qualiter solsadi c. b) andc. cit. c. c) add. dies, sed del. c. e) XII testis coniecit Pertz. f) l e corr. c.

15 = Roz. 496.

1) i. q. solsadia, sulsadina, quae vox repetita a 'solsadire, sulsatire' denunciat cum ipsam actionem solsadiendi tum notitiam, qua testatur hoc rite factum esse. Cf. infra 13. 14. 16; DD. I, M. 66. De notione origineque verbi cf. Grimm, 'RA' p. 817. 847 et apud Merkel, Lex Sal. 'Vorrede' p. 7; Waitz, 'D. a. Recht' p. 159 sq. 2) Cf. Waitz, 'VG'. II², p. 484.

45 3) Hic de petitore uno pluribusque reis mentione facta, infra unam tantum mulierem ream, petidores autem plures fuisse apparebit, cuius rei causam de Rozière recte ex eo repetere videtur, quod notarius, qui notitiam composuit, minus successisset in formula quadam usitata isti causae accommodanda. Cf. 'Recueil' II, p. 558, a.

dixit: 'Per hunc loco sancto et divina omnia, que hic aguntur, que hic Deo plenius offeruntur, unde mihi homo nomen illi interpellabat, eo quod caballo suo furassit^a aut *f. 147*. in taxato¹ post me abuissit^b, hoc coniurare, *quod caballo suo, quem mihi reputabat, numquam furavi, nec consciens ad ipso furandum numquam fuisse^c, nec post me in taxata ipso caballo numquam habui, nec alio tibi exinde non redebio nisi isto edonio^d sacramento, quem iudicatum habui et legibus transibi'.

Id sunt, qui hunc sacramento^d audierunt, manibus eorum subter firmaverunt.

16. Incipit noticia.

Noticia, qualiter vel quibus presentibus illi et illi placitum eorum adtenderunt Andecavis civetate in basileca domne illius per iudicio illo preposito², unde aliqua¹⁰ *f. 148*. femena nomen illa abuit interpellatus pro illa rem. Qui illi et germanus³ suos illi ad ipso placito advenerunt et homines suos hic presentaverunt, ut ipso sacramento excusare deberunt. Nam ipsa illa femena ad ipso placito adfuit et ipso sacramento menime recipere voluit. Qui illi et^a germano suo illi placitum eorum legibus custodierunt et solsaderunt. Propterea necessarium fuit, ut ex hoc noticia accipere deberunt; quod ita et¹⁵ fecimus.

17. Incipit vacuaturia³.

Dum cognitum est, quod homo nomen illi vindicione de integrum statum suum ad homine nomen illo et cogive^a sua illa [dedit^b], et ipsa vindicione menime invenisse non potuerunt; proinde manus⁴ nostras firmatus vobis emitenda curavi: *ubi et ubi ipsa²⁰ vindicio inventa fuerit, vacua, inanis permaniad, et hec vacuaturia firma permaniad.

18. Incipit item vacuaturia.

Dum cognitum est, qualiter aliquos homo nomen illi aliquo homine nomen illo cauzione inmissa habuit pro statum suum, quo ei beneficium fecit argento untias tantas, ut inter annis tantus, qualemcumque ei servitum iniunxerit^a, ei facere debiret, et ipsi^b homo cauzione menime invenire non potuerit; proinde mano mea et bonorum hominum vacuaturia tibi proinde dedi, dum tu ris meas rededisti: ubi et ubi caucio ipsa inventa fuerit, vacua et inanis permaniad, et hec vacuaturia firma permaniad.

f. 149.

19. Incipit vindicio.

Domno mihi semper illo illi. Et pro necessitatis temporum et vidi^a compendium³⁰ me eciam sterilitas et inopie precinxit, ut in aliter transagere non possum, nisi ut integrum statum meum in vestrum debiam implecare servicium. Ergo constat me, nullo cogente imperio, sed plenissima voluntate mea —^b, et accipi a vobis pro suprascriptum statum meum, hoc est, in quod mihi complacuit, in auro valente soledus tantus, ut, quicquid ab odiernum diae de memetipso facere volueris, sicut et de reliqua mancipia vestra³⁵

15 a) *lege*: furassem. b) *lege*: habuissem. c) *lege*: fuisse. d) sacramento c.

16 = Roz. 490. a) ex c.

17 = Roz. 382. a) ita saepius pro coniuge c. b) supplevi.

18 = Roz. 381. a) iniuxerit corr. videtur e inumerit c. b) add. illi, sed del. c.

19 = Roz. 45. a) *lege*: vitae. b) nonnulla omissa esse videntur.

40

1) t. et infra taxata == 'taxaca', furtum; cf. Grimm, 'Vorrede' p. 8; Kern, 'Die Glossen in der L. S.' p. 59; Diez, 'WB. der roman. Spr.' I, s. v. 'tasca'. 2) Cf. Waitz, 'VG'. II², p. 487. 3) Sic a nostro appellantur cartae alias evacuaturiae seu epistolae evacuaturiae vocatae, quibus deperdita instrumenta vacua et inania declarantur. Cf. infra f. 18. 31. 32. 33; Marc. II, 35. Form. Tur. 44; Cart. Sen. 24. 4) i. e. carta, 'Handfeste', eadem notione infra f. 26. 45 39. 42. 44. 55; cf. Brunner, 'RG. der Urkunde' I, p. 221. Eisdem verbis ac noster iam Modestinus cautionem dixit: manum emissam, Dig. XXII, 3, 15; cf. Brissonius, *De verborum significacione*, s. h. v.

obnoxia in omnibus, Deo presole, abeatis potestatem faciendi. Et si quis vero, aut ego ipsi aut aliquis de propinquis meis vel qualibet ^{f.149.} extranea persona, qui contra hanc vindicionem, quem ego bona volumtate fieri rogavi, agere conaverit, inferit inter tibi et fisco, soledus tantus coactus exsolvat, et quod repetit vindecare non valeat, et haec vindicio atque volomtas mea perenni tempore firma permaniat.

20. Incipit ingenuitas a diae presente.

In Dei nomen illo delectissimo nostro illo. Noveris, te pro devinitatis ^a intuitu et anime mei remedium vel aeternae retribucione tua eatenus a diae presente ingenuum ^b esse precipimus, tamquam ab ingenuis parentibus fuassis procreatus, et nullius tibi heredum hac proheredum meorum nec servicium nec nullum obsequium tradebere ^c cognuscas, sed pocius aso ^d defensione ^e sanctum illius in integra valeas residire ingenuitas. ^{f.150.}

Et si fuerit unus de heredibus meis vel qualibet extranea persona, qui contra hanc ingenuetate, quem ego bona volumtate fieri rogavi, venire aut resultare presumpserit, in primis Dei incurrit iudicium et de sanctum ^e loca efficiuntur extraneus, et insuper multa legis damnum incurrat, auri libera una, argento pondo tantum, et quod repetit vindecare non valeat, et haec ingenuitas perenni tempore firma permaniat.

21. Incipit vindicio.

Ego enim illi. Constat me vindedisse, et ita vindedi ad illo campello ferente modius tantus, et est super terraturio sancti illius, in villa illa, et subiungit de uno latere ^{f.150.} *campus illius, taxato precio, hoc est, in quod mihi complacuit, valente soledus tantus, ut, quicquid ab odierna diae de ipso campo agere volueris, absque preiudicium sancti illius, cuius terre esse videtur, liberam in omnibus abeas potestatem. Et si fuerit ego ipsi aut aliquis de heredibus meis vel qualibet extranea persona, qui contra hanc vindicione, quem ego bona volumtate fieri rogavi, agere conaverit, inferit inter tibi et agenti sancti illius, duplet, quod repetit vindecare non valeat, et hec vindicio adque volomtas mea perenni tempore firma permaneat.

22. Incipit caucio de vinea.

Ego enim illi. Constat me accepisse, et ita accepi per ane caucione ad prestetum ^{f.151.} beneficium de homine nomen illo, hoc est, in quod mihi complacuit, in argento soledus tantus. Et in pignore tibi condicionis demitto tibi pro ipso beneficium inter annus tantus vinia medio iucto tantum ^a, qui est super terraturum sancti illius, in villa illa, et subiungit de uno latere vinia illius, ut, interim res vestras micum abuero, illa blada¹, quem ibidem Deos dederit, in tua revocis potestatem. Et quod, si adsolet, ipsi annis tantus compliti fuerunt, rem vestra redere debiam, et caucionem meam recipere facias, aut tibi, ^b aut cui caucione ista dederis ad exagendum.

23. Incipit ingenuitas. ^{f.151.}

Delectissimo nostro illo ego illi. Noveres, te pro divinitatis intuitu et anime mei remedium vel eterna retribucione eatenus ad ^a iucum ^b servitudinis tibi absolvemus, ut, quandiu advixeris, de meum non discidas servicium, et post meum quoquae discessum ^c cum omni peculiare, quod habis aut laborare potueris, ingenuos ducas vitam, tamquam

20 = Roz. 90. a) pro divinitatis iterata c. b) ingenium c. c) ultra debere coni. Mab.; legendum fortasse, ut infra f. 23: redebero. d) pro hoc verbo penitus corrupto scribi debuit sub; cf. infra f. 23. e) sc̄m c.

21 = Roz. 280.

22 = Roz. 375. a) lege: dimidiā vineam iuctis tantis.
23 = Roz. 98. a) i. e. ab iugo. b) i— e corr. c.

1) Insolite hic blada de vinearum fructibus dicitur.

se ab ingenuos parentibus fuassis procreatus, et nullius tibi nec servicium nec nullum obsequium heredum meorum te quicquam redebere cognoscas, nisi sub defensione sancti basileci domni illius praehabebas obsequium, non requaeratur. Si quis^a, ^{152.} quod futurum esse non credo, * si fuerit unus de heredibus meis vel qualibet obposita persona, qui contra hanc ingenuetate, quem ego bona voluntate fieri rogavi, agere^b conaverit, in primitus^c Dei incurrat iudicio et in^d a liminibus ecclesiarum, basilecarum vel omnium sacerdotium excommunicus, accipiat^e illa maledicione, quem Iuda Scariothis accipiat, et mea voluntate cum Christo accipiat misericordia, quod repetit numquam valeat sua volomtas obtentat, et haec ingenuitas ista atque volomtas mea perenni tempore firma permaneat.

24. Incipit iudicius.

^{152.} Eveniens illi Andecavis civetate ante illo preposito vel reliquis hominibus, * qui cum eo adherunt, interpellabat aliquo homine nomen illo, quasi animalia per sua menata^f heos dicere^g habuisset, et ipsa animalia per sua menata aliquas mortas fuerant, et ipsa pecora illi excorticassit^h, posteaqueⁱ mortas fuerunt. Interrogatum fuit ipsi illi, qui de hac causa responso darit. Et ipsi illi taliter locutus fuit, quod nec sua animalia numquam menassit, nec per sua menata ipsa animalia digere numquam habuisset, nec de manus suas excorticatas numquam fuissent. Propterea visum fuit ad ipso proposito vel qui cum eo aderant, ut in noctes tantas apud homines tantus ipsi illi in basileca domni illius excusare deberit. Se hoc facere potebat, de hac causa ipsi illi * compascere debirit; ²⁰ sin autem non poterit, quicquid lex de tale causa et docet, emendare stodiat.

25. Incipit vindicio, qui se ipsum vindit.

Domino magnifico fratri illo neconon et coniux sua illa nus enim illi et cogive sua illa. Constat nus vindedisse, et ita vindedimus a vobis estatus^a nostros cum omni peculiare, quod habemus aut locare poteremus, manso et terra vel viniolas, quantum²⁵ cumquae ad die praesente possedire vidimur in fundo illa villa in se^b, super terra ecclesiae Andicavis, vel ubique abire visi summus. Unde accipimus de vobis precium, quod nobis ^{153.} placuit, * hoc est in auro valente soledus tantus, ut post hunc diae memorati emptores, quicquid de nus ipsis vel de heredis nostris facere voluerit, licenciam abeant potestatem faciendi. Si quis vero, si fuerit aut^c nus ipsis aut qualibet persona, qui contra hanc³⁰ vindicione ista, quem ego bona voluntate fieri rogavimus, venire voluirit, dupplet tantum, quantum statu nostri^d cum res nostras eo tempore meliorata valuerit, et quod repetit vindicare non valeat, et haec vindicio ista firma permaneat.

26. Incipit securitas.

Dum non abitur^a incognitum, qualiter aliqua femena nomen illa apud hominem³⁵ ^{154.} sancti illius nomen * illo litis intencione abuit de illo rapto, quod ipsa fuit presa^b, ut ipsa ad pacem cumcordia voluntate ad ipsa femena facere deberunt; quod ita et fecerunt. Unde convenit, ut si homo manu^c sua firmata exinde accipere deberunt, quod ita et

23 c) incertum, utrum praebetas, an perhibeas intelligendum sit. d) ciuis c. e) agene c. f) in primitas c. g) aut exin aut et insuper emendandum videtur. h) post add. c.

24 = Roz. 497. a) i. e. digere; cf. supra p. 8 et infra l. 17. b) lege: postquam.

25 = Roz. 46. a) estus c. b) ita c; nescio, quomodo sit emendandum. c) ut c. d) m̄ c.

26 = Roz. 509. a) est ead. man. corr. abitur c.

1) i. e. ductio a 'minare', It. 'menare', Frg. 'mener' = ducere, Ducange-Henschel s. v. menata 2; Diez,^f WB.^g I, s. v. 'menare'; nostris: 'das Treiben, Forttreiben (des Viehes)'; cf. Lex Sal. 9, 8. 2) i. q. excoriare; cf. Lex Sal. 38, 8; 65, 1; Behrend in ed. p. 145. 3) Forttasse idem ac presa, Frg. 'prise', quod crediderim, praesertim cum raptus plerumque de feminarum raptu accipiatur. 4) Cf. supra p. 10 n. 4.

fecit, ut se ipsa femena post hunc diae resultare voluerit contra homine, soledus tantus conponat.

Facta securitas.

27. Incipit vindicio^a proprietate.

⁵ Domino venerabile et in Christo patri illo abbate^b ego illi et coniux mea illa. Constat nus vindedissemus, et ita vindedimus vobis terra proprietatis nostre in loco non-
cupante^c illo, et accipi proinde precio de vobis, *in quod nobis complacuit, hoc est in ^{f.154v} argento soledus tantus, ut, quicquid de ipsa terra proprietatis nostrum, que nus bona
volumitate vobis venondamus^d, facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem.
¹⁰ Et si quis de nus ipsis aut de propinquis nostris vel qualibet extranea persona, qui
contra hanc vindicatione agere conaverit, inferit inter vobis et fisco, conponere debiat
soledus tantus, et quod repetit vindicare non valeat, et haec vindicio perenni tempore
firma permaneat, stipulacione subnixa^e.

Actum est.

28. *Incipit iudicius.*

Veniens illi Andecavis civetate^a ante illo agente necnon *et illo vel reliquis, qui cum eum aderunt, interpellabat aliquo homine nomen illo, quasi fossado per terra sua in loco noncupante, qui vocatur illa vila, qui aspecit ad illa, ei fossadassit. Et taliter ipsi homo dedit responso, quod terra sua fossado fecisset; nam terra ad illo homine numquam fossadasset. Visus fuit^b ab ipsis magnificis, ut illi in noctis tantas apud homines tantus, vicinis^c circa manentis de ipsa condita, mano sua quarta in basileca domni illius senioris excusare deberit, quod terra sua male ordine numquam fossadasset. Si hoc facere potebat, quietus et securus resediat; sin autem *non potuerit, contra ipso hominum^d satisfacere debiat.

29. Incipit iudicius.

Veniens homo nomen illi aput femina nomen illa, qui fuit coniux illa condam germanus illius, ante venerabile vir illi abbate interpellaverunt hominem nomen illo, quasi servicium², qui fuerunt ipsius illi, condam post se abuisset commandatas, hoc est illa rem. Qui illi ad presens adherat et hoc totum fortiter denegabat. Interrogaverunt ipsius illi,
30 se abebat homines, qui de praesente fuissent, ut vidissent, quando ipsa rauba³ ipsi illi et illi commandasset. Taliter visum fuit *ab ipso abbatе vel qui cum eo aderant, in *J. 156.
noctis tantis daret homines tantus bene fidem habentes, vicinis circa manentis, qui de
presente fuissent et vidissent, superscripto illo condam ipsa rauba ipsi illi coman-
dassit, ut hoc in basileca domni illius coniurare deberit, ipsius illi per lege emendare
35 studiat; sin autem non potuerit, de hac causa ipsi illi omni tempore ductus, quietus
atque securus valeat resedire.

27 = Roz. 277.   a) post add. c.   b) abbt. c.   c) neupante c.   d) venondāmus c.; Roz.
venondāvimus

28 = Roz. 487. a) civet. c. b) fuis corr. fuit c. c) p. e corr. c.

40 29 = Roz. 489.

⁴⁵ 1) Hisce verbis seu similibus, veluti stipulatione seu adstipulatione interposita, nihil nisi manufirmationem cartae factam esse significari, nuper V. Cl. Brunner argumentis, ut opinor, nihil dubii relinquentibus exposuit; 'RG. d. Urk.' I, 221 sqq. 2) Expectaveris vocabulum idem exprimens, quod mox rauba dicitur. Significatur fortasse ministerium, 'Tafelgeräthe', quod Francogalli 'service' dicunt; cf. Diez, 'WB.' II o. s. v. 'servicie'. 3) i. e. proprio: vestis, vestis bellica, spolia (cf. Grimm, 'RA'. p. 635), hoc loco sicut saepius omnino de supellectili quavis dici videtur. Ducange V, p. 601; Diez, 'WB.' I, s. v. 'roba'.

30. Incipit item iudicius.

Veniens illi ante illo abbate vel reliquis, qui cum^a eum aderant, interpellabat ^{*f. 156.} alico homine nomen illo, *quasi vineas suas, quae erunt illius, condam illi ad parciari-
cias¹ ei dedisset, ut, quamdiu ipsi illi se aptificavit, ipsas vinias ad parciariicas habere
debiat. Interrogatum fuit ipsius illi, sic ipsas vinias apud ipsas fuerant, anon. Taliter ⁵
ipsi locutus fuit, quod illas convenencias, quod ipsi illi dicebat, apud ipso numquam
habuit. Visum fuit ipsius abbate, ut dum hoc denegabit, quod ipsas convenencias num-
quam habuit, ut apud homines tantus ipsi illi in basileca domni illius excusare deberet,
quod ipsas convenencias inter se numquam habuissent. Se hoc facere potebat, precium,
^{*f. 157.} quod de ipso illo *acciperet, aei reddere debiat; sin autem non potuerunt, contra ipso ¹⁰
emendare stodiatis.

31. Incipit apennis².

Dum non est incognitum, qualiter aliquis homo nomen illo et cogive sua illa inter^a
eorum in loco illo per nocte fuit a pessimis naufragium passus, et exinde perdedit et
pecunia sua et mobele suo seu et strumenta sua quam pluremas, vindicionis, dotis, ¹⁵
conposicionalis³, contullicionis, pactis, conmutacionis, convenencias, securitatis, vacuaturias,
iudiciis et noticias; unde necesse ei fuit advocare iudecis seu et vicinis circa manentis
seu et universa parocia illa; et ibidem invenirent et ostia sua fracta et portis suas
^{*f. 157.} conquisatis et ipso loco graviter devastada. Proinde petiit ad ipsos bonis *hominibus, ²⁰
in eundem prospecto accesserunt, invenirunt, sicut^b tum esset, cuius nomina subter sunt
inserta, ut hanc noticia relacione prosto^c ei adfirmare deberunt; quod ita et fecerunt,
qualiter melius possit Andecavis civitate^d adfirmare.

32. Incipit item appennis⁴.

Quicumque ad^a latrunculos, sceleratibus, sediciosis seu incendiariis in qua pro-
vincia vi aut damnum pertullerit, oportit hoc eidem rectores civium seu curialis provin-²⁵
ciae, in qua perpetratum fuerit perhibitur, palam^b ostendere et publica denonciacionem
manifestare^c. Igitur cum pro uilitate ecclesiae vel principale negocio apostolecus vir
^{*f. 158.} dominus illi episcopus necon et inlustro *vir illi comus in civitate Andecave cum reliquis
venerabilibus atquae magnificis rei publici viris resedisset, ibique veniens homo nomen
illi palam^b sugerent^d, eo quod male homines per cecata nocte ad casa sua in loco ³⁰
noncupante illo advenissent et ostia sua frigissent vel res suas, aurum, argentum, species,
vestimentum, fabricaturas suas, vasa herea^e vel reliquis res quam pluris cum strumenta
cartarum, vindicionis, caucionis, cessionis, donacionis, dotis, conposicionalis, contulacionis,
pactis, conmutacionis, convenenciis, securitatis, vacuaturis, iudiciis et noticias, oble-

30 = Roz. 488. a) cu meum a c.

35

31 = Roz. 406. a) in terra emend. Mab. b) sicut c. c) praesto emend. Mab. d) civet. c.

32 = Roz. 407. a) i. e. ab latrunculis. b) pallam, 1 erasum c.; ita et infra. c) re bis

scriptum c. d) seu casa sua in loco nonobante illo add. c., quae, iisdem fere verbis statim
sequentibus, ut errore iam hic scriberentur, facile fieri potuit. e) i. e. aerea.

1) Parciaria nihil nisi contractum de colonia partiaria significare videtur. Cf. Ducange-⁴⁰
Henschel V, p. 94 s. v. parceria; d'Espinay, p. 26. 2) Haec voce is qui rubra fecit hic per-
peram usus esse videtur. Accuratius inscripsit aequalem formulam infra 33. Cf. quae de formulis
31—33. disserui 'Ueber den Ersatz verlorener Urkunden' ('Zeitschrift der Savignystiftung I, Germ.
Abth.' p. 89 sqq.) p. 101 sqq. 3) C. seu compositionalis vocabatur carta seu epistola, qua
maritus uxori suae sine consensu parentum per raptum ductae, compositione facta, dotem consti-⁴⁵
tuebat. Cf. exempli causa Marc. II, 16; Form. Tur. 16. 4) i. e. quod publice appenditur,
nostris 'öffentlicher Anschlag', non 'Eröffnung', ut opinatus est Bluhme, 'Jahrb. d. gem. d. R.' III,
p. 199; cf. commentationem nostram supra nominatam.

cacionis¹ vel reliquas res quam plures, quod locum^f est per singula minustre^g, ad furtis causis deportassent, unde per ipsas cartas *pluras terras post se dicere vinditum; et *f.¹⁵⁸. in crastenum locale accessione una cum bonas et straneas personas, vicinis circa manentis, in ipso loco manibus eorum roboratus accessisse. Et ob hoc cognita relacionem ante ⁵ suprascriptus senioris presentabant ad relegendam, per quem ipsum seniores cognoverunt, quod ipsa causa taliter acta vel perpetrata fuisset. Dum taliter diligencia inquirere viditur, subiectum^h fuitⁱ ad ipsas bonas stranias personas, vicinis circa manentis, qui bene optime ex hoc conpertti aderant, quid exinde cognoscibant veraciter enerrare^j deberent. Sed^k ipsi homo taliter prebuerunt testimonium, ut, inspecta illa epistola, quem ¹⁰ illi presentabat, sua denonciacionem veraciter *concordabant. Dum sic in omnibus devol- *f.¹⁵⁹ gata claruit^l, si^m suprascriptus pontifex et ipsi comus vel qui cum eo aderant denoncia- verunt ipsius illi, ut, quicquid per annorum spacia de eo tempore usque nunc recti et legaliter possederat, in antea obsolveⁿ principale negocio, recto tramite^o testata^p lege, servit res suas ipsi, aut heredi sui tenire et possedire faciant. Et pro presente et futura ¹⁵ tempora convenit, ut hanc carthola, qui vocatur appennis, prefatorum seniorum vel reli- quorum civium^q eorum manebus roboratas acciperet et adfirmare deberet; quod ita et fecit, ita ut duo appennis quoequalis ex hoc adfirmatus^s accipiat, unum, quem ipsi apud se reteniat, et alium^t, quem in foro publico suspenditur.

Facto apendi.

²⁰ 33. Incipit noticia ad appenno firmare.

Cum per ceca cupiditate per loca orbana semper austes^a anticu bella consurget ^{f.¹⁶⁰}. et solens homine perfidi et pessimi per malus intullerabilias mala subire, tam ab ostibus quam latrunculos, per talas⁴ et furtis, per captores et rabacis commovere et commutare gravis damnos aetatis. Higitur non est incognitum, qualiter alico homine nomen illo ²⁵ contegit gravis nafragii, quod in villa illa casa sua per nocte fuit efracta et omnes presi- duos suos, aurum, argentum, aereum, vestimentum, utinsilia, pecunia seu strumenta cartarum quam plurimas, vindicionis, caucionis, cessionis, donacionis, dotis, conposcio- nalnis, pactis, commutacionis, convenientis, securitatis, *vacuatarias, iudiciis et noticias ^{f.¹⁶⁰}. seu et omne solemnitas, per quem a longo tempore usque modo ris suas domenavit, ³⁰ per ipso furte exinde fuit deportata. Proinde necesse fuit sepelictio illo in crastenum maturius mane iudicii publico, vicinis circa manentis ad ipso loco convocare. Et ibidem invenientis invenirunt, sic essit factum, seu^b incisis, ostias concapolatas, paritis^c prefo- ratas, conscientia, seu et universa, que supra memoravimus, per ipso furto exinde essit abstracta. Dum sic cessit veraciis, ut melius possit exinde appenne in civitate regione ³⁵ ipsius prosequaere et adfirmare, petiat ad ipsius vicinus et iudice, qui in ipsa caucione^d fuerunt, manibus eorum *propriis in hunc prospectum noticia relacionis adfirmare debe- ^{v.¹⁶⁰} runt; quod ita et fecerunt.

32 f) *lege*; longum, *ut emendavit Mab.* g) i. e. fortasse minute enarrare; memorare corr. Roz.

h) et add., sed del. c. i) etnerrare c. k) coni. Roz.; se c. l) ita coni. Mab.; earnit c.

m) *lege*: sic, *ut coni. Roz.* n) certe corruptum. o) tramine corr. tramite c. p) testatata c.

q) vicium c. r) acciperet a. c. s) adfirmatur c. t) ali c.

33 = Roz. 405. a) i. e. hostis. b) i. e. sepes. c) i. e. parietes. d) corrigendum videtur causacione.

1) *Ita saepius tunc temporis scribebatur pro allegationes, neque dubito, quin haec vox acta,* ⁴⁵ *quae de gestorum allegatione prosecutori tradi solebant, in formulae collectionibus plerumque gesta nominata, significaverit.* 2) *In dubio est, quid sibi velit hoc verbum; cf. 'Zeitschr. d. Sav.-St. I, Germ. Abth.' p. 102 n. 14.* 3) *i. e. 'Raub', talare == 'rauben, berauben'. L. Sal. C. II, 5; L. Rib. 64; cf. Diez, 'WR' II b, s. v. 'tala'.*

34. Incipit dotis.

Annu 4. renū^a domni nostri^b Childeberto reges. Ego in Dei nomen illi fatuor, me hanc libellum dote scribere deberent, quod ita et fecerunt, ad dulcissima sponsa mea nomen illa. Pro amore dulitudinem suam aemitto tibi in cartole libelli dotes casa; iam dicta puella, sponsa^c mea illa, abiat, teniat, possediat, faciat quod voluerit. Et si quis vero, aut ego ipsi vel quislibet opposita persona, qui contra hanc volumtate mea facta aut libellum dote ista *conscripta aut agere presumpserit, soledus tantus coactus exsolvas^d; et si quis, non obtentiat effectum.

35. Incipit epistola.

Ego enim illi fatuor, me hanc epistola facere deberit, quod ita et feci, ad cogive 10 mea illa. Propter amore dulitudinem suam et servicium, circa me impendetis, cedo tibi adque transcribo capsade^a casa cum ipso vilare, ubi ipsa casa resedit, ut ab odierno die ipsa res denominatas abias, tenias, possedias et ab hac diae facias quod volueris. Et si quis vero, aut ego ipsi vel qualibet opposita persona, qui contra hanc epistola 15 *f. 161^a venire aut resultare praesumpserit, *soledus tantus conponat, et quod repetit nula- tenuis vindicare non valeat, et haec epistola vindicare^b non valeat.

36. Incipit item cessio.

Ego enim illi fatuor, me in hanc cessione facere debere, quod ita et feci^a, ad dul- cissima nepote meo nomen illo. Cedo ei propter amorem dulitudinem suam casa, ut ab odierno die ipsa rem conscripta abias, tenias, possedias et ab hac diae faceris quod 20 volueris. Si quis vero, aut ego ipsi vel quislibet opposita persona, qui contra facta volumtate mea venire aut resultare praesumpserit, soledus tantus conponat, et quod repetit vindicare non valeat, et hec vindicio^b perenni tempore firma permaneat.

37. Incipit epistola, quem pater et mater facit in filio.

Licet unicuique de rebus suis, quas in presente seculo [habere^a] viditur, tam ad 25 sanctum^b loca seu parentum meliorare, et lex manet, et consuetudo longinquam per- currit, facere quod voluerit. Idcirco ego in Dei nomen illi et cogive mea illa dulcissima^c et a nobis cum integra amore diligendo filio nostro illo. Dum in omnibus et per omnia et super totum nobis fidiliter servire videras, multas penurias et iniurias^d per deversa loca pro nostra necessitate successisti, et in utilitate domnorum^e partibus Britanici seu 30 *f. 162^a Wasconici austiliter ordine ad specie mea fuisti^f, proinde convenit nobis, *ut aliquid de facultatis nostra te emeliorare deberent; quod ita et fecerunt. Ergo transcrivimus tibi man- sello nostro illo super terraturio vir inluster illo, et hoc cum domebus, hedificiis, man- cipiis, viniis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumquae [decursis^f], iunctis et abiecencis, quantumcumquae ibidem nos tenire visi summus, hoc ad die presente perpetualiter ordine 35 tradimus ad possedendum, et hoc est abendi, tenendi seu conmutandi, posteris tui, vel ubi tua decrederis^g volomtas^h, derelinquendi; et ubi aliubi ex nostra sine epistolis oble-

34 = Roz. 232. a) i. e. regnum. b) nī c. c) spnsa c. d) lege: exsolvat.

35 = Edd. 34, 2; Roz. 254. a) corruptum fortasse e cartole; cf. 34. b) v. n. v. scriba errore scripsisse videtur pro firma permaneat.

36 = Edd. 35; Roz. 173. a) ei add. c. b) h. v. pro cessio errore auctoris seu scribae irrepisse videtur.

37 = Edd. 36; Roz. 171. a) suppl. Mab. b) sc̄m c. c) lege: dulcissimo. d) de add., sed punctis appositis del. c. e) donorum c. f) suppl. Mab. g) decreverit emendavit Mabillon. h) volōtas c.

1) Non sine specie veritatis hoc loco de expeditionibus agi, quas Franci a. 574. et 578. in 45 Aquitaniam et Britanniam minorem movissent, suspicatus est de Rozière, 'Recueil' I, p. 219; cf. Greg. Tur. Hist. Fr. IV, 48; V, 27. Quid de re militari Francorum formula ista doceat, exposuit Waitz, 'VG.' II^a, p. 527.

gatum et infantis nostris remutarent, tu cum ipsis equalis lanciae¹ devidere facias. Et in hanc *paginola intimare convenit, si nos ipsi aut eredis seu propinquis nostris ^{*f. 163.} aut militans² extraneas personas, qui contra hanc epistola aliqua querilla, molestia aut refrecacione contra voluerimus, soledus tantus tibi sociante fisco conponat, et nihhil vinci³ decit quod repetent, et hec voluntas nostra cum manus nostras roboratas omni tempore cum lege Aquiliani⁴ nec debiat esse inconvolso.

38. Incipit caucio de homine.

Domino magnifico fratri illi ego illi. Constat me accipisse, et ita accepi de vobis per hanc caucionem ad pristetum beneficium *hoc est in argento uncias tantas. In loco ^{*f. 163.} 10 pignoris emitto vobis statum meum medietatem, ut in unaquisque septem^a ad dies tantis, qualecumque operem legitima mihi iuncxris^b, facere debiammus^c. Que annus tantus compliti fuerint, res vestras redere debias^d, et caucionem meam recipere faciam. Et si exinde de ipsa opera aut de ipsas res ad ipso placito^e negligens aut tardus fueris, aut volumtate vestra exinde non abuero, tunc me constat res vestras in dupplum debiam 15 esse redditurus, aut vobis, aut cui caucione ista dederis ad exagenda.

39. Incipit securitas.

Ego enim illi. Quia dum non est incognitum, qualiter aliquos homo nomen illi ^{*f. 164.} et quia ante os dies abuit interpellado, dum dicerit, quasi casa^a sua infregisset et res suas exinde deportassit; unde et ipsi illi abuit^b, ut hoc in basilica sancti illius apud 20 homines tantus coniurare deberet. Set metuantes^c bonis hominibus eas concordiare duxerunt. Et si^d recognovi, et in nullo modo culpabile exinde ipso non invenit^d, convenit, ut manus sua^d exinde facero deberet^d; quod ita et feci, ut nullumquam tempore contra 25 ipsis nulla calomnia neque repetitione facere non debias^d, set, sicut dixi, quietus et securus resedias. *Et si fuerit, aut ego ipsi^e aut quislibit, qui contra hoc resultare ^{*f. 164.} voluerit, soledus tantus conponere debiat, et hec epistola mano mea firmata firma permaneat.

40. Incipit cesso.

Dulcissem et cum integra amore diligenda sponsa mea nomen illa ego illius, filius illius. Dum non habetur incognitum, sed pluris habitur cognitum^a, qualiter te secundum 30 lege Romana sponsata visi sum habire, in animis meis plenius tractavit, ut tibi in ali- quid de rem paupertaticola mea concidere debire; quod ita et feci. Hoc est, cedo tibi membro de casa cum mobile, inmobile, *in fundo illa villa, super terraturium sancti ^{*f. 165.} illius, cum vilare vel omne circumincto suo iuxta kaso illius, lecto vestito, vestimentum tantum, fabricaturas in soledus tantus, mancipia tanta, his nominibus illus et illus, boves 35 tantus, vaccas tantas cum sequentis tantis, ovis tantus, sodis tantus, campo cum silva ferentes modius tantus — de unus latus est campus illius —, vinia iuctus tantus — de unus latus est vinia illius —, prato iuctus tantus. Hec omnia superius nominata ad die fili- cissimo nupciarum, hoc^b ad die presente, habias concessum, dum advixeris, perpetualiter

38 = Edd. 37; Roz. 371. a) septomana emend. Roz.; haud dubie ita intelligendum est.
40 b) i. e. iniunxeris. c) debias corr. d. c. d) lege: debeam . . . facias.

39 = Edd. 38; Roz. 506. a) causa, u del. c. b) supplendum videtur iudicatum. c) i. e. mediantes. d) lege: sic . . . inveni . . . meam . . . deberem . . . debeam. e) ipi c.

40 = Edd. 39; Roz. 227. a) incognitum c. b) supplendum fortasse est.

1) Haec vocabula, pro aequa lance scripta, incepit interpretatus est d'Espinay, p. 46, suspicans
46 barbaros lancea in divisionibus symbolice usos esse. 2) i. e. serviens (sc. nostrae parti); eadem
notione infra 45. Cf. Brunner, 'RG. d. U.' I, p. 257. 3) De Aquiliana lege in cartis
commemorata egit Bluhme l. c. p. 209 sqq. 4) Hoc loco proprio: tempus praestitutum.

*f. 165v. ad *husumfructuario ad possediendum absque praejudicio, cuius terre esse videtur. Et quod fieri esse non credo, si fuerit aliquis de propinquis meis seu extrania persona, qui ut umquam tempore qui contra hanc cessione agere aut infrangere vel respondere presumerit, dupplum^c quod repetit, et non valiat; et hec cessio adque volomtas nostra firma^d permaniat.

5

41. Incipit ius liberorum¹.

Dulcissemus et cum integra amore diligendo iocale meo illo illa. Sane in Dei nomene mente sanoque consilio, meduantis^a casus umani fragilitatis corpore, nec nus *contingit ultimus dies inordinatus, quod Deus avertis, de huius seculi^b lucis discessere mus debitumve^e nature compleveremus, dum inter nus subolus non habemus, nostrum que elegemus, consperante Deo, commune consilio per cartole textum nostrum volomtate conscribere. Iddeo ego memoratus illi, si tu mihi dulcissemus coniux mea illa superestitis fueris, cum ego de ac luce discessero dibilitumve nature^f compleveremus^d, tunc tu tris porcionis de omne corpore facultatis mei, quem in pago illo et illi ex aloto parentum meorum^g vel de qualibet^h contractum mihi legibus obvenit, si prulis inter nus non fuerent procriati, tibi transcribo, ut, quidquid in postmodum exinde *volueris faciendum, *f. 166v. id est tam in domibus, edificiis, mancipiis, vinies, silvis, pratis, acris, accolabus, aquis aquarumque decursibus, iunctis et subiunctus, mobilebus cum omne iure soliditateⁱ eorum integrum, sicut a me fuit possedendum, tue iure recipias et perpetualiter possedias, quod si exinde^j elegere, faciendi liberam pociares arbitrium, quia rem ipsa malit^k te quam quod heredibus meis. Illa quarta viro porcione^l reservaverunt^l hec contra vos propinquorum heredibus legitimus meis reservo, ut tu coniux mea illa illas tris porcionis et ipsi heredis mei illa quarta similiter debetis percipere et possedere. Similiter ego illa intra^m, iuxta ut superios contenitur depectum, relegionisⁿ, quos tenet orum cartole textum ad vos^o volomtate mea conscriptas, et ego ad similitudinem^p conscribere rogavi. Ergo si tu mihi, dulcissemus iocalus meus illi, superestitus fueres, cum ego de hac^q luce discessero debitumve naturis complivero, tunc tu tris partis de omne corpore facultatis meae, que in pago^r illo et illo ex allote parentum meorum habire vidior, heredis meos in ipsis tris partis succident, ut, quicquid de ipsis tris partis de alothe meae, se prulis^s inter nus non fuerunt procriati, facere volueris, tam in domibus, edificiis, mancipiis, viniis, sillvis, agris cultis et in cultis, pratis, accolabus, sicut a me fuit possedendum, possidies, et rebus, tam quod ad presens possedire vidior, aut^t mihi inante^u iuxtam reditum est, tu hoc in tue iure percipias recipere, tam quod mea proprietas

40. c) duppum corr. dupplum c.; supple reddat vel simile verbum, itemque vindicare post et. d) firma c.

41 = Edd. 40; Roz. 247. a) lege: metuentes. b) seuli c. c) vobitumve c. e*) nature c. 35

d) -omus corr. -emus c. e) corum c. f) incertum est, utrum ita, an quidlibet scriptum

sit. g) sodilitate c. h) ex post add. c. i) lege: malo; post meis supple habere.

Cf. infra. k) porcion c. l) emendandum videtur, seu reservatam, seu [quam] reser-

vavimus. m) lege: infra. n) emendandum videtur: relegationis, quos (quas) tenet

vestrum (vestrae) cartole t. o) i. e. ab yobis. p) similitudinem c. q) haec c. r) paco 40

corr. pago c. s) pluris c. t) ut c. t*) inhan inante i. e.; lege: inantea iustum.

1) *Eadem fere rubricam praebet Form. Visig. 24: Aliud ius libero[rum]. Quae verba utroque loco testamentum seu mortis causa donationem inter coniuges invicem iure liberorum factam significant. Eadem notione L. Rom. Vis. Nov. Val. III. 4, Interpr.: Haec lex de aliis titulis testamento rum id amplius habet, ut in coniugio positi, si filios non habeant, seu maritus uxorem, seu uxor maritum voluerit, relinquant heredem, quod ius dicitur liberorum, quia, etiamsi una charta suam condere maluerint voluntatem, ut invicem se heredes scribant, qui alteri superstes extiterit, dimissam rem iuxta legis huius ordinem vindicabit, etc.; Isidori Orig. V, 24: Ius liberorum est coniugum sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis alterna conscriptio. De iure liberorum cf. Cod. Theod. VIII, 17, 2. 3; Ulpiani fragm. 16, 1.*

50

esse videtur, ut ad excolendum, id est habendi, tenendi, donandi vel cui^u volueras derelinquendi. Illa vero semena^v quarta portione ad heredis meos *propinquis reservavi, ^{f. 167.} quia rem superius nominata, quod a vobis delegabi, malit te quam me, te^w quam relicus heredibus meis^{x-1}. Licit dum in tale epistola, ut legem fuit decreata, inter nus^y conscripsimus et quarta reservavimus, non est necessi^z adnecte inserrere², nam pro rei^a tunc firmate, ut robuscius inter nus conlata, et de nobis ut^b cui contra hanc cartole textum aliquas molestias aut refrecacione, obieccione^c conaverit inserere, inferit inter vobis et sociente fisco, auri liberas quinque, argento ponda 10 coactus exsolvat, et hec cartole textum firmior obtentiat effectum; gestis municipalis sit oblegatum, ut in perpetuo tuum plenius obtentiat effectum.

Data epistole.

42. Incipit securetas.

Ego enim illi, qui conmaneo villa illa sancti illius. Convenit mihi bona volumtate ^{f. 168.} ad securitate ad homine nomen illo facere debere; quod ita et fici, pro eo quod illa rem ad furtis condicionis post se abuissit, et accipit^a exinde argento tantum; proinde mano mea et bonorum firmata tibi exinde deditse, ut post hunc diae de hac causa quietus et securus reseditat. Et si fuerit aut ego ipsi aut aliqua persona, qui contra hanc securitate, quem ego mano mea firmata tibi deti, resultare voluerit, soledus tantus inter tibi et fisco conponere debiat, et quod repetit^b vindecare non valeat^c, et haec securitas adque volomtas mea firma permaneat^d.

43. Incipit epistola, quem hominem repotavit^a de res suas.

Dum cognitum est, quod homo nomen illi alico homene nomen illo mallavit pro res suas, et ipsi illi male ei exinde numquam fecisset: proinde ipsi illi ante bonis hominebus convenit, ut hanc epistola facere deberit, ut nullumquam tempore contra ipso agere non presumat. Quod si illi aut aliqua persona ad vicem suam ipsa causa resultare presumserit, soledus^b tantus inter tibi et fisco conponere^c debiat, et quod repetit vindecare^d non valeat, et hec epistola firma permaniat.

44. Incipit securetas de rapto.

Ego enim illi. Constat me accipi de illo integro conposcione, pro eo quod apud ^{f. 169.} so homine nomen illo puella sua tradendi fuit, dedi ei ad ipso illo soledus tantus^s. Pro-

41. u) eius c.   v) fortasse corruptum e romanens.   w) aequam pro te q. c.   x) supple habere.   y) intenius corr. interius c.   z) supple poenam. Cf. Marc. II, 4: Licet in cessib. poenam adnecti non sit necesse; Form. Bitur. (Roz. 221): Licet in cess. poena adnecti minime sit necessitas inserendi; Form. Tur. Add. 1. a) retitucius f. c.   b) aut qui pro u. c. emendaverim.   c) ub- corr. ob- c.
 35   42 = Edd. 41; Roz. 505.   a) lege: accepi.   b) repetit c.   c) ualea c.   d) permeneat corr. permaneat c.
 43 = Edd. 42; Roz. 504.   a) lege: repetivit.   b) soled. c.   c) conponere c.   d) vindeccare, alterum c del. c.
 40   44 = Edd. 43; Roz. 508.

1) Me quam te sensui magis convenienter itemque Romanae formulae, quae agnoscitur e Marciani verbis, quae exstant Dig. XXXIX, 6, 1: Mortis causa donatio est, cum quis habere se vult (magis) quam eum cui donat, magisque eum cui donat quam heredem suum; cf. Inst. II, 7, 1. Quae tamen verba permutata illo aevo semper in eiusmodi donationibus constat perperam adhibita deprompta esse videntur de interpretatione legis Rom. Vis., cuius auctor genuinam formulam eodem modo adulteravit; Pauli Sent. II, 24, 6, Interpretatio: nam in donationibus, quae mortis causa fiunt, haec verborum solennitas custoditur: 'Illum agrum aut illam domum te malo habere quam me, te quam heredes meos'. 2) Cf. Bluhme l. c. p. 212.
 3) Formula spectat ad rem, quae quomodo acta sit, non satis perspicimus.

inde manu sua firmata et bonorum hominum accipi, ut post hunc diae neque illi nequae nullus de heredibus suis nulla calomnia nec repeticione habere non debias, set, sicut dixi, de hac causa quietus residias. Et si fuerit aut ego ipsi aut ullus de propinquis meis vel qualibet persona, qui contra hoc securetate [resulta]re^a presumpserit, soledus ⁵
^{y. 169.} tantus inter tibi et fisco conponere debiat, et quod repetit vindicare non valeat, *et hec securitas ista firma permaneat.

45. Incipit noticia.

Noticia, qualiter illi et illi. Non abitur incognitum, qualiter servus nomen^a illi ancilla ad illo nomen illa extra volumtate ad coiugium se coniunixerunt. Sed modo nos una pacis cumcordia convenit, ut de agnacione, qui de ipsis procreati fuerunt, illi ¹⁰
^{y. 170.} ad ancilla sua duas partes recipiat, ergo et illi ad servo suo illo tercia; et quod ipsi aliquid stante coiugio convenerunt^b, illi servo suo de ipso peculiare duas partes recipiat, similiter et illa ad ancilla sua illa tercia; proinde, ut in postmodum nulla altercacio ¹⁵
^{y. 170.} inter nos non debiat esse, *ut manus nostra exinde per duas^c epistola uni tenorum conscriptas facere deberimus; quod ita et fecimus. Et pro rei tucius firmitate modo ²⁰
adfirmavimus, ut nec nos ipsi nec ullus de heredibus vel de propinquis nostris aut militans stranea persona, qui contra istas^d epistolas venire voluerit^e, a dupla pecunia teniat obnoxius, et illa repeticio^f non obtentiat effectum, et has convenencias inconcusso et inconvolso teniat firmitate.

46. Incipit epistola, qui de rebus^a aliquid a ecclesia delegat.

^{y. 170.} Lex Romana et antiqua consuetudo exposcit, *ut unusquis homo, dum in suum contenit arbitrium, de rebus suis propriis aliquid pro anime sua compendium dare decreverit, licenciam habiat, et illud, quod ad loca sanctorum, ad congregacione monachorum confertur, numquam perit, sed ad memoriam eternam et iusticia repotitur. Igitur ego enim in Dei nomen inlustro vir illi neenon et cogive mea inlustra matrona illa, ²⁵
^{y. 171.} convenit nobis unanimiter pertractantis, ut aliquid de rebus nostris in monastirio nostro, quem communiter edificavimus, qui est in honore sancti illius *infra muro Andecavis constructus, ubi illa abbadissa^a custor^b precesse videntur, concidere deberemus; quod ad die presente visi summus fecisse. Hoc est locello noncupante illa in pago illo, id est in pago illo, rem proprietatis nostris, quem de parente nostro, venerabile vir illo abbati, ³⁰
propria pecunia comparavimus, vel die presente nostra est possessio, hoc est cum terris, domibus, aedificiis, mancipiis, acolabus, viniis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, movilebus et inmovilebus, iunctis et appendiens^c *abiecentiis in se habentis, ³⁵
^{y. 171.} ad se pertenantis, cum superposito pro^d omni merito suo, ut diximus, ad predicta basilea vel congregacio ipsius eius vel rectore^e rem ipsa volemus esse translatum adque indultum, ita ut, quicquid exinde ab hac die iure proprio adque firmissimo congregacio ipsius utilitatibus monasterio ipsius elegeret, faciunde liberam habiat in omnibus potestatem, quia malimus te, sacrosancti ecclesiae in honore sancti illius in id ipsum monasterio hedifcate, quam reliquis heredibus nostris^f. Quod si fuerit aliquid de heredibus

44. a) ita emendavi; Roz. ire; re c.

40

45 = Edd. 44; Roz. 399. a) ultimum n post add. c. b) conquererunt (conquisiver.) fortasse emendandum. c) ducas c. d) contrasistas c. e) et add., sed del. c. f) recepio corr. repeticio c.

46 = Edd. 45; Roz. 197. a) Roz. emend.; heredibus c. b) ita saepissime codices; edd. custos.

c) appendiciis et adiec. emend. Mab. d) intellige: et. e) sectore c. f) valde a scriba corrupta videntur, sed ne auctorem quidem verborum sensum intellexisse putarim. Cf. supra 41, 45
ubi bis aequae ac hic verbum habere omittitur.

1) Quanquam in arena congregacio monachorum commemorata est, hic abbatissac mentione facta monasterium puellarum tunc infra civitate aedificatum demonstratur, de quo aliunde comper tum non habemus.

nostris, qui contra hanc epistola cessione, quem bona volumtate pro nostris expiandis peccatis devovimus, venire aut contrarius^g vel pulsator secterit^h, prius a communiterⁱ ecclesiae chatholice sit pulsatus et eterne damnacione subiectus, et insuper auri^k liberas tantas, argento pondus 10 sociante fisco, cuius pulsaverit, conponat, nihil homoin^l 5 epistola atque definicio nostra omni tempore firma et stabilis perduret.

47. Incipit noticia, quem hominem in causa sua repellavit^l.

Noticia, qualiter veniens illi Andecavisi civetate ante venerabile vir illo abbati vel reliquis quam^a plures bonis hominibus, qui cum ipsi aderunt, cuius nomina vel scripcionibus adque signaculum subter teniuntur inserta, interpellavit alicus 10 hominis his nominibus illus et illus, dum dicerit, quasi vinia sua in loco noncupante illo male ordine pervassisset. Quia ipse illi et illi taliter in responso [dederunt^b], quod ^{f. 172v} autore habebant legitimo nomen illo maiore, quia ipsa vinia ad eos dedissi, sic ab 15 ipsis viris illi fuit denonciatum, ut die illo Andecavisi civetate ipso illo in autericio^a presentare deberit; se hoc non facebat, cum legis beneficio ipso illo de ipsa vinia reve- stire deberet.

Actum.

48. Incipit mandatus^a.

Domino magnifico illo illi. Rogo, preco^b, supplico atque iniungo per hunc mandatum ad vicem meam hominem nomen illo, quem ego beneficium ei feci argento 20 uncias tantas, ipsum meum ubi et ubi eas vel meas prosequere et admallare et adcausare facias, *quomodo ipso debite recipere facias; et quiquid ad vicem meam exinde ^{f. 173v} facere voluerit^c, eieris, feceris gesserisve, ethenim me habiturum esse cognosci ratum.

Mandatum Andicavisi civetate^d, curia puplica.

49. Incipit carta de sanguinolento^e, quem de matricola^f suscipia^g.

Cum in Dei nomen nos vero fratris, qui ad matricola sancti illius resedire videamus, quos nobis ibidem omnipotens Deus de conlata christiannorum pascere videtur, invenimus ibidem infantolo sanguinolento, qui adhuc vocabulum *non habetur, et de cuncto^b ^{f. 173v} populo parentes eius invenire non potuimus: ideo convenit nobis unanimiter conscentientes et per voluntate marterario^s nomen illo presbitero, ut ipso infantolo ad hominem 30 nomen illo venum dare deberemus; quod ita et fecimus. Et accipimus pro ipso, sicut apud nos consuetudo est, treanto^e uno cum nostro pasto. Et intimare^d rogavimus, si nus

46. g) a communiter hic errore add. c. h) exstiterit coni. Mab. i) communione coni. Mab.
k) ari c.; aeri Roz. l) i. e. nihilominus.

47 = Edd. 46; Roz. 473, §. 1. a) quem c. b) suppl. Mab.

48 = Edd. 47; Roz. 395. a) mandatis c. b) ead. man. post add. c. c) lege: volueris.
d) civet. c.

49 = Edd. 48; Roz. 53. a) intelligendum est fortasse: suscepit aliquis. b) i. e. cuncto. c) i. e.
triente. d) et i. bis scr. c.

1) Cf. infra 53, quam formulam de Rozière optime cum hac coniunxit. 2) Ducange s. v.
auctoricium: obligatio auctoris circa praestandam evictionem. Evidem intelligere malum ipsam
auctoris intercessionem vel professionem auctoritatis. Non secus ac in formula nostra in diplo-
matibus Merowingorum haec vox adhibita est DD. I, M. 64. 68. 76. 79. 94. 3) i. e. recens
natum. Bignon ad Form. Tur. 11. 4) Index pauperum, qui ab ecclesia pascabantur, matricula
nominabatur, unde et ipsi pauperes matricularii. Cf. Form. Tur. 11 et quae Bignon ad eam illu-
strandam affert, praecipue Wandalberti vitae S. Goari c. 20, Mabillon Acta SS. II, p. 285;
practerea Regino, de synodalibus causis II, 68; Grimm 'RA'. p. 455 sqq. 460. 5) Martyrarius
vocabatur, qui sacras in ecclesia reliquias custodiebat. Cf. Ducange s. h. v.

ipsi aut domenus vel parentis eius, qui contra carta ista venire voluerit, imprimitus^e Christus filius Dei vivi terribilem et meduendam, ut non sit ad gaudium, sed ad eius detrimentum, quod ei incuciat sempiternam pena, et quod repetit vindicare non valeat, et hec facta nostra omni tempore firma permaneat.

50. (a) Incipit iudicium de homicidio.

f. 174. Eveniens illi et germanos suos illi Andecavis civetate ante vero inluster illo comite vel reliquis raciniburdis, qui cum eo aderant, quorum nomina per suscriptionibus atque senacula subter tenuntur inserti, interpellabat alico homino nomen illo, dicebat, quasi ante os annis^a parentis quorum^b illo quomodo interfecisset. Interrogatum est sepedicto illo, quid ad hec causa darit in respensis; sed hoc ad integra fortiter denecabat. Sic^c iuxta aptificantes sepedictis germanus visum est ad ipsis personas decrevisse iudicio, ut quatrum^c in suum, quod evenit ipso Kalendas illas, apud homines 12, mano sua 13, vicinus circumanentis, sibi simmelus, in ecclesia seniore loci, in ipsa civetate hoc debiat coniurare, 'quod ad morte sepedicto numquam consentissit, nec eum occessisset, nec consciens nec consentanius ad hoc faciendum numquam fuisset. Se^d hoc facere potest,¹⁵ diebus vite suae de ipsa causa securus permaneat; sin autem non potuerit, in quantum lex pristat, hoc emendare stodeat.

(b) Incipit noticia ad superdicto iudicio.

f. 175. Noticia sacramenti, qualiter vel quibus presentibus adherant in ipso dia Kalendas Marcias ingressus est homo nomen illi in ecclesia seniores^e loci, Andecavis civetate.²⁰ Secundum quod iudicios suos loquitur, apud homenis 12, mano sua 13. iuratus dixit: 'Per hunc loco sancto et divina *omnia sanctorum patrocinia, qui hic requiescant, unde mihi aliquid^f homenis illi et germanus suos illi repotaverunt, quod parente eorum illo quondam^g interficisse aut interficere rogasse, ipsum non occisi, nec occidere rogavi, nec consciens nec consentanius ad morte sua numquam fui, nec illud^h de hac causa non 25 redebio nisi isto edonio sacramento, quem iudicatum habui, legibus transivi'.

Id sunt, quod de presente fuerunt et hunc sacramentum audierunt et hunc noticia manus eorum subter adfirmaverunt. Facto noticia.

51. Incipit mandatus.

Domino fratri illo ego illi negociens. Rogo, preco adquae suppleco per hunc^s mandatum ad vicem meam servo meo nomen illo, nacione gentile, quem mihi confugio fecit, ubi et ubi cum ipso invenire potuerit^a, tam in pago quam et in palacio, seu in qualibet paedera^b invenire potueris, quicquid exinde ad vicem meam prosequere et excassare, admallare eas faceas^c. Et quisquid per hunc mandatum egeris, feceris gesserisve, ethenim me habiturum esse cognosci ratum.

Mandatum Andecavis civetate^d.

52. Incipit item mandatus.

f. 176. Domeno magnifico illo ego illi. Rogo adque suppleco vestra caretate *per hunc mandatum, ut omnes causas meas in pago illo ad vicem meam prosequere vel admallare facias, tam in pago tam et in, si necessitas fuerit, ad palacio, vel ubi locus congruos⁴⁰

49. e) in primitas c.

50 = Edd. 49; Roz. 493. a) sannis c. b) lege: parentem eorum. c) q. i. s. corrupta videntur; agitur fortasse de legali 40 noctium intervallo. d) set c. e) d add., sed del. c.

f) aliquid c. g) quodam corr. quondam c. h) lege: aliud.

51 = Edd. 50; Roz. 396. a) lege: potueris. b) patria coni. Mab. Cf. supra 1 b: in qua- 45 libet loqua, infra 52: ubi locus congruos fuerit. c) facere corr. facias c. d) civet. c.

52 = Edd. 51; Roz. 388.

fuerit. Et quicquid exinde egeris, ficeris gesserisve, etenim mei in omnibus habitaturis tibi essit cognuscat ratum.

Iuratum^a mandatum, tamquam gestibus oblecatus¹; et ut cercius credatur, mano mea super^b firmavi^c, et magnorum eorum superterius decrevit adfirmare. Datum man-
5 datum Andecavis^d civetate.

53. Incipit noticia^e.

Noticia, qualiter veniens illi Andecavis^a civetate, die illo, in regionis^b, quod ficit minus illi, dies tantus, placitum suum adtendedit aecontra alicius homines *his nomi-
10 nibus illus et illus, unde ante os dies in racionis fuerunt pro vinia sua in loco, qui dicitur illo, unde et autore^c nomen illo spoponderunt presentare, [qui^d] ipsa vinia eis consignasit. Sed veniens in eo placito illi de manu usque ad vesperum^e placitum suum legibus costodivit et solsadivit. Nam illi et illi ibidem fuerunt et hoc quod espo-
15 ponderunt menime potuerunt adimplire. Propteria necessarium ipsius illo, ut hanc noticia manibus bonorum hominum exinde accipere deberit; quod^f ita et fecit, ut in postmodum, quicquid lex inter eos declarat, attendere debiat.

54. Incipit cesso.

Quod bonum, faustum sit^g! Lex filicitatis adsatis^h adsentit, et lex Romana edocit,
et consuetudo pagi consentit, et principalis potestas non prohibet, ut tam pro se inter-
10 citentem, quam ad die filicissimo nupciarum obtable evenientem —ⁱ. Idcirco ego in
Dei nomen illi nomenande proscribo ad sponsa maea nomen illa, filia illius quon-
dam^j, transcribo^k ad ipsa per hanc epistole adque cessione, hoc est casa cum curte vel
omni circumscinto suo, hoc [est^l] mobile et inmobile, lecto vestito, campo ferente modius
tantus — de uno latere est campus illius —, vinia iuctus tantus — de uno latere vinia illius —,
silva iuctus tantus — *de uno latere^m silva illius —, prado iuctus — de uno latereⁿ prato^o
25 illius —, et est super terrarium sancti illius, in fundo illa villa, bovis tantus, vaccas
cum sequentis tantus, ovis tantus, sodis^p tantus, vestimento tanto, inauris de soledus tantus,
anolus^q de soledus tantus, bracilo de soledus tantus. Hec omnia rem superius nomenata,
quamdiu adviximus, ambo pariter hoc tenire et possedire debiamus; [post^r transitum
verò meum] superius nomenata hoc tenire et possedire debias. Et se prolem nobis Deus
30 dederit, cum omne integretatem ut rem meliorata acciperit; et adfirmare debirimus;
quod ita et fecimus; post transitum virum^s tuum in ipsis revertantur. Et se acenacio
de nobis procreata non fuerit, hec omnia rem superius *nominata^t hoc tenire et pos-
sedere debiant^u et cui voluerit derelinquas. Et si fuirit, qui contra hanc^v epistolam
35 adque cessione, quem ego bona voluntate^w, nulla^x imperium, fieri et adfirmare rogavi,
venire aut litigare vel infrangere^y fortasse conaverit, inferit inter tibi et fisco, soledus
tantus coactus conponere debiat, et quod repetit vindecare non valiat.

52. a) uiratum c. b) super c. c) fir post add. c. d) andec. civet. c.

53 = Edd. 52; Roz. 478, §. 2. a) andea. c. b) Verborum ordine mutato legendum est for-
tasse; civetate in regionis, die illo. c) habebat add., sed del. c. d) suppl. Roz. e) m e
40 corr. c. f) quid c.

54 = Edd. 53; Roz. 226. a) si c. b) adsatis c. c) quaedam omissa. d) n post
add. c. e) trancrivo c. f) suppl. Mab. g) latre c. h) praf c. i) sodis|dis c.
k) anobis c. quod emendavi e f. 1 c supra. l) quaedam omissa, quae e sequentibus
supplevi. m) i. e. vero. n) ta post add. c., sed errore inserius post opistolas positum.
45 o) lege: debeas . . . volueris. p) hant c. q) si add., sed del. c. r) i. e. nullius im-
perio. s) infrange c.

1) Cf. Brunner, 'RG. d. U.' I p. 144. 2) Respondet formulae 47.

55.

In Dei nomen. Placuit adque convenit inter illus et illus germanus, ut inter se de res eorum devidere debuerunt; quod ita et fecerunt. Accipit illi, hoc est casa cum omni circumcincto illa seu et mancipia vel mobile et immobile, quem in ipsa casa esse videtur, vel vinias, silvas et prata, quantumcumque in^a ipsa casa *aspicere^b videtur, totum et ad integrum; et in contra accipit germanus suos illi alio locello illo cum omne rem ad se pertenentis. Unde convenit, ut manus eorum firmatas inter se accipere deberunt; quod ita et fecerunt, ut unusquis quod^c accipit habeat, teneat et possedeat, vel^d cui voluerit derelinquat. Et si fuerit unus ex nus ipsis, qui contra pare suo agere aut resultare presumserit, partem suum ad pare suo admittat, et insuper soledus tantus conponat, et quod repetit nichil valeat vindecare^e, et hec paccio divisionis omni tempore firma^f permaneat.

56.

Ego enim illi. Convenit nobis ad petitionem nutrido nostro, ut aliquo locello nomen illo^{*} in loco, qui vocatur illo, pro asidua servicio^a suo vel benevolencia^b, qui circa nus habire visus est, ei concidere deberemus; quod ita et fecemus, ut post hunc^c die ipso locello integrum habiat concessum, ut, quicquid de ipso facere^d volueris, liberam in omnibus habias potestatem faciendi. Et pro infestantis malis hominibus convenit, multa ibidem inserre debiamus; quod ita et fecemus. Et si fuerit, qui contra epistola ista, ullus de heredibus meis aut qualibet homo aut extrania persona, qui contra ipsa resultare voluerit, soledus tantus aei conponat, et repeticio sua non obtentiat effectum, et hec epistola omni tempore firma permaniat cum stipulacione^e subnexa.

57.

^{f. 179r.} Domeno non dulcissem, sed amarissimo et exsufflantissimo iocali meo illo illa. Dum non est [incognitum^a], qualiter, faciente inimico et intertidente^b Deo, ut insimul esse non potemus, proinde convenit nobis ante bonis hominibus, ut ad vicem nos relaxare deberemus; quod ita et facimus. Ubicumque iocalis meus muliere volueret, licenciam habiat potestatem faciendi; similiter et illa convenit, ut, ubicumque ipsa femina superius nominata sibi marito accipere voluerit, licenciam habiat potestatem faciendi. ^{*f. 180.} Et se fuerit post tunc diae unus ex nus ipsis, qui contra hanc epistola ista agere *aut^{so} repetire presumpserit, soledus tantus ad pare suo conponat una cum iudice intercedentem, et quod repetit nihil valeat vindecare, et hec epistola omni tempore firma permaneat^e.

^{f. 182.}

58. Incipit cessio.

Lex Romana et docet, consuetudo pacem^a consentit, et regalis potestis^b non prohibet, ut unusquis de rem suam, quem in presente diae possedit, faciat quod voluerit. ³⁵ Icirco ego quidem in Dei nomen illi, qui comaneo illa villa, quia pertractavi circa animus meus, ut omnis res meas, quem in presente seculo habire videor, ad filio meo

55 = Edd. 54; Roz. 125. a) i e corr. c. b) aspicere — integr in loco raso c. c) quid c.
d) qu add., sed del. c. e) vin|vindecare c. f) firma c.

56 = Edd. 55; Roz. 164. a) servio corr. servia c. b) bevolencia c. c) hunt c. d) face c. 40
e) stipulaciō c.

57 = Edd. 56; Roz. 114. a) suppl. Mab. b) intertentente c. c) Hoc loco sequuntur eadem manu exarata fol. 180—182: Sex etatis sunt mundi. Prima ab Adam etc. — Qualiter intelle[ge]re posso bissexto. In sex dies fecit Deus etc. — Incipit compotum annorum etc., vide supra p. 2. Sequuntur formulae 58—60. eadem manu exaratae. 45

58 = Edd. 57; Roz. 358. a) corruptum fortasse e pagi nostri (paci nī). b) lege: potestas.

duas partes per hanc epistola cessione ad die presente trado ad possedendo, tam casas,
domibus, edificiis, mancipiis, campis, viniis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumvae
decuribus, iunctis et subiunctis, movelibus et inmovelibus, *omni rem meam, pro ad- *f. 182'.
sidua servicia sua vel benevolencia ei, sicut dixi, partis duas diligo adquae transfundo
ad diae presente, tercia vere parte ad heredis propinquis reservans^a, ea^b tamen condi-
cione, ut, dum advixero, mihi in omnibus, tam de victo quam et de vestito, soniare^c
mihi debiat, et ipsa terra prosolvere faciat, et quicquid de ipsis duas partes facere voluerit,
abendi, tenendi, donandi, vindendi seu commutandi, absquae priudicio sancti illius, cuius
terre esse videtur, liberam in omnibus abeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod
10 fieri esse non credo, si fuerit ullumquam tempore aut ego ipsi *aut ullus de heredibus *f. 183'.
meis vel qualibet homo aut extranea persona, qui contra hanc epistola cessione ista
venire aut agere fortasse presumpserit, inprimetus^d Dei incurat iudicium et sanctorum loca
efficiatur extraneus, et insuper inter tibi et agente sancti illius tantus conponat, et quod
repetat nullo congenio evindecare non valeat, et haec cartola^d omni tempore firma per-
15 maneat.

59.

Nos enim illi et coniux^a mea illa. Dum non est incognitum, qualiter aliqua femena
nomine illa servo nostro nomen illo ad coiugium copulavit, et modo nos bona voluntate
convenit, ut, quamdiu quidam in coiugio sunt copolati^b, ipsa femena per nos non
20 debiat esse declinatam *in servicio, et agnacio, se ex ipsis procreata fuerit, ad ingenuen- *f. 183'.
tatem capitum eorum debiant permanere ingenui; si quoque, ut se eis necessitas fuerit,
ad servicio caput eorum inclinatur, non ei detur licencenia nisi ad nos, ad heredis nostris
propinquioris; et peculiare, quod stante^c coniugio laborare potuerit, ipsa femena tercia
parte exinde habeat absque nostra repetitione vel erendum nostrorum. Deinde in hanc
25 epistola nobis intimare convenit, se nos ipsi aut heredis vel propinquoi nostri seu quis-
libet opposita persona, quis ad traditis convenencias ipsa femena commodolare voluerit
aut contra epistola hec agere, cui temptator fuerit, soledus *tantus conponat, et nihil vin- *f. 184'.
dicit et quod repetit, et hec epistola omni tempore firma permaneat.

60.

Ego enim illi, qui comaneo illa villa. Constat me accepisse, et ita accipi de
homine nomen illo ad pristetum beneficium argento uncias tantas. Sic modo convenit,
ut cum vestra caretate ipso argento die Kalendas illas mox ventures tenire^a et circa
me habere debiam et ipso die argento vestro reddere faciam et caucionem meam recipi-
pere faciam. Et si exinde necliens aut tardus fuerit^b, volomtate vestra non habueris,
35 hic modo mihi in hunc caucione placuit inserrere, ipsas res vestras in dupplum vobis
sum redeturus, aut vobis, aut cui caucionem istas dederis ad exagenda^c.

58. a) reservas c. b) a c. c) in primetas c. d) cartala corr. c. c.

59 = Edd. 58; Roz. 104. a) conux c. b) copolavi c. c) sitante c.

60 = Edd. 59; Roz. 369. a) tenires c. b) lege: fuero . . . habuero. c) exag.: d: c;

40 supplevi e form. 38. supra.

1) i. e. curare, 'soigner'; cf. Ducange s. v.; Diez, 'WB.' I, s. v. 'sogna'.

FORMULAE ARVERNENSES.

Si amissa ex eis quae supersunt aestimari licet, vehementer dolendum videtur, collectionem, cuius nunc edimus reliquias, non integrum sed prorsus truncam atque corruptam ad nos pervenisse.

Exstat in codice uno saec. IX, nunc Parisiensi Lat. 4697, 8° (Roz. Par. F.)⁵ olim Reg. 5942, 5 B. e bibliotheca Colbertina 1833, qui nostris temporibus foliis tantum 54 constat. Quaternionis, qui nunc primus, deficiente folio primo, ceteri signantur litteris F—L, numeris VI—XI, ita ut priores voluminis quaterniones 4 atque folium unum avulsa esse facile intelligantur. Praeterea deest quaternionis G, X. folium ultimum, in quo incipiebant formulae, quarum reliquias eadem manu ac praecedentia exaratas¹⁰ quaternionio L, IX, nunc ultimus, praebet. Sicut autem primae formulae priores versus desunt, ita postrema media abrupta docet, hic quaternionum numerum primitus non iam desiisse.

Praecedit formulis foliis 1—46. epitome quaedam legis Romanae Visigothorum¹ inde a media tituli 10. C. Theod. lib. V. interpretatione usque ad finem, paucis primi¹⁵ libri tit. 3. epitomes verbis subiectis.

Ex eodem codice formulas primus in lucem prodidit Stephanus Baluze in Miscellaneorum lib. VI, p. 546 sqq., Par. 1713, alias nonnullas ex alio Colbertinae bibliothecae codice, nullo tamen modo cum nostris cohaerentes, adiiciens. Verbis vero nudis neque interpretationem neque ullam de origine indoleque formularum annotationem addidit. De quibus postea disseruerunt praecipue Canciani, Leges Barbarorum III, p. 433; Seidensticker, Commentatio de Marculfinis similibusque formulis I, p. 10; de Savigny, 'Gesch. d. R. R.' II, p. 126 sqq.; Eichhorn, 'D. Staats- u. RG.' I, §. 156; Stobbe, 'RQ.' I, p. 251 sq., quibuscum conferas velim, quae nuper ipse in annalibus ('N. Arch.' VI,²⁵ p. 95 sqq.) exposui.

In prima quae nunc exstat formula et fingitur quidam conmanens orbe Arvernis contestationem fecisse et acta quaedam in castro Claremonte, quod etiam nunc Arvernorum caput (Clermont-Ferrand), nunciantur, secunda allegationem Arvernus in curia publica factam commemorat, tertia de manumissione in domum matris aecclesie, Arvernus civitatis, sexta de cessione mansi in pago Arvernico siti agit, ita ut evi-³⁰ denter appareat, formulas Arvernus dictatas atque usitatas fuisse. Quam rem cum iam Canciani recte agnovisset, in aetate tamen earum definienda ad errorem postea nimis in veteratum lapsus est, dicens l. c.: 'Ex his quaedam (sc. formulae) antiquitatem sapient valde remotam, cum prima referatur ad unum ex consulatibus Honorii et Theodosii, quo tempore provincia hostiliter divexata fuerat a Francis'. Non autem ad³⁵ tempus notandum, sed potius ad constitutionem aliquam imperatorum illorum hic allegatam verba de quibus agitur spectare, sine dubio recte suspicatus est Pardessus, 'Bibliothèque de l'école des chartes' I, p. 220. Itaque ut assentiamur Canciani sen-

1) In editione, quam curavit Haenel, Cod. nr. 41. 2) Cf. quae exposui 'Zeitschrift der Sav.-St. I, Germ. Abth.' p. 90 sq. 99.
40

tentiae, certe necessarium non est; sed ne licere quidem videtur, cum nonnulla instituta aut Francis aut omnino Germanis propria commemorata indicare videantur, formulas non antequam Arvernorum terra in Francorum ditionem fuisset redacta, dictatas atque collectas esse. Cui repugnare videri hostilitatem Francorum in form. 1. memoratam, quamquam non nego, tamen ceteris obstantibus sententiam V. Cl. de Rozière secutus verba illa ad expeditionem referre malui, qua Theudericus rex a. 532. Arvernorum rebellionem vastando populandoque compressit¹. Nec mirum certe est, tunc etiam Francos, tamquam hostes agentes, hostes ab Arvernis appellatos esse, quod paucis decenniis post, Arvernis ipsis sub signis Francorum militantibus², fieri nequaquam potuisse patet.

10 Quibus de causis formulam istam certe quidem haud multo post compositam esse probaverim, minime tamen dubitans, quin in nostra ex aliqua parte antiquior quaedam formula, cuius vestigia etiam in quodam saeculi X. instrumento Nemetensi recognoscisse videmur, repetita sit. Ceteras vero formulas eiusdem collectionis inferioris esse aetatis, non est cur suspicemur.

15 Sermonis rusticitas eadem fere ac Andecavensium formularum, tantum quod nostrae frequentioribus etiam librariorum mendis haud uno loco in summam obscuritatem corruptae esse videntur.

Primam, quam supra memoravimus, Baluzii editionem repetiverunt Canciani, Leges Barbarorum III, p. 464 sqq., et Walter, Corpus iuris Germ. III, p. 488 sqq. Codice 20 ipso denuo usus V. Cl. de Rozière corpori suo formularum singulas inseruit.

Iam antea b. m. Knust eas e codice Parisiis descripserat in usum operis huius; quod exemplar nunc de integro cum codice, qui sicut etiam ceteri formularum codices bibliothecae publicae Parisiensis summa liberalitate huc transmissus est, quam accuratissime contulit.

25 Numeris capitum neque in codice neque in antiquioribus editionibus appositis, plerique tamen qui his formulis utuntur singulas numeris 1–8 designare solent. Nos vero, iis quae vulgo sunt 1 cum 2 et 3 cum 4 coniunctis, 6 tantum capita enumeranda existimavimus.

1) Cf. Greg. Tur. Hist. Fr. III, 12; Mir. mart. II, 13. 23; Vitae patrum 4, 2. 5, 2; 30 Glor. mart. I, 52. 2) Quod factum esse iubente rege Sigeberto anno 567. seu 568. compertum habemus e Greg. Tur. Hist. Fr. IV, 30.

1. (a) [Contestaciuncula seu plancturia^a]¹.

^{f. 47.} . . . nascuntur^b, per hanc occasionem non perdant. Ob oc igitur ego ille et coiuves^c mea illa conmanens orbe Arvernis, in pago illo, in villa illa, dum non est incognitum, qualiter cartolas nostras per hostilitatem Francorum^d in ipsa villa illa, manso nostro, ubi visi sumus manere, ibidem perdimus; et petimus vel cognitum faciemus, ut, quit per ipsas stromentas eo tempore habere noscuntur^e, possessio nostra per hanc occasionem non rumpatur^f, inter epistolas illas de mansos in ipsa villa illa, de qua ipso atraximus in integrum, item^g et vindedit^h, ista omnia superius conscripta,
^{f. 47.} vel quod memorare minime *possimus, iudicibusⁱ, brevis, nostris^j, spondiis^k, incolcacionibus^l vel alias stromentas, tam nostras, quam et qui nobis commendatas fuerunt, hoc 10 inter ipsas villas suprascriptas vel de ipsas turbas ibidem perdimus; et petimus, ut hanc contestaciuncula seu plancturia per hanc cartolas in nostro nomine collegere vel adfirmare deberemus; quo ita et fecimus; ista^k principium Honorio et Theodosio^l consilibus^m eorum ad hostio sancto illo, castro Claremonteⁿ per triduum habendiⁿ vel custodivimus, seu in mercato puplico, in quo ordo curie duxerunt aut regalis^o vel manus- 15 ensis vestri aut personarum ipsius *castri^p, ut, cum hanc contestatiuncula seu plancturia iuxta legum consuetudinem in presentia vestra relata fuerit, vestris^q subscriptionibus signaculis subprobare faciatis, ut quocumque perditionis nostras de suprascripta per vestra affirmatione iusta^q auctoritas remedia consequatur, ut nostra^r firmitas legum auctoritas revocent in propinquetas^s.
^{f. 48.}

(b) Gesta.

'Unde ergo te vir laudabilis illum^t defensore neconon et vos honerati, que curas publicas agitis adsidue, oportet me curiae in hoc contestaciuncula seu plancturia per triduum partibus foris publicis apensa *vestris subscriptionibus vel signaculis^u subter faciatis adfirmare, ut, quomodo mihi necessarium fuerit, causella meas aut in presentia dominorum vel iudicibus adversariorum meorum revocent in propinquetas'. Pro hoc que contra hanc contestaciuncula seu plancturia deponere percuravimus, ut, quando volueritis et malueritis, vel mihi necessarium fuerit, ut mos est, gestis municipalibus eam faciatis ablegare cum petitiones nostras. Maximas vobis ex hoc gratias agere valeamus'.

1 = Roz. 403. a) rubrica cum formulae initio deest c. b) noscuntur, fortasse corrigendum; cf. dissertationem infra 1) allegatam p. 93 n. 4. c) coiuves c.; similiter infra: coniuves pro coniux; corruptum videtur e cōiunc. d) lege: noscimur. e) o. nostrorum pater c., quae emendavi e carta, quae exstat simillima apud Ménard, 'Histoire de Nîmes' I, 'Preuves' 6. f) m suppl. Roz. g) corruptum videtur. h) lege: iudicia vel iudicior. i) notitiis acute coni. Roz. k) iuxta principum Honori et Theodosii consulum decretum ad pro ista — eorum ad sensum recte coni. Roz. l) & theodisio pro et Th. c. m) consulibus e corr. rec. c. n) lege: appendix. o) sic edd.; in cod. plane, quamvis huic verbo simillime, carta scriptum est. p) nostris c.; cf. infra 1 b. q) seu iusta auctoritatis r. seu iuxta [legum] auctoritatem r. emendari potest. r) lege: nostram firmitatem l. auctoritate. s) Ducange, s. v. propinquetas, coniecit: proprietas. t) illu c. u) signatulis c. v) proquietas c.

1) De hac formula uberioris disserui 'Zeitschrift der Sav.-St. I, Germ. Abth.' p. 93 sqq.
2) Cf. supra p. 27. 3) fortasse i. q. libelli dotis. 4) fortasse i. q. conculcaciones seu epistolae conculcatoriae; cf. de Rozière, 'Recueil I, p. 129 a. 5) Clermont-Ferrand. 6) Hic formula regalis amanuensis, i. e. notarii publici Visigothorum a rege nominati, dignitatem retinuisse videtur, nisi forte Francici aevi scriba regalis pro principalis interposuit.

2. (a) Mandato.

Mox^a iniunxit^b antiqua, principium^c iura decreta sancixerunt, ut, quicquid^d *causas *f.⁴⁹. per inpigritiae^e census aut femina sexus vel corpora mentisque fragilitatis res suas suorumque suarum gubernare minime possit, cura electorum permittantur. Ego illa femina^f dilectissimus filius meus^f illius et illius. Rogo et iniungo vel suplico gratias vestras, ut de omnis causas meas vel negotiis meis vel quicquid de alode parentorum meorum aut de atracto^g, aut unde mee consontum suppetit, aut adversus me altercatio orta fuerit, quicquid de heredibus^h meis diciⁱ aut numerare potest, vos dominus^k et procuratoribus^l de omnes causas meas vel facultates meas, tam terras seu et mancipia vel alias res¹⁰ *meas, quicquid dinumerare longum est, tam in presentia dominorum aut in quibus- *f.⁴⁹. cumque provintiis, sive eante commitibus^m vel iudicia potestate, adiupta mea vice, elegi et proponatⁿ, aut^o quicquid in hac parte ex causa veritatis aut definieritis, egeris, gesserisve^p, ratum, firmatum adque finita contra^q esse publicar. Sane si quis, ego ipse aut ullus.

15 (b) Hic habet gesta.

Arvernus apud vir laudabile illo defensore vel cura^r publica ipsius civitatis illa femina^s.^t ait: 'Queso vobis, obtine^t defensor, vel cura publica^u ipsius civitatis, ut tu mihi quoddicis^v publicis prosequere percipiatis; 'abeo, que gestarum alegatio cupio roborare'. *f.⁵⁰. Memoratus^w defensore dixit^x: 'Pateant tibi quoddicis publicas^y; [prosequere^z] quae²⁰ obtas'. 'Quia illa femina per hanc mandatum mihi iniunxit^a, ut propter sollemnitatem lex scripturas adfirmatum ut^b ad vobis asserire^c.² deberim et haec mandatum, que in filius suus illus et illu, atsubta^d sua vice, conscribere^e vel adfirmare rogaverit^f de omnes causas, — satis^g sunt, quod textus^h superior abeat scriptum — gestis municipalibus adiligare adque firmare deberetⁱ. Iam dictus defensore et ordo curie dixerunt:²⁵ 'Et hec mandatum, [quod^k] adseres^l, deberet nobis ostendit^m ad relegendum'. *Tunc *f.⁵⁰. unus ex natariisⁿ ipso mandato in publico recitavit. Prefatus defensore dixit: 'Haec gesta, quomodo^o est scripta, nostros manibus roborata, quicquid exinde^p dicere vel numerare, res illa aut nihil aliut ago'. 'Haec gesta, quomodo est scripta, vestris [manibus^k] roborata mihi sine mora tradatur'. Ille defensore cum suis curialibus vel subscriptionibus manibus ipsa gesta tradiderunt^q vel consignaverunt.

2 = Roz. 384. a) lege: mos. b) iniunxit corr. iniunxit c. c) printipium c. d) lege: quisquis. e) lege: pigritiam sensus. f) m̄s c. g) oracto c. h) lege: rebus. i) dicit c. k) damus c., quod correxi e Form. Tur. 20; cf. Marinii, 'I papiri dipl.' nr. 86. l) hic fortasse supplendum est instituo, ut, quo facto cum V. Cl. Gengler, 'D. Rechtsy.' p. 262. infra eligatis et proponatis corrigendum esset. m) cōmītibus c. n) praepono, ut q. corr. Roz. o) saepius aut pro et scriptum. p) gesseris veracitum, ci ead. manu supra lin. post add. c. q) incōtra c. sed punctis adpositis corr. incōtra; lege: inantea. r) lege: curia. s) rubr. c. t) obtinent c. u) publica corr. ead. man. publica c. v) lege: codices. w) memorias c. x) dix c. y) per p. c. z) supplevi. a) iniux c. b) delendum videtur. c) emendavi; arseri c.; Roz. coni. accedi. d) utsubta s. v. c., quae verba errore fortasse hic inserta sunt. e) cōsscriberō c. f) rogavef c.; rogaverim Roz. g) c. suis, sicut q. coni. Roz., quod non opus est. h) tectus c. i) lege: deberem. k) supplevit Roz. l) adferes minus recte legit Roz. m) lege: ostendi. n) lege: notariis. o) quomodo c. p) sequentia verba valde a ceteris huiusmodi formulis abhorrentia corrupta esse videntur. Cf. Form. And. 1 c; Form. Bitur. (Roz. 265, 262, § 1.) q) tradider c.

1) E sequentibus apparet non feminam ipsam, sed procuratorem eius adesse. 2) A. et infra adserere = procurare, 'vertreten'. Instrumentum adserere is dicitur, qui alius mandatu id apud acta allegandum procurat; 'MR. UB.' I, 42 p. 49: epistola, quam frater A. adserit, L. amanuensis pro ad recitandum accipiat,

3. Libertatem.

In Dei nomen ego ille. Metuens casum fragilitatis, et dum fragilitas humanum
 genus pertimescit, ultimum vite temporibus ventura, *oportet, ut non inveniat unum-
 quemque inparatum, ne sine aliquis operis bonum respectum, nisi homo, dum suum iure
 et potestatem [consistit^a], prepararet sibi viam salutis, per quem ad eternam beatitudinem⁵
 valeat pervenire¹. Propterea vindictam² habuit liberare ancilla mea nomen illa una cum
 infantes^b suos illus et illus, quem de alode visi sumus habere, de omni iugo servitutis
 meis pro peccatis meis minuandis. Ipsus precipimus esse bene ingenuus et absolutus
 in publico, nam non in secreto, Arvernus civitatis, domum matris aecclesie sancto illo,
 ubi Christi nomen ille episcopus pontifex tunc tempore preesse *dignoscatur, ante cor-
 num altaris, in presentia presbiteris, diaconibus, clericis, vel in presentia plurimarum^c
 personarum, qui ipsa mano propria^d subter firmaverunt^e, de iugum servitutis meis, pro
 peccatis meis manuandis^f, sicut iam diximus. Quicquid persona aut religiosi de eorum^g
 mancipia, data libertate, conferre voluerit, secundum legem Romanam^h hoc facere potest,
 id est Latina, dolitiaⁱ et cives Romana. Meliore statum habet, testamentum condere,¹⁰
 testimonium perhibere, emere, vindere, donare, commutare habeat potestatem, sicut et alii
 cives Romani; ut nullum nullel heredum^j ac proheredum nihil debeant servicio, nec
 letimonium^k nec honus patronati nec nulla obedientia ipsius non requiratur, nisi
 hiant^l et maneant ubicumque voluerint, porte aperte^m, cives Romanae se esse cognus-
 cant. Defensionem vero tam aecclesia vel omnemⁿ Deum^o timentium ubicumque expetire²⁰
 voluerint, licentiae tribuimus ad fatendum in omnibus quicquid voluerint. Et si de ipsis
 aliquid generatum fuerit, inieunii^p permaneant. Sane si quis.

4. Item solutionem.

Liberum esse credimus, quod Christus per Spiritum sanctum et baptismum lava-
 crum generavit; bene convenit, ut dimitentibus debita dimitantur peccata. *Ego enim in
 Dei nomen ille et coiuues mea illa pre remedio anime nostrae vel pro aeternam retributi-
 onem obsolvimus a die presente servo nostro illo una cum infantes suos illus et illus,
 que de alode parentorum meorum vel pre^a cessionem extra consorcium heredum eorum
 mihi obvenit, a die presente pro animas nostras remedium [ingenuos^b] relaxamus, ut
 ab ac die sibi vivant, sibi agant, sibi laboret, sibi nutrimenta proficiat, suumque iure com-
 missos eum^c et intromissus in ordinem^d civium Romanorum ingenuis se esse cognos-
 cant, ut post ac die^e neque ad ullus heredibus meis servitius nec letimonius nec^f onus
 patronati *nec nulla obedientia eis non requiratur, nisi iant et maneant ubicumque
 voluerint, porte aperte, cives Romana se esse agnoscant. Defensionem vero tam aecclesia
 vel omnem^g Deum timentium ubicumque expetire volueritis, libera et firmissima in³⁵
 omnibus habeatis potestatem ad hoc faciendum quicquid volueritis. Sane si quis.

- 3 = Roz. 64.   a) supplevi.   b) fantes c.   c) plurimatum c.   d) manopa pro m. p. c.
Cf. Ducange-Henschel s. h. v.   e) firmaverunt c.   f) i. e. minuendis.   g) sic coni.
Roz.; r. deorum m. c.   h) sic c. pro deditia, quod saepius in codicibus scribitur pro dedititia.
 i) h. add. c.   k) lege: eant.   l) lege: hominum.   m) dñi c. pro dñm.   n) lege: ingenui.⁴⁰
 4 = Roz. 86.   a) p c., lege: per.   b) ita fortasse emendandum; inveniat vos r. c; in bene
 natos coni. Knust.   c) oñ c; corruptum fortasse ex esse.   d) ordiñ c.   e) neque a
 me suppl. Roz.   f) ne c.   g) lege: hominum.

1) Cf. Marc. II, 4.   2) Verba vindicta liberare cum aliis e antiquiore formula Romana,
 qua nostra itemque Cart. Sen. App. 3 et Form. Bitur. (Roz. 62) nituntur, sumpta esse videntur.⁴⁵
 3) Lex Rom. Vis. Lib. Gai 1.   4) Cf. Waitz, 'VG.' II², p. 180. 183.   5) Pleraque cartae
 formulaeque de manumissione in civem Romanum agentes sicut nostra 'portas apertas' commemorant;
cf. Lex Rib. 61.

5. Redemturia.

Domino illi. A pluris est cognitum, qualiter ante hos dies, investigante parte aduersus, neglegentia, pro culpa mea in custodia traditus sum¹⁾; et nullam habeo substantia, unde me redimere debeam, nisi^a tantum formam et statum meum, quem libero et inie-^s nuo^b videor habere *et in servitio vestro^c pro hac causa debeam inclinare; et vos ^{*f. 53'}.

pietas Domini imperavit, ut pro ac causa me redemisti: ego vobis carta patrociniale de statum meum, quem ingenuo habeo, in vos conscribere vel affirmare rogavi, ut post ac diebus vite meae ex^d iure in servitio vestro debeam et consistere. Unde me spondo vel subter firmavi, ut contra presente cartola patrociniale neque ego neque de heredibus^e meis nec^f quislibet ulla oposita persona prae ac die ambulare non debeamus; quod quid^g fecerit, conponat vobis sociante fisco auri untia una, et quod *petit, nihil valead ^{*f. 54'}.

vindicare; et ubicumque deinvenire potueritis, sicut et reliquos servos vestros, ita et me in vestro servitio faciatis revocare absque ullo contradicente. Stibulant^h stibulatur in omnibus sum.

15

6. Cessionem.

Quociens inter quascumque inienuis personis^a lex beneficium edocet, ut, quantumcumque persona de rebus propriis suis in alterius transferre voluerit, libera abeat potestatem ad hoc faciendum quicquit voluerit. Ob oc igitur in Dei nomen [ego ille^b] et coniuues mea illa dilectissimo amico nostro illo. *Pro benevolentia vel servitia tua, ^{*f. 54'}.

que circa nos inpendis^c et^d inantea facere non desinis, propterea cedimus tibi, cessumque in perpetuum^e esse volo, hoc est de nostro iure in tua tradimus dominatione, tradimus, transferimus adque transfundimus, hoc est manso nostro in pago Arvernico, in vico illo, in villa illa, que^f de alode vel de atracto ibidem vissi sumus habere, cum casis, tictis, edificiis, adiacentiis, campis, pratis, vineis, silvis, aquarumvie decursibus,

omnia et ex omnibus, quantumcumque ad ipsus mansus aspicit aut aspicere videtur, tam inquisitum . . . .^g

5 = Roz. 51.   a) nisi si c.   b) ienuo c.   c) nostro c.   d) et c., ex e corr. rec.
 e) heribus c.   f) nequislibet pro n. q. c.   g) lege: qui.   h) stibulant. c; intelligendum
 fortasse: Stipulans stipulatus i. o. s.

80

6 = Roz. 163.   a) Roz. emendavit: p. beneficium [conceditur], lex edocet; nonnulla omissa
 videntur.   b) suppl. Knust.   c) inpedis ead. man. corr. inpendis c.   d) set incomea pro
 et inantea c.   e) pertuum c.   f) litera ultima, ut videtur c, paene evanuit c.   g) cetera
 desunt.

1) Cf. Waitz, 'VG.' II², p. 624. 660 sq.; Capit. Comp. a. 757. c. 22, LL. I, p. 29.

MARCFULFI FORMULAE.

Inter omnes Francicarum formularum collectiones ea, quam *Marculfus* monachus composuit, ex temporibus Cuiacii et Brissonii summo iure maxima viget auctoritate. Nam cum plerisque excellat antiquitate, omnibus praestat copia, varietate, ratione. Accedit, quod huic soli fere collectioni auctoris nomen inscriptum est.⁵

Collegit noster universas formulas 92, quas in duos digessit libros, priori 40, quas vocat 'cartas regales', alteri 'cartas pagenses' 52 tribuens, praefatione et utrique capitum indicibus praemissis. Maximi certe momenti est liber prior, cum quia regalium cartarum formulae in antiquioribus nullae, in posterioribus usque ad tempora Ludovici Pi^t imperatoris collectionibus paucissimae inveniuntur, tum vero quia multa in eo continentur capita, quae talibus praebent exempla diplomaticis, qualia aut omnino non habemus asservata, aut, si existant, non eadem forma dictata, aut recentiora esse videntur. Qua re fit, ut formulae nostrae et inter gravissimos de re publica atque legibus Francorum testes numerentur et rei diplomaticae haud parvo fructui esse noscantur. Neque vero solas regalium diplomatum epistolarumque formulas, sed etiam nonnullas alias (*I*, 1. 7. 34), quae ad quaedam diplomata scribenda notariis regis necessaria essent, huic libro inseruisse videtur *Marculfus*¹.

Alterius libri quamvis magnum, tamen non idem pondus, cum plerisque cartarum ad negotia privatorum spectantium formulis hic exhibitis similes etiam alibi inveniantur, non paucis vero negotiis exempla hic desint, quae in aliis existant collectionibus. Noticias, quae de iudiciis aliquisque negotiis fieri solebant, omnino omissas excusare noster videtur dicens in praefatione: Sunt preterea nonnulla negotia hominum, tam in palatio quam in pago, quod scribere non queunt, antequam invicem conferantur, et iuxta propositiones vel responsiones eloquia eorum tunc scribantur et gesta.

Laborem suscepit *Marculfus* iam senio confectus, iussus a quodam Landerico episcopo, ad quem opus perfectum misit, praefatione eidem inscripta. E qua cognoscimus, opus non eo maxime consilio institutum esse, ut notarii in conscribendis cartis seu epistolis eo uterentur, sed potissimum, ut ipse profitetur, ad exercenda initia puerorum; quod factum esse evidentissime probatur nota cuiusdam magistri de inertia inscitiaque discipulorum conquerentis, quae in tribus optimis codicibus formulis subiecta e communi exemplari descripta esse videtur. Quam iam in annalibus² editam hic repetendam censuimus.

Item^a alio dictatu^b ad iovenis^c nescientes scripturas.

Miror^d prorsus tam^e prolixa tempora aut nullum me sermonem^f pagene^g consequum, cuius aeloquia^h vestri veludⁱ ad verba^k dictantium polluti^l, mutuati caeras^m afferunt,^{ss}

a) Inter A 2. b) dicto A 3. c) iuvenes A 2; iuvenis A 3. d) Miro A 3. e) ita A 2; prosortam A 1. 3. f) sermone A 2. 3. g) pagine A 2. h) eloquia A 2. 3. i) velut A 2. 3. k) verbo dictancium A 3. l) poluti corr. p. A 2. m) ceras A 2. 3.

1) Cf. Sickel, 'Urkundenlehre' p. 113. 2) 'N. Arch.' VI, p. 21 sq.

currunt articulis^a falsitatis; sed ubi venitur^b ad revolvendum^c, delisse magis quam scriptisse^d pro solicissimum^e solicissimo referet; quando sperabam capitola^f epistolae finis, nec inciperat in primo.

Sed etiam ut notarii libro uterentur, noster voluisse videtur, addens in praefatione:
 5 Cui libet exinde aliqua exemplando faciat; enim si vero displicet, nemo cogit invitum, vel in rubrica libro priori praefixa dicens se praebere exemplaria —, qualiter cartas regales vel pagensis, cui hinc furmola habere placuerit et melius non valet, scribantur. *Profecto autem scholarum fines transgressae Marculfi formulae in usum receptae sunt cum a scriptoribus privatorum negotiorum tum a notariis principum. Merowingorum*
 10 *enim regum unum alterumque¹, Arnulfingorum vero non paucus² habemus diplomata, quae vel ex aliqua parte vel integra secundum Marculfum dictata esse videntur. Inter privatorum cartas, quarum exempla haud dubie Marculfus praebuit, vetustissimam a. 728. datam invenimus (Pard. II, 544; cf. Marc. II, 3).*

Quaeritur, e quibus fontibus hauserit noster, quia non omnia eum sine exemplis
 15 *sibi finxisse patet. Cartae pagenses, quamquam ne unam quidem integrum seu ab alia formula seu a vero quodam instrumento antiquiore repetitam esse probare possumus, cum tamen et prioribus et posterioribus non ex Marculfo ipso haustis haud dissimiles sint, pleraque a formis antiquitus usitatis vix abhorrente videntur. Qua re comprobantur quae ipse in praefatione memorat: hanc (lege: hoc), quod apud maiores*
 20 *meos iuxta consuetudinem loci, quo degimus, didici, vel ex sensu proprio cogitavi, ut potui, coacervare in unum curavi. Evidenter etiam haec Marculfi ratio appareret in cartis regalibus. Nonnulla enim habemus diplomata formulis nostris ex aliqua parte similia, unum vero, quo quin usus sit noster dubitari vix potest, magna parte privilegii Resbacensi monasterio a. 635. a Dagoberto rege concessi (DD. I, M. 15) in for-*
 25 *mula I, 2. repetita. Cuius consensus causam non a communi fonte repetendam esse,*
ex eo appareret, quod in utroque monumento formula quaedam corroborationis invenitur, quae et a ceteris diplomatum eius aevi et a Marculfi aliis locis usitatis valde discrepans, verbo ‘perarare’ pro ‘roborare’ interposito, huic uni privilegio casu aliquo subiecta inde a nostro in dictatum recepta esse videntur. Reliquam partem
 30 *privilegii istius non prorsus immutatam Marculfus descriptis, nisi, quae singularia in eo erant, solito mori accommodatis³. Coniectari licet, eum episcopali quoque privilegio Resbacensi (Pard. II, 275) usum esse in capitibus I, 1. et 2; de ceteris vero, quae aliqua ex parte cum septimi saeculi consentiunt diplomaticis, non satis constat, utrum eisdem ipsis, quae habemus, an similibus, quae perdita sunt, usus sit⁴. Quae cum ita*
 35 *sint, pro certo habere possumus, omnes Marculfi formulas aut ex veris quibusdam illius aevi instrumentis sumptas aut non parva auctoris negotiorum formarumque scientia ita esse factas, ut usui aptae essent.*

Haud satis constat de tempore Marculfi; quem Merowingis regnibus, maiore domus iam summam fere potentiam nacto, scripsisse, quin recte exposuerit Bignonius
 40 *in praefatione editionis, dubitari non potest. Eiusdem vero opinionem, Landericum, ad quem auctor librum misit, Parisiensem illum fuisse episcopum, qui in diplomate Chlodovei II. a. 653. praesens nominatur et c. a. 650—656. sedem tenuisse*

a) articula A 2; articuli A 3. b) ventur corr. v. A 2. c) rendendum A 3. d) scribisse A 2.
 e) solicium solicismo refert A 2; solicissimum referit A 3. f) capitula A 3.

45 1) Conferas velim DD. I, M. 92 (a. 721) et 96 (a. 743) cum Marc. I, 16, praecipue vero 97 (a. 744) Childerici III. privilegium monasterio Malmundariensi et Stabulensi concessum, quod ad verba fere, sed mendose, descriptum est ex formula I, 2. 2) Cf. Sickel, ‘UL.’ p. 116.
 3) Cf. ‘N. Arch.’ VI, p. 39 sq. 4) Vide Sickel, ‘UL.’ p. 115. Conferendae sunt Marc. I, 4, 14. 21. 37 cum DD. I, M. 55. 25. 43. 60.

videtur, licet nostris temporibus omnes fere eam secuti sint, non potuimus, quin ad incertum revocemus¹, cum ei nihil aliud argumento esse videatur, nisi quod de hoc solo Landerico eius aevi episcopo certius quid compertum habemus. Neque enim dioecesim Parisiensem, neque saeculum medium septimum ulla ratione formulae indicant. Nonnulla etiam repugnare videntur; in primis maior domus in prologo regalis iudicij I, 25. inter assessorum nominatus, quod praeterea nisi in Childeberti III. placito a. 697. (DD. I, M. 70) non factum esse, nuper in annalibus demonstravimus. Una etiam ex arengis formulae I, 14. praemissis indicare videtur, nostrum post Landericum illum demum scripsisse, cum eandem inveniamus in diplomate a. 661. Childerici II. (DD. I, M. 25), quam, cum iuvenilem regis significet aetatem, eidem propriam fuisse suspicari liceat. Accedit, quod vix ante a. 741. certiora frequentioraque formularum nostrarum in diplomaticis vestigia inveniuntur, mirum autem profecto esset, principum notarios per nonaginta fere annos utilissimum opus aut sprevisse aut omnino non novisse. Porro in Parisiensis dioeceseos monasterio monachum fuisse Marculfum, haud facile concesserim, quia, ut diximus, in formula privilegii componenda procul dubio diploma secutus est Resbacensi monasterio in Meldensi dioecesi posito concessum. Immo ex hac re coniecerim, eum in eodem Resbacensi militasse monasterio. Si vero Landricus quidam S. Vincentii et S. Waldestrudis filius Meldensis fuisse episcopus recte fertur², isque, ut videtur, saeculo septimo exeunte episcopali honore functus accipiens est, hunc potius quam Parisiensem illum a Marculfo nominatum ducere maluerim.²⁰

Marculfi opus alius quidam complevit hiatus nonnullos bene perspiciens, de quo Supplemento in annalibus³ fusius disserui. Hic memorare sufficiat, ultimis Merowingis regnibus id compositum atque subiectum esse; addendum vero, quod ibi omisimus, genus dicendi idem fere ac Marculfi, cuius verba haud uno loco repetita inveniuntur, in formulis Supplementi comprehendendi.²⁵

Codices, de quibus eodem loco⁴ egimus, praecipui sunt tres, quos litera A signavimus:

A 1. Cod. *Lugduno-Batavus*, bibliothecae publicae nr. 114, 8° saec. IX., foll. 166 (Roz. *Lugd.-Bat. B.*⁵), olim *Petavianus*, quod verba inferiori margini folii 3. inscripta docent: Alexander Pauli filius Petavius, Senator Parisiensis, anno 1643. In superiori autem margine fol. 3. et 57. manu saec. XIII. exarata sunt: Liber Sancti Remigii Rem. Vol. LXVIII. Exstant fol. 1—8. *Isidori Orig.* quaedam capita, fol. 8—88. *Legis Rom. Vis. epitome Aegidii*, fol. 89—166. Marculfi formulae, aliis, plerisque *Bituricensibus*, inmixtis. Integer in hoc codice continuo ordine asservatur lib. I, cui et inscriptio et capitum numeri adiecta sunt. Libri II. capita 21. 25—38, capituli 36. fine excepto, 44. 45. deficiunt; 42. vero et sequentia, quaternionum, ut videtur, in exemplari codicis turbato, libro priori antecedunt. Numeri capitibus 1—19. tantum adpositi. Omissa sunt et Marculfi praefatio et indices capitum, neque vero Supplementum atque capita tria a genuino Marculfi opere aliena desunt⁶.

A 2. Cod. *Parisiensis Lat.* nr. 4627, 8°, saec. IX. (Roz. *Par. A'*). Notae bibliothecariae vetustiores inveniuntur fol. 1: MXXVII, 1121. 5189. Praebet codex fol. 1. fragmenta quaedam: Incipit de maris, quomodo crescit etc. et: Incipit interrogatio cuiusdam vel responsio. Dic mihi unde est factus corpus Adam etc., fol. 2—31. *Cartas Senonicas* cum nonnullis aliis formulis subiectis, fol. 32—59'. Legem Salicam in titulos 99 digestam (Merkel 8). Subiecti sunt anni regni posteriorum Merowingorum regum,

1) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 39 sqq. 2) *Gesta episcoporum Cameracens.*, SS. VII, p. 465. 45 Dubitant de illo Landrico auctores Galliae christ.; cf. VIII, p. 1601 sqq. 3) 'N. Arch.' VI, p. 19 sqq. 4) *ibidem* p. 13 sqq. 5) Descripsit codicem Haenel, *Lex Rom. Visigoth.*, in praefatione sub nr. 59. 6) De quibus v. 'N. Arch.' VI, p. 21 sq.; cf. supra p. 32 sq. 7) Accuratissime nuper descripsit codicem Holder, 'Lex Salica mit der mallob. Glosse nach der Handschr. v. Sens-Fontainebleau-Paris 4627'. p. 38 sqq.

Domino adorauerentissimo populo dico O Marculfus
ulamq; acutissimum omnū monachorū. Utinā cōpāt
iustitionē urām tē efficacē quā spontaneo obēperare
valuerim. Quia iam supra iurēm q; possibiliterār co

Fol. 60'

Utpotius coaceruare lumen curam. & caput p̄notau.
vifoculur qd ualuerit aquerent hancia scriptoropehant;
In cīp̄ cap̄ sce dol̄. no operis hui;
I Quālē pruilegium condatur

Cod. Lugdun. Voss. 86.

In ciunt. sc̄ edol. aequaliter
Cartas paginis p̄iantur. Ista
demagnarem qui uult sc̄icio
aut monasterio cons truene
omne uerace. sc̄ae aque
sc̄edola ostensione patetab;
uiratūmiracul̄ xp̄ire
numeratione fulgida ora
tus accellola. In honore

Bethmann scr.

Cod. Paris. 10756.

Fol. 5.

Anno recto regnū tē carol. ore ge.
Omōrō dñx p̄uenerabile p̄ficit abb ueluncz a congre
gacionem monasterio it monore beatoz illoz abit impagoz construc
zo ille p̄c pellim; affaciocartazis ut modio inflamante diuino
illoz uadq; spudere que nob̄ maneat ad mercedem & earectio
nemite in conuulsolimite zminari q; p̄fide incep̄ ppicante
dñō obtentiant firmitate q; n̄ mino ad nō tribuo s pertinet p

LL. Formul. Tab. I.

quos in eadem pagina eademque manu exaratae sequuntur Marculfi formulae fol. 59'—125, quibus fol. 125—127. subiecta sunt tria illa capita, quae in A 1. invenimus. Supplementum deest. Fol. 128—147. exstant Formulae Senonenses, aliis quibusdam additis. Folia 1—96. eadem manu, excepto quodam folio postea suppleto, alia coeva fol. 96'—132, reliqua pluribus IX. et X. saec. manibus scripta sunt.

A 3. *Cod. Parisiensis Lat. nr. 10756. 8° saec. IX. e bibliotheca Rosniaca Cat. de Rosny nr. 240. Vetustiorem notam 149 exhibet. (Roz. Par. C). Complures sunt codices codicumque particulae hoc uno volumine comprehensa, quorum primus Marculfi praebet. In alterius, formulas Turonenses exhibentis, ultima pagina invenitur: 10 Emi Metis 1567. Marculfi opus integrum exstat, praefatione tamen omissa. Indices capitum utriusque libri primis foliis leguntur; tunc Supplementi formulae, in hoc solo codice numeris digestae, deinceps libri I. et II. sequuntur, tribus illis capitibus subjectis. Quod notas Tironianas inmixtas nobis explicuit, gratias agimus V. Cl. Schmitz.*

Minoris quidem, haud vero contemnendae auctoritatis existimandus est
15 *B. Cod. Parisiensis Lat. nr. 2123. fol., saec. IX. (Roz. Par. B), olim Jac. Aug. Thuani et P. Pithoei, e bibliotheca Colbert. 1655. Reg. 4240, 7. Continet inter alia varia fol. 105'—153'. formulas, quarum pleraeque e Marculfo et Turonensi collectione sumptae cum aliis in novum quoddam corpus, Marculfi praefatione atque capitum indice praemissis, redactae esse videntur. Cum index haud pauca indicet capita, 20 quae ipsa in textu frustra quaesieris, apparet, codicem aliis esse exemplar, qui idem formularum corpus multo tamen copiosius et Marculfi priorem librum et Supplementum continuuit integrum. Neque vero omnes quae exstant formulae genuinae sunt, sed nonnullae mutatae, quaedam etiam, aliis substitutis, sunt sublatae¹. Pro Landerici nomine in praefatione Aeglidulfi interpositum est; quod ab eodem, qui, Pippino, ut 25 videtur, regnante rege, Marculfi formulas cum Turonensibus coniunxit, factum esse, suspicati sumus².*

Hic commemorandus est codex a Lindenbrogio praeter Parisiensem (A 2) adhuc, quem iam deperditum dolemus; cur vero codici B simillimus sit existimandus, in annalibus exposui³.

30 *Tertio loco tribuendi sunt codices duo, qui collectionem praebent formularum, quae pleraeque e Marculfo et Supplemento sumptae, tamen novae atque rescriptae et Caroli Magni temporibus accommodatae esse videntur⁴:*

C 1. Cod. Lugduno-Batavus Voss. Lat. in 8° nr. 86 saec. X. (Roz. Lugd.-Bat. A).

C 2. Cod. Monacensis nr. 4650, olim Benedictoburanus, saec. IX. (Roz. Mon. A).

35 *Quos omnes liberaliter huc transmissos aut exscripsi, aut contuli.*

In aliis etiam codicibus nonnullae formulae formularumque particulae haud dubie e Marculfi opere haustae inveniuntur, quae cum plus minusve mutatae aliis collectionibus insertae atque cum iis seorsum edenda sint, non singularum codices hic enumeraimus, iis tantummodo in recensione nostra adnotatis, qui ad veram lectionem restituendam aliquid iuvare possint.

Licet et copia et antiquitas librorum manuscriptorum tanta esse videatur, ut ad genuina Marculfi verba eruenda satis superque sufficere possint, diligentius inquirenti hoc aliter apparebit. Optimos enim tres ab eodem sine dubio codice, immo ubi eodem illius exemplare haud ita accurate descripto ducendos esse, neque etiam B ceteros 45 que codices, et qui nobis asservati sunt, et qui saeculo VIII. in usu fuerunt, aliunde repetendos esse, in commentatione saepius memorata demonstravi⁵. Iam vero dubius, an recte ibi suspicatus sim, codicis A 2 exemplar iam ante Supplementum additum e

1) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 15, ubi de hoc corpore egi indicemque edidi. Quoto numero quaeque formula signata sit in hoc corpore, singulis infra annotabimus. 2) *ibid.* p. 25. 3) *ibid.* 40 p. 102 *sqq.* 4) *ibid.* p. 41 *sqq.* 5) *ibid.* p. 22 *sqq.* et 36.

communi fonte fluxisse, credere maluerim, Supplementum errore seu quolibet vicio in illo esse omissum.

Editiones priores in annalibus accuratius recensitae hae sunt: Bignonius, Marculfi monachi formularum libri duo, aliis subiectis Paris. 1613. 8°. Haec Bignonii recensio nescio an recte repetita esse feratur Argentorati aut 1655. in 8°, aut 1656. 6 in 4°. (Cf. 'N. Arch.' VI, p. 111.) Prodiit vero Hieronymi Bignonii editio denuo recensita a Henrico fratre Paris. 1665 in 4°, nonnullis eiusdem editionis exemplaribus annum 1666. in titulo praebentibus. — Lindenbrogius, Codex legum antiquarum, Francof. 1613, fol. p. 1205 sqq. plerasque corpori suo formularum inservit. — Baluzius, Capitularia regum Franc. II, Paris. 1687. col. 369 sqq. (iterata Venetiis a. 1773.) ed. 2^a Paris. 1780 = 10 Walter, Corpus iuris Germanici III, Berolini 1824. p. 283 sqq. — Canciani, Leges Barbarorum II, Venet. 1783. p. 176 sqq. — Bouquet, 'Recueil' IV, Paris. 1741. p. 465 sqq. = Migne, Patrologia latina, LXXXVII, Paris. 1863. col. 693 sqq.

Supplementi formulas nonnullas Lindenbrogius, ut videtur, e codice, quem diximus deperditum, operi suo inseruit, alias Pardessus e cod. A 3, 'Bibliothèque de l'école des chartes' IV, p. 18 sqq. edidit, unde repetitae sunt a Warnkönig, 'Französ. Staats- u. Rechtsg. I, UB.' p. 4 sqq. et Migne, Patrol. lat. LXXXVII, col. 895 sqq. De Rozière et Marculfi et Supplementi formulas omnes singulas singulis locis corpori suo dicto 'Recueil général' inseruit, Paris 1859. Singulas Marculfi formulas formularumque particulas, et quae a Cuiacio, Brissonio, Petro et Francisco Pithoeis editae seu alle- 20 gatae sunt¹ et quae postea aliis insertae sunt libris, hic omisimus.

In hac recensione partium capitumque ordinem, quem codex A 2 exhibet, a Marculfo ipso procul dubio institutum, secuti, in singulis tamen formulis constituendis plerumque codicem A 1, qui exemplaris verba accuratius repetere videtur, ducem habuimus.

Quae vero huic desunt, secundum A 2 pleraque, II, 37. et Suppl. 5. secundum A 3, 25 quia solus haec capita integra exhibet, edidimus. Varias codicum A 1. 2. 3. B lectiones omnes annotavimus, ceteris tantummodo iis adhibitis, quae usui esse videntur.

Formulas 4, quae in A 2 capiti II, 2. subiunctae inveniuntur, praeterea e codice B et formulam pro I, 24. substitutam et recensionem primi capitatis Supplementi quodammodo abhorrentem in Additamentis edimus. 30

IN DEI NOMEN INCIPIT^a PREFATIO LIBRI HUIUS.

Domino sancto, meritis beatissimo et apostolico semper honore suscipiendo omni- que preconio laude célébrando^b domino^c ac reverentissimo pape^d Landerico Marculfus, ultimus ac^e vilissimus omnium monachorum.

Utinam, sancte^f pater, iussionem vestram tam efficaciter^g quam spontaneę obtem- 55 perare valuisse, quia iam supra^g vires meae possibilitatis conatus sum iniunctum^h a vobis subire negotium, cum fere septuagintaⁱ aut amplius annos expleam vivendi^j, et nec iam^k tremula ad scribendum manus est apta, nec ad videndum mihi oculi^l sufficiunt cali-

Praefatio. Codd. A 2. B. a) Incipit prefacio l. h. inscribitur B. b) celebrando B. c) domno hac r. papa Aeglidulfo M. B. d) hac B. e) sanctae B; ae pro q non semper annotavi. f) effi- 40 catiter q. spontaniq B. g) super v. maeac possibilitatem B. h) lxx B. i) corr. vivendo. B. k) deesi B. l) sufficiunt oculi B.

1) Enumeravit eas de Rozière, 'Recueil' III, p. 74 sqq. 2) Episcopos illius aevi saepe 'papas' appellatos esse, memorat Bign. in nota ad h. l. De Landerico cf. praefationem nostram supra p. 33. 3) Haec verba cum initio epistolae Victorii ad Hilarum convenire demon- 45 stravit V. Cl. Krusch, 'N. Arch.' IV, p. 172.

gantes^m, nec ad cogitandumⁿ sensus^o sufficit ebitudo, quia iuxta dictum^p vobis cuius-dam prudentissimi viri in pueris crescit sensus, in iuvenibus viget, in senibus minuetur. Propterea eliganter^q facere non potui, ut volui, feci tamen ordinatus, ut potui, non solum ea que iussistis^r, verum etiam^s multa alia. In hanc scedula tam preeceptiones^t regales quam cartas pagenses iuxta simplicitate^u et rusticitatis meae natura^v intimare curavi. Scio enim, multos^w fore, et vos et alios prudentissimos viros^x et eloquentissimus ac rethores et ad dictandum peritos, qui ista, si legerint^y, pro minima et^z velud deliramenta^a, eorum comparata sapientiae^b, reputabunt, vel certe^c legere deditabunt. Sed ego non pro talibus viris, sed ad exercenda^d initia puerorum, ut potui, aperte et simpli- citer scripsi. Cui libet exinde aliqua exemplando faciat; enim^e si vero displicet^f, nemo cogit^g invitum; nec preiudicat mea rusticitas^h eruditorum et rethorum flores verborumⁱ et eloquentiae facundiae. Sunt preterea^k nonnulla negotia hominum, tam in palatio quam in pago, quod scribere non queunt, antequam invicem conferantur, et iuxta proposiciones^l vel responsiones eloquia^m eorum tunc scribantur et gesta. Ego vero hanc, quod apud maiores meos iuxta consuetudinem loci, quoⁿ degimus, didici, vel ex sensu^o proprio cogitavi, ut potui, coacervare^p in unum curavi, et capitula^q prenotavi, ut^r facilius quod voluerit a querenti^s in antea scripto^t reperiantur.

INCIPIUNT^a CAPITULA SCEDOLAE^b OPERIS HUIUS.

1. Qualiter^c privilegium condatur.
2. Cessio^d regis de hoc^e privilegium.
3. Emunitatem^f regis.
4. Confirmatio de regis emunitatem^g.
5. Preceptum regis^h de episcopatumⁱ.
6. Indiculum regis ad metropolitanum^k episcopum, ut^l alio episcopo benedicat.
7. Consensu^m civium pro episcopatum.
8. Carta deⁿ ducatu, patriciatu aut comitatu.
9. Indiculum^o ad alium regem^p, cum legatio dirigitur^q et verbis suggerit, commendatiuum^r.
10. Rescriptum^s ad regem^t per suo legatario.
11. Tracturia^u legatariorum^v vel minima^w facienda ad istius^x instar.

^m) B; coligantes A. ⁿ) ad excogitandum B. ^o) B; deest A 2. ^p) datum B. ^q) eliganter² A 2; eleganter B. ^r) iusisti B. ^s) et quam B. ^t) cartas pagensis quam preeceptiones regales B. ^u) simplicitatem B. ^v) nature B. ^w) multas fovere prudentissimos, et v. et a. om., B. ^x) post add. al. m. A 2; v. et loquentissimus hac rectores ad d. B. ^y) legerint B. ^z) deest B. ^a) deleramenta B. ^b) sapientie B. ^c) certa B. ^d) B; exercendam A 2. ^e) deest B. ^f) displicet B. ^g) agit B. ^h) rusticitat corr. r. A 2. ⁱ) verberum B. ^k) B; propterea A 2. ^l) B; proposiciones A. ^m) corr. aeloquia A 2. ⁿ) qd egimus d. A 2; quo degimur dedici B. ^o) B; censio A 2. ^p) quoacervare B. ^q) capitul. A 2; capitulii B. ^r) et B. ^s) querento B. ^t) scripta B.

Index. Codd. A 2. 3; similem preebet B, quem, discrepantia numerorum neglecta, conferemus.
 40 a) Incip. cap. A 2. b) scaedolee opere h. A 3. c) episcopus add. B. d) A 3. B; Concessio A 2. e) B; hoc privilegio A 2; horivilegium A 3. f) Emunitate regia B. g) A 3; emunitatem A 2; regis deest, emunitate B. h) deest B. i) A 3; episcopatum A 2; episcopato B. k) metropolitano episcopo A 3; m. deest B. l) uitalio e. A 2; ut alius episcopus A 3; ut alium b. B. m) Concessum e. propter e. A 3; pro episcopatum des. B. n) dedocat(to patriciatu) uncis inclusa notis Tiron. exarata 45 post add. A 3; de d. vel p. comitato B. o) Indiculum A 3. p) reliqua des. B. q) dirigit et (verbis not. Tiro.) sugerit A 3. r) commendatiis A 2; commendaticium A 3. s) Rescripto ad rege A 3. t) reliqua des. B. u) Tracturia legatariorum A 3. v) reliqua des. B. w) minima corr. m. A 2. x) A 3; instius A 2.

12. Preceptum interdonationes^y.
 13. Preceptum de lesaeumwerpo^z per manu^a regis.
 14. Prologus tres^b de cessionibus regalibus.
 15. Cessio^c ad loco sancto.
 16. Confirmatio^d regis ad^e loco sancto.
 17. Item^f confirmatio ad saecularibus^g viris.
 18. De regis antrusionem^h.
 19. Preceptum de clericatumⁱ.
 20. De divisione^k, ubi regi^l accesserit missus.
 21. De causas^m alterius receptas. 10
 22. Preceptumⁿ denariale.
 23. Carta de causas^o suspensas.
 24. Carta de mundeburde^p regis et principes^q.
 25. Prologo de iudicio^r regis, cum^s de magna rem duo causantur^t simul.
 26. Indiculum^u commonitorium ad episcopum. 15
 27. Item indiculum^v ad episcopo^w pro alio^x distringendum^y.
 28. Carta audienciale^z.
 29. Indiculum ad laico^a.
 30. Commutatione^b cum rege.
 31. Confirmatione^c regis de omni corpore facultatis. 20
 32. Si^d quis contra voluntatem regis egerit, securitate^e, cui eum persequi iusserit.
 33. Preceptum, quorum ab^f hostibus vel alio modo fuerint^g instrumenta^h incensa.
 34. Relationeⁱ pagensium ad rege^k directa.
 35. Confirmatio alia^l de omni^m corpore facultatis adⁿ monasterio.
 36. Ut causas auctorum^o adsumendi suorum aliquis^p licentiam habeat. 25
 37. Iudicium evidente^q.
 38. Carta paricla^r.
 39. Ut pro nativitate regis^s ingenui relaxentur^t.
 40. Ut leodesamio^u promittantur.

y) A 3. B; post 3—4 literas abrasas donationes A 2. z) lesaeūuerpo A 2; leseūuirpo A 3; 30
 lesioverbo B. a) A 3. B; manum A 2. b) iii A 3. c) A 3. B; Concessio A 2; regis add. B.
 d) reliqua des. B. e) at A 3. f) B; Iter A 2; It. A 3. g) secularibus v. A 3; vires sec. B.
 h) emendavi; antruscione B; anrustionem A 2; andrustucionem A 3. i) clericatu B. k) divisionibus,
 ubi deest B. l) regis arcesserit m. A 2; regi access:rit missū A 3; misus est regis B. m) e. alterū
 A 3; causis a. B. n) D. p. B. o) causa suspensa B. p) mundeburdo A 3. q) principis A 3. B. 36
 r) iudicē A 2. s) con A 3; ubi pro cum — rem B. t) causas sunt s. A 3. u) Indiculum commu-
 naturium A 3; I. communitarium B. v) indicul. A 2; indiculum, sic semper A 3. w) episcopum A 3. B.
 x) alium B. y) um absciesum A 3. z) audienc:le A 3. a) -co paene evan. A 3; laicum B.
 b) Commutatio B. c) Conf(irmatione) reg(is d. o. cor)poris facultat(i)s uncis inclusa evan. A 3; Con-
 firmatio r. d. o. facultate B. d) Si al:quis c. A 3; Securitas in eum qui per iussum regis aliquem 40
 persequerit. B. e) h. v. evanuit, sequentium verborum nihil nisi pauca vestigia supersunt A 3. f) (ab
 h)ostī(bus v)eil ab alio mod(o) uncis incl., paucis vestigiis relictis, evan. A 3; ab ostibus etc. B. g) fuerit
 A 3; fuerunt B. h) strumenta B. i) A 3; Relationes A 2; Relatio B. k) regem, directa deest B.
 l) deest B. m) omne A 3. n) ad monasterium A 3; monasterii B. o) autorum adsumenda sciorum
 (corr. suorum) A 3; a. adsumendis suorum aliquem licet B. p) A 3; aliqui l. habeant A 2. q) evin- 45
 dicatum A 3. B. r) pariglia A 3. s) filii add. B. t) relaxantur A 3. u) leodes amicicia A 3;
 leodisamio B.

INCIPIUNT^a EXEMPLARIA DE DIVERSIS CONDICIONIBUS^b, QUALITER
REGALES VEL CARTAS^c PAGINSIS, CUI HINC^d FURMOLA HABERE^e
PLACUERIT ET^f MELIUS NON VALET^g, SCRIBANTUR.

1. De privilegio^{h. i.}

Domino sancto et in Christo venerabile fratriⁱ illo^k abate vel cunctae^l congregatiōne monastirii^m illi, in honoreⁿ beatorum illorum ab^o ill. in pago illo constructo, ille episcopus. Conpellet^p nos affeccio^q caritatis vestrae^r, radio inflammante^s devino, illa pro vestro^t quieti providere^u, quae nobis maneant ad mercedem, et ea recto tramitae^v, inconvolso^w limite, terminari^x, que^y perennem^z deinceps, propiciante Domino, obteneant^a firmatatem; quia non minor^b a Domino retributio speratur^c futura pro succiduis contemplante^d temporibus quam ad^e presens munera pauperibus offerentem^f. Et ne nobis aliquis detrahendo^g aestimet^h, in id nova decernere carmina, dum ab antiquitus iuxta constitutionem pontificum perⁱ regale sanctionem monasteria sanctorum Lyrinensis^k, Agaunensis, Lossoviensis^l vel modo innumerabili^l per omne^m regnumⁿ Francorum sub libertatis privilegium^o videntur consistere. Sed pro reverentia sanctorum, meorumque^p omnium fratrum inplendo^q iussa, custodiendo precepta, oboedientiam propalabo^r. Quid vero vos vel successores vestri, sancto suadenti^s Spiritu, deinceps custodiatis, immo sanctae illae^t ecclesiae episcopus^u debeat^v adimplere, huic page crededimus^w inserendo; hoc est, ut de vestra congregatione^x, qui in vestro monastirio^y sancta debeat^z baiolare^a officia, quem^b abba cum omne^c congregatione poposcerit, a nobis vel a successoribus nostris sacros^d percipiat grados, nullum pro ipsorum honorem^e premium perceptorum^f. Altare in ipso monastirio^g predictus episcopus benedicat et sanctam^h crismam annis singulisⁱ, si voluerint^k postolare^l, pro reverentia loci sine^m pretium concedat, et iuxta dispensationeⁿ divina cum abba^o de ipso monastirio^p a Domino^q migraverit,

25 a) I. e. des. A 1; ria evan. A 3; Incipiunt — scribantur des. B. b) conditionibus A 2; condicioneis A 3. c) c. pagenses A 2; tas evan. A 3. d) haec formola A 2; hic formola A 3. e) haberae A 1. f) et meliu evan. A 3. g) valit A 3.

I, 1 = Roz. 574. Codd. A 1. 2. 3. B (41). h) p̄vilegio A 1; anno sexto regnante Carolo rege add. A 3; Qualiter privilegium condatur episcopus, formula inscribitur B. i) fratre A 3. k) ill. abbatē A 2; ill. abb. A 1. 3; illo abbati B. l) cuncta A 3; B. m) monasterii ill. A 2; monasterio ill. A 3; monasterii illius B. n) onore A 3. o) ab ill. A 1; des. A 2; abb. ill. A 3; ab illo B. p) conpellit cett. codd. q) affectio A 2; effeccio B. r) vestre A 3; B. s) i. divino A 2. 3; inflamante divino B. t) vestra ad qu. A 3. u) provideri qualiter n. B. v) tramite cett. codd. w) ult. o e corr. rec. A 2. x) terminare quomodo p. B. y) que A 2. z) p̄sē A 3. a) obtenant A 3. b) m. a Domini r. A 2; 35 minora a D. retributione B. c) speritura p. A 3. d) contemplet A 3. e) a B. f) auferentem B. g) detraendo A 3. h) estimet A 3. B. i) pro regalem s. A 2; pro regalis antiores m. A 3; pro regula sancctionem B. k) lirinensis, auganensis, luxoviensis A 2; lirinensis, agauensis, losoviensis A 3; lirinensis, agonensis, luxoviensis B. l) innumerabili A 3. m) omnem B. n) regno A 3. o) p̄vilegiis A 3. p) in eorumque A 2; que omnium des. B. q) implendo A 2. B. r) propalabo Q minio 40 exaratum A 1. s) suadente A 2. 3. B. t) ille ecclie A 2; ill. ecclie A 3; illae haeccliae B. u) episcopi A 3. v) toto add. A 3; debeat B. w) credidimus A 2. 3; credimus B. x) prior est add. A 3, quae verba, ut sequentia explicarent, quisquam in exemplari codicis huius addiderat. y) manastirio corr. mon. A 1; monasterio A 2. 3. B. z) debeat B. a) baiolarae A 1; baiularo A 2. b) quam abbati B. c) omni A 3. B. d) sagros p. gradus A 3; s. percipient g. B. e) onorem A 3. 45 f) percepturum A 2. B; p̄ceptorum A 3. g) A 1. B; monasterio post h. v. aliquid erasum A 2; manasterio ead. man. corr. monasterio A 3. h) sancta chrisma A 2; sc̄m crismam A 3; sancta crisma B. i) singl. A 2. 3. k) voluerit A 3. l) postulare A 3. B. m) sin A 1. n) dispensationem A 2. o) A 3. B; abb. A 1. 2. p) monasterio cett. codd. q) ad n; (nus) pro a D. A 3.

1) De hac formula et sequenti of. Sickel, 'Beiträge zur Diplomatik' IV, p. 9 sqq.
56 2) Lérins; St. Maurice in Wallisia (olim Agaunum); Luxeuil. De tribus his monasteriis in plurimis privilegiis ad exempla positis cf. Sickel l. l. p. 5.

quem^r unanimiter omnis^s congregatio illa monachorum^t ex semetipsis optime^u regola^v conpertum et vitae^w meritis^x congruentem elegerint^y, sine premium^z memorare^a urbis^b episcopus ipse promoveat^c abbatem^d. Nullam paenitus^e aliam^f potestatem in^g ipso monastirio^h, neque in rebus, nequeⁱ in ordinandis personis, neque in villabus^k ibidem iam conlatis aut^l deinceps regio munere aut privatorum conlaturas, vel in reliqua sub-^m stantia monasterii, nos^m successoresqueⁿ nostri episcopi^o aut^p archidiaconi^q seu citeri^r ordinatores aut qualibet^s alia persona predictae^t civitatis habere non presumat^u, aut quodcumque de eodem monasterio^v sicut de parociis^w aut citeris monasteriis muneris^x causa^y audeat^z sperare aut^a auferre^b nec de hoc, quod ad^c Deum timentibus hominebus^d transmissum aut in altario offertum fuerit, aut sacris voluminebus^e vel quibuscumque 10 speciebus, quod^f ad ornatum^g divini cultus^h pertinetⁱ, ad^k presens conlata^l vel deinceps conlatura fuerint^m, auferreⁿ non presumat^o; et^p nisi rogitus a congregationem^q illa vel abbatii^r pro oratione lucranda nulli nostrum^s liceat^t monasterii^u adire secreta^v aut finium ingredi^w septa; et si ab eis illuc pontifex postulatus^x pro lucranda orationem vel eorum^y utilitatem accesserit, celebratu^z ac peractu divino misterio^a, simplicem ac subriam^b 15 benedictionem^c.¹ perceptam^d, absque ullo^e requaesitu dono studeat habere regressum, ut^f quatinus^g monachi, qui^h solitariiⁱ noncupantur, de perfecta quieti valeant, duci Domino, per^k tempora exultare et sub sancta regula viventes^l et beatorum patrum vita sectantes pro statu^m ecclesiaeⁿ et salutae^o regis^p vel patriae valeant plenus^q Dominum^r exorare, et si aliquid ipsi monachi de eorum relegione^s tepidi^t aut an secus egerint, 20 secundum^u eorum regulam ab eorum^u abbat^v, si prevalet^w, corregantur^x; sin^y autem, pontifex de ipsa civitate choercire^z debeat, quia nihil de canonica auctoritate convelletur^a, quicquid domesticis fidei pro quietem^b tranquillitatis^c tribuetur^d. Si quis autem ex nobis, quod Deus avertat, calliditate commotus aut cupiditate preventus ea^e, quae^f sunt superius^g comprehensa, temerario spiritu violari^h presumpserit, aⁱ divina ultione 25 prostratus reatu anathemate^k subiaceat et tribus annis a communione^l omnium^m fratrumⁿ

I. 1. r) deest A 3. s) om̄ A 2; omnes B. t) monacorum B. u) obtimae A 2; obtime A 3.
 v) regula A 2; regulam B. w) vite A 3. B. x) meritis A 2, 3. y) clēr A 2. z) premio A 3.
 a) A 2, 3. B; memorare A 1. b) urb. A 2; urbs A 3. c) promtio ueat A 3; provideat B. d) abb.
 A 2; abbt. B. e) poenitus A 2; penitus A 3. B. f) alia A 3. g) in ipso des. A 2; ad i. B. so
 h) monastrio corr. m. A 1; monasterio cett. codd. i) nequaes A 1. k) vilabus B. l) ut A 3;
 and B. m) n̄ A 2. n) successorique A 3. o) ēps A 3. p) aud B. q) archidiaconi A 2;
 arcidiaconus A 3. r) ceteri A 2, 3; ceteri alli B. s) quelibet B. t) predicte A 3. B. u) pre-
 sumant B. v) deest B. w) parochiis aut ceteris cett. codd. x) deest A 3. y) causam A 2.
 z) audeant B. a) deest A 3. b) auferrae A 1; ferre A 2. c) a A 3. d) hominibus A 2; 35
 deest A 3. B. e) voluminibus cett. f) deest cett. g) hornatum A 2. h) cultis B.
 i) pertonit A 3. k) aut A 2. l) colatis A 3. m) fuerit A 3. n) auferrae A 1; auferre B.
 o) presumant B. p) deest A 3. q) congregatione cett. r) A 2; abb. A 1; abba A 3; ab
 abbati B. s) nm̄ A 1. t) licet A 2. u) monasterium A 3. v) sed recta ut (corr. aut) f. B.
 w) ingrediens ep̄ta A 3. x) postulatus A 3. B. y) forum utilitato A 3. z) caelebrata A 2; 40
 caelebratus ēps actu d. A 3. a) mysterio A 2. b) sobriam A 2. c) benedictionem A 2. B. d) per-
 cepta A 3. e) u. requesitu domo st. A 2; u. requisito dono studiat A 3; ulo repetito domum st. B.
 f) aut A 3. g) quatenus A 2. B. h) deest A 3. B. i) soletarii A 3. k) pro A 3. l) viventem
 A 2; viventis A 3. m) stratu A 3. n) ecclesię A 2. o) salute cett. o*) reges A 2; vel patrie
 add. B. p) deest A 3. q) Deum B. r) religione A 2. s) tepedi A 3. t) secundum A 1. 45
 u) ipsorum B. v) abbati A 2. B; abba A 3. w) prevalit A 3. B. x) corrigantr A 2; corri-
 gantur A 3. y) si A 1. z) cohērcere A 2; coercere A 3. B. a) compellitur A 2; convellitur
 A 3; convelitur B. b) quietim A 2. B. c) tranquillitatis B. d) tribuatur A 2. e) et B.
 f) que cett. g) supra A 3. h) violare presumserit A 3. i) ad d. B. k) enathematę B.
 l) commonione B. m) deest A 3. n) fratrorum A 2. 50

1) i. e. coena; cf. Ducange s. v. benedictio 2. 3.

se noverit alienum, nihilomenus^o hoc privilegium perpetim^p maneat^q incorruptum. Quam constitutionem nostram, ut firmis subsistat vigoribus, et nos et fratres nostri^r domini episcopi subscriptionem^s manibus nostris decrevimus roborari^t.

Actum^u ibi sub die illo^v, anno illo.

2. Cessio^a regis de hoc privilegium^t.

⁵ Ille rex viris apostolicis, patribus nostris, neconon et inlustribus viris, illi^b comite^c vel omnibus^d agentibus, presentibus et futuris. Oportit^e enim clementiae principali, ut inter ceterorum^f petitionibus sacerdotibus debeat benignum accomodare^g auditum, et que^h pro timore divini nominisⁱ postulator^k, ponatur^l procul dubio^m ad effectumⁿ, ut fiat in mercedem coniunctio^o, dum pro quietem^p servorum Dei congrua inpertitur petitio; quia fides perfecta non dubitat, ad Altissimi gratiam pertinere, quod secundum sacri^q aeloquio precipe^r a^s domesticis fidei^t devota mente impenditur; quia^u scribtum^v est: 'Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum^w caelorum'^{x·z}. Ergo dum et ille^y episcopus, aut abba^z, aut inluster vir, monasterium in honore^a illius in pago illo, aut super [sua^b] proprietatem^c, aut super fisco, noscitur aedificasse^d, ubi ad^e presens illi^e abba vel turba plurima monachorum^f adunata esse nuscuntur^g, ad petitionem^h illius clementia nostra pro quietemⁱ ipsorum^k servorum Dei preceptionem vigoris nostri^l placuit propalare^m; sub quo tranquillitatisⁿ ordine^o, Domino protegente, ipsi^p monachi iuxta religionis^q norma perpetim^r valeant resedere, elegemus^s, ut^t huic series debeat^u plenius declarare^v; quia nihil de canonica institutione convellitur^w, quicquid a^x domesticis fidei pro tranquillitatis pacem^y concedetur^z; nec nobis aliquis detrahendo^a aestimet in id nova decernere carmina, dum ab^b antiquitus iuxta^c constitutionem pontificum per^d regale sanctionem monasteria sanctorum illorum^e vel cetera in regno nostro sub libertatis privilegium^f videntur consistere^g, ita et presens valeat, Deo adiutori, constare^h. Ergo si qua inibiⁱ in villabus^k, mancipliis vel reliquis quibuscumque rebus atque^l corporibus

I, 1. o) nihilominus A 2; nihilominus A 3; et nihilominus B. p) perpeti A 2; perpetualiter A 3. q) maneat A 2. r) nostris domini A 2. s) subscriptione A 2; subscriptionem A 3; subscriptionibus B. t) roborare A 3. B. u) Actum — anno illo des. A 1; supplevi ex A 2. v) ill. anno ill. A 3; ill. a^{nt} ill. B.

³⁰ I, 2 = Roz. 575. Codd. A 1. 2. 3. B (45). Cf. DD. I, M. 15 (Priv. Resb.) 97 (Priv. Stabul.). a) ita A 1. B; Concessio regis ad hoc privilegio. A 2; deest rubrica A 3. b) B; ill. A 1. 2. 3. c) com A 1. d) om B. e) oportet A 2. 3. f) ceterarum B. g) acommodari A 2. B. h) qui A 3. i) omnis A 3. k) postulator A 2; postulatur A 3. B. l) deest A 3; ponat B. m) corr. dubium B. n) affectum B. o) coniuccio B. p) quietim A 2; quietum A 3. q) sacro eloquio A 2. 3. B. r) precipue A 2; precipio B. s) ad B. t) ei abscissum A 3. u) q; B. v) scriptum cett. w) absc. A 3. x) celorum B. y) illi A 3; ill. B. z) ill. a. A 3. a) on(ore illius) uncis incl. absc. A 3; sancti add. B. C2. b) add. A 3. B. C2. c) proprietato cett. d) edificasse A 3. e) et B. o*) ill. abb. A 2. 3; ille abb B. f) monacorum B. g) noscuntur A 2. 3. h) petitione B. i) quietim A 2. 3; quiete B. k) isorum A 3. l) nr: A 3; nostris B. m) pro- perare A 3. n) tranquilitatis saepius B. o) hordine A 2. p) ipse B. q) religionis normam A 2; religionis normam A 3. B. r) perpetualiter A 3. s) elegimus cett. t) et A 2. u) debeant A 2. v) declarare qui n. A 3. w) compellitur quicquic B. x) A 1. 3. Priv. Stab.; ad d. A 2; ad d—cos B. C2. y) capem A 3; pace B. z) conceditur A 2. 3. B. a) d. exestimet A 3; detraendi estimet B. b) A 3. B. C2; ab deest A 1; ab antiquis A 2. Priv. Resb. et Stab. c) iux constitucione A 3; i. constitutionem A 2. d) pro regalem sanctionem A 2; pro regalis actionem A 3; per regalem sancctionem B. e) ill. A 1. f) A 2. B; p̄vilegium A 1. 3. g) et add. A 3; sequentia verba ita et — constare omissa B. h) constari A 2. 3. i) mihi A 2. B. k) vilabus saepius B. l) antque A 2; a. c. des. B.

1) E privilegio Dagoberti regis Resbacensi monasterio a. 685. concessso, DD. I, M. 15, magna huius formulae pars sumpta esse videtur. Sickel, 'UL.' p. 115; 'N. Arch.' VI, 39 sq.

2) Evang. Matth. 5, 3.

aut regio^m munereⁿ aut suprascribti^o illius vel eiuslibet^p est delegatum^q, aut deinceps fuerit addetur^r, iuxta quod ab^s illo pontefice^t vel ceteris dominis^u episcopis ad prefato monasterio, iuxta quod eorum continet^v privilegium^w, quem nobis prefatus^x ille protulit^y recensemendum, sanctum^z esse cognovimus^a; nullus^b episcoporum, ut diximus, nec presens nec^c que fuerint successores, seu archidiaconos^d vel eorum ordinatores vel qua-⁵ libet^e persona possit quoque ordine^f de loco ipso auferre, aut aliquam potestatem sibi in ipso monasterio, preter quod scribtum^g est, adaptare, vel aliquid quasi per^h commutationes titulum minuariⁱ, aut de ministerii^k ornamenta vel de offertione^l in altario inlata abstollere; nec ad ipso monastirio^m vel celolasⁿ eius nisi tantum pro lucranda oratione^o, ipsud si fuerit cum voluntate^p abbatis^q vel eius congregatione, absque dispensatio eorum^r, aliter accedere^s penitus^t non presumat; quo^u facilius secundum^v delegationibus^w votum vel huius^x seriae^y auctoritatem ad ipso monastirio^z absque ullius^a inquietudine ibidem cuncta proficiant^b in augmentis; adicientes^c, ut nulli paenitus^d iudicium^e vel cuiuslibet^f hominum licentiam sit^g, de rebus prefati^h monasterii absque voluntateⁱ ipsorum^k servorum Dei in aliquo^l iniquiter defraudare aut temerario^m spiritu suis usibus usurpariⁿ, nec^o, 15 quod primitus est, et^p Dei iram^q incurrat et nostram offensam vel^r a fisco gravi^s damno susteneat^t. Illud^u nobis pro integra mercede nostra placuit addendo^v, ut tam quod^w ex nostra^x largitate quam^y delegatione^z ipsius vel^a ceterorum aut^b cuiuslibet ibidem est aut fuerit devoluta possessio^c, quoque tempore nulla iudicaria potestas, nec presens nec succidia^d, ad^e causas audiendo aut^f aliquid exactandum^g ibidem non presumat 20 ingredere; sed sub omni emunitate^h hoc ipseⁱ monasterius vel congregatio sua sibimet^k omnes fretos concessus debeant possidere; et quicquid exinde fiscus noster forsitan de eorum hominebus^l aut de^m ingenuisⁿ aut servientes^o in eorum agros conmanentes^p vel undique^q poterat sperare, ex indulgentia nostra in luminaribus ipsius sancti^r loci^s vel^t stipendia^u servorum^v Dei, tam^w nobis in Dei nomen^x viventibus 25

I. 2. m) regno B. n) aut privatorum add. B. o) suprascripta A 2; suprascripti A 3. B. p) qui-
buslibet A 2; est deest B. q) diligatum A 2. B. r) additum A 2. B. s) abba ill. A 3. t) pon-
tifici A 2; pontifice A 3. B. u) dominis e. pro prefato B; episcopis deest A 3. v) contenit A 3. B.
w) p̄vilegium A 3. x) prefectus B. y) protullit A 2. B. z) sanctum A 2; sanctitur A 3; sancteitum B.
a) agnovimus B. b) nullum B. c) neque f. A 2; nec qui f. A 3. B. C 2. Priv. Resb.; neque qui Priv. 30
Stab. d) archeditate corr. archidiacate A 2; arcidiaconus A 3; archidiaconus B. e) quelibet B. f) hor-
dine A 2. g) scriptum cett. h) pro commutationis A 3. B; (litt. tation absc. A 3.) i) minuare B.
k) ministerio A 3. B. l) officione (in alt)ario uncis incl. absc. A 3. m) monasterio cett. n) cellu-
las A 2; celolas B. o) sequentia verba ipsud — congregacione des. A 3; et add. B. p) voluntate
A 2. B. q) abbate vel sueae B. r) abb. vel suae congregacione hic add. A 3. s) prius add. A 3. 35
t) penitus A 2. u) quod A 3. v) secundum A 1. w) delegationibus A 2; delegacionis votis A 3;
delegationis B. x) uius B. y) serie A 2; sacre A 3. z) monasterio cett. a) illius B.
b) proficiat A 3. B. c) adicientis A 3; adicientes aut n. B. d) penitus cett. e) iudicium A 3. B.
f) cuiusvislibet B. g) si quis pro sit B. h) prof. {ead. manu corr. pref. A 2. i) voluntate cett.
k) eorum A 2. l) a. iniquitū d. A 3; aliqua iniquitate d. B. m) tenerario A 2. n) usurpare B. 40
o) ita A 1. 2. 3. C 2; ita et privilegii Resb. exemplar, quod exstat in chartulario S. Germ., et priv.
Stab. Intelligendum tamen est: ne; deest B. p) deest B. q) arman B. r) deest A 3. B.
s) gravidēn; (= gravidemnus) s. A 3; gravidam s. B. t) sustineat corr. susteneat A 2. u) illut A 3.
v) adendo A 3. w) quam pro n. B. x) nostram largitatem A 3. y) bis scriptum A 1. z) dell-
igatione A 2; deligationem A 3; diligacionem B. a) aut B. b) vel B. c) possessio qua-
que t. B. d) succidua A 3. B. e) A 1. 3. C 2. Priv. Resb. et Stab.; aut A 2. B. f) et ali-
quod e. A 3. g) exactandum A 2; exactando B. h) aemunitate A 3. i) ipsi A 2. 3. k) s. om̄s
fredus c. d. A 2; s. om̄ fredus c. debet A 3; sibi et omnes fredos concessos d. B. l) hominibus
A 2; omnibus A 3; homines B. m) deest A 3. B. n) ingenuus B. o) servientis A 3. p) con-
manentis A 3. q) undeque A 2. r) deest A 1. s) locis B. t) in add. B. C 2. u) esti-
pendia A 3. Priv. Resb.; :stipendia A 2. v) sanctorum A 1. 2. w) quam B. x) nomine
A 2. B.

quam per^y tempora succendentibus^z regibus, pro mercedes^a compendium debeat cuncta^b proficere, ut pro aeterna^c salutae^d vel felicitate patriae seu regis constantiam dilectio^e ipsius monachis immensam Domini pietatem^f iugiter implorare^g. Quem^h preceptum decre-ⁱ tus^j nostri, Christo^k in omnibus suffraganti, ut^l firmior^m habeatur etⁿ perenniter^o con-^p servetur, subscriptionem manus nostre^p infra studiemus^q peragrari^r.

3. Emunitate^a regia^b.

Maximum regni^b nostri augere credimus monumentum^c, si beneficia^d oportuna^e loca ecclesiarum^f, aut cui volueris dicere, benivola^g deliberatione^h concedimus acⁱ, Domino protegente, stabiliter perdurare conscribimus^k. Igitur^l noverit solertia^m vestra, nos adⁿ petitionem apostolico^o vero^p domno^q illo, illius urbis^r episcopo^s, talem pro aeterna^t retributionem beneficium visi fuemus^u indulsisse, ut in villas^v ecclesie^w domni^x illius, quas moderno tempore^y aut nostro^z aut cuiuslibet munere habere videntur^a, vel quas deinceps in^b iure ipsius sancti loci voluerit divina pietas ampliare^c, nullus iudex publicus^d ad causas audiendo^e aut freta^f undique exigendum^g quoque^h tempore non presumat ingredireⁱ; sed hoc ipse^k pontifex vel successores eius propter nomen Domini sub integrali^l emunitatis^m nomine valeant dominare. Statuentesⁿ ergo, ut^o neque^p vos neque iuniores^q neque successors vestri nec nulla publica iudicaria potestas^r quoque tempore in villas ubicunque in regno nostro ipsius ecclesiae aut regi^s aut privatorum largitate conlatas, aut qui in ante^t fuerint conlaturas, ad^u audiendas altercationes^v ingredi^w, aut freta^x de quaslibet^y causas exigere, nec mansiones aut paratas^z vel fideiussorae^a tollere non presumat; sed quicquid exinde aut^b de ingenuis aut de servientibus ceterisque nationibus, qui^c sunt infra agros vel fines^d seo^e superf^f terras predictae^g ecclesiae conmanentes, fiscus aut de freta^h aut undecumque potueratⁱ sperare, ex^k nostra indulgentia pro futura salutae^l in luminaribus ipsius ecclesiae^m per manu agentiumⁿ

25 I. 2. y) pro A 8. z) succidentibus A 2. a) mercedis corr. mercidis A 2; merces A 3; mercedeis B. b) cuncti B. c) eterna A 3. d) salute cett. e) dilectet e corr. A 2; post h. v. nonnullae literae erasae A 3. f) pietate A 3. B. g) implorare A 2. B. h) que A 2; quam A 3. i) decre-^{tis} A 3. k) Christi in omnes B. l) aut B. m) in omnibus add. A 1. n) vel A 3. o) per-^{heniter} B. p) nostrae A 2. q) A 1. 3; studuemus corr. studiuimus A 2; studiuimus B. Priv. Resb.; estu-^{so} duimus Priv. Stab. r) A 2. B; peregraro A 1; roborari A 3; perarari C 2. Priv. Resb.; peragere Priv. Stab.

I, 3 = Lind. 6; Roz. 16. Codd. A 1. 2. 3. B (46). C 2. a) emunitate r. A 2; emunitatem regis A 3. b) regi A 2. c) monumentum A 3; monumentum B. d) beneficia A 1. e) oport(una loca) uncis inclusa absc. A 3. f) aecc. plerunque B. g) benevola A 3. h) dil. corr. del. A 2. i) hac A 3; et B. k) conscripsimus B. l) agitur B. m) sollertia A 2. n) a petitioniⁿ 36 corr. ad petitionem A 2. o) apostolica B. p) viro A 2. B; deest A 3. q) B; dom ill. cett. r) urb^b A 2; urbs A 3. s) episcopus B. t) aeternam r. A 2; eterna r. A 3; aeterna retribu-^{tione} B. u) fuimus cett. v) villabus A 2. w) ecclesiæ saepius A 2; ecclesiae A 3. x) dom ill. A 1; dom illius A 2. 3; domus i. B. y) tempore cett. z) nos A 2; nostrum B. a) videtur cett. b) irre ipsius A 3. c) amplicare B. d) publicos B. e) audiendum A 3. 40 f) frede cett. (reda in loco raso A 2). g) exigendum B. h) nullumquam t. n. presumant B. i) ingredere cett. k) ipsi A 2. l) integre A 2. m) emunitate n. videant d. B. n) studi-^{entes} A 3. o) deest A 3. B. p) nec A 3. q) ita A 2. 3; successores neque iuniores v. A 1; iuniores vestri aut s. B. r) potestes A 1. s) regia A 3. B; cf. dipl. Pippini a. 748, DD. I, A. 17. t) in ante A 3. u) aut A 2; aut ad audiendum B. v) altercationis A 3. w) ingre-^{dere} cett. x) frede A 2. B; freta — aut om. A 3. y) qualibet A 2. z) ra post add. A 3. a) fideiussores A 2. 3; fideiussores B. b) agis pro a. d. i. B. c) que corr. qui A 2; que B. d) finis A 3. e) seo cett. f) supra A 2. g) predicte A 2. 3. h) frede cett. i) potuerit A 3. k) et nostram indulgenciam A 3; ex n. hic ind. B. l) salute cett. m) ut supra n. w. n) agen-^{dum} A 3; agentum B.

50 1) De hac formula disseruit Sickel, 'Beiträge' III, p. 22 sqq., ubi diplomata secundum eam composita enumerantur; cf. ibid. p. 44.

eorum proficiat in perpetuum. Et quod nos^o propter nomen Domini^p et animae^q nostrae remedium seu nostra^r subsequenti^s progeniae plena devotione indulsimus, nec regales^t sublimitas nec cuiuslibet iudicum^u seva^v cupiditas refragare temptetur^w. Et ut presens auctoritas tam presentis quam futuris temporibus inviolata, Deo adiutori^x, permaneat, manus nostrae^y subscriptionibus^z infra roborare decrevimus. 5

4. Confirmatio de emunitatem^{a.1.}

Principale^b quidem clementia cunctorum decet^c accommodare^d aure^e benigna, pre-
cipuae^f quae^g pro^h conpendioⁱ animarum a precedentibus^k regibus, parentibus nostris,
ad loca ecclesiarum^l probamus esse^m indultum, devota debemus mente perpendere et
congrua beneficia, utⁿ mereamur in^o mercedem esse participes, non negare, sed robo- 10
stissimo^p iure per^q nostris oracolis^r confirmare^s. Igitur apostolicus vir^t illi^u, illius
civitatis episcopus, clementiae regni nostri suggessit, eo quod ille^v rex per sua^w aucto-
ritatem sua manu subscripta^x de villas ecclesiae^y suae illius, quod ad presens possede-
bat^z, vel quod a Deo timentis^a hominebus^b ibidem inantea deligabantur^c, integra emu-
nitate concessisset^d, ut nullus^e iudex publicus ad causas audiendum vel freta^f exigendum^g 15
nec mansiones^h aut paratas faciendumⁱ nec fideiussores^k tollendum nec^l homines ipsius
ecclesiae de quaslibet^m causas distringendumⁿ nec^o nulla redibutione^p requirendum
ibidem ingredire^q non beat^r; unde et ipsa preceptione iam dictu^s principe^t seo^u et
confirmationis^v illorum regum eorum manibus roboras^w antedictus pontifex nobis
ostendedit^x relegendas^y, et ipse beneficius circa eodem vel memorata ecclesia sua^z, 20
sicut a supradictis principibus^a fuit indultum, moderno tempore asserit^b esse conser-
vatum^c. Sed pro firmitatis studium petiti^d celsitudinem^e nostram, ut hoc dinuo^f circa
eodem vel memorata ecclesia sancti^g illius nostra deberit^h auctoritasⁱ generaliter con-
firmare; cuius petitionem pro reverentia^k ipsius sancti loci, ut mereamur in mercedem
sociare^l, plenissima voluntate^m praestetisseⁿ vel^o confirmasse cognoscite^p. Precipientes 25
ergo iubemus, ut, sicut constat^q ab antedictis principibus de villas^r prefatae^s ecclesiae
domini^t illius integra emunitas^u absque introitus iudicium^v fuit concessa, ita et inantea,

I. 3. o) nus A 2. 3. p) Dei corr. Domini A 2. q) ami nostre A 3; anime nostre B.
r) nostram A 3. s) A 3; subsequentia A 1; prosequenti A 2; subsequentem B. t) regalis cett.
u) iudicium A 2. B. v) seu B. w) temtetur ut p. A 3. x) adiutoria A 3. y) nostre A 3 (post 30
add.). B. z) subscriptionibus cett.

I, 4 = Roz. 20. Codd. A 1. 2. 3. B (47). C 2. a) emunitatem A 1; emunitate A 2. B; emunt A 3.
b) Principali A 3. B. c) decit A 3; decreti B. d) accommodare A 2. 3; commodare B.
e) aura A 2. f) precipue A 3. g) que cett. h) pre B. i) copendio A 1. k) precedentibus cett.
l) sanctorum B. m) deest B. n) deest B. o) abrasum A 3; ad B. p) robustissimo cett. 35
q) pro A 3, ubi nostris deest. r) oraculis cett. s) conferre A 2. t) deest B. u) ill. A 2. 3;
ille B. v) ill. pro s., (rex om.) A 3. w) suam cett. x) subscriptam B. y) ecclesiæ suæ A 2;
suæ deest A 3. B. z) possidebat A 2. B; possedebit A 3. a) timentes A 3; timentibus B. b) homi-
nibus cett. c) diligebatur B. d) A 3. C 2; conassisset A 1; concessisset A 2; concessit B. e) neque B.
f) freda A 2. B. g) exegendum B. h) mansionis A 3. i) faciend A 2. k) fideiussores tolendum B. 40
l) nec — distringendum om. A 3. m) quibuslibet causis B. n) literae ngendum in loco raso
A 1; destringendum A 2. o) deest B. p) reddibutione A 2; redibucionem A 3. q) ingredere
A 2. 3. B. r) corr. debeant A 2. s) dicto A 2. 3. B. t) principe ultima litera, ut videtur s,
erasa A 1. u) seu cett. v) confirmationes B. w) roboratus A 3. x) ostendit A 2. B.
y) relegendus et ipsi A 3. z) deest B. a) principis A 3. b) adserit B. c) A 2; confirmatum 45
A 1; confirmatum corr. conservatum B; secutum A 3. d) petit A 2; potit corr. petit B. e) dese-
tudinem nostre A 3. f) denuo e corr. A 2; denuo A 3. g) sancta A 1. h) deborot A 2. B.
i) actoritas A 1. k) reverentiam B. l) A 3; sotiaræ A 1; sociari A 2. B. m) voluntate A 2.
n) corr. prestitisse A 2; prestitisse B. o) v. c. des. A 3. p) cognoscite A 2. q) corr. constant A 2.
r) villis B. s) prefate A 2. 3; preficie B. t) domini illius A 1. 2; domini illi A 3; domni illi B. 50
u) emunitate absque introitis B. v) iudicium — Domino om. A 3.

1) De hac formula cf. Sickel l. c. p. 44 sqq.

auxiliante Domino, inspectas priorum principum^w auctoritatis^x, omnimodis conservet; et^y neque vos neque iuniores neque successores vestri vel quislibet de iudicaria^z potestate in villas antedictae^a ecclesiae, quas moderno tempore^b ubicumque^c in regno nostro possedere^d noscuntur, vel^e qui^f in ante a^g Deum timentibus hominebus^h fuerintⁱ consatas, tam de ingenuis^k quam de servientibus vel quaslibet^l nationes hominum in predictas^m ipsius ecclesiae villas conmanentes, nec ad agendum nec fretaⁿ exigendum^o nec^p fideiussores tollendum nec mansiones aut paratas faciendum^q nec eos^r de quaslibet^s causas distingendum nec nulla redibutione^t requirendum^u, ibidem ingredire^v non presumatis; sed sicut ipse^w beneficius a^x iam dictis principibus a^y iam dicta ecclesia fuit 10 indultus^z et usque modo conservatus, ita et deinceps^a per hanc nostram^b auctoritatem generaliter confirmatum in Dei nomine^c perenniter^d maneat inconvulsum; et quicquid^e exinde fiscus noster poterat^f sperare, in luminaribus ecclesiae^g ipsius in perpetuo^h proficiatⁱ. Et ut haec^k auctoritas tam presentis quam futuris temporibus inviolata, Deo adiutori^l, possit constare^m, subter eamⁿ propria manu decrevimus^o roborari^p.

5. Preceptum de episcopatum^a.

Ille rex vero^b apostolico illo^c episcopo^d. Quamlibet^e nos ad ministrandum gubernandumque^f rerum statue^g precelsis occupationibus regiae^h sollicitudinis cura constringat, nihil tamen tam principaleⁱ quam principe^k dignum est, ut, cum a^l pastoralis paulolum^m oberrat plebs distituraⁿ presidio, pro^o salutae^p animarum huiusmodi per 20 sonis^q locis celsoribus^r pontificalem prespiciat^s committere dignitatem, in quibus maneat duplicit^t: sermo, ut populi magistrum, actus, ut^u Christi imitetur^v discipulus; qui plebem non minus pietate^w quam severitate constringat, qui sciat commissa^x sibi talenta assidue^y predicationis^z sermonibus expolire^a et adquesita^b multiplicataque gregis^c suae salutem ad ovile^d dominico^e nullis maculis sordidato^f valeat presentari^g. Et quia^h cognoscimus sanctae recordationis dominoⁱ illi, urbis^k illius antestite^l, evocatione divina ab^m

I, 4. w) principum, i, ut videtur, eras. A 2; principium A 3. x) auctoritas, tis post add. A 2. y) ut neque nos B; et n(eque) vos uncis incl. absc. A 3. z) iudic(iaria — in) u. i. absc. A 3; iudicaria B. a) antedicta A 3. B. b) tempore cett. c) (ubicumque — pos)sedere u. i. absc. A 3. d) possidere B. e) ubi A 2. f) q; B. g) a D. restant sole inferioris literarum partes A 3; a Deo B. h) hominibus A 2. B; ho(m. f. conlatas) u. i. absc. A 3. i) fuē corr. fuerit conlata B. k) litera prima post add. videtur A 1; ingen A 2. l) quibuslibet B. m) predictis A 2; predice, ipsius deest B. n) freda A 2. B. o) vestigia restant A 3. p) n. f. t. om. B. q) facient A 2; faciend(u)n)e, ū fere evan., n absc. A 3. r) eos de des. B. s) cuiuslibet causis B. t) redibutionem A 2. u) r(equirendum ibidei)n) uncis incl. absc. A 3. v) ingredere A 2. 3. B. 35 w) ipsi A 3. x) ad A 3. y) ad A 3; ad superius memorata aeclesiam B. z) indultus corr. indultus A 2; indulto sed pro i. et A 3. a) per hac ceptum add. A 1. b) nostra auctoritate A 2. c) ita A 1. 2; nom̄ A 3; nomen B. d) pereniter B. e) quidquid A 2. f) poterit A 3. g) i. e. A 3. B. h) perpetuum B. i) profiat A 1. k) hec A 3. l) auctor B. m) constari A 2. B. n) ea A 2. o) discriminus A 2. p) robolare A 3. B.

40 I, 5 = Lind. 1; Roz. 517. Codd. A 1. 2. 3. B (49). a) episcopato B. b) viro cett. c) B; ill. cett. d) epis A 1. e) quamvis B. f) gubernandumque A 2; g—quae A 3. g) statuē A 2; statute A 3; statu B. h) regie s. causa A 2; regio sollicitudinis cura B. i) principali A 2; B. k) principi A 2. 3. l) deest A 3; B. m) p. oberat A 2; paululum aberrat B. n) destituta B. o) deest B. p) salutem A 2; salute A 3. B. q) persones A 2; deest A 3. r) ita A 1. 3; colsi- 45 oribus A 2. B. s) propiciat committere digni tamen, i. q. A 2. t) dupliciter A 2. u) A 3. B; deest A 1. 2. v) emitetur, deest discipulus A 2. w) pictatem A 1. x) com absc. A 3. y) assidue B. z) predicatione A 3. B. a) expollire A 2; expleri B. b) adque(sita multiplicata)que unc. incl. absc. A 3. c) gregi sui A 2. d) ovili A 2; ovilem B. e) dominica sisorditato maculis valeat A 1; ceteri codd. ut supra. f) sor(didato — presentari) u. i. absc. A 3. g) presentare A 2. h) qui A 3. 50 i) dom ill. A 1. 3; dom illi A 2; de domino illo B. k) urb A 2; urbs A 3. l) a. e. absc. A 3. m) ab ac A 3; a hac B.

hac luce migrasse, de cuius successoremⁿ sollicitudinem^o congruam^p una cum pontificibus vel proceribus nostris plenius^q pertractantes^r decrevimus^s, inlustris^t vero, aut venerabile, illo in ipso^u urbae^v pontificalem^w in Dei nomine^x committere^y dignitatem, quem plerumque apud^z animos^a nostros et accio^b probata commendat et nobilitatis^c ordo sublimat^d ac morum probitas vel mansuetudinis et prudentiae honestitas^e exornat^f.^g Qua de re statuta presentibus ordinamus, ut^g cum adunatorum^h caterva pontificumⁱ, ad quos tamen nostrae^k serenitatis devotio scripta^l pervenit, ipsum, ut ordo postolat^m, benediciⁿ vestra industria^o studiat^p, voluntatis^q nostra^r deliberationis^s reseratis^t oculis publicare atque^u aeffectum^v, Domino annuente^w, sortire, quatenus^x, dum ecclesia sibi a^y dispensatione divina commissa strinuae^z regere atque^a gubernare videtur, nobis 10 apud^b aeternum^c retributorem^d mercidum^e suffragia largiantur^f, et ille^g pro^h peccatorum nostrorum mole indesinenter immensumⁱ Dominum debeat deprecare^k.

6. Indiculum^a regis ad episcopum, ut alium benedicat.

Domino sancto, sedis^b apostolice dignitatis colendo, in Christo patri^c illo^d episcopo ille^e rex. Credimus^f, iam ad vestram reverentiam pervenisse, sanctae recordationis illo^g, 15 illius^h urbisⁱ antestite, evocatione divina de presente^k seculi luce^l migrasse. De cuius successorem sollicitudinem^m integrum cum pontificibus vel primatus populi nostri pertractantesⁿ decrevimus inlustris^o vero^p illo, aut^q venerabile viro^r illo, ad^s prefata^t urbe regulariter^u, Christo auspici^v, committere dignitatem, et ideo salutationum^w iura^x dignum debito^y honore solventes, petimus, ut, cum ad vos pervenerit, ipsum, ut ordo postolat^z, 20 benedici^a vestra sanctitas non moretur, et iunctis vobiscum^b vestris cum provincialibus^c, ipsum in suprascripta^d urbe pontificem^e consecrare, Christo auspice, debeatis. Agat ergo almitas vestra, ut et^f nostre^g voluntate^h devacionisⁱ incunctanter debeatis implere^k, et tam vos quam ipse pro stabilitate regni nostri iugi invigilatione^l plenius exoretis.

I, 5. n) successore A 2. o) sollicitudinem B. p) congrua A 3. B. q) per lenius B. r) detrac- 25 tantes A 2. s) bis scriptum B; decrevimus A 3. t) inlustris viro a. v. ill. A 2; inl. viro a. v. ill. A 3; inlustris virum a. venerabilem illum B. u) ipsa A 3; deest B. v) urbe cett.; illa add. B. w) pontificale A 2. x) nosm A 3. y) cummittere corr. comm. A 1. z) apud A 2. B. a) anim; (animus) A 3; animas nostras corr. animos nostros B. b) actio A 2; actio A 3; acci B. c) nonnobilitatis A 1; nobilitas A 2; n. o. absc. A 3. d) sublima, ac deest B. e) honestas A 3; honestat B. f) exornet A 2. 30 g) A 3; et cett. h) A 2. B; adnatorum A 1; ad una corum A 3. i) pontificum cett. k) nostre A 3; de nostra B. l) scripta cett. m) postulat A 3. B. n) benediccio A 3. o) industria B. p) studeat A 2; B; instruat A 3. q) voluntatis cett. r) nostre A 3. B. s) deliberacione A 3. t) reserati A 3; refractis B. u) t post add. A 2; adque A 3. v) effectum cett. w) annuente A 3. x) quatinus A 3. y) ad dispensacionem B. z) strinua A 3. B. a) adque A 2. b) apud A 3. 35 c) eteram A 3. d) retributorum B. e) mercedem A 2. 3; mercidum B. f) largiatur A 3. g) illi A 2. 3. h) deest B. i) in mensa B. k) de in loco raso A 1.

I, 6 = Lind. 2; Roz. 518. Codd. A 1. 2. 3. B (50). C 2. a) Indicet regi ad episcopo, ut alium benedic A 2; Indiculum ad episcopo regis, cum alium bend A 3; Indicunt regis etc. ut supra B. b) sedes apostolicae A 2; s. apostolice B. c) patro A 3. d) ill. A 2. 3. B. e) illi B. f) Cre- 40 ditis B. g) deest A 1. 2; ill. A 3. B. C 2. h) us bis scriptum B. i) urbs antistite A 3. k) pre- senti A 2; presentis B. l) deest A 3. m) sollicitudinem congruam c. B. n) A 2. B. C 2; per- tractantas, tas in loco raso A 1; pertractantias A 3. o) inl A 3; inlusto B. p) viro ill. A 2; vir ill. A 3; viro illo B. q) ad B. r) A 2; viro ill. A 1; vir deest, ill. A 3; v. illum B. s) in A 3. t) prefatam urbem B. u) regulariter cett.; pro add. A 3. v) a. committere A 2; auspice con- 45 mittente A 3; a. deest B. w) salutationem B. x) iure digno ac debito onore A 3. y) debitum B. z) postulat A 3. B. a) benediccio vestra bis scr. B. b) vobis B. c) comprovincialibus A 2. B. d) suprascriptam urbem A 2; suprascripta orbe A 3; suprascripta urbem B. e) pontificem cett. f) deest B. g) nostra A 2. h) voluntate A 2. 3; voluntatis B. i) devacione B. k) implere cett. l) inviolatione A 3.

7. Consensu^a civium^b pro episcopatum.

Suggerendo^c piissimo ac precellentissimo^d domno^e illo rege^f vel seniore commune^g illo^h a servis vestris, quorumⁱ subscriptio^j vel signacula subter tenentur inserte. Principalitatis^k vestrae circumspecta clementia novit iuxta^l potentibus [dignanter^m] adnueretⁿ, suo moderamines iuditio ponderante^o, presertim cum illa^p deposcuntur generali^q preci^r, cunctorum voci^s communiter, que proficiat constanter ecclesiae regimini^t populari, qui^u et ipse regale^v clementiae prosit^w salutis pariter ac mercedes^x. Quoniam sanctae memoriae vir apostolicos^y ille, illius urbis^z episcopus, finem^a adpropinquantem, ab hac luce migravit, tempore naturae^b complenti^c, ne^d distututae sint, quod absit^e, oves decadentae^f pastore, 10 in loco eiusdem, suppliciter^g postolamus^h, utⁱ instituere^j dignetis inlustrem^k virum illum^l, aut venerabilem^m illum, cathedraeⁿ illius successorem, in quo est praespicuetas^o sublimis, ingenuetas^p nationis^q, elegantia^r refulgens^s, diligentia castitatis^t, caritatis^u locuplex^v. Volontatis^w inrefragabiliter^x manus^y nostrae^z hunc consensu^a decrevimus roborare.

8. Carta de ducato^a et patriciatu^b et^c comitatu^d.

15 Praespicucae^e regalis^f in hoc perfectae^g conlaudatur clementia^h, ut inter cuncto^h populo bonitas et vigilantia requeraturⁱ personarum, nec facile^k cuilibet iudicaria convenit committere^l dignitatem^s, nisi prius fides seo^m strinuetas videaturⁿ esse probata. Ergo dum et fidem et utilitatem tuam videmur^o habere conpertam, ideo tibi actionem^p comitiae, ducatus aut^q patriciatus in pago illo, quem antecessor^r tuos^s illi usque nunc

20 I, 7 = Lind. 3; Roz. 515. Codd. A 1. 2. 3. B (51). C 2. a) ita B et, ut videtur, A 3; (cf. indicem cap. et calcem ipsius formulae); Consensio A 1; Concessio A 2. b) civ(ium — episcopatum) uncis inolusa abeissa sunt, priore rubricae parte paene extinta, A 3; duo sequentia verba om. B. c) Sugerendo B. d) precentissimo B. e) B; domn. ill. A 1; dom. ill. A 2. 3. f) regi vel seniorem A 2; regi, v. s. c. i. des. B. f*) ill. A 1. 2; t A 3. g) corum A 3. h) subscriptiones A 2; 25 subscriptionis A 3. B. i) inserta A 3; inserti B. k) principalitates corr. p-tis A 2; p. vestre A 3. B. l) iusta A 2. 3. m) add. A 3. B. C 2. n) annuere suo moderaminis A 3. B. o) ponderate A 2. p) illi B. q) generaliter B. r) precinctorum pro preci cunctorum A 1. s) voce A 3. t) regimine pulolare A 2; regimine populari B. u) quieti ipse A 3. v) regali B. w) possit A 3. x) mercedis A 3. B. y) apostolicus A 2. 3. B. z) urbe A 2; urbs A 3. a) fine 30 adpropinquante A 2. b) nature A 2. 3. B. c) completi A 3; completere B. c*) ne distitute A 2. B; nec distituti A 3. d) absit A 3. e) decadente cett. f) subupliciter B. g) corr. postulamus A 2; postulamus A 3. B. h) deest B. i) instruere digneris A 2; i. dignanter B. k) virum inlustrem A 3. B. l) deest B. m) venerabile A 3. B. n) cathedra A 2. B; cathedra A 3. o) præspicuetas (corr. -itas) A 2; p̄spicuitas A 3. B. p) corr. ingenuitas A 2; ingenuitas A 3. B. q) nationes A 2. r) elegantia A 2; eligacia A 3. s) refungens A 3. t) castitas A 3. u) caritati B. v) lucuplex A 3. B. w) voluntatis A 2. 3. B. x) inreflagrabiliter A 1. y) manus A 2. 3. B. z) nostre A 3. B. a) consensum B.
I, 8 = Lind. 32; Roz. 7. Codd. A 1. 2. 3. B (53). C 1. a) ducatu vel p. B. b) patriciato A 2. 3. c) aut B. d) Prespicu^q A 2. B; Prespicuit A 3; Perspicu^q C 1. e) regales A 2. 40 f) perfecte A 2. 3; perfecta B. g) clemencia A 3. h) cunto B. i) requiratur A 2. 3. B. k) facile cett. l) commitere A 2. 3. m) seos trinuetas A 1; seu strenuetas (corr. -itas) A 2; et strinuitas A 3; seu strenuitas B. n) vindentur A 2. o) videmus B. p) actionem comiti educatus A 2; actionem comite ducatur A 3; a. cōmitatus d. B; a. comitati d. C 1. q) hac B. r) antecessor B. s) tuos illius quae A 1; tuus ill. usque A 2; tuus illius quā A 3; tuus ille usque B. C 1.

45 1) Bignonius exposuit: commune illius, civitatis nempe, τὸ κοινὸν; cf. Waitz, 'VG.' II², p. 382 n. 1. Verba tamen, quae codices præbent, potius significare videntur 'seniorem communem'; neque vero satis constat, regemne ipsum, quod minus probabile videtur, an aliam personam Marculfus his verbis notaverit; cf. Waitz l. c. et p. 142 n. 5; Roth, 'Beneficialwesen' p. 371. 2) De hac formula vide Waitz, 'VG.' II², p. 367 sqq. 3) iudicaria dignitas = magistratus; iudicare 50 = 'verwalten, regieren'; cf. Sohm, 'Rechts- u. Gerichtsverf.' I, p. 149 sq.; Waitz, 'VG.' II², p. 366.

visus est egisse, tibi ad agendum regendumque^u commissemus^v, ita ut semper erga regimine^w nostro fidem inlibata custodias, et omnis populus ibidem commandantes, tam Franci, Romani, Burgundionis^x vel^y reliquas nationis^z, sub tuo regimine^a et gubernatione degant^b et moderentur, et eos recto tramite secundum^c lege et consuetudine eorum regas, viduis et pupillis^d maximus defensor appareas, latronum^e et malefactorum scelera^f a^gte severissimae^g reprehendantur^h, ut populi bene viventes sub tuo regimineⁱ gaudentes debeant consistere quieti; et quicquid de ipsa accione^k in fisci dicionibus^l speratur, per^m vosmet ipsis annis singulis nostris aerariisⁿ inferatur^o.

9. Indecolum^a ad alium regem, cum legatio^b diregitur^c et verbis
suggerit^d, commendatum^e. 10

Domino glorioso atque precellentissimo^f fratre^g illo^h regi in Dei nomen illeⁱ rex. Desideratus eventus fidelissima^k nobis obtulit^l facultatem, qua^m vestrae serenitatem salutationis honorificenciamⁿ prebeamus, eo videlicet dilectionis^o affectu prosperitatem^p vestrae^q celsitudinis cognoscire^r cupientes, quo vestram^s gloriam erga nos fraternitatis^t individuam arbitramur. Proinde presentes^u viros inlustris illos^v et illos ad presenciam¹⁵ fraternitatis vestre^w direximus, quibus, ut^x vestram^y gloriam condecit^z, benignissima^a tranquillitatae^b susceptis, petimus, ut dum officium legacionis iniunctae^c peraegerint^d, responsis^e vestrae^f clemenciae^g premuniti^h ad referendum salutis indicium sacris vestris litterisⁱ honorentur.

10. Rescriptio^a ad rege. 20

Domino gloriosissimo^b atque precellentissimo et a nobis cum summo^c caritatis vinculo^d in^e amore Christi amplectendo^f illo regi ille rex. Apices^g vestrae^h celsitudinis perⁱ magnificus^k et inlustris^l viros^m illos summa cum aviditate nos accepisseⁿ conperite; per quos vestrae^o celsitudine^p salutationum^q munear^r, ut condecet, premittentis^s, ea^t quae circa vos^u sunt proupera^v cognoscentes^w gavisi^x, ipsis in vestro²⁵

I, 8. t) in B. u) que deest A 3. v) commissimus A 2. B; commisimus A 3. w) regimini A 2. x) burgundiones A 2. B. y) quam B. z) nationes A 2. 3. a) regimini A 2. 3. b) decant et moderatione A 2; regant corr. degant B. c) sic d) legem et consuetudinis B. d) popillis A 3. B. e) latronem et malefactorem A 2. f) a) deest A 3. g) severissime A 2. 3. h) rep̄mantur A 1. 2. 3; p̄matur B; reprimantur C 1. i) corr. regimini A 2. k) actione A 2. l) ditionibus A 2; dictionibus B; 30 dictione C 1. m) pro vosmet ipsis A 2; per vosmet ipsis A 3; per temet ipsum B. n) erariis A 3. B. o) inferantur A 3.

I, 9 = Roz. 696. Codd. A 1. 2. 3. B (54). C 1. a) Indicum A 2. B; Indiculum A 3. b) ligatio B. c) dirigitur A 2. 3. B. d) sugerit A 3. e) commendaticis A 2; commendaticium A 3; emd B. f) precellentissimo B. g) fratre A 3. h) ill. r. A 2; ill. rege A 3. i) ill. A 2; 35 illi A 3. k) fidelissimam A 3; fidelissimam B. l) obtulit B. m) quia v. serenitate A 2; qua v. serenitate A 3; quanta nobis serenitas B; qua v. s-tatis C 1. n) honorificantur corr. man. rec. h-tiam A 2. o) dilectiones A 2. p) C 1; proprietatem A 1; proprietate A 2; prosperitati A 3; prosperitate B. q) vestre A 3. B. r) cognoscere A 2; cognoscere A 3. B. s) nostre gloriq B. t) fraternitas B. u) p. viris inl. A 3; presentis viris i. B. v) ill. et ill. A 2; illo et illo B. 40 w) vestre A 2. x) deest A 2. y) vestra gloria A 3. z) condecet A 2. 3; decet B. a) benignissimam corr. b-ma A 2. b) tranquillitatem A 2; tranquillitate A 3; tranquilitate B. c) iniuncte A 2. 3; deest B. d) peregerent A 2; peregerint A 3. B. e) responsionis B. f) vestre A 3. B. g) A 3; clemencia A 1; clementiq A 2. B. h) premoniti A 2. C 1. i) literis B.

I, 10 = Roz. 697. Codd. A 1. 2. 3. B (55). C 1. 2. a) Rescripto ad regem A 3; Rescriptum 45 ad regem B. b) gloriosissimo a. precellentissimo B. c) summa B. d) vinculum A 2. e) im A 1. f) a. i. rege, in marg. post add. A 2; a. i. rege B. g) apicis A 2. 3. h) vestre A 2. B; vestre A 3. i) pro A 2. k) magnificos B. l) inl. A 3. m) viris illo et illo B. n) accipisse A 2. o) vestre A 3. B. p) celsitudinem A 1. q) salutacionem B. r) munia A 3. s) premitentes A 2; 50 premittentes A 3. B. t) ea que A 2; et quo B. u) nos B. v) prospera cett. w) cognuscentes A 3. B. x) gavisus A 3.

amore, tales^y ut condeceet viros, devotione^z benignissima^a suscepimus. Officium legationes^b sibi a^c vos iniunctum^d nostris auribus pandiderunt^e; sed omnia a nobis in responsis accepta, quid^f, cum feliciter in Dei nomen remeaverint, celsitudinis vestrae^g auribus debeant enarrari^h.

⁵ 11. Tracturia^a; ligatariorum^b vel minima facienda istius^c instar.

Ille^d rex omnibus agentibus. Dum et nos in Dei nomen^e apostolico vero^f illo^g neconon et inluster^h vero illo^g partibus illis legationis causa direximus, adeo iubemus, ut locisⁱ convenientibus^k eisdem a vobis eveccio^l semul^m et humanitasⁿ ministretur; hoc^o est viridos^p sive paraveridos tantos, pane nidido^q modios^r tantos^s, sequente^t modios^u tantos, vino^u modios tantos, cervisa^v modios tantos^w, lardo liberas^x tantas^y, carne^z liberas^a tantas^b, porcos^c tantos^d, porcellos^e tantos^d, vervices^f tantos^d, agnellus^g tantos^h, augasⁱ tantas, fasianos^k tantos^l, pullos^m tantosⁿ, ova tanta^o, oleo liberas^p tantas^q, garo liberas^r tantas^s, mel tantum^t, aceto^u tanto, cimino^v liberas^w tantas, piper tantum^x, costo tanto^y, cariofilo^z tanto^y, spico tanto^y, cinamo tanto^y, granomastice^a tanta^b, dactalus^c tantos, pestacias^d tantas, amandolas tantas, cereos^e liberales^f tantos^g, caseo^h liberasⁱ tantas, sal^k tantum^l, olera^m, [liguminaⁿ], ligna^o carra tanta^p, facolas^q tantas^r; itemque victu^r ad caballos^s eorum faeno^t carra tanta, suffuso^u modios^v tantos. Haec^w omnia diebus singulis^x, tam ad ambulandum quam ad nos in Dei nomen^y revertendum^z, unusquisque vestrum^a loca^b consuetudinaria eisdem^c ministrare et adimplere^d procuretis, qualiter nec moram habeant nec iniuriam perferant, si^e gratia nostra obtatis habere.

I, 10. y) talis A 2. 3. z) devocatione A 1. a) benignissima A 2. b) legationis cett. c) deest A 3; a vobis B. d) iniunctam A 3. e) panderent A 3; pandernut B. f) quibus B. g) vestre A 3. B. h) e:narrare A 2; ennarrare A 3. B.
I, 11 = Lind, 35; Roz, 703. Codd. A 1. 2. 3. B (56). C1. 2. a) Tractaturia A 3. b) legatariorum A 2. 3. B. c) ad i. A 3; inscius B. d) Illi A 3. e) nomine A 2. f) viro A 2. 3. B. g) ill. A 2. 3. h) industris vir: A 2; inl viro A 3; industro viro B. i) :o::s A 3. k) competentibus B. l) evectio A 2. m) simul cett. n) umanitas B. o) hoc vero dantur paraverid. tan. A 3. p) veridus A 2; viredos sive virelos corr. v. s. perviredos B. q) nitido cett. r) mo. A 1; mod. A 2; media A 3. B. s) tant. A 1; tanto: A 2; tanta A 3. B. t) sequent. mod. tant. A 2; sequente media 30 tanta B; sequenti pane m. t. C2; desunt A 1. 3. C1. u) vino mod. tant. A 2. 3; v. media tanta B; desunt A 1. v) cervisa mod. A 2. 3; cervisa mo. supra lin. add. B. w) deest B. Compendia tant., tan., t. in codicibus saepenumero adhibita non separatim singula adnotabimus. x) libera A 1; lib. A 2; libras A 3. B. y) B; tant. A. z) karno A 3. a) liber. A 1; libras A 2. 3. B. b) B; tant. A; garo libras tantas add. B. c) porcus A 3. B. d) tant. A; tantus B. e) porcel. A 3; porcellus B. f) vericis A 3. g) A 2. 3. B; agnelli. C2; agnos A 1. h) tantus B. i) auca A 2. k) fasianus A 2. 3. B. l) tan. A 1. 3; tantus A 2. B. m) pul. A 3; pullus B. n) A 2; tan. A 1. 3; tantus B. o) B; tant. A. p) lib. A 2; libras A 3. B. q) B; tan. A. r) liber. A 1; libras cett. s) B; tan. A. t) B; tant. A. u) aceto tan. A; des. B. v) cymino A 2. B; cumino C. w) lib. tan. A; libras tantas B. x) tan. A 1. 2; deest A 3. B. y) tan. A; deest B. z) cariofilo A 2; gariofilo A 3; 40 cariofile B; gariofilo C1; cariofolo C 2. a) granomastici A 3; g. libras tantas B. b) tant. A. c) d. tan. A 1; dactolas tantas A 2; dactol t. A 3; dactiles tantos B. d) pestacias tantas amandolas tan. A 2; des. A 1; pestacia t. amandol t. A 3; p. t. des., amigdalas tantus B; pestatio amandolas C1; p. deest, amnandolas C 2. e) corius A 3. f) lib. A 2; libralis A 3; librales B. g) B; tan. A. h) e. l. t. des. A 2; casio A 3 B; casco C. i) lib. tan. A 1. 3; libras tantas B. k) sat A 3. 45 l) B; tan. A. m) tan. add. A 1. n) sic B; ligum A 2; deest cett. codd. o) deest A 2. p) A 2. B; tan. A 1. 3. q) faculas A 2. C; faglas A 3; faclas corr. facolas B. r) victum B. s) caballus A 2. B; caball. A 3. t) faenum A 2; feno A 3. B. u) suffusum A 2. v) mod. tan. A; media tanta B. w) hec A 3. x) deest A 2; singl. A 3. y) nomine B. z) revertendo A 2. B. a) vestre A 3. b) loci A 3. c) easdem B. d) adimplerae A 1. e) se A 2.

⁵⁰ 1) Waitz, 'VG.' II², p. 598 sqq.

12. Preceptum^a interdonationis.

Dum Dominus omnipotens, creator^b caeli^c et terrae^d, permisit^e, iuxta quod legitur, in principio masculum^f et faemina^g copulae^h sociariⁱ consorciū, dicens: 'Relinquet^k homo patrem et matrem suam^l et adherebit uxori suae, et erunt duo in carne una^m', si aliquid pro amoreⁿ dilectionis^o inter se invicem condonari^p decreverint, hoc nostra serenitas in id ipsis non rennuit^r confirmari^q. Igitur venientis^s illis^t et illa ibi^t in palatio nostro, pro eo quod filiorum procreationem inter se minime habere videntur^u, omnes res^v eorum^w inter se per manu nostra visi sunt condonasse, et, se^x ita convenit, villas^y aliquas inter se visi sunt condonasse^z. Dedit igitur predictus vir ille^z per manu nostra jam dictae^a coniuge sua^b illa^c villas^d noncupantes illas^e, sitas^f in pago illo^g, quas autem^h munereⁱ regio aut de alodo^j parentum vel undecunque^k ad presens tenere videtur, cum terris, dominibus et cetera^l. Similiter in compensatione rerum dedit predicta faemina^m antedictoⁿ iugale^o suo illo^p villas nuncupantes^q illas, sitas in pago illo^r, cum terris et cetera^s, seu presidia^t domus eorum, aurum et argentum, fabricaturas, drappus^u, vestimenta vel omne^v subpellectile^w eorum, pars parte^x per manu nostra visi sunt condonasse; ita ut, dum pariter advixerint^y in hunc seculum^z, omnes^a res eorum^b suprascribtas^c ab^d utrasquae^e partes^f pariter debeat possidere, vel, si eis pro animabus eorum aliquid exinde ad loca sanctorum dare decreverit^g voluntas^h, eorum liberumⁱ maneat^k arbitrium^l; et qui pare^m suo ex ipsis in huncⁿ seculum supraestis^o extiterit^p, ambobus rebus quamdiu advixerit^q usufructuario^r ordine debeat^s possidere^t; et post amborum quoque^u de hac^v luce discessum, sicut eorum delegationis^w contenenentur^x, tam ad loca sanctorum quam benemeritis^y vel eorum^z propinquis debeat revertere heredis^u tam suprascribtas^a villas quam et de presidio eorum quicquid morientes reliquerint^b. Propterea per prezentem preceptum decernemus^c ac iobemus^d, ut, dum taliter suprascribtis^e illis decretiv^f

I, 12 = Lind. 48; Roz. 253. Codd. A 1. 2. 3. B (57). a) Preceptu A 1; Preceptum interdonationibus A 2; Preceptū interdonationē A 3; Preceptum interdonationes B. b) creatur A 3. c) celi A 3. B. d) terre A 3. e) promisit A 3. f) masculo corr. masculum A 2. g) femina A 2. B; feminam A 3. h) copule cett. i) sotiare, sociare A 2. 3. k) relinquit A 2. B; relinquit A 3. l) deest A 2. B. m) amore cett.; di (Dei) add. A 3. n) dilectionis A 3. B. o) donare A 2; condonare A 3. B. p) renuit A 2. B. q) confirmare cett. r) venientes A 2. 3; 30 veniens B. s) B; ill. et ill. A 1; ill. et illa A 2. 3. t) deest A 2. u) videtur A 1. v) deest A 1. w) eor A 3. x) si A 3. B. y) vilas B. z) B; ill. cett. a) dicte cett. b) sua corr. suae A 2; suae A 3. B. c) A 3; ill. cett. d) vilas saepius B. e) B; ill. cett. f) A 2. B; ill. A 1. 3. g) monere A 3. h) alodo corr. alode A 2; alode A 3. B. i) undecunque cett. k) cetera A 2. B; altera A 3. l) femina cett. m) antedictum B. n) ingale cett. o) B; ill. cett. p) noncupantes B. q) B; ill. cett. r) ceteras corr. cetera A 2. s) presidie B. t) deest A 3. u) drappis A 2; drapus B. v) om̄ A 2. w) supplectile A 2; supplectile A 3; supplectile B. x) parti A 3. y) advixerit A 2. z) in seculo (hunc om̄.) A 3. a) om̄ B. b) deest cett. c) sup̄scriptas A 2; sup̄scriptas A 3. B. d) deest A 3. e) utrasque A 2. B; utraque A 3. f) pariter corr. partes A 1. g) A 3; decreverint cett. h) voluntas cett. i) liber post h. v. quaedam erasa A 3; lib B. k) maneat A 1. l) arbitrio A 3; harbitrium B. m) pari A 3. B. n) hoc seculo B. o) sup̄restis A 2; sup̄restis A 3; super istis B. p) fuerit ambabus B. q) A 3. B; advixerint A 1. 2. r) usufructario A 2. s) debeat A 2. t) possedere A 3. u) deest cett. v) ac cett. w) diligaciones B. w*) continentur A 2; continentur B. x) benemeritis cett. y) deest A 3. z) heredes cett. a) sup̄scriptas cett. b) relinquerit A 2. B. c) decernimus cett. d) iubemus A 3. B. e) sup̄scriptas A 2; sup̄scriptis A 3. B. f) decernit B.

1) Gen. 2, 24. 2) Lex Rib. 48. huiusmodi mortis causa donationem inter virum et uxorem in praesentia regis faciendam commemorat; cf. Schröder, 'Gesch. d. chel. Gitterrechts' I, p. 158 sq.; Beseler, 'Erbverträge' I, p. 103 sq.

voluntas^g, et per manu nostra invicem condonatum esse^h denusciturⁱ, per hunc preceptum robustissimo^k iure suffultum^l atque^m firmatum^h, quicquid superiusⁿ contener^o, auxiliante Domino, cum^p Dei et nostra gratia debeat^q perdurare, ita ut nulla refragatione nec de parte^r fisci nostri^s nec a parentibus eorum propinquis nec a quemcumque possit convelli, sed omni tempore maneat inconvulsum. Quam^t vero auctoritate, ut firmior habeatur vel per tempora^u conservetur, manu^v propria subter^w eam decrevimus roborare.

13. Precep^aio de leseuuerpo^b per manu regis^c.

Quicquid enim in^d presentiam^e nostram agetur vel per manu^f nostra videtur esse transvulsum^g, volumus^h et iobemus, ut maneat in posterum robustissimoⁱ iure firmissimo^k. Ideoque^l veniens ille^m fidelisⁿ noster ibi in palatio nostro in nostrae^o vel procerum^p nostrorum presentiam^q villas nuncupantes^r illas^s, sitas in pago illo^t, sua spontanea^u voluntate^v nobis per fistuca visus est leseuuerpissem^w, vel condonasse in ea ratione, si ita convenit, ut dum vixerit^x eas^y sub usu^z beneficio debeat possidere^a; et post suum discessum, sicut^b eius adfuit petitio, nos^c ipsas^d villas fidele^e nostro illo^f plena gratia visuimus concessisse^g. Quapropter^h perⁱ presentem decernimus^k preceptum, quod perpetualliter mansurum^l esse iobemus^m, ut, dummodo taliter ipsius illiusⁿ decrevit voluntas^o, quod^p ipsas villas in suprascripta^q loca nobis voluntario^r ordine visus est leseuuerpissem^s vel condonasse, et nos predicto^t illo^u ex nostro munere largitatis^v, sicut ipsius illius^w decrevit voluntas^x, concessimus, hoc est tam terris, domibus, aedificiis^y, accolabus^z, mancipiis^y, vineis^z, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, ad inter-

I. 12. g) voluntas cett. h) esse — firmatum des. A 3. i) dinuscitur A 2; dinuscitur B. k) robustissimum A 2. B. l) corr. e suffulsum A 1. m) adque A 2. n) supra A 3. o) continetur cett. p) c. D. des. A 2. q) debeat A 2. r) parti A 3. s) sanctiti add. B. t) A 2; 25 ut quam vero auctoritate firmior A 1; auctoritatem A 3. B. u) tpr A 2. v) monu B. w) supter A 3.

I. 13 = Lind. 48; Roz. 216. Codd. A 1. 2. 3. B (58). a) Precepto A 2; Preceptum A 3. B. b) leseuuerpo A 2; leseumuurpo A 3; lesio uerbo B; lesovverpo Lind. c) reg A 2. d) deest A 2. e) presentia nostra agitur cett. f) manum nostram A 2. g) translatum A 1, sed rectius cett. codd. 30 et omnes edd. transvulsum, quod e transvulsum, transsolum corruptum esse videtur; cf. II, 18. h) v. et iubemus A 2. B; volemus et iubimus A 3. i) robustissimum B. k) firmissimum A 3. B. l) ideque A 3. m) B; ill. cett. n) fideles B. o) nostro A 2; nostra A 3. B. p) pro eorum B. q) presentia cett. r) noncupantes A 2. B. s) B; ill. cett. t) B; ill. cett. u) spontaneae B. v) voluntate cett. w) leseu-uerpissem A 1; uerpissem A 2; leseuuerpissem A 3; leu seu uerpissem B; lesoverpissem Lind. x) ad- 35 vixerit A 3. y) etas B, ubi add. praeterea et (lege: ex) nostro permisso, z) uso A 2. a) posse- dere A 3. b) fiscus A 3. c) deest B. d) ipsa villa A 3. e) corr. fideli A 2; fideli A 3. B. f) ill. A 2. 3. g) concessisse B. h) quapropter A 2. i) deest A 3. k) decrevimus B. l) man- sura A 2. m) iubemus cett. n) ill. A; ille B. o) voluntas cett. p) quod ipsas — decrevit voluntas ad verba bis scriptis A 1. q) suprascripta cett. q*) voluntario cett. r) laesouuerpissem A 2; 40 lesio uerpissem A 3; leuseouerpisse corr. leuseuuerpissem B. s) viro add. cett. t) ill. A 2. 3, u) ill. A 2; ille B. v) voluntas cett. w) edificiis A 3. B. x) accolabus B. y) pro verbis mancipiis — decursibus, quae e A 2. 3 supplevi, A 1 nihil nisi et reliqua praebet; mancipiis et cetera, reliqua formulae parte deficiente B. z) viniis A 3.

1) i. e. 'festucam in laisum (sinum) iactare', L. Sab. 46, quod Francos ei facere solitos esse, cui res suas donare voluerunt, notum est. De verbi origine atque notione conferenda sunt praeципue, quae disseruerunt Müllenhoff apud Waitz, 'D. alte Recht', p. 287 sq.; Grimm, 'Vorrede z. Lex Sal.' p. 7; Kern, 'Glossen' p. 184 sq. De ipsa re quae hic agitur cf. Grimm, 'RA' p. 121 sqq.; Beseler, 'Erbverträge' I, 96 sqq.; Eichhorn, 'St. u. RG.' §. 59 a; Waitz l. c. p. 147 sqq.
2) His verbis reges Francorum alias in donationibus usos esse, monuit Waitz, 'VG' II*, p. 242,

grum, quicquid ibidem ipsius lui^a portio fuit, dum advixerit, absque aliqua diminutione^b de qualibet rem usufructuario ordine debeat^c possidere^d; et post eius discessum memoratus ille^e hoc habeat^f, teneat et^g possedeat et suis posteris aut cui voluerit^h ad posse-dendum relinquatiⁱ. Et ut haec^k auctoritas firmior habeatur^l, manu propria^m subter eam decrevimus roborare. 5

14. (a) Prolocus^a de cessionibus regalibus^b.

Merito¹ largitatis nostrae^c munere sublevantur, qui parentibus nostris vel nobis ab^d aduliscentia^e aetatis eorum instanti^f famulantur officio^g.

(b) Item alio^a: Praespicuae^b compendiis^c regalibus^d illut^e adscribetur^f, quod^g pro contemplatione^h servitii fidelibus suis, concedenteⁱ Domino, consultissime munerator^k.

(c) Item alio ad loco sancto: 'Nihil, ut ait apostolos^a, in hoc mundo intulimus^b, nec quicquam ex eo auferre^c nobiscum poteremus'^{d, 2}, nisi quod ob^e animae^f salutem locis sanctorum devote Domino^g offerentes inpertire videmur.

(d) Ergo³ cognuscat^a magnitudo seo^b strenuas^c vestra, nos inlustri^d viro^e lui^f prumptissima^g voluntate^h villa nuncupante illa, sitamⁱ in pago illo^k, cum omni^l merito¹⁵ et^m termino suo in integritate, sicut ab illoⁿ, aut a fisco nostro, fuit possessa^o vel moderno tempore possedetur^p, visi fuimus concessisse. Quapropter^q per presentem auctoritatem nostram decernemus^r, quod perpetualiter mansurum^s esse iobemus^t, ut ipsa villa illa^u antedictus vir ille^v, ut dixemus^w, in omni integritate cum terris, domibus, aedificiis^x, accolabus^y, mancipliis, vineis^z, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aque-rumvae^a decursibus, farinariis, adiecentiis^b, appendiciis^c vel qualibet genus omnium^d dictione^e fisci nostri subditum^f, qui ibidem^g conmanent, in integra emunitate, absque ullius introitus iudicium^h de quaslibet causas fretaⁱ exigendum^k, perpetualiter habeat^l concessa, ita ut eam iure proprietario absque ullius expectata iudicum^m tradicione habeat,

I, 13. a) ill. A 2. b) diminutione A 2; diminuzione A 3. c) A 2; debat corr. ead. m. 25
debeat A 3; debeat A 1. d) possedere A 3. e) ill. A 2. 3. f) abiat A 3. g) atque A 3.
h) deest, at p. A 3. i) relinquant A 3. k) hec auctoritas reliqua desunt A 2; hec auctoritas A 3.
l) sit A 3. m) litt. pria om. A 3.

I, 14 a == Lind. 44 a; Roz. 138. Codd. A 1. 2. 3. B(58). C2. a) Prolog A 2; Prologus A 3;
Prologi B. b) regalis A 2; regal. A 3; regis B. c) nostre A 3. B. d) deest A 1, add. cett. codd. 30
et Lind. e) adolescentia etates A 2; adulescencia etatis A 3. f) instanter B. g) offitio B.
b == Lind. 44 b; Roz. 139. Codd. A 1. 2. 3. B(59). C2. a) alia A 2. b) prespicue A 3.
c) compediis A 2. d) regalis B. e) illud cett. f) adscribitur A 2. B. g) pro quo e. B.
h) temptatione servitui A 2. i) condente A 3. k) muneratur cett.

c == Lind. 45 a; Roz. 145. Codd. A 1. 2. 3. a) apostolus A 2; apostl. A 3. b) intulimus A 2. 35
c) A 3; auferra A 1; offerre A 2. d) poterimus A 2. 3. e) A 2. 3; ab A 1. f) anime A 3.

g) Domine A 3.
d == Lind. 45 b; Roz. 147. Codd. A 1. 2. 3. C2. a) agnuscat A 3. b) seu A 2. 3.
c) corr. strenuas A 2; strinuitas A 3. d) inlustre A 2; inl A 3. e) post add. al. m. A 3.
f) ill. A 2. g) promissima A 3. h) voluntate A 2; volute A 3. i) sita A 2. 3. k) ill. A 2. 3. 40
l) oni A 2. m) ex termine A 2; et termine A 3. n) A 2; ill. A 1. 3. o) possessio A 3.
p) possidetur A 2; posseditur A 3. q) quapropter presentem A 2; quap[er]sente A 3. r) decernimus A 2. 3.
s) mansuram A 2. t) iubemus A 2. 3. u) A 2; ill. A 1; deest A 3. v) ill. A 2. 3. w) dixi-mus A 2. 3. x) edificiis A 3. y) accolabus A 2. z) viniis A 2. a) aquarunve A 2. 3. b) adia-45
centiis A 2. c) deest A 1; corr. appendiciis A 2; appendiciis A 3. d) hominum A 2. 3. e) ditioni A 2.
f) subdetum A 3. g) hibidem conmanent A 2; i. cōmanet A 3. h) iudicium corr. i. A 2; iudicium A 3.
i) freda A 2. 3. k) exiendum A 3. l) haebat A 3. m) iudicium corr. i. A 2.

1) *Marculfus in hac arenga componenda imitatus esse videtur prooemium, quo usus erat Childericus II. puer regnum adeptus; cf. DD. I, M. 25.*

2) *Pauli ep. ad Thim. I, 6, 7.*
3) *Ex parte quadam haud ita magna formula haec cum diplomate Childerici II. supra allato 50 convenit.*

teneat atque possedeatⁿ et suis posteris, Domino adiuvante, ex nostra largitate aut cui voluerit^o ad possedendum relinquat, vel quicquid exinde^p facire^q voluerit, ex nostro permisso^r liberam^s in omnibus habeat potestatem. Et ut haec^t auctoritas^u.

15. Cessio^a ad loco sancto.

Cognoscatur^b magnitudo seo^c utilitas vestra, nos propter nomen Domini ad basilica^d illa, vel^e ecclesia illa, ubi apostolicus pater noster ille^f, aut venerabilis^g vir^h ille abbaⁱ, preesse videtur, villa nuncupante^k illam^l, sitam in pago illo^m, quam usque nunc fiscus noster, autⁿ ille, tenuit, prumptissima^o devotione cum omni integritate visi fuimus^p concessisse. Quapropter per^q presentem auctoritatem^r nostram decernemus^s, quod perpetualiter mansurum esse iubemus, ut ipsa villa^t memorata ecclesia^u illa^v vel^w antedictus pontifex^x, aut illius^y abba, ut diximus, in omni integritate cum terris et cetera^z, quae^a superius est^b, ita ut eam et ipsi et successores sui habeant, teneant et^c possedant^d, vel quicquid^e exinde ad profectum ecclesiae illius, aut basilicae^f, facire^g volunt^h, ex permisso nostro liberamⁱ in omnibus habeant^k potestatem. Et ut haec^m auctoritasⁿ firmior habeatur vel per tempora^o conservetur, manus nostrae^p subscriptionibus subter eam^q decrevimus roborare.

16. Confirmatio.

Quem divina pietas sublimatur^a ad regnum, condecet^b facta conservare parentum; precipue^c, que^d pro compendiis ecclesiarum aut locis sanctorum a regale^e clementia^f pro aeterna^g retributione probatur esse indulxum, oportit^h conservare in evumⁱ. Igitur apostolicus vir, pater in^k Christo noster illi^l, illius urbis^m episcopus, clementiaeⁿ regni nostri detulit^o in notitia, quasi^p ille^q rex per sua perceptione^r, sua manu subscripta^s, ad ecclesia^t illius, quam preesse^u dinuscitur^v, villa^w nuncupante^x illa^y, sitam in pago illo, cum integritate sua sub^z omni emunitate, absque ullus^z introitus iudicium^a de quaslibet^b causas freta^c exigendum, propter nomen Domini concessisset; et ipsa preceptione^d se^e pre manibus habere^f adfirmat^g, et memorata villa ipse pontifex sub eodem^h modo ad partemⁱ ecclesiae possidere^k videatur^l. Petiti^m celsitudine nostraeⁿ, ut hoc

- I, 14. n) possideat A 2. o) voluerint A 3. p) deest A 1. q) facere A 2. 3. r) permisso corr. premisso A 2; promisso A 3. s) liberum corr. liberam A 3. t) hec A 3. u) deest A 1.
 30 I, 15 = Roz. 148. Codd. A 1. 2. 3. B (60). C 2. a) regis add. B. b) cognoscat A 2. c) seu cett. d) basilica A 2. 3. B. e) v. e. i. des. A 1, supplevi ex A 2, ubi ecclesia; v. e. ill. A 3; vel illa B. f) B; ill. A. g) venerabiles A 3. h) deest A 1. i) abbas A 2; abb. B. k) noncupante A 3. B. l) illa A 2; ill. A 3. m) ill. A 2. 3. n) deest A 2; ill. A 2. 3. o) promta A 3. p) sumus A 3. q) deest A 3. r) c post add. A 3. s) decernimus cett. t) illa B. u) A 3; 35 ecclesiae A 1; ecclesia, aecclesia A 2. B. v) ill. A 2. 3. w) ad B. x) ille add. B. y) ill. abb. A 2; ill. a. A 3; ille a. B. z) ceteris A 3. a) que A 2. 3. B. b) sunt. Et ut haec auctoritas firmior sit B, ubi reliqua des. c) deest A 3. d) possideant A 2. e) A 2. 3; quidquic A 1. f) basilice A 2; basilice A 3. g) facirae A 1; facere A 2. 3. h) voluerit A 3. i) deest A 2. k) habeat A 2. l) aut pro et ut A 1. m) hec A 3. n) ut add. A 3. o) tempore A 3. p) nostre A 3. q) eum A 2.
 40 I, 16 = Roz. 154. Codd. A 1. 2. 3. B (61). C 2. a) sublimare A 1. b) cūdecet A 3. c) precipue A 2. d) quem A 2; qui B. e) regali B. f) clementiae A 3. g) eterna A 3. h) oportet A 2. 3. i) eum A 2. 3. k) noster in Chr. B. l) deest A 2; ill. A 3; ille B. m) urbs A 3. n) clementia B. o) detullit B. p) quod B. q) ill. A 2. 3. r) preceptione A 3. s) subscripta cett.; sitam in pago illo add., sed punctis appositis del. B. t) ecclesia A 2; aecclesia B. 45 u) presedimus A 3. v) denoscitur A 2; donuscitur A 3. B. w) villam A 3. x) noncupant A 3; noncupante B. y) cum B. z) sic A 1. 2; ulius A 3; ulius introitu B. a) iudicium corr. i. A 2. b) euīuslibet B. c) freda A 2. 3; fraeda B. d) preceptione corr. prec. A 2. e) se pre A 3; pre A 1; semper A 2. B. f) abera B. g) adfirmans B. h) eiusdem A 3. i) parte aecclesia A 2. k) possedore A 3. l) videtur A 3. B. m) petit ad celsitudinem A 2; et ut hec celsitudine A 3.
 50 n) nostre A 3. B.

circa eodem vel memorata ecclesia domni^o illius per^p nostris deberemus^q confirmare oracolis^r; quod nos propter nomen Domini et reverentia ipsius^s sancti loci vel merita^t prefato pontifice gratante^u animo prestetisse^v et^w confirmasse cognoscite^x. Precipientes enim, ut, sicut constat prefata villa a^y iam dicto principe memorata^z ecclesiae illius^a cum integritate sub omni emunitate fuisse concessa, et eam^b ad presens possidere videtur,⁵ inspecta ipsa cessione, per unc^c preceptum plenius in Dei nomen^d confirmatus^e, sub eo ordine et ipse et successores eorum^f vel memorata^g ecclesia domni^h illiusⁱ eam teneant et possedeant^k et^l eorum successoribus ad possedendum relinquant, vel^m quicquid exinde pro oportunitateⁿ ipsius sancti loci faciendum decreverint, ex nostro^o permesso liberam abeant^p potestatem. Et^q ut haec auctoritas.¹⁰

17. Item confirmacio^a ad secularibus viris.

Regiam consuetudinem exercimus^b et fidelium nostrorum animos^c adortamus, si peticionibus nostrorum fidelium libenter annuemus^d et eas in Dei nomen^e effectu mancipamus. Igitur inlustris^f vir^g illi clementiae regni nostri suggestit, eo quod ante hos^h annos illi quondam rex, parens noster, villa aliqua nuncupanteⁱ sic^k, in pago illo^l, quam¹⁵ antea^m ad fisco suo aspexerat et illiⁿ tenuerat^o, pro fidaei^p sua respectu, eius meritis^r compellentibus, cum omni integritate ad^q ipsa villa aspicientem, per sua preceptione^r, sua manu roborata, in^s integra emunitate^t, absque ullius introitus iudicum^u de quilibet causas freta^v exigendum, eidem concessisset^w; unde et ipsa preceptione antedicto principe^x nobis ostendedit^y relegendam, et memorata villa ad presens sub eodem modo²⁰ possidere videtur^z. Petiti, ut hoc circa eodem nostra^a plenius deberet auctoritas generaliter confirmare; cuius peticionem pro respectu fidaei^b sua, sicut unicuique de fidelibus nostris iusta potentibus, nequivemus^c denegare, sed gratante^d animo prestetisse et confirmasse cognoscite^e. Precipientes ergo, ut, sicut constat antedicta villa illa^f cum omni sua^g integritate ab ipso principe illo^h memorato lui fuisse concessa, et eam ad³⁵ presens iureⁱ proprietario^k possidere^l videtur, per hunc preceptum plenius in Dei nomine confirmatus^m, inspecta ipsa preceptioneⁿ, et ipse^o et posteritas eius^p eam teneant et possedeant et qui voluerint^q ad possedendum^r relinquant^s, vel quicquid exinde facere

I, 16. o) dom ill. A 2. p) per nostras A 2; pro nostris A 3. q) deberimus A 3.
r) oraculis cett. s) deest B. t) merito A 2. u) A 2. B; gratanti A 3; gratantes A 1.³⁰
v) prestetisse A 2. w) et c. des. A 3. x) cognoscite A 2; agnoscite A 3. B. y) et B.
z) ita cett.; memorata A 1. a) ipsius B. b) ita cett.; am A 1. c) hunc A 2. 3; hoc B.
d) nomine A 2. e) confirmamus sub cohordine et B. f) eius B. g) memorata eccliae A 2.
h) dom A 2. 3. i) ill. illam t. A 2. k) possideant A 2. l) et — relinquant des. B. m) et B.
n) oportunitatibus A 3. o) nostro promisso A 3; nostra promissione B. p) habeant A 2. 3; habeat B.³⁵
q) et — auctoritas A 2; des. A 1; et ut hec A 3; et cetera B.

I, 17 = Lind. 46; Roz. 152. Codd. A 1. 2. 3. C2. a) ... firmacio a. s. v. priora evanuerunt A 3. b) excernimus A 2. c) animus A 2. 3. d) annuimus A 3. e) nomine effectui A 2. 3. f) inl A 3. g) viris illis A 2; vir ill. A 3. h) os annos ill. A 2; os annus ill. A 3. i) noncupante A 3. k) sitam A 2. l) ill. A 2. 3. m) ante ad f. A 3. n) ille A 2; ill. A 3. o) fidei sui rectu A 2; fidei sui respectui A 3. p) meritis A 2. 3. q) et A 2. r) perceptionem A 2. s) deest A 3. t) imunitate corr. em. A 2. u) iudicium corr. i. A 2. v) freda A 2. 3. w) concessit A 3. x) principi not A 3. y) ostendit A 2. 3. z) videatur A 3. a) nostram A 3. b) fidei sui A 2. 3. c) nequivimus corr. nequivimus A 2; neumus A 3. d) gratanti A 3. e) cognoscite A 2. f) deest A 1; suppl. ex A 2; ill. A 3. g) integritate sua A 2. h) o e corr. A 2; ill. A 3. i) iuro corr. iure A 2. 45 k) proprietario A 2. l) possedere A 2. 3. m) A 2. 3; confirmatum A 1. n) perceptione A 2. o) ipsi A 3. p) iius corr. eius A 2. q) voluerit A 3. r) possidendum A 2. s) relinquant A 3.

1) Cum ceteris, quae de formula nostra et praesertim de hoc loco disseruit Waitz, 'VG.' II², p. 243 n. 3, prorsus assentiar, tamen haud facile concesserim, verba illi tenuerat ad eundem spectare, cui rex donationem confirmat.

decreverint, ex nostro permisso liberum perfruantur arbitrio. Quam vero auctoritatem, ut^a firmior habeatur et per tempora conservetur, manu^v propria subter eam^w decrevimus roborare.

18. De regis^a antrustione^{b,1}.

Rectum est, ut qui nobis fidem pollicentur inlesam, nostro^c tueantur auxilio. Et quia illi^d fidelis, Deo propitio, noster veniens ibi in palatio nostro una cum arma sua^e in manu nostra trustem^f et fidelitatem nobis visus est coniurasse^g: propterea per presentem preceptum decernemus^h ac iobemus, ut deinceps memoratus ille inter numero antrucionorumⁱ computetur^h. Et si quis fortasse eum interficere presumpseritⁱ, noverit 10 se wiregildo^k suo soledos^l sexcentos^m esse culpabilem^{n,4}.

19. Preceptum^a de clericatum^b.

Si eis^c, qui se ad onus^d clericati^e transferre^f deliberant^g, licenciam non negamus, retributorem^h Dominum exinde habere confidemusⁱ, quia scribtum^k est: 'Noli prohibere^l benefacire^m ei qui potest; si valesⁿ, et ipse^o benefac^s'. Igitur^p illi^q ad nostram veniens 15 presentiam petiti serenitati^r nostrae^s, ut^t ei licenciam tribuere deberemus, qualiter comam^u capitii^v sui ad onus^w clericati^x deponere deberity, et^z ad baselica^a illa, aut monasterio, deservire deberit^b; quod^c nos propter nomen^d Domini hoc eidem gratanti^e animo prestatissime^f cognoscite^g. Precipientes^h ergo iobemusⁱ, ut, se^k memoratus ille de caput^l

I, 17. t) perfruentur arbitrium A 3. u) ut — conservetur des. A 1, suppl. ex A 2. 3.
20 v) p. m. A 2. 3. w) deest A 1, suppl. ex A 2. 3.

I, 18 = Lind. 47; Roz. 8. Codd. A 1. 2. 3. a) regibus A 2. b) antrustionem A 2; andrustacione A 3. c) nostram A 2. d) ille f. A 2; ill. fidelibus A 3. e) De Roziere primus inter editores genuina haec verba in textum posuit, tamen in codd. A 1 et 3 existare 'arimannia' annotavit, quod vero erratum postea ipse agnovit ('Recueil' III, p. 315). Bignon F. Pithoei, qui primus hanc 25 formulam (Gloss. ad l. Sal. 43) ediderat, exemplum secutus, 'etsi, ut ipse dicit, regium exemplar non arimania sed arma habeat, tamen arimania edidit, quod omnes postea editores repetiverunt. Lindenbrogium vero ita scripsisse non nisi eadem Pithoei auctoritate adductum, haud minus probabile esse videtur, quam illum ipsum sola conjectura nisum ita edidisse. Cf. Waitz, 'VG.' I³, 291 sqq. f) decernimus ac iobemus A 2. 3. g) antrustionorum A 2; andrustianorum A 3. h) ita A 2. 3; conceperunt A 1. i) presumserit A 3. k) unigildo A 2; uidregilde A 3. l) sol. A 2. 3. m) dc A 2; sexcccc A 3. n) iudicetur add. A 2.

I, 19 = Lind. 81; Roz. 550. Codd. A 1. 2. 3. B(64). a) precepto A 2. b) clericato A 2; clericatu B. c) quis A 3. d) bonus cett. e) clericatu B. f) A 2. B; transferrac A 1; transferi A 3. g) diliberant corr. del. B. h) retributorum B. i) confidimus cett. k) scriptum cett. 35 l) prohibere A 2. m) benefacrae A 1; benefacere cett. n) valis A 2. B. o) ipsi A 3. p) deest A 2; et igitur A 3. q) ille A 2; ill. A 3; veniens ille a. n. p. B. r) serenitate A 3. s) nostre A 3. B. t) ut ei des. B. u) comam B. v) capitii sui A 3. B. w) bonus A 2. x) clericati corr. cler. A 3. y) deberet A 3. B; debet corr. deberet A 2. z) deest A 3. a) basilica cett. b) deberet A 2. B. c) de corr. A 2; quod nobis p. A 3. d) Deum h. B. e) gratante A 2. 3. f) prestatissime A 2. B. g) cognoscite A 2. h) precipientis A 3. i) iobemus cett. k) si A 3. B. l) capud A 2. B.

1) i. e. qui est in trustee regis. Cf. Deloche, 'La trustee et l'antrustionat royal' 1873, praeterea Roth, 'Beneficialwesen' p. 115 sqq. et Waitz, 'VG.' II², p. 263 sqq.; I³, p. 291 sqq.
2) Significat h. v. secundum Waitz, 'VG.' I³, p. 389 n. 2. 490 n. 1; II², p. 264 'Schaar, Gefolge', 45 secundum Deloche, p. 32 sqq., 'assistance', germ. 'Trost, Hilfe'. Cf. Grimm, 'RA.' p. 943. et Müllenhoff apud Waitz, 'D. a. R.' p. 294. Ex aliis interpretationibus, quas singulas Deloche et Waitz enumeraverunt, ea praecipue memoranda est, quae trustem pro fidelitate accipit (Roth, Thévenin).
3) De re, quae hic narratur, fusius disseruit Deloche p. 83 sqq., qui tamen minus apte e solo verbo coniurasse sensum elicere videtur, cum, qui in trustem recipi voluisse, armatis suis hominibus stipatum ante regem venisse. 4) Cf. Deloche p. 145 sqq. 5) Prov. 3, 27.

suum bene ingenuus^m esse videtur et in polepticoⁿ publico^o censitus non est¹, licenciam habeat comam^p capitis^q sui tunsorari^r et ad suprascripta^s baselica, vel monasterio, deservire vel pro nobis Domini misericordia^t adtentius^u exorare².

20. De divisione^a, ubi reg^b accederit^c missus.

Dum et divisio vel^d exequatio^e inter illos^f et illos seu consortes eorum de alode^g lui^g, aut de agro illo^h, caelebrareⁱ debetur, et quatenus^k petitio illorum adfuit, ut missus^l de palatio nostro ad hoc inter eos dividendum vel exequandum accedere deberet^m, ideoⁿ cognoscite, nos missos nostro inlustris^o viro illo^p ad hoc inter eos exequando visi fuimus direxisse^q. Propterea per^r presentem decernemus^s ac iobemus preceptum, ut ipsum in hoc vos recipere faciatis, et unicuique ex ipsis iustae^t debita portionem^u terminetur, et^v 10 decimo^x illo^w suntelites^y; quod exinde^z in fisci^z dicionibus tam de terra, vineas^a, mancipia vel undecumquae^b reddebetur^c, ipse^d vir ille habeat ex nostra indulgentia concessum, vel quicquid exinde facire^e voluerit, liberam habeat potestatem.

21. De causas alterius^a receptas^b.

Fidelis, Deo propicio, noster^c ille^d ad nostram veniens presentiam, suggessit^e nobis, 15 eo quod propter simplicitatem suam causas suas minime possit prosequire^f vel obmalare^g. Clemenciae regni nostri pettit, ut inlustris^h vir illiⁱ omnes causas suas in vicem^k 20 ipsius, tam in pago quam in palatio nostro, ad mallandum vel^l prosequendum recipere deberit^m; quod [etⁿ] in presente per fistula eas eidem visus est commendasse. Propterea iobemus^o, ut, dum taliter utrisque decrevit voluntas^p, memoratus vir^q ille omnes causas lui ubicumque prosequire^r vel obmallare^s debeat^t, et unicuique pro ipsum^u vel omini-

I, 19. m) ingenuis A 3. n) pu:lpico corr. puletico A 2. o) publico et non des. A 3. p) cōmam B. q) capiti A 2. r) tonsorare A 2; tonsorari A 3; tunsurare B. s) suprascripta basilica cett. t) misericordia B. u) A 2; adtentius A 1; atentius A 3; atentius B.

I, 20 = Lind. 114; Roz. 127. Codd. A 1. 2. 3. B (65). Hoc caput scribae errore numerum 25 habet x A 1. a) divisione A 2; division B. b) regi A 3; misus est regis pro r. a. m., deinde unius versus spatiū abrasum B. c) accederī A 3. d) et B. e) exsequatio A 2; exequatio A 3. f) illum et illum A 2; ill. et ill. A 3. B. g) ill. B. h) ill. A 3. B. i) celebrare A 3. B. k) quatinus petcio A 3. l) misus A 3. m) deberit B. n) ideo cognoscite A 2; ide agnoscite A 3. o) inl A 3; inlustrem virum B. p) ill. A 2. 3; illum B. q) dixisse A 2. r) post add. A 2. s) d. a. 30 i. des. A 2; decernimus hac iub. A 3; decrevimus ac iubemus post preceptum ponit B. t) iusti A 2. 3; iuste B. u) purionem corr. porcionem B. v) et — suntelites des., vacante ca. 12—14 litterarum spatio, B; omisit etiam Lind. w) ill. A 2. x) suntellitis A 2; sunt ellitis A 3; Bign. coniecit: sumptus litis; cf. infra n. 3. y) et (lege: ex) illa B. z) i posterius in loco raso A 1. a) vineis B. e corr. A; vinias A 3. b) undecumque A 3. B. c) redebetur A 2. B; redebitur A 3. d) ipsi v. ill. A 2. 3; 35 i. v. inluster B. e) facirae A 1; facere cett.

I, 21 = Lind. 115; Roz. 392. Codd. A 1. 2. 3. (Capitibus I, 21—33. numeri xx—xxxii appositi sunt in A 1). a) alterum A 3. b) recipi A 2. c) A 2. 3; nostro A 1. d) illo A 1; ill. A 2. 3. e) suggessit A 3. f) prosequero A 2. 3. g) obmalare A 1 rectius, ut videtur, obmallare I, 36; admallare A 2; homallare A 3. h) inluster A 3. i) ill. omis A 2; ill. omnis A 3. k) vice A 2. 3. l) deest A 2. 40 m) debet corr. deberet A 2. n) add. A 3. o) iubemus A 2. 3. p) voluntas A 2. 3. q) ill. vir omis A 2; vir ill. omnis A 3. r) prosequere A 3. s) admallare A 2; homallare A 3. Cf. supra n. g. t) debent ut pro d. et A 2. u) ipso A 2.

1) Cf. Waitz, 'VG.' II^z, p. 574. 579. 2) Cum concilium a. 623. vel 624. Remis celebratum prohiberet, censui publico subiectos sine permisso principis seu iudicis clericos fieri, formula 45 nostra docere videtur, hoc ne ingenuum quidem quemque in polyptico publico non censitum nisi rege concedente potuisse. 3) Decimarum illarum consuetudinem denuo sanxit Carolus imperator a. 813, LL. I, p. 188 c. 7. Cf. Waitz, 'VG.' II^z, p. 588; IV, p. 106. 4) Idem, ni fallor, ac sincellites in formula quadam saec. IX, extans in codice Sangall. (Roz. 766), ubi domesticus seu satelles imperatoris significari videtur.

bus^v suis de^w reputatis condicionibus et directum^x faciat, et ab^y aliis simili^z modo veritatem^a recipiat, sic tamen, quamdiu amborum decreverit^b voluntas^c.

22. Preceptum^a denariale.

Et quia apostolicus, aut^b inlustris, vir ille^c servo suo nomen illo^d per manu^e sua, aut illius, in nostri presentia, iactante denario^f, secundum lege^g Salica demisit^h ingenuumⁱ, eius quoque absolutionem per presentem auctoritatem nostram^j firmamus; precipientes enim^k, ut, sicut et reliqui mansuarii^l, qui per talem titulum^m a iugoⁿ servitutis in^o presentia principum nuscuntur^p esse relaxati^q ingenui^r, ita et^s amodo^t memoratus ille^d per nostro precepto plenius in Dei nomen confirmatus, nullum^u inquietantem, perennis^v temporibus cum Dei et nostra gracia valeat permanere ingenuos^w atque securus^x.

23. Carta de causas^a suspensas.

Cognoscatur^b magnitudo seo^c utilitas vestra, dum et nos ad presens apostolico viro illo^d, aut inlustris^e viro, pro nostris^f utilitatibus ibi^g ambulare precipimus^h, ideoⁱ iubemus, ut, dum illis partibus fuerit demoratus, omnes^k causas suas^l suisque amicis^m aut gasindis, seu undecumque ipseⁿ legitimo rededit mittio^o, in suspenso debeant^p resedere. Propterea per presentem decernemus^q ac iobemus preceptum, ut, interim quod de illis partibus revertetur^r, omnes^s causas eius aut amicorum suorum, tam^t illorum qui cum ipso pergent, quam qui ad proprias^u eorum resederint^v, vel undecumque ipse legitimo rededit^w mittio^x, in suspenso resedent, et postea unicuique^y pro ipsis de reputatis^z condicionibus^a et iusticiam^b reddat, et ab aliis simile^c modo veritate^d percipiat^e.

- I, 21. v) A 3; omnibus A 1; hominibus A 2. w) deest A 2. x) dorrectum A 2. 3. y) deest A 2.
z) similitudo pro s. m. A 2. a) veritate A 2. 3. b) decrevit voluntas A 2. 3.
I, 22 = Lind. 102; (Roz. 57 secundum C 2). Codd. A 1. 2. 3. B (67). C 2. a) De dinarial.
preceptum. B. b) a. i. des. A 1, suppl. ex A 2; aut inl A 3; vel inluster B. c) deest A 1, suppl. e B;
ill. A 2. 3. d) ill. A 2. 3. e) manus (corr. manu) illius aut (corr. ad) nostra p. A 2; manum
illius aut sua in nostri p. A 3; manu illius (au sua del.) in nostra p. B. f) dinario A 2.
g) legem salicam A 3; legem salica B. h) dimisit A 2. i) deest A 2. k) ergo B. l) manso-
rii A 2; manuarii B. m) sunt add., sed del. B. n) ingum A 2. 3. o) non B. p) noscun-
tur A 2. 3. q) re post add. A 2. r) inienui A 3. s) ut A 3. t) ammodo memoratus (-us
e corr.) A 2. u) nullus corr. nullum B. v) Deo auxiliante perhenisque temporibus B. w) bene
ingenuus A 2. B; ingenuus A 3. x) Et ut hec auctoritas firmior habeatur et per tempora melius con-
servetur et cetera add. B.
I, 23 = Lind. 86; Roz. 455. Codd. A 1. 2. 3. B (68). a) ita A 2. 3; causa suspensa A 1. B.
b) cognoscatur A 2. c) seu cett. d) deest A 2; ill. A 3. e) inl viro ill. pro A 3; inlustrem pro B.
f) nostras A 3. g) deest A 1, suppl. e cett. h) precepimus A 3. B. i) ide A 3. k) A 2. B;
omnes causas A 1; omnis caussas A 3. l) deest B. m) ipsi A 2; deest B. n) mittio A 2. 3.
o) debeat residere B. p) decernimus ac iubemus cett. q) revertitur cett. r) omnis A 3.
s) deest A 3. t) propria, om. eorum B. u) resedent A 2. B; resedent A 3. v) reddebit A 2.
w) mittio A 2. 3; mittio B. x) unicuique A 1. y) repotatis A 2. 3; corr. reputatis A 2. z) con-
ditionibus cett. a) iusticia B. b) simili modo A 2; simili m. v. A 3; similem modum B. c) deest
A 2; veritatem B. d) recipiat A 2.

- 1) Cf. praeceptum a Chlotachario III. rege Waldaleno Besuensi abbatii a. 666. concessum,
46 DD. I, M. 43; Brunner, 'Zeugen- u. Inqu.-Beweis' p. 45 et in 'Z. f. vergl. Rechtsw.' I, p. 379 sqq.
2) Lex Sal. 26. Cf. Eichhorn, 'St. u. RG.' §. 51; Waitz, 'VG.' II², p. 180 sq. 3) Vox
amici hic et saepius liberiores clientes significat, itemque germ. gasindi. Waitz l. l. p. 198 sqq.
200; cf. Roth, 'Beneficialwesen' p. 157 sqq. 368 sqq. 4) i. e. 'Bereich, Herrschaft'. Waitz,
l. l. p. 335 sqq. prae. p. 335 n. 3; p. 337 n. 2; cf. Sohm, 'Eheschliessung' p. 41 n. 37.

24. Carta de mundeburde^a regis^b et principes^c.

Rectum est, ut regalis^d potestas illis tucionem^e inperiat, quorum necessitas conprobatur. Igitur cognuscat magnitudo seu utilitas vestra, quod nos apostolico, aut^f venerabile, vero^g illo de^h monasterio illo, in honoreⁱ illius sancti constructum^k, cum omnibus rebus^l vel hominebus^m suis aut gasindis vel amicis, seu undecumque ipse⁵ legitimo reddebitⁿ mittio^o, iusta^p eius petitionem propter malorum hominum inlicetas^q infestaciones sub sermonem tuacionis^r nostre visi fuimus recipisse^s, ut sub mundeburde^w vel defensione^t inlustris^u vero illius, maiores^v domi nostri, cum omnibus rebus prefatae^w ecclesiae, aut^x monasterii, quietus^y dbeat^z resedere, et sub ipso viro illo^z inlustris^a vir ille^z causas ipsius pontifice^b, aut^c abbatis^e, vel ecclesiae^d, aut^c monasterii, vel qui per eum¹⁰ sperare^z videntur, vel undecumquae^e legitimo reddebit^f mitthio^g, tam in^h pago quam in palatio nostro prosequaereⁱ deberit. Propterea per presentem decernimus ac^k iobemus^l praeceptum, ut memoratus pontifex, aut abba, sub nostro sermone et mundeburde antedicti^m viri quietusⁿ resedeat. Et nec vos nec iuniores aut successores^o vestri vel quislibet eum de inquesitis^p occassionibus iniuriare^q nec inquietare non presumatis; et si^r¹⁵ aliquas causas adversus eum^s vel suo mitthio^g surrexerint, quas in pago absque eius grave dispendio^t defenitas non fuerint, in nostri^u praesentia reserventur. Quam preceptionem, ut firmior habeatur, propria manu subter^v decrevimus roborare.

25. Prologo^a de regis^b iuditio, cum de magna^c rem duo causantur
simul^d.

20

Cui Dominus regendi curam committit, cunctorum iurgia^e diligenti^f examinatione rimari oportit^g, ut iuxta propositionis^h vel responsionisⁱ alloquia inter alterutrum salubris^k donetur sententia, quo^l fiat, ut et nodus^m causarum vivacisⁿ mentes accumen coherciat, et^o ubi prelucet^p iusticia, illuc gressus^q deliberationis imponat. Ergo cum^r

I, 24 = Lind. 37; Roz. 9. Codd. A 1. 2. 3. *Pro hac formula cod. B (69) sub eadem rubrica 25 substituit altiam, quam in Additamentis edimus.* a) mundeburdo A 3. b) reg^g A 2. c) princip^f A 2. 3. d) A 3; regilis A 1; regales A 2. e) tuitutionem A 2. f) ac corr. aut A 2. g) viro ill. A 2; v. om., ill. A 8. h) d. m. i. des. A 2. i) onore sancti illius A 3. k) constructo A 2. l) A 3; regibus A 1; deest A 2. m) hominibus, suis om. A 2; omnibus A 3. n) redebit A 3. o) A 2. 3; mittia A 1. p) iuxta A 2. 3. q) inlicitas i. A 2; inlicitas infestacionis A 3. r) tuiti- 30 onis nostrae A 2; tucionem n. A 3. s) recepisce A 2. 3; corr. recipisse A 2. t) defensionem A 3. u) inlustris viro ill. A 2; inl vir illius A 3. v) maioris domus A 2; maiorem domus A 3. w) prefate aecclesiae A 2; precepte e. A 3. x) quietos corr. q. A 2. y) dbeat A 2. 3. z) ill. codd. a) inl viri A 3. b) pontifici A 2; pontifice A 3. c) A 2; abba A 1; abbati A 3. d) ecclesia A 3. e) undecumque A 2. 3. f) redebit A 3. g) mittio A 2. 3. h) i. p. q. des. A 2. i) sequere 35 deberet A 2; prosequere d. A 3. k) ad A 1. l) iubemus A 2. 3. m) antedicta A 3. n) A 2. 3; quieti resedent A 1. o) successoresque A 3. p) inquisitis A 2. 3. q) iniuriae A 2. r) deest A 3. s) eos vel eorum m. A 1. t) despendio definitis A 2; d. diffinitas A 3. u) nostra A 3. v) sub- 45 scrisimus pro s. d. r. A 2. 3.

I, 25 = Lind. 109; Roz. 442. Codd. A 1. 2. 3. B (70). a) Prologo A 2. 3; B praebet 40 rubricam: Prologo de iudicio regis, ubi duo causantur. Require in h̄f (hera) 83, quod caput, respondens Marc. I, 38, omissum in ipso codice, exstabat tamen, indice testante, in exemplari eius. b) reg^g A 2. c) matrem pro m. r. A 3, super quod vocabulum emendatio magna rem Tironianis notis posita est. d) nota Tir. A 3. e) cura B. f) diligendi A 3. g) oportet A 2. 3. h) prepositiones A 2. i) responsiones aloquia B. k) salubrius B. l) quod B. m) nodos A 2. n) v. m. acumen cohercet A 2; 45 vivaci mentis acumen cohercet A 3; v. mentis cacumen cohercet B. o) ut A 2; verborum et — iusticia loco ius B. p) prelucit A 2. q) gressum cett. r) deest A 2.

1) Cf. Sickel, 'Beiträge' III, p. 8; Waitz, 'VG.' II², p. 259 sq.; Brunner, 'Zeugen- u. Inqu.-Bew.' p. 51 sqq. 2) Saepius per dominum sperare dicuntur clientes, qui non ipsi in publicis negotiis atque iudiciis agunt. Cum exemplis, quae affert Waitz, l. l. p. 335 n. 2 et p. 198 50 n. 2, fortasse conferenda est Form. Tur. 3: ille per hoc mandatum ad me speravit, ut — deberem.

nos in Dei nomen^s ibi in palatio nostro ad universorum causas recto iuditio terminandas una cum dominis^t et patribus nostris episcopis^u vel cum plures^v optimatibus^w nostris, illis^x episcopis^y, illi^z maiorem domus^t, illis^a ducibus, illis^a patriciis^b, illis^c referendariis^d, illis^a domesticis, illis^a siniscalcis^e, illis^a cubiculariis^f et illi^a comes^g palati vel reliquis quam plures^h nostris fidelibus resederemusⁱ, ibique veniens ille^k illo interpellavit, dum^l diceret^m —.

26. Indecolum^a communitorium^b ad episcopum.

Domino sancto et apostolica^b sede colendo, domno^c et in Christo patri illo^e episcopo ille^d rex. Fidelis^e, Deo propitio^f, noster ille^g ad presentiam nostram veniens suggesit nobis, eo quod villa aliqua nuncupante^h illa, quod ad eodemⁱ de parte illius pervenire debuerat, post vos reteneatis indebitae^k, et nulla^l iustitia vobisecum^m ob hoc possit consequere. Propterea presentem indecolumⁿ ad coronam beatitudinis^o vestrae^p direximus, ut et pro nos^q orare debeatis et, si taliter^r agetur^s, antedicto^t illo de superscripta^u villa^v legibus revestire^w faciatis. Certe si nolueretis^x et aliquid contra hoc habueretis^y quod^z opponere, vosmet ipsi per hunc^a indecolum^b commoniti^c aut missus^d in persona vestra instructus nunc^e ad nostram^f veniatis^g presentiam ipsius lui^h ob*i* hoc dando^k responsum.

27. Item^a indecolum ad episcopo pro alio distringendum^b.

Domino sancto et apostolico domno^b et patri^c illi^d episcopo ille^e rex. Illi veniens^f ad presentiam nostram suggesit, quasi^g abba vester, aut clericus, vel homo vester, ille^d eidem servo suo per forcia tulissit^h velⁱ post se reteneat iniusti^k, et nulla iustitia cum

I, 25. s) nomine A 2. t) dominis — cum des. B. u) epis ita et mox A 3. v) pluris cett.
w) optimatibus A 2. x) A 3. B; post add. A 2; ill. A 1. y) episcopis — ducibus illis des. A 2;
et episcopis illis, maiorem domus illo, ducibus ill. et reliquis per nomina et dignitates eorum, resederi-
mus etc. B. z) A 3; ill. A 1. a) ill. codd. b) patribus, sed correctum videtur e patriciis A 2. c) A 2;
ill. A 1. 3. d) refrendariis A 2. 3. e) vel s. A 2. f) cubiculariis A 3. g) comis palati A 2;
com; (comus) palati A 3. h) pluris A 2. i) resederimus A 3. B. k) A 2. B; ill. A 1. 3.
l) cum A 2. m) dicitur B.

I, 26 = Lind. 110; Roz. 431. Codd. A 1. 2. 3. B (71). a) Indicūt communitorio A 2; Indiculum
communitorium A 3; Indiculum communitarium B. b) apostolico B. c) domno A 3; domino B. c*) ill. codd.
d) A 2. B; ill. A 1. 3. e) Deo p. fideles (corr. fidelis) B. f) noster corr. nostro A 2. g) B; ill. A.
h) noncupante A 3. B. i) est parte B. k) indebite A 2. B; indebiti A 3. l) nulatenus vobisecum, ob
hoc des. B. m) a vobis cum A 3. n) indiculum cett. o) beatitudinem B. p) vestre A 3. B. q) nobis B.
r) aliter A 3. s) agitur A 3. B. t) antedicto ill. A 2; antedictum illum A 3. u) suprascripta A 2. 3.
v) illa add. A 3. w) revertere A 3. x) nolueritis cett. y) habueritis cett. z) quod deest,
obponere B. a) hoc B. b) indiculum cett. c) commonite A 2; communite A 3; communiti B.
d) missis A 3. e) nunc A 3; hoc B. f) nostra has v. A 3. g) venientes A 1. h) illi B.
i) ad A 2; ab A 3. k) dandum B.

I, 27 = Lind. 112; Roz. 434. Codd. A 1. 2. 3. B (72). a) It. indicūt ad episcopis pro aliis
distringd A 2; Indiculum ad episcopum p. a. distringd A 3; Indiculum ad episcopum pro alium distringen-
dum B. b) domnā A 1. c) patre A 3. d) B; ill. A. e) A 2; ill. A 1. 3; illi B. f) vens B.
g) nobis quasi abbas A 3. h) tulisset A 3; tulisset B. i) et B. k) iniusto cett.

1) Codicis A 2, qui hoc loco textum praebet haud dubie mutilatum, auctoritas, viros doctos adduxit, ut crederent maiorem domus temporibus nostri regio iudicio non interfuisse. Quam rem prorsus aliter evenisse cum placitum Childeberti III. a. 697, DD. I, M. 70. tum genuina quae nunc exstant Marculfi verba probant. Cf. quae disserui 'N. Arch.' VI, p. 29 sqq. 2) De 'indiciis regalibus' disseruit Brunner, 'Entstehung der Schwurgerichte' p. 76 sqq., praecipue de 'indiciis communitorii' atque de hac formula p. 78 sqq. 3) Cf. Brunner, l. l. p. 80 sqq.; Sohm apud Dove, 'Zeitschr. f. Kirch.-R.' IX, p. 215.

eodem ex hoc consequere¹ possit. Propterea presentem^m indecolumⁿ ad sanctitatem vestram direximus, per quem petimus, ut et pro nos^o orare^p dignetis et, si^q taliter agitur, ipso abbatte^s vestro illo^t, aut clero, presentialiter^u constringatis, qualiter, si ita agetur^v, ac^w causa contra^x iam dicto^y illo legibus studeat emendare. Certe si noluerit^z et aliquid contra hoc habuerit quod opponere^a, ipso illo^b per fideiussores^c posito^d tunc^e ad nostram diregere^e studeatis presentiam.

28. Carta audientiale^{a. 1.}

Ille rex, vero^{b. 2} inlustris, illo^c comite. Fidelis, Deo^d propitio, noster illi^e ad presentiam^f nostram veniens clementiam^g regni nostri^h suggestit, eo quod pagensisⁱ vester illi^k eidem terra sua in loco nuncupante^l illo per fortia tullisset et post se reteneat^m iniustiⁿ, et nulla iustitia^o ex hoc aput^p ipsum consequere possit. Propterea ordinatione^q praesenti ad vos direximus, per qua omnino iobemus^r, ut ipso illo^s taliter constringatis, qualiter^t, si ita agitur^u, ac^v causa contra iam dicto^w illo^x legibus studeat^y emendare. Certe si noluerit, et ante vos rectae^z non finitur, memorato^a illo, tultis^b fideiussoribus, Kalendas illas ad nostram^c eum^d cum omnibus^e modis diregere^f studeatis^g presentiam.

29. Indecolum^a ad laicum^{b. 3.}

Ille^e rex, vir^d inlustris, illo^c. Fidelis^f noster ille^g ad presentiam nostram veniens nobis suggestit^h, quasi vos eum, nullaⁱ manenti^k causa, in via adsallisetis^l et graviter livorassetis^m et raubaⁿ sua in solidos^o tantos^p eidem tullesetis^q vel post vos reteneatis^r indebitae^s, et nulla iusticia^t ex hoc aput^u vos consequere possit. Propterea presentem indecolum^v ad vos direximus, per quem omnino iobemus^w, ut, si taliter agitur, de pre-

I, 27. l) consequare A 1. m) per presentem A 2; presente B. n) indiculum A 2. 3; indiculum B. o) nobis B. p) debemus add. A 1. q) deest A 3. r) agetur A 2; ipso abbatte — agetur des. A 1, suppli ex A 2. s) abb. A 3. B. t) ill. A 3. B; deest A 2; verba aut cl. pres. des. B. u) presentaliter A 3. v) agitur A 3. B. w) hac B. x) contrarium corr. c. i. B. y) dicto ill. A 2; dictum ill. A 3. z) nolierit A 1. a) obponat B. b) ill. A 2. 3. c) fideiussoris A 3. d) A 1. 3, corr. positos A 2; positos B. e) diriger cett.; d. studiatis A 3; st. d. B.

I, 28 = Lind. 113; Roz. 435. Codd. A 1. 2. 3. B (73). a) audientale B. b) viro ill. inlustris A 2; vel inl. A 3; viro inlustrum B. c) illo com A 1; ill. comite A 2. 3; illum comitem B. d) Domino A 2; dū B. e) ill. A 2; ille B. f) presencia nostra A 3. g) clemenciae A 3. h) deest B. i) pagensis A 2. k) B; ill. A. l) n. ill. A 2. 3; noncupante ill. B. m) retenet B. n) iniuste cett. o) nulatenus pro n. i. B. p) apud cett.; a. i. al. man. in marg. suppl. A 2. q) ordinationem B. r) iubemur A 2; iubemus A 3. B. s) ill. A 2. 3. t) quale se i. A 3. u) agetur A 2. v) hac B. w) dicti A 3. x) ill. cett. y) studeatis A 3. z) recte cett. a) m. ill. A 2; 35 memoratus ill. A 3. b) tollitis f. A 3; per fideiussores positos B. c) nostra A 2. d) cum deest B; cum deest A 3. e) emendavi; omnibus m. A 1; omnimodis cett. f) dirigere cett.; st. d. A 3. g) faciatis B.

I, 29 = Lind. 111; Roz. 433. Codd. A 1. 2. 3. B (74). C 1. 2. a) Indic A 2; Indiculum A 3; Indiculum B. b) laico A 2. B. c) Illi A 3. d) vir inluster A 2; vel inl. A 3; viro inlustre B. 40 e) B; ill. A. f) fidele (e corr.) nostro A 2. g) ill. A; illo B. h) sugge:rit A 2. i) nula B. k) manente ca in v. A 3. l) ad bis scr. A 1; adsallisitis A 2; adsallissetis A 3; adsalisitis B. m) (iu-)oras(i)itis litterae unciae inaluae omnino fere erasae sunt A 2; livorasis B. n) b in loco raso A 1; raupa A 2. o) sol. A; solidus B. p) tantus et dum t. A 3. q) tullisitis A 2; tollissetis A 3; tullesitis B. r) reteneritis A 3. s) indebite A 2. B; indebiti A 3. t) nulatenus pro n. i. B. u) apud 45 A 2. B. v) indiculum A 2. 3. B. w) iubemur A 2; iubemus A 3. B.

1) Cf. Brunner l. c. p. 80 sqq. 2) *De casu dativo in hoc titulo insigni scribendo saepius a Francicis diplomatum scriptoribus perperam usitato cf. Sickel, 'UL.' §. 59, n. 5. 3) Cf. Brunner l. c. p. 78 sqq.*

sente hoc contra iam dicto illo^x legibus studeatis^y emendare. Certe si nolueretis^z et aliquid contra hoc habueretis^a quod opponere^b, non aliter fiat, nisi vosmet ipsi per hunc^c indecolum^d commoneti^e Kalendas illas^f proximas ad nostram veniatis presentiam eidem ob^g hoc^h integrum et legalem dare responsoⁱ.

30. Commutatio^a cum rege.

Ille^b rex illo^c. Nihil sibi quisque^d cernitur minuendo^e, quicquid econtra^f recepitur^g in augmentum^h. Dum inter nos et inlustriⁱ viro^k illo unianimiter convenit^l, ut loca aliqua inter nos commutare^m deberemus, nos dedimus eiⁿ locello nuncupante^o illo^p, in pago illo, cum colonicas illas^q vel omnis^r adiecentias^s earum et mereto^t suo, tam domibus, mancipiis, viniis^u, silvis, campis, pratis, pascuis vel reliquis quibuscumque beneficiis, quodecumquae^v ille^w, aut fiscus noster, in ipsa loca tenuisse nuscitur^x; et ipse^y econtra dedit nobis omne^z porcione sua, quod in villa illa^a, in pago illo, habuisse^b visus est, cum itemquae^c domibus, mancipiis^d vel reliquis quibuscumque beneficiis, quodecumque ibidem habuit, et nos pro animae^e nostraem remedio^f ibi dedimus. Quapropter hunc^g preceptum a modum^h commutationis ipsius viroⁱ fieri decrevimus, ut a presente diae^k ipsa locella^l cum omnia superius scripta^m vel omniⁿ integritate sua, quicquid, ut^o diximus, ille^p, vel fiscus noster, ibidem tenuit, ipsi^q illi hoc habeat^r, teneat atque possedeat et suis posteris ad possidendum^s relinquat^t, vel quicquid exinde facire^u voluerit^v ex nostra commutatione liberam habeat^w potestatem; et unaquis^x pars, quod in concamio^y bone pacis placuit^z accepisse, exinde per tempora^a dibeat^b, Deo permittente^c, gratulare. Et ut haec^d preceptio^e.

*) firmior habeatur vel per tempora conservetur, manu propria firmavi add. A 1^f.

I, 29. x) ill. cett. y) studiatis A 3. z) nolueritis A 2. B; noluerit A 3. a) habueritis cett. b) obponere B. c) hoc B. d) indiculum cett. e) commoniti A 2; commonite A 3; communiti B. f) A 2. B; ill. A 1. 3. g) ab cett. h) ho A 3. i) responsum cett.

I, 30 = Lind. 41; Roz. 298. Codd. A 1. 2. 3. B (75). a) Commutacione A 3. b) Nihil sibi ill. rex quisque ill. cernitur A 3; Ill. rex etc. B. c) rege add. A 1. 2. B, quod scribae errore apporitum videtur; rectius, verborum autem ordinem perturbans, omisit A 3. d) deest B. e) A 2; minuendo A 1; minuendum A 3. B. f) decontra A 3. g) recipitur cett. h) augmento A 2. i) in lustre A 2. B; inl A 3. k) vir ill. A 2. 3. l) convinit A 3. m) commutarae A 1. n) deest A 3. o) pro nuncup. illo — pascuis vel reliquis nihil nisi illo et reliqua praebet B. p) ill. A 2. 3. q) A 2; ill. A 1. 3. r) om̄s A 2. s) adiecentias eorum A 2; adieconciis eorum A 3. t) merito A 2; memorato A 3. u) vineis al. man. A 2. v) quodecumque cett. w) ill. vel f. A 2; ill. aut f. A 3. x) noscitur A 2. B; dinuscitur A 3. y) ipsa haec contra A 2; ipse ad contra A 3. z) omni cett. a) ill. i. p. ill. A 2; illius i. p. ill. A 3. b) abuisse B. c) itemque A 2. 3; edificiis, verbis itemquao — beneficiis omisis, add. B. d) vineis, silvis add. A 2. e) anime A 3. B. f) nostrae remedium A 2; nostre remedium A 3. B. g) hanc A 3; hoc B. h) commodum pro a. m. A 2; a modo A 3; ad modum B. i) vero A 2. k) die A 2. l) loca B. m) scripta cett. n) omnia A 2; cum omni B. o) deest B. p) A 2. B; ill. A 1; illi A 3. q) ipsi ill. A 2. 3; ipse illo B. r) deest B. s) possedendum A 2. 3. t) relinquant A 1. u) facere cett. v) voluerint A 1. w) habeant A 1. x) unaquisque A 3; unaquaque (unaquoque) B. y) concambio A 2; concambio A 3. B. z) placuit accipisse A 2; placuis A 3. a) longa tempora B. b) debeat cett. c) promittente A 2; permittere te A 3; permitente B. d) hec A 3. e) et cetera add. B. f) quem corroborationis finem, nonnisi tribus Marculfi diplomatum formulis I, 30, 31, 32. iisque in uno tantum codice additum, cum haec res tum ultimum verbum firmavi revocavit in 45 suspicionem. Offendit enim et singularis ut in diplomatis formula, rege quasi ipso loquente, numerus, et vocabulum ipsum, quod Carolingiam magis aetatem enunciare videtur.

1) Formulam non commutationi inter duos reges celebranda exemplum praebere, ut quisquam ex inscriptionis verbis: Ille rex illo rege, quae in tribus inveniuntur codicibus, suspicari possit, iam Bignon monuit, cuius vero sententiae, formulam eo animo scriptam videri, ut variis mutationis negotiis inserviret, repugnant universa ipsius contextus verba, quae nonnisi ad commutationem inter regem atque unum ex proceribus eius faciendam proprie spectant. Cf. de Rozière, 'Recueil' I, p. 352 n. a.

31. Confirmatio regis de omnia corpore facultatis.

Merito regalis^b clementia^c in illis conlata munera vel proprietate^d parentum^e confirmare deliberat, quos cognoscit^f anteriorum regum, parentum nostrorum^g, vel nobis fidem integrum conservasse inlesam^h. Idcirco inlustrisⁱ vir illi^k cartas precidentium^l regum nobis protulit^m recensendas, qualiter parentibus suis loca aliqua fuisseⁿ concessa. 5 Petuit, ut eum^o de omni corpore facultatis suae^p, tam quod regio^q munere ipse vel parentes sui^r promeruerunt, quam quod per vindicionis^s, cessionis, donationis commutationesque^t titulum ad praesens iustae^u et rationabiliter est conqueritum^v et ad presens possidere^w videtur, per nostrum in ipso^x deberemus^y generaliter confirmare preceptum; quod nos pro divino intuitu, vel eius meritis^z compellentibus^a, integra devotione magnitudo vestra praestetisse cognuscatur^b. Precipientes enim, ut, quicquid ex successione parentum vel eius utilitate^c, tam munere regio vel per^d quodlibet instrumenta^e cartarum, ad eodem iustae^f pervenit^g, tam in villabus, mancipiis, aedificiis^h, accolabusⁱ, aurum, argentum, speciebus, ornamentiis^k, mobile et inmobile^l, aut quocumque^m inⁿ quibuslibet rebus per instrumenta^o cartarum temporae^p presenti cum rationis ordine dominare videtur^q, 15 per hanc auctoritatem^r firmatus^s, cum Dei et nostra gratia in integritate hoc valeat possidere^t et suis posteris, auctore Domino^u, deraelinquere^v. Et ut haec^w auctoritas^x.

*) firmior habeatur vel per tempora conservetur manu propria firmavi add. A 1.

32. Si^a aliquis contra regis^b voluntate egerit, securitatae^c, cui eum persequi^d iusserit.

20

Qui regiam obtemporante iussionem, experire^f malum in posterum a quemlibet non debent. Igitur dum^g et ille cum reliquos pares suos, qui eum secuti fuerunt^h, faciente revello^{i,j}, illo^k interfecit^l, aut quaslibet^m alias causas contra regiⁿ amisit, vel de regno nostro se transtulit^o, quod nobis satis fuit molestum; et^p una cum consilio^q fidelium nostrorum omnes^r res eius sub fisci titulum inlustribus viris illis precipimus revo- 25 care, quia, si se non distulisset^s, non solum res perdere^t, sed pro tale revello^u in^v

I, 31 = Lind. 42; Roz. 151. Codd. A 1. 2. 3. B (76). a) omne A 3; omni facultatae, corpore om. B. b) regales A 2. c) clementiae in illas A 1. d) propriaetate A 3. e) nr̄m (nostrum) add. A 2. f) cognoscit A 3; agnoscit B. g) nostrum A 2. h) inlaesam A 2. i) inluster A 2. B; inl A 3. k) ill. A 2. 3; ille B. l) precedencium A 3. m) protulit B. n) fuissent B. o) ei B. p) deest A 3. q) regno B. r) parentis ue corr. p. ui A 2; parentis suae A 3. s) vindictionis A 2; vind A 3; vindiciones cessiones, verba donationis — presens des. B. t) commutationisque A 2; commutacionisque A 3. u) iusti A 2. 3; iusto B. v) conqueritum A 2. w) A 2. B; possidere A 1; possedere A 3. x) ipsum B. y) deberimus A 3. z) meritis cett. a) conpe- 35 lentibus B. b) cognoscat A 2; cognuscatis A 3. c) voluntatem A 2; utilitatem B. d) deest A 1. 2; suppl. e B; pro A 3. e) strumenta B. f) iusti A 2. 3; iuste B. g) pervinit A 3. h) edificiis A 3. B. i) accolabus A 2. B. k) ornamenta aes A 3. l) mobile et inmobile B. m) A 2. 3; quocumque A 1; quecumque B. n) deest B. o) strumenta B. p) tempore presente cett. q) videntur A 3. r) auctoritate A 2. 3. s) firmatur B. t) possedere A 2. 3. u) dō (Deo) B. v) derelinquere cett. w) hec A 3; deest B.

40

I, 32 = Lind. 126; Roz. 42. Codd. A 1. 2. 3. B (77). a) Securitas in eum, qui per iussum regis aliquem persequerit rubrica sunt verba B, eademque fere (persequitur) apud Lind. b) r. voluntatem A 2; voluntatem r. A 3. c) securitate A 2; securitatem A 3. d) persequere iussit A 3. e) obtemperat A 2; obtemperat corr. obtemperant A 3; obtemperant B. f) experirae A 1. g) cum A 2. h) fuerint A 2. i) rebello B. k) ill. A 2; illi A 3. l) interfēc A 1. B; interfecit corr. interfecit 45 A 2; interficit A 3. m) quislibet A 1. n) rege ammisit A 2; regem amisit B. o) transtullit A 2. B. p) nos add. A 3. q) consilium corr. consilio A 2. r) om̄ B. s) distulisset cett. t) A 2. 3; perderae A 1; perderat B. u) rebello B. v) in vita o. A 2; ita eos o. A 3.

1) i. q. rebellio, rebellium.

vita [ipsius^w] eos ordinaveramus insequare¹: propterea presentem preceptionem dedimus, ut, dum predicti^x viri illi vel reliqui pares aut gasindi^y eorum non ex sua presumptione^z, nisi per^a nostra ordinatione^b una cum consilio seniorum fidelium nostrorum, ipsas res sub fisco nostro positas habuerunt, et nostris dicionibus^c, ubi iussimus, vel reliquorum^d, qui^e cum eodem mixti fuerunt, ex^f hoc [comprehensum^w] adduxerunt. Ideo iubemus, ut, dum per nostra ordinatione factum est, nullo^g umquam temporae nec a iam dicto illo^h, nec qui cum illo mixti fuerunt, necⁱ ab^k heredes eorum exinde qualibet calomnia^l aut repetitione^m ulla habereⁿ poenitus^o non debeant, sed tam ipse^p ille quam pares^q, gasindi vel amici^r eorum, de quicquid res predicti^s illo fuerunt et abstulatum fuit, dum per eius culpas et nostra ordinatione factum est, omni tempore exinde ducti^t et absoluti permaneant et, ut diximus, calomnia^u aut repetitione vel damnitate quandoquidem exinde superscribit^v viri illi^w, fidelis nostri, non pertimiscant^x habere. Et ut haec^y preceptio firmior^{*z}.

^{*)} habeatur manu propria firmavi add. A 1.

¹⁶ 33. Preceptum, quorum ab hostibus^a vel alio modo fuerint^b instrumenta incensa^c.

A^d regale necesse est relevetur^e clementia^f, qui damnietate ab hostibus^g vel passi sunt violentia. Igitur^h fidelis, Deo propicio, noster illiⁱ clementiae regni nostri suggestit^k, eo quod ante os^l annos, aut anno^m superiori, exercitusⁿ noster, aut illius regis, domos^o suas incendium cremassent^p, vel res suas quam plures una cum^q instrumenta^r cartarum, tam^s quod per regio munere perciperat^t, quam et quod per vindicationes^u, donationes, cessiones, commutationes titulum vel de alodo^v parentum in quo-cumquaque^w loco^x in regno nostro aliquid possedebat^y, ibidem concrematas fuissent^z; unde relatione^a bonorum hominum manibus roborata^b, qualiter ipsis ita cognitum sit, ut^c suggestit, nobis protulit^d recensendam, et omnes^e res suas, unde [et^f] ipsa^g instrumenta perierunt, absque ullius^h inquietudinemⁱ, sicut et antea fecit, quietus possedere^k videa-

I, 32. w) add. B. x) viri i. v. predicti reliqui B. y) gasindiorum pro g. e. A 2; gasinni B. z) presumptionem A 2; presumptione A 3. a) ex B. b) ordine A 3. c) dicionibus B. d) relicorum A 3. e) quicunque eodem B. f) ex hoc — mixti fuerunt des. A 2; nec ab heredes ante h. v. add., sed 30 punctis app. del., B. g) nullum umquam tempore A 3. B. h) B; ill. A. i) ne A 1. k) ad heredes A 2; ab heredibus A 3; ab eredes B. l) calomnia A 2. B. m) repetitionem A 3. n) A 2. 3; haberae A 1; abere B. o) penitus A 3. B. p) ipsi illi A 2; i. ill. A 3. q) pares et amici vel gasindi eorum B. r) amicorum pro a. e. A 2. s) predicto illi A 2. 3; predicti illi B. t) ductus et absolutus permaneat A 3. u) calomnia A 2. B. v) superscripti viri A 2; suprascripti vir A 3; 35 superscripto viri B. w) B; ill. A 1. 3; vel A 2. x) pertimoscant A 2. B. y) hec A 3; deest B. z) deest A 2. 3; sit add. B.

I, 33 = Lind. 105; Roz. 413. Codd. A 1. 2. 3. B (78). C 2. a) ostibus B. b) fuer strumenta B. c) incenduta A 2. d) Ad B. e) revelentur A 2. B. f) clementiam B. g) ostibus A 3. B. h) agitur A 3. i) ill. A 2. 3; ille B. k) suggestisse A 3. l) hos A 2. B. 40 m) annus superiore A 3; anno superiore B. n) exertitus A 1. o) dominus cett. p) concremassent B. q) quam A 3. r) strumenta A 2. B. s) B; quam per quod A 1. 3; quam pro quod A 2; tam quod r. m. C 2. Lind., eadem verba praebet Form. Tur. 28. t) perceperat B. u) vindacionis, donationis, cessionis, commutacionis cett. v) alodo corr. alode A 2; alode A 3. B. w) quocumque cett. x) locum A 2. y) possidebat A 2. z) A 3. B; concremassent A 1; concrematus fuissent A 2; concremat^q fuissent C 2. a) ratione A 1. b) roboras A 3. c) deest A 2. d) protullit A 2. B. e) omnis A 3. f) add. A 1. g) ipsas strumenta B. h) A 2. B; illius A 1. 3. i) inquietudine A 2. 3. k) possidere videtur A 2. B.

1) Cf. Waitz, 'VG' II², p. 149 sq. 593 sqq. 2) Cf. de hac atque sequenti formula, et quae disseruit Sickel, 'Neuaufertigung oder Appennis' ('Mittheil. d. Inst. f. österr. Geschichtsf.' I, 50 p. 246 sqq.), et quae ipse egi 'Zeitschr. d. Sav.-St. I, Germ. Abth.' p. 110 sqq., prae. 113 sq.

tur. Sed pro firmitatis studium petiti memoratus ille, ut¹ per^m nostra auctoritate omnes res suas, tam quod regioⁿ munere, quam^o quod per vindictiones^p, cessiones, donationes commutationesque^q titulum^r vel reliqua^s alode, quod ad presens cum aequitatis^t ordine quietus possedit, deinceps in iurae^u et dominatione eius confirmare deberemus; cuius petitione gratante^v animo praestetisse vel confirmasse cognoscite^w. Precipientes ergo⁵ iobemus^x, ut, quicquid memoratus ille tam in^y terris, dominibus, aedificiis^z, accolabus^a, mancipiis, viniis^b, silvis, campis, pratis^c, aquis aquarumvae^d decursibus vel reliquis qui-^h buscumquae^e beneficiis, quod per relatione^f suprascribitorum^g virorum cognovimus, iustae^h et rationabiliter usque nunc ubicumque inⁱ regno nostro possidere^k videtur, dum eius instrumenta crematas esse cognovimus^l, per hunc^m preceptum plenius in Dei nomenⁿ¹⁰ circa eum^o suffultum atque confirmatum^p, absque ullius inquietudine^q vel refragatione teneat et possedeat et suis posteris^r, aut cui voluerit, in Dei nomen ad^s possedendum relinquat. Quam vero auctoritatem^t perpetuis temporibus valitaram^u propria manu subter roborare^v decrevimus.

34. Relatione paginium^a ad rege directa.

15

Suggerendo piissimo atquae^b precellentissimo^c domino illo^d rege et maiorem domus illo^e a servis vestris paginisibus^f illis^g, quorum subscriptionis^h vel signacula subter tenenturⁱ insertae^k. Principalitatis^l vestrae circumspecta clementia novit iusta^m petentibus dignanter annuere et necessitatemⁿ patientibus^o subvenire clementer. Paenae^p omnibus patet, regionem nostram ab hostibus^q depopulatam esse et domus multorum²⁰ igne crematas vel rebus ablatis^r; inter quos servus^s vester ille^t non modicum ibidem^u perpessus^v est damnum et de^w rebus suis dispendium, vel omnia instrumenta cartarum, quod ipsi^x vel parentes sui habuerunt, tam quod ex^y munificentia regum possedit, quam quod per vindicionis, cessiones^z, donationes, commutationesque titulum habuit, una cum domo^a sua incendio^b concrematas esse nesciuntur^c. Unde nostre^d parvitatem petiti,²⁵ quod veraciter exinde cognovimus, per hanc nostram^e suggestionem vestrae innotiscere^f clementiae; quod et faciens servi vestri curavimus. Vestra pietas iubeat, quod usquae^h modo in regno vestro quietus possedeatⁱ, circa codem per vestro munere preceptum, ut in antea valeat, dum sua perdedit^k instrumenta, possedere^l quietus et securus. Nos servi

I, 33. l) deest A 3. m) pro B. n) regno B. o) deest A 1. 2. p) vindicionis, e—is, 30 d—is, c—is cett.; cessionis deest A 3. q) que deest B. r) titulo A 3. s) reliqua colendo quod A 3; reliquo alo^ñ vel a presens B. t) equitatis B. u) iure cett. v) gratanti A 2. B. w) co- gnoscite A 2. x) iubemus cett. y) deest A 3. z) edificiis A 3. B. a) accolabus A 2. B. b) vineis A 2. B. c) pascuis add. A 3. d) aquarumve cett. e) quibuscumque cett. f) relati- 35 onem A 2. g) suprascriptorum cett. h) iuste A 3. B; iustitia r. A 2. i) deest A 1. k) posse- dere A 3. l) iuste et rationabiliter add. B. m) hoc B. n) nomine A 2. o) cum B. p) fir- matum A 2. q) inquietudine cett. r) postheris A 3. s) d possidendum B. t) auctoritatem A 3. u) valiatur cum p. m. A 3; v) propriā manu B. v) robōr, sequens verb. deest A 1; r. decevimus A 3.

I, 34 = Lind. 104; Roz. 412. Codd. A 1. 2. 3. B(79). C 1. 2. (Numerus in A 1 abrasus, ut videtur, xxx). a) paginium A 3. B. b) atque cett. c) precellentissimo domino B. d) ill. A 2. 3. 40 e) B; ill. A. f) pagenisibus cett. g) A 3. B; ill. A 1. 2. h) subscriptionibus A 2. B; subscrip- tionis A 3. i) tenuntur A 3. k) inserta A 2. l) Principalis vestri A 2; P. vestri A 3; P. vestre B. m) iustae A 1. n) necessitatem A 3; necessitate B. o) pacientibus A 2. 3. p) Paene o. A 2; pene hominibus A 3; pene om̄ B. q) ostibus B. r) ablatas A 3. B. s) servos A 2. t) B; ill. A. u) ibi A 1. v) perpessus, s. post add. A 2; perpessum A 3. w) deest A 3. x) ipse A 3. B. 45 y) deest B. z) cessionis, d—is, c—isque cett. a) domu B. b) incendio concrematas A 2; incendio concrematas A 3; incendioncrematas B. c) noscuntur A 2. d) nostra parvitates A 2; nostram parvitatem B. e) nostram suggestionem vestre A 3; noticiam sugescionis vestre B. f) innotescere cett. g) facere cett. h) usque cett. i) possedit cett. k) perdidit A 2. 3. l) A 2. 3; possedere A 1; possidere B.

60

vestri quod exinde veratius^m scimus innotiscereⁿ praesumpsimus; vestrum est necessitatem^o patientibus^p subvenire.

35. Confirmatio de omnia corpore facultatis monasterii¹.

Ille rex illo^b patritio atque^c omnibus agentibus. Rectum esse censimus^d, ut petitionibus^e sacerdotum, quae^f ad profectum pertinet loca sanctorum, ad effectum^h, Christo presoleⁱ, perducamus. Igitur venerabilis vir^k ille, illius sancti monasterii abba^l, gloriosi^m regni nostriⁿ petiit, ut, dum ipse sanctus^o monasterius de conlatione parentum nostrorum, Deo adiutore^p, videtur esse constructus, nos omni^r corporae^q facultatis eius, tam quod antecessores abbatis^r ibidem laboraverunt, vel ille^s dominus^t abba, qui ibidem^u fuisse dinuscitur^v, de rem monasterii ibidem^w visus est augmentasse aut comparasse, quod et^x ab ipso sancto loco moderno tempore possedetur^y, per nostrum^z deberemus generaliter confirmare preceptum; quod nos^a pro divino respectu vel mercedis^b nostrae^c augmentum praestetisse, vestra non dubitet magnitudo. Etiam et privilegium ipsius monasterii^d, quod ex^e institutionem sedis^f apostolicae seu reliquorum episcoporum^g visi sunt meritis^h et per auctoritatem dominiⁱ illius seu reliquis^j de successoribus regibus, parentibus nostris, adumbratum fuisse denoscitur^k, iuxta^l quod etiam per^m priorem preceptionemⁿ nostram erga^o se perhibent^p esse munitum^r, pro^q perenni stabilitate decrevimus robore. Precipientes ergo, ut omnes facultates^s ipsius monasterii, quicquid aut^t regia^u conlationem aut privatorum munere^v vel antecessores abbatis^w seu^x et domini lui^y ibidem^z est legaliter atquesitum^z aut comparatum immo^zque de quibuscumque rebus rectae^z adtractum, quodcumquae^a dominatio ipsius sancti loci^b undique^c moderno tempore in villabus^d, domibus, mancipiis, vineis, silvis^e, pratis, pascuis aut quibuslibet beneficiis cernitur cum aequitatis^f ordine possidere^g, per hanc auctoritat^h suffultum, absque cuiuslibet inlicitasⁱ controversias^j, inibi^k tam presente quam futuro^l tempore, Christo presole,

I, 34. m) veracius cett. n) innotescere p. A 2; innotescere presumsimus A 3. B. o) necessitate A 3. p) pacientibus cett.

I, 35 = Lind. 8; Roz. 158. Codd. A 1. 2. 3. B(80). Cf. Dipl. Pippini reg. Sickel P 15 = Reg. Imp. I (ed. Mühlbacher) 86. (Numerum xxxiii praebet A 1, ubi reliquis libri capitibus numeri des.)
 a) omne A 3. b) deest B. c) ad A 3. d) cessimus, deest ut A 3. e) potionibus B. f) que A 2. B; qui A 3. g) pertenit A 3. B; pertinent pro locis DP. h) affectum B. i) presule A 2. k) ita B; viri illius s. A 1; vir ill. s. A 2; v. illius s. A 3. l) abbt. A 2; abbi A 3. m) glorie, gloriae, glorie A 2. 3. B; gloriosi DP. sicut A 1. n) vox quaedam supplenda videtur. DP. emendavit: gloriosi regni nostri maiestatem petiit, sed Marculfum potius gloriosi regni nostri clementiam scripsisse crediderim. o) sancte A 2. p) adiutori A 3. p*) omne corr. omni A 2. q) cor-
 pore cett. r) B; abb., abbt., abbs A. s) ill. A 2. 3. t) B; dom abbt A 1. 3; domus abbas A 2. u) ibi defuisse d. A 3. v) denoscitur A 2. w) deest A 1. x) A 3; et quod pro q. et DP.; et deest cett. y) possidetur B. z) vestrum A 1. a) no B. b) mercedes A 2. B. c) nostre A 3. B. d) monasterio A 2. e) in extitionem A 1; institutionem, ex om., A 2; exinde stitionem A 3; ex insti-
 tucionem B; iuxta inst. DP. f) sedes apostolice A 2; s. apostolice B. g) episcoporum A 3. h) dom A 1, 2; domi A 3. B. i) ita A 3 et, voce regibus omissa, A 2; reliquis antecessoribus etc. A 1; reliquis successoribus parentibus nostris regibus B; reliquorum de successoribus regibus antecessoribus nostris DP.; cf. 'N. Arch.' VI, p. 85. k) dinoscitur A 2; dinuscitur A 3. B. l) iusta quod ante atiam per B.
 l*) pro A 2. m) preceptionem A 1. n) ergas se A 3. o) perhibentes so A 1. 2 et edd. praefer
 Lind., qui edidit ut supra; peribent esse A 3. B; prohibendi esse DP. p) monitum A 2 et DP. q) pro-
 45 perenni stabilitatem (m del.) A 2; propter enim stabilitatem A 3; pro perenem omni st. B. r) facul-
 tatis A 3. s) absc. A 3. t) r. conlatione A 2. 3; regiam conlacione B. u) munera A 2. v) B;
 abb., abbt., abbs A. w) illi B. x) adquesitum A 2. y) que absc. A 3. z) recto cett. a) quod-
 cumque cett. b) undique in. tempore A 2. B; undeque moderno tem. sic! A 3. c) ulibus B.
 d) pra(tis) silvis uncis incl. absc. A 3. e) equitatis A 3. B. f) possedere A 2. 3. g) auctoritati
 50 A 2; auctoritatem B. h) inlicitus A 3. i) controversias B. k) mihi A 2. l) furo B.

1) De hac formula disseruit Sickel, 'Beiträge' IV, p. 19. 21 sq.

proficiat^m in augmentum; adicientesⁿ, ut et privilegium tam de abbatis^o ingressu^p, ipsa congregatio^q, post^r quod alias migraverit, ex se instituendo^s, quam et de reliqua omnia, quod per institutionem^t pontificum de tempora^u illius^v usque nunc ipse^w monasterius habuit concessum et usque actenus^x conservatum vel per^y decessorum regum circa se firmatum, ita et inantea, resecatas^z quarumcumque superfluvias^a inquietudines^b, sub eo^s ordine valeant in nostro sermone, auxiliante Domino, per tempora permanere. Et vos et successores vestri, ubi necessitas fuerit, in condicionibus ipsius monasterii iustum^c faciat auxilium in pertire, ut eis dilectit^d pro salutae^e nostra crebrius exorare, et vobis ob hoc ad gratiam nostram debeat pertinere. Et ut haec^f preceptio firma stabilitate^g subsistat, propria manu infra decrevimus roborare. 10

36. Ut causas auctorum^a adsumendi suorum aliquis licentiam habeatⁱ.

Malorum^b necesse est tergiversationem^c regale cohercere^d censura. Igitur^e apostolicus^f vir illi, illius urbis episcopus, aut venerabilis^g illi abba, aut Deo sacrata illa^h abbatissa, de monasterio illo^{h*}, vel quolibetⁱ fidelium domnorum^k, missa petitione, aut ipse, nobis innotuit, eo quod a diversis^l hominibus^m, eorum spontaneaⁿ voluntate, tam ipse^o quam antecessores eorum, data pecunia, infra regno nostro plurima in terris vel^p mancipia^q conparassent, vel reliqui homines^r ad ipsa ecclesia, vel monasterio, pro animae^s eorum remedium nonnulla per^t eorum instrumenta delegassent, et hoc ad presens cum aequitatis^u ordine possidere videantur. Petiti, ut pro^v tempore futuro vel malorum^w hominum ingenia^x cohercendov, dum plures ex^z eorum benefactores vel vinditores per^a 20 clade, qui crassatur^b in populo, vel complentae^c fine naturae, absque heredibus de hac luce discesserunt, si^d aliquis per^e quodlibet ingenium de ipsas res eum inquietare voluerit, licentiam haberit^f in vice auctorum suorum ipse vel advocatus suus^g eorum causas adsumere; quod nos propter nomen Domini et reverentia ipsius loci^h sancti praestetisse cognosciteⁱ. Precipientes ergo iobemus^k, ut memoratus pontifex, aut abba, vel abbatissa, 25 seo^l advocatus eius in vice auctorum suorum^m causas ipsius licentiam habeat adsumendi vel omallandiⁿ, et per eorum instrumenta aut de annis ipsa^o rem, unde tunc a quemlibet^p inquietare videntur, partibus ecclesiae, vel monasterii sui, cum aequitatis^q ordine respondendi vel omallandi^r seu per annis contra quemcumquae^s saciendi^{t, 2}.

I, 35. m) proficiant B. n) adicientis A 3. o) abbt., abbs A 2. 3. p) ingressa A 2. Sickel 30 l. c. p. 19. supplet ab. q) congregacione A 3. r) postquam a. B. s) instituendum A 3. t) institutionem A 2. B; institucionum A 3. u) tempore A 3. v) B; ill. A. w) in se pro ipse A 1. x) actinus A 3. B. y) ita B; predecessorum A 1; per discessorum A 2; per desuccessorum A 3; per antecessores DP. z) resecatas A 2; resectas quarecumque B. a) superfluas cett. b) inquietudinis A 3. c) iustum — dilectit des. A 2. d) dilectet B. e) salute cett. f) hec A 3. g) stabilitatem B.

I, 36 = Lind. 9; Roz. 393. Codd. A 1. 2. 3. a) auctorum adsumendas siorum aliquis etc. A 3. b) (Mal)orum necesse u. i. absc. A 3. c) tergiversacione A 3. d) coercere A 3. e) I absc. A 3. f) apostolicos viril illius A 2; a. vir if illius A 3. g) venerabilis ill. abb A 2; venerabilis abb A 3. h) ill. abbt A 2. h*) ill. codd. i) qualibet A 2; quilibet A 3. k) domin absc. A 3. 40 l) adversis A 2. m) hom absc. A 3. n) sp. voluntate A 2; spontania voluntate A 3. o) ipsi A 3. p) aut A 2. q) mancipiis A 3. r) omninis A 3. s) anime A 3. t) pro A 3. u) aequitates hordine p. v. A 2; equitatis o. possedere videatur A 3. v) per A 3. w) maiorum A 2. x) ingenua A 2. y) coherendo A 3. z) ex eorum des. A 2. a) pro clade que A 3. b) grassetur A 2. c) complete fene naturę A 2; complete f. nature A 3. d) n̄ (non) A 3. e) per quoslibet A 2; pro colibet A 3. f) haberet A 2; n̄ add. A 3. g) suos A 3. h) s. l. A 2. 3. i) cognoscite A 2. 3. k) iubemus A 2. 3. l) seu A 2. 3. m) suorum om̄, caussas A 3. n) homallandi A 2. o) ipsam A 2. p) quilibet A 2. q) aequitates A 2; equitatis A 3. r) homallandis super annis A 2. s) quemcumque A 2. 3. t) sancciendi A 2.

1) Cf. Roth, 'Beneficialwesen' p. 238. 2) Sacire == 'saisir', Diez, 'WB.' I, 8. v. sagire; 50 Brunner, 'RG, d. U.' I, p. 284 sqq.; cf. infra p. 70 l. 9 et 33.

37. Iudicio^a evidentiale¹.

Veniens illi^b in nostri^c vel procerum nostrorum presentia suggestit, quasi homo nomine^d ille^e, pagensis^f vester, eum in via^g, nulla^h manente causa, adsallisset et eum graviterⁱ litorasset vel rauba^k sua in soledos^l tantos eidem tulisset, et ob hoc vobis per^m nostra ordinationeⁿ talis^o datus habuisset fideiussores, ut Kalendas^p illas^q ex hoc in nostri presentia debuissent adstare causantes. A^r quo placito veniens memoratus illi^s ibi in palatio nostro, et per triduo^t seu amplius, ut lex habuit, placitum^u suum custodisset^v vel^w memorato illo abiectisset vel solsatisset, et^x ipse nec venisset^y ad placitum^u nec nulla sonia^z nunciasset^a, adfirmat. Proinde nos taliter una^b cum nostris proceribus constet decrevisse, ut si evidenter memoratus ille^d pro hac causa talis vobis datus^e habuit fideiussores^f et placitum suum minimae^g custodivit, dum et inluster^h virⁱ ille^d, comes^k palati nostri, testimoniavit^z, quod antedictus^l ille placitum^m suum legibus custodivit et eum abiectivitⁿ vel solsatavit, et ipse ille^d placitum suum custodire neglexit^o, iobemus^p, ut, quicquid lex loci vestri de tale causa edocet, vobis^q distringentibus, antedictus ille^r partibus illius^s conponere^t et satisfacere^u non recusit.

38. Carta paricla^{a. s.}

Cum in nostra vel procerum nostrorum presencia homo nomen ille^b itemque^{b*} hominem^c nomen illo^b interpellasset^d, dum diceret^e, quasi servo suo nomen illo^b una cum rauba^f sua in soledos^g tantos post se fugitivos^h pedes recepissetⁱ vel post^k se retenerit^l indebitae: ad^m haec prefatus illeⁿ omnia haec^o fortiter visus est denegasse, quod nec ipso^p servo^q fugitivus^r pedes nec rauba^f sua post se^s numquam^t recepisset^u. Sed dum

I, 37 = Lind. 158; Roz. 444. Codd. A 1. 2. 3. a) I. evinditale A 2; Iudicium evindicatum A 3. Cf. p. 38 l. 26. b) ill. A 2. 3. c) nostra A 3. d) nom A 2. 3. e) ill. codd. f) pagensis ve(ster — tulisset) uncis incl. absc. A 3. g) villa A 2. h) n. m. c. des. A 1. i) ter livo abras. A 2. k) raupa A 2. l) soled tantos A 1; sol tantus A 2. m) pro A 3. n) (ord. — fi)deinss. u. i. absc. A 3. o) tales A 2. p) in (Kal. — debuissent) u. i. absc. A 3. q) ill. A 2. r) A quo — m. illi absc. A 3. s) ill. A 2. t) riduo — pla absc. A 3. u) placidum A 2. v) custodiss(et — sol)satisset u. i. absc. A 3. w) et memoratus ill. abiectus sit vel solsatissit A 2. x) deest A 3. y) venis(set) a(d pl. — nuncias)set u. i. absc. A 3. z) sunnia A 2. a) nunciasse A 1. b) una — constet absc. A 3. c) men(oratus — talis) u. i. absc. A 3. d) ill. codd. e) datur A 3. f) res — minimae absc. A 3. g) minime A 2. h) inlustris A 2. i) post vir aliquid, ut videtur p, eras. A 1; vir — nostri absc. A 3. k) com p. A 1; comis palaci A 2. l) antedictus — legibus) u. i. absc. A 3. m) placitum A 1. n) adiectivit A 3, ubi vel — plac absc. o) neglexit A 2; n(. .)lexit u. i. absc. A 3. p) iobemus A 2; iobem(us — vestri) u. i. absc. A 3. q) (vo)bis distr(ing. an)tedictus u. i. absc. A 3. r) ill. A 1. 2; i. p. des. A 3. s) ill. A 2. t) conponere A 1. u) satisfacere n. r. A 2; satisfa reliq. absc. A 3.

I, 38 = Lind. 157; Roz. 453. Codd. A 1. 2. 3. a) A 2; paricha A 1; paric: A 3. b) ill. codd. b*) itemque A 2. 3. c) hominem A 3. d) interpellasset A 3. e) dicerae A 1. f) raupa A 2. g) sol A 1. 2; solidus tantus A 3. h) fugitivus A 3. i) recipisset A 2. k) (post — pre- 40 fat)us u. i. absc. A 3. l) reteneret indebita A 2. m) aut A 2. n) illi A 3. o) haec — denegasse q absc. A 3. p) A 3; ipse A 1; ipse ipso A 2. q) (servo — rauba sua u. i. absc. A 3. r) fugitivos A 2. s) posse pro post se A 3. t) quam — inter se absc. A 3. u) recipisset A 2.

1) *De huiusmodi indiculis disseruit Brunner, 'Entsteh. d. Schwurger.' p. 83. Conferendum est cum hac formula iudicium Chlodovei III. a. 692, DD. I, M. 60.* 2) *De comitis palatii in iudiciis regalibus testimonio cf. Pernice, 'De comitibus palatii' p. 11; Waitz, 'VG' II², p. 508 sq. Recte mihi testimonium, de quo agitur, explicasse videtur Brunner, 'Gerichtszeugniss' in 'Festgaben f. Hefter' p. 166 sqq. 170: 'ein der Kanzlei erstattetes Referat über den Hergang des Verfahrens zum Zweck der Beurkundung'. 3) *Pariclae seu pariculae (i. e. parcs) dicebantur epistolae seu noticiae aequales, quas de iudicio, lice nondum finita, partes accipere solebant.* Cf. Solm, 'R. u. GV' I, p. 526.*

inter se intenderent^v, sic^w eidem a proceribus nostris, in quantum inlustris^x vir illey,
comes^y palati nostri, testmoniavit, fuit iudicatum, ut^z de quinque denominatus idem^a
ille^y apud tres et alios^b tres, sua manu septima^c, tunc in palatio nostro, super capella^d
domini^e Martini, ubi reliqua sacramenta percurrunt^f, debeat^g coniurare, quod supra-
scripto^h servo illo^y memoratus illey pedes fugitivosⁱ una cum rauba^k sua in soledos^l⁵
tantos post se numquam recepisset^m. Si hoc coniurare potuerit, de hacⁿ causa ductus^o
resedeat^p; sin autem non potuerit, ipso servo una^r cum rauba^s sua in soledos^t tantus
cum legis beneficium^u partibus antedicto illo^t reddere^u studeat. Interim^v vero usque^w
ipso placito^x neutra^y pars ex ipsis iectita non appareat, unde aequales^z preceptionis^a
eis fieri et accipere^b iussimus.
10

39. Ut pro nativitate regis^a ingenui relaxentur.

Ille rex Francorum, vero^b inlustris, illo^c comitae. Dum et nobis divina pietas
iuxta votum fidelium et procerum nostrorum de nativitate filii nostri ill. magnum gau-
dium^d habere concessit, ut misericordia^e Dei vitam eidem^f concedere dignetur, iobemus^g,
ut per omnes villas nostras, qui in vestras^h veli in cuncto regno nostro aliorum^k dome-
sticorum sunt actionibus^l, tres homines servientes inter^m utroque sexu in unaquaque
villa ex nostra indulgentia per vestras epistolasⁿ,^s ingenuos^o relaxare faciatis.
15

40. Ut leudes amio^a promittantur rege^b.

Ille rex illo^c comis^d. Dum et nos una cum consensu procerum nostrorum in regno
nostro illo^c gloriose filio nostro illo^c regnare precipemus^e, adeo^f iubemus, ut omnes^g
pagensis vestros^h, tam Francosⁱ, Romanos vel reliqua natione degentibus, bannire et locis
congruis per civitates, vicos et castella congregare^k faciatis, quatenus^l presente missio
nostro, inlustris^m vero illo, quem ex nostro latere illuc pro hoc direximus, fidelitatem
precenso filio nostro vel nobis et leudes amioⁿ,^s per^o loca sanctorum vel pignora^s, quas
illuc per^o eodem direximus^p, dibeant^q promittere et coniurare.
25

I, 38. v) intenderint A 2. w) (sic — quantum u. i. absc. A 3. x) inl A 3. y) ill. codd.
y*) comis palacii A 2; comis (pal. — fui)t u. i. absc. A 3. z) unde (quinque —)t ill. apud u. i.
absc. A 3. a) A 2; id A 1. b) alias (tres — septi)ma u. i. absc. A 3. c) corr. videtur e septima A 1.
d) capella d. Martini absc. A 3. e) domino A 2. f) currunt — coniu absc. A 3. g) debeat A 2.
h) supscripto A 2; suprascripto — mem. ill.) u. i. absc. A 3. i) fugitivus A 3. k) raupa A 2; 30
(rauba — ta)ntus u. i. absc. A 3. k*) sof codd. l) recipisset A 2; rece(p)isset — coniura)re u. i.
absc. A 3. m) ac A 3. n) (d. r. si)n a. (n)o(n) u. i. absc. A 3. o) sedent A 2. p) a cum
rauba absc. A 3. q) raupa A 2. r) soled t. A 1; sof tantos A 2; (sole)dus t. u. i. absc. A 3.
s) um par absc. A 3. t) ill. A 2. 3. u) redderæ A 1. v) absc. A 3. w) in add. A 2. x) pala-
cito corr. pl. A 3. y) nec utra pras A 2. z) equalis A 3. a) preceptiones A 2. b) acc:pero A 3. 35

I, 39 = Lind. 89; Roz. 79. Codd. A 1. 2. 3. a) reg*i* A 2; reg*i* ingen*A* 3. b) viro inlustre
A 2; vir inl A 3. c) ill. comite A 2; ill. maiorem domus pro i. c. A 3. d) udium absc. A 3.
e) misericordiam A 3. f) eiusdem (con)cedere u. i. absc. A 3. g) iubemus A 2. 3. h) vestra A 2. 3.
i) absc. A 3. k) alicorū A 3. l) actionibus A 2. 3. m) in A 2. n) aepistolæ A 2. o) inuenius A 3.
I, 40 = Lind. 39; Roz. 1. Codd. A 1. 2. 3. a) leude samio A 2; leudes amicicia A 3. 40
b) regi A 2; deest A 3. c) A 2; ill. A 1. 3. d) com A 1. o) precepimus A 2. 3. f) ita A 1. 3;
ideo A 2. g) omnis pagensis A 2. 3. h) vestri A 3. i) fracos romanus A 3. k) A 2; congre-
garæ A 1; congrare A 3. l) quatinus presenti A 3. m) i. viro ill. A 2; inl vir ill. A 3. n) leode
et samio A 2. o) pro A 3. p) diresimus A 3. q) debeat p. A 2; debeat promitere A 3.

1) *Sacramenta regalibus iudiciis ordinata iuranda esse super capellam (i. e. vestis cucullata)* 45
S. Martini, iisdem fere verbis diplomata commemorant; DD. I, M. 49. 78. 2) *Comites tunc*
temporis domesticorum officiis fungi solitos esse, hac præcipue formula nisus recte probasse videtur
Sohm, 'R. u. GV' I, p. 14 sqq.; cf. Waitz, 'VG' II¹, p. 414. 3) *Qualium epistolarum formam*
præbet Marc. II, 52. 4) *i. e. fortasse 'Mannschaft'.* Cf. præcipue Waitz l. l. p. 159; Sohm
l. l. p. 19. 5) *i. e. reliquiae sanctorum.* Bign.
50

INCIPIUNT^a CAPITULA DE CARTIS PAGENSIS. PARS SECUNDA.

1. Si quis monasterio^b aut exsinodocio^c de magna rem vult construere.
2. Prologus^d, qui de magna rem facit aecclesiis^e donacionem^f.
3. Item^g alio prologo cum ipsa donatione ad hoc opus.
- 4^h. Cessio aⁱ die presente ad ecclesiam^k de villa.
5. Precaria de ipsa villa, dum advivit.
6. Donacione^l de parva rem ad^m ecclesia.
7. Cartaⁿ interdonationes inter virum et femina de eorum res.
8. Item alia sine aliqua minuatione.
9. Carta obnoxiationis^o a patre in filii facta^p.
10. Epistula^q, cum in loco filiorum nepotes^r instituentur ab avo.
11. Carta, qui suo nepote aliquid meliorare^s voluerit.
12. Carta, ut filia cum fratres^t in paterna succedat alode.
13. Si^u quis extranio^v homine in loco filiorum adoptaverit.
14. Pactum inter parentes de hereditate eorum.
15. Libellum dotis.
16. Si aliquis puerita^w traxerit.
17. Qualiter in uno volumine testamentum^x persona condatur.
18. Securitas pro homicidio^y facto, si se pacificaverint^z.
19. Vinditio de villa.
20. Vinditio de area infra civitate.
21. Vinditio de campo.
22. Vinditio^a de servo aut ancilla.
23. Concambio de villas.
24. Concambio de terra aut vinea^b vel prato.
25. Cautiones diverso^c modo factas^d.
26. Item alia.
27. Item alia^e.
28. Qui se in servitio alterius obnoxiat^f.
29. Carta de agnatione^g, si servus ingenua femina^h traxerit.
30. Libellum repudii.
31. Mandatum.
32. Ingenuitatisⁱ diverso^k modo factas^l.
33. Item^m ingenuitatis alio modo post discessum.
34. Item aliaⁿ adhuc alio modo.

Index. Codd. A 2, 3; pleraque vero capita in codicis B quoque indice enumerantur, cuius tamen lectiones saepe discrepantes non semper notavi. a) Incep de cartas pagensium pars secunda. Capitula 1. Si q. A 3. b) in monasterio A 2; monasterium A 3. c) senodocio A 3. Carta de magna rem, qui vult exsinodotio construere caput indicitur B. d) n Pro absc. A 3. e) ad ecclesiis A 3. f) A 3; donationi A 2. g) iii I absc. A 3. h) numerorum 4—13 notae aliae abscissae sunt, aliae aliis obstantibus impedimentis videri non possunt A 3. i) A 3; ad A 2. k) A 3; ecclesia A 2. l) A 3; Donatio A 2. m) at A 3. n) (Carta) de i. u. i. absc. A 3. o) A 3; obnoxiationes A 2; abnoxiationis B. p) deest B. q) A 3; Epistl A 2. r) nepotis A 3. s) meliorem voluerit facero A 3. t) fratribus B. u) hanc rubricam cum ea capituli 16. commutat A 3. v) extraneo h. A 2; extranio 45 hominem A 3. w) in via A 3. x) A 3; testim persona condit A 2. y) omicidio B. z) pacificaverit A 3. a) vind A 2; vindicio A 3. b) vinia vel prado A 3. c) deverso A 3. d) hoc v. deest A 3. e) It. al. A 2; alio modo add. A 3. f) abnoxiat B. g) agnitione A 3. h) f(emina t.) nihil nisi f cerni potest A 3. i) Inienitatis A 3; Ingenuitatis B. k) A 3. B; diversorum A 2. l) conscript reliq. absc. A 3. m) Italia (lege: Item alia) alio m. p. d. A 3. n) al. A 2; adhuc 60 deest A 3.

35. Evacuaria^a de cautione, si non invenitur.
 36. Si^b aliquis servo^c suo aut gasindo aliquid concedere voluerit.
 37. Gesta iuxta^d consuetudine Romanorum, qualiter donationes^e vel testamenta legantur.
 38^f. Mandatum ad gesta.
 39. Epistula^g, si aliquis^h rem ecclesiae^w ad husum habet^x et sua proprietate ali-⁵
 quid donat.
 40. Prestaria de rem^y ecclesiae^z ab episcopis^a facta^b.
 41. Precaria^c, qui rem alterius^d sacre^e vult et non potest^f et^g postea precaverit.
 42. Indiculum^h, cum episcopusⁱ ad alium in resurrectione^k Domini eologias diriget^l. ¹⁰
 43^m. Rescriptoⁿ ad episcopo de^o visitatione.
 44^p. Quomodo^q ad rege^r, regina vel episcopo^s post nativitate^t Domini visitatione^u
 directa scribatur.
 45^v. Item alia^w de nativitate^x Domini.
 46. Commendaticias^y litteras ad episcopo iam^z cognito. ¹⁵
 47. Item commendaticias litteras ad abbate^a noto.
 48. Supplicatio^b pro eo, qui^c de monasterio egreditur^d, aut illo^e, qui ingredi voluerit^f.
 49. Indiculum generale ad omnes homines^g.
 50. Indiculum^h commendaturioⁱ ad viros^k inlustris laicos.
 51. Indiculum^l ad omnes^m potentesⁿ palatinos, maxime ad cognitos^o sibi. ²⁰
 52. Qualiter^p pro nativitate filii regis ex ordinatione dominica domesticus^q de villas
 regis^r ingenuitatis facere debeat^s ad servientes.

INCIPIUNT^a SCEDOLAE, QUALITER CARTAS PAGINSIS^b FIANTUR.

1. Ista^c de magna rem^d, qui vult exsinodocio^e aut monasterio
 construere. ²⁵

Domine^f verae sanctae atque sedola^g ostensione^h patentibus virtutum miraculis
 Christiⁱ remuneratione fulgenti, oratario^k ac cellola^l in honore^m sanctaeⁿ ac semper

- o) Evacuaria A 2. p) A 3; Siq^o aliq^A A 2; Cessio in servo vel gasindo. B. q) suo servo
 a. A 3. r) iusta consuetudinem A 3. s) dnat. A 2; donaciones A 3. t) In A 2 numero xxxviii
 rubrica non subiecta est, xxxviii Mandatum etc., quo fit, ut indicis numeri 39—52. respondeant capitibus ³⁰
 38—51. u) A 3; Ept A 2. v) aliq^A A 2; aliquid A 3. w) eccts A 2; ad husum — ecclesiae des. A 3.
 x) hab^b A 2. y) rebus B. z) B; eccts A 2. a) episcopo A 3. B. b) deest B. c) xl Pre-
 staria A 3; Si aliquis pro Pr. q. B. d) sequitur: quam excusat, ad proprietatem vult retinere et non
 potuerit et eam postea precaverit. B. e) ita A 3; satire A 2. f) posset A 3. g) e. p. precat A 3; post
 et precaria A 2. h) xli Indiculum A 3; I. ad alium e. e. B. i) episcopo aut alium A 3. k) resurrec- ³⁵
 cione A 3. l) dirigit A 3; dirigat B. m) xliii A 3. n) Rescriptio ab episcopo in die. B. o) divi-
 tacione pro de v. A 3. p) xliii A 3. q) Quomodo post natale Domini episcopus ad regem sive alio
 episcopo visitatio dirigatur. B. r) regem A 3. s) episcopus A 3. t) A 3; nativitat. A 2. u) visi-
 taciones directas A 3. v) xliii, in sequentibus numeri absc. A 3. w) alio corr. alia A 3. x) A 3;
 nativitat. A 2. y) Literas commendadicias ad episcopo noto. B. z) ia A 3. a) abaato (corr. 40)
 abate) vel nota A 3. b) Supplicacio A 3. c) qui in monasterio conversare desiderat. B. d) regre-
 ditur A 2. e) ill. codd. f) voluer A 3. g) pro eo qui ad Romam pergit. B. h) In absc. A 3.
 i) commendadicio ad laicos. B. k) v. inlust^l i. A 3; viris i. laycis A 2. l) Indic A 3; Indiculio ad
 palatinos cognitos. B. m) A 3; om̄s A 2. n) potentis A 3. o) ad deest, cognitum A 3. p) sine
 num. A 2; num. cum primo verbo absc. A 3. q) do absc. A 3. r) quod add. A 3. s) debeant, ad deest, ⁴⁵
 fort. absc. A 3.
 a) Incipit scedula A 2; I. scedole A 3. b) pagensis A 3.
 II, 1 = Lind. 5; Roz. 571. Codd. A 1. 2. 3. B (86). (Numerus deest A 1; xl A 3).
 c) deest A 2; Carta B. d) re B. e) ita infra A 1, hic excilio; exsinodotio A 2; senodocio A 3;
 exedochio, a. m. des. B. f) Domino vero sancto A 2; D. viri sancti A 3; Domino vere sancti B. ⁵⁰
 g) sedula cett. h) offensione B. i) Christe, e e corr. B. k) oratorio A 2. 3. l) e. corr.
 cellula B. m) onore A 3. n) sancti illius pro sanctae ac — constructa ille B.

virginis^o Mariae, genetricis Domini nostri Iesu Christi, *aut in alterius^o sancti*, constructa ille^r reus quidem meritis^q, flagiciis^r quoque, sceleribus, prelascivis^s actibus ac nimia faeditate^t pollutus^u, vel^v ordine vel opere omnium bonorum christianorum longe satis extremus^w. Hoc^x tota paene^y sanctorum scribturarum^z series^a christianis fidelibus pia exhortatione^b pronunciat, hoc etiam tonitralis ille^c euangelistarum vox, sancto suggerendo^d Spiritu, sua potestate^e concelebrat, ut faciat in pauperes^f aelimosynam^g, qui vult tartari^h evadere suppliciaⁱ. Unde et Dominus in euangelio dicit^k: ‘Vinde^l omnia quae^m habes, da pauperibus, et habebisⁿ thesaurum^o in caelo’^{p. 1}. Pensemus^q hergo^r, homines^s christiani, quanta sit pietas et largitio^t Redemptoris^u, ut pro^v aelimosinas^w pauperum promittantur nobis thesauri^x regni caelorum. Procuremus igitur, sicut dominus et Salvator noster precepit, et, hacs^y non quantum habemus, saltim in quantum possumus aelimosinam^z faciamus. Nemo^a itaque dubitet, nemo tardet, quia, si nos facimus, quae^b dominus et Salvator noster precepit, ille sine dubio facturus est, que^c promisit. Ait^d enim scribta^e: ‘Absconde^f aelimosynam^g in corde^h pauperis, etⁱ ipsa pro te deprecabitur Domino^{k. 2}. Abscondamus^l ergo elimosynam^m in cordeⁿ pauperis, ut proveniat nobis deprecatio pauperum ad remissionem^o peccatorum. Multa quidem et alia, quae^p laciniosia sunt prosequi^q, pro elimosinis^r faciendis^s testimonia^t in scribturis^u sanctis reperimus^v, inter quibus vel ex quibus illam^w ego^x exaestimo potiorem sententiam^y, qui^z ait: ‘Sicut aqua extingit^a ignem, sic elimosina extinguit peccatum^b. Quid^c ergo verius^e potest credi, quid confitentius^f quidve^g expressius, quam^h: ‘Sicut aqua extingitⁱ ignem, sic^j aelimosina extingit^k peccato^l? Iuste ergo extinguitur^m, quiⁿ peccatorum incendia aelimosinam^o iuxta pollicitatione devina^p extinguere non festinat^q. Faciant^r quippe ceteri^s quod voluerint^t, agant quod ipse^u maluerint, idcirco quia^v omnis homo suo sensu ducitur^w; ego tamen huius rei exemplum secutus elegi, ad prefato oratario^y vel cellola^w iuxta apostolorum^x numero^y duodecim^z ad presens pauperum pro remissione^a peccatorum meorum^b vel pro diluenda meorum

II, 1. o) virgine Mariæ ienetricis A 3. o*) altarius A 2. p) ill. A 1. 3; illa seu pro i. r. A 2.
q) meritis cett. r) flagiciis A 3. s) prelascivis B. t) foeditate A 2; feditate A 3. B. u) pulutus B. v) v. o. des. A 2; vel deest B. w) extremos A 2; extetimus A 3. x) :octat, h fort. abras., pro h. t. A 2. y) pene A 2; poena A 3; poene B. z) scripturarum cett. a) seriis A 3. B.
30 b) exoracione A 3. B. c) illa cett. d) suggerente A 2. B; sugerendo A 3. e) potentate B.
f) pauperis A 3. g) aelimosinam A 2; elimosinam A 3; elimosina B. h) tardari B. i) subplicia B. k) ait A 3. l) vende A 2. m) q; (que) hab^h A 2; quae abes A 3; que abes B. n) abebis B.
o) tesaurum A 3. B. p) caelum A 2; celo B. q) Pensemus — facturus est que promisit des. B.
r) ergo A 2. 3. s) omnes A 2; hominis A 3. t) largidio A 2. u) redemtoris A 3. v) deest A 2;
55 per A 3. w) aelimosinas A 2; elimosinas A 3. x) tesauri A 3. y) acsi A 3. z) aelimosynam
A 2; elimosinam A 3. a) Nemo tardit atque dubitet, quia A 3. b) quo A 2. c) quae A 3.
d) Et in libro sapientie dicit pro A. e. ser. B. c) scribura A 2. 3. f) abscondite A 2. B.
g) aelemosyna A 2; elimosinam A 3; elimosina B. h) sinu A 3. i) ut A 2. k) a D. B. l) Ab-
scondamus — peccatorum des. B. m) aelimosynam A 2; elimosinam A 3. n) inde pro in corde A 1.
60 o) remissionem A 2. p) quae latini usi sunt A 2; que latinosa s. A 3. B. q) persequi A 3. r) ael-
mosinis A 2; elimosina A 3. s) A 2. B; faciend A 1; facientis A 3. t) testimonii A 2. u) scriptu-
ris cett. v) repperimus A 3. w) illa B. x) ergo existimo s. portionem s. A 2; ego existimo p. A 3. B.
y) sentencia A 3. z) quae A 2. 3. a) e. peccatum, verbi ignem s. e. extinguit omissis, A 1, sup-
pliceo ex A 3 et B; extinguit ignem, verbi sic e. e. peccatum omissis, A 2; extinguit, reliqua ut supra
45 A 3. B. b) Quid — ipso maluerint des. B. c) virius A 3. d) confidentius A 2. 3. e) quid
vel A 3. f) quia A 2. g) extinguit A 2. 3. h) s. aelimosina A 2; ita elimosina A 3. i) extin-
guit peccatum A 2. 3. k) extinguetur A 3. l) quia A 2. 3. m) elemosynis A 2; elimosiniis A 3.
n) divina A 2. 3. o) A 3; festinant A 1; festinet A 2. p) facient A 2. q) ceteri A 2. 3.
r) voluerunt A 3. s) ipsi A 3. t) quid A 3. u) ducetur A 2. v) oratorio B. w) cellula A 2.
65 x) apostolorum cett. y) numerum A 2. B. z) xii A 3. a) remissionem A 2. b) deest A 3.

1) *Ev. Matth. 19, 21.* 2) *Liber Ecclesiastici 29, 15.* 3) *Ibid. 3, 33.*

mole peccaminum^c, Christo presole^d, conlocari^e; ubi etiam per^f presentem epistolam^g donationis meae dono ad^h presenteⁱ die — quod in luminaribus^k ipsius oratorii vel alimonia ac^l substantiale^m victu, vestitu quoque, substantacioneⁿ ipsorum pauperum^o vel clericorum ibidem servientium, Deo gubernante et opitulante^p, proficiat — donatumque in perpetuo^q esse volo atque^r de meo iure in eorum dominatione et potestate lego^s,⁵ trado^t, transmitto atque^u transfundeo, hoc est agros, quorum vocabula sunt illos^v et illos, que^w ponuntur^x in terretorio^y illo, pari modo et quicquid^z in illo^a terretorio ponitur in omne^b soliditate^c, porcionem^d meam, una cum mancipiis, aedificiis^e, viniis^f, terris, pratis, silvis omneque^g iure earum una cum colonicis, adjunctis adiecentiis^h earum, in omniⁱ soliditate^k earum, sicut a me nescitur^l fuisse possessum, aut mihi ex legitima¹⁰ successione aut undecumque aliquid mihi ibidem obvenit^m, cumⁿ omni soliditate^o vel oportunitate earum^p ad integrum; ea scilicet ratione atque^q pretesto, ut, remota pontificum^r simulque ecclesiasticorum omnium officialium seu publicorum omnium potestate, nullas^s functiones^t vel exactio[n]is^u, neque exquesita et lauda convivia, neque gratiosa vel^v insidiosa munuscola^w, neque etiam caballorum^x pastus aut paraverida^y vel carrarum angaria, aut^z quocumque^a functiones^b titulum dici potest, de ipsa facultate paenitus^c non requiratur; sed^d sub integra emunitate facultaticola^e ipsa, sicut a me hucusque^f possessa^g est, in iure oraturo^h sanctaeⁱ Mariae et predicatorum pauperum debeat^k, Deo^l protegente et opitulante, persistere^m; nisi tantum sancti et apostoliciⁿ illius^o urbis episcopus, in cuius oppidum^p exsinodocius ipse^q ponetur, pro²⁰ tradendis^r benedictionibus^s vel substituendis^t abbatibus, praesbiteris^u quoque et diaconibus, absque ulla paecuniarum^v adempcionem^w, amplius donandi, exigendi, minuendi^x vel^y causam nullam habeat potestatem, sed nec^z per commutationis^a locum quicquam ex hoc auferendi^b nullo tempore occasio^c vel addetus^d tribuatur, sed perpetualiter in potestate prefati oraturo^e vel^f ipsorum pauperum, Christo faventi^g, permaneat^h.²⁵ Hoc etiam ipseⁱ pontificibus^k obsecro vel committo, ut illos^l per succedentes^m temporibus, cum casus mortis exteteritⁿ abbatibus ac^o reliquos clericorum gradus, in eodem loco

II, I. c) pecaminum B. d) presule A 2. e) conlocare cett. f) deest A 1; pro corr. p A 2.
g) epistulam d. mei A 3. h) a A 3. i) presentem diem A 2. k) luminarius A 3. l) et A 2.
m) substancia s. A 3. n) substantiatione A 2; ad substancia A 3; substaentatione B. o) deest A 3. 30
p) opilante A 2. q) perpetuum A 3. B. r) adque de medio iure A 2; atque ibidem d. m. i. A 3.
s) diligo A 3; elegio B. t) deest A 1. u) adque A 2. v) ill. et ill. A 2. w) qui B. x) ponuntur A 3.
y) territorio ill. A 2; territorio ill. A 3. z) et add. A 1. a) ill. territorio ponuntur A 2; loco terratario p. A 3. b) omni cett. c) soliditate A 2. d) porcione mea B. e) edificiis A 3. B. f) vineis cett. g) omnique A 2. 3; omniaque B. h) adiacentiis eorum A 2; adgecentiis 35
earum B. i) in omnibus A 3; i. o. s. e. des. B. k) soliditate A 2. l) nuscitur B. m) obvinit A 2. 3. n) cum — earum des. B. o) soliditate A 2. p) ad se pertenente add. A 3.
q) adque B. r) pontificium A 3. B. s) nulla A 2. t) funciones A 3. B. u) v. e. des. A 1,
supplevi ex A 2; vel exactio[n]is, ta ead. manu post add. A 3; vel exactio[n]es B. v) v. i. des. A 3.
w) munuscula cett. x) caballorum B. y) paravereda cett. z) in add. cett. a) quidecumque A 3. b) f. corr. functiones A 2; funciones A 3; funcionis B. c) penitus A 3. B. d) seb A 2.
e) facultaticula cett. f) huncusque A 2; hicusque B. g) possesse A 1. h) oratorio A 3; oratorii B.
i) sancti illi pro s. M. B. k) debeant A 2. l) deest A 3. m) presistere A 2; prosistere A 3.
n) apostolice A 3. o) ipsius B. p) oppidum A 2. 3; opidum B; et add. A 3. q) ipsi ponitur A 2;
ipse ponitur A 3. B. r) tradentis A 3. s) benedictionibus A 2. t) subsistiendis A 2. u) presbiteris 45
A 2; prsbs A 3; prsbris B. v) pecuniarum A 2. 3; peculiarum B. w) adceptione A 2; ademptione A 3;
ademcionem B. x) innuendi A 1. y) ve B. z) deest A 1; nec pro c. A 3. a) commutations A 2. 3.
b) auferandi A 2; offerandi A 3; auferendi B. c) hoccasio B. d) aditos A 2; adetus A 3; aditus B.
e) oratorii A 2. B; oraturo A 3; sancti illi add. B. f) it A 2. g) favente cett. h) promaniat A 3.
i) ipsi A 2; ipsis B. k) pontificibus A 2. 3. B. l) illis B. m) succidentes A 2; suadentes A 3; 50
succendentibus B. n) exteterit A 3; steterit B. o) a clericus pro ac r. A 2; ac relicus A 3;
vel reliquis B.

dignetur vel debeant substituere^r, quos sapiencia et eruditio scripturarum^a clarificat, vel quos^r vita sancta et accio^s bona aut conversatio honesta^t commendat. Unde obsecro clementissemis^u regibus, tam presentibus quam futuris, et omnibus in Deo episcopis^v omnibusque protestatis^w ac primatis, omnes^x etiam seniores^y, quoscumque iudices^z esse 5 constiterit^a, per ineffabilem Dei omnipotentia^b, per inseparabilem^c Patri et Filio^d et Spiritu^e sancto Trinitatis, ut haec^f voluntate^g mea per^h nullis occasionibusⁱ, sicut existente^k sine Deo cupiditate res^l exigi solet, nulla ratione^m nulloqueⁿ tempore convellere^o permittatis^p, sed pro^q sollicitudinem^r et curam episcopos^s constare^t potius pro reverentiae^u Trinitatis inmense^v vestro tempore et studio vel opere iobeat^w, quatenus^x ut et^y 10 ille vobis mercedem restituat in perpetuo^z, qui^a scit me aelimosinis^b in^c ipsis sanctis^d Dei pauperibus pro^e amorem domini nostri Iesu Christi ardenti^f desiderio tribuisse. Si quis huic voluntate^g mea pro^h quibuslibet adinventionibus seu propositionibus, sicut mundus cotidiaeⁱ artibus^k et ingeniis expolio^l, obvios^m vel repetitorⁿ, convulsor etiam aut tergiversator^o extiterit^p, anathema^q sit, et tam qui fecerit quam qui faciendo^r 15 senserit, anathema sit et, sicut Dathan^s et Abiron hiatus terraet^t absorti^u sunt, vivens in infernum^v discendat et cum Zeziae^w, fraudes^x mercatorem, et in presenti^y et in futuro seculo partem damnationis^z excipiat, et tunc venia^a consequatur, quando consecuturus est diabolus^b, qui se^c fefelendo etherea^d sede deiectus^e cruenta^f adinventione bonis operibus semper obviare^g pervigilat; insuper etiam inferat, sociatu^h quoque tamⁱ in 20 prosecutione^k quam in exactione^l sacratissimo fisco, vel sancto^m episcopo ecclesiaeⁿ illius, auri^o libras tantas^p, nihilomenus^q presens^r epistola, quo^s a me pro timore Dei et amore^t pauperum conscrita^u est, firma et^v incorrupta, intemerata inviolataque permaneat. Ego namque de conlatis ac superius prenotatis^w rebus omnia ad curam^x et sollicitudinem^y aut defensionem^z rerum vel gubernationem ipsorum pauperum sancto ac prenotato^a 25 domino^b illius episcopo vel successoribus suis, Deo sibi teste^c, committo et strumenta^d, per quod res ipsas^e, auxiliante Deo^f, per eorum sollicitudinem^g defensentur^h, super-

II. 1. p) vel stituere pro subst. A 2. q) scripturarum cett. r) quoslibet pro q. v. s. A 1.
 s) actio A 2. t) deest B. u) clementissimis cett. v) epis A 3. w) potestatis A 3. x) omnis A 3.
 y) senioribus A 3. z) iudicis cett. a) constituerit A 3. B. b) omnipotentiam A 2. B. c) in-
 separabilem A 3. d) filii B. e) s. sp. A 3; spiritui s. trinitate B. f) ac A 2; hanc A 3. g) volun-
 tate cett. h) pro A 3. i) occasionibus A 3. B. k) existente A 3; existentem B. l) res exige
 A 1; rex exigi A 2; res exigi A 3; res exii B. m) rationem B. n) nullaque A 2. o) e corr. B.
 p) permitatis A 2. B; promitatis A 3. q) por A 2. B. r) sollicitudine et cura A 2. 3; sollicitudinem
 et c. B. s) epis A 2. 3; episcopi B. t) constarac A 3. u) reverencia et t. A 3; reverenciam t. B.
 v) inmensa B. w) iubeatis cett. x) quatinus A 3. y) et deest A 2; et illi A 3. z) futuro A 2. B;
 futurum A 3. a) quis sit me B. b) aelemosinis A 2; ac elimosinis A 3; elimosinis B. c) in deest cett.
 d) sancti A 2. e) per a. A 2; pro amore, d. n. I. om. B. f) ardente A 3. B. g) voluntate
 cett.; v. meac B. h) per A 2; in sequenti voce litt. li absc. A 3. i) cottidie A 2. B. k) car-
 tibus et ingenuis A 2. l) ita codd. omnes, corruptum tamen videtur; expolitur, ut videtur e coni., Lind.
 m) obvius A 2. 3; ob huius B. n) repetitur A 3. o) tergiversatur cett. p) exteterit B. q) ana-
 temna A 3. r) facienda B. s) Datan B. t) terre A 3. B. u) absorte A 3, ubi sunt deest.
 v) inferno B. w) Gieziae A 3; Ziezi B; cum deest A 2. x) fraudis cett. y) presente A 2. 3. z) damp-
 nationis A 2. a) veniam B. b) et diabolus A 2; diabolus A 3. c) sese fellendo A 2; se Domino
 fellendo A 3. d) etheria cett. e) deiectis A 1. f) cruentat A 3. g) vigilari A 2; obviari A 3.
 h) sociatu A 1; societatu A 2; sociato A 3; sotiantre B. i) tam — sacratissimo des. A 2. k) per-
 secucione A 3. B. l) in deest, exactacione A 3. m) B; s. epis A 1; sanetis episcopis A 2; s. episco-
 pus A 3. n) eccliae illius A 3; eccliae ipsius B. o) aur lib A 1; auri lib A 2. p) tant. A 1;
 c cett.; argentum pondo ccc et add. A 3. q) nihilominus A 2; nihilominus A 3. B. r) haec p. B.
 s) que A 2. t) amorem proximi pro a. paup. A 3. u) conscripta cett. v) deest cett.
 w) pernotatis A 3. x) curem A 2. y) sollicitudinem B. z) defensione A 3. a) ac pernotato
 A 1; a prenotato B. b) d. i. epis A 1; dom i. episcopis A 2; d. ill. episcopo A 3; d. illo episcopo B.
 c) testeste A 2. d) instrumenta B. e) ipsa A 3. f) Domino A 3. B. g) sollicitudine, solici-
 tudine A 2. B. h) defensetur A 3; deserentur B.

LL. Form.

scribtoⁱ domno^k lui episcopo per^l manibus tradedi, et qualiter^m ibidem providiⁿ, piae, rectaen^o an secus egerit^p, Christo domino in se iudicio^q recognuscat. Mihi autem nihil exinde^r proprietaatis^s titulum^t paenitus^u non reservavi, quia facilae^v contempnct^w omnia, qui^x cupit ab inferni^y fauibus erui^z, vel illi^a, qui remissione^b peccatorum Deo remunerante desiderat, aut ille^c, qui se^d semper cogitat, cum^e vellit nolit^f, esse moriturum^g. Stibulatione^h subnexa.

2. Prologue^a, qui de grande causa^b facit^c ecclesiae donationem^d.

Quantum intellectus sensusque humani potest^e mente^f sagaci^g pensare atque solerte^h indagatione perpendere, nihil amplius valet in huiusⁱ seculi lucem de gaudia fugitiva^k lucrare, quam quod de^l rebus suis lucis^m venerabilibusⁿ in almoniis^o pauperum curetur 10 in pendere^p, quatenus fragilitatem naturae^q, quod omnes generaliter^r paciuntur, prius quam subitanias^s transpositio eveniat, oportit^t pro salutem^u animae vigilare, ut non inventiat quemquam inparatum, et sine aliquo respectu^v discedat a seculo; quin potius, dum proprio libertatis iurae^w subsistit, ex eaducis substantiis in aeterna^x tabernacula vitam quaerat^y mercare aeternam^z, ut inter iustorum consorcio desiderabile valeat adipisci 15 locum et retributorem sibi preparet Dominum^z, ut de fructu indeficienti^a paradisi mereatur^b foveri, de cuius vivo fonte perfecta^c fide poscenti^d nec subrahetur^e poculum nec minuetur alveus, sed potius quisque hauserit^f irrigatus^g dulcedine^h caelitusⁱ, atque suavis ei^k flagratur odor balsami^l paradisi.

3. Item alio prologo ad hoc opus et^a donatio^b.

20

Mundi^c terminum, ruinis crebriscentibus, adpropinquantem indicia certa manifestantur et^d experimenta^e liquida declarare nuscentur^f, et ad^g discutiendas^h torpentesⁱ infidelium mentes^k illa dudum in euangeliis a^l Domino dicta oracula incumbere nuscentur^m. Opere pretium arbitror futurorumⁿ temporum vicissitudinem preoccupans^o antecipare^p et incertum humane^q condicionis eventum sagaci^r mentis intuitus^s providere, 25

II, 1. i) superscripto A 2. B; suprascripto A 3. k) dom l. e. A 1; domi lui episcopus A 2; domno illo e. A 3; domino ill. e. B. l) pre manibus tradidi A 2. m) qualidem A 2. n) provide A 2. 3; providere secus egerit B. o) rectae teneant secus A 1; recte ne an secus A 2; r. ne anxius A 3. p) egeret A 2. q) iudice B. r) exinde de A 3. s) proprietatis A 3. B. t) titulo A 3. u) penitus A 3. B; non deest A 3. v) facile cett. w) contempnit A 2. B; contemnit A 3. x) quao 30 A 3; quo B. y) inferno A 2. z) erue A 2. a) ille cett. b) p. r. A 2; pro r. p. B. c) deest A 3; ill. B. d) deest A 2. e) quod A 3. f) et nolet A 3; nollit B. g) moritur A 2. h) stibulacio subnixa A 3; stibulac B; subnixa deest A 2. B.

II, 2 = Roz. 175. Codd. A 1. 2. 3. Augiensis (Caroliruh. 112). a) Prologus A 2. 3. b) rem A 3. c) facit ecci A 1; faci A 2, ubi e. deest; f. e. des. A 3. d) donationi A 2; donaes A 3. e) post A 2. 35 f) mentis A 3. g) saci A 1. h) sollerto A 2; solert. A 3. i) uius A 3. k) fugitiva A 3. l) deest A 2. m) locis A 2. 3. n) post h. v. 1—2 litt. erasae A 1. o) almoniis A 3. p) intendore A 2. q) nature A 3. r) tenet aliter A 3. s) subitanca A 3. t) oportet A 2. 3. t*) salute animq A 2; salute anime A 3. u) respecto A 3. v) iure A 2. 3. w) eterna A 3. x) querat A 2. 3. y) aeterna A 2; eterna A 3. z) Deo A 2. a) nimis in marg. al. man. add. A 1. b) merear fovere A 2. c) profecta A 3. 40 d) poscente A 2. 3. e) subtrahitur A 2; subtractur A 3. f) auserit A 2; auxerit A 3. g) irrigatus A 2. h) dulcedine A 2. 3. i) cęlatus corr. cęlitus A 2; a cęlitus adque s. A 3; golidus Aug. k) eslagratur pro ei fl. A 3. l) balsimi paradis A 2.

II, 3 = Lind. 13; Roz. 215. Codd. A 1. 2. 3. B (87). Augiensis (Caroliruh. 112). Cf. Pard. 544; Zeuss, Trad. Wizenb. 9; 'MR.UB.' I, 41; Doublet, 'Hist. de S. Denis' p. 738. a) deest A 2. b) Pro 45 logo de donatione ecclesie rubrica in B. c) Adpropinquantem mundi finem ruinis crebriscentibus indicia B. d) et — nuscentur des. B. e) A 2; e. aliquid a A 1; experimentalis quidem d. A 3; e. aliqua Aug. f) noscuntur A 2. 3. g) deest A 3. h) discendas B. i) deest A 2; turpentis A 3; turpentis B. k) mentis A 2. 3. l) ad Dominum B. m) noscuntur A 2. 3. n) futurum temp^r vicissitudine A 2; futurorum (corr. futurorum) t. vicissitudine B. o) preoccupans cett. p) anti- 50 cipare A 2; mancipare A 3. q) humani A 2. r) sugati A 1. s) intuitu cett.

quatenus^t ex hoc inflictis^u facinorum vulneribus inducta pietatis^v remedia merear adipisci^w. Ergo x ego in Dei nomen^y illi^z et coniux mea illa considerantes^a, quia^b gravamur sarcina peccatorum, et reminiscentes^c bonitatem Dei dicentes: 'Date aelimosynam^d', et omnia munda sunt^e vobis^f', def^g tanta igitur miseratione et pietate Domini^g confisi, h idecirco per hanc epistolam^h donacionis donamus donatumque in perpetuoⁱ esse^k volumus atque^l de iure nostro in potestate et dominatione monasterii^m illi, in honoreⁿ illi ab^o illi, in pago illo^p constructum^q, ubi preest venerabilis illi^r abba vel turba plurima monachorum adunata, transfundimus^s atque transcribimus villas^t nuncupantes^u illas^v, sitas in pago illo^w, cum terris, domibus, aedificiis^x, accolabus^y, mancipiis, vineis^z, silvis, 10 campis^a, pratis, pascuis, aquis^b aquerumve^c decursibus, adiunctis adiecentiis^d, appendicis^e, peculium^f utriusque^g sexus, movilibus^h et immovilibus, sicut a nobis moderno tempore possedeturⁱ, vel si in antea inibi^k undecumque aliquid augmentare aut^l meliorare potueremus, ad prefato monasterio^m in almoniis vel substantiaⁿ monachorum ibidem habitantium, Christo protegente^o, proficiat; ea scilicet ratione, ut, dum pariter advivimus, 15 antedictas villas sub uso beneficio^p tantummodo^q, absque ullo^r preiudicio vel demunitio-^s aliqua ipse^t monasterii, possediamus^u, nisi tantum si aliquis^v ex servientibus nostris a iugum servitutis pro commune mercede^w relaxare voluerimus^x; post obitum vero, quandoquidem Deus voluerit, ambobus nostrum, absque ullius iudicis vel heredum^y nostrorum expectata^z traditione, cum omnia^a rem meliorata^b, quicquid in suprascribitas^c 20 villas in quibuslibet^d rebus vel^e corporibus augmentum^f vel inventum^g fuerit de pre-^{sentib}, hoc pars antedicti monasterii vel memoratus abbaⁱ suique successores^k in Dei nomen^l perpetualiter recipient possidendum^m, tamquam si ad presens absque usoⁿ nostro eorum fuisse subsecuta possessio, ita ut, quicquid de predictas villas pro^o opor-^{tunitate ipsius monasterii facire^p decreverint, liberum in omnibus potiantur^q arbitrium. 25 Presentem vero donationem nequaquam^r a curialium vilitate^s gestis inunicipalibus}

II. 3. t) quatinus A 3. u) influctis f. A 2; inflatis fatinorum B. v) piate A 2. w) adipiscis A 1. x) Igitur itaque ego A 3. y) nomine A 2; reliqua formulae pars deest B. z) ill. A 2. 3. a) considerantis A 2. b) qua A 2. 3. c) reminiscentis A 2. 3. d) aelemosynam A 2; elmosinam A 3. e) fiunt A 2. 3. f) d. t. des. A 3. g) deest A 3. h) epistola-^{lam A 2.} i) perpetuum A 2. 3. k) es A 3. l) adque A 3. m) illius A 2; monasterio ill. A 3. n) h. ill. A 2; onore ill. A 3. o) ita emendavi; abb A 1. 2; abba A 3; cf. supra p. 39 l. 31. p) ill. A 2. 3. q) constructo A 2. r) ill. A 2. 3. s) transfundimus atque transfundimus A 1; trans::::: (ult. litt. eras, trasmittimus Roz., transtulimus Lind.) et quo transfundimus A 2; transfundimus adque transcribimus A 3; trasceribimus atque trasfundimus Doublet; tradimus atque transfundimus Aug. t) villa A 2. 3. u) s post add. A 3. v) ill. A 2. w) ill. A 2. 3. x) edificiis A 3. y) accolabus A 2. z) viniis A 3. a) deest A 1. b) quis, a post add. A 1. c) aquarumve A 2. 3. d) adia-^{centiis A 2.} e) appendicis A 3. f) peculius A 3. g) utriusque A 2. h) -ibus e corr. A 1. i) possidetur A 2; possidere videtur A 3. k) ibi A 2. l) a. vel m. poterimus A 2; aumentare aut inmeliorare potuerimus A 3. m) monasterio A 1. n) substancialis A 2. o) gente bis ser. A 3. 40 p) bene A 2. q) tanto modo A 3. r) ullius A 3. s) diminutione A 2; diminuzione A 3. t) ipsius A 2. 3. u) possidcamus A 2. 3. v) alienus A 3. w) mercedem A 3. x) lit. i absc. A 3. y) heredem A 3. z) spectata A 3. a) omne A 2. 3. b) emeliorata A 2; melioratam A 3. c) suprascriptas A 2. 3. d) quibus rebus libet A 2. e) atque A 3. f) augmentatum A 3. g) (emo)-lentum valde abrasum A 2, unciis inclusum emo ant emu legendum esse videtur, emolumentum for-^{45 tasse intelligendum est, emolumente legit de Rozière; incolentum Zeuss.} h) presente A 3. i) abb. A 2. k) successoribus A 2. 3. l) nomine A 2. m) possidendum A 2; ad possidendum A 3. n) usu A 2. 3. o) propter A 2. p) facere A 2. 3. q) potiuntur A 3. r) nequaquam aurialium (ali in loco raso post add.) v. A 2; nequaquam auguriale vel v. A 3; nec a quoquam aurialium vilitatem Aug.; nequaquam vilitate Pard.; nequaquam aurialium vilitati 'MR.UB.'; nequaquam a curialium vilitate Doublet. 50 Cf. 'N. Arch.' VI, p. 32.

1) Ev. Luc. 11, 41. 2) vilitate e laudabilitate, quod saepissime scribebatur laudavilitate, corruptum esse, acriter coniecit Brunner, 'RG. d. U.' I, p. 142; quod cum fieri potuisse non nega-

alligare^s curavimus et omnino decernimus, ne aliquando in eam obt^t hoc casu^u quisquam valeat repperire^v. Quod si aliquos^w instrumentus^x de ipsas villas de nomen nostrum in adversitate predicti monasterii quolibet ordine comprehensus, aut anterius vel^y posteriorius prenotatus^z, quod nos nec fecimus nec facire^a rogavimus, a quemcumque preter istum, quem firmissimum volumus esse quoque tempore^b, fuerit ostensus^c, nullum sorcitur effectum, nisi vacuus et inanis appareat^d; auctorem vero crimenis^e vel falsarium nec inultum tunc tempore paciatur iudicaria habere potestas. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, huic voluntati^f nostra pro^g quibuslibet adinventionibus aliquis de heredibus nostris aut iudicum seva cupiditas vel qualibet persona obvius vel^h repetitorⁱ extiterit, a conventu^k omnium christianorum vel limitibus ecclesiarum extraneus^l habeatur^m et Iudei, traditoris^m domini nostri Iesu Christi, perfruatur consorcium; insuper etiam inferat partibus ipsius monasterii vel fratrum ibidem consistentium, sociatuⁿ quoque tam in accione^o quam in prosecutione^p sacratissimo fisco, auri^q libras^r tantas^s, argenti^t pondo^u tanti, et nec^v sic quoque quod repetit valeat^w vindicare, nihilominus presens donatio, que a nos^x pro timore Dei et amore pauperum Christi conscripta^y est, firma^z et inlibata omni tempore debeat permanere, stipulatione^z subnexa.

Actum ibi^a, sub die illo.

4. Cessio a diae^a presentae ad ecclesiam.

Dum fragilitas^b humani generis pertimiscit^c ultimum vitae^d temporis subitanie^e transpositione ventura, oportet^f, ut non inveniat^g unumquemque inparatum, ne sine²⁰ aliquo boni operis respectu^h migretⁱ de seculo, nisi, dum suo^k iurae^l et potestatem consistit, preparet^m sibiⁿ viam salutis, per quam ad aeternam^o valeat beatitudinem pervenire^t. Ideoque ego in Dei nomen illi^p et coniux mea illa^p pro remedium anime^q nostrae et remissione^r peccatorum nostrorum, ut veniam in futuro^s consequi mereamur, cedimus a presente diae^t, cessumque in perpetuo^u esse volumus, atque^v de^w iurae²⁵

II. 3. s) alligari A 2. t) ab A 1. u) causam A 2; caso A 3; occasu pro h. c. Aug. v) repete-
rire A 2. 3; repetero Pard. w) alius A 3. x) instrumentis A 2. y) aut A 2. z) prenotatos A 2.
a) facere A 2. 3. b) tempus A 2; ubi fuerit deest. c) ostensum A 3. d) apareat A 2. e) criminis
A 2. 3. f) voluntati A 2; voluntate A 3. g) per A 2. h) deest A 2. i) repetitur e. A 2; repe-
titor exteterit A 3. k) conventum A 3. l) habeatis A 1. m) tradidores A 2. n) sociato A 3. 30
o) actibus A 2; exactacione A 3. p) prosecuione A 3. q) auro A 3. r) lib A 1. 2. s) tan A 2.
t) argento A 2; argentum A 3. u) pond tan A 2; p. tanta A 3. v) nescit pro n. s. A 2. w) non
valeat A 3. x) nobis A 3. y) conscripta A 2. 3. z) stipul subnixa A 2. 3. a) i. s. d. ill. A 2;
des. A 1; s. d. i. des. A 3.

II. 4 = Lind. 16; Roz. 345 §. 1. Codd. A 1. 2. 3. a) die presente ad ecclesia A 2; die pre-
sente ad ecclesia A 3. b) fragilitatis A 2. 3. c) pertimescit A 2. d) vite A 3. e) subitanie
A 2; subidanea A 3. f) oportit A 3. g) invenia A 2. h) respectum A 2. i) migrat A 3. k) in
suo A 3. l) iure et potestate A 2. 3. m) preparet et A 1; preparit A 3. n) deest A 2. o) eter-
nam A 3. p) ill. A 2. 3. q) anime nostrae A 2; a. nostre A 3. r) remissionem A 2; remissione A 3.
s) futurum A 2. 3. t) die A 2. u) perpetuum A 3. v) adque A 3. w) de deest A 1; de iure 40
A 2. 3.

verim, tamen iam Marculfum ipsum, aliam fortasse formulam seu cartam quandam secutum scrip-
sisse vilitate, pari codicu atque cartarum, quarum antiquissima est a. 728, omnium consensu pro-
bari videtur. Neque enim, ut opinatur Brunner l. c. n. 7, vel illud, quod exstat in cod. A 3 de
prima vocis laudabilitate (utilitate) litera ductum, sed potius ex ultima antecedentis vocis syllaba 45
um (ū) corruptum esse crediderim, praesertim cum syllabam illam hic deficiente ceteri omnes loci,
vel omittentes, praebeant. Satis autem probabile videtur, Marculfum verba eurialium vilitate in
candem re vera accepisse sententiam, quam iis subiicere duxerunt de Savigny, 'G. d. R. R.' I, p. 317
n. a, et Quicherat, 'De l'enregistrement des contrats à la curie', in 'Bibl. de l'école des chartes'
serici 5. tomo I, p. 440 sqq. 445. 1) Cf. cum hoc prologo Form. Arv. 3; Marc. II, 2. 50

nostro in iure et dominatione sanctae ecclesiae illius, in honore^x illius constructae^y, [tradimus^z atque transfundimus] villa nuncupante illa^a, sitam in pago illo^b, quam ex alode parentum aut undecumque ad nostra pervenit^c dominatione et ad presens possidere videmur, cum omni merito et termine^d suo, cum adiecentiis adiunctis, appendicis^e, cum terris, domibus, aedificiis^f, accolabus^g, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquaerumvae^h decursibus, farinariis, cum pastoribus gregis, peculiumⁱ utriusque sexus, maiore vel minore, mobilibus^k vel immobilibus, vel quicquid^l dici aut nominare^m potest et tempore presente nostroⁿ videtur esse possessio, ad presente^o ecclesia^p volumus esse concessum^q, ita ut ab hac diae^r memorata villa illa^s pars antedictae^t ecclesiae, vel pontifex civitatis^u illius aut actores^v ecclesiae eam habendi, tenendi, possedendi^w vel quicquid exinde pro oportunitatem^x ipsius elegerint faciendi liberum in omnibus potiantur^y arbitrium, ita ut nomen nostrum in libro^z vitae conscribantur, vel pro nos uterque^a sacrificium^b post obitum nostrum pio Domino offeratur^c. Licet in cessionibus poenam^d adnecti non sit necesse, sed nobis pro homini^e firmitate placuit inserendum. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, nos ipse^f, quod absit, aut aliquis de heredibus vel proheredibus nostris seu qualibet persona, calliditatem^g commotus aut cupiditate preventus^h, ulloⁱ umquam temporae contra praesentem epistolam^k cessionis nostrae^l, quam propter nomen Domini et venerationem^m ipsius sancti loci spontanea voluntate fieri decrevimus, venire aut aliquid agireⁿ voluerit aut tergiversatur^p extiterit, anathema sit, et^q tam qui fecerit quam qui faciendo^r consenserit anathema sit et cum suprascripto^s domno^t illo ante tribunal Christi deducat rationis; insuper inferat iuxta^u poena seculi cum cogentiv^v fisco partibus ecclesiae^w ipsius^x auri^y libras^z tantas, argenti^a pondo tanta^b, et quod repetit nullatinus^c valeat^d vindicare, sed presens cessio omni^e tempore inlibata permaneat^f cum stipulatione^g subnexa.

25 Actum ibi^h.

5. Precaria^a de ipsa villa, dum vivit.

Domino sancto et^b apostolica^c sede colendo domno^d et in Christo patri^e illo^f episcopo illi^g et coniux mea illa^h. Pluribusⁱ non est incognitum, qualiter propter nomen Domini ad ecclesia^k illa^l in honore^m sancti illiⁿ villa nostra nuncupante^o illa^p, sitam in pago illo^r, quicquid ibidem undecumque nostra fuit^q possessio, in integritatem^r per-

II, 4. x) onore A 3. y) constructa A 2. 3. z) uncis inclusa supplevi secundum Form. Tur. Add. 1 (Sirm. 36); confirmamus male supplere videtur A 3. a) ill. A 3. b) ill. A 2. 3. c) pervinit A 3. d) termino A 2. e) apendicis A 3. f) edificiis A 3. g) accolabus A 2. h) aquarumve A 2. 3. i) peculis ut utrinque A 3. k) mobilibus et immobilibus A 2; m. et i. A 3. 25 l) quicquid A 3. m) numerare A 1. n) nostra A 2. 3. o) prefata A 3. p) illa add. A 3. q) concessam A 3. r) die A 2. 3. s) ill. A 2. t) antedicta A 3. u) civitate A 2. 3. v) auctoris A 2; actoris A 3. w) possidendi A 2. x) oportunitate A 2; oportunitate A 3. y) perfruantur A 2. 3. z) bro vite A 3. a) uterque A 2. 3. b) sacrificium A 2. 3. c) offrantur A 2. 3. d) penam A 3. e) omni A 2. 3. f) ipsi A 3. g) calliditatem A 2. 3. h) per ventus A 1. i) ullumquam tempus A 2; ullo umquam tempore A 3. k) epistolam A 2; epistulam A 3. l) nostre A 3. m) veneratione A 2; venerabile A 3. n) voluntate A 2. 3. o) agore A 2. 3. p) tergiversatur A 1. q) et tam— a. sit des. A 2. r) faciente A 3. s) suprascripto A 2. 3. t) dom codd. u) iuxta quod pena A 3. v) agente fisco p. A 3. w) i. e. A 2. 3. x) aut add. A 2; aut agentes suorum add. A 3. y) auro A 3. z) A 3; lib tan A 1. 2. a) aut argenteo pond A 2; argento p. A 3. 45 b) tan A 1. 2; tanta multa conponat A 3. c) nullatenus A 2. d) valiat A 3. e) omniumque t. A 3. f) permaniat A 3. g) stipit subnexa A 2; stipit subn A 3. h) a. i. des. A 2. 3.
II, 5 = Lind. 27; Roz. 845 §. 2. Codd. A 1. 2. 3. B (88). a) Precearia A 2; de — vivit des. B. b) verba in Christo hue transposuit A 3. c) apostolico B. d) dom A 2. 3. e) patre nostro A 3. f) ill. codd. g) A 3; ill. A 1. 2; ego ill. B. h) ill. A 1. 2. i) Pluribus — ecclesia 50 ill. A 2; des. A 1; dum et pluribus etc. A 3. k) aecclesiam B. l) ill. A; illam B. m) onore, sancti deest A 3. n) B; ill. A. o) nonenpante B. p) ill. A 2. 3. q) deest A 2; f. n. B. r) integritate cell.

epistolam^s cessionis nostrae visi fuimus concessisse; et eam vos^t ad parte suprascribtae^u ecclesiae recepistis; sed dum postea nostra fuit petitio, et vestra^v benevolentia et pietas habuit, ut ipsa villa, dum advivimus, aut qui pare^w suo ex nobis suprestis^x fuerit, dum advivity, nobis ad beneficium usufructuario ordine excolendum^z tenere permisistis^a; ea scilicet^b ratione, ut^c nihil exinde paenetus^d de qualibet rem alienandi aut^e minuandi^f pontificium^g non habeamus^h, sed absque ullo preiuditio suprascribtaeⁱ ecclesiae vel vestro eam tantummodo excolere debeamus. Ideo hanc precaria^j vobis emittemus^k, ut nullumquam^l tempore nostra possessio^m, etiamsi spatium vitaeⁿ nobis Dominus prolongare^o dignaverit, nullo preiuditio aut diminuzione^p aliqua de ipsa villa vobis generare non debeat^q, nisi usu tantum, dum advivimus, habere debeamus, et post nostrum ambo-¹⁰ bus discessum cum omni^r rem meliorata, quicquid ibidem undique adtrahere^s aut meliorare poteremus^t, per hanc precaturia^u, acsi semper per quinquenium^v renovata fuisse^w, absque ullius iudicis aut heredum nostrorum expectata traditione^x vos vel successores vestri aut agentes ecclesiae in vestram^y eam faciat dominationem^z revocare, perpetuiter possidendum^a, vel quicquid exinde facire^b elegeritis, sicut nostra contenit epi-¹⁵ stola^c, ad profectum prefate ecclesiae domni^d illius liberum habeatis arbitrium.

Facta precaria ibi.

6. Donatione^a de parva rem ad ecclesia^b.

Si aliquid de rebus nostris locis sanctorum vel in substantia pauperum conferimus, hoc nobis procul dubium in aeternam^c beatitudinem retribuere confidemus^d. Ergo^e ego 20 in Dei nomen^f illis in amorem domini nostri Iesu Christi^h et remissioneⁱ peccatorum meorum, ut veniam delictis^k meis consequi merear in futurum^l, dono donatumque in perpetuo^m esse volo ad basilicaⁿ illa^o, in honore^p sancti illius^q constructa^r, porcionem meam in villa nuncupante illa^s, in pago illo^t, quicquid ibidem^u ad presens, tam de alode parentum vel de qualibet adtractu^v, possidere^w videor, totum et ad integrum ad prefata 25 basilica^y volo esse donatum; ea videlicet ratione, ut, dum advixero, sub usu beneficio^z tantum eam^x absque ullo preiuditio vel diminutione^y aliqua de qualibet rem^z antedictae basilicae excolere debeam; post meum quoque, quando quidem Deus de hac^a luce voluerit, discessum de presentae^b, absque cuiuslibet iudicium^c aut heredum meorum ex- 30 pectata traditione aut contrarietate, cum terris, domibus, accolabus^d, mancipiis, vineis^e,

II, 5. s) epistolam e. nostrę A 2; epistulam e. nostri A 3; epistola (corr. epistula) n. e. B. t) vobis a p. A 3. u) subscripte aecclisię recipistis A 2; suprascriptae e. r. A 3; suprascripta aeccliae r. B. v) vestri A 3. w) pari A 3. B. x) sub restis A 3. y) advivet B. z) excolendo B. a) pro-
misistis A 3. b) vero B. c) et reliqua sicut in hir (hira i. e. era), reliqua des. B, ubi sup-
plendum fortasse 87 (= II, 3). d) paenitus A 2; ponitus A 3. e) a. m. des. A 3. f) pontificium 35 A 2. 3. g) habemus A 2. h) suprascripta (pr. al. m. post add.) ecclisię A 2; suprascriptae e. A 3. i) precaria A 2. k) emittimus A 2. l) nullo umquam A 2. 3. m) possio. A 3. n) vite A 3. o) prolongaverit pro p. d. A 2. p) diminuzione A 3. q) debeat A 3. r) omne A 2. 3. s) ad-
trare A 3. t) poterimus A 2; potuerimus A 3. u) precaria A 3. v) quinquenium A 2. 3. w) fuisse A 3. x) tradicionem vobis vel A 3. y) vestra A 3. z) dominatione A 2. a) posse-
dendum A 2; ad possedendum A 3. b) facere elegeritis A 2. 3. c) epistola A 2; epistula A 3; sic
semper, nisi aliud annotatur. d) dom ill. A 2.

II, 6 = Lind. 15; Roz. 213. Codd. A 1. 2. 3. a) Donatio A 2. b) ecclesiam A 3. c) aeterna
A 2; eterna A 3; beatitudine A 2. 3. d) confidimus A 2. 3. e) Itaque A 3. f) nomi nomine A 2.
g) ill. A 1. 2; illi ob a. A 3. h) Christi deest A 3. i) remissionem A 2. k) do delectis A 3. 45
l) futuro A 3. m) perpetuum A 2. 3. n) basilica A 2. 3. o) A 3; ill. A 1. 2. p) onoro A 3.
q) ill. A 2. r) ructa absc. A 3. s) bi del. A 3. t) adtracti A 2. u) possedere A 3.
v) basilica A 2; ecclesia A 3. w) beneficium A 3. x) eum A 2. y) diminuzione A 3. z) re-
antedicte b. A 3. a) ac A 2. 3. b) presente A 2. 3. c) iudicium A 2. 3. d) aedificiis accol-
abus A 2. e) c. s. v. A 2; viniis s. c. A 3.

silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve^f recursibus vel reliquis quibuscumque beneficiis, abba de ipsa basilica^g vel agentes^h eius in eorum debeant dominatione revocare perpetualiter possidendumⁱ, habendi^k, tenendi vel quicquid exinde pro oportunitate antedictae^l basilicae^m elegerint faciendi liberam in omnibus habeant potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, nos ipsiⁿ, quod absit, aut aliquis de heredibus^o nostris seu qualibet opposita^p persona, calliditate commotus aut cupiditate preventus, contra hanc epistolam donationis nostrae^q, quam^r spontanea voluntate^s propter nomen Domini fieri decrevimus, venire aut eam infrangire^t conatus fuerit, [inprimitus^u] iram trine^v Maiestatis incurrat et cum suprascripto sancto illo^w ante tribunal Christi deducat rationes^x; insuper inferat partibus ipsius basilicae^y cum cogenti^z fisco auri tantum^a, argenti^b tantum^a, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens epistola^c omni tempore firma et inviolata permaneat, stibulatione^d subnexa.

7. Carta interdonationes^a inter viro^b et faemina de^c corum res.

Quicquid enim inter coniugatos^d de propria facultate, manentac^e caritate, pro amore dilectionis^f invicem condonare placuerit, scripturarum^g necesse est titulis^h alligariⁱ, ne in posterum ab heredibus eorum vel a quemcumque posset^k convelle. Igitur ego in Dei nomen ille^l* te dulcissima coniux mea illa, dum et inter nos procreatio^l filiorum minime esse videtur, ideo^m convenit nobis, ut omneⁿ corpore facultatis nostrae^o invicem usufructuario ordine condonare deberemus^p; quod ita et fecimus. Proinde dono tibi dulcissima coniux mea, si mihi in hunc seculum suprestis^q fueris, omni^r corpore facultatis meae, tam de alode aut de comparatum vel de qualibet adtractu, ubicumquac^s habere videor, et quod pariter in coniugium^t positi laboravimus, tam terris, villabus^u, domibus cum omni^v presidio, accolabus^w, mancipliis, vineis^x, silvis^y, campis, pratis, aquis aquarumve^z recursibus, aurum, argentum, vestimenta^a, peculum utriusque^b sexus, maiore vel minore; ita ut, dum advixeris^c, usufructuario ordine valeas^d possidere vel dominare, excepto quod pro animae^e remedium ad loca sanctorum condonavimus, ut, inspecta nostra deligatione^f, in omnibus conservetur; et quantumcumque de alode nostra post meum discessum pro commune mercide^g ad loca sanctorum legaliter condonare et diligare^h volueris, hoc licentiam habeas faciendi, et, inspecta ipsaⁱ deligatione^k, inconvolsum permaneat. In reliquo^l vero omnes res ipsas, quantum post tuum^m discessum intestatumⁿ remanserit, ad nostros legitimos^o revertatur^p heredes^q. Similiter et ego illa

II, 6. f) aquarumve A 2; aquarumvae A 3. g) basilica A 2. 3. h) agentis ipsius in A 3.
 i) possedendum A 2. k) deest A 3. l) antedicta A 3. m) ecclesi^q A 2; basilice A 3. n) ipse A 2.
 o) ereditibus A 3. p) deest A 3. q) nostr^q A 2; nostre A 3. r) nos add. A 3. s) voluntate
 A 2. 3. t) infrangere A 2. 3. u) add. A 3. v) trini magestatis A 2; trinitatis pro tr. M. A 3.
 w) ill. A 2. 3. x) rationis A 2. 3. y) basilice A 2; ecclesiae A 3. z) cogente A 2. 3.
 a) tali A 2. 3. b) arg^t A 3. c) acipistola A 2. d) stipulatione subnixa A 2; cum stipt sub-
 nixa A 3.

II, 7 = Lind. 49; Roz. 248. Codd. A 1. 2. 3. Sangall. 550. a) interdonationis A 2. 3. b) v. et
 femina A 2; virum et feminam A 3. c) des. A 1. d) coniugatus A 2. 3. e) manente A 2. 3.
 f) dilectionis in invicem A 2; dilecci(onis invi)cem u. i. in lacuna A 3. g) scripturarum A 2. 3.
 h) titulus A 2. i) alligare A 2. 3. k) possit A 2. 3. l*) ill. codd. l) procreacione A 3. m) ideoque
 n) omni A 3. o) nostre A 3. p) debemus A 2. q) subreptis corr. subrestis A 2; subrestis A 3.
 convinit A 3. r) omne A 3. s) ubicumquac^s A 2. 3. t) coniugium A 1. u) d. v. A 1. v) e. o. al.
 m. post add. A 2; cum omne A 3. w) accolabus A 2. x) viuis A 3. y) deest A 2. z) aquarumve
 A 2. 3. a) vestimentum A 3. b) utriusque A 2. c) A 3; advixeris A 1; vixeris A 2. d) valias
 possedero A 3. e) anime nostre ead. m. post add. A 3. f) delegatione A 2. g) mercede A 2;
 mercedem A 3. h) delegare A 2; ligare A 3. i) deest A 2. k) delegatione A 2; diligacione A 3.
 l) reliquo A 2. m) postuum pro p. t. A 3. n) testamentum A 2. o) legitimus A 2. 3.
 p) revertantur A 3. q) heredis A 2.

dulcissime^r iugalis^s meus illi^t. Commonit^u me dulcido^v tua in compensatione rerum tuarum^w, quod in me visus es^x contulisse. Si mihi in hunc seculum suprestis fueris^y, dono tibi omni^z corpore facultatis meae, ubicumque aut^y undecumque, tam de hereditate parentum quam de comparatum, vel^a quod pariter laboravimus, totum et ad integrum, tam villabus, domibus et cetera^b, excepto quod pro animae^c remedium ad loca⁵ sanctorum delegavimus, ut, inspecta ipsa instrumenta, in omnibus conservetur; et quicquid^d de ipsa alode mea post meum discessum^e pro commune mercide^f ad loca sanc- torum deligare^g vel ingenuos^h relaxare volueris, licentiam habeas, et, inspecta ipsa instruments, in omnibus conservetur; post tuum quoque discessum, quicquid intestatumⁱ remanserit, ad nostros heredes, qui tunc propinquiores fuerint, revertatur. Si quis vero,¹⁰ quod futurum esse non credimus, aliquid^k de heredibus nostris, vel quicumque contra hanc interdonatione, unde inter nos duas^l epistolas^m uno tinoreⁿ conscriptas firmavimus, venire aut eam^o infrangere^p voluerit, nullatenus^q valeat vindicare, sed inferat partibus vestris cum cogente^r fisco auri libras^s tantas, argenti^t tantum^u, presentem^v vero epistolam^w in nullo possit convelli^x, sed firma et inlibata permaneat^y, stipulatione^z subnexa.¹⁵

8. Item alia sine aliqua minuatione.

Ista alia a capite instar priorae^a usque: dum advixeris, usufructuario ordine debeas possedere^b; post tuum quoque discessum ad legitimos^c nostros revertatur heredes^d, et nullum pontefitium^e quicquam exinde alienandi aut minuendi^f habere non debeas^g. Similiter et ego illa^h dulcissimeⁱ iugalis meus ille^k. Commonet^l me dul- cido^m tua in compensatione rerumⁿ tuarum, quod in me visus es contulisse^o. Si mihi in hunc seculum suprestis fueris, omnis^p res meas, quascumque aut^q undecumque posse- dio^r, tam terris et reliqua^t, sub usu^u beneficio debeas possidere^v, et nullo pontificium^w quicquam exinde alienandi aut minuendi^x practer uso^y tantum non habeas; et post tuum discessum ad^z legitimos nostros revertator^a heredes. Si^b quis vero.²⁵

9. Carta obnoxiationis^a a patre in filiis facta.

Dulcissimis filiis meis illis^b ille^c. Omnibus^d non habetur incognitum, qualiter ante hos^e annos villas aliquas nuncupantes^f illas, sitas ibi, genetricie vestrae^g illa^h, antequam

II, 7. r) dulcissimae A 3. s) ingales A 2; iugalis A 3. t) ill. A 2. 3. u) commonet A 3. v) dulcitudo A 2; dulcedo A 3. Sang. w) deest A 3. x) ē A 1; es A 2; est A 3. y) deest A 2. 30 z) omne A 3. a) de add. A 3. b) cetera A 3. c) anime nostre r. A 3. d) quid A 2. e) discessum A 3. f) mercede A 2. 3. g) ita emendavi secundum superiorem locum p. 79 l. 29; deli- gavimus (non, ut annotavit de Rozière, deligare) A 1; spatiū 10—12 litterarum loco d. vel abrusum A 2; d. deest A 3. Sang.; deligaveris Lind. h) ingenuus A 2. 3. i) testamentum A 2. k) aliqui A 2; lege: aliquis. l) deest A 2. m) deest A 2. 3. n) tenore conscriptas A 2. 3. o) deest A 2. 35 p) infrangere A 2. q) nullatinus valiat A 3. r) agente A 3. s) libras tañ A 3; lib tañ A 1. 2. t) argent A 3. u) tañ A 2. 3. v) presente A 2. 3. w) epistola A 2. x) convelle A 2. y) permaniat A 3. z) st. s. des. A 2; stip^t subnixa A 3.

II, 8 = *Roz. 249. Codd. A 1. 2. 3. Sangall. 550.* a) priore A 2; priori A 3. b) possidere A 2. c) legitimus A 2. d) heredis A 2. e) pontificium A 2. 3. f) minuandi A 2. g) debeat A 1. 40 h) A 2; illi A 1; ill. A 3. i) dulcissimae A 2; dulcissimi A 3. k) ill. A 2; illi A 3. l) commonit A 3. m) dulcitudo A 2; dulcedo A 3. Sang. n) remuneracionum A 3. o) contulisses mihi A 3. p) om̄is A 2; omnes A 3. q) ut A 2. r) ubiendumque A 2. 3. s) deest A 2; possideam Sang. t) reliq (reliquis) A 2. u) uso A 3. v) possidere et nullum A 3. w) pontificium A 2. 3. x) minu- andi A 2. y) usu A 2. z) at A 3. a) revertatur A 2. 3. b) A 3. Sang.; verba S. q. v. errore 45 in sequentem rubricam posuit A 1; des. A 2.

II, 9 = *Lind. 51; Roz. 337. Codd. A 1. 2. 3. B (91).* a) obnoxiationes A 2; obnoxiationē A 3. b) A 3; ego add. B; deest A 1. 2. c) B; ill. A. d) Dum omnibus A 3. e) os A 2. 3. f) nun- cupantis A 3; noncupantes B. g) vestra A 2; vestre A 3. B.

eam^h meumⁱ sociassem coniugium^k, per epistolam cessionis aut libellum dotis visus sum condonasse^l. Sed dum et ipsa, peccatis meis^m fatientibusⁿ, ab^o hac luce discessit^p, et vos^q omni^r alode ipsius genetrice vestrae^s illa^t, iuxta quod et ratio prestat^u, mecum exinde in presentia bonorum hominum, aut reges^v, altercantes^w, per ipsam epistolam^x, quam in eam feceramus^y, contra nos evindicasti^z, et^a in vestra potestate omne^b alode ipsius recipisti^c; sed dum^d mea adfuit petitio, et vos, ut condecet^e bonis filiis, voluntatem meam^f obtemporantes^g, ipsas villas vel res, qui^h fuerunt genetriceⁱ vestrae^k, quas ego^l eidem^m condonaveramⁿ, mihi ad usum beneficii^o tenere^p et excolere^q absque ullo vestro preiudicio permisisti^r: ideo nobis complacuit, alias villas nostras illas^s pro vestra^t benevolentia et suprascribito^u uso^v de villas^w vestras per hanc epistolam obnoxiationis vobis obnoxiasse^x; ita ut^y deinceps tam suprascribas^z villas quam etiam et illas, quod suprascribatae^a genetrice vestrae per meam epistolam contuleram^b, per vestro beneficio excolere^c debeam^d, et nullum pontifitum de omnia suprascripta^e nec vindere^f nec alienare nec concamiare^g nec per^h qualibet ingenio minuareⁱ habere non debeam^k, nisi tantum usum. Sed per^l hanc epistolam obnoxiationis^m meae in vestro sint arbitrioⁿ et potestate^o, et quandocumque^p volueretis^q et vobis placuerit, absque ulla mea contrarietate aut repetitione^r omnia superius^s prenotata, tam^t quod vestrum^u antea de parte genetrice^v vestrae^w fuit alodae^x, quam et villas^y alias nuncupantes^z sic, quod vobis pro ipso uso^a visus sum obnoxiasse^b, in vestra debeat revocare dominatione^c perpetuualiter possedendum^d, vel quicquid exinde^e facire^f volueretis, liberam^g habeatis potestatem absque alia^h aliquaⁱ intercedente precaria, sed per hanc obnoxiatione^k, acsi semper per^l quinquenium^m renovata fuisset, perpetimⁿ valeat obtinere^o vigorem^p, stipulatione^q subnexar^r.

Actum^s ibi.

25 10. Epistola, cum in loco filiorum nepotes^a instituentur^b ab avo.

Dulcissimis nepotibus meis illis^c illi. Dum et^d, peccatis meis facientibus, genetrix vestra, filia mea illa, quod^e non obtaveram^f, tempora^g nature^h sua complentaeⁱ, ab

II, 9. h) deest A 2. i) meo B. k) coniugio A 2. l) condonare A 2; condonassem B.
 m) deest A 3. n) facientibus cett. o) ad luce A 3; ab ac luce B. p) discessum A 1.
 q) deest B. r) omne alodem B. s) vestra A 2; vestre A 3. B. t) ill. A 2. 3. u) A 3. B;
 prestetisset meum e. A 1; præstítuit mecum A 2. v) regis cett. w) altercati A 2; altercantis A 3. B.
 x) epistolam B. y) fecerimus A 2. z) tu et indicasti A 1. a) ut B. b) omni A 2. 3.
 c) recepisti A 2. d) d(um — a)dftuit u. i. abras. A 2. e) condecit A 3. f) eam abras. A 2.
 g) obtemperantes A 2; obtemperantis A 3; obtemperantes B. h) quae A 2; que B. i) gene-
 trice A 2. k) vestre A 3; B. l) deest B. m) A 3; ei dedi e. A 1; ei dedi vel e. A 2; ei c. B.
 n) condonaverim ea A 3. o) beneficium A 3. p) tenerae A 1. q) excollore absque ullo B. r) pro-
 misisti A 3. B. s) ill. A 2. 3. t) b. v. A 2. u) suprascribi A 1; suprascripto A 2. B; supra-
 scriptas A 3. v) usu cett. w) vilis vestris B. x) abnoxiasse B. y) aut A 3. z) supra-
 scriptas cett. a) suprascripta genetric^q v. A 2; suprascripte g. vestre A 3. B. b) contulleram B.
 40 c) excollore B. d) debeamus A 2. e) suprascripta cett. f) vendoro A 2. g) concambiare A 3. B.
 h) pro A 2. 3. i) pontificium add. A 3. k) debeamus A 3; habeam potestatem B. l) pro A 2.
 m) abnoxiationis B. n) arbitrio B. o) te absc. A 3. p) quandoquidem A 3. q) volueritis cett.
 r) repetitione A 2. s) superii corr. ut videtur, m. rec. superius A 2; supra A 3. t) prenotatam
 pro p. tam A 1. u) vestram A 2. v) genetrie A 2. w) vestre A 3. B. x) alode cett.
 45 y) ita emendavi; illas codd. z) noncupantes B. a) usu A 2. B. b) abnoxiasse B. c) domina-
 tionem A 3. d) ad possidendum B. e) inde A 3. f) facere volueritis cett. g) inde add. A 2.
 h) allia A 1. i) qua A 3. k) obnoxiatione linea supra e abras, A 2; abnoxiatione B. l) deest A 1.
 m) quinquennium A 2. 3. n) et porpetualiter valiat A 3. o) obtinorae A 1. p) deest A 3.
 q) stipulatione A 2. B; stip^t A 3. r) sunixa A 3; subnixa B. s) A 3; A. i. des. A 1; ibi deest A 2.
 50 II, 10 = Roz. 132. Codd. A 1. 2. 3. a) deest A 1. b) stituentur A 1. c) ill. ill. A 2; ill. ill. A 3.
 d) deest A 3. e) quo A 3. f) operavoram A 2. g) tempore A 2. 3. h) naturę A 2. i) complente A 2. 3.

hac^k lucae discessit, ego^l vero pensans consanguinitatis causa, dum et per^m lege cum ceterisⁿ filii meis, abuncolis^o vestris, in alode mea^p accedere^q minime^r potueratis: ideo per hanc epistolam vos, dulcissimes^s nepotis mei, volo, ut in omni alode mea post meum discessum, si mihi suprestetis^t fueritis^u, hoc est tam in^v terris, domibus, accolabus^w, mancipliis, viniis^x, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumvae^y decursibus, 5 movilibus^z et immovilibus, peculum utriusque^a sexus, maiora^b vel minore, omnique^c suppellecile^e domus, in quocumque^d dici potest, quicquid suprascripta^e genetrix vestra, si mihi suprestis fuisse^f, de alode^g mea recipere^h potuerat, vos contra abunculosⁱ vestros, filius meus, prefato^k portione recipere^h faciatis. Et dum ipsius filiae^l meae, genetricae^m vestrae, quando eam nuptumⁿ tradedi, in aliquid de rebus meis movilibus 10 drappos^o et fabricaturas vel aliqua mancipia in soledos^p tantos tradedi, vos hoc in partae^q vestra suppudare contra filii meis faciatis^r; et si amplius vobis insuper de presidio nostro obveneritis^s, tunc cum filii meis, abunculis^t vestris, porcionem vobis ex hoc debita recipietis^u; et quicquid exinde de^v omnia superius conscripta^w facire volueritis, liberam habeatis in omnibus potestatem. Si quis vero, quod futurum^x esse non 15 credimus, aliquis de heredibus vel proheredibus^y meis vel qualibet persona^z contra hanc epistolam^a venire temptaverit aut eam infrangere voluerit, inferat vobis tantum^b, et quod repetit nullatenus^c valeat^d vindicare, sed presens epistola omni tempore firma permaneat^e, stipulatione subnexa^f.

Actum^g illo.

20

11. Carta, qui^a suo nepote aliquid^b meliorare voluerit.

Dulcissimo^c nepote^d meo illo^e ille. Dum et mihi iam senectus adgravat^f, et necessitates^g meas, ut oportit^h, procurare non valeoⁱ, et tu mihi in necessitatibus meis solatium prebere non desisti^k, et diae^l noctuquae deservire non cessas, adeo pro bonitate et respectu servicii tui, qua circa me desudas, cedo^m tibi cessumque in perpetuumⁿ esse volo et de meo iurae^o in tua transfunduo dominatione et potestate, absque consorcio^p fratrorum^q tuorum vel filii meis, loco^r nuncupante^s illo^t, quicquid ibidem usque nunc tam de alode parentum quam de reliquo^u adtractu visus sum tenuisse, una^v cum terris^w, domibus, aedificiis^x, accolabus^y, mancipliis, viniis^z, silvis, campis, pratis,

II, 10. k) hac luce A 2; ac luce A 3. l) ergo A 2. m) pro A 3. n) terris A 3. o) avunculis A 2; abunculis A 3. p) meo A 2. q) A 3; accederet A 1; accidere A 2. r) minuae A 1. s) dulcissimi A 2. 3. t) suprestis A 2; suprestitis A 3. u) fueritis A 2. 3. v) deest A 3. w) accolabus A 2. x) vineis A 2. y) aquarumve A 2. 3. z) mobilibus et immobilibus A 2. a) utriusque A 2. 3. b) maiore A 2. 3. c) omneque A 3. c*) suppellecile A 2. 3. d) quodcumque A 2. 3. e) supradicta A 2. 3. f) fuisset A 3. g) alade A 2. h) reciperae A 1. i) avunculos vestros filios meos A 2; avunculis vestris filii meis A 3. k) prefata A 2. 3. l) A 2; filii meae A 1; filii mei A 3. m) genetrice vestre A 3. n) nuptam A 2. 3. o) drappis A 3. p) soldi tan A 2; soli tan A 3. q) parte A 2; patre A 3. r) factis A 3. s) obvinerit A 3. t) avunculus A 3. u) recipiat A 2; recipieratis A 3. v) deest A 2. w) conscripta facere volueritis A 2. 3. x) fieri pro f. e. A 3. y) propinquis A 1. z) qui add. A 3. a) ept sic plerumque A 2. b) tan A 2. c) nullatinus A 3. d) vindicare valeat A 2. e) permaniat A 3; cum add. A 2. 3. f) subnixa A 3. g) A 2; A. i. des. A 1; illo deest A 3.

II, 11 = Lind. 56; Roz. 167. Codd. A 1. 2. 3. B (92). a) qui filio aut n. B. b) de aliquid A 3. B. c) initium libelli dotis, infra II, 15: Quod bonum — liberorum causis B errore praemittit. d) filio vel nepote B. e) ill. ill. A 2. 3; ill. ego ill. B. f) adgrav(et) u. i. in loco raso A 1. 45 g) necessitatis A 3. h) oportet A 2. B. i) valeat A 2. k) desisti A 2. l) d. notuquae A 1; die noctuque cett. m) cedo A 2. n) perpetuo A 3. o) iure A 2; iuro A 3; iuro B. p) consor-tium A 2. q) fratrum cett. r) loca A 1. s) ante evan. A 3; noncupante B. t) A 2. B; ill. A 1. 3; et reliqua add. B, ubi quae sequuntur des. u) relico adtracto A 3. v) deest A 3. w) d. t. A 3. x) edificiis(m)ancipiis u. i. evan. A 3. y) accolabus A 2; deest A 3. z) vineis A 2. 50

pascuis, aquis aquerumvae^a decursibus^b vel reliquis quibuscumque beneficiis, tibi, ut diximus, a^c die presente volo esse concessum, ita ut ab hac^d die, sicut superius diximus, eum cum omni integritate sua habeas, teneas^e, possedias^f, vel quicquid exinde facire^g volueris, absque consortio^h fratrum tuorum vel filiorum meorum liberam in omnibus habeas potestatem. Si quis veroⁱ, quod futurum esse non credo, aliquis de heredibus vel proheredibus meis seu qualibet persona contra hanc cessionem meam quoque tempore venire aut eam infrangere voluerit, inferat tibi cum^k cogenti^l fisco auri tantum, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens epistola firma permaneat^m, [stipulatione subnexa.]

10. Actum.]

12. Carta^a, ut filia cum fratres^b in paterna succedat a lo de.

Dulcissima filia mea illa^c illi. Diurna, sed impia inter nos consuetudo tenetur, ut de terra^d paterna sorores^e cum fratribus porcionem^f non habeant^{g;1}; sed ego perpendens hanc impietate^h, sicut mihi a Deo aequalesⁱ donati^k estis filii, ita et a me setis^l 15 aequaliter diligendi et de res^m meas post meum discessum aequaliterⁿ gratuletis. Ideoque per hanc epistolam te, dulcissima filia mea, contra germanos^o tuos, filios meos illos, in omni hereditate^p mea aequalem^q et legitimam esse constituo heredem, ut tam de a lo de paterna quam de comparatum^r vel mancipia aut presidium nostrum, vel quodcumque morientes^s relinquaeremus, equo lante^t cum filiis meis, germanis tuis, dividere^u vel 20 exequare^v debias^w et in nullo^x paenitus^y porcionem^z minorem quam^a ipse^b non accipias^o, sed omnia vel ex omnibus^d inter vos^o dividere vel exaequare aequaliter^f debeat. Si quis vero et^g quod sequitur.

13. Si quis extranio^a homine in loco filiorum adoptaverit.

Domino fratri^b illo illi. Dum, peccatis meis patientibus^c, diu orbatus^d a filiis, et 25 mihi paupertas et infirmitas afficere videtur, et te^e, iuxta quod inter nos bonaef pacis placuit atque^g convenit^h, in loco filiorum meorum visus sum adobtasseⁱ, ita ut, dum advixero^k, victum et^l vestimentum^m, tam in dorso quam in lecto, seu calciamentum mihi in omnibus sufficienter inpericias et procures, et omnes res meas, quascumque habere video, tam manso, vineaⁿ, prata^o, peculio seu reliqua suppellectile^p domus mei, salvo 30 iure illo^q, me vivente, in tua potestate recipere debias^r: propterea tibi hanc epistolam

II, 11. a) aquarumve A 2. 3. b) ::::rs:bus A 3. c) a p(seu)te temp(o)re volo esse convulsum, ita u. i. haud perspicua A 3. d) ac die A 2; ac diae A 3. e) tenias A 3. f) possedeas A 2. 3. g) facore A 2. 3. h) consortium A 2. i) quae sequuntur des. A 3. k) deest A 1. l) cogente A 2. m) A 2; perneat A 1, ubi quae sequuntur desunt.

35 II, 12 = Lind. 66; Roz. 136. Codd. A 1. 2. 3. B (98). a) deest A 2. b) fratribus B, ubi in paterna des. c) ill. ill. A 2; ill. ille A 3; illa ego illo B. d) terna corr. terra paterna B. e) sororis A 2. 3. f) porcione B. g) heant A 3. h) impietatem A 2. B; impietate A 3. i) aequali A 2; equalis A 3; deest B. k) estis dati pro d. e. B. l) sitis cett.; sitis equaliter A 3; equaliter sitis B. m) rebus meis B. n) equaliter A 3. B. o) germanus tuus filius meus ill. A 3. p) ereditate B. q) equalem A 3; equaliter B. r) comparandum tum A 3; comparatu B. s) m. relinquemus A 2; morientis reliquerimus A 3; moriens reliquero B. t) i. e. noqua lance; scolan. sic! A 2; equalem B. u) dividerae A 1. v) exequare A 2; exsequare B. w) debeas cett. x) in deest, nulla A 3. y) penitus A 3. B, corr. poenitus A 2. z) porcione A 3. a) quod A 2. b) ipsi A 3. B. c) accipies A 2. d) omnia A 2. e) inter quos diudicare vel exequare A 3. f) equaliter A 3. B. g) e. q. s. des. A 3. B.

45 II, 13 = Roz. 117. Codd. A 1. 2. 3. Vat. Christ. 612. a) extrano A 2; extraneum hominem A 3. b) fratre A 3. c) facientibus A 2. 3. d) orbatis A 2. e) ut A 3. f) bone A 2. 3. g) adque A 3. h) convinit A 2. 3. i) adoptasse A 2. 3. k) advixo A 3. l) deest A 1. m) A 1. Vat.; vestitum A 2. 3. n) prata vinia A 3. o) prato A 2. p) suppellectilo A 2. q) illo A 2; ill. A 3. r) debeas A 2. 3.

1) Lex Sal. 59, 5. Cf. Waitz, 'VG.' I³, p. 64.

fieri decrevi, ut neque ego nec ullus^s de heredibus meis aut^t quicunque hanc convenientia inter nos facta emutare non possit; sed, sicut superius contenetur^u, mea necessitate^v, dum advixero, debias^w procurare, et omnes res meas et ad presens et post meum discessum in tua potestate permaneant, et quod tibi exinde placuerit faciendi liberam habeas potestatem. Quod si aliquis hoc quoque tempore emutare voluerit, inferat tibi^s tantum^x, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens epistola omni tempore firma permaneat^y.

14. Pactum inter parentes de^a hereditate eorum.

Quicquid enim^b inter propinquos de alode parentum, non a^c iudicaria potestate coacti^d, sed sponte^e, manente caritate, iusti debita^f unicuique portio terminatur, non¹⁰ de rebus detrimentum, sed augmentum potius potest esse cendum; et ideo necesse est, inter se eorum facta scripturarum^g series^h alligare, ne abiⁱ aliquibus in posterum valeat refragare^k. Ideoque^l dum inter illo et germano suo illo de alode genitoribus^m eorum illisⁿ bonae^o pacis placuit adque^p convenit^q, ut eam inter se, manente^r caritate, dividere vel exequari^s deberint^t; quod ita et fecerunt. Accepit itaque illi^u villas^v nuncupantes illas^w, sitas^x ibi, cum mancipia tanta^y illas. Similiter^z et illi^a accepit econtra in compensatione alias villas nuncupantes^b illas, sitas ibi, cum mancipia tanta illas. De presidio^e vero, drappus^d seu fabricaturas^e vel omne^f suppellectile domus, quicquid^g dici^h aut nominare potestⁱ, aequa lenta^k inter se visi^l sunt divisisse vel exequasse^m, et hocⁿ invicem pars parte^o tradidisse^p et per festuca^q omnia partitum^r²⁰ esse dixisse. Propterea presentis^s epistolas duas uno tenore conscribtas^t locum paccionis^u inter se visi sunt conscribisse, ut nullus deinceps contra pare^v suo, nisi quod ad presens accepit^w, de ipsa alode genitore^x eorum amplius requirendi pontefitium^y habere non dabit^z. Quod si aliquando aliquis^a ex ipsis aut heredis^b eorum hoc emutare voluerint, aut amplius requirere quam accepit voluerit aut adsumere,²⁵ inferat pare^c suo, ista tota^d servante, auri liberas^e tantas, argentif^f pondo tantum, et quod repetit, vindicare non valeat, sed presens pactio^g omni tempore^h firmusⁱ permaneat, [stipulatione^k subnexa.

Actum.]

II, 13. s) nullus A 2. t) deest A 3. u) continetur A 2. 3. v) necessitate A 2. w) debeas 30
A 2. 3. x) tañ A 2. y) perneat corr. permaneat A 2.

II, 14 = Lind. 67; Roz. 124. Codd. A 1. 2. 3. B (94). a) d. e. h. A 2; d. h. e. des. B.
b) enim ni A 3. c) ad A 2. d) quo acti B. e) sponti m. A 2; spontanea mente pro sp.
man. A 3. f) iusti debitum A 2; iusta debita B. g) scripturarum A 3. B. h) series alligari A 2;
seriis adligari A 3; seriem aligare B. i) nec pro ne ab A 3. k) refragari A 2. B; repagare A 3. 35
l) que deest A 2. m) genitoribus cett. n) ill. et ill. A 2. o) bone A 2. 3; bono B. p) atque
A 2. B. q) convinit A 2. 3. r) manentem caritatem A 2. s) exaequare A 2; exequare A 3. B.
t) deberent A 2. 3. u) ill. A 2. 3; ille itemque cetera, quae sequuntur des. B. v) vii noncupante A 3.
w) ill. A 2. 3. x) s. i. des. A 3. y) tañ ill. A 2. z) Similiter et — tanta illas, excepto verbo
similiter al. man. post addito, desunt A 2. a) ill. A 3. b) noncupantes illa A 3. c) presidium A 3. 40
d) drappos A 2. e) in sol. tan. add. A 3. f) o. suppellectile A 2; omni suppellectile A 3. g) quid-
quid A 3. h) dicit A 1. i) potes A 2. k) i. e. aequa lance; excolente A 3. l) v. s.
d. des. A 1, supplevi ex A 3; visi sum dividisse A 2. m) exaequasse A 2. n) deest A 3. o) par-
tem A 3. p) tradidisse A 2. 3. q) fistula A 2. 3. r) partitum partisse d. A 3. s) presen-
tes A 2. t) conscriptas A 3. u) A 3; peccionis A 1; pactionis A 2. v) pari A 3. w) accep⁴⁵ A 2; accepit A 3. x) genitore A 2. 3. y) pontificium A 2. 3. z) debeat A 2; presumat A 3. a) ali-
quid A 2. b) heredes A 2. c) pari suo statuta pro p. s. i. t. A 3. d) tuta A 2. e) l. tañ
A 2; libras t. A 3. f) argento pondua tanta A 2; argentum ponda t. A 3. g) paccio A 3. h) ompr
pro o. t. A 2. i) firma cett. k) A 2; st. s. A. des. A 1. 3.

15. Libellum dotis.

Quod bonum, faustum, filex^a prosperumve^b eveniat^c! De disponsandis^d maritanisque ordinibus hac^e procreatione liberorum causis^f quae^f fiunt, necesse est^g, ut omnes^h etiam donatio per scripturarumⁱ seriem pleniorum^k obteniant^l firmitatem^m.
 5 Donat igitur illiⁿ honeste puelle^o, norae^p suae lei^q, sponsa^r filio suo illoⁿ, ante dies^s nuptiarum donantisque^t animo transferet^u atquae transcribit, hoc est in tanodono^{v.2}
 villa^w nuncupante illaⁿ, sitam ibi, cum domo condignam ad habitandum vel omni integritate ibidem aspicientem^x, similiter et in dotis titulum alias villas nuncupantes illas, sitas ibi, mancipia tanta illos^y et illas, inter aurum et argentum^z et^g fabricaturas in
 10 soledos^a tantos, caballos^b tantos, boves^c tantos, gregem equorum^d, gregem armentorum, gregem porcorum, gregem ovium, ita ut hacc^e omnia per manu sua ad suprascribta^f puella, noro^g sua illa^h, ante dieⁱ nuptiarum dibeat^k pervenire; et in sua dominatione revocare, vel quicquid exindae^l facire elegerit^m, liberam habeat potestatem. Quod si quis contra hanc libellum dotisⁿ venire^o et eam infrangire^p conaverit^q, inferat partibus
 15 prefatae^r lei^s tantum et reliqua.

16. Si aliquis puella invita traxerit^a.

Dulcissima^b coniuge^c mea illa ille^d. Dum et te per^e voluntatem^f parentum tuorum habui disponsatam^g, et absque tua vel parentum tuorum voluntate^f rapto scelere^h meo coniugio sociavi, itemⁱ: Dum et te, fatiente^k coturno³, contra voluntate parentum tuo-
 20 rum rapto scelere coniugium^l sociavi, unde vitae^m periculum incurre debuiⁿ, sed, intervenientes sacerdotes^o vel bonis^p hominibus, vitam obtenui^q, sic tamen, ut quod tibi in tanodo^r vel in dotis titulum ante die nupciarum^s, si te disponsatam habuissem, conferre^t debueram, per hanc epistolam compositionalem^u, aut, si convenit, cessionem,

II, 15 = Lind. 76; Roz. 223. Codd. A 1. 2. 3. Vat. Christ. 612. a) felix A 2. 3. b) prospe-
 25 rumvae A 3. c) eveniant A 1. d) disponsand A 1. e) ac A 2. 3. f) que A 2; qui A 3. g) deest A 2.
 h) omnia A 2; omnis A 3. i) scripturarum A 3. k) pleniore A 3. l) obteneat A 2; obtenetur A 3.
 m) firmitate A 3. n) ill. A 2. 3. o) puer^q A 2. p) orac suae A 1; ad nure suae A 2; nore suo A 3.
 q) ille A 2. r) sponsam A 3. s) dies A 3. t) donatisque A 2. u) transferat atque A 2; transfert
 adque A 3. v) tanto dono A 2; tanⁿ dono A 3; tandono Vat. w) vii A 3. x) aspicientes A 2.
 30 y) ill. et illas A 1. 3; illas et ill. A 2. z) argenteum A 3. a) soi tanⁿ codd. b) c. t. des. A 3.
 c) bovis tantis A 3. d) aequarum A 2. e) hec A 3. f) suprascripta A 3. g) nuro A 2. 3.
 h) ill. A 2. 3. i) diem A 3. k) debeat A 2. 3. l) exinde facere A 2. 3. m) voluerit A 2.
 n) dote A 3. o) temptaverit add. A 3. p) infrangere A 2. 3. q) voluerit A 3. r) deest A 2.
 s) ill. tanⁿ et reliq^A A 2; letanⁿ et r. A 3.

35 II, 16 = Roz. 243. Codd. A 1. 2. 3. a) traxer^A A 3. b) et add. A 1. c) coniux A 3.
 d) ill. codd. e) ita codd.; praeter ed. Pithoeus (Gloss. ad leg. Sal. 14); sine Bign. Pro et fortasse
 nec legendum est. f) voluntate A 2. 3. g) despontatam A 3. h) scelore A 3; lege: raptus scelere;
 cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. IX, 19, 2: coniugium raptus sceloro contractum; raptam scelero perperam
 ed. Pith. i) id est pro item A 2; item — sociavi des. A 3. k) faciente contorno A 2. l) in con-
 40 iugio A 2. m) vite A 2. 3. n) debuisset pro debui sed A 3. o) corr. sacerdotis A 2. p) boni A 3.
 q) obtinuissi pro o. sic A 3. r) tanto domo A 2; tanⁿ domo A 3. s) nuptiarum A 2. 3. t) con-
 feruae A 1; conforte corr. conferte A 2; conferam A 3. u) compositionalem A 2.

1) His verbis, quae primitus ad legem Iuliam de maritandis ordinibus spectant, nostrum incepit usum esse patet. Cf. quae Biedenweg, Commentatio ad form. Visigoth. p. 37, monuit de
 45 iuris peritorum illius aevi errore, omnia fere de coniugii et dote constituta ad legem Iuliam et
 Papiam Poppacam referentium. 2) i. q. tanodo in sequenti formula, in aliis vero tinado seu
 tandono(-donis, -donem) scribitur, quam vocem quamquam satis constat et dolum et libellum dotis
 significare, tamen unde orta sit parum perspicuum videtur. Waitz, 'Forsch.' I, p. 538; Schroeder,
 'Ehel. Güterrecht' I, p. 66. 3) i. q. facto contubernio Lex Sal. 13. De contubernio cf. Waitz,
 50 'VG.' I³, p. 488 sqq. II², p. 38.

firmare deberim^v; quod ita et feci. Ideoque dono tibi locello nuncupante illo^w, situm^x in pago illo^y, cum domibus ad manendum condignis^z, vel omnia intrinsecus utensilia necessaria, cum terris, accolabus^a, mancipia tanta^b, viniis^c, silvis, pratis, pascuis vel reliquis quibuscumque beneficiis, caballos^d tantos, boves^e tantus, grege^f equorum^g, grege^f armentorum, grege^f porcorum, grege^f ovium, inter aurum^h, argentum, fabricaturas, drappusⁱ in soledos tantos. Haec^k omnia superius comprehensa a die presente in tua tradedi potestate et dominatione possedendum; habendi^l, tenendi vel quicquid^m exinde elegeris fatiendiⁿ liberam habeas potestatem. Si quis vero et^o cetera.

17. Qualiter in unum^a volumine testamento^b persone condatur.

Regnante in perpetuo domino nostro Iesu Christo, qualibet^c anno illo^d regnante 10 rege illo^e, sub diae^f illo^d, ego illi^g et coniux mea illa, sana mentae^h integroque consilio, metuentisⁱ casus humanae^k fragilitatis, testamentum nostrum condedimus, quem illius notario^l scribendum comisemus^m, ut, quomodo diesⁿ legitimos post transitum nostrum advenerit, recognitis segillis^o, inciso lino, ut Romane^p legis decrevit auctoritas^q¹, per inlustris viros^r illos, quos in hanc pagina testamenti nostri legatarios^s instituimus^t, gestis 15 rei^u publicae municipalibus titulis eorum prosecutione ab ipsis muniatur. Igitur cum, iubente Domino, de istius vitae^v cursum migraveremus^w, tunc quicquid in omnibus pridie quam moriamur tenere videmur, quicquid ex proprietatae^x paraentum vel proprio labore^y seu ex munificentia piis principibus percipere meruimus^z vel de quibuslibet titulis atquae^a contractis, vinditionibus^b, cessiones, donationes vel undique^c, Domino 20 adiuvante, ad nostram pervenit^d dominationem, tu tunc, dulcissima coniux mea illa, vosque^e, dulcissimi filii mei illi^g, heredes quoque meos^f vos esse volo: hereditatem meam habituti^g; reliqui^h vero heredisⁱ exheredis sint^k ergo^l, excepto quod unicuique^m per hunc testamentum dedero darequaeⁿ iussero. Id ut fiat, detur, prestitur^o, impleatur, te, omnipotens Deus, testem committo. Villas vero illas et illas, sitas in pagis^p illos, filius 25 noster ille^q recipiat. Similiter^r villas illas^s filius noster^t illi, vel filia illa^u, sitas in pago illo, recipiat. Villas^v illas basilica^w illa, vel monasteria, sitas ibi, recipient. Id ut fiat, detur, prestetur^x, te, omnipotens Deus, ad defensandum committo. Licet de omnibus, dum advivimus, nostrum reservavimus usum, sed dum in villas aliquas, quas superius

II, 16. v) deberem A 2. 3. w) ill. A 2. 3. x) sitam A 3. y) A 2; ill. A 1. 3. z) con- 30 dignia A 3. a) accolabus A 2. b) tañ ill. A 2. c) vineis A 2. d) caballis corr. caballos A 2; caballus tantus A 3. e) A 3; boves tañ A 2; des. A 1. f) gregem A 2. 3. g) acquorum A 2. h) et add. A 2. 3. i) in sol tañ drappus A 2; d. in sol tañ A 3. k) hec A 3. l) abendi A 3, ubi tenendi deest. m) quidquic A 1. n) facihendi A 2; faciendi A 3. o) et c. des. A 3.

II, 17 = Lind. 71; Roz. 129. Codd. A 1. 2. 3. a) uno A 3. b) testamentum persona 35 A 2. 3; Bign. t. duarum personarum. c) Brissoni, Form. VII, 163 loco illo pro q. d) A 2; ill. A 1. 3. e) r. ill. A 1; ill. r. A 2; illo deest A 3. f) die A 2. 3. g) illo A 2; ill. A 3. h) mente A 2. 3. i) metuentis A 2. 3. k) humane A 2. 3. l) notarum A 3. m) commisimus A 2. 3. n) die legitimus A 3. o) singulis incisi lino A 3. p) romani A 1. q) deest A 2. r) deest A 3. s) ligaturum A 3. t) instituemus A 2. u) rei publice m. A 2; r. deest, publice municipalibus A 3. v) vite A 3. 40 w) migraverimus A 2. 3. x) proprietate parentum A 2. 3. y) labore A 2. 3. z) moruimus corr. meruimus A 2. a) atque A 2. 3. b) vinditionis, cessionis, donationis A 2; vindictionis, donacionis A 3, ubi cess. deest. c) undeque A 3. d) pervinit A 3. e) vosque — illi des. A 2. o*) ill. codd. f) ms A 2; meus A 3. g) habite A 2; habetut A 3. h) relequi A 3. i) heredes A 2. k) exerce- 45 dissent pro e. s. A 3. l) deest A 3. m) uniuersique A 1. n) daraequae A 1; dareque A 2. 3. o) prestitor A 2; prestetur A 3. p) pago ill. A 2. 3. q) A 2; deest A 1; ill. A 3. r) Si similiter A 3. s) ill. A 2. t) meus, deest illi A 2; n. ill. recipiat vel A 3. u) ill. A 2. 3. v) ut (vel) pro v. illas A 3. w) basilica ill. A 2. 3. x) prestitur A 2. 3; impletatur add. A 2.

1) Pauli Sent. IV, 6: agnitis signis, rupto lino, aperiatur et recitetur. Cf. gesta de ape- riundis testamentis apud Marini, 'I papiri dipl.' nr. 74, cum ad istum locum tum omnino ad hanc 50 formulam.

nominavimus^r, quas ad^z loca sanctorum vel^a heredes^b nostris depotavimus, quod pariter, stante coniugio, adquaesivimus^c, predicta coniux nostra tertia^d habere potuerat, propter ipsa vero^e tertia^d villas nuncupantes^f illas, sitas in pagos^g illos, in integratae^h, si nobis suprestisⁱ fuerit, in compensatione recipiat, et quicquid exinde pro commune mercede vel in pauperibus aut bene meretis^k nostris facire^l decreverit, licenciam^m habeat, vel post eius discessuⁿ, si aliquid intestatum remanserit, heredes nostri recipient. Liberos^o, liberas, quos quasque^p pro animae^q remedium fecimus aut in antea facire^r volueremus^s, et eis^t epistolas manu^u nostra firmatas dederemus^v, obsequium filiorum nostrorum habere^w cognuscant et oblata vel luminaria, iuxta quod ipsas epistolas^x continenty, ad sepulchra nostra tam ipsi quam prolixi eorum implere studiant^y. Et cuius aliquid de facultate nostra contulimus, singulariter in hoc testamentum nostrum inserere^b curavimus. In reliquo vero, qualicumque^e a quemcumque epistolas de nomine nostro, manus^d nostras firmatas, ostensas fuerint et ante hunc testamentum prenotatas^e, quas hic non commemoravimus, excepto de ingenuitatibus^f, quas pro animae^g nostrae remedium fecimus aut adhuc facire^h volueremus, vacuasⁱ permaneant. Et qui ex nobis pare^k suo suprestisⁱ fuerit, et per^m qualemcumqueⁿ instrumentum de suprascripta^o facultate in cuiuslibet persona vel bene meritibus^p nostros munerae^q aliquid contuleremus^r, in quantum lex permittit, firma stabilitate dibeat^s perdurare^t; reliquias vero epistolas vacuas et inanis^u permaneant. Et sicut^u nobis pariter convenit^v, si tu mihi^w, dulcissima coniux, suprestis fueris et ad^x alio marito, quod tibi Deus non permittat^y, transire volueris, omnem facultatem meam, quod ad usufructu^z possidere^a tibi concessimus, vel quod a die presentae^b depotavimus, habere^c potueras, hoc presentaliter heredes nostri recipient inter se dividendum. Itemque^d ego illa, ancilla tua, domine^e et iugalis^f meus ille^g in hoc testamentum prouertissima^h voluntatae scribereⁱ perpetua conservatione rogavi, ut, si tu, domne^k et iugalis^f meus, mihi suprestis fueris, omni^l corpore facultatis^m meae, quantumcumque ex successione parentum habere videor, vel in tuo servitio pariter laboravimus, et quod in terciaⁿ mea accepi, in intaegrum^o, quicquid exinde facire^p elegeris^q aut pro animae^r remedium in pauperae^s dispensare aut ad vassos^t vestros vel^u bene meretis^v nostris, absque repetitionem^w heredum meorum, quod tua decreverit^x voluntas faciendi liberam habeas potestatem, et post discessum vestrum^y quod non fuerit dispensatum ad legi-

II, 17. y) memoravimus A 2. 3. z) a A 3. a) deest A 3. b) heredis A 2. 3. c) adquesivimus A 2. 3. d) tercia A 3. e) vera ead. m. corr. veraci A 2. f) noncupantes A 3. g) pagos ill. A 2; pago ill. A 3. h) integratae A 2. 3. i) subprestis f. A 2; superstis fuerat A 3. k) meritis A 2. 3. l) facere A 2. 3. m) licentiam A 2. n) discessum si aliquit testamentum r. A 2. o) deest A 3. p) quasque A 2. q) animo A 2; anime A 3. r) facirae A 1; facere A 2. 3. s) voluerimus A 2. 3. t) eius epf A 2; eis epistulas, s ead. manu post add. A 3. u) manu A 3. v) dederimus A 2. 3. w) h. cognoscant A 2; abere cognoscantur A 3. x) epfs A 2. y) constant ad sepulera A 3, ubi nostra deest. z) proles A 2. a) studeant A 2. 3. b) insere A 3. e) qualecumque A 2; qualiscumque A 3, ubi a quemc. des. d) manus A 2. 3. o) prenotas A 2; prenotatas A 3. f) ingenuatatis A 2. g) anime A 3. h) facere voluerimus A 2. 3. i) vacuus A 3. k) pari A 3. l) suprestis A 2. m) pro A 3. n) A 2; qualem A 1; qualecumque A 3. o) suprascripta A 3. p) meritos A 2. q) munere A 2. 3. r) contulerimus A 3. s) debet A 2. 3. s*) perdurare A 1. t) inannis, in e corr. A 2. u) sic A 2. v) convinit A 3. w) me A 3. x) ad deest A 2; et deest A 3. y) permittit A 2. z) usufructuario A 3. a) possedere A 2. 3. b) presente deputavimus A 2. 3. c) haberae A 1. d) xviii Itemque e. i. a. tua in rubricae modum exarata sunt A 1, quod tamen errore factum esse facile intelligitur. e) domi A 2; domne A 3. f) iugalis A 2. 3. g) ill. eodd. h) prouertissima voluntate A 2. 3. i) atque add. A 2. 3. k) domi A 3. l) omne A 3. m) facultate mea A 2. n) tertia A 2. o) integrum A 2. 3. p) facere A 2. 3. q) clereritis A 3. r) anime A 2. 3. s) pauperes A 2. 3. t) A 2; usos A 1; actos A 3. u) deest A 3. v) meritis A 2. 3. w) repetitione A 2. 3. x) decrevit voluntas A 2. 3. y) nostrum A 3.

1) Taliūm epistolarum formulam praebet noster infra II, 34.

timos^z nostros revertatur heredes^a. Hanc quoque^b paginam testamenti et manus nostrae^c propriae^d subscriptionibus^e, quod ex consuetudine habuemus^f, subscriptimus^g et per personas reliquas studuemus^h subscriptionibusⁱ roborari^k; et ut^l haec pagina huius testamenti in disceptatione^m venire non possit, si quidⁿ liturae^o, caraxatura, adiecciones^p superdiccionesvae facte sunt, nos^q eas fecimus vel facire^r iussimus^t, dum testamentum^s nostrum sepius recurrimus vel emendavimus. Si quis nostram^u voluntatem resistere aut testamentum nostrum cuiuslibet calliditas conatus fuerit casu aliquo refragare^t, id inplorantis Domine^u, divini nominis maiestatem^v obtestamur, ut pro nostrorum omnium^w criminum peccatorum obnoxius in die iudicii teneatur^x, expers^y aecclesiae^z catolicae^a communionem et pacis, ante tribunal Christi pro violata^b defuncti voluntate^c conpellatur¹⁰ subire negatio^d, atque in eum Dominus suam ultionem^e, quam promisit iniustis, cum venerit seculum iudicare, per ignem fereatur^f, et accipiat in conspectu eius damnacionem^g perpetua^h, quam suscepit Iudas, traditurⁱ Domini. Illud namque intimare voluimus^k, ut, si aliquis de heredis^l vel^m proheredes nostrosⁿ seu qualibet persona contra hunc^o testamenti pagina, quem plena et integra voluntate^p fieri rogavimus, venire aut aliquid^q¹⁵ pulsare voluerit, inferat ei^r, contra quem repetit, tantum et alium tantum, quantum in hunc testamentum contenetur^s scribtum, et insuper sociato^t fisco auri^u liberas tantas, argentiv^v tantum, et quod repetit vindicare non valeat^w.

18. Securitas^a pro homicidio facto^b, si se pacificaverint^c.

Domino fratri^d illo illi^e. Dum, instigante adversario, quod non debueras, germano²⁰ nostro illo^f visus es interfecisse^g et ob hoc vitae^h periculum incurrire potueras, sed intervenientesⁱ sacerdotes et magnificis^k viris, quorum^l nomina subter tenuntur^m adnexa, nos ad pacis concordia ob hoc visi fueruntⁿ revocasse^o, ita ut pro ipsa causa solidus^p tantus in pagalia^q mihi dare debueras^r, quos^s et in presenti^t per wadio^u tuo visus es transsolsisse^v.², et nos ipsa causa per fistucō^w contra te visus sum werpissee^x.³: propterea²⁵

II, 17. z) legitimus corr. -mos A 2; legitimus A 3. a) heridis A 2. 3. b) deest A 2.
 c) nostre A 3. d) deest A 1. e) subscriptionibus A 2; subscriptionis A 3. f) habuimus A 2. 3.
 g) subscriptimus A 2. h) A 2; stituemus A 1; studuimus A 3. i) subscriptionibus A 2. k) A 2;
 roboravi A 1; roborare A 3. l) deest A 3. m) A 2. 3; disceptione A 1. n) quis A 2; quit A 3.
 o) littere caractere adieccionesvae f. s. A 3. p) adiectionis superdiccionesvae A 2; s. accipe pro super-³⁰
 ductiones. q) non A 3. r) facere A 2. 3. s) nostra voluntate A 2; n. voluntatem A 3. t) refragari A 2.
 u) Domini d. A 2; D. divine A 3. v) nominis deest, magestatem A 3. w) deest A 3.
 x) teneantur punctis adpositis corr. teneantur A 2. y) et pars A 3. z) A 2; aecēt A 1; eccliae A 3.
 a) catholice A 2; catholicae A 3. b) v. d. des. A 3. c) voluntate A 2. 3. d) negotio (negocio)
 adque A 2. 3. e) ulcionem A 3. f) feriatur A 2. 3. g) damnacione A 3. h) perpetuam A 2. ³⁵
 i) traditor A 2. 3. k) volemus A 2. l) heret A 1. m) vel proheredis A 2; v. p. des. A 3.
 n) nostris A 3. o) hanc t. paginam A 3. p) voluntate A 2. 3. q) aliquit A 2. r) deest A 2.
 s) continetur s. A 2; c. scriptum A 3. t) sacrius A 2; una cum s. A 3. u) auri lib^t tan^u A 2; auro
 libr t. A 3. v) a. tan^u A 2; argentum tan^u A 3. w) sed presens testamentis omni tempore
 stabilis valeat perdurare add. A 3. ⁴⁰

II, 18 = Lind. 121; Roz. 511. Codd. A 1. 2. 3. B (96). a) Securitatem A 3. b) si se p.
 des. A 2; facto s. s. p. des. B. c) pacificearē A 3. d) fratre ill. A 2. 3. e) ill. A 2; ego ille B.
 f) ill. A 2. 3. g) interficisse A 3. h) vite cett. i) intervenientis A 2. k) magnificos B.
 l) corum A 3. m) tenentur adnixa cett. n) fuerint A 2. o) revocare A 3. p) ita A 3; solum
 tantum A 1; soli tan^u A 2; solidus tantos B. q) pa:lia A 2; pacalia A 3. r) deberes corr. ⁴⁵
 deberis A 2; deberes A 3; deberitis B. s) quod A 3. B; et deest A 3. t) presente cett.
 u) uadio A 1. v) A 1. 3; transolvisse A 2; transsolvisse B et edd. w) A 1. B; fistuca A 2. 3.
 x) uerpasso A 2; uirpresso A 3; uirpisso B.

1) Cf. Dig. XXVIII, 4, 1, 1. 2) i. q. transolvisse. Cf. L. Sal. 58, ubi praestantissimi codices praebent: solserunt, solsit (solserint, persolsit); instr. Ravenn. d. a. 564, Marini, 50 'I papiri dipl.' nr. 80 p. 124: persolsisse; pari prorsus modo ac formula nostra placitum Chilperici II. a. 716, DD. I, M. 83, præbet: Martinus — contra ipso Friulfo tam illa fructa de illa medie-

iuxta quod convenit hanc epistolam securitatis in te nobis conscribere complacuit, ut de ipsa morte germano nostro nec a me nec ab heredibus meis aut suis nec de iudicaria potestate nec a quemlibet nullo casu nec refragatione aliqua aut^b damnitate^c amplius habere non pertimiscas^d, sed in omnibus exinde ductus^e et absolutus appareas^f.
 5 Et^g fortasse ego ipse^h aut aliquis de heredibusⁱ meis vel quecumque^k te ob^l hoc inquietare voluerit, et a me^m defensatum non fuerit, inferamus tibi cum cogentiⁿ fisco duplum, quod nobis dedisti; et quod repetit quis vindicare non valeat, sed presens epistola^o securitatis a me facta firma permaneat^p.

19. Vindiccio^a de villa.

10 Domino^b fratre illo^c ille. Licet empti^d vindictique contractus^e sola precii^f adnumeratione et^g rei ipsius traditione consistat^h, ac^h tabularumⁱ aliorumque documentorum^k ad hoc tantum interponatur^l instructio^m, ut fides rei factiⁿ et iuris^o ratio^p conprobetur: idcirco vindedisse me tibi constat, et ita vindedi villa iuris mei nuncupante illa, sita^q in pago illo, quam ex legitima successione parentum, vel de qualibet modo ad eum per 15 venit^r, habere videor, in integratae^s cum terris, domibus, aedificiis^t, accolabus, mancipiis, vineis^u, silvis, campus, pratis, pascuis, aquis aquerumve^v recursibus, adiecentiis, appendiciis^w, vel omni merito et termino ibidem aspicientem; et accepi^x a vobis in precio^y, iuxta quod mihi complacuit, tantum, et memorata villa vobis presentaliter tradedi^z possedenda, ita ut ab hac^a die habendi, tenendi vel quicquid exinde elegeris faciendi liberam 20 in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo^b, ego ipse^c aut aliquis de heredibus^d vel proheredibus meis^e seu^f qualibet [opposita^g] persona contra hanc^h vindicionem venire temptaveritⁱ, aut^k me male vindedisse^l convincerit, et a me vel heredibus^m meis defensatum non fuerit, tunc inferamus vobis heredibusque vestris dupla pecuniamⁿ, quantum a vobis^o accipit^p, et ipsa villa meliorata valuerit; et quod repetit 25 vindicare non valeat, sed presens vinditio omni tempore firma permaneat, stipulatione^q subnexa.

[Actum^r.]

II, 18. y) convinit A 3. z) ad A 2. a) ereditibus meis nec a suis B. b) nec B.
 c) damnetate A 1. d) pertimescas A 2. B. e) eductus B. f) aparias A 3. g) Quod si f. B.
 30 h) A 2. B; ipsi A 3; illis A 1. i) ereditibus A 3. k) quicunque cett. l) ab A 1. m) vel ad ereditibus meis add. B. n) cogente A 3. B. o) opt^t securitas A 2; opistulam s. A 3. p) et relq add. B.

II, 19 = Lind. 128; Roz. 268. Codd. A 1. 2. 3. a) Vinditio A 2. 3. b) Domno A 2.
 c) ill. ille A 1; ill. ill. A 2. 3. d) empti vinditique A 2; emendi vindendi A 3. e) contractis A 1.
 35 f) pretii adnumerationem A 2. g) A 3; et deest A 1; et regi i. A 2. h) hoc A 2. i) tabularum
 A 2. 3. k) documentorum A 2. 3. l) interponitur A 3. m) instructu A 1. n) facta A 3. o) iuris
 A 2. 3. p) racio A 3. q) sitam A 2. 3. r) pervinit A 3. s) integrat^t A 2. 3. t) edificiis
 accolabus A 3. u) deest A 1; viniis A 3. v) aquarumve A 2. 3. w) appenditiis A 2. x) accep-
 pit A 3. y) pretio A 2. z) tradedi ad possedendum A 2; tradidi possedendum A 3. a) ac A 2. 3.
 40 b) credo si e. A 2; credimus A 3. c) ipsi A 3. d) ereditibus A 3. e) deest A 2. f) seu A 2. 3.
 g) add. A 2. h) deest A 2. i) temptaverit A 2. 3. k) aut — convincerit des. A 3. l) vin-
 diddisse convincerit A 2. m) ab h. A 3. n) pecunia A 2. 3. o) nos A 1. p) accepi A 2. 3.
 q) stibulacione subnixa A 3. r) add. A 2.

tate, quam et illa, fide facta, per wadio suo in presente visus fuit transsolsissae. Supra I, 13.
 45 transuulsum e transsolum corruptum esse, suspicati sumus. Nonnullos locos e cartis inferioris
 aetatis affert Ducange s. v. solvo I et solsi. Cf. Diez, 'Gramm. d. Rom. Spr.' II⁴, p. 140.
 2) i. e. iactasse. Cum hoc universo loco cf. L. Rom. Cur. XXIV, 2. 8) Cf. L. Rom. Vis. Pauli
 Sent. II, 18, 10 Interpr. 4) Cf. l. c. II, 17, 1 Interpr.: Si quis rem alienam (male add. Ep.
 Aeg.) vendiderit et pretium acceperit, ad redhibitionem dupliae pecuniae obnoxius manebit.

LL. Form.

20. Vinditio de area infra civitate.

Domino sancto et apostolico, domno et patri^a illo^b episcopo ille^c. Constat me nulli cogenti^d imperio neque imaginario^e iure sed proprii^f voluntatis arbitrio vobis vindedissem, et ita vindedi^g area iuris mei infra muros^h civitatis illius, habentiⁱ per longo^k pedes tantos^l et in lato pedes tantos^m, quae subiungit abⁿ uno latus [terra^o] ill., ab alio^s latus [terra^o] ill., a^p fronte uno [terra^o] ill., et ab alio fronte [terra^o] ill.^q; et acceper^r a vobis in pretio^s, iuxta quod mihi complacuit, auri^t soledos^u tantos, et prefata area vobis presentaliter tradedi^v possedendam^w; habendi, tenendi vel quicquid exinde elegeris^x faciendi liberam^y habeas potestatem. Si quis vero^z, quod futurum esse non credo, ego^a ipse^b aut aliquis de heredibus^c meis seu qualibet persona contra hanc vinditionem^d 10 venire temptaverit aut eam infrangere conatus fuerit, inferat vobis aut heredibus^e vestris dupla pecunia, vel quantum area ipsa eo tempore meliorata valuerit, et^f cetera.

21. Vinditione^a de campo.

Domino fratri^b illo^{b*} ille. Constat me tibi vindedisse, et ita vendidi^c campo iuris mei, situm in territorio^d ill., habentem plus minus tantum^e, qui subiungit a latere uno¹⁵ lui, ab alio latere^f lui, a fronte uno ill., ad alio vero fronte illius; et accepi a vobis in pretium^g, iuxta quod mihi complacuit^h, auriⁱ solidos tantos, et ipso campo vobis presentaliter tradidi^k possidendum; habendi, tenendi^l vel quicquid exinde volueris^m faciendi liberam habeas potestatem. Si quis veroⁿ et^o cetera.

22. Vindicio de servo aut ancilla.

Domino fratri^a illo illi^b. Constat me vobis^c vindedisse, et ita vindedi servo iuris mei, aut ancilla^d, nomen illa^e, non furo, non fugitivo^f neque cadivo, sed mente et omni^g corpore sano^h, pro quemⁱ accepi a vobis in^j precio^k, iuxta quod mihi complacuit, auri^l solidos probus atque^m pensantes numero tantum; et ipso servo vobis presentaliter tradidiⁿ possidendum, ita ut ab hac die habendi, tenendi vel quicquid^o exinde decreveris^p 25 faciendi liberum pociaris^q arbitrium. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, ego^r ipse^s aut aliquis de heredibus^t meis seu qualibet persona contra hanc vindicionem

II, 20 = Lind. 129; Roz. 275. Codd. A 1. 2. 3. a) patre A 3. b) A 2; ill. epis A 1; ill. e. A 3. c) ill. codd. d) coacitatis i. A 2; cogentis imperium A 3. e) emagenario A 2; imaginario A 3. f) propria voluntatis A 2. 3. g) vin- corr. ven- A 2. h) murus A 3. i) haben- tem A 2. 3. k) longum A 3. l) tan^o A 2; tantus A 3. m) t. que s. A 2; tantus qui s. A 3. n) ad A 2. o) add. A 2. p) ab A 3. q) illo A 2. r) accipi A 3. s) precio A 3. t) auro A 3. u) sol. tant. A 2. 3. v) tradidi A 3. w) possedendum A 2. x) elegeretis A 2. y) liberum perfruatis arbitrium. A 2; liberum perfruatur arbitrium. A 3. z) vero et cetera, reliqua des. A 1, supplievi ex A 2. 3. a) A 3; si ego A 2. b) ipsi A 3. c) ereditibus A 3. d) vindicione A 3. 35 e) A 3; auctoribus A 2. f) verba et c. errore cum sequenti rubrica coniunxit A 3.

II, 21 = Roz. 281. Codd. A 2. 3. a) Vindicio A 3. b) fratre A 3. b*) ill. ill. codd. c) vindedi A 3. d) territorio A 3. e) tant. codd. f) latere — ad alio des. A 3. g) pre- 40 cito A 3. h) A 3; complacuit A 2. i) auri soli tant A 2; auro tan^o A 3. k) tradidi possedendum A 3. l) A 3; deest A 2. m) elegeris A 3. n) et c. des. A 3.

II, 22 = Lind. 133; Roz. 290. Codd. A 1. 2. 3. (Capitibus 22—28. numeri xxiii—xxix adpositi sunt A 3). a) fratre ill. A 3. b) A 3; deest A 1; ill. A 2. c) tibi A 3. d) ancillam A 2. e) iffa A 2; ill. A 3. f) fugitiva A 1. g) omne A 2. h) quo A 2. i) de A 3. k) pretio A 2. l) auri solum A 1; auri soli A 2; auro sol A 3. m) adque presentes n. A 2. n) tradidi A 2. o) quicquid A 3. p) creveris A 2; decreverit A 3. q) potiaris A 2. r) si ego, si post add. A 2. 45 s) ipsi A 3. t) ereditibus A 3.

1) Taliū cautionum usum Francos accepisse constat a Romanis, qui iam saec. 2., testantibus Dacicis tabulis ceratis, simillimam formulam instrumentis de servorum emptionibus scriptis inserere solebant. C. I. L. III, p. 937, 941 (Bruns, Fontes Iuris Rom. p. 205 sqq.); cf. Edict. Aedil., Dig. XXI, 1; Brissoniūs, De formulis VI, 6.

venire temptaverit^u aut eam infrangere voluerit, inferat tibi^v cum cogenti^w fisco auri^x tantum, vel quantum servus ipse eo tempore melioratus valuerit, et haec^y vinditio omni tempore firma permaneat, stipulatione^z subnexa.

[Actum^a illo, sub die illo, anno illo.]

23. Concambio^a de villas.

Inter quos caritas inlibata permanerit, pars parte^b beneficia oportuna prestantur, quia^c nihil sibi de rebus propriis censit minuendo, quod econtra recepit^d in augmentum. Ideoque^e placuit atque^f convenit^g inter venerabile^h illo, ex permesso apostolico luiⁱ, et inlustris vero^k illo, ut locella aliqua inter se concammiare^l deberint; quod ita^m fecerunt.
 10 Dedit igitur ille venerabileⁿ lui locello nuncupante^o illo, situm ibi, de parte basilicae^p sancti^q illius memorato lui, quicquid ibidem ad presens de qualibet adtractu^r tenere videbatur, cum terris, domibus, aedificiis^s, accolabus^t, mancipiis, vineis^u, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve^v recursibus, vel omnia ibidem aspicientem. Similiter in compensatione huius meriti dedit suprascriptos^w illos ad partem^x memorato^y abbati^z
 15 vel predictae^a basilicae^b alio locello nuncupante illo^c, situm^d ibi, quicquid ibidem ad presens de^{d*} quodcumque adtractum^e ibidem habere^f videbatur, cum^g terris, domibus, aedificiis^h, accolabusⁱ, mancipiis, vineis^k, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquerumve^l recursibus vel omnia ibidem aspicientem; ita ut ab hac^m die unusquisⁿ ex ipsis^o memorata loca, quod acciperunt^p, habendi, tenendi vel quicquid exinde pro eorum opor-
 20 tunitate et compendio^q facire^r elegerint liberum perfruantur^s arbitrium. Illud^t vero addi convenit, ut, si aliqua pars ex ipsis aut heredes^u vel successores^v eorum hoc^w emu-
 tare vel refragare voluerit, rem quam^x accepit amittat^y et insuper inferat pare^z suo,
 qui hoc facire^a presumpserit, auri^b liberas tantas^c, argenti^d pondo tantum, et quod repetit
 vindicare non valeat, sed presens conmutatio^e, unde duas inter se uno tinore^f con-
 25 scribserunt^g, firmas et inviolatas omni tempore^h permaneantⁱ, stipulatione subnexa^k.

Actum^l illo.

24. Concambio^a de terra aut vinea^b.

Ideoque^c placuit atque^d convenit inter illo^e et illo, ut terra aliqua, aut prata,
 aut vinea^g, seu^h qualibet, inter se commutare deberintⁱ; quod ita^k et fecerunt. Dedit

30 II, 22. u) temptaverit A 2. 3. v) :ibi A 2. w) cogentis A 2; cogente A 3. x) auro A 3.
 y) hec A 3. z) stip^t A 2; stip^t, cetera desunt A 3. a) Actum — anno illo add. A 2.
 II, 23 = Lind. 139; Roz. 304. Codd. A 1. 2. 3. a) Concambio A 2. 3. b) partem A 3.
 c) A 2. 3; que A 1. d) recipit A 2. e) Ideo A 2. f) adque A 2. g) convinit A 3, corr. con-
 venit A 2. h) v. viro i. A 2; viro v. ill. A 3. i) viro illo et A 2. k) viro ill. A 2. 3. l) concam-
 biare deberent A 2. 3. m) et ita, et post add. A 2; ita et A 3. n) venerunt A 1; vener^t A 3; vene-
 rable vir A 2. o) nuncupante A 2. 3. p) basilicę A 2; basilice A 3. q) s. i. A 3; ille illius
 A 1; sanctae illo A 2. r) adtracto A 3. s) edificiis A 3. t) accolabus A 2. u) viniis A 3.
 v) aquarumve A 2. 3. w) suprascriptis ill. A 2; suprascriptis ill. A 3. x) A 2; deest A 1; parte A 3.
 y) membrato A 3. z) ab^t illo v. A 2. a) predicta A 2; predicta A 3. b) basilice A 2. 3. c) A 2;
 ill. A 1. 3. d) sitam A 3. d*) deest A 3. e) adtractu A 2. 3. f) abore A 3. g) eum A 1.
 h) A 2; deest A 1; edificiis A 3. i) accolabus A 2. k) viniis A 3. l) aquarumve A 2. 3. m) ac A 3.
 n) que add. A 2. 3. o) ex i. des. A 2. p) accepunt A 2. 3. q) compensatio A 1. r) facere
 A 2. 3. s) perfruantur A 2. t) Illut vero adque convinit A 3. u) heredis A 2. v) vel deest,
 successoribusque A 3. w) deest A 3. x) quem A 2. 3. y) amittatur A 3. z) pari A 2. 3.
 45 a) facere presumperit A 2. 3. b) aur lib A 2; auro libras A 3. c) tant. codd. d) argento pon-
 duia tan^t A 2; argento pondo tanta A 3. e) deest A 2; commutacionis A 3, ubi unde deest. f) tenore
 A 2. 3. g) conscriptas A 3. h) o. t. des. A 2. i) permaneat A 1. k) subnixa A 3.
 l) A 2; A. i. des. A 1; actum, illo deest A 3.

II, 24 = Roz. 305. Codd. A 1. 2. 3. u) Concambio A 2. 3. b) vinia A 3. c) Deoque A 1.
 50 d) adque convinit A 3. e) ill. et illo A 2; ill. et ill. A 1. 3. f) prato A 2. 3. g) vinia A 3.
 h) seu A 2. 3. i) deberent A 2. 3. k) it A 3.

igitur ille¹ illius campo in^{1*} loco nuncupante illo^m, habenteⁿ tantum, qui subiungit a latere uno ill., ab alio latere^o, aut fronte, illius^p. Similiter^q econtra in compenso^r dedit^s ille¹ illius alio campo ibi, aut in alio^t loco, habente^u tantum, qui subiungit de lateribus, aut^v frontibus, illius^w; ita ut ab hac^x die unusquisque^y ex ipsis quod accepit habendi, tenendi vel quicquid exinde elegerint faciendi liberam habeant potestatem. Si quis vero aliquis^z ex ipsis aut heredes eorum vel quicumque hoc emutare^a voluerit^b, rem^c quam accepit pare suo amittat et insuper inferat pare^d suo cum cogentie^e fisco auri^f uncia^g una, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens conmutatio, unde^h inter se pro firmatisⁱ studium duas uno tenore^k conscribserunt^l, omni tempore firmas^m permaneant, stipulatione subnexaⁿ.

10

Actum illo^o.25. Cautiones^a diverso^b modo factas^{c,i}.

Domino mihi propitio^d illo^e ille. Dum et^f ad^g mea petitione^h et necessitate supplingoⁱ vestra bonitas habuit, ut libera^k de argento de rebus vestris nobis^l ad beneficium^m praestetistis, ideoⁿ per hunc vinculum^o cautionis spondio^p, me Kalendas illas¹⁵ proximas ipso^q argento^r vestris partibus esse redditurum^s. Quod^t si non fecero, et dies placitus^u mei prefinitus^v transierit, pro duplum in^w crastinum me aut heredis^x meos^y vos aut heredis^x vestri^z, aut^a cui hanc cautionem dederitis exigendam^b, teneatis obnoxium^c.

Facta cautione^d ibi, sub^e die illo^f, anno illo^g [regis^h].

20

26. Item alia.

Domino^a suo illo^b ille. Constat me a vobis accepisse^c, et ita accipe, debere, et debeo, hoc est solidos^d tantos^d, pro quos solidos^e spondio^f me, quamdiu ipsus^g post me retenuero, annis singulis per^h singulos solidos singulosⁱ treantis vestris partibus esse redditurum^k. Et se^l hoc facere contempsero^m aut exinde neglegensⁿ apparuero, ad^o duplum ipso locario^o vobis reddere^p spondeo^r. Et quomodo de mea proprietate ipsos solidos^q vestros reddere potuero, hanc cautionem a vos^r recipiam.

II, 24. l) ill. codd. 1*) in l. des. A 3. m) A 2; ill. A 1. 3. n) habendi A 2. o) ill. add. A 3. p) illo A 2. q) A 3, ubi econtra deest; similis et contra A 1; simili modo econtra A 2. r) compensacione A 3. s) dedi A 2. t) ali A 3. u) habere A 1. v) a A 2. w) eius 30 nota Tir. corr. illius A 3. x) ac A 3. y) unusquisque A 3. z) aliquid A 2. a) inmutare A 3. b) voluerint A 1. c) rem deest, q. accepisti pro q. a. p. A 2; rem quem accipit pari A 3. d) p. s. des. A 2; pari s. A 3. e) cogente A 3. f) auro A 3. g) tañ pro u. u. A 2. 3. h) et add. A 3. i) firmitate A 3. k) reliqua des. A 1, ubi sequitur postrema pars formulae II, 36. l) conscripserunt A 3. m) A 3; firma permaneat A 2. n) subnixa A 3. o) ibi A 3. 35

II, 25 = Lind. 142; Roz. 368. Codd. A 2. 3. B (98). a) Cautiones A 3. B; ita et infra. b) deverso A 3. c) deest A 3. d) proprio A 3; m. p. des. B. e) B; ill. A 2. 3. f) deest B. g) a A 3. h) meam petitionem B. i) subplundo A 3. k) libra A 3; solidus tantos pro l. d. a. B. l) mihi B, ubi des. ad b. m) benifium prestitisse A 3. n) ita ut per hanc vinculum B. o) titulum A 3. p) spondeo B. q) ipsum B. r) argentum A 3. B. s) redditurus A 3; redditum B. t) et 40 quod A 3. u) corr. e placitis A 2. v) profinitus A 2. w) deest A 3. x) heredes A 3. B. y) ms A 3. z) vestros B. a) vel A 3. B. b) exigendum teniatis A 3. c) reliqua des. B. d) cautionem, m del. A 2. e) sud A 2. f) ill. A 2. 3. g) add. A 3.

II, 26 = Lind. 143; Roz. 370. Codd. A 2. 3. B (98). a) Domino, suo deest A 3; Dom. — pro quos solidos des. B. b) ill. ill. A 2. 3. c) accipisse et accipi debeo hoc est etc. A 3. d) soł tañ A 2; 45 solidus tañ A 3. e) unde pro p. q. s. A 3. f) spondio — ipsus des. A 2, suppl. ex A 3; Spondeo B. g) post me ipsos B. h) per s. des. A 3; per singulus solidus singulus triantes B. i) sigul tañ pro s. tr. A 3. k) redditum B. l) si A 3. B. m) contenserо A 3. n) negligens A 3; negligens B. o) reddereo, o del. A 2. p) spondio A 3. q) soł A 2. 3; solidus vos reddere B. r) vobis A 3: B.

1) De huiusmodi cautionibus et praesertim de his Marculfi exemplis cf. Brunner in 'Z. f. 50 Handelsrecht' XXII, p. 64 sqq. 99 sq. 2) i. e. mutua pecunia.

27. Item alia.

Domino^a fratri^b illo ille^{b*}. Quatenus^c a necessitate mea supplendo^d solidos^e vestros numero^f tantum mihi ad beneficio^g prestetisti, ideo^h, iusta quod mihi aptificavitⁱ, taliter inter nos convenit^k, ut, dum ipsos^l solidos^m de meo proprio reddereⁿ potuero, dies tantus^o in unaquaque^p epdomada^q servicio vestro, quale^r mihi vos aut agentes^s vestri iniunxeritis^t, facere debeam. Quod si exinde negligens^u aut tardus^v apparuer, licentiam^w habeatis sicut^x ceteros^y servientes vestros disciplinam^z corporalem inponere. Et quomodo solidos^a vestros reddere^b potuero, meam cautionem, absque ulla evacuatio^c intercedente^l, recipiam^d.

10 28. Qui se in servitio alterius obnoxiat.

Domino mihi proprio illo^a ille. Dum^b, instigante adversario, fragilitatem^c meam prevalente, in casus^d gravis cecidi, unde mortis periculum incurre^e potueram^f, sed, dum vestra pietas me iam morte adiudicatum de pecunia vestra redemistis^g, vel pro mea^h scelera res vestras quam plures dedistis, et ego de rebus meis, unde vestra beneficia rependereⁱ debuisse, non habeo: ideo pro hoc statum ingenuitatis^k mei^l vobis visus sum obnoxiasse, ita ut ab hac^m die de vestro servitio paenitusⁿ non discedam, sed, quicquid reliqui servi^o vestri faciunt, pro^p vestro aut agentum vestrorum imperio facere spondeo^q. Quod si non fecero, aut me^r de^s qualibet ingenio de servitio vestro abstrahere^t voluero, vel dominio^u alterius expetire^v aut^w rebus suscipere voluero, licentia^x habeatis, me qualecumque^y volueritis disciplinam inponere^z vel venundare aut quod vobis placuerit de me facere.

Facta obnoxiatione tunc sub die illo^a.

29. Carta de agnatione, si^a servus ingenua^b trahit.

Igitur^c ego in Dei nomen ille^d ille femina. Illut non habetur incognitum, qualiter servus meus nomen^e ille te absque parentum vel tua voluntate rapto scelere^f in coniugium sociavit, et ob hoc vitae^g periculum incurrere potuerat, sed intervenientes^h et mediatesⁱ amicis vel bonis hominibus, convenit inter nos, ut, si aliqua procreatio filiorum horta^k fuerit inter vos, in integra ingenuetate^l permaneant. *Et si voluntaria*

II, 27 = Lind. 144; Roz. 373. Codd. A 2. 3. B (98). a) Domino — prestetisti des. B.
b) fratre ill. A 3. b*) ill. codd. c) quatinus ad n. A 3. d) supplendo A 3. e) sot codd. f) numero corr. numero A 2; n. tañ A 3. g) beneficium A 3. h) ideo iuxta quod, mihi deest, A 3; ideoque iuste mihi, quod deest, B. i) aptificañ A 3; et add. B. k) convinit A 3. l) ipsus A 3. m) sot A 2. 3; solidus B. n) vobis r. A 3. o) tañ A 2. p) unaqueque B. q) ebdomada A 3. B. r) qualem B. s) cogentis A 3. t) iniunxit his f. A 3; iniungeritis f. B. u) negligens A 3. v) A 3; tard A 2; tardis B. w) licenciam A 3. B. x) sic et pro sicut A 2. y) ceteris B. z) disciplina A 3. a) sot A 2; solidus A 3. B. b) reddero et refq, cetera des. B. c) evacuaria intercedent A 3. d) A 3; recipiamus A 2.

II, 28 = Lind. 185; Roz. 52. Codd. A 2. 3. B (100). Vat. Christ. 612, ubi pars prior deest.
a) B; ill. illo A 2; ill. ill. A 3. b) et add. A 2. c) fragilitate mea A 3; fr. mea B. d) vasus (corr. c.) graves B. e) incurre B. f) potueramus A 2. g) redemistis A 3. h) meas culpas pro m. 40 sc. A 3. i) rendere B. k) in hoc noxietaatis pro ing. A 3. l) meae obnoxiasi vobis pro m. v. v. s. o. B. m) ac A 3. n) penitus A 3. B. o) s. v. des. A 2. p) per A 3; pro — imperio des. B. q) spondio A 3. r) deest B. s) pro q. ingenuo A 3; per quod ingenuo libet B. t) corr. ea abstragere A 2; abstrære A 3. B. u) dom altero A 3; dominum alium B; dominium alterius Vat. v) expedire B. w) auo A 3. x) licencia A 3; licenciam abeat B. y) qualecumque B. z) ponere A 2. a) ill. A 3. B.

45 II, 29 = Lind. 85; Roz. 107. Codd. A 2. 3. B (102). a) s. s. i. tr. des. B. b) ingenuum truit A 3. c) Illa femina. Dum hominibus non habetur i. etc. A 3; Ille ille feminine. Omnibus non habetur i. etc. B. d) ill. ill. corr. illa A 2. e) deest A 3. f) scelere A 3. g) vite A 3. B. h) A 3; venientes A 2. B. i) metuentis A 3. k) orta A 3, l) ingenuitate A 3. B. e corr. A 2.

1) Cf. Brunner l. c. p. 82 sq.

servo accipit^m, dicens: Omnibusⁿ non habetur^o incognitum, qualiter servo meo nomen illo^p voluntaria secuta^q es et accipisti maritum. Sed dum te ipsa^r et agnationem^s tuam^t in meo inclinare^u potueram^v servitio, sed propter nomen Domini et remissionem peccatorum meorum, propterea^w presente epistolam^x in te mihi complacuit^y conscriben-

dam^z, ut, si aliqua procreatio filiorum aut filiarum inter vos horta^a fuerit, penitus nec^b nos nec heredis^c nostri nec^d quislibet persona^e ullo^f umquam tempore in servitio incli-

nare non debeamus, sed integra ingenuitatis^g, tamquam si ab utrisque^h parentibusⁱ ingenuis fuissent procreat^j, omni tempore^k vite sue^l permaneant, peculiare concessum^m,

quocumque laborareⁿ potuerint^o; et sub integra ingenuitate^p super^q terra nostra aut

filiorum^r nostrorum, absque ullo^s preiudicio de statu ingenuitatis eorum, conmanere^t 10

debeant et redditus^u terre, ut mos est, pro^v ingenuis annis^w singulis desolvant^x et semper

in^y integra ingenuitate permaneant, tam ipse^z quam et posteritas^y illorum. Si quis vero,

quod^z futurum esse non credimus^a, nos ipsi aut aliquis de heredibus^b nostris vel qui-

cumque contra hanc cartolam^c venire temptaverit, aut eam infrangere voluerit, inferat

tibi aut eredibus^d tuis auri^e libras tantas, argento pondo tanta, et quod repetit vindicare^f 15

non valeat, sed presens cartola^g ingenuitatis omni tempore firma permaneat^h, stipu-

latione subnixaⁱ.

Actum illo^j.

30. Libellum repudii.

Dum et inter illo^a et coniuge^b sua illa^c non caritas secundum Deum, sed dis- 20
cordia regnat, et ob^d hoc pariter conversare minime possunt, placuit utrisque voluntas,
ut se a consortio^e [coniugali] separare^f deberent; quod ita et fecerunt. Propterea has
epistolas inter se [duas^g] uno tenore conscriptas^h fieri et adfirmareⁱ decreverunt, ut unus-
quisque ex ipsis, sive ad servitium Dei in monasterio aut copolam^k matrimonii^l sociare
voluerit, licentiam^m habeat, et nulla requisitione ex hoc de parte proximi sui habere 25
non beat. Si quis vero aliquaⁿ pars ex ipsis hoc emutare aut contra pare suo repe-
tere^o voluerit, inferat pari^p suo auri^q libra^r una, et, ut decreverunt, a proprio consortio
sequestrati^s in eam quam elegerint parte permaneant.

Facta epistola ibi^t, sub die illo^u, anno illo^v regnante [gloriosissimo domno^w] illo^x 30
rege.

II, 29. m) accepit B. n) hominibus A 3. o) deest A 3. p) A 3; ill. A 2. B. q) pro-
s. es et nihil nisi te A 3. r) ipsam B. s) agnationem A 2; agnacione A 3. B. t) tua A 3.
u) p. i. B. v) potuero A 3. w) i (vel) propterea per A 3. x) pr. epi A 2; presentem epistolam
A 3; presentem e. B. y) placuit A 3. z) conscribere B. a) orta A 3. B. b) heredes A 3.
c) ne B. d) deest A 2. e) nullo u. A 3; ullumquam B. f) in integra ingenuitate A 3. B. 35
g) deest A 3. h) ingenuus p. A 3; partibus ingenui B. i) vel nati add. B. k) deest A 2.
l) suae A 3. B. m) concessum A 3. n) labore A 2. o) potuerunt B. p) ingenuitatem A 3.
q) sub terram nostram B. r) ulo preiuditio B. s) reditos B. t) pro — desolvant des. A 3;
per B. u) B; animis A 2. v) dissolvant et B. w) in int. des. A 3. x) ipsi A 3. B.
y) postere litas B. z) quod si B. a) et reliqua add. B, ubi reliqua desunt. b) eredibus A 3; 40
nostris deest A 2. c) cartulam A 3. d) heredibus A 3; idem e corr. A 2. e) a. lib tan a. p.
tan A 2; auro libras in argento pondo tres et q. A 3. f) cartula A 3; ingenuitatis deest A 2. g) per-
maneant A 2. h) subnixa A 3, ubi reliqua desunt. i) ill. A 2.

II, 30 = Lind. 84; Roz. 111. Codd. A 2. 3. a) ill. A 3. b) coniuua A 3. c) A 3; ill. A 2.
d) A 3; ab A 2. e) consorcio, ita et infra, coniugali add. A 3. f) separare A 3. g) add. A 3. 45
h) ita emendavi; consascriptas A 2; consascriptas A 3. i) firmare decrevimus ut A 3. k) copola A 3.
l) matrimonii A 2. m) licenciam A 3. n) ab aliqua A 2. o) repetiro A 3. p) pare A 3.
q) auro A 3. r) lib i A 2. s) sequestrato A 2, quod emendavi ex sequestrati A 3. t) A 3;
deest A 2. u) ill. A 3. v) deest A 3. w) g. d. add. A 3. x) ill. regi A 3.

31. Mandatum.

Domino fratre illo ille^a. Preco^b et subplico dominationi vestrae^c, dum et causa pro^d alode, aut qualemcumque^e, cum homine nomen illo in palatio^f, aut ubilibet, habere^g videor, ut ipsa causa suspicere ad mallandum^h velⁱ prosequendum in vice^k mea debeas et cum suprascribto^l illo ex hoc^m rationare; vel quicquid exinde cum eo de ipsa causaⁿ egeris gesserisive, ratum et definitum^o apud me esse cognoscas^p.

Factum mandatum ibi^q, sub^r die illo.

32. Incipiunt^a ingenuitatis diverso modo factas.Ingenuetate^b a die praesente.

Qui^c debitum sibi nexum relaxat servitium, mercedem in futurum apud Dominum sibi retribuere confidat. Igitur ego in Dei nomen ille^d et coniux mea illa^e pro remedium anime nostrae^f vel retributione aeterna^g te illo^h, aut illa, ex familiaⁱ nostra^k a praesentae^l die ab omni vinculum^m servitutis absolvimusⁿ, ita ut^o deinceps, tamquam si ab ingenuos^p parentibus fuisses^q procreatus^r, vitam^s ducas ingenuam, et nulli heredum^t ac^u proheredum nostrorum^v vel cuicunque servitium^w impendas^x, nec libertinitatis^y obsequium debeas^z, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt, peculiare^a concessio, quod habes^b aut deinceps elaborare^c potueris^d; et^e si tibi necessitas ad^f tua ingenuitate tuenda contigerit^g, absque ullo^h preiudicioⁱ ingenuitatis tue^k defensionem^l ecclesiae aut cuicunque te elegere placuerit licentiam^m habeas, et vitam semper bene et integrarⁿ ducas ingenua. Si quis vero^o, quod futurum esse non credimus, nos ipsi, quod absit, aut aliquis^p de heredibus nostris vel qualibet opposita persona contra hanc ingenuitatem tuam venire aut eam infrangere conaverit, aut te in servitio inclinare voluerit, divina illum ultio^q subsequatur, et a limitibus aeccliarum^r vel a communione extraneus efficiatur, et insuper inferat tibi cum cogente fisco auri^s libra^t una, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens ingenuitas^u omni tempore firma permaneat, stipulatione subnexa^v.

33. Item ingenuitas^a alio modo post discessum.

Dilecto suo illo, aut^b illa, ille^c. Pro respectu^d fidei ac servitii tui, quam^e mihi famularis, pro^f remissionem peccatorum meorum te^g ab omni vinculum^h servitutis ab-

II, 31 = Lind. 178; Roz. 394. Codd. A 2. 3. B (101). a) ill. A 3. B. b) precor et supplico dominacione A 3. c) vestra A 3; vestre B. d) prado pro pro alode aut A 3. e) qualicumque, cum deest B. f) palacio A 3. B. g) abere videtur B. h) malandum B. i) v. pr. des. A 3. k) vicem mean A 3. B. l) suprascripto A 3. B. m) h. rationare A 3; hac racione B. n) ipso pro i. c. B. o) difinitum apud me A 3. p) cognoscas A 3. B. q) A 3; deest A 2. B. r) s. d., illo deest A 3; sub deest B.

II, 32 = Lind. 92; Roz. 88. Codd. A 2. 3. B (103). Argent. a) Incep ingnī A 3; rubricam Ingenuitates diverso modo præbet B. b) rubr. deest A 3. B. c) Qui — Igitur des. B. d) B, ubi et — illa des.; ill. A 2. 3. e) A 3; ill. A 2. f) nostre A 3; meac B. g) eterna A 3. h) ill. aut ill. A 2; ill. aut illa A 3; illo a. i. des. B. i) familiaria A 2. k) nostra ill. A 3; mea B. l) a presente A 3; ad presente B. m) vinculo A 3. B. n) absolvo B. o) deest A 3. p) ingenuis A 3. B. q) fuisset A 3. r) vel natus add. B. s) v. ducat A 3; vita d. B. t) eredum B. u) hac A 3. v) meorum B. w) servicio A 3. x) A 3; deest A 2; impendas B. y) huius vocis loco spatum abrasum præbet A 2. z) deest A 3. B. a) p. concessum A 3; peculiarem c. B. b) abes B. c) laborare A 3. B. d) potueras A 2. e) ita B. Arg.; :: si t. A 2; et non t. A 3. f) at A 3. g) contigerit A 3. B. h) ulo B. i) preiudicio A 3. k) tuse A 3. B. l) defensionem aeccliae B. m) licenciam A 3. B. n) integrum ducas ingenuam B. o) reliqua des. B. p) aliquid de eredibus A 3. q) ulcio A 3. r) ecclesiastarum A 3. s) auro A 3. t) A 3; lib*i* A 2. u) in ingenuitas A 2. v) stipt codd.; subnexa deest A 3.

II, 33 = Lind. 93; Roz. 99. Codd. A 2. 3. B (103). Argent. a) ita A 2. Arg.; alio modo ingenuitate p. d. A 3; alia post discessum B, ubi ing. deest. b) a. i. des. B. c) B; ill. A 2. 3. d) corr. respectum A 2. e) qua A 3. f) et remissione loco pro r. A 3. g) deest A 3. h) vinculo A 3. B,

solvō, eaⁱ tamen conditione, ut, dum advixerō^k, mihi deservies^l, post obitum vero meum, si mihi suprestes^m fuerisⁿ, sis ingenuus, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses^o procreatus, et^p nulli heredum ac^q proheredum meorum vel cuicunque servitium inpendas^r, peculiare concessum^s, quod habes aut elaborare^t potueris^u; et cetera.

34. Item alia adhuc^a alio modo.

5

Si aliquos^b ex servantibus nostris a iugum^c servitutis absolvimus, mercedem in futurum nobis ab^d hoc retribuere confidimus. Igitur ego ille^e propter nomen Domini et retributione aeterna^f te illi^g ab omni vinculum^h servitutis absolvimus, ita ut ab ac^h die vitam ducasⁱ ingenuam, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses^k procreatus, et nulli^l heredum ac^m proheredum meorumⁿ vel cuicunque^o servitium inpendas, nisi sub 10 integra ingenuitate defensione, cui te ex meis heredibus elegeris, habere debeas et oblata mea, ubi^p meum requiescit corpusculum^q, vel luminaria^r annis^s singulis debeas procurare^t, peculiare^u concesso, quod habes aut^u elaborare^v potueris^w, aut si convenit: defensionem ecclesiae illius^x et vitam semper ducas ingenuam^y. Si quis vero.

35. Evacuaturia^{a.2.}

15

Domino fratri^b illo ille. Omnibus^c non abetur incognitum, qualiter ante os annos^d, aut ante^e anno, solidos^f nostros numero^g tantos^h ad beneficium accipisti et cautionem nobis pro hoc emisisti, ut ipsos solidos tunc nobis reddere deberis; quod etⁱ ita fecisti. Sed dum illa cautione, quod nobis emiseras, ad^k presens non invenimus, ideo tibi hanc epistolam evacuaturia^l fecimus, ut de ipsis solidos tantum^m omni tempore ductus et 20 absolutus resedreas; et siⁿ ipsa cautio^o apparuerit vel a nobis aut heredibus^p nostris quoque tempore ostensa fuerit, nullum sorciatur^q effectum, sed^r vacua et inanis^s permaneat.

36. Si^a aliquis servo aut^b gasindo suo aliquid concedere^c voluerit.

Iustissimis^d nostris sublevantur^e muneribus, qui^f nobis fideliter et instantis famulantur officio^h. Egoⁱ in Dei nomen ille^k fideli nostro illo. Pro respectu fidei et ser- 25

II, 33. i) eta A 2. k) aduxero A 3. l) corr. deservias A 2; deservias A 3. m) corr. suprestis A 2; suprestis A 3. B. n) in loco raso, qui tamen latior hoc verbo est, A 2; extiteris A 3. o) fuisses A 3. p) e. n. in loco raso A 2; et nulum B. q) ac pr. des. A 3. r) corr., ut videtur, ex inpendamus A 2. s) deest A 3; concesso B. t) laborare A 3. B. u) p. cessum habeas et c. A 3; potueras et cetera B.

30

II, 34 = Lind. 94; Roz. 93. Codd. A 2. 3. B (108). Argent. a) adh. al. m. des. B. b) ita A 3. Arg.; Si quis aliquos A 2; Si aliquis B. c) ingo B. d) ex B. e) B; ill. cett. f) aeter- nam, te deest A 3. g) vinculo A 3. B. h) hac A 3. i) ducat A 3. k) fuisset A 3. l) nullum erendum B. m) hac A 3. n) deest B. o) cuicunque servitio B. p) hubi mea irquiscit B. q) corpusculum A 3. B; idem e corr. A 2. r) luminarea A 3. s) ad ecclesia illius pro a. s. A 3. 35 t) p. concessum A 3; peculiarem c. B. u) et quod A 3. v) laborare A 3. B. w) potueras A 3. x) ill. A 2. y) ingenua B.

II, 35 = Roz. 879. Codd. A 2. 3. a) Evacuatoria A 3. b) fratre ill. ill. A 3. c) Dum hominibus non habetur i. A 3. d) annus A 3. e) deest A 3. f) soi A 2; sold A 3; ita et infra. g) deest A 3. h) tan^o A 2; tantus A 3. i) ita et A 3. k) a A 3. l) evacuatoria A 3. m) ita 40 A 2; tant. A 3. n) deest A 3. o) cauzione A 3. p) ab h. A 3. q) A 3; sor effetu pro s. e. A 2. r) A 3; et al. m. ant. corr. set A 2. s) A 3; inannis A 2.

II, 36 = Lind. 61; Roz. 161. Codd. A 1 (nihil nisi finem formulae praebet). 2. 3. B (104). a) A 3; Quia si A 2; Cessio servo vel gasindo rubricam praebet B. b) A 3; suo A 2. c) concestr volūr A 3. d) B; Iustissimus A 2; Iustissimi nostros A 3. e) A 3; sublevatur A 2. B. f) A 3; quid A 2; 45 quibus B. g) A 3; instantia A 2; instanter B. h) offitio B. i) et pro ego A 3. k) B; ill. A 2. 3.

1) Cf. supra II, 17. 2) Cf. Brunner, 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 80 sqq.

vitii tui¹, quia^m circa nos inpendere non desistis, prumtissimaⁿ voluntate cedimus tibi^o
 a die presente locello nuncupante^p illo^q, aut^r manso illo^q, infra termino villa^s nostra illa^t,
 cum omni adiacentia^u ad ipso locello^v, aut mansello, aspicientem^w, terris, domibus, man-
 cipiis, vineis^x, pratellay, silvola vel reliquis beneficiis ibidem aspicientibus; ita ut ab
 5 hoc^z die ipso^a iure proprietario — si ita convenit, aut^b: sub redditus^b terre — in tua
 revoces^c potestate, et nulla^d functione aut redditus terrae vel pascuario^e aut agrario
 caropera^f, aut quodcumque^g dici potest, exinde solvere^h nec tu nec tua posteritasⁱ
 nobis nec heredibus nostris, nec quicunque^k post^l nos ipsa villa possederit^m, non debe-
 atisⁿ, nisi tantum, si ita vult^o, riga¹, sed ipsum omnibus^p diebus vite^q tuae aut haere-
 dis^r tui emuniter^s debeat possedere^t, vel quicquid exinde facire^u decreveris^v liberam
 habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, aliquis de here-
 dibus nostris vel quicunque contra hanc cessionem nostram agire^w aut ipsa^x rem tibi
 auferre^y conaverit, inferat tibi cum cogente^z fisco auri^a tantum^b, et hanc^c epistola firma
 permaneat^d, stipulatione^e subnexa.

16 37. Gesta iuxta consuetudine^a Romanorum, qualiter donationes^b
 vel testamenta^c legentur.

Anno illo regnante^d rege illo^e, sub die illo^f, in civitate illa^g, adstante viro illo^h lauda-
 bili defensore et omne curiamⁱ illius civitatis, vir magnificus ille^j prosecutor dixit: 'Peto,
 obtime defensor, vosque, laudabiles^k curialis atque^l municeps^m, ut mihi codices publicusⁿ
 20 patero^o iubeatis, quia habeo aliquid, que gestis prosequere debeam'. Vir honestus ille
 defensor et curiales dixerunt: 'Patent tibi codices publici; prosequere que obtas^p, edicere
 non moreris'. Vir magnificus prosecutor ille dixit: 'Venerabilis vir, aut inluster vir,
 ille per cartam mandati^q sui mihi iniunxit, ut illa^r donacione, testamentum^s aut cessione^t,
 25 quod ad basilica, aut^u loco sancto, ill., aut inlustris^v viro illius^w, ad presens, aut post dis-
 cessum, deligavit^x, in vice sua, ut mos est^y, gestis municipalibus^z ipsa donacione debeam^{aa}
 alligare^{bb}'. Vir honestus defensor illi^{cc} dixit: 'Mandatum, quod in te conscriptum^{dd} habere
 dicis, nobis debis^{ee} ostendere vel in presente recitare'.

II, 36. 1) A 3. B; in servitutui A 2. m) qua A 3. n) promissim A 3. B. o) A 3. B; te A 2.
 p) noncupante B. q) B; ill. A 2. 3. r) et B. s) illo pro v. n. i. B. t) ill. A 3. u) adie-
 30 concia A 3; adgecencia B. v) l. a. des. B. w) aspiciente B. x) viniis A 3. y) prata B.
 z) hac die A 3; ac dię B. a) ipsum iure A 3; iure deest B. b) redditus A 3. c) revocis pote-
 statem A 3. d) nullo funacionem aut redditus terre A 3; n. functione aut reditos t. B. e) parcu-
 ario A 2. f) A 3; c::::pera A 2; caropera B. g) quocumque, dici deest B. h) exsolvore A 3.
 i) potestas B, ubi nobis — post nos des. k) quaecunque A 3. l) A 3; potest A 2. m) A 3. B;
 35 possidere A 2. n) debiat A 3. o) voluerit A 3. p) omnis B. q) vita A 3. r) heredes
 A 3; eredes B. s) equaliter A 3. t) A 3. B; posedore A 2; reliqua des. B, existant in A 1.
 u) facere A 2. 3. v) volueritis l. habeatis A 2. w) agore A 2. 3. x) ipsam A 3. y) suffrae A 1.
 z) cogenti, f. deest A 3. a) auro A 3. b) tañ A 2. 3. c) hec epistl. A 3. d) deest A 3. e) cum
 stip. s. A 2; stipul. subnixa A 3.

40 II, 37 = Roz. 269 §. 1. Codd. A 3. 2. Edimus e cod. A 3, qui solus formulam habet integrum.
 Partea huius sequentisque inter Turonenses, formulis Tur. 2. et 3. intermixtas, praebet B (10. 9.)
 = Roz. 263 bis. a) consuetudinem A 2. b) donationis A 2. c) testamentum A 2. d) regnani A 2.
 e) A 2; ill. A 3. f) curam A 2. g) ill. in hoc capite semper pro ille codd. h) laudabilis A 2.
 i) adque A 2. k) A 2; municeps A 3. l) publice A 2. m) patero A 3; patere — codices publici
 45 des. A 2. n) obtasse dicere non memores A 2. o) mandata sui, mihi deest A 2. p) ill. A 3.
 q) testamenti A 2. r) cessionem punctis adpositis corr. cessione A 2. s) ad A 2. t) A 2;
 inlust A 3. u) ill. A 2. v) delegavit A 2. w) A 2; ut morē pro ut mos ē A 3. x) municipalis
 corr. al. m. municipalibus A 2. y) debeā, una lit. erasa, A 2. z) allegare A 2. a) ill. dix A 3;
 dix illi A 2. b) conscriptum A 2. c) deest A 2.

50 1) Servitorum species, ut videtur, rigam (i. e. fossam incilem) facere. Cf. Guérard, 'Polypt.
 de l'abbé Irminon' I, p. 637 sqq. et II. in glossario s. v. riga; Schade, 'Altdeut. Wörterb.' s. v. riga.
 LL. Form.

38. Textum^a mandatum.

Domino magnifico fratri^b illo ille. Peto et subplico^c caritati tuae, ut in vicem^d meam epistolam donacionis, aut testamenti seu cessionis^e, quod de rebus meis illis^f ad basilica illa^g pro anime mec^h remedium, aut inlustrisⁱ viri illius, post discessum meum, vel si ad presens, delegavi, in civitate illa^k publice prosequere et gestis municipalibus, ut mos est, eam^h debeas allegare^l. Propterea tibi hunc^m mandatum conscribsimus, ut, sicut superiusⁿ continetur, taliter^o prosequere et firmare debeas; et quicquid^p exinde egeris gesserisve^q, ratum et definitum apud nos esse cognoscas^r.

Factum^s mandatum tunc ibi, anno illo^t.

Post^u recitationem mandatum vir honestus^v ille^w defensor dixit: 'Mandatum qui-¹⁰ dem recitatum est, sed suprascripta^x donatione, testamentum aut cessione, quam prae^y manibus habere^z dicis, nobis presentibus recitetur et, ut postolas^a, gestis publicis firme-¹⁵ tur'. Quam vero donatione^b ille^g professor^c¹ recitavit. Post recitationem vero vir lauda-²⁰ bilis illi^d defensor et curialis dixerunt: 'Epistola, quae^e recitata est, gestis^f publicis inse-²⁵ ratur, et quod ille^d prosecutor^g vellit et petit, gesta ei publice datur'. Ille prosecutor^h,¹⁵ dixit: 'Sufficit mihi, bone^h defensor, ut donatio, queⁱ recitata est, si mihi gesta tradere iubeatis'. Ille^d defensor dixit: 'Et quia^k epistola donationis, aut cessionis seu testamenti, et mandatum in te conscriptum^l per ordinem conditas et bonorum hominum manibus roboratas atque signatas manifesta^m esse cognovimus, dignum est, ut gesta ex hoc con-²⁰ scriptaⁿ adque subscripta tibi tradatur, et ut in arcipibus^o publicis memoranda servetur. Edatur^p'.

Sic^q per ordine et mandatus in suo^r loco et totum textum et manumissoris^s epistola scribantur, et postea defensor et curialis civium et reliqui^t eam subscribantur adque^u signentur.

39. Epistola^a, si aliqui^b rem ecclesiae ad usum habeant et eorum
proprietate pro hoc donent.²⁵

Domino^c sancto et apostolico, domno et in Christo patre^d illo^e episcopo^f ille^g et coniux mea illa. Quatenus^g ad nostram^h petitioneⁱ vestra^k habuit pietas et benevolentia^l, ut

II, 38 = Roz. 269 §. 2. 3. Codd. A 2. 3. Cf. quae annotavi ad II, 37. a) Mandatum ad gesta rubrica A 3. b) f. illo ill. A 2; fratre ill., alterum ill. deest A 3. c) supplico A 3. 30 d) vice mea A 3. e) cessiones A 3. f) A 3; ill. A 2. g) ill. odd. h) deest A 3. i) inluster viro ill. post meum d. A 3. k) ill. publici prosere et g. m. A 3. l) alligare A 3. m) hanc m. conscripsimus A 3. n) sup, super quod add. rū, A 3. o) talis hoc pr. A 3. p) quic al. m. post add. A 2. q) ve ratum et d. des. A 3. r) cognoscas A 3. s) factam corr. factum A 3. t) ill. A 3. u) Haec, quamquam continuo caput 38. in utroque codice sequuntur, tamen potius 37. continuare apparent. v) onestus A 3. 35 w) A 3; ill. A 2. x) suprascripta A 3. y) pro A 3. z) A 3; hereditis pro h. d. A 2. a) postulas A 3. b) d. illa A 2; donationem ill. A 3. c) ss in loco raso A 2. d) ill. A 3. e) A 3; qui A 2. f) deest A 3. g) persecutor A 2; prosecutor, vellit — prosecutor des. A 3. h) et add. A 2. i) quae recitatum A 3. k) q; (que) epistulam A 3. l) conscriptum per ordine A 3. m) mani-⁴⁰ festa A 3. n) scripta adque subscripta A 3. o) harcipibus A 3; i. e. archivis. p) redatur A 3. q) A 3; super pro s. p. A 2. r) A 3; suos (corr. suus) in loco A 2. s) manumissoris ep̄ A 2; manumissoris epistole A 3. t) reliq; (relique) A 3. u) atque A 3.

II, 39 = Roz. 328 §. 1. Codd. A 1. 2. 3. B (88). a) in cod. B, ubi haec formula precariam (II, 5) sequitur, rubrica est: Item alia. b) A 2; aliqua A 1; aliqd (aliquid) de rem ecclesiae accep et sua prop̄ pro hoc donat. A 3. c) Domno A 1. d) patri A 2. B. e) ill. codd. f) epis A 1. 45 g) quatinus A 3. h) nostra A 2. 3. i) petitionem A 2. B. k) vestræ A 1. l) benevolencia A 3. B.

1) Qui hoc loco professor dicitur, amanuensis seu notarii, quibus in curiis recitanda erant instrumenta (cf. Form. And. 1 a; Beyer, 'MR. UB.' I, 42; Form. Arv. 2 b; Tur. 3; Bitur. (Roz. 262 §. 1) hic munere functus esse videtur eodem modo ac Cart. Sen. 39. Nonnullis locis professor nominatur inter defensorem et curiam, Cart. Sen. App. 1 c; Form. Bitur. (Roz. 262 §. 1 50

locello aliquo^m ecclesiaeⁿ vestre nuncupante^o sic^p, situm ibi^q, quam ill. pro anime suae remedium ad ecclesia^r vestra^s illat^t in honore sancti illius^u delegavit^v, nobis ad beneficium, dum pariter advivimus^w, aut que^x ex nobis pare^y suo suprestis^z fuerit, dum advixerit, excolere^a permisistis, et nos pariter, iuxta quod convenit^b, tam pro ipso uso^c, quam pro anime^d nostrae remedium, alio locello nuncupante^e sic, situm ibi^f, post nostrum ambobus^g discessum vobis vel successoribus vestris ad memorata ecclesia visi fuimus condonasse; ea^h tamen condicionemⁱ, ut, dum advivimus, suprascripta^k loca, tam illa quod^l nobis prestetis, quam et^m ea quod nosⁿ pro animae^o nostrae^p remedium ad ipsa^q ecclesia delegavimus, absque ullo preiuditio^r ecclesiae^s vestre, sene^t ulla deminucione^u de qualibet rem^v, usufructuario ordine possidere^w debeamus, et post nostrum, ut diximus, ambobus^x discessum prefata loca, absque ulla^y alia renovata, ut mos est inter^z ceteros, precaria, per hanc epistolam, absque^a ullius heredum nostrorum aut cuicunque contrarietate vel expectata traditione, vos vel successores^b aut agentes vestri^c in vestra faciatis revocare dominacione perpetualiter dominandum, et nostra possessio nullumquam^d tempore nullo^e preiuditio vobis ex hoc generare non debeat^f. Si quis vero^g, quod futurum esse non credimus, nos ipsi aut aliquis de heredibus nostris vel qualibet persona contra hanc epistolam venire aut aliquid de ipsa locella vobis minuari^h aut afferreⁱ voluerit, cum suprascripta^k domno illo ante tribunal Christi deducat^l rationes^m, et insuper inferat partibus ecclesiae vestraeⁿ tantum, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens epistola firma permaneat^o, stipulatione subnexa^p.

Actum illo^q.

40. Prestaria^a de rem^b ecclesiae ab^c episcopis facta^d.

In Christo sanctae^e ecclesiae filiis^f, aut, si talis fuerint^g, inlustris^h viris, illisⁱ ille gratia Dei episcopus. Dum ad^k peticionem vestram^l aliquo^m locello nuncupanteⁿ sic,

- 25 II, 39. m) alico A 2. n) e. vestre A 2; ecclesie, v. deest A 3. o) noncupante B. p) deest A 2. B. q) in pago illo B. r) aeccliam B. s) vestra — honore des. B. t) ill. A 2; deest A 3. u) ill. A 2; illi B. v) diligavit B. w) advivemus B. x) qui A 2. B. y) pari B. z) suprestis A 2. a) excolere B. b) convinit A 3. c) usu B. d) anime nostrae A 2; a. nostre A 3. B. e) noncupante B. f) in pago A 3. g) amborum A 3; ambibus B. h) et atamen pro ea t. A 2. i) conditione cett. k) suprascripta A 3. B. l) quam in n. A 2; quae n. A 3; quam n. B. m) et deest A 2; et illa q. A 3. n) no B. o) anime A 2. 3. p) nostre A 3. B. q) ipsam ecclesiam d. A 2; i. aeccliam deligavimus B. r) preiudicio A 2; preiudicio hoc e. A 3. s) e. vestre A 2; aecclie vestre B. t) sine cett. u) diminutione cett. v) rebus in fructuario o. B. w) possedere cett. x) ambibus B. y) ula B. z) in ceteros (corr. ceteras) A 2; inter ceterus A 3. 35 a) ab hilius pro absque u. B. b) vestri add. B. c) aeccliae pro v. B. d) nullo umquam A 2; nullum umquam A 3. e) nullum preiuditium B. f) debeam A 1. g) v. et reliq. cetera des. B. h) minuare A 3. i) aufferae A 1; afferre A 3; idem, ut videtur corr. ex afferre, A 2. k) A 2; suprascripta domo ill. A 1; suprascripto dom ill. A 3. l) deduca A 3. m) corr. rationis A 2. n) vestre A 3. o) perneat A 1. p) subnixa A 3; reliqua duo verba des. A 1. q) ill. A 2; ibi A 3.
- 40 II, 40 = Roz. 328 §. 2. Codd. A 1. 2. 3. B (89). a) Precaria ead. m. corr. Prestaria A 3. b) re B. c) ad epis A 1; ad episcopum A 2; ab episcopo A 3. B. d) factam A 2. e) sancte A 2; s. e. des. B. f) filius A 2; filio B. g) fuerit ead. m. corr. fuerint A 3; fuerit B. h) inlustribus A 2. 3; viris deest A 3; inlustrem virum B. i) illis ill. A 3; ill. ill. A 1. 2; ille episcopus illius aeccliao gr. D. ep. B. k) et peticione, super et nota Thron. ad A 3. l) vestra A 3. B. m) al. — pro hoc des. A 2. n) noncupante A 3.

et 404), et sicut Andecavis amanuensem fuisse diaconum comperimus, ita et in Form. Bitur. (Roz. 262 §. 1.) quidam nominatur: illo diacono adque professorae. Dubium videtur, utrum eloquentiae professores, quos Francico aevo in Gallia etiam iuris doctores fuisse constat (cf. Savigny, 'G. d. R. R.' I, §§. 184. 185; Sohm, 'Zeitschr. f. Kirchenrecht' IX, p. 196 n. 9), his locis sint 50 intelligendi, an 'profiteri' tunc temporis de publice in foro recitando acciperetur ideoque notarii curiae professores interdum nominati sint.

situm ibi, vobis pariter ad beneficium, dum advixeretis^o, excolere promisimus, et vos^p pro hoc alio^q locello nuncupante sic, situm ibi, de proprietatem^r vestram, tam^s prot^t ipso uso^u, quam prov^v anime^w vestrae^x remedium^y, post amborum discessu^z ad ipsa ecclesia sancti illius^a per vestra epistola diligastis^b: ideo nobis cum consensu fratrorum^c nostrorum convenit^d, hanc epistolam^e prestaturia^f in^g vobis pariter conscribere, ut, 5 dum pariter advixeretis^h, autⁱ que ex^k vobis pare^l suo suprestis^m fuerit et advixerit, nec nos nec successores nostri necⁿ quislibet de parte ecclesiae^o nostra ipsa locella de vestra potestate pontificium^p auferendi^q non habeamus, sed per^r nostro^s beneficio aut successorum^t nostrorum, dum advixeretis^u, absque ullo preiuditio ecclesiae nostra^v vel minuationem^w aliqua de qualibet rem, in integratatem^x amba locella excolere^y debe- 10 atis, et post vestrum ambobus^z discessum, sicut et vestra contenit^a epistola locum^b precariae facta, absque ullius expectata traditione, eas nos aut^c successores nostri ad parte^d ecclesiae^e nostra revocare debeamus.

Facta^f epistola.

41. Si^a aliquis rem alterius, quam excolit^b, ad proprietate sacire^c vult 15
et non potest et postea eam precaverit^d.

Domino^e inlustris illo et mihi proprio domno illo^f. Dum pro^g malorum hominum consilium, quod non debueram, de terra vestra in loco nuncupante illo^{g*}, quem excolere videor^h, revellareⁱ conavi^k et ipsa terra ad proprietate sacire [volui^l] et non potui, quod nec ratio prestet, et vos vel agentes vestri eam ad parte^m vestra revocatisⁿ vel 20 nobis exinde elecitis^o, sed postea ad petitionem^p bonorum hominum nobis eam ad excolendum reddidistis: propterea hanc precaria dominatione^q vestrae emittimus, ut, quamdiu vobis placuerit, ut eam teneamus^r absquae^s ullo vestro praeiudicio. Quicquid^t relique^u accolani^v vestri faciunt, nos reddere spondimus; quod si non feceremus^w et ob hoc neglegentes^x, tardi aut contumacis^y fueremus^z, publicae^a pro^b hanc precaria, 25 aesi^c semper pro^d quinquenium^e renovata fuisse, condemnati^f, ut lex prestat^g tardis aut neglegentibus^h, et de ipsa terra nos pontificiumⁱ habeatis eiciendum^k.

Facta^l precaria ibi, sub die illo^m, anno [illoⁿ rege].

II, 40. o) advixeritis e. A 3; adviveritis excollere B. p) vos deest, per hoc B. q) ali A 3.
r) proprietate vestra cett. s) eam A 3. t) al. m. add. A 2. u) usu cett. v) deest A 1. 30
w) anime^q A 2; ani A 3. x) nostr^e A 2; vestre A 3. B. y) remedio B. z) discessum A 3.
a) ill. A 2. b) delegastis A 2. 3. c) fratrum cett. d) convinit A 3. e) epfa A 2. f) ita A 1. 3;
prestaria A 2; prestariam B. g) ut nobis pro in v. B. h) advixeritis cett. i) ita A 3; atque pro
a. q. A 1; aut qui A 2. B. k) pare suo ex vobis A 3. l) pari B. m) subprestis A 2. 3.
n) ne B. o) e. nostre A 3; aecclesie vestre B. p) pontificium cett. q) afferendi corr. auferendi 35
A 2; aufere A 3. r) pro A 3; deest B. s) nostra b. A 1; nostro beneficio A 2; nostro beneficium
A 3. B. t) successores B. u) advixeritis cett. v) nostro A 3. B. w) minuatione cett. x) inte-
gritate cett. y) excollere B. z) amborum A 3. a) convenit A 1. b) cum pr. ead. m. corr.
locum pr. A 2; l. prestaria, st e corr. A 3. c) deest A 1. d) partem A 2. e) ecclesie n. A 2; e.
nostre A 3; aecclesie, nostra deest B. f) F. e. des. B. 40

II, 41 = Lind. 150; Roz. 325. Codd. A 1. 2. 3. a) verborum Si — proprietate loco: Prestaria
qui rem alterius A 3. b) A 2; exalit A 1. c) scire A 2. d) eam deest, precat A 3. e) Domno
A 2; D. inl ill. A 3. f) illo A 1; ill. A 2. 3. g) per A 3. g*) ill. codd. h) video A 2. i) revelare A 1.
k) amavi A 2. l) add. A 3. m) partem vestram A 2. n) revoca A 1. o) ciecis A 1. p) peti-
tione A 2; petizione A 3. q) dominationi A 2; a d. vestra A 3. r) teneam A 1. s) absque A 2. 3. 45
t) A 2; pro quid A 1; quidquid A 3. u) reliqui A 2. 3. v) accolani A 2. w) fecerimus A 2. 3.
x) neglegentes A 2; neglegentis A 3. y) contumaci A 3. z) fuerimus A 2. 3. a) publice A 2;
publici A 3. b) per A 2. 3. c) quasi A 3. d) per A 2. 3. e) quinquennium A 2. 3. f) con-
demnati A 2. 3. g) prestit A 2. h) negligenteribus A 2; neglegentibus A 3. i) pontificium A 2. 3.
k) eiciendi A 2. l) factam, m det. A 2. m) ill. A 2. 3. n) ill. rege add. A 2. 50

42. In decolum^a, [cum] episcopus^b ad alium in^c resurreccione Domini eologias^{d,1} diregit^e.

Domino^f sancto et apostolica veneratione^g colendo, domno et in Christo fratre^h illo episcopo illiⁱ gratia Dei, acsi peccator, episcopus. Dominicae^k festivitatis resurrectionisque^l misteria, in qua^m idem Deus Christusⁿ tartarius per semet ipsum decrevit absolvere nodus^o victorque de^p exsuperatu hoste triumphans ‘captivam^q duxit captivitatem, dedit dona hominibus^r’, propterea^s remeavit ad caelos, anni circulum revolventi^t, qua^u felicitatis prosperitatem vestram^u constetit industriam, aut^v sanctitatem, excepsisse^w, ipsoque Deo presolae^x, peregrinasy, cum eologias^y peculiaris patroni^a vestri, sancti illius^b, et salutationis officia venerationis^c precipua quesomus^d, ut nostram extremitatem affatu dignabili iubatis specialius^e informare.

43. Rescripcio^a ad episcopos^b.

Domino^b sancto, meritis^c apostolico, in Christo venerabile^d domno^e et fratri illo^f papa^{g*} ille^h peccator episcopus. Vestras sacras communusⁱ, almetatui^j vestri deferenti^k 15 venerabile filio communi^k illo^l, ut celitus^m dono habileⁿ nos accepisse^o prenusce^p apicum peritate^q. Aedulium^r in quid^s depasti^t, recreati^u sancto hoc de munere^v vestro, trepidiantis^w multum de quid^x pagina faerity, quod valitantis^y vobis prescimus esse cum vestris, et qui^z tanti habuit vestra^b dignatio instigi^c, ut in visendo tirio^d fuitis dignati infimo^e, gratias agimus, in his e pluraf solventes^g plusculum, quod valeat 20 internum^h congignere compusⁱ, vel verborum carmina pabant oracula dictua. Dicimus et illud, quod nos flagitare oportit^k, ut in^l vestris^m sepius nobis reminiscat oratio.

II, 42 = Roz. 639. Codd. A 1. 2. 3. a) Indicet A 2; Indiculum A 3; cum supplevi ex indice capitum supra p. 70. b) epis A 1. 2; ad episcopo A 3. c) deest A 1. d) A 2; eologias A 1; ecclesia sed notis Tiron. corr. eologias A 3. e) dirigid A 2; deest A 3. f) A 2. 3; 25 Dom A 1. g) venerabile sede c. A 3. h) fratri ill. A 2. 3. i) A 3; ill. A 1. 2. k) dominice A 2. 3. l) -qui A 1. m) quam A 3. n) christianorum pro Chr. tartarius A 3. o) A 2. 3; notius A 1. p) de exsuperato A 2; ex desuperatu A 3. q) c. d. des. A 2. r) ita A 2; propere (pre propere) A 1; qua propter A 3. s) pre violenti pro r. A 1. t) quo felicitas A 2; que f. A 3. u) vestra consentit i. A 3. v) ut A 1. w) excipisse A 3. x) presule A 2; prosole A 3. y) percogisse A 2. 30 z) eologias A 1. a) patro A 2. b) ill. A 2. c) veneratione A 2. 3. d) corr. quesumus A 2; q̄s A 3. e) specialibus A 2.

II, 43 = Roz. 640. Codd. A 1. 2. 3. a) Rescriptio A 2; Item rescripta A 3. b) A 2. 3; Dom A 1. c) meritis A 2. 3. d) desiderabile A 2. 3; corr. desiderabili A 2. e) dom A 1. 3; domini A 2. f) ill. codd. f*) pap^g A 2. g) cōmon; A 2; tumunis A 3; fortasse commonitiones. h) almitatui 35 A 3; idem e corr. A 2. i) deferente A 3. k) commune A 2. 3. l) A 2; ill. A 1; illi A 3. m) celitiis corr. celii (pro celus) A 2. n) donabile pro d. h. A 2; dono habere A 3. o) accipisse A 2. 3. p) prenosce A 3. q) fortasse: paritate; cumperit^h pro a. p. A 2. r) indicat eologias. s) in quid = in aliqua parte; inquit A 1. 3; inquit A 2. t) dedepasti A 2; edepasti A 3. u) renti A 1. v) mune A 3. w) trepidiantes A 2. 3. x) qua(s) pagina u. i. al. man. post add. A 2. y) A 2; farrit A 1; partit A 3. 40 z) valitant A 2. 3. a) A 3; quintati A 2; quantanti A 1; fort.: quod t. b) vestri A 3. c) instigio A 2. d) visendotirio A 1; virendotirio A 2; visendo tyrocinio A 3; v. t., quae supra scriptissimus, fortasse intelligenda sunt, ac si scripta essent: visitando tirone. Cf. ind. cap., supra p. 70, ubi haec formula appellatur: Rescripto ad episcopo de visitatione. e) infirmo A 1. f) heseplura pro h. e pl. A 3. g) solventur pro osculum pro s. pl. A 2. 3. h) internū congignerao A 1. i) cumpus it pro e. vel A 3. k) corr. 45 oportet A 2. l) deest A 3. m) ventris A 1.

1) ‘Eulogia — benedictio est atque etiam res quaecumque, sive panis seu sal seu vinum aut aliud eiusmodi, cui benedictio illa accessit, eulogia dicitur’, Bignon ad h. l. Cf. Ducange, s. h. v. 2) Ep. Pauli ad Ephes. 4, 8. 3) Sub finem formulae non modice corruptae quae-dam versuum reliquiae apparere videntur.

44. Quomodo post^a nativitatem Domini ad regi^b, regina vel ad episcopo^c visitacionis^d directas scribatur.

Glorioso adque^e precelso et universale catolicae^f sanctae aeccliae filio illo^g regi ille^g episcopus^h. — Gloriosaⁱ atque precelsa et universale catholicae^k sanctae aeccliae filia illa regina illae^l misericordia^m Dei episcopus. — Domino inclito Deiqueⁿ cultore^s adque apostolico domino^o et in Christo fratri illo^g episcopo^p ille peccator episcopus. Dum generaliter dominicæ^q nativitatis exultamus adventum^r, censem debitas^s subiectionis desolvere perorguemus ex voto, adque^t ideo salutationum^u munia cum eologias peculiariis patroni vestri sancti illius^v, si ad regi^w: clementiae vestrae, si ad episcopo^x: sanctitate^y vestrae, direximus; cum^y omni humilitatis^z genere clementissime^a dependentes^b suggerimus, ut iugis^e nos premunientes orato^d de vestre^e suspitates^f integritatem^g trepidare faciatis dignabili^h protenus rescribu.

45. Item alia^a de nativitate^b Domini.

Iocunditatis mutuae gratiam cognoscere^c cupientes divinitate conlata^d, non distituemus^e, epistolis^f preferendam vestram^g praevenire clementiam^h, aut sanctitatem, 15 cum eologiasⁱ peculiariis^k patroni vestri ill., honorabile^l ac devote cultu poscentes^m, ut, quaⁿ alacritate festiva^o nativitatis dominice peregristis^p, insignia^q nos doceant vestrae^r sanctitatis exempla^s. Erunt enim nobis provectum^t vestrae^u incrementa salutis locuplex thesauri^v facultatis.

46. Commendatias^a litteras ad episcopo^b note^c.

Domino reverentissimo ac^d pontificale^e culmine sublimato illo^f papa ille. Reminiscentes^g vestram affectuosam^h beatitudinis caritatem, qua tunc ob obtenuⁱ retributio-

II, 44 = Roz. 637. Codd. A 2. 3. a) p. nativitate D. infra inter episcopo et visit. praebet A 3. 25
 b) regem A 3. c) sp̄i, ultima litera legi non potest, A 3. d) A 3; visitatio dirig. scrip. A 2.
 e) atque A 3. f) catholicae s. ecclesiae A 3. g) ill. codd. h) ep̄is A 2. i) A 3; Glorioso A 2.
 k) catholice (sanctae deest) ecclesiae A 3. l) illa corr. illae A 2; ill. A 3. m) per misericordia
 u. i. aberesa A 3. n) A 3; Dei deest A 2. o) dox(nin)o u. i. extincta A 3. p) (e)p̄o ill. u. i.
 ext. A 3. q) dominice A 3. r) adventu A 3. s) debite subiectionis dissolvere perurgui- 30
 mus A 3. t) atque A 3. u) salutatio salutationum A 2. v) A 3; ill. A 2. w) rege clemenciae
 vestre A 3. x) sanctitati vestre A 3. y) o. e. A 3. z) humilitates A 3. a) cle(m)entissime
 u. i. del. A 3. b) dependentis A 3. c) rug: nus A 3. d) oratu A 3. e) A 3; untem A 2.
 f) corr. sospitatis A 2; sospitatis A 3. g) integritatis tepud(i)are u. i. ext. A 3. h) dignabi(l)i pro-
 tinus resc(r)iptu u. i. ext. A 3. 35

II, 45 = Roz. 638. Codd. A 2. 3. a) alio A 3. b) nativ(a)te A 3. c) agnuscere
 cu(pi)entes divinitu(s) u. i. destructa A 3. d) conlatam A 3. e) distinimus A 3. f) A 3; ep̄is A 2.
 g) vestra A 3. h) clementia A 3. i) eologias A 3. k) h. v. legitur in loco raso, circiter tribus
 tantum literis spatium praebente, minutis literis exaratum A 2. l) honorabili A 3. m) poscentis A 3.
 n) quae A 3. o) A 3; festina A 2. p) peregristis A 3. q) insigni nus d. A 3. r) vestre A 3. 40
 s) exemplia A 3. t) profectum A 3. u) vestre incrementa s. A 3. v) (the)sauri u. i. in loco
 raso A 2; tesauri A 3.

II, 46 = Roz. 664. Codd. A 1. 2. 3. B (111). a) Commendatias A 2. 3; Commendacieis
 literis B. b) episcopum A 2. c) nata A 1. d) ac — sublimato des. A 2. B. e) pontificale A 3.
 f) B; ill. papa ill. A 1. 3; ill. pape ill. A 2. g) reminiscens A 2. 3. h) affectuosam A 2; affectuosam 45
 A 3. B. i) ob obtenu A 2; ab o. B. k) retributiones netorne A 2; r. eterne A 3. l) nostre A 3. B.
 m) personalam A 1. n) unicae dilectionis A 2. 3; u. dilectionibus u. i. del. B. o) unculum corr.
 unicum A 2. p) amplectabamini cett. q) sedulo A 2. B; sedole A 3. r) A 3. B; provocatur A 1. 2.
 s) has B. t) apicis A 2. 3.

vilitatis nostrae^u fiducialiter^v ad^w dignacionem vestram^x per fratres nostros, filios vestros, gerolus^y presentes, distinare^z presumpsi, per^a quos vestram almitatem, si presumptio^b non offendit, salutacionum^c munia^d, ut deceat, non arroganter^e, sed humiliter distinare^f presumo^g; quos ut commendatos^h in omnibusⁱ recipere dignetis^k, quesomus^l oportunaec^m.
 5 Etenim in tam longinquisⁿ regionibus propter necessitatem^o fratrum comparandum euntis^p vestris, Christo presolae^q, indigent^r admenicolis^s, pro quibus beneficiis centuplicatu^t fenore^u a Domino retributore^v bonorum omnium^w refertum mercedis^x commolum^y in evum^z recipiatis dignissimum^a. Dominus Deus^b noster^c piam coronam vestram memorim^d mei et presentibus repleat bonis et^e dignam^f reddat aeternis, domne^g semper meus^h.

10 47. Item^a commendacias^b litteras ad abbate^c noto.

Domino beatissimo et meritis^d venerabilis^e sancto patri^f illo^g abbatii ille^h in Dominoⁱ perpetuam mittit salutem. Multimodo^k nobis benevolo^l vestro generare conperitae^m gaudia, quotiens adetusⁿ dederit oportunus^o, ut ad indegandam^p sospitatem^q vestram nostras diregire^r dibeamus^s litterolas^t. Idecirco cum salutationum officiis^u humeli^v preci^w almitate^x vestrae quesumus^y, ut pro nobis misericordiarum Dominum, ubi^z dignas sedolasque^a fundetis^b preces^c, exorare non dedignimini^d, quatenus^e vestris fultis^f precibus^g olim obtatam^h adireⁱ mereamur^k patriam; pariterque latores presentes, famulos vestros, fratres^l in Christo nostros^m, quos obⁿ necessariam^o monasterii nostri illuc^p usque distinavimus^q, vestrae^r beatitudine plurimum commendare presumimus^s, ut 20 eis, in^t quo necessarium duxerint, solacium^u prebere pro divino intuitu^v non dedignetis. Vale^w pro nobis orans, dominae^x et^y sanctae ac^z beatissime pater.

II, 46. u) nostre A 3. B. v) fidenter cett. w) a A 2. x) nostram B. y) gerelos presentis A 3; gerolos p. B. z) destinare presumpsi A 2; d. (pres)umpsi u. i. destr. A 3. a) pro quo v. A 3. b) presumto A 2. 3. c) salutationem A 2; sal(ut)ationum u. i. destr. A 3. d) minua A 3. 26 e) aroganter A 3. f) destinare A 2. g) presumpsi B. h) B; cum indoctis A 1; commendetur A 2. 3. i) omnes B. k) dignitatis A 1. l) quęsumos corr. quęsumus A 2; q̄s A 3. B. m) oportune cett. n) A 2. 3; longisquis A 1; longinquis B. o) necessitate A 2. 3; necessitatum B. p) euntes cett. q) presolę corr. presulę A 2; presol. A 3; presole B. r) deest A 2. s) adminicolis A 2; admiculis A 3; adminiculis B. t) centuplicatu A 2; centu(plic)atu u. i. destr. A 3; centuplicatum B. 30 u) A 2. B; venora A 1; destr., verba sequentia a. D. r. absc. A 3. v) retributore A 2; retributione B. w) hominum A 3. x) merc(edis) — recipiatis u. i. absc. A 3. y) i. e. cumulum; commulam A 2; comulam B. z) B; eum A 1. 2. a) indignissimum A 3. b) deest B. c) noster — mei absc. A 3. d) memorem A 2; memorat, mei deest B. e) et — meus absc. A 3. f) digna B. g) A 2; done A 1; dñē (domine) B. h) sempitornis pro s. m. B.

36 II, 47 = Roz. 665. Codd. A 1. 2. 3. B (112). C 1. 2. a) A 2; Ita A 1; rubrica deest A 3; Ad abatem noto commendadicis literis B. b) commendatitias A 2. c) A 2; abbo innoto A 1. d) meritis cett. e) venerandum A 2; venerabile A 3; venerando B. f) patre B. g) B; ill. abb A 1. 3; ill. abb A 2. h) illo corr. ille A 2; ill. cett. i) domno A 2. k) Inultimodono^b pro M. n. A 1; Multimoda n. A 2. B; Multimodis n. A 3. l) corr. benivolo A 2; benivolo A 3; benivola B. m) con- 40 perita A 3; compedito corr. conperito B. n) addetos A 2; addetus A 3; aditus B. o) oportimus A 2; oportunis B. p) indegandam A 2; indagandam A 3. B. q) suspitatem A 2. B. r) dirigero cett. s) dibeat A 1; dibeamus cett. t) literolas A 3. B. u) offitiis A 2. v) humili A 2. B; humili A 3. w) prece B. x) corr. almitati A 2; almitati vestre A 3. B. y) A 2; q̄s A 1. 3; q̄s B. z) hubi B. a) sedulasque A 2. B. b) funditis A 3. c) praevis exsorare A 2. d) dedignemini A 2. 3. 46 e) quatinus A 3. f) A 2. 3; fultis A 1; fulti B. g) preenbus corr. pr. A 2. h) optatam A 2. i) A 2. B. C; andire A 1. 3. k) mereamus B. l) deest B. m) nostris B. n) ub A 1. o) necessaria B. p) illud A 3. q) destinavimus A 3. r) vestre A 3; vestris B. s) presum- simus A 3. t) in deest, co pro quo A 2. u) solatium A 2. B. v) intuitu cett. w) valde pro nobis ora d. B. x) domine A 2. 3; domine B. y) et — pater des. A 3; et deest B. z) A 2; 50 deest A 1; hac B.

48. Suppleturio^a pro eo qui^b in monasterio conversare desiderat^c.

Domino sancto Deique cultore et mihi in Christo honorabile fratri illo^d abbatie ille^e salutem obtans mitti^f in Christo. Primum illum^g tamquam presens sanctis vestris suggero^h provolutusⁱ pedibus, ut, meae^k extremitatis^l litterole^m cum vestris fuerint sacrisⁿ manibus traditae^o, pro me meusque^p, quos mihi Christo^q quohere fecit amor, 5 fratibus precibus Domino^r commenditis^s. Deint^t subiectus^u vester^v, frater in Christo noster ille^w, superno^x inspiratus^y munere^z, vestrae^a se sanctitate vult subdire^b oboae-dientiae^c. Nostras^d se petit^e litterolas^f almitate^g vestrae commendare^h, per quas sub-pliciterⁱ postulamus, ut ovem^k, fauci^l lupi boni pastores^m Christiⁿ manu erupta, ad caulas^o Christi gregis^p tua sit diligencia^q reductar^r, ac vici^s patris ac medecit^t pia, oro^u, 10 circa hunc sit vigilantia^v aegrum^w; quem si prestinae^x redditum sanitatem Pastori omnium cum ceteris presentaveris^y inlesum, que^z sequatur tuo mercis laboria^a, optimi divinis nusti^b instructus oraculis. Vale memorem^c mei, venerabilis in Christo frater^d.

49. Inde eulum^a generali ad omnes homines^b.

Domino nostro ortodoxo, Romanae^c sedis apostolicae a Deo instituto illo^d pape^e, 15 vel omnibus apostolicis dominis et patribus seu abbatibus vel Deo^f decatas caenobiis^g degentibus, neconon et^h inlustribusⁱ viris^k, patriciis, ducibus, comitibus vel omnibus christiana^l cultu^m divine relegione sectantes, ille^d peccatorⁿ vilissimus omnium^o in Domino presumo^p mitte^q salutem. Quatenus^r presens portitur^s ille^d, radio inflam-mantem^t divino, non, ut plerisque mos^u est, vacandi causa, sed propter nomen Domini 20 itinera ardua et laboriosa parvi pendens, ob lucranda^v orationi limina^w sanctorum apo-stolorum domni^x Petri et Pauli adire cupiens, meae parvitatem^y se petit^z vestre commendare almitate ac^a industria^b litterolas^c, per quas vilissimus^d omnium tamquam

II, 48 = Roz. 663. Codd. A 1. 2. 3. B (113). a) Suppleturio cett. b) quod A 3. 25
c) voluerit A 3. d) ill. cett. e) abb A 2. B; abb A 1; abba A 3. e*) ill. codd. f) inmitti A 3.
g) illud cett. h) suggero A 3. B. i) A 3. B; provolutus corr.-tus A 2; pervolutus A 1. k) mei A 2;
mee A 3. l) extrenitatis A 1. m) literole B. n) sacres corr. sacris B. o) tradedi A 2; traditi A 3;
tradite B. p) meosque A 2. 3; pro meisque, me om., B. q) Christo coerere A 2; in Christo coherire
A 3; Christi quoerere B. r) in D. A 1. s) commendetis cett. t) Deinde A 2. B. u) corr. e
subiectis A 3; subiccit B. v) A 3; frater deest A 1; vestri fr. A 2; vestra fraternitas B. w) B; ill. cett. 30
x) subprono A 3. y) A 2. B; inspirator A 1; insperatus A 3. z) mune A 2; monere B. a) vestre
A 3. B; se deest A 2. b) deest A 2; (subdire — littero)la uncis inclusa pleraque abscissa, quaedam
scidula agglutinata cooperata sunt A 3. c) obedientie A 2; obedientiae B. d) nostra corr. nostras A 1.
e) petit A 2. B. f) litorolas B. g) corr. almitati A 2; almitate vestra A 3; almitati vestre B.
h) commendarae A 1; comm(end.) — ut ov(em u. i. absc. A 3. i) suppliciter postolamus (corr. p.) A 2. 35
k) opem A 1. l) A 3; fauce A 2. B; faci A 1. m) pastoris cett. n) Christi — Christi absc. A 3.
o) aulas A 1. p) griges B. q) diligentia corr. diligentia A 2. r) re(ducta — medec)i u. i.
absc. A 3. s) vice A 2. B. t) medici A 2. B. u) horo A 2; ora A 3. v) vigilan(tia — sani)-
tate u. i. absc. seu evan. A 3. w) egrum A 2. x) pristine A 2. B. y) veris in loco raso, inlessum A 2.
z) quae A 3. a) laboris obtine A 2. B; labore optime A 3. b) nosti cett. c) memores A 3; 40
memor esto B. d) f. deest A 1.

II, 49 = Roz. 675. Codd. A 1. 2. 3. B (114). a) Inde eulum^a generale A 2. 3; Inde^b generali B.
b) hominis A 3. c) romane sedes A 2; romane sedis A 3. B. d) ill. codd. e) A 2; pap^f A 1;
papa A 3. B. f) A 2. B; Dei deest A 1; dedatas pro D. d. A 3. g) cenubii A 2. 3; coenubis B.
h) deest B. i) inlustrios A 1. k) ac add. A 3. l) christiane cett. m) culto B. n) episco-
pus add. B. o) omnibus A 2. p) presumi B. q) mitti A 2. B; mitere A 3. r) quatinus A 3.
s) portatur B. t) inflamante A 2. B; inflammante A 3. u) mors pro m. e. A 3; mos deest B.
v) luerandam orationem A 2; l. oracione A 3. B. w) A 3. B; lumina A 1; limena corr. limina A 2.
x) sancti B. y) pravitate A 2; parvitatem A 3. B. z) petiti cett. a) hac A 3. b) industrie A 2. B.
c) literolas B. d) villis-simus A 1.

50

1) In verbis precedentibus versuum pedes extare videntur.

vestris provolutus^e vestigiis singulorum supplecare^f presumo, ut pro me^g minimo exorare iubeatis^h et eidemⁱ euntem vel^k redeuntem, si^l Dominus^m permiseritⁿ, propter nomen Domini solita pietate et commendatum^o recipiatis et quod necesse habuerit in pertire tanti habeatis, quatenus^p ab ipso^q mereamini mercedem receper^r comolam^s, que sibi dixit implere^t, quantum quis^u in suis pauperibus^v visus fuerit erogare.

50. Indecolum^a commendatum ad viros^b inlustris laicos.

Domino inluster^c et per^d cuncta magnificentissimo ac nobilitatis^e prosapia^f decoratus atque sublimato illo^h ille peccator in Dominoⁱ presumit mitti^k salutem. Quamquam^l vestram^m excellentiaⁿ meae parvitatem^o minime^p sit cognita, tamen^q multorum relationi^r dedici vestram in Domino maxima^s devotioni et in servis^t Dei vel pauperes eius ob^u aeterna^v retribuzione sollicitudine^w non pigra. Qua fiducia provocatus, hos^x apices vilitatis meae pro^y latores presentes, famulos vestros, fratres^z in Christo nostros, ad^a dominacionem vestram direximus, per^b quos vestram^c industriam, si presumptio non offendit, plurimum salutare presumo, et peto, ut eis euntibus vel redeuntibus, in quo necessarium^d duxerint, propter nomen Domini solita pietate consolare^e iubeatis.

51. Indecolum^a ad homines^b potentes palatinus^c, maxime ad^d cognitos sibi.

Domino^e inluster^f et per^g cuncta magnificentissimo viro illo^h ille peccator perennemⁱ in Domino mittit^k salutem. Uberim^l strenuetatis^m vestrae agapemⁿ erga nos potissimo iure flagrantem litterarum^o seriem^p non omittimus^q excitare, quo vividi^r facidetatis^s vestrae^t questu^u prestulantes uberis in Domino a vobis fructus semper^v suscipiamus^w,

II, 49. e) provolut A 2. f) supplicare A 2. B; supplicare A 3. g) deest A 2. h) i. et e. des. B. i) euntem autem pro eid. euntem A 3. k) et A 3. B. l) se A 3. m) dominus A 2. n) A 3; permisserit A 2. B; permiserat A 1. o) commendatum A 2. p) quatinus A 3. q) ip(so mere)amini u. i. absc. A 3. r) recipere cett. s) cummolam qui, l punctis appositis del. A 2; commulam qui A 3; cumulum qui B. t) impleri A 2. u) A 2. B; que sensuis pro q. i. s. A 1; (quantum q)uis suis, u. i. abso., in deest A 3. v) parentibus A 3.

II, 50 = Roz. 666. Codd. A 1. 2. 3. B (115). a) Indiculum commendatuum A 2; Indiculum(m comm)endaticium u. i. absc. A 3; Indicē commendadicium B. b) A 2; i. l. des. A 3; v. inlustros l. B; viro in lateos pro v. i. l. A 1. c) A 2. 3; inl. A 1; inlustrem B. d) A 3. B; per cunctum A 1; pre cuncto A 2. e) nobilitatis A 1. f) prosapia A 2. B. g) d. a. sublimito A 1; d. adque sublimatu A 2; decorato at sublimato A 3; degorato (corr. al. man. decorato) atque sublimato B. h) ill. codd. i) domno presumi; ultima lit. erasa A 2. k) mittere A 3; mittit B. l) quaquam A 3; quequam B. m) vestra cett. n) excellentiae m. A 2; excellenciam ecce pro e. meae A 3. o) parvitatem A 2. 3. p) minim^q A 2; minimo B. q) tamem A 2. r) relatione didici A 2. 3; relatione dedici B. s) m. devotione A 2. 3; maximam devocationem B. t) sertis corr. videtur servis A 2. u) ab A 1. v) eterna A 3. w) sollicitudine A 2; sollicitudinem B. x) as B. y) per A 2; pro corr. por B. z) frat A 1. a) a A 2. 3. b) pro A 1. c) vestre industrię B. d) necessari B. e) con- 40 solari A 2.

II, 51 = Roz. 722. Codd. A 1. 2. 3. B (116). a) Indiculum A 2; Indiculum A 3; Indicē B. b) omnis A 3. c) A 3; palatims corr. palatinis A 1; palatinos A 2; hoc et sequentia rubricae verba des. B. d) ad deest, cognitū, sibi nota Tir. post add. A 3; sibi deest A 2. e) A 2. B; Domno A 1. 3. et add. A 3. f) inlustro B. g) pre cuncte; ult. lit. erasa A 2. h) ill. ille B; ill. ill. cett. i) deest A 3; perhenem B. k) mitti A 2. l) uborem A 2. B; ub;r: A 3. m) strenuetatis corr. strenuatatis A 2; strenuitatis vestre A 3. B. n) apem ergo A 3. o) literarum B. p) soruuen A 1. q) emittimus corr. o. A 2; obmittamus B. r) :vidi, in principio 1 vel 2 litt. eras. (Bign. et Roz. ed. avidi) A 2; in cod. A 3 nihil nisi litera d de hoc verbo superest, etiam quo praecedens existare desit; vidi B. s) facidetatis corr. facilitatis A 2, ita etiam B alio atramento; facidetatis A 3. t) evanuit 50 A 3; vestre B. u) ita A 2. B; questu postulantes (corr. prostul.) A 3; questu prestalentis A 1. v) super B. w) (suscipi)a(m)us (et dum) u. i. evan. A 3.

et dum^x presente^y in vita tibi^z rerum arbiter locum dedit, quo^a et ecclesiarum et amicorum^b feras suffragia, non pigiat^c subire laborem, quo^d in posterum mercedum^e conferant^f lucra et nunc multiplicia ex numero^g amicorum^h ferant suffragia; et unde tibi presentiumⁱ portatores^k, sodalis^l mei, famuli vestri, suggesserint^m, piaeⁿ obaudientis^o effectui^p mancipitis^q. Vale^r, vir vigoris atque^s tuorum decus amicorum; omnipotentis^t Domini^u pietas^u ad ecclesiarum profectu per multa spacia temporum vos conservare et custodire dignetur^v.

52. Qualiter^a ex ordinatione regis pro nativitatem filii sui domesticos^b
de villa regis per sua epistola relaxate ingenuos.

Ego in Dei nomen^d ille^{d*} domesticus, acsi indignus, glorio domno^e illius regis super 10 villas ipsius illas^f illo ex familia dominica de villa illa. Dum generaliter ad omnes^g domesticos^h regis ordinatioⁱ processit, ut^j pro nativitate dominicilli^k nostri illius^l, ut a Domino melius conservetur, de unaquaque^m villa fiscale tres homines ex servientibus inter utroque sexu a servitio relaxarenturⁿ, et nos ita faciendum ob hoc ordinatione recipimus^o: propterea tibi per hanc epistolam nostram, sicut mihi iussum est, ab omni 15 vinculum^p servitutis absolvo, ita ut deinceps, tamquam si ab ingenuis parentibus fuissis^q procreatus^r, vitam ducas ingenuam et in^s nullo servitio nec^t a nobis nec a successo-ribus domesticis nec a^u quemcumque de parte fisci paenitus^v in servicio inclinare non possis^w, sed per hanc epistolam ingenuitatis^x, sicut nobis iussum est fieri, bene et integri^y ingenuus^z cunctis diebus vite^a tuae dibeas^b permanere. Si quis vero aliquis^c 20 te de statu ingenuitatis tuae impulsare voluerit, inferat^d tibi [cum^e] cogenti fisco aurif libras una, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens epistola firma permaneat^h, stipulatione subnexaⁱ.

Actum^k ibi^l, sub die illo^m, anno illo regnanteⁿ suprascripto^o domno illo^p glorio-
sissimo^q rege.

25

II, 51. x) A 2. B; de A 1. y) presenti cert. z) ibi A 3. a) A 2; que A 1; c::: pro quo et A 3; quod B. b) evanuit A 3. c) A 3; pigeat A 2. B; rigiat A 1. d) qui A 2. B; (q)u(o in p)osterum u. i. evan. A 3. e) mercedem A 2. B; (me)rced(um) u. i. evan. A 3. f) conferat A 2. g) A 2. B; ex munero A 1; (ex numero) u. i. evan. A 3. h) ami(corum f.) u. i. evan. A 3. i) pre-senciam A 3. k) portitoris A 2. l) sodolis A 2; (sodal)is u. i. evan. A 3; sidales B. m) fatuuli 30 v. su(g)esserunt u. i. evan. A 3; f. v. sugerint B. n) pie A 2; pio B. o) obaudientes cert. p) effectu A 2. B. q) (man)cip(itis) u. i. evan. A 3; mantipetis B. r) (Vale — v)igores u. i. evan. A 3; ris in loco raso A 1; vir deest A 2. s) adque A 2. t) Domini — per evan. A 3. u) pie-tatis A 2. v) dignetis A 3.

II, 52 = Lind. 90; Roz. 80. A 1. 2. 3. a) Qualiter pro nativitate filii regis ex ordinatione 35 dominica ad domesticos de villas regis ingenuitatis facere debeant ad servientes rubrica inscribitur A 3. b) domesticus A 2. c) A 2; relaxare A 1. d) nomine A 2. d*) ill. codd. e) d. ill. rege A 1; dom: ill. regis A 2; dom illius regis A 3. f) ill. ill. A 2. g) omnis A 2. h) domesticus A 3. i) deest A 2. k) ita A 3 et Lind.; d. corr. al. m. ant. dominici illi A 2; domini ill. A 1. l) illo A 2. m) unaquaqua corr. unaquaquae A 2. n) laxarentur A 2. o) reci-piamus, a eras. A 2; recepimus A 3. p) vinculo A 3. q) corr. fuisses A 2; fuisses, ses post add. ead. man. A 3. r) creatus A 1. s) deest A 3. t) n. a. n. des. A 3. u) A 3; a deest A 1; ea quemcumque A 2. v) penitus A 2. 3. w) posses A 2. x) ingenuitatis corr. ingenuitatis A 2. y) integre A 2. z) inuenius A 3. a) vite A 2. b) debeas A 2. 3. c) deest A 2. d) infera A 1. e) add. A 2. f) i haud plane cernitur A 3. g) A 3; lib una A 1; lib i A 2. h) perm(a)nit videtur legendum A 3. i) subuxa A 3. k) Act A 1. l) deest, sed 2—3 litt. erasae A 2. m) ill. anno ill. A 1. 3; illo ann illo A 2. n) rege illo pro regnante A 2. o) s. illo domino A 2; s(uprascripto)to dom ill. u. i. absc. A 3. p) ill. codd. q) A 1. 3. Lind.; deest A 2.

1) Eiusmodi ordinationis formulam Marculfus praebuit supra I, 39.

SUPPLEMENTUM FORMULARUM MARCULFI.

1. Inmunitas^a.

Ille rex Francorum viris^b inlustribus, patriciis, comitibus, tollonariis^c vel omnibus curam publicam agentibus. Si^d oportuna beneficia ad loca sanctorum^e, ecclesiarum vel sacerdotibus prestare non desinemus^f, hoc nobis procul dubium^g in aeterna^h beatitudine retribuere confidemusⁱ. Igitur cognoscat magnitudo seu utilitas vestra, quod nos ad peticionem apostolico viro illo, illius urbis^k antestitiae, talem propter nomen Domini, eius meritis^l conpellentibus, beneficium prestatissime, cognoscite, ut annis singulis de carra tanta, quod a^m luminaria comparandum ad Massilia vel per reliquosⁿ portos infra regno nostro, ubicumque missi sui marcare^o videntur, vel pro reliqua necessitate discurrentes, nullo^p telloneo nec qualibet reddibucione exinde ad parte fisci nostri missi sui discurrentes dissolvere^q non debeant. Propterea per presentem preceptum decernimus, quod perpetualiter mansurum^r esse iobemus, ut nullo telloneo^s de ipsa tanta carra ipsius pontefice^t neque ipsa^u Massilia, Telloneo, Fossis, Arlatu, Avennione^v, Suggione, Valentia, Viennia, Lugdone^w, Cabillonno¹ vel^x reliquas civitates aut pagos^y, ubicumque in regno^z nostro telloneus exigitur, nec de navale nec de carrale evectione^a, nec rotatico^{b. 2} nec pontatico nec pulvraticio^c nec salutatico nec cispatico^d nec nulla reddibucione^e, quod fiscus noster exinde poterat^f sperare, nec vos nec^g iuniores aut successores vestri de ipsa tanta carra eisdem non requiratis^h nec exigatis; sed omnia et exⁱ omnibus hoc propter nomen Domini ipse^k pontifex vel successores^l sui aut memorata ecclesia domni illius habeant indultum, vel in luminaribus ipsius sancti loci proficiat. Quam vero auctoritate perpetuis temporibus valitaram propria manu infra decrevimus roborare.

2. Si^a quis in presencia regis de ea que vindedit auctores^b esse voluerit emptori^c, precepto dominico ex hoc^s.

Ille rex illo comite^d. Veniens illae^e, aut missus ipsius^{e*} in persona sua, ibi in palatio nostro clemenciae regni nostri suggestit, quasi homo^f nomen ille porcionem^g, aut villa sua nuncupante illa, in pago illo, quicquid ibidem visus fuit tenuisse, per vinditionis titulum, accepta pecunia sua, eidem visus est distraxisse, et eam ad presens possidere

³⁰ 1 = *Pard. 6; Roz. 32 bis. Codd. A 1. 3. Cf. Add. 2. (Num. deest codd.) a) deest rubrica A 3.
b) vir inluster corr. not. *Tir.* viris inlustribus A 3. c) tolenaris A 3. d) seu A 3. e) A 3; sanctarum A 1. f) desinimus A 3. g) dubio A 3. h) eterna A 3. i) confidimus A 3. k) orbis antestito A 3. l) moriti A 3. m) ad A 3. n) reliquo portus A 3. o) mercare A 3. p) h pro nullo — discurrentes A 3. q) dissolvere non debeant A 3. r) mansuram esse iobemus A 3. s) tolloneo A 3. t) pontificium A 3. u) in ipsa Mas(s)i)lia, Teloneo, Fussis A 3. v) Avinione, Suggione, Valentia, Vienna A 3. w) L(ugdone) u. i. absc. A 3. x) per add. A 3. y) paucos A 3. z) regn(o) nostro teloneos u. i. absc. A 3. a) evectione A 3. b) rotatico u. i. absc. A 3. c) pulvraticio A 3. d) cispatico A 3. e) nec nulla absc. redibucione A 3. f) poterit A 3. g) (nec iu)niiores u. i. absc. A 3. h) (requi)ratis u. i. absc. A 3. i) in A 3. k) ipsi p(onti)fex u. i. absc. A 3. l) A 3; suscessores A 1.*

⁴⁰ 2 = *Lind. 171; Roz. 284. Codd. A 1. 3. C2. (Numerum praebet solus A 3.) Enumeratur in indice cod. B (105).* a) Si quis in presentia regis auctor fuerit B; eadem, voce Indiculum premissa, *Lind.* b) auctoris se voluerit esse A 3. c) deest, cum pr. A 3. d) inscriptio deest A 3; I. r. illi comiti *Lind.* e) ill. vir A 3. e*) suus A 3. f) omo A 3. g) porcione A 3.

1) *De Rosière*, 'Recueil' I, p. 50 n. a, intelligit Marseille, Toulon, Fos, Arles, Avignon, 45 *Sorgues*, Valence, Vienne, Lyon, Châlon-sur-Saône. De Suggione vero dubitandum est, etsi neque Sisteron, ut opinatus est Pardessus, neque Sigonce, ut opinatus est Guérard, hic indicatus esse existimaverim. 2) *De singulis exactiōibus in sequenti nominatis cf. quae disseruit Waitz, 'VG.' II², p. 604 sqq. 3) Cf. Brunner, 'Gerichtszeugniss' p. 157 sqq.; 'N. Arch.' VI, p. 19 sqq.*

videretur^h. Sed dum et ipseⁱ ille ad presens adstabat, interrogatum est ei a nobis vel a proceribus nostris, si ipsa vinditione^k, quam ipse ille de suprascripta^l rem in^m presente proferebat, de nomine eius fecisset aut memorata rem vindedisset, velⁿ, si ei necessitas evenerit, auctor^o eidem esse voluisse, in presente^p edicere^q deberet. Sed^r taliter in nostri^s presentia memoratus ille professus est, quod et ipsa vindicatione fecerat et^t 5 pretio de suprascripta^t rem, quod^u illa vindictio^v contenit, acceperat, et auctor^w eidem ex hoc ad presens, et si inantea^x si ei necessitas contigisset, et erat et esse volebat. Ideo, dum taliter^y quoram nobis professus est, per presentem decernemus^z ac iobemus preceptum, ut memoratus^a ille ipsa villa, aut portione illa, in iam dicto loco, in integritate, quicquid^b per ipsa vinditione^c legitur, absque contrarietate vel repetitione^d illius aut¹⁰ heredibus^e suis, quieto hordine debeat possidere, vel quicquid exinde facire^f ipse aut heredes suig^g decreverint, liberum^h potiantur arbitrium.

3. Indecolum^a ad maiorem domus^b.

Domino^c inclito procerumque palatii^d regalis ornatum atquae^e catholicae universalis ecclesiae in Christo filio illo^f maiorem domus illi^g, acsi peccator, tamen, Deo miserante,¹⁵ episcopus. Ut culminis^h vestrae agapem nostra extremitasⁱ paginale commoda^j salutis inquirat, interna^k dileccio^l verum demonstrat^m caritatis affectumⁿ. Idcirco salutacionum munia^o, quae deceat, cum eulogias^p peculiaris patroni vestri^q, domni illius, per presente servo vestro, filio in Christo nostro^r illo, celsitudine vestre distinare^s presumpsimus, per quem^t humiliter petimus, ut eo^u affectu a vos recipientur, quo^v sunt a nobis amore²⁰ distinatae^w, remeante vero eodem, de vestra prosperitate^x per reciprocum paginale aloquium^y cognoscere et laetificare mereamur.

4. Indecolum^a ad propinquos.

Domina^b Deo sacra et mihi carnaliter genetricae^c et per accepto, superna largiente gratia, officium pastorale in Christo sanctae ecclesiae filia illa^d ille peccator epi-²⁵ scopus. Commonet nos et affeccio carnalis amoris^e et sollicitudo pastoralis curae^f, ut de vobis sim semper sollicitus. Idcirco hos^g appices parvitatis meae ad almitatem vestram^h direximus cum eologiasⁱ peculiares^k patronis vestri, domini^l illius, per quem^m petimus, ut et pro nos orare dignetis et, qualiterⁿ, Deo miserante, circa vos agitur, nobis^o per vestro scripto^p et presente misso innotiscere iubeatis.³⁰

2. h) videtur A 3. Lind. i) ipsi ill. A 3. k) vindicionem quem ipsi A 3. l) superscripta A 3. m) in pres. — memorata rem des. A 3; existant, paucis literis mutatis, apud Lind. n) aut pro vel — evenerit Lind. o) si autor A 3. p) in — deberet des. Lind.; in presentem A 3. q) dicere d. A 1; edicere deberit A 3; edicere debet C 2. r) si A 3. s) nostra post add. A 3. t) superscripta A 3. u) d tantum superest A 3. v) vind^o contenet A 3. w) autor A 3. x) (in ante) u. i. absc. A 3. 35 y) tali(ter quoram) u. i. absc. A 3. z) preceptum decernimus ac iubemus, ut A 3; iubemus ac decernimus praeceptum, ut Lind. a) (memor)atu(s i. ip)s a v(i)lla u. i. evan. A 3. b) (quicqui)d per i(ps)a u. i. evan. A 3. c) vind^o A 3. d) receptione A 3. e) aut evan., heredib.; uir quieto ordine A 3. f) (f. i)ps(e a. he)redes u. i. evan. A 3. g) suis A 3. h) libero pociantur arbitrio A 3.

3 = Pard. 7; Roz. 641. Codd. A 1. 3. C 1. 2. (Num. deest codd.) Enumeratur in indice cod. B (106). a) (Ind)eolum A 3; Indiculum episcopi ad B. b) domum A 3. c) Dñ inel:t: procerique A 3. d) C 1. 2; palam A 1; palacio A 3. e) adque catolicae universal et Christi f. A 3. o*) ill. codd. f) A 3; ill. A 1. g) ::lminis vestro A 3. h) extramitas A 3. i) A 1. C 1. 2; comodo A 3. k) A 1. C 1; in eterna A 3. C 2. l) dilectione A 3; dilectione C 1. 2. m) demonstret A 3. n) affectum A 3. o) muna qua d. A 3. p) eoglogias A 1. q) vestro A 3. r) n. deest, 45 ill. A 3. s) destinare presumpsimus A 3. t) quam A 3. u) eum affectum A 3. v) quod A 3. w) distinare A 3. x) proprietate picipio cum pro p. p. r. A 3. y) adloquium cognoscere et letificare A 3.

4 = Pard. 8; Roz. 642. Codd. A 1. 3. C 2. (Numerum prahet solus A 3.) Enumeratur in indice cod. B (107). a) Indiculum ad propincos A 3. b) Domna A 3. c) genetricie et pro accepto A 3. d) illa ill. A 1; ill. ill. A 3. e) amor A 3. f) cure A 3. g) has apices A 3. 50 h) vestr: A 3. i) eoglogias A 1. k) peculiari patroni A 3. l) dom:mi i. A 3. m) quam A 3. n) qual(ite)r u. i. absc. A 3. o) deest A 1. p) reser(ibto) u. i. absc. A 3.

5. Ad germana^a.

Domna Deo sacra et mihi carnaliter germana et in Christo^b sorore et filia illa^c
illi peccator episcopus.

6. [Carta de episcopatu^a]¹⁾.

Ille^b rex Francorum. Dum iuxta apostoli^c dictum^d omnes potestas sublimatur a Domino, et quatenus post Deum^d in regia manet potestate, qualiter cuncta terrena dibeantur^e gubernare, unde oportit^f nobis salubrae^g consilium pertractare^h, ut illiⁱ erga locis sanctorum instituantur custodes^k, qui digni^l ad^m ipso officioⁿ gubernandum apparere^o noscuntur. Igitur dum et vestra et clerum vel paginium^p civitatis illius adfuit petitio, ut, relicta urbe illa, qua prius regere et^q gubernare videbamini, in^r superscripta urbe illa cathedra pontificalem^s suscepere deberetis^t, et dum vos apud animos^u nostros^v et accio probata^w commendat et nobilitatis ordo sublimat ac morum probitas vel mansuetudo et^x prudentiae honestitas^y exornat^z, cum consilio et^a voluntate^b pontificum procerumque nostrorum, iuxta voluntate^c et consensu clerum et plebium ipsius civitatis in supradicta^d urbe illa pontificalem in Dei nomen vobis commissimus^e dignitatem. Propterea per presentem preceptum decernemus^f ac iobemus, ut supradicta urbs^g vel res^h ecclesiae ipsius et cleris sub vestro arbitrioⁱ et gubernacione consistant, et erga regimini^k nostro semper fidem inlibata^l custodire debeatis, et iuxta^m canonicam institutionemⁿ plebem vobis commissam assiduae predicationum^o sermonibus expolire^p et non minus pietate^q quam severitate constringere^r studiatis^s, et cura pauperum vel necessitate pacientum^t cum ingenti^u cura et^v dilectione procuretis, et, adquaesita^w multiplicataque gregis vestri^x salutem^y, nullis maculis sordidatu^z ad ovile dominico^a valeatis presentare, quatenus^b, dum ecclesiae^c vobis a^d dispensacione divina commissa strinue^e regere atque gubernare videamini^f, vobis apud^g aeternum^h retributorem mercidumⁱ suffragia largiantur et vos^k inmensum Dominum pro nostrorum mole^l peccaminum assidue exorare^m dibeatisⁿ.

5 = Roz. 874. Cod. A 3. Rubrum praebet etiam A 1, sed cum sequenti formula coniunctum.
(Num. deest cod.) a) germ(ana) u. i. absc. A 3. b) X:: c. c) ill. c.

6 = Lind. 4; Roz. 516. Codd. A 1. 3. B (52). C 1. 2. (Num. deest codd.) a) rubrum
30 supplevi e B. b) I. r. F. des. A 3. B. c) apostoli di(ectum) omnis u. i. absc. A 3. d) dñi A 3.
e) dibeantur A 3. B. f) oportet A 3; B. g) salubre A 3; salubri B. h) retractare B. i) ille A 1.
k) custodis A 3. l) digne A 3. B. m) A 3; ab A 1. B. n) officium A 3. o) apparere —
paginium des. A 3; aparere B. p) paginium B. q) aut B. r) usuperscripta pro i. s. A 3; in
superscripta B. s) pontificale suscipere A 3. B. t) deberitis B. u) B; annimos A 1; animus A 3.
v) noster A 3. w) c. pr. B. x) et pr. des. A 3. y) honestas A 3; onestatis B. z) et ornat A 3.
a) honestate add., sed del. B. b) voluntate — clerum et des. A 3; voluntate B. c) o evan. A 1;
voluntate B. d) superdicta B. e) commisimus A 3. B. f) discernimus ac iubemus A 3; decernimus
hac iubemus B. g) urbis B. h) rebus ecclesiae B. i) arbitrio — nostro des. A 3.
k) regimine B. l) inbibatam A 3. m) iusta canonica A 3. B. n) institutione A 3. o) predi-
catione A 3; predicationem B. p) expolirae A 1. q) pictatem A 1. r) constringere A 1.
s) studeatis B. t) patientium B. u) ingente A 3. v) et absc. A 3. w) quiesca A 3; adquesita B. x) vestris A 1. y) salu(tem nu)llis u. i. absc. A 3; salute nullis B. z) sordidatus A 3;
sordidat B. a) dominica A 3. b) (quate)nas u. i. absc. A 3. c) ecclesia A 3; aecclesia B.
d) ad A 1. e) stringere (at)que pro str. r. a., u. i. absc. A 3; strinuae r. a. B. f) videmini B.
g) apud B. h) eternum A 3. i) mercedem suffragialantur pro m. s. l, u. i. absc. A 3. k) deest A 3.
l) noli A 3. m) exorare A 1. n) debeat A 3. B. In cod. A 3 sequuntur notae Tironianae, quas
V. Cl. Schmitz legit: Derogat sibi sacerdotem sancte legis lectorem.

1) Cf. praecipue Marc. I, 5, practerea 6 et 7. 2) Cf. Ep. Pauli ad Rom. 13, 1.

ADDITAMENTA E CODICIBUS MARCULFI.

1. (a) Item^a alio prologo.

In nomine sanctae Trinitatis. Prosperum ac salubriter consilium immoque satis iocundum esse dinoscitur, ut homo de mundanis rebus conparet paradisum et de terrena transferat in caelestia. Sic Dominus in sancto euangelio preclara intonat vocem, dicens¹: 'Thesaurizate vobis thesaurus in caelo, ubi nec fur fudit, nec tinea sulcat'.

(b) Prologo de clero, qui in monasterio tonsoratur, qui sua rem ad ipso sancto loco donat.

Debet unusquisque, largiente Domino, dum versatur in corpore, futura tractare et de caducis rebus marcere aeterna, ut, quandoquidem, iubente Deo, de corpore egredi contingit, de mamona iniquitatis mansionem sibi reperiat comparatam in caelis. Idcirco ego ill. cedo ad monasterio ill., ubi abba ill. custora preesse videtur, et comam capitis mei ibidem deposui, et in ipso monasterio sub norma sanctorum vivere cupio, cessumque in perpetuum. 16

(c) Item prologo.

Oportunum est, unumquemque, dum terrena munera possedit, pro anime sue frequentius cogitet, ut terrenam beatitudinem possidere merear. Ego inluster vir ill. sentio, me infra corpus meum infirmum esse et infra anima mea nimis esse peccatorem; admonet me divina potentia, vel compunctio cordis mei mihi obvenit, ut pro peccatis meis remedium aliquid de res meas loca sanctorum delegare debeo. Ideo cedo.

(d) Item prologo.

In nomine sanctae Trinitatis. Prosperum, salubre et satis iocundum esse censivimus, ut homo de caducam quispiam seculi peccata sua redendum valeat auferre, aut quid prumptriore^a consilio, ut homo de mundanis rebus seculi conparet paradisum et de terrena substantia se transferat in caelestia. Itaque ego ill. pro divino intuitu et meis mercedes comprehendii, ut me Dominus in futurum veniam concedere dignetur, vel ut nomen meum in libro vitae adscribatur, dono ad iam dicto monasterio in luminaribus ecclesiae, vel in stipendiis pauperum aut monachorum, et donatumque iure legitimo esse volo.

(e) Item prologo. 30

Dum huius exempli in quodam noscitur cecidisse, patemur erumna et die mortis cotidie ante oculos suspicamur esse propinqua, oportet unicuique ob amore caelestis patriae devotionis lucra complecti et res sibi datas in sanctorum vel etiam^a indigentium

1 a = Marc. II, 2, 2; Roz. 176. 1 a—e Marc. II, 2. in cod. A 1 subiecta et inde in edd. recepta sunt. 35

b = Marc. II, 2, 3; Roz. 193. a) sic c.

c = Marc. II, 2, 4; Roz. 177.

d = Marc. II, 2, 5; Roz. 178. a) prumptione c.

e = Marc. II, 2, 6; Roz. 179. a) etia c.

1) Ev. Matth. 6, 20. 40

usibus alegataam relinquere, ut peccatorum pondera, quae pontificium paenitendo non
valent laxare, ab eorum intercessione plenius ad veniam debeat pervenire. Idecirco
ego ill.

2. Carta de mundeburde regis et principis.

Ille rex, vir inluster, dominis sanctis hac venerabilibus in Christo patribus, omnes
episcopis vel omnibus abbatibus, seu et inlustribus viris, ducibus, comitibus, vigariis,
centenariis, vel omnes agentibus, seu omnes misus nostros discurrentibus, vel omnes
pares et amicos nostros, tam presentis quam futuris, bene cupiens vester. Conperiat
magnitudo seu industria vestra: veniens venerabilis vir ille^a, abba de monasterio sancti illi,
tam se quam et ipso monasterio cum omnes rebus suis ad nos sibi pleniur comendavit;
et nos postea gradante animo ipso venerabilem virum illo abbatem^b cum ipso monasterio
vel ominis suis et omnes^c causas suas amabiliter sub nostro recepimus mundeburde vel
defensione. Ideoque salutantes magnitudinem seu industriam vestram^d, vobis omnino
per has literas rogamus atque precepimus, ut nullus ex vobis iam dicto venerabile
abbate vel ipsius monasterii nec homines nec rebus suis, quae ad presens habere videntur,
vel in ante, Christo propitio, per bonis omnibus ibidem conlatum fuerit, nullus inquietare
nec condemnare vel aliquid de rebus suis minuare omnino non presumatis, sed
cum Dei gratia et nostro^e mundeburdo vel defensione tam eum quam suos homines
residere cum quiete sinatis. Et si aliquas causas adversus ipso illo abbate vel mona-
sterio ipsius seu homines eius fuerint, quas^f in pago absque suo iniquo dispendio recte
definitas non fuerint, eas usque ante nos omnimodis fiant suspensas vel reservatas, et
postea ante nos per legem aut iusticiam finitivam accipient sententiam. Et ut cercius
credatis, manu propria subter firmavimus et de anulo^g nostro sigilavimus.

Signum domno illo rege.

Ille^a recognovi et subscripsi.

Datum die illo^a, anno illo^a, loco illo¹.

3. Privilegium de omni negotium².

Ille rex Francorum viris inlustribus, patriciis, comitibus, telonariis vel omnibus
curam publicam agentibus. Si oportuna beneficia ad loca sanctorum, aecclesiarum vel
sacerdotibus prestare non desinemus, hoc nobis procul dubium in aeterna beatitudine
retribuere confidimus. Igitur cognoscat magnitudo seu utilitas vestra, quod nos ad
petitionem apostolico viro illo, illi urbis antestite, talem propter nomen Domini eius
meritis conpelentibus beneficium prestetisse, cognoscite, ut, ubicumque infra regnum
nostrum misi^a sui mercare videntur, vel pro reliqua necessitate discurrentes, nullo telloneo
nec^b qualibet redibucione exinde ad parte fisci nostri nec ipsi nec missi sui solvere non

2 = Lind. 38; Roz. 10. Cod. B (69), ubi loco Marc. I, 24. legitur. a) ill. c. b) abb. c.
c) om. c. d) ita edd.; nostram c. e) nostra corr. nostro c. f) quas — dispendio bis script. c.
g) analo. c.

3 = Lind. 12; Roz. 32. Cod. B (48), ubi loco Suppl. 1. legitur. a) nisi c. b) ne c.

40 1) Formulae huius contextum iam in diplomate Pippini maioris domus, Reg. Imp. I, 60,
inveniri monuit Sickel, 'Beiträge' III, p. 10 sqq., cui prorsus assentior probanti, protocolli partes,
quas nostrum praebet exemplar, haud multo post Pippinum regem factum adiectas esse. 2) Hanc
formulam e Suppl. 1. commutatam esse, nemo non videt. Paucis tantum, quae ibi existant, omissis,
tamen prorsus alia facta est, nam cum illa emunitatem telonorum carrarum numero cuidam defi-
nitio praebat, hac de omnibus rebus telonorum libertas conceditur, quod etiam rubro indicatur.
Cf. Sickel, 'Beiträge' V, p. 41 sq. et 'UL.' p. 124; 'N. Arch.' VI, p. 19. 21.

debeant. Propterea per presentem preceptum decernimus, quod perpetualiter mansurum esse volumus, ut nullo tolloneo in nullis civitatibus aut pagos, vel ubicumque in regno nostro toloneus exigitur, nec de navalle nec de carrale evetione, nec rotatico nec de pontenatico nec pulveratico nec salutatico nec cispitatico, nec de saumariis nec de quod homines eorum ad dorsum portant, nec nulla redibucione, quod fiscus noster ⁵ exinde poterat sperare, nec vos nec iuniores aut successores vestri non requiratis nec exigatis; sed omnia et in omnes hoc propter nomen Domini ipse pontifex vel successores sui aut memorata aeccllesia sancti illi habeant indultum vel in luminaribus ipsius loci proficiat. Quam vero auctoritatem perpetuis temporibus valetura propria manu ¹⁰ infra decrevimus roborare.

FORMULAE MARCULFINAE AEVI KAROLINI.

Ita formularum collectionem nominare liceat, quarum maior pars ex Marculfo eiusque supplemento sumpta est¹. Codices qui eas praebent hi sunt:

- 5   1. *Cod. Lugduno-Batavus, Voss. in 8° nr. 86, saec. X. (Roz. Lugd.-Bat. A²).*
*Continentur hoc codice *Gesta Francorum, Inventio sanctae crucis, Lex Salica emenda-**
- 10 *data, Orationes, Liber Tobias, Missae. Legem Salicam antecedunt non vero eadem manu exaratae foliis 6, 36—41, quae olim cum duobus aliis, nunc inter 36. et 37. excisis, quaternionis formam fecerunt, 11 formulae, ex quibus decem collectioni nostrae adscribendae sunt, alia quadam undecima subiecta. Exstant cap. 8. et 9. fol. 36,*
- 15 *cap. 14—21. fol. 37—41, praeterea vero etiam 10—13. cum ultimis capitibus 9, quae desunt, verbis in foliis duobus deperditis extitisse, pro certo habere possumus, praesertim cum quattuor circiter paginas explevisse videantur. Melior autem hic existimandus codex,*
- quippe cuius lectiones saepius cum genuinis Marculfi et Supplementi verbis convenient.
- 20   2. *Cod. Monacensis nr. 4650, olim Benedictoburanus saec. IX. (Roz. Mon. A³).*
Praebet hanc collectionem insertam maiori corpori formularum, quod Arnonis archi-
- episcopi temporibus Salzburgi conscriptum esse videtur⁴. Praecedunt formulae quae-
dam Salicæ privatorum negotiorum, quarum plerasque Lindenbrogius aliunde edidit,
sequuntur Salzburgenses. Exstant fol. 33^r—39^v. 24^r—31^v. 56^r—63^{r⁵}. capita 1—14.
25   et 17—31, solis 15. et 16. errore, ut opinor, omissis. Inter 21. vero et 22. epistolae cuiusdam formula, Pro defunctis inscripta, quae ab hac collectione aliena esse videtur,
legitur.

Tabula ista planius demonstrabit, quae in quoque codice et quo ordine existent capita.

Capita	1—7.		8, 9.		10—13.		14.	
	Cod. 1.	desunt.	fol. 36 r. v.	fol. 37 r.—38 v.	duo folia excisa.	fol. 38 v.—39 v. 24 r. v.	fol. 37 r. v.	fol. 24 v.—25 v.
Capita	15. 16.		17—21.		22—31.			
Cod. 1.	fol. 37 v.—38 v.		fol. 38 v.—41 r.		desunt.			
Cod. 2.	desunt.		fol. 26 v.—28 v.		fol. 29 r.—31 v. 56 r.—63 r.			

80   Cum ordo capitum, quae et in Vossiano et in Monacensi inveniuntur, in utroque codice sit idem, cum praeterea ea, quae e Marculfo et Supplemento sumpta sunt, non minus inter se convenient quam a genuinis illis formulis abhorreant, dubium esse non potest, quin capita 8—21. iam in communi utriusque codicis exemplari ita extiterint.
85   De iis vero quae in Monacensi et praecedunt et sequuntur dubitari possit, num ex

1) *Huius collectionis et codicum iam supra p. 35, l. 30 sqq. mentionem feci. Cf. 'N. Arch'. VI, p. 41 sqq. 2) Descripsit Holder, 'Lex Salica emenda nach dem Codex von Trier-Leyden, Leipzig 1880', p. 38 sqq. 3) Descripsit Rockinger in 'Quellen zur Bayerischen u. Deutschen Geschichte' VII, p. 5 sqq. 4) Cf. Rockinger l. c. p. 10 sqq. 5) Quae folia olim in codice continuo inter se secula sunt, postea vero ordine a bibliopaga turbato, falsi singulis inscripti sunt qui nunc existent numeri.*

eodem fonte hausta sint. Capita enim 22. et seqq. in codice 1 non fortuito, quasi quibusdam foliis desperditis, deficere, ex eo intelligitur, quod cap. 21. formula illa aliena in eadem pagina eademque manu exarata continuo subsequitur. Accedit, quod etiam in cod. 2 ipso hoc loco alia quaedam formula inserta est. Cum tamen etiam sequentes omnes, sicut pleraeque praecedentes ex Marculfo et Supplemento sint sumptae, 5 et in capitibus 27. 28. 29. eodem modo ac in 13. 14. 16. 17. 18. 20. regali titulo verba Dei gratia adiecta sint, haud facile crediderim, in cod. 2 aliunde capita 22—31. descripta esse, aliunde priora. Quae ut sola, reliquis omissis, in Vossiano codice describerentur, ideo facile fieri potuit, quia epistolarum seu indiculorum, reliqua vero praceptorum regalium exempla praebuerunt. Eadem fortasse de causa is, qui ordinem 10 codicis 2 instituit, post ipsum caput 21. epistolae cuiusdam exemplum inseruit, quod ab eodem codice ac formulas nostris praemissas mutuatus esse videtur.

Haud ita certe etiam capita 1—7, quae desunt codici 1, communi fonti adscribenda duxerim, praesertim cum aliter ac sequentia neque Marculfo neque Supplemento excepta sint, atque in genere scribendi cum ceteris minus congruant. Quas vero continent res adeo cum sequentibus convenire videntur, ut haec capita etiam in recensione nostra ceteris praemittere non dubitarem.

Collectionis hoc modo, ut fieri potuit, restitutae tres partes discerni possunt, quarum prima amplectitur cap. 1—12. exempla praebens epistolis a clericis, officialibus, privatis dandis et accipiendis, altera cap. 13—20. amplectens continet exempla epistolarum seu ad regem seu ab rege mittendarum, quibus apte subiecta est epistola ad comitem palatii de causis in iudicio regis definiendis, tertia vero in capitibus 22—31. diplomatum regalium formulas exhibet. Formulas Marculfi et Supplementi hic recensitas atque plerasque non modice immutatas in hanc formam Karolingo aevo redactas esse, ex eo apparet, quod ‘maioris domus’ loco cap. 9. ‘senior’ et cap. 19. ‘princeps’ 25 nominatur. Verba autem Dei gratia, haud uno loco regali dignitati addita, cum formulas non ante Karolum Magnum recensitas esse demonstrant¹, ex rege, nondum imperatore ubique memorato, hoc ante annum 800. factum esse, cognovimus. Neque vero verba vir inluster, cap. 18. et 28. regali titulo addita, ad tempus constituendum magni momenti esse crediderim, quippe quae facile ex genuinis formulis sine certa ratione recipi potuissent. 30

In qua vero Francorum regni parte formulae istae rescriptae atque aliis nonnullis adiectis in hanc collectionem sint redactae, non habemus compertum.

Edidit e codice 2 Rockinger, ‘Salzburger Formelbuch’ nr. 25 sqq. in ‘Quellen zur Bayerischen u. Deutschen Gesch.’ VII, 1858, p. 90 sqq. et ex eodem codice de Rozière, iis tamen, quae iam in Marculfo et Supplemento exstant, omissis, ‘Formules inédites 35 publiées d’après deux manuscrits de Munich et de Copenhague’ in ‘Revue hist. de droit français et étranger’ V, 1859, p. 17 sqq. Postea etiam Vossiano codice usus maiori corpori suo singulas omnes inseruit.

Nunc utroque codice benigne huc transmiso usus formulas recensui, ita ut Vossianum, quantum sufficit, praecipue secutus, quae ibi desunt ex Monacensi exscriberem. Capita e Marculfo et Supplemento sumpta literis minoribus repetivi, iis tantummodo verbis quae cum genuinis non convenient aut latius positis aut maioribus literis exprimi curavi. Capitum numeros, qui in codicibus non inveniuntur, ipse praenotavi².

Epistolae formula quae in Cod. 1 subiecta est, quamquam ab ceteris aliena videtur, tamen numerorum ordine continuato, ut facilius allegari possit, 32. subieci. 45 Si verum est, quod non sine dubitatione nuper suspicatus sum, archiepiscopum illum Treverensem, ad quem epistola mittitur, arohicappellanum fuisse regis, formula non ante saeculum IX. exiens scribi potuit.

1) Cf. Sickel, ‘Beiträge’ III, p. 8 sqq. et ‘UL.’ p. 254 sq. 2) Infra praeter numeros maioris corporis a V. Cl. de Rozière editi (Roz.) alias adnotavi (Rock.), quibus pari modo V. 50 Cl. Rockinger collectionem Salzburgensem et de Rozière priorem editionem digesserunt,

1. Indicolum ad quemlibet episcopum sive abbatem vel comitem.

Venerabili in Christo patri N. episcopo ego N., acsi indignus alumnus vester, aeternam vobis in Domino per has exiguitatis litteras opto fore salutem^a. Deinde suggestimus almitatem vestram, ut illas iustitias nostras, quae in ipso vestro ministerio adiacent, pleniter inquirere faciatis et per ipsum missum nostrum, quem ad vos direximus^b, quicquid exinde agere potueritis, nobis innotescere studeatis. Insuper etiam petimus benivolentiam vestram, ut nobis aliquid de silva ad opus ecclesiae nostrae vel monasterium^c nostrum restaurandum dare iubatis, quantum vobis possibile fuerit. Sic exinde agite, quomodo per vestram benivolentiam confidimus. Et si nobis aliquid tale iniunxeritis, scitote omnimodis, nos cum omni benivolentia vestram obsecundare iussionem.

Valete^d.

2. Indiculus ad quoddam monasterium.

Dominis ac venerabilibus fratribus nostris in monasterio illo degentibus ille omnium servorum Dei servus rosifluam in Christo atque inmarciscibilem opto salutem. Siquidem vestris sacratissimis precibus nos commendamus, obsecrantes clementiam vestram, ut sine intermissione die noctuque nostri memoriam habeatis, quatenus ubique vestris adiutus suffragiis liberius valeam coenosum hunc ac lubricum callem inleso pede transire, ut quandoque nexibus corporeis hinc absolutus aethereis^a merear thalamis mancipari. Commonere etiam maluimus dilectionem vestram, ut religionis^b propositum et caritatis vinculum in invicem conservetis, ut, sicut docet apostolus, ‘alter alterius onera portetis, ut sic adimplere valeatis legem Christi’¹. Et sicut aspicitis periculum nostrum, si vobis non administraverimus ea quae vobis sunt necessaria, id est animarum vestrarum remedia, ita aspicite et vestrum discimen^c, si non exequentes^d fueritis ea quae vobis sunt oportune a nobis impensa; et sicut premonuit nos isdem princeps pastor ecclesiae, ‘ad tendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere ecclesiam Dei, quam^e adquisivit sanguine suo’². Et ne forte aliquando nobis contingat illud audire, quod per prophetam Ezechiel olim predixit dicens: ‘Ve pastoribus Israel, qui pascebant semet ipsos et gregem^f meum non pascebant. Quod crassum erat adsumebatis, et quod debile et infirmum proiciebatis. Nonne greges pascuntur a pastoriibus?’³ Ideoque vobis sit onerosum, quod isdem propheta in consequentibus ait: ‘Si autem non adnuntiaveris impio, ut avertat^g se ab iniquitate sua, ipse^h impius in iniquitate sua morietur, sanguinem vero eius de manu tua requiram. Quod siⁱ adnuntiaveris impio, ut avertat se ab iniquitate sua, et ille^k non fuerit reversus, ipse impius in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti’⁴. Nobis enim convenit, vos commonere de omnibus, quae ad veram pertinent salutem; et vos cooperatores oportet fieri, sicut^l diximus, in his quae vobis salubriter sunt a nobis impensa. Valete.

3. Epistola deprecatoria.

Domino venerabili et in Christo magnifico N. episcopo, vel abbat^a. Ego in Dei nomine N., acsi infimus servorum Dei servus, cum omni congregatione sancti illius

40 1 = Rock. 25; Roz. 424. Cod. 2. a) sat sic saepius c. b) corr. direximus c. c) monasterium c. d) val, post h. v. 2—3 litt. erasae.

2 = Rock. 26; Roz. 808. Cod. 2. a) aethereis c. b) religionis c. c) dis al. man. post add. c. d) exequentes c. e) q. c. f) litt. r e corr. c. g) se add., sed eras. c. h) ipse — sua al. man. in margine suppl. c. i) non add., sed eras. c. k) ill. c. l) iam add., sed eras. c.

45 3 = Rock. 27; Roz. 737. Cod. 2. a) alba c.

1) Paul. ad Gal. 6, 2. 2) Act. Apost. 20, 28. 3) Ezech. 34, 2—4. 4) Ezech. 3, 18, 19.

vobis intemeratam inviolabilemque in domino Salvatore optamus salutem^b. Culmine sanctitatis vestrae nostri desiderii vota sugerere decrevimus; unde primitus obsecramus almitatem vestram, ut nostri memores esse dignemini in vestris sacris precibus, sicut et de omnibus agere soliti estis, qui vestrae se dilectioni commendare studuerunt. Rursumque depositimus clementiam vestram, ut istum vestrum hominem, qui ad nos hac de causa confugit, eo quod se culpabilem contra vos sensit, ut ei nihil mali pro hac causa fatiatis, sed pro amore Dei et nostrae devotionis optentu hanc ei causam ad integrum concedere iubeatis¹. Taliter ex hoc agite, qualiter in omnibus^c per vos bene confidimus. *Emimvero Creatori^d* altissimo pro vobis incessanter fundimus preces, ut coronam^d beatitudinis vestrae pro integritate fidei et statu ecclesiae sua longo tempore precipiat conservari, nosque inter oblatrantia huius mundi varia et innumera discrimina munitos reddat vestrae intercessionis suffragio. Valete.

4. Inter duos comites^a.

Magnifico in Christo seu inlustri viro N. comiti^a ille gratia Dei itemque comes^a. Salutem vobis perennem in Domino semperque^b felicem optamus. De reliquo vero deprecor benivolentiam vestram, ut istius hominis causam^c N. ad integrum inquirere fatiatis eiusque iustitiam pleniter ac diligenter investigare iubeatis de omnibus, undecumque vestrae suggesterit^d pietati. Insuper etiam depositimus clementiam vestram, ut illam exactiōem, quam vobis exsolve debet, ei ad integrum relaxare fatiatis, sicut in vestram confidimus clementiam. Scitote enim, quod, si nobis aliquid tale a vobis fuerit iniunctum, cum omni benivolentia^e in omnibus vestram adimplere cupimus voluntatem; non solum exinde, sed et aliunde, undecumque possumus, vestram libenter cupimus explere iussionem.

5. Ad comitem.

Venerabili atque omni preconio honorando N. dono Dei comiti^a ille^b. Igitur fidelis et bene cupiens vester in omnibus per has exiguitatis nostrae litterulas aetheream vobis in Christo semperque^c felicem optamus fore salutem. Deinde vero cognoscat industria vestra, quod de illa re, unde nobis per vestras litteras et missus vester percunctari nobis ex vestra dignatione procuravit, quantum inde potuimus, vel quantum possibilitas nostra exigit, ita in omnibus vestram petitionem adimplere studuimus. Similiter etiam de illa re quae nobis expostolastis, quantum exinde potuimus, vestram peregrimus iussionem. Denique etiam notum sit dilectioni vestrae, quod, undecumque nobis iniungatis^d, vestrum per omnia cupimus adimplere decretum. Valete.

6. Inter pontifices destinanda.

Domino almifico atque omni honore dignissimo N. nutu Dei antestiti^a N., acsi infimus omnium servorum Dei famulus vestraeque dignationi super modum fidelis, aethe-

3. b) salūt c. c) sic c.; minus recte in hoc loco valde abraso patri legendum duxit Rock.; omittit h. v. Roz. d) aromā legit Rock.

4 = Rock. 28; Roz. 732. Cod. 2. a) com c. b) semq; c. c) causam, una lit. abrasa c.
d) sse al. m. suppl. c. o) benientia c.

5 = Rock. 29; Roz. 714. Cod. 2. a) com c. b) ill. c. c) semqq; c. d) iniungtatis c.

6 = Rock. 30; Roz. 738. Cod. 2. a) litt. stiti e corr. c.

40

1) Cf. infra 6. Non solum ex crebris epistolarum huiusmodi formulis, quae nobis assertae sunt (Roz. 732 sqq.), sed etiam ex capitulis regum Francorum intelligi potest, tunc temporis huiusmodi intercessiones pro hominibus vel servis fugitivis saepius evenisse. Cap. Karoli Magni a. 806 c. 7, LL. I, p. 142; cf. Div. Imp. 830. c. 3, l. c. p. 357.

ream vobis atque rosifluam in Christi sanguine tam per has exiguitatis nostrae litterulas quamque^b et per portitorem earum optamus, vobis in Christo semper felicem fore salutem. In reliquum vero deposcimus almitatem vestram, ut me^c humillimum servulum vestrum in vestris sacris precibus participem habere dignemini vestrisque consortibus dilectionis obtentu copulare nitemini; et quia terrarum longitudo non separat, quos Christi nequit amor, idcirco expeto almitatem vestram, ut deinceps fraternalm caritatem invicem ad nos conservetis, atque individue amore Christi nos alterutrum diligamus. Illud vero super omnia commendamus, ut caritas Christi, 'quod est vinculum perfectionis'¹, inlibata perseveret apud nos. Denique etiam omnimodis scitote, quia quantum suffientes sumus libenter in omnibus vestram exsequi cupimus voluntatem. Insuper etiam quaesumus^d benivolentiam vestram, ut illum hominem vestrum N., qui ad nostram confugit parvitatem, hac de causa nihil mali fatiatis, sed ei per omnia hanc noxam nostro obtentu concedere dignemini. Gratia superna vos conservari fatiat per tempora multa, auxilioque Christi munitus valeas superare Leviathan.

15. 7. Rescriptum ad eundem pontificem.

Reverentissimo atque omni dignitate ac laude preferendo N. gratia Dei antestiti N. igitur, acsi infimus universalis ecclesiae Dei sanctae vernaculus, purpoream vobis in Christi sanguine distinctamque^a semper opto salutem. Susceptis quidem a vestra dignatione sanctissimis litteris atque summatim per omnia recitatis, satis habundequem gavitus [sum^b], eo quod me, vilissimum atque inparem in omnibus, vestrae dilectioni atque benignitati communem fieri censuistis, neconon etiam et illud, quod omnibus est maximum ac singulare pre ceteris bonum, orationum vestrarum preconiis participem esse maluistis. Insuper etiam maiorem exinde auximus laetitiam^c, eo quod caritatis atque unanimitatis iura indissolubili amore erga nostram parvitatem vos conservare conperimus, nostrisque exiguis precibus familiaritatis obtentu vos uniri ac coniungi desiderasse perspeximus. Hac igitur ratione ratus sum ad vestram scribere fraternalitatem, ut, quod semel invicem professi sumus, fixum in perpetuum ac stabile permaneat, ut deinceps in Dei omnipotentis amore confirmati alterna nos dilectione fovere studeamus, quatenus alternatim onera nostra portantes adimplere valeamus legem Christi. Unde vero nobis mandare voluistis, de illo scilicet N., sicut iussistis, ita per omnia exinde egimus, prout nobis intimare dignati fuistis. Hoc enim firmiter^d scitote, quod non solum de tali ratione, sed et alia undecumque nobis iniungitis, vestrae in omnibus obtemperare cupimus iussioni, sicut decet^e dilecto et karissimo fratri. Valeas in Christo, frater, semper feli-citer, auxilioque superno ubique fretus, cuncta quae sunt nociva vel noxia postponas et ea quae sunt salubria et apta valeas adipisci.

8. Indiculum ad quodlibet^a episcopum^b sive abbatem post^c commendatione alterna^d.

Marc. II, 47.

Domino beatissimo et meritis venerando sancto patri illo^e abbatte, sive episcopo, ego^f ille, ac si indignus, vocatus abba^g perpetuam vobis in Domino per has commendatias^h litteras exopto salutem. Multimoda nobis benivolo vestro generare conperite gaudiaⁱ, quotiens^k tempus se^l

6. b) post h. v. 12—15 litt. eras. c. c) al. m. suppl. c. d) q̄s c.

7 = Rock. 31; Roz. 739. Cod. 2. a) b istinctamque c. b) deest c., add. edd. c) letiam-
tiam c. d) simiter c. e) al. m. in marg. suppl. c.

8 = Rock. 32; Roz. 665 bis. Codd. 1. 2. a) deest 2. b) ep̄:: sive abb 1; s. a. des. 2.
46 c) pro alterna commendatione 2. d) al::rn: 1. e) N. abb vel c. 2. f) N. 2. g) abb 2; ill 1.
h) commendaticias 2. i) 2; gaudium 1. k) quoties 2. l) deest 1; se' 2.

1) Paul. ad Col. 3, 14.

dederit oportunum, ut ad^m indagandam sospitatem vestram nostris flagitare debeamus litterulisⁿ. Idecireo cum salutationum officiis humili^o prece almitatem vestram deposcimus, ut pro nobis misericordiarum Domino P, ubi^q dignas Deo sedulasque^r funditis praeces, exorare non dedignemini, quatenus ubique^s vestris suffultus preconii diu expectatam^t, immo Christi sanguine mercatam, adire merear patriam; pariterque petimus, ut latores^u presentes, famulos^v scilicet vestros, fratres in^w Christo 6 nostros, quos pro necessitate monasterii nostri illuc usque destinavimus, ut vestrae beatitudini plurimum commendati fiant, et eis, ubicumque necessarium duxerint, solatium p^{re}ebere faciatis. Vale pro nobis semper orans, domine et beatissime^x pater.

Suppl. 3.

9. Indiculum^a ad quemlibet^b seniorem.

Domino inclito procerumque palati regalis ornatus atque a cunctis merito venerando 10 universalique^d ecclesiae in Christo filio illo^e ille siquidem^f, acsi peccator^g, tamen miserante Deo^h episcopali privilegio subrogatus, multimodam vobis peri has exiguitatis nostrae litterulas in Christo optamus fore salutem. Ut culminis vestrae agapem nostra^k extremitas per presentem paginam commoda salutis inquirat, interna^l dilectione verum demonstrat caritatis affectum. Idecireo salutationum munia, prout decet, cum eulogiis peculiaris^m patronis vestri, 15 sancti illiusⁿ, per persentem servulum vestrum scilicet^o celsitudini vestrae destinare praesumpsimus, per quem humiliter petimus^P, ut eo affectu a vobis recipientur, quo sunt a nobis amore destinate. Reme-ante vero eodem^q fideli vestro, a vestra dignatione humiliter petimus, ut cum paginale^r allo- quio cognosceri ac laetificari^s ex vestra serenissima^t pietate mereamur^u.

10. Ad abbatissam.

20

Dilectae in Christo matri sororiique amanda N. ille, acsi indignus serviens vester, perpetuam vobis per has commendatitias litterolas semper opto fore salutem. Alias vero deprecor almitatem vestram, ut me humillimum servulum vestrum in vestris sacris ac Deo dignis precibus suscipere non dedignemini, quatenus ubique vestris adiutus suffragiis caelestem quandoque merear adire patriam^l angelorumque coetibus admixtus eorum 25 beatitudini dignus fieri, vestris pro me apud Deum intercedentibus meritis. Illud vero super omnia vestrae exposco clementiae, ut deinceps me commendatum habere dignemini tamquam fidem et benivolum fratrem, quia, in quantum parvitati nostrae vires suppetunt, partibus vestris inantea satis fidelis ac benivolus semper esse cupio, et unde- cumque parvitati nostrae iniunxeritis libento animo peragere exopto. Vale semper in 30 Christo felix, beatissima mater vel soror.

Suppl. 4.

11. Indiculum^a pontificis ad genetricem.

Dominae in Christo venerabili mihi que satis habundequae honorande genitrici neenon et per acceptum supernae largitatis munere offitium pastorale in Christo sanctae Dei ecclesiae filiae N. ille, siquidem ac infimus omnium servorum Dei servus. Commonet enim nos et affectio 35 carnalis et cura pastoralis, ut de vobis semper sollicitus sim. Idecireo has apices parvitatis nostrae ad

8. m) deest 1. n) litterolis 2. o) 2; humiliiter precis 1. p) Dominum 2. q) que add. 1.
r) 2; sedulasque 1. s) vestris ubi pro u. v. 2. t) m deest 1. u) 2; altiores 1. v) 2; f. sc. des. sed paucis literis spatium relictum 1. w) n. i. Chr. 2. x) piissime 1; beatissimae 2.

9 = Rock. 33; Roz. 641bis. Codd. 1. 2. a) deest 2. b) quem paene evan. 1. c) ornato 2. 40 d) ecclesiaeque sancte catholieq in Chr. 2. e) N ill. 2. f) corr. e siquidem 1. g) peccator 2. h) domino edd. i) per — litterulas des. 2. k) 2; nostrae extremitus 1. l) in aeterna 2. m) peculiaribus 2. n) N 2. o) deest, N add. 2. p) deest 2. q) 2; eadem 1. r) pagi- nali 2. s) letificari 2. t) s. p. m. des. 1. u) corr. e mereantur 2.

10 = Rock. 34; Roz. 819. Cod. 2.

45

11 = Rock. 35; Roz. 642bis. Cod. 2. a) Inbiendum pontifici c.

1) Cf. supra 8.

almitatem vestram direximus cum eulogiis peculiaribus^b patronis vestri, sancti illius^c, per quas petimus, ut et pro nobis orare dignemini, et qualiter, Deo miserante, circa vos agatur, nobis per vestrum rescriptum et per presentem missum innotescere iubatis. Vale, mater in Christo semper felix.

12. Epistola ad regem pro elegendo episcopo.

Marc. I, 7.

Piissimo ac precellentissimo domino N. sugerendo. Principalitatis vestrae circumspecta clementia novit iusta potentibus dignanter annuere et sui moderaminis iudicio ponderante, presertim cum illa deponuntur generali prece cunctorum, quae omnibus prospicit communiterque proficiat tam pro statu ecclesiae seu regimine populari, quam et ipsi regali clementiae prospicit salutis ac mercedis. Quoniam sanctae memoriae vir apostolicus ille, illius urbis antestis, die obitus sui adpropinquante, ex hac visus est [luce^a] discessisse, cursum^b vitae sua^c feliciter peragens, ergo, ne destitutae sint^d, quod absit, oves decidente pastore, in loco eiusdem subrogari fatiatis virum inlustrem N. cathedrae illius successorem, in quo paret esse circumspecta moderatio, sublimis scientia, nobilitas generis, elegantia morum, continentia laudabilis, amor civium, sollicitudo pastoralis seu bonae voluntatis adsensus. Nos, siquidem fideles servientes vestri de civitate illa, una cum consensu totius cleri vestrae serenitatis largitati suffragantes hanc ad vos deprecatoriam direximus scedolam.

13. Epistola regalis^a ad archiepiscopum pro alterius successore.

Marc. I, 6.

Domino magnifico, sedis apostolicae dignitatis colendo^b N. in Christo patri N. gratia Dei rex. Credimus iam ad vestram reverentiam pervenisse, sanctae recordationis illum^c, illius urbis antestitis, 20 vocatione divina de presenti seculo locum^d migrasset. De successore sollicitudine integra cum pontificibus vel primatibus populi nostri pertractantes, decrevimus, inlustrem virum N., seu venerabilem virum illum, sacerdotali honore dignissimum in iam prefata urbe regaliter^e, Christo auspice, committere dignitatem; et ideo salutationum iura digno ac debito honore solventes, petimus, ut, cum ad vos pervenerit, ipsum, ut ordo exposcit, benedici vestra sanctitas non moretur, et iunctis vobiscum vestris 25 conprovincialibus, ipsum in suprascripta urbe pontificem consecrare, Christo auspice, agite^f. Agat ergo almitas vestra, ut nostrae devotionis voluntatem incunctanter de hac re debeat implere, et tam vos quam ipse pro stabilitate regni nostri iugi sollicitudine plenius exoretis.

14. Epistola^a regis pro episcopo ordinando.

Suppl. 6.

Domino almifico, apostolicae dignitatis honorificando illo^b presuli ille gratia Dei 30 rex. Igitur dum iuxta apostoli dictum omnis potestas sublimatur a Domino, et quatenus post Deum^c in regia manet potestate, qualiter cuncta terrena debeantur^d gubernari, unde oportet nobis salubre consilium pertractare, ut illi erga locis^e sanctorum instituantur custodes, qui^f digni ad ipsum gubernandum^g apparere noscuntur, igitur dum et vestra et cleris^h vel pagonium civitatis illiusⁱ adfuit petitio, ut, relicta urbe illa, qua^k prius regere^l et gubernare videbamini, in suprascripta urbe illius^m cathedraliⁿ 35 pontificalem suscipere deberitis^o, et dum vos apud animos^p nostros et actio probata commendat et nobilitatis ordo sublimat ac morum probitas^q vel mansuetudo et prudentiae honestas exornat, cum consilio et voluntate pontificum^r procerorum nostrorum, iuxta voluntatem et consensu^s clerum et plebis ipsius civitatis in supradicta^t urbe illa^u pontificalem vobis in Dei nomine commisimus dignitatem. Propterea per presentem preceptum^v decernimus ac iubemus, ut supradicta^t urbs vel res^w ecclesiae

40 11. b) peculiaribus c.; cf. supra 9. c) ill. c.

12 = Rock. 36; Roz. 515 bis. Cod. 2. a) deest c. b) sum evan. c.; Rock. minus recte: certamen. c) al. m. in loco, ut videtur, raso post add. c. d) litt. int evan. c.

13 = Rock. 37. Cod. 2. a) regat c. b) àlendo, linea supra a rubra est, c. c) ill. ill. urb. c. d) corruptum e luce. e) regulariter Marc. f) ante h. v. aliquid erasum c.

46 14 = Rock. 38. Codd. 1. 2. a) rubrica deest 1. b) N 2. c) Domini 2. d) debeant 2. e) loci 1; loca 2. f) 2; quia 1. g) 2; gubernantur 1. h) cleri 2. i) ill. 2. k) quam 2. l) g. et r. 2. m) ill. 2. n) cathedrali corr. cathedrali 2. o) deberitis 2. p) amicos 2. q) 2; probatas 1. r) 2; pontificium 1. s) consensum 2. t) 2; suprascripta 1. u) ill. 2. v) 2; preceptam 1. w) deest 1.

ipsius et cleris sub vestro arbitrio et gubernatione consistant, et erga regimen nostrum semper fidem inlibatam custodire debeatis^x, et iuxta canonicam institutionem plebem^y vobis commissam assidua predicatione sermonibus adhortare^z et erudire faciat et non minus pietate quam severitate constringere studeatis, et curam^a pauperum vel necessitate^b indigentium cum ingenti cura^c et sollicitudine procuretis, et, adquisita vobis multipliciter gregis vestri salute, nullis maculis sordidatos ad ovile domini- 5 cum valeatis presentare, quatenus, dum aeclesia^d vobis a^e divina dispensatione commissa strenue regere atque^f gubernare videamini^g, vobis apud eternum retributorem Dominum mercis^h suffragatur, et ut vos universorum Dominum pro nostrorumⁱ sceleribus^k assidue exorare debeatis.

Marc. I, 8.

15. Epistola cuiuslibet optimati.

Perspicue^a regalis in hoc projectio^b conlaudatur clementia, ut in cuncto populo bonitas et vigi- 10 lantia requiratur personarum, nec facile cuilibet iudicaria convenit committere dignitatem, nisi prius fides et strenuitas videatur esse probata. Ergo dum et fidem et humilitatem^c tuam videmur habere con- pertam, ideo tibi actionem comitati, ducatus, in pago illo, quem antecessor tuus ille usque nunc visus est exegisse, tibi ad agendum regendumque committimus, ita ut semper erga regimini nostro fidem inlibatam custodias, et omnis populus ibidem commandantes, tam Franci, Romani, Burgundiones vel reliquas^d nationes, 15 sub tuo regimine et gubernatione degant et moderentur, et eos recto tramite secundum legem et consuetudinem eorum regas, viduis et pupillis maximus defensor^e, latronum et malefactorum scelera a^f te severissime reprimantur, ut populi bene viventes sub tuo regimine gaudentes debeat consistere quieti; et quicquid de ipsa actione in fisci dictione subrogantur^g, per vosmet ipsos annis singulis nostris erariis 20 inferatur.

Marc. I, 9.

16. Epistola regalis ad alium regem destinenda.

Domino glorioso atque praecellentissimo fratri illo regi ego in Dei nomine ille gratia Dei rex. Desideratus eventus fidelissimam nobis obtulit facultatem, qua vestrae serenitatis salutationis honorificen- tiam prebeamus, eo videlicet dilectionis affectu prosperitatem vestrae celsitudinis cognoscere cupientes, quo vestrae fraternitatis gloriam erga nos individuam arbitramur. Proinde presentes viros illustres illos 25 vel illos ad presentiae fraternitatis vestrae direximus, quibus^h, ut vestrae dignitati condecat, benignissima tranquillitate susceptis, petimus, ut, dum officium legationis iniuncte peregerint, responsis vestrae clemen- tiae premoniti ad referendum salutis indicium sacris litteris exaretur. Valete.

Marc. I, 10.

17. Item rescriptum ad eundem regem*.

Domino gloriissimo atque praecellentissimo et a nobis cum summo caritatis vinculo sumatim^a 30 Christi amore amplectendo illi^b rego ille gratia Dei rex. Apices celsitudinis vestrae per magnificos et illustres^c viros illos^d summa cum aviditate nos^e accepisse cognoscete; per quos vestrae celsitudinis^f salutationum munia, ut condecat, premitentes^g, ea quae circa vos sunt prospera^h cognoscentes, multum in omnibus gavisi sumus. Denique vestro amore, tales ut condecat viros, devotione benignissima suscep- tos, officium legationis sibi aⁱ vobis iniunctum nostris auribus sagaci relatione detulerunt. 35 Illi vero vestris partibus feliciter remeantes, de omnibus a nobis competenter responsis acceptis, Christo auspice, tandem aliquando vestris serenissimis obtutibus presentiam reddituri de omnibus, que^k nostrae exiguitati visi estis percunctari, celsitudinis vestrae auribus debeant promulgare. Valete!

*) Cod. 2: Item regis ad alium regem.

40

14. x) deest 1. y) plebo 2. z) adortare 2. a) pauperum cura 2. b) necessitates 2.
c) deest 1. d) ecclesia 2. e) com. a div. disp. 2. f) deest 1. g) 2; videmini 1. h) merces^h
suffragetur 2. i) nostris 2. k) 2; seedulas corr. seedulus 1.

15. Cod. 1. a) Praespicuo Marc. b) perfectae Marc. c) utilitatem Marc. d) reliq. c.
e) appareas add. Marc. f) ante pro a to c. g) speratur Marc. 45

16. Cod. 1. a) litt. us des. c.

17 == Rock. 39; Roz. 697bis. Codd. 1. 2. a) summatim 2. b) N regi ill. gr. 2. c) in-
lustres 2. d) N 2. e) deest 1. f) 2; celsitudinis 1. g) 2; premitentes 1. h) deest 1.
i) 2; an 1. k) quac 2. l) Vale 2.

18. Indiculum regis ad quemlibet hominem laico pro iustitia aliqua facienda*. Marc. I, 29.

Ille gratia Dei rex, vir inluster, magnifico viro illo^a. Quidam fidelis noster nomine^b illius ad presentiam nostram veniens nobis suggestit, qualiter vos ei, nulla manente causa, hereditatem suam^c indebita^d abstulissetis et post vos iniuste retinuissetis, et nullam iustitiam exinde apud vos actenus consequi potuisset. Propterea presentes litteras ad vos direximus, per quas omnino iubemus, ut, si taliter ei factum est, qualiter nobis ipse suggestit, faciatis^e ei reddere omnem rem proprietatis suae, quicquid ei^f iniuste abstulisti, et secundum legem de omnibus ad integrum revestire faciat, qualiter gratiam^g Dei vel nostram vultis habere. Sin vero 10 aliter feceritis, et aliquid habueritis quod contra illum opponere debeatis, non aliter fiat, nisi vos ipsi per hunc^h indiculum nominatim commoniti die^k mensis illius illo^l simul cum eo ad nostram veniatis presentiam^m, eidemⁿ homini hac^o de causa ad^p integrum et legale dare responsum.

*) Cod. 2: Epistola regis ad comitem.

19. Relatio pagensium ad regem directa*. Marc. I, 34.

15 Suggerendo piissimo atque precellentissimo domno illo^a regi, vel principi illo^b, a servientibus vestris^c pagensibus illis, quorum subscriptiones^d vel signacula subter tenantur^e inserta. Principalitatis vestrae circumspecta clementia novit iusta potentibus^f dignantur annuere et necessitatem^h pacientibus clementer subvenire. Peneⁱ omnibus patet, regionem nostram ab hostibus depopulatam esse et domus^k multorum igne concrematas^l vel res quam plures per direptionem sublatas^m. Inter quos etiam 20 serviens vester illeⁿ non modicum ibidem perpessus est damnum^o et in^p rebus suis dispendium, vel omnia instrumenta cartarum, quod^q ipse [vel^r] parentes sui habuerunt, tam quod^s ex munificentia regum possedit, quam quod per venditionis, cessionis, donationis commutationisque titulam habuit, una eum domo sua int^t incendio concremata^u esse noscuntur. Unde nostrae^v parvitati petiti, ut, quod veraciter exinde cognovimus, per hanc nostram suggestionem^w vestrae innotescere^x clementiae; quod et facere servientes 25 vestri curavimus. Unde sagax industria vestra precipiat, ut^y, quicquid usque^z modo in regno vestro^a quietus possedit, ut per vestrum regalem preceptum plenius confirmatus inantea valeat possidere quietus et securus. Nos vero servientes vestri quicquid exinde veracius scire potuimus vobis innotescere presumpsimus. Vestrum est enim, et necessitatem^b pacientibus subvenire.

*) Cod. 2: Epistola ad regem directa.

20. Epistola tractoria, quam rex missis suis facere iubet, quando eos [in^a legationem premittit]*. Marc. I, 11.

Ille^b gratia Dei rex omnibus agentibus vel cunctis fidelibus nostris. Dum et nos in Dei nomen^c apostolicum virum illum^d neconon et inlustrem^e virum [illum^f] partibus illis legationis^g causa direximus, ideo iubemus, ut locis oportunis eisdem a vobis evectio simul et^h humanitas ministretur;

*) Cod. 2: Regis tractatoria missis domini.

18 = Rock. 40; Roz. 482. Codd. 1. 2. a) N 2. b) N pro n. i. 2. c) 2; deest 1. d) 2; indebita 1. e) fatiatiatis 2. f) 2; deest 1. g) g. D. in marg. suppl., sed litt. ei abscisae sunt 2. h) deest 2. i) commoti 2. k) 2; diem 1. l) deest 2. m) 2; p 1. n) 2; idem 1. o) 2; ac 1. p) deest 2.
19 = Rock. 41; Roz. 412 bis. Codd. 1. 2. a) N 2. b) ill. 2. c) 2; nostris 1. d) 2; subscriptione 1. e) 2; tenentes 1. f) 2; petentes 1. g) dignantur 2. h) 2; necessitato 1. i) 2; penae 1. k) domos 2. l) 2; concrematos 1. m) corr. e sublati 1. u) N 2. o) 2; dampnum 1. p) add. 2. q) quao ipsi 2. r) supplevi e Marc. s) quae 2. t) i. des. 1. u) 2; concremat¹ 1. v) nostram parvitatem 2. w) 2; iussionem 1. x) 2; notescere 1. y) et 2. z) u. m. des. 2. a) modo add. 2. b) 2; necessitate 1.

20 = Rock. 42. Codd. 1. 2. a) ih c.; duo verba sequentia notis Tir. exarata sunt, quarum priorem V. Cl. Schmitz existimat aut, ut supra scriptissimus, aut: legem legendam esse. b) ill. 2. c) nomi 2; nomine 1. d) N 2. e) 2; illustrem 1. f) deest 1; N 2. g) lagationis 2. h) deest 2.

hoc est veridosⁱ sive parafridos^k tantos^l, pane^m nitido mod.ⁿ tant.^o, sequenti^p pane mod. tant., vino^q mod. tant., cervisa mod. tant., lardo libras^r tant., carnis^s lib. tant., porcos^t tant., porcellos^u tant., ver- bices tant., agnellos^v tant., aueas tant.^w, fasianus^x tant.^w, pullos tant.^w, ova tant.^w, oleo lib. tant., garo lib. tant., mel lib. tant., acoeto^y, cumino vel piper, costo, gariofilo^z, spico, cinamo, granomastico, dactilas, pestitio^a, amandolas^b, cereos^c lib. tant., caseo lib. tant., sal, olera, ligna carra tanta, faculas⁵ tant., ita victum ad caballos eorum: foeno^d carra tant., suffusa^e mod. tantos. Haec^f omnia diebus singulis, tam ad ambulandum quam ad nos in Dei nomine revertendum, ut unusquisque vestrum loco oportuno eisdem viris ministrare et adimplere procuretis, qualiter nec moram habeant nec aliquam iniuriam perferant^g, si gratiam nostram optatis habere.

21. Indiculum^a ad quemlibet comitem palatiiⁱ.

10

Magnifico et ab omnibus venerando inlustri viro illo^b comiti^c palatii ille^b dono Dei episcopus omnisque congregatio sancti illius perpetuam in domino Salvatore salutem^d. Primum quidem notum sit magnificentiae vestrae, quod tam ego quam omnis adunatio sancti illius^e, vestris bonis meritis exigentibus, pro incolumitate vestra die noctuque Dominum deprecamur, ut vos sanos^f salvosque conservare dignetur. Deinde¹⁵ vero petimus clementiam vestram, ut illas iusticias ecclesiae, vel monasterii, sancti illius^e, que^g ad nos pertinere videntur, vestro examine presententur, et eas ad liquidum sagax industria vestra perscrutari dignetur, quatenus ad rectum tramitem revocare satagat, obnixe depositimus. Insuper vero, ut^h illas alias iusticias, quae infra pagum definire per nos non valemus, industriaeⁱ vestrae reservandas esse censuimus; quas etiam ex^k²⁰ regali auctoritate rectius per vos definiendas esse, per omnia credimus. Agite itaque erga iusticias sancti illius, qualiter nos in vestra^l benivola confidimus caritate. Nos igitur pro laboribus vestris dignum servitium vobis omni tempore exsolvore cupimus.

Marc. I, 33.

22. Preceptum regis pro monasterio igne cremato².

A regali necesse est relevantur clementia, quicunque aliquid damni ab hostibus vel ab igne²⁵ seu per aliquam violentiam perpessi sunt. Igitur fidelis noster N. clementiae regni nostri suggestit, qualiter ante hos annos monasterium illius ignis exustio concremasset, vel quod exercitus illius^a tota huius monasterii^b aedificia ad integrum pervasissent vel depredassent sive per incendium concremassent, et quod omnem suppellectilem ipsius monasterii una cum instrumentis cartarum, tam quod regio munere perceperat, quam quod et per venditionis, donationis, cessionis com-³⁰ mutationisque titulum vel quae de alode parentum in quocumque loco regni nostri aliquid possideat, ibidem concrematae fuissent; unde et relatio pagensium nobis id ipsum innotuit, quod ita se hac de causa veritas haberetur. Ergo [per^c] hoc preceptum omnino iubemus, ut omnes res suas, undecumque ipsa instrumenta perierunt, absque ullius inquietudine, sicut prius visus est possidere, ita et deinceps per hoc preceptum plenius confirmatus sub integremunitate^d³⁵ possideat. Igitur et pro firmitatis studio petiit iam dictus vir ille, ut per nostram auctoritatem hoc

20. i) verididos 2; veredarios 1. k) parafredos 2. l) tant. 2. m) pañ 1. n) sic semper etiam pro m scripto. o) sic semper etiam pro tañ et t scripto. p) s. p. m. t. des. 1. q) vim (pro vini) 2. r) 2; lib 1. s) carnis — agnellos tant. des. 1. t) porc 2. u) porcõ 2. v) agneñ 2. w) deest 2. x) fasianos 2. y) acetum 2. z) cariofolo 2. a) deest 2. b) amandalas 2. 40 c) 2; cereo 1. d) feno 2. e) s. m. t. des. 1. f) hec 2. g) 2; preferant 1.

21 = Rock. 43; Roz. 423. Codd. 1. 2. a) Epistola ad c. 2, ubi queml. deest. b) N 2. c) corr. comite 1; palatii com pro c. p. 2. d) corr. videtur e salutare 1. e) ill. 2. f) sanos salvasque 1; salvos sanosque 2. g) quae 2. h) ita 1, non, ut praebet Roz., et; ad 2; omnino delendum videtur. i) industriae 2. k) et 2. l) vestram benivolam e. caritatem 2. 45

22 = Rock. 45; Roz. 413 bis. Cod. 2. a) ill. c. b) corr. e. monasterii c. c) deest c. d) sic et infra pro integra emunitate c.

1) De haec formula cf. Waitz, 'VG.' IV, p. 413. 2) Marculfi formulam hic non modice perturbatam et prouersus inutiliem factam reperimus.

ipsum circa eius monasterium per scripturarum seriem plenissime confirmare deberemus; sicut et fecimus. Precipientes ergo iubemus, ut, quicquid memoratus ille tam in terris, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus vel reliquis quibuscumque beneficiis, quod per relationem suprascriptorum viorum cognovimus iuste et rationabiliter usque nunc tenuisse, ubicumque in regno nostro aliquid possidere videtur, dum eius instrumenta certissime cremata esse cognovimus, per hoc preceptum plenius in Dei nomine circa eundem suffultum atque confirmatum absque ullius inquietudine vel refragatione teneat et possideat et suis posteris, ubicumque voluerit, in Dei nomine ad possidendum relinquat. Quam vero auctoritatem perpetuis temporibus permansuram propria manu subter roborare decrevimus.

10   23. Preceptum regis ad loca sanctorum aliquid tradere¹.

Marc. I, 14.

Merito largitatis nostrae munere sublevantur, qui parentibus nostris vel nobis ab aduliscentia aetatis eorum instanti famulantur officio. Item alia^a: Perspicue^b compendiis regalibus illud adscribitur, quod pro contemplationis servitio fidelibus suis, concede Domino, consulte muneratur². Ergo cognoscat magnitudo seu industria vestra, nos industri viro N. promptissima voluntate villam nuncupatam N., sitam in pago N., cum omni integritate vel soliditate sua ad integrum, sicut ab homine illo, aut fisco nostro, fuit possesa, velut moderno tempore possidetur, visi fuimus concessisse. Quapropter per presentem auctoritatem nostram decernimus, et perpetualiter mansurum esse volumus ac iubemus, ut ipsam villam iam dictus vir N., ut diximus, cum omni integritate vel soliditate, cum terris, accolabus vel quodlibet genus hominum ditione fisci nostri subditum, qui ibidem commanere videntur, sub integremunitate, absque ullius introitu^c iuditium de cuiuslibet causas freda exigenda, perpetualiter habeat concessa, ita ut iure proprietario, absque ullius inspectata iudicium traditione, habeat, teneat atque possideat, et suis posteris, Domino adiuvante, ex nostra largitate vel cui voluerit ad possidendum relinquat, seu quicquid exinde facere voluerit, ex nostra permissione liberam in omnibus habeat potestatem. Et ut haec auctoritas firmior habeatur, manu nostra subter eam decrevimus roborare.

25   24. Cessio regis ad sanctuaria.

Marc. I, 15.

Cognoscat magnitudo seu utilitas vestra, nos propter nomen Domini ad basilicam illam, vel monasterium illud, ubi apostolicus pater noster ille abbas^a preesse videtur, id est villam nuncupatam N., sitam in pago N., quam usque nunc fiscus noster, seu venerabilis vir N., tenuit, promptissima devotione cum omni integritate visi fuimus concessisse. Quapropter per presentem auctoritatem nostram decernimus, quod perpetualiter mansurum^b esse iubemus, ut istam villam memoratam ecclesia^c illa, seu monasterium illud^d, iam dictus pontifex, vel ille abbas, ut diximus, cum omni integritate, cum terris, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis vel cetera, sicut superius continetur, ita ut tam ipso prefatus vir quam et successores sui habeant, teneant atque possideant, vel quicquid ad profectum ecclesiae illius, aut monasterii illius, facere voluerint^e, ex permissione nostra liberam in omnibus habeant potestatem. Et ut haec auctoritas firmior habeatur vel tempora multa conservetur, manus^f nostrae subscriptionibus subter eam decrevimus roborare^g.

25. Confirmatio regalis.

Marc. I, 16.

Quem divina pietas sublimatur ad regnum, condecet facta conservare parentum; precipue, que^a pro compendiis ecclesiarum sanctorum^b a regali clementia pro aeterna retributione probatur esse indul- tum, oportet conservare in evum. Igitur apostolicus vir, pater in Christo noster N., illius urbis episcopus,

23 = Rock. 46. Cod. 2.   a) al. c.   b) Prespicuae Marc.   c) litera ultima, ut videtur in, erasa c.

24 = Rock. 47. Cod. 2.   a) abb saepius c.   b) mansuram c.   c) ecclesiae corr. ecclesiae c.   d) illud c.   e) ne corr. al. m. c.   f) us evan. c.   g) e evan. c.; roborari Rock.

46   25 = Rock. 48. Cod. 2.   a) Rock. minus recte add. quod.   b) corr. al. m. sanctorum c.

1) Rubricam cum formula nullo modo convenire, recte mouit Rock.   2) Tertia, quam Marcus adiecit, arenga hic omissa esse videtur, quippe quae spectans ad donationes locis sanctorum constitutas formulae subsequenti parum apta esset.

clementiam regni [nostrae] detulit in notitia, qualiter ille rex per preceptum suum, manu^d sua subscripta, ad aecclias illius^e, quam presidere dinoscitur, villa nuncupante illa, sitam in pago N., cum omni integritate sua sub omni emunitate, absque ullius introitus iudicium de quibuslibet causis feda exigenda, propter nomen Domini concessisse, et ipsum preceptum se per manus habere firmat, ut ipsam memoratam villam ipse pontifex sub eodem modo a parte aeccliae sua possidere videatur. Petuit celsitudini nostrae, 6 ut hoc circa eodem vel memoratam aecclias illius^f nostris deberemus conservare^g oraculis; quod nos propter nomen Domini et reverentiam sancti ipsius loci vel merita prefati pontificis^h gratanti animo prestissemus et confirmasse cognoscite. Precipientes enim, ut, sicut constat prefata villa a iam dicto principe memorata aeccliae illius cum integritate sua sub omni emunitate fuisse concessa, et eamⁱ ad presens possidere videtur, inspecta^k ipsa cessione, per hunc preceptum plenius in Dei nomine confirmamus, 10 ut sub eo ordine tam quam et successores ipsius memorata aecclias sancti illius eam teneant atque possideant et eorum successoribus ad possidendum relinquant, vel quicquid exinde pro oportunitate ipsius loci faciendum decreverint, ex nostra permissione liberam habeant potestatem. Et ut haec cessio firmior habeatur, manu nostra subter decrevimus roborare, quatenus in evum inconvulsa valeat permanere.

15

Marc. I, 17.

Regiam consuetudinem exercemus et fidelium nostrorum animos adortamur, si petitionibus eorum libenter annuimus et eas in Dei nomine effectui^a mancipamus. Igitur inluster vir nomine^b ille clementiae regni nostri suggestus, eo quod ante hos annos ille rex, parens noster, villam aliquam nuncupantem illam, in pago illo, quae ante ad publicum fiscum aspicerat et ille in nostrum beneficium^l tenuerat, pro fidei sua respectu, eius meritis compellentibus, cum omni integritate ipsam villam per suum preceptum, sua manu roborata, in integrum unitate, absque ullius introitus [iudicium^c] de quibuslibet causis feda exigenda, eidem concessisse; unde et ipsam preceptionem antedicti principis nobis ostendit religandam. Et ut memoratam villam ad presens sub eodem modo ei possidere contingat, petuit, ut hoc circa eodem nostra plenius deberet auctoritas generaliter confirmare; cuius petitionem pro respectu fidei sua, sicut 25 unicuique de fidelibus nostris iusta potentibus annuere consuevimus, similiter etiam iam dicto illo^d nos prestissemus et confirmasse cognoscite. Precipientes ergo, ut, sicut constat antedicta villa illa cum omni sua integritate ab ipso principe illo^d memorato^e fuisse concessa, et eam ad presens iure proprietario^f possidere videtur, per hunc preceptum plenius in Dei nomine confirmamus, inspecta ipsa preceptione, ipse et posteritas eius eam teneant et possideant et cui voluerint ad possidendum relinquant, vel quicquid exinde facere decreverint, ex nostra permissione plenius liberam perfrauantur potestatem. Quam vero auctoritatem, [ut^g] firmior habeatur et per tempora conservetur, propria manu subter decrevimus roborare.

Marc. I, 22.

27. Preceptum regis de servo per denarium ingenuum relaxato.

Ille gratia Dei rex dilecto fidieli nostro illo^a. Et quia apostolicus, seu inluster, vir N. servo suo N. in presentia nostra, iactante denario, secundum legem Salicam dimisit ingenuum, eius quoque absolutionem per presentem auctoritatem nostram firmamus; praecipientes enim, ut, sicut reliqui mansuarii, qui per talem titulum a iugo servitutis in presentia principum noscuntur esse relaxati ingenui, ita et amodo memoratus ille per nostrum preceptum plenius in Dei nomine confirmatus, nullo inquietante, perennis temporibus cum Dei et nostra gratia valeat permanere bene^b ingenuus atque securus. Et ut 40 haec auctoritas firmior habeatur, manu nostra subter decrevimus roborare.

25. e) supplevi e Marc.; in codice quaedam evan. d) u evan. c. e) ill. c.; illam Rock.
f) ill. c.; illam Rock. g) confirmare Marc. h) corr. e pontificius c. i) e corr. c. k) in c.

26 = Rock. 49. Cod. 2. a) corr. e. affectui c. b) N c. c) deest c. d) ill. c.
e) memorare c. f) proprio, al. m. add. etario c.

27 = Rock. 50; Roz. 57. Cod. 2. a) ill. c. b) ne post add. c.

45

1) Cf. Sickel, 'Beiträge' V, p. 16 n. 2; Waitz, 'Vgl.' II², p. 244 sq. n.

28. Praeceptum regale de venditione cuiusdam rei.

Suppl. 2.

Ille gratia Dei rex, vir inluster. Ille comis^a veniens, aut missus suus, in palatio nostro clementiae regni nostri suggestit, quasi homo aliquis nomen ille portionem, aut villam suam nuncupante illam, in pago illo, quicquid ibidem visus fuit tenuisse, per venditionis titulum, accepta pecunia sua, eidem 5 visus est distractisse; et eam ad presens possidere videretur. Sed dum et ipse ille presens adstabat, interrogatum est ei a nobis vel a proceribus nostris, si ipsam venditionem, quam ipse ille de suprascripta re in presente proferebat, de nomine eius fecisset aut memoratam rem vendidisset, vel, si ei necessitas evenerit, auctor eidem esse voluerit, in presente edicere debet. Sed taliter in nostra presentia memoratus N. professus est, quod et ipsam venditionem fecerat et pretio de suprascripta re, quod illa venditio continebat, 10 acceperat, et auctor eidem ex hoc et ad presens et inantea, si ei necessitas contigisset, erat et esse volebat. Ideo, dum taliter^b coram nobis^c professus est, per presentem preceptum nostrum decernimus ac iubemus, ut memoratus ille ipsam villam, aut portionem illam, ad iam dictum locum in integritate, quicquid 15 in ipsa venditione cartula continetur, absque contrarietate vel repetitione illius^d aut heredibus suis, quieto ordine debeat possidere, vel quicquid exinde facere ipse aut heredes sui decreverint, liberum potiantur arbitrium.

29. De privilegio monasterii.

Marc. I, 2.

Ille gratia Dei rex viris apostolicis, patribus nostris, neconon et inlustris viris, illi^a vel omnibus agentibus, presentibus et futuris. Oportet enim clementiae principali, ut inter ceterorum petitionibus sacerdotum debeat benignum accommodare auditum, et quae pro timore divini nominis postulantur, ponatur procul dubio ad effectum, ut fiat in mercede conjunctio, dum pro quiete servorum Dei congrua 20 inpertitur petitio; quia fides perfecta non dubitet, ad Altissimi gratiam pertinere, quod secundum sacrum eloquium precipue ad domesticos fidei devota mente impenditur; quia scriptum est: 'Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum'. Ergo dum et ille episcopus, aut abbas^b, seu inluster vir, monasterium in honore sancti illius in pago illo, aut super sua proprietate, aut super fisco, noscitur aedificasse^c —, ipsi monachi iuxta religionis normam^d perpetui valeant resedere, elegimus, ut huic series 25 debeat plenius declarare; quia nihil de canonica institutione^e convallitur, quicquid ad domesticos fidei pro tranquillitatis pace conceditur; nec nobis^f aliquis detrahendo^g estimet in id nova decernere^h carmina, dum ab antiquitus iuxta constitutionem pontificumⁱ per regalem sanctionem monasterium sanctorum illorum vel cetera in regno nostro sub libertatis privilegio videntur consistere, ita et presens valeat, Deo adiutore, constare. Ergo si quid ibidem in villabus, mancipiis vel reliquis quibuscumque rebus atque corporibus 30 aut regio munere aut superscripti illius vel cuiuslibet est delegatum, aut deinceps fuerit additum, iuxta quod ad illum pontificem vel ceteris episcopis ad prefatum monasterium, iuxta quod eorum continet privilegium, quem nobis prefatus ille protulit recensem, sanctum esse cognovimus, episcopus, ut diximus, nec presens, nec qui fuerint successores sui, seu archidiaconus^k vel eorum ordinatores vel quilibet alia persona possit quoquo ordine de loco ipso aliquid auferre, aut aliquam potestatem sibi in 35 ipso monasterio, preter quod scriptum est, adaptare, vel aliquid quasi^l pro commutationis titulum minuare, aut de ministerii ornamenta vel de oblationibus in altari inflata abstulerit; nec ad ipsum monasterium vel cellulas eius, nisi tantum pro lucranda oratione, quod si fuerit cum voluntate abbatis vel suis congregationis, absque dispendio eorum, aliter accedere penitus non presumat; quo filius secundum delegationis votum vel huius seriac auctoritatem ad ipsum monasterium absque ullius inquietudine ibidem 40 cuncta perficiant in augmentis; adientes, ut nulli penitus iuditium vel cuiuslibet hominum licentia sit, de rebus prefati monasterii absque voluntate ipsorum servorum Dei in aliquo inique defraudare aut temerario spirito suis usibus usurpari, nec, quod primitus est, Dei iram incurrat et nostram offensam, a fisco grave damnum sustineat. Illud nobis pro integra mercede nostra placuit addendum, ut tam quod ex nostra largitate quam delegatione ipsius vel ceterorum aut cuiuslibet ibidem est aut fuerit devoluta pos- 45 sessio, quoquo tempore nulla iudicaria potestas, nec presens nec succidua, ad causas audiendum vel aliquid exactandum ibidem non presumat ingredere; sed sub omni emunitate hoc ipsum monasterium vel congregatio eius sibi met omnes concessos debeant possidere; et quicquid exinde fiscus nostor forsitan de eorum hominibus, aut de ingenuis aut servientibus, in eorum agros commandentes, vel undique

28 = Rock. 51. Cod. 2. a) illi comiti. Veniens ille Suppl. b) naturaliter pro dum taliter c. 50 c) in marg. post add. c. d) ill. c.

29 = Rock. 52. Cod. 2. a) ill. c. b) abb c. c) si al. m. in marg. suppl. Recte monuit Rock. verba non pauca hic omissa esse. d) normam c. e) institutione c. f) nobilis c. g) detra- hende c. h) re post add. c. i) pontificem c. k) archidae c. l) quas c.

[poterat^m] sperare, ex indulgentia nostra in luminaribus ipsius sancti loci vel in stipendia servorum Dei, tam nobis in Dei nomen viventibus quam per tempora succendentibus regibus, pro mercedis compendio debeant cuncta proficere, ut pro aeterna salute vel felicitateⁿ perpetuae seu regis constantia delectet 5 ipsis monachis immensam^o Domini pietatem iugiter implorare. Quem preceptum decretus nostri Christo in omnibus suffragante, ut firmior habeatur et perenniter conservetur, subscriptionem manus nostrae infra studiuimus perarari.

Marc. I, 3.

30. Emunitas ad loca sanctorum.

Maximum regni nostri augere erdimus mumentum, si beneficio oportuna loca aeccliarum benivolam deliberatione concedimus ac, Domino protegente, stabiliter perdurare conscribimus. Igitur noverit solertia vestra, nos^a ad petitionem apostolico viro domino illo, illius urbis episcopo, tale pro aeterna 10 retributione beneficium visi fuimus indulsisse, ut villas aeccliae sancti illius, quas moderno tempore aut nostro aut cuiuslibet munere habere videtur, vel quas deinceps iure ipsius sancti loci voluerit divina pietas ampliare, nullus iudex publicus ad causas audiendum aut freda undecimque exigendum quoquo tempore non presumat ingredere; sed hoc ipse pontifex vel successores eius propter nomen Domini sub integremunitatis nomine valeant dominare. Precipientes ergo, ut nequae vos neque iuniores neque 15 successores vestri nec ulla publica iuditaria potestas quoquo tempore in villas iam dictae ecclesiae, ubicumque in regno nostro aut regum aut privatorum largitate conlatas, aut quae in antea fuerint conlatae, nequae audiendas altercationis ingredere, neque freda de quibuslibet causis exigere, nec mansiones aut paratas vel fideiussores tollere non presumantur; sed quicquid exinde aut de ingenuis aut de servientibus veterisque nationibus, qui sunt infra agros vel finis seu super terras prefatae ecclesiae 20 commanentes, fiscus aut freda aut undecimque poterat sperare, ex nostra indulgentia pro futura salute in luminaribus ipsius aeccliae per manus agentium eorum proficiat in perpetuum. Et quod nos propter nomen Domini et animae nostrae remedium seu nostra subsequente progenie plena devotione indulsimus, nec regalis sublimitas nec cuiuslibet iudicium^b seva cupiditas refragare temptaverit. Et ut haec pre- 25 sens actoritas^c tam presentis quam futuris temporibus inviolata, Deo auspicie, permaneat, manus nostrae subscriptionibus infra roborare decrevimus.

Marc. I, 4.

31. Confirmatio regalis.

Principali quidem clementiae cunctorum decet accommodare aure benigna; precipue, que^a pro compendio animarum ab precedentibus regibus, parentibus nostris, ad loca aeccliarum probamus esse indulsum, devota debemus mente perpendere et congrua beneficia exhibere et, ut mereamur illius operis 30 esse particeps, robustino^b per nostris oraculis confirmare. Igitur apostolicus vir ille, illius civitatis episcopus, clementiae regni nostri suggestit, eo quod ille rex per suam auctoritatem sua manu subscripta de villis aeccliae sua, quod ad presens possidat, vel quod a Deum timentibus hominibus ibidem in antea delegandum erat, sub integra emunitate eidem concessisset, ut nullus iudex publicus ad causas audiendas vel freda exigenda ac mansiones aut paratas fatiendas nec fideiussores tolendum nec homines 35 ipsius aeccliae de quibuslibet distingendum nec ulla redibitione requirenda ibidem ingredi non debeat; unde et ipsa preceptione iam dictus princeps seu et confirmationes illorum regum, eorum manibus roboretas, antedictus pontifex nobis ostendit relegendas, et ipsum beneficium circa eodem vel memorata ecclesia sua, sicut a supradictis principibus fuit indulsum, moderno tempore asserit^c esse conservatum. Sed pro firmitatis studio petiti celsitudini nostrae, ut hoc denuo circa eodem vel memorata ecclesia sancti illius 40 nostra deberet auctoritas generaliter confirmare; cuius petitioni^d pro reverentia ipsius loci, ut mereamur mercede sociari, plenissima voluntate prestitisse vel confirmasse cognoscite. Precipientes ergo iubemus, ut, sicut constat ab antedictis principibus de villis prefatae ecclesiae sancti illius integra emunitas absque introitus iudicium fuisset concessa, ita et in antea, auxiliante Domino, inspectas priorum principum auctoritates, omnimodis conservetur; et neque vos neque iuniores neque successores vestri vel quislibet de 45 iudicaria potestate in villas antedictae ecclesiae, quas moderno tempore ubique in regno nostro possidere noscuntur, vel quae in antea a Deum timentibus hominibus fuerint conlatae, tam de ingenuis^e quam de

29. m) deest c. n) felitate c. o) in msā c., quod Rock. minus recte legit: in misericordia.

30 = Rock. 53. Cod. 2. a) in marg. post add. c. b) iudicium seu accipitidas pro s. c. c. c) ita c.

31 = Rock. 54. Cod. 2. a) Rock. minus recte add. quod. b) robustissimo iure Marc. c) cesserit c. d) petitioni c. e) ingenuis radendo corr. ingenuis c.

50

servientibus vel quibuslibet nationibus hominum in predictas ipsius ecclesiae villas conmanentes, nec agendum nec freda exigendum nec fideiussores tollendum nec mansiones aut paratas fatiendum nec eos de quibuslibet causis distringendum nec ulla redibitione requirendum, ibidem ingredi non presumatis; sed sicut ipsum beneficium a iam dictis principibus ad iam dictam ecclesiam fuit indulatum et actenus 6 inconvulsu permanxit, ita et deinceps per hanc nostram auctoritatem generaliter confirmatum in Dei nomine perenniter maneat inconvulsu; et quicquid exinde fiscus noster potuerat sperare, in lumnaribus ipsius ecclesiae in perpetuo profitiat. Et ut haec auctoritas tam presentibus quam futuris temporibus inviolata, Deo adiutore, possit constare, subter etiam propria manu decrevimus roborare.

32. Indiculum ad episcopum.

10 Eximio, orthodoxo, sapientiae spiritu predito, intellectus gratia claro, consili ratione pleno, fortitudinis spiritu confido, scientia dono perfecto, pietatis munere celso, timoris Domini gratia repleto illo dono Dei metropolitano, ecclesiae Treveris pontifex, ille episcopus, vilis atque ultimus omnium servorum Dei servus, sine merito vel opera itemque episcopus vocor, cum omni congregatiōne^a semper virginis Mariae inmarcescibilem vobis in domino Iesu Christo optamus salutem. De eeterum cognoscat caritas vestra de illo presbytero nomine illo, quod vos minime fallet, dominus rex de ipsum nobis precepit requirere, si dominus ille eum ad presbyterum ordinasset. Et nos ac causa viriliter per testes veraces inquisivimus, quod ipsa femina abbatissa pro suo clericō a domino illo transmisit, et eum in canonicas presbyteri ordinavit. Propterea has 20 apices salutantes atque supplicantes ad vos direximus, ut vos ac causa apud vosmet ipsos vel fidelibus vestris considerare faciatis. Sicut vos me nescitis, quia Deus scit, cui nulla latet, in quantum nobis Deus intellectum dedit, vobis fidelis sum et cupio esse, dum adhuc vivo; et nostri canonici, propter illud, quod superius prenotavimus, cotidie per illorum partitiones psalterium speciale pro vobis Domini misericordiam imploramus, 25 ut ipse vobis sit arma iustitiae, lurica capitis vestri, galea salutis, virtus et fortitudo, pax et gaudium, victoria perennis. Amen. Opifex^b alme, mirificus, que caeli arce est conspicuus, ipse vos custodiat diebus et noctibus, horis atque momentis, sicut David et Iosuae, quem elegit super Israel et beatissimus Michahel archangelus, praeliator fortissimus, committet vobiscum. Valete feliciter. Amen.

30 31. e) hoc loco in eodem versu, eadem manu exuratū, verbum finit addit c., quod non tam formularum nostrarum, quam codicis, ex quo cum aliis quae praecedunt descriptae sunt, finem significare videtur.

32. = Roz. 531. Cod. 1. a) cogr. corr. congr. c. b) O pontifex Roz.

FORMULAE TURONENSES VULGO SIRMONDICAE DICTAE.

Praeter *Marculfi* formulas Turonenses in regno Francorum celeberrimas fuisse, librorum manuscriptorum copia testatur. Quas, postquam iam *Cuiacius* expositioni ⁵ suae ad novellam 118. formulam 22. fere integrum, *Marculfi* nomine per errorem addito, inseruerat, et *Franciscus Pithoeus* pauca verba capituli 30. in glossario ad legem Salicam, tit. 59, allegaverat, *Iacobus Sirmondus* integras e codice antiquissimo exscripsit atque cum *Bignonio* communicavit, qui eas publici iuris fecit.

Turonis eas ortas esse, e Turonum civitate et *S. Martino* saepius commemoratis ¹⁰ satis constat; quod primus intellexisse vel quidem monuisse videtur *Canciani* in monito editioni suae praemisso¹. De tempore maxima est dissensio; de qua re cum nuper in annalibus nostris dissererem², praeципue opinioni quam exposuit *Ehrenberg*, 'Commen-tation und Huldigung' p. 136 sqq., repugnans, non iam in notitiam mihi venerat commentatio quaedam, Polonica³ idiomate scripta, quam nuper auctor, *V. Cl. Romuald de Hubé*, benigne mihi suppeditavit⁴. Itaque denuo de eadem re breviter est monendum. Plerisque qui huic collectioni curas impenderunt de tempore tacentibus, *P. Roth* in libro, qui inscribitur 'Geschichte des Beneficialwesens', p. 379 n. 51, occasione data monuit, has formulas inferioris esse aetatis quam *Marculfi*, ex quo non nullae essent receptae. Quod factum esse negat *Ehrenberg*⁴, qui cum iuris Romani ²⁰ in formulis vestigiis percrebris, tum capitibus 27. et 28. quae ad amissionem instrumen-torum spectant, nisus, universam collectionem saeculo VI. exeundi adscribendam esse contendit. Sed Romani iuris usus et scientia ne inferioribus quidem temporibus repu-gnare videtur, praesertim cum auctor talis fuisse appareat, qui Romani iuris non solum pro tempore suo admodum peritus, sed etiam nimium eius esset amator. Nullo ²⁵ autem modo duobus illis capitibus tantam inesse antiquitatem concesserim, cum verba cap. 28: qui Turonus civitatem anno presente hostiliter venit et multa mala ibidem per-petravit ad aliquam ex crebris *Chilperici I.* incursionibus in *Sigiberti* fratris regiones factis revocari⁵ vix possint. Periculosius certe fuisse, tantis verborum contumeliis

1) *Leges Barbarorum III*, p. 433. R. de Hubé monuit, in bibliotheca publica Parisiensi ³⁰ diplomata inveniri ad monasterium *S. Martini* Turonense spectantia, quae ad formulas nostras essent scripta ('collection Dupuy', ex. gr. vol. 828, p. 85). 2) 'N. Arch.' VI, p. 60 sqq. 3) 'O for-mułach Sirmondskich. przez R. H. (Oddruk z Bibl. Warz. za m. Wrzesień 1863 r.)'. Gratias ago viro *C. Sattler*, Hannoverano, quod mihi idiomatis illius ignaro commentationem benignissime interpretatus est. 4) Iam antea G. Kaufmann, 'Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik', ³⁵ XXIII, p. 120, reliquarum formularum tempus in incerto relinquens, contenderat, caput 45 (*Sirm. 44*) aevi Merowingici esse; quod vix probasse videtur. 5) Ita de Rozière, 'Recueil' I, p. 498, n. a, quem secutus est *Ehrenberg*.

regem propinquum imminentem cumque fratrem regis, in cuius ditione ipsa Turonica civitas erat, insultare. Potius ad Sarracenorum¹ seu fortasse Aquitanorum infestationes² haec spectare crediderim. Neque quod exponit Ehrenberg, caput 28, quod regali praecerto de cartis perditis praebet exemplum, ideo haud multo post saeculum VI. scribi potuisse, quia postea nullius regis exercitus Turonicam regionem populatus sit, probarim, cum exercitus regis nonnisi una ex pluribus incendii causis memoretur³.

Propius ad ipsam rem accessit R. de Hubé, antiquiore partem capitibus 1–33. constantem discernens. Errasse autem videtur in statuenda parte quadam antiquissima, quae complectetur capita inde a 1. usque ad ultimam capitum 29. partem, ubi unus ex codicibus verbum finit additum exhibit. Quod verbum non tam principalis collectionis quam huius unius formulae finem notasse videtur, ne forte scriba ignarus formula usus etiam sequentia verba cartae suae subiungeret. Quod vero vir doctus censem, in capitibus 1–29. sermonem esse et rectiorem et planiorem quam in sequentibus quattuor, praeterea in illis leges et instituta Gallo-Romana vivere quasi ac florere videri, in his autem rem iudicariam iam Francico more videri institutam, minime probare possum, sed quin universa capita 33 priora uno tempore ab eodem auctore conscripta sint, non dubito.

Certe quidem hoc praecipue in usum eorum, qui iure Romano vivebant, factum esse et praesertim in prioribus illis capitibus ius Romanum plus apparere quam in plerisque aliis Francici aevi formulis, quis est qui neget? Multum autem abest, ut vel hic ius Romanum integrum ac purum sit servatum. Francorum instituta spectare videtur, et quod res 'de alode' discernuntur a rebus 'de comparato', cap. 14. 22, et quod terram in pagos et conditas⁴ divisam commemorant non pauca capita, cap. 1. 4 sqq. Iuri Romano repugnare videtur epistola compositionalis, cap. 16, ubi quis de coniuge sine parentum voluntate ducta componit, quamquam secundum legem Romanam morte fuisset puniendus. Cap. 29, 'appennis' dictum, testationem amissorum instrumentorum non Romano, sed, quamquam defensor et curia in prologo memorantur, potius Francico more celebratam enarrare videtur. Ne epistolae quidem illi, qua tutor instituitur, cap. 24, desunt Francici aevi indicia, quae cum emitti dicatur a 'iudice provinciae', in praesentia 'bonorum virorum', manibus eorum firmata, vix potest dubitari, quin de Francici comitis iudicio sermo sit. Interest praeterea aliquid inter Romanorum inventarium, quod etiam Visigothorum interpretatio a tutore publice confici iubet, et huiusmodi epistolam, quae duplex scripta a iudice et tutori et pupillo tradita inventari loco Francico aeo in usum venisse videtur. Quod pupillus cum rebus suis tutori a iudice 'commendatur', a Romano iure alienum videtur. Denique vero verba in clausula epistolae inserta: ut (pupillus) futuris temporibus — sub testificatione bonorum virorum, qui subter tenentur inserti, per ipsam (sc. epistolam) — omnia sua exigere debeat, evidenter Francorum ritum instrumentorum fidei iure iurando a testibus probandae spectant. Caput 28. etiam regali diplomati praebet exemplum.

Cur vero ius et instituta Francorum in reliquis quattuor formulis 30–33. paulo etiam plus quam in prioribus appareant, facile est intellectu, cum non ut illa pleraque ad negotia privatorum, sed ad causas publicas in publico iudicio peractas pertineant, in re iudicaria autem Francos Romanorum iuri nihil concessisse satis constet.

Universa capita 1–33. non solum uno consilio conscripta, sed etiam ab eodem,

1) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 61. 2) Cf. *infra* p. 181. 3) ille — suggestit, eo quod ante annos exercitus noster aut illius regius vel per negligentiam alicuius hominis domos suas vel res — incendium fuisset concrematum. 4) Gregorium Turonensem non iam crebro vocabulo 'pagus' sicut formulae nostrae pro 'Gau' usum esse, monuit Waitz, 'VG.' II^a, p. 324 n. 1. De conditis cf. l. l. p. 319 sqq. et Sohm, 'R. u. GV.' I, p. 191 sqq. Exempla ex tabulario S. Martini Turonensis affert Bignon ad cap. 1.

si non primitus dictata, at recensita tamen et in formam, quae nunc exstat, esse redacta, pro certo habemus. Est enim et capitum ordo non sine certissima ratione instructus¹ et scribendi genus in universis idem, neque aliud ante, aliud post capitum 29. finem, idque satis singulare, ut vix dubitare possimus, quin omnia eidem auctori sint adscribenda; qui optime iuris, praesertim Romani, quale Francico aevo in Gallia erat 5 usitatum, peritus et in forensibus negotiis bene exercitatus fuisse videtur. Notarii munere ipsum functum esse, suspicari licet, cum omnia fere exempla ad laicorum negotia spectent; certe non in usum cuiusdam ecclesiae sed forensium notariorum eum scripsisse apparet. Neque vero solum usu peritum sed etiam ipsorum iuris Romani fontium scientia eruditum se praebere voluit; in qua re tamen parum successit. Solam 10 enim interpretationem Legis Romanae Visigothorum vel potius, ut videtur, unam ex epitomis illius operis addisse² et ne hanc quidem recte intellexisse videtur. Nam cum scientiam suam legis Romanae ostentans saepius interpretationis locos praecipue in prologis formularum allegaret, alios aptos, alios vero a re de qua agitur longe alienos elegit. Prorsus inepte praemissa sunt capiti 19. interpretationis ad Cod. Th. III, 15 16, 1.³ verba priora: Certis rebus et probatis causis inter maritum et uxorem repudiandi locus patet, ubi exponitur, quibus de causis liceat repudiare, scilicet maritum, si aut homicida aut maleficus aut sepulchri violator, uxorem, si aut adultera aut malefica aut conciliatrix sit. Formula autem spectat divortium utriusque consensu factum. Haud magis convenienter capiti 24. initium interpretationis legis unicae 20 Cod. Th. III, 18, verbis ipsis mutatis et totius loci sensu corrupto, praemisit itemque capiti 29. interpretationem ad Paulum V, 39. Quem vero alium subiunxit locum cum ipsa formula minime convenire, evidenter apparet, praeterea legem exhibet, quam sub Francorum ditione derogatam esse crediderim (Cod. Th. IX, 1, 8 Interpr.). Quae capiti 25, inseruit verba interpretationis Cod. Th. II, 9, 1. parum commoda et inutilia 25 sunt. Etiam quae capiti 11. subiunxit ex interpretatione Cod. Th. V, 8, 1. neque cum ipso negotio satis accurate convenire, neque idoneo loco, post clausulam corroborationis finitam, addita esse videntur. Optime autem prologus de interpretatione Cod. Th. IX, 11, 2. sumptus, quem praemisit capiti 30, conveniret, nisi fortuito haec formula a iure Romano prorsus aliena esset.

Talem Romani iuris fontium levem et inconditam scientiam in inferiore tempore quam in saeculo sexto quaerere malim. Sed certiora temporis indicia habemus. Constat non paucas formularum nostras Marculfinis esse simillimas; quaeritur autem, quomodo orta sit similitudo. De plerisque in incerto haberi potest, utrum Turonenses e Marculfinis, an Marculfinae e Turonensibus, an vero utraeque ex communi fonte 35 sint haustae. Evidem cartas pagenses, quae similes in utraque collectione inveniuntur, ad eadem antiquiora exempla revocandas esse crediderim; regales vero duae, quae existant inter Turonenses, cap. 27. et 33, sine dubio secundum Marculfinas dictatae sunt. Nam cum formula Turonensis 33. eadem ac Marcufi I, 36, sed in artiorem formam haud ita convenienter contracta esse videatur, in Tur. 28. cum aliis plerisque 40 etiam clausula corroborationis Marculfo propria e Marc. I, 33. recepta est. Nonnulla fortasse etiam cartis pagensibus e Marculfo addita sunt, sicut prologus cap. 1 a. et rubricae quaedam mirum in modum cum Marculfinis consentientes⁴.

1) *De qua re latius 'N. Arch.' VI, p. 58. egi.* 2) *Hoc suspicatus sum, cum quia nullum ipsius codicis Theodosiani seu reliquorum librorum in Legem Romanam Visigothorum receptorum 45 locum sed interpretationes tantum allegat, vel ubi dicit, se sententiam ex corpore Theodosiani libri quinti afferre, cap. 11, tum quia quaedam ab eo allata magis cum epitome, quae dicitur Aegidii, quam cum ipsa interpretatione convenire videantur; vide cap. 16. et 29.*
 3) *Numeri hic et infra sunt Legis Romanae Visigothorum, non genuinorum fontium.* 4) *Commemoranda est rubrica Marc. II, 10: Epistola, cum in loco filiorum nepotes instituentur ab avo,* 50

Capita ergo 1—33. certe post *Marculfi opus editum conscripta esse patet*; quod tamen
haud multo post medium saeculum VIII. factum esse, e ‘principe’ memorato in cap. 28.
rubrica, praeter regem parem auctoritatem habente, quod *Arnulfingos principes ultimi*
Merowingici temporis spectare videtur, suspicari licet. Alia iam aetatem post *Pippinum*
5 regem factum indicare videntur, cum quod cap. 33. testimonium comitis palatii in
iudicio regis factum omittitur, tum quod in duobus maxima auctoritatis codicibus
formulae nostrae et cum *Lege Romana Visigothorum* et cum *Lege Salica sine glossa*,
quae dicitur *Mallobergica*, in 99 titulos digesta, quasi in iurisprudentiae *encliridion*
coniunctae sunt, ista vero *Legis Salicae* recensio *Pippino* regnante facta esse videtur¹.
10 Accedit, quod ea quae in formula ‘appennis’ dicta, cap. 28, narrantur, optime cum iis,
quae *Fredegarii continuator* cap. 128. de impetu *Amanugi* comitis *Pictaviensis* in
Turonicam civitatem circiter annum 763. facto refert, convenire videntur². Cum vero
et princeps supra memoratus et compilatio illa formularum e *Marculfinis* et *Turonen-*
15 *sibus* iam *Pippino* regnante confecta aliquam dubitationem afferre videantur³, in in-
certo relinquere debemus, utrum formulae nostrae vel ante vel paulo post medium sae-
culum VIII. sint conscriptae.

Antequam vero de reliquis formulis agamus, codices describamus oportet.

Quattuor codices, qui collectionem nostram integrum atque immutatam seu eius
fragmenta exhibent, litera A signandos duxi.

20 A 1. *Cod. Varsoviensis* bibliothecae maioris (‘bibliothèque centrale’)⁴, saec. IX.,
folia membr. 269 in 4°, olim *Lingonensis*, tunc *Claramontanus* nr. 617, tunc *Iohannis*
Meermann, postea *Friderici L. Keller*⁵ (*Roz. Cod. Keller*). Continet *Legem Romanam*
Visigothorum fol. 1 sqq., *Legem Salicam* sine glossa in 99 titulos digestam⁶ fol. 206' sqq.,
25 *Formulas Turonenses* fol. 226—250, *Capitula de legibus Isidori junioris* fol. 251 sqq.,
Regulas ecclesiasticas sanctorum apostolorum prolatas per *Clementem ecclesiae Romanae*
pontificem fol. 254' sqq., *Canones Nicaeni concilii viginti et quaedam alia*, inter quae
duas epistolas formatas, *Roz.* 643. 652, alteram a *Landramno Turonensis ecclesiae*
archiepiscopo, 815—836, emissam, fol. 260 sqq. In folio nunc ultimo verba syno-
nyma collecta sunt. *Formulis* una manu exaratis atque in capita 45, numeris adpositis,
30 digestis praemissus est *capitum index*, qui quamquam parem *capitum numerum* exhibit,
duo tamen capita sub nr. 35 et 36 recenset, quae in ipsarum formularum serie non
inveniuntur, in codicis exemplare autem extitisse videntur. Quibus hic, ordine turbato
et duobus capitibus in unum contractis, alia tria sunt substituta, quae *index praeter-*
mittit⁷. *Formulas* e codice liberalissime huc transmissis exscripsi.

35 A 2. *Cod. Parisiensis* Lat. 4409 saec. IX. fol. 183 (*Roz. Par. D⁸*). Eadem fere
ac A 1 continet opera, scilicet *Legem Romanam Visigothorum* fol. 1—120, *Legem*
Salicam recensionem 99 titulorum fol. 124—134, *Formulas Turonenses* fol. 135—144'.
Inter *Legem Romanam* et *Legem Salicam* inserta sunt *glossarium* et *series regum Fran-*
corum, et praeter ipsum *Alarici corpus* quaedam eiusdem operis epitome fol. 144—183.
40 subiecta est. *Formulæ nonnisi* 1—33. extant indice praemisso, sed, capitibus 2. et
3. in unum coniunctis, 32 tantum capita numerantur. Exscripsit b. m. Knust.

quae est *Tur.* 22: *Epistola*, qualiter nepotes in loco filiorum instituuntur, ubi exspectaveris in loco
filiae seu filiarum. Praeterea conferenda sunt *Marc.* II, 18. 14. 16. cum *Tur.* 23. 25. 16.

1) *Pardessus*, ‘*Loi salique*’, *praef.* p. XIII. L, et *Hubé*, ‘*Loi salique*’ p. XII sq. 2) Vide

45 *Oelmer*, ‘*König Pippin*’ p. 384. Cf. supra p. 128 sq. 3) Cf. supra p. 35. et ‘*N. Arch.*’ VI,
p. 26 sq. 4) Recentissima nota bibliothecaria esse videtur 480 folio primo chartaceo recto, alia
eodem folio verso 227. In tergo inveniatur *Meermanniana* bibliothecae numerus 600. 5) *Hubé*,
‘*Loi salique*’ p. I, et *Haenel*, *Lex Rom. Vis.* *praef.* p. LXIX sq. nr. 86, ubi codex accuratissime
descriptus est. 6) Edidit ex hoc codice *Hubé* l. l. 7) ‘*N. Arch.*’ VI, p. 52. 8) *Haenel*
50 *l. c.* p. LXXI sq. nr. 38; *Pardessus* l. c. p. XIII nr. IV.

A 2*. Cod. Vaticanus Christ. reg. 852, folia 99, saec. X¹. Folia 7—99. exhibent Legem Romanam Visigothorum, cui praemissa sunt fol. 1—6. formularum nostrarum fragmenta, alia manu et ex magna parte notis Tironianis exarata. Exstant foliis 1. et 2. inde a fine cap. 11. usque ad initium cap. 15, foliis 3—5. capita 18—23, folio 6. caput 33, cui cum eodem folio alia quaedam subiecta sint, etiam codicem ⁵ integrum nonnisi priora 33 capita continuisse constat. Capitum numeri iidem ac in A 2, quocum etiam in quibusdam aliis saepius convenit. Quae non Tironice exarata sunt verba V. Cl. Mai in usum huius editionis contulit, quin etiam non paucas notas quam accuratissime descripsit.

A 3. Cod. Parisiensis Lat. 10756 in 4° (Roz. Par. C), olim in bibliotheca Ros- ¹⁰ niana ('Cat. de Rosny' 240). Cf. supra p. 35. Altera codicis particula saec. IX. scripta² exhibet formulas Turonenses 1—33, capite 31. omisso. Index vero qui antecedit reliqua quoque capita, quae pariter index et textus codicis A 1 exhibent, aliis intermixtis enumerat. Sed haec iam codicis exemplari defuisse, ex eo perspicitur, quod post formula 33. tota pagina vacua remansit; in qua nunc legitur: Emi Metis 1567. Notas ¹⁵ nonnullas Tironianas, quae in indice capitum exstant, benignissime explicavit V. Cl. Schmitz; reliqua, codice huc transmisso, ipse contulit.

Non integras exhibet formulas nostras, quem signandum duxi litera

B. Cod. Parisiensis Lat. 2123 fol., olim Thuanii et F. Pithoei (Roz. Par. B). Cf. supra p. 35. Exstant capita 1—32, aliis formulis interpositis, Marculfinis ple- ²⁰ risque additis. Pro 33. sub eodem rubro alia substituta est; aliae quaedam cum Marculfinis coniunctae vel alio modo mutatae sunt. Capitum numeri prorsus alii quam in ceteris codicibus, sed ordo praeter aliena quae interposita sunt idem. Exemplar autem, e quo formulae in hanc novam collectionem sunt receptae, eundem numerorum ordinem ac A 1 et 3 servasse, ex capitibus 2. et 3. seorsim numeratis ²⁵ liquet. Etiam hunc codicem contuli.

C. Cod. Parisiensis 4405 saec. IX. (Roz. Cod. Par. M) ultimis duobus foliis eas tantummodo formulas, quae instrumentorum amissionem spectant praebet, alia quadam eiusdem argumenti (Roz. 410) addita. Excripsit b. m. Knust.

Quae ex formulis his in collectionem codicis Vaticani Christ. 612 receptae sunt, ³⁰ raro ad vera auctoris verba restituenda faciunt.

Plerisque itaque codicibus capita 1—33. tantum praebentibus, codex A 1 et index codicis A 3 alia quaedam addita exhibent, quae quin postea subiecta sint, non est dubitandum. Nam ex ipsis capitibus satis appareat, quo consilio sint conscripta; priora non sine certa ratione in ordinem digesta, haec extra ordinem, ut omissa supple- ³⁵ rent, subiecta. Quae vero qualisque ordine primitus sint addita, optime ex indice codicis A 1 intelligitur³. Caput 34, praestaria, supplemento est precariae, cap. 7; cap. 35. et 36, quae desperita dolemus, alia ingenuitatum exempla capiti 12. addunt; cap. 38—41. ad rem iudiciariam pertinent sicut 29—33; ' vinditio de area infra civitate' cap. 42, aliis venditionibus cap. 8—10. est addenda; 'evacuaturia', cap. 44, ad cauti- ⁴⁰ onem, cap. 13, spectat; cap. 45. ad 20, 43. vero ad 10. ponenda videntur.

De tempore supplementi certi quid explorari vix potest, nam licet optime cum prioribus capitibus conveniat, quod omnia fere exempla ad laicorum negotia spectent vel etiam plerique prioribus ex parte similia sint dictata, non eidem tamen tribuenda sunt auctori. Desunt enim omnino verba interpretationis Visigothicae, quibus priora ⁴⁵ capita abundant. Praeterea haud facile crediderim, eundem, qui Marculfinas formulas nonnisi valde commutatas operi suo inseruit, caput 44. ad verbum fere e Marculfo recepisse.

In nova hac recensione maxime secutus sum codicem A 1, quippe qui solus integrum fere formularum numerum exhibeat et alia quoque contineat quae originem Turonensem

1) Cf. 'Archiv' XII, p. 309 sq. et 'N. Arch.' p. 652. Bethmann saeculo IX. tribuit; Arch. l. l. ⁵⁰

2) Folia 53. 60. 61 non eadem manu ac reliqua exarata esse videntur. 3) 'N. Arch.' VI, p. 52 sqq.

probant¹. Prima quidem specie illis codicibus, qui supplemento carent, maior auctoritas tribuenda esse videri possit. Qui vero codicem A 3 respicit, facilius potest adduci, ut existimet vel codices A 2. 2* et B ad idem exemplar decurtatum ac A 3 revocandos esse. Quod tamen in incerto relinquamus oportet, cum re vera codices illi saepius, 5 praesertim in rebus levioribus, ut singulorum vocabulorum formis, ubi inter se consentiant, ab A 1 et 3 autem differunt, ad archetypon propius accedere videantur. Capitum numeros secundum indicem codicis A 1 emendavi.

In Additamentis edimus primum 1—3, tres formulas haud dubie Turonenses, quae in codice A 1 pro capitibus illis duobus deperditis sunt substitutae, deinde 4—6. e 10 codice B formulas, quae ibi pro 2. 3. 33. inveniuntur, deinde 7. illam, quam praeter duas Turonenses exhibit cod. C, tum 8. formatam e cod. A 1. Quae omnia quamquam e pluribus codicibus collecta continuis numeris signavi.

Editiones eadem sunt ac Marculfī, cuius operi formulae nostrae semper sunt subiunctae². Edidit Bignonius ex apographo codicis A 1 notisque eruditissimis in 15 struxit³, collectioni inscribens: ‘Formulae secundum legem Romanam’, Baluzius, qui non solum ipsum codicem accessit, sed etiam A 2 et B adhibuit, titulum: ‘Formulae Sirmondicae’, postea a plerisque usitatum, praeposuit. Lindenbrogius praeter codicem deperditum, similem B, alio, fortasse A 3, usus est. De Rozière corpori formularum singulas inserens, codicis A 1 apographo parum accurate confecto niti videtur, quo factum 20 est, ut saepius verba deesse moneat, quae re vera in codice existant; reliquorum codicum, excepto A 2*, quem non cognovisse videtur, lectiones annotavit. Additamenta 1—3. in omnibus editionibus existant, 4. et 5. publici iuris fecit de Rozière et haud integra Lindenbrogius, 7. Pardessus in ‘Bibliothèque de l’école des chartes’ seriei 1. vol. IV, nr. 5. p. 17, unde repeterunt Warnkönig, ‘Französ. Staats- u. Rechtsg.’ I, ‘UB.’ 25 nr. 5. p. 3, et Migne, Patrologia latina LXXXVII, nr. 5. col. 895, 8. Lindenbrogius.

INCIPIUNT CAPITULA^a.

- 1. Donatio ecclesiae^b.
- 2. Mandatum^c.
- 3. Gesta.
- 30 4. Cessio.
- 5. Vinditio^d.
- 6. Oblegatio.
- 7. Praecaria^e.
- 8. Item vinditio^f.
- 85 9. Vinditio de servo.
- 10. Vinditio^g de semet ipso, qualiter^h homo liber venundetur.

Index. Codd. A 1. 2. 3. Conferemus etiam codicis B indicem pleraque formularum nostrarum capita praebentem.   a) CARTARUM add. A 2; rubrica deest A 3.   b) ad ecclesia post discessum B.   c) ii Mandatum cum gesta A 2, ubi, capitibus 2. et 3. in unum contractis, numeri 3—32 capitibus 4—33. 40 praefixi sunt; Incipit mandatum A 3.   d) Venditio A 2, ita et infra.   e) Precaturia A 2; Pregaria corr. precaria B.   f) Vinditio infra emunitate pro I. v. B.   g) V. qualiter homo liber semet ipsum venundetur B.   h) qualiter — venundetur des. A 2.

1) Formatae duae epistolae, quarum alteram in Additamentis edimus. Cf. ‘N. Arch.’ VI, p. 58.
 2) Cf. supra p. 36, et ‘N. Arch.’ VI, p. 98 sqq. Omitto, quae pleraque falsa cum omnino de for-
 46 mulis nostris tum de editionibus disseverit Le Gallais, ‘Etudes—sur les formules de Sirmond’, in ‘Mém.
 de la soc. de la Touraine’ VI, p. 23 sqq. 3) Quarum auctorem fuisse Sirmonendum opinatus est
 Seidensticker, Commentatio I, p. 30, unde fortasse eundem errorem Eichhorn I, § 15, n. o. recepit.

11. Epistola collectionisⁱ.
 12. Ingenuitas.
 13. Cautio^k.
 14. Donatio in sponsa facta.
 15. Traditio.
 16. Cartam^l in puellam factam ab eo, qui ipsam^m invitam traxerit.
 17. Donatio inter virum et uxorem, tamenⁿ gestis sit alligata.
 18. Item alio modo.
 19. Libellum repudii.
 20. Mandatum, qualiter maritus negotium^o uxoris prosequatur.
 21. Carta, qualiter pater filium vel^p nepotem de rebus suis^q meliorare potest^r.
 22. Epistola^s, qualiter nepotes^t in loco filiorum^u instituuntur^v ab avo^w.
 23. Epistola^s, qualiter extraneo^x homine^y quis in locum^z filii adoptetur.
 24. Epistola^s, qualiter pupilli recipientur^a.
 25. Pactum inter parentes.
 26. Commutatio.
 27. Confirmatio regis^b vel^c, inspecta ista, cuicunque principis in eo, qui ab hosti-
bus^d est depraedatus vel ab igne concrematus^e.
 28. Item appennem^f.
 29. Editio legibus comprehensa^g.
 30. Relatio cum^h iuditio.
 31. Breveⁱ sacramenti^k.
 32. Si, quando^l masculus^m et femina pariter raptum consenserint, infraⁿ quinquen-
nium litigetur.
 33. Iudicium evindicatum^o.

---

 34. Epistola abbatis^p.
 35. Ingenuitas Latina.*
 36. Ingenuitas sub patronum.
 37. Donatio ad ecclesiam post obitum.
 38. Securitas de homicidio^q.
 39. Iudicium iuxta quod causa continet.
 40. Breve sacramentum^r secundum ipsum iudicium.
 41. Notitia de alode evindicato.

*) Pro 35—37 codicis A 3 index exhibet:
 35. Commutatio inter duas eccliesias.
 36. Covenentia inter duas personas de terris et rebus eorum.
 37. Mandatum de causis commendatis ad aliam personam^s.

i) E pro Ep. coll. A 3; Epistula collezionis B. k) pro debito add. B. l) Carta in puellam
 factam A 2; Carta in puella facta A 3. B. m) ipsa invita A 3. n) gestibus allegata pro t. g. s. a.
 A 2; tamen — alligata des. A 3. B. o) negotio A 3. p) avus add. B. q) cunctis pro s. A 2. 40
 r) potest deest A 1. s) Epistula plerumque B. t) eras. A 3. u) deest A 1. v) instru-
 untur A 2; instituantur B. w) add. instituuntur A 3. x) extranei A 3; extraneis B. y) homine
 vel hominis not. Tir. A 3; deest B. z) loco filiis adoptetur B. a) recipiuntur A 3. b) legis A 1.
 c) vel — concrematus A 2; des. A 1. 3; vel — principis des. B. d) ostibus B. e) crematus B.
 f) appannem A 3. g) comprehensa A 3. h) e. i. des. A 2. i) Brevem B. k) sacramentum A 2. 45
 l) quadro A 3. m) masculos B. n) et intra quinquenium B. o) reliqua desunt A 2. B; cod. A 3
 pleraque praebet, neque vero eodem ordine ac A 1. p) vel rectoris eccliesie add. A 3. q) omi-
 cido vel de qualibet causa A 3. r) deest A 3. s) cf. 46. A 1.

42. Vinditio de casa vel area infra civitate.
 43. Qui^t se in alterius potestate^u commendat.*
 44. Evacuaturia.
 45. De^v causis commendatis.

- 5   *) *Abhinc codicis A 3 index enumerat:*
 44. Si monasterium vel sinodochium de magna re construere vult^w.
 45. Carta, cum filia cum fratribus in hereditate successerat^x.
 46. Evacuaturia y.
 47. Si aliquis servo vel gasindo suo aliquid concedere voluerit^z.
 10   48. Cessio, qui mulierem [de secundis] nubtiis [sponsalia^a].
 49. Donatio ecclesie post obitum^b.

EXPLICIUNT^c CAPITULA. DEO GRATIAS, AMEN.

1. (a) *Donatio ecclesiae^{a,1}*.

Mundi terminum adpropinquantem, ruinis crebriscentibus^b, iam certa signa manifestantur. Idcirco ego in Dei nomine^c ille^d considerans gravitudinem peccatorum meorum et reminiscens bonitatem Dei dicentem: 'Date^e elymosinam^f, et omnia munda fiunt^g vobis'^h.

(b) *Item alio modo^{h,3}*.

Si aliquid de rebus nostris locis sanctorum vel inⁱ substantia pauperum conferimus,
 20 hoc nobis procul dubio in eternam^j beatitudinem retribuere confidimus^k. Ego quidem
 de tanta misericordia et pietate Domini^l confusus per hanc epistolam^m donationis donoⁿ
 donatumque in perpetuo^o esse volo ad basilicam sancti Martini^p, ubi ipse precioso^q
 corpore requiescit, vel omni congregatiōne ibidem consistenti^r, et venerabilis vir ille^s
 abbas preesse videtur, villa^t iuris mei nuncupante^u illa^v, sitam^x in pago illo, in^y con-
 dita illa, cum terris^z, aedificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pas-
 cuis^a, aquis aquarumve decursibus^b, mobilibus^c et immobilibus, cum omnibus^d appen-
 di ciis^e suisque^f adiecentiis^g, sicut a me presenti^h tempore videtur esseⁱ posses sum,
 totum et ad integrum de iure meo in vestra vel sancti Martini^k iure proprietario^l trado
 atque^m trans fundo; ea vero ratione, ut, quamdiu advixeroⁿ, sub usu beneficii^o vestri

80   t) Epistola qui A 3.   u) c. p. A 3.   v) Mandatum de c. c. ad aliam personam. A 3.
 w) cf. Marc. II, 1.   x) cf. Marc. II, 12.   y) cf. 44. A 1.   z) cf. Marc. II, 36.   a) formulam
 cui esset similiis rubrica non habemus. Uncia inclusa notis Tiromaniis, quarum imaginem feci, conscripta
 V. Cl. Schmitz ita legenda dicit.   b) cf. 87. A 1.   c) Expl. — amen des. A 3.

1 a == Roz. 180. Codd. A 1. 2. 3. B (6).   a) ad ecclaeiae A 3; ad aeclosiae B.   b) crebres-
 centibus A 2.   c) nomen plerumque B.   d) ill. A 2. B.   e) datae A 1.   f) elemosinam A 2.   g) fiant A 3.
 b == Lind. 14; Roz. 212. Codd. A 1. 2. 3. B (6). Vat.   h) prologo A 2. B.   h*) deest A 1.
 i) A 2. B; corr. eterna beatitudine A 3; aeterna beatitudine A 1.   k) Post discessum rubr.
 add. B.   l) di (Dei) B.   m) epistul. plerumque pro epistol. B.   n) h. v. supplevi ex A 2, deest
 A 1. 3. B; dono que i. p. Vat.   o) perpetuum B.   p) ill. B.   q) preciosum corpus A 2. B; preti-
 osus corpore A 3.   r) congregatiōni A 1.   s) e corr. A 3; consistentium A 2. B.   t) ill. A 3. B.
 u) villam A 1.   v) A 2; nuncupante A 3; noncupante B, ubi saepius nonc. pro nunc.; nuncupantem A 1.
 w) A 2, corr. ill. A 3; illam A 1; ill. B.   x) situm A 2.   y) i. c. i. des. A 3.   z) ter A 2.
 a) campis add. B.   b) cum exis et ingressis add. B.   c) mobilibus et immobilibus B.   d) deest
 A 3; omnis B.   e) apendicis A 2.   f) suis vel B.   g) adiacentiis A 2; adgecentiis B.   h) pre-
 sente A 2.   i) deest B.   k) illi B.   l) propriario A 3.   m) adque B.   n) advixore corr.
 advixero B.   o) beneficio corr. beneficii A 3; beneficium vestrum B.

1) Cf. Marc. II, 3.   2) Ev. Lucae 11, 41.   3) Cf. Marc. II, 3 et 6.

absque ullo^p preiuditio vel diminutione^q aliqua^r, predictas res tenere et usurpare debeam, et post meum quoque discessum, quicquid^s in iam dicta villa vel in^t finibus suis additum, adtractum, emelioratum^u repertumque fuerit, et transitus meus ibidem dereliquerit, cum omni supraposito^v rectores ipsius ecclesiae^w agentesque illius^x, absque ullius^y expectata traditione vel^z iudicum consignatione, in nostra aelymosina^a vel substantia mona- 5 chorum^b ibidem^c vita^d degentium^e, Christo protegente, tamquam^f si ad presens absque usu nostro eorum fuisse obsecuta possessio, in eorum faciant revocare potestatem^g vel dominationem, ita ut, quicquid exinde pro opportunitate^h monasterii facere decreverintⁱ, liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem. Et si fuerit ulla^k quislibet persona preter^l istum, qui alterum strumentum exinde presentaverit, aut anteriorem aut 10 posteriorem^m, quod nos nec fecimus nec facere rogavimus, nullum sortiaturⁿ effectum, nisi vacuu^o et inanis permaneat; auctorem vero criminis vel falsarium iudiciaria potestas^p condempnetur^q. Et si fuerit aut ego ipse aut ullus^r de heredibus meis vel quislibet persona, qui contra hanc donationem aliquid refragare^s vel calumniam^t generare presumpserit^u, illud quod^v repetit non vindicet^w, et insuper^x contray^y cui litem intulerit 15 solidos^z quingentos conponat, et^a haec^b donatio cum^c stipulatione^d subnixa inlibata^e permaneat.

2. Incipit Mandatum.

Magnifico fratri illo ego^a ille, filius illius. Rogo, supplico^b atque tuae^c caritatis^d iniungo, ut ad vicem meam civitatem illam adeas et donationem illam, quam^e ego par- 20 tibus illius de loca^f nostra nuncupantes illis^g, sitas in pago illo, per mea legittima^h strumenta confirmavi, gestis municipalibus cum curiaⁱ publica et defensore^k facias alligare^l vel proseguere, et de ipsa prosecutione mihi^m reddas certiorem. Et quicquid exinde egeris gesserisve, ratum me in omnibus esse cognoscas. Quod mandatum, ut pleniorem obtineat vigorem, manu propria subter firmaviⁿ et bonorum virorum robo- 25 randum decrevi.

3. Gesta.

Cum conventum^a Turonus civitate^b adfuisset, adstante venerabile^c viro illo defensore una cum honoratis principalibus^d suis, venerabilis vir ille dixit^e: 'Rogo te, venerabilis vir ille defensor, ut mihi^f codices publicos patere iubeatis, quia inluster vir ille 30 per hunc^g mandatum ad me speravit, ut donationem illam, quem^h de rebus suis pro-

1. p) ulo B. q) diminicione B. r) aliquas A 1. s) quidquid A 3. t) deest A 3.
u) et melioratum A 2; melioratum B. v) suprapositum B. w) aeccliae saepius B. x) ipsius aeccliae B. y) ulla A 2; ulius B. z) A 1; v. i. c. des. cett. a) elemosina A 2; aelimosina A 3; elimosina B. b) deest A 3. c) -dem bis scriptis A 3. d) vitam A 1. e) degentibus A 3. 35 f) tam B. g) potestate vel dominatione A 2. 3. h) oportunitatem B. i) decreverunt A 3. k) una quislibet p. A 2; ullaquislibet personam A 3; ullaquislibet p. B. l) verba preter istum post rogavimus fortasse ponenda. Cf. Marc. II, 3. m) posteriorum A 3. n) sortitur A 2. o) vacuum et inane A 1; et corr. aut A 3. p) hac veluti pro p. B. q) ur del. A 1; condemnetur A 2. 3; condemnet B. r) ulus B. s) refrangere A 2. B. t) calomnia B. u) presumserit A 3. 40 v) quor B. w) vindicit B. x) instar conponat pro i. c. B. y) deest A 2. z) soi A 1. 2; solid A 3; solidus tantas c. B. a) et h. d. des. B. b) hec A 3. c) A 1; deest cett. d) stipula-
tione, s. corr. subnexa B. e) i. p. des. B, ubi addita sunt: Actum in illo loco.

2 = Lind. 179; Roz. 263 §. 2. Codd. A 1. 2. 3. (E codice B seorsim edimus infra Add. 4).
a) enim al. manu post add. A 1. b) subplico A 3. c) tue A 3. d) caritati A 1. e) quem A 2. 45 f) locis nostris nuncupantibus A 1. g) illas A 3. h) legitima A 2. i) caria A 2. k) defen-
sione A 3. l) allegare A 2. 3. m) michi A 3. n) firmavimus A 2.

3 = Roz. 263 §. 1. Codd. A 1. 2. 3. (E codice B seorsim edimus infra Add. 5). a) con-
ventu A 3. b) civitatem A 2. c) venerabili A 1. d) principibus A 3. e) dixit — vir ille
des. A 3. f) michi A 3. g) hoc A 1. h) quam A 3. 50

prietariisⁱ de loca^k nuncupantia illa, sitas in pago illo, partibus illius per sua legittima^l strumenta confirmavit, gestis municipalibus cum curia publica et defensore prosequere et alligare^m deberem. Ecce ipsaⁿ donatione; iubete eam recitare'. Venerabilis vir ille defensor et ordo curiae^o dixerunt: 'Codices publici^p te^q patefaciant, et ille^r amanuensis 6 hanc donationem accipiat vel recitetur'. Qui statim accipiens per ordinem eam recitavit. Iam dictus prosecutor dixit: 'Et quia petitionibus meis laudabilitas vestra per ordinem implere dignata est, rogo, ut publica momenta^s suscipiat, et, patefactis codicibus, gesta, cum a vobis^t fuerit subscripta^u, mihi^v nobilitas vestra, ut mos est, tradi precipiat'. Venerabilis vir ille defensor et ordo curiae^w dixerunt: 'Gesta, cum a nobis fuerit sub- 10 scripta et a venerabile^x viro illo amanuense^y edita, tibi tradatur ex more, ut facilius, quod superius^z insertum est, diuturno^a tempore maneat inconvulsa'.

4. Cessio.

Latores legum sanxerunt, ut, quicquid unusquis^a alteri cesserit, profiteatur se tan- 15 tum rem cessisse vel concedi, et^b sola voluntas illius aut scriptura aut testibus conpro- bata^c pro omni firmitate sufficiat^{*1}. Igitur ego in Dei nomine ille^d te fidele nostro illo. Cedo tibi a die^e praesente^f cessumque^g in perpetuo^h esse volo, hoc est villa iuris nostriⁱ nuncupante^k illa, sitam in pago illo, in condita illa, cum terris, aedificiis^l, acco- labus^m, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibusⁿ et inmobilibus, cum omnibus appenditiis^o suisque^p adiecentiis^q, cum omni 20 supraposito, vel quicquid in iam dicto loco a^r die presente^s tenere et^t possedere^u videor; ita ut, quicquid exinde^v facere volueris, iure^w proprietario liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem, quia malo^x, hoc^y te^z habere quam me, plus te^a quam ceteris heredibus meis². Et si fuerit aut ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet persona, qui contra^b hanc cessionem^c aliquid refragare vel calumniam generare^d pre- 25 sumpserit, illud quod repetit non vindicet, et insuper contra^e cui^f item intulerit^g

^{*}) *Exordium admodum commutatum praebet cod. B:* Latorum legum auctoritas et principum decreta sanxerunt, ut unusquisque, dum manet in corpore, de propria quam possedit facultatem, quicquid alteri concesserit, voluntatem suam gestibus aut testibus^h aut scriptura profiteatur, ut perhennis temporibus inviolata permaneant. *Ita etiam Lind., paucis tantum verbis mutatis:* — possidet facultate si quid a. — perennibus — permaneat.

3. i) propriis A 2; proprietatis A 3. k) ita A 2. B; locis nuncupantibus illis A 1; loca nun- 30 cupante i. A 3. l) legitima A 2. m) allegare A 2. n) ipsam donationem A 1. o) curie A 3. p) publice A 2. q) te deest A 2; tq patefaciunt A 3. r) illi A 2. s) momenta corr. monumenta A 1. *Licet utilis videatur emendatio, tamen ipsum auctorem iam momenta scriptisse ac intellectuisse cre- 35 diderim. In antiquo exemplo fortasse p. monumenta suscipiant (sc. donationem) existabat.* t) nobis A 3. u) subscripta A 3. v) michi A 3. w) curie A 3. x) venerabili A 1. y) corr. amanuense A 1. z) facilius A 2. a) diuturnum A 2; diuturnum corr. diuturnum A 3.
 4 = Lind. 151; Roz. 160. Codd. A 1. 2. 3. B(11). a) que add. A 2. b) ut A 3. c) con- 40 probare A 3. d) ill. tq A 3; illi te fideli B. e) diae A 1. f) presenti A 3. g) consumque A 2. h) perpetuum A 2. B. i) mei A 3. k) nuncupanto A 2. l) edif. pro aedif. plerumque A 2. B. m) acolabus A 2. n) mobilibus et immobilibus B. o) abpendiciis A 3; adpendiciis B. p) vel B. q) adiacenciis et omni supraposita A 2; abiocenciis vel supraposita A 3; a. suis et omni s. B. r) in B. s) presenti A 3. B. t) vel B. u) possidere A 2. s; posidere B. v) deest A 2. w) iure pro- prietario A 2; i. p. des. A 3. x) corr. mallo A 1; mallo A 2. B. y) hac A 3. z) habere te A 2. B. 45 a) tibi B. b) contra A 3. c) cessione B. d) generare tentaverit illut q. B. e) deest A 2. f) quem B. g) una cum socio fisco conferat add. B. h) corr. e gestibus B.

1) *Similem sententiam exhibet Iust. Inst. II, 7, 2.* 2) *De hac formula alias in donatio- nibus mortis causa usitata cf. quae annotavi ad Form. And. 41, supra p. 19.*

soledosⁱ tantos^k conponat, et haec^l cessio^m meis vel bonorum hominum manibus roborta cum stipulatione subnixa diurnoⁿ tempore^o maneat inconvulsa.

5. Vinditio^a.

Magnifico fratri^b illo ego ille. Constat^c me tibi^d vindedisse^e, et ita vindedif^f rem proprietatis meae sitam in pago illo, in condita illa, in loco^g nuncupante illo^h, cum⁵ terris, aedificiisⁱ, accolabus^k, mancipiis^l, libertis, vineis, silvis^m, pratisⁿ, pascuis, aquis aquarumve recursibus, mobilibus^o et inmobilibus^p, totum et ad integrum, cum^q omnibus appenditiis^r suis vel omni supraposito^s, sicut a me presenti tempore videtur esse possessum^t, de iure meo in tua trado potestate vel dominatione^u; unde accepi a^v te pretium^w, in quod^x mihi bene placuit, illis presentibus, qui^y subter tenentur inserti,¹⁰ valentem^z solidos^a tantos^b; ita ut ab hodierna^c die, quicquid exinde facere volueris, liberam^d habeas potestatem. Et si fuerit aut^e ego ipse^f aut ullus de heredibus meis^g vel quislibet persona, qui contra hanc vinditionem^h aliquamⁱ calumniam vel repetitionem generare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, et insuper contra^k cui litem in tulerit solidos^l tantos^m conponat, et haec vinditio firma permaneat.¹⁵

6. Oblegatio^a.

Domino venerabile^b illo ego in Dei nomine ille. Dum et omnibus habetur per cognitum, qualiter, vestro accepto pretio, rem proprietatis meae sitam in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni integritate^c, vel quicquid a me presenti tempore inibi fuit possessum^d, vobis per vinditionis^e titulum distraxi; sed postea mea²⁰ fuit petitio, et vestra decrevit voluntas, ut mihi^f ipsam rem usufructuario ordine conservare iuberitis^g; quod ita^h et fecistis: et ego pro huiusⁱ meriti^k beneficii oblego vobis rem proprietatis^l meae sitam^m in pago illo, in condita illa, in loco nuncupante illo, cum omni integritateⁿ, vel quicquid ibidem presenti tempore a me videtur esse possessum^o; ea vero ratione^p, ut, quamdiu in caput^q advixero, utrisque partibus sub vestro pretesto^r²⁵ tenere et usurpare debeam, et mihi^s exinde non licet^t aliubi nec vindere^u nec donare nec in nullo modo distrahere^v nec ipsos usus in alterius manus^w transferre^x, sed posty meum quoque discessum, absque^z ullius expectata traditione vel iudicum^a consignatione^b, absque diminutione^c rerum vel mancipiarum, cum omni supraposito, vel quicquid in

4. i) A 2; sof A 1. B; sold A 3. k) tantus B, ubi conponat deest. l) ec B. m) caessio A 3. so
n) diurnum A 2. B; dioturno A 3. o) tempus A 2.

5 = Roz. 267. Codd. A 1. 2. 3. B(12). a) Venditio quo modo fit al. manu in loco raso A 3.
b) fratre A 2. c) constat et ibi v. A 3. d) deest B. e) vendidisse A 2. 3. f) vendidi A 2. 3.
vindidi B. g) fine B. h) illa B. i) aedificia A 3. k) accolabus plerunque B. l) servis add. B.
m) deest B. n) campis cultis et incultis add. B. o) molibus A 3; mobilibus B. 35
p) inmobilibus A 3. B. q) et cum x apendieciis A 3. r) vel adieccenii add. B. s) suprapro-
sito A 3; supraposita B. t) ipossesum A 1. u) dominationem A 3. v) ad A 2. w) precium A 3. B.
x) quo B. y) in loco raso A 3. z) valente A 2. a) sof A 1. 2; sold A 3; solidus B.
b) centum A 2; tantus B. c) hodiernum diem B. d) et firmissimam in omnibus add. A 3.
e) deest B. f) ipsi B. g) reliqua des. B. h) vinditionem A 2. 3. i) aliqua calunnia vel 40
repetitione A 2. k) deest A 2. l) sold A 3; sof cett. m) co A 2.

6 = Roz. 332. Codd. A 1. 2. 3. B(18). a) quomodo describitur add. al. man. A 3.
b) veribili A 1. c) intregrato A 1. d) possesio A 3. e) vinditionis A 2. f) michi
rem ipsam A 3. g) deberitis A 3; iubeatis B. h) et ita B. i) vius A 3. k) m. deest,
beneficie obligo A 3; meritis beneficio o. B. l) proprietatis A 2. B; proprietaatis A 3. m) satam A 2. 45
n) sua add. A 2. o) um in loco raso A 1. p) rationem B. q) capud A 2. 3. r) pretextum
beneficio t. B. s) michi A 3. t) licet A 3. u) vendere A 2. v) distraere A 3. w) munus A 2.
x) tranferre B. y) pos B. z) abque A 3. a) iudicium A 2; iudicis B. b) consignatione A 3;
cum omne rem in melioratam add. B. c) diminutionem A 3.

ipsa loca aspicere^d vel pertinere videtur, vos heredesque vestri, vel cui a vobis permisum^e fuerit, in eorum faciant^f revocare potestatem^g vel dominationem. Et^h si fuerit aut ego ipse aut ullus exⁱ heredibus meis vel quislibet persona, qui contra^k has oblegationes^l aliquam^m calumniam vel repetitionem aut contemptumⁿ generare^o presumpserit^p, illud quod^q repetit non vindicet, et insuper contra^r cui litem intulerit^s solidos^t 200^u conponat, et has^v oblegationes uno tenore conscriptas^w firmas^x permaneant.

7. Praecaria^a.

Domino venerabile^b illo rectorem^c ecclesiae^d illius vel omni congregatione^e ibidem consistentium^f ego enim ille. Ad meam petitionem vestra decrevit voluntas, ut mihi 10 villam^g vestram sitam^h in pagoⁱ illo, in condita illa^k, in loco nuncupante^l illo^m, cum omni merito adⁿ se pertinentem^o vel aspicientem usufructuario^p ordine mihi^q conservare iuberitis^r; quod ita^s et fecistis; ea vero ratione, ut mihi exinde non liceat aliubi nec vindere^t nec donare nec in^u nullo modo distrahere, sed sub vestro pretesto^v, quatenus^w vestrum^x manserit decretum^y, hoc tenere et usurpare faciam^z; unde censivi^a, 15 me annis singulis ad festivitatem^b ipsius^c sancti^d partibus vestris^e reddere argentum^f tantum; et post^g meum quoque^h discessum suprascriptamⁱ rem cum omni integritate^k et soliditate sua, quicquid^l ibidem aspicere vel pertinere videtur, cum omni supraposito, vel^m quicquid transitus meus dereliquerit, absque ullius expectata traditione vel iudiciumⁿ consignatione aut herendum meorum^o repetitione, vos agentesque ipsius^p ecclesiae 20 in eorum faciant^q revocare potestatem^r vel dominationem. Et si fuerit aut ego ipse aut ullus^s de heredibus^t meis vel quislibet persona^u, qui contra hanc praecariam^v aliquam^w calumniam vel repetitionem aut contemptum generare presumpserit^x, illud quod repetit non vindicet, et insuper contra cui litem intulerit solidos^y 100 conponat, et haec praecaria^z, quamvis per disversorum annorum curricula^a a me fuisse^b [res^c] possessa, nullum pre*iudicium^d* vobis^e non preparetur, sed ita firma permaneat, quasi per quinquennium^f fuisse^g renovata^h, stipulationeⁱ subnixa, omnique tempore inviolata^j permaneat^k.

6. d) appendere B. e) promissum A 3. f) faciunt A 2; faciunt corr. f. B. g) potestate vel dominatione A 2. 3. h) aut A 3. i) de hedibus nostris vel A 3. k) contra A 3. l) oblegacione B. m) aliqua calumnia vel repetitione A 2. B. n) contemptu A 2. B; contemptu A 3. o) generare A 3. p) presumscit A 2. q) q B. r) deest B. s) intulit B. t) A 3; soi cett. u) co A; tantos B. v) A 2. B; haec A 1; haec A 3. w) A 2; conscriptae A 1; conscripta et A 3; conscrib B. x) A 2. B; firmae A 1; firme A 3.

7 = Roz. 319. Codd. A 1. 2. 3. B (14). a) Precaturia A 2; qualiter componitur ponitur al. man. add. A 3. b) venerabili A 1. c) rectore A 2. d) in ecclesia i. A 2; ec illi B, ubi sequentia vel — consistentium des. e) congregationi A 1. f) A 2. 3; consistenti A 1. g) villa vestra A 2. 3; villam vestra B. h) sita A 2. i) paco A 3. k) illo A 3; in loco des. A 2. B. l) lucupante A 3. m) illa A 2. B. n) at A 3. o) pertenentem B. p) usufructuario A 3. q) deest A 3. r) iubere iuberitis A 2; iubetis B. s) ita et bis scr. A 3. t) vendere A 2; vindere corr. vendere A 3. u) lulo pro in nullo A 3. v) beneficio add. B. w) quotenus A 2. x) vester A 2. B; autem A 3. y) decretus A 2. B. z) deest A 3. a) corr. consni A 3. b) vestitatem A 3. c) sancti illi p. B. d) scatis A 3. e) yrs A 3. f) yrso tanto B. g) pos B. h) deest B. i) suprascripta B. k) intregritate A 3. l) quidquid B. m) deest A 2. B. n) iudicium A 2. 3. o) eorum B. p) deest B. q) facient A 3. r) potestate vel dominatione A 2. 3. s) unus A 3; et reliqua ut supra add., verbis de heredibus — conponat 45 omissis, B. t) hedbus A 3. u) personam A 3.. v) precatoriam A 2; precaturiam A 3. w) aliqua calumnia vel repetitione aut contemptu A 3. x) praesumserit A 3. y) soi codd.; soi centum A 3. z) precatoria A 2; precaturia A 3. a) curicula A 3. b) fuisse B. c) add. A 3; deest cett. d) pre- in loco raso A 1. e) ubis A 3; nobis B. f) quinquevium B. g) cum post add. al. m. A 1. h) stipulationem subnexa B. i) firma B. k) Facta loco add. al. 60 m. B.

8. Item vinditio^a.

Magnifico fratri^b illo ego ille. Constat me tibi vindedisse^c, et ita vindedidi^d infra terminum sancti illius in loco nuncupante illo campo^e, vel vinea, iuris mei, habentem aripenos^f tantos; est quidem de uno latere^g et fronte terra illius^h; de alioⁱ latere^k et fronte terra illius; unde accepi a te pretium^l, in^m quod mihiⁿ bene complacuit, valentem^o solidos^p tantos; ita^q ut ab hodierna die, quicquid de supradicta^r rem^s facere volueris, liberam^t habeas potestatem^u, salvo iure ipsius sancti. Et si fuerit aut ego ipse^v aut ullus de heredibus meis vel quislibet persona^w, qui contra hanc vinditionem^x aliquam calumniam vel repetitionem generare presumpserit, contra cui litem intulerit solidos^y 15 conponat, et haec vinditio^z firma permaneat. ¹⁰

9. Vinditio^a de servo.

Magnifico fratri illo ego ille. Constat^b me tibi vindedisse^c, et ita vindedi servo^d iuris mei nomine^e illo^f, non furo^g, non fugitivo^h, sedⁱ sano^k corpore moribusque bonis constructo^l; unde^m accepi a te pretium, in quodⁿ mihi^o bene complacuit, valentem^p solidos^q tantos; ita^r ut ab hodierna die, quicquid^s de supradicto servo facere 15 volueris^t, liberam^u habeas potestatem. Et si fuerit aut ego ipse^v aut ullus de heredibus meis^w vel quislibet persona, qui contra hanc vinditionem aliquam calumniam vel repetitionem generare presumpserit^x, contra cui litem intulerit solidos^y 60 conponat, et haec vinditio^z firma permaneat.

10. Vinditio^a de^b semet ipso, qualiter^c homo liber venundetur. ²⁰

Domino semper meo illo ego ille. Placuit mihi^d, ut statum^e ingenuitatis meae in vestrum^f deberem^g obnoxiare servicium^h; quod ita et feci. Unde accepi a te pretium, inⁱ quod^j mihi^k bene complacuit^l, [valentem^m] solidosⁿ tantos; ita^o ut ab hodierna^p die, quicquid^q de me, servo tuo, sicut^r et de reliqua mancipia tua facere volueris, a^s die presente liberam^t et^u firmissimam in omnibus habeas potestatem. Et quod^v fieri non 25 credo, si fuerit ulla quislibet^w persona, qui contra hanc vinditionem^x, quam ego mea^y

⁸ = Lind. 181; Roz. 279. Codd. A 1. 2. 3. B (15). a) venditio A 2; inter personas exorta add. al. m. A 3. b) fratre B. c) vendidisse A 2. d) vendidi A 2. 3. e) campum vel vineam A 1. f) aripenis B. g) latus A 3. h) iftq A 3. i) vero add. B. k) f. et l. B. l) pretio A 3. m) deest B. n) michi A 3. o) valente A 2. p) soł, sold codd. q) et ita ab hodiernum diem B. 30 r) supradicta A 3. s) re A 1. t) et firmissimam in omnibus add. A 3. u) Si quis add., reliqua om. A 3. v) et reliqua add., reliqua om. B. w) opposita p. A 2. x) vinditionem A 2. y) A 2; soł A 1. z) venditio A 2.

⁹ = Roz. 291. Codd. A 1. 2. 3. B (16). a) venditio A 2. b) in add. A 2. c) vendidisse et i. vendidi A 2. 3. d) A 3. B; servum corr. servo A 1; servum A 2. e) nom B. f) illum 35 corr. illo A 1. 2. g) furem corr. furo A 1; furem B. h) fugitivum corr. fugitivo A 1. i) deest A 2. B. k) sanum corr. sano A 1. l) constructum A 1. m) unde — complacuit des. A 3. n) quo A 2. o) valente A 2. p) soł tantos A; solidus tantus B. q) et ita ab B. r) quidquid A 3. s) vel (t) et add. A 3. t) deest A 2. B. u) et reliqua add., cetera desunt B. v) aliqua calumnia vel repetitione A 2. w) illud quod repetit non vindicet et insuper add. A 3. x) soł lx A 1. 3; soł 40 sesaginta A 2. y) venditio A 2.

¹⁰ = Lind. 184; Roz. 44. Codd. A 1. 2. 3. B (17). a) Venditio A 2; V A 3. b) qualiter homo liber semet ipso venundetur. B. c) q. h. v. des. A 3. d) michi A 3. e) statim A 2. f) vestra B. g) debeant A 3. h) post add. A 1. i) i co pro in quod A 3. k) concut A 3. l) add. A 3. m) A 2; soł oett. n) odierna A 3. o) sicud A 2. p) n d. p. des. B. q) ac B. 45 r) deest, post fieri aliquae litt. erasae A 3. s) deest B. t) vinditione quem A 2; vindicione qualiter e. B. u) post add. A 1.

1) Cf. Marc. II, 22.

spontanea voluntate fieri [et adfirmare^v] rogavi^w, qui contra eam aliquid agere vel columniam generare conaverit, illud quod repetit non vindicet, et insuper^x contra cui item intulerit auri libra^y una, argenti pondo quinque coactus exsolvat^z, et haec vindictio^a firma permaneat.

11. Epistola collectionis^b.

Nos quoque in Dei nomine matriularii Sancti Martini^a, dum matutinis horis^b ad hostia^c ipsius ecclesiae^d observanda convenissemus^e, ibique infantulo^f sanguinolento, periculo^g mortis imminentem^h, pannis involutum invenimus, et ipsum per triduum seu ampliusⁱ apud^k plures homines inquisivimus^l, quis^m suumⁿ esse diceret^o, et non invenimus^p, cui nomen ipsum inposuimus; sed postea, pietate^q interveniente et Domini misericordia opitulante, ipso^r infantulo homini^s aliquot^t nomine illo ad nutriendum dedimus, ut, si, Deo presule^u, convaluerit, ipsum in suis servitiis ac solatiis iuxta legis ordinem retineat^v.²; pro quo pretium accepimus, in quod nobis bene complacuit^w, valentem^x soledos^y tantos. Et ut presens epistola firmior sit, manus^z proprias subter firmavimus et bonis hominibus roborandam^a decrevimus^b secundum sententiam illam, quae^c data est ex corpore Theodosiani^d libri quinti, dicens^e: 'Si quis infantem a sanguine emerit [aut nutrierit]^f, si nutritum^g dominus vel pater eum^h recipere voluerit, aut eiusdem meriti mancipium aut pretium nutritor quantum valueritⁱ consequatur'.

12. Ingenuitas^a.

Qui debitum sibi nexum relaxat^b servitium, premium in futuro^c apud Dominum^d sibi retribuere confidat. Igitur ego in^e Dei nomine ille pro^f remedio^g animae^h meaeⁱ vel aeterna^k retributione^l servo^m iuris mei nomine illoⁿ ingenuo^o esse precipio^p et in sacrosancta ecclesia^q beatissimi^r sancti illius, sub presentia sacerdotum ibidem consistentium^s, ante cornu altaris ab omni vinculo servitutis eum absolvo, ita ut deinceps^t, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisse natu^u vel procreatus, eat, perget^v partem quam maluerit^w et sicut alii cives^x Romani vitam ducant^y ingenuam; et si aliqua pro-

10. v) add. A 2; et firmare B; des. A 1. 3. w) rogavit A 3; venire aut agere et reliqua sicut superius add., B, ubi cetera desunt. x) deest A 1. y) liberam unam A 2; libra, una deest A 3. z) exolvat A 3. a) venditio A 2.

30 11 = Lind. 138; Roz. 54. Codd. A 1. 2. 2^{*} (qui finem formulae tantum praebet). 3. B (18). a) A 2; illius cett. b) oris B. c) A 2. B; hostiam A 3; ostia A 1. d) ecclesie A 3. B. e) convenissem A 3. f) A 3. B; infantulum sanguinolentum A 1. 2. g) periculum A 2. h) imminente B. i) deest A 3. k) apud A 2. l) A 2. B; inquisimus corr. inquisivimus A 1; inquisimus A 3. m) qui A 3. n) eum s. B. o) dicit B. p) invenimus A 3; cui — inposuimus des. B. q) iteratum, sed erasum A 3. r) B; ipsum infantulo A 3; ipsum infantulum A 1. 2. s) homine A 3. t) a. n. des. B. u) presole B. v) reteneat A 3. B. w) complaicit A 3. x) valente A 2. y) A 2; solidus B; sol A 1. 3. z) B; manus nostras proprias A 3; manibus propriis A 1; manu propria A 2. a) roboranda B. b) reliqua des. B. c) que A 2; quam datae pro quae d. est A 3. d) Theudosiani A 2. 2^{*}. e) a. n. add. A 3, des. A 1. 2. 2^{*}; Interpr.: et nutrierit. f) nutritus A 2. 40 g) r. e. A 2. h) voluerit A 2; valuerit cum cett. A 2^{*}.

12 = Lind. 91; Roz. 65. Codd. A 1. 2. 2^{*}. 3. B (19). a) de servo al. m. add. A 3. b) relaxet A 3. c) futurum A 2. d) Domino pro a. D. B. e) ille add. B. f) ad A 3. g) remedium A 2^{*}. 3. h) A 1; anime cett. i) mae A 3. k) pro eterna bona r. B. l) m add., sed del. A 2. m) A 3. B; servum A 1. 2. n) A 2. 3; illum A 1; ill. B. o) A 3. B; ingenuum A 1. 2. 45 p) procedo A 3. q) ecclesie A 3. r) deest B. s) consistentum A 3. t) sit ingenuus add. B. u) n. v. des. A 2. 2^{*}. v) pargat A 1. w) maluerit A 2; voluerit B. x) civi B. y) ducant A 3.

1) 'Infantem colligere' dicebatur pro infantem expositionem ad nutriendum accipere. Vide Bign. ad hunc locum. Conferas velim cum hac formula And. 49. et quae ibi annotavi. 2) Cf. legem infra allegatam. 3) Lex Rom. Vis. C. Th. V, 8, 1 Interpr. (cf. Epit. Aeg.).

creatio filiorum vel filiarum ex ipso orta^z fuerit, similiter vivat^a ingenua^b, et nulli heredum^c meorum nec cuicunque alia^d persona quicquam^e debeat servitutis^f nec libertinitatis obsequium nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt, vel pro cuius amore ipsum devotus obtulit^g. Patrocinium et defensionem cuicunque^h se elegeritⁱ in omnibus illi^k perfruatur arbitrium^l. Si quis vero, quod^m futurum esse non credo, si fuerit aliquis ex heredibusⁿ meis vel quislibet persona, qui contra hanc ingenuitatem^o venire aut eam refragare^p presumpserit, illud quod repetit non vindicet, et insuper contra^q cui litem intulerit solidos^r 60 conponat, et presens ingenuitas meis vel bonorum hominum^s manibus roborta cum stipulatione submixa omniq[ue]^t tempore maneat inconvulsa.

13. Cautio^a.

Magnifico fratri illo ego ille. Ad meam petitionem vestra^b decrevit voluntas, ut mihi^c beneficium de rebus vestris illis inter annos tantos facere deberitis^d; quod^e ita et fecistis. Et ego pro huius^f meriti^g beneficii obpignoro^h vobisⁱ locello^k, re^l proprietatis meae^m, nuncupanteⁿ illo^o, situm^p in pago illo, cum omni^q sua integritate vel soliditate; ea vero ratione, ut, quomodo iam dicti anni adimulti fuerint, et tu fructus 15 ipsius^r terrae^s tantos^t exinde colligeris^u, ego supradictum^v debitum tuum tibi^w desolvam, et rebus^x meis una cum cautione mea manibus^y tuis recipiam^z. Et si neglegens^a aut tardus^b exinde apparuero^c, suprascriptum^d debitum tuum in duplum partibus tuis sum^e redditurus^f.

14. Donatio in^a sponsa facta.

Lex et consuetudo exposcit, ut, 'quicquid^b inter sponsum et sponsam de futuris nuptiis fuerit^c definitum^d vel largitum, aut^e ex consensu parentum aut^f ipsi, si sui iuris sunt, scripturarum^g sollemnitate^h firmetur'ⁱ. Idcirco^j ego in^k Dei nomine ille^l. Dum multorum habetur^m percognitum, quodⁿ ego te illa, una cum consensu parentum^o vel amicorum nostrorum^p, tua spontanea voluntate^q sponsavi, mihi^r placuit, ut aliquid^s 25 de rebus meis per hunc^t titulum libelli dotis ante dies^u nuptiarum tibi confirmare deberem; quod ita et feci. Ergo^v dono tibi donatumque esse volo locello^w, re^x pro-

12. z) horta A 3. a) vivant B. b) ingenuat, t eras. A 1; ingenui B. c) erendum ac proerendum m. B. d) A 2. 2*. 3. B; aliae personae A 1. e) quidquam A 3. f) servicium B. g) obtulli B. h) ubicumque elegere voluerit ei perdonamus arbitrium elegendi pro cuicunque — arbitrium B. i) eliget A 2. 2*. k) A 2. 3; illius A 1. l) A 2. 2*. 3; arbitrio A 1. m) quod A 3. n) ereditus et reliqua, cetera des. B. o) istam post add. A 3. p) infringere A 3. q) deest A 2. r) sot ix A 1. 3; solidos sexaginta A 2. s) omnium A 2*. t) que deest A 2.

13 = Lind. 146; Roz. 376. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B (20). a) inter personas facta al. man. add. A 3; pro debito add. B. b) vestram B. c) michi A 3. d) A 1. 3; iuberitis A 2. 2*; 35 iuberitis B. e) que B. f) nius B. g) merito corr. m. A 1. h) adpignoro A 3. i) tibi A 2. B. k) A 2*. 3. B; locellum A 1. 2. l) B; deest A 2; rem A 1. 3. m) maceae B. n) nuncupantem A 1. o) illam corr. illum A 1. p) sitam A 3. q) omnia sua ingratite B. r) deest A 3. s) terre, per quinque annos add. A 1; terre cett. t) tantus B. u) collegaris A 2. 2*; colegeris exinde B. v) debitum tuum suprascriptum B. w) deest, solvam A 3. x) post h. v. c. 8 litt. erasae A 3. 40 y) de m. B. z) recipiamus, us eras. A 1. a) neeglegens A 3; negligens B. b) tardens A 2. c) aparuero A 3. d) supradictum A 2; suprascriptum A 2*. e) sum corr. sim A 1. f) redditurus A 3. B.

14 = Lind. 78; Roz. 220. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B (21). a) ad B. b) quiquit A 3. c) furit B. d) ut A 2. B. e) corr. diffinitum A 1. f) and A 3. g) scribturarum A 2*. h) sollempnitate A 2. 3; solemnitate A 2*. B. i) Igitur A 3. k) i. D. n. des. B. l) deest A 3. 45 m) abetur A 3. n) quo B, ubi ego deest. o) parentorum A 3. p) vestrorum B. q) voluntate A 2*. r) michi A 3; et mihi B. s) aliquit A 3. t) unc A 3. u) diom B. v) ego B. w) A 2*. B; locellum A 1. 2; deest A 3. x) B; de rem, m del. A 2; rem A 1. 3.

1) Cf. Brunner in 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 66 sqq. 81. 2) L. Rom. Vis. C. Th. III, 5, 2 Interpr.

prietatis^y meae^z, nuncupante^a illo, situm in pago illo, cum terris, aedificiis^b, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus^c et immobilibus^d, cum omni supraposito^e suisque adiecentiis^f, tam de alode quam et^g de comparato seu^h de qualibetⁱ adtracto, totum^k et ad integrum, sicut a me praesenti^l tempore videtur esse possessum^m, et in fabricaturas aurum tantum, argentum tantum, vestimenta; haecⁿ omnia superius^o iam dicta per hunc titulum libelli dotis diebus nuptiarum tibi sum impleturus^p vel traditur, ita ut, dum advixeris, secundum legis ordinem teneas atque possedeas nostrisque^q, qui ex nobis procreati fuerint, filiis [vel filiabus^r] derelinquas. Si quis vero, si ego ipse^s aut ulla^t quislibet persona fuerit, qui contra hanc^t donationem aliquid^u agere vel^v calumniam generare presumpserit^w, illud^x quod repetit^y non vindicet, et insuper contra^z cui litem intulerit soledos^a centum^b conponat, et haec donatio meis vel bonorum hominum manibus roborata cum stipulatione subnixa^c firma permaneat.

15. Traditio^a.

Dum multorum habetur percognitum, qualiter ego ille puella^b aliqua nomine illa^c una cum consensu parentum^d vel amicorum nostrorum^e legibus sponsavi et aliquid^f de rebus meis ei donare ante dies nuptiarum^g disposui, ideo placuit mihi^h, ut de ipsasⁱ res missis^k ipsius puellae^l nomine^m illo traditionem vel introductionemⁿ locorum secundum legem Romanam facere deberem; quod ita et feci. Ergo trado ei^o, et tradidisse^p me^q constat locello^r, re^s proprietatis^t meae, nuncupante^u illo, situm in pago^v illo, cum terris, aedificiis^w, accolabus, mancipiis, vel cetera quae^x secuntur, aurum, argentum^y, vestimenta^z; haec omnia superius iam dicta te ille ad^a vicem sponsae^b meae tibi^c trado, ita ut tempore nuptiarum ad^d iam dictae^e sponsae^b meae eveniant^f potestate^g, ita ut secundum legis ordinem teneat atque possideat^h. Et si contraⁱ hanc traditionem aliquid refragavero, partibus ipsius puellae^k solidos^l tantos conponam^m, et haec traditio firma permaneat.

16. Carta^a in puellam factam^b ab eo, qui ipsam invitam traxerit^l.

Viventibus^c patribus^d inter filios familias sine voluntate eorum matrimonia non legitime copulantur^e, sed^f contracta non solvuntur^g. Idecirco ego^h inⁱ Dei nomine

14. y) proprietati corr. al. m. p. A 1. z) mee A 3; macao B. a) nuncupantem illum A 1. b) edificiis A 3. B. c) movilibus B. d) immobilebus A 3; immovilibus B. e) superposito B. f) adiacentiis A 2. (2* ut cett.) g) ex pro et de A 3. h) seo B. i) calib A 3. k) tantum pro t. et A 2. l) presente A 2*. m) possesum A 2. n) hec A 3. o) sicut iam superius dictum est p. B. p) impletur vel traditur B. q) quem pro que A 2. r) add. A 1. r*) ipsi, aut — fuerit des. B. s) illus A 3. t) add. et reliqua, cetera des. B. u) aliquit A 3. v) aut A 2. w) presumiserit A 3. x) illut A 2. y) recipit A 3. z) cui contra l. A 3. a) A 2. 2*; sof A 1; solidos A 3. b) c A 3. c) sunixa A 3.

15 = Lind. 80; Roz. 257. Codd. A 1. 2. 2* (qui principium tantum praebet). 3. B (22). a) de sponsa quomo do sid recitanda add. A 3. b) quellam aliquam A 1. c) A 2. 2*; illam A 1; illius A 3; ille B. d) parentorum A 3. B. e) nostorum B. f) aliquit A 3. g) reliqua desperita A 2*. h) michi A 3. i) ipsis rebus A 1. k) missos B. l) A 1; puelle cett. m) ill. A 2; illç B. n) introductionem A 3. B. o) A 2; ei deest A 3; et deest A 1. 3. B. p) tradedisse B. q) deest A 2. r) A 3. B; locellum A 1. 2. s) rom A 1. t) iuris mei n. B. u) nuncupantem illum A 1. v) page A 3. w) A 1; edificiis cett. x) que A 3. B. y) et add. A 2. z) vestimentum B. a) deest B. b) A 1; spone cett. c) tibi — meae des. A 3. d) in A 2. B. e) dicte B. f) veniant B. g) potestate A 2. 3. h) possodeat B. i) hanc contra diccionem aliquit r. A 3. k) puelle A 3; puhelle corr. puelle B. l) sof A 1. 2; solid A 3; solidus B. m) A 1; conponat cett.

16 = Lind. 83; Roz. 241. Codd. A 1. 2. 3. B (23). a) Karta A 2. b) A 3. B; faciam A 1; facta A 2. c) Venientibus A 3. d) parentibus A 2. e) copoluntur A 3. f) sed coniuncta A 2; sed con(— solvuntur) u. i. des. A 3; sed — solvuntur des. B. g) deest A 3. h) in D. nomino des. B.

1) Cf. Marc. II, 16. 2) L. Rom. Vis. Paul. II, 20, 2 Interpr. (Epit. Aeg.).

illeⁱ dulcissima coniux mea illa. Dum et te^k sine voluntate parentum tuorum raptō¹ scelere in meo sociavi coniugio, unde vitae^m periculum incurrire debui, sed intervenientes sacerdotes vel bonis hominibus vitam obtinuiⁿ: ideo placuit mihi, ut per hanc epistolam compositionem, aut si convenit cessionem, aliquid^p de rebus meis tibi confirmare deberem; quod ita et feci. Hoc est locello^q nuncupante illo, situm in pago⁵ illo, cum terris, aedificiis^r, accolabus, mancipliis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve^s decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omni supraposito suisque adiecentiis vel omni^t integritate, quicquid^u inibi^v presenti tempore mea videtur esse possessio, de iure^w meo in tua trado potestate^x vel dominatione, ita ut, quicquid exinde a die presente facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas^y potestatem.¹⁰ Et si fuerit^z aut ego^a ipse aut ulla quislibet persona, qui contra hanc epistolam^b refractionem aliquam aut^c calumniam^d generare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, et insuper [partibus tuis vel^e] contra cui litem intulerit solidos^f tantos conponat, et haec epistola firma permaneat.

17. *Donatio inter virum et uxorem, tamen gestis^a sit^b alligata^c.*¹⁵

Quicquid^d enim inter coniugatos de propria facultate ob^e amorem^f dilectionis invicem^g condonare placuerit, scripturarum necesse est titulis alligari^h, ne in posterumⁱ ab heredibus^k eorum posse convelli^l, quia secundum legem, 'si manente^l coniugio vir^m uxoriⁿ vel uxori marito aliquid^o donaverit, si is cui donatum est prior mortuus fuerit, apud donatorem ea quae^p donata fuerant^q remanebunt^r'. Igitur ego in Dei nomine²⁰ ille^s dulcissima coniux mea illa. Si prius mortuus fuero^t quam tu, dono tibi per hanc epistolam donationis^u donatumque in perpetuum^v esse volo tres partes de omni re^w facultatis meae, quantumcumque in pago illo, in villas nuncupantes^x illas habere^y visus sum, hoc est tam^z terris, aedificiis, accolabus, mancipliis, libertis^z, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus^z et immobilibus, aurum tantum, argentum²⁵ tantum, aeramentum^a in solidos^b tantos, haec^c omnia cum omnibus^d appendiciis^e suisque adiecentiis^f vel cum^g omni supraposito tibi dono atque^h transfundeoⁱ; quartam^k vero legitimis^l heredibus^m meis reservo; quia malloⁿ hoc habere^o te quam me, plus te^p quam ceteris^q heredibus meis. Similiter ego in^r Dei nomine illa^s dulcissimo^t iugali^u meo illo. Si prius^v mortua^w fuero quam tu, dono tibi per hanc epistolam dona-³⁰

16. i) illae A 3. k) estate, pro et te A 2. l) raptuo A 2; repto A 3; lege: raptus. m) vite cett. n) obtenui B. o) A 2; compositionem A 3; compositionalem A 1. B. p) aliquit A 3. q) A 3. B; locellum nuncupantem illum A 1; locello illo nuncupante A 2. r) edificiis A 3; et cetera pro aedificiis — adiec. vel B. s) aquarumvae A 3. t) cum o. A 3. B. u) quidquid A 3. v) ibidem presente B. w) iurae A 3. x) potestatem B. y) abeas B. z) cetera des. A 3. a) et reliqua add., cetera des. B. b) epistola A 2. c) erasum A 1. d) caluniam A 1. e) add. A 2. f) A 2; soi cett.

17 = Roz. 245. Codd. A 1. 2. 3. B (24). a) gestibus A 2. B. b) deest A 3. c) allegata A 2; alegata B. d) quidquid A 3. e) ab A 3. f) amore dilectionis A 3. B. g) in i. B. h) alligare A 2. 3; alegare B. i) poterum A 2. k) ereditibus B. l) moriente B. m) deest A 3. n) uxori A 2. o) aliquit A 3. p) que A 2. B. q) fuerint A 3. q') illae A 3; illi B; te add. A 2. B. r) fuerit A 3. s) et add. A 1. t) perpetuo A 1; perp::: A 3. u) facultati pro re f. A 3. v) nuncupante A 2; nuncupantes A 3. w) et reliqua pro habere visus sum — cum omni supraposito B. x) deest A 2; tam de A 3. y) libertis A 3. z) mobilis A 3. a) cramentum A 2. b) A 2; soi A 1. 3. c) hae A 3. d) omniabus A 3. e) appendicis A 3. f) adiecentiis A 2; aiecentiis A 3. g) cumni ead. m. corr. cum omni A 1; cum deest A 3. h) adque A 2. i) transcribo A 2. k) corr. e 46 quartum A 1; quartum A 2. l) legitimus A 3. m) ereditibus B. n) A 2. 3, e corr. A 1; malo hoc me abere, te magis quam ereditibus meis B; cf. 'N. Arch.' VI, p. 57. o) te habere A 3. p) deest A 3. q) deest A 2. r) i. D. n. des. B. s) deest A 3. t) dulcissime A 2. u) coniugali A 2; iugale B. v) prior A 1. w) mortuus A 3.

1) Cf. prologum Marc. II, 7. 2) L. Rom. Vis. Paul. II, 24, 5 Interpr.

tionis — sequitur supradictum^x textum^y. Si quis^z vero, quod fieri non credimus^a, si fuerit ullus de heredibus nostris vel quislibet persona, qui contra has [donationes duas^b] epistolas uno tenore conscriptas, quas inter nos fieri rogavimus, aliquid agere vel refragare conaverit, illud quod repetit non vindicet, et insuper contra cui litem intulerit solidos^c tantos coactos^d exsolvat, et has^e epistolas contulitionis cum stipulatione Aquiliana^f nostris vel bonorum hominum manibus roboratas^g firmas permaneant.

18. Item alio modo.

Igitur ego in^a Dei nomine ille^b dulcissima coniux mea illa. Dono tibi per hanc epistolam^c contulitionis^d donatumque esse volo locello^e, ref^f proprietatis^g meae, numerante^h illo, situm in pagoⁱ illo, cum terris, aedificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis^k, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omnibus appenditiis^l suis vel omni supraposito, quicquid^m inibi presenti tempore mea videtur esse possessioⁿ; ea vero ratione, ut, si tu mihi suprestis^o fueris, usufructuario ordine^p haec^q omnia absque repetitione heredum^r meorum hoc tenere et posse-
dere^s debeas, et post tuum^t quoque discessum cum omni re emeliorata^u vel suprapo-
sito^v ad legitimos filios nostros^w, qui ex nobis procreati^x fuerint, revertantur. Similiter
ego in^y Dei nomine illa^z dulcissimo^a iugali^b meo illo^c — sequitur supradictum textum.
Et illud inter nos inserere^d placuit, ut^e, si fuerit ullus^f de heredibus^g nostris^h vel
quislibet persona, qui contra has duasⁱ contulitiones uno tenore conscriptas aliquid^k
agere vel refragare presumpserit, illud quod repetit non vindicet, et insuper contra cui
item intulerit solidos^l tantos conponat, et has^m contulitionesⁿ nostris vel bonorum homi-
num manibus roboratas^o cum stipulatione subnixa firmas^p permaneant.

19. Libellum repudii.

'Certis rebus et probatis causis inter maritum et uxorem^a repudiandi locus patet'^{b.1}.
25 Idcirco², dum inter^c illo^d et coniuge^e sua illa non caritas secundum Deum sed discordia
regnat, et illorum nulla^f est^g voluntas pariter conversandi, placuit utrisque^h voluntati-
bus, ut se aⁱ consortio coniugali^k separare deberent^l; quod ita et fecerunt. Propterea^m

17. x) textus supradictus B. y) reliqua des. A 3. z) reliqua des. B. a) corr. e credo A 1.
b) A 2; des. A 1. c) soſt eodd. d) coactus exsolvit A 2. e) A 2; hacc (c eras.) epistolae A 1.
30 f) subnixa pro A. A 2. g) A 2; roboratae firmæ A 1.

18 = Roz. 246. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B (25). a) i. D. n. des. B. b) deest A 2; illa A 3.
c) epistul. semper pro epistol. A 2*. d) donationis A 3. e) A 2*. 3. B; locellum A 1. 2. f) A 3. B;
rem A 1; deest A 2. g) A 3. B; propriaetatis A 1; prietatis A 2. h) et reliqua pro nuncupante —
videtur esse possessio B. i) paco A 3. k) viniis A 2*. l) apendiciis A 3; adiacentiis, adie-
centiis A 2. 2*. m) quidquid A 3. n) possessum A 3. o) A 1. 2*; suprestitis A 3; superstis A 2;
superestis B. p) ordini A 2. q) autem add. A 3; h̄ om̄ a. B. r) heredū eorum h. A 3.
s) possidere A 2. 2*. t) postuum q. B. u) hemeliorata B. v) A 1. 2* 3; supraposita A 2;
superposito B. w) meos B. x) precreati ead. m. corr. precreati A 1. y) i. D. n. des. B.
z) ille A 3. a) o al. m. corr. ex a A 2*. b) iugale A 2. B. c) deest A 1. d) in-
40 serrere B. e) aut A 3. f) ulus B. g) hedibus A 3. h) meis A 2; et reliqua add. B,
ubi reliqua desunt. i) deest A 3. k) aliquit A 3. l) A 2; soledos A 3; soſt A 1. m) A 2. 2*. 3;
haec (c eras.) A 1. n) uno tenore conscriptas add. A 3. o) A 2. 2*. 3; roboratae A 1. p) A 2. 2*;
firmæ A 1; firma A 3.

19 = Roz. 110. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B (26). (Num. xviii corr. xviii A 1). a) uxo[repudi-
45 anti l. A 3. b) patit B. c) bis scr. A 2. d) A 2. 3; illum A 1; ill. B. e) A 2. B; coguge
s. i. A 3; coniugem suam illam A 1. f) nula B. g) deest A 3. h) quo vestris pro u. B.
i) ad A 2. k) coniugale separari B. l) deborentur A 2*; debentur A 3. m) proptere B.

1) L. Rom. Vis. Cod. Th. III, 16, 1 Interpr. (cf. Epit. Suppl. Lat. 215), quem tamen locum
ad huiusmodi negotium nullo modo pertinere, nemo non videt. 2) Cum sequentibus cf. Marc. II, 30.

has epistolas uno tenore conscriptas inter se fieri et adfirmare decreverunt, utⁿ, quicquid unusquis^o ex^p ipsis de semet ipso facere voluerit, absque repetitione socii sui liberam habeat^q potestatem, et nullam^r requisitionem neque^s ipsi^t in^u caput^v neque ulla^w quislibet persona exinde habere non^x pertimescat. Quod qui contra pariv^y suo vel^z contra alium quemcumque hominem^a ullam^b repetitionem^c exinde facere conaverit, 5 partibus illius, contra cui litem intulerit^d, solidos^e tantos conponat, et sua repetitio nullum obtineat^f effectum, sed^g unusquis^h ex ipsis perⁱ hunc^k libellum repudii eorum manibus roboratum^l omniqe^m tempore quieti valeant residereⁿ.

20. Mandatum, qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.

Dum et humana^a prodidit^b utilitas^c, et lex Romana exposcit, ut, 'quicumque^d 10 uxoris suae^e negotium fuerit prosecutus^f, quamvis maritus sit, nihil^g aliud agat, nisi quod ei agendum per mandatum^h illaⁱ commiserit^{k¹. Igitur ego in Dei nomine^l illa, filia illius, te^m dulcissimeⁿ iugali^o meo^p illo. Dum me simplicitas^q dominatur^r, quod minime rebus vel causas^s meas valeo exercere^t, te in omnibus rebus vel^u causis meis instituo dominum procuratorem^v et auctorem^y, ita ut, quicquid exinde egeris^w gesse- 15 risve^x, ratam^y vel diffinitam^z me^a in omnibus esse cognoscas^b, quia malo^c hoc habere te^d quam me^e, plus te quam ceteris heredibus meis. Et adhuc^f mihi^g inserere placuit^h, ut hocⁱ mandatum civitate illa^k cum^l curia publica, ut mos est, gestis municipalibus facias alligari^m; et ut nostra voluntas aevisⁿ temporibus firmius^o perduretur^p, manu propria subter firmavi et bonorum virorum roborandum^q decrevi. 20}

21. Carta^a, qualiter pater^b filium vel^c nepotem^d de rebus suis meliorare potest^e.

'Quicquid pater unumquemque^e de filiis vel nepotibus^f habere voluerit, hoc sibi secundum legis^g ordinem sine consortis repetitione^h defendatⁱ; nec presumat aliquis contra voluntatem^k patris agere^l. Igitur ego in Dei nomine ille dulcissimo filio, vel 25

19. n) ut q. u. bis scripta, sed iterata punctis appositis del. B. o) quis deest A 3. p) ex i. des. B. q) habeant B. r) nulli A 2; nullum A 3. s) nen A 3. t) ipse A 3; ipsum B. u) deest A 2. v) capud B. w) ulla A 2; ula quislibit p. B. x) no A 2. y) A 2. 3. (suo etiam A 2*); pare suo B; parem suum A 1. z) aud B. a) deest B. b) ulla A 3; ulla B. c) repetitione A 2*. 3. B. d) intullerit B. e) A 2; sof, sold A 1. 3; solidus tantus B. f) obte- 30 neat A 2*. B. g) set B. h) unusquisque A 2. B. i) pe A 3. k) hanc B. l) roboratas A 2. 2*. m) omni A 2. n) resedere A 2*.

20 = Lind. 180; Roz. 385. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B (27). a) umana B. b) pro:dit, 2 litt., ut videtur di, erasae A 1. c) humanitas B. d) quicquimque uxori B. e) sue A 3. f) prose- quutus A 2*. 3. g) nichil A 3. h) mundatum A 2. i) illius A 2. k) permiserit A 3; com- 35 missum fuerit B. l) nomina ille A 3. m) tae A 3. n) dulcissimae A 2*; dulcissimo B. o) A 2. 2*. 3; iogale B; iugalis A 1. p) meus ille A 1. q) simpliciter B. r) dominat A 2. 2*. B. s) causas meas — rebus vel des. A 2; causis meis B. t) excercere B. u) v. c. des. B. v) actorem A 2 (2* ut cett.). w) ageris B. x) geserisive A 3. y) ratum A 2. 2*. B. z) difinitam A 3; definitum A 2. B; difinitum A 2*. a) deest A 2. 2*. B; apud me minus recte emendavit Roz.; cf. Form. 40 Visig. 41. b) cognuscas B. c) mallo A 2. 2*; hoc habere te malo quam B. d) tq A 3. e) ve A 2. f) adue A 3. g) michi A 3. h) complacuit A 2. B. i) hunc A 2. B. k) civitatem illa (corr. al. atram. illa) A 1; adeas et add. B. l) cum curia des. A 2; cu|cum cura pullica A 3. m) allegari A 2; allegare A 2*. 3. B. n) evis A 2. B. o) corr. firmior A 2*. p) A 2. 2*. B; perduceretur A 3; perduret A 1. q) roborandam A 3.

21 = Roz. 166. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B (28). a) Karta A 2. 2*. b) deest A 3. c) avus add. B. d) nepotum A 3. e) unmquemque A 3. f) meliore add. B. g) legi: A 3. h) repe- 45 titiōnem A 3. i) defendant B. k) volontatem A 2*.

1) L. Rom. Vis. Cod. Th. II, 12, 4 Interpr. 2) Cf. Marc. II, 11. 3) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. II, 24, 1 Interpr.

nepote, meo illo. Cedo tibi cessumque in perpetuum¹ esse volo et^m de meo iure in tua tradoⁿ dominatione, absque^o consortio fratrum tuorum vel filiis^p meis, loco^q nuncupante illo, cum^r terris, domibus, accolabus, mancipiis, libertinis^s, vineis^t, silvis^u, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omni supra-^b posito suisque adiecentiis^v, vel quicquid^w inibi presenti tempore mea videtur esse possessio, totum et ad integrum, a^x die presente^y tibi volo esse concessum atque^z indultum, ita ut, quicquid^a exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem. Si quis vero^b.

22. Epistola, qualiter^a nepotes in loco filiorum instituuntur^b ab avo^c.
 10 Quicquid^e filiis vel nepotibus de facultate patris^d cognoscitur^e ordinasse, voluntatem eius in omnibus^f lex Romana constringit adimplere^g. Ideoque ego in^g Dei nomine^h ille dulcissimiⁱ nepotibus meis illis. Dum, peccatis^k meis^l facientibus^m, genetrixⁿ vestra, filia mea illa^o, temporis^p naturae^q sua^r complevit, et ego pensans consanguinitatis causa, dum et per legem cum filiis meis, avunculis vestris, in alode^s meo ad integrum minime succedere poteratis^{t,s}, ideo per hanc epistolam^u firmitatis volo, ut in omni alode^s meo post^v meum discessum, si mihi^w suprestites^x fueritis, quicquid^y moriens dereliqueroy, sicut supradicta genetrix vestra, si mihi^w suprestitis^a fuisset^b, ita et vos cum avunculis vestris succedere faciatis; ea vero ratione^c, ut, quicquid^d tempore nuptiarum ei tradidi vel dedi, hoc in parte vestra recipiatis, et^e si amplius insuper de rebus nostris obvenerit, tunc cum^f filiis meis matris vestrae^g portionem recipiatis, ita ut, quicquid^d exinde facere volueritis^h, liberam habeatisⁱ potestatem. Si quis vero^k, [si fuerit et reliqua^l].

23. Epistola, qualiter extraneo^a homine^b quis in locum^c filii^d adoptetur.
 Ego enim in^e Dei nomine ille. Dum^f, peccatis meis facientibus, orbatus sum a filiis^g, mihi placuit, ut ille^g una cum consensu patris sui in civitate illius^h cum curia

21. l) perpetuo A 2*. 3. m) deest A 3. n) potestate vel add. A 3. o) asque A 3.
 p) filius (corr. filiiis) meu meis B. q) in l. A 1. 3. r) et cetera pro cum terris — videtur esse possesio B. s) ita praeter A 1 etiam A 2. 2*; libertis A 3. t) viniis A 2*. u) campis add. A 1. v) abiecencis A 3. w) quicquid ibi p. A 3. x) ad B. y) presenti A 3. z) adque A 3.
 30 a) quicquid — potestatem des. A 3; sequentia des. B, ubi al. m. add. finit. b) quod nec fieri non erimus add. A 2; vero deest A 3.

22 = Lind. 54; Roz. 131. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B(29). a) qulitor nepotis A 3. b) instituunt A 3; institua B. c) Quidquis A 3; Quicqui filius v. B. d) deest A 3. e) cognoscitur B. f) om B. g) i. D. n. des. B. h) momine A 3. i) dulcissimes A 3. k) peccatis B. 35 l) illis add. A 3. m) meis illis add. A 3. n) filia mea genetrix vestra A 1; genetris A 3. o) A 2. 2*. B; illis A 3; deest A 1. p) A 3. B; tempo A 2; tempori: A 2*; tempus A 1. q) nature A 2. r) sue A 3. s) alodo A 2 (2* ut cett.). t) pateratis A 2. u) aepistolam A 3. v) p. m. d. bis scr. B. w) michi A 3. x) suprestitis A 2*. 3; superstites A 2; superstitis B. y) quicquid — suprestitis fuisset des. A 2; existant vero A 2*; quidquid A 8. z) derelinquo A 3; dereliquo B. 40 a) A 2*. 3; superstitis B; suprestis A 1. b) fuistis A 3. c) rationem A 2. d) quidquid A 3. e) et si — recipiatis des. B. f) in A 3. g) vestre A 2. 3. h) volueris A 3. i) habens A 3. k) deest B. l) add. A 1.

23 = Roz. 115. Codd. A 1. 2. 2*. 3. B(30). Cf. Roz. 116; Lind. 59, quam formulam a Lindenbrogio e nostra et Marc. II, 13. compositam esse demonstravi, 'N. Arch.' VII, p. 107. a) A 1. 2*. 3; extraneum A 2; extraneus B. b) hominem A 2; h. q. des. B. c) loco B. d) filium (corr. filii) adoptatur A 8. e) i. D. n. des. B. f) de add. A 2, non A 2*. g) illum A 2. B. h) illa A 2. B.

1) Cf. Marc. II, 10. 2) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. II, 24, 1 Interpr. 3) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. V, 1, 4. 4) Cf. prologum Marc. II, 13.

publica^{i.}¹ de potestate patris naturali^k discedente^l et in mea potestate veniente² in loco^m filiorum adoptassemⁿ; quod^o ita et feci; ea vero ratione, ut, quamdiu advixer^p, fideliter mihi prestet solatium vel adiutorium et omnes res meas diligenter excolat^q, et post obitum quoque^r meum, sicut a me genitus^s fuisset, ita^t in omni hereditate^u mea per hanc epistolam^v adoptionis^w sit successurus, vel quicquid de supradictis rebus⁵ meis, quantumcumque moriens dereliquerо, facere voluerit^x, iure proprietario, absque repetitione heredum^y meorum liberam et firmissimam in omnibus habeat^z potestatem^a. Et illud mihi^b inserere placuit, ut, si fuerit^c ullus ex heredibus meis vel quislibet persona, qui contra hanc epistolam adoptionis aliquid contra te aut contra eum, cui tu ipsas res dereliqueris, calumniator aut repetitor accesserit, illud quod repetit non vin-¹⁰ dicet, et insuper contra cui litem intulerit solidos^d tantos conponat, et haec adoptio gestis alligata^e firma permaneat.

24. Epistola, qualiter pupilli recipientur.

Lex Romana constringit, ut, qui tutores noluerint esse parvulorum, si forte cesse-¹⁵ rit^a luctuosa hereditas, ex^b ipsius^c habeantur extranei^s. Propterea^d ego in Dei nomine ille iudex provinciae^e illius^f. Dum et omnibus habetur percognitum, qualiter parentes istius^f presentis^g orfanuli^h nomine illo ab hacⁱ luce discesserunt et testamentarium tutorem ei^k non dimiserunt, et minime suas procurare potest necessitates, ideo una cum consensu primatibus civitatis convenit nobis, ut istius^l patrui^m suoⁿ una cum omnia bona sua^o, facto conscripto rerum inventarum^p, ei^q sub officio^r tutoris commen-²⁰ dare^s deberimus^t; quod ita et fecimus; ea vero ratione, ut per nullam^u occasionem^v supradicti pupilli hereditas, quicquid in pago illo, in villas nuncupantes^w illas, videtur habere, non minuetur^x, sed ipsas res vel mancipia atque^y omni^z sua substantia diligenter excolat^a et^b ipsum pupillum exinde nutrire vel ministrare faciat; et si, Deo propitio, in perfectam^c venerit aetatem^d, omnia ei secundum legis ordinem, cum^e integritate ser-²⁵ vata, reddantur. Unde convenit nobis, ut duas^f epistolas uno tenore conscriptas exinde^g

23. i) et defensore add. A 3 et Lind. k) naturale A 3. B. l) descendentes A 3; de-
scendente B et Lind. m) locum A 2. n) adoptassem A 2. o) que B. p) advixe|vixero A 3.
q) escolat B; reliqua desperdita sunt A 2*. r) m. q. A 3. s) generatus A 2. B. t) ut add. B.
u) ereditate B. v) epistola A 3. w) donationis A 3; adoptionis statim sit B; statim add. etiam Lind. 30
x) volueris B. y) erendum B. z) A 2. 3; habeas A 1. B. a) faciendi. Si quis vero et reliqua
add. B, ubi cetera des. b) michi A 3. c) reliqua des. A 3. d) A 2; sot A 1. e) allegata A 2.

24 == Lind. 74; Roz. 119. Codd. A 1. 2. 3. B (31). a) asserit B. b) mea, super quod verbum
emendatio ex not. Tir. posita est A 3. c) ipsa A 2. B. d) proterea A 3. e) provincie A 3.
f) illius A 3. g) presentes A 2. h) orfanu A 3. i) ac B. k) enim pro ei non A 3. l) lege: 35
istum. m) patri A 3. n) sui B. o) suo A 2. p) inventarium A 2. q) eius B. r) officium A 1.
s) commendare A 3; comedare B. t) deberemus A 2. B. u) nullius B. v) occasionem A 3. B.
w) nuncupantes A 3; noncupantes B. x) minuet B. y) adque A 3. z) omnia A 3; omne B.
a) excolet A 3. b) si add. A 3. c) perfectum A 2. d) catamen A 3; etatem B. e) omni
add. A 2. f) as B. g) ei B. 40

1) fratrem — adoptivum, id est gestis ante curiam affiliatum. L. Rom. Vis. Cod. Th. V,
1, 2 Interpr. 2) Cf. L. Rom. Vis. Lib. Gai 5, 1. 3) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. III, 18,
1 Interpr., qui vero locus a formulae nostrae dictatore non solum mutilatus sed etiam in senten-
tiam prorsus aliam redactus est. 4) Sub iudicis provinciae nomine comes videtur accipien-
dus, qui plerumque in his formulis index nominatur. Sohm, 'R. u. GV' I, p. 156 n. 45. Cf. L. 45
Rom. Vis. Cod. Th. III, 17, 3 Interpr. 5) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. III, 19, 4 Interpr.
Pro inventario, quod cum ex genuinis iuris Romani fontibus tum ex interpretatione Visigothorum
a tutoribus munus suscipientibus publice factum esse constat, sub Francorum dictione huiusmodi
epistolas iudicis in usum venisse, ex formula nostra apparere videtur. Cf. L. Rom. Cur. III, 19, 4.

conscriptere^h vel adfirmare deberimusⁱ; quod ita et fecimus; una quidem iam dictus patruus suus secum retineat^k, altera^l vero aliquis^m homo nomineⁿ ille^o de manu nostra^p vel iam dicti^q pupilli suscipiat, ut futuris temporibus, Deo auxiliante, sub testificatione^r bonorum virorum, qui subter tenentur inserti, per ipsam cum omni integritate omnia sua exigere debeat^s.

25. Pactum inter parentes^t.

Caritatis^a studio^b et dilectionis affectu^c inter propinquos decet, ut, quicquid de rebus eorum inter se divisorint^d, scripturarum serie^e alligentur^f, Romanamque^g legem ordinantem^h, ut, quicumque in aetateⁱ perfecta^k pactionem^l vel diffinitionem^m per scripturam fecerit et hocⁿ quod fecit implere^o neglexerit aut contra eam ire^p presumpserit, infames^q vocetur^r et ipsam causam agere non permittatur^s atque poenam^t statutam^u cogatur exsolvere^v. Igitur placuit^w atque convenit inter illo^y et germano suo illo, ut hereditatem^x paternam^y atque maternam^y inter se dividere vel exequare^z deberent; quod ita et fecerunt. Accepit itaque ille^a in portione^b sua villas nuncupantes^c illas, sitas^d in pago illo, cum terris, aedificiis, accolabus, mancipiis, vel cetera quae^e secuntur. Similiter econtra^f accepit ille in^g compensatione^h portionisⁱ suae villas nuncupantes^k illas, sitas in pago illo, cum terris, aedificiis, accolabus, mancipiis, vel cetera quae^e secuntur. Haec^l quidem omnia unanimiter^m consentientes parsⁿ partem tradidisse vel consignasse cognoscite^o, ita ut, quicquid post hunc diem unusquisque^p de hoc^q quod accepit facere voluerit, absque nostris^r repetitionibus liberam et firmissimam^s in omnibus habeat potestatem^t. Et si aliquando aliquis ex nobis aut heredibus^u nostris contra has epistolulas aliquid agere vel^v refragare presumpserit^w, eius repetitio nullum obtineat^x effectum, et insuper contra cui litem intulerit solidos^y tantos conponat, et presens pactio^z vel diffinitio^a cum stipulatione^b subnixa firma permaneat.

26. Commutatio^s.

Inter quos caritas inlibata^a permanserit, pars parti^b beneficia oportuna prestantur^c. Ideoque placuit atque^d convenit inter inlustrem^e virum^f illum et illum, ut loca aliqua inter se commutare deberent; quod ita et fecerunt. Dedit igitur vir inluster^g ille par-

24. h) conscriptas A 3. i) deheremus A 2. k) reteneat B. l) A 2. 3; alteram A 1.
30 m) alterius B. n) i. des. B. o) illo A 3. p) ura (vestra) A 3. q) dictis A 3. r) testifi-
cationem B. s) debet A 3.

25 = Lind. 68; Roz. 122. Codd. A 1. 2. 3. B (32). a) Karitatis A 2. b) stadium B.
c) deest A 2; effectu B. d) divisorunt A 3. e) seriae A 2; seriem A 3. B. f) aligentur B.
g) Romanaque lege A 2; Romanam namque l. B. h) ordinante A 2; ordinantem A 3. i) estate B.
35 k) perfectam A 1. l) paccionem B. m) definitionem A 2; difinicionem A 3. n) q. h. A 3.
o) impleri A 2. p) irae presumserit A 3. q) vocatur B. r) permitatur B. s) penam B.
t) statuam cogitat e. A 3; in statutam e. e. B. u) palexit A 3. v) A 3. B; illum et germanum
suum illum A 1; ill. et germanum suum illo A 2. w) hereditate A 3. x) paterna A 3. B. y) materna
A 3; atque m. des. B. z) exsequare A 3. a) illae A 3. b) parcione A 3. c) nupcupantes A 3.
40 d) deest A 2. e) que A 3. B. f) contra A 3; hecontra B. g) a A 1; h) compensa-
tionem A 2. i) portiones A 3. k) noneupantes A 2; nupcupantes A 3. l) Hec B. m) uni-
animiter B. n) pras A 3. o) cognuscitur B. p) unusquisque B. q) oe B. r) ulis B.
s) firmissimam A 3. t) potestaatem A 3. u) heredes nostri A 2. 3; eredes nostri B. v) v. r.
des. B. w) presumpserit A 2; presumserit A 3. x) obteneat A 3. B. y) A 2; soł tantos A 1;
45 soleū tantos A 3; solidus tantus B. z) paccio B. a) definitio A 2. B; diffinitio A 3. b) stib-
ulatione B.

26 = Roz. 302. Codd. A 1. 2. 3. B (33). a) inlabata A 1. b) partem A 2. B. c) pre-
stentur A 2. B. d) adque A 3. e) inlustri A 2; inlustre A 3; inlustum B. f) viro illo et illo A 2.
g) deest A 3.

50 1) Cf. Marc. II, 14. 2) Cf. I. Rom. Vis. Cod. Th. II, 9, 1. 3) Cf. Marc. II, 23.

tibus illius^h locelloⁱ nuncupante^k illo, situm^l in pago illo, cum terris, domibus^m, aedificiis, accolabusⁿ, mancipiis, libertinis^o, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decur-sibus, mobilibus^p et immobilibus, cum omnibus^q appenditis suisque^r adiecentiis^s vel omni^t supraposito, totum et ad integrum, de iure meo^u, sicut presenti^v tempore a^w me videtur esse possessum^x, in tua^y trado potestate vel dominatione. Similiter in compensatione^z huius meriti dedit iam dictus ille partibus illius alio^y locello nuncupante^z illo, situm^a in pago illo, vel cetera quae secuntur; ita ut ab hac die unusquis^b de hoc quod accepit facere voluerit, iure proprietario^c liberam et firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et illud inter nos inserere placuit, ut, si ullus^d ex nobis^e, heredibus successoribusque nostris fuerit, qui hoc immutare^f vel refragare temptaverit^g, rem quam^h accepit amittat, 10 et insuper quisⁱ contra cui litem intulerit solidos^k tantos conponat, et sua repetitio nullum obtineat^l effectum, et^m hasⁿ commutationes uno tenore conscriptas^o omniue^p tempore maneant inconvulsas^q.

27. Confirmatio^a regis vel^b, inspecta ista^c, cuiuscumque^d principis in eo, qui ab hostibus est depredatus vel ab igne concrematus^e.¹⁵

Merito^f largitatem regis^g munere sublevantur qui ab hostibus^h vel incendioⁱ passi sunt damna^k vel violentia. Igitur fidelis^l noster^m ille clementiaeⁿ regni^o nostri sug-gessit^p, eo quod ante hos^q annos exercitus^r noster, aut illius^s regis, vel per neglegen-tiam alicuius^t hominis^u, in loco nuncupante illo domos^v suas vel res quam^w plures, una cum strumenta^x cartarum, tam quod^y regio^z munere perceperat^a, quam et de diver-sis^b partibus vinditiones^c, donationes, cessiones, commutationes adtraxerat, vel quicquid^d in pago illo, vel loca^e nuncupantia illa possederat^f, incendium fuisse^g concrematum^h; unde relationeⁱ sub testificatione^k bonorum hominum^l cognovimus recensendam^m, omnes res suas vel strumentaⁿ cartarum perisse vel sibi, sicut nobis suggesto^o, damna^p susti-nuisse^q. Precipientes^r ergo iubemus, ut quicquid^d memoratus^s ille sicut usque nunc 26

26. h) illi B. i) locellum A 1. 3. k) nuncupantem illum A 1. 3. l) sitam A 3. m) deest A 2. B. n) accolabus A 2. B. o) A 1; libertis cett. p) mobilibus et immobilibus B. q) a. o. A 3; omni appendiciis B. r) suis atque B. s) adiacentiis A 2; abiecenciis A 3. t) o. deest A 3; omne supra-positionum B. u) suo B. u*) p. t. des. A 3. v) ab ipso pro a me B. w) possessurus pro p. in A 3. x) illius tradedit potestatem vel dominationem B. y) alium locellum A 1. 3. z) noncupante 30 illo B; nuncupantem illum A 1. 3; des. A 2. a) sitam A 3. b) que add. A 2. B. c) propriae-tario A 3. d) ulus B. e) vel de add. A 2. f) infragare vel immutare A 2; immutare vel refran-gere B. g) temptaverit A 3. h) quem B. i) quus, i videtur eras. A 3. k) A 2; sole^d A 3; solidus B; sol A 1. l) obteneat B. m) sed A 2. B. n) A 2; as B; haec (e eras.) A 1; haco A 3. o) A 2. B; conscriptae A 1. 3. p) que deest B. q) A 2. B; inconvulsae A 1. 3. 35

27 = Roz. 414. Codd. A 1. 2. 3. B(34). C. a) Inscrifitur: Alium relatum in C, ubi praecedet cap. 28. b) vel — concrematus des. A 3; vel — principis des. B. c) sta A 2. d) cuicum-que A 2. e) Alibi require sub hera 78. (= Marc. I, 33) eadem m. add. in marg. B. f) Meritum C. g) legis C. h) ostibus A 3. B. i) ab incendio B; ab incendiis C. k) dampna C. l) filius C. m) nostri B. n) clemencie A 3; clementia B. o) regis C. p) suggestit A 3; subcessit C. 40 q) eos A 2. r) exercitus A 3. s) aliis A 3. t) alicui A 2. B. C. u) homines B. v) domus B. w) deest B. x) instrumenta A 2. y) de B. z) regi muneris C. a) quod p. A 2; perciperat B; perceptus A 1. 3; preceptus C. Cf. Marc. I, 33. b) causis add. C. c) venditionis, d—nis, e—nis, com—nis A 2; vendiciones etc. C. d) quidquid A 3. e) in loca n. A 2. B; loco nuncupante illo C. f) possiderat A 2; possiderem C. g) fuisse A 2; deest C. h) A 2; concrematus B; crematum A 1. 3; 45 sacramentum C. i) relationem A 1. k) testatione C. l) virorum A 2. B. m) recensendum B; recusandam C. n) corr. e stramenta A 1. o) suggesterit A 2. p) dampna C. q) sustenu-isse B. r) Praecipientes A 1. s) memorie B; praenominatus homo C.

1) Cf. Marc. I, 33, unde haec sumpta esse videtur. Vide supra p. 130. et 'N. Arch.' VI, p. 60 sqq.

tam in^t terris, domibus^u, accolabus^v, mancipiis, libertinis^w, vineis, pratis^x, pascuis^y, silvis, aquis aquarumve decursibus^z vel reliquis quibuscumque beneficiis, usque^a ad presens cum aequitatis^b ordine^c quietus^d possedit, ita^e et deinceps in^f iure et dominatione eius permaneat^g, et per^h huncⁱ preceptum plenius in Dei nomine circa eum suffultum^k atque^l confirmatum absque^m ulliusⁿ inquietudine^o teneat et possideat^p suisque posteris aut cuicunque voluerit ad possidendum^q derelinquat. Quam^r vero auctoritatem propria manu subter roborare decrevimus.

28. Item appennem^{a. 1.}

Consuetudo huius^b loci vel^c etiam legis terrenae^d iustitiae^e constat esse prospec-
10 tum, ut, quicumque ab incendiis^f vel hostibus^g seu a latronibus fuerit^h perpessusⁱ dis-
pendium^k, oportet^l sibi occasu^m in foro publico vel civitateⁿ cum curia publica^o et
defensore vel reliquis civibus publicare. Idecirco^p non habetur percognitum^q, qualiter
homo nomine^r ille per timorem illius, qui Turonus^s civitatem^t anno presente hostiliter^u
venit et multa mala^v ibidem perpetravit^{w. 2.}, strumenta sua de loca denominata vel de^x
16 diversis facultatibus suis^h subtus terrarum in villa illa misit, et ibidem^z computruerunt^a et
perierunt^b. Propterea^c ei necesse^d fuit, ut una cum notitia pagensium^e, qui hoc cogni-
tum^f bene habebant^g, Turonus^h civitatem appennemⁱ exinde deberent^k adfirmare, ut
quantumcumque per ipsa strumenta tam^l in terris^m quam in mancipiisⁿ seu et^o reliquis
rebus, sicut usque^p nunc quieto ordine tenuit et possedit, ita et admodum liceat inantea
20 ipsas res quiete^q tenere et possidere et cui^r voluerit, Christo auxiliante^s, derelinquere.
Unde^t convenit, ut duas epistolas^u uno tenore conscriptas exinde fieri^v vel^w adfirmare
deberent^x, ut una in foro publico^y in ipsa civitate sit adficta^z, alia vero ipse secum^a
pro cautela^b et tempora futura apud se retineat^c, ut, si^d ei inantea necesse^e fuerit, in
presentia^f regis aut^g principis loci^h sit preferenda.*

25 *) Actum ibidem add. A 2. B. Factum relatum in anno illo, sub mense illo vel die
illo, anno regnante rege illo add. C.

27. t) A 2. B et Marc.; de A 1. 3. C. u) donacionibus C. v) et cera que secuntur pro
accol. — decursibus A 3; a. m. des. B. w) libertis A 2. B. C. x) silvis campis pratis pas-
cuis a. C. y) deest A 1. B. z) vel cetera que secuntur add. C. a) A 1. 3; quod A 2. C;
30 cum in pro u. ad B. b) equitatis A 3. B. C. c) ordinem A 3. d) qui[p. A 3; quietis p. C.
e) an pro ita et C. f) deest C. g) permaneant A 2. h) post C. i) hoc A 3. k) sub-
fultum C. l) adque A 3. m) ab C. n) ulius B. o) inquietune A 3. p) possodeat A 3. B.
q) possedendum A 3; posendum B. r) Qua A 3.

28 = Lind. 107; Roz. 408. Codd. A 1. 2. 3. B (35). C. a) adpennem A 2; appenem A 3;
35 appennem B; Item aliud relatum inscribitur formula in eod. C, ubi alia praecedit, quam in Additamentis
7. edimus. b) ulius B. c) deest C. d) terrene A 3. B. C. e) iusticie B; iuste C. f) ab-
cendiis pro ab i. A 3. g) ostibus A 3. B. h) deest B; perpensus B; persequens C. k) deest A 2.
l) oportit B. m) hoc casum A 2; hoc easu A 3; occasum B. C. n) deest B; in civitate C, ubi
cum deest. o) puplica a d. B. p) dum add. B. q) ita A 1. 3. C; incognitum A 2. B.
40 r) deest C. s) tirannus civitatis C, ubi verba a. p. post venit posita sunt. t) civitate
A 2. 3. B. u) ostiliter B. v) malicia C. w) perpetrā A 2; perperavit B. x) deest A 3.
y) terram A 2. z) ideo C. a) computro erunt A 2; putruerunt C. b) ab igne cremavorunt pro p. C.
e) Proterea e n. A 3. d) necessitas pro ei n. C. o) paginium B. f) b. c. A 2. B. g) habeant C.
h) T. civitate A 2; T. cit A 3; Toronus civitatem B; tirannus civitatis C. i) appennem B. C.
45 k) deberem C. l) deest C. m) et vineis add. C. n) beneficiis A 3. o) in A 2. B. p) deest B.
q) quietae C. r) cuicunque C. s) auxiliante A 3. t) et add. A 2; abinde B. u) aepistolae A 3.
v) deest A 2. w) et adfirmarem pro v. a. d. C. x) A 3. B; deberet A 1. 2. y) vel add. C.
z) adfixa C. a) habeat et add. C. b) cautella aut t. B. c) reteneat B; firmiter r. C. d) cum B.
e) necessitas C. f) presente B. g) seu comitibus illius terrarum vel loci illius s. p. C. h) locorum B.

50 1) De hac formula cf. 'Zeitschr. d. Sav.-Stift.' I, 'Germ. Abth.' p. 101 sq.; 'N. Arch.' VI,
p. 60 sq. 2) Vide supra p. 128 sq. 131, et 'N. Arch.' l. c.

29. Editio legibus^a comprehensa^b.

Lex Romana pro utilitate^c humani generis exposcit, ut, 'si quando cuiuscumque iniusta appellatio^d conprobatur, sumptus, quos post appellationem^e adversarium suum accusator^f conculit sustinere, non in simplum^g ei, sed in quadruplum^h ab accusatoreⁱ cogatur^k restitu^l'. Igitur ego in Dei nomine ille^l. Dum non est incognitum, qualiter apud te nomine illum^m in rationes publicas ante inlustriⁿ viro illo vel reliquis viris, qui subter^o tenentur inserti, Turonus^p civitatem^q adsteti^r de aliqua^s locella nuncupantes^t illas^u, sitas in pago illo, quae^v mihi^w per legitima^x successione sunt debita^y, et tu presenti tempore malo^z ordine possidere videris; unde apud me in responsum^a introire noluisti, nisi, sicut^b lex edocet, tibi inscriptionem^c de sumptis^d et expensis confirmassem. Ideo placuit mihi, ut hanc editionem in te adfirmare deberem; quod ita et feci: ut, si apud me de ipsis^e rebus in rationes^f vel in iudicium introieris^g, et ipsa causa inter nos^h legibus definitaⁱ fuerit, et mea iniusta^k fuerit accusatio conprobata, de eadem causatione omniqe^l tempore quietus resideas^m, et sumptus velⁿ expensas superius nominatas^o, quibus pro necessitatibus tuis, me^p conpellente, visus es expendisse^q, secundum legis ordinem^r, transacto litis tempore, partibus tuis cogar restitu^s. Et pro rei totius firmitate^t hanc editionem manu propria subter firmavi et bonorum^u virorum roborandam^v decrevi. [Finit^w].

Et si de homicidio accusatio processerit^x, secundum hanc sententiam inscriptio celebretur: 'Quicumque alium de homicidii^y crimen periculosa vel capitali obiectione pulsaverit, non prius a iudicibus audiatur, quam se similem^z poenam^a, quam reo^b intendit^c, conscripserit subiturum^d. Et si servus^e alienus accusandus esse crediderit^f, se simili^g inscriptione constringat^h, futurum, ut aut suppliciaⁱ innocentum servorum aut poenam capitinis^k sui aut facultatum amissionem compensem^l.

30. Relatio cum iudicio^s.

Auctoritate^a legis preceptum est, ut in toto litis terminum requiratur, per quem orta est contentio; et^b si quis^c ad rapinam faciendam adgreditur^d aut iter agentem^e insidiaverit aut domum alterius nocturnus^f spoliaverit, mors^g anime^h ipsius neⁱ requiri-

29 = Lind. 117, 118; Roz. 440. Codd. A 1. 2. 3. B (36). a) legis B. b) comprehensa A 3. B. c) umilitate B. d) appellatio A 3; apelatione conprobatus B. e) appellationem A 3. B. f) accusat³⁰ B. g) simblum B. h) quadruplum A 3. i) accusatore B. k) cogat A 3. l) illi B. m) A 3; illu: A 1; illius A 2; illo B. n) A 2. B; inlustrem virum illum A 1. 3. o) super A 2. B. p) Turonis A 2. B. q) A 1; civitate cett. r) adstitti A 3. s) A 2. B; aliquibus locellis A 1. 3. t) A 2; noncupantes B; nuncupantibus A 1. 3. u) A 2. B; illis sitis A 1. 3. v) quibus A 2. B. w) michi A 3. x) legitima A 3. y) debitas A 2. B. z) male A 2. a) responso B, ubi 35 introire deest. b) con pro s. B. c) inscriptione A 3. d) B; suptis A 2; sumptibus A 1. 3. e) ipsas res A 2. f) ratione vel in iudicio B. g) introiens A 2. h) vos A 3. i) difinita A 3. k) iustitia B. l) que deest A 3. m) resedeads A 2. B. n) et A 3. o) memoratas A 2. p) a mo conpellentur B. q) expedisse A 3. B. r) or|transacto A 3. s) restitas A 3. t) firmatis A 2. B. u) bonarum A 2. v) roborandum A 2. B. w) add. A 2. x) facta fuerit B. 40 y) homicidio A 2; umicidii criminis B. z) simili A 1. 3. a) poena A 3; penam et infra B. b) in reo A 2. c) intullit B. d) subitorum B. e) servos alienos accusandos A 2. f) creditit B. g) sibili A 3. h) corr. e confringat A 1; constringit A 2. i) subplicia A 3. B. k) capitii A 2. B.

30 = Lind. 119; Roz. 491 §. 1. Codd. A 1. 2. 3. B (37). a) A autoritate A 3. b) ut A 3. c) statim pro q. B. d) ingreditur B. e) agente A 3. f) nocturnis spoliatur ingreditur pro n. 45 sp. B. g) mortem A 2. h) animae A 1. i) A 1. B; non A 2; deest A 3.

1) *L. Rom. Vis. Paul. V, 39 Interpr. (Epit. Aeg.), qui locus haud satis cum ipsa formula convenire videtur.* 2) *L. Rom. Vis. Cod. Th. IX, 1, 8 Interpr. Cf. supra p. 130.* 3) *Conferenda sunt de iis, quae in hac et sequenti formula narrantur, Siegel, 'Gerichtsverfahren' p. 79 sqq. et Sohm, 'Procesz d. Lex Salica' p. 134 sqq.*

ratur¹. Igitur ego in Dei nomine ille iudex veniens in loco nuncupante^k illo sub die illo una cum bonis hominibus¹ ad locum accessionis, ubi^m aliquis homo nomine illeⁿ quondam imperfectus iacebat, requirens, pro qua re ibidem imperfectus fuisse. Sed venientes^o homines ibidem conmanentes, qui in^p initio litis ibidem fuerunt vel qui ad 5 ipsos huccos^q cucurrerunt, quando iam dictus homo ibidem^r imperfectus fuit, taliter testimonium prebuerunt, ut, dum aliquis homo nomine ille^s sollemniter^t sibi^u ambulabat, sic^v iam dictus ille quondam^w ipsum adsallivit^x vel insidiavit et res suas ei contradixit^y atque^z violenter super ipsum evaginato^a gladio venit^b, unde livores^c vel capulaturas^d atque colaphis^e manifeste^f apparent. Ideo etenim^g, dum sic^h veritas con- 10 probareturⁱ, veniens iam dictus ille adprehensam^k manum^l vel arma^m predictiⁿ iudicis, sicut mos est, apud homines^o 12^p, manu sua tertia^q decima, dextratus^r vel coniuratus dixit, quod^s, dum ipse^t sollemniter^u sibi^v ambulabat, iam dictus ille quondam^w eum malo^x ordine adsallivit^y et evaginato gladio super eum venit et super ipsum livores vel capulationes^z misit et res suas illas ei diripere^a voluit; et postquam^b istas^c presentes livores recepit, necessitate compulsus ipsum placavit^d, per^e quem mortuus iacet^f; et in sua orta contentione vel^g in sua movita^h atque per suas culpas ibidem imperfectus fuit; et sic est veritas absque ulla fraude vel conludio, et in sua culpa secundum legem ipsum^g ferrobattudo^h, fecit. Proinde oportunumⁱ fuit ipsius illi^k, ut hanc notitiam ad instar relationis exinde accipere deberet^l; quod ita et fecit. Sed postea vero^v taliter in 20 iam dicto^m loco ipsius illi iudicatum fuit, ut in noctesⁿ 40° apud homines 36^p, manu^q sua trigesima^r septima, iam dicto^s illo quondam^t in ecclesia^u illa, in loco nuncupante illo, coniurare debeat^v apud^w homines visores et cognitores^x, eo quod^y ille^z quondam^z male^a ordine^b super eum venisset et res suas ei contendisset^c vel primitus ipsum^d placasset^e vel livorasset^f et ipsum in via adsallisset^g vel insidiasset, et in sua movita vel in sua culpa ibidem imperfectus fuisse. Et si hoc^h facere potueritⁱ, de ipsa^k morte quietus valeat residere^l.

30. k) nuncupantente A 3. l) hominebus A 3. m) hubi aliquus B. n) illo quodam i. A 3; illo condam i. B. o) venientibus omnes B. p) initium l. A 2; initio l. A 3; ibidem initium l. f. B. q) A 2. 3; uccos A 1; deest B. r) deest A 2. B. s) illo A 3; illi B. t) solemniter A 2; solemniter A 3. B. u) A 2. B; deest A 1; michi A 3. v) suam pro s. i. A 2. w) condam B. x) adsaliū A 3; adsalivit B. y) contradicxit A 3. z) at quem v. A 2. a) evaginato A 3. b) vinit A 3. c) vores A 2. d) turas e corr. eiusdem manus A 3. e) A 2. 3; colaphi A 1; colapi B. f) manifesti A 1. g) deest A 3. h) intenderent add. A 3. i) conprobatur A 1. k) adprehensa A 2; preahensa A 3; aphensa B. l) A 1; manu cett. m) armā B. n) predictis A 3. o) de add. A 2. p) duodecim A 2. B. 35 q) tredecima pro t. d. A 3. r) dexteratur vel coniuratur B. s) quoddam pro q. d. A 2. t) ipsi A 2. B. u) solemniter A 2; solemniter B. v) deest A 1. w) quandam B. x) male A 2. B. y) adsilivit A 3; adsalivit B. z) capulaturas A 3. a) dissipare voluerit A 3; disripere voluit B. b) quam deest B. c) istos A 1. d) plagavit A 1. e) pro quid m. B. e*) iacebat A 2. f) et A 2. g) ipsam A 2. h) ferro battudo A 1. 2; ferro batudo A 3. B. i) oportunum A 3. k) A 1; 40 deest cett. l) deberit B. m) dictao A 3. n) octis A 3; noctis B. o) A 1. 3. B; quadraginta A 2. p) A 1. 3. B; triginta sex A 2. q) s. m. A 3. r) tricesima A 2; trigessima A 3; xxx ma B. s) A 2. B; dictum illum A 1; dicta illo A 3. t) condam A 3. B. u) aecclesia illi in sancti illo in l. B. v) debeant B. w) apud A 3. x) quot A 3. y) illi A 3. B. z) condam B. a) mali A 2. b) hordine A 3. c) contendesset corr. contendisset B; contradicxit A 3. d) eum B. e) plagasset A 1. 45 f) rasset — insidiasset in loco raso A 3. g) adsalisset B. h) hec B. i) poterit A 1. k) ipsius B. l) resedere B.

1) L. Rom. Vis. Cod. Th. IX, 11, 2 Interpr. Cf. supra p. 130. 2) i. e. clamor, Germ. 'das Gerüft'. Diez, 'WB.' II c. s. v. 'hucher'; cf. Bign. ad h. l. in editione 2. 3) Cf. Siegel, 'Gerichtsverfahren' p. 230. 4) i. e. tumultus, a verbo movere. Cf. Bign. ad h. l.; Diez, 'WB.' 50 II c. s. v. 'meute'. 5) Cf. Cart. Sen. 17. 6) Cf. Pardessus, 'Loi salique' p. 629 sq.

31. Breve^a sacramenti.

Breve^a sacramenti, qualiter ingressus est ille in^b loco nuncupante illo, in ecclesia illa, sub presentia illius iudicis vel bonorum virorum, qui subter tenentur inserti, ad placitum suum custodiendum, unde retroactis diebus quadraginta relationem de morte illius per iudicium bonorum virorum accepit. Iuratus dixit: 'Per hunc locum sanctum et Dei reverentiam. Dum ego sollemniter^c mihi ambulabam, iam dictus ille quondam^d in loco nuncupante illo mihi malo^e ordine adsallivit^f vel livoravit et colaphis^g super me posuit et ad rapinam vel ad insidiam super me faciendam^h adstetit et res meas mihi maloⁱ ordine diripere vel tollere^k temptavit; et ego in^l sua orta contentione vel in sua movita atque per^m sua culpa in ipso loco ipsum interficiⁿ. Per^o reverentiam^p istius^q sancti et Deo altissimo'. Similiter testes sibi similes, visores^r et cognitores, secundum quod ei iudicatum^l fuit, post ipsum iuraverunt, ut, quicquid^s iam dictus ille de hac causa iuravit, verum^u et idoneum sacramentum dedit.

Id sunt, qui hunc^v sacramentum exciperunt^w manibusque^x eorum subter^y firma-
verunt.

15

32. Si, quando masculus et femina pariter^a raptum^b consenserint^c, infra quinquennium^d litigetur.

Notitia, sub^e quorum^f presentia^g, ubi^h veniensⁱ ille ante illum vel eos^k, qui subter tenentur^l inserti, ibique^m accusabat aliquoⁿ homine nomine illo, eo quod aliqua^o femina nomine^p illa^q iam anno expleto^r sine diffinitione^s parentum^t vel sine eius clamore^u aut vociferatione eam volentem^v rapuisse atque in coniugio^w sibi malo^x ordine contra legem et iustitiam sociasset^y. Qui iam dictus ille et prefata illa hoc denegare non potuerunt^z, sed in omnibus taliter fuerunt professi, quod ambo pariter conscientes sic ab^a eosdem actum vel perpetratum fuerat. Tunc^b ipsi viri, qui ibidem aderant, talem^{b*} dederunt iudicium, ut secundum legem Romanam pro hac culpa ambo pariter²⁵ vitae^c periculum incurrisse vel sententiam^d mortis ob^e hoc scelus exceperissent^l. Sed intervenientibus^f bonis hominibus^g taliter eis convenit, ut^h iam dicti homines pro redemptione vitaeⁱ eorum wadios^k suos iam dicto illo unusquis^l pro soledos^m tantos dare

31 = Lind. 120; Roz. 491 §. 2. Codd. A 1. 2. B (38). a) Brevem B. b) ecclesia sancti illi in loco nuncupante sub p. B. c) solempniter A 2; solemniter B. d) condam B. e) mali B. 30 f) adsalivit B. g) colapis B. h) super me add. B. i) male A 2. k) tolere mihi malo ordine t. B. l) deest A 2. m) al. m. post add. A 1; per suam culpam A 2; pro sua culpa B. n) interfici A 1. o) Et per A 2. p) reverentia A 2. B. q) ipsis B. r) viisores B. s) quidquid B. t) ac B. u) vero et idoneo sacramento B. v) hoc A 1. w) exceperunt A 1. x) que deest B. y) super A 2; subt' B.

35

32 = Lind. 81; Roz. 465. Codd. A 1. 2. 3. B (39). (Num. xxxiii A 3.) a) deest B. b) raptu A 3. c) consenserint A 2; consenserunt et i. B. d) (infra q)quinquennio unciis incl. e corr. A 3, ubi litigetur deest; quinquennium B, et ita infra. e) sup A 3. f) corum B. g) presentiam A 2; presemcia A 3. h) ubique A 2; hubi B. i) venies A 3. k) ante illum qui super pro eos q. s. A 3. l) firmaverunt pro t. i. A 2. m) ibi accusabat A 3. n) aliquem hominem 40 n. illum A 1. o) A 2. 3; aliquam feminam A 1. B. p) nom A 3; B. q) illam A 1. r) et pleto A 3. s) diffinitione A 2. 3. t) deest B, ubi verba vel — vociferatione ead. m. in marg. suppl. u) cl. a. des. A 3. v) voilentem rapuisse A 3; violenter r. B. w) cōgiugio A 3. x) male A 2. 3. y) sobim. sic! A 3. z) potuerit set in o. A 3. a) A 2; ab eisdem B, ubi actum vel des.; apud A 1; apud A 3. b) Tuni B. b*) tale A 1. c) A 1; vite cett. d) sentiam A 2; 45 sentencia A 3. e) ab A 1. B. f) intervenientibus A 3; intervenientes B. g) homines B. h) ud A 3. i) vite A 3. B. k) uadeos A 2; gladios A 3. l) que add. A 2. m) A 3; solidos t. A 2; solidus t. B; soledis tantis A 1.

1) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. IX, 19, 1 Interpr.

deberent; quod ita et fecerunt. Et hoc placitum institutum, quod evenit tuncⁿ tempore, hoc^o debeat desolvere^p; unde et fideiussorem^q pro ipsis^r soledos aliquem hominem illum oblegaverunt^s. Propterea necesse fuit ipsius^t, ut hanc notitiam exinde accipere deberet^u; quod ita et fecit^v; ut, si necessitas evenerit^w, omnibus sit manifestum, qualiter supradicti homines^x infra quinquennium ab hoc^y scelere^z convicti^a vel conprobati apparuerunt^{b.1}.

33. Iudicium^a evindicatum^z.

Ille rex, vir inluster, illo comite. Veniens ille in nostra vel procerum nostrorum presentia suggestit, eo quod aliquis homo nomine ille, pagensis^b vester, eum in via male^c ordine adsallisset et res suas ei tulisset vel graviter ipsum^d livorasset; et ob^e hoc vobis per nostram^f ordinationem iussimus, ut, datis fideiussoribus, Kalendas illas ex hoc^g in nostra presentia debuissent^h adstare rationantesⁱ. Sed memoratus quidem ille per tri-duum suum custodivit placitum et^k iam dicto illo secundum legem obiectivit^l vel sol-sativit^m, qui nec sonia nuntiavit nec suum placitum adimplevitⁿ. Propterea omnino tibi iubemus, dum tales^o vobis datos habuit^p fideiussores et placitum suum nullatenus custodi-vit^q, ut, quicquid lex loci vestri de tale^r causa edocet^s, vobis distingentibus, memo-ratus ille partibus istius conponere et satisfacere non recuset^t.

34. Epistola abbatis vel rectoris ecclesiae.

In Dei nomine, quamquam peccator, abba dilecto amico nostro illo. Dum et omnibus habetur percognitum, qualiter tu rem proprietatis tuae illam, accepta pecunia de thesauro ipsius sancti, per vinditionis titulum distraxisti, unde et precariam nobis ex hoc emisisti et censisti, te dare in luminaribus ad festivitatem ipsius sancti, hoc est tantum: ideo una cum consensu fratrum nostrorum hanc epistolam tibi emittendam decrevimus, ut ipsum locum cum omni integritate una cum Dei gratia et nostra volun-tate absque preiudicio sancti illius diebus vitae tuae usualiter tibi licet tenere; et post tuum quoque discessum ipse locus cum omni integritate vel re emeliorata vel supra-posito partibus nostris vel ipsius basilicae revertatur. Quam epistolam manu propria subter firmavimus^a.

[35. Ingenuitas Latina.]

32. n) A 2; tunc tempore A 3; tunc temporis A 1; tempore illo B. o) he, h in loco raso A 3. p) dissolvere A 2; solvere B. q) fidiosorem A 3; fideiussores B. r) A 3; ipsis solidos A 2; ipsis solidus B; ipsis sot A 1. s) A 3. B; obligaverunt A 1. 2. t) ipsis A 3. u) deberent A 3. v) fecerunt A 3. w) evenerid A 3. x) omnes B. y) oc A 3. z) solvere B. a) convineti A 3. B. b) aparuer B.

33 = Roz. 445. Codd. A 1. 2. 2*. 3. Aliam B sub hoc rubro priebeat formulam, quam in Additamen-tis 6. edimus. (Num. xxxiiii A 3.) a) Edicio legibus comprehensa formula sicut supra cap. 29. inscribitur A 3; rubrica deest A 2*. b) pagensis A 2*. c) malo A 1. d) ipsas livoresset A 3. e) deest A 2. f) nostra ordinacione A 3. g) oc A 2. h) n eras. A 2*. i) A 1. 2*; ratioti-nantes A 2; racionare A 3. k) ut A 3. l) A 1. 2*. 3; abiectivit A 2. m) sulsativit A 2. 2*. n) adimplavit A 2*. o) talis A 2*. 3. p) deest A 3. q) adimplevit A 3. r) A 2. 2*. 3; tali A 1. s) edocet A 3. t) recusat A 3.

34 = Roz. 344. Cod. A 1. a) continuo sequitur in codice cap. 37.

35 et 36. Quae pro his duobus capitibus deperditis cod. A 1 post cap. 37. substituit in Addita-menis 1—3. edimus.

45 1) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. IX, 19, 2 Interpr. 2) Cf. Marc. I, 36. Vide supra p. 180; 'N. Arch.' VI, p. 62.

[36. Ingenuitas sub patronum.]

37. Donatio ad ecclesiam post obitum.

Lucrum maximum credimus animarum, si, dum unusquisque corporibus motibus terram inhabitat, pro amore cogitet domus aeternae, vel amore temporalium rerum sperandarum sibi cumulet munimina divitiarum, aut certe, si id, quod remanendo perire poterat in seculo, in almoniis pauperum vel loca distribuatur sanctorum Dei. Quam ob rem ego in Dei nomine ille pertractavi tam de Dei parte quam et reverentia sancti illius civitatis, ubi ipse pretiosus dominus in corpore requiescit, seu animae meae remedium: ad sacrosancta basilica sancti domini illius eiusque congregatione, ubi ille abba vel rector praeesse videtur, dono donatumque in perpetuo esse volo, hoc est villam, rem^a proprietas meae, nuncupantem illam, sitam in pago illo, super fluvium illum, in condita illa, cum omnibus adiecentiis vel appendiciis suis, quantumcumque ad ipsam villam aspicere vel pertinere videtur, vel quantumcumque inibi presenti tempore mea videtur esse possessio, totum et ad integrum per hanc donationem tibi trado atque transfundo; eo videlicet modo, ut, dum ego in capud advivo, ipsa villa cum omni integritate usualiter sub pretexto ipsius basilicae tenere et usurpare faciam; post meum quoque discessum ipsa villa cum omni integritate vel supraposito, hoc est cum terris, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et inmobilibus, pecuniis, peculiis utriusque sexus, presidiis vel omni supellecile, vel quod ibidem in antea addere, adtrahere, conparare aut emeliorare potuero, et transitus meus ibidem^b dereliquerit, pars ipsius basilicae, eius rectores, absque ullius expectata traditione vel iudicium consignatione, in eorum vel ipsius basilicae faciant revocare potestate vel dominatione, et ad ipsam sanctam basilicam proficiat in augmentum; qui^c mallo hoc post meum discessum ipsius basilicae habere quam ceteris heredibus meis. Si quis vero.

38. Securitas de homicidio.

26

Fratri illo ego enim ille. Dum et omnibus habetur percognitum, qualiter tu ante hos dies, instigante adversario, germano meo^a, vel quolibet parente, interfecisti, unde et postea ex hoc conprobatus apparuisti, et ante me apud illum iudicem exinde in rationes fuisti et pro integra compositione pro iam dicto parente meo pro ipsa morte, sicut mihi bene complacuit, argentum soledos^b tantos dediti: ideo hanc epistolam securitatis tibi ex hoc emittebam decrevi, ut neque a me neque ab heredibus meis neque a quolibet opposita vel emissa persona nullam calumniam neque repetitionem de iam dicto homicidio habere non pertimescas, neque tu neque ullus de parte tua, qui tecum commorantur, sed ducti atque securi in omnibus exinde valeatis residere. Si quis vero, si fuerit aut ego ipse aut ullus de heredibus meis seu quislibet persona, qui contra hanc securitatem venire aut agere vel refragare temptaverit, et a me vel ab heredibus meis defensatum non fuerit, sociante fisco, qui litem intulerit soledos tantos conponat, et sua repetitio nullum obteneat effectum, sed sit inter nos vel heredibus nostris ex hac re omnique tempore calcanda causatio. Et haec securitas meis vel bonorum hominum manibus roborata cum stipulatione inserta diuturno tempore maneat inconvulsa.

40

39. Iudicium, iuxta quod causa continet.

Veniens ille die illo, quod fecit mensis ille dies tantos, in loco nuncupante illo ante venerabilem virum illum suisque auditoribus vel reliquis viris, qui ibidem aderant

37 = Sirm. 35; Roz. 214. Cod. A 1. (Num. xxxv c.) a) post add. c. b) post h. v. 2
litt. erasae c. c) lege: quia malo.

45

38 = Sirm. 39; Roz. 510. Cod. A 1. (Num. xxxviii c.) a) lit. o ead. m. post add. c.
b) solidos corr. soledos c.

39 = Sirm. 40; Roz. 484 §. 1. Cod. A 1. (Num. xl. c.)

vel subter firmaverunt. Ibique interpellabat aliquem hominem nomine illum, dum dicebat, eo quod hereditatem suam in loco nuncupante illo, quae ei erat debita, post se retineret vel ei malo ordine contradiceret iniuste. Interrogatus ille ante ipsos viros taliter dedit in responsis, quod ipsam hereditatem, quam ipse contra eum repetebat, genitor suus^a, vel quilibet parens, ipsam ei moriens dereliquerat, et de annis 30 inter ipsum et parentes suos, qui ipsam ei dereliquerant, ipsam tenuissent, et secundum legem ei sit debita¹. Dum sic intenderent, sic ipsi viri memorato homine decreverunt iudicium, ut in noctes tantas, quod evenit die ille, apud homines tantos, sua manu tanta, in basilica sancti illius, in loco nuncupante illo, taliter beat coniurare, quod ipsam hereditatem, quam ipse homo contra^b ipsum repetebat, per annos 30 inter ipsum et memoratos parentes suos, qui ipsam hereditatem morientes^c ei dereliquerant, semper ipsam tenuissent, et per ipsos annos 30 secundum legem plus sit ipsa hereditas ei habendi debita quam ipso homini reddendi. Si hoc ad eum placitum coniurare potuerit, ipsam hereditatem absque repetitione ipsius hominis omni tempore habeat elitigatum atque evindicatam; sin autem non potuerit, hoc legibus emendare studeat.

His presentibus actum fuit.

40. Breve^a sacramentum secundum ipsum iudicium.

Breve sacramentorum, qualiter ingressus est ille die illo in loco nuncupante illo, in basilica sancti illius, iuxta quod iudicium suum loquitur, apud homines tantos, sua manu tanta. Positis manibus super sancto altare, iuratus dixit: 'Per hunc locum sanctum et reverentiam istius sancti. Quia, unde mihi ille interpellavit, quasi hereditatem suam, quae ei esset debita, in loco nuncupante illo post me retinerem^b vel ei malo ordine contradicerem iniustae, ipsam hereditatem parentes mei mihi morientes dereliquerunt, et inter me vel ipsos parentes meos de annis 30 semper exinde vestiti fuimus, et secundum legem plus est mihi debita habendi quam ipsius^c homini^d reddendi. Per Deum et reverentiam istius sancti iuro'. Similiter venientes testes sui per singula iurati dixerunt: 'Quicquid iste de hac causa iuravit, verum et idoneum sacramentum exinde iuravit'.

Hii sunt, qui subter firmaverunt.

41. Notitia de alode evindicato^a.

Notitia, qualiter vel in quorum presentia veniens ille die illo in loco nuncupante illo ante illum iudicem vel^a reliquis viris, qui ibidem aderant vel subter firmaverunt. Ibique interpellabat aliquem hominem nomine illum, eo quod alode, qui fuerat genitori suo nomine illo, in loco nuncupante illo post se malo ordine retineret vel ei contradiceret iniuste. Interrogatus ipse homo ab ipsis viris, si sic erat veritas, annon. Sed ipse iudicium vel breve sacramentorum ibidem ante ipsis viris protulit ad relegendum, qualiter cum ipso homine ante hos dies exinde ante illum iudicem in rationes fuerat, et qualiter ipso alode contra ipsum hominem vel contra germanos suos elitigatum atque evindicatum legibus habebat. Relecto ipso iudicio vel ipso breve sacramentorum, sic ipsi viri ipsum homini interrogaverunt, si aliquid contra ipsum iudicium vel contra ipsum brevem opponere volebat. Sed ipse taliter dixit, quod nihil habebat, quod contra

39. a) suos *ead. m. corr. suis c.* b) contra i. repetebat *in loco raso c.* c) *in loco raso c.*

40 = *Sirm. 41; Roz. 484 §. 2. Cod. A 1.* a) *ñ c.* b) *ti in loco raso c.* c) *us eras. c.*
d) *ni al. m. post add. c.*

41 = *Sirm. 42; Roz. 478. Cod. A 1.* a) *vec corr. vel c.*

45 1) Cf. *L. Rom. Vis. Cod. Th. IV*, 12, 1; *LL. Capitularia I*, 7, c. 3, p. 16; 8, c. 13, p. 19. 2) Cf. Brunner, 'Gerichtszeugniss' in 'Festg. f. Heffter' p. 146 sq. et 'Entsteh. d. Schwurgerichte' p. 64.

ipsum opponere deberet. Et se in omnibus recognovit, quod contra legem ipsum hominem calumniabat, et se exinde omni tempore tacitum esse spondit. Propterea oportunum fuit ipsius, ut hanc notitiam ex hoc accipere deberet; quod ita et fecit.

His presentibus actum fuit.

42. Vinditio de area vel de casa infra civitate^a.

Magnifico fratri illo ego enim ille. Constat me tibi vindedisse, et ita vindedi, hoc est casa mea cum ipsa area, ubi posita est infra civitatem, *vel* burgum illum, in ratione^b illius, in loco illo, quem ego, data mea pecunia, de aliquo homine nomine illo comparavi. Habet ipsa casa matriamen^c.¹ tantum, in giro^d.² tanta; est de lateribus vel frontibus casa vel terra illorum et illorum. Unde accepi a te precium, in quod mihi bene complacuit, ¹⁰ hoc est tantum; quod precium in manu mea accepi, et ipsam casam vel aream per hanc vinditionem tibi tradidi a die presente perpetualiter ad possidendum; ita ut ab hodierna die, quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi, salvo iure ipsius terrae.

43. Qui se in alterius potestate commendat^e.

Domino magnifico fratri illo ego enim ille. Dum et omnibus habetur percognitum, qualiter ego minime habeo, unde me pascere vel vestire debeam, ideo petii pietati vestrae, et mihi decrevit voluntas, ut me in vestrum mundoburdum^a tradere vel commendare deberem; quod ita et feci; eo videlicet modo, ut me tam de victu quam et de vestimento, iuxta quod vobis servire et promereri potuero, adiuvare vel consolare ²⁰ debeas, et dum ego in capud advixero, ingenuili ordine tibi servicium vel obsequium inpendere debeam et de vestra potestate vel mundoburdo tempore vitae meae potestatem non habeam subtrahendi^b, nisi sub vestra potestate vel defensione diebus vitae meae debeam permanere. Unde convenit, ut, si unus ex nobis de has convenientiis^c se emutare voluerit, solidos^d tantos pari suo conponat, et ipsa convenientia firma permaneat; ²⁵ unde convenit, ut duas epistolas uno tenore conscriptas ex hoc inter se facere vel affirmare deberent; quod ita et fecerunt.

Mare, II, 35.

44. Evacuaturia^e.

Domino magnifico fratri illo ego enim ille. Dum et omnibus [non habetur incognitum^a], qualiter ante hos annos solidos^b nostros numero tantum^c ad beneficium accepisti^d et cautionem nobis ³⁰ pro^e hoc emisisti, ut ipsos solidos tantos tu^f nobis reddere deberes; quod ita et fecisti. Sed dum illam cautionem, quod nobis emiseras, ad presens non habeo, ideo hanc epistolam evacuaturiam fecimus, ut

⁴² = Sirm. 43; Roz. 276. Cod. A 1. a) civil c. b) fortasse: regione. c) matriam c.; minus recte in atramento Roz. d) super hoc v. post add. al. m.: mēbra (membra).

⁴³ = Sirm. 44; Roz. 43. Cod. A 1. a) corr. e munburdum c. b) hen post add. c. 35 c) ita cod., non conventiis, quod legit Roz. d) sot c.

⁴⁴ = Sirm. 45; Roz. 378. Cod. A 1. a) uncis incl. des. c., quae iam Bignonius secundum Marcufinum evacuatoriam supplevit. b) sot c. c) ita c.; tantis Roz. d) ac in loco raso c. e) p. h. om. Roz. f) tunc Marc.

1) i. q. materiam, materia. Cf. Ducange s. h. v. et praeterea in registro Prumiensi, 'MR. 40 UB.' I, p. 156, ad quem locum Caesarius notat: materiam sunt ligna, que nos vulgariter appellamus 'cinber'. Hic fortasse vox Latina eodem modo ac saepius Germanicum illud 'zimbar' non materiam sed aedificia ex ea facta significat. 2) i. e. in circuitu. Nescio, quid sibi velit emendatio membra. 3) Cf. praecipue Waitz, 'VG' II², p. 192 sqq.; Ehrenberg, 'Commendation und Huldigung' p. 139 sqq. 4) Haec evacuaturia, quamquam aliunde desumpta, bene cum huic collectionis cautione, supra 13, convenit; cf. Brunner in 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 81.

de ipsis & soledis tantis omni tempore ductus et securus resedeads; et si ipsa cautio^h apparuerit, a nobis vel ab heredibus nostris ullo quoque tempore ostensa fuerit, nullum sortiatur effectum, sed vacua et inanis permaneat.

45. De causis commendatis.

Magnifico fratri illo ego enim ille. Rogo, supplico atque publiciter tuae caritati iniungo, ut omnes causas meas tam in pago quam et in palatio aut ante iudices, vel ubicumque mihi necessitas evenerit, ipsas causas meas ad meam vicem prosequere et admallare facias et de ipsa prosecutione mihi reddas certiorem. Et quicquid exinde egeris gesserisve, ratum et bene acceptum a me in omnibus esse cognoscas. Quod mandatum, ut pleniorum obtineat firmitatem, manu propria subter firmavi et bonis viris adfirmare rogavi.

ADDITAMENTA E CODICIBUS FORMULARUM TURONENSIVM.

1. Cessio a die presente¹.

Dum fragilitas seu casus humani generis pertimescit, ultimum vitae terminum substanca transpositione venturum, oportet, ut non inveniat unumquemque inparatum nec sine aliquo boni operis fructu migranti de seculo; sed dum in suo iure et potestate quisque consistit, praeparet sibi viam salutis, per quam ad aeternam beatitudinem valeat pervenire. Idecirco ego in Dei nomine ille, pertractans tam de Dei parte quam et reverentia sancti illius seu animae meae remedium, caedo ad sacrosanctam ecclesiam sancti illius, quae est constructa infra urbem illam in honore sancti illius, ubi ille abba et rector praeesse^a videtur, non occultae sed publicae, non privatim sed palam^b, cessumque in perpetuo iure legitimo esse volo et de iure meo in iure et dominatione ipsius ecclesiae trado atque transfundeo, hoc est locum^b, rem proprietatis meae illum, situm in pago illo, in condita illa, cum omni integritate vel adiecentiis suis, hoc est cum terris, mansis, casis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, farinariis, mobilibus et inmobilibus, pecuniis, peculiis^c utriusque sexus, praesidiis vel omni supellectile, quantumcumque ibidem praesenti tempore mea videtur esse possessio, totum et ad integrum, rem quisitam et inquisitam, per hanc cessionem a die praesente ad ipsam sanctam casam deleo et confirmo^d; ita ut ab hodierna die, quicquid exinde pars ipsius ecclesiae eiusque rectores de ipsa re facere voluerint, liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi; et^e ad ipsam^f sanctam ecclesiam plus habere volo quam me vel ceteris heredibus meis. In cessionibus vero licet poena non inseratur, mihi tamen pro rei totius firmitatis placuit inserendum, ut, si ego ipse aut ullus de heredibus meis et reliqua.

85 44. g) ipsisoledis t. c. b) causatio c.

45 = Sirm. 46; Roz. 389. Cod. A 1.

1 = Sirm. 36; Roz. 195. Cod. A 1. (Num. xxxvi c.) a) in loco raso c. b) in loco raso super lineam post add. c. c) peculis corr. peculiis c. d) eadem m. corr. e confirmo c. e) ita c.; quia pro et ad Roz. f) post h. v. 4—5 litt. erasae c.

40 1) Haec formula e Marculfina II, 4. vel alia simillima commutata esse videtur. 2) L. Rom. Vis. Cod. Th. VIII, 5, 1 Interpr.

2. Vinditio ad ecclesiam.

Domino venerabili et in Christo patri illo abbatи de basilica sancti illius civitate illa, ubi ipse preciosus dominus^a in corpore requiescit, vel omni congregatiōnī ibidem consistenti ego enim in Dei nomine ille. Constat me vobis vel partibus ipsius basilicāe vindedisse, et ita vindedi, hoc est locum, rem proprietatis meae, situm in pago illo, super fluvium illum, in condita illa, in villa illa, cum omni integratōe vel adiecentiis, quicquid ad ipsum locum aspicere vel pertinere videtur, vel quantumcumque presenti tempore mea videtur esse possessio, hoc est tam terris, mansis, casis, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, libertinis, ministerialis, mobilibus et immobilebus, pecuniis, peculiis utriusque sexus vel omni supellectili, totum et ad integrum, rem quaesitam et inquisitam, quicquid dici aut^b nominari potest, vel quicquid ibidem presenti tempore mea videtur esse possessio, per hanc vinditionē a die presente trado atque transfundō; unde accepi a vobis pretium pro iam dicto loco de thesauro ipsius sancti, in quod mihi complacuit vel aptificatum fuit, hoc est tantum; quod pretium in manu^c mea accepi et ipsum locum cum omni integratōe, sicut dixi, per hanc vinditionē vobis vel ad ipsam^d sanctam casam tradidi perpetualiter ad possidendum; ita ut ab hodierna die, quicquid exinde vos aut successores vestri vel pars ipsius basilicāe facere volueritis, liberam et firmissimam in omnibus habeatis potestatē faciendi. Si quis vero.

3. Epistola abbatis vel rectoris ipsius ecclesiae.

20

In Dei nomine ille abba in Christo nobis dilecto illo. Ad tuam petitionem nostra decrevit voluntas, ut tibi res nostras vel sancti illius in pago illo beneficiare usufructuario ordine deberimus; quod ita et fecimus. Et tu pro huius merito beneficii oblegasti nobis res tuas, tam de alode quam et de comparatu seu de qualibet adtracto, denominatas, in pago illo, in condita illa, in loca nuncupantia illa et illa, quas presenti tempore tenere et possidere videris, hoc est cum terris vel omnia et in omnibus; ea vero ratione, ut tibi ex ipsis rebus, quas nobis oblegasti, et illis, quas tibi usufructuario ordine beneficiavimus, non liceat aliubi nec vindere nec donare nec alienare nec in nullo modo distrahere nec in naufragium ponere, sed sub nostro vel sancti illius pretesto tibi liceat tenere et possidere. Et post tuum quoque discessum, absque diminutione rerum vel mancipiorum, cum omni re emeliorata vel supraposito, quicquid in iam dictas res inventum repertumque fuerit, in nostra vel ipsius sancti, absque illius expectata traditione vel iudicium consignatione, faciamus revocare^a potestate vel dominatione. Unde censisti te a nobis annis singulis ad festivitatēm sancti illius in luminaribus ipsius sancti vel pro mercedis tuae augmentum argentum soledos^b tantos; et si de ipso censo neglegens apparueris, fidem exinde facias, et ipsas res perdere non debeas. Quam epistolam manu propria subter firmavimus.

Tur.

4. Incipit mandatum.

Magnifico fratri illo ego ille^a, filius illius^a. Rogo, supplego atque tue caritatis iniungo, ut ad vicem meam civitatem illam^a adeas et donationem illam, quam ego partibus illius de loca nostra nuncupantes illa^a, sitas in pago illo, per meam legitimam instrumenta confirmavi, proseguere et gestis

2 = Sirm. 37; Roz. 270. Cod. A 1. (Num. xxxvii c.) a) i ex parte abrasum c. b) in loco raso c. c) corr. manus meas c. d) post add. c.

3 = Sirm. 38; Roz. 327. Cod. A 1. (Num. xxxviii c.) a) revore c. b) solidos corr. soledos c.

4 = Roz. 263 bis §. 2. Cod. B (9) hanc formulam e Marc. II, 38. et Tur. 2. compositam pro Tur. 2, praebet. Hanc et sequentem, etsi non immutatas, ed. Lind. 73. a) ill. c.

45

municipalibus cum curia publica et defensore facias allegare. *Propterea tibi hunc mandatum conscrip- *Marc.
simus, ut, sicut superius contenetur, taliter prosequere hoc et firmare debeas, et quicquid exinde egeris
gesserisve, ratum et definitum apud nos *in omnibus^b esse cognoscas. Quod mandatum, ut pleniorum *Tur.
obteneat vigorem, manu propria subter firmavi et bonorum virorum roborandum^c decrevi.

5. Gesta.

Anno illo^a regnante rege illo, sub die illo^a, cum conventus fuisset in civitate illa, adstante Marc.
virum laudabilem illo^a defensore et omnem curiam publicam, vir magnificus ille^b prosecutur dixit: 'Peto,
obtine defensor, vosque, laudabiles curiales atque municipes, ut mihi codices publicos patere iubeatis,
*quia inluster vir ille per hunc mandatum ad me speravit, ut donationem illam, quam de rebus suis *Tur.
10 propriis, de loca nuncupancia illa, sitas in pago illo, partibus illius per sua strumenta confirmavit, gestis
municipalibus cum curia publica et defensore prosequere et allegare deberem^c. Ecce ipsius donationem,
iubete recitare'. *Vir honestus defensor ille dixit: 'Mandatum, quod in te conscriptum habere dicis, nobis *Marc.
ostende, et in presente recitetur'. Post recitatione mandatum vir honestus ille defensor dixit: 'Mandatum
quidem recitatum est, sed scripto testamento, quem tu pre manibus habere dicis, ille amanuensis
15 ipsum accipiat, et nobis presentibus recitetur et, ut postulas, gestis publicis infirmetur'. *Qui statim *Tur.
accipiens, per ordinem eum recitavit. Post recitationem vero illi vero persecutur dixit: 'Et quia peticio-
nibus meis laudabilitas vestra per ordinem implere dignata est, rogo, ut publica momenta suscipiat'.
*Vir laudabilis illi defensor et curialis dixerunt: 'Epistola, que recitata est, gestis publicis inseratur, et *Marc.
quod ille prosecutur vellit et petit, gesta ei publici datur'. Iam dictus prosecutur dixit: 'Sufficit mihi,
20 bone defensor, ut testamentum, quod recitatum est, si mihi gesta tradere iubeatis, ut mos est'. Vir
ille defensor et ordo curie dixerunt: 'Testamentum et mandatum in [te^d] conscriptum per ordinem
conditus et bonorum hominum manibus roboratus atque signatas manifesta esse cognovimus; dignum est,
ut gesta ex hoc conscripta, atque a nobis subscripta^e fuerit, tibi tradatur ex more, et ut in arcis
publicis memoranda servetur, *ut facilius quod superius insertum est diuturnum tempore maneat inconvulsa'. *Tur.
25

6. Iudicium evindicatum¹.

Ille rex, vir inluster. Veniens ante nos^a homo ille nomen ill. ibi in palatio nostro pla-
citum suum legibus custodivit, quod habebat apud hominem alico nomen ill., quod ipse
ille per sua fistucam ante nos visus fuit adframire². Sed noncupatus ille nec ad placitum
suum venit nec ipsum sacramentum iuravit, neque iuratores sui; nec nulus fuit testes,
30 qui sonia nonciasset. Proinde nos taliter una cum fidelibus nostris, id sunt illi et reli-
quis quam pluris, visi fuimus iudicasse, ut, dum ipse ille tale sacramento habuit afra-
mitum, et ipsum nulatenus iuravit, nec ipse neque iuratores sui, sed exinde se iectivum
in omnibus dimisit. Propterea iubemus, ut, dum hac causa sic acta vel perpetrata esse
cognovimus, ut ipse ille ipsas res in loco illo contra illo superius nomine^b omniq[ue]
35 tempore habeat evindicatas atque elidicatas. Et sit inter ipsos in postmodum ex hac
re omniq[ue] tempore subita^c causacio.

Hactum, quod fecit menses ille dies tantus.

4. b) off c. c) dum deest c.

5 = Roz. 263 bis §. 1. Cod. B (10) hanc formulam e Marc. II, 37. 38, et Tur. 3. compositam pro
40 Tur. 3. praebet. a) ill. c. b) ill. semper pro ille c. c) debere c. d) add. Marc. e) con-
scripta c.

6 = Lind. 168; Roz. 454. Cod. B (40) pro Tur. 33. praebet. a) annos alio atramento corr.
nos c. b) lege: nominato. c) i. e. sopita.

1) Haec formula ab eodem, qui Pippino regnante Marculfum cum Turonensibus coniunxit,
45 superiores duas composuit et Marc. Add. 2. pro Marc. I, 24. substituit, inserta esse videtur.
Ex quodam ipsius regis iudicio fortasse sumpta est. Cf. Reg. Imp. I, 68 = Sickel, P. 1.

2) Cf. infra ad Cart. Sen. 10.

7. Incipiunt relati¹.

Quociens quippe, causa ministrantes naufragium, evenit destitucio cartarum, quod hoc publicis auribus^a est intuendum^b, ut qualitorum^b corumpiam qui in dispositionibus eveniens occasionibus non debui modolari. Ob hoc igitur occasum aut eveniente contigit, ut domus illius infra urbe, in villa nuncupante illa, a malis hominibus ad incendium fuisse concremata, de qua re inter reliquas res meas dispendium et instrumenta, unde praesenti tempore mea possessio esse videtur, tam vendiciones, adfiliaciones^c cuius^c commutationes vel qualibet instrumenta cartarum a me noscitur pervenisse, ibidem infra ipsum domum fuerunt conbursas. Ideo supplico te, vir apostolic^e, civitatis illius pontifex, domne episcopi, cum tuis venerabilibus abbatibus vel vos, qui de parte publica curam^d vel sollicitudinem habendi positi estis, ut, si se dederit usus causandi adversariorum inimicorum meorum intra^d Dei et vestris intercedentibus verbis, dominicis auribus intueantur, ut per suum regimine nostra in omnibus declaretur iusticia.

8. [Epistola formata^a]⁴.

Clarissimo in Christo atque sanctissimo fratri illo episcopo itemque ille indignus¹⁵ archiepiscopus in Deo salutem optat. Praesens denique presbyter ille nomine illo^b ad nostram confugit exiguitatem, nobis rememorans, qualiter antecessor^c noster dominus Ioseph^s eum ordinavit per deprecationem Fredegisi abbatis^e in titulo sancti Martini, in villa qui dicitur illa, et recordans, quod nos in ipso die suaे ordinationis eum inquisivimus. Ideo ad vestram misimus ipsum prudentiam^d, ut in vestra illi licitum sit²⁰ suum peragere parochia officium. Et ut certius credatis a nobis ipsum ordinatum, hanc epistolam, quam formatam dicimus, concludimus eo tenore, ut credimus a sanctis patribus constitutum esse, id est primam litteram Patris et Filii et Spiritus sancti, ut in nomine ipsius condita conservetur; item primam litteram Petri ponimus, quae primus apostolorum fuit, quae, ut transtulimus, LXXX significat; ponimus ad nostrorum nominum litteras loci, quamvis diversorum, ordine tamen ut constitutum est, id est me indignum primam litteram, vestri gloriosi secundam, tertiam civitatis nostraræ de qua mittitur, quartam vestrae urbis ad quam mittimus; addidimus inductione, quae est.....^e; AMHN, quod nonagenarium nonum numerum exprimit. Valete in Domino.

APPENDIX.

80

Quas hic subiicimus capita 4 leguntur in codicis saec. IX. fragmento, quod foliis duobus inter se cohaerentibus, nunc numeris 164. 165. signatis, constans subnexum est

7 = Purd. 5; Roz. 410. Cod. C, ubi sequuntur Tur. 27. 28. a) fortasse: innotuendum pro innotescendum. b) qualitorum corumpia c, quae verba nimis corrupta videntur. c) cur' c.; iudicium coni. Roz.; fort. quam vel sive. d) his quaedam omissa esse videntur; intra die pro i. D. edd. 35

8 = Bal. 41; Roz. 652. Cod. A 1 fol. 268'. a) rubricam addidi. b) vel ille, abrasum c. c) antecessor nr̄t c. d) i. p. in loco raso c. e) quaedam erasa c.

1) Cf. de hac formula 'Zeitschr. d. Sav.-St. I, Germ. Abth.' p. 103. 2) Ibidem p. 98 sqq. n. 10. 11. 3) Fortasse adoptionum epistolas significat. Cf. supra p. 148, n. 1. 4) Cf. Locning, 'Gesch. d. Deutschen Kirchenrechts' II, p. 327 sq. 5) Iosephus archiepiscopus Turenensis, a. 792—815, cui successit Landramnus, a. 815—836, qui hanc formatam emisit. Gall. christ. XIV, col. 33 sq. 6) Fredegisus seu Fridugisus abbas S. Martini, a. 804—834. Sickel, 'UL.' p. 89 sq.

codici Vaticano Christ. reg. 1050 (Roz. Vat. C)¹. Exstant formulae fol. 164, altero folio vacuo relicto, maioris cuiusdam collectionis sine dubio reliquiae; quae cum haud dissimiles sint Turonensibus 13. 14. 15. 20. atque eodem ordine inter se sequantur, aut ex ipsis illis formulis aut secundum eadem exempla ac illae compositae esse videntur.

Ex iudiciis comitum palati et 'missorum discurrantium' cap. 4. commemoratis docemur, eas certe non ante Karolum Magnum in hanc formam reductas esse; fortasse saec. IX, sunt adscribendae.

Formulas a viro Cl. de Rozière primum in lucem editas (in 'Recueil général') nuper in usum nostrum V. Cl. Mau cum codice haud sine fructu contulit².

10

1. [Cautio]³.

... [de]beritis^a; quod ita et fecistis. Et ego pro huius merito beneficii obpignoro vobis locello illo in re proprietatis meae, situm^b in pago illo, cum omni integritate vel soliditate, quicquid ibidem a me speratur, totum et ab^c integrum, usque ad annos tantos; ea vero ratione, ut, quando iam dicti anni impleti fuerint, et fructu ipsius terre colligentis tanto^d, et inde ego supradictum debitum vestrum vobis exsolvam, et rebus meis huna^e cum cautione^f mea de manibus vestris recipiam^g. Et si supradictum debitum ad ipso placito vobis non reddidi aut neclegens inde aparero, praedictas res usque ad alios iam dictos annos tenere et usurpare faciatis, et ego ad decem expletos annos praedictum debitum in duplum reddam. Quod si hoc facere noluero, tunc ipsas res, quod in cautione dedi, iure proprietario in vestra faciatis revocare potestate vel dominatione perpetuali ad possidendi vel ad faciendi exinde in omnibus quicquid volueritis, neminem contradicentem. Et ut firmior sit, manu mea propria hanc cautionem^h subterfirmaviⁱ vel bonis viris adfirmare^k rogavi.

2. Donatio in sponsa facta⁴.

25 Latores legis aedicerunt^a, et antiqua consuetudo aedocet, ut prius arrarum coniugiae, postmodum osculum intercedentis^b⁵ personarum qualitate concedatur, sicut in Theodosiano codice 'de sponsalibus et ante nuptias donationibus' narrat auctoritas, ut, quicumque vir in sponsam suam ante die nuptiarum de rebus suis propriis donare vel conferre voluerit, per serie scripturae hoc alligare percurret^g. Igitur ergo^c ego in Dei nomine ille, filius illius. Dum multorum habetur percognitum, qualiter ego aliqua femina aut puella nomine illa, filia illius^d, per consensu vel voluntate parentum vel amicorum^e

1 = Roz. 377. a) quae antecedebant suppleri possunt e Tur. 13. b) situ c. c) ita c. d) tantos e corr. c. e) hu::: c. f) congregazione c., quod recte emendavit Roz. g) am evan. c. h) tio evan. c. i) ub evan. c. k) adfirma(re ro)gavi u. i. supplevi, ubi in codice quattuor vel quinque literae evanuerunt; affirmatione roboravi Roz.

2 = Roz. 219. a) aedic c. b) intercede(ntis) u. i., quae evanuerunt, supplevi e sequentibus locis similibus. V. Cl. Mau suspicatus est hic intercedentium scriptum fuisse. c) ego corr. ergo c. d) post h. v. 3 litt. erasae, fortasse: sua c. e) haec vox, excepta ultima syllaba, evanuit c.

1) Cf. de hoc codice 'Archiv' XII, p. 313. et Haenel, Lex Rom. Vis., cod. nr. 76. 40 De ipsis formulis breviter quaedem annotavi 'N. Arch.' VI, p. 66. 2) Formulam Roz. 440bis, quae aeo Karolino e Tur. 29. commutata videtur, non cum istis coniungendam existimavi. 3) Cf. Form. Tur. 13. 4) Cf. Form. Tur. 14. 5) Verba o. i. primitus Constantini constitutionem Cod. Th. III, 5, 5, ubi de donationibus ante nuptias osculo interveniente factis agitur (cf. Arndts, 'Pandekten' §. 413), spectare videntur. Hic vero iam ipsam donationem, quod saepius fit, osculum vocari apparet. Cf. Ducange s. h. v. et Diez, 'WB.' II c, s. v. 'oscle'. 6) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. III, 5, 1. 2 Interpr.

nostrorum eam legibus sponsare volo et, Christo propitio, sicut mos est et antiqua fuit consuetudo, ad legittimum matrimonium vel coniugium sociare cupio, propterea placuit mihi, atque bona decrevit voluntas pro amore vel dilectione ipsius feminae, ut ante die nuptiarum per hanc titulum osculum intercedentis ha diae praesente aliquid de rebus meis ei condonare vel conferre deberem; quod ita et mihi placuit fecisse. Dono tibi,⁵ dilecta sponsa mea illa, donatumque in perpetuum esse volo, hoc est locello, res proprietatis meae, nuncupante illo, huna cum domibus, aedificiis, terris, vineis, pratis, silvis, exenis^r, aiacencis, acolabus, mancipiis, libertis, aquis aquarumve decursibus, mobile et immobili, cum omni supraposito usque ad abiacentiis, tam de alode meo quam de comparatu vel de quolibet attractu, undique ad me noscitur pervenisse, totum et ad¹⁰ integrum, sicut a me praesenti tempore videtur esse^g possessum, haec omni re superius nominatas atque conscriptas, dilecta sponsa mea iam dicta, per hanc osculum intercedentis a die praesente in integrum tibi dono ad habendi et possidendi, et de mancipiis meis similiter; ita ut, dum advixeris, secundum legis ordinem^h teneas atque possideas nostrisque qui ex nobis procreati fuerint filii vel filie relinquas, si ipsi defuerint, cui¹⁵ lex est. Si quis vero, si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet extranea aut obposita persona, qui contra hanc donatione, quod est osculus intercedentis a me factus, venire aut aliqua calumnia generare praesumpserit, cui litem intulerit solidosⁱ tantos conponat^k, et i[n]iqua[!] repetitio in nullisque modis obtineat firmitatem, sed praesens donatio ista a me facta, meis vel bonorum virorum manibus roborata cum stipulatione²⁰ subnixa omnique tempore maneat inconvulsa.

3. Hic est traditio^l.

Rerum omnium scripturarum traditio subsequatur². Quam ob rem ego in Dei nomine ille, filius illius condam. Dum non est incognitum, sed apud plures notum esse cernitur, qualiter ego aliqua femina aut puella, filia illius, legibus eam sponsavi, et de rebus²⁵ meis, qui sunt sitas in pagos illos, ei aliquid per carta donationis ante die nuptiarum confirmavi et habendi^a et per hanc titulum traditionis vel per servo meo nomine illo et per hostium de ipsis domus et cispitae de illa terra seu vitis de ipsis vineas et ramos de illas^b arbores, et quantumcumque in ipsa donatione continet, id sunt tam terris, vineis, pratis, silvis, exenis^c, aiacentis, omnia et ex omnibus, sicut^d illa donatione loquitur, vel in ista traditionae^e insertum est, dilecta sponsa mea nomine illa a diae praesente per hanc titulum traditionis^f ad missum tuum nomine illum de iure meo [ing]^g tua trado dominatione et potestate perpetualiter ad possidendum vel ad faciendi exinde in omnibus iure perpetuo atque firmissimo ha diae praesente vel tempore quicquid volueris, neminem contradicentem. Si quis vero, quod fieri minimae credo, si ego³⁵ ipsae aut ullus de heredibus meis vel quislibet extranea aut obposita persona, qui contra hanc titulum traditionis, quem ego conscribere vel adfirmare rogavi, venire aut aliqua calumnia generare praesumpserit, cui litem intulerit solidos^h tantos conponat, et sua repetitio in nullisque modis obtineat effectum, et hanc traditio ista ha meⁱ facta, meis vel bonorum hominum manibus roborata cum stipulatione subnixa omnique tempore⁴⁰ maneat inconvulsa.

2. f) fortasse: exiis. g) evan. c. h) rdinem evan. c. i) soł c. k) ἐπον c. l) ita Roz.; de lectione vero dubitandum est, cum uncis inclusa fere universa in membrana lacera perierint.

3 = Roz. 258. a) Roz., qui et sequens omittit, existimat, tradidi esse emendandum. b) ill. c. c) fortasse: exiis. d) in add. Roz. e) in loco raso in fine versus eadem manu; in principio⁴⁵ versus sequentis ne c. f) donationis Roz. g) lacuna c. h) soł c. i) e in lacuna c.

1) Cf. Form. Tur. 15. 2) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. III, 5, 2 Interpr.

4. Mandatum, qualiter maritus uxoris negotium prosequitur¹.

Mos antiqua et lex Romana declarat auctoritas, ut 'quicumque uxoris suae negotium fuerit prosecutus, quamvis maritus sit, nihil aliut agat, nisi quod illa ei agendi per mandatum commiserat'². Igitur ego in Dei nomine illa, filia illius, te, dulcissime iugale
6 meo illo^a. Dum me simplicitas dominat, quod minime rebus vel causas meas valeo
exercere, te dilecto viro meo nomine illo subplico atque tue caritatis iniungo, ut omnes
res meas vel causis meis, ubicumque eas potueris invenire, id est tam in pagos illos
et illos quam et^b in civitates illas^a et illas^a vel in vicos illos^a seu ante comitibus
palatiis aut missis discurrantibus vel cunctos officialis omnium iudicium, hubicumque eas
10 potueris invenire, ad prosequendi, rationandi, interpellandi cuicunque volueris in omni-
bus habeas potestatem; et quicquid a te fuerit definitum, a me sit ratum vel defensatum.
Et ut hanc robustior^c sit, illut mihi placuit, ut manu mea...

4 = *Roz.* 386. a) ill. c. b) *om.* *Roz.* c) robustior c.

1) Cf. *Form. Tur.* 20. 2) *L. Rom. Vis. Cod. Th. II*, 12, 4 *Interpr.*

FORMULAE BITURICENSES.

Ex tribus codicibus formulas collegi Biturico oriundas¹, quas, quamquam non eiusdem collectionis sunt omnes, tamen continua numeris signavi.

1. Cod. Parisiensis Lat. 10756. Cf. supra p. 35. 132 (Roz. Par. C). Cuius tertia particula, fol. 62—69, codicis antiquissimi est fragmentum, octo constans foliis 5 quaternionem formantibus, quorum priora, 62—64, quinque praebent formulas numeris XI—XV. digestas collectionis, cuius capita I—X. cum quaternione olim praecedenti perdita dolemus. Has, quas ipse exscripsi, numeris 1—5 signavi. Exaratae sunt manu vetustissima saeculi VIII, literis quae dicuntur Merowingicis. Alia quaedam, cap. 6, sine numero addita est, manu, ut videtur, paulo recentiore scripta. Sequuntur 10 fol. 64'—66'. Cyclus lunaris, fol. 67. Parte quaedam de cyclo Victuri, fol. 67'. 68. versus saec. IX. exarati notis Tironianis intermixtis: Cantemus Domino, Christo cantemus honorem etc., fol. 68'. Incipit de egris. Quis quali luna inciderit^a, utrum vitalis an tarde convalescat, fol. 68'. Incipit ratio bissextri; fol. 69. et in marginibus vacuisque intervallis ceterorum foliorum hymni exarati leguntur.

Formularum librum Biturico oriundum esse, intelligitur e capite 3, quod formulam mandati de donatione quadam in Bituricae civitatis curia alleganda exhibet. De tempore formularum vix aliud habemus indicium, quam ipsius codicis aetatem, qua Merowingico aevo assignantur. Si vero etiam formula 6. Biturici ceteris subiecta est, quod coniici liceat, non ante civitatem illam in Francorum ditionem redactam scribi 20 potuit, quippe quae acta quaedam anno 14. regni cuiusdam regis referat. Pippini fortasse annus 14, qui est 764—765. p. Chr., intelligi potest. Vulgavit has formulas Pardessus in ‘Bibliothèque de l’école des chartes’ seriei 1. vol. IV, p. 20 sqq., unde repetivit Warnkönig, ‘Französ. Staats- u. Rechtsgesch. I, UB.’ p. 4 sq. et Migne, Patrologia latina LXXXVII, col. 895 sqq. Praeterea de Rozière eas collectioni suae inseruit. 25

2. Cod. Parisiensis Lat. 4629, saec. IX. (Roz. Par. P). Unam tantummodo praebet formulam, quam numero 7. signavi. Agit de contestatione instrumentorum amissorum in curia civitatis Bituricensis facienda, quae cum Romano more fieri videatur, formulam antiquissimam esse suspicari possumus. Edidit Pardessus l. l. I, p. 218 sq., quem, cum verba codicis, testante b. m. Knust, accuratissime exhibeat, in recen- 30 sione nostra constituenda secutus sum. Repetivit Warnkönig l. l. p. 8, nr. 15. Ipso codice denuo usi, ut videtur, ediderunt formulam de Rozière in ‘Recueil général’, nr. 404, et Migne l. l. col. 899 sq., nr. 15.

Cod. 3. Lugduno-Batavus bibliothecae publicae 114. Cf. supra p. 34. et ‘N. Arch.’ VI, p. 14 sq. 80 sqq. Formulis Marculfinis variae Bituricenses aliae inter- 35 positae aliae subiectae sunt, quas omnes secundum ordinem codicis sub numeris 8—19. recepi. Capitum numeri in codice nulli, neque certo quodam consilio et ratione collectae

a) inuderit c.

1) *De his formulis cf. ‘N. Arch.’ VI, p. 79 sq.*

videntur formulae, nendum ab eodem omnes dictatae sint. Potius in quodam Marculfi exemplari additas putarim, quae undecumque scriptori obiciebantur. Hoc autem Biturici factum esse, facile est intellectu. Refert enim cap. 9. de manumissione in ecclesia sancti Stephani Bituricensis celebrata, 15 a. de donatione bonorum, quae in pago Bituricensi sita esse dicuntur, 15 b—d. de alleganda donatione ista in curia publica Bituricensi; 19. vero exemplar epistolae ad episcopum et clerum Bituricenses missae exhibet. Praeterea inter capita quaedam formulae 14. in codice praecedentia duo exemplaria esse videntur epistolarum missarum ad abbatem quendam Andream Bituricensem, quem alias non inveni. Quae epistolae ex aliqua parte metrice, rhythmicis quibusdam veris 10 sibus interpositis, sermone satis incompto scriptae sunt¹⁾. Praeterea verba nonnulla valde corrupta esse videntur, ut saepius quid sibi velit auctor intelligi non possit. Capita ista, numeris adpositis, infra exhibenda duxi*.

*)

1. Item alii indiculi.

15 Incipe loqui Musa. Cum cautella plana egredietur verbum et loquitur ad dominum. Scio, quia vobiscum sunt pylosophus et prudentissimi viri et ad dic- Marc.Praef. tandi docti, qui ista, si legerint, pro nihilo reputabunt vel certa legere dedignabunt, sed ego pro talibus vires aperte et simpliciter scripsi, se voluisse conscribere alciora potuisse.

2. Item alia verba.

20 Laus tibi sit, summe factor praecelsus Olimphus,
— qui conservet Andreas iurae perenni,
Et genitor summus conservet eum annis multis.
— tu quoque, os praepollens alti^a tonantis,
Suscipe votivus hos [carmine^b] versus carmina parva
— haec, summe sanctae,
25 Sis filex meritis aeterne lucis amator,
Amplificet Dominus umquam tibi culmen onoris.
Electus es Deo, at quem, Adalbertane abbas,
Culmina celsa nunc, si vis, condescendere^c vales.
III.^d meritis prestat amore Deus
Participata mihi vobis gaudia Christus.
Mitis in aures tuas^d sonus suavi dulcedine tinnit.
Aetera transcendis auctorem sensum cacumine.
Bonis moribus aes ornatus, probatus consilio;
Causas et leges disponis; sedis in consilio;
Blandus, pius, mansuetus adque largus munerae,
In scripturis es perfectus, doctus ministerio.
Cognitus es in omni arte, perfecta scientia.
Cunctorum causas in tuo pectore pensas.
Sicut sol refulget inter cuncta sidera caeli,
40 Sic refulgit vultus autem^d apud clerus^e Bituricensis.

Muros condescendunt et oculis te intuent. Os rident, et cor aliud cogitat.
E[st] statuta tua similis^f palma^g. Sapiencia tua exsaminat cuncta. Prud-
dencia tua pro nihilo habet linguas detrahencium. Claruit Bituricensis,
quod strictum carmina pando. Hilaritas tua sublevat pauperes. Modestia

45 a) salti c. b) delendum videtur. c) vales condescendere c. d) fortasse: tuus. e) cts c.
f) est post add. c.

1) Partim sententiae sunt, quibus utantur qui litteras vel sermones componere velint, inter
se nullo nexu coniunctae. 2) Hoc pro nomine sancti cuiusdam substitutum videtur. 3) Cant.
cant. 7, 7.

Temporis indicia nonnulla exstant. Capitis 11. exemplar haud multo post Ludowicum Aquitaniae regem factum (a. 781) scriptum, caput 14. autem, ubi Karolus Magnus

tua consolat mentes humilium. Quomodo resplendent in aqua vultus prospicientis, sic corda Bituricensis manifesta sunt tibi¹.

Carpe libenter iter, que dicit ad aulam regis,

5

Alcius, ut scias, carpe libenter [iter^a.]

Qui sua rura colet, solet horrea plena^b tenere.

Per mare nauta volat, quo multa pecunia crescat.

Ego per terra ambulo et consolantem non invenio.

Vobis vera loquor, quia super me nunc disco.

10

Parce mihi, domne; digna hoc legere; adpone sensum et intellegere.

Altum caelum qui creavit, terra atque aequora,

Ipse te conservet per infinita secula.

Diximus pauca haec in nostris versiculis.

15

Longa fiat vita vestra annorum curiculis.

Obsecro vos, acsi obtutibus vestris prostratus terris, humiliter preco et reminisco, bonitati vestrae uti mihi, quia valde mihi est necessitas. Sapiens enim paucis intelligit verbis. Virtus te divina protegat atque defendat, miles Christi, vir piae, vir sanctae, vir venerabilis, vir Deo dilectae atque care! Merear vos, dominum meum, felix felicem feliciter intuere et de prosperitate vestra perhenniter gratulare.

3. Item alio indiculo ad amico nostro.

Auctoritas nostra caritas dicitur, quem nos uterque certum est querere tibi. In omnibus non tarde agnosco, sermonesque tuos dulces invenimus. Breviter dico, que longe exquo, meque per omnia tu dicis honorabile, quia credo, hoc corde desideras, quod semper mea crescat laudatio. Caelum et terram ipse qui fecit meam agnoscit voluntatem, reddere tibi que opto caritatis; impleam, velut est mirum amicis tenere. Denuo quoque suscipe epistolam meam. Facinus ille monitus tibi, Andreas, laudatis sermonibus, lascivum fuit remittere apices. Exinde queso te, que indulgentia agnusce, peto, quemadmodum cupio tibi iam factis utile implere. Sermo non indiget, quantum animus contenet. Firmiter mando, instituo placito, quod primum venit Kal. Ian., ipsaque diae modulus^c impletur. Tunc ibi sis. Hoc mando certissime. Grave non sit vobis iter peragire. Volo, ut venias pridie Kalendas illas.

85

Fistula nostra brevi narret tibi faminat^d verbo

Vincia^d, quibus pastor plurima nosse queas.

Munera nula tibi mitto, venerabilis alme;

Quod habeo proprium, hoc tibi porgo libens.

Carmina cui sunt, hic semper vult carmina ferrae;

40

Cui desunt, porgit carmina nulla tibi.

Floreat aeternis, Andreas, tua vita coronis,

Sacerdos^e nimium amate Domini^f.

— valeas per prospera seculi huius

Et regas hos famulos, quos modo iure reges.

45

Coetus angelicis te iungat munere, cuius

Terrae progenies scandit ad aetra Dei.

a) fortasse supplendum. b) plana c. c) modi c. d) dubium est, quid sibi velint haec verba. e) Sacer c. f) dm c.

1) Prov. 27, 19.

50

'augustus' appellatur, illo iam imperium adepto, dictatum esse videtur; cap. 15. annum exhibet 805; 16. vero et 17. ex epistolis anno 778. ineunte fortasse scriptis facta sunt.

In Appendice subieci, quae in codice formulis Marculfinis praecedunt, epistolarum exempla pleraque minoris momenti. Conscripta esse videntur in quodam monasterio sancti Petri, fortasse Doverensi¹. Etiam his numeros adposui.

Edidit ex Formulis Bituricensibus de Rozière cap. 15. iam anno 1844. in appendice Formularum Andecavensium², postea omnes in 'Recueil général'.

In usum editionis huius iam b. m. Pertz formulas istius codicis omnes praeter Marculfinas exscripserat, cuius apographum cum ipso codice denuo contuli.

10

1. Carta conmutationis.

f. 62.

Quod convenientibus partibus placida definitione convenerit, cum bonorum hominum fuerit roboratione firmatum, tunc nec inmutandi tribuitur occasio, nec ulla consurgitur virtus litigii. Et idcirco partibus congruentibus pro commune compendio placuit, convenit inter illo^a et illo, ut aream sibi ab invicem oportunas intro murus conmutare deberent. Donat ergo ille^b —. Quas areas cum ingressus egressusque earum sibi in invicem tradiderunt, ita ut unusquis rem quam accepit habeat, teniat et perpetuo iure, Deo propicio, possedeat, vel quicquid exinde facire voluerit, habeat liberam potestatem.

2. † Praecaria^a.

f. 62'.

Domnis^b suis illo^c et illae. Et quia inscium non habetur, quod genitor noster in re vestra manere dinoscitur et praecariam vobis fecit, quam nos semiliter renovamus et signantes firmamus et, ut nos ibidem pietas vestra manere permittat, humeliter postulamus; sed ne possessio nostra vobis heredibusque vestris praejudicium inferat, hanc praecariam vobis depositimus, spondentes, quod, si ullo umquam tempore huius cartulae condicionem obliti, in quibuslibet ambastiis^d, aut ubi aut ubi a vestris actoribus ex vestro praecepto fuerimus imperati, non procuraverimus cum omni oboedientia adimplere, aut hoc quod possedemus non vestrum esse^e dixerimus^f, tamquam praevasores inprobos iuxta legum severitate vestris partibus conponamus, et nos ipsos exinde proiciendos absque ullius iudicis interpellatione integrum potiamini arbitrium. Haec stipulans *stipulati sumus atque spondimus, Aquiliani legis mentione firmamus^g. † Et si haec praecaria dinuo renovata non fuerit, absque alia per triginta annorum spacia seu amplius integrum obtentiat firmitatem, stipulatione^h subnexa.

3. Mandatum.

Domino magnifico fratri illo^a ille. Rogo iniungoque caritati tuae, ut ad vicem meam^b Beturegas civitate accedas et apud defensorem vel curia publica epistulam dona-
1 = Pard. 9; Roz. 310. Cod. 1. (Num. xi c.) a) ill. c. b) ill., post h. v. quaedam
omissa videntur c.
2 = Pard. 10; Roz. 324. Cod. 1. (Num. xii c.) a) sic c. b) Domus c. c) ill. c.
d) stipul. c.
3 = Pard. 11; Roz. 266. Cod. 1. (Num. xiii c.) a) ill. ill. c. b) meā, post h. v.
40 quaedam litera erasa c.

1) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 80 sq. 2) Cf. supra p. 3. 3) Idem est ac ambascia, L. Sal. 1, 14. et saepius, significans munus, officium intinctum. Cf. Roth, 'Beneficialwesen' p. 874, n. 30; Müllenhoff apud Waitz, 'Das alte Recht' p. 279; Diez, 'WB.' I, s. v. 'ambasciata'.
4) Cf. Marc. II, 41. 5) De cartis tunc temporis legis Aquilianae commemoratione firmatis 45 egit Bluhme in 'Jahrb. d. gem. D. Rechts' III, p. 207 sqq.; praes. p. 210.

tionis, quam de omne corpore facultatis meae ad monastiria, aut ubicumque mea decrevit voluntas, conscripsi, gestis municipalibus facias allegare; et quicquid exinde egeris gesserisve, apud me ratum et beneplacitum in omnibus esse cognuscas. Et de prosecutione celebrata mihi rescribere non graveris. Stipulatione^c.

4. Securitas.

In Christo filio illo ille episcopus. Non est incognitum, quod res nostras, quas ex largitate Dei percipimus, aurum, argentum, vestimenta vel reliquias species, quas in recessu nostro^d in tua dominatione habuisti, in omnibus apud nos rationem deduxisti, et in nullo te invenimus negligenter. Propterea hanc securitatem tibi emisimus, ut omni tempore exinde ductus et securus resedeas, tam tu quam et iuniores tui, et nullam de heredibus nostris vel ecclesiae nostrae^a successoribus pertimiscatis repetitione; quod, qui hoc adtemptaverit et conaverit facire, inferat vobis una cum sacratissimo fisco auri libras^b, argenti pondera^c, et praesens securitas firma permaneat, stipulatione^d subnexa.

5. Ad archepresbeterum^a instituendum^b.

In Christo venerabile^b fratre illo^c ille archidiaconus^d. Conperta fide et conversatione tua seu et sollertia mentis, ideo committimus tibi vice illo, res eius ac ministeria tibi in Dei nomen credimus praeponendum, ut ibi archepresbeteriae curam inde sinenter agas, ut serves^e conposita, diruta restaures, populum tibi commendatum assidua foveas praedicatione. Ita age, ut ordinationem nostram ornes et inantea te reprobum inveniri non patiaris, sed meliora tibi committantur.

6.

† Anno 14. regni^a domini ill. gloriosissimi^b regis, sub 8.^c Kal. ill. gesta habeta apud viro laudabilem defensorem^d necnon et ordo curiae, adstantibus honoratis vel curialebus necnon [ac rector^e], qui vicem magistatus^f agere videritur^g. Ill. dixit: 'Queso a te, opteme defensor^h, vel vos, ordo curiaeⁱ, uti mihi codecis publicus patere preci- piatis, quia abeo, [quae] gestorum^j allegacionem cupio roborare'. Defensor et ordo curiae dixerunt: 'Patent tibi codecis publici in hanc civitatem; ut mos est, prosequere que optas'. Vir magnificus ill. dixit: 'Frater^k meus ill. per mandatum suum ad me superavit^l donationem illa, quem in basilica domini^m ill., vel nepote suo ill., fieri rogavit, ut ipsam donationem apud laudabilitatem [vestram] gestis monecepalibus debiam adlegari'. Defensor et ordo curiae dixerunt: 'Mandatum vel donationem, quem te habere dicis, in publico proferatur et ibidem recensiatur'. Quem recensendum rogavit. Quo

3. c) stipl. c.

4 = Pard. 12; Roz. 383. (Num. xiii c.) a) nost. c. b) lib. c. c) pond. c. d) sti- pul., sequitur nota Tir. pro s. c.

5 = Pard. 13; Roz. 551. Cod. 1. (Num. xv c.) a) archeprb. c. b) ven. c. c) ill. c. d) archidiaec. c.

6 = Pard. 14; Roz. 265. Cod. 1. a) regn' c. b) glorim. c. c) qii c. d) defens. c. e) ita fortasse emendandum; agrestⁿ c.; Pard. legit garestis, Roz. agrestis. f) i. e. magistratus. g) viderentur edd. h) defn. c., et ita infra. i) cur. c., et ita infra. k) sic c.; falso et Pard. 40 rogator et Roz. roocator legerunt. l) dom. c.

1) Vocabulum hoc Ducange non novit. Dubium mihi videtur, utrum ad vocem 'cista' sit referendum, an e receptorium corruptum. 2) Cf. Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 333 sqq. 347 sqq.

3) Hic superavit pro 'tradidit' dictum esse videtur; sed eodem modo Form. Tur. 3: speravit et Form. Visig. 42: spero existant, quae e superavit et supero corrupta esse vix crediderim.

recensito, defensor et ordo curiae dixerunt: 'Quia donacionem vel mandatum legeteme conscripto est et recitatum, quid adhuc amplius vis, sine tue iniuria*m* aedicere non moreris'. Ill. dixit: 'Quia donacionem vel mandatum solemniter conscriptum nobisⁿ est recitatum, specialiter peto, ut possit esse in integrum firmatum, gesta hunc manus vestre subscriptionibus roboretur'. Defensor et ordo curiae dixerunt: 'Gesta, sicut mos est, a nobis specialiter constat esse subscripta. Quid adhuc amplius vis?' Vir magnificus ill. dixit: 'Queso, gesta, cum fuerit conscripta adque a vobis subscripta, mihi ex more tradatur'. Defensor et ordo^o curiae dixirunt: 'Gesta, cum fuerit conscripta atque a nobis subscripta, tibi ex more tradatur'^p.

10

7.

Consuetudinis¹ lecum indulgentia prestans, ut, quo cienscumque unicuique, insticante^a parte adversa, vel per neclientia, aliquis casu fragilitatis^b contigerit, oportit eum auribus publices innotisci. Igitur, optime defensor vel curia puplica seo et cuncto^c clerus sancti Stephani ac viris magnificis Botorice civitatis, ego illi conmanens in pago Bitrico, in villa illa. Cognuscatis^d, obtime defensor^e illi Botorice civitatis, seo et illo profensoref.^f vel alie quampluris, me obidente^g — vestro^h ill. Propterea sugirendo vobis deposito, ut pietatis vestri triduum apensionisⁱ secundum lege consuetudinis, quod ego ibidem custodivi, pietatis vestrae mihi adfirmare deberitis; quod ita et fecistis; ut de id, quod in ipsa strumenta habebat insertum tunc tempore, vestre misericordiam nostra^j defensionem vel adiutorium, ut lex non periat, erigit potius quam inledat, stibulationem subnexa.

8.

In Dei nomen ille, etsi peccator, gracia Dei episcopus, obtans consequi Domini *f. 98. misericordiam, qui ait: 'Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur'^k, et illud: 'Dimittite, et dimittitur vobis'^l, iusta quod sermo divinus admonet nos, ipsa iam prophetam dicentem: 'Dimite eos, qui confracti sunt, liberos et omni onus disrumpo'^m. Ideoque unia cum consensu fratrum civiumque nostrorum, pertractans pro divino intuetu vel statu ecclesiae et stabilitate seniorum et pro nostra mercedis augmentum, convenit, ut omnes servientes ecclesiae nostrae decimare deberemus; quod ita et fecimus. Ideo *f. 98. servo ecclesiae nostrae, quem, ut ait, 'confracto' esseⁿ cognoscimus, nomen^b illo, a diae

6. m) iniur. c.; scripsi iniuria*e* et propter tue praecedens, et propter compendium hic usurpatum, quod idem est ac in cur. pro curiae. n) vobis corr. nobis c. o) or absc. c. p) ur absc. c.

7 = Roz. 404; Warnkönig et Migne 15. Cod. 2. a) insticte c. b) fragilitatis ētiger^o c. c) cuto c. d) cognacatis c. e) defor c. f) i. e. professore. g) uro in principio versus c.; viro edd.

85 8 = Roz. 92. Cod. 8. a) essē c. b) post h. v. quaedam erasa c.

1) Cf. 'Zeitschr. d. Sav.-Stift. I, Germ. Abth.' p. 93 sqq. p. 96. Formula haud modice corrupta videtur. De auribus publicis cf. ibidem p. 98 sq. 2) Cf. Marc. II, 38, et quae ibi annotavi. 3) Cum Form. And. 1a. procurator mandatori suo oboedire dicatur, etiam hic rem a procuratore agi, e verbo obidente coniuci licet. Tamen compendium uro legendum esse viro 40 atque cum verbo praecedenti iungendum esse, viro Cl. de Rozière vix concesserim, sed nonnulla inter utrumque verbum omissa esse in codice crediderim. 4) Cf. Form. Arvern. 1a. 5) Ev. Matth. 5, 7. 6) Ev. Luc. 6, 37. 7) Esaias 58, 6.

presente ingenuo relaxamus; in ea ratione, ut ab hac diae sibi vivat, sibi agat sibique laboret, fiat bene ingenuus, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisse natus vel procreatus; peculiare, quod habet aut deinceps laborare potuerit, habeat concessum. Si quoque uti defensionem vel mundebordo ecclesiae nostrae ille habere sibi cognoscatur, non ad servitio adfigendo, sed ad defensandam. In reliquo vero, ut diximus, temporae ⁵ vite sua, absque ulla contradiccionem vel repetitionem, cum Dei et nostra gratia, nulla inquietante, valeat permanere ingenuus atque securus. Ut firmius habeatur et in omnibus conservetur, manus subter firmavimus.

9. Ingenuitas¹.

In nomine Domini. Quod fecit mensis ille dies tantos, in anno illo, sub illo principio. Ego in Dei nomen ille, pertractans casu humani hominum futuri fragilitatis seculi, ut, quando de hac luce migravero, anima mea ante tribunal Christi veniam merear acci-
^{*y. 99.} pere, introiens in ecclesia sancti Sthefani Bitoricas in civitate, ante cornum ^{*}altaris, in presencia sacerdotum ac venerabilibus adque magnificis vires, quorum numero subter tenentur adnexa, — ^a vindictaque liberare ^b servos meos his nominibus, illos et illos, de ¹⁵ die presente de iugum servitutis mei sub constitucione bone memoriae Constantine legum imperatoris², qua sanxum ^c est, ut omnes, qui sub oculis episcoporum, presbiterorum seo et diaconibus manumittuntur, se in ecclesia sancta catholica — ^d. Ita ego illi predictus servus meus, animae^e eorum pro animae meae de meis peccatis liberandum, ipsos eos precipio ab hac die esse bene ingenuos et absolutos, ut, sive vivant, sive agant, in ²⁰ eorum iure et mente consistant, maneant ubi elegerint, ambulent ubi voluerint, et nulle^f nulle heredum hac proheredum meorum post hanc die nullum quicquam debeant servitum nec litimunium, nec libertinitatis aut patrocinatus obsequium eorum nec ad posteritate ipsorum non requiratur. Dum lex Romana declarat, ut, quicumque de servis suis in eis libertatem conferrae voluerit, hoc per tribus modis facire potest^g, ego ille in ²⁵
^{*y. 99.} ipsos servos meos superius nominatos meliorem libertatem in ipsos ^{*}pro anime peccatis meis minuandis adfirmare vellio, quia civis Romanus ipsos eos esse precipio, et secundum legum auctoritatis testamentum condere, ex testamentum sub quibuscumque personis succidere valeant, et ut civis Romani portes^h aperte vivant ingenui. Et quicquid de ipsos procreatrum aut natum fuerit, sicut et ipsi ita et illi vivant ingenui et bene obsolutiⁱ. ³⁰ Si quis vero, si ullus de heredis aut quoheredibus meis vel quislibet ulla opposita persona ullumquam tempore, qui contra hanc ingenuitatem, quem ego plenissima voluntate mea sana mente pro peccatis meis minuandis scribere vel manu mea adfirmavi et adfirmare rogavi, ulla causacione vel calumnia aut per qualibet modo lite aut tergiversacione generare presumpserit, imprimis ira Dei, caelestis Trinitatis, incurrat et a ³⁵ liminibus ecclesiarum, a consocio christiannorum extranius et excommunus appareat et cum Dathan et Abiron in profundum inferni dimergatur, et quod petit non vindicit, sed insuper inferat parti cui adtemptat una cum fisco auri soledos^j tantos conponat, et presens ingenuitas omni tempore firma permaneat cum stipulatione firmitatis connexa.

9 = Roz. 62. Cod. 3. a) quaedam omissa videntur in c.; habui manumittere e formulis n. 1. ⁴⁰ allegatis supplevit Roz.; sed supplendum est fortasse e verbis interpretationis ad legem mox allegatam: manumittere voluntatem habui. b) libera. re c. c) anxum est in loco raso c. d) quaedam omissa videntur; pro defendant, quod addidit Roz., equidem, vocabulo se in seu mutato, supplere malum secundum Cart. Sen. App. 3: ad civitatem Romanam pertineant et ab ecclesia defendantur. e) nomine emend. Roz., sed via crediderim, hic nomina servorum fuisse repetenda; fortasse intelligendum est, ac si ⁴⁵ scriptum esset: animas eorum liberans pro anima mea — liberanda. f) lege: nulli nullaevo. g) ita emendavi; postea perte c.; cf. quae ad Form. Arvern. 3. notavi. h) i. e. absoluti. i) post corr. solidos c.

1) Cf. cum hac formula Form. Arvern. 3. et Cart. Sen. App. 3. 2) Cf. I. Rom. Vis., Cod. Th. IV, 7. 3) Cf. L. Rom. Vis. Lib. Gai 1.

10.

Domino precellentissimo atque agustissimo^a christianoque nominis apicem, rege ^{f. 100.} piissimo illo, necon et ornatui domue^b suae, reginae illae, servorum Dei servus illi. Dum spaciis alternantibus temporum premissis ad vestram excelente terraenae culmenis gloriā presentaliter minimae, itineris longetudine officiente, adesse non potui, saltem nunc necessarium, ut opinor, per fratres illos et illos spiritu vos visitans ac subiecto ordine, ut decet, culmine vestro salutatione iura persolvens. Ut salus et gratia domini nostri Iesu Christi vobis semper abundet, precamus, altitudinem culmenis vestri.

11.

¹⁰ Dominum preponitatem atque glorioso in infolis^a regalibus excelenti^b universale ecclesiae filium, nimirum fidaei catholicae ortodoxo illo rege ille in Domino mittit salutem. Inmensas omnipotenti Deo caeli agire gratias, quod secundum vultum^c piissime devocionis multorum Deum timencium ac generatoris vestri egregii voluntate in his temporibus vobis regni gubernacula tradedit^d, quo pleraque gentium animae seviencium^d ^{f. 100.} colla dicione vestrae submitteret casusque aliorum *utrobique sublevaret. Igitur ut ^{f. 100.} bonum mercedis vestri in exordium regni ad caelum usque perveniret, sicut quod reverentissimus pater vester ille episcopus presentaliter piis auribus vestris suggesserit, reversionem captivorum, quos Alamanni aut Franci impia congreessione prede tradiderunt, ut ad solum genetale iubatis remeare, ut mercidem in perpetuum, in quantum vestram pollet imperium vel principatum, apud Dominum mercedem mereatis recipere.

12.

Rectissimo² rege, regibus regale regimine, rectae reginae, regenti, Deo Deorum, domino dominorum, Patri et Filio Spirituque sancto, uni Deo trinitate, honor et laus, maiestas, gloria aeternalis, gratia accio et omnes confessio omnium, que vita nostra ²⁵ semper servetur, adscribi in primis cumvenit. Ad salutem in Domino vestrae culmenis diregiremus, ut salus et gratia domini nostri Iesu Christi semper habundet.

13.

Sanctis ac venerabilibus digna claraque culmina sacerdotum, regum et pontificum, episcopis, presbiteris, diaconibus, abbatibus atque magnificis viris vel omnium *Deum ^{f. 101.} ³⁰ timencium ego in Dei nomen illi peccator. Cognuscat magnificentia vel sanctitas vestra: iste pauperculus nomen illi, insidiante hoste antiquo, serpente diabulo, germanum suum interfexit, et nos secundum canonica auctoritate in exilio diximus ambulare. Et nos toti peregrini in hoc saeculo summus. Propterea precamus pietatem vestram, ut ipso recipere et benefacire in domibus vestris dignitis secundum illut quod scriptum est³: ³⁵ quia unusquisque homo in veritate habet, quod plangat et penitet die ac noctu, ut lugiat, secundum illum euangelium per sex^a opere misericordiae⁴. Taliter almetas

10 = Roz. 759. Cod. 3. a) i. e. augustissimo; cf. infra 14. b) damuo c.

11 = Roz. 731. Cod. 3. a) i. e. infulis; insolis c. b) sceleri c.; in insolis regalibus sedenti Roz. c) fortasse: votum. d) servientem Roz.

⁴⁰ 12 = Roz. 846. Cod. 3.

13 = Roz. 668. Cod. 3. a) se et pro sex Roz.

1) Quae verba V. Cl. de Rozière optime retulit ad Ludovicum a patre Karolo Magno regem Aquitaniae factum a. 781; cf. 'Recueil' II, p. 1005, n. a. Quia de re haec formula sumpta videtur ex libello supplici a nobili quodam Aquitanico c. a. 781. per episcopum ad regem transmiso, quo petivit, ut eos qui bello Aquitanico a. 769. finito a Francorum exercitibus captivi abducti erant, reverti permetteret. 2) Formula aut a scriba corrupta aut ab quodam artis dictandi imperito composita esse videtur. 3) Haec in Sacra Scriptura non leguntur. 4) Cf. Ev. Matth. 25, 35. 86.

vestra exinde faciat, ut mercedam perpetualem exinde habere possetis. Gracia domini nostri Iesu Christi vobis semper abundet. Amen.^b

^{f. 103.} 14. Si cum rege licentiam loqui non abueris, quales sermones in manu eius mittas secundum tuam rationemⁱ.

Piissimo ac serenissimo domino meo Carolo, excellentissimo agusto. Auribus vestris servos vester ille perducere compellit necessitas, quantum passus^a sum malicia contra drictum^b vel sine iudicio. Venerunt itaque —^c dicentes, quod ex iussione vestra missi vestri fuissent, et per mala ingenia atque forcia mihi res proprietatis meae tulerunt quae legitime^d atque iurae hereditario mihi obvenerunt, et Ioseph^e episcopo mihi tradere compulerunt, et aec omnia per mala ingenia atque contrarietate^f. Ego alium defensorem presentaliter manifestare non potui, nisi vestrae regalis clementiae cartam mundburalem ostendi, et mihi nihil profuit, sed, ut dixi, per ingenia mala adque voluntate pessima eientes me de ipsa hereditate. Et ego ancilla vestra caeleravi ad vestigia^g pietatis vestrae properare, ut misericordia vestra me exinde dignasset adiuvare, quia antea nec in ratione exinde fui nec interpellata responsum dedi. Vestra pietas hoc emendare conpellat, qualiter elimosina atque mercis^h seu mundeburdumⁱ vester semper adcrecat^j. Domine mi rex, cognitum sit regali clemenciae vestrae, quia ipsa hereditate vobis trare volebam, quando mihi haec malignitas adcrevit contra rationis^k ordine; sicut pietas vestra potest cognoscere, si fuerit missus, qui veraciter hoc faciat investigare. Peto namquae pietati vestrae, ut exinde revestita fuisse, per misericordia vestra talis missum habuissem, qui mihi exinde in locum protectionis vestrae defensare et munburire fecisset, qualiter pietati vestrae interveniente exinde recuperata fuisse. Post Deum et sanctis spei meae continet plenitudo regalis; et si de ipsa causa revestire me facit misericordia vestra, si quis postea per legem et iusticiam hoc supererit, haec mihi maxima pars dolori advenit, quando nec ad vestrum opus fuerunt revocatas nec mihi ancillae vestrae legitime dimissas.^k

15.

^{f. 104.} (a) Dum Dominus omnipotens, creatur caeli et terrae, iuxta quod legitur, in principio masculum et femina cupolae consorciū sociavit^s, dum dicitur: 'Non est bonum homine esse solum, faciamus ei adiutorem similem sibi'^t, infundetque benedictione: 'Crescitae', inquit tamquam, 'et multiplicatae et dominamini cuncta reptilia, que sub caelo sunt'^u; et Salvator intonuit: 'Quam ob rem relinquit homo patrem et matrem et adhuc erit uxore sua, et erunt dui in carne una'^v; et Spiritus sanctus per sagrorum imperatorem sensit auctoritas, et non inceste vel inlicitae ad procreandum humani generis coniunctio fiat^w. Hoc consultum est, ut, quicumque liberta persona de rebus propriis

13. b) sequuntur in codice capita rhythrica, quae praefunctioni inserui.

14 = Roz. 419. Cod. 3. a) sic c. pro passa. b) sic c.; in contradictum Roz. c) totius versus literae circiter 32 erasae c.; in loco raso, ubi nomina missorum scripta fuisse videntur, nihil nisi fortasse: Thadulfus legi potest. d) legitim c. e) contramietate c. f) vestia c. g) merois c. h) mundeburd c. i) post h. v. spatium maius c. k) Sequuntur in codice Suppl. Marc. 1. 2. Marculfi liber I, et maior pars libri II. usque caput 41. exiens. Inter quod et sequens caput nostrum formula quedam alia manu exarata legitur, incipiens: Opinione religionis dulciter nominando et caritatis vinculo abluendo ille peccator salutem in Domino perennem. Litteris tuis parvitatem meam postulasti etc., quam tamen perlongam nihil nisi canonicae cuiusdam quaestionis commentationem continentem omisi.

15 a = Roz. 221. Cod. 3.

45

1) *De hac formula cf. Waitz, 'VG.' IV, p. 201, n. 3. et Brunner, 'Zeugen- u. Inqu. Beweis' p. 56, n. 2.* 2) *Epicopus Turonensis a. 792—815, Gallia christ. XIV, col. 33 sq.* 3) Cf. Marc. I, 12. 4) Gen. 2, 18. 5) ibid. 1, 28. 6) Ev. Matth. 19, 5; Ev. Marc. 10, 7. 8. 7) *Haec verba spectare videntur ad constitutiones imperatorum, quae Cod. Th. III, 12. extant.*

facultatis suae aliquid conferrae voluerit, hoc per seriem scripturarum laudabiliter debeat esse allegatum adque subter firmatum, qui hac conditione et iurae postulat praeturium et gestis requirit municipalibus. Idecirco ego in Dei nomen ille. Dum non abetur incognitum, quod ego te, dulcissima sponsa mea illa, per voluntate parentum tuorum sponsata habeo et, se Christo placuerit, ad coniugium te sociarae dispono, propterea pro amoraे dulcidinis vel osculum¹ pacis cedo tibi a diae presentae cessumque in perpetuum *esse volo et de^a meo iurae in iurae et dominationis tuae trado adque transfundo, hoc est ^{*f.161r.}

res proprietatis meas sitas in pago Biturigo, in vigarias illas et illas, in villa cuius vocabulum est illa, quantumcumque ibidem visus sum aberae tres partis, similiter et in villa cuius vocabulum est illa, similiter et in villa illa, pari modo et in vigaria illa, in villa noncunante illa, simili modo in vigaria illa, in villa illa. Haec omnia in ista loca superius comprehensa tantas partis, tam de alodae genetorem meorum quam et de adtracto, vel de quantumcumque modo ad me noscitur pervenisse, te, dulcissima sponsa mea, hanc cessionem una cum ipsas auctoritatis ante diae nupciarum, *vel* in diae, integras ipsas partis, de quacumque mea est possessio, publicae trado adque transfundo, cum casis, aedificies, curtiferis, et caedo tibi de mancipia illum et illam, de peculiaribus vero quadrupedia greges armentorum duus cum ipso armesario², caballus tantus, stratura condigna, paria tantas de boves ad laborandum cum eorum escasso³, waccas grege uno cum eorum sequentes, vervices greges quattuor, sodes greges quattuor, dratpalia^b, lectus vestitus tantus, vestus muliebrum condignum cum palliis^c stauraciis^d tantus, eramenaria^d, auri et argenti in solidos^e 100 utensilia, ferrementum, *vel quicquid in domibus nubiliora^f ^{*f.162.} necessaria sunt, usum totum cum integratatis, quem dinumerarae per singulum longum^g est. Haec superius omnia comprehensa te, iam dicta sponsa mea, ante dies nuptiarum, *vel* in diae, tibi publicae trado adque transfundo solemniter, liberum exinde fruaris arbitrium et dominatione faciendo quod elegeris. Licet namque in cessionibus poena adnecti minime sit necessitas inserendi, et pro studium firmitatis mihi placuit inadserere. Si quis vero, quod absit, ullus de heredibus vel coheredibus meis vel quislibet ulla interposita persona contra hanc cessione dicerae aut agerae vel resultarae aut infrangere voluerit, vel quislibet causatione suscitare presumpserit, quis fecerit, parte cui adtemptat una cum sacratissimo fisco auri libras^h 10 utⁱ ponderae argenti [conponat^k], et haec cessione a me facta omni temporae inviolabilis obteneat firmitatem. Et ut mos et lex est, gestis municipalibus volo esse allegati adque adfirmata, stipulatione adnixa.

(b) Mandatum.

Dilecto amico meo illo^a ego ille^a. Rogo adque iniungo caritati tuae per hanc mandatum meum solemniter roboratum, ut adeas ad vice mea Bitoricas in civitate et epistola cessionis, quem in dilecta sponsa mea illa^b *de rebus proprietatis meis conscriberae vel adfirmarae rogavi, sic[ut^c] mos et lex est, apud honoratis ipsius civitate alegarac adque adfirmarac facias; et quicquid exinde aegeris vel gesseris, apud me in omnibus ratum, aptum adque defenitum esse cognuscas; et de caelebrata prosecutione mihi rescriberae non tardaris. Stipulatione subnixa.

15 a. a) doneo pro de meo c. b) i. e. drapalia. c) i. e. palliis stauraciis. d) lege: aeramenta. e) sot c c. f) i. e., ut videtur: nobiliora; mobiliora Roz. g) logum c. h) lib x c. i) fortasse aut, ut emendavit Roz. k) supplevit Roz.

45 b = Roz. 282 §. 2. Cod. 3. a) ill. c. b) in loco raso c. c) ut supplevit Roz.

1) Cf. Form. Tur. App. 2. 2) i. q. admissario. Eodem fere modo cod. Guelferbytanus, L. Sal. 38, 2 – 4, armessarium pro admissarium praebet. 3) Vocabulum, quod explicare nequeo, Ducange non novit. 4) Stauracium genus palliorum depictorum ex storace, quae gutta similis est mali cydonii, Glossa Papiae. Cf. Ducange s. v. storax.

(c) Gesta cum rescripto.

In nomine Domini. Quod fecit mensus ille dies tantus, in anno tricesimo^a quarto regnante domno nostro Caralo^b rege, et ex co, Christo propitio, sumpsit imperium, 5. anno incoante^c, gesta habita apud laudabilae viro illo defensore et illo diacono adque professorae^d vel curia publica honoratis ipsius civitatis trium curialium^e. Magnificus vir^f ille dixit: 'Queso vos, obtimae defensor, vel vos, ordo curii, uti mihi codicis publicae paterae praecipiat, que^g abeo, que gestorum alegatione cupio roborarae'. Defensor et ordo curii dixerunt: 'Patent tibi codices publici; prosequerae que obtas'. Magnificus vir ille dixit: 'Dilectus amicus meus ille per suum mandatum solemnitatem roboratum mihi iniunxit, ut ad laudabilitate vestra Bitoricas in civitate accedere deberim, et epistola¹⁰ cessionis, quem de rebus proprietatis sua in dilecta sposa sua illa adfirmavit, prosequerae vel alligarae deberim'. *Defensor et ordo curii dixerunt: 'Epistola vel mandatum, quem te haberae dicis, nobis ad relegendum ostendae'. Tum unus ex notariis ille¹⁵ epistola cessionis vel mandatum in publico recitavit. Quo recensitus, defensor et ordo curii dixerunt: 'Epistola vel mandatum, sicut est conscriptus, nostris subscriptionibus, qualiter lex et mos est, tibi alegarae adque adfirmarae non tardaris. Quid adhuc amplius vis?' Magnificus vir ille dixit: 'Nihil aliud peto magnitudine vestra, nisi ut ipsa epistola vel mandatum una cum gesta, quomodo vestris subscriptionibus roboratum fuerit, mihi ex mora tradatur, qualiter diuturno temporae maneat inconvulsum'.

(d) Rescripto.

20

Dilecto amico meo, magnifico viro illo, ego ille amicus tuus. Cognuscas, iuxta iniunctionem tuam Bitoricas in civitate adi^a et epistolam illam, quem in dilecta sponsam tuam de rebus propriis tui conscriberae vel adfirmarae rogasti, sicut mos et lex est, gestis municipalibus apud laudabilitatem honorati ipsius civitatis alegarae adque adfirmarae decrevi; et de caelebrata prosecutionem tibi rescriberae non tardaris^b. Sti-²⁵ pulatione adnixa.

16. Incipiunt alii indiculi de diversis modis.

163. Almivolo ac benivolo illo ego ille exiguis, tam[en^a] fidelis ubique vester, in Domino salutem. Sciat denique pollens excellentia vestra, quia pro vobis Domini clementiam exoro, qui vobis felicia mundi tribuat et post excusum vitae ad meliora et ineffabilia³⁰ perducat. Notesco denique vestrae, mi dilecte mique venerande caritati, quia cum domino meo in partes Galliciae hoc iter quod modo instat⁴ arripere debeo. Direxi vero ad dominum Adonem episcopum⁵ litteras meae parvitatis stilo exaractans, postulans ea que nuperime petiturus ad eum perveni, quam vos plene nostis, quia sapiens, sicuti vos estis, paucis plura intellegit verbis. Dilacta^b est enim tunc temporis, quando illic³⁵ fui, res quae a me petebatur usque ad adventum presulis illo archiepiscopo, ita videlicet, ut illo veniente mox dominus ille voluntatem illius quereret et per licentiam illius hoc quod petebam benivola mente preberet. Ecce nunc tempus est, quia dominus ille illuc venit et illo iam egressus est; ideoque ego ad illum dirigo, ut per vestram intercessionem, si

15 c = Roz. 262 §. 1. Cod. 3. a) xxx^{mo} iii^{to} c. b) sic! c. c) lege: quia. d) ill. c. 40

d = Roz. 262 §. 3. Cod. 3. a) adie c. b) lege: tardor.

16 = Roz. 746. 825. Cod. 3. a) tam fidelis c.; confidelis Roz. b) i. e. dilata.

1) A. 805. 2) Cf. quae annotavi ad Marc. II, 38. 3) Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. XII, 1, 8; Savigny, 'G. d. R. R.' I, p. 110. 4) Fortasse, quod suspicatus est de Rozière, 'Recueil' II, p. 1016, n. a, expeditio Karoli Magni a. 778. in Hispaniam facta hic innuitur. 45 5) Lugdunensis fortasse episcopus sedens inde ab a. 769. usque ad a. 798, Gallia christ. IV, col. 52, Literarum quae hic memorantur formula sequens caput exhibere videtur.

illi placet, quod posco utique bene; sin autem minime placet, quid^c in illud faciat certificet me, ut suspicio mea tollatur ab hac rae. Vos tamen in hac rae constituo protec-torem et adiutorem, quia, si factum fuerit, per vos utique factum erit. Vos nostis, quid ille per vestram intercessionem *vobis de ac me direxit et mihi, quando ego cum illo *f. 164.
 ab urbe parumper digressus sum, id ipsum notuit, quod vobis notuerat. Sumite namque illum vobiscum et sic laboratae in hac re, qualiter a me temporalae servitium^d et a Deo plenam, opinamus^e, accipiatis retributionem. Merear vultum sanctitatis vestrae incolomem cerneræ et de vestra salute ac prosperitate perenniter gratulari. Dominus Dei fidelis et amicus incolomis et bene valens est et militat in Dei servitio sicut bonus miles Christi. Ille amicus vester necnon et ille sani et incolomes sunt et obtime valent, et omnes amici vestri et familiares istis in partibus conmorantes corporae menteque vigent. Vale in Domino, vir piae, vir sanctæ virque venerande satis.

17. Item alio indiculo.

Carissimo ac dilectissimo mihi cum summa veneratione nominando illo ego ille, fidelis vester, perpetuam in domino Iesu Christo salutem. De cetero quante gracie mihi pro impensis beneficiis vestris vobis referende sint quanteque laudes, quantumque vos intueri exoptem, verbis neque dictis explicarae possum, quippe qui erga me caritatis vinculo ministrante tot bona exercuistis, quae a me, quamvis gratanti animo fiant, plene tamen, ut dignum est, rependi nequeant. Dirigo denique vobis clypeum cum lancea, non a vobis petitum, sed a me pollicitum, *in hospitale vestro in loco qui vocatur *f. 164'. Gericago¹, quo pauperes, de quibus me unum forae non ambigo, honorifice colliguntur et honorantur, et non paratum, sicuti inbelles querunt, sed ita paratum vili metallo, sicuti dimicatores optimi, de quibus vos unum esse dubium non est, haberet procurant. Ab his nempe, qui viribus invalidi et inbelles sunt, scuta auro micancia querentur, que exterius auro resplendeant, interius tamen incassum vigeant, ita videlicet, ut eo in pugnam progrediente clipei sui hostis adversans auro perterritus secedat, ipse vero inmunis aurum suum clipeo gestans inmunis ad propria redeat. Sicuti solet fieri in his, qui pulcheros haberet codices exoptant, a foris auro gemisque ornatos, intus tamen non lima artisque rigorae politos, sed vitiorum copia fultos, nec adtendentes divinas paginas, quibus illis nobisque vivendum est et cum hosti nefando pugnandum, vitiis exuerac, sed sola tantummodo vane laudis appetitione sibi blandiuntur, eo quod codices metallorum generibus ornatos habeant, habentes quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam. Ego vero pertractans fortitudinem vestram, quia scio, vos virum prudentem in verbis, virum fortem in factis virumque amabilem in omnibus, et ea quereræ et amarae, que ad cultum Dei pertinent, clypeum hunc ex ferro, *quod vilissimum metallorum est, pararae iussi. *f. 165. Poteram enim illum, Deo iuvante, pre metallo foris ornarae, sed a me hoc ex industria isto modo peregisse et vobis destinasse cognoscitae, postulans, ut non adtendatis, qualem interius, sed qualem exterius vim contineat. Certe, si mihi presens iter tam properet non instaret, cum eodem clipeo sonipedem mitterem, quod quidem, quia modo non facio, facturum tamen, si vita comes fuerit, me vestris partibus non dissido^a, et ea vobis mitteret, sive que a vobis ordinata acceperæ, sive ea que istis in partibus ad utilitatem vestram pertinent a me inveniri potuerint. Deus enim, omnium bonorum [auctor^b] atque largitor, datus est velle et perficeret², ut cum peragam, que vobis placita sint. Ego sane non inmemor petitionis meae ac promissioni vestrae de rae, quam vos plene nostis, pro qua vobis vel domno illo dilecto Deo petiturus iam dudum accesseram, sed vobis pro me ad illum: eadem res dilata est usque ad adventum presulis aegregii illo archi-

16. c) qui c. d) servitum c. e) opinamus c.

17 = Roz. 770. Cod. 3. a) i. e. dissideo. b) ita fortasse supplendum.

1) Qui locus hic sit intelligendus, suspicari nequo. 2) Cf. Ep. Pauli ad Philip. 2, 13.

episcopo¹, ita dumtaxat, ut, illo illuc properante vel adgrediente, illius in hac rae perscrutaremini voluntatem et illius licentia id ipsum quod petierem, meae petitioni ad sensum prebentes, benivola mente^c mihi preberetis. Ideoque ego hos meae exiguitatis apices ad vestrum procuravi mitterae venerabilem conspectum recitandos, ut, quicquid modo de hac re mihi *agendum est, litteris me vestris, quas oppido intueri desidero,⁵ certificetis, et quicquid vobis visum fuerit vel beneplacitum^d, ad singula mihi notescerae non gravemini. Iam suggesti in auribus vestris, pro qua causa eandem rem tam infestae postulo; certe, si hoc mihi non foret, quod vobis notui, non illam utique peterem, quia nulla indigencia mihi est eam peterae. Modo vero, si vobis petitio mea inanis vel infectuosa in hac rae videtur, et hoc notescite mihi, ut spes mea ab eadem re petenda¹⁰ penitus auferatur. Quid aliud, quid dicam amplius? Pauca pro temporae dixi, quia scio, te sapientem in paucis plura colligerae. Honor vester, si in hac rae certaveritis, non deerit; qualemcumque videlicet imperaveritis obaudientia sive caeterae exhibitiones a me vobis non differentur, sed pectoro toto, prout ordinatum a vobis fuerit, dabuntur. Versus etiam, quos mihi paterna sanctio^e vestra iniunxit super tumulum bone memoriae¹⁵ genetricis vestrae illa describendos, composui; vos vero diligenter iubete illos describere, ut lucidae ac clarae describantur, qualiter facilis legi possint a cernentibus et orantibus pro ea. Merear te, sanctissime vir, incolomem cernerae et tuis cito mellifluis alloquiis frui et de tua tuorumque perpetim salutae letari.

18.

20

^{f. 166.} Inclita magnarum adque summa nobilitas inmaculatam migans, nesciens contagia mundi, sub cuius pectorae Christus amora manet, dignissima sponsa Dei illa ego illa alumna vestra, si^a presumptio non offendit, perennem in Domino salutem, florae puellarum, rossa stirpante, corona inter virgineas acias adstante, palmam triumphy. Etiam, domna, mementote iubeatis, qualiter dominus et precelentissimus germanus vester vobis²⁵ innotuit, ut, quandoquidem locus adveniebat, ei in memoria retullesetis de mea parvitate, ut consolationem de substantia huius^b seculi in sua pietate, in vestra elimosina eribuisse^c. Et nunc, si vestra erit mercis, locus est, unde poteratis meminerae piis auribus eius, quia illa abbatissa ex Pectava² urbae de monastirio Sanctae Crucis a Domino migravit; unde, si vestra abuissit pietas, ut per ligatarius vestros apud domino rege ipsa³⁰ causa ad meam parvitatem placitasetis, et ego exinde semper perpetuam servitutem vobis fecisset et presentaliter munera in auro et argento, quantum vestra erat volumtas, adimpliebam ad vestrum opus, necnon et dona domino rege, quantumcumque per numero mihi iniungebatis, in placito instituto ibidem transmitterae non tardabam. Quid plura?³⁵ Agat nobilitas vestra contra ancillam suam certamen, et sis pro me unda loquens velluti fons aque salientes, ut et ego merear consolationem perciperae per vestram peticione et vos et vestra beatitudine participare. Tantum vobis subplecor, ut, quicquid exinde egeris, omnia et ex omnibus mihi *per vestras silabas mandarae non dedignetis. Et de id, quod vos mihi in illa vestra capella dixeratis, per diversis modis inquisivi et nihil aliud inveni, nisi honorem regalem post longo tempus adsenerae^d significat, vel⁴⁰ hoc, quod ego vobis in ipsa ora de ipsa causa dixi. Et haec signa in extremo dito portarae non dedignetis, subplecor altitudine vestrae, ut exiguitatem meam^e et gratiam vestram non iubeatis fieri alienam.

17. c) minus c., quod emendavi e formula praecedenti, supra p. 176, l. 38. d) boneplacatum c.
e) scantio c.; scientia Roz.

18 = Roz. 745. Cod. 8. a) ante h. v. n alio atramento c. b) ihuins c. c) aut exhibu-
issit pro exhibuissest aut tribuissit intelligendum videtur. d) i. e. fortasse adsenescere; adsonarae Roz.
e) ita Roz.; mecum c.

1) Agitur iisdem fere verbis de eadem re, quae in epistola praecedenti memoratur; cf. supra
p. 176, l. 35 sqq. 2) Poitiers.

45

59

19. Litteras commendaticiis.

Sanctis ac venerabilibus claraque culmina sacerdotum^a, illo vocato episcopo vel cuncto clero ecclesiae Biturivense urbem, salutem in Domino. Nos enim alumni matris ecclesiae Stephani, quorum subscriptionibus subter fermentur inserti, has apices nostrae ad instar commendaticiis litteris iuxta chanonicam institutionem vobis direximus. Isto presbitero nomen illo ad nos venit et ipsi veritate dixit, quod huic cum obiurgatione ad vestro consensu decrevistis, quod in vestro ministerio non debuissestr ministrarae, nisi prius vobis fuisse cognitum de sua ordinatione, aut qualis pontifex eum sagraverat, aut quam ob causam dimiserat. Sed nos vobis per silabas innotiscimus, quia apud nos in nostra urbem urundus fuit, et per testimonium fidelium hominum^b Deum timentium illi pontifex eum sacravit, et per oppressionem seniore suo suam ecclesiam dimisit, nam non pro nullo suo crimine, et quomodo vel qualiter hactum fuit presentibus nobis^c...

APPENDIX.

1. Incipit indiculum.

^{f. 80.}
16 Aeterno mihi amore dulcitur annexae illae^a abbatissae ille^a peccator. *Dicat reliqua quae optat.*

2.

Mihi devicto dilectionis refectu fratri illo abbatae, *aut* archidiacono. *Cuncta finita dicat:* Valetae, quaesumus, omni beatissimi fratres et mei memorem pre^a vobis adtolles 20 sanctis.

3.

Venerabiliter desiderando et desiderabiliter venerando illo pape cum omni cetu urbis vestrae utriusque sexus iunctus^a aetatibus in Christo credentibus ille peccator, humilis et vilissimus omnia famularum^b Dei, salutem in Domino perennem experientiae 25 almitatis^c diregerae presumsimus. Quicquid vero ex ac re vestra fulgens decernit prudenter, *aut* qualiter vobis placeat, per vestrum mereamur noscere agnasticum.

4.

Aeterno^a nobis amorae connexe^b illius abbatissae, una cum omni contubernio ancillarum Dei vobiscum decentiae, ille peccator. Effectus sollicitudinis et pietatis has 20 vobis apices distinarae curavimus, ut nostri memoriam facientis in orationibus publicis vel privatis, quas ad^c Dominum dirigatis.

5.

Domino beatissimo ac Gallearum urbium *praecellentissimo sedae, in fida quoquae ^{f. 80.} sacerdotis nobis omnibus preferendo, sancto^a metropolitano illo pontifici illa famula Christi, 25 famulus, in Domino salutem, salutationem, prelatum. Sacris precibus vestris exiguitatem

19 = Roz. 659. Cod. 3. a) -tem corr. -tum c. b) hominem c. c) folia quattuor excisa c.

1 = Roz. 871. Cod. 3. a) ill. c.

2 = Roz. 858. Cod. 3. a) e corr. c.

3 = Roz. 851. Cod. 3. a) fortasse: cunctis. b) lege: omnium famulorum. c) mit evan. c.

4 = Roz. 872. Cod. 3. a) Aeterno c. b) comme exe c. c) adm̄ pro ad D. c.

5 = Roz. 849. Cod. 3. a) ita Roz.; sumto c.

nostram commendamus confidentes, quod in caritate vestra, que in Christo, ut numquam excedit, apud vos abeamus; sub nos, quantum ex nobis est, erga vos ad in aevum custodire decrevimus. *Cuncta finita dicat:* Annis multis de vobis bona audire mereamur.

6.

Domino vero sancto illo pape ille peccator. Exit at nos primita dilectionis tuae ⁵ vigilancia iussionibus tuis dulciter parere. *Cuncta finita:* Christum aspici. Desiderabilem nobis vestrum cupimus cito conspicerae vultum. Pro me ut digneris orare, vos vos multum videar deprecari.

7.

Domino vero sancto, proprio semper et obtabili patrono, illo pape peccator. Ita ¹⁰ fulgorae sancti Spiritus te^a raepletum et omnibus inditum bonis cognovimus, ut multi modis literibus nostris referamus gratias, que, nullis precedentibus utilitatis meae meritis, ita me tam muneribus quam operibus visitare non desinis.

8.

f. 90. Splendidissimo atque inlustrissimo illo^a rege et regalis fastigii culmine decorato ¹⁵ ille^b humilissimus servus servorum Dei de basilica sancti Petri, ubi ipse preciosus in corporae requiescit, una cum cenubio nostro vobis mittimus salutem.

9.

Dominis hac beatissimis sacerdotibus, episcopis metropolis, presbiteris, diaconibus, subdiaconibus, omnis^a iurae vel omni gratu ecclesiae constitutus, virgines, viduis, nup- ²⁰ tiis, ducibus, comitibus, omnes iurae fiscis regentes, ille^b vilis ac ultimus^c vocatus abba de basilica patronis nostri beatissimi sancti Petri salutem in Domino dirigo perennissimam. A presens beatitudinem seu serenitatem vestram has litteras commendatia parvitatis nostrae diregere presumpsimus, in^d quo supplicamus excellentiae piaetatis vestrae, ut hunc presbiterum illum ex prefato cenubio, qui per nostrum permisum^e, una cum benedictione fratrum, ob amorae caelestis patriae ad sedem apostolicam pro asolvendis peccatorum suorum vinculis est distinatus, quamvis dirum^f et asperum, idem fidem in Domino habens, incursum vel impedimento diabolicae non pertimescens, sicut diximus, *f. 90v.* ad liminae *beatissimorum apostolorum seu sanctorum reliquorum, quorum cineribus in Italia esse prenosuntur, cum summa reverantia et devotione properare [videtur^g]. Ideo ³⁰ supplicantes rogamus, ut, ubi et ubi, tam civitatibus, castris, vici^h vel monasteriis, vestra devenerit presentia, pro nomine domini nostri Iesu Christi largire iubeatis alimonia vestra, quod ei necessarium vel oportunum fuerit, pro ipso quiⁱ dixit: 'Qui vos recipit^k, me recipit; [qui recipit^g] prophetam in nomine prophetae, mercedam prophetae accipiet, et quicumquae prorexerit calicem aquae frigide in nomine meo: amen dico ³⁵ vobis, non^l perdet mercedem suam'¹, et: 'Quamdiu fecistis uni ex minimis mei, isti mihi fecistis'². Valere vos optamus Patri et filio salvatore Christo una cum sancto Spiritu multis annorum curiculis.

6 = Roz. 850. Cod. 3.

7 = Roz. 852. Cod. 3. a) ita emendavit Roz.; terrae pletum c.

8 = Roz. 843. Cod. 3. a) ill. c. b) illo c.

9 = Roz. 671. Cod. 3. *Eadem fere formula initio mutila exstat cod. Par. Lat. 2777.* a) omnis c., ubi o. i. ante subd. scripta sunt. b) vel c. e) ubtinius c. d) incipit Par. e) penissimum 3; permisso Par. f) durum Par. g) add. Par. h) Par.; viti 3. i) Par.; quid 3. k) Par.; recipere 3. l) Par.; no 3.

1) *Ev. Matth.* 10, 40—42. 2) *ibid.* 25, 40.

10.

Domino meo atque divinorum domorum dogmatibus dictato illo excellentissimo, iurae ac merito de omnibus venerandorum^a ac relegione gratia Dei replete et splendissimo, qua condecet regalis fastidiis, culmine decorato, ille, quamvis peccator et humilissimus servus servorum Dei et vester, una cum cenubio patronis vestri *sancti Petri, ^{v. 91.} quasi pedibus vestris prevoluti, presumpsimus vobis salutem copiosum mittere in Domino.

11.

Cristianissima et Deo devotissima domina mea illa regina excellentissima, iure et merito veneranda ac relegionis Spiritu sancto fervente gratia Dei^a, vestram^b, quasi pedibus vestris provolutis, presumpsi vobis salutem copiosam mittere in Domino.

12.

Dominis ac beatissimis viris inlustris et a Deo in sublimi honore positis neonon et omnibus sacerdotibus et omni gradu ecclaeiae costructi^a vel omni iure fisci regentibus nos, etenim omnis congregatio sancti Petri, patroni vestro, una cum consensu civium nostrorum salutem in Domino perenissimam vobis mittere presumpsimus. Deinde supplicamus^b excellentiae piaetatis^c vel bonitatis vestrae, ut hunc fidem atque oboedientem beatissimi sancti Petri, illum in nomine dictum, pergentem ad sedem apostolicam pro absolvendis peccatis suis ob^d amorae caelestis patriae benigniter et gratuitu animum tam ad eundum^e quam et ad reduendum recipere iubeatis, et precamur, ut, ubi et ubi, civitatibus, castellis, *viciis vel monasteriis, vestra devenerit presentia, pro nomine Domini ^{v. 91.} nostri Iesu Christi, secundum quod vobis beneplacitum fuerit, alimonia vestra pro amoris caelestis patriae et reverentia patronis vestri, sancti Petri, ei largire vel consolare iubeatis, qualiter salvus atque inlesus iterum^f quod coepit explicare mereatur, pro ipso qui dixit: 'Qui vos recepit, me recepit', et pro ipso qui dixit: 'Quamdiu fecisti uni ex minimis meis, mihi fecistis'^g. Ideoque, quasi genibus vestris provoluti, supplicantur^h effectum bonitatis vestrae, ut taliter nostra apud vos valeat deprecatio, qualiter ipsum ferentem^f nobis delectet pro vestra stabilitate vel remissione peccatorum vestrorum ad sepulchrum sancti Petri misericordiam deprecari. Valere vos optamus Patri et filio salvatore Christo una cum sancto Spiritu multis annorum curiculis.

⁹⁰ 10 = Roz. 844. Cod. 3. a) *lege*: venerando.

11 = Roz. 845. Cod. 3. a) *quaedam omissa; supplendum fortasse*: ille servus servorum Dei et, *quo facio vester pro vestram legendum est*. Cf. 8. 10. Similiter emendavit Roz. b) uram c.

12 = Roz. 672. Cod. 3. a) *lege*: constitutis; cf. cap. 9. b) supplicam. c) piaetis c. d) ab omorae pro ob a. c. e) eundum c. f) i. e. iter. g) sc. epistolam; ferente c. h) *lege*: supplicamur.

1) Cf. locos ad cap. 9. allegatos, cui capitii hoc simillimum.

FORMULAE SENONENSES.

Duae formularum collectiones¹, quae Senonibus conscriptae sunt, in eodem inventiuntur codice praeterea Legem Salicam et Marculfum exhibente, Parisiensi scilicet Lat. 4627, 8°, saec. IX, (Roz. Par. A), de quo iam in praefatione ad Marculfum exposui².

Antiquiorem collectionem, quae in principio fere codicis fol. 2 sqq. exstat, ex ipso codice Cartas Senonicas inscribendam duxi. Cum enim Stobbe, 'RQ.' I, p. 252, verba Cartas Senicas nihil nisi cartas Senonibus scriptas seu usitatas significare sine ullo dubio recte coniecerit, equidem Senonicas, quae adiectivi forma tunc in usu erat, emendavi. Capita sunt 51, numeris appositis digesta, quae pleraque pagenses cartas 10 praebent, 7 tantum regalibus, 12. 18. 19. 26. 28. 35. 36, insertis, ad quas accedunt epistolae duae ad regem directae, 44. 46.

Reliquae fere universae formulae ad rem iudiciarium et ius privatum Francorum, quae optime inde illustrari noscuntur, pertinent. De indiciis Senonensis originis in annalibus nostris fusius disserui; hic praeter inscriptionem breviter commemoro, etiam 15 alias formulas in fine codicis additas indidem oriundas esse; praeterea tria quattuorve capita e cartis Gaici monasterii in dioecesi Senonensi siti composita esse, cap. 31 sqq., et stipulationem de evictione in plerisque, quibus inserta est, eandem esse ac in cartis Sancti Petri Vivi Senonensis, saec. VIII, quae, verbis esse multando (multandum) subjectis, ab aliis huiusmodi clausulis differt³.

De tempore ex formulis regalium praeceptorum indicolorumve insertis constat, quae, cum in omnibus rex appelletur rex Francorum, vir inluster, ante annum 775. in hanc formam redactae esse videntur⁴, e quibus tres certe non ante Pippinum regem factum dictatae sunt; 19, quia clausulam corroborationis a Karolinis usitatam exhibit et 'missos discurrentes' commemorat; 26, quia in regis iudicio comitis palati testimonium omittit; 25 28, quia nomen regis post inscriptionem refert, quod praeterea nonnisi in quodam Pippini regis diplomate anni 752. factum cognovimus⁵. Capitibus vero 35. et 36. iam diplomata quaedam Karoli Magni exemplis fuisse videntur, nam alterum regis illius nomen retinuit, in altero legitur: gloriosus dominus et genitor noster ille quondam rex, quibus verbis Karolus patrem memorare solitus est⁶. Formulas itaque, cum posterioris aetatis 30 indicia nulla existent, inter annos 768. et 775. conscriptas esse, pro certo haberi potest.

Praeter cartas istas regales reliqua pleraque capita, si excipias a cartis Gaici monasterii repetita, caput 47. et capitulis 41. prooemium, quae e Marculfo descripta

1) De quibus cf. Stobbe, 'RQ.' I, p. 252 sq.; 'N. Arch.' VI, p. 69 sqq. 2) Cf. supra p. 34 sq. 3) Conferenda sunt cartae apud Quantin, 'Cartulaire de l'Yonne' I, nr. 9. 10. cum 35 Cart. Sen. 1. 4 seqq. Carta etiam in aliis suspicioribus, Pardessus, Dipl. II, nr. 432. conferri potest. 4) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 73 sq. 5) Reg. Imp. I, 64 (= Sickel, P. 3). Cf. Sickel, 'UL.' p. 240 sq. 6) Sickel, 'UL.' p. 181. Cf. de his formulis eiusdem 'Beiträge' IV, p. 19 sq.; III, p. 12.

videtur, et alia fortasse quaedam, quae unde sumpta sint nescimus, ipse collectionis auctor sine certis exemplis composuisse videtur. Neque enim oratione et stylo dissimiles sunt; eadem verba eaque insolita, eadem commata saepius repetuntur; eadem est sermonis rusticitas¹; at iuris etiam Francici peritia in non paucis eadem. Certam rationem, qua singula capita inter se sint ordinata, frustra quaesieris; ex qua re coniici potest, auctorem non universam collectionem continuo, ut ita dicam, calamo composuisse, sed quascunque formulas ipse occasione data dictaverat aut aliunde acceperat conscripsisse. Quem notarium comitis cuiusdam Senonensis fuisse, idcirco suspicatus sum, quia non pauca exempla de rebus in iudicio comitis gestis referant (cf. 10. 11. 10. 17. 20. 21. 38. 46), alia nonnulla ab indiculis regalibus ad comitem directis repetita sint (cf. 18. 19. 26. 28), reliqua vero aut ad iuris negotia spectent aut certe quidem eiusmodi sint, ut facile in comitis eiusve amanuensis notitiam venire potuerint. Accedit, quod in quibusdam formulis ad rem iudicariam pertinentibus tales causae narrantur, quae quomodo exempli tantum gratia inveniri potuissent, vix intelligitur (cf. 22. 51); 15 cum tamen ipse collectionis auctor capita ista dictasse videatur, hoc ab eo, dum munere suo fungebatur, factum esse crediderim.

Appendicis loco subieci formulas, quae in codice post alia quinque capita rhythmica, de quibus infra dicemus, interposita sequuntur. Quae, cum regalis diplomatis aevi Merowingorum inter eas existent reliquiae, antiquiores fortasse quam ipsae cartae 20 Senonicae habendae sunt. Nam de eo, quod opinatus est de Savigny, 'Gesch. d. Röm. R.' II, p. 130 sq., in prima appendicis formula novellam quandam Iustinianam allegatam esse, qua re ad inferiorem aetatem posset revocari, valde dubitandum est². Cap. 4. e Marculfo receptum est. — Singulis his capitibus numeros ipse praeposui.

25 In postremo codice formulae Marculfo subiectae inveniuntur, quas, quamquam neque ab uno auctore dictatae neque uno quidem consilio conscriptae esse videntur, uno tamen nomine comprehensas Formulas Senonenses recentiores inscripsi. Priors septem et re et oratione optime inter se conveniunt, exhibentes exempla notitiarum de iudiciis non solum comitum sed etiam missorum dominicorum. Qua re iam effici 30 videtur, eas, licet sermo non minus incomptus atque barbarus sit, inferiori aetati quam Cartas Senonicas esse tribuendas. Eas quoque Senonibus oriundas esse, quamquam ex ipsis non apparet, tamen, nulla re obstante, ex aliis, quae subiectae sunt, Senonesibus coniici liceat. Caput enim 9, quod puro et Latino fere sermone cetera et praecedentia et sequentia longe superat, cartam ingenuitatis exhibit tempore Ludovici Pii 35 imperatoris emissam ab archiepiscopo Senonensis ecclesiae, eodem, ut recte suspicatus esse videtur de Rozière, 'Recueil' II, p. 97, n. e, Magnone, ad quem formatae epistolae, quarum exempla praebent cap. 14. et 15, directae sunt, altera ab Ebroino Bituricensi archiepiscopo, altera a Francone Cenomanensi episcopo scriptae. Cum vero prior forma, qua de Dodoberto quodam presbytero agitur, ex vera epistola descripta esse videatur, 40 alteram ad illius effigiem exercitationis tantum causa compositam esse, ideo existimo, quia non solum eadem res iisdem plerisque verbis, nominibus tantum mutatis, exponitur, sed etiam vitia et errores, quibus illa abundat, repetuntur. Aliae nonnullae formulae, 10. 12. 16. 17, quippe quae pro archiepiscopo episcopum commemorantes vix inidem oriundae videantur, aut ex instrumentis aliunde allatis ibi componi, aut sicut cap. 11, 45 quod formulam etiam in aliis codicibus existentem praebet, ex alio formularum libro recipi potuerunt.

Temporis indicia exhibent cap. 12. annum 808, cap. 14. et 15. annum 810; cap. vero 9, in quo capitulare Ludovici Pii a. 817. laudatur, haud ita multo post com-

1) 'N. Arch.' IV, p. 71 sq. 2) Cf. infra ad ipsam formulam, App. 1 a, annotata.

positum esse videtur. Nam quominus hoc quoque ad quandam Magnonis, qui iam sequenti anno mortuus est, cartam revocemus, nulla res obstare videtur, ne illud quidem, quod errore adductus monuit Sickel, 'UR.' p. 322, in formula clausulam inveniri, quam Ludovicus imperator auctoritate quadam a. 823. eiusmodi cartis inseri iussit, ante hunc annum clausulae mentione non habita¹. Fortasse ipso Magnone iubente,⁵ non solum haec collectio, sed etiam totus ille liber in usum fori Senonensis utilissimus conscriptus est. — Capitum numeros ipse institui.

Paucis absolvamus capita quinque, quae, quamquam formulae non sunt, in Additamento subieci, quia in codice nostro inter formulas exstant atque in priores etiam editiones recepta sunt. Re vera carmina sunt probrosa rhythmica, in speciem epistola-¹⁰ rum redacta, de quibus conferas velim Boucherie, 'Cinq formules rhythmées et assonancées' et quae de isto libello disseruit Paul Meyer² in 'Revue critique d'histoire et de littérature' a. 1867, p. 344 sqq.; praeterea 'N. Arch.' VI, p. 75 sq. Epistolae a Frodeberto et Importuno episcopis inter se altercantibus scriptae esse finguntur, quasi prima a Frodeberto ad Importunum, altera et tertia ab Importuno ad illum, quarta¹⁵ autem et quinta a Frodeberto ad alias quasdam personas, ecclesiasticas ut videtur, missae sint.

Frodebertum eundem esse ac Chrodebertum II, qui post a. 658. Turonensis ecclesiae sedem episcopalem occupavit, recte suspiciati esse videntur auctores Galliae christiana³, Importunum autem Parisiensem episcopum (c. a. 666)⁴. Nullo vero modo²⁰ adduci possim, ut credam, tales epistolae re vera ab illis scribi potuisse, quas potius ab alio quodam in utriusque contumeliam fictas atque divulgatas esse existimo, prae-assertim cum utriusque partis literae in eodem codice mixtæ inveniantur. De rhythmi ratione disseruerunt cum Schuchard, 'Vokalismus des Vulgärlatein' I, p. 32; cf. 64, tum Boucherie, l. l. p. 1—8, quocum non in omnibus me consentire, ex versuum distinctio-²⁵ nibus a me nonnumquam aliter ac ille voluit institutis apparebit. — His etiam numeros ipse tribui.

Plerasque codicis formulas, duarum particulis, Cart. Sen. 11. 34, iam antea a Fr. Pitheo in Glossario ad L. Sal., cap. 43. 61, divulgatis, Bignonius edidit post Marculfum, Formulas veteres incerti auctoris eas inscribens. Neque vero Cartas Seno-³⁰ nicas ab recentioribus formulis distinxit, sed has illis praemisit, fortasse foliorum ordinem in codice a bibliopega turbatum existimans. Non paucas autem sine certa ratione omisit. Collectionem ita a Bignonio licentius constitutam Baluzius, Appendix formularum Marcolfi eam inscribens, repetivit⁵, praeterea eodem codice usus formulas ab illo omissas non singulis locis inseruit, sed plerasque cum aliis aliunde³⁵ receptis in Novam formularum collectionem redegit⁶. Eodem anno, quo Bignonius, etiam Lindenbrogius plerasque in formularum corpore edidit, quas vero neque

1) Imperator a. 823, Reg. Imp. I, 749 (= Sickel, L. 197), de servo ecclesiae, qui ordinationis causa manumittitur, constituit: noverit—se in pristinam servitutis conditionem relapsorum, si sacri ordinis, quem suscepit, praevaricator fuerit comprobatus. Prorsus aliter archi-⁴⁰ episcopus in formula verba canonis concilii Carthaginiensis, quem infra suo loco allegavi, repetit, quae servum manumissum atque presbyterum ordinatum, qui res suas postea acceptas ipsi ecclesiae relinquere noluerit, gradum esse ammissurum denunciant. 2) Cum Boucherie nonnisi editione, quam curavit de Rozière, uti potuisset, P. Meyer ipso codice diligentissime inspecto haud uno loco veras restituit lectiones. 3) Gall. christ. VII, col. 26; cf. XIV, col. 30. Cf. Frotgandus⁴⁵ pro Chrotgangus, SS. I, p. 11, et Francica verba in Lege Salica: franne = chranne, friemosido = chreomosdo, Grimm, 'Vorrede' p. 43; Hessels in glossario editionis s. v. Saepius fl pro ch legitur. 4) Gall. christ. VII, col. 26. 5) Capitularia regum Francorum II, col. 433 sqq. 6) ibid. col. 557 sqq. Bignonii collectionem literis 'App.' signavi, Baluzii novam collectionem 'Bal.'

is neque Bignonius neque Baluzius receperant, Pardessus in 'Bibliothèque de l'école des chartes', IV, p. 14 sqq. cum aliis edidit, una tantum levissima epistolae formula omissa, quam Holder post apographum legis Salicae, quod fecit ex hoc codice, primus¹ nuper edidit, p. 40. Priores editiones more suo Canciani, Bouquet, Walter, Migne repe-⁵ tivisse, ut moneam vix oportet²; quas autem primus Pardessus edidit, Warnkönig, 'Französ. St.- u. RG. I, UB' p. 1 sqq. et Migne, Patrologia Latina LXXXVII, col. 891 sqq. exhibuerunt. De Rozière ipso codice usus omnes corpori formularum inseruit.

Collectiones integrae atque inter se distinctae nunc primo prodeunt. Codice ipso huc transmesso denuo collato atque quam accuratissime perspecto, haud uno loco veras lectiones restituere potui. Maxima enim iis, qui antea formulas istas ediderant, exinde orta est difficultas, quod non pauca verba, praesertim iuris Germanici, penitus fere erasa sunt, quae, cum legere non possent, aut omiserunt aut corrupta scripserunt aut connectura minus recte suppleverunt. Quae pleraque ex ipso codice corrigere potui, alia vero pauca, quae nunc nullo modo legi possunt, ex Lindenbrogiana editione restituere ausus sum. Lindenbrogii enim auctoritas ideo non parvi aestimanda videtur, quia non pauca, quae ceteri editores falsa scripserunt, aut genuina aut certe quidem multo rectiora apud eum inveniuntur, unde fortasse suspicari licet, eum verba illa in codice adhuc intacta reperisse³.

CARTAE SENONICAE.

20

INCIPIUNT CARTAS SENICAS^a,

f. 2.

QUALESCUMQUE^b QUESIERIS, IBI INVENIES.

1. Ingenuitas.

Dum omnipotens Deus nobis precepit^c in hunc saeculum sano corpore habere, oportet nobis pro salute animae nostrae frequentius cogitare debemus^d, ut aliquantulum de peccatis nostris minuare mereamus. Itaque ego ille in Dei nomen pro animae meae remedium vel pro meis peccatis minuendis, ut in futurum^e Dominus veniam mihi prae-
stare dignetur, servo^f iuris mei nomen illo^g relaxavi ingenuum; ea vero ratione, ut a die presente sis bene ingenuus, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus^h vel natus, peculiare vero, si aliquid habes aut inantea, Christo propitio, laborare potu-
eris, cessum habeas; et nulli heredum hac proheredum meorum nullum impendat ser-
vitio nec litimonioⁱ nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt. *Testamentum etiam faciendo, *f. 2.
defensione^k vel mundeburdo aecclesiarum aut bonorum hominum, ubicunque se eligere voluerit, licentiam habeat ad conquirendum. Si quis vero, quod nec fieri^l [credo^m], si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc ingenuitatem ista, quem ego plenissima voluntate mea pro amore domino nostro Iesu Christo et meis peccatis fieri et adfirmare rogavi, venire conaverit, inferat tibi una

a) ita c.; ubi linea super n fortasse evanuit. b) corr. qualiscumque c.

1 = App. 13; Lind. 95; Roz. 84. (Num. fortasse evan. c.) c) corr. precipit c. d) corr. deberemus c. e) futuru c. f) corr. servum c. g) ill. c. h) a oblitum c. i) sic c.; litimo-
nium Lind.; falso libertinitatis cett. edd. k) corr. defensionē c. l) corr. fieri c. m) supplevit
Roz.; spatium vacat c.

1) *De Rozière eam in 'Additions' editam esse notat, 'Recueil' III, p. 201; sed ibi non inveni.*
2) *Editiones eaedem sunt ac Marculfī; cf. supra p. 36. et praesertim 'N. Arch.' VI, p. 111 sqq.*

3) *Cf. 'N. Arch.' VI, p. 101.*

cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens ingenuitas omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa.

Actum ill.

2. Vindictione^a de res.

Domno inluster illo ille. Ratio et consuetudo exposcit, ut inter emitore et vindictore scriptura confirmat, ita ut nec distrahendi sed ulla repeditio nec comparandi quilibet videtur esse formido. Idcirco, nulli coagentis imperium, nec a iudicaria potestate coactus, sed mea propria et spontanea voluntate arbitrium, accepto vero pretium, constat me vindidisse vel tradidisse, quod ita vendedi vel de presente tradidi, hoc sunt res proprietatis meae in pago illo^b, [in loco^c] que dicitur^d ille^b, id est tam mansis, domibus, ædificiis, totum et ad integrum, rem inexquisita; et accepi a te pretium pro hoc, quod mihi bene complacuit, hoc est tam in argentum quam in amactum^e valente^f solidos tantos tantum. Et superscriptas res per hanc vindictione publice tibi ad die presente tradidi ad possidendum, ut, quicquid exinde a die presente facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de meis heredibus vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc vindictione ista venire conaverit, et a me vel heredibus meis non fuerit defensatum, tunc inferat tibi una cum sotio fisco duplum tantum, quantum [a^g die accepi, vel quantum] ipsas res inmelioratas valuerint, in duplum esse reddendum, et presens vindictio^h omni tempore firma permaneat.

20

3. Caucione.

Domno fratri illo^a ille. Ad petitione mea^b mihi non denegasti, nisi ut in summa necessitate mea argento vel amacto^c tuo valente solidos^d tantus in manu mea ad pristinum^e beneficium mihi prestitisti. Et ego pro hoc tale caucione in te fieri^f et adfirmare rogavi, ut usque ad annos^g tantos in quisque [heb]domata^g dies tantos opera tua, quale mihi iniunxeris et ratio prestat, facere debeam. Quod si minimo fecero, aut neglegens aut tardus exinde apparuero, aut ante ipso placito me immutare presumpsero, tunc spondeo, me per huius vinculum cautionem, ubi et ubi me invenire potueris, sine ullo iudice interpellationis pro duplum satisfactione me reteneor^h debitore. Et quomodo ipse anni transacti fuerint, debito tuo tibi reddeo, cautionem meam per manibusⁱ recipiam^j. Stipulatione^k.

30

2 = App. 14; Roz. 269. (Num. fort. evan. c.) a) Vindiction(e) d(e re)s, uncis inclusa haud perspicua c. b) ill. c. c) supplevi secundum cap. 5. 7 sgg. d) dr c, quod minus recte priores editores legerunt: dicuntur; que in hoc codice saepissime pro qui. e) valentes solid c. f) a die — quantum al. manu in margine post add. c. g) corr. vinditio c.

35

3 = App. 15; Lind. 146; Roz. 372. a) ill. ill. c. b) a al. m. post add. c. c) sold c. d) t alterum in loco raso al. m. c. e) corr. fieri c. f) nnos corr. annos c. g) domata c. h) retenear e corr. rec. c.; retineas, reteneas edd. i) sc. tuis; cf. Brunner, loco infra laudato. k) stipul N c.

1) Eodem modo amactum cum argento commemoratur infra 3. 4. 43. 48, quod vocabulum⁴⁰ alibi non inveni. Hoc loco Bignonius prorsus falso fabricato instituit, in ceteris aut scripsit aut corrigendum duxit amictum, amictio (i. e. vestis), quod etiam Lindenbrogius ibi scripsit. Quam vero emendationem cum nullo modo probare possem, suspicatus sum hac voce argentum vel aes signatum (nummos, monetam), 'geprägte' significari (cf. 'N. Arch.' VI, p. 72, n. 1); de vocis origine conferri fortasse potest 'maccare' apud Dier, 'WB,' I, s. v. 'macco'. 2) Cf. Brunner in 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 67.

45

4. Obnoxatione.

Domino fratri illo^a ille. Omnibus non habetur incognitum, qualiter mihi gravis necessitas et natas^{b. 1} pessimas mihi obpresserunt, et^c minime habeo, unde vivere vel vestire debeam. Propterea ad pedicione mea mihi non denegasti, nisi ut in summa necessitate mea argento vel amacto^d tuo valente solidos^e in manu mea mihi dedisti, et ego minime habeo, unde ipsos *solidos^f tuos tibi reddere debeam. Propterea obnoxiatione de capud ingenuitatis meae in te fieri et adfirmare rogavi, ut, quicquid de mancipia tua originalia vestra facitis, tam vendendi, commutandi, disciplina inponendi, ita et de me ab hodierno die liberam et firmissimam in omnibus potestatem faciendi habeas. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet opposita persona, qui contra hanc obnoxiatione ista venire conaverit, inferat tibi una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens obnoxatio firma permaneat cum stipulatione^g subnixa.

Actum ill.

15

5. Commutationis de terris.

Inter quos caritas aelevata^a permanserit, pars pare suo oportuna et congrua beneficia non denegavit. Ideoque, auxiliante Domino nostro, placuit atque convenit inter illo^b et illo^b de commutandis terris eorum, ut pro commune oportunitate inter se commutare deberent; quod ita et fecerunt. Dedit ille^b de parte sua ad parte ipsius illius^b terra proprietatis suae in pago illo^b, in loco que dicitur ille^b, *habet in longo dextros² ^{*f. 4.} tantos et in latu dextros tantos, subiungit de uno latus terra lui, de uno fronte terra illius, ex alio vero fronte terra illius, infra ipsa terminatione et mensura ad integrum. Aecontra ad vicem dedit ille^b de parte sua ad parte ipsius lui terram proprietatis suae in pago illo^b, in loco que dicitur ille^b, habet in longo dextros tantos et in latu dextros tantos, subiungit de uno latus terra lui, de alio latus terra illius, infra ipsa terminatione et mensura ad integrum; ita ut ab hodierno die unusquisque^c contra pare suo quod accepit abeat, teneat atque possedeat, vel quicquid exinde a die presente facere voluerit^d, liberam et firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis de heredibus meis vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc commutationi^e pars contra pare suo venire conaverit, inferat pars pare suo ista tota servante una cum socio fisco auri untias tantas esse multandum, *et pre- ^{*f. 5.} sens commutationis duo uno tenore omni tempore firmas et inviolatas permaneant.

6. Carta agnationem.

Femina illa ille. Omnibus non habetur incognitum, qualiter tibi per voluntate tua servo iuris meo nomen ille^a ad coniugium sociavit uxorem, unde te vel procreatione tua in servitio inclinare potueram. Sed mihi prepatuit voluntas plenissima, ut tale aepistola agnatione in te fieri et adfirmare rogavi, ut, se aliqua procreatione filiorum

4 = App. 16; Lind. 186; Roz. 47. a) ill. ill. c. b) anatas Lind.; infirmitas coni. Bign.

c) ex c. d) : acto c. e) sold c. f) solid c. g) stipul seu stipl plerumque c.

5 = App. 17; Lind. 140; Roz. 307. a) inlibata corrigendum; cf. Marc. II, 18; Form. Tur. 26.
b) ill. c. c) post h. v. 4—5 litt. eras. c. d) volueris c. e) commutationi; s, ut videtur, erasum c.

6 = App. 18; Lind. 86; Roz. 105. a) ill. c.

1) De Rozière, 'Recueil' I, p. 72, n. a, nata ex nassa, qua voce difficultates significari possent, corruptum esse, suspicatus est; quod mihi minus probabile videtur. Si cum Lind. anatas est scribendum, glossa quam s. h. v. affert Ducange: anathe, sollicitudine, cura respici potest.

2) i. s. passus mensurandi. Cf. Ducange s. v. dextri; Guérard, 'Irminon' II, p. 451.

aut filiarum ex te nate vel procreate fuerint, sub integra ingenuitate cum omni peculiare eorum valeant [permanere^b, et quod], Christo propitio, laborare potuerint, cessum habeant et nulli heredum hac proheredum meorum nullum impendeat servitium nec litemonium^c vel patronatus^d obsequium nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt. Testamentum etiam faciendi, defensione vero^e vel mundeburde aecclesiarum aut bonorum^f hominum, ubicumque se eligere voluerit, licentiam habeat ad conquirendum. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut ullus de heredibus vel quislibet *ulla opposita persona, qui contra hanc aepistola agnatione venire conaverit, inferat ei, cui litem intulerit, ista tota servante, una cum socio fisco auri untias tantas esse multando, et presens agnatio^g omni tempore firma permaneat.

10

7. Tradetoria de terra.

Veniens homo alicus nomen ille^a in pago illo^a, in loco que dicitur ille^a, ante bonis hominibus, qui subter firmaverunt, terra illa, id est tam mansis—^b, totum et ad integrum, quem ante os dies hominem alico nomen illo^a per vindictionis titulum, accepto vero^c pretio, visus fuit vendidisset, ante ipsius bonis hominibus ad integrum, ut, quicquid¹⁵ predicta vindictione ei vendidit^d, per manibus^e partibus ipsius lue vel herba vel terra visus fuit tradidisset^f et per suum fistucum contra ipso illo exinde exitum fecit^g, ut, [quidquid^h] ipse ille de ipsa terra ad die presente facere voluerit, liberam et firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi.

Id sunt^g.

20

8. Tradituria de venditione^h.

Notitia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus *nomen ille^a, missus inluster^b vir ille, super fluvio illo, in loco que dicitur illo, ad illo manso vel illa terra, quem ille homo hominibus^c illo ante os dies ad casa sancto illo^d paginse per cartam cessionis [adfirmavit^e], partibus ipso illo per illo ostio vel anaticula^f de ipsa casa, per herba vel terra ipso manso, vel quicquid ad ipso manso aspicet^g, sicut in ipsa cessione est insertum, ad parte illa ecclesia visus fuit tradidisset atque consignasset.

Id sunt, quis presentibus.

6. b) *uncis inclusa supplevi*. Minus recte Lind., quem secutus est Roz., inter propitio et laborare supplevit: permanere. Et quidquid. Cf. supra cap. 1. c) ita c.; similier Lind.: litemonium; falso 30 cett. edd.: hominium. d) patnatus c. e) corr. videtur e viro c.

7 = App. 19; Lind. 153; Roz. 286. a) ill. c. b) quaedam omissa videntur; cf. supra 2. c) corr. videtur e viro c. d) ex emendatione Bign. et Lind.; vendidi c. e) al. m. in margine add. c.; supple: suis. f) suppl. Bign. et Lind. g) cf. infra 10. 17.

8 = App. 20; Lind. 154; Roz. 287. a) ill. c. b) *lege*: inlustris viri illius. c) corruptum 35 videtur; fort.: nomine. Aliter Roz., qui post dies supplet: vel. d) post h. v. 1 lit. erasa c. e) deest c.; supplevi ex App. 5. f) ita edd.; nunc nihil nisi cula legitur, literis 4 vel 5 praecedentibus abrasit; deest omnino apud Bign. g) corr. aspicit c.

1) *Hic ipsa carta de agnatione insolite agnatio dicitur.* 2) *De haec traditionis forma cf. infra 8. 34. Append. 5; Form. Tur. App. 3; Form. Pith. (Roz. 289); Grimm, 'RA' p. 112 sqq.; Brunner 40 'RG. d. Urk.' I, p. 274. 3) De 'exfestucatione' cf. Brunner l. l. 4) Cf. cum hac formula et praecedentem et infra 34. Append. 5. 5) i. s., ut videtur, cardines. Cf. Append. 5, ubi legitur per hostium et anatoria. 'Anaticla ab ἀνατέλλω, orior, converto, inde ἀνατολαι cardines coeli appellantur'. Gloss. S. Bened. cap. de habitatione; cf. Ducange s. v. anaticla. Cardines etiam in Form. Pith. (Roz. 289) dici videntur, ubi legitur: per hostium et anatoria. De traditione 45 domorum per hostium cf. praeterea infra 34; Form. Tur. App. 3; Lind. 155 (Roz. 256 bis); Form. Burg. (Roz. 256); Grimm, 'RA' p. 174 sqq.*

9. Notitia de servo.

Notitia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus nomine ille in pago illo^a, in loco que dicitur ille^a, *seo in mercado^b vel in quacumque loco*, ante bonis hominibus, qui subter firmaverunt, datum suum pretium ad hominem negotiante solidus^c tantus, servo suo nomen illo visus est comparasset. Et ipse negotiens ipso servo superiorius nominato per manibus partibus ipsius lue visus est tradidisset, non fraudo sed in publico, ut, quicquid exinde ad die presente facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi.

Id sunt.

10. Notitia de iactivis.

Notitia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus nomen ille^a in pago *f. 6'* illo^a, in loco que dicitur ille^a, in mallo publico ante vir illo comite vel reliquis quam plures bonis hominibus, qui subter firmaverunt, repetebat, dum diceret, eo quod hominem alico nomen illo^a ante ipso comite aframitum^d habuisse. A co placitum venit ipse ille, *15* placito suo custodebat. Et nec ipse ille ad eum placitum venit nec misso in vicem suam direxit, qui^b ulla sonia nuntiasset; et placito suo neglexit et iactivos exinde remansit.

Id sunt, quibus presentibus fuerunt.

11. Securitas.

Non minima, sed maxima vertetur discordia inter illos et illos. Venientes ante *20* illo et illo, repedivit^e ipse ille adversus ipsius lui, eo quod genitore suo, *aut* germano suo, illo mala ordine interfecisset. Interrogatum fuit ad ipsos viros ipsius^b lui, se hac causa hacta vel perpetrata fuisse, anon, sed ipse in presente^c edicere deberet. Sed ipse ille hanc causam minime potuit denegare. Sic ab ipsis viris fuit iudicatum, ut illa leodem^{d, 2}, [cum^e] lex erat, desolvere deberet; *quod ita in presente et fecit. Et *f. 7.* *25* ego hanc securitate in ipso illo fieri et adfirmare rogavi, ut nullunquam tempore de iam dicta morte nec de ipsa leude^f nec ego ipse nec ullus de heredibus meis nec quislibet ullan calumnias nec repeditio agere nec repedire non debeamus. Quod quia adtemptaverimus, nullum obteneat effectum, et insuper inferamus tibi una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens securitas omni tempore firma *30* maneat.

9 = App. 21; Lind. 161; Roz. 297. a) ill. c. b) ita *Lind.*; in m. *omnino erasa c.*, desunt apud *Bign.*; in mercato cett. *edd.* c) solid c.

10 = App. 22; Roz. 456. a) ill. c. b) quia c.

11 = App. 23; Lind. 122; Roz. 470. a) i. e. repetitiv. b) ipsi corr. al. m. ipsius c. *35* c) post h. v. 1 lit. *erasa c.* d) leodam corr. leodem c. e) supplevi ex cap. 51. f) corr. videtur e leudi c.

1) Aframire i. q. achramire, adhramire == 'feststellen', Grimm, 'RA.' p. 123. 844, cf. 'Vorrede' ap. Merkel, *L. Salica*, p. 7; Müllenhoff ap. Waitz, 'Das alte Recht' p. 277: arripere, raptare, cogere ad rem aliquam; Sohm, 'Procesz d. L. Salica' p. 78: fidem facere, 'geloben', hoc loco: 'geloben (jemand vor Gericht zu bringen)', p. 79. Thévenin, 'Contributions à l'histoire du droit Germanique, extrait de la Nouvelle Revue de droit français et étranger' p. 13 sqq. 'an sich ziehen', p. 28: aframitum habuisse, 'qu'il a attiré (angezogen), assigné au tel à comparaître devant le comte'. In formula nostra aframitum vix aliter potest intelligi ac interpretatus est Waitz l. l. p. 158, n. 3: 'vor dem Grafen verpflichtet (gebunden) zu erscheinen'. 2) i. e. composilio homicidii, infra leude; cf. cap. 51. et Form. *Sal. Bign.* 8. 9; Merkel. 39; Lind. 19. Grimm, 'RA.' p. 652; Waitz, 'Das alte Recht' p. 188 sq. et 'VG.' II², p. 273.

12. Carta dinariale ante rege¹.

Ille rex Francorum, vir^a inluster. Et quia ille veniens ante nos vel procerum nostrorum presentia, iactante denario^b, secundum legem Salica servo suo nomen ill.^c dimisit ingenuo, eius quoque obsolutione^d per presente auctoritate firmamus; percipientes enim, ut, sicut enim et reliqua^e mansuaria, qui per tale titulum in presentia principum^f noscuntur esse relaxati ingenuum, ita et admodum memoratus ille per nostro precepto plenius in Dei nomen confirmatum perennis temporibus cum Dei *et nostra gratia valeat^f, Christo propitio, permanere bene inuenius atque securus.

13. Mandatum.

Domino magnifico fratri illo^a ille. Omnibus^b non habetur incognitum, qualiter¹⁰ mihi senectus adgravat et infirmitas domat, et causas meas minime valeo prosequere vel admallare. Propterea preco et supplico caritati tuae, ut in vicem meam omnes causas meas tam in pago quam et in palacio vel in quacumque pagis vel terreturuis, ubicumque mihi oportet, apud quemlibet hominem tam ad malandum quam ad responsum dandum prosequere facias, et quicquid exinde aegeris gesserisve, apud me in omnibus¹⁵ et ex omnibus ratum^c et aptum atque transactum, in omnibus definitum esse cognuscas, quia amo te quam me, plus te quam heredibus meis^d. Et ut hoc mandatum post te firmorem^d reteneas, et taliter obtineat firmitate, quasi gestibus fuisse oblegatum, manu propria subter decrevi adfirmare et qui subscriperint^e in presente rogavi.

14. Cessio ad aecclesia.

Domne sanctae^a hac reverentissimae ecclesiae sancti illius, qui est constructa in pago illo, in loco que dicitur illo, ego *in Dei nomen ille. Pro meis peccatis minuendis, ut in futurum Dominus veniam mihi prestare dignetur, cedo ad lumen, vel sacrificio, ad ipsa casa Dei, vel ipso domo Dei, condigendo^b cessumque in perpetuum esse volo, et de iuro meo in iure et dedominatione ipsius ecclesiae transcribo atque transfundo, hoc est²⁵ res propriaetatis meae in pago illo, in loco que dicitur illo, in iam dicta^b loca, id est tam mansis, domibus, aedificiis, totum et ad integrum, rem inexquisita; ita ut ab hodiernum diem ipsa casa Dei ad altare Domino proferendo, vel ad ipso domo Dei condigendo, ipsas res habere debeat. Et si^c mihi placuit inserendum, ut nullus pontifex aut quislibet rector, si de ipsa casa Dei, de ipso lumen, vel sacrificium, ipsas res abstra-³⁰ here conaverit, aut in beneficium dare presumpserit, tunc ipsas res ad me vel heredibus meis perveniant. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse, aut ullus de heredibus

12 = App. 24; Lind. 102; Roz. 55. a) al. m. post add. c. b) o al. m. post add. c.
c) iff corr. videtur ex ille c. d) i. q. absolutione. e) i. e. reliqui mansuarii. f) corr. e valeant c.

13 = App. 25; Lind. 181; Roz. 387. a) ill. c. b) corr. videtur ex hominibus c. c) corr. 35
e raptum c. d) firmiore corr. al. m. firmior^s c. e) subscrípsi c.

14 = App. 26; Roz. 340 §. 1. a) sacer c. b) dicta c. c) lege: sic.

1) Cf. Marc. I, 22. 2) Ex hac clausula, quae imitatur illam, quae saepius in donationibus invenitur: quia malo hoc te habere quam me etc., suspicari possumus, hoc mandatum acque ac Form. Tur. 20. loco donationis factum esse; de qualibus mandatis dicitur in Interpretatione ad Cod. Th. II, 40 12, 1: Solum est, ut mandatum ad vicem donationis factum actis habeatur insertum. 3) Condirgere pro condigere saepius scribitur, infra cap. 15, 16, 48. et Cap. Pipp. reg. a. 768. c. 5, LL. Capitularia I, p. 43. Quicumque nostrum beneficium habet bene ibi laboreo et condigat. Cf. Diez, 'Gramm.' II⁴, p. 218. Ex propria verbi significatione aliæ, et colendi et fruendi, derivatae videntur; cf. Ducange s. v. condigere 2. Plerumque vero aliter ac in formula ista de bonis non 45 iure proprietario possessis dicitur, de qua re conferas praeter locos supra allegatos LL. Capit. I, p. 64, c. 35; p. 136, c. 4; p. 160, c. 9.

meis vel quislibet opposita persona, qui contra hanc cessione ista, quem ego plenissima voluntate mea pro amore domini nostri Iesu Christi fieri et adfirmare *rogavi, venire ^{*f. 8.} conaverit, inferat tibi ista tota servante una cum socio fisco auri untias tantas esse multando, et presens cessio omni tempore firma permaneat.

15. Praecaria.

⁵ Domne sanctae hac reverentissimae^a ecclesia pagensis *his nominibus*, qui est constructa in pago illo, in loco que dicitur illo, ego in Dei nomen^a ille. Ominibus^b non habetur incognitum, qualiter res proprietatis meae in pago illo, in loco cui^c vocabulum sunt illas et illas, in iam dicta loca, id est tam mansis—^d, omnia et ex omnia, per mea cessione ad lumen, *vel* sacrificium, ad ipsa casa Dei ad die presente delegavi. Postea ad petitione mea mihi non denegasti, nisi ut ipsas res, quamdiu advivo, mihi ad usandum vel condigendum prestare deberetis; quod ita et fecistis; sic taliter, ut tempore vitae meae ipsas res habere et usare vel condigere debeam, et post meum quoque discessum cum omne rem inmeliorata agentes ipsius ecclesiae, absque exspectata traditione, in eorum revocent dominatione vel potestate. Propterea tale precaria ad ipsa casa Dei fieri et adfirmare *rogavi, ut ipsas res nec vendere nec donare nec com-^{f. 9.} mutare nec per nullis modis nullisque ingenies de ipsa casa Dei abstrahere nec minuare pontificium non habeam, nec mea possessio nullo preiudicio vobis nec ad ipsa casa Dei agere nec generare non debeam, nec ego ipse nec ullus de heredibus meis nec quislibet opposita persona; quod si adtemptaverimus, nullum obteneat effectum, et insuper inferamus partibus ipsius aecclesiae vel suis rectores una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando; et alias precarias per quinque annos fuerint renovatas, ista per se obtineat firmitate.

16. Prestaria ad ecclesia.

²⁵ In Christo filio illo in Dei nomen ille donum Dei rector, qui est custos^a ecclesiae illius, qui est constructa in pago illo, in loco que dicitur illo. Omnibus^b non habetur incognitum, qualiter tu res proprietates^c tuas, tam infra civitatem quam et a foris in ipso pago, in loco cuius vocabulum sunt illas et illas, in iam dicta loca omnem rem tuam per tua cessione ad ipsa casa Dei, *vel* ipso domo Dei, *ad die presente delegasti. ^{f. 9.}

³⁰ Postea ad petitione tua non denegavimus, nisi ut ipsas res ad prestitum beneficium tibi prestare deberemus; quod ita et fecimus; sic taliter, ut tempore vitae tuae ipsas res per nostro beneficio habere vel condigere sive usare debeas, et annis singulis festivitate sancto illo^d censo ad lumen, *vel* sacrificium, solidos^e tantos per temetipso solvere facias, et^f nec nos ipse nec nullus de successoribus nostris nec quislibet de parte nostra ipsas res tempore vitae tuae tibi abstrahere nec minuare non debeamus. Et ut has litteras post te^g firmiores reteneas, manum propria subter decrevimus adfirmare.

17. Notitia de homine forbatudo^{a, 1}.

Noticia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus nomen ille^b in pago illo^b, in loco que dicitur ille^b, in mallo publico ante ipso comite illo^b vel aliis bonis

⁴⁰ 15 = App. 27; Roz. 340 §. 2. (Num. deest c.) a) -ma al. m. corr. -mne c. b) omnibus e corr. pro omnibus c.; olim extitisse videtur hominibus. c) post add. c. d) quacdam omissa videntur.

16 = App. 28; Roz. 340 §. 3. (Num. xv c.) a) sic mihi legendum videtur, non custos ut edd. b) ante h. v. fortasse h erasum c. c) e ante s in fine vocis e corr., tuis corr. tuas c. d) ill. c. e) solid c. f) al. man. post add. c. g) poste pro post to c.

⁴⁵ 17 = App. 29; Lind. 160; Roz. 492. (Num. xvi c.) a) fortitudo c. b) ill. c.

1) *De causa, quam haec formula spectat cf. Form. Tur. 80, 31. et quae ibi annotavi; praetere此 Sohm, in 'Z. f. Rechtsg.' V, p. 450.*

hominibus, qui subter firmaverunt, positam manum suam super sacrosancto altario^c sancto illo^b, sic iuratus dixit: 'Hic iuro per hunc loco sancto et Deo altissimo et virtutis sancto illo^b: homo alicus nomen ille^b, ira^d factus, apud arma sua super me venit et colappus^e *f.10. super me misit; et sic mihi Deus directum¹ dedit, ego ipso de arma *mea percussi^f, talis colappus^e ei dedi, per quid ipse mortuus est; et quod feci super me feci. Et ego^g 5 hodie ipso facio [in] frotanno^g et ferbatudo^h.² infra noctisⁱ 42, sicut lex et nostra consuetudo est, apud tris^k aloarius³ et 12 conlaudantes'. Iuraverunt et de linguis eorum legibus direxerant⁴.

Id sunt, qui presentibus fuerunt.

17. c) o e corr. c. d) ita falso edd. e) col:pus c., ubi litt. ap erasae videntur. f) plane 10 cerni nequit. g) valde abrasum; incertum, utrum ita an frotamio sit legendum; 2 literae praecedentes omnino erasae sunt; Lind.: frotanno; Big.: infra damnum; Bal.: infra damno; Roz.: infra diaem. h) ferbatudo corr. videtur e firbatudo c.; Roz.: forbatudo. i) noctis corr. noctes c. k) tris corr. tres c.

1) i. e. 'droit'. 2) Ecce certa atque sollemnia verba in huiusmodi causis usurpata, quibuscum convenit Form. Tur. 30: et ipsum ferrobattudo fecit. Cf. L. Rib. 77: De homine 15 furbattudo et Decr. Childeberii II. a. 596, c. 4, LL. Capit. I, p. 16: index — ipsum raptorem occidat, et iaceat forbatutus (variae lect.: ferbatutus, forbaptutus, forbatudos, forbotuos, forbatuos), ubi i. f. nihil aliud valere videntur nisi: absque compositione iaceat, Cap. Lud. legg. add. a. 817, c. 1, LL. I, p. 210. Vox frotanno alibi non occurrit; si vero ferbatudo in formula pro absque compositione accipi potest, conici liceat vocabula [in] frotanno valere: absque fredo. 20 Cui opinioni optime convenire videtur annotatio, quam V. Cl. Ed. Schroeder de hac re scripsit et ut hic inseram permisit: 'Das erste Wort ist verderbt; war es, wie wahrscheinlich, ein germanisches, so dürfen wir eine alte allitterierende Formel vermuten. Die Verderbnis begann wol mit Anlehnung des zweiten Wortes an das in Formeln ähnlichen Inhalts gebräuchliche romane ferbatudo, forbatudo, furbatudo. Dann möchte man ein germ. in fridju endi in furbidu 25 annehmen == 'in pace et in expiatione' d. i. 'sine fredo et sine compositione'; furbjan (im franz. als fourbir erhalten) wird in ahd. Glossen mit 'mundare, purgare, expiare' wiedergegeben (s. Graff, Ahd. Sprachschatz III, 680 f. bes. die Glosse zu 1. Reg. 3, 14); furbida als 'purgamentum', mithin auch == 'expiatio'. — Weniger wahrscheinlich wäre eine Verderbnis des ferbatudo aus farbötid == verbüssst; die Alliteration siele dann fort, und damit der Hauptgrund zur Annahme 30 einer Entstellung'. Certe quidem vocabulum ferbatudo, forbattudo, sicut in codd. exstat, linguae Romanae est tribendum (part. pass. verbi 'battere' cum praefixo 'fer-, for-' = percussus, occisus); cf. Diez, 'WB.' I, s. v. 'battere'. Offendit autem vox talis in sollemnibus verbis usurpata, praesertim cum vim habuisse videatur, quae cum communii notione haud satis congruit. Nam licet saepius Germanica verba 'in mallobergo' sollemniter enunciata propriam et singularem quasi vim 35 haberent (cf. Sohm, 'R. u. GV.' I, p. 567 sqq.), via credi potest, Francos Romana voce nihil nisi 'percussum' significanti in iudicio usos esse, ut hominem 'absque compositione occisum' notarent, nisi antea vox vernacula in usu fuisset, cui illa propter similitudinem facile substitui posset. 3) Cf. 21: tris aloariae. Eodem modo interdum vocabula Germanica masculini generis in Latino sermone casu nom. plur. ae, casu acc. plur. us terminantur; cf. hamediae, hamedius, rachine- 40 burgiae, rachineburgius. Ducange s. v. alodis repetit a voce alodiarius == homines qui alodos possidebant, cui assentiunt Pardessus, 'Loi Salique' p. 625, n. 1; p. 629. et Gfrörer, 'Gesch. d. D. Volksrechte' I, p. 231. Waitz, 'VG.' II², p. 222 sq. merito dubitat de hac interpretatione. Ioh. Savaro apud Bignon. ad h. l. vocem revocavit ad adlaudare, Francogallis 'allouer, aloer' == approbare. Fortasse conferendum est 's'aleier' == se purgare per sacramentum (Dupin et Labou- 45 laye, 'Glossaire de l'ancien droit Français' p. 16; cf. Diez, 'WB.' I, s. v. 'lieve'). Qua re differant aloariae a conlaudantibus, nondum exploratum est. 4) Cf. infra 21. 22. et Placitum Theude- rici III. a. 679, DD. I, M. 49: Amalgarius — una cum hamedius suos ipso sacramento, iusta quod eidem fuit iudicatum — ligibus visus fuit adimplissit, et tam ipse quam hamediae

18. Indiculum regale^m.

Ille rex Francorum, vir inluster, magnifico fratri illo^a comite. Cognoscas, iste presens ille ab^b hac missa petitione nobis subgessit, eo quod homo alicus nomen ille res suas in vestro ministerio ad sancto illo delegasset, et dicit, quod ille vel alie^c hominis ipsas res contendunt mala^d ordine. Propterea omnino^e tibi rogamus, ut, si veritas est, integra iustitia sine ulla maratione^f.² eis facias exinde. Et [si^h] anteⁱ [vos^h] minime difinitum^k fuerit, tunc ipsos homines, qui hoc contendunt malo^l ordine, per fideiussoris^m positus super noctes tantas, postquam has litteras recipis, ante nos facias advenire. Taliter agis, si gratia nostra vellis habere.

10

19. Item alium indiculum^a.

Ille rex Francorum, vir inluster, illo comite seu iuniores atque successoresque vestros seu missos *nostros discordentis^b. Cognuscatis, quia in nostra aelemosina taliter *j.¹⁰. isto presente illo^c, dum et ipse senos^d esse videtur, taliter ei concessimus, ut de omnis^e hostis^s vel^r omnibus bannis seu et arribannus^g sit^h conservatus, ut neque vos neque 15 iuniores atque successores vestros ipsoⁱ pro hoc inquietare nec dismanuare⁴ non presumatis nec facere demittatis; sed licet ei, cum Dei et nostra gratia quieto ordine ad propria vivere vel sedere. Et ut circius^k credatis, manu nostro^l subter adfirmavimus et de anulo^m nostro segelavimusⁿ.

18 = App. 30; Lind. 176; Roz. 436. (Num. XVI c.) a) ill. c. b) lege: ob hoc. c) corr. 20 alii homines c. d) corr. malo c. e) e homine fortasse corr. c. f) ita c.; moratione edd., pro quo Brunner, l. l. n. 2, marritione coniecit. g) ead. m. post add. c. h) supplevit Roz.; cf. Marc. I, 18. i) corr. antea c. k) n (non) post add. c. l) o in loco raso c. m) corr. fideiussores c.

19 = App. 31; Lind. 10; Roz. 38. (Num. XVIII c.) a) Itē aliū indicū paene evan. c. b) corr. discurrentes c. c) ill. c. d) corr. senus c.; i. e. senex. e) corr. omnes hostes c. f) post h. 25 v. 2—3 litt. erasae c. g) i. e. haribannus. h) corr., ut videtur, sint c.; fiat Roz. i) o post add. c. k) corr. cercius c. l) corr. nostra c. m) nulo in loco raso al. m. c. n) corr. sigillavimus c.

suae diliguas eorum derexsissent. Facile est intellectu, non, ut voluit Gfrörer, placiti verba e formulis, sed contra formulas corrigendas esse e placito, quippe cuius auctoritatem, utope autographi, multo pluris debeamus aestimare quam codicis saec. IX. ex antiquiore exemplari non sine mendis descripti, praesertim cum verborum de linguis eorum direxerunt interpretatio satis idonea inveniri vix possit. Quod cum intelligeret Bignonius, de omittens frustra conatus est emendare. Qua vero ratione Gengler, 'German. Rechtsdenkmäler', p. 719, n. 31, falsa lectio dixerunt pro direxerunt usus, verba ista in cap. 22, possit interpretari: 'd. h. nach ihrer im Hülfsende niedergelagten Erklärung richtete sich der Ausspruch der Urthelsfinder', non video. Vox diliguas adhuc non explicata est; liceat tamen suspicari, verba illa de solennibus iuramenti verbis rite enunciatis esse intelligenda. Cf. L. Rib. 68, 3: si non dixerit (melius fortasse complures eodd.: direxerit) verbum tam ipse quam coniuratores, qui iurare coeperunt, cum 15 sol. restituant. Siegel, 'Gerichtsverfahren' p. 227. 1) Cf. Brunner, 'Schwurgerichte' p. 81. 2) i. q. marritione a 40 'marrire' = impedire, quod a Germanico 'marjan, marran' repetendum ducit Diez, 'WB.' I s. v. 'marrir'. Cf. Ducange s. v. marrito. 3) i. e. exercitus, expeditio. Hoc loco omnino de militia dici existimo, cum vox bannis iussiones seu evocationes ad expeditiones, arribannus autem multam pro banno neglecto solvendam significare videantur. De exemptionibus huiusmodi cf. Waitz, 'VG.' II², p. 527; IV, p. 493. 4) Cf. 28: nec de rebus suis in nullo abstrahere nec dismanuare non presumatis; Dipl. Pipp. (Reg. Imp. I, 58): — rebus ipsius Sancti Diunisi, quae a pravis seu malis hominibus per iniqua cupiditate seu malo ingenio vel tepiditate abbatorum vel neglecto iudicium de ipsa sancta casa abstractas vel dismanatas fuerunt, DD. I, A. 28. Quibus e locis satis appareat, vocem dismanuare seu dismanare non, ut voluit Bignonius, cui assensus est Ducange, significare 'de domo extrahere', neque vero Zöpfl, 'Alterthümer', I, p. 137, n. 15, recte inter-

LL. Form.

26

20. Notitia de colonitio.

Notitia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus nomen ille^a in pago illo^a, in mallo publico ante vir illo^a comite vel reliquis quam pluris bonis hominibus, qui subter firmaverunt, homine alico nomen illo ibidem interpellabat. Repetebat ei, eo quod genitor suos^b aut genetrix sua illa coloni sui fuissent, et ipse ille suos^b colonus esse debebat et mala ordine de ipso colonialico sibi abstrahebat et neglegens erat. Interrogatum fuit ab ipsis viris ipsius, si ipse ille colonis ipsius lue esse debebat, anon; in presenti^c ei dicere^d deberet. *Et ipse ille nullatenus potuit dicere nec adponere^e nec nulla ratione tradere, per quid ipse de ipso colonialico se abstrahere potuisset, et in presente pro colone^f ipsius lue sibi recredidit vel recognovit. Sic ab ipsis^g viris fuit iudicatum, ut ipse ille ipso illos^h pro coloneⁱ habere debeat; et si^j iam dictus^k comis ipso illo per manibus partibus lue visus est reddidisset^l.

His^l presentibus.

21. Notitia sacramentale^m.

Noticia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus nomen ille^a in pago illo, in basilica sancto illo^a, ubi plurima sacramenta precurrere^b videtur, ante vir magnifico illo^a vel reliquis quam pluris bonis hominibus, qui subter firmaverunt, posita manum suam super sacrosanto altaro^c sancto illo, sic iuratus dixit: 'Hic iuro per hunc loco sancto et Deo altissimo et virtutis sancto illo: unde me ille homo in mallo publico malabat, quod ego^d terra sua, aut^e coniuge^f sua illa, in pago illo, in loco que dicitur ille, de eorum potestate per fortiam^g nunquam proprii aut pervasi^h, sed de ista parte tringinta et uno anno ferⁱ amplius^k semper exinde fui vestitus^l * et post me divisi, et per lege et iustitia plubs^l obteneat me ad habere quem^m ipsius lue, aut coniuge sua illa, ad reddere; et alioⁿ de ista causa, quod mihi iudicatum fuit, in nullo non redibio^o nisi isto etunio^p sacramento^q. Per hunc loco sancto et Deo altissimo et virtutis sancto illo'. Insequenter vero^r post ipse^s tris aloariae^t et 12 conlaudantes iuraverunt et de linguis eorum legibus dixerunt^u.

Id sunt.

22. Notitia^a de erbas maleficas^b.

Notitia, qualiter et quibus presentibus veniens femina aliqua nomen illa in pago illo, in mallo publico, in basilica sancto illo, ante illos et illos et alius quam pluris^b bonis

²⁰ = App. 32; Lind. 163; Roz. 450. (Num. xviii c.) a) ill. c. b) corr. suus c. c) corr. presente c. d) pro ei d. legendum videtur: edicere. e) corr. colono c. f) corr. videtur ex ipsius c. g) ille corr. illo c. h) lege: sic. i) dictis corr. dictus c. k) sset al. m. post add. c. ante h. v. 2 litt. erasae c.

35

²¹ = App. 33; Lind. 173; Roz. 486. (Num. xx c.) a) ill. c. b) lege: percurrere videntur. c) 1 litera erasa c. d) ego — pervasi bis scr. c. e) ad hic et in repetitione post add. c. f) i. e. coniugis suae. g) primo fortia c. h) primo provasi c. i) fortasse seu emendandum est; Roz.: fore. k) c. 12 litt. eras. c. l) i. e. plus. m) lege: quam. n) corr. alia c. o) corr. redebo c. p) i. e. idoneo. q) corr. e vir c. r) corr. ipso tres c. s) ita c. et Bign.; cett. edd. falso: aloarii. t) lege: direxerunt; cf. supra 17.

²² = App. 34; Lind. 174; Roz. 494. a) Notia corr. Notitia c. b) corr. plures c.

pretatum esse, qui existimavit, vocem e dismanire, dismannire corruptam valere: 'ausbieten, ausgebieten (= verbieten?)'. A 'manu' potius repetita significare videtur seu 'de manu eripere' seu 'manuando auferre'. 1) i. q. afferre. 2) Cum hac formula, praecipue cum verbis sollemnibus 45 sacramenti cf. Form. Tur. 40. 3) Cf. Brunner, 'RG. d. Urk.' I, p. 280. 4) Cf. supra p. 8, n. 5. 5) Cf. supra p. 192, n. 3. 6) Cf. supra p. 192, n. 4. 7) Cf. ad hanc formulam, quae disseverit Gengler, 'Das Verbrechen der Vergiftung' I, p. 154—171; praes. p. 165 sq. et ex locis ibi allegatis praeципue L. Rib. 83; L. Sal. 18.

hominibus, qui subter firmaverunt, posita manu sua super sacrosancto altare sancto illo, sic iurata dixit: 'Hic iuro per hunc loco sancto et Deo altissimo et virtutis sancto illo^c: unde me ille ante vir^d magnifico illo^e vel aliis^e bonis hominibus malavit^f, quae ego^g herbas maleficias temporasse vel bibere ei dedisse, per quid ipse infirmasset aut vita sua perdere debuisset: ego herbas maleficias nec potionies malas numquam temporavi nec bibere dedi, per quid ipse infirmus vel insanus fuisset aut vita sua perdere debuisset; et alio de ista causa in nullum non redibio^h nisi isto et idonioⁱ sacramento. Per hunc loco sancto *et Deo altissimo et virtutis sancto illo'. Insequenter vero^k post ipse^l *f. 12. tante iuraverunt et de linguis eorum legibus direxerunt¹.

10 Id sunt.

23. Cessione^a.

Dulcissimo atque in omnibus amantissimo filio meo illo^b ille. Ammonuit mihi amor^c et dulcitudo tua, et ex alia parte tu cotidie mihi non cessas deservire et in bono inpendas effectum; propterea mihi prepatuit plenissima voluntas, ut^d aliquid de rebus^e propriis meis extra^f consortium germanus tuos tibi concedere deberem; quod ita et feci. Propterea cido tibi post meum quoque discessum de hac luce, ad die presente, cessumque in perpetuum esse volo et de iuro meo in iure et dedominatione tua transscribo atque transfundo, hoc est servo iuris meo nomen illo^g, vel alia rem, terris, vel quacumque donum, ita ut ab hodiernum diem, ad die presente, habeas, teneas atque possideas, 20 vel quicquid exinde ad die presente facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc cessione ista venire conaverit, inferat tibi una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens *cessio omni tempore firma per- *f. 12. maneat, stipulatione subnixa.

25 Actum ill.

24. Evacuatoria^a.

Fratri illo ille. Omnibus non habetur incognitum, que ego ad^a petitione tua solidos^b tantos ad praestitum beneficium in manu tua tibi praestiti^c; et tu pro hoc tale epistula cautione in me adfirmasti, ut usque annos tantos in quisque ebdomada dies tantos opera mea facere deberis; quod ita et fecisti; ad^d placito ipso debito meo mihi reddere deberis; quod ita et fecisti. Et ego ipsa cautione minime invenire posso. Propterea tale epistola evacuatoria in te fieri et adfirmare rogavi, ut, se^e ipsa cautio ullumquam tempore inventa aut reperta fuerit, nullum obteneat effectum et evacuatoria^f inanis permaneat; et nec ego ipse nec ullus de heredibus meis vel quislibet de parte mea ipso 36 debito superiorius nominato neque in ipsa cautione nec per ipsa cautione nec per nullis modis nullumquam tempere tibi ex hoc nullas calumnias nec repediciones^g agere nec repetere^h non debeamus; quod si adtemptaverimusⁱ, ista tota servante una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens evacuatoria omni tempore firma *per- *f. 13. maneat, stipulatione.

40 22. c) ill. c. d) corr. viro c. e) ab his corr. aliihis c. f) corr. mallavit c. g) ergo corr. ego c. h) corr. redebeo c. i) corr. idoneo c. k) vir corr. vero c. l) corr. ipsum c.

23 = App. 35; Roz. 169. a) in loco raso c. b) corr. videtur ex ille c. c) amor c. d) aut c. e) heredibus c. f) extri c. g) ill. c.

24 = App. 36; Lind. 149; Roz. 380. a) al. m. post add. c. b) sold c. c) ca. 2 litt. 46 erasae c. d) ad placito — fecisti in marg. al. m. post add. c. e) corr. si c. f) lege: vacua et g) repedicion, n post add. c. h) corr. e repetire c. i) inferamus tibi suppl. Roz.

1) Cf. supra p. 192, n. 4. 2) Cf. Brunner in 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 82, n. 3.

25. Libellum dotis.

Dum omnipotens Deus concessit iugale consortium et^a tale premissum dedit ei hominibus^b, ut unusquisque cum vira sua nubat^c iuxta consuetudine^d anteriorum cristianorum et item legimus, quod ipse Dominus noster cum discipulis suis ad nuptias invitatus fuisset, et ‘cui Deus coniungit homo non seperet’¹. Quod bonum, felix, faustum⁵ [que sit^e]! Donat^f itaque ille honeste puellae^g, sponse suae nomen illa, quem, se Christo placuerit, in coniugium sotiare^h uxorem [disponoⁱ], donatumque in perpetuum esse volo et de iuro meo in iure et dedominatione ipsius puelle transcribo atque transfundo, hoc est res proprietatis meae in pago illo, in loco que dicitur illo, tam mansis, domibus, aedificiis, totum et ad integrum, rem inexquisita, seo mancicias tantas his nominibus¹⁰ ill. et ill., seu caballus tantos, boves tantus, vaccas cum vitulos tantas, ovis capita tanta, sodes^k capita tantas, lectarias^l condignas ad lectos tantos, de^m fabricaturiaⁿ vero auro, argento in solidos^o tantos, de^m ostensoria^p vero tam aereis quam ferreis seu et lineis,
* 18. quicquid in domo^q rationabiliter contenit^r, omnia *superius nominata, cum dies felicissimus nuptiales^s advenerit, dulcissima sponsa mea illa, ad die presente habeas, teneas¹⁵ atque possideas, vel quicquid exinde a die presente facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc libellum dotes^t venire conaverit, inferat tibi una cum socio fisco auri untias tantas esse multando, et presens libellum dotis firma permaneat.
20

26. Indiculum regale².

Ille rex Francorum, vir inluster. Cum^a nos in Dei nomen palatio nostro ad universorum causas audiendum^b vel recta iudicia terminanda una cum proceribus^c nostris resederimus, ibique veniens homo alicius nomen ille^d subgerit^e, intulit, eo quod apud nostro signaculo^g homine alico nomen illo mannitum^f habuisse, ut super noctis^g tantas²⁵ ante nos debuisse venire in rationis, pro eo quod dixit, quod res suas post se mali ordine tenebat iniuste. A quo placitum veniens ipse ille per triduo seo amplius placitum suum custodivit, et nec ipse ille ad eum placitum venit nec missum in vice sua^h
* 14. direxerit, quiⁱ ulla sonia nuntiasset. Proinde nos taliter una cum fidelibus *nostris vel comite palete nostro illo visi fuimus iudicasse, ut, dum ipse ille per triduo seo³⁰ amplius placito suo legitime^k custodivit, et nec ipse ille^l ad eum placitum venit nec missum in vice sua direxit, qui ulla sonia nuntiasset, et placito suo neglexit et iactivus exinde remansit: propterea iubemus, ut, quicquid lex loci vestri de tale causa debuerit, vobis distrahentibus^m, ipse ille partibus ipsius lue hominis conponit atque emendare studeat.

25 = App. 37; Lind. 77; Roz. 224. a) corr. set c. b) omnibus corr. hominibus c. c) a 35
e corr. c. d) alio atramento corr. consuetudinē c. e) pro que sit codex exhibet quas adeptes, ubi
epte alia manus in loco raso post addidit. f) denat corr. donat c. g) puella corr. puellae c.
h) c. 2 litt. erasae c. i) deest c., supplevi secundum Form. Bitur. 15, a. et Roz. 225; desidero suppl.
Lind.; cupio cert. edd. k) ita seu fortasse, ut ediderunt Lind. et Bal., sodis capita c.; utramque
vocem, punctis positis, omittunt Bign. et Roz. l) corr. lectarios condignos c. m) ita c.; omittunt edd. 40
praeter Lind. n) corr. fabricaturias c. o) solit c. p) i. e. utensilia. q) dono corr. domo c.
r) lege: continetur. s) corr. nuptialis c. t) corr. dotis c.

26 = App. 38; Lind. 159; Roz. 443. a) C. n. al. m. post add. c. b) -am corr. -um c.
c) errore corr. procerigus c. d) ill. c. e) corr. sugerit c. f) mannitū exstare videtur, ū fere evanuit c.;
cert. edd. -to. g) corr. noctes c. h) non post add. c. i) post h. v. 1 lit. erasa c. k) legi- 45
tione c. l) ipseeū corr. ipsecit pro ipse ille c. m) lege: distingentibus.

1) Ev. Matth. 19, 6; Ev. Maro. 9, 10. 2) Cf. Brunner, ‘Schwurgerichte’ p. 83.

3) i. e. sigillum. Cf. Cap. Aquisgr. 809 c. 14, I.I. Capit. I, p. 149: — cum indiculo aut sigillo ad palatium venire cogantur, et ‘Memorie di Lucca’ V, 3, nr. 1768 (a. 901). De qua re vide Waitz, ‘VG.’ II², p. 511, n. 3; Sohm, ‘R. u. GV.’ I, p. 115, n. 47; Brunner, l. l. p. 79, n. 1, qui 50
aliquid interesse existimat inter mannitonem (bannitionem) ‘cum indiculo’ et eam ‘cum sigillo’.

27. Item alium indiculum.

Domino inluster atque pre cuncto magnificentissimo, ut confido, viro amico meo illo ille, Deus scit, qui^a omnia non latet occulta antequam fiant, in omnibus amicus et bene cupiens vester. Illud inprimitas^b, quod plurima sunt et nobis oportunum, salutem in Domino optamus vobis, in quantum archana cordis mei^c continet plenitudo. De cetero cognuscas industria vestra, iste presens homo noster, serviens vester nomen ille ad nos venit et nobis dixit, eo quod vassus vester^d nomen ille res suas post se mala hordine reteneat iniuste, et dixit, quod nulla iustitia apud ipso exinde consequere possit. Propterea salutamus^e vobis, precamus, ut hoc causa diligenter inquirere iubeatis, ut ipse homo noster, serviens vester, sine ulla *delectatione^f ad suum exinde debeat per[veni]re^g *f. 14*. iustitiam. Et si hoc facietis, vestra bona consuetudine adimpletis, et unde nos iniungetis, et nos potemus, [vos^h] vel servientes vestros in bonis partibus rememorare non non tardamus. Agite taliter, que nos per vos bona habemus fidutia, ut siⁱ homo noster, serviens vester, sibi cumgaudiat, quod nostra ad vos deportasset suggestione. Ad sapientissimum sufficit.

28. Item alium indiculum^j.

Domini sancti et in Christo patribus, omnibus episcopis, seo et venerabilibus omnibus abbatibus, atque inlustribus viris seo et viris magnificis, domesticis, vicariis, centenariis, etiam^k quod omnis pares^b et amicos nostros seo et missus nostros discurrantis^c ille rex^d Francorum, vir inluster. Cognuscas^e, iste presens ille ad nos venit et nostram commendatione expetivit^f abireg^g, et nos ipso gradante^h animo recipimusⁱ vel retenemus. Propterea omnino vobis rogamus adque iubimus, ut ne[que^k] vos neque iuniores neque successoresque vestris ipso vel hominis^l suis, qui per ipso legitimi sperare videntur, inquietare nec condemnare nec de rebus suis in nullo abstrahere nec dismanuare^m non presumatis nec facere permittatisⁿ. Et si talis causa adversus eo surrexerit, aut^o orta fuerit, et ibidem absque eorum iniquo^p dispendio minime definitas fuerint, [adimpletis f. 15. vos^q], quod^r ante nos separare^s vel reservatas, et talis causa ante nos fenetivam^t accipient sententiam. Et ut circius^u credatis, manu nostra subter adfirmavimus et de anolo nostro segelavimus^v.

30

29. Equalentia^z vel pactum.

Auxiliante domino nostro Iesu Christo, placuit atque convenit inter illo^a et germando suo illo^a de allote, qui fuit genitore^b illo^a, ut inter se aequalentia dividere vel

27 = Bal. 8; Roz. 427. (Cf. infra cap. 30.) a) lege: cui. b) corr. inprimitus c. c) me corr. mei c. d) uir corr. ~~ur~~ c. e) sic c., quod cum edd. solicitamus fortasse est emendandum. 35 f) corruptum videtur hic et infra cap. 30. e dilactatione, delatatione (= dilatatione) Bal. g) perquirere c., ubi vero quire in loco raso e corr. est; emendavi Roz. secutus e cap. 30. h) cum edd. supplevi e cap. 30. i) lege: sic.

28 = Lind. 177; Bal. 5; Roz. 11. a) pro e. q. alias vel; cf. cap. 36; Reg. Imp. I, 60; fortasse: etiamque. b) emend. Roz.; pars c. c) corr. discurrentes c. d) post add. c. e) cognusca, ut videtur, corr. cognoscas c. f) expetiunt, litera i erasa, corr. expetunt pro expetinuit c. g) corr. abere c. h) corr. e granante c. i) corr. recepimus c. k) que suppl. edd. l) corr. homines suos c. m) ita c.; dismannire Lind.; diu nec nocte Bal. et Roz. n) per macula obscuratum c. o) emend. edd.; ut c. p) emend. Roz.; inquo c. q) a. v., in codice inter ibidem et absque posita, hoc loco inserenda duxi. r) supple: usque. s) emendandum fortasse: suspensae vel reservatae sint. t) fene corr. fini, tiv^a in 45 loco raso c. u) corr. cercius c. v) corr. sigilavimus c.

29 = App. 89; Lind. 69; Roz. 123. a) ill. c. b) corr. genetore c.

1) Cf. de hac formula Sickel, 'Beiträge', III, p. 11—14; supra p. 182. 2) Cf. Sickel, l. l. p. 100. 3) Voces aequa lance, quae saepius hoc modo corruptae in divisionibus illius aevi inveniuntur, hic in unam contractae pro ipso divisionis appellatione usurpatae sunt.

exaequare deberent; quod ita et fecerunt. Accepit ille de parte sua manso^c in pago illo, in loco que dicitur illo, cum omne^d desuper posito, seo vineis, olicis, campis, totum et ad integrum, rem inexquisita. Aecontra^e ad vicem accepit ille de parte sua manso in pago illo, in loco que dicitur illo, manso illo, ubi accolla commandet, id est tam mansis seo et vineis^f, olicis, totum et ad integrum, rem inexquisita. Etiam aurum, argentum, 5 drapalia, aeramen, peculum, presidium utriusque sexus, mobile et immobilibus, inter se aequalentia visi fuerunt dividissent, et pars contra pare suo invicem tradiderunt, et ^{y. 16.} per eorum fistuca [pars^g contra pare suo] se exinde exitum *fecerunt; ita ut ab hodiernum die unusquisque quod accepit [habeat^h], teneat atque possedeatⁱ, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam et firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. ¹⁰ Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis^k de heredibus meis^l vel quislibet opposita persona, qui contra hanc aepistola locum pac[onis^m] venire conaverit, inferat pars pare suo, cui litem intuleratⁿ, ista tota servante, una cum socio fisco auri untias tantas esse multando, et presens [aepistola^o] locum pacionis omni tempore firma permaneat. ¹⁵

30. Indiculum.

Domino sancto, [apostolica^a] sede colendo domno et in Christo patri illo pape ille, Deus scit, cui nulla latet^b occulta, in quantum video et nostra est possilitas, in omnibus amicus et bene cupiens vester. Illud in primis, que plurima sunt et nobis oportunum, salutis^c in Domino obtamus vobis, in quantum totus mundus fulgit in gloria, vel quantum distat ortus ab orientem et defecit ab occidente, seo et, si fieri potuisse, quod tota membra vertissent in lingua. De ceterum supplicamus gratia vestra, ut pro me peccatore in vestras^d sanctas orationibus intercedere digneris. Et iterum^e, domne, supplicamus: ^{y. 16.} cognoscat *almitas vestra, iste presens homo noster, serviens vester, nomen ille, [ad^f nos venit, et nobis dixit, eo quod vassus vester, nomen illo], res suas male^g ordine post se retenebat iniuste, et nulla iustitia apud ipso exinde consequere possit. Propterea precamur vobis, ut hanc causam diligenter inquirere iubeatis, ut, sicut vestra bona est consuetudo, ipse homo noster, serviens vester, sine ulla delectatione^h ad suam exinde debeat pervenire iustitiam et sibi congaudeat, quod nostra ad vos deportasset suggestione. Et nos vobis gratias agimus et, si locus adveneritⁱ, vos vel servientes vestros in bonis 30 partibus remerire^k non tardamus. Ad sapientissimum^l sufficit. Salutamus vobis satis et super omnia satis usque ad gaudium magnum.

31. Donatio ad casa Dei¹.

Domno vero sancto hac reverentissimo monasterio illo, qui est constructus in honore sanctae Mariae semper virginis, genetricis Dei, et domini nostri Iesu Christi vel ³⁵ ceterorum domnorum suorum^a, quorum reliquie^b ibi conditae sunt, et inluster Deo sacrata

29. c) post h. v. 4—5 litt. erasae c.   d) corr. omniē c.   e) aecontra corr. aecontra c.
f) corr. viniis c.   g) pars c. p. suo al. m. post add. c.; omittit Roz.   h) al. m. in marg. suppl. c.
i) corr. possideat c.   k) s in loco raso c.   l) ead. m. corr. nostris c.   m) litt. onis des. c.
n) corr. intulerit c.   o) ex loco praecedenti supplendum est. ⁴⁰

30 = Bal. 4; Roz. 428. a) suppl. Bal.   b) te in loco raso c.   c) corr. salutes c.   d) a in loco raso, corr. vestris sanctis c.   e) itr, linea erasa c.   f) uncis inclusa Roz. e cap. 27. supplevit.
g) corr. malo c.   h) corr. deledatione; cf. cap. 27.   i) er in loco raso c.   k) reme::ri:re e corr. c.; antea fortasse sicut cap. 27. rememorare extiterat.   l) sapientis simul (corr. semel) sufficit c.

31 = App. 40; Lind. 21; Roz. 339 §. 1.   a) fortasse: sanctorum.   b) s add. videtur, sed 45 erasum c.

1) Formulae 31—34. ad eandem rem spectare atque ex instrumentis monasterii Gaici (cf. p. 199, n. 1) sumptae videntur.

illa abbatissa^c, una cum norma plurimarum^d ancillarum Dei ad laudem Christi canendum, custrix preesse videtur, ego in Dei nomen femina aliqua nomen illa. Dono ad praefato monasterio ad die presente donatumque in perpetuum esse volo et de iuro meo *in iure et dedominatione ipsius monasterii vel suisque rectoribus trado atque trans- *f.16*.
 5 fundo ad possedendum, pro eo quod in ipso monasterio sub religione sancta conversatione habitare debeam, hoc est res meas in pago illo, in loca nominante^e, cui^f voculum est illo et illo, in pago illo^g, in grafia illa, super fluvium illum^g, quantumcumque ad die presente in iam dicta loca visa sum tenere vel possidere, quod manente coniugium apud iugale meo illo^g visa sum conquesisse vel in mea portione recepi, vel quantumcumque de filio meo nomen illo^g de luctuosa hereditate mihi obvinit, sicut dixi, quantumcumque in has locas^h ad die presente mea est possessio vel dominatio, totum et ad integrum ad ipso monasterioⁱ ad die presente de iuro meo in iure ipsius monasterioⁱ et suisque rectoribus trado atque transfundo ad possedendum, hoc est tam terris, mansis, una cum superpositis domibus, aedificiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis et 15 incultis adiacentiisque^k, hominibus, aquis aquarumve decursibus, una cum mancipia tanta, his nominibus ill., sicut dixi, inexquisita portione mea *ad integrum publici trado atque *f.17*. transfundo ad possedendum, ut, quicquid ab hac die ipsa abbatissa^c vel rectores ipsius monasteriae ad profectum ipsius exinde facere voluerint, liberam et firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis vero, quod —.

20

32. Precariam ad casa Dei.

Domni viri sancti atque ostensione crucis patibulum mirabilis remuneratione fulidente basilici, quem in honore sancta Maria et sancti Petri et sancti Pauli, princeps apostolorum, Gaico monasterio^l constructo in pago Wastinense^a et inluster^a abbatissa illa inhibi constris^b preesse videtur, una cum norma plurima ancillarum Dei ibidem consistentium, ego illa femina. Dum non habetur incognitum, sed a pluris est manifestum, quod ego^c res proprietatis meis in loco qui dicitur illo per aepistolam donationis ad ipso monasterio vestro delegavi, propterea expedivi a vobis, a petizione mea non denegasti, ut ipsas res, quamdiu advivo, sub uso beneficio vestro tenere et usare debeam et aliubi ipsas res alienare pontificium non habeam, et post meum quoque discessum cum rem inmeliorata ad ipso monasterio, absque ulla exspectata tradicie, vos vel rectores ipsius monasterii^d in eorum faciant revocare potestatem *et dominatione, et vos *f.17*. reverentia discorditis, ut in postmodum mea possessio aliqua preiudicio ex hoc generare non debeam. Propterea hanc precaria in vos vel in ipso monasterio vestro emitendo decrevi, ut neque ego neque ullus de heredibus meis, quamvis per longinqua spacia ipsas res ad usandum habeo, agere nec^e rependire non debeamus; quod qui faceret^f, inferat vobis vel^g partibus ipsius monasteriae^h suisque rectoribus auri libera una, argento ponde duo, et presens precaria firma permaneat; et ut alias precarias de quinquennium

31. c) abbat c. d) ar corr. e c. e) nomante, in al. m. post add. c. f) corr. cuius c.
 g) ill. c. h) s post add. c. i) corr. monasterii c. k) iac in loco raso al. m. c.
 40 32 = App. 41; Lind. 22; Roz. 389 §. 2. (Num. xli c.) a) inlustr abba c. b) lege: custrix.
 c) 1—2 litt. erasae c. d) i alterum in loco raso c. e) al. m. in loco raso c. f) corr. fecerit c.
 g) post add. c. h) corr. monasterii, post quam vocem 1—2 litt. erasae sunt c.

1) Cf. diploma Lotharii imperatoris a. 840: monasteriolum, quod Giacus nominatur et consistit in comitatu Wastinensi, Mabillon, Annales Benedict. II, p. 745; quod monasterium non in 45 Meldensi sed in Senonensi dioecesi situm esse exposuit de Rozière, 'Recueil' I, p. 409, n. a. Nomen nunc etiam retinet villa 'Gy-les-Nonnains (arrondissement de Montargis)'. Gaiacum fortasse monasterium re vera nominabatur; cf. Tardif, 'Monuments historiques' nr. 86, p. 123.
 2) 'Le Galinois'.

in quinquennium renovantur, ista vero non sit necesse renovandi, sed per semetipsa omneque tempore obteneati¹ firmitate cum stipulatione subnixa.

Actum ill.

33. Prestaria.

Dulcissima femina illa ego illa abbatissa^a. Dum non est incognitum, qualiter tu ⁵ ante os dies rem propriaetatis tuae in pago illo^b, in loco que dicitur ille^b, ad monasterio sanctae Mariae adfirmasti, unde precaria nobis vel ab ipso monasterio adpetisti: propterea has litteras in te adfirmavimus, ut, dum advivis, usualiter ipsam rem tenere et dominare debeas et aliubi ipsas alienare pontificium non habeas, et si hoc conaveris ^{y. 18.} facere, ipsam rem ^{*ad} die presente perdas. Et ut has litteras^c firmiores obteneas, manu ¹⁰ nostra subter adfirmavimus cum stipulatione subnixa.

Actum ill.

34. Tradituria de terra.

Noticia, qualiter et quibus presentibus veniens homo alicus, advocatus sancto illo^a de monasterio illo^a, ad res illas in pago illo^a, in loco cuius vocabulum est ill. et ill., ¹⁵ quem ante hos dies femina aliqua nomen illa per suo strumento ad ipso monasterio visa fuit delegasse, cum omni integritate, sicut in ipsa donatione constat, quod portio sua est, ad integrum ad die presente missō^b ipsius femina illo^c ipsius missō monasterii^d nomen illo^a^e per ipso hostio de ipsa casa et per ipsa^e herba et cespite, sicut lex est, ipsius missō ad parte sancto illo^a vel ipsa abbatissa^f visus est tradidisset et per sua ²⁰ fistuca ipso^g missi vel ipsa femina de ipsas res^h se exita ex omnibus esse dixit^a.

Id sunt.

35. Emunitate sanctorum^s.

Ille rex Francorum, vir inluster. Quotienscumque petitione sacerdotum aut ancillarum Dei ad effectum perducimus, regia consuetudine exercimus et nobis ad mercedem vel ad stabilitatem regni^a nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Ideoque^b dominis, viris sanctis ac venerabilibus apostolicis in Christo patribus, omnibus episcopis ^{y. 18.} vel omnibus abbatibus, seo inluster^c atque magnificus^d viris, ducibus, comitibus, vigaris, centenariis seo homines vassos nostros vel omnis missos nostros discurrantis. Cognoscatis, inluster^c abbatissa^e illa de monasterio illo^f in pago illo^f, in loco que dicitur ille^f, ⁵⁰ in honore sancti illi constructo, una cum monichas vel Dei ancillas, [quae^g] ad laudem Christi canendum sub religionis norma conversari videntur, clementia regni^a nostri suggestione intulit, eo quod gloriosus dominus et genitor noster, ille quondam rex, per sua perceptione sua manu roborata tale inmunitate ad ipsa casa Dei sancto illo^f vel

32. i) ob ead. m. post add. c.

35

33 = App. 42; Lind. 23; Roz. 389 §. 3. (Num. xxxii c.) a) abba c. b) ill. e. c) post h. v. c. 5 litt. erasae c.

34 = App. 43; Lind. 24; Roz. 255. (Num. xxxiii c.) a) ill. c. b) i. e.: missus ipsius feminae ille ipsi missō monasterii nomine illi. c) ill. c.; illa Roz. Nomen missi potius hic indicari crediderim. d) mon:st::: c.; monasterio Roz. e) ipsa herba et cespite om. Roz.; terram vel herbam 40 ed. Bign. f) abba c.; om. edd. praeter Lind. g) i. e.: ipse missus. h) rex c.

35 = App. 44; Lind. 7; Roz. 28. a) n post add. c. b) o post add. c. c) inlust c. d) corr. magnificis c. e) abba c. f) ill. c. g) suppl. Bign.

1) *Missus monasterii, qui hic nominatur, idem est advocatus initio formulae sine nomine memoratus.* 2) *Conferas velim quae annotavi supra ad cap. 7.* 3) Cf. de hac formula 45 Sickel, 'Beiträge' IV, p. 19 sq.; 'N. Arch.' VI, p. 73; supra p. 182. Formula fortasse secundum immunitatem Gaico monasterio a Karolo Magno concessam scripta est.

monasterio illo^f vel ipsa abbatissa^h habuisset concessum atque indultum, ut nullus [episcopusⁱ] aut archidiaconus loci illius, nisi orationem aut predicationem lucranda, ut nullus iudex publicus^k, quislibet iudicaria potestate accinctus, in cortis^l vel villis ipsius monasterii^m nullum debuisse habere introitum, nec causas audiendas nec frida exegendas nec fideiussores tollendosⁿ nec mansiones aut paradas requirendas nec nullas retributiones exhactandas, quod fiscus noster exinde exhibere poterit, nullatenus exhactetur nec requiratur; unde et confirmationis anteriorum regum parentumque^o * nostrorum ^{*f. 19.} nobis in presentem protullit relegendos. Petiti celsitudine nostra, ut circa ipso monasterio nostra hoc deberet auctoritas generaliter confirmare; cuius nos hunc beneficium gradante animo pro mercedes nostra augmentum non solum confirmasse, sed etiam in novo sub immunitatis nomine concessisse [cognoscite^p]. Denuo per hunc precepto specialius decernimus ordinando atque omnino iubemus, quod in perpetuum absque ulla obstaculis et refragationibus volumus esse mansurum, precipientis, ut, sicut constat in supra his dictis titulis admiratis^q, absque ullum introitum episcopi aut archidiaconi, nisi orationem aut predicationem lucrando, ut nullus iudex publicus in curtis vel ipsius monasteriae nullum debeat habere introitum, nec causas audiendas nec frida exegendas nec fideiussores tollendas nec mansiones aut paradas requirendas nec nullas retributiones exhactandas, quod fiscus noster exinde exhibere poterit, nullatenus exhactetur nec requiratur, nisi, ut diximus, pro mercedes nostra augmentum, sicut ab antecessore regis, parentes nostros, seo et domno et gloriose genitore nostro, illo condam regis, moderno tempore fuit concessum atque indultum, ita pro nostris oraculis plenius confirmamus, quod in perpetuum volumus esse *mansurum. Et ut haec perceptio firmior habeatur ^{*f. 19.} et per tempora melius conservetur, manu nostra signaculis subter ea decrevimus roborare et de anolo nostro subter segelavimus.

25

36. Indiculum regale.

Karolus gratia Dei rex Francorum tam presentibus quam et futuris, domini sancti et apostolicis hac venerabilibus in Christo patribus, ducibus, comitibus, domesticis, vica-riis, centenariis vel omnis agentes nostros et iuniores ac successoresque nostros^a vel omnes amicos nostros seo et homines^b missos nostros disurrentes. Cognoscat magnitudo seo almitas vestra, quod^c nos partibus nostris bene habemus conpertam, quod nos^d taliter istius fidele nostro illo^e illa, mereto^f suo compellente, concessimus, ubicumque infra regno, Deo propitio, nostro hominis sui negotium exigendum advenerint, nullus quislibet de iudicaria potestate vestrae nec missus noster nullo teleneo nec nullas vinditas^g nec rodoticus^h nec foraticus nec pulveraticusⁱ, sicut dixi, nullus quislibet teleneo nec vinditas eius in nullo exhactare non presumatis; nisi, ut diximus, in quascumque portus, civitatis seo mercada, nullo contradicente, suos vinus vel suus commertius quislibet negotium, absque ullo contradicente, potestate habeant vindendi, quia nos *taliter ^{*f. 20.} ei habemus concessum. In reliquo^j viro de parte nostra vel vestra ex nostra indulgentia visi fuimus concessisse atque indulgissemus seo et in omnibus confirmasse^k. Et ut

35. f) ill. c. h) abbat c. i) suppl. Bign. k) vel suppl. edd. l) e. v. om. Bal. et Roz.
m) rii evan. c. n) tollend c. o) quod pro que c. p) verbum in cod. infra post mansurum scriptum optime huc transposuit Roz. q) fortasse: adnumeratis.

36 = App. 45; Lind. 11; Roz. 31. a) lege: vestros. b) lege: omnes. c) fortasse: quoniam, sed etiam sic verba sequentia — conpertam satis insolite hic inserta videntur. d) emend. Bign. et Lind.; dñs (dominus) c. e) ill. c. f) corr. merito c. g) i. e. rotaticus. h) pul:raticeus c.; pulveraticas Lind.; falso pontaticus cert. edd. i) reliqui corr. reliquo c. k) hic quaedam omissa esse videntur. In exemplari fortasse aliarum quoque exactionum remissiones subiectae erant.

1) 'Vectigal est rerum in foro et publicis nundinis venditarum', Bignonius ad h. l.; cf. Duange s. v. venda 1. De reliquis vectigalibus cf. Waitz, 'VG.' II¹, p. 605.

haec perceptio nostra firmior appareatur et per tempora conservetur, manu nostra propria subter cam decrevimus adfirmare.

37. Indiculum.

Dilecta Dei, sponsa Christi, socia sanctorum virginum merito coaequando, inlustris Deo sacrata illa ille, Deus scit, in quantum valeo, in omnibus in Christo amore amicus 5 et bene cupiens vester. Illud in primis, quod plurima sunt, salutem in Domino optamus vobis, in quantum totus mundus fulgit in gloria, aut, si fieri potuisset, quod tota membra vertissent in lingua. De ceterum cognoscat dilecta caritas vestra, sicut nobis dictum fuit, eo quod homines vestri nobis confugium fecerunt, et nos auditum habemus, ubi esse debeant. Propterea ab his^a nostros^b vobis direximus; si vestri homines sunt, missi 10 vestro ad nos dirigere faciatis, et quantum nos potemus^c, hac causa diligenter procuramus, ut ipse^d homines recipere faciatis.

38. Relatum, que^a dicitur apennis¹.

Mox^b nobilium Romanorum adsuevit et ratio iure depositum, ut, se cuiuscumque domus igne cremetur, pro seriam scripturarum cartolam relatione, que dicitur apennis,¹⁵ recipiat. *Quamobrem, cum quadam die inluster ille comis ad multorum causas audiendum vel recta iudicia terminandum una cum plures personis resedentes, ibique veniens homo alicius nomen illo^c suggestum, intulit, eo quod ante hos dies, casum faciente, casa sua cum omnem mobilem vel intro domo conpendia seo et strumenta cartarum ibidem igne cremassent. Et quia ille iudex vel vicini paginsi ipsius ad presens veniente ita dixerunt²⁰ vel testimoniaverunt, quod ad hoc videndum accesserant, sic vero et hactum aderat, sic superdictus ille comis vel reliquis Francis personis iuxta presorium^d retroque precedentium cartola relatione, que dicitur apennis, ei dare decreverunt, ut, quicquid ex haccessione parentum aut ex^e contractu habebat, tam per venditionis, donationes, cessiones, iudiciis, obnoxiationes, cautiones, commutationes seu pre ceteris scripturis ad^f eum per 25 venit dominum vel potestate, incepit^g perveniat in suo iure, absque refragationis vel modolationis in suo permaneant. Vicinorum manu propria subter roboravimus et post nostro roborare decrevimus.

39. [Gesta^a]².

Anno illo regnum domino nostro illo rege, in mense illo dies tantos, [adstante^a] ³⁰
j. 21. vir laudabile defensore et omnem curiam illius civitate, vir magnificus ille prosecutorum^b dixit: 'Peto te, optime defensor, et vosque^c, laudabilis curialis, ut mihi codices publicus pedire^d iubeatis, quia ab eo alico, que gestis prosequere debeam'. Vir honestus ille defensor et curialis dixerunt: 'Patens' tibi quoddicis^e publicus; prosequere que obtas, dicere non moraris'. Ille prosecutor dixit: 'Vir inluster ille per mandatum suum mihi ³⁵ rogavit atque iniunxit, ut igam^h ad civitate illa et cartolam cessionis, aut dotis, quem de res suas ad illa ecclesia, aut ad illa femina, adfirmavit, ipsa apud defensore vel

37 = Bal. 6; Roz. 720. a) i. e. apices. b) nr c. c) corr. poterimus c. d) corr. ipsos c.

38 = App. 46; Lind. 106; Roz. 409. a) q; c. b) i. e. Mos. c) ill. c. d) verba pres. v. preced. quid sibi velint, intelligi nequit; presorium corruptum, quaedam omissa videntur. e) post 40 h. v. 2–3 litt. erasae c. f) sequentia legenda videntur: eius pervenit dominationem vel potestatem. g) fortasse legenda: et deinceps p.

39 = Fard. 1; Roz. 264 §. 1. a) deest c. b) corr. prosecuturum c. c) usque c. d) lege: patere. e) alio c. f) lege: patent. g) i. e. codices. h) i. e. eam.

1) Ad eandem rem ac haec formula infra cap. 46. spectare videtur. Cf. 'Zeitschr. d. Sav.- 46 Stift. I, Germ. Abth.' p. 101 sqq. 111. 2) Cf. cum hac formula Marc. II, 37. 38.

omne curia illius civitate debere adfirmare et gestibus alegare'. Ille defensor et curialis dixerunt: 'Mandatumⁱ, quem in te conscriptum habere dicis^k, nobis presentibus recideatur'. Ille professor et hoc modo recidavit:

40. Mandatum.

⁵ 'Vir magnifico illo ille. Rogo et supplico caritate tua, ut hias^a ad illa civitate apud cartolam cessionis, *aut* dote, quam de res meas in pago illo, in loca que dicitur illas, ad illa casa Dei, *aut* ad illa femina, adfirmavi, **ipsa cessione, aut dote, apud **^{j. 21}. defensorem^b vel omnem curiam illius civitate debeas adfirmare et gestibus allegare, ut, quicquid exinde hieris^c gesserisve, me in omnibus et ex omnibus raptum^d et aptum, ¹⁰ adfirmatum et in omnibus definitum apud me esse cognuscas. Et ut haec mandatum post^e te firmiore reteneas, manu propria subter adfirmavi et qui subscripterunt vel signaverunt in presente rogavi'.

41. Prologus de cessione.

Christianis fidelibus pia exortatio pronuntiat, hoc etiam illa tonutualis euangelistarum vox, sancto Marc. II, 1. ¹⁵ suggestendo Spiritu, sua potestate concelebrat, ut^a faciat unusquisque in pauperes aelemosina, qui vult tarthare evadere supplicia. Unde et Dominus in euangilio dicit: 'Vende omnia que habes, da pauperibus, et habebis thesaurum in coelis'. Pensemus ergo omnes^b christiani, quanta sit pietas et largitio^c Redemptores, ut per haelemosina pauperum promittantur nobis thesaurum et regna caelorum. Procuremus igitur, sicut dominus et Salvator noster precepit, in quantum possumus aelemosina faciamus. ²⁰ Nemo itaque dubitet et nemo tardet, quia, si nos facimus, que^d dominus et Salvator noster ipse precepit, ille sine dubium facturus **est* nobis que promisit. Ait enim scriptura: 'Absconde haelemosina in corde **j. 22*', pauperis, et ipsa pro te deprecabitur Domino'. Abscondamus ergo^f haelemosina in corda pauperis, ut preveniat^g nobis deprecatio pauperum ad^h remissione peccatorum. Igitur ego in Dei nomen ille venerabilibus fratribus illo et illo. Admonit mihi amor domini nostri Iesu Christi et ²⁵ desiderium de illo paradyso, ubi iusti habitant, ut me Dominus ibidem participare dignetur, seu et timor gehenne, ut me exinde Dominus eripere iubeat. Propterea cedo vobis ad die presente ad mea aelemosina faciendo ad pauperis vel a sacerdotibus, ad missas canendo dispensando cessumque in perpetuo esse volo et de iuro meo in iure et dominatione vestra atque transfundo, hoc est res proprietates meas tam in ³⁰ civitate illa quam et foras in ipso pago seu et in alios — habent ipsas terras cum omni superpositus de longo tanto, similiter in latus et in frontis, subiungit de ambobus frontus et de ambobus latus terra illius — ipsas res et casas superpositis ad integrum seu et vineis in opidum civitate illius cum terra proprietatis mei — habet ipsa **vinea arpennes* **j. 22*. tantos, subiungit de ambobus latus et ambobus frontes terra illius —, etiam et in ipso ³⁵ pago, in agro illoⁱ, portione mea, tam terris, mansis, domibus, edificiis, vineis, olicis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarum*m* decursibus, quicquid in ipsa loca portio mea est, totum et ad integrum, rem inexquisita, et alia rem quantumcumque visus sum habere aut in ante laborare potuero, tam peculium, presidium utriusque generis sexus, aurum, argentum, drapalia, aeramen^k, usentilia^l, mobile et immobilibus, quicquid dici ⁴⁰ aut nominare potest, ubicumque vissus^m sum habere, medietate ad integrum, ita ut ab hodiernum diem habeatis, teneatis et in mea aelemosina dispensando liberam et firmissimam ad die presente in omnibus habeatis potestate faciendi. Si quis vero, quod nec

39. i) emend. Pard.; Mihi datum c. k) dix (dixit) c.

40 = Pard. 2; Roz. 264 §. 2. a) i. e. eas. b) corr. defensore vel omne curia, *lineolis*, quae ⁴⁵ m significant, cf. cap. 13. 15. erasis, c. c) i. e. egeris. d) *lege*: ratum. e) p; c; falso edd.: per.

41 = Bal. 7; Pard. 3; Roz. 198. a) aut c. b) homines Marc. c) Marc.; largiores c. d) q; c. e) Marc.; misit c. f) Marc.; ego c. g) proveniat Marc. h) AD REMISSIONE PECCATORUM, per errorem in rubricae forma exarata c. i) ill. c. k) aeram c. l) sic c. m) sic c.; non ins sursum h, ut scripterunt Pard. et Roz.

fieri credo, si ego ipse aut aliquid de heredibus meis vel ullus quislibet, ulla opposita persona, qui contra hanc cessione ista venire conaverit, et a me vel heredibus meis defensatum non fuerit, inferamus vobis una cum sotio fisco auri untias tantas, argentum *.²³ pondo tando esse multando, *et presens cessione ista omni tempore firma permaneat.

42. Heredetoria.

Dulcissima filia mea illa ille. Dum non est incognitum, sed per populum devulatum et patefactum, quod ego in ancilla mea nomen illa tibi generavi et postea ante domino illo rege, iactante denario, secundum lege Salica tibi ingenua demissi, et tu minime in hereditate mea sociare potebas, propterea ego hanc cartolam heredetoria in te fieri et adfirmare rogavi, ut, si tibi Dominus iusserit, quod mihi in hunc seculo suprestitis ¹⁰ apparueris, de omnes res meas, tam^a ex alode parentum meorum quam et ex meum contractum mihi obvenit, in hereditate succedas, tam in terris, mansis, domibus, aedificiis, mancipiis, litis^b, libertis, acolabus^c, merita acolonarum, vineis, olicis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, in quascumque pagis aut terreturiis seu agros vel omnis locus, ubi habere videor, etiam peculium, presidium utriusque genere ¹⁵ sexus, aurum, argentum, drapalia, mobile et inmobilibus, quicquid dici aut nominare *potest, quantumcumque de meum moriens dereliquerero, in omnes res meas in hereditate apud germanus tuus, filios meos, succedas, et aequalantia inter vos exinde dividere vel exaequare faciat, et quod ad parte tua exinde recipis, quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec ²⁰ fieri credo, si ego ipse aut aliquis de heredibus meis, vel quislibet opposita persona, qui contra hanc cartolam heredetoria ista, quem ego plenissima voluntate mea fieri et adfirmare rogavi, venire^d conaverit, inferat tibi una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens heredetoria omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa.

²⁵ Actum illo.

43. Redemptionali.

Dilectissimo mihi bene merito illo ille. Omnibus non habetur incognitum, sed patefactum, que^a tu cotidie in bonis partibus fideliter mihi deservire non cessas, et pro respecto vel servitio tuo et pro fidelitate tua, qua circa partibus meis inpendere non ³⁰ desisti, mihi preparauit plenissima et integra voluntas propter nomen Domini, ut de servitio meo temetipsum vel omne peculiare tuo redemere deberis^b; quod ita et fecisti. ³⁵ ²⁴ Dedisti mihi pro hoc, quod mihi bene *conplacuit, tam in argentum quam in amactum valentes solidos tantos. Propterea hanc cartolam redempcionale in te fieri et adfirmare rogavi, ut taliter fias^c ingenuus, tamquam se ab ingenuis parentibus fuisses procreatus vel natus, cum omni peculiare tuo, et nec mihi nec ulli heredum meorum nullum impendas servitium nec litimonium^d nec libertatico, nec nullum obsequium, nec patronatus gratiae^e; sed eas, pergas partem quam volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestate; et neque servitio nec litimonio^f nec libertatico nec patrocinium nec nullum obsequium nec ego ipse^g nec ullus de heredibus meis nec quislibet opposita persona ⁴⁰ tibi exinde nullas columnias nec fatigationis nec repeditio[n]is agere nec generare nec repedire non debeamus. Quod que temptaverit, et ad me vel heredis meis defensatum

42 = App. 47; Lind. 62; Roz. 137.   a) supple: quod, eodem modo etiam infra, cap. 46, omissum.   b) l. l. om. Bign. et Roz.   c) acolabas c.   d) venir c.

43 = App. 48; Lind. 99; Roz. 100.   a) q; c.; que pro quod etiam infra p. 205, l. 18. 45 b) corr. diberis c.   c) sias c.   d) falso hominum Bign. et Bal.; om. Roz.   e) gratias Lind.; om. Roz.; patronicum pro p. gr. Bign. et Bal.   f) om. Bign. et Roz.; ...onio Bal.   g) al. m. post add. c.

non fuerit, inferamus tibi una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens redemptionale omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa.

Actum ill.

44. Indiculum.

5 Inclito atque precellentissimo domno illo gloriose rege ego ancilla vestra ultissima, servicissima^a omnium ancillarum *vestrarum. Cognoscat, domni, gratia vestra, omnis^b ^{f. 24.} vassi vestri nomen illi^c multas inquietudinis et contra rationis ordines servientes sanctae illius, qui^d in vestra mercede in regimini ordinastis habere, hos faciant, et nulla iustitia apud ipso illo consequere posso. Propterea, domni, supplico, et si ante vestra presentia 10 fuisse, genua flexa ad terra prostrata ad pedes vestros suggestere mihi ancilla vestra oportebat, ut in vestra mercede et amore Deo vel illos sanctos, cuius famulas sunt^e, nobis exinde defensare iuberitis, ut contra^f malicia contra servientes ipsius sanctorum vel me ancilla vestra facere non debuissent. Domini, nostrum est ad sugerendum, vestrum est ad ordinandum, que exinde iustitiam recipere debeamus. Pietas vestra est 15 nobis — ^g.

45. Eredetoria.

Dulcissima atque in omnibus amantissima filia mea illa, ego enim vir magnificus ille. Omnibus non habetur incognitum, que, sicut lex Salica contenit^a, de res meas, quod mihi ex alode parentum meorum obvenit, apud germanos tuos, filios meos, minime 20 in hereditate succidere potebas. Propterea mihi praepatuit *plenissima et integra ^{f. 25.} voluntas, ut hanc epistolam heredetoria in te fieri et adfirmare rogavi, ut, si mihi subprestitis in hunc seculo apparueris, in omnes res meas, tam^b ex alode parentum meorum quam ex meum contractum mihi obvenit, in pago illo^c, in loco que dicitur ille^c, in quascumque pagis aut terretoriis, ubicumque habere videor, tam mansis, domibus, edificiis, vineis, olicis^d, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, quicquid dici aut nominare potest, quantumcumque de meum proprium moriens derelinquerem, in omnes res meas in hereditate apud germanos tuos, filios meos, succedas, et equivalentia inter vos exinde dividere vel exequare faciatis. Quod ad parte tua exinde recepis, quicquid exinde facere volueris, liberam et firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis de heredibus meis vel quislibet opposita persona, qui contra hanc aepistolam heredetoria, quem ego plenissima voluntate mea fieri et adfirmare rogavi, venire conaverit, inferat tibi una cum socio fisco auri untias tantas esse multando, et presens heredetoria omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa.

85 Actum illo.

46. Indiculum².

Subgerendo^a domno piissimo atque precellentissimo illo glorioso rege nobis^b, domni, ^{f. 25.} servientes vestri, pagensis illius, quod veraciter cognovimus vobis innescere presumpsimus. Homo alicus nomen ille nobis dixit, eo quod casa sua vel strumenta sua cartarum

40 44 = Bal. 8; Roz. 420. a) emend. Roz.; servissima Bal.; seviciissa c. b) lege: homines. c) ill. corr. ille c. d) lege: quas. e) s. c. f) fortasse: inantea. g) supplendum fortasse: solatum vel simile.

45 = App. 49; Roz. 135. a) contenir c. b) supple: quod. c) ill. c. d) oleis c. e) derelinquere c.

46 = Lind. 108; Bal. 9; Roz. 411. a) corr. suggestendo. b) lege: nos.

1) L. Sal. 59, 5. Cf. Marc. II, 12. 2) De hac formula disserui 'Zeitschr. d. Sav-Stift. I, Germ. Abth.' p. 111 sq.; cf. supra cap. 38.

tam vendictionis, cautionis, obnoxationis, iudicis, cessionis vel donationis seu et reliquo strumenta cartarum ab igne ibidem cremassent. Quia et ille iudex vel vicini paginsi ipsius taliter nobis dixerunt vel testimoniaverunt, quod ad hue videndum accesserant, et sic vero et actum aderat: proinde, domni, sugerere presumimus^b et quod exinde cognovimus vobis innotuimus. Domni, nostrum est ad sugerendum; vestrum est ad ordinandum, que^c ipsa exinde agere debeat.

47. Securitas.

Marc. II, 30. Dum inter illo et coniugia sua illa non caritas secundum Deo, sed discordia regnat inter illi, et ab hoc pariter conversare minime possunt, placuit utriusque voluntas, ut de hac consortio separare^a deberent; quod ita et fecerunt. Propterea has epistolas inter se uno tenore conscriptas fieri et adfirmare 10 decreverunt, ut^b unusquisque ex ipsis, sive ad servitium Dei [in^c] monasterio aut copolare^d matrimoniū^e sociare voluerit, licentiam habeat, et nulla requisitione ex^f hoc de parte promissa^g nihil habere 15. 26. non debeat. Si quis vero, si aliqua pars ex ipsis hoc inmutare voluerit, inferat pari suo auri tantum et, [ut^h] decreverunt, a proprio consortio siquistrare in eam quam elegerint parte permaneant. Stipulatione subnixa. 15

Actum ill.

48. Cautione de vineaⁱ.

Domino fratri illo ille. Ad petitione mea mihi non denegasti, nisi ut in summa necessitate mea argento vel amacto valentes solidos tantos in manu mea ad prestitum beneficium mihi prestitisti. Propterea obpingero tibi vinea proprietatis mei in pago 20 illo^a, in loco que dicitur illo, aripennis tantos, subiungit de ambobus latus et ambobus frontibus terra lui; infra ipsa terminatione et mensura ad integrum usque annos tantos fructum, quem ibidem Deus dederit, ad parte tua elidiatum^b habere debeas et per temet ipsum ipsa vinea condigere facias. Et quomodo ipsus fructus tantos annos transhactus habueris, et debito tuo tibi reddidero, cautione mea per manibus^c recipiam. Stipulatione 25 subnixa.

Hactum illo.

49. Indiculum.

Domna et dulcissima genetrice mea illa prolis vester ille, serviens vester. Illud imprimis, quod plurima sunt^a et sic necessarium, si presumto [non] offendit^b, salutem 30 plenissimam in domino Iesu Christo vobis destinare presumo; et supplico pro eo, quod iste presens ille, *serviens vester, ad mea parvitatem^c expetivit, ut nulla malicia de istas culpas, quod ipse configuum fecit, exinde non habeat, sed ad mea precatione excusatus exinde esse debeat. Agite^d taliter, quem^e ego per vos bona fidutia, et quem^e domno et genitore meo, iugale vestro illo, sano et laete proprios oculos caelerius mereamur videre. 35 Iterum salutamus vobis^f.

50. Mandatum.

Magnifico fratri illo ego ille. Omnibus non habetur incognitum^a, quem^b mihi gravis aegritudo domat, et aelemosina mea minime valeo procurare. Propterea rogo caritate

46. b) corr. presumsimus c. c) q; c.

40

47 = Pard. 4; Roz. 112. a) corr. severare c. b) aut c. c) add. Marc. d) copolam
Marc. e) matinunū c. f) *Marc.*; et c. g) proximi sui *Marc.* h) add. *Marc.*

48 = App. 50; Lind. 147; Roz. 374. a) ill. c. b) h. v. erasum nunc legi nequit; Lindenbrogi et Baluzii auctoritate nisus posui. c) sc. tuis; cf. cap. 3.

49 = Bal. 10; Roz. 743. a) s. c. b) non deest, ostendit pro off. c., quod emendavit Roz. 45
c) emend. Bal.; pravitate c. d) agit c. e) fortasse: quomodo. f) 3—4 līt. erasae c.

50 = Lind. 183; Roz. 391. (Num. deest c.) a) incognitur c. b) fortasse: que pro quod.

1) Cf. de hac formula Brunner, 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 67; p. 68, n. 2.

tua, ut propter Deo de res meas in vice mea aelemosina facere vel despensare debeas. Pro hoc trado tibi ad die presente omnes res meas in pago illo, in loca cuius vocabulum est illo, id est terris, mansis, domibus, aedificiis, quantumcumque visus sum tenere, totum et ad integrum, quicquid dici aut nominare potest, tam de alodo aut de compa-
5 rado vel de qualibet abstractum, in quascumque pagis aut terretoriis vissus sum habere, totum et ad integrum, rem inexquisita, per meos wadios et andelangos¹ et^c per hunc mandatum ad mea aelemosina faciendo in pauperes vel sacerdotes dispensando tibi trado, ut, quicquid exinde egeris gesserisve, me in omnibus *et ex omnibus raptum^d et *^{f. 27}.

10 aptum atque transactum, in omnibus definito esse cognoscas. Et quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis de heredibus meis vel quislibet opposita persona, qui contra hanc mandatum transactum quicquid venire conaverit, inferat tibi una cum sotio fisco auri untias tantas esse multando, et presens mandatum post te^e firmiore retineas. Sti-
15 pulatione subnixa.

Actum ill.

15

51. Securitas.

Non minima, sed maxima verteretur discordia inter illo et^a ill. Venientes in loco illo ante bonis hominibus, repedebat ipse in causa sua vel^b in coniugia sua illa adversus ipsius lue, dum diceret, eo quod ipsa² genua sua inpinxit³ et super filia eorum nomen illa cessisset et ipsa ibidem occisit. Sed ipsa illa hac causa minime potuit denegare.
20 Exinde taliter ad^c ipsos bonis hominibus fuit iudicatum, ut illa leodo, cum lex erat, ipsius lue solvere deberet; quod ita in presente fecit et servo suo nomen illo vel alia rauba^d sua ipsa illa pro illa leodi ipsius lue vel coniuge sua illa, in quod eis bene complacuit^e, dedit. Propterea iam dictus ille et coniux sua illo hanc securitate in ipsa illa vel mitigo^{f. 5} suo fieri et adfirmare rogaverunt, ut nullumquam tempore de iam dicta
25 causa nec de illa morte nec de ipsa leodi nullas calumnias nec repetitionis nec fatigatio-
nism^g nec nos nec nullus de heredibus nostris nec quislibet opposita persona agere *^{f. 27}.
nec generare nec redire non debeamus. Quod qui adtemptaverit, et ad nos vel heredes
30 nostros defensatum non fuerit, inferamus tibi una cum sotio fisco auri untias tantas,
argento^f pondo tanto esse multando, et presens securitas^g omni tempore firma perma-
neat, stipulatione subnixa.

Actum illo.

50. c) e. c. d) *lege*: ratum; cf. supra cap. 13. 40. e) poste pro p. te c.

51 = App. 51; Lind. 123; Roz. 466. (Num. deest c.). a) et ill. addidit corrector. b) in-
telligendum videtur: vel coniugis suae illius adversus ipsam illam. c) i. e. ab ipsis. d) compla-
cui it c. e) ita c.; mitio Lind.; ....go Bal.; om. Bign. et Roz. f) arg. p. t. al. man. post add. c.
g) bis scr. c.

1) Cum de significatione huius vocis in traditionibus orebro memoratae valde dubitaret J. Grimm, tamen non ad Germ. 'Hand' eam revocandam neque porrectionem manus, 'Handlung, Handreichung', ut alii voluerunt viri docti (cf. Schilter, Glossar. p. 46^a; Reyscher, 'Symbolik d. germ. Rechts', p. 60), intelligendam esse existimavit, 'RA.' p. 196—199; 'D. WB.' I, col. 304. Chirothecam intelligunt Michelsen, 'Festuca notata' p. 27 sq. ('gantelet'), et Zöpfl, 'D. RG.' III, p. 154, n. m. 2) Quamquam ex ipso scelere virum accusatum interpretari maluerim, tamen, codice semper in hac parte genus femininum exhibente, non possumus, quin feminam facinoris ream accipiamus. 3) Hic fortasse vulnerare valet vox, quam aliter in legibus usurpatam esse satis con-
45 stat. Cf. Grimm, 'RA.' p. 631. 4) i. e. suppellez. Cf. supra p. 23, n. 3. 5) i. q. mittio seu mitthio. Cf. Marc. I, 23. et quae ibi annotata sunt.

APPENDIX.

f. 29.

1. (a) Donatio ad filios. Gesta^a.

Lex et consuetudo exposcit, ut, quicumque^b personas naturales^c filios habuerit et alios plures non habuerit, si^d eos in sua voluerit instituere hereditate, qualiter in suum potius arbitrium ad faciendi de id pater hoc, quod in eos voluerit, *liberam habeat^e potestatem^f. Ideoque ego ille, dum non est incognitum, ut femina aliqua nomen illa bene ingenua ad coniugium sociavi uxore, sed qualis causas vel tempora mihi oppreserunt, ut cartolam libellis dotis ad ea, sicut lex declarat, minime excessit facere, unde ipsi filii mei secundum legem naturalis appellant^g, et filios in ea generavi, cuius^h baptismum nominaⁱ posuimus illos et illos: propterea^j volo^k, ut^l predicti filii mei omni corpore facultatis meis in pago illo, in loca denominantes illos et illos^m, in legitimam successionem debeatis addereⁿ ad patuere; hoc est tam terris, mansis, una cum superpositis domibus, aedificiis, utriusque generis sexus peculiis, mancipiis ibidem commanentis, tam ibidem^p quam et aliunde translatus^q, sicut dixi, quod nostra est possessio et haec^r successionum parentum nobis obvenit, tam de alodo quam de comparado, vel de quilibet adtractum adnoscitur pervenisset, ad die presente nostra est possessio vel dominatio, cum omne iure et merito et omnem rem inexquisita, quandoquidem moriens dereliquerо, in vestra debeatis revocare potestate, dominatione et faciatis exinde iuro proprietario quod volueritis, et nullus vobis de omne hereditate mea repudiare non debeat nec facere possit. Stipulatione subnixa.²⁰

1. a = App. 52; Lind. 60; Roz. 130. a) hanc vocem, in codice non in rubrica, sed in initio formulae scriptam, Roz. praeposuit 1 c. b) lege: quaecumque persona. c) t post add. c. d) post h. v. 1 lit. erasa, fortasse q (quis) c. e) lege: appellantur. f) lege: quibus baptismo n. g) n c. h) nolo c. i) supple: vos. k) ill. c. l) Bign., quem secutus est Roz., emendavit: adire et adprehendere. Fortasse legendum est: accedere et potiri. m) oriundis suppl. Roz. n) sic c. 25 o) lege: ex successione p.

1) *De Savigny*, 'G. d. Röm. R.' II, §. 46, n. a. b, p. 130 sq., monuit haec verba ad constitutionem Iustiniani spectare, quae exstat in epitome Iuliani 82, 12 (= Authent. 89, 12), §. 8, ubi conceditur: —si (pater) nullos filios legitimos habeat, liceat ei in toto asse filios suos naturales instituere, cum secundum Cod. Th. IV, 6, 1, quae constitutio etiam in Legem Rom. Vis. 30 recepta est, trium tantum unciarum paternae hereditatis capacitas liberis naturalibus, legitimis non existentibus, concessa sit. Cum tamen alia Iustiniani iuris certiora vestigia vix ante saeculum IX. in Francorum regno inveniantur, de hac re dubitari potest. Facile fieri potuisse existimari, ut, lege illa codicis Theodosiani abolita, in Gallia consuetudo ista liberior in formula laudata nasceretur. Cui opinioni non obstat lex praeter consuetudinem nominata, cum saepius in 35 formulis et cartis illius aevi Romanae leges aut depravatae aut omnino falsae fictaeque allegentur. Cf. praeterea Bignonum ad h. l. 2) Schroeder, 'Gesch. d. ehel. Güterrechts' I, p. 64 sq., n. 4, haec verba aliter ac Bignonius ad h. l., quem secutus est Pardessus, 'Loi salique' p. 669, non ad Romanorum sed ad Francorum ius revocanda esse, recte censere videtur, pracsertim cum neque antiquiores fontes iuris Romani neque L. Rom. Vis. matrimonium non nisi dote constituta⁴⁰ legitimum fieri doceant. Cf. L. Rom. Vis. Cod. Th. III, 7, 3. Sandhaas, 'Fränk. ehel. Güterrecht' p. 49, n. 9, formulas nostras vocat: 'Muster für eine legitimatio secundum legem Romanam, deren sich ein Deutscher bedient, um die Zweifel zu beseitigen, welche aus dem angegebenen Grunde gegen die Ehelichkeit seiner Kinder erhoben worden waren'.

(b) Mandatum.

Dulcissimo amico meo illo^a ego ille. Rogo atque iniungo caritate tua, ut hias^b f. 30. ad vicem meam ad civitatem illam ad illo defensorem et illo professorem vel curiam publicam ipsius civitatis et haec epistola, quam ego in filios meos illos^c in totius hereditatis meae in legitima successione eos adhesere^d et legitimus filius meus, sicut in ipsa accepitola textus contenebatur, conscribere^e, ea gestis monicipalibus^f, ut mos et lex est, iuxta more^g et consuetudinem alegare atque firmare facias; ad^h prosecutionem caelebrata, quod tibi rogo, mihi rescribere pigrum non greveris. Stipulatione.

(c) Credituria de ereditate.

In nomine Domini. Annoⁱ illo domini nostri illius regis, meno illo, gesta habita apud laudabile vir illo defensorem et illo professorem vel curiam publicam ipsius civitatem, ille ait: 'Queso vobis, optime defensor, ut mihi codices publicis [patere iubeatis^b], que^c habeo, que^c gestorum elegationis^d cupio roborari'. Memorati defensor et ordo curia dixerunt: 'Patent tibi codices publicis; prosequere que^c optas'. Ille dixit: 'Amicus meus ille mihi ineunxit^e per suum mandatum sollempne roboratum, ad^f laudabilitatem vestra ad crescere^g deberem^h et haec epistola, quem ipse, *sicut lex declarat, in pre- f. 30. dictosⁱ filios suos illos^k pro eo, quod in bene ingenua femina illa ipsius generavit et tunc^l cartola libellum dotis ei secundum legem non adfirmavit, propterea iam dicti filii mei naturalis appellant; ita antedictus^m pater eorum ei conplacuit, ut ipsos secundum 20 legem Romana in ipsa civitate ante curiam publicam debeat in legitima totius hereditatis sue instituere hereditatem; itaⁿ et feci^o; dum in prolis nec legitimis infantes non habuerit, ipsa^p in legitima hereditate pro legitimis filios in omnes causas recepit: ut^q predicta epistola iuxta morem^r et consuetudinem gestis monicipalibus^s alegare atque firmare debeant^t. Superscriptus^u defensor una cum suis curialibus^v vel subscriptionibus insti- 25 tuerunt vel inobodierunt^w sub signaculis. Et haec gesta, quomodo est conscripta, manus eorum roborata ei visi fuimus tradidisse, stipulatione subnixa.

Actum.

(d).

Magnifico amico meo illo^a ego ille. Cognoscas^b, iusta iniunctione tua, ut per tuum mandatum mihi rogasti, ad illa civitate, ad illo defensorem vel curiam publicam ipsius civitatis accessisse, et haec cartola, quem infantes tuos, quod naturalis sunt, in legitima hereditate secundem legem instituisse, sicut in ipsam [carto]la^c tam de rebus quam et de ipso numero^d ad ipsius infantes conscriberetur, gestis monicipalibus iusta more et consuetudinem allegasse atque firmasse cognoscas; *et de persecutio caelebrata, quod mihi f. 31. rogasti, rescribere vel prosequere mihi pigrum non fuit. Stipulatione subnixa.

b = App. 53; Lind. 63; Roz. 261 §. 2. a) ill. c. b) i. e. eas c) sequentia admodum mutilata esse videntur. d) cf. supra p. 208, l. 12, ubi non melius exstat: addere. e) feci vel rogavi supplendum videtur; Roz. suppl. volui. f) monicipedibus c. g) amore c. h) i. e. at; in aliis mandatis: et de.

40 c = App. 54; Lind. 64; Roz. 261 §. 1. a) post h. v. 1—2 litt. erasae c. b) prosequere c. c) q; c. d) lege: allegatione. e) lege: iniunxit. f) intellige: ut ad. g) fortasse: adcessere pro accedere. h) deberent c. i) corr. e predictos c. k) ill. c. l) tu c. m) antedictis c. n) quod ante h. v. suppl. Roz. o) fortasse: fecit. p) lege: ipsos. q) amorem c. r) manicipalibus c. s) fortasse: debeant. t) superscriptis c. u) sequentia valde corrupta esse videntur.

45 v) corr. videtur ex oboduerunt c.

d = App. 55; Lind. 65; Roz. 261 §. 3. a) ill. c. b) cognuseas corr. cognoscas c. c) emend. Bal.; latam de r. c. d) munera Bal.

1) Cf. infra l. 11. et Marc. II, 38. 2) Hoc ad verbum ineunxit supra l. 15. referendum est.

2.

Datum, quod fecit mensis ille dies tantos, anno illo regnum nostrum, ad illum palatio nostro^a feliciter¹.

3.

... secundum^{a, 2} lege Romana nullatenus revocetur. Sub die illo, anno illo regnum⁵ domni nostri illius regis, inditionum ille, vir venerabilis ille diaconus testatur^b eis, qui^c as^d tabolas subscripturi sunt^{e, 3}, manomittere^f in ecclesia illa vendictaque liberare famulo illo suum nomen illo, bene sibi merito, secundum constitutionem bene^g memore Constantine^h legis, que sanxumⁱ est, ut omnis, qui sub oculis episcoporum, presbyterorum seu diaconorum in ecclesia manumittantur, a civitate pertinere et ab ecclesia defensatur, et vult¹⁰ eum iusta consuetudinem, cuius commemoratione subpra vida^k est, ad civitate pertinere Romana; ea tamen conditionem: eas ubique volueris, partem quam [elegeris^l] pergas, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses natus vel procreatus, et nulli heredum hac^m proheredum meorumⁿ minime quicquam debeat servitutis nec libertinitatis gratia nec patronatus obsequium, sicut dixi, sub integra et legitima ingenuitate debeat permanere¹⁵ ingenuis atque securus et semper ad civitate^o debeat pertinere Romana, testamentum ^{y. 31.} etiam faciendi liberam in omnibus habeat potestatem. Si quis vero.

4. Prologus.

Marc. II, 33. Dilecto suo illo, aut illa^a, ille. Pro respecto fidei hac servitui^b, qua mihi famulares, pro remissionem peccatorum meorum te ab [om]ne vinculum servitutis absolvo, ea tamen conditione, ut, dum²⁰ avixeris, mihi deservias, post obitum quoque, discessum vero meum, si^c mihi suprestis extuleris^d, ingenuis, tamquam ingenuis parentibus fuisses procreatus, et nullum heredum hac proheredum meorum vel cuique servitium impendas, peculiare concessio, quod habes aut laborare potueris; et cetera.

5. Tradituria⁴.

Notitia traditionale, [qualiter^a] vel quibus presentibus venit homo alicus nomen ille²⁵ ad illo manso, quem ante hos dies per cartolam venditionis ad filium suum adfirmavit, per hostium et anatalia, per herba et vite ei visus fuit tradisset vel consignasset et exitum inde se fecit.

His presentibus.

2 = Roz. 63, versus 1. 2. Contextus formulae iam defuisse videtur in exemplari codicis nostri, 30 qui hoc fragmentum cum sequenti formula coniunctum exhibet. a) n. c.

3 = App. 56; Lind. 98; Roz. 63. a) haec vox continuo versu sequitur ultimam capitinis praecedentis, initio proemii, ut videtur, iam in codicis exemplari deficiente. b) cum fortasse supplendum. c) quia [ille per] stabolas Roz. d) i. e. has. e) sic emendavi; subscripturis c. f) a e corr. c. g) lege: bone memorie. h) Costantine c. i) saxum c. k) exspectaveris: scripta; fortasse: videnda. 35 l) suppl. Roz. m) hanc c. n) corum c. o) cive c.

4. a) illo c. b) servitii tui Marc. c) sibi c. d) extitoris Marc. cod. A 3.

5 = App. 57; Lind. 156; Roz. 288. a) suppl. Bign.

1) Clausulam esse formulae regalis diplomatis, recte monuit de Rozière, 'Recueil' I, p. 87, n. a., quae formula desperdita ad aevum Merowingorum revocanda esse videtur. Cf. Sickel, 40 'UL' p. 219. 2) Cf. cum hac formula Form. Arv. 3. et Form. Bitur. 9. 3) Quas partes hic agit diaconus, secundum Legem Rib. 58, 1. agere debuit archidiaconus: iubemus, ut qualis- cumque — servum suum — secundum legem Romanam liberare voluerit, ut in ecclesia coram presbyteris, diaconibus seu cuncto clero et plebe in manu episcopi servum cum tabulis tradat, et episcopus archidiaconum iubeat, ut ei tabulas secundum legem Romanam, qua ecclesia 45 vivit, scribere faciat; cf. ibidem 5: si tabula impugnatur, archidiaconus coniuret eum ipsis testibus, qui tabulas conscriperunt (roboraverunt), quod ipse tabularius secundum legem Romanam legitime fuisset ingenuus relaxatus. Cf. Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 339; cf. p. 239, n. 2. 4) Cf. Cart. Sen. 8. et quae ibi annotavi.

6. Obnoxatio.

Domino meo semper, ego enim ille. Dum non est incognitum, qualiter instigante parte adversa mihi contigit, quod ego caballo ad^a homine alico nomen illo^b in tascega^{c. 1} subdux^e, unde et de ipso furtu victus apparueri et vite periculum exinde incurtere potueram, et ego non habeo, unde ipsos facinus vel ipso forte emendare vel satisfacere debeam: propterea expetivi a vobis, habuit pietas et dignatio vestra.

FORMULAE SENONENSES RECENTIORES.

1. Notitia^a de colono evindicato.

f. 127.

Notitia, qualiter vel quibus presentibus^b veniens homo aliquis nomen ille^c, advo^dcatus sancti illius de monasterio illo et^d illo^e abbate, in civitate illa [in mallo publico ante inlustre^f] viro illo comite vel aliis quam pluribus personis^g ibidem resedentes, interpellabat homine alico nomen illo^e. Repetebat ei, dum diceret, eo quod ante os dies ipse homo sacramentum contra ipsa casa Dei vel ipsius abbatis^g habuisset^h adramitumⁱ ad sua ingenuitate tensandum^k, in ipso mallo in basilica sancto illo ob hoc iurare debuisset; et ipse *homo de ipso sacramento iectivus remansit, et ipse homo nullatenus rationis^j potuit tradere, per quid ingenuus esse deberit^m, vel ipso sacramento iurare potuisset. Et dum hac causa apud ipso comite vel ipsis racimburgiisⁿ diligenter fuit inventum vel inquisitum et legibus fuit definitum, et^o ipse homo in presente pro colono ad casa sancti illius vel ipsius abbatis sibi recognovit vel recredit, et ipse^p vicarius per iussionem ipsius comitis ipsum hominem per manibus pro colono ipsius advocato illius abbatis^q visus est reddidisse²: propterea taliter ei fuit iudicatum, ut de ac causa notitia bonorum hominum manibus roboratam accipere deberet, quod ita et fecit, ut ipsum hominem ipsa casa Dei vel ipse abba seu rectores eorum pro colono habeant evindicatum, et sit inter ipsos postmodum ex ac^r re subita causatio.

His presentibus, qui subter firmaverunt.

2. Carta sacramentale.

Veniens avocatus sancti illius de monasterio illo^a seu et illo^a abbate^b de predicto monasterio illo^a, castro illo, *in mallo publico ante inlustre viro illo comite vel f. 128.

30 6 = App. 58; Lind. 137; Roz. 50. a) lege: ab. b) ill. c. c) ita c.; om. Bign.; texaga cett. edd.

1 = App. 1; Lind. 165; Roz. 498. a) Notia c. b) corr. presentibus c. c) ill. c.
d) et — civ. illa al. m. suppl. c., ubi praeterea alia quaedam verba addita erant, quae erasa sunt, sed e sequenti formula restitui possunt. e) eadem fere Lind., Bal., Roz. suppleverunt. f) corr. personas c.
g) abb^t c. h) u e corr. c. i) adramitum c. k) corruptum videtur; Lind.: defensandum. l) corr.
35 rationes c. m) corr. deberet c. n) racim in loco raso c. o) del. c. p) corr. ipsi c.
q) abb^t c. r) corr. hac c.

2 = App. 2; Lind. 166; Roz. 479. a) ill. c. b) abb^t c.

1) i. q. taxaga; cf. Form. And. 15, et praepter locos ibi laudatos Kern, 'Notes', apud Hessel, Lex Salica, §. 21. 2) Cf. infra 3. 6, e quibus locis optime cognovimus, quo munere 40 vicarius in iudiciis comitis functus sit. Cf. Sohn, 'R. u. GV' I, p. 257 sq., praes. n. 151; Waitz, 'VG' II², p. 382, n. 3. Abiter Cart. Sen. 20, supra p. 194: comis ipso illo per manibus partibus lue visus est reddidisset.

aliis quam pluris, qui ibidem aderant, interpellabat homine alico nomen illo. Repetebat ei, dum diceret, eo quod genitor suus nomen ille^a colonus sancti illius de villa illa^a fuisset, et ipse colonito de capud suum ad ipsa casa Dei redebeat et exinde neglegens aderat; et ipse in presente hoc fortiter denegabat et taliter dedit in suo responso, quod de patre Franco fuisset^c generatus et de matre Franca fuisset^c natus. Unde tale sacra-⁵ mento per suam fistucam visus fuit adchramire^d, et taliter ei fuit iudicatum, ut ac causa apud proximiores parentes suos, octo de parte genitore suo et quattuor de parte genitricae sua^e, si fermortui non sunt, et si fermortui sunt, apud duodecim Francos tales, qualem se esse dixit, in illo^a castro, in basilica sancto illo^a, ubi reliqua sacra-¹⁰ menta percurrunt, in 40^f noctes in proximo mallo post banno^g.² resiso hoc debeat con- iurare^h.

3. Notitia de servoⁱ.

^{f. 128v.} Notitia, qualiter vel quibus presentibus veniens ille^a in causa monasterio sancti illius^a civitatis^b illius pontifici ad vicem venerabile viro illo abbat^c de predicto mona-¹⁵ stero die illo illius^d civitatis in mallo publico ante inluster viro illo^a comite et ante illo^a episcopo vel aliis plures magnificis viris, qui ibidem reseedebant, homine alico nomen illo ibidem interpellabat. Dixit, eo quod servus monasterii sancti illius^a de capud suum aderat, et colonus ipsius sancti illius^a nomen ille^a de Franco homine comparasset, et malo ordine ipso servitio partibus monasterii sancti illius effugibat vel intendebat. Inter-²⁰ rogatum fuit ipsius servo, se ipsa causa vera erat, anon; sed ipsi servus in omnibus hoc fortiter denegavit^f. Et ipse^g abba vel suus avocatus contra predicto servo inten-²⁵ debant et taliter dixerunt, quod testimonia homines Francos presentare potebant, qui hic adstabant, quod^h ipse colonus ipsoⁱ comparaverat, et in suum servitium eum viderant deseruire, et per lege^j servus sancti illo esse debet; et ipsa ora^k ipse abba vel ipse avocatus sua^l testimonia, hominis septem his nominibus ill. et ill., adcharmerunt^m, ut in crastinum die illo^a ibidem presentare deberent; quod ita et fecerunt. Et ipsi homines sic testimoniaverunt, quod per lege servus sancti illius^a aderat debitus, et quomodo hoc testimoniaveruntⁿ, super altario sancti illius^a in illa capella, que est^o in

2. c) t in loco raso c. d) ita scriptum fuisse videtur, quod literis ch erasis correctum est:
addramire c. e) c in loco raso c. f) pro xl exstissee videtur zl, litera prior erasa est c. 30
g) radendo corr. anno c. h) ciurare, c al. atram. c.

3 = App. 3; Roz. 472. a) ill. c. b) intelligendum videtur: in civitate illius pontificis.
c) abbt c. d) i. e. illa civitate. e) al. m. post add. c. f) vi in loco raso c. g) e post add. c.
h) quum intelligit Brunner. i) o corp e corr. c. k) i. e. hora. l) a e corr. c. m) adchramf c.
n) post h. v. 8—9 litt. erusae c. o) ita recte coni. Roz.; quē pro que ē c.

35

1) Cum hoc et alio simillimo infra 5. conferas velim L. Sal. Extrav. B, 2, ubi vero maior pars testium ex materna genealogia postulatur, si quis de libertate ex paterna genealogia mallatur. Cf. Siegel, 'Gerichtsverfahren' p. 186 sqq.; de Amira, 'Zur Salfränk. Eideshilfe', in Pfeiffer-Bartsch, Germania XX (alterius seriet VIII), p. 53 sqq. 2) Zöppfl, 'D. RG.' II, p. 199: sollemni iudicio finito ('nach Einstellung der gerichtlichen Verhandlung'); cf. Waitz, 'VG.' IV, 40 p. 465, n. 1 (p. 466). Optime Sohm, 'R. u. GV.' I, p. 396, verba intellexisse videtur de legitimo 40 noctium inter singula comitia intervallo, per quod tempus bannus resisus erat ('der Bann ruhte'), finito. Cf. Cap. II. Ludov. P. a. 829, c. 14, I.L. I, p. 352: Postquam comes et pagenses de qualibet expeditione hostili reversi fuerint, ex eo die super quadraginta noctes sit bannus resisus (ita plerique codd. et Edict. Pist. c. 33, II. I, p. 496; Pertz: 45 rescisus). Neque vero ad locum nostrum explicandum adhiberi possunt, quae in illo capitulo sequuntur: quod in lingua thiudisca 'seaflegi', id est armorum depositio, vocatur, cum haec ad illud tantum 'banni resisi' tempus spectent, quod ex expeditione reversis concedebatur. 3) De hac formula cf. Brunner, 'Zeug. u. Inquis. Beweis', p. 87 sq.

curte fisci, ubi reliqua sacramenta soluta sunt, iurati dixerunt. Dinuo^p ipsius servus fuit interrogatum^q, si ipsa causa recognoscebat, si sic erat veritas; sed ipse servus in omnibus ac causa recognovit et ad servitium sibi reversus fuit. Et ipsi^r abba per iuditium ad^s ipsas personas per iussionem illius comite de manu illo^a vicario exceptum ibidem pro servo sancti illius^a evindicabat.

His presentibus.

4. Iuditium evindicato^a de colono.

Cum resedissent venerabilis ille^b abba et inlustris vir^c ille in villa illa^b, in pago illo^b, ubi ille^b comis esse videtur, per iussionem domino et gloriose illo^b *rege ad uni- *f.129*. 10 versorum causas audiendum vel recta iudicia in Dei nomine terminandum^l, ibique veniens ille^b avocatus monasterii illius^b vel illius^b abbatis^d homine alico nomen illo interpellabat. Repetebat ei, dum diceret, eo quod legitimo colonitio partibus monasterii sancti illius vel illius^b abbatis^d ad villa illa^b de parte genetricie sua redeberit^e et negligens et iectivus exinde adesset. Sed ipse homo de presente adstabat et ipsa causa nullatenus potuit 15 denegare et ad ipsum colonitium se recognovit, et^f per manibus ipsum hominem ipsius abbatis^g reddidit. Proinde taliter ab ipsis missis dominicis vel illo^b comite seu et ab ipsis rachimburgis ipsis avocato in causa sancti illius^b vel ipsius abbatis^d pro firmitatis studium fuit iudicatum, ut, dum ipsa causa taliter fuit inventa et legibus definita, ut 20 tale iuditio evindicato exinde accipere deberet, quod ita et fecit, ut omni tempore ad ipsum colonitium sancti illius^b ad villa illa^b illo habeat evindicatum^h, et sit in postmodum *inter eos ex ac re subita causatio. *f.130.

Datum in minseⁱ illo, in anno^k illo.

5. Notitia^a de colona evindicata.

Veniens homo aliquis nomen ille^b, avocatus sancti illius^b de monasterio sancti illius^b vel illius abbatis^e de ipso monasterio, die illo^b in mallo publico ante inlustre^d viro^e illo comite vel ante quam pluris personis, qui ibidem aderant ad universorum^{d*} causas audiendum vel recta iudicia in Dei nomine terminandum, qui subter firma- verunt, femina aliqua nomen illa^f ibidem interpellabat. Repetebat ei, dum^g diceret, eo quod avus suus nomen ille quondam vel genitor suus ille quondam coloni^h sancti illius de villa illa fuissent, et ipsa femina colona esse debebat et ipso colonitio malo ordine de ipsa casa Dei effugeret. Sic ipsa femina in presente adstetit, et ab ipsis personis ei interrogatum fuit, se ipsa causa esset veritas, anon; sed ipsaⁱ in omnibus fortiter denegavit et taliter dixit, quod avus suus ille quondam nec genitor^k suus ille quondam coloni sancti illius de villa illa numquam fuissent, nec ipsa colonitio *de capud suum *f.130*. 25 ad ipsa casa Dei sancti illius numquam redebebat, sed de patre et de matre bene ingenua^l nata vel procreata fuisset. Sic ab ipsis personis taliter ei fuit indicatum, ut apud 12 homines parentes suos, octo de patre et quattuor de matre^z, si fermortui non sunt,

3. p) corr. denuo c. q) interrogati c. r) corr. ipsi c. s) i. e. ab ipsis personis.

4 = App. 4; Lind. 167; Roz. 458. a) corr. evindicatum c. b) ill. c. c) viri ill. c. 40 d) abb c. e) corr. redeberet c. f) quaedam omissa videntur; fortasse secundum cap. 1. et 6, mutatis mutandis, supplenda sunt: ipse vicarius per iussionem ipsorum missorum. g) abb c. h) post h. v. c. 10 litt. erasae c. i) min ill. c. k) an ill. c.

5 = App. 5; Lind. 164; Roz. 480. a) Notia c. b) ill. c. c) abb c. d) al. m. suppl. c. d*) unoversorum c. e) illo viro ill. c. c. f) ill. c., et sic semper in reliqua formulae parte pro quo- 45 que casu. g) du corr. manu recent. dum c. h) coloni corr. coloni c. i) post h. v. 4—6 litt. erasae c. k) r post add. c. l) ingenuus corr. ingenua c.

1) *Huic iudicio, cui praeerant missi dominici, etiam ipsum illius pagi comitem assedisse, infra docemur. Cf. Sohm, 'R. u. GV' I, p. 494 sqq.; prae, n. 53.* 2) Cf. supra 2.

et si fermortui sunt, apud 12 homines bene Francos Salicos in ipso mallo super altario sancti illius, in proximo mallo, quem ipsi comis ibidem tenit^m, hoc coniurare debeat, quod avus suus ille quondam nec genitor suus ille quondam coloni sancti illius de monasterio illo de villa illa numquam fuissentⁿ, nec ipsa^o colonitio de capud suum ad ipsa casa Dei non redebeat. Et si hoc in eo placito, sicut superius insertum^p est, con*5* iurare potuerit, de ac causa ducta et secura resedeat; sin autem non potuerit, ad ipsa casa Dei se recognoscere faciat.

Datum ibi.

6. Notitia^a de servo, quem colonus^b comparat.

Notitia, qualiter vel quibus presentibus veniens magnificus vir ille^c die^d illo^e in ^f 10 illa civitate, in mallo publico ante inluster viro illo comite et ante apostolico *viro illo, vel presente quam plures viris venerabilibus racimburgis, qui ibidem ad universorum causas audiendum vel recta in Dei nomine iudicia terminandum^e resedebant vel adstabant, quorum nomina subter tenentur adnixa^f, homine alico nomen illo interpellabat. Dixit, eo quod servus ad colono suo nomen illo de capud suum aderat, et vinditionem ¹⁵ habebat, quomodo ipse colonus ipsum comparaverat, et ipsa vinditione ibidem ostendebat ad relegendum. Relecta epistola, sic ipsi viri ipsius interrogaverunt, si aliquid contra ipsa carta dicere vellebat, vel si^g eam agnoscebat, anon; sed ipse servus ipsa carta vera et legitima recognovit. Sic ipsi viri tale decreverunt iuditio, ut ipse ille ipsum ad servitium recipere deberet; quod ita et fecit, et per manu vicarii^h per iussionem ²⁰ inlustriⁱ viro illo comite et per iuditium ad ipsas personas presentaliter recipit^k.

His presentibus.

Datum ibi sub die illo^l.

^{f.132.} 7. Notitia^a de terra evindicata.

Notitia, qualiter vel quibus presentibus veniens venerabilis vir ille^b abbas de monasterio ²⁵ illo^c die illo^e in illo^c loco ante inlustribus viris magnificis illis^e et illis^c, missis domno et glorioissimo illo^c rege, vel aliis quam plures, qui subter firmaverunt, quorum nomina subter tenentur inserta, homine alico nomen illo^c interpellabat. Repetebat ei, eo quod illa terra, quem^d apud hominem illo concambiavit, qui^d est in pago illo, in grafia illa, in loco qui vocatur ille^c, post se malo ordine retineret iniuste^l. Et ipse homo in presente ³⁰ adstabat et ac causa nullatenus potuit denegare nec tradere rationes^o, per quem ipsa terra habere debeat. Sic^f ipsius hominem fuit iudicatum, ut ipsa terra ante ipsos missos dominicos secundum suam legem ipsius venerabile viro illo abbate^g reddere vel revestire deberet; quod ita in presente et fecit. Propterea iubemus, ut, dum ac causa sic acta ³⁵ vel perpetrata esse cognovimus, ut ipsa terra ipse abbas^g habeat evindicata atque ^{j.133.} elidiata, et sit postmodum ex ac^h re omniq[ue] tempore subita causatio.

Datum ibi sub die illo, anno illo regnante domino nostro illo^c gloriose rege.

5. m) corr tenet c. n) n post add. c. o) ipso corr. ipsa c. p) inser:tum c.

6 = App. 6; Lind. 162; Roz. 477. a) Notia c. b) colo c. e) ill. et sic semper in reliqua formulae parte, nisi aliter annotatur. d) de corr. die c. e) dum bis ser. c. f) corr. adnexa c. 40 g) sic c. h) corr. vicario c. i) intt c. k) corr. recipit c. l) sic c.

7 = App. 7; Lind. 170; Roz. 461. a) Notia corr. Notitia c. b) ill. abb c. c) ill. c. d) i. e. quam — quae. e) corr. rationis c. f) c post add. c. g) abb c. h) corr. hac c.

1) Obstant haec verba, quominus assentiamur viro Cl. Laband opinanti, hanc formulam Germanorum cessioni in iure, quam dicimus 'Scheinindication', adeo convenisse, ut eisdem verbis ⁴⁵ notitia scribi potuisse de iudicio, quo non vera quaedam contentio definitur, sed pactum sponte inter partes conventum roboraretur; 'Krit. Vierteljahrsschrift f. Gesetzgeb. u. Rechtsw'. XV, p. 384. Cf. Brunner, 'Gerichtszeugniss' in 'Festgaben f. Hefter' p. 158.

8. Gratiarum actionis.

Quo sensu adgrediar aut quibus modis vobis gratiarum actiones iura persolvam, non solum lingue plectro sed etiam nec ullis stilorum compendiis explere sufficio, quia magnitudo bonitas vestrae supereminet eloquii mei facultatem. Presumo vos tantum salutare, quantum est ad ima terrarum usque ad superna caelorum, omnesque sanctos fratres vestro magisterio sanctiores meos obsequio saluto, petens, ut suffragia precum vestrarum mihi indesinenter tribuats.

9. Ingenuitas.

Quoniam sanctissimi Hludowici imperatoris pietas, quam habet in Deum, ea quaerere et indagare non cessat, quae Domini potissimum congruant voluntati, quibus quoque religionis honor et devotione magis ac magis de die in dies crescat atque proficiat, et ea, quae ad divinum cultum et officium sanctum pertinent, decoris et honestatis amplius in diebus eius quam prius habuerint accipiant, et cunctis in futurum temporibus, quae secundum Deum ab eodem inventa procurataque sunt, proficiant et perenni stabilitate a successoribus eius et fidelibus sanctae Dei ecclesie inviolabiliter in perpetuum conserventur, memor semper quod dicitur: 'Misericordia et veritas custodiunt regem, et iustitia firmatur thronus eius'¹, adeo, ut verissime et propemodum specialiter de eo dictum videatur: 'Beata terra, cuius rex sapiens est'², cui etiam illud non inconvenienter potest aptari, *quod Dominus de David perhibuit dicens: 'Inveni David secundum cor meum,^{*f.134}' qui faciat omnes voluntates meas³: huiusmodi itaque studiis rex iste sapiens et beatus indesinenter intentus et Domini semper adherens voluntati, cupiens, ut premissum est, divinum officium modis omnibus honestare et eos, qui domino Deo sacrificium super altare sanctum offerre debent et corpus et sanguinem dominicum precum mediatione consecrari, honori habere et ampliore gratia circumdare, statuit, ut episcopi et abbates et quicunque ecclesiasticis^a possessionibus iure prelati sunt, si aliquos ex familia ad presbiteratus^b ordinem promoveri velint, prius^c eos permissu ipsius libertate donent et sic tandem ad sacerdotii gradum dignissime subvehant^d. Igitur ego illo minimus servorum Dei famulus, ecclesiae Senonice archiepiscopus, tanta serenissimi Hludowici augusti auctoritate, quae Senonis in arcib^d ecclesiae episcopii *servatur^b, fultus, per ^{*f.135}.

³⁰ 8 = Holder p. 40. a) Eodem folio sequuntur praecepta ad medicamenta facienda, quae incipiunt: Galbano, terventina, myrra etc., deinde fol. 133, quod postea codici insertum videtur, manu recentiore, suec. X. ut videtur, exaratae formulae iudicij Dei (Roz. 612), deinde fol. 134. reliquae, quas, quamquam non eadem manu ac priores exaratas, cum tamen rubricae eodem modo ac illarum variis coloribus sint exornatae, haud ita multo post subiectas esse crediderim.

³⁵ 9 = App. 8; Lind. 97; Roz. 71. a) ecclasticis c. b) os corr. us c. c) pr in loco raso c. d) i. e. archivo.

1) Cf. Prov. 20, 28. 2) Cf. Ecclesiastes 10, 17. 3) Acta Apost. 13, 22. 4) Recte iam Bignonius haec ad capitulare Aquisgr. gener. Ludovici Pii a. 817, c. 6, II. I, p. 207, revocavit. 5) Ipsam auctoritatem non habemus conservatam, sed alias quasdam eiusmodi. 40 Reg. Imp. I, 712, 713, 749. Cap. Lud. l. l.: De ecclesiarum vero servis communi sententia decretum est, ut archiepiscopi per singulas provincias constituti nostram auctoritatem, suffraganei vero illorum exemplar illius penes se habeant. Et quandocumque de familia ecclesiae utilis inventus aliquis ordinandus est, in ambone ipsa auctoritas coram populo legatur. Cf. Sickel, 'UR.' n. ad L. 166, p. 322, cui vero suspicanti, formulam ingenuitatis unicuique auctoritati ab imperiali curia iam additam fuisse, non assentior, sed, sicut ex ipsis diplomatis Treverensi archiepiscopo concessi verbis: — scribatur ei libellus perfectae et absolutae ingenuitatis more, quo hactenus huiusmodi libelli scribi solebant, civem Romanum liberae potestatis continens, Reg. Imp. I, 713; 'N. Arch'. II, p. 437, compertum habemus, formulam cum eo non transmissam esse, ita etiam nostram non in imperiali, sed in Senonensis ecclesiae curia dictatam esse crediderim.

hunc libellum manumissionis te, fratrem nostrum, quem servilis conditio hactenus addic-tum tenuit inter huius ecclesiae familiam, quia fratum testimonio, inter quos enutritus es, dignus ad sacerdotalem honorem suciendum praedicaris, censeo te atque statuo ante sacri altaris cornu in conspectu sacerdotum et cleri et populi adstantis a presenti die et deinceps ab omni iugo servitutis humane absolutum fore civemque Romanam 5 appellari; ita ut nulli hominum pro servili conditione quicquam debeas servicii nec obsequii neque etiam libertinitatis munus inpendere, non mihi, non successoribus aut actoribus, quicumque prefuerint huic ecclesiae, non iudicaria peditis potestate, sed soli Deo licentiam et facultatem habeas libere famulandi diesque tuos vitamque ipsi dicandi,
 135. ut in ipsius ecclesiae proficias ad honorem et prefectum plebis pretioso *sanguine Christi 10 redempte, quatenus hanc pro modulo tuo monitis instruas, orationibus iuves, exemplis informes, corporis et sanguinis dominici consecratione, propter cuius honorem hanc consecutus es dignitatem, reficias; ut, sicut ab humana servitute liberatus per hanc manumissionem esse cognosceris, ita per divinam doceas diabolice dominationis iugum evadere plebem, que tibi a proprio pontifice fuerit commissa. His quoque subnectere placuit, 15 canonicis admoniti constitutionibus, ut, si qua deinceps predia vel mancipia tui nominis titulo comparaveris, hoc observare studeas, quod in eisdem decretum esse cognoscitur, ne, si forte, quod absit, a tuo proposito exorbitaveris, presbiteratus gradum canonico iudicio amittere cogaris¹. Hanc ingenuitatem manu propria subscrispi et qui subscri-
 berent rogavi.
 20

136.

10. Mandatum.

Legibus^a institutum^b est et consuetudine per tempora conservatum, ut, quicumque advocatum instruere vellit, mandato legaliter dato atque solemniter confirmato eum instruere debeat, ut omnes causas, quas^c adgredi vel repellere debet, prosequi et defen-dere inoffense^d valeat. Igitur ego ille sanctae ille aecclesiae vocatus episcopus iniungo, 25 mando et per has^e litteras delego tibi illo fideli meo, de rebus sancti illius sitis in pago illo, in locis nuncupatis^f, cum adiacentiis vel aspicientibus ad eas locis aliis, per omni iure investigare, inquirere, prosequi et admallare debeas per mallos, vicos, castella, oppida et civitates neconon etiam, si necessitas incubuerit, in palatio, ante vicarios, comites, missos dominicos, comites palatii sive ante omnes iudices, quibus hoc officium 30 delegatum est, ut causationes et lites definire et terminare iuste et rationabiliter debeant; et quicquid legibus cum iusticia inde prosecutus fueris et definieris, scito, apud me ratum et acceptum atque inconvulsum mansurum. Quod mandatum in te conlatum, ut firmum fixumque permaneat, manu *propria subterfirmavi et qui adfirmare deberent
 rogavi.
 35

10 = App. 9; Lind. 182; Roz. 390.   a) Legibus — consue in rubr. c.   b) institut c.
 c) post add. c.   d) in offonse corr. in offense c.   e) has li in loco raso c.   f) supplendum: illis.

1) *Quibuscum verbis, ut melius intelligantur, conferamus canonem 49. concilii Carthagi-nensis III, e quo sunt composita: Placuit, ut episcopi, presbyteri, diaconi vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quaecumque 40 praedia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur ob-noxi; nisi admoniti ecclesiae eadom ipsa contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicuius vel successione cognitionis obvenerit, faciant inde, quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni tamquam reprobi iudicentur. Mansi, Concil. ampliss. collect. III, col. 892, et Deer. Grat. II, 12, 3, 1. Praeterea 45 autem formulae dictator ante oculos habuisse videtur ipsum Ludovici capitulum, quippe quod aeque ac formula ea, quae de rebus post ordinationem comparatis constituta sint, omittat: —si post ordinationem aliquid adquisiverint, illud observetur, quod in canonibus de consecratis nihil habentibus constitutum est. Cf. etiam praefationem supra p. 184.*

11. Tradituriam^a pro itinere pergendo.

Dominis sanctis et apostolicis sedibus allocatis, episcopis, abbatibus vel abbatissis et omnibus in Christo patribus, ducibus, comitibus, vigariis, centenariis et decanis vel omnibus in Christo credentibus et Deum timentibus ego in Dei nomine ille^b, acsi
⁶ indignus peccator, ultimus omnium servorum Dei servus, episcopus videlicet, *sive* abbas, de civitate illa^b, *vel* de monasterio illo^b, ubi preciosus ille [martyr^c], *sive* confessor, Christi umanus^d in corpore requiescit, salutem vobis perennem in Domino destinare curavimus. Cognoscatis siquidem, domni et sancti patres seu et sorores in Christo, quia innotescimus vobis, eo quod peregrinus iste nomen ille^b, ex genere illo^b, ad nos venit,
¹⁰ et nobis innotuit atque consilium quaesivit de hoc videlicet facto, quod instigante adversario, peccatis facientibus, proprio filio suo, *vel* fratri suo *sive* nepote, nomine illo interfecit; et nos pro hac causa secundum consuetudinem^e vel canonicam institutionem diiudicabimus, ut in lege peregrinorum ipse prefatus vir annis [septem^c] * in peregrina- *f. 137.
¹⁵ tione [ambulare^c] deberet. Propterea cognoscatis, sanctissimi patres, has litteras, ut quando ad sanctitatem vestram venerit, melius ei credatis, et quod nullatenus pro alia^f causa ambulare dinoscitur, nisi, sicut superius diximus, pro peccatis suis redimendis, ut vos ei^g nullo modo teneatis, nisi tantum, quando ad vos venerit, mansionem ei et focum, panem et aquam largire dignemini, et postea sine^h detentioneⁱ liceat ei ad loca sanctorum festinare. Sic exinde agite pro amore Dei et reverentia sancti Petri, sanctissime patri, ut vobis pius Dominus in illa beata seu inmortali vita remunerare dignetur, quia in ipso peregrino Christum pavistis seu suscepistis, considerantes videlicet quod ipse Dominus dixit: 'Hospes fui, et suscepistis me; quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis'. Quid^k plura? Ad sapientes sufficit semel loqui. Commendamus nos obnoxie in vestris sacris precibus, ut nobis commendare dignemini in Christo feliciter, sanctissime patres, ut ad aeternam angelorum digni habeamini mansionem perpetuam.

12. Cessio ad ecclesiam *a novo aedificatam.

*f. 137.

Regnante domino Iesu Christo in perpetuum, ego ille episcopus. Omnibus non habetur incognitum, qualiter ego, ausiliante Domino, in pago, in villa cuius vocabulum est, ibi in basilica sanct.....^a atque sancti Stephani vel in onore ceterorum sanctorum, ³⁰ quorum ibidem reliquie quiescunt, construxi atque^b Kalendis Iunii dedicare certavi. Consensavi etiam confratribus, tam canonicis quam et monachis vel ceteris hominibus, qui ad presens fuerunt, ut ville quarum vocabula sunt Cadiliaco, Tanculfovilla, Fagido et Barbitione villare^z, ut ibidem aspicere deberent ad missas veniendi et ad baptismum vel predicationem et ut decimas suas ad memoratam basilicam dare deberent. Prop-³⁵ terea pro firmitatis studium anc consensionem scribere rogavimus, ut temporibus nostris atque successoribus nostris anc nostra consensio firma et stabilis valeat permanere, et sciant omnes, tam presentes quam et absentes seu subcessoresque nostri, quia dedimus in memoratum illum Cadiliaco duos mansos ad ipsam luminarium previdendam, vel unde presbyter, qui ibidem officium fungere videtur, vivere debeat; *et addimus ad hoc insuper *f. 138.
⁴⁰ de terra arabile^e et de vinca aripenne uno et dimidio, ut evo tempore in elimosinam nostram seu subcessorum nostrorum ita valeat perdurare.

11 = App. 10; Lind. 33; Roz. 667. Cf. Rockinger, 'Salzb. Formellb.' 20. Eandem fere formula in codd. Havnensi et Monacensi seorsum inter Form. Saticas Lindenbr. 17. edimus, hic manifestis tantum scribae erroribus ex iis emendatis. a) Tracturia rectius Havn. b) ill. c. c) add. Havn. et Mon. d) humanitus Havn.; humatus Mon. e) consuetudinem c. f) Havn. et Mon.; hac c. g) eum Havn. et Mon. h) siue c. i) tetentio corr. detentio c. k) quod corr. quid c. l) q corr. i c. 12 = App. 11; Roz. 564. a) sc:::::, 4—5 litt. erasae c. b) aque kt c. c) post h. v. 8—10 litt. erasae c.

1) Ev. Matth. 25, 35. 40. 2) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 78.

Actum fuit hoc sub die memorato, Kalendis^a Iunii in anno 8, Christo propitio, imperii domni Karoli serenissimi augusti et anno 40.^e regni eius in Francia atque 35. in Italia, inductione prima^f, in Dei nomine filiciter, amen.

His presentibus, qui adfuerunt illuc^f.

13.

5

f. 140v. Greca² elementa litterarum numerus expremere nullusque, qui vel tenuiter Greco sermonis notitiam habet, ignorat; ne igitur in faciendis epistolis canoniceis, quas mos Latinus formatae vocat, aliqua fraus falsitudinis temere presumeretur^a, hoc a patribus 318 Nicea constitutis saluberrime inventum est et constitutum, ut formate epistole hanc calculationis^b seu supputationis^c habeant rationem, id est, ut adsumentur^d in subputationem prima Greca elementa Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est Π Τ Α, * que 10 elementa octogenarium, quadragesimum^e et primum significant numerus, Petri quoque apostoli prima littera, id est Π, qui numerus octoginta significant, eius qui scribit epistolam prima littera, cuius scribatur^f secunda littera, accipientis tertia littera, civitatis quoque^g de qua scribatur^f quarta et inductionis, quemque est idem temporis, idem qui fuerit numerus adsumantur, atque ita his omnibus litteris Grecis, que, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam, quemque collecta fuerit, summam epistola 15 teneat. Hanc qui suscipit omni cautela requirat expresse, addat preterea separatum in epistola etiam nonagenarium et nonum numerus, qui secundum Greca elementa significant [AMHN^h].

f. 141v.

14. Litteris commendatitiis.

Sancto et Deo amabile Magnone donum Dei archiepiscopo ex Senonica urbe³, ego enim in Dei nomine Ebroinus donum Dei archiepiscopus ex Bitorige urbe⁴ in Domino 20 Iesu salutes optamus vobis in perpetuum. De cetero notum facimus sanctitati vestre, quia iste presens presbyter nomen Dodobertus, parochianus noster, in nostra diocese natus et sacris litteris edocatus, ad ordinem sacrum eum promovere iussimus. Postea vero petivit nobis licentiam, ut in vestram parochiam apud hominem alico nomen Herambaldo manere voluisse; nos vero petitione illius non denegavimus, nisi licentiam illi dedissemus, quia scimus, quod de bene liberis hominibus ortus sit. Unde has litteras commendaticias more ecclesiastico factas ad sanctitatem vestram misimus, ut scire valeat 25 *v. 142.* Deo digna caritas vestra, eum nec fuga^{*} lapsum nec sua malicia a nobis eiectum, sed nostra voluntate destinatum. Et ut certius credatis, Greca elementa, que octogenarium^a, quadrigesimum^b et primum numerus exprimunt, in primitus adneximus, Π Petri quoque nomine prima littera sumpta^c in medium adscribere rogavimus, nihilominus etiam parvitatibus nostre nomine prima littera Η Ε^d, magnitudinis vestre secunda littera Α, istius

12. d) κτ c. e) x(l) reg., inter x et r. spatum vacat, ubi nihil erasum est c.; fortasse determinum est l. f) his presentibus hic repetit c.

13 = Lind. 184; Roz. 643. a) presumetur corr. presumeretur c. b) la post add. c. 35 c) sepp. corr. supp. c. d) adsumantur c. e) lege: quadragesimum. f) corr. scribitur c. g) post add. c. h) deest c. Cod. Par. Lat. 13090 pro qui sec. — AMHN exhibit: ΠΤΑΠΣΘ.

14 = App. 12, 1; Lind. 185; Roz. 647. a) ortogenarium c. b) quadragesimum c. c) p post add. c.

1) Die 1. Iunii a. 808. Si huic formulae credendum est, Karoli anni regni in Italia iam 40 ante diem 1. Iunii mutabantur. 2) Haec 'regula formularum' etiam in alias formularum collectiones recepta (cf. Dümmler, 'Formelbuch d. B. Salomo' p. 102), in canonum collectione Hispanica Attico Constantinopolitano episcopo adscribitur, cuius versioni canonum Nicaenorum in codicibus nonnullis subiecta est. Cf. Maassen, 'Gesch. d. Quellen u. Litteratur d. canon. Rechts' I, p. 399 sqq.; praes. 402. Recepit etiam Gratianus, Decret. I, 73. 3) Magno (Magnus) archiepiscopus 45 Senonensis a. 801—818; Gallia christ. XII, col. 15 sq. 4) Formula testatur, Ebroinum a. 810. sedem Bituricensem habuisse, quam certe ante a. 820. reliquit; Gallia christ. II, col. 20. 5) De Rozière ad h. l. recte monuisse videtur, utramque literam hic scriptam esse, quia scriba de litera Latina E Graece scribenda dubitasset.

fratri nomine tercia littera Δ, civitatis nostrae quarta Ω et indictione quarta adiunximus; addimus nonagenarium et nonum numerus, id est Φ⁴ et Θ¹, et insequierter impressione sigilli nostri super confirmavimus et manu propria eum roboravimus et clericis nostris roborari iussimus.

5 Actum in anno 10. imperii domni nostri illius⁶ et anno 43. regni eius², in Dei nomine feliciter, amen.

15.

f. 142v.

In nomine Π et Υ et Α. Reverentissimo, sancto et Deo amabile illi^a archiepiscopo Senonice urbis³, ego enim in Dei nomine ille^a Cinomanice civitatis episcopus⁴ in Domino Iesu Christo opto vobis salutem in perpetuum. De cetero notum facimus sanctitati vestre, quia iste presens presbyter^b nomine ille^a, parochianus noster, in nostra diocese natus et sacris litteris edocatus, ad ordinem sacrum eum promovimus. Postea vero petivit nobis licentiam, ut in vestra parochiam apud hominem nomine...^c manere voluisset; nos vero petitione illius non denegavimus, nisi licentiam illi dedissemus, quia scimus et agnoscamus, unde ortus sit. Inde has litteras commendatarias more ecclesiastico factas ad sanctitatem vestram missimus, ut scire valeat Deo digna caritas vestra, eum nec fuga lapsum nec sua ulla malitia a nobis electum, sed nostra voluntate destinatum^d. Et ut certius credatis, Greca elementa, que octogenarium, *quadragesimum et primum f. 143v. numerus exprimunt^e, in primis adneximus, Π Petri quoque nomine prima littera sumpta in medium adscribere rogavimus, nihilominus etiam parvitatis nostrae nomine prima littera Φ, magnitudinis vestre secunda littera A, istius fratri nomine tercia littera Ω, civitatis quoque nostre quarta littera Ω et indictione quarta; addimus preterea nonagenarium et nonum numerum, id est Φ⁴ et Θ⁵, et insequierter impressione sigilli nostri eam confirmavimus et manu propria eam roboravimus et clericis canonici nostris roborare 26 iussimus.

Actum in anno decimo imperii domni illius^a serenissimi imperatoris^b, 43. regni eius⁶, in Dei nomine feliciter, amen.

16.

In Dei nomine. Sanctissimo ac reverentissimo fratre illo episcopo ille [illius^a] urbis episcopus in Domino sempiternam salutem. Cognoscat fraternalis seu caritas vestra, quia iste presens presbyter nomine ille in parochia et in ecclesia nostra sacris litteris edocatus fuit et ab infantia fuit apud nos seu predecessores nostros, bonum habens testimonium bonaque continentiam et innocentem vitam deducens. Unde placuit illi modo, ut ad aliam ecclesiam se converteret, volens sibi quaerere seniorem, qui se de rebus temporalibus adiuvet, et cui ille secundum ministerium, quod sibi iniunctum est, obsequium praebeat. Unde vestram fraternalitatem conpertam facimus, ut, enicunque

14. d) *lege: q.* e) ill. c.

15 = App. 12, 2; Roz. 648. a) ill. c. b) *reliqua om. Bign.* c) *post h. v. c. 4 litt. erasae, deinde ggr (r punctis appositis del.), tunc 9—10 litt. erasae c.* d) *destinati Iun c.* e) ex 40 *primum c.* f) *civ.* — Ω *om. Roz.* g) *lege: q.* h) *imp̄ c.*

16 = App. 12, 3; Roz. 656. a) *deest c.*

1) Formulae auctor codem modo ac cod. Par. 13090, supra p. 218, l. 37, pro Graecis literis AMHN (= 1 + 40 + 8 + 50) alias eundem numerum sufficiens ΚΘ (= 90 + 9) ponere voluit. 2) Anni Karoli Magni recte computati sunt: a. 810. Octob. 9. — Decemb. 26. 45 3) Ex tempore et secunda nominis litera infra memorata constat, etiam hic Magnonem nunciatum esse. 4) Franco I. episcopus Cenomanensis a. 794—816; Gallia christ. XIV, col. 356 sq. 5) Cf. supra n. 1. 6) Cf. supra n. 2.

placuerit eum suscipere, absque ulla ambiguitate hoc faciat, sciens illum et boni esse testimonii et a nobis sibi ab ecclesia, quae nobis ad regenda concessa est, migrandi licentiam accepisse. Et ut ae littere firmorem obteneant dignitatem, meliusque eis fides adhibeatur, manu nostra ea subter roboravimus.

17.

f. 144. In Christo nomine. Ille episcopus illo episcopo, amico nostro, devotam dirigo salutem. Gratias vobis refferimus de caritate vestra, quam erga fidelem nostrum dignati estis facere, et circa congregationem nostram, quae est in opido sita, quod dicitur illum. Fecisti enim, ut apostolus commendans ait: 'Predica verbum, insta oportune et inopportune, oportune volentibus et inopportune nolentibus' ¹. Qui enim sequitur apostolorum vestigia, luce gaudebit perpetua. Rogo vos humiliter, dirigere nobis per epistolam vestram, quid mihi de nostro licet caelebrare officium in parrochia vestra et in ecclesiis vestris, quae in nostro sunt beneficio; si predicare liceat, si emendare, si corrigere, si erigere ecclesiis, si confirmare aut baptizare aut penitentiam dare, aut quid nobis concedatis, aut quid prohibeat, scire nos faciatis citius, petimus. Amicitiam vero vestram ¹⁵ *f. 144.* valde firmam obtamus inter nos consistere. Et obsecro, *ut mihi commendare dignemini quasi firmo amico tuo quodlibet servitium et paratum me habetis in omnibus honestis et iustis mandatis ^a vestris. Bene valeto.

18.

In nomine sanctae Trinitatis. Venerande et almifice gloriosaeque ille ego ille inferior ²⁰ cunctis servis vestris postulo summo a Deo aeternam venire salutem. Hinc rogo vos et ammoneo, ut laus popularis, quae per vulgares spargitur aures, vestram adtingat mentem et crescendo polluat sapientia vestra apud Deum et homines. Omnis vero populus ac proclamat voce dicens, his vero esse ditatam felicibus donis, quod in perpetuum firmiter permaneat, citam omni bono consilio et claram facie omni conspectui humano, ²⁵ varias scilicet gazas miro ordine beataque mundi regna mirifice disponere, pulcram corpore et in mente quieta, lucidis autem luminibus vestram fieret staturam in aulem dicunt. *v. 145.* Debetis enim semper Deo gratias ^{*} agere, ut in vobis haec et his similia crescant per omnia momenta. Vide, ut apostolus ait: 'Quomodo caute ambulaveris, sicut sapientes' ², et iterum: 'Non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus providentes bona' ³, et ³⁰ cetera. Festina itaque, virgo gloriissima, sanctis studiis te et bonis operibus ornare, ut cum sanctis et beatis virginibus centenum merearis collegere fructum.

ADDITAMENTUM E CODICE FORMULARUM SENONENSIVM.

1. Indiculum.

35

Sanctorum meritis beatificando domino et fratri Importune.

Domne dulcissime
Et frater carissime
Importune ^a. Quod recepisti,
Tam dura estimasti,

40

17 = Bal. 1; Roz. 529. a) a alterum in loco raso c.

18 = Bal. 2; Roz. 806.

1 = Bal. 11; Roz. 892. (Num. 11 c.) a) valde abrasum c.

1) *Pauli ep. ad Tim. II, 4, 2.* 2) *ad Eph. 5, 15.* 3) *ad Rom. 12, 17;* *ad Cor. II, 8, 21.*

Nos iam vicina morte de fame perire,
 Quando talem annonam^b voluisti largire.
 Nec ad pretium nec ad donum
 Non cupimus tale anno^c. —
 Fecimus inde comentum^{c, i} —
 Si Dominus imbolat² formentum^d! —
 A foris turpis est crusta;
 Ab intus migra^e nimis est fusca,
 Aspera est in palato,
 Amara et fetius odoratus.
 Mixta vetus apud novella;
 Faciunt inde oblata non bella.
 Semper habeas gratum^f,
 Qui tam larga manu voluisti donatum,
 Dum Deus servat tua potestate,
 In qua cognovimus tam grande largitatis^g.
 Vos vidistis in domo,
 Quod de fame nobiscum morimur. Homo,
 Satis te presumo salutare^h.
 Et rogo, ut pro nobis dignetis orare.
 Transmisimus tibi de illo pane;
 Probato, si inde potis manducare.
 Quamdiu vivimus, plane
 Liberat nos *Deus de tale pane!
*f. 28.
 Congregatio puellare sancta
 Refudat tale pasta⁴.
 Nostra privata stultitia
 Ad te in summa amiticia^h.
 Obto, te semper valere
 Et caritatis tue iuroⁱ tenere.

2. Item alium.

Beatificando domino et fratre Frodeberto pape.
 Domne Frodeberto, audivimus,
 Quod noster fromentus vobis non fuit acceptus.
 De vestra gesta volumus intimare,
 Ut de vestros pares numquam delectet^a iogo^b tale^c referrere^d.
 Illud enim non fuit condignum,
 Quod egisti in Segeberto regnum^e.

1. b) annonā exstissee videtur, sed à erasum est c. c) commentum edd. d) sic c. e) i. e.
 40 micā. f) i. e. fortasse gratias. g) corrige: largitate. h) sic c. i) lege: iura.

2 = Bal. 12; Roz. 893. (Num. lxxi c.) n) post h. v. h (haec) post add. c. b) i. e. iocum
 talem. c) post h. v. h (hoc) post add. c. d) in exemplari fort.: referare. e) in exempl. fort.: rignum.

1) Haec vox panem significare videtur; fortasse revocanda est ad Lat. comedere; cf. 'comer'
 Diez, 'WB.' II, b. Boucherie versum interpretatus est: 'Voici les réflexions que nous avons faites
 45 à ce sujet'. 2) i. q. involare, auferre; imbulare L. Sal. cod. 1: 2, 7, 9, 15 sq.; 5, 2; 6, 1;
 27, 3; embolare Cap. ad L. Sal. (ed. Borelius) 1, 3. Cf. Diez, 'WB.' II, c, s. v. 'emblé'.
 3) Versum male intellexit Bouch.; recte interpretatus est Meyer: 'Je prends la liberté de te sauver'.
 4) Vox Romana, Francogallis 'pâte' = 'Teig'; Diez, 'WB.' I, s. v.

De Grimaldo maiorem domus,
 Quem^f ei sustulisti sua unica oveⁱ, sua uxore,
 Unde postea in regno numquam habuit honore.
 Et cum gentes venientes in Toronica regione
 Misisti ipsa in sancta congregazione,
 [In^e] monasterio puellarum,
 Qui est constructus in honor[e] .....^g.
 Non ibidem lectiones divinis legistis,
 Sed .....nis^h inter vos habuistis.
 Oportet satis obse .....
 ..... conlocutione,
 Quem nec est a Deo apta
 .....ta
 Sic est ab hominibus vestra sapientia
 .....[pru]dentiae .....¹⁵

Sed qualem faciebatis inⁱ ..... monasterio puellarum pro pane ....
 ..... [in] monasterio fuisti generatus domn ..... perdidisti.
 *f. 28v. Indulge ista pauca verba ..... *Importunus de Parisiaga terra.

3. Parabola.

Domno meo Frodeberto, sine Deo,
 Nec sancto nec episcopo .....²⁰
 Nec saeculare clericu,
 Ubi regnat antiquus .....
 Hominum inimicus.
 Qui mihi minime credit,
 Facta^a tua vidit. .....²⁵
 Illum tibi necesse desidero,
 Quare non amas Deo nec credis Dei Filio.
 Semper fecisti malum.
 Contra adversarium .....
 Consilio satis te putas sapiente,
 Sed credimus, quod mentis. .....
 Vere non times Christo, nec tibi consentit.
 Cui amas, per omnia .....
 Eius facis opera. .....³⁵
 Nec genitoris tui diligebant Christum,
 Quando in monasterio fecerunt temetipsum.
 Tuos pater cum domno .....
 Non fecit sancta opera.
 Propter^b dominus digido² .....⁴⁰

2. f) hic et infra pro quoniam seu quia, non, ut opinatus est Boucherie, pro quum. g) et literae suppletiae uncis inclusae et puncta posita significant, quot literae abscissae vel alio modo deletae esse videantur. h) congressionis suppl. Boucherie, quod tamen illico fieri non potest, quia 5. vel 6. litera, cuius pars superior superest, 1 seu alia eminentior litera fuit. De sensu dubitor non potest. i) in habuisse videtur e. 45

3 = Bal. 13; Roz. 894; Boucherie 4. (Num. lxxii c.) a) factu tnu e. b) i. e. Propterea.

1) Tangunt haec verba parabolam Nathan, 2. Reg. 12. 2) Verbis digido (i. e. digito) relaxavit manumissionis forma quedam alias non memorata significari videtur. De digitorum usu in aliis negotiis sollemnibus exempla ex inferioribus sacculis afferit Grimm, 'RA.' p. 141 sq.; cf. Ducange, s. v. digitus. 50

- 5
- Relaxavit te vivo,
Docuit et nutri[vit],
Unde se postea penetravit.
Non sequis scriptura
Nec rendis [nisi in]iqua^c.
Memores, Grimaldo
Qualem fecisti damnum¹.
..... um^d et Deo non oblituit
De bona, que tibi fecit.
- 10 Quid inde .....^e? [M]uliere sua habuisti, conscientia tua^f, nec .....
norum peracta, sed contra canonica ..... ea de sancta congregazione apud
..... non ex devotione, sed cum gran ..... cur
nos scimus damnas nimis ..... tollis eis aurum et argentum et honoris
..... liberat per has regiones.
- *f. 28^a.
- 15 Cur te presumis *tantum
Dampnare suum thesaurum?
Quod, ut alibi, ubi cum rogas.
Per tua malafacta,
Quod non sunt apta.
- 20 Amas puella bella
De qualibet terra
Pro nulla bonitate
Nec sancta caritate.
Bonus numquam eris,
- 25 Dum tale via tenes^g
Per tua cauta^h longa — satis est, vel non est? Per omnia iube te castrare, ut non
pereas per talis, quia fornicatoris Deus iudicabit.
- De culpas tuas alias te posso contrastare,
Sed tu iubis mihi exinde aliquid remandare.
Ut in quale nobis retenitⁱ in tua caritate,
Excant istas exemplarias
Per multas patrias.
Ipsa Domino^k hoc reliquo,
Se vidis amico,
- 30 35 qui te hoc nuntiat et donet consilium verum. Sed^l te placit, lege et pliga, in pectore
repone; sin autem non vis, in butte^m include.

4. Item alia.

- Incipiunt verba per similitudinem iuncta de fide vacua^a, dolo
pleno falsatore.
- 40 Agino^b Salomon per sapientia
Bene scripsit hanc sententiaⁿ,
Ut, ne similis fiat^e stulto,
Numquam responde ei in multo^d.

3. c) ultimae ex literis uncis inclusis linea altera adhuc extat c. d) extare videtur u. c.
45 e) versus sententia fuisse videtur: Quomodo ei pro hac re gratiam reddisti? f) sic c.; mea Roz.
g) fori.: teneris. h) i. e. cauda. i) lege: retineas. k) domo c. l) lege: si.

4 == Bal. 14; Roz. 895; Boucherie 3. a) lege: vacuo. b) fortasse pro agios. c) lege: fias
d) mutto c.

1) V. p. 222, l. 2 et infra l. 10. 2) i. e. vas. Diez, 'WB.' I, s. v. 'botte'. 3) Cf.
50 Proverb. 26, 4: Ne respondeas stulto iuxta stultitiam suam.

f. 28v.

Et retractavi tam in multum,
 Sic respondere iussi stulto,
 Ut confundantur^e stultum^f grado.
 Numquam presumat gloriare.
 Respondi, dixi de falsatore,
 Nec ei parcas in sermone,
 Qui^g se plantatum ex robore;
 Qui^h non pepereit suo ore,
 Vaneloquio susorrona,
 Verborum vulnera muroneⁱ;
 Qui sui obl[itus] adiutoris
 Inmemor est^j nutritoris,
 Calcavit iur[e] et^k [pudoris^k],
 Qui fei^l date et prioris
 Alodis^m sui reparatorisⁿ
 Sordidas vomit pudoris^o.
 Incredulas dicit loquellas et improbas;
 Quoinquinat et conscientias
 Bonum merito conquesitas.
 Mundas, sanctas et antiquas,
 Pulchras, firmissimas et pulitas
 Meas rumpit amitias.
 Verba dicit,
 Que numquam vidit;
 Ea scribit,
 Que animus^p fecit.
 Parcat, qui eum credit!
 Et si loquestem^q
 Non stringit furorem,
 Latro fraudolentus
 Homicidum est reus certus,
 Adulter, raptor est manifestus,
 Innumerus fecit excessus^r.
 Errando vadit quasi caecus,
 Fuscare temptat meum deus.
 A Deo dispectus et desertus,
 Ab inimico est perventus

4. e) n tertium ex parte erasum c. f) Boucherie recte intelligere videtur: stulti gradus. g) sic versus vix intelligi potest; credit fortasse omissum est. h) inmemores c. i) &, unde maior pars abscissa c. k) ita conieci; linea quaedam eminentior, quam c., celeris abscissis, congruo loco exhibet, literae d con- 40 venit. l) lege: fidei. m) ad laudes (*sur les louanges*) falso interpretatum esse Boucherie, monuit Meyer. n) supple: immemor seu oblitus. o) putores intelligit Bouch. p) fecit animus c.; mutato verborum ordine, versum restituit Bouch. q) i. q. loquacem Bouch. r) excelsus c.

1) Boucherie hos versus interpretatus est: 'Dont la bouche n'épargne personne, ce bavard, cette mauvaise langue aux paroles blessantes, ce scélérat qui etc.' Evidem vernacula lingua 45 interpretari malim: 'Der nicht Schonung geübt hat mit seiner Zunge, der Ohrenbläser mit eitem Geschwätz, der Bandit mit verwundenden Worten.' 2) Muro pro murio, qua voce, ut monuit Boucherie ad h. l., Gregorius Tur. utilit pro scelerato; Hist. Franc. IX, 40: congregatis secum furibus, homicidiis, adulteris omniumque criminum reis; 41: turba murionum praefatorum. Cf. Ducange s. h. v.

Et per lingua et per pectus.
 Nolite, domne, nolite, fortis,
 Nolite credere tantas sortes!
 Per Deum iuro et sacras fontis,
 Per Sion et Sinai montis:
 5 Falsator est ille factus,
 Excogitator est defamatus.
 Deformato^u vultu est deformatus;
 Qualis est animus, talis et status.
 Non est homo hic miser talis.
 10 Latrat [vulpis], sed [non^v] ut canis.
 Psallat de trapa¹ ut linguaris dilator
 Maior nullis talis falsator.
 Grunnit post talone²,
 15 Buccas inflat in rotore^w,
 Crebat^x et currit in sudore,
 Fleummas^y iactat in pudore^{z. s.};
 Nullum vero facit pavore,
 Qui non habet adiutorem
 20 Super secundum meum tutorem.
 Non movit^a bracco⁴ tale baronem⁵,
 Non . . .^b bracco contra insontem,
 Non^c cessare bracco
 Ab exaperto sacco
 25 ..... [b]racco
 Et salte^d decrasianto^{e. s.}
 Non timere faleo.
 Non perdas^f illo loco,
 Non vales uno coco^g,
 30 Non simulas^h tuo patre
 Vere nec tua matre.
 Non gaudeas de dentes!

*f. 29.

4. t) fortis c. u) emendavi, cum cod. versum praebeat haud dubie corruptum: Deformat vultu
 et deformata s (sunt). v) 1 lit. (n?) erasa c.; cf. infra p. 226, l. 12. w) i. e. rudore. x) i. e.
 35 crepat; al. m. corr. crebrat c. y) fortasse: flagmata. z) i. e. pudorem; Bouch. in putores = cum
 putore. a) moū c. b) invadit seu quodcumque eiusdem significationis verbum omissum videtur.
 c) quid sibi velint sequentes 6 versus, non intelligo. d) corruptum videtur. e) fortasse pro decras-
 iante. f) i. e. similas, ut recte interpretatus est Bouch.

1) Hacc vox in *Lege Sal. 7.* invenitur pro decipida, laqueus (*Mallob.* *falla*); cf. Kern
 40 apud Hessels §. 62). Cf. Diez, 'WB.' I, s. v. *trappa*. Quid vero hic innatur, nescio. 2) Talo
 = talus; *Francogall.* 'talons (Ferse)'. Cf. Diez, 'WB.' I, s. v. 'tallone'. 3) Pudor = existi-
 45 matio, dignitas; *Brissonius*, *De verborum signif.* s. v. 4) Vox Germanica: 'braccho' nunc
 'Bracke'. Cf. Grimm, 'D. WB.' II, col. 289, et Ducange s. v. *bracco*. 5) i. e. vir, vir inge-
 nius. Cf. Müllenhoff apud Waitz, 'Das alte Recht', p. 279 sq.; Diez, 'WB.' I, s. v. 'barone'.
 50 6) Hoc verbum fortasse ad Germ. 'croccizan', Anglosax. 'cracetan' = crocilar, 'krritchzen', revocari
 potest. Cf. Grimm, 'D. WB.' V, col. 1925. 7) Ducange, cui assentit Meyer, intelligit: coenū
 coquum = 'cuisinier'. Boucherie interpretatus est: 'gueux' (cf. Diez, 'WB.' II, c. s. vv. 'gueux'
 et 'coquin'). Mihi potius coco pro cocco scriptum esse et gallum significare videtur. Cf. L.
 Sal. 7, 6; ubi duo codices sac. VIII. et IX. (Merkel cod. 7. 9) coecum et coco exhibent pro
 55 gallum (Hessels, col. 42).

Deformas tuos parentes.

Ad tua falsatura

Talis decet corona.

5. Indiculum.

Nolite, domnae, nolite, sanctae,

5

Nolite credere fabulas falsas,

Quia multum habetis falsatores,

Qui vobis proferunt falsos sermones,

Furi atque muronis

Similis actiam et susuronis,

10

Et vobis, domne, non^a erunt protectoris.

Latrat vulpis, sed non ut canis.

Faltus^b mit semper inanis;

15

Cauta proferit, iam non fronte;

Cito decadet ante cano^c forte.

Volat^d upua¹, et non arundo^{e, 2},

Isterco^f commedit³ in so^g frundo,

Humile facit capta dura⁴,

Sicut dilatus^h in falsatura

Falsator. Vadit

20

Tamquam latro ad aura^s psallit,

Ut Escotus mentit, semper vadit

Toritusⁱ et oc dicit^j,

Que numquam vidit.

Nolite, domne, atque prudentis

25

Vestrarum non confrangat mentis,

Et non derelinquere serventes.

Tempus quidem iam transactum^k

30

Et hoc feci, quod vobis fuit adaptum,

Iam modo per verba fallacia

Sexum^l deiactus de vestra gratia.

5 = Bal. 15; Roz. 896. a) ead. m. post add. c. b) Bouch.: saltus init s. c) i. e. canem fortis. d) ut fortasse supplendum, et ita post non. e) arundine ead. m. corr. arundo. f) i. e. stercus. g) lege: suo fronde. h) i. e. delatus; Bouch. marvult delator emendare, quod non opus esse videtur. i) coni. Bouch.; occidit c. k) transactus c. l) Ne sim coni. Bouch.

35

1) i. e. upupa; Provincialibus 'uppa'. Quae avis fortasse iam illo aevi vaniloqua et ignava credebatur. Cf. Konradus de Megenberg, 'Buch d. Natur' ed. Pfeiffer p. 228 ex. 2) i. e. hirundo; Francogallis olim 'aronde'. Cf. Diez, 'WB.' I, s. v. 'rondine'. 3) Upupam Graeci appellant, eo quod stercora humana consideret et fetenti pascatur fimo. Isidori Orig. XII, 6, 66. Boucherie minus recte intelligit: Is stercus committit (== 'récolte') in suo fundo; melius Meyer: 'Il mange des excréments'. 4) Boucherie interpretatus est: 'Challe méchante, il se fait humble'. Evidemt intelligere malim: dura (sc. upupa) capta (i. e. si capta est) humile facit. 5) Dubito utrum auras, an aurem (ita Boucherie) sit intelligendum. 6) Fortasse pro tortus, cuius frons obducta est, Ducange s. h. v.

FORMULAE SALICAE BIGNONIANAE.

In editione Marculfi a Bignonio parata ceteris subiectae leguntur 26 formulae ab ipso editore 'Formulae quaedam variae et incerti auctoris' inscriptae, postea vero Baluzio auctore breviter Bignoniana dictae, quas ille ex codice se sumpsisse dicit, qui olim Petri Danielis, deinde Bongarsii fuisset, tunc vero Caroli Labaei beneficio in manus suas incidisset. Idem nunc exstat codex inter Parisienses Lat. 13686, olim S. Germani a pratis, Lat. 1596, et bibliothecae Coislinianae, 8° min., saec. IX. (Roz. Par. E). Folia sunt 28, sed paginarum, quas annotavi, numeri non nisi inde a fol. 1'. incipiunt. Folio 1. recto fragmentum quoddam de diebus Aegyptiacis exhibente, reliquae omnes codicis paginae formulis implentur¹.

Collectio² ista inscribitur: Incipiunt cartas regales sive pagensalis, quod admodum mirum videtur, cum non nisi unam regalis cartae formulam, cap. 1, contineat³, aliis fortasse quibusdam a codicis nostri scriptore omissis. Hoc quidem suspicari liceat, 15 diplomatis formulam illam, quae dicitur carta de hoste, in codicis Vaticani collectione, quam post istam Johannis Merkel nomine appellatum edimus, inter alias Bignonianas existantem cum illis ex antiquiore exemplari collectionis nostrae receptam esse.

De origine formularum nihil constat, nisi quod a Francis et Salicis quidem oriundae sunt. Nam cum pleraque capita secundum morem Francorum dictata esse videantur et Francici iuris verba propria in nonnullis legantur (vide 'tinado' = dos, cap. 6; 'leodis' = et corpus occisi et compositio, cap. 8. 9; 'mallum', cap. 6; 'remallatio' cap. 8. 9), capite 6. etiam despontatio 'per solidum et denarium secundum legem Salicam' memoratur. Quo tempore collectio composita sit, dubitari potest; cum enim cap. 16. tractoriam exhibeat cuidam Romanam peregrinanti a maiore domus concessam, quae non nisi ultimis Merowingis regnantibus scribi potuit, alia quaedam inferiora tempora indicant. Capita 7. et 13. referunt de iudiciis legitimis vicario quodam comitis praesidente celebratis, cuius rei ex aevo Merowingerorum nulla habemus exempla⁴; caput autem 7. propter scabinos commemoratos non ante Karolum Magnum regem conscriptum esse videtur⁵. Cum vero cap. 1. titulum regalem vix post a. 775.

30 1) B. m. Knust in schedis nostris monuit, inde a p. 32. alteram manum scriptissime; quod vero nullius fere momenti existimaverim, cum codex certe antiquioris libri apographum praebeat. 2) De qua cf. 'N. Arch.' VI, p. 83 sq. 3) Minus recte monuit Bignonius, regalium cartarum titulum perperam omnino adscriptum esse, oblitus fortasse, se ipsum hoc caput praetermissee. 4) Cf. Sohm, 'R. u. GV' I, p. 511, n. 10. 5) Annis 780. et 781. primum scabinorum nomen apud 35 Francos occurrit. Cf. Ficker, 'Forschungen zur Reichs- u. Rechtsgesch. Italiens' III, p. 208; Waitz, 'VG' II², p. 484; Sohm, 'R. u. GV' I, p. 383. Falso 'N. Arch.' VI, p. 84. etiam advalum monasterii in iudicio agentem, cap. 7, inter Karolini aevi indicia posuisse video. Cf. Loening, 'Kircheurecht' II, p. 584, n. 4.

usitatum: rex Francorum, vir inluster, *praebeat et vel eodem vel superiore anno alia collectio, scilicet Merkeliana illa, ex nostris formulis aucta esse videatur, inter annos 769. et 775. eas conscriptas esse, existimamus. Annum itaque regni 15, quem retinuit cap. 22, ad Pippinum regem, cuius annus 15. currebat inde a Nov. 765. usque ad Nov. 766, referamus oportebit, nisi forte a quodam qui formulas descriptis postea insertus est. Tractoriam vero illam a maiore domus emissam, cap. 16, praesertim cum sola exstet epistola inter ceteras negotiorum privatorum cartas, casu quodam collectioni iam conditae post additam crediderim. Reliquae enim formulae non sine certa rutione undique conscriptae sunt, sed, quamvis non omnes ab eodem auctore ex integro dictatae, tamen ab eodem seu ex veris instrumentis seu ex aliis formularum libris collectae, recensitate et ordinatae esse videntur.*

Primus inter editores codice usus est *Lindenbrogius*, qui plerasque formulas in collectionem suam recepit. Omnes, excepto capite primo, *Bignonius edidit, praeterea aliam, cap. 27, iam antea a Francisco Pithoeo in Glossario ad Legem Salicam, tit. 60, vulgatam subiciens; quae cum neque in ipso codice nunc legatur, neque a Bignonio ex Pithoei opere exscripta videatur, dubitari potest, unde uterque eum sumpserit. Existabat fortasse in folio quodam codicis nunc deperdito. Bignonium ceteri qui postea formularum collectiones ediderunt secuti sunt, de Roziere vero singulas omnes ipsius codicis ope recensitas collectioni suae inseruit. Codice etiam antea a b. m. Knust in usum operis nostri cum editis collato, nuper nonnullos locos, de quibus dubitari potuit, V. I. Waitz inspexit. Caput 27, codice deficiente, ex editionibus repetiti, maxime Pithoeum secutus, quippe qui pleraque accuratius reddidisse videatur.*

Numeri capitum in codice nulli; quos cum ipse secundum codicis ordinem adnotaverim, nostri a Bignonianis hoc modo differunt, ut Bignonii capita 1—26. sint nostra 2—27.

25

INCIPIUNT CARTAS REGALES SIVE PAGENSALIS.

1. [Carta denariale].

Illi rex Francorum, vir iuluster. Et quia fidelis noster nomen illi servo suo nomen illo^a in nostra presentia, iactante dinario, secundum legem Salicam dimisit ingenuo [et ab omni vinculo servitutis absolvit; precipiens enim, ut, sicut et reliqui mansuari, qui per talem titulum in presentia principum noscuntur esse relaxati ingenui], ita et admodum memoratus ille, qui per nostrum preceptum plenius in Dei nomen confirmatum perennis temporibus cum Dei et nostra gratia valead permanere bene ingenuus adque secuorus.

2. Ingenuitate.

36

Oportet enim unicuique ominem, dum in hac vita vivit, pro anime sue remedium cogitare faciad. Idcirco ego in Dei nomen illo^a, recognitans pro Dei intuitum vel pro anime mee redemptione, ut ab impiorum consorcio eruere mereamur, demitto ergo a die praesenti vernaculo iuris meo nomen illo ingenuo; in ea vero ratione, ut sic^b ingenuus permanead, tamquam se de bene ingenuus parentibus suis natus vel procreatus, peculiare vero, si aliquid habet aut inantea laborare potuerit, in omnibus habeat *concessam adque indultum, et mundoburdo vel defensione ad basilica sancti ill. se habere cognoscat,

1 = Roz. 56. Cf. Cod. Vat. (Form. Sal. Merkel 40), unde uncis inclusa supplevi. a) ill. c.

2 = Bign. 1; Roz. 91. a) ill. c. b) sit c.

1) Cf. Marc. I, 22; Cart. Sen. 12.

46

non ad adfigendum, sed ad defensandum, nisi, ut diximus, bene ingenuus de hunc die valeat resedere. Et si quis vero, quod fieri esse non credo, si fuerit aut ego ipse aut ullus de heredibus aut ulla emissa persona, qui contra hanc ingenuitate ista venire aut eam infrangere temptaverit, fisco discutiente, solidos^c 30 multa conponat, et quod repetit per nullumque ingenium evindicare non valeat, *presens ingenuitas^d ista et *p. 4. merces nostra firma et stabilis permaneat cum stipulacione subnexa.

Actum est in loco illo^a.

3. Vindicione de servo.

Domino magnifico fratri illo^a, emptore, ego in Dei nomen ille^a, vinditur. Constat me non inImagenario iure nec nullum coagente imperium, sed propria voluntatis mei arbitrium tibi vendere, quod ita et vendidi tibi a die praesenti, vernaculo iuris meo nomen illo^a, non furo, non fugitivo, non cadiivo nec nulloque vicio in se habente; sed in omni corpore scimus eum sanum usque anno et die. Et accepi a tibi in precio pro p. 5. hoc, iuxta quod mihi bene complacuit vel conventum fuit, solidos tantos¹ tanto; ita ut ab hac die memorato vernaculo superius denominato, quem dato precio de me legibus comparasti, hoc habeas, teneas adque possideas, et quicquid exinde facere volueris, liberum et firmisimum in tua permaneat potestatem ad faciendum. Et si quis vero, quod fieri esse non credo, si fuerit aut ego ipsi aut ullus de heredibus meis, qui contra hanc vindictione *ista venire aud eam infringere taemptaverit, fisco discutiente, solidos *p. 6. 30 multa conponat, et quod repetit nihil evindicet, sed praesens.

4. Vindicione de terra.

Domino magnifico fratri illo, emptore, ego in Dei nomine ille, vinditur. Constat me non inImagenario iure nec nullo coagente imperium, sed propria voluntatis mei arbitrio tibi vendere, quod ita et vendidi tibi a die praesenti, bunuaria² tanta de terra arabile in loco^a noncupante illo^b, quod est in pago illo^b, quem de parte parentum meorum tam de alete quam et de comparato vel de qualibet atracto ad me legibus p. 7. obvenit, hoc est de uno latus terra illui et de alio latus ill., et de uno vero fronte terra ill., de alio vero fronte pervio publico. Et accipi a tibi in precio taxato pro hoc, iuxta quod mihi bene complacuit vel conventum fuit, solidos tantos³ tanto; ita ut ab die memorata terra superius denominata, quem de me legibus comparasti, ipsa hoc abeas, teneas, possideas, vel quicquid exinde facere^c *volueris, libera in omnibus, *p. 8. Christo propicio, in tua permaneat potestate ad faciendum.

5. Vindicatio de servo ad ecclesia^a.

Breve in vicem vendictione, qualiter vendedit homo alicius nomen illi ad ecclesia aliqua nomen illa vernaculo suo nomen illo a die praesente, non furo, non fugitivo, non cadiivo nec nulloque^b vicio in se habente; sed in omni corpore scimus eum sanum usque anno et die, et sicut superius⁴ factum est.

2. c) sot, ita semper c. d) inguitas c.

3 = Bign. 2; Lind. 182; Roz. 295. a) ill. c.

40 4 = Bign. 3; Lind. 130; Roz. 274. a) co post add. c. b) ill. c. c) face| volueris c.

5 = Bign. 4; Roz. 296. a) eccl. c. b) nulloq c.

1) Tantos, ut in formulis fieri solet, pro numero in carta scribendo positum est, tanto autem pro tantum, quod vocabulum numeris subiciebatur. Vide exempli gratia 'Chartes de l'abbaye Cluny I, nr. 28: valente solidos 40 tantum; cf. ibidem nr. 39; Cart. Sen. 2. 2) Bunuarium seu bonnarium est 'modus agri certis limitibus seu bonnis definitus', Ducange s. v.; cf. Guérard, 'Polypt. de l'abbé Irminon' I, p. 169 sqq. 3) Cf. supra n. 1. 4) Cf. supra 3.

6. Tinado¹ bono.

^{*p. 9.} Dum Dominus ab inicio concessit, in veterे *testamento praecepuit, ut 'relinquat homo patrem et matrem et adhærebit sibi uxorem, ut sint duo in carne una'², et 'quod Dominus coniungit, homo non separat'³. Ego enim in Dei nomine ille, dulcissima coniuge mea illa^a. Dum et ego tibi per solidum et dinario secundum legem Salicam visus⁵ fui sponsavi⁴, ideo in ipsa amore dulcedinis dabo ergo tibi a die præsente, quod in perpetuo volo esse mansurum, rem pro parcione mea in loco noncupante illo, quod est in pago illo^a, quem de parte parentum meorum ad me legibus obvenit; hoc est in ipsa ^{p. 10.} parcione mansis *ad commanendum, cum casticis⁵ supersitis, terris arabilis et mancipiis, vel quicquid in ipsa parcione est aspectum, tibi dico esse donatum adque firmatum, ut, ¹⁰ quando nobis dies felicius nuptiarum insimul nobis Deus coniuncxerit, ista omnia superius conscripta in tua permaneat dominatione ad possedendum. Et si quis vero.

7. Noticia de mancipia.

Cum resedisset ille vigarius inluster^a vir illo comite in illo mallo publico una ^{*p. 11.} cum ipsis scabinos, qui in ipsum mallum resedebat *ad causas audiendas vel recta iudicia¹⁵ terminanda, ibique veniens monachus sancto illo^b vel illo abbate nomen illi de illo monasterio una cum avocato sancto illo^b nomen illo, femina aliqua nomen illam interpellabat. Repetebat ea, dum diceret, eo quod cavalis^{c, e} esset sancto illo^b de curte sua quae dicitur illa, de parte avia sua nomen illa quondam et ipsa illa et de ipso servicio sancto illo^b neglegens aderat; sed ipsa femina de presente adstare videbatur et nulla²⁰ ^{*p. 12.} tenus habuit, quod dicere nec opponere nec tradere *raciones, per quem se de ipso servicio sancto illo^b se abstraire potuisset. Sic ei in præsente fuit iudicatum, ut ipso servicio sancto illo^b, unde negligens aderat, ipso avocato sancto illo^b rewadiare debet; quod ita et fecit et sibi ad ipso servicio sancto illo ibi se in præsente recredidit. Exinde opportunum fuit ipsos monachos sancto illo vel ipso avocato sancto illo^b nomen²⁵ illo, ut^d tale noticia ante ipsos personas, qui in ipso mallo resedebant, manus eorum ^{*p. 13.} roboratas accipere deberent; quod ita et fecit; ut omni tempore *ipse avocatus vel casa sancta illo vel illo abbate^e vel successores sui ipsa femina superius nominata vel agnacione sua ad opus sancto illo habeat evindicata adque elidiata^f.

Praesentibus his, quorum præsentia actum fuit, facta noticia in loco illo publiciter.³⁰

8. Noticia de homicidio.

Dum et per pluribus hominibus ponitur in noticia, qualiter veniens homo alicus nomen illi in contubernium homine alico nomen illo^a ipsum ibidem adsallisset et ipsum ^{*p. 14.} ibidem interfecisset vel occidisset; sed venientes parentes et amici ipsui *homine

6 = Bign. 5; Roz. 230. a) ill. c.

35

7 = Bign. 6; Roz. 460. Cf. Cod. Vat. (Form. Sal. Merkel. 32). a) inlustris vir Vat.; intellige: inlustris viri illius comitis; cf. Waitz, 'VG' II², p. 283, n. 4. b) ill. c. c) capalis Vat. d) ex aliqua parte erasum, sed sic scriptum fuisse videtur e. e) abbt c. f) i. e. elitigata.

8 = Bign. 7; Roz. 468. Cf. Cod. Vat. (Form. Sal. Merkel. 39). a) ill. c.

1) i. q. tandono, tanodo, Marc. II, 15, 16; cf. supra p. 85, n. 2. 2) Genes. 2, 24. 40
3) Ev. Matth. 19, 6; Ev. Marc. 10, 9. 4) Cf. Historiam Francorum epitom. cap. 18: Legati (Chlodovei) offerentes solidum et denarium, ut mos erat Francorum, eam (sc. Chrotechilde) partibus Chlodovei sponsant, praeterea Form. Sal. Merkel. 17; Form. Sal. Lind. 7. Schroeder, 'Ehel. Güterrecht' I, p. 55, n. 3; Sohm, 'Eheschließung' p. 32. 5) i. q. aedificia; cf. Waitz, 'Altdeutsche Hufe' p. 17; Bignon ad h. l.; Ducange s. v.; Guérard, 'Irminon' II, p. 450. 6) Cavalis⁴⁵ idem ac 'cavaticaria' esse videtur. 'Cavaticarius' dicitur, qui censum capitalem, 'cavaticum' dictum, debet. Cf. Waitz, 'Forsch.' I, p. 540. Ducange, s. v. cavaticarii; Guérard, 'Irminon' I, p. 690 sqq.

interfecto ante inluster vir illo^a comite interpellabat ipsum homine, qui eorum parente in contubernium adpsallisset^b vel interfecisset; sed ipse illi in praesente adstare videbatur et hac causa nullatenus potuit denegare, sed taliter fuit professus, quod istigante inimicum ipsum hominem interfecisset vel occidisset. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsa leude vel ipsum homicidium ad ipsos parentes legibus^b transsolvere deberet; quod ita et fecit. Sed postea in ipso placito ei fuit iudicatum, ut ipsi parentes tale epistola securitate manus eorum vel bonorum hominum firmatas ei fieri vel conscribere debarent; quod ita et fecerunt; ut de post hunc die nec ipsi illi nec ullus de heredes eorum nec nullus in causa ipsorum nec nulla opposita persona de praefata morte illui condam^{p. 15.}
10 nec de ipsum homicidium nec de ipsa leode nulla remalatione nec nullum impedimentum pontificium non habeant ad faciendum. Qui hoc facere voluerit, ipsos solidos per manibus reddat et ob hoc solidos [tantos^d] una cum fisco discutiente multa *conponat, *p. 16.
et qui repetit nihil evindicet.

9. Securitate de homicidio.

15 Cum resedisset inluster vir ille comes in illo mallo publico ad universorum causas audiendas vel recta iudicia terminanda, ibique veniens homo alicius nomen ille^a—^b. Repe-
tebat ei, dum diceret, eo quod ipsi ille^a homine suo nomen illo^a quondam ipsi ille^a bene ingenuus in via malo ordine ipsum adsallisset et ipsum ibidem interfecisset vel occidisset et rauba sua, caballus, aurum et argentum et drapalia, exinde tulisset, vel
20 deportasset, vel leode contra *legem ibi burisset¹; sed ipsi illi de praesente adstare *p. 17.
videbatur et hac causa nullatenus potuit denegare, sed taliter fuit professus, quod faciente inimicum ipsum hominem occidisset vel interfecisset. Sed taliter in ipso mallo ei iudi-
caverunt, ut ipsum hominem vel ipsa leode legibus exinde trassolvere deberet; quod ita et fecit. Sed postea apud ipso garafione² vel apud ipsos bonos hominibus, qui in ipsum
25 mallum resedebant, [ei^c fuit iudicatum, ut tale epistola securitate] manus eorum firma-
tas accipere deberet; quod ita et fecit; ut de post hunc die nec ipsi illi nec nullus de heredibus suis nec nullus in causa ipsorum homine interfecito quondam nec nulla ope-^{p. 18.}
30 sita persona de praesente die de ipsa morte illui nec de ipsum homicidium nec de ipsa leode contra ipso illo nulla remalacione nec nulla reclamacione nec nullum impedimen-
tum pontificium non habeat ad faciendum. Et qui hoc facere praecepsit, duplum tantum, quantum ipsa leodis continet, partibus cui hec facta est, una cum socio fisco coactus multa conponat, et qui repetit.

10. Donacio, quem pater donat filio suo.

Dulcissimo adque amatissimo filio meo illi ego in Dei nomine ille, genitor tuus. ^{p. 19.}
35 Dum et ego tibi dulciter enutrivi, et tu mihi fideliter deservisti, vel tuo servicio vel benevolentia circa parte nostra habemus conperta, ideo in ipsa amore dulcedinis vel tuo servicio conponente dabo ergo tibi a die praesenti, quod in perpetuum volo esse manus-
surum, hoc est maso^a ad commanendum cum casticia superposita, terris arabilis et
mancipia his nominibus: illis et illis, ut por hanc epistolam donacione vel deliberatione

40 8. b) i. e. adsallisset. c) rewadiare pro legibus transsolvere *Vat.* d) *suppl. Bign.*

9 = *Bign.* 8; *Lind.* 125; *Roz.* 469. a) ill. c. b) *quaedem omissa videntur; fortasse sup-*
plenda sunt: interpellabat homine aliquo nomen illo. c) ei — securitate *ex praecedenti capite supplavi.*

10 = *Bign.* 9; *Lind.* 52; *Roz.* 170. a) *pro manso, mansus et ita post c.*

1) i. q. ‘combussisset’, a Latino ‘burere’ (cf. ‘bustum’) repetendum videtur. Interpretationes
45 huius verbi, quae leguntur apud *Ducange*, minus aptae esse videntur. *De corpore occisi incenso*
cf. *L. Sal.* 41 (ed. *Hessels*, codd. 7—9: 68, 3; cod. 10: 44, 7; *I. emend.*: 43, 3, 5). 2) Cf.
Waitz, ‘*VG.*’ I³, p. 265, n. 4.

*p. 20. nostra, manu mea vel bonorum *firmata, ut, quamdiu advivis, tam tu ipse quam hereditas tua contra tuos germanos et germanas quieto ordine vel elidiato valeas possidere vel dominare. Propterea hanc epistola tradicione vel deliberacione nostra, manu mea firmata, tibi exinde^b fieri vel conscribere rogavi, ut de praesente die de ipso maso vel quicquid ad ipso maso aspicit et ipsa mancipia superius denominata hoc habeas, teneas 5 adque possedeas.

p. 21. 11. Conculturaria¹, quem abbas faciad ad homine suo.

Ego in Dei nomen, etsi peccator, venerabilis vir ille^a, abbas de monasterio sancto illo^a, qui est in pago illo^a constructus. Dum et omnibus non est incognitum, qualiter filius noster servo nostro nomen illo quondam femina nostra nomen illa bene ingenua, 10 filia illui condam, contra voluntate parentum ipsius femine sociavit sibi ad coniugium; sed postea ipsi parentes^b complacuit nobis, ut tale epistola conculturiam¹ manu nostra *p. 22. vel^c fratribus nostris firmata ipsa femina *fieri vel firmare rogavimus, ut de ipso servitio, [sic^d] agnatio inter ipsos aparuerit, in servitio publico nunquam sint coinquinati, sed sub integra ingenuitate dies eorum debeant perseverare. Et preco adque subplico 15 ad successores nostros vel a Deo timentes hominibus, ut hec facta nostra iubeant conservare, qualiter ipsi vellent, ut in postmodum eorum facta debeat esse stabilis. Et pro malorum hominum infestacione multa in ipsa epistola conculturiam^e fieri vel con- *p. 23. scribere *rogavimus, ut, si fuerit, quod Deus non permittat, extranea pars, qui hec facta nostra infrangere voluerit, in primis ira Dei et sancti illius incurrat et ob hoc solidos 20 100 partibus ipsius, cui haec facta est, coactus multa conponat, et qui repedit^f.

12. Donatio, quem homo donat ad filio suo.

Ego in Dei nomen ille^a. Constat me in amore domini nostri Iesu Christi, ut veniam delictis meis consequere mereamur, dono^b donatum^c ad dulcissimo filio meo nomen illo^a petia de terra harabile in loco qui dicitur illo, *quod est in pago illo^a, per loca 25 designata vel circuita; in ea ratione, ut de post hunc die iam dicto filio meo, cui epistola donatio^d ista legibus facta fuit, ipsa terra hoc habeat, teneat atque possedeat, vel quicquid exinde facere voluerit, libera in omnibus, Christo propicio, in tuo permaneat potestatem. Et si quis.

13. Noticia de cruce evindicata².

Dum et omnibus non est incognitum, qualiter veniens homo alicus nomen ille^a *p. 25. ante vigario inluster^b vir illo comite nomen illo^a adversus *homine alico nomen illo^a,

10. b) post h. v. tibi repetit c.

11 = *Bign.* 10; *Lind.* 87; *Roz.* 109. a) ill. c. b) consentientes fortasse supplendum; aliter edd. post complacuit inseruerunt et praeter *Lind.*, qui verba ipsi par. omisit. c) a manu recent. 35 add. c. d) suppl. edd. e) conculturaria c. f) repd c.

12 = *Bign.* 11; *Lind.* 53; *Roz.* 174. a) ill. c. b) donasse et *Bign.* supplevit ante h. v. c) que esse volo *Bign.* supplevit. d) donationis emend. edd.

13 = *Bign.* 12; *Lind.* 172; *Roz.* 502. Cf. *Cod. Vat.* (*Norm. Sal. Merkel.* 42). a) ill. c. b) i. e. inlustris viri illius comitis; cf. *supra* p. 280, l. 14.

1) *De Rozière*, 'Recueil' I, p. 129 sqq., n. a, recte, ut opinor, vocem conculturiam a collocare, conculturare, culcare, *Francogallis*: 'coucher', repetit, optime commemorans verba formulae *Sal. Merkel.* 31: ut secura esse una cum ipso illo levet atque conculet: 'Les epistolae conculationis étaient des permissions de coucher, c'est-à-dire d'habiter avec leurs maris, que devaient obtenir les femmes libres unies à des esclaves, pour que cette cohabitation ne portât point préjudice 45 à leur liberté ou à celle de leurs enfants'; *ibid.* p. 131. 2) *De examine crucis* cf. *Grimm*, 'RA' p. 926 sq.; *Dahn*, 'Gottesurthcile' p. 37—39; *Rettberg*, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II, p. 752.

repeudebat ei, dum diceret, eo quot terra sua de suo maso vel de sua potestate malo ordine propriisset; sed ipsi illi de praesente adstare videbatur et hac causa fortiter denegavit, quod sua terra de suo maso malo ordine numquam propriisset nec post se numquam retinuerit iniusti. Sed taliter ei fuit iudicatum in ipso placito ante ipso vigario vel ante ipsos pagensis, ut ad crucem ad iudicium Dei pro ipsa terra in noctis 42 in ipsa placita pro hoc deberent adstare; quod ita et fecerunt. *Sed venientes ad ^{*p. 26.} ipso placito, sicut eis fuit iudicatum, ante ipso vigario vel ante ipsos pagensis ad ipso iudicio vel ad ipsa cruce visi fuerunt stetisse. Sed ipso^c ill. omne, qui ipsa terra propriisset, ad ipso iudicio vel ad ipsa cruce eum convincuit; sed ipsiⁱ ille^d in ipso pla- 10 cito ad ipsa cruce visus fuit cadisset. Sed dum hac causa sic fuit inventa, quod ipsi illi, qui ad ipso iudicio vel ad ipsa cruce cadisset, solidos tantos ei transsolvore deberet, quod ita et fecit, et de ipsa terra ipso illo^d legibus revestire *deberet, quod ita et fecit. ^{*p. 27.} Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsi illi de praesente die ipsa terra contra^e ipso illo^d vel heredis suis quam^f contra quemlibet hominem omneque tempore habeat evindicata ad- 15 que elidiata, tam ipsi illi quam et posteritas sua de post hunc die praedicta terra quieto ordine valead possidere vel dominare, et ducti et securi exinde valeant resedere.

Facto iudicio in illo loco publiciter.

14. Cautione de clavis^a.

Dum et perpluribus hominibus *est patefactum, qualiter in Dei nomen ille^a, veniens ^{*p. 28.} 20 in placita ante quam bonis vel quam pluris bonis hominibus adversus hominem nomen illum^a, repetebat ei, dum diceret, eo quod cellaria vel camara et granica, quicquid in ea habuit reposita, hoc est aurum, argentum, drapalia, arma, vinum, anona vel vitalia sua, per suas claves^b commendasset ad custodiendum vel ad salvandum, et ipsam rem in naufragium vel in damnum posuit; sed ipsi illi de praesente adstabat et hac *causa ^{*p. 29.} 25 nullatenus potuit denegare, sed taliter ei fuit professus, quot ipsam rem superius denominatam per suum neglectum et per suo facinus fuit perduta vel naurata^{b, c}. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsam rem ei transsolvore vel emendare deberet; sed ipsi illi nullatenus habuit, unde ipsam rem transsolvore vel emendare deberet. Sed taliter ei fuit iudicatum, ut tale cauzione de caput suum, manu sua vel bonorum hominum 30 firmata, ei fieri vel conscribere rogasset; quod ita et fecit: *ut, dum ipsam rem non ^{*p. 30.} habui precium, unde transsolvore vel emendare dobussem, ut, quamdiu advivam, in ser- 35 vicio publico, quem mihi iniungitis, vobis deservire debeam, et si neglectens aut tardus de ipso servicio aparoero^c, qualemcumque disciplina alios servos tuos impendis, talem super me potestatem habeas ad faciendum. Et si fuerit aut ego ipsi aut ullus de meis heredes, qui contra hanc cautionem istam venire aut reclamare^d.

15. Concamiaturia inter duos abbatis.

Placuit, auxiliante *Domino, atque convenit inter venerabile^a vir ill., abbate de ^{*p. 31.} monasterio illo, vel congregazione monasterio suo neenon et magnifico vir ill. de com-

13. c) *lege*: ipse ille (*sc. actor*) hominem. d) ill. c. e) *contra* c. f) q. c.

40 14 = *Bign.* 13; *Lind.* 175; *Roz.* 463. a) ill. c. b) *P. Daniel* emendationem non curata adscripsit; *Lind.* melius naufragata emendavit. c) *Daniel* corr. apartoero c. d) f add. c.

15 = *Bign.* 14; *Lind.* 141; *Roz.* 309. a) venelabile c.

1) *sc.* reus. 2) Cf. *infra* l. 23. 3) *De clavibus Romanorum more traditis* cf. *Dig.* XVIII, 1, 74; *XLI*, 2, 1, 21; *Cod. Iust.* IV, 48, 2. 4) *Ex naufragata*, *i. e.* in 45 naufragium posita, *hoe* verbum contractum esse cum aliis viris doctis existimat de Rozière, 'Recueil' II, p. 565, n. a; *Ducange* s. v. *naurata*. Cf. verbum Romanicum 'naverare', *Francogall.* 'navrer' == vulnerare, quod tamen nunc Romanicae linguae periti aliunde repetunt; cf. *Dier.*, 'WB.' I, s. v. et *Scheler* ibidem 'Anhang' I, s. v.

mutatione loca eorum, quem inter se facere deberent; quot^e ita et fecerunt. Per quem accepit venerabilis vir ille abba ad opus monasterio suo in loco nuncupante illo, quod est in pago illo^b, hoc est in ipso loco illo masus ad commanendum, casticiis superpositis, terris arabilis, vel quicquid in ipso loco ad praesens cernitur esse possessio, totum et *p. 32. ad integrum, rem inexquisita, in commutatione vel in *conciamio. Simili modo vir ⁵ magnificus illi accepit ad opus suum alia^d rem in loco nuncupante illo, quod est in pago illo, hoc est, quod superius diximus, totum et ad integrum, rem inexquisita, in commutatione vel in conciamio. Unde duas epistolas pariculas, una tenorum^e conscriptas, manus eorum vel bonorum hominum firmatas, inter se fieri et firmare rogaverunt, ut unusquisque de post hunc die, quod a pare suo in commutatione vel in conciamio accepit, ¹⁰*p. 33. hoc abeat, *teneat adque possedeat, vel quicquid^f.

16. Carta tracturia.

Domnis sanctis et apostolicis hac venerabilibus in Christo patribus, regibus, comitibus, episcopis, abbatibus, sacerdotibus, clericis vel omni populo christiano, qui in Romano vel Longobardorum provintias Deo serviunt, tam in monasteria quam et in ¹⁵civitate, seu per pagos vel per vicos, ego in Dei nomen illi maiorum domus. Cognu-^{p. 34:} scat magnitudo seu et sanctitas vestra, quod iste frater noster *nomen illi, serviens vester, petiit nobis, ut ad^a basilica^b sancto Petro, patrum vestrum, pro suas culpas vel pro nostra stabilitate valeat ambulare ad oratione. Propterea has litteras cum salutazione per ipsum ad vos direximus, ut^c in amore Deo et sancto Petro ipsum ad ospitium ²⁰ recipiatis, ad benefaciendum vel ad sua consolatione, tam ad ambulando quam et ad *p. 35. intrando, ut per vos salvus hiat et salvus revertit, interim, *sicut vestra est consuetudo bona, vel consolatio vel adiutorium ei in pendere iubeatis, letum die iubeatis habere. Cuius potestas regnat in eternum, ipse vos custodiat in regno suo perpetuo, et saluta-²⁵mus vos omnes salutationes plenissimas.

25

17. Donatio, quem homo donat ad sua parenta.

Dilectissima atque amabile mihi in Domino consobrina mea nomen illa ego in Dei *p. 36. nomen illi. Dum et pluris est percognitum, eo quod tu partibus meis amabilia *servitia impendere non desinis, pro tua bonitate et pro id quod dictum est¹: 'Tatiamus bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei' vel ad propinquos nostros: igitur dono ³⁰tibi a die praesente per hanc epistolam donatione, quae in perpetuo sit^a mansura, et de iure meo in tua dominatione trado atque firmabo, id est masus^a ad commanendum in *p. 37. pago illo, in loco qui dicitur illo; et est ipsi masus per loca designata de latus uno et de fronte una terra illui et de alio latus et fronte terra illui tanto; ita ut ab ac die memorata consubrina mea illa, quicquid de ipso maso facere voluerit, absque unicuique ³⁵repetitione libera in omnibus habeat potestatem ad faciendum.

18. Donatio ad casa Dei.

Prudentem consilium baiolat, qui pro anime sue remedium cogitat; illi Dominum retributorem^a exinde habere cogitat et de Dei misericordia non dubitat². Idecirco nos in *p. 38. Dei nomen *illi et coniux mea illa. Admonet nos divina pietas et Christi misericordia, ⁴⁰

15. e) qt c. d) aliā al. m. ant. corr. c. e) tenor c. f) quicquid c.

16 = Bign. 15; Lind. 34; Roz. 673. a) superscr. eadem manu c. b) basilica al. m. ant. corr. c. c) ut in a e corr. c.

17 = Bign. 16; Roz. 162. a) sis c. b) mansus corr. masus c.

18 = Bign. 17; Roz. 204. a) retribuere et c. Cf. infra p. 246 l. 5.

45

1) Ep. Pauli ad Gal. 6, 10. 2) Species velim quattuor terminaciones consonantes.

ut aliquid de rebus nostris pro redimendum ultionem nostram peccaminum Domino offerre deberimus, ut in die iudicii misericors Domino vel in aliquantulum de scelera nostra nobis relaxare dignaretur. Donamus conpuncto corde et devoto animo ad basilica illa, qui est in onore sancto illo constructa, in loco illo, hoc est rem nostram in loco non-⁵ cupante illo, *hoc est in ipsa rem mansis ad commanendum, castitiis superpositis, terris ^{*p. 39.} arabilis *et reliqua^b*; ut de post hunc die ipsi custodes, qui ad ipso sancto loco deservivunt, ipsam rem superius denominatam hoc abeant, teneant atque possedeant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam et firmissimam habeant potestatem ad faciendum. Et si quis^c.

19. Pactum divisionis inter fratres.

¹⁰ Pactum divisiones inter fratres, qui sunt illi et illi, heredes illui et illei quondam, ^{p. 40.} qualiter se de aloate eorum dividere vel exequare deberent; quod ita et fecerunt. Per quem accepit vir magnificus illi manso illo in loco nuncupante illo, quod est in pago illo, hoc est ipse mansus circumcinetus cum arboribus et casticia^a superposita, terris arabilis *et cetera*. Simili modo vir magnificus illi accepit ad opus suum alio maso ^{*in p. 41.} ¹⁵ loco nuncupante illo, quod est in pago illo, in centena illa, hoc est, quod superius diximus, manso circumcineto cum arboribus et casticia superposita, terris arabilis *et cetera*; vel^b quicquid pars contra pare suo per equalentia inter se divisorunt, absque ulla repetitione vel reclamatione hoc habeant, teneant, possedeant, vel quicquid exinde facere voluerint, libera in omnibus, Christo propitio, in sua ^{*}permaneat potestatem ad ^{*p. 42.} ²⁰ fatiendum. Et si quis vero.

20. Vendictio ad monasterio.

Venerabili in Christo patri illo, abba de monasterio illo, qui vocatur sancti illius, quod est in pago illo super fluvium illum constructus, emptore, ego in Dei nomen illi, vinditur. Constat me non inmagenario iure nec nullum coagentis imperium, sed^a propria voluntatis mee^b arbitrium vobis vel ad monasterio vestro vindere, *quod ita et ^{*p. 43.} vendredi vobis a die presente, rem pro partione mea in loco noncupante illo, quod est infra pago illo, quod de parte parentum meorum ad mae legibus obvenit; hoc est tam mansis, casis, castitiis, mancipiis, ingenuis his nominibus, vel quicquid ibidem presens est mea dominatio, totum et ad integrum de iure meo in dominatione vestra per hanc ³⁰ vindicatione tradidi vobis ad possedendum. Et accepi a vobis in precio ^{*}taxato, iuxta ^{*p. 44.} quod nobis aptificatum vel conventum fuit, solidos probos adque pensantes numero tantos tanto; ita ut ab ac die memorata omnia superius nominata, quem de me legibus comparastis, hoc habeatis, teneatis, possedeatis, tam vos quam et successores vestri, liberum et firmissimum in vestra permaneat potestatem ad faciendum. Et si quis vero.

35

21. Precaria.

In Christo venerabili patri et domno illo, abbatи de monasterio sancto illo, quod est in pago illo super fluvium ^{*}illum constructus. Ego in Dei nomen illi precursor ^{*p. 45.} accessi a vobis, ut rem pro parcione vestra in loco nuncupante illo, quod est in pago illo, quem ego ille ante os dies pro vindictionis titulum, dato precio sancti illi seu ⁴⁰ *vestro^a*, monasterio affirmavi; hoc est in ipsa portione mansus ad commanendum, castitiis superpositis, terris arabilis, mancipiis, ingenuis his nominibus, viniis, pratis, silvis, pas-

18. b) relq. c. c) quibz c.

19 = Bign. 18; Lind. 70; Roz. 126. a) castigia *ead. m. corr.* casticia c. b) ante h. v. fortasse quaedam omissa sunt.46 20 = Bign. 19; Lind. 28; Roz. 342 §. 1. a) se *ead. m. corr.* sed c. b) mee *ead. m. corr.* mei c.

21 = Bign. 20; Lind. 29; Roz. 342 §. 2. a) vestro fortasse repetendum.

cuis, vel quicquid ibidem aspicit, vobis delegavimus; sed postea taliter vobis supplicavimus, *ut ipsam porcionem ad usu beneficio ad excolendum, quamdiu advivo, mihi prestatre vel relaxare deberitis; quod ita et fecistis. Propterea hanc precaria manu mea vel bonorum hominum firmata vobis exinde emisimus, ut annis singulis censo dinarius tantus ad luminaria sancti illi et illa decima de omnia fructa, quicquid supra ipsa rem conlaborare potuerimus, quod evenit festa ipsius sancti illi, pro hoc vobis dare et adimplere faciam. Et si negligens *aut tardus de ipso censo ad eo placito apparuero, fidem exinde vobis legibus faciam et ipsam rem, dum advivo, per vestro beneficio tenere et usufructuare faciam; in ea vero ratione, ut aliubi ipsas res nec vindere nec donare nec alienare nec ad alias casas Dei delagare nec in naufragium ponere nec ad proprium sacire nec hereditis meos in alote derelinquere pontifitum non habeam ad faciendum, nisi post meum discessum, una cum rem inmeliorata *vel superposita, quicquid ibidem inventum fuerit, absque ullius iudicis contradictione pars monasterio vestro faciamus revocare dominium. Et si quis vero.

22. Comandatia.

15

In Christo filii^a ecclesie illi in Dei nomen illi abbas de monasterio sancti illi domno^b illo sancto, quod est in pago illo, una cum consensu fratribus nostris. Dum et tua fuit petitio, et nostra decrevit voluntas, ut duas partes darem pro partione nostra in loco noncupante illo, quod est in paga illo, quem tu ipse ante os dies per vindictionis *p. 49. titulum, dato precio sancto illo, nobis vendedisti^c; sed postea taliter nobis supplicasti, 20 ut ipsas portiones duas partes in predicto loco illo ad uso beneficio ad excolendo, quamdiu advivis, tibi ipsa prestare deberimus; quod ita et fecimus. Propterea hanc comandatia manu nostra firmata tibi pro hoc deditus, ut annis singulis censo tantum et illa decima de omnia fructa, quicquid super ipsam terram conlaborare potueris, quod evenit *p. 50. festa sancto illo, pro hoc dare debeas. Et si negligens aut tardus ad eo placito de ipso censo fueris, fidem exinde pro hoc nobis facias et ipsam rem ad viventum tuum per nostro beneficio teneas; in ea tamen ratione, ut ipsam rem aliubi nec vindere nec donare nec alienare nec alias casas Dei delegare nec ad proprium sacire nec heredes tuos in alote derelinquere nec in naufragium ponere potestatem non habeas ad faciendum, nisi post tuum discessum, una cum ipsa rem inmeliorata vel superposita, quicquid ibidem *p. 51. inventum fuerit, *sine ullius^d iudicis consignatione pars monasterio nostro elidiato ordine praesentaliter ipsam rem inmelioratam in nostro facias revocare dominium, et hoc commandatia^e firma sit.

Facta comandatitia in ipso monasterio sancto illo publititer in anno 15.^f regni^g.

23. Indiculo precatorio ad episcopo.

35

Domino sancto et apostolico sede^a colendo, in Christo venerabile domno et patri illo, pontifice urbis illa civitate, ego in Dei nomen illi bene cupiens vester. In Domino vobis dirigimus salutem et precamus sanctitate^b vestra, *ut pro nos orare dignetis. Denique cognuscatis, quod isti homo vester nomen illi ad nos confugium fecit et dixit, quod contra^c vos culpas habeat commissas. Propterea as litteras cum salutacione ad vos direximus et precamus vobis, ut vita et inmancatione et disciplina corporale ei concedere iubeatis; alia penitentia, quallem ei volueritis iudicare, in vestram est potestas. Taliter exinde agite, qualiter ipsi homo secundum^d gaudeat, quod nostra suggestione ad vos deportasset, et unde nobis reconiungitis^e vobis remorire cupimus. Quid plura?

22 = Bign. 21; Lind. 30; Roz. 342 §. 3. a) i. e. filio. b) d. i. s. fortasse delenda. 45

c) disti abruptum c. d) illius c. e) commandata cia c. f) xu c.; xii add. g) r̄g c.

23 = Bign. 22; Roz. 734. Cf. Cod. Vat. (Form. Sal. Merkel. 49). a) sic de c. b) in post add. c. c) con c.; emend. Bign. d) com eadem m. superscr. c. e) reconiungitis c.

24. Indiculo, quem praepositus transmittit ad abbatem^a.

Diligendo ad nos domino et in Christo patri nostro, venerabile illo abbatem, ego illi serviens adque praepositus vester. In primis illut precamus sanctitatem vestram, ut in vestra sancta oratione pro me esse non dedignemini. Denique, domne, cognuscatis de isti servicio, ubi nos transmisistis per verbum inluster vir illo comite, sui iuniores non exinde^b sic fecerunt, quomodo eis fuit demandatum. Propterea as litteras ad vos *direxi-^{*p. 54.}

mus, ut de ipsa [causa^c] certioris seatis et inantea, quomodo vobis est utile, sic compensatis, ut nostram rem non perdamus. Quid plura? Salutamus vobis usque ad gaudium.

10 25. Indiculo, quem abba transmittit ad homine^a pagenso.

Dulcissimo nostro et, ut credimus, amico sancto illo in Dei nomen illo illi, etsi peccator, abba. Nos et fratres nostri, servientes vestri, in Domino vobis dirigimus salutis et illud precamus Deo, ut mereas agere in ista vita, que Deo sit beneplacitum. Precamus vobis de illos vestros homuciunculos, *que in vestro ministerio commanent,^{*p. 55.}

15 vel de nostras causas in vicem nostram bonum certamen exinde mittatis, sicut nos de vestra caritate bene confidimus, ut sic exinde perportare faciatis, usque nos insimul coniungimus. Quid plura?

26. Indiculo, quem episcopus transmittit^a ad abbatem.

Sanctorum meritis beatificando domino adque patri filias^b Deique cultore et, ut con-
20 fidimus, vero amico nostro, illo gratia Dei abbate, nos enim in Dei nomen illi, quamvis peccator, donum Dei episcopus, Deus scit, vester in omnibus proprius amicus. Inpri-
mitis salutationem.

27. Cautio de infracturis.

25 Contigit, quod cellarium vel spicarium vestrum infregi et exinde annonam vel aliam raupam in solidos tantos^a furavi. Dum et vos et advocatus vester exinde ante illum comitem interpellare fecisti^b, et ego hanc causam nullatenus potui denegare, sic ab ipsis racinburgiis^c fuit^d iudicatum, ut per wadium meum eam contra vos componere vel^e satisfacere debeam, hoc^f est solidos tantos vel —. Sed dum ipsos solidos minime
so habui, unde transsolvere debeam, sic mihi aptificavit, ut brachium in collum posui et per comam capitis mei coram praesentibus hominibus tradere feci¹, in ea ratione, ut

24 = Bign. 23; Roz. 717. Cf. Cod. Vat. (Form. Sal. Merkel. 50). a) abb c. b) exde c.
c) add. Vat.

25 = Bign. 24; Roz. 712. a) ne pagenso in margine inferiore, loco, ut videtur, rubricae relictio
35 non sufficiente, scripta sunt c.

26 = Bign. 25; Roz. 857. a) tit ad abb in margine inferiore c. b) corruptum; filiique Dei
emendare voluit Roz.

27 = Pith. ad L. Sal. 60; Bign. 26; Roz. 464. In codice deest. a) Bign.; tantum Pith.
b) fecistis Bign. c) racinburgiis Bign. d) omittit Pith. e) atque Bign. f) hoc — vel Bign., qui
40 asteriacum subiiciens post vel quedam omissa esse recte significavit; pro quibus verdis etc. scriptit Pith.

1) *De hac traditionis forma egerunt Korn, De obnoxiatione (Diss. Vratisl. a. 1863.) p. 15 sq. et Sohm, R. u. GV. I, p. 550, n. 15. 16; cf. Aimoini Historiam Francorum III, 4: Chrodnus brachium eius (Gogonis) collo superponens suo signum futurae dominationis dedit. Quae tamen ex Fredegarii verbis, Hist. epit. 59: perrexit Chrodnus ad menesterium 45 bracile Gogone in collum tenens, a scriptore illo saec. XI. male intellectis permutata sunt. Cum vero alia prioris aevi exempla desint, dubito, an minus accurate editores formulae brachium*

interim, quod ipsos solidos vestros reddere potuero, et servitium vestrum et opera^g, qualemcumque vos vel iuniores vestri iniunxeritis, facere et adimplere debeam, et si exinde negligens vel iactivus apparuero, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam supra dorsum meum facere iubeatis, quam super reliquos servos vestros.

27. g) operam qualemcumque *Bign.*

5

scripserint, ubi codex fortasse bracile, i. e. cingulum, corrigia, praebut. Cf. 'Chartes de l'abbaye de Cluny' I, nr. 30. a. 887: corrigiam ad collum meum misi et manibus in potestate Alarido — se tradidit (lege: me tradidi), alia exempla collegit Ducange, s. v. corrigia 2.

FORMULAE SALICAE MERKELIANAE.

Collectio a nomine Iohannis Merkel appellata exstat in codice bibliothecae Vaticanae inter libros Christinae reginae Sueciae nr. 612 (antiquiores numeri bibliothecarii insunt 1373 et 136) 8°. saec. IX. vel X; (Roz. Vat. A). Codex praeter formulas, quas exhibit fol. 1'—34, varia continet, ex quibus commemororo annotationes quasdam de diebus Aegyptiacis formulis subiectus, iudicium aquae frigidae (editum 'Forschungen z. D. G.' XVI, p. 618), excerpta ex Benedicto levita, Herardi archiepiscopi Turonensis capitula a. 858. promulgata (cf. Baluze, Capitularia reg. Franc. I, 10 col. 1283 sqq.), duas formulas Parisienses, fol. 71. Quibus omnibus cum ceteris, quae interposita sunt, eadem manu exaratis duae aliae manus eiusdem aetatis alia quaedam subiecerunt¹.

Formularum collectio, licet continuo calamo in codice nostro, non autographo, sit exarata, compluribus particulis origine et tempore valde diversis constare videtur². 15 Primitivam partem, ad quam solam spectat inscriptio: Incipiunt cartae pagensis, non nisi capitibus 1—30. pagensium cartarum formulas exhibentibus constitisse, existimo, quorum alia sine exemplis nobis cognitis ab auctore dictata, alia ex Marculfii libro II. aut Turonensi collectione hausta sunt. His capitibus optimo inter se ordine digestis postea supplementa, cap. 31—45, sed ne haec quidem omnia eodem tempore scripta, 20 subiecta sunt. De 31. dubitari potest; 32—42. vero a. 774. aut 775. addita esse, appetit ex titulo regali in diplomatum formulis exstante: gratia Dei rex Francorum et Langobardorum, vir illustris, cap. 40, gr. D. r. Fr. et L. ac patricius Romanorum, v. i., cap. 41. Quae cum ante a. 774. scribi nequivisse satis constet, ob verba vir illustris vix post a. 775. in hanc formam redigi potuerunt³. Capite vero 40. ex Bignoniana formula 1. 25 mutato, cf. supra p. 228, cum etiam 32, 39, 42. ex eadem collectione sumpta esse videantur (cf. etiam 36, 37. cum Bign. 21, 22), pro certo habemus, haec omnia eodem tempore a quodam, qui, inspecto illo alio formularum libro, hunc recensuerit, suppleta esse⁴.

Non paucis annis post, certe non ante a. 817. cap. 44. additum est, eiusmodi

1) Descripsit codicem accuratissime Merkel, 'Z. f. Rechtsgeschichte' I, p. 194 sqq. et Bethmann, 'Archiv' XII, p. 298 sq., ubi pro 'sechs Formulae' legendum est 'sechsundsechzig F.' Codex cum non ante a. 858. scribi potuisse ex capitulis Herardi receptis facile intelligatur, scripturam ipsam saeculo IX. tribuendam esse, Merkel existimat. Odonis nomen capiti 44. a quodam, qui tempore Odonis regis occidentalis Franciae scripsit, genuinis formulae verbis imperatoris augusti neque deletis neque mutatis interponi potuisse, facile crediderim, nullo vero modo unum ex tribus 35 Ottionibus imperatoribus hic significari existimaverim, praesertim cum codex, quod recte monuit Merkel, non intra illorum fines conscriptus esse videatur. 2) 'N. Arch.' VI, p. 85 sqq.; cf. Waitz, 'Forschungen z. D. G.' I, p. 535 sqq. et Merkel, 'Z. f. RG.' I, p. 194 sqq. 3) Cf. Sickel, 'UL.' p. 259. 4) Qui etiam capituli 15. rubro rubrum Bignoniane formulae simillimae adiecit.

cartam exhibens ingenuitatis, quales preecepit capitulare illius anni; quae ipsa formula, in diversarum regionum codicibus inventa, in curia imperiali fortasse composta¹, in hanc collectionem e carta quadam inter 1. Sept. 820. et 28. Ian. 821. scripta recepta esse videtur, quia cum hoc tempore et indictio 14. et annum imperii 7, quae formula retinet, convenient, Odoni postea falso pro Ludovico interposito. Eodem fortasse tempore alia preecedens ingenuitatis formula 43. et subsequens caput 45. addita sunt.

Ab his cartarum formulis secernatur oportet epistolarum collectio, cap. 46—66, quam neque ab eodem auctore, qui ipsum composuit primitivum cartarum corpus, neque ab eo, qui priora subiecit supplementa, additam esse putarim. Nam cum illa condita esse videatur, qua uterentur incolae loci cuiusdam, ubi non episcopi, sed abbatis¹⁰ tantum ecclesia exstitit, haec pluribus prodesse voluit, preebens epistolas, quae ab episcopis, abbatibus, archidiaconis, presbyteris, comitibus, privatis mitterentur. De tempore suspicari possumus, hanc collectionem ante a. 800. compositam esse, cum non imperator, sed saepius rex commemoretur. Quaedam in formulis relata bene cum rebus initio regni Karoli Magni gestis convenire, monuit Waitz, l. l. p. 537².

Qua regione universae hae formulae collectae sint, certius dici nequit; hoc tantum constat, et codicem ipsum in occidentali Francia conscriptum esse, seu in Parisiensi seu in Turonensi provincia, et cartarum collectionem inde oriundam esse, ubi lex Salica preevaluuit³.

Postquam particulam quandam capitinis 24. iam a. 1602. Franciscus Pithoeus in 20 Glossario ad L. Sal. 48. ediderat, eodem ut videtur codice quem adhuc habemus usus, sed falso formulam Marculfo tribuens, per saecula haec collectio latuit; sed eodem anno 1861. duae divulgatae sunt editiones, altera ab Iohanne Merkel in 'Z. f. Rechtsgeschichte' I, p. 194 sqq., altera singularum formularum in corpore dicto 'Recueil général' ab Eugenio de Rozière paratae. Quae vero nunc in lucem prodit recensio, ipso codice cum apographo Merkeliano a V. I. Waitz Romae collato, multo correctiorem quam utraque prior preebebit textum, nam cum plerisque in locis de Rozière verba codicis accuratius exhibuerit, nonnulla tamen Merkel rectiora edidit. Merkelianas autem idcirco formulas inscripsi, quia hoc nomine, auctore Waitz, l. l. p. 535, plerumque a viris doctis nostris appellantur⁴. — Numeri quos capitibus preeposui non ubique iidem sunt ac in editione 30 Merkelianis⁵; bis binis formulis in unum caput redactis, capita quae sunt Merkel. 27. et 50. in particulas formularum inter se alienarum resecui, quas scriba codicis satis negligens per errorem composuerat, alterius finem cum priore parte alterius formulae coniungens, iis, quae in exemplari interposita erant, omissis. Cf. cap. 25. 26. et 49. 50.

Appendicis loco subieci e collatione viri Cl. Mau formulas duas Parisienses iam 35 memoratas, quae in hoc eodem codice leguntur.

1) Cf. Sickel, 'UL.' p. 117. 2) Cf. ad cap. 55. 63. Waitz, 'VG.' III, p. 227, n. 1; practerea cap. 61: rex, qui paganos ad christianitatem vocas. 3) Cf. Waitz, 'Forschungen' l. l.
4) Neque enim Merkel primus invenit formulas, exscribens eas Romae a. 1846, neque primus divulgavit; sed, ut omittam Fr. Pithoeum, iam a. 1845. de Rozière easdem exscripsérat et eodem anno ac ille iam duobus annis antea impressas edidit. Errat autem de Rozière, 'Recueil' III, 'Avert.' p. IX, n. 1. opinatus, Merkelianam editionem anno demum 1862. ineunte paucis diebus post obitum ipsius editoris in lucem prodidisse, primo fasciculo annalium illorum re vera iam 1861. paucis diebus post mortem Karoli Fr. de Savigny (25. Oct.) edito; cf. 'Z. f. Rechtsgeschichte' I, p. 252.
5) Numeros Merkelianos infra non annotavi, ubi cum nostris congruunt.

INCIPIUNT CARTAE PAGENSIS.

1. Donatio ecclaeiae.

Dum fragilitas humanu generis pertimescat ultimum vitae tempore subitanca transpositio eventura, oportet unumquemque hominem, ut non inveniat inparato, sed de bonis & operibus diligenter praecincto¹. Idecirco ego in Dei nomine vir magnificus ille dono atque in perpetuum donatumque esse volo pro animae nostrae remedio in basilice sancti illius illo monasterio, quem dominus et monachorum pater sanctus ille in ipso loco suo opere manibus construxit, ubi ille abba una cum turma plurima monachorum, servorum Dei, adunata in praesenti die deservire noscuntur, res meas nuncupante in pago illo^a, 10 in centena illa, quem de parte legitima genitoris mei illius quondam mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta rem tam terris, curtulis, domibus, aedificiis et casticiis suprapositis^b, silvis^c, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumve decursibus, mobile^d et immobile, saltis et subiunctis, cultis et incultis, pecuniis, peculiis, praesidiis, cum omni suppelleotide. Quicquid ad diem praesentem in ipsas rebus videtur esse possessio 15 vel regit dominatio, hoc ad ipsae basilicam sancti illius pro anime nostrae remedio donavimus atque transfundimus. Et si quis vero, quod fieri esse non credo, si fuerit ego ipse aut ullus de heredibus meis hac proheredibus vel quislibet homo aut extranea persona, qui contra hanc donationem, quem nos plenissimam voluntatem coram testibus fieri et firmare rogavimus, venire aut aliqua calumnia vel repetitionem ad eam infrangendam temptare praesumpserit, solidos^e tantos contra cui litem intulerit, discutiente fisco, multa conponat, et ille qui repetit in nullis modis repetitio sua nullo quoque tempore vindicare non valeat, sed praesens donatio, cui facta est, omni quoque tempore firma et inlibata valeat permanere.

Actum.

2. Item venditio².

25 Cum ab antiquis inclitis nobilitas decet, sicut prisca continet norma, in euangelium quidem Dominus dignatus est promittere, qui propter nomen suum res aut parentes reliquerit, centuplum insuper et vitam aeternam accipiet³: igitur ego in Dei nomine fatimur nos donare atque donavimus basilica illius sancti, ubi ille presbiter ad diem 30 praesentem custos esse videtur, rem meam in loco nuncupante illo, in pago illo, in centena illa, quem de parte genitoris mei illius quondam mihi legibus obvenit; et est in iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*. Quicquid ad diem praesentem in ipsa rem superius conscripta nostra videtur esse possessio vel regit dominatio, ad iam dictam basilicam sancti illius plenius roboravimus.

35

3. Item donatio.

Priscorum patrum sanxit auctoritas, ut unusquisque homo de rebus suis propriis ubicumque voluerit dare aut delegare, per cartarum saerie, Christo praesule, plenius roboretur. Igitur ego in Dei nomine ille. Constat nos vendere⁴, atque dedimus basilice sancti illius campo meo in loco nuncupante illo, in pago illo, in centena illa, quem

40 1 = Roz. 194. a) ill. c. b) is e corr. c. c) filius corr., ut videtur, silvis c. d) immobile corr. mobile c. e) solid et sic vel sol plerumque c.

2 = Roz. 206.

3 = Roz. 205.

1) Cf. cum hoc prologo Marc. II, 4, 2; Form. Arv. 3; Tur. Add. 1. 2) Aditer ac 45 de Rozière, 'Recueil' I, p. 246, n. a, crediderim, hic venditio pro donatio non nisi per errorem scriptum esse. 3) Cf. Ev. Matth. 19, 29. 4) Apparet, auctorem hic seu in renditionis formulam lapsum seu venditionis formulam in donationem redigere conatum esse.

ante hos annos, data mea pecunia, de homine alico illo per vinditionis titulum visus sum conparassem; et est ipse campus per loca designata de uno latus terra illa et de alio latus strata publica, de uno fronte terra sancti illius et de altero fronte ad heredes illius; sicut superius diximus, pro remedium anime meae ipsi basilice donavimus atque transfundimus. Unde post hanc diem praefata basilica vel ei qui custodes habeant, teneant 5 atque possideant, vel quicquid exinde facere decreverint, liberam in omnibus perfruantur arbitrium. Si quis vero, quod fieri esse non credo, *et quod sequitur*.

4.(a) Item donatio.

Form. Tur. Si aliquod de rebus nostris locis sanctorum vel in substantia pauperorum adferimus, hoc nobis
1 b. procul dubio in aeternam beatitudinem retribuere confidimus. 10

(b) Item alio modo.

Si facultates mundi nolumus dimissuri^a erimus, quanto magis praeparare deberimus, ubi divitias aeternales conquerire valeamus. Ego quidem ille de tanta misericordia et pietate Domini confido per hanc epistolam donationis dono [donatum]que^b in perpetuum esse volo basilicae sancti illius, ubi ipse pretiosus^c dominus in corpore requiescit, vel omni congregatione ibidem 15 consistentem villa iuris mei nunccupante illa, sitam in pago illa, cum terris, aedificiis, acolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, cum omnibus appendiciis suisque exitus^d, sicut a me praesenti tempore videtur esse possessio^e, totum et ad integrum de iure meo in vestra vel sancti illius iure proprio trado atque transfundō; ea vero ratione, ut, quamdiu in caput advixero, sub usu beneficii vestri absque ullo praeiudicio vel dominatione^f aliqua 20 praedictas res tenere^g et usuare^h debet, et post meum quoque discessum, quicquid in iam dicta villa vel in finibus suis additurⁱ, adtracta, meliorata reportaque fuerat, et transitus meus ibidem dereliquerit, cum omni supraposito rectores ipsius basilice agentesque ullius^k absque expectata traditione in nostram elemosinam vel substantiam monachorum ibidem totum^l degentibus, Christo protegente, tamquam si ad praesens absque usu nostro eorum fuisset obsecuta possessio, in eorum faciant revocare potestatem vel dominationem, ita ut, qui proinde pro opportunitate monasterii facere decreverint, liberam et firmissimam de omnibus habeant potestatem. Et si fuerit ulla quislibet persona preter istum, qui alterum strumentum exinde ostenderit, aut anteriorem aut posteriorem, quod nos [nec] fecimus nec facere rogavimus, nullum sortiatur^m effectum, nisi vacuus et inanis permaneat; auctorem vero criminis vel falsarium iudicaria potestate condempnaturⁿ. Et si fuero ego ipse aut ullus de heredibus meis vel quislibet persona, 30 qui contra hanc donationem aliquid refragare vel calumniam generare praesumpserit, contra cui litem intulerit solidos tantos conponat, et haec donatio cum stipulatione subnixa firma et inibata permaneat.

5. Precaria.

Domino et in Christo venerabili patri illo, abbatи ex monasterio illius, vel ejusque cuncta congregatione ibidem consistentem. Ego in Dei nomine ille precatur ad vos^a 35 accedo, dum iuxta quod mea [fuit^b] petitio, et^c vestra et fratrum vestrorum decrevit voluntas, ut illa rem vestrā in loco nunccupante illo, in pago illo, in centena illa, quem ante hos annos homo alicus nomine ille^d pro anime sua remedium, vel^e basilicam sancti illius visus sum delegasse, hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus et cetera, ut per vestrū beneficium, dum advixero, ad usufructuandum vel^f ad excolendum mihi relāxare deberitis; quod ita et fecistis. Et spondimus vobis in hanc precaria, censo annis singulis, quod evenit festivitas illius, denarios tantos vobis vel partibus sancti illius dare

^{4 a} = *Merkel 4.*

^b = *Merkel 5; Roz. 181.*   a) dem. corr. dim. c.   b) donatum *supplevi e Tur.*   c) p̄tius c.
^d) exitis legi potest c.   e) possio c.; possessum *Tur.*   f) diminutione rectius *Tur.*   g) terre c. 45
^h) usurpare debeam *Tur.*   i) additum *Tur.*   k) illius absque ullius exp. *Tur.*   l) vitam *Tur.*
^m) sortiatus c.   n) condempnatus c.

⁵ = *Merkel 6; Roz. 321 §. 1.*   a) u' c.   b) suppl. *Roz.*   c) a c.   d) ill. c.   e) ego
ipse fortasse supplenda.   f) post h. v. ex add., sed del. c.

studeam; et si de ipso neclegens vel tardus apparuero, fidem vobis exinde faciam vel transsolvam, et ipsa rem, dum advixero, non perdam; et aliubi nec vendere nec condonare^f nec in naufragium ponere nullum exinde habeam pontificum^g faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post nostrum quoque discessum cum rem emeliorata vel supraposita absque ulla contrariaetate heredum meorum vel ullius iudicis adsignatione vel contradictione in vestram valeatis recipere dominationem. Sed praesens precaria ista absque ullo quinquennio renovata firma permaneat.

6. Commendatitiae.

In Christo sanctae ecclesiae filio illo ego in Dei nomine venerabilissime illi abba vel eiusque cuncta congregatione ex monasterio illius ibidem consistenti. Sed dum iuxta quod tua fuit petitio, et nostra vel fratum nostrorum decrevit voluntas, ut illa rem in loco nunccupante illo, in pago illo, in centena illa, quem ante hos annos homo aliquis nomine ille ad basilicam sancti illius visus fuit diligasse, hoc per nostrum beneficium vel fratum nostrorum, dum advixeris, tibi concedere deberimus; quod ita et fecimus; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*^a, ut per nostrum beneficium tibi ad usumfructuandum vel ad colendum relaxare deberimus; quod ita et fecimus. Et in hanc commendatitiae nobis spondedisti, in censo annis singulis, quod^b evenit festivitas sancti illius, denarios tantos partibus nostris vel sancti illius dare studeam^c; et si de ipso censo neglegens vel tardus apparueris, fidem nobis exinde facias et transsolvias, et ipsam rem, dum advixeris^d, non perdas; et aliubi nec vendere nec condonare nec alienare nec in naufragium ponere nullum exinde habeas potestatem faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post nostrum^e quoque discessum cum rem emeliorata vel supraposita absque ulla contrariaetate heredum tuorum vel ullius iudicis adsignatione vel contradictione in nostra valeamus^f recipere dominationem. Unde hanc commendatitiae tibi manu propria subter firmavimus et fratribus nostris roborare decrevimus.

7. Praecaria.

Domino mihi semper et in Christo venerabili patri illo, abbatii ex monasterio sancti illius, vel cuncta congregatione ibidem consistenti ego in Dei nomine ille. Dum et cognitum est, qualiter ante hos dies rem meam nunccupanti illae in pago illo, in centena illa, quem de parte legitima hereditate genitoris mei illius quondam mihi legibus obvenit, accepta vestra^a pecunia, vobis vel partibus monasterii vestri sancti illius per venditionis titulum visus sum vendidisse; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus, *et cetera*. Sed dum postea mea fuit petitio, et vestra vel congregatione vestra decrevit voluntas, per vestrum beneficium, dum advixero, vel^b ad usufructuare vel ad excolendum mihi relaxare deberitis; quod ita et fecistis. Et in vestra precaria spondo, vobis vel partibus sancti illius in censo annis singulis, quod evenit festivitas sancti illius, liberam de cera transsolvam; et si de ipso censo neglegens aut tardus apparuero, fidem vobis vel partibus ipsius ecclesiae faciam vel transsolvam, et suprascriptam rem non perdam; et aliubi nec vendere nec condonare nec alienare nec calumniare nec in naufragium ponere nullum exinde habeam potestatem faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post nostrum quoque discessum cum rem emeliorata vel supraposita absque ulla contrariaetate heredum meorum vel ullius^c iudicis adsignatione vel contradictione in vestra valeatis recipere potestatem vel dominationem. Et si quis vero, quod fieri esse non credo, si fuero ego ipse aut ullus de heredibus meis ac proheredibus vel quislibet

45 5. f) condemnare c. g) pontificum c.

6 = Merkel 7; Roz. 321 §. 2. a) cet sic saepius c. b) post h. v. quaedam erasa c.
c) errore pro studeas c. d) advixeras corr. advixeris c. e) lege: tunum. f) voluntate c.

7 = Merkel 8; Roz. 343 §. 1. a) virum c. b) eadem manu post add. c. c) alias c.

homo aut extranea persona, qui contra hanc precariam venire aut agere ad eam infrangendam temptare praesumpserit, discutiente fisco, solidos sexaginta multa conponat, et quod repetit non vindicet, et haec precaria firma et inlibata valeat permanere.

8. Item commendatitiae.

In Christo sanctae ecclesiae filio illo ego in Dei nomine venerabilis vir ille, abba⁵ ex monasterio sancti illius, vel cuneta congregatione ibidem consistentes. Dum cognitum est, qualiter ante hos dies vos, accepta pecunia nostra, rem vestram^a nunccupante illa^b in pago illo^b, in centena illa^b, per venditionis titulum nobis vel partibus monasterii nostri sancti illius visus es vendidisse; hoc est in iam dicta re tam terris, domibus *et cetera*. Sed dum postea^c tua fuit petitio, vel congregationi nostrae decrevit voluntas^d, ut, dum ¹⁰ advixeris, per nostrum beneficium tibi ad excolendum vel ad usufructuandum relaxare deberimus; quod ita et fecimus. Unde hanc commendatitiae^e tibi fieri et firmare decrevimus, ut, dum advixeris, usitaliter tenere et usufructuare debeas. Et in nostra precaria nobis spondedisti, in censo annis singulis, quod evenit festivitas sancti illius, libra de cera nobis vel partibus monasterii sancti illius dare studeatis; et si de ipso censo ¹⁵ neglegens.

9. Venditio^f.

Domino venerabili et in Christo patri illo^a, abbati de basilica sancti illius, ubi preciosus dominus in corpore requiescit, vel omni congregatione ibidem consistenti, ego enim ille. Constat me vobis vel ad ipsa basilicae vendidisse, et ita vendidi res pro-²⁰ priae tatis meae in loco nunccupante illa et illa, sitas in termino illo, portiones meas; hoc est cum terris, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis, libertis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et inmobilibus, farinariis, cum appendiciis vel exitis in ipsa pertinentes vel aspicientes, cum cultis et incultis, cum saltis et subiunctis, vel quicquid in praedictis locis nostra est possessio, tam de alode ²⁵ quam de comparato, vel qualibet adtracto ad nos noscitur pervenisse, totum et ad integrum, rem quesita et inquesitam, per hanc venditionem vobis vel ad ipsa basilicae trado adque transfundeo; unde accepi a vobis precium et de thesauro ipsius ecclesie, in quo mihi bene complacuit vel aptificatum fuit, hoc est solidos tantos; quod pretium in manu mea accepi et memorata vobis tradidi, ita ut ab hodierna die, quicquid vos vel successores vestri vel^b dicte basilicae sancti^c illius eiusque congregatio exinde elegeris facere, liberam et firmissimam in omnibus habeatis iure proprio. Si vero, si^d ego ipse aut ullus de heredibus meis vel proheredibus^e vel quislibet opposita persona, qui contra hanc venditionem, quem ego nullo cogente, sed spontanea voluntate fieri vel firmare rogavit, [aliquam^f calumniam vel repetitionem ad eam infrangendum temptare presumpserit], ³⁵ tantum et alio tantum, quantum ipse res in melioratae valuerint^g, conponat et insuper, posito^h fisco, auro untia una, argenti pondera quinque coactus exsolvat, et sua repetitio vindicare non valeat, sed haec venditio cum stipulatione inserta diurnumⁱ tempus maneat inconvulsa.

8 = *Merkel* 9; *Roz.* 343 §. 2.   a) nostram c.   b) ill. c.   c) postea c.   d) noluntas c. ⁴⁰
e) -ae alia manu corr. -am c.

9 = *Merkel* 10; *Roz.* 271.   a) ill. c.   b) sci, eraso ci, add. c.; pars add. Tur.   c) s. i. in loco raso c.   d) sic ego c.   e) quoheredibus c.   f) uncis inclusa supplevi e sequenti formula.
g) valuerint corr. eadem manu valuerint c.   h) positumeadem manu corr. posito c.; corruptum videtur, fortasse ex socio.   i) diurnum c., corruptum fort. ex dioturnum. ⁴⁵

1) Cf. cum hac formula simillimam *Tur.* Add. 2, quacum ad idem exemplum composita esse videtur.

10. Item venditio.

Ille non perdit^a, qui se aptificante ex pretio in compensu recipit. Igitur ego enim in Dei nomine ille. Non imaginario iure nec ullius cogente imperio, sed plenissima et integra voluntate et meo arbitrium constat me vendere, et ita vendidi viro magnifico villa^b meam in loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena illa, quem de parte genitoris mei illius quondam mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta villa tam terris, domibus *et cetera*; et est in pretio taxato valente, in quo mihi bene complacuit vel aptificatum fuit, solidos tantos. Et quod pretium mihi bene complacuit vel aptificatum fuit, in praesente de manu emptoris in manu mea accepi, et praedicta villa una cum 10 carta venditionis coram testibus et publicae vendidi atque firmavi, ut post hunc diem memoratus emptor, qui, datum suum pretium, conscripta villa superius nominata de me legibus comparavit, ut ab hac die habeat, teneat atque possideat suisque heredes, aut cui voluerit, ad possidendum derelinquit, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam hac firmissimam in omnibus habeant potestate^c faciendi. Si quis vero, quod fieri esse non 15 credo, si fuero ego ipse aut ullus de heredibus meis hac proheredibus vel quislibet opposita persona, qui contra hanc venditionem, quem ego coram^d testibus firmum conscribere^e rogavit, aliquam calumniam vel repetitionem ad eam infrangendum temptare presumperit, tantum et alio tantum, quantum haec venditio continet, contra cui litem [intulerit], sotio fisco, multa conponat, et ille qui repetit repetitio sua nullo quoque 20 tempore vindicare non possit, sed vinditio, cui facta est, omni tempore firma et stabilis valeat permanere.

11. Item venditio.

Igitur ego itaque ille. Constat me vendere, et ita vendidi illi campum meum in loco nunoccupante illo^a, in pago illo^a, in centena illa^a, quem de parte legitima hereditate generis mei illius, *vel* geneticis meae illius, quondam mihi legibus obvenit; et est ipse campus per loca designata de uno latere terra illius vel de alio latere et fronte aloe illius et illius; et est in pretio taxato valente solidos tantos. Et quod pretium mihi complacuit vel aptificavit, in praesente de manu emptoris in manu mea accepi et venditionem legitima ad memoratum emptore fieri et firmare rogavi, ut de ab hodierna die 30 memoratus emptor hoc habeat, teneat atque possideat suisque posteris, aut cui voluerit, ad possidendum derelinquit, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus habeant potestatem faciendi.

12. Venditio.

Ego itaque ille^a. Constat me vendere, et ita vendidi homine aliquo nomine^b illo^c servum iuris mei illum^a, quem ante hos dies de homine aliquo nomine illo^a, data mea pecunia, per venditionis titulum visus sum comparasse; et est in pretio taxato valente solidos tantos. Et quod pretium mihi bene complacuit vel aptificatum fuit, in praesente de manu emptoris in manu mea accepi et praedicto servo nominato una cum carta venditionis^d ei publice adfirmavi, ut de ab hac die habeat, teneat atque possedeat suisque heredes, aut cui voluerit, ad possidendum derelinquit, vel quicquid exinde facere decreverit, liberam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis.

10 = *Merkel* 11; *Roz.* 272. a) *per e corr. c.* b) *post corr. villam c.* c) *post corr. postestatem c.* d) *c. t. in loco raso eadem manu c.* e) *consbere c.*

11 = *Merkel* 12; *Roz.* 278. a) ill. c.

46 12 = *Merkel* 18; *Roz.* 294. a) ill. c. b) *bis ser. e.* c) *ille corr. illo e.*

1) *Vide Brunner, 'RG. d. Urkunde' I, p. 114 sq.; velim autem conferas etiam supra l. 9 sq.*

13. (a) Incipit ingenuitas.

Si aliquis ex servientibus nostris et cui a iugo servitutis absolvimus, mercedem in futurum^a apud aeternum Retributorem exinde habere confidimus^b.

(b) Item prologus.

Prudentem consilium baiulat, qui pro anime suae remedium cogitat; ille Dominum^c retributorem exinde cogitat et de Dei misericordia numquam dubitat^d. Igitur ego enim^a in Dei nomine ille profiteor, me pro Dei amore, *aut* pro timore, vel in aliquid pro peccatis meis minuandis, ut mihi pius Dominus veniam aeternam^b dignetur praestare, vernaculo iuris mei nomine illo^c, qui de parte genitoris mei illius quondam mihi legibus obvenit, ingenuum esse dimitto, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus.¹⁰ Peculiarem vero, quod habet aut deinceps conlaborare poterit, suum proprium esse cognoscat atque^d congaudeat et nulli heredum hac proheredum meorum^e servitium non inpendat nec ulla requisitio malorum hominum habere pertimescat, sed sub integra ingenuitate nostra liber^f et absolutus permaneat; agat, perget, portas apertas^g, cives^h Romani, parte qua ambulareⁱ voluerit in quattuor angulis terrae^j omni tempore vite sua licentiam¹⁵ habeat et faciat de semetipso quicquid voluerit. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si fuero ego ipse aut ullus de heredibus meis aut proheredibus vel quislibet homo aut extranea [persona], qui contra hanc ingenuitatem, quem ego coram testibus conscribere rogavi, aliquam calumniam vel repetitionem ad eam infrangendum temptare presumpserit, in primis ira Dei et sanctis eius incurrat et a liminibus sanctorum ecclesiarum²⁰ extraneus [habeatur^k], usque dum se corrigat, et insuper, socio fisco, legem^l quod^m vivit multa conponat, et ille qui repetit nihil vindicet, *et quod sequitur in antea*.

14. Item ingenuitas.

Igitur ego enim in Dei nomine ille profiteor, me pro Dei amore, *aut* pro timore, vel aliquid pro peccatis meis minuandis, ut mihi pius Dominus in die tremendi iudicii²⁵ veniam dignetur prestare: propterea servum iuris mei nomine illum^a, qui de parte genitoris^b mei nomine illius quondam^c mihi legibus obvenit, ingenuum dimitto, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus. Peculiarem vero, quod habet aut deinceps conlaborare potuerit, suum proprium esse cognoscat atque congaudeat et nullum heredum ac proheredum meorum^d servitium inpendat, nisi sub integra ingenuitate sua³⁰ valeat permanere ingenuus atque securus; sed pro infestatione malorum hominum basilica sancti illius habeat defensatricem et pro ipsa defensione ad festivitatem illius can-delam unam de cera ad ipsa basilicae transsolvat, non pro ullo servicio requirendo, sed pro sua ingenuitate defensanda atque firmando^e. Si quis vero, *quod sequitur in antea*^f.

15. Tando no^{*4}.

35

Dum Dominus omnipotens, creator caeli et terrae, permisit iugales consortium copulum sociare et in Sancta Scriptura loquitur: 'Relinquit homo patrem vel matrem suam

*) Super versum eadem manu scriptum est: al. a Tinado bono.

13 a == Merkel 14; Roz. 81. a) -ro corr. -rum eadem manu c.

b == Merkel 15; Roz. 85. a) post add. ead. m. c. b) in marg. suppl. ead. m. c. c) ill. c. 40

d) autque corr. atque c. e) eorum c. f) liberis c.; liberus Roz. g) bis ser. c. h) civis romanus al. m. c. i) ambula c. k) hoc seu efficaciter videtur supplendum; sit suppl. Roz. l) secundum ante h. v. suppl. Roz., quod non opus esse videtur. m) lege: qua.

14 == Merkel 16; Roz. 96. a) ill. c. b) i e corr. c. c) quondum c. d) eorum c.

c) firmando, sed lineola super a erasa, c. f) ea c. 45

15 == Merkel 17; Roz. 229. a) lege: alias. Spectant haec verba ad rubrum Form. Sal. Bign. 6.

1) Cf. Marc. II, 34. 2) Cf. supra p. 234, l. 38 sq. 3) Cf. Ed. Roth. 224, LL. IV, p. 54 sq.: De quattuor vias ubi volueris ambulare, liberam habeas potestatem. 4) Cf. supra p. 85, n. 2.

et^b adherebit uxori suae, et erunt duae in carne una¹: idcirco ego in Dei nomine ille, filius illius, puellam ingenuam nomine illa, filiam illius, per solidum et denarium secundum legem Salicam² et antiquam consuetudinem sponsare debere; quod ita et feci. Propterea do ipsa puella nomine illa per hanc tandonem^c rem meam in loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena illa, quem de parte legitima hereditate genitoris mei illius quondam mihi^d legibus obvenit; hoc est in iam dicta re tam terris, domibus et cetera. Hoc per hanc tandonem^e ipsi puelle dono atque transfundeo, ut in die felicissimo nuptiarum, Deo iubente, de quo ad coniugium sibimet ipsum copulum sociatus fuero, conscriptam re superius nominatam per hanc tandonem habeat, teneat atque possideat suisque here-¹⁰ dibus, aut cui voluerit, ad possidendum derelinquat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam ac firmissimam in omnibus perfruatur potestatem faciendi.

16. Item donatio inter virum et viram^a.

Dum omnis homo in hunc mundum vivere noscitur, quandoquidem mandatus a Domino evenerit, nullus se de morte abstrahere potest. Igitur ego in Dei nomine et coniux mea illa. Adsit nobis animus! Dum pariter, stante coniugium^b, amabiliter vivimus, pertractavimus consilium, ut aliquid de rebus et de facultatibus nostris inter nos interdonare deberimus; quod ita et fecimus. Ideo venientes pariter illo mallo^s ante illum comitem vel reliquos racineburgis hoc per illas epistolas interdonationes visi fuimus adfirmasse. Dono tibi, dulcissima coniux mea illa, post meum quoque discessum, si mihi suprestis fueris, rem meam in loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena^c illa, quem ante hos dies de parte genitoris mei^d illius quondam mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus et cetera. Hoc per hanc interdonationem, si mihi suprestis fueris, conscripta re superius nominata, absque ulla contrarietate heredum meorum vel ullius contradictione in tuae habeas potestatem ad faciendum vel dominandum. Simili modo et ego illa, dulcissimae iugalis meus ille, dono tibi rem meam in loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena illa, que ante hos dies de parte genitoris mei illius quondam mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta re tam terris, domibus et cetera, quantumcumque in ipsa re superius nominata mea videtur esse possessio. Si mihi suprestis fueris, temporibus vitae tuae hoc habeas in potestatem ad dominandum vel faciendum quod volueris; ut hoc, quod diximus, post amborum nostrorum quoque discessum ad propinquos heredes nostros res revertantur. Et hoc nobis in hanc epistola interdonationis multa intimare rogavimus, ut, si fuerit aliqua pars ex nobis ipsis, qui contra hac parem suum hoc emutare voluerit, aut post nostrum quoque discessum aliquis de rebus nostris hoc refragare presumpserit, solidos tantos contra parem suum, aut contra quem litem intulerit, discutiente fisco, multa conponat, et ille qui repetit in nullisque modis repetitione sua vindicare valeat, sed presens epistola interdonationes firma et inlibata valeat permanere.

17. Libellum dotis.

Quod bonum, faustum, felix prosperumque evenit! De disponandis maritandisque ordinibus ac Marc. II, 15.
40 procreationem liberorum^a causis que sunt, necesse est, etiam donatio per scripturarum seriem pleneore

15. b) etc c. c) tandonem c. d) inibi c. e) tandem c.; emend. Roz.

16 = Merkel 18; Roz. 252. a) Roz.; virum c. b) coniugium c. c) centena c. d) meillius pro mei i. c.

17 = Merkel 19; Roz. 223 bis. a) Marc.; illorum c.; filiorum coniecit Roz.

46 1) Gen. II, 24; Ev. Matth. 19, 5; Ev. Marc. 10, 7, 8. Cf. cum hoc prologo Marc. I, 12; Form. Bitur. 15 a. 2) Cf. Form. Sal. Bign. 6. et quae ibi, p. 230, n. 4, annotavi. 3) Cf. Sandhaas, 'Fränk. chel. Güterrecht' p. 99.

obtineant firmitatem. Dono^b igitur ille pueræ, nure suo illo, sponsa filio suo illo, ante diem nuptiarum donatumque^c animo transfert atque transcribit, hoc est in tandem aut libellum dotis rem mea nunoccupante illa, sitam in pago illo, in centena illa, quem de parte legitima hereditate generoris mei illius quondam mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta re tam terris, domibus *et cetera*, condignus ad habitandum in ea, una cum mancipia tanta vel omni integritate ibidem aspicientem, sitam ibi, inter auro et argento et fabricaturas in solidos tantos; hoc est gregis illis et illis. Haec omnia per manu in superscripta pueræ, nurae sua illa, sponsa filio suo illo, ante diem nuptiarum debeat pervenisse; et in sua dominatione revocare, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam habeat potestatem ad faciendum. Quod si quis vero, qui contra hanc libellum dotis venire aut eam infrangere conaverit, inferat partibus predictæ pueræ illa solidos tantos, multa 10 conponat, et quod repetit vindicare non valeat, sed presens libellum dotis firmus et stabilis valeat permanere.

Signum illum, qui hunc libellum dotum conscribere rogavit.

18. Libellum repudii.

Dum inter illo et coniugem suam illam non caritas secundum Deum, sed discordia 15 inter eos regnat, et ob hoc ad invicem sibi adversantur et minime possunt se habere: ideo venientes pariter illo mallo ante illum comitem vel reliquis bonis omnibus^{a,2}, placuit utriusque voluntates, ut se a consortio separare deberent; quod ita et fecerunt. Propterea presentes aepistolas uno tenore conscriptas inter se fieri et firmare decreverunt, ut unusquisque ex ipsis, si ad servitium Dei in monasterio aut copulum^b sociare 20 voluerit, licentiam habeat faciendi, nulla requisitione ex hoc de parte proximi sui habere pertimescat. Sed si fuerit aliqua pars, qui hoc emutare voluerit, solidos tantos contra parem suum conponere studeant, sed in omnia vel in omnibus securi in eam, quam elegerint hoc tempore, partem permaneant.

Actum.

25

19. Compositionalem.

Marc. II, 16. Dulcissima coniux mea illa. Dum omnibus^a non habetur incognitum, qualiter extra tuum voluntatem vel parentum tuorum in configium^b rapto scelere meo coniugio sotavi; unde et, quod tibi in tandem, si te disponsatam habuisset^c, vel in dotis titulum adfirmare deberem, per^d hanc compositionalem tibi donare^e deberem^d; quod ita et feci. Ideoque dono tibi loco nunoccupante illo, 30 sitam ibi, in pago illo, in centena illa, qui de parte legitima hereditate generoris mei illius quondam mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*. Haec omnia superius conscripta a die praesente in tua debeat potestate pervenire ad possidendum vel dominandum; habendi, tenendi, donandi, commutandi^f vel quicquid exinde elegeris faciendi liberam in omnibus perfruatur^g arbitrium. Si quis vero.

35

20. Incipit commutatio.

Marc. II, 23. Inter quos caritas inlibata permanserit, pars parte beneficia oportuna prestantur, quia nihil sibi de rebus propriis [cens]et^a minuando, quod ex nostra^b recepit augmentum. Ideoque³ bone pacis

17. b) Donat *Marc.*   c) donantisque *Marc.*

18 = *Merkel* 20; *Roz.* 113.   a) operibus c.   b) sc. matrimonii.

40

19 = *Merkel* 21; *Roz.* 244.   a) in marg. post suppl. c.   b) coniugium in codicis exemplari scriptum fuisse existimo, quod quasi inutile scriba emendare voluit; in autographo fortasse: contubernium. c) habuisset c.   d) per — deberem onisit *Roz.*, aliis verbis post titulum suppletis.   e) donarem c. f) commitandi c.   g) lege: perfruaris.

20 = *Merkel* 22; *Roz.* 303.   a) et c.   b) pro ex nostra melius econtra *Marc.*

45

1) Cf. *Marc. II*, 30, et *Form. Tur.* 19.   2) Cf. *Sohm*, 'Trauung u. Verlobung' p. 7; *Loening*, 'Kirchenrecht' II, p. 627.   3) Cum pleraque quae sequuntur valde a *Marculfina* formula differant, abhinc capitilis huius auctorem non ex *Marculfo* haucisse existimaverim.

placuit atque convenit inter venerabilem virum illum abbati [et] magnifico virum illum, ut loca aliqua nunccupante illa inter se concamiare vel emutare deberent; quod ita et fecerunt. Dedit igitur ille illi abbati rem suam in loco nunccupante illo, in pago illo, in centena illa, que de parte legitima hereditate genitoris illius quondam ei legibus ob-
 5 venit; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*. Similiter et in compensatione huius meriti dedit suprascriptus ille abbas una cum consensu congregationis illius altera rem nunccupante illo, sitam in pago illo, in centena illa, quem ante hos annos homo aliquis nomine illo pro anime sua remedium ad suprascripta sancti illi-
 10 visus fuit delegasse; hoc est in iam dicta re domibus *et cetera*; ita ut ab hac die ille loco, quod accepit, habeat, teneat atque possideat suisque heredibus, aut cui voluerit, ad possidendum derelinquat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus habeat potestatem faciendi. Similiter et ille abbas aut successores ecclesiae locum, quem accepit, ad opus sanctae ecclesiae habeat, teneat adque possideat, vel quicquid exinde in augmentum sanctae ecclesiae facere decreverit, liberam in omnibus perfruatur
 15 arbitrium. Illud vero inter nos convenit, ut, si fuerit aliqua pars ex nobis^c ipsis aut post nostrum quoque discessum aliquis de heredibus vel successores eorum hoc emutare vel suffragare^d voluerit, solidos tantos contra quem litem intulerit multa conponat, et hoc quod repetit nihil vindicet, sed presens epistola commutationis, unde inter nos uno tenore^e sunt conscriptae, firmas permaneat.

20

21. Pactum inter fratres.

Quicquid enim inter propinquos de alode parentum, non ad iuditia potestate coacti, sed spon-
 tanea voluntate iuxta^a debita unusquisque^b portio peractatur^c, non de rebus detrimentum, sed
 25 augmentum potius potest esse censendum; et ideo necesse est, inter se eorum facta scripturarum series^d
 allegare, ut nullus ab aliquibus in posterum valeat refragare. Ideoque inter illum et germanum suum illum de alode genitoris eorum illis bone pacis placuit atque convenit, ut eam inter se, manente caritate,
 dividere et exsequare deberent; quod ita et fecerunt. Accepit itaque ille villam nunccupante illam, sitam
 30 in pago illo, in centena illa; hoc est tam terris, domibus *et cetera*. Similiter et ille accepit contra germanum suum illum altera rem nunccupante illam, hoc est in iam dicta re tam terris, domibus *et cetera*. Aequa lenta inter se visi sunt dividisse et per fisticum^e omnia
 35 parte^f esse dixisse. Propterea presentes aepistolae uno tenore conscriptae locum pactionis inter se visi sunt scripsisse, ut^g hoc invicem pars parte beneficia tradidisse, ut nullus deinceps contra parem suum, nisi quod ad presens accepit, de ipso alode genitoris eorum amplius requirendum pontificin habere non
 debeat. Quod si aliquando aliquis ex ipsis aut post eorum discessum ullius de^h heredibus eorum
 40 hoc emutare voluerint, aut amplius requirere quam accipit aut agere voluerit, inferat pare suo solidos
 tantos, fisco concutiente, multa conponat, et ille qui repetit nihil vindicet, sed presens
 aepistolae locum pactionis conscriptae omni tempore firmae et inlibatae permaneant.

22. Praecaria, quae pater a filiis suis accipit.

Dulcissimis filiis meis illis. Dum et omnibus non habetur incognitum, qualiter ante hos annos Marc. II, 9.
 rem meam in loco nunccupante illo, in pago illo, in centena illa, quem de parte gene-
 45 toris mei illius quondam mihi legibus obvenit, sit^a cum genetrix^b vestra illa, antequam meum sociasset coniugium, per epistolam tandonis aut per libellum dotis visus sum adfirmasse. Sed dum ipsa genetrix vestra de hac luce discessit, et vos omni alode, iuxta quod et ratio praestitit, in pre-
 sentia bonorum hominum in vestra recepistis dominationem. Sed dum postea [mea adfuit] petitio,
 et vestra et^c filiis meis illis decrevit bona voluntas, ut per vestrum beneficium mihi
 50

45 20. c) vobis c. d) rectius refragaro Marc. e) tenores conscriptae c.

21 = Merkel 23; Roz. 124 bis. a) iusti (= iusto) Marc. b) unicuique Marc. c) perac-
 tatus c. d) series Marc. e) i. e. festucam. f) partitum Marc. g) verba ut — tradidisse sine
 beneficia Marc. ante et per festucam posuerat. h) de e corr. e.22 = Merkel 24; Roz. 386. a) fortasse: sic; sit cum omittit Roz. b) genetrice Roz. c) aper-
 55 tius Marc.: ut condecat bonis filiis.

relaxare deberitis; quod ita et fecistis; in ea vero ratione, ut omni tempore vite meae conscriptam rem per vestrum beneficium habebo, tenebo atque possidebo; et post meum quoque discessum cum re emeliorata vel supraposita absque ulla contrarietate heredum meorum vel ullius iudicis adsignatione vel contradictione in vestra valeatis recipere^e dominationem. Si quis vero. 5

23. Epistola, per quem soror succedat in portionem cum fratribus.

Marc II, 12. Dulcissima filia mea illa. Dum cognitum est, qualiter secundum legem Salicam¹ in portione paterna cum fratribus tuis^a, filiis meis, minime potes accedere; sed ego perpensans^b hanc piaetatem^c, sicut moribus aequalis debiti estis filii, ita et a me sitis aequaliter [diligendi] et de omnibus rebus meis post meum quoque discessum equaliter^d gratuletis. Ideo per hanc aepistolam, dulcissima filia mea illa, contra germanos tuos, filios meos illos, in omni hereditate mea aequalem^e et legitimum esse constituo heredem, ut de alode paterna, quod morientes relinquimus, cum filiis meis, germanos tuos, dividere et exaequare facias^f et in nulla penitus portione minore quam illam^g non accipias, sed omnia vel ex omnibus inter vos dividere et exaequare debeatis. Si quis vero.

24. Affatum².

15

Dulcissimis nepotis meis illis ego avus vester^a ille. Dum et cognitum est, quater genitor vester^b, filius meus nomine illo, complete fine naturae, de hac luce discessit, et vos in alode minime accedere poteratis: ideo, pensantes causa consanguinitatis, dabo vobis per hanc affatum omni pro portione^c in loco nuncupante illo^d, in pago illo^d, in centena illa; hoc est in iam dicto loco tam terris, domibus *et cetera*, quicquid 20 in iam dicto loco genitor vester filios^e meos illos et illos dividere et exsequare deberet, vos quoque, nepotes mei, per hanc affatum post obitus mei dividere [et] exequare faciat. Illud etiam in hanc affatum conscribere rogavimus, ut si fuerit aliquis de heredibus meis propinquos, avunculos vestros^f, venire aut de aliis heredibus vel quislibet in eorum causas, nulla calumnia nec repetitione generare non presumat, sed iure 25 firmissimo in omnibus habeatis potestatem faciendi, tenendi, dandi, commutandi, vel quicquid exinde facere elegeritis, liberam in omnibus perfruatur^g potestas faciendi. Sed si fuerit aliquis de heredibus meis, qui contra hanc affatum venire aut refragare presumperit, socio fisco, solidos tantos contra quem item intulerit suis partibus multa conponat, et ille qui repetit nihil vindicet, sed presens affatus diuturnum tempore 30 firmus et inviolatus valeat permanere; quam manu propria subter firmavimus et bonis omnibus^h, viris magnificis, roborare decrevimus.

22. e) recipe c.

23 = Merkel 25; Roz. 136bis. a) suis corr. tuis c. b) perpensas c. c) impietate *Marc.*
d) post add. eadem m. c. e) bis scriptum c. f) debias *Marc.* g) ipse (= ipsi) *Marc.* 35

24 = Merkel 26; Roz. 134. Cf. Pithoei Gloss. ad L. Sal. 48. a) aut c.; aut ego ille *Roz.*
b) urt et ita saepius c. c) pro omni portione emend. *Pith.* d) ill. c. e) legendum fortasse:
cum filiis meis. f) nostros c., ubi sequens verbum perperam additum esse videtur. g) in exemplari
codicis fortasse extabat perfruatis pro perfruamini. h) operibus c.

1) Lex Sal. 59, 5. Cf. Waitz, 'VG.' I³, p. 64. 2) i. e. *adoptio*, ab affatimire, adfathomire (= *adoptare in hereditatem*), quod verbum *proprie significavit vel 'sinu excipere' vel verisimilius: donare, festuca in sinum ei cui donabatur proiecta* (*Gloss. Pith.*). Cf. L. Sal. 46. Cap. 1, 8; 7, 10; L. Rib. 48, 49; Form. Sal. Lind. 13. et infra 25. De origine et notione verbi cf. Wilbrandt in Reyscher et Wilda, 'Z. f. D. Recht' V, p. 182 sqq.; Müllenhoff ap. Waitz, 'Das alte Recht' p. 277 sq.; Grimm, 'Vorrede' p. 7; Kern, 'Glossen' p. 183. et ap. 45 Hessel, §. 224. De ipsa re vide Beseler, 'Erbverträge' I, p. 96 sqq.; de Amira, 'Erbenfolge' p. 58 sqq.; Gengler, 'Rechtsdenkmäler' p. 781.

25. Item affitimum.

Dulcissimo nepote meo ego ille. Dum et mihi senectus adgravat, et necessitates meas procurare Marc. II, 11.
 non valeo, et eum^a in necessitatibus meis solatium praehibere^b non desistis, die et nocte deservire non
 cessas, ideo in bonitate et respectu servitii tui, quod circa me desudas, dono tibi mansum meum
⁶ in loco nuncupante illo, in pago illo, in centena illa, et de meo iure in tua transfundo domi-
 natione et potestate, absque consortio fratrum tuorum vel filii meis, avunculus tuos; quicquid ibidem
 usque nunc habere videor, totum et ad integrum, a die praesente tibi dono atque transfundo,
 ita ut ab hac die...

26.

¹⁰ ... [ita^a ut ab hac die] de vestro servicio non discedam, sed, quicquid reliqui servientes vestri Marc. II, 28.
 faciunt, per vestros aut agentum vestrorum imperio^b facere spondeo. Quod si non fecero, aut me per
 quodlibet ingenium^c de servitio vestro detrahere voluero, vel dominium alterius petere aut rebus susci-
 pere voluero, licentiam me qualemque volueris disciplinam imponere aut venundare aut quod vobis
 placuerit de me facere debeatis.

15

27. Notitia.

Cum resedisset ille missus, inlustris vir, domni illius regis in mallo illo una cum
 pluris bonis omnibus racineburgis et industriae^a personae, quae ibidem aderant, in
 eorum praesentia ad universorum causas audiendum vel recta iudicia terminanda, ibique
 veniens homo aliquis nomine ille hominem aliquem nomine illo visus fuit interpellasse.
²⁰ Repetebat adversus eum^b, dum diceret, eo quod rem suam in loco nuncupante illo, in
 pago illo, in centena illa, quem de parte generoris sui illius legibus obtingebat con-
 scriptas, ille predictam rem superius nominatam male ordine suprasedebat vel retenebat
 iniuste; sed ipse ille presens adherat. Interrogatum fuit ipsi illo^c ab ipsis viris, [quid^d] contra
²⁵ haec dicere vellebat, per quem sibi de iam dicta re sacibat^e [vel^f] in antea sacire
 vellebat; sed ipse de presente taliter dedit ei in responsis, quod ante hos annos genitor
 suos nomine illo ex alode conscriptam superius nominatam ei^e dimisisset. Dum taliter
 agitur, iudicatum fuit ipsi illo, ut apud duodecim homines suos consimiles in basilica
 sancti illius hoc coniuraret vel predictam rem sacire deberet; quod et ita fecit. Sed
 veniens predictus ille ad eum placitum in noctis institutis, ingressus est in basilica illa,
³⁰ manu missa super sacrum et sanctum altare, coram ipsis missis vel racineburgis, quic-
 quid iudicatum fuit vel per suum fisticum habuit aframitum^g, hoc coniuravit vel legibus
 sacibat. Proinde oportunum fuit ipsi illo, ut tale iudicium^h sacramentale bonorum homi-
 num vel ipsis missis manus firmitasⁱ exinde accipere deberet; quomodo in presente
 visus est et fecit.

³⁵ 25 = Merkel 27; Roz. 168. a) tu mihi Marc. b) prebere Marc.

26 = Merkel 27 (cum capite superiore coniunctum). Cf. supra p. 240. a) verba ita — die in
 codice semel tantum scripta hic repetivi, quippe quae in utraque formula scribi debuerint. b) in p. tio c.
 c) ingenuum c.

27 = Merkel 28; Roz. 486. a) fortasse: inlustres. b) eam c. c) ab ante illo deletum c.
⁴⁰ d) suppl. Roz. e) deletum c. f) lege: firmatum.

1) De verbo 'sacire' hic et infra of. Brunner, 'RG. d. Urkunde' I, p. 285. 2) Afra-
 mitum = adhramitum. Cf. ad Cart. Sen. 10, p. 189, n. 1. 3) Iudicium sacramentale et
 infra 28. iudicio hic dicitur notitia et de iudicio et de sacramentis, omni lito finita, victori
 concessa. Lex Rib. 59, 7: quicunque in causa victor extiterit, semper iudicium conscriptum acci-
⁴⁵ piat aut testes. Cf. Sohm, 'R. u. GV' I, p. 526 sq.; Brunner, l. l. p. 241.

28. Noticia.

Cum resedisset inlustris vir ille comis illo mallo una cum pluris bonis omnibus racineburgis, qui ibidem aderant, in eorum presentia, ibique veniens homo aliquis nomine illo hominem aliquem nomine illo visus fuit interpellasse. Repetebat adversus eum, dum diceret, eo quod servus suus de parte generoris sui illius esse deberet et ipsi servicio male ordine ipsi illo recontendebat iniuste. Interrogatum fuit, quid sibi dicere vellebat, qui ipsi de eo servitio vel litimonio reddebat, an non; sed ipse in presente taliter dedit in responsis, quod nec servitio nec litimonium nec nullum cavaticum¹ nec ullum obsequium ei reddebat, sed ipse erat bene ingenuus sive Salicus. Dum taliter agitur, iudicatum fuit ipsi illo, ut apud 12 homines Salicus infra noctes 40 et duas hoc coniurare 10 deberet; quod ita et fecit. Sed veniens predictus ille ad eum placitum ante ipsum comitem vel reliquos racineburgis ingressus est in basilica sancti illius, manu misa super altare, quicquid iudicatum fuit de hac causa vel [per] suum fisticum abuit aframitum, oc^a coniuravit vel legibus custodivit, quomodo se contra illum sibi obmalavit². Proinde oportunum fuit ipsi illo, ut alio^b iudicio bonorum hominum vel ipsius comitis manus 16 firmatas exinde accipere deberet; quod ita et fecit.

29. Item notitia^a.

Notitia, qualiter veniens homo aliquis nomine ille^b in mallo illo^b ante illum vicarium vel reliquos bonus homines, qui ibidem aderant, in eorum presentia, ibique veniens homo aliquis nomine ille^b hominem aliquem nomine illum^b visus fuit interpellasse. Repe- 20 tebat adversus eum, dum diceret, eo quod campum suum in loco nuncupante illo, in pago illo^b, in centena illa, male ordine supersedebat vel recontendebat iniuste; sed ipse ille presens aderat. Interrogatum fuit ab ipsis viris, quid contra hoc dicere vellebat, si sic erat veritas, an non; sed ipse ille in presente nullatenus potebat responsum dare, per quem sibi de ipso campo legibus^c saciret aut inantea sacire deberet; sed ipse 25 in presente professus apparuit. Dum taliter agitur, iudicatum fuit ipso illo, ut secundum legem per wadium suum apud solidos 30 predicto illo^b de ipso campo legibus revestisset; quod ita et fecit. Proinde oportunum fuit ipsi illo, ut talem notitiam bonorum hominum, ipsius vicarii^d manus firmatas exinde accipere deberet; quod ita et fecit.

30. Iecta^a carta^b.

30

Dum plurimum conpertum est, qualiter veniens homo aliquis nomine ille^b ante illum vicarium vel reliquis bonis homines racineburgis, qui ibidem aderant, in eorum presentia homine aliquo nomine illo^b visus fuit interpellasset. Repetebat ad eum, dum diceret, eo quod servum suum nomine illum^b male ordine recontendebat; sed ipse ille presens aderat. Interrogatum fuit ab ipsis viris, quid sibi de hac causa dicere vellebat, 35 per quem sibi de ipso servo saciret aut inantea sacire vellebat; sed ipse in presente taliter dedit in responsis, quod ante hos annos genitor suus nomine illo ipsum servum eum dimisisset^c, et per hoc de ipso servo ipse sacibat vel inantea sacire vellebat. Dum taliter agitur, iudicatum fuit predicto illo^b, ut apud duodecim homines suos consimiles

28 = Merkel 29; Roz. 481. a) ante oc quaedam erasa c. b) emendandum videtur tale. 40

29 = Merkel 30; Roz. 462. a) notia c. b) ill. c. c) post add. eadem manu c. d) vicarii corr. ut videtur vicari in c.

30 = Merkel 31; Roz. 499. a) Tecta c. b) ill. c. c) dimisisset c.

1) *Census capitalis.* Cf. ad *Form. Sal. Bign.* 7. 2) se obmalare (obmallare) == se defendere in mallo; *Lex Sal.* 36, 5. *Cap.* 7, 7; cf. 37. 3) *Eiusmodi instrumentum praebet Cart.* 45 *Sen.* 10, *quae inscribitur:* Noticia de iactivis. *Lindenbrogius capituli sui* 158 (= *Marc.* I, 37) *rubricae addidit verba charta iectiva, quae unde sumpserit nescio.* Cf. *Brunner l. l.* p. 216.

in basilica illius in noctis institutis haec coniurare deberet et pro ipso servo legibus sacre deberet. Sed veniens conscriptus ille ad eum placitum, de mane usque ad vesperam custodivit; sed ipse ille nec ad placitum venit nec misso in pecio¹ suo direxit, qui de hac causa denuntiare debuisset, sed inde neglegens vel iectus apparuit. Proinde oportunum fuit ipsi illo, ut tale iectam cartam suprascripto illo exinde accipere deberet; quod ita et fecit.

31. Carta, quomodo possit servus accipere puellam ingenuam^a.

Ego enim in Dei nomine ille profiteor me, dum et omnibus non habetur incognitum, qualiter servus nomine illo puellam ingenuam ad coniugium sociare voluisse; quod ita et fecit: propterea ego^b ille pro causa piaetatis hanc securitatem ad ipsi puelle fieri et firmare rogavit^c, ut secura esse una cum ipso illo levet atque conculcet^d et nulla requesitione de hac causa, neque a me neque ab heredibus^e meis, nec ullo servicio nec obsequium nullo quoque tempore exinde habere non pertimescat, nisi sub integra ingenuitate nostra tamquam ipsa et agnatio sua, si ex ipsis fuerit procreata, valeant permanere ingenui atque securi. Si quis vero, quod fieri esse non credo, si fuero ego ipse aut ullus de heredibus meis hac proheredibus vel quislibet homo aut opposita persona, qui contra hanc securitatem, quam ego coram testibus firmiter conscribere rogavi, aliqua calumnia vel repetitione venire aut agere voluerit, solidos tantos contra quem litem intulerit multa conponat, et ille qui repetit nihil vindicet, sed presens securitas ista carta ipsa vel eiusque agnitiō^f sua firma et stabilis omni quoque tempore valeat permanere.

32. Notitia.

Cum resedisset ille vicarius inlustris vir illius comitis in mallo publico una cum ipsis escabinis, Form. Sal.
Bign. 7.
qui ibidem resedebant^g ad universorum causas audiendas vel^h recta iudicia terminanda, ibique veniens monachus sancti illius de illo monasterio una cumⁱ avocato sancti illius feminam aliquam nomine illa interpellabat. Repetebat ei, dum diceret, eo quod capalis esset sancti illius de villa sua que dicitur illa, de parte avia sua nomine illa quondam, de ipso servicio sancti illius neglegens aderat male ordine; sed ipsa femina presens adesse videbatur et nullatenus habuit, quod dicere vel opponere nec erere^j rationem, per quem [se] de ipso servicio sancti illius abstrahere potuisset. Et sic ei in presente fuit iudicatum, ut ipso servicio sancti illo, unde neglegens^k erat, ipsi avocato sancti illo rewadiare debere; quod ita et fecit et si^l ad^m ipso servicio sancti illius ipsoⁿ in presente concedidit. Propterea oportunum fuit ipsiu monacho sancti illius vel ipsi avocato nomine illo^o, ut talem notitiam ante ipsas personas, qui in ipso mallo resedebant, manus eorum roboratas exinde accipere deberet; quod ita et fecit; ut post hunc diem tam ipsa femina quam agnatio sua habeant evindicata atque ad ipsum monasterium eligata^k.

33. Praecaria.

Domino mihi semper et in Christo venerabili patri illo, abbati ex monasterio sancti illius, vel cuncta congregatione ibidem consistentes ego in Dei nomine ille, supplex vester.

31 = Merkel 32; Roz. 101. a) ingenuū ēv c.; fortasse: ingenuum coniugem. b) ill. ante ego add., sed del. c. c) lege: rogavi. d) h post add. c. e) i. q. agnatio; cf. supra p. 94, l. 32. 40 Intelligenda fortasse: ipsi vel eius agnationi; cf. autem supra p. 188, l. 10.

32 = Merkel 33; Roz. 460bis. a) resede in loco raso c. b) vet c. c) eu post corr. cum c. d) tradere Bign. e) neglens c. f) i. e. se; sibi Bign. g) Bign.; ab c. h) in pso add. c. i) ill. c. k) i. e. eligitata.

33 = Merkel 34; Roz. 326.

45 1) Etiam alias pro 'parte' dicitur, sed hic sat insolite. 2) l. a. c. = habilet, maneat. Cf. Franco Gall, 'levant et couchant', 'Dictionnaire historique de l'ancien langage François par La Curne de Sainte-Palaye', IV, p. 307, nostris 'heben und legen', Grimm, 'D. WR.' IV, 2, col. 730; de Rosière, 'Recueil' I, p. 129 sqq., n. a.; supra p. 232, n. 1.

Dum iuxta quod mea fuit petitio et vestra et congregationis vestrac decrevit voluntas, ut illam rem vestram in loco nuncupante illo, in pago illo, in centena illa, hoc per vestrum beneficium, ut, dum advixero, mihi ad excolendum vel usufructuandum relaxare deberitis; quod ita et fecistis; hoc est in iam dicta re tam terris. Unde et ego tam pre ipso usu de ipsa re vestra dedi vobis ad partem sancti illo alteram rem meam, ^a nuncupante illa, sitam in pago illo, in centena illa, quae de parte legitima^a hereditate mihi legibus obvenit; hoc est in iam dicta re tam terris, domibus *et cetera*; in ea vero ratione, ut, quamdiu advixero, in utraque parte loca mihi liceat tenere et usufructuare. Et pro hac re precaria vobis emitto et censo spondo annis singulis, quod venit festivitas sancti illius, tantum, quantum inter nos convenit, dare^b studeam; et si de ipso neglegens ¹⁰ aut tardus apparuero, fidem vobis exinde facere vel transsolvere debeo, et ipsas superius nominatas in utraque loca, dum advixero, non perdam; et aliubi nec condonare nec alienare nec concamiare nec in naufragium ponere, nullum exinde habeam^c pontificium faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post meum quoque discessum cum omnibus rebus emelioratas vel suprapositis absque ullius hominis contradictionis vel heredum ¹⁵ meorum pars sancti illo eligata ordine ad se recipere faciant ad dominandum. Unde inter nos convenit, ut duas epistolas de utrasque partes aptificantes, uno tenore conscriptas, adfirmare deberimus; quod ita et fecimus; ut nec ipse ille nec successores sui nec ullus quislibet de parte sancti illo, dum advixero, iam dictas res superius nominatas nulla calumnia nec repetitione facere nec removere faciant. Sed si fuerit ullus quislibet, ²⁰ qui contra parem suum hoc emutare aut^d aliqua altercatione exinde insurgere presumperit, solidos tantos contra parem suum multa conponat, et quod repetit, nihil vindicet, sed presens precaria manus conligationes^e firma permaneat.

34. Precaria.

Domino mihi venerabili et in Christo patri illo^a, abbati ex monasterio sancti illius^a, ²⁵ vel cuneta congregatione ibidem consistentium. Nos quoque, in Dei nomine ille et filius meus ille, supplicantes ad vos accedimus, dum iuxta quod nostra fuit petitio et vestra vel fratrum vestrorum non negavit voluntas, ut illa rem vestra in loco nuncupante illo, in pago illo, in centena illa, hoc per vestrum beneficium, ut, dum advixerimus, nobis ad excolendum vel ad usufructuandum relaxare deberitis; quod ita et fecistis; hoc est in ³⁰ iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*. Unde^b nos tantum^c pro ipso usu de ipsa re vestra dedimus vobis ad partem sancti illius alteram rem nostra in loco nuncupante illo, in pago illo, in centena illa, quem de parte legitima hereditate legibus obvenit; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*; in ea vero ratione, ut, quamdiu advixeritis, in utraque loca nobis liceat tenere et usufructuare. Et pro hac re precaria ³⁵ vobis spondimus, censem annis singulis, quod evenit festivitas sancti illius, tantum, quantum inter nos convenit, dare studeamus; et si de ipso censo neglegentes aut tardi apparueroimus, fidem vobis exinde facere vel transsolvere debeamus, et ipsas res superius nominatas in utraque loca non perdamus. Et si aliquis ex nobis ipsis pare suo subprestis fuerit, ei iam dicta precaria remaneat ad dominandum vel ad excolendum; et ⁴⁰ aliubi nec vendere nec condonare nec concamiare nec in naufragium ponere, nullum exinde habeamus pontificium faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post ambo- rum quoque discessum cum omnibus rebus emelioratis vel suprapositis in utraque loca absque ullius hominum contradictionem vel heredum nostrorum pars sancti illius eligata ordine ad se recipere faciant ad dominandum. Si quis vero, quod fieri esse non cre- ⁴⁵ dimus, si fuerit unus ex nobis.

33. a) legit erasum c. b) post add. eadem manu c. c) habere c.; cf. supra 5. 7. d) bis scriptum c. e) fortasse: conligatione ('Handfestung')?

34 = Merkel 35; Roz. 829 §. 1. a) ill. c. b) verba Unde — domibus etcet. per errorem repetuntur, nuncupante pro nuncup. scripto c. c) tanto corr. tantum c. d) emittimus et supplendum ⁵⁰ videtur.

35. Commendatitiae.

In Christo sanctae ecclesiae filio illo seu et filio suo illo. Qualiter vos precatores ad nos accessistis, dum iuxta quod vestra fuit petitio et nostra vel congregationis nostrae decrevit voluntas, ut illa rem nostra in loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena illa, que ante hos annos homo aliquis nomine ille per strumenta cartarum ad basilicae sancti illo visus fuit dilegasse, hoc, dum advixeritis, per nostram precariam vobis relaxare deberimus; quod ita et fecimus; hoc est in iam dicta rem tam terris *et cetera*. Similiter et vos ipsi tantum pro ipso usu de ipsa re nostra partibus nostris vel monasterii sancti illius^a alteram rem vestra^b in loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena illa, visus fuistis adfirmasse. Proinde hanc commendatitiae vobis^c fieri et firmare decrevimus, ut, dum advixeris, in utraque loca tam ipsam, quam nos vobis relaxamus, quam et eam, quam pro ipso usu vos amisistis, dum advixeritis, per nostrum beneficium in utraque loca tenere et usufructuare debeatis. Et in nostra precaria nobis spondidistis, in censo annis singulis, quod evenit festivitas sancti illius, tantum, quantum inter nos convenit, dare studeatis; et si de ipso censo neglegentes aut tardi apparueritis, fidem nobis^d exinde facere vel transsolvere debeatis, et ipsas res in utraque loca, dum advixeritis, non perdatis; et aliubi^e nec vendere nec condonare nec concamiare nec in naufragium ponere, nullum exinde habeatis pontificium faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post amborum quoque discessum res ipsas emelioratas vel suprapositas absque ulla contradictione heredum vestrorum vel ullius iudicis adsignatione vel contradictione, utrasque res pars^f sancti illius ad se recipere faciant ad dominandam. Unde hanc commendatitiae manu propria subter firmavimus et fratribus nostris roborare decrevimus.

36. Item precaria.

Domino mihi semper et in Christo venerabili patri illo, abbati ex monasterio, vel cuncta congregationis ibidem consistentes. Ego in Dei nomine ille precursor ad vos accedo, dum iuxta quod fuit mea petitio et vestra vel congregationis vestrae decrevit voluntas, ut illa rem vestra loco nunoccupante illo, in pago illo, in centena illa, quem nos ipsi ante hos dies, accepta vestra pecunia, per venditionis titulum visus sum vendidisse vel adfirmasse; sed dum postea mea fuit petitio et vestra decrevit voluntas, ut, dum advixero, per vestrum beneficium mihi concedere deberitis; quod ita et fecistis; in ea vero ratione, ut, dum advixero, tenere et usufructuare debeo. Et spondimus vobis, censem in vestra precaria annis singulis, quod evenit festivitas sancti illius, denarios tantos partibus vestris dare studeam; et si de ipso censo neglegens vel tardus apparuero, fidem vobis exinde faciam vel transsolvam, et ipsam rem, dum advixero, non perdam. Et post meum quoque discessum filius meus ille, si me supertraxerit aut si mihi supraestis fuerit, ipsa precaria sub ipso censo tempore vitae suae succedat ad dominandum vel ad colendum.

37. Item commendatitiae.

In Christo sanctae ecclesiae filio illo ego in Dei nomine venerabilis vir ille abbas vel cuncta congregatio ibi consistens. Qualiter vos precatores ad nos accessistis, ut illa rem nostram, quem vos ipsi ante hos dies, accepta nostra^a pecunia, per venditionis titulum partibus monasterii nostri sancti illius visus es vindisse vel adfirmasse; hoc est in iam dicta rem tam terris, domibus *et cetera*, hoc per nostrum beneficium tibi concedere deberimus; quod ita et fecimus; in ea vero ratione, ut, dum advixeris, usualiter

⁴⁵ 35 = *Merkel 36; Roz. 329 §. 2.* a) ill. c. b) nostra c. c) nobis c. d) uobis c. e) alii ubi c. f) in marg. eadem manu add. c.

36 = *Merkel 37; Roz. 349 §. 1.*

37 = *Merkel 38; Roz. 349 §. 2.* a) vestra c.

tenere debeatis. Et post tuum quoque discessum filius tuus ille, [si] vobis supertraxerit aut suprestis fuerit, ipsa commendatitie tempore vitae sua sub ipso censo succedat ad dominandum vel ad excolendum. Et in nostra precaria nobis spondedistis, in censo annis singulis, quod evenit festivitas sancti illius, libera^b de cera transsolvere faciat; et aliubi nec vendere nec condonare nec concamiare nec in naufragium [ponere], nullum⁵ exinde habeatis pontificium faciendi, nisi quod legitimus usus pertinet. Et post amborum quoque discessum res ipsas elitigata ordine ad ipso monasterio sancti illius revestant^c. Unde hanc commendatitiam manu propria subter firmavimus et fratribus nostris robore decrevimus.

38. Notitia^a de homicidio¹.

Cum resedisset inlustris vir ille comis mallo illo^b una cum pluris bonis hominibus, quae ibidem aderant, in eorum presentia, ibique veniens homo aliquis nomine ille homine aliquo nomine illo^b visus fuit interpellasset. Repetebat adversus eum, dum diceret, eo quod servum suum nomine illo in via adsalisset et per suam fortiam eum interfecisset; sed ipse ille presens aderat. Interrogatum ei fuit ab ipsis viris, quid contra hoc dicere¹⁵ vellebat, si sic erat veritas, an non; sed ipse in presente hac causa nullatenus potebat denegare, sed sic in presente professus vel probatus apparuit. Dum taliter agitur.

39. Iudicio soluto.

Form. Sal. **Bign. 8.** Dum ex^a pluris hominibus ponitur in notitia, qualiter veniens homo aliquis nomine illo in contubernio illo homine alico nomine illo ibidem adsalisset et ipsum ibidem interfecisset; sed venientes parentes²⁰ et amici ipsius hominis interficti ante inlustris vir illo comite interrogabant ipsum hominem, qui eorum parentem adsalisset vel interfecisset; et ipse ille in presente adstare videbatur et hanc causam nullatenus potuit denegare, sed taliter fuit professus, quod instigante inimico ipsum hominem interfecisset. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsa leode ad ipsos parentes **rewadiare** deberet; quod ita et fecit. Sed postea in ipso placito ab ipsis viris racineburgis fuit indicatum, ut ipsi parentes tale epistola secutritatis manus eorum vel bonorum hominum firmata ei exinde facere deberent; quod ita et fecerunt; ut de post hunc diem nec ipse ille nec ullus de heredibus nec nulla extranea persona [de] prefata morte ei quondam nec de ipsa leode nulla remalatione nec nulla repetitione pontificium non habeant ad faciendum. Et qui hoc facere voluerit, solidos per manus reddat et [ob] hoc solidos 100, fisco discussiente, coactus conponat, et quo d repetit nihil.³⁰

40. Carta denariale.

Form. Sal. **Bign. 1.** Ille gratia Dei rex Francorum et Langobardorum, vir inlustris. Et quia fidelis noster nomine ille servo suo nomine illo in nostra presentia, iactante denario, secundum legem Salicam dimisit ingenuum et^a ab omni vinculo servitutis absolvit; precipiens enim, ut, sicut et reliqui mansuari, qui per talem titulum in presentia principum noscuntur esse relaxati ingenui^a, ita et admodum memorato ille per nostrum preceptum plenius in Dei nomine confirmatum perennis temporibus cum Dei et nostra gratia valeat permanere bene ingenuus atque securus.³⁵

41. Carta de hoste².

Ille gratia [Dei] rex Francorum et Langobardorum ac patricius^a Romanorum, vir inlustris, illi comiti aut iunioribus seu successoribusque vestris vel omnibus [missis]⁴⁰

37. b) libera rec. manu post corr. libra c. c) revertant Roz., quocum verbo scriptor revestiant confusisse videtur.

38 = Merkel 39; Roz. 471. a) coo add. c. b) ill. c.

39 = Merkel 40; cf. Roz. 468. a) et per Bign. b) qui c. c) praefatae corr. praefata c.

40 = Merkel 41; Roz. 58. a) verba et ab — relaxati ingenui quamquam ex hoc loco in formula Sal. Bign. supplevi, tamen cum in illius autographo adfuisse videantur, hic minoribus literis ex primi curavi.

41 = Merkel 42; Roz. 37. a) patricis c.

1) Cf. Form. Sal. Bign. 9. 2) Cf. Cart. Sen. 19,

nostris discurrentibus. Cognoscatis, quia nos pro mercede nostra augmentum tale^b istius pagensis vester^c nomine ille concessimus, ut, dum ipse infirmus aut senex vel in decrepita aetate esse vidisse^d, de omnibus hostibus et de omnibus haribani tempore vite suae ad suum proprium ductus et securus exinde valeat resedere. Propterea vobis omnino rogamus atque praecepimus, ut neque^e vos neque iuniores vestri nec successores vestri nec missi nostri disurrentes ipsum pro hoc inquietare nec calumniare nec de rebus suis abstrahere nec dubitare praesumatis; nisi, ut diximus, de omnibus hostibus et de omnibus haribanni tempore vitae suae ductus et securus permaneat. Et ut haec auctoritas firmior habeatur, de anulo nostro subter firmavimus.

42. Iudicio evindicato de cruce.

Dum et omnibus non est incognitum, qualiter veniens homo aliquis nomine^a illo ante illum vecarum adversus hominem aliquem nomine illo, repetebat ei, dum diceret, eo quod terra sua de suo manso vel de sua potestate male ordine proprississet; sed ipse ille in presente adstabat et hanc causam fortiter denegabat, quod sua terra numquam proprississet vel post se numquam retinuisse indebiti. Sed taliter in eo placito ei fuit iudicatum, ut ad crucem ad iudicium Dei pro ipsa terra in noctes 22 in ipso placito pro hoc deberent adstare; quod ita et fecerunt. Sed venientes ad eum placitum in noctes 22, sicut eis fuit iudicatum, ante ipsum vecarum vel ante ipsos pagenses ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem visi fuissent adstare. Sed ipse ille homine suo, qui ipsam terram proprisit, ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem eum^b convineuit; sed ipse ille ad ipsum iudicium visus fuit cadisse. Sed dum haec causa sic fuit inventa, quod ipse ille ad ipsum iudicium cadisset, solidos tantos ei transsolvere deberet et ipsam terram ei legibus recipere^c deberet; quod et ita fecit. Propterea oportunum fuit ipso illo, ut tale iudicium evindicato bonorum hominum vel ipsi vecario exinde accipere deberet; quod ita et fecit.

Form. Sal.
Bign. 13.43. Ingenuitate in albis¹⁾.

Sacris fontes bene immolat sacrificium laudis, qui usque in finem debitum perducit actionem. Ego in Dei nomine ille magnificus recogitans pro Dei intuitum, ut dum ego infantulum, vernaculum iuris nostro, nomine illo ingenuo in albis ante sacri fontes in nostris mercedis augendum^a in luminibus esse precipio; ea tamen^b ratione, ut sic permaneat ingenuus, quasi de bene ingenuus parentibus fuisset procreatus vel natus, portas apertas, cives Romana, partem quem decreverit ambulare licentiam^c habeat potestatem.

44. Ingenuitas ad sacerdotem.

Auctoritas ecclesiastica patenter admonet, insuper et maiestas regia canonicae religionis adsensum prebet, ut, quemcumque ad sacros ordines ex familia propria promovere [ecclesia] queque delegerit, in presentia sacerdotum canonicorum simul et nobilium laicorum eius, cuius subiectus est, manumissionis sub libertatis testamento solemniter roboretur. Ego igitur in Dei nomine quandam ecclesiae nostrae famulum nomine ille, sacris ordinibus dignum, ad altaris cornu nobilium in presentia virorum civem Romanum per hoc auctoritatis testamentum statuum us, ita ut ab hodierna die et tempore bene ingenuus atque ab omni sororitatis vinculo securus permaneat, tamquam si ab ingenuis fuisset parentibus procreatus vel natus, eam denique perget partern, quamcumque volens^a canonice elegerit, habensque portas apertas,

Form.
Imp. 33.

40 41. b) tale istius corruptum videtur e taliter. c) ut c., ubi saepius ut pro vester legitur.
d) lege: videtur. e) atque c.

42 = Merkel 48; Roz. 502 bis. a) verba n. i. a. in fine folii scripta in principio alterius repetita sunt c. b) cum c. c) revestire Bign.

43 = Merkel 44; Roz. 78. a) fortasse: augmentum. b) tam c. c) fortasse: liboram;
45 cf. infra 45.

44 = Merkel 46; Roz. 72. a) volueris efflens canonice c.

1) *Alba dicebatur 'vestis candida, quam induebant recens baptizati'. In albis positi == recens baptizati, de quorum manumissione hic agitur. Cf. Ducange s. v.*

ita ut deinceps nec nobis nec successores nostris ulli^b debeat noxiae conditionis scrivitum aut aliquid libertinitatis obsequium, sed omnibus diebus vitae sua sub certa plenissimaque ingenuitate sicut alii cives Romani per hoc manumissionis atque ingenuitatis titulum in ipso monasterio sancti illius bene semper ingenuus atque securus existat. Si^c quis vero peculiarem, quod habet aut abhinc quod adsequi poterit, faciat exinde secundum canoniam auctoritatem libere, quicquid voluerit^d. Et ut hie^e testamenti^f atque ingenuitatis auctoritas inviolabilem inconvulsamque obteneat firmitatem, manu propria subter firmavimus, sacerdotes quoque et canonicos neconon et laicos nobiles presentes similiter et subter firmare rogavimus.

Actum civitate illa, ubi firmata est, anno^f 7. imperii... domni ac prestantissimi... g augusto,
equidem et promotionis nostrae, indictione 14^h.

10

45.

Marc. II, 13. Domino fratri illo ille. Dominum^a et peccatis meis facientibus, dum^b orbatus a filiis et mili bonitas et infirmitas afficere videbatur, iuxta quod inter nos bone pacis placuit atque convenit, ut^c in loco filiorum meorum visus sum adobtasse; in ea vero ratione, ut, dum advixero, victum et vestimentum, tam in dorso quam in lectu, seu calciamenta mihi suffecti impertas et procuras, et omnes res¹⁵ meas, quascumque habere^d videor, hoc est in conscripta re tam terris, domibus et cetera, usque nunc in tua potestate recipere debeas: propterea hanc epistola traditionalem tibi fieri et firmare decrevimus, ut nec ego ipse nec heredes mei aut quicunque inter nos facta emutare non possit; sed, sicut superius continetur, meas necessitatibus, dum advixero, procurare debeas et omnes res²⁰ meas ad presens possedere debeas, et post meum quoque discessum in tua potestate permaneant, et quod tibi exinde facere placuerit, licentiam^e in omnibus potestatem faciendi.

46. Indiculum ad abatissam.

Dilectissima nostra Deo consecrata illa abbatissa, quae mundo dispexit et religionem sanctam dilexit et tuam virginitatem castam et pudicam reservabat invulsam, ego ille amicus fidelis et bene cupiens vester^a in omnibus. Plenissima in Domino ac perennem²⁵ mittimus salutem et precamur de talia et talia iustitia vel causa.

47. Indiculum ad sponsam.

Amabiliter amando et insaciabiliter desiderando dulcissima atque in omnibus amatissima, multum mihi desiderabilem melliflua amica mea illa ego in Dei nomine. Ego mando tibi salutes usque ad gaudium per has apices, quantum cordis nostrae continet³⁰ plenitudo. Et ipsi salutes inter nubes ambulant, sol et luna eius^a ducant ad te. Ego quando iaceo, tu mihi es in animo. Et quando dormio, semper de te somnio. Bene habeas in die et noctes suavis transeas et amico tuo semper in mente habeas nec ponas illum in oblivione, quia ego tibi non facio. Tu pensas unum consilium, et ego penso altero, per qualem ingenium implemus desiderium. Qui regnat in celo et providet omnia,³⁵ tradat te in manibus meis, antequam moriar.

Haec est magna salutatio inter duos iuvenis; alter alterius transmittit et neminem sufficit.

44. b) lege: ullum. c) per errorem Si quis pro Suum scriptum videtur c. d) volit c.
e) lege: haec. f) ann vit impri, post h. v. c. 4 litt. erasae c. g) Odoni hic legitur in c., quod a 40 quodam formulam describente male suppletum est. h) post hunc numerum quaedam erasa c.

45 = Merkel 46. a) Dum pro D. c. Marc. b) diu Marc. c) fortasse: to. d) post h. v. quaedam erasa c. e) liberam Marc.

46 = Merkel 47; Roz. 873. a) ut c.

47 = Merkel 48; Roz. 842. a) lege: eos (pro eas).

45

48. Indiculum ad amicum.

Christe, potens conditor caeli et terrae, quae dominator^a rector omnium rerum, protegat atque custodiat! Domno et amico meo illo in Dei nomine ille, quamvis acsi indignus, fidelissimus amicus et bene cupiens vester^b. Si presumptio non offendit, salutem obtabilem et almitatem^c vestram in domino Iesu Christo ad vos destinare presumimus. Notum sit vobis de illa causa, quia sic exinde faciat, quomodo per vos bona fiducia habeamus. Iterum atque iterum mereamur vos videre in faciem vel audire cum pace.

49. Indiculum ad episcopum.

Domino sancto et apostolico sede colendo, in Christo venerabili domino et venerabili illo pon- Form. Sal.
10 tifici de civitate illa ego in Dei nomine ille bene cupiens vester^a. In Domino vobis dirigimus salutem. Bign. 23.
De cetero cognoscat sanctitas vestra, ut pro nos orare dignemini. Denique cognoscatis, quod iste homo vester^a nomine ille ad nos confugium fecit et dicit, quod contra vos culpas habeat cummissas. Propterea has apices cum salutatione ad vos dirigimus . . .

50.

15 . . . [ad^a vos dirigimus], ut de ipsa causa certiores sitis, aut ante regem aut ante comitem Form. Sal.
palatii, quomodo vobis est^b utile, ut tale misso aut tales litteras accipietis, ut nostram rem Bign. 24.
[non] perdamus. Salutamus vobis tantum, quantum archana cordis continet plenitudo.

51. Indiculum de comite ad vicarium¹.

Dilecto fidele nostro ego ille comis. Cognoscas, quia mandamus tibi de tuo ministerio, quod tibi commandavimus, bonum certamen exinde habeas vel bona providentia. Denique cognoscas, quod dominus rex ille nobis commendavit, ut iusticias vel drictum^a in nostro ministerio facere debeamus. Propterea has litteras ad te dirigimus, ut in nostro comitatu vel in tuo ministerio pleniter ipsa iusticias, que ante te veniunt, ut sic inquiras et facias, quasi ego ipse, sine ulla alia ratione vel sine impedimento, et nullum honorem nec nulla blandia propter hoc accipere non facias. Et bene provide, ut nullum nelectum exinde habeas. Taliter exinde certamen age, qualiter gratia nostra vellis habere.

52. Indiculum de episcopum ad archiepiscopum.

Venerabiliter venerando et desiderabiliter desiderando domino et in Christo patri illo archiepiscopo ego in Dei nomine ille episcopus de civitate illa. Quae primis sunt, salutes perennis temporibus vobis in Domino de caelo ministrentur! Notum sit vobis, qualiter pervenit inter nos talis causa^a de sacerdote. Quod periculum est nostrum, per nos ipsos non volumus emendare, sed quod ante vos^b veniat. Propterea supplicamus sanctitate vestra, ut vos nos tale consilium donetis, aut in vestra epistola ipsum iudicium mittere iubeatis et nos transmittere iubeatis^c, quod ei deiudicare debeatis. Et Deus scit, quia die noctuque orationes a Domino pro vobis fundimus; ut omnia et in omnibus nobis innotescere non dedignemini. Mereamur vos videre felix felice^d, opitulante Domino, feliciter intueri.

48 = Merkel 49; Roz. 727. a) i. e. dominatur. b) ut c. c) almitem c.

49 = Merkel 50; Roz. 735. a) ut et sic saepius c.

50 = Merkel 50; Roz. 735. Cf. supra p. 240. a) verba uncis inclusa in cod. semel tantum scripta repetivi, quippe quae in utraque formula legantur. b) & tut ille pro est utile c.

51 = Roz. 886. a) drustum c.

52 = Roz. 530. a) causas corr. causa c. b) nos Roz. c) et nos transmittere iterum
45 add. c. d) i. e. felicem.

1) De hac formula cf. Waitz, 'Forsch.' I, p. 539, et Sohm, 'R. u. GV' I, p. 243 sqq.; 411 sq.

53. Indiculum ad abbatem.

Venerabili in Christo donum Dei abbatii de aula sancti illius vel illo monasterio constructo. Igitur benevolens vester ea, que primitus sunt, in domino Patri et domino Jesu Christo per has parvissimas apices delecte caritate vestra perpetuam obto salutem. De cetero^a precamus vobis, unde iam dudum precavimus, de illa mancipia vel de illa^b peculiaria^c, quem in illis et illis locis habuimus. Vos non fuit placabile in ipsa convenientia adstare, sicut parabolatum^d habuistis, et fecistis de ipsas res, quod vobis plauit; et si vos placuerit, illa mancipia vel illo peculiare perdere non debeo. Vos videte, ut peccatis maximus inde non adcrescat contra ipsa casa Dei vel vestrisque partibus. Considerate illud euangelium praeceptum, ubi Dominus ait: 'Quid enim prodest homini,^e si universum mundo lucretur, ut animam suam detrimentum patiatur'^f. Iterum quid plura? Ad sapientem pauca sufficient verba. Taliter exinde agite, quomodo vestra decrevit voluntas. Valete in Domino.

54. Indiculum, que abba transmittit ad archidiaconum.

Dilecto et venerabile in Christo illo archidiacono, Deo amabile et a nobis multum¹⁵ desiderabile, ego in Dei nomine ille gratia Dei abbas. In primis, quae in Christo sunt, amabile salutatione vobis direximus, que ad maximum gaudium et laetitia plena, de cetero quantum archana cordis nostrae continet plenitudo. Ideo innotescimus vobis atque precamus in Dei amore et sancti illo tam^a nostra de illo presbitero^b nomine illo, quod ei liceat in ista parochia^c, in basilica nostra et sancti illo, curam liceat decantare²⁰ et Dei servicio adimplere interim^d, usque nos et dominus episcopus insimul loquimur; et precamus vobis, quem mercedes vestrae inde adcrescat. Et sic exinde agite, quomodo per vos multa bona confidimus. Iterum salutamus vobis. Valete in Christo. Amen.

55. Indiculum ad regem.

Domno tam piissime [quam^a] religiosissime. Ego ille indignus vocatus episcopus,²⁵ tamen fidelis vester sum ex omnia debitus. Scilicet cantavimus cum canonicis et presbiteris vestris ibidem deservientibus pro salute vestra missas tantas^b et psalteria tanta, tamquam de ista proxima hoste venimus; insuper cotidianis diebus unam missam specialem, quod per ordinem presbiteri nostri faciunt exorantes, ut hic valeatis pro merito curricula annorum bene vivere et postea ad aeternam beatitudinem feliciter pervenire.³⁰ Amen.

56. Indiculum de episcopo ad episcopum.

Venerabiliter venerando et desiderabiliter desiderando domino et in Christo patri illo donum Dei episcopo ego in Dei nomine ille^a donum Dei illa civitate episcopus. Qui prima [sunt^b], salutes perennis vobis in Domino de caelo ministrentur. Notum sit³⁵ vobis, quia pervenit iste frater ad nos nomine illi, petiit nobis, ut licuisset ei per nostrum comiatum^c in vestra parocchia advenire et vestra benedictione accipere ad onus^c pres-

53 = Roz. 719. a) cero c. b) peculiaria c.

54 = Roz. 553. a) fortasse: causa (cā). b) presbiterorum c. e) parochia c. 40
d) iterim c.

55 = Roz. 636. a) suppl. Roz. b) tas c.

56 = Roz. 657. a) corr. illi c. b) supplendum videtur; cf. 52. c) pro honorem pres-
byterorum.

1) *parabolare* = *Francogall.* 'parler'; cf. Diez, 'WB.' I, s. v. 'parola'. 2) *Ew. Matth.* 16, 26.

3) *Comiciatus*, *Italis* 'comiato', *Francogallis* 'congē' = *licentia*, *venia*, 'Urlaub'. Cf. Ducange, s. v.;⁴⁵ Diez, 'WB.' II, s. v. 'congē'.

biterum. Sciat sanctitas vestra, quia nos dedimus ei comiatum, ut vos super eum manus inponatis, ad onus^d sacerdotum benedicatis ad titulum sancti illius, que est constructa in loco qui dicitur illo. Valete, dilectissimi pater.

57. Indiculum ad archidiaconum^a.

Domno et in Christo venerabili illo archidiacono ego ille, acsi indignus peccator, per has apices dirigitur vobis visceralem in Domino. De cetero postulamus vobis, ut illa ecclesia nostra in^b loco qui dicitur illo non sit viduata, nec illi officius ibi privatus; interimque nos insimul fabulare faciamus et de alia causa, unde nos necessitas est. Quid plura? Precamus vobis vestris et sanctis orationibus.

10 58. Item alium ad episcopum.

Magnifico preconioquae laudo honorifico in Christo illo episcopo in Dei nomine illi clientulus vester^a, quamvis peccator, aeternam salutem in Domino distinamus. Cognoscat igitur almitas vestra, quod erga cunctis servientis vestris, Deo adiuvente, prosperis aguntur, ac bene acceleratum est de illo servitio, quod nobis^b iniunctum 15 habuistis, tam de agrorum cultu quam de reliquias causas; ubicumque aut undecumque nobis tribuistis faciendi, Christo presule, adimplere agnovimus et *reliqua*. Valete in Domino, sanctissimi pater.

59. Indiculum ad amicum.

Diligendo et in Christo atque amatissimo amico illo. Idecirco ego in Dei nomine 20 illi amicus et bene cupiens vester primus omnium, que in Domino est, salutamus vobis usque ad maximum gaudium. De cetero cognoscas, quia mando vobis de illa causa, quae apud vos locuti fuimus, quia inde bonum certamen habeas, quomodo per vos bona fiducia habemus. Iterum atque iterum salutamus vobis satis, et mereamur vos videre usque ad maximum gaudium.

25 60. Indiculum de consortio.

Dilectissimis cumfratribus nostris de cenubio illo in Dei nomine fratres^a de congregacione sancti illius, illo cenubio. Distinamus vobis salutem perennem in Domino. De cetero cognoscatis, quia unus ex fratribus nostris nomine ille quarto^b Nonas Iulias de hac luce migravit. Proinde supplicamus vobis, ut missas et psalmodia seu sacris 30 orationis Domini misericordia pro ipsis animae implorare faciatis, sicut inter nos et vos consuetudo est bona.

61. Indiculum supplicatorium ad regem.

Gloriosissimo atque precelso et super omnes reges gratias^a Deo exaltati domno illo rege. Nos enim in Dei nomine cunctis fratres^b de monasterio sancti illius^c, quem 35 in honore sancti illo constructus esse videtur, si presumptio nostra a nobis^d non offendit, salutem in Domino presumimus distinare. Denique, domne, innotuimus^e clementiae vestrae, qualiter nos, Deus scit, qui cordis rimatur archana, quod pro vobis vel pro domna regina et pro filiis et filiabus vestris vel pro stabilitate regni vestri die noctuque

56. d) pro honorem.

40 57 = Roz. 552. a) archidiacon c. b) qui dicitur in loco illo c.

58 = Roz. 716. a) vīt c. b) vobis c.

59 = Roz. 726.

60 = Roz. 681. a) fratribus c.; in exemplari fortasse fr̄s, ut infra. b) iv^o non iul c.

61 = Roz. 577. a) lege: gratia Dei. b) fr̄s c. c) ill. c. d) fortasse: vobis. e) inno-
45 innotuimus c.

non cessamus in missas et in psalmodia Domini misericordia exorare. Domne, suppli-
camus misericordiam vestram, quasi omnes nos ad gloriosissimas pedes vestros prostrati
iacerimus, ut nos clementia vestra adiuvare dignetur. Quia, ex qua die nos ille^e bene-
ficiasti et nos de vestro mundeburdo discessimus¹, ex illa die non habuimus nec vesti-
menta nec calciamenta nec uncto nec sapono nec cibo, sicut antea fuit consuetudo.
Releva^f nos, piissime rex, qui paganos ad christianitate vocas; nos, qui sumus christiani,
non dimittere in lapsum cecidere. Memento, gloriose rex, facta bona memoria domno
illo regi, qualiter ipse nos per sua confirmatione in sua vel in vestra elemosina perdo-
navit, quod de ipsa congregatiuncula debuissemus habere rectorem. Domne, de pluribus
pauca vobis dicimus, quia sapiente pauca innotuit^g maxima. 10

62. Indiculum ad alios fratres².

Sanctis ac venerabilis fratres et, ut confidimus, fiduciales amicos de monasterio
illo sanctam vitam^a degentibus. Nos enim in Dei nomine cuncti fratres, qui in illo
monasterio in Dei servicio sumus constituti, multiplicas ac salubris ad Domino presu-
mimus vobis distinare^b salutes. Conperiat^c almitas vestra, qualiter nostra consuetudo,
ex quo die ipsa cellula fuit edificata, quod de ipsa congregatiuncula ibidem debuissemus
habere rectorem, sed et dominus ipse rex per suam confirmationem idem concessit. Sed,
instigante inimicum et peccatis nostris facientibus, ipsam legem perdidimus. Sed modo
speramus in Dei misericordia et sancti illo, quod dominus rex nobis ipsam legem iubeat
restituere, ideoque supplicamus caritate vestra, ut istos dies tres proximos^d tam in psal-
mis quam in missas Domini misericordia inploretis, ut clemens et misericors Deus
dignetur in corde domno rege illo mittere et domna regina vel procerum suorum et
rectores palatii, ut mercedes domno illo non discessi^e, sed multipliet. Et de qualemque
causa vos nobis iniungitis, quod nos melius possumus, in vestrum servitium parati
sumus vicem reddere. Ideo supplicamus et humiliter petimus. 25

63. Indiculum regalem admonitio.

In Christo nomine. Illo donum Dei [episcopo] urbe^a illa. Cognoscat^b sanctitas
vestra, quia dominus rex ille nobis dedit sua epistola, et in ipsa epistola habet insertum:
'Ut^c triduanum ieunium faciat pro istum gladium, quae super nos est; tam pro civitate
quam pro monasteria virorum feminarumque seu per cunctos vicos generaliter faciat
missa [et] psalmodia. Unusquisque^d presbiter missa specialiter decantare faciat propter
istam tribulationem, et unusquisque clericus, qui psalmus tenet, 60 cantet, et abstineant
se adiperiis^e cibis; et alii homines hoc faciunt, nisi seni et parvuli, qui hoc implere
non possunt, et illis tres diebus ad ecclesiam veniunt cum Dei adiutorium. Unusquisque
elemosina faciat; consideret unusquisque, quia potens est Dominus, eripere nos de omni
tribulatione. Et hoc sciatis, quia in nostrum placitum consideratum habemus ea facere,
ut pius Dominus a multis tribulationes nos eripuit'. 55

61. c) i. e. illi. f) ita scripsit Roz.; revela c. g) innotuit^f c.

62 = Roz. 578. a) post h. v. quaedam erasa c. b) ro e corr. in loco raso c. c) con-
pariat c. d) proxim' c. e) fortasse: discedat, sed multipletur. 40

63 = Roz. 633. a) urbe illa bis scriptum c. b) cognoscat bis scriptum c. c) unusque c.

1) Cf. Waitz, 'Forsch.' I, p. 540 sq. 2) De eadem re ac superior epistola regi trans-
mittenda, isdem etiam verbis ex aliqua parte repetitis, haec ad alium monasterium dirigitur.
3) Abhinc repetita esse videntur verba ipsius regalis decreti in placito generali deliberati, quod
simillimum est Capitulari episcoporum (a. 780?), LL. Capitularia I, p. 51 sq. 4) i. q. adipalis, 45
ut videtur, (pinguis). Vocem non novit Ducange.

64. Indiculum de archidiacono ad archidiaconum.

Pio patri, pio domino archidiacono^a nomen illo, ego quidem in Dei nomine bene cupiens vester nomine ille, quasi indignus peccator, archidiaconus. Quae prima sunt, salutem perennem atque amabilem vobis in Domino distinamus. De cetero cognoscatis, quia pervenit iste frater nomine ille ad nos de vestra^b parochia, et dixit nobis, eo quod vos^c de suo sacerdotio et de suo ordinatione scire vultis, si presbiter esse^d, an non, aut pro qua causam exivit de suo pago seu de sua parochia, aut si reprobus est, aut si dignus est. Propterea mandamus vobis, quia nos diligenter hoc inquirere fecimus^e per confratres nostros seu pagenses, et non invenimus de eius opinione nulla mala nec nulla blasphemia; sed secundum ordinem fuit ordinatus et examinatus in nostra civitate in sabbato illo ad titulum illum, et testimoniaverunt illi et illi. Valete, mi pater in Christo.

65. Indiculum de sacerdote ad sacerdotem.

Sacerdotale culmine prevalendo et a me cum intimo cordis amore —^a ego in Dei nomine ille, etsi indignus peccator, sacerdos. Quae prima sunt, optamus vobis in Domino aeternam salutem. Notum sit vobis, postquam insimul locum fuimus, pro vobis die noctuque, sicut vos promissimus, preces a Domino pro vobis inploramus. Et precamus almitate vestra, ut vos pro me peccatore operare^b non dedignemini. Valete in Domino semper.

20

66. Indiculum ad abbatissa.

Dilecta et venerabilis illa donum Dei abbatissa ego in Dei nomine exiguis servus vester. Illa quae prima sunt, obtamus vobis in Domino salutem sempiternam. Notum sit vobis de ipsas parabolis¹, quod apud vos locuti fuimus, nos inde mutare non volamus. Deus scit, si vestra voluntas est, et vos aliquid de vestro servicio nobis^a iniungere vultis, gradante animo servire vos cupimus, et inde nenegentि nec^b tardi apparuero^c non vellimus, sed de bona voluntate in vestro servicio volumus permanere. Et si aliquid nobis vultis mandare de vestro servicio^d, per vestra epistola nobis^a mandare non sileatis; quia melius est per epistola quam per hominem mandatum, quia inde firmior sumus. Iterum atque iterum salutamus vobis tantum, quantum archana cordis continet 80 plenitudo.

APPENDIX.

FORMULAE PARISIENSSES.

1.

In nomine Regis aeterni. Ego ille Dei concedente clementia Parisiorum humilis 85 episcopus notum fieri volo omnibus sanctae Dei ecclesiae fidelibus, praesentibus et futuris, quia per depreciationm fidelium nostrorum illius^a et illius^a quendam^b molendinum cum octo arripennis^c ex prato in pago Parisiacensi, in villa quae dicitur illa

64 = Roz. 582. a) e corr. c. b) nostra c. c) nos c. d) lege: esset; Roz.: est.
e) add. Roz.

40 65 = Roz. 812. a) quaedam omissa c.; fortasse: diligendo fratri illo. b) fortasse: orare.
66 = Roz. 718. a) vobis c. b) n. t. a. bis scripla c. c) lege: apparere. d) post h.
v. per vestro servicio erasa c.

1 = Roz. 823. a) ill. c. b) trā add., sed del. c. c) aripeñ c.

1) Parabolæ = verba. Cf. supra p. 260, n. 1.

super fluvium illum, pertinentem ad abbatiam sancti illius, N. videlicet cuidam homini et uxori eius, quae accepturus est, ac uni heredi, qui ex eis fuerit iure procreatus, sub censu solidorum^d tantorum omni anno missa sancti illius persolvendo concedimus. Eis autem concedimus omnem aqua subteriori vado publico usque ad locum qui vocatur ille. Si autem neglexerint, legaliter emendent, et quod tenent nullo modo perdant. ⁵

Actum.

2.

In Christi nomine. Ego ille Parisiorum humilis episcopus huius descriptionis notiam ore proprio manuque confirmans omnibus sanctae Dei aecclesiae fidelibus enucleare decrevi, qualiter dominus ille, monasterii almi illius abbas, et omnis coenobitarum eiusdem ¹⁰ loci senatus necon et communis consensus nostri cleri coram sancta sinodo nostram inpetrarunt^a serenitatem, extruere noviter quandam aecclesiam in honore sancti illius in villa quae vocatur illa, ad matrem aecclesiam sancti illius, ob difficultatem longioris^b viae, quae sua inpeditione christianos videlicet offendit agricolas^c atque in divinis officiis minus reddit capaces. Qua de re huic peticioni asensum praebentes, tali nos ordine ¹⁵ cessisse profitemur, ut semper cadem aecclesia, sicut filia matri et membrum corpori, ita sub capite flectat, quo nullum alium honorem nisi^d tantummodo divinum^e officium ab ea usurpet, et non decimam, non baptisterium, non sepulturam. Si salva fide et auctoritate nostri praecepti clericus cuicunque parrochia iure succeditur, praedictam capellam cum omni reditu, et absque sollicitacione alicuius presbiteri, nisi tantum illius, quem ipse ²⁰ elegerit, nostra descriptione roboratus, secure teneat atque possideat.

1. d) sold tant c.

2 = Roz. 567. a) inpetra^f c. b) logioris c. c) agricalas corr. agricolas c. d) nis c.
e) divi^g c.

FORMULAE SALICAE LINDENBROGIANAЕ.

Lindenbrogi nomine has formulas a prioribus duobus collectionibus itemque Salicis distinguendas duxi, quippe quas vir doctus ille, etsi non omnes, tamen plerasque primus divulgaverit. Codices extant duo:

- 1) Cod. Havnensis regius, antiquae collectionis nr. 1943, 4°. saec. IX, olim Lindenbrogi fuisse videtur; quo continentur leges Salica emendata, Ribuaria, Alamannorum, formulae, capitula. Cf. 'Arch.' VII, p. 799; LL. III, p. 5; Rockinger in 'Quellen zur Bayerischen u. Deutschen Gesch.' VII, p. 12 sqq.; (Roz. Cod. Hafn.).
- 10 Formulas, quae leguntur fol. 70—82. post alias epistolarum formulas tempore Ludovici Pii conscriptas, V. I. G. Waitz alias contulit alias exscripsit.
- 2) Cod. Monacensis nr. 4650, olim Benedictoburanus, saec. IX. Cf. supra p. 113; 'Arch.' VII, p. 799; Rockinger, l. l. p. 5 sqq.; (Roz. Cod. Monac. A). Collectionem istam maiori corpori formularum Salzburgi Arnonis archiepiscopi tempore composito insertam exhibet fol. 1—23'. 32. 33, quae folia olim continuo inter se secuta sunt¹. Codicem ipse contuli.

Formulas² e regionibus Francorum Salicorum oriundas esse, e lege Salica saepius laudata satis appareat (cf. 7. 20. 21). Francicam originem etiam andelangi et festucae in traditionibus usus percrebro commemoratus (cf. 1. 2. 6—8. 12. 14. 16. 18) et verba quaedam Francico iuri propria: epistolae adfadimas, 13, leudem, 19, iectivus, 21, nunciant. Etiam wadriscapis, quod in pertinentiis bonorum enumeratis saepius occurrit (cf. infra p. 267, n. 2), vox Franciae originis esse videtur. Quo tempore collectio sit condita, certius non conpertum habemus, nisi quod iam saeculo VIII. exeunte exemplar quoddam in Baioariam translatum esse videtur; quod ideo suspicari licet, quia iam ante a. 800. inter cartas Baioriorum formulis nostris similes inveniuntur³. Saeculo vero IX. ineunte ex eodem exemplari in collectionem Salzburgensem receptae sunt, non quidem genuinae, sed admodum mutatae. Neque enim solum singula verba Francica, utpote Baioaris minus solita et perspicua, aut omissa aut cum aliis permutata sunt (cf. adfadimas, 13; wadriscapis, 1. 3. 13. 18); sed etiam quaedam addita 20 inveniuntur, quae consuetudines iam commutatas docent, ut verba et ipsas res non perdam (perdat) capitibus 3. 4, ubi de precaria agitur, inserta⁴. Quae recensio non ante annum 800. facta esse videtur, quia verba capitii 1. subiecta imperatorem commemorant.

Formulae, omnes ad privatorum negotia spectantes, pleraque cartis exempla praebent, una tantum noticia de rebus in iudicio actis, cap. 21, addita. E quibus

35 1) Cf. supra p. 113, n. 5. 2) Cf. quae amplius disserui 'N. Arch.' VI, p. 44 sqq.
3) Cf. ibidem p. 46. 4) Cf. Waitz, 'VG.' II⁴, p. 233. Quae clausula in Merowingici aevi instrumentis non invenitur; nam exemplum, quod affert Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 713, n. 1, cur illi temporis tribuamus, causa nulla existare videtur. Vide supra p. 138; cf. 132.

omnibus, quamquam non parvi sunt aetimandae, eminet carta illa quae dicitur 'trisabina', cap. 20, quippe quae sola de reclamatione libertatis ab ingenua servi uxore secundum legem Salicam facta referat.

Capita, quae ipse Lindenbrogius edidit, certe e codice Havniensi recepit¹, reliquis usque ad nostrum saeculum in abscondito relictis. Quae cum ceteris omnibus a. 1858.⁵ e codice Monacensi divulgavit L. Rockinger, l. l. p. 47 sqq., et anno sequenti utroque codice usus E. de Rozière, in 'Revue historique de droit français et étranger' V, p. 17 sqq.², iis tamen, quae antea a Lindenbrogio recepta erant, omissis; postea omnia maiori corpori formularum dicto 'Recueil général' inseruit.

In nova hac recensione praeparanda maxime secutus sum codicem Havniensem,¹⁰ quippe qui genuinam collectionis formam melius retinuisse videatur, vitiis tamen quibusdam apertis e Monacensi correctis³. Quae gravioris momenti esse videntur variae lectiones ex eodem astericis praepositis annotavi, leviores inter ceteras notas criticas. Ordo capitum, numeris tamen non additis, in utroque codice prorsus idem, nisi quod cod. 2 post cap. 16. tres formulas inseruit. Quas, cum in altero desiderentur et omnino¹⁵ a genuina collectione alienae esse videantur, ibi non inserui, sed in Additamentis 1—3. subieci. E quibus cap. 1. e Marculfo receptum, cap. 2. secundum ipsius collectionis exempla, sed prologo, ut videtur, e Frisingensi quadam carta praeposito, dictum est, cap. 3. praebet donationem factam monasterio cuidam virginum beatis apostolis Petro et Paulo dedicato in reliquis capitibus non memorato, quod omnino fortasse²⁰ ficticium est, certe non idem esse potuit ac illud, de quo agit cap. 1. genuinae collectionis. Add. 4. in utroque codice, sed nonnisi in cod. 1 continuo post cap. 21. legitur, in cod. 2 alio loco insertum⁴.

INCIPIUNT^a CARTE.

1. Donatio ad casam^b Dei.

Ille bene possidet rebus^c in seculo^d, qui sibi de terrenis seu de caducis rebus comparat praemia sempiterna. Quapropter ego in Dei nomine ille neconon et coniux mea illa^e, ambo pariter cogitantes de Dei timore vel aeterna bona retributione, propterea donamus, tradimus alias res nostras ad monasterium quod dicitur ill., quod dedicatum esse^f dinoscitur in honore sanctorum^g apostolorum Petri et Pauli seu ceterorum sanctorum³⁰, quorum reliquiae ibidem haberi noscuntur, ubi venerabilis vir ille rector præcesseret videtur. Donamus igitur et donatum in^h perpetuo esse volumus, hoc est in pago illoⁱ, in^k loco nuncupante illo, super^l fluvio illo, id^m est mansos tantos cum hominibus ibidem cum manentibusⁿ vel aspicientibus^o, nominibus^p his illos vel illas, cum domibus, edificiis^q,

1) = Lind. 18; Rock. 1; Roz. 200. Cod. 1. 2. a) Incipit carta 2, ubi haec verba rubricae³⁵ formulae 1. praeposita sunt. b) casam 2. c) res 2. d) secula 2. e) ill. 2; deest 1. f) 2; 3 (est) 1. g) illorum add. 2. h) esse in perpetuum v. 2. i) ill. codd. k) i. l. 2; des. 1. l) 2; sup 1. m) id m. 1; id est — hominibus des. 2, sed ex signo post illo positó conici licet, verba omessa in margine olim suppleta fuisse, nunc autem abscisa esse. n) comitantibus 2. o) aspicientibus 2. p) hominibus 1; his nominibus ill. cum d. 2. q) edificiis 2.

1) Cf. 'N. Arch.' VI, p. 102. 2) Cuius editionis numeros cum eis, quae Rockinger praeposuit, congruentes non separatim annotavi. 3) Conferas velim rubra capitum 3. et 4, ubi cod. 1 voces 'praestaria' et 'precaria' inter se commutat; quod vero nonnisi per errorem factum esse ideo crediderim, quia eodem modo etiam in libelli dotis rubro, cap. 7, repudiis refert.

4) Exstat fol. 28'. post Form. Marc. Karol. 21; cf. supra p. 113.

curtiferis, cum wadriscapis^{r.*}, terris, tam cultis quam et incultis, silvis, campis, pratis^{s,} pascuis, communiis^{t.1}, perviis, aquis aquarumve^u decursibus, mobile^v et inmobilibus, praesidiis, peculiis, pecoribus, omnia et ex omnibus, quicquid in ipso loco nostra videtur esse possessio vel dominatio, rem inexquisitam^w, totum et ad integrum, tam de alode
5 quam et de comparato, seu de quolibet adtracto^x ad nos ibidem noscitur pervenisse, de nostro iurę^y in iurę^y et dominatione iam dicti monasterii^z per hanc cartolam^a donationis sive per fistucam^b atque per andelangum ad opus sancti illius a die praesente donamus, tradimus adque^c perpetualiter in omnibus transfirmamus; in ea vero ratione, ut pars
10 predicti monasterii ab hac die habeat, teneat adque^c possedeat^d, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam^e hac^f firmissimam, Christo proprio, in^g omnibus habeat potestatem. Et si quis deinceps, quod futurum esse non credimus^h, si nosmetipsi, quod absit, aut ullus quislibet de heredibusⁱ aut^k proheredibus nostris seu ulla quaelibet extranea persona^l contra hanc donationem^m venire aut eam calumniare praesumserit, si se exinde non correxerit, a liminibus sanctae Dei ecclesiaeⁿ excommunicus et sequestratus
15 appareat, et insuper ante tribunal Christi ac^{**} de causa se iudicaturi cognoscatur; cui vero calumniam intulerit, auro uncias tantas, argento libras tantas, coactus exsolvat, et quod repetit nullo^o modo evindicare praevaleat, sed praesens donatio nostris et, nobis rogantibus, bonorum hominum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, stipulatione^p interposita, diuturno^q tempore maneat inconvulsa.

20 Actum.^{***}

*) Cod. 2: puteis vel fontibus cum terris.

**) Cod. 2: pro hac se ratione^r iudicari cognoscatur.

***) Cod. 2: Actum illo^s loco publico, anno illo^s regnante illo excellentissimo imperatore, vel rege.

25

2. Item alia [donatio^a].

Domino inlustrib^b et in Christo patri illo, episcopo^c de monasterio illo, quod est constructum infra muro^d illo civitatis, una cum turma^e plurima canonicorum ibidem

1. r) wadris campis 1. s) pratis pascuis 1; pratis pascuns 2. t) 2; communus 1. u) 2; aquarumvel 1. v) mobilibus 2. w) 2; exquisitam 1. x) quod add. 2. y) iure 2. z) monasterio corr. monasterii 1. a) cartulam 2. b) festucam 2. c) atque 2. d) possideat 2. e) in omnibus add. 2. f) ac 2. g) i. o. des. 2. h) credo corr. credimus 2. i) meis add., sed eras. 2. k) a. p. 2; des. 1. l) qui add. 2. m) cartulam donationis 2. n) ecclesię 2. o) nollo corr. nullo 2. p) 2; stipulatione 1. q) diuturnum tempus m. 2. r) rationē 2. s) ill. c.

2 = Rock. 2; Roz. 331 §. 1. Cod. 1. 2. a) 2; deest 1. b) 2; et inlustri in 1. c) deest 2. 35 d) muros civitatis illius u. 2. e) turba 2.

1) *Communia, quae Festo dicitur compascuus, ager relictus ad pascendum communiter vicinis, Ducange s. v.; alias 'marca, marcha (gemeine Mark, Allmend)'. Cf. Waitz, 'Altdeutsche Hufe' p. 35; Grimm, 'RA' p. 497 sqq. Cf. infra 2—5. 13. 18. 2) Genuinam vocis huius Germanicae formam referre videntur traditiones Epternacenses ineuntis saec. VIII., Pardessus, Dipl. II, 474. 476. 481. 483. 485, ubi abl. sing. watrisco et watrisapo scriptum est. Prior pars vocis aquam, quae etiam Prisonibus Saxonibusque 'water, watar, watin', sine dubio significat, altera autem a 'scap, -scaf (-schaft, Beschaffenheit, Gesamtheit) repetenda videtur. Auctor recensionis, quam exhibet cod. 2, dubitasse videtur, utrum vox inde, an a 'scaph, scap (Gefäß)', an vero a verbo 'scaphen, scephan' (haurire) sit repetenda, cum unumquodque etymon cum alia quadam ex 40 interpretationibus quas refert convenire videatur: aquarum decursibus, aquarum oportunitatibus, infra e. 18; puteis vel fontibus hoc ipso loco; aquarum ausibus (ab haurire, haustibus), infra 8. 18. Cf. 'N. Arch.' VI, p. 45 sqq.; Waitz, l. l. p. 36. et Ducange s. v. Prorsus falso Zöpfli, 'Allerthämer' II, p. 360 sq. existimavit non eiusdem originis esse voces wadris capis ('Wasserflüsse') et waterscap ('Wasserschaf, Gewässer').*

consistentium, vel ubi preciosus dominus et sanctus ille corpore requiescit, seu ceterorum sanctorum, quorum reliquiae ibidem habere noscuntur. Quam ob rem ego in Dei nomine ille^f, cogitans de Dei timore, vel pro anime^h meae remedium seu pro aeternaⁱ bona retributione, idecirco^k dono, trado ad ipsum praefatum monasterium omnem rem porcionis meae, id est in pago illo^l, in loco nuncupante illo, super fluvio illo, id est^s mansos tantos cum domibus, aedificiis^m, cum curteferis, cum wadriscapisⁿ, terris arabilis^o, silvis, campis, pratis, pascuis, farinariis, communii, vineis, adiacentiis, appendicieis et mancipliis ibidem cummanentibus^p vel aspicientibus utriusque sexus^q, rem inexquisitam, totum et ad integrum, quicquid dici vel nominare potest, undecumque ibidem mea videtur esse possessio vel dominatio, omnia et ex omnibus, tam de alode quam [et^s] de comparato, seu de quolibet adtractum^t ad me ibidem noscitur pervenisse, ad ipsam^u iam dictam ecclesiam ad opus sancti illius a die^v praesente per hanc cartolam^w donationis sive pers^r fistucam^x adque per andelangum ad ipsam ecclesiam^y superius nominatam dono, trado atque perpetualiter in omnibus transfirmo dominatione perpetua; ea scilicet ratione, ut, quicquid exinde pars praedictae^z ecclesiae ab hodierna die^u facere¹⁵ voluerit, liberam ac firmissimam, [Christo^a proprio], in omnibus videatur^b habere potestatem. Et si quis deinceps, quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus ac proheredibus meis seu quilibet^c extranea persona^d contra hanc cartolam^e donationis^f venire aut eam calumniare praesumpserit, si^g se exinde non correxerit, a liminibus sanctae Dei ecclesiae excommunicus^h et divisusⁱ appareat, et insuper in die^j tremendi iudicii propter hoc rationes deducat; contra quem vero calumniam intulerit auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullo modo evindicare praevaleat, sed praesens haec^k donatio meis et, me rogantibus, bonorum hominum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur^l inserta, stipulatione^m interposita, diuturno tempore maneat inconvulsa.

25

Actum.

*) Cod. 2 add.: malo ordine.

3. Precaria^a ad casa^b Dei.

Domino venerabili et in Christo patri illo, episcopo de monasterio illo^c, quod est constructum infra muro^d illius civitatis, iuxta fluvium illum, una cum turma plurima³⁰ canonicorum ibidem degentium, ubi preciosus dominus et sanctus ille^e corpore requiescit, seu ceterorum sanctorum, quorum reliquie^f ibidem haberi noscuntur. Igitur ego in Dei nomine ille^g, dum non est incognitum, qualiter omnem rem porcionis meae in pago illo, in loco nuncupante illo, super fluvio illo, et in alio loco^h qui dicitur illeⁱ, id est mansos tantos cum domibus, aedificiis^j, curtiferis, cum wadriscapis^k, terris³⁵ arabilis^l, silvis, campis, pratis, pascuis, communii, perviis et mancipliis ibidem comma-

*) Cod. 2: aquarum ausibus.

2. f) haberi 2. g) ill. codd. h) animę mę̄ remedio 2. i) eterna 2. k) propterea 2.
l) ill. codd. m) edificiis curtiferis 2. n) 2; wadriscapis 1. o) arabilibus 2. p) conmanen-
tibus vel aspicientibus 2. q) sexus corr. sexus 1. r) nominari 2. s) 2; deest 1. t) adtracto quod 2. 40
u) ipsum i. dictum monasterium ad o. 2. v) die 2. w) cartulam 2. x) festucam atque 2.
y) ecclesiam 2, et ita semper, nisi aliter annotavi. z) predicti monasterii ab h. 2. a) 2; des. 1.
b) habeat potestentem 2. c) quaelibet 2. d) qui add. 2. e) cartulam 2. f) si — correxerit
des. 2. g) excommunicatus 2. h) 2; indivisus 1. i) die 2. k) hec 2. l) 2; tenetur 1.
m) stipulatione — inconvulsa des. 2.

45

3 = Lind. 19; Rock. 3; Roz. 331 §. 2. Cod. 1. 2. a) 2; Prestaria 1. b) casam 2.
c) deest 2. d) muros 2. e) reliquiae 2. f) ille inter ego et in 2. g) quod pro l. q. 2.
h) ill. 2. i) edificiis saepius 2. k) wadriscapis 1. l) arabilibus 2.

nentibus vel adspicientibus^m, quantumcumque in ipsis locis mea fuit possessio vel dominatio, vobis ad ipsum iamⁿ dictum monasterium superius nominatum ad opus sancti illius tradidi atque transfirmavi^o; sed postea mea fuit petitio, et vestra non denegavit^p voluntas, ut ipsam rem, dum diu advixerim, per vestrum beneficium usufructuario mihi prestatissetis^q ad habere; quod ita et fecistis. Simili etiam^r modo expetivi a^s vobis aliquam rem vestram^t in pago^u illo, in loco nuncupante illo, super^v fluvio illo, illam videlicet rem, quam quondam ille homo^w per vestrum beneficium tenere visus est, ut eam mihi in usum^x beneficium concedere digneretis^y. Et pro ipso usu censivi vobis^z annis singulis denarios, seu solidos, tantos^z, ut ipsos^a ad festivitatem sancti illius, diem^b illum^c mensis^d illius, exsolvere faciam, et si de ipso censo tardus aut neglegens apparuerim, fidem exinde faciam et contra ipsam casam Dei conponere faciam^{*.} Et sic nobis^e complacuit atque convenit, ut ipsas res nec vendere nec donare nec^f alienare nec concambiare^g nec in nullum^h naufragium inponere licentiam non habeam, nisi tantum, dum diu advixerim, usitareⁱ et emeliorare faciam, et post meum ex hac luce discessum filius meus nomine illo in ipsa precaria vel in ipso censo adstare debeat, et post eius quoque^k discessum ipsas res cum omni supraposito^l, quidquid ibidem adtractum emelioratumque^m repertum fuerit, vel transitus eius ibidem dereliquerit, absque ulliusⁿ contradictione vel iudicaria consignatione revocare faciat in vestrum dominium. Et ut hec^o precaria firmior habeatur, de quinquennio in quinquennium sit renovata^p, quatenus sic semperque permanere^q valeat in effectum^r, stipulatione interposita, diuturnum tempus maneat inconvulta.

Actum.

*) Cod. 2 add.: et ipsas res non perdam.

4. Prestaria^a de casa Dei.

Ego in Dei nomine ille^b abbas de monasterio illo^c, quod est constructum in honore sancti illius, dilecto amico nostro nomine^d illo^e et uxori suae nomine^f illa. Dum non est incognitum, qualiter aliquas res vestras in pago illo, in loco nuncupante illo, super fluvio illo^g, hoc est mansos tantos cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadriscapis^h, terrisⁱ cultis necon^j et incultis, silvis^k, campis, pratibus, pascuis, communis, perviis et mancipliis ibidem commanentibus vel adspicientibus^l his nominibus^m, vel quantumcumque in ipso loco vestra fuit possessio vel dominatio, nobis adⁿ iam dictum monasterium ad opus sancti illius tradidistis adque^o transfirmastis; sed postea vestra fuit^p petitio^r, et nostra non denegavit voluntas, ut ipsas res, dum diu advixeritis^q, usum fructuarium vobis^r ex eis prestatissimus^s ad habere; quod ita et fecimus. Et pro ipso usu censistis nobis annis singulis denarios tantos, ut ipsos ad festivitatem sancti illius, die mensis illius, exsolvere faciatis, et^t si de ipso censo tardi aut neglegentes^u apparueritis, fidem exinde faciatis et contra ipsam casam Dei conponere debeatis^{*.} Et sic nobis compla-

*) Cod. 2 add.: et ipsas res non perdatis.

3. m) aspicientibus vel q. 2. n) i. d. des. 2. o) corr. -vit 1. p) de post add. 2.
 40 q) prestatissetis 2. ubi ad deest. r) deest 2. s) 2; deest 1. t) ipso pago 2, ubi illo deest.
 u) super fluvio ill. 1; des. 2. v) hoomo 2. w) usu beneficii 2. x) dignaret 2. y) vos al.
 m. corr. vobis 2. z) 2; deest 1. a) ipsas 2. b) die 2. c) ill. 2; deest 1. d) mense ill. 2.
 e) mihi 2. f) n. a. des. 1. g) concampiare 2. h) ullum naufragium ponere 2. i) visitare 1; visitare radendo corr. usitare 2. k) 2; deest 1. l) 2; supraposita 1. m) 2; emotare 1; lioratumque 1. n) 2; illius 1. o) haec 2. p) 2; revocata 1. q) deest 2. r) 2; affectum 1.
 45 4 = Lind. 20; Rock. 4; Roz. 346. Cod. 1. 2. a) P. do 2; Precaria ad c. 1. b) illa 1;
 ill. 2. c) ill. codd. d) nom 1; n 2. e) deest 2. f) 2; wadris campis 1. g) tam add. 2.
 h) quam 2. i) s. c. des. 2. k) aspicientibus 2. l) hominibus 2. m) ipsum add. 2.
 n) atque 2. o) 2; deest 1. p) petio non den. nostra v. 2. q) advixerintis, n punctis appositis
 50 del. 1. r) 2; deest 1. s) prestatissimus 2. t) aut 2. u) 2; neglegente 1.

cuit^v atque convenit, ut ipsas res nec vendere nec donare nec alienare nec concambiare nec in nullum^w quodlibet naufragium ponere licentiam non habeatis, nisi tantum, dum diu advixeritis, usitare et emeliorare faciatis, et post vestrum amborum [ex^x hac luce] discessum ipsas res emelioratas absque ullius^y contradicione^z vel iudicaria^a consignatione revocare faciamus in nostrum dominium. Et haec prestaria de quinquennio in quin-⁵ quennium^b sit renovata^c, quatenus permanere valeat in effectum, stipulatione^d interpo-
sita, diuturno^d tempore maneat inconvulsa.

Actum [anno^x illo].

5. Commutatio inter episcopum et abbatem.

Nihil^a sibi quispiam cernitur minuendum, unde sibi^b econtra recepit^c in aumen-¹⁰ tum^d. Idecirco conplacuit adque^e convenit inter venerabilem virum illum^f, episcopum de civitate illa, neconon et venerabilem virum illum, abbatem de monasterio illo, ut, ubi^g congruus vel oportunus inter eos evenerit locus, alter alteri de rebus eorum inter se oportunitatem facere deberent; quod ita et fecerunt. Dedit itaque venerabilis vir ille^h episcopus illo^h abbateⁱ de rebus sancti illius, quas ipse regere videtur, in concambio,¹⁵ id est villa^k nuncupante illa, in^l pago illo^m, in loco nuncupante illo^m, super fluvio illo^h, quam venerabilis vir ille^h ad opus sancti illius visus fuit tradidisse, hoc est mansos tantos cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadriscapisⁿ, terris arabilis^o, silvis, campis, pratis, pascuis, vineis, farinariis, vel quicquid^p in ipso loco sua fuit possessio vel dominatio. Similiter^q etiam visus est reddere ille abbas illo^r episcopo in compensationes²⁰ titulum ad opus sancti illius de rebus ecclesiae sua, quas ipse regere videtur, hoc est in pago illo^h, in loco nuncupante illo^h, super fluvio illo^h*, quam venerabilis vir ille^h ad opus sancti illius visus fuit tradidisse, hoc est mansos tantos et reliqua, sicut superius insertum est. In ea^t vero ratione has duas epistolas uno tenore conscriptas inter se fieri vel firmare rogaverunt^u, ut unusquisque, quod a pare^v suo praesenti^w tempore acci-²⁵ pere visus est, hoc a die praesente habeat, teneat adque^x possedeat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus habeat potestatem. Et si quis de eis aut de successoribus eorum aliquid de hoc concambio^y contra pare suo immutare^z vel refragare temptaverit, duplice contra quem repetit conponere cogatur; id est quantum ipse concambius eo tempore emelioratus valuerit^a coactus exsolvat, et^b quod repetit nullum³⁰ obteneat^c effectum, sed presentes commutations ab eis vel^d a fratribus eorum seu ceterorum venerabilium hominum^e manibus roboratae, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, firme^f et stabiles permaneant, cum^g stipulatione interposita diuturno tempore maneant inconvulsa.

Actum [anno^h illo].

85

*) Codd. 2 add.: id est villa nuncupante ill.

4. v) conplacuit 2. w) ullum naufragium 2. x) 2; des. 1. y) 2; illius 1. z) contradicione 2. a) 2; iudicaria 1. b) quinquennium 2. c) 2; revocata 1. d) diuturnum tempus 2.

5 = Rock. 5; Roz. 306. Codd. 1. 2. a) nihil 2. b) deest 2. c) recipit 2. d) ead. 40 m. corr. augmentum 2. e) atque 2. f) ep. ill. 2. g) ubicumque 2. h) ill. codd. i) abb 2. k) in villa 2. l) in pago — nunc. illo des. 2. m) ill. 1. n) 2; wadriscapis 1. o) arabilibus 2. p) quicquid 2. q) Similiter 2, ubi etiam deest. r) ill. episcopo — sancti illius 1; des. 2. s) fuit corr. fuit 1. t) tali 2. u) rogaverunt 2. v) re add., sed eras. 2. w) p. t. des. 2. x) atque possideat 1. y) deest 2. z) immutare 2. a) valuerit 2. b) insuper add. 2. c) obti-⁴⁵ neat 2. d) vel — eorum des. 2. e) 2; deest 1. f) 2; firma 1. g) cum — inconvulsa des. 2. h) ita 2; des. 1.

1) Cf. prologos formularum Marculfi I, 30; II, 23.

6. Traditio, cuicunque^a tradere voluerit.

Latores legum sanxerunt, ut, qui de iure proprio alicui aliquid^b tradere voluerit, hoc coram^c plures testibus per scripturarum seriem firmiter faciat obligari, ut in evum^d inconvulsu valeat permanere^e. Idcirco ego in Dei nomine ille^f venerabili^g viro illo^h. Dono siquidem tibi per hanc cartolamⁱ tradicionis sive per fistucam^j atque per andelangum aliquam rem meam in pago illo, in loco nuncupante illo^k super fluvio illo^l, id^m sunt mansiⁿ tanti cum hominibus ibidem commanentibus vel aspicientibus, cum terris arabilis^o, silvis, campis, pratis, pascuis, vel quicquid in ipso loco mea videtur^p esse possessio vel dominatio; in ea vero ratione, ut ab hac die hoc^q habeas, teneas atque possedeas^r, vel quicquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si quis deinceps, quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus meis^s seu quaelibet^t extranea persona, qui^u contra hanc tradicionem a me sponte factam aliquam^v calumniam generare praesumpserit, [ipso^w, cui litem intulerit], exsolvore faciat dupliciter quantum eo tempore ipsas res valere dino- scitur^x, et quod repetit nullo modo evindicare praevaleat, sed magis praesens haec^y car- tolam tam a me quam ab aliis bonorum hominum manibus roborata, [quorum^z nomina subter tenenter inserta], omni tempore firma et stabilis permaneat, cum stipulatione inter- posita diurno tempore maneat inconvulta.

Actum.

20.) *) Cod. 2: temerare aut eam calumniare pro aliquam — generare.

**) Cod. 2: traditio haec pro b. c.

7. Libellum dotis^a.

Dulcissima atque amantissima sponsa mea nomine^b illa ego in Dei nomine ille, Igitur dum taliter apud pares vel parentibus^c nostris utrisque^d partibus complacuit^e atque 25 convenit, ut ego tibi solido^f* et denario secundum legem Salicam sponsare^g debe- rem^h; quod itaⁱ et feci. Similiter^j complacuit nobis^k atque convenit, ut de rebus pro- prietatis meae tibi aliquid in dotis titulum condonare deberem; quod ita et^l feci. Idcirco per hanc cartolam^m, libellum dotis, sive per fistucamⁿ atque per andelangum dono tibi et^o donatum in perpetuo esse volo, id est in pago illo, in loco nuncupante illo, super 50 fluvio illo^o, hoc est^p mansos tantos cum hominibus ibidem commanentibus vel aspicien- tibus his nominibus^q illos vel illas, cum terris, tam cultis quam et incultis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve^r decursibus, mobile et immobilibus^s, presidiis, peculiis, pecoribus, vineis, farinariis, vel quicquid in ipso loco mea videtur^t esse possessio vel dominatio, rem inexquisitam, totum et ad integrum, sicut superius dixi, dono, trado tibi atque transfirmo. Insuper etiam dono tibi in pecoribus, id est inter bovos^u et waccas, 85 inter porcos^v et vervices^w capita tanta; dono siquidem tibi in fabricaturis, id^x est inter^y

6 = Lind. 152; Rock. 6; Roz. 159. Codd. 1. 2. a) cuilibet homini pro cuicunque — voluerit 2.

b) 2; aliquis 1. c) quoram pl. 1; coram pluribus 2. d) et add. 1. e) ill. codd. f) ill. 2; deest 1. g) cartulam 2. h) festucam 2. i) hoc est pro id s. 2, ubi est ead. m. post add. k) mansos 40 tantos 2. l) arabilibus 2. m) fuit pro v. e. 2. n) deest 2. o) possideas 2. p) alia quaelibet persona extranea 2. q) deest 2. r) ipso — intulerit 2; des. 1. s) dinoseuntur 2. t) quo- rum — inserta des. 1, supplevi ex 2, ubi reliqua desunt.

7 = Lind. 76; Rock. 7; Roz. 228. Codd. 1. 2. a) 2; repudiis 1. b) deest 2. c) parentes nostros 2. d) utriusque 1. e) nobis add. 2. e*) solid 2. f) desparsare 2. g) et ita feci 2. h) Similiter 46 corr. eadem manu Similiter 2. i) deest 2. k) visus sum fecisse pro et feci 2. l) episto- lam 2. m) festucam 2. n) donatumque in perpetuum 2. o) ill. codd. p) deest 2. q) hominibus 2. r) aquarumvel 1. s) immobile 2. t) e. v. 2. u) boves 2. v) porcos radendo corr. porcos 1. w) verbices 2. x) id est des. 2. y) in 2.

1) Cf. prologum Form. Tur. 4. 2) Cf. Form. Sal. Bign. 6. et quae ibi annotavi.

auro vel argento solidos tantos valente^z; in ea vero ratione, ut hec^a omnia superius nominata, quandoquidem dies nuptiarum evenerit, et nos Deus insimul coniunxerit, tu, dulcissima sponsa mea nomine^b illa, ab ipso die hoc^c habeas, teneas^d atque possedeas^e, vel quicquid^f exinde facere volueris, liberam hac^g firmissimam in omnibus habeas potestate^h. Et si quis deinceps contra hanc cartolamⁱ, libellum dotis, quod fiendum esse non credo, venire aut eam temerare praesumpserit, si se exinde non correxerit, illum, qui ab inicio masculum et feminam condidit, contra se ultorem sentiat, et insuper cui litem intulerit^k auro uncias^{*} tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullatenus evindicare^l praevaleat, sed praesens haec epistola tam a^m me quam ab heredibusⁿ meis defensata omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione inter- 10 posita^o, diurno^p tempore maneat inconvulsa^q.

Actum.

*) Cod. 2: libras.

8. Vendicio de re^a.

Magnifico in Christo fratri illo^b, emptore, ego, venditor ille^b. Constat ergo^c me 15 tibi non imaginario^d iure, sed propria vel spontanea voluntate tibi vendidisse, et ita vendidi, tradidisse, et ita tradidi, hoc est aliquam rem meam in pago illo, in loco nuncupante illo^b, super fluvio illo^b, id est manso^e uno, que mihi ex parte genitoris seu^f geneticis hereditario iure successit, cum omni aedificio supraposito^g, necnon [et^h] de terra arabilⁱ ad ipso manso aspiciente vel pertinente bunuaria^{k¹} tanta, similiter^l et 20 de prato bunuaria tanta, vel quicquid ad ipsum^m mansum pertinere dinoscitur, totum et ad integrum tibi per hanc cartolamⁿ vendicionis sive per festucam atque per andelangum dono^o, trado atque perpetualiter in^p omnibus transfirmo. Unde^q accipere a te visus sum precium, id est soledos^r valentes tantos, in quo mihi [bene^s] complacuit atque convenit, et^t pro ipso precio, sicut superius dixi, ipsum mansum tibi coram plures^u testibus 25 tradidi atque delegavi; in ea vero ratione, ut a die praesente hoc habeas, teneas atque possedeas^v, vel quicquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam, [Christo^w propitio], in omnibus habeas potestatem. Et si quispiam deinceps, quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus [quislibet^x] de heredibus [meis^y] seu quelibet^y extranea persona, qui contra hanc cartolam^z vendicionis venire^{*} aut eam calumniare 30 praesumpserit, cui litem intulerit^{**} auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et insuper quod repetit nullum obtineat effectum, sed praesens vendicio ista^a,

*) Cod. 2: refragare vel calumniare.

**) Cod. 2: inferre temptaverit auro.

7. z) hoc verbum ante sol. ponit 2. a) haec 2. b) deest 2. c) ipsum add. 2. 35
d) 2; teneat 1. e) possideas 2. f) quiequia 2. g) ac 2. h) potestatem 2. i) cartulam 2.
k) inlulerit corr. intulerit 2. l) voluerit add., sed del. 2. m) a saepius pro a 2. n) heridibus,
ut videtur, 2. o) subnixa 2. p) diurnum tempus 2. q) inconvulsum radendo corr. incon-
vulsa 2.

8 = Lind. 127; Rock. 8; Roz. 273. Codd. 1. 2. a) rem, m punctis appositis del., cuius- 40
libet add. 2. b) ill. codd. c) egomet ipsi (corr. ipse) pro ergo me tibi 2. d) imaginario 2.
e) mansum unum, qui mihi 2. f) sivi genitricis 2. g) superposito 2. h) 2; deest 1. i) 2;
arabilia de ipso 1. k) bunuuaria 2. l) similiter — tante des. 2. m) ipso manso 2. n) car-
tulam 2. o) deest 2. p) in o. des. 2. q) Unde a (pro a) tae p. a. v. sum 2. r) solid 2,
ubi valentes deest. s) 2; deest 1. t) ut pro ipso 1; et ipso 2. u) pluribus 2. v) possi- 45
deas 2. w) ita 2; des. 1. x) 2; deest 1. y) ulla quelibet 2. z) cartulam 2. a) hacc 2.

1) Cf. supra p. 229, n. 1.

tam a me quam ab heredibus meis defensata, omni^b tempore firma et stabilis permaneat, cum stipulatione subnexa^c diuturno tempore maneat inconvulsa.

Actum [illo^d loco].

9. Ingenuitas, quam potest servus ad alium servum facere*.

5 Dominus inquit in euangelo: 'Dimitte et dimittetur^a vobis'. Ideoque ego in Dei nomine ille^b, quamvis^{**} omnium servorum Dei famulus, tamen una cum permissionem domini mei illius episcopi, vel illius abbatis, vernaculo meo nomine illo^b, quem ego, dato precio, ab homine illo visus sum comparasse, per hanc cartolam^c ingenuitatis ingenuum esse^d censeo et liberum esse concedo, ita^e ut a die praesente ingenuus sit et 10 ingenuus permaneat, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisse procreatus vel natus; peculiare vero suo^f seu conlaborato, quod habet vel^g deinceps elaborare potuerit, sibi habeat concessum adque^h indultum; mundeburde vero vel defensionem, ubicumque infra potestatem sancti illius sibi elegereⁱ voluerit, licentiam habeat elegendi, et nulli heredum hac^k proheredum meorum reddat libertinitatis obsequium, sed, sicut dixi, semper valeat 15 permanere bene ingenuus^l adque^h securus. Et*** si postmodum quispiam contra hanc^m ingenuitatem venire aut eam calumniare praesumpserit, cui litem intulerit auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quodⁿ repetit nullum obtineat effectum, sed praesens ingenuitas [ista^o] omni tempore^p firma et stabilis permaneat, [cum^o] stipulatione subnexa^q diuturno tempore maneat inconvulsa.

20 Actum [ill.^o].

*^o) Cod. 2: Ingenuitas, quam potest servus servum suum facere.

**) Cod. 2: quamvis enim omnium servorum sim infimus, tamen una cum licentia domini mei illius vernaculum meum nomine illo^b, quem ego, dato precio, ab homine aliquo N ill. visus sum comparasse 2.

25 *** Cod. 2: Et si aliquis postmodum, quod futurum esse non credo, hanc ingenuitatem refragare aut eam calumniare temptaverit, cui litem i. 2.

10. Ingenuitas generalis².

Qui debitum sibi nexumque servitium^a relaxat, praemium ex^b hoc apud Dominum in aeterna^c beatitudine retribuere confidat^d. Quapropter ego in Dei nomine ille^d, cogitans de Dei timore vel aeterna^c bona retributione: propterea^f vernaculo^g iurisque mei nomine illo^d ab omni vinculo servitutis ad praesens absolvo, ita ut [ab^h hac die] ingenuus sit et ingenuus permaneat, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisse procreatus vel natus; peculiare veroⁱ suo, quod habere videtur vel deinceps^k elaborare potuerit, sibi habeat concessum atque indultum; mundeburde [vero^l] vel defensionem, ubicumque sibi^m elegere volueritⁿ, licentiam habeat elegendi; civi Romana, portas apertas, eat, per-

8. b) om̄ps corr. om̄p̄ pro omni tempore 2.   c) subnixa diuturnum tempus 2.   d) ill. loco 2; des. 1.

9 = Lind. 103; Rock. 9; Roz. 89. Codd. 1. 2. a) dimittet 2.   b) ill. codd.   c) cartulam gennuitatis 2.   d) ęę 2.   e) ita ut des. 2.   f) suum seu conlaboratum 2.   g) aut 2.   h) atque 2. 40 i) eligere 2.   k) ac 2.   l) sit add., sed eras. 2.   m) hant 1.   n) repetit quod n. 2.   o) 2; deest 1. p) om̄nip̄ pro o. t. 2.   q) subnixa diuturnum tempus 2.

10 = Lind. 96; Rock. 10; Roz. 82. Codd. 1. 2. a) 2; servum 1.   b) exinde pro ex hoc 2. c) eterna beatitudo retribueret c. 2, ubi beatitudo in marg. post additum est, retribueret et retributiae correctum videtur.   d) ill. codd.   e) eterna 2.   f) deest 2.   g) vernaculum iuris mei N ill. 2. 46 h) ab h. d; des. 1.   i) vere suo q. 1; vero q. 2.   k) postmodum 2.   l) 2; deest 1. m) deest 2.   n) 2; potuerit 1.

1) Ev. Iac. 6, 37.   2) Cf. cum hac formula Turon. 12.   3) Cf. cum hoc prologo Marc. II, 32 et infra 11.

gat partem quam^o voluerit ambulare, et nulli heredum^{*} ac proheredum meorum nullo unquam tempore reddat libertinitatis obsequium, sed cuicumque elegere voluerit, ipse et agnition^p sua in posterum semper valeant permanere bene ingenui adque^q securi. Et si quispiam deinceps, quod fiendum esse non credo, hanc ingenuitatem^r refragare vel calumniare praesumpserit, a consortio catholicorum^s alienus existat, et insuper quod^t repetit nullum obtineat effectum, sed praesens ingenuitas, [tam^t a me quam ab heredibus meis defensata], omni^u tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa^v diurno tempore maneat inconvulta.

Actum^w.

^{*) Cod. 2: heredum meorum reddat libertatis obsequium, sed ubicumque sibi elegere v. 2. 10}

11. Ingenuitatem^a respectabilem^b.

Qui debitum sibi nexumque servicium relaxat^b, premium^c ex hoc apud^d Dominum in aeternam^e beatitudinem retribuere confidimus^f. Quapropter ego in Dei nomine ille^g neconon^h et coniux mea illa, ambo pariter cogitantes de Dei timore vel aeternaⁱ bona retributione, ut^k in aliquantulum pius Dominus de peccatis^l nostris in die iudicii aliquid¹⁵ nobis minuere dignetur: propterea^m vernaculoⁿ iurisque nostro nomine illo^g ab omni vinculo servitutis absolvimus^o, ita ut a die praesente ingenuus sit et ingenuus permaneat, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisse procreatus vel natus; peculiare vero^p suo, quid habere videtur aut in posterum elaborare potuerit, sibi habeat concessum atque indulatum; mundeburde vero vel defensionem post obitum nostrum aliubi penitus non²⁰ requiratur^q nisi ad sancti^r illius ad defendendum, non ad inclinandum, et annis singulis ad sollemnitatem sancti illius in mercede nostra dinarios^s tantos exsolvere faciat et, sicut^t diximus, semper valeat permanere bene ingenuus adque^u securus^v. Et si quis contra hanc ingenuitatem venire aut eam infrangere voluerit, si se exinde non correxerit, cui item intulerit auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repeatit²⁵ nullum obteneat effectum, sed praesens ingenuitas ista mercesque nostra omni tempore firma et stabilis permaneat, cum stipulatione subnexa a diurno tempore maneat inconvulta.

Actum.

12. Carta, qualiter nepotes^a cum avunculis suis^b in loco paterno^c 30 succedere debeant.

Ego in Dei nomine ille^d et coniux mea illa dilectissimis nepotibus nostris neconon^e et neptis nostris illis. Constat vero^f, prout fragilitas^g humana exposcit, quae, primi parentis culpa exigente^h, mortis debitum cotidieⁱ volens nolensque persolvit, quod genitor

10. o) in quam 2. p) agnatio eius in p. 2. q) atque 2. r) 2; ingenuitatemque fragare 1. 35
s) catho|holicorum 2. t) tam — defensata 2; des. 1. u) o. t. des. 2. v) subnixa 2. w) deest 2.

11 = Rock. 11; Roz. 95. Codd. 1. 2. a) Ingenuitas respectabilis 2. b) relaxant 2.
c) precium corr. premium 1. d) a Domino 2. e) eterna beatitudine 2. f) confidunt 2. g) ill. codd.
h) neconon deest 2. i) eterna 2. k) 2; eti pro ut in 1. l) peccatis 2. m) deest 2. n) ver-
naculum iuris nostri N ill. 2. o) absolvimus 2. p) namque suum, quod h. 2. q) requirat 2. 40
r) ante h. v. fortasse potestatem omissionem; cf. p. 273, l. 13; sanctum ill. 2. s) denarios 2. t) iam
add. 2. u) atque 2. v) reliqua desunt 2.

12 = Lind. 55; Rock. 12; Roz. 133. Codd. 1. 2. a) 2; deest 1. b) suuis corr. suis 2.
c) 2; paternae succederunt pro p. s. d. 1. d) ill. codd. e) neconon — nostris des. 2. f) igitur 2.
g) fragilitas corr. al. m. fragilitas 2. h) 2; exiente 1. i) cotidię 2. 40

1) Cf. infra 18: Tradicio respectuali, quae vox idem velle videtur, quam supra respectabilem. Utique formulae commune est obligatio seu conditio quaedam ei, cui fit beneficium, impo-
sita. De Rozière, 'Recueil' I, p. 120, n. a; 147 n. a. Ducange s. v. respectialis = respectiva.

vester, filius^k siquidem noster, nomine^l ille, de hac luce visus est ante nos discessisse, sed^m nos Dei omnipotentis providentia reservavit, ut ei superstites fuerimusⁿ. Ac^o igitur de causa placuit nobis atque^p convenit, ut pro^q ipso proprietatis iure^r, in quo genitor vester legitime succedere debuit, post nostrum quoque^s discessum vos equalem^t partem contra avunculos vestros vel amitas vestras, filiis^u vel filiabus nostris, sicut^v pater vester accipere debuerat^w, si nobis in hoc seculo superstes^x fuisset, ita et^y vos post obitum^z nostrum ad integrum accipere^a debeatis. Propterea per hanc cartolam^b traditionis sive per fistucam atque per andelangum donamus^c, tradimus vobis, sicut diximus, de^d omni rem proprietatis nostrae, quicquid ad praesens possidere visi sumus^{e,*}, id est tam in 10 terris quam in silvis, campis, pratis, pascuis, vineis, mancipiis, peculiis, pecoribus, omnia^f et ex omnibus, ut ipsam hereditatem, sicut^g diximus, aequaliter^h contra heredesⁱ vestros, filios [nostros^k] vel filias nostras, ipsam^{**} videlicet portionem, quam pater vester ille hereditare voluerit, accipere debeatis, ut ab hac die habeatis, teneatis atque possedeatis et inter vos legitime dividere faciatis, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam in 15 omnibus habeatis potestatem. Et si quispiam contra hanc cartolam^l cessionis^m aliquam calumniam stabilire praesumpserit, vel vobis ipsam portionem per fraudem [aliquam^k] abstraereⁿ malluerit, conponat vobis dupliciter, id^o est quantum eo tempore ipsa porcio valuerit, et insuper inferat ad partem fisci auro uncias tantas, argento libras tantas, et hoc coactus^p exsolvat^q, et insuper quod repetit nullatenus evindicet, sed praesens^r epistola 20 haec omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa^s, diuturno tempore maneat inconvulsa.

Actum [illo^t in loco].

*) Cod. 2 add.: ipsam videlicet portionem, quam pater vester ille, si adhuc viveret, hereditare debuerat.

**) Cod. 2: accipiat ita ab ac die hoc habeatis pro ipsam — habeatis.

13. Donatio inter virum et uxorem.

Quandoquidem Deus voluerit^a, inter virum et uxorem pacis vinculum atque concordiam innecti, ut res eorum inter se condonare deberent, sicuti et fecerunt: ideoque placuit atque convenit inter^b venerabilem virum illum et uxorem illius^c nomine illa, 30 eo quod inter eos agnatio^d minime esse cerneretur, ut alter alteri de^e rebus eorum inter se condonare deberent; quod^f ita et fecerunt. Dedit itaque venerabilis vir ille uxori sue^g nomine illa de rebus suis, id^h est in pago illo, in loco nuncupante illo, super fluvio illo, hoc est mansos tantos cum domibus, edificiis, curtiferis, cum wadriscapis^{i,*}, terris, silvis, campis, pratis, pascuis, itaque^k mobile et inmobilibus^l, mancipiis^{**} ibidem commanen-

35 *) Cod. 2: aquarum decursibus pro w. terris.

**) Cod. 2: cum mancipiis ibidem comma[nentibus] vel respi[ci]entibus, quorum haec sunt nomina pro mancipiis — vel illas.

12. k) filius — discessisse 2, pro quibus 1 verborum ordine turbato exhibet: nomine ille de hac luce filius siquidem noster ante nos visus est discesso. l) nomi ill. 2. m) et ut nos Dei omnipotentis 40 providentia ei reservat s. 1; sed Dei o. p. nos ei reservavit s. 2. n) deest 2. o) Hac 2. p) a. e. des. 2. q) in 2. r) iure 2. s) 2; quodque 1. t) equalem 2. u) neenon contra filios nostros vel filias nostras 2. v) s. p. v. 2; des. 1. w) debuit 2; et add. 1. x) superstitis 2. y) 2; et supra additum hic omitti 1. z) eius obitum pro o. n. 2. a) recipere 2. b) cartulam — festucam 2. c) deest 2. d) ex 2. e) 2; summus 1. f) neenon pro o. 2. g) s. d. des. 2. 45 h) equaliter 2. i) sic uterque c.; fort.: coheredes v. seu h. nostros. k) 2; deest 1. l) cartulam 2. m) 2; cessionis 1. n) abstrahere malluerit 2. o) id est des. 2. p) 2; actus 1. q) exsoluat 2. r) p haec e. pro praesens e. h. 2. s) subnixa 2. t) ill. in loco 2; des. 1.

13 = Lind. 50; Rock. 18; Roz. 251. Codd. 1. 2. a) concessit 2. b) se add. 2. c) ipsius 2. d) magnatio corr. agnatio 2. e) res pro de r. 2. f) quemadmodum pro q. i. et 2. g) suae 50 nomi ill. 2. h) i. e. des. 2. i) wadris campis 1. k) deest 2. l) immobile 2.

tibus vel aspitentibus, his nominibus illos vel illas, cum omni integritate vel soliditate, quicquid ibidem iure hereditario ad se pertinere videtur. Similiter visa est reddere uxori^m illius nomine illa praefato iugali suo nomineⁿ illo de rebus suis in pago illo, in loco nuncupante illo, super fluvio illo, id^o est mansos tantos cum domibus, aedificiis, curtiferis, cum wadriscapis* terris tam cultis quam^p incultis, silvis, campis, pratis, pascuis, com- 5 muniis, totum et ad integrum, omnia^q et ex omnibus, quicquid ibidem sua fuit possessio vel dominatio. Similiter etiam et omne praesidium vel^r conlaborato^s eorum inter** se pars parti visi sunt condonare; in tali vero tenore, ut, quisquis^t de eis^u pare suo in hoc seculo superstes^v fuerit, omnes res, quas dedit et quas accepit, in suo iure vel^w domi- natione recipere debeat, habendi, tenendi, dandi, vendendi, commutandi heredibusque suis 10 ad possidendum relinquendi liberam^x in omnibus habeat^y potestatem. Propterea has duas epistolas adfadiamas¹.*** uno tenore conscriptas inter se fieri vel firmare rogaverunt, ut nullus quislibet de heredibus hac^z proheredibus eorum hanc congruitatem inter eos factam nullo^a unquam tempore possit intrumpere, sed^b, sicut^c supra suggerimus^d, abs- que ullius^e contradictione omni tempore firma et stabilis permaneat. Quod si aliquis 15 [deinceps^b] de heredibus hac^z proheredibus eorum hanc cessionem calumniare praesump- serit, dupliciter quantum eo tempore ipsas^f portiunculas valuerint exsolvere cogatur, et insuper ad partem fisci auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullum obtineat effectum, sed, sicut diximus, haec^g epistolae, tam a nobis quam ab aliis^h bonorum hominum manibus roboratae, omni tempore firmae et stabiles 20 permaneant, stipulatione interposita.

Actum [filioⁱ anno].

*) Cod. 2: aquarum oportunitatibus.

**) Cod. 2: inter se partiri visi sunt seu condonare.

***) Cod. 2 omittit hanc vocem.

25

14. Carta ad nepotes.

Dulcissimis nepotibus meis illis necnon et neptis^a meis illis ego in Dei nomine ille. Licet^b pro servitio vel benivolentia vestra, quae circa me die noctuque exhibuistis, ut de rebus proprietatis meae^b vobis aliquid condonare deberem; sicuti et feci: ideoque per hanc epistolam cessionis^c sive per festucam atque per andelangum dono, trado^d 30 vobis aliquam^e rem meam in pago illo, in loco^f qui dicitur illo^g, id est mansos tantos cum aedificiis suprapositis^h, una cum terris, silvis, campis, pratis, pascuis, communiiis necnon etⁱ mancipiis ibidem commandentibus vel aspitentibus^k, omnia^l et ex omnibus, quicquid in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio; in tali vero ratione, ut haec omnia superius nominata a die praesente^m habeatis, teneatis atque possedeatis, 35 vel quicquid exinde facereⁿ volueritis, liberam^o in omnibus habeatis potestatem. Et si quis^p deinceps, quod fiendum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus de

*) Cod. 2: Placuit igitur.

13. m) 2; uxori 1. n) nomen ill. 2. o) i. e. des. 2. p) et add. 2. q) o. et ex o. des. 2. r) atque 2. s) conlaboratum 2. t) em. Lind.; quicquid 1; si quis 2. u) is pari s. 2. 40 v) superstes 2. w) propria add. 2. x) deest 2. y) habeas corr. habeat 1. z) ac 2. a) illa corr. ullo 2. b) 2; deest 1. c) deest 2. d) gessimus 2. e) 2; illius 1. f) ipse res pro i. p. 2. g) epataq istae pro h. e. 2. h) abliliis pro ab a. 2. i) i. a. 2; des. 1.

14 = Lind. 57; Rock. 14; Roz. 172. Codd. 1. 2. a) 2; nectis 1. b) mee 2. c) 2; cessionis 1. d) deest 2. e) 2; aliquem 1. f) al. m. post add. 2. g) N 2. h) superpositis 2. 45 i) cum 2. k) aspecentibus 2. l) et pro o. et ex o. 2. m) hoc add. 1. n) faecere 2. o) h. v. post omnibus ponit 2. p) aliquis 2.

1) Cf. Form. Sal. Merkel. 24, supra p. 250, et quae ibi annotavi n. 2.

heredibus hac proheredibus meis hanc^q cessionem refragare temptaverit, si se exinde non correxerit, a collegio sanctae Dei aeclesiae^r alienus existat, et insuper inferat vobis dupliciter, id^s est quantum eo tempore ipse^t res valuerint, et quod repetere^u videtur nullum obtineat effectum, sed praesens hec^v epistola, tam a me^w quam^x ab heredibus meis defensata, omni tempore firma^y et stabilis permaneat inlibata.

Actum [anno^z illo].

15. Venditio de servo^a.

Magnifico in^b Christo fratri illo, emptore^c, igitur^d ego in Dei nomine. Constat^d me tibi vindidisse^e, et ita vindidi, tradidisse, et ita tradidi, hoc est servo^f iurisque^g mei nomine illo, non fugitivum, non debilem, sed magis per omnia sanum atque incolorem; unde^h accipi a te precium taxatum, in quo mihi bene complacuit atque convenit, id est soledosⁱ tantos; in tali vero ratione, ut pro^k ipso precio ipsum iam dictum servum habeas, teneas atque^l possedes, vel quicquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si fuerit aliquis deinceps, si ego ipse aut ullus [quis-^m libetⁿ] de heredibus vel quelibetⁿ ulla extranea persona, qui contra hanc vendicionem aliquam calumniam repetere conaverit^o, cui litem intulerit auro^p uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et haec venditio meis et me rogantibus bonorum hominum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa^q, [diuturno^r tempore maneat inconvulsa].

Actum.

^{a)} Cod. 2: ego in^b Dei nomine ill. Notum est igitur *pro* igitur — Constat.

16. Carta compositionis^{a,1}.

Dilectissima^b atque amatissima coniuge mea nomine illa, ego igitur^c ille [in^d Dei nomine] maritus tuus^e. Licet ergo, ut^e ego te^f rapto^g scelere absque voluntate parentum tuorum te mihi [in^h] coniugium visus sum sociasse, unde viteⁱ periculum incurrere^k potui, nisi^l intervenissent sacerdotes vel reliquae^l plures inlustres^m personae, qui nos ad pacis concordiam vel unanimitatem visi sunt revocasse: qua^{**} de rem convenit nobis, ut de rebus proprietatis meae tibi aliquid in donationis causae^{***} condonare deberem; quodⁿ ita et feci. Ideoque per hanc epistolam^o compositionis sive per festucam atque per andelangum

³⁰ ^{a)} Cod. 2: tamen intercesserunt pro me sacerdotes.

^{**}) Cod. 2: Denique convenit.

^{***}) Cod. 2: titulum.

^{14.} q) cartulam add., sed eras. 2. r) eccliesiae 2. s) i. e. des. 2. t) ipsq 2. u) repetit, it e corr. 2. v) haec 2. w) m^q 2. x) et add. 2. y) f. et st. des. 2. z) anno ill. 2; 35 des. 1.

¹⁵ = Rock. 18; Roz. 292. Codd. 1. 2. a) re 2. b) 2; deest 1. c) emptori 2. d) Costat 1. e) vendidisse 2, ubi et ita — hoc est desunt. f) servum 2. g) quo deest 2. h) pro quo accepi 2. i) sot tal 2. k) deest 2. l) a. p. des. 2. m) 2; deest 1. n) quae pro qua-
libet ulla 2. o) tonaverit 2. p) in auro — in argento 2. q) interposita 2. r) uncis
40 inclusa 2; des. 1.

¹⁶ = Lind. 82; Rock. 19; Roz. 242. Codd. 1. 2. a) compositioni 1; compositionalis 2. b) Dilectissimę atque amatissimę coniugi meę nom̄ ill. 2. c) deest 2. d) 2; des. 1. e) deest 2. f) deest 2. g) lege: raptus. h) 2; deest 1. i) vitę 2. k) 2; incurre 1. l) 2; reli-
quam fortasse pro reliqui quam 1. m) 2; inlustre 1. n) quod — feci des. 2. o) car-
45 tulam 2.

1) Cf. Marc. II, 16; Form. Turon. 16.

dono tibi et donatum in perpetuo^p esse volo^q, id^r est aliquam portiunculam meam in pago illo, in loco nuncupante illo^s, super fluvio illo, hoc est mansos tantos, cum hominibus ibidem commandentibus vel aspicientibus utriusque sexus, cum terris arabilis^t, silvis, campis, pratis, pascuis^u, communiis, perviis, omnia^v et ex omnibus, quicquid in ipso loco possidere praesenti tempore visus sum, totum et ad integrum tibi per hanc^w cartolam compositionis dono^s, trado atque^w transfirmo. Similiter dono tibi inter auro^x vel argento, id^y sunt solidos tantos; in tali vero tenore^z, ut haec omnia superius nominata a die praesente habeas^a teneas atque, possedeas^b posterisque nostris ad possidendum relinquis, vel quicquid exinde facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si aliquis contra hanc epistolam^c compositionis venire aut eam irritam^d facere voluerit, 10 inferat tibi^e tantum et aliut^f tantum, id est quantum eo tempore ipsa portiuncula^g valuerit, et insuper [ad^h] puplicumⁱ fiscum auro^k uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullatenus evindet, sed praesens hec^l epistola compositionis omni tempore firma et stabilis permaneat [cum^h] stipulatione subnexa.

Actum.

15

17. Tracturia^a in perigrinatione.

Dominis sanctis et apostolicis sedibus allocatis^b, episcopis^c, abbatibus vel abbatissis et omnibus^e in Christo patribus, ducibus, comitibus, vicariis, centenariis et decanis vel^d omnibus in Christo credentibus et Deum timentibus ego in Dei nomine ille, acsi indignus^e peccator, ultimus omnium servorum Dei servus^f, episcopus videlicet, sive^g abbas, 20 de civitate illa, vel de monasterio illo, ubi preciosus ille martyr, seu confessor, Christi humanitus^h corpore requiescit, salutem vobis perennem in Domino destinareⁱ curavimus. Cognoscatis siquidem, domini^k et sancti patres seu sorores in Christo, quia^l innotescimus vobis, eo^m quod peregrinus iste nomine illeⁿ, ex genere illoⁿ, ad nos venit et^{**} nobis innotuit adque consilium quaesivit de hoc videlicet facto, quod instigante adversario^o, 25 peccatis facientibus, proprio^p filio suo, vel fratri suo, sive nepote, nomine illo interfecit; et nos pro hac causa secundum^q consuetudinem vel canonicam institutionem diiudicavimus, ut lege peregrinorum ipse praefatus vir annis septem in peregrinatione ambulare debet^r. Propterea cognoscatis, sanctissimi patres, has litteras, ut, quandoque^r ad sanctitatem vestram venerit, melius ei credatis, eo^s quod nullatenus pro alia causa ambulare^t so dinoscitur, nisi, sicut superius diximus, pro peccatis suis redimendis, et vos eum nullo modo deteneatis^u, nisi tantum, quando ad vos venerit, mansionem ei^v et^w focum et^x

^{*) Cod. 2 add.: ne non reliquis in sublimitate positis praesulibus.}

^{**) Cod. 2: atque consilium quaesivit et nobis innotuit suum aequum flagitium, videlicet quod instigante a.}

35

16. p) perpetuum 2. q) volumus corr. volo 2. r) id est des. 2. s) deest 2. t) arabilibus 2. u) del. 1. v) cum pro o. et 2. w) atque transfirmo des. 2. x) aurum vel argentum 2. y) valente sol. tant. 2. z) 2; tenore 1. a) potestatem add. 2. b) possideas 2. c) aepistolam 2. d) calumniare add. 1. e) deest 2. f) aliud 2. g) mea add. 2. h) 2; deest 1. i) puplicum 2. k) in auro — in argento 2. l) haec 2.

40

17 = Lind. 33; Rock. 20; Roz. 667. Codd. 1. 2. Cf. Cod. Par. (Form. Sen. rec. 11). a) Tracturia in peregrinatione 2. b) collocatis 2. c) 2; hominibus 1. d) seu 2. e) et add. 2. f) deest 2. g) de civitate ill. vel abbas de monasterio ill. 2. h) humatus 2; manus Par. i) 2. Par.; deest 1. k) domini 2. l) quoniam 2. m) eo deest 2. n) ill. 2. Par.; deest 1. o) et add. 2. p) proprium filium suum vel fratrem suum sive nepotem 2. q) sic Par.; secundum consuetudinem des. 1; 45 consuetudinem vel des. 2. r) quandoqua 2. s) et Par.; deest 2. t) dobet add., sed eras. 2. u) detineatis 2. v) ill. 2. w) 2. Par.; deest 1. x) deest Par.

1) Cf. Poenit. Egberti c. 3, Wasserschleben, 'Bussordnungen der abendländ. Kirche', p. 234; Rettberg, 'Kirchengeschichte' II, p. 730.

panem et aquam largire dignemini, et postea sine detentione liceat ei ad loca^a sanctorum festinare. Sic exinde agite pro amore Dei et reverentia sancti Petri, sanctissimi^b patres, ut vobis^c pius Dominus in illa^d beata seu immortalis^e vita remunerare^f dignetur, qui in ipso peregrino Christo pavistis^g seu suscepistis, considerantis^h videlicet quod ipse Dominus dixit: 'Hospes fui, et suscepistis me; et quod huniⁱ ex minimis istis fecistis, mihi fecistis'¹. Quid plura? Ad sapientes semel sufficit^k loqui. Commendamus nos obnixe^l in vestris sacris precibus, ut nos^m meminere dignemini. Valete in Christo feliciter, sanctissimi patres, ut [adⁿ] aeternam^{* angelorum digni habeamini [mansio]nemⁿ perpetuam].}

10 Facta haec epistola sub die illo.

*) Cod. 2: aeterna angelorum societate digni habeamini pro aeternam — perpetuam.

18. Tradicio respectuali^{*2}.

Domino fratri illo ego in Dei nomine ille. Dum igitur et^a, peccatis meis facientibus, procreationem^b filiorum minime habere videor, et mihi^c paupertas vel infirmitas corporis assidue me obprimere videretur^d: ideo conplacuit mihi atque convenit, ut^e in loco filiorum veliliarum tibi^f adoptare deberem; quod^g ita et per hanc epistolam visus sum fecisse. Dono igitur tibi omnes res proprietatis meae, quascumque de^h parte paterna seu de materna adquisisse videorⁱ, id est in pago illo, in loco nuncupante illo, [super^k fluvio illo], hoc est mansos tantos, cum aedificiis suprapositis^l, curtiferis, cum ** wadrissenis^m capis, terris arabilis, silvis, campis, pratis, pascuis, adiacentiis seu et mancipiis ibidemⁿ commandentibus, cum omni supplectili^o domus meae, quicquid^p ibidem praesenti tempore possidere videor, in tuam^r transfirmo dominationem. Similiter et in alio loco qui^s dicitur illae^t, in ipso iam^u dicto pago, id est mansos tantos cum aedificiis suprapositis^l, cum terris, silvis, campis, pratis, pascuis, communis et mancipiis ibidem^m commandentibus vel aspicientibus^t, id est quantumcumque in ipso loco mea videtur esse possessio vel dominatio, totum et ad integrum, omnia^u et ex omnibus, rem inexquisitam, totum et ad integrum per hanc cartolam cessionis sive per festucam adque per andelangum de meo^v iure in iure et dominatione tua perpetualiter trasfirmo^w; in ea vero ratione, ut, quamdiu advixero, victum mihi, potum^x et^y vestimenta et calciamenta^z in omnibus sufficienter procurare debeas, ut^a exinde mihi omnibus diebus vite meae nihil deficiat. Quod si hoc non feceris, ipsas res, quas tibi delegavi, ad integrum perdas. Propterea*** hanc epistolam tibi fieri vel^b firmare rogavi, ut nullo unquam^c tempore aliquis de here-dibus meis seu^d proheredibus hanc convenientiam inter nos factam inmutare vel refr-

*) Cod. 2 rubricam praebet: Si quis in loco filii aliquem adoptare voluerit.

**) Cod. 2: cum aquarum ausibus, cum terris, silvis.

***) Cod. 2: Et idcirco tali tenore hanc e.

17. y) deest 2. z) largiri 2. a) 2. Per.; locum 1. b) 2; sanctissimi 1; sanctissime Par. c) nobis 2. d) deest 2. e) sic 1. Par.; in mortali 2. f) remunerari 2. g) suscepistis seu pavistis 2. h) considerantes 2. i) uni 2. k) Par.; sufficit corr. sufficit 2; suffici 1. l) 1. Par.; 40 obnixe 2. m) nostri meminisse 2. n) supplevi ex Par.

18 = Lind. 58; Rock. 21; Roz. 118. Codd. 1. 2. a) deest 2. b) prorationem 2. c) deest 2. d) videtur 2. ubi ideo deest. e) corr. uti in 2. f) te adoptare 2. g) sicut pro q. ita et 2. h) deest 2. i) visus sum pro videor id est 2. k) super fluvio ill. 2; des. 1. l) superpositis 2. m) ididem corr. ibidem 2. n) 2; suppletibile 1. o) et quiequid 2. p) 2; tuo 1. 45 q) quod 2. r) ill. 2. s) pago iam dicto 2. t) aspicientibus id est des. 2. u) omnia — integrum des. 2. v) nostro 2. w) adfirmo 2. x) et potum 2. y) deest 2. z) 2; calciamenta 1. a) et ut 2. b) seu 2. c) modo 2. d) vel 2.

1) Ev. Matth. 25, 35. 40. 2) Cf. supra p. 274, n. 1.

n

gare non^e possint, sicut^f superius continetur; ea scilicet ratione, ut, dum diu^e advixero, meam necessitatem in omnibus procurare^g debeas, in cibo et potu, in vestimenta^h seu calciamenta, et post meum [quoqueⁱ] discessum ipsas^k res, quas tibi tradidi, in tua dominatione permaneant^l, vel^m quicquid ibiⁿ deinceps facere placuerit, liberam in omnibus habeas potestatem. Et si ullus quislibet, quod fiendum esse non credo, si^o aliquis de propinquis^p meis vel quelibet alia persona hoc emutare^q vel temerare prae-
sumperit, inferat tibi tantum, quantum ipsas^r res valuerint, et insuper inferat ad partem fisci auri^s uncias tantas, argento^t libras tantas^u coactus exsolvat, et quod^v repetit nihil evindicet, sed praesens haec epistola adoptionis^w omni tempore firma et stabilis per-
maneat, cum stipulatione subnexa [diurno^x tempore perseveret inconvulsa]. 10

Actum.

19. Carta securitatem*.

Dum et a plerisque vel^a omnibus non habetur incognitum, qualiter homo aliquis^b nomine illo hominem illius^c episcopo, sive abbatis, nomine illo, instigante diabolo, pectacatis^d facientibus, malo ordine interficie^e, unde^f vite periculum incurrire debuit^g. Sed 15 postquam venit hisdem^h homicida coram ipso pontifice vel coram illo comite seu quamⁱ plures magnificis viris, quorum^k nomina [vel^l signacula] subter tenentur inserta, percunctati sunt ab eo, utrumque^{**} illo hoc quando diu perpetratum haberet, an non; isdem vero^m homo, qui ex hoc inquirebatur, praesens aderatⁿ et hanc causam nullatenus dene-
gabat^o, sed magis exinde confessus fuit, scilicet quod [ipsum^p] hominem ipsius episcopi, 20 vel illius^q abbatis, unde inquirebatur, imperfectum habuisset. Hac igitur de causa iudi-
catus^r est ei ab ipso comite vel^s ab ipsis scabinis, pagenses^t scilicet loci illius, ut^u illam leudem, quod sunt solidos^u tantos, per suum wadium conponere deberet; quod^v ita et fecit. Postea vero necesse fuit^w ipsius^x hominem, qui ipsam leudem conponere visus est, ut talem epistolam securitatis per manus eorum firmatam ab ipso pontifice vel^y ab 25 ipso comite seu et ab aliis illius^z loci pagensisibus accipere deberet, ut in^a postmodum de illo homicidio^b, quod tunc conponere visus est, securus^c valeat resedere^d, et si postea aliquis exsisterit^e, quaecumque^f libet persona, qui ipso^g homine de hoc homicidio^h remallare voluerit, ipse, fratres^{***} vel successores ipsius seu agentes eius, quiⁱ hanc compositionem accipere visi^k sunt, ipsum hominem contra quemlibet defensare debeant^l, 30 et si hoc facere non potuerint, restituere debeant^m tantum, quantum dedit. Conplacuitⁿ itaque tam ipso pontifice^o quam ipso^p comite seu aliis quam^q plures magnificis^r viris,

*) Cod. 2: Carta de homicidio.

**) Cod. 2: utrum ill. homo hoc homicidium perpetratum h.

***) Cod. 2: mox episcopus pro fratres.

85

18. e) deest 2. f) sed sicut 2. g) d. pr. 2. h) vestimentis seu calciamentis 2. i) 2; deest 1. k) ipse tibi res 2. l) 2; permaneat 1. m) et 2. n) tibi deinceps ex his facere 2. o) si a. des. 2. p) proquinquis 2. q) commutare 2. r) ipse 2. s) in auro 2. t) in argento 2. u) eaque add. 2. v) deest 2. w) adoptionis 2. x) diurno — inconvulsa 2; des. 1.

19 = Lind. 124; Rock. 22; Roz. 467. Codd. 1. 2. a) v. o. des. 2. b) quidam n̄ ill. 2. 40 c) ill. episcopi, sive abbatis N ill. 2. d) p. f. des. 2. e) interficit 2. f) et add. 2. g) potuit 2. h) isdem 2. i) q. p. des. 2. k) bis scr. 2. l) v. s. 2; des. 1. m) interim add. 2. n) 2; adherit 1. o) 2; denegat 1. p) ipsam corr. ipsum 2; deest 1. q) deest 2. r) iudicatum est ei 2. s) vel ab ipsis des. 2. t) pagensisibus 2, ubi scilicet deest. u) solidi tanti 2. v) sicuti pro quod ita 2. w) ut add. 1. x) ipso homini 2. y) atque 2. z) illis locis 2. 45 a) deest 2. b) 2; homicidio 1. c) securius 2. d) residere, ut si 2. e) exsisterit 2. f) quocecumque 1; quecumque 2. g) ipso homino 1; ipsum hominem 2. h) aliquid add. 2. i) 2; deest 1. k) 2; visisi 1. l) fatiant 2. m) cogantur ei tantum 2. n) Denique complacuit tam 2. o) pontifici 2. p) ipsius comiti 2. q) q. pl. des. 2. r) magnificis 2.

ut talem securitatem ipso homine^s fecissent; sicuti et fecerunt; et* si aliquis postmodum ei de hac^t compositione^u remallare voluerit, ipse^v episcopus vel successores eius seu^w agentes ipsum hominem de hac causa omnino defensare debeant, aut restituere^x ei debeant^y tantum, quantum dedit.

5   Actum y.

*^{) Cod. 2: id est, ut pro et.}

20. Cartam ingenuitatem*.

Ego in Dei nomine ille, cogitans de Dei timore vel aeterna bona retributione, propterea^a dilecta^b extranea puerilla nomine illa. Licet ergo ut^c te servus meus nomine 10 ille absque voluntate parentum tuorum te^a ad coniugium^d visus fuit^e sociasse, unde vitae periculum^f incurrire debuit^g, si non^h quam plures extraneaeⁱ persone vel etiam inlustres viri hac de causa sepius intervenissent, maxime vero, quia tu infra noctes 40 secundum legem Salicam visa es^k reclamasse^l, nunc igitur complacuit nobis atque convenit, ut talem cartolam triscabinam^m seu ingenuitatem ipso servo nostroⁿ fieri vel firmare facerem, ut tu 15 pro ipso servo nostro nomine illo nullo unquam^m temporeⁿ in aliquid^o servitium inclinare^p non debeas, sed, et^q si aliqua agnatio de ipso servo nostro^r ex te apparuerit, in nullum servitium nec^{**} nobis nec heredibus hac proheredibus nostris nullatenus debeat adseruire, sed, sicut diximus, tam^s tu quam et agnatio tua, quae^t de ipso servo pro- 20 creati fuerint, omni tempore ingenui sint et ingenui^u permaneant, tamquam si ab inge- nius parentibus fuissent procreati vel nati; peculiare vero suo^v sive conlaboratum, quod praesenti tempora^w habere videntur vel deinceps habere^x potuerint, sibi habeant con- ccessum atque indulsum; mundeburde^y vel defensionem, ubicumque^z elegere voluerint, licentiam habeant elegendi; civi Romana, portas apertas^a, eant pergantque^b partem quam voluerint^c ambulare. Et nulli herendum hac^d proheredum nostrorum tu et^e agnatio 25 tua, sicut^{***} diximus, nullum deinceps reddere debeat libertinitatis obsequium, sed magis haec epistola triscabina, tam^f me quam ab heredibus meis defensata, omni tempore firma et stabilis permaneat, [cum^g] stipulatione subnexa [diotorno^g tempore perseveret inconvulsa].

Actum.

*^{) Cod. 2: Carta triscabina.}

³⁰ **^{) Cod. 2: nec a me nec ab heredibus meis ac proheredibus ullatenus debeat incedere, sed s. d.}

***^{) Cod. 2: sicut dixi, de parte servo meo iam dicto reddatis libertinitatis obsequium, sed permanere semper valeatis bene ingenui atque securi, et haec epistola tr.}

19. s) homini 2.   t) 2; deest 1.   u) 2; compositionis 1.   v) ipse episcopus 2; ipsam 35 epistolam 1.   w) sive 2.   x) 2; resistere 1.   y) deest 2.

20 = Lind. 88; Rock. 23; Roz. 108. Codd. 1. 2.   a) deest 2.   b) dilect^q extrane^q puerilla nomine ill. 2.   c) ut te des. 2.   d) te hic add. 2.   e) sum radendo corr. sim 2.   f) pene add. 2.   g) potuit 2.   h) numquam pro non q. 2.   i) extrance person^q 2.   k) ē 1.   l) pro nostro fieri — servo nostro nihil nisi nostro 1; meo — servo meo 2.   m) umquam 2.   n) 2; deest 1.   o) ali- 40 quod 2.   p) inclinari 2, ubi non deest.   q) deest 2.   r) meo 2.   s) 2; tantum pro tam tu 1.   t) quae — ingenui sint et des. 2.   u) ingnu 2.   v) suum 2.   w) tempore 2.   x) adqui- rere 2.   y) vero add. 2.   z) ubicumque 2.   a) deest 2.   b) que deest 2.   c) noluerint 2.   d) hac proh. des. 2.   e) vel 2.   f) a me al. man. add. 2.   g) add. 2; des. 1.

1) Cf. Pardessus, 'Loi salique' p. 519; Zöpfl, 'Alterthümer' II, p. 364 sq.   2) De Rozière, 45 'Recueil' I, p. 136, n. a, intelligit cartulam in praesentia trium scabinorum factam eorumque sub- scriptio[n]ibus roboratam. Zöpfl, l. l. p. 363 sq. de eadem interpretatione cogitans, tamen maluit intelligere 'trivescapina (Treuschaftsurkunde)', quod autem parum probabile videtur.

21. Iudicium^a seu notitia.

Dum resederet autem comis^b ille in mallo suo publico ad universorum causas audiendas vel recta iudicaria* definienda, ibique veniens advocatus illius episcopi aliquem hominem nomine illo interpellabat**, dum diceret, eo quod de caput suum legibus esse servus ipsius ecclesiae vel ipsius episcopi, et propter hoc de ipso servitio neglegens^c atque iectivus adesse videretur, quod genitor suus vel genitrix^d sua, aut avus suus vel^e avia sua, fecerunt. Sed ipse vir^f praefatus in praesente adstabat et hanc causam in omnibus denegabat, quod nec ipso^g episcopo nec ipse ecclesiae^h Dei secundum legem nullumⁱ servitium agere^j deberet, eo quod de parte paterna aut^k de materna secundum legem ingenuus esse videretur. Sed ipsi scabini, qui tunc ibidem aderant, taliter ei^l visi fuerunt iudicasse, ut supra noctes 40 cum 12 Francos^m, sex de parte paterna et sex de maternaⁿ, in ecclesia illa iurare debuisse^o, ut de parte paterna aut^p de materna secundum legem Salicam ingenuus esse videretur^q. Ipsas vero noctes expletas, venientes utriusque^r ad ecclesiam^s illam, visus est ipse homo esse iectivus, eo quod non potuit ipsum sacramentum explere, sicut ei fuit iudicatum^t, [sed^u et de ipso servitio, unde inquirebatur, professus est, esse se iectivum atque revictum. Et ipsi scabini, qui hanc causam definierunt^v, taliter ei visi^w fuerunt iudicasse, ut ipse comis vel^x missus ipsius episcopi de ipso homine in praesenti revestire debuisse; quod ita et fecit].

*) Cod. 2: iuditia terminanda pro i. def.

**) Cod. 2: interpellavit contestans, quia secundum legem Salicam esset^y servus ipsius ecclesiae vel ipsius episcopi, simulque affirmabat, qualiter de ipso servitio n.

ADDITAMENTA.

1. Carta inter virum et uxorem.

Mare. II, 7. Quicquid enim inter coniugatos aut propinquos de propriis facultatis, monente^a caritate, pro amore dilectionis invicem alicui condonare placuerit, hoc scripturarum necesse est titulis alligare, ne in posterum ab heredibus eorum vel a quocumque possit evelli^b. Idecirco ego in Dei nomine ille, dum inter me et coniugem meam illam^c proeratio filiorum minime esse videtur, convenit nobis, ut omnem rem proprietatis nostrae inter nos fructuario ordine condonare deberemus. Propterea dono tibi, o dulcissima coniux mea, si mihi in hoc seculo superstis fueris, omnem rem proprietatis meae, tam de alode quam et de comparato vel de quolibet adtracto, ubicumque aliquid habere videor, et omne, quod pariter in coniugio positi laboravimus, id est tam in terris, quam in silvis, campis, pratis, paseuis, perviis, appenditiis, domibus, accolabus, mancipiis, vineis cum aquarum cursibus, neconon aurum et argentum, vestimenta, pecora, cum omnibus, quae dici vel nominari possunt.

21 = Lind. 169; Rock. 24; Roz. 488. Codd. 1. 2. a) rubrica deest 2. b) comes 2. 35 c) genitrix 2. d) 2; aut 1. e) p. v. 2. f) ipsi 2. g) ecclesiae 2. h) ullum 2. i) reddere 2. k) seu 2. l) Francis 2. m) debuissent 2. n) aut de materna des. 2. o) deberet 2. p) utique 1; uterque 2. q) eccl. 2. r) diuicatum 2. s) uncis inclusa desent 1. t) definierunt 2. u) super verba v. f. iud. in superiore margine recentior manus scripsit: Fica || mal date 2. v) haec verba ita vix intelligi possunt; fortasse: vel vicarius eius missum i. e. w) al. m. in loco abraso; post h. v. ca. 7 40 litt. deletae sunt, ut videtur, et ta... (talis?) 2.

1 = Rock. 15; Roz. 250. Cod. 2. a) manente Marc. b) convelle Marc. c) ill. c.

1) Cf. Form. Sen. rec. 3. 5, et quae ibi annotavi p. 212, n. 1.

2. Donacio ad ecclesiam Dei.

Honoranda nobis atque omni preconio laudis est caelebranda ecclesia^a beatae Mariae semper virginis, matris domini nostri Iesu Christi, quae sita est infra murum civitatis illius^b, quam venerabilis vir ille^b regere videtur. Igitur ego in Dei nomine ille^b, cogitans de Dei timore vel aeterna bona retributione, propterea dono a die presente ad ipsam ecclesiam superius nominatam omnem rem proprietatis meae in pago illo^b, in loco nuncupante illo^b, super fluvio illo^b, hoc est mansos tantos cum aedificiis superpositis, simulque cum terris cultis et incultis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, mobile et inmobile seu rem inexquisitam, neconon omnia, sicut superius dixi, quantumcunq; ibidem mea videtur esse possessio vel dominatio, ad ipsam prefatam ecclesiam per hanc cartolam^c donationis sive per festucam atque per andelangum ad opus sancti illius^b a die presente perpetualiter transfirmo; ea scilicet ratione, ut, quicquid^d exinde rectores ipsius ecclesiae aut defensores illius ab hodierno die facere voluerint, liberam in omnibus, Christo propitio, habeant potestatem. Et si aliquis postmodum, quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus quislibet de heredibus ac proheredibus meis vel quaelibet alia persona contra hanc donationem aliquam calumniam generare presumpserit, si se exinde non correxerit, a liminibus sanctaç Dei ecclesiae excommunicatus et sequestratus appareat; et insuper inferat^e partibus supra dictac ecclesiae in auro^f untias tantas, in argento libras tantas, eaque coactus exsolvat, et quod repetit nullo modo evindicare prevaleat, sed presens haec donatio meis et me rogantibus venerabilium virorum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnixa.

Actum.

3. Donatio ad casam Dei.

Inclitae Deo sacrae illi^a abbatissae de monasterio illo^a, quod est dedicatum in honore sanctorum apostolorum Petri et Pauli seu ceterorum sanctorum. Ego in Dei nomine ille^a et coniux mea illa^a, ambo igitur cogitantes de Dei timore vel pro animae nostrae salute, scilicet ut nobis pius Dominus aliquid de pecatis nostris in die iudicii relaxare dignetur: quapropter donamus, tradimus ad monasterium superius nominatum aliquam rem meam in pago illo^a, in loco nuncupante illo^a, super fluvio illo^a, cum terris, silvis, campis, pratis, pascuis, communiiis seu et mancipiis ibidem communitibus vel aspicientibus, cum^b ex omnibus, tam de alode quam et de comparato seu de quolibet adtracto, quae ad nos ibidem noscuntur pervenisse, totum et ad integrum, a die presente per hanc cartolam donationis donamus, tradimus de nostro iure in iure et dominatione iam dicti monasterii; ea scilicet ratione, ut^c, quicquid exinde rectores ipsius ecclesiae facere voluerint, liberam in omnibus habeant potestatem. Et si quis, ut^d supra.

4. Indiculum a fratribus*.

Reverentissimis fratribus nostris^a in^b monasterio illo^c commorantibus nos, siquidem minimi omnium servorum Dei servuli vestri^d ex congregacione sancti illius^e. Perennem

*) Cod. 2: Pro defunctis.

2 = Rock. 16; Roz. 201. Cod. 2   a) ecclesiae c.   b) ill. c.   c) corr. cartulam c.

d) quoquid c.   e) inferar c.   f) aroro e corr. c.

3 = Rock. 17; Roz. 202. Cod. 2.   a) ill. c.   b) ita etiam supra cap. 16. codex pro omnia et 46 c) if c.   d) aut vide? unif (unde) c.

4 = Rock. 44; Roz. 685. Codd. 1. 2.   a) deest 2.   b) 2; deest 1.   c) N. 2.   d) nostri corr. vestri 1.

vobis in Domino salutem. De reliquo vero notum facimus almitati vestrae, quod aliquis frater noster nomine^e illo ex^f hac luce die^{g*} quo fecit mensis illius illo visus est emigrasse. Unde petimus benivolentia^h vestram, ut pro ipso studeatis communi votoⁱ ad Deum fundere preces, tam in psalmis quam et in missarum** solempniis, in aliis assiduis orationibus vestris, quatenus eum Amator hominum benignitatis inter sanctos suos***⁵ collocare dignetur partemque habere iubeat cum his, qui ad^k dextris eius erunt^l, et vocem illam, o quam desiderabilem, audire^m [intonantis: 'Venite, benedicti patris mei, percipte regnum, quod vobis paratum est ab origine mundiⁿ'. Sic exinde agite, qualiter in vos bene confidimus in omnibus].

*⁵) Cod. 2: discessit die ill. pro de quo — emigrasse. 10

**) Cod. 2: missis seu et in aliis.

***) Cod. 2 add.: et electos.

4. e) N pro n. illo 2. f) de corr. ex 1. g) de 1. h) benevolentiam 2. i) 2; vero 1.
k) a 2. l) 2; sustenderunt 1. m) reliqua des. 1.

1) *Ev. Matth. 25, 34.*

15

FORMULAE IMPERIALES E CURIA LUDOVICI PII.

Sic inscribendam duxi collectionem, quam primus Carpentier edidit, a cuius nomine plerumque appellatur. Exstat in codice Parisiensi Lat. 2718, antea Colbertino, olim S. Martini Turonensis (Roz. Par. I). Formulae cum capitulari Aquisgranensi a. 817. et Chrysostomi commentatione 'de compunctione cordis' notis Tironianis exaratae fol. 72—134'. inter alia varia inveniuntur, eo quidem modo, ut, libro iam conscripto, foliis vacuis relictis insertae esse videantur. Hic est ordo: Form. 1—8. fol. 72—73; Cap. Aquisgr. a. 820. (LL. I, p. 228 sq.) fol. 73; Form. 9—31. fol. 73'—76; 10 Divisio imperii a. 817. (LL. I, p. 198—200) fol. 76. 77; Form. 32. 33. fol. 78—78'; Cap. Aquisgr. a. 817. (LL. I, p. 204—209) fol. 78'—80; Form. 34—37. fol. 80. 80'; Opus quoddam Cypriani fol. 81—84; Form. 38—41. fol. 85. 85'; Opus Cypriani fol. 86—104'; Cap. Aquisgr. a. 817. (LL. I, p. 210—219) fol. 105—109; Cap. Aquisgr. a. 820. (bis, LL. I, p. 228) fol. 110'; Cap. legi Sal. add. a. 819. (LL. I, p. 227) fol. 111; 15 Form. 42—44. fol. 111'; Orationes, Augustini quoddam opus fol. 112—124'; Karoli Magni epistola ad Albinum (Alcuinum) data (Sickel, K 197 = Reg. Imp. I, 385) fol. 124—125'; Form. 45—53. fol. 125'—127; Chrysostomi commentatio fol. 127—134'; Form. 54. 55. fol. 134'; Varia fol. 135—140. Cf. Kopp, Palaeographia critica I, p. 317 sqq.

De origine, tempore, indole collectionis accuratissime sagacissimeque disseruit 20 Sickel, 'UL' §. 44, p. 116 sqq. Unde praecipua hic repeto. Omnes fere formulae ex imperialibus Ludovici Pii praeceptis sumptae sunt, tribus tantum exceptis, form. 33. 35. 54, quae tamen tales sunt, ut etiam eae in curia imperiali dictatae esse videantur. Formulae cum ad omnes regiones imperii aequali fere modo pertineant, vix alibi colligi potuerunt, quam in ipsius curiae tabulario. Quod certe inter annos 828. et 840. factum 25 est, probabiliter autem ante a. 832. Fridugisus enim abbas S. Martini Turonensis inde ab anno 819. usque ad annum 832. officio magistri scriniorum imperialium functus est, quo recedente facile liber in monasterium Turonense transferri potuit.

Prorsus incertum est, quo consilio formulae sint conscriptae, sive, ut eis uterentur 30 discipuli in rei diplomaticae institutione, sive, quod mihi probabilius videtur, ut ipsi notarii imperiales ad earum exempla diplomata scribebent. Quo autem modo collectae sint, planius appareat. Cum enim neque temporis, quo ipsa diplomata concessa sunt, neque rerum, de quibus scripta sunt, ratione sint ordinatae, existimo, auctorem in ipso tabulario curiae ad scrinia accessisse, ubi exemplaria diplomatum deposita erant, et, loculis singulis perscrutatis, ea, quae usui congrua esse visa sint, in formulas rede- 35 gisse. Qua cum re illud bene convenire videtur, quod in codice saepius complura exempla ex diplomatibus aut eiusdem ecclesiae seu personae, aut eiusdem regionis, sumptae scse excipiunt, quippe quae in eisdem loculis reservata esse suspicari liceat. Ita capita 18—21. exhibent diplomata Theodulfo Aurelianensi archiepiscopo, abbati

*Floriacensi et S. Aniani*¹, capita 22. 23. alia Nivernensi ecclesiae concessa. Capita 30. 31. praexcepta Lugdunensibus Iudeis data referunt, quibus aliud simillimum pro Iudeo quodam Caesaraugustano, cap. 52, non subiectum est. Formulae 38. 39. altera ad diploma Alberico actori fisci Tectis dicti, altera ad diploma monasteriorum Stabulensis et Malmundariensis abbatii, e quibus alterum in eadem regione ac fiscus ⁵ ille situm est², concessum scriptae sunt. Capita denique 43. et 44. ad personas in Alsatia commanentes pertinent.

Verba formularum seu ab ipso auctore seu illo dictante ab alio notis excepta esse videntur, ut postea literis rescriberentur, qua de causa codici, quod ad formulas attinet, autographi quasi vis inesse videtur. Notas marginales scriptum seu ¹⁰ scriptum est nonnullis formulis adscriptas, cf. 16. 17. 32—38. 47, indicare crediderim, capita illa in mundum transscripta esse. Aliter Kopp, l. l. p. 319, existimare videtur, verba illa a notario addita esse iis quidem capitibus, ad quorum formas vera diplomata scripsisset; cui assentiri non possum, praesertim cum vix credendum sit, hoc ipso codice utpote inmundo, notis exarato, notarios imperiales usos esse. Neque ¹⁵ vero negem, mundum quoddam exemplar ex nostro, antequam Turones translatum est, descriptum, quo uterentur notarii, in tabulario imperiali remansisse.

Edidit collectionem, ut supra dixi, Carpentier, primus notas Tironianas interpretatus, in libro suo ‘Alphabeto Tironiano’ dicto, cum tabulis chalcographicis ipsas notas praeuentibus adiectis Paris. 1747, unde paullo post formulas repetivit Bouquet, ²⁰ SS. R. Gall. t. VI, p. 633—661, Paris. 1749. Deinde Kopp ipsum codicem manibus terens non paucos locos a primo editore minus recte percognitos optime interpretatus est. Cuius emendationibus usus ex revisione a Julio Tardif facta³ E. de Rozière denuo edidit collectionem, corpori formularum singulas inserens. Cum autem inspectis prioris editionis tabulis dubitare non possem, quin etiam in novissima illa editione ²⁵ non omnia recta atque integra ad fidem codicis exstarent, rogarimus V. Cl. Guillelmum Schmitz, Colonensem, notarum Tironicarum longe peritissimum, ut ipsum codicem cum editis in usum nostrum conferret. Qui benigne annuens, pretiosissimum librum liberaliter Coloniam transmissum accuratissime perspiciens, innumeris fere locis contextum multo meliorem restituit. Non semel tantum formulas vir doctus ille trac- ³⁰ tavit, sed cum folia notas exhibentia arte photographica depingi fecisset, codice ipso Parisios remisso, identidem tabulas retractanti contigit multas notas, in quibus antea minus processerat, feliciter enodare⁴. Cuius egregio labore nisus, in quo, quantum potui, auxilio fui, cum ea, quae ex solis notarum elementis minus recte enodare potuerat, generi scribendi a notariis imperialis curiae tunc temporis usitato adaptans, tum ³⁵ hiatus seu lacunas e diplomaticis similibus explens, hanc editionem paravi. Formulae 33, quae etiam in cod. Vindobonensi hist. eccl. 82, saec. IX, fol. 6. et in cod. S. Pauli in Karinthia, olim S. Blasii, canones ecclesiasticos continente, fol. 188. leguntur, varias inde lectiones subieci.

Quantum ad historiae reique diplomaticae cognitionem afferat haec collectio, satis ⁴⁰ constat; liceat tamen pauca monere adhuc aut incognita, aut quidem neglecta.

Formula 16. ad Italiam spectat, quod propter duces in ea memoratos monendum est (cf. Sickel, ‘Beiträge’ V, p. 72); 11. e Paderbrunnensi, 18. e Floriacensi, 28. e Lemovicensi

1) Cap. 28. non ex diplomate Aurelianensi scriptum esse existimo; cf. infra. 2) Theux et Stavelot, utrumque in Belgica prov. Lüttich, ‘arrond. Verviers’. Cf. Sickel, L 250 = Reg. ⁴⁵ Imp. I, 815. 3) Cf. Sickel, ‘UL’ §. 44, n. 1. 4) Pari hoc tempore tabulae istae in lucem prodeunt cum transcriptione editoris in Monumentis tachygraphicis Parisiensi Latini 2718, ed. G. Schmitz, Hannoverae 1882. Quae Schmitz legit, in notis criticis litera S. significavi. Ubi opus esse videbatur, ea quae antea in ipso codice legerat, literis S 1. distinxii a transcriptione e tabulis photographicis facta, S 2. Litera D signavi, quae ex diplomaticis allata sunt. ⁵⁰

diplomatibus sumptae esse videntur. In formula 23. diploma Nivernensi ecclesiae concessum nobis traditum esse pro certo habere possumus, quo docemur, Pippini regis tempore civitatem Nivernensem a Waifario duce crematum esse. Formula 38. de lege ad ius fisci in libertorum hereditatem spectante refert, quae adhuc prorsus neglecta communi virorum doctorum opinioni repugnat. Formula 45, initio iam antea a Kopp lecto et divulgato, nunc, paucis tantum quae legi nequiverunt omissis, integra fere exstat; e qua comperimus de Ebonis archiepiscopi et Hruotfridi comitis, missorum dominicorum, administratione, similiter ac in form. 9. de aliis duobus ex missis anno 825. constitutis refertur. Priores editores cum formula 54. coniunxerunt enumerationem variarum rerum consumptibilium haud dissimilem epistolis quae dicuntur tractoriis, quae in ipso codice capitii illi subiecta est; at vero ipsa nota, quae significat personam, cui res illae praestandae sint, explicari nequivit. Evidem hanc enumerationem, quae formulae non nisi per errorem subici potuit, inde resectam hic inserendam duxi.

Dispensatur^a . . . . de^b simila modium^c 1 et sem., de^d polline^e modios 3, de^f f. 134^{1, 2, 6}.
 15 farina^g . . . . pensas 6, de alia farina pensas quattuor^h . . . . , porcelliⁱ 13, agni 3^j, ... 50^k, pulli^l cinsales 10^m, pastiⁿ 4, de lardo^o bacones 2 et sem., siccamen^p de porcis, aucae^q 2, de aceto dimidium sextarium, mellis sextarium unum, sinapis^r staupum 1, lac modium unum, lias^s sextarios 6, formaticos 6, herbidi^t horti braciatum^u 1, cera libras quattuor^v, saponis^w sextarios 7, de vino . . . . modium^x 1 et dimidium,
 20 de alio vino modios 8 et sem., de cervisa modios 15, annonae ad caballos modios^y 50, garbas^z 500, de ligni mensuras 50, fasciculos^{aa} 500, brinna^{ab} ad kanes modios 46, animalium^{ac} 7, paraverdos^{ad} 70 aut 50, carradas^{ae} taxatas^{af}, quod quisquis praecepit^{ag} . . . . aut 20 aut 10 aut 30.

Reliquum est, ut moneam, capitum numeros non in codice exstare, sed a me additos, formas verborum, quae ex notis non semper accuratius enodari possunt, quam maxime illius aevi modo scribendi accommodatas esse.

Additamentum subieci duas formulas adhuc ineditas e cod. Lugduno-Batavo, Voss. 92, 8°. saec. IX, quarum altera, ex parte evanida, e diplomate Lotharii imperatoris a. 845. dato scripta est (cf. Form. Imp. 3.), altera non eadem manu exarata exemplum exhibet cartae libertatis, eiusmodi ac cap. 33. et 35. inter ipsas formulas imperiales. Hanc formulam sequuntur eadem manu scriptae epistolae formulæ, partim ex epistolis ad Erifridum Autissiodorensem episcopum directis sumptae, quas seorum edimus.

a) Distinximus commutata falso edd.; post Disp. S. antea haesitans legerat hominibus, nunc vero
 35 m . . . bundis(?). b) d simili^o c. c) m̄ c.; maltrum et postea maltros pro m̄ edd. d) d poll̄ m̄ c.
 e) farin c., ubi sequitur nota, quae legi non potuit. f) al. man. superscr. xliii c.; e sequentibus singulae tantum literae legi potuerunt: ī l . . . . et l, superscr. post notam evanidam xxxv. g) porcelli c.
 h) corr. iiiii c. i) l, superscr. cum ovis c. k) p. c. conieci; pūlein c. l) x corr. xii c.
 m) past c.; cf. Cap. de vill. c. 88, p. 86. n) lart̄ baē ii et sem c. o) sicc c.; cf. l. l. c. 84.
 40 p) autē c.; superscr. anetos iii. q) sinap c. r) fortasse herbulac. s) braciāt c. t) superscr. v c.
 u) sap c. v) m c. w) garb c. x) fascicul c. y) haesitans coniecit S. z) paraverd c.
 a) carī c. b) dubitans scripsit S. c) ita dubitans notam interpretatus est S., itemque sequentem abest.

1) i. q. amurca; hic fortasse nihil nisi oleum significat. 2) mensura; fortasse tantum, quantum brachis complecti potest. 3) i. e. furfur; cf. Ducange s. v. bren, brennium; brennium = tributum vel brennium ipsum pro canum venadicorum pastu. Fortasse brinna non solum furfur, sed etiam quod nos dicimus 'Abfall', itaque brinna animalium 'Fleischabfälle' significavit. Cf. Diez, 'WB.' I, s. v. brenno.

f. 72, l. 1.

1. Karta denarialis et imperialis¹.

Notum sit igitur omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, quia^{*} nos^a pro mercedis nostre augmentatione servum nostrum (ancillam^b nostram) nomine illum (Agradam^c) in procerum nostrorum praesentia manu propria nostra excutientes a manu eius denarium secundum legem Salicam liberum fecimus et^d ab omni^e iugo servitutis absolvimus eiusquae absolutionem per praesentem auctoritatem nostram confirmavimus atque nostris et futuris temporibus firmiter atque inviolabiliter mansuram esse volumus. Praecipientes ergo iubemus, ut, sicut reliqui manumissi (relique^f manumissae), qui per huiuscmodi titulum absolutionis a^{**} regibus vel imperatoribus a iugo servitutis noscuntur esse relaxati ingenui, ita deinceps memoratus ille (memorata^g Agrada) per hoc¹⁰ nostrum praeceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, Deo auxiliante, perpetuis temporibus valeat permanere bene ingenuus atque securus. Et ut haec auctoritas absolutionis^h firmior habeatur et per futura tempora melius conservetur, deⁱ.

^{*)} quia^j quidam homo nomine ille in nostra vel procerum nostrorum praesentia veniens, servum suum (ancillamⁱ suam) nomine illum (Agradam^k) manu propria sua excutiens a¹⁵ manu eius denarium secundum *in margine*, *signo apposito*, *ad hunc locum c.*

^{**) in praesentia reg[um] vel imperator[um] in margine iuxta imperatoribus c.}

2. Donatio^a imperialis⁴.

Iustum et equitatis ratione omnino subnixum est, ut regalis atque imperialis potestas illis^b beneficia potiora largiatur et eos maioribus adficiat honoribus, quorum erga²⁰ ipsum principem ac regnum eius fidelitas inlibata esse cognoscitur. Proinde noverit omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum, sollertia, qualiter nos^c duobus^d fidelibus nostris de Saxonia, illo videlicet et illo comitibus, propter illorum fidele

^{1 = Carp. 45; Roz. 60. a) bis scr. c. b) super serv. n. c. c) Ag super illum c. d) et — absolvimus super eiusque abs. c, ubi autem absolv.: scriptum est. e) sic suspicanti mihi assentitur S. 25 f) super r. m. c. g) super per h. n. c. h) bis superscr. o. i) super s. s. c. k) super manu c.}

^{2 = Carp. 26; Roz. 142. a) rubrica in marg. c. b) is terminatio nunc haud conspicua c.}

1) Eandem fere formulam legimus in collectione Ludovici Germanici regis tempore composta, *Epistolae Alati ed. Rockinger* 7 (Roz. 59), et in diplomate Lotharii I. imperatoris, Beyer, 'MR. UB'. I, p. 87, nr. 81. 2) Ex vocabulo de addito notarius satis cognovit, corroborationis³⁰ clausulam: de anulo nostro subter iussimus sigillari, omissis verbis de subscriptione referentibus, esse subiciendum. 3) Verba in margine adiecta, quae eisdem asteriscis appositis subieci, aliam cartae denarialis formam praebent, quae scribi debuit, si non ipse imperator sed alius quidam dominus servum suum per denarium manumiserat; quibus verbis positis, etiam pro fecimus scribi debuit fecit et pro absolvimus eodem modo absolvit. Posteriori exemplum non habere vide-³⁵ mur, quod ipse dominus denarium de manu servi excutiat cumque ipsum manumittat, postea etiam in alieno servo hoc rege faciente. Cf. L. Sal. 26, 1; L. Rib. 57, 1; Marc. I, 22; Form. Marc. Karol. 27; Cart. Sen. 12. 42; Form. Sal. Bign. 1; Sal. Merkel. 40. cum posterioris temporis exemplis: Wartmann, 'UB. d. Abtei St. Gallen' nr. 519. 748, II, p. 133. 350; Form. Roz. 61; Grandidier II, p. 259; Mieris, 'Charterboek d. graaven v. Holl.' I, p. 29; Stumpf, 'Kaiserurk.',⁴⁰ nr. 632. 699. 966. 2390. 2558. 2641. 3013; Cod. Udal. nr. 13; Lib. Pap., Roth. 224, *Expos.* §. 2, LL. IV, p. 353. Dubitari potest de manumissione ante Karolum III. facta, Bouquet IX, p. 360. Vide de eadem re Roth, 'Feudalitäts' p. 290, et Winogradoff in 'Forschungen z. D. Gesch.' XVI, p. 601, n. 2. 4) Ex quibusdam verbis Annalium Einhardi, v. infra, cum formula bene convenientibus vix suspicari possimus, ipsum Einhardum eam dictavisse. Cf. Sickel, 'U.I.' p. 161, n. 4. 45

servicium duas villas iuris nostri trans Albiam fluvium in pago illo constitutas, quarum vocabula sunt illa et illa, electis inde Sclavis¹, in proprietatem concedimus et de iure nostro in illorum ius ac potestate more solemnni transferre decrevimus. Propter hoc hanc nostre auctoritatis praeceptionem eis dare constituimus, per quam praenominatas 5 villas sub integritate iure proprietario eis in proprium concedimus, ita ut ab hac die in futurum iam dicti fideles nostri, ille videlicet et ille, praenominatas villas sub integritate iure proprietario teneant atque possideant, et quidquid de his pro rerum suarum opportunitate facere voluerint, liberam et firmam in omnibus habeant potestatem. Et ut haec nostre auctoritatis donatio atque confirmatio firmior habeatur et tam nostris quam sue- 10 cessorum nostrorum temporibus inconvulsam atque inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria eidem subscribere et de anulo nostro iussimus sigillari.

3. Praeceptum^a super commutatione^b.

Si enim ea, quae fideles imperii nostri pro eorum opportunitate inter se commutaverint, nostris confirmamus edictis, imperiale exercemus consuetudinem et hoc in 15 postmodum iure firmissimo mansurum esse volumus. Idecirco noverit omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum, sollercia, quia vir venerabilis ille, illius ecclesie episcopus, quae est constructa in honore sancti illius, aut ille abbas ex monasterio sancti illius, quod est constructum in pago illo, aut vir inluster ille comes, et qui-dam homo nomine ille ad nostram accedentes clementiam, innotuerunt celsitudini nostre, 20 eo quod pro ambarum parcium opportunitate aliquas res, aut mancipia, inter se com-mutassent. Dedit igitur praedictus^b *ille episcopus, aut abbas vel comes aut ille vel *i. 10. ille, de rebus ecclesie sue sancti illius, aut monasterii sui sancti illius, aut comes ille ex comitatu suo, aut beneficio suo, mansos tantos, qui sunt in pagis illis et illis, in vicariis illis et illis, in villis illis et illis, cum terminis et laterationibus^c eorum, sive mancipia 25 illa his nominibus, ad proprium eius perpetualiter ad habendum. Et econtra in compensatione huius rei dedit praenominatus ille homo ex proprio suo praenominato episcopo, aut abbatii vel comiti vel vasallo dominico, quasdam res, aut mansos tantos, sicut super-ius scriptum est. Unde et duas commutations pari tenore conscriptas manibusque bonorum hominum roboratas p[ro]ae manibus se habere professi sunt; sed pro integra 30 firmitate petierunt celsitudini nostre, ut ipsas commutations denuo per nostrum man-suetudinis praeceptum plenius confirmare deberemus. Quorum petitionibus denegare noluimus, sed, sicut unicuique fidelium nostrorum iuste et rationabiliter petentium, ita nos concessisse atque confirmasse in omnibus cognoscite. Praecipientes ergo iubemus, ut, quidquid pars iuste et rationabiliter (legaliter^d) alteri contulit parti, deinceps per hanc 35 nostram auctoritatem iure firmissimo teneat atque possideat, et quidquid exinde facere voluerit, libero in omnibus perfruatur arbitrio faciendi. Et ut haec auctoritas.

3 = Carp. 24; Roz. 817. a) rubrica in marg. c., ubi autem vox praeceptum nunc legi nequit.

b) nota certo legi nequit. c) in margine iuxta late notarum reliquias legit S.: . . . permaneat de iure nostro. d) supserit. c.

40 1) *Recte suspicatus esse videtur de Rozière, 'Recueil' I, p. 180, n. a, hanc formulam refe-rendam esse ad res a. 822. gestas; Ann. Einhardi, SS. I, p. 209: Saxones interea iussu imperatoris castellum quoddam trans Albiam in loco cui Delbende nomen aedificant, depulsi ex eo Sclavis, qui illum prius occupaverant, praesidiumque Saxonum in eo positum contra incursiones illorum. Cf. Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 189, n. 4; Mühlbacher in Reg. Imp. I, 737 a.* 2) *De usu*
45 *huius formulae cf. Sickel, 'UL.' p. 121, 136.*

a.814—825?

4. Inmunitas^a monasterii^b.

Cum petitionibus servorum Dei iustis et rationabilibus divini cultus amore favemus et eas cum Dei adiutorio ad effectum perducimus, non solum in hoc facto^b regiam consuetudinem exercemus, sed etiam in hoc tam praesentis nobis vitae prosperitatem *i. 15. quam et ad futuram beatitudinem adipiscendam superni muneris *donum nobis a Domino 5 pro hac vicissitudine invertiri confidimus. Proinde comperiat omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, sollertia, quia vir venerabilis ille, abbas ex monasterio quod vocatur ita, quod est constructum in honore illius sancti in pago illo, super fluvium illum, adiens serenitatem culminis nostri, postulavit nobis, ut iam dictum monasterium, quod in regimine ex nostra largitione habere videtur, sub nostra tuitione 10 atque inmunitatis tuitione^c reciperemus, ut, remota malorum hominum infestatione, ipse et fratres ibidem degentes Deo liberius famulari et pro nobis et totius imperii a Deo nobis commissi [stabilitate^d] exorare delectet. Igitur praenominati venerabilis Arnulfi^e abbatis petitionem nostra exauditione^f dignam iudicantes, adsensum nos praebuisse et aurem nostre mansuetudinis accommodasse et praenominatum monasterium sub nostra 15 defensione et inmunitatis tuitione recepisse atque hoc nostrum mansuetudinis praceptum circa ipsum monasterium fieri decrevisse, vestrorum omnium cognoscat industria. Prae- cipientes ergo iubemus, ut nullus iudex publicus neque quislibet ex iudicaria potestate in ecclesias aut loca vel agros seu reliquias possessiones praedicti monasterii, quas moderno tempore iuste et rationabiliter possidere videtur in quibuslibet pagis et terri- 20 toriis, quidquid ibidem propter divinum amorem collatum fuit, quaeque etiam deinceps *i. 20. in iure ipsius sancti loci *voluerit divina pietas augeri, ad causas iudicario more audiendas atque discuciendas vel freda exigenda aut mansiones vel paratas faciendas seu paravereda aut fideiussores tollendos nec homines ipsius monasterii, tam^f ingenuos *f. 72*. quam et servos, *qui super terram ipsius residere videntur, iniuste distringendos^g nec 25 ulla redibitiones aut publicas functiones vel illicitas occasiones [requirendas^d] ullo unquam tempore ingredi audeat, vel ea, quae supra memorata sunt, penitus exactare praesumat. Et quidquid de rebus praefati monasterii fiscus sperare poterat, totum nos pro aeterna remuneratione praedicto monasterio concedimus, ut perennis temporibus in alimonia pauperum et stipendia monachorum ibidem Deo famulantium proficiat in aug- 30 mentum. Et quandoquidem divina vocatione praedictus abbas vel successores eius de

4 == Carp. 18; Roz. 19; (Reg. Imp. I, ad 784). a) rubrica in murg. c. b) superscr. c. c) aut hic aut antea defensione scribi debuit pro tuitione. d) suppl. Roz. e) animadversione Carp.; admini- stratione Kopp. f) ante tam praepropere qui super scripta, sed deleta sunt c. g) subscripta est terminatio ere c.

35

1) *Hanc formulam ex immunitate Arnulfo abbatii Herensi concessa pro novo monasterio propter incursiones barbarorum in continentia terra, in pago Deas dicto, aedificato ('St. Philibert-de-Grandlieu, dép. Loire inf., arrond. Nantes') scriptam esse suspicor, cum proprius verba super fluvium illum, supra l. 9, ad antiquius illud monasterium in Heri insula situm pertinere non possit. Pro eodem monasterio imperator a. 819, praceptum de aquaeductu faciendo concessit;* 40 cf. Sickel, I 134 == Reg. Imp. I, 667. Carpenter, Alphab. Tiron. p. 95, quem secutus est de Rosière, hanc immunitatem Glonnensi monasterio ('St. Florent de Saumur') dalem esse, existi- mavit, minus probabile, ut videtur, cum in alia immunitate Glonnensi iam anno 824. ab ipso Ludovico concessa prioris concessionis nulla facta sit mentio; cf. Bouquet VI, p. 537, nr. 123 (Sickel, I 208 == Reg. Imp. I, 762). 2) *Arnulfus abbas Herensi congregacioni praefuit a. 819,* 45 *eui a. 825. successit Hilbodus;* cf. Sickel, I 134 == Reg. Imp. I, 667; Annal. Engolismens., SS. XVI, p. 485. *De Rosière ad h. l. Mabillonum et Carpenterium secutus hunc Arnulfum non discernit ab Glonnensi abbatie aequivoce.* Cf. Gall. christ. XIV, col. 623; Simeon, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 142 sq. 171,

hac luce migraverint, quamdiu ipsi monachi inter se tales invenire potuerint, qui ipsam congregationem secundum regulam sancti Benedicti regere valeant, per hanc nostram auctoritatem et consensum licentiam habeant eligendi abbates, quatenus ipsos servos Dei, qui ibidem Deo famulantur, pro nobis et coniuge proleque nostra et stabilitate totius imperii nostri a Deo nobis commissi atque conservandi iugiter Domini misericordiam exorare delectet. Propter^h quod omnino praecipientes iubemus, ut res praescripti monasterii, quas idem praeonomiatus vir sive largitate decessorum nostrorum, regum videlicet Francorum, sive oblatione ceterorum fidelium praesentialiter obtinet vel deinceps idem monasterium, divina adminiculante gratia, *iuste adipisci poterit, sub nostre inmu- *ⁱ.⁵

nitatis tuitione, remota procul omni iudicaria potestate, ipse et successores sui teneant atque possideant.

5. Praeceptum^a de his, quibus proprium aut libertas iniuste et per potentes ablata est.

Quia^b regiam et imperatoriam dignitatem nihil eque ac pietas et misericordia decere cognoscitur, non solum tantum a regibus et imperatoribus sunt contumaces^c et legibus rebelles comprimendi, quantum miseri et violentiam passi sublevandi. Idecirco notum fieri volumus omnibus fidelibus nostris, praesentibus et futuris, qualiter, cum quidam homines de territorio civitatis illius, de villa, cuius vocabulum est illius, coram nobis questi essent, dicentes, iniuste sibi ab illo comite eruptam fuisse libertatem, et nos hoc ita verum esse, fidelibus missis nostris, illum et illum, inquirentibus et nobis renuntiantibus, conperissemus, iussimus eos a iugo iniuste servitutis absolvendis pristinam reddere libertatem. Propter quod han^de nostre auctoritatis praceptionem eisdem dari iussimus, per quam decernimus atque iubemus, ut memorati homines sive propinquui ex latere venientes vel posteritas eorum, qui simili modo iniusta servitute oppressi esse noscuntur, ab hac die in futurum per hanc nostram cessionem liberi permaneant et nullam a quolibet fidelium nostrorum deinceps super statu libertatis sue calumniam patiantur; *sed liceat eis absque ulla iniusta inquietudine cum rebus propriis a nobis *ⁱ.¹⁰ concessis perfui libertatem. Et ut haec.

6. Praeceptum de rebus abstractis et . . . . . restitutis¹.

a. 818. Oct.?

Si erga loca divinis cultibus mancipata propter amorem Dei eiusque in eisdem locis sibi famulantes beneficia debita largimur, praemium nobis apud Dominum acerne remunerationis rependi non ambigimus. Idecirco notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum, sollertiae, quia, dum esset Brittaniae partibus in Dei servitio et nostro vir venerabilis Ingilfridus², abbas ex monasterio sancti Iohannis baptistae, quod est situm in suburbio civitatis Andecavinae^a, ubi vir praeclarus Licinius,

. 4. h) tper c.; Per S 2.

5 = Carp. 48; Roz. 447. a) rubrica in marg. c. b) Qui c. c) commendandae Carp.; canones Kopp.

6 = Carp. 14; Roz. 570; (Sickel, L 387; Reg. Imp. I, 657). a) Indicavinae c.

1) Mühlbacher, Reg. Imp. I, 657, recte conieciisse videtur, Ludovicum hoc diploma a. 818. Andecavis commorantem concessisse, cum ipsi clerici monasterii Andecavini ad eum accessissent. Sed non ante expeditionem in Britannos motam, sed postea, imperatore iam Andecavos reverso, hoc factum esse, ideo existimaverim, quia abbas tunc temporis in Britanniam missus erat, 'in servicio Dei et imperatoris'. Fortasse imperator ei mandaverat, ut monachos in Britannia degentes secundum regulam sancti Benedicti reformaret. Cf. Sickel, L 127 = Reg. Imp. I, 658; Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 186; II, 303. 2) De Ingilfrido abbe Andecavini monasterii Sancti Iohannis baptistae aliunde non compertum habemus. Cf. Gall. christ. XIV, col. 599.

eiudem urbis quondam episcopus, qui ipsum monasterium a fundamento construxit et rebus plurimis ditavit, corpore requiescit, clerici eiusdem monasterii ad nostram accedentes clementiam, innotuerunt celsitudini nostre, quod de rebus, quas idem Licinius praesul eumdem^b monasterium ditaverat, quaedam res, quas actenus Autulfus^{c.1} quoniam comes in beneficium habuit, quae sunt *in villa quae nominatur Massiliacus², tempore domni et genitoris nostri Caroli pie recordationis serenissimi imperatoris de praefato monasterio sancti Iohannis baptistae abstractae atque distractae fuissent. Propterea vero postulaverunt praefati clerici iam dicti monasterii, ut in nostra elemosina pro reverentia praescripti Licinii praesulis necnon et pro illorum sanctorum, in quorum honore idem monasterium constructum esse dinoscitur, praenominatas res praescripto 10 monasterio reddere iuberemus. Nos vero superno munere accensi pro remedio anime nostre, ut pius Dominus peccaminum nostrorum maculas tergere et superno munere adscisci dignetur, placuit nobis suprascriptorum clericorum postulationem exaudire et praedictas res superius scripto monasterio reddere atque per hanc nostre auctoritatis praceptionem confirmare, ut nostris futurisque temporibus in iure et dominatione praenominati monasterii perpetuo consistant. Pro firmitatis namque studio super istius rei factum hanc nostram auctoritatem fieri placuit, per quam decernimus atque obnixe prae- 15 cipimus, ut nullus quilibet fidelium sanctae Dei ecclesie atque nostrorum praesentibus futurisque temporibus de praescriptis rebus, quas praefatus Autulfus quondam comes i. 20 in beneficium habuit et nos in nostra elemosina per hanc nostram auctoritatem superius scripto monasterio reddimus, aliquid abstrahere aut ipsi monasterio eiusque rectoribus aliquam calumniam vel etiam inquietudinem contra rationis ordinem inferre praesumat; sed liceat rectoribus atque ministris ipsius coenubii, quidquid de ipsis vel in ipsis rebus pro suorum opportunitate et commoditate facere voluerint, libero in omnibus liceat perfruere arbitrio faciendi. Et [ut^d] haec^e nostre confirmationis auctoritas perennis tem- 20 poribus inviolabilis consistat et ab omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie et nostris inviolabiter conservetur.

7. Tractoria^f.

Omnibus episcopis, abbatibus, abbatissis, comitibus, vicariis, centenariis seu reliquis fidelibus nostris. Notum sit vobis, quia istos vasallos nostros illos et illos mittimus ad^a has partes ad exercitum promovendum et heribannum exactandum. Propter hoc volumus atque iubemus, ut ad stipendia eorum cotidie^b unicuique illorum dare faciatis panes 20, friscingas^c duas, porcellum^d sive agnum^e unum, pullos^f duos, ova 10, de potu modium unum, sal, herbola ortolanas, ligna sufficienter et intra *quadragesimam^g cotidie formaticos^h quattuor, leguminasⁱ sextaria duo, pisces, iuxta quod invenire possunt, et ad^j caballos eorum de annona cotidie modios quatuor et inter ambos de feno karradam^k, vecturam^l. Videte, ut nullam inde negligentiam habeatis.

6. b) de notae interpretatione dubitat S. c) Autulfus hic et infra c. d) suppl. Carp. e) post h. v. auctoritas nota addita sed deleta esse videtur c.

7 = Carp. 38; Roz. 704. a) fortasse in legendum S. b) de hoc interpretamento dubitat S. 40 c) f. c. d) p. c. e) ag. c. f) pul. c. g) post hanc notam alia expuncta est c. h) for. c. i) ita dubitans legit S., sed recte, ut videtur; cf. Cap. de villis c. 44: De quadragesimale — tam de leguminibus quamque et de piscato seu formatico, LL. Capitul. I, p. 87. k) kar. c.

1) Autulfus a. 786. Britannorum rebellionem compresserat, qua de causa fortasse in his ipsis regionibus beneficia a Karolo rege acceperat. Cf. de Rozière, 'Recueil' II, p. 715, n. c; 45 S. Abel, 'Karl d. Gr.' I, p. 432 sq. 2) 'Marcillev-la-ville' prope Mayenne; v. de Rozière, l. l. n. d. 3) Cf. Capitul. Ludovici imp. a. 817, c. 29. et eiusdem Cap. a. 828, c. 1, LL. I, p. 218 sq. 328 (Reg. Imp. I, 634. 831). Vide Waitz, 'VG.' II², p. 598 sqq.; IV, p. 18 sqq. 4) i. q. alias evectio dicitur; cf. Waitz, 'VG.' II², 599, n. 1.

8. Praeceptum^a de rebus forfactis et postea restitutis.f. 73.
a. 821, Nov.?

Nulli praesentium fidelium sanctae Dei ecclesie nostrorumque ambiguum est, qualiter Bernardus, quem Italie dominus et genitor Karolus pie recordationis serenissimus imperator sive nos regem praeponsumus, et aliqui ex sibi subiectis cum ipso Bernardo a fide decurrentes nobis infideles exstiterunt. Pro qua infidelitate iuxta procerum nostrorum seu cunctae nobilitatis Francorum generale iudicium et ille et hi, qui ei consenserunt, dignam subierunt sententiam. Nonnulli in exilium missi, et res eorum, quibus secundum legum sanctionem privati fuerant, fisco nostro sociatae sunt. Nos, Dei misericordia inspirante, inter ceteros Amingum, qui praedicti Bernardi nefando consilio parti-
10 ceps exstitit, non solum in nostram praesentiam advenire fecimus, insuper ei et libertatem ac res proprias, quas iuste et legaliter eo tempore, quo haec res contigit, possidebat, liberalitatis nostre munere per hanc nostram auctoritatem perpetualiter ad habendum reddimus^b. Proinde has praeceptionis nostre imperiales apices ei firmitatis gratia fieri iussimus, per quas decernimus atque iubemus, ut ipse in libertate sua permaneat et
15 omnes res, quas^b * eo tempore, quo praenominata res contigit, ex quolibet iusto adtractu^c *l. 5. iure legitimo possidebat, deinceps teneat atque possideat; ita videlicet, ut, quidquid exinde facere vel iudicare voluerit, libero in omnibus potiatur arbitrio faciendi. Et ut haec.

9. Praeceptum^a super his, qui iniuste et contra legem ad servicium inclinati^b et fisco regio addicti et postea libertati donati sunt. f. 73.
post a. 825.

Notum sit omnibus fidelibus nostris, tam praesentibus quam et futuris, quia quidam homo nomine Ingilbertus questus est coram missis nostris, Etti videlicet archiepiscopo et Adalberto comite^c, eo quod avia sua nomine Angelia ab Hildulfo actionario ad fiscum nostrum, qui^c vocatur Romaricus mons^d, iniuste ad servicium inclinata^b fuisset. Quae res dum ab eisdem missis et ceteris fidelibus nostris diligenter perserutata et per homines bone fidei veraciter inquisita esset, inventum est, sicut iidem missi nobis renuntiaverunt, ita verum esse. Proinde placuit nobis, ob mercedis nostre augmentum praedictum^d Engilbertum et propinquus suis, qui hac occasione servituti^e tenebantur onerati, hoc nostre auctoritatis praeceptum fieri, per quod praeincipimus atque iubemus, ut ipse et propinqui sui, qui modo superius dicto servituti addicti sunt, ab hodierno die et tempore et libertatem obtineant et res iuste sibi debitas utantur et nullam deinceps commotionem aut calumniam aut aliquod *impedimentum pro hac causa a parte fisci nostri *l. 5. se habituros penitus pertimescant, sed, sicut superius dictum est, absque alicuius illicita contrarietate et libertatem obtineant et res iuste sibi debitas in suo^f suorumque heredum dominio possideant, et quidquid ex eis elegent, faciant. Et ut haec.

8 = Carp. 39; Roz. 40; (Sickel, L 171; Reg. Imp. I, 723). a) rubrica in marg. c. b) nota evanuit c. c) sic suspicanti mihi assentitur S.

9 = Carp. 49; Roz. 450; (Sickel, L 239; Reg. Imp. I, 798). a) rubrica in marg. c. b) sic suspicanti mihi assentitur S. c) quae c. d) i. e. predicto Engilberto. e) fortasse servitute legendum S. 40 f) suis S 1.

1) Oct. — Nov. a. 821. concilium Theodonis villae celebratum est, ubi nonnulli Bernhardi regis rebellis consortes veniam imperatoris consecuti sunt. Cf. Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 168, et Mühlbacher, Reg. Imp. I, 716 d. 2) Helli Treverensis ecclesiae archiepiscopus et Adalbertus comes missi dominici Treverensis dioeceseos instituti sunt in concilio Aquisgranensi Nov. 825, 45 LL. I, p. 246. Cf. de Rozière, 'Recueil' II, p. 546, n. a—c; Simson, l. l. I, p. 246 sq.; Mühlbacher, l. l. 775. De Rozière, l. l. n. b, suspicatus est, Adalbertum istum eundem fuisse, qui in diplomate Ludovici a. 838, dato, Bouquet, VI, p. 618, nr. 228, (Sickel, L 358), dicitur: comes et consiliarius noster. 3) Remiremont.

a.817—821. 10. Praeceptum domni Hludowici de rebus, quas dedit dilecto filio suo
Hlothario.

Notum sit omnibus fidelibus nostris, tam praesentibus quam et futuris, quia nos
dilecto filio nostro Hlothario, caesari et consorti imperii nostri, concedimus ad proprium
ex quadam villa nostra, quae sita est in pago Alsacine, quae dicitur Herinstein¹, man- 5
sum dominicatum cum omnibus suprapositis et alios mansos tantum 60 ad eum perti-
nentibus, cum mancipiis desuper commanentibus et ad eosdem 60 mansos aspicientibus.
Has vero res, sicut superius continetur scriptum, cum domibus, aedificiis, mancipiis,
terris, pratis, silvis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, molendinis, mobile et immo- 10
bile, tibi, dilecto filio nostro Hlothario imperatori^a, ad proprium per hanc nostre aucto-
ritatis largitionem tradimus ad possidendum; ita videlicet, ut, quidquid de eisdem rebus
^{*. 10.} et mancipiis [facere^b] * vel iudicare volueris, libero in omnibus perfuaris arbitrio faciendi.
Et ut hanc^c largitionem donationis nostre per futura tempora inviolabilem obtineat firmi-
tatem, manu propria.

11. Inmunitas domni Hludowici.

15

(a) Si enim opportunitatibus ecclesiarum ob divinum amorem, iuxta quod necessitas
exposcit, nostris conciliis^a constituimus^a, hoc nobis ad felicitatem aeterne beatitudinis
capessendam penitus pertinere confidimus. Igitur non^b solum ad —.

(b) Si^c erga loca divinis cultibus mancipata propter amorem Dei eiusque in eis-
dem locis sibi famulantes beneficia potiora largimur, praemium apud Dominum aeterne 20
remunerationis nobis rependi non diffidimus. Igitur notum esse volumus cunctis fide-
libus nostris, praesentibus scilicet et futuris, quia venerabilis vir ille, [episcopus^a] ecclesie,
quae est constructa in honore sanctae Marie semper virginis in loco qui dicitur illo,
missa petitione, deprecatus est nos, ut praedictam sedem cum omnibus ad se iuste et
legaliter moderno tempore pertinentibus vel aspicientibus sub nostra tuitione et inmu- 25
nitatis defensione cum rebus et mancipiis constitueremus; quod ita fecisse omnium fide-
lium nostrorum cognoscat industria. Praecipientes ergo iubemus, ut nullus iudex publicus
vel quislibet ex iudicaria potestate in ecclesias aut loca vel agros seu reliquas posses-
siones memoratae ecclesie, quas moderno tempore infra ditionem^b imperii nostri iure
possidet, vel quae deinceps in iure ipsius loci voluerit divina pietas augeri, ad causas 30
iudicario more audiendas vel discutiendas vel freda exigenda aut mansiones vel paratas
faciendas aut fideiussores tollendos aut homines ipsius ecclesie contra rationis ordinem
^{n. 15.} distringendos nec ullas *redibitiones vel illicitas occasiones requirendas ullo unquam
tempore ingredi audeat, vel ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat;
sed liceat memorato episcopo suisque successoribus res praedictae ecclesie cum omnibus, 35

10 = Carp. 25; Roz. 140; (Sickel, L 120; Reg. Imp. I, 709). a) imp. c. b) suppl. Carp.
c) lege: haec largitio.

11 a = Schmitz 10 in fine. a) dubito de hac interpretatione. b) pro non solum ad, quod
per errorem scriptum esse videtur, expectaveris: notum sit, seu notum esse volumus.

b = Carp. 8; Roz. 17; (cf. Sickel, L 178; Reg. Imp. I, 728). a) suppl. Roz. b) dictio 40
notarius semper pro ditio scriptit.

- 1) *Nunc civitas Erstein, caput regionis aequivocae Alsatiae inferioris. Bona Lothario ibi
a patre hoc donationis praeecepto concessa, ipse postea a. 821. uxori suae Hermengardae
dotis titulo tradidit. Cf. Bouquet, VIII, p. 386, nr. 29 (Böhmer, Reg. Karol. nr. 603).*
2) *Formulam, cum ad verbum fere cum diplomate a. 822, Apr. 2. Paderbrunnensi ecclesiae con- 45
cesso, (Wilmans, 'Kaiserurk. d. Provinz Westfalen' I, p. 16, nr. 6. Regestorum numeros supra
annotavi) conveniat, inde sumplam esse suspicor, praescertim cum etiam nomen S. Mariae, cui
ecclesia ista dedicata est, retinuerit. Cf. Sickel, 'Beiträge' III, p. 78.*

quae possidet, quieto ordine possidere et nostro fideliter parere imperio. Quidquid vero fiscus exinde sperare poterit, totum nos pro aeterna remuneracione praedictae ecclesie ad stipendia pauperum et luminaria concinnanda concedimus, ut clericis ad supradictam^c ecclesiam degentibus melius delectet pro nobis, coniuge proleque nostra et totius imperii nostri [stabilitate^d] Domini misericordiam assidue exorare.

12.

Cum petitionibus sacerdotum iustis et rationabilibus divini cultus amore favemus et eas cum Dei adiutorio ad effectum perducimus, superna nos gratia muniri non diffidimus. Proinde comperiat omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, industria, quia vir venerabilis ille, illius civitatis episcopus, adiens serenitatem culminis nostri, postulavit nos, ut eum et praedictam sedem, quae est constructa in honore sancti Iohannis baptistae, cum omnibus rebus et mancipiis, quae praesenti tempore iuste et legaliter memorata tenet vel possidet ecclesia, sub nostra defensione et immunitatis tutione constitueremus. Cuius petitioni pro divini cultus amore et anime nostre remedio adsensum praebuimus et hanc auctoritatem immunitatis nostre circa ipsam sedem fieri decrevimus, per quam praecipimus atque iubemus, ut nullus iudex publicus vel quislibet ex iudicaria potestate in ecclesiis aut loca vel agros seu reliquas possessiones, quas moderno tempore in *quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem imperii nostri *i. 20. iuste et legaliter memorata tenet et possidet ecclesia, vel quae deinceps ibidem divina pietas augeri voluerit, ad causas iudicario more audiendas vel discutiendas aut frede exigenda aut mansiones vel paratas faciendas aut fideiussores tollendos aut homines ipsius ecclesie iniuste distingendos nec ullas redibitiones vel illicitas occasiones requierendas nostris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat; sed liceat memorato praesuli suisque successoribus res praedictae ecclesie quieto ordine possidere et nostro fideliter parere imperio atque pro incolumentate nostra, coniugis ac prolis seu pro totius imperii nostri stabilitate una cum clero et populo sibi subiecto Domini misericordiam adtencius exorare. Et ut haec auctoritas nostris futurisque temporibus, Domino protegente, valeat inconvulsa^a manere.

13. Praeceptum^a inmunitatis^b.

Cum petitionibus sacerdotum iustis et rationabilibus divini cultus amore favemus, superna nos gratia muniri non dubitamus. Proinde notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, quia vir venerabilis ille, illius urbis episcopus, dirigens ad nos legationem, misit quandam praeceptionem auctoritatis domni et genitoris nostri Karoli bone memorie piissimi augusti, in qua continebatur insertum, quod ipse et avus noster Pipinus rex et antecessores eorum, reges videlicet Francorum, praedictam sedem una cum rebus et hominibus ad eam aspicientibus propter amorem Dei et reverentiam illius sancti, in cuius honore constat esse constructam, sub plenissima semper defensione et immunitatis tutione habuissent. *Pro firmitatis *i. 25. namque studio petuit celsitudini nostre praefatus episcopus, ut paternum seu antecessorum nostrorum morem sequentes huiuscemodi auctoritatis nostre beneficium eidem concederemus vel confirmaremus ecclesie. Cuius petitioni pro divino amore libenter adquievimus et hoc nostre auctoritatis praeceptum circa ipsam sedem fieri decrevimus, per quod iubemus atque praecipimus.

11. c) supra bis scr. c. d) supplevi; incolumente edd.

12 = Carp. 9; Roz. 18. a) inconvolso S 1; inconvolvi S 2.

13 = Carp. 10; Roz. 22. a) rubricae in marg. scriptae vox prior evanuit c.

1) Cf. Sickel, 'Beiträge' III, p. 78.

a. 814?

14. Praeceptum^a de libertatibus restitutis.

Omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris. Cum hoc omnibus certissimum sit, nihil melius regiam et imperiale decere maiestatem, quam ut miserorum necessitatibus subveniat, idecirco nos in Dei omnipotentis nomine atque adiutorio post decepsum domini et genitoris nostri Karoli serenissimi imperatoris, de sua atque nostra elemosina inchoantes, decrevimus^b cum proceribus ac fidelibus nostris, ut per omnes provincias regni a Deo nobis commissi legatos mitteremus^c, qui omnia pravorum^d comitum sive iudicum vel etiam missorum a palatio *directorum facta diligenter investigarent et, ubi aliquid iniuste factum invenirent, emendare et ad iustitiam revocare contenderent^d. Inter quos cum fideles missi nostri ille et ille, qui in pago illo ob eandem rationem directi fuerunt, inter ceteros violenter oppressos invenissent quandam hominem nomine illum ab illo comite quandam iniuste et contra legem in servicium redactum nobisque ordinem ac seriem huiusmodi iniuste et contra legem facti reportassent, placuit nobis, atque ita decernimus, ut eum iterum ad libertatem suam redire permittatur. Quapropter et hoc nostre auctoritatis praeeptum ei concedere ac dare iussimus, per quod et ille ab hac die in futurum a iugo servitutis absolutus sit, et omnes fideles nostri agnoscerent, quod nos eum ad pristinam concessimus pervenire libertatem. Praecipientes ergo iubemus, ut nullus comes neque vicarius neque centenarius neque missus noster a palatio directus praedictum hominem aut filios vel propinquos eius, quibus per hanc nostre auctoritatis praceptionem libertatem concedimus, ab hac die et in futurum de statu ingenuitatis sue inquietare aut calumniam illis facere praesumat; sed liceat ei et filiis ac propinquis eius in suo proprio quiete residere absque ullius iniusta contrarietate. Et ut haec auctoritas.

l. 5.

a. 822.
Mart. 24.15. Praeceptum^a, quid sit inmunitas^b.

Omnibus comitibus, vicariis, centenariis sive iunioribus vestris, partibus Provincie, Septimanie et Aquitanie consistentibus. Notum sit vobis, quia vir venerabilis ille abbas suggessit nobis atque indicavit, quod homines vel famuli memorati monasterii per diversa loca consistentes in ministeriis vestris multa praejudicia et infestationes patiuntur tam a iunioribus vestris quam et ab aliis hominibus et non possunt habere defensionem per praeeptum inmunitatis, quod nos eidem monasterio propter Dei amorem et nostram elemosinam concessimus, eo quod vos sive iuniores vestri dicatis, non plus inmunitatis nomine complecti quam claustra monasterii, cetera omnia, quamvis ad ipsum monasterium pertinentia, extra inmunitatem esse. Propter hoc volumus, ut intelligatis, non solum in claustra monasterii vel ecclesias atque casticia^b ecclesiarum inmunitatis nomine

14 = Carp. 43; Roz. 449; (Reg. Imp. I, 541). a) rubriceae in marg. scriptae vox prima et postrema evanuerunt c. b) bis scriptum fuisse videtur c. c) fortasse prava, ut scripsit Carp., emendandum. d) terminatio certa, sed principale signum indistinctum c.

15 = Carp. 19; Roz. 25; (Sickel L 176; Reg. Imp. I, 727). a) rubr. in marg. c. b) atria D.

1) *De legatis a. 814. a Ludovico imperatore emissis et de huiuscemodi praeeceptis restitutionis* vide Theganum, *Vita Hludowici*, cap. 13, SS. II, p. 593; Chron. Moiss. ad a. 815, SS. I, 40 p. 311 sq. Cf. de Rozière, 'Recueil' II, p. 545, n. a; Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 26; Mühlbacher in Reg. Imp. I, 500 i. Qui omnes viri docti praeeptum, e quo formula haec recepta sit, recte ad annum 814 referre videntur, quamquam e voce maiestas supra usurpata posterius tempus suspicuri possimus; cf. Sickel, 'UL.' p. 181. 2) *Formula ex mandato a. 822, Mart. 24, monasterio Anianensi a Ludovico imperatore concesso* (Vaissete, 'Hist. de Languedoc', ed. Dulaurier II b, p. 189) sumpta esse videtur. Cf. Sickel, 'Beiträge' V, p. 23 sqq. De iis, quae formula refert, disseruerunt praecipue Waitz, 'VG.' IV, p. 261; Sickel, l. l.; Heusler, 'Urspr. d. deutsch. Stadtverfassung' p. 23 sq.

pertinere, verum etiam domos ac villas et septa villarum et piscatoria manu facta, vel quidquid fossis vel sepibus aut alio clusarum^e genere praecingitur, eodem immunitatis nomine contineri, et quidquid intra huiusmodi munimenta ad [ius^d] eiusdem monasterii pertinentia a quolibet homine nocendi vel damnum inferendi causa spontanea voluntate committitur, in hoc facto immunitas fracta iudicatur. Quod vero ad^e agros et campos ac silvas, quae nulla munitione cinguntur, sicut fieri solet, a quibuslibet hominibus commissum fuerit, quamvis idem ager aut campus vel silva ad ecclesiam praeceptum immunitatis habentem pertineat, non tamen in hoc *immunitas fracta iudicanda est; et ideo *l. 10. non sexcentorum solidorum compositione, sed secundum legem, quae in eo loco tenetur, multandus est is, qui scandalum vel damnum in tali loco fecisse fuerit convictus. Praecipimus vobis, ut tam vos ipsi^f caveatis et observetis quam et iuniores ac ministeriales vestri, ut homines ac famuli memorati monasterii in omnibus locis ad^g vestra ministeria pertinentibus pacem habeant, et eis liceat cum securitate memorato monasterio deservire tam in privatis quam in publicis et communibus locis, neque ullus vestrum vel iuniorum 15. vestrorum ulterius eos audeat dispoliare et vel in fluminibus vel in plaga maris piscantes vel in aliis locis ad praefatum monasterium pertinentibus diversas utilitates et servicia facientes infestare vel inquietare vel a debito et iniuncto sibi servitio prohibere vel aliquid contra legem et iustitiam facere, quia, si ulterius hoc ad nostras aures fuerit perlatum et verum inventum, temeratorem huius nostri mandati condigna suis factis vin- 20. dicta coercere decrevimus. Propterea praecipimus atque iubemus, ut taliter exinde agatis, qualiter gratiam nostram vultis habere.

16.

Cum^{a. 1} petitionibus servorum Dei iustis et rationabilibus divini cultus amore fave-
mus, superni muneris donum nobis a Domino impertiri credimus. Notum sit igitur
25 omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, tam praesentibus quam et futuris, quia
adierunt serenitatem nostram monachi ex monasterio illo, quod est *constructum in *l. 15.
ducatu illo, in loco qui dicitur illo, cui venerabilis ille abbas praelatus est, obtulerunt
obtutibus nostris praeceptum confirmationis domni et genitoris nostri bone memorie
Karoli piissimi augusti, in quo invenimus insertum, quod^b idem genitor noster [per^c]
30 sue auctoritatis praeceptum confirmasset res eidem monasterio, quas quidam duces, ille
videlicet et ille, praefato dederant monasterio, et per eandem auctoritatem easdem res
actenus firmiter rectores ipsius monasterii tenuissent vel possedissent. Pro firmitatis
namque studio postulaverunt nobis, ob amorem Dei et veneratione sancti illius paternam
auctoritatem nostra confirmaremus auctoritate. Quorum petitionibus libenter adnuimus
35 et per hoc nostre auctoritatis praeceptum praefatas res eidem monasterio confirmavimus.
Quapropter praecipimus atque iubemus, ut res, quas memorati duces ad iam dictum
monasterium dederunt, de quibus auctoritatem genitoris nostri relegimus, sive quas ex

15. c) clausorum corr. clusarum c. d) D; deest c. e) in agro D. f) D; ipsos c. g) in corr. ad c.

16 = Carp. 21; Roz. 157. a) in margine adscriptum est: Scriptum c. b) plus huic notae
40 quam simplex quod inesse existimat S.; fortasse: eo quod. c) suppl. S.

1) Quia monasterium in ducatu quodam situm esse ei duces quidam eidem donationes fecisse dicuntur, necnon quia in notis superscriptis bona in Benevento sita primo loco memorantur, crediderim hanc confirmationem monasterio cuidam Beneventano concessam esse. Non autem de Sancti Vincentii monasterio Voltturnensi cogitaverim, cum ipse Josua, qui illi ecclesiae prioribus imperii
45 Ludovici annis praefuit, saepius ad imperatorem in Gallia accessisse videatur, hic autem a solis monachis auctoritas Karoli Magni oblata et confirmatio petita esse dicantur. Cf. Sickel, 'Reiträge' V, p. 72.

fiscalibus rebus per donationes regum praesenti tempore tam in illo loco (in^d Benevento) quamque et in illo (Spoleto^e) necnon et in illo (in^f Italia) possident rectores ipsius monasterii, per hanc nostram auctoritatem nostris futurisque temporibus quieto ordine teneant atque possideant, et quidquid ex eis pro opportunitate et utilitate eiusdem monasterii facere voluerint, libero in omnibus potiantur arbitrio faciendi, et nullus ex fidelibus nostris aut aliquis ex iudicaria potestate vel quaelibet alia persona de praedictis rebus ullam calumniam et machinamentum contra ipsum monasterium eiusque rectores facere praesumat; sed liceat per hanc nostram auctoritatem rectoribus ipsius monasterii praefatas res in iure et potestate ipsius monasterii per diurna tempora inviolabiliter atque *i. 20. inconvulse *tenere. Et si aliqua contentio de praedictis rebus contra ipsum monasterium orta fuerit, usque in^g praesentiam nostram res differatur, qualiter coram nobis diligent examinatione discutiatur et finiatur. Et ut haec auctoritas.

17.

Constat^{a. 1} nos, divina dispensante gratia, ceteris mortalibus supereminere, unde oportet, ut, cuius praecellimus munere, eius studeamus modis omnibus voluntati^b parere; nam et his, quibus nos scimus divinitus praeesse, debemus in quibuslibet necessitatibus prodesse, ut videlicet nostro fideliter parentes obsequio nostram sibi sentiant usquequaque suffragari clementiam. Quapropter noverit sagacitas seu industria omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, eo quod vir venerabilis ille, illius urbis episcopus, obtulit serenitati nostre quandam auctoritatem, quam dominus et genitor noster bone memorie Karolus serenissimus augustus ad petitionem praedecessoris sui, illius episcopi, ecclesie, cui praeest, fieri iussit, in qua continebatur, quod tempore rebellionis, depopulantibus hostibus ignemque submittentibus, quaedam strumenta kartarum de quibusdam villis praefatae ecclesie exusta vel concremata fuerint, et quod antecessorum suorum, regum videlicet Francorum, auctoritates praefatus ille episcopus eidem genitori nostro obtulisset, et idem genitor noster easdem auctoritates sua confirmasset auctoritate, et in eisdem strumentis insertae fuissent res et mancipia, quae a fidelibus sanctae Dei ecclesie eidem collatae fuerant ecclesie, per quas etiam auctoritates non solum praedecessores sui, rectores *videlicet ipsius ecclesie, sed etiam ipse in postmodum res et mancipia, quae in eisdem strumentis inserta fuerant, iure ecclesiastico legaliter, quiete et ²⁰ secure tenuerunt vel possederunt. Petuit etiam praefatus venerabilis vir serenitatem nostram, ut pro mercedis nostre augmento et firmitatis studio paternam auctoritatem hac quoque nostra^c firmaremus auctoritate. Nos itaque, inspecta eadem auctoritate domni et genitoris nostri, libuit nobis eiusdem venerabilis episcopi petitioni adsensum praebere et paterna auctoritati hanc quoque nostram iungere auctoritatem. Praecipimus ergo atque iubemus per praesentem auctoritatem, ut omnes res et mancipia, quae ex liberalitate fidelium eidem collatae fuerunt ecclesie, nostris et futuris temporibus per hanc nostram auctoritatem rectores ipsius ecclesie absque ullius inquietudine vel iniusta interpellatione quiete et secure habere vel possidere valeant. Quod si forte super eisdem rebus ante praefatam exustionem a praelatis ipsius monasterii iure possessis quaestio ⁴⁰ orta fuerit, ut pro eis in foro disceptari necesse sit, ita per hanc nostram auctoritatem easdem res et mancipia ipsius ecclesie legaliter defendantur, sicuti per eadem strumenta,

16. d) super in illo loco scripta sunt c.   e) super illo c.   f) super in illo c.   g) ita legere mavult S.; ad edd.

17 = Carp. 12; Roz. 416.   a) in marg. fragmentum notae: Scriptum.   b) parere voluntati ⁴⁵ corr. v. p. c.   c) nostram c.

1) Cf. Sickel, 'Neuaufertigung oder Appennis?' in 'Mittheilungen d. Instituts für Oesterr. Geschichtsforschung' I, p. 246 sqq.; 'Zeitschr. d. Sav.-Stift. I, Germ. Abth.' p. 115 sq.

si igni absorta non fuissent, legibus defendi potuerant. Haec auctoritas ut nostris futurisque temporibus, Domino protegente, valeat inconvulsa manere, manu propria subter firmavimus et anuli.

18. Praeceptum^a confirmationis de tributis et aliis rebus, quae reges ad casam Dei delegaverunt^{b. 1.}

<sup>f. 74.
a. 814, Sept.?</sup>

Decet imperialem dignitatem praedecessorum suorum pie facta inviolabiliter conservare et censurae sue auctoritate alacriter confirmare, ut videlicet munus tot principum auctoritatibus collatum vel confirmatum ab his, quibus attributum est, et securius possideatur et firmius teneatur. Notum sit igitur omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, tam praesentibus quam et futuris, quia vir venerabilis ille², illius ecclesie archieписcopus et abbas monasterii illius, quod est in honore sancti Petri principis apostolorum in pago illo constructum, obtulit nobis auctoritatem confirmationis domni et genitoris nostri bone memorie Karoli piissimi augusti, in qua invenimus insertum, eo quod ipse et praedecessores eius, reges videlicet Francorum, per eorum auctoritates vallem Reumagensem³ cum tributo, quod a fisco exigebatur, vel hominibus publicis et tributariis in eadem valle manentibus eidem in integrum concessissent monasterio, et per easdem auctoritates eandem vallem rectores ipsius monasterii actenus firmiter tenuerint. Ob rei tamen firmitatem postulavit nobis praefatus episcopus, ut auctoritatem paternam sive praedecessorum nostrorum regum nostra confirmaremus auctoritate. Cuius petitioni ob amorem Dei et reverentiam ipsius sancti loci libenter adsensum praebuimus et hoc nostre auctoritatis praeceptum circa ipsum monasterium firmitatis gratia fieri decrevimus. Quapropter praecipimus atque iubemus, ut, sicut constat ab eisdem principibus eadem vallis Reumagensis cum hominibus ibidem *commanentibus vel aspicientibus praefato^{*l. 5.} concessa monasterio, ita abhinc nostris futurisque temporibus per hanc nostram auctoritatem permaneat confirmata et sic a rectoribus vel ministris praefati monasterii cum tributo et hominibus comanentibus, publicis videlicet^c, firmiter teneatur atque possideatur, sicut olim a iure fisci possessa vel dominata fuit, et nullus ex fidelibus nostris vel quilibet ex iudicaria potestate de praefata valle et hominibus ibidem comanentibus vel aspicientibus ullam calumniam aut inquietudinem vel aliquid machinamenti contra ipsum monasterium eiusque rectores facere audeat nec ibidem ad causas audiendas vel iudicariam potestatem exercendam seu alias quaslibet redibitiones requirendas [ingredi^d audeat], sed^e liceat rectoribus ipsius monasterii per hanc nostram auctoritatem memoratam vallem cum hominibus ibidem comanentibus et pertinentibus sine alicuius iudicis

18 = Carp. 22; Roz. 155; (Reg. Imp. I, ad 784). a) P. c. evanuerunt c. b) i. e. delegaverunt.
35 c) et tributariis fortasse supplenda. d) i. a. suppl. Roz. e) seu c.

1) *De hac formula et diplomatis huincmodi possessionum confirmationes cum immunitate continentibus vide Sickel, 'Beiträge' V, p. 67.* 2) *Hic etiam aequo ac in sequentibus tribus formulis Theodulfum Aurelianensis ecclesiae praesulem in ipso diplomate nominatum fuisse ideo existimaverim, quia non solum formula nostra continuo illas in codice praeccedit, sed etiam sicut in cap. 20. 21. is cui datur diploma archiepiscopus et abbas nominatur. Cui si praeceptum, quod resert ad alteram qua praeditus erat abbatiam, Floriacensem scilicet, spectare videntur. Haec enim in diplomate paulo post concessa, Sickel, L 123 = Reg. Imp. I, 653, S. Petri et S. Benedicti monasterium nominatur, e quibus nominibus formula nostra alterum omisit, alterum retinuit. De Rozière, 'Recueil' I, 45 p. 200, n. a, propter vallis Reumagensis possessionem confirmatam de coenobio Reomaensi (Réôme) hic cogitavit, falso existimans monasterium in ipsa valle illa queri debere; quod vero formulæ verba nequaquam efficiunt. Ipsa diplomata, e quibus scripta sunt capita 18—21, fortasse mense Septembri 814. concessa sunt. Cf. Reg. Imp. I, 522 sqq.* 3) *Locus incertus,*

inquietudine et illicita contrarietate nostris futurisque temporibus firmiter tenere vel possidere. Et hanc auctoritatem, ut pleniorum in Dei nomine obtineat vigorem et [a^d] fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris cercius et diligencius conservetur, manu propria.

a.814, Sept.?
19. Auctoritas^a, per quam teloneum conceditur case Dei^b.

Imperiale celsitudinem decet praedecessorum suorum pie facta non solum inviolabiliter conservare, sed etiam censurae sue auctoritate alacriter confirmare, ut videlicet munus tot [principum^b] auctoritatibus ob amorem Dei collatum vel confirmatum ab his, quibus attributum est, et firmius teneatur et securius possideatur^c. Idecirco notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, tam praesentibus quam et futuris, quia vir venerabilis ille, illius ecclesie archiepiscopus, detulit auctoritates praedecessorum nostrorum, regum videlicet Francorum, in quibus continebatur, quod medietatem telonei ex pago illo ecclesie *sanctae Crucis^d per praeceptionis sue auctoritates libentissime concessissent, tam de carris quam de navibus vel de omni commercio, quod in eodem pago venditur aut emitur, de omnibus videlicet rebus, de quibus fiscus teloneum exigere poterat; per quas etiam auctoritates medietatem ipsius telonei ecclesia^e sanctae Crucis suique rectores absque alicuius iudicariae potestatis inquietudine actenus firmiter acceperunt vel tenuerunt. Sed ob rei firmitatem postulavit nobis, ut in amorem Dei et reverentiam ipsius sancti loci eorundem regum auctoritates nostra confirmaremus auctoritate. Cuius petitioni adsensem praebentes, hoc nostre auctoritatis praeceptum firmitatis gratia circa ipsum locum fieri decrevimus, per quod iubemus atque praecepimus, ut nullus fidelium nostrorum, praesentium et futurorum, nec quilibet ex iudicaria potestate de praefato teloneo, tam de navalium quam et de terreno, illam medietatem ab eadem penitus auferre presumat ecclesia, undecunque videlicet ius fisci teloneum exigere poterat, et nullam contrarietatem aut impedimentum vel calumniam de eadem medietate telonei contra ipsam ecclesiam eiusque rectores ulla^f facere audeat iudicaria potestas; sed nostris, Domino miserante, et futuris temporibus, remota totius iudicariae potestatis inquietudine, eadem medietas telonei in iure et potestate praefatae ecclesie firmiter et indissolubiliter consistat. Et hanc auctoritatem, ut pleniorum in Dei nomine obtineat firmitatem et per diurna tempora diligencius conservetur, manu propria subter firmavimus.

a.814, Sept.?

20. Praeceptio^a de navibus^b.

30

Omnibus episcopis, abbatibus et cetera, vel omnibus rem publicam administrantibus seu ceteris fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, tam praesentibus quam et futuris, notum sit, quia vir venerabilis ille, illius ecclesie archiepiscopus *et abbas monasterii

18. d) deest c.

19 = Carp. 3; Roz. 36; (Reg. Imp. I, 523). a) rubr. in marg. c. b) supplevi. c) ecclesi- 35 siam c. d) ullam corr. ulla c.

20 = Carp. 20; Roz. 35; (Sickel, L 118; Reg. Imp. I, 525). Cf. diploma Floriacense a. 818 (D 2); vide infra n. 4. a) rubr. in marg. c.

1) Haec concessio telonei facta est Theodulfo Aurelianensi archiepiscopo Aurelianensi. Cf. de Rozière, 'Recueil' I, p. 56, n. a; Mühlbacher, Reg. Imp. I, l. l. 2) Cf. prologum capituli 18. et diplomaticis, Félibien, 'Hist. de S. Denis' p. 46, nr. 58 (Sickel, L 30 = Reg. Imp. 533). 3) Ecclesia cathedralis Aurelianensis. 4) Cf. ipsum diploma adulteratum Theodulfo archiepiscopo Aurelianensi, abbatii S. Aniani, pro hoc monasterio concessum, Cointii Ann. eccles. Francor. VII, p. 372 sq. Vide Sickel, 'UR.' p. 316; Mühlbacher, Reg. Imp. l. l., ubi etiam de tempore agitur. Eandem fere formam alia nonnulla praecepta exhibent, Sickel, L 23. 43. 81 = Reg. Imp. I, 527. 46 548. 590 et alia. Ad literam fere cum formula convenit diploma a. 818. Adalgaudo, abbatii Floriacensi, Theodulfi successor, concessum (Sickel, L 123 = Reg. Imp. I, 653), cuius diplomaticis partis ineditae varias lectiones adnotavi (D 2) ex apographo, quod mecum communicavit V. Cl. Mühlbacher ex schedis nostris.

illius confessoris, ubi ipse corpore requiescit, quod est constructum in suburbio ipsius civitatis¹, detulit nobis auctoritatem praceptionis domini et genitoris nostri bone memorie Karoli piissimi augusti, in qua continebatur, quod avus noster Pipinus quondam rex seu idem genitor noster concessissent eidem monasterio teloneum de sex^b navibus, quae per Ligeris flumen seu cetera flumina propter sal et cetera commercia discurrebant, necon et de carris et sagmariis in necessaria ipsius monasterii vel congregationis ibidem Deo famulantis deferentibus et de villis vel de omnibus, undecunque fiscus teloneum exigere poterat. Pro firmitatis namque studio postulavit nobis praefatus episcopus, ut, paternum seu praedecessorum nostrorum morem sequentes, huiuscemodi auctoritatis nostre beneficium eidem concederemus vel confirmaremus^c monasterio. Cuius precibus nobis ob amorem Dei et venerationem sancti illius annuere et hoc praeceptum munificentiae nostre firmitatis gratia circa ipsum monasterium fieri libuit, per quod iubemus atque praecepimus, ut nemo^d fidelium nostrorum nec quilibet exactor iudicarie potestatis de carris vel sagmariis seu villis ipsius monasterii vel de quolibet commercio, undecunque videlicet fiscus teloneum exigere potest, ullum teloneum accipere vel exigere praesumat. Naves vero sex^b, quae sive per fluvium^e Ligeris sive per cetera flumina infra^f ditionem imperii nostri ob utilitatem et necessitatem ipsius monasterii discurrunt, ad quascunque civitates, castella aut portus vel cetera loca accessum habuerint, nullus ex eis *aut hominibus, qui *l. 20. eas praevident, nullum teloneum¹ aut ripaticum aut portaticum aut pontaticum aut salutaticum aut cespiticum aut cenaticum aut pastionem^g aut laudaticum aut trabaticum^h aut pulveraticum aut ullum occursum vel ullum censum aut ullam redibitionem accipere vel exigere audeat; sed licitum sit absque alicuius illicita contrarietate vel detentione per hanc nostram auctoritatem ipsisⁱ navibus et hominibus, qui eas praevidere debent, cum his, quae deferunt, per universum nostrum libere atque secure ire et redire; et si aliquas moras in quolibet loco fecerint aut aliquid mercati fuerint aut vendiderint, nihil ab eis prorsus, ut dictum est, exigatur. Haec vero auctoritas.

21. Auctoritas^a, ut omnes, qui de casis Dei beneficia habent, nonas et decimas dent^b.

a.814, Sept.?

Noverit utilitas fidelium nostrorum, comitum videlicet et vasallorum nostrorum seu et vicariorum centeniorumque vel missorum per imperium a Deo nobis collatum discurrentium, quia vir venerabilis ille, illius ecclesie archieписcopus et abbas monasterii^b, obtulit obtutibus nostris quandam praceptionem domini et genitoris nostri bone memorie Karoli piissimi augusti, in qua continebatur ab eo constitutum, ut, quicunque fidelium suorum de episcopatu ecclesie illius aut monasterii illius beneficia habebant, nonas et decimas vel censum^c eidem ecclesie aut monasterio annis singulis de eisdem beneficiis

20. b) quatuor D 2. c) D 2. abhinc ineditum. d) nullus D 2. e) flumen DD. f) bis scr. c. g) sic DD; pastiva c. h) tranaticum D 2. i) ipsis deest, naues et homines DD.

21 = Carp. 6; Roz. 356; (Reg. Imp. I, ad 525). a) rubr. in marg. c., ubi praeterea notarum vestigia, quae legi nequeunt; fortasse: scriptum? b) illius suppl. Roz.

40 1) Eadem fere telonea et tributa etiam in aliis huiuscemodi praceptionis enumerata sunt; cf. Sickel, K. 55. L 81. 287 = Reg. Imp. I, 195. 590. 861. De singulis vectigalibus vide Waitz, 'VG.' II², p. 604 sqq.; IV, p. 52. Maxime dubitandum est de cenatico, cf. Waitz, l. l. IV, p. 52, n. 1, et de pastione, quo nomine saepius census pro porcis pascendis solvendus significatur. Etiam hoc loco, quamquam nonnisi de navium teloneis dici credideris, census eiusmodi de villis, cf. supra l. 6, solvendum inseri potuisse non negaverim, praesertim cum etiam pulveraticum non ad naues istas sex spectare nemo non videat. 2) Cf. mandatum simillimum a. 816, Ragut, 'Cartulaire de Mâcon' p. 45 (Sickel, L 80 = Reg. Imp. 589), et breviora Sickel, L 90. 227 = Reg. I, 601. 776. Etiam hoc diploma Theodulfo et pro ecclesia quidem Aurelianensi et monasterio S. Aniani concessum esse apte coniecit de Rozière, 'Recueil' I, p. 442, n. a. 3) Cf. Cap. Haristall. a. 779, c. 18, LL. Capitul. I, p. 50. Vide Waitz, 'VG.' IV, p. 164 sq.

dare non negligenter et [ad^b] aedificia ipsius ecclesie restauranda iuxta vires opem ferrent¹. Postulavit etiam nobis praedictus episcopus aut abbas, ut eandem praeceptionem domni et genitoris nostri nostra confirmaremus auctoritate, quod et nos, libenti animo ^{7. 25.} precibus eius annuentes, fecisse atque confirmasse nostrorum omnium fidelium *sciat prudentia. Praecipientes ergo iubemus, ut omnes, quicunque ex largitione nostra de rebus praefatae ecclesie beneficia habetis, nonas et decimas vel census annis singulis exinde illi episcopo aut abbati et missis seu successoribus suis absque ulla contrarietate et negligentia dare non negligatis, ad domos ipsius ecclesie restaurandas unusquisque pro viribus suis adiutorium ferre non differat, et nullus, qui beneficium de rebus praefatae ecclesie vel monasterii habet, contra hoc iussionis nostre praeceptum facere prae- ¹⁰ sumat, sed in omnibus libenti^c animo observet, sicut a nobis iussum est, et sicut Dei et nostram gratiam vel ipsum beneficium habere vult. Et ut hoc praeceptum.

a. 814—829.

22. Praeceptum de navibus domni Hludowici^a.

Omnibus episcopis, abbatibus, ducibus, comitibus, vicariis, telonariis, actionariis vel omnibus rem publicam administrantibus seu ceteris fidelibus sanctae Dei ecclesie et ¹⁵ nostris, tam praesentibus quam et futuris, notum sit, quia vir venerabilis Ionas, Naver- nensis^b ecclesie vocatus episcopus², postulavit serenitatem nostram, ut ecclesie, cui prae- est, et congregationi ibidem Deo famulanti teloneum de duabus navibus, quae per Ligeris flumen, Elarium³, Carim, Ledum, Sarta, Medianam vel per cetera flumina infra impe- ²⁰ rium nostrum propter sal et cetera necessaria ipsius ecclesie discurrebant, in elemosina ^{7. 75.} nostra *concederemus. Cuius precibus ob amorem Dei et reverentiam ipsius sancti loci libenter adquievimus et beneficium, quod^c nobis postulavit, eidem ecclesie per hanc nostram auctoritatem concessimus. Unde iubemus atque praecepimus, ut hae naves, sive quae [per^d] flumen Ligeris vel per cetera supra memorata flumina infra ditionem imperii nostri ob utilitatem et necessitatem praefatae ecclesie eiusque congregationis ²⁵ ibidem deservientis discurrunt, ad quascunque civitates, castella aut portus vel cetera loca accessum habuerint, nemo fidelium nostrorum nec quislibet exactor iudicarie potestatis neconon et quilibet telonarius de his aut hominibus, qui eas praevident, ullum teloneum aut ripaticum *et cetera*.

23.

30

Quapropter⁴ noverit sagacitas seu industria omnium fidelium nostrorum, tam prae- sentium quam et futurorum, quia vir venerabilis ille, illius civitatis episcopus, obtulit serenitati nostre quandam auctoritatem, quam dominus et genitor noster bone memorie Karolus serenissimus augustus ecclesie, cui praeest, fieri iussit, in qua continebatur, quod tempore rebellionis ab Vaifario quondam principe Aquitanorum igne submisso ³⁵ eadem civitas cremata fuisset, et omnia strumenta kartarum, quibus praefatae ecclesie a regibus et reginis vel ceteris catholicis viris res et mancipia collatae fuerant, non solum

21. b) add. diplomata p. 301, n. 2. laudata. c) libenti animo Carp.; 1 a c.

22 = Carp. 5; Roz. 33; (Sickel L 269; Reg. Imp. I, 832). a) hlud c., ubi rubrica in marg. scripta est. b) i. e. Nivernensis. c) quae c. d) suppl. Carp.

23 = Carp. 11; Roz. 415; (Reg. Imp. I, ad 538).

40

1) Waitz, *l. l. p. 167 sq.* 2) Cf. *Gallia christ. XII*, col. 628 *sq.*; cum vero 'vocatus' episcopus hic Jonas dicatur et iam anno 817. praedecessor eius mortuus memoretur, hoc praecep- tum iam prioribus annis Ludovici imperatoris concessum esse videtur. 3) Flumina sunt: Allier, Cher, Loir, Sarthe, Mayenne. Cf. de Rozière, 'Recueil' I, p. 52, n. b. 4) Cf. supra 17. et ⁴⁵ quae ibi annotavi p. 298, n. 1. Mühlbacher, *Reg. Imp. I*, 538, dubitans conicxit, formulæ aliquam confirmationem subesse Narbonnensi archiepiscopo concessam. Evidem vero ex capite

in eadem urbe, verum etiam in monasteriis virorum ac puellarum ad eandem sedem pertinentibus *vel aspicientibus igni concremata fuissent, et idem genitor noster mercedis ^{a. 5.} causa sua auctoritate, immo pietate eandem relevasset calamitatem. Pro firmitatis namque studio postulavit nobis praedictus episcopus, ut nostram auctoritatem circa ipsam sedem fieri iuberemus. Cuius precibus libenter annuimus et praesentem auctoritatem nostram firmitatis gratia circa ipsum sanctum locum fieri decrevimus, por quam iubemus atque praecipimus, ut omnes res vel mancipia, quae ante praedictam exustionem rectores praefatae ecclesie iure et legaliter in ditione ipsius tenuerunt vel possederunt ecclesie, sic per hanc nostram auctoritatem firmiter eas teneant atque possideant vel defendant, sicuti per eadem strumenta, si igni absorta non fuissent, ipsas res vel mancipia legibus teneri vel defendi poterant, et nullus quilibet ex fidelibus nostris super eisdem rebus vel mancipientibus contra ipsam sedem eiusque rectores aliquam calumniam aut inquietudinem facere aut generare audeat; sed, sicut diximus, per hanc nostram auctoritatem praefatus ille episcopus suique successores nostris futurisque temporibus easdem res et mancipia in iure ipsius ecclesie teneant atque possideant. Et ut haec auctoritas.

24. Praeceptum^a de navibus.

a. 814—816.

Omnibus episcopis, abbatibus *et cetera* notum sit, quia vir venerabilis Adam, abbas ex monasterio Gemetico^b, detulit nobis praeeptum domni et genitoris nostri bone memorie Karoli serenissimi augusti, in quo erat insertum, eo quod ipso et avus noster Pipinus quondam rex seu et praedecessores eorum, reges videlicet Francorum, per eorum auctoritates concessissent eidem monasterio vel monachis ibidem Deo deservientibus omne teloneum, tam de navibus quam et de carris *seu et de ceteris vehiculis neonon et de quo- ^{c. 10.} libet alio negotio, undecunque fiscus teloneum exigere poterat^b, et per easdem auctoritates actenus praefatum teloneum rectores ipsius monasterii et monachi ibidem Deo servientes in integrum habuissent concessum. Sed pro firmitatis studio postulavit nobis idem abbas, ut huiuscmodi beneficium circa ipsum monasterium conferre percenseremus^c. Cuius precibus ob amorem Dei et anime nostre salutem nobis usquequaque parere libuit, et hoc nostre auctoritatis praeeptum eidem monasterio fieri iussimus, per quod iubemus atque praecipimus, ut naves vel carra seu quaelibet alia vehicula ad diversa negotia ipsius monasterii peragenda et necessitates ipsius monasterii sublevandas per universum imperium nostrum libere discurrant, et nullus iudex publicus vel quilibet exactor iudicarie

^a 24 = *Carp. 15; Roz. 34; (Sickel, L 38; Reg. Imp. I, 543).*   a) rubr. in marg. c.   b) ad integrum eidem concessimus monasterio add. c.   c) per conseremus c., ubi post per fortasse quaedam omissa sunt.

³⁵ superiore etiam hic Nivernense diploma suspicari malim. Nivernensi enim civitati Aquitanis proximae Waifarii exercitus a. 761. totum fere Burgundiam depopulantes (cf. Fredegarii contin. c. 125; Ann. Lauriss. a. 761, SS. I, p. 142) non pepercisse, cognovimus ex diplomate Karoli Calvi a. 841. Herimanno Nivernensi episcopo concesso, Böhmer, n. 1532, ubi etiam ipsius diplomaticis in formula nostra exscripti mentio fieri videtur: quia memorata ecclesia (sc. Nivernensis) tempore rebellionis expoliata fuisset robis et mancipientibus —. Insuper partim casu partim incuria sive incendii raptu sive negligentiae incultu (cultu) strumenta cartarum, per quae res vel mancipia eidem sanctae Dei ecclesiae collatae fuerunt, ea tempestate perierunt in eadem urbe. Pro quo nos sancimus, sicut avus et genitor decreverunt, in suis auctoritatibus, ut per hanc nostram firmitatis gratiam (cartam) ita defendi ac teneri res memoratae ecclesiae possent, quasi ipsa strumenta praeessentialiter adessent, Mabillon, *De re dipl.* p. 527, uncis inclusa ex exemplari discrepanti in *Gall. christ. XII, Instr. col. 297.* Quibus cum verbis optime conventi formula. 1) *Nunc Iumièges, 'dép. Seine inférieure'.* Abbas hic nominatus alibi non memoratur; *Gallia christ. XI, col. 190.* 954. *De tempore* cf. Sickel, *ad L 38, 'UR'* p. 304, et Mühlbacher, *Reg. Imp. I, 543.*

potestatis aut telonarius de ipsis navibus et de omnibus, quae supra memorata sunt, undecunque videlicet fiscus teloneum exigere potest, ullum teloneum accipere vel exactare praesumat; et ad quascunque civitates, castella aut portus vel cetera loca ipse naves vel homines eas praevidentes vel ceteri negotiatores ipsius monasterii necessitates providentes accessum habuerint, ullum teloneum *et cetera*.⁵

post a. 817? 25. Confirmatio^a constitutionis alicuius de rebus ecclesie, quas prae-latus aut ad luminaria^b facienda aut ad habitacula^c commendat^d.

Cum petitionibus sacerdotum *et cetera*². Proinde notum sit omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, praesentibus videlicet et futuris, quia vir venerabilis ille, illius urbis episcopus, adiens serenitatem nostram, obtulit nobis quandam constitutionem a se per licentiam domni et genitoris nostri bone memorie Karoli piissimi augusti factam, in qua continebatur, eo quod tempore, quo pastoralem praefatae civitatis suscepit curam, ordinem canonicum prorsus destitutum et aedificia, in quibus episcopi^{*} et canonici iam pridem habitaverant, per inopiam praedecessorum suorum pontificum diruta et paene ad nihilum redacta invenisset, sed, suffragante sibi divina gratia¹⁶ ac domino et genitore nostro opem ferente, et ordini canonico et aedificiis necessariis eidem ad Dei servicium peragendum exornasset locum. Continebatur etiam in eadem constitutione, quod per licentiam eiusdem genitoris nostri canonicis ipsius loci de rebus praefatae ecclesie quasdam dedisset villas neonon et nonas ac decimas de quibusdam villis, quas vasalli nostri de ratione ipsius ecclesie per nostre largitionis beneficium²⁰ habuerant, e quibus omnibus stipendia, quibus indigebant, sufficienter habentes, postposita totius necessitatis excusatione, et canonicum ordinem religiose custodire et Deo instanter in eodem loco possent deservire. Postulavit etiam nobis, ut haec constitutio, quam propter amorem Dei et elemosinam domni et genitoris nostri ac nostram constituerat, ob firmitatis causam nostra imperiali confirmaretur clementia. Cuius petitioni,²⁵ quia iusta et ratione plena est, nobis adsensum praebere et eandem constitutionem nostra auctoritate placuit confirmare. Idecirco volumus et per hanc nostram auctoritatem prae-cipimus, ut ville et nonae ac decime, sicut ab eodem illo episcopo constitutae sunt, ita deinceps nostris et futuris temporibus eisdem canonicis stipendiarie, disponente atque perordinante episcopo, qui praefatae sedis praefuerit, existant, et numerus canonicorum,³⁰ qui ab eo loco constitutus est, a successoribus quoque semper plene statuatur et conservetur, sed et nullus quilibet^d ex successoribus eius easdem villas et nonas ac decimas in beneficium alicui dare aut de stipendiis eorum canonicorum penitus auferre praesumat,^{*20} sed, sicut in eadem constitutione, sicut ab illo constitutae et a nobis confirmatae sunt, per diurna tempora inviolabiliter et inconvulse persistere sinat. Si vero alicui³⁵ successorum eius animo sederit, ut et numerum canonicorum multiplicare et alias res illis superaddere voluerit, in suo iure et potestate, salva discretionis ratione, id faciendi permaneat.

25 = Carp. 7; Roz. 566. Cf. diploma infra n. 1. allegatum. a) rubr. in marg. c. b) dubi-tans scripsit S., editum autem habitationes falsum esse affirmans; fortasse: stipendia? c) fortasse: 40 receptacula? Cf. LL. I, p. 221. d) sic D; quibuslibet c.

1) *Huic formulae magna ex parte simillimum est diploma Ludovici pro Autissiodorensi ecclesia, Quantin, 'Cartulaire de l'Yonne' I, p. 31, nr. 16 (Sickel, 146 = Reg. Imp. I, 684). Vide Sickel, 'Beiträge' IV, p. 34; Mühlbacher, Reg. Imp., l. l. Pariter ac diploma illud (cf. Gesta epp. Autiss. c. 35, SS. XIII, p. 396) etiam hanc confirmationem ad capitula concilii⁴⁵ Aquisgranensis a. 817, celebrata revocandam esse existimaverim. Vide Sickel, l. l. p. 33 sq.*

2) Cf. supra cap. 13.

26. *Donatio^a imperialis de terra fisci ad casam Dei¹.*a. 818-828.
822?

Si liberalitatis nostre munere de beneficiis a Deo nobis collatis locis Deo dicatis aliquid conferimus, id nobis et ad mortalem vitam feliciter transigendam et ad aeternam perpetualiter obtinendam profuturum absque dubio credimus. Idcirco notum sit omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, sollerciae^b, quia postulavit nobis vir venerabilis ille, illius urbis archiepiscopus, ut terram quandam fisci nostri in eadem urbe ad amplificanda et dilatanda claustra canonicorum ecclesie sanctae Marie² in nostra concederemus elemosina, de qua actenus census ad nostrum opus solvebatur. Cuius precibus pro mercedis nostre augmentatione et reverentia ipsius sancti loci nobis adquiescere libuit et praefatam terram eidem ecclesie nostra auctoritate ad Dei servicium liberius peragendum conferre placuit. Terminatur enim praefata terra ab uno latere et fronte terra praefatae ecclesie sanctae Marie, ab altero latere via publica, ab altero etiam fronte terra illius monasterii puellarum. Infra hanc terminationem ad integrum praefatam terram eidem in nostra elemosina concessimus ecclesie. Quapropter volumus atque iubemus, ut per hanc nostram auctoritatem *nostris videlicet et futuris temporibus praedictam ^{*l. 25.} terram secundum dimensionem et conlaterationem superius nominatam praedictus Willibertus archiepiscopus eiusque successores vel congregatio ipsius sancti loci in nostra elemosina concessas habeant, atque iure perpetuo in ditione ipsius ecclesie consistat; ita dumtaxat, ut, quidquid de ipsa vel in ipsa ob utilitatem [et] profectum ipsius ecclesie ^{*l. 25.} facere voluerit, libero in omnibus perfruatur arbitrio faciendi. Et ut haec auctoritas.

27. *Donatio^a imperialis³.*

Imperialis celsitudinis moris est, fideliter sibi famulantes donis multiplicibus atque honoribus, ingentibus honorare^b atque sublimare⁴. Proinde nos morem parentum, regum videlicet praedecessorum nostrorum, sequentes, libuit celsitudini nostre fidelem quendam nostrum nomine illo de quibusdam rebus proprietatis nostre honorare^b atque in eius iuris potestatem liberalitatis nostre gratia conferre; nec inmerito, quippe cum et fidelitatis obsequio et obedientiae devotione hoc apud serenitatem nostram adipisci digne mereatur, qui totis nisibus usquequaque nostro servitio nostrisque iussionibus fideliter parere studet. Unde noverit experientia atque utilitas omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, quia concessimus *eidem fidieli nostro illo ad^c [proprium] ecclasiā illam, quae est constructa in honore sancti illius confessoris in territorio illo, in loco qui vocatur ille, super fluvium illum, quam iam dudum eius avia nomine illa^d et avunculus nomine ille domino et genitori nostro Karolo bone memorie piissimo augusto^e per strumenta kartarum tradiderunt. Hanc itaque cellulam cum omnibus ad se pertinentibus vel aspicientibus vel de ratione eiusdem cellulac infra eundem

26 = Carp. 2; Roz. 146; (Sickel, L 192; Reg. Imp. I, 736). Cf. diplomata n. 1. allegata.
a) rubr. in marg. c. b) sollertia c. c) DD.; deest c.

27 = Carp. 27; Roz. 143; (Sickel, L 39; Reg. Imp. I, 545). Cf. diploma n. 3. allegatum.
a) rubr. in marg. c. b) honore per errorem c. c) S. in codice nunc nihil nisi ad e perspici monet,
neque vero in pago illo, quod scripsit Carpentier, eastare; proprium supplevi; pro ecclasiā maluerim
cellulam, sed quae scripsi et cum e in codice restanti et cum iis, quae Carp. edidit, convenient. d) illius c.
e) S 1; nunc in tabula photographica perspici nequit.

1) Subest diploma Williberto archiepiscopo Rothomagensi, qui infra nominatur, concessum.
Similem formulam exhibent diplomata Sickel, I. 21. 195. 199 = Reg. Imp. I, 521. 747. 752;
cf. Sickel, 'UR' p. 325. ad L 192. 2) S. Mariae ecclesia cathedralis Rothomagensis. 3) Secun-
dum hanc formulam etiam donatio Einhardi concessa scripta est, SS. XXI, p. 359 (Sickel, L 44
= Reg. Imp. I, 541). 4) Arenga ista saepissime in donationibus imperatoris filiorumque eius
singulis hominibus concessis legitur.

pagum illum seu etiam illum, sed etiam et illum et illum, [quidquid^f] praesenti tempore nostris iuris atque possessionis in re proprietatis est, totum et ad integrum vel in effectum^h praedicto fideli nostro Bettoneⁱ ad proprium per hanc nostre^j auctoritatis donationem concessimus; ita videlicet, ut, quidquid ab hodierno die et tempore de praedicta cellula vel de his, quae ad eam pertinent, facere voluerit, libero in omnibus potiatur arbitrio^k faciendi, quidquid elegerit^k. Et ut haec auctoritas largitionis nostre per curricula annorum inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmatatem et fidelibus nostris, tam praesentibus quam et futuris, seu etiam successoribus nostris fidelibus sanctae Dei ecclesie verius certius[que^l] credatur, eam manu propria subter firmavimus.

28. Inmunitas^a imperialis^b.

<sup>a. 817.
Jul. 16?</sup> Si liberalitatis nostre munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii et necessitates ecclesiasticas ad petitiones sacerdotum nostro relevamus iuvamine atque imperiali tuemur munimine, id nobis et ad mortalem vitam temporaliter transigendam et ad aeternam feliciter obtainendam profuturum absque dubio credimus. Noverit interea sagacitas seu utilitas omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, ¹⁵ quia vir venerabilis ille, illius civitatis episcopus, obtulit obtutibus nostris auctoritatem inmunitatis domini et genitoris nostri bone memorie Karoli piissimi augusti, in qua erat insertum, quod non solum idem genitor noster, verum etiam praedecessores eius, reges videlicet Francorum, praedictam sedem, quae est constructa in honore sancti illius, cui, auctore Deo, ipse episcopus praeest, sub suo munimine et defensione cum cellulis sibi ²⁰ subiectis et rebus vel hominibus ad se pertinentibus vel aspicientibus consistere fecerant^b, et eorum^c inmunitatum auctoritatibus actenus ab inquietudine iudicarie potestatis eadem munita atque defensa fuisset ecclesia. Sed pro rei firmitate postulavit praefatus episcopus ille, ut paternum seu praedecessorum nostrorum regum [morem^d] sequentes huiusce-modi inmunitatis praeceptum ob amorem Dei et reverentiam ipsius sancti loci circa ²⁵ ipsam ecclesiam fieri concederemus. Cuius petitioni libenter adsensum praebeimus et hoc nostre auctoritatis praeceptum erga ipsam ecclesiam inmunitatis atque tuitionis gratia pro divini cultus amore et anime nostre remedio fieri decrevimus, per quod praecipimus atque iubemus, ut nullus iudex publicus vel quislibet ex iudicaria potestate in ecclesiis ³⁰ aut loca *vel agros seu reliquias possessiones, quas moderno tempore in quibuslibet pagis vel territoriis infra ditionem imperii nostri iuste et legaliter memorata tenet vel possidet ecclesia, vel ea, quae deinceps in iure ipsius ecclesie voluerit divinitas^e augeri, ad causas iudicario more audiendas vel feda aut tributa exigenda aut mansiones vel paratas

27. f) quidquid *supplevi*; quao *Roz.* g) nostris c. h) *dubitandum videtur de hac lectione;*
fortasse: inexquisitum? i) nostram corr. nostre c. k) delegorit c. l) que *deest c.; add. D.*

28 = Carp. 4; Roz. 21; (Reg. Imp. I, 522). Cf. diploma Lemovicense; v. *infra* n. 2. a) rubr.
in marg., ubi praeterea notarum apices quidam, qui legi nequeunt; fortasse: scriptum? b) sic c.
et D; fecissent edd. c) D; earum c. d) D; deest c.; fortasse in margine olim suppleta exstabat
nota nunc abscissa, ad quam signum quoddam post regum spectare possit. e) sic c.; melius: divina pietas D.

1) *De Bettone cf. de Rozière, 'Recueil' I, p. 182, n. a.* 2) *Haec formula certe non ex 40
immunitate a Ludovico imperatore Theodulfo Aurelianensi archiepiscopo concessa, Bouquet VI,
p. 499, nr. 63 (Sickel, L 22 = Reg. Imp. I, 522) sumi potuit, quacum magna ex parte
quidem convenit, permulta autem exhibit valde ab ea discrepantia. Multo magis cum immunitate
Lemovicensi, Bouquet VI, p. 502, nr. 67 (Sickel, L 109 = Reg. Imp. I, 638) convenit, eo modo,
ut in opinionem adduci possimus, ex illa formulam scriptam esse. Simillimum est etiam diploma 45
Burdigalense, Bouquet VI, p. 557, nr. 148 (Sickel, L 228 = Reg. Imp. I, 508); reliqua, quae
enumerat Sickel, 'Beiträge' III, p. 77 sq., magis differunt.*

faciendas aut^f fideiussores tollendos aut homines ipsius ecclesie, tam ingenuos quam et^g servos, super terram ipsius commanentes, iniuste distringendos nec ulla redibitiones aut illicitas occasiones requirendas nostris nec futuris temporibus ingredi audeat^h nec ea, quae supra memorata sunt, penitus exigere praesumat; sed liceat memorato praesuli suisque successoribus res praedictae ecclesie cum omnibus sibi subiectis et rebus et hominibus ad seⁱ aspicientibus vel pertinentibus sub tuitionis atque inmunitatis nostre defensione, remota totius iudicarie potestatis inquietudine, quieto ordine possidere et^k nostro fideliter parere imperio atque pro incolumitate nostra, coniugis ac prolis seu etiam totius imperii a Deo nobis collati et eius clementissima miseratione per immensum conservandi^l una cum clero et populo sibi subiecto Dei immensam clementiam iugiter exorare delectet. Et quidquid de praefatis rebus ecclesie ius fisci exigere poterat, totum nos in nostra elemosina eidem [concessimus^m] ecclesie, quatenus clericis Deo ibidem famulantibus proⁿ . . . . Et ut haec.

29.

¹⁵ (a) Cum¹ locis divino cultui mancipatis ob divine servitutis amorem opem con-<sup>a. 817.
Iul. 24.</sup> gruam ferimus, et regium *morem decenter implemus et id nobis profuturum ad aeterne *^{b. 15.} remunerationis praemia capessenda veraciter credimus.

(b) Si petitionibus servorum Dei pro quibuslibet ecclesiasticis necessitatibus aures <sup>a. 816.
Aug. 30.</sup> nostras pulsantium libenter adnuimus et divine potentiae in locis Deo dicatis uberiorius famulandum^a auxilium porrigimus, id nobis procul dubio^b et ad mortalem vitam temporaliter deducendam et ad futuram feliciter obtinendam commodum provenire confidimus.

Notum igitur esse volumus cunctis fidelibus nostris, episcopis videlicet, abbatis virisque inlustribus, ducibus, comitibus, domesticis, grafionibus, vicariis, centenariis eorumque iunioribus neenon missis nostris per universum imperium nostrum discurrentibus seu etiam ceteris fidelibus sanctae Dei ecclesie nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, quia adiit serenitatem culminis nostri venerabilis vir Fredugisus^{c. 2}, abbas ex monasterio peculiaris patroni nostri sancti Martini, ubi eiusdem praeclarissimi viri venerabile corpus requiescit, ferens, aut gestans^d, manibus inmunitates prisorum regum Francorum neenon avi nostri Pipini quondam regis seu etiam pie recordationis domini et genitoris nostri Karoli serenissimi imperatoris, quibus idem monasterium quiete in

28. f) duae notae superscriptae, quarum prior aut significat, altera legi nequit c. g) nota fortasse suos significans superscripta est c. h) superscriptae alia manu notae, quarum prior sive significat, altera legi nequit. i) superscriptae sunt notae, quae nunc legi nequeunt c. k) verba et nostro — exorare delectat in codice infra ante Et ut hacc per errorem posita sunt. l) stabilitate, in editis additum, deest etiam in D. m) D; deest c. n) sequuntur in c., ut videtur, per errorem scripta: nobis coniuge proleque nostra atque totius imperii a Deo nobis collati, pro quibus coniecerim: (pro)ficiat in augmentum.

29 a. b = Carp. 13; Roz. 24; (b = Sickel, I, 97; Reg. Imp. I, 609). Cf. diploma Turonense (D) et Sollemniacense (DS) infra n. 1. lundata. a) de terminatione dum dubitat S., qui pro auxilio 40 mavult auxilio legere; quae supra scripti etiam D exhibit. b) sic D; dubiis legere mavult S. c) Fredugisus c. d) ita pro ferens DS.

1) Cum ipsam formulam cum altera ex duabus arengis ex diplomate monasterio S. Martini Turonensi a. 816. concessa, Martene, Ampliss. collect. I, p. 63, Regg. cf. supra, ad verba sere scriptam esse appareat, arenga prior et in ipso contextu vox gestans, supra l. 28. ex Sollemniatione monasterii immunitate anno sequenti data, quae ad Turonensis illius exemplar scripta est, Baluze, Capitul. II, col. 1414 (Sickel, I 111 = Reg. Imp. I, 641), additae esse videntur. Cf. Sickel, 'UL' §. 44, n. 4. p. 118. 2) Fridugisus abbas monasterii S. Martini Turonensis a. 804—834. Sickel, 'UL' §. 33. p. 89 sq.

Dei servitio degere sanxerunt et omnes res praefati monasterii in universo, Christo lari-
giente, regno, in Austria scilicet, Niustria, Burgundia, Aquitania, Provincia, Italia et in
 *i. 20. ceteris regni sui partibus consistentes, quae non solum ab orthodoxis *principibus, verum
 etiam a ceteris fidelibus collatae vel per quoslibet contractus et munimine kartarum in
 [ius^e] eiusdem legaliter traditae sunt monasterii, sub inmunitatis sue defensione con- 5
 sistere et ab omni publica functione et iudicaria^f exactione inmunem^g liberumque red-
 didissent; quod munus eidem monasterio exhibitum, Deo adnuente, inviolabiliter actenus
 constat esse conservatum. Pro firmitatis namque studio huiuscmodi beneficium erga
 praefatum venerabile monasterium nostra auctoritate humiliter precibus, quibus valuit,
 fieri postulavit. Cuius petitioni ob amorem Dei et venerationem beatissimi Martini 10
 libenter adsensum praebere nobis usquequa libuit. Quapropter volumus atque decer-
 nimus, ut omnes res eiusdem monasterii cum hominibus sibi subiectis sub nostre defen-
 sionis munimine modis omnibus consistant. Praecipientes ergo iubemus atque praece-
 pimus, ut nullus iudex publicus aut quilibet superioris aut inferioris ordinis rei publice
 procurator ad causas iudicario more audiendas in ecclesias aut villas seu reliquas pos- 15
 sessiones, quas moderno tempore in quibuslibet provinciis aut territoriis imperii nostri
 iuste et legaliter tenet vel deinceps in iure ipsius monasterii divina pietas voluerit augeri,
 ingredi praesumat nec freda aut tributa aut mansiones aut paratas aut teloneum aut
 fideiussores tollere aut homines, tam ingenuos quam servos, super terram ipsius mona-
 *i. 25. sterii commandantes, distingere nec ullas publicas functiones aut redibitiones *vel illicitas 20
 occasiones require, quibus in aliquo idem monasterium sibique subiecti aliquod iniuste
 patientur incommodum, nostris futurisque temporibus quisquam tam temerarius existat,
 qui id faciendi illicitam sibi potestatem attribuere audeat. Quidquid ergo de praefatis
 eiusdem monasterii rebus in ius fisci cedendum fuit et a decessoribus nostris comperimus
 collatum, et largitionis nostre munere libenter volumus esse per immensum eidem mona- 25
 stero concessum, ut id, remoto fisci dominatu, ad luminaria basilicae [beati^e] Martini con-
 cinnanda et ad sustentationem pauperum seu clericorum in eodem loco Domino deservien-
 tium sit supplementum. Si quis autem in tantam prorumpere ausus fuerit audaciam, ut^h
 huius praecepti nostri violator extiterit, quemadmodum in praceptione domni et geni-
 toris nostri continetur, non solum in offensam nostram lapsurum, verum etiam sexcen- 30
 torum solidorum auri ad purum excocti se noverit poena multandum, ex qua duas partes
 rectores memorati monasterii, tertiam vero ius fisci recipiat. Dignum namque et iustum
 est, ut tot piorum regum, decessorum nostrorum, nostrique praecepti violator huiuscse-
 modi subeat poenam, ut et se tante temeritatis merito argui cognoscat et ceteris, ne id
 *i. 30. agere quolibet ausu pertemptent, timorem incutiat, ut nullus *scilicet beneficia regaliaⁱ 35
 locis Deo dicatis veneranter exhibita temerare conetur. Volumus itaque atque censemus,
 ut, remota totius iudicarie potestatis inquietudine, quieto ordine memoratus abbas suique
 successores res praedicti monasterii cum hominibus sibi subiectis vel ad se aspicientibus
 seu pertinentibus hominibus sub inmunitatis atque protectionis nostre defensione con- 40
 sistant, nostroque fideliter parentes imperio, pro incolumitate nostra scilicet et prolis sive
 etiam totius imperii a Deo nobis collati eiusque gratissima miseratione perpetuo conser-
 vandi una cum clero sibi commisso Dei immensam clementiam iugiter exorent. Si quid
 vero de praefati monasterii rebus per tepidinem et negligentiam abbatum aut praec-
 sumptionem iudicium iniuste abstractum est, id per hanc nostram auctoritatem prorsus
 restaurandum praecipimus. Et ut haec auctoritas. 45

29. e) D; deest c. f) iudicarie c. g) rectius immunes liberasque D; cum vero DS praec-
 beat monasterium — immunem liberumque, corrigere nolui. h) D; aut c. i) superscripta incerta
 est nota; vel antea suspicatus est S.

30. Praeceptum Iudeorum¹.f. 76.
ante a 825.

Omnibus episcopis, abbatibus, comitibus, gastaldiis, vicariis, centenariis, clusariis seu etiam missis nostris discurrentibus neconon et omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, notum sit, quia istos Hebreos, Domatum^a rabbi et Samuelem, nepotem eius, sub nostra defensione suscepimus ac retinemus. Quapropter per praesentem auctoritatem nostram decernimus atque iubemus, ut neque vos neque iuniores seu successores vestri memoratos Hebreos de nullis quibuslibet illicitis occasionibus inquietare aut calumniam generare praesumat^b. nec de rebus eorum propriis, unde praesenti tempore legatiter vestiti esse videntur, aliquid abstrahere aut minuere ullo unquam tempore praesumatis; sed neque teloneum aut paravereda aut mansionaticum aut pulveraticum aut cespitativecum aut ripaticum aut portaticum aut pontaticum aut trabaticum aut cenaticum a praedictis Hebreis exigere praesumat. Similiter concessimus eis de rebus eorum propriis commutationes facere et proprium suum cuicunque voluerint vendere, liceatque eis secundum legem eorum vivere et homines christianos ad eorum opera facienda locare, exceptis festis et diebus dominicis^c. Habeant etiam licentiam mancipia peregrina emere et infra imperium nostrum vendere. Quod si christianus causam vel litem contra eos habuerit, tres idoneos testes christianos *et tres Hebreos similiter idoneos in testimonium suum adhibeat et cum eis causam suam vindicet. Et si illi causam vel litem contra christianum habuerint, christianos testes in testimonium sibi adsumant et cum eis eum convincant. Suggesterunt etiam iidem Iudei celsitudini nostre de quibusdam hominibus, qui contra christianam religionem suadent mancipia Hebreorum sub autentu christiane religionis contempnere dominos suos et baptisari, vel potius persuadent illis, ut baptisentur, ut a servitio dominorum suorum liberentur; quod nequaquam sacri canones constituant, immo talia perpetrantes districta anathematis sententia feriendos diiudicant^d; et ideo volumus, ut neque vos ipsi praedictis^d Hebreis hoc ulterius facere praesumatis neque iuniores vestros ullis facere permittatis certumque teneatis, quia, quicunque hoc perpetraverit, et ad nos delatum fuerit, quod absque sui periculo et rerum suarum damno evadere non poterit. Et hoc vobis notum esse volumus, ut iam, quia suprascriptos

30 = Carp. 32; Roz. 27 (Sickel, I, 224; Reg. Imp. I, 781). a) potest etiam Dematum legi;
30 nota continet Do (aut De) M tum. b) sic hic et infra l. 12. c., quod corrigere in praesumatis nolui;
ef. n. 2. c) l. obtentu Carp. d) fortasse: indictis c.

1) Quas ad res gestas hoc caput cum sequenti sit referendum, optime exposuit Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 393 sqq.; cf. Stobbe, 'Die Juden in Deutschland während des Mittelalters' p. 5 sq. 197 sqq. Quae iura et commoda per huiuscmodi praecepta Iudaei acceperint, vide Waitz, 'VG.' IV, 39; Brunner, 'Zeugen- u. Inquis.- Beweis' p. 108. Ad praecepta, c quibus haec duae formulae scriptae sunt, Agobardi verba ad imperatorem directa spectare videntur: ostendunt (sc. Iudaei) praecepta ex nomine vestro aureis sigillis signata, *De insolentia Iudeorum*, c. 5, *Opera ed. Baluze I*, p. 64, et alia ista: quoddam praeceptum Iudaei circumferunt, quod sibi datum ab imperatore gloriantur, in quo continentur, ut mancipia Iudeorum absque voluntate domini sui nemo baptizet, *Epist. contra praeceptum impium*, l. l. p. 192; cf. p. 196. Neque vero de iisdem vel eiusmodi scriptis intelligenda esse quae dicit, *De insol. Iud. c. 2*: dederunt mihi indiculum ex nomine vestro et alterum ei qui pagum Lugduncensem vice comitis regit, l. l. p. 60, recte exposuisse mihi videtur Simson, l. l. p. 394. Alter Sickel, 'UL.' p. 188. 197. 2) Ipse formulae dictator hic et infra l. 12. verba falso construxisse videtur, ac si supra scriptum 45 esset: iubemus, ut nemo fidelium nostrorum. Similiter cap. 31, p. 310, l. 12. 14. 15. 3) Cf. de his et sequentibus praeceptionibus *Capitul. miss. Aquisgr.* alterum a. 809, c. 13, II, *Capitul. I*, p. 152. 4) Quaeritur, num tales canones re vera existenterint. Agobardus contra contendit hoc repugnare regulae ecclesiasticae, *Epist. contra praeceptum impium*, l. l. p. 193; cf. quae Baluze de hac re annotavit II, Notae p. 74.

Hebreos sub mundeburdo et defensione nostra suscepimus, quicunque in morte eorum, quamdiu nobis fideles extiterint, consiliaverit, aut aliquem interfecerit, sciat se ad partem palatii nostri decem libras auri persolvere; et nullatenus volumus, ut praedictos Iudeos ad nullum iudicium examinandum^e, id est nec ad ignem nec ad aquam calidam seu etiam ad flagellum, nisi liceat eis secundum illorum legem vivere vel ducere. Et ut haece. 5

ante a. 825.

l. 10. Omnibus episcopis et cetera notum sit, quia hos praeentes Hebreos, David, nunnun^d Davitis, et Ioseph atque . . .^a cum pares eorum, habitantes in Lugduno civitate, sub nostra defensione suscepimus ac retinemus. Quapropter per praesentem auctoritatem nostram decernimus atque iubemus, ut neque vos neque iuniores seu successores vestri 10 memoratos Hebreos de nullis quibuslibet illicitis occasionibus inquietare aut calumniam generare praesumat, nec de rebus eorum propriis, quae ex legitima acquisitione habere visi sunt, vel in quibuslibet locis praesenti tempore legaliter vestiti esse videntur, aliquid abstrahere aut minuare^b aut aliquam calumniam ullo unquam tempore [generare^c] audeat; sed neque teloneum aut paravereda aut mansionaticum aut pulveraticum aut cespitativeum 15 aut ripaticum aut rotaticum aut portaticum aut trabaticum aut pontaticum aut herbaricum a praedictis Hebreis exigere praesumant; sed liceat eis sub mundeburdo et defensione nostra quiete vivere et partibus palatii nostri fideliter deservire. Similiter concessimus eis de rebus eorum commutations facere cum quibuslibet hominibus voluerint, liceatque eis secundum legem eorum vivere et homines christianos ad eorum opera facienda locare, 20 exceptis festis et diebus dominicis. Habeant etiam licentiam mancipia peregrina emere et infra imperium nostrum vendere, et nemo fidelium nostrorum praesumat eorum mancipia peregrina sine eorum consensu ac voluntate baptisare. Quod si christianus causam vel litem contra eos habuerit, tres idoneos testes christianos et tres Hebreos similiter 25 idoneos in testimonium suum adsumat et cum eis causam suam vindicet. Et si causam vel litem contra christianum habuerint, christianos testes in testimonium sibi adhibeant et cum eis convincant. Nam si aliquis illorum, *christianus aut Iudeus, veritatem oculare voluerit, comes loci illius per verissimam inquisitionem faciat unumquemque illorum secundum legem suam veritatem dicere. Quod si etiam aliquae cause adversum eos de rebus vel mancipia eorum surrexerint vel orte fuerint, que infra patriam absque gravi 30 et iniquo dispendio definite esse nequiverint, usque in praesentiam nostram sint suspensae vel conservatae, qualiter ibi secundum legem finitivam accipient sententiam. Et hoc omnibus vobis notum esse volumus, ut iam, quia suprascriptos Hebreos sub mundeburdo et defensione nostra suscepimus, quicunque in morte eorum, quamdiu fideles nobis extiterint, consiliaverit, aut aliquem ex illis interfecerit, sciat se ad partem palatii 35 nostri decem libras auri persolvere; et nemo saepe dictis Hebreis flagellis cedere praesumat, nisi probati fuerint secundum legem eorum², eos capitula³, quae a nobis eis

30. e) examinetis edd., quod vel: examinentur etiam notarius fortasse voluit. f) ei c.

31 = Carp. 33; Roz. 28; (Sickel, L 225; Reg. Imp. I, 782). a) IMP seu IPM notae inest, quae quod nomen significet nescio. Falso Ammonicum edd. b) sic scribere malui quam cum S. mino- 40 rare. c) supplevi; facere Carp.

1) Certe hic nunnus non proprio avum nunciat, cum vix credi possit, nepotis nomen eiusdem, ut certius significetur, additum esse. Suspicor titulum honoris eiusdem. David hic nominatus fortasse Lugdunensium Iudeorum antistes erat, praeceptum autem universae Iudeorum ibi habitantium communitati concessum esse videtur. Nam cum illud cum pares eorum esse iungendum, non 45 autem terminationem nominis praecedentis haberi posse, existimo. Cf. quae supra annotavi, p. 309, n. 1. Nescio, quo iure Gengler, 'Rechtsdenkm.' p. 740, nunnus interpretatus sit: 'i. e. prolem'. 2) Lex Romana? Vide Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 51 sq. 3) Capitula deperdita eadem, ut videtur, quae memorial Agobardus, De insolentia Iudeorum, cap. 2, capitularia sanctionum.

observanda promulgata sunt, violasse atque irrita fecisse, in quibus similiter definitum est, pro quibus culpis flagellis sint coercendi. Hanc vero auctoritatem.

32. Praeceptum^{a. i.}

f. 78.

Omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, partibus Romaniae atque Italiae consistentibus, notum sit, quia nos hunc hominem nomine illum, habitatorem illius civitatis, pro suis necessitatibus ad nos venientem, sub sermone tuitionis ac defensionis nostre suscepimus ac retinemus; ideoque praecipimus atque iubemus, ut nullus ex vobis sive ex iunioribus vestris eundem hominem de quibuslibet iniustis atque illicitis occasionibus contra legem et contra iustitiam inquietare aut infestare aut ullam ei propter hoc, quod ad nos venit, calumniam ingerere praesumat; sed licet illi, sicut ceteris fidelibus nostris et his, qui sub nostra defensione recepti sunt, absque cuiuslibet impedimento una cum rebus et hominibus suis cum honore residere et quieto ordine vivere absque cuiuslibet, sicut ipsi Iudei^a, iniusta contrarietate. Et si aliquis contra hanc nostram iussionem sive assertionem ire temptaverit et memoratum illum contra legis et rationis ordinem et pro eo, quod ad nos venit, perturbare^b conatus fuerit, noverit, se propter hoc in nostram praesentiam esse venturum et ibi de sua praesumptione atque ausu temerario nobis rationem redditurum et secundum facti sui meritum poenas persoluturum. Quod si aliqua cause adversus eum vel homines eius, qui per eum legibus sperare^c videntur, surrexerint vel ortae fuerint, quaecunque^d infra patriam absque suo gravi et iniquo dispendio definitae esse nequierint, usque in praesentiam nostram sint suspense vel conservatae, qualiter ibi secundum aequitatis et rectitudinis ordinem finitivam accipient sententiam. Et ut haec.

33. Karta^a ingenuitatis ecclesie^b servis^{*. 3.}

a. 817?

(a) Auctoritas ecclesiastica patenter admonet^c, insuper et maiestas regia canonice religioni adsensum praebet, ut, quemcunque sacros ad ordines ex familia propria promo-

^{*}) *Cod. S. Pauli*: Concessio ingenuitatis, quando quis procerum servum sui iuris ire ad sacros ordines permiserit. *Sequitur signum invocationis.*

32 = Carp. 36; Roz. 12; (Reg. Imp. I, ad 784). a) in marg. c., ubi praeterea legitur: Scriptum est. b) hanc notae interpretationem S. non veram esse iudicat; sed certe cum sensu convenit. c) correxi; 30 assentitur S.; edd.: servire. d) sic S 1; quae edd. et S 2.

33 = Carp. 46 et pag. 87; Roz. 72. 78. Cf. codd. Vindob. et S. Pauli (ed. Gerbert, *Monumenta veteris liturgiae II*, p. 112) et edit. Lindenbrog. 101. a) in marg. Scriptum est c. b) corr. ex ecclesiis c.; c. s. des. cod. Vind. c) ammonet codd. Vind. S. Pauli, carta apud Wartmann.

1) *De hac formula cf. Sickel, 'Beiträge' III, p. 80 sq.* 2) *Cf. infra 37. et Sickel, l. l.*
 35 3) *Eandem hanc formulam, quam iam supra, Form. Sal. Merkel. 44, invenimus, paulo mutatam infra inter Form. extravagantes edimus e codice Mersburgensi, duas formulas Adventii Mettensis episcopi continente, variis Reginonis et Burchardi eandem formulae recensionem exhibentium lectionibus adnotatis (ed. Baluze, *Nova Coll.* 43; Roz. 72bis). Paulus magis mutatae sunt, et quam e codice incognito edidit Mansi, *Concil. ampliss. collect. XVI*, p. 895 (Roz. 74), et quam inter epistolas Einhardi invenimus (Roz. 75). Simillima etiam alia carta Einhardi, infra c. 35, est, oratione autem prorsus mutata. Aliae duae eiusdem argumenti formulae, supra Form. Senon. rec. 9. et infra Add. 2, inter se in nonnullis verbis convenientes, a nostra in plerisque discrepant. Cartam secundum hanc formulam scriptam non inveni nisi Sangallensem, Wartmann, 'U.B. d. Abtei S.G.' II, p. 37, nr. 417, alia quadam, quam memorat Sickel, 'UR' p. 322 (Mabillon, *Annales II*, p. 742, 45 nr. 60) dictatum prorsus mutatum exhibente. Formulam in ipsa imperiali curia dictatam atque inde in diversas imperii regiones transmissam esse, recte monuit Sickel, l. l.; cf. autem supra, p. 215, n. 5.*

vere ecclesia quaeque delegerit, in praesentia sacerdotum, canonicorum simul et nobilium laicorum, eius, cui subiectus est, manumissione sub libertatis testamento solemniter roboretur. Idecirco in^d Dei nomine ego ille* episcopus illius^e urbis, vel^f abbas vel abbatissa illius venerabilis monasterii, quandam ecclesie nostre famulum nomine illum, sacris ordinibus dignum, ad altaris cornu, nobilium virorum in præsentia, civem Romanum per hoc^g auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno^h die et tempore bene ingenuus atque ab omni servitutis vinculo securus permaneat, tamquam si ab ingenuis fuisseⁱ parentibus procreatus vel natus. Eam^j denique perget partem, quamcumque volens canonice elegerit, habensque portas apertas, ita ut deinceps nec nobis neque successoribus nostris ullum^k debeat noxie conditionis servicium neque aliquod libertinitatis obsequium, sed omnibus^l diebus vitae sue sub certa plenissimaque ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis atque ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque securus existat.
v. 10. Suum vero peculiare, quod habet aut quod abhinc adsequi poterit, *faciat^m indeⁿ secundum canonicam auctoritatem libere, quidquid voluerit. Et ut haec testamenti atque ingenuitatis auctoritas inviolabilem inconvulsamque obtineat firmitatem, manu propria^o subter^p firmavi, sacerdotes quoque atque canonicos necnon et laicos nobiles præsentes similiter subter firmare rogavi^q.

Ego ille episcopus civitatis illius manu propria subscripti.

Actum in civitate illa, in basilica sancti illius, Kalendis illis, anno illo imperii domini ac praestantissimi illius imperatoris, inductione illa.²⁰

Actum^r in monasterio illo, in basilica sancti illius, Kalendis illis, anno illo imperii domini imperatoris illius, inductione illa.

(b) Idecirco^s ego in Dei nomine humilis ac devota Christi famula, abbatissa venerabilis monasterii illius, quandam ecclesie nostre famulum *et cetera*.

*^t) *Cod. S. Pauli*: ille abbas sanctae Mariae venerabilis m.

34.

f. 80. l. 9. Notum sit igitur omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesie et nostris, præsentibus scilicet ac futuris, quia Haimo^s comes, fidelis noster, nostram adiens clementiam, innotuit celsitudini nostre, qualiter ab Ercamberto, filio quondam Radonis, et Bettone, eiusdem Radonis propinquo, quos olim secundum legem Salicam ingenuos relaxavimus, quasdam³⁰ res sitas in pago Aulinge^t Saxonie, in centenis^u illis, seu et in Caniucinse^v in loco nuncupante Dotane-curve, cum mancipiis et omnibus attinentiis pretio sibi emptas

33. d) ego in D. n. cett. codd. *Lind.* et *carta*. e) illius — monasterii des. *Lind.* f) seu abba sancti illius venerabilis monasterii ill. cod. *Vind.* g) hodierna cod. *S. Pauli*. h) p. f. *Lind.* i) eandemque pro Eam denique cod. *S. Pauli*. k) ullam cod. *S. Pauli*. l) fiat cod. *Vind.* m) exinde 35 cod. *S. Pauli*. n) deest *Lind.* o) reliqua desunt codd. *Vind.* *S. Pauli* et *Lind.*

34 = *Carp. 53; Roz. 285; (Sickel, L 389; Reg. Imp. I, 787).* a) ? cf. *infra* n. 4; certis locis edd.

1) *Haec pro præcedentibus verbis*: Actum in civ. etc. in manumissionibus in monasteriis factis inseri debuisse, vix est, quod moneam. 2) Alterum eiusdem formulae initium pro carta ab abbatissa facienda præbent haec verba. 3) *De Rozière cogitavit de Haimone a Karolo Magno a. 778.* 40 *pagi Albigensis comite instituto. Sed nomen tunc creberrimum.* 4) *Pagus adhuc incognitus, nisi nomen corruptum est. Cum, quod cum pagi terminatione -inge bene convenit, Schmitz affirmaret Saxonie (superiore edd.) esse legendum, vix credere potui, sequentes notas recte intellectas esse, centenis in Saxonia adhuc non cogniti.* Sed V. I. Waitz monet de 'Ottinqua Saxonii', pago Normannico, cogitari posse, vocem autem Caniucinse aut e Constantino (Cotentin) corrumpi potuisse, 45 aut ad Caen posse revocari. 5) *Ne de hoc quidem pago habemus compertum; sed nomen potius Galliae regionem quam Germaniac significare videtur.* Cf. n. 4.

habuisset atque ex eis vindicionalem kartam solemni traditione acceptam habuisset; sed ad coercendas, si aliquantum^b in posterum conferre conaretur, ut in tali re fieri solet, quorundam iniquas intentiones, petiti celsitudinem nostram, ut ipsas emptiones denuo per nostre mansuetudinis praeceptum plenius confirmare deberemus. Cuius petitionem denegare noluimus, quippe cum memoratos Ercambertum et patrem eius illum necnon et propinquum eorum illum non solum libertate donaverimus, verum etiam res in quibuslibet pagis vel territoriis iuste legaliterque sibi adquisitis^c adquirendisve auctoritatis nostre praecepto eis firmaverimus; sed, sicut unicuique fidelium nostrorum iuste petencium, ita nos illis concessisse atque in omnibus confirmasse cognoscite. Praceipientes ergo iubemus, ut praedictas res et possessiones, secundum dimensiones^d et conventiones in kartis venditionalibus conscriptas, totum et ad integrum vel ad^e exquisitum, cum mancipiis, *deinceps per hanc nostram auctoritatem iure firmissimo teneat atque *i. 15. possideat, et quidquid exinde facere voluerit, libero.

35.

819. 821?
Mart. 7.

¹⁵ Auctoritas^{a. 1} ecclesiastica patenter admonet, insuper et maiestas regia canoniciis decretis religiosa consensione concordat, ut, quemcumque sacros ad ordines ex familia propria promovendum ecclesia quaeque delegerit, hunc in praesentia sacerdotum ceterorumque clericorum canonice degentium simulque et nobilium laicorum is, qui func temporis eiusdem ecclesie rector fuerit, manumissioni solemni a iugo servitutis absolvat . . . . .
²⁰ eiusque libertatem datam illi coram testibus ingenuitatis karta confirmet. Idecirco ego in Dei nomine Einhardus, abbas venerabilis monasterii Sancti Servacii confessoris Christi, hunc famulum ecclesie nostre nomine Meginfridum, ad sacram ordinem ab unanimitate venerande congregationis nostre concorditer electum, ad altaris cornu, in praesentia sacerdotum et nobilium virorum per ecclesiastici atque imperialis decreti, sicut superius ²⁵ conscriptum est, auctoritatem, civem Romanum statuo et per huius paginae, quae ob confirmandam eius ingenuitatem a me conscripta est, traditionem a vinculo servitutis absolvo, ita ut ab hodierno die vel tempore bene ingenuus *atque ab omni servitutis *i. 20. vinculo securus permaneat, tamquam si ab ingenuis fuisset parentibus procreatus vel natus. Eam denique perget partem, quam ei canonice institutionis honor concederit,
³⁰ habens ad hoc portas apertas, sicut ceteri cives Romani, ita ut deinceps *neque nobis *i. 80*. neque successoribus nostris ullum debeat noxiae vel sordide conditionis servicium neque aliquod libertinitatis obsequium, sed omnibus diebus vitae sue sub certa plenissimaque ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis atque ingenuitatis titulum semper bene ingenuus atque securus existat, et de peculiari^b, quod habet aut quod ab hinc adsequi potuerit, faciat secundum canonum auctoritatem libere, quidquid voluerit.
³⁵ Et ut hacc manumissionis ac libertatis auctoritas inconvulsam atque inviolabilem obtineat firmatatem, manu propria subter firmavi, sacerdotes quoque et clerum ecclesie nostre necnon et laicos nobiles, qui huic absolutioni praesentes fuerunt, similiter subter firmare rogavi.

⁴⁰ Actum Traicto², Nonas^c Martias, in monasterio Sancti Servasii, anno, Christo propitio, imperii domini [Hludovici^d] 6, indictione 14^s.

Ego Einhardus abbas manu propria subscribendo firmavi.

^{34.} b) notae aut corruptae aut nondum certe explicatae esse videntur; fortasse: aliquando i. p. inferri (inferre S. 1) conarentur. Interpretationem, quam Schmitz p. 26 l. 38 sqq. proponit, rectam non esse censco. c) lege: adquisitas adquirandasve. d) i. e. dimensiones. e) fortasse: inexquisitum.

³⁵ = Carp. 47; Roz. 76. a) in marg. Scriptum est e. b) corr. e peculiare e. c) citra Rhenum edd. pro n. M.; si recte interpretatus est Schmitz, id offendit, quod haec temporis nota inter Traiecto et in monasterio est inserta. d) suppl. Carp.

1) Hoc caput formulam 33. ab Einhardo, ut videtur, libere retractatam exhibet. 2) Maastricht.
⁵⁰ 3) Indictio non convenit cum anno imperii. Aut a. 819. aut a. 821. data videtur carta.

LL. Form.

40

a. 825. Aug.
— 826. Ian. 2.

36. Exemplar^a praecepti de rebus ecclesiasticis apud imperatorem
commutatis.

Cum¹ petitionibus servorum Dei, quas nostris auribus insinuaverint, libenter ad
nuerimus² et eas cum Dei auxilio ad effectum perduci fecerimus, non solum regiam et
imperialem consuetudinem exercemus, verum etiam hoc nobis procul dubio^b tam ad 5
statum terrestrem corroborandum quam aeterne vitae beatitudinem capessendam pro-
futurum esse confidimus. Idcirco notum fieri volumus omnibus fidelibus sanctae Dei
ecclesie et nostris, praesentibus scilicet et futuris, quia vir venerabilis Adalardus^c abbas
petuit celsitudinem nostram, eo quod pro ambarum parcium opportunitate quasdam res
apud nos commutare voluisse. Cuius petitioni, quia utilis et rationabilis nobis esse 10
videbatur, libenter adsensum praebuimus et praecepimus Maginario^d comiti et actori
nostro, ut cum missis praedicti venerabilis Adalardi abbatis, adhibitis etiam^e pluribus
hominiis et fiscalinis in eadem vicinia commanentibus, mensuraret easdem res petitas
earumque quantitatem et qualitatem hinc et inde diligenter inspicere et consideraret et
in breviam ad nostram referret noticiam; quod ita et fecit, simul et nobis retulit, quod 15
ambabus partibus huiuscmodi commutatio utilis et profectuosa esse potuisse; et ideo
nostra decrevit voluntas, ut ita fieret. Dedit igitur praedictus vir venerabilis Adalardus
abbas de rebus monasterii sui, quod est constructum in honore beatorum apostolorum
Petri et Pauli^f in pago illo, super flumen illum, quas ipse in regimine habere vide-
batur, ad ius fisci nostri, id est Audriacam^g villam, per nostram datam licentiam in pago 20
illo, in loco nuncupante illo, inter mansos et prata et terram arabilem bunuaria^h 100
et de silva bunuariaⁱ triginta. Et econtra dedit praedictus Maginarius actor noster
venerati^j Adalardi abbatis ad partem monasterii sui de rebus praedicti fisci nostri per
nostram iussionem in pago illo, in loco nuncupante illo, inter mansos et prata et terram
arabilem bunuaria tanta et de silva bunuaria tanta. Unde et super hac commutatione 25
hoc nostre auctoritatis praeceptum fieri iussimus, per quod praecepimus atque iubemus,
ut, quidquid pars iuste et rationabiliter alteri contulit parti, deinceps per hanc nostram
auctoritatem iure firmissimo teneat atque possideat, et quidquid exinde facere voluerit,
libero in omnibus perfruatur arbitrio faciendi. Et ut haec nostro auctoritatis praeceptio
—^k, manibus propriis. 30.

a. 828.

37. Praeceptum^a negotiatorum^b.

Omnibus episcopis, abbatibus, ducibus, comitibus, gastaldiis, vicariis, centenariis,
actionariis, clusariis seu missis nostris disurrentibus ceterisque fidelibus nostris, partibus
Francie, Burgundie, Provincie, Septimanie, Italie, Tuscie, Retie, Baioarie et Sclaviniae
*l. 15. commeantibus, notum sit, quia praesentes fideles nostri illi anno^c incarnationis domini^d 35
Iesu Christi octingentesimo^e 28, eiusdemque miserante clementia, anno quindecimo imperii
nostrri, Aquisgrani palatio nostro venientes, se nostris obtutibus praesentaverunt, quos

36 = Carp. 23; Roz. 299; (Sickel, L 238; Reg. Imp. I, 797). Cf. diploma infra n. 1. laudatum.

a) rubr. in marg., superscr.: Scriptum est c. b) sic D; dubiis notam legit S.; cf. supra 29 b. c) bis scr. c.
d) bunua^ī c. e) buū hic et post c. f) lege: venerabili Adaldo abbati cum edd. g) spatium vacans c. 40

37 = Carp. 31; Roz. 30; (Reg. Imp. I, 825). a) rubr. in marg., superscr.: Scriptum est c.
b) octingentesimi c.

1) Ad idem fere exemplar scriptum est diploma Fuldense, Dronke, Cod. diplom. Fuld. nr. 523. (Sickel, L 366). De tempore cf. Sickel, 'UR.' p. 332. ad L 237, et 'UL.' p. 268, n. 4.

2) Adalardus abbas Corbeiensis obiit a. 826, Ian. 2. 3) Maginarius comes Senonensis? Vide 45 Simson, 'Ludwig d. Fr.' II, p. 245; I, p. 113, n. 9. 4) Monasterium Corbeiense in pago Ambianensi. 5) Orville, 'départ. du Pas-de-Calais, arrond. Arras, canton Pas'. 6) De hac formula cf. Waitz, 'VG.' IV, p. 37 sq.; Sickel, 'Beiträge' III, p. 80 sq. De temporis indicis insertis ibid. p. 81, n. 1.

nos sub sermone tuitionis nostre libentissime suscepimus et inantea, Domino volente, retinere optamus; ita ut deinceps annis singulis aut^e post duorum annorum curricula peracta dimidiante^d mense Maio¹ ad nostrum veniant palatum, atque ad camaram nostram fideliter unusquisque ex suo negotio ac nostro deservire studeat hasque litteras auctoritatis nostre ostendat. Proinde autem per praesentem ordinationem nostram decernimus atque iubemus, ut neque vos neque iuniores seu successores vestri aut missi nostri discurrentes memoratos fideles nostros illos de nullis quibuslibet illicitis occasionibus inquietare aut calumniam generare vel de rebus illorum contra iustitiam aliquid abstrahere aut minuere neque naves eorum quasi pro nostro servitio tollere neque scaram^e 10 facere neque heribannum aut aliter^f bannos ab eis requirere vel exactare praesumatis*; sed liceat eis, sicut Iudeis, partibus palati nostri fideliter deservire, et [si^g] vehicula^h infra regna, Christo propitio, nostra pro nostris *suorumque utilitatibus negotiandi gratia *i. 20. augere voluerint, licentiam habeant, nullamque detentionem neque ad clusas^{i. 2} neque in nullo loco eis faciat aut facientibus consentiatis; teloneum [vero^k], excepto ad opus 15 nostrum inter^l Quentovic^s et Dorestado vel ad Clusas, ubi ad opus nostrum decima exigitur, aliubi eis ne requiratur. Quodsi aliquae cause adversus eos et homines eorum ortae fuerint, quas infra patriam absque gravi et iniquo dispendio definire nequierint, usque in praesentiam nostram vel magistri^m illorum⁴, quem super ea et super alios 20 negotiatores praeponimus, fiant suspensae vel reservatae, quatenus secundum iuris ordinem finitivam accipient sententiam.

*). . . sedⁿ neque trabaticum aut portaticum aut rotaticum. *Haec verba infra formulae subiecta, tribus punctis et ibi et supra post praesumatis appositis, hic inseri voluisse videtur notarius; dubito an falso.*

38. Praeceptum^a imperatorum de rebus suis post perceptam libertatem^b. *f. 84v.* *a. 814—826.*

25 Nemini putamus esse incognitum, eorum videlicet, quos aliquam iuris Francorum constat habere noticiam, quod omnes manumissi, qui liberti vocantur, si intestati dece-

37. c) aut post *Carp.*; post plus *Kopp*; neutrum probat *S.* d) mediante missionum ministro edd. pro d. m. M. e) securum c. f) alios edd. g) suppl. *Carp.* h) aliud notae subesse suspicatus est *S.* i) Clusas pro ad clusas edd. k) conieci; nota indistincta c., in qua literas vo 30 dispexit *S.*; reddere falso edd. l) in edd. m) conieci pro missi, quod ne notae quidem inesse existimat *S.* n) ante sed nota indistincta c.

38 = *Carp.* 52; *Roz.* 121; (*Sickel*, L 392; *Reg. Imp.* I, 790). a) rubrica in marg., supra quam legitur: Scriptum est.

1) Medio mense Maio etiam *Fulradus* abbas dona sua, ut videtur, annua ad regem trans-
mittere debuit; *Karoli epist.* ad *Fulradum*, *II. Capitul.* I, p. 168. Tempus erat conventus gene-
ralis (campus *Madius*, *Magiscampus*), ubi dona annua praesentari solebant; cf. *Waitz*, 'VG.' IV,
p. 91; III, p. 471. 2) Hic aliter ac infra omnino clusas imperii significatas esse, neque vero
certum illum locum *Sluis* nominatum, crediderim. Cf. supra p. 314, l. 33: clusariis. 3) *Quentovicus*
nunc *Wicquinghem* ('départ. Pas-de-Calais, arrond. Montreuil')? Cf. *de Rozière*, 'Recueil' I, p. 46,
40 n. a. *Dorestado* nunc *Duurstede* in *Hollandia* (prov. *Utrecht*). *Clusas* nunc *Sluis* *ibidem* (prov.
Seeland). Telonea tribus his locis exacta etiam in immunitatibus vectigalium *Strazburgensi ecclesiae a*
Karolo Magno et ipso Ludovico concessis, *Wiegand*, 'UB. der Stadt Strassburg' I, p. 10. 18 (*Sickel*,
K 55, L 287 = *Reg. Imp.* I, 195. 861) excipiuntur; sine dubio quia 'ad opus regium', ut mox
docemur, exigebantur. Cf. *Mon. Boica* XXXI, 1, p. 100, *Lotharii confirmationem donationis*
45 *Karoli regis*: decimam, quac ex pice in R. ad opus regis ex teloneo exigebatur. 4) *Magister*
tulsi negotiatorum fortasse erat Ernaldus ille, cui cura mansionum mercatorum, et christianorum
et Iudacorum, commissa erat. Capitul. de disciplina palati c. 2, II. I, p. 158. 5) *De tem-*
pore huins formulae cf. *Mühlbacher* in *Reg. Imp.* I, 790.

serint, non alium quam fiscum nostrum rerum suarum heredem sunt relicturi^a. Et quoniam ad hoc praecavendum quidam ex his, qui libertate donantur, possessiones suas hominibus naturaliter liberis tradunt, ut, si forte subita morte praeventi nec testamenta facere nec eas taliter ordinare vel disponere potuerint, hi, qui eas suscipiunt, hoc de eis faciant, quod illi voluerunt ac facere rogaverunt, qui eas illorum fidei commiserunt. Sed solet aliquotiens ex quorundam cupiditate cognoscere^b, ut res sue fidei commissas non ad filios defunctorum, sicut ipsi voluerunt, pervenire faciant, sed neque in elemosinam pro salute eorum vel tradant vel erogando distribuant, quin potius sibi velut legitime collatas in proprietatem perfidissima voluntate vindicare non dubitent. Quod timens et ne sibi accidere posset cavere cupiens, fidelis noster Albricus^{c. 2} actor, quia et ipse, cum domni et genitoris nostri Karli piissimi [imperatoris^d] servus esset, munere clementiae illius *libertatem est consecutus, mansuetudini nostre supplicavit, ut talem nostre auctoritatis confirmationem a nobis accipere mereretur, per quam securus fieri posset, ut res et bona sua, quae post acceptam libertatem iuste atque legaliter adeptus est, ad filios suos ex nostra largitione pervenirent, si subitaneo casu praeventus ea tradere vel dispor- 15 nere non potuisset, et ut sibi necessitas non incumberet, ut vel ipse bona sua incerto alieno fidei committeret vel filios suos per cuiuslibet perfidiam exheredaret^e. Cuius petitioni propter eius sedulum ac devotum servicium nobis adnuere placuit, ac proinde hoc nostre imperialis auctoritatis praeceptum eidem fidieli nostro conscribere ac dare statuimus, per quod decernimus atque iubemus, ut, si memoratus fidelis noster ille vel 20 morte subitanea vel alio quolibet casu ita praeventus fuerit, ut res suas proprias aut tradere aut disponere solemni consuetudine non possit et intestatus divino iudicio vita dececerit, neque comes neque vicarius *aut centenarius neque ullus iudex aut actor publicus vel quaelibet alia qualicunque dignitate praedita persona res ipsius, quas eo tempore inordinatas atque indispositas reliquerit, aut invadere aut, sicut mos est, quasi 25 ad nostram partem recipiendas occupare praesumat^f; sed liceat filii eius, si ei superstites fuerint, easdem res ex nostra concessione recipere ac possidere et de eis facere, quidquid sana voluntate decreverint. Et ut haec auctoritas nostre praeceptionis cercior habeatur ac maiorem sui vigoris obtineat firmitatem, manu propria.

a.814. Oct. 1.

39.

30

Imperiale^g celsitudinem decet, praedecessorum suorum pia facta non solum inviolabiliter conservare, sed etiam censure auctoritate alacriter confirmare. Idecirco notum sit

38. b) sic c.; lege cum edd.: cognosci. c) albric^h c. d) conieci; prioribus S. in cod. legit; principis edd.; minime autem cum S. suppleverim [augusti] prioribus [temporibus]. e) ante exheredaret, in exitu versus superioris, eadem vox expuncta esse videtur c.

39 = Carp. 17; Roz. 156; (Sickel, L 24; Reg. Imp. I, 526). Cf. ipsum diploma, Martene, Ampliss. coll. II, p. 23 sq.; Lünig, 'Reichs-Archiv' XVIII, p. 181 sq.; vide infra n. 4.

1) Francici iuris esse hic et infra (cf. praeuersum l. 6 sq. 17. 26 sq.) imperator enunciat, libertorum, qui intestati dececerint, etiam si filios superstites reliquerint, hereditatem fisco regio cedere, immo bona, quae post acceptam libertatem iuste et legaliter adepti erant (cf. l. 14), 40 quod adhuc iuris Germanici peritos omnino effugisse videtur. Cf. Capit. Aquisgr. (801—813) c. 6: De his qui a litterarum conscriptione ingenui fuerint, si sine traditione mortui fuerint, hereditas eorum ad opus nostrum recipiatur; Cap. legi Rib. add. c. 9. 10., LL. Capit. I, p. 171. 118. Alter Lex Rib. 57, 4; 61, 1. 2) Albricus actor fisci regalis Tectis nominati (nunc Theux in Belgica prov. Lüttich, 'arrond. Verviers') in dipl. Ludov. a. 827. memoratur. Sickel, L 250 45 = Reg. Imp. I, 815. Cf. Simson, 'Ludwig d. Fr.' II, p. 245. 3) Cf. Capit. Aquisgr. (801—813) l. c.: nec comis nec vicarius illud sibi societ, sed ad opus nostrum revocetur. 4) Ipsius Ludovici diploma a. 814, Oct. 1, sed non autographum, exstat. Cf. Reg. l. c. et Sickel, 'UR'. p. 301. ad L 23. Certiora quaedam codicum verba mecum communicavit V. Cl. Mühlbacher.

omnium fidelium nostrorum industrie, quia Wirontus abbas ex monasterio [Stablae^a et] Malmundario necnon et monachi in eisdem cenobiis consistentes detulerunt nobis praecptum Hilderici regis¹, in quo continebatur, qualiter vir sanctus, Remaclus^b scilicet nomine, qui nunc eodem in monasterio requiescit, detulisset ei praceptiones Sigiberti regis, in quo [erat^a] insertum, qualiter easdem cellulas novo opere construxisset et de sua foreste duodecim [leugas^a] undique mensuratas, sive quae infra erant, pro divino ^{i. 5.} amore concessisset. Sed praedictus pater, magis diligens quiete Domino servire quam tumultuosa saeculi fluctuatione perpeti, deprecatus [est^a] eundem Hildericum regem, ut sex leugas ei subtraheret propter quietudinem monachorum ibidem consistentium et sex eis^c per suum praecptum confirmaret atque undique designari iuberet; sicut et idem rex libenter facere procuravit, id est de monasterio Malmundario usque ad Siccum Campum et de illo loco usque ad illum, *sicut et per ceterorum loca*. Haec omnia per loca denominata atque determinata a praedicto rege necnon et a successoribus eius ad predictas cellulas eorum relegendo praceptionem concessum atque confirmatum invenimus; sed pro firmitatis studio petiti praedictus [abbas^a] et eius congregatio, ut nos denuo per nostrum praecptum praedictam forestem per loca superius denominata atque descripta eisdem nostra auctoritate concederemus atque confirmaremus monasteriis. Quorum petitionibus libenter adnuimus et, ut deprecati sunt, per hoc nostrum praecptum confirmavimus. Praecipientes ergo iubemus, ut nullus fidelium nostrorum de predicta foresta, sicut superius descriptum esse dinoscitur, *nullam inquietudinem aut infestationem ^{*i. 10.} aut contrarietatem partibus praedictis monasteriis suisque rectoribus facere ullo unquam tempore praesumat; sed licet monachis in eisdem cellulis Deo famulantibus ad proprias supplendas necessitates ipsam cum omni integritate perpetuis temporibus habere absque alicuius infestatione aut resultione vel diminoratione. Deprecati [sunt^a] etiam nos de decimis et capellis ab antecessoribus nostris sibi concessis ex quibusdam fiscis nostris, id est de Duria², Clodonna — capellas simul cum decimis, ut pro firmitatis studio et anime nostre emolumento donatorum^d vel praceptorum nostrorum nostra confirmaremus auctoritate. Quapropter sicut petierunt concessimus et decernimus ac iubemus, ut nemo fidelium nostrorum de decimis et capellis memoratae congregationi aliquid contendere aut abstrahere vel minuare^e praesumat nec ullam contrarietatem aut infestationem inferre temptet, sed, sicut ab antecessoribus et a nobis de memorata foreste et de iam dictis decimis et cappellis constat esse confirmatum, ita, Domino protegente, per hanc nostram auctoritatem nostris et futuris temporibus maneat inconvulsum.

40.

a. 826—830.

³⁵ Omnibus³ fidelibus sancte Dei ecclesie et nostris, praesentibus scilicet et futuris. *f. 85⁴.*
Si aliquid de rebus proprietatis nostre ad loca divino cultui dedicata conferimus, hoc

39. a) *D*; *deest c.* b) *Remachus c.*; *Remaglus D.* c) *sic c.*; *ei D.* d) *d. vel pr. sine dubio corrupta praebet c.*; *domnorum vel praedecessorum edd.*; *rectius: donum praedecessorum D.* e) *minnere edd. cum D.*

⁴⁰ 40 = *Carp. 1; Roz. 565; (Sickel, L 274; Reg. Imp. I, 850).*

1) *Diploma Childeric II. a. 667, Sept. 6, DD. I, M. 29.* 2) *Düren, caput regionis acquivocae in praef. Aachen; Klotten, praef. Coblenz, reg. Kochem.* Alios multos locos diploma enumerat. 3) *Ipsum diploma, ex quo formula scripta est, non iam habemus, sed confirmationes eius duas alteram Ludovici Germanici, Mon. Boic. XXVIII, 1, nr. 27, p. 41 sq. (Böhmer 745)* 45 *alteram Arnulfi regis, Mon. Boic. l. l. nr. 70, p. 95 sq. (Böhmer 1071).* Quamquam in confirmationibus praecptum a solo Ludovico imperatore concessum esse dicitur, tamen propter verba manibus propriis, *infra p. 318, l. 37, Sickel diploma Ludovici et Lotharii filii suis recte existimat;* vide 'UL.' §. 86, n. 10, p. 270. Cf. Hirsch, 'Jahrbücher Heinrich II', II, p. 29, n. 4; Sickel, 'UR.' p. 337 sq. ad l. 274; Mithbacher in *Reg. Imp. l. l.*

procul dubio^a nobis ad aeterne mercedis augmentum et stabilitatem regni a Deo nobis commissi pertinere confidimus. Idecirco notum fieri volumus omnium vestrum fidelitati, qualiter vir venerabilis Wolfgerius^{b-1}, Wircburgensis ecclesie episcopus, ad nostram veniens praesentiam, indicavit nobis, quod pie recordationis dominus et genitor noster Karlus serenissimus imperator antecessoribus suis, illis et illis^c episcopis, paecepisset, ut^d in terra Sclavorum, qui sedent inter Moinum et Radanziam^e fluvios, qui vocantur Moinwinidi et Radanzwinidi^f, una cum comitibus, qui super eosdem Sclavos constituti erant, procurassent, ut inibi sicut in ceteris christianorum locis ecclesie construerentur, quatenus ille populus noviter ad christianitatem conversus^g habere potuisset, ubi et baptismum perciperet et praedicationem audiret et ubi inter eos sicut inter ceteros christianos^h divinum officium celebrari potuisset; et ita a memoratis episcopis et comitibus, qui tuncⁱ 5 temporis eidem^j populo paepositi fuerant, adserit esse completum et ecclesias quatuordecim ibi fuisse constructas, sed easdem ecclesias minime eo tempore fuisse dotatas, sed, sicut primum constructae fuerunt, sic usque in praesentem diem sine dote remansisse. Idecirco suggestit atque admonuit mansuetudinem nostram, ut ad easdem basilicas dotandas^k 10 aliquid de rebus proprietatis nostre in eodem pago dare deberemus. Cuius admonitioni atque petitioni, quia salubris esse videbatur, adsensum nobis paebere placuit. Donamus igitur atque concedimus, quod ita donatum atque concessum in perpetuum esse volumus, ad praefatas basilicas, quae, ut diximus, iussu et consilio domini et genitoris nostri Karoli serenissimi imperatoris in terra praedictorum Sclavorum a memoratis episcopis constructae sunt, in eodem pago de proprio nostro ad unamquamque mansos duos cum supersedentibus duobus tributariis, excepto illo manso, super quem primitus unaquaeque earundem ecclesiarum aedificata est; eo videlicet modo, ut, quidquid idem tributarii in censu vel tributo solvere debent, hoc totum ad partem earundem ecclesiarum omni tempore persolvant, et ipse ecclesie cum omnibus rebus ad se pertinentibus sub memo-^l 20 rati viri venerabilis illius^m et successorum eius cura ac providentia sint, ut divinum in eis officium solemniter assidue celebretur, *et populus terre illius iugiter praedicationem habeat et in eis baptisci sacramenta percipiat. Idecirco hanc nostre auctoritatis paeceptionem conscribere iussimus, per quam decernimus atque iubemus, ut nullus comes aut iudex publicus sive actor imperialis vel qualibet potestate paeedita persona ab hacⁿ 25 die in futurum memorato viro venerabili illo vel successoribus eius pro eisdem ecclesiis vel rebus ad eas nostra liberalitate concessis repetitionem facere aut ullam calumniam ingerere paesumat; sed liceat illis memoratas ecclesias cum omnibus rebus ad eas pertinentibus absque ullius persone et contradictione vel impedimento tenere vel regere et sicut alias ecclesias ad episcopium suum pertinentes secundum canonicam institutionem^o 30 ordinare atque disponere. Et ut haec auctoritas firmior habeatur et nostris futurisque temporibus ab omnibus melius conservetur, placuit nobis eam et propriis manibus subscribere et anuli impressione sigillare.

41.

Notum fieri volumus omnibus^p fidelibus nostris, scilicet partibus Romanie Italique^q consistentibus, quod quidam homines, quorum nomina sunt illi, illi, in nostram venientes

40. a) ita cum edd. scripti; dubiis c. b) Wolgerius c.; Wolgario diplomata infra n. 1 laudata. c) illi S 1.

41 = Carp. 36; Roz. 13. a) edd.; omnium fidelium nostrorum c.

1) Wolfgerus episcop. Wircburg. a. 810 -832, Catalog. episc. Wircb., SS. XIII, p. 338. 45
 2) In diplomate nominati erant Berewelphus, Iandridus, Egilwardus. 3) Nunc Rednitz. 4) De his Slavis cf. Zeuss, 'Die Deutschen und ihre Nachbarstämme' p. 647 sqq.; Rettberg, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II, p. 555; Hirsch, l. l. p. 28 sqq. 5) Cf. Rettberg, l. l. et ibidem p. 324.

praesentiam, petierunt ac deprecati sunt nos, ut eos propter malorum hominum infestations sub sermonem tuitionis nostre susciperemus; quod libenter fecimus. Propter hoc hanc nostre auctoritatis praeceptionem fieri eisque dare decrevimus, per quam praecipimus atque iubemus, ut nullus vestrum de *eorum rebus propriis aliquid ab eis contra ^{a. 15.} 15. rationis ordinem abstrahere aut eos de qualibet causa iniuste calumniari praesumat; sed liceat eis sub nostra defensione ac tuitione absque cuiuslibet contrarietate in eorum proprio quiete residere. Et si aliquae cause adversus illos exortae fuerint, quae intra patriam sine gravi et iniquo dispendio definiri non possunt, volumus, ut usque in praesentiam nostram sint suspensae et reservatae, quatenus ibi iustum et legalem finitivam accipient sententiam; et nemo eis ad nos veniendi viam contradicere praesumat.

42.

a. 817—825?

Cum¹ iustum esse constat, ut regalis esse imperialis potestas illis auxilium exhibeat, ^{f. 111.} quorum necessitas hoc postulare comprobat^a, tum non minus aequitatis ordo videtur exigere, ut his eadem potentia illius aurem accommodet et eorum petitiones ad effectum 15 perducat, quorum fideli famulatu manifesto^b devotionis obsequio demonstratur^c. Igitur notum fieri volumus omnium fidelium nostrorum, praesentium scilicet et futurorum, prudentiae, qualiter, suggestente Teodoni², vasallo dilecti filii nostri Lotharii caesaris, concessimus ei ad proprium quasdam res proprietatis nostre, quae sunt in pago illo, in villa illa^d, de terra arabili tantum et de prato tantum, appertinentes ad ipsos 20 mansos, de silva tantum, ob hoc scilicet, quia ille dedit nobis de rebus suis propriis in pago illo, in villa illa, hoc est mansos tantos, habentem^e de terra arabili bunuaria tanta et de prato tantum, appertinentes ibi, de silva tantum, necnon et mancipia tanta, quorum nomina sunt illos et illos. Res vero et mancipia superius nominata praedicto homini ad proprium *concessimus, ita videlicet, ut, quidquid de praedictis rebus et mancipliis ab ^{*i. 5.} 25 hodierno die et tempore iure proprio facere vel iudicare voluerit, libero in omnibus perfundatur arbitrio faciendi quidquid elegerit. Et ut haec auctoritas largitionis atque confirmationis nostre per curricula annorum inviolabilem obtineat firmitatem, manu propria subter firmavimus et anulo nostro signari [iussimus].

43.

a. 822.
Oct. 27.

³⁰ Omnibus praelatis ecclesiarum sive comitibus aut vasallis nostris vel iunioribus vestris notum sit, quia forestarios nostros, Adonem videlicet et pares suos, qui forestem in Vosago³ praevident, immunes constituimus a quibusdam publicis functionibus, id est liberos forestarios a bannis et aribannis^a et conductum ad legationes sive paravereda danda, tantum vero, ut hi, qui soliti sunt, stoffam⁴ persolvant et in anno tres ministros

³⁵ 42 = Carp. 28; Roz. 300; (Sickel, L 386; Reg. Imp. I, 786). Cf. diplomata Fuldense (autographum mutulum = A, apographum Eberhardi = B) et Gorziense; vide infra n. 1. a) comprobatur edd. et dipl. Fuld. B et Gorz. b) lege: manifesta — obsequia, ut exstat in diplomatis. c) sic pro demonstrantur c. et dipl. Fuld. A; demonstrantur dipl. Fuld. B et Gorz. d) post h. v. Roz. suppl.: hoc est mansos tantos habentes. e) lege cum edd.: habentes.

⁴⁰ 43 = Carp. 30; Roz. 26; (Sickel, L 186; Reg. Imp. I, 789). a) c superscripto corr. eribannis c.

1) Cf. cum hac formula diplomata Ludovici Pii, et quod Fuldensi monasterio, Dronke, Cod. dipl. Fuld. nr. 325, p. 158 sq. (Sickel, L 114 = Reg. Imp. I, 642) et quod Hartmanno comiti de rebus Gorziae monasterii possidendis, Bouquet VI, p. 477, nr. 29 (Sickel, L 54 = Reg. Imp. I, 559) concessit, praesertim cum arenga, quae utrobius eadem fere est. De tempore Mühlbach, Reg. Imp. I, 786. 2) De Teodone incognito cf. de Rozière, 'Recueil' I, p. 356 sq., n. a. 3) Wasgau, Vogesen. 4) i. q. 'stuofa', census seu tributum liberorum. Cf. Waitz, 'VG.' II², p. 560 sq. IV, p. 98 sq.

constituant; nisi^b illi comites aut alii illis quiddam quaeviserint, aut in testimonium dicendum producti fuerint, super hoc nullus comes aut iudicaria potestas eos de quibuslibet rebus distingere praesummat, excepto^c criminalibus causis. Servi vero forestarii^d, tam ecclesiastici quam fiscalini, de eorum^d mansis stipendiorum, *de quorum beneficio sunt, rigas faciant atque censem sive ceteras functiones, quae ex semetipsis sive de eorum mansis exhibere debent, persolvant et nec paravereda donent nec opera faciant, sed etiam^e manuopera eorum forestarii nostri praevideant, [et^f nullus] quilibet de parte seniorum illorum eos pro qualibet re distingat aut iniustam inquietudinem faciat; sed quidquid tam liberi forestarii quam servi, ecclesiastici aut fiscalini, praesumptionis aut inobedientiae errore aut culibet nocuerint, magistri forestariorum illorum iustitiam faciant; et si iustitiam facere detraxerint, hoc ad nostram noticiam ducatur, ut nos praesenti secundum legem et iustitiam facere iubeamus, et illi, qui iustitiam [non^g] facere vel differre temptaverint, dignam [correc]tionem^h accipiant. Haec vero auctoritas et cetera.

Suzigarius ambasciavit, Durandus ad vicem Fredugisiⁱ recognovit et subscrpsit.

Data 6. Kalendas Novembres, anno, Christo proprio, 9. imperii domni Ludovici, 15 indictione 1; actum Fulcolingas².

a.814—8252

44.

Imperialis³ celsitudinis moris est, fideliter sibi famulantes donis et honoribus honoreare. Proinde notum esse volumus omnibus fidelibus nostris, tam praesentibus quam et futuris, *quia nos morem parentum nostrorum, regum scilicet Francorum, sequentes, libuit celsitudini nostre, quandam fidelem nostrum nomine Ricbodonem de quibusdam rebus nostre proprietatis, quae sunt in pago Alsacine et in duabus villis, quae uno vocabulo, id est Frankenheim, [appellantur⁴], honorare et easdem res per hoc nostre largitionis conscriptum eidem Ricbodoni⁴ fidieli nostro perpetualiter ad proprium concedere; id est in una villa, quae nomine Frankenheim⁵ appellatur, mansos tres et in altera, quae simili modo Frankenheim nominatur, dimidium mansum cum aedificiis desuper constructis et de terra arabili iornales 100 et de prato, in quo potest colligi de foeno carrada una, et mancipia tria^b, quae ita appellantur. Idcirco namque has descriptas res memorato fidieli nostro Ricbodoni, sicut superius diximus, ad proprium concedimus [et^e de nostro iure in ius ac potest]atem ipsius more solemni transferimus, ut, quidquid ille de eisdem rebus et villis facere vel disponere decreverit, libero in omnibus perfruatur. *arbitrio^d faciendi exinde. *[Et^e ut haec nostra largitionis auctoritas] inviolabilem et inconvulsam obtineat firmitatem et a fidelibus nostris verius cerciusque credatur, [manu^f propria] subter [firmavimus^f].

43. b) [et] nisi Roz. c) exceptis edd. d) dubitat de hac interpretatione S. e) sequentia 55 corrupta videntur; fortasse: pro manuopera eorum forestarum nostram praevideant; cf. Capit. de villis l. c. infra n. 1. f) ita fere conciendum videtur pro nota incerta in marg. c. g) suppl. Roz. h) priorem vocis partem, quae dispici nequit, e conjectura supplevi. i) Fredugisi c.

44 = Carp. 29; Roz. 141; (Sickel, L 391; Reg. Imp. I, 785). a) suppl. Carp. b) de hac lectione dubitat S., qui fortasse ISA notae inesse existimat. c) e diplomaticis similibus supplevi, infra 40 etiam transferimus scribens pro tenere, cui rei assentitur S. d) ita edd.; in c. nunc notae evanidae. e) ita supplendum duxi e diplomaticis. f) suppl. Carp., qui notas iam certe agnoscere non potuit.

1) Cf. Capit. de villis c. 10: Ut maiores nostri et forestarii — vel ceteri ministeriales rega faciant et sogales donent de mansis eorum, pro manuopera vero eorum ministeria bene praevideant, LL. Capitul. I, p. 84. 2) Völklingen super Saar fluvium prope Saarbrücken. 45 3) Eodem dictato saepius usus est Ludovicus imperator in donationibus. Cf. e. g. Rassler, Vindictio contra Tentzel, App. p. 33; Bouquet VI, p. 574, nr. 172; Wilmans, 'Kaiserurk.' nr. 12, p. 36 sq. (Sickel, L 323, 294, 312). Vide etiam supra cap. 27. 4) Ricbodo idem fortasse, qui postea abbas Senonici monasterii; cf. Mühlbacher, Reg. Imp. l. c.; de Rozière, 'Recueil' I, p. 179, n. a. 5) Hoch-Frankenheim et Klein-Frankenheim. Cf. de Rozière, l. l. n. b. 50

Omnibus¹ fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, notum sit, quod quidam ^{f. 125.} homo nomine Enoch innotuit celsitudini nostre, qualiter pater suus nomine Laonoch^a, nullo cogente, sed^b ut hereditatem fratri suo, quam iuste et legaliter^c . . . . professus esset, nostrum se esse servum. Quam causam missos nostros, Ebbonen^d episcopum et Hruotfridum^e comitem^f, diligenter inquire iussimus ac inquisitam nobis renuntiare; qui revertentes retulerunt nobis, per omnia ita verum esse, sicut memoratus ille Enoch [renuntia]verat^g. Propter huiuscemodi professionem statum [eorum] ingenuitatis, in quo ipse et fratres ac sorores sue nati fuerant, ad servitutis inutilis conditionem [inclinari posse metuens, deprecatus est] nos idem Enoch —^h. Cuius [exaudientes] precem, utⁱ libertate et rebus ipse et fratres ac sorores sue securius ac firmius potiantur, hoc nostre auctoritatis praeceptum eis fieri decrevimus, per quod decernimus atque iubemus, ut ipse et fratres et sorores sue his nominibus^j . . . . Enoch . . . . frater^k, Noeli soror, idem ^{*l. 5.} Laonild, Emenarico, idem Iustina soror, Mildis in [eorum^k] libertatis statu, quo nati fuerant, omnibus diebus vitae sue [libere^k] ac secure [permaneant^k] et rebus suis, quas pater eorum, priusquam se nostrum esse servum profiteretur, eis iuste et legaliter tradiderat^l, firmiter^m potiantur, et pro eo quod ipse onusⁿ servitutis suscepit . . . . nec ipse, scilicet iam dictus, fratres aut sorores eius vel posteritas eorum nostris futurisque temporibus pro hac causa nullam commotionem aut calumniam aut aliquod impedimentum patientur, sed, ut dictum est, absque [alicuius^k contrarietate] aut praeiudicio et libertatem obtineant et res suas, quas pater eorum, sicut supra diximus, priusquam se nostrum esse servum profiteretur, eis iuste et legaliter tradiderat, in suo suorumque heredum dominio perpetum [legitimo^o ordine] ac [firmiter^o] possideant.

46. Praeceptum^a super rebus redditis^b.^{t. 125'.}^{post}^{Sept. 822.}

Notum sit omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, qualiter, cum nos generale placitum nostrum in palatio nostro, quod dicitur Attiniacum^c, more solito

45. Initium transscripsit Kopp, Palaeogr. crit. I, p. 319. a) etiam Laenoch vel Laenoch legi possit. b) haec sequentia valde corrupta videntur; expectaveris fere: sed propria et spontanea voluntate hereditatem fratri suo iuste et legaliter tradidisset, antequam professus esset. c) sequuntur complures trium 30 quattuorve verborum notae, quas legere S. non potuit; agnovit tamen literas da . . . a. d) hoc notae inesse suspicatus sum; assensus est S. e) hruotfrid c. f) renuntia hanc ita certo legit S. Sequuntur in codice notae quaedam aliae evanidae alias inexplicabiles, inter quas non nisi paucas literas agnovit S. Sequentium verborum turbatum, ut videtur, in codice ordinem restituere conatus sum, pro notis aut corruptis aut evanidis ea supplens verba, quae fere res ipsa exigere mihi visa est; S. legit in c.: e . . . . tus 35 da . . . . nos idem Enoch. Propter huiuscemodi professionem statum(?) . . . . ingenuitatis — inutilis conditionem cuius . . . . precem, ut libertato etc. g) hic ipsa petitio omissa esse videtur; cf. n. h. h) ut — potiantur fortasse in ipsa petitione, quam ante omissem esse conieci, ponit debuerunt; cf. infra p. 324, l. 27 sqq. i) in codice haec vix legitur: fr Noeli soror id laonild (laenild S.) emenarico (dubium, fortasse pro emenarico?) id Iustina sormildis in . . . . libertatis etc.; id (idem) fortasse pro item 40 scriptum est. k) ita fere pro notis evanidis suppleri possit. l) erat non iam legitimur in c. m) dubitat de hac lectione S. n) ita conieci; assensus est S. o) cf. p. 325, l. 4.

46 = Carp. 40; Roz. 451; (Sickel, I 184; Reg. Imp. I, 735). n) rubrica in marg. c.

1) Formulam non esse epistolam defensionis Iudacis concessam, ut opinatus est Sickel, 'UL.' §. 44, n. 1, p. 117, nunc facile apparet. 2) Ebo archiepiscopus Remensis et Hruotfridus comes 46 a. 825. missi dominici constituti sunt pro archiepiscopatus Remensis regione, I.L. I, p. 246. Hruotfridus comes adfuit a. 814, synodo Noviomensi, Flodoardi Hist. eccles. Remens. II, 18, SS. XIII, p. 466. Memoratur etiam in Translat. S. Sebast., Acta SS. O. B. IV, 1, p. 399. 3) De tempore cf. Sickel, 'UR', p. 324; et Mühlbacher, Reg. Imp. I, l. l. 4) Attigny a. 822, Aug. Sept. Cf. Reg. Imp. I, 733 a. 734; Simson, 'Iudwig d. Fr.' I, p. 178 sqq.

LL. Form.

41

tenuissemus, quidam homo nomine Odolmarus, advocatus ex monasterio quod vocatur Mageduno^a, in honore sancti illius constructo, ubi et sanctus ille confessor corpore requiescit, interpellavit^b quendam vasallum nostrum nomine Ragumbernum de quibusdam rebus ad ius monasterii sancti illius pertinentibus, quod inluster vir ille^c comes in regimine habere videtur, quarum rerum sunt vocabula illa et illa, cum reliquis aiacentiis vel adspicientiis suis, dicens, quod in futurum praedicti vasalli nostri liberi iniuste eas occupassent et contra legem tenerent, adfirmans, se tales testes habere, qui hoc scirent et veraciter adserere potuissent, ab illo tempore, ex quo Hlotarius quondam rex Francorum memorato monasterio solemni traditione easdem res deligavit, semper in eis rectores ipsius monasterii liberam habuissent possessionem, usquequo ille quondam ¹⁰

*i. 5. abbas in beneficium filio suo nomine *illo eas dedisset, et sic procedente tempore de manibus rectoris praedicti monasterii tempore domni ac genitoris nostri Karoli piissimi augusti elapsas esse. Sed cum nos [ad ^d] veritatem rei diligencius investigandam fideles nostros, illum abbatem, illum et illum comites, mitteremus, renuntiaverunt nobis, per omnia ita esse, sicut memoratus sancti illius advocatus adserebat. Cumque adhuc actor ¹⁵ et defensor dissona voce contenderent, visum est nobis, ut haec contentio certo quodam iuditio esset^e determinanda. Sed hanc examinationem praedictus Matfridus^f kartarum ostensione dirimit; nam veniens in praesentiam nostram, ostendit nobis donationem praedicti Hlotarii regis et antiqua paecepta regum Francorum super eas. Cumque haec donatio et illa paecepta regum coram nobis lecta fuissent, advertimus de earundem ²⁰ kartarum inspectione et lectione, res memoratas ad ius et possessionem praedicti monasterii in integrum pertinere, neque Ragumbernum ad fiscum nostrum sibi in beneficium datum easdem res legibus defendere potuisse; et ideo a ducibus et comitibus, qui cum eis in ista examinatione (causa^g) fuisse leguntur, iudicatum est, ut per wadium suum cum ²⁵

*i. 10. lege et fide facta Matfrido comiti vel eius advocate *easdem res redderet, in utilitatem ac usum memorati monasterii Deoque in eo servientium permansuras. Idecireo, suggestente atque rogante praedicto Matfrido fidieli nostro, hanc nostre confirmationis paeceptionem ei vel ad partem monasterii sui fieri iussimus, per quam decernimus atque iubemus, ut nullus fidelium nostrorum de praedictis rebus Sancti Lifardi Matfrido sive successoribus eius ullo unquam tempore inquietudinem facere aut quilibet calumniam ingerere pae- ³⁰ sumat; sed liceat ei et successoribus eius quieto ordine eas tenere et possidere, et quidquid pro opportunitate monasterii sui exinde facere voluerit, liberam in omnibus habeat potestatem facere. Et ut haec auctoritas firmior habeatur, manu propria.

inter a. 816.

et a. 835.

47. Praeceptum^a de aqueducto.

Notum sit omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, quod Deus- ³⁵ dedit venerabilis abbas innotuit celsitudini nostre, qualiter aqueductum fecisset in Autisiодoro ad utilitatem monasterii sancti Germani^b fratrumque in eo habitantium, petiitque nos, ut ei nostre auctoritatis paeceptum fieri iuberemus, ut perpetuis temporibus a quorundam pravorum machinationibus immunis permanere potuisset. Cuius petitioni adsensum praebuimus et hoc nostre auctoritatis paeceptum ei fieri iussimus, ⁴⁰

*i. 15. per quod paecepimus atque *iubemus, ut ab ipsis fontibus, a quibus praedictus aque-

46. b) alia manu superscripta est incipit. c) suppl. Carp. d) esse e. e) eadem manu superscr. e.

47 = Carp. 16; Roz. 120; (Sickel, L 339; Reg. Imp. I, 907). a) rubrica in marg., infra quam legitur: Scriptum est.

1) Monasterium S. Lifardi, 'Meung-sur-Loire, dép. Loiret, arrond. Orléans'. 2) sc. Mat- ⁴⁵ fridus postea nominatus. 3) Comes Aurelianensis. Cf. Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 274 sqq.; 288 sqq. 4) Deusdedit abbas S. Germani Autisiодorensis monasterii ('S. Germain d'Auxerre, dép. Yonne') post a. 816. et ante a. 835. fuit. Cf. Sickel, L 81 et 333; cum vero Deusdedit in L 333 ex longiore quidem tempore, ut videtur, iam mortuus dicatur, formula nostra ante poni debet,

ductus inchoatus fuit, usque dum incipit ingredi monasterium Sancti Germani, nullus eum prohibere aut aliquo modo violare vel quicquam, quod ei ad id quod factus est impedimento esse possit, facere praesumat; sed, sicut memoratus abbas eundem aqueductum facere disponet, ita sine alicuius impedimento inviolabilis nostris futurisque temporibus permaneat; et si in aliquo loco emendatione opus habuerit, liceat ei absque ullius contradictione eum emendare. Et ut haec iussio nostra firmior habeatur.

48. Praeceptum^a de mundeburdo.

Notum sit igitur omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, quia quaedam femina nomine Teofrid^b, relicta quondam Anselmi^c, veniens in praesentiam nostram, postulavit serenitatem culminis nostri, ut nos eam in nostra elemosina una cum rebus suis propriis sub nostro mundeburdo et defensione ac tuitione susciperemus. Cuius deprecationem pro mercedis nostre augmentatione exaudientes, et eam et res suas sub nostro mundeburdo et defensione ac tuitione suscipere *et has nostre auctoritatis litteras ^{**. 126.} fieri et ei dare libuit, per quas cunctis fidelibus nostris praecipimus, ut nullus eam abhinc in futurum, dum advixerit, inquietare aut aliquam contrarietatem facere nec de rebus eius, quas iuste et legaliter moderno tempore habere et possidere videtur, contra iuris et rationis ordinem interpellare vel aliquam inquietudinem facere praesumat; sed liceat ei, sicut diximus, dum advixerit, in rebus suis propriis quiete et secure absque ullius infestatione^d aut contrarietate residere. Et ut hae nostre auctoritatis litterae verius credantur et diligencius conserventur, de anulo nostro subter eas sigillare praeceperimus.

49. Praeceptum^a de rebus reddendis^{b. 1.}

^{a. 814—826.}

Notum igitur esse volumus omnium fidelium nostrorum, tam praesentium quam et futurorum, sagacitati, quia quidam vasallus noster nomine Richardus ad nostram accedens clementiam, innotuit celsitudini nostre, dicens, quia, cum Fastrada regina domni et genitoris nostri Karli piissimi augusti^e de Baioaria hiemandi gratia ad Franconovurd veniret^f, avus suus nomine Hortlaicus^g casu accidente in praesentia eius ipse interfectus^h, quia prius ipse idem *hominem nomine Ruotmundum interfecera, et hac occasione omne ^{i. 5.} proprium eius, quod habebat in pago illo et in pago illo et in villis quae innominantur illas et illas, ad publicum revocatum fuisset. Proinde deprecatus est nos fidelis noster Matfridus, ut omne proprium, quod in praedictis pagis et villis avus praedicti, videlicet Richardi, nomine Hortlaicus habuerat et hac occasione ad publicum revocatum fuerat, in nostra elemosina ei reddere iuberemus. Nos vero, Dei misericordia inspirante, deprecationem eius exaudientes, res proprias, quas praedictus avus Richardiⁱ nomine Hortlaicus iuste et legaliter eo tempore, quo haec res contigit, possidebat et ad publicum revocatae fuerant, liberalitatis nostre munere per hanc nostram auctoritatem praedicto Richardo perpetualiter ad habendum reddere placuit. Proinde vero hos praeceptionis nostre imperiales apices firmitatis gratia fieri et ei dare iussimus, per quos decernimus atque iubemus, ut praedicto proprio avi sui Orflaici, quod superius descripta occasione ad publicum revocatum fuerat, iure legitimo teneat atque possideat, et quicquid ex eo facere vel iudicare voluerit, libero in omnibus potiatur arbitrio faciendi. Et ut haec ^{i. 10.}

48 = Carp. 37; Roz. 14; (Sickel, L 390; Reg. Imp. I, 784). a) rubrica in marg. c.
b) teofrid c. c) anselmi c. d) infestate c.

49 = Carp. 41; Roz. 41; (Sickel, L 217; Reg. Imp. I, 789). a) rubrica in marg. c. b) dis
fere evanuit c. c) uxor add. edd., quod vix opus esse videtur. Cf. Ducange s. v. regina 2. d) edd.
falso Hostlaicus. e) fuisset add. Roz. f) Richardus S 2.

1) De tempore cf. Sickel, 'UR.' p. 329; Mühlbacher, l. l. 2) Hoc a. 794. factum esse,
suspicatus est Mühlbacher, Reg. Imp. I, 318 a.

auctoritas diuturnis temporibus inviolatam et inconvulsam obtineat firmitatem, anuli nostri impressione signare preecepimus.

50. Praeceptum^a de rebus redditis.

Notum sit igitur omnibus fidelibus nostris, tam praesentibus quam et futuris, quia quidam homines, Ermengarius videlicet et germanus eius Ingilardus, questi sunt coram missis nostris, Sicardo¹ scilicet et Teutardo comitibus, eo quod quondam Vultgarius abbas ex monasterio, quod est situm in monte Iovis², res iuris eorum sitas in pagis illis et villis, quae invociferantur illas et illas, iniuste et contra legem eis tulisset et ad praedictum monasterium revocasset. Quae causa dum ab eisdem missis diligenter perscrutata et per homines bone fidei veraciter esset inquisita, inventum est, sicut idem missi nostri nobis renuntiaverunt, ita verum esse. Proinde placuit serenitati nostre, ut pro mercedis nostre augmento praedictas res, quas praedictus Vultgarius abbas prae-nominati monasterii [in^b] monte Iovis iniuste et contra legem praedictis hominibus abstulerat, eis per hoc nostre auctoritatis praeceptum reddere, per quod preecipimus atque iubemus, ut nullus comes neque vicarius *neque centenarius neque missus noster a palatio directus neque pars praedicti monasterii eis aut posteritati eorum de praedictis rebus ullam inquietudinem aut contrarietatem facere preesumat; sed liceat eis de eisdem rebus quidquid facere voluerint libero in omnibus perfui arbitrio faciendi. Et ut haec.

a. 819—840.

51.

Notum sit igitur omnibus fidelibus nostris, praesentibus scilicet et futuris, qualiter quaedam femina nomine illa detulit nobis nostre auctoritatis praeceptum, in quo continebatur, qualiter genealogia eius a quodam homine nomine Germano³, domni et genitoris nostri Karli serenissimi augusti misso, iniuste in servicium addicta^a et ad ius fisci regalis qui dicitur Andernacus⁴ inclinata^a fuisset, et qualiter a missis nostris illis et illis per nostram iussionem super hac re inquisitio facta et eis libertas simul et res restitutae fuissent. Sed quia memorata^b femina illa ac fratres sui^c nomina in eodem preecepto non continebantur perspicua, ipsa femina in nostro et coniugis nostre servitio perseverabat verna^d. Ne in posterum aliqua de statu ingenuitatis eorum contra eos oriri potuisset calumnia, *deprecata est nos, ut aliud sibi fieri nostre auctoritatis iubemus praeceptum, per quod nostris futurisque temporibus et libertate et rebus securius et firmius potiretur. Cuius precibus, dilectae coniugis nostre *Hiudit, in cuius assidue praedicta femina perseverabat servitio, suggestione^e permoti, adsensem praebuimus et hoc nostre auctoritatis praeceptum eidem illa^f et prae-nominato germano suo nomine illo fieri iuberemus, per quod preecipimus atque iubemus, ut, sicut genealogiae eorum pristinam libertatem et res, quas iniuste amiserant, restitui iussimus, ita preefata illa et frater eius ille libertatem obtineant et res, quas nunc iuste et legitimo ordine habere videntur vel inantea adquirere potuerint, iure hereditario teneant atque possideant et nullam deinceps conmotionem aut calumniam aut aliquod impedimentum a quoquam

50 = Carp. 42; Roz. 452; (Sickel, I, 388; Reg. Imp. I, 788). a) rubrica in marg. c.
b) suppl. Carp.

51 = Carp. 50; Roz. 448; (Reg. Imp. I, 791). a) sic c., sed fortasse verborum inclinata et addicta notae inter se commutatae sunt. b) memorare c.; notarius fortasse voluit: memoratae seminae illius ac fratrum suorum. c) nomine add., sed del. c. d) insolite pro vernacula. e) suggestio c. f) lege: illi.

1) Sicardus comes assedit placito Karoli Magni a. 812, Tardif, 'Mon. historiques' nr. 103, p. 76 (Sickel, K 240 = Reg. Imp. I, 455). 2) 'Mont Jonx', summus Alpium Peminiorum mons, ubi hospicium cum monasterio, ut videtur ex formula nostra, coniunctum, fortasse a Karolo M. aedificatum, exstihil. Cf. de Rozière, 'Recueil II, p. 551 sqq., n. b. 3) Perperam ab E. de Rozière, l. l. II, p. 543, n. a, Germanum hinc cum Germano misso coniunctum esse, monuit Mühlbacher, Reg. Imp. I, l. c. 4) Andernach.

nec ipse nec posteritas eorum ab hodierno die et tempore pro causa superius comprehensa se habituri penitus & pertimescant, sed, ut dictum est, absque alicuius contrarietate aut praeiudicio et libertatem obtineant et res in suo suorumque heredum dominio perpetim legitimo ordine et firmiter possideant suisque posteris habenda derelinquant, et
5 quicquid exinde elegerint, faciant. Et ut haec auctoritas.

52.

Omnibus¹ episcopis, abbatibus, comitibus, vicariis, centenariis seu ceteris ministri-²
rialibus nostris notum sit, quia iste Hebreus nomine Abraham, habitans in civitate Cesaraugusta³, ad nostram veniens praesentiam, in manibus nostris se commendavit, et eum
10 sub sermone tuitionis nostre recepimus ac retinemus. Propterea hanc praesentem auctoritatem nostram ei fieri iussimus, per quam decernimus atque iubemus, ut neque vos
neque iuniores seu successores vestri memoratum Iudeum de nullis quibuslibet illicitis
15 occasionibus inquietare aut calumniam generare neque de rebus suis propriis vel negotio
suo aliquid abstrahere aut minuare ullo unquam tempore praesumatis et neque teloneum
aut paravereda aut mansionaticum aut pulveraticum aut cespiticum aut portaticum aut
salutaticum aut trabaticum exactare; sed liceat illi sub mundeburdo et defensione nostra
20 quiete vivere et partibus palatii nostri fideliter deservire absque alicuius illicita contrarietate. Liceat etiam ei secundum legem suam vivere et homines christianos ad eius
opera facienda locare, excepto die dominico et festis diebus. Et si christianus causam
25 vel litem contra eum habuerit, tres idoneos testes christianos et tres Hebreos similiter idoneos
in testimonium suum adhibeat et cum eis causam suam vindicet. Et si ille causam vel
30 litem contra christianum habuerit, christianos testes idoneos in testimonium sibi adsumat
et cum eis illum convincat. Quod si aliquis illorum, christianus aut Iudeus, veritatem
occultare voluerit, comes ipsius civitatis per veram ac iustum inquisitionem faciat unum-
35 quemque secundum legem suam veritatem dicere. Liceat etiam ei mancipiâ peregrina
emere et non aliubi nisi infra imperium nostrum vendere. Quod si etiam aliquae cause
adversus eum vel homines suos, qui per eum legibus sperare^a videntur, surrexerint vel
40 orte fuerint, quod absque gravi et iniquo dispendio infra patriam definiri non possint,
usque in praesentiam nostram sint suspensae vel conservatae, quatenus ibi secundum
legem finitivam accipient sententiam. Et ut haec auctoritas verius ab omnibus credatur et
diligencius conservetur, more nostro eam subscribere^b et de bulla nostra iussimus sigillare.

53.

Omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie et nostris, praesentibus scilicet et futuris.
Cum in Dei omnipotentis nomine atque adiutorio anno decimo^c imperii nostri propter
55 quasdam sancte Dei ecclesie ac regni et populi nostri a Deo nobis commissi utilitates
et *necessitates ordinandas ac disponendas in Compendio palatio nostro pervenissemus *i. 15.
ataque hiemandi gratia ibi resideremus^d, veniens quidam homo nomine Lambertus, cognomen Aganus, ex pago qui vocatur Petrocius^e et ex castro qui appellatur Toringius^f,
in nostre celsitudinis praesentiam, exposuit, quod, cum temporibus avi nostri Pippini
40 regis obsides ex eodem pago et castro ab eodem rege propter firmitatis ac pacis studium
ab habitatoribus eiusdem loci quaererentur et darentur, inter ceteros et se ipsum in

^{post}
1. Nov. 823.

51. g) sic edd.; paenitentiam e.

52 = Carp. 34; Roz. 29; (Sickel, I. 226; Reg. Imp. I, 783). a) correxi; servire edd.

b) ere deest c.; supplevi e form. 2. Cf. Sickel, 'UL' p. 200.

45 53 = Carp. 44; Roz. 446; (Sickel, I. 206; Reg. Imp. 759). n) xmo e.

1) Cf. ad hanc formulam supra cap. 30, 31, p. 309 sq. 2) Saragossa. 3) 1. Nov.

a. 823. De conventu Compendiensi vide Reg. Imp. I, 758 a; Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 204 sq.

4) Périgord. 5) Turenne.

obsidium ab Ermenrico¹ comite et patre suo nomine Agano datum fuisse². Sed post non multum temporis spatium ceteris obsidibus licentia redeundi adtributa, se ipsum ab illo temporis spatio usque in praesens tempus propter huiusce rei occasionem, amotis rerum suarum facultatibus, ab Immone³ comite vinculo servitutis esse adstrictum. Cumque huius facti ordinem^b a praedicto homine nobis expositum cognossemus, placuit⁵ nobis, ut cum iterum pro mercedis nostre augmentatione ad libertatem suam et ad res modo superiorius comprehenso sibi amotas redire permetteremus. Quapropter et hoc nostre auctoritatis^c ritatis praceptum ei conscribere ac dare iussimus, *per quod et ille et filii sui, qui hac occasione vinculo servitutis tenebantur adstricti, ab hac die in futurum a iugo servitutis^d absoluti^e sint, et omnes fideles nostri agnoscere valeant, quod nos eos *et ad pristinam^f libertatem et ad facultates occasione superiorius comprehensa eis amotas concessimus per venire. Praecipientes ergo iubemus, ut nullus comes neque vicarius neque centenarius neque missus noster a palatio directus praedictum hominem aut filios eius, quibus per hanc nostre auctoritatis praceptionem et libertatem et res amotas concedimus, ab hac die in futurum de statu ingenuitatis eorum aut rebus illis^g a nobis illis redditis inquietare aut¹⁵ illis calumniam facere praesumat; sed liceat eis in eorum proprio absque ullius iniusta contrarietate quiete residere. Et ut haec nostre auctoritatis.

54.

J. 184. Inter omnes, qui divini vel humani iuris scientiam adsecuti sunt, constat, non solum immutari non debere, verum etiam summa firmitate subnixum manere, quidquid bona²⁰ fide contractum est; propterea^a debet interdum confirmari, quod inter partes pro ambarum utilitate commutatum est. Idcirco placuit atque convenit inter illum abbatem et illum comitem de loco illo, quod ita nominatur, ut aliquas res inter se commutare deberent; quod ita et fecerunt. Dedit igitur praedictus vir ille memorato illo in loco ad partem venerabilis monasterii illius de rebus sue proprietatis in pago illo et in villa illa tantum²⁵ et tantum. Et econtra recepit ab eo de rebus praedicti monasterii in pago illo et in villa illa tantum et tantum; eo videlicet modo, ut, quidquid pars parti contulerit, in perpetuum habeat, teneat atque possideat et pro commodo vel utilitate sua de rebus sibi collatis faciat, quidquid sana voluntate decreverit. Et quia haec commutatio permissione^b atque licentia domni et gloriosissimi imperatoris facta est, nullo unquam tempore a³⁰ qualibet parte vel persona dissolvi vel convelli aut in alium statum valeat immutari; sed praesens commutatio tam rationabiliter^b facta et testium legitimorum manibus atque signaculis roborata perpetua obtineat firmitatem.

*J. 11.*55. Praeceptum^{a. 4.}

Omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie atque nostris, partibus Romanie atque Italiae³⁵ consistentibus, notum sit, quia hos^b homines, Ursu[m] videlicet et Iohannem, habitatores Parme civitatis, quorum^c propinquos, qui simili modo Ursus et Iohannes nominabantur^d, Piriteus per sua conscriptionis testamenta a vinculo servitutis absolvit et in plenariam libertatem esse constituit, ad nos venientes et easdem absolutionum kartas obtutibus nostris offerentes, non solum eos, sed et propinquos corum, qui per eadem absolutionum⁴⁰

53. b) o terminationem nota praebere videtur. c) insoluti e. d) am deest c. e) cis superscr. e.

54 = Carp. 54; Roz. 316. a) sic S 1; nec S 2. b) ter deest c.

55 = Carp. 51; Roz. 15; (Sickel, L 193; Reg. Imp. I, 724). a) in marg. c. b) quosdam superscr. c. c) recte monet S., in codice verborum ordinem non esse turbatum, ut editores existimaverunt. d) corr. ex ominabatur c.

45

1) Comes, ut videtur, Petrocensis tempore Pippini regis. 2) Vide Reg. Imp. I, 101 p; Oelsner, 'König Pippin' p. 408, n. 4; Simson, l. l. p. 144, n. 2. Cf. Form. Bitur. 11, supra p. 173. 3) Comes Petrocensis. Vide Simson, l. l. p. 204, n. 10 (p. 205). 4) Cf. ad hanc formulam Sickel, 'Beiträge' III, p. 80 sqq.

testamenta iuste et legaliter plenam adsecuti sunt libertatem, cum omnibus rebus et hominibus, quas moderno tempore iuste et legaliter habere et possidere dignoscuntur, sub nostro tuitionis atque defensionis mundeburdo suscepimus et inantea, Deo nos protegente, retinere volumus. Ideo praeccipimus atque iubemus, ut nullus ex vobis aut ex^e successoribus vestris vel etiam ex iunioribus vestris *memoratos homines Ursu[m] et Iohannem nec [non] etiam propinquos eorum, qui, sicut superius insertum est, per memorata conscriptionum testamenta iuste et legaliter plenariam adsecuti^f sunt libertatem, de nullis qui buslibet iniustis et inlicitis occasionibus contra legem et contra iustitiam inquietare atque infestare nec de rebus eorum, quas moderno tempore iusto et legali modo tenere et possidere dignoscuntur vel inantea eis, Domino tribuente, simili modo adquirere potuerint, aliquam diminorationem facere aut eis propter hoc, quod ad nos venerunt, ullam calumniam ingerere praesumat; sed licet illis, sicut et ceteris fidelibus nostris, qui sub nostra defensione^g recepti sunt, absque cuiuslibet impedimento una cum omnibus rebus et hominibus suis cum honore et omni salvatione vivere et quieto ordine in libertate, quam, sicut diximus, a memorato Piriteo adepti sunt, absque cuiuslibet contrarietate plenario permanere. Concedimus etiam eis per hanc nostre auctoritatis *praeceptionem, ^h ut, quidquid de rebus suis et hominibus, quas modo iuste et legaliter retinent et possident vel etiam in futurum eis, Domino volente, simili modo adquirere potuerint, sana mente sanoque consilio facere deliberaverint, liberam et firmam in omnibus habeant potestatem faciendi. Quod si aliquis contra hanc nostre concessionis atque praeceptionis auctoritatem ire temptaverit et memoratos homines vel propinquos eorum, qui, sicut diximus, praefatam adsecuti sunt libertatem, pro eo, quod ad nos venerunt, contra legis et rationis ordinem perturbareⁱ convictus fuerit, noverit, se propter hoc ad nostram adventurum esse praesentiam et de sua præsumptione atque ausu temerario nobis rationem esse redditum et secundum facti sui meritum poenas persolutum. Quod si aliqua cause adversus eos aut homines eorum, qui^j per eos legibus sperare^k videntur, surrexerint vel exorte fuerint, quae intra patriam iuste et legaliter finite esse nequierint, volumus, ut usque in nostram aut missorum nostrorum praesentiam sint suspense vel conservate, qualiter ibi iustum et legalem recipient sententiam!^l *Et ut haec nostre.

30

ADDITIONUM.

1.

a. 845.

Inⁱ nomine domini nostri Iesu^a Christi, Dei aeterni, Hlotharius divina ordinante ^{j. 1.} providentia imperator augustus. Si enim ea, quae^b fideles imperii nostri pro eorum^c oportunitatibus inter se commutaverint, [nostris confirmamus edictis], imperiale ex-^d cemus consuetudinem et [hoc] in postmodum iure firmissimo mansurum esse volumus. Idcirco [noverit omnium] fidelium sanctae Dei ecclesiae atque nostrorum, presentium^d scilicet et futurorum, industria, quia ille [venerabilis^e] episcopus, aut vassus^f aut abbas, ad nostram accedens mansuetudinem, retulit^g, quod quandam pro utriusque

55. e) deest S 2. f) a. s. supra lineam scripta c., ubi ordo verborum e correctura sic insti-
40 tutus est. g) tione terminatio notae inest c. h) S. hac interpretatione reiecta proposuit punire.
i) vel superscribendo corr. qui c. k) correcxi; servire edd. l) am deest c.

1. Cod. Voss.; verba quae in priore pagina valde abrasa evanuerunt e similibus diplomatis inter uncos supplevi. a) I. Chr. D. act. nunc quidem legi nequeunt, sed legerat verba ista, ut scheda libro addita docet, Lucianus Müller. b) q; ut videtur, c. c) fere evanuit. d) nihil nisi pre-
45 sentia pro presentium — industria c. e) ven fortasse in c. f) vass' c. g) reculit e corr. c.

1) Lotharii I. diploma, ex quo scripta est formula, confirmatio commutationis inter archi-
episcopum et alium quendam fuisse videtur; cf. p. 328, l. 2 etc.

partibus utilitate cum quodam vassallo fecisset [commutationem^b]. Dedit igitur nostreⁱ permissione iam praenominatus archiepiscopus e rebus sui episcopatus in pago illo vel in locis illis^k ecclesias tantum cum eorumⁱ appenditiis pre[fato] illo^k ad proprium.
 f. 1. Econtra in recompensatione harum rerum dedit ^{*}iam dictus^l ille^k prefato illo^k ex rebus propriis ad partem prenominate aeccliae sue in locis illis, qui sic nominantur, causam^m indominicatam cum sibi omnibus pertinentibus. Unde et duas commutationes aequalem habentes tenorem obtutibus nostris detulit; sed pro integra firmitateⁿ petuit celsitudine nostram, et^o eiusdem commutationes denuo per nostre [mansuetudinis^p] preceptum plenius confirmare dignaremur. Cuius petitionem denegare noluimus. Precipientes ergo iubemus, ut, quicquid pars^q iuste et rationabiliter alteri contulit parti, deinceps per hanc¹⁰ nostram auctoritatem iure firmissimo tencat adque possideat, et quicquid exinde facere de[creverit], [liberam] et firmissimam in omnibus habeat potestatem. Et ut hec nostre [con]firmationis auctoritas firmior habeatur, de^r anulo nostro eam subter sigillare iussimus.

Signum illius^s serenissimi regis vel imperatoris augusti.

Ille notarius ad vicem illius^t agnovit.

Data illo mense, anno, Christo propitio, imperii domno illo piissimi regis vel imperatoris in Frantia [6.^u] vel in Italia 26, indictionis octavo^v. Actum illo monasterio in Dei nomine feliciter; amen.

2.

f. 24. Auctoritas² ecclesiastica confirmatur, dum nostris quoque temporibus maiorum²⁰ statuta roborantur. Siquidem novimus, dominum Hludowicum serenissimum imperatorem post decretum augustorum Constantini atque Teodosii salubri institutione sanxisse, illos, qui ad sacros promovendi sunt ordines, quovis servitutis vinculo detineantur, a propriis dominis libertatis^a munus debere promerer^b, quo eo dignius, immo liberius divinis famularentur cultibus, quo se meminerint ab humano famulatu esse liberos. Quapropter²⁵ ego in Dei nomine ille^c episcopus loci^d illius^e ac^e instructione fultus, te famulum meum nomine illum, ex beneficio illius aeccliae eiusque^f familia ortum, ante sacri altaris cornu, in conspectu cleri et plebis^g frequentia, ut digne Deo famulari in ordine ecclesiastico vel diaconatus vel sacerdotii^h possis, absolvo atque per hanc manumissionis cartam te liberum esse volo civemque Romanum appellari constituo, ita ut ab hodierna die nulli³⁰ omniⁱ coactivum^k impendas servitum, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt. Ipse^l liberam et firmissimam habeas potestatem famulandi diesque tuos et vitam illi dicandi. His quoque subnecti placuit, quod in sacris canonibus decretum esse dinoscitur, ne, si forte, quod absit, accepto proposito deviaveris in aliquo exorbitans, ecclesiasticum statim gradum amittere cogaris³. Ut vero hec manumissionis conscriptio stabilis, iugiter in-³⁵
 f. 24. convulsa^l *permaneat, manu eam propria subter firmavi manibusque canonicorum aeccliae illius^e roborandam tradidi.

1. b) in codice extare videtur . . . tatem. i) sic c. k) ill. c. l) dictis c. m) casam?
 n) infirmitate c. o) lege: ut easdem. p) mansue extitisse videtur c. q) pras c. r) de a. n.
 repetita, sed deleta sunt c. s) ill. et sic infra c. t) regis ex superiori versu hic per errorem repetit c. 40
 u) supplevi ex reliquis temporis indicis.

2. Cod. Voss. a) corr. e libertates c. b) fortasse promerere c. e) ill. e. d) loco m. 2.
 corr. loci; sequitur in c. f. e) i. e. huc; superser. m. 2. quo c. f) eisque c. g) pleb c.
 h) ii abscissum c. i) i ultimum abscissum c. k) vum non plane legi nequit c. l) fortasse Ipsi c.
 m) a abscissum c.

1) Temporis indicia ad annum 845. pertinent; cf. Mühlbacher, 'Datirung der Urk. Lothars, W. SB' LXXXV, p. 540 sq. 2) Cf. Form. Sen. recent. 9; Form. Imp. 33, et quae ibi annotavi. 3) Cf. notam ad Form. Sen. rec. 9, supra p. 216, n. 1.

FORMULAE ALSATICAЕ.

1. FORMULAE MORBACENSES.

Codex Sangallensis 550. *miscellaneus*¹ duo continet librorum formularum fragmenta saec. IX. scripta, e quibus alterum constans 8 foliis (pagg. 146—161), et scriptura et forma a precedentibus diversis, collectionem nostram, nisi forte particulatantum collectionis, exhibit.

Quarum² formularum neque de patria neque de tempore, quo ortae sint, dubitandum est. Originem enim Morbacensem aperte profitentur capita 4. 5. 10. 11. 12. Cap. 4. epistolam Amiconis (vel Amici) abbatis monasterii illius offert, cap. 5. aliam eiusdem fortasse, certe Morbacensis cuiusdam abbatis, quod ex patronis s. Petro et s. Leodegario commemoratis appetat. Capp. 10—12. epistolas ab eiusdem Amiconis successore Sindberto abbe scriptas exhibent. Caput vero 26. cum de foreste Vosago agat, regionem, in qua Morbacum situm est, indicat. Neque vero aliis cuiuscunque loci indicia inveniuntur.

Si praetermittas cap. 27, collectio abbatibus illis duobus congregationem Morbaci constitutam moderantibus, scilicet inter annos 774. et 791. fere, composita esse videtur. Inchoata fortasse iam Amiconis tempore, continuata et perfecta est tempore Sindberti, quoad capita 1—26, quae posterioris temporis indicia non offerunt.

Exempla sumpta esse videntur ex veris documentis, plerisque epistolis, duabus privatorum negotiorum cartis, capp. 18. 19. uno regali rescripto, cap. 26, quod reliqua documenta antiquitate fortasse superat³. Auctor formulas, ut quaeque fors obtulit exempla, sine certo ordine et ratione conscripsisse videtur.

Formula 27. haud multo ante medium saeculum IX. addi potuit, epistolam exhibens a Prudentio Trecensi episcopo abbatii cuidam missam.

Cum omnia capita ab eodem saeculi IX. scriptore exarata sint, apertum est, codicem nostrum non esse autographum, quod etiam ex permultis verbis valde mutatis et corruptis constat, quamvis dubitari non possit, quin ipsum etiam autographum summa iam barbarie fuerit infuscatum. Quibus duabus causis efficientibus sensus interdum valde obscuratus, immo fere omnino deletus est⁴.

Prudentii epistola, cap. 27, si recte suspicatus est E. Dümmler, eam ad Walahfridum Strabonem, inclytum abbatem Augiensem, directam fuisse⁵, vix Morbaci addi

1) Vide de hoc codice priorem Eugenii de Rozière editionem infra laudatam p. 1 sqq.; Scherrer, 'Verzeichnis der Handschriften der Stiftsbibliothek von St. Gallen' p. 169; cf. Weidmann, 'Gesch. der Bibliothek zu St. Gallen' p. 400. 2) Cf. quae de hac collectione breviter monuerunt E. de Rozière in priore sua editione p. 4. et E. Dümmler, 'Das Formelbuch des Bischofs Salomo III', praef. p. XII sq., et quae ipse exposui 'N. Archiv' VIII, p. 477 sqq. 3) Cf. infra notam ad cap. 26. 4) Cf. exempli gratia cap. 16. 5) 'N. Archiv' VII, p. 402.

potuit. Quod ab eodem, qui codicem nostrum exaravit, Augiae factum esse, praecipue ex formulis prioris fragmenti, quae sunt Augienses, conici liceat. Fasciculi illi utriusque collectionis, qui nunc in eodem libro continentur, iam pridem inter se colligati ex illis fortasse libris fuerunt, qui a. 926. ab Augiensibus Sancto Gallo pro aliis sibi propter invasionem Ungariorum commendatis redditi sunt¹.

Postquam iam a. 1685. Mabillonius in Veteribus Analectis IV, p. 323 sq. capita 11. 12. 27. publici iuris fecerat, omnes fere formulas Morbacenses cum Augiensibus edidit E. de Rozière, 'Formules inédites d'après un manuscrit de la bibliothèque de Saint Gall' in 'Bibliothèque de l'école des chartes', seriei 3. tomo IV, p. 464 sqq. et separatis Paris. 1853; qui easdem postea, codice, ut videtur, iterum inspecto, corpori suo formularum maiori ¹⁰ inseruit. Nova haec editio prima est, quae Morbacenses a ceteris formulis separatas offerat codicisque ordinem sequatur. Apographum formularum fecit b. m. Regens ab Arca, quod ipse cum codice hoc transmisso contul. Numeri capitum a me instituti sunt².

p. 146.

1. Indiculum ad episcopum.

Domino atque venerabili illo episcopo gratia Dei omnipotentis vocatus abba una ¹⁵ cum fratribus in Christo Iesu salutem. De cetero autem innotescimus almitati vestrae, eo quod homo vester nomine illi ad nos veniebat, dicens, se valde negligentem habuisse factum contra vos et per ipsam negligentiam incurrisse in vestram offensionem. Qua de causa imploramus sanctitatem vestram, ut pro nostra parvitate atque deprecatione excusatus de iam prefato offensione coram vobis aparere valeat. Sic exinde agere dignetis, quatenus de optima benevolentia vestra^a ineffabili modo^b confidimus. Optamus, ut in Christo valeatis.

2. Indiculum ad abbatem.

Domino venerabili atque honorabili illi abbati ille donum Dei vocatus sic eternam in Domino salutem. Nostra humilitas sanctitatem tuam deprecatur, ut illam rem, ²⁵ qui apellabatur illa, per isto presente legatum nostro nobis transmittere^a non dedigneremus, videlicet ad rem faciendam, *et cumque perexpletum fuerit, statim ad vos salvam remeare curremus^b. Valete in Domino semper.

3. Ad [procuratorem^a].

Cognoscas illi, ut cum iste homo illi, at^b te venerit, ut facias dare illi et illa et ³⁰ mansionem ei et suis et hominibus. Cave, ne inde neglegens appareas. Vale bene.

4. Ad regem.

Domino gloriosissimo adque excellentissimo Karolo regi Amico³ peccator^a, vocatus abba, una cum fratribus in cenobio Morbachinse^b degentibus in Christo Iesu optat salutem. De cetero autem suggestimus celsitudine vestre, eo quod comis vester ³⁵ nomine ille nos de rebus aliquis expoliavit adque devestivit, videlicet unde nos, Domino protegente, per avio^c vestro atque genitori vestro et per vos, per vestram pietatem

1 = S. Gall. 32; Roz. 740. a) Roz.; nostra c. b) bis scr. c.

2 = S. Gall. 65; Roz. 788. a) transmettere fort. c. b) i. e. curemus.

3 = S. Gall. 1; Roz. 705. a) principem c. b) i. e. ad.

4 = S. Gall. 23; Roz. 418. a) petat c. b) a e corr. c. c) i. e. avo.

40

45

1) Cf. Ekkeharti Casus S. Galli, SS. II, p. 105; Weidmann l. l. p. 17. 18. 2) Numeros prioris editionis Eugenii de Rozière post literas 'S. Gall.', numeros maioris corporis formularum, ut semper, post literas 'Roz.' notavi. 3) Amico abbas fuit a. 774 — c. 787. Vide Rettberg, 'Kirchengeschichte Deutschlands' II, p. 89; Gallia christ. XVI, col. 538.

45

usque in presens tempus vestiti esse videbamur^d. Qua ex re subpliciter exoramus sublimitatem vestram, ut exinde taliter pietas vestra iubeat agere, quatenus optima potestas vestra, Domino inspirante, secundum iustitiam ineffabili modo agere consuevit.

5. Indiculum ad regem¹.

p. 148.

Viro gloriosissimo a Deo decorato illo gratia Dei regi Francorum et Langobardorum^a Romanorumque^b ill. peccator, vocatus abba^c, una cum congregatione sancti Petri et sancti Leudegarii, oratorum vestrorum, salutem vobis obtamus in Domino perennem. Subplicamus clementia vestra, ut non dedignetis audire necessitatem nostram. Innotescimus celsitudine vestra de hoc, quod nobis visum^d habetis ad Dei servitium et 10 mercede vestra providentia habere. Unde et nos infra pago de iustitias nostris consequi minime possimus, vobis celare non ausi sumus. Nam ante hos annos, cum aliqua turbatio fuit inter Alamannus et Alsacenses^e, multi de illa mancipia, qui iurae sancti ill. debentur de parte ill., et de proprio servitio evaserint^f et modo se aliqui ingenuas esse dicunt, et alias nobis contendunt illi comis et alii homines per alias comitatos, dicunt, 15 se ipsos in vestro beneficio habere. Unde subplicamus vobis, ut illi aut cui vobis placet iubeatis commendare, ut nostram iustitiam *consequi valeamus. Nam et ill. episcopus^{f. s} *p. 149. infra valle Recianorum^g uno locello de suo proprio in sua elemosina ad monasterium nostrum delicavit. Unde modo ille episcopus unam basilicam et unam castelonae^g montanico seu et alia conpendia nobis violenter abstulit; et exinde iussionem vestram 20 subplicamus.

6. Indiculum de fratre ad fratrem.

Dilecto atque valde amabili illo in Christo fratri ille exiguis eternam^a in Domino salutem. De cetero rogamus diligentiam vestram, ut, quando hec epistula ad presentiam caritatis vestrae pervenerit, ut illam causam nobis transmittere non dedignemini. Vale 25 sospis adque incolomis per multa curricula annorum.

7. Pro defuncto fratre.

Domino reverentissimo illo abbati ille abbas in Domino salutem. De cetero innotescimus beatitudine vestre, eo quod frater vester^a nomine ille ill. Kal. de ac luce migravit. Qua de causa exoramus sanctitatem vestram, ut pro eius anime de psalmis 30 seu missis vigiliisque taliter agatis, quatenus obtime continet consuetudo vestra.

8.

Dilecto mihi fratri nostro illo, preposito sanctae congregationis^a illi monasterii, p. 150. ego ultimus clientulus et servus vester salutem vobis amabilem presumi mittere in domino nostro Iesu Christo; et preco, quod caritas et amicitia vel iussio sit vestra super me, sicut incoasti^b et semper egisti, ut ita inantea tua bona dilectio et caritas

4. d) videbam' c., ubi eadem nota saepius pro us et ur usurpatur.

5 = S. Gall. 22; Roz. 417. a) Langabardorum eadem m. corr. Langobardorum c. b) an

e corr. c. c) abb. c. d) nisum Roz. e) evaserit c. f) epis c. g) castelonæ c.

6 = S. Gall. 69, Roz. 729. a) etnam c.

40 7 = S. Gall. 30; Roz. 680. a) ut c.

8 = S. Gall. 68; Roz. 789. a) congradationis c. b) al. m. corr. inchoasti c.

1) Auctores Galliae christ., l. l., etiam hanc epistolam ab eodem Amicone scriptam esse, bene coniecerunt. Certe, quod regis titulus testatur, inter a. 774. et 800. Karolo Magno missa est. 2) Haec verba ad rebellionem Theutbaldi a. 744. repressam revocanda esse, suspicor. 45 Cf. Mühlbacher, Reg. Imp. I, nr. 44c. 58a. 3) Episcopus Curiensis? Cf. n. 4. 4) Vallem Curiensem in Raetia intelligo.

permaneat. Et in quantum est sensus aut intellectus, Deo adiuvante, nobiscum corde et sensu, in ea semper ero tecum communis in tua voluntate. Iterum atque iterum salutamus vos usque ad gaudium.

9. Indiculum ad abbatem vel episcopum^a.

Religionis culmine conspicue titulo decorato domino^b abbati vel episcopo^c illo ego^d ille famulus vester in omnibus proprius servus vel omnes in Christo servientes vestri plurimi in Domino almitatem vestram salutare presumimus usque ad gaudium sempiternum. Cognoscatis, piissime pater, quale necessitate; propter hoc vobis deprecamur^e subpliciter, ut iubeatis consolari^f de hac necessitate, quia nobis necessarium est. Benignissimi domini, agite taliter, ut vobis permaneat mercis et oratio sempiterna.¹⁰

10.

^{p. 151.} Viro inlustro illo centerio^a Sindbertus episcopus^b in Domino salutem. De cetero cognoscas, quia^b . . . . . veniebat ad nos, dicens, se in offenditionem tuam incurrisse propter aliquas culpas. Qua ex re rogamus^c te, ut nihil^d exinde malefacias, sed excusatus tecum permaneat. Age taliter exinde, sicut valde^e bene de te confido. Valete in¹⁵ Domino.

11. Ad abbatissam^a.

Reverentissime matri familiae ill. Sindbertus donum Dei vocatus^b episcopus^c adque abba de monasterio Morbac in Domino eternam salutem. De cetero compereat melliflua caritas vestra, eo quod frater vester nomine ille Kal. ill. de ac luce migravit, ut²⁰ credimus ad Christum. Qua ex re obnixe obsecramus almitatem vestram, ut pro ipsius anima sic iubemini^c agere de psalmis seu missis adque vigiliis, seu^d ingens bonitas vestra consuevit. Obtamus, vos semper bene valere.

12. Indiculum ad episcopum.

^{* p. 152.} Domino reverentissimo ill. episcopo Sinbertus gracia Dei vocatus^a episcopus atque²⁵ abba de monasterio Morbac una cum fratribus eternam in Christo Iesu domino nostro salutem. De cetero compereat beatitudo vestra, eo quod frater vester nomine ill. Kal. illas^b de ac luce migravit, ut credimus ad Christum. Qua de causa subplices exoramus sanctitatem vestram, ut pro eius anima de psalmis seu missis vigilis que taliter agatis,³⁰ ut optima continet consuetudo vestra, et ut as apices in antea remeare faciat, postulamus.

13. Indiculum abbatissae^a ad abbatem.

Domino Dei famulo et a nobis cum maxima veneratione plurimum diligendo,³⁵ domino^b illo abba^c, exigua omnium famula Christi et vestra, in omnibus bene cupiens vestra^d, vel omnes in Christo sorores servientes vestras, plurimum in Domino almitatem

9 = S. Gall. 60; Roz. 748. a) episcōm c. b) dom abba c. c) lit. a e corr. c. d) lit. o corr. ex a c.

10 = S. Gall. 38; Roz. 742. a) i. e. centenario. b) quia tuus Roz.; quia . . uns, ubi uns al. m. add. c. c) rogam, compendium us evanuisse videtur c. d) nihil c. e) Roz.; vale bene, b e corr., c.

11 = Mabillon, Analect. IV, 323; Roz. 678. a) abbatiss c. b) voō c. c) i. e. iubeatis. d) lege: ceu vel sicut.

12 = Mabillon, Analect. IV, 324; S. Gall. 28; Roz. 677. a) voō c.

13 = S. Gall. 59; Roz. 749. a) abbatissa c. b) dom c. c) lege: abbatii. d) ut (= vester) c.

1) Cf. infra n. 2. 2) Sindbertus, abbas Murbacensis a. c. 787—791, episcopatum etiam⁴⁵ obtinuit, ut videtur Augustanum. Cf. Rettberg, l. l. p. 89. 151; Gallia christ. XV, col. 538 sq.

3) Cf. n. 2.

vestram amabiliter et dulciter salutare presumimus usque ad gaudium sempiternum. Cognoscatis carissimi, quod in istis sanctis diebus omnis congregatio psalterium per omnes dies canent pro vita et stabilitate vestra, ut Dominus eam conservare dignetur annis multis et^e consolacionem vestram. Et nos pro grande fiducia ad vestros diregimus, 5 deprecamur vobis subliciter, ut iubeatis nobis consolare quantitate de^f hoc aliquid. Date hanc^f ad sancto illo, quia exinde grande necessitatē habebimus, amabiliter. Dulcissime domino et pater, annis multis de vestra gaudere mereamur prosperitate et felicitate.

14. Item alium indiculum.

p. 153.

10 Relegionis culmine conspicue^g titulo decorato ill. abba ego ultima vernacula^a vestra plurimum vobis in Domino amabiliter et dulciter salutare presumo usque ad gaudium sempiternum^b; et deprecor subliciter, ut iubeatis me infirma in vestris sacris orationibus memorare, quia ego, quamvis debida^c et fragilis, pro vobis in oratione adsisto. Cognoscatis, piissimi domini, in quam grande paupertate et penuria remansi pro obitum 15 seniores meos, qui me in hunc monasterio vinire fecerunt. Proinde ergo suggestiuncula parvitatis meae ad^d clemenciam vestram distinare praesumo; deprecor vobis subliciter, ut mihi consolare dignetis, unde luminaria faciam pro animas eorum, qui me in isto monasterio reciperunt, vel quicquid Dominus inspirare iubeat, quia mihi omnia necessaria sunt. Ego iuxta Deo et sancto illo toto adiutorio et consolacionem pro vos spero, 20 dulcissime domine et pater.

15. Indiculum hominem excusare.

In Christo venerabile ille^a abba ego ille in omnibus amicus vester. Que in primis sunt, salutamus vobis, et pro vobis, in quantum valemus, in orationem pro vobis sumus et pro vestram caritatem et congregationem, et nos taliter in vos confidimus. Cognoscite, 25 iste homo vester nomine^b illo ad patrono vestro, *sancto illo, venit et nobis dixit, quod *p. 154. culpas commiserat. Nos una cum consilio fratres nostros, quorum^c penitentia videamus, propterea has^d litteras cognoscatis, ut de illa^e iam dicta pauperrima mercede habeatis. Salutamus vobis.

16. Item alium.

30 Domino^a viro et in Christo vel a nobis cum summa dilectione venerabiliter amplexando, dulcissime fratri nostro ille^b et ille^b abbati^c, si non opera vel nostrorum, servus servorum Dei ultimus, Deus scit, et tuus verax in omnibus amicus, in Christo nomine^d ille^d episcopus. Presentes fratres nostros et amicus tuus, id sunt illi et illi, qui ibi in circum sunt, qualiter precabat pro te pro illas culpas, que contra illum habet 35 commissas, ut nullam inquietudinem pro id facias, si gratia et amicitia^e sua vellis habere, in tantum, ut tu ad ipsum revertere facias, et si tantum induratus est cor tuum, ut in monasterium suum habitare non vellis, postea absolvead te de ipsa obedientia, quod ad illum es^f colligatus, et donet tibi consilium et suas litteras ad alium abbatem aut^g quemlibet hominem pergas, ut absque peccatum sis, ubi es^h; denique, ut alium 40 non facias, ut ab ipso isto suo misso illo ad eum venire facias. Salutamus illosⁱ fratres vel monachos, *si adples cito isto verba, quod hic invenis scripta.

*p. 155.

13. e) ad c. nostram? f) deh ut aliquid de te h[abe]am Roz.

14 = S. Gall. 61; Roz. 750. a) corr. Roz.; vereulana c. b) sempiternam corr. sempiternum. c) i. e. tepida. d) et c.

15 = S. Gall. 84; Roz. 741. a) itte c. b) nom. c. c) corruptum videtur; fortasse quedam verba exciderunt. d) h superscr. c. e) lege: illo iam dicto pauperrimo.

16 = S. Gall. 87; Roz. 563. a) formula adeo corrupta est, ut aperte intelligi nequeat. b) lege: illi. c) abba c. d) nomi illi c. e) amitia c. f) & c. g) a q[ui]libet c. h) e c. i) illo c.

17. Item alium.

Venerabili in Christo fratri seu dulcissimo amico nostro^a illo et^b illo donum Dei episcopus, Deus scit, tuus verus amicus. Cognosce, dulcissime, ut tu stare facias apud nostro^c fasallo illo apud recta ratione de illa causa sancto ille, quod ipse dixerit, qualiter vel nos nostro tricto^d recipiamus. Taliter exinde agite, qualiter nos confidamus^e de vestra bona caritate.

18. Epistola conculeaturia^{a, i.}

In Christo sorore illa^b ego illa. Quia hominibus non est incognitum, qualiter tu servo meo nomine^c illo accepisti maritum^d, quod et ita fecisti, et ego tibi de presenti talem epistula emitto conculeaturia, quod nullum periculum exinde non habetis de tuas¹⁰ ingenuitates, nisi sub integra ingenuitate debeas permanere. Si quis vero^e, quod fieri non credo, si ego ipse aut quislibet de heredibus meis, vel quislibet.

19. Item alia.

Ego in Dei nomine ille^a. Dum non habetur incognitum, qualiter homo servus meus nomine ille feminam ingenuam, cuius vocabulum est illa, in coniugio sociavit,¹⁶ sed illorum fuit petitio, et mea voluntas decrevit, ut eis cartulam^b conculationis pro mercede facere deberem; quod et ita faeci. Ideoque talem firmitatem per hanc cartulam^c facimus adque manu *confirmamus, ut, si, Deo volente, agnatio ex illis procreata fuerit, sub integra ingenuitate omni tempore vite sue permaneat, et nec ipse ego nec heredes mei ullumquam^d tempore eos in servitio revocaemus, sed pro mercede nostra, sicut²⁰ diximus, sibi vivent, sibi laborant, seu mundebordo cui voluerint pro defensione elegant.

Facti epistolam conculationis anno 16. regnante^e.

20. Indiculum [ad] amicum fidelem.

Domino reverentissimo adque carissimo seu ab omnibus ortodoxis amplectando, multiplici scientie variarumque virtutum gracia insigniter decorato^a illo, qui in omnibus²⁵ profunda solertia hac summa vigilancia necessaria que animabus et utilia sapienter discernis, ego ille exiguis^b advena proprio presuli sincerissimam in domino Deo eterno salutem. Age iam, o meus carissime^c frater, ego te sapientie^d dapibus impleari cupio, ut te palmitem vitis electe celestis expurget colonus^e, cum divinis fontis imribus fueris inroratus. Nosque una^f adque eadem paradysi amoenitas recipere exoptamus^g, ut in³⁰ regni celestis libertate gaudere cum sanctis in eterna beatitudine, ubi nulla est vere beatitudinis formidanda^h corruptio, per caritatem solamⁱ Christi Iesu ad ista *venire valeamus. Ante omnia debemus ad istam caritatem contendere, ut post seculum regnare cum Christo possemus sine fine in eterna beatitudine. Propter quod obsecro, ut huius epistole verba firmiter et indubitanter teneas, quia levis et infidelis ‘similis est fluctibus³⁵ maris’^j et ‘erundine omni vento agitato’^k. Pro hoc suadeo tibi, sivis terrarum spatio divisi simus adque sequestramur intervallo^l et celi inequali climate dirimemur, pari

¹⁷ = S. Gall. 26; Roz. 426. a) nō c. b) lege: ego ille. c) nō c. d) i. e. dicto.

¹⁸ = S. Gall. 5; Roz. 102. a) conculeatura c. b) illa c.; voluit fortasse illae (pro illi).

c) nom c. d) maritam corr. maritum c. e) ver c. 40

¹⁹ = S. Gall. 6; Roz. 106. a) ille c. b) cartulam c. c) cartulam corr. cartulam c. d) ullamquam c.

²⁰ = S. Gall. 58; Roz. 888. a) decorato c. b) exiguis c. c) e e corr. c. d) sapientie c. e) un’ (= unus) c. f) emend. Roz.; exoptus c. g) veleamus add. c. h) o e corr. c. i) emend. Roz.; in vallo c. 45

1) Cf. supra p. 232, n. 1. 2) Si Karoli Magni annos hic numeratos esse recte suspiccamur, a. 784, carta data est. 3) Cf. Eb. Ioh. 15, 2. 4) Cf. Ep. Iacobi 1, 6. 5) Cf. Eb. Matth. 11, 7.

tamen tribulacionum depremimur face. Propter quod diligentissime deprecor vos, uti nos oracionum mutua vicissitudine iugiter muniamur, nos reminiscentes sermonis Domini, que dixit: 'Si consenserint^k inter vobis duo vel tres super terram, de omni re quecumque petierint fiat illis a patre'^l et reliqua. Opto, te^m valere in Christo, cuius iste celestem sophiam satis amplector. Ego ille epigraphusⁿ curavi tibi carrexereⁿ de 'agiacrafu^o' adque 'de inclitis viris catholicis'^p adque 'de relegionis'. Salutamus te obnixe et per portatorem aliqua exeniola^p tibi mandavimus.

21. Item alium.

Domino mihi in Christo meritisque venerando^a illo ego ille^b, ac si indignus peccator^c et exiguis *omnium vestrorum^d, salutem tibi amabile presumsi mittere in Domino. *p. 158.
Preco^e summam Trinitatem inseparabilem, ut^f te conservet ubique. De cetero rogamus —.
Vale in Domino^g, vir virtutum, decus amicorum tuorum, ovans^h edocatus in Iesu,
redemtore omnium.

22. Indiculum ad reginam^a.

16 Domina gloriosissime adque precellentissime filie illa regina ille servus servorum Dei. Postquam excellentie vestre sollicitudo regia est, ubi gubernacione laudabilis ad augmentum^b glorie^c sue vigilanciorem se debet et providam exhibere^d, ut, quos consilio regit exterius, perire interius^e non permittat, ut post huius, quod geritis, temporalis regni fastigiam ad eterna, Deo auctore, gaudia possetis et regna^f pertingere sempiterna.

20

23.

Venerabilibus in Christo fratribus nostris in cenubii degentibus acsi indignus abba^a exiguis servorum Dei, salutem vobis in Domino distinemus. De cetero agnoscatis, quod frater noster nomine ille Kal. de ac luce migravit. Qua ex re subplices exoramus almitatem vestram, ut^b de eo faciat, sicut vestre consuetudo bona est, et 25 istum apicem inantea remeare faciatis.

24.

Amabile adque pre ceteris patribus spiritualibus a nobis dilectus ille abba^a *ille *p. 159. servus servorum ultimus et vester fidelis in omnibus in Domino. Idecirco, domne adque vir beatissimus pater ille, ille, quamvis ego indignus peccator monachus^b, proprius 30 fedelis et minister^c, salutes^d in Domino dirigimus. De cetero rogamus.

25. Indiculum ubicumque volueris.

Desiderantissimo patri illi abba cum omni congregacione sancti illius ille bene cupiens vester salutem. Pervenit namque ad nos ille cum literis commendatiis, quem

20. k) Si esenserit et pro si c. inter c.; sicut senserit: Et Roz. 1) optata pro o. te c.
ss 25 m) i. e. apographum (vel apographos). n) i. e. caraxare. o) i. e. hagiographo (pro - phis).
p) exemplia c.

21 = S. Gall. 67; Roz. 860. a) venerande corr. -do c. b) ill. c. c) pector c. d) urin c.
e) sic Roz.; p' (corr., ut videtur p) consummā c. f) at c. g) d c. h) ubique orans Roz. (ed. 2).

22 = S. Gall. 64; Roz. 762. a) regem c. b) agmentum c. c) grorie corr. glorie c.
d) et ibere c. e) iterius c. f) regine, re post add., c.

23 = S. Gall. 29; Roz. 679. a) abb. c. b) dō add. c.

24 = S. Gall. 66; Roz. 859. a) abb. c. b) monochum c. c) mister c.; emend. Roz.
d) saluter c.

25 = S. Gall. 35; Roz. 562.

46 1) Ev. Matth. 18, 19; cf. ib. 18, 20. 2) Fortasse de libro Hieronymi De viris illustribus dicitur.

nos libenti animo suscepimus ad salvandum et in illum locum constituendo, ubi sine detimento suam animam salvare potuisset. Sed dictum est mihi, ut tu voluntatem habeas, iterum recipi eum in pace et concordiam. Propterea^a has litteras ad vos direxi, ut, si tua et illius voluntas sit^b pronta, sciatis me benivolum erga caritatem vestram et alacri animo cupientem vestram in Domino concordiam optime^c. ^d

26. Indiculum regale¹.

Illi rex Francorum viris inlustribus, illo duce^a, illo comite. Illut nobis ad eterna retributionem vel stabilitatem regni nostri credimus in Dei nomine^b pertinere, si petitionibus^c sacerdotum vel oportunitatem loca sanctorum aut eccliarum, in quo nostris *p. 160. fuerint auribus prolati, effecti mancipamus. *Dum ante hos dies paginola aliqua de 10 foreste^d nostra in Vosaco^e, in loco nuncupante —.

27.

Domino^a mihi in dominorum Domino desiderabiliter venerando ill., merito sacerdotali paternoque culmine insignito, Prudencius, famulorum Christi humillimus, sempiternam in omnium Salvatore^a salutem. Quantum, mi fratrum karissime, litterarum tuae 15 perdesiderabilis mihi germanitatis^b textus meam diu insaciabiliterque collectam sitim^c estumque dulcedo recreaverit, quantumque iucundissimae oblectacionis invexerit, fideliter fateri^d nequit, quippe cum tot tantisque perturbacionum fluctibus penè inrevocabiliter obrutus ne sibilo quidem, ut dicitur, tui quicquam haurire valuerim, utrum te super[esse^e] an [ad^f] Dominum iam redisse contingeret; cum repente, vix tandem a palatinis excubii, quibus diu inservire coactus fueram, absolutus, latorem quam desiderabilium^g mihi apicum vestrorum^h Trecas, cui mē divine gracie, non autem ulla meritorum meorum plenitudo preesse dignata est, offendit. Et auditio, quod extinctum metuebam, alterius mei nomine, explosionis gaudio superante soporibus, desperacione pocius quam oblivione contractis, respiravi et superne bonitati, que inter adversa et prospera suos 25 servare consuevit, gratulatus, litterarum insaciabili atque multocies iterata recursione inhaerens, illic meum ill., illic germanum unanimem, immo me alterum, quaeritans tan- *p. 161. dem reperisse *me, plurimum gaudeo; quoniam, qui ipso mihi auditu extinctus putabatur, subito vivens apparuit, et quem abisse autumabam, superesse non ambigo. Agens itaque Autori bonorum omnium grates indefessas, hoc uno inexplabiliterⁱ bono afficio, 30 quo te non tam vivere audio^k, quam bene vivere audio^k, audiens gratulor, gratulans desidero, desiderans postulo; et ut ipse convivere^l merear, tuis quam^m precibus opto ac meritis, quibus me ab omnibus propositum votumque christiana miliciae infatigabiliter obpugnantibus innutabiliterⁿ revelari confido. Age nunc, fratrum dulcissime, et, duce^o omnia ordinantis, omnia serenantis^p gracia, mē meeque deiectioni commissos 35

25. a) propter et alias pro propterea has c. b) sic c. c) optinere fortasse.

26 = S. Gall. 15; Roz. 153. a) dulce c. b) non c. c) petitionibus scā dotū c. d) forete c.

e) voca corr. voraco c.

27 = Mabillon, Analect. IV, 324; Roz. 831. a) salvatorem c. b) germinitas c. c) sitam corr. sitim c. d) fateor c. e) supplevi; super[stes] Roz. f) suppl. Mab. g) desiderabium c. 40 h) vestræ c. i) inexplabiliter, in fine vocis superscr. li c. k) audeo c. l) convinvere c. m) quam c. piis suppl. Mab. n) ita c. o) duee c. p) setenantis corr. videtur vel serenantis vel senenantis c.;

1) *Rescriptum regale*, ex quo haec formula sumpta est, aut Karoli Magni aut, quod propter verba 'Dei gratia' in inscriptione omissa existimare malim, Pippini regis fuit. Agitur de diplomate (paginola), quo rex quasdam res in foreste regali Vosago monasterio Murbacensi concessisse 45 videtur. 2) Epistolam hanc Prudentii Trecensis episcopi Walahfrido Straboni abbatii Augiensi missam esse, suspicatus est Dümmler, 'N. Archiv' VII, p. 402. Cf. ib. VIII, p. 480.

sanctissimae instantissimaeque intercessionis ope fulcire^q non disinas, quos plurimum iuvent, si xenia propriae adinvencionis, vel ligatae vel solutae, crebro visitans, mittenda imperans, desiderantibus miseris. Bene te semperque in Domino valentem nosque inportunarum clavo subplicacionum ad portum optati litoris revehentem virtus omnipotens
6 brachii conservare dignetur.

Quot voces oculis langua^r audituque manuque
Hausisti, totidem letificere bonis.

2. FORMULAE ARGENTINENSES.

Formulas tres, quae sequuntur, invenit V. Cl. Hermannus Hagen, Bernas, in 10 codice Bernensi 224, saec. X—XI, fol. 73 sqq., et typis exprimi fecit in libello, quem ‘Universitatis litterarum Strazburgiensis natalicia sollemniter celebrantibus rectori atque senatu’ ipse gratulabundus obtulit (Bernae 1872), eas inscribens: Iuris formulae Alsaticae tres. Quo libello, cum accuratissime ad literam textum exhibere videatur, ipsius codicis loco usus sum.

15 Formulas¹ in Alsacia et in regione quidem civitatis Argentinensis scriptas esse, ex capitibus 2. et 3. satis apparet; quas omnes, ceteris Alamanniae formulis cartisque saec. IX. simillimas, illi aevo adscribendas duxi. Numeri nostri iidem sunt ac in editione priore.

1. Carta libertatis.

20 In Dei nomine. Notum sit omnibus, tam praesentibus quam et futuro tempore succendentibus, qualiter ego ill. quandam servum meum nomine ill. liberum^a dimiseram, et ut habeat potestatem pergendi atque manendi, ubicumque voluerit. Si autem quispiam heredum vel successorum meorum hanc cartam libertatis infringere temptaverit et ad servile opus [illum^b] conpulerit, auri uncias 3, argenti libras 5 in aerarium regis 25 persolvat, et praesens carta firma permaneat, stipulacione subnixa.

Actum publice in loco ill. Sig. ill., qui hanc cartam libertatis fieri rogavit et cetera.

2.

In^a Dei nomine. Ego^a ill. pro remedio animae meae et parentum meorum servum ill. nomine tradidi ad basilicam sanctae Mariae^b, que est constructa infra civitatem Strazburg, ubi vir venerandus ill. episcopus praeesse videtur; ea videlicet ratione, ut annis singulis in festivitate sancti ill. ad praedictam ecclesiam et illis fratribus ibidem Deo famulantibus denarios 2 persolvat ac sub mundeburdio vel defensione ipsius ecclesiae rectorumque eius iugiter consistat, ita ut nemo eum ulterius ad coactum servicium repetere temptet, sed secundum iam dictam condicionem securus permaneat. Si quis 35 vero, quod fieri non credo, ego ipse vel ullus heredum meorum hanc traditionis cartam^a infringere voluerit, auri uncias 3, argenti libras 5 in aerarium regale persolvere cogatur, et quod implere cupiat perpetrare non valeat, et praesens carta firma et stabilis permaneat, stipulacione subnixa.

Actum publice ut supra.

40 27. q) filcire c. r) sic c.

1. a) illum add., sed eras. c. b) hic inserui; cf. n. a.

2. a) ergo radendo corr. ego c.

1) Cf. quae monui ‘N. Archiv’ VIII, p. 480. 2) Haec est traditionis carta, quae quodammodo cartae manumissionis vicem obtinet. Similiter Trad. Wizengburg. ed. Zeuss nr. 126. 191.

45 3) Ecclesia cathedralis Argentinensis.

3. Carta concambii.

Ordo rationis^a expostulat, ut mundanarum rerum probabilis commutatio scriptis roboretur, ne postmodum possit ulla varietate turbari. Quam ob rem placuit inter^b ill. et ill., ut quasdam res pro ambarum partium oportunitate inter se commutare deberent; quod ita et fecerunt. Dedit itaque ill. in pago Alsacense et in ipso comitatu, in villa^c ill. mansos 2, cum campis, pratis, silvis, pascuis, cultis et incultis, exitibus et redditibus, aquis aquarumque decursibus, per omnia ad integrum possidendum. Econtra vero redditum idem ill. in eodem comitatu, in villa ill. mansos 2; ea scilicet ratione, ut, quicquid pars alteri contulit parti, iure hereditario succedat et habendi ac commutandi libero^d in omnibus perfruatur arbitrio. Nullusque hanc cartam concambii irritam facere aut^e 10 infringere praesumat; quod si^f praesumpserit, auri uncias 3 et argenti libras 5 coactus ad publicum aerarium persolvat, haec vero carta nihilominus^f firma stabilisque permaneat, stipulatione subnixa.

Actum publice in loco ill., sub die ill.

3. a) corr. ex orationis c.   b) et corr. inter c.   c) vill. c.   d) libro corr. libero c. 15
e) man. 2. add. c.   f) nihilominus c.

FORMULAE AUGIENSES.

Hi sunt codices, qui formulas e monasterio Augia (Reichenau) oriundas exhibent:

- 1) *Codex Augiensis, nunc Karlsruensis CXII, saec. IX. Cf. Mone, 'Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins' III, p. 385; 'N. Archiv' VIII, p. 481. Exstant formulae in codicis quaternione, qui nunc est ultimus, uno vel pluribus, ut videtur, iam dudum amissis. Etiam huius quaternionis perierunt folia duo media. Formulas ipse exscripti.*
- 2) *Codex Argentinensis saec. IX, olim Beati Rhenani Schlettstadensis, tum 10 viri Cl. L. Büchler, a. 1870. cum bibliotheca civitatis Argentinae igni consumptus. Cf. 'Archiv' V, p. 221; VII, p. 800; LL. III, p. 8; V, p. 197; E. de Rozière, 'Formules inédites publiées d'après un manuscrit de la bibliothèque de Strasbourg' in 'Bibliothèque de l'école des chartes', seriei 3. tom. II, p. 504 sqq. et separatim Paris. 1851, p. 1 sqq. Continuit Leges Ribuariorum, Alamannorum et foliis 52—66. formulas.*
- 15 *Apographum facere curavit b. m. Pertz a. 1829, quod ipse codice inspecto correxisse videtur. Vide 'N. Archiv' VIII, p. 481. Praeterea ratio habenda est editionis Parisianae supra laudatae, ex alio apographo factae.*
- 3) *Codex Sangallensis 550, saec. IX. Vide supra p. 329. Augienses formulas pagg. 56—145. ante Morbacenses continet, quas a Reg. ab Arx exscriptas 20 cum codice contuli. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 481.*

Formulas, quae non eadem in quoque codice inveniuntur¹, in tres collectiones distinxi, de quibus singulis separatim disserendum est.

Collectio A.

Non integra ad nos pervenit haec collectio². Reliquiae existant in codice 1 25 (Augiensi), ex quo perierunt folia duo cum capitibus nonnullis post caput 9, et post caput nunc 20. quaecumque fuerunt.

Quaedam capita (1—5. 11) in codice 3 quoque (Sangallensi) servata sunt. Ipsam collectionem accuratissime exaratum praecedunt alienae tres formulae, inter alia quaedam folio antea vacuo relicto multo minus diligenter scriptae. Quae cum 30 sine dubio post additae sint, sub numeris 21—23. eas subieci.

Exhibit collectio formulas traditionum, precariarum, praestariarum plerasque non integras, sed exordia clausulasque earum, una tantum integra fere inserta. Additamenta autem, capp. 21—23, exempla praebent epistolarum, quales a congregacione monachorum aut mitti aut accipi solebant.

Augiae esse compositas formulas nostras, et codex, qui est Augiensis, et ipsa 35 capita 5. et 22. docent, quae alterum donationis 'basilicae S. Mariae et S. Petri' facientes, alterum epistolae a 'ministro cunctaque congregacione Insolanensi' mittendae exempla offerunt. Accedit, quod post cap. 23. addita legitur inscriptio arae S. Mariae dedicatae a Gerolto, comite scilicet illustri, qui abbatiae se saepius fautorem largito-

40 1) Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 481 sq. 2) De qua amplius exposui l. l. p. 483 sqq.

remque exhibuit et in ipsa ecclesia S. Mariae sepultus est¹. Inscriptionem, quam praeterea cum aliis monumentis Augiensibus Ioh. Egon (saec. XVII) nobis servavit, hic inserendam duxi².

Hanc quique devoti convenitis ad aulam
Poplitibusque flexis propiatis ad aram,
Cernite conspicuum sacris aedibus altar,
Geroltus quod condidit lamina nitenti,
Virgineo^a quod condecet alvo^b pudoris
Subque voto Mariae intulit in aulam.
Hic agni crux caroque propinatur ex ara,
Cuius tactu huius sacrantur lamina axis.
Huc quicumque cum prece penetratis ad aram^c,
Dicite, rogo: 'Alme, miserere Gerolto'.
Titulo qui tali ornavit^d virginis templum,
Aetherio fruatur sede felix in aevum!

Temporis indicia formulis omnino fere desunt, nisi quod cap. 14. in subscriptione cartae anni regis, non imperatoris notantur et dies mensis vetusto more verbis quod facit mensis referuntur. Illud vix inter annos 800. et 840. fieri potuit, hoc magis saeculum VIII. quam IX. indicat. Exeunte vero, non, ut voluit Mone, ineunte saeculo illo, compositam esse collectionem, ideo persuasum mihi habeo, quia sermo rectius aperi- 20 tiusque procedit, quam quod priori aevo conveniret. Singula quidem a scriptore codicis saec. IX. demum emendata esse, non negaverim.

In novo suo libro formularum condendo auctor et Marculfi libro II. et, ut vide- tur, veris documentis more in Alemania usitato dictatis usus est. Marculfi duo capita integra recepit (12. 13. = Marc. II, 2. 3), ex magno autem prologo, Marc. II, 1, in 25 particulas dissoluto nonnullas novas formulas (capp. 6—11) confecit. Quod contendit Mone, hanc collectionem e libro Wittenburgensi exscriptam esse^e, non est probandum^f.

Ediderunt has formulas Mone, 'Zeitschr. f. G. d. O.' III, 1853, p. 385—397, et E. de Rozière, 'Recueil général', singulas locis suis insertas.

Collectio B.^g

Exstat duplex forma, altera in cod. 2 (Argentinensi), altera in cod. 3 (San- gallensi); uterque easdem principales formulas exhibet, aliis vero hic, aliis ille capitibus auctus. Pars antiquissima utrique communis, capp. 1—12, exempla praebet cartarum traditionum, precariarum, quae non sine certa ratione collecta, bene inter se apta et colli- gata esse videntur. Ex ipso genere formularum patet, eas in usum notariorum mona- 35 sterii collectas esse; neque vero decernere audeo, utrum ex veris documentis conscriptae, an sine certis exemplis compositae sint. Simillimae quidem sunt ceteris eiusmodi docu- mentis Alamannicis.

Temporis indicia vix certiora, immo eadem fere ac in collectione A habemus: et regis Franchorum, non imperatoris, commemoratio et mos ille diem scribendi postea 40 exoletus (die ill. quod facit ipse mensis) saeculum VIII. indicare videntur, cap. 1. Acce- dit, quod iam a. 820. carta quaedam Sangallensis ad capitulis 4. exemplar scripta est^g.

Codicis 2 nonnulla additamenta, capita scilicet 13—21, iam paullo post subiecta esse existimaverim, quae, si praetermittas capita 18—20, ingenuitatis formulas ex Marculfo

a) Virgines Egon. b) Egon; almo podori c. c) Egon; arcem c. d) Egon; ornant, n altero 45 deleteo, c.

1) De quo cf. Simson, 'Karl d. Grosse' II, p. 189 sqq. 2) Ediderunt Mone l. l. p. 392, et iterum ex apographo Egonis in 'Quellensammlung zur Bad. Gesch.' III, p. 133; de Rozière, 'Recueil général', nr. 897. 3) In editione sua l. l. p. 386. 4) Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 484 sq. 5) De hac conferas velim, quae disserui l. l. p. 488 sqq. 6) Cf. ibid. p. 490 sq. 50

sumptas, eodem fere, ut ita dicam, stilo ac priora scripta esse videntur. Talia autem exempla sunt, ut priorem collectionem optime explent. Ex anno 'regis' cap. 21. notato conici liceat, haec omnia iam ante a. 800. subiecta esse. Inter hunc annum et 840. capita 22. 23, quae tum sequebantur in cod. 2, scripta esse videntur, alterum notitiam de iudicio missorum imperialium exhibens, alterum cartam traditionis, qua idem missi commemorantur. Novissimae denique quae fuerunt codicis formulae, capita 24. 25 (libelli dotis), integrae exstant in cod. 3, cum in cod. 2 magna ex parte vetustate deletae fuerint. Quas Ludovici regis Germanici dicti demum tempore additas esse, nota docet, quam cap. 25. habet: anno Ludowici invictissimi regis 3. — indictione 6 (= a. 843).

In cod. 3 capita 1—12. non primo loco collocata sunt, sed post duo capita ex Marculfo recepta (26. 27 = Marc. II, 7. 8). Reliqua vero additamenta, capita scilicet 28—43, infra subiecta sunt. Capita 28—33. prologos traditionum ex collectione A sumptos exhibent, quos capp. 34—43. formulae sine ullo ordine conscriptae sequuntur, aliae factae, ut capp. 37. 38, aliae fortasse e veris documentis transcriptae. Cap. 24. 15 codex 3 post cap. 41, cap. 25. post 43. exhibet, quomodo sit, ut in utroque codice idem cap. 25. extrellum sit exemplum. Quae vero sequuntur in cod. 3 epistolae in modum formularum redactae a praecedentibus negotiorum formulis, inter quas una tantum est epistola, seiungenda sunt.

Quo tempore additamenta codicis 3 conscripta sint, haud satis constat; ac ne 20 ex ordine quidem, quo in codice inveniuntur, certi quid colligi potest, cum temporis rationem non sequi videantur. Capita enim 24. 25, alterum a. 843, alterum certe eodem fere tempore scripta, inter se includunt capita 42. 43, e quibus alterum Indicum ad regem, quo rex Francorum 'vir inluster' appellatur, iam saeculo VIII. scriptum esse videtur. Suspicari autem liceat, omnia haec capita 26—43. inter saeculum VIII. exiens et saeculum IX. medium addita esse.

Licet antiquissimam collectionis partem Augiae institutam esse ex 12 ipsis illis formulis non appareat, utriusque tamen codicis additamenta haud dubie Augiensia hoc factum esse docent: in codice 2 capita 14—16, quae de precaria quadem donatione monasterio Sanctae Mariae concessa referunt, in codice 3 autem prologi illi e 30 collectione A recepti et formulae epistolares, de quibus nunc dicendum est.

Collectio C.¹

Cartarum formulas in codice 3 aliae epistolarum, specie a praecedentibus non distinctae, continuo sequuntur. Efficunt librum epistolorum abbatiae Augiensis, Erleboldi abbatis (823—838) tempore inchoatum, Walahfrido Strabone post illum 35 monasterium regente continuatum, quantumque, extrema parte avulsa, reliquum habemus, perfectum. Cum epistolae fere omnes eiusmodi sint, ut ab abbatte, fratribus, congregazione Augiensis monasterii aut mitti aut accipi potuerint, una autem, cap. 26, quae certe a congregatione ista ad Gregorium IV. papam missa est, alia, cap. 11, Straboni, id est Walahfrido ut videtur abbati, alia denique, cap. 22, abbati et fratribus 'Insolanensibus' missa inveniantur, collectio vix aliunde ac ex ipso illo monasterio oriunda esse videtur.

Quo tempore liber sit compositus, nonnulla docent capita. Epistola 26, ad Gregorium IV (quod recte monuit Dümmler², non, ut voluit E. de Rozière, tertium huius nominis pontificem) directa, inter annos 827. et 844, epistola autem 4, in qua de obsequio 45 pii augusti, i. e. imperatoris, scribitur, certe post 800, verisimiliter inter a. 827. et 840, scriptae sunt. Epistola 8, Strabonem non iam abbatem commemorans, non post a. 838, epistola 11, ad eundem, sed abbatem, missa, non ante hunc annum scribi potuit. Accuratus definiri potest aetas epistolarum 7. et 21. ad monasterium missarum. Illam

1) Cf. Dümmler, 'Zu den caroling. Formelsammlungen', 'N. Archiv' VII, p. 402, et meam 50 commentarym, ib. VIII, p. 496. 2) 'N. Archiv' VII, p. 403,

namque quidam diaconus, res gestas non parvi momenti referens, tunc temporis palatino officio in curia Ludovici Germanici functus, vere anni 833. scripsit, hanc vir nobilis, qui monasterium se adiisse dicit, manente domino imperatore illo novissime apud illam villam non longe a vobis consistentem; quae verba ad Ludovicum Pium a. 839. mense Aprili in villa regali Bodmann ad lacum Potamicum sita commorantem spectare cum pro certo habere possimus, cumque auctor se ipso illo anno Romanum perrectum et inde reversum esse dicat, epistola anno 839. exente scripta esse videtur. Paullo post etiam epistolam 7. sequentem scriptam esse, suspicari licet, quia idem ut videtur quadragesimale tempus ibi instans, hic praesens esse commemoratur. Epistolae denique 5. 6. Ludovico regi Germanico, ut existimo, scriptae, ad res a. 832. gestas 10 spectare videntur.

Quae si recte a nobis statuta sunt¹, capita in codice temporis ordinem sequi ex hac enumeratione apparebit: epp. 5. 6 (a. 832); epp. 7. 8 (a. 833); ep. 11 (non ante a. 838); ep. 21 (a. 839); ep. 26 (a. 827—844, vel si a Walahfrido abate, ut videtur, scripta est, a. 838—844).¹⁵

Non omnes igitur formulae eodem tempore collectae, sed paullatim ex epistolis, ut quaeque vel scribebantur vel accipiebantur, conscripiae esse videntur. Si vero rursus ex ordine codicis de tempore suspicari licet, epistolam 12, qua partibus Graeciae iter iniunctum, abbati scilicet Augiensi, 'instare' dicitur, a. 839. scriptam esse existimaverim. Eodem enim anno ex legatione Graecorum ab imperatore Ludovico recepta occasio missorum Constantinopolim dirigendorum facile potuit oriri².

Edidit collectionum B. et C. formulas iam solus E. de Rozière, eas enim quae exstant cod. 2: 'Formules inédites publiées d'après un manuscrit de la bibliothèque de Strasbourg, Paris 1851'³, cf. supra p. 339, ceteras, quas servavit solus cod. 3, in 'Bibliothèque de l'école des chartes' seriei 3. tomo IV, 1853. et separatim⁴, mixtas 25 quidem Augienses cum Morbacensis; cf. supra p. 330. Omnes postea singulas locis suis repetivit in corpore formularum dicto 'Recueil général'.

Nunc formulas denuo editurus, codicum ordinem, quantum fieri potest, sequar.
Numeros capitum a me institutos esse moneo.

COLLECTIO A.

1.

^{112.} Dum unusquisque pro modulo quantitatis suaem propria largire decreverit, ille bene tribuit, qui, quamvis parum, nihil tamen extra datum dimiserit. Ideoque in Dei nomen.

2.

Ille bene possedit res in seculo, qui sibi de caduca ista comparat premia semper 35 terna. Quapropter ego in Dei nomen.

3.

Domina sacrosancta basilica sanctae Mariae semper virginis seu sancti Petri

1 = Mone 5; Roz. 182. Cod. 1 (cf. cod. 3).

2 = Mone 6; Roz. 183. Cod. 1 (cf. cod. 3).

3 = Mone 7; Roz. 184. Cod. 1 (cf. cod. 3).⁴⁰

1) Cf. de his omnibus epistolis 'N. Archiv' VIII, p. 498 sqq. 2) Cf. Ann. Bertin. a. 839 (ed. Waitz, p. 20). 3) Huius editionis numeros cum literis 'Strasb.' annotabo. 4) Hanc editionem literis 'S. Gall.' signabo.

apostoli ceterorumque sanctorum, quae est constructa in loco nuncupante ill. Dum non est incognitum.

4.

In Dei nomen. Perpetrandum est uniuique, quod euangelica vox admonet, dicens:
5 'Date elymonsinam, et ecce omnia munda sunt vobis'. Huius ego salutiferi praecepti ammonitione conpunctus, dono donatum.

5.

Ego in Dei nomen ill. Talis mihi decrevit voluntas in animo meo, ut aliquam portionem de robis meis ad ecclesiam sancti ill. tradere debuisse; quod ita et tradedi.

10

6.

Hoc namque tota pene sanctarum scripturarum series christianis fidelibus pia exhortatione pro- Marc. II, 1.
nuntiat, hoc etiam tonitrualis illa euangelistarum vox, sancto suggesterat Spiritu, sua potestate concelebrat,
ut faciat in pauperes helymosinam, qui vult tartari evadere supplicia. Unde et Dominus in euangelio
dicit: 'Vinde omnia quae habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo'. Hac ergo salu-
15 tifera exhortatione confisus, dono a presenti die donatumque^a ad consolationem pauperum
in ill. commorantium, sub patre venerabile ill. regulari norma decentium, in perpetuum
esse volo donatum; et hoc est.

7.

Pensanti mihi de *multifaria consolatione christianorum, quanta que pietas et largitio Marc. II, 1.
20 Redemptoris nostri sit, evenit mihi divina inspiratione cogitationis impulsus, ut per helymo-
sinas pauperum promittantur nobis thesauri regni caelorum, Domino dicente: 'Vinde universa quae
habes et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis'. Procuremus igitur id quod Dominus et Sal-
vator noster precipit, et si non quantum debemus, saltim quantum habemus helymosinam faciamus.
Nemo itaque dubitet, nemo tardet, quia, si nos facimus ea, quae ille precipit, ipse sine dubio datus
25 est, quod promisit. Ideoque in Dei nomen ego ill. cedo a^a die presenti cessumque^b in
perpetuum ad refrigeria servorum Dei volo esse.

8.

Inter cetera scripturae divine salutifera oracula et vulneratae peccatorum plagis
anime remediabilia medicamenta etiam hoc insertum cognovimus: Absconde helymosinam Marc. II, 1.
30 in sinu pauperis et ipsa prote exorabit ad Dominum. Abscondamus itaque, hac ammonitione
conpuncti, helymosinam in corde pauperum, ut eorundem deprecatio proveniat nobis ad remis-
sionem peccatorum. Quapropter ego ill. dono donatiunculam meam ad ecclesiam sancti
ill., ubi regularis ordo sub sancta institutione consistentium esse dinoscitur; et hoc est
quod dono: in loco, cuius vocabulum est ill., in pago nuncupante ill., iuxta fluvium
35 quod cognominatur ill., ad superius nominatam ecclesiam, ubi vir venerabilis ill. sancto
gregi boni^a piique pastoris exemplo praेire dinoscitur, ut ibidem ad sustentationem
servorum Dei in luminibusque prefatae ecclesiae perpetua cessione proficiat in
augmentis; ea scilicet ratione.

9.

40 Domini vere atque sedula ostensione potentibus virtutum miraculis Christi remunerazione fulgenti. Marc. II, 1.
Notum sit tam presentibus quam et futuris, qualiter aliquam portionem de alode, qui

4 = Mone 8; Roz. 185. Cod. 1 (cf. cod. 8).

5 = Mone 9; Roz. 186. Cod. 1 (cf. cod. 8).

6 = Mone 10; Roz. 187. Cod. 1. a) donatum quem c.

45 7 = Mone 11; Roz. 188. Cod. 1. a) a corr. e d c. b) cessum que c.

8 = Mone 12; Roz. 189. Cod. 1. a) i e corr. c.

9 = Mone 13; Roz. 190. Cod. 1.

1) Ev. Luc. 11, 41.

de paternico seu de maternico mihi evenit, ad oratorium sive cellam in honore sanctae Mariae semper virginis constructam tradidi atque transfundi. . . .^a

10.

*f. 113.
Marc. II, 1.* . . . reus quidem meritis, flagitiis quoque, sceleribus, praelascivis actibus ac nimia feditate pollutus, vel ordinem vel opere omnium bonorum christianorum longe satis extremus. Et ideo ad diminutionem peccatorum meorum atque ad augmentationem bonorum servis Dei ibidem consistentium iam superius nominatas res dono, ut ab hodierna die habeant, teneant atque possideant.

11.

Marc. II, 1. Multa quidem sunt, quae per paginas sanctarum scripturarum ad peccatorum vulnera sananda posita noscuntur, illam tamen potiorem sententiam arbitror repartam, quae dicit: 'Sicut aqua extinguit ignem, ita helymosina extinguit peccatum'. Quid ergo verius potest credi, quid confidentius, quidve expressius, quam remediabilis illa sententia? Iuste ergo extinguitur, qui peccatorum incendia elymosinis iuxta pollicitationem divinam extinguere [non^a] festinat. Faciant quippe ceteri ea quae voluerint, agant quae ipsi maluerint, et ideo, quia omnis homo suo sensu ducitur; ego tamen, huius rei exemplum secutus, elegi donare ad oratorium, cuius vocabulum est ill., ubi turma monachorum, Christo propitio, non modica esse videtur, omnes res meas, quae^b mihi legitimo iure contingere videntur, ut ex eo augmentationem victus et vestitus habeant.

12.

20

Marc. II, 2. Quantum intellectus sensusque humani potest mente sagaci pensare atque solerte indagatione quid perpendere, nihil amplius valet in huius seculi lucem de gaudia fugitiva lucrare, quam que de rebus suis locis venerabilibus in almoniis pauperum curetur inpendere, quatinus fragilitate nature, quae omnes generaliter patientur, priusquam subitanea transpositio eveniat, oportet pro salute anime vigilare, ut non inveniat quemquam inparatum, et sine aliquo respectu discedet a seculo; quin potius, dum proprio libertatis iure subsistat, ex^a caduces substantiis in aeterna tabernacula vitam quaerat merecere aeternam, ut inter iustorum consortium desiderabilem valeat adipisci locum et retributorem sibi preparet Dominum, ut de fructu indeficiente paradisi mereatur fovere, de huius vivo fonte perfecta fide poscenti nec subtrahetur poculum nec minuetur alveus, sed potius quisque auserit irrigatur dulcidine gelidus, atque^b suavis ei flagratur odor balsimi paradisi.

30

13.

Marc. II, 3. Mundi terminum, ruinis crebriscentibus, adpropinquantem indicia certa manifestantur et experientia aliqua declarare noscuntur, et ad discutiendas torpentes infidelium mentes illa dudum in euangelii a Domino dicta oracula incumbere noscuntur. Opere pretium arbitror futurorum temporum vicissitudinem preoccupans antecipare et incertum humani^a eventum sagaci mentis intuitu providere, quatinus ex hoc inflictis facinorum vulneribus indulta remedia^b pietas adipisci. Ergo ego in Dei nomen^c ill. et coniux mea ill. considerantes, quia gravamus^d sarcina peccatorum, et reminiscentes bonitatem Dei dicentis: 'Date helymosinam^d, et omnia munda fiunt vobis', de tanta igitur miseratione et pietate Domini confisi, idcirco per hanc epistolam donationis donamus donatumque^e in perpetuum esse volumus atque de iuro^f nostro in potestatem et dominationem monasterii ill., in honore sancti ill.^g in pago illo constructum, ubi preest venerabilis ill. abba vel turba plurima monachorum adhunata, tradimus atque transformundimus villas^h nuncupantes illas, sitas in pago ill., cum terris, domibus, edificiis, acolabus, mancipliis,

35

9. a) duo folia excisa c.

10 = Mone 14; Roz. 191. Cod. 1.

11 = Mone 15; Roz. 192. Cod. 1 (cf. cod. 3). a) om. c. b) quae mihi bis scripsit, sed 45 del. c.

12 = Mone 16. Cod. 1. a) et c. b) repetivit sed del. c.

13 = Mone 17. Cod. 1. a) humane condicionis Marc. b) pietatis remedia merear adipisci Marc. c) nomi c. d) h detersum c. e) donatumquem c. f) ita c. g) post add. c. h) ullas al. m. corr. villas c.

50

vineis, silvis, campus, pratis, aquis aquarumve recursibus, adiunctis adiecentiis, peculium utriusque sexus, movilibus et immovilibus, sicut a nobis moderno tempore possidetur, vel, si in ante inibi undecimque *aliquid augmentare aut meliorare potuerimus, ad prefato monasterio in almoniis vel sub- *f. 114.
 5 stantia monachorum ibidem habitantium, Christo protegente, proficiat; ea scilicet ratione, ut, dum pariter adivimus, antedictas villas sub usu beneficio tantummodo, absque ullo preiudicio vel deminutione aliqua ipsius monasterii, possideamus, nisi tantum si aliquos ex servientibus nostris a iugo servitutis pro commune mercedem relaxare voluerimus. Post obitum vero, quandoquidem Deus voluerit, amobus nostrorum, absque ullius iudicis vel heredum nostrorum expectata traditione, cum omni re meliorata, quicquid in superscriptas villas, in quibuslibet rebus vel corporibus augmentum vel inventum fuerit de presente,
 10 hoc pars antedicto monasterio vel memoratus abbas eiusque successores in Dei nomen perpetualiter recipiant possedendum, tamquam si ad presens absque usu nostro eorum fuisse subsecuta possessio, ita ut, quicquid de predictis villis pro opportunitate ipsius monasterii facere decreverint, liberum in^h omnibus potentiarum arbitrium, presentem vero donationem nec a quoquam curialium vilitatem gestis municipaliibus alligare curavimus, et omnino decernimus, ne aliquando in eam ob occasu quisqueⁱ valeat reperire.
 15 Quod si aliquod instrumentum de ipsis villis de nomine nostro in adversitatem predicti monasterii quolibet ordine comprehensum, aut anterior vel posterior praenotatus, qui^k nos nec fecimus nec facere rogamus, a quocumque preter istum, quem firmissimum volumus esse quoque tempore, fuerit ostensum, nullum sortiatur affectum, nisi vacuus et inanis appareat; auctorem vero criminis vel falsarium *nec *f. 114'.
 20 inultum tune tempore potiatur^l iudicariam habitare potestas. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, huic voluntatis nostrae per quoslibet adinventiones aliquis de heredibus nostris aut iudicium seva cupiditas vel qualibet persona obvius vel repetiturⁿ, a conventu omnium christianorum vel limitibus ecclesiarum extraneus habeatur et Iudea, traditoris Domini nostri Iesu^o Christi, perfruatur consortium, et insuper etiam inferat partibus ipsius monasterii vel fratrum ibidem consistentium, sociatu quoque in actione possessione^p sacratissimo fisco, auri libras tantum, argenti pondera tantum, et nec sic quoque
 25 quae repetit non^q valeat vindicare, nihilominus^r presens donatio, que a nobis pro timore Domini et amore pauperum Christi conscripta est, firma et inlibata omni tempore debeat permanere, stipulatione subnixa.

14.

Si quis vero, quod^a evenire nullo umquam tempore credo, si ego ipse, quod absit,
 30 aut aliquis de heredibus vel proheredibus meis, qui contra hanc traditionem, quam ego spontanea voluntate manuque potestativa fieri decrevi, venire temptaverit aut eam intrumpere conatus fuerit, affectum, quem incoavit, nullatenus valeat perficere, atque pro temeritate sua conferat in aerarium regis argenti libras tant., auri solidos tant., et nihilominus presens carta traditionis omni tempore inconvulsa et intemerata permaneat,
 35 cum testibus subordinatis.

Actum in ill. loco publice^b, presentibus his, qui subnotati videntur. Sig.^c ill., qui hanc cartam fieri et firmare rogavi. Signa^e aliorum^d testium. Ego itaque ill. clericus^e rogitus anno ill. ill. regis, die ill., quod fecit mensis^f ill. dies tant., scripsi et subscripti^g.

15.

Quod si ego ipse aut aliquis heredum vel proheredum meorum vel qualiscumque persona istam traditionem presumptiose infrangere *voluerit aut distruere temptaverit, *f. 115.
 40 nullo modo valeat conatum affectus sui obtainere, sed presens cartula firma et inviolata perennis temporibus perduret, et insuper ille presumptor, qui eam marrire presumperat, partibus fisce sit obnoxius tant. lib. auri, tant. pond. argenti, traditio vero presens vigore perenni intemerata perseveret.

13. h) in post add. c. i) quisquam Marc. k) quod Marc. l) paciatur Marc. m) iudicare corr. iudicara c. n) repetitor extiterit Marc. o) ihū c. p) e corr. c.; tam in actione quam in persecutione s. f. Marc. q) ita etiam Marc. cod. A 3. r) ita Marc.; nihil c.

50 14 = Mone 18; Roz. 208. Cod. 1. a) post qd aliquid erasum c. b) publ c. c) sig c.
 d) alio teſ c. e) clerič c. f) mens c. g) in loco raso c.

15 = Mone 19; Roz. 209. Cod. 1.

Actum ill. publice^a, presentibus quorum hic signacula continentur^b, neconon reliqua multitudine populi. Sig. †, qui hanc cartam facere postulavi.

16.

Si vero ego ipse, quod eventurum fore nullo ingenio fieri posse credo, aut quilibet persona istam confirmationem distruere aliqua occasione nisus fuerit, sciat, se apud Deum 5 delinquisse et insuper fisco regis debitorem exstisset, id est tant. lib. auri et argenti tant., insuper etiam pro temeritate sua, quam huic sancto loco vel sanctis ibidem manentibus inrogare non pertimuit, ipsis monachis vel agentibus eorum duplum tantum, quantum presens carta continet, ibidem restituat, et nihilominus presens traditio stabili robore suffulta permaneat cum stipulatione subnixa.¹⁰

Actum ill. publico^a mallo atque his presentibus, qui huius traditionis manumissores¹ extiterant. Sig.

17.

Quicumque vero, tam heredibus^a quam proheredibus meis seu quibuslibet personis, aut ego ipse, quod longe a conscientia mea sit, qui hanc traditionis cartam evertere 15 voluerit, non tantum hoc^b valeat perficere, sed statim initio incoationis sua repulsus, fisco regis tant. solid. auri sit culpabilis, insuper etiam ipsis monachis vel agentibus eorum, quibus tam malignam fraudem inferre conatus est, duplum tantum, quantum repetit, absque ullo preiudicio restituat, praesens vero carta traditionis, quam violare conatus fuerat, tam presentibus quam et futuris temporibus firma et stabilis existat cum stipulatione subnixa.²⁰

Acta sunt autem^c hec ibidem publico^d mallo coram frequentia populi, inter quos adfuerunt etiam hii, qui subscribuntur. Sig.

18. Precaria.

f. 116v. Quod si ego ipse aut aliquis de successoribus nostris hanc precariam inritam facere decreverit^a, nullatenus valeat perficere, sed absque ullo preiudicio ea, que^b nos 25 sub testificationis iure statuimus, perennis temporibus valeant inconvulsa pertransire, quatenus delectet ceteris christianis fidelibus res suas ad sustentationem servorum Dei de cetero confidenter aptare. Et ut hec precaria firmior habeatur et per tempora conservetur, manu propria studuimus subtus roborare fratrumque nostrorum tant. testimonia inserere.³⁰

Facta precaria ibidem publice^c, presentibus his, qui subscribuntur. Sig. † abbatis^d, qui hanc precariam fieri et firmare decrevit.

19.

Si vero aliquis de successoribus nostris hoc placitum, quod in presenti statuimus, inrumpere temptaverit, nequeat nullo modo perficere quod optat, et insuper ipsi homini, 35 vel quibus haec precaria facta cernitur, tantum solid. sit obnoxius, et nihilominus presens precaria firma et intemerata valeat perdurare.

Actum.

20.

Quod si nosmet ipsi aut quislibet de supervenientibus successoribus nostris hanc 40 precariam distruere voluerit, non valeat obtata perficere, sed sicut^a moderno tempore facta

15. a) publ c. b) contiñ c.

16 = Mone 20; Roz. 210. Cod. 1. a) publ c.

17 = Mone 21; Roz. 211. Cod. 1. a) lege: de heredibus. b) supple: non. c) ad c.

d) publ c.

18 = Mone 22; Roz. 333. Cod. 1. a) it e corr. c. b) eaq: c. c) publ c. d) abb c.

19 = Mone 23; Roz. 334. Cod. 1.

20 = Mone 24; Roz. 335. Cod. 1. a) sic c.

45

1) *Testes cartam manus firmantes. Cf. Brunner, 'RG. d. Urkunde' I, p. 230, n. 6.*

cernitur, sic perenniter tam a nobis quam a supervenientibus successoribus nostris in violabiliter atque indubitanter conservetur iugi vigore stabilita. Quod ut certius et firmius habeatur et per tempora custodiatur, manu nostra decrevimus roborare.

Actum ipso monasterio publice^b coram frequentia servorum Dei.

5

21.

Venerabili in Christo ill. salutem. De cetero cognuseas, quia fratres nostri his ^{f. 111v.} nominibus huius vitae miseria caruerunt et ad Deum, ut credimus, migraverunt; qua propter eorum memoriam consuetudinariam tam invicem quam generalem missionem per cetera monasteria habere^a dignemini. Nomina fratrum supervenientium et iam in 10 Christo dormientium.

22.

Venerando summaque laude a nobis colendo ill. dono Dei superinspector exiguus minister, tamen servantium Deo ultimus alumnus, cunctaque concors congregatio Sanctae Mariae Insolanensis¹ salutem. Multimodis namque beneficiis non prevalemus 15 non solum vicem recompensationis reddere, sed nec gratiarum actionibus sufficimus immense benevolentiae vestrae obviare.

23.

Venerando intimisque visceribus^a precordiis amplectendo ill. obtemperantium vobis ultimus alumnus, fide tamen ac benivolentia summus, una cum fideli congregati uncula 20 vestra, salutem in Christo. Ceterum compereat dulciflua paternitas vestra, quia nos diebus ac noctibus pro salute et incolomitate vestra vestrorumque omnium, quantum parvitatis nostrae dignitas sinit, Domini inpreciamur, et tanto amplius, quanto adpropinquare cernimus multis tribulationibus diem Domini, quatenus orationum tabula sublevatus, anchora per aeternitatem miserationum Domini fixa, e mediis mundi fluctuum 25 voluminibus ad portum obtati dudum litoris, Christo opitulante, valeas pertingere.

COLLECTIO B.

1. Carta traditionis, quam vir et uxor eius faciunt de amborum rebus, generaliter^a de omnibus suis, sine aliquo censu.

Dum enim propago humani^b generis ab exortu creationis^c sua usque in presens, 30 augmentis succendentibus, crescit, non hoc nisi ex prime^d condicionis statu accepit, quod semel a Domino diffinitum^e, usque^f in finem nulla mutabilitate minuitur. Et ideo primus^g legislator divine auctoritatis Moyses de hac insolibili diffinitione^h discripsit, dicensⁱ: 'Propter hoc reliquid^j homo patrem et matrem et adhærebit uxori suae, et erunt duo in carne una'^k. Ideoque nos in nomine sanctae Trinitatis, ill. vir et coniux 35 mea illa. Constat, nos legali hoc et indissolubili vinculo divino, ut credimus, nutu coadunatos^l et res quasdam nobis tam^m de paternico quam de maternico hereditario iure

20. b) publ. c.

21 = Mone 1; Roz. 684. Cod. 1. a) repetivit sed del. c.

22 = Mone 2; Roz. 853. Cod. 1.

40. 23 = Mone 3; Roz. 810. a) visceribus corr. viscerum c.

1 = Strasb. 1; Roz. 199. Codd. 2. 3. a) g. de omnibus des. 2. b) humano 3. c) creationis sue 3. d) 3; anime corr. me 2. e) est manu prima add. 2. f) u. i. f. des. 2. g) deest 2. h) diffinitione 3. i) reliquit 3. k) adunatas 3. l) deest 3.

1) i. e. Augiensis. 2) Genes. 2, 24.

provenisse, necnon et de quodam^m modo iusto contracto, quas nobis in aeterna beatitudine credimus ambobus proficere, siⁿ easdem res^o pro remedio animarum nostrarum ad loca sanctorum delegare contendimus; quod ita et facere decrevimus. Et ideo manu^o potestativa tradimus atque transfundimus omnes res nostras^r, quas in presenti habere visi sumus, ad monasterium, quod vocatur ill., ubi ill. abba et pastor sancto^q gregi^s preesse videtur, et^r quod est constructum in honore sancti ill.; et hoc est quod tradimus: in loco nuncupante ill. in pago, cuius vocabulum est ill., omnes res^s, quas ibidem habere visi sumus, id est tam terris quam domibus, aedificiis^t, mancipiis, pratis, pascuis, vineis, silvis, aquis aquarumve decursibus, egressus et regressus, cultis et incultis, mobilibus et immobilibus, peculiis^u utriusque sexus, peccoribus^v cum pastoribus, seu quicquid dici aut nominari^w potest et presens nostra videtur esse possessio, omnia et^r ex integro tradimus ad supradicta^x loca sanctorum; ita ut ab hodierna^y die rectores seu actores^z prefati monasterii easdem^a res habeant, teneant atque possideant, vel quicquid^b exinde facere pro opportunitate^c ipsius monasterii facere decreverint, libera in omnibus perfrauantur^d potestate faciendi^r. Si quis vero, quod evenire non credimus, si nos ipsi^e aut quislibet heredum vel proheredum nostrorum vel qualiscunque persona istam traditionem^f, quam nos pari consensu facere decrevimus, destrueret^g voluerit, nullatenus valeat perficere quod inchoavit, et pro temeritate sua persolvat^g ad ipsum monasterium aliud tantum, quantum repetit, et insuper sit culpabilis in erarium regis auri tantum, argenti tantum, et nihilominus haec traditio omni tempore firma et inconvulsa permaneat cum stipulatione^h subnexa.

Actum in illo loco publice, presentibus quorum hic signacula continentur. Signum ill. Sig.^r ill., qui pari consensu istam traditionem^e firmaverunt. Sig. *testium septem vel amplius*. Ego itaque ill. anno ill. ill.ⁱ regis Franchorum, mense ill., die ill., quod^k facit ipse mensis, sub comite ill. scripsi et subscrispsi, feliciter; amen.

25

2. Carta traditionis, quam vir et uxor eius faciunt^a de omnibus rebus suis, et cum censu prosolvendum diebus vite sue [tamen^b].

Auctoris simul et Redemptoris nostri verba de conexione^c viri ac mulieris audi-
vimus in euangelio dicentis: 'Quod ergo Deus coniuxit^d, homo non separat'^{e. 1}. Ideo-
que ego ill. et coniux mea illa. Dum non est incognitum, sed omnimodis divulgatum,²⁰
qualiter nobis hereditario iure, paternico simul et maternico, cum quolibet^f iusto con-
tracto provenit hereditas, quod nos, ut credimus, per^g divinam inspirationem con-
puncti^h, pro animarum nostrarum redemptione ad loca sanctorum delegare contendimus.
Et hoc est quod tradimus: in locis denominatis, vel in loco denominato, ill., in pago,
cuius vocabulum est ill.ⁱ, omnes res nostras^k, quas in presenti ibidem^l habere visi sumus,³⁵
id est casa [cum^m] curte clausa, cum terris et domibus, aedificiis, mancipiis, pratis, pascuis,
silvis, vineis, aquis aquarumveⁿ decursibus, seu quicquid^o dici aut nominari potest,
omnia ex integro tradimus atque transfundimus ad monasterium ill., quod est construc-

1. m) 3; quadam 2. n) sed 3. o) deest 2. p) meas 3. q) sancti 3. r) deest 3.
s) meas add. 3. t) hedificiis 3. u) peculis 3. v) pecoribus 3. w) nominare 3. x) dicta deest 3. 40
y) hodierna die rectores 3; hodierna rectore 2. z) auctores 3. a) si easdem 3. b) quidquid 3.
c) opportunitatem 3. d) 3; perfrauntur 2. e) tradicionem 3. f) distrue 3. g) prosolvat 3.
h) stibulacione subnixa 3. i) deest 3; lege: anno illo illius regis. k) quod — ill. des. 3.

2 = Strasb. 2, §. 1; Roz. 347, §. 1. Codd. 2. 3. a) fatiunt 3. b) add. 3. c) conexi 3.
d) 3; coniuxit corr. coniunxit 2. e) separat 3. f) qualibet iusto contracto 3. g) divina inspira- 45
cione 3. h) conpuncti 3. i) deest 3. k) meas 3. l) 3; deest 2. m) add. 3. n) aqua-
rumve 3. o) quidquic 3.

1) *Ev. Matth.* 19, 6; *Ev. Marc.* 10, 9.

tum in honore sanctorum ill.^p, ubi ill. abba regulariter preesse videtur. In ea vide-
licet ratione^q, ut, quamdiu simul vixerimus, vel qui de nobis alio superstis fuerit^r,
supradictas res^s sub usu fructuario habeamus censumque annis singulis prosolvamus^t,
id est tantum et tantum, et interim de^u supradictis rebus non habeamus^v facultatem
aut^s minuendi aut alienandi, nisi quantum ad usum pertinet^w eas incolendi et in usu
habendi, et post obitum nostrum statim sine alicuius contradictione vel aliqua diminu-
tione^x ad supradicta loca sanctorum res supradicte revertantur perpetualiter possidende^y.
Si quis vero, quod evenire non credo, si nos ipsi aut quislibet^z persona istam traditionem
destruere^a voluerit, nequeat inchoatum^b suum nulla occasione^c perficere, et pro
10 vi, quam^d locis sanctorum inferre conabatur^e, restituat ibidem duplum, quantum malo^f
ordine abstraere voluit^g, et in re publica prosolvat auri tantum, argenti tantum, et in-
super hec^w traditio perennis temporibus firma valeat perdurare cum testibus subordinatis.
Actum in illo loco publice, presentibus quorum hic signacula subnotantur. Sig.^h
illorum, qui istam traditionem pari consensu firmaverunt.

15

3. Precaria.

Dominoⁱ venerabili et in Christo patri^a ill. abbati monasterii, cuius vocabulum
est ill.^b Dum constat^c, qualiter vos^d legitimo coniugio^e primitus conexi^f ill.^g et illa,
multisque incognitum non sit, ambobus vobis tam de paternico quam de maternico seu
etiam quodam^h iusto contracto res vobisⁱ quasdam hereditario iure provenisse, que site
20 sunt in pago nuncupante, in villa denominata^k ill.^l, quas vos animo concordi cum terris
et^e domibus, edificiis^m, mancipiis, pratis, pascuis, silvis vel omnibus cultis et incultis,
cum universis adiacentibusⁿ, quas^o enumerare perlongum est, tradidistis et cartam^p con-
firmastis ad loca sanctorum, ubi nos auctore Deo vilicationem fungimur. Sed postea
fuit vestra petitio, nostra quoque non rennuit voluntas, ut superius denominatas^q res
25 nostras^r, vel quas cartula traditionis vestrae plenius conmemorat, vobis sub usu fructuario
dies vitae vestrae^s prestaremus; quod ita et fecimus. In ea ratione^t videlicet, ut, quam-
diu vixeritis, easdem res habeatis censumque annis singulis prosolvatis, id est tantum
et tantum, et interim nihil minuendi aut alienandi non habeatis facultatem, sed post
obitum vestrum ipse res in omnibus meliorate ad supradictum monasterium revertantur^u
30 perpetualiter possidende^v. Nullusque, neque nos nec quilibet successorum nostrorum,
hanc precariam, quam nos^w emisimus, nullatenus valeat destruere^x, sed perennis^y tem-
poribus stabilis et firma perduret, prout tempus dictaverit, et convenientia in ea discripta
finita fuerit. Et ut firmior per tempora conservetur, manu nostra fratrumque^z nostro-
rum subtus firmitatem^a inseruimus.

35

Sig. ill. abbatis^b, qui hanc precariam fieri iussit^c. Sig. fratribus 7 vel amplius.

2. p) illorum 3. q) racione 3. r) fuerit corr. fuerint 2. s) 3; deest 2. t) exinde solvamus 3.
u) de de 2. v) 3; habemus 2. w) deest 3. x) diminuzione, et ita saepius cio pro tio 3. y) 3;
possidendi 2. z) quelibet 3. a) distruere 3. b) incoatum 3. c) pro o. 3. d) quem 3.
e) 3; conebatur 2. f) mala 3. g) voluerit 3. h) Signum 3.
40 3 = Strasb. 2, §. 2; Roz. 347, §. 2. Codd. 1. 2. a) patre abbatie 3. b) ille 3. c) con-
sisteret 3. d) nos 3. e) deest 3. f) connexa 3. g) 3; il. il. 2 pro ill. et illa. h) deest 2.
i) nobis 2. k) denominata 3. l) illa 3. m) aedificiis 3. n) adiacentis 2. o) qua 3.
p) carta 3. q) denominatis 3. r) sic 2 R; nostrae 2 P; deest 3. s) videlicet racione 3. t) et
i. des. 2. u) revertatur 3. v) possidendi 2. w) vobis misimus 3. x) distruer^q 3. y) per-
45 hennis corr. perennis 2; peromnis 3. z) que deest 3. a) firmitate 3. b) abbati 3. c) uussit 2.

1) *Inscriptionem minime cum ipso contextu convenire, cum carta non abbati, sed ab ipso
abbate emissa sit, hic et ad cap. 17. infra recte monuit de Rozière. Erravit autem in eo, quod
scriba perperam Precaria pro Praestaria scripsisset. Alamanni enim cartas, quas Franci 'praes-
tarias' dicebant, 'precarias', quas autem illi 'precarias', ipsi vel 'traditiones', vel 'donationes, cartas
50 donationis' vel similiter vocare solebant.*

4. Carta traditionis, quam vir facit^a de rebus suis, et vult, ut uxor eius habeat post se, aut quam uxor facit de rebus suis, et vult, ut vir eius habeat post se.

In¹ Dei nomine. Perpetrandum est unicuique^b, quod sapientia Dei per Salomonem^c dixit: 'Redemptio anime^d viri propri^e divicie eius'², Redemptoris quoque verba,⁵ dicentis: 'Date elemosinam, et ecce omnia munda sunt vobis'³. Ideoque ego ill., his ammonitionibus compunctus^f simul et confisus, dono donatum pro^g remedio anime meae^g, quod in perpetuum esse volo, et hoc est quod dono: in pago nuncupante ill., in^h villa, cuius vocabulum est ill., omnem portionem meam, quae ibidemⁱ sit, id est tam^b terris¹⁰ quam domibus, edificiis, mancipiis, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumve recursibus, cum omnibus adiacentiis suis, ad basilicam, quae est constructa in honore sancti ill.^k, ubi ill.^k servus Dei rector esse videtur. In ea ratione^l videlicet, ut, quamdiu vixeris,¹⁵ easdem res habeam censumque annis singulis solvam, et si uxor mea, [maritus^m meus], meⁿ supervixerit^o, eo quod filiorum procreatio^p inter nos minima^q visa est processisse, ipsas res dies vite suae habeat et supradictum censum solvat, et post discessum eius¹⁵ sine aliqua marritione^r ad supradictum^s traditionem^t revertantur perpetualiter. Nullusque^u, neque ego aut quelibet^v heredum vel proheredum occasio aut qualiscumque persona, praesentem traditionem per nullius ingenii subtilitatem valeat corrumpere, sed perenni vigore stabilis debeat perdurare. Et ut certior^w habeatur et nullis temporibus superventuris^x destruatur: si quis eam destrueret voluerit, poenam inscriptam in rebus²⁰ publicis^z prosolvat^a, id est auri tantum, argenti tantum, et nihilominus^b presens cartula cum omnibus in ea continentibus usque in evum inconcussa permaneat cum stipulatione^c subnixa.

Actum in illo loco^d publice, presentibus qui subscrubuntur vel reliquo populo.
Sig. ill., qui istam traditionem fieri et firmare rogavit.²⁵

5. Precaria.

Dum enim quisque pro remedio anime^a sua^b propria ex iustis laboribus largiri^c decreverit, ex divina inspiratione sibi procul dubio sciat hoc provenisse. Ideoque tu vir ill.^d, [fidelissima^e coniux illa], complacuit tibi, ut res tuas, quas in presenti habere visus fuisti in villa, quae vocatur ill., in pago nuncupante ill., traderes^f ad loca³⁰ sanctorum ill.^g, ad monasterium, quod nominatur ill., ubi nos auctore Deo praesidemus. Sed postea te postulante, quatenus illas res sub usu fructuario tibi cederemus, non negavimus huic postulacioni^h, sed sicut postulaveras, ita fecimus; id est, ut, quamdiu vixeris,³⁵ illas res sub usu fructuario habeas censumqueⁱ annis singulis inde prosolvias; et si

4 = Strasb. 3, §. 1; Roz. 348, §. 1. Codd. 2. 3. a) facit 3. b) deest 3. c) Salamo- 35
nem 3. d) animę 3. e) proprię 3. f) compunctus 3. g) pro — meae des. 3. h) in villa
des. 2. i) me ibidem contigit pro ib. sit 3. k) illius ubi ille 3. l) v. r. 3. m) maritus
meus deest 2. n) mei 2. o) supervixeris 3. p) procreatione 3; inter nos des. 2. q) minimę 3.
r) marricione 3. s) supradictam 3. t) ita codd., quod per errorem scriptum sit oportet. u) Nun-
nullusque 2. v) quilibet 2. w) cercior 3. x) superventuris distruatur 3; subventuris destruatur 2. 40
y) distruere 3, ubi voluerit deest. z) puplicis 3. a) persolvat 2 P, ubi saepius pers. pro pros.
b) nihilominus 3. c) stibulacione 3. d) loco deest, puplice 3.

5 = Strasb. 3, §. 2; Roz. 348, §. 2. Codd. 2. 3. a) animę 3. b) deest 3. c) largire 3.
d) ille 3. e) f. c. illa des. 2. f) tradens 3. g) illorum 3. h) postulationis 2. i) que
deest 3.

1) Eadem formula usus est Hralbertus cancellarius pagi Breisgau in carta traditionis Sanguensi, Wartmann, 'UB. d. Abtei S. Gallen' I, nr. 257 (a. 820), conscribenda; vide etiam l. c. nr. 313. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 490. 2) Prov. 18, 8. 3) Ev. Luc. 11, 41.

uxor tua te supervixerit, supradictas res tempus vite^k suae habeat, similemque censum ex eisdem rebus annuis^l temporibus reddat; quae statim post istam diffinicionem^m statutamⁿ cum omni integritate, sicut cartula traditionis tuae^o earundem rerum continet, quam apud nos retinemus, in omnibus meliorate sine alicuius contradictione ad nos successoresque nostros revertantur sub^p perpetuitate retinende^q. Nullusque, nec ego^r nec quislibet successorum nostrorum, hanc precariam ulla temporibus ausu temerario audeat destruere^s, sed, quicquid nostris statutis diffinitum^t est, inconvulsu valeat perdurare, quatenus reliquos^u fideles delectet, sine aliquo typov vel occasione contenciosa proprias res ad ecclesiam^w Dei contradere ad pauperum Christi inopiam sublevandam.

Actum^x in ipso monasterio coram^y ipso abbatе vel fratribus seu reliquis secularibus fidelibus. Sig. ipsius abbatis, qui istam precariam fieri decrevit.

6. Carta traditionis, quam facit homo, et vult, ut infantes eius habeant post se cum censu.

Ego in Dei nomine ill. Conplacuit mihi in animo meo, ut aliquid de rebus meis pro remedio anime meae condonare deberem; quod ita et feci. Et hoc est^a quod trado: in pagello^b denominato ill., in^c locis, quorum^d vocabulum est^e ill. et^f ill., omnes res meas, quas mihi ibidem pater meus moriens^g dereliquid, vel^h quas ibidem contra fratresⁱ meos, vel quas ibidem contra coheredem^j meum ill.^k mihi partiendo^l sors legitima constituit, vel quae^l ego postea quibuslibet iustis laboribus augmentare potui, cum omni integritate, id est curte clausa cum edificiis^m, mancipiisⁿ casatis, terris cultis et incultis, pratis^o, silvis, aquis, farinariis^p; haec, ut^q prefatus sum, cum omnibus adiacentiis^q vel appendiciis trado ad ecclesiam, quae^r constructa est in honore sancti ill.^s, ad monasterium, quod dicitur ill., ubi ill. abbast^t gregi Dei regulariter presidere^u cognoscitur. In ea ratione^v videlicet, ut, quamdiu mihi^f vita comitatur in corpore, superius denominatas res in beneficium a vobis accipiam sub usu fructuario debitumque censum singulis^f annis vobis successoribusque^w vestris prosolvam, id est tantum; filiusque meus ipsas^x res habeat diebus vite suae tantummodo et supradictum censum prosolvat^y. Et si infantes mei me^z supervixerint, dies vite suae easdem res habeant^o tantummodo et eundem censemⁱ prosolvant. Et si mihi Deus filium^a de legitima uxore dederit, easdem res habeat^b diebus^c vite suae tantummodo; post quorum obitum ipse^d res in omnibus meliorate redeant partibus vestris, [vobis^e successoribusque vestris] in perpetuum retinende. Et si mihi filiorum procreatio^f de legitimo coniugio^g evenerit, ipsi easdem res post obitum meum refineant^h, et cum supradicta censu prosolvant tempus vite suae; sin autem minime, post obitum meum^h sine cuiuslibet tergiversatione iure auctoritatis vestrae retinende revertantur ipseⁱ res in perpetuum. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut quislibet persona istius traditionis firmitatem corrumpere

5. k) vite 3. l) annis 3. m) diffinicionem 3. n) statuam 2; staturam 3. o) tue 3; cum add. 2. p) perpetualiter r. 3. q) retinendi 2. r) ego nec des. 2. s) construere 3. t) diffinicie pro d. est 3. u) reliquas 3. v) i. e. typho; tipo quasi incontenciosa pro typo v. 40 o. c. 3. w) ecclias 3. x) Actu 3. y) presente abbate 3.

6 = Strash. 4, §. 1; Roz. 850, §. 1. Codd. 2. 3. (Duo exemplaria, quae exhibet cod. 3, distinx inter se literis 3 a et 3 b). a) est quod des. 3. b) pagellis denominatis 3 b. c) in locis des. 2. d) 3 b; cuius 2. 3 a. e) deest 3 b. f) deest 2. g) deest 3 a. h) fratres — coheredem 3 a; pro quibus nihil nisi heredum 2, fratrem 3 b exhibent. i) deest 3. k) parendo 3. l) que 3. 45 m) hedificis 3. n) hic falso insert pratis, pascuis 3 a. o) pratis silvis des. 2. p) 3 a; fanariis 2; farina 3 b. q) suis add. 3 b. r) que 3. s) illi 3 b. t) 2 R. 3 a; abba 2 P; abb. 3 b. u) preesse 3 b. v) v. r. 3. w) quo deest 3. x) 3; ipse 2. y) corr. al. m. prosolvant 3 a. z) deest 3 a; post add. 3 b. a) filios 3 b. b) habeant 3. c) dies 3 b. d) ipsa 3 b. e) vobis — vestris add. 3. f) procreacio legitimo 3 a; procreacione legitimo 3 b. g) coniurio corr. coniugio 3 a; coniugia 3 b. h) retineant — post obitum meum des. 3. i) ipse res des. 3 b.

voluerit, obviante ei ordine veritatis, nullatenus fallatiam^k suam valeat perficere, et pro ausu^l temerario prosolvat ad prefatum monasterium duplum tantum, quantum malo ordine cupiditate praeventus abstrahere^m voluerit, et insuper regie potestati sit culpabilis auri tantum, et nihilominusⁿ presens cartula cum omnibus in se continentibus inviolata permaneat^o cum testibus subordinatis.⁵

Actum in illo loco publice, presentibus^p his, qui subnotantur^q, vel reliqua innumeris multitudine populi.

7. Precaria^a.

Ego in Dei nomine ill. abba una cum commissis fratribus nostris. Dum non sit incognitum, qualiter tu ill.^b, exhortatione divina suggestore, omnes res tuas, quas in pago^c denominato, in villa nuncupante, habere^d videbaris, quas tibi ibidem pater tuus moriens^e dereliquid, vel quas proprio labore ibidem lucrare potuisti, vel quas ibidem contra fratrem^f vel^g contra coheredum^h tuum ill.ⁱ iusta tibi portio^k contulit, cum curte clausa et edificiis ortisque pomiferis, singularibus^l mancipiis his nominibus^m, ill.ⁿ casatis, terris, pratis, silvis, cultis et incolitis, seu cum omnibus adiacentiis et^o adpendiciis¹⁵ ad eam pertinentibus, quod enumerare perlongum est, cum omni integritate tradidisti ad monasterium ill., ad basilicam, que constructa noseitur^p in honore sancti ill., ubi nos auctore Deo pastoralem curam gerimus. Sed postea te postulante, congruum visum est nobis^q, ipsas res tibi cedere sub usu fructuario habendas^r, censumque exinde^s prosolvere annuis temporibus non neglegast^t, id est tantum; et si tibi Deus filium^u de legitima uxore²⁰ dederit, easdem res habeat^v dies vite suae tantummodo et censem supradictum negligere non presumat^w. Similiterque filii^x tui, quos^y in praesenti habere visus fuist^z, faciunt^a dies vite sua^b; post quorum^c obitum omnes res supradicte revertantur ad nos successoresque^d nostros perpetualiter. Quod si tibi filiorum procreacio^e minime oborta fuerit, statim post obitum tuum sine alicuius praetudicaria contentione ad actores^f seu²⁵ ad^g defensores supradicte ecclesiae revertantur in perpetuum. Nec quilibet, aut nos ipsi vel successores nostri, haec statuta^g valeat ausu temerario inordinanter^h destruere, sed, prout tempus in presenti precaria poposcerit, inconvulsumⁱ valeat perdurare, quam nos cum consensu fratrum nostrorum roborare decrevimus^k.

Actum in illo loco, sub^l presentia illorum et ceterorum, quos enumerare libitum^{so} non est. Sig. ipsius abbatis^m, qui hanc precariamⁿ fieri decrevit.

8. Quod omnis posteritas habere^a debet.

In^l ea ratione, ut, quamdiu^b mihi vita comis fuerit, superius denominatas^c res habere mihi liceat et cum censu singulis annis^d prosolvere^e, infantesque mei post obi-

6. k) fallaciam 3; suam valeat desunt 3 a. l) auso 3 a. m) abstraere voluit 3. n) nihilo- 35 minus 3. o) permaneant 3 a. p) 3 b; deest 2. 3 a. q) subnotatur 3 b.

7 = Strasb. 4, §. 2; Roz. 350, §. 2. Codd. 2. 3. (Cod. 3 bis; cf. supra ad cap. 6). a) rubrica deest 3 a. b) ille 3 b. c) pagis denominatis, in villis nuncupatis 3, quod 3 a superscribendo cor- rectit: pago denominato, in villa nuncupato. d) tibi habere 3 b. e) deest 3 b. f) fratres tuos 3. g) 3; it 2. h) heredes tuos 3 a; heredos tuos 3 b. i) deest 3 a; illos 3 b. k) porcione 3. 40 l) singulariis 3 a. m) nominatis 3 a. n) illis 3 b. o) 3; deest 2. p) est 3 b. q) deest 3. r) habeas 3 a. s) annis temporibus exinde prosolvere, 3 a, ubi temporibus in margine post additum est; exinde prosolvere annis temporibus 3 b. t) 3; neglas 2. u) filios 3 b. v) habeant 3 b. w) corr. presumant 3 b. x) filius tuus 3. y) quas 2; quem 3. z) es 3. a) faciat 3. b) sue 3. c) cuius 3. d) et successoresque 3 a. e) 3 b; procreacione 3 a; deest 2. f) auctores 3. g) sta- 45 tura 3. h) inordinantur destruhere 2; inordinanter distruiere 3. i) inconvulsus e corr. 3 b. k) decre- verimus 3 a. l) sup 3 b. m) abbat 3 a; abbatis — decrevit des. 3 b. n) precaria 3 a.

8 = Strasb. 5; Roz. 354. Codd. 2. 3. a) habe 3. b) quam 3. c) dominatas 3. d) deest 3. e) corr. videtur persolvere 3.

1) Capita 8—12. supplemento sunt capituli 6, quibus indicatur, quomodo eadem illa for- 50 mula diversis negotiis adaptari possit.

tum meum^f similiter fatiant, omnisque posteritas, quae^g de ipsis fuerit procreata^h, usque in sempiternum. Quod si evenerit, ut ipse res sine herede remaneant, sine meaeⁱ posteritatis legitima procreatione, quod plerumque contingit, nullus de heredibus vel proheredibus^k ceteris se ibidem possit^l adiungere, sed ubi^m cum censu prosolvebaturⁿ, illuc iam redeat in perpetuum. Si quis^o vero et^p cetera.

9. Quod^a homo per semet ipsum redimere voluerit.

Sub ea videlicet convenientia presentem traditionem statuo^b, si ego^c ipse infra annos tantos res suprascriptas^d redimere voluero^e, cum tantis et tantis solidis^f redimam^g et in proprietatem meam^h, sicut iam dudum fuerantⁱ, reducam^k sine alicuius preiudicio, et interim cum censu suprascripto^l ipsas res habeam^m. Si quis veroⁿ.

10. Quod infantes eius redimere^a post obitum eius debent.

In ea ratione scilicet, ut res ipsas dies vite meae habeam censumque prosolvam; et si infantes mei post obitum meum easdem res redimere voluerint, habeant licentiam eas redimendi cum tanto et tanto et in proprietatem sui iuris revocandi. Si quis vero et cetera.

11. Quod^a homo tradit contra victimum et vestitum.

In ea ratione videlicet, ut ab hodierna^b die easdem^c res habeatis sub iure dominii^d vestri, actores^e defensoresque prefati monasterii, usque in sempiternum et, quantum ad victimum et vestitum^f pertinet, in alimonias et tegumentis necessitates meas procuretis dies vitaeg^g meae. Si quis vero et cetera^h.

12. Quando^a in ea ratione dat res suas, ut eum liceat conversare in monasterio.

In ea ratione, ut quamdiu voluero^b ipsas res libere mihi uti^c cum censu^d liceat, id est tantum; et si aliquando saeculum^e relinquere^f voluero, tunc locum conversationis monachilis vitae^g, sicut regularis edocet industria, inter vos^h me habere liceat, resque supradicte ad ius dominiⁱ vestri revertantur in perpetuum. Si quis vero^k.

13. Vendicio.

Ego in Dei nomine filius quandam ill.^a Dum non est incognitum, qualiter inter me et ill. abbatem monasterii ill., quod est constructum in honore sancti ill., convenit, ut ei seu rectoribus ipsius monasterii aliquam partem de hereditate mea tradidisse;

8. f) meum 3. g) que 3. h) procreatura 3. i) me 3. k) heredibus 2. l) presumpsit 3. m) ubicumque 3. n) prosolvatur 3. o) Sig.: (2 litt. erasae) pro Si quis 3. p) et cetera des. 2.

9 = Strasb. 6; Roz. 362. Codd. 2. 3. a) Quomodo pro Q. h. 3. b) statuta isti pro statuto tuo 3. c) tu superscr. 3. d) tas om. 3. e) voluero^b 3. f) sol 2; solidos 3. g) redimo^h 3. h) meam 3. i) fuerat corr. fuerant, n superscripto, 3. k) reducam³ 3. l) suprascriptum 3. m) habeam³ 3. n) qualis volueris add. 3.

10 = Strasb. 7; Roz. 363. Codd. 2. 3 (sed cod. 3 rubricam tantum exhibet, quam continuo textus cap. 11. sequitur). a) redime 3.

40 11 = Strasb. 8; Roz. 357. Cod. 2. 3. a) rubrica deest in cod. 3; cf. cap. 10. b) hor dierna 2; hodierno 3. c) eisdem 3. d) domini 2. e) autores 3. f) vestimentum 2. g) vite 3. h) deest 3.

12 = Strasb. 9; Roz. 360. Codd. 2. 3. a) rubrica deest 3. b) voluero^b 3. c) deest 3. d) consensu 3. e) seculum 3. f) relinquero voluero^b 3. g) vite 3. h) vos me 3. i) ita 2. 3;

45 lege: dominii. k) qualis add. 3.

13 = Strasb. 10; Roz. 282. Cod. 2. a) intellige: illius ille.

quod ita et vendidi. Et hoc est quod vendidi: in pago nuncupante ill. unum wanc¹, qui ab occidentali parte ipsius rivi, qui in illum lacum² defluet, adiacere videtur, et omnem silvam ibidem adherentem usque ad illam viam publicam et usque ad lacum et usque ad sursum in eccha³, cum omni integritate sua. Et accepi a predicto abbate et ab advocatis seu rectoribus ipsius monasterii precium argenti libram 1 et unum⁴ caballum et unum palleum 100 solidos^b valentem. Et ob hoc presentem cartam venditionis propter firmitatis studium fieri decrevimus, ut neque nos nec quislibet heredum vel successorum nostrorum hanc venditionem valeat everttere aut destruere, sed omni tempore firma debet perdurare cum stipulatione subnixa.

14. Carta^{a, 4} donationis, quam facit mulier pro absentibus viris ac filiis¹⁰
ei ad monasterium.

In Dei nomine. Perpetrandum est unicuique, quod euangelica vox ammonet dicens: 'Date elemosinam, et ecce omnia munda sunt vobis'^s. Ideoque ego ill.^b cogitavi vitam futuram, aeternam retributionem, trado atque transfundeo omnia, quecumque in his duobus villis his nominibus ill. ill. ad monasterium, quod est constructum in honore sanctae Mariae semper virginis, ubi ill. abba^c preesse videtur, quae mihi ill. filius meus manu potestativa tradidit, quecumque in supradictis villis habere visus fuit, id est tam terris, quam domibus, edificiis, mancipiis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, cultis et incultis, cum omnibus adiacentiis vel adpendiciis et cum omni integritate. Haec omnia ego ad supra denominatum [monasterium^d] trado atque transfundeo pro animabus filiorum meorum ill. ill. et pro anima viri mei ill. et pro salute anime [meae^e], exceptis mancipiis ill. ill., reliqua omnia ex integro tradidi. In ea videlicet ratione, ut, quamdiu vixero, supradictas res habeam censumque ex eis annis singulis prosolvam, id est 8 solidos; et si filii ill.^f filii mei me supervixerint, quorum unus dicitur ill., alter ill., tunc ill. habeat hoc, quod in illa villa tradidi, tantum dies vite suae in beneficium et solidos 5 solvat annis singulis ad supradictum monasterium; ill. vero alter hoc teneat, quod in illa villa tradidi, eodem tenore quo frater eius per omnia. Post meum vero et illorum discessum cum omni integritate sine alicuius contradictione ad supradictum monasterium revertantur perpetualiter possidente.

15. Precaria.

30

Ego in Dei nomine ill. abba^a monasterii, quod vocatur ill. Dum pluribus notum sit, qualiter tu illa omnia, quecumque in illa villa et in illa ex traditione filii tui ill. habere potuisti, haec sine aliqua diminutione cum omni integritate sua ad monasterium, quod vocatur ill., exceptis mancipiis his nominibus et ill. et ill., reliqua omnia, ut diximus, quecumque dici aut nominari possunt, pro anima viri tui ill. et pro animabus filiorum tuorum ill. et ill. et pro salute animae tuae donasti, ad monasterium tradidisti. Sed postea fuit tua petitio, nostra quoque non negavit voluntas, ut tibi easdem res in beneficium cederemus dies vitae tuae; in ea ratione, ut, quamdiu vixeris, supradictas res habeas et censem ex eis annis singulis solvas, hoc est 4 solidos. Post tuum vero disces-

13. b) c sot in loco raso.

40

14 = Strasb. 11, §. 1; Roz. 352, §. 1. Cod. 2. a) R; Carte P. b) intellige: illa. c) abb. c.? (abba P; abbas R). d) deest c. e) ita fortasse supplendum. f) intellige: illius.

15 = Strasb. 11, §. 2; Roz. 352, §. 2. Cod. 2. a) abba P; abbas R.

1) 'wanc' seu 'wang' Germ. = campus, 'Aue, Feld'. Graff, 'Althochd. Sprachschatz' I, col. 894; Grimm, 'Gram.' III, p. 395. 2) Lacus Potamicus, ut videtur. 3) 'ekka, Ecke' 45 Germ. = angulus, acumen, cacumen. 4) Capita 14, 15, 16. ad idem negotium spectare appetet. 5) Ev. Luc. 11, 41.

sum, si te nepotes tui, id est filii [filii^b] tui, ill. et ill. supervixerint, easdem res habeant dies vitae suaे tantum et censum exinde solvant; id est ill. habeat ill. villam et 5 solidos annis singulis ad supradictum monasterium pro censum solvat; [et ill.^c] ill. villam eodem tenore quo frater eius similiter fatiat. Post illorum vero discessum statim cum omni integritate res supra denominate ad supradictum monasterium revertantur perpetualiter possidente. Nullusque *et cetera*.

16. Precaria filiorum^a.

Ego in Dei nomine ill. abba^b de monasterio, quod vocatur ill., quod est constructum in honore sanctae Mariae semper virginis. Dum plurimis non est incognitum, te etiam ill. non latet, qualiter avia tua ill. tradidit omnia, quecumque habere visa fuit in ill. locis, exceptis his mancipiis ill. ill., ad supradictum monasterium pro remedio anime viri eius ill. et animabus filiorum eius ill. et ill. et pro salute animae suaе. Sed postea eius petitio fuit, nostra quoque non rennuit voluntas, ut post illius^c discessum^d in beneficium cederimus, et non negavimus huic postulationi; sed sicut postulavit, ita fecimus. In ea videlicet ratione, ut post illius discessu habeas supradictas res dies vitae tuae tantum et censum solvas annis singulis, hoc est 5 solidos. Post tuum vero transitum antedicto^e res^f revertantur perpetualiter possidente.

17. Precaria.

Domino¹ venerabile et in Christo patre abbate monasterii, quod vocatur ill.¹ Dum 20 constet, quod ill. quondam omnia, quecumque [habere visus fuit^a] in illo loco, tradidit ad monasterium, quod vocatur ill., ad ecclesiam sancti ill., et petivit, ut filii eius usque ad obitum suum post eum haberent ipsas res et cum censu prosolverent, id est tantum et tantum. Nunc postulavit illius filius ill., ut supradicta res infantibus eius cederetur post ipsius ill. obitum dies vite illorum; quod nos ita concessimus. In ea ratione, ut 25 ipse ill. ipsum censem annis singulis istam^b convenientiam maiorem fatiat, id est tantum et tantum, friskingas tantum, sive escas^c in anno fiat, sive non fiat, sol. tantum et tantum panes, et hoc ad nativitatem Domini fatiat duci ad ill. curtem nostram, et infantes eius post obitum eius hec omnia fatiant dies vite suaе tantum, si ipsas res habere voluerint. Post quorum obitum sine alicuius contradictione supradicte res in omnibus 30 meliorate ad nos successoresque nostros revertantur perpetualiter possidente. Nullus hoc valeat intrumpere, sed, prout tempus dictaverit, inconvulta valeat perdurare cum stipulatione subnixa.

Actum in ipso monasterio sub presentia fratrum. Sig. ipsius abbatis, qui hanc precariam fieri decrevit. Sig. fratrum 7 vel amplius.

85

18. Incipit ingenuitatis diverso modo.

Marc. II, 82.

Qui debitum sibi nexum relaxat servitio, mercedem in futurum apud Dominum retribuere confidat. Igitur ego in Dei nomine ill. et coniux mea ill. pro remedio anime nostrae, retribuzione aeterna

15. b) suppl. Roz. c) hic lacuna seu spatum vacuum in cod. fuisse videtur; et ille suppl. Roz.

16 = Strasb. 11, §. 3; Roz. 352, §. 3. Cod. 2. a) scribi debuit: nopotum. b) abba P; 40 abbas R. c) ill. c. d) m erasum c.; tibi supplendum. e) antedicto c. f) hic fortasse sup- plenda sunt: ad supradictum monasterium.

17 = Strasb. 12; Roz. 353. Cod. 2. n) ita supplendum est ex cap. 16; habebat suppl. Roz. post loco. b) lege: ista convenientia.

18. Cod. 2.

45 1) *De falsa hac inscriptione cf. quae annotavi supra ad cap. 3.* 2) *Esca hoc loco de glandinibus ad porcos pascendos dicitur, ut saepius in traditionibus Sangallensis. Cf. ex. gr. Wartmann, 'UB. d. Abtei S. Gallen' I, nr. 58 (a. 770): quando esca est, porcum solidio valen- tem 1, et quando non est, arietem bonum.*

ill. aut ill. ex familia nostra ill. a presente die ab omni vinculo servitutis absolvimus, ita ut deinceps ingenuus, tamquam ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, vitam ducas ingenuam, et nulli herede hac proheredum nostrarum vel cuicunque servitium inpendas, nec libertatis obsequium, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt, peculiare successumque^a habeat laborare potueris; et si tibi necessitas ad tuam ingenuitatem tuendam contingit, absque ullo preiudicio ingenuitatis tue defensionem ecclesiae 5 aut cuicunque te elegere placuerit licentiam habeas, et vita semper bene et integra deducas ingenuam. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, si nos ipsi, quod absit, aut aliquis de heredibus nostris, vel qualibet apposita persona contra hanc ingenuitatem tuam venire aut eam infrangere conaverit, aut te in servitio inclinare voluerit, divina illum ulcio subsequatur, et a limitibus ecclesiastarum vel a communione extraneus efficiatur, et insuper tibi cum cogenti fisco auri libram 1, et quae repetit vindicare 10 non valeat, sed presens ingenuitas omni tempore firma permaneat cum stipulatione subnixa.

Marc. II,33.

19. Item ingenuitas alio modo post discessum.

Dilecto suo ill., aut ill., ill. Pro respectu fidei ac servitii sui^a, quam mihi famularis, pro remissione peccatorum meorum te ab omni vinculo servitutis absolvō, ea tamen condictione, ut, dum ad- 15 vixero, mihi deservias, post obitum vero meum, si mihi superstis fueris, sis ingenuus, tamquam ab in- genuis parentibus fuisses procreatus, et nulli heredum hac proheredum meorum vel cuicunque servitium inpendas, peculiare concessam^a, quod habeas, laborare potueris. Si quis vero et cetera.

Marc. II,34.

20. Item alio modo adhuc alia.

Si aliquos ex servientibus nostris a iugo servitutis absolvimus, mercedem in futurum nobis ob hoc retribuere confidimus. Igitur ego ill. propter nomen Domini et retributione aeterna te ill. ab omni 20 vinculo servitutis absolvimus, ita ut ab hac die vitam deducas ingenuam, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, et nulli heredum ac proheredum meorum vel cuicunque servitio inpendas, nisi sub integra ingenuitatis defensione, cui te ex meis heredibus elegeris, habere debeas, et oblata mea, ubi meum requiescat corpusculum, vel luminariam annis singulis ad ecclesias ill. debeas procurare, peculiare concessum, quod habeas aut laborare potueris, aut si convenit: defensionem aecclesiae ill. et vitam 25 semper ducas ingenuam. Si quis vero.

21. Item alia.

Ego in Dei nomine. Conplacuit mihi in animo, ut vernaculum iuris mei nomine ill. ad ecclesiam sancti ill., quod est constructa in villa, quod dicitur ill., in pago nun- 30 cupante, cuius vocabulum est ill., ingenuam relaxarem pro remedio animae meae vel pro aeterna retributione; quod ita et feci. In ea videlicet ratione, ut, quamdiu vixeris, ad prefatam aecclesiam in cera trmissa^a valente sive [in^b] argento vel in alia qualibet pecunia annis singulis per solvas, similiterque nati tui, qui ex te nati sunt [vel pro]- 35 creati fu[erint], fatiant et in eadem ingenuitate p[er]meritate, quam tibi concessi, perennis temporibus; mundi] purdium vero vel defensionem de ipsa ecclesi[a] habeatis. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse [aut] ullus heredum meorum vos inquietare vel contra hanc ingenuitatem a me factam venire temptaverit aut eam inrupere voluerit, in erarium regis multa conponat, id est auri untias 3, argenti pondera 5 coactus ex- 40 solvat, et quod repetit per nullius ingenium vindicare non valeat, sed presens epistola ingenuitatis firma et stabilis debet perdurare.

Actum in villa ill. publice, presentibus quorum hic signacula subter continentur. Sig. ill., qui hanc ingenuitatem fieri et firmare rogavit. Sig. testium 7^c vel amplius. Anno regnante regis ill., mense ill., sub die ill. Nomen cancelarii.

18. a) concessio, quod habes Marc.

19. Cod. 2. a) sic c.

20. Cod. 2.

21 = Strasb. 13; Roz. 68. Cod. 2. a) i. e. trmissa. b) uncis inclusa evanuerunt in cod., supplevit Pertz. c) iii c., quod facile pro uiri scribi potuit.

45

22. Noticia¹.

Notum sit omnibus, tam presentibus quam et futu[ris^a], qualiter ill. comis placito habitu disvestivit ill. [de proprio] alode propter crimen incesti²; postquam autem [abbas ill.] et ill. comis, missi dominici, in illas partes venissent^b [ad iussionem^c] domni imperatoris explendam et iusta iudicia [termi]nanda, reclamavit se predictus ill., quod iniusto iudicio propriis rebus caruisset, et eum predictus c[omis malo] ordine propriis rebus disvestisset. Tunc predicti m[issi ius]serunt, homines ter^d hoc testificare, quod ver[a]citer^e su]predicta scirent. Tunc ill., sacramento facto [et fide] data, dixerunt, quod legibus hoc^f factum fuisset. [Tunc^g] predicti missi iudicaverunt e^h iussione imperat[oris] to[ris], quod pro tali incesto non debuisset proprias res perdere. Et reddiderunt ei predictas res pro proprio. Hi suntⁱ autem, qui hoc testificantur.

23.

Nos vero in Dei nomine ill. Dum pluribus [non^a est incognitum], qualiter inluster vir ill., filius ill. quondam comitis, aliquem hominem nomine ill. cum sororibus suis his nominibus ill.^b [ad ser]vicium quesivit a parte patres eorum no[mine ill.], consideravimus cum consilio parentum vel [ceterorum^c, qui] presentes fuerunt in mallo publico coram [missio^d impe]riali, ill. videlicet abbate et ill. iudice, et feci[mus^a firmi]tatis pactum et dedimus hobam unam in [villa^e, quae] vocatur ill., quam ill. ipse habuit, cum omni in[tegritate^f, una cum] edificio in eadem posito, quatenus ipsa progeni[es^g] supra n]ominata ingenua valeat permanere a parte [patris^h sui] ill. atque secura. Et cartam securitatis habeoⁱ accep[tam^d et] pactum habeoⁱ firmitatis firmitatum, insuper [autem^k] 30 solid. acceptas, ipsam hobam superius nominatam ipso ill. tradimus atque donamus, ut ab hac die presente habeat, teneat atque possideat, ut, quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis vero et cetera.

24. Libellum^a dotis.

Domino et patri ill. ego ill. Dum cognitum est, quod ego^b fabram^c tuam, aut neptam tuam, pro^d conventu parentorum^e nostrorum ex ultraque parte^f accepissem, propterea^g tibi talem epistolam dotis^h emittoⁱ [et] in has^k literulas scribere^l precipio secundum legem Alamannorum, vel^m haberemⁿ: nostrum quod esse dinoscitur, hoc est

³⁰ 22 = Strab. 14; Roz. 476. Cod. 2. a) uncis inclusa evan. c., supplevit Pertz. b) conveniunt Roz. c) ad i. supplevit Roz., ob iusticiam minus apte Pertz. d) lege: tres. e) ver[e] sup]predicta Pertz; ver[itatem super] predicta Roz. f) non perperam supplevit Roz. g) Tamen supplevit Pertz. h) eius iussione c. i) ita Roz.; His autem Pertz; Hi s autem c.?

23 = Strab. 15; Roz. 400. Cod. 2. a) supplevit Roz. b) ill . . . vicium c., illa [et illa convicium Pertz; in suum [ser]vicium Roz. Cf. Wartmann l. l. II, nr. 446: ad servitium — quesivimus. c) seniorum qui suppl. Pertz; eorum qui suppl. Roz. d) suppl. Roz., Pertz. e) suppl. Pertz. f) suppl. Pertz; in[strumento et] e. Roz. g) progenies no[minata Roz.; supra addidi. h) supplevi; fratri sui Pertz; inlustris Roz. i) hab eo == ab eo Pertz. k) [autem L]XXX Pertz; [etiam] triginta Roz.

40 24 = S. Gall. 7; Roz. 235. Cod. 2. 3. a) Libellus 3. b) ego evan. 2. c) ita 3; . . . m 2; sororam Roz.; [filia]m Pertz. Fortasse legendum est: fabeam (= pueram; v. Ducange s. v.). d) per 3. e) parentorum nostr evan. 2. f) partem 3. g) terea tib evan. 2. h) deest 2. i) emitte in codd.; emitte[ndam] in Roz.; cf. Form. Salom. 19: ego ei talem epistolam dotis committo et in hanc scedula[m] scribere rogo. k) heas litterulas 3. l) scribere pre evan. 2. m) vel haberem fortasse 46 post accepissem inserenda erant. n) evan. 2.

1) Cf. de hac formula Waitz, 'VG.' IV, p. 347; Brunner, 'Zeugen- u. Inquis.-Beweis' p. 142. 2) Cf. Lex Alamann. 39 (Lantfr. 38); Lex Rib. 69, 2.

curti clausa^o cum spurima^{p. 1} et alias officinas^{q. 2}, quantum sunt, mancipia^r tantos, boves aut^s vaccas tantos, porcos^t vel berbices^u, quantum^v sunt, callidarias^w vel ferramentum, si sunt, campo arativo iuchos^x tantos, pratas segaturias tantum^y et carradas^z tantum, quod supperius diximus, aut donavimus^a, dum vivis, sub usu fructuario^b habeas^c, teneas atque^e possideas, cum stipulatione^d subnixa^e. Post tuum^e vero discessum ad me, si^f vivo, aut infantes^f meos, si Dominus donare voluerit, si sunt, ad illos revertatur^g; et^h si illi non sunt, ad meos proximos heredes ipse dotisⁱ, quam tibi dedi, revertat^k secundum legem. Si quis vero^l, quod fieri non credimus, si ego ipse aut ullus heredum vel^m proheredum meorum, qui contra hanc libellum dotis agereⁿ aut venire voluerit, partibus fisci^o multa componat^p, id est auri tantum, argenti pondera tantum coactus^q 10 exsolvat, et quod repetit per nullius^r ingenii^s evindicare^t non valeat, sed hec epistola dotis omni tempore firma^u et^u stabilis permaneat.

Signum illius, qui hanc^v dotem^u donavit^u atque firmare rogavit.

25. Libellum dotis.

Quia^a per dispositionem domini nostri Iesu Christi et consensu amicorum nostrorum ego ill. te illam^b, filiam illius, in legitimum coniugium suscepit, idcirco tibi dotem^a legitimum decrevi^c. Do manu potestativa in pago nuncupante ill., in villa, que vocatur^d ill., curtem^d clausam cum ceteris edificiis, cum terra^e salice, id est^e iurnales tantos, pratas^f ad carradas tantas^g [et^h] mancipia nominata tantos et hobas tantas^g, cumⁱ agris^j, pratis, silvis, pascuis, aquis aquarumve decursibus^k, ut a die presente habeas, teneas 20 atque possideas^l. In ea videlicet ratione, ut, quamdiu vixeris, easdem resⁱ subⁱ usu fructuario habeas; post obitum vero tuum ipse^m res in meam revertantur potestatem vel ad meos heredes legitimosⁱ, siⁱ me supervixeris. Si quis vero, quod futurum esseⁿ non credo, si ego ipse aut ullus heredum vel proximorum meorumⁱ hancⁱ donationem dotis legaliter a me factam infringereⁱ voluerit, ad partes fisci multa componat, id^e est 25 auri libras^o tantum^p, argenti libras tantum^p, et insuper tibi aliud^q tantum, quantum repetit, coactus exsolvat^r. Haec vero donatio firma et stabilis permaneat cum stibulacione subnixa.

Actum in villa illa anno^s Ludowici invictissimi regis 3, menses illo, die Iovis,

24. o) sa cum evan. 2. p) ....ia 2. q) officias 2; of|offinas 3. r) a tantos b evan. 2; 30 mancipas t. b. 3. s) et, superscr. aut 3. t) boreos et pro p. vel 3. u) berbi ... 2; birbices 3. v) quantum — diximus aut, paucis quae adnotabo exceptis, evan. 2. w) i. e. caldarias. x) correxi; iliheis 3. y) tant. 3. z) ... radas tantum 2; carradas tantam 3. a) .... vimus 2. b) ex parte evan. 2. c) habeas — at evan. 2. d) stipulacione 3. e) bnixa — tuum evan. 2. f) ntes — Dominus evan. 2. g) revertatur corr. revertantur 3; reverta ... 2. h) et si illi evan. 2. 35 i) tis quam evan. 2. k) revertant 3. l) o quod fi evan. 2. m) el pro evan. 2. n) re aut evan. 2. o) fisce 3. p) onat id est evan. 2. q) tus exsolvat evan. 2. r) que superscr. 3. s) ingenius 3. t) re non va evan. 2 (pro non Pertz existimavit nihilominus eastilisse). u) evan. 2. v) istam 3.

25 = S. Gall. 8; Roz. 236. Codd. 2. 3. a) Quia — tibi dotem evan. 2. b) ita 2. c) 2; 40 decretum 3. d) v. ill. c. evan. 2. e) ra salice id est evan. 2. f) prata 3. g) tan... 2; tanter 3. h) quaedam evan. 2; et suppl. Pertz; et m. n. tantos des. 3. i) evan. 2. k) decur- 45 sib^u evan. 2; super de add. post 3. l) deas evan. 2. m) se res in meam evan. 2. n) esse non cred evan. 2. o) id — libras evan. 2. p) tant 3. q) aliud tantu evan. 2. r) exsolvat non solum 3, sed etiam apographum codicis 2 exhibuit, ubi tamen Pertz, vix codice nitus, restituat cor- 45 rexit. Reliqua omnia desunt 2.

1) Vocem non habet Ducange. Roz.: ‘Peut-être exprime-t-il le lieu, où dans une exploitation agricole on déposait le fumier’ (?). 2) Officinae saepius inter bonorum pertinentia commemo- rantur in Tradd. Sangall.; cf. ex. gr. Wartmann l. l. nr. 12, 25. 67. 69. 99. 3) Annus 3. Ludovici Germanici cum inductione 6. convenit anno 843.

indictione 6, coram comite ill. et frequentia populi, testibus, que subnotati sunt. Sig. illius, qui hanc donationem dotis fieri rogavit. Signa^s ceterorum testium. Ego itaque ille notavi diem et annum, scripsi et subscrispsi, filiciter; amen^t.

26. Carta^a donationes inter viro et femina de eorum rebus.

Marc. II, 7.

Quicquid enim inter iugatis de propria facultate, manente caritate, pro amore dilationis invicem condonare placuerit, scripturarum necesse est titulus alligare, ne in posterum ab heredibus eorum vel a quocumque possit convelle. Igitur ego in Dei nomine ill. de^b dulcissima coniux mea ill., dum et inter nos procreacione filiorum minime esse videtur, ideo convenit nobis, ut omne corpore facultatis nostrae invicem usufructuario ordine condonare deberemus; quod ita et fecimus. Proinde dono tibi, dulcissima coniux mea, si mihi in hoc seculo superstis fueris, omne corpore facultatis meae, tam de alode aut de comparatum vel de qualibet adstractu, ubicumque habere videor, et quod pariter in coniugio positi laboravimus, tam terris, villis, domibus cum omni presidio, accolabus, mancipliis, vineis, silvis, campis, pratis, aquis, aquarumve decursibus, aurum et argentum, vestimentum, ^c utriusque sexus, maiora vel minore; ita ut, dum vixeris, usufructuario ordine valeas possidere vel dominare, excepto quod pro animae remedio 10 ad loca sanctorum condonavimus, ut, inspecta nostra delegatione, in omnibus conservetur; et quantumcumque de alode nostra post meum discessum pro commune mercede ad loca sanctorum legaliter condonare et delegare volueris, hoc licentiam habeas faciendi, et, si ^d specta ipsa deligacione, inconvulsum permaneat. In reliquo vero omnes res ipsas, quantum post tuum discessum in testamentum remanserit, ad nostros legitimos revertantur heredes. Similiter et ego illa dulcissima iugalis ill. Commonet me dulcissima 20 cedo tua in compensatione rerum tuarum, quod in me visus es contulisse. Si mihi in hoc seculo superstis fueris, dono tibi omne corpore facultatis meę, ubicumque aut undecumque, tam de hereditate parentum, quam de comparatu, vel de quod pariter laboravimus, totum et ad integrum, villabus, domibus *et cetera*, excepto quod pro animae remedio ad loca sanctorum delegavimus, ut, inspecta ipsa instrumenta, in omnibus conservetur; et quicquid de ipsa alode mea post meum discessum pro commune mercede ad 30 loca sanctorum vel ingenuos relaxare volueris, licentiam habeas, et, inspecta ipsa instrumenta, in omnibus conservetur; post tuum quoque discessum, quicquid in testamentum remanserit, ad nostros heredes, qui tunc propinquiores fuerint, revertatur. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, aliiquid de heredibus nostris, vel quicunque contra interdonacionem, unde inter nos duas epistolas uno denore conscriptas firmavimus, venire aut eam infrangere voluerit, nullatenus valeat vindicare, sed inferat partibus vestris cum cogente fisco auri libras tantum, argentum tantum, presentem vero epistolam in nullo possit convelli, sed firma et inconvulsa permaneat.

27. Item alia sine aliqua minuatione.

Marc. II, 8.

Ista a capite alia instar priore usque: dum advixeris, usufructuario ordine debetas possidere; post tuum quoque discessum ad legitimos nostros revertatur heredes, et nullus pontificium quicquam exinde alienandi aut minuendi^a habere non debetas. Similiter et ego ill. dulcissima iugalis meus ill. Commonet me dulcedo tua in compensationem rerum tuarum, quod in me visus contulisse. Si mihi in hoc seculo superstis fueris, omnes res meas, quascumque aut ubicumque possideam, tam terris *et reliquis*, sub usu beneficio debetas possidere, et nullo pontificium quicquam exinde alienandi aut minuendi^a preter uso tantum non habebas; et post tuum discessum ad legitimos nostros revertatur heredes. Si quis vero^b.

40

28. Prologus.

Dum unusquisque pro modulo quantitatis sue propria largitate^a decreverit, illo bene tribuit, qui, Coll. A 1. quamvis parum, nihil tamen extra datum dimiserit. Ideo in Dei.

29. Prologus.

Ille bene possidet, qui sibi deduca^b ista comparat premia sempiterna. Propterea ego.

Coll. A 2.

45 25. s) sig 2. t) in cod. 2 sequuntur haec: brs corona tersis brs corona dedic donis sic rogam iram.

26. Cod. 3. a) Hanc formulam, primum inter formulas in codice locum tenentem, praecedit rubrica: INCIPIUNT CARTAE. b) lege: te. c) peculium omisit c. d) inspecta Marc.

27. Cod. 3. a) corr. muniendi c. b) sequuntur in cod. 8 capita nostra 1—12.

50 28 = S. Gall. 9. Cod. 3. a) largire Coll. A.

29 = S. Gall. 10. Cod. 3. a) de caduca Coll. A; in secula superscr. c.

30. Prologus.

Coll. A 3. Domino sacra sancta basilica sanctae Marie semper virginis seu sancti Petri apostoli ceterorumque sanctorum, que est constructa in loco nuncupante ill. Dum non est incognitum.

31. Prologus.

Coll. A 4. In Dei nomine. Perpetrandum unicueque, quod euangelica vox ammonet, dicens: 'Date elemosinam, 5 et ecce omnia munda sunt vobis'. Huius ergo salutiferi precepti ammonitione conpunktus, dono donatum.

32. Prologus.

Coll. A 5. Ego in Dei nomine. Talis mihi decrevit voluntas in animo meo, ut aliquam porcionem de rebus ad ecclesiam sancti ill. tradere debuisse; quod ita et tradidi.

33. Prologus.

Coll. A 11. Ego tamen huius rei exemplum elegi donare ad oratorium, cuius vocabulum ill., [ubi] turma monachorum, Christo propicio, non modica esse videtur, omnes res meas, que mihi legitimo iure contingere videntur, ut ex eo augmentationem victus et vestitus habeat.

34. De ingenuitate ad ecclesiam.

Ego in Dei nomine. Tractans pro Dei intuitu vel anime meae remedium, ut 15 servum iuris mei nomine illo ingenuitatem concederem; quod ita feci, et circa sacra altaria illum duci precepi, ut ab hodierno die ingenuus permaneat, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisse procreatus: sibi vivat, sibi laborat atque laboratum suum omni tempore possideat; mundburdium vel defensionem ad ipsam ecclesiam pertineat, et ibidem annis singulis trimissa valente in cera, aut quicquid potuerit, solvat. Si quis vero, quod 20 fieri esse non credo, si ego ipse aut ullus heredum vel proheredum meorum, qui contra hanc ingenuitatem a me factam venire temptaverint aut eam intrumpere voluerit, sociante fisco multa conponat, id est auri uncias duo, argenti pondera 5 coactus exsolvat, et quod repetit per nullius ingenium evindicare non valeat, sed hec presens epistula ingenuitatis omni tempore firma et stabilis debeat perdurare.

Actum in villa illa puplice^a, presentibus quorum hic signacula continentur. Signum illius, qui hanc^b cartam fieri rogavit. Sig. testium 7 vel amplius, tempora regis vel nomen eius, nomen cancellarii cum subscriptione et mense et die, in quo facta fuerit.

35. Carta traditionis.

In Dei nomine ego ill. Talis mihi decrevit voluntas, ut aliquid de rebus meis illo 30 homini tradidisset; quod ita et tradidi. Die presente de meo iure in tua trado dominacione habendi sive commodandi^a, vendendi, vel quicquid exinde facere pro utilitate tua volueris, liberam atque firmissimam habeas potestatem faciendi. Et^b ullus est de agentibus nostris aut heredum vel postheredum meorum aut quislibet ulla opposita^c persona, qui contra hanc traditionem a me factam agere aut venire aut ullam calumniam generare voluerit, partibus fisce multa conponat, id est auri libras 2, argenti pondera 5 coactus exsolvat, et quod repetit per nulliusque ingenii evindicare non valeat, sed hec presens epistula omni temporae firma et stabilis permaneat cum stibulacione subnixa.

Actum in villa publice, presentibus quorum hic signacula continentur. Sig.^d, qui 40 hanc cartam fieri rogavit.

30 = S. Gall. 11. Cod. 3.

31 = S. Gall. 12. Cod. 3.

32 = S. Gall. 13. Cod. 3.

33 = S. Gall. 14. Cod. 3.

34 = S. Gall. 2; Roz. 67. Cod. 3. a) corr. publica c. b) post h. v. quaedam erasa c.

35 = S. Gall. 17; Roz. 165. Cod. 3. a) lege: commutandi, b) supple: si. c) oppita c.

d) Sig. c.

36. *Carta denominationis^a ad ecclesiam de terra aut mancipientias aut quislibet.*

In Dei nomine. Ego ille, recordatus innumerabilia peccatorum meorum, propterea dono ad ecclesiam illius sancti, dono, quod in perpetuum esse donatum volo, pro remedium animae mee vel eterne retributione, hoc est, quod diximus, a die presente de meo iure ad ecclesiam sancti illius et eius rectoris tradito in dominacionem, habeant, teneant atque possideant, quicquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam habeant potestatem faciendi cum stibulacione subnixa. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus heredum^b vel proheredum meorum, qui contra hanc donationem a me factam venire presumpserit, sociante fisco, restitutionem multa conponat, id est auri libras 2, argenti pondera 5 coactus exsolvat, et duplum ad ipsam ecclesiam restituat, et quod repetit per nullius ingenium evindicare non valeat.

37. *Carta post carta^c.*

In nomine Dei summi. Dum cognitum est, quod ex facultatibus ex spontanea voluntate pro anime meae salutem ad ecclesiam illius tradidi, rogo subditus^a, ut per^b vestram consolucionem, abbatem illum et fratres eius, ut ipsas res, dum advivo, mihi precariam^c prestare iubetis et post meum discessum ad infantes meos, si voluerint, sub usu fructuario. Singulis annis per festivitatem sancti Remedii confessoris, quod in Kalendas Octobris, censum pro eo solvo, hoc est tantum, *vel quantum*; et si de ipso censo, quod diximus, neglegens aparuerit in festivitate sancti Remedii anno primo, in secundo vero anno neglegens fuero, reddo duplum; et si in tertio anno de ipso censo per ipsam festivitatem sancti illi, neglegens aparuerit, ipsas res, quod per cartam firmitatis^d ad ecclesiam illam dedi, in omnibus admelioratas ibidem revertantur, partibus meis in omnibus conservata. Si quis^e vero, quod fieri non credo, si ego ipse, abbas aut alias, qui post eum venit, qui contra hanc precariam a me factam infrangere voluerit, solvat in publico, auri uncias 3, argenti pondera 5 coactus exsolvat, et quod iustum repetit non prevaleat evindicare, sed hoc presens precaria ista omni tempore sit conservata.

Sig. abbatis, qui hanc precariam fieri atque firmare rogavit. Sig. preposito et decano^f et cancelario^g et camerario et portario et seniorum fratrum inter totos. Sig. de ipsa familia ecclesiastica laicorum 7 consentientes. Signa aliorum Alamannorum, ubi ipsa tradicio adesse videntur^h. Ego enim cancellarius anno vel die mensis, quod fuerat, scripsi et subscripti.

38. *Carta cum cambeturiaⁱ.*

Dominis fratribus in societate illo^b et illo. Sic et inter nos complacuit atque con-
sensit, ut aliquid de rebus nostris in concambio confirmare debuerimus; quod et ita
fecimus, aut quicquid fuerit, accepimus — *hoc est aut mancipia, aut terra — a te manci-*

³⁶ = S. Gall. 16; Roz. 207. Cod. 3. a) donationis? b) hererum c.

³⁷ = S. Gall. 20; Roz. 351. Cod. 3. a) i. e. subditus. b) per vestram Roz.; puram c. c) lege: per precariam. d) firmitate corr. firmitatis c. e) qui rubricator corr. quis c. f) decario c. 40 g) sic pro cellario c. h) videtur corr. videntur c.

³⁸ = S. Gall. 19; Roz. 311. Cod. 3. a) literae 6 posteriores certo legi nequeunt c. b) pro illo et illo fortasse legendum est: illa ego ille.

1) I. e. 'carta praestaria' (Alamannis: 'precaria'), quae ita appellari potuit, quia 'post cartam traditionis' emittebatur. Quamvis in priore formulae parte, immo in toto fere contextu is 45 loqui videatur, qui donationem ecclesiae fecit, tamen ex subscriptionibus et maxime quidem ex subscriptione abbatis (Sig. abbatis, qui hanc precariam fieri atque firmare rogavit) appareat, cartam re vera ab abbe emitti, qui donationem recipit et donatori usumfructum rei donatae concedit. Similiter res se habet in carta Sangallensi saec. VIII, Wartmann l. l. I, nr. 17. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 494.

pium hoc nomine ill.; et dedi alium mancipium in concambio isto nomine ill. vocatum; et si terra fuerit: dedimus tibi terram istam in concambio tantum^c et tantum^c in loco nuncupante, in sito illo, aut in pago^d illo; et accepimus a te aliam terram in loco nuncupante, in sito illo, aut in pago ill., tantum^e et tantum^e. Quicquid ego tibi dedi, teneas, habeas atque possideas licentiam absque ulla contradictio unde commutare seu pro anima^f salutem donare, ut nec ego ipse nec ullus heredum meorum tibi hoc contradicere nec minuare possit, quicquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus heredum vel proheredum meorum, qui contra^f literulas concambitairas^g a me factas venire presumperit aut infrangere voluerit, sociante fisco, multum conponat, id est auri tantum, 10 argenti tantum coactus exsolvat.

39. Carta vinditionis.

In Dei nomine ego ill. venditor et ille emptor. Constat, me tibi vendidisse^a, quod et ita vendidi, terram, aut mancipium, iuris mei, si mancipius est: nomine ill., si terra est: in loco nuncupante, ubi est, in pago illo, aut in villa, aut in sito illo, terra tantum, 15 quantum, si mansura est: cum adpenditiis eius; et accepimus a te precium adtaxatum inter auro et argento et cavallos et boves et alium precium tantum^b et tantum^c, hoc quod ego, homo ill., a die presente in tua trado dominacione habendi, vindendi sive comodandi^d seu pro anime salute donandi, vel quicquid exinde facere volueris, in omnibus [liberam^e] ac firmissimam habeas potestatem facere. 20

40. Evindicate iudicio^a.

Vir inluster comis ill. [Cum^b] in pago illo resedissem, in villa illa eum iudicibus et reginburgis et aliis populis multis ad descendum^c iudicium, ad presentem^d nostram veniens homo iste nomine ill. [interpellavit^e hominem nomine ill., quod^f] ei per malo ordine res suas tulisset. Et nos hanc causam per vicinos eorum diligenter adquisivimus^f per fideius- 25 sores positos et sacramentum iurata; et ipsi dixerunt, nobis innotuisset causam. Et ille alter expressus^g iudicio non potuit denegare et nullam potuit reddere rationem et per^h suum wadium ad nostram presentiam eum revestivit. Et cum se recognovisset in omnibus exuatum, definito iudicio, iste alter, qui contra illum habuit rationem, secundum legem Alamannorum vestitu manu in palacioⁱ nostro reversus est in propria. Et 30 si^k illa causa, que ante nos fuit diiudicata et iudicibus nostris vel reginburgis nostris, vel iudicibus constitutis, et aliis pagensis plurimis ibidem sistentibusⁱ, hoc sunt illi et illi, qui hoc inquietant, solvant in publico solidos sexaginta et duplam repetitionem, apud quem habuit rationem, et quod iterum repetit non prevaleat evindicare.

Signa testium 7 ibidem adsistentium, ubi istum iudicium fuit definitum. Sig. 35 comitis^l ill. et iudicibus, quorum ista continentia definita fuit.

38. c) tanter c. d) pagello pro pago illo c. e) tant^h c. f) has vel istas in fine paginae fortasse omissum est. g) ita pro concambitarias c.

39 = S. Gall. 18; Roz. 283. Cod. 3. a) corr. vindedisse c. b) tant c. c) tanter c. d) lege: commutandi. e) suppl. Roz.

40 = S. Gall. 21; Roz. 474. Cod. 3. a) in eodem versu scriba addidit: iro (v omissio) in lustro, per errorem, ut videtur. b) suppl. Roz. c) lege: dicendum. d) lege: presentiam. e) haec vel similia supplenda sunt; [repetebat] ei [dum diceret] Roz. f) pro inquisivimus. g) expressis corr. expressus c. h) post c. i) placito? k) sic corr. Roz., perperam, ut videtur, cum per anacoluthon dici possit: Et si illa causa —, qui hoc inquietant. l) com c.

1) *Reginburgiis, iudicibus sedentibus hic 'pagenses sistentes' ('Umstand') opponi videntur.*
Cf. Waitz, 'VG,' II³, 2, p. 166.

41. Carta de ingenua femina coniugata a servo.

Ego in Dei nomine ill. et ill.¹ Dum cognitum est, quod servus meus nomine ill. filiam, aut parentem, tuam, aut neptnam aut consobrinam tuam, nomine illa accepisset uxorem, propterea ego eam talem epistolam^a et firmitatem pro hanc copulacionem^b emitto, ut pro hanc causam ad iugum servitute^c declinare non debeat, neque ipsa neque geniti eius, qui ex ea nati fuerint, sed habeant licentiam libertatis. Debitum tuum^d, quod tibi debuunt pro id ubi manum^e, reddant^f secundum placito vel legem. Et si exire voluerint, ut ipsa super nominata femina aut infantes eius, quicquid de eorum laboratum eis legitimum optinet, cum ipso procedant sine ulla contradictione. Si quis vero ullus adest de egentibus^g nostris, heredum vel proheredum meorum aut quislibet ulla amposita^h persona, qui contra hanc firmitatem istam venire temptaverit aut eos inservire voluerit, partibus fisce multa conponat, id est auri tantum, argenti tantum coactus exsolvat, et quod repetit evindicare non valeat, sed hec presens epistula omni tempore debeat esse conservata cum stipulacione subnixa.

¹⁵ Actum in villa illa publice, presentibus quorum hic signacula continentur. Sig. hominis illius, cuius servus fuerit, qui hanc epistolam fieri rogavitⁱ.

42. Carta ad ingenuis relaxandum extra ecclesiam.

In Dei nomine ego ill. Talis mihi sumpsit consilium pro Dei amore^a et anime mee remedium, ut vernaculum iuris mei nomine illo ingenuum relaxare debueram et ab iugo servitutis absolvere pro eo, quod semper circa me fideliter in omnibus deser- viret, et propter divinam vocem dicentem: 'Sive servus, sive liber, omnes in Christo unum sumus'⁴. Propterea ego tibi integrum ingenuitatem concedam, ut sis ingenuus sicut reliqui ingenui^b, qui sub tale titulum relaxantur: tibi vivas, tibi laboras atque laboratum tuum possideas; portas apertas, cives Romani, vias descendendi partibus quasi libet pergas; mundpurtium^c vel defensionem, ubi ipse elegere volueras, pertineas; nullum debitum obsequias, sed integro ingenuitate vivas. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus heredum vel proheredum meorum, qui contra hanc ingenuitatem agere aut infrangere voluerit, in primitus enim iram Dei et sanctorum eius incurrat et pena inferni experire pertimescat et insuper, sociante fisco, auri libras 3, argenti pon- dera 5 coactus exsolvat, et haec ingenuita a me facta omni tempore firma et inviolata permaneat cum stipulacione subnixa.

Actum in villa illa, que dicitur ill. Signum [ill.]^d, qui hanc ingenuitatem fieri et firmare rogavit, et signa^e aliorum 7.

43. Indiculum ad regem.

³⁵ Domino excellentissimo atque procellentissimo^a viro inlustro illo regi generis Francorum^b, cui Dominus curam regiminis dilatavit, ego servus vester et omnium fidelium vestrorum. Subiectus peto clementiam vestram, quasi ad pedes vestros iaceam, quando

⁴¹ = S. Gall. 4; Roz. 103. Cod. 3. a) corr. epistulam c. b) corr. ead. m. concupulacio- nem c.; voluit fortasse corrigere: conculeacionem. c) corr. servitutis c. d) reddit c. e) i. e. 40 agentibus. f) lege: opposita. g) sequitur in cod. capit. nostrum 24.

⁴² = S. Gall. 3; Roz. 87. Cod. 3. a) anime corr. amore c. b) genui c. c) mundpurtium corr. mundpurtium c. d) Signum pro Signum ill. c. e) sig c.

⁴³ = S. Gall. 63; Roz. 721. Cod. 8. a) excellentissimo, superscr. pro c. b) frachorum c.

1) Paciscentium nomina casu nominativo inscriptionis loco hic scribenda erant. Cf. cap. 39.
⁴⁵ 2) I. e. domini servi, qui cartam emittit, quem iam alter alloquitur. 3) Fortasse i. q. patro- cinium. Aliter de Rozière, 'Recueil' I, p. 181, n. a, qui suspicatus est pro manum legendum esse manent. 4) Galat. 3, 28.

istas literolas^c ad vos venerint, quicquid de necessitate vobis innotuerint, benigno animo eas dignetis audire et secundum vestram misericordiam nobis renunciare. Deus omnipotens, rex omnium regum, faciat regnum vestrum esse incomutatum^d et omnium fidelium^e vestrorum in salute suae prosperitatis disponat stabilitatem regni vestri. Amen^f fiat^g.

COLLECTIO C. 5 FORMULAE EPISTOLARES AUGIENSES.

1. Indiculum ad abbatum.

^{p. 106.} Reverentissimo domino patrie egregio ill. cunctorum servorum Dei ultimus vester que iam olim alumnus ill. indignus in roseo Christi sanguine preopto salutem. Reminisci conlibeat almitati vestre iam dudum peticionis meae, quam non solum ore, sed ex corde, ¹⁰ sed ipso corpore solo^a prostrato plenissime vobis ostendi. Nam quod tunc presentialiter egi, nunc iterum, absens corpore, sed presens spiritu, eadem subpliciter per vicarium^b meum ill. omnimodis repeto, quatenus mihi annuere dignemini, si haec voluntas mea penes vos impleri queat, nec ne. Sed scitote, quia plerisque in locis ab ipsis etiam archimandritis oppido^c suasus^d sum, ut, seculo derelicto, saltim nudus sub monachico ¹⁵ conversatione degerem apud illos. At ego horum nulli actenus adsensem praebui neque ^{*p. 107.} facturus ^{*}sum, Domino mihi sospitatem concedente, quoadusque responsione vestra recrear vel, quod absit, deiciar^e. Sicio enim valde^f auditui a vobis veniente, quoniam, ut scriptum est, 'vulneratus caritate vestra ego sum, et ideo amore langueto'^g. Maria prius peccatrix humiliter ad pedes Iesu accessit, lacrimis rigavit, capillis tersit, osculata ²⁰ vestigia eius^h, propter quod meruit audire Domino dicente: 'Dimissa sunt ei peccata multa, quoniam dilexit multum'ⁱ. Ideo in hac parte exemplo uti mihi necesse est pocius quam illius Pharisei, qui arroganter ipsum fontem misericordie Dominum reprehendit, dicens: 'Hic, si esset propheta, sciret utique, que et qualis est mulier, que tangit eum, quia peccatrix est'^j. Nam vos, qui huius mundo exuti et digni estis effecti, ut ²⁵ nardo spicato capud perungueatis Domini, oportunum vobis cogitandum est, ut illud ^{*p. 108.} dictum Domini conservetur a vobis: 'Estote ^{*}ergo misericordes, sicut et pater vester misericors est'^k, 'qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos'^l. At vos, qui instar astrorum Dei rutilans inluminatis^m terram, sicut ait Dominus: 'Vos estis lux mundi', considerate, quia non solum in montibus et campis, ³⁰ silvis et pratis amoenibus, sed in palustribus et cloacis radiant locis. Apostolus quoque in inferioribus condescendens Christi membris pariter compaciens dicit: 'In domo divitis non solum aurea et argentea, sed et lignea et fictilia sunt vasa, et aliud quidem vas in contumeliam, aliud in honore'ⁿ. Ipse quoque alias inseri nos ortatur in bonam olivam, nam, quia oleaster inutilis sum, idcirco inseri cupio in bonam olivam^o. Omissis iam ³⁵ omnibus arboribus frugistris, adeo vos et adloquar de ulmo et salice, quia, cum ipse ^{*p. 109.} fructum non ferant, portant tamen fructum simul cum vite. ^{*}Sed quia queritati estis,

43. c) literoras c. d) Roz.; incomitatum c. e) bis scripsit c. f) coni. Waitz; eam c.
g) sequitur in cod. capit. nostrum 25.
1 = S. Gall. 57; Roz. 801. Cod. 3. a) post add. c. b) vitarium c. c) oppida c. d) sic ⁴⁰
corr. Roz.; sua sursum c. e) deiciar c. f) superscr. c. g) lege: langueo. h) inluminantes c.

1) Cf. Cant. cant. 4, 9. et 2, 5; 5, 8. 2) Cf. Ev. Luc. 7, 37. 38. 3) ib. 7, 47.
4) ib. 7, 39. 5) ib. 6, 36. 6) Ev. Matth. 5, 45. 7) ib. 5, 14. 8) 2. Timoth. 2, 20.
9) Cf. Rom. 11, 17. 24.

multitudinem inopiam sustentari non posse, confido in Deum, quia, [si], ipsoⁱ vos instigante, receptus fuero a vobis, non ero in placabilis neque nimium oneri. Non enim paupertatem vel calamitatem perorresco mundi, sed fugere conabor ab eo ac Deum veraciter quero, sicut ait dominus Christus: 'Petite et accipietis, querite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim qui petit, accipit, et qui querit, invenit, et pulsanti aperiatur'¹; 'et non dabit illi, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget et dabit ei quicquid necessarium habuerit'². Magnopere cupio in hac parte imitari prophetam, dicentem: 'A finibus terre ad te clamavi, Domine, dum anxiaretur cor meum'³. Almitatem vestram, mundo et mihi minimo succurrentem, divina pietas^k 10 calcentus custodire dignetur!

2.

Venerabili vereque felici abbati^a ill. et omnibus fratribus sub regula sancti Benedicti ^{p. 110 a.} secum commorantibus ille exiguis et peccator in Salvatore mundi preopto salutem. Noverit quidem prona benevolentia vestra, quia ego, in quantum vires parvitatis meae suppedit^b tunc, in missarum celebracionibus et psalmodiis seu et ceteris supplicationibus pro vobis divinam deponco clementiam, quatenus vos eadem clementia^b hic ad meam et ad multorum consolacionem longevis conservet temporibus, novissime ad gaudia paradisi perducat. Vestrum enim fratrum nomina, que sparsim actenus haberem, peto, ut pleniter una cum fratribus abere merear, quia nostrorum fratrum nomina iam multo^c tempore 20 habuistis; deprecor scilicet et vos omnes patres et abbatem^a, ut commendetis me vestrae sanctae congregacioni et, ut me familiariter habeat, perficite, *maxime in sacris oracio- ^{*p. 110 b.} nibus, et quando dies obitus mei vobis notus^d fuerit, misericordissime de me facere dignemini, sicut Iacobus apostolus ammonet: 'Orate pro invicem, ut salvemini'^e; quia, sicut optime nostis, omni humane consilio destitutus sum preter vos^e, et tales pro Dei 26 amore aliquid refrigerium et auxilium mihi faciunt. Quicquid enim mihi indigno ininxeratis, paratus sum ad exequenda, quantum vires divina gratia mihi attribuit, et utinam tam utiliter quam libenter! Nomina fratrum defunctorum libenti animo suscipe et preces consuetudinarias facite et ad vicina monasteria dirigite. Sancta Trinitas vos custodiat in evum!

50

3.

Sacro^a viro, studiis sacratissimis intento, illo reverentissimo abbati^b, ill. infimus ministrorum Christi famulus interminabilem in Domino opto *beatitudinem. Multimodas ^{*p. 110 c.} graciarum laudes vestrae refiero sanctitati pro munere, quod misistis. Magnum etenim quoddam vestra benigna caritas de vilitate meae persone sentire voluit, cui in regna 35 altera munus deferri iussit. Littere siquidem prudencie vestrae in illo Kalende per horam nonam diei ad me pervenerunt, et senior meus in ill. Kal. in istis partibus iter arripiebat. De vasis vero, quae petistis, mox sollicitus fui, cuius generis esse deberent, ferrea, testia an lapidea. Interrogavi namque cuidam artifici nostro, que essent et ubi invenire possent^c; qui dixit, ea ex petra nigra fieri venis subrubeis intermixtis, que vulgo apud 40 nos lapidee vocantur et ad Sanctum Mauricium^s inveniuntur; est enim illuc ab eo loco, ubi tunc eramus, iter trium dierum, *et idecirco nullatenus ea adquirere potui. Si vero ^{*p. 111.} significaveritis, que vel quod^d esse debeant, cum spaciū habuero, iussionem vestram^e

1. i) ipse c. k) pietatis c.

2 = S. Gall. 31; Roz. 691. Cod. 3. a) abb. c. b) post hanc vocem vos repetit c. c) multa 45 corr. multo c. d) nobis corr. notus c. e) quaedam deesse videntur.

3 = S. Gall. 50; Roz. 774. Cod. 3. a) acro c. ubi saepius literae initiales omissae sunt, ut ruro scriberentur. b) abb. c. c) corr. potuissent c. d) quot intelligendum videtur. e) nostram c.

1) Ev. Matth. 7, 7. 8; Luc. 11, 9. 10. 2) Luc. 11, 8. 3) Psalm. 60, 3. 4) Ep. Iacobi 5, 16. 5) S. Maurice in Wallisia?

iuxta virium possibilitatem in his atque aliis rebus libentissimo implebo. Opto, vos in Domino diu feliciter valere, sanctissime pater.

4.

Petrus^{a.} ¹ divino fretus auxilio humilis ill. dilecto fratri multimodam in Domino opto^b salutem. Cum vestra denique, karissime^c, sospitate tam missi presentiam quam^d vestri dulcissimi intimamur apices, immensa per omnia iocundantes sumus repleti leticia, insuper quod et vestrum studium ac pium erga puerulum, quem in Domino accepistis, sincerō senciamus diligī affectu^d. Ea igitur, karissime, que^e a nobis indaganda vestra requirit industria, quod in filosofica doctrina prius, quodve sequens ad eundem^f in-puendum indolem, manifeste poneremus indicis; immo dubium non est, vos per omnia¹⁰
^{*p. 112.} *ut sapiens architectus fundamenta prius ponere hac deinde fabricam in altum ex diversis lapidibus attolli. Cum eo^g, qui incrementum dat, mansura^h hedificatioⁱ credimus operari. Vestri igitur arbitrii omnia ordinanda sanctimus^k, quod prius de divinis libris vel postmodum de gentilium fabulis didicenda sint, ut pio magistro ac mellifluo patri. Petimus, ut curam incumbat non modica in tantum, ut^l puerulus ipse nostrique¹⁵ amoris unicus in bonis documentis sumat incrementum, qualiter Deum agnoscit ac timere^m valeat et eius adsequi mandata concupiscatⁿ, et ut omnis vestra laudabilis docma in eundem^o in evum floreat et omnibus manifesta per eum ubique fiat, necnon etiam de geminato talento premium ab eo qui dedit recipiat^p et a nobis dignum per omnia obsequium capiat. Parva igitur munera, karissime, vestre direximus almi-²⁰
^{*p. 113a.} tati; rogamus denique, *ut ea qua^q missa sunt caritate sumantur. Vere quidem plura mitti decrevimus, sed ne itinera^r ablata fuissent timuimus. Cum itaque nos, ut iussum est, citius obsequium pii augusti^s properamus, vestram presentiam requiri non omittimus et ea que desunt subpleri in omnibus, ut dignum est, satagemus. De fratre vide-licet illo, de quo mandastis, ut alienus de loco isto fieret, usquedum nos hic veniamus,²⁵ rogamus, ut pene vos maneat; cum, Deo auxiliante, venti fuerimus, et istum auferamus^t et exceptorem nobiscum deducimus. In omnibus, ut per vos fidimus, agitis. Vale, vir Dei, vale et memento mei!

5.

Gloriosissimo^a et nobis valde karissimo ac summo honore nominando ill. glorioso^{so} regi^b fidelis famulus vester ille fidelem et devotissimum servicium. Confidendes in vestram nobilissimam prudentiam, destinavimus ad vestram clementiam has litteras, ob-^csecrantes, ut erga filium illum^b *pro nostro amore sic agatis, sicuti in vos confidimus,²⁰
^{*p. 113b.} videlicet, ut res spose^s sue absque alicuius subtractione habere liceat, quousque ipse

4 = S. Gall. 53; Roz. 792. Cod. 3. a) etrus c. b) post superscr. c. c) kmē hic et 35 infra c. d) anacoluthon; pro sincero s. d. affectu sorbi debuisset: sentiamus affectum. e) q: c. f) eundum inpuendum (lege: inbuendum) c. g) ea corr. eo c. h) mensura c. i) corr. hedificia c. k) i. e. sancimus; sanctimus c. l) superscr. c. m) timens corr. timere c. n) concupisca c. o) lege: eodem. p) que c. q) lege: in itinere. r) corr. auferimus c.

5 = S. Gall. 24; Roz. 422. Cod. 3. a) loriosissimo c. b) itu c.

40

1) Petrus optimas quidam aevi Ludovici Pii. Quem Italicum fuisse, ex eo suspicari liceat, quod scribit, se in itinere ad obsequium pii augusti, i. e. imperatoris, Augiam venturum. Minime vero de Petro Augienai abbate saec. VIII. cogitandum esse, ut voluit E. de Rozière, ex imperatore commemorato satis appareat. 2) Cf. Ev. Matth. 25, 14 sqq. 3) Ludovici Pii, ut videtur.
 4) Hic et in cap. 6, ubi de eadem re agitur, Ludovicus Germanicus intelligendus esse videtur. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 501. 5) Nisi sponsa hic pro uxore dicitur, res quae narratur notabilis esse videtur, cum sponsus suo iure res sponsae suae vindicet.

de hac expeditione¹ a nobis absolutus ad vestram presentiam venire possit. Vos enim scitis, ad quantum necessitatem pergitur. Ideo tam ipsum quamque et omnes fideles nostros dimittere non utile iudicamus. Mox autem inde reversus fuerit, eum ad vos dirigimus. Ideo humiliiter obsecramus, ut interim ipsas res quiete teneat et post, quicquid lex dictaverit, in vestra praesentia facere studebit. Optamus, vos in Domino semper bene valere.

6.

Clementissimo^{a. 2} ac serenissimo regi ill., plurimo augustice dignitatis stemate comptissimo, ill. sancte ill. eclesie humilis antestis cunctorumque famulorum Dei famulus presentis ac future beatitudinis salutem in Christo Iesu cernuus. Elegantissime^b vestrae perspicue sublimitatis atque excellentissime noverit claritudo sophye, quod mei cuiusdam parasiti, ill.^c videlicet, filius ill. nomine^d puellam quandam, vocabulo scilicet illam, legaliter suscepit in sponsam. Cuius^e itaque res aliquantulas regni vestri sitas in dictione quidam auferre nituntur iniuste. Quocirca vestre augustissimae serenitatis subpliciter flagito clementiam, ut ob amore beati Christi sancti ill., cuius vestre saluti iugiter imploro suffragium, in predictis rebus acquirendis prefato ill. vestrum ferre dignemini presidium. Universorum igitur Dominus, cuius omnes^f regnant protegente nomine regis^g, vestrum continuo regnum iuvamine sublimare vestrisque plantis^h cunctos naviter dignetur inimicus subicere!

20

7. Indiculum ad abbatem^{a. 3}.

Ille exiguus levita illo salutem. Cum amicos caritate visitamus, debitum mansure^{p. 114.} mercedis implemus; cum autem de eorum^b sospitate perquiremus, promissionum nostrorum effectus curamus; cum illorum bona videre et audire desideremus^c, participes maxime caritatis incunctoranter efficitur^d. Si autem, quod absit, sinistre oppinionis de amicorum societate fama percrebuerit^e, secundum apostolum: 'Quis infirmatur, et ego non infirmor? qui scandalizatur, et ego non uror?'^f Qua pro causa hoc totum scribere commodum duximus, quatenus, quantum ad dominorum vel amicorum vestrorum causam exspectant^g, in futuro maximam adibeatam cautelam, ne forte, quod Deus non paciatur, electio domini imperatoris in vestra causa frustretur. *Misimus etiam vasallum nostrum^{*p. 115.} illum amicabilem caritatemque precamur, ut benigne suscipiat^g et orga illum, ubicumque indiquerit, agatis et locum, ubi nostri caballi esse infra vestram potestatem vel quicquid habere debeant, demonstretis, quatenus in via nos^h de his certum reddere

6 = S. Gall. 25; Roz. 421. Cod. 3. a) lementissimus c. b) et legantissime c. c) intel-lige: illius. d) ne c. e) vius c. f) om̄s c. g) i. e. reges. h) i. e. planctibus.

35 7 = S. Gall. 55; Roz. 699. Cod. 3. a) apbatem c. b) deorum pro de eorum c. c) corr. desideramus c. d) lege: efficimur. e) percrebuerit c. f) lege: spectat. g) sustipiatis c. h) hos c.

1) *Cogitavi de Ludovici imperatoris expeditione Aquitanica contra Pippinum regem a. 832. Cuius belli ipse Ludovicus rex, paulo ante rebellis a patre in ditionem redactus, non particeps fuit. Cf. 'N. Archiv' l. l. 2) Cf. p. 366, n. 4. et supra n. 1. 3) Epistolam a quodam diacono, capellano regis Ludovici Germanici, ad abbatem Augiensem a. 833. mense Februario exente vel Martio ineunte missam esse, pro certo habere possumus. De anno viri docti dubitaverunt; sed ea quae de rebus publicis referuntur cum vix ad alium annum possint revocari, tum ad nullum alium, quo sicut a. 833. quadragesima post diem demum 16. Kal. Mart. coepisset; quod eo anno, quo epistola scripta est, accidisse verba docent: rex missos suos patri suo illo (cf. p. 368, n. 3) Kalendarum Marciarum direxit, tria capitula rogans: — tertio absolveret illum, quatenus licet ei, instanti quadragesima pro communi salute decertaretur. Cf. Dümmler, 'Ostfränk. Reich' I, p. 127, n. 57; Simson, 'Ludw. d. Fr.' II, p. 198, n. 3; Dümmler, 'N. Archiv' VII, p. 408; qua de re ipse exposui 'N. Archiv' VIII, p. 498 sqq. 4) 2. Cor. 11, 29.*

valeat et efficere apud mansionarios domni imperatoris, qui in villa, quem Domo vocant¹, propter iniunctum nobis officium mansionem congruam presenti nostri homini tribuat, qualiter, cum ad nos venerit, non nos pro hoc sollicitum reddat. Cum enim hec omnia vestra caritas impleverit, remittito, queso, nobis presentem nostrum missum, intimantes, quicquid exinde vestra bonitas fecerit. De novis causis nihil ad presens mandare pos-⁵
^{*p. 116.} simusⁱ, nisi quia Elia extra palacium et mihi de eius servicio usquequaque *iniunctum est, et ill. dudum vester comes^k recepit suum alode. Videtur mihi eius recuperacione instans; adhuc tamen est comendatus Attoni^{1,2} comiti. Et quoniam rex missos suos patri suo illo³ Kalendarum Marciarum direxit, tria capitula rogans: primo, ut liceret ei hominis, quos hinc adduxit, secum abere^m et ipsis infra nostrum regnum suisⁿ pro-¹⁰
 prietatibus, quousque simul cum fratre veniens eos domni imperatoris^o obtutibus pre-
 sentaret^p; secundo, ut terminos sibi a domno imperatore concessos nec idem imperator vel etiam exercitus eius insidiando invaderet usque ad memoratum fratris et sui ad patrem adventum; tertio absolveret illum, quatenus liceret ei, instanti quadragesima^q pro communi salute decertaretur. Unde responsum. Nos autem, si eorum relatum¹⁵
^{*p. 117.} conperimus, vestre caritati significare curavimus^r, ut et vos pro communi caritate *et debita fide Domini misericordiam indefesse implorari faciatis, quatenus dominis^s rerum, si fieri ullo modo potest, concordiam et eclesie sue sanctae unitatem misericorditer largire dignetur. Deus te custodiat semper, amantissime^t frater et pater, in omnibus memoremus.
 20

8. Ad^a abbatem.

Ille suo^b illo aeternam —^c. Posco fraternum pectus vestrum, uti nostri nostrorumque in presenti quadragesima vestris oracionibus coniungendo instantius memoriam faciatis, vel uti et nos pro vobis et pro omnibus vestris agere cupimus cum omnibus nostris. Et quia nostenus venire distulitis, remandate, quando iterum mansio, bis iam²⁵ vobis parata, tercio paranda sit; equanimemque virum queris, qui una die id precipis, quod die altero interdicis. Namque, si tam rabula apes, ut tu^d is, fuisse, aculeum quandoque vel avolando sensisses. Ceterum obnixe depositimus, ut, si ulla *facultas assit, pro semine porri nos adiuvetis, quia in tota Francia nec ad comparandum aliquid huiusmodi adinvenimus^e. Ad ultimum ceu Straboni strionico^{f,4} gratias refero pro munu-³⁰ sculo suo, quo solent stolidi^g in domo vagari. Optime vale in eucharia Dei.

7. i) corr. possumus c. k) come c. l) emend. Dümmler; attoniti c. m) abare c.
 n) lege: suas proprietates. o) corr. imperatores c. p) temperaret ead. m. corr. presentaret c.
 q) XLa c. r) i. e. curabimus. s) domini c. t) ammantissime c.

8 = S. Gall. 48; Roz. 790. Cod. 3. a) Ad a. Ille in marg. post add. c. b) sua illo corr. 35
 suo ille c. c) in Christo salutem fortasse omissa sunt. d) tuis c.; lege: tu es. e) aud invenimus c. f) i. e. histrionico.

1) *Haud satis probabilis opinio Eugenii de Rozière mihi videtur, qui de 'Domo d'Ossola' cogitavit, quia villam hic memoratam in via, quae in Italiā fert, quaeramus non oportet. De quilibet potius ex permultis Alamanniae villis 'Domus' vel 'Husen' nominatis cogitaverim. Cf. Oesterley, 40 Geogr.-hist. Wörterb.' p. 263.* 2) *Idem fortasse Hatto comes, de quo referunt Einhardi epistolae nr. 25. 41. (ed. Jaffé); notitia a. 838. ap. Dronke, Cod. dipl. Fuld. nr. 513; Nithardi Hist. III, 7. Cf. Simson in 'Forsch. z. D. Gesch.' X, p. 330, n. 2, et 'Ludwig d. Fr.' I, p. 196, n. 4.* 3) *illo pro numero Kalendarum in ipsa epistola existente ab auctore formulae insertum est. Rem haud multo post d. 14. Febr. accidisse patet.* 4) *Vox hic iocose pro poëta 45 usurpata esse videtur ('Spielmann'); cf. Diefenbach, Glossarium p. 556: striones == 'spileman'.* 5) *Stolidi hic de pueris ('Klosterrsöhler') dici videtur propter simplicitatem puerilem, sicut vox Germanica: 'tumb'.*

9. Indiculum ad abbatem^a.

Venerabili viro et omni caritatis amore diligendo illo Dei annuente gratia abbatii^a ill. dono et misericordia Dei largiente abbas^a perennem in Deo patre salutem. Cognoscat fraternitas vestra in Christo oracionis nostri studium die noctuque pro vobis inde sinenter actum, petentes, ut et huius vite ita feliciter in Domino peragatis cursum, quatenus valeatis aeterne^b venire felicitatis premium. Deinde ammonentes, ut nostri memores esse dignemini in Christo, et librum 'de civitate Dei'^c, obnixe flagitamus, prestat nobis caritas pectoris nostri^c, per nuncium et portatorem istorum apicum per ^{p. 119.} venire faciat iussio vestra. Et hoc vulgare proverbium secundum huius rusticitatis ¹⁰ linguam accipias et scias:

Sit salus atque decus tecum pietate paterna,
Sit tibi pacificum tempus et omne bonum!

10.

Carissimo preceptor, domino illo abbati, ill. abbas^a una cum fratribus eternam in ¹⁵ Christo salutem. Gracias denique referi[mus^b] paternitati vestrae, quod non solum divino, verum et corporali solamine nos sedulo sublevatis et pro asumendo amminiculō indeficiendo permaneatis, sicuti nuperrime fecistis, ill. medicum^c nobis transmisistis, qui tanto studio et affectu infirmitatibus nostris compassus est, ut obtine sentiremus, quod a vestra benevolentia nobis destinatus est. Quapropter, ut sciatis, qualem apud nos ²⁰ optimuit gratiam, petimus, ut nostra ex parte primo fratribus, dein et ipsi immensas gratias referetis pro communi^c *labore et salute. Ceterum, mi domine pater, si vestrae *^{p. 120.} mentis sit aliqua vicinitate ire ad videndum dominum conseniorem nostrum, ne transmeatis nos, quia tam ego quam omnes fratres nostri valde cupimus uti vel ad unum momentum conloquio vestro. Et ne Phobi^d adventum impedit! Bahchus apud nos hoc ²⁵ anno obiit cum Cerere; tantum facilis palma restat. Vel ad hoc venite, ut discatis, qualiter eam obtine domitare valeatis. Sancta et inconcussa caritas conservet vos nostri memorando semper! Amen^d.

11.

Ill.^a exiguus illo Straboni^b suo salutem. Frater ille, remeans a vobis, auctore^c Deo ad nos usque inlesus pervenit et munera que misistis valde nobis grata^d adulit. Sed inpetrato ex parte, pro quo venerat, negocio, et non potui illum amplius tenere, quia festinabat ante hiemem proprium intrare solum *et^e ea que deferet vobis mon- *^{p. 121.} strare. Sed quia non potui vobis, que volueram et que vestris dignum duxeram^f presentanda conspectibus, mittere, cum citius manibus nostris ea Dominus commodaverit ³⁵ vestri, ut potero, per illum memorabor. Ceterum nolens memoratum fratrem vacuum ad vos reverti, missi^g per illum vobis tapete unum obtimum, cuius sessione pociora vos melius delectet expectare. Et salutate omnes fratres nostros, monachos videlicet cenobii vestri, et, ut mei in illorum sacris oracionibus et sacrificiorum oblacionibus^h memores esse dignentur, precibus quibus valetis admonete. Licet enim aliqui propin- ⁴⁰ quorum meorum inter eos conversati illis devotissimi extiterint, non minus procul dubio in eorum utilitatibus, auctore Deo vita comite, profuturus, *si voluerint, pro viribus *^{p. 122.}

9 = S. Gall. 38; Roz. 778. Cod. 3. a) abb. c. b) aeterne c. c) vestri Roz.

10 = S. Gall. 49; Roz. 784. Cod. 3. a) abb. c. b) referi id c. c) commini c. d) am c.

11 = S. Gall. 47; Roz. 773. Cod. 3. a) Uit c.; Vir ille Roz. b) Strabi c. c) aucto-
45 rem c. d) grā c. e) ex c. f) dextram c.; corr. Roz. g) i. e. misi. h) oblacionis corr. -ibus c.

1) S. Augustini. 2) Medicus fortasse idem Augiensis, de quo infra cap. 22. agitur.

3) Φοίβη, Iana?

LL. Form.

spondemus. Cetera, que his licet literisⁱ non mandamus, fratri nostri vobis dicenda in ore posuimus. Vale, amicorum meorum dulcissime et omnes, qui tecum sunt, plurimum in Domino, et cum locum citius inveneris, cristallum pietas^k maioris^l, quam modo miseras, et cornua bicina^m mittere nobis, ut et nos tibi, si volueris, quae nostra regio abundat indesinenter mittamus.

5

12.

Reverentissimo ac vere beatissimo patri, quem gratia sedulo caritatis amplector, ill. insigni abbatum^a abbati, ill., licet inmeritus^b, episcopus presentia futuraque^c perenniter gaudia optat. Quia literis significare studuistis, totis vos ardere precordiis, ut vinculo caritatis nostrae vestrae adnecteretur dilectioni, maxima interius exteriusque ¹⁰
^{* p. 123.} leticia exilaratus utique sum et, ut sator rerum id fieri permittat, *totis exopto gemibus. Eulogie namque, quas destinare vestra decrevit sanctitas, magne atque adeo gratissime fuerunt, que etiam, si modice forent, a nobis^d pro magnis^d, quia a vobis directe, utique suscipierentur. Sed quod deinceps preparare^e vos plurima velle^f, si familiaritate perfrui nobis licet, et nostra scedula personuit. Vestra me adeo concussit. Quis ego ¹⁵ sum, qui talibus tantisque patribus parvitatis mee^g denegarem familiaritatem? cum pocius vestre caritatis indigeam solacium, quorum precibus me sublevari denique non ambigo. De beneficio, nam que per nuncium nuper missum nos promisisse asseritis, profecto nihil mandavimus; sed puer, iuvenili sensu depresso, talia non iussus ²⁰
^{p. 124.} promisit, que ex nostro non suscepit imperio. Precibus sanctissimis vestris me inmane sceleris languidum committere, fidens de vestra caritate, presumo^h; meas namque pro vobis, licet viles, ad Dominum fundere procul dubio cernuo abhinc poplite non cessabo. Munuscula vestrae, licet modica, dirigitur dignitati, que vestra sublimitasⁱ pro magno suscipere non recuset. Nisi enim vobis iniunctum partibus Graeciae^k instaret iter^l, maiora utique destinarentur. Mittimus namque banriles 4 olei, ad calcia- ²⁵
^{p. 125.} menta conficienda hyrcinas pelles sex, libras argenti tres. Faciat vos rerum sator rectis presentem transigere gressibus vitam et futuram cum sanctis eternaliter perfrui. Bene in Christo valete.

13.

Familiari nostro domno ill.^a ill. vester eternam in Christo [salutem]. Suscepta epi- ³⁰
^{p. 125.} stola vestra nuper nobis transmissa, in apertis gavisi sumus, in topicis vero acumen ingenii laudavimus, obtantes communi conloquio hec exponi quandoque. Interim cum Dei amminiculo sospitatem^b nostram dinoscite vestramque nobis demum intimate; dies est enim obtabilis, quo vestri vestrorumque salutem audire meremur. Dum flagitamus largam benivolentiam vestram, ut, si ullo modo fieri valeat, cum gerulo presentis ³⁵ pittacioli Matheum vitrearium nobis transmittatis, quatenus ad basilicam sancti Viti martyris^c summe fenestre exemplar ostentet infantulus^d nostris; statimque post ebdomade unius cursum remeare poterit. Super fraterculo autem nostro ill. obnixe deposcimus, ut liceat eum beato ill. commendari, destinare^e cum altero infantulo, que^f eum in suis

11. i) luteris c. k) vestra dignetur fortasse supplenda. l) lege: maius. m) i. e. bucina. 40

12 = S. Gall. 46; Roz. 772. Cod. 3. a) abbu abbi c. b) inmeritis corr. inmeritus c. c) bis scr. c. d) vobis pro magni sunt c. e) preparare? f) vellem? g) me denegare c. h) presummo c. i) sublimitatis c. k) emendavi; gratia instauret iter c.

13 = S. Gall. 42; Roz. 786. Cod. 3. a) intellige: illi ille. b) sospitare c. c) martyr c. d) infantulus c. e) dedestinare c.; fortasse: et destinare; sed etiam sic verba minus aperta sunt. f) i. e. qui. 45

1) Consilium legationis, quae hic abbatii, ut videtur Walahfrido Augiensi, iniuncta fuisse dicitur, capi potuit a. 839, quo anno Ludovicus Pius legatos Graeci imperatoris receperat. Cf. Simson, 'Ludwig d. Fr.' II, p. 210 sq.

procuret; et quando qualiterve transmitti debeat, remandate. De mellis vero opulentia, quas vos adiuvari poposcitis, scitote, nos gratias^h rara quam vos plura extendere velle. Mittite nuncium vestrum, qui 10 siclas mellis perferat vobis. Bene valete, semper memores nostri!

5

14. Indiculum^a ad abbatem.

p. 126.

Mella geris tecum firmato glutine^b septa,

Dulcia, que dederis quis cupis, ast mihi non.

Probatissimo ac divini cultus ingenio adprime decenter decorato ill. insignissimo abbati^c ill., quamquam inmeritus, episcopus, quas lingua explicare non sufficit, salutes obtat. Cum enim assiduis vestris accumuler eulogis^d, dignas nequeo^e de tante caritatis^f ardore rependere grates. Sed quia debitas persolvere deficio, iam quas habes in ara cordis, sensus perquirens repererit, omni aviditate rependere cupio. Nunc vero de presentibus, que nuper direxistis, muneribus inmensas copiosasque gratias reffero, que me ita ad vestrum provocaverunt servitium, ut nulli, excepto seniore, me amplius quam vobis delectet servire, et si aliquid nostre parvitati vestra *sagacitas iniungere decreverit, devotum in omnibus, favente Domino, reperiet. Equum namque, quem dudum iam direxistis, licet sit bonus, ad opus tamen quod optavimus non adeo utilis habet. Quapropter dignitatem petimus vestram, ut omni industria optimum deinceps invenire studatis, ut ad opus quod eligi sit aptius et nobis quandoque ad equitandum utilitatem possit prestare. Per gerulum^g itaque scedula huius, quiequid de ac causa vestra invenerit voluntas, remandare curate. Vestris sacratissime^h denique committo precibus, quas pro vobis, licet peccatis obstantibusⁱ inutiles, ad mundi Regnatum me fundere absque difficultate scitote. Valeat sanctissima vestra religio per innumeros annos!

15. Abbatis^a.

Patri et domino abbati^b ill. carissimo ill. humilis non adhuc monachus^c eterne felicitatis imploret salutem. Quod actenus paternitati vestrae minime scripsi et quod circa me ageretur *evidentius non significavi, difficultates^d et non voluntatis^e causa ex- *p. 128. stitit. Si enim oportunitas sineret, obtarem creberrime vobis conloqui, et hoc posse daretur, difficultatem longi itineris perpeti. Siquidem valde doleo, quod cum monacho vestro, quem ad illum episcopum misistis, nec loqui neque ab illo^f sciscitari desiderabilem sospitatis vestrae prosperitatem valui. Scitis enim, quia post obitum bone beataeque^g memorie domini et patris nostri venerabilis ill. abbatis^a minime ad vos, quemadmodum volui, mittere potui, ut eius memoriam in vestris sacris oracionibus iure ac pie recordare dignaremini; unde^h modo, licet sero, vestre benignitati tres argenti libras mitto, ut, his susceptis, refectionem, prout potestis, fratribus preparatis et quod defuerit ex nostro vos, ut subupliciter peto, adimpleatisⁱ ex vestro. Ut *vere ipse confisus est, et *p. 129. nos obtime confidimus, memoriam sui crebro habere dignentur, fratres vice sua et nostra exortari deprecarique dignemini. Ille etiam nobilis vasallus illius, qui ei ceteris amabilior extitit, vos valde salutat et precatur^k ipse una mecum, licet habeatis eum incognitum, — tamen et habetis et habebitis semper devotum —, ut nihilominus sui dignemini habere memoriam. Ego equidem ill. paratus sum vobis in his, que apud nos melius

13. g) qa (quin) c. h) grās c.; fortasse legendum: nos gratis rara quamvis plura expendere velle.

14 = S. Gall. 45; Roz. 769. Cod. 3. a) Indicu ad abb. c. b) corr. glutine c. c) ill. abb. quamquam c. d) eo longus c. e) neque eo c. f) caritates corr. -tis c. g) regulum c., quod corr. Roz. h) fortasse: sacratissimis me. i) obstantibus c.

15 = S. Gall. 56; Roz. 777. Cod. 3. a) abb. c. b) abb et c. c) mona c. d) lege: difficultatis. e) voluntates corr. -tis c. f) illo c. g) beatoque c. h) nudo corr. unde c. i) adimplamini ead. m. corr. -tatis c. k) precursor c.

inveniuntur, venerabiliter atque amicabiliter obediens obsequi, ita tamen, ut abbas¹ prepotens pauperis non obliviscatur. Vos namque ea, que in divinis cultis apta sunt, penes vos et in regionem vestram habetis, ex quibus nobis solacium prebere potestis, ut sacrissimis lineis induiti, quando, licet indigni, ad sacrosanctum altare accedimus, memoriam vestri habentes, sicutⁿ et vos^o nostri, propensius oracioni *incumbamus, pro⁵ salubritate vestra Domini misericordiam exorantes. Est etiam aliud valde precipuum, quod [sir^p] nostrae parvitati, sicut promittere dignati estis, inpendere studueritis, maximam et eternam vobis apud Deum proinde adquiretis mercedem, scilicet, ut libros domini ill.¹, quos in Eptaticum^q et in Machabeorum gesta conposuit, nobis transcriptos mittatis. Et si quilibet penes nos fuerint, quibus indieatis^r, nos vobis similiter transcriptos, si¹⁰ tamen ita vultis, devotissime mittemus. Deus omnipotens vos incolumem pro nobis orantem et nos pro vobis feliciter conservare dignetur!

16.

Venerabili in Christo patri ill. cunctisque vestro regimini subiectis fratribus nos fratres de ill. loco sancti illi obtamus salutem. Omnia quippe causarum accendentium,¹⁵ que variis contingere solent eventibus, oportet^a, ut nos utrimque mutuis consolemur affectionibus, ac *ideo plus de vobis possumus impetrare, sicut et vos de nobis^b; unde evenire solet, ut hi, qui in aliqua parte et nostris offenderint, respectum ad vos habeant, sicut presens frater ad nos, ille, qui tam diu pro suis peccatis, sicut ipse fatetur, sui loci commoditate visus est carere; qua ex causa pater ipsius fratri lacrimabiliter pie-²⁰ tatem sancti illi nostramque intercessionem ad vos postulavit, quatenus apud [vos^c] congrue reconciliaretur. De qua re subpliciter postulamus, ut illum dignamini suscipere^d vestroque magnifico gregi^e restituere errantem diu ovem non dubitetis; qui licet multa vobis contraria gesserit, non tamen credimus a vestra dignitate reiciendum, sed pro nostro amore benigna caritate suscipiendum. Pro illi facite, sicut in vos obtime²⁵ confidimus. Valete^f, dulcissimi^g patris et fratres in Domino^h! Amen.

17. Ad abbatem.

Ille exiguus ill. abbati^a et amicorum meorum karissimo copiosa in Christo salus^b.
 *p. 182. Recepisti vestre dulcedinis *litterulas, quas presens lator detulerat, et intellexi queque continebant^c. Sed mittam vobis, cum citius potero, ill. communem fidelem, per quem conditionem emotionis pelliciarum et alia que voluero remandabo. Gratulor enim modo certus de tua sospitate, quam actenus ignorans multo tedium, sicut pro unanimo amico, affectus sum. Queso tamen tuam dulcedinem, caritatem, ut frequentius scriptis et missis mutuo nos visitemur, et non seiungant longa terrarum spatia, quos Christi neicit amor. Et rogo te, ut istoriam Dictisⁱ — nomen^d — de bello Gregorum et Troianorum,³⁵

15. 1) abb. c. m) memoriam corr. memoriam c. n) e corr. c. o) nos corr. vos c.
 p) suppl. Roz. q) i. e. Heptateuchum. r) i. e. indieatis.
 16 = S. Gall. 36; Roz. 561. Cod. 3. a) upportet c. b) vobis c. c) suppl. Roz. d) suscipere corr. suscipere c. e) regi corr. gregi c. f) val c. g) dulcissime corr. mi e. h) domini e.
 17 = S. Gall. 39; Roz. 779. a) abb. c. b) sat c. c) e corr. c. d) nom c., quod 40 explicandi causa formularius inseruisse videtur.

1) Hrabani, ut monet E. Dümmler. Scripsit commentarios et in Pentateuchum, libros Iosuae et Iudicum et in libros Machabaeorum. Cf. Fabricii Biblioth. Lat. s. v. Rabanus. 2) Nomen auctoris ('Dictys') esse, quod effugit editorem, monuit Dümmler, 'N. Archiv' VII, p. 403. Vel ipsum codicem qui hic petitur, vel apographum eius habemus fortasse in cod. Sangall. 205 (aev. IX), 46 qui iam inter libros a Grimoaldo abbe bibliothecae monasterii donatos numeratur. Cf. Weidmann, 'Gesch. d. Bibliothek zu St. Gallen' p. 399: Historiam Dictis et Daretis in 1 sed. Ad codicem Augiensem fortasse revocanda sunt verba Reginberti: In libro 43, continentur — liber, in quo habetur excidium Troiae civitatis. Neugart, Episc. Constant. II, p. 551.

quam penes te novimus, transscribi iubeas et per memoratum et communem fidelem, cum ad vos misero, nobis remittatis, quia nusquam illam inter nos invenire possumus. Vale in Domino, dulcissime frater, mei^e semper per te tuosque benigne memor, et diligentem te dilige^f, et Deus pacis te custodiat ubique!

6

18.

Ille superne largitatis munere humilis antistes ill. fratri karissimo multimodeque cultu sophie simul et decore sanctitatis abbati^a comptissimo presentis ac futuram ^{p. 133.} copiam felicitatis in Domino. Multifariis igitur pro vestrae conspicue devocationis beneficiis plurimas nos sepius referre gratias oportet. Verumtamen vestrae copiosissime 10 commodum putavimus intimare benivolentie, quod fratrem vestrum nimis flagrantem desiderio nobiscum retinere nequivimus; vestra plurimum frui desiderabat presentia. Quocirca vestram subpliciter gratissimam poscimus fraternitatem, ut ab amore Dei eiusque confessoris Ambrosii vestra summa cum gratia ad nos eum^b quantocius remittere dignemini, quatenus quod deest operi bene cepto perficiatur ab ipso. Nos igitur semper 15 et ubique sumus vestrae dumtaxat amantissime caritati congruem nempe vicissitudinem reddere, si quid vestre benignitati largissime placuerit nobis iniungere. Valete, nostri semper memor in oracione, o dignissime frater!

19.

Ille sanctae ille ecclesiae humilis antistes^a probatissimo ac prestantissimo *viro ^{*p. 134.} 20 ill. abbati^b cunctisque fratribus Domino vobiscum militantibus presentis futureque felicitatis salutem. Sanctitatis vestre epistolam relegentes, admodum fuimus gavisi, quia textus ipsius vestram nobis^c ostendit sospitatem atque benivolentiam. Quod vero significastis de pellibus, antea omnino fuit intimandum, eo quod multo carius tempore hiemis quam estatis emantur. Attamen transmisimus modo vestrae largissime caritati viginti 25 et quinque pelles, plura largituri, si Deus vitam locumque nobis concederet. Denique precamur, ut fratrem ill. mox quo facultas adriserit nobis, sicut polliciti estis, admittite^d ne differatis. Valete fratres omnes nostram in vicem salutando, et, ut nostri inter precum suarum vota meminerint, humiliter exposco.

20.

Viro egregio atque prudenti ill. reverentissimo ill. in Domino salutem. Obsecro 30 caritatem vestram, ut illum puerum, nepotem illi episcopi^a, ad studium discendi acrius ^{*p. 135.} incitetus. Poterat namque illum alibi ad erudiendum, ubicumque vellet, dirigere, sed meo maximo ortatu vestris eum disciplinis tradidit inbuendum. Quapropter peto, ut deinceps, exhibito studio, nostram etiam sibi apud vos sentiat prodesse petitionem, et ubi 35 cumque peragitis, vobiscum eum ire permittite. Mercedem vero vestri laboris, quanta esse in presenti potest, ego repandam. Noveritis etiam, quia illum^b hominem ipsius pueri apud illum episcopum excusatum habeo; ideoque peto, ut ipsum, cui molestus extitit, in vestram venire faciatis presentiam, [ad^c] concordiam eos reducite; verumtamen reatus sui penitenciam gerat, iuxta quod vobis visum fuerit.

40 17. e) mi c., quod correcxit Roz. f) diligere c.

18 = S. Gall. 51; Roz. 787. Cod. 3. a) abb. c. b) enim c.

19 = S. Gall. 44; Roz. 771. Cod. 3. a) contistes c. b) abb. c. c) vobis c. d) lege: admittere.

20 = S. Gall. 52; Roz. 791. Cod. 3. a) ép̄s (episcopus) c. b) ille c. c) suppl. Roz.

21.

Carissimo¹ abbatia^a ill.,^b omnibus suis sincellites^{c. 2} ill. mansuram in Salvatore salutem. Non vos latere suspicor, quod, manente domino imperatore^d ill. novissime apud illam villam, non longe a vobis consistentem, provocante^e vestre religionis fama, vestrum mihi^f libuit adire coenobium; illueque perveni et, visa benignissima vestra^g sanctitate,^{*p. 136.} placuit, ut me, quamvis sceleribus squalidum, vestri vestrorumque commendarem^g oracionibus; quod et vos et vestri, sicut caritatis pleni, benignissimo suscepistis affectu. Pro qua munera, quia vobis condignam remuneracionem reddidere^h nequeo, maximas tamen devotasque grates, quantum quivero, referre non differam. Et nunc vobis lego 30 solidos argenti, flagitoque pronus et summissus posco et a clinis postulo,¹⁰ ut in vestra solertissima permaneat oracione illa eiusⁱ memoria nostri, et ego quantum potero incontaminatam vobiscum observabo amicitiam. Et ni^k leudes nostri et equi fierent fessi ob nimilitatem itineris, quod nos hoc anno Romam eundo^j Romaque redeundo peregrimus, nullo modo omittrem^m vobiscum colloqui pacemque cum meis patribus, qui sub vestra paternitate degunt, mutuam habere. De quorum salubritate et salubri¹⁵ prosperitate et de vestra, queso, rescribas, ni grave fueritⁿ calamum tinguere tinctumque in vitulino campo ovinoque trahere. Ereniseona^o vobiscum!

^{*p. 137.}

Premia perpetui sumpturi *maxima regni

Est^o, qui vita suum^p Deum colite^q.

Me, precor, et vestris precibus mandate Tonanti,

Vobiscum ut partem, regna poli capiam.

20

Kere, kyri agapite⁴.

22.

Domino venerabili ill. abbatia^a et fratribus Insulanensibus^s ill. Dei dono abbas^a salutem. Sciat inmensa paternitas vestra, quod ubique in vestro solacio confido, vel-²⁵ uti daret hoc sedulo in actu, tam divinis quam forasticis^t rebus. Misi autem^b libros vestros ad proprium sinum applicandos, pro quibus gratias inmensas refero caritati vestrae, veluti^c et pro omni benivolentia erga me impensa. Posco, ut, si ullo modo fieri valeat, post festivitatem sancti ill. iubeatis illum medicum ad me venire, quia adiutorio eius indigeo. Sed et domno ill. gratias referte pro fraterculo meo ill.^d, quia, ut a refe-³⁰ rentibus audivi, bene procurat eum^e scolastico pedagogio amicaliter docendo. Bene valete, memores mei.

21 = S. Gall. 54; Roz. 766. Cod. 3. a) abb. c. b) supple: cum. c) i. e. syncellitis; cf. infra n. 2. d) impr c. e) provocantem c. f) nihil c. g) commendare c. h) lege: reddere. i) fortasse delendum. k) in c. l) ei indo c. m) omittere c. n) fuerint c. 36 o) estis? Versum corruptum emendare nequeo. p) suis Dominum Roz. q) colitis?

22 = S. Gall. 40; Roz. 783. Cod. 3. a) abb. c. b) aū c. c) ἡ titi c. d) post add. c. e) aū c.; cum Roz.

1) *Cum epistolam a nobili quodam curiali imperatoris abbatii et fratribus Augiensibus scriptam esse pro certo habere possimus, verba: manente domino imperatore ill. novissime apud illam villam non longe a vobis consistentem vix aliter ac de Ludovico Pio mense Aprili a. 839. in villa regali Bodoma (Bodmann) residente intelligenda sunt. Qua re efficitur, epistolam a. 839. datam, ex eis vero, quae epistolae auctor de itinere suo Romano eodem anno perfecto refert, hoc nonnisi exente illo anno factum esse. Haesitans conieci, Adalhardum fortasse senescalum, quo 'ambasciante' imperator tunc temporis quasdam res monasterio donavit, epistolam scripsisse. Cf. 46 N. Archiv' VIII, p. 502. 2) Aliter ac supra p. 56, n. 4. existimavi, hic fratres abbatis, ad quem epistola dirigitur, intelligendi esse videntur. 3) I. e. εἰςγίνη εἰς αὐτῶν. 4) I. e. χαῖρε, κύριε ἀγαπητέ. 5) I. e. Augiensibus. 6) I. e. exterioribus, forensibus, mundanis.*

23.

Domino vere venerabili patrique karissimo¹ ill. abbati^a ill. exiguis et peccator
eternam in Domino^b optat salutem. Diu multumque huius mundi notissimis perturbatio-
nibus agitatus, vicem debitam * vestris beneficiis per condignas graciarum acciones re- * p. 188.
pendere mutuis distuli, quoniam et ipse angustie, quibus tunc tenebar^c, cum vestris ad-
prime solaciis sublevarer, hactenus me premebant, et necessitas paupertatis pocius
placare inimicos quam amicos cogebat sedare^d. Nunc vero, Domino tandem laboribus
nostris aliquid prestante levamen^e, nolui diuci, ne ingratus viderer, debitum saluta-
cionis me munus obmittere, quo intellegerer prudentia^f vestra dilectionis, ardorem in
nostri cordis arula sopitum pocius quam extinctum. Igitur dignamini me tam fidelem
vobis reputare, quam vestra meruit sanctitudo; quicquid in me virium^g est, non dubitetis,
vestris me velle mancipare serviciis. Misi vestre karissime paternitati parvas eulogias^h,
id est manumtergiumⁱ et pectinem, non quo hec digna vestris conspectibus iudicarem,
sed quo conprobarem, melius esse parvo quam nullo pignore^k dilectionem mutuam
demonstrare. Bene vos in Domino semper opto valere et nostri in oracionibus sacris * p. 189.
memores esse, talem me reputare, qualem me vobis debitorem fecistis, quia talis vobis-
cum qualem amicissimum amicissimo^l esse oportet.

24.

Dulcissimo in Christo patri ill. archiepiscopo ill. non merito abbas^a summam in
Domino^b salutem optat. Misce per illum peripateticum^c littere vestrae prius fundamenta
quedam in nobis gaudio nostri de sanitatis vestrae indicio conceptorum^d letetur, sed
per illum fidelem vestrum, nostrum autem amicum, viva^e voce — *enorgie^f quedam*
similitudo — eorundem fabricam gaudiorum non mediocriter erexit. Pro vestris enim
prosperis non minus quam nostris hilarescimus et vobis eque et nobis adversa timemus.
Misimus, ut iussistis, scutarium et cervise confectorem, cetera que potuerimus ad ser-
vicium vestrum per^g missum nostrum cum illo directuri. Ad subitum enim nequivimus
ea que imperasti invenire, quia incommoditas^h temporis mali, que et vobis non nihil
officit, nobis obsistit in plurimis.

p. 140.

Ergoⁱ salutetur vestro Prudentius¹ ore,
Antistes, nostrae pars preciosa animae.
Felices ille, quibus est hec gratia, plebes,
Ut tantos habeant lucis in arce duces.
State simul fortes, pugnate viriliter, ut dum
Regnetis semper, quos alitis, gregibus^k!
Esto mei memores! Sum vestri, debeo vobis
Et voveo totum, quicquid amore^l queo.

Bene valete.

23 = S. Gall. 43; Roz. 775 Cod. 3. a) abb. c. b) d. c. c) tenebat c. d) ro-
dere corr. redare (*vel fortasse sedare*) c. e) levam c. f) prudentiam vestre c. g) vinum c.;
40 vivum Roz. h) egias c.; corr. Roz. i) manūfgiū c. k) pignorē c. l) amico corr. amicissimo c.
24 = S. Gall. 41; Roz. 785. Cod. 3. a) abb. c. b) d. c. c) penpateticum c. d) c. l.
corrupta esse videntur. e) vivam c. f) enorgio corr. energie c.; i. e. enargiae (=figurae). Verba:
e. q. s. a formulario addita esse videntur, ut tropum sequentem demonstrarent. g) pro c. h) in-
commodatis c. i) erg c. k) post hunc versum distichon deesse videtur. l) pro amore quo.
45 Bene valete, exstant: amoreq; ob ut c.

1) *Prudentium episcopum Trecensem hic memoratum esse, monuit Dümmler, 'N. Archiv'*
VII, p. 402.

25.

Memorabili atque excellentissimo viro, mitissimo, placida bonitate neconon honestate et morum dignitate cum omni mansuetudine repleto et Christi famulatu insaciabili ill. ill., inequali comparacione bonitatum vestrarum iuvenili etate florens, tamen fidelis et bene devotus vester perpetualiter existit, salutem optabilem et perseverantem mandat^s in Domino^a. Epistola reverentie dignitatisve vestrae usque ad vilitatem^b persone mee pervenit. Quam tota^c nisu perlegens, in imo cordis recludi, volens eam sepius iterando p. 141. in tenuem locum memorie meae recondere, quia dulcedinem mellis in fauces meas portavit^d, magistrali compositione suffulta et maxime^e piissima ammonicione mentem parvitatis confortavit et exemplo senili iuventutem meam edificavit. Quapropter cognoscat sagacissima prudentia vestra, me non parva angustia coartari^f, quia, in quibus verbis eidem dulcedini occurram, non invenio et, ut sponcionem convenientem sibi congruo sermone perfungar^g, ita dumtaxat, ut opacam^h benignitatem vestram humillima laude amplectar et plenitudini opusculi mei honestissime et oportune metam inponam, ut favore paternitatis vestre commoda et inreprehensibilis donetur. De cetero cognovitⁱ almitas vestra^j, me in presentia vilissimis vestibus indueri et nil targamenis uti, nisi p. 142. mihi excellentia vestra consueta ope subveniat atque *a parte largissima manu his, in quibus inops et pauper videor, frequentari congruo tempore et frui congratuler. Et, ut ita dicam, dominus vero noster iuventutem meam despicit et illam castigare contempnit, necnon mores abhominabitur et me ceu quotdam inmundicie respuit et adiutorem se mihi labenti porrigeret differt; sed iam summo^k gradus dignitatis in me vult habere hac stultos sensus diucius proicit; querit a me, quod non habeo, et quod desiderat, adhuc non subsistit, antequam mihi Deus annuerit, et^l, aliorum exemplariis instructus, vir perfectus et placabilis efficiar. Idcirco obnixe peto, ut citissime hue veniatis, et serenissimus^m vester vultus appareat, qui iam terribilis et odibilis mihi videbatur, 25 moderno quippe, destructa lege veteri, oblitis omnibus, carus et serenus iudicatur. Et hoc pro certo scitote, quod in vobis maxime confidens et de his omnibus iudicem elegi, *p. 143. et vestro eruditissimoⁿ iudicio *me confirmari apud dominum^o studete.

Altithronus [Dominus^p], qui regnat in arce^q polorum,

Det vobis requiem, vitam donetque perennem,

Ast faciat magnum vos scandere limen Olimphi;

Livida^r mortiferaque procul tunc tartara pellat!

Grandis enim vobis mercesque futura manebit

In coelis^s, quoniam magnam meruistis in arvis.

Semper enim rectum exercente^t vocaberis insonis.

Omnipotens Deus, indigno concedito servo,

Dona mihi, quod posco quidem, qui es conditor orbis:

Augit^u salutiferamque supradicto sanitatem.

Nec illum tangit^v Christo duce morbus iniquus,

Dumque caduca manet vita, dum flatus anelet^w.

Aeternam concede domum, qui regnas ubique!

30

35

40

25 = S. Gall. 62; Roz. 795. Cod. 3. a) d c. b) uitilitatem persone me c. c) lege: toto.

d) maxima c. e) angusta coortari c. f) perfungat c. g) opacem corr. opacam c. h) vestre c.

i) somnus corr. summo c. k) fortasse ut. l) serenissimus c. m) erutissimo c. n) dñm c. o) suppl.

Dümmler. p) arte c. q) livido c. r) oleis c. s) i. e. fort.: exerceens; exercendo coni. 45

Dümmler. t) i. e. Auge. u) lege: tangat. v) i. e. anhelat.

1) Cf. Psalm. 118, 103.

26.

Summo¹ Romanae ecclesie pontifici et sanctissimo excellentissime^a sedis custodi,
egregio pape ill., humillima et devotissima fidelium oratorum^b congregacio ab Insula,
que ab incolis Alamannie^c Augia vocitatur, prosperum in Deo optat proiectum et vitam
perpetuam. Nisi quia inextinguibilis vere caritatis nos ardor sepius inflammat, necon
totius eclesie orthodoxorum^d suasio accendit, nullatenus, pater, nec scriptis ausi fuisse- * p. 144.
mus nec dictis per aliquem, quamvis inlustrissimum, tante quod et tali indicare nobilitati;
ideo propter^e tantam, immo et tam probatissimam^f rumoris laudem ausi sumus et
missum et scripta beatitudine vestre dirigere. Locus etiam iste, pater venerande, quem
10 nomine prediximus, principatum^g per has partes terre obtinet, sancte Marie semper
virgini Petroque principi apostolorum consecratus, regularis vite normam ducencium
partem non minimam conglomerat, quorum spiritualis doctrine cumulus totum quoque
vicinatum circumquaque nostrum doctrinis longissimis pascit. Igitur Hereno^h ab Alpi-
bus Eoisⁱ occidentem versus nimio currentem fragore, eundem loci habitum per mare
15 undisonum^j circumluens, insulam omni ornatu novorum *edificiorum comptam medium *p. 145.
reddit. Fons autem praedictus inmensum^k, copta via percurrentes, mare quod dicitur
Orcarium^l inluit. Inde sanctissime et beatissime virginis Marie, matris Domini, clare-
scente sanctitate, necon superne domus clavigeri^m, videlicet Petri pastoris eccliae,
iubare inlucescente, audacia nobis talis increverit, ut nos tanti et in tantum infirmi tam
20 benignissime nobilitati scripta velⁿ missum dirigere decreverimus. Quippe imitantem^o
sanctissimi omonimi vestri Gregorii celestium rudimentorum^p exempla sacra, cuius
vice admodum iure iteratis, insuper dierum longitudine Coephein^q Christi discipulo-
rum probatissima virtutum beatitudinem^r sequentem, ob id etiam divine vos pietate
devotissima committimus prece, ut dies^s adhuc in posterum^t vestros ob edificationem
25 et unitatem commissi divinitus^u populi quadruplicent et vitam perenni —^v.

26 = S. Gall. 27; Roz. 752. Cod. 3. a) excellentissimo c. b) oratorium c. c) Ala-
manne c. d) p (= post) corr. p c.; corrector fortasse pp voluit. e) probatissima c. f) legen-
dum fortasse: Rhenus ab Alibus Eois occidentem versus nimio currens fragore reliqua. g) emend.
Dümmler; unaisonum c. h) inuisum c. i) copta corr. copta c. k) claugeri c. l) ead. m.
80 add. in marg. c. m) corr. ut videtur ex irritantem. n) emend. Roz.; rumentorum c. o) i. e.
Cephan. p) beatitudine legendum videtur. q) emend. Roz.; die c. r) posterum corr. posterum c.
s) divinitate corr. divinitus c. t) finis folii et totius codicis fragmenti.

1) Epistolae ab congregatione Augiensi ad Gregorium IV. (a. 827—844) papam missae
auctorem fuisse Walahfridum, coniecit E. Dümmler. Cf. supra p. 341. 2) Vox hoc loco nihil
35 aliud nisi 'primum locum' efficere videtur. 3) Similiter Walahfridum in Visione S. Wettini
Augiae situm perscrississe, monuit E. de Rozière ad hunc locum. 4) Interpretatio fortasse
Latina nominis 'Bodensee', falsa quadam etymologia freta. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 504 sq.

FORMULAE SANGALLENSES.

I. FORMULAE SANGALLENSES MISCELLANEAE.

Neque paucae neque parvi momenti sunt formulae a celeberrimo Sancti Galli monasterio oriundae; quas omnes edimus digestas in duo corpora, prius formulis singulatim traditis et minoribus collectionibus constans, alterum maiorem illam collectio-⁵ nem nunc plerumque a Salomonis III, episcopi Constantiensis et abbatis Sancti Galli, nomine appellatam cum nonnullis additamentis comprehendens.

Prius illud corpus, de quo solo nunc dicendum est, collegi ex his codicibus:

1) *Codex Sangallensis* 125, extrema pagina exhibet caput nostrum 1, manu ¹⁰ saeculi VIII. excurrentis vel IX. ineuntis exaratum. *Apographum in schedis nostris erat.*

2) *Codex Rhenaugiensis* 131, nunc in archivio Turicensi, saec. X. Cf. Zur-lauben in ‘Histoire de l’académie royale’ XXXVI, p. 176; ‘Archiv’ VII, p. 800; Fr. de Wyss, ‘Alamannische Formeln und Briefe’ in ‘Mittheilungen der antiquar. Gesellschaft in Zürich’ VII, fasc. 2, p. 19 sqq.; E. Dümmler, ‘Formelbuch des Bischof ¹⁵ Salomo III. von Konstanz’ praef. p. XXVIII sq. Specimina scripturae offert Fr. de Wyss l. l. post p. 58. inserta. Prima ex tribus codicis partibus continet pagg. 1—12. capita nostra 2—8, pagg. 23—40. capita 9—17. *Formulas excrispsit V. I. Waitz.*

3) *Codex Colmariensis* archivi (ladula 12, nr. 4) saec. X. Cf. Bonvalot, ‘Nouvelles formules Alsatiennes’ in ‘Revue historique de droit français et étranger’ IX, ²⁰ p. 420 sqq.; ‘N. Archiv’ VIII, p. 505. 547. *Exhibit praeter formulas 16. 17. maioris collectionis capita nostra 6. et 18. Editis, quippe quae sufficere viderentur, usus sum.*

4) *Codex Vaticanus Christ. reg. Suec.* 469 (olim Sangallensis) saec. IX. Cf. Dümmler, ‘N. Archiv’ IV, p. 274 sq. In marginibus foliorum 1. 1'. 19. 19'. 20. 20'. capita nostra 19—23. et fol. 18'. Roz. 604. (Benedictio ferri) adscripta leguntur. ²⁵ *Contulit formulas cum codice V. Cl. Mau.*

De singulis huius collectionis membris breviter disserendum est.

Caput 1 (Cod. 1), ineditum adhuc, cum ‘ducem’ commemoret, non post a. 751. conscriptum esse videtur¹.

Capita 2—17 (Cod. 2; cf. cod. 3) uno quidem codice conscripta, neque vero ²⁰ uno tempore atque consilio composita sunt². De loco, unde oriundae sint formulae, dubitari non potest. Neque enim solum inter cartas Sangallenses simillimae, immo iisdem fere verbis conceptae inveniuntur, sed etiam ipsae formulae certa nonnulla indicia praebent, e quibus apertissima haec sunt. Cap. 3. praestariae ab abbatte mona-

1) Cf. ‘N. Archiv’ VIII, p. 553. 2) Cf. quae de his formulis exposui, l. l. p. 543 sqq. ²⁵

sterii Sancti G. emittenda exemplum praebet. Cap. 10. subscriptum est: Ego itaque S. monachus S. Galli scripsi. Cap. 11. de commutatione rerum Sancti Galli agitur et Bernhardus abbas commemoratur.

Artius iungenda sunt priora quinque capita, 2—6, quae exempla negotiorum privatorum, et laicorum et ecclesiae, praebent. Saepius nomina ficticia pro N. vel ill. inveniuntur, ut cap. 2: Pennum comitem, cap. 4: Eumelus et Epitides, cap. 5: Otolef, Undolf, in loco qui dicitur Lamis, — comitis Pindari, centurionis Zoteri — Logik, cap. 6: Demoleus — servum nomine Daren — ancillam, cui nomen est Pirgo. Praesertim capita 4—6. uno, ut ita dicam, stylo scripta esse videntur. Temporis nota sola cap. 2. exstat, quae cum annum 883. indicet, tunc formulas dictatas esse existimo.

Capita 7. 8. aliunde recepta rem valde alienam afferunt, epistolae scilicet episcopalis, quae dicitur formata, exemplum et regulam formatarum Attici. Subiectum est regulae illi alphabetum Graecum cum numeris, quos literae quaeque exprimunt. Sequitur epistola Hieronymi de alphabeto Hebraeorum. Quae omnia in usum scholarum conscripta esse videntur.

Reliquas formulas monachus Sangallensis, qui cap. 10, cancellarii munere fungens, nomen suum litera S. notavit, addidisse videtur. Cum ea capita, quae temporis notas exhibent, temporis quoque inter se rationem sequantur, suspicari liceat, auctorem ipsum, quandocumque documentum scripsisset, formulam eius collectioni suae inseruisse. Anni et dies hi indicantur: 24. Oct. 885, cap. 10; 31. Ian. 887, capp. 14. 15; 15. Febr. 888, cap. 17; quibuscum id bene convenit, quod cap. 11. Bernhardus abbas (Dec. 883 — Iul. 890) commemoratur. Quae vero cap. 9. leguntur: missi imperatoris domini A., si genuina essent, non ante Arnulfum imperatorem consecratum (a. 896) scribi potuissent. Sed scriba, qui Arnulfi tempore formulas descripsit, facile adduci potuit, ut A. pro K. ponet.

Notarios monasterii formulis nostris usos esse, probabile est; quam ad rem conferas velim cum prologo capitinis 2. cartas ap. Wartmann II, nr. 665 (a. 888) et nr. 690 (a. 893), cum capite 11. cartas ibidem nr. 713 (a. 897) et praecipue nr. 732 (a. 904)¹. Anno 887. capitinis 6. apographum factum esse videtur, ad quod formula in codice 3 scripta est². Integras edidit formulas Fr. de Wyss, l. l. (a. 1850) p. 26—37, capitibus 6. 7. 8. 17. iam anno 1779. a Gerberto in Monum. veteris liturgiae Alamanicae II, p. 113 sq. vulgatis. Omnes recepit E. de Rozière in 'Recueil général'.

Caput 18 (Cod. 3) temporis notam offert: diem 9. Iul. 887. Quamvis formula 'cartam dotalem' exhibeat, cum tamen eodem codice cum aliis tribus formulis e Sangallensibus libris sumptis coniuncta exhibetur, et scriptor se monachum esse profiteatur, inter Sangallenses sine dubio habenda est. Edidit Bonvalot l. l. repetivit E. de Rozière.

Capitum 19—23 (Cod. 4) auctorem fuisse Isonem, illustrem Sangallensis scholae magistrum, viri docti adhuc plerique existimaverunt, sola Goldasti conjectura fulti haud dubie falsa³. Cum in marginibus codicis carmina Walahfridi exhibentis, post medium saeculum IX. exarati, hae formulae inveniantur, saepius autem (capp. 20. 21. 23) imperator commemoretur, pro certo habere possumus, eas non ante Karolum III. imperatorem factum (a. 881) conscribi potuisse. Iso igitur auctor esse non potest, quippe qui iam anno 872. vita excesserit. Atque ne alias quidem formulas composuisse videtur, certe non traditur.

Exempla non ficta, sed e documentis Sangallensibus ex parte multo antiquioribus scripta sunt. Caput enim 21. e carta a. 837 (Wartmann I, nr. 367) a Theotharto, qui non paucas cartas Sangallenses scripsit, concepta sumptum est, caput 20, ut videatur, e carta a. 850—851 (Wartmann II, nr. 410) ab Albriho scripta. Paucis tantum

1) Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 546. 2) Vide infra notam ad cap. 6. 3) Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 547 sqq.

formulae a cartis illis differunt. Capiti 20, cartas commutationis, subiecta est clausula: ita dumtaxat, si imperatoris clementiae complacerit, quae ne in una quidem ex tot Sangallensibus cartis commutationum ante a. 897. invenitur; cap. 21. in subscriptione soli imperatoris anni commemorantur, cum carta et imperatoris Ludovici et filii, Ludovici regis, annos exhibeat. Cum capita 20. et 21. iam inter formulas quas dicunt⁵ Salomonis¹ inveniantur, suspicari licet, formulas has quinque inter annos 881. et 887. conscriptas esse.

Editae sunt ex ipso codice primum a Goldasto, Centuriae chartarum insertae, Rerum Alamann. scriptt. II, 1 (Francof. 1606), p. 25 sqq. nr. 9. 16. 25. 34. 66. Inde Baluzius eas Novae collectioni subiecit, quacum saepius (a Canciani, Walter et Migne)¹⁰ repetitae sunt. Ex ipso codice denuo eas edidit E. de Rozière in 'Recueil général'.

1. Reclamatio ad regem vel ad ducem.

Ad conspectum magni et gloriissimi piissimique domini illius regis, vel ducis, festinanter magnam compulsi necessitatem pervenimus, implorantes humiliter glorirosam atque misericordem pietatem vestram, ut clamor illorum, commandentium in loco illo,¹⁵ audire vel intellegi iubeas, et ut pateant aures clementiae tuae ad audiendas voces servorum tuorum. Cernimus nos denique, domine, obpresso undique modo nimium vel adtritos esse — hic nominetur que fuerit. Unde precamur glorirosam atque preclararam [pietatem^a vestram] miserere nobis et recogitare dignimini, qualiter nos, famuli vestri, servitium regis, vel ducis, implere possimus. Igitur, clemens domine, si nobis²⁰ piis illis atque minimis non creditis, denique post haec ad cognitionem reducimus pietati vestrae, misericordissime domine, qualem iniuriam nos passi sumus iuniores et pauperes — causa^b. Oramus et pro hoc . . . .^c piissime ad aures sanctis et inclitis vestris, ut taliter prohibeatis amplius facere.

2. Carta traditionis de diversis causis.

In² Christi nomine. Ego ille, divinae credulus voci³, qua dantibus dicitur dari, insuper praesenti diffidens instabilitati, pro remedio animae meae parentumque meorum trado ad monasterium sancti ill., ubi modo vir venerabilis ill. abba praeesse dinoscitur, vel trado ad loca sanctorum martyrum ill. et ill., quae sita sunt sub sola potestate et tutela piissimi imperatoris Caroli^a, vel trado ad ecclesiam sanctae Mariae, Dei genitricis,³⁰ quam ill. dominus^b episcopus praesenti tempore regere videtur, quicquid proprietatis hodierna die visus sum habere in pago ill., in loco qui dicitur ill., tam domibus quam ceteris aedificiis, agris, pratis, silvis, pascuis, viis, aquis aquarumque decursibus, cultis et incultis, mobilibus et immobilibus, mancipliis aequo et iumentis, pecoribus maioribus et minoribus, omnia videlicet ex integro ad prefatum locum tradita atque delegata esse³⁵ volo; ea dumtaxat ratione, ut ego —. Vel trado ad monasterium ill. unam hobam et dimidiad de terra arativa in loco qui dicitur ill., de terra vero silvatica duas hobas, ad fenum autem in pratis 12 iuchos, casadam unam sepe circumiectam cum una domo et uno granario vel scuria; ea videlicet ratione, ut ego easdem res ad me recipiens

1. Cod. 1. a) p. v. supplevi; una vel duae voces abscise, e quibus prioris litera prima p 40 fuisse videtur. b) cā c. c) demtam... c; clementiam?

2 = Wyss 1; Roz. 365, §. 1. Cod. 2. a) Carl c. b) vocis tantum vestigia d...nus super sunt c.

1) De quarum tempore cf. infra. 2) Cf. cum prologo huius formulae Wartmann II, nr. 665. 690. 3) Ev. Luc. 6, 38.

tempus vitae meae sub censu 6 denariorum possideam, et, si quando voluero, redimendi licentiam habeam cum solidis 12. Si autem ego non^c redimero, filius meus ill. vel filius fratris mei ill. vel filius sororis meae ill. sub censu unius solidi, sub redemptione vero 5 librarum res praefatas possideat, *vel* sub eodem censu et sub eadem redemptione possideat. Si vero a nulla^f supradictarum persona res praedictae fuerint redemptae, tunc post obitum illorum ad monasterium redeant prefatum sine ullius contradictione perpetualiter possidenda. Siⁱ quis vero, quod fieri non credo, ego aut ulla alia persona hanc cartam traditionis infringere aut irritam facere temptaverit, quod cepit non obtineat, et ad erarium publicum auri uncias 3 et argenti pondera^d 5 coactus persolvat, et nihilominus haec carta traditionis firma stabilisque permaneat, stipulatione subnexa.

Actum in loco qui dicitur ill. publice, praesentibus quorum hic signa continentur. Sig. ill., qui hanc cartam traditionis fieri rogavit. *Hic pone nomina testium.* Ego itaque rogatus scripsi et subscripsi^e. Notavi diem quintam feriam, annum Karoli² in Alamannia septimum, in Italia quartum, imperatoria³ vero potestatis et apostolice benedictionis tertium⁴, Pennum comitem.

3. Carta precaria.

Christi favente clementia ill. abba monasterii Sancti G. una cum consensu fratrum et cum manu advocati nostri ill. Complacuit nobis, ut res, quas nobis ill. tradidit, per hanc precariam ei repraesentaremus; quod ita et fecimus. Ipse enim tradidit nobis quicquid proprietatis hodierna die visus est habere in loco et cetera iuxta priorem cartam usque: si quis vero. *Hoc praetermitte usque:*

Actum in loco, qui dicitur ill. Signum ill. abba et advocati eius ill., qui hanc precariam perpetraverunt. Signum et aliorum testium, qui ibidem praesentes fuerunt, ill. ill. Ego itaque ill. *ut prius.*

Personas hic muta. Illic: volo, hic: voluit; illic: ego ad me recip.^a, hic: ipse ad se recip.^a, et alia, ut illic supra lineam notata sunt^b.

4. Carta concambii.

Quicquid^c inter diversas^a partes, necessitate exigente, sanis ac firmis consiliis fuerit definitum, propter futuram discordiam et iurgia devitanda necessarium est scripto commendare memoriae. Inde notum sit omnibus, tam praesentibus quam futuris, quod ego Eumelus et Epitides quoddam concambium inter nos agere decrevimus; quod ita et fecimus. Ipse enim tradidit mihi in pago Turgovense, in loco qui dicitur Pota⁷ 20 iuchos de terra arativa et ad fenum in pratis 3 iuchos, insuper unam silvam ad pastum porcorum, sua singularis ac propriae potestatis. Et ego econtra dedi ei res sibi congruas in pago Alsacensi, in loco qui dicitur Kermere¹, hoc est unam vineam ad 10 carradas vini et partem meam in eadem basilica et 10 iuchos de terra arativa. Haec vero pro supradictis a praefato Epitide mihi contradic^b ego ipsi in perpetuum possidendam contradidi. Nullus autem ex mea vel illius parte hanc cartam concambii

2. c) N. c. d) pondere corr. pondera c. e) si literae lineamentis inclusae c.

40 3 = Wyss 2; Roz. 865, §. 2. Cod. 2. a) recipit c.; lege: recipiens; cf. p. 880, l. 39.

4 = Wyss 3; Roz. 814. Cod. 2. a) dinueras c. b) contradictis c.

1) *Eadem clausula poenalis invenitur Wartmann l. l. nr. 690. 2) Karoli III. imperatoris.*

3) Cf. eadem verba infra Coll. Sangall. Add. 2 et Wartmann l. l. nr. 712. 4) *Temporis notae in annum 883 (Febr.- Aug.) convenient.* 5) *Notas scriptor codicis nostri omisit. Nonnullae existant Form. Aug. B, 8—12 (Cod. 3) supra p. 358. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 544.*

6) *Similes prologi in cartis Sangallensibus saepe inveniuntur; cf. ex gr. Wartmann l. l. nr. 405. 410. 427. 568. 635. 7) Haec loorum nomina vel ficticia vel nunc quidem incognita esse videntur.*

irritam facere aut eam infringere praesumat. Quod si quis praesumpserit, auri uncias 3 et argenti pondera 5 coactus ad publicum aerarium persolvat, haec vero carta nihil minus firma stabilisque permaneat, stipulatione subnexa.

Actum in loco *ut prius et reliqua.*

Istam cartam ille, qui loquitur haec, det alii habendam, hoc est Epitide. Aliam s autem cartam similiter Epitides ex sua persona faciat et donet Eumelo habendam.

5. Carta reconciliationis.

Notum sit omnibus, tam praesentibus quam futuris, quod quidam homo nomine Otolf ab alio potentiori sepius interpellatus est in publico mallo, cui nomen est Undolf, eo quod idem Undolf partem quaesisset in silva, quam Otolf hereditario iure in sua 10 tenuit potestate. Quod cum sepius fieret, contigit utrorumque consensu, ut praefatus Otolf ad destruendam tantam discordiam Undolfo causa reconciliationis 5 daret iuchos in loco qui dicitur Chobola¹; quos etiam praefatus Undolf suscepit; ea ratione, ut nullam deinceps de praedicta silva questionem sive mallationem illi facere liceret nec in suam ultra potestatem de hoc aliquid redigere temptaret; eo quod praefatus ill. dono reconciliationis supra memorato omnem illi ad hoc aditum damnaret. Si quis vero hanc cartam reconciliationis infringere —.

Actum in loco qui dicitur Lamis, in praesentia comitis Pindari vel centurionis Zoteri ceterique populi^a, quorum haec sunt nomina: ill. ill. Ego itaque Logil.

In hac silvae questione sume exemplum ad omnia, quanta qualiaque volueris. 20

6. Carta ingenuitatis.

In Christi nomine. Ego Demoleus, cogitans vocem apostoli, qua omnes, sive liberos sive servos, in Christo unum esse^b testatus est, credensque dimittentibus a Domino sua dimitti peccata mercisque futurae pro aliorum remissione restitui praemia, quandam servum de propria familia mea nomine Daren ac quandam in praesenti meae proprietatis^c ancillam, cui nomen est Pirgo, dimitto liberos, ut ex hac die cum omni procreatione sua, acsi de ingenuis parentibus nati fuissent, quicquid voluerint faciendi potestatem atque licentiam habeant; sibi vigilent, sibi dormiant, sibi laborent, ad se fructus laborum suorum percipiant ac veluti cives Romani omni servili iugo soluti intrandi et exeundi et ubicunque voluerint pergendi habeant potestatem. Quod si ego aud^d ullus 30 de heredibus meis vel alia aliqua persona huic^e cartae ingenuitatis contraire paesumperit* et cetera.

^{a)} Cod. 3 pro et cetera — aqua exhibet: et eam infringere voluerit, irrita sit eius machinatio, et ad aerarium regis auri untias 3 et argenti pondera 5 persolvat, et nihil minus haec karta ingenuitatis firma et stabilia permaneat. 35

Actum in loco qui dicitur N., praesentibus, quorum hic signa continentur. Signum N., qui hanc cartam ingenuitatis patravit. N. N. N. N. Ego itaque N. scripsi et subscripsi. Notavi diem 5. feriam, 3. Kalendas Iulii, annum Ottonis regis 24.^f sub Luitfredo comite.

⁵ = Wyss 4; Roz. 398. Cod. 2. a) populi corr. populi c.

⁶ = Gerbert, Mon. Lit. II, p. 113; Wyss 5; Bonvalot 1; Roz. 88. Codd. 2. 3. a) proprietas 2. b) aut 3. c) hue 3.

¹⁾ Kobel? Cf. Wartmann II, p. 478. ²⁾ Cf. Galat. 3, 28. ³⁾ Verba: Ottonis regis 24. a scriptore codicis 3 pro Karoli III. regis nomine et anno inserta esse, persuasum mihi habeo, praesertim cum feriarum et Kalendarum numeri cum eodem anno 887. convenient, quem alia eiusdem codicis formula, infra cap. 18, apte exhibet.

Actum in loco qui dicitur . . . Signum Demolei, qui hanc cartam ingenuitatis patravit. Signum ill. Ego itaque.

Huic exemplari vel unum vel unam vel quantos volueris aequa.

7. In Dei nomine. Incipit aepistola, quae formata dicitur sive commendatitia.

5 Carta commendatitia.

Reverentissimo atque religiosissimo et a nobis cum summa veneratione nuncupando ill. episcopo ego ill. extremus sub pontificali officio Deo famulantum perpetuam in domino Iesu opto salutem, glossa Patris, Filii, Agio pneumat. ITAHAMAI. DXCV. Presens frater noster ill. petiti ab extremitate nostra licentiam ad vestram almitatem proficisci atque vobiscum sive cum vestris habitandi. 10 Cui et nos benivola mente et fraterno affectu non solum ei copiam ad vos veniendi non negavimus, verum etiam, ut a vobis sive a vestris gratifice suscipiatur, exposcimus. Et si vobis placuerit, ut aut in gradu^a, quem modo tenet^a, sacris altaribus ministret, aut ad altiorem gradum promoveatur, nostro sive nostrorum testimonio suscepto, id ei facere liceat; quippe qui nihil in eo tale neverimus, quo id faciendi ei licentia denegetur. Bene namque in aeclesia, in qua actenus fuit educatus, bene conversatus, hoc nobis 15 de se sive de sua vita ostendit^b, ut, in quantum humana fragilitas scire potest, administratione sacrorum ministeriorum non sit indignus. Nos itaque, ut homines divini sensus insci et archanorum ignari, prae- bens de fratre quale scimus testimonium. Deus est enim, quem occulta non fallunt et qui omnium secreta rimatur iuxta illud: 'Homo videt in facie, Deus autem in corde'¹. Has ergo litterulas ideo illi petere et nobis facere libuit, ut ille non solum pro profugo aut abiecto non habeatur, verum etiam 20 nostrae humanitatis et caritatis commendatione a vestra fraternitate libentissime suscipiat. AMHN. XCVIII. Salus aeterna, quae Christus est, et in hoc presenti tempore vobis longevam salutem et in futuro cum sanctis et electis sempiternam largiri dignetur. DCXCIII.

8. Qualiter beat epistola formata fieri exemplar².

Greca elementa litterarum numeros etiam exprimere, nullus, qui vel tenuiter Graeci sermonis noti- 25 tiā habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canoniciis, quas mos Latinus formatas vocat, aliqua fraude falsitatis temere agi presumeretur, hoc a patribus 308^a Nicæa constitutis saluberrime inventum est et constitutum, ut formatae epistolæ hanc calculationis seu supputationis habeant rationem, id est, ut assumantur in supputationem prima Greca elementa Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est ΠΤΑ, 30 quae elementa octogenarium, quadringentesimum et primum significant numeros, Petri quoque apostoli prima littera, id est Π, qua numerus octuaginta significat, eius qui scribit epistolam prima littera, eius cui scribitur secunda, accipientis tertia littera, civitatis quoque de qua scribitur quarta et inductionis, quaeunque est id temporis, id est, si decem, X, si undecima, XI, si duodecima, XII, qui fuerit numerus assumatur, atque ita his omnibus litteris Grecis, quae, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam, quaeunque collecta fuerit, summam epistola teneat. Hanc qui suscipit omni cum cautela 35 requirat expressam. Addat praeterea separatum in epistola etiam nonagenarium et nonum numeros, qui secundum Greca elementa significant: Amen^b.

9. In noticia.

Notum sit omnibus scire volentibus, quod ad destruendam diutissimorum iurgiorum item factus est conventus procerum vel mediocrium inter locum sancto illo vel illo sacratum, 40 nomine illo vel illo nuncupatum, et reliquos eorundem locorum pagenses pro quadam silva vel potius saltu latissimo longissimoque, utrum et caeteri cives in eodem lignorum materia- rumque caesuram pastumque vel saginam animalium habere per suam auctoritatem, an ex

7 = Gerbert l. l. II, p. 113; Wyss 6; cf. Coll. Sangall. 22. et Roz. 649. Cod. 2. a) gradu — tenet, hic omissa, infra inter sacrorum et ministeriorum insert c. b) ostendat corr. ostendit c. 45 c) post hoc verbum gradu — tenet insert c.

8 = Gerbert l. l. II, p. 114; Wyss 7; cf. Coll. Sangall. 23. et Roz. 649. Cod. 2. a) pro 318. b) sequitur in cod. alphabetum Graecum cum numeris Latinis.

9 = Wyss 9; Roz. 401. Cod. 2.

1) 1. Reg. 16, 7. 2) Cf. Form. Senon. rec. 13; supra p. 218, n. 2.

ciusdem loci dominis precario deberent. Tunc iussu missorum imperatoris domini A.¹, sacramento prius in sanctorum reliquiis peracto, decem primores de comitatu N. et alii septem^a de comitatu N. sexque^b alii de comitatu N., qui viciniores esse videbantur, et diviserunt eundem saltum hoc modo, ut de fluvio^c qui dicitur N. sursum versus et alio qui dicitur N. et tertio qui nominatur N. sursum versus ad cellam sancti illius propriæ pertinere deberent, et nullus in eisdem locis aliquem usum habeat, nisi ex permisso rectorum eiusdem sancti loci. Deorsum versus autem supradictorum fluviorum omnes illi pagenses similiter sicut familiae sancti illi. usum habeant caedendi ligna et materies saginamque porcorum vel pastum peccorum; eo tamen pacto, ut forestarius sancti ipsius eos admoneat et conveniat, ne inmoderate ruendo arbores glandiferas et sibi nocui et sancto loco inveniantur infesti. Quod si non obaudierint, provisor eiusdem loci comitem aut vicarium eius cum reliquis proceribus in testimonium adhibeat, ut ipsorum auctoritate^d ad iustitiam distringantur. Si vero neque illis consenserint^e, ad imperatoris iudicium venire compellantur. Et hoc iuramentum vel divisionem peregerunt coram legatis imperatoris N. et N. et comite pagi illius nomine N. — *scribe quot volueris per nominativum casum* — testificataque sunt, quod haec lex temporibus 16 Hludowici imperatoris inter illum eiusdem loci dominum et reliquos esset pagenses.

10. In noticia.

Sciant qui voluerint, immo qui opus habuerint, quod quedam loca ill.^a quondam comite, quorum nomina sunt N., a possessoribus, aut potius invasoribus eorum, qui vocantur N., per malum requisita sunt. Qui dum pertinacissime obstitissent et se nulla ratione ea se reddituros illi^b firmarent, perducta est causa in notitiam missorum principalium. Qui, convocatis undique civibus, iuramento praemisso et fide data, compulerunt eos, ut, omni simulatione vel generis propinquitate seu personarum acceptance postposita, veritatem ita proferrent, sicut in conspectu ipsius imperatoris facere deberent. Tunc ille et ille de villa N. et ille et ille de vico N. testificati sunt, quod supradicta loca, quae ille a supradictis hominibus repeteret, ab antiquis temporibus in potestate progenitorum eius fuissent et ab ipsis in beneficium supradictis hominibus concederentur, quod ob incuriam et alias occupationes oblivioni traderetur. Cumque hoc antedicti invasores negare voluissent nec omnino potuissent, coacti sunt a iudicibus denominato heredi possessiones ipsas cum omnibus ad eas pertinentibus ex integro restituere. Qui victi atque confusi cooperunt eius misericordiam implorare, ne eos penitus earundem rerum redderet extraneos, sed iuxta voluntatem suam quae vellet iuri suo subigeret, quae autem, dictante clementia, decerneret, illis concedere dignaretur. Faventibus autem eis et his, qui ad concilium venerant, recepit ex^c eisdem locis in potestatem suam villam illam et illam; reliqua vero, quorum nominata sunt N., illis et successoribus eorum in aevum possidenda concessit, ita ut nec ipsi nec successores eorum ab ipso vel a successoribus eius aliquam pro hoc ultra inquietudinem patiantur.

Actum in loco qui dicitur. *Scribe quam plures volueris^d et subscribe:* Ego itaque S. monachus^e S. G.^f scripsi^g. Notavi diem dominicum^f 9. Kal. Nov., annum 4. imperatoris^g domni K.^h, sub comite^h —.

9. a) VII c. b) VI que c. c) fluvio loqui c. d) auctoritate corr. auctoritate c. e) consenserit c.

10 = Wyss 10; Roz. 475. Cod. 2. a) lege: illius quondam comitis. b) et c. c) vol. et subs c. d) m. c. e) scrips c. f) domi c. g) imp. c. h) comi c.

1) Arnulfi significare videtur, sed a scriptore codicis pro K (Karoli) falso insertum existimo. Cf. supra praef. p. 379. 2) Heredi scilicet comitis. 3) Sancti Galli. 4) Karoli III. anni imperii, ut saepius apud S. Gallum, ab anno 882. computantur, ut temporis notiae nostrae convenienter in d. 24. Oct. 885.

11. Carta concampii.

Quando¹ commutationes vel concambia rerum fiunt, necesse est eas propter futura iurgia, quae temporibus futuris, *vel^a* venturis, possunt oboriri, praecavenda scripturae vinculo praemunire. Dedi itaque ego N. ad cellam sancti ill. villam eidem loco vicinam nomine illo, ea conditione, ut rectores eiusdem loci eandem cum omnibus ad eam pertinentibus eo iure vel lege possideant, sicut ego et progenitores mei eam per succendentium temporum curricula potestativa possedimus, id est domibus, pomariis, exitibus et introitibus, viis, aquis aquarumque decursibus, aut clausuris, molinis vel pilis, agris, pratis, silvis communibus aut propriis pascuisque in omnem partem vergentibus mancipiisque, iumentis et peccoribus vel cunctis utensilibus. Et accepi ab eiusdem loci praeposito ex praecepto domini sui B.² abbatis monasterii Sancti Galli unam villam ab eodem loco valde remotam N., sed mihi oportunam, eo pacto, ut, qualem potestatem ill. et ill., filius eius, in eodem loco habuerunt et Sancto Gallo contradiderunt, talem et ego ibi et omnes successores mei cum omnibus ad eum ubicumque et quomodocumque coherentibus in saeculum possidere debeamus: ita ut nec ego monachos Sancti Galli res meas, quasi meliores, ulterius repetam, nec illi me pro suis, quasi latioribus, sed tamen vilioribus, exagitare dignentur, sed, sicut nunc utrisque complacuit, ita in evum permaneat.

12. Carta dotis.

²⁰ Mortalium propagine per temporum curricula decedente et succidente, complacuit mihi, ut filiam meam N. in coniugium darem N. viro clarissimo, et ille eam iustis legibus utatur, nec eam obprimat servitute famularum, sed ut carnem suam nutriat et foveat. Detque ei dotis nomine ad dies vitae suae villam N. cum omnibus ad eam pertinentibus et insuper 30 masculos totidemque feminas cavallumque ambulatorem cum essendo ²⁵ argento et auro parato, in armento equarum capita 12 cum admissario et pastu, in vaccaricia capita 12 cum tauro et armentario, in ovili ovium capita 60 cum cane et opilione, de capris capita 100 cum caprario et cane, de grege porcorum capita 90 cum subulco; ut haec omnia diebus vitae suae possideat, sive filii nascantur ex eis an non, nisi ei forte placuerit, ut eandem possessionem peccunia digna propinquis mariti sui ³⁰ remittat. *Adhibe testes, qui praesentes fuerint³.*

13. Carta dotis.

Complacuit mihi N., ut tibi, sponse meae N., dotis nomine potestativa manu conaderem villam unam vel hexas 3, diebus vite tuae possidendas *et reliqua*.

14.

³⁵ In Dei nomine. Ego ill., cogitans instabilitatem praesentium rerum et desiderans adipisci praemium futurorum, trado ad monasterium sancti ill., ubi modo venerabilem^a ill. abba^b praesesse dinoscitur, quicquid proprietatis hodierna die habere visus sum in illo loco vel illo ex legitima et paterna hereditate mea, excepta acquisitione mea, tam

11 = Wyss 11; Roz. 313. Cod. 2. a) v. v. in margine, eadem manu c.

12 = Wyss 12; Roz. 240. Cod. 2.

13 = Wyss 13; Roz. 287. Cod. 2.

14 = Wyss 14; Roz. 380, §. 1. Cod. 2. a) *lege: venerabilis.* b) abb. c.

1) *Conferas velim cum hac formula cartas Sangallenses ap. Wartmann II, nr. 713. et præsertim nr. 732; cf. 'N. Archiv' VIII, p. 546.* 2) Bernhardi (a. 888—890). 3) *Quamvis subscriptionum formulae desint, tamen huiusmodi cartam non ab ipso sponsae patre, qui suo nomine in contextu loqui videtur, sed illi potius a sponso emittendam fuisse apparet.*

domibus quam caeteris hedificiis, agris, pratis, campis, silvis, viis, aquis aquarumque decursibus, cultis et incultis, et quicquid dici vel nominari potest, omnia ex integro tradita atque delegata esse volo ad praedictum monasterium; ea videlicet ratione, ut ego et coniux mea ill. easdem res ad nos recipientes tempus vitae nostrae possideamus et insuper unam hobam ex rebus ipsius monasterii in supradicta villa in beneficium suscipiamus, similiter tempus vitae nostrae, mee scilicet et coniugis meae, a nobis sub usufructuario possidendum. Post obitum vero meum et post obitum coniugis meae ill. utreque res ad monasterium sancti ill. redeant, sine ullius contradictione perpetualiter possidenda. Si quis vero, quod fieri non credo, aut ego ipse aut ulla alia obposita persona contra hanc cartam traditionis ire temptaverit, irrita sit eius machinatio et ad aerarium regis auri uncias 3 et argenti pondera 5 coactus persolvat, et nihilominus haec traditio firma et stabilis permaneat cum stipulatione subnexa.

Actum in ill. loco et ill. publice, praesentibus his, quorum signacula continentur. Signum ill., qui hanc traditionem fieri rogavit. *Hic scribe testes laicorum.* Ego itaque ill. scripsi et subscripsi^c. Notavi diem ill. 2. Kal. Febr., annum K.¹ imperatoris^d 6², Adalbertum comitem³.

15. Carta precaria.

Christi igitur favente clementia ill. abba^a monasterium^b sancti ill. Convenit itaque nos una cum consensu fratrum et vocati nostri ill., ut^e res, quas ill. nobis tradidit, ei iterum per hanc precariam repraestaremus; quod et fecimus. Tradidit itaque nobis praefatus ill., quicquid proprietatis hodierna die visus est habere in illo loco vel ill. ex legitima et paterna hereditate sua, excepta acquisitione sua, tam domibus quam ceteris haedificiis, agris, pratis, campis, silvis, viis, aquis aquarumque decursibus, cultis et incultis, et quicquid dici aut nominari potest, omnia ex integro tradita atque delegata esse voluit ad praedictum monasterium; ea videlicet ratione, ut ipse ill. et coniux sua ill. easdem res ad se recipientes tempus vitae suae possideant, et insuper unam hobam ex rebus monasterii in supradicta villa idem ill. in beneficium suscipient, similiter tempus vitae suae et suae coniugis ab ipsis sub usufructuario possidendum. Post obitum vero ill. et post obitum suae coniugis ill. utreque res ad monasterium sancti ill. redeant, sine ullius contradictione perpetualiter possidente.

Actum in ill. et ill. publice, praesentibus his, quorum hic signacula continentur. Sig. ill. abbatis et advocati ill., qui hanc precariam fieri decreverunt. Sig. ill. decani. Sig. ill. praepositi. Sig. ill. sacratarii. Sig. ill. cellarii. Sig. portarii^d. Signa et aliorum testium, qui ibi praesentes fuerunt. *Hic scribe illos testes, quos in priori carta habes scriptos, et primum pone illum, qui traditionem fecit, postmodum e*^e *advocatum*^f. Ego itaque ill. scripsi et subscripsi^g. Notavi diem Martis⁴ 2. Kal. Febr., annum K. imperatoris 6, Adalbertum comitem⁴.

14. c) inter subscrip et si quaedam lineamenta c. d) imp. c.

15 = Wyss 15; Roz. 330, §. 2. Cod. 2. a) abb. c. b) lege: monasterii. c) u. c. d) portarii c. e) postmodom corr. postmodum c. f) advocatur c. g) inter subscrip et si quaedam lineamenta c.

1) Karoli III. 2) D. 31. Ian. 887. Recte dies Martis denunciatur in sequenti formula, quae huic traditioni praestariam (Alamannis: precariam) eodem anno et die datam addit. 3) De Adalberto comite Thurgaviensi c. a. 854—890. cf. Dümmler, 'Ostfränk. Reich' II, p. 566, n. 52.

4) Cf. notas praecedentes.

16. Carta dotis.

Dicente sacra scriptura: 'A Domino praeparabitur viro uxori'¹, et iterum: 'Crescite et multiplicamini, et firmabo pactum meum vobiscum'², complacuit mihi N., ut peterem a nobili et religioso viro nomine ill. filiam eius, ita vel ita nuncupatam, mihi desponsandam et quondam in coniugium assumendam. Quod cum ille cum consensu proximorum amicorumque suorum mihi concederet, dedi eidem sponsae meae futureque uxori dotis nomine curtem sepe cinctam in pago qui dicitur ita, in villa vocata ita vel ita, et in eadem marcha de arvea terra iuchos 100, de pratis iuchos totidem, *vel* perticas 80 in longum, 20 in latum, de silva proprii mei iuris iuchos 150, communem pascuam communesque silvarum usus, introitum et exitum, aquas aquarumque decursus, molinum optimum et clausuram structure gurgitis ad illud, mancipia 60, cavallum cum essedo et alium pedis sequi eius, in armento capita 20 cum tauro, in equaritia capita 30 cum emissario, in ovili capita 120, in grege caprarum capita 80 cum canibus acerrimis, in grege porcorum capita 90, anseres et anetas atque pullos sufficienter, pavones 12, columbas et omnia utensilia^a sufficienter. Haec omnia eo pacto ipsi sponsae meae contrado, ut, si eam in coniugium utrorumque vita comite accepero, haec omnia cum caeteris rebus meis mecum pariter cum caeteris rebus meis in illis et in illis locis habeat et possideat et augmentare studeat. Si autem ego quocumque casu praereptus fuero, sive filii ex nobis nascantur aut non, supradictas res in illa villa N. et in omni marcha illius absque contradictione ullius proximorum aut vicinorum meorum diebus vitae sua possideat et inde pro me annuam memoriam in anniversario die depositionis meae faciat, nisi forte ex consensu et digno pretio accepto easdem res cognatis meis redimendas concedere velit. Huius rei testes ex mea parte istos adhibeo: patrem meum N., fratres meos N., avunculos et avuncularum filios hos N., patruos et patruelas meos istos^b N.; ex eius parte: patrem illius N., caetera *ut supra*, et alios testes N.

Ego itaque^c.

17. Formata epistola³.

II. et T. et A. adiuvante clementia, C.^a vestigia fidei beatissimi II. principis apostolorum prosequens, licet indignus, tamen praesul ecclesiae C.^a ordinatus, reverentissimo et consacerdoti nostro A. indeficientem in salvandorum omnium Salvatore salutem. Praesens frater noster nomine L. petiti ab extremitate nostra — *hinc iuxta prius exemplar usque*: libentissime⁴ suscipiatur. Salus aeterna, quae Christus est, et in hoc praesenti tempore vobis longevam salutem et in futuro cum sanctis et electis sompternam largiri dignetur. AMEN.

³⁶ Data 15. Kal. Mar. inductione VI, sub anno primo Arnulfi regis Francorum⁵. Mille XC VII.

16 = Wyss 16; Roz. 239. Cod. 2. a) utensia c. b) istos corr. istos c. c) post hanc formulam tota columna vacua remaneat.

17 = Gerbert, Mon. liturg. II, p. 114; Wyss 17; Roz. 650. Cod. 2. a) Wyss: Christi.

40 1) Cf. Gen. 24, 44. 2) Levit. 26, 9; cf. Gen. 1, 22. 28. 3) Haec formata epistola a Salomone II. (C = Σ) ecclesiae Constantiensis (C) episcopo emissa esse videtur. Quod si recte suspicamur, in summa 1097 epistolae subiecta contineri debent literae ΠΥΑΠ = 561, prima litera 'eius, qui scribit epistolam', Σ = 200, quarta litera 'civitatis, de qua scribitur', Σ = 200, AMHN = 99, numerus inductionis VI; quae efficiunt: 1066, ita ut supersit pro secunda littera 'eius, cui scribitur', et tertia 'accipientis' 31, qui numerus ex aliis duabus Graecis literis nisi A et Λ componi non potest. Iisdem literis Latine A et L, supra pro accipiente et eo, cui scribitur, positis, suspicari licet, scriptorem formatae non primas nominum literas epistolae inseruisse sed eas, quas regula formalarum postulat. 4) Cf. supra cap. 7, p. 383, l. 20. 5) Datum convenient cum die 15. Febr. 888.

18.

Ego N., cum filia N. de loco N. nomine N. in coniugium accipere, parentibus et cognatis nostris consentientibus, decrevissem, dedi ei dotis nomine in loco N., hoc est in villa N., inter sylvas et agros ac prata aestimationem duarum hobarum, curtem saepe conclusam, domum unius librae argentum pretio valentem, granarium et seuriam⁶ 11 solidorum, boves duos 4 saigarum et alios duos dimidii solidi, cavallum cum phale-
ris, quatuor mancipia, duos videlicet ac duas feminas, 30 capita de pecoribus, introitum et exitum, aquas aquarumque decursibus, usum lignorum vel materiae, pascuarium in communi marcha, sicut mihi et progenitoribus meis competit; ut haec omnia, seu me vivente, seu defuncto, omnibus diebus vitae suae possideat et filii nostri post nos usque¹⁰ in saeculum. Si quis vero, quod tamen fieri omnino diffido, huic kartae legitime patratae contrarius esse praesumpserit, ad cameram regis auri uncias 2 et argenti libras totidem coactus persolvat, et haec dotalis karta nihilominus firma permaneat cum stipula-
tione subnexa.

Actum in loco N. publice, praesentibus quorum hic signacula continentur. Signum¹⁵ illorum, qui hanc placitaverunt: Signum N. *Hic scribe nomina testium.* Ego itaque N. indignus monachus scripsi, subscripti. Notavi diem dominicum 7. Idus Iulii, annum 6. imperii piissimi K.¹ caesaris, secundi filii Hludovici celeberrimi regis Germaniae², Adelberto comite constituto³.

f. 1.

19. Carta dotis.

20

Dulcissima coniux mea atque amantissima nomine ill., ego in Dei nomine N. Sumpsit mihi consilium atque complacuit, ut ego te mihi in coniugium accepissem; quod ita et feci. Propterea dono tibi dotem, sicut nostris utriusque complacuit amicis tibi donare, in pago⁴, in illo loco, in villa nuncupata, id est rectam curtem cum sepe circumcinctam.²⁵

20. Carta concambii.

f. 1'.

Omne⁴ namque, quod inter partes diversas bonis moribus sanisque consiliis fuerit diffinitum, necesse est propter iurgia futura subicienda succendentibus temporibus conscriptionis vinculo configare. Sic itaque complacuit atque convenit inter ill. abbatem cum ad^a cenobii sancti ill. vocato^a suo, seu inter alios seculares: inter illum et illum, ut simillimas firmitates parique tenore conscriptas cambii sui emitterent; quas et emiserunt. Ipsum autem cambium in easdem firmitatis emissiones nominatim visum est nobis inserendum. Dedit^b namque memoratus abbas, seu allius, cum manu advocati sui iam dicto homini illo in villa nuncupata iuchos^c et de pratis ad carradas^c ad ius pertinens sancti illius, et accepit ab illo in villa nuncupata iuchos^c et de pratis ad carradas^c; ea dumtaxat ratione, ut pars utraque accepte ius cambicionis deinceps inconvulsum et inviolabile perennibus temporibus absque ullius inquietudine vel repetitione possideat. Sicque pari diffinitione sanxerunt, ut, si pars quaelibet exin columniam ingerere, hoc est, si aut memoratus abbas seu successores ipsius, sive iam dictus ill. vel illius heredes aliquam repitionem moliri temptaverint, sit tunc pars parti⁴⁰ tantum culpabilis, quantum repetere praesumpserit, et in aerarium regis auri untias

18 = Bonvalot 4; Roz. III, Add. p. 329. Cod. 3.

19 = Goldast 9; Bal. 49; Roz. 233. Cod. 4. a) ill. hic et saepius omittit c.

20 = Gold. 16; Bal. 48; Roz. 312. Cod. 4. a) ita c. pro cenobii s. ill. cum advocate.

b) Deinde c. c) tantum seu signum quoddam, ut in carta scribenda hic numerus inseratur, deest c. 45

1) Karoli III. 2) Datum convenit cum die 9. Iulii a. 887. 3) Cf. supra cap. p. 386, n. 3. 4) Formula ad exemplum cartae a. 851, Wartmann II, nr. 410, scripta esse videtur.

tres cogatur inpendere, sed nichilominus praesens emissio cambii huius perpetim sui vigoris obtineat firmitatem; ita dumtaxat, si imperatoris clementiae complacuerit.

Actum in illo loco, praesentibus istis. Sig. ill. abbatis et advocati sui ill. Sig. ill. decani. Sig. praepositi. Sig. cellarii. Sig. custoris. Sig. portarii^d. Sig. camerarii. Sig. hospitarii^e. Signa aliorum testium. Ego itaque inmerens diaconus anno ill. imperatoris scriptis^f et subscriptis^g. Notavi diem ill., ill. data^h, sub ill. comite. Amen.

21. Carta pactionis.

f. 19'

Dumⁱ constet plurimis, quod a quadam homine nomine ill. advocatus cenobii sancti ill. pro rebus, quas ille in illo loco sitas ad partem iam dicti monasterii contradidit, frequenter pro eisdem rebus interpellatus est. Qua ex re utrumque complacuit atque convenit, ut devitanda^a deinceps causa contentionis praefatae res, pro quibus nos et advocatum nostrum interpellat, ad nos pleniter, id est ad potestatem monasterii, redeant perpetim possidenda, accipiatque a parte eiusdem monasterii aliquod territorium in confinio villae ill. nomine nuncupata, hoc est totidem iuchos; sub tali conventione, ut etiam deinceps neutra^b ullam inquietudinem seu repetitionem moliatur. Quod si inchoatum fuerit, sit tunc pars alteri tantum culpabilis, quantum expedit, et quod malo ingenio repetit evindicare non valeat, sed praesens conventionis cartula perennem obtineat vigorem, stipulatione subnexa.

Actum in illo loco publice. Sig. ill. abbatis et advocati sui ill., qui hanc conventionis cartam perpetraverunt. Sig. decani^c, custoris, praepositi^d, cellarii, portarii, camerarii, hospitarii^d. Signa aliorum testium. Ego itaque ill. rogatus scriptis^e. Notavi diem ill., in ill. data, anno ill. imperatoris, sub ill. comite.

22. Carta tradicionis.

Ego in Dei nomine illa cum manu advocati mei *nomine ill. trado ad monasterium sancti ill. mancipia totidem, quorum haec sunt nomina, sed extra hos unum servum empticum nomine ill.; in ea videlicet ratione, ut ea habeam tempus vitae meae censumque annis singulis solvam, id est tantum, et si redimere voluero, cum tanto redimam. Illum vero supra nominatum servum nomine ill. in eundem censem habeam tempus vitae meae, et si redimere voluero, cum tanto pretio redimam. Post obitum vero meum, si ante non redimero, omnia ad iam dictum monasterium redeant perpetim possidenda. Si quis vero contra hanc cartulam traditionis venire atque irrumpere temptaverit, illa multa componat, sicut in lege Alamannorum continetur².

Actum in illo loco publice etc.

23. Precaria.

f. 20'

Christi enim favente clementia ill. abbas monasterii ill. sancti. Convenit nos una cum [con]sensu fratum nostrorum, ut illa mancipia, quae nobis ill. de illo loco tradidit, ei iterum per prestarium represtaremus, quorum haec sunt nomina: ill. et eius sobolem his nominibus^a, sed extra hos unum servum empticum; in ea videlicet

40 20. d) port c. e) hospitat c. f) sprripsi c. g) literae si lineamentis circumductae sunt c.
h) dat c.

21 = Gold. 26; Bal. 47; Roz. 397. Cod. 4. a) lege: devitandae. b) supple: pars. c) dec c.
ppos. cell. d) por. cam. hosp c. e) inter scrip et si quaedam lineamenta c.

22 = Gold. 34; Bal. 46; Roz. 361, §. 1. Cod. 4.
23 = Gold. 66; Bal. 46; Roz. 361, §. 2. Cod. 4. a) nominiminibus c.

1) Formula scripta est ex carta a. 887, Wartmann I, nr. 367. 2) Certa multae pecunia, lege Alamannorum non instituta, in ipsa potius carta constitui debuit. Cf. R. Loening, 'Der Vertragsbruch nach Deutschem Recht' p. 592 sq.

ratione, ut ea habeat tempus vitae censumque annis singulis inde solvat, et si redimere voluerit, cum illo pretio redimat. Illum vero supra nominatum servum N. in eundem censem habeat tempus vitae sua, et si^b redimere voluerit, cum illo pretio redimat. Post obitum vero eius omnia ad supradictum monasterium redeant perpetim possidenda, si ante non redimerit^c.

Actum in ipso monasterio publice, praesentibus istis, quorum hic signacula continentur. Sig. decani^d, praepositi, cellarii^e, sacratarii, portarii, hospitarii, camerarii^f. Signa aliorum testium. Ego itaque ill. scripsi et subscripsi^f. Notavi diem ill., ill. data^g, anno ill. ill. imperatoris, sub ill. comite.

2. COLLECTIO SANGALLENSIS SALOMONIS III. TEMPORE CONSCRIPTA.

Non pauci codices formulas huius collectionis exhibent, integras tamen duo tantum, literis A 1. 2 a nobis signati. Qui tanta inter se propinquitate coniuncti sunt, ut etiam in vitiis plerisque convenient; neque vero alter ex altero, sed ambo ex tertio 15 quodam descripti esse videntur.

A 1) Codex Vindobonensis bibliothecae palat. 1609 (theol. 732) saec. X. Cf. Dümmler, 'Das Formelbuch des Bischof Salomo III. von Constanz' praef. p. XXIII sq. et 'N. Archiv' IV, p. 553. Exhibit fol. 17'-53. formulas 1-47, versibus subiectis, quos edidit Dümmler, 'Formelbuch' inter appendices B 1-3. et ex codice A 2. 20 'St. Gallische Denkmale aus der Karoling. Zeit' in 'Mittheil. der antiquar. Gesellschaft in Zürich' XII, 6, p. 225 sq. (= capita nostra 48-50). Capitis 43. aliqua pars, uno folio exciso, deest. Praecedunt collectionem duae illae epistolae, quas Dümmler, 'Formelbuch', inter appendices A 1. 2. edidit. Descripsit formulas in usum huius editionis V. Cl. W. Wattenbach a. 1848.

A 1*) Codex Monacensis Lat. 15819 (olim Capit. Salzburg. 19) saec. XII. in extrema parte continet caput 28. et epistolas ap. Dümmler A 1. 2, quae sine dubio ex codice A 1 descripta sunt. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 505. Codicem huc transmissum evolvi.

A 2) Codex Monacensis Lat. 19413 (olim Tegernsee. 1413, antiquior numerus 30 1016). Liber ex duabus partibus inter se diversis colligatus est, quarum altera, formulas continens, saec. X. exeunte scripta est. Cf. Dümmler, 'Formelbuch' praef. p. XXVI, et 'N. Archiv' IV, p. 553; Rockinger, 'Drei Formelsammlungen' in 'Quellen und Erörterungen zur Bair. und Deutschen Gesch.' VII, p. 29 sqq. Exhibit codex fol. 67-109. formulas 1-47. et versus subiectos eosdem ac cod. A 1, quibus ante 35 caput nostrum 50. inserta est formula Addit. 6. Praecedunt etiam eaedem duae epistolae ac in cod. A 1. Codice huc transmisso, formulas contuli.

A 3) Codex archivi Colmariensis ladula 12, nr. 4. saec. X; cf. supra p. 378. Duo tantum capita 16. 17 praebet, quae cum nonnisi in codicibus A 1. 2 inveniantur, de codice hic refero. Editis usus sum.

Ex eodem archetypo ac codex deperditus ille, ex quo A 1. 2 descripti sunt, oriundus est, sed neque integrum exhibit collectionem neque inmutatam

23. b) sedimere pro se red. c. c) redimiret corr. redimirit c. d) dec̄c c. e) Cott. Saer. Por. hospī. cañ. c. f) literae si lineamentis exornatae et a praecedentibus separatae sunt c. g) dat c.

B) *Codex Renaugiensis* 131, nunc archivi Turicensis, saec. X; cf. supra p. 378. Haec collectio p. 42. incipit eodem folio verso, quo recto alia, quam supra edidimus, alia manu exarata, terminatur. Exstant capita 1—4. integra, 5. 8. mutila, 9. 10. 24. integra, 25. 38—47. mutila. Capita 11—23. omissa sunt, reliqua quae desiderantur aut foliis excisis perierunt, aut vetustate deleta sunt. Inter capita 42. et 43. legitur fragmentum formulae, ab ipso opere fortasse non alienae, Addit. 1. Descripsit formulas V. I. Waitz.

Non ex eadem recensione sed ex antiquiore, ut videtur, oriundus est

C) *Codex Parisiensis Lat. 10757* (Suppl. Lat. 1007, olim Rosniensis nr. 2410) 10 saec. X, folia 16 in 4°. Cf. Dümmler, 'Formelbuch' praef. p. XXIX sqq. Praecedunt ipsam collectionem Additamenta nostra 4. 5. 2. 3; ubi inter 5. et 2. insertum est cap. 31. libri Walahfridi Strabonis de exordiis et incrementis rerum ecclesiasticarum (= Form. Als. 3). Ipsius collectionis existant formulae 1—5, quas continuo, nullis quidem foliis excisis, sequuntur capita 24—39. integra et 40, cuius finis cum reliquis capitibus, ex tremis codicis parte avulsa, deest.

Primum edidit formulas nostras *Claudius Le Pelletier*, non integras quidem, e solo codice C in libro, qui inscribitur: *Codex canonum veteris ecclesiae Romanae a Francisco Pithoeo ad veteres manuscriptos codices restitutus et notis illustratus*. Accedunt formulae antiquae Alsaticae. Ex bibliotheca *Claudii Le Pelletier* (Paris. 1687) 20 p. 433—448. Haec editio haud satis accurat eparata saepius repetita est, in his scilicet libris: I. G. Eccardi *Leges Francorum Salicae et Ripuariorum*. Accedunt formulae veteres Alsaticae (Francof. et Lipsiae 1720) p. 232—246, quae editio notis nonnullis instructa est. = *Canciani, Barbarorum leges antiquae II.* (Venet. 1783) p. 401—414. — Walter, *Corpus iuris Germanici*, Berolini 1824, III. p. 523—546. Migne, *Patrologia Latina LXXXVII*, col. 875—892.

Excerpta e codice A 1, admodum locupletia, annotationibus intermixtis, Mich. Denis inseruit catalogo suo: *Codices manuscripti theol. bibliothecae palatinue Vindobonensis Latini, I, c* (Vindob. 1795) col. 2980—3013.

Ex codice B edidit formulas F. v. Wyss, 'Alamannische Formeln und Briefe', 30 l. l. p. 38 sqq.

Integras omnes primum edidit E. Dümmler, 'Das Formelbuch etc. Berlin 1856', quae editio egregie ad fidem potissimum codicis A 1, reliquis quoque adhibitis, parata locupletissimoque commentario instructa est. E codice A 2 paulo post edidit eandem collectionem L. v. Rockinger, 'Drei Formelsammlungen etc. München 1858', l. l. p. 187 35 — 256. Postea E. de Rozière omnes corpori formularum, dicto 'Recueil général', inseruit.

Disseruerunt de his formulis praecipue: Ioh. G. Eccardus l. l. praef. c. VI; Zurlauben, 'Observations sur le recueil, qui a pour titre formulae Alsaticae' in 'Histoire de l'académie royale des inscriptions' XXXVI, Paris. 1775, p. 176—207; 40 M. Denis l. l.; Seidensticker, *Commentatio de Marculfinis similibusque formulis I*, p. 5 sq.; Stülin, 'Württembergische Geschichte' I, p. 237 sq.; Dümmler l. l. praef. et in annotationibus passim; Rockinger l. l. p. 29—42; Stobbe, 'Geschichte der Deutschen Rechtsquellen' I, p. 255 sqq.; Heidemann, 'Salomo III. von Constanz vor Antritt des Bisthums im Jahre 890', in 'Forschungen z. D. G.' VII, p. 425 sqq.; Dammert, 'Salomon III. von Constanz Formelbuch und Ekkehards IV. casus St. Galli' etc., in 'Forschungen z. D. G.' VIII, p. 327 sqq. Cf. etiam quae ipse exposui 'N. Archiv' VIII, p. 506 sqq.

Quatuor collectionis partes discerni possunt et indele et origine inter se diversae. Capita enim 1—5. diplomaticum regalium, 6—21. cartarum ad negotia privata seu 50 forensia spectantium formulas, capita 22. 23. formatam epistolam cum regula formatarum, capita 24—47. epistolarum formulas exhibent.

Capita 1—5. non ex veris diplomatis scripta, sed facta et inutilia sunt¹. Auctor, quamvis eiusmodi documenta cognovisse, quaedam fortasse ante oculos habuisse videatur, tamen nescivit, qua certa lege atque norma tabulae regales scribi oportet. Temporibus Karoli III. imperatoris conscripta esse haec capita, manifesto apparet. Nomen Karoli vel K. regis invenimus cap. 5. in omnibus codicibus, cap. 4 in codicibus B et C. Cap. 2. solo quidem codice C rex K. nominatur, ceteris literas Ludovicum significantes praebentibus, sed in subscriptione verba serenissimi augusti ad Karolum III. imperatorem spectare crediderim. Cap. 1, quamvis in contextu auctor de Ludovico Germanico cogitasse videatur, tamen in subscriptione et ‘annos imperii’ et ‘annos incarnationis’ annotavit, quod ante Karolum III. in Karolinorum diplomaticis non occurrit. Etiam cap. 3, ubi N. imperator augustus privilegium concessisse fingitur, auctor de Karolo cogitasse videtur. Ex imperio et imperatore saepius commemorato colligi potest, formulas non ante a. 881. scriptas esse. Annus imperii quintus cap. 1. annotatus, si ad Karolum referendus est, cum anno 885. vel 886. convenit. Ad annum autem 887. spectare possint verba cap. 5: Actum in Rotwila curte regali, cum imperator tunc temporis in villa illa commoratus sit. Cui conjecturae etiam hoc contrarium esse vix crediderim, quod Karolus rex, non imperator appellatur, cui rei auctor minime curam impendisse videtur. Karolus enim quamdiu rex erat, curtem illam in ditione non habuit. Quae cum ita sint, formulas c. a. 885—887. conscriptas esse putaverim. Quamvis certum locum non profiteantur, tamen auctorem Sangallensem eas scripsisse ex reliquis collectionis partibus conicere licet, quod verba quaedam, quibus cum aliis documentis Sangallensibus concinunt, comprobare videntur².

Capita 7—21. privatorum seu forensium documentorum formulas exhibent³, ex quibus cap. 10. notitiam de terminis inter fiscum regalem et communem pagensium marcam in concione definitis continet, capita 13. 14. 17. 18. negotia inter laicos acta, reliqua autem talia referunt, quae ad coenobium quoddam monachorum spectant. In capitibus quidem 6. 7. 15. auctor non solum ad monasterium, sed etiam ad episcopalem ecclesiam respectum habuisse videtur; sed cum verba, quae formulas ad episcopalem ecclesiarum usum accommodare videntur, minus arcte cum ceteris cohaerent neque satis cum eis concordent, facile intelligitur, auctorem haec omnia ad exempla monastrialium, non episcopalia documentorum composuisse. De Sangallensi origine dubitari non potest, cum non solum cap. 8. et 11. Sanctus Gallus, cap. 6. Grimaldus abbas nominetur, sed etiam ipsae formulae cum veris monasterii illius cartis optime, ad verba saepius, convenient. Conferantur ex. gr. Wartmann II, nr. 568. cum cap. 7, Wartmann nr. 492. cum cap. 9, Wartmann nr. 572. cum cap. 15; exordia ap. Wartmann nr. 538. 681. 617, 593. cum exordiis capitum 6. 8. 11. 21. Quaedam autem capita ex alia Sangallensi collectione recepta sunt, capp. 19. 20; cf. supra Form. Sang. misc. 20. 21. Non obstat, quod monasterium in formulis interdum S. Mariae nominatur; quod non nisi exempli gratia factum esse, evidentissime apparet ex capite 7, quod, licet sanctam Mariam pro sanctum Gallum praebeat, tamen Grimaldi abbatis nomen retinet.

Certa tempora complures formulae exhibent: cap. 6. annum 870, cap. 10. annum 871, cap. 7. annos 841—872, cap. 21. annum 879, quibus effici videtur, hanc partem collectionis c. a. 870. institutam, postea auctam esse. Capita vero 19. 20. cum non ante Karolum III. imperium adeptum (a. 881) addita esse possint, caput quoque 21.

1) Cf. ‘N. Archiv’ VIII, p. 509. 2) Cf. cum capite 3. diplomata Karoli III. monasterio S. Galli concessa, Wartmann II, nr. 604. 627: secundum regulam S. Benedicti bene regere; cum capite 5. infra caput 10. sine dubio Sangallense: nisi forte precario. Vide ‘N. Archiv’ VIII, p. 511. Litera L., quae pro nomine monasterii, literae R. M., quae pro nominibus episcopi et ecclesiae cap. 3. leguntur, certe ficticiae sunt. 3) Cf. ‘N. Archiv’ VIII, p. 529 sqq.

non antea additum, temporis autem notam ex vero documento, ad quod formula magna ex parte scripta videtur, receptam esse existimo.

Capita 22. 23. quamvis aliunde sint oriunda, tamen in alia quoque Sangallensi collectione inveniuntur¹. Cf. Form. Sang. misc. 7. 8.

Reliqua pars collectionis, capita 24—50, epistolae cum versibus subiectis, plurimas affert difficultates². Licet pleraque exempla ex epistolis sumpta sint, quae in episcopali curia scriptae vel receptae esse videntur, quaedam monachi Sangallensis familiares epistolas ad fratres duos iuvenes, antea discipulos eius, referunt. Quaeritur, quomodo illae cum his cohaereant. E. Dümmler exposuit, fratres illos fuisse Waldonem, postea Frisingensem episcopum, et Salomonem III, postea episcopum Constantiensem et abbatem Sancti Galli, quorum matris consobrinus erat Salomo II. Constantiensis. Igitur cum praeter monachi epistolas omnes fere aut ad Salomonem II. eiusque dioecesim aut ad Liutbertum Magontinum archiepiscopum spectare videantur³, capite autem 24. doceamus, Waldonem e schola Sancti Galli egressum, antequam anno 878 (vel 879) ad alium episcopum mitteretur, aliquod tempus cum Salomone II. habitasse, et ex capite 43. intelligamus, fratres post eorum a monasterio discessum cum eodem episcopo apud Liutbertum commoratos esse, suspicari licet, ipsos illos, tunc discendi causa in negotiis episcopalibus versatos, formulas epistolarum, quascumque adipisci potuissent, collegisse, et cum literis a magistro eo tempore datis, capitibus 28. 41. 43. conscripsisse. Hoc modo capita 24—43. congesta esse existimo. Quo tempore hoc factum sit, ex indiciis haud incertis colligere possumus. Epistolam cap. 43. paulo post fratrum e monasterio discessum, ut videtur primum, scriptam esse, patet; verbis autem: Sabbato autem sancte egre vestram absentiam sustinui, efficitur, eos ante pascham monasterium reliquisse, epistolam vero haud multo post ipsos dies festos scriptam esse. Anno autem 877. hoc accidisse, ideo existimo, quia tunc epistolarum collectio a fratribus inchoata esse videtur. Vere ipsius anni certe capita 34. 35. 37. 38. scripta sunt, eodem, ut videtur, anno etiam caput 30. Caput 42. epistolam a Liutberto ad Hadrianum II. papam missam continet, quae, quamvis certe post a. 872. scribi nequiverit, tamen annum incarnationis 877. exhibet; ex qua re conicere licet, eam hoc anno in formulam redactam esse. Cum autem vix ab alio ac ipso archiepiscopo impetrari posset, hoc eodem tempore factum esse crediderim, quo fratres, ut epistola cap. 43. narrat, cum Salomone II. apud Liutbertum commorati sunt. Quaedam capita anno 878. scripta esse videntur: 26. 39. 40; reliqua etiam omnia colligi potuerunt, antequam Waldo cum epistola, quam exhibit cap. 24, anno 878. exeunte vel 879. ineunte ad Witgarium, ut videtur, episcopum Augustanum, profectus est.

Capita vero 44—47. postea addita esse existimo. Epistolae enim, quae capp. 44. 46. 47. exstant, a magistro Sangallensi ad fratres missae sunt, cum illi iam in curia regali inter capellanos palatii essent. Cap. 44. epistolam gratulatoriam ad Waldonem presbyterum ordinatum, quod c. a. 883. factum esse videtur, datam exhibet. Cap. 46. de itinere Italico instanti scribitur, quod ad expeditionem aliquam Karoli III. referri potest. Cap. 47. verba: Meum cucullum sancto Martyno non impedit, nec vester habitus Petro, fratrum habitum esse capellanorum, aperte profitentur, cum sanctum Martinum capellae regalis patronum fuisse constet. Neque vero facile adduci possim, ut credam, ipsos fratres haec capita addidisse, quippe qui tunc in tabulario palatii versati, in summis imperii negotiis occupati, magistri vero nimium immemores, profecto non solas fere illius epistolas collectioni suae subiecissent. Ipsum

¹⁾ Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 508. ²⁾ Cf. ib. p. 512 sqq. ³⁾ Dubitari potest de cap. 27, epistola a Ludovico iuniore ad Ludovicum, filium Karoli Calvi, missa; quam a Liutberto Ludovici iunioris archicancellario dictatam esse, coniecit E. Dümmler. Dubito, an ficticia sit.

potius magistrum collectioni epistolarum a discipulis institutae suas addidisse crediderim. Quam coniecturam ad certum fere redigunt et versus formulis in codicibus A 1 et 2 subiecti, capp. 48—50, et epistolae illae duae, quae ibidem praemissae sunt (Dümmler, 'Formelbuch' App. A 1. 2); haec enim omnia fere, paucis fortasse versibus exceptis, ab eodem monacho Sangallensi scripta et alia ad solum Salomonem, alia ad ambos, ut videtur, fratres missa sunt.

De versibus dubitari potest, an primitus ad ipsam collectionem pertinuerint. Certe quidem eodem fere tempore ac epistolae collectionis scripti sunt. Idem est animus, eaedem adhortationes, eaedem vituperationes in versibus ac in epistolis. Alter autem res in epistolis A 1. et 2. se habet, quae ad solum Salomonem aetate iam matu- 10 riorem datae sunt. Certe non ante a. 884, quo anno Salomo diaconus ordinatus est¹, scribi potuerunt, cum ille 'mox sacerdos futurus' dicatur, Dümmler l. l. p. 68, l. 26; p. 70, l. 26, et iam sedem episcopalem Constantiensem appetere videatur, quod verba l. l. p. 72 sq. testantur: Commando epistolas Hieronimi —. Sed unam illam aetati, progenitoribus et proximis, immo indoli et ministerio tuo congruentissimam commando 15 epistolam ad Nepotianum, cognatum Heliodori episcopi, qui futurus post avunculum suum sperabatur episcopus et subita morte praereptus est, ut et secundum tales institutionem^a, quali eum instruxit, vivere studeas et non post matris tuae consobrinum anhelare ad episcopium, sed timere et praeparare te satagas ad conspectum Dei. Contra haec haud magni est momenti, quod magister Salomonem 'iuvenculum' et 20 'puerulum' nominat (p. 68, l. 28; p. 72, l. 13) et de tempore, ubi episcopatu dignus futurus sit, Vergilius verbis utitur: Eheu, 'sed mihi tum quam molliter ossa quiescent'² (p. 74). Ad officium cancellarii imperialis, quo Salomonem a. 885. functum esse scimus³, haec verba spectare crediderim: Quod si propter — saecularium rerum occupationem vel etiam palatii assiduitatem et militiae labore tibi aspirare non suppetit 25 aut vacare (p. 67). Itaque cum haec epistola certe non ante annum 884, verisimiliter autem a. 885. scriberetur, in ipsam vero collectionem, licet apta fuisset, non recipetur, tunc temporis collectionem epistolarum iam completam fuisse existimo, praesertim cum nihil contineat, quod ad posteriora tempora referendum esse videatur.

Omnes illas ad fratres epistolas, et prosaicas et poeticas, a Notkero, vulgo Bal- 30 bulo dicto, scriptas esse, E. Dümmler optimis rationibus nisus coniecit, cuius opinionem equidem secutus et quaedam ab aliis viris doctis contraria scripta refutare conatus sum⁴. Eundem autem Notkerum non solum epistolares formulas auxisse et recensuisse, sed etiam universam nostram collectionem instituisse suspicor. Satis constat, doctissimum illum monachum non solum magistri scholae, sed etiam notarii munere 35 in monasterio functum esse. Nonnullae cartae ab eo scriptae in scriniis Sancti Galli servatae sunt, in quibus una est, quae notabiliter cum quibusdam formulis privatarum cartarum concordat: Wartmann II, nr. 572 (a. 873). Quae cum eundem fere ac formula cap. 15. prologum alias non cognitum praebat et cum ea et re et verbis non modice conveniat, tum in notis temporum aequae ac formula cap. 6. Ludovicum Ger- 40 manicum, tunc temporis iam senem, plus quam 30 annis post mortem senioris Ludovici imperatoris 'iuniorem' appellat. Quod cum inter cartas sine dubio autographas post mortem Ludovici Pii emissas praeterera in una tantum, quae a. 872. scripta est, Wartmann l. l. nr. 568, inveniatur, quae ad verbum fere ad aliam collectionis nostrae

a) constitutionem cod. A 2.

45

1) Ann. Weing. 885. Cf. Dümmler l. l. p. 105. 2) Vergil. Eccl. X, 33. 3) Cf. Mühlbacher, 'Die Urkunden Karls III.' in 'SB. d. Wien. Akad.' XCII, p. 364. 4) 'N. Archiv' VIII, p. 514 sqq.

formulam, cap. 7, scripta est, vix dubitari potest, quin idem Notkerus illas privatarum cartarum formulas conscripserit.

Quae cum ita sint, facere non possum, quin existimem, eundem etiam diplomatum formulas scripsisse et postea omnes has partes, diversis temporibus compositas, inter se coniunxisse vel fortasse coniungi fecisse. Nam ut credam, Salomonem III, de quo cogitavit E. Dümmler, hoc fecisse vel fieri iussisse, adduci non possum praecepue propter diplomatum formulas prorsus inutiles, quas Salomo, vir in secularibus negotiis versatus atque cancellarii munere functus, vix admisisset.

Epistolaribus capitibus primum diplomatum formulas adscriptas esse, e codice Parisiensi C effici videtur, quippe qui capita 6—23, quamvis nulla desint folia, non exhibeat. Postea vero et formulis cartarum privatarum, quas Notkerus iam antea in usum notiorum composuisse videtur, et capitibus 22. 23. additis, liber confectus est aptus ad usum scholarum vel, ut ait Marculfus, ad exercenda initia puerorum. Quod temporibus Salomonis abbatiam simul cum episcopatu Constantiensi regentis factum esse, ideo praecepue existimo, quia non solum formulae, ut ita dicam, monasteriales cum episcopalibus coniunctae sunt, sed etiam formulis cartarum, non nisi ad abbatiae usum aptis, verba illa inferta sunt, quibus episcopali ecclesiae aptarentur.

In hac nova editione potissimum codices A 1. 2, qui soli integrum exhibit collectionem, secutus sum, ex ceteris tamen ea recepi, quae genuina esse et maxime 20 quidem quae consensu codicum B et C probari videbantur. Numeros capitum codices non praebent¹.

1. Concessio regalis².

In nomine sanctae et individuae Trinitatis^a. Hludowicus^b rex Germaniae. Si erga^c loca ab anterioribus nostris divino cultui mancipata et servos Dei in eisdem com- 25 manentes liberalitas nostra aliquid beneficiorum contulerit, mercedem nobis ob^d hoc a Deo credimus rependendam et prolem nostram post nos feliciter regnaturam. Et idcirco^e omnes fideles nostri et filiorum nostrorum, presentes scilicet et futuri, cognoscant, quod venerabilis vir N. ill.^f aecclesiae praesul precibus quibus ausus est serenitati nostrae^g suggestus, quia canonici et familia ipsius ecclesiae^h, sedⁱ et alii clerici et cunctus populus 30 eiusdem dioeceseos nimum solliciti essent et suspecti, quisnam illis aut cuius gentis post se episcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne, si ignotus ignotis vel etiam alterius linguae diversorumque morum superponeretur, eis nequaquam convenire potuisset. Cuius suggestioni^k assensum nostrae^l pietatis accommodantes et christiana plebis utilitati^m prospicientesⁿ, per auctoritatem nostrae potestatis eidem ecclesiae hoc pacto in eodem 35 clero vel etiam in ipsa parroechia ius eligendi^o sibi episcopum in elemosinam^p nostram concessimus; id est, si inter ipsos canonicos ingenui et nobiles homines divinae^q auctoritatis eloquiis et synodalium^r decretorum constitutis instructi et bonis moribus adornati fuerint^s inventi, per consensum sacerorum ordinum et natu maiorum nobiliumque laico-

1 = Als. 6; Wyss 19; Dümmler 1; Roz. 520. Odd. A 1. 2. B. C. a) trimatis C. b) ita B; 40 H. vel Hl. cett. c) ita B; ergo cett. d) ab A 1. e) idcirco A 1. f) intellige illius. g) deest C. h) aecclesiae B. i) set C. k) sugestionis B. l) p nostrae A 1. m) utilitatem B. n) pro- spicientes C. o) sibi eligendi C. p) ita B. C; elemosynam A 1; elemosynam A 2. q) divine B. r) synodalium A 2. C. s) inventi fuerint B.

1) Numeri nostri cum iis quos Rockinger instituit convenient, nisi aliter annotavi. 2) Pror- 45 sus aliter ac haec formula vera privilegia, quibus libera episcopi electio concedebatur, dictari solebant. Vide Dümmler, 'Formelbuch des Bischofs Salomo' p. 87 sq.; cf. Mühlbacher, 'Die Urkunden Karls III.' l. l. p. 451 sq.; E. de Rozière, 'Recueil' II, p. 625 sqq.; supra praef. p. 392 et 'N. Archiv' VIII, p. 509 sq.

rum qui dignus ex eis electus fuerit, ad nostrae serenitatis ducatur aspectum, ut per nostram comprobationem clericis et monachis et omni populo acceptus et honorabilis^t habeatur^u. Quod si inter eos talis inveniri nequiverit, sunt Dei gratia monasteria in eadem diocesi nobilibus et eruditis viris referta^v; inde dignum et industrium^w ecclesiae Dei rectorem^x invenientes, nostro conspectui perducant eligendum, ut, per nos⁵ archiepiscopo commendatus, offici^y sui auctoritatem per nostram obtineat^z potestatem. Si hoc noluerint^a, de tota parroechia unum quemlibet clericum, natalibus et doctrina pollentem, cum consensu populi eligentes, nobis^b videndum et comprobandum^c praesentantes, petitionem suam apud^d clementiam nostram se^e obtainere confidant. Si vero, quod absit^f, personam servili iugo notabilem vel publicis exactionibus^g debitam¹⁰ aut etiam vitiis^h suis consentaneam vel ipsi sine populo eligere vel nobis absque idoneis parroechiae testibus assignare praesumpserint, liceat nobis potestate regia uti et iuxta scientiam nobis divinitus concessam ecclesiae Deiⁱ dignum constituere^k sacerdotem, qui et ecclesiam^l canonice^m sciatⁿ regere et ad nostrum^o obsequium per aetatis^p et industriae^q commoditatem sufficiat occurrere; quod etiam ceteri, de^r quibus supra¹⁵ diximus^r, si pervenerint^s ad episcopium^t, sibi noverint subeundum. Ut autem haec concessio nostra firmitatis suae diuturnum obtainere possit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare^u et anuli nostri impressione^v munire.

Signum^w Hludowici^x serenissimi regis in orientali Francia.

Data^y Kal. Mai. anno imperii eius 5.

Actum Regino¹ curte^z publica in regione Baioariorum^a, anno ab incarnatione^b Domini qualicumque, indictione quavis.

20

2. Alia^{a.2.}

In nomine Dei et domini nostri Iesu Christi. K.^b divina favente clementia rex. Quicquid ad loca sancta impendiorum conferre curaverimus^c, Deum nobis pro hoc²⁵ remuneratorem promereri confidimus. Et ideo fideles nostros scire volumus, quod ill. venerabilis episcopus ecclesiae^d ill.^e per familiares celsitudinis nostrae pietatem nostram flagitare confisus est, ut pro elemosina^f nostra et augustissimorum progenitorum nostorum quendam fiscum regalium possessionum qui N. dicitur ad eandem ecclesiam vel ad clerum sustentandum^g vel peregrinos suscipiendos concedere dignaremur^h, per eos³⁰ dem intercessores affabilitati nostrae conquestus, ipsius ecclesiae reculasⁱ valde tenuissimas esse, de quibus et nostrae sublimitatis obsequio et suo ministerio satisfacere nequiret. Rationabili igitur eius petitioni assensum nostrae largitatis^k accommodantes, concessimus ad ipsum titulum pastoralem curtem^l seu fiscum iuris propriae^m regalis in illo et illoⁿ loco, tanta nostrae^o potestatis auctoritate, ut, sicut usque nunc eadem^p 35

1. t) honorabilis A 1. u) abeat B. v) refecta B. w) instructum B. x) rectorectorem C. y) offitii C. z) p. o. B; optineat p. C. a) noluerit A 1. b) nobisque B. c) conprobandum A 2. d) apud B. e) se B. f) apsit C. g) exaccionibus B. h) viciis B. C. i) B. C; deest A 1. 2. k) construere B. l) ecclesiam B. m) canoniq A 2. n) regere sciat B; sciad corr. sciat C. o) nostram obsequelam vel o. C. p) etatis C. q) industrie B. r) de — diximus des. C. 40 s) perveniant C. t) aepiscopium B. u) laborare A 1. v) impressione C. w) post hanc vocem cod. A 2 exhibit loco monogrammati spatium vacuum, in margine: monographi; Signum deest B. x) ita B; Hl. A 1. 2; K. C. y) Dato A 1. z) ita B; curtę C; curta A 1. 2. a) C; Baiowario- rum cert. b) incarnacione B.

2 = Als. 7; Wyss 20; Dümmler 2; Roz. 149. Codd. A 1. 2. B. C. a) rubrica deest A 1. 2. 45 b) ita C; H. A 1. 2; HI. B. c) curavimus B. d) ecclesiae B. e) illius B. f) elemosyna C. g) sustendum vel peregrinos vel ad poregrinos C. h) dignaremus B. i) regulas B. k) lalgitatis A 1. l) B. C; curtam A 1. 2. m) ita A 1. C; proprie A 2. B. n) in illo B. o) nostre A 2. p) eadem B.

1) Regensburg. 2) Cf. Dümmler l. l. p. 89; E. de Rozière, 'Recueil' I, p. 180 sqq.; 60 supra praef. p. 892. et 'N. Archiv' l. l.

possessiones ad nos tantum et nostros ministeriales aspectabant, ita ex hoc ad episcopum loci ipsius et ad eos tantum, quibus ille curam earundem rerum commiserit, pertinere debeant, et nullus dux vel^a comes nec quilibet superioris aut inferioris ordinis iudex sive missus in eodem loco nec in omnibus ad eum pertinentibus vel mansiones sibi^b parare vel^c invadere aut pastum iumentis suis aut suorum diripere aut inde veredos aut veredarios exigere aut ibi concilium congregare aut aliquid ex eisdem locis suo iuri vindicare absque tunc temporis episcopi consensu praesumere audeat usque ad nostram praesentem^d audientiam et diiudicationem. Et^e si quisquam de vicinis ex sua hereditatula^f ad eundem^g sanctum locum aliquid^h tradiderit, hoc ipsum eidem in 10 munitatis tuitioniⁱ subiaceat. Et ut haec largitatis nostrarae constitutio^j firmum apud^k posteros suae^l perfectionis tenorem obtinere valeat, manu propria insignire^m eam volui- musⁿ et nostrae^o imaginis anulo consignari paecepimus.

Signum^p K.^q serenissimi augusti, rectoris Francorum, Suevorum^r, Baioariorum, Turingorum, Saxonum domitorisque barbarum^s nationum.

Ego^t N. ad vicem N.^u archicapellani recognovi^v.
Data Kal. Aug. anno et indictione^w ut supra^x.

*) Codd. A 1. 2: Ego^y Waldo^z ad vicem G. archicapellani recognovi^o.

3. Alia^{a.2.}

In nomine Patris^b et Filii et Spiritus sancti^c N.^e divina largiente clementia^d imperator augustus. Notum sit omnibus fidelibus nostris, quiae^e vir reverentissimus N. abba coenobii, quod^f dicitur N.^g et est constructum in honore sancti N. martyris, detulit nobis quoddam gloriosissimi genitoris nostri Hl.^h imperatoris paeceptum, in quo continebaturⁱ, qualiter idem monasterium ab antiquis temporibus a regibus potestatem ac privilegium haberet, ut ipsi fratres inter se abbatem eligerent et nulli hominum nisi^k regibus subiecti esse deberent, praeter in eo solum^l episcopo suo deferrent, quod ad ecclesiasticam disciplinam pertinet, videlicet ordinationem accipiendi et, si qua forte contra canonicam auctoritatem commissa fuerint, corrigendi; donec quibusdam machinationibus, immo surreptionibus^m apud avum nostrum N.ⁿ R. M. episcopus ipsi ecclesiae idem monasterium subiugaret, deinde in eodem paecepto domini^o et patris nostri

30 2. q) aut C. r) ibi pararē B. s) aut C. t) praesentiem A 2. u) Et quisquis de v. C. v) hereditacula B; haereditatula C. w) B. C; eum A 1. 2. x) deest C. y) tuitioni C. z) constatio C. a) apud B; a C. b) sue perfectionis B. c) eam insignire eam C. d) volumus B. e) nostro C. f) post hanc vocem loco monogrammatis spatium vacuum exhibet A 2. g) ita C; H. A 1. 2; Hl. B. h) Suevorum C. i) ita codd. k) deest B. l) recogno feci C. m) ind A 1; 35 indit A 2; indict B; inde C. n) supa C. o) Ego — recognovi alia manus antiqua post add. A 1. 3 = Als. 8; Wyss 21; Dümmler 3; Roz. 576. Codd. A 1. 2. B. C. a) rubrica deest A 1. 2. b) p. et f. et s. s. (sic!) A 2; ac trinae sempiternae maiestatis pro Patris — S. sancti B. c) deest B. d) clemencia B. e) quod B. f) qui C. g) C; L. A 1. 2. B. h) B. C; H. A 1. 2. i) detinebatur C. k) nisi regibus des. C. l) quod add. B. m) supreptionibus apud B. 40 n) domni C.

1) Waldonis et G[rimaldi] nomina c diplomate fortasse Sangallensi Wartmann II, nr. 479, inserta sunt; cf. Dümmler l. l. 2) Cf. Dümmler l. l. p. 89 sq.; E. de Rozière, 'Recueil' II, p. 737 sq.; supra praef. p. 892. et 'N. Archiv' VIII, p. 510. 512. Formula omnino ficticia est, neque de certis personis locisque auctor cogitasse videtur. 3) Literas N. pro nomine regis, R. pro nomine episcopi et M. pro nomine episcopatus positas esse existimo. Aliter Fr. de Wyss, 'Alamann. Formeln' p. 40, n. 9, M. episcopi nomen, R. vocem reverentissimum significare suspicatus est; E. de Rozière vero l. l. p. 738, n. a, intelligere voluit: N. R[everendae] M[emoriae] episcopus.

sanctae recordationis piissimi H. continebatur^p, qualiter ipse per suae potestatis auctoritatem eidem monasterio firmius privilegium concessisset, quam prius habere dinoscetb. Cuius constitutionem nostra etiam auctoritate renovare ab eiusdem^r abbatis intercessoribus implorati^s, praecipimus^t atque constituimus, ut idem sacer locus, nostrae immunitatis tuitioni subiectus, a ceterorum hominum dominatione in perpetuum sit ab-⁵ solutus, et nullus episcopus, nullus comes nec eorum missus in eiusdem monasterii possessionibus absque petitione^u vel consensu abbatis ipsius concilium congregare vel mansiones sibi parare vel ad ipsum monasterium, si quando eum rationalis^v causa sive^w necessitas itineris pertraxerit, cum multitudine hominum vel exercitu venire praesumat, sed modeste et decenter, sicut sancta^x loca decet adire. Nec ullus superioris¹⁰ aut inferioris ordinis iudex^y aliquid de eiusdem^z coenobii possessionibus, quas modo legaliter obtinet vel postea conquerierit^a vel acceperit, suo iuri sine publico^b mallo vindicare audeat, nec inde aliquid vi^c auferre aut homines eiusdem^d loci, servos aut ingenuos, ad iniustum^e aliquod concilium vel necessitatem distingere aut feda vel para-¹⁵ feda exigere seu^f titulos nostros vel suos aut cuiuslibet in omnibus eius locis impo-¹⁵ nere presumat absque nostra, si tamen ita res postulaverit, iussione. Et quandocumque abbas^g, qui nunc est^h, vel eius successores divina vocatione ex hoc mundo decesserint, quamdiuⁱ tales inter eos inventi fuerint, qui ipsum monasterium secundum regulam sancti Benedicti bene^k regere et ad nostra serenitatis obsequium sint idonei, cum Dei voluntate et nostra auctoritate, unanimo et salubri consensu eligant sibi abbatem, quem²⁰ nullus propter aliquam causam despicere^l vel abicere debeat. Et sic^m aliqui de primis, alii de mediis, quidamⁿ etiam de extremis ad nostram praeuentiam ipsum electum adducant, ut, per eos ceterorum omnium voluntates addiscens, eum illis abbatem praeficiam^o, sub cuius spirituali^p regimine unanimes habitantes in domo, statum^q regni nostri et pacem totius^r ecclesiae semper impetrare precibus devotis insistant; hoc procul dubio²⁵ scientes, quia, si querulosi^s aut contradictores inventi fuerint, aliquem de capellanis aut episcopis seu^t vasallis meis eis superimponam, qui aut eorum contumaciam^u edomet, aut, si etiam sic corrigi noluerint, quod absit, ex meo^v illos praecepto ad exemplum cunctorum in^w omnem ventum dispergat^w. Reliqua ut supra.

*) Cod. B; in virga ferrea regendo tamquam vas figuli confringat pro in omnem v.²⁰ dispergat.

4. Alia^{a.1.}

Karolus^b divina ordinante clementia rex. Quia sicut regni patrum nostrorum successores^c ita etiam religionis eorum heredes esse cupimus, ideo quendam locum, in quo ex multo iam tempore plurime^d sanctorum reliquiae continebantur et laudes Dei a³⁵ religiosis hominibus celebrabantur^e, nostra auctoritate^f monasterium, immo coenobium^g

3. p) continebantur C. q) B. C; dinoscabantur A 1. 2. r) eisdem C. s) implorati C.
t) praecipimus B. u) petizione B. v) rationalis A 2. w) sibi A 1. x) B. C; decet sancta loca A 1; loca decet sancta A 2. y) ita B. C; dux vel iudex A 1. 2. z) eisdem C. a) conquescerit C. b) publico B, ubi mallo deest. c) deest C. d) dem deest C. e) iustum C. 40 f) aut titulos nostros seu suos C. g) abbas C. h) B. C; deest A 1. 2. i) quandiu C. k) deest B. l) B. C; dispicere A 1. 2. m) si C. n) qui dum A 1. o) praefitiam B. p) spirituali C. q) statim B. r) tocius B. s) querelosi C. t) seu vasallis meis des. B. u) contumaciam B. C. v) B. C; me A 1. 2. w) dispergam vel dispergat C.

4 = Als. 9; Wyss 22; Dümmler 4; Roz. 568. Codd. A 1. 2. B. C. a) rubrica deest A 2. 45
b) B; K. C; H. B 1. 2. c) B. C; successoris A 1. 2. d) plurimae C. e) B. C; celebantur corr. celebrantur A 1; celebantur A 2. f) autoritate C. g) cenobium C.

1) Cf. Dümmler l. l. p. 90; E. de Rozière l. l. II, p. 711; 'N. Archiv' VIII, p. 509 sqq.

esse^h decernimus et abbatem eidemⁱ loco venerabilem virum N. praefecimus^k, ut secundum regulam sancti Benedicti eum debeat ordinare, nobiles et religiosos homines illic congregando, orationibus, lectionibus^l, operi manuum regulariter insistendo, congrua monachis^m habitacula construendo, res eiusdem ecclesiae contra manifestos et occultos 5 adversariosⁿ per nostrum et fidelium^o nostrorum favorem defensando, ut servi Dei, qui ibidem congregantur, victus et vestitus abundantia potentes, die noctuque Dei laudibus et precibus pro nobis et pro omni populo christiano ex tempore in tempus insistere sufficientr^p, et nullus in regno nostro, qui gratia nostra uti desiderat, eis aliquam inquietudinem aut oppressionem^q aut direptionem^r inferre praesumat, et sint 10 immunes ab omnium hominum potestate nisi nostra et episcopi, in cuius parrochia^s siti^t sunt, cui tantum canonice^u, non autem serviliter se obtemperare debere noverint. Quae^v constitutio, ut per generationum successiones inlibata perduret, propria manu eam communire et anuli nostri impressione libuit roborare^w.

Actum in castro^x et rel.

15

5. Alia^{a.1.}

Karolus^b ex Dei constitutione et antiquorum regum propagatione rex Alemanniae^c. Scire volo omnes in regno nostro degentes, quia cunctis iuste et pie vivere cupientibus paternum affectum exhibere^d desidero. Et idcirco cuidam N. vassallo, fidelis nostri N. petitionibus^e annuentes, concedimus ei in proprietatem quendam locum proprii iuris 20 nostri, ad quem pertinent hobae numero, quia ipsa possessio paterna ipsius hereditati contigua est. Et ut haec constitutio firma permaneat, placuit nobis hoc conscriptum nostraræ auctoritatis^f ei facere, ut per generationum successiones ipse et posteritas eius easdem res quasi hereditario iure possideant, et nullus ministerialis vel procurator rei publicae^g eidem homini de ipsis rebus aliquam molestiam^h per qualemcumque machinationem audeat inferre, ne populus noster per malivorumⁱ hominum occulta et nobis incognita molimina abhorrescat a nobis. Pro qua supradicta possessione accepimus nos^k ab eodem homine in loco qui dicitur ill. vel ill., qui est iuxta villam regiam quae dicitur N.^l, holas N., ut eadem possessio solis regibus hereditario iure^m subiecta sit in perpetuum, et nullus de pagensibus ibi aliquid commune habeat, nisi forte pre- 30 cario. Et ne fortassis eidem homini timor aliquis vel suspicio rerum suarum perdendi remaneat, placuit nobis hanc conscriptionem per nos roborare et bulla nostra sigillare iubereⁿ.

Actum in Rotwila^o curte^p regali.

Signum K. clementissimi regis.

35

Data die ill.

Ego itaque S. ad vicem V. archicappellani recognovi.

4. h) esse^B. i) B. C; eodem A 1. 2. k) praefitimus B; praeficimus C. l) lectionibus B. m) deest B. n) ita codd. o) filium C. p) suffitiant B. q) oppressionem C. r) direptione C. s) A 2. B; parochia A 1; paroecchia C. t) B; sita C; isti A 1. 2. u) C; canonice A 2. B; canonicae A 1. v) Que B. C. w) laborare C. x) castrum TRL pro castro et rel. C.

5 = Als. 10; Wyss 23; Dümmler 5; Roz. 301. Codd. A 1. 2. B (initium tantum exhibet). C. a) rubrica deest B. C. b) B; K. C; deest A. c) Alamanniæ A 2; Alamannie B. d) exhibere B. C. e) reliqua desunt B. f) autoritatis C. g) publice C. h) molestia C. i) ita 45 codd. pro malivorum. k) deest C. l) ita C; deest A 1. 2. m) iurae A 1. n) debere C. o) C; curta A 1. 2.

1) Cf. Dümmler l. l. p. 90 sq.; E. de Rozière l. l. I, p. 358 sq.; 'N. Archiv' VIII, p. 510. 512. 2) Rottweil.

6. Carta, quam quis pro se vel filio suo seu etiam filia facere debet
ad monasteria vel ad titulos episcopales¹.

(a) Ego N., cogitans pro remedio animae meae necnon euangelica et apostolica perfectione, omnem proprietatem meam, quam vel ex parentum successione vel etiam mea acquisitione in illo et in illo loco dinoscere habere, trado ad monasterium Sanctae^a M.², ^b quod constructum est ibi^b, *vel* ad titulum Basiliensem^c *vel* quemque, ubi venerabilis abba N. præcesse videtur, *vel* cui vir summae religionis et doctrinae N. episcopus regimine spiritali præfectus esse videtur; ea tamen conditione, ut ego eandem proprietatem ad me recipiens, quamdiu voluero, sub censu 4 denariorum ipsam possideam. Et quandocumque me delectaverit, omnia in usus monasterii, *vel* episcopii, concedens, ego ¹⁰ iuxta disciplinam regularem, *vel* canonicam, in congregationem fratrum, *vel* sororum, suscipiar, nulla mihi potestate de prioribus facultatibus remanente.

(b) *Vel*^d ita: Ego ill. trado 6 hexas, *vel* duas, *vel* illam basilicam, ad monasterium Sancti Petri^e, *vel* ad ecclesiam Ambianensem, ubi abba, episcopus, regulariter, *vel* canonice, dinoscitur præesse, ut filius, *vel* filia mea, N. ibi in congregationem fratrum, *vel* sororum, ¹⁵ iuxta consuetudinem ipsius vitae suscipiatur. Et si talis meriti et disciplinae probatus (-a)^c fuerit, ut dignus, *vel*^d -a, sit societati^e fratrum, *vel* sororum, incorporari, tunc supradicta possessio ad præfatum locum absque ullius contradictione cum omnibus ad eum pertinentibus revocetur in aevum possidenda. Si autem ipse puer, *vel* ipsa puella, ibidem suscipi non merentur, tunc eandem traditionem mihi potestativa manu vindicem. Quod ²⁰ si congregationi fratrum, *vel* sororum, fuerit adunatus, et supradicta possessio in usus monasterii, *vel* episcopii, fuerit redacta, et ipse filius meus, culpis suis exigentibus, de monasterio, *vel* episcopio, propelli meruerit, non eum res ipsae prosequantur, sed in potestate rectorum eiusdem sancti loci retineantur, et ille apostata, *vel* illa apostatrix, reliquarum etiam possessionum mearum penitus reddantur extores, ut vel sic, necessitate ²⁵ vel penuria coactus, ad locum suum cum congrua satisfactione redire conentur. Si quis igitur contra huius traditionis cartam venire et eam irritam facere voluerit, perversae^f machinationis suae non optineat effectum et ad aerarium regis auri uncias 3, argenti libras 5 coactus persolvat, atque haec carta nihilominus firma et stabilis permaneat cum affirmatione subnexa. ³⁰

Actum in ipso monasterio, *vel* in ipso pastorali titulo, præsentibus quorum hic signa continentur. Sig. N., qui hanc traditionem patravit, et aliorum testium, quorum haec sunt vocabula. *Scribe minimum 5 et inde usque ad 30, vel quotum volueris numerum.* Ego itaque ill. vice ill. scripsi et subscripsi. Notavi diem 5. feriam, 3.^g Kal. Apr., annum 31. regni H. iunioris^h, sub ill. comite *vel* quoque. ³⁵

6 a. b. = Dümmler 6. 7; Roz. 369, §. 1. 2. Codd. A 1. 2. a) s m codd. pro s. M. b) ubi A 2. c) probatīs A 2; probitas A 1. d) vel a sit A 2; vel absit, voce digna superscripta A 1. e) societati A 1; societate A 2. f) perverse A 2. g) IIII codd.; corr. Dümmler.

1) Cf. Dümmler l. l. p. 91 sq.; 'N. Archiv' VIII, p. 529 sqq. 2) Cf. infra notam ad cap. 7. 3) Exempli tantum causa haec ecclesia nominatur. 4) Cf. Dümmler l. l. ⁴⁰ p. 92 sq.; E. de Rozière l. l. I, p. 446. 448; 'N. Archiv' l. l. 5) Auctor de Augiensi monasterio cogitasse videtur, quod tamen sicut ecclesiam Ambianensem exempli gratia nominavit. 6) Notae temporum convenient in diem 30. Mart. 870. Ludovicus Germanicus hic cognomine 'iunior' appellatur, id quod, quamvis ineptum esset tunc temporis, etiam in quibusdam veris documentis Sangallenibus factum est, Wartmann II, nr. 568. 572. 595 (a. 872—876). Cf. supra ⁴⁵ p. 394. et 'N Archiv' VIII, p. 534.

7. Precaria¹.

Christi largiente clementia ill. [abba^a] monasterii Sanctae Mariae², vel ill. episcopus, praesul ecclesiae Constantiensis. Complacuit^b mihi cum consensu fratrum mihi subiectorum et manu advocati mei ill.^c, vel cuiuscumque, res, quas nobis N. in illo et in illo loco contradidit, ei per hanc precariam represtare; ea conditione, ut ipse eandem traditionem ad se recipiens, quamdiu voluerit, sub censu 4 denariorum possideat, et, quandocumque eum delectaverit, omnia in usus monasterii, vel episcopii, concedens, ipse iuxta disciplinam regularem, vel canonicam, in congregationem fratrum, vel sororum, suscipiatur, nulla ei potestate de prioribus facultatibus remanente.

Actum in eodem monasterio, vel episcopio, praesentibus quorum hic signacula continentur. Sig. Grimaldi abbatis^d et advocati eius N. Sig. decani, custodis ecclesiae. Nomen^e praepositi, hospitarii^f, cellararii, camerarii^g et aliorum testium. Scribe 5 et deinde quantoscumque. Ego itaque ut supra.

Carta pro filiis praecariam non desiderat, sed tantum repetitionem, si ita con-
15 *tigerit.*

8. Item karta illius, qui, in bellum prefecturus vel ubicumque, matrem cum uxore, cum filio vel filia parvula reliquerit, et hereditatem suam omnibus cognatis suis acclinem et redemptibilem^h ad monasterium delegaveritⁱ.

Ego N., incertitudinem huius vitae^b perpendens, trado ad monasterium Sancti Galli, quicquid proprietatis in^c Durgewe in illis et in illis N. locis habeo, cui sacratissimo loco reverentissimus^d abba N. praeesse dinoscitur. Ea tamen ratione res supradictas trado, ut, si, Deo miserante, sanus in patriam fuero regressus, quamdiu voluero, sub censu unius denarii possideam, redemptione mihi sub 4 denariis, quandocumque voluero, concessa. Quod si ego illic interfectus vel defunctus fuero, tunc mater mea tertiam partem earundem rerum usque ad^e diem exitus sui possideat et censem inde ad prae-
25 fatum monasterium 2 denarios persolvat. Reliquas autem duas partes quondam uxor mea cum parvulo filio, vel filia mea, dies vitae sua possideant et tantidem census ad ipsum monasterium reddant. Et si matri meae superstites facti fuerint, et ipsam por-
30 tionem ad se recipient et 4 denarios ad monasterium reddant. Quod si idem orphanus meus ad virilem pervenerit aetatem et legitimam duxerit uxorem, — Quod si eadem orphana mea ad nubilem pervenerit aetatem et legitimo viro nupserit, licentiam habeat uno solido redimendi. Si autem ille ante obierit, fratres mei eo pacto easdem posses-
35 siones redimere debeant, si ipso orphano meo, dum adhuc viveret^f, omnem humanitatem et dilectionem exhibuerunt^g; et uterque eorum una libra argenti redimant. Porro si alter eorum ita eum odio^h habuerit, ut publiceⁱ possit^k deprehendi, tunc alter duabus libris solus redimat, prevaricatori illi nulla^l secum in eisdem rebus communione concessa.

7 = Dümmler 8; Roz. 359, §. 3. Codd. A 1. 2. a) deest in codd. b) Complacuit A 2.

c) ill. vel cuiuscumque expuncta sunt A 1. d) nom A 2. e) hosp. coll. cam. codd.

40 8 = Wyss 24; Dümmler 9; Roz. 367, §. 1. Codd. A 1. 2. B posteriore tantum partem exhibit.

a) redemptibilem post corr. A 2. b) vite A 2. c) in D. expuncta sunt A 1. d) reverentimus A 2.

e) adiem pro ad d. A 1. f) hoc verbo incipit B. g) exhibuerunt B. h) hodio B. i) publice A 1. 2.

k) add. 2. m. A 1. l) nullu corr. nulla A 2.

1) Cf. Dümmler l. l. p. 93; 'N. Archiv' VIII, p. 532, 534. Eandem formam exhibit
45 carta Hartmuoti abbatis a. 872, Wartmann II, nr. 568. 2) Sanctae Mariae nomen, sae-
culo VIII. et IX. ineunte in cartis Sangallensis iuxta nomen Sancti Galli insertum, hic et
capp. 6. 11. exempli tantum gratia scriptum est. Cf. 'N. Archiv' l. l. 529 sq. 3) Gri-
maldis monasterio Sancti Galli praefuit a. 841—872. 4) Cf. Dümmler l. l. p. 93 sq.

Denique, si ambo exosum eum habuerunt et deprimere conati sunt, tunc neutri eorum, utpote inreligiosis et impiis, eum hereditandi facultas ulla concedatur; sed filius patrui^m mei intra sexⁿ annos duarum librarum pretio^o redimendi licentiam^p a rectoribus monasterii suscipiat^q. Si vero nec ille in praescripti temporis spatio^r redimerit, tunc filii sororis meae N. cum supradicta pecunia infra alios sex^s annos redimere licentiam^t 5 habeant. Tandem igitur, si nec illi redimerint^t, suprascripta^u loca ad praedictum coenobium revertantur cum omnibus ad ipsas pertinentibus, id est mancipiis^v, iumentis, pecoribus^w, volucribus, aedificiis, curtilibus et hobiis possessis, agris, pratis, silvis, marquis, aquis aquarumque decursibus^x, nemoribus propriis et usibus^y saltuum communium et omnibus omnino^z, sicut eis ego uti solitus eram. Si quis igitur contra *et reliqua*¹⁰ ut supra.

9. Precaria¹.

Christi favente clementia^a ill. abba^b monasterii cuiuscumque. Conplacuit mihi cum consensu fratrum et manu advocati mei N., res, quas nobis ill.^c tradidit, ei iterum^d per hanc precariam represtare. Tradidit autem ille ad monasterium N., quiequid pro- 15 prietatis in^e Durgewe in illis et in illis locis habuit; ea tamen ratione, ut, si, Deo miserante, sanus in patriam fuerit regressus, quamdui voluerit, easdem res sub censu unius denarii possideat, redemptione sibi concessa^f sub 4 denariis^g, quandcumque voluerit. Quod si ille — est* Romam pergens, vel dominum suum^h, vel vadens in exercitum in Gallis vel Franciaⁱ vel Norico contra hostes — illic defunctus vel interfectus 20 fuerit, tunc mater eius tertiam^k partem earundem rerum usque ad diem exitus sui possideat et censem inde ad praefatum monasterium 2 den. persolvat. Reliquas autem duas partes quondam uxor illius cum parvulo^l suo, vel filia eius, dies vitae^m suae possideant et tantidem census ad ipsum monasterium reddant. Et si matri ipsius superstites facti fuerint, et ipsam portionemⁿ ad se recipient et 4 denarios^o ad monasterium 25 reddant. Quod si idem orphanus eius ad virilem pervenerit aetatem^p et legitime duxerit uxorem, — vel ita: Quod si eadem orphana eius ad nubilem pervenerit aetatem^p et legitimo^q viro nupserit, licentiam^r habeat sub uno solido redimendi. Si autem ille, vel illa, ante obierit, fratres ipsius — scribere^s nomen delegatoris — eo pacto easdem possessiones redimere debeant, si ipsi orphano eius, dum adhuc viveret, omnem humanitatem et dilectionem^t exhibuerunt^u; et uterque eorum una libra argenti redimant. Porro, si alter eorum ita eum odio^v habuerit, ut publice possit deprehendi, tunc alter cum duabus libris solus redimat, praevaricatori illi nulla secum in eisdem rebus communione concessa^w. Denique, si ambo exosum eum habuerunt et deprimere conati sunt, tunc neutri eorum, utpote inreligiosis et impiis, eum hereditandi^x facultas ulla concedatur; 35 sed filius patrui illius N. intra 6 annos cum duarum librarum pretio^y redimendi licen-

*) Cod. B: domi vel in exercitu pro est R. — illic.

8. m) patruus eadem manus corr. patrui A 2. n) B; VI A 1. 2. o) precio B. p) licentiam B. q) sustipiat B. r) spacio B. s) B; VII A 1. 2. t) m. 2. correxit redemerint A 1. u) scripta deest B. v) mantipiis B. w) peccoribus B. x) B; discursibus A 1. 2. y) B; 40 usus A 1. 2. z) B; sicut eis omnino ego A 1. 2.

9 = Wyss 25; Dünnler 10; Roz. 367, §. 2. Codd. A 1. 2. B. a) clemencia B. b) abb codd. c) ille A 1. 2. d) B; iterum per des. A 1. 2. e) in D. expuncta sunt A 1. f) B; deest A 1. 2. g) denariorum B. h) supple: visitans. i) A 2; Frantia A 1. k) terciam B. l) parvalo B. m) vite sue B. n) porcionem B. o) den. B; deest A 1. 2. p) etatem B. q) legitimo A 1. 45 r) licenciam B. s) scribere B. t) dilectionem B. u) exhibuerunt B. v) odio B. w) reliqua ex cod. B, pro quibus et reliqua ut supra exhibent A 1. 2. x) heredi c. y) precio c.

1) Cf. Dünnler l. l. p. 94 sq.

tiam a rectoribus monasterii suscipiat. Si vero nec ille in prescripti temporis spatio^z redimerit, tunc filii sororis ipsius N. cum supradicta^a pecunia infra annos 6 annos redimere licentiam^b habeant. Tandem igitur, si nec illi redimerint, suprascripta loca ad predictum coenobium revertantur cum omnibus ad ipsa pertinentibus, id est mancipiis^c, iumentis, pecoribus^d, volucribus, aedificiis, curtilibus et hobiis possessis, agris, pratis, silvis, marchis, aquis aquarumque decursibus, nemoribus propriis et usu^e saltuum communium et omnibus omnino, sicut eis ille uti solitus erat.

Actum in supradicto monasterio, praesentibus quorum hic signa continentur. Sig.
ill. abbatis^f et advocati eius et ceterorum testium. Scribe 7 vel plus.

10 10. Notitia^a divisionis possessionum regalium^b vel popularium,
episcopalium^c vel monastrialium^d.

Notum sit omnibus, tam praesentibus quam futuris, quod propter diuturnissimas lites reprimendas et perpetuam pacem conservandam factus est conventus principum^d et vulgarium in illo et in illo loco ad^e dividendam marcham inter fiscum regis et populares^f possessiones in illo et^g in illo pago, et habuerunt^h primi de utraque parte, et regis videlicet missi et seniores eius servi, et nobilioresⁱ popularium et natu provectores. Et secundum iusiurandum, quod utrique antea in reliquiis sanctorum commiserunt, diuturnissima retractione^k et ventilatissimis hinc^l inde sermocinationibus^m iuxta memoriam et paternam relationem, prout iustissimeⁿ poterant, deliberaverunt, ut immunitas^o regis a villa ad villam, a vico ad vicum, a monte ad montem, a colle ad collem, a flumine N.^p ad flumen N. — *singula per se* — sine ullius communione esse deberet^q, nisi forte precario cuilibet ibi et servitute pro merito usus necessaria^r concederentur^s. Si autem quis sine permissione praefecti vel procuratoris regis^t aut venationem^u ibi exercere vel ligna aut materiem^v cedere convictus fuerit, iuxta decre- tum senatorum provinciae^w componat. Et idem sequestri constituerunt^x iuxta leges priorum, ut a supradictis locis usque ad stagnum illud aut illud et montes illos et illos, qui in aliorum quorumque^y pagensium confinio sunt, omnia omnibus essent communia in lignis cedendis et sagina porcorum et^z pastu pecorum, nisi forsitan^z aliquis civium^z eorundem vel manu^z consitum vel semine inspersum aut etiam in suo agro sua^a per-missione concretum et ad ultimum a patre suo sibi nemus immune vel aliquam silvicolam^b relictam habeat propriam vel cum suis coheredibus communem. Hi sunt ergo divisores, qui supradicta loca diremerunt^e: N.; et^d hi sunt testes, qui de utrisque partibus in supradicta divisione praesentes affuerunt et eam iustissimam comproba-verunt: N.^e

35 9. z) spacio c. a) supra ditta c. b) licenciam c. c) mantipiis c. d) peccoribus c.
e) uisu c. f) abb. c.

10 = Wyss 26; Dümmler 11; Roz. 402. Codd. A 1. 2. B. a) Noticia B. b) regularium B, ubi vel deest. c) aepiscopalium B. d) procerum, super quod eadem, ut videtur, manus scripsit: principum B. e) loco — illo addit 2. m. A 1. f) popul... A 1. g) vel pro et in B. h) affuerunt 40 emend. Dümmler. i) eius add. A 1. 2. k) retracione B. l) et add. B. m) sermocinationibus B. n) iustissimq A 1. o) inminutas A 2. p) B; deest A 1. 2. q) deberent B. r) necessa B. s) venacionem B. t) materiam caedere B. u) provinciae B. v) constituerint B. w) sic codd. x) deest B. y) si add. A 1. 2. z) add. 2. m. A 1. a) suo A 1. 2. b) silvicolam A 2. c) dirimerunt B. d) B; illos et A 1. 2. e) N. deest B.

46 1) Cf. Dümmler l. l. p. 95 sq. 2) Cf. supra c. 5; Form. Sangall. misc. 9; Inama-Sternegg, 'D. Wirtschaftsgeschichte' I, p. 270. 3) Cf. Waitz, 'VG.' IV, p. 122. 4) Vox pagenses eiusdem marcae participes significat; eodem modo Form. Sang. misc. 9; Wartmann II, nr. 483.

Actum est^f hoc in eodem loco. Ego itaque N. scripsi et subscrispsi. Notavi diem 5. feriam, 4. Kal. Apr., annum 32^g regni H. regis Germanici^hⁱ, sub illo comite.

11.

Haec carta sibi respondentem non quaerit. Carta concambii est, quae utrisque similiter scribenda est, nisi tantum hoc modo personis in superscriptione mutatis: quod inter monasterium Sancti Galli et illum hominem factum est, et ille habeat scriptum: quod inter me et illud monasterium^j.

Ego ille, providens paupertati meae, ut res meas aliquatenus in unum colligerem nec penuria deficerem, dedi possessiones meas in mutuum ad monasterium Sanctae^a M., quae^b sitae sunt in illis et in illis locis, ut ego de ipso monasterio in locis mihi oportuniорibus tantundem reciparem, vel plus vel minus iuxta aestimationem qualitatis eorundem locorum, et omnia mea iuxta potestatem et usum mihi consuetum ad supradictum monasterium confessim revertantur, ea dumtaxat^c, quae in suprascriptis tantum locis sita noscuntur; et ego ac posteri mei supradicta loca, quae suscepimus a monasterio, tanta potestate utendi et mutuum dandi, quin et vendendi, sicut rectores ipsius 15 monasterii habuerunt, in perpetuum habere debeamus. Nec mihi nec rectoribus eiusdem monasterii ius aut potestas remaneat alterutrum cogendi, ut hoc negotium commutetur, nisi forte utrisque ita placuerit, et sana mente ad antiquos dominos utraque possessio revertatur.

Actum in eodem monasterio, praesentibus^d quorum hic signa continentur. Sig. 20 N. abbatis^e et advocati eius ill., inter quos haec mutationis karta confecta est. Signa^f ceterorum testium, qui ibidem praesentes affuerunt, quorum nomina sunt haec. *Scribe nomina eorum per nominativum casum, quia obliqui aut nimium ex sua proprietate decidunt aut Latine declinationi non congruunt.* Ego itaque N. ut supra.

12. Carta dotalis.

25

Ego N., cum filiam N. desparsarem, dedi eidem 7 hobas vel mansus ad curtem suam et 100 alias^a possessas, et inter omnia mancipia intra curtem et in hobiis 120, domum ad inhabitandum^b, horreum fenile, domum familiae, caulas pecorum, armenta equarum atque vaccarum cum pastoribus et admissario et tauro, ovile caprarumque gregem cum pastoribus et canibus, gregem quoque porcorum cum subulco, cavallos 30 etiam ad essedam illis^c et pedissequis eius neconon ductoribus earum. Haec omnia eo pacto ipsi trado, ut, si quis, quae multa fiunt, in adversum me rapiat casus, omnia haec vice ac potestate et donatione et gratia mea possideat, ita ut nulli coherendum meorum subici vel servire debeat, nisi tantum ipsa voluntarie^d id elegerit, et ipsi apud illam hoc promeruerint. Quod si etiam quisquam illorum possessiones suas cur- 35 tare et praecidere voluerit, primo iracundiam Dei incurrat, et a rectoribus provintiae^e ei componere cogatur, et insuper in dominium^f pro pace et iure legum violato, quae^g constituta sunt^h.

Actum in illo et in illo loco, praesentibus et rel. ut supra.

10. f) autem add. A 1. 2. g) B; XXII A 1. 2. h) ita etiam B.

40

11 = Dümmler. 12; Roz. 315. Codd. A 1. 2. a) s codd. b) quę site A 2. c) dumtaxat A 2. d) p A 2. e) abb. codd. f) Sig codd.

12 = Dümmler 13; Rock. 14; Roz. 238. Codd. A 1. 2 (in A 2 formula inter cap. 14. et 15. per errorem scriptoris posita est; sed in margine additum est: hic precaria). a) alias alias codd.; hobas alias emend. Rock. b) inhabitandum A 1. c) voluntarie A 2. d) provincie A 2. e) que A 2. 45

1) Notae temporis convenient in diem 29. Mart. a. 871; cf. 'N. Archiv' VIII, p. 583.

2) Cf. Dümmler l. l. p. 96. 3) Sc. sponsae. 4) I. e. dominicum, aerarium publicum.

5) Cf. supra p. 389, n. 2.

13. Carta, quae inter cives¹ aut patrem et filium conscribitur².

Ego N., providens inbecillitatem filii mei N., qui ultimus natus est, ne a prioribus suis, alterius uxoris filiis, comprimatur, trado illi hereditatem meam in illis et in illis locis, ut, quandocumque me dies ultimus absumperit, statim absque ullius contradictione eandem hereditatem ad se recipiat, vel, si adhuc minoris aetatis est, patruus eius vel avunculus aut aliquis amicorum vel proximorum illius easdem res interea propter timorem vel amorem Dei procurent, donec ad iuvenilem pervenerit aetatem. Et ut^a hoc firmius constet, volo, ut ipse filius meus uno balteo ex auro et lapidibus pretiosis^b effecto vel uno cavallo 60 solidos valente easdem possessiones a me compareret,¹⁰ qui^c sit in testimonium inter me et ipsum et reliquos fratres ipsius, ut nequaquam exhereditare eum praevaleant. Si quis autem contradictor^d et rel.

14. Precaria ad suprascriptam cartam.

Complacuit mihi N., ut res, quas ego a patre meo N. comparavi, diebus vitae sua per hanc precariam represtarem. Tradidit autem mihi idem pater meus hereditatem suam in locis illis et in illis, ut, quandocumque eum dies ultimus absumperit, statim absque ullius contradictione eandem hereditatem ad me recipiam, vel patruus aut avunculus meus interea procuret, donec ad iuvenilem aetatem pervenero. Et ut hoc firmius consistat, do eidem patri meo unum^a balteum ex auro et lapidibus preciosis effecto^b vel unum cavallum 60 solidos valente^c vel quantulumcumque pretii^d, quod sit in testimonium inter me et ipsum et reliquos fratres meos, ut nequaquam exhereditare^e me praevaleant.

Actum in illo loco et rel.

15. Carta de eo, si quis hereditatem alicubi tradiderit et ibidem sibi victum conciliat et vestimentum^g.

Ego N., prospiciens senectuti meae et ei, quae solita est eam sequi, penuriam^a, trado ad illum locum, vel cuiquolibet^b potenti viro, quicquid possessionum vel hereditario iure vel emptiva acquisitione dinoscere habere; ea scilicet ratione, ut idem vir, vel episcopus seu rectores eiusdem loci, statim inpraesentiarum easdem res ad se recipiant et me pariter in curam et providentiam suam suscipiant et usque ad diem obitus mei omnibus annis duo vestimenta linea et totidem^c lanea et annonam sufficientem^d in pane et cervisa et leguminibus et lacte, diebus autem festis in carne semper mihi non tardent exhibere. Tertio quoque anno sagum mihi provideant et wantes et calciamenta et fasciolas^e crurales et saponem et balneas, infirmis maxime necessarias, et stramenta, prout opus habuero, iugiter mihi faciant exhiberi; quia nec filio meo nec alicui cognatorum meorum omnia mea, sed illis tantum dimisi. Quod si aliquid supradictorum mihi subtraxerint, res meas mihi restituant, ita dumtaxat, si a me interpellati et humili-

¹³ = Dümmler 14; Rock. 12; Roz. 338, §. 1. Codd. A 1. 2. a) ad A 1. b) practiosis A 2.
c) lege: quod; cf. infra l. 19. d) contradictor codd.; cf. ex. gr. Wartmann II, nr. 548. 549: Si quis vero huic (huius) carte contradictor emiserit.

¹⁴ = Dümmler 15; Rock. 13; Roz. 338, §. 2. Codd. A 1. 2. a) unum — vel eadem vel certe coaeva manus in margine supplevit A 2. b) ita A 1; effectu, ut videtur, corr. effecto A 2; lege: effectum. c) ita codd. d) precii A 2. e) exhereditate mea p. A 1; exhereditate mea p. A 2.

¹⁵ = Dümmler 16; Roz. 366. Codd. A 1. 2. a) lege: penuria. b) lege: cuiilibet. c) A 2; totidem A 1. d) sufficient A 2. e) fasciolas codd.

⁴⁵ 1) Hoc loco vox pagenses laicos significat. Cf. supra c. 10. 2) De hac et sequenti formula cf. Dümmler l. l. 96 sq. 3) Cf. Wartmann II, nr. 572, a. 873; Dümmler l. l. 97 sq.

liter implorati mitius et humanius me tractare contempserint; si autem, ut reor, benignius me voluerint habere, tunc potestativa manu absque ullius coheredum aut cognatorum meorum contradictione rectores eiusdem loci omnia mea perpetuo sibi vindicent possidenda.

Precaria iam nota est.

5

16. Carta^a libertatis¹.

Ego N., cogitans, qualiter ad obsolutionem^b peccatorum meorum pervenire potuerim, et illud tempus recolens, quando servus liber erit a domino suo^c, decrevi, ut mancipia mea numero^d 50^e libera dimitterem^f, quorum nomina sunt haec: ill.^g ill. Haec autem omnia ea conditione libertati condono^h, ut absque ullius, etiam filiiⁱ mei, contradictione 10 sibi vivant et Deo, sibi laborent^k, pergent quo eis libuerit, serviant quibus^l voluerint^m, liberi, quasi de ingenuis et nobilissimis Alamannisⁿ sint geniti. Et ut hoc firmius possit consistere, et alicubi municipatum^o habeant et tutelam, volo, ut singula de capite suo et^p omnis progenies eorum 2 denarios^r ad monasterium sancti^s ill. in quocumque pretio die dominico^t pentecostes persolvant, nisi tantum, legitimo^u eos incommodo prepediente, 15 statuto die id non potuerint implere.

Actum in^v loco et^w rel.

17. Carta^a libertatis.

Notum sit omnibus huius pagi cultoribus, quod ego ill.^b de loco qui dicitur N., cogitans de^c remedio animae meae vel^d parentum meorum^e ac propinquorum, unum 20 de famulis meis nomine^f ill. in Christi amore, qui nos a dominatu satanae^g liberavit, ab importuno servitutis iugo^h humanae cum consensu amicorum et cognatorum meorum liberare disposui; ita utⁱ divinis ipse mancipatus serviis omni^k vitae suae tempore pro me atque meis secura ac libera mente orare non cesseret, et per singulos sacrae promotionis gradus ascendens, vicinus et familiarius pro nobis misericordi^l Domino suppli- 25 care prevaleat. Et ut^m haecⁿ voluntatis meae actio firmior et perpetuo fixa munimine permaneat, in conspectu idoneorum testium hanc firmare decrevi.

Actum in^o loco qui dicitur sic publice^p, presentibus istis, quorum hic nomina continentur. Sig. et deinceps.

18. Carta dotis^s.

30

Notum sit omnibus presentibus et futuris, qualiter ego ill. cum consensu utraque ex parte parentum nostrorum accepi neptam tuam in coniugium N. ill. Et propterea,

15. f) rectoris A 2.

16 = Dümmler 17; Roz. 94; Bonvalot 2. Codd. A 1. 2. 3. a) rubrica deest A 3. b) ita A 1. 2; absolutionem A 3. c) cui A 3. d) num A 2. e) c A 3. f) dimittere A 3. g) N. N. pro 35 ill. ill. A 3. h) A 3; condo A 1. 2. i) haeredis pro filii mei A 3. k) laborant A 3. l) cui A 3. m) haereant cui placuerit add. A 3. n) Alamannivis pro Alamannis sint A 3. o) et — eorum des. A 3. p) denaria A 2. q) s. ill. A 2; S. N. A 3. r) dom A 1. 2. s) legitime A 3. t) in loco des. A 3. u) ut supra pro et rel. A 3.

17 = Dümmler 18; Roz. 77; Bonvalot 3. Codd. A 1. 2. 3. a) rubrica deest A 3. b) N. A 3. 40 c) A 3; deest A 1. 2. d) et A 3. e) ac propinquorum meorum A 3. f) nom ill. A 1. 2; nomine N. A 3. g) satane A 1. h) h. i. A 3. i) A 3; deest A 1. 2. k) omnium suorum peccatorum pro o. v. s. t. A 3. l) misericordiae A 3. m) deest A 2. n) hac A 3. o) et reliqua ut supra pro in loco — deinceps A 3. p) publice A 1.

18 = Dümmler 19; Roz. 234. Codd. A 1. 2.

45

1) Cf. de hac et sequenti formula Dümmler l. l. p. 98 sq. 2) I. e. mundeburdum, defensionem. Alios locos, ubi eadem vox occurrit, affert Waitz, 'VG.' VI, p. 450, n. 2. 3) Cf. Dümmler l. l. p. 99 sq.

sicut placuit inter nos, ego ei talem epistolam dotis committo et in hanc scedula scribere rogo, ut, quicquid in isto placito diffinivimus, maxima firmitate iuxta Alamanorum constitutione permaneat. Et hoc est, quod illi ad hanc dotem dare volo *et cetera*, et hobam cum omnibus appenditis suis, terris, pratis, pascuis, silvis, aquis aquarumve decursibus, mobilibus et immobilibus, seu quicquid dici aut nominari potest, omnia in integrum habeas, teneas atque possideas. Post tuum vero discessum ad me, si vivo, aut infantes meos haec dos revertatur. Si quis vero, quod fieri non credo, aut ego ipse, quod absit, vel ullus heredum meorum seu^a postheredum meorum, qui contra hanc epistolam dotis a me factam agere aut venire temptaverit, partibus fiscis multa conponat, id est auri uncias 3, argenti pondera 5 coactus exsolvat, et quod repetit evindicare non valeat, sed hec^b presens epistola dotis firma et stabilis permaneat.

Form.Sang.
misc. 20.

19. Carta concambii.

Omne namque, quod inter partes diversas bonis moribus sanisque fuerit diffinitum, necesse est propter futura iurgia subicienda succendentibus temporibus conscriptionis vinculo configare. Sic itaque 15 complacuit atque convenit inter ill. abbatem^a cum^b ad coenobii sancti ill. vocato^b suo, seu *inter alios seculares, videlicet*^c inter illum et illum, ut simillimas firmitates parique tenore conscriptas cambii sui emitterent^d. Ipsum autem cambium in easdem firmitatis emissiones nominatum visum est nobis inserendum. Dedit namque memoratus abba, seu *alius*, cum manu advocati sui iam dicto homini illo in 20 villa nuncupata iuchos et de pratis carradas^f, ad ius pertinens sancti illi, et accepit ab illo in villa nuncupata iuchos et de pratis carradas^f; ea dumtaxat ratione, ut pars utraque acceptae ius cam- bitionis deinceps inconvulsu et inviolabile perennibus temporibus absque ullius inquietudine vel repeti- tione possideat. Sicque pari diffinitione sanxerunt, ut, si qua pars vel quilibet exin calumniam ingerere, hoc est aut memoratus abba seu ipsius successores sive iam dictus ill. vel illius heredes aliquam repeti- tione moliri temptaverint, sit tunc pars parti tantum culpabilis, quantum repetere presumpserit, et in 25 aerarium regis auri uncias 2^h cogati inpendere, sed nihilominus presens emissio cambii perpetim sui vigoris obtineat firmitatem; ita procul dubio, si imperatoris clementiae complacerit.

Actum in loco *et cetera*.

Form.Sang.
misc. 21.

20. Carta pactionis.

Dum constet plurimis, quod a quadam homine ill. advocatus cenobii sancti ill. pro^a rebus, 30 quas ille in illo loco sitas ad partem iam dicti monasterii contradidit, frequenter pro eisdem rebus interpellatus est^b. Quae^c ex re utriusque complacuit atque convenit, ut devitanda deinceps causa contentionis prefatae^d res, pro quibus nos et advacatum nostrum interpellat^b; ad nos pleniter, id est ad potestatem monasterii, redeant^e perpetualiter possidenda, accipiantque a parte monasterii^f eiusdem aliquod territorium in confinio villae supra nuncupate^f, hoc est totidem iuchos; sub tali conventione, ut etiam deinceps neutra pars ullam inquietudinem seu repetitionem moliatur. Quod si inchoatum fuerit, sit tunc pars alteri tantum culpabilis, quantum expedit, et quod malo ingenio repetit evindicare non valeat, sed presens conventionis cartula perennem obtineat vigorem, stipulatione subnexa^g.

Actum in loco publice^h *et cetera*.

21. Carta traditionisⁱ.

40 In Dei nomine. Ego ill.^a trado ad coenobium sancti ill. pro remedio animae meae parentumque meorum unam hobam in loco illo sitam, in qua ille servus habitat,

18. a) seu postheredum *in margine suppl.* A 2. b) hec A 2.

19 = Dümmler 20. Codd. A 1. 2. a) abb. codd. b) cum — vocato suo *ita ordine turbato pro coenobii sancti ill.* cum advacato suo *non solum in codd. A 1. 2 leguntur, sed etiam in ipsa forma for- mula Sang. misc. 20.* c) deest in form. Sang. misc. 20. d) hic quaedam verba omissa sunt. e) patris A 1. f) carrad^f codd. g) quilibet A 2. h) tres form. Sangall. misc. 20. i) ita codd.

20 = Dümmler 21. Codd. A 1. 2. a) reprobus pro pro rebus A 1. b) est — interpellat add. 2. m. A 1. c) Quia A 1. d) prefate A 2. e) redeant — monasterii des. A 1. f) nuncupat^f A 2. g) subnexi A 1. h) publice^h A 1.

50 21 = Dümmler 22; Roz. 364. Codd. A 1. 2. a) ita codd.; ille falso edd.; cf. infra: maritus meus.

1) Cf. Dümmler l. l. p. 101 sq.

eum omnibus appenditiis suis, quicquid ad illam hobam excoli debet, aedificiis, mancipiis, pascuis, silvis, aquis aquarumque decursibus, mobilibus et immobilibus, et quicquid dici vel nominari potest, quod ad illam pertinere videtur, absque aliis mancipiis his nominibus. Cetera ad illam hobam pertinentia omnia ex integro ad supradictum monasterium trado; ea videlicet ratione, ut ego ill. et maritus meus N. eandem rem ⁵ ad nos recipiamus et annis singulis inde censem^b solvamus, id est tantum, et si redimere voluerimus, cum tanto pretio id faciamus. Si autem maritus meus me supervixerit, censem illum solvat. Si autem ille alius heres nos supervixerit, tunc ille eandem rem habeat et censem inde solvat, id est 10 siclas de cervisa, 20 panes, unam friskingam^c saiga valentem. Similiter et eius^d heres faciat. Si autem ille aut heres illius redimere ¹⁰ voluerint, cum tercia^e parte weregeldi redimat ipse vel heres eius. Si autem ipsi non redimerint, tunc post obitum nostrum ad ipsum monasterium revertantur perpetim pos-
sidentae. Si quis vero, quod fieri non credo, aut ego ipse^f seu ulla opposita persona contra hanc traditionem venire et eam impedire voluerit, auri uncias 3 et argenti pon-
dera 5 in fisco regis coactus persolvat, et nihilominus haec traditio firma et stabilis ¹⁵ permaneat.

Actum in loco publice^g, presentibus istis. Sig. N. ipsius monasterii abbatis^h et
advocati eius, qui hanc traditionem fieri decreverunt. Sig. decani. Sig. portarii. Sig.
sacratarii. Sig. prepositi. Sig. camerarii. Sig. cellenerariiⁱ. Sig. hospitarii. Signa et
aliorum testium. Ego itaque, inperitus et humillimus Dei acolitus, scripsi et subscripsi ²⁰
hanc traditionis firmitatem et constantiam, ut, si quis hanc cartulam traditionis impe-
dientis affectu legerit, priusquam finem kartule^j legendo incurrat, oculis privatus appa-
reat^k. Notavi diem dominicum^l Kal. Mart., tercio^m anno regnante K. iunioreⁿ, sub
Adalberto^m comite.

Precaria iam cognita est.

26

22. In Dei nomine. Incipit epistola, quae formata dicitur sive commendaticia.

Reverentissimo atque glorioissimo et ab omnibus cum summa veneratione nuncupando ill. episcopo ego ill., extremus sub pontificali officio Deo famulantum perpetuam^a in domino Iesu opto salutem PTA. II A. AAAI. DLXXV. Presens frater noster ille petiit ab extremitate nostra licentiam ad vestram almitatem proficisciendi atque vobiscum sive cum vestris habitandi. Cui et nos benivola mente et fra- ³⁰ terno affectu non solum ei copiam ad vos veniendi non negavimus, verum etiam, ut a vobis^b sive a vestris gratifice suscipiatur exposcimus. Et si vobis placuerit, ut aut in gradu, quem modo tenet, sacris altaribus ministret, aut ad altiorem gradum promoveatur, nostro sive nostrorum testimonio suscepto, id ei facere licet; quippe qui nihil in eo tale neverimus, quod id faciendi ei licentia denegetur. Bene namque in ecclesia, in qua actenus^c fuit educatus, bene conversatus, hoc nobis de se sive de sua vita ³⁵ ostendit, ut, in quantum humana fragilitas humana scire potest, administratione sacrorum ministeriorum non sit indignus. Nos itaque, ut homines divini sensus inscii et archanorum ignari, praebemus de fratre quale scimus testimonium; Deus est enim, quem occulta non fallunt, et qui omnium secreta rimatur, iuxta illud: 'Homo videt in facie, Deus autem in corde'. Has ergo litterulas ideo illi petere et nobis facere libuit, ut ille non solum pro profugo aut abiecto non habeatur, verum etiam et nostrae humani- ⁴⁰ 40

21. b) cessum A 1. c) frisk. codd. d) heres eius A 2. e) tercia A 2. f) ita pro ipsa codd. g) A 2; publicae A 1. h) cellenearii corr. cellenerarii A 2. i) kartulę A 2. k) dom K Mař codd. l) tertio A 2. m) Adalberto A 2.

22 = Dümmler 23. Codd. A 1.2. Cf. Form. Sang. misc. 7. a) perpetuum A 1. b) nobis A 1. 2. c) hactenus A 2.

45

1) Haec et sequentia non cum ipso cartae contextu congruere videntur, cum hic abbas cum advoco suo traditionis cartam emisisse dicantur, ex ipsis autem contextus verbis appareat, traditionem potius a quadam muliere monasterio factam esse. Confusa esse videtur forma traditionis cum forma praestariae, quae apud Alamanno precaria dicebatur. 2) De huiusmodi maledictionibus in cartarum subscriptionibus non usitatis cf. 'N. Archiv' VIII, p. 535. 3) Karoli III. 50 Notae temporis convenient in diem 1. Mart. u. 879.

tatis et caritatis commendatione a vestra fraternitate libentissime suscipiatur. AMHN. XCVIII. Salus aeterna, quae Christus est, et in hoc praesenti tempore vobis longevam salutem et in futuro cum sanctis et electis sempiternam largiri dignetur. Amen. DCXCIII.

23. Qualiter debeat epistola formata fieri, exemplar.

Greca elementa litterarum numeros etiam exprimere nullus, qui vel tenuiter Greco sermonis noticiam^a habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicas, quas mos^b Latinus formatas vocat, aliqua fraus falsitatis temere agi presumeretur, hoc a patribus 308^c Nicæa^d constitutis saluberrime inventum est et constitutum, ut formate epistolæ hanc calculationis seu supputationis habeant rationem; id est: adsumuntur in supputationem prima Greca elementa Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est 10 ΠΤΑ, quæ elementa octogenarium, quadringentesimum et primum significant^e numeros, Petri quoque apostoli prima litera, id est Π, qui numerus octuaginta significat, eius qui scribit epistolam prima littera, cui scribitur secunda littera, accipientis tertia littera, civitatis quoque de qua scribitur quarta, et inductionis, quæcumque est id temporis, id est qui fuerit numerus adsumatur. Atque ita his omnibus litteris Grecis, quæ, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam quamque collecta fuerit summa epistola 15 tenet. Hanc qui suscipit omni cum cautela requirat expressam, addat praeterea separatim in epistola etiam nonagenarium et nonum numeros, qui secundum elementa significant: AMHN.

24. Epistola commendatricia^{a. 1.}

Summae^b sanctitatis, scientiae, pietatis et ordinis culmine sublimato domino T^c dignitatis episcopalis infimus N.^d pastore ecclesiae C.^e salutis et prosperitatis augmen- 20 tum^f et futurae vitae gaudium sempiternum. Iste iuvenculus, sectator fidei beati^h Π. α.ⁱ, id est confessor aequalitatis^k et coeternitatis^l Π. et T. et A., nomine A, MCCCLXII^m, ex multo iam praecedente tempore pusillitatem nostram inquietareⁿ non cessat, ut ad vestrae dominationis dulcedinem eum dirigere^o debeam, quatenus^p apud^q vestram sapientiam aliquid e^r multis ediscere possit, quo ad ministerium, cui deputatus est, quantulumque 25 proficiens^s, vitam suam in ordine^t sacerdotali seu levitico transigere usquequaque non existat indignus. Opinio quippe omnimodarum virtutum in vobis redolentium^u more flagrantissimorum aromatum^v ita omnium animos oblectare dinoscitur, ut nec proximi ob desiderii nimietatem^w ea satiari, nec longinqui propter odoris magnitudinem ea possint privari^x. Quapropter et ego huius pueri voluntatem divinitus existimans inspiratio- 30 tam, simul et eius perpendens indolitiam^y necnon et tantum in tali aetate ingenium, insuper et infantiam in optimis^z studiis tritam, nefas putavi eius bono desiderio abnuere et non ad vestram clementiam aliquid^a pro eius commendatione scribere^e; quod etiam

23 = Dümmler 24. Codd. A 1. 2. Cf. Form. Sang. misc. 8. a) notitiam A 2. b) nos A 1. 2. c) CCCVIII. A 2. d) A 2; Nicci A 1. e) significat A 1; signif. A 2.

35 24 = Als. 11; Wyss 27; Dümmler 25; Roz. 660. Codd. A 1. 2. B. C. a) commendatitia B. b) Summæ A 2; Summe A 1. C. c) C; V A 1. 2; N B. d) deest A 1. 2. e) deest B. f) C (for-
tasse = Σ) A 1. 2; N B. g) auementum C. h) deest C. i) i. e. apostoli. k) equalitatis B. l) coeternitatis A 2. m) numerus deest B. n) inquietate corr. inquietare B. o) diregere corr. diri-
gere B. p) B. C; quatinus A 1. 2. q) apud B. r) sè pro e A 1. s) proficiens B. t) hordine B. 40 u) redolentium more redolentium aromatum vol flagrantissimorum ita C. v) aromatom corr. -um B. w) nimietate ea saciari B. x) pruari B. y) indolem nęeon B. z) optimis B. a) aliquid B.

1) Epistola inter diem 1. Sept. a. 878, et eundem diem a. 879, a Salomone II. episcopo Constantiensi data est Witgario, ut videtur, Augustano episcopo. Annus colligitur ex inductione 12. infra adnotata, quæ semel tantum convenit cum Salomonis II. tempore. Cf. Dümmler l. l. 45 p. 103 sqq. Neque vero, quod adhuc viri docti existimaverunt, Salomo iuvenis, postea III. eius nominis episcopus, sed potius Waldo frater eius hac epistola commendatur, quod præcipue ex computatione literarum Graecarum colligi potest. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 518 sq., et infra n. 2. 2) Numerus offici videtur his elementis: ΠΤΑΠ + Σ (= litera 1. nominis Salomo) + Τ (= litera 2. nominis Witgarius, W = Graece: ΥΥ) + Α (= litera 3. nominis Waldo) + Σ (= litera 4. 50 vocis Constantia), i. e.: 561 + 200 + 400 + 1 + 200 = 1362.

me^b non rogatum oportuisset facere, presertim cum, dominationem^c vestram me et omnes ad me pertinentes indulgentius^d semper habuisse, certissimo experimento probaverim^e. Nunc ergo puerum istum, viscera mea, filium consobrinae meae, solam et maximam^f curam meam, commando quibus estis plenissimi visceribus misericordiae vestrae, ut vestram^g vitam et vos 'primis miretur ab annis'^h, mansuetudinem vigoreⁱ⁵ decoratam, doctrinam operibus commendatam, austерitatem dulcedine temperatam, taciturnitatem modestam, locutionem^j utillem vel necessariam, vixus et somni parcitatem, mediocritatem vestitus, iejuniorum et orationum per dies et noctes instantiam^k, largitionem elemosinarum^l, susceptionem^m hospitum, solamen lugentium, peregrinis et egentibusⁿ, plebis et clero, monachis et virginibus, viduis et orphanis, comitibus et regibus,¹⁰ servis et liberis, coniugibus et continentibus^k, mediocribus^o et maximis, Iudeis et gentibus^p vos unum omnia perdiscat effectum. Quod si aliquid apud^q vos, ubi omnes proficiunt^r, doctrinae morumque profectus^s, Deo largiente^t, ceperit^u, debitorem vobis^v de eo^w Christum facitis^x, qui eum talem educaveritis, ut non solum sibi, sed et aliis possit utilitati^y fieri. Priorem autem eius vitam vestrae sapientiae absque fuso mani-¹⁵ festare curamus. A sanctae^z recordationis avunculo meo Salomone^a episcopo^z detonsus in clericum, mox apud^b monasterium Sancti Galli cuidam religiosissimo omni^c vigore et industria plenissimo viro^d commendatus, sub artissima disciplina et custodia literarum^e studiis monasticalibusque rudimentis^f insistens, vitam suam, ut credo, spero et confido, adiutus gratia Dei, hactenus servavit inlesam. Iuxta sententiam^g vero sapientissimi Salomonis futurae^h illius viaeⁱ ignari^j, 'commendamus eum Deo^k et verbo gratiae^l eius, qui potens est aedificare^m illum et dare hereditatem inⁿ sanctificatis omnibus^o', ut sub vestra custodela^p semen doctrinae Christi in eo coalescat^q, antequam inimicus ei zizania superinsperget, quod, heu prodolor, cotidie^r in omni loco dormientibus agricolis agere persistit infestus^s. Vos autem ad custodiam^t gregis sui, ad correctionem^u totius²⁵ Germaniae, ad consolationem omnis ecclesiae vigiliis, orationibus omni^v diligentia^w insistentem^x sancta Trinitas diu conservare et ad perpetuam remunerationem perducere^y dignetur. I. XL. VIII. L.

Scripta est^z epistola haec anno presenti, indictione^u XII. MCCCCLXIII^v.

25. Item alia breviora.^{a. 7.}

30

N. sanctae^b N. ecclesiae pastor dilectissimo et^c sanctissimo^d fratri et consacerdoti N.^e, Florentino episcopo, in domino Salvatore^f salutem. Caritas vestra scire dignetur,

24. b) mc A 2. c) dominacionem B. d) indulgentius B. e) proverim B. f) deest B.
g) vitam vestram B. h) vigorem A 1. 2. i) locucionem A 1. k) et add. B. l) elemosynarum A 1. 2. m) suspcionem B. n) gentibus B; egenis vel egentibus C. o) mediorimis et m. C. 35
p) gentibus B. q) apud B. r) profitant C. s) propofectus B. t) largente A 1. u) B. C;
cooperit A 1; ceperit A 2. v) Christum vobis de eo f. C. w) æo B. x) fatitis B. y) utilitatis C. z) sancte recordacionis B. a) ill. vel ill. pro S. B; S. C. b) ad B. c) litterarum C.
d) insistens rudimentis C. e) sentenciam B; illud pro sent. vero C. f) future A 2. B. g) vitae B.
h) Deo et B. C; des. A 1. 2. i) gracie A 1. k) edificare B. l) in evan. B; in sanctificatio-⁴⁰
nibus pro in s. o. A 1. 2. C. m) custodela A 1. n) cales..cat B. o) cotidiæ A 2; cotidae C. p) custodia grecis A 1. q) correccionem B. r) diligencia B. s) insistentes B.
t) p. d. desunt B. u) autem add. A 1. 2. v) indilectione A 1. w) ita codd. pro MCCCCLXXIII.

25 = Als. 12; Wyss 28; Dümmler 26; Roz. 661. Codd. A 1. 2. B (initium tantum exhibet). C.
a) prior A 2. b) sancti B. c) deest B. d) deest C.

45

1) Verg. Aen. VIII, 517. 2) Salomo I. Constantiensis episcopus † 871. 3) Fortasse Iso. Postea Waldo cum Salomone fratre a Notkerio doctus atque eruditus esse videtur. Cf. Dümmler l. l. p. 106 sq. 115. et 'St. Gallische Denkmale' p. 262; Heidemann in 'Forschungen z. D. G.' VII, p. 438 sq. 4) Cf. Prov. 30, 18. 19. 5) Acta apost. 20, 32. 6) Cf. Ev. Matth. 13, 25.
7) Epistola missa esse videtur ab eodem Salomone episcopo ad Andream tunc temporis Florentinum⁵⁰ episcopum. Cf. Dümmler l. l. p. 115 sq. et quae annotavi 'N. Archiv' VIII, p. 527, n. 1.

quod praesens^e frater noster, mediocribus apud nos natalibus ortus, optimis autem moribus et sacris literis^f adprime institutus, a quodam cognato suo in vestram diocesim venire persuasus, postulavit a pusillitate nostra, ut pro se aliquid ad dulcedinem vestram scribere curaremus. Cuius petitioni annuentes et paupertati consulentes, commendamus eum sanctati vestrae, ut apud vos vitam suam in diaconii gradu ducere debeat, usquequo, eius conversatione vobis et vestris agnita et probata, ad sacerdotii gradum in elemosynam vestram promoveri mereatur. Vitam eius priorem, Deo teste, sine fuso vobis intimamus^g. Amator erat ieuniorum et vigiliarum et idecirco castitatis perpetuus custos, assiduus ecclesiarum^h visitator et minister, iuxta modulum suum pauperum susceptor et servitor et caritatis in Deum et proximum indefessus exsecutor. Valeteⁱ.

26. Item alia pro episcopo ordinando^j.

Domino et patri P. Visonensis^a ecclesiae pontifici Salomo^b indignus episcopus ecclesiae C. a Deo II. et T. et A. per intercessionem beati II.^c a. gratiae, misericordiae^d et pacis abundantiam. Sublimitas vestra scire dignetur, quia dominus^e noster K.² rex, comperto recessu fratris nostri N. Losaniensis episcopi, cuidam clero suo eandem sedem tradere decrevit. Pro quo mihi precepit, ut ex ministerio meo et consensu fratrum nostrorum ad sanctitatem vestram iuxta canonum decreta scriberemus. Quod Dei gratia oportune^f contigit; nam quando nobis eadem domini regis epistola presentata est, numerosam synodam^g collectam habuimus. Quibus cum ipsam breviculam^h legi fecissemus, maximo sunt omnes gaudio repleti, quod tanti apud illum sumus habiti, ut ex nobis aliquos summo sacerdotio non existimaret indignos. Commendamus ergo hunc fratrem nostrum nomine A religiositati vestrae, nihil extra dicentes, quam quod verum deⁱ eo comperimus et scimus. Undique nobiliter genitus, moraliter enutritus^k, liberaliter instructus, in omni vita sua sine querela^l conversatus, ab anterioribus meis archipresbyteratus^m ministerio suscepto, cum omni diligentia plebem sibi commissam regere curavit. Cunctorum vitiorum osorem et omnium virtutum eum novimus amatorem. Pauperum et peregrinorum in eo susceptionem et omnibus hospitalitatem adeo cuncti scire et laudare consueveruntⁿ, ut hanc ipsam dignitatem, quam nunc suscepturus est, non per aliquam ambitionem vel machinationem sive etiam subintroductam aut subimmissam personam, sed per solum hospitalitatis bonum, Deo benignitati eius vicem reddente, meruerit. Nam cum quodam in tempore dominus^o noster K.², adhuc iuvenulus, per flagrantissimum aestum ad nocturnam mansionem sibi preparatam festinaret, et propter angustiam temporum per totam diem non habens quo diverteret, iuxta possessionem eiusdem presbyteri^p itineris rectitudine perveniens, devotissime ab eo susceptus et regaliter honoratus est. Cui decedens promisit, quia, si aliquando sibi facultas suppeteret^q, hoc ei prandium recompensaret. Nunc ergo ei, quem Deus, ut credimus, elegit, officium vestri munus impendere dignamini. Dulcissimam paternitatem vestram et ecclesiam^r sanctitati vestrae commissam et omnes suffraganeos vestros cum gregibus suae curae

25. e) reliqua des. B. f) litteris C. g) intimavimus C. h) ecclésiarum A 2. i) Val codd.
40 26 = Als. 13; Dümmler 27; Roz. 519. Codd. A 1. 2. C. a) Visocensis C. b) § A 1. 2;
C (= Σ?) C. c) n A 1. 2. d) et m. pacisque C. e) dominus C. f) C; opertune A 1; opertunę A 2. g) ita codd. h) breviculam C. i) de eo desunt C. k) C; nutritus A. B. l) querela
A 2. m) archipresbyteratus C. n) consuerunt C. o) C; dominus A 1. 2. p) prespiteri C.
q) subpeteret C. r) officii C. s) ecclésiam A 2.

45 1) Zurlauben, 'Observations' p. 193, Dümmler l. l. p. 115 sq. et 'Ostfränk. Reich' II, p. 129,
E. de Rozière, 'Recueil' II, p. 622 sqq., hanc epistolam post mortem Hartmanni episcopi Lausonensis
ad Theodericum Vesontiensem archiepiscopum missam esse, recte iudicaverunt, quamvis neque litera P
neque numerus, ut in epistola formata infra subiectus, cum nomine archiepiscopi illius convenire
videantur. Data est a Salomone II. episcopo Constantiensi; cf. Dümmler, l. l. 2) Karolus III.

commendatis ad laudem et gloriam nominis sui^t diu Deus omnipotens conservare dignetur. AMHN^u.

Scripta est autem epistola^v anno^w presenti, indictione XII. MCLXXIII.^x

27. De rege ad regem^y.

Dilectissimo fratri et unanimo amico, gloriosissimo Galliarum, Aquitaniae et Hispaniae regi Hludowico^a cognominis^b vester^c Hl. rex Francorum. Gratia vobis et pax atque^d victoria de caelo^e subministrentur! Obsecro, frater karissime, sanguis et ossa mea, pars animae meae, nomen meum, ut, postpositis vel potius explosis et adnullatis simultatibus et inimicitiis, quas inter patrem vestrum et nostrum cupidi et perversissimi homines seminare gaudebant, christiano et cognato amore nos invicem diligere, et alteri 10 alteri domi militiaeque fidei et pacati^f esse curemus, ne quisquam tertius^g nos duos nisi unum se invenire tripudiet, et ita fit, ut nec nostri de nostra dissensione et minoratione glorias et dignitates aucupentur, nec adversarii vel extranei de regni nostri defectu vel casu glorientur. Ut autem foedus inter nos condictum^h firmiterⁱ permaneat, mittimus vobis pro arrabone cavallum, viribus et velocitate, non statura et carnibus 16 probabilem, et sellam, quamlibet nos insidere solemus, ut nos fortitudine et utilitate, non luxu et inanitate delectari noveritis. Mittimus etiam cortinam praestantissimam, qua in palatio vestro tempore consilii pro signo dilectionis nostrae suspensa, omnia maledicorum seminaria contabescant, dum et meam apud vos devotionem hoc munere et vestram erga nos affectionem ipsa viderint et extimuerint ostentatione. Et ut de 20 vitae vestrae diuturnitate nos sollicitos esse noveritis, dirigimus vobis aromata et unguenta et pigmenta medicabilia, quorum odore, delibutione et sapore delectati, diu vivere et nos diligere firmiter et iure debeatis. Ad^k regimen et rel.

28. Epistola^a⁴.

Uterinis^b fratribus adoptulus frater in Salvatore mundi salutem. Rem miraculo 25 dignam, immo portentuosam mihi praecipitis, ut balbus, edentulus et ideo blesus, vel, ut verius dicam, semiblasterator, surdastris vobis, vel potius insensatis, cantare seu ludere sive lamentari debeam. Quod contra possibilitatem et conscientiam meam incipio, quia vobis quicquam denegare nequeo. Vos autem et mihi et vobis in hoc consulite, ut ad 30 invidiam nostram hoc nemini propaletis. Quicquid ab anterioribus nostris accepimus,

26. t) dui pro sui diu C. u) Amen C. v) ἐπα C. w) haec add. A. 1. 2.

27 = Als. 14; Dümmler 28; Roz. 695. Codd. A 1. 2. C. a) C; Hlud. A 1. 2. b) cognomina A 2. c) vestri C. d) adque C. e) caelo subministretur C. f) pacati C. g) tercarius C. h) conditum C. i) permaneat firmum C. k) haec verba pro rubrica capitis sequentis exhibet C.

28 = Als. 15; Dümmler 29; Roz. 800. Codd. A 1. 2. C. a) deest C. b) U littera deest C. 35

1) Numerus falsus sit oportet, si re vera epistola a Salomone Constantiensi ad Theodericum missa est, quia componi debuit e numeris ΠΤΑΠ + Σ + Ε + Σ + ΑΜHN + XII = 561 + 200 + 5 + 200 + 99 + 12, qui efficiunt 1077. Cui numero talis addendus est, qui una litera Graeca exprimatur; fortasse 100 = P, ut bene suspicatus est Rockinger ad h. l. n. 4, pro MCLXXIII legendum esse MCLXXVII. Quamvis litera Graeca P cum tertia litera 40 Ieronymi, successoris Hartmanni conveniat, tamen de eo vix cogitandum est. Cf. Dümmler, 'Formelbuch' l. l. 2) Epistolam mittit Ludovicus iunior, Ludovici Germanici filius, rex orientalis Franciae ad Ludovicum Balbum filium Karoli Calvi hand multo post Kalendas Nov. 878. Dümmler, 'Formelbuch' p. 118 sqq. et 'Ostfränk. Reich' II, p. 97 sq.; E. de Rozière, 'Recueil' II, p. 965 sq. 3) Dicitur de conventione Furonis celebrata Kal. Nov. a. 878; Ann. 45 Bertin. a. 878, ed. Waitz p. 145; LL. I, p. 515. Cf. Dümmler, 'Ostfränk. Reich' l. l. 4) Epistola data esse videtur a Notkeru ad discipulos eius, Waldonem Salomonemque fratres. Cf. Dümmler, 'Formelbuch' p. 120 sqq.; 'N. Archiv' VIII, p. 515 sq.

absque ulla retractatione^c vel discussione suscipere et subire debemus, quia, ut Casianus ait, ‘qui a discussione incipit discere, numquam^d ad perfectum perveniet’^e.¹ Sed quia ita se habet^f humanum ingenium, ut iuxta pessimum et execrabilis primorum terrigenarum exemplum omnia cupiat^g experimento probare, non obediendo^h servare, quantum scientia suppetit, conabor vobis aperire, quamⁱ necessario et clericis tonsura et monachis sint indicta cæculla. Et quidem de tonsura, quae clero et coenobiis et cunctis altaris ministris, cismarinis dumtaxat, est communis, hoc nobis sufficere debet, quod patres nostri Petrum apostolum ob recordationem et imitationem^k spineae coronae, quae Domino ab inludentibus est imposta^l, summum sibi capitum denudare et infra ad similitudinem coronæ capillos sibi relinquere tradiderunt, et exinde cunctos, qui ad sacerdotium pertingere cuperent, eo modo non solum rebus suis, sed etiam sibi ipsis se abnegare debere. Et quid^m hoc vobisⁿ magnum? cum in Veteri Lege^o praeter sumnum pontificem et eius tantum filios omnes levitae non solum capillos, sed et omnes pilos corporis sint radere præcepti². Donec Ezechiel^p propheta summusque sacerdos, in portentum populi concidendi, cremandi et dispergendi, capillos et barbam radere et ex eis partem^q concidere, partem cremare partemque in omnem ventum iussus est dispergere³. Qui hoc^r etiam in mandato accepit, ut sacerdotes capita non raderent, sed tonderent^s, quia in altero aliquid, licet^t miserae^u, delectationis, in altero nihil est nisi profundae humilitatis. Quod apparet in his qui tondentur ad palum^v. Quamvis beatissimus papa Gregorius in explanatione eiusdem sententiae non ita videatur intellexisse, sed ita solummodo tonderi, ut non impedirentur oculi^w. Quod si ita est, quid fiet de mandato legis? quae dicit: ‘Non attendetis^x vos in rotundum’, et causa additur: ‘quia sancti estis Domino’^y. Quod quem intellectum iuxta hystoriam^v habeat, non est^z litteris commendandum, ne contra consuetudinem nostratrum aliquid sentire videamus. Sed forte de sacerdotibus in Ezechiele ita potest intelligi iussum, ut supra oculos se tantum tonderent, sicut adhuc Greci faciunt^w sacerdotes, cum monachi vel iuxta Anastasium totum caput^x usque ad barbas radant bis vel semel in anno, vel iuxta primos eiusdem professionis viros, Heliām^y scilicet prophetam, Iohannem baptistam, Paulum solitarium, Antonium eundem anachoretam^z ecclesiasticumque^a doctorem et ipsorum episcoporum magistrum, naturali tegmine delectati, pro gratiarum actione Creatori capillis et barba vestiri non graventur; quorum etiam Antonius hoc dicit, quia, quicquid naturae quasi meliorandæ^b decorandæque^c subtrahitur, hoc et ad turpidinem ipsius et ad iniuriam Creatoris redundat^d. Huc accedit, quod novaculae comparandæ^e, temperandæ, ipsumque caput ad nimiam in frigore et calore miseriam et calumniam decalvandum sit, ipsaque^f horae^g, quibus haec præparantur et aguntur, pereant. Nisi diligenter^g

28. e) retractione A 2. d) vobis add. A 2. e) A 2. C; perveniret A 1. f) humanum habet C. g) cupiunt C. h) obediendo A 2. i) C; qua A 1. 2. k) imitationem C. l) imposita C. m) quidem C. n) nobis C. o) testimonio vel lege C. p) Ezechiel C. q) partem cremare partemque concidere et partem in omnem ventum dispergere iussus est C. r) etiam hoc C. s) deest C. t) misere C. u) attendetis A 1. v) hystoriam C. w) fatiunt C. x) caput C. y) Heliām prophetam C, ubi scilicet deest. z) anachoretam C. a) A 2. C; ecclesiasticumque A 1. b) meliorande A 2. C; quasi deest C. c) decorandæque subtrahitur C. d) comparandæ temperande A 2. e) ipsoque A 2. f) orac A 1. 2. g) dilenter A 1.

1) Cassiani Coll. 18, 3: Numquam rationem veritatis intrabit, quisquis a discussione coepirit erudiri. 2) Cf. Num. 8, 7. 3) Cf. Ezech. 5, 1 sqq. 4) Cf. ib. 44, 20. 5) I. e. ‘Schandpfahl’. Cf. Cap. a. 818. 819, c. 16, LL. Capitularia I, p. 284: nudus ad palum vapulet et caput eius tondeatur. 6) Vide Gregorii M. Regul. past. II, 7; Regist. I, 24. VII, 5 (Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 1092. 1451). 7) Levit. 19, 27; cf. ib. 21, 5. 8) Cf. ib. 21, 6. 9) Cf. Vit. S. Antonii auct. Athanazio in versione Evagrii c. 20: Sufficit nobis naturalis ornatus; ne deturpes, homo, quod tibi largitio divina concessit. Opera Dei immutare velle polluere est. Opp. Athan. I (ed. Maur. Paris. 1698), p. 812.

noveritis et observetis, cur^h hoc genus tonsurae, immo rasurae in his sit provinciisⁱ usurpatum, vel potius pro lege susceptum, licet Paulus et Stephanus in sua regula verticem monachos iterato non radere, sed tondere praecipient^t. Porro quam necessario vel tonsura sive rasura eadem sit instituta, ex sequentibus liquido perpendite. Licet quidam Petrum vel Paulum^k non attonson^l vel derasos, sed naturaliter priorem recal-^s vastrum asseverare soleant, sequentem in frontispicio calvum. Quod si ita est, quis tam superbus esse^m debet christianus, ut non libenter pro Christi nomine contumeliam subeat, qua primos apostolos insignitos esse non diffidit? Quin potius hinc discat in alia vita honorem inquirere, cum Deum amicos suos in hac vita capillorum didicerit honore privare. Si autem Petrus non naturaliter calvus, sed ritorio creditur decalvatus, ut contumeliae crucis Christi participaretur, merito quaeritur, cur sibi coronam tollendo comam, non torquem imponendo facere voluerit. Ad quod facilis responsio patet. Primum quia, si iuxta Dominum spinea sacerdotibus imponeretur corona, non semper ea possent uti, et praecipue dormientes; si autem viminea vel fraxinea vel cuiuslibet flexibilis ligni seu certe cuiuscumqueⁿ texturae vel metalli, quis nostri^o similium eam¹⁵ pro loco vel tempore vel vilem non abiceret, vel pretiosam^p sibi imponeret? Et quid^q esset, quod nos a laicis dispararet?^r Quod si dixeritis, quia vestes: quid est, in quo indumenta vestra a laicorum differant vestimentis? nisi quia^s interdum podere^t linea, quasi summi sacerdotes ad altare processuri, soletis indui, vel purpureis vestibus, quasi tribunal ascensuri, consuetis ornari. Sed quam facile haec indumenta reicitis et laica²⁰ induitis! Propter quod calvaria est maxime necessaria, quia hanc celerius capillis obducere non poteritis. Cur autem rasio potius quam tonsio, et ipsa frequens a modernis sit episcopis instituta, hoc videtur in causa, ut videatur et diligatur ipsa corona, quae huius temporis sacerdotibus est concessa, cum in Veteri Testamento totum caput levitarum sit calvaria deturpatum. Quod vero eadem rasura sepius est indicta, non²⁵ ideo fit, ut nos imperfecti putamus, ut pro comarum specie^u hac ornemur innovatione, sed quia, si rarius fieret, et capilli aliquantum excrescent, non sine aliquo scrupulo exoletis absciderentur^v, vel potius in cincinnos nutrirentur, et plures praevaricatores, immo desertores spiritalis^w militiae invenirentur. Et haec quidem in commune de clericis et^x monachis, licet ipsi inter se maiore^y flagrent odio quam clerici et laici.³⁰ Spacialiter^z autem de monachis dicendum est^a, quia nimium indecens^b est et incongruum, ut, qui ita vestitus est, aliquid saeculares^c desideret; quia, quicquid saeculares^d homines diligunt, cucullis indignum iudicant et contrarium. Nec inmerito, quia, qui vestem abrenuntiationis, quam in baptismo suscepit, iugiter portare consuevit, mundo se mortuum continuae meminisse debet. Debilitato ore qualitercumque cantavimus, ludum³⁵ in heiulatum vertere debemus^e, quia clerici et monachi habitu, quo mundo se renuntiare promittunt, mundi curis et negotiis, immo inlecebris^f omni modo se implicare contendunt. Lamentationis^g ignarus, mitto te ad libros Hieronimi ad Sabinianum diaconum^h.² et Iohannisⁱ Crisostomi ad Stelechium^k monachum^s.

28. h) cor A 1. i) provintiis C. k) palum A 1. l) adtonson C. m) debet esse C. 40
 n) cuiusquamque C. o) nostrum pro n. s. C. p) preciosam C. q) C; quod A 1. 2. r) disperaret A 1.
 s) quod C. t) pedere C. u) C; speciae A 1. 2. v) abscedentur A 2. w) spiritualis C.
 x) de C. y) maiori C. z) specialiter C, ubi autem deest. a) deest C. b) C; est indecens est et A 1. 2. c) seculare A 2. C. d) seculares C. e) habemus C. f) illecebris C. g) lamentationis C. h) diae A 2; diaconem C. i) ita C; Ioh. Crisostomum A 1; Ioh. Chrisostomum A 2. 45
 k) C; Stelechium A 1. 2.

1) *Regula SS. Pauli et Stephani* c. 29; *Holstenius, Codex regularum* p. 50. 2) *Exstat inter epistolas nr. 147. editionis Veronensis, Opp. S. Hieronymi ed. Villarsi tom. I, p. 1084.* 3) *Indicatur liber secundus de compunctione, qui missus est ad Stelechium, Ioannis Chrysostomi Opera omnia ed. B. de Montfaucon (ed. 2) I, p. 172 sqq.*

29. Epistola^a ad regem¹.

Domino praecellentissimo et regi gloriosissimo N. indignus episcopus et fidelis famulus vester N. Clementissima dominatio vestra scire dignetur, quia, quod ego tantillus homuntio^b ad conspectum serenitatis vestrae iuxta praeceptum dominationis vestrae non veni, maxima infirmitate detenus, iussionem vestram implere non potui. Nunc autem suppliciter obsecero, ut in hoc misericordiam vestram super me recognoscere possim, si per hunc legatum pusillitati meae remandare^c dignamini, quando, cum gratia Dei sanitatem recuperata, ad servitium vestrum properare debeam^d. Quia post timorem Dei sanitate recuperata, ad servitium vestrum properare debeam^d. Quia post timorem Conditoris mei tota intentio mea in hoc laborare desiderat^e, ut serenitatem vestram circa me serenam invenire merear. Sicut autem in diebus istis nihil exterioris operis exercere vel negotii^f saecularis aut ecclesiastici procurare potui, ita tota ad Deum mente conversus, pro incolamitate^g vestra et coniugis et filiorum ac pro statu regni vestri Dei misericordiam implorare non cessavi. Parva xeniola, sed peregrina seu transmarina, quae modo ad vestrum^h obsequium pietatem divinam mihi credo direxisse, augustae dominationi vestrae destinare: palliolumⁱ coloris prasini et aliud polimitum^j, spatulas palmarum cum suis fructibus, cynamomi, calangani^k, cariofili^l, masticis et piperis fasciculum, Caricas ficorum^m, malogranata, pectinemⁿ elefantinum, vermiculos^o, cicadas, aves psitacos, merulam albam et longissimam spinam de pisce marino. Serenissimam celsitudinem vestram ad munimen ecclesiae suae omnipotentis Dei misericordia diu conservare dignetur. AMHN^p.

30. Epistola^a ad archiepiscopum^s.

Summum gradum in ecclesia summa sanctitate promerito patri et provisori meo N. humilis suffraganeus et fidus obsecrator vester ac devotus servitor N. ill. ecclesiae pastor indignus. Scrutatorem cordium testem invoco in animam meam, quam invitus et coactus aliquid sinistri, et quod placiditatem vestram turbare valeat, auribus dulcedinis vestrae aliquando ingerere praesumo. Sed quia melius est, ut errata populi nos incusemus et damnare studeamus, quam ab ipsis pro nostra neglegentia^b circa illos iure forsitan laceremur, notum sit religiositati vestrae, quia quosdam coniuges, quos iniuste et contra christiana disciplinae regulam coniunctos audimus, ad nos evocari fecimus et, prout cleri iudicium^c et ipsa iustitia dictavit, separari paecepimus. Qui, ut erant nobiles, de principibus populi multos sibi complices adunantes, tyrannico more contra ecclesiasticam normam iurata bella suscepérunt. Sed nos, vigore iustitiae contumaciae illorum opposito, nequaquam iniustitiae cedendum putavimus. At illi, in maiorem insaniam versi, propter meae personae vilitatem officii nostri auctoritatem pro nihilo reputantes, ad vestram celsitudinem appellaverunt. Vos autem, ad quem nos omnes

29 = Als. 16; Dümmler 30; Roz. 758. Codd. A 1. 2. O. a) rubrica deest C. b) homuncio A 2. c) deest C. d) debam A 1. e) debeat vel desiderat C. f) C; negotiis A 1. 2. g) incolamitate A 1. h) obsequium vestrum C. i) polimetum C; i. e. polymitum. k) cariofoli corr. cariofili A 2. l) C; ficarum A 1. 2. m) pectinen C. n) AMEN A 2; deest C.

40 30 = Als. 17; Dümmler 31; Roz. 588. Codd. A 1. 2. C. a) rubrica deest C. b) negligentia C. c) iuditium C.

1) *Epistolam ad Ludovicum regem Germanicum missam esse, ex filiis regis memoratis, idque ante diem 31. Ian. 876, quo obiit Hemma regina, factum esse, ex regina commemorata collegit Dümmler l. l. p. 122 sq. Praeterea supioari licet, Salomonem II, haud multo postquam sedem Constantiensem occupaverat, epistolam scriptisse, praesertim cum genus dicendi via differat ab eo, quo in aliis epistolis usus est. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 526 sq.* 2) *De his rebus ef. quae annotavit Dümmler l. l.* 3) *Galanga, 'Galgant'.* 4) *Cocci.* 5) *De hac epistola ef. Dümmler l. l. p. 126 sq. Scripta esse videtur a Salomone II. ad Liulbertum archiepiscopum Magontium; cf. 'N. Archiv' VIII, p. 525.*

spectare debemus, nolite inaniloquio eorum credere, quia notitiam civium suorum⁴, inter quos degunt, evitantes, ad ignota loca se transferre satagunt, ut ibi mendacia^e sua tutare praevaleant. Porro ego in fide mea omnia vobis vera narrabo. Cum^f dioecesim^f meam circuarem, deveni ad locum, ubi memorati homines habitabant, et ibi didicie^g a maioribus natu^h vici illiusⁱ, quia idem coniuges ita sibimet consanguinitate iuncti essent, ut de uno parente in quinta, de altero in quarta generatione mutuam ducerent propagationem^j. Quod, inquisitione facta et fide cum iuramento data^k, ita verum esse didici, ut omnes a minimo usque ad maximum id ita se habere proclamarent. Quod si haec facultas improbis^l hominibus inhibita non fuerit, ut episcopi sui praeceptum contemnere non audeant, sicut minores mihi, ita maiores quique vobis facere incipient, et periclitabitur apud dominum apostolicum nostrum ministerium. Communibus^m ergo viribus communes hostes Christi debellare studeamus. De cetero, domine pater, de gratia vestra super me subiectionem meam certiorare dignamini. Religiositatem vestram ad regimen ecclesiae suaⁿ Mediator Dei et hominum roborare dignetur.

31. Ad^a presbyterum epistola^b.

15

Providentia divina N. ecclesiae ill. episcopus N. archipresbytero pagi ill.^b salutem. Notum sit dilectioni tuae, quia domini nostri reges, quando nuperrime in unum congregati sunt^c, inter multa, quae pie ac salubriter observanda constituerunt, hoc etiam decreverunt, ut pro multis necessitatibus triduanum ieunium pariter observare deberemus. Quod hoc modo fieri debebit: 14. Kal. et 13. Kal. et 12. Kal. Iun.,²⁰ pura confessione et pace praemissa, ieunent omnes usque ad nonam, qui prae infirmitate vel infantia aut senio possunt^d abstinere, et unanimis contrito et humili corde veniant ad ecclesiam, sequantur crucem cum laetania, totus populus 'Kyri eleison' clamantes, cinere aspersi et ciliciis induiti, qui illa possunt invenire. Ceteri, quicumque habent, laneis vestibus induantur ad corpus. Pauperibus et non habentibus ipsa sua penuria pro afflictione sufficit. Discalciati^e omnes missam in commune auscultent cum metu et reverentia. Presbyteri singulis illis diebus missam cantent; ceteri clerci et omnes, qui noverint^f, viri ac feminae^g, 50 psalmos impleant, obsecrantes Conditoris nostri clementiam, ut ab invisibilium hostium insidiis et gentilium^h incursionibus eccl-

30. d) C; deest A 1. 2. e) mendacia C. f) dioecesim C. g) dididi C. h) deest C. 30
i) improbis C. k) Commonibus A 2.

31 = Als. 18; Dümmler 32; Roz. 634. Codd. A 1. 2. C. a) haec rubrica, quae non cum ipsa epistola concordat, deest C. b) ff A 2. c) possint corr. possunt A 2. d) C; disculceati A 1. 2. e) C; noverunt A 1. 2. f) femine C. g) gentibus variis et gentilium C.

1) *De iudiciis synodalibus, quale hic memoratur, cf. Regino, De synodalibus causis II, 35 c. 2 sqq.; Dove, 'Die fränk. Sendgerichte' in 'Zeitschrift f. Kirchenrecht' IV, p. 16 sqq.; V, p. 1 sqq.; Richter-Dove, 'Kirchenrecht' (ed. 8); §. 178, p. 598 sqq.* 2) Dove, l. l. IV, p. 28 sq. 3) Concil. Magont. a. 813, c. 54. et a. 847, c. 30: Contradicimus quoque, ut quarta generatione nullus amplius coniugio copuletur; ubi autem post interdictum factum fuerit, separatur. Mansi, Concil. ampliss. collect. XIV, col. 75. 911; cf. Concil. Worm. a. 868, c. 32. Cf. 40 Dümmler l. l.; Rettberg, 'Kirchengesch.' II, p. 758 sqq.; Richter-Dove l. l. §. 271; E. Loening, 'Gesch. d. Deutsch. Kirchenrechts' II, p. 548 sqq. 4) Regino, l. l. II, c. 232. 233. 5) Cf. Dümmler l. l. p. 127 sq. 6) *Ad quem conventum haec verba spectent, prorsus incertum est. De conventu Retiensi Nov. a. 876. inter filios Ludovici Germanici habito hic dico, vix probabile est, praesertim cum primus ex diebus, ad quos ieunia indicantur, anno sequenti 877. dies dominicus fuerit. Anno quidem 878. tres illi dies ad ieunia idonei fuisse videntur (feria 2—4. post octavam pentecostes), sed de conventu aliquo regum haud multo ante hoc tempus celebrato nihil compertum habemus. De conventu Francofurtensi Mai. 878. dubitans cogitavit Dümmler, l. l. p. 128,*

siam suam defensare^h et ipsam pace sua, quae omnem sensum exsuperat^{i. i.}, interius custodire dignetur, ne in^k sua viscera ipsa consurgere et semet lacerare conetur; diversas pestes et morbos ab hominibus et iumentis auferat, aeris temperiem tribuat, terram foecundet^l, fruges ad maturitatem perducat, fructus arborum multiplicet, ut, exterioribus necessariis affluentibus, cum fide recta, spe firma et caritate sincera Deum diligere et illius mandatis inherere^m possimus, et his subsidiis utentes in via, adⁿ aeterna prema pervenire mereamur in patria. Pane sicco omnes alantur et crudis oleribus^o et sale atque^p pomis, et qui opus habent, infusionis vescantur oleribus, uno vasculo de pura cervisa^q refocilentur, cunctis omnino a carne^r et pinguedine et omni, quod ex lacte conficitur, abstinentibus^s. Pisces et ova praeter infirmitatem nemo praesumat, similiter vinum et omne, quod melle^t dulcoratum est. Et unusquisque, in quantum poterit, quod sibi subtrahit, indigenti praebere non differat; quia ieunio innocens adquiritur vita, oratione religiosus animus enutritur^u, elemosyna misericordia, quae requiritur, invenerit. Et^v quod (-ae) nuper in ministerio tuo semicorrectum (-a)^w dereliqui, sicut a te digrediens strenuitati tuae commendavi, omnia ad certum finem, prout poteris, producere curato. Vale^x.

32. Item epistola.

Ill. episcopus sanctissimae congregationi in honore sancti N. coadunatae salutem. Dilectio vestra noverit, quod sancta synodus apud urbem N. collecta, finitis quaestioni-²⁰ bus^a, quae ex diversis causis emerserunt, saluberrime decreverunt^b, ut omnes ecclesiarum clerici et monachorum catervae commune^c ieunium et orationes tribus exse-²⁵quentur^d diebus, hoc est 4. et 3. et^e 2. Non. Iul. presbyteri tres missas, ceteri clerici psalterium decantarent, circa nonam horam crucem sequerentur, alimentis vero consuete uterentur. Cetero populo propter aestum atque opera forinseca hoc non indixerunt.
26 Vplete^f.

33. Epistola^g ad episcopum de Strazpurc^h.

Dilectissimo patri et omni laude colendo N. ecclesiae Argentinariae, velⁱ Argentariensis, pontifici N. humilis oppidi Constantiensis episcopus. Paternitas vestra scire dignetur, quod dominus^j noster rex K.^k ad coenobium Luxoviense^l parvitatem meam dirigere voluit. Unde peto largitatem vestram, ut in vico vestrae potestatis Ruvacha^m mihi mansionem et necessaria cuneta subministrari, me vero sequentibus hospitia et aliquas impensas exhiberiⁿ praeciatis, procul dubio scientes, quia, quodcumque pusilitati meae demandare^o dignamini, absque omni recrastinatione perficere curabo. Et si quando iuxta nos alicubi deveneritis, scitote, quia ad vestrum obsequium cum omni festinatione occurrere^p studebo. Sanctitatem vestram et gregem vobis commissum continuis orationibus Domino commendamus; id ipsum autem ut pro ecclesia fidei nostrae commissa et nostra fragilitate facere dignemini, suppliciter imploramus. Vplete^q.

31. h) devensare C. i) exuperat C. k) deest A 1. l) fœundet A 1. 2; fecundet C. m) in-
h̄ere A 2. n) C; ut ad A 1. 2. o) C; holeribus A 1. 2. p) adque C. q) C; cervisa corr. cer-
visia A 2; cervisia A 1. r) carne A 1. s) deest C. t) mello C. u) C; nutritur A 1. 2. v) Quod
superscr. ae A 1; qd superscr. q A 2; Et quod C. w) a superscr. A 1. 2; deest C. x) C; deest A 1. 2.
32 = Als. 19; Dümmler 33; Roz. 635. Codd. A 1. 2. C. a) questionibus que C. b) ita codd.
c) communae A 1. d) exsequenter A 1. e) et 2. desunt in C, quae tamen Lepelletier in ed.
supplevit. f) Vat A 1. 2; vale C.

45 33 = Als. 20; Dümmler 34; Roz. 706. Codd. A 1. 2. C. a) rubricam exhibit C: Ad episcopum epistola. Aliter episcopo de Strazbrug. b) vel A. desunt A 1; add. A 2 in margine, C supra lineam.
c) dominus C. d) exhiberi C. e) daemandare A 2. f) occurre C. g) Vat C; deest A 1. 2.

1) *Epistola inter a. 876. et a. 881. a Salomone II. ad Regenhardum episcopum Argenti-*
nensem (a. 875—888) missa esse videtur. Cf. Dümmler l. l. p. 129 sqq.; de Rozière, 'Recueil'
II, p. 986 sq. nn. 2) Karolus III. 3) Luxenil. 4) Ruffach in Alsalia superiore.

34. Ad^a vicarium epistola¹.

III. N. gratia^b Dei episcopus N. vicedomino et fidi suo salutem. Strenuitas tua sciat, quia G. Nemidonensis episcopus, alias^c episcopus de Spira, Romam prefecturus unam mansionem petiti a me in^d Pollingen^{e, 2} in^f 3. Id. Mai., hoc est secundam die sequentis ebdomadae^{h, 3}. Ideoque omni cura provide, ne quicquam tunc ibidem necessariorum ei defuerit, sed omnia sufficienter illi subministres: id est maldra 4 de pane, de cervisa carradam 1, idⁱ est 30 situlas, de vino situlas 6^k, friskingas ovinas 4, porcum 1, de lardo dimidium tergum, agnellum 1, porcellum 1, anserem^l 1, anetas^m 2, pullos 4, et ipsi aliquem piscem, si potueris; ligna ad focum et vasa ad ministerium, plumatiaⁿ et capitalia ad lectum; de avena trita et ventilata ad pastum cavallorum 10 maldra 3, et foenum^o in pratis vel in agris, singulis cavallis vassallorum^p et servorum illius unum manipulum. Et si p[re]a nimia occupatione et gravi damno aliarum rerum poteris, per te ipsum illi servire curato ita, ut^q ad gratiam fiat quod facimus et, si quando ad eius loca nos devenire necessitas coegerit, ita eum benefactis anticipatum habemus, ut iure se nobis vicem debere noverit. Vale.¹⁵

35. Epistola^a ad procuratorem⁴.

N.^b, vicedominus^c N. episcopi, N. procuratori in Pollingen^d. Unus episcopus debet ad Pollingen^e super 12 noctes advenire, et ideo praepara illi ministerium. Vide, ubi optimum granum habeas et para 6 maldra de farina lota et unum modium de simila. Tolle de 12 censariis singulas oves^{f, 5} et da illis cotidie sal et ventilamina vel commixtum^g migma, ut tunc bonaeh sint. Tolle deⁱ illo servo porcum, quem hoc anno reddere debet, et da illi cotidie sufficienter de sigala^k vel hordeo et inebria^l illum de mixtura furfurum seu farinae, et fac unum agnellum tota matris ubera sugere, similiter et porcellum, et unam aucam et duas anetas a ceteris separa et da illis cotidie habundanter, et 6 gallinas vel^m pullos commixta hordeacia farina pasce, et sume de servis, quibus volueris, duas frehtas^{n, 6} de cervisa, et sume 6 siclos de vino in cellario episcopi

- 34 = Als. 21; Dümmler 35; Roz. 707. Codd. A 1. 2. C. a) rubrica deest C. b) D. g. A 1. c) verba: alias episcopus de Spira in margine C; at episcopus de Spira post prefecturus exhibent A 1. 2. d) in P. des. C. e) Polling A 1; Polling A 2. f) iii pro in A 1. g) secunda A 1. h) ebdomade C. i) id est des. C. k) iii C, quod facile scribi potuit pro u. l) C; anserem i aucam 1 A 1. 2. m) annetas C. n) C; plumitia A 1. 2. o) fenum C. p) vassallorum C.
 35 = Als. 22; Dümmler 36; Roz. 708. Codd. A 1. 2. C. a) rubrica deest C. b) deest C. c) vice dominus A 2. d) Pott A 1. 2; Polling C. e) Pott codd. f) ovas C. g) commistum C. h) bone C. i) unum porcum de illo servo, quem C. k) sigila C. l) inebria A 1. m) C; deest A 1. 2. n) fretas C.³⁵

1) Epistola Salomonis II. ad vicedominum de hospitio Gebhardo episcopo Spirensi (a. 847 —888) exhibendo a. 877. scripta videtur esse, quo anno dies 13. Mai. in feriam secundam cecidit. Cf. Dümmler l. l. p. 131 sq.; de Rozière, 'Recueil' II, p. 988 sq., nn. In incerto relinquendum esse existimat E. de Rozière, utrum litera G. Gebhardus an Gotedanus episcopus significetur. Si Gotedancum intelligis, epistola a. 888. scripta sit oportet; quod multo minus cum propinquarum formularum tempore conveniret. 2) Bohlingen in praefectura Radolfszell. 3) Cum his verbis non congruit, quod in sequenti epistola scribitur, episcopum super 12 noctes adventurum. 4) Epistola de eadem re ac praecedens scripta est. Vicedominus iussum episcopi exequens mandat procuratori villae, ut singula quae opus sint praeparet. Cf. Dümmler l. l. p. 132 sq. 5) Numerum ovium non cum eo convenire, quem episcopus mandaverat, monet Dümmler. Cf. etiam supra n. 3. 6) Vox Germ.: 'freht' hic nequaquam aliter ac semper intelligenda est; significat meritum, debitum, id quod servus ecclesiae vel domino suo debet. Cum autem servus quisque ecclesiae secundum legem Alamannorum 15 siclas cervisiae praestare deberet, vicedominum de servis duas frehtas de cervisa sumere oportebat, ut 30 siclas sive situlas, ut episcopus mandaverat, prepararet.

ad Constantiam, et praecipe quatuor servis, ut in^o una ebdomada diebus, quos in dominicum^{p. 1} debent, ligna fagina vel cetera optima cotidie adducant^{q.}, et ova congrega: ut, quando ego venero, omnia parata inveniam, si cutem et capillos habere volueris^{r.} Vale^{s.}

36. Item^a alia epistola^{2.}

N.^b episcopus procuratori suo N. Accipe epistolam istam et commenda^c illam^d alicui tributariorum nostrorum, qui cavallum habet, et praecipe illi, ut nec die nec nocte requiescat^e, donec eam ad Teingon^{f. s.} illi maiori deferat. Quod si nullus eorum tibi oboedierit^{g.} tu ipse eam illuc defer, et praecipe illi, ut diem cum nocte continuando Hereberto^h eam perferat, et hanc breviculamⁱ apertam illi signatae^k coallige^l, ut tu et socius tuus et ipse Herebertus^h noverit, quia per cuiuscumque vestrum neglectum contingit, ut ipsa epistola Regenhardo^{h. s.} episcopo ante istam dominicam^l non veniat^m, omnibus meis et gratia mea privabitur. Si autem tibi, Herebertero^h, venerit, expecta me in loco et para mihi hospitium, quia in sequentiⁿ ebdomada^o ad te in illum locum propitia Divinitate venire debebo, inde ad Stratoburgam perrecturus; et strenuem missum dirige, qui ipsam epistolam Regenhardo^h sub omni celeritate repraesentet. Ceteris etiam copresbiteris tuis de meo adventu indica, quia spero, quod Augiensis abba^o et comes Oadalrih^{p. 7} mecum veniant, ut aliquid illis impendere queam^{q.} Vale^{r.}

37. Item^a epistola^{*. 8.}

L.^b sanctae Magontiacensis^c ecclesiae praesul fratri et consacerdoti Sal.^d in Salvatore mundi salutes. Dilectio tua novit, quod a recordatione iuventutis tuae, ut reor, numquam in nostra diocepsi^e episcoporum concilium est habitum; et idecireo puto, quin potius metuo, quod in ecclesiis nostrae pusillitati commissis multa grandia et insanabilia, tum propter suimet enorimat, tum etiam propter incuriae vel occupationis nostrae diuturnitatem adeo concreverint, ut aut vix aut certe nequaquam sine magna auctoritate 25 et^f vigore corrigi valeant. Quapropter, ut dicta canonum praecipere nosti, ut non dicam,

*) Codd. A 1. 2. post rubricam exhibent: Isti epistole res congruas^g redde.

35. o) deest C. p) domicum C. q) C; ducant A 1. 2. r) C; volueritis A 1. 2. s) C; deest A 1. 2.

36 = Als. 28; Dümmler 37; Roz. 709. Codd. A 1. 2. C. a) rubrica deest C. b) N deest C. 30 c) C; commende A 1. 2. d) illa alicubi C. e) quiescat C. f) Teingon illo C. g) obedierit C. h) N. C. i) praevidiculam A 2; brevicolam C. k) ita A 1. 2; coagille C. l) dominicam C. m) veniet corr. veniat A 2. n) sequent A 2. o) ebdomada C. p) Oadalrih A 2; N. C. q) valeam C. r) C; deest A 1. 2.

37 = Als. 24; Dümmler 38; Roz. 526. Codd. A 1. 2. C. a) rubrica deest C. b) deest C. 35 c) Mogontiacensis C. d) N. C. e) diocesi C. f) aut C. g) cong^g codd.

Cf. Leg. Alam. XXII, 1: Servi enim ecclesiae tributa sua legitime reddant, quindecim siclas de cervisa etc. Alter Dümmler l. l.; cf. Waitz, 'VG.' II³, 1, p. 225 sq. 1) I. q. opus dominicum. 2) Epistola sine dubio a Salomone II. emissam est. Cf. Dümmler l. l. p. 138; de Rozière l. l. p. 991 sq. 3) Fortasse Thengen in magno ducatu Badensi, in praefectura Engen. 40 4) De epistola signata, i. e. sigillo clausa, quae apertae opponitur, cf. Sickel, 'U. I.' p. 402, n. 10. et Ducange s. v. aperire. Vide Form. Salzb. 39: indiculum sigillatum. 5) Episcopus Argentinensis; v. supra p. 417, n. 1. 6) Ruotho a. 871—888. Cf. Dümmler l. l. 7) Tertius huius nominis comes de Linzgau et Argengau (a. 858—885). Cf. Dümmler l. l. p. 134. 8) Epistolam misit Liulbertus archiepiscopus (a. 868—889) ad Salomonem II. vere anni 877, 45 ut ex responso effici videtur. De hac synodo provinciali Moguntina, ad quam archiepiscopus invitavit, aliunde compertum non habemus. Cf. Dümmler l. l. p. 135 sqq.; de Rozière l. l. p. 646 sqq. nn.; 'N. Archiv' VIII, p. 525 sq.

quod ad omnia meus semper fuisti, 2. Nonas Apr. ad urbem^h Magontiam venire ne praetermittasⁱ, ita paratus, ut, quamdiucumque^k causarum necessitas exposcit, ibi manere pro habundantia^l sumptuum possis. Et quicumque aliquid gravioris negotii, quod supra vires tuas existimes^m, vel nunc vel antecessorum tuorum temporibus habuerunt, aut tecum pariter venire aut seorsum tibi occurrereⁿ in loco memorato praecipe, ut ibi omnis eorum controversia finiatur. Vale.

38. Responsio^{a, b}.

Domino et in Christo patri ill. archiepiscopo N. indignus ecclesiae N. excubitor. Sanitate dulcedinis vestrae comperta, omni gaudio repletus sum. Ad praecepta vestra, non solum ea, quibus pro auctoritate regiminis^b vestri obtemperare^c subiectionem^d meam convenit^e, sed et omnia, quamvis gravia et difficilia^f, me semper^g esse paratissimum, utinam ita experimento^h probaveritis, sicut ego, memor scilicet beneficiorum et educationis vestraeⁱ, libentissime vobis ostendere desidero. Obsecro vero, ne aures^j sapientissimi magisterii vestri forsitan offendath^k, si, pietate vestra confisus, unam^l apologiam, immo^h querimoniam^k vobis insinuare vel potius implorare praesumo. Sollertissima vestra novit industria, quam^l diu episcopium mihi commissum^m ab infirmis et senio defessis hominibus retentum est, adeo ut iam nonus annus pene sit exactus, ex quo nullus eorum ipsam parroechiam circuire potuerit, et ego, secundo iam anno illam retinensⁿ, ob perturbationem rei publicae causarumque varietates et domini mei regis servitium^o nisi tantum dimidiam pertransire non^p potui. Et licet in illis partibus, quas adhuc visitavi, non satis multa prava invenerim, metuo, ne in illis, quas modo adire debo, plurima distorta et incorrigibilia insipientiam^q meam deprehendere contingat. Quae^r tamen cum gratia Dei et adiutorio prudentium^r virorum aliquantulum eventilare et discutere^s necessarium puto, antequam ad notitiam dignitatis^t vestrae et tantae^u synodi tam multa haec^v et tam gravia ita incorrecta vel indiscussa perveniant, ne in mei peccatoris^w ministerio plus facinorum et^x flagitorum reperiatur^y quam in cunctis suffraganeorum vestrorum parroechiis. Ideoque supplico mansuetissimae^z religiositati vestrae^a, ut, si vestrae^a benignitati placuerit, per hunc missum vilitati meae remandare dignemini, si me ab hac profectione^b excusatum habere velit^c, donec aliquid eorum, quae^d minus adhuc correcta sunt, ad normam iustitiae^e dirigere queam. Nihil tamen in voluntate mea ponens, vestrae sanctitatis iussis impigrum me exhibere^f studebo. Valete^g.

37. h) uerbem mag A 1; urbem magna A 2; urbem mogontiam C. i) C; praeteromittas A 1. 2. k) quandiuunque C. l) abundantia C. m) existimas C. n) occurrere C.

38 = Als. 25; Wyss 29; Dümmler 39; Roz. 527. Codd. A 1. 2. B. C. a) rubr. deest C; prior pars formulae omnino deest B. b) hac voce incipit cod. B, ubi vestri deest. c) obtempere A 1. 2. d) nem — con perierunt B. e) ex parte periit B. f) esse semper C. g) auris corr. aures A 2. h) prope versum offendat — immo in margine A 2 exhibet vocem excusatio. i) vestram (uram pro unam) B. k) querimonium C. l) quandiu C. m) commissum A 2. n) servicium B. o) deest C. p) insipientiam B. q) Que C. r) prudent periit B. s) cutere periit B. t) nitatis periit B; 40 vestram vel dignitatis vestrae C. u) tante B. v) hec B. w) pecatoris B. x) et flagitorum des. B. y) reperiatur C. z) mansuetissime B. C. a) vestre B. b) profecione B. e) velitit B. d) que C. e) iusticie B. f) exhibere B. C. g) C; deest A 1. 2.

1) Cf. Dümmler l. l. 2) Ibidem p. 137. 3) Haec verba tempus, quo epistola scripta sit, indicant. Dümmler l. l. p. 136. in incerto relinquunt, utrum de anno 877, an 878. sit cogitandum. Cum autem ex epistola 29. effici videatur, Salomonem II. iam ante obitum reginae Hemmae, Ian. 876, episcopatum adeptum esse, annum 877. cum secundo anno episcopatus eius convenire existimo. Cf. supra p. 415, n. 1.

39. Item^a epistola¹.

Dilectissimo et religiosissimo consacerdoti et firmissimo amico N. episcopo ill. Brixiensis ecclesiae pastor. Obsecro fidelitatem vestram, ut veraciter^b mihi et diligenter demandare dignemini, quomodo se summa rerum habeat, quam pacati inter se domini nostri reges sint, id est filii Hludowici^c, qualemque pacem ad consobrinum suum filium Karoli^d conservent, quia nos, habitatores^e Italiae vel potius inquilini^f seu, quod potissimum veritas ipsa testatur, praeda nunc horum, nunc illorum, aegre^g nimis exspectamus, donec inter se concorditer adinveniant, cuinam provinciam^h istam concedere velint; et illi, prout oportet, singulariter subiciamurⁱ, ceteris etiam, in quibus possumus, laeti 10 serviamus. De sospitate sanctitatis vestrae certum me reddere velitis et vestris Romam pergentibus seu reliquis pro sua necessitate Italiam petentibus intimate, ut ad me diver- tant, et in vestro honore eis aliqua impendam subsidia. Et de statu sanitatis vestrae laetificabor^k, et vos de mea, ut credo. In vestra fide iocundabo^l et pigmenta ac medi- camenta, quae^m vobis congrua puto, vestrae dilectioni dirigere curabo. Munuscula, 15 quae^m modo fuerunt ad manus, vestrae dignitati direximus, hoc est palliolum diumⁿ caedrinum^o et aliud coccineum, tertium saphirini^p coloris, facitergulas duas, duos ramos palmarum virides et partem amigdalarum, timiama novum. Quod si oportunum vobis est, obsecro, ut unum admissarium generosissimum, celeritate et forma, quin et animo praestantissimum et acrem mihi, fideli vestro, dirigatis, simul quodecumque volueritis 20 grandioris pretii^r mihi iniungentes, utpote^q ad vestram voluntatem parati- simo. Valete^r.

40. Rescriptio^{a, b}.

Nobilitatis et religionis summique sacerdotii dignitate sublimato N. ill. ecclesiae pontifici N. ill. ecclesiae indignus episcopus. Comperta sanitate dulcedinis vestrae, mul- tum in Domino gavisus sum, sed et gaudeo et gaudebo. De perturbatione vero Italiae, tum 25 propter vestram et ecclesiarum Christi inquietudinem et vastationem, tum etiam propter nostra detimenta nimium contristamur, quia pauperrima et arida provincia^b nostra quid^c amplius habitura est, matre divitiarum suarum direpta? Sed de^d Dei misericordia confidi- mus, hanc tempestatem in brevi serenandam. Nam, sicut demandastis mihi, ut de rei- publicae^e statu vobis certi aliquid significarem, et qualem pacem tres fratres domini^f nostri, filii Hludowici^g, ad invicem conservarent, et utrum nepotem vel consobrinum, immo compatriolem suum^h, filium K.ⁱ, in societatem^j suam ascivissent: notum facio^k dilectioni vestrae, quia tres illi fratres ita se mutua caritate complectuntur, ut summam Trinitatem medium inter illos diversari credamus; adeo omnia, quae^l ad illos seu pri-

39 = Als. 26; Wyss 30; Dümmler 40; Roz. 701. Codd. A 1. 2. B. C. a) rubr. deest C. b) vera- 35 titer B, ubi mihi deest. c) Hl. B; Hludowici C. d) K. C. e) habitatore B. f) reliqua desunt B. g) egre C. h) provintiam C. i) subiciar A 1. k) letificabor A 1. l) iocunda pro fide iocun- dabo C. m) que C. n) ita A 1. 2; dium cedrinum C. o) saphirini corr. saphirini C. p) precii C. q) ut pute C. r) Vat A 1. 2; deest C.

40 = Als. 27; Wyss 31; Dümmler 41; Roz. 702. Codd. A 1. 2. B. C. a) RESCRIP^T A 2; deest C; 40 pars prior omnino deest B. b) provintia C. c) qd A 1. d) deest C. e) rp statu A 1. 2; regni pace et statu C. f) filii nostri domini C. g) C; Hl. A 1. 2. h) filium suum K. A 2. i) C; societatem suam ascivissent A 1. 2. k) fatio C. l) hac voce incipit B.

1) Epistola ab Antonio Briziensi episcopo (c. a. 875—879) ad Salomonem II. anno 878. ineunte missa esse videtur. Cf. Dümmler l. l. p. 138 sqq. et 'Ostfr. Reich' II, p. 71 sq.; de 45 Rozière l. l. p. 975 sq., nn. 2) diacedrinum, quod pro dium caedrinum scribi debuit, e Graecorum voce διακτρινος, i. e. citrini coloris intensioris, corruptum esse videtur. Cf. Ducange s. v. diacedrinus; Dümmler, 'Formelbuch' p. 140. 3) Haec rescriptio Salomonis II. ineunte aestate a. 878. data est. Cf. Dümmler l. l. et de Rozière l. l. p. 977 sqq., nn. 4) Karoli Calvi.

vato seu publice pertinere videntur, humanas res et vota supergrediuntur, et unusquisque eorum, si fieri^m potest, plus alios quam se ipsum diligitⁿ. Et dominus quidem Karolus^o cum fratre Hl.² regnum^p Hludowici^q iunioris, id est Galliam Lugdunensem^r et Treverim cum omni Mosellana^s regione, necnon Agrippinensem provinciam et Burgundionam inter se dividendas acceperunt^t. Italiam^u vero et Tusciam^v et omnem^w Campaniam domno Karol.^x regendas commiserunt; qui etiam modo, iam^y sanitatem indepta^z, quantotius vos per Dei gratiam visitabit et omnem adversarium et praedonem de vestra provintia fugabit. Ineffabiles vestrae liberalitati^y gratias de magnis et exquisitis muniberibus, quae^z mihi dirigere curastis! De cavallo, quem me expostulasti, scitote, quia prestantissimum vobis mitto¹⁰

'Illorum de gente, patri quos dedala Circe

Supposita^a de matre nothos furata creavit^b.

Quod ne fabulosum existimetis^b, aerius ei color innatus hoc verum esse comprobat. Qui perniciitate Cillarum^c, animositate Rhebum^d, mirabili singularitate Bucephalum antecellat et generosissimos pullos faciat^d; qui procul odoreturn^e bellum et gaudeat ad vocem^f tubae^f, et cum sanguineam pugnam viderit, dicat 'vah'; qui montes^g oppositos laetus^h et alacris exsuperetⁱ et fluvios rapaces innatet et latissimos lacus transvadet,

'Belgica^k vel molli melius ferat esseda collo'^l.

Et humano sensu cognoscat, quomodo sub quolibet homine se gerere debeat^l, hoc est sub iuvenibus et indisciplinatis transversus et supinus, sub senioribus vero et gravibus²⁰ humilis et rectus incedere norit. Debetis autem eum^p farre pascere, non siliquis fabarum et lupinorum seu frondibus cerrarum et quercuum. Debetis eum^m puro amne vel liquido fonte potare, non potentibusⁿ aquis, ut vos eas^o nomine dicitis. Si haec ei facitis, omnia quae dixi et ampliora in eo invenietis. Si vero haec neglegitis et curam illi subtrahitis^p, immunis ero a mendatio^q, qui vobis bonum eum direxi et, qualiter²⁵ habere deberetis, instruxi. Vos autem vobis ipsis aut ministris vestris de eius vilitate^s, non mihi fideli vestro succensete. Quod tamen opto^r, ne eveniat. Ad correctionem^t ecclesiae suae et omnium bonorum consolationem^u diu vos Christus conservare et^u ad caelestia regna perducere^v dignetur!

De filio K.¹⁰ regis quod requisistis, qualiter fidem et amicitiam^w ad dominos^{so} nostros conservet, et quomodo se illi ad ipsum exhibeant^x, adhuc^y nihil certi de hoc vestrae industriae^z possumus indicare, nisi hoc tantum, quod omnes simul et singuli per legatos suos eum fraterne^a salutare et omnia^b de se pacifica demandare consueverunt, et ille officiose ea suscipere et pacata omnia de sua parte eis solet remandare. Hoc unum pro certo scimus, quia, quamdiu dominum Karlomanum^c spirare noverit, 35 Italia non ingredietur. Iterum iterumque valete^d.

40. m) posset vel potest fieri C. n) vel diligenter add. C. o) B; K. C; Carolus A 1. 2. p) deest C. q) Hl. B. r) Lugd. A 1. 2; Lucd. B. s) Molesana B; sellana C. t) Italia C. u) Tustiam B. v) omniam A 1. 2. w) B; K. cett. x) indepta B; indulta vel indepta C. y) libertati B. C. z) que C. a) subposita C. b) existimatis B. c) ularum B. d) fatiat C. 40 e) oderetur B. f) tube B. g) monte periit B. h) letus B. i) exuperet B. C. k) versus deest B; Bellica C. l) habeat C. m) autem puro C; eum ppuro B. n) potentibus B. o) ea B. p) subtrahit B. q) mendacio B. r) vili abhinc deficit C. s) obto B. t) correcccionem aecclie B. u) consolacionem diu nos Chr. B. v) et — perducere des. B. w) amiciciam B. x) exibeant B. y) et add. B. z) industrie B. a) fraternę A 2; frater.....tare B. b) omnes B. 45 c) K. B. d) vat B.

1) Karolus III. 2) Ludovico iuniore. 3) Hlotharii potius. 4) Mense Mai. 878. Ann. Ful. 878, SS. I, p. 392. 5) Karolomanno. 6) Vergil. Aen. VII, 282 sq. 7) Georg. III, 90. 8) Aen. X, 861. Cf. etiam cum sequentibus verbis Vergiliū locos: Aen. VII, 399; Georg. III, 213. 142. 270. Vide Dümmler, 'Formelbuch' p. 145 sq. 9) Georg. III, 204. 50 10) Karoli Calvi; cf. supra p. 421, l. 5.

41. Amicus¹ amico.

Legimus in propheta², quia, cum Nabuchodonosor rex inter captivitatem Iuda^a pueros elegantes vidisset et ingeniosos, praeceperit, ut, erudit tribus annis, postea starent in conspectu regis. Factumque est ita. Et post triennium inventa est in eis sapientia et intellectus super omnes sapientes Babylonis^b. Gentiles populi ad praedicationem apostolorum, alii post tres annos, alii post biennium, alii post unius anni spatium vel dimidii^c in gratia et doctrina Christi perfecti sunt inventi. Quid^d referam, quod Deus ille magister, cuius non solum verba, sed et facta doctrina sunt, non amplius cum discipulis suis quam tribus annis et dimidio, vel potius^e iuxta alios duobus et semisse 10 visibiliter conversari et eos per sui praesentiam^f informare et instruere voluit^g? Utique, nisi sciret, in tanto spatio^h quemlibet ad perfectum doctrinae et institutionis morum pertingere posse, non eos tam cito quasi minus eruditos reliquisset et orphanos, licetⁱ eis alium paraclytum^k miserit, qui eos in omnem duceret^l veritatem^m. Quorsum rationes^m praemissas spectare conicitis vel videtis? nisi quia indignor seu potius doleo, quod 15 tanto tempore lacte, vel potius solido cibo nutriti, iterum egeatis instrui, quae sint elementa, et qualiter ea coniuncta syllabamⁿ, syllabae vero conexae^o dictionem^p, dictiones vero ordinate compositae intelligibilem perficiant orationem^q: cum et discendi diuturnitate et aetatis maturitate ad hoc pervenisse debueritis, ut de difficillimis grammaticae^r artis quaestionibus disputare, de dialecticae^s tendiculis astuto et celeri pede elabi, de 20 injectionibus^t rhetoricae victores exire^u, de regionum situ quaerere^v, de cursu planetarum vario scitari, de stellarum effectibus admirari, de invisibilibus et supercaelestibus^w aliquid novi iugiter audire pro ludo et iocunditate nimia duceretis, de legis et prophetarum obscuris enigmatibus quiddam cotidie^x vel solvendum vel etiam ceteris ignotum proponeretis, ut, si nos ea sciremus, pariter^y ea^y sciretis et vos, si autem nesciremus, 25 ad potioris^z scientiae personam referremus^a, si vero et illa propter humanarum rerum imperfectionem ad eam, quam proponeremus, quaestionem^y minus idonea solvendam reperiretur^b, non esset vobis indignum, ut cum magistris ecclesiarum aliquid haberetis incognitum. Tandem increpiti, vel potius commoniti^c, socordiam et pigritiam^d discutite et ad interrogandum nos vel respondendum nobis totis vos viribus praeparate!^e 30 Alioquin nihil vobis ulterius scribere vel ceterorum subsidiorum impendere curabo, donec vos ad scribendum provocare potero. Nescitis, quam facile non semel iam, sed sepius de manibus nostris, ruptis circa vos caritatis meae vinculis, evadere soleatis? Idcirco timens, ne ita^e iam in continentia nobis recedatis, ut ultra ad nos redire nolitis, aut certe, requirentes^f nos, propter incertitudinem umbratilis huius vitae invenire ne- 35 queatis, obsecro, ut per caritatem, quae olim inter nos, ut credo, coaluit, studiis literarum^g curam adhibere^h satagatis, ut coram propinquis vestris laicis ad sacerdotiumⁱ promoveri et coram regibus et cuncta populorum frequentia Deo ministrare mereamini,

41 = Wyss 32; Dümmler 42; Roz. 798. Codd. A 1. 2. B. a) superscr. B. b) Babilonis B.
c) dimidium A 1. 2. d) quod B. e) potius saepius B. f) presenciam B. g) volvit B.
40 h) spacio B. i) licet — ali perierunt B. k) paraclytum B. l) induceret B. m) raciones B. n) B; syllaba A 1. 2. o) conexo B. p) dictionem dicciones B; inductionem d. A 1. 2. q) oracionem B. r) grammaticae B. s) dialectice B. t) invectionibus rhetorice B. u) exire A 2. v) querere B. w) supercelestibus B. x) cottidie B. y) deest B.
z) obcioris B. a) referemus A 1. b) reperitur B. c) co.... B. d) pigricia B. e) ita-
45 liam pro ita iam B. f) requirente B. g) litterarum B. h) adibere B. i) sacerdotium B.

1) Rubrica minime concordat cum ipsa epistola, ut videtur, monachi Sangallensis ad discipulos suos, Waldonem et Salomonem fratres. Cf. Dümmler, 'Formelbuch', p. 146 sq.; 'N. Archiv' VIII, p. 515. 523. 2) Vide Daniel. 1, 4. 5. 20. 3) Cf. Ev. Ioh. 15, 26; 16, 13.

ad cuius servitium ab ipsis incunabulis a parentibus vestris deputati fuistis. Non decet, ut rusticorum sordidula et laboriosa assumatis opera, qui iocundissima et blandissima Christi subistis onera portanda^{k. 1}. Turpe est, ut, qui spiritales Deo filios gignere sufficitis, de carnis propagine cogitetis. Indignum et iniuriosum valde est, ut de excubiis aulae summi Regis ad^l familiaris rei procurationem divertatis^m, praesertim cum nonⁿ murilegulorum^{n. 2} more in fucolari^o, sed in castris caelestis^p Imperatoris sitis educati, a quibus quisquis vos deficere viderit, ut desertores prioris fidei perhorrescit et quasi sal infatuatum^s ad omnia inutiles iudicabit. Quod ne contingat, continuis precibus exoramus. Valete^q.

42. Epistola ad papam Romanum⁴.

10

Domino Adriano sedis apostolicae praesuli infimus servorum Dei servus L.^a ecclesiae Magontiacensis^b episcopus, vel Magontinae. Religiosissima dominatio vestra scire dignetur, quod, si quando, iustitia dictante, criminibus publicis, et quae^c neglecta magnam vitiis possunt aedificationem^d conferre, aliquantulum resistere et eis cum adiutorio coepiscoporum nostrorum finem vel modum imponere^e conamur, potentiores^f qui libet, parvitatem nostram spernentes, quasi fera bestia vitam nostram lacerare et omni auctoritate indignam, ut merito possunt, garrire consueverunt^g, adientes^h insuper et comminantes, apud vos de nobis se vindicaturos et de gradu episcopaliⁱ deposituros. Nobis autem, misericordissima Dei gratia custodiente nos, pro minimo est, ab humano die^k iudicari. Sed quia servum Dei non oportet^l litigari, immo quia Dominus dicit: ²⁰ 'Qui ecclesiam audireⁿ contempnit, pro ethnico habendum^s, verbosationis^m eorum revincere non invenientes, secundum potestatem nostram, quam dedit nobis Dominus, in aedificationem et^o non in destructionem^p, segregamus eos de coetu^q fidelium, ne lapides, in quibus lepra perseverans est, si eruti non fuerint, totam faciant domum destrui et in loco mundo iactari. Spacialiter^r tamen sanctitati vestrae de illis duobus viris significamus, quam praeemptores sint et praevaricatores, quos horro dominationem vestram adisse et vestra auctoritate licentiam accepisse non uxores, sed meretrices suas habendi, certa^s relatione comperimus. Siquidem feminas ipsas beatissimae^t memoriae S. Constantiensis episcopus^u sua manu ad propositum^u virginitatis consecravit et ipse eis velamina benedixit, et eo praesente regularem vitam professae^v sunt, et tanto tempore ³⁰ in monasterio positas omnis Germania novit. Viros ergo tales indemnatos relinquere fas et iura sinebant? Audacter dicimus, sed non praeemptorie^w, quod virum illum, quem decessor vester, vir apostolici vigoris, iuxta nomen suum victor populorum, beatissimus Nicolaus^y, non pecuniae cupiditate, sed omnimoda eius inlectus rationabilitate, post nostram legationem absolvit, evidentissime^x ultio^y divina perculerit, adeo ut filiam ³⁵ eius, quam de eadem muliere suscepere, subitanea mors et inopinata praeveniret, et

41. k) portenda B. l) ad familia perierunt B. m) devertatis A 1. n) muri regulorum B.
o) fucolari B. p) celestis B. q) Vat codd.

42 = Wyss 33; Dünmler 43; Roz. 534. Codd. A 1. 2. B. a) ill. B. b) Magonciacensis B.
c) quia B. d) aedificationem B. e) imponere B. f) potenciores B. g) consueverant B. ⁴⁰
h) adientes A 2. B. i) episcopali A 2. k) dic B. l) decet B. m) sic codd. n) udire A 1.
o) et non in perierunt B. p) destructione B. q) cetu B. r) Specialiter A 2. s) certi B.
t) beatissime B. u) propositum B. v) professe B. w) B; praeemptoriq A 1. 2. x) eviden-
tissimae A 2. y) ulcio B.

1) Cf. Ev. Matth. 11, 30. 2) I. q. catuli felis; cf. Ducange s. v. murilegus. 3) Cf. ⁴⁵
Ev. Matth. 5, 13; Marc. 9, 50; Luc. 14, 34. 4) Epistola Liutberti archiepiscopi Moguntini
ad Hadrianum II. a. 871, ut videtur, missa. Cf. Wyss l. l. p. 24; Dünmler l. l. p. 147. et
infra p. 425, n. 2. 5) Cf. Ev. Matth. 18, 17. 6) Salomo I. † 871. 7) Nicolaus I.
papa a. 858—867.

eadem ipsius coniunx, ab illo concilio multimodis infirmitatibus confecta, postera die^z fuerit extincta. Quod^a si omnibus pravis hac incommodissima commoditate conceditur^b uti, omnes monachi, omnes sanctimoniales, quotienscumque^c carnis titillatione stimulan-
tur, propositum suum habent relinquere et ad laicam vitam reverti. Quae^d consuetudo
ne temporibus vestri regiminis insolescere^e possit, flagitamus dominationem vestram, ut
epistolam vestra^f auctoritate vigentem pusillitati nostrae dirigere dignemini, quae iterata-
tam^g ipsorum contineat obligationem, donec nobis congrua satisfactione^h reatum suum
visi fuerint emendasse et coram ipsis, quibus decernentibusⁱ eos obligavimus, etiam
absolvere debeamus. De illis etiam factionibus^k, quae^l, Wibertum cognomento Super-
bum et filium Chuonradi iunioris^l secutae^m, maximam in ecclesia ruinam fecerunt,
notum sit vobis, quia eos excommunicavimus, donec poeniteri de miserabili illa coepe-
rintⁿ strage. Hoc siquidem provincialibus nostris est solitum, ut, quotienscumque
bellum contra paganos illis fuerit indictum, quidam Romanum pergere, quidam dominos
suos in aliis regionibus invisere, alii morbos etiam gestiant simulare, et in se mutua-
15 cede bachantes armaque sequentes impia, gentilis etiam viri testimonio^o pabula ignis
aeterni non vereantur fieri. Sanctissimam dominationem vestram diu valere, iugibus et
devotissimis implorare^p non cessamus orationibus.

Scripta est autem haec epistola pridie Kal. Mai., anno ab incarnatione Domini
877^s, indictione 4. Misum vos perquirite, quando a nobis abierit, ne qua fraus sub-
20 ripere possit. Valete^r.

43. Epistola ad^a duos quosque⁴.

Dilectissimis fratribus ill. ill. fidissimus amicus indeficientes in Salvatore mundi
salutes. Postquam a vobis^b recedentibus ad carcerem meum regressus sum, tanta mestitu-
dine^c extabui, ut, licet acerrime conarer, dolorem tamen cordis nequaquam dissimulare
25 potuerim; et abii amarus in indignatione spiritus mei, mihi met iratus et rigidus, quod post
dilectionem apostolorum et martyrum amicitiamque confessorum et virginum, familiaria-
tatem patriarcharum et prophetarum et ipsius Domini quondam meditationem conti-
nuam, in quo omnes sancti fidelibus eius ubique praesentes assistunt, temporales et
locales amicos habere didicerim, quamquam vos in Christo, ipso teste, diligam. Tan-
so dem vero merore^d sopito, tota ad Dominum mente conversus, ipsius misericordiam
implorare nocte ac die non cessavi, ut, quod ipse in vobis seminare dignatus est, sub-
sequente gratia sua, ad congruam maturitatem perducat. Sabbato autem sancto, cum
omnia insignia viderem, quae peregrino mundi, domestico Gallo suo, Dominus concessit,
egre vestram absentiam sustinui, quia oculis et mentibus vestris experimento intimare
35 non potui, quam gloriosum sit servire Deo, quam vile sit regnare in saeculo. Sed
tamen in hoc non mediocriter exhilaratus sum, quia cum archiepiscopo Magontino et
consobrino matris vestrae, successore maioris avunculi vestri Salomonis, pontifice Salo-

42. z) diç B. a) Quod si om perierunt B. b) pars superior periit B. c) quociens-
cumque B. d) Que A 2. B. e) infolescere A 1. f) vestram A 1. g) iterata B. h) satis-
40 faccio B. i) decentibus B. k) factionibus B. l) quae Witbertum A 2; qui Wipertum B.
m) secute B. n) ceperint B. o) reliqua desunt B. p) Val codd.

43 = Wyss 85; Dümmler 44; Roz. 799. Codd. A 1. 2; cod. B postremam tantum partem exhibet.
a) A 2; ad uos A 1. b) nobis corr. vobis A 1. c) mestudine codd. d) emend. Dümmler; memore codd.

1) Neque de re neque de personis aliunde compertum habemus. Cf. Dümmler l. l. p. 148;
45 de Rosière l. l. p. 665, n. a. 2) Vergil. Aen. VI, 612 sq. 3) Ipsa epistola anno 871,
quem indicat indictionis numerus, scripta, anno 877, in formulas recepta esse videtur. 4) Mono-
chus Sangallensis hanc epistolam ad discipulos suos, Waldonem et Salomonem, tunc cum episcopo
Salomone II. apud Liutbertum archiepiscopum commorantes, misisse videtur. Cf. Dümmler l. l.
p. 149 sqq.; Heidemann in 'Forsch. z. D. G.' VII, p. 443 sqq.; 'N. Archiv' VIII, p. 522 sqq.

moni, vos esse recolui. In quorum uno, licet summa dignitate praedito, summam humilitatem et mansuetudinem, in altero, id est propinquuo vestro, sicut magna diocesis eius requirit, vigorem et auctoritatem apostolicam discere potueritis. Sed quia pueritiam vestram minus advertisse magnitudinem illius ministerii metuo, debeo vestrae^d dulcedini de hoc aperire quod sentio. In caena Domini, quod tamen in hac provintia obli-⁵ vioni traditum est, debet omnis episcopus maioribus flagitiis et criminibus involutos, qui quarta feria in capite quadragesimae se recluserunt et paenitentiam^e publicam subierunt, cum Dei gratia indulgentiae munere^f sublevare et eos participes altaris facere. Oportet illum chrisma consecrare, quo omnis^g natura irae filii^h Christo incorporentur, qui, de Spiritu sancto conceptus, praeventus est in benedictionibus dulcedinis. Die passionisⁱ 10 Domini necesse est illum et ystoriam passionis illius et mysteria populo praedicare, item commendare Deo omnem ecclesiam, supplicare pro cunctis ordinibus ecclesiasticis^j, obviare contrariis universis, orare pro caticuminis, implorare pro Iudeis, deprecari pro gentilibus; die vero sabbati baptisterium consecrare et apostolicum illud ministerium assumere, quo per impositionem manus datur spiritus veritatis, et sobrium expectare¹⁵ atque pervigilem horam resurrectionis dominicae; in qua, sacramentis nostrae redemptionis acceptis, paululum somno gustato, ita mox ad ecclesiam^k et mente comptus procedat et corpore, ut iure^l ministerii sui strenuus executor, gregis sibi commissi bonus pastor ante oculos summi Patris familias appareat. Mecum reputans, quia haec, ut estis ingeniosi, sedulo didiceretis, laetus aliquid absentiam vestram portavi^m; sed rursus valde²⁰ turbatus sum, quia difficiliora quaeque legis et prophetarum, quae mihi Dei gratia nota sunt, vobis omnimodo incognita esse recordatus sum, reputans, ne dominus episcopus et mihi et magistro meo et, quod prae omnibus meaeⁿ sollicitudini gravissimum est, vobis dominus episcopus indignaretur. Quia igitur et pondus officii sacerdotalis et vestram imperitiam ex parte didicistis, obsecro dilectissimam vilitati^o meae indoliciam celsitudinis vestrae, ut, si ad altaris ministerium ascendere desideratis, ad domum patris quondam et nunc fratri vestri nequaquam declinetis; sed statim ad monasterium revertemini, si me volueritis socium habere. Alioquin hereditatem vestram visitate et illam cum fratribus vestris dividite, agricolamini, domos aedificate, venationes exercete. Quod si Sanctum Gallum et me visitare dignati fueritis, experimento comprobatis, quia nunc³⁰ vobis servire iocundissimum prae ceteris habeo. Quod si brachia uxoris fratris vestri vos complexa fuerint, scitote, ut estis formosuli, aliquid vobis dulce de illa et illi de vobis orietur, sed tamen utrumque uno sepulcro clausum prae omnibus gratum audiret^p. Computate ergo, qui episcopalibus et monasticis sumptibus et in Italia et in Alemania nutriti estis ad regimen ecclesiae Dei, o vos, o sacerdotale genus, quanto dedecore et³⁵ quanto periculo praesentis et aeternae vitae^q ad domus proprias non iam mariti, sed concubitores ancillarum, vel potius adulteri cognatorum vestrorum velitis redire^r. Titulum pastoralem frequentate, curtam regis ne abhorrete, oratoria parietina omnimodis vitate, ne, dum ibi remedium inquiritis, aeternae mortis periculum incuratis; ad episcopiorum perceptionem dignos vos preparare studete, ne, si indigni quique et negligentes⁴⁰ vestra, id est vobis a Deo preordinata loca praeoccupaverint^s, tot animarum perditionis rei fatis, quot vestra industria Deo lucrificare potueritis, et recolite prae omnibus, ut Deo propinquantes non iram illius provocare, sed misericordiam reconciliare et vobis ipsis et vestrae curae commissis idonei sitis. Si essetis numero decem, omnia sufficienter haberetis, duo apud Veronam, duo ad Brixiam, duo apud Constantiam, duo iuxta⁴⁵

43. d) vestre A 2. e) paenitentiam A 2. f) munere A 2. g) lege: omnes. h) ecclesiasticis A 2. i) ecclasiā A 2. k) A 2; iuræ A 1. l) post hoc verbum folium excidit in cod. A 1. m) me A 2. n) vilitati meae in marg. add. A 2. o) audirem? Dümmler. p) qui add. A 2. q) redere A 2. r) praeoccupaverit A 2.

1) Cf. Ephes. 2, 3.

Sanctum Gallum, duo de hereditate vestra. Ne queramini de paupertate et ideo scolam fugiatis, licet vacuus venter subtilem sensum gignere soleat. Stultus ego, qui tantum scripturae ingratiss ingerere non lassor! Sed tamen mihi propter dilectionem vestri magis adhuc ignavus quam importunus videor, qui labores meos potissimum vobis impendere iocundissimum duco. Quod si cucullum meum vos non abhorrende metuerim, ubicumque vos invenire studerem. Videtis tamen, velitis nolitis, in domno episcopo cucullum cotidie. Ad Dei servitium dignis moribus vos praeparare satagite^s. Superbiā perhorrete, quia inmundus est ante Deum omnis, qui exaltat cor suum. Humilitati studete, quia humilibus dat Deus gratiam. Parcitatem in omnibus conservate, quia omnes labores et exilium, quod patimur, ex appetitu gulæ venerunt. Inmundiciam^t respuite, quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti¹. Avaritiam abhominamini, quae est idolatria. Crescat vobiscum misericordia, ut misericordiam a Deo invenire mereamini. Vanam gloriam calcate, ut Deo et hominibus gratissimi semper^u existere queatis. Commendo sanctitati^v vestrae peccatricem animam meam, ut per intercessionem sanctae genitricis^w Dei apud omnipotentis Patris misericordiam^x veniam peccatis meis implorare^y curetis; quia credo, innocentes^z et peccatorum nescii Deum placare possitis et impetrare ab eo, quodcumque rectum postulaveritis. Ego vero plus pro vobis quam pro me ipso semper orationibus^a incumbo. 'Pax Dei, quae exsuperat^b omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Iesu, domino nostro'². O si vos videre^c merear!

44. De^a 7 sacerdotii nominibus^s.

Dilectissimo filio ill. ill. salutem. Quando te in habitu subdiaconi conspexi, ita de tua et vestis illius deformitate contristatus sum, ut multo te libentius inter abiectissimos laicos quam inter^b prestantissimos clericos videre voluisse. Nunc autem, quia te vidi in habitu sacerdotali, ita iocundatus sum, ut tu mihi p̄ae omnibus episcopis praeter unum nostrum esse videaris solus sacerdotio^c dignissimus. Sint alii hostiarii, alii acoliti^d, exorcistae alii, lectores^e alii, alii subdiaconi, alii diaconi: tu sacerdotio^f dignus, te decet honor pontificatus^g, hic habitus est tuus. Et quia te summo sacerdotio^c vincirier^h adoptoⁱ et ita fieri procul dubio credo, causas^k et nomina sacerdotialis officii caritatem tuam latere nequaquam volui. Presbyter est nomen Grecum^l et interpretatur senior, ut iuvenilia desideria fugias; episcopus speculator, ut et te ipsum caute agere et reliquis id ipsum scias insinuare. Item iuxta Augustinum episcopus provisor dicitur^m, ut et carnalia et spiritalia subiectis tibi scias providere. Antistes dicitur, quia secundum Heliam omnis vita illius ante Deum et Deo dignissima vel certe ita perfecta esse debet, ut, si quando ira Dei saevireⁿ cooperit in populum suum, antistes irae Dei iuxta Moysen et Aaron atque Finees^o instantia precum et humilitatis et zeli ferventissimi sufficiat obviare. Praesul dicitur, quia vel solo praeest aut solo; perpende igitur, quia Deus, qui solus^p caelum^q regit, terram et mare sacerdotibus regenda

43. s) inde ab hoc verbo pergit cod. A 1. t) inmundiciam A 2, ubi ti expuncta sunt. u) hac voce incipit B. v) s. v. perierunt B. w) genetricis A 2. x) mariam B. y) implorare A 2 z) A 2; inmetuentes A 1, ubi metuent manu 2. subaequali in loco laeso scriptum est. a) oracionibus B. b) exuperat B. c) vadero B.

44 = Wyss 36; Dümmler 45; Roz. 797. Codd. A 1. 2. B. a) Epistola rubr. B., b) B; in A 1. 2 c) sacerdotio B. d) accoliti B. e) l. a. perierunt B. f) perit B. g) sicatus perit B. h) vincier B. i) adopto B. k) B; causa A 1. 2. l) Graecum B. m) sevire cooperit B. n) solum B. o) deest B.

1) 1. Cor. 6, 19. 2) Philipp. 4, 7. 3) Epistola ad Waldonem presbyterum ordinatum a monacho Sangallensi, antea praeceptore eius, gratulabundo data esse videtur c. a. 883—884. Cf. Dümmler l. l. p. 153 sq.; 'N. Archiv' VIII, p. 520 sq. 4) Cf. S. Augustini Enarr. in psalm. 126, c. 3; Serm. 94; De civ. Dei XIX, 19. 5) Vide Num. 25, 11.

commisit. Pontifex ideo nuncupatur^p, quia magna est huius saeculi colluvio, quia diversae^q tortitudines, quia de limo^r omnes procreati ad regna caelorum^s non aliter^t nisi per pontem concendere poterimus^u, quem pontifex iuxta nomen suum^v infirmis et inbe-
cillibus^w construere debet, illius videlicet imitator effectus, qui, vita permanens et veritas,
viam nobis^x se ad caelum^y facere dignatus est^z. Sacerdos vocatur, quia sacramenta^b
confidere et plebis dare consuevit; summus autem sacerdos, quia ipse alios etiam
sacerdotes consecrat; papa vero, quia^c ecclesiam Christi contra versutias^a et inmuni-
ditiam diaboli defendere et sponso caelesti^d immaculatam custodire^e satagit; quod nomen
uno Latino exprimi non potest, sensus tamen ille est, quod virgines nutriat. Haec
7 nomina sacerdotii discat ille puerulus noster^f, qui forma et nomine et vigore mentis^g
atque omni gratiositate veterem illum Salomonem^h nobis refert episcopum, ut officii
dignitatem, ad quod, Spirituⁱ sancto nutriende, provehendus^k creditur, dignis moribus
exsequatur^l. Vale^m.

45. Adⁿ episcopum^o.

Domino ill. episcopo infimus famulus vester ill.^b Auditō, quia celsitudo vestra¹⁵
meae pusillitati fuerit indignata, valde consternatus sum; quoniam^c, quid ero, qui omni
solatio^d destitutus sum, si vestra carebo gratia? Tamen, si patienter audire dignamini,
pro certo compertis, quia in nullo alio adversus dulcissimam dominationem vestram
aliquid delqui, nisi tantum, quod, de^e conspectu vestro recedere passus, ad domum
fratris mei diverti^f. Nam inde vel^g ad episcopium vel ad^h monasteriumⁱ prius reverti,²⁰
rerum natura et aeris intemperie^j prohibente, vobis ipsis testibus, minime potui; nisi
forte diversa temperies aurarum eis et ultra lacum^k praeter solitum versaretur. Si ergo
aliquid de mea vita curatis, de vestra gratia me certiorare^l dignamini. Alioquin, si
domnus abbas et reliqui rectores monasterii^m indignationem vestram circa me compere-
rintⁿ, alii libenter, alii facile^o manum suam ab auxilio meo retrahent^p, et omni^q adiu-
torio privatus, ad agricolandum domum meam misellulus visitare cogor. Ne ergo,
quaeso, ne tantam iracundiam circa me pupillum habere velitis, ne multas illas elemo-
synas, quas mihi ob amorem^r Christi fecistis, tam facile perdatis! In hoc ergo^s me
pro vobis a Deo exaudiri probo, si vos mihi placatos invenire mereor, lumen oculorum
meorum, viscera misericordiae, pater orphanorum, refugium pauperum.³⁰

46. Epistola^t.

Carissimis filiis iuxta nomen suum potestas^u et pax adimpleatur. Recolite,

44. p) vocatur B. q) diverse A 2. B. r) mo o. procrea perierunt B. s) celorum B
t) ter perit B. u) periit B. v) suum infi perierunt B. w) inbecilibus A 2. x) se nobis B.
y) coelum B. z) quo B. a) versuas et immundiciam B. b) celesti B. c) s. c. B. 35
d) sancto spiritu B. e) provehendis c. dignus B. f) exequatur B. g) deest A 1; Val A 2. B.
45 = Wyss 37; Dümmler 46; Roz. 802. Codd. A 1. 2. B. a) rubrica et verba: Domino ill.

episcopo desunt B. b) ill. — quia perierunt B. c) quod B. d) s. s. distutus A 1. 2; solacio d. B.
e) deest B. f) deest C. g) B; deest A 1. 2. h) intemperiae A 1; intemperi^q A 2. i) c. estio-
rare B. k) erii indignationem perierunt B. l) compererint alii perierunt B. m) 16 m. suam 40
perierunt B. n) re... ent B. o) periit B. p) amore A 1.

46 = Wyss 38; Dümmler 47; Roz. 796. Codd. A 1. 2. B.

1) Cf. Ev. Ioh. 14, 6. 2) De Salomone Waldonis fratre dicitur. 3) Salomonem I.
scilicet. 4) Epistola deprecatoria ab alterutro ex fratribus sapienti memoratis ad Salomo-
nem II. de retardata sua domum ex itinere reditione missa. Cf. Dümmler l. l. p. 154 sq.; 45
'N. Archiv' VIII, p. 522 sq. 5) Cf. supra p. 426, l. 26 sqq. 6) De episcopatu Constan-
tiensi et monasterio Sangallensi hic dici appetat. 7) Lacum sc. Potamicum. 8) Hanc
et sequentem epistolam monachi Sangallensis ad Waldonem et Salomonem fratres iam in curia
imperioris commorantes missas esse, pro certo haberi potest. Cf. Dümmler l. l. p. 155 sqq.;
'N. Archiv' VIII, p. 523 sq. 9) Voce potestas nomen Waldonis, ex Germanica voce 'walt', 50

carissimi mei, quia ab ipsis incunabulis^a, immo a maternis ventribus vel^b, ut potius quod verum est fatear, ab ipsa conceptione miserations^c Dei vos suscepereunt, quae et^d in progenitoribus vestris incarnationem^e vestram praevenisse^f noscuntur^g. Nam quod^h vos pro nihilo ducitis, quantiⁱ ceteris aestimaretur, quod sine deformitate^k membrorum et cum omni venustate concepti^l, sapientes animas estis sortiti, quod sumptuosis victibus educati, quod omnibus amabiles et honorandi infantiam^m et pueritiam transcendentes, adolescentiaeⁿ principia gratiosissimi captare videmini. Quid putatis, o viscera mea, quid putare potestis, qualia beneficia clementissimus Conditor noster sibi devotis et obsequentibus providebit, qui talia nescientibus adhuc^o praerogare dignatus est et 10 ingratias? Haec vobiscum agite, haec sedula cogitatione^p versate, et turpe sit vobis, ut ignavia vacetis, quin potius, omni studio cunctimodis artibus operam dantes, multos coetaneorum vestrorum excellere festinate! Et^q primum, quod maxime opus habet professio^r vestra, quia literarum studiis ab infantia fuitis occupati, obsecro, ut prosas^s orationes et strophas versuum congruas absque^t retractatione et dilatione^u texere curetis; 15 quia, ut iam nunc advertere possumus, ita in posterum nos alloqui et salutare debemus, quando nos Alpium¹ iuga, profunda vallum, rapidissimorum^u cursus amnium, lacuum procellae et nivalia frigora ab invicem separare coeperint, cum modo iuxta et in uno pene loco positi nos alterutrum libere videre non permittimur^v, colloqui vero prohibemur^w omnino. Valete^x.

20

47. Epistola^z.

Primoribus dilectissimis, iuvenibus iocundissimis^a pauper et languidus ille. Sicut vobis^b absentibus promisi, ita praesentibus exhibere^c desideravi, ut nunc vestrae celsitudini meae vilitatis devotionem^d ex animo impenderem^e. Sed quia vos, ut tunc^f etiam ex parte signavi^g, monachorum odio sine causa flagrare conspicio, non sine 25 dolore, non dispectionis^h nostrae, sed defectionis vestrae, vobis intimare praesumo^k, quia mihi videtur non ob aliud eos vos^l odio dignos ducere, nisi propter aliquam prosperitatem^m illorum. Quae si magna vobis videtur, accediteⁿ et arripite illam; si vero impar, ut est, vestrae^o dignitati probatur^p, sinite nos iuxta conditionem nostram vivere! Nos vobis omnimodam gloriam non invidemus, quin^q potius ad comprehendendam eam 30 strenuitati vestrae curamus adminiculari. Inter omnia^r curate, ne emuli vestri, si qui sunt illi, et adversarii mei de nobis euangelicum^s illud frequentare incipient: 'Omnis plantatio, quam non plantavit pater meus caelstis, eradicabitur'^{t,s}! Deus testis est, quia

46. a) B; cunabulis A 1. 2. b) B; velud p. A 1. 2. c) m. Dei perierunt B. d) et in p. perierunt B. e) incarnacionem B. f) praeven periit B. g) noscantur B. h) quod v. pro perierunt B. 35 i) ti c. aesti perierunt B. k) difformitate B. l) B; concepti A 1; concepti A 2. m) instantiam et pueritiam B. n) adolescentie B. o) ad hoc prorogare B. p) cogitatione B. q) et — quod perierunt B. r) inter hoc verbum et obsecro in B nihil nisi litterae ... [studij]is ab ... supersunt. s) sas o. et s ver perierunt B. t) ab ... ne ... litati. ne B. u) rapidissimorum A 1; rapidissimorum radendo corr. rapidissimorum A 2; rapidissimorum B. v) B; pertimur A 1. 2. w) prohibemeur A 1. 40 x) Vat codd.

47 = Wyss 39; Dümmler 48; Roz. 804. Codd. A 1. 2. B. a) B; dilectissimis A 1. 2. b) B; a uobis A 1. 2. c) exhibere B. d) devocationem B. e) impendere B. f) nunc B. g) ita codd. h) dispectionis B. i) defectionis B. k) praesumo — videtur perierunt B. l) os — nisi perierunt B. m) eritatem — magna perierunt B. n) accedite — Si perierunt B. o) vestre B. p) conprobatur B. q) quia B. r) autem add. B. s) euangeliu B. t) eradicatur B.

quae idem significat, ductum, voce pax nomen Salomonis, quod vocem Hebraicam continet pacem significantem, indicantur. Cf. Dümmler l. l. p. 155. 1) Suspiciatus sum ex sequentibus verbis, epistolam scriptam esse a. 881. mense Octob., cum imperator Italianum reversurus in Potamico palatio (Bodman) commoraretur. Cf. 'N. Archiv', p. 524. 2) Cf. supra p. 428, n. 8. 3) Ev. 50 Matth. 15, 13.

adiutor illius in adiuvandis vobis esse cupio, ut ad eius ministerium digne proficere mereamini. Meum cucullum Martino^u non impedit^v, nec vester habitus Petro, quia in utraque professione sunt imitatores utriusque. Tamen hoc, quoisque potuero, nullis apud me^w convitiis vel iniuriis efficere poteritis, ut vicem discoliae^x vestrae retribuam, sed ingratis vos et aversos sequens ad gratiam^y et officiositatem meam revocare studebo et sic etiam^z contemnentes expectare pro beneficio ducam. Rescribite, quaeso, et si dignamini fidem meam contristatam, denuntiate duritiam vestram. Sed haec recte patior, quia Creatori domino et Redemptori meo non digna caritate nec congrua obsequor humilitate. Valete^z.

Defecit dilectio vestra, defecit et kartula nostra.

48. Versus de quinque sensibus¹.

Antistes Domini, cur sunt tibi fribola^a cordi,
Ut manibus sanctis tangere spurca velis?
Non tendas oculos celebs ad turpia claros,
Astra quibus caeli sunt speculanda tibi.
Oscula non figas, mammas nec lambere suescas,
Non dicas lubricum ore canente Deum.
Auribus et magnis latis intendito dictis,
Mandatum latum disce deditse Deum!
Naribus aeternas iam nunc si concipis auras,
Aeternus summo comes eris Domino.

His decem chordis si auditum praebueris, quinque sensus exteriores inlibatos custodies. Si tamen interiora cordis Deo regenda commiseris, et dignus eris, ut te omnes populi praedicent, non turpissimae mulieres infament. Quarum si unam prae ceteris amaveris, ab omnibus derideris; si omnes dilexeris, unius animum offendis. Esto vir! Fracta verba, gressum languidum, pictos oculos, pallidam cutem, ora investia ut mortifera venena devita, tu orator, tu pontifex, tu caecorum lumen, tu Christi membrum, tu, in cuius barbam unguentum spiritale est descensurum ad consecrandum te in summum sacerdotium! Aliud tibi non scribo, argento superatus aut auro, et quod mihi est gravius, nec indignatione tua perterritus.

(a) Versus².

Talia dictat amor; verus respondet amator.
Ingratus taceat; gratus in alta canat.

(b) Versus.

Sospitat incolumis nostratis portio mentis,
An moribunda mali sit fera causa mihi.

(c) Versus.

Peior amate, meus quandam dilectus amicus,
Cur, rogo, non loqueris, ut prius aut melius?
Praeterito versus dederas prosamque loqueland^a,
Hoc anno nulla verba iugare cupis.

47. u) Martyno A 1. v) impedit B. w) B; deest A 1. 2. x) discolie vestre B. y) reliqua desunt B. z) ita A 2; Vat A 1.

48 = Dümmler B 1. Codd. A 1. 2. a) i. e. frivola; fribola A 1.

48 a = Dümmler B 1 (2) et 'Denkmale' p. 225. Codd. A 1. 2.

48 b - d = Dümmler, 'Denkmale' p. 225 sq. Codd. A 1. 2. a) loqueland A 2.

1) Adhortatio, ut videtur, monachi Sangallensis ad Waldonem iam presbyterum, non iam episcopum ordinatum, missa. Cf. supra cap. 44. 2) Versus minores, quippe qui pro epistolis haberi non possint, minoribus literis expressos singulis capitibus subieci.

(d) Versus¹.

Avia perlustrans indignas quaerito causas,
 Pervia qui gradiens summas nanciscerer arces,
 Atria caelorum lutulenta muto platea,
 Ararum speciem fugiens discursor hararum.
 Hoc tamen idcirco, quia vos educere quaero
 De casulis ad basilicas, de stramine ad aras.

49. Versus².

Tardius invento citius defraudor^a amico,
 Si tamen hoc ultra nomine dignus eris.
 Fictio tecta diu tandem deprenditur astu,
 Nam cuiusque rei corda revelat amor.
 Laetus abis igitur caros visere propinquos,
 Carior illa tibi nonna putatur ibi^b.
 Unanimis potius frater reminiscere fratris,
 Si potes, ergo redi! angor timore tui.
 Si non sponte venis, huc invitus retraheris,
 Et mercede carent vota coacta nimis.
 Ni remeare velis, non obstat ripa furentis
 Rheni vel Potami^c litus acerba fremens.
 Non Hilerae^d fremitus revocat neque saltus inhorrens:
 Persequar et temet fune ligabo, fugax.
 Pervigil excubitor, superans noctemque diemque,
 Te docui, potus^b immemor atque cibi.
 Omnia deposui tibimet parendo petenti;
 At nunc spernor ego, alter amatur^c homo.
 Sin magis ille senex, odiis agitatus inquis,
 Divisit socios, corde furente, locis,
 Tum merore pari lugens et corde dolenti
 Te sequor et lacrimis strata rigabo tua.
 Sed quocumque loci casu quocumque viabis,
 Implens cuncta Deus te comitetur ope.
 Haec monimenta mei describito corde tenaci,
 Rumine continuo quae revoluta legas!

(a) Versus^e.

O species cari cur non ades alma magistri?
 O quid fecisti? cur nobis nota fuisti?
 O cur rara venis? cur nos tardissime cernis?
 Iam petimus, venias, doctrinam sepius addas,
 Ut tibi centiplices Dominus velit addere grates.
 Te revocant pennae, cupiunt membrana videre!

49 = Dümmler B 2. et 'Denkmale' p. 226. Codd. A 1. 2. a) defraudor A 1; defraudor alio atramento corr. defraudor A 2. b) emend. Linker; potius codd. c) amator corr. amatur A 2.

49a = Dümmler, 'Denkmale' p. 226 sq. Codd. A 1. 2.

45 1) Versus a monacho ad fratres Waldonem et Salomonem missi esse videntur. 2) Dümmler, 'Formelbuch' p. 161, suspicatus est, hos versus a Notkero ad Salomonem missos esse. 3) Dümmler l. l. de re ab Ekkeharto, Cas. S. Galli, SS. II, p. 91, narrata cogitat. 4) Lacus Potamicus. 5) Iller fluvius. 6) Hos versus ad magistrum potius quam ab eo missos esse patet.

(b) Versus.

Ex phisicis quiddam vobis volo ponere coram,
 Quo tandem firmum docti noscatis amicum.
 Quando per alborem corvorum germina sordent,
 Hos sibi dissimiles vitant curare parentes.
 Quos ubi plumarum coepit vestire nigredo,
 Ceu natos proprios norunt pascuntque foventque.
 Vos^a ferrugineum^b scio fastidire capillum,
 Lilia sive rosas spreto captare^c hiacincto.
 Non aquilam pullum scitis dimittere suetam,
 Ni solis oculos radiis infigat acutos?
 Anseris at pullos sequitur gallina per undas.
 Sic infirmus ego fortes trans^d equora quaero,
 Sed nisi gallinam corvumve aquilamve imitari
 Iam nunc suescatis, iam nunc, iam vivite vobis!

6

10

15

50. Versus ad iuvenem¹.

Egregio iuveni Salomoni fidus amicus
 Prospера cuncta modo, regna beata dehinc.
 Musa diu latuit, speluncis clausa profundis,
 Et requiem pettit, ocia longa terens.
 Hanc puer impatiens, quem nos vocitamus Amorem,
 Excitat atque urget, increpat, inde tonat:
 'Quid tu tarda iaces et nigra stertis in umbra,
 Cum tibi thesauri eximii veniant?'
 Mox illa evigilans convitia plurima somno
 Dixerat atque hilaris haec tibi dicta canit:
 'Luce magis dilecte mihi, contempne laborem,
 Quem pro me pateris! Angeris atque nimis
 Exploras alios et me ditare labores^a.
 Nil tibi conservas, optima nostra facis.
 Muneribus vestris dives incedo decenter,
 Audeat ut nullus se similare mihi.
 Pellicium pulchrum, villosum, vellere molli,
 Direxit pietas maxima vel bonitas.
 Divitias omnes superat, cunctas quoque gazas,
 Quas dederant comites, quasque dedere pares.
 Aurea sordescunt, argentea dona nigrescunt,
 Quae capiunt oculos condita per loculos:
 Hoc decus ad memet comitatur nocte dieque
 Amplexens servat, protegit atque fovet.
 Est tactu blandum, calidum nullique secundum,
 Frigora depellens, noxia longe fugans;
 Ceu clipeus firmus defendit et omnia munit,
 Omnia membra simul ornat honore suo.

20

25

30

35

40

49 b. a) Quos A 1. b) ferrugineum codd. c) capitare A 1. d) transequora codd. 45

50 = Dümmler B 3. et 'Denkmale' p. 227 sq. Codd. A 1. 2. a) ita codd.

1) Epistolae auctorem Notkerum suspicatus est E. Dümmler l. l. p. 162. Data esse videtur ad Salomonem, antequam presbyter ordinatus est.

Pellibus ex variis speciem presentat eandem
 Candidulam, nitidam, flore colore parem.
 Nil fuscum monstrat, nil fulvum reddere novit,
 Hic specialis honor regibus esse solet.
 Est nive candidius, pluma quoque mollius omni,
 Vestibus utilius, serica texta spuens,
 Tale quod anxius optavi votisque rogavi,
 Quod Deus ad vestrum miserat hinc animum.
 Quot lanis igitur candet pilisque redundat,
 Tot caeli cives te supra astra ferant!
 Amen.

(a) Versiculi.

Quot caelum retinet stellas, quot terra lapillos,
 Quot saltus ramos, folia aut quot pontus harenas,
 Quot pluviae stillas, quot fundunt nubila guttas,
 Quot fluvius pisces, vel sunt quot in orbe volueres,
 Quot flores prati, vel quot sunt gramina campi:
 Tot tibi prestantes det Virtus tria salutes!

50a = Dümmler, 'Denkmale' p. 228. Codd. A 1. 2.

ADDITAMENTA E CODICIBUS COLLECTIONIS SANGALLENSIS.

1.

..... non¹ fuit accessus, ibique nunc usque aegre fferunt^a incurSIONIS et de- v. 94.
 praedacionis erumnam. Tales et tam vehementer oppressos relevare et consolari sanctitas
 25 vestra deberet, non super mala praedicta excommunicacionis molestiam irrogare. Semper
 etenim illa^b sacratissima sedes perfugium extitit miserorum et patientes iniusta materno
 affectu ac solita pietate adiuvit. Quod utinam vestris temporibus esse non desinat!
 Providete igitur, huic vulneri adhibere remedium, et amicos, quos in partibus istis
 plures et fidos habetis, ne offendatis, cavete! Non est enim dubium, quod, nisi facti
 30 huius flamma fuerit consopita, quod ea diversarum parcium episcopos sollicitabit atque
 succendet; quippe cum maior pars eorum etiam episcoporum, qui in praefata sinodo
 fuerunt, ad excommunicationem non sponte proruperint, sed Widonis instinctu et vio-
 lentia sunt ad eandem compulsi. De talibus quid a sanctis sanctitum sit patribus,
 omnibus constat esse notissimum. Sextus namque Romane urbis episcopus refert:
 35 'Nemo pontificum aliquem suis rebus exscoliatum aut a sede pulsum excommunicare

1 = Wyss 34; Roz. 535. Cod. B (inter capp. 42. et 43). a) lacuna c. b) s. i. signis appositis corr. i. s. c.

1) Fragmentum epistolae pontificalis Nicolai I. seu Hadriani II, ut videtur, ad metropolitam
 quendam de episcopo quodam Antonio a synodo provinciali iniuste excommunicato datae. Cogi-
 40 tavi de Antonio episcopo Brixiensi, ad quem etiam capp. 39. 40. ipsius collectionis spectant.

aut diiudicare praesumat, quia non est privilegium, quo expoliari^c possit iam nudatus^d.¹ Zeferinus quoque praefate urbis antistes hoc inquit: 'Praeceptum est in antiquis statutis, episcopos electos atque suis rebus exspoliatos ecclesias proprias recipere et primo sua [omnia^e] eis reddi, et ita demum, si quis iuste [eos^f] accusare voluerit^g, aequo periculo facere, nec prius eos respondere debere, quam omnia sua eis et ecclesiis eorum legibus^h integerrime restituantur'². Felix etiam papa in eundem modum iubet universa restitui et respondendi inducias usque in mensem septimum praebet³. Cum ab his et aliis hec similia multa constat esse statuta, et iam dictus Antonius ne accusatus in aliquo fuerit et quae supra sunt comprehensa perpessus, mirum, quomodo in eum temeraria est promulgata sentencia. Decernendum igitur et statuendum de hoc est, ne huiuscemodi fama latius evagetur quietosque conturbet; fieri enim potest, nisi fuerit cito comprehensa, ut per hanc occasionem excommunicationem episcopi plurimi parvi pendant. Hec omnia propter nimiam fidelitatem et amorem, quem ergo vos habemus, exsequimur, quia nolumus vestro tempore illa fieri, que vobis esse obprobrio possunt, aut unde Romana vilesca ecclesia, quae omnium ecclesiarum semper extitit caput et ex qua equitatis et iustitiae norma ab inicio hucusque processit. Verum tamen nos inducias 70 dierum, intra quas prefatus episcopus apostolicam iussus est petere sedem, parvas admodum estimamus, quia multa scrutantes tam breves. . . .

2. Concessio regalis^a.

In nomine sanctae et individuae Trinitatis. K.^s divina favente gratia imperator. Notum sit omnibus sanctae Dei ecclesiae fidelibus nostrisque, praesentibus scilicet et futuris, qualiter fideles nostri ille et ille tradiderunt duo mancipia sua propria N. ad monasterium novum puellarum in Brixia per manus advocati eiusdem monasterii N. et concambiauerunt inde quandam servum N., ut eum ob mercédis nostrae augmentum liberum dimitteremus^b. Nos vero manub^c propria nostra excutientes de manu supradicti N. denarium [*vel*^e nummum, *vel* argentum, *vel* aureum, *vel* dragmam, *vel* sestertium, *vel* minam^f] secundum legem Salicam eum liberum dimisimus et ab omni iugo servitutis absolvimus, eiusque absolutionem per praesentem auctoritatem nostram confirmavimus adque nostris et futuris temporibus firmiter atque inviolabiliter mansuram esse volumus. Praecipientes ergo praecipimus, ut, sicut reliqui manumissi, qui per huiusmodi titulum absolutionis^g a regibus vel imperatoribus Francorum noscuntur esse ingenui relaxati, ita deinceps memoratus N. per hoc nostrae auctoritatis praeeptum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante, perpetuis temporibus debeat permanere ingenuus adque securus. Et ut haec auctoritas absolutionis^h nostrae incorruptivam obtineat firmitatem, anuli nostri impressione subsigillari eam iussimus.

Data 8. Kal. Iulii, anno 5. domini K. post mortem patris sui Hludvici, in Francia, Alamannia, secundo regni eius in Burgundia, imperatoriae vero dignitatis et apostolicae benedictionis primoⁱ.

Ego N. notarius vel exceptor ad vicem N. archi[com]mentariensis^j recognosci^k feci.

1. c) expoliare c. d) nudatur c. e) periit c. f) deest c. g) voluerint c.

2 = Als. 4; Dümmler C'4; Roz. 61. Cod. C. a) ragalis c. b) manu' c. c) verba vel — minam a scriptore codicis nostri fortasse inserta sunt. d) absoluti c. e) absolut c. f) com suppl. Eccard. g) recogno. c.

1) *Decretales Pseudo-Isidoriana* ed. Hinschius p. 109 (Jaffé, *Reg. Pontif.* ed. 2. 32).

2) *Decret. Pseudo-Isid.* p. 133 (Jaffé l. l. 81). 3) Cf. *Decret. Pseudo-Isid.* p. 201 (Jaffé 45 l. l. 143).

4) *Formula tempore Karoli III, cui adaptata est, ex diplomate Ludovici Germanici a. 866, Wartmann II, nr. 519, descripta est.* Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 541 sq. 5) *Karolus III.*

6) Cf. E. Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 229, n. 4; Sohm in editione legis Ribuariae, LL. V, p. 243 sq. 7) D. 24. Iun. 881. *Verba imperatoriae — benedictionis in veris regalibus cartis non occurunt.* Cf. autem *Form. Sangall. misc.* 2. et Wartmann II, nr. 712.

3. Item alia¹.

In nomine domini et salvatoris nostri Iesu Christi. K.² divina ordinante providentia triumphator et imperator augustus. Omnibus comitibus partibus Alemanniae seu successoribus atque iunioribus vestris vel omnibus fidelibus nostris notum sit, quia placuit nobis, pro remedio animae nostrae et aeternae retributionis fructu monasterio, *vel* episcopio, N. illi et illi, quod situm est in pago N., ubi ille et ille venerabilis abbas, *vel* episcopus, praeest, et congregationi ipsius monasterii quandam censem de super scriptis mansis, qui partibus comitum exire solebant, salva tamen functione, quae tam ex tributo seu vectigalibus vel alia qualibet re partibus palatii nostri venire debet, per hanc nostram auctoritatem concedere. Et propterea has nostrae praeceptionis litteras praedicto monasterio eiusque congregationi fieri iussimus; per quas omnibus vobis praecepimus, ut de mansis denominatis, hoc est³ in comitia N., in Durgewe, in centuria illa, in loco qui dicitur N., iuxta villam nostram N., de hoba illa et illa, in eodem pago, in centuria N., in loco qui et ipse N. nuncupatur, qui est iuxta N. baptismalem ecclesiam, de manso illo et illo, et in eadem comicia, in parte horientali⁴, in centuria N., in loco qui equę N. vocatur, et est iuxta Constantiensem ecclesiam, de manso illo et illo nullum tributum aut vectigal aut opera aut araturas aut alias quaslibet functiones exigere aut exactare praesumatis, set, sicut in nostra elemosyna concessimus, ita perpetuo maneat.

Reliqua ut supra.

4. Carta traditionis⁵.

Ego illa cum manu advocati illius trado ad monasterium S. N., cui nunc S.⁶ episcopus abbatis iure praeidet, quicquid hereditatis in Argune^{a, 6} in [australi parte Aquilonis] Argune possideo, hoc est in illo et illo loco; ea conditione, ut ego inde duos denarios singulis annis vitae meae ad ipsum monasterium persolvam, et filius meus ille vel eius legitima procreati^b easdem res intra sex annos post obitum meum 10 libris in argento^c et auro puro a supradicto monasterio redimant. Quod si pactum, quod cum eis placitus sum, confirmaverint et impleverint, potest eadem redemptio, etiam me vivente, si ita mihi et amicis meis complacuerit, fieri. Quod si in aliquo pactioni meo contrarii fuerint, ego de rebus meis ordinandis potestatem habeam. Sic autem haec omnia trado, ut cuncta vel filio meo illi et eius procreationi vel monasterio profeniant^d in agris, pratis, silvis, aquis aquarumque decursibus et omnibus aedificiis ac mancipiis adquie universa supellectili, nisi tantum, quod mancipia, quae iugiter in domo mea consistunt et mihi specialiter serviunt, extra hanc traditionem relinquere decrevi, donec mihi Deus insinuare dignatus fuerit, quid de his secundum suam voluntatem et utilitatem meam facere debeam. Si quis vero contra hanc cartam potestativa manu peractam venire aut eam irrumpere conatus fuerit, ad fiscum regis auri untias 3, argenti libras 8 coactus persolvat, et haec carta nihilominus firma et stabilis permaneat.

Haec traditio primum placita et facta est in illa feria 4, 7. Kal. Octobris^e, coram N. seniore comite et subscriptis proceribus ac plebeis, adque roborata est in

40 3 = Als. 5; Dürmller C 5; Roz. 150. Cod. C. a) hōri c.

4 4 = Als. 1; Dürmller C 1; Roz. 366, §. 1. Cod. C. a) in arg. in argune c.; emendavi ex cap. 5, p. 436, l. 8 sq. b) ita c.; cf. p. 436, l. 11. c) argt c. d) sic c.

1) Formula tempore Karoli III, cui adaptata est, ex diplomate Ludovici Piū a. 816, Wartmann I, nr. 226, descripta est. Cf. 'N. Archiv' VIII, p. 542. 2) Karolus III. 3) Sequentia usque ad nullum tributum etc. a formulae scriptore dicta sunt. 4) Haec et sequens formula, e veris cartis, ut videtur, sumptae, ad traditionem spectant a femina quadam R. a. 894. S. Gallo factam. 5) Salomo III. 6) 'Langen-Argen, Würtemb. Oberamt Tetnang'? 7) D. 25. Sept. 894.

ill. 5. die Kalendarum earundem, feria 6.¹ coram illo comite iuniore et multitudine procerum ac popularium, quorum hic pauci admodum sunt adnotati. Sig. N. et advocati eius N., qui hanc traditionem fieri iusserunt, *vel* decreverunt. Ego itaque N. notavi supradictos dies, annum N.² regis piissimi 7, Oud.³ comitem.

5.

5

Complacuit⁴ mihi S. episcopo et abbatii monasterii S. G., ut res, quas nobis N. tradidit, cum [con]sensu fratrum et manu advocati nostri N. hoc ei represtaremus. Tradidit autem nobis eadem N. quicquid hereditatis in Argune in australi parte Aquilonis-Argunae possedit, id est in illo et illo loco; ea conditione, ut ipsa inde duos denarios singulis annis vitae sua ad ipsum S. G. monasterium persolvat, et filius illius¹⁰ N. vel eius legitima procreati, easdem^a res intra sex annos post obitum ipsius R. 10 libris in argento et auro puro a supradicto monasterio redimant. Quod si pactum, quod cum eis idem N. et procreatione eius placita est, confirmaverint et impleverint, potest eadem redemptio, etiam ipsa vivente, si ita ipsi N. et amicis eius complacuerit, fieri. Quod si in aliquo pactioni ipsius contrarii fuerint, ipsa de rebus suis ordinandis^b potestatem¹⁵ habeat. Sic autem haec cuneta tradidit, ut omnia vel filio ipsius N. et eius procreationi vel praedicto monasterio [proveniant^c] in agris, pratis, silvis, aquis aquarumque decursibus et omnibus aedificiis ac mancipiis adque universa supellectili, nisi tantum, quod mancipia, que iugiter in domo illius consistunt et ipsi specialiter serviunt, extra hanc traditionem relinquere decrevit, donec Deus illi insinuare dignatus fuerit, quid de²⁰ his^d secundum voluntatem ipsius et utilitatem suam facere debeat.

Haec conditio primum placita et facta est in N. feria 4, 7. Kal. Octobris, coram N. seniore comite et subscriptis proceribus ac plebeis, adque roborata est in N. 5. die Kalendarum earundem, feria 6. coram N. comite iuniore et multitudine procerum ac popularium, quorum hic pauci admodum sunt adnotati. Signum S. episcopi et abbatis et advocati eius N., qui hanc precariam fieri decreverunt. Sig. decani^e, sacra-²⁵tariorum^f, praepositi, portarii^g, hospitarii, cellarii, camerarii^h. Signa et aliorum testium, qui ibi praesentesⁱ fuerunt. Sig. ill. et ill. Ego itaque N. notavi dies suprascriptos, annum, N. comitem. *Finit carta precaria.*

6. Epistola ad seniorem.

30

Summa nobilitate et sapientia summam dignitatem et gloriam consecuto domino ill. infimus celsitudinis vestrae servorum ill. — *Continuae^j orationis indiculum.* — Dulcissimam dominationem vestram scire desidero, quod absentiam iocundissimi vultus vestri satis egre sustineo. Primo quidem, quia desum servitio vestro et disciplina vestra, quam nulli secundam puto, vel ad tempus careo. Deinde, sicut est humanae³⁵ consuetudinis, ut absentia quaeque vel penitus oblivioni tradantur vel rarius ad memoriam revocentur, timeo, ne vilitas mea vestre sublimitati ita sit obsoleta, ut, si quando, largiente divina gratia, ad servitium vestrum venire potuero, aut minus agnoscar aut

5 = Als. 2; Dümmler C 2; Roz. 366, §. 2. Cod. C. a) eadem c. b) ornandis c. c) suppl. Roz. d) is corr. his c. e) dec. c. f) sacr. c. g) port. hospit. cellar. camer. c. h) p̄sentens c. 40 6 = Dümmler p. 162 sq.; Rockinger p. 34, n. 36; Roz. 889. Cod. A 2 (inter capp. 49 b et 50).

1) 27. Sept. eiusdem anni. 2) Sc. Arnulfi. 8) Udalricus IV. comes pagorum Argengau et Linzgau. Cf. Stälin, 'WG.' I, p. 282, 328. 4) Cf. notas ad praecedentem formulam. 5) *Oratio continua versibus reliquarum epistolarum opponitur.* Annotavit haec verba fortasse scriptor codicis.

45

minime assumar aut certe suspectus neglectui ducar, pro eo quod tam diu a vobis corpore, non animo coercescere, licet in omnibus, quaecumque egero vel temptavero sive conitor, ad vestrum proficere studeo famulatum. In hoc autem dominationem vestram non omnimodis a me aversam experiri merear, si benedictione et aliqua admonitione seu quocumque precepto vestro non ducar indignus, eruditior insipientium, magister infantium, lumen eorum qui in tenebris sunt, pater orphanorum¹. Christus ubique tibi tutor fautorque! Valeto, Idithun, id est 'transiliens eos'².

1) Cf. supra p. 428, l. 30. 2) S. Augustini Enarr. in psalm. 38, 1, qui haec verba interpretatur: Quosdam enim inhaerentes humo, curvatos in terram, ea, quae ima sunt, cogitantes, in rebus transeuntibus spem ponentes, transilivit iste, qui vocatur 'transiliens eos'; cf. l. c. 61, 1; 76, 1. et Isidor. Origg. VII, 8, 28, qui recepit verba allegata. Ad quam interpretationem spectare videtur auctor epistolae, eum, ad quem scribit, Idithun appellans. Cf. Lamberti Ann. 1070, SS. V, p. 179, l. 1.

FORMULAE SALZBURGENSES.

Codex Monacensis Lat. 4650, olim Benedictoburianus, saec. IX. post formulas Salicas Lindenbrogianas et Marculfinas Karolini aevi alias continet formulas integrasque epistolas. Nonnullis epistolis ex hoc codice iam a Bernhardo Pez, Thesaur. rerum anecdot. II, 1, col. 3 sqq., vulgatis, reliquas omnes primus L. Rockinger cum ceteris eiusdem codicis edidit: 'Salzburgisches Formelbuch aus des Erzbischofes Arno Zeit', in 'Quellen u. Erört. z. bair. u. deutsch. Gesch.' VII (1858), p. 127 sqq. Cf. supra pp. 265. 113; 'N. Archiv' VI, p. 41 sqq.

Omnia fere capita exempla epistolarum praebent, duabus tantum cartarum formulis, capp. 4. et 5, insertis. Inter exempla, quae, sine certa ratione electa et sine ordine fere conscripta, magis materiam collectionis quam ipsam formularum collectionem efficerentur, non paucae existant Alcuini epistolae earumque particulae. Is qui haec conscripsit praecipue, quod monuit Sickel, 'Alcuinstudien' ('SB. d. Wien. Akad.' LXXIX. p. 488, n. 1; p. 546 sqq.) codice Vindobonensi palat. 808, olim Salzburgensi, in Monumentis Alcuinianis¹ litera Z signato, usus esse videtur, e quo descripta sunt et capita Rock. 118—126. et capita nostra 33—36. 40. 42. 43. Practerea etiam ex alio codice olim Salzburgensi, nunc Vindobonensi palat. 795, epistolae duae, altera Alcuini, altera Angilberti, sumptae esse videntur, capp. 1. et 52; inter capita 43. autem et 44. excerpta existant epistolae Alcuini 209, quae in solo codice Vindobonensi 966, a Th. Sickel itidem Salzburgensibus adnumerato, servata est, Rock. 99; cf. Sickel l. l. p. 535. Quod iam ex his, quae diximus, perspicitur, collectionem scilicet codicis Benedictoburani Salzburgi institutam esse, idem testantur etiam traditiones ad ecclesiam sanctorum Petri et Hruoterti factae, quas in formulas redactas capita 4. et 5. exhibent. In ipsa quidem curia archiepiscopi exempla nostra collecta esse crediderim; ibi enim traditiones illae, ibi etiam collectiones epistolarum Alcuini, inter quas una est, quae solis fere epistolis ad Arnonem archiepiscopum datis constat (Sickel: Z'), ibi denique et epistola, quam Arno ad Leonem III. papam misisse videtur, cap. 60, et aliae epistolae seu ad archiepiscopum datae, capp. 52. 62, seu ab eo emissae, capp. 37—39, praesto esse potuerunt.

A reliqua collectione secernenda et in editione nostra omittenda duxi octo capita codicis nostri postrema, Rock. 118—126, quippe quae principium fere integrum peculiaris cuiusdam collectionis epistolarum Alcuini (Sickel: Z') efficiant, ut ex tabula comparationis apparebit:

<i>Rock. (numeri sequuntur ordinem codicis)</i>	118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126.
<i>= Coll. Z'.</i>	11. 7. 8. 2. 3. 4. 5. 6. 1. ³⁵
<i>= Ep. Alc.</i>	222. 64. 109. 101. 133. 102. 104. 113. 107.

Capite 126. in extrema parte quaternionis nunc ultimi medio sermone abrupto, suspicari licet, eandem collectionem Z' in reliqua codicis parte nunc amissa olim

^{1) Bibliotheca rerum Germ. VI, cuius editionis numeros epistolarum allegavi.}

continuatam fuisse. Omnia vero, quae ante haec capita in formulis ex codice Z descripta sunt, non ad Z', sed ad Z'' pertinent¹. Cum autem Z'', ut Th. Sickel, acriter codicem Z perscrutatus, invenit, primitus peculiari quodam volumine constiterit, quo cum postea demum pars prior Z' coniuncta sit, vix dubitandum videtur, quin priores illae formulae eo tempore ex Z'' descriptae sint, quo volumen illud per se existabat, priore codicis parte Z' nondum adiecta.

Itaque cum Th. Sickel et omnes codicis Z partes primis saeculi IX. annis exaratas esse ex scriptura collegerit, l. l. p. 492, et Z' circa a. 802. compositum esse demonstraverit, l. l. p. 490, ipsis primis saeculi IX. annis formulae nostrae conscriptae esse 10 videntur, eae quidem certe, quae ex Z'' sumptae sunt; sed etiam ceteras eodem fere tempore collectas esse, nulla causa obstante, crediderim. Quamvis pleraque capita ex documentis haud ita multo ante id tempus editis conscripta esse videantur, cap. 54. tamen ex sancti Augustini epistola sumptum est, aliis fortasse ex aliis fontibus antiquioris aevi haustis.

¹⁵ Codex Benedictoburanus nunc solus collectionem nostram exhibet. Ex alio autem Frobenius Forster caput 60. edidisse videtur; de quo codice monet, Opp. Alcuini II, p. 448, n. a: 'Integral, quamvis admodum corruptam (sc. formulam illam) hic descripsimus ex cod. ms. Salisburgensi praestantissimo saec. IX. exarato, in quo variae aliae epistolarum formulae formulis Marculfi similes continentur luce publica dignae'. ²⁰ Cum eadem fere etiam de codice Benedictoburano dici potuerint, isque caput 60. cum iisdem plerisque vitiis exhibeat atque editio Frobenii, suspicari liceat, codicem Salzburgensem illum aliud exemplar eiusdem collectionis continuuisse. Neque vero Benedictoburanus ex eo descriptus esse videtur.

Post L. Rockinger etiam E. de Rozière formulas nostras cum ceteris eiusdem 25 codicis edidit et separatim secundum ordinem codicis: 'Formules inédites publiées d'après deux manuscrits de Munich et de Copenhague' in 'Revue hist. de droit français et étranger' V (1859), p. 35 sqq.², et singulas postea in 'Recueil général'.

Ad novam hanc editionem ipso codice denuo usus sum. Omisi praeter capita illa octo (Rock. 118 sqq.) etiam capit is Rock. 60. maiorem partem (cf. infra cap. 6), ³⁰ caput Rock. 75. fere integrum (cf. infra cap. 20) et integrum caput Rock. 99, quippe quae maxime a formularum collectione abhorrente viderentur; ea vero, quae ex Alcuinianis aliorumque epistolis recepta sunt, minoribus literis exprimi feci, praeter ea, quae, ut caput 60, non nisi in ipsa formula nobis servata sunt. Numeri a me sunt instituti.

35

1. Tractura.

Omnibus venerabilibus viris et diversarum potestatis dignitatum et sanctae caritatis filiis humilis ^{Alcuinii ep. 304.} sanctae catholicae et orthodoxae ecclesiae vernula, episcopus scilicet, sive abbas aut comis, semper terna benedictionis in domino Salvatore salutem. Scimus^a itaque, vestrae bonitatis pietatem pro Christi amore et futurae gloriae retributione peregrinos et hospites, et maxime eos, qui pro f. 63'. ⁴⁰ ecclesiastica necessitate vel pro salute animarum suarum sacra sanctorum apostolorum limina visitare

1 = Rock. 55. a) Sumus c.

1) Th. Sickel etiam Alcuini epistolam nr. 126, quae ad Z' pertinet, in collectione nostra redigenda adhibitam esse existimat, l. l. p. 547; cf. p. 488, n. 1. Re vera quidem elocutio quae-dam eadem fere in cap. 7. atque in ep. 126. occurrit. Eodem modo cap. 7. aliam sententiam, ⁴⁵ quae etiam in ep. Alc. 83. occurrit et cap. 6. salutationem eandem atque ep. Alc. 137. exhibent. Sed neque hic neque illic formularum auctorem ipsas illas epistolas exscriptissime credamus oportet. 2) Eos numeros editionis illius, qui non cum iis, quos Rockinger instituit, convenient, literis 'Mun.' praepositis, annotavi.

solent, benigne suscipere. Qui hos suscepserit^b in domo sua, Christus eum suscepturus erit in gloria sua, quia in talibus Christus receptus^c erit, ut ipsa Veritas in euangelio ait: 'Hospes fui et suscepistis me'¹. Tamen pro portitoribus cartule huius, o patres optimi et fratres sanctissimi et filii dilectissimi, vestram summopere deprecor caritatem, ut benigne eos suscipiat, in quocumque negotio vel necessitate illi opus habeant. Habetis Deum remuneratorem meque debitorem^d secundum oportunitatem temporis, ⁵ ut vestrae voluntati satisfatiam in Christo. Orantem pro nobis incolomitatem^e vestram divina tueatur gratia, reverentissimi in Christo patres!

2.

Omnibus^a venerabilibus viris et fratribus, episcopis, abbatibus^b, abbatissis, duci-
^{*f. 64.} bus, comitibus, vicariis, centenariis, *castaldiis et omnibus credentibus et Deum timen-¹⁰
tibus, in partibus Italiae atque Romaniae per monasteria et urbibus atque vicis et villis
in Dei nomine permanentibus, N. ego, quamvis indignus, non electione meritorum, sed
divina disponente gratia illius sanctae ecclesiae episcopus, *vel* abbas, *sive* provisor, in
misterio sacre redemptionis exorantes presentis vite salutem, aeternae glorie coronam.
Commendamus nos humiliter in sacris orationibus vestris, ut nostri memoriam coram ¹⁵
Deo humiliter agere dignemini. Vesta namque recordatio, veluti oportet, seduli inter
nos habetur. Denique notum [facimus^c] omnibus vobis, quia isto fideli nostro una cum
benedictione atque permissione, ita sicut petiit, licentiam dedimus orationis causa Romam
pergere et [ad^d] limina beatorum apostolorum Petri et Pauli pro venia peccatorum suorum
preces fundere^e. Proinde in amore domini nostri Iesu Christi et pro reverentia sancto-²⁰
rum apostolorum, quo devotissime tendit, ei licentiam per terminos atque fines *vestros
libere viam habere permittere, humiliter rogamus, et in quantum oportunitas vestra
fuerit, hospitium vel alia bona vestra ei largiri^f dignemini. Habetis^g Dominum remu-
neratorem, qui dixit: 'Hospes fui, et suscepistis me; et quod uni ex minimis meis
fecistis, mihi fecistis'². Valete in Domino, sanctissimi fratres. ²⁵

3.

Domino eximio meritoque honorabili pio pastori et sanctae sedis presuli N. humilis
servulus vester una cum ceteris sanctae congregationis ill. seu cum totius fidelissimis
assiduisque oratoribus sub canonica consistentibus cura ineffabilem in domino Iesu
Christo et sine fine salutem. Uberes agimus Deo grates, quod adventum eximietatis ³⁰
vestrae litteris prevenire dignati estis, et ante contutum misistis conloquium, ut vestro
prius^a affectu quam aspectu frueremur, et diu desideratam noticiam epistolari solatio^b
quodam modo gustantes, exspectaremus avidius et ardentius, quod iocundius gratiusque
caperemus. Sospites ubique vos conservet, orantibus nobis, celsithronus^c *cosmi polique
Creator! ³⁵

4.

Ille igitur utitur bene de ipsis transitoriis et caducis rebus, [qui^a] sibi studuerit
invenire premia sempiterna. Quapropter ego in Dei nomine et coniux^b mea nomine^c ill.,
ambo pariter cogitantes de Dei timore vel pro aeterna bona remuneratione, donamus
Deo et sancto Petro atque sancto Hrodpero ad monasterium ill., ubi ill. sanctus corpore ⁴⁰

1. b) *al. manu corr.* suscepserint c. c) recepturus c.; *ita etiam duo codices ep. Alcuin.* d) debitorum *corr.* debitorem c. e) literae ta *eadem manu in marg. suppl.* c.

2 = Rock. 56; Roz. 674. a) Omnibus c. b) abb; abbss c. c) suppl. Roz. d) suppl. edd. e) fund cum signo supplementi in margine additi, sed abscisi, ut videtur, c. f) largiro corr. largiri c. g) habe c. ⁴⁵

3 = Rock. 57; Roz. 822. a) pio c. b) solatiae c. c) sic c.

4 = Rock. 58; Roz. 217. a) suppl. edd. b) conix c. c) nom c.

1) *Ev. Matth.* 25, 35. 2) *Ibid.* 25, 35. 40.

requiescit et ubi ad presens ill.^d episcopus rector ipsius sedis preesse videtur, aliquas res nostras in pago illo, in loco nuncupante ill., super fluvio ill. cum omni supraposito, id est dominibus, aedificiis, curtiferis, cum wadriscapis, terris arabilibus, silvis, campis, pratis, pascuis, mobile et immobile, presidiis, peculibus, pecoribus, omnia et ex omnibus, quicquid^e *dici vel nominari potest, quod ad supradictum locum ad nos pertinere videtur, *f. 65'.
 sive^f in mancipiis, quorum nomina sunt, seu in manentibus^g, quorum hic nomina subter tenentur inserta, ea ratione tradimus ad supradictum monasterium post amborum ex hac luce discessum, ita ut agentes et rectores supradictae sanctae Dei ecclesiae easdem res habeant, teneant atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam Christo propitio in omnibus habeant potestatem.

Isti sunt testes per aurem tracti^h, qui ipsam traditionem viderunt et confirmare debent, quorum hic nomina subter tenentur inserta.

Actum in mallo publico sub die mensis ill.

5.

15 Quia pro^a aeternae beatitudinis memoria necesse est unicuique de istis transitorii et caducis *rebus aeternae beatitudinis gaudia querere, ideoque ego in Dei nomine ill., *f. 66. cogitans pro remedio animae meae, dono, trado atque in perpetuum stabile fieri decreno omnem rem proprietatis meae^b, quicquid de paterna vel materna portione mihi contingit, ad monasterium Deo et sancto Petro in pago ill., in loco nuncupante illo^c, totum 20 quod proprium mihi viso esse fuit; eo tenore, ut defensores ipsius supra nominatae ecclesiae post meum ex hac luce discessum ipsas res habeant, teneant atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam ac firmissimam sine ullius hominis impedimentum [vel^d] contradictionem Christo propitio in omnibus habeant potestatem.

Isti sunt testes, *ut supra*.

25

6.

Domino^a insigni et desiderabili in Christo patri N., pio pastori et sanctae sedis praesuli, benivolus alumnus humillimusque discipulus N., quasi pronus prostratus in presentia vestra, enixe humiliterque petens benedictionis vestrae gratiam. *Salve, pater *f. 66'. sancte, simul cum fidelium tuorum salute. Nos psalmorum cum carmine precamur 30 hoc^b assidue missarum eque iugibus oblationum ac precibus, ut salus vobis animae sanitas fiat et corporis. Ego indignus servulus vester per vestram sanctitatem optimam habeo confidentiam, quoniam a primeva iuventutis flore semper mihi familiares fuistis. Cetera metrum.

Spiritus^c paraclitus omni veritatis doctrina et perfecte caritatis scientia vestra 35 resplendeat^e pectora, reverentissime presul. Augeatur vobis salus vitaque perennis^d!

7. Incipiunt indicolorum salutes.

f. 68.

Domino prestantissimo et insigni, karissimo patri, predito ill. episcopo ill. omnium servorum Dei famulus vesterque, ut ita dixerim, mansuetus, id est quasi manu vestra

4. d) illis c. e) quicquiq c. f) si vero Roz.
 40 5 = Rock. 59; Roz. 218. a) paternac c. b) mꝝ c. c) supple: constructum. d) suppl. Rock.
 6 = Rock. 60; Roz. 883. a) rubrica Ad amicum coetaneum minus apta in c. praemissa est.
 b) h c. c) respondent c. d) quae in c. sequuntur omisi, cum ad formulam pertinere non viderentur.
 7 = Rock. 61; Roz. 854.

1) Cf. Waitz, 'VG' II³, 1, p. 224, n. 2, et Guérard, 'Polyptique de l'abbé Irminon' 22, 1.
 46 et App. 8, II, p. 227. 343. 2) Cf. Lex Baiuvar. XVII, 3. 6; LI. III, p. 326 sq.; Grimm,
 'RA' p. 143. 3) Cf. Alouini ep. 187: Spiritus paraclitus omni veritatis doctrina et perfectae caritatis scientia vestra impletat pectora.

nutritus, servulus tantillus aeternae perennitatis in domino Jesu Christo orat et optat *f. 68^a. salutem. *Solent¹ plerumque de fonte caritatis etiam fluere verba salutationis^a. Nunc vestra melliflua epistola, omni procul dubio auro obrizo dilectior, ad memoriam reducit, quanta bona quantaque humilitate de vobis, magistro et pedagogo meo, amatori nostro^b, quem etiam nunc intercessorem nostrum^c, ubicumque est, nullatenus dubito^d. ⁶

8. Item alia^a.

Domino sancto et venerabili patri ill. ill. una cum ceteris famulis ac fidelibus vestris die noctuque oratoribus in sancta religione^b degentibus in dilectione Dei patris et aspersione sanguinis Iesu Christi sanctique Spiritus amore salutem². Notum ergo sit vobis, venerabilis pater, quod omne, quae commendastis, et qualiter fieri iussistis, ¹⁰ peracta a nobis, et vobis bene placita fieri, Deo opitulante^c, credimus. Incolomem venerabilem intimare dignemini vestram^d.

f. 69.

9.

Domino sancto et omnium sanctae Dei aeccliae filiorum prestantissimo presuli atque reverentissimo patri apostolico, a Deo et hominibus honorato ill.^a ill. vilis valvicolab.^b, fidelis tamen ex intimo corde serviens et in omnibus bene cupiens vester, aeternae coram Deo gloriae veraciter salutem. Denique, quasi proni prostrati ante sacra vestigia vestra, humiliiter nos commendamus sacris orationibus vestris, supplititer deprecantes, quatinus nostri coram Deo et sanctis eius et apud beatos apostolos memoriam vel semel habere dignemini. Nos vero una cum omnibus nobis a Deo subiectis, non ²⁰ solum cum ecclesiasticis viris, sed et cum alia plebe sancta Dei, pro vestra vita aeterna et salute et pro longeva bona vestra prosperitate in hoc seculo divinam clementiam iugiter inploramus. Dei omnipotentis maxima clementia nobis largire dignetur, longevis ²⁵ temporibus ad utilitatem sanctae Dei ecclesiae desiderantissima^c nobis *prosperitate vestra, *vel*^d etiam ad augmentum christiani populi bonam et beatam prosperitatem vestram semper audire; quod nostrum est deprecare. Vestram tamen magnam clemenciam et carissimam paternitatem humiliiter deprecamur, quatinus sacrosanctis litteris vestris desiderantissimam nobis sospitatem vestram nobis sepius letificare certos facere dignetur reverentia vestra, quam nobis divina pietas in omni bono proficientem et crescentem multis annis concedere dignetur. ³⁰

10.

Dilectissimo et indissolubili caritatis nodo amplexibili, divina procurante gratia summo pontifici ill. ill. immeritus presul incontaminatam perennis gloriam^a ac salutem. Nos enim semper vestri recordamur in precibus nostris rogamusque vos, ut memores sitis nostri in precibus vestris. ³⁵

7. a) salutationes c. b) vestro c. c) vestrum c. d) quaedam deesse videntur c.

8 = Rock. 62; Roz. 716. a) al. c. b) relegione corr. religione c. c) tu eadem manus in margine supplevit. d) finis folii, post quod quaedam excidisse videntur.

9 = Rock. 63; Roz. 809. a) itti pro ill. ill. c. b) ualvicola c. c) lege: desiderantissimam prosperitatem vestram. d) vel etiam iam inter ecclesiae et desiderantissima in c. scripta huc trans- 40 posuit Rock.

10 = Rock. 64; Roz. 855. a) groriam c.

1) Cf. Alcuini ep. 83: Solent itaque de fonte caritatis saepius verba fluere salutationis et cum sequentibus verbis ep. 126. 2) Cf. cap. 26. 3) I. e. qui valvam colit, custodit, quod pro humilitate dici videtur. Vocem in lexicis non inveni. Cf. infra cap. 28. ⁴⁵

11.

Divinis muneribus ditato omniumque virtutum genere nobilissimo seu cum summo cordis ^a gaudio nominando ill. patri ill. supplex vester in Domino salutem perspicuam. *f. 70.
Sincerrima sunt namque inter absentes comercia litterarum, ut, qui se mutuis conloquiis non valent confortari, invicem saltim per epistolae stilum vicissim se intueantur, et quod locorum separat longarum divisio, iungat unanimitas inscribendi. Ceterum commendans me, quippe sacris ac Deo dignis, precibus vestris, simulque notum fatiens, teste Deo existente, id ipsum a parvitate nostra pro vestra sospitate indesinenter perfici.

12.

¹⁰ Acceptis^a igitur a bonitatis vestrae sacratissimis syllabis mellifluo calamo salubriter promptis gratulanterque^b perfectis, mens nimirum referta^c mea eructuans inquit: 'Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Domine!'^d Pro his namque muneribus^d seu diversorum scematum pulcherrima largitate etiam et pro salubri textu epistolae ultra omnem seculi decus ^e magnificas inflatus^e vestri rependimus grates, postolantes prorsus enixe *f. 70.
¹⁵ sanctissimam caritatem vestram, ut nostri nostrorumque memores in sacratissimis precibus vestris apud Deum sedulo esse dignemini.

13.

Domino reverentissimo, viro apostolico, sanctae Dei ecclesiae presuli, immo totius huius provinciae gubernatori, vestrae dilectionis unicus filius in domino Christo salutem.
²⁰ Ut optime novit sagax prudentia vestra, aestas transiit, cauma² recessit, autumnus advenit, hiemps propinquat, holera tabescunt, frondes^a flacescunt, abeuntibus ciconiis, irundines ire disponunt, herba iumentorum deficit. Idcirco necessitas conpellit nobis exire, paupertasque urget me^b, deficiente herba, ut dictum est, pabulo iumentorum eundo et redeundo emere. Ergo mandate nobis ^c per missum sive per epistolam seu, *f. 71.
²⁵ quod fari^c veneraemur, ipsi proprius aliquantulum vel aliubi, quatinus laetos oculos, laetam fatiem vultumque angelicum vestrum quivissem videre. Sin autem, ut prelibatum est, voluntatem vestram innotescite, quam non solum equitando, verum etiam nudis pedibus currendo inplere in omnibus fideliter parati sumus. Nec promptiorem quempiam nobis invenire potestis nec fideliores in omnibus. Igitur his vestra, non nostra fiat voluntas.
³⁰ Valeat sublimitas vestra omnisque familia identidem. Ut valeatis, oro et semper opto.

14.

Indissolubili vinculo, individuae sincerrimaeque caritatis alis amplectendo ill. ill. humilis terrigena in dulcedine vere caritatis salutem.

15.

³⁵ Reverentissimo pontifici amabilique in Christo fratri ill. christicolarum Domini servulus, ^a quamvis non electione meritorum, tamen divina annuente gratia sanctae Dei *f. 71. ecclesiae vernula, in rosifluo Christi sanguine et in mysterio sacrae redemptionis salutem

11 = Rock. 65; Roz. 820.

12 = Rock. 66; Roz. 829. a) rubrica minus apta in cod. eerstat: De amicitia. b) gratulenterque ead. m. corr. gratulanter c. c) refert c.; corr. Rock. d) seu muneribus c.; corr. Rock. e) ita c.; corruptum videtur.

13 = Rock. 67; Roz. 713. a) fronde c. b) ita Roz.; ne c. c) fieri corrigendum videtur; fari veremur emend. Rock.

14 = Rock. 68; Roz. 862.

45 15 = Rock. 69; Roz. 824.

1) Psalm. 118, 103. 2) I. e. aestus. Cf. Ducange s. v. et Job 30, 30.

depositimus et gloriam. Dilectionis vestrae mellifluas litteras, caritate conscriptas, fide sigillatas¹, omni procul dubio thesauro gratiores, grata suscepi dextera et loeto legebam animo, intellegens in eis, vestram paternitatem velle aliquam nostri memoriam habere. Unde uberimas inpendimus grates, quoniam nomen vestrum apud confratres et suffraganeos nostros radicitus cordis scriptum firmiter retinetur. Simili enim modo de nobis agere reverentiam vestram petimus.

16.

Summe venerationis sublimato ill. pastori ill., quamvis exiguis et vilis, tamen ^{*f. 40.} devotus serviens vester. Conlatum vobis honorem dignitatis ^a a Domino longeva prosperitate manere, iugitur^a exopto, quatinus, velut alto capite bene valente, in corpore ¹⁰ inferiora membra rite, Deo donante, utilius regantur. Nunc vero humiliter, quasi prostratus pedibus vestris, commando me gratiae vestrae atque piis orationibus vestris, quatinus mei misericorditer memorare dignemini.

17.

Sereno atque per cuncta venerando ill., licet indignus, vester tamen per omnia ¹⁵ fidelis, perpetuam in domino Iesu Christo salutem. Conloquium his diebus nobis habentibus synodale apud sedem nostram, vestri fecimus eodem modo quo et nostri mentionem. Unde suppliciter imploramus, ut tam nos quam nostros orando protegi curetis, quatinus, transacto tempore huius vitae, ad aeternam convolemus. Hunc indiculum direximus [et^a] vestrae sanctitati mittimus, ut nosse valeatis ^{*nostram} sospitatem. ²⁰
^{*f. 40'.} Vos vestram iugitur^b nos scire ut fatiatis, rogamus.

18.

Reverentissimo religiosissimoque^a patri et venerando per omnia lucidoque pie caritatis magistro, licet indignus divina clementia episcopus, fidelis tamen orator et benivolus serviens vester, perpetuae prosperitatis in Christo salutem. Denique humili voce ²⁵ nostram commendamus parvitatem, ut nostri memoriam coram Deo iugiter habeatis, sicut et pro vestra dulcissima sospitate et ipsi agere curamus.

19.

Laureato et omni^a laude precellenti rumoris ill., valde nobis amabili viro atque venerabili presbytero, ill. nutu Dei humilis episcopus presentis atque futurae felicitatis ³⁰ mandat in Christo salutem et fidelissimum intimat servitum. Inprimitus nos vestris ^{*f. 41.} deificeis commendamus oraculis, suppliciter orantes, ut nostri semper memor ^{*in precibus} vestris apud Deum fieri dignemini. Hoc ipsum nos pro vobis fideliter operari studemus. De cetero magnas gratias vobis referimus pro omnibus bonis, quibus antecessori et patri nostro, ill. episcopo, deinde post illum nobis inmerito semper largiter et abundantanter ³⁵ ministrastis. Omnes libros, quos ill. episcopo et patrono nostro tradidistis, deinde nobis innumera dona librorum paterno more inpendistis, illos omnes ad servitum Dei de vestra gratia nunc proprio iure possidemus. Pro quibus omnibus dignam mercedem, Deo vitam nostram gubernante, vobis satagimus.

16 = Rock. 70; Roz. 808. a) sic pro iugiter c.

17 = Rock. 71; Roz. 807. a) suppl. Rock. b) sic pro iugiter c.

18 = Rock. 72; Roz. 817. a) religiosissimoque c.

19 = Rock. 73; Roz. 776. a) bus in marg. suppl. c.

1) Cf. Alcuini ep. 64. 222.

20.

Domino egregio et nimia veneratione p[re]ferendo^a ill. p[re]ae ceteris mihi peculia-
rissimo sacerdoti servorum Dei supremus vesterque humillimus servulus ill. in mysterio
nostrae redēptionis salutem aeternam. *In¹ inchoatione operis nostri, quo ad vos *f. 41'.
stilus humilitatis nostrae quaeque perscrips[er]it, et re debita seu more interveniente pri-
mitus vestra pro nobis ad Deum flagittatur oratio.

Ill. superne^b, sagax, sapiens, venerande magister,
Esse tibi stabilem opto salutis opem.
Ecclesiae sublime decus lumenque coruscum,
Ingentis meriti pontificalis apex,
Quicquid ab ore pio profers, preclare sacerdos,
Actibus eximiis, auctor amande, colis.
Ut breviusque loquar, praestas sic omnibus omne,
Unde pius cunctis cerneris esse pater.
Terrigenae vatis clemens miserere patrone,
Altithronusque tuas audiat, opto, preces.
Sis, vivas, vigeas multos feliciter annos
Subtus et astra super perpetue flore vale!^c

Hoc² opus in melius restaurans archisacerdos
Ill. donet cui mercedem Deus almus.

*f. 42'.

21.

Sancto patri in Christo ill. ego indignus ill., tamen devotus servulus vester, in
Domino salutem. Quasi provolutus pedibus vestris, ad vestram me pietatis gratiam
humiliter^a commendo.

25

Amabili in Christo fratri et dilecto sacerdoti ultimus omnium servorum perpetuae
pacis et caritatis opto salutem. De cetero commando me gratiae tuae, ut mei memo-
rare digneris. Sive ad Deum precibus tuis, sive ad presens seculum pio iuvamine tuo,
ubicumque prevaleas.

30

Excellentissimo atque reverentissimo patri meritoque sublimato ac divino^a nutu
preordinato *ill. sanctissimo archiepiscopo ill. una cum devotissimo collegio monachorum *f. 43'.
ex cenobio videlicet ill. piissimi confessoris perennem in Domino^b salutem.

22.

Summe venerationis et maxime omnis^a honoris magistro ill. sacerdos, salutem optans
et flagitans vobis in Christo perpaetuanum. Continuis diebus memoria vestra continetur

20 = Rock. 74. 76; Roz. 813. 884. a) p[ro]fendo c. b) superna corr. superne c. c) senten-
tias quae sequuntur (Rock. 75; Roz. 884), neque inter se neque cum his versibus satis cohaerentes, for-
tasse ex ipso opere, de quo supra dicuntur, excerptas, omisi p[re]ter versus duos, quos subieci.

40 21 = Rock. 76; Roz. 863. a) humiter c.

22 = Rock. 77; Roz. 864.

23 = Rock. 78; Roz. 866. a) divono corr. divino c. b) d c.

24 = Rock. 79; Roz. 840. a) omni c.

1) Si recte haec cum inscriptione et salutatione p[re]cedenti coniuncta sunt, formula ex
epistola dedicatoria sumpta esse videtur. 2) Fortasse inscriptio libri. Cf. similem 'N. Archiv' IV,
p. 135.

in precibus nostris. Ut^b de caritatis studio in vestris habeamur orationibus^c, precamur. Delectat nempe mentem nostram desiderantissimam fatiem vestram videre, et^d tanto dulcissime visionis vestrae insudat ardore, ut pre magnitudine amoris vim patiatur doloris. Nos vero, o pater et dilecte magister, neminem amori vestri preponimus in saeculo. 5

25.

*f. 43v. Summe dilectionis vinculo inherendo et insolubili amoris anchora *amplectendo, desiderantissimo fratri exiguus et indignus tanti oneris nuncupatus sacerdos in Christi nomine salutem perennem et coronam rosifluam omnibusque ornatam virtutibus exopto.

26.

Domino sancto ac venerabili atque desiderabili patri ill. ill. una cum ceteris famulis ac fidelibus die noctuque oratoribus in ill.^a congregazione degentibus in dilectione Dei patris et aspersione^b sanguinis Iesu Christi sanctique Spiritus amore salutem^c. 10

27.

Glorioso verissimae religionis et in culmine maximi honoris sublimato, magistro^c 15 dilecto ill. dono Dei episcopus in Domino salutem perpetuam.

28.

Sancto et venerando et in sacrae religionis culmine prudentissimo nobisque karissimo magistro ill. humilis ecclesiae Dei valvicola^a salutem vobis in Domino perpetuam.

*f. 44. Continuis nos nempe diebus atque momentis precibus in nostris *aliosque monendo^c 20 vestri recordamur. Precamur, ut in vestris orationibus nostri memorare dignemini.

29.

Beatissimo necnon et amantissimo domino, pio dulcique magistro et venerabili Christi dispensatori, ill. egregio sacerdoti ill. vilis et exiguus, benivolus tamen et fidelis subiectus vester, prono in terram vultu sempiternam humiliiter pacem et salutem in 25 Christo gloriae.

30.

Venerabili Dei servo nobisque cum nimio^a amore nominando ill. patri humilis in Christo filius vester. Almitati vestrae et cunctis sacro vestro regimine subditis in Deo patre et in domino Iesu Christo presentis vitae salutem et aeternae gloriae optamus^c 30 beatitudinem. Omnia erga nostram parvitatem prospera esse noscuntur. Prospera et felicia Deus et dominus noster Iesus Christus hic et in aeternum per suam piissimam misericordiam *vobis concedere dignetur. Commendamus nos sacris ac Deo dignis precibus vestris.

31.

Domino beatissimo et sanctorum meritis venerando, optabili mihi semper patrono ill. magistro^a ill. benivolus ac humilis vester serviens in Domino dominorum optat plenitudinem gaudiorum. 35

24. b) ut de e corr. c. c) orationibus c. d) ita Roz; ut c.

25 = Rock. 80; Roz. 865.

40

26 = Rock. 81; Roz. 866. a) II cong. c. b) aspersioñ c.

27 = Rock. 82; Roz. 867.

28 = Rock. 83; Roz. 818. a) vavicola c.

29 = Rock. 84; Roz. 868.

30 = Rock. 85; Roz. 828. a) summo Roz.

45

31 = Rock. 86; Roz. 869. a) mag. c.

1) Cf. supra cap. 8.

32.

Dominis venerabilibus patribusque dilectis sanctisque morum ornamenti clarissimis,
videlicet omni dilectae familiae beati ill., canonicis ac monachis, ill. episcopus^a, vel
abbas^b, in domino Iesu Christo perennem salutem. Commendamus nos humiliter pie
5 orationi vestrae, ut pro nobis apud Deum existatis^c intercessores, quatinus, contempto
desiderio terreno, ad aeternam convolemus sedem.

33.

Dulcissime dilectionis fratri et amico karissimo ill., tamen vilis exiguusque tuus per Alc. ep. 298.
omnia fidelis ac devotus germanus. 'Amico antiquo novus non est similis'¹. Amicus, qui for-
10 tunam sequitur *et tempus observat, qui iuxta loci qualitatem mutatur, numquam verus fuit. O si mihi *f. 45.
vox ferrea esset, et omnes pili verterentur in linguam, ut vel^a sic ad aures tui cordis verba dilectionis
meac pervenire valuissent, vel in tuo pectore spiritus esset prophetiae, ut perspicere cordis mei archana
potuisses! Crederes utique, quam^b suavissimo sapore tui amoris pectus meum impleretur^b. Sed nunc
15 quod valeo faciam: hos parvos apices magnae indices^b tibi caritatis dirigo, ut per hos intellegas, quod
vix intelligi potest. Siecum flamma potest videri, tangi autem non potest, ita caritas in litteris cerni
potest, sed vix in animo scribentis sentiri valet. Quasi scintillae de igne asparguntur, ita dilectio litte-
rarum officio volat; sed plurimi sunt, in quorum corde extinguntur. Ideo gratius lucescit, ubi vel aliqua
eius flammula ardescit. Quia in te, frater karissime, *veram inveni caritatem, ideo me nulla terrenarum *f. 45'.
spatia prohibent^d, secundum oportunitatem portantis, cupiens^e te in Christo perenniter frui, cuius amor
20 nostra utinam implet corda, ut per eius dilectionem nobis inviolabilis permaneat caritas veraque fra-
ternitas^f. Mei, humiliter obsecro, ut memoriam habeas inter sacra missarum solemnia et aliis
orationibus, ut divina clementia veniam mihi peccatorum et coronam tibi meritorum prestare dignetur.
Divina^a te in omni bono florere fatiat pietas, fili et frater karissimo!

34.

25 Semper pietatis vestrae religionem, ex quo scire potui, amavi, magnamque in vestram unanimitat^{is} Alc. ep. 27.
fraternitatem habens fiduciam, et modo, licet corpore procul positus, animo tamen inter vos semper
adsistens; quia latitudo caritatis nulla dividitur longinquitate, nullis clauditur terminis, sed, quanto magis
ardet in pectoris antro, eo latius flamma suavissimi ardoris spargere adsuescit: sicut fons^g paradisum f. 46.
inrigans quadrivido trahit, latum diffunditur in orbem, sic fons caritatis, pectus, virtutum floribus pulu-
rians, in quattuor amoris rivos dirivatur. — Obsecro, ut pietas vestra placide perlegut, quod caritas ib. p. 201.
nostra devote conscripsit, optans, vos presentem habere prosperitatem et futuram accipere beatitudinem.
Meae quoque pietatis ut memores sitis in sanctis orationibus vestris, vestram almitatem obtestor. Et^a
familiaritatem, quam perdonasti mihi, inviolabili fide custodite.

35.

35 Probatissimo amico ill. Nihil longe videtur tempus, quod tuae dilectionis fatiem non vidi, Alc. ep. 211.
verba non audivi. Et quantum ex presentia tui gaudebat animus, tantum in absentia contristatur. Quid
fatiat mens, nisi lugeat, dum^a paucos habet amicos, pro dolor, *sed illi pene semper absentes? Tamen *f. 46'.
quod valeo fatiam, memorans ante Deum, tibi prospера semper illius concedere clementia deprecans,
cuius dilectioni^b pectus tuum impleatur. Hae sunt enim verae divitiae, quae numquam decipiunt haben-
40 tem, nec in ipsa morte amittuntur, sed plus abundant, dum^c cernitur quod amat. Inter temporalia
aeternaquo interest, quod temporale aliquid plus diligitur antequam habeatur, vilescit cum advenerit:
aeternum autem diligitur, adeptum quam desideratum. Ideo plus amemus aeterna quam temporalia, ut
in aeternitate beatę et feliciter vivere mereamur. [Vale^d, valete.]

32 = Rock. 87; Roz. 816. a) ep. c. b) abb. c. e) existis c. d) convalemus corr. con-
45 volamus c.

33 = Rock. 88. a) velut c. b) ita c. c) sic c. d) prohibet c. e) in add. c. f) magna
pars epistolae omissa est c.

34 = Rock. 89. a) ut c.

35 = Rock. 90. a) dios c., quod etiam codd. Z. R. ep. Alc. exhibent. b) c. et cod. Z. ep. Alc.
50 pro dilectione. c) decernitur pro d. c. c. et codd. Z. R. ep. Alc. d) V. v. alia manus add. c.

1) Lib. Eccl. 9, 14. 2) Similiter Alcuini ep. 45. i. f.; cf. Alc. ep. 90. 3) Cf. Gen. 2, 6, 10.

36.

Alc. ep. 215. Dilecto^a patri ill. Caritatis dulcedinem litterarum offitia implore non possunt, tamen aliquid lumen illius ostendere nititur. Si^b digito presens homo ostenditur, ita litteris absentis caritas demonstratur^c. Fator, mentis mei dilectionis tuae tedet *absentiam, essetque^d aliquod^e amoris refrigerium, si vel tui cordis affectum per alterius^f os audirem, vel cum litteras legerem, quam ardentius euperem^g intellegere. Non disiungit seculum, quos Christi caritas coniunxit. Et veniat per eum dies optata videndi, qui omnes dies creavit ad videndum. Multa tecum habuisse conferre, si tuac conlationis familiaritate uti valuisse. Veniet tempus, cum vult ille, qui omnia disponit, to cum omni caritatis dulcedine cernere.

37.

Glorioso ac per omnia diligibili inclito viro ill. ill., quamvis indignus, tamen divina¹⁰ disponente^a gratia metropolita, in domino^b Iesu Christo aeternam optat salutem. Ammonemus ac petimus fraternitatem vestram, ut, si vobis aliquo modo commodum sit, ad nos venire non dedignemini, quia vobiscum multa habemus tractare utilia, sicut credimus, Deo donante, utrisque profutura. Ideo nolite tardare, *quia hic in loco expectamus, donec vestram videamus amabilem vultum^c faciem. Videte, ut aliter non faciatis.¹⁵

38.

Desiderabili et modis omnibus venerabili viro ill. comiti ill. humilis archiepiscopus, bene cupiens vestrae prosperitatis, aeternam in Domino optat beatitudinem. Solito enim more petimus et ammonemus, ut de nostris^a rebus in illis partibus ita fideliter agatis, sicut in vos bonam habemus confidentiam. Illum medicum Iudaicum, *vel* Sclovianiscum,²⁰ N., sicut nuper in illo loco vos rogavimus, quando simul loquebamur, et ill. episcopus, vester fidelis, vos postulavit antea, petimus, ut cum presente portatore istius epistolae eum nobis ambobus transmittatis. Nos vero vestrum servitium, undecimque nobis precipiatis, parati sumus implere.

39.

Ill.¹ gratia Christi donante archiepiscopus ill. ministeriale^a nostro salutem. Volumus igitur atque precipimus tibi, *ut istum indiculum sigillatum², quem ad te dirigamus, ut statim, ut ad te veniet, tu ipse ill. fidei nostro perducas, et de nostra persona dic ei verba salutatoria ac fidei servitium, et roga, ut ita perficiat, sicut in nostro scriptum est indiculo, ita ut in eum confidimus. Et quicquid exinde nobis demandaverit, tu ipse nostris auribus stude promulgare, an^b ill. nostro vasso sive alio fidei hoc intima, ut ipse nobis indicare valeat missaticum tuum. Vide, ut aliter non fiet, sed festina hoc perficere sine mora^c.

40. Ad initium scedulae.

Alc. ep. 282. Solet caritas litteris appellare, quos oculis cernere non valet, quia apices cartarum amoris magnitudinem exprimere conantur, ut oculis legatur in sillabis, quod videri non potest in mentibus.

41. In fine scedulae^a.

Omnipotens³ Deus beatitudinem vestram ad exaltationem^a sanctae Dei ecclesiae longeva prosperitate custodire dignetur, domine pater.

36 = Rock. 91. a) *Dit c.* b) *ita etiam plerique codd. ep. Alc.* c) *quaedam omissa sunt c.* 40
d) *esset quae c.* e) *ita c.* f) *altius c. et ep. Alc. cod. Z.*

37 = Rock. 92; Roz. 711. a) *disponante c.* b) *d c.* c) *vultū c.*

38 = Rock. 93; Roz. 781. a) *stris videri nequit c.*

39 = Rock. 94; Roz. 710. a) *i. e. ministeriali.* b) *ita c.* c) *more c.*

40 = Rock. 96.

41 = Rock. 96; Roz. 875. a) *exultationem c.*

45

1) Cf. cum hac epistola Coll. Sangall. 36. 2) Cf. l. l. p. 419, l. 9. 3) Similes conclusiones saepius occurruunt, cf. c. gr. Alc. epp. 72, 85, 142; Ep. Carol. 10 (ed. Jaffé).

42. In fine.

Alc. ep. 27.
(p. 201.)

Dextera Dei omnipotentis * ab omni hoste visibili vos protegat ubique et in omni bono florere *f. 48'.

fatiat, fratres karissimi.

43. Ad initium.

5 Semper pietatis vestrac religionem, ex quo scire potui, amavi, magnamque in vestrac unanimitatibus Alc. ep. 27.
[orationibus] habens fidutiam, et licet corpore procul positus, animo tamen inter vos semper adsistens,
*domini Dei nostri Iesu Christi deprecans tota mentis alacritate clementissimam pietatem, quatinus *Alc. ep. 28.
vestram beatitudinem longeva custodiat prosperitate in augmentum suae sanctae ecclesiae, ut per vestrar
doctrinam verbum vitae aeternao crescat et currat, et multiplicetur numerus populi christiani in laudem
10 et gloriam Salvatoris nostri^a.

44. In fine.

f. 49.

Dei et proximi caritas in nobis omnibus iugiter crescat, quae nos omnes pariter
ad regnum caelorum perducat.

45. In fine.

15 Omnipotens itaque Deus in vobis gratiam suam quam coepit perficiat atque vitam
vestram et hic per multorum annorum curricula extendat et post longa tempora *in *f. 49'.
caelestis vos patriae congregazione suscipiat.

46.

Omnipotenti Deo gratias agite et tanto ei vos debitores esse cognoscite, quanto
20 inlesi ab huius morbi cogitatione, eo custodiente, mansistis.

47.

Sancta itaque Trinitas orantes pro nobis sua vos protectione custodiat vobisque
in amore suo dona adhuc multipliciora concedat.

48.

25 Omnipotens Deus gratia Dei vos caelesti custodiat, et salva domini nostri pietate^a,
piissime domine, tranquillitate, pro parvolorum dominorum nutrimento vitam vestrar
longius extendat.

49.

Omnipotens autem Deus sua vos protectione custodiat honoremque perceptum vos
so in moribus servare concedat.

50.

O quam bona est caritas! quae absentia per imaginem, praesentia semet ipsis
exhibit per amorem, divisa unit, confusa ordinat, inaequalia sociat, imperfecta consumat^a,
quam recte praedicator egregius vinculum perfectionis¹ vocat, quia virtutes quidem
85 cetere perfectionem generant, sed tamen *eas caritas etiam ligat, ut ab amantis mente *f. 50.
dissolvi iam nequeant. Scripta dulcissime et cordis ulnis omnibus amplectendo vestrac

42 = Rock. 97.

43 = Rock. 98; Roz. 870. a) Sequuntur in codice: Interrogatio. Quid sit inter substantiam,
essentialiam et subsistentiam etc. quae excerpta sunt ex ep. Alc. 209.

44 = Rock. 100 (1); Mun. 100; Roz. 876.

45 = Rock. 100 (2); Mun. 101; Roz. 877.

46 = Rock. 100 (3); Mun. 102; Roz. 878.

47 = Rock. 100 (4); Mun. 103; Roz. 879.

48 = Rock. 100 (5); Mun. 104; Roz. 880. a) fortasse pietatis emendandum.

49 = Rock. 100 (6); Mun. 105; Roz. 881.

50 = Rock. 101; Mun. 106, 107; Roz. 885, 885. a) continuat Roz.

1) Coloss. 3, 14.

beatitudinis tristis accepi, letus relegi. Quis enim in hac terra non lugeat, qui in ea vivit et cotidie habet merorem in quantilibet tristitia? Sed divina pietas, quae suos consuevit misericorditer famulos continere, ita benigniter hic subventione resplenduit, ut cunctorum debilium inopia^a iugitatis eius sit consolatione^b sublevata. Pro qua re lacrimabili omnes prece deposcimus, ut omnipotens Deus, [qui^c] ad hoc corda conpunctus, in amoris sui constantia dominorum¹ servet imperium et victorias eorum in cunctis^d gentibus auxilio suaem maiestatis extendat.

51.

Domino insigni karissimoque patri, fidelissimo sacerdoti nobisque cum nimio amore vel honore nominando N. Dei digno antestiti benivolus alumnus humillimusque discipulus N. In Deo Patre *et domino nostro Iesu Christo optamus vobis et cunctis sanctae Dei ecclesiae filiis vestroque sanctae regimine subditis praesentis vitae salutem et aeternae gloriae coronam. Serenitatis vestrae precibus nos humiliter commendamus. De cetero prospера nobis, karissime pater, per misericordiam Dei et per intercessiones sanctorum, vestraque oratione iuvante, scitote. Vestra namque prosperitas de die in diem melius ac melius fiat, divinam iugiter imploramus clementiam. Acceptior Deo vivas, domine insignis et merito suscipiendo pater.

52.

*Ep. Angil-
berti (Carol.
15.ed.Jaffé).* Domino eximio meritoque honorabili N. sancto Dei pontifici exiguus servulus vester, tamen iuxta virium possibilitatem devotus orator ac bene cupiens. In Deo patre et 20 domino Iesu Christo optamus vestrae paternitati sempiternam salutem. Gratiarum actiones vestrae almitati devota mente persolvimus pro omni bonitate, quae erga nostram parvitatem *vestra sanctitas incessanter inpendere dignatur, maxime pro sacris orationibus vestris, quas pro nobis Domino fundere, ut confidimus, non dedignamini. Mellifluos^a apices vestros et omni honore dignissimos cum summa alacritate suscepimus. Quos perlectos, ex parte [nos^b] laetificaverunt et ex parte] tristes reddiderunt^c, eo 25 quod, eis indicantibus, vestrum intelleximus laborem de infirmitate corporis vestri. Sed quid melius, nisi secundum apostolum libenter gloriari in infirmitatibus nostris?². 'Quem nunc enim diligit Dominus, corripit; et quasi pater in filio conplacet sibi'³. Non oblitus ero vestri, reverentissime pater, nec de vestro profectu, in quantum, Domino miserante, valeo, omnibus diebus vitae meae. Nec obliviscaris mei, fidelissime adiutor, tempus in omne tui. Sit Deus adiutor noster in aeternum. 30

53.

Domino dilectissimo et honorabili fratri N. ille presbyter ecclesiae catholicae in Domino salutem. *Priusquam ad rem veniam, de qua tuae benivolentiae scribere volui, tituli huius epistolae, ne vel te vel alium quempiam moveat, rationem breviter reddam. 'Domino' scripsi, quia scriptum est: 'Vos in libertatem vocati estis, fratres; tantum, 35 ne in occasionem libertatem carnis detis, sed per caritatem servite invicem'⁴. Cum ergo^a vel hoc ipso officio litterarum per caritatem tibi serviam, non absurde te dominum voco propter unum et verum Dominum nostrum, qui nobis ista precepit. 'Dilectissimo' autem quod scripsi, novit Deus, quod non solum te^b diligam, sed ita diligam, ut me ipsum, quandoquidem mihi bene sum conscientis, bona me tibi optare, 40 que mihi. 'Honorabilem' igitur ex ea regula te libenter appello, qua novi, te esse

50. a) inopiam c. b) consolationē c. c) suppl. edd. d) cunctis c.

51 = Rock. 102; Mun. 108; Roz. 827.

52 = Rock. 108; Mun. 109. a) mellifluas corr. -os c. b) nos — parte des. c. c) red- derunt c.

53 = Rock. 104; Mun. 110; Roz. 882. a) erga c. b) non add. c.

1) Karoli Magni, ut videtur, et filiorum. 2) Cf. 2. Cor. 12, 9. 3) Prov. 3, 12.

4) Galat. 5, 13.

hominem, et novi, hominem ad imaginem et similitudinem factum¹ et in honorem positum ipso ordine et iure naturae, si tamen intellegendo, quae intellegenda sunt, * servat *f.52.
honorem suum. Nam ita scriptum est: 'Homo in honore positus non intellectus, conparatus est iumentis insensatis et similis factus est illis'². Cur ergo te honorabilem, in
5 quantum homo es, non appelle, cum presertim de tua salute atque correctione, quamdiu in hac vita es, desperare non audeam? 'Fratrem' vero ut vocem, non te latet nobis preceptum esse divinitus, ut etiam eis, qui negant, se esse fratres nostros, dicamus: 'Fratres nostri estis!' Deus et^c dominus tibi mentem pacatam inspirare dignetur,
domine dilectissime frater.

10

54.

Augustinus^a episcopus, servus Christi servorumque Christi famulus, religiosae famulae^b Dei Ep. S. Augustini 180.
Probæ in Domino dominorum salutem. *Et petisse te et promisso me recolens, ut de orando Deo ad *Cap. 1.
te aliquid scriberem, ubi, tribuente ipso, quem oramus, tempusque facultasque concessa est, oportuit,
ut debitum meum iam iamque persolverem et pio studio tuo in Christi *caritate servirem. Quam autem *f. 52.
15 laetificaverit me ipsa petitio tua, in qua cognovi, quantam rei tantæ curam geras, verbis explicare non
possum. Quod enim maius oportuit esse negotium viduitatis tuae, quam persistere in oratione nocte ac
die secundum apostoli³ predicationem? *A familia Christi oratum est pro Petro, oratum est pro *Cap. 31.
Paulo. Et nos in eius familia esse gaudemus et incomparabiliter plus quam Petrus et Paulus orationum
fraternarum auxiliis indigemus. Orate certatim cum^c cordis sancto certamine! Non enim adversus
20 alterutrum certetis^d, sed versus diabolum, sanctis omnibus inimicum, in ieuniis et vigiliis et omni casti-
gatione corporis, qua plurimum adiuvatur oratio. Faciet queque vestrum quod poterit. Quod altera
minus potest, ea quae prepotest fatiat, si in altera diligit. *Proinde quae minus valet, non impeditat *f. 53.
plus valentem; et quae plus valet, non urgeat minus valentem. Conscientiam quippe vestram Deo
debitus, 'nemini autem nostrum aliquid debeatis, nisi ut invicem diligatis'⁴. Exaudiat te Dominus^c, 'qui
25 potens est facere super quam petimus et intellegimus'⁵.

55.

Domino dilectissimo et desiderantissimo fratri et conpresbytero ill. ill. ultimus ser-
vorum Christi famulus in Deo patre et Christo Iesu domino nostro exorans presentis
vitæ salutem et aeternæ gloriae felicitatem. Litteræ tuae impleverunt grandi dolore
30 cor nostrum, quibus petisti, ut prolixo opere aliqua responderem de miserabilibus huius
mundi eventibus, cum talibus malis magis prolixi debeantur libri. Totus quippe mun-
dus tantis affligitur cladibus^a, ut pene pars nulla terrarum sit, ubi non talia, qualia
scripsisti, cognitantur *atque plangantur. Vides etiam, quam humiliter et veraciter^b *f. 53.
sapiant, qui pro suis peccatis se flagellari a Domino confitentur. Unde scriptum est:
35 'Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem filium, quem recipit'^c; unde et
apostolus: 'Si enim nosmet ipsis iudicaremus, a Domino non iudicaremus; cum iudica-
mur autem a Domino, corripimur, ne cum mundo damnemur'^d. Haec fideliter lege,
fideliter praedica et, quantum potest, cave et cavendum doce. Et ne adversus Deum
in his temptationibus et tribulationibus murmuretur, multo uberius vos Dominus con-
40 solabitur, si scripturas eius intentissime legeritis^c. Valete.

56.

Domino sancto sanctorumque meritis venerabiliter glorificando et a nobis cum
tota fide et caritate amabiliter amplectendo simulque diligendo ill. summo sacerdoti

53. c) post add. c.

45 54 = Rock. 105; Mun. 111; Roz. 805. a) Augs c. b) familiq corr. famulq c. c) concordi Aug. d) vertis c.

55 = Rock. 106; Mun. 112; Roz. 836. a) caribus c. b) varaciter c. c) ita Roz.; geritis c.

56 = Rock. 107; Mun. 113; Roz. 768.

1) Cf. Gen. 1, 27. 2) Psalm. 48, 13, 21. 3) Cf. 1. Tim. 5, 5. 4) Rom. 13, 8.
50 5) Ephes. 3, 20. 6) Hebr. 12, 6. 7) 1. Cor. 11, 31 sq.

*f. 54. Christi ill. *exiguus omnium servorum Dei, vester vero fidelis et devotus serviens, in Deo patre omnipotenti presentis felicitatis et future beatitudinis^a neconon et gloriam perpetuam optamus. Recordare dignetur pia almitas vestra, quod in presenti nostra locutione aliquas reliquias sanctorum nobis pollicere dignati estis. Enimvero humiliter deprecemur magnam ac piam prudentiam vestram, ut per presentem nostrum gerulum⁵ eas nobis mittere dignemini, ut Deus glorificetur in illis, et vita nostra profitiat cum illis, et merces vestra in aeterna gloria ad crescet pro illis. Valeat et vigeat magna caritas vestra multis feliciter in hoc seculo annis, et in futuro in caelestibus sedibus inter angelorum cetibus in gloria perpetua vos Iesus Christus collocare dignetur, et coronam aeternae vitae percipere mereamini.

10

f. 54.

57. Item, ubicumque volueris.

Dilecto et venerabili et per omnia diligendo amico meo ill. ego ill. fidelis vester, quantum mihi vires suppetunt, salutem vobis perpetuam neconon et gloriam opto. De cetero rogamus bonitatem vestram, ut isto homini nomine ill. iustitiam suam, quam querit in vestro ministerio, pleniter eum habere fatiatis, ita ut in vos confidimus de¹⁵ omnibus bonis.

58. Alia.

Karissimo et amabili viro ill. ego ill. per has apices gloriae dignitatis vestrae sempiternam ac gloriosam opto salutem. Recordetur¹ bonitas vestra de causa, quam mihi promisistis, ut, sicut largiter promisistis, ita fideliter implere procuretis. Nos vero²⁰ econtra in servitio vestro secundum vires nostras feliciter, undecumque iubetis, permanere cupimus. Bene valete.

59. Alia.

*f. 55. Almifico et gloriose et per omnia colendo viro *ill. ego ill. in Christi nomine devotus vester cum totis visceribus serviens in domino Iesu Christo perpetuam atque²⁵ rosifluam depositum salutem et gloriam. Recurret ad memoriam gloriae dignitatis vestrae, quod nobis bonitas promisit vestra^a presenti^b fabulatione^c medicum unum praestare, nostros^d egrotos ac infirmos medicinali arte curare. Propterea humiliter deprecemur largam clementiam vestram, ut nobis per presentem missum nostrum eum dirigatis usque ad nos, hac de causa sollicitandi. Nos autem vestrum condignum ser-³⁰ vitium impendere, undecumque nobis iubere dignetis, parati sumus, sicut dignum est tali viro Deique servo fidelique amico facere. Valete nunc et semper feliciter et in aeternum cum angelorum laudibus choris.

60. Ad papam².

*f. 55. Eximio et orthodoxo, a Deo coronato, magno *viro, gemma^a sacerdotum, ill.^b summo³⁵ presuli, sede summa aureaque Romana cum gloria et omni honestate feliciter regente, ille vilissimus omnium servorum Dei servus. Inmarcescibilis gloriae vestrae coronae beatitudinis salutem et gloriam depositum humiliterque, quasi coram sanctissimis pedibus vestris humo^c prostratus, gloriam et gratiam vestram optamus et servitium sanctissimum

56. a) beatitudinis c.; supplendum fortasse: praemia.

40

57 = Rock. 108; Mun. 114; Roz. 430.

58 = Rock. 109; Mun. 115; Roz. 730.

59 = Rock. 110; Mun. 116; Roz. 782. a) nostrę c. b) post h. v. litera s erasa videtur c.

c) fabulationem corr. fabulatione c. d) ante nostros 2 litt. erasae (ad?) c.

60 = Rock. 111; Mun. 117. Ed. ex alio codice Salzburg. Frobenius. a) gemmac Frob. b) Leoni 45 pro ill. s. Frob. c) humano Frob.

1) Cf. eadem fere verba in ep. Einhardi 69 (ed. Jaffé). 2) Epistola ad Leonem III. papam, ut videtur, ab Arnone missa est.

vestrum obnixe prece deposcimus, quia, in quantum nobis vires electus Dei filius largire^d dignatus est, in vestro cupimus permanere servitio, sicut dignum et iustum est tali viro^e angelico Deique servo. Nos enim humillimi servuli vestri habemus dispositum, orationis causa, Domino adiuvante, Romam pergere et pia oscula^f eius ostia^g salutare et ad sanctissimum Petri^h sepulchrum calidisⁱ buccis oscula^k in *pavimento figere et *f. 80.
 veniam delictorum preteritorum^j indulgentiam rogare. Nunc vero scit^m sancta^l almitas vestra, quia propter longitudinem terrae nostrae et impedimentum paganorum, undiqueⁿ nostri pericula inminenteⁿ, huc^o ita, ut dispositum habemus, die proconsule^l habuimus^o, occurere minime valuimus, sicut nobis magna necessitas fragilitatis nostrae expetit.
 10 Propterea vestram sanctam postulamus clementiam, ut pro nobis in eius beatissimam confessionem veniam rogare delictis^p, ut per vestram intercessionem a vincula^q nostra constricta delicta^q absolutionem aliquantulum nobis pius Dominus largiri^r dignetur. Nos autem digni non sumus vestrum in aliquibus exercere servitium. Scimus, a Deo et sancto Petro vobis retributionem et in hoc seculo et in futuro mercedem et gloriam adipisci. Alma Trinitas et inseparabilis^s Unitas custodiat dominum Leonem summum sacerdotem *nunc et semper et in aeternum, feliciter cum Dei gloria!
 *f. 80.

61. Alia.

Orthodoxo et a Deo magnifice honorabiliter sublimato et in sede apostolica honorifice functo ill. electo sacerdoti Christi domini nostri ill., etenim vilis sacerdos et ipse, 20 individue caritatis vestram dulcissimam atque optatissimam fraternitatem salutem depositimus aeternam. Vestra magna etenim alma caritas sepe nobis valde utilia et necessaria intimare immo non piget, et litterae vestrae simul cum gerulis optimis gaudia^a et letitia ex parte vestra discurruntibus nobis nuntiare non cessant. Nunc litterae vestrae magnam molestiam et dolorem cordi nostro fecerunt dilectissimo^b nostro filio communi ill. Eius enim infirmitas nos valde contristavit, sed vestra visitatio consolavit. Statim, ut hoc audivimus, gerulum nostrum ad ill. visitandum direximus, ut conperiat, utrum vivere *in hoc seculo valeat, an ad Christum in aeterna gloria festinare una cum angelis *f. 81.
 Dei optat. Nos illuc dispositum habemus ire, si missus noster nobis cito occurere^c festinat. Et si ei levius evenerit, inde magnum gaudium habemus. Sin autem, Domino 30 vocante, ierit ad patres nostros, preces post illum dirigimus. Et si sic in infirmitate fatigat, ad eius presentiam occurere non tardamus.

62. Ad archiepiscopum.

Beatissimo et nutu divino honorabiliter atque honorifice in cathedra episcopali sacerdotii dignitati functo ill. episcopo ill., quamvis indignus, tamen, annuente divina gratia, abba vocatus, vester ex totis precordiis fidelis ac devotus famulus, per hanc seriem litterarum nostrarum in Deo patre inmarcescibilem atque in rosiglio odore optimus perennem salutem. Conperiat alma prudentia vestra, quia legati nobis venerunt ex partibus ill. provinciae, directi ab ill. rege eorum, ferentes nobis papilionem, mire f. 81.

60. d) deest Frob. e) vero Frob. f) ita c. et Frob. g) ostias Frob. h) Petrum pro 40 P. s. Frob. i) ita Frob.; callidis c. k) Frob.; osculum pro o. in c. l) deest Frob. m) Frob.; siē c. n) undique — imminent des. Frob. o) hue — habuimus quamvis in c. aequa ac ap. Frob. existent, corrupta esse videntur. p) ita c. et Frob.; velitis corr. Rock. q) vinculis nostrorum delictorum Frob. r) largire al. atram, corr. largiri c. s) corr. inseparabilis c.

61 = Rock. 112; Mun. 118; Roz. 834. a) gaudia et letitia (lege: letitiam) post discurruntibus 45 ponit debuerunt. b) de dilectissimo videtur corrigendum. c) occurrē c.

62 = Rock. 113; Mun. 119; Roz. 767.

1) Occurrunt haec verba inter notas temporum cartarum Baivaricarum. Cf. Brunner, 'RG. d. Urkunde' I, p. 252, n. 2.

pulchritudinis opere contextam, ita ut ferme 30 capere valet viros, et alia^a magna eulogia, obnixe nos deprecantes, libenti animo hae dona suscipere; quod ita et fecimus. Proinde, quasi coram conspectu vultuque vestro angelico prostratus, beatitudinem atque largam clementiam vestram optamus, ut nobis ex vestris magnis muneribus mittere dignemini, ut aliquid eos rependere valeamus, eo quod nobis tam largiter obtulerunt.⁵ Aurum, si valetis, aut pallium mittite, quia in suis provintiis valde hoc pretiosum esse videtur. Nos autem de ceteris bonis nostris, quas nobis Redemptor et Conditor noster contulit, libenter rependere vestrum cupimus per omnia fideliter, undecumque iniungitis, servitium, sicut dignum est tam dilecto patri et^b adiutori fideli nostro.

63. Ad monialem sanctam.

10

*f. 82. Clarissimae virginis, electae Dei et amicae sanctorum ac consolatri pauperum et peregrinorum ill. sponsa Christi ill. humillimus servus servorum Dei monachus, vester fidelis in parvitate^a orationum nostrarum orator, in rosarum niveoque candore speciem pulchritudinis vestrae felicem optamus salutem. Agnatum sit gloriae dignitatis vestrae, virgo Dei electa, quia, necessitate cogente, has litteras deprecatorias usque ad vestram¹⁵ direximus presentiam, humiliterque postulamus, ut, si est unde, vel si fieri possibilitas aut oportunitas fuerit, ut nobis vestra larga bonitas unam camisam ob amorem nominis vestri nostrumque corpusculum induere destinare dignemini. Habetis Dominum remuneratorem, qui dixit: 'Nudus fui, et vestivistis me'¹, et: 'Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis'², nosque fideles vestri oratores habetis. In quantum parvitas nostra Domini²⁰ misericordiam implorare *pro vita et sanitate vestra valet, omne studium habere cupimus, sicut iustum est, tam gloriosae femine angelorumque filiae orationibus fulciri. Vale, virgo gloriosa, nunc et semper in aeterna feliciter secula.

64. Ad comitem.

Fideliter ac salubriter cum omni veneratione diligendo ill. comiti^a ill. in Dei itaque²⁵ nomine vester bene cupiens individuae caritatis atque inviolabiliter dirigimus perennem salutem. De cetero notum sit bonitati vestrae, quia quidam^b homines, peccatis exigentibus, usque ad nostram devenerunt presentiam, rogantes nos, bonitatem apud vestram pro eorum reatum intercedere. Rogamus humiliter prudentiam vestram, ut pro his exigentibus culpis indulgentiam mereantur apud vestram suscipere clementiam, quia nostrum³⁰ est secundum apostolicam auctoritatem³ pro delinquentibus veniam inpetrare, ut disciplinam⁴ et membra eorum ob amorem aeternae vitae concedatis, et usque ad legitimam emendationem⁴ de pretio taxato pervenire valeant secundum iussionem vestram, et ut post emendationem in conspectu vestro adstare et servitium inpendere, sicut antea fecerunt, et in gratia vestra fideliter permanere valeant. Obnixa prece deposcimus, ut³⁵ nostro rogaturi annuere atque consentire faciatis, quia ipse Dominus dixit: 'Qui vos audit, me audit'⁵, et iterum: 'Dimittite et dimittetur vobis'⁶ a Christo domino, qui vivit et regnat in gloria sua, ubi vos felices in conspectu eius apparere valeatis.

65. Ad abbatem.

Glorioso atque spiritu sapientiae repleto ill. abbatii . . . .^a etenim ill. vesterque⁴⁰ fidelis discipulus in domino^b Iesu regi regum felicem deposcimus salutem. Gratias

62. a) al. c. b) et adiut in loco raso c.

63 = Rock. 114; Mun. 120; Roz. 251. a) parvitatum c.; corr. Rock.

64 = Rock. 115; Mun. 121; Roz. 733. a) com. c. b) quidem c.

65 = Rock. 116; Mun. 122; Roz. 794. a) darus c.; fortasse: clericus. b) d c.

45

1) *Ev. Matth.* 25, 36. 2) *Ibid.* 25, 40. 3) *Cf. Numer.* 15, 28. *Apud apostolos haec verba haud leguntur.* 4) *Cf. Ep. Einharti* 43. 44. (*ed. Jaffé*); *Coll. Patav.* 2; *Waitz*, 'VG.' IV, p. 428. 5) *Ev. Luc.* 10, 16. 6) *Ev. Matth.* 6, 14; *Marc.* 11, 25.

siquidem immensas tripudiantes manibus vobis cotidię agimus, eo quod vestra magna clementia [nos] tam solerter cum omni studio ac benivolentia secus pedibus vestris ^{f. 83'}. aluiistis, docuistis et usque nunc, Domino donante, ad perfectum deduxistis. Quod vobis Redemptor et retributor humani generis plenam atque perfectam mercedem in hoc seculo retribuere dignetur et in futuro gloriam una cum sanctis angelis concedat aeternam. Nos enim, quamvis humillimi et nimis tepidi atque insipientes, pro vestro statu et vita longeva Dominum rogare in orationibus, quantum prevalemus, studium habere satagimus una cum ceteris subditis^c nostris, quia per vestram doctrinam inluminati et glorificati et exaltati et iocundati sumus. Vos enim estis lux totius huius provinciae, quia multis diebus in ignorantiae sanctarum scripturarum cecitati obvoluti fuimus, usque lux vestrae sanctae sapientiae nos inluminavit. In vobis sermo divinus impletus est, quia 'qui erudiunt multos, fulgebunt sicut stellas *aeternitatis'¹ in regno Dei et Christi, ubi ^{*f. 84'} vos gloriosi et splendidii sicut gemma lucidissima apparere debetis et ab ipso Domino audire: 'Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium domini tui'², et ibi decantaveritis^d una cum sanctis angelis: 'Beati qui habitant in domo tua, Domine, in secula seculorum laudabunt te'³. Humiliter optamus, ut de vestra sancta sospitate atque vita per scripturis vestris sanctissimis nos certiores reddatis, ut de vobis omni tempore letitiam agere valeamus. Valete.

66. Ad capellanum.

Honorando⁴ atque sublimato ill. magistro atque precipue^a capellano domni imperatoris ill., quamvis indignus, tamen gratia Dei episcopus, vester devotus ac fidelis orator. Per hanc scedam parvitatis nostrae vestrae coronae beatitudinis millenas optamus salutes. Enimvero deposcimus magnam clementiam vestram, ut misericordia vestra super^b nos *veniat, sicut bonitas vestra nobis pollicere dignata est. Nepotem nostrum ^{*f. 84'} ill., quem de sacro palatio a vobis directum suscepimus, et mandatum vestrum libenter audivimus et implere in omnibus secundum possibilitatem nostram cupimus, eumque remisimus ad vestram clementiam. Oramus, ut caritas vestra illum suscipiat et in conspectu domini nostri praesentari fatiat, et, in quantum praevaletis, ei adiutorium apud dominationem vestram inpendere dignemini, ita ut de vobis confidimus, et ut ei beneficium, quod quidam homo N. usque nunc tenuit, per vestram intercessionem apud dominum imperatorem impetratis ad laudem et gloriam vestram et mercedem aeternam et ad servitium domini sui. Nos autem condignum vobis rependere cupimus servitium, sicut oportet et iustum est tam praeclaro magistro et adiutori nostro.

65. c) subtilis c. d) decantaveris ead. m. corr. -itis c.

35 66 = Rock. 117; Mun. 123; Roz. 744. a) ita etiam ep. Einharti 69. b) super post add. c.

1) Dan. 12, 3. 2) Ev. Matth. 25, 21. 3) Psalm. 83, 5. 4) Eadem fere inscriptione occurrit ep. Einharti 69 (ed. Jaffé); cf. supra cap. 58.

COLLECTIO PATAVIENSIS.

Parvam hanc collectionem exhibet codex Monacensis Lat. 19410 (Tegerns. 1410, Cimel. 17) saec. IX, de quo cf. L. Rockinger in 'Münch. gelehrt. Anz.' XXIV, col. 465 sqq. et in editione p. 21 sq.; Catalogus codicum Latinorum bibl. reg. Monac. II, p. 242; Müllenhoff et Scherer, 'Denkmäler' 2 p. 528; E. Dümmler in 'Z. f. Oesterr. Gymnasien' 5 a. 1864, p. 359 sq. et in 'N. Archiv' IV, p. 574. Codicem diversissima scripta continentem ad puerorum institutionem conscriptum esse videri, recte monuit L. Rockinger, qui tamen ex interrogationibus quibusdam in principio codicis extantibus, fortasse e Hrabani libro de universo excerptis, minus apte suspicatus est, librum seu Fuldae seu Augiae (Reichenau) compositum esse. Evidentius E. Dümmler, 'Z. f. Oesterr. Gymn.' 10 l. l. originem Pataviensem demonstravit, et epistola Hartwigi episcopi, ut videtur Pataviensis a. 838—864, quam codex exhibit, et altari sancti Stephani, patroni ecclesiae cathedralis civitatis illius, in formula 2. commemorato, fultus. Quod in margine paginae 48. a manu eiusdem fere aetatis ac reliqua scriptura additum legitur: miteczol, fortasse spectat ad teloneum villae Mittich (Mitich, Mithic), quae in Baioaria 15 inferiore sita ad dioecesin Pataviensem pertinet (cf. Oesterley, 'Hist. geogr. WB.' p. 451), itaque optime cum illa opinione convenit.

Capita 1. 2. in ipsa curia episcopali conscripta esse videntur; epistolas praebent, quarum altera, de reo, qui supplex ad altare sancti Stephani confugerit, agens, aequa ac prima ab episcopo data esse videtur. 'Magistri' regis, cap. 2. commemorati, 20 ad id tempus spectare videntur, quo Ludovicus rex adhuc puer regno Baioariae praeerat. De capitum 3—7, formularum diplomatum, origine dubitari potest, quippe quae ne unum quidem diploma ad solius ecclesiae episcopalnis utilitatem datum praebeant. Cap. 3. rex senem hominem a heribanno eximit, cap. 4. pagensibus quibusdam bona parentum antea in publicum addicta restituit, cap. 5. commutationem inter episcopum 25 et alium quendam virum, petente quidem episcopo, confirmat, cap. 6. 'venerabili et fideli' viro monasterium ab illo fundatum confirmat propriisque rebus locupletat, capite denique 7. servum per denarium manumittit. Quae omnia regali magis quam episcopali curiae convenire patet.

Cum capiti 3. formula subscriptionis Ludovici Germanici cum ipso regis nomine 30 subiecta sit, et caput 6. diploma Ludovici regis, qui se filium imperatoris Ludovici esse profitetur, praebeat, reliqua autem non repugnare videantur, omnes has diplomata formulas ad Ludovicum Germanicum spectare eiusque tempore collectas esse, existimo. Quas ad veras illius regis cartas, quibuscum satis convenient, paucis fortasse verbis mutatis, scriptas esse crediderim. Non obstat, quod quaedam capita, 35 scilicet 5. et 7, iam antiquiores formulas repetere videntur, cum filios Ludovici Pii praedecessorum formulis saepius usos esse satis constet; cf. Sickel, 'UL.' §. 45, p. 123 sq. Caput vero 4. formulam temporis Ludovici Pii exhibere, quod existimavit Sickel l. l. §. 59, p. 177, non possum adduci, ut credam, cum id diploma imperatoris, quod solum cum formula quodammodo convenit, suspectae fidei habeatur. Cf. Sickel, 40

'UR.' L 34. cum annotatione p. 302 sq. et Mühlbacher in *Reg. Imp. I*, nr. 537¹. Certe quidem ante a. 842. capita haec colligi non potuerunt, cum cap. 3. annum 10. regni Ludovici praebeat.

E. Dümmler, 'Z. f. Oesterr. Gymn.' l. l., suspicatus est, scripta quaedam alia in codice nostro servata ex monasteriis Augiensi et Sangallensi ab episcopo Ermenrico, Hartwigi successore, Pataviam allata esse. Eundem Ermenicum etiam diplomatum formulas in curia regali collectas illic comportasse, suspicari liceat, quippe qui antea aliquod tempus in capella regis commoratus esse videatur. Cf. Dümmler, 'S. Gallische Denkmale' p. 248 sq. Inscriptio Epistolae Alati, quam in tegumento codicis manus multo recentior addidit, ad errorem fortasse revocanda est, minime autem de origine formularum certi quid referre videtur.

Invenit formulas L. Rockinger easque vulgavit: 'Epistolae Alati' in 'Quellen u. Erörter. z. Bayer. u. Deutsch. Gesch.' VII (1858), p. 21 sqq., 171 sqq.; ad cuius apographum etiam E. de Rozière in 'Revue hist. de droit français et étr.' IV (1858), p. 74—84, editionem nonnullis locis correctiorem paravit, unde postea in corpore formularum, dicto 'Recueil général', singulas repetivit. Codice huc transmisso, denuo formulas contuli. Numeros capitum, quos editores instituerunt, servavi.

1.

Desiderabili domino perque^a magnifico et amantissimo magistro, episcopo, aesi p. 41.
v 20 vilis et indignus vocatus episcopus, devotus tamen et fidelis orator, perpetem in Christo pacem et salutem. Oportet nos commendare vilitatem nostram vestrae piissime sanctitati, quatenus, oratione vestra suffulti, facilius ad gaudia veniamus sempiterna. Nos etiam iuxta parvitatem nostram cum eis, qui nostro sunt regimini oboedientes, pro veneranda almitate vestra iugiter orare non cessamus, orantes Christum dominum nostrum^b, vos gaudia possidere paradysi et cum celicolis regnare sine fine. Vale cum Domino dominorum, domine mi, memor mei ad omne bonum.

2.

Inclito et amabili domino comiti ego perennem in Domino salutem. Peto boni- p. 42.
tatem vestram, ut memores sitis mei tam in facie regis quam magistrorum² eiusque
v 30 fidelium, et bene de me loqui, sicut promisistis mihi et in vestra confido ubique caritate,
mihique vestrum servitum iniungere dignemini. Venit ad nos homo noster N. et narravit, quod homines vestri N. domum eius infringerent et boves furto nocturno furarent. Ideo misimus eum ad vos cum indiculo nostro ac petimus, ut pleniter iustitiam ei fieri iubeatis, sicut vultis, ut et nos de vestro homine faciamus. Quidam homo vester N.
v 35 ante altare sancti Stefani venit et ibi querebat auxilium, eo quod occiderit^a alium hominem vestrum necessitate compulsus, sicut iste nobis referebat ex ordine, petivitque, ut sibi wergeltum eius conponere licisset³. Ideo precamur, ut, quia auxilium ab isto loco quesierat, misericordia vestra ab eo non recedat, et delicta peremendet.

3.

v 40 Ill.^a comiti^b et successoribus tuis atque iunioribus vestris^c seu missis dominicis per tempora *discurrentibus. Notum sit, quia nos pro mercedis nostrae augmentum *p. 43.

1 = Roz. 811. a) [sem]perque corr. Roz. b) supplenda fortasse: ut concedat.

2 = Roz. 429. a) occiderat corr. -rit c.

3 = Roz. 39. a) al. m. post in marg. suppl. c. b) coll. c. c) nostris c.

v 45 1) Fortasse formulae huius ope diploma illud, quod ex eadem Pataviensi dioecesi provenit, factum est. 2) De magistris regis dici videtur. Cf. Waitz, 'VG.' III,² p. 587. 3) Cf. supra p. 454, n. 4. 4) Cf. Cart. Senon. 19, supra p. 193.

concessimus cuidam homini seni N., ut ab hodierno die et tempore, quamdiu in hoc mortali seculo advixerit, licentiam habeat domi quiete et secure residere et [ob] nullam expeditionem nec redebitionem, cuiquam homini debeat, opprimi, sed neque ullo umquam tempore in hostem perget. Propterea has litteras^c nostras ei fieri iussimus, per quas decernimus atque iubemus, ut nullus ex vobis^d, neque iuniores nec successores vestri^e neque missi per tempora discurrentes, memoratum ill. umquam ullam inquietudinem faciat aut facientibus consentiat. Sed neque heribannum aut alias bannos, qui pro hostilibus exigere^f solet, nullo umquam tempore ab eo exigere aut exactare faciat, neque diebus vite sue eum in hostem ire conpellatis; sed, sicut nos ob amorem Dei et *p. 44. mercedis nostrarae augmentum ei perdonavimus, *ita deinceps in Dei nomine licentiam 10 habeat absque alicuius contrarietate^g aut impedimento domi quiete et pacifice residere et filium suum in hostem dirigere^h, quatenus melius illi delectet pro nobis proleque nostra diebus vite sue Domini misericordiam adtentius exorare. Et ut hancⁱ auctoritatem atque concessionem nostram a nobis factam per diurna tempora a fidelibus sancte Dei eccliesie et nostris verius^j credatur et diligentius^k conservetur, de anulo nostro subter 15 eam iussimus sigillari^l.

Data ill. die, anno^m Christo propititioⁿ 10. regni domni Hludowici^o regis^p in orientali Frantia, indictione^r N.

Actum ill. loco, in Dei nomine feliciter.

4.

20

Si^s petitionibus fidelium nostrorum iusta potentium^a aurem serenitatis nostre^b libenter accommodamus, et regium morem exercemus, eosque procul dubio devotores in nostro^c habimus obsequio. Quapropter comperiat omnium fidelium nostrorum, pre- *p. 45. sentium videlicet et futurorum, industria, *quia nos, potente cuidam videlicet familiari^d nostro, concessimus ad proprium quasdam res in pago ill., in comitatu^e ill., in villa ill. 25 vocabulo hominibus ipsius comitatus, quorum nomina [sunt ill.], inter campos et silvas et pratas, aquis aquarumve decursibus, vel quicquid ab eisdem suprascriptis^f locis pertinet, et tant.; quae omnia in fiscum dominicum tempore ill. redacta fuerant et qui- busdam causis^g parentum predictorum hominum in dominium domini et genitoris nostri pervenerant. Unde hos^h serenitatis nostrae apices illi fieri iussimus per nostra largi- 30 tatis munificentiam, puia tam longo tempore in nostraⁱ potestate fuit, ob elemosinam genitoris videlicet et nostram in ius et potestatem eorundem^j hominum perveniat, ita videlicet, ut, quicquid ab hodierno [die^k] vel tempore ordinare, facere atque disponere voluerint, libero in Dei nomine perfruantur arbitrio faciendi^l, quicquid eligerint. Et ut hec serenitatis nostre auctoritas futuris temporibus^m inconvulsam obteneat firmitatem et 35 certius veriusque credatur, anuli nostri impressione subter eam iussimus sigillariⁿ.

3. c) lif^e c. d) nobis corr. vobis c. e) n^f (noster) c. f) lege: exigi solent. g) con- trariete c. h) lege: haec auctoritas etc. i) veribus c. k) diligentibus c. l) singillari c. m) ann^g c. n) pp c. o) hlu^d c. p) indie. c.
 4 = Roz. 144. a) penitium corr. potentium c. b) vestre c. c) vestro c. d) com c. 40
 e) suprascritis licis c. f) ex proprio suppl. Roz. g) his c. h) nostre c. i) earundem c.
 k) suppl. edd. l) fa[en]di c. m) tempori c. n) singulari c.

1) Cf. Form. Andeo. 37, supra p. 16; Waitz, 'VG.' II³, 2, p. 212; IV, p. 493.

2) Ludovici Germanici a. regni 10. = a. Chr. 842—843. 3) Simile admodum initium exhibet diploma suspectae fidei Ludovici Pi, Sickel, 'UR.' L 34; Reg. Imp. I, 537. Cf. Sickel, 'UL.' 45 p. 124. 177. Similia etiam in diplomatis Ludovici Germanici existant exordia. Cf. ex. gr. Wartmann II, nr. 453. 477. 4) Familiarium mentio in diplomatis haud dubie genuinis non fit ante Ludovicum Germanicum et Lotharium imperatorem. Cf. Sickel, 'UL.' p. 177; Waitz, 'VG.' III², p. 539, n. 1.

5.

Si¹ enim ea, quae fideles regni nostri pro eorum oportunitatibus inter se com- ^{p. 46.}
 mutaverint, nostris confirmamus edictis, regiam exerceamus consuetudinem, et hoc in
 postmodum iure firmissimo mansurum esse volumus. Idecirco neverit omnium fidelium
 nostrorum, presentium scilicet et futurorum, industria, quia vir venerabilis illius eccliesie
 episcopus innotuit excellentie nostrae, qualiter ille cum quodam viro — *nomen^a* —
 pro communi utilitate et compendio de quibusdam rebus commutationem fecisset, datis
 scilicet a parte^b eccliesie suae eidem viro — *nomen^a* — ad suum proprium ad habendum
 in vico et genealogia² quae dicuntur, ubi rivulus^c ill. intrat in ill. flumen, curtiles^d 2
 et aforis a terra arabili iurnales tant. et de pratis ad carradas^e tantum et molendinum^f 1.
 Et econtra in compensatione harum rerum dedit memoratus vir ex suo proprio prefato
 episcopo ad partem episcopi^g in pago ill., in villa^h vocabulo ill. prope fluvium ill. cur-
 tilem 1, et aforis de terra iurnales tant. et de pratis ad carradas^e tant., lucos 2, molen-
 dinamⁱ 2. Unde duas commutationes pari tenore conseribtas se pre *manibus habere ^{*p. 47.}
 professus est, postulans celsitudinem nostram, ut ipsam commutationem per nostrum^k
 preceptum plenius confirmaremus; quod ita et fecisse omnium fidelium nostrorum
 cognoscat magnitudo. Precipientes^l ergo iubemus, ut, quiequid pars iuste et rationa-
 biliter alteri contulit parti, deinceps per hanc nostram auctoritatem iure firmissimo
 teneat atque possideat, vel quicquid exinde ob utilitatem et conmoditatem sui facere vel
 iudicare voluerit, libero in Dei nomine perfruatur arbitrio faciendi, quicquid elegerit.
 Et ut hec auctoritas pleniorem in Dei nomine obteneat firmitatem, de anulo nostro
 subter iussimus sigillari^m.

6.

Si³ petitionibus fidelium nostrorum iuste et rationabiliter petentium aures sereni-
 tatis nostrae accommodamus, et regium morem decenter implemus, eosque procul dubio
 fideliiores ac devoteores in nostro efficimus servitio. Quapropter comperiat omnium fide-
 lium sancte Dei eccliesie nostrorumque, presentium scilicet et futurorum, industria, qua-
 liter vir venerabilis fidelisque noster^a N. ill. per optimates nostros ill. nostram depre-
 catus est clementiam, ut per nostrum preceptum *confirmare dignaremur quoddam ^{*p. 48.}
 monasterio, quod ipse novo opere in honorem domini Dei et salvatoris nostri Iesu^b
 Christi sanctique ill. in pago ill., in marcha ill., in loco ill. construxit Deoque consecrari
 rogavit. Cuius petitioni, quia iuste et rationabiliter ortatus est, adsensum prebere libuit.
 Ideoque sancimus atque constituimus, ut isdem locus perpetualiter in Dei servitio,
 Domino annuante, consistat, et liceat ibi cenobium canonicorum fieri et per nostrae
 auctoritatis iussionem vitam ducere, nullo inquietante, Deo auxiliante, perpetuo quietam.
 Et ut idem locus deinceps firmior^c futuris temporibus habeatur, placuit celsitudini
 nostrae, ut quasdam res proprietatis nostre illo loco sancto conferre disposuissemus;
 quod ita et fecimus; videlicet in pago ill. villam^d iuris nostri vocabulo ill. cum omnibus
 ad se pertinentibus, habentem plus minusve mansos tant. et arripennes tant., et de

40   5 = Roz. 318.   a) nom c.   b) apte pro a parte c.   c) rivolis c.   d) curtilē c.   e) car-
 rad c.   f) molin c.   g) epm c.   h) villa c.   i) moten c.   k) vestrum ead. m. corr. nostrum c.
 l) precipientes c.   m) singulari c.

6 = Roz. 569.   a) vester c.   b) in pro in c.   c) simior c.   d) in margine legitur:
 mitec zol. c.

45   1) Cf. diploma Ludovici Germ. ap. Wartmann II, nr. 479; Sickel, 'UL.' p. 124.   2) I. e.
 territorium genealogiae, 'Geschlechtsgemarkung' (Inama-Sternegg); cf. Lex Alam. LXXXVII
 (LL. III, p. 76). Vide Inama-Sternegg, 'Grundherrschaften' p. 7; Waits, 'VG.' I³, p. 83, n. 3.
 3) Cf. cum prologo diplomata Ludovici Germ. ex gr. Wartmann II, 477; Mon. Boica XXVIII, 1,
 p. 57, n. 34.

forestem ad ipsam villam pertinentem, ubi saginari possint porci tant., cum mancipiis
utriusque sexus numero, atque in pago prefato ill., iuxta illud monasterium, in marcha
* p. 49. inter terram cultam et incultam^e iurnales tant., duosque puerulos N. ill. * Has itaque
res cum omnibus ad se pertinentibus, mancipiis, aedificiis, terris cultis et incultis,
vineis^f, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, molendinis, adiacen-⁵
tiis, perviis^g, exitibus et regressibus, quesitum et ad inquirendum, totum et integrum,
vel quicquid nostri atque possessionis in re proprietatis est, domino Deo et sal-
vatori^h nostro Iesu Christo sanctoque ill. in elimosina domni et genitorisⁱ nostri Hludo-
wici^k prestantissimi^l augusti¹ nostraque solemni more tradimus atque confirmamus; eo
videlicet modo, ut abhinc^m in futurum ad stipendia eorum, qui illic Domino famulariⁿ¹⁰
noscuntur, perpetualiter deserviant, et nullus de successoribus nostris illas res inde
abstrahere vel minuere valeat, nec heredes eorum, qui illas res previdere debent, ullam
ex istis habere licentiam, nisi, ut prefati fuimus, eorum inopia refocilietur, qui illic
Domino deserviunt. Alienandi vero vel abstrahendi aut in alios usus devertendi vel in
aliquam divisionem inter eos ex isto faciendi nullam volumus habere licentiam, sed, ut 15
* p. 50. diximus, in elimosinam et genitoris nostri nostramque quiete eis * liceat illud possidere
atque gubernare, quatenos illos servos Dei melius delectet pro nobis proleque nostra
regnoque nostro Domini misericordiam adtentius exorare. Et ut hec auctoritas sponta-
neae nostrae traditionis certior habeatur et a fidelibus sancte ecclesie verius credatur
atque diligentius conservetur, manu propria nostra subter eam firmavimus et anuli 20
nostri impressione adsignari iussimus.

Signum^o domni Gludowici^{p. 2}, gloriosissimo regi.

7.

Form. imp. 1. Notum sit igitur omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie^a ac nostris, presentibus scilicet et
futuris, quia nos pro mercedis nostrae augmentum servum nostrum in procerum nostrorum presentia 25
manu propria nostra excutientes a manu eius denarium secundum legem Saligam librum dimisimus
et ab omni iugo servitutis^b absolvimus, eius quoque absolutionem per presentem auctoritatem^c nostram
confirmavimus atque nostris et futuris temporibus firmiter atque inviolabiliter mansuram esse volumus.
Precipientes ergo iubemus, ut, sicut reliqui manumissi, qui per huiusmodi titulum absolutionis a paren-
* p. 51. tibus regibus, imperatoribus, Francorum, noscuntur esse relaxati ingenui, * ita deinceps memoratus 30
ill. per hoc nostrum preceptum plenius in Dei nomine confirmatum, nullo inquietante, sed Deo auxiliante
perpetuis^d temporibus valeat permanere bene ingenuus atque securus. Et ut hec auctoritas absolutionis
nostrae firmior habeatur et [per] futura tempora verius credatur et diligentius conservetur, de
anulo nostro subter eam iussimus sigillari.

6. e) inocultam c. f) vineis c. g) puns c. h) salvatoris c. i) genito| c. k) hlud c. 35
1) praestanti sunt aug c. m) ad hinc c. n) Domino hic repetit c. o) Signā c. p) Glud c.
7 = Roz. 59. a) ecclaniis pro e. ac n. c. b) servitis c. c) auctoritem c. d) per potius c.

1) Ludovici Pii. 2) Ludovici Germanici.

FORMULARUM CODICIS S. EMMERAMI FRAGMENTA.

Fragmenta codicis saec. IX. elegantissime scripti quae supersunt docent, valde dolendum esse, quod reliqua eius pars multo maior periit. Quattuor folia in 5 bibliotheca regia Monacensi servantur, de quibus nuper disserui, 'N. Archiv' VIII, p. 601 sqq. Postea felici quodam casu V. Cl. W. Wattenbach repperit in Glossario Baioarico, ed. A. Schmeller, II^a (a. 1872), col. 329, formulam quandam allegatam (Cart. Senon. 42), existantem in membrana quadam, inserta collectaneis a Bernhardo Stark relictis, quae servantur in bibliotheca Societatis historicae Baioariae superioris (Monacensis), tomo quidem VIII, fol. 532. Qua re benevole mecum communicata, virum Cl. L. Rockinger, praesidem societatis illius, rogavi, ut tomum huc transmittendum curaret; quod benigne perfecit. Insunt autem fol. 529 sqq. novem folia, alia integra, alia mutila, quae ad eundem codicem ac regiae bibliothecae fragmenta pertinere, iam 10 B. Stark agnovit, ut ex schedis manu scriptis, quas membranis addidit, appareat¹. Idem 15 testatur, fragmenta se ex bibliotheca monasterii S. Emmerami Regensburgensis adeptum esse, cuius verba hic inserantur: 'Diese Handschrift besteht aus 9 mehr oder weniger zugeschnittenen Blättern, welche ich ehedem in dem nunmehr aufgehobenen Stift zu St. Emmeram aus gebundenen Büchern des XVI. Jahrhunderts herausgenommen habe' (fol. 659')².

20 Tredecim ergo habemus folia, quae ad quinque quaterniones, quos literis A — E distinguo, pertinuisse videntur. Quaternionis A folia quattuor (1—4), bina inter se iuncta, supersunt, quae, si ad locos, quos in quaternione occupaverunt, spectamus, numeris II. IV. V. VII. significanda esse videntur. Ad quaternionem B duo folia (5. 6) pertinent inter se iuncta, quae quos habuerint locos dici non potest, praeter quod non 25 fuerint media IV. et V. Quaternionis C unum tantum folium (7), quaternionis D duo (8. 9) inter se iuncta, media IV. V. supersunt, quaternionis denique E quattuor folia (10—13), et quidem I. III. VI. VIII. Haec quattuor regiae bibliothecae sunt, reliqua

1) Verba ap. Schmeller l. c.: 'Nach dem Ausleihbuch der k. Bibliothek C b m C. 96 a wurden 4 Blätter mit derlei Formeln am 1. Januar 1825. an Bernh. Stark verliehen, sind aber am 30. 4. März 1829 zurückgegeben', sine dubio de fragmentis codicis huius intelligenda sunt. 2) Iam Frobenius abbas, Mon. Boic. XIV, p. 350, narrat, se a. 1751. necrologium monasterii 'ex foliis quibusdam per libros alios, quorum compacturae servire debabant, dispersis' descripsisse, quod monet B. Stark, qui ipse, ut eadem testantur collectanea, non pauca folia, eodem modo a bibliopega usurpata, ex libris impressis S. Emmerami nactus est. Formularum codex cum plerisque aliis 35 dissectus est fortasse a quodam Laurentio Schwarzmayr, quem forcipe in libros antiquos saevisse, memorant verba a B. Stark ex catalogo S. Emmerami allegata: 'Laurentius Schwarzmayr hat dem Closter weit über tausend Gulden pergimenten alten Bücher in der Liberey, Chor und Sakristey zerschnitten'.

Bernhardi Stark. *Omnia eadem manu sunt scripta, eodem modo in omnibus lemmata et exordia capitum flavo et rubro colore ornata sunt; singulae paginae 20 exhibent versus et folia integra in longo 17—19, in lato 12—13 centim. habent. Glossae nonnullae Theotiscae superscriptae in hoc solo formularum codice repertae sunt.*

Ad tres minimum collectiones diversas, vel fortasse ad tres potius libros magni unius corporis formularum haec fragmenta pertinent. Collectioni I. ad numero folia 1—6, quae novem capitum reliquias exhibent. Duorum capitum numeri servati sunt, scilicet 37. et 40, e quibus etiam praecedentium capitum antiquos numeros 36. et 39. cognovimus. Sed cum reliquorum numeri antiqui ignoti essent, omnia capita novis numeris 1—9. significare malui, ita ut antiqui 36. 37. 39. 40. respondeant novis 3. 4. 5. 6. Quaternionis B fragmenta cum capitibus 7—9. ideo post A posui, quia cap. 7. etiam in alia collectione eam formulam sequitur, quae cap. 6. exstat; capita enim 6 (num. ant. 40) et 7. = Cart. Senon. 41. 42.

Collectio II, cuius reliquiae foliis 7—12. exstant, eadem fere est, quam Formulas Salicas Lindenbrogianas nominavi et supra (p. 265 sqq.) ex aliis duobus codicibus edidi. Capita, quae numeris signata sunt, tot exhibuit codex S. Emmerami, quot codex 2 (Monacensis, olim Benedictoburanus) habet, verba autem saepius cum meliore textu codicis 1 (Havniensis) convenient. Aeque ac in codice 2 hic quoque tria capita, quae codici 1 desunt, ante caput 15 (editionis) inserta sunt, sed non eadem omnia. Quae sit ratio inter ordinem codicis S. Emmerami et codicum 1. 2 et editionis, tabula 20 demonstret, in qua unci capita in fragmentis non servata includunt.

<i>Cod. Emm. Cap.</i>	[1—7.]	8. 9. [10—14].	15.	16.	17.	[18. 19].	20—24.
= Cod. 2:	1—7.	8. 9. 10—14.	16.	17. deest.	18. 19.	20—24.	
= Cod. 1:	1—7.	8. 9. 10—14.	deest.	deest.	15. 16.	17—21.	
= Form. Sal. Lind. (ed.):	1—7.	8. 9. 10—14.	Add. 2.	Add. 3.	deest.	15. 16. 17—21.	

Cod. Emm. cap. 17, adhuc ineditum, rubrum et prologum formulae Sal. Lind. 6. habet. Cum in editione iam dicta paranda fragmentis uti non possem, reliquias integras ex ordine codicis nunc edendas duxi; ea vero, quae iam supra edita sunt, minoribus literis exprimi feci.

Collectionis III. nihil superest nisi pars quaedam indicis capitulorum, exhibens capitula 11—39; e quibus capp. 11—22. convenient cum capitibus 3—10. 12. 19. formularum, quas nominavi Marculfinas aevi Karolini¹; cf. supra p. 113 sqq. Cap. autem 23. cum Form. Sal. Lind. Add. 4. convenit.

1) *Ex alio exemplare collectionis illius tres formulas edidit auctor libri, qui inscribitur: 'Gekrönte Wahrheit, wann, wie etc. ist Arnolf, der Sohn Luipolts, zum Herzogthum Bayern gekommen, von P. G. R. O. S. B. et C. B'. Francof. et Lips. 1766, 4°, in appendice p. 87 sq., formulas scilicet Marculf. Karol. 12. 13. 14, quas auctor dicit se ex archiv. cathedralis cuiusdam ecclesiae Baivoariae sumpsisse (l. l. p. 69: 'einige im VIII. (?) Jahrhundert unter den Karolingern geschriebenen Formula, die ich aus einem Archiv eines Bayrischen Hochstifts am Ende dieser Abhandlung beilegen werde'). Hae sunt variae lectiones maioris momenti. Cap. 12. rubr.: Epistola, quam clerus vel cives ad regem mittere possunt — ex hac luce visus est discessisse — virum illustrem illum aut venerabilem illum cathedre pro virum inlustrem N. cathedralae — in quo pariter est et pro in quo paret esse — una cum sensu pro una cum consensu. Valete add. in fine. Cap. 13. rubr.: Epistola regalis ad quemlibet episcopum metropolitatum pro alterius successore. — alendo pro colendo — seculo locum (ut cod. 2) — De cuius successore — satagite pro agite. Cap. 14. rubr.: Epistola regalis de cuiuslibet pontifice in loco altaris (lege: alterius) subrogando. — debeant pro debeantur — ipsum officium gubernandum — quatenus ecclesia pro quatenus dum ecclesia — commissas terrena eregere pro commissa strenue regere — scelerum mole pro sceleribus. Valete add. in fine. — Hoc exemplar medium, ut ita dicam, locum inter textum edi-*

Corpus illud formularum, cuius membra disiecta ita ordinare conatus sum, in monasterio S. Emmerami compositum esse, ipse codex testari videtur¹. Ibi autem non solum collectiones formularum aliunde allatas conscriptas esse, sed etiam capita quadam collectionis I. et III., etsi non in ipso monasterio, tamen in Baioaria oriunda esse existimo. Certiora quidem indicia, si excipias cap. 3. collectionis I., desunt. Illud autem refert de iudicio, quod habuerint ‘missi domni imperatoris ex permesso domni Hludoici regis’, quod ad id temporis referendum esse videtur, quo Ludovicus Germanicus regno Baioariae, patre adhuc vivente, rex praeerat, inter annos igitur 817. et 840. Qua cum re optime convenientia capitula 31. 33. 34. collectionis III., e quibus 31. et 33. ‘missos domni imperatoris’ commemorant, 34. autem ‘mansionarium domni regis’.

Monendum est, lacunas minores a me expletas esse, supplementis inter uncos positis.

I.

1.

15 . . . . . coloni^a sancti illius esse debe[rent] et ma[jo]lo ordine de ipso colon[atico sibi] f. 1. abstrahebant vel neg[le]gentes exinde aderant. Interrogatum fuit ab ip[s]is hominibus, quid cont[ra haec] respondere vellebant [aut] dicere. Sed ipse ille et [ille in presen]te adstabant, sic nullatenus potue[r]unt dicere nec trad[ere rationem], pro quid de ipso colonat[ico] sibi abstrahere potuiss[ent, et in] presente ante ipso vica[rio vel reliquis] viris 20 pro colonos sancti ill[ius sibi re]crediderunt vel reco[g]noverunt. Sic ab ipsis viris fuit iud[icatum, ut ip]se ille in causa illo ip[so] . . . colonos sancti illius . . . .

2.

[V]eniens homo aliquis [nomine illo] in illa civitate, in mal[lo publico] ante illo f. 1. vicario [vel q]uam pluris bonis ho[minibus, q]ui ibidem aderant, [homine a]liquo nomen^a 25 illo ibidem [interpellavit] et dixit, quod ma[jo]lo ordine de servitium suum se [abstraheb]at. Interrogatum fuit . . . [ratio]nem, pro quid de servitio illius] se abstrahere voluis[set. Sed ip]se nullatenus dene[gare potu]it vel tradere ratio[nem, pro quid] de servitium suum se [abstraher]e potuisset. Sed ipse [in prese]nte ad servitium suum . . . . isit^b et de manu ipsius^c. . . .

30 3.

[Cum^d resedissent viri inlustres illi] missi domni imperatoris^a . . . . excellentis- f. 2. simi regis in i[lla civi]tate ex permesso^b ipsius domni Hludoici ad iusticias inquir[endas]^c vel r[ecta] iudicia dirimenda una [cum illo] comite ibi resendentem; [ibique] veniens ad vocatus sancti illius nomen illo in causa ipsiu[s sancti] vel ipsius pontificis, illu[m homi-] 35 nem interpellavit, dum [diceret], eo quod mancipia aliqu[a sancti] illius vel ipsius pontificis his no[minibus post se malo or[dine re]teneret et indebita. Qui ip[se in pre]sente adstetit, taliter [dedit] in responsis, quod ipsa m[ancipia] malo ordine non possed[isset,

1. a) Veniens advocatus sancti illius interpellavit homines aliquos, dum diceret, quod *vel similia supplenda sunt.*
 2. a) nom. c. b) *de supplemento dubito; expectaveris: se recognovit. Fortasse: [se reprob]misit?*
 30 3. a) genitoris *fortasse supplendum est.* b) expresso al. atram. corr. expre: so c. c) inquiri superscriptum c.

tionis et cum, ad quem index cod. Emm. pertinet, tenuisse videtur. Ordo enim capitulm idem est ac in editione nostra, rubricae autem cap. 12. verba ab editis abhorrent et cum capitulo indicis 45 convenient. Codex ipse periisse videtur. 1) *Inter traditiones monasterii illius, quae exstant ap. B. Pez, Thesaur. I, 3, col. 81 sqq., non inveni, quae cum formulis convenient.* 2) Cf. similem formulam Cart. Senon. 20, supra p. 194. 3) Cf. Form. Senon. rec. 4, supra p. 213, l. 15. 4) Cf. supra l. 5 sqq.

sed] ipsas evindicatas habui[set in] palatio ipsius domni reg[is Hlu]doici ante comitem
 *f. 2. palatii^d * [illum^e] contra illo episcopo et tale [cartam] evindicatam exinde [accepis]set,
 qualiter ipsa mancipia in] ipso palatio evindicas[set. Exh]inc iudicatum ei fuit, [ut
 ips]am cartam evindicatam, [quam propt]er ipsa mancipia super [ipso illo^e] conquisisset,
 super noctes [tanta]s ipsam cartam aframis[set; quo]d ita et de presente per [festuc]a⁵
 sua visus est fecisse¹. Qui [vero ad^e] ipsum placitum veniens, [nec car]tam^e evindicatam
 repres[entav]it, nec tale iudicium, per [quod i]psa mancipia habere po[tuisset]; sed exinde
 iactivus ap[paruit]. Tunc iudicaverunt [tam] supra dicti ipsi missi [domini]ci quam et
 *f. 3. reliqui sca[bini], id sunt ille et ille, *vel reliqui quam plures persone, ut, dum nec
 cartam evindicatam representavit nec tale iudicium, per quod ipsa mancipia habere¹⁰
 potuisse, ut de presente per wadio suo una cum lege et fide facta ipso advocato sancti
 illius vel ipsius pontificis de presente redidisset; quod ita et fecit. Propterea pro firmi-
 tatis studium, vel omnes altercationes postpositas, ipsi missi dominici talem notitiam ex
 hoc fieri rogaverunt², ut inantea casa sancti illius vel ipsius pontificis vel successores
 sui de ipsa mancipia nullam calumniam nec repetitionem nullo umquam tempore nec¹⁵
 ipse ille nec heredes sui, seu quislibet ulla opposita persona, generare non possit, sed
 *f. 3. supra *dicta mancipia habeat evindicatas evis temporibus, et sit in postmodum inter
 ipsius soppita vel definita causatio.

4. Tradituria ad domo Dei de manso et vinea.

Veniens ille in pago illo, in villa quae dicitur illa, ad illo manso et vinea ad ipso²⁰
 manso pertinente, quem ante hos dies ille in vicem suam ipso homine per suum ande-
 langum vel suum wadium visus fuit tradidit^a. Sed ipse ille advocatus illius his nominati-
 bus illos et illos presbiteris neonon illos et illos in vicem ipsius archidiacono ipso manso,
 quem coniacet in illa villa, super illa noda³, seu illa vinea ad ipso manso pertinente.
 Etiam et in^b ipso loco . . . . .

5.

*f. 4. . . . . [ex]cepto, quod pro animae meae remedium vel loca sepulture condonavi-
 mus; ut, inexpectata traditione^a, in omnibus conservetur, et quantumcumque de alode
 nostrum post meum discessum pro commune mercede ad loca sanctorum legaliter con-
 donare et ligare^b, stipulatione subnexa.

25

Actum illo.

6. Cessio ad pauperes.

Cart.
 Senon. 41. Christianis fidelibus pia exhortatio nos pronuntiat, hoc etiam illa tonitrualis euangelistarum vox
 sancto suggestendo Spiritu sua potestate concelebrat, ut faciat unusquisque in pauperes aelymosina, qui
 *f. 4. vult evadere supplicia et Dominus . . . . *christiani, quanta sit pietas et largitudo Redemptoris, ut³⁵
 per aelymosinas in pauperes promittuntur nobis thesauri caelestes. Procuremus igitur, sicut dominus et
 Salvator noster precipit, in quantum possumus, aelymosinas faciamus, quia, si fecerimus quod Dominus
 precepit, ille sine dubio facturus est quod promisit. Ait enim scriptura: 'Abscondite aelymosinam in
 cf. Marc.
 II, 1. sinu pauperis, et ipsa orat pro vobis ad Dominum', quia: 'Sicut aqua extinguit ignem, ita aelymo-
 sina extinguit peccatum', abscondamus aelymosinam in sinu pauperis. Igitur ego in Dei nomine ille 40

Cart.
 Senon. 42.

7. [Hereditoria].

*f. 5. [Dulcissima filia mea illa ille. Dum non est incognitum], *sed per populum devulgam et pate-
 3. d) pat c. e) ultimae inter uncos positae literae vestigium superest c.
 4. Numerum xxxvii. praebet c. a) lege: tradidisse. b) in al. atram. superscr. c.
 5. a) tradi in loco raso c. b) i. e. legare.
 6. Numerum xl. praebet c.

45

1) Cf. Brunner, 'Schwurger.', p. 64, n. 2. 3. 2) A missis igitur tabula emissaque est. Cf.
 Brunner, 'RG. d. Urk.' I, p. 240 sqq. 3) Duange s. v. noda: 'Locus paucus et aquis irriguus',

factum, qualiter ego in ancilla mea nomen illa tibi ingeneravi* et postea ante illo domno rege, iactante denario, secundum lege Salica tibi ingenua dimisi, et tu minime in hereditate mea sociare potebas, propterea ego hanc cartolam heredituriam in te fieri et adfirmare rogavi, ut, si Dominus noster iusserit, quod mihi in hunc seculo subprestis apparueris, de omnes res meas, tam de alode parentum . . . .
 5 vineis, olcis^a, campis, pratibus, aquis aquarumve decursibus, in quacumque pagis aut territoriis f. 5'. seu agris vel omnes^b locis ubicunque habere videor, etiam peculum, presidium utriusque generis sexus, auro, argento, drapalia, mobile et immobilibus, quicquid dici aut nominare potest, quantumcumque de meo proprio moriens derelinquero, in omnes res meas in hereditate apud germanos tuos, filios meos, aut . . . .

10 *) *Glossa superscripta*: kesrita¹.

8.

. . . . seu² et in alio loco sub* op. . . . .^a illius una pecia de man[so ad] f. 6. orto faciendum vel ad [aedifi]candum per nostrum ben[eficium] in aelymosina nostra a di[e] presen]te habere debeatis; ita ut [annis] singulis festivitate s[ancti illius] censum 15 denarios tant[os nobis] desolvere faciat. Et [neque nos] ipsi nec nullus de succ[essori]bus] nostris nec quislibet ull[a oppo]sita persona nuncup[atas terr]as de ipsis canonicis a[bs]trahe]re nec minuare non . . . .

*) *Glossa superscripta*: in^b kemahidu.

9. [N]otitia de homine quesito.

f. 6'.

20 [Cum r]esedisset vir inlus[ter i]lle comis in illa civitate, [in mallo] publico una cum rachi[nbur]gis vel reliquis quamplures [bonis ho]minibus, qui ibidem ad[erant, a]d universorum causas au[diendu]m vel recta iudicia in Dei [nomine] terminandum; ibique [veniens] homo aliquis nomen ille [homine] aliquo nomen illo ibidem [interpel]lavit et dixit, eo quod ge[netrix su]a illa ancilla adavio [suo] adaviane sua nomen^a illa . . . .
 25 fuisset . . . et . . . .

II.

8.

. . . . loco publico die illo, anno illo.

f. 7.

Form. Sal.
Lind. 8?

ib. 9.

9. Ingenuitas, quam potest servus ad suum servum facere.

30 Dominus inquit in euangelio: 'Dimitte et dimitetur vobis'. Ideoque ego in Dei nomine ille quamvis enim omnium servorum Dei sim infimus, tamen una cum licentia domini mei illius episcopi, vel illius abbatis, vernaculo meo nomen^a illo, quem ego, dato pretio, ab homine aliquo nomine illo visus sum comparasse, per hanc cartolam ingenuitatis ingenuum esse censeo et liberum esse concedo; a die presente ingenuus sit et ingenuus permaneat, tamquam si ab ingenuis [parentibus] fuisset procreatus vel 35 natus; peculiae vero] *sive conlaboratum, quod habet aut deinceps elaborare potuerit, sibi habeat concessum* atque indulsum**; mundeburde vero vel defensionem, ubieumque infra potestatem sancti illius sibi elegere voluerit, licentiam habeat elegendi, et nulli heredium ac proheredium meorum reddat libertinitatis obsequium, sed, sicut dixi, semper valeat permanere bene ingenuus atque securus. Et si aliquis postmodum, quod futurum esse non credo, hanc ingenuitatem refragare aut eam calumniare temptaverit, 40 cui item intulerit auro uncias tantas, argento libras tantas coactus exsolvat, et quod repetit nullum obtineat [effectum] . . . .

*) *Glossa superscripta*: ferkepan.

**) *Glossa superscripta*: ferlazzan.

I, 7. a) sic c. b) om̄s c.

45 8. a) literae i vel u vestigium superesse videtur c; sub op[us sancti] illius? b) i. c.

9. a) nom̄ c.

II, 9. a) nom̄ c.

1) Cf. Schmeller, 'Bair. WB.' II², col. 329. 2) Fragmentum cartae praestariae, ut videtur, ab episcopo — nam de successoribus, non de heredibus dicitur — canonice datae.

LL. Form.

f. 8.
Form. Sal.
Lind. Add. 2. . . . . heredibus ac proheredibus meis vel quaelibet alia persona, qui contra hanc donationem aliquam calumniam generare presumpserit, si se exinde non correxit, a liminibus sanctae Dei ecclesiae excommunus et sequestratus appareat; et insuper inferat partibus supra dictae ecclesiae auro uncias tantas, argento libras tantas, coactus exsolvat, et quod repetit nullo modo evindicare prevaleat, sed pre- 5 sens haec donatio meis et me rogantibus venerabilium virorum manibus roborata, quorum nomina vel signacula subter tenentur inserta, omni tempore firma permaneat.

16. Donatio ad ecclesiam.

*f. 8'. Incita et Deo sacra illa abbatissa *de monasterio illo, quod est dedicatum in honore sancto-
rum apostolorum Petri et Pauli seu ceterorum sanctorum. Igitur ego in Dei nomine ille et coniux 10
mea illa, ambo considerantes de Dei timore vel pro animae nostrae salute, scilicet ut nobis pius
Dominus aliquid de peccatis nostris in die iudicii relaxare dignetur: quapropter donamus, tradimus ad
monasterium superius nominatum, hoc est aliquam rem nostram in pago illo, in loco nuncupante illo,
super fluvio illo, id sunt terris, silvis, campis, pratis, pascuis, communis, adiacentiis, appendiciis
seu et mancipiis ibidem commarentibus vel aspicientibus, omnia et ex omnibus, tam de alode quam 15
*f. 9. de comparato *seu de quolibet [adtracto, quae] ad nos ibidem noscitur [pervenisse], totum et ad inte-
grum a [die presente] per hanc cartolam donati[onis] per fistucam atque per ande[langum do]-
namus, tradimus de nostro [iure in] iure et dominatione [am dicti] monasterii; ea scilicet ratione, ut,
quicquid exinde ab [ba]tes ipsius ecclesiae face[re] value[rint], in omnibus exinde [habeant] potestatem;
Et si quis[s]. 20

Form. Sal.
Lind. 6.

17. Traditio cuiilibet homini.

Latores legum sanx[erunt], ut, qui de iure proprio [alicui] sanctorum aliquid condon[are]
vo[lu]erit, hoc coram plure[s] testibus] per scripturarum seriem fir[mite]r faciat obligari, quatenus in
*f. 9'. evum *inconvulsum valeat perducere^a. [Quapropter] ego in Dei nomine ille [dono, trad]o
ad monasterium sancti illius, [quod dicit]ur illo, hoc est aliqua [mancipia] his nominibus 25
illos [et illos], quae mihi de parte genitoris seu genetricis iure hereditari]o successisse
videtur. [Dono igit]ur et donatumque in perpetuum esse] volo, scilicet ipsa iam [dicta]
mancipia de meo iure [in iure e]t dominatione iam dic[ti] monasterii; in tali vero
tenore, ut ta]m haec quam et agnatio [eorum a]d prefatum monasterium [a die prese]nte
deservire debeant [et mu]ndeburde vel defensio[ne ibid]em se haberi cognoscant. [Et 30
quicquid exinde pars predicti [monasterii ab ac die facere vo[lu]erit] . . . . .

ib. 17.

f. 10. . . . . adversario, peccatis [facientibus proprio filio suo, vel fra[tri] suo sive ne]pote, nomine
illo interfecit; et nos] pro ac causa secundum consuetudinem vel canonicam [institutionem] diiudicavimus, ut in [lege peregrinorum ipse prefatus v[ir annis septem] in peregrinatione [ambulare de]beret. 35
Propterea [cognoscatis], sanctissime patres, has [litteras, ut, quan]do ad sanctitatem vestram [venerit,
me]llius ei creditis, eo [quod nullatenus pro alia causa ambulare di]noscitur, nisi, sicut [superius dixi-
mus], pro peccatis suis redimendis et vos eum] nullo modo teneatis, nisi tantum], quando ad vos ven[erit,
mansionem] ei et focum, panem [et aquam lar]gire dignemini, et [postea sine de]tentione licet ei [ad
*f. 10. loca sanctorum festinare. *Si]c exinde agite pro amore Dei et reverentia sancti Petri, [sanctissimi 40
patres], ut vobis pius Dominus [in illa beata s]eu in mortali vita remunerare dignetur, quia in ipso
[peregrino Christu]m pavistis seu suscep[tis, conside]rantes videlicet, quod [ipse Dominus dixit]: 'Hospes
fui, et suscep[tis] me; et quod uni ex minimis [istis fecistis, m]ihi fecistis'. Quid plu[ra]? Ad sapientes
sufficit semel loqui. Commen]damus nos obnoxie in [vestris sacris precibus, ut nobis meminere dignemini].
Valete in Christo feliciter, sanctissimi patres, ut aeternam [angelorum societatem] digni habeamini. 45

Facta haec epistola sub die illo.

ib. 18.

21. [Epistula] adoptivo filio.

*f. 11. [Domino fra]tri illo ego in Dei nomine ille. Dum igitur et peccatis . . . . . *exinde mihi
omnibus diebus vi]tae meae nihil [deficiat. Quod] si haec non feceris, ipsas res, quas libi] delegavi*,

*) Glossa superscripta: salta.

50

17. a) lege: perdurare.

20. a) tam c,

ad integrum perdas. Propter hoc hanc epistulam tibi fieri vel] firmare rogavi, ut [nullo umquam] tempore aliquis de heredibus meis] seu proheredibus meis hanc convenientiam* inter nos factam injurat vel refragare non possint, sed sicut superius continentur; ea scilicet ratione, [ut, dum ad] vixero, meam necessitatem in omnibus debebas procurare, in cibo et] potum, in vestimenta seu calcia] menta, et post meum discessum] ipsas res, quas tibi tradidi . . . * habeas protestatem. Et [si ullus * f. 11'. quislibet, quod fiendum esse non credo], si aliquis de propinquis meis vel quaelibet alia persona hoc emulare vel temerare presumperit, inferat tibi tantum, [quantum] res valuerint, [et insuper infirmitatem ad partem fisci [auri] uncias tantas, argento libras tantas] coactus exsolvat, [et quod repetit] nihil evin- dicet, sed [presens haec] epistola adoptio[nis omni tempore firma et stabilis permaneat, cum] stipula-
tione subnexa [diuturnum tempus maneat inconfusa].

*) *Glossa superscripta:* kezumft.

[22. Carta] de homicidium.

ib. 19.

[Dum et a pl]erisque vel omnibus . . . .

23.

ib. 20.

15 . . . . . sibi elegere voluerint, licentiam habeant elegendi; civi Romana, portas apertas, eant, f. 12'. pergent, partem quam voluerint ambulare. Et nulli heredum ac proheredum meorum tu vel agnatio tua, sicut diximus, nullum deinceps reddere debeatis libertinitatis obsequium, sed magis haec epistola trascabina, tam a me quam ab heredibus meis defensata, omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa.-

20 Actum illo.

24. Iudicio evindicato.

ib. 21.

Dum resederet autem comis ille in mallo publico ad universorum causas audiendas vel recta . . . . . [interpel]labat, dum diceret, eo quod de caput suum legibus esset servus ipsius ecclesiae vel ipsius episcopi, et propter hoc de ipso servitio neglegens atque iactus adesse videretur, quod genitor suus vel 25 genitrix sua, aut avus suus vel avia sua, fecerunt. Sed ipse prefatus vir in presente adstabat et hanc causam in omnibus denegabat, quod nec ipsa ecclesia Dei secundum legem nullum servitium agere deberet, eo quod de parte paterna aut de materna secundum legem ingenuus esse videretur. Sed ipsi scabini, qui tunc ibidem aderant, taliter ei visi fuerunt indicasse, ut supra noctes . . . .

III.

f. 13.

		Form. Marc. Karol. 3.
30	11. Epistula deprecatoria.	4.
	12. Indiculum inter duos comites.	5.
	13. Rescriptum ad eundem comitem.	6.
	14. Indiculum cuiuslibet pontificis ad alium pontificem.	7.
35	15. Item rescriptum ad eundem episcopum.	8.
	16. Indiculum ad quemlibet episcopum sive abbatem pro commendatione alterna.	9.
	17. Indiculum ad quemlibet seniorem.	10.
	18. Ad quemlibet abbatissam.	11.
	19. Epistula, quam clerici vel cives ad regem mittere possunt.	12.
40	20. Relatio pagensis ad regem directa.	13.
	21. Indiculum ad quemlibet comitem palati.	14.
	22. Epistula tractatoria, quam rex missis suis facere iubet, quando eos in aliquam legationem mittit.	15.
	23. Pro cuiuslibet defuncti.	16.
		Form. Lind. Add. 4.

II, 21. a) lacuna solis literis quan expleri nequit; fortasse [quantum] tum.

45 III. a) ita c.

1) In cod. Monac. Lat. 4650 post 21, inserta est haec formula. Cf. supra p. 266, l. 23. 45;
p. 113, l. 20.

24. Indiculum et litteras commendatitias.
 25. Episcopus ad abbessam^b orationes petendi.
 f. 13v. 26. Episcopus ad comitissam se excusandi.
 27. Episcopus ad archiepiscopum causas nuntiandi.
 28. Archiepiscopus ad suum suffraganeum episcopum propter peccatum a pro- 5
 posito suo factum.
 29. Archiepiscopus ad alium episcopum interrogandi consilium.
 30. Episcopus ad suum abbatem.
 31. Missi domni imperatoris ad quemlibet vicarium.
 32. Episcopus ad comitem, ut aliquas res foras¹ bannum mittat. 10
 33. Item missi domni imperatoris ad quemlibet vicarium.
 34. Episcopus ad mansionarium² domni regis.
 35. Episcopus ad abbatem.
 36. Clericus ad alium clericum.
 37. Episcopus ad archiepiscopum, ut suum canon iubeat corrigere. 15
 38. Salutatio inter duos episcopos.
 39. Episcopus ad suum amicum consolandum.

III. b) corr. abbatissam c.

1) Cf. infra bannum mittere, Waitz, 'VG.' IV¹, p. 441. 2) De mansionario regis
cf. l. l. III², p. 507. 20

COLLECTIO FLAVINIACENSIS.

*Magnam formularum collectionem continet codex Parisiensis Lat. 2123, saec. IX. in fol., olim Colbert. 1655, Regius 4240, 7. Fol. 1. inscripta sunt: Iac. Aug. Thuani et P. Pithou, itemque fol. 156' (pag. ult. codicis): P. Pithou et Pithou¹. Exstant 5 in codice post alia ecclesiastica scripta fol. 29—52: Ordo episcoporum Romae, libri scilicet qui dicitur pontificalis epitome, vitas pontificum usque ad Cononem († 687) et catalogum inde usque ad mortem Hadriani I (a. 795) complectens²; fol. 52'—55': Recapitulacio de nomina regionum cum provinciis suis; fol. 55' sqq.: Canones S. Gregorii papae; fol. 64': Decreta maiorum; fol. 65'—104': Canones Grecorum et Latinorum, 10 i. e. canonum collectio, quae dicitur Herovallianu; fol. 105: Computatio aetatum usque ad mortem Karoli M. imperatoris; fol. 105'—153': Formulae (ordine fasciculorum a bibliopega turbato, folia 143—146. post fol. 150. ponenda sunt); fol. 154—156: De ponderibus et mensuris. Cf. Maassen, *Bibliotheca iuris canonici manuscripta I, 2, p. 213 sqq.*; Duchesne, 'Etude sur le liber pont.' p. 56; Waitz, 'N. Arch.' IX, p. 459.*

15 *Ex hoc codice formulas nonnullas edidit Baluzius in 'Nova Collectione'.*

Simillimum, quod formulas attinet, codicem Lindenbrogius habuisse videtur. Neque enim solum non pauca verba cum nostro solo codice convenientia edidit, quamvis ipso illo non usus esse videatur, sed etiam inter ea capita, quae in indice quidem codicis nostri enumerata, in ipsa autem collectione omissa sunt, unum (ap. Lind. 20 nr. 171) praebet sub eadem rubricae forma, quam index ille aliter ac ceteri codices exhibet. Lindenbrogii ille codex idem fuisse videtur, quem postea e bibliotheca Gudiana Fabricius se accepisse monet, Bibl. mediae et infimae Latinitatis l. XXV, s. v. Marculphus, nunc autem deperditum dolemus. Cf. de hoc codice 'N. Archiv' VI, p. 102 sqq.

Formularum collectioni in capita 117 divisae praefatio Marculfi, sed pro Lan- 25 derici nomine Aeglidulfi cuiusdam incogniti inserto, atque capitum index praemittuntur. Ipsa collectio non est integra servata, cum, quod iam monui, index nonnulla referat capita, quae in ipso textu per neglegentiam scriptoris omissa sunt. Numeri tamen indicis cum numeris ipsius collectionis concordant. Saepius uno capite complures formulae comprehensae sunt. Materiae, e qua constituta est collectio, partem multo maiorem 30 opus Marculfi cum Supplemento et Turonensis collectio praebuerunt. Nonnullae autem novae atque huius collectioni propriae insertae sunt formulae et praeterea capita quae-dam, epistolarum exempla praebentia, ex antiquis scriptoribus ecclesiasticis descripta.

1) Fol. 65'. in fine quaternionis in margine inferiore leguntur manu coeva adnotata: episcoporum XXXII (quae sunt verba ultima folii repetita) Hatulfus; fol. 75. inf. marg. eadem manu: 35 Hathulfus. Walefredus. nonam. Sunt fortasse nomina scribarum, qui codicis describendi laborem inter se divisorunt. Verba, quae fol. 91. inf. marg. eadem manu scripta sunt: Walefredus me fecit, indicare videntur, etiam codicem ipsum a Waleredo exaratum esse. 2) Postea suppleta sunt manu saec. XI. nomina pontificum inde a Leone III. usque ad Iohannem IX.

Inter nova illa capita tria inveniuntur, quae ad monasterium S. Praeicti Flaviniacense (dioecesis Augustodunensis), in ducatu Burgundiae situm, spectant, ibique conscripta esse videntur. Cap. scilicet 8. ad verbum fere ex testamento, quo Wideradus, abbas et fundator monasterii, id ipsum heredem suum instituit, Pardessus, Diplom. II, n. 514, et cap. 43. eodem modo ex alia carta, de fundatione, donatione atque libertate 5 illius monasterii ab eodem Widerado data, l. l. n. 587, conscripta sunt. Cap. autem 44. ad praecedens respicit, partim verbis eius utitur et eodem modo ac illud Burgundiae facit mentionem. Vix dubitandum est, quin in ipso monasterio Flaviniaci non solum capita illa ceteris formulis addita sint, sed etiam collectio ibidem eam formam acceperit, quam codex noster praebet, vel potius ille, ex quo descriptus est, praebuit. Id vero in 10 incerto relinquendum est, quanta operis pars ibi, quanta iam antea alibi sit confecta. Evidem crediderim, novum quoddam formularum corpus, ex Marculfinis et Turonensis formulis et novis paucis in loco inutilium substitutis iam antea compositum, Flaviniacum allatum ibique et domesticis formulis ex archivio monasterii sumptis, et exemplis illis ex Historia tripartita, Eusebio et Actis S. Silvestri haustis (capp. 1–5. 117, 15 l. m.) auctum esse. Neque enim haec ab eodem, qui nova illa pro omissis Marculfi et Turonensis formulis substituit, addita esse, ideo praecipue existimo, quia, cum illa auctorem bene intelligentem et rei haud ignarum demonstrent, haec aut a quodam rei fere imperito ex veris cartis in formulas redacta, aut mendose aliunde descripta, aut denique, quod crediderim de cap. 44, inutiliter facta esse videntur. Cum illius corporis 20 auctor sinceras tantummodo formulas, a nominibus aliquisque verarum cartarum notis propriis solutas, praeverberet atque etiam ex formula, quam ex Marc. Suppl. recepit, cap. 48, nomina civitatum reiceret, hic non omnia eiusmodi delevit; cf. cap. 8: 15. Kal.; cap. 43: Gallearum pontificum, regnum Burgundiae; cap. 44: rege Burgundie. Cum ille praeterea nova capita non nisi pro aliis substituta insereret, hic caput 44. addidit, 25 quamvis utilius eiusdem negotii exemplum iam cap. 41. extaret.

Nova illa formularum Marculfi et Turonensium redactio cum certe post Merowingos reges depositos et, ut e capite 69. effici videtur, ipso Pippino rege regnante, facta sit, post hoc demum tempus Flaviniacenses formulae additae esse videntur, quamvis capita 8. et 43. ex veris documentis iam annis 719. et 721. editis scriptae 30 sint¹. Quod vero antehac existimavi, 'N. Archiv' VI, p. 68, cap. 43. propter 'regnum Burgundiae' et cap. 44. propter 'regem Burgundiae' commemoratum non ante a. 879. scribi potuisse, nunc omnino refutandum est. Carta enim Wideradi a. 719. data, id quod tunc me effugerat, itidem 'regnum Burgundiae' exhibit; auctor autem capitinis 44, sicut alia capitinis 43. dicta paullo mutata repetit, solum orationis variandae causa verba 35 domnum rege Burgundie ex verbis capitinis 43: glorio domno, quem Deus regnum Burgundiae gubernare permiserit, haud feliciter composuit. Sed ipsa regis Burgundiae commemoratio repugnat, quominus cap. 44. post a. 879. scriptum esse existimemus: si quidem, quod vix dubitandum est, etiam hoc caput Flaviniaci oriundum est. Caput enim 43. praeter donationem etiam constitutionem quandam a fundatore monasterii 40 'cum consensu Galliarum episcoporum' ad instar privilegiorum factam continet, ad quam defendendam rex invocatur: Preco igitur glorio domno, quem temporibus modernis et futuris successoribus Deus regnum Burgundiae gubernare permiserit, et — adiurare presumo, ut presentem paginam — vel iam dicto cenubio meo — iubeat defensare. Ad haec verba spectat, quod cap. 44. scribitur: pro totius defensionis studio 45

¹) *Id enim instrumentum, quod plerumque falso, ut existimo, alterum Wideradi testamentum nominatur et ab editoribus ad a. 746. ponitur, iam a. 719, d. 27. Mxi. datum est. Quae res e temporis notis emendatione vix egentibus apparat. Testamentum autem a. 721. quendam illius instrumenti locum allegat verbis: inspecto illo instrumento, quod antea ad S. Praeictum fecimus. De fide alterius exemplaris d. a. 722, Bordier, 'Chartes Mérov.' p. 55, dubito.* 50

[fundator] per sua epistula ad precelestissimum domnum rege Burgundie ipsi monasterium aspicere decrevit. Quae si post a. 879. scripta essent, non nisi de rege alterutrius regni Burgundici tunc conditi intelligi possent; quod vero ideo fieri non potest, quia Flaviniacum ad neutrum ex regnis duobus, sed ad ducatum potius Burgundiae pertinuisse constet. Accedit, quod haud verisimile est, quendam saec. IX. exeunte formulam confirmationis episcopalis scripsisse ad cartam iam saec. VIII. incunente datam; accedit praeterea, quod genus dicendi, oratio valde mendosa atque rustica magis saec. VIII. quam IX. ex. demonstrare videntur. Alia quoque, quae codex exhibet, aut ad saec. VIII. ex. aut ad IX. in. spectant: collectio enim canonum Herovalliana saec. VIII. confecta esse videtur (cf. Maassen, 'Gesch. d. Quellen u. Lit. d. can. Rechts' I, p. 833, et p. 828, ubi codex saec. IX. ineuntis enumeratur); catalogus pontificum anno 795. finit; computatio, quae formulas antecedit, usque ad mortem Karoli M. perducta est. Posterioris autem temporis indicia neque in formulis, neque in ceteris codicis scriptis ulla inveniuntur. Quae cum ita sint, collectionem formularum iam saeculo VIII. compositam esse proprius vero esse videtur, quam ut saeculo demum IX. hoc factum sit.

Appendicem, quae sine capitum numeris subiecta est, non integrum habemus, sed folio foliisve excisis initio mutilum. De cuius aetate certius compertum non habemus. De patria autem monet R. Schroeder, 'Fränk. Formelsammlungen' in 'Z. d. Sav.-Stift.' IV, 'Germ. Abth.', p. 86 sq., capita 3. 4. propter 'conditas' memoratas non quidem in Burgundia oriunda, sed caput 4. ibidem auctum esse.

Quamvis pauca tantum contineat collectio, quae sint propria atque, ut ita dicam, originaria, tamen in editione paranda curavi, ut forma illius integra aperte cognosci possit, monumenti scilicet literarii quoad historiam formularum non exigui. Eorum, quae iam aliis locis corpus nostrum formularum exhibit, capitum exordia tantum et exitus praebemus. Praeterea, quae ex aliis collectionibus nobis servatis sumpta sunt, aequo ac capta ex scriptoribus ecclesiasticis descripta minoribus literis exprimi feci. Appendix capitum numeri a me instituti sunt. Subieci formulam, quam Lindenbrogius ex suo collectionis huius codice edidisse videtur, App. 6, cui simillima est App. 2.

INCIPIT PREFACIO LIBRI HUIUS.

Praef. Marc.

30 Domino sancto, — — — papa Aeglidulfo Marculfus — — — scripta reperiantur.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. Epistula Helenae ad Constantinum imperatorem.
2. Epistula Constantini ad Helenam matrem.
3. Epistula Costantini imperatoris ad Atanasium episcopum.
- 35 4. Epistula Iuli episcopi ad Alexandrinus.
5. De episcopo elegendo. Valentinianus imperator ad episcopos.
6. Donatio^a ad ecclesia post discessum.
7. Item donatio ad die presente ad ecclesiam.
8. Ad testamentum faciendum.
9. Mandatum.
10. Gesta.
11. Cessio.
12. Vindicio.
13. Obligatio.
- 40 14. Precaria^b.
15. Vinditio infra emunitate.
- 45 16. Vinditio de servo.

a) donato c. b) pgaria corr. pearia c.

17. Vinditio, qualiter homo liber semet ipsum venundetur.
 18. Epistula collectio[n]is.
 19. Ingenuitas.
 20. Caucio pro debito.
 21. Donatio in sponsa facta.
 22. Traditio.
 23. Carta in puella facta ab eo, qui ipsam invitam traxerit.
 24. Donatio inter virum et uxorem.
 25. Item alio modo.
 26. Libellum repudii.
 27. Mandatum, qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.
 28. Carta, qualiter pater filium vel avus nepotem de rebus suis meliorare potest.
 29. Epistula, qualiter nepotes in loco filiorum instituantur ab avo.
 30. Epistula, qualiter extraneis in loco filiis adobtetur.
 31. Epistula, qualiter pupilli recipientur.
 32. Pactum inter parentes.
 33. Commutatio.
 34. Confirmatio regis in eo, qui ab ostibus est depraedatus vel ab igne crematus.
 35. Item appennem.
 36. Edicio legibus comprehensa.
 37. Relatio cum iudicio.
 38. Brevem sacramenti.
 39. Si quando masculos et femina raptum consenserint, et intra quinque[n]uum litigetur.
 40. Iudicium ovindicatum.
 41. Qualiter episcopus privilegium condatur.
 42. Petiti[on] monachorum.
 43. Qui monasterium in proprio edificat, qualiter cartam faciat.
 44. Qualiter privilegium condatur.
 45. Cessio regis de hoc privilegium.
 46. Emunitate regia.
 47. Confirmatio de emunitate.
 48. Privilegium de omni negotio.
 49. Preceptum de episcopato.
 50. Indiculum regis ad episcopum, ut aliud benedicat.
 51. Consensu civium.
 52. Carta de episcopato.
 53. Carta de ducatu vel patriciatu, comitato.
 54. Indiculum ad aliud regem.
 55. Rescriptum ad regem.
 56. Tracturia legatariorum.
 57. Preceptum interdonaciones.
 58. Preceptum de lesioverbo per manu regis.
 59. Prologo de cessionibus regalis.
 60. Cessio regis ad loco sancto.
 61. Confirmatio.
 62. Item confirmatio ad vires secularibus.
 63. De regis antruscione.
 64. Preceptum de clericatu.
 65. De divisionibus, [ubi] misus^a est regis.
 66. De causis alterius receptas.
 67. Denariale preceptum.
 68. Carta de causa suspensa.
 69. Carta de mundeburde regis et principis.
 70. Prologo de iudicio regis, ubi duo causantur.
 71. Indiculum communitarium^a ad episcopum.

a) ita c.

72. Indiculum ad episcopum pro alium distrigendum.
 73. Carta audienciale.
 74. Indiculum ad laicum.
 75. Commutatio cum rege.
 76. Confirmatio regis de omni facultate.
 77. Securitas in eum, qui per iussum regis aliquem persequerit.
 78. Preceptum, cui ab ostibus vel alio modo fuerunt strumenta incensa.
 79. Relatio pagensium ad regem.
 80. Confirmatio de omni corpore facultatis monasterii.
 81. Ut causas auctorum adsumendis suorum aliquem licitat.
 82. Iudicium evindicatum.
 83. Carta paricula.
 84. Ut pro nativitate regis filii ingenui relaxentur.
 85. Ut leodisamio promittantur.
 86. Carta de magna^a rem, qui vult exsinodotio construere.
 87. Prologi de donationibus ecclesiae.
 88. Precaria.
 89. Prestaria de rebus ecclesiae ab episcopo.
 90. Si aliquis rem alterius quam excusat ad proprietatem vult retinere et non potuerit, et eam
     postea precaverit.
 91. Abnoxiationis a patre in^b filiis.
 92. Carta, qui filio aut nepote suo de aliiquid meliorare voluerit.
 93. Carta, ut filia cum fratribus in paterno succedat alode.
 94. Pactum inter parentes.
 95. Libellum dotis.
 96. Securitas pro omicidio facto, si se pacificaverint.
 97. Prologo de vindicione.
 98. Cauciones diverso modo.
 99. Evacuaturia.
 100. Qui se in servitio alterius abnoxiat.
 101. Mandatum.
 102. Carta de agnacione.
 103. Ingenuitates diverso modo factas.
 104. Cessio in servo vel gasindo.
 105. Si quis in presentia regis auctor fuerit.
 106. Indiculum episcopi ad maiorem domus.
 107. Item ad propinquos.
 108. Indiculum ad alium, cum episcopus in resurrectione Domini eologias dirigat.
 109. Rescriptio ab episcopo in die.
 110. Quomodo post natale Domini episcopus ad regem sive alio episcopo visitatio dirigatur.
 111. Literas commendadicias ad episcopo noto.
 112. Item ad abbate^c noto.
 113. Supplicatario pro eo, qui in monasterio conversare desiderat.
 114. Indiculum generale ad omnes pro eo, qui ad Romanam pergit.
 115. Indiculum commendadicio ad laicos.
 116. Indiculum ad palatinos cognitos.
 117. Indiculos diversos modos factos.

1. Epistula Elene ad Costantinum^{a, 1}.

Domino semper augusto filio Constantino pax et victoria de celo ministrentur, mater Helena ^{Acta S. Silvestri.}
 50 semper augusta. Veritatem sapientis animum non recusat, nec fides recta aliquam patitur quamcumque

- a) magarem c.   b) ini c.   c) abbt c.
 1. a) ita c.

1) *Capita 1. et 2. epistolae exhibent factas, quae leguntur in Actis S. Silvestri. Textus hic
 LL. Form.*

iacturam. Benevolentiae divine reputare debere, quod meruisti simulacrorum figmenta deserere. Pietati autem tuaq̄ ideo sanitas redditā probatur et redditū, que idolorum culture primus inter augustus finem dederis et probaveris, hos deos nec dici debere nec credi. Huic errore finem danti abstulit Deus morbi periculum et vitam de celis et medicinam adtribuit. Hunc ergo dum cuperis colere, obtinebis Daviticum clementer imperium et Salomonis sapientissimum et pacificum regnum, eruntque tecum prophetae, cum 5 quibus Deus loquitur, et omnia, que poposceris, impetrabis^b. Vale, domine auguste, fili carissime, et prosperis ad vota successibus polle.

2. Ad¹ hec rescripta sunt haec:

Acta S. Silvestri.

Dominae^a semper auguste matri Helene filius Constantinus augustus. Qui moderatur secula et disponit totius mundi suffragia, quibus alimur et sustentamur et sumus, per se quidem spiramenta vivificat, sed per pectora principum^b suis iura seculum dictat. Quanto igitur excelsiorem locum tenemus inter homines, tanto omnium patemus aspectibus. Omnium itaque mortalium oculi, omnium iudicium, omnium vota nostrum velle, nostrum nolle considerant; et ideo, domina semper augusta, perfectum debet esse quod volumus, et iniustum atque iniustum omne quod nolumus, et hoc in actibus forte nostris intendat. Post pauca: Cesset ergo in hanc definicione nostra presumptio, ita ut sacerdotum Iudaice scete^c et 15 christiana religionis in unum convenient et, nobis presentibus, mutua sensum suorum altercacione agentes, a veritatem nos faciant indaginem pervenire. Sic fit, ut et sacris voluminibus tam sibi invicem quam etiam nobis veritatem ostendant, ad cuius legis cultum una nobiscum omne saeculum relaxemus. Vale, domina mater semper augusta, et cum filii meis ad vota crescentibus polle!

3. Epistola Constantii ad Atanasium episcopum.

20

Hist. tri-
part. IV, 26.

Constantius victor augustus Athanasio episcopo. Plurimum te circumferri et^a fluctuari ferocibus maris undis, nostre mansuetudinis clementia^b non permisit, patria quippe terra nudatum et privatum propriis rebus errantemque per loca invia bestiarum indefecta nostra pietas non dispexit. Ideoque igitur diu distuli scribere voluntatis meae propositum, sperans, sponte te ad nos fore venturum et laboris satisfaccionem a nobis exigere. Verumtamen, quoniam forte timor impedivit voluntatis tuae prepositum, litteras largitate plenissimas ad tuam beatitudinem distinavimus, ut sine metu nostris aspectibus velociter tuam presentiam prebere festines, quatenus desiderio tuo potius^d experiaris, nostra clementia in propria restitutus. Haec etenim causa et dominum meum fratremque Constantem victorem augustum per te rogavi, ut tibi potestatem ad nos tribuat veniendi, quatenus, ambobus nobis annuentibus restitutus * ib. IV, 27. in patria, habeas maximum gratiae nostrae pignus. *Et que desideras posis adepisci. 30

4. Julius episcopus Romanus omni plebi Alexandriae scripsit:

Ib. IV, 29.

Iulius² episcopus^a presbyteris et diaconibus et plebi abitantibus Alexandria, dilectis fratribus in Domino salutem. Congaudeo vobis et ego, dilectissimi fratres, quoniam fructum vestre fidei ante oculos iam vidistis; hoc etenim^b vestre^c gestum quelibet inspicet in fratre et quoepiscopo nostro Atanasio, quem^d propter puritatem suaे vite et vestras orationes restitutus vobis^e Deus. Ex hoc itaque creditur, 35 puras et caritate plenas orationes vestras ascendisse semper ad Deum. Memores enim estis promissio- num celestium atque dilectionis, quam ex doctrina predicti fratris mei Atanasii didicistis et ad integrum cognovistis secundum insitam vobis fidem, quam perceptistis; quoniam non usque ad finem his^f a vobis posset^g abduci, cuius orationis in sanctissimis animabus vestris tanquam presentis semper habuistis. Ergo non plurimis mihi verbis opus est vobis scribere. Quecumque enim vobis a me potuerunt dici, haec iam 40 fides vestra precessit, et divina gracia communis orationis nostro vota complevit. Congaudeo siquidem vobis; iterum enim dico: congaudeo, quoniam inexpugnatas animas in fido servastis. Sed etiam ipsi

- 1. b) imperabis c.
- 2. a) domina c. b) principium c. c) recte c.
- 3. a) ut c. b) clementiae c. c) tibi edd. d) potitus ed.
- 4. a) ἐψ̄ bis c. b) exenim c. c) vere edd. d) quae c. e) nobis c. f) i. e. is. g) posse c.

45

Latinus ad verbum fere convenit cum eo, quem edidit Mombrinius, Vitae sanctorum II, (Mediol. 1479) s. v. Silvester. Graecum textum edidit Cambefis, Illustrum Christi martyrum lecti triumphi p. 288 sqq. 1) Cf. p. 473 n. 1. 2) Cf. Jaffé, Reg. pontif. ed. 2. 188.

50

fratre meo Athanasio non minus congaudeo, quia, licet multam^h sit passus tristiciam, neque una hora vestri desiderii et caritatis oblitus est, namⁱ, licet corpore ad tempus sit a vobis abstractus, tamen spiritu semper vobiscum degere videbatur. Et ego quidem, karissimi fratres, omnem temptationem contra eum surgentem reor sine gloria non fuisse. Nam et vestra et eius fides cognita est universis et constat probata. Si enim non tanta et talia provenissent, quis enim crederit, quia aut vos tale iudicium tantamque caritatem circa talem exibussetis episcopum, aut ille potuisset tantis circumdare virtutibus, per quas spem^k —.

5. De ordinando episcopo. Valentinianus imperator ad episcopos ait:^l

Nostis aperti, eruditii quippe divinis eloquiis, qualem oportet esse pontificem, et quia non deceat, Hist. tri-
part. VII, 8.
10 eum verbo solum, sed etiam conversatione^a gubernare subiectos et totius semet ipsum imitatorem^b virtutis ostendere testemque doctrina, conversationem bonam habere. Talem itaque in pontificale constituite sedem, cui et nos, qui et gubernamus imperium, sincere nostra capita summitamus et eius munera, dum tamquam homines deliquerimus necessario, veluti curantis medicamenta suscipiamus. Supradicta nos est enim talis eleccio, vos enim, gratia divina potiti et illo splendore fulgentes, melius 15 poteritis elegere.

6. (a) Donatio ad ecclesiae.

Form. Tur.
1 a.

Mundi terminum adpropinquantem — — — munda fiunt vobis.

(b) Item alio prologo.

ib. 1 b.

Si aliquid de rebus nostris — — — stibulatione subnexa. Actum in illo loco.

20 7. Item de donatione a die presente.

Domino^a sacrasancta basilica sancti illi, monasterio, *vel alio loco*, ill. constructa, ubi venerabilis vir ille abbas, *vel* episcopus *aut* presbyter, cum suis clericis, *vel* monachis, preesse videntur^a, ego ill., cogitans Dei amore vel aeterna retribucione, ideoque cedo ad die presente ad supradicta basilica et monachis ibi consistentes cessumque in 25 perpetuum esse volo porciones meas in loco nuncupantes ill., sitas in pago^b ill., que mihi tam de alode quam de comparato vel de quacumquelibet adtracto advenit^c vel advenire potest legibus in supra memorata loca, tam terris, domibus, edificiis, mancipiis, libertis, acolabus, merita accolanorum, vineis, silvis, pratis, pascuis, campis cultis et incultis, aquis aquarumve decursibus, movilibus et immovilibus, cum omnis adgencen- 30 ciis et adpenditiis vel coloniciis ad se pertinentibus, cum omni integritate vel superposito, quicquid dici aut nominare potest, in supra memoratus pagos, vel ubique de supradictas porcionibus tenere visus sum, totum et ad integrum, ad die presente ad iam memorato monastirio vel ad ipsos monachos^d ibi consistentibus perpetualiter tradito adque transfundeo, de meo iure in vestra tradito dominatione ad possedendum, ut, quicquid exinde 35 facere voluerint, liberam hac firmissimam in omnibus habeant potestatem a die presenti faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, in futurum, si ego ipse aut ulus^e de hereditibus meis aut ulla emissis vel opposita persona vel quislibet, qui contra hanc cessationem, quam ego bona voluntate fieri et adfirmare rogavi, venire, agere aut resultare vel per quacumque modis repedire aut infrangere conaverit, nec^f hoc valeat vindicare 40 quod repetit, et^g insuper partibus supra memorato monasterio vel monachis ibidem consistentibus duplum tantum, quantum ipsas res eo tempore emelioratas valuerint, con-

4. h) multa c. i) non c. k) reliqua pars epistolae deest c.

5. a) conversationem c. b) imitatione c. c) Super vos edd.

7 = Bal. 27; Lind. 17; Rox. 203. a) Domino — videntur desunt Lind. b) pagago c. c) ad-
45 venit c. d) h post add. c. e) saepe l pro ll c. f) nec nec ho pro nec hoc c. g) post add. c.

1) Non est epistola, sed oratio, quam Theodoreetus Valentinianum II. in electione S. Ambrosii habuisse narrat.

ponat, et insuper sotio fisco multa auri libra coactus exsolvat, et haec cesso omni tempore firma permaneat, stibulatione subnexa.

Actum loco ill.

8. Ad testamentum faciendum¹.

Mare. II, 17. Regnante in perpetuum domino nostro Iesu Christo, anno ill. ill. regi, sub die 15.^a Kal. ill., 5 feria ill., indicione^b ill. Ego ille, filius illius, sana mente integroque^c consilio, metuens casus umane fragilitatis, testamentum meum condidi, quem ille^d scribendo commisi, ut, quomodo^e dies legitimus post transitum meum advenerit, recognitis sigillis, inciso lino, ut legis decrevit auctoritas, per inlustrum virum ill., quem in hac pagina testamenti nostro^f ligatario institui, gestis rei publici municipalibus titulis eius prosecutionibus ab ipsis muniatur, et in archivis basilice sancti illius conservandum 10 decrevi, ut, quicquid unicuique de rebus meis propriis abere decrevi, singulariter in hoc testamentum meum inserere curavi. In reliquo vero, qualiscumque aut quecumque epistolas aut testamenti vel conscriptionis^g de nomini meo, manus meas firmatas, ostensas fuerint et ante hoc testamentum prenotatas, quas hic non commemoravero, excepto de ingenuitatibus, quas pro anima mea remedio fecimus aut adhuc facere volumus, vacuas permaneant, et quod unicuique [per] hoc testamentum dedero 15 dareque iussero, id ut fatiat, detur, prestetur, impleatur, te, Omnipotens, testem commito. Quapropter, dum non abetut incognitum, qualiter, dispensante Deo, ad abendum vel posseddendum loca sanctorum illorum de rebus meis propriis diligavi in perpetuum ad posseddendum, dedi quoque ad basilica illa porciones mea atque [loca] denominata, id sunt ill., quicquid in ipsa loca superius nominata habere videor, totum et ad integrum ad basiliicas superius nominatas proficiat in augmentum. Illas vero cessiones, quas ad libertos nostros ill. ad eorum ingenuitates confirmandas fecimus², id sunt ill. et ill., quando ipsos pro anime nostre remedium ingenuus dimisimus, ut, dum advivunt, hoc teneant et post eorum descessum cum omni superpositum ad iam dicta ecclesia sancti ill., ubi eis patrocino et deffensione constituimus, revertere faciant. Volumus enim, ut ingenuus 25 quos fecimus aut inantea fecerimus, quanticumque in ipsa loca manent, quod ad sancta ecclesia ill. diligavimus, inspecta eorum libertates, super ipsas terras pro ingenuos conmanent et aliubi conmanendi nullam habeant potestatem, set ad ipsa loca^h sancta debeant sperare, et nulus de ipsis lidemonio ad nostros eredes nulatenus reddant; et de hoc, quod aliquibus eis per cartas dedimus, nulatenus aliubi vindere nec alienare 30 abeant licentiam. Similiter donavimus donatumque in perpetuum esse volumus ad monasterium illum, ubi venerabilis abba ill. preesse videtur, villas illas in pago illo cum omnis adiecentiis vel adpendiciis eorum, quantumcumque ibidem tenere vel possidere videmur, per qualibet adtracto ad nos pervenit aut legibus pervenire debit, totum et ad integrum cum omni superposito a die presente inⁱ honore sancti ill. vel abbati^k ill. 35 tradimus ad possedendum, cum domibus, edificiis, mancipliis, acolabus, libertis, tam ibidem oriundus^l quam aliunde translatis vel ibidem commandentibus, vineis, silvis, campis, terris cultis et incultis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, cum exsum^m et regresso, omne genus pecudum, tam maiore [quam minore], movilibus et immovilibus,

8 = Lind. 72; Bal. 28; Roz. 128. a) xu c.; xii. edd. b) i. e. indicione. c) integique c. 40 d) i. e. illi. e) commodo c.; quando test. Wideradi et Lind. f) lege: nostri. g) conscriptionis c. h) sancta loca sancta c. i) inoh:onore e corr. c. k) abb. c. l) lege: oriundis. m) exso test. Wid.

1) Formula composita est ex Wideradi abbatis Flaviniacensis testamento de d. 15. Kal. Febr. a. 721, Pardessus, Diplomata II, nr. 514, p. 323, quod ex aliqua parte ad Marouli formulam II, 17, supra p. 86, scriptum est. Formula autem in nonnullis locis melius cum ipsis Marouli verbis convenit quam testamentum. 2) Cf. Waitz, 'VG.' II³, 1, p. 284 (n. 5). 286 (n. 3); Roth, 'Feudalität' p. 297. 3) I. q. exitus. Simillime cum exseo et regresso, 'Chartes de l'abbaye de Cluny' I, nr. 108; alias formas vocis ib. ex. gr. nr. 8. 12. 16. 18. Cf. R. Schroeder, in 'Zeitschr. d. Sav.-Stift.' IV, 'Germ. Abth.' p. 93 sq.

omnem rem inexquisita, tam aurum quam argento vel reliquas fabricaturas, tam ministeria ecclesie vel strumenta cartarum, libros vel vestimenta ecclesie vel omni presidio, quod mihi legibus vivens possidere videor et mihi redibetur, et quiequid dici aut nominare potest, totum et ad integrum ad iam dicto monasterio sancti ill. proficiat ad augmentum, inspectu illud strumentum, quod antea ad iam dicto monasterio fecimus. Praeter ista omnia reservamus in Falcidia heredibus nostris villas illas in pago ill., in ea ratione, ut facta mea in omnibus studeant conservare adque defendere. Quod si hoc facere neglexerint, quicquid eis deputavimus perdant et de omni corpore facultatis meae penitus redantur extranei. Et si aliquid comparavero aut ex parentibus meis mihi obvenerit vel atraxero, vel per qualibet ingenio ad nos pervenerit, quod in isto testamento supra non commemoravimus, post nostrum discessum casa sancti ill. per rectores suos recipiat, perpetualliter ad possidendum. Per presentem testamentum basilica sancti ill. heredem meam instituoⁿ; et quicquid unicuique deputavi, fidei tui committo^o; quia hoc, quod tibi deputavi, mallo te habere quam me, te magis quam ceteris heredibus ac proheredibus meis. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si aliquis heredum ac proheredum meorum vel quislibet oposita persona presentem testamentum meum infrangere conaverit vel temptare presumserit, inprimis, usque dum veram emendacionem proinde corrigatur, Deo et sanctis suis habiat contrarius et a liminibus ecclesiistarum efficiatur extraneus, et insuper inferat ei cui polsaverit una cum socio fisco auro lib., coactus exsolvat, et nihilominus presens pagina firma permaniat, quam manu mea^p propria subter firmavi et bonorum hominum signis vel allegacionibus roborandum decrevi, stipulacione.

Actum loco illo.

9. Incipit mandatum.

Form. Tur.
2. et Marc.
II, 38.

25 Magnifico fratri illo — — — roborandum decrevi.

10. Gesta.

Marc. II, 37.
38. et Form.
Tur. 9.

Anno illo regnante rege — — — maneat inconvulsa.

11. Cessio.

Form. Tur.
4.

Latorum legum auctoritas — — — maneat inconvulsa.

12. Vindicio.

5.

30 Magnifico fratri illo — — — . Et si fuerit ego ipsi, ullus de heredibus meis.

13. Oblegatio.

6.

Domino venerabile illo — — — firmas permaneant.

14. Precaria.

7.

35 Domino venerabile illo — — — inviolata permaneat. Facta loco.

15. Item vinditio.

8.

Magnifico fratre illo — — — . Et si fuerit aut ego ipse et reliqua.

16. Vinditio de servo.

9.

Magnifico fratri illo — — — . Et si fuerit aut ego aut ullus de heredibus meis et reliqua.

40 17. Vinditio, qualiter homo liber semet ipso venundetur.

10.

Domino semper meo — — — firmare rogavi, venire aut agere et reliqua, sicut superius.

8. n) sequuntur in test. Wid.: eique praesentem codicillum commendo etc. Te igitur, domina et sancta mater mea ecclesia sancti Pracecti, heredem instituo. o) omissa sunt hasc: Te quoque heredem meam in Deum et regis potestatem commendo, ut contra omnes inquietudines sua te post 45 Deum fortitudo defendat. p) nea c.

9. 10. Edidi inter Form. Turon. Addit. 4. 5, supra p. 160 sq.

- Form. Tur.
11. 18. Epistola collezionis.
Nos quoque in Dei nom. matricularii — — — roborandum decrevimus.
12. 19. Ingenuitas.
Qui debitum sibi nexus — — —. Si quis vero — ex ereditibus *et reliqua*.
13. 20. Cautio pro debito. 5
Magnifico fratri illo — — — partibus tuis sum redditurus.
14. 21. Donatio ad sponsa facta.
Lex et consuetudo exposcit — — —. Si quis vero — contra hanc *et reliqua*.
15. 22. Traditio. 10
Dum multorum habetur percognitum — — — firma permaneat.
16. 23. Carta in puellam factam ab eo, qui ipsam invitam traxerit.
'Viventibus patribus inter filios familias' — — —. Et si fuerit aut ego *et reliqua*.
17. 24. Donatio inter virum et uxorem, tamen gestibus sit alegata.
Quicquid enim inter coniugatos — — — donationis sequitur *textus supradictus*. 15
18. 25. Item alio modo.
Igitur ego ill. dulcissima coniux — — — si fuerit ulus de heredibus nostris *et reliqua*.
19. 26. Libellum repudii.
'Certiis rebus et probatis causis' — — — valeant residere.
20. 27. Mandatum, qualiter maritus negotium uxoris prosequatur.
Dum et umana prodidit humanitas — — — roborandum decrevi. 20
21. 28. Carta, qualiter pater filium vel avus nepotem de rebus suis meliorare potest.
'Quicquid pater unumquemque' — — — ita ut quicquid. *Finit*.
22. 29. Epistola, qualiter nepotes in loco filiorum institua[n]tur ab avo.
Quicquid filiis vel nepotibus — — — potestatem. Si quis.
23. 30. Epistola, qualiter extraneus in loco filii adoptetur. 25
Ego enim ille. Dum — — — potestatem faciendi. Si quis vero *et reliqua*.
24. 31. Epistola, qualiter pupilli recipientur.
Lex Romana constringit — — — exigere debeat.
25. 32. Pactum inter parentes.
Caritatis studium et dilectionis — — — firma permaneat. 30
26. 33. Commutatio.
Inter quos caritas inlibata — — — maneat inconvulsas.
27. 34. Confirmatio regis in eo, qui ab hostibus est depredatus vel ab igne concrematus.
Alibi require sub hera 78. 35
Merito largitatem regis munere sublevantur — — — roborare decrevimus.
28. 35. Item apennem.
Consuetudo viuis loci — — — locorum sit proferenda. Actum ibidem.
29. 36. Editio legis conprehensa. 40
Lex Romana pro umilitate — — — ammissione compenset.

Form. Tur.
30.

37. Relatio cum iudicio.

Auctoritate legis preceptum est — — — valeat residere.

38. Brevem sacramenti.

Brevem sacramenti, qualiter — — — subter firmaverunt.

31.

5 39. Si quando masculus et femina raptum consenserunt, et infra quinquenium
litigetur.

32.

Notitia, sub corum presentia — — — conprobati apparuerunt.

40. Iudicium evindicatum.

33.

Ille rex, vir inluster, illo comite. Veniens — — — non recuset.

10

41. Qualiter privilegium condatur episcopo.

Marc. I, 1.

Domino sancto et in Christo — — — decrevimus roborare. Actum — anno illo.

42. Petacio monachorum¹.

Domino venerabili in Christo patre illo abbatte de monasterio illo, qui est constructus in onore sancti illi, simul cum felici congregatione vestra, quam Dominus de diversis provinciis ad peregrinandum propter nomen suum sub iugo milicie servitutis Christi atque alam protectionis dulcedinis Dei regulariter vobis quoadunavit. Igitur audivimus, quod dominus noster Iesus Christus per euangelium suum adnunciat, dicens: 'Nisi quis renunciaverit omnia que possidet, non potest esse meus discipulus'², et alibi: 'Qui relinquerit patrem aut matrem, fratres aut sorores, domus aut agros et cetera propter nomen meum, centuplum accipiet, vitam aeternam possidebit'³. Petivimus ergo beatitudinem caritatis [vestrae], ut nos in ordine congregacionis vestrae digni^a sitis recipere, ut ibidem diebus vitae nostrae^b sub regula beati Benedicti vivere et conversare deberemus, quatenus suave iugum Christi et honus eius levi^c senciamus. Igitur nostra fuit peticio et vestra decrevit voluntas, id ipsum implere; quod ita fecistis. Habrenunciamus ergo omnes voluntates nostras pravas, ut Dei sola voluntas fiat in nobis, et omnibus^d rebus, que possidemus, sicut euangelica et regularis tradicio edocit. Nihil rebus terrenis ac die possessurus nos spondimus, nisi quantum a patre monasterii^e donante aut permitente alimenta aut tegumenta corporis acciperimus. Obedientia vobis, in quantum vires nostre subpetunt et Dominus dederit nobis adiutorium, conservare promittimus. Stabilitatem conversationis nostre in congregacionem vestram, teste Domino, devotos animos cum observationem regule usque in finem profitemur servare, nisi tantum, quia ignoramus futura, si fortasse^f causa utilitatis anime accedat, ut per vestrum comiatum discedamus, aut etiam illud nec^g contra voluntates vestras^g, quod apsit, separemur a principibus vel a barbaris, et ipsum si fuerit factum, in quantum possimus, semper ad ipsam congregacionem revertere faciamus et sub sancto ordine perseverimus. In reliquum vero per nullum ingenium de predicta congregacione vestra vel iugo sanctae regule seu de potestate oboedientiae vestrae nullam habeamus licenciam abstrahendi aut contradicendi. Quod si, instigante antiquo oste, hoc facere temptaverimus, in nullis modis hoc valeamus vindicare, sed, ubicumque vos aut missus vester nos

40 40. Hanc formulam loco Turon. 38. sub eadem rubrica inserta inter Form. Turon. Addit. 6. edidi, supra p. 161.

42 = Bal. 83; Roz. 558. Cf. simillimam formulam codicis Rhenaugiensis ap. Gerbert, Iter Alemann. p. 283. a) i. e. dignemini. b) vestrae c. c) omni c. d) monasterio corr. monasterii c. e) ita c. f) si cod. Rhen. g) nostras cod. Rhen.

45 1) Cf. Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 401; Rettberg, 'Kircheng. Deutschl.' II, p. 690 sq.
2) Ev. Luc. 14, 26. 3) Ev. Matth. 19, 29. 4) Cf. ib. 11, 30.

invenerit, etiam nobis nolentibus, in ipsa vestra sancta congregacione, Deo auxiliante, per vobis met ipsis faciatis revocare et secundum regulam ibidem nos diiudicare. Diebus vitae nostrae sub divina regula et regimen vestrum perseveremus, qualiter in die iudicii ante tribunal aeterni Iudicis, ipso adiuvante, salvos nos representare possetis. Et qui cumque contra hanc peticionem, quam nos bona voluntate scribere rogavimus vel subter 5 firmavimus, per quemlibet modo agere aut infrangere voluerit, in primis sciat se a Deo damnandum, quem irritat, et insuper secundum canonicam institutionem a communione omnium fratrum sit extraneus, usquequo de hanc causa ad veram emendationem perveniat. Manus nostrae subscriptionis ad honorem domni et patronis nostri sancti ill. hanc peticionem volumus roborare. 10

43. Qui monasterio in proprio edificat, qualiter cartam faciat¹.

Antiqua legum auctoritas et principum decreta sanxerunt, ut unusquisque, dum manet in corpore, de propria quam possedit facultatem voluntatem suam literis inserat, ut perenis temporibus inviolata permaneat. Quapropter, dum non habetur incognitum, qualiter ego ill. una cum consensu^a Gallearum pontificum^{b. 2} in^c re mea propria, quam 15 ex successione parentum meorum mihi obvenit, monasterium in honore sancti illi edificavi in loco nuncupante ill., in pago illo, in fine illa, et constituimus ibi abbatem nomine illo, qui ibidem sancto^d ordine, Deo auxiliante, gubernare faciat et suis^e monachis ibi constituat, et^f per eius ordinatione ipse sanctus ordo perpetualiter sit institutus et conservatus. Propterea donamus et donatumque in perpetuum esse volumus 20 ad iam nominato monasterio sancti ill. vel ad abbate ill. ipsum locum, hubi ipse monasterius est constructus, cum omnis adgecenciis et adpendiciis suis et locella seu colonicis in villas illas, in pago illo. Ista omnia, que superius memoravimus, cum omnibus adgecenciis vel adpendiciis eorum, quantumcumque ibidem tenere vel possidere videmur per qualibet adtracto, totum et ad integrum, cum omni superpositum, ad die presenti in 25 honore sancti illius pro remedium anime meae vel aeterna salute dedimus, cum domibus, edificiis, mancipiis, acolabus, libertis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis aquarumve decursibus, strumenta cartarum, libris vel vestimenta seu et ministeria aecclesiae^{g. 3}, movilibus et inmovilibus, omni rem inexquesitam, quicquid dici aut nominare potest, totum et ad integrum ad supra scripto monasterio vel iam dicto abbati^h cum 30 monachis suis perpetualiter, protegente Domino, tradimus ad possidendum. Dum omnisⁱ presolis^j et nobilis personis, comprovincialibus nostris, cognitum est, quod ego ille in mea re propria iam nominatum monasterium edificavi, vel cenubiolo sancto ibi constitui propter Deum, vel quicquid exinde facere volo presenti tempore, in omnibus mihi maneat libera potestas, propterea per presentem^k paginam cum consensu supra 35 memoratus pontificis constituo, ut nullus episcopus ulius civitatis aut archidiaconus vel quilibet ex clero aut actores aecclesiae nullum ibidem presumant exercere dominatum, non ad mansionaticos aut repastos exigendo, non ad ministeria discribendo, non ad abatem mittendum. Cum vero necesse fuerit, crisma petire, tabulas aut altaria consecrare, sacris^l ordinibus benedici, abbas vel monachi ibidem consistentes a quocumque 40 de sanctis episcopis sibi elegerint, qui hoc agere debeat, licencia sit eis expetire et illi

43 = Bal. 37; Roz. 572. Cartae infra n. 1. allegatae varias quasdam lectiones litera W. adnotavi.

a) vel voluntate add. W. b) ita W.; pontificem c. c) bis sor. c. d) secundum ordinem W.
e) suos monachos ibi instituat W. pro s. m. const. f) ut W. g) aecclesiae c. h) abb. c. i) lege:
omnibus presulibus et nobilibus. k) p̄sen.. t̄spore corr. p̄sentem c. l) sacros ordines benedicere W. 45

1) Formula ad verba sere ex carta Wideradi abbatis, data d. 27. Mai. a. 719, Pard. II,
n. 587, p. 399 sqq., sumpta est. De tempore cf. supra p. 470, n. 1. 2) Cf. Loening l. l. p. 370. 379.
3) Cf. supra cap. 8, p. 477, l. 1.

hoc benedicere vel consecrare. Si vero, caritate exigente, pontifex quilibet ab abbatे loci illius ibi fuerit invitatus, simpliciter que ei a fratribus offeruntur accipiat, nulla exenia vel munuscula amplius eis quirat, neque de omnibus rebus ipsius monasterii nullam habeat potestatem^m. Cum vero abbas ipsius loci acceperit transitum, quemcumque de semet ipsis monachi ibidem habitantes secundum regulam sancti Benedicti meliorem invenerint, ipsum abatem ibidem constituant. Quod si ipseⁿ de se ipsis talem non invenerint, cum communi consilio illi sanciores monachi aliunde regularē abbate, qui eos sub^o regula sancti Benedicti regat, elegendum in eorum maneat potestatem. Quod vero Deus avertat, ne ibi sanctus ordo tepiscat et ipse abbas hoc emendare non prevalet aut negleget, potestas maneatur ipsis monachis, ubicumque in propriis^p monasteriis recessus et sancius secundum regulam sancti Benedicti invenerint^q, expetere et per eorum salubri consilium ipsum sanctum ordinem regulariter emendare. Quod si pontifex vel aliquis ex aecclasticis ministeriis^r quislibet^s vel aliqua emissā persona contra ipso abbatē vel eius congregatione de supra scriptos ordines vel benedictionibus vel de rebus meis^t propriis monasterii, per qualecumque strumento aut quocumque modo ad ipsa casa fuit vel inantea fuerit deligatum, additum, commutatum vel concessum^u, vel quid ad ipso monasterio vel ad eorum homines pertenit, aliquid caluminare aut inquietare vel per qualibet ingenio minuare temptaverit^v a^w glorioso domino, quem tunc^x Deus regnum Borgundiae gubernare permiserit, hoc protenus emendetur^y. Preco igitur glorioso domino, quem temporibus modernis et futuris successoribus^z Deus regnum Burgundiae gubernare permiserit, et per Dei tremendum iuditium adiurare presumo, ut presentem paginam vel facta mea vel iam dicto cenubio meo sua fortitudo contra omne adversitate pro mercede sua post Deum iubeat defensare atque soledum in omnes custodire, ut nulatenus ab infestacione malorum hominum possit erumpi, set dilectet ibidem abatem vel sacerdotibus seu monachis ibidem consistentibus pro vita ipsius et filiorum eius vel exercitu et omni populo catholiquo quieto ordine Dominum supplicare. Si quis vero.

44. Qualiter privilegio condatur.

Dominis apostolicis presentibus temporibus et futuris, quicumque sub fide catolica pastorali sectantur officia, ille episcopus Christi umilis. Oportunum est etiam, ut Deum timentes propter ventura futuraque iudicia diligentibus Deum bonum^a operare, quatenus, qui pontifex vocatur in populo, timentibus Deum sucurrat affectus, ut, qui seculum calcant et Christo servire desiderant, per consensu pastoris quiete ab omnis^b infestationes^c vivant. Quapropter, dum non habetur incognitum, qualiter monasterio in pago ill. qui dicitur illi, quem inluster vir ill. in alode proprio construxit et pro totius defensionis studio per sua epistula ad precelentissimum dominum rege Burgundie ipsi monasterium aspicere decrevit, ut communis mercis illius pro fundamento et regale clementia pro defensionis auxilio crescat apud Deum, et nobis iam dicto domino glorioso regi illi oportunum est petire, ut privilegium monachis ibidem habitantibus deberimus largire, ob hoc maxime, quia solet contingere, ut, morientibus religiosis^d episcopis, pastorealem locum suscipiant seculares, et rebus, que pauperibus fuerunt condonatae, maius^e per gasindus quam per sacerdotes dispergatur^f, et, ecclesiastica vita neclecta, conlata bonorum magis per venatores et canis et, quod est gravius, per meretrices expendantur,

43. m) hic sequuntur in W.: Quod si pontifex — minuare tentaverit; cf. n. q. n) i. e. ipsi, ibidem W. o) secundum W. p) ita fortasse pro propinquis; proximis W. q) haec in W. iam 45 supra leguntur; cf. supra n. m. r) ministris W. s) deest W. t) conversum corr. concessum c. u) haec verba ex test. Wid., Pard. II, nr. 514, sumpta sunt. v) tō pro tē c. w) succendentibus W. 44 = Bal. 38; Roz. 573. a) bonam c. b) om̄s c. c) corr. infestationibus c. d) religiosis c. e) ita c.

1) E. Loening, l. l. p. 379, haec perperam de abbatis electione intelligere videtur.

vel, relegionis norma distracta, levitate laicorum secularia iniuste consentiantur, et per eorum iniqua consilia monacorum vita conturbare presumant: propterea ergo ab ac parte, semper Christo propitio directore dirigentes^f, comuni voluntate ille episcopus et ceteri consensimus, ut in eis privilegium claro animo confirmamus. Statuentes ergo iubemus sub testimonium sanctae Trinitatis et precium sanguinis Christi coram Deo et angelis atque archangelis, ut de predicto monasterio ill., vel quicquid ibidem tam regis munere quam privatorum vel quibuslibet rebus atque corporibus est conlatum, aut in anteal conlatum fuerit, ut nullam exinde episcopus civitatis illius habeat potestatem, neque archidiaconus illius vel ministri et actores aeccliae aut quislibet ex clero in rebus predicti monasterii nullam presumat habere principatum in nullam omnino rem,¹⁰ quod dici aut nominare potest, non pro pasto exactandum, non pro mansionarios requiriendum, non pro totius omnino^h rei repetendo, non pro abbatem constituendo, non pro ministeria disribendo, non pro altaria aut tabulas consecrando, non pro sacris ordines dedicando illius civitatis episcopus nullum ibidem presumat habere accessum, nisiⁱ fortasse per comuni consensu abbas vel ipsa congregatio eum caritatis gracia pro sancte¹⁵ vite meritis credederit evocandum. Et si fortasse ab eis fuerit evocatum, non hoc in consuetudine vertat, nec munera exinde requirat, sed simpliciter que a fratribus sibi fuerint oblata, et expleta^k caritatis officio, ad propria, sicut de reliqua regis domo, cum pace discedat; quia dignum est, ut, quod rex uius saeculi cum suis proceribus pro comune salute voluit esse constructum, sub integro privilegium sit in perpetuum a²⁰ calumniandi occasionibus conservatum. Confirmamus igitur iure perpetue, ut, cum abbas ipsius cenubii de hac vita migraverit, quemcumque sibi monachi ibidem habitantes secundum Deum elegerint, absque ulo arbitrio civitatis ipsius antestitis ipsi sibi monachi pastorem instituant, qui eorum sacro ordinem instanter attendat. Cum vero fuerit oportunum, ad aeccliam dedicare aut sacros ordines benedici vel tabulas con-²⁵secrare quemcumque de relegiosis episcopis abbas ipse vel monachi sibi voluerint invocare, in eorum maneat potestate. Et nec, quod absit^l, ibi sanctus ordo tepiscat, et abbas monasterii hoc per se hemendare neglexerit, aut etiam ipse cum monachis statuta regularia servare contempserint, etiam si vis^m pauci videantur de monachis, quorum relegio in Christo proficiat, potestas illis maneat, quemcumque sibi elegerint de proximis³⁰ monasteriis, quem rectius et sanctius invenerint secundum regulam sancti Benedicti, expetere, ut eorum salubri consilium studeant sanctum hordinem revocare. Stauimus etiam, mulierum accessus intra portas monasterii nullatenus fiat. Si quis itaque constitutionem presentem pro quoecumque conludio mutare conaverit, reos omnipotenti Deo effectos a pace christianorum omnium abeat extraneus et indesoluble anatimatusⁿ³⁵ vinculo vulneris^o sortem damnationis Iude proditoris incurrat. Quo privilegium, ut in perpetuum tempore conservetur, stibulatione subnixa, manu propria.

Marc. I, 2.

45. Cessio regis de hoc privilegии.

Ille rex viris apostolicis — — — studiuimus peragrari.

3.

46. Emunitas regia.

40

Maximum regni nostri augere — — — roborare decrevimus.

4.

47. Confirmatio de emunitate.

Principali quidem clementia — — — decrevimus roborare.

Marc.
Suppl. 1.

48. Privilegium de omni negotium.

Ille rex Francorum viris — — — decrevimus roborare.

45

44. f) dirigente? g) regis? h) omnio c. i) si c. k) lege: expleto. l) apsit corr.
absit c. m) vix? n) lege: anathematis. o) ita c.

48. Hunc formulae textum edidi inter Marc. Addit. 3, supra p. 111.

	49. Preceptum de episcopato.	Marc. I, 5.
Ille rex viro apostolico — — — debeat deprecare.		
50. Indiculum regis ad episcopum, ut alium benedicat.	6.	
Domino sancto sedis apostolicae — — — decrevimus roborare.		
5	51. Consensu civium.	7.
Sugerendo piissimo ac precelentissimo — — — decrevimus roborare.		
52. Carta de episcopatu.	Marc. Suppl. 6.	
Dum iuxta apostoli dictum — — — exorare debeatis.		
53. Carta de ducatu vel patriciatu aut comitatu.	Marc. I, 8.	
10 Prespicue regalis in hoc perfecta — — — erariis inferatur.		
54. Indiculum ad alium regem, cum ligatio dirigitur et verbis suggesterit, commen- daticum.	9.	
Domino glorioso atque precelentissimo — — — literis honorentur.		
55. Rescriptum ad regem.	10.	
15 Domino gloriosissimo atque precelentissimo — — — debeant enarrare.		
56. Tracturia legatariorum vel minima facienda istius instar.	11.	
Ille rex omnibus agentibus — — — obtatis habere.		
57. Preceptum interdonationes.	12.	
Dum Dominus omnipotens, creator — — — decrevimus roborare.		
20 58. Preceptum de lesio verbo per manu regis.	13.	
Quicquid enim in presentia nostra — — — decrevimus roborare.		
59. Prologi de cessionibus regis.	14 a. b.	
(a) Merito largitatis nostre — — — famulantur officio.		
(b) Item alio: Praespicuae — — — consultissime muneratur.		
25 60. Cessio regis ad loco sancto.	15.	
Cognoscatur magnitudo seu utilitas — — — decrevimus roborare.		
61. Confirmatio.	16.	
Quem divina pietas sublimatur — — — habeat potestatem <i>et cetera</i> .		
[62. Item confirmatio ad vires secularibus.]	17.	
30 [63. De regis antruscione.]	18.	
64. Preceptum de clericatu.	19.	
Si eis, qui se ad bonus clericatu — — — attentius exorare.		
65. De divisione, ubi misus et regis.	20.	
Dum et divisio et exequatio — — — habeat potestatem.		
35 [66. De causis alterius receptas.]	21.	
67. De dinariali preceptum.	22.	
Et quia apostolicus, <i>vel</i> inluster — — — melius conservetur <i>et cetera</i> .		
68. Carta de causa suspensa.	23.	
Cognoscatur magnitudo seu utilitas — — — veritatem percipiat.		
40 62, 63, 66, desunt in cod., rubricas ex indice inserui.	61*	

Marc. I, 24.

69. Carta de mundeburde regis et principis.
Ille rex vir inluster — — —. Datum die illo, anno illo, loco illo.
25. 70. Prologo de iudicio regis, ubi duo causantur.
Require in hora 83.
- Cui Dominus regendi curam — — — interpellavit, dum dicerit. 5
26. 71. Indiculum communitarium ad episcopum.
Domino sancto et apostolico — — — dandum responsum.
27. 72. Indiculum ad episcopum pro alium distingendum.
Domino sancto et apostolico — — — studeatis dirigero presentiam.
28. 73. Carta audientale. 10
Ille rex, viro inlustrem — — — dirigere faciat presentiam.
29. 74. Indiculum ad laico.
Ille rex, viro inlustre — — — dare responsum.
30. 75. Commutatio cum rege.
III. rex illo rege — — — hanc preceptio *et cetera.* 15
31. 76. Confirmatio regis de omni facultatae.
Merito regalis clementia — — — derelinquere. Et ut auctoritas.
32. 77. Securitas in eum, qui per iussum regis aliquem persequerit.
Qui regiam obtemperant iussionem — — —. Et ut preceptio firmior sit.
33. 78. Preceptum, quorum ab ostibus vel alio modo fuerint strumenta incensa. 20
Ad regale necesse est revelentur — — — roborare decrevimus.
34. 79. Relatione pagensium ad rege directa.
Suggerendo piissimo atque precentissimo — — — pacientibus subvenire.
35. 80. Confirmatio de omni corpore facultatis monasterii.
Ille rex patricio atque omnibus agentibus — — — decrevimus roborare. 25
36. [81. Ut causas auctorum adsumendis suorum aliquem licet.]
37. [82. Indicium evindicatum.]
38. [83. Carta paricula.]
39. [84. Ut pro nativitate regis filii ingenui relaxentur.]
40. [85. Ut leodisamio promittantur.] 30
- Marc. II, 1. 86. Carta de magna re, qui vult exsinodocio construere.
Domino vere sancti atque sedula — — — esse moriturnum. Stibulacione subnexa.
3. 87. Prologo de donatione aecliesie.
Adpropinquantem mundi finem ruinis — — —. Ergo ego in Dei nomen.
5. 88. Precaria. 35
- Domino sancto et apostolico — — —; ea scilicet ratione *et reliqua, sicut in hora [87].*
Item alia: Domino sancto et apostolico — — —. Si quis vero *et reliqua.*
69. *Hanc formulam, in collectione nostra loco Marc. I, 24. sub eadem rubrica insertam, edidi inter Marc. Addit. 2, p. 111.*
- 81—85. *desunt in cod., rubricas ex indice inserui.* 40

	89. Prestaria de re ecclesiae ab episcopo facta.	Marc. II, 40.
	In Christo filio, aut, si talis fuerit — — — aecclie revocare debeamus.	
90.	Si aliquis rem alterius, quam excusat ad proprietatem vult retinere et non potuerit, et eam postea precaverit.]	41.
5	91. Carta obnoxiationis a patre in filiis facta.	9.
	Dulcissimis filiis meis illis ego — — — stibulatione subnixa. Actum ibi.	
	92. Carta, qui filio aut nepote de aliquid meliorare voluerit.	11.
	Dulcissimo filio vel nepote — — — loco noncupante illo <i>et reliqua</i> .	
	93. Ut filia cum fratribus succedat alode.	12.
10	Dulcissima filia mea illa ego. — — — Si quis vero.	
	94. Pactum inter parentes.	14.
	Quicquid enim inter propinquos — — —. Accepit itaque ille <i>itemque cetera</i> .	
	[95. Libellum dotis.]	15.
	Quod bonum, felix prosperumque — — — liberorum causis.	
15	96. Securitas pro homicidio facto.	18.
	Domino fratri illo ego — — — firma permaneat <i>et reliqua</i> .	
	[97. Prologo de vindicione.]	19 [-22?].
	98. Cauciones diverso modo factas.	25.
20	(a) Domino illo illo. Dum ad mea — — — teneatis obnoxium.	26.
	(b) <i>Item alia</i> : Spondeo me — — — a vobis recipiam.	27.
	(c) <i>Item alia</i> : Ideoque iuste mihi aptificavit — — — solidus vestros reddero <i>et reliqua</i> .	
	[99. Evacuaturia.]	35.
	100. Qui se in servitio alterius obnoxiat.	28.
	Domino mihi proprio illo — — —. Facta obnoxiatione tunc sub die illo.	
25	101. Mandatum.	31.
	Domino fratre illo ill. Preco — — —. Factum mandatum die illo.	
	102. Carta de agnacione.	29.
	Ille ille femine. Omnibus non habetur — — — esse non credimus <i>et reliqua</i> .	
	103. Ingenuitates diverso modo.	32.
30	Ego in Dei nomen ille pro remedium — — —. Si quis vero.	
	<i>Alia post discessum</i> : Diloco suo illo ille. Pro respectu — — — potueras <i>et cetera</i> .	33.
	<i>Item alia</i> : Si aliquis ex servientibus — — —. Si quis vero.	34.
	104. Cessio servo vel gasindo.	36.
	Iustissimis nostris subelevatur muneribus — — — aut eredes tui omniuter debeatibus possedere.	
35	[105. Si quis in presentia regis auctor fuerit.]	Marc. Suppl. 2.
	90. deest in cod.; rubricam ex indice inserui.	
	95. Formulae exordium per errorem capiti 92. praemissum est; suo loco caput 95. omnino deest; rubricam ex indice inserui.	
40	97. deest in cod.; rubricam ex indice inserui. Fortasse capita Marc. I, 19—22. sub hac rubrica in ipsa collectione iuncta erant.	
	99. deest in cod.; rubricam ex indice inserui.	
	105. deest in cod.; rubricam ex indice inserui. Ex alio collectionis nostrae codice Lindenbrogius (171) textum edidisse videtur.	

Marc.
Suppl. 3.

4.

[106. Indiculum episcopi ad maiorem domus.]

[107. Item ad propinquos.]

Marc. II, 42. [108. Indiculum ad alium, cum episcopus in resurreccione Domini eologias dirigat.]

43.

[109. Rescriptio ab episcopo in die.]

44. [110. Quomodo post natale Domini episcopus ad regem sive alio episcopo visitatio 5
dirigatur.]

46.

111. Commendadiciis literis ad episcopo noto.

Domino reverentissimo illo papa illo — — — aeternis, domine, sempiternis.

47.

112. Ad abatem noto commendadiciis literis.

Domino beatissimo et meritis — — — beatissime pater. 10

48.

113. Supplicaturio pro eo, qui in monasterio conversare desiderat.

Domino sancto Deique cultore — — — venerabilis in Christo.

49.

114. Indiculum generale.

Domino nostro ortodoxo Romane sedis — — — visus fuerit erogare.

50.

115. Indiculum commendadicum ad viros inlustros laicos. 15

Domino inlustrem et per cuncta — — — consolari iubeatis.

51.

116. Indiculum ad homines potentes.

Domino inlustro et per cuncta — — — custodire dignetur.

117. (a) Indiculum^a generale ad omnes.

Domino magnifico sapienciaque degoratum et donum Dei regali gratia sublimatum 20
ill. ille ultimus servorum Dei servus, acsi vilis vel^b infimus, vocatus episcopus. Salutem
vobis multimoda una cum confratres nostros, oratores vestros, qui ad limina sanctorum
illorum die noctuque pro vobis obsecundare nuscuntur, dirigere presumimus. De
ceterum cognuscat industria vestra, precamus atque subplicamus vobis de ista causa,
unde iste presens serviens vester, misus noster, innotuerit, ei in suum placitum esse 25
dignetis. Agat almitas vestra, ita ut consuetudo vestra bona erat [et] erga nos fre-
quenter operata est.

(b) Item alio.

Domino procerumque inlustrem obtimate ill. regale gratia sublimatum et a nobis
cum magna veneratione atque reverentia nominandum in Dei nomen ill. ultimus ser- 30
vorum Dei servus. Salutem vobis in Domino tam multimoda distinare presumimus
una cum omni congregatione fratrum nostrum, quam archana cordis nostri contenit
plenitudo. Memorare dignemini, qualiter vos nobiscum ante hos dies confabolare digna-
stis, et in oratione, quamvis nos indigni, commendare dignastis. Precamus atque supli-
camus clementiae vestre, ut ad necessitatem fratrem^a nostrum, oratores vestros, aliquid 35
de elimosina vestra consolare iubeatis, et quicquid exinde vestra clementia erga nos
disponit agere, per vestro venerabile scripto nobis dignetis facere cerciores. Et unde-
cumque nobis iniungitis aut iniunctum habetis, de orationibus vel de alio servitio, parati
sumus vestris partibus vestrorumque omnium servientium fidelis reservire.

106—110. desunt in cod.; rubricas ex indice inserui.

40

117, a = Bal. 17; Roz. 723. a) Indic. c. b) il c.

b = Bal. 18; Roz. 747. a) lege: fratrum nostrorum, oratorum vestrorum.

117. (c) Item alio^a.

Sanetissimo ac sanctis caeremoniis observantem, aequa fonte spirantiae exsuperantem domno^b patre et multorum gregem Christique vice agente ill. pontifice ultimus omnium servorumque Dei servus ill. Ad clementiam pietatis vestre has apices distinare presumpsimus, non nostri fretu^c obsequium, sed vestra magnitudine culminis pietate; 5 ideoque, quasi a presens ianua^d deosculantes, sugestiuncula nostra vobis^e, propter quod mancipia beati patroni vestri, de monasterio nostro fuga lapsu^f, in vestro dominio prelapsi sunt advenisse. Ideo subuplicamus clemenciae vestre, ut, quomodo iste missus noster nomen^g ill. haec nostra sugestiuncula vobis detullerit, sicut vestra in omnibus 10 bona erga [nos^h] est consuetudo, inter nos seu erga omnesⁱ nostra iusticia inquirere iubeatis, qualiter congregatio nostra, obsecrantes Deo oratores vestros, melius Dei misericordia pro vobis dilectit inplorare.

(d) Item alio.

Domino sancto ac sanctis ceremoniis observantem, domino illo et in Christo patre 15 ego ill. Salutem vobis in Domino una cum omni congregatione fratrum nostrum plenissimam dirigere presumimus, tam vobis quam scilicet congregationem vestram, quam Dominus sub norme sanctae regulae ad protegendum in manu misit. Subuplicamus caritatem et fraternitatem vestram, ut inter nos seu monachis nostris orationes peculiares esse debeant, quia, quamvis in spatia terrarum distit^a corporalis nostra conversatio, 20 sed, ut bene nostis, non separat spatia terrarum, quos sotiat caritas vera, quia, si unus in oriente et alias in occidente consistat, ambo pariter orando Domino in caritate glutinantur. Supplicamus etiam —.

(e).

Domino inclito fidelique Deo atque regale gracia sublimatum sumaque a nobis 25 veneratione et amore colendo inlustrem virum illum obtimate ill. Maximam salutem et inviolabilem cupio et vobis presumimus distinare. De caeterum compereat industria vestra, eo quod *et cetera*^a. Gaudeat floreatque per tempora nobilitas vestra et quandoque terrena linquitis celestibus mereatis agminibus glomerare.

(f).

30 Domino et in Christo patri, apostolico sede colendo domino illo ill. proprius vernaculus^a vester^b. Salutem vobis^c in Domino multimoda distinare presumimus. Cognuscat, domne, sanctitas vestra, quod serviens vester nomen^d illo ad nos venit et dixit, se neglegentia contra vos habere, pro qua gracia vestra non habeat. Propterea supplicamus, quasi ad praesens genua vestra deosculantes, ut ipse apud vos excusatus sit, et eum 35 per nostram precationem recipere et consilium ei facere ordinetis. Agat, domne, sanctitas vestra, sicut spe erga nos facere consuistis. Sanem et incolomem vos ciecius merear videre.

(g).

Domino almifico, excellenciae degore ornato ac beatissimo meritisque venerando, 40 amabiliter diligendo, sanctitatis culmine conspicuum^a ac nobilitatis titulum degorato,

117. c = Bal. 19; Roz. 425. a) at c. b) dōne corr. dōno c. e) lege: freti obsequio.

d) i. e. genua. e) mittimus suppl. Roz. f) lege: lapsi. g) nom̄ c. h) suppl. Bal. i) om̄ c.

d = Bal. 20; Roz. 814. a) i. e. distet.

e = Bal. 21; Roz. 847. a) ita Roz.; aetera c.

45 f = Bal. 22; Roz. 736. a) vernaculis c. b) vestris corr. vester c. c) post add. c.

d) nom̄ c.

g = Bal. 23; Roz. 823. a) lege: conspicuo.

piissimo, sive sacra eloquia, seu precepta Dei plenissimo, sanctorum meritis quoequando et palma triumphationis atque sanctitatis gratiae ornato, inclito preclaroque, [quem] Deus omnipotens faciat in sancta relegione permanere, venerabile^b in Christo et a nobis Marc. II, 47. cum summa reverencia nominando illo episcopo ego ill. in Domino perpetuam mitto salutem. Multimoda nobis benevolentia vestra generare comperite gaudia, quotiens nobis aditus^c dederit oportunus^d, ut ad ingandam^e suspitatem nostras dirigere apices debeamus, quia nihil melius, nisi ut invicem mutuam caritatem orando in invicem alterutrum spiritualia pabulum subministrare non cessemus. Ilarem^f et gaudentem citius vos cernere mereamus.

117. (h).

Summaque veneratione nobilissimi generis, seu industria^a, vel sagacitatis, cul- 10 minisque sublimitatis ineffabile^b a nobis scelentiae^c vestrae, domine inlustrissime, cum summa a nobis reverentia nominando illo ill. exiguis. Tam multiplices vobis salutis dirigere cupimus et reliqua, obsecrantes piissimo Domino, ut vos una cum culminis sublimitatis vestre longa per tempora trina conservet Deitas, et, quandoque terrena lin- 15 quetis, suffragantibus sanctis, angelorum mereatis cetibus glomerare, precelentissime et inclite domne.

(i).

Domino venerabile inlustrique, sagacissimum, sed inlustriorem sanctitate et gratia Dei polentem et sacerdotale apice sublimatum domno ill. ill. alumnus vester. Salutem in Domino vobis presumsimus distinare. Supplicamus, domne, gratia vestre, ut nos pro 20 mercede vestra in omnibus^a instruere faciatis et iuxta vestra bonam consuetudine, quod semper nos pie ut^b dulciter gubernare dignastis^c, ita et nunc agi non dignemini, ut ad cumulum mercedis vestre perveniat, et si ita agitis, maxima dona fratribus nostris dirigetis iuxta solita bonitatis vestra. Iterum atque iterum, quasi ad presens ante genua vestra prostrati, precamur, ut cepta gubernatione vestra nos disserere^d numquam patiatur. 25

(k).

Reverentissimo confratri meo illo ill. in Domino salutem. Cum enim longitudo terrae caritati illorum non queat evelli, quos Christi conectit amor, desiderans desideravi literolas parvitatis meae fraternitatem tuam dirigere, ut saltim, quod presens loquellam conspectui tui loqui non valet, vel as apices tibi enarrent. Cupio valde, quem recordor 30 absentem, ut cum quo mente sum, cum quo etiam corpore sim presenti. Divinitas te servet per multos annos, parens et cultus Dei aeterni, quam colimus Iesu Christi.

(l) Dionisius episcopus ad Romanos¹.

Euseb. Hist.
eccl. Ruffino
int. IV, 23.

A principio namque moris est vobis, omnes fratres variis invare beneficiis multisque ecclesiis, que sunt^a per diversa terrarum spatia^b, cuncta quibus indigent distinare, singulorum quoque necessitates in omnibus consolari, sed et per metalla fratribus relegatis que usus poscit prebere. Haec ab inicio Romanae ecclesiae facere moris fuit, a patribus sibi huiuscemodi institutione dimissa et semper integra custodita.

117, g. b) i. e. venerabili. c) adiutus c. d) i. e. oportunos. e) ingandam c. f) i. e. hilarem.

h = Bal. 24; Roz. 848. a) lege: industriae. b) i. e. ineffabili. c) i. e. excellentiae.

i = Bal. 25; Roz. 793. a) om c. b) ita c. c) dignetis corr. dignastis c. d) i. e. deserere.

k = Bal. 26; Roz. 826.

l. a) semper pro sunt per c. b) cuncta spatia c.

1) Epistola Dionysii Corinthii episcopi.

117. (m) Item ad imperatorem¹.

Quod numquam, inquit, factum est, persecutionem patitur genus piorum, effugantur undique, novis decretis per omnem Asiam promulgatis. Impudentes namque homines et calumniosi, qui rapere aliena desiderant, occasione accepta imperialium^a preceptorum, more predonum die noctisque grassantur et diripiunt innocentes. Et siquidem te iubente hec faciunt, bonum credamus, quiequid iuste^b imperatore iubente commititur.

Euseb. Hist.
ecl. Rufino
int. IV, 26.

ADDITAMENTA COLLECTIONIS FLAVINIACENSIS.

1.

10 . . . . mansus² et peculiare^a seu merita eorum, praeter tantum illa et illa loca, *f. 151.*
ad legitimis heredes servo. In reliquo vero ego iam dictus ill., quantum superius est inseritum vel comprehensum, omnia et in omnibus, quicquid dici et nominare potest,
ad suprascripto monasterio eiusque congregatione in alimento seu in stipendia seu sub-
stancia pauperum ad die presente dono, cedo, trado, ligo adque transfundo, ut, quic-
15 quid de omnia super memorata pars ipsius monasterii eiusque rectores facere elegerint,
liberam et firmissimam in omnibus abeant potestatem libero arbitrio. Licit³ vero in
cessionibus minime est necesse pena inserere, sed tamen pro rei totius firmitatis mihi
conplacuit intimare: si fuerit, quia nec fieri credo, aut ego ipse, quod absit, aut aliquis
de eredibus aut proeredibus meis, vel quislibet potens aut inferior vel emissa persona,
20 qui contra presente epistola donacione, quam ego plena et devota voluntate fieri et
adfirmare rogavi, venire aut eam^b infrangere temptaverit, aut aliqua calumnia aut repe-
titione vel refragacione insurgere aut opponere conatus^c fuerit aut presumpserit, in-
primis tantum, quantum ipsas res eo tempore melioratas valuerunt, contra cui pulsatur
seu partibus iam dicte monasterii conponere et satisfacere adimpleatur, insuper una
25 cum socio fisco aurum tantum coactus absolvat, et sua repetitio nullumquam tempore
non obteneat effectum, et haec donatio omni quam tempore inlibata permaneat, stibula-
tione subnixa.

Actum in loco ill.

2.

30 Notitia locum traditionis, qualiter vel quibus presentibus, qui subter firmaverunt,
hubi veniens homo alicus nomen^a ill. vocatus monachus ad [res] illas, quod ill. ante
hos annos per sua epistola donatione ad monasterio ill., quod est in honore sancti illius,
hubi ill. abba una cum congregacione monachorum preesse videntur, [confirmaverat^b],
iam dictus ill. in villa ill. qui vocatur ill. et ad presens fuit et per unamquemque villas *f. 151.*
35 et loca per singulas per portas et per ostia de ipsas villas vel^c de illas casas domini-
catas iam prefatus ill. ad misso de ipso monasterio vel^d ipsius iam dicte abbatis^e ill.
nomen^a ill. omnium^f, quantum in illa epistola donatione est insertum vel comprehensum,

117, m. a) in periculum c. b) *lege*: iusto.

1 = *Bal.* 29; *Roz.* 196. a) peculare c. b) tam c. c) coactus corr. conatus c.

40 2 = *Bal.* 30; *Roz.* 256. a) nōm c. b) *hoc vel simile quid supplendum videtur.* c) *eadem*
manu suppl. c. d) *deletum alio atramento c.* e) *abb c.* f) *lege*: omnia.

1) *Ex libro Melitonis ad M. Aurelium Antoninum Verum misso.* 2) *Hoc caput non testa-
menti, ut existimat Baluzius, fragmentum, sed potius 'donationis a die praesente', ad instar for-
mularum Marc. II, 4. et Turon. Add. 1. exhibit. Ad eandem hanc donationem spectant capp. 2. 3. 4.*

45 3) Cf. Marc. II, 4; Form. Turon. Add. 1; Andec. 41; Bitur. 15; R. Loening, 'Vertragsbruch' I, p. 599.

in omnibus tradidit et consignavit et eum de ipsas res in omnibus vestivit et pillo et fistuca se exinde in omnibus esse^g exitum dixit et fecit.

His presentibus actum fuit.

3. Precaria^a.

Domino venerabile in Christo patre, domno ill. abbate^b de monasterio ill. vel^c omni congregatione monachorum in monasterio ill., quod est in^d honorem sanctorum ill.^e, ibidem Deo deservientibus^f ego enim illi. Dum non habetur incognitum, sed inter plures cognoscitur, quod ego res meas, iuris^f proprietatis meae, quod sunt in pago ill. et ill.^g, in conditas et^h fines illas, vilas et loca noncupantes ill. et ill., cum omni merito velⁱ termino suo, cum omni integritate seu^h appenditiis vel edi-¹⁰ ficiis^k et superpositis^l, servus^m et ancillas, accolabusⁿ, libertis, libertas, cum omni peculiares^o eorum et merita, ad iam dicto monasterio a die presente per mea epistola confirmavi; et vos omnia^p supra memorata, vel quantum in^q ipsa epistola commemorat, per mea tradizione ad partem, iam dicti monasterii in vestro iure velⁱ potestate rece-¹⁵ pistis. Sed dum postea mea fuit petitio [vel^r] supplicatio, et vestra prestat bona voluntas, ut ipsas res, quandiu advixero, per vestrum prestatum beneficium vel^s ipsius vestri monasterii ea^t tantummodo usufructuario hordine habere^t vel^c possidere faciam^t,
J. 152. eo^u videlicet modo, ut nihil^v exinde minuandi aut distraendi aut alienandi non habeam potestatem transferre^w quicquam. Quod si fuerit, quod absit, aut ego ipse aut aliquis de heredibus meis vel quislibet, qui^x aliqua contrarietate aut diminutione seu calunnia²⁰ orta fuerit [aut surrexerit aut adesse conatus fuerity], in primis ipsas [res^r] amittat, et pars^z monasterii vestri eas ad integrum recipiat, insuper et alias tantas res ipsius^a partibus monasterii componere et adimplere faciat. Et censistis^b me, annis singulis pro ipsis rebus festa^c sancti ill. argento, vel quelibet^d, solvere faciam, et si de ipso censu ad eum placitum negligens fuero, taliter^e spondeo, ut ipsum in duplum solvam. Et^f dum hec²⁵ omnia supra memorata inlibata servavero, nec vos nec iuniores aut successores vestri de ipsis rebus nula^g diminuacione nec^h contrarietate, si spaciūⁱ vite mihi^k Dominus prolongare dignaverit, facere non^e presumatis. Post meum quoque discessum^l ipsas res cum omni aditum^m, melioratum vel omne supraposatum, cum omnis rebus atque corporibus, opibus atque presidiis, absque ulius iudicisⁿ aut erendum meorum expectata³⁰ consignacione aut traditione vos aut agentes^o vestri vel^e pars^e iam dicti monasterii vestri in eorum faciant revocari vel recipere dominatione [vel^p potestatem], sicut eorum con-
tinet epistola, perpetualiter faciendo^q quod elegerint^r.

4. Prestaria^a.

In Dei nomen^b ill. abba^c et omnis^d congregatio fratrum nostrorum, aut monacho-³⁵ rum, in monasterio ill. Deo deservientibus in Christo filio ill. Dum tua fuit petitio vel

2. g) se c.

3 = Lind. 25; Roz. 341. a) PLe add. c.; Precaria de ipsa villa dum vivit. Lind. b) abb^t c.

c) ita Lind.; ill. c. d) in pago ill. in h. s. i. constructo Lind. e) deservienti Lind. f) ac add. Lind.
g) illis pro ill. in Lind. h) vel Lind. i) Lind.; illo c. k) adiacentiis Lind. l) suprapositis Lind. 40
m) seu servos Lind. n) accolas, libertos Lind. o) peculiari et merito eorum Lind. p) om̄ c.
q) deest Lind. r) add. Lind. s) vel — ea des. Lind. t) habeam vel possideam pro habere —
faciam Lind. u) deest c. v) quicquam Lind. w) tr. quicquam des. L. x) in add. L. y) aut —
fuerit des. c., add. Lind. z) abbas Lind. a) partibus ipsius Lind. b) quia censistis me
Lind.; centismo pro c. me c. c) in festo Lind. d) q;libet c. e) deest Lind. f) At Lind. 45
g) ullam diminutionem Lind. h) vel Lind. i) spaciū c. k) D. mihi Lind. l) omnes add. Lind.
m) addita mellioratione pro a. m. Lind. n) iudicis c. o) egentes c. p) v. p. des. c., add. Lind.
q) faciendo corr. faciendo c.; faciendo Lind. r) egerint Lind.

4 = Lind. 26; Roz. 320. a) Sequitur praestaria. Lind. b) nomi c. c) abb^t c. d) om̄ c.

supplicatio, et nostra non^e denegavit voluntas, ut prestitum beneficium de res nostras tibi facere debemus, quod ita fecimus, quod sunt in pago ill., in condita ill., in loco qui vocatur sic, que tu, *aut* ille per epistulam donationis ad die presente ad iam dicto monasterio nostro illi confirmavit, id est manso cum casa vel^f terras vel quantum in^g f. 152^r.

5 ipsa epistola continere videtur, ut, quamdiu advixeris, *aut* ad^h annosⁱ 5 *aut* 10 *aut* 15^j, ipsas res habere, usualiter abere vel^k posidere, excollere debeas et^l nihil exinde minuandi^m vel alienandi licenciam non habeas quicquam. Quod si feceris aut aliamⁿ contrario vel iniquo^o ingenio aut contrarietate, aut tu ipse aut quislibet^p homo, de 10 ipsis rebus adesse aut adstare conatus fuerit, in primis ipsas res amittas, *vel* perdas, et alias tantas vel talis partibus iam dicti monasterii componere^r facias. Et censivimus te^q, annis singulis pro ipsis rebus festa^s sancti illi cera, *aut* argentum, tantum partibus ipsius monasterii solvere facias, et si de ipso censo negligens fueris, ipsum duplum reddas, et hec precaria^t nostra usque ad eum placitum permaneat, stibulatione subnixa.

Actum ibi^u.

15 *) minuendi aut alienandi vel detrahendi aut in peius vertendi non habeas potestatem neque transferendi *Lind.* pro minuandi — habeas.

5. Indiculum^a pro monacho, qui fugerit de monasterio.

Domino ill. ill., suggestentes sanctitati vestre, certi de vobis, quia veritatem^b animosa pietatis^c non recusat, nec fides recta aliquando patitur quamcumque iactura. De cetero 20 cognoscatis, quod noster frater ill., qui in monasterio nobiscum fuit notritus tonsuratusque est, obedienciam choram Deo et sanctis eius hac stabilitatem promisit atque in nostra clericatus officio ipse ordinatus est, hoc ipsum oblitus, discessit a nobis et rediit post Satanan, sicut reverti solet canis ad vomitum suum, et suis^d lota in volutabro lutis^e, et nunc honorem seculi diligens, diviciis ac terrenis rebus sectans, vobiscum degens. 25 Vos tamen scitis, quicquid sacrum divina lumina verbis, eloquio sensuque docent, quod 'nemo mittit^f manum in aratro, aspiciens retro, aptus est regno Dei'^g, nec vobis latet, quid sacre canones de hac re commendent, vel regula atque tractatores sancti exposuerunt. Haec enim vos cuncta relegentes, memoriter retinetis, quod animo scienti^h f. 153. bibistis: nam sancta synodus Nicena ordinat, ut, si quis in monasterio nutritus usque 30 ad sumum studium fuerit et postmodum discesserit, nisi revertatur, disertores crimen damnetur; et iterum: si quis suscepit monacum alienum ambo excommunicandi suntⁱ. Canones vero Calcidonensis ita precipiunt, ut^j monacus in oratione et iejunio permaneat in loquo, in quo renunciavit seculo, deserentem vero excommunicatum esse, decreverunt^k. Canones autem Agatensis ita pronunciant: 'Monacum, nisi per^l abbatis^m sui 35 permissum ad alterum monasterium migrantem, nullus tenere presumat'ⁿ. Canones vero Agustidunensis ita statuant: 'ut nullus monacum alterius absque permesso abbatis sui presumat retinere'^o. Regula namque sancti Benedicti, quam ipse promisit in omnibus

4. e) decrevit *pro n. d. Lind.* f) alias add. *Lind.* g) deest *Lind.* h) ita *Lind.*; atque c. i) an ταῦτα c. k) et possidere vel excollere *Lind.* l) at *Lind.* m) ialiam corr. aliam c.; in 40 alio *Lind.* n) ita *Lind.*; quo c. o) aliquislibet c. p) et solvere add. *Lind.* q) de *Lind.* r) in festo *Lind.* s) prestaria *Lind.* t) Et reliqua add. *Lind.*

5 = *Bal.* 86; *Roz.* 560. a) Indict c. b) *lege*: pietas. c) i. e. sus. d) *lege*: mittens. e) i. e. scienti c. f) pro corr. per c. g) abbati c.

1) *Verba veritatem* — iactura ex cap. 1. *ipsius collectionis scripta sunt.* Cf. supra 45 p. 473, l. 50. 2) 2. *Petr.* 2, 22. 3) *Ev. Luc.* 9, 62. 4) *Canones conc. Nic.* 12. et 16. similia quidem praecepta, sed neque re neque verbis satis cum hisce congruentia exhibere, recte monuit E. de Rozière ad h. l. 5) *Concil. Chalced.* c. 4 (*Versio Dionys.*), *Mansi*, *Concil. ampl. coll. VII*, col. 374. 6) *Concil. Agath.* c. 27, *Mansi l. l. VIII*, col. 329. 7) *Concil. Augustod.* S. Leodeg. c. 10, *Mansi l. l. XI*, col. 123.

custodire, ita edisserat^h: 'Sciens se legem regulae constitutum, quod ei ex illa die [nonⁱ liceat egredi de monasterio^j] nec collum excutere desub iugo regule'^k, et paulo post: 'Nec ex illa die proprii corporis potestatem se habiturum sciatur'^l. Quid multa replicem? Vos sensibus doctis utimini, nec mihi plurimis verbis opus est vobis scribere; quicumque enim a me potuerunt dici, haec iam divina gratia vobis contullit. Oportit^m namque, ut doctrinam iungatur vita fidelis. Agnusci gravius non observanda nocebit. Vos autem secundum datam a Deo vobis sapienciam facite eum ad locum, unde excedit, reverti, et agat penitentiam, scientes autem, quoniam, qui converti fecerit peccatorum ab errore vie suae, salvabit animam eius a morte et operit multitudinem peccatorum. Nec vobis decet, hominem perverso ambulantem secundum desideria cordis sui auxilium prestare, ut magis ac magis eat in interitum, sed 'auferte malum ex vobis'ⁿ, quia 'qui tangit pice, quoquinabitur ab ea'^o, et ne abscondere potest homo ignem in sino suo, ut vestimenta illius non ardeant, aut ambulare super prunas, ut non comburentur plante eius: sic qui consenserit iniquitatem, non erit mundus. Isti, qui excommunicatus est, vos nolite ei communicari, ne bonorum vestrorum premia amitatis, sed cum sanctis patribus, qui huiuscmodi hominem excommunicaverunt, partem habere mereatis. Et ubicumque fuerit, abati suo auctoritate canonum revocetur. Canon^p Calcidonensis: 'Non liceat clericum conscribi simul duabus ecclesiis, et in qua ordinatus est, et ad quam profugit, quasi ad potiorem, ob inanis gloriae cupiditate; hoc autem facientes revocare debere ad haecclesiā, in qua primitus ordinati sunt, et ibi tantummodo ministrari. Eos vero, qui ausi fuerunt ex his, que sunt prohibita, perpetrare, a proprio gradu recedant'^q. Et ne quis clericus, qui, derelictam ecclesiam suam, nulla causa existente probable, vagatur^r, per alias ecclesias suscipiat in communionem, canon Aurelianensis: 'Ministri, in quibuscumque locis ordinati fuerint, pervagati, hubicumque inventi fuerint, cum auxilio episcopi tamquam fugaces sub custodia revocentur, et reum se ille abba^s futurum esse cognuscat, qui huiusmodi personis non regulari animadversionem distinxerit, vel qui monacum suscepit alienum'^s.

6.

Notitia^t loco traditionis, qualiter vel quibus praesentibus ante eos, qui subter firmaverunt, ibique veniens homo aliquis nomine ill. illas res vel villas ill., quas ipse ante hos dies per suam epistolam donationis ad monasterium illud in honorem sanctorum ill. constructum, ubi dominus ill. abba praeesse videtur, a die praesente ad integrum concessit et confirmavit, iam nominatus^u ill. per portas et per ostia et dictam donationem ad missum de supradicto monasterio vel dicti abbatis nomen^v ill. visus fuit per omnia et in omnibus, quantum illa epistola commemorat et insertum est, consignavit^w, tradidit et vestivit, et per durpilum et festucam sibi foras exitum, alienum vel spoliatum in omnibus esse dixit, et omnia virpivit.

His praesentibus, actum fuit ibi et reliqua.

5) h) i. e. edisserit. i) ex regula suppl. edd. k) cañ c. l) vagantur c. m) abb c.

6 = Lind. 155; Pithou, Gloss. ad L. Sal. 48; Roz. 256 bis. Ex Lind. repetivi. a) emendavi; 40 nomina Lind., verba iam — ill. uncis includens. b) nom. Lind. c) lege: signavisse etc.; et add. Pith.

1) Regula S. Bened. c. 58, Holstenius, Cod. regul. II, p. 34. 2) Ibid. 3) 1. Cor. 5, 13.

4) Lib. eccles. 13, 1. 5) Concil. Chalced. c. 10 (Versio Dionys.), Mansi l. l. VII, col. 376. 6) Concil. Aurdian. I, c. 19, Mansi l. l. VIII, col. 354, ubi tamen verba Ministri — ordinati non leguntur.

7) Cf. supra Add. 2. p. 489.

FORMULAE COLLECTIONIS SANCTI DIONYSII.

Codex Parisiensis Lat. 2777, (olim Colbert. 5034; Reg. 3989, 3. 3) in 4º compositus est ex duabus partibus, et scriptura et membranarum forma inter se diversis.
¶ Pars altera, una manu saec. IX. exarata¹, exhibit exempla epistolarum et privilegiorum, quorum pleraque in formulas redacta sunt. Supersunt capita capitumque fragmenta 25, quae numeris 1—25. distinxii. Duo folia exciderunt, alterum post fol. 59, alterum post fol. 60. Cf. de codice ‘Nouveau traité de dipl.’ III, p. 344 sqq. cum tabula 53, specimina scripturæ præbente (III, 3; IV); ‘Archiv’ VII, p. 43; Maassen, Bibliotheca I, 2,
10 p. 218—220; H. Grauert, ‘Die Konstant. Schenkung’ in ‘Histor. Jahrb.’ 1882, p. 11 sqq.

Collectionem in monasterio S. Dionysii in pago Parisiaco conscriptam esse, ex compluribus capitibus appetit, quae epistolas et privilegia ad abbes S. Dionysii Fulradum, Maginarium, Fardulfum data præbent, capp. scilicet 4. 5. 6. 7. 8. 12. 13. 14. 19, et ex cap. 16; quod epistolam abbatis illius monasterii exhibit.

15 Quaedam vero capita ceteris antiquiora Turonis oriunda sunt. Caput enim 2. Adeodati papae privilegium (a. 672—676) et cap. 9. aliud Ibonis episcopi (a. 720), utrumque monasterio S. Martini Turonensis concessum, exhibent. Epistolam cap. 1. ab eodem Chrodeberto episcopo Turonensi, quem privilegium Adeodati commemorat, neque vero a Parisiensi eiusdem nominis, ut existimavit H. Grauert l. l. p. 12, scriptam esse credidimus. Etiam caput 3, formulam privilegii pontificalis fictam continens, ideo Turonis scriptum esse existimo, quia auctor privilegio Ibonis usus esse videtur.

His capitibus Turonensibus cetera exempla postea apud S. Dionysium addita sunt; quod quo tempore factum sit, quaeritur. Si excipias cap. 11, Constantini donationem, capita 1—15. nihil continent, quod ad tempora anno 795. recentiora referendum sit.

25 Praeter ea capita, de quibus iam diximus, huic parti insunt tabulae Zachariae, Stephani II, Hadriani I. pontificum, aliae genuinae, aliae viris doctis suspectae, quibus subiecta est epistola a Cathvulfo c. a. 775. ad Karolum regem data. Fulradum et Maginarium abbes S. Dionysii complura capita commemorant. Capita autem reliqua, Fardulfo, Maginarii successore, abbatiam regente (c. a. 793—806), addita esse existimo, 30 cum non pauca ad eum eiusque tempus spectare videantur. Cap. 19. epistolam a Theodulfo episcopo Aurelianensi ad Fardulfum missam præbet, cap. 18. aliam, ut suspicor, a. 798. ab eodem abbe ad Pippinum Italiae regem datam, cap. 17. epistolam a. 800, ut videtur, scriptam, cap. 22. literas commendatitias exhibet, quas ad eundem regem a Theodulfo, iam dicto Fardulfi amico, missas crediderim. Caput autem 24. post a. 800. 35 scriptum sit oportet, cum imperatoris faciat mentionem. In incerto hic relinquenda

¹⁾ Perperam auctores Galliae christ. XIV, instr. 3, n. 1, contendunt, codicem esse saec. XI. Sed etiam id, quod dicunt Benedictini in ‘Nouveau traité de dipl.’ III, p. 345, codicem ante a. 840. scriptum esse, probari nequit. Cf. H. Grauert, ‘Histor. Jahrb.’ 1882, p. 12.

est quaestio de aetate Constantinanae donationis, cap. 11. Quod ostendere conatus est H. Grauert, post annum demum 840. eam fictam esse, ex ceteris codicis capitibus col- ligi nequit. Ibi autem, ubi nunc exstat, ideo inserta esse videtur, quia etiam in capite sequenti, cap. 12, Constantini cuiusdam imperatoris nomen legitur.

Formulas plerasque primum edidit Steph. Baluzius in *Miscellaneorum libro sexto*, 5 Paris. 1713, p. 552 sqq., minus apte Arvernensis eas subiciens¹, quibuscum repetitae sunt ap. Canciani, *Leges barbarorum III*, p. 466 sqq., et Walter, *Corpus iur. Germ. III*, p. 488 sqq. Denuo codice usus E. de Rozière eas in 'Recueil général' edidit, duas reci- piens, quas Baluzius omiserat. Codicem liberaliter huc transmissum ipse contuli. Ex quo cum appareret, omnia alterius codicis partis capita quasi in unum librum formula- 10 rum conscripta esse, integrum fere collectionem recipere malui, exceptis tantummodo capitibus 4—8. et 10—15, quippe quae neque in formulas redacta essent, neque in prioribus formularum editionibus legerentur. Quorum tamen inscriptiones, initia et conclusiones, argumentis in annotationibus subiectis, inserui, ut indoles et forma totius collectionis perspicerentur. Capitum numeros codex non exhibet. 15

1.

^{f. 43.} Opinione relegionis dulciter nominande^a et caritatis vinculo ambiende^b ill.^c matri- familias Chrodebertus ill.^d peccator salutem in Domino perhennem^e. Litteris tuis par- vitatem meam postulasti^f, ut sententiam canonum perquirerem^g de iudicio mulieris, que, postquam^h consecrataⁱ et professa castitatem^k Deo fuerat conservare, adulterium per- 20 petraverat, quamquam^l in sancta synodo^m Nicena, Calcedonenseⁿ et Ephesina^o vel Con- stantinopolitana super hac re^p capitulum non invenimus, que quattuor synodos^q tantum terrarum venerabiliter recipit^r et concredit, adtamen in Aurilianense^s synodo de hac re invenimus prefinitum iudicium^t, quod tibi distinavimus, et ex ipsa auctoritate iudi- 25 cium conservandum predicte^u mulieris direximus. Sub qua sententia consilium dedimus ex divinarum scripturarum fonte flumina sententiarum viva vel stipites^v immobiliū columnarum, quorum unda^w bibens et amplexu se tenens non timeat iterum labi in ruinam^x. neque disperare^y pro^z preterito lapsu possit de venia. Sed predicta teneat consilia. Memoretur^z euangelicae mulieris illius peccatricis Mariae Magdalene, quae^a septem vitiis repleta fuerat, de qua Dominus septem daemonia eiecit^b, quae Domini 30 pedes lacrimis lavit, crinibus tergit^b, labris fortiter impressis exardescenti^c amore osculata est et ungento^d pretioso unxit^e; de qua Dominus dixit: 'Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum'^f. Et ipsa est, quae^a semper Dominum postsequuta^g usque ad crucifixionem^h et sepulturam, et ipsa prima post resurrectionem antequamⁱ nullus aposto- 35 lorum^j et antequam^k mater Domini, gloriosissima Maria semper virgo, et angelos^l et^m Dominum meruit videre^{l, n}. Ipsa est soror Martae et Lazari, quem^m Dominus quatri-

1. *Cod. 1 = Paris. Lat. 2777; 2 = Lugd. Batav. 114. Cf. supra p. 174, l. 40 sqq.* a) nominando 2. b) abiende 1; abluendo 2. c) ill. m. Chrodebertus des. 2. d) ille 2. e) perennem 2. f) posto- lasti 2. g) perquirerae 2. h) posquam 1; post 2. i) consegratam et professam 2. k) 2; casti- tate 1. l) quamque 2. m) sidono 2. n) Calcidonenso 2. o) Efesena 2. p) rae 2. q) sidonos 2. 40 r) recepit 2. s) Aurelianense sinodo 2. t) predicti mulieri 2. u) 2; stipes inmobilum 1. v) 2; unde 1. w) ruina 2. x) iterarae 2. y) pro preterito 2; properito 1. z) Memoret 2. a) quem 2. b) tergit 2. c) exardenti amorae 2. d) unguento 2. o) postscuta 2. f) cruci- fixorem 2. g) antequa 2. h) apostolus 2. i) angelus 2. k) ad add., sed del. 2. l) viderae, et saepius ac pro e in fine vocis 2. m) 2; quam 1. 45

1) *Cf. 'N. Archiv' VI, p. 95.* 2) *Ad can. 19. Conc. Aurel. III.* haec spectare videntur. 3) *Cf. Ev. Iac. 8, 2.* 4) *Cf. ib. 7, 38; Ioh. 11, 2; 12, 3.* 5) *Cf. Ev. Iac. 7, 47.* 6) *Cf. Ev. Ioh. 19, 25; 20, 1 sqq. 12, 14; Marc. 16, 9.*

duanum mortuum suscitavit¹. Et redemptor noster pro peccatoribus et adulteris in hunc mundum se venisse dixit, non pro iustis². Et ipsa Veritas dicit, quod^m non sit opus sanisⁿ medicus, sed^o egrotis^s. Paulus apostolus, persecutor christianorum et homicida, sancti Stephani interfector, noster et omnium gentium factus est preceptor⁴. Quid dicam de Matheo telonario⁵ et postea euangelista? quid de Zacheo, qui de arbore sicomorum^p, iam inluminatus corde, pro parva statura corporis sui Dominum videre cupiebat⁶? quid de publicano illo in euangelio scripto^q, qui pectus suum percuciebat, dicens: 'Non sum dignus levare oculos meos ad celos^r'. Esto mihi, Domine, propicius peccatori^s, et descendit iustificatus magis quam Phariseus ille^t, qui iactabat merita sua et stando orabat^u? Quid adhuc augendam consolationem dominus et^q Redemptor noster in euangelio dicit similitudinem gloriosam piissimi pastoris perfecisse^t, qui, nonaginta et^u novem oves in montibus derelictis, errantem unam pastor clementissimus cum multo labore lustrando squalida loca perquisivit et invenit et in humeris^v suis inposuit et ad gregem salvam reduxit, ut et numerus^w perfectum centenarium^x impleret^y et^y perfecti gregis dominus esset et nos miseros peccatores, errantes^z per fragilitatem corporis, iustis et innocentibus adgregaret, et dixit, plus se gaudere super uno peccatore penitentiam agentem, *quam super^a nonaginta novem iustos non indigentes^b penitentiam^o. Sed^c *f. 43*. futuri temporis cautela^d, largiente Christi gratia, adhibetur, ut^e culpa non iteretur^f, que multis fletibus diebus et noctibus, publice et occulte, ieuniis^g, orationibus, gemitis^h, suspiriis, laboribus, oboedientiaⁱ et taciturnitate, humilitate et caritate^j preterita deleatur^k. Non^l sunt querenda aut numeranda annorum tempora ad agendum penitentiam, sed fortitudo cuiuslibet temporis vel momenti compunctionis, timoris sui de peccato et amoris Dei ex toto cordis desiderio. Ad hec^m verba confirmanda testis est excellensⁿ propheta, qui spiritu Dei plenus dicit: 'Peccator in quacumque die^o, in quacumque^p hora conversus fuerit et ingemuerit, omnia peccata sua oblivione traduntur'¹⁰. Et latro ille^q, qui iuxta Dominum crucifixus fuerat, subita confessione confessus et fide plenus credidit*, non annos^r aut menses aut dies egit in penitentia^s, quem velox mors arripuit, et iuxta verbum Domini in paradiso ante Petrum apostolum introiit^t¹¹. Et populus^u Ninive^v civitatis, triduano ieunio, fletu, cinere, cilicio, planctu^w et gemitu, concinnante^x, de voragine submersionis suae et iram^y Dei meruit evadere¹². Et David rex et propheta spiritu Dei plenus pro homicidii^z et adulterii facinore^a, Natan propheta argente, de solio regni non erubuit coram omni multitudine faciem suam dare in pulvere^b et pariter erupit in vocem amarissime^c penitentiae dicens: 'Peccavi, Domine,

*) Cod. 2 add.: hominem, quem videbat crucifixum, Dei omnipotentis filium Deum vivum et verum.

1. m) que 2. n) sanis 2. o) sed egrotis des. 2. p) siccomorum 2. q) fere evanuit 1.
r) caelus 2. s) illi 2. t) isse evan. 1. u) deest 2. v) umbris 2. w) 2; innumeris 1; lege: numerum.
x) centenarum, ut videtur, 2. y) ut 2. z) 2; errantem 1. a) 2; supra 1.
b) 2; digentes 1. c) Si 2. d) cautilla 2. e) 2; in 1. f) iteret 2. g) ieuniis 2. h) obae-
40 dientia 2. i) 2; caritatem 1. k) delectantur 1; debeatur 2. l) et non 2. m) haec 2. n) exce-
lentissimus 2. o) aut add. 2. p) quacumque hora 1; quacumque ora 2. q) 2; illa 1. r) anno 2.
s) penitentiam quem 1; penitencia que 2. t) introiit 2. u) papulus 2. v) Ninivete 2. w) planeto 2.
x) conannente 2. y) irac 2. z) homicidiis 2. a) facinoro 2. b) 2; pulvere 1. c) aman-
tissime penitentiam 1; amatissime penitentiae 2.

45 1) Cf. Ev. Ioh. 11, 1 sqq. 2) Cf. Ev. Matth. 9, 18; Marc. 2, 17; 1. Tim. 1, 15.
3) Cf. Ev. Matth. 9, 12. 4) Cf. Acta apost. 22, 20 sq. 5) Cf. Ev. Matth. 9, 9; Marc. 2, 14;
Luc. 5, 27. 6) Cf. Ev. Luc. 19, 2 sqq. 7) Cf. ib. 18, 10 sqq. 8) Cf. Ev. Luc. 15, 4 sqq.;
Matth. 18, 12 sqq. 9) Cf. Ev. Luc. 15, 7. 10) Cf. Ezech. 33, 12. 13. 11) Cf. Ev.
Luc. 23, 39 sqq. 12) Cf. Ion. 3, 4 sqq.

peccavi'; et Dominus per prophetam dixit ei: 'Remissum est peccatum tuum'. Ecce, quantum valet humilitas, quantum optinet^d caritas, quia, etsi sunt dura peccata nostra, apostolo dicente, velut stipula, fenum et^e ligna, si^f abundaverimus igni amoris Dei, possumus citius exurere^g onera peccati^h. Et in eorum locis super fundamentum fidei, quiⁱ est Christus^{j, k}, edificemus aurum, argentum et lapides pretiosos^k, ut^l possimus^l in ornamento^m regis aeterni, Redemptoris nostri, inter vivos lapides^{n, o} computari; ut dicat apostolus nobis: 'Fuistis^p aliquando tenebre^q, nunc autem lux in Domino'^s; et iterum: 'Ubi abundavit peccatum, superhabundavit et gratia'^t. Sic tamen, ut^u eundem apostolum Paulum in omnibus audiamus et sua consilia, quia spiritum Dei habet, integrer^r custodiamus. Dicit ipse in epistola ad Romanos: 'Sicut^v enim exhibuistis^w membra vestra servire inmundicie^x et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete^y membra vestra servire iustitiae^z in sanctificationem^z'. Verbi gracia, qui vigilias multas dedit occultas et noxias^x in luxuria, multiplicet corpus suum eodem modo excitari, de somno levare et in angulos ecclesie^y vel monasterii occulite in orationibus fatigare adque^z adfligere, ut dolores, quos memorat, quantos^a et quales sustenuit pro amore¹⁵ carnali, secundum Pauli apostoli mandatum eosdem sustineat^b pro amore spirituali^c, ut non minus sit corpus vigiliis sanctis^d languidum, quam^e fuit in flagitiis, diversis ad-
*f. 44. inventionibus *detortis membrorum nixibus^f, inhoneste depresso et ob hoc male defes-
sum^g. Hec est integra restitutio sanctitatis et operatio summe salutis, ut amore summo
Dei et novi amor vetus pellatur^h peccati, et moriatur amore vetere peccator, et reno-²⁰
vetur homo noster, et destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus huic mundo et crucifixus cum Christo, iustificatus est a peccato. Si ergo moribus renovati et a peccato iustificati, salvi facti erimus ab ira per ipsum, ut iam non regnet peccatum in nostro mortale corpore, sed regnum adveniat Salvatoris per gratiam suam; quam idem Paulus apostolus invocabit cum gemitu dicens: 'Infelix ego²⁵
homo! Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum,
dominum nostrum^s, cui est onor et gloria et imperium, maiestas et potestas in unitate
Spiritus sancti per infinita secula seculorum!

Peccator indignus Chrodobertus, servus servorum Dei episcopus, subscrispi.

Gratias multas ago de linea inconsutili, bene texta, longa et larga et mihi multum³⁰
amabiliter acceptam et corpori meo tamquam sciendo congrueⁱ preparata.

2.

Dilectissimis^o fratribus, universis episcopis in Galliae partibus, Adeodatus. Aequitatis nos ammonet norma, quam a prime custodire precepimur^a, ut canonica sanctorum patrum consulta, presertim a beatissimis apostolice sedis presulibus, predecessoribus³⁵ scilicet nostris, qui auctoritatem, successione ac vice sacratissimi apostolorum principis Petri per diligentem sollertia naneti sunt, quemadmodum statuta repperimus inter-

1. d) obtinet 2. e) deest 2. f) 2; deest 1. g) exurire e corr. 2. h) que 2. i) xp̄s 2;
sp̄s 1. k) preti evan. 1. l) 2; et possemus 1. m) ornamentum 2. n) lapidem 2. o) fuit 2.
p) tenobræ 2. q) et 2. r) . . . egre 1; integrae 2. s) Sic 2. t) exhibuistis 2. u) inmūn-⁴⁰
diciae 2. v) exhibere 2. w) iusticiae 2. x) obnoxias in luxoria 2. y) ecclesiae 2. z) deest 2.
a) quanto 2. b) sustineat 2. c) spirituali 2. d) 2; deest 1. e) que 2. f) noxibus 2.
g) reliqua desunt 2. h) pellator 1. i) congratiae (congrāc) 1.

2. Cf. Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2106. (Quasdam varias lectiones editionis Pardessus, Diplom. II,
nr. 374, annotavi. a) precipimus, ut canonica s. c.)

45

1) 2. Reg. 12, 13. 2) 1. Cor. 8, 12. 3) Ib. 11 sq. 4) Cf. 1. Petr. 2, 5. 5) Cf.
Eph. 5, 8. 6) Rom. 5, 20. 7) Ib. 6, 19. 8) Ib. 7, 24. 25. 9) Formula ad pri-
vilegium Adeodati papae (a. 672—676) monasterio S. Martini Turonensis concessum, cf. Reg.
Pont. Rom. l. c., scripta est.

merata atque inlibata custodia conservemus. Sed et queque fratribus nostris, ecclesiarum episcopis, pedissequa dumtaxat imitatione, consultum ac salubriter fuerit ordinatum, utpote^b functi apostolicae principia, licet impares ministerio, firmando simili ratione decernimus. Qua ex re, dum ill.^c religiosus presbyter et abbas monasterii Sancti illius^d, in quo et venerabilis corpus eius est situm, visendas ex desiderio veniens apostolicas confessiones et atria, nostris se representaret^e obtutibus commendationemque fratri^f nostri illi^g, illius^h ecclesie presuli, obtulisset, sublici voci precatus est, ut privilegium apostolica auctoritate subnixum ob munitionem venerabilis monasterii, quamⁱ beate recordationis confessor Christi ill.^j et presul illius^h ecclesie in Galliganis partibus ad conversorum salutem sui sanctissimi corporis consecratione decoravit, cui nunc preesse se perhibens scriptis ostenderat, ei concedere deberemus. Parumper^k autem ambigimus, idcirco quod mos atque traditio sanctae^l nostraræ ecclesie plus non suppetat, a regimine episcopalis providentia^m religiosa loca secernere. Verum ubi et predicti fratris nostri illiⁿ, illius ecclesie presulis, monachicam libertatem, hoc est liberam dispensandi licentiam, scripto concessam, religiositatem^o eius exemplaria proferente, comperimus, in *f. 44'. cuius volumine et aliorum, per Gallicanam videlicet provintiam constitutorum, antistitum ad id consensum prebentium subscriptiones subter adnixas inspeximus, nullatenus iam exsorte^p rationis ac canonice regule tantorum episcoporum consonam sententiam fore, perpendimus. Propterea et nos, erga quod idem fratres nostri, reverentissimi presules, conferre providerunt, simili censura ex auctoritate profecto apostolorum principis, cui clavis ligandi atque solvendi Conditor ac Redemptor omnium tribuit, idemtidem^q firmari concessimus, ut, apostolica fulti [auctoritate^r], per privilegii seriem nullas gravidae a quolibet episcoporum sub pretextu discussionis religiosus abbas vel monachi ibidem degentes sustineant, neque rursus, ospitando^s sibi apud eos licentiam vindicantes, dispendia his atque insolentias angariarum inponant, neque per occasionem regularis discipline rimandi atque servande quaslibet importent iniurias. Sed liberam licentiam similiter^t habere statuimus, salva profecto monachicarum regularum custodia, religiosum abbatem, quicumque pro tempore prererit prefato venerabili monasterio, id procurante, ut, erga quod prisce traditionis eius articulus continet, et ipse conservare nitatur et qui qui sub eius reguntur dispensatione solerter custodire commoneat districte que conpellat. Reverentissimus vero episcopus, in eius parochiam memoratum venerabilem monasterium vel res eius ac possessiones constitenter, faciente^u tantum ordinationis ac promonitionis^v sacerdotum atque levitarum vel confitiendi chrismatis sit tantum concessa licentia. Dispositionem autem venerabilis loci gerere ac conversationem monachicam exquirere religioso abbati eiusque preposito, vel qui qui^w probatissimi in eodem monasterio fuerint, quod etiam prefati presules consona sententia definierunt, decernimus. Quisquis igitur quolibet tempore, quod nullatenus credimus, huius decretu privilegii, quod, auctoritate apostolica subnixi, consentiendo firmavimus, in totum vel in partem temerare temptaverit sueque presumptionis audatiam digna^x emendatione minus correxerit, in perpetuum percellendum vel anathematizandum se^y neverit, non solum tantorum sentencia sacerdotum, sed etiam equissimo apostolice condempnationis aculeo, quoniam violare pertinaciter nisus est, quod salubriter conservare debuerat. Et ita quoque huius privilegii sanctio firmata ac rata indiminate persistat atque permaneat, erga^z quod et precellentissimi totius^a Galliae reges, ut scripta comperimus, ad repre-

45   2. b) ut pute c.   c) Aegiricus Pard.   d) Martini Pard.   e) Pard.; representare c.   f) lege: fratris illius — presulis.   g) Crotperi Pard.   h) Turonensis Pard.   i) quod Pard.   k) paramper c. l) Pard.; sanctis c.   m) lege: providentiae.   n) iti illius c. c.; Crotperi Turonensis c. Pard.   o) lege: religiositate.   p) exortem Pard.   q) sic c.   r) deest c.; add. Pard.   s) lege: hospitandi.   t) ita exemplar capitii 9. insertum; liberam c.; deest Pard.   u) faciente c.   v) ita pro promotionis c.; cf. infra p. 502, l. 29.   w) ita Pard.; quicquid c.   x) dignemmodatione c.   y) sonuerit pro se neverit c.   z) Pard.; ergo c.   a) tot evan. c.

mendas laicorum infestationes edicto premunire idem venerabile monasterium regale
pietate dignati sunt. Bene valete, dilectissimi fratres.

3.

Dilectissimis¹ fratribus, coepiscopis per Gallearum provintias constitutis, Iohannis,
 *f. 45. servus servorum Dei. Quamquam^{*} prisce sacratissime regule decreta nos doceant, quae^a⁵
 oportet perenniter custodire et patrum sanctorum consueta indiminate servare, adtamen
 et nos quoque super hec regulariter vota supplicum christianorum et maxime orthodoxa
 fide fulgentium in omnibus debemus^b effectui mancipare, quatenus eorum pia devotio
 apostolicis inviolata permaneat^c institutis. Quoniam igitur Chlodoveus rex, excellentis-
 simus filius noster, princeps Francorum, pia et religiosa devotione perspicuus^d, suis nos¹⁰
 scriptis postulasse dinoscitur et apostolicae sedis, caput omnium ecclesiarum, privilegium
 monasterio beate geneticis et semper virginis Mariae, vel sanctae Columbe atque
 sanctae Agathe seu aliorum sanctorum martyrum, in loco qui nuncupatur ill., super pago
 ill., quod viri magnifici ill., pia devotione dediti, nutu et aspiratione divina construxisse
 noseuntur; in quo decreverunt, ut puellae, Dei sacre virgines^e, in sanctis studiis et¹⁵
 venerabilibus diuturnis meditationibus assiduis vitam piam atque contemplativam sub
 retrusione exercere videantur. Pro qua re subplici expetierunt deprecatu, ut privi-
 legium apostolicae sedis nostre in eodem monasterio concedere deberimus. Quod salu-
 briter annuentes, maxime domesticis fidei et spe certa salubre futurorum bonorum ful-
 gentibus hoc privilegium perenni auctoritate servandum libenter indulsimus pro divino²⁰
 intuitu. Nec enim nova postulantum vel indulgentium^f auctoritas privilegi largiendi,
 dum profectu cuncti et plerique predecessoris nostri, per preterita^g tempora apostolice
 sedis presules, non solum sup ditione nostra constitutis, sed etiam in ceteris regionibus
 possitis^h, postulata semper indulgenda sanxerunt, presertim in regione Francorum, dum
 profectu cuncta usque ad fines terre et oceaniⁱ maris terminum sup^k beati Petri prin-²⁵
 cipis apostolorum ditione consistant; unde oportet, omnes omnino medullitus ac totis
 viribus, modis omnibus oboedire, quae per beati Petri auctoritate apostolice sedis postu-
 lata dinoscitur, indulgere. Ergo antedictorum virorum et presertim interventu excellen-
 tissimi filii nostri, predicti regis, super hoc privilegium suis scriptis enixius expetiti,
 postulata concessimus, intercedentibus omnibus episcopis, et contestatione evidentissima³⁰
 decernimus, tam vicinis quam procul a predicto monasterio constitutis: nihil audeant!^j
 usurpare, nihil auferre, nihil contigere^m, cogente prave ambitionis ardorem, que sub
 tenorem huius privilegii et norma decernit, ut videlicet episcopus, quem mater spiritalis
 paterque monasterii vestri [velⁿ] cuncta congregatio voluerit, ad celebranda^o missarum
 solemnia in^p consecratione^q abbatissae vel etiam reliquarum iuniorum sacrate Deo,³⁵
 etiam tabularum altaribus, in quibus misse debeant celebrari, habeat facundiam^r in
 eodem^s monasterio ingrediendi. Ad officium scilicet sacerdotalis ministerii^t tales secum
 ipse pontifex introducat, qualis vita et religio sancta commendat. Quo peracto officio,
 *f. 46. nihil^{*} contingens nihilque ambiens per concupiscentie stimulum vel rapine pravitatis

3 = Jaffé, *Reg. Pont. ed. 2. 2044. (Editionis Pardessus, Diplom. II, nr. 298, varias quasdam 40
 lectiones annotavi).* a) . . e. c. b) debent c. c) permaneant institutus c. d) prospicuus c.
 e) virgis corr. virges c. f) est add. Pard. g) perporit pro per preterita c. h) i. e. positis.
 i) oceā e. k) subeati corr. ead. m. sup beati c. l) audeat c. m) contingere Pard. n) deest c.;
 add. Pard. o) celebrandum corr. celebranda c. p) evan. e. q) congregationem abbatis sue
 pro c. a. c. r) fa-undiam (*sic*) c.; faondiam Pard. s) loco add., sed del. c. t) monasterii 45
 corr. ministerii c.

1) *Non ex vero privilegio Iohannis papae (a. 640—642) sumptam, sed fictitiam potius
 hanc formulam esse, satis constat. Cf. Jaffé, *Reg. Pont. l. c.*; *Pardessus, Diplom. II*, p. 65, n. 1;
 H. Grauert, 'Hist. Jahrb.' 1883, p. 83 sq.*

ingenia, sed gratis per omnia agens, ad propria mox regredi non moretur, nec convivium intra claustra monasterii eidem nullatenus preparetur, nihil sic^u dictus usurpans de rebus monasterii, non de sacris altaribus indumentis, non de ornamentis neque sacris voluminibus, nec^v quicquam maius vel exiguum sed nec concupescere^w adtemptet; 5 quia, si privata concupescere satis est noxiun, quanto magis sacra auferre, aut desideret iure sua mancipare, Deo est inimicus^x. Unde bene, cum^y iustum virum describeret, propheta ait: 'Qui excutit manus suas ab^z omni munere'¹. Neque enim dicit: 'Qui excutit manus de^a munere', sed adiuxit^b: 'ab omni'. Tunc ab omni munere manus excutit, quando in divinis rebus, non solum nullam pecuniam, sed etiam humanam 10 gratiam non requiret. Interdicentes etiam episcopo, in cuius parochia est predictum monasterium constitutum, ut nihil contra tenorem^c presentis decreti, pia postulatione indulti, quicquam adtemptet, vel eius successores presumant prohibita contigere, nec in minimo hanc normam violare, sed plenius et in omnibus per singula conservare. Chryisma igitur, vel quicquid ad sacra ministeria pertinet, si a matre, patre monasterii 15 fuerit postulatum, aut benedictiones tradere Dei famularum, a quo provideret vel elegerit, spiritali sanctoque Deo sacerdoti modis omnibus annuendum. Et, ut superius dictum est et sepe dicendum, nullam potestatem habere convenit episcopo in eodem monasterio sub retrusione sanctae viventibus et theoricam vitam coenobialis regulae militibus^d a beatissimis patronibus^e nostris, quibus non fuit dignus mundus, edicta 20 continent, id est: Antoni, Pachomii^f, haut procul a nostris temporibus Benedicti abbatis istius^g Rome huius urbis. Illud precipue statuendum^h decrevimus conservandum, neque in rebus ipsius monasterii, tam in villis quam in locis ubique, vel in ordinandis personis ad regimine Dei famularum admittendis, non de alio monasterio nec de secularibus feminis inibi introducendis, excepto quem cuncta congregatio elegerit post mortem 25 matris monasterii, ut deberetⁱ institui et ordinari. Super haec scilicet neque vicedorum neque archidiaconus nec quamlibet^k persona in eodem monastereo habere se potestatem aut extendere ditionem vel quicquam inmutare vel agere nullatenus^l presumat. Cognoscentes, quia sub apostolicae^m sede, id est beati Petri apostoli, ex predicti regiⁿ consensu et prefatorum virorum postulatione dinoscimur presentis privilegii indulta conso 30 cedere. Rogetus vero episcopus ipsius civitatis a matre, a patre monasterii vel cuncta congregatione, suam exibeat presentiam, non aut^o petitus nec conductus ad secreta monasterii accedere^p non presumat, nec ibidem contra regula institutionem intra claustra eidem pontifici convivium preparetur, nec quietam monacharum vitam, que^q solitariam propter Deum studia^r peragere decreverunt, frequens sacerdotum insolentia atque in- f. 46. 35 gressu puerilium casu introeuntium perturbare videatur, qualiter, pie et sancte viventes et diurnas meditationibus in Dei laudibus conversantes, pro excellentissimi regis Francorum stabilitate et fundatorum pia devotione assidue Dominum deprecare non cessent. Si autem, quod non optamus, monachae^s in eodem monasterio constitute taepide in Dei amore aut instituta^t patrum, ab abbatissa, id est mater monasterii^u, corrigantur. Et si 40 in grave facinore inventae fuerint, in secretiore cellula retrudantur, quoadusque culpas suas Deo satisfaciant in gemitu et luctu ac lamentatione. Si autem et ipsa abbatissa in torpore negligentiae [contra^v] instituta patrum fuerit, quod absit, reprehensa et in ali-

3. u) siē c. v) ne c. w) concupescere c. x) inimicum Pard. y) ita Pard.; coniustum c. z) ab omni in loco raso c. a) ab Pard. b) i. e. adiuxit. c) te non re c. d) sicut fortasse supplendum. e) patrinibus nostris, qui nobis non fuit d. c. f) et add. Pard. g) ipsius Pard. h) staendum c. i) Pard.; debent c. k) qualibet c.; quaelibet Pard. l) nullatenus Pard. m) apostolica Pard. n) i. e. regis. o) i. q. nisi. p) accere c. q) lege: quam. r) deest Pard. s) manachae c. t) institutis Pard. u) monasteria c. v) deest c.; add. Pard.

1) *Esaias* 33, 15.

quam vel sinistram partem inclinatam, a sede apostolica, sub cuius ditione consistit, statuimus corrigenda; nec enim eidam episcopo damus licentiam sub obtentu reprehensionis aliqua^w in monasterio predicto suam extendere ditionem aut potestatem, sed eius capite, id est apostolicae sedis, esse precipimus. Si certe zelo Dei instinctu pie-tatis innitetur, suis epistolis debebit sugerere, ut, quid pontifici Romane ecclesiae^s apostolice sedis placuerit, iuxta suam prudentiam ac discretionem prevideat disponendum; quo facto, tunc inreprehensibiliores videantur exsistere, cum ad caput eorum, id est apostolicam sedem, videntur que vera conspexerint nuntiare, et non semet ipsos in earum^x lesionem vel machinationem quicquam inmergere nec insidiouse callideque in aliquo calumniam inrogare. Quod si quidam episcopus, tam de presentibus quam^y futuris^z, per ingenii articulum aut avaritiae pre cupiditatis instigationem quicquam de prohibitis presumpserit adtemptandum vel contra superius decreta quoquo modo obviandum, aut quacumque persona, sive strinna^a sive exigua, decreverit resultandum, pri-mum quidem sui ordinis gradu et dignitate privabitur, et^b ex^b beati Petri apostoli auctoritate, qui ligandi solvendique in celo et in terra meruit habere potestatem, sit a¹⁵ participatione corporis et sanguinis domini nostri Iesu Christi defraudendus et alienus atque anathematis vinculum sortiatur, vindicta Dei ire et temeratoris presenti decreti, si quis violare presumpserit aut infrangere, in districto examine cum diabulo et angelis eius paenit multiplicibus beat subiacere in aeterna damnatione. Superna gratia vos sospites custodiat in sua pace.²⁰

4.

Stephanus¹ episcopus, servus servorum Dei, Fulrado religioso presbytero et abbatu nostro dilecto. Cura nobis atque sollicitudo est summa — — — incessanter depreces.

5.

^{f. 46v.} Stephanus² episcopus, servus servorum Dei, Fulrado religioso presbytero et abbatu venerabili monasterii sancti Christi martyris Dyonisii et per eum in eodem venerabili monasterio^a in perpetuum. Cura nobis atque sollicitudo est nimia — — — possident bonitatem. Bene valete.

6.

Hadrianus³ episcopus, servus servorum Dei, dilectissimi Fulrado archipresbytero³⁰ seu Maginario abbati. Si extraneis ignotisque — — — nihilominus revertatur.

Scriptum per manu Theodori — — — indictione quinta.

7.

^{f. 47.} Stephanus⁴ episcopus, servus servorum Dei, Fulrado amabili presbytero, et item^a alie uni persone. Petentium desideris — — — nihilominus revertantur. Bene valete.³⁵

3. w) aliquae Pard. x) eorum Pard. y) futurus corr. futuris c. z) ita c. et Pard. pro strenua. a) Ex c. b) a Pard.

4 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2330.

5 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2382. a) monasterii c.

6 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2435.

7 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2333. a) italia pro it alie c.

40

1) Stephanus II. papa c. a. 757. Fulrado abbati S. Dionysii ornatum apostolici vestimenti concedit. De fide tabulae cf. Jaffé, Reg. Pont. l. c., et H. Grauert, 'Hist. Jahrb.' 1883, p. 587 sqq. 2) Idem papa eidem abbati a. 757. concedit sex constituere diaconos, qui stolam dalmaticae decoris induantur, ut sic sacrum peragant omni tempore ministerium. 3) Hadrianus I. papa a. 781. eidem Fulrado et Maginario abbati S. Dionysii concedit hospitale intus venerabile basilica domini et fautoris nostri beati principis apostolorum Petri. 4) Tabula de eadem re a Stephano II. a. 757. Fulrado data.

8.

*Hadrianus¹ episcopus, servus servorum Dei, dilectissimo filio Fulrado abbatii, pres- f. 47'.
bytero venerabili monasterii Sancti Dionisii et per eum in eodem venerabili monasterio
in perpetuum. Cum summe apostolice dignitatis apex — — — consequi mereatur.
5 Bene vale.*

9.

f. 48.

Conditor² rerum omnium, Deus invisibilis, qui^a per prophetarum linguas genus eruditivit humanum, qui aegregium per prophetam precipit nobis Isaiam^b, si Deum querebamus et scire illius volebamus vias, debitores nostros repetere non debemus omnes, et 'solveremus fasciculos deprementes et omne onus, quod adgravabat, disrum- peremus' et rel. quod subsequuntur, si custodiebamus, 'tunc' repromisit, omnibus nostro- rum criminum ponderibus deiectis atque delictorum nexibus resolutis expulsisque pecca- torum tenebris, 'erumpere, quasi mane lumen nostrum', ad contuendum scilicet^c spiri- talibus oculis, sequuti est Creatorem, quod et 'sanitas nostra citius oriatur, et antehibat^d 15 fatiem nostram iustitia, et gloria Domini inmarcescibles colligat nos. Tunc invocemus, et Dominus exaudiat, clamemus, et dicat voce celitus: Ecce adsum'. Cui abyso Veteris Testamenti^e consonat vel invocat atque confirmat in voce^f catharactarum tuarum^g Novum ipsius Redemptoris voce: 'Dimitte et dimittetur vobis'^h, et iterum: 'Quecumque vultis, ut vobis faciant homines, et vos eademⁱ facite illis'^j, et: 'Diligis proximum tuum 20 sicut te ipsum'^k. Hoc ergo mandatum sufficit nobis in totum, in quo legem integrum veterem et novam et universos prophetas pendere et implere, Scriptura firmavit^l. Et de contemplativa vita 'partem optimam', quam Dominus Mariam elegisse laudavit^m, suf- ficere credimus testimonio ipsius. Quamvis et actualis vita habet cum Retributore bonorum operum mercedem suam, tamen preposuit satagente Marthae circa plurima se 25 contemplantemⁿ Mariam. His ergo tantis atque talibus testimoniis exercitatus anima^k, decrevi ego in Dei nomen^o ill., etsi, quamlibet peccator, illius urbis gratia Dei vocor episcopus, privilegium concedere atque libertatem congregatione monasterii basilicae beatissimi et post apostolus Gallearum clarissimi confessori^p illi, ubi ipse in corpore requiescit, condonare, in quo venerabilis vir ille^q abba preesse videtur, quod iam dudum 30 a predecessore nostro illo^r, illius urbis quondam episcopo, christianissima devotione ad ipsam sanctam basilicam vel congregationem ibidem consistentem fuit concessum, vel etiam per auctoritatem sedis apostolicae papae urbis Rome ex consensu ipsius illi^s hoc privilegium ad instar ex ipsa^t 'devotione' apostolica fuit confirmatum. Nec inmerito, reor, *f. 48*. eisdem ita viventibus piae atque catholicae hoc supervenire privilegium poterit, qui 35 indesinenter diae noctuque patrono^u famulantes, placere piissimo Christo contendunt, omni honestate ac moderatione morum^v corpora cohercentes, redigunt servituti, atque

8 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2448.

9. Cf. infra n. 2. a) deest Pard. b) erga Pard. c) et add. c. d) lege: anteibit; anteat Pard. e) testamento corr. testamenti c. f) vochatharactarum c. g) nostrarum Pard. h) ean- 40 dem c. i) contemplante c. k) animo Pard. l) nom c. m) c. Martini Pard.; confessio- ribus illi c. n) Guntramnus Pard. o) Chrotperchto Turonensis Pard. p) Chrotperchti Pard. q) dictione Pard. r) nostro add. Pard. s) murum c.

1) *Hadrianus I. papa Fulrado abbatii privilegium concedit pro ecclesiis in Valle Tellina, quem dominus Carolus rex Francorum et Langobardorum ac patricius Romanorum atque Hilde- 45 garda regina Sancto Dionisii concesserunt (a. 774—784).* 2) *Formula sumpta est ex pri- vilegio ab Ibbone episcopo Turonensi a. 720. monasterio S. Martini concessio, Pardessus, Diplom. II, nr. 512.* 3) *Esaias 58, 5 sqq.* 4) *Ev. Luc. 6, 37.* 5) *Ev. Matth. 7, 12.* 6) *Ev. Matth. 22, 39. 40; Marc. 12, 31; Rom. 13, 9. 10; Gal. 5, 14; Iacob. 2, 8.* 7) *Ib. et Ev. Matth. 7, 12.* 8) Cf. *Ev. Luc. 10, 41. 42.*

suis libertatem monachis dare, cuius honorem fiscus totum dedit urbi et census, libere-
que vivere nomenque instituit heredis. Cuius prefulgente et^t miraculis coruscante a
regibus singulariter emunitatem urbs nostra tota promeruit, prestante piissimo^u Dagoberto quondam rege, integrum emunitatem suscepit, dignum arbitror munus ab eodem
inpetratum eidem [vel^v] in suo viventibus patrocinio trementibus ulnis proferre. Pre-⁵
latis^w ergo fratibus et abbati iura servantibus patrum cedemus cessosque volumus
ecclesiae censos, servitudes, opera, mansiones, pastos, munera, fysco, episcopo,
iudicibus, missis et archidiacono et omnes consuetudines seculares amputamus seu^x
resecamus, et quicquid nobis vel eisdem servire dareve solebant et quidem possident,
vel adhuc, largiente Domino, a christianis omnibus^y conlatum fuerit, sibi semper vindicent,¹⁰
habeant^z atque perpetuo iure tempore nostro vel successorum nostrorum defendant,
eisque proficiat perenni firmitate. Nec nobis nec nostro cuiquam successore quic-
quam aliud dent, nisi iusta^a postulationem fratrum vel statuta sanctorum patrum, quam
honores inpositae manus, gradum benedictionis subsequentium^b, altaris, chrismatis et olei^c
sancti, et hoc ipsum absque ullo premio secundum Sanctas Scripturas accipient^d. Et si¹⁵
abbas ab ac luce discesserit, per electionem memorate congregationis monasterii, quorum
vita perfecta creditur, sicut regula sancti Benedicti edocet, in eorum consensu solidetur.
Sicut et auctoritas papae urbis Romae Adeodati continet^e: 'Per privilegii seriem nullas
gravidines a quolibet episcoporum sub^f pretextu discussionis religiosus abbas vel monachi
ibidem degentes susteneant, neque rursus, hospitandi sibi apud eos licentiam vindi-²⁰
cantes, dispendia his atque insolentias^g angariarum inponant, nec per hoc^h occasionem
regularis discipline rimande atque servandae quaslibet importent iniurias. Sed liberam
licentiam similiter habere statuimus, salva profectuⁱ monachicarum^j regularum^k custodia
religiosum abbatem, quicunque[que] pro tempore preerit prefato venerabili monasterio, id
procurante, ut, erga^l quod priscae traditionis eius articulis continet, conservare nitatur^m²⁵
et quique sub eius reguntur dispensatione solerter custodire commoneatⁿ districteque
conpellat. Reverentissimus vero episcopus, in cuius parochia memorato venerabile
monasterium vel res eius ac possessiones constiterint, faciende tantum ordinationis ac
*f.49. promonitionis^o sacerdotum atque levitarum vel conficiendi chrismatis *sit tantum con-
cessa licentia. Dispositionem autem venerabilis loci gerere ac conversationem monachi-³⁰
cam exquirere religioso abbatii eiusque preposito, vel quique^p probatissimi in eodem
monasterio fuerint, quod etiam prefati presules consona sententia definierunt, decernimus.
Quisquis igitur quolibet tempore, quod nullatenus credimus, huius decretum pri-
vilegii, quod auctoritate apostolica subnixi consentiendo^q firmavimus, in totum vel in
partem temerare temptaverit suaequae presumptionis audatiam digna emendatione minus³⁵
correxerit, in perpetuum percellendum^r vel^s anathematizandum se noverit, non solum
tantorum sententia sacerdotum, sed etiam equissimo apostolice condemnationis aculeo,
quoniam violare^t pertinaciter nisus est, quod salubriter conservare debuerat. Et ita
quoque huius privilegii sanctio firma ac rata indiminute persistat atque permaneat, erga
quod et precellentissimi totius Gallie reges, ut scripta conperimus, ad repreendas⁴⁰
laicorum infestations edicto premunire^u idem^v venerabile monasterium regale pietati

9. t) a Pard. u) piissimeo c. v) add. Pard. w) praefatis Pard. x) s. r. infra post
dareve insert c. y) omnibus corr. omnibus c.; hominibus Pard. z) habeat c. a) i. e. iuxta.
b) subsequentum c. c) Pard.; oleo c. d) accipiat c. e) supertextu c. f) insolentia c. g) ita c.
et Pard., sed delendum videtur; corruptum fortasse ex hoccasionem. h) i. e. profecto; profecta Pard. 45
i) monachi quorum c. k) ita cap. 2; regularē c.; regularis Pard. l) ergo c. m) nitatur c.
n) commoneant c. o) ita etiam cap. 2. (p. 497, l. 33.) pro promotionis. p) ita Pard.; quicquid
cap. 2; q (= qui) c. q) con | consentiendo c. r) ita cap. 2. et Pard.; peclendum c. s) v. a. des.
Pard. t) violere c. u) promunere c. v) id est (sic) c.

1) Cf. supra cap. 2, p. 497, l. 22.

dignati sunt'. Ita et nos, inspirante Domino, plena devotione deinceps in id ipsum venerabilem illum abbatem suam[que] congregationem vel prefati monasterii sancti illius antistites volumus confirmare, ut, inspecta ipsi^w privilegia, tam successoris^x nostri illi quam Adeodate papae urbis Romae, seu confirmationes gloriosorum regum, ut 5 nostro tempore vel successorum nostrorum omnimodis inviolabiliter conservetur et in nulla qualibet parte, sicut a nobis decretum est, corrumpatur. Rogamus et coniuramus successores nostros secundum sancti Pauli exemplum¹ per nomen domini nostri Iesu Christi, ut id ipsum sentiatis omnes, nobiscum conservantes Domini mandatum, quod dicitur: 'Gratis enim accepistis, et gratis date'², et illud propheticum testimonium: 10 'Beatus, qui executit manus suas ab omni munere'³. Id est^y, nec per obsequium indebitum serviendo^z, nec per linguam laudando, nec per manum plena muneribus donum Spiritus sancti corrumpatur; sed illa potius intuentur^a munera inmortalia, quae sunt caeli^b condita; de quibus dicitur: 'quod oculus non videt, nec aures audivit, nec in cor hominis ascendit, quae preparavit Deus^c diligentibus se' et custodientibus legem suam. 15 Abbas vero qui elegendus^d est, non eum nativitas aut divitiae vel ingeniositas preferat, sed, quem sanctitas, mores et gravitas vel pietas adornaverint, anteponent^e. In nullis quoque modis, quo^fs prediximus, iuxta coniuratione dissentiat nobis predictis successores, si non Martinus consortio, si non Christus suo nos excludat regno. Vos^f quoque, venerandos mihi Gallearum presules et Belgicae, Aquitaniae *metropolitanos *f.⁴⁹. 20 et omnes confratres et coepiscopos, supplex exoro, ut huic^g paginulae pro socio vestro, patrono nostro, sancto illo, adsensum tribuatis animo ex pleno, manibus vestris infra subscribentes, roborem detis perpetuum, ut^h aeterna vobis premia hoc privilegium per orationem quibus datur perveniat et nobis.

Gratia Dei ille, etsi peccator, episcopus, hoc privilegium integra voluntate et devotione monasterii Sancti illius, hubi ipsi monachi secundum regulam sancti Benedicti conservare videntur, subscripti.

10.

Zacharias^s episcopus, servus servorum Dei, omnibus sacerdotibus, presbyteris Francorum. Egregius apostolus docet — — — Dei servi sunt permoti. Bene valete.

30

11.

In^t nomine sanctae et individue Trinitatis, Patris — — — imperator Caesar Flavius Constantinus — — — Silvestrio urbis Romae episcopo et pape — — —. Flavio Constantino augusto quater et Galliano viris clarissimis consulibus.

12.

Staephanus^t episcopus, servus servorum Dei, Fulrado Deo amabili arcipresbytero f.⁵³. et abbatи venerabilium diversorum monasteriorum — — —. Quoniam semper sunt concedenda — — — existere temerator^a. Bene valeto.

9. w) ipsa Pard. x) decessores Pard.; desuccessoris e. y) ut add. Pard. z) servando e. a) intueantur Pard. b) coelis Pard. c) deest Pard. d) quilendus pro qui elegendus e. e) anteponant Pard. f) Pard.; Usquequo pro V. q. e. g) hic e. h) ad add. Pard.

10 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2290.

11. Ed. ex hoc codice H. Grauert, 'Hist. Jahrb.' 1882, p. 15 sqq.

12 = Jaffé, Reg. Pont. ed. 2. 2331. a) temerato e.

1) Cf. Rom. 12, 16; Phil. 2, 2. 2) Ev. Matth. 10, 8. 3) Esaias 33, 15. 4) 1. Cor. 2, 9.

45 5) Zacharias papa commendat monachos, quos Optatus abbas monasterii S. Benedicti (Casinensis) et Carolomanus monachus, germanus Pippini, excellentissimus reges maiori domos, mittunt et propter Pippinum et Grifonem fratres reconciliandos et propter reliquias sancti Benedicti recuperandas. 6) Constantini donatio. 7) Stephanus II. papa a. 757. Fulrado et successoribus eius privilegium concedit.

Quarto Kal. Marcias imperante domino piissimo augusto Constantino a Deo coronato magno imperatore — — — inductione decima.

13.

^{f. 54.} Adrianus¹ episcopus, servus servorum Dei, Maginario religioso abbatii venerabili monasterii Sancti Christi martyris Dyonisii sito Parisiaco. Cum summe apostolice dignitatis apex — — — consequi mereatur.

Scriptum per manum Christophori — — — inductione nona.

14.

Quanta² beati Petri apostolorum principis — — — et hic in futuro mereatur.

15. Incipit epistula ad domino Carolo rege³. ¹⁰

Domino regi piissimo, gratia Dei celsissimo Carlo vere carissimo, regno Christi rectissimo, ultimus namque Cathulfus, tamen vester servulus — — —. Domine mi rex — — — intellige diligenter.

16. Litteris commendatitiis.

Notum sit omnibus in Christo Iesu religiosa vita degentibus, ego^a quod ill. abbati^b ¹⁵ Sancti Dy[onisii sanctis]ime congregationis abba, fratri nostri de^b illi petitionibus satisfiens, qui m[onachicae] vite consortio apud nos coniunctus esse videbatur, quoniam^c, mores vel habitum... ferre non valentes, ad salubriora loca et sibi convenientia ei additum adeun[di]^d concessimus; eo dumtaxat modo, ut ille nobiscum, absens corpore, tamen spiritu presens, [in^d] sanctis orationibus coniunctus esse debeat, et fratrum nostorum assidua ora[tio^d] Dominum pro eo cotidie interpellet. Nos enim et cuncti fratres nostri valde eum^e reti[nere^d] maluimus; sed viri^f eum eius minime ferre valentes, considerantes^g . . . . . * paterno affectu commoti, ad ea que sui sunt corporis convenientia loca, ut diximus, adeundi concessimus. Idecirco nostrae humilitatis apices ei conscripsimus atque subterfirmavimus, ut, quia apud nos aliquod temporis spacium conversare vede- ²⁵ batur, securus et adiutus in Domino et defensus ab omni iurgio per easdem litteras, ubique in Domino securam vitam degere valeat, supplicantes omnes, ad quos eum Dominus direxerit, pro nostra parvitas memoria ipsum clementer suscipere dignetis.

17.

Carus⁴ carissimo, dilectus dilectissimo, filius in Christo patri ill., ill. humilis ill. ³⁰ abbati in Domino sempiternam salutem. Duo enim simul nostro versantur in animo,

13 = Jaffé, *Reg. Pont. ed. 2.* 2454.

14 = Jaffé, *Reg. Pont. ed. 2.* 2491.

15 = Jaffé, *Mon. Carol. p. 388 sqq.*

16 = Bal. min. 9; Roz. 662. a) emendaverim: quod ego. b) fortasse delendum. c) qm̄ c.; ³⁵ quum Roz. d) suppl. Roz. e) eum reti quod legit Roz., equidem certo legere nego. f) lege: vires. g) ita lego in c.; consul . . . Bal.; consuluum Roz.

17 = Duchesne, *Hist. Franc. SS. II*, p. 665; Teulet, *Opp. Einh. II*, p. 150; Roz. 765. (Capp. 17. et 18. verba uncis inclusa; nisi aliter annotavi, ex ed. Duch. recepta sunt, nunc autem in cod. non leguntur).

1) Hadrianus I. a. 786. privilegia S. Dionysii confirmat. *De dubia tabulae fide of. Jaffé*, ⁴⁰ *Reg. Pont. l. c.* 2) Hadriani papae epistola ad Maginarium, ut videtur, abbatem de privilegiis S. Dionysii conservandis. Cf. Jaffé, *Reg. Pont. l. c.*, et H. Grauert, 'Histor. Jahrb.' 1883, p. 69. 588 sqq. 3) Epistola c. a. 775. scripta est. 4) Suspicio hanc epistolam scriptam esse a. 810. inter d. 28. Iul. et 15. Aug. ab abbe quodam per gente ad conventum eo anno mense Augusto Magontiae habitum. Solius enim huius anni mense Augusto Magontiae conventus a Karolo M. ⁴⁵ celebratus est. Cf. Simson, 'Karl d. Gr.' II, p. 217 sq.; Reg. Imp. I, 349 b.

admiratio videlicet et tristitia: Quare? Quia, postquam a vestra dilectione corpore, non mente, separati sumus, neque per missum neque per mellifluos apices vestros de desiderabili prospiritate vestra, quam, Deo teste, semper audire et videre desideramus, oerti effici meruimus. Notum igitur sit sapientiae vestrae, quoniam 5. Kal. Augustas^a saumas nostras partibus palacii dirigere^b dispositum habemus et postea propter opus eccliesie tres dies stare, easque festinanter deinde, Domino auxiliante, sequi volumus, ea videlicet ratione, ut 18. Kal. Septembr. ad Magantiam esse possimus^c. Nam si vobis placuerit, sicut dispositum habetis, ut per nos veniatis, tunc secundum voluntatem vestram iter nostrum disponere^d habemus. Nulla enim causa est, exceptis his que per nullum ingenium inmutare possumus, que voluntatem vestram, in quantum Christo auspice valemus, de his dimittere faciat. Fuimus namque ad locellum vestrum, in loco qui dicitur ill., ipsum man[sum] consideravimus ibique nostrum repastum ex nostro adducere precepimus et una cum nostris vestrisque [fidelibus] in amore vestro illic letati sumus. Inde navigio pisces capiendo ad villam..... pervenimus. Tassilo vero, ut speramus, fidelis vester, de his, que ab eo quesivimus, [prude]nter^e nobis in omnibus responsum dedit, et putamus, si eum probaveritis et secundum [scien]tiam vel doctrinam vestram aliquod servicium ei iniunxeritis, quod vobis exinde placere [curab]it^f. Preccamur denique, ut illo preposito vestro precipiatis, ut de illo manso, [quod] vestra caritas nobis beneficiavit, bonum certamen secundum promissionem vestram [face]re^g studeat, qualiter nobis vobisque exinde mercis^h ad crescatur. De plumbo [autem] et matrarium similiter demandate, qualiter navigio iuxta voluntatem [vestram de] Sanctoⁱ illo usque ad locum, ubi Signa^j confluit in mare, nos ita adducere [possimus], quatenus dominum meum sanctum illum, amatorem vestrum, una cum^k omnibus sanctis, *quorum f. 59. reliquias in monasterio habemus, intercessores exinde habeatis. Deus omnipotens evis^l temporibus in presenti seculo vos sanum et incolomem custodiat et in futuro cum sanctis angelis letabundum efficiat. Amen.

18.

Domino clementissimo et a Deo electo et sublimato Pippino² regi quam^a magnificenter ill. humilis servulus et clientulus vester oratorque per omnia sedulus. Per hanc epistolam vestram magnitudinem in Domino dominorum opto et mitto sempiternam salutem. Gratias itaque ago omnipotenti Deo: summa cum prosperitate in servitio domini mei perveni, receptusque ab eo solita benignitate, illius in presentia gratiosus consisto. Multa namque ab eodem piissimo regi melliflua verba de vestris partibus inquisitus fui; sed in cunctis exquisitionibus, quibusque libenter audire merui, talibus Omnipotens mihi ministravit responsis, que^b animum illius velud suavissima melodia ad sacri iocunditatis gaudio inrigarunt. Et ideo ineffabilis illius clementia erga excellentiam vestram, sicut dignum est, optimam habet voluntatem, quam^c vero, omnia que dicta sunt, ille servulus vester viva voce vobis potest narrare. Fuerunt quidam^d ex pares, quos et amicos habere putabam, pectore venenoso currentes, antequam venisset, meam conati sunt accusare miseriam; sed ille^e, qui cunctorum novit occulta, misertus

17. a) ags c. b) diriger abrasum c. c) possumus corr. possimus c. d) h. in loco raso c. e) [festinan]ter Roz. f) [studuer]it Roz. g) [habe]re Roz. h) sequitur spatium unius vocis c. i) : co c.; loco Roz. k) co c. l) eius Duch.; ex his Roz.
18 = Duchesne l. c. p. 664; Teulet l. c. p. 152; Roz. 698. a) ita Duch.; que c. b) q c.: 45 quod Roz. c) quoniam Duch.; per post vero suppl. Roz. d) quodam c.; quo[n]dam Roz. e) ill. c.

1) Sequana? Cf. E. de Rosière II, p. 1084, n. a. 2) Pippinus rex Italiae, ut videtur, filius Karoli M. Alter E. de Rosière II, p. 969, n. a. Suspicio, hanc epistolam a Fardulfo abbatte datam esse, postquam ex legatione Romana a. 798. in Franciam reversus est. Regem, apud quem nunc commoratur cuique de Pippino, quem in itinere visitasse videtur, narrat, Karolum M. esse, existimo.

est famulo suo, eorumque machinamenta magis iuvare ceperunt, quam aliquod dolum [in]urerent^f. Cuncta vero, que latenter mentiendo ad aures preclaras nisi sunt accusare^g, p[resentibus]^h cunctis principibus idem ipse clementissimus rex mihi famulo suo dignatus est clementer narrare; quod et haec omnia prefatus ill. vestris in auribus prudentius potest referre. Habere autem illum unum ex veris amicis et fidelem servulum non dubitetis, quia, in quantum mens illius prevaluit, de profectui vestro et gloria coram domino nostro viriliter certare studuit. Ill. noster, quem ut anima mea in vestra diligebam amore, non erubuit in nece mea suas examinare sagittas et saltim de parte mea in regis presentia verba non vera iactare. Sed ille, qui iniqui Achitofelis ad nihilum redegit consiliumⁱ, voluit et eius subito conterere nequitiam, et gratiam domini mei 10 potius, ut dignus inessem, mihi benignus concessit. Habeo enim ego servulus vester dispositum, ut missum me[um] quam citius, cum potuero, in vestro dirigam servitio. Sed^j nunc de presente pro benedictionis causa per ill[um] dirigo vobis munuscula parva, non tamen parvo voluntatis affectu, id est cusinos 2. P[recor, ut^k] eos vultu serenissimo respicere dignetis. Commando me omnesque res sancti ill. ac nostras et cunctis pa]- 15 rentibus nostris, servulis vestris, sub defensione alarum vestrarum multis feliciter annis. Queso devoti[ssime] serenitati vestræ, ut^l confestim, cum hunc recensem habueritis indiculum, igni ad devorandum trademini.

19.

In^m Dei nomine. Domno et fratri et in Christo filio carissimo ill., viro venerabili 20 et abbatum sanctissimoⁿ, indignus episcopus in Domino sempiternam salutem. Plures mihi, carissime, transierunt dies, ex quo vo[lui] in [con]spectu tuae caritatis meas litterulas sive eulogias mittere; sed te..... Sancti illius venisse, non nisi modo * 59*. cognovi. Venisse ergo te et bene valere^b ....., *et pro incolomitate et prosperitate tua, in quantum valeo, Domini misericordiam deprecor; quippe quum^c non 25 solum ego, sed pene omnis Europa et, ut ita dixerim, generaliter omnis ecclesia ab Oriente usque ad Hoccidentem^d tali consensu dilectionis^e teneatur, ut pro te Domini misericordiam imploret, quippe qui fidem tuam observando et innocentiam custodiendo omnibus profuisti. Sicut enim non sunt condigne passiones huius temporis ad futuram gloriam, que revelabitur in nobis, ita nec condigna benevolentiae officia erga te qui- 30 libet nostrum exhibere potest, quum^f videlicet multo maius sit^g emolumentum tui beneficii, quod erga dominum nostrum et nos omnes fecisti^h, quam, si qua sint, obsequia, que tibi a nobis inpenduntur. Deus enim, qui per Mardocheum famulum suum Israhelitae plebis interitui medicinamⁱ et nobis per te contulit, ipse et te et nos ita huius vite curricula concedat peragere, ut illam perveniamus vitam, cui nullus est finis. 35 De cetero exposco et ultra quam valeo quaeso, ut me congregationis sancti ill. martyris, que vobis a Deo ad regendum concessa est, orationibus [commendetis^k], sicuti et nos congraegationum a Deo nobis ad regendum concessarum orationibus vos commen-

18. f) [par]erent Roz. g) miserium add., sed del. c. h) coram Duch. i) s; c.; scilicet Roz.
k) suppl. Roz. l) evanuit c.

19 = Bal. min. 10; Roz. 832. a) s:n..... c.; a.... Roz. b) et add. Roz.; quod mihi in c. non existare videtur. c) quū c.; qui Roz. d) ita c.; hoc occid. Roz. e) ita forte supplendum existimo. f) quū c. g) ita c.; stet Roz. h) suppl. Roz.; quaedam verba abrasa c.

1) 2. Reg. 17, 1 sqq. 2) Ex versibus subiectis, quos Sirmonodus ex alio codice inter opera Theodulfi cum inscriptione: Ad Fardulfum abbatem edidit (Poëtae Latini I, p. 524), 45 E. Dümmler, 'N. Archiv' VII, p. 401, recte coniecit, ipsam quoque epistolam a Theodulfo Aurelianensi episcopo ad Fardulfum datam esse. 3) Haec et sequentia ad coniurationem Pippini Gibbosi a Fardulfo detectam spectare, crediderim. Cf. Simson, 'Karl d. Gr.' II, p. 45.
4) Cf. Esth. 5 sqq.

davimus, ut mutuis nos orationibus, quasi quibusdam spiritualibus brachiis et, ut ita dixerim, spiritualibus armis adiuyantes, et antiqui ostis insidias sive machinamenta dolosa evadere et ad regem nostrum Christum inculpabiles venire, ipso auxiliante, valeamus. Merear te sponsis sospitem, felix felicem, incolomis incolomem cernere, mi carissime, et de incolomitate tua semper audire. Pax tibi a Deo!

Sumito que misi laetus munuscula parva,

Dulcis amice, mihi dulcis et apte nimis.

Quae sint parva licet, magna haec dilectio mittit,

Que non compensat res, sed amoris opus.

10 Sit tibi vita salus, sint et felicia cuncta,

Et tibi de celis rex Deus addat opem,

Et sic te clemens ducat per prospera mundi,

Ut pes inoffenso tramite celsa petat;

Et qui in hac vita dignum con[ces]sit honorem,

15 Hic tibi post obitum det super astra locum!

20.

.... meritis^a magnopere venerando et a nobis cum omni studio ardentique fervore [in] vinculo caritatis amabiliter amplectendo divina inspiratione protegente abbati [ego] inutilis ac vilissimus famulorum Dei famulus perennem per hanc epistolam in domino 20 Iesu [sa]lutem. Conperiat igitur devotissima caritas vestra, quia, auxiliante Domino [et^b] apostolorum principe Petro^b] intercedente, per diversos terrarum fines immensaque nos ac subditi nostri . . . . .

21.

.... in quo supplicamus excellentie sanctitatis vestrae, [ut monachos] his nomi- f. 60.
25 nibus illis et ill. cum colligis eorum ex praefato cenobio, qui per nostrum premisso una cum benedictione venerabili viro ill., eorum abbatte, vel fratribus ob amorem celestis patriae ad sedem apostolicam pro absolvendis peccatorum suorum vinculis sunt distinati, quamvis durum et asperum iter, fidem in Domino habentes, incursu vel impedimento diabolice non pertimescentes, sicut diximus, ad limina beatissimorum Petri et Pauli seu 30 ceterorum reliquie, quorum cineribus in Italia esse prenoscuntur, cum summa reverentia et devotione properare videntur; ideo supplicantes rogamus, ut, ubi et ubi, tam civitatibus, castris, vicis, villis, monasteriis, vestra devenerint presentia, pro [nomine] domini nostri Iesu Christi largire iubeatis alimonia vel que eis necessarium vel oportunum fuerit, pro ipso qui dixit: 'Qui vos recipit, me recipit; et qui recipit prophetam 35 in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet; et quicumque porrexerit calicem aquae frigidae in nomine meo, amen dico vobis: non perdet mercedem suam'¹, et 'Quam-[diu] fecistis uni ex minimis meis istis, mihi fecistis'². Valere vos optamus, Patri et filio salvatorique Christo una cum sancto Spiritu multis annorum curriculis.

22.

40 Excellentissimo³ atque piissimo ill. rege ill. gratia Dei episcopus de illo oppido una cum coenobio, sub quo egregius confessor ill., patronus vester, in corpore requiescit.

20 = Bal. min. 11; Roz. 861. a) vox prima evanuit; tum vel num supereat; [Virtu]tum Bal.; Illi perperam Roz. b) quaedam evanerunt c.; et — Petro Bal.

21 = Bal. min. 12; Roz. 671 in notis. Cf. Form. Bitur. App. 9, supra p. 180.

45 22 = Bal. min. 13; Roz. 676.

1) Ev. Math. 10, 40—42. 2) Ib. 25, 40. 3) Hanc epistolam ab eodem Theodulfo, qui etiam cap. 19. scripsisse videtur, et datam et subscriptam esse, existimaverim, quem et episcopi et abbatis vices egisse constat, perinde atque de epistolac auctore suspicendum est. Quod autem

Obnixi supplicamus [cul]men regiminis vestri, ut hos in Christo fratres nostros, illos monachos de prefati congregationi sancti, [qui^a] apud nos ipsi probabiles^b videntur, [quando^a] una cum collegis eorum vestris se cum litterolis exiguitatis nostrae^c obtutibus presentaverint, benigne recipi christianitas vestra iubeat, et vestro adiutorio f[us]tji, iter arduum, quam pro reverentia beati Petri principis apostolorum arripuerunt, usque ad limina ipsius quieti perficiant; unde vobis ipse sanctus apud Deum intercessor adsistat et in futurum mercedem vobis augeat. Et humili prece vobis deposcimus, ut, quod hore propria postulaverint, [seren]itas vestra benigne recipiat, et ad effectum perducere bonitas vestra iubeat, ut, si Christo pro[pitio] a[d] nos reversi fuerint, pro vobis et statu regni vestri indesinenter orare delectentur. . . . . ^d te corpore et spiritu ille Samarita, ¹⁰ id est salvator et custus, de quo in psalm[o]: 'Non] dormitabit neque dormiet qui custodit Israel'¹; Uthel², qui interpretatur vigil, ad te qu. . . . . , ut possis dicere: 'Ego dormivi, et cor meum vigilat'³. Valere in Domino vos^e optamus. . . . . sublimissime^f regis atque optantissime. Salutat vos affatim omnis^g [congregat]io sancti illius nobiscum.

Ille, quamvis peccator, archiepiscopus, fidens de bonitate Christi [et serenitatis¹⁵ vestrae, libens subscripsi.

23.

Summa veneratione diligendo et nobis in amore Christi amabiliter preferendo et in gremio ecclesiae sano ac devoto gratuituque animo commendando atque ex totis viribus cum summo caritatis vinculo amplectendo^a domino spiritualique patre ill. sancta²⁰ religione sedulo cuncti quidem fratres beatorum martyrum ill. et suis cum sanctis sociis, proprii servuli et amatores oratoresque vestri. Pre omnibus salutem vobis in domino ^{*. 60.} Iesu Christo salutatione amabili. *De cetero, piissime pater, multas vobis agimus laudes et gratias de vestra melliflua scedula pulcherrima que munera, quae modo vestra sanctitas nostra infima parvitate dignata fuit munerare. Propterea vestra conperiat almitas, quia²⁵ nos in uno positi, relectas vestras litteras, continuo, ut eas audivimus, gratulati licet de benedictione, sed multum turbati de vestra tribulatione. Quid ergo de vobis agimus? quid facimus? quid loquimur? Dolemus, gemitum habemus, anxii sumus, consilium querimus statimque in commune consensu decrevimus^b, sicut nos divina docet lectio, ubi ait: 'Orate cuncti pro invicem, ut omnes salvemini'⁴. Nos autem repente, sicut³⁰ mos est solitum, loricam induit fidei, sumptis salutis galeam, cum umilitatis spiritu arma orationum sumsimus, ut certi Christi milites, in agonia puriter muniti, undique firmiter simul omnes venimus, ordinata acie, belligerare coepimus. Iesu Christo domino pro vobis preces fundimus, in missis specialibus, in psalmodiae, in canticis spiritualibus, in sacris orationibus, in quantum nostra valens est parvitas, pio affectu viriliter certavimus, et optamus facere, [ut] vos Dei pietas per multa quidem lustra annorumque curricula in pace sanctae Dei ecclesie incolomem^c custodiat et post vitam eternam istius^d in gloriam conlocet. Peracta omnia namque hec, ad divina^e veniam eloquia, de qua haurire possemus^f consolatione optima. Audiamus primum prophetam sanctissimum,

22. a) deest c.; suppl. Roz. b) s. om. c.; suppl. Roz. c) : rae c. d) ultima literarum⁴⁰ evanidiorum r, ut videtur, fuit. e) superser. c. f) sublimissimissime c. g) omnes corr. omnis c.

23 = Bal. min. 14; Roz. 837. a) amplectendomno pro a. d. c. b) deorevimus c. c) incolom c. d) istitius c. e) divina c. f) possumus corr. possemus c.

infra archiepiscopus, in initio vero episcopus nominatur, ideo fieri potuit, quia Theodulfus, a. 801. pallio accepto, archiepiscopalem quidem honorem, sed personalem tantummodo habuit. Cf. Mühl-⁴⁵ bacher, Reg. Imp. I, 525, et Form. Imp. 18, supra p. 299. Rex, ad quem mittitur epistola, idem Pippinus, ad quem cap. 18. scriptum est, esse videtur, praesertim cum homines Romam peregrinantes ei commendentur. 1) Psalm. 120, 4. 2) Unde haec vox sumpta sit, nescio. V. Cl. S. Löwenfeld coniecit: Uriel. 3) Cant. cant. 5, 2. 4) Jacob. 5, 16.

virum prudentissimum, psalmigraphum humilem, cytharizantem per citharam [pre]cepta melliflua. Sic nobis alloquitur: 'Mihi autem', ait, 'adherere Domino bonum est, in omnibus spem meam ubique bonete^g in Domino'¹, et rursum: 'Iacta tuum cogitatum semper in Domino, et ipse te enutrit dulciter'². Idem ipse inquit: 'Bonum est, suave est mihi,
 5 Domine, quod humiliasti me'³; de quo sequitur: 'Bonum mihi lex oris tui super multa milia argenti et auri'⁴. Scriptum legimus, quia^h presens paupertas futuris divitiis compensanda sit. In cantico dicitur Annae: 'Dominus pauperem facit et valde ditat, humiliat pro peccatis, sed statim sublevat per misericordiam'⁵. Unde iterum psalmista cohortat nos per omnia, dicens: 'Dominus me reget, et mihi nihil deerit, et conlocavit me in loco
 10 pascue, super refectionis aquas me locavit'⁶. Hec auscultans aegregius praedicator apostolus tuba mirabilis nostris intonat ..... [auribus, mittit se in medio, pulchra conectit eloquia, de qua proloquens dicit: 'Om[ne don]um optimum et omne donum perfectum descendit a Patre luminum'⁷. Dicit iterum: 'Omnes qui volunt pie vivere in Christo Iesu, persecutionem patiuntur'⁸. Adhuc subditur: 'Cum enim ho[m]o noster ex]terior
 15 affigitur, tunc ille qui intus est perfectae renovatur, quia, dum infirmamus corpore, potentes sumus spiritu⁹. Salvator Cristus dominus de semetipso ait: 'Spiritus quidem prumpsus est, caro autem infirma'¹⁰. [Et bon]ae memoriae dicit Gregorius: 'Tunc homo perfectus est, cum plenus fuerit caritate; et unde animus saepius cogitat, inde mens frequenter meditat'¹¹. Oramus atque optamus vobis per omnia, ut Deus pacis et cari-
 20 tatis sanctificet vos in omnibus, et integer spiritus vester et reliquaⁱ.

24.

..... [im]minutum¹². Id ipsum autem, quod optimum habemus, secundum f. 61.
 quod facultas suppetit, vobiscum libentissime [im]pertiemus. Haec idecirco per singula studiuimus scribere, quia epistola superius dicta per scriptum vobis [in]notescere iussit
 25 de singulis. Ea vero, que subsequens exposcit sermo, nostrae competit necessitudini. Liquet¹³ namque, quod sagax efficacia vestra astutiam precellit omnium hanc legationem agentium, ut superius dictum declarat affectum. Et ideo quia pre cunctis excellentius subtiliusque eandem legationem a vobis ordinari scimus, de vestra inviolabile caritate freti, consilium expetimus, quomodo ipsam agere debeamus, ut, sicut eam penes
 30 vos habetis depositam, qualiter episcopos vel ca[no]nicos aut monachos vel quibus capitulis ab eis debeamus requirere, per ordinem cuncta celerius ad nos recurrens ostendat epistola. Illam quoque paginam, que coram domino imperatore et nobis omnibus lecta est, cum universis generaliter data fuit licentia eundi palatio, pariter cum prepetita^a epistola nobis mittite. Et non solum ea, que nominatim expressimus, sed prebet
 35 cuncta, que huic negotio scitis esse congrua. Ita namque in omnibus erga nos agat vestra inmarcescibilis^b caritas, sicuti per vos nostra confidat simplicitas. Hoc etenim almitati vestrae notum fieri volumus, quia, domino nostro glorioso augusto iubente, die 19. mensis presentis, que eveniet 13. Kal. Iul., ab o[mnibus suf]fraganiis nostris, Deo opitulante, episcopale munus, libet indignus, suscepturus su[m]. Cum ego me huic
 40 honeri minus aptum et adhuc episcopalibus officiis non^c ut oportet esse inbutum, termino

23. g) ita c. h) q. (qui) c. i) quod ipse pr̄st add. c.; quod ipse praestet! Roz.

24 = Bal. min. 15; Roz. 700. a) prapetita c. b) -les corr. -lis c. c) novit pro non ut c.

1) Psalm. 72, 28. 2) Psalm. 54, 23. 3) Psalm. 118, 71. 4) Ib. 72. 5) 1. Reg. 2, 7.

6) Psalm. 22, 1. 2. 7) Jacob. 1, 17. 8) 2. Tim. 3, 12. 9) 2. Cor. 4, 16; 12, 10.

45 10) Ev. Matth. 26, 41. 11) Haec verba ap. S. Gregorium M. non inveni. 12) Epistola

fortasse ad Fardulfum, anno 802. missi munere functum, data est. Cf. LL. Capitul. I, p. 100.

13) Cf. ad haec Waitz, 'VG.' III², p. 464.

statuto differre volui; sed quia, iussione imperiale urgente, non valeo, idcirco vestram sanctitatem rogo et intentissima praece efflagito, ut, licet omni tempore, maxime usque predictam diem pro nobis cum omnibus vestris Domini misericordiam exhorare dignemini, ut inpetratu vestro a gravidine meorum^d delictorum merear leviari, et, adnitentibus orationibus, dignetur mihi dominus Iesus Christus intellectum sensumque prebere, qualiter ad dignitatem tanti honoris, quamvis inmeritus, valeam competenter accedere.

25.

Carolus¹ gratia Dei rex Francorum et Langobardorum ac patricius Romanorum dilecta^a nobis et valde amabili coniuge nostrae ill.^b regine. Salutem amabilem tibi in Domino per hos apices mittere studuimus et per te dulcissimis filiabus nostris vel 10 ceteris fidelibus nostris tecum morantibus. Scientem tibi facimus, quia, gratias Deo, sani et salvi sumus. Missus quidem dilecti filii nostri ill.^c nomine ill. nobis nuntiavit de eius sanitate ac domni apostolici vel de salvatione^b confinium nostrorum illis partibus positis. Unde valde laetificati extimus. Et insuper retullit nobis, qualiter illa scara^d nostra, que^e prius de Italia iussimus pergere partibus Avariae in ill. confinia 15 *f. 61*. resedendum, perrexerunt infra fines ipsorum *decimo Kal. Septembr. et inierunt pugnam cum eis, et dedit eis Deus omnipotens pro sua misericordia victoriam, et multitudinem de ipsis Avaris interfecerunt, in tantum, ut dicunt, quod in multis diebus maior stragis de ipsis Avaris factum non fuit. Et expoliaverunt ipsum walum et sederunt ibidem ipsa nocte vel in crastina usque hora diei tertia. Et acceptis expoliis, reversi sunt in 20 pace et centum quinquaginta de^d ipsis Avaris vivos comprehenderunt, quos reservaverunt, ut nostra fiat iussio, qualiter exinde agere debeant. Fideles Dei ac nostri, qui hoc egerunt, fuerunt ille episcopus, ill. dux, ill. et ill. comites. Ill. dux de Histria, ut dictum est nobis, quod ibidem benefecit ill. cum suis hominibus; vassi vero nostri fuerunt illi. Nos autem, Domino adiuvante, tribus diebus letania fecimus, id est Non. Septembr. 25 quod fuit Lunis die incipientes et Martis et Mercuris, Dei misericordiam deprecantes, ut nobis pacem et sanitatem atque victoriam et prosperum iter tribuere dignetur, et ut in sua misericordia et pietate nobis adiutor et consiliator atque defensor in omnibus angustiis nostris existat. Et a vino et carne ordinaverunt sacerdotes nostri, qui propter infirmitatem^e aut senectudinem aut iuventudinem abstinere potebant, ut abstinueret; 30 [et qui re]demere voluisse, quod vinum^f licentiam habuisse bibendi ipsis tribus diebus, ditiores^g et potentiores homines hunaquaque^h die solidum hunum dedissent, minus potentes iuxta possibilitatem ipsorum; et qui amplius dare non potebat et vinum bibere volebat, saltim vel unum dinarium donasset. Aelimosina vero unusquisque secundum propriam atque bonam voluntatemⁱ vel iuxta possibilitem fecisset. Et sacerdos unusquisque missam specialem fecissent, nisi infirmitas^k inpedisset. Et clerici, qui psalmos sciebant, unusquisque quinquaginta cantasset, et interim quod ipsas letanias faciebant, discalciati ambulassent. Sic consideraverunt sacerdotes nostri, et nos omnes ita aptificavimus [et^l], Domino adiuvante, complevimus. Unde volumus, ut tu cum ill. et ill. vel

24. d) eorum c.

25 = Sirmondi Concilia Gall. II, p. 158; Jaffé, Mon. Carol. p. 349 sqq. Reliquas editiones ex Sirm. repetitas enumeraat Mühlbacher, Reg. Imp. I, 306. a) ita c. b) salvationē c. c) q: c. d) diipsas pro de i. c. e) lacuna c. f) um certo legi nequit c. g) .... ores c. h) ita c. i) tem legi nequit c. k) infirmitates ead. m. corr. infirmitas c. l) legi nequit c.

1) De hac Karoli Magni epistola post d. 7. Sept. a. 791. data cf. Jaffé in notis et Simson, 45 'Karl d. Gr.' II, p. 21 sqq. 2) Fastradae (Jaffé). 3) Pippini regis Itiae (781—810) (Jaffé).

4) I. e. exercitus. Cf. Waitz, 'VG.' IV, p. 515.

ceteris fidelibus nostris considerare debeas, qualiter ipsas letanias ibidem factas fiant. Tu autem, iuxta quod tua infirmitas permittit, in tuo committimus arbitrio. Et mirum nobis fuit, quia vestrum missum nec epistolam postquam de Ragenisburg^m ad nos non venit. Unde volumus, ut sepius nobis de tua sanitate vel de aliud, quod placuerit,
5 significari debeas, iterumque salutamus tibi multum in Domino.

25. m) *rg legi nequit; post h. v. quaedam omissa esse videntur in e.*

FORMULAE CODICIS LAUDUNENSIS.

*Codex Parisiensis Lat. 11379, antea Suppl. Lat. 334, olim Laudunensis, saec. IX, praeter epistolas Einharti alia quaedam scripta continet, in foliis vacuis relictis postea addita vel etiam cum novis foliis inserta, e quibus formulas 17 collegi⁵ et huc inserendas duxi. Insunt codici haec: fol. 1. 2. particula tabulae redditum; fol. 2. caput nostrum. 16; fol. 3—15. epistolae Einharti, quae fol. 15. medio verbis DEO GRATIAS AMHN terminantur. In reliqua eiusdem paginae parte postea scripta sunt capp. 11—13. Sequuntur fol. 15'—16. capp. 1—5; fol. 17. epistola ad Hermengardam imperatricem (Duchesne, *Hist. Franc. SS. II*, p. 710); fol. 18. versus; fol. 18'—19'.¹⁰ formulae capp. 6—8; fol. 20. duae Einharti epistolae; fol. 21—23. Predicatio; fol. 24. versus; fol. 24'. formulae cap. 9. pars prior; fol. 27, quod a bibliopega loco folii 25. huc inseri debuit, capit is 9. pars reliqua et cap. 10; fol. 16. Aeneidos principalium; fol. 26'. et 28. capp. 14. et 15. Proprium fasciculum ab ipso codice primitus alienum folia 25. et 29—36. effecisse videntur, quae exhibent inde a fol. 25. epistolam Hinc-¹⁵ mari Remensis archiepiscopi ad clerum et populum ecclesiae Laudunensis de ordina-
tione Hedenulfi missam (Migne, *Patrol. Latin. CXXVI*, col. 270 sqq.). Fol. 25. in pagina recta, primitus vacua relicta, postea cap. 17. additum est. Descripsérunt codicem b. m. G. H. Pertz, qui eum a. 1827. Lauduni repererat, 'Archiv' VII, p. 861 sqq.; Teulet,²⁰ Einhardi opera I, p. LXXXIII sqq.; Jaffé, *Bibliotheca rerum Germ. IV*, p. 438.*

Nescio, num recte existimaverint viri docti¹, hoc exemplar epistolarum Einharti in monasterio S. Bavoris Gandensi scriptum et inde medio saeculo IX. a monachis propter Normannorum incursiones fugientibus Laudunum allatum esse. Certe quidem codex inde a saeculo IX. ex. Lauduni servatus est, quod et fasciculus ille Hincmari epistolam exhibens et formata cap. 16. ad Didonem episcopum missa testantur. Sed etiam reliquias plerasque formulas Lauduni additas esse existimo. Dubitari potest de capitibus 1—5, quae scripturae formam exhibent ei similem, qua ipsae Einharti epistles exaratae sunt. Capite 2. Immo episcopus Noviomensis (a. 840 — c. a. 860) commemoratur, recentioris autem temporis indicia desunt. Itaque, si re vera codex usque ad medium fere saeculum IX. apud S. Bavorum remansit, ibi etiam capita 1—5.³⁰ in codicem inserta esse crediderim. A quorum scriptura ceterarum formularum scriptura valde differt. At ne hae quidem omnes eadem manu exaratae sunt, sed quinque manus discernendas esse existimo, quarum prima capp. 6—10, secunda capp. 14. et 15, tertia cap. 11—13, quarta cap. 16, quinta cap. 17. scripsisse videntur. Cap. 15. non

1) Recentioribus foliorum numeris atramento scriptis usus sum. Antiquior modus numerandi foliū, quae nunc sunt 1. et 2. praetermisit. Itaque numeri antiquiores 1. 2. sqq. = num. recent. 3. 4. sqq. 2) Cf. Teulet l. l. I, p. LXXI; Jaffé, l. l.

ante a. 865. et cap. 16. non ante a. 892. inseri potuerunt; omnia autem haec capita post medium IX. saeculum ideoque Lauduni conscripta esse, iam ex litterarum formis apparere videtur.

Exhibit capp. 1—3. et 5. epistolas varias, 4. 6—10. brevia mortuorum, 11—13. exempla aliorum brevium, quibus, sicut capp. 7—9. postulatur, de tempore, quo brevia illa mortuorum recepta sint, rescribitur; cap. 14. continet formulam manumissionis servi ad sacros ordines promovendi, capp. 15—17. epistolas formatas. Exempla pleraque non facta, sed ex veris tabulis sumpta sunt. Nonnulla ad epistolas Lauduni aliunde receptas scripta esse videntur. Ita capp. 6. 7. 9. epistolas ab ecclesiis Remensis 10 missas, cap. 10. aliam ab ecclesia cathedrali Autissiodorensi missam, capp. 15. et 16. formatas episcoporum Iohannis Cameracensis et Heidilonis Noviomensis praebent.

Formulas plerasque edidit E. de Rozière in 'Recueil général', alias Teulet in Einhardi operum tomo II (Paris. 1843). Codice in usum nostrum huc nuper liberius transmiso ipse usus sum, praeterea autem ad capita 1—5. et 14. edenda 15 praeusto fuit apographum, quod fecit b. m. G. H. Pertz a. 1827. Quod ideo magni momenti fuit, quia ille vir doctus nonnulla verba tunc temporis legere potuit, quae postea, cum codex denuo conglutinaretur et nitido involucro induueretur, cumque locis maxime laceratis pelluentia membrana agglutinarentur, aut deleta aut opera quidem sunt.

20 Numeros capitum institui, ordinem codicis secutus. Capita vero 11—13, licet in codice praecederent, post capp. 1—10. posui, cum supplemento esse viderentur capitulo 6—10. Capita 16. et 17, quae postremo addita esse videntur, ad calcem posui.

1.

25 Dilectissimo, venerando, amabilissimo^a, diligendo magistro meo ill. humilis, vestrae f. 15'. tamen sanctitatis in omnibus fidelis, mellifluam patre salutem. Gratias Omnipotenti agitur, exoro, quatenus huius miserabilis vitae prospira, aeterna dignetur vobis caelestia gaudia. Ceterum noverit desiderabilis multumque amabilis paternitas beatitudinis vestre, quia^b —.

30 2. Domino¹ meo gloriosissimo ill. ill. ultimus omnium servorum Dei servus, tamen f. 16. fidelis vester, inviolabiles ac incessabiles orationes fidelesque^a simul mandat servitium. Noverit nobilitatis vestrae prudentia de hoc, quod mihi et ill. iussistis ad Immoni² loqui, ill. mecum ibidem non fuit, quia ire non potuit propter suam passionem. Sed ill. 35 omnia mecum in Villa nova episcopo intimavimus, et quicquid nos ad^b illo episcopo in resonsum accepimus, quando ill.^c istum vobis detulerit indiculum, omnia per ordinem responsionis suae presentiae vestrae redderit rationem. Super hoc sciat nobilitas vestra, ut ego postea solus ad episcopo in causam confessio[nis] de conloquio atque de prandio, quod in Pettingahem³ habere debuissetis, interrogavi, cur hoc ita dimisisset, vel ceterorum^b

40 1. Initium exstat ap. Teulet, Einhardi opera II, p. 143, n. 1. a) amabilis bis scr. c. b) reliquam capitum partem omisi, cum pleraque ita essent mutila et corrupta, ut intelligi non possent, pauca autem aperta nullius fere momenti esse viderentur.

2 = Teulet, Einhardi epist. App. I, 1 (Einhardi opera II, p. 143 sq.). a) lege: fidelesque. b) ita c. c) ita existuisse videtur, sed literae II abscaise sunt c.

45 1) Epistola ad nobilem quendam dominum missa est a sacerdote quodam. Cf. p. 514, l. 2. 2) Immo, ut videtur, episcopus Noviomensis (a. 840 — c. a. 860). Cf. Dümmler, 'Ostfränk. Reich' I, p. 488, n. 34. 3) Hodie Peteghem prope Audenaarden, ut monet Teulet.

rerum varietatibus verba, veluti mihi mandastis, [prout] possibilitatis meae insipientiae sufficiebat, retuli. Respondens vero illico episcopus [dixit]: 'Certe quicquid episcopus sacerdoti confiteri debet, absque dubio omnia tibi confitebor, [quia de te] credo et in te non dubito'. Tunc quoque iureiurando cum omni..... confessionis cepit dicere, quod nullatenus communi conloquio ..... ret; nisi quod sciret maximam calamitatem vestram pro actibus Nord[mannorum] . . at]que paupertatis modulum vel omnium bonorum erumnositatis defe..... edis indigentiam. Idecirco ibique se venire dimisit. Et statim sub ..... et filius meus tunc advenissem. Numquid aliquid mihi de rebus .... paupertatem suam dare deberet; quod valde sibi gravari deberet, quia antea m ..... um su... scis, quia ego, quando in vinculis tenebatur, aliquam sibi .... con..... super cum sacramento vehementer adfirmabat, quod ipse ne..... [haud] aliter nisi firmiter atque sincerissimae in omnibus fidel ..... , et si exinde aliquid de vobis aliter audisset aut inter ..... Simili modo promisit, se, si potuisset, Domino cooperante, ... vestro considerare vellet, ut de omni itinere securi fuisse ..... recuperationem ex debitibus locis sanctorum ceterorumque bo..... 15 paupertate vel incommoditate, necnon et loca sanctorum fie ..... et dixit, quod restaurari vel emendare numquam eas valu[isset] . . pl... re . . , nisi Dei et senioris vel multorum bonorum hominum adfuisse [suffragatio]. Sed haec .... petiit, sibi Deum omnipotentem ita adiuvari, ut vobis ex corde puro et sincera anima [et] ex totis viribus, absque dolo et simulatione ita fidelis amicus esse, sicut scir[e suum] et [po]tentia sua 20 in omnibus suppetisset. De thesauris ecclesiasticis nostris cur ita .... inquireret, non interrogavi, quia ad curtem ivit et ad^d Hammatico vel^d ad Martiana¹ non venit. Cur ita fuisse, ill. vobis hoc exponere potest. Omnes breves episcopus de missatica sua hic dimisit et dixit, quod nulla ratio ex ea regi indicari noluisset, antequam per omnia adimpta teneret². Ill. quoque, obsecro, ad Camaracum dirigatis, quia valde utilis esse 25 potest, et aurum cum maxime aut denarios 14 aut 15 aut 16^e aut per totum dimitt[ite, propter] quae vel scribere vel renuntiare mihi dignemini.

3.

^{f. 16v.} Carissimo fratri ill. ill. in Christo salutem. Misi benignitati vestrae solidos 5, de quibus precor ut mihi cucullum spissum dignemini comparare. Quod si pretium defuerit, 30 et non ex hoc argento, quod misi, illud emere potueritis, ex vestro addite, quod necesse fuerit, et ego aut reddam aut servitium multo maius impendam. Sic inde agite, ut in vos confido, et videte, ne sine ipso in hoc mercato remaneam. Valete in Domino.

4.

Confratribus ubique degentibus fratres ex monasterio Sancti ill. salutem. Flebili 35 lamentatione scribentes, acceleramus vestrae compatienci dilectioni notum facere obitum prepositi simulque patris nostri ill., quod est 12. Kal. Iun.; cuius piissimam paternitatem solitam recolentes, obsecramus, ut pio affectu^a in adiutorium eius animae precibus Domini misericordiam sedule imploretis. Valete in Domino.

5.

40

Karissimo et pre omnibus dilectissimo, cuius^a nomen vos scitis, quem nominare

2. d) ad hammatico^c; Adham matricolarius emend. Teulet; aut fortasse Hammati col[oniam] intelligendum? e) x: c.

3 = Roz. 758; Teulet, Einh. ep. App. I, 2.

4 = Roz. 682; Teulet, Einh. ep. App. I, 3. a) affecto corr. affectu c.

5. a) cui c.

45

1) Marchiennes. 2) Cf. Waitz, 'VG.' III^a, p. 465.

necessè non est, eo quod certus est, a quibus mittitur, vel ad quem mittatur, minime ignoras, in Domino semper salutem et fidele servitium et presentibus valere optamus successibus. Ceterum plurima fidelitatis verba et dilectionis conferentiam remandare [deb]uimus, nisi que a te nobis inlata sunt. Scias, te a nobis prae ceteris c[on]aris esse carissimo, ac prae ceteris, qui sunt consanguinitate nobis connexi et decore virili sexus ornati, singulariter^b dilectionis anulo in corde nostro esse signatum. Ac proinde, cum id facultatibus nostris attendere et alloqui valeamur, ad ministeria... magna ardore desiderii refrigerabimus. Interim Domin[um] exoramus, ut] incolomem te et ab universis tueatur inimicis. C....tate neque stulticiam meam neque sapientiam vobis abs... solvi, set in omnibus me vobis manifestavi, ut, sicuti cupio et vos mihi concessistis, in vobis fidutiam habere per omnia possim, etsi credo. Desidero enim faciem^c vestram multum videre. Ego enim in eodem statu sum, sicuti fui, permaneo et permanebo, ne umquam contra vos in aliquo mutari potero neque volo. Sanum et incolomem mereamur vos cito videre.

6.

Honorabiliter venerandis ac venerabiliter honorandis patribus ac fratribus sororibus- f. 18.
que, Deo sub sacrae institutionis norma degentibus, humilis grex canonicorum almae Dei
genitricis Mariae Remensis ecclesiae instantis aevi gaudium et aeternae felicitatis bra-
vium. Quoniam omnium Creator rerum protoplasto Adae solam ob inobedientiae noxa
denuntiasse legitur in sui vultus sudore panem comedistro¹, non magnopere nobis stu-
pendum existit, dum sepe innumeris afficimur malis, qui, in erumna huius corruptibilis
ac labilis aevi positi, non solum in exequendis illius mandatis negligentes sumus, sed
etiam immenso peccatorum pondere gravamur. Verum quia ..... enda idem pater pius
ingentia pietatis suae ad..... menta medicaminis, per copiam scilicet aelemosinarum
[ardo]rem quoque lacrimarum atque assiduitatem orationum, oportet nos iuxta pre-
ceptum beati Iacobi apostoli orare pro invicem², quatinus et hic, quandiu substiterimus,
ab hostium visibilium et invisibilium infestationibus protegi et in futuro pariter cum
[celesti]bus de gloria aeternae retributionis mereamur [gra]tulari. Intimamus itaque
benignissimae caritati [vestrae obit]um quorumdam fratrum nostrorum illorum, Gerberti
et Waltarii^a [.. dia]coni, quorum unus 5. Id. Iulii, alter 18. Kal. hominem ex[uit]; pro
quorum animarum absolutione dignemini, quesu[mus, Domini] clementiam exorare. Et
ne lator huius diplomatis colludio alicuius astutiae nobis illudere queat, nomina priorum
vestrorum, ut moris est, huic scedulae ascribi precipite, atque ut ad nos absque famis
inuria remeare valeat, opem liberalitatis vestrae ei impertiri satagite.

7.

Catholicae fidei ac religionis titulo perspicuis patribus sororibusque, usquam locorum in sacro contubernio sociatis, humiles ac devoti coenobitac beati presulis Christi Remigii prosperum huius vitae successum et perpetuae felicitatis in Christo tripudium. Meritam supernae distinctionis vindictam mole peccaminum diutius experti, adeo fluctibus 40 calamitosae *tempestatis obvolvimus, ut solo Divinitatis respectu ipsum lucis excursum .19. moras causemur innectere, et licet innumeris inter Schillam et Charibdim iactati naufragiis, utpote persecutionum undis hue illucque tumentibus, talia conqueri cogamur. Illud tamen nobis paene exitiabiliter atterit, quod tot patrum funeribus insistimus, ut

5. b) singularitater c. c) faciam c.

45 6 = Roz. 687. a) uualt:r:: e.

7 = Roz. 688.

1) Cf. *Genes.* 3, 19. 2) Cf. *Jacob.* 5, 16.

ex eorum casu totius loci nostri interitum imminere pavemus. Cuius rei intuitu com-
monemur, ut fraternae caritatis solatium mutuo exquiramus, quo et defunctorum animae
requiem obtineant, et illi, quos adhuc vitae labor excruciat, evadendi aditum invenire
prevaleant. Denuntiamus itaque dilectioni vestrae lamentabilem cuiusdam patris nostri
decessum nomine ill., nostrae generalitatis publicę privatimque perutilis praelati, quem
et sacerdotio et morum privilegio honorabilem tanto securius vestris precibus allegamus,
quanto reverentius vixisse recolimus. Quem, domni patres fratresque sanctissimi, com-
mittimus vestrarum precum assiduitatibus, ut, quanto nobis eius absens resolutio pro-
pensiorem intulit cordis merorem, tanto vestri vestrorumque efficacia meritorum ex-
hilaret de suorum obtenta divinitus remissione scelerum. Item etiam petimus pro qui-
busdam nostrae congregationis fratribus ill.¹⁰ Ne vero, uti assolet, nos geruli mendosa
fraus deludat, rogamus diem Kalendarum, quo vos adierit, primorumque loci vestri
nomina subnotare, eidemque cursori, ut alacrius iter carpat, diarium largire. Valeat
vestra generalitas, felicibus in Domino successibus pollens.

8.

15

Sanctissimis patribus et fratribus, circumquaque Deo sub sacrae institutionis norma
devote famulantibus, humilis congregatio coenobio beatorum apostolorum Petri et Pauli
^{*. 19.} debitae dilectionis obsequium et utriusque vitae pacis ac salutis augmentum. Primi in
posteros terrigenae acerbae sortes decurrere sententia ex superfluo, meritis singulorum
exigentibus, multimoda inundantium^a malorum obviare cernuntur incommoda, et iuxta 20
veritatis oraculum imminens terris rerum pressura, tabescantis mundi terminum instare,
iam aperte demonstrat. Unde iam maxima ex parte detrita corporeae mortis semita,
nos, in quos fines seculorum devenerunt, lento quidem^b successu, ad occasum tamen
cotidie properantes, propositam pree oculis mortem pavescimus, et, velut in fictilibus
positi, nihil solidum de nobis pensare audemus. Verum spe in Auctorem erigimur, et 25
mutuis fraternae caritatis orationibus, quibus, apostolo commendante, alterutrum salvari
monemur^c, freti, quantum fas est, carnis iacturam postponimus, atque per momentaneos
defectus ad quietum aeternitatis statum, Christi spondente clementia, pervenire nos
posse confidimus. Quocirca vestrae non absque merore precordiali intimamus caritati
duorum fratrum nostrorum obitum, ill. videlicet diaconi, qui decessit Kal. ill., illum 30
quoque humanis exemplum rebus 2. Kal. ill. Pro quorum animarum refrigerio solitas
ad preces convolare more solito petimus et exaudibiles Christi compellere aures, quo,
si quid in carne contraxerunt contagiis, vestrae amabilitatis sudore deponant et ad
spetiem Conditoris contemplandam liberius valeant pervenire. Nihilominus autem et pro
aliis fratribus nostris ex hac luce subtractis Domino supplicare precamur, quorum ista 35
sunt nomina ill. Et ut melius geruli nos incautos fortasse, ut asolet, versutia [non] fallat,
Kalendarum diem, quo vos adierit, et primorum loci vocabula non pigeat annotari, et
ut libere ceptum iter exequatur, opem eidem ferre memento.

9.

^{f. 24.} Genuina fraternitatis nexilitate amplexendis omniq[ue] reverentia attollendis, devotis 40
patribus, fratribus ac sororibus, sub sacre institutionis titulo catervatim strenue Deo
militantibus, humillima contio coenobitarum insignis confessoris Christi Remigii, Fran-
corum primi apostolici, instantis vitae tripudium caelestisque patrie exoptabile in Sal-
vatore mundi participium. Conditione ac conventione conditi hominis et conditoris Dei

7. a) idemque c.

45

8 = Roz. 689, a) inim: dantium corr. inundantium c. b) licet superscr. al. atram. c.

9 = Roz. 690 (ubi pars prior capit is deest).

1) Jacob. 5, 16.

exigente, pro fracto cyrographi pacto necesse est cunctis^a mortalibus mortis exactori, immo boni Creatoris, debitum corporis persolvere. Ideoque . . . nunc, ut meremur, unum tantum ac singulare . . . at per Christi tropeum, ut, dum vivimus, iam profutura^b vitae . . . beate resurrectionis collegium poscentes . . . tolemur, praestolantes infatigabiliter postulemus . . . pro^c nostris prioribus obeuntibus flagitamus, ut, cum [quibus tam di]j viximus, Deo opitulante, cum eisdem pariter re[surgent]es iterum beatius vivere valeamus. De eorum nu[merosi]tate ac multimoda utilitate est unus nostrorum ill. . . . [qu]em, et sacerdotii et morum privilegio honorabilem, [tanto secur]ius vestris precibus allegamus, quanto reverentius . . . da eum vixisse recolimus. Qui cum ¹⁰ imbecillitate [iam di]jutina fatigaretur, vitaque illi praesens longo senio . . . [l]aberetur, crebro ad supernam patriam mente anhelabat, [desiderans] iuxta apostolum^d dissolvi nexus corporeo et esse cum Christo. [Cum in] tali desiderio niteretur et in hac sententia devotionis [confid]entius persisteret omnemque spem in rerum omnium Opifice [constan]tius poneret, tandem, subito adversa corporis valetudine correptus, deposita ⁵. Kal. ill. ¹⁵ sarcina corporalis labis, *levior^d volavit ad caelum, aggregatus, ut vere credimus, cum *f. 27. Christo sanctorum agminibus; quem intelligimus potius migrare quam mori, mutare amicos, non derelinquere. Verum medentes dolori, replicamus nostri temporis calamitates, ut non tam plangendus sit, qui ac luce caruerit, quam gratulandum ei, quod de tantis malis evaserit. Praeterea intimamus vestrae paternitati dormitionem cuiusdam aetate ²⁰ patris, collegio vero fratris, nomine ill., infula sacerdotalis honoris decorati et a seculo conversi, denuntiantes hunc 12. Kal. ill. inrebusibili mortis necessitate praeventum, labentis huius aevi miseriis f[uisse] subtractum. Pro quo unanimiter vestram exposcimus [beatitu]dinem, ut hoc, quod de eo pie optamus, vestris f. . . . tia operari dignetur eumque inter eos, qui Christum ca[r]um ha]buere, quin potius sua omnia derelinqu[entes] . . . ²⁵ mentis aviditate secuti sunt, centuplicat . . . [remu]nerari dignetur. Aequae autem et aliorum fratrum nostrorum . . . nuper defunctorum, pro quibus orandum sit, huic r. . . . placuit ill. . . . Ne vero, ut assolet, nos ger[ulus] . . . sagatiter deludat, rogamus diem Kalend[arum], quo vos adjierit, primorumque vestri loci nomina subn[otare eidemque^e] cursori, ut alacrius iter arreptum carpat, [opem^f ferre].

30

10.

Sanctissimis patribus sincera dilectione ven[erandis] . . . diligendis fratribus, quocumque locorum Deo pie [famulantibus], humilis contio domni ac beatissimi Germani Autissiodorensis^a, optatam in Deo et seculo pacem et prosperitatem^b . . . ordine simili et pari^b religione Christo militantes^c . . . aequum est, ut mutuis foveantur praesidii, et quod [unusquisque^a] vult fratri impendere, non deneget, quatinus, quod singuli per se obtainere non valent, multorum precibus assequantur, ut sic invicem dilectionis et precum suffragia conferentes, post huius procellosi maris discrimina valida ad optatum caeli portum prospero tractu pervenire queamus. Tunc enim vere legis praecepta implibimus, si Deum cum amore et timore colentes, etiam proximis solatia orationis impendere non neglexerimus. Proinde de praecedentium patrum more admonitis sanctissimam vestram per litteras adimus religositatem, innotescentes obitum cuiusdam fratri nostri, et Deo, ut credimus, satis amabili, nomine [ill.] 5 Kalendas ill., seculo moriens, Christo vivere coepit. . . . eius animae absolutione Domini clementiam exorare. . . ., ut vestris sanctis precibus adiutus, si quid terrene. . . . contraxit, propitio Domini expietur.

9. a) cunctis c. b) fura c. c) per c. d) ab hac voce incipit Roz. e) idemque ex cap. 7. suppl. Roz. f) diarium largire suppl. ex cap. 7. Roz. sed literarum op[er] vestigia supersunt in c.
10 = Roz. 686. a) suppl. Roz. b) emend. Roz.; patri c.

1) Cf. Philip. 1, 23.

11.

^{f. 15.} 10. Kal. Sept. venit lator apicum vestrorum in monasterio^a . . . . . , ubi praeest dominus ill. episcopus, ill. decanus, ill. praepo[situs], ... ill. thesaurarius, ill. receptor pauperu[m] . . . . . [fraternita]tem vestrarum pro fratribus nostris nuper defunctis [ill. Domini misericor]diam exoretis, et ad contigua loca innote[scere]. . . . . ⁵

12.

10. Kal. April. venit gerulus apicum vestrorum . . . . . , [ubi] egregius pontifex ill. pastorali fung[itur officio] . . . . . illi praepositurae, ill. dapsilis largito[r]. Precamur venerabil[em] paternitatem atque fraternitatem vestrarum . . . . . Bernardo decano, ill. thesaurario [Domini misericordi]am exoretis, et ad contigua loca innot[escere]. . . . . ¹⁰

13.

11. Kal. Junias adiit baiulus litterar[um vestrarum] . . . . . , ubi venerandus ill. pontificatus ger[it officium], ill. custodiam eclesiae, ill. archidiaconatum, ... ill. hospitalitatis custodiam. Precamur [pro fratribus nostris hoc] anno ab hac labili luce sublatis, Ber[nardo] . . . . . sacer[dote] atque decano, et pro aliis tam canonicis . . . . . ¹⁵ bus ill., ut misericordiam Domini imploretis.

14.

^{f. 26v.} Auctoritas¹ ecclesiastica patenter admonet, insuper et regia [maiesta]s canonicae religioni assensum praebet, ut, quemcumque ex familia propria vel ecclesiastica ad sacros ordines [promovere] voluerit, in praesentia sacerdotum ac mona[chorum], canonicorum nobiliumque virorum civem Romanum [sub testamento libertatis manus missione firmiter roboretur. Ideoque ego in Dei nomine ill. gratia Dei abbas ex monasterio eximii prae-
sulis illius quandam vernaculum nomine ill. de ipsa sancti ill. familia exortum, ut cre-
dimus, sacris ordinibus dignum, ad cornu sacri altaris promovere volumus, atque ob
hoc e vinculo totius noxiae servitutis ad praesens absolvimus et pleniter ingenuum esse
censemus, ita ut ab hodierno * die ingenuus sit et ingenuus permaneat, tamquam si de
parentibus bene nobilibus fuisse procreatus vel natus. Peculiare quidem suum sive
collaboratum cum omnibus facultatibus suis absque ullius senioris retractatione sibi habeat
concessum atque indultum; civis Romanus, habens portas apertas, eam denique pergit
partem, quamcumque delegerit, ubi Christo domino canonice religione perpetua servire
possit. Et ut haec auctoritas^a omni tempore firma et stabilis atque inconclusa perma-
neat, manu propria eam subter firmavimus, atque fideles nostros, sacerdotes videlicet
ac monachos pariterque canonicos^b, seu nobiles viros similiter firmare decrevimus.

Actum ill. monasterio, [in^c basilica] sancti ill., sub die Kalendarum ill., anno ill., regnante^d anno ill. rege^d ill., sub praesentia horum testium, quorum [nomina vel] signa-
cula subter tenentur inserta.

Ego in Dei nomine ill. abbas hoc testamentum ingenuitatis fieri iussi et manu propria subter firmavi. Ego in Christi nomine ille abbas recognovi et similiter subter firmavi.

11 = Roz. 692. a) mont c.

12 = Roz. 693.

13 = Roz. 694.

14 = Roz. 75. a) auc bis scr. c. b) cannieos c. c) suppl. Roz. d) ita Pertz; Roz. regnante [Christo propicio] rege. ⁴⁰

1) Auctor cartae, ex qua hoc caput sumptum esse videtur, Formulam Imperialem 33, supra 45 p. 311, imitatus est; cum autem imitatio libera esset et soluta, minoribus literis non usus sum.

15.

In¹ nomine Π Y A Π I Π C A. Indictione ill.^a Α M H N.

Omnibus sanctae matris ecclesiae fidelibus, pio sollicitudinis studio filiorum ipsius curam gerentibus, Iohannes Camaracensis^b sanctae matris ecclesiae episcoporum extimus in occiduae prosperitatis tripudium. Permaximo scelerum pondere praegravati, non solum paganorum, verum etiam pseudochristianorum creberrimis atterimur infestationibus, quocirca gregem, divina nostrae sollicitudini providentia commissum, intra proprietatis septa pastoralis nequid^c regere vigilantia. E quibus praesens sacerdos Ursio vocabulo, a beatae recordationis praedecessore [nostr]o domno Teuderico apud matrem ecclesiam nostram per omnes gradus^d canonice promotus religioseque, dum lieuit, con-^e versatus, suppliciter efflagitavit, litteras Grecorum elementis inpraevericabilibus sanctissimi Niceni concilii decretis roboratas nostra pastorali indulgentia sibi largiri, quibus munitus dimitti et, quocumque sibi aptum reperisset locum, posset canonice recipi ac ministerium divinitus sibi concessum peragere. Nos igitur huiusmodi petitionem suscipientes, nostrae etiam atque ipsius miseriae condolentes omnique carentem dolo cognoscentes, migrandi facultatem liberalissime indulsimus, eminentiam vestram, ad quos per venerit, obnixe exposcentes, ut, in sacrosanto vestrae paternitatis gremio eum suscipientes, ministerii sui officium infra vestram diocesim celebrare sinatis. Ut vero hi nostrae parvitatis apices verius credantur, Grecorum elementa cum suis supputationibus inseruimus, Patris videlicet primam Π, Filii quoque primam^d Υ, sancti Spiritus A,^{cccc}
 Petri etiam apostolorum principis primam Π, nostri quin etiam nominis primam I, et quoniam ignoramus, cuius pontificis diocesim nominatim adire debeat aut valeat, pro speciali littera nominis episcopi, que hoc loco deberet esse secunda, generalis ibidem nominis secundam ponimus, quae est Π, quae similiter significat octoginta. Istius ipsius^e fratri tertiam C, quartam nihilominus urbis nostrae litteram A, cum inductione instantis anni XIII. subnectentes A M H N.^f Ideo vero haec innixa sunt, ne forte beatitudinis vestrae pura quae est in Christo simplicitas aliquo fraudis obnubiletur^f accessu, et ut profecto sciatis, hunc fratrem neque fuga lapsum nec alicuius criminis nevo fuscatum, sed instan[te] Nrotmannorum^g feritate nolenter propulsum. Valeat sanctitas vestra, superno propitiante Christi clementia munita praesidio.

Summa numerorum epistolae DCCCCLXIII.

16.

In² nomine Patris Π et Filii Υ et Spiritus sancti A. Heidilo Noviomagensium^{sol. 2°}. episcopus Didoni inclito et venerabili coepiscopo aeterna in Domino felicitatem. Comperiat dilectio vestra, quod Arnegesus presbyter, frater ac filius noster, petiit, ut per meam licentiam et a me formatam epistolam secundum auctoritatem canonicam, sicut inter dantem accipientemque fieri oportet, vestre dictione subici valeret. Misimus ergo vobis hanc epistolam canonica institutione formatam, ut cognoscatis iustum atque

15 = Sirm. Format. 4 (Concil. Gall. II, p. 668). Quaedam, quae ap. Sirm. existant, nunc 40 autem in codice legi nequeunt, unciis non inclusi, ubi de lectione non dubitavi. a) ita, ut videtur, c. b) Cameracensis c.; cf. l. 25. c) i. e. nequit. d) secundam c. e) insuper Sirm. f) obnubilat c. g) ita c.

16 = Sirm. Format. 7 (Concil. Gall. II, p. 670).

1) Iohannes, epistolae huius auctor, a. 866—879. episcopatum Cameracensem tenuisse fertur.
 45 Indictio vero cum annis 865. et 880. convenit. 2) Epistola ab Heidilone Noviomensi episcopo (a. 880—902) ad Didonem Laudunensem (c. a. 882—893) data, ut ex inductione liquet, a. 892.

canonicam eum a me accepisse licentiam. Tria siquidem Greca elementa prius inserta octogenarium et quadringentesimum et primum continent numerum. Ex nomine quidem Petri apostoli prima littera, id est II, similiter ut prius, octoginta exprimit. Ex nostrae parvitatis nomine similiter prima littera, id est E, quinto congruit numero. Vestrae quoque sanctitatis secunda nominis littera, id est I, procul dubio denarium 5 format numerum. Praefati presbyteri ex ipsius nomine, id est N, numerum ostendit quinquagesimum. Denique ex nostrae civitatis nomine quarta, id est I, denarium, ut supra, format numerum. Sed et vestrae civitatis quinta littera ipsius nominis, id est Y, quadringentesimum approbat numerum. Etiam nunc indictio XI. Addidimus insuper nonagenarium nonum numerum, qui secundum Greca elementa significant AMHN. Summa 10 vero totius numeri in unum ducti est MCXLVI. Haec autem omnia requirenda sunt diligenter et cum omni cautela.

Data 7. Kal. Octobris.

f. 26.

17. Sacrae pontificalis.

Sacri pontificatus honore sublimato ill. sanctae civitatis episcopo ill. sanctae ill. 15 praesul praesentis aeterneque militiae palmam in Christo. Audivimus et certa relatione didicimus, vos hoc sacratissimo tempore, quo dominus noster Iesus Christus pro salute nostra homo fieri dignatus est, quod a sanctis patribus est constitutum, vos sacros ordines esse celebraturum. De quo valde gavisi sumus. Qua de re deprecamur sacram fraternalitatem vestram, ut hunc praesentem clericum nomine ill., nostra parroechia 20 natum et eruditum, secundum sue parvitatis modulum a diaconatus officium ad titulum sancti ill. ordinatis, quo ibi Deo digne ministrare valeat, et nos vobis fidi . . . . valeamus.

17 = Roz. 658.

FORMULARUM EPISTOLARIUM COLLECTIONES MINORES.

I.

E CODICE PARISIENSI LAT. 528.

5 *Codex hic saec. IX. (olim S. Marialis 445, Regius 4321) 4º fol. 101. exhibet parvam hanc collectionem 6 formularum. Longobardum eas scripsisse, testantur dux et gastaldo cap. 2. commemorati. Cum codex non pauca contineat carmina Pauli Casinensis (cf. 'Archiv' X, p. 247, n. 2. et 'N. Archiv' IV, p. 104 sqq.), suspicari fortasse liceat, eum formularum etiam auctorem esse. Cap. 7, quod seorsum in codice*
10 *exstat, ex epistola sumptum est, quam fortasse Paulus ille ab Arichi fratre, captivo in Galliam abducto, accepit. Paulus potuit dicere, 'se ad arcem artis poeticæ descendere', et 'vir omonimus' Arichem ducem significare possit. Edidit capp. 1—7. H. Omont in 'Bibliothèque de l'école des chartes' XLII, a. 1881, p. 502 sq., et cap. 7. E. Dümmler, 'N. Archiv' IV, p. 104. Edita repetivi.*

16

1.

Precellentissimo regalique solio sublimato illi christianissimo regi ille exiguis omnium Christi servorum orator vester in Domino aeternam salutem.

2.

Inlustrissimo ac gloriosissimo et a nobis summa cum reverentia recolendo domino illi eximio duci ille vilissimus omnium servus Christi servorum in Domino salutem. Per presentes apices vestrae gloriae humiliter sugerere presumimus, obsecrantes, ut ad hanc nostram humillimam petitunculam pias aures accomodare digneris, quoniam multa violentia patimur a gastaldo vestro illo. *His expletis:* Deum celi petimus, qui te nobis incolomem conservare dignetur.

25

3.

Viro gloriose et a nobis summo cum studio caritatis recolendo illi ille ultimus omnium Christi servorum salutem in Domino. Per presentem epistolam vestrae innotescimus caritati, eo quod valde nos molestare videtur missus vester^a ille et opprimet homines^b. *His expletis:* Optamus, te bene valere in Domino.

30

4.

Reverentissimo ac venerabili et a nobis summa cum reverentia recolendo domino illi episcopo ille ultimus omnium Christi servorum aeternam in Domino salutem. Per

3. a) sitt̄ c; ubi praecedit spatium 4 literarum. b) hom. c.

LL. Form.

presentes apices vestrae^a innotescimus almitati de causa illa. De cetero Deus omnium, qui te nobis conservare dignetur incolomem, piissimum pastorem.

5.

Domino mihi reverentissimo ac summo studio amoris recolendo abbati illi ille, unus ex pusillis ovibus creditis, optabilem salutem in Domino. Per presentes syllabas⁵ humiliter obsecrare presumo, ut pias aures ad nostram petitunculam inclinare digneris.

6.

Dilectissimo domno mihi amabili fratri illi ille proprius sodalis tuus salutem in Domino. Cognoscas, carissime, quia nobis —.

7.

10

f. 121. Illi germano carissimo, pariter mihi consanguinitate corporis animoque coniuncto, ille exiguis. Cognita tua, germane dulcissime, sospitate, valde gavisus sum, sed illud me amplius laetificavit, quod te ad arcem^a artis poeticae concendere dixisti. De viro sane illo meo, ut narras, omonimo, licet tu de eo bona loquaris, alii tamen mihi de ipso diversa dixerunt. Tamen ob tuae postulationis intentum obsecrabo pro te proque illo¹⁵ beatissimum martyrem Dyonisium.

II.

COLLECTIO CODICIS HAVNIENSIS 1943.

Haec 10 exempla epistolarum, quae in codice, de quo conferas velim supra p. 243, praecedunt formulas Salicas Lindenbrogianas, ab eodem auctore omnia composita esse videntur. Ordinata sunt ratione personarum, ad quas epistolae mittuntur. De tempore praincipue capite 4. docemur, quod epistolam ad Paschalem papam (a. 817—824) missam refert; quocum convenient, quod duae aliae epistolae, capp. 1. 2, ad 'imperatorem' datae sunt. Numeros, quos codex non habet, instituit E. de Rozière, qui primus edidit formulas: 'Formules inédites publiées d'après deux manuscrits de Munich et de Copenhague' in 'Revue hist. de droit franç. et étr.' V, (1858) p. 62 sqq., deinde in 'Recueil général'. V. I. Waitz capita in usum operis huius ex codice exscripsit.

INCIPIUNT EPISTOLE.

1.

Almifico adque excellentissimo domino meo ill., a Deo coronato magno et pacifico imperatore, ego ill. humiliissimus servulus vester. Quasi coram sacris pedibus vestris prostratus, gratiam et misericordiam vestram super nos placabilem et pacificam semper esse obtamus. Vestram praeclaram^a dominationem nosse volumus, qui^b, gratia operante Dei et vestra misericordia concedente, sani et salvi sumus et in vestro servitio adque voluntate die noctuque, quantum novimus et intelligimus, fideliter et firmiter permanere³⁰ cupimus, sicut dignum et iustum est servo facere domino suo. Valeat gloriosissimus dominus meus multis feliciter in seculo annis, et in futuro in angelorum choro coronam aeternae gloriae percipere beatissimam mereamur. Amen.

I, 4. a) vestras c.

7 = Dümmler, 'N. Archiv' IV, p. 104. a) artem c; apicem coniecit Dümmler.

II, 1 = Roz. 754. a) placaram c. b) lege: quod.

40

2.

Beatissimo et gloriosimo domino meo illo, christianissimo viro a Deo et angelis eius electo adque in imperio sublimato, ego ill. servulus vester ubique devotus adque fidelis in omnibus obediens. Excellenciam vestram adque aelimosinam quam piam obtamus. Commandamus magne misericordiae vestrae super nos semper adventare, ut vestra sit merces et laus apud Deum et homines, et nos in servitio vestro persistere valeamus secundum praeceptum et voluntatem vestram. Quod ita parati sumus, quantum Dei gratia nos intellectum dederit, cum omni fortitudine iussionem vestram implere cupientes. Omnipotens Deus ad profectum suae sanctae ecclesiae et ad exaltationem christiani nominis populi vos conservare dignet per multa annorum feliciter tempora. Amen.

3. Ad regina sive qualibet^a femina.

Carissimae aelectae Dei illa amica sanctorum et socia angelorum ac consolatrix pauperum et peregrinorum ego ill. fidelissimus serviens vester secundum intellegentiam parvitatis nostrae. Nos enim devotissime ad gratiam vestram fideliter commendamus, adiuvante nos misericordia Dei. Nosse volumus prosperitatem vestram, et omnes, qui nobiscum sunt fideles servientes vestri, obtamus clementiam vestram, ut nostri memoriam semper habeatis apud dominum imperatorem, ut per vestram ammonicionem eius misericordia super nos respicere dignetur ad consolationem nostram et servitium fideliter peragendum semper vestrum. Valeat domine meae genitrix gloriosa nunc et semper et in aeterna feliciter Dei gloria cum sanctis angelis perpetualiter.

4. Ad apostolicum.

Domino eximio et per omnia diligendo magno viro, a Deo electo Pascuali summo praesuli, ego ill. servulus. Inmarciscibilis coronae beatitudinis vestrae salutem obtamus, nosque precamur sacrae clementiae vestrae, ut nostri memores esse dignemini inter sacra sollemnia vestra adque in confessione sancti Petri apostoli, ut per vestram intercessionem perficere valeamus ad profectum sanctae Dei ecclesiae et ad servitium domni nostri imperatoris pervenire adque ad consolationem nostram et profectum et eos^a, qui nobis subditi sunt per misericordiam Dei et domni nostri imperatoris. Reliquias sanctae benivolentiae vestrae precamus sanctorum nobis transmittere, ut Deus glorificetur in illis, et vita nostra proficiat cum illis, et merces vestra in aeterna gloria ad crescere pro illis. Valeat magna caritas vestra cum gratia et gloria Dei hic et in futuro, beatissime pape.

5. Ad episcopum.

Eximio et ortodoxo viro a Deo coronato ill. episcopo ego ill. in domino Iesu Christo sempiternam obtus salutem. Precamur sanctitatem vestram, ut nostri memoriam indesinenter habeatis. Nos autem, in quantum praevalemus, vobis servitium adimplere cupimus. De ceteras vero rationes, quae inter nos tunc consideravimus, solliciti sitis, et absque ulla tarditate valeat proficere. Vivas feliciter et floreas in opere et verbo Dei, venerabilis sacerdos.

6. Ad abbatem.

Fratri benivolo et magistro carissimo ill. abbatte ego ill. Per hanc scedolam salutem aeternam vobis obtamus. Meminere dignemini de causa, quam iam olim vobis ore proprio indicavimus et postea per epistolam vobis innotuimus; unde adhuc nihil ad pro-

2 = Roz. 755.

45 3 = Roz. 761. a) qualiter e.

4 = Roz. 753. a) lege: eorum.

5 = Roz. 724.

6 = Roz. 725.

fecutum pervenit. Precamur, ut cito proficisci dignemini et de sacras orationes vestras nostri memores sitis. Bene valeto.

7. Ad fratrem vel amicum.

Glorioso et venerabiliter desiderando domino meo, germano carissimo illo, ego ill. In fide et caritate et tota dilectione vestram dulcissimam fraternitatem salutem, vitam, pacem et gloriam obtamus in Domino sempiternam. Gratias agimus Deo omnipotenti de sancta adque desiderantissima sospitate vestra, quam per dulcissimis scriptis vestris audire meruimus; unde valde leti per omnia sumus et esse cupimus, quamdiu Dei misericordia sospitatem vestram nobis concedere dignabitur. Sciat magna dilectio vestra, frater carissime, adiuvante Dei gratia, omnia nobis prospera adque circa confinia nostra esse pacifica. In vestro vero servitio omni tempore prumti sumus, sicut dignum est tam dulcissimo germani^a. Obtamus, ut omni tempore litterae vestrae nobis veniant, ut scire valeamus sanitatem vestram, quam valde desideramus longuam^a et felicem esse. Divina vos praeveniat gratia, et subsequatur ubique clemencia et in omni opere bono florere vos faciat, frater carissime.

15

8. Ad sororem.

Karissime itaque desiderantissime sorori meae ill. ego ill. in domino Iesu Christo sempiternam salutem. Almitatem vestram intimamus, qui^a adiuvante Dei gratia, postquam a vobis speravimus, omnia nobis prospera et salutifera fuerunt. Sed mirum est nobis valde, quod nec missum vestrum nec litteras vestras postea suscepimus; unde valde solliciti sumus, quid ita sit. Tamen rogamus, ut scire valeamus de sanitate vestra et de omnibus amicis, et quicquid boni valetis ad genetricem nostram aut ab aliis amicis vestris, semper nostri memorare dignemini in bono. Ob^b, te coram oculis Dei beatam esse et in omni bono proficere coram Deo et hominibus.

25

9. Ad amicum fidelem.

Laudabiliter cum omni dilectione et amore nominando fideli amico ill. ego ill. inmarcissibilis gloriae salutem. Pro confidentia enim magna, quam in vobis habemus secundum fidei promissionem vestram, litteras nostras ad vestram destinavimus praesentiam, ut ita nostri memores sitis, sicut perdonare dignati estis, et sicut in vestram confidimus promissionem, et apud dominationem vestram vel ubicumque valetis. De nobis vero servitium fidelem habere debetis, si nobis vita concessa fuerit. Bene sit vobis, nostrique semper sitis memor.

10. Item ad amicum.

Magnifico^a viro et honorifice diligendo illo amico fideli ill. aeternam salutem. Notum sit vobis, quia missum nostrum direximus partibus palatii, ut in vestra bonitate eum suscipiatis et causam eius audiatis et in praesentiam domini nostri illum adducatis, ut legationem suam ibidem cito referre valeat et ad nos cum omni festinatione reverti. De aliis quoque causis, unde indiguerit, bonitas vestra adiutorium illis inde inpendat. Sic inde agite, ut in vestram fidi sumus bonitatem. Bene valeto.

40

7 = Roz. 830. a) *ita c.*

8 = Roz. 841. a) *lege: quod.*

9 = Roz. 821.

10 = Roz. 728. a) *magnifico c.*

III.

INDICULARIUS THIATHILDIS.

Codici Rhenaugiensi 131 (cf. *supra* p. 378. et 391) *fasciculus quatuor foliis constans insertus est, qui 'indicularii', id est libri indiculorum seu epistolarum¹, Thiathildis abbatissae capita 1—6. manu saec. IX—X. exarata exhibet. Nomina personarum, quamvis quidam ea, quasi inutilia in libro formularum, eradere conatus sit, tamen pleraque aut plane legi aut ex certis vestigiis agnosci possunt. Epistolas omnes ab ipsa Thiathilde datas esse, pro certo habemus, ipso nomine in capp. 1—4. servato. Ex capp. 1. et 3. efficitur, eam, de qua aliunde nihil compertum habemus, coenobio 10 S. Romarici, id est Romarici montis (Remiremont) praefuisse. Idem, ut videtur, coenobium capp. 4. et 5. a sancto Petro appellatur.*

Tempus, quo formulae conscriptae sint, satis apertum est. Capita enim 1. et 2. epistolas ad Ludovicum imperatorem, 3. ad Iudith imperatricem et 4. ad Adalhardum datas exhibent, unde patet, ea certe quidem inter annos 819. et 840. conscripta esse. 16 *Quaeritur, quis sit Adalhardus cap. 4. intelligendus. De comite palatii huius nominis, qui a. 823. in Italiā missus est, cf. Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 234, cogitavit E. de Rozière. Evidem potius senescalcum illum potentissimum intelligo, cuius consilio imperatorem inde ab a. 831. circiter maxime motum esse, satis constat; cf. Simson l. l. II, p. 241 sqq. Qua de causa collectionem ultimis demum decem annis Ludovici imperatoris ascribendam existimo. Primus edidit has formulas Fr. de Wyss, 'Alamanik. Formeln u. Briefe' in 'Mittheil. der Antiquar. Gesell. in Zürich' VII, p. 54 sqq., unde repetivit eas E. de Rozière in 'Recueil général'. Conferas velim, quae monuerunt Fr. de Wyss l. l. p. 23. et Stälin, 'WG' I, p. 238. Cum codice huc transmissio edita contuli.*

INCIPIT INDECOLARIUS^a DOMNE THIATHILDE.

p. 57.

26

1. Ad domnum imperatorem.

Domino Ludwico divina ordinante providentia imperatori semper augusto Theuthildis ancilla vestra omnesque ipsi in Deo subiecte cenobii Sancti Romarici sorores perpetuam orant gloriam. Imperialis sollicitudo devotionis ac profunde discrecio gubernationis cum equa erga omnes lance pensetur cunctumque pacatissime regnum moder-
so retur, *sic ardua queque dispensat, ut tamen humillima eius censura iudicii non careant. *p. 58.

Quod in nobis ancillulis vestris^b compertum tenemus, quibus prae ceteris latissimos viscerum vestrorum sinus blanditer apertos conspicimus priscamque, nullis operum nostrorum praecedentibus meritis, misericordiam culminis vestri inlibatissime erga nos, famulas vestras, vigere ab initio probamus eademque semper sese robustius profusuram 35 non diffidimus. Qua de re maximas graciarum actiones rependere vestre *clementie *p. 59. sumopere cupimus, set pondere immensa^c regie dignitatis benignitatis presse^d, quamlibet aliquid huiusmodi cogitare vel tenuiter queamus, nulla procul dubio racione, ut competit, effari valemus; set quidem^e saltim, si non, ut dignum est, tamen vel iubilantes aliquid innuimus. Scire igitur obtamus vestram inianter excellentiam, quod, quasi recon-
40 pensantes ineffabilibus^f clementie vestre muniberibus, huius volvente anni circulo pra-

1 = Wyss 40; Roz. 756. a) C radendo corr. e Q c. b) suisuris, super ur linea videtur erasa c. c) lege: immenso; it (rum?) post add. c. d) p̄sse (i. e. pressae) c. e) quid? c. f) -ibus corr. -ibus c.

1) Aliter Fr. de Wyss: 'Indiculus, wovon indecolarius nur erweiterte Form'. Vox 'indicularius' ab 'indiculo' derivata est, ut 'formularius' a 'formula'.

* p. 60. sentique hoc in tempore pro vestra incolomitate *dignissimeque regine ac dulcissime diu servande regie prolis cecinimus psalteria mille, missas 800 cum oblationibus ac letaniis creberrimis: quatenus dominus Iesus interiores exteriories hostium catervas conterat sub pedibus vestris necnon et prospero hic cursu succiduisque temporibus regni, quod geritis, diadema mitissime coronando^g ad nostram omnium pacem brachio⁵ potencie corroboret et in futuro inter choros sanctorum constituendo eterne corona retribu[tionis]^h vos letabundae super ethera beatificet. Amen.

2.

p. 61. Domino gloriosissimo, summe nobilitatis sapientieque diademate redimoto regnique gubernacula strenue regenti, Ludowico imperatori semper augusto Thiathildis omnesque¹⁰ relique ancillule vestre in Domino omnium praesentem perpetemque orant gloriam. Generosa pietas regiae dignitas, cum in regni monarchia generaliter pollere videatur, ibi permaxime fulgere probatur, ubi specialius viscera clemencie sue diffundere cognoscitur. Quod in nobis maxime, ancillulis vestris, exibitum magnopere tenetur, quas * p. 62. peculiarius suas alere dignatur; unde et nunc consuetum *misericordie morem sequendo^a¹⁵ in praesenciarum actitavit, dum per legatos culminis suis^b ita nobis famulas suas sibi complacuit. Quam ob rem inmensas —.

3. Domina Iudit.

Divina annuente gracia gloriosissime domine Iudit imperatrici, prosapie nobilissime progenite sancteque religionis defensatrici semper auguste, Teathildis^a omnesque relique^b²⁰ famule Sancti Romarici confessoris cenobio degentes, monasterio siquidem vestro, in Salvatore omnium praesentem mansuramque^c efflagitant vestre celitudinis indefective * p. 63. manere gloriam. Denique^d, quasi vestris sacris vestigiis provolute, *praesumimus auribus clemencie vestre necessitudinis nostre causas humiliiter innotescere, ut in illis rebus, qui nobis adiacent in territorio Kabilionense, iubeat pietas vestra, ut nullus de mansionariis²⁵ vestris ibi praesumat dari mansiones, quia valde nobis necesse est, ut mercimonia nostra hactenus ibi exerceantur. Obtamus, vos incolomem^e mente et corpore vigere et florere, praevio apostolo Petro, cuius vice oviculas Christi pabulis uberrimis fovetis atque defenditis; trihumfato, iuvante Christo, oste, ad eiusdem eterni regis thalamon^f perducta, regnum fine karens possideatis in evum. Amin.³⁰

4.

p. 64. Eximio viro adque per omnia magnifico, summis palacii dignitatibus sublimato, neconon sapiencie faleramentis adornato, domino Adalardo^a Teathildis humillima ancilla ancillarum Christi et vestra in omnibus bene cupiens, quamvis meritis indigna, vocata abbatissa^b, omnisque congregacio Sancti Petri mihi vinculo karitatis conexa, praesentis³⁵ sospitatis et future beatitudinis toto cordis atnisu oramus et optamus a Deo eterno nancisci salutem. Gracias vobis imensas referimus, quasi vestris sacris vestigiis provolute, de magna benivolencia et sollicitudine vestra, quam circa nos abuistis, et fidentes * p. 65. sumus, quod et abetis. * Nos vero, in quantum fragilitatis humana non obssistit, non obmittimus pro vobis pium exorare Iesum Christum, ut vos in oc praesenti seculo absolvere dignetur ab omnibus vinculis delectorum^c et in futuro adgregare dignetur in

1. g) coronando corr. coronando c. h) retribu[|]vos c.

2 = Wyss 41; Roz. 757. a) sequendo in sequendo praesenciarum c. b) sui ita nos f.?

3 = Wyss 42; Roz. 760. a) ita Wyss; sed in c. literae ea certo legi nequeunt. b) relique et ita saepius q[uod] pro que c. c) verbis perpetemque orant deletis superscriptum est mansuramque c. 45 d) Dem c.; Tandem emend. Roz. e) incolomen c. f) thalamō c.

4 = Wyss 43; Roz. 763. a) licet scriptura valde erasa sit, tamen sic vel fortasse Adelardo scriptum esse cerni potest. b) atthā c. c) i. e. delictorum.

consorcio iustorum^d. Nunc igitur, fidens de vestra dileccione, necnon etiam, si ausa sum dicere, de consanguinitatis propinquitate, praesumo vobis subplicare, ut magis ac magis per omnia et in omnibus et ubique, si fieri potest, adiutores et tutores, in quantum vobis fas est, esse dignemini. Concedat vobis Dominus post excursum labentis 5 seculi uibus^e ad etherea regna feliciter pervenire. Amen. Pax Christi cum spiritu vestro!

5.

Venerabili viro inclito et omni sagacitate diligendo domino . . . . .^a p. 66.
 alumna vestra, humillima^b omnium in Christo famulantum, una cum norma Sancti Petri in salvatore omnium domino Iesu Christo optamus perpetem consequi salutem. Denique 10 compereat alma dileccio vestra, quia in omnibus cupimus abere coagulum karitatis vestre et fideliter fideles inpendere orationes, quamdiu una ex nobis superest, qui^c in hoc cenobio degimus, sicuti egimus ex illa die, quo meruimus vestrum pium et penitissimum affectum circa nos experiri, in quantum tenuitas *nostra admittit, et fidele servitum *p. 67.
 impendere, si vobis inperare placuerit^d[]. Ceterum, quamvis nullis praecedentibus meritis, 15 adtamen fidens de vestra karitate, quam mihi benignissimo affectu et conloquio in illis paucis diebus, quibus nobiscum deguistis, exhibere dignati estis, subplico piam magnanimitatem vestram, ut per epistolam vestram certam me faciatis, qualiter domini piissimi imperatoris semper augusti seu inclite adque magnificentissime domne imperatricis sit voluntas . . . . .^e
 20 servientes *Sancti Petri, qui nobis ex ministerio sibi tradito debent stipendia reddere, *p. 68.
 et qualiter agere debeam in omnibus et ubique. Propter Deum obsecro: notum facite mihi quamtotius^f, ne temere, quod absit, aliquid agam contra illorum almam voluntatem, quia dilectissimus in Christo frater . . . . .^g, quamvis multa bona mihi polliceat et, quantum fas est, faciat, adtamen non me certam reddit nec ille nec 25 ullus omo alias.

6.

Inclitis, venerabilibus, cuncte nobilitatis decoratis, praecipue in sancte religionis p. 69.
 studio ac fervore caritatis pollutibus, dilectissime matri ill. cuntisque^a sororibus nostris vestro sub felici regimine, abenis regularibus^b inbutis, degentibus, extima confamularum^c 30 famula omnesque sorores nobis^d vinculo caritatis adnexe, praesentis aevi prosperitatem in Deo eternamque gloriam nancisci capessendam. Denique immensas omnipotenti Deo, a^e quo homnis procedit sapiencia, grates rependimus, qui praesentia vestra ad nos usque p. 70.
 perduxit, quod nutu divino credimus actum. Qui Christum exemplis credimus, multum proficimus non solum verbis, sed et operibus, que cum ad memoria^a reducuntur, quasi 35 confiricate ad studium bone operationis incalescimus. Ceterum, si vestrae fuisset gratum sanetitati, usque ad ultimum vite nostrae terminum vestram praesenciam ovantes fruemur. Et quia divino iudicio humana consilia contraire minime queunt, gratulabunde adquiescimus, eo quod corpore discessistis, que spiritu sedule nobiscum manetis. *Pla- *p. 71.
 euit quippe dilectioni vestre per vestros sacros apices nostris intimare auribus de vestro 40 quidem reditu; unde tripudiantes exultavimus et iucundamur in Deo, ut ait apostolus:

4. d) ita c.; virorum perperam edd. e) i. e. huius.

5 = Wyss 44; Roz. 764. a) c. 20 literae in c. erasac, quarum prima n, ultima s fuisse videntur.

b) h superscr. c. e) lege: quae; verba qui in hoc in c. recte hoc loco existantia edd. perperam post affectum ponunt. d) suppl. Roz. e) duo fere versus (= c. 60 litt.) in c. erasi, in quibus vox prima fortasse quibus erat, vox ultima, ut videtur, servientes, ut supra edimus. In principio versus alterius fortasse monast legi potest. f) i. e. quantocius. g) maior pars versus erasa c., ubi post frater fortasse cerni possunt: pro . . . infr . . . oms.

6 = Wyss 46; Roz. 833. a) ita c. b) e corr. c. e) qfamularum c. d) mihi superscr. nob c. e) a quo bis scr., sed del. c.

'Gaudere cum gaudentibus'¹ et cetera. Verum, quia nos non nostris ditastis meritis vestris munificencis, sed vestra solita caritate bene . . . .² Dei recompensatio, quia nos minime valemus, eterna in futuro recompensem praemiam. De memoriaque animi pro transitu carissimi vestri Hilduini consolamini, iuxta auctoritatem divinarum scripturarum; ait enim apostolus³ . . . .

5

IV.

E CODICE PARISIENSI LAT. 13090.

Codici huic miscellaneo, olim S. Germani 980, addita sunt folia duo, 92. et 93, in quibus capita 1. et 4. et regulam formatarum, quae dicitur Attici, manu saec. X. exarata, b. m. I. Heller noster a. 1879. reperit et cum editis contulit. Capita vero 2. et 3, 10 quae E. de Rozière, 'Recueil général' III, p. 236, ibidem extare monuit, ille nondum reperit, casu fortasse quodam interea perdita. Haec ex illius editione, sola quae exstat, repetivi. Cap. 1. epistolam a Magulfo abbe Gorziae monasterii prope Mettensem civitatem siti, honorem suum deposituro, ad Ludovicum Pium imperatorem datam exhibere videtur. Cum Magulfus abbas in diplomate in hoc capite laudato d. 18. Mart. 815. 15 commemoratus sit (cf. nr. 3), post hoc tempus epistola scripta esse videtur. Cap. 4. formulam praebet, ad quam etiam epistola Riculfi archiepiscopi Moguntini inter a. 803. et 813. scripta est. Cf. p. 530, n. 3.

1.

In Dei nomine. Omni celsitudine adque sanctitate decorato adque sublimato domino ill. regi Francorum et imperium Romanorum gubernanti atque regenti² ill. peccator^a episcopus servus vester adque abbas^b et omnis congregatio monachorum regiminis mei. Si audatia non obstitiset, obtabilem perpetuamque salutem ad regendum populum sanctum Dei vobis^b dirigere presumpsissemus. Nunc autem, quia audatia defendit, precamur piissime sanctitati vestre, ut secundum eleccionem, que a fratribus nostris et in privilegio domini Chrodegangi^{c,4} per licentiam et comeatum avi^d vestri domni Pipini quondam regis, viri gloriosissimi, et postea per licentiam et confirmationem, sicut in ipso privilegio continet, patris vestri domno Karolo regis adque imperatoris^e, ipso consentiente adque adfirmante, electionem nostram^e de abbati, cuius nomen ill. nuncupatur^f. Actenus, domne, aliquid potui considerare et monachis, mihi qui commissis sunt, secundum regulam sancti Benedicti ordinare potui; nunc autem tantum adgravatus sum de infirmitate mea, hoc est de passione hydropticie atque cardeace, ut ultra de ipsa gubernatione secundum regulam nulla facere possum, tantum graviter in ipsis detentus sum.

III, 6. f) 1—2 voces evan. c. g) vox una evan. c.; voluit, quod addunt edd., non legi.

IV, 1 = Roz. Add. p. 844. a) peccat c. b) ut c. c) chrodegangi c. d) auuestri c. e) vestram 35 corr. nostram c. f) quaedam omissa videntur c. g) commissis secundum c.

1) Rom. 12, 15. 2) Ludovico sc. Pio imperatori. Waitz, 'VG.' III², p. 240, n. 2, minus recte epistolam ad Karolum M. datam esse existimavit. 3) E privilegio Chrodegangi commemorato colligi potest, hanc epistolam datam esse a Gorziensi quodam abbe, quem Magulfum fuisse existimo. Is enim aequo ac hoc loco etiam in diplomate Ludovici imperatoris a. 815, 40 d. 23. Mart., Reg. Imp. I, 559, episcopus et abbas nominatur. 4) D. 23. Mai. 757, Labbe, Concil. VI. (Paris. 1671), col. 1698. (una cum comeatu et voluntate Pippini regis). Cf. Reg. Imp. I, 83 a. 5) D. a. 772—774; Reg. Imp. I, 151.

Quapropter, sicut in homnibus^h ecclesiis sanctis in parte Europa vestra mercis evigilat, ita suplices precamur omnes pariter, ut in ista cella nostra vestra misericordia evigilat de electione a nobis facta, quatenus et pro vobis et pro domna regina seu et infantibus vestris laeto animo exorare possint apud Deum, patrem domini nostri Iesu Christi, ut vobis tribuat secundum voluntatem populum vobis cummissum et ecclesias sanctas Dei regere et gubernare, qualiter post transitum uius vite de misericordia et gubernatione vestra cum sanctis omnibus mereatis sine fine regnum eternum possidere feliciter.

2.

Viro profecto Dei famulo, illi summo glorioso abbatи electo, ille omnium minimus et indignissimus servorum Dei servus, Deus scit, secundum possibilitatem meam bene cupiens tuus, in domino Iesu Christo multimodas opto salutem. Cognoscat benivolentia tua, quia, Domino adiuvante, omnis mecum bona est sanitas, et oro Dei clementiam, ut cito tua adorescat honor, et ipse Omnipotens longevis temporibus ad omnium amicorum consolationem hoc per suam confirmet misericordiam . . . . . quod, Deus scit, iam ab annis 25 preteritis nunquam de sanitatem corporis vel aliunde ad tantam vel talem me esse cognovi suavitatem. Sed de longinquis, qui mihi fuerunt cogniti ex parte, parva me evenit visitatio, Deo propitio viventem mecum sanitatem. Scio, quod me post finem, credo, si mihi suprestis fuerint, facere debeant adiutorium; sicut omnibus hic ad istum caducum probatos habeo seculum, ita ad illam beatam requiem me adiuvandos credo esse mansuros. Gratias tuam perfectam ago benivolentiam, quod illum tuum mihi, sicut dixi, appellare iussisti fidelem, per quem agnovi, eo quod tua bona est sanitas, et Deo auxiliante inantea melius ac melius credo, ut sanitas vel honor proficere debeat. Sicut iam dixi, oro, ut firma per Dei maneat misericordia. Quid magis dicam? Salus et sanitas semper tecum et cum omnibus amicis! Amen.

Bene valae.

3.

Magnopere venerando et a nobis plurimum diligendo illi familiari et bene cupienti nostro ille servorum Christi famulus adque peccator episcopus in Domino omnium et in caritate perfecta salutem. De reliquo^a namque, carissime, postquam litteras tuas accepi, non parvum gaudium in animo meo generarunt, eo quod inspiratio divina tantam tibi gratiam contulit, ut non que sunt mundi, sed que sunt coelestia concupiscis; unde multum benedico Dominum, cuius te gratia talem fecit esse, ut, cum essem secularibus curis implicatus, nunc, fidei fervore succensus, illa laudabiliter incipis meditari, quibus non voluptas carnem dampnabiliter nutriat, sed cognita veritas animum spiritualiter paschat, ut, cum solitus essem secularium eloquiorum curis impendere, nunc divinis eloquiis impendis affectum, illut namque volens magis adprehendere, non unde tumida gloria queritur, sed unde vite perhennitas comparatur, et unde familiae lugent, angeli in celestibus gratulantur, si comam capit is pro divino intuitu deposueris. Sed etiam non solum anima erit perhenniter salva, sed etiam vos, capilli capit is, in Dei retributione henumerati^b. Evasisti, auxiliante Deo, pericula mundi, evasisti sepissime insidias hominum inimicorum, qui carnaliter contra te cum scutis et lanceis simulque et spiculis carnalibus dimicarunt; nunc vero non erit tibi cura pugnandi contra visibiles ostes vel contra carnalia arma, sed contra aereos ostes, qui non cessant invisibiliter pugnare, et contra spiritualibus nequiciis in celestibus luptamen^b habere . . . . . corpus iugulare, set anima et vitam . . . . . et vide dilectissimi . . . . . cepisti complere . . . .

1. h) hominibus corr. homnibus c.

2 = Roz. Add. p. 367.

3 = Roz. Add. p. 368. a) relinqu c. b) ita c. pro luctamen.

1) Cf. Ev. Luc. 12, 7.

desume tibi sumptus, per quos valeas . . . . celestia regna concendere. Idcirco caritas, humilitas, patientia, obediencia, per has virtutes anime adque spiritalia arma valeas demonium insidias evitare et fiducialiter cum propheta dicere: 'Quis dabit mihi pennas sicut columbe, et volabo et requiescam'¹. His ita dictis, exortor et sepissime exortari te cupio, agere quod agis, operare quod operaris. Non cessat pes tuus, non cessat⁵ manus tua, veniet [dies remunerationis], quando dicetur tibi: 'Venite benedicti et accipe coronam, que tibi a Domino repromissum est'². Rogo insuper, ut memor sis mei, quia ego non obliviscar tui. Vale valeasque perhenniter, amicissime mihi.

4.

Ille³ misericordia Dei illius civitatis episcopus in Deo patri et domino Iesu Christo ¹⁰ et presentis vitae felicitatem et future etiam beatitudinem. Notum sit almitati vestre, quia ille clericus ac fidelis filius noster cum omni humilitate a nobis petuit, ut ei^a visitationis seu devotionis^b gratia tam relegionem vestram quamque et loca sancta vobis a Deo gubernandum commissa visitare licuisset; ea scilicet conditione, ut, si propter causas quasdam, a nonnullus^c occultandas, vobis autem . . . .

15

V.

E CODICE PARISIENSI LAT. 4841.

Codici quinque insunt epistolares formulae, fol. 55. 56. 57. Cum genus scribendi in omnibus idem sit, ab uno eas auctore compositas esse existimo. De tempore ex verbis capitinis 5: in sacro palatio magistrum et apud gloriosissimum dominum imperatorem, ²⁰ efficitur, post a. 800. ista capita scripta esse. In eodem codice leguntur versus: Eugenius de sancto Dionysio. Gallia grata tibi laudes iam maxumas offert etc., qui originem Gallicam indicare videntur. Formulas divulgarit E. de Rozière in 'Recueil général' tom. III. inter Additamenta, unde capp. 1—4. repetivi; cap. 5. ad apographum, quod b. m. Knust fecit, edidi. Numeros capitum codex non exhibet.

25

1.

Inlustrissimo praeclarissimoque ac dilectissimum mihi illi ego ille in domino Deo sempiterna semper obto vobis salutem et presentis prosperitatis et future beatitudinis. Valeat, opto, tua, mi dilectissime frater, semper^a dilectio, quatenus more^b imiteris bonorum profectumque tue capias anime et non multorum errore^c sequaris, felicia regia, ³⁰ qua Christus ibit et omnes precepit ire, vadas, ut videlicet iram longe a te amoveas atque cupiditate mundi istius, non insedet superbia, que est initium omnium peccatorum, et carnis concupiscentias, que detrahit in profundum inferni. Similiter et omnem vanitatem levitatemque et mentis et corpore longe a te facito, quia, dum qui ista a se longe abuerint, Dei proprius^d aderit. Timorem vero Domini semper in mente stude ³⁵ portare abeo^e et fidem rectam; et opus bonum, prout praevalens secundum qualitatem, ut studeas adimplere, admoneo. Sed et seniori tuo fidelem servitum certamenque, prout potueris, abeas, deprecor, quia, qui fideliter voluntate obtemperat seniori suo, voluntate quoque inplet Dei, qui precepit per apostolum Iacobum: 'Subiecti estote omni humane

IV, 4 = Roz. Add. p. 361. a) et c. b) devotins c. c) ita c.

40

V, 1 = Roz. Add. p. 364. a) sem c. b) i. e. morem. c) i. e. errorem. d) propius? e) abe = habe?

1) Psalm. 54, 7. 2) Cf. Iacob. 1, 12. 3) Cf. infra Form. extravag. II, 13.

creature propter Deum¹. Tu ipse cognoscere potes, si ista necessaria sunt, non solum tibi, sed et omni homini; et quod necessarium est ad salutem anime hominis, nullus debet respuere, set cum omni desiderio accipere et facere. Valeatis valenter in Domino, virtutis ope repleti et divina audi^e.

2.

Sublimis opibus sapientiae ditatus et fortitudinis rovore unquam circumdatus ille in Domino sempiternam semper ubique obto salutem. — Valeat almitas vestra in Domino, semper obtans oransque sum.

3.

10 Laudabilis sanctitatis viro adque summae reverentiae patri, domino et magistro meo illi ego ille exiguis famulus vester. Almitatem vestram, quam unicam dilectionem excolo, cupirem etiam condignis affatibus venerari et in repensione gratiarum devotus ablatus^a cum omni humilitatis subiectione existere; sed quia ad hec idoneus^b esse non possum, utpote impar persona et multum inferioris scientiae homo, superest mihi, ut 15 pro felicissimo statu sanctitatis vestrae subplex exorator existam et prosperitatis vestrae devotissimus exobtator; quod me et facere et velle puro corde profiteor. De cetero sanctam paternitatem vestram exposco, ut, cum in odorem suavitatis precum vestrarum thimjama in ara cordis offertis, nostri memorari non dedignemini, quatenus supernus Largitor, vestris exoratus precibus, innumera mihi donet pecamina vitae, atque cum 20 vobis premia largiatur proprio laboris intuitu, mihi saltim pro infandis actibus pena, que debetur, concedatur. Deus omnipotens almitatem vestram longe ob edificationem aecclesie vestre et multorum solatia vitae protelare dignetur atque post excusum labentis vitae cum multorum operum fructu ad aeternae gloriae triumpho perducat, ut, cum quibus hic mente et conversatione fui stis semper, cum eis aeternaliter gaudere regna- 25 reque mereamini. Amen.

4.

Domino inclito sanctoque patri et merito et nomine illi ego ille exiguissimus alumnus omniumque vestrum cliens. In hac missus regione iussis obtemperans vestris, litterolas parvitatis meae vobis destino, quibus vestre sanctae paternitati salutationis officium dirigere non presumpsi, humiliter tamen superni Rectoris efflagito pietatem, qui almitatis vestre custus et rector est, ut virtutem ferens spiritalis sub clementi det operis finem et largiatur accionis perfectionem, qui dedit et eidem incoactionis^a, ut hic per ancipitis vergentisque mundi cursu celerrimo rotati, quo cuncta transeunt ac preterfluunt ex eo quod est in eo quod non est, opitulatione^b prevens, celibem imperavit 35 peragere vitam, ut^c actius mensuram perpeciusque inrorata nube celesti, expurgata ab omni fece terrena, benignus contempletur celestia, quo post exuta sarcina corruptionis ascendere queat ad regnum Filii dilectionis, et unitus agminibus supernorum civium repausatio hac recreatio possideat, palnamque cum Christi tenere celicolis merearlis beate perennitatis. De cetero me in sancta adque amabile Deo oratione vestra comen- 40 dare non desino, quatenus supernus Moderator mihi subfragium inpertire dignetur, ut, intra stadium currans agonesque decertans cursum, victoriamque det, ut, quod meis meritis adsequi non valeo, fultus solatio precum vestrarum, adipisci merear cum operis

1. e) i. e. aucti.

2 = Roz. Add. p. 368.

45 3 = Roz. Add. p. 365. a) ad latus? b) idoneas c.

4 = Roz. Add. p. 366. a) lege: inchoationes. b) lege: opitulationem prebens. c) sequentia valde corrupta esse videntur.

1) 1. Petr. 2, 13.

finem, remissionum^d omnium delictorum, atque etiam, ut hec, que undique obstrepunt temptationa vitiorum, vigili perspicacia previdere possim, inter[ventu] vestro obtinere merear, cum cordis asecuta puritate intuens, in preceptis Domini non confundar, oratio vestra mihi impetrari hec^e custodiri prevaleat, tribuente superno Largitore. Dominus omnipotens sanctitate vestra in eternum conservare dignetur, ut hic longinco tutela divine^f gubernationis susceptam amabilibus consociari chorus celestibus mereamini, Regem^f regum in visione perfruamini aeternae felicitatis. Amen.

5.

Reverentissimo atque sanctissimo patri, domno et magistro meo ill., ego ill., quamquam indignus, divina tamen dispensatione illius ecclesiae civitatis episcopus. Excel- 10 lentiae et magnitudinis vestrae salutationis officium dirigere non praesumo; sed tamen divina clementia exposcere non desisto, ut gratiae sue protectione in presenti vita multimoda prosperitate fultum^a conservare dignetur et post excursum vite presentis ad regnum aeternae beatitudinis inlesum perducere faciat. Nullo modo ambigendum est, sanctissime pater, quin vos divina praescientia ante saecula futurum in sacro palatio magistrum 15 prelegerit, ut supernus Moderator, qui congruis temporibus plebis sue oportuna administrat solatia, vos nostri aevi^b plebis Dei dignum rectorem sublimi in loco constitutum donaret, quatenus ut fidelis dispensator et prudens intercessionibus, exortationibus et consiliis vestris erogetis necessaria Christi domesticis, hac pro hoc, quicquid digna sacerdotes Dei in hoc regno aut incipiunt aut perficiunt, rectorum mercis vobis in perpetuum manet, quia unusquisque, quod per semet ipsum perficere non valet, vestra opitulatione subfragia et apud gloriosissimum dominum imperatorem benigne interventu adepta, efficacia obtainere adque implere prevaleant. Queso itaque almitatem vestram, ut mihi famulo vestro liberalitatis vestrae gratiam impertire non dedignemini, quatenus, fatus de pietate vestra, me tutum conferam vobis atque^c, quicquid mea pusillitas vestre 20 magnitudinis suggerere cupierit, constantur dirigere adque exposcere vestre sublimitati, quam nihil hesitans veluti cuncta pro manibus abeam, que a me poscenda sunt vobis.

ADDITAMENTUM.

Subieci formulam adhuc ineditam, quam ex codice Guelferbytano 'inter Augusteos 9. 8' saec. IX. descripsi. Exstat cum alia formula, quam alio loco edendam duxi, fol. 99'.

Sincerrime dilectionis honorabiliter venerando illo egregio pontifici^a humilis^b familia sancti illius eccl^esi episcopus, vester benivolus horator hac fidelis serviens, in Christo Iesu perennem pacis salutem. Rogamus bonitatem vestram, ut, quicquid auditum habeatis de seniore nostro, domno rege^c, et in quibus partibus suum iter fuisse, nobis innotescere dignemini, et quando figeri debeat adventus illius in illa^d civitate; quia nos ibidem missum nostrum dirigere^e volumus.

4. d) remissionem? e) lege: ac. f) lege: Regis.

5 = Roz. Add. p. 362. a) faltum corr. fultum c. b) aevi c. c) aut Roz.

Add. a) pontifi c. b) umilis corr. humilis c. c) i superscr. c. d) istu c. e) superscr. c. 40

FORMULAE EXTRAVAGANTES.

Sub hoc nomine formulas nonnullas singulatim traditas colligendas et operi nostro, numeris continuis appositis, inserendas duxi. De codicibus seu aliis fontibus, de tempore, patria, indole, quae explorata mihi sunt, singulis capitibus breviter praemisi. Capita in duas digessi partes.

I.

FORMULAE NEGOTIORUM CIVILIA.

Cap. 1. ex Monum. Boic. XIV (Monac. a. 1784) recepi, ubi editum est e codice bibliothecae illustrissimi capituli metropolitanae ecclesiae Salisburg. saec. VIII. et ex parte IX, signato: Liber traditionum'. Codex, qui nunc periisse videtur, complexus esse dicitur, l. l. p. 349, 'varias formulas maxima ex parte ab iis, quas Bignonius collegit, diversas, unde Cl. D. P. Romanus Zirngibel nuper aliquam declamationem depromisit'. Ex qua collectione l. l. tria existant capita: 1. 'Epistola funebris' ab Adalberto quodam abbe ad Virgilium episcopum Salzburgensem data; 2. Arnonis, successoris illius, epistola quaedam commendatitia; 3. 'Formula libelli supplicis (abbatis cuiusdam Baioarici) ad Ludovicum Pium imperatorem'. Pro certo igitur habemus, formulas Salzburgi non ante a. 814. collectas esse, quae fortasse eaedem sunt ac hae, de quibus Frobenius Forster refert; cf. supra p. 439, l. 16 sqq. Capita 1. et 2, veras epistolulas, omisi.

20

1.

X. Christianissimo et glorioso domino nostro Luduwigo augusto, a Deo coronato magno et pacifico imperatori. Ego enim ille per gratiam vestram et misericordiam abba vocatus una cum omni congregatione nostra humiliterque, quasi coram sanctissimis pedibus vestris prostratus, gratiam et misericordiam vestram implorantes, ut magna et preclara misericordia vestra, quae per omnia regna vestra resulget, super nos venire dignetur. Vestra alta et gloria elymosina antecessorem meum, servum vestrum fidem, sicut ceteris aecclesiis Dei provincia^a vestra perdonastis una cum scriptura vestra, ut, quicquid a nobilibus viris temporibus Tassilonis traditum fuit, ut ibi in vestra elymosina permaneret. Proinde, domine sancte et pater pie, notum sit clementiae vestrae, quia quidam homo nomine illo valde nos opprimit, et nimis iniuste illa casa Dei distrahit et dispoliat, unde nos et cartas et testimonia, nobiles viros, habemus. Vestram magnam pietatem deprecantes, ut in vestra elymosina, sicut illa casa Dei cessistis, ut ita inantea permanere valeat ad augmentum sanctae Dei ecclesiae et ad mercudem et gratiam vestram aeternam coram Deo. Alma Trinitas et inseparabilis Unitas custodiat dominum nostrum multis feliciter annis in Christo Iesu domino nostro! Amen.

1 = Mon. Boic. XIV, p. 351, nr. 3. a) lege: provinciae nostrae.

1) Fortasse epistola Clementis ad Tassilonem in 'Neue hist. Abb. d. baier. Ak.' I, p. 246.

Cap. 2. edidit Lindenbrogius ex quodam codice incognito.

2. Epistola regi mittenda pro libertate servi sui impetranda.

Domino invictissimo atque gloriose regi ill.^a sancta Lingonensis ecclesia praesentem perpetuamque incessanter felicitatem devotissimis exorat precibus. Ad notitiam celsitudinis vestrae perferre nos ecclesiastica provocat necessitas de promotione servi vestri nomine ill., ex loco iuris vestri nuncupato ill., de ministerio ill.^b, *vel* de beneficio ill.^b, cuius gratia eruditus, et inter nostrae parvitatis studia scientia, vita ac moribus pro modulo qualitatis quantitatise instructus, iam munus clementiae vestrae dandum nobisque significandum eius de libertate expectantes, ad gradus ecclesiasticos eum promovere vestrae largitatis munificentia parati sumus mox, ut statutam de eo vestram canoniamve dignitatis senserimus licentiam. Deus coeli et terrae universaeque conditionis ad tutelam vos semper protegat christianam, ita ut hoc aeo vestro superexaltatam in omnibus sanctae matris ecclesiae sentiat causam.

3—7. FORMULAE IUDICIALES SECUNDUM LEGEM ROMANAM.

Capita 3. et 4. tradita sunt in codicibus legis Romanae Visigothorum. Utrumque caput exhibent: 1. Cod. Parisiensis Lat. 4406, saec. X, fol. 57. 58. Cf. Haenel, Lex Rom. Visig. p. LIII. Contulit b. m. Knust. 2. Codicis Paris. Lat. 4410. folium praepositum, quod, priorem capituli 3. partem exhibens, iungendum est cum folio 68. codicis Paris. Lat. 4406, ubi reliqua capituli 3. pars et cap. 4. leguntur; saec. X. Cf. Haenel, l. l. p. LIII. et LXIV. Contulit b. m. Heller. 3. Cod. Lugdunensis Bat. Q. 47, saec. X, fol. 2 sq. Cf. Haenel l. l. p. LXII. Praeses bibliothecae, V. Cl. De Rieu, lectiones codicis benigne nobiscum communicavit. Solum caput 3. exhibent: 4. Cod. Berolinensis Lat. 270, saec. IX, fol. 13. Cf. Haenel l. l. p. LIV. 5. Iterum cod. Paris. Lat. 4406, fol. 54, saec. X. Cf. Haenel l. l. p. LII. Contulit b. m. Knust. 6. Cod. cathedr. Epo-rediensis, saec. IX—X. Cf. Haenel, l. l. p. LII. Codicis lectiones praesto non erant. — Formulæ ex antiquo iuris Romani usu traditæ esse videntur; sed cap. 4. Francico certe aeo rescriptum atque retractatum est; cuius capituli exemplum multo magis genuinum exstat inter formulas Turonenses (cap. 29). — Divulgavit eas Wenck ex schedis Gustavi Haenel in Hauboldi Opusculis academicis III, p. 910 sqq. et solum cap. 3. postea ipse Haenel in appendice Legis Romanae Visigoth. p. 454. Utrumque caput repetivit E. de Rozière in 'Recueil général'.

3. De^a trina conventione^b.

(a) Sceda^b de litteris^c commoneturiis, qualiter^d, contra quoscumque interpellatum fuerit, debent trina conventione ad audientiam evocari^e. Sed et hii, ad^f quos litteras^g processerint, qui eos^h commoneant, si venireⁱ distulerint, suis relationibus, ut de eorum absentia vel contumacia^k probationi^l nihil deesse possit, omnia sunt per singula iudi-

2 = Lind. 100; Roz. 70. a) ita Lind.; Baluzius hic et infra perperam terminaciones addidit. b) illo Bal.; potius illius intelligendum videtur.

3 = Haubold l. l. p. 910; Haenel l. l.; Roz. 438. Codd. 1—6. a) Item praemittitur 4. 5. b) Scđam 4; Scđ 5. c) litteris commonetoriis 2; litteris c. 3; litteris communioriis 4. 5. d) cum 40 add. 4. 5. e) vocari 5. f) a 4. 5. g) literas processerunt 3. h) eas commoveat se v. 3. i) venerint pro v. d. 2; venire distulerint 3. k) commoneat si venire distulerint pro contumacia ex verbis praecedentibus repelit 2; contumacia 5. l) probatione 2; probationis 3.

1) De 'trina conventione' vide L. Rom. Vis. Nov. Valent. III: 12. Interpr.: si quis pul-satus in iudicio adesse noluerit, post trinam conventionem sciat se contumacis sententiam subiturum; ib. Paul. V, 5, 6. cum Interpr. Cf. Bethmann-Hollweg, 'Civilprozess' IV, p. 200 sq.

cibus rescripturi. Et^m post haec edictusⁿ infrascriptus in foro illius, qui admonetur^o et venire contempserit, debit^p aspendi.

Ille¹, oblatis praecibus, nobis^q detulit^r in querella^s, ab illo rem sibi debitam^t indebite retineri^u; ideoque, datis ad te^v litteris praesentibus, indicamus^w, ut memorato^x, salva civilitate^y, eatenus^z admonere procuris^a, ut die^b statuta ad audientiam nostram se venturum sub idonei^c fideiussoris^d cautione promittat, petitoris^e partibus in omnibus responsurus, quatenus^f iurgio, quod^g inter altercantes vertitur^h, cum iustitiaⁱ terminus^k inponatur^l.

(b) Scedam edicti^m, que postⁿ trinam conventionem^o appendi^p in foro illius, qui commonetur^q et^r ad audientiam^s venire distulerit, omnino^t debet^u, hoc est, sicut praesentis^v scedem^w forma declarat^x et in lege sic^y continetur, ‘unum pro omnibus’^z; ita ut^z in eo, qui pro contumace^a damnandus est, legum severitas in omnibus debeat custodiri^b.

Bene^c pia principum providentia, dum humano generi consultit, constituit^d, ut, quotiens^e inproborum calliditas^f ita diversis tergiversationibus dilatat, ut litigiis^g terminus^h non possit inponiⁱ, et que^k male^l pervaserant^m, dum pravaⁿ cupiditate cupiunt retenere^o, procurando latebras student^p, ut^q petidores^r lapsu^s^t temporum^t causae^u incurvant, ita ut, qui merito res suas recipere poterant^v, callidorum adinventionibus^w iniuste amittant^x, quod^y eis legibus debebatur^z. Ideoque, quia ille secundum normam^z iuris^a ac legum ad audientiam per admonitionem^b nostram trinis^c est litteris evocatus^s et, faciente contumacia^d, iudiciis adesse^e dispexit, adeo per huius edicti^f inclamatione eum^g adhuc ad^h audientiam venire conpellimus, ita ut, siⁱ inter^k viginti et septem dies ad iudicium nostrum venire contempserit, nos adversum se^l secundum legis in contumaces^m ferreⁿ sententiam^o, recognoscatur^p.

- 3. m) deest 4. 5. n) edictis 3; editus 1. 2; dictus 4. 5. o) amonitur 4; amonetur 5.
- p) 2. 3; debita spendii corr. debita stipendi 1; debet apendi 4. 5. q) 4. 5; nostris 1. 2. 3.
- 25 r) detulit 3. s) querilla 3; querela 2. t) debita 2; debita indebita 3. u) retinere 3. v) deest 5.
- w) iudicamus 3. x) 1. 2; memoratus 3; memoratum, ut videtur, e corr. 5. y) unitate 3.
- z) eatinus 4. a) ut monere procuris 3; procurris 2; procures 4. 5. b) diq 4. c) idomei 3.
- d) fideiussores 4. 5. e) petitoribus 3; petidores 4. 5. f) quatinus 4. g) quo 4. 5. h) vertatur 4. 5. i) iusticia 5. k) terminum 2; terminu 3; terminos 4. 5. l) inpunatur 3. m) edic 3;
- 30 enim de trina conventione pro edicti — conventionem 4. 5. n) postrinam pro post trinam 3. o) 2. 3; conventione 1. p) adpendi 4. q) commonetur 4. 5. r) et deest 5. s) audiendam 5. t) omni 3.
- u) debobit 4. 5. v) 4. 5; praesentes corr. -tis 2; praesentes 3; praesens 1. w) scede 4. x) dederat 3.
- y) sicontinetur 1. 2. z) 4. 5; deest 1. 2. 3. a) 2. 4; contumacem 1. 3. 5. b) custodire 2. 3. c) Beneficia 4, Beneficia 5 pro Bene pia. d) constitutat 4. 5. e) quoties 2. f) calliditas 3. g) 2. 4; litigii 1; 35 letigiis 3. 5. h) terminum 2. 3; terminos 4. 5. i) inponi 4. 6. k) quo 2. 4. l) male 4. m) perseverant 3; provaserant 5. n) praecepit ita pro pr. c. 3; pr. c. 4; p. c. 5. o) retineri 2; retinere 3; tenere 4. 5. p) 4. 5; studeant 1. 2. 3. q) deest 3. r) petitore 3. 5. s) lapsu 2. t) tempore 3.
- u) cause¹ 1. 2. 4; cause 5; causa 3. v) potuerant 3. w) adinventiones 3. x) amittat 2; amittat 3. y) 4. 5; quod de his pro quod eis 1. 2. 3. z) mormam 3. a) 5; iuris hac 4; iuri sacri 1. 3; iuri 40 sacri corr. iuris sacri 2. b) ammonitionem 2. c) ternis 3. d) incontumatio 3. e) 4. 5; esse dispexerit 1. 2. 3. f) qdicti 4. g) cum 4. 5. h) deest 3; in 5. i) si 4. 5; deest 1. 2. 3. k) inte corr. inter 4; inte 5. l) deest 2. m) contumacis corr. -ces 2; contumacq 4; contumacem 5. n) fero 3. o) sententia 4. 5. p) regnoscat 3.

- 1) Mandatum, ut videtur datum officiali iudicis, ut reum ad audientiam evocet.
- 45 2) Edictum peremptorium ‘unum pro omnibus’ in antiquo iure Romano non post trinam conventionem, sed loco eiusdem datur. Cf. Paul. l. l.; Ulpian. in Dig. V, 1, 68 sqq. et Hermogen. ib. XLII, 1, 58; Cod. Iust. VII, 43, 8. 9. 3) De ‘lapsu caussae’ cf. Bethmann-Hollweg, l. l. III, p. 237, (n. 19).
- 4) Desiderantur verba, quae periodum concludant. Arrenga ista fortasse ad Nov. Valent. III. 34 (L. R. Vis. Nov. Val. III. 12), qua de contumacia agitur, spectat. 5) Cf. 50 Dig. XLII, 1, 58: ternisve litteris evocatus; L. Rom. Vis. Paul. l. l. Interpr.; Brissonius, De verborum signif. s. v. evocare.

4. Scriptione de [sumptibus^a] litis et expensis^b.Form. Tur.
29.

Igitur ego in Dei nomen ille. Dum non est incognitum, qualiter homo nomine ill.^c in rationes publicas ante inlustro^e viro illo vel reliquos viros, que^f subter tenentur inserti, in civitate, vel mallo vel vico, adstetig de aliqua^h locella in pagosⁱ illos, quibus mihi per legitima successione sunt debita, et tu^k praesente^l tempore male^m ordine possedereⁿ videris, unde apud me in responsum introire 5 noluisti, nisi, sicut lex edoceat, tibi inscriptione de sumptis^o vel litis expensis^p superius memoratis^q, quibus^r pro necessitatibus tuis, me compellente, visus es expendisse, secundum legis ordinem transactis litis tempora^s, partibus tuis cogatur restituiri. Et pro rei totius^t firmatatis hanc editionem^u manu propria subter firmavi.

Interpretatio: 'Tam civile negotio^v quam criminalem accusationem^w, professio^x 10 manu accusatoris conscripta procedat'^y.

Interpretatio: *Editio legibus comprehensa*^y. Lex Romana pro utilitate^z humani generis exposit, ut, 'si quando cuiuscumque iniusta^a appellatio comprobatur^b, sumptus^c, quos post appellationis adversarium suum accusator^d contulit sustinere, non in simplum^e ei, sed in quadruplum ei^f reformatre cogetur'. 15

Etiam cap. 5. in codicibus legi Romanae subiectum legitur. Hi sunt codices:
 1. Cod. *Vaticanus Christ.* 1048, saec. X, fol. 224. *Contulit V. Cl. Mau.* 2. Cod. *Parisiensis Lat.* 4409, saec. X, fol. 120. *Editione, quam b. m. Pertz ad hunc codicem paravit, 'Archiv' VII, p. 743, usus sum.* 3. Cod. *Bernensis bibl. publ.* 263, saec. IX, cuius codicis verbum quoddam ab E. de Rozière annotatum repetivi. Cf. de his codicibus *Haenel*, l. l. p. LXXI sq., qui, cum omnes textum haud modice eodem fere modo adulteratum praebeant, ex eodem exemplari descripti esse videntur. Qua de causa textus admodum correctior et apertior edi nequivit. *Formula, ad antiquiora fortasse tempora revocanda, in eam, qua nunc existat, formam non ante Francicum aevum redigi potuit. Ex serie regum Francorum, usque ad mortem Pippini regis perducta, 25 quae in codicibus formulam sequitur, conici potest, hoc Karolo Magno regnante factum esse.* Ediderunt eam *Baluzius in Nova Collectione*, Pertz, 'Archiv' l. l. et E. de Rozière.

5. Incipit edictio^a.

Cum in presentia inluster^b vir ille illo mallavit, sed illi^c petiti, ut scriberet quod petivit iuritica^d. Imperatores sancserunt decreta, ut^e nullus a iuditio suscipere pre- 30 currit, antequam sollempnia patefecerit^f, ut his qui fidem datis ut nec obiecti sunt preomaticis^g dictionis lex poena succurrit edictio^h. In quam ob rem peticio in conspectu

4 = *Haubold l. l. p. 911; Roz. 440 bis. Codd. 1. 2. 3.* a) deest codd. b) expensas 3. c) 2; illius 1. 3. d) oratione 3. e) illustrem viro illo corr. ill. virum illum 1; inlust v. i. 3. f) quae 2. 3. g) ansteti corr. antesteti 2. h) aliquis locellis 2; aliqua locellas 3. i) pago illius 1; pagos illius 2; 35 pago illos 3. k) 2. 3; tum 1. l) presenti 2. m) mali 2. n) possidere 2. 3. o) sumptus 3; hoc loco redactor formulae errore adductus quaedam omisit; cf. ipsam form. Turon. p) et expensis 2. q) memoratus 3. r) lege: quas. s) temporum 3. t) tocius 3. u) edictionem 3. v) negotium 3. w) 2. 3; accusatione 1. x) professi codd. y) comprhensa 2. z) utilitatem 2. a) iniusticia 3. b) probatur 3. c) sumptos 3. d) 2; accusatus 1; accusatae 3. e) simblum 2. 3. 40

5 = *Bal. 16; 'Archiv' VII, p. 743; Roz. 439.* a) Cdicitio 1. b) inlustri viri 2. c) manu 2. superscr. et 1. d) ita 3; in ritica corr. manu 2. in retica 1; inritica 2. e) in manu 2. corr. ut 1. f) vox emendatione eget. g) edictio 2.

1) *Lex Rom. Vis. C. Th. IX, 1, 4. Interpr.* 2) *Verba ei reformare, cum accuratius cum lege Romana quam cum Turonensi formula, ad quam haec scripta est, convenient, ex ipsa lege 45 recepta esse videntur. Cf. L. Rom. Vis. Paul. V, 89, 1. Interpr.* 3) *Iuridica = solemnia. Cf. ex. gr. L. Rom. Vis. C. Th. III, 13, 4. Interpr.* 4) *Cf. ib. IX, 1, 4: Non prius quemquam sinceritas tua ad tuae sedis examen iubebit adduci, quam solennibus satisfecerit.*

magnitudinis vestri, ut homo nomen illi est^h illas post se mali ordine preoccupasseⁱ dinoscitur, ut hoc vestra prudentia integrum et legalis sententia debeant definire; ea vero scilicet ratione^k, ut, si^l in constitutum placitum res illas mihi iustissime debitas adprobare non potuero, ut lex mundana Teodosiano corpore arbitratus discernit, me 5 impleturum esse pollicor^m, data edictione. De inscriptionibus accusatoribusⁿ recrescant Teodosiano nono, in ira prima^o: 'Tam civile negotium^p quam criminalem actio professio manu accusatore conscripta precidat. Nisi inscriptione^r celebrata, prius a iudice non audiatur'.

Cap. 6. Brissonius in Formularum lib. V. recepit ex cap. 9. Opusculi III. Odoranni Senonensis, quod nunc cum aliis opusculi partibus, depromptis ex canonibus et lege Romana Visig., editum ex cod. Vatican o Christ. 577. exstat in A. Maii Spicileg. Rom. tom. IX. et inde repetitum ap. Duru, 'Bibl. hist. de L'Yonne' II. De codice Vat. cf. Duru l. l. p. 440 sqq.

6. Qualiter accusatio vel inscriptio fieri debeat.

15 De^a accusationibus vel inscriptionibus constitutum est ab imperatoribus Theodosio et Constantino, Arcadio et Honorio vel ceteris contra improbos accusatores, ut falsis criminibus eos accusare non delectant^b. Igitur ego ille adversum te in rationibus publicis adsisto, si^c iniuste interpellavero et victus exinde apparuero, eadem poena, quam in te vindicare pulsavi, me constringo atque conscribo partibus tuis esse damnandum atque 20 subitum^d. Et pro rei totius firmitate manu propria firmo et bonorum virorum iudicio roborandum trado.

Cap. 7. ex editione Lindenbrogi repetivi.

7. Formula citationis^e.

Quoniam imperialibus sanctionibus cautum est, ut absentes, contra quos actiones 25 exercere cupiunt, in iudicio copiam sui facere edictis citentur, idcirco ego iudex has admonitorias tibi delego, quatenus in iudicio praesentiam tui facias intentionemque actoris suscipias eique oppositiones legum atque exceptiones obiicias.

Cap. 8, formulam 'securitatis', manu VIII—IX. saec. exaratum, e codice Guelferbytano, olim Weissenburgensi 97, descripsi. Scriptura ita evanuit, ut haud sine 30 summa difficultate legere eam potuerim; sed etiam ea, quae aperta sunt, verba textum a librario valde depravatum esse demonstrant. Formula quibusdam locis mirum in modum cum Cart. Senon. 11. et 51. convenit. Adhuc inedita est. Cf. Haenel, L. Rom. Vis. p. LXXXI sq., et Holder, 'Lex Salica nach den Handschriften von Tours' etc. Lipsiae 1879, p. 80 sq.

35

8.

In Dei nomen. In omnibus mo[dis] inven[teretur] [en]im discordia inter illi et illi.

5. h) res emend. Bal. i) preoccupasset 1. k) ratio manu 2. corr. ratione 1; ratio 2.
1) se manu 2. corr. si 1. m) pollicior manu 2. corr. pollicor 1. n) fortasse: et accusationibus
emendandum est. Cf. L. Rom. Vis. C. Th. IX, 1, tit. o) ita L. Rom. Vis.; pro negotium quam
40 exhibent codd. nequam 1; neque 2. p) in se reaepititione e corr. 1; in se repetitione 2.
6 = Brissonius V, c. 188; Mai. l. l. p. 66; Duru l. l. p. 406. 444; Roz. 441. a) et de Briss.
b) debeant Briss. c) te add. Briss.
7 = Lind. 116; Roz. 437.

1) Ib. IX, 1, 4. 6. Interpr. 2) Cf. ib. IX, 1, 8. 3) Cf. supra cap. 3. Hoc autem
45 exemplum ad recentiora tempora revocandum esse crediderim.

Venerit in villa illa, in loco que dicitur illi, ipsus^a, dum diceret, et illi repetebant et adversus ipsus illis et dum diceret, quod germano suo nomen illi occisisset vel interficisset mali o[r]dine. Dum] sic inter se alias modis intenderunt, sic inter[venientes] boni omnibus inter medio in ambus partis abflicaverunt, ad^b pa[cem] et concordia fuissent^c revocati. Et ipsi conveni[ebant], ut pro labores redimendas emendas^d, calibus^e ris illi rewadiavit solidus de leodem tantus repeterit. An securitatem . . . illi fieri et firmare^f rogavi . . . , ut nullumquam tempore de^g tam dicto germano suo nulla calomnia nec ulla repetizione nec ego ipse nec ullus de coheredibus^h meis vel quislibet ulla opossita pers[ona n]ec quelibet agere necⁱ repetere nec regenerare non presumamus^k; quod si otentaverimus^l, [infer]amus . . . ad^m suo consocio fisco auri uncias duas ad 10 esseⁿ multandum, coactus exsolvat, et presens securitas^o firma et stabilis permaneat stipula]cione subnexa^p.

Actus.

9 — 15. LIBELLI DOTIS.

Capp. 9. et 10. exhibet cod. *Lugdunensis Bat. Voss.* 15, 8^a. Cf. 'Archiv' VIII, 15 p. 574. Cap. 9, manu saec. X. exaratum, exstat fol. 206, cap. 10, alia eiusdem aevi manu exaratum, fol. 210'. Cap. 9. pagus Aurelianensis nominatur, cap. 10. Floriacensis pagus, quem nomen a villa Floriaco prope Aurelianum, ubi monasterium S. Benedicti constitutum erat, duassis crediderim, quamquam aliunde de hoc pago nihil compertum habeo. Pippinus, quo regnante cap. 10. scriptum esse dicitur, unus ex Aquitaniae regibus nominis huius videtur fuisse (I. a. 814—838; II. a. 838—844). Monendum est, in utraque formula ipsam dotis cartam 'osculum' dici. Cf. supra p. 163, n. 5. Formulas, adhuc ineditas, a b. m. L. Bethmann. descriptas, cum codice contuli.

9.

Universitatis cunctipotens Creator, ex cuius bonitate potestativa ea quae sunt 25 substantialiter esse ceperunt, de limo terrae homini^a facto^b et in faciem eius spiraculo^c vitae inspirato^d, solitario, ne sine adiutorio sui similis appareret, de eius latere dormiendo costa assumpta, subsidium prebuit. Adiutorium enim factum est modo^d, scilicet ut intentio dilectionis a binario numero^b principium sumeret. De hac copulatione doctor gentium, apostolus Paulus, confirmanda atque inseparabiliter tenenda dixit^e: 'Viri, 30 diligite uxores vestras, sicut et Christus ecclesiam dilexit' in confirmatione pacis. Patenter^e subostenditur: 'Vir non habet potestatem sui corporis, sed et mulier; similiter et mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir'^f. Et de reddendo debito minime tacuit: 'Vir, inquiens, 'uxori debitum reddat, similiter et uxor viro'^g. His igitur ammitionibus, et ut divino precepto oboediem, quia Omnicreans dixit: 'Crescite et 35 multiplicamini et replete terram'^h, quam ob rem ego in Dei nomine N., cuius pater meus nomine N. et mater mea nomine N., ut multis habeatur percognitum, aliquam feminam nomine N., cuius pater fuit nomine N. et mater nomine N., mihi una per consensum

8. a) ips:s c. b) ad c. c) suisson c. d) ecⁱ::das c. e) ita, ut videtur, c. f) fir|firmare c. g) de t. d. certo legi negueunt c. h) co certo legi neguit c. i) ne c. k) psu- 40 manus c. l) lege: attemptaverimus. m) ad suo (adversario?) certo legi negueunt c. n) Ȑ exstare videtur c. o) bis scr. c.; quod etiam Cart. Senon. 51. factum est; cf. supra p. 207, l. 29. 36. p) sunexactus pro s. A. c.

9. a) hominem corr. homini c. b) o e corr. c. c) um corr. o.c. d) m c. e) patent subostendit c.

1) Cf. Gen. 2, 7 sqq. 2) Ephes. 5, 25. 3) 1. Cor. 7, 4. 4) 1. Cor. 7, 3.
5) Gen. 1, 28.

parentum nostrorum et amicorum eam legibus sponsare decerno, et ad diem nuptiarum, Domino iubente, pervenire liberò. Et coedo ei, osculum intercedente¹, anulo circumdata² restringente, in die nuptiarum aliquid de rebus propriis; quae sunt ita. In pago Aurelianensi, in vicaria Pervei, dono tibi de terra, vineis, pratis, de silvis, de aquis, 5 alodum de Sociaco³, de integro medietatem. Et in loco alio, in villa quae dicitur Brono, coedo de terra, de vineis, de silva, de integro medietatem, et in alio loco de pratis Carbosanias de integro medietatem, et in alio loco qui dicitur Castello aludem meum de integro medietatem. Haec omnia superius conscripta, sponsa mea iam dicta, per hunc⁴ osculum a die presente tibi trado, transfero atque transfundeo, ut facias exinde, 10 quicquid volueris, nomine contradicente. Si autem fuerit, aut ego ipse aut ullus de heredibus meis aut ulla emissa persona, qui contra hunc⁴ osculum aliquid agere aut inquietare voluerit, libras 500 de auro mundissimo coactus exsolvat, et vox sua nihil ei proficiat.

Signum Borchardi, qui istum osculum fieri iussit et nobilium virorum astipulatione 15 firmare rogavit.

Signum Theodatus.	Signum Bodo.	Signum.	Signum.
Signum Iohannes ^b .	Signum Rainus.	Signum.	Signum.
Signum Ioscelinus.	Signum Tescelinus.	Signum.	Signum.

10.

20 Latores legis edicunt, et antiqua consuetudo edocet, ut prius arras coniugis, post modo, osculo intercedente, personarum qualitate concedatur, sicut in Theodosiano codice 'de sponsalibus et ante nuptias donationibus' auctoritas narrat, videlicet ut, quicumque vir ad sponsam suam de rebus propriis ante dies nuptiarum aliquid concedere vel conferre voluerit, per seriem scripturae hoc alligare⁴ permittat, *vel^a* curet. Idecirco etiam 25 in Dei nomine ego Barius, qui filius fui Arbini^b, et mater mea Ramigis, ut multorum noticiae habeatur percognitum, aliquam puellam nomine N., quae fuit filia Marini, et mater sua Urielia^c, una per consensum parentum nostrorum et amicorum eam legibus sponsare et Christo propitio ad legitimum matrimonium vel coniugium sociare cupio. Propterea placuit mihi, ante diem nuptiarum a die presente aliquid de rebus meis pro 30 priis ei concedere^d debere, decernente bona voluntate, pro amore vel dilectione ipsius puellae per hunc titulum huius osculi intercedentisⁱ. Quod ita placuit mihi facere, dilecta sponsa mea nomine N. In pago Floriacensi, in vicaria Reinense, in villa quae dicitur Noriont^e, aludem meum, hoc^f sunt, terras, silvas adiacentes, quantumcumque in ipsa villa visus sum habere vel possidere, de mea parte, divisa cum fratribus meis, de 35 integrō medietatem tibi concedo, ut facias, quicquid volueris, nomine contradicente. Si quis vero, si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel proheredibus, aut aliqua persona fuerit, qui contra hunc⁴ osculum aliquid agere aut inquietare voluerit, componat solidos 100 argenti et 500 auri libras, coactus exsolvat, et vox sua nihil proficiat. Manu mea propria subter firmavi, et bonorum virorum testimonio corroborandam decrevi.

40 Signum^h illius, qui hoc^f fieri rogavit, in mense Iulio, regnante Pipino rege.
Signum. Signum. Signum. Signum. Signumⁱ.

9. f) *ita c.* g) *hē c.* h) *Ioh c.*

10. a) *vel curet superser. c.* b) *io corr. ii c.* c) *ita, ut videtur, c.* d) *conced c.* e) *ita vel fortasse Noriona c.* f) *h c.* g) *hē c.* h) *¶ pro Signum hic et infra præchet c.* i) *sequitur 45 in c. ornamentum quoddam.*

1) Cf. *L. Rom. Vis. C. Th. III*, 5, 5. 2) 'Sougy, dép. Loiret, arr. Orléans'. 3) *L. Rom. Vis. C. Th. III*, 5, tit. 4) Cf. ib. III, 5, 1. *Interpr.*

Cap. 11. edidit E. de Rozière ex codice Vaticano Christ. 596, saec. XI, fol. 30'. Praeter hanc formulam alia ibi scripta est eadem fortasse manu, qua hoc caput correctum est, infra II, 10. Quae cum epistolam ad Gislevertum quendam episcopum, ut videtur Carnotensem (a. 856—880), missam contineat, etiam cap. 11. haud procul ab episcopatu illius oriundum esse crediderim. Contulit V. Cl. Mau.

5

11.

In nomine sanctae et unicae Trinitatis atque individuae^a, sempiternae maiestatis, feliciter. Auctoritas christiana religionis atque praecedentium patrum traditiones nec non et mundialium legum iura patenter edocent, insuper etiam sanctarum scripturarum Novi ac Veteris Testamenti preconia multifariis assertionibus nos, qui huius mundanae rei^b conversationibus quaerimus perfrui, de coniunctione matrimonialis conubii admonent et, quam bonum sit legitime nubere, liquentissime insinuant. Dominus quoque^c et conditor rerum omnium in Scriptura Saera subdendo manifestat: 'Relinquet homo patrem et matrem et adhærebit uxori suac, et erunt duo in carne una'^d; et in alio loco dicit: 'Quod Deus coniunxit, homo non separet'^e. Igitur ego in Dei nomine ille, talium auctorum testimoniorum exemplis roboratus, praecedentium canonicorum patrum vitam cupiens imitari, ex consensu et voluntate virorum nobilium, parentum quondam nostrorum, quendam puellam nomine ill. secundum legis consuetudinem visus sum sponsasse, atque solo posteritatis amore, auxiliante Domino, humano coniugio eam sociare dispono. Igitur propter nomen et monumentum honoris sui dono dilectissime michi sponsate per hoc dotis testamentum de rebus proprietatis meae in pago illo, in vicaria illa, in villa illa, mansum indominicatum unum cum domo condigna ad habitandum, cum casis et ceteris aedificiis sive clausuris, cum perviis et wadiscampis^f, cum vinea aripennos tantos. Hos etenim mansus superius adnotatos cum tectis, aedificiis sive clausuris, cum perviis et wadiscampis^f, terris, vineis, silvis, mobilibus et immobilibus, cultum et incultum, totum et ad integrum, rem inexquisita, quantumcumque superius denominavimus, tibi dilectissime michi sponsate per hoc testamentum dotis virorum nobilium manibus robaturum trado^g, per quod deinceps de his omnibus iure firmiter plenissimam per omnia possis tenere potestatem dandi, vendendi, commutandi et faciendi exinde libere, quicquid elegeris. Si quis vero, quod minime credo, si^h contigerit, quod ego ipse aut ullus de heredibus ac proheredibus meisⁱ aut certe quaelibet subrogata persona, qui contra hanc^j dotis titulum aliquam controversiam machinare voluerit aut eam infringere temptaverit, ei cui litem intulerit auri libras quinque coactus persolvat, et eius repetitio inanis et vacua permaneat, praesensque dotis testamentum inviolabilem atque inconvulsam omni tempore obteneat^k firmitatem cum stipulatione subnixa.

35

Ego ille, qui hanc^l dotis testamentum fieri et adfirmare^m rogavit.

Cap. 12, formulam Salicam, b. m. Knust ex codice Escorialensi L. III. 8, saec. X—XI, olim Silvanectensi, descripsit. Cf. de codice Knust in 'Archiv' VIII, p. 818; Ewald in 'N. Archiv' VI, p. 253 sq. Formula adhuc inedita est.

12.

40

In exordio creationis humanae volens Deus hominem, quem ad imaginem suam condiderat, mundo imperare eiusque propaginem in terra multiplicare, decrevit eⁿ

11 = Roz. 225. a) et suppl. Roz. b) add. manu 2. c. c) ita manu 2; quidem manu 1. c.
d) lege: wadriscapis. e) ita manu 2.; traderem manu 1. c. f) si post quod add. manu 2. c. g) add.
manu 2. c. h) hunc manu 2. c. i) obtineat manu 2. c. k) hoc manu 2. c. l) affirmare manu 2. c. 45
12. a) ē c.

1) Gen. 2, 24; Ev. Matth. 19, 5; Ev. Marc. 10, 7. 8. 2) Ev. Matth. 19, 6; Ev. Marc. 10, 9.

consilio^b suo homini, quem solum fecerat, adiutorium praeberi simile sibi. Creavit igitur ei de costa uxorem, quam ei coniugali vinculo sociavit benedixitque, eis dicens: 'Crescite et multiplicamini et replete terram'¹. Et scriptum est: 'Propterea relinquit homo patrem et matrem et adherebit uxori suae, et erunt duo in carne una'². Sed et angelum de caelo ad corroborandam nuptiarum copulam ad Tobin venisse legimus³. Dominus quoque noster Iesus Christus nuptias, quas in mundi origine concesserat, dignatus est sua sanctificare praesentia, honorans eas initio signorum suorum coram discipulis suis, aquam in vinum vertens et convivantium corda laetificans⁴. His igitur ac^e aliis Novi ac Veteris Testamenti exemplis invitatus, ego ill. desponsavi secundum legem Salicam per 13 aureos nummos⁵ sponsam carissimam et dilectissimam mihi nomine ill. cum consensu parentum ac propinquorum utriusque partis, placuitque mihi de rebus propriis honorare eam in titulo dotis perpetualis. Idcirco ego ill., o sponsa mea clarissima atque amantissima ill., dono tibi ac trado ad abendum in pago ill., in villa quae dicitur ill., mansum dominicatum cum casticiis supra positis et ecclesia et molendinis, terra vero culta et inculta, pratis, silvis, aquis aquarum de cursibus, exitibus et ingressibus. Aspiciunt ad ipsum mansum mansi tant. cum mancipiis utriusque sexus ibidem pertinentibus. Haec omnia superius comprehensa dono atque trado tibi, o dilectissima atque amantissima sponsa mea ill., totum ad integrum, rem [in]exquisitam, quicquid ibi mea videtur esse possessio; in ea^d ratione, ut ab hodierno die totum superius comprehensum habeas, teneas atque possideas, vel quicquid exinde facere volueris, liberam ac firmissimam in omnibus Christo propitio habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod minime fieri credo, contra hunc libellum dotis insurgere aut quasi destruens temptare praesumpserit, illum, qui feminam masculo coniunxit et terram repleri voluit, ultorem sentiat, et auri libras 100 coactus exsolvat, argenteum 1000^e, et quod repetit non evin- dicet, sed praesens hic libellus dotis firmus et stabilis [in]convulsusque per cuncta sae- culorum tempora permaneat cum stipulatione supposita.

Capp. 13. et 14. leguntur in codice Lugdunensi Bat. Voss. 70 fol., duabus manibus saeculi X. ex. exarata. Formulas adhuc ineditas descripsit b. m. Bethmann.

13.

Summus et ineffabilis pater, cuius super essentia ipsas^a etiam athomos et inane principalitate naturae perecurrit, quae frivola veterum philosophorum dogmata, quasi duo principiorum eterna principia semper fuisse, disputant, per insitam sibi, quamvis non temporaliter, totius boni formam, per coeternam videlicet ac consubstantiale sapientiam, bis quinis spiritualium catervarum ordinibus ad laudem et gloriam nominis sui conditis, caelicae sublimitatis splendiflum prestitit habitaculum. Illi vero subtilissimae naturae angelici chori secundum beneplacitum Creatoris sui, aliis alii dispositi ministeriis et honorum decorati donariis, hoc tamen universaliter in suae potestati arbitrio leguntur habuisse, ut vel per innate bonitatis ac debitae devotionis obsequium perpetua felicitate gauderent, vel eam per contemptum inrecuperabiliter amitterent. Quam utrumlibet eligendi libertatem non illis ideo fons bonorum omnium creditur contulisse, ut eorum aliquos perditum iri cuperet propter arrogantiae delictum, sed ut haberet, quos morito muneraret propter liberae et non coactae servitutis studium. Verum chorus ille, qui ob

12. b) nō silio suo superscribendo corr. consilio suo c. c) at c. d) quaedam erasa, ea superscr. c. e) l. c.

46. 13. a) ita c.

1) Gen. 1, 28. 2) Gen. 2, 24; Ev. Matth. 19, 5; Ev. Marc. 10, 7, 8. 3) Tob. 9, 7 sqq.
4) Ev. Ioh. 2, 1 sqq. 5) Cf. supra p. 280, n. 4.

claritatem, quam ex divina munificentia creando susceperebat, nomen accepit Luciferi, dum sui Conditoris excellentiam respicere maiestatemque revereri non meminit, sese mirans intumuit. Nec mora, luculento habitu viduatus, in voraginem baratri omni turpitudine defuscatus corruit. Tunc caetera celicorum^b agmina discriminare ac ruina scelestorum perculsa, dum similem casum timuerunt incurrire, de bivio libertatis imperfectum et simplicem bonitatis habitum sic leguntur evasisse, ut nequaquam amplius affecio peccandi posset eos attingere. Ea igitur causa genus humanum sumpsisse prohibetur originem, ut obediendo proficeretur ad gloriam, quam superbus amiserat ob inremediabilem culpam. Cuius generis propaginem non sic intelligitur amplificari voluisse bonus omnis creaturae Dispositor, ut licenter quibuslibet viri mulieribus abuterentur, sed inter marem ac feminam fides servaretur coniugii, cum protoplasto non plures, sed unam desponsaverit; cum per eundem sanctum adhuc et sapientem dixerit: 'Relinquet homo patrem suum et matrem et adhærebit uxori suae, et erunt duo in carne una'¹. Qui ergo uni viro virginem unam despondit quique duos in carne una constituit, subtiliter interventionem tertii vel terciae propter duorum discidium arguens interdicit. Verum istud tantis Nove Legis et Vetustae nititur assertionibus, ut nostris argumentis firmari non indigeat. Quod vero legale conubium religio sit, non delictum, dominus Iesus Christus liquido patefecit, qui, nuptiarum convivio dignatus interesse cum suis discipulis, signorum illas primordiis decoravit². Unde ego . . .^c videlicet, miles Dei, sanctorum patrum emulari cupiens instituta, te scilicet . . .^c propter amorem generandae proliis et conservandae regulae coniugalnis in matrimonium volo ducere, et de meis possessionibus honorare, ut, ex more patratis nuptiarum copulis, haec ex mea legione teneas sub nomine dotis.

Reddas ipsa diu sponso, qui talia fecit,
Servitium supplex et sub amore fidem.

AMIN. Benedictus Deus!

14. Item altera.

Divina fretus auctoritate, qua de primi parentis costa mulierem formavit, et euangelicae robore suffultus sententiae dicentes: 'Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhærebit uxori suae, et erunt duo in carne una'³, et predecessorum meorum legali institutione admodum roboratus, consensu propinquorum seu amicorum nostrorum ego miles Gauscelinus te, o amantissima sponsa mea nomine Ascelina, in matrimonium volo procreandorum amore filiorum ducere et de meis possessionibus pro posse cupio honorare. — — —^a Quid plura? Et nos, Deo dante, indivisi et nostra similiter, eodem Deo annuente, firma et stabilita individuaque vita nostra comite permanebunt, isdem auctoribus, quos supra memoravimus. Fiat!

Cap. 15. exhibet cod. Bruxellensis 1979. q., saec. XII ex.; in ultimis quatuor foliis continet aliquot epistolas, e quibus conici potest, codicem in monasterio quodam Franciae septentrionalis scriptum esse. Aliam formulam, quam idem continet codex, infra edimus. Utramque adhuc ineditam descripsit b. m. Bethmann.

15.

Multiplices sacrarum scripturarum asserciones neonon peritorum doctorum pagine exquisite satis patenter edocent, quia omnium conditor atque arbiter Deus ad sue laudis

13. b) ita c. c) spatium vacans c.

14. a) trium versuum spatium vacuum relictum c.

1) Gen. 2, 24; Ev. Matth. 19, 5; Ev. Marc. 10, 7. 8. 2) Ev. Ioh. 2, 1 sqq. Cf. supra p. 541, l. 5 sqq. 3) Cf. supra n. 1.

magnificentiam angelicam creaverit dignitatem. Verum quidam ex collegio ob superbiae pestem irreparabili lapsu a celi sede prostrati sunt. Ne autem deserta foret eorum beata statio, idem Deus, formata tocius mundi machina, hominem ex limae materia ad suac claritatis imaginem fecit. Ipso quoque ad suae voluntatis nutum soporato costaque ex eius latere adempta, mulierem ei figuravit. Deinde eos sua benedictione corroborans, infit: 'Crescite et multiplicamini'¹, et subiunxit: 'Relinquet homo patrem et matrem et adhærebit uxori sua, et erunt duo in carne una'². Novissime autem Dominus in carne veniens, nuptias presentia sui corporis non recusans adire, latices in vina convertens, suis sanctis eas miraculis illustravit³. Sed et apostolus bonum coniugale ad fornitionem tollendam commendans, inter cetera dixit: 'Unusquisque habeat propter fornicationem'⁴. Pulcherrime itaque usus inolevit, ut, quicunque uxorem ducere disponit, eam in fide et legitimo consensu et spe sobolis, non autem gratia libidinis exercende ducat, et ei de rebus, quae sibi adiacent, legitime osculum⁵ faciat, et non in abditis, sicut gentes, qui Deum ignorant, sed adhibitis secum ex utraque parte amicis, nuptias publice celebrandas constitutat. His igitur auctoritatibus commonitus, ego N. te, amatissimam sponsam meam N., non sine legitimo meorum atque parentum tuorum assensu in uxorem habere dispono, et de rebus meis secundum ritum antecessorum nostrorum tibi osculum⁵ constituo, dans tibi ista et ista.

16—20. FORMULAE MANUMISSIONUM.

²⁰ Cap. 16. ex Mansi, Coll. ampl. concil, tomo XVI, editum ex codice Burcher., recepi.

16. Manumissio, sine qua ex familia nemo propria ad sacros ordines promovere valet.

Auctoritas ecclesiastica patenter admonet, insuper et maiestas canonicae religioni assensum præcibet, ut, quemcumque ad sacros ordines ex familia propria promovero ecclesia quaeque delegerit, in praesentia sacerdotum, canonicorum simul et nobilium laicorum, et cui subiectus est, manumissione sub libertatis testamento solemniter roboretur^a. Idecirco, in Dei nomine, quemdam ecclesiae nostrae famulum, nomine talem, sacris dignum ordinibus, ecclesiasticis eruditum disciplinis, ad altaris cornu, palam insignibus viris, civem Romanum statuo per hoc sacrae auctoritatis testamentum; ita ut ab hodierno die et tempore bene et inconvulse ingenuus atque ab omni prorsus viaculo permaneat securus, tamquam si ab ingenuis procreatus fuisset parentibus vel natus. Idemque pergit, quamecumque volens elegerit canonice partem, portas habens apertas, intrandi, exeundi, iuxta regulam obnoxie roboratam, ita ut deinceps nec nobis ullum^b nec successoribus nostris noxialis debeat conditionis servitium, neque aliquid libertinitatis obsequium cuiquam impendat, sed ob amorem honoremque domini nostri Iesu Christi, ad cuius militiam electus est, absolutus atque velut civis Romanus a cunctae catena servitutis eroptus, sub integra plenaque ingenuitate consistens, securus cunctis diebus vitae suae permaneat, quatenus per hanc absolutionem securius liberiusque atque honestius divinæ potentiae, cui mancipatur, Domino adiuvante, famulari valeat, et per hunc manumissionis atquo ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque inconvulse securus ab omni servitutis occasione noxialis^c existat. Suum vero peculiare, quod nunc habet, aut ex hoc adipisci valuerit, liberam disponendi, cum voluerit, habeat potestatem agatque inde secundum canonicanam auctoritatem libere, qualiter ei libuerit. Ut autem pro reverendis cultibus venerabiliter solemniterque absolutio celebrata atque ingenuitatis auctoritas inviolabilem obtineat firmi-

⁴⁵ 16 = Mansi XVI, p. 896; Roz. 74. a) reliqua minoribus litteris exprimenda non curavi, cum pleraque prorsus mutata esse viderentur. b) ita Roz.; illum Mansi. c) noxialis edd.

1) Gen. 1, 28. 2) Cf. supra p. 542, n. 1. 3) Cf. supra p. 542, n. 2. 4) 1. Cor. 7, 2.

5) Cf. L. Rom. Vis. C. Th. III, 5, 5.

Form. Imp.
33.

tatem, manu propria subter firmavimus, sacerdotes quoquae et institutionis canonicae clericos, necnon et inclitos praesentes laicos roborandam subter firmare cum stipulatione subnixa rogavimus.

Cap. 17. ex codice bibliothecae cathedralis Merseburgensis 100, f. 2, et ex Reginonis De synodalibus causis (ed. Wasserschleben) libro I. denuo edidi. Formulam⁵ ex codice Merseb. descripsit V. I. G. Waitz. Ex eodem codice eam edidisse videtur Baluzius in Nova collectione.

17. Exemplar libertatis.

Form. Imp.
33. Auctoritas ecclesiastica patenter ammonet^a, insuper et maiestas regia canonicae religioni assensum praebet, ut, quemcumque ad sacros ordines ex familia propria promovere ecclesia quaequo delegerit, in 10 praeSENTIA sacerdotum, canonicorum simul et nobilium laicorum, eius, cui subiectus est, subscriptione vel manumissione sub libertatis testamento sollempniter roboretur. Idecirco ego Adventius^b.¹ annuente Christo sanctae Mettensis^c ecclesiae episcopus^d quendam ecclesiae nostrae famulum illum, sacris ordinibus oblatum, ad altaris cornu nobilium virorum in praesentia per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die et tempore bene ingenuus atque ab omni servitutis vinculo 15 securus permaneat, tamquam si ab ingenuis fuisse^e parentibus procreatus vel natus. Eandemque perget partem, quamcumque volens canonice elegerit, ita ut deinceps nec nobis neque successoribus nostris ullum debeat noxiae conditionis servitium, sed omnibus diebus vitae sua sub certa plenissimaque ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis atque ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque securus existat. Suum vero peculiare, quod habet aut quod abhinc^f assequi poterit, faciat inde 20 secundum canoniam auctoritatem libere, quicquid voluerit. Et ut hac ingenuitatis pagina inviolabilem optineat firmitatem, manu propria illam roboravimus.

Cap. 18. ex Reginonis libro I. recepi.

18. Exemplar libertatis de proprio servo.

Qui debitum sibi nexum atque competens relaxat servitium, praemium in futuro 25 apud Dominum sibi provenire non dubitet. Quapropter ego in Dei nomine ille pro remedio animae meae vel aeterna retributione in ecclesia sancti Petri, vel illius sancti, sub praesentia episcopi vel sacerdotum ibi consistentium ac nobilium laicorum, ante cornu altaris istius ecclesiae, absolvō servum meum illum per hanc cartam absolutionis et ingenuitatis ab omni vinculo servitutis, ita ut ab hac die et deinceps ingenuus sit³⁰ et ingenuus permaneat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisse³⁵ natus vel procreatus, eam perget partem, quam maluerit vel quam ei auctoritas canonica permittit, et sicut alii cives Romani vitam ducat ingenuam. Nulli autem heredum meorum ac proheredum nec cuicunque alii personae quicquam debeat servitutis vel libertinitatis obsequium, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt, vel pro cuius amore ipsum devotus ad eius servi-³⁵ tium obtuli. Peculiare vero suum, quod ei Dominus dederit et deinceps, Deo auxiliante, laborare potuerit, concessum in perpetuum habeat, ut inde faciat quidquid illi placuerit secundum ecclesiasticas sanctiones. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut aliquis ex heredibus meis vel quaelibet opposita persona, contra hanc ingenuitatis cartam venire temptaverit aut eam quolibet modo infringere voluerit, in primis⁴⁰ iram Dei incurrat, et a liminibus sanctae Dei ecclesiae extraneus efficiatur, et insuper cui litem intulit sexaginta solidos persolvat, et quod repetit evindicare non valeat, sed

17 = Regino I, c. 413; Bal. 43; Roz. 72bis. a) admonet Regino. b) in Dei nomine episcopus vel abbas, vel quilibet alias pro Adventius Regino. c) illius Regino. d) rector Regino. e) p. f. Regino. f) vel deinceps add. Regino.

18 = Regino I, c. 414; Cod. Udalr. ed. Eccard. 6, col. 19; Roz. 66.

45

1) Adventius episcopus Mettensis a. 855—875.

praesens ingenuitas mea vel aliorum bonorum hominum manibus roborata, cum adstipulatione subnixa, omni tempore maneat inconvulsa.

Debent autem suprascriptae ingenuitatis cartae non solum nomen illius, qui haberi roget, sed etiam nomina sacerdotum et nobilium laicorum, qui ibi adfuerunt, in ordine digesta, cum signis propria manu impressis, continere; nam sine horum adstipulatione pagina, auctoritate testium nudata, pro nihilo deputatur. Oportet etiam, ut locum, diem, annum et consulem, inductionem in fine vel in margine adnotatam habeat in hunc modum: Actum illa civitate, in domo sancti Petri, Kalendis illis, anno dominicae incarnationis illo, regnante illo rege, et praesidente in cathedra supradictae civitatis episcopo illo, vel in monasterio illo, inductione illa, in Dei nomine feliciter. Amen. Ait enim Romana auctoritas: 'Quaecumque leges sine die et consule fuerint prolatae, non valeant'.

Cap. 19. exstat fol. 127. codicis Monacensis nr. 19413, olim Tegerns. 413. Cf. supra p. 390. Formula, manu saec. X. exarata, fortasse in ipso monasterio Tegernsee formulis Sangallensis subiecta est. Ediderunt Rockinger, 'Drei Formelsammlungen' in praefatione n. 39, et E. de Rozière in 'Recueil général'. Editum cum codice contuli.

19.

In nomine sanctae et individue Trinitatis. Si quis ex servientibus sibi aliqua mancipia ad sanctorum loca tradiderit, mercedem ob hoc in futuro ei provenire, veraciter crediderit. Quapropter ego in Dei nomine N. servum^a iuris mei N. ad sanctum^b trado et ab omni iugo servitutis absolvō; ea videlicet ratione, ut per singulos annos in meam elymosinam in festivitate superius nominati martyris denarios 2 persolvat, siveque ingenuus sit, tam ipse [quam^c] et omnis procreatio ex eo oritura, sicut et alia mancipia, quae per talem titulum relaxati sunt; mundeburdum^d vel defensionem a prelibatae basiliacae rectoribus habere se^e cognoscat. Si quis ergo, quod fieri non credo, ego ipse, quod absit, aut ullus^f de heredibus vel coheredibus meis contra hanc ingenuitatis^g kartulam venire aut eam infringere temptaverit, partibus memoratae basilicae auri uncias, argenti pondera persolvere cogatur, tamenque quod repetit evindicare non valeat, sed presens hec kartula omni tempore firma stabilisque permaneat.

Actum publice in supra dicta basilica, coram frequentia testium subsignatorum.

Cap. 20, formulam Colonensem exhibens, exstat in cod. Vindobonensi 751, saec. X, olim theol. 259, fol. 166'. Cf. Jaffé, Bibl. rerum Germ. IV, p. 11. Formulae praemissa sunt haec: Anno dominicae incarnationis 871 (lege: 870), indicione 3, 15. Kal. Feb. Willibertus ad episcopum consecratus. Eodem anno, mense Iulio, 7. Idus Iul. fulminis (fulm c.) ictus Coloniae (Col. c.) prima feria. Propter monogramma Lotharii in margine adiectum E. de Rozière suspicatus est, indicium temporis in fine formulae sumptum esse ex anno 1. imperii Lotharii I (a. 841). Quod vero minus probabile esse existimo, praesertim cum ad initium formulae etiam Ludovici Pii monogramma in margine exaratum sit. Evidem magis annum 814, quam annum 841. intelligendum esse crediderim. Formulam descriptis ex codice b. m. G. H. Pertz, cuius apographo usus sum. Antehac edita est ab E. de Rozière in 'Recueil général'.

20.

Dilectissimo mihi, in Christo scilicet, ego itaque in Dei nomine. Dum inspirante

19 = Rock. l. l. p. 35; Roz. 69. a) s. c. b) sc̄m c. c) suppl. Rock.; ū c. d) mundeburd c. e) ita Roz.; recognoscat pro se c. c. f) ullius c. g) h add. c.
46 20 = Roz. 97.

1) L. Rom. Vis. C. Th. I, 1, 1. Interpr.

divina misericordia mihi complacuit, ut pro Dei timoris intuitu vel mercedis animae meae seu et pro aeterna retributione te a iugo servitutis de servitio publico ingenuum relaxare deberem; quod ita per hanc epistolam absolucionis a die praesenti visus sum fecisse. Ea vero ratione, ut nulli nulliorum^a quicquam debeas servitutis praeter tantum unam tremisatam^b de cera in luminaribus ad ecclesiam beati Petri apostolorum principis, quae constructa infra muros Colonie civitatis publice, ubi vir venerabilis N. gratia Domini favente archiepiscopus praeesse videtur, annis singulis ad natale Domini sive in pasca dare atque transollvere debeas vel facias, et sis sub defensione vel mundeburde ipsius ecclesiae, et sub ala pontificis, qui tunc temporis ibidem praeceſſe videtur, securus, annuente Domino, cum integra ingenuitate valeas permanere bene ingenuus 10 atque securus. Peculiare vero, si habueris aut deinceps elaborare potueris, tibi habeas, teneas atque possideas tuisque posteris Christo propitio ad possidendum derelinquas. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse, quod absit, aut ullus de heredibus ac proheredibus meis seu qualibet ulla opposita vel extranea persona, qui contra hanc ingenuitatem venire conaverit aut eam infrangere vel emutare voluerit, 15 inprimitus iram iusti Iudices^a incurrat, et insuper habeat sanctum Petrum, cuius lucernam extingue nititur, inquisitorem, et inferat etiam ad partem praedictae ecclesiae auri libras 2, argenti pondua 5, coactus exsolvat, et quod repetit evindicare non valeat, set ista praesens ingenuitas omni tempore firma stabilisque permaneat, cum stipulatione 20 subnixa.

Actum publice^c . . . sub die Kal. Marcii anno imperii domni et gloriosissimi regis . . . primo, in Dei nomine feliciter.

Signum, qui hanc ingenuitatem fieri et firmare cognovi.

21—26. TRADITIONES, PRECARIAE.

Cap. 21. a b. m. G. H. Pertz ex eodem codice Vindobonensi ac cap. 20. 25 descriptum est. Formula ex carta, tempore Ludovici Pii Coloniae scripta, sumpta esse videtur. Adhuc inedita est.

21.

Omnia, quae ad sanctas Dei ecclesias conferimus de iuris nostris propriis pro animae nostrae remedium, hoc nobis procul^a dubio in eterna beatitudine retribuere confidimus. Nos in Dei nomine N. Dum et omnibus non^b habetur incognitum, qualiter ante aliquos dies quandam parens noster N. omnes res propriae iuris suae, quantumcumque genitoris^c vel genitricie sue nomine N. ei in legitima hereditate obvenit, nobis tradidit atque delegavit, ut easdem res pro remedium animae eorum ad ecclesiam beati Petri apostolorum principis coram pio principe ac gloriosissimo imperatore N. et filiorum eius, cunctorum ipsius fidelium, non imaginario iure nec in ulti cogentis imperio, sed propria et spontanea voluntate donamus seu et tradimus ad iam fatam ecclesiam in pago N., in villa illa.

Cap. 22. existat inter traditiones Frisingenses, quas Cozroh collegit, in codice Monacensi archivi regalis regni Baioarici; edidit Meichelbeck in Hist. Frising. I, 2. 40 H. Brunner, 'RG. d. Urk.' I, p. 248, n. 1, recte monuit, id ex libro quodam formalium sumptum esse. Quod, cum quaerad formulae verba, quae a scriba epistolae omittenda erant, reliqua essent, scilicet rubrica et 'illam' post 'ecclesiam', praetermittere nolui. Epistola a. 769. data est. V. Cl. H. Grauert editum benigne cum codice contulit.

20. a) ita c. b) tremisatam Roz. c) hic pro nomine loci et mox pro nomine regis spatium 45 vacuum relictum praebet c.

21. a) proculbio pro p. d. c. b) notum c. c) denitoris c.

22. Cessio^a vel donatio ad loca sancta.

Dum dominus Iesus Christus numerare precem^b coelestia, iuxta lectione: 'Perit mundus et ea, quae in mundo sunt, illud vero, quod in ecclesiis aut pauperibus rogatur^c, numquam periit, sed in memoria aeterna pro iustitia reputatur': igitur ego enim in Dei nomine Vurmhart, cogitans pro remedium anime meae vel pro aeterna retributione, propterea complacuit mihi animus, dono a die praesente donatumque in perpetuum esse volo ad ecclesiam illam, ad Rota in honore sanctae Mariae constructa, ubi Dominicus presbyter praesente tempore sacerdos praeceſſe videbatur, hoc est in villa ipsa de omni rem mea tertiam partem de alode, de qualibet adtracti^d mihi legibus ob 10 venit, omnia, quod in illa die habeat, aut mansos aut mancipientias, campis, terris cultis et incultis, pascuis et omnibus pratis, silvis, aquis, aquarum decursibus, sicut superius diximus. Propterea donationem hanc fieri rogavimus, ut pars ipsius ibique successoribus de super scripta ab illo die faciant, quae voluerint, id est tenendi, dominandi, commutandi suisque successoribus relinquendi, vel quicquid exinde eleget faciendi, liberam et firmissimam 15 in omnibus habeant potestatem. Igitur enim ego et coniux mea, si nobis filius ortus fuerit et vitam ducat, Deo iubente, complacuit nos, ut habeat potestatem duas partes et mater mea de hereditate mea, hoc est mansus, vir et femina et mancipii cum omnibus facultatibus suis; sed tamen infans ad vitam non venit, aut, si transierit, post discessum quoque eius ipsa hereditas revertatur ad ecclesiam in honore sanctae Mariae. Si quis 20 de heredibus meis aut quislibet opposita persona donationem venire temptaverit aut frangere voluerit, in primis iram Dei incurrat omnipotentis et a liminibus^e sanctae Mariae vel communionem sanctorum separatur, et quod repetit evindicare non valet, sed praesens donatio haec omni tempore firma permaneat, stipulatione subnexa.

Sub die, consule, quod est 18. Kal. Februarias, regnante domno duce Tassilone 25 anno 21.

Signum manum testes Atti et Adalcoz et Odalmunt. Ego Isanhart presbyter, servus servorum Dei, in nomine Dei. Ego Dominicus presbyter hanc epistulam scripsi et subscripsi. Amen.

Cap. 23. recepi ex Pithoei Glossario ad legem Salicam, tit. 61.

23. Notitia traditionis.

Qualiter veniens ill. die illo in villa illa, ante bonos homines per hostium et axatoria, seu terram vel herbam, homini illi nomine ill. et coniugi suae ill. rem illam visus fuit tradidisse, non in fraude, sed in publico, et per meam fistucam de iam dieta re illa exitum fecisse*.

*) Ex alia formula Pithoeus subiecit: Et alibi: per terram et per herbam seu per hostium visus fuit tradidisse.

Cap. 24. b. m. L. Bethmann ex eodem codice Bruxellensi 1979. descripsit, ac cap. 15. Formula, in Francia septentrionali, ut videtur, scripta, adhuc inedita est.

24.

Quoniam et demonis instinctu et Omnipotentis^a consensu miserabiliter decidimus, in hanc idecirco lacrimarum et miserabili valle deiecti, inter ceteros humane nature defectus passione oblivionis incurrimus. Nuperrime enim et noviter acta vix revocare valemus, nedum longe preterita dudumque remota memoriter teneremus. Verum omni-

22 = Meichelb. l. l. nr. 18, p. 35. a) alia rubrica: Traditio Vurmharti praeceſſit in c. b) precepit c) lege: erogatur. d) a. m. bis scr. c. e) limitibus c.

23 = Roz. 289.

24. a) om̄s c.

potentis Dei benignitas, que nobis, ut quecumque opus est, misericorditer consultit, tandem imperitiae nostrae benignum et admirabile remedium contulit, ut videlicet pactiones, quas cum aliquibus facimus, litteris et memorie mandaremus; quatinus, quod perire poterat in memoria, vivaci conservaretur in littera. Pulcherrime itaque consuetudinis usus inolevit, qui etiam pactionibus scriptis legitimos testes et idoneos subscribendos edocuit, quatinus, si quis discordiae et perditionis filius adversus pactiones aliquid impudenter machinari conabitur, carta in medium prolatu, ex eo[rum], qui subscripti fuerint, testimonio qui ex adverso fuerit turpiter convincatur. Notum itaque sit omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae curam gerentibus, tam futuris quam presentibus, quia dominus G. mihi quendam furnum et quoddam molendinum ad censum concessit; ea 10 siquidem ratione, ut annis singulis in festo sanctae Crucis, mense Septembri, 10 solidos ei inde darem, nichil amplius a me requiratur, quam prescriptum est.

Cuius rei testes sunt isti et isti. Val.

Capp. 25. et 26. adhuc inedita ex codice bibliothecae Görres nr. 85, tunc Confluentino, saec. X. descriptsit V. I. G. Waitz. Formulas in monasterio S. Maximini Trevirensis saec. X. in., tempore Gisleberti ducis, ut efficere videntur notae temporis capitii 26, scriptas esse existimo. Licet devo Karolino paullo sint recentiores, tamen non omittendas esse existimavi. Cum capite 25. conferas velim cartam precariam a. 926. ap. Beyer, 'Mittelrhein. UB' I, nr. 165, p. 229.

25. Karta precaria.

20

In nomine domini nostri Iesu Christi. Cognitum sit omnibus fidelibus, tam praesentibus quam futuris, qualiter ego ill. quandam precariam inpetravi erga dominum N., quod et mihi concessit cum consensu omnium fratrum in cenobio Sancti Maximini Deo serviencium. Et hoc est, quod ego tradidi ad eodem monasterium in pago ill., in villa denominata ill., quicquid ibi habere visus sum, tam de domibus quam aliis edificiis, 25 silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursis, cultis et incultis, mobilibus et immobilibus, seu quicquid^a dici aut nominari potest, cum mancipiis inscriptis Nm.^b. Et^c ego accepi ab^d eo et a fratribus in pago N., in villa N., quicquid ibidem habere visi sunt, tam terris quam domibus aliisque aedificiis, silvis, pratis, pascuis, aquis aquarumque decursibus, cultis et incultis, mobilibus et immobilibus, vel quicquid dici seu nuncupari 30 valet, cum mancipiis denominatis Nm.^b; ea videlicet convenientia, ut, si ipsa mulier, quam ego in coniugium^e, et infans ex nobis procreatus^f fuerit, tunc ipsi post meum obtineant obitum, et si ita non evenerit, quod unicuique omni incognitum est, tunc meus frater N. habeat; et si ille ante discesserit de argastide^g huius mundi, tunc revertatur ad meum fratrem N.; et post illius discessum eaedem res penitus firmiterque 35 content ad supradictum monasterium ad commune servicium, provendam omnium fratrum sine ullius contradictione. Si^h quis vero, quod fieri non credo, contra hanc convenientiam insurgere temptaverit, primitus iram Domini sanctique Maximini omniumque sanctorum incurrat, etⁱ postmodum in fiscum regis 400^j auri et argenti pondera mille coactus persolvat, conatusque omni confusione circumvallatus ammittat^k.

Actum illic coram multitudine populi, testibusque subter notatis N., anno incarnatione Domini, indiction. Ego itaque ill. rogatus in vicem cancellarii notavi diem et annum^l, scripsi et subscrpsi fideliter in Domino.

26. Karta traditoria cum censu.

Unicuique, eciam christiano, necessarium est, ut cum propriis rebus aliquod aeterni-

45

25. a) quicquid c. b) i. e. nomina. c) E. ego pro Et ego c. d) ad ab c. e) supple: habeo. f) procreatus c. g) lege: ergastulo. h) S c. i) e c. k) super a additum est o c. l) anū c.

tatis praemium antea adquirat, quam communi morte dissolvatur. Hac ergo ammoniacione conpunctus, ego N. humilis^a tractavi in animo salubri consilio, pro remedio animae meae ac parentum meorum tradere servum meae proprietatis nomine N. ad altare sancti Maximini, confesoris^b Christi; ea videlicet racione, ut a presenti die omnibus annis persolvat constitutum censum ad eundem altare in festivitate sancti Maximini, id est tot.; sibi vivat, sibi laboret, mundiburdum querat, ubicumque illi placuerit, ut in omnibus rebus liberrima utatur^c potestate sine ullius contradictione. Si quis vero, quod fieri non credo, aut ego ipse aut ullus coeredum meorum vel ulla opposita persona, hanc convenienciam^d irrupere^b conaverit, primitus iram Dei incurrat, deinde in fiscum regis auri uncias 20, argenti pondera 40 persolvat^e.

Actum in eodem monasterio corram^b multitudine populi, testibus inscriptis. Ann. incarnationis Domini, tempore Gis[leberti], indictiones, Kal., dies. Ego —.

II.

FORMULAE ECCLESIASTICAE.

1—9. FORMULAE AD PROMOTIONES EPISCOPORUM SPECTANTES.

Cap. 1, quod allocutionem missorum a Ludovico Pio imperatore ad electionem episcopi delegatorum exhibet, primus vulgavit sine indicio fontis, e quo hauserit, Sirmundus, Concil. Gall. II, p. 644, post eum denuo edidit idem caput Baluzius, Capitul. regum Franc. II, col. 601, 'ex codice S. Michaelis ad Mosam'. Codex, quo etiam Sirmundus usus esse dicitur, nunc perditus videtur. E. de Rozière ex editis hoc caput repetivit in 'Recueil général'. Decreta pontificum et canones Conciliorum secundum collectionem Dionysio-Hadrianam (Codex canonum vetus ecclesiae Romanae, Paris. 1687) allegantur. Licet dubitari possit, num hoc caput iure inter formulas receptum sit, tamen id omittore nolui, tum quia documentum haud parvi momenti est, tum quia vim formulae, fortasse in ipsa imperiali curia compositae, ei non prorsus abnegaverim. Edita repetivi.

1.

Adnuntiamus¹ vobis, dilectissimi fratres, quatenus, divina inspiratione admonitus, dominus clementissimus et imperator christianissimus Hludowicus unamquamque rem, quae vitio aliquo depravata fuerat, ad suum ius et ad rectitudinis tenorem nititur revocare. Et maxime de his, quae ad Dei ecclesias pertinent, curam gerit, ut suos omni modo habeant honores, et ut rectores earum apti sint ea providere, quae eis commissa sunt. Notum sit omnibus suis fidelibus, qui in ista parochia consistunt, ideo nos huc missos fuisse, ut concessam ab eo potestatem inter vos eligendi sacerdotem adnuntiamus; quia multum ei vestra fatigatio abhorret, quod tam diu absque pastore et rectore erratis. Quam ob rem imperialis clementia atque prudentia talem virum a Deo electum et omnibus probatum eligere sanxit, qui ad utilitatem omnium in sancta Dei ecclesia proficiat; et universa vestrae sanctitati enumerare iussit, quibus virtutibus et moribus

I, 26. a) N. add. c. b) ita c. c) utatus c. d) con c. e) persolu:uat c.

40 II, 1 = Sirm. Form. prom. 6; Bal. Form. prom. 6; Roz. 521. Rubricas praebent Sirm.: Allocutio visitatoris episcopi ad clerum et plebem; Bal.: Allocutio missorum imperatoris Ludovici Pii ad clerum et plebem electionis causa congregatam.

1) Cf. LI. Capitul. I, p. 275 sqq.; Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 97.

ornatus quibusque vitiis et reprehensionibus innotabilis existere debeat, qui ad talem honorem desiderat pervenire. Cuius optime beatus Paulus apostolus vitam moresque discutiens, in epistola, quam scripsit ad Timotheum, dicit enim: 'Si quis episcopatum desiderat', usque 'ne incidat in laqueum diaboli'¹. Item ad Titum de eadem re scribens, ait: 'Huius rei gratia reliqui te Cretae', usque 'et contradicentes resistere'². Ad portetur liber, et praesentibus vobis istae sententiae legantur. Volumus, ut etiam canones coram vobis legantur, in quibus praeceltae nostrae vitae continentur, ut in illis potius discamus, quales ad tale ministerium promoveri convenient. Ideo revera et sententias apostoli et capitula canonum legi praecipimus, ne quis ignorantis causa se possit tueri, si de electione fuerit iure correptus. De canone apostolorum cap. 17. et 18. et 30. et 37.³ legatur. Item de canone Antiocheni [concilii] cap. 19⁴. Item de canone Laodicensium cap. 12. et cap. 13⁵. Item de canone Chalcedonensi cap. 2. et cap. 4⁶. Item de canone Sardicensis concilii cap. 2. et cap. 5⁷. Item de canone Africani concilii cap. 17⁸. Item de canone Hipponeensis concilii cap. 17. et cap. 57⁹. Item de decretis papae Siricii cap. 8. et cap. 9. et 14¹⁰. Item in decretis Zosimi cap. 3¹¹. Item in decretis Innocentii cap. 1^a¹². Item in decretis Gelasii cap. 24¹³. Item in decretis Celestini cap. 18. et 20¹⁴. Item in decretis Leonis papae cap. 33. et cap. 35. et cap. 49¹⁵.

Meminisse vos decet, o Dei sacerdotes, propositi et ordinationis vestrae, qui gubernacula tenetis animarum et positi estis columnae in ecclesia Dei ad sustentandos infirmos, ad confortandos imbecilles, ad consolandos pusillanimes. Vobis cura pauperum commissa est, vestro ore corpus Christi conficitur, per impositionem manuum vestrarum a laqueis diaboli homines liberantur. Cavete, ne ab adversario decipiamini, ut concessa potestas eligendi in maius vos ponat periculum. Bene nostis, fratres, quod periculum vobis dicimus: id est, ne quis per adulacionem aut per timorem aut per praemium aut per aliquam talem amicitiam, quam nonnulli inter se homines dando et remunerando habere solent; sed is, qui dignus et omnibus amabilis et moribus bonis et sanctae conversationis existens, ad istam sanctam et venerabilem sedem pontifex eligatur. Mementote, quemadmodum de imperitis vel falsis pastoribus Salvator loquitur, dicens: 'Quod si caecus caecum duxerit, nonne ambo in foveam cadent?'¹⁶. Non dominum eligit, sed sacerdotem; non tyrannum, sed episcopum; non qui praeesse, sed prodesse velit; non eum, cui dominari magis quam consulere subditis placet. Huc usque sacerdotibus loquimur, de quibus Dominus dicit: 'Sancti estote, quoniam ego sanctus sum'¹⁷. Nunc ad caeteros clericos veniamus, qui cum humilitate et patientia expectant, donec ad altiorem promoveantur gradum, qui benedictionem iam sibi datam bonis operibus adorment et nullis vitiis subiaceant. Vos etiam, fratres, ammonemus, ut in hac electione unanimes sitis vestrisque prioribus obedientes, pari devotione communique consilio utilitatem vestram considerantes, nihil praeter illorum conscientiam facientes, una voce pariter unum Deum suppliciter deprecamini, ut, qui, nullis meritis facientibus, potestatem vobis eligendi tribuit, sibi placibilem et vobis utilem gubernatorem inter vos

1. a) C.* Sirm.; numerum in contextu omisit, sed in margine adiecit I. Bal.

40

1) 1. *Timoth.* 3, 1—7. *Hic et infra E. de Rozière perperam locos e Sacra Scriptura supplevit. Si in ipsam allocutionem universa sententiarum allegatarum verba recepta fuissent, postea dici non potuit: Adportetur liber, et praesentibus vobis istae sententiae legantur.* 2) *Tit.* 1, 5—9.
 3) *Cod. canon. p. 11 sqq.* 4) *I. c. p. 69.* 5) *I. c. p. 76.* 6) *I. c. p. 99. Cap. 2. autem editionis ad hanc rem non pertinet.* 7) *I. c. p. 119 sq. De cap. 2. dubito, num recte allatum sit.* 8) *I. c. p. 146.* 9) *Canones non exstant in editione.* 10) *I. c. p. 189 sqq.*
 11) *I. c. p. 214 sq.* 12) *Numerus perperam scriptus. Sed etiam alia capita Innocentii ad hanc rem spectantia collectio non exhibet.* 13) *I. c. p. 269.* 14) *I. c. p. 226 sq.* 15) *I. c. p. 242. 246.* 16) *Ev. Luc. 6, 39.* 17) *Levit. 11, 44.*

manifestet. Adtendite, ne tam praeclarum ac deificum munus ab illis deludatur, qui magis sua considerant commoda quam aliorum. His enim nullus in hac electione locus detur, qui sanctum rectumque consilium vestrum perniciosis argumentationibus disturbare pertemptant; sed iuxta canonum instituta plurimorum ac meliorum praevaleant et 5 roborentur sententiae. Vos ergo, virgines viduaeque, admonemus, quae vitam vestram soli Deo dicastis, ut ab illo cumulum mercedis alii centesimum, alii sexagesimum recipereatis, ut simul cum his, quibus supra diximus, una mente Deum deprecemini, ut talem vobis sacerdotem dare dignetur, qui gregem sibi commissum ab omni periculo defendere valeat et velit. Non praetermittimus vos, nobiles et fideles laicos, qui licitis 10 connubiis adstricti et ad generandas proles legitimis coniugibus estis copulati, ut una voce, communi consilio Deum omnipotentem pariter invocetis, ut non de aliena ecclesia sacerdotem vobis mittat, sed de ipsa familia, si dignus in ea aliquis fuerit inventus, dare dignetur. Saepe enim inter eum, qui de aliena ecclesia fuerit pontifex factus, et inter gregem sibi commissum scandala et contentiones oriuntur, et peccatis facientibus, 15 fit lupus, qui debebat esse pastor. Et semper inter eos, ut ait apostolus, 'foris pugnae, intus sunt timores'. Absit, ut inter vos talis eligatur, qui postea de pravis actibus incriminari [aut] condemnari possit. 'Nolite errare', inquit apostolus, 'Deus non irridetur'. Si forte aliquis per vestrum praemium aut per aliquam malitiosam artem hanc 20 sedem subripere conaverit, et hoc vobis malum consentientibus, ut in illum electio veniat, hoc nequaquam consentiemus vobis, sed domino imperatori adnuntiemus, et ille sine ullo periculo et cum licentia canonum, undecunque et cuicunque clero voluerit, dare potuerit; et tunc merito auferetur a vobis potestas eligendi, quia Deo offendistis et vosmet abominationem exhibuistis. Id noverit vestra tantummodo astutia in hac re 25 esse sequendum, quod nec praecepsis apostolicis contrarium nec decretis sanctorum inveniatur adversum.

Hactenus singulariter unumquemque per gradum et propositum suum admonuimus. Nunc generaliter ad omnes sermo noster dirigitur, quia non solum hi, qui primores, sed etiam minimi, qui in ista parochia sunt, istius modi rebus omnino indigent. Magnopere studendum est, dilectissimi fratres, Deum suppliciter deprecari, ut talem inter vos 30 ad suum servitium aptum et vobis profectuosum per suam magnam clementiam manifestare dignetur. Ideoque ammonemus, ut triduana ieunia ab omnibus in ista parochia commorantibus fieri iubeantur, et ut elemosynae, quantumcunque dare potuerit, in suo maneat arbitrio. Simulque omnes una voce unaque mente omnipotentem Deum deprecemur, ut talis Dei famulus Deoque dignus et bonis hominibus acceptus ad illam 35 venerabilem sedem pontifex eligatur, qui postmodum nullo vitio, nulla reprehensione arguatur; sed sit bonis moribus ornatus et sancta conversatione suffultus sacrisque litteris imbutus, ut idoneus minister esse possit ad perficiendum ea, quae ei commissa fuerint. Quisquis abutitur ministerio, non sibi tantummodo nocet, sed etiam illis, quibus ad instar speculi in altiori et eminentiori loco positus, cuius vita et actiones cunctis 40 sub illius regimine constitutis exemplar esse debeat. Quod si eius opera, qui cacteris praepositus est, doctrinam destruunt, cunctis ad dispectionem suo exemplo semet ipsum praebet. Ideoque eadem vestigia reciprocis sermonibus iteramus, ut melius intelligatis, quanto studio atque prudentia ea debetis providere, quae diutius et stabiliter debent permanere. Nobis quoque huius electionis tantum observatio credita est, ne per igno- 45 rationem aut ambitionem delinquere sinamus. Ideoque mandamus vobis ex verbo domini imperatoris et per illam fidem, quam Deo et domino imperatori Hludowico iureiurando conservare promisistis, ut ne in illo terribili examine, in quo omnes ante tribunal iudicis consistere debemus, in gravissimam damnationis sententiam incidatis, unde ultra nulla-

1) 2. Cor. 7, 5. 2) Galat. 6, 7.

tenus evadere valeatis, sed aeterna damnatione excusabilem lugitis^b in perpetuo poenam, ut eum, quem meliorem et doctiorem et bonis moribus ornatorem in ista congregatione conversari noveritis, nobis eum celare non dedignemini. Non enim parva res est, quam superius diximus. Eam animis infigite vestris, ut diutius ventilata ad puritatem huius rei et ad unanimitatem corda vestra convertat. Numquid tam obduri animo estis, ut 5 nostra monita surda aure pertranseant, aut lapideum cor et ex silice nati, corum nostra non emolliat oratio? Quis infelicium de tali non terreatur suppicio? Quis miserorum, qui talibus dictis non vereatur? Audiant hi et timeant, qui fautores fieri volunt ini- quorum, psalmistam dicentem: 'Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas'¹. Et etiam nihilominus delinquunt, qui pravis actibus con- 10 sentiunt, quam in perversa agunt. Non eos solummodo esse reos, apostolus testatur, 'qui mala faciunt, sed qui consentiunt facientibus'². Timemus ergo vestram offendere dilectionem, quod tam duriter loquimur; sed confidimus in Deo, quia idcirco nobis indignari non vultis, quia perversa consilia vel acta testamur; sed quicunque irasci mavult, suam magis indicare conscientiam poterit, quam nostram depravare sententiam. 15 Ideoque prius vitium accusamus, quam oriatur, ut penitus deleatur, et ne nocivum vel pestiferum genus ambitionis detrimentum in vobis creat, aut quod ulla ambiguitas ser- monum vel diversitas voluntatum a vero rectitudinis tramite vosmet deviare posset.

Cap. 2. praebent: 1. Cod. Bruxellensis 1814, saec. X, olim Stabulensis, versus finem; 2. Cod. Monacensis Lat. 3917, saec. XII, olim eccl. cath. August. 217. 20 Ediderunt Cordesius inter Opuscula Hinomari, Baluzius, E. de Rozière, ll. ll. Hanc novam editionem ad apographum ex codice 1 a b. m. L. Bethmann factum, editionem Eugenii de Rozière, codicem 2 secuti, et Cordesii editionem instruxi.

2. (a) *Decretum, quod clerus et populus firmare debet de electo episcopo.*

25

Dominis patribus illis, venerabilibus scilicet episcopis dioceseos metropolis^a, clerus, ordo et plebs, huic sanctae ecclesiae^b specialiter obsequentes. Vestrae paternitati est cognitum, quantum temporis est, ex quo, accidentibus variis eventibus, haec sancta ecclesia metropolis nostra^c sit viduata pastore ac destituta rectore; quod non solum ad nostrum, verum et^d ad vestrum ac omnis huius^d dioceseos detrimentum pertinere dinoscitur, cum totius provinciae^e sollicitudo^f metropolitano constet esse commissa^g. Propterea eligimus huius dioceseos, illius^h aecclesiae presbiterum nomine ill., nobis sufficientissime cognitum, natalibus et moribus nobilem, apostolica et ecclesiastica disciplina imbutum, fide catholicum, natura prudentem, docibilem, pacientem, moribus temperatum, vita castum, sobrium, humilem, affabilem, misericordem, litteratum, in lege Dominiⁱ instructum, 30 in Scripturarum sensibus cautum, in dogmatibus ecclesiasticis exercitatum, et secundum Scripturarum tramitem traditionemque orthodoxorum et canonum ac decretorum sedis apostolicae praesulum constitutiones sano sensu ecclesiasticas regulas intellegentem^k sanoque sermone docentem atque^c servantem^l, 'amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem'³ et cum modestia corripientem eos, qui resistunt, et^m 40 qui sanae doctrinae adversantur, eis resistere et redarguere praevalentem, hospitalem, modestum, 'suae domui bene praepositum, non neophitum, habentem testimonium

1. b) i. e. luitis.

2 = *Cord. l.l. p. 616; Bal. Form. prom. ad calcem; Roz. 512.* a) metropolitanae 2. b) accl. saepius pro eccl. 1. c) nostro 2. d) deest 2. e) 2; providentiae 1. f) sollicitudinem 2. 45 g) commissam 2. h) huius 2. i) Dei 2. k) intelligentem 2. l) ac 2. m) si add. 2.

1) *Psalm. 49, 18.* 2) *Rom. 1, 32.* 3) *Tit. 1, 9.*

bonum¹, in gradibus singulis secundum traditionem aecclasiasticam ministrantem, ad omne opus bonum et adⁿ satisfactionem omni poscenti rationem de ea, quae in illo est, spe^o paratum. Quem vobis quantotius^p petimus ordinari pontificem, quatenus, auctore Domino, regulariter nobis praesesse valeat et prodesse, et nos sub eius regimine salubriter Domino militare possimus, quia integritas praesidentium salus est subditorum, et ubi est incolomitas^q oboedientiae, ibi sana^r est forma doctrinae. Ut autem omnium nostrorum^s vota in hanc electionem convenire noscat, huic decreto canonico promptissima voluntate singuli manibus propriis roborantes^t subscripsimus^u.

(b) *Item^a subscriptio episcoporum in electione episcopi^a.*

10 Ill. ill. ecclesiae archiepiscopus in electionem domini N.^b ecclesiae ill. episcopi subscripsi.

Isti in ordinationem illius ecclesiae episcopi, ipso consentiente ordinati^c, consenserunt, quod praesens inscriptio manifestat.

Cap. 3. exstat in codice Parisiensi Lat. 8903, olim Suppl. Fr. 145, fol. 166; 15 divulgavit E. de Rozière l. l. III. inter Additamenta. Formula scripta est ex epistola a clero et populo Laudunensis ecclesiae a. 876. ad Hincmarum Remensem archiepiscopum missa, Baluzius, Capitul. II, col. 605. Editum repetivi.

3.

Domino reverentissimo et sanctissimo Hincmaro archiepiscopo ceterisque vestre dioceseos sanctis patribus et episcopis clericis illius ecclesie cum totius parochiae plebis sibi coniunctis praesentem et aeternam in domino Iesu Christo salutem et pacem. Canonicis et apostolicis institutionibus statutum esse recolimus, ut, quotiens quaelibet civitas ministerio pontificalis dignitatis caruerit proprioque pastore vacaverit, cum decreto electionis, singulorum potentium manibus roborato, metropolitanum adire pontificem 25 debeant ac de substituendo in loco eius qui decessit pastore petitione supplici commovere, quatinus et civitas sollicitudine pastorali destituta proprio recuperetur pontifice, et qui ordinandus est, gratiosius possit accedere, quia, cui debet ab omnibus obediri, utique debet et ab omnibus eligi, ne civitas non optatum episcopum aut contempnat aut oderit, et fiat minus religiosa quam convenient, cui non licuit habere, quem voluit; 30 hi vero, qui eum ordinaturi sunt, in quem videbunt^a omnium vota propensius concordare, promptius liberiusque illi manus imponere possint. Quapropter cum decreto nostre electionis, manibus singulorum nostrorum roborato, ad paternitatem vestram accedentes, illum ecclesie nostre filium et in ecclesia nostra, suffragantibus stipendiorum meritis, ad onus usque illuc promotum, vita et moribus ac sancta conversatione idoneum 35 adprobatum, quem per licentiam vestram, favente christianissimo imperatore illo, pari consensu ac concordi devotione atque unanima voluntate elegimus, per manus vestras ac ceterorum vestre dioceseos sanctorum episcoporum consecrari nobisque et ecclesie nostre doctorem atque pontificem institui imploramus, precamur ac petimus. Eligimus autem eum nobis fore pastorem, quem apostolico forme, qua episcopum ornatum beatus 40 Paulus esse debere^b demonstrat, congruere^c et sacris non obviare canonibus, Christi

2. (a) n) deest 2. o) 2; se 1. p) quantocvys 2. q) incolumitas obedientia 2. r) sanae 2. s) nostrum 2. t) laborantes 2. u) reliqua des. 1.

(b) a) rubrica deest Cord. b) ita Cord.; nostri 2. c) ita Cbrd.; ordinari 2.

3 = Roz. Add. p. 340. a) viderint Bal. b) eportere Bal. c) ita Bal.; congruis c.

45 1) 1. Timoth. 3, 4. 6. 7.

LL. Form.

70

gracia ei cooperante, confidimus. Oramus, sanctam paternitatem vestram nunc et semper bene in Christo valere^d.

Actum illa data, illo in loco, anno incarnationis dominice illo, regnante illo.

Cap. 4. ex codice quodam incognito edidit Cordesius l.l., unde repetiverunt Baluzius et E. de Rozière ll. ll.

4. Aliud decretum cleri et plebis.

Universalis ecclesiae sacrosanctis patribus praecipueque illius diocesis praesulibus ecclesia illa, unanimitas scilicet totius cleri et plebis, submissae devotionis obsequium in Domino. Ad aures vestrae beatitudinis pervenisse iam novimus excessum piissimi patris et pastoris nostri illius, et qualiter ecclesia sibi credita praestantissimo pastore¹⁰ sit viduata, plurimis terrarum finibus manifestum esse comperimus. Et ideo lacrimabiliter preces unanimis supplicationis vestrae paternitati mittimus, ut nobis in substituendo pastore, morem patrum et praedecessorum beatorum pontificum imitantes, paternum nobis ferre auxilium . . . . . humiliter poscentibus pio . . . . .¹⁵ moribus et scientia . . . . . decoratum comperimus illum gloriosis . . . . . decubantem eiusque serviis immorantem, nobis expetivimus . . . . . postulavimus habendum, et per Dei misericordiam quaesivimus [benedi]cendum^a. Et quoniam, divina miserante clementia, in eiusdem postulationis devotione²⁰ benevolum atque concordem praenominatum nostrae unanimitati effecit regem, iuxta hoc quod scriptura testatur dicendo: 'Cor regis in manu Dei est, quo cumque voluerit vertet illud'^b, totius ecclesiae, cleri scilicet plebisque, in eiusdem praeclarissimi viri electione par est devotio, unus idemque assensus, in nullo dissimilis adclamatio; sed, sicut nobis est unus Deus, una fides unumque baptismum, ita et nobis omnibus in supra-²⁵ dicti electione pontificalisque ordinis consecratione atque substitutione unum est per omnia velle, et nullum extraneum appetere, quin totius ecclesiae voce praesenti decreto concorditer et consonanter conclamando virum memoratum, non simplici, sed multiplici sermone cordis et corporis devotione nobis pastorem eligere eumque idoneum, quantum nostrae fragilitati nosse conceditur, tanto pontificio esse, sicut voce fatemur, ita etiam³⁰ omnium nostrorum subscriptionibus devotissime roboramus, et communi adnotationis decreto, Dei misericordia praeduce, diuturnitate temporum nobis pastorem habendum eligimus et optamus, more quoque canonico sub gestorum serie confirmamus.

Capp. 5. et 6. exstant in codice Parisiensi Lat. 12052, olim S. Germ. Lat. 287, saec. X, fol. 14'-15'. Ediderunt Menardus, Notae ad librum sacramentorum S. Gregorii n. 758 (ed. Bened. III, col. 509); Morinus, Commentarius de sacris ordinationibus, Paris. 1655, p. 304 sq.; E. de Rozière l.l.; praeterea solum cap. 5. ediderunt Ruyartus, Opp. Greg. Tur. col. 1356; Baluzius l.l. B. m. Heller in usum nostrum edita cum codice contulit.

5. Electio^a, quomodo a clero et a populo eligitur episcopus in⁴⁰ propria sede cum^b consensu regis archipraesulisque omniique populo.

Domino sanctorumque^c meritis coequando patri^d patrum, domno N. presuli

3. d) placere *Bal.*

4 = *Cord.* p. 618; *Bal.* Form. prom. ad calcem; *Roz.* 514. a) *suppl. Roz.*

5 = *Menard.* l.l.; *Bal.* Form. prom. 11; *Roz.* 513. De ceteris edd. cf. *supra*. a) *Bal.* rubricam praebet: Epistola cleri et plebis ecclesiae vacantis ad metropolitanum, ut electum ab ipsis episcopum consecrare dignetur. b) com corr. cum c. c) Francorumque c. d) pari c.

1) *Proverb.* 21, 1.

summo cunctus cleris omnisque populus sanctae illius ecclesiae multimodam in Domino obtamus salutem. Igitur quoties aliqua pleps vestrae dictio subdita a proprio fuerit viduata pastore, non aliunde nisi a vobis est implorandum auxilium, quem ad hoc divina praeordinavit maiestas, ut non solum vestros specialiter pascatis filios, sed etiam rectores non habentibus et spirituali pabulo indigentibus pastores tribuetis. Quapropter ad vestrae sanctitatis paternitatem fiducialiter nostras fundimus preces, poscentes vide-licet, ut hunc illum summe honestatis humilem vestrum famulum nobis pontificem ordinare indigemini^e. Cuius conversationem et mores, in quantum cognovimus, laudamus, et ad tam dignum opus idoneum testificamus; et quamdiu ad benedictionem episcopali immunes sumus, eius doctrina et exemplo roborati, ad viam salutis, Domino miserante, quasi perdita ovis^f et inventa, reddituros nos credimus. Quod decretum nostris manibus roboratum illi ecclesiae vestrae vobis dirigere statuimus.

Anno incarnationis Domini et episcopatus vestri et regi illi anno^g illorum, indicione tale, datarum tale.

15

6. Promissio.

In nomine altithroni Conditoris, regis aeterni, ego N. humilis Christi famulus, licet indignus, ad episcopalem illius ecclesiae sedem electus ad regendam eam Deoque servatam, suppliciter confiteor cum omnipotenti Dei auxilio, et quantam voluerit mihi gratiam superna sapientia revelare et vitam commodare in hoc seculo, quod ego sanctae 20 Salvatoris mundi [ecclesiae^a] illi, et venerando patri archiepiscopo illi eiusque successoribus, quem superna praevidebat gratia et nobis praedestinat in patrem, devota et fidelimente semper deservire et oboedire desidero stabilemque me esse permanentem sine aliqua dissimulatione et deceptione omnibus diebus, quamdiu spiritus est in naribus meis et vita comis fuerit, numquam ad dexteram neque ad sinistram ab illa sede illius 25 ecclesiae, quae caput est, [declinabo^b], sed sine aliquo scrupulo diabolicae fraudis et humili devotioni et sincera mente illo praefato patri illi et successoribus eius, quem divina gratia ad illam sanctam sedem praedestinavit episcopum, deservire et oboedire omnibus viribus meis Deo omnipotenti confiteor. Et illam sanctam apostolicam fidem, quam patres nostri digne servaverunt, cum omni humilitate et oboedientia divina simul 30 et humana, sicut praedecessores mei ipsa sede sancta ecclesiae Christi subiuncti sunt, semper servare me velle, humiliter per omnia fateor, et quod illi hic et ibi iuste plebi Dei praedicaverunt et custodiendo impleverunt, hoc praedicare et observare non cesso, favente et volente pio domino et salvatori nostro Iesu Christo.

*Cap. 7. vulgavit Sirmonodus ex codice Floriacensis monasterii; repetiverunt
35 Baluzius et E. de Rozière ll. ll. Editum repetivi.*

7. Professio generalis ordinandi archiepiscopi.

Ego huius sedis ordinandus archiepiscopus et sacro ministerio vestro, sancti patres, praedicationis officium suscepturus, confiteor sanctam atque ineffabilem Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum naturaliter esse, unius substantiae, 40 unius naturae, unius maiestatis atque virtutis. Dominum quoque nostrum Iesum Christum de Deo patre ante tempora genitum eundemque sub tempore de Spiritu sancto conceptum et de Maria virgine natum credo, qui passus est pro redemptione humani generis, ad inferna descendit, indeque victor resurgens et in caelos ascendens, venturus est in fine saeculi, ut reddat singulis, prout gesserunt in corpore positi, sive bonum 45 sive malum. Praeterea constitutiones quatuor principalium conciliorum, Nicaeni, Con-

5. e) ita pro dignemini e. f) onus e. g) annū e.

6 = Menardus l.l. col. 510; Roz. Add. p. 341. a) supplendum videtur. b) suppl. edd.

7 = Sirm. Form. prom. 18; Bal. Form. prom. 15; Roz. 524.

stantinopolitani, Ephesini et Chalcedonensis, canones quoque synodorum et decreta, quae orthodoxa fides suscipit et complectitur, me suscipere, tenere et praedicare velle, confiteor. Haereses vero et scismata, quae catholica ecclesia anathematizat, et quicquid sanae fidei adversatur, condemno, respuo, anathematizo. Beato vero Petro et vicario eius debitam subiectionem et obedientiam, suffraganeis vero nostris adiutorium me exhibiturum, profiteor. Et huic professioni meae coram Deo et angelis sub testimonio quoque praesentis ecclesiae subscribo.

Cap. 8. edidit ex codice quodam incognito Cordesius l.l., unde repetiverunt Baluzius et E. de Rozière ll. ll. Formulam eandem fere exhibet Liber diurnus, ed. E. de Rozière nr. 107, ubi tamen verba: Ob quam rem et reliqua desunt. Cf. E. de Rozière, 'Recueil général' II, p. 637, n. a.

8. Epistola vocatoria.

Dilectissimis¹ fratribus et filiis, presbyteris, diaconis, honoratis, clericis et possessoribus vel cunctae plebi illi. ecclesiae, simulque vocato episcopo illi., M. auxiliante Domino metropolitanus sanctae sedis apostolicae illi. Dilectionem vestram salubriter¹⁵ alloquimur. Quia praedictum talem a vobis electum episcopum, virum venerabilem, tali ecclesiae ordinare compellimur, laudemus et honoremus Iesum Christum, ut, qui vobis hanc electionis devotionem dedit, nobis quoque perficiendi tribuat facultatem. Iam fatum virum religiosa violentia tenete et ad sanctam sedem nostram illam perducere festinate, qui forte magis dignior erit, si se occultare voluerit. Ob² quam rem²⁰ hanc direximus admonitionem, quemadmodum optime placuit sanctae synodo, episcopum sine vocatoria suscipi non debere, ne obscuritas dubiae ordinationis incurrat^a.

Cap. 9. exhibet codex Monacensis Lat. 3917, saec. XII, post cap. 2, supra p. 552; ex quo codice edidit E. de Rozière in 'Recueil général'. Eandem formulam ex ordine Romano inseruerunt Garnerius et E. de Rozière editionibus Libri diurni²⁵ (ed. Roz. nr. 123). Editum repetivi.

9. Formata episcopo danda.

Dilectissimis fratribus et filiis, presbyteris, diaconibus, honoratis, clericis et possessoribus vel cunctae plebi illius ecclesiae N. auxiliante Domino archiepiscopus sanctae sedis catholicae illius. Electionem vestram Deo acceptissimam comprobantes, virum³⁰ venerabilem N. in primo ordine vobis consecravimus sacerdotem. Ideoque dilectionem vestram solliciti commonemus, ut praedictum tali veneratione colatis, qua eum vobis voluistis consecrari pontificem. Quam ob rem talem missum sedis nostrae direximus, ut optime placuit sanctae synodo, episcopum sine formata suscipi non debere, ne obscura aut dubia nota ordinationis incurrat.³⁵

Ego N. recognovi. Isti N. in ordinatione illius ecclesiae episcopi conscripserunt. Ego N. illius ecclesiae episcopus subscrpsi.

Cap. 10. exhibet codex Vaticanus Christ. 596, cf. supra p. 540. Edidit E. de Rozière l.l.; quod editum in usum nostrum cum codice contulit V. Cl. Mau. Haec

⁸ = *Cord.* p. 619; *Bal.* *Form.* *prom.* *ad calcem*; *Roz.* 522. ^{a)} quae sequuntur ap. *Cord.* non 40 ad hanc formulam spectare videntur.

⁹ = *Roz.* 526.

1) Cf. *infra* l. 28. 2) Cf. *infra* l. 33.

formula non eadem manu, qua alia in codice praecedens, scripta videtur, sed manu eius, qui illam correxit. De tempore cf. infra n. 1.

10.

Episcopo reverentissimo Gisleberto¹ L. abbas et grex sibi commissus praesentis aevi et futuri salutem. Vestrae celsitudini hos dirigimus apices, quibus ecclesiam nostram, quae est in villa illa, huic diacono nomine illo nos deditus intimamus. Qua de re volumus atque honeste precamur, quatenus diaconus^a iam dictam ecclesiam per vestrae auctoritatis potestatem teneat et reget^b, et ut valeat ad huius honoris consondere gradum, vestro nutu ac ministerio adimpleatur. Valete.

10 11—27. REGULA FORMATARUM ATTICI ET EPISTOLAE SECUNDUM EAM SCRIPTAE.

Cap. 11, regulam formatarum, quae dicitur Attici, exhibens, legitur in non paucis codicibus. Sunt quidem: 1. Cod. Varsoviensis (olim Keller); cf. supra p. 131; 2. Cod. Bernensis 442; 3. Cod. Parisiensis Lat. 4627; cf. supra 15 p. 182 sqq. 213; 4. Cod. Parisiensis Lat. 13090; cf. supra p. 528; 5. Cod. Parisiensis Lat. 2400, saec. XI, fol. 182; 6. Cod. Vaticanus Christ. 1127, fol. 165; 7. Cod. Vindobonensis 823 (olim theor. 742) saec. X, fol. 45; 8. Cod. Vaticanus Christ. 1424, fol. 94; 9. Cod. Monacensis Lat. 3860, saec. X, fol. 188; 10. Codd. Formularum Sangallensium: a) Form. Sangall. misc. 2, b) Collectionis Sang. Salom. 20 A 1. 2 (ubi soli codd. A 1. 2 allegantur = *10); cf. supra p. 378, 390; 11. Cod. Vaticanus Christ. 423. 12. Exstat etiam hoc caput in libro I. Reginonis De synod. causis et praeterea in plerisque collectionibus canonum et decretorum. Cf. Maassen, 'Gesch. d. Quell. u. Litt. des canon. Rechts' I, p. 399 sqq. 402. Codicibus 1. 3 ipse usus sum, de codicibus 10 cf. supra l. l., codices 4. 5 in usum nostrum 25 contulit b. m. Heller; Reginonis lectiones ex editione a F. Wasserschleben parata recepi, reliquorum codicum ex editione Eugenii de Rozière.

11.

Greca elementa litterarum numeros etiam exprimere nullus, qui vel tenuiter Greco sermonis notitiam habet, ignorat. Ne igitur in faciendis epistolis canonicis, quas mos^a 30 Latinus formatas appellat^b, aliqua fraus falsitatis^c temere presumeretur, hoc a patribus 318 Nicaea^d constitutis^e saluberrime inventum est et constitutum, ut formatae epistolae hanc calculationis seu supputationis habeant rationem, id est, ut^f adsumantur in supputationem prima Greca elementa Patris et Filii et Spiritus sancti, hoc est II T A, quae^g clementa octogenarium, quadringentesimum^h et primum significant numerosⁱ;

85 10 = Roz. 552. a) superscr.: id est diaconum c. b) superscribendo corr. regat c.

11 = Sirm. Format. in pr.; Lind. 184; Roz. 643; Regino, De synod. caus. I, c. 449; Cod. Udalr. ed. Ecclard. 4, col. 17. Cf. supra Form. Senon. rec. 13, p. 218; Form. Sangall. misc. 8, p. 383; Coll. Sangall. 23, p. 409. Rubricam praebent: Epistola formatata Attici episcopi Constantinopolitani 1. 2; Incipit regula (regola) formatarum 4. 5; Incipiunt formatata epistolarum 7; Formatata episcoporum 8; Qua- 40 liter debeat epistola formatata fieri exemplar 10; Nicena (Nicones 11) synodus hunc ordinem inter epis- copos in faciendis epistolis conservandum esse instituit 11. 12; De modo conficiendarum epistolarum formatarum, quem Nicaena synodus inter episcopos in faciendis epistolis conservandum esse instituit. Atticus episcopus, qualiter formatata epistola fiat. Sirm. a) Latinus sermo 8. b) vocat 3. 4. 8. 10. c) falsitas 4. d) Nicaea 1. e) congregatis 1. 5. 6. 8. f) deest 5. 6. 8. *10. g) que 45 alii codd.; qui 11. h) quadringentesimum 3; quadragesimum 11. i) ita 4. 5. 10; numerus 3; numerum 1. 11.

1) Gislebertus Carnotensis episcopus c. a. 856 — 880.

Petri quoque apostoli prima littera, id^u est Π, qui numerus^l octoginta^m significat; eiusⁿ qui scribit^o epistolam^p prima littera^q, cui scribitur secunda^r, accipientis^s tertia^t, civitatis quoque de qua scribitur quarta^u, et inductionis, quaecumque est^v id^w temporis, idem^x qui fuerit^y numerus adsumatur; atque ita^z his omnibus litteris Grecis, quae, ut diximus, numeros exprimunt, in unum ductis, unam^a, quaecumque collecta^b fuerit^c, ⁵ summam epistola teneat. Hanc^d qui suscipit omni^e cum cautela requirat expresse^f. Addat praeterea separatim in epistola etiam nonagenarium et nonum^g numeros^h, qui secundum Greca elementa significantⁱ AMHN^k.^{*}

^{*) Regino (12) et 11. addunt haec:}

Tres igitur praedictae Graecae litterae, id est Π Υ Α et prima littera ex nomine 10 Petri^l, id est Π, DLX et I efficiunt numeros. Π enim, quae^m estⁿ prima in nomine summi Patris, LXXX numerat; Υ vero, quae estⁿ prima in nomine Filii, CCCC numerat; Α vero, quae estⁿ prima in^o nomine Spiritus sancti, unum indicat; si addas Π, quae in nomine sancti Petri est prima, id^p est LXXX, reperies^q DLXI. AMHN vero, quod in fine praedictae epistolae scriptum est, XCIX indicat^r; Α enim unum, M XL, 15 Η VIII, N L numerant^s, qui^t XCIX efficiunt numeros. Si vero^u summam totam simul iungas, DCLX epistola numeros tenet^v.

Sed propter minus scientes ponenda videntur elementa ipsa Graeca cum numeris propriis^w.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.
A.	B.	Γ.	Δ.	Ε.	Ϛ.	Ζ.	Η.	Θ.
X.	XX.	XXX.	XL.	L.	LX.	LXX.	LXXX.	XC.
I.	K.	Α.	M.	N.	Ξ.	Ο.	Π.	Ϙ.
C.	CC.	CCC.	CCCC.	D.	DC.	DCC.	DCCC.	DCCCC.
P.	Σ(C).	Τ.	Υ.	Φ.	Χ.	Ψ.	Ω(ω).	Ϙ(ϙ).

20

Cap. 12. edidit E. de Rozière e codice Vaticano Christ. 711; editum repetivi.

12.

Qui formatam epistolam facere vult, hanc subscriptionem faciat, in qua con- 25 tineantur Patris et Filii et Spiritus sancti nomina: Π Υ Α Π — Π Υ Α octogenarium quadragesimum^a et primum numerum, Π octogenarium — addatque primam litteram episcopi mittentis, addat et secundam episcopi ad quem mittitur, terciamque fratris pro quo mittitur, etiam quartam civitatis de qua mittitur, addat insuper inductionem eiusdem anni, addat et augmentum AMHN, quod exprimit XCIX. Postea salutem pre- 30 ponat, ratioque talis sequatur:

11. ¹⁾ id est des. 1; id est — prima littera des. 8. ¹⁾ numeros corr. numerus 4; numeros 6, 12. ²⁾ m) octogenarium 1. ³⁾ n) quoque add. 1. ⁴⁾ o) scripsit 1; scribi 4; scribitur 5. ⁵⁾ p) episcopi 1. 5, 6. ⁶⁾ q) A add. 1. ⁷⁾ r) littera add. 3, 4, 5, 6, *10; P add. 1. ⁸⁾ s) sequentia corrupta sunt in 5. ⁹⁾ t) littera add. 3, 4, 5, 6, 10; K add. 1. ¹⁰⁾ u) Ω add. 1; ubi et deest. ¹¹⁾ v) id (id est vel idem) 4. ¹²⁾ w) deest 1; 35 idem 3; illius 12. ¹³⁾ x) id est 5, 6, 10; idem qui fuerit des. 12. ¹⁴⁾ y) fuerint 5. ¹⁵⁾ z) deest 5, 6. ¹⁶⁾ a) unam quaeque pro u. q. 1. ¹⁷⁾ b) deest 5, 6. ¹⁸⁾ c) deest 11. ¹⁹⁾ d) Hanc — expresse des. 12. ²⁰⁾ e) omnia pro o. cum 1; cum deest 3. ²¹⁾ f) expraessum 1; expressam 8, 10. ²²⁾ g) novem 11. ²³⁾ h) numerum 1; numerus 3. ²⁴⁾ i) significantur 5. ²⁵⁾ k) deest 1, 3; ΗΤΑΙΠΩ 4; id est adnotare felix in Christo Iesu domino nostro add. 5. ²⁶⁾ l) beati add. 11. ²⁷⁾ m) deest 11. ²⁸⁾ n) prima est 11. ²⁹⁾ o) praedicto add. 11. 40 ³⁰⁾ p) quae numerat pro id est 11. ³¹⁾ q) quingentos sex et unum, ut praediximus, reportes numerum pro r. DLXI 11. ³²⁾ r) significat numeros 11. ³³⁾ s) numerat 11. ³⁴⁾ t) numeri simul collecti, id est I et XL et VIII et L. add. 11. ³⁵⁾ u) ita 11; sive pro si vero 12. ³⁶⁾ v) reliqua des. 11. ³⁷⁾ w) Tabulam numerorum Graecorum etiam in 5 et 10 (Cod. Rhenaug.; v. supra p. 383) et, ut videtur, in plerisque collectionibus canonum et decretorum regulae subiectam, hic etiam inserendam duxi, sed nominibus litterarum omissis et iis, quae corrigenda erant, correctis. 45

12 = Roz. 644. a) quadragentesimum emend. Roz.

Hanc itaque scedula, quam vulgo formatam nuncupant, Grecis apicibus secundum providam 318 patrum auctoritatem, in Nycena synodo congregatorum, insignitam vestrae magnificentiae dirigere curavimus, admodum supplicantes, ut a nobis plena indulta licentia, in quocumque vestrae dioecesis loco oportunitas Domino militandi continetur, per hanc tytuli cautionem, remoto totius dubietatis scrupulo, a vestra magnifica pietate suscipi mereatur. Dirigimus enim eum vobis virum, nostrae sanctae matris ecclesiae in Christo filium morumque probitate ac vitae merito et sanae fidei disciplina multorumque assertionibus apud nos non mediocriter adprobatum. Inseruimus ergo praescriptorum numeros elementorum, id qualecumque significantes.

¹⁰ Cap. 13. ex codice quodam Morbacensi ediderunt Martene et Durand, *Thesaurus I*, p. 17; recepit Jaffé in *Bibliothecam rerum Germ. III* (*Mon. Mogunt.*) p. 318. Epistola a. 806. emissa est; v. *infra* n. 1—3. Cf. *Form. epist. IV*, 4. *Editum repetivi.*

13.

Riculfus misericordia Dei Maguntiae civitatis archiepiscopus^{a. 1} Bernario fratri ac Wormacensis civitatis episcopo² in Deo patre et domino Iesu Christo et praesentis vitae felicitatem et futurae etiam optamus beatitudinem. Notum sit almitati vestrae, quia Gerbertus clericus ac fidelis filius noster cum omni humilitate a nobis petiit, ut ei visitationis ac devotionis gratia tam religionem vestram quamque et loca sacra, vobis a Deo ad gubernandum commissa, visitare licuisset; ea scilicet conditione, ut, si propter causas quasdam, a nonnullis occultandas, vobis autem manifestandas, utrisque vobis videretur, ut ad salutem animae suae vobiscum maneret ac vestrae vestrorumque se sollicitudini committeret, ita facere licuisset; sin autem, absque ulla noxia vagatione interposita ad nos remearet. Unde ei hanc epistolam, ecclesiastico more numeris ac supputationibus congruis astipulatam, fieri iussimus, ut scire valcat Deo digna fraternitas vestra, eum nec fuga lapsum nec fraude profectum, sed nostra spontanea voluntate ad vos fuisse destinatum. ^{b. 2} CLXXX^{a. 3}. Valete in Domino. XCVIII.

Capp. 14. 15. 16. ex codice Vindobonensi Lat. 823 (olim *theol. 742*) saec. X, fol. 45. et 46, descriptis Th. Sickel, ex cuius apographo E. de Rozière ea inter Additamenta edidit. Subiecta sunt in codice regulae formatarum, cap. 11. Formulae Arelate inter annos 811. et 814. ab uno, ut videtur, auctore conscriptae sunt. Cf. *infra* n. 4. 5.

14.

Sanctissimo ac reverentissimo fratri Nebridio archiepiscopo⁴ Iohannes sanctae Arelatensis ecclesiae archiepiscopus⁵ aeternam in Domino salutem. DCXIV. Hic frater

¹³ = *Jaffé, Epist. Mogunt.* 3. a) ^{b. 1} DXXX edd.; qui numerus, cum nullo modo cum nominibus in epistolam insertis convenire possit, corrigendus est. Certe quidem d (D) perperam scriptum vel lectum est pro cl.

¹⁴ = *Roz. Add.* p. 359.

1) A. 786—813. 2) A. 803—823. 3) Ex numero 1180, si recte ita emendavi, efficitur *indictio* 14 (ΠΥΑΠ+Ρ+E+P+Υ+Ind. 14 = 561 + 100 + 5 + 100 + 400 + 14 = 1180). 40 Indictio 14. autem inter annos 803—813, quo tempore epistola scripta sit oportet, cum anno 806. convenit. 4) Nebridius (*Nifridius*) archiepiscopus Narbonnensis a. 799 — post a. 822. 5) A. 811—819; inter quos annos formatam emissam esse liquet. Hoc autem post a. 814. (Ind. 7) fieri non potuisse, ideo crediderim, quia maior *indictio* quam 7. in numero 614. contineri non potest. Cognita enim elementa, quae in eo continentur, efficiunt 606 (ΠΥΑΠ+I+E+Λ=561 + 10+5+30), ut pro duabus incognitis numeris, sc. *tertia litera accipientis* et numero *indictionis*, 8 tantum restent, neuterque eorum 7, transgredi possit.

et conpresbiter noster nomine ille, monastice conversationis amore succensus, humiliter nobis suggestit, ut in monasterio illo ad vestrae sanctitatis curam pertinente sibi liceret reliquum vitae sua tempus sub sanctae regulae distinctione transegere, hoc sibi cordi esse asserens, ut, quantulumcumque ei ex divina iussione mortalis vitae superfuerit, hoc sub regulari disciplina et sub alterius imperio, non in proprii arbitrii libertate, consumat. Cuius voluntati, quam divinitus illi credimus inspiratam, refragari nos non debere iudicavimus, sed potius morem illi gerere et petitionem eius ad effectum perducere censuimus. Propter quod et has nostrae parvitatis litteras dimissorias atque commendadicias secundum canonicam sanctionem tuae sanctitati deferendas ei dedimus, ex quibus indubitanter posses advertere, illum non fugitivum neque desertorem officii sui esse, sed nostro consensu atque permisu ad sanctae conversationis habitum sub tuae beatitudinis regimine suscipiendum a nobis esse profectum. XCIX. Bene valentem et pro nobis orantem beatitudinis vestrae coronam divina misericordia semper et ubique tueatur atque custodiat.

15.

15

Frater iste nomine ille a nobis, *vel* a bonae memoriae praecessore nostro illo episcopo, ad presbiteratus, *vel* diaconatus, gradum ordinatus, cum propter propinquos suos visitandos, qui in vestra parochia sunt constituti, ubi et ipse, ut asserit, natus et in infantia fuit educatus, proficiisci voluisse et hanc sibi a nobis licentiam dari flagitasset, nos, memores illius canonici praecepti, quo nullus clericorum, in qua non est ordinatus ecclesia, sine licentia ministrare permittitur, has nostrae parvitatis litteras canonico more scriptas ei dedimus, per quas et illum vestrae caritati commendaremus, et ex quibus advertere possetis, eum non fugitivum neque officii sui desertorem, sed nobis carissimum nostroque permisu propter superius expositas necessitates a nobis esse profectum. Cui rogamus ut in ecclesia vestra ministrandi et officium suum agendi copia non deneretur, quamdiu apud vos esse et in parochia vestra consistere voluerit; velle autem non amplius debet, nisi quantum ad hoc et temporis spatium humilitatis nostrae moderatione conceditur. Bene valete et pro ---.

16.

Frater iste nomine ille, qui in ecclesia, *vel* parochia, nostra nutritus et educatus est, in qua etiam non solum comam capitis sui depositus, sed etiam in hostiarii, lectoris, *vel* etiam alterius ordinis, officio per aliquot annos devotissime ministravit, cum ei propter illam vel illam causam ad tuam parochiam demigrandi inevitabilis necessitas incumberet, et nos ad hoc sibi dare licentiam obnixe deprecaretur, considerata non solum voluntate, sed etiam necessitate eius, et annuentes rationibus eius, quo desiderabat eum ire permisimus. Ne tamen canonica constitutio, quam nos in tali negotio negligere fas non est, aut per incuriam aut [per] oblivionem a nobis pretermissa videatur, dimissorias vel etiam commendadicias nostrae parvitatis litteras canonico more conscriptas ei dedimus. *Cetera sicut supra.*

Cap. 17. recipi ex Grandidier, 'Hist. de l'église de Strasb.' II. Epistola, ut colligitur ex tempore episcoporum et inductione, a. 832. emissa est. Nominibus mutatis hanc formatam recepit Gratianus, c. 2. Dist. LXXIII.

17.

II γ Α Π. Sanctissimo in Christo fratri summaque dulcedine amplectendo Bernalto

15 = Roz. Add. p. 359 *sqq.*

45

16 = Roz. Add. p. 360.

17 = Grandidier l. l. p. cc, nr. 107.

Argentariensis civitatis episcopo¹ Wolfeo Constantiensis ecclesiae praesul² perpetuae beatitudinis optat in Christo salutem. T E N S. De caetero noverit sancta fraternitas vestra, quod iste clericus nomine Anno, nostra in paraecia instructus ac detonsus, parvitatem nostram rogavit, quatenus illi commendatitias litteras conscriberemus, quibus vestrae celsitudini commendatus, sub tuitione vestri regiminis degere possit. Cuius voluntati consentientes, secundum canonicam auctoritatem litteras ei dimissorias dedimus, per quas et ipsi concedimus, ut sub vestro magisterio, divinae servituti insistens, suae deserviat utilitati, et vobis licentiam tribuimus, ut, si dignum eum iudicaveritis, ad sacros ordines promoveatis. Commendatum ergo eum curae vestrae suscipe et 10 nostris ex partibus absolutum in vestrarum ovium numero custodite. Quas litteras, ut vigore veritatis firmatae indubitanter a vobis suscipiantur, litteris Graecis, ut canonica docet auctoritas, confirmare sategimus. Sancta Trinitas vestram beatitudinem ad regimen sanctae suae ecclesiae perpetualiter bene valere concedat. Indictione decima.

Continet hec formata epistola summam numeri MCCCXXV³.

¹⁵ Cap. 18. exstat in codice Parisiensi Lat. 4280 B, saec. X (Colbert. 5084; Reg. 4336. 5), fol. 73. Ex literis Graecis et tempore suspicor, formatum ab Aldrico episcopo Cenomannico (a. 832—856) emissam esse. Vulgavit hoc caput E. de Rozière inter Additamenta. Editum in usum nostrum cum codice contulit b. m. Ioh. Heller.

18.

²⁰ Π Υ Α [Π Α] Ι Ο Ω Θ. Excellentiae procaeritatis cum summa reverentia nominando et mihi ineffabili dilectione colendo illi episcopo humilis nutu Dei illius civitatis episcopus praesentis prosperitatis et aeternae felicitatis in domino Salvatore optat^a salutem. Denique noscat celsitudo vestra, quia iste clericus nomine illo petit a nobis epistolam canonicam, quam mos Latinus formatam appellat, propter congruum eius vide-²⁵ licet locum, ut in parochia vestra officium sacerdotalem fungi quivisset; sicuti et con-cessimus ei. Et^a ut absque aliqua fraude falsitatis a me factam cognoscatis, praemisi enim prima Graeca elementa Patris et Filii et Spiritus sancti Π Υ Α, quae octogenar-³⁰ ium et quadrigentesimum^b et primum significat numerum; Π^c Petri quoque prima littera, quae indicat numero octogenario; me videlicet indigni prima littera, id est A, quae promitt primo numero; vestri autem venerabili secunda littera I, quae expromit^d numero decimo^e; presbyteri vero tertiam, id est O, quae septuagesimo figurat^f numero; civitatis etiam nostrae littera quarta, haec est Ω, quae pandit numero octingentesimo; indictioni, quae nunc agitur, nona Θ, quae aperit idem numerum; addidi practerea separatim in epistolam nonagenarium et nonum numerum, quae secundum Graeca ele-³⁵ menta significant XC^gVIII, AMHN; anni ab incarnationis Christi DCCCXLVII^g.^h. Summa autem litterarum numerus est Π^h.CCC.XCVII^s.

Data Kal. illas, anno illo regnante domino nostro illo rege. Sigillum enim nostrum super expressimus.

18 = Roz. Add. p. 357 sq. a) superser. paullo nigriore atramento, sed eadem, ut videtur, manu c.
40 b) quadrigentesimum c. c) in loco raso c. d) exprimit? e) decim c. f) figura c.; emend. Roz.
g) DCCCLXVII c.; emend. Roz. h) II c.

1) A. 822—840. 2) A. 811—839. 3) Haec summa efficitur, si numeris Graecis epistolae insertis praeter indictionem (10) etiam AMHN (99) addimus. 4) Numerum recte emendatum esse ab E. de Rozière, probat summa infra inserta; cf. n. 5. Annū 847. tamen non 45 cum 9. sed cum 10. indictione convenire, monendum est. 5) Quod raro fit, etiam anni incarnationis Domini additi sunt. ΠΥΑΠ+Α+Ι+Ο+Ω+Θ+AMHN+847=2397.

Cap. 19. vulgavit Sirmondus, Concil. Gall. II, p. 669. Ex inductione liquet, formata aut a. 868. aut, quod propter ea, quae de Ebbone dicuntur, probabilius videtur, a. 853. emissam esse.

19.

II T A. Reverentissimo et sanctissimo patri Weniloni Rotomagensi archiepiscopo¹ Liutadus Vinciensis episcopus² aeternam in Domino salutem. Optarem valde, si nobis spatia terrarum sinerent, fraternum et amicissimum vobiscum habere conloquium atque de nostris communibus opportunitatibus tractare. Sed quia id prolixitas itineris dene-
gare videtur, vestram sanctitatem humiliter exoro, ut mei memoriam coram sancto altari habere dignemini vestraeque me commendare ecclesiae, quoniam vestram caritatem iam in gremio ecclesiae nostrae recepimus et pro vobis quotidianis precibus Deum exora-
mus. Ceterum comperiat sanctitas vestra, quemdam fratrem nostrum et filium ecclesiae nostrae nomine Vulfadum³ subdiaconum, me petente traditum mihi per litteras, quas ecclesiastica consuetudo formatas appellat, a venerabili Ebbone quondam Remensi archi-
episcopo. Et quia impendentibus quibusdam causis, postquam mihi traditus erat, in propria remansit ecclesia, me suggestore, ordinavit eum idem Ebbo in gradu diacono-
natus. Nunc autem, quia scitis, eum propter causas necessarias in partibus vestris morari, sicut mihi commendatus erat, vobis eum committo vestraeque custodiae et pro-
videntiae deego et, ut ad maiores gradus eum provehatis, suppliciter exoro. Credimus enim, quoniam et sapientia et mores ad hoc eum dignum indicant. Commendamus igitur vestrae beatitudini ecclesiaeque vestrae praefatum fratrem nostrum Vulfadum et de profectu eius petimus vos laetari in aeternum. Ac sicut mos ecclesiasticus est et inventum ac constitutum a. 318 in Nicaena synodo episcopis, formatam epistolam facientes, ut in nomine sanctae et individuae Trinitatis nostrum opus largitionis et dimissionis huius nostri dilecti fratris roborum fructuosius et utilius fieret, in supputa-
tione calculationis assumpsimus prima elementa Graeca Patris et Filii et Spiritus sancti II T A, quae octogenarium et quadringentesimum et primum significant [numerum], nostram quoque, qui scribimus, primam litteram Λ vestramque, cuius beatitudini scribimus, secundam Υ , accipientis fratris tertiam Λ , civitatis nostra, de qua scribitur, quartam Σ , inductione I, canonicum ordinem tenentes, hunc nostrae epistolae affigimus, atque Grac-
carum litterarum numeros in summam collectos epistolam tenere facimus, id est: LXXX.CCCC.I.XXX.CCCC.XXX.CC.I, ut per omnia rata et legitima nostrae dimissoriae auctoritas procederet. Separatim autem, ut epistolam clauderemus, nonagenarium et nonum numerum Graecis elementis etiam signavimus et omnino firma-
mus: Gθ.

35

Cap. 20, formula formatae Mettensis, exstat in codice Merseburgensi saec. X. cum formula manumissionis, supra I, 17, p. 544. Aequo ac illa etiam hoc caput ex tabula Adventii episcopi Mettensis scriptum est. Edidit Baluzius in Nova collectione, repetivit E. de Rozière. Ut ipso codice uterer, opus esse mihi non videbatur. — Subiecti alia duo exempla, quae ad eandem formulam scripta sunt, alterum veram, ut videtur, epistolam a. 888. a Ruotperto, eiusdem ecclesiae episcopo, emissam exhibens, alterum a Reginone a. 906. secundum Mettensem formatam, ut opinor, compositum. Utrumque ex editis recepi.

19 = Sirm. Format. 5.

1) Wenilo sed. a. 856, mortuus est o. a. 869. Epistola probare videtur, eum iam a. 853. episcopatu*m* prae*fuisse*. 2) C. a. 835—868. 3) Vulfadus hic, ab Ebbone ordinatus, postea, ut videtur, abbas Resbaciensis et archiepiscopus Bituriensis, de cuius ordinatione diuturna illa era*t* controversia. Cf. Dümmler, 'Ostfränk. Reich' I, p. 365. 588. 670.

20.

Reverentissimo^{*} almifluaeque religionis cultu sincerissimo sanctae illius sedis archiepiscopo, *vel* episcopo, Adventius¹ reverendae Mettensis ecclesiae ac plebis ipsius humilis famulus in Christo pastorum principe mansuram cum gaudio prosperitatis et perpetuitatis gloriam. Decreta sanctorum 318 patrum Nicaea constitutorum saluberrima servantes, Deo dignam piamque fraternitatem vestram canonice aggredimur et sub nomine formatae epistolae reverenter vestram sanctitatem adimus, vobis videlicet intimo, quia praesenti presbytero, *vel* diacono *seu* subdiacono, nomine illo has dimissorias dedimus litteras, quem in nostra diocesi ecclesiastice educatum de ordine clericatus ad illum proveximus gradum, ut his canonicas munitus apicibus, cum nostra licentia ei in vestra parochia sub defensione ac regimine vestrae carae dilectionis degere liceat, et ut eum, si morum probitas et doctrinae dignitas suppetit, ad ecclesiasticos ordines promoveatis fideliter annuimus, et in sinu sanctae matris ecclesiae canonice fovendum ac regendum committimus. Hanc ergo epistolam Gracis litteris hinc inde munire decrevimus et anulo ecclesiae nostrae bullare censuimus. Christus, pastorum princeps, fraternitatem vestram ad custodiam sui gregis diu nobis conservet incolumen. Amen.

(a) LXXX CCCC I LXXX C CCCC V CCC I XL VIII L.
II Y A II P Y E T . A M H N.
DCCCC D LX V.
† Φ Σ E. INDICTION. VI.

I CCCC LXV².

20

Reverentissimo cultuque almifluae religionis sincerissimo Williberto sanctae Agripinae sedis episcopo³ Ruotbertus⁴ reverendae Mettensis — — — piamque paternitatem vestram — — — praesenti cuidam diacono nostro Stephano has — — — in nostra diocesi canonice educatum de ordine clericatus ad diaconatus proveximus — — — dignitas suppetit, ad presbyteratus ordinem promoveatis, fideliter annuimus, illumque in sinu matris — — — regendum vobis committimus — — — gregis diu conservare dignetur.

(In^a fine epistolae repetuntur omnes litterae et numeri, qui supra ante salutationem positi sunt).

30

(b) Exemplar epistolae formatae.

25

In nomine II Patris et Y Filii et A Spiritus sancti. Ratbodus⁵ sanctae Trevericae ecclesiae ac plebis ipsius humilis servus Rotporto⁶ reverendae sanctae Mettensis ecclesiae antistiti in Christo pastorum principe — — — Nicæa — — — praesenti presbytero nostro nomine Gislemaro has dimissorias — — — ad presbyteratus proveximus — — — degere liceat, illumque in sinu sanctae matris — — — pastorum princeps, interventu beati Petri, cui specialiter ovile dominicum commissum est — — — regendum vobis committimus — — — incolumen. Amen. II Y A II P O C Y Θ . AMHN. Summa horum MDXXXIX. Data Treveris, Idibus Octobris anno dominicae incarnationis 906, indictione nona.

40

Cap. 21. vulgavit Sirmundus, Concil. Gall. II, p. 671. Ex annis episcoporum et indictione apparet, epistolam a. 897. scriptam esse. Monendum est, aliam quandam

20 = Bal. 42; Roz. 653.

20 *a = Pez, Thes. anead. VI, col. 86, nr. 18. a) haec in ed. subiecta sunt.

b = Regino, De synod. caus. I, c. 450; Sirm. Format. 9.

45

1) Episcopus Mettensis a. 858—875. 2) Numerus indictionis non additus est. 3) A. 870 —890. 4) Mettensis episcopus a. 883—916. 5) Archiepiscopus Trevirensis a. 883—915.
6) Cf. supra n. 4.

*epistolam formatam Heidilonis, quam supra inter Form. cod. Laud. 16, p. 519, edidi,
ab hac valde differre. Editum repetivi.*

21.

In nomine Patris II et Filii T et Spiritus sancti A. Heidilo superna eiusdem Patris et Filii et Spiritus sancti favente clementia Noviomensium humilis episcopus¹ ⁵ sancto et venerabili ac carissimo nobis Rodulfo sanctae Laudunensis ecclesiae episcopo² geminam in Christo pacem exoptat et gloriam. Vestrae intueatur magnitudinis experientia, hunc praesentem clericum nomine Rotgerum a nobis per singulos ecclesiastici honoris gradus ad onus diaconii fore promotum. Isdemque frater ob sui commodam facultatem a nostra saluberrime et iuste expetiit mediocritate licentiam ad vos eundi et in vestra ¹⁰ parrochia commorandi ac penitus discedendi. Nos itaque petitioni eius, quam non subdolam, sed veram agnovimus, libenter assensum praebuimus et effectum iustum et congruum minime denegavimus. Quocirca totis viribus conquiniscentes, celsitudinem vestram humiliiter obsecramus, ut eum vestra paterna sollicitudo dignanter excipiat, et ut pius et prudens pastor ac pater in gremio vestrae dilectionis accipite. Vita vero et moribus ¹⁵ hactenus inter nostros probum laudabilemque sciatis; scientiae denique capax, ministerii sibi commissi, quantum autemamus, officium scire dinoscitur. Nos etiam more canonico hanc ei formatam epistolam, secundum decreta Nicaeni concilii Graecis caracteribus insignitam, vobis deferendam concessimus, per quam ipsum vestrae tuitioni committimus et a nostra parrochia penitus sequestramus. In qua quidem post Aeolica superius ele- ²⁰ menta in supputatione Patris et Filii et Spiritus sancti assumpta Petri quoque primum elementum II, ut nos, corde fidem sanctae Trinitatis habentes, confiteamur ore ad salutem per eiusdem principis apostolorum doctrinam rationabili ordine subnexuimus. Et ne aliqua fraus falsitatis in ea locum obtinere praevaleat, nominis nostri, qui scribimus, primam litteram H, cui scribitur secundam O, vestri tandem, qui accipitis tertiam Δ, ²⁵ civitatis nostrae insuper addentes quartam I, cum inductione V. Huius igitur calculationis summam in unum pariter comprehensam ita diligentius adnotare studuimus: II LXXX. T CCC. A I. II LXXX. H VIII. O LXX. Δ IV. I X. Addidimus praeterea nonagenarium et nonum numerum, qui secundum Graeca elementa sacratissimum domini nostri Iesu Christi significat iuramentum: C xc. Θ ix. Optamus, felicitatem vestram ³⁰ valere hic et in aevum.

Cap. 22. ex Reginonis collectione recepi. In hac idem annus 906. ac in alia Reginonis formata, supra cap. 20*(b), legitur. Recepta est, nominibus et numeris mutatis, a Burchardo Wormatiensi episcopo, Decret. II, c. 227, et ab Ivone, Decret. VI, c. 435, et a Gratiano c. 1. Dist. LXXXIII. Legitur etiam in Codice Udal- ³⁵ rici ed. Eccard. 5, col. 18, nominibus quidem cum N. vel ill. commutatis, sed certe ex Burchardo sumpta.

22. Item alia epistola.

Π Υ Α Π Δ Α Ρ Δ Θ^a. Reverentissimo et sanctissimo Ratbodo³ sanctae Treverensis ecclesiae archiepiscopo Dado⁴ Wirdunensis ecclesiae devotus gregis Christi famulus in ⁴⁰ Domino vero rege summae felicitatis beatitudinem. Cum sancta catholica ecclesia prompta sit sequi documenta euangelica, quae dicunt: 'Qui recipit prophetam in nomine prophetae,

21 = Sirm. Format. 8.

22 = Regino, De synod. caus. I, c. 451; Sirm. Form. 10; Roz. 646. a) Regino literas Graecas per errorem ad calcem capitinis praecedentis posuit. ⁴⁵

1) A. 880—902. 2) C. a. 894—921. Cf. Gall. christ. IX, col. 519 sq. 3) Cf. supra p. 563, n. 5. 4) Viridunensis episcopus a. 881—923.

mercedem prophetae accipiet, et qui recipit iustum¹ etc., et apostolus iubeat hospitalitatem sectari et necessitatibus sanctorum virorum communicare², tamen [propter^b eos] qui cauteriatam habent suam conscientiam, dicentes se esse simplices, cum sint astutia diabolica repleti, et pro opere pietatis dicunt se de loco ad locum transire, cum sint, sua malitia faciente, fugiti, et dicunt, se esse ministerio sacro insertos, cum non sint, statutum est a sanctis patribus, neminem clericum alienum et ignotum recipi ab aliquo episcopo et inthronizari in sua ecclesia, nisi habeat a proprio episcopo epistolam, quae in canonibus nominatur formata. Ideo notum facimus paternitati vestrae, quod praesens frater noster, harum literarum portitor, nomine Adruinus, non pro sua nequitia expulsus est a nobis; sed, postulantibus fratribus nostris, eo quod ex familia nostra fuit, fecimus ei libertatem receptam a cornu altaris canonice et ordinavimus eum ad gradum presbyterii. Cui etiam has dimissorias sive commendatitias literas fecimus, et eum ad vestram dilectam fraternitatem dirigimus, ut in vestra parochia sub vestro sacro regimine et defensione consistere valeat. Ego, inquam, in nomine II Patris et Y Filii et A Spiritus sancti et in unitate sanctae ecclesiae, in qua Petro datum est ius ligandi atque solvendi, absolvo, Dado humilis episcopus, presbyterum Adruinum de civitate Wirdunensi, in dictione IX, et licentiam do vobis, Ratbode venerabilis archiepiscope, inthronizandi eum, in quacunque ecclesia vultis vestrae parochiae. Dilectam paternitatem vestram virtutum floribus insignitam omnipotens Deus conservare dignetur. AMHN. ΠΥΑΠΔΑΡΔΘ.

20 DCCLXXVIII.

Data 5. Id. Maiis, anno dominicae incarnationis 906, indictione 9.

Cap. 23. duo exhibent codices: 1. Cod. Parisiensis Lat. 2400 et 2. Cod. Vaticanus Christ. 1127; cf. supra p. 557, l. 15 sq. In utroque codice praecedit Regula formatarum cap. 11; cf. supra l. l. Ex codice 2 formulam edidit E. de Rozière; 25 codicem 1 b. m. Ioh. Heller in usum nostrum contulit.

23. Incipit epistola^a.

In nomine II et Y et A. Omni nobilitate pollenti^b illius urbis venerabili antistiti ill. illius^c civitatis episcopus ill.^d in Domino salutem. Magnitudinis vestrae cognoscat solertia, quia presens diaconus nomine ill. facultatem ad vos veniendi et in vestra parrochia commorandi a nobis expetiit. Nos autem eius petitionem, quam non subdolam agnoscimus, prebemus ei^e assensum non denegamus. Ideo autem has litterulas^f, quas mos Latinus formatas nominat, vestrae magnitudini mittere decrevimus, ut non fuga lapsus aut abiectus putetur, sed ut fidelis famulus a patre dimissus canonice credatur. Enimvero, ut a nobis certius editas agnoscat, Greca elementa^g superius comprehensa, 35 a patribus trecentis^h decem et octo Nicæa congregatis instituta, quac octogenarium quadringentesimum et primum significant numerosⁱ, inserere curavimus. Petri quoque apostoli primam litteram II addere satagimus; nostræ vero exiguitatis primam litteram istiusque fratris nomine secundo et vestrae sanctitatis terciam ac civitatis vestrae quartam et indictionis presentis anni, quae est ill.^j, adnotare studuimus; addidimus preterea et 40 AMHN, quod nonagenarium et nonum numeros ostendit.

22. b) p. o. add. Burch.

23 = Roz. 654. a) eiusdem add. 2. b) pollenti illo 2. c) civitatis illius 2. d) decet 2. e) et adsensum 2. f) litterulas 2. g) elementa 2. h) IIIis XVIII 1; trecentorum decem et octo 2. i) .... Roz.

45 1) Eb. Matth. 10, 41. 2) Rom. 12, 13.

Cap. 24. exstat in codice Bernensi 442, fol. 37, post cap. 11; cf. supra p. 557. Epistolam episcopi Petrogoricensis, ut videtur, c. a. 863. fortasse scriptam esse, ex eis, quae de Normannis dicuntur, suspicor. Edidit E. de Rozière; editum repetivi.

24. Item alia formata.

Dominorum egregio ac sophistica facundia gloriose spiritualique docte admodum florato venerandissimorum praesulum illo episcopo, inclito patri, ille Patriacensis aecclesie indignus episcopus optat in Salvatore pacem praesentem ac perpetuitatis gloriam. Quia^a iuri ecclesiastico convenit, ut rectores sanctae Dei aecclesiae aeterna caritate se diligentes primo ab invicem subleventur auxilio, aequum esse cernitur, ut, quicquid opportunitate utili in tali conditione censuerint, ratum esse videatur. Idcirco ad vos direxi mus hos apices, ut sciat sanctitas vestra, hunc sacerdotem nomine illo nec fuga lapsum, nec fraude profectum, sed nostra spontanea voluntate ad vos directum pro persecutione Nortmannorum, que nobis intolerabilis imminet, ut liceat ei vestrae in diocesi sacrum ministerium caelebrare sacrificia altaribus insistere, ut saltim per hoc mereatur necessaria victui impetrare, quia nobis vix vivus potuit^b evadere. Mitto etiam vobis, pater beatissime, Grecorum elementa secundum suae linguae idioma numeris ac supputationibus adnotata. Optans et gestiens, vos vitare scandalo institutis aecclesiasticis contrario, et Deum deprecans, quatinus aecclesia vobis a Deo commissa in bonis omnibus semper fulgeat absque macula et alicuius inmunditiae oruga, precor dulcedinis vestrae magnitudinem, ut praesenti sacerdoti, horum apicum latori, ad parroechiam vestram specialiter pertinenti, misericordiam vestrae piaetatis impendere dignemini, quia eius bonum testimonium perhibere audeo in titulo religionis et in castimoniae officiis. Dominus Iesus, verus princeps pontificum, ipse vos suae sponsae ita feliciter praesesse faciat, ut in caeleste Hierusalem vobis eam restituat, cum qua vos in aeternum ante thronum suae maiestatis tribua iubeat.

25

Cap. 25, licet iam in duabus collectionibus Sangallensibus supra exstet, tamen hic ea forma, quam genuinam existimo, repetendum esse duxi. Praeter codices formularum Sangallensium exhibet hoc caput etiam codex Monacensis Lat. 3860, fol. 189, post cap. 11; cf. supra p. 557. Primus vulgavit formulam F. Pithoeus in libro, qui inscribitur: 'Imp. Iustiniani Novellae constitutiones per Iulianum translatae (Paris. 1576) in Glossario. Repetivit eam Baluzius in Nova collectione et alii saepius; cf. infra.

25. In Dei nomine. Incipit aepistola, quae formata dicitur sive commendatitia.

Reverentissimo atque religiosissimo et a nobis cum summa veneratione nuncupando ill. episcopo ego ill. extremus sub pontificali officio Deo famulantum perpetuam in domino Iesu opto salutem ΠΥΑΠΑΑΑΙ^a DХCV^b. Presens frater noster ill. petiit ab extremitate nostra licentiam ad vestram almitatem proficisciendi atque vobiscum sive cum vestris habitandi. Cui et nos benivola mente et fraterno affectu non solum ei copiam ad vos veniendi non negavimus, verum etiam, ut a vobis sive a vestris gratifice suscipiantur, exposcimus. Et si vobis placuerit, ut aut in gradu, quem modo tenet, sacris altaribus ministret, aut ad altiorem gradum promoveatur, nostro sive nostrorum testimonio suscepto, id ei facere liceat; quippe qui nihil in eo tale noverimus, quo id faciendi ei licentia denegetur. Bene namque in ecclesia, in qua actenus fuit educatus,

24 = Roz. 655. a) Qua c. b) potui c.

45

25 = Pithoeus, l. l. s. v. 'commendatoria' (ad Nov. VI, 3, p. 253); Bal. 39; Gerbert, Mon. liturg. Alam. II, p. 113; Wyss 6; Diimmler, Form. Salom. 23; Rockinger, Form. Salom. 22; Roz. 649. et supra Form. Sangall. misc. 7, p. 383; Coll. Sangall. 22, p. 408. a) ΤΥΑΤΑΑΑΙ Bal. b) DLXXV Pith.

bene conversatus, hoc nobis de se sive de sua vita ostendit, ut, in quantum humana fragilitas scire potest, administratione sacrorum ministeriorum non sit indignus. Nos itaque, ut homines divini sensus inscii et archanorum ignari, praebemus de fratre quale scimus testimonium. Deus est enim, quem occulta non fallunt et qui omnium secreta 5 rimatur iuxta illud: 'Homo videt in facie, Deus autem in corde'¹. Has ergo litterulas ideo illi petere et nobis facere libuit, ut ille non solum pro profugo aut abiecto non habeatur, verum etiam nostrae humanitatis et caritatis commendatione a vestra fraternitate libentissime suscipiatur. AMHN. XCVIII^c. Salus aeterna, quae Christus est, et in hoc presenti tempore vobis longevam salutem et in futuro cum sanctis et electis semper 10 ternam largiri dignetur. Amen. DCXCIII.

Cap. 26. ex Baluzii Nova collectione recepi.

26. Item alia.

In nomine Patris II et Filii Y et Spiritus sancti A. Ille episcopus venerabilibus praesulibus illis, carissimis nobis patribus et confratribus, pacem omnem et salutem 15 sempiternam. Audientes, praesentem ecclesiae nostrae filium illum, in eadem quoque natum, nutritum atque eruditum et usque in presbyterii dignitatem a nostro praecessore provectum, vobis vestraeque ecclesiae necessarium esse et utilem, mutua caritate et fraterna compassione destinamus eum vestrae paternitati, ut in omnibus, sicut ex vestris uno, illo quoque utamini in Christo, hoc scientes, quia nullius malae famae apud nos 20 usque nunc fuit, vita honestus, moribus simplex. Scientia quidem non extollitur a nobis, quia nec potest, Homericus, sed, ut ita dicamus, ut in pluribus non civilibus, sed exterioribus, vulgo egonica². Et quia non divisa, sed unica est ecclesia Christi, non multiformis sed concors, inter nos etiam quaedam familiaritas praec aliis familiaritatibus animata, decet omnino, ut et vos utamini nostris ut vestris, et nos vestris ut nostris. Haec 25 omnia invicem agamus in Christo Iesu domino nostro. Et ut hae nostrae humilitatis litterae de praefato fratre vestrae caritati missae non fictae sed fixae, non ventosae sed firmae comperiri valeant, Graecos apices, quos ecclesiasticus mos in huiusmodi rebus agendis decrevit, constituit et obtinuit, subter addere cum numeris ad se pertinentibus curiose decrevimus, hoc est primos, quos iam superius posuimus, Patris II, Filii Y, 30 Spiritus sancti A, qui exprimunt numerum octogenarium quadringentesimum et primum; Petri quoque apostolorum principis primam II, qui habet numerum, ut iam dictum est, octogenarium; nostri quoque nominis primam, vestri secundam, accipientis tertiam, nostrae quoque civitatis, de qua scribitur, quartam, et vestrae, ad quam scribitur, quintam, inductionis quoque praesentis anni numerum, et summam utriusque 35 numeri. Addidimus praeterea seorsum in conclusione epistolae universa praefata, claudentes nonagenarium et nonum numerum, qui secundum Graecos elementa significat [AMHN]. Orate pro nobis, orantibus pro vobis. Amen.

Cap. 27. ex codice Vindobonensi Lat. 471, saec. XI, olim iur. civ. 210, descriptis A. Boretius, quod ex eius apographo E. de Rozière edidit. De codice leges 40 Langobardorum continente cf. LL. IV, p. LX. Dubitans hanc formulam recepi, cum suspicarer, eam, a Rodoaldo Aquileiensi patriarcha fortasse emissam, aevum Karolinum transgredi. Editum repetivi.

25. c) XCVIII Bal.

26 = Bal. 40; Roz. 651.

45 1) 1. Reg. 16, 7. 2) Vox ap. Ducange sine interpretatione ex hac formula recepta est.

27.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ΠΤΑΠ.ΡΔΣΙ. Ro. sanctae illius ecclesiae divina gratia humilis previsor praesentem et aeternam felicitatem in Christo domino I. venerabili episcopo sacre religionis honore conspicuo et tribus partibus mellifluae philosophiae praedito. Apostolicae voci oboedientes, quae praecepit: 'Caritas fraternalis maneat in vobis'¹, vestris obsequi petitionibus non abnuimus et fraternalae necessitati subvenire dignum ducimus; tunc enim vere Deum diligere comprobamur, si ab amore proximi cessare minime inveniamur. Unde fraternalis vestrae preces curavimus non iritas habere, quae nos postulant, quemdam ex nostris subdiaconibus nomine C. ad vestrae aeccliae serviendum concedere; quem iuxta petitionem vestram, quia vestrae dilectioni necessarium esse dicitis, vobiscum habitare concedimus vestroque regimini subesse permittimus, ita ut omnem potestatem, quam in eo usque nunc aeccliae nostra detinebat, vestra deinceps possideat. Hanc denique nostrae concessionis paginam, ne falsitatis nebula obtenebretur, nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Grecis elementis presignato illustravimus, que ad rem clarius demonstrandam cum suis numeris iterum subnotamus, Π lxxx. Τ cccc. A 1; his autem, ut aecclastica norma iubet, nominis apostolorum principis primum elementum cum suo numero studiuimus subnectere, Π lxxx; in sequentibus quoque nostri nominis primum, Ρ c; vestri vero secundum Λ xxx; fratris de quo scribitur tertium, Σ cc; civitatis etiam nostrae quartum, I x. Preterea huic epistolae, quam sancti canones formatam appellant, idonea conclusio cum numeris suis additur, qua divini figura iurisiurandi evidenter exprimit, AMHN. xcix. Quorum omnium in unum collectio cum indictione presentis anni MVIII efficit.

28—33. PETITIONES ET PROMISSIONES MONACHORUM.

Capp. 28—30. existant in codice Rhenaugensi saec. IX. nunc in archivio Turicensi asservato, qui continet Confraternitates Augienses, capp. 30—32. in codice Bambergensi P I, 13 (antea 23) saec. XI—XII. Cap. 30. itaque in utroque codice exstat. De codice Rhenaug. cf. Gerberti Iter Alamannicum p. 280 sqq. et praecepit M. G. Libri confraternitatum ed. P. Piper p. 147 sq., ubi etiam p. 328 sqq. capp. 28—30. edita sunt; de codice Bamberg. cf. 'Archiv' VII, p. 814 sq., ubi capp. 30—32. edita sunt. Omnia primus vulgavit Baluzius in Nova collectione, qui vero cap. 28. ex codice Parisiensi Lat. 2123. sumpsit, ex quo etiam a nobis iam in Collectione Flaviacensi 42, supra p. 479, editum est, cap. 32. autem ex codice Parisiensi Lat. 4761, nunc deficiente; cf. E. de Rozière, 'Recueil' III, p. 344². Formulae 28—30. a. 826. in librum confraternitatum Augiensem insertae sunt. Walto autem, cui inscriptum est cap. 30. in codice Rhenaug., abbas Augiensis (a. 784—806) esse videtur. Codex Bamberg. capita 30—32. 35 capitulari monastico a. 817. promulgato (LL. Capitul. I, p. 344) subiecta praebet, continuis capitum numeris 76—78. praepositis, qua re etiam capita 31. et 32. saec. IX. scripta esse existimo. Editis usus sum.

28.

Dominus³ venerabili et in Christo patri ill. abbati simul cum felici vestra congregacione, 40 quam Dominus de diversis provinciis ad peregrinandum propter nomen suum sub iugo militiae atque servitutis alaque protectionis secundum euangelium Christi regulariter vobiscum coadunavit. Audivimus, quod dominus Iesus Christus per euangelium suum

27 = Roz. Add. p. 356.

28 = Gerbert. l. l. p. 283; Roz. 556 bis; M. G. Confratt. p. 328 sq. Cod. Rhen.

45

1) Hebr. 13, 1. 2) Maiorem codicis partem in bibliotheca comitis Ashburnham, Barrois nr. 146. et 73, extarē, Delisle ostendit, sed de formula non constat. 3) Ad hoc caput et sequentia cf. E. Loening, 'Kirchenrecht' II, p. 401; Rettberg, 'KG. Deutschlands' II, p. 690 sq.

annuntiat dicens: 'Nisi quis renuntiaverit omnibus quae possidet, non potest meus esse discipulus'; et alibi: 'Qui reliquerit patrem aut matrem aut fratres aut sorores, domus aut agros et caetera propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam aeternam possidebit'. Petimus ergo beatitudinem caritatis vestrae, ut nos in ordinem congregationis vestrae dignemini recipere, ut ibidem diebus vitae nostrae sub regula beati Benedicti vivere et conversare debeamus. Abrenuntiamus igitur omnibus voluntatibus nostris propriis et omnibus rebus quas possidemus, sicut euangelica et regularis docet industria. Nihil de rebus terrenis ab hac die possessuros nos spopondimus, nisi quantum, patre monasterii donante aut permittente, alimenta vel tegimenta corporis acceperimus. Oboedientiam vobis, in quantum vires nostrae suppetunt et Dominus dederit nobis adiutorium, conservare promittimus. Stabilitatem conversationis nostrae in congregatione vestra, teste Domino, devoto animo cum observatione regulae usque in finem profitemur observare, nisi quis tantum, quod ignoramus futura, forsitan oboedientiae causa utilitatis animae accedat, aut etiam illud, si contra voluntates nostras, quod absit, separemur a barbaris; et ipsum si fuerit, in quantum possumus, semper ad ipsam congregationem revertere faciamus et sub sancto ordine perseveremus. In reliquo vero per nullum ingenium a predicta congregatione vestra vel iugo sanctae regulae seu de potestate oboedientiae vestrae nullam habeamus licentiam nos abstrahere aut contradicere. Quod si, instigante antiquo hoste aut voluntate nostra propria, hoc facere temptaverimus, in nullis modis hoc valeamus vindicare; sed, ubicunque nos missus vester aut aliquis ex congregatione vestra invenerit, etiam nos nolentes in ipsam congregationem vestram per vosmet ipsos, Deo auxiliante, faciatis revocare et secundum regulam ibidem diiudicare, ut diebus vitae nostrae sub sancta regula et regimine vestro perseveremus, qualiter in die iuditii ante tribunal aeterni Iudicis, ipso adiuvante, salvos nos representare possitis. Et quicunque contra hanc petitionem, quam nos bona voluntate scribere rogavimus et subter firmavimus, per quemlibet modum agere aut infringere voluerit, solidos centum partibus vestris componat, et non vindicet quod repetit, et insuper, usque quo de hac causa ad veram emendationem veniat, a Deo se damnandum sciat, quem irridere conatus est. *Finit.*

30

29.

Ego ille, domne abba ill., oboedientiam vobis secundum regulam sancti Benedicti, iuxta quod in ista petitione continet, quam super istud altare posui, coram Deo et sanctis eius, in quantum mihi ipse Deus dederit adiutorium, Deo et vobis promitto custodire, et in quo possum, ipso auxiliante, conservo*.

35

*) *In codice sequuntur haec:*

40

Deus omnipotens, qui cunctis legitime et regulariter viventibus premia promisi, custodire et gubernare dignare eos, quorum hic nomina subterscripta sunt monachorum Sanctae Mariae, ut incolumes ante tribunal Christi pervenire mereantur una cum electo viro ill. abbate, ut^a Deus omnipotens, qui pacis auctor est, qui solus potest facere unanimes habitare in domo, aptet nos omnes ad faciendam voluntatem suam, faciens in nobis quod placeat sibi per Iesum Christum dominum nostrum una cum religiosissimo patre nostro, et huius adhortationis semen in nostro corde per gratiam Spiritus sancti plantet et foveat et ad maturam bonorum operum perfectionem perducat, simul cum illustrissimo nobis patre nostro ill. et nobis remissionem peccatorum donans, in aeternam requiem cum sua pace recipiat. Amen.

45

29 = Bal. 34; Gerb. l.l. p. 284; Roz. 557. et Add. p. 345; M. G. Confratt. p. 329. Cod. Rhen. Bal. rubricam praebet: Ipsa promissio. a) aut vel vel legendum videtur.

1) Cf. Ev. Lue. 14, 26. 2) Ev. Matth. 19, 29.

30.

Ego^a ill. promitto stabilitatem meam et conversionem^b morum et oboedientiam secundum regulam sancti Benedicti coram Deo et sanctis eius^c.

31. Petition^a novitiorum.

Ego ille, initio conversationis meae diligenter attendens, considero, quod petitionibus⁵ meis primum non facilis concessus est introitus, sed diu^b mihi pulsanti vix hospitii locus est misericorditer attributus, in quo per paucos dies demoratus, novitiorum sum domum progressus, in qua mihi dura et aspera primum a seniore sunt praedicata, et stabilitatis meae promissio expetita, et ter in anno lecta atque tradita regula cum ammunitione dicentis: ‘Ecce lex, sub qua militare vis; si potes observare, ingredere; si 10 non potes, liber discede’¹. Hoc ergo videns ordinatissimum atque morosum mihi spatum attributum, dubitationis aditu praetermisso, ut me iam vestro corpori sociare dignemini, humiliter deposco. Ego tamen huius regulae instituta, Domino adiuvante, servare promitto et propter vitae aeternae praemium coram Deo et angelis eius^c humiliter militaturum subicio; ita ut ex hac die non licet mihi collum desub iugo excutere regulae², quia 15 sub annuali optione aut excusare lieuit aut suscipere. Et ut haec professionis meae petitio a vobis firmiter teneatur, ad nomen sanctorum, quorum hic reliquiae continentur, et praesentis abbatis conscriptam trado in perpetuum habendam et manu mea robora- tam super altare pono, in hoc monasterio perenniter reservandam.

32. Traditio infantum^a.

20

Dum legaliter sancitum antiquitus teneatur et cautum cum oblationibus Domino parentes suos tradere filios in templo Domini fideliter^b servituros, procul dubio, hoc de nostris filiis faciendum nobis salubriter praebetur exemplum. Aequum etenim iudico Creatori nostro de nobis reddere fructum. Idecirco hunc filium nostrum nomine illum, cum oblatione in manu atque petitione, altaris palla manu eius involuta, ad nomen²⁵ sanctorum, quorum hic reliquiae continentur, et abbe praesente tradam^c coram testibus regulariter permansurum; ita ut ab hac die non licet illi collum desub iugo regulae excutere², sed magis eiusdem regulae fideliter se cognoscat instituta servare et Domino^d gratanti animo militare. Et ut haec nostra traditio inconvulsa permaneat, promitto cum iureiurando coram Deo et angelis eius, quia nunquam per me, nunquam per suspectam³⁰ personam, nec quolibet modo per rerum mearum facultates aliquando de monasterio egrediendi tribuam occasionem. Et ut haec petitio firma permaneat, manu mea eam subter firmavi.

Isti sunt testes.

Cap. 33. ex Baluzii Nova collectione recepi.

35

33. Exemplar promissionis, sicut solebant antiqui monachi regulam promittere.

In nomine Domini. Promitto me ego ille in sacro monasterio beati martyris, sive

30 = *Bal. 32. ad calcem; Gerbert l. l. p. 285; Archiv VII, p. 814; Roz. 555, §. 2; M. G. Confratt. p. 330. Codd. Rhen. et Bamb.* a) *Waltoni praemittit cod. Rhen.* b) *conversationem cod. Bamb.* c) *suis cod. Bamb.*

31 = *Bal. 32; Archiv VII, p. 815; Roz. 555, §. 1. Cod. Bamb.* a) *Bal. rubricam praebet: Promissio stabilitatis in monasterio.* b) *ita Bal.; dum c.* c) *ita Bal.; et c.*

32 = *Bal. 31; Archiv VII, p. 815; Roz. 559. Codd. Bamb. et Paris. Lat. 4761.* a) *Bal. rubricam praebet: Qualiter parentes filios suos offerant in monasteriis.* b) *feliciter Bal.* c) *trado Bal.* d) *cum caeteris add. Bal.*

33 = *Bal. 36; Roz. 558.*

1) Cf. *Regul. S. Bened. c. 58, Holstenius, Cod. Regul. II, p. 34.* 2) Cf. *Reg. S. Bened. ibid.*

confessoris, illius, secundum instituta beati Benedicti, coram Deo et sanctis angelis eius, praesente etiam abbe nostro illo, omnibus diebus meis in hoc sancto monasterio amodo et deinceps perseveraturum et in omni obedientia, quodcunque mihi praeceptum fuerit, obediturum.

6 Ego ille hanc promissionem a me factam manu propria coram testibus scripsi et roboravi.

34. 35. BREVIA MORTUORUM.

Cap. 34. recepi ex epistolis S. Bonifatii, ed. Jaffé, Bibliotheca rer. Germ. III (Monum. Mogunt.), p. 315.

34. Precatorium memorandi fratrum defunctorum.

Sanctis et venerabilibus fratribus illi preposito omnibusque sibi in Christo subiectis fratres ex monasterio illo in Christo salutem. Direximus itaque fratrum nostrorum nuper defunctorum nomina, ut eorum in vestris sanctis orationibus solito more memoriam habeatis, et ad cetera deinceps monasteria eadem nomina scripta dirigatis, sicut 15 et nos facimus, quoties de vobis sive de ceteris monasteriis defunctorum fratrum nomina veniunt. Hoc est . . . *reliqua*^a.

Cap. 35. adhuc ineditum in codice Guelferbytano inter Augusteos 9. 8, saec. IX, extat ultimo folio 99'. Praeedit alia formula, quam supra p. 532. edidi.

35.

20 Reverentissimis in Christo fratribus illo monasterio Deo famulantibus devoti fratres vestri de alio monasterio, cuius vocabulum est ita et ita, in Deo patre salutem. Scitote igitur, quod quidam frater presbyter, *aud* monachus *vel* fidelis laicus, *anc* flevilem finivit vitam, die quo mensis illius, ut pro refrigerio hanimae illius enixe divinam imploratis clementiam, quatenus penam evadat perpetuam et ad requiem deputatur aeternam, et 25 ut hec notitia inter vos iuxta consuetudinem sine mora perveniat.

34 = *Ep. Bonif.* ed. Jaffé, nr. 151. a) rī c.

FORMULAE VISIGOTHICAE.

In 'España sagrada' tom. XXXVIII, Append. 40, p. 366, ex schedis Ambrosii de Morales impressa est descriptio codicis antiqui Ovetensis saec. XII, olim episcopi Pelagii ('Códice Ovetense de Don Pelayo'), in qua legimus p. 367. de formularum collectione haec: 'Fórmulas para instrumentos Góticos como donaciones, cartas de dote, 5 cartas de libertad, y una de una erección de una iglesia, y algunas de estas hay en verso non muy malo'. Codex ipse amissus esse videtur, tamen ea quae continuit non perierunt. Nam b. m. H. Knust a. 1840. mense Septembri in bibliotheca Madritensi integrum codicis Ovetensis apographum invenit, codicem scilicet saec. XVI—XVII. F 58. signatum, itaque cum aliis scriptis etiam Formulas Visigothicas in lucem revo- 10 cavit. Quae quidem, tunc ab eo exscriptae, in scriniis nostris huc usque servatae sunt, sed earum notitiam ex schedis et literis illius viri docti, paullo post praematura morte arrepti, b. m. G. H. Pertz, 'Archiv' VII, p. 175. 784 sq. publici iuris fecit.

Editionem autem occupavit E. de Rozière, instruens eam ad aliud, quod ipse fecit, apographum: 'Formules Wisigothiques inédites publiées d'après un manuscrit de 15 la bibliothèque de Madrid', Paris. 1854. Unde formulae repetitae sunt in his libris: O. Biedenweg, 'Commentatio ad formulas Visigothicas novissime repertas. Dissert. inaug. iurid. Berolin. 1856; Marichalar et Manrique, 'Historia de la legislacion et recitaciones del derecho civil de España' II (1861), p. 37—86.

De codice Madritensi, qui formulas fol. 75—90. exhibet, conferas velim 'Archiv' ll. ll., 20 E. de Rozière in praefatione ed. cit. p. XVII sqq., Marichalar et Manrique¹ l. l. p. 37 sqq., P. Ewald in 'N. Archiv' VI, p. 303 sqq. Quod E. de Rozière p. XXIII, Marichalar et Manrique p. 37. et Helfferich in libro mox allegando p. 57, n. 59. iudicant, Ambrosium de Morales (a. 1572) codicem ex Ovetensi describendum curasse, satis probabile mihi videtur; P. Ewald vero codicem saec. XVII. scriptum esse iudicavit. 25

Praeter editores supra memoratos de collectione disseruerunt praecepsue hi: A. Helfferich, 'Entstehung u. Geschichte des Westgothen-Rechts' (1858) p. 57 sqq.; O. Stobbe, 'Gesch. d. Deutschen Rechtsquellen' I (1860), p. 244 sqq.; M. A. de Bethmann-Hollweg, 'Civilprozess' IV (1868), p. 212 sqq.; quaedam F. Dahn, 'Könige der Germanen' VI (1871) et 'Westgothische Studien' (1874) sparsim exposuit. 30

Redeamus ad codicem Ovetensem amissum. Continuit varia documenta ad historiam et antiquitates Hispaniae pertinentia, a Pelagio episcopo Ovetensi (a. 1101—1129) aut scripta aut collecta. Cuius codicis complura quidem exemplaria saec. XVI. et XVII. viris doctis cognita erant, quae ex parte fortasse etiam nunc supersunt; sed solum Madritense illud integrum Pelagii collectionem praebet, reliqua formulas non 35 continuuisse videntur².

1) Hos auctores ipso codice usos esse, ex monito praemisso et annotationibus satis apparet, formulas tamen ipsas, quod mireris, non ex codice, sed ad verbum ex editione Parisiana repeti- 30 verunt. 2) Cf. E. de Rozière l. l. p. xxii sq.

Licet non omnia, quae a Pelagio colligebantur, genuina sint antiquitatis monumenta, tamen non dubitandum est de fide et antiquitate formularum collectionis, quae in regno Visigothorum condita ex codice quodam antiquiore in Pelagii congeriem recepta esse videtur. Aliter vero Marichalar et Manrique p. 40 sq. opinati sunt, capita pleraque genuina quidem Gothicī aevi instrumenta exhibere, sed sive ab ipso episcopo illo, sive ab eis, quibus rem mandaverat, saec. XII. demum collecta et in formulas esse redacta. Dubitant enim de auctoritate capitum 14. et 15, ideo maxime, quia in eis ‘donatio propter nuptias’ seu ‘sponsalicia largitas’ dotis nomine appellatur et perperam ad leges Iuliam et Papiam Poppaeam revocatur. Quasi in cartis saec. VII. in regno Gothorum scriptis integri iuris Romani antiqui scientia quaerenda sit! Re vera collectioni nulla inest formula, quae non Gothicō aeo scripta esse videatur. Nonnullae ipsum illud tempus indicant, quibuscum reliquae cum in universa ratione dicendi, tum in clausulis solemnibus et, ut ita dicam, diplomaticis adeo convenientiunt, ut omnes videantur eodem fere tempore conscriptae esse. Cap. 9. regalis cartae formulam offert, in qua rex pro ‘Gotorum gente et regno’ orat et se ‘pro Gotorum salute’ egisse dicit; cap. 20. praebet cartam hexametrī scriptam, anno quarto Sisibuti regis (a. 615—616) datam, qua dos et donum matutinale, ‘morgingeba’ dictum, ‘ut ordinis Getici vetusti est’ sponsae cuidam ‘Getici de stirpe senatus’ constituuntur. Non opus est omnia enumerari, quae ad Visigothorum leges spectant, praesertim cum in notis infra subiectis singula adnotaverim. Quis autem crederet, hominem saec. XII. plus quam 45 tabulas Gothicī aevi negotiorum plerasque privatorum, quales raro in archivis servari solebant, non solum collegisse, sed etiam nominibus deletis in formulas redegisse?

Collectio non integra existat. Desunt quaedam non solum in initio et fine, sed etiam inter capita 6. et 7, 10. et 11, 34. et 35. Quae non per neglegentiam eius, qui Madritensem codicem exaravit, omissa esse crediderim, sed iam Ovetensem ita mutilatum fuisse. Tamen formulas haud sine ratione et ordine conscriptas esse cognoscimus; eae enim, quae ad eandem vel similem rem pertinent, iuxta positae sunt. Praebent enim capp. 1—6. ingenuitates, 7—10. dotationes et fundationes ecclesiarum, 11—13. venditiones varias, 14—20. libellos dotis, 21—26. testamenta, mortis causa donationes, similia, 27. 28. commutationes, 29—31. donations, 36. 37. precarias, 39. 40. tabulas ad rem iudicariam pertinentes, 41—43. mandata, 45. 46. petitiones monachorum. Post caput 31. existant cap. 32. obnoxiatione (obiurgatio in codice dicta), 33. divisio hereditatis, 34. emancipatio, quae apte hoc loco inserta esse videntur. Caput vero 35. libelli accusatorii fragmentum iuxta capp. 39. et 40, et cap. 43. ‘placitum’ de pecunia commodata iuxta cautionem, cap. 38, poni debuerunt. Quae in codice lacero et mutilo, qualem Ovetensem fuisse suspicamur, facile locis suis moveri potuerunt.

Ex his quae continent formulae facile conicitur, ipsas eo consilio compositas esse, ut notariis eorumve discipulis exempla talium praecepit instrumentorum, quae in negotiis civilibus et forensibus frequentius scribenda erant, praeberent. Capite autem 25. gesta apud acta municipalia Cordubae civitatis habita exhibente, nullo vero alio loco memorato, notarium quendam Cordubensem, tempore Sisibuti regis, ut mox demonstrabitur, viventem, collectionem instituisse putaverim¹.

Diligentius nunc querendum est, quo tempore condita sit collectio. Caput 20. disertis verbis testatur, collectionem non ante annum 615. conscriptam esse. Neque

¹⁾ *Cordubae formulas conscriptas esse, quod non ex re esse videtur, suspicati sunt Rudorff, ‘Röm. Rechtsgeschichte’ I, p. 327, n. 5, et Stobbe, Gesch. d. D. Rechtsq.’ I, p. 245. Dubitare videtur Helfferich, l. l. p. 65, n. 79. Nescio autem, qua ratione ille nitus p. 57. de formulario dicat: ‘vermutlich aus der Umgebung Sisibuts’.*

vero assentior Adolpho Helfferich, qui *l. l. p. 65.* coniecit, hoc eo ipso anno factum esse, in formula illa hexametris scripta magis artificium auctoris collectionis, quam verum quoddam instrumentum legi suspicatus. Mili quidem vera carta subesse videtur, ideo maxime, quia vox 'ille' pro veris nominibus inserta non cum metro convenit. Tamen ante legem Romanam a Chindaswintho rege (*a. 641–652*) abolitam formulas collectas esse, in qua re plerique viri docti consenserunt, maxime ex lege illa capitibus 1. 13. 32. 35. allegata evinci videtur. Accedit, quod cap. 20, quo dimidia pars proprietatis in dotem datur, cum idem Chindaswinthus *a. 645.* decimam tantum dari permittat, post hanc legem latam vix in collectionem recipi potuisse videtur. Nihil autem inest, quod non ante priores regis illius annos scribi potuisse, nisi forte ¹⁰ caput 40. propter legem Visigothorum secundum librum, titulum, aeram allegatam ad recentiora tempora revocandum existimes, virorum doctorum opinionem sequens, qui legem illam non ante Recceswinthum regem in libros, titulos, aeras digestam esse iudicant¹. Quae res tamen incertior est, quam ut ea innitar. Immo potius e Sisibuti nomine in cap. 20. — aliter ac in ceteris omnibus nominibus factum est — non deleto ¹⁵ coniciendum mihi videtur, collectionem non post regis huius mortem, ergo inter *a. 615.* et *620.* conditam esse.

Neque etiam multo ante capita pleraque, sicut nunc exstant, verbis concepta esse puto. Fides enim catholica praedicatur; cf. cap. 1: a grege catholica, cap. 6: catholica fides, cap. 7: catholicae religionis, cap. 10: catholica mens, cap. 39: per Deum patrem ²⁰ omnipotentem et Iesum Christum filium eius sanctumque Spiritum, qui est una et consubstantialis maiestas; quae ante Reccaredum regem ad fidem illam conversum scripta esse vix possunt. Etiam universam dicendi rationem, pompam verborum, qua ²⁵ praecipue prologi nonnulli tument, adeo ut vix intelligi possint, cum priorum temporum documentis minus convenire putarim.

Quod ad ius attinet, utrumque et Germanicum et Romanum in formulis invenimus, neque vero in plerisque merum, aut hoc aut illud, sed, ut recte monuit R. Sohm², mixtum et iam in unum fere coalitum. Cum in aliis negotiis, tum in iis, quae literis perficiebantur, Gothos et Romanos re vera iam antequam Chindaswinthus, Romana lege penitus abolita, utrisque unum ius statuit, eodem iure usos esse, satis probabile mihi videtur. Nam cum constet, Visigothos, sicut alios Germanorum populos Romanum imperium ingressos, non solum tabularum in negotiis usum, sed etiam ipsa nonnulla negotia a Romanis recepisse, non dubito, quin eodem modo ac ceteri populi etiam formulas Romanorum acceperint. Itaque omnes fere nostrae collectionis formulae ad antiquiores in provinciis a Visigothis occupatis olim usitatas scriptae sunt, quae ³⁵ paullatim mutatae, aliae ad novum iuris Romani usum, aliae ad antiquum ius Visigothorum, aliae denique ad ius illud novum ex Romano et Visigothico mixtum accommodatae sunt; unde iuris Romani clausulae et verba etiam in iis capitibus inveniuntur, quae non nisi Germanorum legibus condita esse videntur. Quaedam autem ex interpretatione legis Romanae, quae dicitur Visigothorum, recepta sunt, sicut locus ille ⁴⁰ cap. 13. allegatus. Minime vero id concedendum est, quod Helfferich *l. l. p. 60 sq.* contendit: auctorem formularum, si non ceteris Iustiniani iuris libris, tamen Digestis usum esse. Omnia enim, quae non nisi ex Digestis sumi potuisse existimavit, potius ex viva illa antiqui iuris traditione sunt recepta. Non Iustiniani iuris esse, quod libertus ingenui nomine appellatur, demonstravit Eichhorn, 'Deutsche Staats- u. Rechts- gesch.' I, §. 157, n. d. Praecipue autem Helfferich et verbis stipulationis Aquiliana 'habeatis, teneatis, possideatis' capp. 6. 11. 15. 20. 21. nititur, quae 'haud dubie Iustiniana' ex *l. 18. Dig. XLVI.* 4. sumpta esse dicit, et clausula codicillorum in testa-

1) Cf. Dahn, 'Westg. Stud.' p. 41; Schmeltzer in 'Z. d. Sav.-Stift.' II, 'Germ. Abth.' p. 125 sqq. 2) 'Frank. u. Röm. Recht', in 'Z. d. Sav.-Stift.' I, 'Germ. Abth.' p. 15, n. 12. 50

mentis 21 (et 22), quam aliunde recipi potuisse negat quam ex l. 3. *Dig. XXIX*, 1. Constat tamen inter omnes, neque Aquilianam stipulationem, cuius formulam fragmentum illud *Digestorum ex Florentino iurisconsulto saeculi III.* refert, ab Iustiniano primum esse institutam, neque clausulam codicillorum, quam cum ipsius Ulpiani verba in Digestis repetita, tum nonnulla testamenta, quae in annotatione nostra capiti 21. subiecta allegantur, inde a saeculo III. in diversis imperii provinciis in usu fuisse testantur. Neque, ut alia levissima argumenta, quae Helfferich affert, omittam, verba capituli 11, quae ad edictum Aedilicium spectant, ad ius Iustinianum revocari possunt, quia iam in servorum emptionibus inde a saeculo II. leguntur¹.

Ex iis capitibus, quae non solum forma sed re ipsa ad Romanum ius pertinent, quaedam quidem, ut testamenta capp. 21. et 22, gesta apud acta habita cap. 25, libellum accusatorum cap. 35, soli Romanorum usui destinata esse existimo, plerisque autem, ut manumissionibus capp. 2—5, servi venditione cap. 11, cautione cap. 38, mandatis 41—43, et Romanos et Gothos uti potuisse opinor. Minime autem ex singulis verbis clausulise iuris Romani efficitur, formulas, in quibus leguntur, Romanis tantum reservatas fuisse, praesertim cum etiam cap. 20, quo nemo nisi Gothus nobilis uti potuit, 'lex Aquilia' memoretur. Communes etiam utrique populo ceteras dotis formulas, cap. 14—19, fuisse crediderim, licet magis Gothorum quam Romanorum iure nitantur. Antiquam enim dotem Romanam in iis provinciis, quas Germani occupaverant, mox 20 abolitam esse, ideo maxime existimo, quia non solum haec Visigothica, sed etiam reliquae formularum collectiones, quae aliorum negotiorum iuris Romani non pauca exempla exhibent, ex. gr. Andecavensis, Turonensis, ne unam quidem dotem Romanam praebent, sed Germanicas tantummodo, quae saepius cum donationibus ante nuptias Romanis confunduntur. Quin etiam obnoxiationem illam cap. 32, qua ingenuus statum suum libertatis alteri vendit, quamvis Romano iuri repugnare videatur, cum tamen a formulae auctore ad legis Romanae sententiam referatur, non ad Germanos tantum spectare liquet.

Visigothorum et re et forma peculiaria maxime capita 39. et 40. esse videntur. Cap. 39, 'conditiones sacramentorum', cum aliis eiusmodi conditionum exemplis, aliis 30 in Hispania, aliis in Septimania saec. IX. scriptis², in nonnullis verbis adeo convenit, ut haec cuncta ad eandem antiquiore formularum revocanda esse existimem.

De hac nova editione paucis absolvam. Apographum supra memoratum, quod b. m. Knust fecit, maxime secutus sum; ubi tamen editio prior lectiones haud dubie meliores praebuit, in textum eas recepi, alias infra annotavi. Licet codex Madridensis saec. XVI. vel XVII. demum exaratus sit, tamen formulas ad literas fere inde repetendas duxi, cum ille ex antiquiore satis accurate descriptus esse videatur. Nam ex antiquo Visigothorum more scribendi cum alia tum literam b saepius pro v usurpatam servavit. Pauca tantum correxi; praecipue restitui ss pro s, tt pro t, ff pro f, ubi singulas literas pro geminatis ex recentiore Hispanorum modo scribendi subrepsisse existimo. Capitum numeros codex non praebet. Nostri cum prioribus editionibus convenientiunt.

1. [Cartula libertatis.]

..... posterum³ denique, ne inquietudo in vos aliqua incumbat, aut contra hoc factum nostrum irrita adversitas impugnet, tali maluimus iudicio presenti tramiti poena^a subiungere: Sit ille Deo reus, sit a sancta communione alienus, sit a consortio iustorum 45 extraneus, sit a gregio catholico segregatus; atque dum ille tremenda examinationis

1. a) *lege: poenam.*

1) Cf. Bruns, *Fontes iuris Romani*, p. 205 sq. 2) Cf. quae infra ad cap. 39. annotavi.

3) Pars posterior formulae manumissionis.

iudiciique^b dies illuxerit, inter impiorum cruciamenta sortis Iudee damna substineat, inter crepitantibus flammis aeternis conflagretur incendiis sitque erga hominibus manendo obnoxius, illa parti vestrae suppleat, quae de maculanda ingenuitate legalis sonat sententia^c, hunc vero factum nostrum nequaquam disrumpere valeat. In quam rem, vi doloque secluso, praesens praesentibus stipulatus sum et spospondi^c, super manu mea^d subscripsi et testibus a me rogatis^e pro firmitate tradidi roborandam, Aquilium quippe commemorans legem, qui omnium scripturarum suo vigore iugiter corroborat actos^f.

Facta cartula libertatis in civitate illa sub die Calendis^g ill., anno ill. ill. regnante^h, era ill.

Ego ill. hanc cartulam libertatis in praedictorum personas a mea voluntate colatam relegi, cognovi et subscripsiⁱ. Sunt dies et annos et era, quae supra^j.

Ille, rogitus a domino et fratre illo, in hanc cartulam libertatis ab ipso factam testamentum suprascriptum^k, die, anno et era, qua supra.

2. Alia.

Ill. ill. liberto nostro salutem. Incertum vitae tempus, quo mortali ducimur; nulli^l cognitus^a est dies, quia nec initium nascendi novimus, dum in hac vita venimus, nec finem scire possumus^b, dum a seculo presenti transimus. Haec res nos excitat, ut aliquem beneficium ante Deum invenire mereamur. Quam ob rem ingenuum te civemque Romanum esse constituo atque decerno, ut ab hodierna die, ubi ubi manendi, vivendi laremque fovendi^s volueris, liberam in Dei nominis habeas potestatem. Nam et, ut haec libertas plenissimam habeat firmitatem, do et dono tibi hoc et illud cunctoque peculio^t.

3. Alia.

Cum humanis sensibus omnia, quae ex bona voluntate proveniunt, Dei arbitrio probantur infundi, id maxime divinae adhortationis^u esse dignoscitur, cum ad faborem^v libertatis animus provocatur. Hac itaque contemplatione permoti, quicquid in vobis nubilum contulerat origo nascendi, ad splendorem ingenuitatis^w, habita munificentia^b, institui roborare. Proinde ex hac die ad instar civium Romanorum ingenuum te civemque Romanum esse constituo atque decerno; ea tamen conditione serbata, ut, quousque advixero, ut ingenuus in patrocinio mihi persistas et ut idoneus^x semper adhereas^y. Post obitum vero meum, nullius reservato obsequio, ubi ubi manendi^z —.

1. b) iuditii dies *Roz.*   c) spospondi subter *Roz.*   d) ita *Roz.*; *Calendi Knust.*   e) regnantis^l *Roz.*; regnans *Knust.*   f) suprascripsi *Roz.*   g) lege: suprascripsi vel subscripsi.

2. a) cognoscimus pro c. est *Roz.*   b) possumus et illa saepius s pro ss c.

3. a) exhortationis *Roz.*   b) magnificantia *Roz.*   c) supplenda sunt: vivendi laremque fovendi etc.; cf. supra cap. 2.

1) Vide *L. Rom. Vis. C. Th.* IV, 8, 1. *Interpr.*; cf. *Biedenweg* n. 3.   2) *De testibus rogatis* cf. *Dahn*, 'Westg. Stud.' p. 73 sq.   3) Cf. cap. 6. 7. 20; *Form. Andec.* 37; *Bitur.* 2; *Wartmann*, 'UB. d. Abtei S. Gallen' I, nr. 8 (cf. nr. 9); II, nr. 401; *Biedenweg* n. 6; *Bluhme*, 'Die Bekräftigungsformeln der Rechtsgeschäfte', in 'Jahrb. d. gem. D. Rechts' III, p. 207 sqq.; 40 *R. Loening*, 'Vertragsbruch' I, p. 536 sq.   4) Verba: die et anno, quo supra, vel similia in Gothorum instrumentis posterioris aetatis saepius leguntur; cf. ex. gr. *Marca, Marca Hispanica*, Append. nr. 38, col. 804; 39, col. 805; nr. 41, col. 811.   5) Cf. *Verg. Georg.* IV, 43; *Cod. Theod.* VI, 2, 11. 15 (ed. *Haenel*); *Cod. Iust.* I, 3, 48, 2.   6) Cf. *infra* capp. 5. 6. 21; *L. Vis.* V, 7. 14; *Dahn*, 'Könige' VI, p. 182, n. 9. 10; supra p. 476, n. 2.   7) Cf. *testamentum* 45 *Dadilae ap. Vaissete*, 'Histoire gén. de Languedoc' ed. nov. II, 'Preuves' nr. 24, col. 81: in splendore ingenuitatis manere.   8) *Libertus idonus* opponitur *liberto inferiori* *L. Vis.* VI, 1, 5.   9) 'Adhaerere' eadem significacione *L. Vis.* XII, 2, 14,

4. Alia.

Fidelium famulorum servitia immaculata mentis obedientia ministranda condigna merito libertatis beneficia consequuntur. Haec enim nunquam sunt naefanda commercia, quandoquidem fideliter servientibus provocamur recompensare dignissima praemia. Et ideo, inoffensibilem^a servitorum vestrorum sedulitatem pensantes nobisque ante Deum sortem beatitudinis acquirere cupientes, mercedis intuitu compellimur, debitum vobis relaxare servitium et splendidum idoneumque conferre libertatis statum. Quapropter ingenuum te civemque Romanum esse constituo atque decerno, ut, absterea a vobis omne^b originali macula ac fece servili, perfectu gradu fervendo^c, nullius reservato obsequio, in splendidissimo hominum coetu atque in aulam ingenuitatis plerumque vos esse congaudete; ita ut ab hac die, ubi ubi^d —.

5. Alia.

Ill. dilectis meis ill. libertis salutem. Quia semper sunt apud Deum quaerenda animae remedia et salutifero consilio bonorum est operum devotio celebranda, qui et peccato^a exiliat et augeat merito^b, et ideo servitii^c conditio est praemio munera, ut ad aeternam perveniat libertatem. Pro qua re vestrae devotionis contemplatus servitia, ingenuos civesque Romanos vos esse decerno; et ideo relaxato omni peculio, quod habere visi estis, in vestro maneat iure; et donamus vobis de propria facultate nostra propter confirmandam ingenuitatem vestram¹ in loco ill. hoc et illud, quod nobis ex munificentia gloriosi domini nostri illius² in iure advenit; ita tamen, ut, quousque ad- vixero, ut ingenui obsequium mihi prestare debeatis; post obitum vero moum, ubi ubi larem vobere^d volueritis, liberam habeatis potestatem. Quod etiam iuratione³ confirma- mus per divini nominis maiestatem et regnum gloriosissimi domini nostri ill. regis, quia mihi numquam licebit, contra hunc mercedis mee factum venire, neque a quacumque infrangi umquam persona. Quod si forte, quod fieri non credo, contra hanc libertatem aut ego aut quicumque venire temptaverit, primitus iuditium Dei incurrat et a sacro- sancto altario efficiatur extraneus, et sicut Datam^e et Abiron vivus in infernum descen- dat^f et cum Iudam Scarioth participium sumat, et insuper inferat vobis auri libras tantas, et nec sic quoque hanc libertatem intrumpere permittatur. In quam rem^f —.

6. Alia.

Ill. in Christi nomine episcopus^a ill. liberto nunc salutem. Quoniam quisquis ille^b meretur suam in Domino percipere palmam, tunc demum a Divinitate ingeruntur desi- derii lucra, ut deprecanti sibi quae quaerit inveniat, et alii mobeantur corda famulati officiositatem dignam impertire salutem, ut divinitus^c compungat^d fortuitu accidente^e corda, quo et annis senibus vires augescant, et intra clausuram cordis obstrusae ianuae separantur. Et quoniam divina praecepta sanxerunt, ut plenissime fidelitatis statum, absterea obscuritate, apti luminis facundissime lumen concendas; proinde ut ab angulo sanctae ecclesiae ill., qui nos cathedram apostolicae doctrinae, imperante domino Iesu Christo, propitius elegit concendere, omni voto integritatis hoc maluimus hordinare, ut

40 4. a) inoffensibilem Roz. b) omni Roz. c) pergendo Roz.; fruendo coni. Knust. d) sup- plenda sunt: manendi etc.; cf. supra capp. 2. 3.

5. a) peccata Roz. b) merita Roz. c) ita Roz.; servitiis c. d) i. e. favore; vovere Roz. e) Datam Roz. f) supplenda sunt: vi doloque secluso etc.; cf. supra cap. 1.

6. a) ep̄is c. b) illic? c) diu divinitus Roz. d) ita Roz.; compugnat Knust. e) accen- 45 dente Roz.

1) Cf. supra p. 576, n. 6. 2) Regis scilicet. 3) De iurationibus huiusmodi instru- mentis Visigothorum insertis vide Bluhme l. l. p. 219; cf. L. Rom. Vis. C. Th. II, 9, 1.; infra capp. 5. 8. 11. 15. alia. 4) Cf. Num. 16, 33.

exutos vos ab omni fece conditionis, in splendidae ingenuitatis florentissimo cursu vos cognoscatis fuisse ingressos^f, nec unquam a successoribus nostris, quos catholica fides venerabilis eligere et conservare iuverit antistes, humilitatis nostrae praemia, quae prona largitate vobis noscimur contulisse, intrumpere conabuntur, quibus re promissa misericordia suis caelitus reservat temporibus. Ergo estote ab hac die liberi, estote ingenui civesque Romani et, genetale^g nube detersa, ad splendidiora pervenite mysteria, quae divina faciente misericordia vobis probantur fuisse induita, quibus opto, ut tam fratribus quam filiis in auribus grata perpatescant. Et ut vobis aula ingenuitatis fortissime roboretur, necessarium nobis est, ut muneric prosequente largitate huius paginæ textus in omnibus suppleatur^h. Pro qua re donamus vobis ex privilegio^h sanctae ecclesiae ill., cui Deo auctore deservimus, hoc et illud cunctoque peculio vel peculiare vestro, sive quod nunc habere videmini, seu quod in diebus vitae nostrae profligaveritis, omnia, ut diximus, vobis concedimus; quod per huius confectae libertatis paginam habeatis, teneatis, possideatis, iure vestro in perpetuum vindicetis ac defendatis, vel quicquid ex hac re vobis tradita voluntas fuerit, faciendi perpetum habeatis potestatem, 15 sacramenti fide interposita per hoc et illud, quia hoc firmum perpetuumque mansurum esse, quod prona largitate vobis constat fuisse concessum, nec quispiamⁱ contra factum meum venire conabit. Si quis vero, quod fieri non reor, ex adverso consurgens contra huius epistolæ materiem venire conaverit, sacrilegii crimine teneatur obnoxius, et nec sic huius paginæ valeat fundamenta disrumpere. Cui rei, vim doloque secluso, praesens praesentibus vobis stipulatus sum et spospondi^k, atque Aquilianaæ legis innodatione subinterfixa, qui omnium scripturarum solet adicere plenissimam firmitatem^l.

Quam cartulam manu mea subscrpsi.

7. [Cartula oblationis.]

.... et³ unitas indivisa et regnum gloriosissimi domini mei ill., regi gentique suae salutem, quia hoc, quod prona et propria voluntate sinceraque devotione obtulimus, omni stabilitate esse mansurum et neque a me neque ab heredibus^a vel proheredibus meis neque ex transverso in lite veniente persona hoc aliquatenus esse solvendum. Si quis sane, quod fieri non reor, contra hanc nostræ oblationis cartulam venire conaverit, stante huius cartulae firmitate^b, aliud^c tantum, quantum obtulimus ecclesiae vestrae, ex suo proprio gloriae vestrae vel ad cultores vestros persolvat et iuditium Iudae Scariotis sumat, ut in eius condemnatione communem habeat participium ac in adventum Domini sit anathema maranatha^d vel in hoc seculo exors ab omni coetu catholicae religionis, Gyezi lepra percuciatur^e, qui nostræ oblationis cartulam sacrilega mente inervare voluerit. Haec transgressor, divina ulciscente severitate, suscipiat, nulla tamen ratione huius nostræ oblationis formam inervare valeat. In quam cartulam praesens praesentibus stipulatus sum et spospondi, et quia literas ignoro, rogavi et dominum et fratrem ill., qui pro me suscriptor accessit, ego vero manu mea signum feci et testibus a me rogatis, bene natis viris, pro firmitate tradidi roborandam, Aquilianam quippe commemorans legem, qui omnium scripturarum plenissimam tribuet firmitatem^l.

Facta cartula oblationis sub die Calendis, in loco ill., anno ill. regnante^d ill., era ill.

6) ingressos c. g) ita Roz.; generale legit Knust. h) privilegio Roz. i) ita Roz.; quisquam Knust. k) spospondi Roz.

7. Manus recentior addidit rubricam: Formula. Oblatio ecclesiae vel monasterio facta. a) heredis vel proheredis Roz. b) firmitatem Roz. c) aliud c. d) regnant[e] Roz.; regnavit Knust.

1) Cf. supra p. 576, n. 6. 2) Cf. supra p. 576, n. 3. 3) Prior pars formulae deest.

'Incipit ab iurationis clausulae novissimis verbis', Biedenweg n. 30. Cf. supra cap. 5. 4) I. e. 'in adventu'. Cf. Ducange s. v. anathema. 5) Cf. 4. Reg. 5, 27.

Ill., rogitus a domino et fratre ill., quia ipse literas ignorat, pro eum scriptor accessi et^e hanc oblationem ab eius voluntate factam pro confirmationem sua personae subscripti; ipse vero subter manu sua signum fecit, sub die, anno et era, qua supra.

Signum ill., qui hanc oblationis cartulam cum^f rebus conlatis sancto martiri ill.
spontanea voluntate contulit.

8. Alia^a.

Dominis sanctis atque gloriosissimis et post Deum nobis fortissimis^b patronis, venerandis illis martiribus, quorum reliquiae in basilica, qui in loco illo fundata est, requiescunt, ill. et ill. peccatores, servi vestri. Piaculorum nostrorum cupientes expiare flagitia et peccatorum nostrorum oneris praegravationem orationum vestrarum desiderantes adiutorio sublevari, parba pro magnis offerimus munuscula. Nullius^c quidem in hoc seculo hominum vos indigere censem, scimus, quia iam per sanctificationem Dominus noster suo in regno propatio dictatos^d munere cumulavit. Ergo pro luminaria ecclesiae vestrae atque stipendia pauperum, vel qui in aula beatitudinis vestrae quotidianis diebus deservire videntur, donamus gloriae vestrae in territorio ill. loco ill. ad integrum, sicut a nobis nunc usque noscitur fuisse possessum, cum mancipiis nominibus designatis, id est ill. et ill. cum uxore et filiis, similiter aedificis, vineis, silvis, pratis, pascuis, paludibus, aquis aquarumque ductibus vel omni iure loci ipsius^e, ut diximus, gloriae vestrae deservientes pro luminaria ecclesiae vestrae atque stipendia pauperum vel substancia sua, absque episcopali impedimento^f, post iure gloriae vestrae perpetuo tempore debeant vindicare. Et nec vendere nec donare nec modicum aliquis alienare praesumat, sed integrum, ut nostrae^g oblationis continet forma, perpetuo tempore cultores ecclesiae vestrae post vestro vindicent iure. Quod si quispiam ex cultores basilicae vestrae ex hoc, quod prona voluntate et sincera devotione obtulimus, per tepiditate naufragaverit, aut per quolibet contractu vel modicum a iure sanctae ecclesiae vestrae alienare presumpserit, nullatenus valeat, sed ubi hoc successor eius primum esse repeperit, ut legis est exinde sententia, nullius expectato^g iudicio, sine alicuius controversia in iure sancto vestro faciat revocare. Quod etiam iuratione^h —.

9. Alia, quam facit rex, qui ecclesiam aedificans monasterium facere voluerit.

Domino glorio ac triumphatori beatissimo ill. martiri ill. rex. Si beneficiiis divinitus nostra compensetur oblatio, parvi penditur quod offerimus, qui, quod sumus, quod vivimus, quod veri capaces quodque regno praediti et rerum domini sumus, caelesti largitate perceperimus; sed quoniam omnis oblatio pro fidei quantitate et sinceritate pensatur, non putamus esse menima^a, que magna fides Deo consecrat. Superno enim nobis dono praestitum congaudemus ecclesiam tuam, gloriose martir ill., novis fundamentis novisque culminibus sublimasse. Hac dum sit nostra erga omnibus sanctis familiaris oblatio, omniumque martirum patrocinia sedulis officiositatibus^b expectamus, voto tamen consilioque^c cœssimus^d evidenti^e parientia et clarioribus factis vestrum, beatissi-

40 7. e) ita Roz.; ut Knust. f) ita Roz.; omisit Knust.

8. a) Alia formula Roz., qui etiam huic rubricae adiectam esse dicit glossam marginalem: Oblatio ecclesiae vel monasterio facta. b) felicissimis Roz. c) ita Roz.; Nullis Knust. d) i. e. ditatos. e) [haec] suppl. Roz. f) nostra Roz. g) spectato Roz. h) supplenda sunt: confirmamus etc.; cf. supra cap. 5.

45 9. a) ita Roz.; semina quem Knust. b) officiositatibus Roz.; ita saepius f pro ff. c) ita Roz.; consilio quine Knust. d) censuimus Roz. e) cui denti legit Knust.

1) Verba absque episcopali impedimento nihil aliud significare milii videntur nisi 'remoto iure episcopi', neque vero, quod maluit intelligere Biedenweg n. 36, 'salvo iure episcopi'.

sime martir, implorare favorem. Ergo, ut nobis et apud Deum et apud vestram dignationem sors beatitudinis commodetur, congregationem monachorum in eundem locum, quo sacrosancti vestri corporis thesauri conquiescant, esse decrevimus, quibus iugiter Deo vestraeque memoriae condigne servientibus, vel iuxta patrum more, qui monachis normam vitae posuerunt, conversantibus, sit votum nostrum consumata mercede firmisimam et perpetuitate temporum propagatum. Offerimus ergo gloriae vestrae de patrimoniis nostris pro reparationem eiusdem ecclesiae, pro luminaribus iugiter accendendis, proadolendis odoribus sacris et sacrificiis Deo placabilibus immolandis, pro victu regularium vel vestitu eorum monachorum, qui in vestro monasterio morabuntur, pro susceptione peregrinorum et sustentationibus pauperum, possessionem cui vocabulum est ill. 5 cum mancipiis, terris et vineis omniq[ue] iure eius atque adiunctionibus ad memoratum locum pertinentibus, et loco ill. et ill. Quarum possessionum ius semper et usus pro nostra perpetuitatis¹ mercedem nostrisque abluendis delictis² vestro sit nomine dedicatus, nihil exinde quolibet sacerdote ad ius ecclesiasticum commutante nihilque abbate in quamlibet personam quolibet contractu transferentem; sed quod offerimus ea sola 10 ministeria suppleant et officia, quae superius manent taxata. Hoc divino testimonio per etates succidas futuros praemonemus abbates, nec votum hoc nostrum sua qualibet tepida conversatione dissolvant; quod si a rectitudine regulari vel abbates vel congregatio ipsa declinare tentaverint, sacerdotali censura³ correpti, ad normam regularem ducantur. Obtestamur etiam eos, quibus post faelicissimis temporibus nostris regnum 15 dabitur, per aeterni Regis imperium — sic Deus Gotorum gentem et regnum usque in finem seculi conservare dignetur! —, ut de nostris oblationibus cunctis, quibus Deo placere studuimus, nihil auferre, nihil emutilare praesumant, dum nos evidenter constet pro nostram et pro Gotorum salutem talibus Deo placere voluisse muneribus. Si quas autem deinceps auctoritates devotio nostra gloriose vestro conscripserit nomini, huius 20 auctoritatis vigore constabunt. Suscipe hoc munus, gloriose martir ill., meritisque tuis divinis vultibus offerre.

10. Alia^a.

Dum catholica mens providum animae remedium concupiscat, et sinceritas cordis erga Deum prompta faciat manere cordis arcana, totis simul viribus defixam devotionem 30 testatur, quod humanus animus in Dei amore flagretur^b. Sed dum rerum omnium Creator et conditor munere, quo ipse tribuit, muneratur, fidem^c potius ac fidele munus intuite^d placatur. Offerre quippe liceat peccatori^e pro emundatione^f criminum, pro amissa culpa facinorum, pro amputandis moribus, quo propriis^g imprimimur delictorum, ut commissa, te interveniente, gloriose martir ill., nostra a nobis procul dubio possunt 35 abstergi piacula. Et quia in illo cumulo adcreset nostrae intentionis votus, ut hoc, quod sancta vestra cella exiguum habere videtur, largire satis optimum pensaremus —.

11. [Venditio.]

....^a annorum^b circiter tot, nomen^b ill., qui nobis ex comparato ab ill. iure

9. f) ita emend. Knust; ut c.; et Roz. g) delicti Roz. h) ita Roz.; sensura Knust. 40

10. a) regis ecclesiam fundantis aut ditantis post add. c. b) fragletur c. c) intelligendum videtur: fidei p. ac fidelis munera intuitu. d) ita Roz.; peccator Knust. e) ita c. f) proprius Roz.

11. Prior formulae pars deest. In margine al. man. add.: Servi venditio. a) Supplenda videntur haec vel similia: Distrahere me tuae caritati profiteor et distraxi servum iuris moi; cf. capp. 12. et 13. b) numeri Roz. 45

1) 'Perpetuitatis cognomen imperatores Romani acceperant, quos Visigothorum reges imitabantur', Biedenweg n. 40. 2) Cf. emptionem puellae servae d. a. 139 p. Chr.: annorum circa plus minus sex, C. I. L. III, p. 937 (Bruns, Fontes iuris Rom. p. 206). In formulis Francicis actas servi venditi non legitur.

noscitur advenisse. Definito igitur et accepto a vobis omne praetium, quod in placitum venit nostrum, id est auri solidi numeri tot, quos a te datos et a me acceptos per omnia manet certissimum, nihil penitus de eodem praetio apud te remansisse polliceor¹. Et tradidi tibi supra memoratum servum, non causarium², non fugitivum, non vexatilium³ neque aliquod vitio in se habentem nec cuiuslibet alterius dominio pertinentem; quem ex hac die habeas, teneas et possideas, iure tuo in perpetuum vindices ac defendas, vel quicquid de supra fati servi personam facere volueris, liberam in omnibus habeas potestatem. Quod etiam iuratione confirmo.

12. Alia^a.

¹⁰ Distrahentium definitio, licet fidei vinculis adligetur⁴, tamen solidius est, ut scripturae firmitas emittatur, ut nec distractoris per metas temporum quolibet ingenio dissimulando subripiat, quae tacendo firmaverat, nec partium comparantis ulla adversitas calumniantis eveniat. Ideoque distrahere me tuae caritati^c profiteor et distraxi hoc et illud.

13. Alia^a.

¹⁵ Licet 'in contractibus empti et venditi^b', quae bona voluntate definiuntur, venditionis instrumenta superflue requirantur⁵, tamen ad securitatem comparatoris adiungitur, si definitio ipsa scripturae soliditate firmatur. Ac per hoc distrahere me vestrae dominationi profiteor et distraxi hoc et illud.

14. Promissio dotis.

²⁰ Dominae individuae sponsae meae ill. ego^a ill. Expectandum tandem divino iudicio nostroque cessit arbitrio, quae diu agenda erant, deliberatione provida pensaremus. Bonis enim auspiciis divina voluntas adsurgat, et prosperum iter aggredi propria magestas⁶ impellit, nec si natale^b quod nostro evenire coniugio. Itaque consentienti parentum tuorum animo teque prebenti^c consensum, intercedentibus nobilibus ²⁵ atque bene natis viris, te mihi in coniugium copularem, necesse mihi fuit donationem manentem et legibus iure confectam in personam tuam. Sponsalitia largitate donare⁷ me tibi ad diem votorum promitto hoc et illud, quod ex lege Papeam Popeam et ex legem Iuliam, quae de maritandis ordinibus⁸ lata est —.

15. Dote puellae^a.

³⁰ Dulcissimae coniugi^a meae ill. ill. Donationis semperque futurae coniunctionis

12. a) venditio in margine post add. c. b) charitati et ita semper ch pro c in caritas, carus etc. c.

13. a) venditio in margine post add. c. b) vendi c.

14. a) et c. b) vocabulum corruptum vel quedam omissa esse videntur. c) ita Roz.; prob. benti Knust.

35 15. a) coniugae Roz.

1) Eandem fere clausulam præbent venditiones Visigothicae saec. IX. et recentiores ap. Marca, *Marca Hispanica*, Append. nr. 18, col. 781 (d. a. 845): nihilque de ipso pretio apud te emptore non remansit; ib. ex. gr. nr. 43. 48. 62. 67. et nr. 72, col. 1147 (d. a. 1068); Vaissete, *'Histoire gén. de Languedoc'* ed. nov. II, 'Preuves' nr. 156, col. 319; nr. 163, col. 337. 2) Biedenweg n. 45, p. 31 sq., dubitat, utrum haec vox secundum Aedilitii edicti verba 'noxa solutum' an sotico morbo laborantem significet. Mihi quidem morbosus significari videtur. 3) Haec vox 'erronem' indicare videtur. Cf. Biedenweg l. l., qui potius 'inergumenum seu furore vitoive animi captum' intelligit. 4) Cf. n. 5. 5) L. Rom. Vis. Paul. II, 18, 10. Interpr.; cf. L. Vis. V, 4, 3. Vide Biedenweg n. 46; Dahn, 'Westg. Stud.' p. 102. 6) Ex hac voce viri docti, Biedenweg n. 47, Dahn, 'Könige' VI, p. 522, collegunt, hanc promissionem dotis a rege datam esse. De qua re dubito, praesertim cum minime constet, reges Visigothorum hoc titulo usos esse. 7) Cf. donationem sponsalitiae largitatis, L. Rom. Vis. C. Th. III, 5, 2. Interpr. 8) Cf. supra p. 85, n. 1. 9) Rubrica non concordat cum ipsa formula, quae cartam 'coniugi' datam exhibet.

causa fieri, legum solemnitas et Iulia¹ decrevit auctoritas; ideoque, patrocinante Deo, parentum tuorum tuusque consensus accessit, ut petitam te mihi in coniugem copularem. Ideoque donare me tibi censui et dono ill. et ill., quod exinde habendi, tenendi et possidendi nostrisque posteris derelinquas, liberam in Dei nomine habeas potestatem. Quod etiam iuratione^b —.

5

16. Alia.

Cum in principio Dominus noster cuncta generaliter ordinasset, disposito perfectoque omnium elementorum opere^a, hominem suae imaginis similem plasmare dignatus; inde dilectio coniugum, inde dulce gratia liberorum. Ob hac re oportunum est, ut, quicquid prona voluntas depromet, in titulis saltim perfecte ostendatur immeritis, quantum et antiqua consuetudo conscribatur in cartis; et quidquid^b benigna voluntate offeratur, grata ter suscipi amplectique delectet gratia coniugis^c, quia nihil in coniuge dando quis efficitur pauper aut exul a rebus redditur suis, dum sponte illud nititur offerre, quod sua dignissima potest fama coniungi. Ob hoc donare me indulgentiae tuae profiteor et dono hoc et illud.

15

17. Alia.

Festa solemnitas intercedat, quippe gratia liberalitatis augetur, et mihi dulce coniugium est, cuius vinculum donationis titulo ampliatur, optare quod maximum est, donare quod proprium est. Etsi, concinente^a animo parentum et continuo Deo propitio, ventura mihi sis in coniugio, et propter gratiam procreandorum filiorum virgini ante 20 nuptias sponsalicia largitate^b polliceor, et dono hoc et illud, quod ex hac die, si Deus praeceperit, natis tuisque posteris derelinquas.

18. Alia.

Nuptiarum solemnium festa petitio, quae fautore Deo semper^a simplici voto quaerenti conceditur, tunc magnum sui obtinet complementum, dum communium electione 25 parentum perficitur. Sed in quantum maritandis ordinibus erit comparanda mercatio^b, divinis solius^b est constituta praecepsis; in qua plasmator omnium Deus, dum glutinando humani corporis formas sed^c imaginem ex eius materiem haerentem ossibus carnem similem huic adiutorium formare concessit. Quapropter donare me indulgentiae tuae profiteor et dono hoc et illud.

30

19. Alia.

Regulam antiquae constitutionis, quae est de ordinatione matrimonii legibus constituta, evidentius observantes, quod pro dignitate natalium^d communium elegimus in Dei nomine faciendum, ut condignis atque consuetis vos cumulemur praemiis. Quam ob rem donare me indulgentiae tuae profiteor et dono —.

35

15. b) *supplenda sunt*: confirmo etc.; cf. capp. 5, 11.16. a) opus *Roz.* b) quicquid *Roz.* c) coniugisque nihil *Roz.*

17. a) concinenter c.

18. a) sunt *Roz.* b) Iuliis *coni.* *Knust*; fortasse divi Iulii pro d. s. *legenda sunt.* c) ita c.; sui *coni.* *Knust*; sed imaginem hic omisit et post carnem inseruit *Roz.*

40

1) Cf. supra p. 85, n. 1. 2) Cf. supra p. 581, n. 7. 3) Cf. L. Vis. III, 1, 2: si pater de filiae nuptiis definierit et de pretio convenerit; Isidor. Orig. V, 24: antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus et uxor invicem emebant. Vide Biedenweg n. 57; R. Schroeder, 'Gesch. d. ehel. Güterrechts' I, p. 71; Dahn, 'Westg. Stud.' p. 116. 4) Cf. L. Vis. III, 1, 5; Dig. XXIII, 3, 69, 5: dos pro modo facultatum et dignitate natalium recte — constitui 45 potest; L. Rom. Vis. Nov. Mart. 4, *Interpr.*: sine ulla dignitate natalium.

20.

Insigni¹ merito et Geticae de stirpe senatus
 Illius sponsae nimis dilectae ille.
 Praemia nubentum ratio praescribere cartis
 Provocat, et magnis laudem paeferre puellis,
 Optima quantum certe sinit doctrina pudoris,
 Aut amor exigit et placidus in corde reponit.
 Est datus antiqui facilis hic corde parentis,
 Temporibus quem cuncti haberent pro lege futuris,
 Cum dudum caelsi dominus et rector Olimpi
 Formasset immensa hominum pietate priorem,
 Protinus auxilium latere de sacro virili
 Dextera faemineum telluris fecit in orbem.
 Maxima crescendo transcurrit pectoris^a etas^a.
 Dilubio, labaret quo cunctum crimina mundum,
 Noe salbare voluit cum prole beatum,
 Qui potuit reparare^b genus ex coniuge priscum.
 Innumera crevit hominum postinde caterba,
 Oppida qui habitant^c, vicos et moenia^d cuncta.
 Abraham quippe Deum cupiens cum Sarra supernum
 Cernere promeruit seque offerendo ministrum².
 Cuius Isaac dispensandi de semine voto
 Exortus geminam genuitque ex coniuge plebem.
 Iacob bis septenos famulabit^e in annos,
 Ut Rachel acciperet pulcherrime corpora pacte.
 Idem semper summo^f venerandus honore
 Gentibus indixit grata^g connubia cunctis.
 Praeteritis muniti patribus vestigia nostris
 Insequimur laeti thalamos et foedera usa.
 Querimus aethereis cerbices subdere iussis
 Disparis et^h sexus membra efficiamur in unum,
 Eximior cum sit de toto gratia munus,
 Et magnos non aurum animos, sed vota decorent,
 Praecedant nostris titulis et praemia portent,
 Qua superant omne pretiosum dona metallum.
 Pascimur ecce tui tantum dulcedine amoris,
 Ut, si immensa tuae contradam munera formae,
 Nihil nobis melius quam nostri gratia vultus.
 Nullis enim quisquamⁱ rebus efficitur exul^j,

40. 20. a) ita Roz.; pe:oris etis Knust; fortasse: temporis etas? b) ita Roz.; separare c.
 c) inhabitant Roz. d) maenia Knust; menia c.? e) famulavit Knust. f) summus Roz. g) gratae
 Roz. h) ut Roz. i) quisque Roz.

1) Cf. de hac formula dotis Biedenweg n. 60 sqq.; Helfferich, 'Westg. R.' p. 57 sq. 255,
 n. 64; Schroeder, 'Gesch. d. ehel. Güterrechts' 1, p. 106 sqq.; Dahn, 'Westg. Stud.' p. 117 sq.
 45 Dubito, an perperam suspicatus sit Helfferich, l. l. p. 65, formulam ludi causa ab auctore col-
 lectionis compositam esse. Evidem crediderim ex vero instrumento eam scriptam esse, praesertim
 propter versum secundum et extremo proximum, qui, vocibus illius, ille, illi loco verorum nominum
 insertis, veri versus esse desierunt. 2) Cf. Genes. 18, 1 sqq. 3) Cf. eadem sere verba supra
 cap. 16.

Vel aliquod dando reponet in coniuge pauper,
 Si coniux proprium diligat servare maritum.
 Unde praecare meis studui per carmina verbis,
 Ut, quia nostrorum placuit haec causa parenti,
 Laeta, peto, teneas in votis pectora nostris,
 Quod tua dulcedo poscit^k, quod grata voluntas,
 Quod amor egregius, quod . . . . nostra meretur.
 Optima namque tibi dona sum offerre paratus
 Et dare, quod retinet praesentis forma libelli.
 Ecce decem in primis pueros totidemque puellas
 Tradimus atque decem virorum^l corpora equorum,
 Pari mulos^m numeroⁿ damus inter caetera et arma,
 Ordinis ut Getici est et mosingeba^r vetusti,
 Rusticos impendam famulos per nostra manentes
 Rura tibi, terris, vineis et praedia, olivis,
 Omnibus in rebus, silvis ac pascua, lymphis,
 Immobiles res seu mobiles, tam omne pecusque,
 Argentum, aes, byssum, vas fictile et aurum,
 Quicquid intra vel extra nunc corpore cuncto
 Nos in iure [constato^o] titulis ex multis habere,
 Amplius aut^p Christi dederit quod gratia nobis.
 Ordine diverso per nostrae tempora vitae
 Te dominam in mediis^q cunctisque per omnia rebus
 Constituo donoque tibi vel confero, virgo,
 Singula quippe supra vultu conscripta iucundo
 Adpraehendas, habeas, teneas, post multa relinquis
 Secula posteris in iure, carissima, nostris,
 Aut inde facere vestra^r quodcumque voluntas
 Elegerit, directa tibi est vel certa potestas.
 Aeternum^s tamen ut habeat haec^t carta vigorem,
 Ecce sacramentum malui concretore magnum:
 Siderea praecelsa Dei virtute tonantis
 Principis ac domini Sisebuti gloria nostri,
 Meque meum numquam hunc penitus disrumpere factum^u
 Nec nostris aditum manebit haeredibus ullum.
 Dehinc qui possit minimam contingere^v partem,
 Nisus aut exteterit nostra convellere dona,

20. k) possit c. l) ita c.; vivorum Roz. m) mulus Roz. n) mosgingeba c. o) suppl.
Knust. p) omisit Roz. q) vestram Roz. r) Eternum Roz. s) hac Roz. t) ita *Knust*
 (cf. capp. 1. 5. 6. alia); pactum Roz. u) contigere Roz.

1) *Easdem fere res paullo post Chindaswinthus rex lege a. 645. lata ipsi doti superaddi concessit, antiquiore morem secutus, ut formula haec testatur. I. Vis. III, 1, 5.* insuper decem pueros decemque puellas et caballos 20; cf. *cartam dotis* (*data aera 925 = a. 887*), quam ex parte *Helfferich*, l. l. p. 255, n. 64, *vulgavit ex libro bibliothecae academie Madritensis*, qui inscribitur: ‘*Tumbo viejo del monasterio de Sobrado*’, tom. I, fol. 5: *Donamus atque concedimus dulcidini 46 tue in dotis titulum decem pueros; iste sunt: Fromaricus etc.; similiter puellas decem; iste sunt: Teodesinda etc.; caballos 20 at (aut?) mula —.* 2) *Aliter Chindaswinthus l. l.: non amplius unusquisque — dotis titulo conferat vel conscribat, quam quod decimam partem rerum suarum esse constitenter; cf. cartam cit. n. 1. l. l.: de omni re mea decimam portionem.*

Bis auri mille vestrae nummos^u iste parti
 Inferat, et huius valeat conscriptio cartae,
 Cui^v omne scripturae malum de mente dolorem
 Expolietantis^w quos^w texui probare mores,
 Omnia promittens^x spondi involuta manere.
 Unde meum^y subter libens nomenque notavi
 Et testes sporavi alios subscribere dignos.
 Post certe Aquiliam memini contexere legem,
 Qui cunctos rerum iugiter corroborat actos^z.
 Carta manet, mensis illius conscripta Calendis,
 Ter nostri voluto domini faeliciter anno
 Gloriosi merito Sisebuti tempore regis^z.
 Ecce manu propria, tribui qua dona illi,
 Subscripsi, ut longa maneat ac firma per aevo.

15 21. Testamentum³.

III. sana mente sanoque consilio⁴, lectulo quidem infirmitate detentus, evitans causalem mortis eventum, hanc voluntatis meae epistolam fieri elegi, quam ad ius praetorium et urbanum⁵ valere decerno. Quod si ad ius praetorium et urbanum supra^a valere non potuerit, ab intestato vice codicillorum^b aevo^c eam valere volo et iubeo^d,
 20 quam etiam tibi, fili ill., scribendam mandavi, ita ut post transitum meum die legitimo^e hanc voluntatis meae epistolam apud curiae ordinem publicis facias adecorporare^f.

20. u) dubitans emendavi; num ista *Knust*; nunc ista *Roz.* v) versus adeo corrupti sunt, ut eis mederi non audeam. w) quis texui (vel fort.: tonui) *Knust*; quos texui *Roz.* x) promitens *Roz.*; saepius t pro tt c. y) meam *Roz.*

25 21. a) deest *Roz.* b) codicilorum c. c) conjectura meorum pro aevo eam (*Bied.*) non opus esse videtur.

1) Cf. supra p. 556, n. 3. 2) Anno igitur quarto regis, i. e. a. 615—616 (Aug.). 3) Quamquam capp. 21. et 22. non vera testamenta iuris Romani, cum heredis institutio desit, sed potius mortis causa donationes exhibent, tamen testamentorum formulas quam maxime servant; cf. notas seqq.
 30 4) Haec verba vel illa: sana mente integroque consilio in plerisque testamentis occurunt; cf. ex. gr. testamenta in n. 6. allegata et Marc. II, 17; Coll. Flav. 8. 5) 'Ius urbanum' hic nihil aliud ac 'ius civile' significare, satis patet, neque vero video, hoc ex Isidori Origg. V, 24 effici, quod existimavit Helfferich, 'Westg. R.' p. 59, n. 63; cf. Biedenweg n. 68. 6) Haec eadem fere clausula, quae etiam cap. 22. legitur, iam in antiquis Romanorum testamentis usitata est. Cf. Ulpian. 35 in Dig. XXIX, 1, 1, 3: plerique pagani solent, cum testamenti faciunt perscripturam, adicere, velle hoc etiam vice codicillorum valere; Gregorii Nazianzeni testamentum d. a. 389: Ταύτην μοῦ τὴν διαθήκην κυρίαν καὶ βεβαίαν εἶναι βούλομαι —. εἰ δὲ καὶ ὡς διαθήκη μη̄ ἰσχύειν, ὡς βούλησιν αὐτὴν εἰ σὸν κωδίκελλον αὐτὴν ἴσχειν βούλομαι, ap. Spangenber, Tabulae negotiorum n. 11, p. 76; Fl. Constantii testamentum d. a. 474: quod testamentum meum, si quo 40 casu vel civili vel praetorio vel alia qualibet iuris ratione valere non potuerit, etiam ab intestato vice codicillorum meorum valere illud volo; Colonici test. d. a. 480: quod si quo casu iure civili aut praetorio hoc testamentum meum valere non potuerit etc. et alia testamenta, quae cum his exstant in protocollo Ravennatico sacc. VI. ap. Marini, 'I. papiri diplom.' nr. 74, p. 110 sqq.; Spangenber, Tabulae negotiorum p. 95 sqq. Eandem clausulam testamenta 45 Romana in Francorum regno conscripta continent; cf. Aredii et Pelagiae test. d. a. 571, Pardessus I, nr. 180, p. 187; Remigii episcopi Argentin. test. d. a. 778, 'Strassburg. UB.' I, nr. 16, p. 11. Alia exempla ap. Savigny, 'G. d. R. R.' II, p. 108 sqq., collecta sunt. Vide supra p. 574 sq.
 7) Cf. infra cap. 25: die tertio; L. Rom. Vis. Paul. IV, 6, 3: intra quinque dies vel triduum.
 8) Cf. infra cap. 25; L. Rom. Vis. Paul. IV, 6, 1; Savigny, 'G. d. R. R.' I, p. 109.

Et ideo, cum e rebus humanis abscessero obitumve^a naturae reddidero, tunc ad ecclesiam domini mei ill. martiris, ubi corpusculum meum sepieliendum mandavi, volo pertinere locum illum ad integrum, cum mancipiis rusticis et urbanis, terris, vineis, aedificiis, silvis, aquis aquarumque ductibus, hortis, pascuis, paludibus omnique iure loci ipsius, quod situm est in territorio^b ill. Ill. et ill. liberos esse volo, quorum pro con-^c firmando ingenuitate^d donare eis^e elegi et dono hoc et illud. Ea tamen interposita conditione, ut, quo usque me Deus omnipotens vivere permiserit^f, hoc quod ecclesiabus contuli, vel quod unicuique concessi, sive mancipia, quae^g libera esse constitui, a me universa possideantur; post diem vero obitus mei omnes secundum huius voluntatis meae tenorem addendi, habendi, tenendi reddidero. Tunc dulcissimis filiis meis ill. et ill.^h volo esse concessum hoc et illud, quod sibi aequaliter dividentes, addendi, habendiⁱ —.

22. Alia.

Sana mente sanoque consilio, desiderium meum in omnibus implere cupiens, dum me^a Dominus divinitatis integra mentis sanitatem^b conspicio, et humanae conditionis fragilitatem per omnia metuens^c, ne forte, subitanea morte superventus^d, desideria,^e [quae^f] cordi meo sunt alligata, implere non valeam, testamentum meum condidi, scribendum dictavi; quem etiam testamentum meum^g volo ut valeat iure civili^h vel praetorio. Quod si iure civiliⁱ vel praetorio valere distulerit, ad vicem codicillorum^j vel fideicommissum etiam ab intestato eum decerno valere. Itaque cum e rebus humanis abscessero et debitum naturae reddidero, tunc dulcissimae coniugis meae atque filiis^k meis volo esse concessum hoc et illud —.

23.

Dulcissimae coniugi meae ill. ill. Dum in coniugio positi fuisset, et filii nobis non essent, ex communi consensu pariter pertractantes, ne nos repentina mors subriperet, et paupertas nostra inordinata remaneret, salubri consilio elegimus, ut invicem^l nobis cartas voluntatis conscribere deberemus, ut unusquisque nostrum, qui alio supervixerit, assem^m paupertatis nostrae securus debeat possidere. Ideoque do et dono dominamque teⁿ in cuncta constituo in omnibus corporibus mobilibus et immobilibus seu semimobilibus, vel quod nunc possidere dignoscor, seu quicquid in vita mea augmentare^o potuero, ad integrum tuo iuri defendas; ea tamen ratione servata, ut, si Dominus^p nobis filios nasci praeceperit, post transitum discessumque meum successorio gradu ipsi nobis sint haeredes; certe si, impedientibus peccatis nostris, filii nobis defuerint, assem integrum^q paupertatis meae post transitum meum, sicut supra decrevi, habeas, teneas et possideas, iure tuo in perpetuum vindices ac defendas, vel quicquid de omnem paupertatem iuri meo debitam facere volueris, liberam in Dei nomine habeas potestatem.^r Quod etiam iuratione confirmo.

21. d) ita pro debitumve etiam infra cap. 26. e) loco illo et illos Roz. pro territorio ill. Ill. et ill. f) et Roz. g) permisserit Roz. h) qua Roz. i) tenendi, possidendi etc. liberam habeant potestatem supplenda videntur.

22. a) mae Roz. b) sanitatae Roz.; donasso supplendum? Knust. c) preventus Roz. 40 d) suppl. Knust et Roz. e) meo Roz. f) civilium pro civili vel Knust et Roz.; sed fortasse civili u exstat in c. g) codicilorum c.

23. In margine alia manu post add.: Donatio inter virum et uxorem c. a) deest Roz. b) aumonare Roz. c) integrum Knust.

1) Cf. locos supra p. 576, n. 6. citatos, praecipue Coll. Flav. 8 (testamentum Wideradi): 45 cessiones, quas ad libertos nostros ill. ad eorum ingenuitates confirmandas fecimus, supra p. 476. 2) Cf. ex. gr.: cogitans humanae conditionis casus, Colonici testamentum; cogitans casus fragilitatis humanae, Aureliani test., ap. Marini l. l. et Spangenberg l. l.; motuentes casus humanae fragilitatis, Marci. II, 17; Aredii et Pelagiae test. l. l. 3) I. e. universam hereditatem.

24. Aliud ius liberorum^a.

Egregia conubiis dilectionis augetur cupidus egregiusque moribus, pariterque decreta sancimus, quas Auctor omnipotens in eos censeat conservare. Quin etiam, scilicet quoniam indoles habemus, ob hoc saluberrime pepigisse comperimus, ut, si quis piam nostrum prius ab hac luce discesserit, utrum tu an ego, haereditatem omnemque nostram, quam dono Dei fruere videmur, qui superstis^b ex nobis fuerit, possidenda congaudeat, quatenus exinde qui de nobis superadvixerit^c, quicquid facere voluerit, liberam praesole^d Domino fruatur in omnibus ac firmissimam potestatem. Quod etiam iuratione confirmamus: prae^e divini nominis maiestatem futurumque resurrectionis tre-
mendi iudicii diem atque regnum gloriosissimi domini nostri ill. regi gentique suae salutem, quia hoc, quod propria et prona voluntate conscripsimus, omni stabilitate permaneat, et neque a nos neque a quemquam haeredum nostrorum aut ex transverso in lite veniente persona hoc aliquatenus possit infringi. Nam si quis, sane quod fieri non reor, aliquis contra hunc factum meum venire conaverit, tot libras auri fisci iuribus^f profuturas cogatur exolvere, et confusus recedat atque cum Iudam Scarioth habeat participium, et nec sic quoque huic paginae valeat fundamenta disrumpere. Cui rei, vi doloque secluso, praesens praesentibus stipulatus et spondi et super manu mea subscripsi et testibus a me rogatis^g pro^h firmitate tradidi roborandam.

Facta epistola voluntatis.

25. Gestaⁱ.

Era ill., anno illo regno gloriosissimi domini nostri ill. regis, sub die Calendis ill., acta habita Patricia Corduba^j apud illum^k et illum^l principales^m, illumⁿ curatorem^o, illos magistros^p. Ille dixit: 'Ante hos dies bonae memoriae dominissimus ill. suam condidit voluntatem, per quam ecclesiabus sanctorum Dei aliqua concessit atque ver-
nulos suos absolvit. Et quia mihi de presenti^q commisit, ut post transitum suum apud gravitatem vestram eam adpublicarem et gestis publicis adcorporarem', proinde quia^r die isto die tertia^s, quod ab hac luce fata migravit, spero honorificentiam vestram, ut eam vobis ingrabanter^t recensere mandetis'. SSSSS. DDDDD.^u: 'Voluntas dominis-

24. a) libero c. b) superstes Roz. c) superatvixerit Roz. d) prae sole c.; prae solo Roz.
e) pre c.; pro Roz. f) uiribus c. g) rogatis Knust. h) per Roz.

25. In codice formula cum praecedente coniuncta est. a) ittm. c. b) ita legit Knust; magistratos Roz. c) pressenti Roz. d) quia a fortasse legendum. e) i. e. ingravanter. f) SSSSS. DDDDD hic et infra c.; pro quibus siglis Roz. edidit; illi dixerunt; Marich. et Manr. veram lectionem ex codice annotaverunt p. 71, textum tamen ex editione repetentes. Cf. n. 9.

35 1) Cf. Form. Andec. 41. rubr.: Incipit ius liberorum, et p. 18, n. 1. 2) Hac gestorum forma admodum ab aliis gestorum municipalium exemplis, quae habemus, differt. Cf. Marini, 'I papiri diplom.' (Spangenbergs numeros inter uncos apposui) nr. 74 (14. 15). 79 (20). 80 (21). 82 (27). 84. (28). 88. 88A (33). 94 (39). 107 (40). 113 (48). 115 (50); Form. Andec. 1; Arvern. 2; Marc. II, 37. 38; Form. Turon. 3; Bitur. 6. 15; Cart. Senon. 39. 40. app. 1 b. c; 40 Beyer, 'Mittelrhein. UB.' I, n. 42. Praeter ea, quae Biedenweg p. 57 sq. ad hoc caput monuit, cf. Helfferich, 'Westg. R.' p. 66. 119 sqq.; Bethmann-Hollweg, 'Civilprozess' IV, p. 223; Dahn, 'Könige' VI, p. 307 sqq. De gestis municipalibus vide Savigny, 'G. d. R. R.' I, p. 107 sqq.
38) Plin. Hist. nat. III, 10: Corduba colonia Patricia cognomine, quod cognomen etiam non pauca praebeant inscriptiones; cf. C. I. L. II, p. 306; Isidor. Pac. Chron. c. 36: ('Espana sagrada' VIII, p. 291) Cordobae in sede dudum Patricia. 4) In Hispania duumviro 'principales' appellatos esse, docet Isidorus, Origg. IX, 4, 25: Principales magistratus et duumvirales curialium officiorum ordines sunt. Principales dicti primi sint magistratibus. Cf. Savigny, l. l. I, p. 96.
5) Curator etiam in curia Andecavensi adest; cf. Form. Andec. 1. et Beyer l. l. n. 42, p. 49.
6) Cum his magistris conferendus est 'magister' curiae Andecavensis, Form. Andec. 1. per errorem scribuae fortasse 'magister militum' dictus. 7) Cf. supra cap. 21. 8) Ib. n. 7. 9) SSSSS. ==

simi ill., quam filius et frater noster ille offert, recensendam suscipiatur et legatur, ut agnita possit in acta migrare'. Ex officio curiae est accepta et lecta. Cumque lecta fuisset, SSSSS. ad illum^s DDDDD.: 'Ecce voluntas dominissimi illius, quem nobis protulisti relegendam, lecta est et sensibus nostris patefacta; quae iuxta liberalitatis eius arbitrium plenissimam in^h se continet firmitatem. Quid nunc fieri desideras, edicito'. ⁵ Ille dixit: 'Rogo gravitatem vestram, utⁱ haec, quae acta vel gesta sunt, publicis haerent monumentis'. SSSSS. DDDDD.: 'Quae acta vel gesta sunt, huic corpori continentur inserta'. Ille dixit: 'Actorum^h peto potestatem'. SSSSS. DDDDD.: 'Describe, ill., ex pp.^{j, k}'.¹

Gesta apud nobis habita subscrispsit ill., magister ill. conscripsit.

10

26. Aliud testamentum².

Ill. sanus sana mente integroque consilio, metuens humanae fragilitatis casus, ne me mors repentina subripiat, testamentum meum fieri elegi de rerum mearum proprietate^a, et dum de rebus humanis discessero obitumve^b naturae reddidero —.

27. Cartula commutationis.

15

Domino et fratri ill. ill. Licet, largiente lege, commutationis ordo vinditionis^a obtineat^b vires, tamen oportunum est, hoc pro futuris temporibus per scripturae conscribere tramitem^c, ut et pro conservanda memoria eius pateat series, et ea que sponte convenient, nullius manente obstaculo, pereniter sumant vigorem. Ac per hoc bona electione alterutrum convenit, ut tibi hoc et illud iuris mei causa commutationis dare ²⁰ deberem; quod et dedisse me manifestum est. Pro quod igitur e contrario titulo commutationis a vobis accepimus hoc et illud. Quas igitur res superius memoratas, a nobis utraque voluntate in singulorum iure translatas, habendi, tenendi et possidendi faciendi que unicuique nostrorum de re sibi tradita, quod voluerimus, libera in Dei nomine nobis per omnia maneat potestas. Quod etiam iuratione firmamus.

25

28. Alia.

Domno honorabili fratri ill. ill. Quod partium utrorumque communis est voluntas, licet mutuo debeat servari consensu, sed ad posteritatis memoriam reservandam adicitur testimonium literarum^d. Ideoque nostrae placuit atque convenit voluntati, ut hoc et illud nobis in commutatione dare deberemus; quod et factum est. Quas igitur res^e — .³⁰

25. g) ittm c. h) ita Knust; iure pro in se Roz. i) deest Roz. k) auctorum c.; emend. Biedenweg. l) pyp c.; praescriptis Roz. Cum de interpretatione dubilandum esset, ipsa sigla repetere malui. Cf. infra n. 1.

26. a) proprietatem, ut dum Roz. b) cf. supra cap. 21, n. d.

27. a) venditionis Roz. b) optineat Roz.

28. a) supplenda sunt: memoratas a nobis etc.; cf. cap. 27.

35

'suprascripti'. Marichalar et Manrique minus apte aut 'senatores' aut 'sedentes' aut 'stantes' significari existimaverunt. DDDDD. == 'dixerunt', ut recte interpretatus est E. de Rozière. Quinac autem literae demonstrant, curiam ex quinque personis constare. Ergo praeter duos principales (illum et illum) et curatorem duo 'magistri' aderant. 1) Fortasse == 'propositis'. Cf. Notarum 40 laterc. ed. Mommsen: PP. proposita (Keil, Gramm. Lat. IV, p. 326). 2) Cf. capp. 21. 22. Eundem fere prologum præbet carta ap. Vaissete, 'Histoire de Languedoc' ed. nov. II, 'Preuves' nr. 23, col. 78 (d. a. 813). 3) Vide L. Vis. V, 4, 1 (*Antiqua*): Commutatio, si non fuerit per vim et metum extorta, talem qualis emptio habeat firmitatem, et ib. 3 (*Antiqua*): si scriptura facta non fuerit et datum pretium praesentibus testibus comprobetur, plenum habeat emptio 45 robur. Cf. etiam cartam ap. Vaissete l. l. nr. 65, col. 148: epistole commutationis tanta firmitate subsistunt, quanta legum racio emptionis vinditionis forma testantur. 4) Cf. n. 3.

29. *Donatio filio vel filiae.*

Dulcissimo mihi atque carissimo filio ill. ill. Cum prona^a voluntas propensiorem exigat largitatem, tunc profundior^b animi probatur affectus, quando indissolubili caritatis vinculo, munificencia praeeunte, conscribitur, et votiva oblatio nulla intercedente dissensione^c penitus revocatur, sed requiret potius locum, ubi et arbitrii votum et repensationis probet officium. Quapropter donare me tuae dulcedini profiteor et dono hoc et illud, quod ex hac die habendi, tenendi et possidendi faciendique exinde, quod volueritis, liberam in Dei [nomine^d] habeatis potestatem. Quod etiam iuratione^e — .

30. *Donatio in quamcumque personam.*

10. Domino et fratri ill. ill. Magnus¹ donationis est titulus, in quo nemo potest actum largitatis intrumpere; et ideo quod prona largitate offertur, libenter semper debet amplecti, ut et donatori pro largitate^a vigor erescat amoris, et bene parienti votum gratia cumulet muneris. Ob hoc donare me tuae fraternitati profiteor et do hoc et illud.

31.

15. Sanctissimo domino et in Christo patri ill. ill. In quantum tuae sanctitatis beneficia erga nos nostrisque utilitatibus apparet copiosa, nec munerum potest retributio coaequari, nec nostri meritis vicissitudo complecti. Ob hac re oportunum duximus, pro tantum beneficii meritum haec parva beatitudini vestrae conferre munuscula, id est illud et illud; quod almitas reverentissima vestra ex hodierna die per huius donationis 20 nostrae vigorem addendi, habendi, tenendi et possidendi faciendique ex hoc, quod vestra elegerit voluntas, libera in omnibus Christo auspice vobis maneat potestas. Quod etiam iuratione confirmo.

32. *Cartula obiurgationis^{a, 2}.*

Domino semper^b meo ill. ill. Licet sanctione legum sit constitutum³, tamen nullus 25 pro sua voluntate suum statum deteriorat; sed quotiens prae legitimam quis suam portando personam necessitate vel miseria aliqua laborare videtur, sua causa constringitur de suum statum^c, qualem vult ferre iudicium, utrum meliorandi an deteriorandi liberam habeat potestatem⁴. Ideoque propriæ^d mecum deliberavi, ut statum meum venundandum proposui; quod etiam vestra dominatio haec^e audiens, et per mea supplicatione 30 vester accrebit adsensus, et datos a tua dominatione solidi numero^f tot propter hoc et illud me accepisse, manifestum est. Et ideo memoratum statum meum ex hodierna die habeas, teneas et possideas, iure dominioque tuo in perpetuum vindices ac defendas, vel quicquid in meam vel de meam personam facere volueris, directa tibi erit per omnia vel certa potestas. Quod etiam iuratione^g — .

35. 29. a) *pronas* *Roz.* b) *profundior* c. c) i. e. *dissensione*. d) *suppl.* *Knust* et *Roz.*
e) *supplendum*: confirmo.

30. a) *largitat* c.

32. a) *emendandum fortasse*: obiugationis vel obligationis. b) *semperque* *Roz.* c) *estatum* *Roz.* d) *propriae* *Roz.* e) *hoc* *Roz.* f) N. c.; *deest* *Roz.* g) *supplendum*: confirmo.

40. 1) *Eundem fere prologum praebent cartae Anianenses*, Vaissete 'Histoire de Languedoc' ed. nov. II, 'Preuves' nr. 19 (d. c. a. 810), 25. 78. *sæpius*. 2) Cf. *Form. Andec.* 2. 3. 19. 25; *Arvern.* 5; *Marc.* II, 28; *Form. Turon.* 10; *Cart. Senon.* 4; 'Chartes de l'abbaye de Cluny' I, nr. 30, p. 28. *Vide Biedenweg* n. 84; *Dahn*, 'Könige' VI, p. 189, n. 6. 3) *I. Rom. Vis. Paul.* II, 19, 1: *Homo liber, qui statum suum in potestate habet, et peiorare et meliorem facere potest. Haec etiam in carta Cluniacensi n. 1. citata allegantur.* 4) Cf. *Paul. l. l. Epit. Guelferb.*: *statum suum in potestatem et meliorandi et deteriorandi*.

33. Cartula pactionis.

Licet inter pacificas mentes definitio sola constet verborum, tamen pro memoria temporum testimonium adicitur literarum, quia nullatenus longi temporis spatium in ambiguitate transmittere poterit, quod velit^a nuper factum lectionis recursio^b ad memoriam reddit^c. Igitur dum inter nobis de paupertatula patris, *vel* matris, iugis intentio^d verteretur, convenientibus animis, contigit in^e portione illius hoc et illud, et in portione illius^f hoc et illud, quod ex hac die unicuique nostrorum quod contigit securus, Deo nitente, possideat, nec ulterius cuiuspam aliquam ex nobis molestiam alterna inferat controversia, sed quidquid unusquisque nostrum de sibi debitam portionem facere voluerit, habeat in omnibus liberam protestatem. Quod si forte aliquis ex nobis hunc¹⁰ divisionis nostra^g factum disparare^h conabiturⁱ, sibi debitam portionem ante litis ingressum amittat, illorum iure pertinendam, qui huius voluntatis decreta servaverit. In quam rem, vi doloque secluso, stipulatione adnixa^j, subter manus nostras robore firma-¹⁵ vimus et testibus pari voluntate pro firmitate subscribendum^k tradidimus.

Factum divisionis libellum.

15

34. Cartula mancipationis.

Dulcissimo filio meo ill. ill. Prisca consuetudo et legum decreta sanxerunt, ut patres filios in potestate habentes tempore, quo perfectos in eos esse praespexerint annos, postulata^a a patribus absolutione, percipient, quod tamen patres ipsi, si voluerint, concedant. Unde ambiguum non est, quod obedientiae vestrae sagacitas nostrum compellet^b animum, ut te a nostro dominio corpore relaxare debeamus. Unde paternae potestatis intuitu^c decernimus, ad instar personae nostrae tuum gaudeas pervenisse statum. Oblatos^d autem a^e te quinque^f nummus distractionis atque mancipationis causa me suscepisse agnosco^g et melioratum autem te gaudeo. Unde, quicquid te malui, volui, contuli et habere decrevi, totum tibi per hanc mancipationis meae cartulam confirmo, hanc^h roboro et concedo: per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, qui est Trinitas inseparabilis et una maiestas, per regnum gloriosissimi domini nostri ill. regiⁱ gentique suae salutem vel omnium sacerdotum coronas^j.

35.

.... quia rem^k iuris mei debitam, quam ille suo vitio^l extra discussionem iudicantis violentius usurpatione de meo dominio abstulit, nullos in eodem loco profligat labores, certe nec quicquam inibi augmentat, dum interim, manente iustitia, per legum statuta appetendo iuditariam protestatem inter partes de veritate silentium imponatur; quod si, transcens^m hanc coniurationem nostram, hoc quod in iure nostro pertinet in aliquod augmentaverit, sciat, se per iustitia, dum nostro dominio hoc ipsum probaverimus, debere secundum legum institutaⁿ de invasione vel singulis annis frugum col-

33. a) fortasse: vel et. b) recurso Roz. c) in portione — in portione illius omisit Roz.
d) illis c. e) dispare c. f) conaberit Roz. g) admixor Roz. h) subscribendum Roz.

34. a) postula c.; emend. Roz. b) compelet Roz. c) intuitu Roz. d) oblatio Roz. e) ante pro a te Roz. f) cognosco Roz. g) fortasse legendum: hac (= ac). h) regis Knust. i) fortasse quia ex initio capitii 35. hic subiciendum est.

35. Formula in codice cum praecedenti coniuncta est. a) ita Roz.; ritui Knust. b) transiens?; transiens Roz.

1) *L. Vis. X, 1, 2 (Antiqua)*: Divisionem factam inter fratres, etiam si sine scriptura inter eos convenerit, permanere iubemus. 2) *Si recte legit E. de Rozière ante quinque, cogitari possit de quinque mancipationis testibus*; cf. *L. Rom. Vis. Gai. 6, 3.* 3) *Hoc caput partem ulteriorum libelli accusatorii secundum legem Romanam scripti exhibere, existimo. Aliter E. de Rozière p. 25, n. 1.* 4) *E. de Rozière recte quidem ib. n. 2. monuit, ultima formulae verba*

lectione ac sumptus per litis expensas nobis satisfacere et hoc, quod inibi profligavit, amittere.

Factum libellum — .

36. Praecaria^a.

5 Domino semper meo ill. ill. Dum de die in diem egestatem paterer et hoc illue percurrerem, ubi mihi pro compendio laborarem, et minime invenirem, tunc ad dominationis vestrae pietatem cucurri, sugerens, ut mihi iure praecario in locum vestrum quod vocatur ill. ad excolendum terras dare iuveres; quod et vestra annuens dominatio petitioni meae effectum tribuit et terras in praefatum locum, ut mea fuit postulatio, 10 ad^b modios tot, ut dixi, iure praecario dare dignavit. Proinde per huius praecariae meae textum spondeo, nullo unquam tempore pro easdem terras aliquam contrarietatem aut praeiuditum parti vestrae afferre, sed in omnibus pro utilitatibus vestris adsurgere et responsum ad defendendum me promitto afferre. Decimas vero praestatione vel exenia, ut colonis est consuetudo, annua inlatione me promitto persolvere. Quod si, 15 immemor huius praecariae meae^c tenorem de cuneta, quae supra promissi, vel modicum nisus fuerit infrangere, iuratus dico per divina omnia et regnum gloriosissimi domini nostri ill. regis, quia liberam habcas potestatem de supra dictas terras foris expellere et iure vestro, ut debentur, iterum applicare. In qua praecaria praesens praesenti stipulatus sum et spondi^b, suptor manu mea signum feci et testibus a me 20 rogatis^c pro firmitate tradidi roborandam.

Factum — .

37. Alia precaria^a.

In Christo fratri ill. ill. Certum est enim, nos in loco iuris vestri, cui vocabulum est illud, in territorio illo sito, praecario iure terras^a pro excolendum ad modios tot a 25 vobis pro nostro compendio expetisse; quod et fraternitas vestra petitionibus nostris annuere elegit. Et ideo spondeo, me^b annis singulis secundum priscam consuetudinem de fruges aridas et liquidas^c atque universa animalia vel pomaria seu in omni re, quod in eodem loco augmentaverimus, decimas vobis annis singulis persolvere. Quod si minime fecero et huius praecariae meae textum abscessero, iuratus dico^c — .

30

38. Cautione^a.

Domino et fratri ill. ill. Profiteor, me per hanc cautionem meam cabere, et cabeo tibi, domine et frater ill., propter auri solidi numerus tot, quos pro necessitate mea, imperante tibi Domino, praestare iussisti. Quos solidos, si Deo dictum placuerit, tibi ad diem Calendas ill. istius anni proximi futuras cum gratiarum actione me spondeo esse 35 redditum, et in beneficio solidorum ipsorum daturum me tibi spondeo hoc et illud.

36. a) me c.; emend. Roz. b) spondi Roz. c) rogatis Knust.

37. a) taeras Roz. b) ut add. Roz.; add. sed del. Knust. c) supplenda sunt: per divina omnia etc.; cf. cap. 36.

spectare ad L. Vis. VIII, 1, 5; sed de eadem re agitur etiam L. Rom. Vis. C. Th. IV, 16, 1. 40 Interpr., unde certe quidem verba sumptus per (ct) litis expensas allegantur. 1) Cf. Dahn, 'Könige' VI, p. 126 sqq. 2) Verba ad modios tot hic et infra cap. 37. F. Dahn, l. l. p. 127, n. 3, de quantitate census intelligit; sed verba illa potius ad quantitatem fructuum ex terra praecario accepta provenientium spectant itaque ipsam terrae quantitatem significant. Cf. campo (campanello) ferente modius tantus, Form. Andec. 8. 40. 54; unam vineam ad 10 carradas vini, Form.

45 Sangall. misc. 4; de pratis ad carradas tant, ib. 20, Coll. Patav. 5. et saepius. 3) Cf. Dahn, l. l. p. 128, n. 1. 4) Cf. L. Rom. Vis. C. Th. II, 33, 1: fruges humidas vel arentes, et ib. Interpr. (== L. Vis. V, 6, 9): fruges humidas, id est vinum et oleum. 5) Cf. Brunner, 'Z. f. Handelerecht' XXII, p. 101 sqq.

Qui^a si minime fecero et diem huius meae cautionis excessero, iuratus dico per hoc et illud, quia liceat tibi cautionem meam cui tu ipse volueris tradere, et adibito^b mihi executere, supradicta pecunia una cum beneficio suo dupplicata cogar exolvere. In qua cautione praesens praesentibus stipulatus sum et spopondi.

39. Conditiones sacramentorum¹.

5

Conditiones² sacramentorum, ad quas ex ordinatione ill. iudicium iurare debeant: Iuramus primum per Deum patrem omnipotentem et Iesum Christum filium eius sanctumque Spiritum, qui est una et consubstantialis maiestas³. Iuramus per sedes et benedictiones Domini. Iuramus per Cherubim et Seraphim et omnia Dei secreta mysteria. Iuramus per signum sanctae ac venerandae crucis, quod ipsius fuit patibulum. Iuramus 10 per tremendum atque terribilem futuri iuditii diem et resurrectionem domini nostri Iesu Christi. Iuramus per omnia sacra corpora gloriosasque martirum coronas omnesque virtutes caelorum vel haec sancta quatuor euangelia et sacrosancto altario domini nostri ill. martiris, ubi has conditiones superpositas nostris continemus manibus⁴. Iuramus per dextram^a Domini, qua sanctos coronat et impios a iustis separat eosque mittit in 15 camino ignis inextinguibilis, 'ubi erit fletus et stridor dentium'⁵. Iuramus per cardines caeli et fabricam mundi, quae ipse virtute verboque fundavit. Iuramus per sacra mysteria et sancta sacrificia. Iuramus per omnes caelestes virtutes et cuncta eius mirabilia. Iuramus per sanctam communionem, quae periuranti in damnatione maneat perpetua: quia nos iusta^b iurare et nihil falsum dicere, sed nos scimus, inter ill. et ill. hoc 20 et illud in tempore illo actum fuisse. Quod si in falsum tantam Divinitatis maiestatem ac deitatem taxare aut invocare ausi fuerimus, maledicti efficiamur in aeternum; mors pro vita nobis eximetur^c et latus^d in consolatione assiduus descendat^e igne rumphea

38. a) *lege*: Quod. b) ad libito mihi executare legit Roz. pro adibito (= adhibito aut a debito?) mihi executero.

25

39. a) dexteram Roz. b) iuste Roz. c) ex:imetur e.; fortasse: extimetur (= aestimetur)? d) luctus sine e. coni. Waitz. e) descendat Roz.

1) 'Conditiones' Visigothis appellabantur, cum concepta iurisiurandi verba, in iudiciis, ut videtur, ab iudicibus constituta, tum scriptum, quod ea continebat et in minoribus causis a testibus roboratum partibus, causa finita, loco iudicij conscripti tradi solebat. L. Vis. II, 1, 24: Si de 30 rebus modicis mota fuerit actio, solae conditiones, ad quas iuratur, apud eum, qui victor extiterit, pro ordine iudicij habeantur. De quibus tamen conditionibus et ille, qui victus est, ab eisdem testibus roboratum exemplar habebit; cf. ib. II, 4, 5: per conditionis seriem iurare, et II, 4, 3: conditionibus editis iurare non differat. Cf. praecipue Brunner, 'Zeugen- und Inquisitions-Beweis' p. 36, et praeterea Biedenweg n. 102; Bethmann-Hollweg, 'Civilprozess' IV, 35 p. 214; Sohm, 'Fränk. Recht u. Röm. Recht' p. 15, n. 11. Isidorus, Origg. V, 24, 29, de etymologiae vocis perperam exposuit. Alia exempla conditionum huiusmodi tabulæ nonnullæ saec. IX. et in marca Hispanica et in Septimania scriptæ exhibent, quæ existant ap. Vaissete, 'Histoire de Languedoc', ed. nov. II, 'Preuves', nr. 45, col. 118; nr. 57, col. 134; nr. 85, col. 185; nr. 150, col. 306; nr. 183, col. 370, et ap. Marca, Marca Hispanica, Append. nr. 35, 40 col. 798; nr. 39. 40. 41, col. 804 sqq. Haec omnia ad eandem fere formulam scripta sunt, quacum ista in quibusdam verbis convenit; cf. notas seqq. 2) Iisdem verbis: Conditiones sacramentorum, ad quas ex ordinatione (sequuntur nomina iudicium) etiam exempla supra n. 1. laudata incipiunt. 3) Cf. eadem exempla: Iurati dicimus (iuramus) per Deum patrem omnipotentem et per Iesum Christum filium eius et per Spiritum sanctum, qui est in Trinitate 45 unus dt verus Deus. 4) Eadem fere verba praebent exempla illa: super cuius (sc. sancti) sacrosanctum altare has conditiones manibus nostris continemus vel iurando contagimus. 5) Ev. Luc. 18, 28.

caelestis ad perditionem nostram; oculi nostri non erigantur ad caelum; lingua nostra muta efficiatur; omnis interiora viscera nostra obduretur^f et arescat, atque in breves dies spiritus diaboli periurantem arripiat, ut omnes periuri metuant, et sinceris de tam celeri Domini vindicta congaudeant. Et quemadmodum descendit ira Dei super Sodomam et Gomorram, ita super nos, extuantibus flammis, eruat^h mala ac lepra Gyesi, vivosque terra obsorbeat, quemadmodum obsorbuit Datan et Abiron viros sceleratissimos, ut videntes omnes supernae irae Dei iuditium talibus hominibus terreatur exemplo.

Lataeⁱ conditiones sub die ill., anno ill., era ill.

Ill., vicem agens illustrissimi viri comitis ill., has conditiones ex nostra paecep-
tione latas supscrispsit^j.

Ill. has conditiones nostra coram praesentia latas subscrispsi.

40. Diiudicatio^k.

Tunc enim veritas ex consequenti ratione colligitur, cum in examinatione partes litigantium veniunt. Ergo cum inter illum et illum arbitres sedissemus, vicissim se multis iurgiis impugnare coeperunt; cumque diutissime contendendo et se mutuo iure*iu*rand^a crebris conviciis lassessirent, legis autoritate illis paecepimus, ut, remota iuriorum controversia, propria^b in conspectu nostro propalarentur^c negotia. Tandem ille contra illum asseruit, dicens: 'Rem illam, quae^d iure patris mei^e debitam mansit, cur eam in tuo servitio habeas, edicio'. Econtra ille ait: 'Rem^f istam, quam a nobis reposcere conaris, per ill. et ill. capitulo nobis collata sunt, et per tot annos nominata res iure patris mei ill. et nostro servitio mansit. Sed si, iuxta^g quod asseris, res illa esse patris tui ill. iure fuisse debita affirmas, convincere te oportet'. Tunc ille petitor secundum ill. responsum se talem probationem manifestus est habere. Quam etiam in nostro iudicio proferens, id est illum et illum, iuxta legum decreta sagaci intentione eos segregatim percontari decrevimus. Quorum dum testimonium liquide discutere conare-
mur, invenimus, illum et illum servos esse illius, et consanguineos fratres eorum in ser-
vitio originali esse ill.^h; et ill. et ill. de ea, quae testificare conabantur, bifarios eos testi-
ficare deprehendimus; ill. dixit sic, et alius dixit, hoc et illud se scire. Proinde nec mora obsistit, et ille in nostro conspectu sententias legisⁱ libri ill. protulit, legem illam,
qui est sub titulo illo, era illa, ubi dicit hoc et illud. His expletis sermonibus, ille

39. f) obdurentur *Roz.* g) sinceres *Roz.* h) eviat *Knust.* i) subscrispsit *Roz.*

40. a) iniurando *Roz.* b) proprio c. c) propalarentur c. d) quam *Roz.* e) maei *Roz.*
f) Cur *Roz.* g) iusta *Roz.* h) illius; et illum et illum recte interpretatus est *Roz.*

1) *Verbis:* Latae conditiones etiam in ceteris illis exemplis eschatocollon ducitur. 2) *For-*
mula paebet exemplum iudiciorum conscriptorum, de quibus cf. L. Vis. II, 1, 24: Si de facultati-
bus vel de rebus maximis aut etiam dignis negotium agitur, iudex — duo iudicia de re
discussa conscribat, quae simili textu et subscriptione roborata litigantium partes accipiant.
*Cf. supra cap. 39. De hac formula cf. Biedenweg, n. 108; Helfferich, 'Westg. R.' p. 66; Beth-
mann-Hollweg, 'Civilprozess' IV, p. 218. Monuit Sohm, l. l. p. 15, n. 12, contra Helfferich, hoc
caput modum procedendi non iuris Romani, sed iuris Visigothorum potius exhibere; qui tamen ex
usu Romanorum non pauca receperunt. Cf. quae ex inferioris aetatis documentis de Visigothorum
modo procedendi exposuit Brunner, l. l. p. 34 sqq. 8) Legem Visigothorum hic allegari existimo;
eodem enim modo lea Gothorum in instrumentis sacc. IX. allegatur secundum librum, titulum,
aeram, subiectis verbis: ubi dicit; cf. Vaissete, 'Hist. de Languedoc' nov. ed. II, 'Preuves'
nr. 139, col. 287; nr. 161, col. 335) et Marca Hisp. App. nr. 39—41, col. 804 sqq. Helf-
ferich, l. l. p. 64, minus apte monet, in formula perperam praeter librum, titulum, legem etiam
aeram enumerari; nam vox illam post legem non pro numero posita est; cf. L. Vis. (ed.
Madrit.) II, 8, 4: illius legis —, quae continetur in libro 6, titulo primo, era secunda;
ib. VI, 2, 5: legis illius —, quae in hoc libro sexto sub titulo secundo, era prima statuit.*

LL. Form.

75

petitor contra illum asseruit, dicens hoc et illud. Tunc ill. hoc, quod ill. petitorⁱ sermone professus est, per idoneum testem firmari expetit. Ad haec ille petitor adiecit, praeter se et illum nullam tertiam personam interfuisse. Sed tunc ill. suo sermone professus est hoc et illud. Cumque illi^{k. 1} imperatum a nobis fuisset, ut, iuxta quod locutus est, pro rem illam et illam sacramentum redderet^l, ipse illud iuramentum reddere non ausavit^m. Tunc nos decrevimus hoc et illud. Quam rem ad singula decernentes in hanc iudicii paginam inseruimus, quatenus futuris temporibus iustitiam habens congaudeat, et calumniantis adversa vox spe facta conticescat.

Facta iudicii pagina in civitate illâ, sub die Calendis illis, anno illo regno illo,
era illa.

Ille hanc iudiciiⁿ paginam nostro in iuditio latam subscrispsit.

Ill., rogitus^o a domino et fratre ill., in hunc iudicium ab ipso et nostra^p coram praesentia latam subscrispsit.

41. Iniuncto^q.

Domino mihi individuo fratri ill. ill. Rogo atque iniungo tuae fraternitati, ut ad¹⁵ vicem personae meae peragere iubeas et intentio, quae inter me et illum per hoc et illud vertitur, in praesentia iudicium secundum ordinem legum negotium meum prosequi procures; ita ut, quicquid de lege et iustitia egeris, ratum me in omnibus esse pollicor^a. In quo iniuncto praesens praesentibus^b stipulatus sum et spopondi, subter manu mea subscrispi et testibus, bene natis viris a me rogatis^c, tradidi roborandum.

Facto iniuncto sub die —.

42. Alio iniuncto^d.

Spero^e iniungoque tuae caritati propter apicem^a personae meae, ut fratrem nostrum ill. pulsare debeas propter auri solidi^b numero^c tot, quos nos ei praestitimus; unde et placitum^d ipsius apud nos tenemus, ut solidos ipsos iuxta placiti sui tenorem²⁵ perpetua intentione recipere debeas. Quod si contempserit et saepe dictos solidos vobis restituere^e distulerit, eum in praesentia iudicis compellere facias, et secundum legis trahitem vobis per iudicis imperium seu iudicium satisfacere debeat. Quicquid egeris^f —.

43. Alio iniuncto.

Domino et in Christo fratri ill. ill. Iniungo tuae caritati, ut ad vicem personae³⁰ meae, dum te Deus in locum illum cum salute perduxerit, servum iuris mei nomine ill., qui de servitio meo se subtraxit, perquirere debeas et, dum eum inveneris conscriptum, meo dominio^a revocare studeas. Quicquid egeris gesserisve^b —.

44. Placito.

Imperante tibi Domino, praecibus meis advenire dignatus es, ut mihi quinque³⁵ solidos propter mea necessaria praestares. Pro quos solidos servum iuris mei nomine

40. i) petitio Roz. k) ille Roz. l) reddere Roz. m) ausit Knust. n) iudici c. o) rogatus Knust. p) nostro c.

41. a) policeor c. b) praesenti Roz. c) rogatis Knust.

42. a) vocem ex ad vicem corruptam et verborum ordinem turbatum crediderim; cf. autem⁴⁰ Brunner l. l. (*infra* n. 3). b) solide Roz. c) num. c. d) [non] restituerit Roz. pro r. distulorit. e) ratum me in omnibus esse policeor hic et ad calcem c. 43. supplenda sunt ex c. 41.

43. a) domin(i)o Knust. b) cf. *supra* cap. 42. n. c.

1) Reo, ut existimavit Bethmann-Hollweg l. l. 2) Iniunctum idem est, quod 'mandatum'.

Cum hoc capite cf. Marc. II, 31. 3) Cf. de hac formula Brunner, 'Z. f. Handelsrecht' XXII, 45 p. 102 sq. 4) Eundem huius vocis usum praebet Form. Turon. 3; cf. Form. Bitur. 6. et *supra* p. 585, l. 7; p. 587, l. 27. 5) Cf. 'cautionem', quam cap. 38. exhibet, et 'placitum', cap. 44.

ill. ad universo servitio impendendo tibi seponere elegi; ea interposita conditione, ut, dum mihi Dominus dederit, unde solidos ipsos tibi cum gratiarum actione^a restituam, tunc supradictum servum [de] tuo dominio in meo faciam reverti servitio. In quo placito, stipulatione subnixa, subter manu mea signum feci et testibus a me rogatis tradidi roborandum.

Facto —.

45. Placitum.

Sanctissimo domino meo ill. episcopo ill. servus vester. Suggestio parvitatis nostrae sancto pontificatui vestro deprecavit auditus, ut me in cellam monasterii sancti domini^a mei illius martiris cenobiale agendo vitam perpetuo tempore permanendum praeciperes. Unde et beatitudo vestra intuitu^b mercedis, petitionem meam placidissimo suscipiens animo, in eundem sacratissimum locum ut habitarem, vestra gloriosa perpetuit voluntas. Unde mihi placuit hunc spontanea voluntate emittere placitum, per cuius texti formam sincerissima promitto devotione, me diebus omnibus, quibus in hac potuero durare vita, praedictae sanctae ecclesiae dignis Deo ministrando officiis totamque animi mei voluntatem in summo caritatis atque humilitatis splendore ministrare, et ita, patrocinante divina misericordia, per omni gratiae faborem, remota omni discordia, seu diversarum famulationes nefandarum operum aemulationes transire animis meis temptandi^c erit facultas, sed, ut dixi, suprafatae cellae vestrae omnibus diebus vitae meae ministrare servitium. Quod si, immutata voluntate, ab ea que promitto declinare tentavero et ad alia loca transire ausus fuero, iuratum dico per aeternitatem supernae Potentiae^d suumque terribilem futuri iuditii diem, quia liberum habeat vestra potestas vestrique successores, incautam meam persecui voluntatem et ad ius revocare sanctae censurae decus. Si quis vero ex aliis personis in domum suam me recipere aut retinere voluerit, et ad ubi cognoverit monitionem vestram et minime me consignare vobis intenderit, sed e contrario continere vel defendere nituerit, communicatio illius irrita sit, a diabulo aeterna damnatione confusus, sententia anathematorum puniatur et cum Iudam Scarioth aeterno iuditio concrematur; nec ulli hominum religiosorum seu laicorum me apud se audeat retinere; quod si fecerit, supra scripta divina damnatione incurrat, et me apud se retinere non valeat. In quo placito, stipulatione subnixa, manu mea subscripsi et testibus a me rogatis pro firmitate tradidi roborandum.

Factum placitum —.

46.

Si, quantum divinitus animae conceditur salutis praepositum, tantum fragilitate humana operare valeret, quierat^a non solum praesentis vitae salutifera habere remedia, sed aeterna sine difficultate sibi acquirere lucra. Ob hoc nostris ex devotionibus^b totisque affectibus in illis nos obsecramus locis adherere, ubi ad dicta pestifera impedimenta —.

44. a) actionem *Roz.*

45. a) dm̄ni c. b) intuitum *Roz.* c) templandi *Roz.*; sententia plane intelligi nequit.
d) omisit *Roz.*

46. a) i. e. quiverat; qui erat c. b) *Roz.*; denotionibus *Knust.*

ADDENDUM.

FORMULARUM PITHOEI FRAGMENTA.

Cum fortuitu viderem in 'Glossario mediae et infimae Latinitatis' et in ea quidem parte, quam ipse Carolus Du Fresne, dominus Du Cange, composuit, quasdam ⁵ formulas veteres manuscriptas Pithoei', quae alibi non sunt servatae, allegatas, operae pretium esse putari, primam glossarii editionem perspicere, ut omnes formularum illarum reliquias colligerem. Infra existant, quae inveni; quae, licet pauca sint, tamen testantur, optimum quoddam iuris Germanici monumentum periisse; nam fore ut ipse codex, de cuius fatis post Cangium (a. 1678) nihil habemus compertum, reperiatur, ¹⁰ minima spes superest.

Codex ille Pithoei (nescimus, utrum Francisci, an Petri) formularum collectionem maximam fortasse omnium, quas cognovimus, certe quidem quod cartarum quae dicuntur privatorum attinet exempla, continuit. Quindecim enim capitum numeris inter 23. et 108. signatorum habemus fragmenta, quae omnia ex cartis privatorum ¹⁵ sumpta sunt, uno tantummodo exstante fragmanto epistolae, quae cum sola sine numero allegetur, ad ipsam collectionem eam primitus non pertinuisse, sed postea in codice subiectam esse, crediderim. Exempla ratione negotiorum, ad quae spectant, ordinata fuisse videntur. Duobus capitibus despunctionem per solidum et denarium secundum legem Salicam memorantibus, dubitari non potest, quin formulae in iis ²⁰ regionibus conscriptae sint, ubi iuris Salici usus praevaluit; qua cum re optime vox 'wadiscapo', quae cap. 57. occurrit, convenit¹. Sed sicut haec ad aquilonarem magis Galliae partem, vox 'olca', cap. 36. ad meridionalem potius spectare videtur². Monendum etiam est, verbum 'condirigere' ('condirgere'), quod existat cap. 38, in solis formulis Senonensibus (cf. infra indicem verborum s. h. v.) saepius legi. Aequo ac patria ²⁵ etiam aetas formularum haud satis certa est; sed respicienti mihi rationem scribendi minus cum regulis artis grammaticae congruentem magis saeculo VIII. quam IX. videntur scriptas esse. Utinam fragmenta, quasi e latebris extracta, haud inutilia iudicentur!

1) Cf. R. Schroeder, 'Ueber die Fränk. Formelsammlungen', in 'Zeitschr. d. Sav.-Stift.' IV, 30 'Germ. Abth.' p. 95 sqq. et supra p. 267, n. 2. 2) Vide locos ap. Ducange s. v.

Ex cap. 23, carta precaria vel praestaria.

Et quod vobis ex hoc legitime redditus^a terrae debetur, sicut reliqui accolani^b nostri^c reddunt.

Ex cap. 25, carta precaria vel praestaria, ut videtur.

Hoc est ad illa villa bunnaria tanta, manso cum superposito, de vinea arpennos tantos.

Ex cap. 28, carta precaria.

In festivitate sancti illius in luminaribus ipsius loci solidos tantos vobis et actoribus vestris dare et transolvere faciam.

Ex cap. 30, carta praestaria.

In festivitate sancti illius [in^a luminaribus ipsius] loci triante uno dare [et] transolvere facias.

Cap. 35. s. v. 'bonnarium' citatur.

Ex cap. 36, carta praestaria.

Concedimus tibi olea in villa nostra illa, quam illa femina quondam tenuit, et dum requisimus^a, quod absa esset et sema, concessimus tibi, qui subiungit ab uno fronte.

Ex cap. 38, 'carta interdonationis inter virum et uxorem'¹.

Tibi ipsa portione ad excolandum et condirigendum . . . . Et quod pariter in coniugium positi laboravimus, condonare et delegare, ingenuus^a relaxare valeas.

Ex cap. 46, carta, 'ut filia cum fratribus in paterna succedat alode'².

Dulcissima filia mea illa. Diurna, sed inter nos impia consuetudo tenetur, ut de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant. Ideoque per hanc epistolam aequalitiae te, dulcissima filia mea etc. — qui contra hanc epistolam aequalitatis ordine venire tentaverit.

Ex cap. 55, libello dotis.

Placuit^a atque convenit, ut ego tibi de solido et denario secundum legem Salicam sponsare deberem; quod ita [et^a] feci. Ego ille sponsus tuus, dum taliter placuit atque convenit apud parentes nostros communes, ab utrasque partes aptisantes^b, ut tibi de solido et denario secundum legem Salicam sponsare deberem.

Ex cap. 57, libello dotis, ut videtur.

Super ipso magno^a posita seu et wadiscapo^b et inter terra et prato et silva bunnaria tanta et mancipia tanta his nominibus ill. et ill., boves duas^c, vacca una cum vitulo, inter porcos et vervecos capita tanta, et scapio^d de intus casa valentes solidos tantos.

23. *Ducange s. v. 'accolae'.* a) redditur *Ducange*. b) accolavi *Ducange*. c) aut hic vestri
35 aut supra nobis legendum videtur.

25. *Ducange s. v. 'bonnarium'*.

28. *Ducange s. v. 'transsolvere'*.

30. *Ducange s. v. 'transsolvere'*. a) unois inclusa ex cap. 28. *supplevi*.

36. *Ducange s. vv. 'olea' et 'semus'*. a) ita *Ducange*.

40. 38. *Ducange s. vv. 'condirigere' et 'delegare'*. a) i. e. ingenuos.

46. *Ducange s. v. 'aequalentia'*.

55. *Ducange s. v. 'solidus'*. a) *supplevi pro — ap. Ducange*. b) ita pro aptificantes *Ducange*.

57. *Ducange s. v. 'waterscapum'*. a) fortasse: manso? b) i. e. wadriseapo. c) ita *Ducange*.

1) Cf. Marc. II, 7. 2) Cf. Marc. II, 12, quacum formula haec in plerisque verbis
45 convenit. 3) Cum periodo prima cf. Form. Sal. Lind. 7. 4) Haec vox vasa significare
videtur Cf. 'scapium' in lexicis Latinis.

Ex cap. 60, libello dotis.

Eo quod ante hos dies filiolam nomine illa per solidus et denario et in^a arras habui despontata. *Infra*: Convenit, ut ipse ille ipso solidus et denario de ipsas arras ante plures bonis hominibus et pro ipso exenio, scilicet tant.

Cap. 67, s. v. 'bonnarium' citatur.

Cap. 75. Cautio de infraeturis¹.

Contigit, quod cellarum vel spicarium vestrum infregi et exinde annonam vel aliam raupam in solidos tantum furavi. Dum et vos et advocatus vester exinde ante illum comitem interpellare fecisti, et ego hanc causam nullatenus potui denegare, sic ab 10 ipsis racinburgiis [fuit] iudicatum, ut per wadium meum eam contra vos, hoc^a est, componere vel satisfacere debeam etc. Sed dum ipsos solidos *minime habui, unde transsolvore debeam, sic mihi aptificavit, ut^b brachium in collum posui et per comam capitinis mei coram praesentibus hominibus tradere feci, in ea ratione*, ut interim, quod ipsos solidos vestros reddere potuero, et servitium vestrum et opera, qualemcumque vos vel iuniores vestri iniunxeritis, facere et adimplere debeam, et si exinde negligens vel iactivus 15 apparuero, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam supra dorsum meum facere iubeatis, quam super reliquos servos vestros.

Ex cap. 77, cautione de statu².

Propterea cautionem de stado^{a, 3} meo tibi emitto.

Ex cap. 96, venditione terrae, ut videtur.

Cum — adiacentiis, appenditiis et omni merito et termino suo ibidem aspiciente.

Ex cap. 101, venditione vineae.

Unde accepimus a vobis pro ipsa vinea, sicut inter nos bene complacuit atque 20 aptificavit, hoc est in argento et in alio^a merito solidos tantos.

Ex cap. 108, fundatione ecclesiae vel traditione.

In ea ratione, ut vos vel ipsi presbyteri, qui ipsa ecclesia custodire videntur, annis singulis ad missa sancti, quae est in mense illo, dilectione nobis et pasto soniare debeat, una cum homines^a tanos una die et nocte pascere faciat.

Sine capitinis numero, ex epistola episcopi.

Amore Christi mihi devinctae illae abbatissae ill. peccator^a illius^b. Ausi non fui- 30 mus presbyterales dare, duabus obstantibus causis, nec nam indiculum iuxta canones pontificis sui manu cum testimonio boni operis retroactae vitae detulit subscriptum, nec testes habuit coram, qui dignum pro eodem ad sacerdotium subiendum praeberent testimonium.

60. *Ducange s. v. 'solidus'*. a) enarras pro in a. *Ducange*.

35

75. *Ducange s. vv. 'transsolvore' et 'capilli'*. Quae inter asteriscos existant ap. *Ducange* leguntur; reliqua ex Fr. Pithoei Glossario ad Legem Salicam (ad tit. 60) repetivi, ubi integra ex eodem codice, ut videtur, edita est formula. Vide *infra* n. 1. a) hoc est solidos tantos vel post debeam praebet *Bignon*. b) in *Ducange*.

77. *Ducange s. v. 'stadium'*. a) i. e. statu.

40

96. *Ducange s. v. 'meritum'*.

101. *Ducange s. v. 'meritum'*. a) fortasse pro alio merito legendum est amacto, quae vox eodem modo in *Cartis Senonicis*, form. 2. et aliis (cf. p. 186, n. 1) usurpatur.

108. *Ducange s. vv. 'caritas' et 'soniare'*. a) t. h. s. v. 'soniare'.

s. n. *Ducange s. v. 'presbyterales'*. a) pec. *Ducange*. b) fortasse supplenda: civitatis episcopus.

45

1) Cf. *Form. Sal. Bignon*, 27. 2) Cf. *Form. Andec.* 18: caucione — pro statum suum; ib. 38; *Marc. II*, 27. 3) *Perperam Ducange*: 'i. e. de iuri stando'.

ORDINES IUDICIORUM DEI.

Ordines, exorcismi et benedictiones iudiciorum Dei¹, quos infra edidimus, traduntur plerumque in libris ritualibus, benedictionalibus, missalibus, raro in codicibus iuris civilis². Quos ideo maxime ecclesiasticis illis libris tam frequenter insertos esse crediderim, quia non solum laicales, sed etiam synodales iudices probationes eiusmodi adhibere solebant³. Neque enim omnium generum iudiciorum Dei ordines nobis traditi sunt, sed eorum tantum, quae ab ecclesia recepta et probata, christiana religionis ritu ornata erant. Summa quidem canonica auctoritate iudicia Dei aperte non sunt sancta, sed potius a quibusdam pontificibus Romanis inde a saeculo IX. quasi superstitione oppugnata et interdicta. Tamen legum, conciliorum et auctorum non paucis 10 testimoniis et ipsorum ordinum ecclesiasticorum multitudine satis constat, usum probationum illarum in omnibus fere occidentalium christianorum terris ipsius ecclesiae auspiciis per saecula viguisse.

Iudiciorum genera quae in ordinibus inveniuntur haec sunt:

Iudicium aquae frigidae. Reus aut in foveam⁴ aqua repletam (iudicium 16 aquae stantis⁵) aut in aquam fluentem⁶ inmergitur. Ab aqua receptus et postea sanus extractus innocens iudicatur; nocentem autem reum ab aqua non recipi, sed super eam natare existimaverunt. Pro ipso reo non solum alius homo ('vicarius') in aquam mitti potuit⁷, sed etiam tabula, in qua nomen rei scriptum erat⁸. Hoc iudicium ab Eugenio II. pontifice Romano, consentiente Ludovico Pio imperatore, institutum esse traditur⁹. 20 Cuius rei testimonius num fides prorsus abneganda sit, dubito. Minime vero constare videtur, quod viri docti opinati sunt¹⁰, ipsum illum ordinem, qui incipit verbis: 'Cum homines vis mittere'¹¹, ab Eugenio dictatum et in Franciam missum esse.

Iudicium aquae ferventis. Reus manum in aquam ferventem mittere debuit; quam si sanam eduxit, innocens habebatur, si adustam, nocens.

Iudicium caldarii pendenti. Ex caldario (urceolo), in quo aqua ad manus inmissionem bulliebat, super ignem pendenti aliis etiam probationis modus ductus

1) *De iudicis Dei, quae etiam ordalia dicuntur, multi viri docti disseruerunt. Cf. prae- cipue: F. Dahn, 'Studien z. Gesch. d. german. Gottesurteile' (separ. et 'Bausteine' II, p. 1 sqq.); Wilda, ap. Ersch et Gruber, 'Encyklopädie' sect. 3, tom. IV, p. 453—490; Hildenbrand, 'Pur- 20 gatio canonica und vulgaris'; Pfalz, 'Die german. Ordalien'; Grimm, 'RA' p. 908 sqq.; Rett- berg, 'Kirchengesch. Deutschl.' II, p. 749 sqq.; Waitz, 'VG' I³, p. 446 sq. IV², p. 428 sq. VIII, p. 83 sqq. 2) Si excipias codices quosdam miscellaneos, non nisi in codd. Paris. Lat. 4627. et 4409 (cf. infra A 2. 29, 30). 3) Cf. Richter-Döve, 'Kirchenrecht' (ed. 8) §. 226. p. 835.*

4) *Cf. iudicium Anglicanum infra in Appendice (Roz. 583): Latus autem aquae duodecim pedes 35 mensuratos habeat in profunditate, viginti vero circumquaque in latitudine, et usque ad sum- mum aqua impleatur. In tertia vero parte foveas etc. 5) V. infra A 22 rubr. et ordines illos, ubi opponitur 'iudicio aquae frigidae' aliud 'iudicium aquae fluentis'. Cf. n. 6. 6) Cf. ex- gr. B IV, 3. VIII, 2. IX, 3. et tabulam III. 7) Cf. A 21. 25. B I, 2. VI, 1. IX, 3. XIII, 1. XV, 3. 8) Nomen in qualcumque materia scriptum. Cf. B VIII, 2. XIII, 1. XV, 3. 40 9) Cf. A 14—19. 10) Jaffé, 'Reg. Pontif. (ed. 2) nr. 2565; Simson, 'Ludwig d. Fr.' I, p. 280, n. 1. 11) Cf. A 17 sqq.*

est. Caldarius enim si, adiuratione dicta, rotabatur, culpam rei, si tranquillus pen-debat, innocentiam indicare credebatur. Quae probatio aut ante ipsam manus inmissionem quasi praeiudicandi causa facta esse videtur¹, aut sola et definitiva².

Iudicium ferri. Hoc ita fieri solebat, ut reus aut ferrum ignitum manu per certum spatium portare aut vomeres ignitos pedibus calcare deberet, et si sanus evasit, ⁵ innocens, si adustus est, nocens haberetur³. Ordines iudiciorum aquae ferventis et ferri igniti non solum in codicibus coniuncti leguntur, sed etiam idem ordo interdum ad utrumque iudicium accommodatis exstat⁴.

Iudicium panis et casei. Reus, qui, solemniter adiuratus, certum panis ordeacei sicci et casei vervicini vel caprini aridi pensum exorcizatum comedere potuit, ¹⁰ innocens ducebatur. Nocentis autem fauces a Deo vel angelis eius constringi credebantur, ut cibus recipi non posset⁵.

Iudicium panis pendentis. In similitudinem iudicii caldarii pendentis etiam cum pane suspenso actum esse, nonnulli ordines testantur⁶. Quae probatio fortasse primitus eodem modo cum iudicio panis et casei coniuncta erat ac probatio cal- ¹⁵ darii pendentis cum iudicio aquae ferventis⁷.

Iudicium libri (psalterii). Psalterium etiam similiter ac caldarius et panis suspensum rotatione culpam rei indicare credebatur⁸.

Ad iudicium sortis ‘examen in mensuris’, quod in codice Montispessulano traditur, revocandum esse existimo⁹. De probatione quadam in Iudaeis facienda ²⁰ conferas, quae idem codex refert¹⁰.

Ediderunt iudicia Dei: Lindenbrogius, Codex legum antiquarum, Francof. 1613, post formulas p. 1299 sqq.; Baluzius, Capitularia regum Francorum II, Paris. 1677, post formulas col. 639 sqq.; Martene, De antiquis ecclesiae ritibus, III, Rotomagi 1702, p. 456—494 (lib. III, c. 7); L. Rockinger ex codicibus Monacensis bibliothecae regiae ²⁵ in ‘Quellen u. Erörterungen z. Bayer. u. Deutsch. Gesch.’ VII, p. 322 sqq.; E. de Rozière in ‘Recueil général des formules’ II, nr. 581—625. Singula edita singulis locis allegasse sufficiat.

Haec nova editio eo potissimum consilio instituta est, ut ea colligerentur, quae iam vulgata alia aliis locis existarent. Etiam E. de Rozière in egregio formularum ³⁰ corpore non omnia exhibuit; exempli causa iudiciorum Dei collectionem a Martenio editam omnino praetermisit. Addita sunt et quae nondum vulgata in scriniis nostris servata sunt, et quaedam maioris momenti, quae e codicibus huc transmissis ipse exscripsi.

Aevo, cuius monumenta recipienda essent, certos terminos constituere nolui, cum ³⁵ pleraque iudicia Dei ad certa tempora revocari nequirent. Quae extra fines regni Francorum vel Karoli Magni imperii oriunda esse videbantur, ex hac nostra collectione excludenda duxi. Tamen Dunstani et alios quosdam ordines, qui inde a saeculo XI. ex Anglicanis ecclesiis in Galliam septentrionalem translati ibique conservati sunt, in Appendix subieci, cum quia iam in prioribus formularum editionibus leguntur, tum ⁴⁰ quia in eis, quorum ritus a Francorum reliquorumque Germanorum more haud ita abhorruisse videtur, de singulis rebus distinctius quam in nostris expositum est. Exemplum affero. In ordinibus Anglicanis accurate describitur, quo modo reus in aquam frigidam mittendus ligari debeat: connectantur insimil manus repressi sub flexis poplitibus ad modum hominis in ‘campum artum’ intrantis. Qua de re Francorum ordines omnino ⁴⁵

1) Cf. *infra* A 5. et B V, 1. in fine. 2) Cf. A 4. 3) Cf. ex. gr. A 2 a. 10. B IV, 4. VIII, 4. 5. X, 2. 5. 4) Cf. ex. gr. A 1. 2. 3. B XI, 2. XII, 2. XV, 2. XVI, 1. 5) Cf. ex. gr. A 26. 27. 29 sqq.; praeceps A 32. 6) Cf. A 26. 27. 28. B XVII, 6. 7) Cf. A 27 c. 8) Cf. A 33. B XII, 5. 9) Cf. B I, 4. 10) B I, 7.

fere tacent; pictura vero codicis Lambacensis (cf. tab. III) testatur, etiam in extremitate Germaniae regionibus eodem fere modo actum esse¹.

Omnia, quae in ipsa collectione edenda erant, in duas partes digessi, sub littera A comprehendens singula iudicia Dei, aut singillatim in codicibus aut eodem modo in pluribus tradita; sub B autem collectiones iudiciorum edidi. Ut superfluae repetitiones, quantum fieri posset, devitarentur, pleraque capita, quae saepius occurrunt, ad calcem alphabetice ordinata sub numeris 1—26. cum singulorum codicum variis lectionibus edidi, quo lectorem, ipsis capitibus in textu omissis, remittere possem². Missam quoque iudiciorum, quae in plurimis ordinibus legitur, eodem modo editam addidi, reliquis missis 10 suo loco insertis³. Denique quosdam psalmorum versus, qui in ipsa editione non nisi primis verbis afferuntur, subieci, ea forma servata, qua quisque in codicibus exstat.

Capitum numeros et litteras ipse institui. Asteriscus ante codicis numerum indicat, aut non omnes eius lectiones editori praesto fuisse, aut, si in notis indicata sunt quae absint, formulam in codice non integrum existare. In missa tamen et in 15 psalmis, quae verba in fine singulorum versuum codices omittant, annotare supervacuum iudicavi. Qui codices in usus nostros exscripserit, ubique indicavi; alibi editis usus sum.

1) Accuratius quidem cum tabula illa ea convenient, quae in lege Germano-Polonica saec. XIII. leguntur: 'zo sal man den schuldiget man nedir zezen, zo daz man in dy hende vor den schenebeynen zusamne, unde stosen eyn holz zwischen dy kniekele unde dy arme' etc.,

20 Volckmann, 'Das älteste geschriebene polnische Rechtsdenkmal' c. 17. Cf. etiam B XVII, 4: baculo, qui inserendus est inter brachia pueri, et quae affert Grimm, 'RA' p. 924 sq.

2) Huc spectant numeri Arabici uncis inclusi, qui vel in margine adiecti vel in ipsa pagina post verba 'ad calcem' leguntur. 3) Cf. A 21. 23. 33. B IV, 2. XI, 3.

A.

ORDINES, BENEDICTIONES, EXORCISMI AD SINGULAS PROBATIONES SPECTANTES.

1–13. *IUDICIA AQUAE FERVENTIS, CALDARII PENDENTIS, FERRI.* 5

1.

*Utrumque caput praebent codices hi: 1) Cod. Sangall. 397, saec. IX. fol. 18 sq.; edidit Goldast, Rerum Alam. SS. II, p. 178 sq. 2) Cod. Mettens. D 7, in folio prae-
posito saec. IX, ubi a post b legitur. Membraneae parte quadam abscissa, omnium fere
linearum extrema pars deest; descriptis V. I. G. Waitz. Cap. 1a exstat etiam in 10
A 12; B I, 6. VI, 2. XIV, 2. XVIII, 4. Cf. A 2 b et ad calcem (8).*

(a) *Benedictio^a ferri ad iudicium faciendum^a. Benedic, Domine^b, per
invocationem sanctissimi nominis tui ad manifestandum verum iudicium tuum^c hoc
genus metalli, ut^d, omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fide-
libus tuis manifesta^e fiat. Per dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, qui 15
venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen^f.*

(b) *Benedictio^a aquae ad iudicium faciendum^a. Omnipotens, semperne
Deus, iudex iustus et fortis, qui es auctor pacis^b, iudicans acquitatem et rectum iudi-
cium tuum, tu hanc aquam^c igne ferventem^d sanctifica, qui tres pueros de accensa for-
nace salvasti. Praesta, quae sumus^e, piissime^f, si quis innocens de hoc furto, vel^g stupro, 20
seu nostrae inquisitionis causa, immunis^h atque indebitior in hancⁱ aquam manum^j
miserit, sicut Susannam de falso criminis^k liberasti, ita et ipse salvam et inlaesam
manum^l educat. Ita, Deus omnipotens, si quis^m culpabilisⁿ, ingravante diabolo corde
indurato, per aliqua maleficia aut per herbas^o contegere peccata sua voluerit, tua iustis-
sima hoc veritas in eius corpore^p declareret et manifestet, atque^q tua dextera hoc eva- 25
cuare dignetur^r, ut^s anima per poenitentiam^t sanetur. Per tuum unigenitum filium,
Deum et dominum nostrum Iesum Christum^u, qui tecum vivit et regnat per omnia
secula seculorum. Amen^v.*

1 a. a) rubr. Ben. 2. b) Deus omnipotens add. 2. c) verba ad manifestandum — tuum
post metalli leguntur 2. d) ut o. daemonum abscissa des. 2. e) manifesta — Amen des. 2. 30
b. a) rubr. Benedictio aquae vel ferri ad iudicium . . . . 2. b) pac . . . . | et rectum 2.
c) vel ferrum add. 2. d) serva . . . . | pueros 2. e) q̄s 2; quae so 1. f) clementissi . . . . |
de hoc 2. g) inm . . . . | in hanc 2. h) deest 1. i) suam add. 2. k) crimi . . . . | ita 2.
l) eam adducat pro m. e. 2. m) quo 2. n) eu . . . . | vante 2. o) h . . s . . . . | contegere
voluerit 2. p) corpor . . . . | manifestet 2. q) ita 2; atque — dignetur des. 1. r) u. en . . . . | tiam 2. 35
s) Christum — Amen des. 2.

2.

Istae duae consecrationes, ferri et aquae ferventis, inter se coniunctae sine aliis iudiciorum Dei capitibus in tribus codicibus antiquissimis leguntur, quos signavi A 1. 2. B 1. Ex his solis caput 2a quidem hoc loco edidi, quamquam haud raro in 5 codicibus occurrit; cf. ad calcem (13). In capite vero 2b edendo haud ab re duxi etiam aliorum codicum plerisque variis lectionibus uti. Hi sunt codices:

- A 1) Cod. Monacensis Lat. 14508 (olim S. Emmerami F. 11) saec. IX, fol. 146.
 147; descripsit b. m. G. H. Pertz. 2) Cod. Guelferbytanus inter Augsteos 67, 5.
 8°, saec. IX. in., ubi capita ista subiecta sunt Annalibus Guelferbytanis dictis, SS. I.
 10 p. 22—44; descripsierunt et idem et b. m. L. Bethmann. 3) Cod. Monac. Lat. 10077
 (= B VI). 4) Cod. Monac. Lat. 21587 (= B IX). 5) Cod. Bamberg. Ed. V, 1
 (= B IV); cf. infra A 5, cod. 1 (quaedam verba suppleta sunt ex cod. Beccensi, infra
 A 5, cod. 3). 6) Cod. Monac. Lat. 9563 (= B XIV). 7) Cod. Paris. Lat. 4627
 (cf. supra pp. 34, 182) saec. IX, fol. 133. 8) Cod. Paris. 10753 (Suppl. Lat. 215;
 15 olim Corbion.) saec. X (cf. 'Archiv' VII, p. 729) fol. 91, fragm.; descripsit b. m.
 H. Knust. 9) Cod. Monac. Lat. 14510 (olim S. Emmer. F. 13) saec. IX, fol. 74.
 10) Cod. S. Floriani 467 (= B XV).
- B 1) Cod. Monac. Lat. 3851 (olim August. 151) saec. IX—X, fol. 73b. 2) Cod.
 Rhenaug. (= B X). 3) Cod. Monac. Lat. 100 (= B XII). 4) Cod. Paris.
 20 S. Germ. 288 (= B II).

*Ex iis codicibus, quibus infra in ipsis collectionibus edendis usus sum, hoc loco omnes varias lectiones afferre non opus esse visum est; quod praecipue de cod. B 3,
 ubi caput 2b ad iudicium ferri et de cod. B 4, ubi idem ad iudicium aquae frigidae
 adaptatum extat, monendum est.*

- 25 Cap. 2b simillimum est capiti 1b. Cf. etiam 3a. Ediderunt utrumque caput ex
 codice incerto Lindenbrogius, Exorcism. 1, 3, et Baluzius, Exorcism. 2. in fine, ex
 cod. A 1 L. Rockinger p. 324 sq.; solum 2b ex cod. A 9 idem vir doctus p. 323, et
 ex codice A 7 Baluzius, Exorcism. 9, et E. de Rozière nr. 612.

(a) *Consecratio^a ferri.* Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es et iudicas
 30 aequitatem, te supplicitor rogamus, ut hoc ferrum ordinatum ad iustum examinationem
 cuiuslibet dubietatis faciendam benedicere et sanctificare digneris: ita^b ut^c, si innocens
 de prenominata causa, unde purgatio querenda est, hoc^d ignitum in manus acceperit^e,
 inlesus appareat; et si culpabilis atque reus, iustissima sit ad hoc virtus tua in eo cum
 veritate^f declarandum; quatinus^g iustitiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas
 35 veritati. Per Dominum.

(b) *Benedictio^a aquae ferventis*   (b) *Benedictio^a aquae ferventis.*
 ad examinandum iudicium^a. Deus,   Deus^b, iudex iustus, fortis et paciens,
 iudex iustus^b, fortis et patiens, qui^c es   qui^c auctor es pacis et iudicas aequitatem,

- 2 a. Codd. A 1. 2. B 1. Cf. cod. Essens, ad calcem (13). a) ita A 1. 2; falsam rubricam
 40 Benedictio aquae frigidae habet B 1. b) deest B 1. c) deest A 2. d) ignitum hoc B 1. e) ac
 iustum aciperit B 1. f) virtute A 2. g) quatenus A 2.

- b. Codd. A 1—10. a) 1. et 3, sed in 3
 faciendum pro exam.; Consecratio aque callide pro
 45 Benedictio — iudicium 2; Benodictio aquae ferven-
 tis 6; Incipit exoreysorum ad caldaria sive ad
 aqua 7; Benedictio super aquam ferventem 9.
 b) iuste 9. c) qui auctor es 7; qui — iusti-
 tiae des. 9.
- b. Codd. B 1—4. a) rubricam praebet 1.
 b) In nomine sanctae Trinitatis praemittit 1.
 c) quia 1.

auctor pacis et amator^d iustitiae, qui iudicas aequitatem, iudica^e, Domine^f, quod iustum est, quia^g recta iudicia tua sunt. Qui respicis super^h terram et facis eam tremere, tuⁱ, Deus^k omnipotens, qui per adventum^l filii tui, domini nostri Iesu Christi, hunc^m mundum salvasti et per eiusⁿ passionem genus humanum redemisti, tu hanc aquam per^o ignem^o ferventem o^{*} sanctifica^p. Qui^q tres pueros, id^r est Sidrac, Misac et Abdenago, iussione^s regis Babylonis missos in caminum^t ignis accensaque^u fornace, salvasti^v et inlesos per angelum tuum eduxisti, tu^w, clementissime^x, presta, ut, si^y quis innocens^z in hanc aquam^a ferventem manum^b mittat^c, sicut tres pueros supradictos de^d camino ignis eripuisti^e et^f Susannam^g de falso^h crimine liberasti, itaⁱ, Domine^j, manum^k illius^l salvam^m

*) Codd. A 7. 8: ita et quiⁿ innocens de hanc^o supradictum^p furtum in hanc^o aqua^q 20

2 b. d) amator iustitiae qui des. 7. e) iudica quod rectum est, Domine, rectum iudicium tuum pro iudica — sunt 7; iudica rectum iudicium tuum pro iudica — sunt 9. f) omnipotens add. Lind. g) quia — sunt des. 6. 10. h) deest 3—6. in 9. i) et tu 5. k) Domine 2. l) unigenitum filium tuum etc. 7. m) deest 2. 3. 5. 7. 9. n) sanctissimam add. 4. 5. o) igne 4. 6. 10. o^{*}) fervens 6; fervente 10. p) sanctificare iussisti 9. q) Et qui 4; Sicut 9. r) id est des. 2. 3. 4. 6. 9. 10. s) iusu regis Babiloniorum Nabuchodonosor missos 6; iusso regis Babylonis Nabogodonosor in camino ignis missus 7; iusu regis Babylonis Nabuchodonosor missos 9. 10. t) camino 2. 7. 9. u) accensamque fornacem 6; accensi 2; accensa 4. 5; accenso 7; ardantis pro a. f. 9. v) salvasti et des. 6. 10. w) clementissime Domine, oro, si innocens est homo iste de hoc furto, quao ei reputat, si ille pro tu clem. — innocens 8. x) Domine clementissime, qui semper dominaris 6. 10; ita etiam 7, ubi clem. deest; Dominator add. 4. y) sicut pro si quis 7. z) innocens de hoc furto vel stupro innocens 4; innocens de hanc furtum 7. a) per ignem add. 5. 7. b) suam add. 4. c) immittit 3; miserit 7. 9. d) de — eripuisti des. 9. e) deest 7. f) et sicut 6. 10. g) Susanna 7; verbis: et inlesam educas, quia tres pueros supradictus Susanna incipit fragmentum 8. h) falsa crima 7; falsum er. 8. i) deest 9. k) iste de aqua manum 9. l) suam 4. 9. m) sanam 3. 4; custodias et add. 5. n) eum Domine quia 8. o) anc, et infra oc pro hoc 8. p) deest 8. q) aquam 8, ubi per ig. serv. des.

tu iudica, quod iustum est, Domine^d, et rectum iudicium tuum. Qui respicis super^e terram et facis eam tremere, tu Deus omnipotens, qui per adventum filii tui, domini nostri Iesu Christi, mundum salvasti et per^f sanctissimam eius passionem genus humanum redemisti, tu hanc^g aquam igne ferventem sanctifica. Qui^h tres pueros, idⁱ est Sidrac, Misac et Abdenago, iubente Nabuchodonosor^k in camino ignis accensa^l 10 fornace, salvasti et^m inlesos per angelum tuum eduxisti, tu clemens etⁿ sanctissime Dominator, presta, si innocens de hoc furto^o in hanc igne^p aquam ferventem manum^q miserit, sicut tres pueros supradictos de^r camino ignis^s et Susannam de falso crimine liberasti, ita, Domine^t, manum illius salvam^u et inlesam ex hac aqua educas. Si vero culpabilis, et^v ingratavante^w

2 b. d) Domine — tuum des. 3. e) deest 3.

f) deest 1. g) sanctifica hanc aquam igne ferventem 2. h) et qui 3. i) id est des. 2. 3. 4. k) rege N. 2. 3. 4. l) ardantis 4. m) inlesos et 2. 3. n) sanctissime que pro et s. 3; et 25 deest 2. o) facto pro furto 3; vel de hoc stupro add. 2. p) aq. ig. 2. q) manum suam 2. r) in 2. s) solvisti add. 2. 3. t) deest 2. 3. u) do hac aqua igne ferventem salvum et inlesum pro manum — aqua 2. v) sit 30 et 3; et deest 2. 4. w) ingravatum 1.

35

40

45

50

ex^r hac aqua et inlesam perducas^{s.**}. Et^t
si quis culpabilis, vel^u incrassante^v dia-
bolo^w cor induratum^x, presumpserit^{**}
manum^y inmittere^z, tua iustissima^a pietas^b
hoc declarare^c dignetur, ut^d in eius^e cor-
pore tua virtus^e manifestetur^f, et^g anima
illius^h perⁱ poenitentiam et^k confessionem
salvetur. Et^l si per^m aliquaⁿ maleficia
aut^o per herbas^p diabolica^q arte infectas
peccata^r sua contueri voluerit, tua^s dextera
hoc evacuare^t dignetur. Per^u unigenitum^v
dominum nostrum Iesum Christum, filium
tuum, qui tecum vivit^w.

per igne fervente manum miserit^x, salva^y et inlesam educat, ita, Deus^z omnipotens,
15 si pro ita, Domine — perducas. Et si.

*) Codd. A 4. 5: reducas. Si quis vero de prenominata et sibi imputata causa cul-
pabilis atque reus, instigante diabolo vel^a corde indurato, presumpserit.

**) Cod. A 9: per suum peccatum vel forte per alicum maleficium aut herbas diabolicas
peccatum quod fecit confitere noluerit, dextera tua manifestare et declinare dignetur.
20 Per dominum nostrum Iesum Christum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos
et seculum per ignem.

2 b. r) ex hac aqua des. 2—5. s) pro-
duens 6. 10; perducat 9. t) At si Lind.; si
autem culp. 9; ut si culp. 10; si culp. est 6; si culp.
25 fuerat 8. u) et 6. 8; ad 7; deest 9. v) ingra-
sante 7; incrassante 8. w) et add. 6. 10. x) habens
add. 3; indurante 6; obduratum 8. 9; ingravante 10.
y) in hanc aquam igne ferventem manum 4.
z) mittere 2. 6. 7. 8. 10. a) deest 8. b) veritas
30 4. 7. 8. c) declaratur pro deel. dign. 7; decla-
retur 8. d) ut in eius corporo des. 7. e) vir-
tute 2. 7; tua virtus des. 8. f) manifesta 7.
g) deest 7. h) deest 7. 8. i) pro poenitentiae 7.
k) et confessionem des. 2. 3. 7. 8. l) Et —
35 dignetur des. 1. 2. 3. 5; Si quis culpabilis 7;
Ita, Domine omnipotens, si culpabilis 8. m) pro
aliquo maleficio aut pro herbas 7. n) alia
maleficio 8. o) ut 8. p) erbam 8. q) dia-
bolicas 7. 8, ubi a. inf. des. r) peccatum togere
40 voluerit 7; peccatum suum vel furtum vel adul-
terium 8, ubi cont. voluerit des. s) micabilis
(lege: mirabilis) tua 8. t) evacuere 7. u) Per
et reliqua des. 2; Per 1. 3. 10, Per eundem 6,
ubi reliqua des.; Per unigenitum filium tuum, d. n.
45 I. Chr. 8. v) ipsum 7. w) semper vivit et
regnat, Deus in unitate Spiritu sancti per omnia
secula seculorum. Amen 7; vivit et regnat Deus
in secula seculorum. Amen 8. x) misserat 8.
y) salvam 8. z) Domine 8. a) deest 6.

diabulo^x cor^y induratum, presumpserit ma-
num^z inmittere, tua iustissima pietas^a hoc^b
declarare dignetur, ut^c in eius^d corpore
tua^e virtus manifestetur et^f anima illius^g
per poenitentiam et^h confessionem salveturⁱ.
Et^k si^l culpabilis per aliqua maleficia
aut^m per herbas peccata sua contueriⁿ
voluerit, tua dextera hoc evacuare dignet-
ur^o. Per^p unigenitum^q dominum nostrum
Iesum Christum, filium tuum, qui tecum
vivit^r.

2 b. x) diabolo 2. 3. 4. y) et cor 4.
z) in hanc aquam igne ferventem manum suam
mittere 2. a) veritas 2. 3. 4. b) hoc declaret 2;
declaret 3; declaret hoc huic in corpore suo 4.
c) et 2. 3. d) huius 2. 3. e) tuam veritatem
manifesta 2. 3; tua veritate manifesta 4. f) ut
2. 3. g) deest 2. h) et conf. des. 2. 3. 4.
i) sanetur 3. k) Et si — dignetur des. 1. l) si
quis 4. m) atque 4. n) tueri 3. o) atque
desicer faciat add. 3. p) reliqua des. 1.
q) unicum 2. r) deest 2; una cum sancto Spi-
ritu vivit et regnat Deus 3; vivit et 4.

3.

Duae benedictiones, quarum utraque et ad ferrum et ad aquam ferventem spectat, continentur in codice *Vindobonensi* 1888 (olim *theol.* 682) saec. X—XI. Benedictio prior eadem fere est ac illa, quae 2b exstat, altera similis est aliis; cf. *infra* 5h et ad calcem (23). Edidit *Gerbertus*, *Monum. vet. liturg. Alemann.* II, p. 118; cf. *E. de Rozière* nr. 597.

- (12) (a) Benedictio ignis et ferri sive aquae. Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui auctor pacis es et iudicas aequitatem, respice ad depreciationem nostram — — Redemtorem tocius orbis, qui venturus est iudicare.
- (b) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator^a occultorum cordium, te supplices exoramus, ut, si homo dic culpabilis est de rebus prefatis et, diabolo ingruente cor eius, presumpserit in hanc aquam igne ferventem, sive ferrum ignitum, manum suam mittere, tua iustissima veritas declareret, et in huius opere tuam veritatem manifesta, ut per manifestam poenitentiam in corpore anima eius salvetur in extrema examinatione. Quod si per herbas aut per aliqua maleficia hoc peccatum tegere celare- 15 que voluerit, tuam sanctam dexteram evacuare dignetur. Per unigenitum dominum nostrum Iesum Christum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos.

4.

Codex Sangall. 682, saec. IX. in., quem V. Cl. Br. Krusch ex tabula chronologica, quae in primis codicis foliis legitur, a. 816. scriptum esse collegit, praebet p. 245 sq. 20 hanc adiurationem caldarii (urceoli), quae cum 5o comparanda est. Cum iudicio panis et casei, quod in codice sequitur, hoc caput non iungendum mihi visum est.

In nomine domini nostri Iesu Christi.

Ad ortiolum^a. Deus, qui es invisibilis salvator mundi, depraecamus te atque supplicamus, ut in nomine Filii tui unigeniti dignaris^b nobis demonstrare causam istam, 25 ut, si peccavit homo ille de rem illam illius, aut si sapit aut si consentiens fuit aut conscientis exinde, appareat virtus tua, Domine, suppliciter exoramus, omnipotens Deus, per cuius nomen maiestas tua per hanc aquam manifestetur, qui^c est in orciolo isto^d, ut eat, ambulet ortiolus isto^e in gyro, qui fecisti caelum et terram, omnipotens Pater, qui per filium tuum Iesum Christum claudos ambulare fecisti, leprosos mundasti et de 30 terra Lazarum quatriduanum resuscitasti. Salvator mundi, qui in cruce peperdisti^f et de sepulchro resurrexisti, da nobis, ut res illa manifestetur nobis. Amen.

5.

Ordo iste iudicii aquae ferventis exstat in his codicibus: 1) *cod. Bamberg.* (= B IV); 2) *cod. Eichstet.* (= B VII); 3) *libro pontificali Beccensis monasterii* 35 saec. XII—XIII. Quodammodo immutatus legitim in alio codice Bambergensi; cf. B V, 1. Ex 3 edidit ordinem Martene, *De antiqu. eccl. ritibus* III, p. 483.

- (26) (a) Romani propter thesauro sancti Petri et invidiam — — —.
 (20) (b) Inquisitus si fuerit aliquis — — —.
 (c) Videte fratres — — —.
3. a) servator c.
 4. a) i. e. urceolum. b) dignas c. c) lege: quae. d) lege: isto. e) lege: iste. f) pepon-
 disti superser. de (corr. peperedisti?) c.
 5 a—e. Codd. 1. 2. 3.

40

(d) Deinde vertens se ad sceleratum — — —.

(e) Deinde signet locum in atrio ecclesiae, ubi ignis fieri possit ad caldarium suspendendam, in qua aqua bulliens efficiatur, ita tamen, ut prius locus ille aqua benedicta aspergatur, neconon et aqua, quae in caldaria est, propter illusiones demoniacas. Et^a his peractis, imponat introitum: Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum — — —.

Missa iudicii

(f) Post celebrationem missae pergit sacerdos cum plebe, euangelio et sancta cruce ac turibulo et sanctorum reliquiis precedentibus, cum^a letania et 7 psalmis poenitentialibus ad benedicendam aquam ita^b:

(g) Deus^a, iudex iustus, fortis et patiens, qui es auctor^b pacis et amator iusticiae A 2b. et iudicas aequitatem, respice^c ad deprecationem nostram et dirige iudicium nostrum, quia iustus es, et recta iudicia tua sunt, qui respicias terram et facis eam tremere. Et tu Deus* — — — per poenitentiam salvetur. Per eundem.

(h) Omnipotens^a, sempiterne Deus, qui es scrutator^b occultorum cordium, te sup-^{ef. A 3b et (23).}
15 plices exoramus, ut^c, si homo hic^d culpabilis est de rebus prefatis vel, incrassante dia-
bolo cor induratum habens, presumpserit in hanc aquam igne ferventem manum inmit-
tere^e, tua iustissima veritas hoc declarare dignetur, et in eius corpore virtus tua mani-
festetur, ut anima illius per poenitentiam et confessionem salvetur. Et si per aliqua
maleficia aut per herbas diabolica arte infectas sua contueri voluerit, tua dextera
20 hoc evacuare dignetur. Per unigenitum filium tuum, dominum nostrum Iesum Chri-
stum, qui tecum.

(i) Benedico te, creatura aquae, per ignem ferventem in nomine Patris et Filii — — —. (10)

(k) Omnipotens^a, sempiterne^b Deus, te^b suppliciter deprecamur^c — — —. (22)

(l) Omnipotens, sempiterne^a Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositione — — —. (25)

(m) Postea vero fumo myrrae odoretur et fumetur^a caldaria sive urceolus tam subtus quam et in circuitu, et dicatur ista^b oratio:

(n) Deus^a, qui maxima queque sacramenta — — —. (15)

(o) Tunc^b lavet manus^c de sapone^d, et fiat adiuratio urceoli sive caldariae ante inmissionem^e manus: Adiuro te, urceole, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per sanctam resurrectionem, et per tremendum iudicium Dei, et per 4 euangelistas, si iste culpabilis est de illa causa, sive in facto, sive in consensu, aquae se contremulent, et tu, urceole, te contornes. Per.

Hic mittat manum in aquam, et postea sigilletur.

*) Cod. 3. exhibit: — aquam igne ferventem sanctifica, sicut tres pueros, Sydrae — et inde ab eduxisti usque in finem: et Susannam de falso crimine liberasti, tu clementissime Dominator, presta, ut, si quis innocens de hoc crimine in hanc aquam ferventem manum suam mittat, sanam et illacem reducat. Per te Salvatorem totius orbis, qui venturus es.

5 d. e. Codd. 1. 2. 3. a) deest 1.

f. Codd. 1. 2. a) ita 2; cum 7 ps. penit. et letania ad 1. b) ipsa letania sequitur in 1.
g. Codd. 1. *2. 3. a) Oratio praemittit 1. b) amator pacis et iusticiae 1. c) respice — nostram et des. 1.

h. Codd. 1. *2. 3. a) Oratio praemittit 1; Alia praemittit 2. b) salvator 3. c) deest 1.

d) iste 3. c) mittere 3. f) reliqua des. 3.

46 i. Codd. 1. *2. *3. Rubr. Alia 2. 4; igne 9.

k. Codd. 1. *2. *3. a) Alia praemittunt 1. 2. b) deest 1. c) rogamus 3.

l. Codd. 1. 2. 3. a) deest 1.

m. Codd. 1. 2. 3. Cf. B IX. 2. X. 4. a) infumetur 2. b) ista o. des. 2.

n. o. Codd. 1. *2. *3. a) Alia praemittit 1. b) ita 2. 3; Postea 1. c) examinandi add. 3.

50 d) ita 2. 3; sabone 1. c) missionem 3.

6.

Exstant exorcismi isti. 1) in cod. Paris. Lat. 2374, saec. X-XI; descriptis b. m. H. Knust; 2) in cod. Monac. Lat. 22040 (= B XVI); 3) in editione Lindenbrogii (Exorcism. 1, 1) et eodem fere modo apud Baluzium (= A 8); 4) in cod. monasterii S. Nicolai Andecavensis (= A 7); 5) in cod. Lucemburg. 50 (= B XVII). 5 E. de Rozière edidit ex codice 1 cap. 6 d in nr. 612bis, capitum 6 a. b lectiones ex eodem codice ad nr. 607.

(a) *Exorcismus^a aquae calidae, ad^b faciendum iudicium. Exorcizo te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis et in nomine Iesu Christi filii eius, domini nostri^c, ut fias aqua exorcizata ad effugandam omnem potestatem inimici^d 10 et omnia^e fantasmata diaboli; ut, si hic homo^f ill.^g, manum^h in te missurusⁱ, innocens est^j, unde culpatur^k, pietas Dei omnipotentis liberet eum^l. Et si^m culpabilis est, undeⁿ culpatur, se faciente vel consentiente, et^o in te manum mittere ausus^p fuerit, eiusdem Dei^q omnipotentis virtus super^r eum^s hoc declarare dignetur, ut omnis homo timeat^t, contremiscat nomen sanctum glorie domini^u nostri Iesu Christi, qui tecum^v vivit et regnat.*

(b) *Benedictio^a aquae. Oremus. Domine Iesu Christe, qui es iudex iustus, fortis et patiens et multum misericors, per quem facta sunt omnia, Deus decorum et Dominus dominantium, qui propter nos homines^b et propter nostram salutem de sinu patris descendisti, et ex virgine Maria carnem assumere dignatus es, et per^c passionem tuam mundum in^d cruce redemisti, et ad inferos descendisti, et diabolum in tenebris^e exterioribus colligasti, et omnes iustos, qui originali peccato ibidem tenebantur^f, magna potentia^g exinde liberasti: tu, Domine, quae sumus, mittere digneris Spiritum^h sanctum tuum ex summa celi arce^h super hanc creaturam aquae, quae ab igne fervescere atque calescere videtur, quiⁱ rectum per^k eam iudicium super hunc hominem ill. comprobet²⁵ ac manifestet. Te, domine Deus, supplices^l deprecamur, qui in^m Chana Galileae signoⁿ admirabili tua^o virtute ex aqua vinum fecisti, et tres pueros, Sidrac, Misac et Abdenago, de camino ignis ardentis illesos eduxisti, et Susannam de falso crimine liberasti, ceco nato oculos aperuisti, Lazarum^p quatriduanum a monumento suscitasti, et Petro mercanti manum porrexisti, ne respicias peccata nostra in hac oratione, sed tuum verum³⁰ et sanctum iudicium coram omnibus^q in hoc manifestare digneris, ut, si hic homo^r pro hac reputationis causa, fornicatione^s, vel furto^t, vel homicidio, aut adulterio^u, aut pro*

6 a. Codd. 1—5. a) Exorcismus — iudicium des. 5; Benedictio 3; Benedictio vel c. Bal. 4. b) in qua manus ad iudicium mittitur 2. Bal. 4. c) et in virtute Spiritus sancti add. 4. 5. d) omne fantasma satanae 2; omne phantasma diaboli 3. 4. e) aut hec mulier add. 5. f) ill. 1; deest 2—5. 35 g) qui manum suam 3; manum suam 2. 4. 5. h) est add. 2. 3; vel missura add. 5. i) deest 2. 3; extiterit de hac culpa unde Bal. k) reputatur 2. 3. 5. l) vel eam add. 5. m) quod absit add. 2—5. n) unde culp. — consentiente des. 2—5. o) presumptuose add. 2. 3; prae sumptuosus add. 4; presumptione add. 5. p) vel ausa add. 5. q) deest 3. r) super eum des. 2. s) vel eam add. 5. t) et contr. 3. 4; et tremiscat 2. u) codd. 2—5. alia varia addunt.

h. Codd. 1—5. a) B. aq. Oremus des. 3; aq. O. des. 2. 4. 5; Oratio Bal. 5; Alia 4. b) homines — salutem des. 2. c) passione tua 4; tuam deest 2. d) in cruce des. 2. e) tenebras exteriores 2. f) detinebantur 2—5. g) tua add. Bal. h) sanctam virtutem tuam caelestem pro Sp. s. — arce 4. i) quae per eum rectum iudicium super hominem istum comprobet 2; quae rectum per eam iudicium super hunc hominem nom. ill. (hominem nobis 4) comprobet 3. 4; ut rectum iudicium per eam super h. h. nomine illo c. Bal.; qui per eam rectum iudicium super hunc hominem nom. illi comprobet 5. k) super 1. l) supplieiter 5. m) miracula alio ordine enumerantur 4. n) s. a. des. 2. o) tuae virtutis 4. p) et ceco — Lazarumque 2. q) hominibus 3; omnibus hominibus 4. r) vel haec mulier add. 5. s) fornicatione vel des. 2. 3. 5; forn. — culpa des. 4. t) videlicet add. 3. 5; furti vel homicidii vel adulterii pro furto — adulterio 2. u) vel maleficii add 2; vel luxuria 50 add. 3. 5.

qualibet culpa^v, modo ad^w praesens manum suam in hanc aquam igne ferventem miserit et culpabilis ex hac causa^w non est, hoc ei praestare digneris, ut nulla lesio vel malicia^x in eadem^y manu appareat, per quam sine culpa calumpniam incurrat^z, qui venturus es iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.

6 (c) Iterum^a te, Deus^b omnipotens, nos indigni et peccatores famuli tui suppliciter^c exoramus^d, ut sanctum, verum^e et rectum iudicium tuum nobis in hoc etiam^a manifestare digneris, quatinus^f hic homo^g ex hac reputatus^h causa, si per aliquod maleficium, diabolo instigante, aut cupiditate velⁱ superbia^k, culpabilis est in facto^l vel consensu, et hoc comprobationis^m iudicium subvertere autⁿ violare volens^o, malo confisus^p ingenio, 10 manum suam in hanc aquam praesumptuose^q mittore ausus^r fuerit, tua pietas taliter^s hoc declarare^t dignetur, ut in eius manu dinosci queat, quod iniuste egit, ut ipse^u deinceps per veram confessionem, poenitentiam agens, ad emendationem perveniat, et iudicium tuum sanctum et verum in^v omnibus declaretur gentibus^w.

(d) Deus iustiae, Deus iudex iustus, fortis et patiens et pax, qui iudicas equi- cf. A 2 b.
15 tatem, tu iudica quod iustum est, Domine, de ista causa, et rectum iudicium tuum iudi-
casti, qui regnas super terram et facis eam tremore; tu Deus omnipotens, qui per ad-
ventum filii tui, domini nostri Iesu Christi, mundum salvasti et per passionem genus
humanum redemisti, tu hanc aquam igne ferventem benedicere digneris, et sicut tres
20 pueros, Sidrac, Misac et Abdenago, de camino ignis, succensa fornace, salvasti et illesos
per angelum tuum eduxisti, ita, clementissime Dominator, si innocens est iste homo ill.
de ista causa^a, per quam iudicium tuum intrat, et manum suam in hanc aquam igne
ferventem miserit, vel si culpabilis est, appareat; et si innocens est, salvum et illesum
libera cum. Praesta hoc, omnipotens et misericors Deus, ut de hac ista causa, quod
iustum est, sit in tua misericordia et in tua pietate ipsam declarari iubeas. Per eundem^b.

25

7.

Ex codice monasterii S. Nicolai Andecavensis has benedictiones edidit Martene, De antiquis eccl. ritibus III, p. 492 sqq.

(a) Benedictio ignis ad iudicium aquae callidae. Domine sancte, Pater
omnipotens, aeterne Deus, quae sumus, ut hunc ignem, quem in nomine tuo et filii tui
20 Dei ac domini nostri Iesu Christi et Spiritus sancti benedicimus et sanctificamus, bene-
dicere et sanctificare digneris, qui vivis et regnas.

(b) Benedictio vel exorcismus aquae callidae, in quam manus ad
iudicium mittitur. Exorcizo te, creatura aquae — — — gloriae domini Dei nostri, A 6 a.
qui in Trinitate perfecta vivit et regnat unus Deus per infinita saecula saeculorum. Amen.

35 (c) Alia. Domine Iesu Christe, qui es iudex iustus, fortis et patiens et multum A 6 b.
misericors — — — appareat, per quam sine culpa calumniam incurrat, qui vivis et
regnas cum Deo in unitate.

6 b. vi) causa culpe 3. w) deest 5. x) ita 1. 5; macula 2. 3; molestia 4. y) candom
manum 1. z) codd. 4. 5. alia varia subciunt; reliqua des. 2. 3.
40 c. Codd. 2—5. a) deest 4. b) domine Deus omnipotens pater 4. c) supplices 4. d) ora-
mus 3. e) et verum ac r. 2. f) quatenus 3. 4. 5. g) aut hec mulier add. 5. h) reputationis Bal.;
reputatus vel reputata 5. i) aut 4. k) incitante add. Bal. l) factu 3; factu vel in Bal. m) deest 2.
n) vel 3. o) voluerit 2; vult 5. p) vel confusa add. 5. q) praeumptione 5. r) vel ausa
add. 5. s) deest 4; hoc deest 5. t) declarescere 2. u) et ipse 3. 4; ipse vel ipsa 5. v) ita
45 3. 4. 5; declaretur in gentibus 2; in omnibus gentibus declaretur Bal. w) diversa subciunt codices.
d. Cod. 1, ubi haec post b leguntur. n) .n. add. e. b) reliqua abscissa sunt.

A 6 c. (d) Sequitur oratio. Te, domine Deus, omnipotens pater, nos indigni — — — declaretur gentibus. Per virtutem domini nostri Iesu Christi, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et saeculum per ignem. Per.

(e) Alia. Deprecor te, illuminator Domine omnium rerum, scrutator cordium et renum et intellector cogitationum, qui corda et occulta abditaque et secreta cogitationum et renes omnium nosti et vides, ut ostendere digneris in palam omnia dubia et incertas res, de quibus dubitamus, ut veritatem et iustitiam possimus advertere et inter mendacium et veritatem discernere, tua providentia donante, sicut audivimus Heliam dicentem¹: 'Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus omnium sanctorum, qui occulta cordis absconditaque cogitationis secreta et renes omnium vides et nosti, quia tu es Deus Israel', et Daniel confirmante²: 'Sit nomen Domini benedictum a saeculo et usque in saeculum — — — et lux cum eo est'. Tibi³, domine Deus patrum nostrorum, confitemur teque laudamus atque benedicimus precamurque, ut veritatem istius rei manifestes nobis, sicut fecisti inter mulieres apud Salomonem et inter falsos iudices et Susannam apud Danielem et apud apostolos in eligendo apostolum: ita manifestare nobis digneris 15 verum per tuam potentiam et fortissimum nomen tuum sanctum, quia tu es benedictus in saecula saeculorum.

(f) Sequitur oratio. Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui es auxiliator verax et iudicas aequitatem, tu iudica quod iustum est; iustus enim es, Domine, et rectum iudicium tuum, qui respicis super terram et facis eam tremere. Tu, Deus omnipotens, clemens adesto, qui per adventum filii tui, domini nostri Iesu Christi, mundum salvasti et per passionem eius et lignum sanctae crucis genus humanum redemisti, tu hanc aquam ferventem sanctifica, et qui tres pueros, id est Sidrach, Misach et Abdenago, iussu regis Babylonici Nabuchodonosor in caminum ignis missos, per angelos tuos sanctos eduxisti, tu, sanctissime Pater, omnipotens dominator omnium 25 regum, iudica quod iustum est et nobis indignis servis tuis per bonitatem tuam manifesta. Per eundem.

Ps. Deus, iudicium tuum regi da⁴. Ps. Si vere utique⁵. Ps. Deus ultionum⁶.
Ps. Beati immaculati in via⁷. Et letania, quamdiu iurat homo.

(g) Benedictio^a ferri calidissimi ad iudicium. Deus, cuius^b notitiam 30 nulla unquam secreta effugiunt^c, fidei nostrae tua bonitate responde^d, et praesta, ut, quisquis purgandi se gratia ignitum tulerit ferrum, potentiae tuae iudicio^e vel absolvatur innocens vel obnoxius detegatur. Per^f.

Item ut supra: Deprecor te, illuminator Domine, totam. Deus, iudex iustus, totam; et psalmos et letania, sicut supra.

35

8.

Ordinem istum iudicii aquae ferventis ex codice quodam incognito edidit Baluzius, Exorcism. 1, unde eum repetivit E. de Rozière, nr. 607, codicis Parisiensis Lat. 2374 (cf. A 6) lectionibus subiectis. Monendum est, ordinem ad exemplum ordinis iudicii aquae frigidae, infra A 17 sqq., compositum esse.

40

7 g. Cf. B XVIII, 4 d et cod. Floriac. s. XII (Martene, l. l. III, p. 384). a) Benedictio ferri igniti, quod caussa iudicii portatur pro Ben. — iudicium cod. Flor. b) cui B XVIII. c) fugiunt B XVIII. et cod. Flor. d) resplende B XVIII. e) indicio ed. f) reliqua des. in B XVIII. et cod. Flor.

1) Cf. 3. Reg. 18, 36. 2) Dan. 2, 20—22. 3) Cf. ib. 2, 23. 4) Psalm. 71, 1. 45

5) Psalm. 57, 2. 6) Psalm. 93, 1. 7) Psalm. 118, 1.

INCIPIT BENEDICTIO VEL EXORCISMUS AQUAE CALIDAE^a, IN QUA
MANUS AD IUDICIUM MITTITUR.

(a) Cum homines vis mittere ad comprobationem iudicii aquae calidae, primum fac eos intrare cum omni humilitate in ecclesia, et prostratis in oratione, dicat sacerdos has orationes:

Prima oratio. Auxiliare, Domine, quaerentibus misericordiam tuam et dampniam confitentibus. Parce supplicibus, ut, qui nostris meritis flagellamur, tua miseratione salvemur. Per.

Secunda oratio. Quaesumus, omnipotens Deus, afflitti populi lacrimas respice et iram tuac indignationis averte, ut, qui reatum nostrae infirmitatis agnoscimus, tua consolatione liberemur. Per.

Tertia oratio. Deus, qui conspicis omni nos virtute destitui, interius exteriusque custodi, ut et ab omnibus adversitatibus muniamur in corpore et a pravis cogitationibus mundemur in mente. Per.

15 His orationibus completis, surgat pariter et coram hominibus illis cantet presbyter missam et faciat eos ad ipsam missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos cum adiurazione et dicat:

(b) Adiuro vos, homines, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per vestram christianitatem, quam suscepistis, et per unigenitum Dei filium, quem Redemptorem ereditis, et per sanctam Trinitatem, et per sanctum euangeliū, et per reliquias, quae in ista sancta ecclesia sunt reconditae, ut non praesumatis ullo modo ad istam sanctam communionem accedere nec sumendo communicare, si hoc vel illud fecistis, aut consensistis, aut aliquam veritatem inde scitis, seu qui hoc egit, nostis.

25 (c) Si autem tacuerint et nullam inde professionem dixerint, accedat sacerdos ad altare et communicet more solito, postea vero communicet illos. Cum autem communicant ante altare, dicat sacerdos: Corpus hoc et sanguis domini nostri Iesu Christi sit vobis ad comprobationem hodie.

(d) Explata missa, descendat sacerdos ad locum destinatum, ubi ipsum examen peragatur. Deferat secum librum euangeliorum et crucem et canat modicam letaniam; et cum compleverit ipsam letaniam, exorcizet et benedicat aquam ipsam, antequam fervescat, ita dicendo:

(e) Exorcizo te, creatura aquae — — — contremiscat nomen sanctum gloriae Domini nostri, qui vivit et regnat Deus per omnia secula.

35 (f) Oratio. Domine Iesu Christe, qui es iudex iustus, fortis et patiens et multum misericors — — — appareat, per quam sine culpa calumniam incurrat.

(g) Iterum te, Deus omnipotens, nos indigni — — — gentibus declaretur. Per te, Redemptor mundi, qui venturus es iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen.

40 (h) Item alius exorcismus. Te autem, creatura aquae, adiuro te per Deum vivum, per Deum sanctum, qui te in principio separavit ab arida, adiuro te per Deum vivum, qui te de fonte paradisi manavit et in quatuor fluminibus exire iussit et totam terram rigare praecepit, adiuro te per eum, qui te in Cana Galilaeae sua potentia convertit in vinum, qui super te suis sanctis pedibus ambulavit, qui tibi nomen imposuit 45 Siloha¹, adiuro te per Deum, qui in te Nahaman Syrum sua lepra mundavit², dicens:

8. a) seu frigidae add. ed.

1) Cf. Bv. Ioh. 9, 7. 2) Cf. 4. Reg. 5, 10—14.

Aqua sancta, aqua benedicta, aqua, quae lavas sordes et mundas peccata, adiuro te per Deum vivum, ut te mundam exhibeas nec in te aliqua phantasma retineas, sed efficiaris fons exorcitus ad effugandum et evacuandum et comprobandum omne mendacium et investigandam et comprobandum omnem veritatem: ut iste, qui in te manum miserit, si veritatem et iustitiam habuerit, nullam laesionem in te accipiat; et si mendacium habet, appareat manus eius igne combusta, ut cognoscent omnes homines virtutem domini nostri Iesu Christi, qui venturus est cum Spiritu sancto iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen.

(i) Post haec exuat eum vestimentis suis et induat eum, *vel* eos, vestimentis mundis de ecclesia, id est indumento de exorcista aut de diacono, et faciat eos, *vel* eum, osculari euangelium et crucem Christi et asperget super eos de aqua ipsa; et ipsi, qui intraturi sunt ad Dei examen, det illis omnibus bibere de ipsa aqua benedicta. Cum autem dederit, unicuique dicat: Hanc aquam dedi tibi, *vel* vobis, ad probationem hodie. Deinde imponantur ligna subter caldaria, et dicat sacerdos has orationes, quando ipsa aqua calescere cooperit:

cf. A 2 b. (k) In nomine sanctae Trinitatis. Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui es auctor et creator clemens et misericors et iudicas aequitatem, tu iudica, qui iussisti rectum iudicium facere et respicis super terram et facis eam tremere. Tu, Deus omnipotens, qui per adventum unigeniti filii tui, domini nostri Iesu Christi, mundum redemisti, qui per eius passionem genus humanum subvenisti et salvasti, tu hanc aquam ferventem sanetifica. Qui tres pueros, id est Sidrach, Misach et Abdenago, sub rege Babylonis Nabuchodonosor in camino ignis, accensa fornace, salvasti et inlaesos per angelum tuum eduxisti, tu, clementissime Dominator, praesta, ut, si quis innocens ab huiusmodi culpa, *seu* causa, *sive* reputatione homicidii, adulterii, latrociniis fuerit, et in hanc aquam manum miserit, salvam et inlaesam inde educas. Qui tres pueros supradictos et Susannam de falso crimine liberasti, ita, Domine omnipotens, si culpabilis fuerit et, incrassante diabolo cor obduratum, manum in huius tui elementi ferventis creaturam miserit, tua veritas hoc declareret, ut in corpore manifestetur, et anima per poenitentiam salvetur. Et si ex hoc scelere culpabilis fuerit, et per aliquod maleficium aut per herbas aut per diabolicas incantationes hanc peccati sui culpam occultare voluerit, vel tuam iustitiam contaminare vel violare se posse crediderit, magnifica tua dextera hoc malum evacuet et omnem rei veritatem demonstret. Per te, clementissime Pater, qui vivis et regnas in Trinitate perfecta. Per omnia.

(l) Alia. Oremus. Deus, qui beatam Susannam de falso crimine liberasti, Deus, qui beatam Theclam de spectaculis liberasti, Deus, qui sanctum Danielem de lacu leonum liberasti et tres pueros de camino ignis ardantis eripuisti, tu libera innocentes et consigna factores. Per Dominum nostrum.

(m) Et qui manum mittit in aquam ad ipsum examen, dicat orationem dominicam et signet se signaculo crucis, et festinc deponatur ipsa aqua fervens desuper iuxta ignem, et iudex perpendat ipsam lapidem illigatam ad mensuram ill. infra ipsam aquam more solito; et sic inde extrahat eam in nomine Domini ipse, qui intrat ad examen iudicii. Postea cum magna diligentia sic fiat involuta manus sub sigillo iudicis signata usque in die tertio, quo visa sit viris idoneis et aestimata. ⁴⁶

9.

Brevis ista benedictio ferri exstat in his antiquissimis codicibus: 1) cod. Vindobonensi Lat. 1815 (theol. 149) olim Augiensis, saec. IX. fol. 149; 2) non integra

in cod. Vaticano Christ. 469, olim Sangallensi, saec. IX; cf. supra p. 378. Edidit ex cod. 1 Gerbertus in Monum. vet. liturg. Alemanniae II, p. 117. Pars prior etiam in alio codice Sangallensi antiquissimo legitur; cf. A 1 a.

(a) Benedictio^a ferri iudicialis. Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui ad manifestandum iudicium tuum hoc genus metalli, ut, omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat. Per dominum.

(b) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum iudicium Dei. Amen.

10.

10.

Ordo iudicii ferri exstat in codice miscellaneo Paris. Lat. 13091 (res. S. Germ. 981) in tribus foliis saec. XII. scriptis, quae ex antiquo monasterio Corbeiensi oriunda videntur. Manu saec. XVII. adscriptum legitur, ordinem 'in observationibus ad Bull. a. 1654.' editum esse. De qua editione aliunde compertum non habeo. Denuo edidit 15 E. de Rozière in Additamentis, 'Recueil' III, p. 348 sqq. B. m. Ioh. Heller codicem cum edito contulit.

INCIPIT IUDICIUM FERRI.

(a) In primis cantet presbiter prescriptam missam. Post hoc faciat ignem accendi benedicatque aquam et aspergat super ignem et super 20 astantes et ubi iudicium agendum, et sequatur hec oratio super ignem:

(b) Domine Deus, pater omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos — — — (16) mereamur. Per Dominum.

(c) Postea agatur letania. Kyrrieleyson, Christe eleyson, ter. Christe, audi nos. Salvator mundi, adiuva nos. Sancta Maria, [ora] pro illo. Sancta 25 Dei genitrix, ora pro illo. Sancta virgo virginum, ora pro illo. Sancte Michael — — —. Propitius esto, exaudi eum, Domine. Ab isto periculo, si culpabilis non est iste homo, libera eum, Domine. Ab insidiis diaboli libera. Ab omnibus maleficiis et magicis artibus libera cum, Domine. A cunctis erroribus libera. — — — Peccatores te rogamus, audi. Pro huius negotii examinatione te rogamus, audi. 30 Pro huius negotii qualitate te rogamus, audi nos. Ut iusticiae non dominetur iniquitas, te rogamus, audi. Ut subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi. Fili Dei, te rogamus, audi, ter. Agnus Dei — — —. Kyrrieleyson, ter. — — — Pater noster. Et ne nos.

(d) Exurge, Domine —. Domine Deus virtutum —. Fiat misericordia —. Ostende —. Non intres in iudicium —. Domine, ne memineris —. Propitius 35 esto peccatis nostris et illius propter nomen tuum, Domine. Ne quando dicant —. Domine, exaudi orationem meam, et clamor. Dominus vobiscum!

(e) Tunc accedat presbiter ad ignem et benedicat vomeres, dicens: Oratio. Deus, iudex iustus, qui auctor es pacis et iudicas equitatem, te suppliciter (13) 40 deprecamur, ut hos vomeres, sive hoc ferrum, ordinatum — — — veritati. Per te, Christe Iesu.

(f) Benedictio, Domine, sancte Pater, per invocationem sanctissimi nominis tui et et (8). per adventum Filii tui, domini nostri Iesu Christi, atque per donum sancti Spiritus paracliti ad manifestandum verum iudicium tuum hos vomeres, sive hoc genus metalli 45 vel ferri, ut sit a te sacrificatum et a nobis sanctificatum, ut omnis falsitas procul

9. a) Benedictio ferri ad iudicium faciendum 2.

remota, veritas iudicii tui fidelibus tuis fiat manifesta. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, qui tecum vivit et regnat in unitate.

(22) (g) Omnipotens Deus, suppliciter te exoramus pro huius negotii examinatione — — — digneris. Per Christum, dominum nostrum.

(h) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hos vomeres, 5 sive super hoc ferrum, ad discernendum verum Dei iudicium. Amen.

(i) Tunc pro ipso, cui crimen imputatur, cantetur psalmus: Domine, exaudi orationem meam, auribus percipe obsecrationem meam. Pater noster. Et ne nos. Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Mitte ei —. Nichil proficiat inimicus —. Esto ei, Domine, turris —. Domine, exaudi orationem 10 meam, et clamor meus ad te veniat. Dominus vobiscum!

(k) Oratio. Exaudi, quaesumus, Domine, supplicium preces et confitentium tibi parce peccatis, ut pariter nobis indulgentiam tribuas benignus et pacem.

(l) Tunc illi, qui discutiendi sunt, catecizentur^a his verbis: Adiuro

(4) te, homo, per Deum patrem omnipotentem, qui creavit celum et terram — — — 15 virtus domini nostri Iesu Christi ad rectum iudicium hodie in te declaretur, qui vivit et regnat.

cf. B III, 2. (m) Tunc ille, qui discutiendus est, dicat: Ecce ego pro illa discussione et securitate, quam hodie ad iudicium verum facere debeo, magis credo in Deum patrem omnipotentem, quod ipse potens est in hac re, pro qua criminatus sum modo, et iusticiam et veritatem in me ostendere^b, quam in diabolo et in maleficiis credere aut iusticiam et veritatem Dei irritare.

(n) Tunc faciat sacramentum et portet ferrum usque ad locum designatum. Quo peracto, sigillet decanus manum eius, et postea usque ad comprobationem iudicii in omni cibo et potu suo salem et aquam 25 benedictam admiscere bonum est.

11.

In libro sacramentorum monasterii Stabulensis, nunc cod. Bruxellensi 1814, saec. X. med., inter medias missas exstant duae benedictiones ferri, non interpositae, sed integrum missalis partem efficientes. Sequitur benedictio aquae frigidae, quam 30 invenies ad calcem (17). Exscripsit b. m. L. Bethmann.

(8) (a) Benedictio ferri. Benedic, Domine, sancte pater, per invocationem sanctissimi tui nominis hoc genus metalli, et per adventum — — — manifesta fiat. Per e^a.

(13) (b) Alia. Deus, iudex iustus, qui auctor es [pacis] et iudicas aequitatem — — — subdatur falsitas veritati. Per dominum nostrum.

35

12.

Benedictionale ecclesiae Atrebatenensis, nunc Bononiae asservatum, saec. XII, inter alia praebet has duas benedictiones ferri. Exscripsit b. m. L. Bethmann.

A 1 a. (a) Benedictio ferri. Benedic, Domine, per invocationem — — — manifestata fiat. Per dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, iudicem verum ac redemptorem animorum nostrorum, qui tecum vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus per omnia secula seculorum.

10. a) ita pro exorcizentur c. b) ostende c.

11. a) i. e. eundem.

(b) Item consecratio ferri. Deus, iudex iustus, quia auctor^a pacis es et iudicas *cf. (18)*. equitatem, te suppliciter rogamus, ut hoc ferrum, ordinatum ad iusticiae examinationem cuiuslibet dubietatis faciendam, benedicere et sanctificare digneris, ita ut, si innocens de prenominata causa, unde purgatio querenda est, in hoc ignitum et tua benedictione 5 sanctificatum ferrum manus, *vel* pedes, immiserit, illesus appareat tua benignissima miseratione; si autem culpabilis atque reus extiterit, qui iustus Deus es et omnia iuste et recte iudicas, si per herbas *vel* quecumque temptamina sive molimina peccata sua contueri contra veritatis tuae examen voluerit, iustissime, misericors domine Deus, manifesta, ut ad hoc virtus tua in eo cum veritate declaretur, quatinus iusticiae tuae non 10 dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, et ut caeteri videntes ab incredulitate sua liberentur. Per unigenitum Filium tuum, dominum nostrum, iudicem verum ac redemptorem animarum nostrarum, qui tecum vivit.

13.

Codex Paris. Lat. 4278 (olim Colbert. 1559, Reg. 4240 a) saec. IX—X, inter alias benedictiones ecclesiasticas continet hoc caput, quod exscripsit b. m. H. Knust.

Benedictio ferri ad iuditium. Deus, qui dubietatem iudicialis discretione discernere iussisti, tua benedictione hoc ferrum consecrare non dedigneris, ut, omni falsitate deleta, quisquis hoc rata fide portaverit^a etiam inustus flamas ignium vitare valeat. Per dominum.

20

14—25. IUDICIA AQUAE FRIGIDAE.

14.

Codex Sangall. 679, saec. X, exhibet fol. 1. iudicium aquae frigidae. Cum præfatione a conferantur infra 15 a. 16 a. 17 g. 18 g. 19 h et ad calcem (26). Descripsit b. m. H. Knust. Cap. 14 b eandem fere adiurationem præbet ac 15 b; cf. 16 b.

25 (a) Istum iudicium creavit omnipotens Deus, quia verus est, et quia dominus Eugenius papa constituit cum, et dominus imperator Ludovicus voluit illum observare, et transmisit ei istum diluculum^a, ut eum observaret. Istum faciant episcopi, abbates et comites, et est constitutus in omnem regionem nostram, ut omnes non licet periurare supra sancta sanctorum, sed invocationem Domini et iudicium ad aquam frigida.

(b) Adiuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per diem tremendum iudicii et per quatuor euangelista, per 24^b seniores, qui die cotidie Deum conlaudent, per 12 prophetas et 144^c milia, qui pro [Christi] nomine passi sunt, per 35 totos martyres et per plures confessores et illum pabtismum, que sacerdos super te generavit, et in hoc tibi supra^d dico, cum sanctis tibi invoco, quod, si tu, homo ill., de hac furtum ill. habuisti, aut consencius exinde fuisti^e, cor incrassatum, cor induratum, de hunc furtum ill. si culpabile est, cor tuum in^f situ evanescat, non suscipiat eum aqua. Propter hoc tu, Domine, fac signum talem, ut omnes cognoscant, si culpabilis est exinde aut non, angnoscant, quia tu es benedictus Deus in secula seculorum. Amen.

(c) Alia. Domine Deus omnipotens, qui pabtismum fieri iusit et remisionem peccatorum omnibus in pabtismo concessit: ille Deus per misericordiam suam rectum

12. a) vinctus c.

13. a) iportaverit c.

45 14. a) indicium? b) xxiiii orum c. c) cxliii orum c. d) supm c. e) defuisti c.
f) insinuanescat c.

LL. Form.

iudicium infra aqua discernet: videlicet, si culpabilis sis, tunc aqua, que in pabtismo te suscepit, nunc^g non recipiat; si autem innocens es, tunc aqua, que in baptismo te suscepit, nunc recipiat. Per Deum, qui venturus est et secundum ignem.

15.

Ex 'antiquissimo rituali' edidit hoc caput Muratorius in Antiqq. Ital. III, col. 615; repetivit E. de Rozière, nr. 594.

BENEDICTIO AQUAE FRIGIDAE AD FURTUM.

cf. A 14. (a) Iustum^a iudicium homines^b, quia verum est, quod dominus papa Eugenius constituit ad faciendum, ut nullum liceat periurare super sancta sanctorum. Iustum^a faciant episcopi, abbates et comites et vassi¹⁰ dominici, et est constitutum in omnem regionem Romanorum.

(b) Adiuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per diem tremendum, per viginti quatuor seniores, qui cotidie laudant Deum, per centum quadriginta quatuor milia, qui Christi martyres sunt, et per omnes sanctas virgines et per beatam virginem Mariam, quae Christum portare meruit, et per illum baptismum, quem¹⁵ sacerdos super te regeneravit; in hoc tibi supra dico, cum sanctis tibi invocor, ut, [si] tu, ille^c, de hoc furto aut consensisti, aut baiulasti, aut consentaneus fuisti, cor incrassatum aut induratum, si culpabilis es, non suscipiat eum hodie aqua. Pro hoc, Domine, fac signum tale, ut omnes cognoscant, quia tu es Deus benedictus in secula seculorum. Amen.

16.

Ex codice monasterii S. Mariani apud Autissiodorum edidit hoc caput Mabilionius, Vett. anall. I, p. 51 (ed. 2. p. 162).

cf. A 14. (a) Hoc iudicium atque examinationem misit dominus apostolicus in Franciam, ut non violarentur sacra altaria sanctorum, sed per hanc adiurationem et iudicium aquae frigidae possit patescere veritas.²⁵

(b) Adiuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum —.

17.

Ordo iste iudicii aquae frigidae exstat in duobus foliis codicis Parisiensis, olim res. S. Germ. 95, saec. X. ex., quae ex codice S. Remigii Remensis videntur sumpta esse. Edidit ordinem ex iisdem foliis ('Remigianis membranis pervetustis saec. IX. exaratis') Mabilionius, Vett. anall. I, p. 47 (ed. 2. p. 161); inde eum repetivit E. de Rozière, nr. 592. Descripsit b. m. L. Bethmann. Eandem fere ordinis formam infra praebent capp. 18. 19. 20; quae forma etiam in non paucis ordinum collectionibus invenitur.

(a) Cum homines vis mittere ad probationem, ita facere debes.³⁵ Accipe illos, quos voluntatem habes mittere in aqua, due eos in aeclesia, et coram omnibus illis cantet presbiter missam et faciat eos ad ipsam missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos, cum coniuratione ita dicens:

- (b) Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.⁴⁰
 (c) Si autem omnes tacuerint, et nullus hoc dixerit, accedat sacerdos

14. g) nun c.

15. a) iustum ed.   b) corrigendum videtur: [creavit] omnipotens.   c) (ille) ed.

ad altare et communicet eos. Postea vero dicat ad illos, quos communicaet: Corpus hic et sanguis domini nostri Iesu Christi sit vobis ad probationem hodie.

(d) Expleta missa, faciat aquam benedictam, et accipiat sacerdos ipsam aquam, ibitque ad illum locum, ubi homines probabuntur. Cum autem venerint ad ipsum locum, det illis bibere de aqua benedicta, dicens ad unumquemque: Hec aqua fiat tibi ad probationem. Postea vero coniuret aquam, ubi illos mittit. Post coniurationem aquac exuat illos vestimentis eorum, et faciat eos per singulos osculare sanctum euangelium et crucem Christi. Et postea super unumquemque asperget de aqua benedicta et proiciat singulos in aqua. Haec omnia facere debes ieiunus, neque illi ante manducent, qui ipsos mittunt in aqua.

(e) Coniuratio hominis. Adiuro te, homo N., per invocationem domini nostri ^{cf. (3).} Iesu Christi et per iudicium aquae frigidae. Adiuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per Trinitatem inseparabilem, et per dominum nostrum Iesum Christum, et per omnes angelos et archangeli, et per diem tremendi iudicii, et per 4 euangelistas, Matheum, Marcum, Lucam et Iohannem, et per 12 apostolos et per 12 prophetas, et per omnes sanctos Dei, et per principatus et potestates, per dominationes et virtutes, et per thronos Cherubin atque Seraphin, et per tres pueros, Sydrac, Misach et Abdenago, et per 144 milia, qui pro Christi nomine passi sunt, et per illum baptismum, quem sacerdos te regeneravit, ut, si de hoc furto scisti, aut vidisti, aut baiulasti, aut in domum tuam recepisti, aut consentiens aut consentaneus exinde fuisti, aut si habes cor incrassatum vel induratum, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua, neque ullum maleficium contra hoc prevaleat, sed manifestetur. Propterea obnixe te deprecamur, domine Iesu Christe, fac signum tale, ut, si culpabilis est hic homo, nullatenus recipiatur ab aqua. Hoc autem, domine Iesu Christe, fac ad laudem et gloriam, per invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant, quia tu es dominus noster, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas et in secula seculorum. Amen.

(f) Oratio ad aquam benedictam. Suppliciter te, domine Iesu Christe, deprecamur, tale presentialiter facere dignare signum, ut, si iste quod ei obicitur est in aliquo culpabilis, non suscipiat eum haec aqua, sed evanescat ipse, et nullatenus modo intro recipiat. Hoc autem, domine Iesu Christe, fac ad laudem et gloriam ad invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant, quia tu es Deus verus, et preter te non est aliis, qui vivis et regnas cum Deo patre in unitate Spiritus sancti per infinita secula seculorum. Amen.

(g) Hoc autem iudicium creavit omnipotens Deus, et verum est, et ^{cf. A 14.} per dominum Eugenium apostolicum inventum est, ut omnes episcopi, abbates, comites seu omnes christiani per universum orbem eum observare studeant, quia a multis probatum est et verum inventum est. Ideo enim ab illis inventum est et institutum, ut nulli licet super sanctum altare manum ponere neque super reliquias vel sanctorum corpora iurare.

18.

Integer existat ordo iste in 1) codice Vaticano Christ. reg. 612, saec. IX; cf. supra p. 239. Partem priorem praebet 2) codex Paris. Lat. 12235, saec. X; descripsit b. m. H. Knust. Quasdam lectiones 3) codicis Colonensis ecclesiae LXXXVIII (cf. B XVII, 4) adieci. Edidit ex codice 1 G. Waitz in 'Forschungen z. D. Gesch.' XVI, p. 619.

IUDICIJM AQUAE FRIGIDAE.

- cf. A 17. (a) Cum homines^b vis mittere in aquae^c frigidae ad probationem, ita^d facere debes. Accipe illos homines, quos voluntatem habes mittere in aqua, et duc eos in ecclesia, et^e coram omnibus illis cantet^f presbiter missam, et^e fac eos ad ipsam^g missam offerre. Cum autem ad communio- 5 nem venerint^h, antequam communicent, interrogetⁱ eos sacerdos, coniurationem^k ita dicat:
- (b) Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.
- (c) Si autem omnes tacuerint, et nullus hoc dixerit, accedat sacerdos ad altare et communicet. Postea communicet eos, quos^l vult in^m aquam 10 mittere. Cum autem communicantⁿ, dicat sacerdos per singulos: Corpus hic et sanguinis domini nostri Iesu Christi sit tibi ad comprobationem^o hodie.
- (d) Expleta missa, faciat^a sacerdos aquam benedictam^a, et accipiat^b aquam benedictam, vadate^c ad illum locum, ubi^d homines^e probabuntur^f. Cum^g autem venerint ad ipsum locum, det omnibus illis bibere de aqua 15 benedicta. Cum autem dederit, dicat ad unumquemque: Haec aqua^h fiat tibi ad probationem. Postea veroⁱ coniuret aquam, ubi^k illos mittit. Post coniurationem aquae exuat^l illis vestimentis eorum et faciat eos^m per singulos osculareⁿ sanctum euangelium et crucem Christi^o. Et^p post^r hanc de ipsa aqua benedicta asperget^s super unumquemque hominem^t et proiect^u eos statim per^v singulos in aqua^w. Haec autem omnia^y facere^w debat ieiunus, neque^x illi antea^z comedant^z, qui^a ipsos mittunt^b in aqua.
- (i) (e) Coniuratio aque. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio cuncta creavit et^a te iussit — — — per infinita secula seculorum. Amen.
- (j) (f) Coniuratio hominis. Adiuro te, homo ille, per invocationem domini nostri 25 Iesu Christi et per iudicium — — — benedictus, qui vivis et [regnas in secula seculorum. Amen.]
- (g) Hoc iudicium creavit omnipotens Deus, quia verum est, et beatus papa Eugenius et dominus Hludovicus imperator, illi constituerunt, ut istud faciant omnes homines, episcopi, abbati, comiti in 30 omnem regionem. Et probatum est apud nos, et certum et verum est utique id. Hoc autem inventum est, ut non licet periurare in sancta sanctorum.

19.

Edidit hunc ordinem ex codice incognito Lindenbrogius, Exorcism. 1, 2, unde 35 eum repetiverunt Baluzius, Exorcism. 2, et E. de Rozière, nr. 591.

- 18 a—e. Codd. 1. 2. a) Iudicium ad aqua facienda 2. b) autem vis hominem miteret 2.
 c) aqua frigida 2. d) ita f. d. des. 2. e) deest 2. f) 2; cant 1. g) 2; illam 1.
 h) venerunt 2. i) interrogat 1. k) coniurationem istam et d. 2. l) qui 1; qd 2. m) ad 2.
 n) communicat 2. o) probationem 2.
- d. Codd. 1. 2 et inde a verbis Postea vero 3. a) fiat ipse sacerdos aqua benedicta 2.
 b) acc. a. bened. des. 2. c) vadit 1; portat 2. d) habet 2. e) 2; omnes 1. f) mittere debes 2.
 g) de omnibus illis bibere debent pro Cum — bibere 2. h) aquam 2. i) deest 2. k) ut ubi illum m. 1; ubi illos mittet 2. l) exuet illis vestes coram 2; e. illos v. c. 3. m) illos 3; per singulos des. 2; per deest 3. n) osculari 2; sanctum deest 3. o) Domini 2. p) postea 2; haec 40 deest 3. q) aspergit 1. r) deest 2, 3. s) proicit 2. t) deest 3. u) aqua 1. v) hominum 2.
 w) f. debes ieiunos 2; facturi sunt ieiuni 3. x) quo illi antea des. 2. y) ante 3. z) comedunt neque illi 2; comedent cibum 3. a) qui i. m. in aquam post illi leguntur 3. b) mittant 1.
 e—g. Cod. 1. Capitis 18 e initium sine rubrica exstat 2; solam rubricam praebet 3. a) et remisit 2, ubi reliqua desunt.

IUDICIUM AQUAE FRIGIDAE.

(a) Cum homines vis mittere ad iudicium aquae frigidae ob probationem, ita facere debes. Accipe illos homines, quos vis mittere in aquam, et deduc eos in ecclesiam, et coram omnibus illis cantet presbyter missam, et fac eos ad ipsam missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos cum adiuratione et dicat:

(b) Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.

(c) Si autem omnes tacuerint, et nullus confessus fuerit, accedat sacerdos ad altare et communicet, separatis illis, qui examinandi sunt. Postea vero communicent illi, quos vult in aquam mittere. Cum autem communicant, dicat sacerdos ante altare: Corpus hoc et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie, ad laudem et gloriam nominis sui et ad ecclesiae suae utilitatem.

(d) Expleta missa, faciat sacerdos aquam benedictam, et deferat eam ad locum examinantis, ubi homines probantur. Cum autem venerit ad ipsum locum, letaniam faciens, omnibus pro eadem causa Dominum deprecantibus, det examinandis bibere de aqua illa benedicta. Cum autem dederit, unicuique dicat: Haec aqua Domini fiat tibi ad probationem hodie per dominum nostrum Iesum Christum, qui est verus iudex et iustus. Deinde coniuret aquam, ubi mittendi sunt. Post coniurationem autem aquae exuat illos vestimentis suis et faciat illos per singulos osculari sanctum euangelium et crucem Christi. Et post haec de ipsa aqua benedicta aspergat super unumquemque hominem et proiciat eos statim per singulos in aquam. Haec autem omnia facere debet ieunus, neque illi antea comedant, qui ipsos mittant in aqua.

(e) Coniuratio aquae. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit quique te segregavit ab aquis superioribus et iussit te servire humanis necessitatibus. Adiuro te etiam per invisible et ineffabile nomen Christi Iesu, filii Dei vivi omnipotentis, sub cuius pedibus te calcabilem praebuisti, qui etiam in te baptizari dignatus est et suo baptismate consecravit. Adiuro etiam te per Spiritum sanctum, qui super Dominum in te baptizatum descendit, qui te invisibili sanctificatione sacramentam ad animarum purgationem inenarrabile constituit sacramentum, per quam olim et populus Israeliticus siccis pedibus transivit, et ex aqua forrum, quod casu ecclerat, Heliseus divina virtute contra naturam natans in suo manubrio redire fecit: ut nullo modo suscipias hunc hominem, si in aliquo culpabilis est ex hoc, quod illi obicitur, scilicet aut opere aut consensu seu conscientia vel quolibet ingenio, sed per virtutem domini Iesu Christi reice ex te et fac illum natare super te, quatenus cognoscant fideles Christi, nullum maleficium, nullum præstigium divinae virtuti posse resistere, quod non detectum fiat et omnibus manifestum. Adiuro etiam te per virtutem eiusdem domini nostri Iesu Christi, ut ad laudem illius, cui omnis creatura servit, et cui caelestis exercitus famulatur, clamans: 'Sanctus, sanctus, sanctus dominus, Deus exercituum', ut nobis adiurantibus et eius misericordiam obsecrantibus obedias, qui regnat et dominatur per infinita secula seculorum. Amen.

(f) Hominis coniuratio. Adiuro te, homo, et contestor per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per sanctam et individuam Trinitatem, et per omnes angelos et archangeli, et per omnes principatus et potestates, dominationes quoque et virtutes, et per Dei sedilia, Cherubin et Seraphin, et per diem tremendum iudicij Dei, neconon et viginti quatuor seniores, qui quotidie laudant Deum, et per quatuor euangelistas, et per sanctos quoque apostolos, martyres et confessores, neconon et per sanctam genetricem

Dei Mariam omnesque virgines, et per cunctum populum sanctum Dei, vel per sanctum baptismum, in quo renatus es: si hoc malum fecisti, ex quo culparis, vel assensum praeceperis, aut baiulasti, aut in domum tuam receperis, aut inde concius aut consentaneus extitisti, coram omnibus dicito. Quod si, diabolo suadente, celare disposueris, et culpabilis exinde es, evanescat cor tuum incrassatum et induratum, et non suscipiat te aqua incredulum et seductum, ut dicat populus, quia Deus noster iudex est, cuius potestas in secula seculorum. Amen.

cf. supra d. (g) Post coniurationem aquae exuat illos vestimentis illorum et osculari sanctum euangelium et sanctam crucem faciat, et sanctificatis omnibus, aqua benedicta cum timore et reverentia, fidus de eius clementia, proiciat in aquam.

(h) Hoc iudicium autem, potente domino Hludovico imperatore, constituit beatus Eugenius, praecepis, ut omnes episcopi, comites, abbates omnisque populus christianus, qui infra cius imperium est, hoc iudicio defendant innocentes et examinent nocentes, ne periuri super reliquias sanctorum perdant suas animas, in malum consentientes.

20.

Ex antiphonario capituli Mediolanensis, 'quod olim spectabat ad canonicam Vallis Travalliae', saec. XII. edidit hunc ordinem Muratorius, Antiqu. Ital. III, col. 613. Repetivit inde E. de Rozière, nr. 593. In eodem codice legebatur: Benedictio panis et casei ad inveniendum, qui furatus est; cf. Murator. l. l. col. 619.

ORDO AD FACIENDUM IUDICIUM AD AQUAM FRIGIDAM.

(a) Hoc est verum iudicium ad hominem, qui debet exire in aquam frigidam. Quando Romani propter inadvertiam — — —.

(b) Cum homines vis dimittere in aquam frigidam ad probationem, ita debes facere. Accipe illos homines, quos vis mittere in aquam, et duc eos ad ecclesiam coram omnibus, et cantet presbyter missam et facit illos ad ipsam missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos coniuratione ista et dicat:

(c) Adiuro vos, homines, per Patrem — — — scitis, qualiter hoc egerint. 80

(d) Si autem homines tacuerint, et nemo ullum sermonem dixerit, tunc accedat sacerdos ad altare et communicet ex illis, quemcumque vult mittere in aquam. Cum communicant, dicat sacerdos ad unumquemque per singulos: Hoc corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi acceptum ad probationem hodie. 85

(e) Expleta missa, faciet ipse sacerdos aquam benedictam et accipiat ipsam aquam, et vadant ad locum, ubi homines probati debeant esse. Cum autem venerit ad iam praedictum locum, preebeat illis omnibus de ipsa supra benedicta aqua bibere. Ut autem dederit, dicat ad unumquemque: Haec est aqua benedicta; sit tibi ad comprobationem fidei. Postea vero coniuret sacerdos aquam, ubi illos mittere debet. 90

(f) Adiuro et benedico te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis — — —.

(g) Item post coniurationem aquae apprehendat ipsos homines, qui ad iudicium debent intrare, exuat illos vestimentis eorum et faciat osculari singulos sanctum euangelium et crucem Christi. Post haec ista coniuratio fiat per unumquemque: 95

(h) Adiuro, homo, per invocationem domini nostri Iesu Christi et per iudicium (3)
aquaee frigidae — — neque ullum maleficium contra praevalcat. Per.

(i) Oratio. Propterea obnixe te deprecamur, domine Iesu Christe, tale signum ^{ib. In fine.}
fac, ut, si — — in secula seculorum. Amen.

(k) Deinde accipiat modo presbyter de ipsa aqua benedicta, quam
prius fecerit, asperget super unumquemque et statim illos proiciat in
aquam.

21.

*Ex libro pontificali Cadurcensi saec. IX—X. edidit hunc ordinem Martene,
10 De antiqu. eccl. ritibus III, p. 461.*

AD FACIENDUM IUDICIUM.

(a) Quicumque iudicium aquae frigidae vult facere, iudicium acci-
piant homines, qui suspicionem habent de ipso latrocinio aut de ipsa
falsitate eorum, advocati autem illorum, infantes, qui mittendi sunt in
15 aquam, cum diligentia custodiant. Item non sit in eis ulla phantasia dia-
boli, illorumque corpus diligenter lavent, non solum caput, sed etiam
pedes. Postea ieiunent illi, qui mittendi sunt in aqua, 40 diebus. Ad
ecclesiam autem cum venerint, induat se sacerdos, sicut mos est, sacris
vestimentis ad missam canendum et dicat letaniam et capitula his verbis:

(b) Exurge, Domine, adiuva nos. Esto nobis, Domine. Non nobis, Domine.
Et clamaverunt ad Dominum¹. Ostende nobis, Domine. Tu, Domine, servabis
nos². Memento nostri, Domine³. Deinde psalmum: Domine⁴, quid multiplicati
sunt. Dominus regit me⁵. Misere mei, Deus, secundum magnam⁶. Deus mis-
reatur. Inclina, Domine⁷. Domine, exaudi orationem, auribus.

(c) Oratio. Exaudi, Domine, gemitum populi supplicantis, ut, qui de meritorum
qualitate diffidimus, non iudicium^a, sed misericordiam consequi mereamur. Per.

(d) Postea dicat sacerdos ad illos homines, ad quos habet suspectum
de ipsa causa, adiurationem istam: Adiuro te, homo, per Spiritum sanctum, et
individuam Trinitatem, et per tremendam iudicii diem, et per prophetas sanctos, seu et
30 per omnes sanctos apostolos, et per 24 seniores, qui quotidie Dominum laudent, et per
144 millia innocentes, qui pro Christi nomine passi sunt, et per omnes sanctos martyres,
seu per omnes sanctos confessores atque omnes sanctas virgines, et per illum baptismum,
ex quo fuitis regenerati, et per istas reliquias, quae in ista ecclesia sunt, et per sanctam
Mariam, matrem Domini, seu et per omnia agmina caelestium virtutum. In omnibus te
35 exorcizo atque coniuro, si de hac causa, qua appellatus es — et nominet sacerdos
illam causam —^b quod non praesumas hodie in ecclesia ista missam audire, nec tu,
nec advocatus tuus, qui pro te exire debet ad iudicium. Et non presumas hodie in
ista ecclesia sanctum euangelium osculari, nec corpus Domini praesumas nec tu nec
ille, qui per te in aqua missus fuerit, accipere, nec aqua benedicta super vos non
40 expectetis aspergere, si de hac causa confessus non fueris.

(e) Tunc incipiat sacerdos antiphonam: Salus populi. Oratio. Omni-
potens, sempiterne Deus, qui superbis resistis et gratiam praestas humilibus, tribue,

21. a) indicum ed. b) *supple*: culpabilis es.

1) *Psalm.* 106, 6. 2) *Psalm.* 11, 7. 3) *Psalm.* 105, 4. 4) *Psalm.* 3, 2.
45 5) *Psalm.* 22, 1. 6) *Psalm.* 50, 1. 7) *Psalm.* 85, 1.

quaesumus, ut non indignationem tuam provocemus elati, sed propitiationis tuae dona capiamus subiecti. Per. Epistola. Gratia Domini nostri¹. Respons. Protector noster. Versus. Domine, Deus virtutum. Euangelium secundum Matthaeum. In illo tempore dixit Iesus discipulis suis: 'Simile² factum est regnum caelorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo etc. usque triticum autem congregate in horum meum'. Deinde osculentur ipsi homines euangelium et offerant oblata iustitiae Domini. Ab omni reatu nos, Domine, sancta quae tractamus absolvant et eadem muniant a totius pravitatis incursu. Per. Praefatio. Salva nos ex ore leonis, qui circuit quaerens, de unitate ecclesiac tuae quem devoret. Sed tu, Leo de tribu Iuda, contere contraria tua virtute nequitiam et corda purifica. Per Christum. Communio. Illumina faciem³. Ad complendum. Praesta, quaesumus, omnipotens, sempiterne Deus, ut, semper rationabilia meditantes, quae tibi sunt placita et dictis exequamur et factis. Per Christum.

(f) Postea convenient homines, in quos habent suspectum de ipsa causa, et dicat sacerdos: Adiuro vos omnes, qui ad hoc venistis, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per illum baptismum, quem vos accepistis, et per unigenitum Dei Filium, et per sanctam et individuam Trinitatem, et per illam crucem, ubi Dominus crucifixus est, et per quatuor euangelistas, et per reliquias sanctorum, quae sunt in hac ecclesia, ut non praesumatis ullo modo communicare neque accedere ad sanctum altare, si de hac ratione, quod vobis interrogamus, aliquid scitis, aut consenteatis estis, aut exinde ullo modo mali meriti estis.

(g) Postea vero communicet sacerdos et dicat: Corpus et sanguis domini et redemptoris nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie. Tunc donet illi bibere aquam benedictam et dicat: Accipe haustum aquae benedictae, ut fiat tibi ad probationem hodie. Tunc procedunt cum ipso homines, et consecraret eos, et osculentur sanctum euangelium et crucem Christi et descendunt ad aquam frigidam, ubi iudicium debent facere, una cum letania. Et de aqua benedicta asperget super ipsos et super illa aqua, ubi eos mittere cupit, accipiatque thuribulum, et incensetur desuper ipsa aqua. Non sit currens nec foetens nec tenebrosa, sed suavis et clarissima. Cum autem venerint ad aquam, levent manus et oculos ad caelum et dicant: Domine Iesu Christe, fac signum tale, ut cognoscant omnes, quia tu es benedictus in saecula saeculorum. Amen.

(h) Adiuratio aquae. Adiuro te, aqua frigida, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per omnes angelos et archangulos, et per thronos et dominationes, et per principatus et potestates, et per omnes virtutes caelorum, et per Cherubim et Seraphim, et per sanctam Mariam, matrem Domini, et per 4 euangelistas, Matthaeum et Marcus, Lucam et Iohannem, et per 12 apostolos, et per 12 prophetas, et per omnes sanctos martyres, et per omnes sanctos confessores atque virgines Dei, et per illum baptismum, quem in te constituit facere. Si culpabiles sunt homines isti, cui^a nomina interpretaverunt de hoc sanctuario, aut de hereditate hominum vel de homicidio sive de furto vel adulterio, sive de quacumque causa huic contrapellati fuerint, aut illorum advocati, non eos suscipias, sed eos Dominus desuper naturae faciat. Oro, domine Iesu Christe, ut non sit ulla fantasia nec ulla ars diabolica, qui eos liberare possit, sed tua misericordia eos in . . . tradat. Domine Iesu Christe, appareat virtus et magna misericordia tua super aquam istam, si culpabiles sunt homines illi, per quos homines

21 h. a) quos N. N. interpellaverunt?

1) Rom. 16, 20. 24. et saepius in epistolis Novi Testamenti. 2) Ev. Matth. 13, 24--30.

3) Psalm. 118, 135.

illi missi fuerint, non eos recipiat aqua ista. Et si culpabiles non sunt, domine Iesu Christe, fac eos subtus aquae istae intrare.

(i) Alia. Deus, qui famulo tuo Moysi in monte Sinai apparuisti et filios Israel de terra Aegypti eduxisti et eos siccis pedibus mare transire fecisti, et qui tres pueros de camino ignis liberasti et Susannam de falso crimen, Danielem de lacu leonum et soerum Petri febricitantem, libera homines innocentibus istos, si digni sunt, et trade malefactores in palam. Amen.

(k) Adiuratio. Adiuro te, aqua frigida, in nomine Patris omnipotentis, qui in principio omnia creavit et te iussit ministrare humanis necessitatibus, qui te iussit segregare ab aquis superioribus. Adiuro te etiam per immortalem nomen Christi filii Dei omnipotentis, sub cuius omnipotentis pedibus mare, elementum aquarum, se calcabilem praebuerat, etiam baptizari in aquarum elementum voluit. Adiuro te etiam per Spiritum sanctum, qui super Dominum, Iohanne baptizante, in Iordanis alveo descendit. Adiuro te per individuam sanctam Trinitatem, cuius voluntate aquarum elementum divisum est, et populus Israel sicco vestigio pertransivit. Adiuro te etiam per invocationem, qua Elias ferrum, quod de manubrio exierat, eo adiurante, super aquam natare fecit: adiuro te, ut nullo modo suscias hominem istum, si culpabilis es, aut ille, per cuius^b missus fuerit, quod illi obicitur^c, scilicet aut per opera aut per sensum aut per scientiam aut per ullum ingenium, sed fac eum natare super aqua, ut nulla corum maleficia atque praestigium contra te praevalere possit, ut hodie manifestare valeat. Adiuro te per nomen Christi et praecipio tibi, ut nobis per nomen eius obedias, cui omnis creatura servit, quem Cherubim et Seraphim collaudant, dicentes: 'Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus Sabahot, Deus exercituum', qui regnat et dominatur per infinita saecula saeculorum. Amen.

(l) Alia. Adiuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, invisibilem, in Trinitate manentem, et per omnes angelos et archangeli, et per omnes sanctos Dei, et per diem iudicii tremendi, et per 24 seniores, qui quotidie Dominum collaudant, et per 4 euangelistas, et per omnes martyres et confessores, et per omnia secreta caelestia. Adiuro te per tres pueros, Sydrac, Misac et Abdenago, et per 144 millia, qui empti sunt de terra, et per cunctum populum sanctum Dei, et per illum baptismum, quod sacerdos super te regeneravit, te adiuro, homo, aut tu aut ille, qui per te in aqua missus fuerit, si de hac causa, qua contrapellatus es, si sciens fuisti aut videns aut baiulans aut in domo tua recipiens aut consentiens, aut si habes cor incrassatum aut induratum, vel si culpabilis es, evanescat cor tuum, et non te recipiat aqua ista nec ullum hominem per te, nec ullum maleficium tuum contra hoc praevaleat. Te deprecamur, domine Iesu Christe, fac ad laudem et gloriam et invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant, quia tu es Deus noster benedictus in saecula saeculorum. Amen.

22.

⁴⁰ In codice missali monasterii Essensis saec. X. nunc in bibliotheca Dusseldorfensi asservato existant fol. 307—309. haec, quae edita sunt in 'Archiv f. d. Gesch. d. Niederrheins' VI, p. 80 sqq.

BENEDICTIO AQUAE FRIGIDAE, STANTIS VEL FLUENTIS.

(a) Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio — — — (i)
⁴⁵ qui etiam regnat et dominatur per infinita secula seculorum. Amen.

(b) Aeterne Deus, omnipotens, qui etiam baptismum sanctum in aqua fieri ius- (i8)

²¹ i. k. a) palam corrigendum videtur. b) *lege*: quem. c) ob rem *ed.*

sisti et per lavachrum — — — et mundus et innocens de imo huius aquae abstrahatur.
Per dominum nostrum.

(c) Deus, innocentium misericors et protector, iustus nocentium iudicator, quia misericorditer iustus et iuste misericors iudicas aequitatem, et rectum iudicium tuum, qui iudex iustus es, fortis et patiens, non irasceris per singulos dies¹, ad hoc peccata⁵ delinquentium illico puniens, ut hac misericordissima pacientia tua ad penitentiam adducantur, ad hoc^a penitere nolentes invitatos plerumque ad^b confessionem perducens, ne thesaurizantes sibi iram in die iudicii secundum cor suum inpenitens aeternos cruciatus incurant. Tu, qui in gemino examine in primordio rerum mundum per aquam plectens noxios perdidisti et innoxios reservasti et in fine mundi iudicaturus es vivos et mortuos, dum uniuscuiusque opus quale sit ignis probabit, tu, Deus omnipotens, adesto tuae dispositionis sacramento et humilitatis nostrae officio, adesto adstantium fidei et discuciende persone saluti et huic clementi ad examinandam praesentis negotii veritatem virtutem tue benedictionis^c infunde. Tribue per aeterni verbi tui imperium et sancti Spiritus sanctificationem simulque per nostrae invocationis officium, ut, si quidem¹⁵ examinanda persona in obiecta sibi causa inculpabilis innoxia permanet, quatinus nec propria transacte vite peccata nec alterius incredulitas nec aliqua diaboli aut per se aut per sua membra insidiantis fallaciae innocentiae obsistat, sed tua, Domine, omnipotentia ad tuae maiestatis ostensionem et innocentis evasionem, ad omnium generaliter fidem corroborandam huius rei veritatem declarare et manifestare dignetur, quod²⁰ si, et suae salutis neglector et tui iudicij contemptor, obiecti sibi criminis conscius et reus tumido et indurato corde post benedictionem nostri ministerii officio huic elemento a te sanctificato accedere temerarius praesumpserit, tua, Domine, iudicaria sententia presumptorem denotet et omnia diaboli machinamenta onervet, non maleficorum incantacio, non magorum inlusio et fantasia, neque^d virtus herbarum neque alterius creaturae²⁵ vis potenciam tuam, Domine, omnipotentiam et rectissimum iudicium infamet, sed evidenti iudicio praesumpseris crimen in aqua declarare, quatinus in hac vita peccati sui recipiens ultionem ab aeternis gehennae poenis eruantur. Presta, aeterne et omnipotens Pater, presta, unigenite Iesu Christe, presta, amborum Spiritus alme, qui in trinitate Deitatis venturus es iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen.³⁰

AD IUDICIUM FACIENDUM.

cf. A 17. (d) Cum hominem vis mittere in aquam frigidam ad probationem, ita facere debes. Accipe illos homines, quos vis mittere in aquam et due eos in ecclesiam, et coram omnibus cantetur missa, et fac eos ad ipsam offerre. Cum autem ad communicationem venerit, antequam³⁵ communicent, interroget eos sacerdos cum coniuratione ita et dicat:

(e) Adiuro te, homo, per Patrem — — — quis hoc egerit. Per dominum.

(f) Si autem tacuerit et nihil de hoc confessus fuerit, accedat sacerdos ad altare et communicet eos, quos vult in aquam mittere, ita dicens: Corpus et sanguinis domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie.⁴⁰

(g) Expleta missa, faciat aquam benedictam et evadat ad locum, ubi homines probabunt. Aspergens eos, dicat ad unumquemque: Haec aqua fiat tibi ad probationem.

(h) Exorcismus aque. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit. Requirere retro². Finit exorcismus aquae.⁴⁵

22 c. a) hos c. b) a confessione c. c) s deest c. d) ne qua ed.

1) Psalm. 7, 12. 2) Cf. supra a.

(i) Post coniurationem aquae exuatis illos vestimentis eorum, et faciat per singulos osculari euangelium et crucem Domini; et post haec desuper benedicta aqua aspergat unumquemque.

(k) Adiuro te etiam per invocationem domini nostri Iesu Christi, et per iudicium aquac frigidae, et per omnes angelos et archangelos, et per 12 apostolos, et per 4 euangelistas, et per 24 seniores, qui cotidie laudant [Deum], et per omnes sanctos martyres et confessores et virgines Dei, et per Mariam, matrem domini nostri Iesu Christi, et per omnia agmina celorum, et per tres pueros, Sidrac, Misac et Abdenago, et per 144 milia innocentum puororum, et per omnem populum sanctum Dei, et per sanctum baptismum, quo te regeneravit sacerdos, et per diem tremendum iudicii te adiuro: si de hoc furto conscientius aut in consilio fuisti, aut audisti, aut vidisti, vel in domo recepisti, aut si habes cor tuum incrassatum aut induratum et culpabilis^a es de hac re, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua, neque ullum maleficium possit contra haec prevalere, sed ut per gratiam et laudem Dei manifestetur. Propter quae humili prece supplices exoramus te, domine Iesu Christe, iustus iudex, fac misericordiae tuae super nos apparere signum, ut si culpabilis est homo iste, nullatenus tua sancta visione^b recipi possit ab ista aqua. Hoc autem, domine Christe, fac ad laudem et gloriam tuam per invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant, quia tu es, Domine; Deus noster, qui vivis et regnas Deus per immortalia secula seculorum. Amen.

20

23.

Ex 'rituali ecclesiae Suessionensis tempore Nivelonis episcopi' exarato' hunc ordinem edidit Martene l. l. III, p. 485.

INCIPIT OFFICIUM AD IUDICIUM AQUAE.

(a) Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum; fac eum servo tuo secundum misericordiam tuam. Psalmus. Beati immaculati. Collecta. Absolve, quae sumus, Domine, tuorum delicta famulorum, ut a peccatorum suorum nexibus, quae pro sua fragilitate contraxerunt, tua benignitate liberentur et in hoc iudicio, prout meruerunt, tua iustitia preveniente, ad veritatis censuram pervenire mereantur. Per. Lectio ad Ephesios. Fratres², renovamini spiritu mentis vestrae etc. usque necessitate patienti. Respons. Propitius esto, Domine, peccatis nostris. Ne quando dicant gentes: 'Ubi est Deus eorum'? Versus. Adiuva nos — libera nos. Alleluia. Deus³, iudex iustus, fortis et patiens, numquid irascetur per singulos dies? Secundum Marcum. In illo tempore cum⁴ egressus esset Iesus, in via procurrens, quidam genu flexo etc. usque veni et sequere me. Offertorium. Immittit⁵ angelum Dominus in circuitu timentium eum, et eripiet eos. Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. Secreta. Hostiam⁶ tibi, Domine etc.

(b) Presbytero communicato, adiuretur homo sic: Adiuro te, homo, per sanctam Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per tuam christianitatem, quam suscepisti, et per sanctum euangelium, et per sanctas reliquias, quae in ista ecclesia sunt, ut non presumas ullo modo communicare neque accedere ad altare, si hoc fecisti, aut consensisti, aut scisti, quis hoc fecerit.

(c) Tunc communicet homo: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad probationem. Communio. Iustus Dominus et iustitiam dilexit, acquitatem

22 k. a) inculpabilis ed. b) iussione?

45 1) *Nivelo I*, a. 1176—1207, II, a. 1252—1262. *Gall. christ. IX*, col. 362 sqq. 370.

2) *Ephes.* 4, 23. 3) *Psalm.* 7, 12. 4) *Ev. Mare.* 10, 17—23. 5) *Psalm.* 33, 8, 9.

6) Cf. *Psalm.* 115, 8.

vidit vultus eius. Postcommunio. Per hoc sacrum corpus etc. Deinde aspergatur homo aqua benedicta: Haec aqua benedicta sit tibi hodie ad comprobationem.

(d) Deus¹, in adiutorium meum intende, Domine, ad adiuvandum me festina. Gloria Patri. In² te, Domine, speravi usque redemisti me. Domine, Deus veritatis. Et ibi finitur cum Gloria. Deus, iudicium tuum regi da. Inclina, Domine —.

(e) Letania a cardinalibus dicenda. Kyrie eleison etc.

cf. (1). (f) Coniuratio aquae. Coniuro te, aqua, etc.; desinit in haec verba: Sanctus, sanctus Dominus exercituum, qui etiam regnat et dominatur per infinita saecula saeculorum. Amen.

cf. (3). (g) Coniuratio hominis. Adiuro te, o homo, etc.; desinit in haec verba: ut cognoscant, quia tu es Deus noster benedictus, qui vivis et regnas.

24.

Fragmentum iudicij aquae frigidae descripsit W. Wattenbach ex apparatu palaeographico Ulrici F. de Kopp. Exstat in duobus foliis saec. XII. exaratum.

B IV, 2. (a) [Adiuro te, homo, per sanctam Trinitatem — — — archangelos], principatus¹⁵ et potestates, per thronos et dominationes — — — tu es Deus noster benedictus in secula seculorum. Amen.

B IV, 3. (b) Oratio. Deus pater, fiat voluntas tua super nos, et super orationem nostram. Ad te levamus corda — — — quesumus te, Domine, ut nos benedicere et sanctificare digneris et nobis manifestare ea, quae querimus et abscondita sunt nobis, ut cognoscamus virtutem in nobis. Qui vivis et. Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum. Euangeliū: In⁵ principio erat verbum.

(c) Benedictio Dei patris omnipotentis et Filii et Spiritus sancti descendat super hanc aquam ad discernendum verum Dei iudicium. Amen.

25.

25

Fragmentum istud ordinis aquae frigidae ex parte theotisce conscripti legitur in codice Trevirensi bibliothecae civitatis 744. 1917 (olim monasterii S. Matthiae in suburbio civitatis illius) saec. XII. Edidit Mone, 'Zeitschrift f. d. Gesch. d. Oberrheins' I, p. 42 sq. Ex ipso codice huc transmisso, quem V. Cl. W. Scherer mecum inspexit, descriptum emendatius edidi.

30

Missa iudicij
etc.

Ea die, qua accusati pro aliquo crimine sunt examinandi, primo haec missa dicenda est: Iustus es, Domine — — —.

Expleta missa, itur ad aquam, ubi examinandi sunt accusati. Et aqua benedicta et accusatis adiuratis, simul et accusator et accusatus statuuntur iuxta eandem aquam contra orientem, uterque tenens baculum³⁵ in manu, qui dicitur 'sünnestab', sacerdote haec verba inchoante et accusatore^a eadem repetente:

Cünrad, oder svi so du heizzest, ich spriche dir zu umbe min ros, daz mir verstolen wart. Ich zihe dich, daz du daz stalist, unde bite dich durch Got unde durch^b dez recht, daz du mir^c wider gebest. Unde zihest du mich dar ubere, daz ich minen⁴⁰ mutwillen an dich vordere, da bûte ich tir umbe minen voreit.

Respondeat accusatus: Den voreit den wil ich verchisen durch Got, daz er mir deste gnadiger si zu diseme minemo rechte, et addat haec verba: Also mich der Rudolf hic gagenwartic stat anc gesprochen hat umbe sin ros, daz ich ime daz stale,

25. a) to e corr. c. b) ch corr. videtur ex ex e. c) daz supplendum.

45

1) Psalm. 69, 1. 2) Psalm. 30, 2—6. 3) Ev. Ioh. 1, 1.

des nehan ich niwet getan, unde bute ime dar ein recht lougen zi siner gagenwarte ze disme gesegenoten wage, ob er ez gelöben unde gelouben wil.

Respondeat^d accusator: Ich gelöbe unde geloube unde sezze in dine hant mir also ze leistenne, also du mir hie gewettet hast.

Postea puer, qui vice accusati mittendus est in aquam, consignatus cum euangeliō: 'In principio erat verbum', simul cum accusato statuatur. Et sacerdos dicat haec verba: Disen cristianen mennesen den lih ich dir, daz er dich vurwese zu disme Gotes rechte, also du selbe soltist.

Also^e tun auch ich unde aische ein phant.

Postea accusatus simul cum vicario suo statuatur, et dextro pede vicarii super dextrum^f . . . .

26—32. IUDICIA PANIS ET CASEI, ET PANIS PENDENTIS.

26.

Codex Sangallensis 682. 8^a, saec. IX. in. (cf. supra A 4) exhibet huius ordinis valde corrupti initium a p. 231, reliqua b—c p. 246—251. Quae autem inter Madio et Benedictio leguntur in codice (cf. infra n. e) per errorem videntur illuc transposita esse. Cum e conferenda sunt A 27 c. 28. 33 e. B XVII, 6.

(a) Pensa^a inter pane et caseum 2 sol., quot sunt 9 denarii. Ipsac panis^b ordeaciūs^c esse atquac bisus^d.², caseus birbicinus factus in Madio^e.³

(b) Benedictio panis et^f casei; qui furtum facit. Sanctus, sanctus, sanctus Deus, qui es invisibilis salvator mundi, Deus, omnium rerum creaturarum conditor, Deus, spiritualium remunerator, scrutans corda et renes, Deus, deprecamus te, exaudi verba deprecationis meae, ut qui hunc^g furtum commisit, quem querimus, panes et caseum istae per gula et lingua vel fauces non possit transire, sed sint constricti et obligati per verbum virtutis tuae.

Pater noster, qui es in caelis.

(c) Exorcizo te, inmunde spiritus, qui hominem suadis et constrictas, ut furtum faciat^h, draco anticus, serpens nocivaⁱ, per virtutem sanctae crucis, et per Deum omnipotentem, per Iesum Christum Nazarenū, filium Dei, quem Iudaci crucifixerunt, agnum^k immaculatum, de Altissimo procreatum et per sanctum Spiritum natum ex Maria virgine, quem Gabrihel archangelus adnuntiavit venturum et Iohannis proclamat: 'Eeee agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi'^l, ut eius nomine nullo modo dimittat communicare panem istum vel caseum, sed constricti lingua, gula vel fauces sint conligati.

Pater noster, qui es in caelis.

(d) Adiuro te, homo ill., per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per 4 evangelistas, et per 12 apostolorum, et per 24 seniores, qui adorant agnum^s, et per illum Redemptorem nostrum, qui pro peccatis nostris suspensus fuit in cruce, ut, quaecumque in isto furto fuerit alligatus, aut sapit, aut conscientis est, aut consentiens fuit, sit hoc declaratum atque demonstratum.

40 25. d) Resp^c c. e) pedem accusati posito suppleverim. Reliqua desunt, pagina finita.

26. a) his verbis rubro exaratis in cod. praemissa sunt eodem modo scripta: Omelia sancti Aug. episcopi, quae cum iis, quae post Madio leguntur, inungenda sunt; cf. n. e. b) pīus c. e) ordinatiū c. d) lisus (vel bīus) c. e) Sequitur in cod. homilia: Fratres carissimi ad memoriam vestram reducimus usque qui habet aures audiendi audiat (p. 245); tunc benedictio: Ad ortolum (supra A 4). In autographo autem eadem ac in hac editione continuo subiecta fuisse videntur. f) qui caseum c. g) humane c. h) facias c. i) notiva c. k) annum c. l) ut c.

1) Verba accusatoris, ut videtur. 2) Panis bisus = 'pain bis'. Vide *Ducange*, s. v.

3) Caseus Maiensis etiam infra 27 k. 4) Ev. Ioh. 1, 29. 5) Cf. *Apocal.* 5, 8.

(e) Item alia. Domine Iesu Christe, qui caelum et terram tribuisti, mare et omnia, quae in eis sunt, habere virtutis tuae super hunc famulum tuum panem istam, quam^m dextera tua, Domine: si homo istae a terramⁿ istam culpabilis sit^o, turnae pane ista. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus, qui tribus Israel monuisti et Susannam de falso crimine liberasti, tres pueros a camino ignis ardantis, Sedrac,^p Misac et Abdenago, si ille homo istam^q terram istam culpabilis sit^r, turnae pane istae. Agius, agius, agius. Sanctus, sanctus, sanctus. Kyrieleison, Kyrieleison, Kyrieleison. Christeleison, Christeleison, Christeleison.

Pro uno solido 100 psalmos^s aut^t 2 missas^u.

Pro una untia 150 psalmos^v aut^w 3 missas^x.

Pro 6 untias 7^y psalteria^z et 6 missas^a.

Pro una libra 12 psalteria^b et 12 missas.^c

Finit enim.

10

27.

Ex codicibus vetustis S. Sergii Andegavensis edidit haec capita Martene, 15 De antiq. eccl. ritibus III, p. 480 sqq. Cum e conferas A 26 e. 33 e, cum d-g similima quae exstant infra B XVII, 1 a-d, cum h denique A 30 b. 31 a.

EXACTUM SUPER PANEM HORDEACEUM DE ALIQUA RE PERDITA.

(a) Missa de inventione sanctae crucis. Deus, qui ecclesiam tuam et nova semper prole renascentium foecundas et resipiscentium a peccatis atque ad te revertentium reparatione restauras, auge super nos, famulos tuos, Spiritus sancti tui dona propitiis et ipse in nostro ministerio quod tuae virtutis est operare. Per — in unitate eiusdem.

(b) Alia. Adesto, Domine, supplicationibus nostris et me, qui etiam misericordia tua primus indigo, clementer exaudi, et quem non electione merita, sed dono gratiae 25 tuae constitueris huius operis ministrum, da mihi fiduciam tui munieris exequendi et ipse in nostro ministerio quod tuae pietatis est operare. Per.

(c) Exorcismus panis vel casei. Domine Iesu Christe, appareat hic magna virtus tua et magna misericordia tua super hunc panem, quem confirmasti dextera tua, ut, quoties de illo acceperit homo iste, si veritas est, quod culpabilis sit de hac re,³⁰ unde reus putatur, aut facto aut consensu, tornet se panis iste in giro; et si veritas non est, non se tornet panis. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus, qui Susannam de falso crimine liberasti, Loth de Sodomis, tres pueros de camino ignis ardantis. Agios, agios. Exaudi, Christe, famulum tuum.

(d) Alia. Domine Deus omnipotens, agios, agios, agios, domine sancte Pater,³⁵ qui es invisibilis aeterne Deus, rerum omnium creator, Deus sanctus, mortalium et immortalium ordinator, qui cunctas res et arcana perspicis et cuncta nescis, scrutans corda et renes, Deus, deprecor te, exaudi verba depreciationis meae, ut, qui hoc furtum admisit, panis vel caseus iste nec fauces eius nec guttur transire possit.

(e) Domine, qui liberasti Moysen et Aaron de terra Aegypti, David de manu Saulis regis, Ionam de ventre ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Theelam de tormentis, Susannam de falso crimine, tres pueros de camino ignis ardantis, Danielem de lacu leonum, paraliticum de grabato, Lazarum de monumento, ostende, Domine,

26. m) confirmasti add. A 27 e, formasti A 33 e. n) atrā e; corrigendum videtur: at (= ad) rem. o) siturnae pro sit turnae e. p) lege: iste ad rem istam. q) psal e. r) iacet e. 45 s) miss. e. t) vii e., corrigendum videtur vi. u) psalt. e.

tuam misericordiam, ut, qui hoc furtum admisit, panis vel caseus iste fauces nec guttur eius transire non possit.

(f) Alia. Exorcizo te, maledicte et immundissime draco, basilisce, serpens noxie, per verbum veritatis, per Deum omnipotentem, per agnum immaculatum, de Altissimis 5 procreatum, de Spiritu sancto conceptum, de Maria virgine natum, quem Gabriel annuntiavit venturum, quem cum vidisset Iohannes voce magna clamavit, dicens: 'Hic est filius Dei vivi'¹⁾: ut nullam habeas^a potestatem in pane vel caseo isto, sed qui hoc furtum admisit, tremens manducans et tremebundus evomat quod accepit, te iubente, Domine sancte pater.

(g) Omnipotens, acerne Deus, qui caelum plasmasti, terram fundasti, mare 10 luminibus^b firmasti et omnes caelos fabricasti et magna luminaria, solem et lunam, splendere et lucere iuxta disciplinam ordinasti, fac, Domine, signum tale, ut omnis mundus et omnis terra intelligat, quia tu es Deus, qui facis mirabilia magna solus. Domine Iesu Christe, fili Dei vivi, qui res tales furatus est, aut qui in hoc conscientius 15 esse videtur, ut, gula et lingua et fauibus suis constrictis et obligatis, panem vel caseum istum non possit manducare. Per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per tremendum diem iudicii, per 4 euangelia, per 12 apostolos, per 12 prophetas, per 24 seniores, qui quotidie te laudant et adorant, per illum Redemptorem, qui propter nostra peccata manus suas in sanctam crucem expandere dignatus est: qui istud furtum furatus est, nec panem 20 nec caseum istum possit manducare, nisi, inflato ore cum spuma et lacrimis, fiat constrictus, praestante eodem domino nostro Iesu Christo, cui est honor et gloria in saecula saeculorum.

(h) Alia. Domine Deus omnipotens, agios, agios, agios, astans in caelis et in terris, sanctum et admirabile nomen tuum invocamus. Domine dominantium, Deus 25 caelorum, Deus iustorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus omnium iustorum, invocamus te, ut, quicunque furtum istud admisit, apponatur ei creatura panis vel formatici, ut antea revomat, quam pertranseat, quia tu es Deus, et non est alius praeter te, faciens mirabilia secundum magnam misericordiam tuam. Separetur ab eo spiritus diaboli, qui conscientis est, qui innocens 30 est manducet, qui culpabilis est tremat, tremescat tanquam arbor tremulus, et requiem non habeat, usque dum confiteatur, te iubente, sancte Pater, qui liberasti Noe de undis diluvii, Danieli de lacu leonum, Petrum de fluctibus, Paulum de carcere, Ionam de ventre ceti, sicut fecisti Pharaonem regem Aegypti mergi, sicut ille mare siccum non pertransivit, sic nec pertranseat gulam eius, donec confiteatur. Deus omnipotens, iudica 35 causam istam.

(i) Hoc debet scribi in circuitu formatici, antequam incipiatur missa, et antequam cultro incidatur, et debet integer esse: 'Convertetur²⁾ dolor eius in caput eius, et in verticem eius iniquitas eius descendet'.

(k) Et* dabis ei tunc panem et formaticum pondus 9 denariorum. 40 Panis sit ordeaccus absque fermento, formaticus Maiensis de ovibus.... Quamdiu cantatur missa, sint ante altare qui de furto accusantur et

* Et dabis ei inter panem et formaticum pensante denarios 9. Panis debet esse ordeneccus absque fermento, et formaticus vervicinus Maiensis. (*Haec verba, nota 'In alio codice' adiecta, in editione ante Hoc debet scribi etc. leguntur.*)

45 27. a) habeat ed. b) ita saepius hoc loco pro liminibus codd.; illuminibus ed.

1) Potius 'Ecce agnus Dei', Ev. Ioh. 1, 29, qui locus confunditur saepius cum alio, ubi dicit Petrus: 'Tu es Christus, filius Dei vivi', Ev. Matth. 16, 16. Uterque allegatur B XVII, 1.

2) Psalm. 7, 16.

unus homo iuxta illos aut plures, qui eos praevideant, ne aliquem dolum invicem loquantur. Cum vero ventum fuerit ad communionem, primus communicet se sacerdos corpore Christi et postea benedicat panem et caseum iuste pensata, ut supra diximus, et statim communicet eos. Ipseque sacerdos et custos ipsos bene videat, qualiter unusquisque transglutiat. Postquam autem omnes transglutierint, arcentur omnes anguli gulae eorum, ne quid remanserit. Et sic post haec dicat post-communionem missae.

28.

In codice ecclesiae Coloniensis CXXIII (Darmst. 2122), saec. X, exstat hoc iudicium panis. Ed. Jaffé-Wattenbach, Ecclesiae metrop. Colon. codices manuscr. p. 52.

In Christi nomine. Domine Deus omnipotens, qui fecisti caelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt. Si culpabilis est homo ill. de causa ista, aut si sapit, aut involavit^a, aut partem recepit, si culpabilis est, igit^b panis iste; si culpabilis non est, non igit^b. Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus prophetarum, Deus patriarcharum, Deus apostolorum, Deus martirum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus omniumque sanctorum tuorum, Deus Michael, Deus Gabriel, Deus Raphael, Deus Oriel, Deus Tobiel, Deus Raguel, Deus Salathiel, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus Moysi, Deus Aaron, Deus, qui liberasti tres pueros de camino ignis ardantis, Sidrac, Misac et Abdenago^c, Susannam . . . .

20

29.

Exstat hic ordo in codice Parisiensi Lat. 4627, saec. IX (cf. supra p. 34 sqq. 182) fol. 145 sq. Ediderunt Baluzius, Exorcism. 7. et E. de Rozière, nr. 619. Textum admodum corruptum conferas cum A 27 d sqq. 32 b sqq.

IN CHRISTI NOMINE INCIPIUNT COLLECTAS AD MALIS FURTIS
REPREMENDIS.

25

(a) Agius, agius, agius. Sanctae pater, qui es invisibilis omnium^a rerum conditor, spiritualium munerator^b, qui cunctorum es conditor et archana conspicis, cuncta cognoscis, qui scrutans^c corda et renes, Deus, deprecor te, et exaudi verba deprecationis meae, ut, qui hunc furtum illum admisit, panis vel casi iste transire faucis nec guttus illius non possit. Amen.

(b) Domine, qui liberasti Moysen de terra Aegipti, David de manu Saul regis, Ionam de ventre coeti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, Susanna de falsis criminibus, tres pueros de camino ignis ardentes, Daniel de lacum leonis, paraliticum de grabatto, Lazarum de monumento, ostende mihi, qui hunc furtum illum admisit, ut panes vel casius iste faucis nec gutture illius transire non possit. Amen.

(c) Exorcizo te, maledicte, inmundissime draco, basilice^d, serpens innoxia^e, per verbum veritatis et signum claritatis, per Deum omnipotentem et Iesum Christum Nazarenum, agnum immaculatum, de Altissimis procreatorem, de Spiritu sancto conceptum, ex Maria virgine [natum], quem Gabrihel archangelus adnuntiavit venturum, qui cum vidisset Iohannes^f voce magna clamavit, dicens: 'Hic est filius Dei vivi'¹⁾, nullum modo hic dimittas communicare; neque presumat panem nec casium istum manducare, qui

28. a) involavit c. b) ita c.; lege: giret. c) Abdegago c.

29. a) hominum c. b) munerator c. c) ita c.; lege: scrutaris. d) lege: basilice.

e) lege: noxie. f) Iost. c.

45

1) Cf. supra p. 631, n. 1.

hunc furtum illum admisit. Qui crimen nesciens est manducet, et qui crimen sciens est statim tremebundus evomat. Amen.

(d) Suggero tibi, domine Deus omnipotens, aeternae Deus, qui caelos camerasti, terra fundasti, mare liminibus firmasti et ipsum caelum fabricasti, qui magna mirabilia^g, sol et luna, super iustos [et iniustos] splendere et lucere fecisti, doctrinam^h ordinasti, fac, Domine, signum talem, ut omnis mundus et omnis terra intellegant, quia tu es Deus, qui facis mirabilia solus, domine Iesu Christe, filii Dei vivi: et qui res illas furavit, et qui ex hoc consentaneus videtur, ut gula et lingua fauoris suae sint constrictae et legate. Amen. Et panem nec casium istum non possit manducare. Amen.

(e) Coniuro tibi, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per diem tremendi iudicii et quattuor euangelia, et per 12 apostolos, per 16 prophetas, per 24 seniores, qui cotidie in laudem Domini sunt, per illo Redemptorem, qui pro nostra peccata manus in sancta cruce suspendere dignatus est, ut, siⁱ hunc furtum mixtus es, aut fecisti, aut consentisti, aut fraudolanter baiolasti, taliter sit tibi baiulandum, de manu Domini, de sua sancta gloria et virtutem, ut panem et casium istum numquam possis manducare, nisi, inflatas bucas, cum spuma et gemitu et lacrimis et doloribus fauoris tuae sint constrictae et oblegate. Amen.

(f) Ista collecta desuper caput hominis coniura: Domine Deus omnipotens, agius, agius, agius, adstans in caelis et in terris, Domine, sanctum et admirabilem nomen tuum invocamus, nomen tuum deprecamus, Domine. Domine dominantium, nomen tuum invokeamus. Deus caelorum, Deus iustorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus virginum, Deus omniumque sanctorum, te invokeamus, ut, quicumque furtum illum fecit, aut consenserit, adponatur ei creature panis et formaticus, aut^k in terra vomat, quam pertranseat; quia tu es Deus, et non est aliis preter te. Fac secundum magna misericordia tua, separetur ab eo spiritus diaboli: qui conscientius est evomat, et qui innocens est manducet, et qui culpabilis est tremat, tremescat, tamquam arbor tremulet et requiem non habeat^l, donec confiteatur, te iubente, Pater sanctae.

30.

³⁰ *Codex Paris. Lat. 4409, saec. IX (cf. supra p. 131) praebet fol. 35^b hunc ordinem. Exscriptis b. m. H. Knust. Ediderunt Baluzius, Exorcism. 8, et E. de Rozière, nr. 618. Conferenda sunt capita simillima A 31 a. 27 h.*

INCIPIT PROBATIO A CUNCTIS FURTIS PROBANDIS.

(a) Antequam^a incipias, canitur missa de sancta Trinitate. Antiphona^a. Benedicta sit sancta Trinitas.

(b) Domne Iesu Christe, agie, agie, agie, astas in caelis, in omnibus locis dominaris, vides et regis, iudicas et disponis, sanctum et admirabile nomen tuum invocamus. Domine dominantium, spiritus Dei, Deus Abraham, Deus Isaiae, Deus Iacob, Deus caelorum, Deus iustorum, Deus prophetarum^b, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus omnium sanctorum, te invocamus, ut, quicumque de isto furto culpabilis est, apontatur ei panis et caseus, ut, te iubente, constringantur fauces illius et guttur eius claudatur, ut qui istud furtum commisit antea revomat, quam pertranscat, ut sciat, quod tu es Deus, et non est aliis praeter te. Fac secundum magnam misericordiam tuam, ut ab eo spiritus diaboli separetur, et probatus convictus sit: qui culpabilis est tremat et tremescat tamquam folia arboris tremuli, per constringentes angelos tuos, per sanctum

29. g) ita c. pro luminaria. h) iuxta disciplinam o. A 27. i) si infra post baiulandum legitur in c. k) lege: antea. l) habent c.

30. a) Antequam — Antiphona ex editis recipi, in apographo desunt. b) propriator c.

Michahel et sanctum Raphahelem tremens appareat et requiem non habeat, donec confiteatur furtum istud. Agie, agie, agie, te iubente, liberatus est Danihel de lacu leonum, Petrus de fluctibus, Paulus de carceribus, Ionas de ventre ceti, Susanna de falso crimen; tu, manifesta furtum istud, sicut manifestasti Pharaonem regem in mare; sicut ille non pertransivit mare, sic non pertranscat gula eius, qui hoc furtum admisit, ⁵ creatura panis et casei. Adsit angelus sanctus Michahel et sanctus Gabrihel et sanctus Raphahel, constringant guttur illius, et claudatur, et victus appareat. Christe Iesu, presta quod petimus; Trinitas inseparabilis, manifesta; omnipotens Deus, qui vivis et regnas per omnia secula seculorum. Amen.

Pesante denarios 9.

¹⁰

31.

Ordo iste exstat in codice Paris. Lat. 5594, saec. X. Exscripserunt b. m. G. H. Pertz et H. Knust. Edidit E. de Rozière, nr. 618bis. Cum a cf. A 30 b.

(a) Benedictio panis ordeacei vel casei ad iudicium faciendum.
 Domine Deus Iesu Christe, ayos, ayos, ayos, qui semper adstas in caelis et in omnibus ¹⁵ locis dominaris, vides et regis et disponis^a, sanctum et admirabile nomen tuum in-
 vocamus. Domine dominantium, spiritus Dei, Deus caelorum, Deus angelorum, Deus
 archangelorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus iustorum, Deus propheta-
 rum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus
 omnium sanctorum, te invocamus et deprecamur, ut, quicumque de illo furto, de quo ²⁰
 inquirimus, aliquid admisit, vel fraude fraudavit, vel furatus est, adponatur ei creatura
 panis, et te iubente, fauces illius constringantur, et guttur eius claudatur, quatinus eam
 ante revomet, quam pertranseat, ut sciat, quia tu es Deus, et non est aliis praeter te
 Dominus. Fac secundum magnam misericordiam tuam, ut ab eo spiritus diaboli sepa-
 retur, et probetur convictus: qui de hoc furto culpabilis est tremat et tremiscat tam- ²⁵
 quam folia arboris tremuli et, constringentibus angelis tuis, sancto Michaele et sancto
 Raphaele, tremebundus appareat et requiem non habeat, donec confiteatur furtum ipsum.
 Ayos, ayos, ayos, te iubente, Pater sancte, qui liberasti Danihelem de lacu leonum,
 Petrum de fluctibus maris, Paulum de carcere, Ionam de ventre ceti, manifesta, Domine,
 furtum ipsum, sicut manifestasti Pharaonem regem in mare, et sicut ille non pertran- ³⁰
 sivit mare, sic non pertranscat gulam eius, qui furtum admisit, hanc creaturam panis
 vel casei; sed, angelis tuis, sancto Michaele et sancto Gabriele et sancto Raphaele, con-
 stringentibus, guttur eius claudatur, et convictus appareat. Christe Iesu, praesta quod
 petimus; Trinitas inseparabilis, manifesta; Omnipotens, qui vivis.

(b) Oratio. Domine Deus omnipotens, qui fecisti caelum et terram, mare et ³⁵
 omnia, quae in eis sunt, oremus, domine Iesu Christe, qui manus in cruce pro nostra
 redemptione posuisti, ante cuius oculos omnia munda et aperta sunt: si culpabilis est
 iste homo, adhereat faucibus eius panis iste vel caseus; et si culpabilis non est, dividat
 hunc. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus, qui Susannam de falso crimen
 liberasti, innocentem deduc, Domine, in via tua et in veritate tua.

(c) Postea dabis ei quod pansat sol. 3 aut den. 9, et iurabunt omnes
 testes de furto illo super sanctos, et postea dices ei, cui committitur cri-
 men: In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, amen: accipe hec secundum verba tua.

32.

*Ordinem istum maiorem iudicii panis et casei edidi ex tribus codicibus, qui sunt ⁴⁵
 hi: 1) Cod. Duacensis 96, saec. XII; descriptis b. m. L. Bethmann. 2) Cod. Eich-*

31. a) dñm add. c.

stet. (= B VII, 3). 3) Cod. Bamberg. (= B IV, 5). Cf. etiam B XV, 4. Nondum integer editus esse videtur.

(a) Exorcismum^a et benedictionem panis et casei ad securitatem iuditii faciendam et ad^b inveniendum furtum isto modo debes facere.
 5 Panis ordeaceus^c esse^d debet siccus, et caseus caprinus aridus; et antequam dividantur, scribe 'Pater noster' in utroque, et postea sic debes benedicere. Primum illae res, quae furatae sunt, ibidem in uno breviculo scriptae esse debent, et illorum nomina similiter, qui de furto insimulantur; et illis audientibus, super unam mensulam ante sanctum altare
 10 panem et caseum ita exorcizare^e et benedicere debes:

(b) Domine^a sanete, Pater omnipotens, aeterne Deus, qui es invisibilis omnium rerum creator spiritualiumque^b remunerator, qui et archana prospicis et cuncta cognoscis, qui^c scrutaris corda et renes, deprecor^d te, ut exaudias verba deprecationis meae, ut, qui hoc furtum commisit, panem vel caseum hunc fauces eius glutire non permittas.
 15 Qui^e venturus est.

(c) Alia^f. Deus, qui liberasti Moyson et^g Aaron de terra Egypti, David de manu Saul regis, Ionam de ventre caeti, Petrum de vinculis, Paulum de fluctibus, Susannam de falso crimen, tres pueros de camino ignis ardentes, Danielem de lacu leonum, paraliticum de grabbato^h, Lazarum de monumento: ostende misericordiam tuam, ut, qui hoc furtum commisit, panem vel caseum istum in eius fauces intrare non permittas. Quiⁱ venturus est iudicare.

(d) Coniuratio^k. Exorcizo te, maledicto diabolo^l, immundissime draco^m, basilice, serpens noxie, per verbum veritatis et signum claritatis Iesu Christi, per Deum omnipotentem et per Iesum Nazarenum, agnum immaculatum, ab Altissimo genitumⁿ et 25 de Spiritu sancto conceptum, ex Maria virginе natum^o, quem Gabriel archangelus^p annuntiavit venturum, quem Iohannes videns^q exclamavit, dicens: 'Ecce^r agnus Dei, qui tollit peccata mundi', ut nullo modo tu presumas communicare sancto. Et tu, domine Iesu Christe, non permittas, panem vel caseum hunc istum^s hominem manducare, qui istud crimen^t commisit. Et si criminis nescius est, salubriter manducet; et si de eo consentaneus est, gula eius vel lingua^u seu fauces suae sic fiant constrictae et obligatae, ut panem vel caseum istum non prevaleat manducare. Per te, Salvator mundi^b, qui vivis^v et regnas.

(e) Oratio^w. Deprecor te, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, qui caelum formasti et terram fundasti, mare limitibus terminasti, solem et lunam in splendor^x lucere fecisti, ut intelligent astantes, quia tu es Deus^y, qui facis mirabilia. Et te dominum^z Iesum Christum^z humili prece deposco, ut, qui furtum istud commisit, vel qui 35 consentaneus est, gula eius vel lingua^u seu fauces suae sic fiant constrictae et obligatae, ut panem vel caseum istum non prevaleat manducare. Per te, Salvator mundi^b, qui vivis.

(f) Oratio^o. In caelis gloriosus es, Deus, et ubique admirabile est^d nomen tuum. Deprecor te, qui es rex regum et dominus dominantium, Deus iustorum, Deus

32 a. Codd. 1. 2. 3. a) Exorcismus et benedictio 2; Exorcismus — furtum des. 3. b) deest 2.
 40 c) hordeaceus 2; ordeatus 3. d) esse debet siccus des. 1. e) dividatur 2. f) benedic pro exorcizare — debes 2.

b — k. Codd. 1. *2. 3. a) praeceedit rubr.: Oremus. Oratio 1; Benedictio panis et casei 3.
 b) ita 3; rerum add. 1. c) ita 3; cuncta add. 1. d) te deprecor 3. e) ita 1; Per pro Qui v. est 3. f) ita 2. 3; oratio add. 1. g) et Aaron 3; des. 1. h) grabatto 3. i) Qui — iudicare
 45 des. 3. k) Alia 2; Exorcismus 3. l) et add. 1. m) dracho 1. n) procreatum 3.
 o) 3; deest 1. p) angelus 3. q) ita 3; exclamavit dicens pro v. e. 1. r) 3; Hic est filius pro Ecce agnus 1. s) isti homini 3. t) furtum 3. u) factus add. 3. v) venturus es iudicare 3.
 w) Alia 2. 3. x) splendorem 3. y) 3; deest 1. z) dominum IC 1; Deum Iesum 3. a) eius
 add. 3. b) mundi q. vivis des. 3. c) Alia 2. 3. d) deest 3.

apostolorum, Deus martirum, Deus omnium sanctorum, ut, qui furtum istud commisit, apponatur ei in nomine tuo creatura^e panis vel casei ad^f comprobationem, et fauces eius claudantur, cum^g acceperit, non transglutiat; quia tu es Deus, et non est^h alius preter te. Hoc fac propter te et propter misericordiam tuam, ut separetur a diabolo et per poenitentiam salvetur; et statim ut acceperit, tremebundus appareat contremescatⁱ que^j tanquam arbor tremula et requiem non habeat, usque quo confiteatur tibi, Salvator mundi, Deus^k.

- (10) (g) Exorcismus panis et casei. Exorcizo te, creatura panis et casei, per Deum patrem omnipotentem — — — detque gloriam Deo, qui venturus est^l iudicare.
- (11) (h) Oratio^m. Deus angelorum, Deusⁿ archangelorum, Deus^o patriarcharum, Deus prophetarum — — —.

(i) Post^p hec aspergas^q eum aqua benedicta, et dices ad eum: Haec aqua fiat tibi hodie ad comprobationem. Postea dones ei^r inter panem et caseum denarios novem ad pensam; et primum impone manum super caput eius, et coniura eum ita:

(k) Coniuro te, homo N.^b, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per diem tremendi iuditii, per 4 euangelistas, et^r per 12 apostolos, per prophetas, per 24 seniores, qui^s cotidie laudando Deum adorant^t, per Redemptorem nostrum, qui pro nostris peccatis manus suas in sancta cruce expandere dignatus est, et per illud baptismum^u, quo te sacerdos regeneravit: ut, si de hoc furto noxius es^v, aut fecisti, aut scisti, aut consensisti, aut inde peccatum habes, coniuro te per nomen sanctum^w Domini, ut panem vel caseum istum numquam possis manducare^x, sed, inflatis buccis, cum spuma et gemitu et lacrimis et dolore fauces tuae siccae efficiantur et obligent te, antequam confitearis peccata tua domino nostro Iesu Christo, qui venturus est^y.

(l) Alia^a oratio. Deus omnipotens, qui iudicas quod iustum est, iudica et manifesta causam istam in nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus est iudicare vi[vos]^b.

IUDICIUM LIBRI (PSALTERII).

33.

Hic ordo, ex parte lingua vetere Franco-Gallorum (idiomate regionis Fisca- 30 nensis) conscriptus, legitur in cod. Paris. 2403, saec. XII. in., fol. 163. Ediderunt L. Delisle in 'Bibliothèque de l'école des chartes' (1857) XVIII, p. 255 sq., et ex nova recensione W. Foerster et E. Koschwitz, 'Altfranzös. Uebungsbuch' I, col. 161 sq. Eadem res agitur B XIV, 4; cf. supra p. 602. Ad textum Latinum d emendandum cf. prae- cipue A 27 c.

(a) Chi certe^a cose deit enquerre, ses iunies deit faire e ses ele- mosinas e ne deit estre^b e missa et matinas deit orer e ses septem psal- mes e sa letania e ses oratiuns et aqua benedicta.

(b) Antiphona. Nos autem gloriari. Psalmus. Deus miscreatur^c. Oratio.

32 f—k. e) 3; creatum 1. f) ad deest 1; ad comprobationem des. 3. g) seu celerius ut 3. 40 h) deest 3. i) cum tremescat^d 1; tremiscatque 3. k) est ind. des. 3. l) deest 3; Benedictio panis et casei 2. m) et 3. n) D. patr. des. 3. o) ita 1. 2; Postea 3. p) 2. 3; asperges 1. q) 2. 3; deest 1. r) et — apostolos des. 3. s) qui — adorant des. 3. t) baptisma 3. u) sis 3. v) sancti 3. w) comedere 3.

1. Cod. 1. '2. a) Sequitur 2. b) in . . 1.

33. a) fortasse: ceste. b) quaedam verba deesse videntur.

1) Psalm. 66, 1.

Deus, qui in preclara. Epistola. Fratres, confido in vobis¹. Alleluia. Nos autem. Alleluia. Dulce lignum. Euangelium. Erat homo ex phariseis². Offer- torium. Protege, Domine. Secreta. Sacrificium, Domine. Agnus Dei. Agnus Dei.

(c) Ore preiuns devine misericordie e^c ma damne sancta Maria se ma damne sainte Cruiz et ma damne sancta Elena et toz sainz et totes saintes et toz les fedelz damine Deu, qui trinus est in^d numero et unus est in nomine^e, que il tot preient damine Deu, que il declarast et il demonstrast ceste cose, que nuls uem ne puscet estre encolpet, sicil non chi dreit i ad. Ore deit lon prendre une rotele et ensansunt^f en un fust et metre le mance ensz el livre^g e lier bien, que nen chidet, et puis prendre le^h livre par la rotele a duos deenz et ius prendreⁱ.

(d) Domine Iesu Christe, fili Dei vivi, quia tu mundas manus posuisti in cruce et nos omnes tuo^k pretioso sanguine redemisti, appareat veritas^l tua super librum istum, qui^m in dexteram formasti et benedixisti in substantia hominum et ad continen- 16 dam, siⁿ veritas est, qui culpabilis sit ille homo aliquid qui tenetur^o nom. ill., si ille furtum fecerit, aut consenserit, tornet librum istum, et si ille furtum non fecerit nec consenserit, non tornet.

Domine Deus — — — ^p.

33. c) om̄ia damne c. d) in numero pro in n. c. e) homine c. f) corruptum. g) linea c.
20 h) lever pro le livre c. i) pendre legendum videtur. k) tua c. l) virtus melius legitur A 27.
m) fortasse: quem dextera; cf. A 27. n) siverita pro si v. c.; cf. A 27. o) te² c. p) Inter sequentia haec leguntur in codice: Missa de natali Domini deit odir chi campist. — Missa de la resurrection, missam de sancta Trinitate, missa de sancto Stephano deit lun dire por le campian, quant il entret el camp. Ps. Quicunque vult.

25 1) Cf. Galat. 5, 10. 2) Ev. Ioh. 3, 1.

B.

COLLECTIONES IUDICIORUM DEI.

I.

Codex Montispessulanus 306, saec. IX, continet fol. 3' sqq. ordines iudiciorum 1) aquae ferventis et ferri (fragmentum), 2) aquae frigidae (fragmentum),⁵ 3) panis et casei, 4) 'examinis in mensuris'. Post alias benedictiones ad rem iudicialem non spectantes subiectae sunt benedictiones aquae frigidae et ferri, quas, licet postea additae sint, tamen sub numeris 5. et 6. subiciendas duxi. Exscripsit V. I. G. Waitz. Ea quoque, quae de sacramento purgatorio Iudeorum in codice Montispessulanus 360, saec. XI, exstant (cf. LL. Capitul. I, p. 259), subieci, quoniam de 10 iudicio Dei agere videntur. Capp. 1–4. edidit E. de Rozière, nr. 596. 590. 622. 625.

1. INCIPIT ORDO AD IUDICIO^a FACIENDUM.

(a) In primis sacerdos designet locum^b in atrio aecclesiae, ubi ignis fieri possit ad caldaria suspendendum vel ad ferrum ignitum. Ita tamen, ut superius locus ille aqua benedicta aspergatur, neenon et aqua, quam^c 15 in caldaria fieri debeat.

Miss. Iud.
a-1. (b) Deinde missam cantare secundum ordinem. Introitum. Antiphona^c. Iustus es, Domine — — — non dominetur^d . . . . .

2.

(1) (a) . . . . . homine, si in aliquo ex hoc est culpabilis, cuius iste vicharius est,²⁰ quod illi obicitur, scilicet aut^a per opera aut^a per consensum aut^a per conscientiam aut^a per ullum ingenium; sed fac eum natare super te — — — 'Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth', qui etiam regnat et dominatur per infinita secula seculorum. Amen.

(b) Benedictio aque frigide. Benedico te, creatura aque, — — — iudicare²⁵ vivos et mortuos et seculum per ignem.

(c) Post benedictionem aque qui mittendus est in aquam exuatur, et post hec de ipsa sacerdos aspergatur super unumquemque, et dato iuramento, vel ipse criminosus aut eius vicarius mittatur in aquam. Haec omnia facere debent ieconi, neque illi prius comedant, qui eum in aquam³⁰ mittant. Interim ab omnibus circumstantibus Pater noster cantetur, et a clericis: Laudate Dominum de celis¹, cum precibus sanetis.

1. a) iudicium faciendum. b) in atrio locum in atrio c. c) a. c. d) 2 folia excidisse videntur in c.

2. a) au c.

1) *Psalm.* 148, 1.

(d) **Oratio.** Domine sancte, Pater omnipotens, acerne Deus, qui misisti Filium tuum in mundum et ostendisti creaturae cretorem, qui precioso sanguine suo genus humanum redemit, quique discipulis dixit: 'Quicumque in nomine meo pecieritis, dabitur vobis'¹, per ipsum salvatorem nostrum Iesum Christum te, summe Pater cum Spiritu sancto, petimus, ut veritatem, quam querimus, in hoc iudicio manifestare digneris, ut, si homines isti, quorum nomina supra scripta sunt, hoc, de quo hic querimus, latrocinium fecerunt, aut consenserunt, aqua, quae in baptismo eos suscepit, nunc vicarium eorum non recipiat, si autem non fecerunt neque consenserunt, vicarium^b eorum libenter suscipiat. In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti praecipio tibi, aqua, ut obediens sis nostro imperio. Per sanctam et individuam Trinitatem.

3. AD IUDICIUM FACIENDUM CUM PANE ET CASEO. INCIPIT.

(a) Primum laetania celebretur. Pater noster et Credo in Deum, psalmis quoque: Benedixisti, Domine^a. Confitebor tibi, Domine^{a, b}. Voce mea ad Dominum^c, bis^b. Domine, exaudi orationem^d.

(b) **Oratio cum benedicite.** Domine Deus omnipotens, qui liberasti Abraham de Ur Caldeorum et tres pueros de camino ignis regis Babiloniorum, Sidrac, Misac et Abdenago, et qui in crucis patibulo pro redemptione humani generis ascendisti, et^e inferos descendisti, et electos tuos tecum reduxisti, inpios vero in claustris tarthareis dimisisti, indica causam istam secundum iudicium iustitiae tuae. Qui vivis.

(c) Domine Iesu Christe, qui es panis vivus de caelo descendens, qui ex 5 panibus 5 milia hominum saciasti, ut inde proditori pro reatus sui probationale panem intinctum porrexiisti, tu hanc creaturam panis et casei benedicere dignare ad investigandas fraudes et versutias inimici, ut, quem ipso per fulta seducendo cœlaverat, veritas tua manifestare dignetur, ita ut, perceptum caseum, cum plane deglutire non valeat, constricto gutture superatus^d, suae temeritatis obstinatiam confusam et ad nichil senciat esse redactam. Per Deum.

4.

(a) Quidam^e fideles pro vilibus causis iudicii faciunt examen in mensuris. Ad hoc etiam rite peragendum devota intentione opus habent divinum invocare praesidium. In primis oratio dominica et cimbolum cum letania decantent, deinde psalmos: Exaudi, Deus, orationem meam, cum deprecor^f. Levavi^g. Ad te levavi^h. Domine, exaudi. Euangelium legatur secundum Lucam: Estote ergo misericordes usque remittetur vobisⁱ.

(b) Deus omnipotens Sabaoth, qui celorum contines thronos et abyssos intueris^h, Domine, rex regum, qui omnem creaturam in^b mensura spirituali et pondere divino dispositisti, qui furtum arcum prope Hiericho per sortis iudicia Iosue revelasti^j; qui Iezochiel prophete limen angelorum calamo mensurantem per latitudinem, longitudinem, sublimitatem, profunditatem^k, qui verbum apostoli concordantem demonstrasti, exaudi nos propicius per gratiam sancti Spiritus et per sanctae crucis virtutem et sanctae Dei

2. b) vicarium corr. vicarium c.

3. a) d (Deus) c. b) II c. c) lege: ad. d) seperatus corr. superatus c.

4. a) intuens corr. intueris c. b) n superscriptum c.

1) Cf. Ev. Ioh. 15, 16. 2) Psalm. 84. 3) Plures psalmi ita incipiunt: 9, 110, 137.

45 4) Psalm. 76. 5) Psalm. 142. 6) Hoc 'examen in mensuris' ad iudicium sortis spectare videtur. Quod ideo fortasse ita appellari potuit, quia calamus extractus mensurabatur, utrum longior an brevior esset. 7) Psalm. 63. 8) Psalm. 120. 9) Psalm. 122. 10) Ev. Lue. 6, 36—38. 11) Cf. Ios. 7, 14 sqq. 12) Cf. Ezech. 40, 3 sqq.

cf. B VIII,
60.

et. 1b. b.

h) vicarium corr. vicarium c.

g) levavi corr. levavi c.

h) intuens corr. intueris c.

i) remittetur vobis corr. remittitur vobis c.

j) revelasti corr. revelasti c.

k) profunditatem corr. profunditatem c.

genitricis virginisque Mariae et omnium sanctorum tuorum intercessionem, quicquid in hac quesituri sumus mensura, verissimi examinis tui probatione declara. Per dominum in unitate eiusdem Spiritus sancti Deus^c.

5.

Benedictio aquae ad iudicium faciendum.

cf. (21). Omnipotens Deus, qui baptismum fieri iussit et hominibus remissionem peccatorum in eo concessit, ille rectum iudicium in ista aqua discernat: si culpabilis sis^a, de hac re, aqua, que in baptismo te suscepit, nunc non^b te recipiat; si autem innocens sis, aqua, que in baptismo te suscepit, nunc recipiat. In nomine domini nostri Iesu Christi, qui cum Patre.

10

6.

Benedictio ferri iudicialis.

A 1 a. Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui ad manifestandum verum iudicium tuum genus metalli, ut omni demonum falsitate^a procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat. Per Deum*.

15

*) (7). *In cod. Montisp. 360. folio ultimo leguntur haec:*

E decretis Karoli imperatoris. Si Iudeus contra Iudeum aliquod negocium habuerit, per legem suam se defendat. Si vero contra christianum, christianus, si necesse fuerit, cum idoneis testibus super sanctorum pignora per sacramentum aut cum ferro ignito se exoniet. Iudeo vero circulus ex rubo in collo imponatur, et stanti genua 20 vinciantur, eique virga ex rubo quinque habens cubitos manuales aculeis plena, dum sacramenti finem fecerit, inter coxas acerrime pertrahatur; et taliter se exoniet, si sanus evaserit.

II.

Codex Paris. Lat. 11589 (?) olim St. Germani 288, fol., saec. X, continens 25 librum sacramentorum Gregorii papae, praebet in primis foliis calendarium et martyrologium, quibus subiecta est collectio iudiciorum Dei, complectens 1) coniurationem ad iudicium ferri pertinentem, 2) ordinem iudicii aquae frigidae, 3) coniurationem ad iudicium panis et casei pertinentem. Exscripsit b. m. L. Bethmann.

1. ORATIO DICENDA SUPER EXAMINATIONIS FERRUM VEL HOMINEM 30 EXAMINANDUM.

Deus omnipotens, iustus iudex, qui iudicas orbem terre in iustitia^a et populos in veritate tua, cuius omnia iudicia vera et iusta sunt, respice propicius super hunc^b famulum tuum illum, quem pro obicco et reputato sibi crimine ad hoc candens ferrum tuo iusto iuditio examinandum mittimus, et si ex nominato atque iterum nominando 35 scelere reus est atque culpabilis, tu misericors miserator et iustus dominus, qui furtum Achar¹ et transgressionem Ionathae² sorte demonstrasti, nobis fidelibus tuis per ex- cutionem^c huius igniti ferri demonstrare ac declarare digneris. Nullum, Domine,

I, 4. c) lege: Deum. Sequuntur: Quid agendum sit contra tempestates etc.

5. a) sit c. b) num c.

6. a) falcitate c.

II, I. a) iustia c. b) hunc et ita mox tuum, quem, redi c. c) i. e. exusionem, ut videtur.

40

1) *Vide Ios. 7, 14 sqq.* 2) *Vide 1. Reg. 14, 41 sq.*

contra tuam omnipotentiam iustumque iuditium prevaleat prestigium, nulla machinamenta immundorum spirituum, nulla sacrilegum nociva commenta, nulla invocatio^d maice^e artis, nihil prorsus, quod humane saluti nocet et fidei contrarium est. Tu enim, Domine, dixisti: 'Habete fidem Dei! Et si habueritis fidem et dixeritis monti, ut trans-
5 feratur, statim fiet'¹. Auge in nobis, Domine, fidem tuam, et omnem diffidentiam et infidelitatem procul a nobis depelle, quia tu fidutiam impetrandi, que poscimus, donasti,
dicens: 'Amen, dico vobis, quicquid orantes petitis, credite, quia^f accipietis'². Credimus, te omnipotentem esse, nihilque esse, quod tuae possit resistere voluntati. Et cum
10 in voluntate tua et dispositione universa sint posita, nihil tamen vis, nisi quod bonum,
iustum et equum est. Credimus etiam, te non solum omnia presentia et preterita nosse,
verum etiam futura tuam penetrare presenciam. Inde, quod ignoramus et ex quibus
dubii et incerti sumus, a te, qui es scientiarum dominus, qui omnia nosti, antequam
fiant, demonstranda et nobis publicanda devota mente requirimus. 'Non nobis, Domine,
15 non nobis, sed nomini tuo da gloriam, ne quando dicant aut in cordibus suis infideles
cogitent: Ubi^g est Deus christianorum?²'. Similiter tuam pietatem oramus, Domine, ut,
si de obiecto crimine innoxius est et immunis, sicut liberasti Iosep a fraterno odio et
invidia, et eripiusti Susannam a falsa criminis suspicione, et tres pueros in camino
ignis ardentes inlesos conservasti, ita inlesum^h et incolumem eum ab ardore huius igniti
ferri custodire digneris. Apperiatⁱ, domine Iesu Christe, in utroque virtus tua invicta;
20 appareat omnipotencia tua, ut recognoscant omnes, non solum fideles, sed etiam infi-
deles, quia tu es ille, cui Pater omne iuditium dedit, qui venturus est iudicare vivos et
mortuos et seculum per ignem. Amen.

2. CONIURACIO AQUA FRIGIDA AD IUDICIUM.

(a) Cum hominem vis ponere ad aquam frigidam ad probacionem,
25 ita facere debes. Accipe illos homines, quos voluntatem habes mittere in
aquam, et due eos in ecclesia, et coram hominibus canet illis presbiter
missa, et facias eos in ipsa missa offerre. Et antequam communicat eos
sacerdos, interroget eos coniuratio ista et dicat:

(b) Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.

(5)

(c) Si autem illi homines tacuerint, et nullus hoc fecerit, accedat
sacerdos ad altare et communicet illos; et postea communicet eum in-
fantem, quem vult mittere in aqua, et dicat: Corpus hic et sanguinis Domini
nostrri Iesu Christi sit tibi ad probacionem hodie.

(d) Expleta missa, faciat ipse sacerdos aqua benedicta, et vadat ad
35 locum, ubi homines probantur. Cum autem ad ipsum locum venerint, det
illis homines bibere de aqua benedicta, et dicat: Haec aqua Domini benedicta
fiat tibi ad probacionem. Postea vero coniurat aquam, ubi illos mittat.

(e) Post coniurationem aquae^a exuat illos vestimentis illorum, et
faciat illos per singulos osculare euangeliū et reliquias et crucem
40 Domini et lignum Domini, si adest. Postea asperget aqua benedicta
unumquemque, et proiciat eos statim per singulos in aqua. Hace autem
omnia facere debes iciunus^b, quia per iciunium vineatur diabolus. Et illi
homines antea^c non comedunt^d, qui ipsos homines debent mittere^e in aqua.

(f) Coniuracio aquae. Exorcizo te, creatura aquae, in nomini^a Dei patris

45 1. d) invocio c. e) i. e. magicae. f) qui e. g) ub c. h) inlesum et i. effm c. i) ita c.
2 c. a) aliter c. b) iciunos c. c) ante eū c. d) ita c.
f. Cf. B XIV, 1 i. a) ita c.

1) Cf. Ev. Marc. 11, 22 sq. 2) Cf. Psalm. 113, 9, 10.

omnipotentis et in nomine Iesu Christi filii eius, domini nostri, ut fias aqua exorcizata ad effugandum^b omnem potestatem inimici et ipsum inimicum eradicare et explantare cum angelis suis apostaticis. Per virtutem.

- (i) (g) Alia. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit — — —.
 (h) Alia. Adiuro te, homo ill., per invocationem — — — regeneravit sacerdos, te adiuro: ut^a, si de hac furtum scisti^b, aut vidisti, aut^c consentiens fuisti, aut si culpabilis fuisti^c, invanescat cor tuum, et non recipiat te aqua, ne^d ullum maleficium tuum contra hunc prevalere manifestetur. Propter hoc obnixa^e te deprecavi ego, domine Iesu Christe, fac signum talem: si culpabilis est homo, nullatenus suscipiatur ab aquam.¹⁰ Haec autem, domine Iesu Christe, [fac ad^f] laudem et gloriam invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant, quia tu es dominus Deus noster, qui cum Patre et Spiritu.
- A 2 b (col. 2). (i) Alia. Deusⁱ, index iustus, fortis et paciens, qui auctor pacis es et iudicas equitatem, tu iudica quod iustum est, Domine, et rectum iudicium tuum. Qui respicias — — — tu hanc aquam frigidam sanctifica — — — presta, si est innocens^g iste de¹⁵ hac^h furto culpabilis, invanescat cor eius, et non recipiat eum aqua; et si culpabilis non est, recipiat eum aqua. Itaque omnipotens Deus, si quis est culpabilis, ingravante diabolo, cor induratum presumpserit, et nos eum in aquam mittimus, tua iustissima veritas declarat hoc, huic in corpore suo tua veritate manifesta — — — per herbas peccata sua contempnereⁱ voluerit, tua dextera evacuare dirigetur^k. Per unigenitum filium tuum,²⁰ dominum nostrum Iesum Christum, qui tecum vivit et.

3. BENEDICIO AD PANEM ET CASEUM AD IUDICIO DEI DEMONSTRANDUM.

(a) Te igitur, clementissime Pater, per Iesum Christum filium tuum, dominum nostrum, supplices te rogamus et petimus, ut inhaereas^a linguis et gutoris a famulis et²⁵ famulas ill., qui hunc furtum fecerunt, aut consenserunt, neque manducent neque transglucient creatura tua, panem et casseum istum, ut sciant, quia^b tu es dominus Deus, et non est alius preter te. Summe Deus, qui in celis moraris, qui habes oportunitatem et maiestatem cum iustis^c angelis tuis, emitte^d, Domine, angelum tuum Gabriel, quia^e et is inqreat minimet^f guturibus, neque transmanducent neque transglucient creatura³⁰ tua, panem et casseum istum. Invoco sanctas patriarchas, Abel, Noe, Enoc, Abraam, Isaac, Iacob; invoco sanctos angelos et duodecim prophetas et duodecim milia legiones angelorum et archangelorum, Cherubin et Seraphin; invoco quatuor euangelistas, qui celos sustinent, Matheum, Marcum, Lucam et Iohannem; invoco quatuor flumina, qui eucurrunt in paradiiso, Geon, Fison, Tygris et Eufrates, et Moysen et Aaron, qui^g³⁵ mare Rubrum transierunt, et Eliam et Heliseum^h, ut ligatis linguis et guturis a famulis et famulabus tuis et famulas ill., qui hunc furtum fecerunt, ut nec manducent neque transglucient creatura tua, panem et caseum istum, quia virtus tua adiuravitⁱ et infirmitavit, ut incipiet alias a rapine concinnavit cerna prae temporalis neque candore^j.

2 f. b) effugandam XIV.

h. i. a) q' si hunc furtum fecisti in marg. alia manus coaeva corr. b) sisti c. c) pro aut — fuisti alia manus coaeva in margine scriptis: aut baiulasti, aut in domum tuam recepisti, aut conscientius vel consentaneus exinde fuisti, aut si habes cor incrassatum aut induratum, aut culpabilis ex hac re es, quae tibi obicitur. d) pro ne — manifestetur alia manus coaeva in margine scriptis: neque ullum maleficium contra hand probationem prevaleat, sed manifestetur veritas. e) i. e. obnixe. 45 f) et c. g) ita c. h) sic c. i) corruptum e contuori. k) corruptum e dignetur.

3. Cf. B XVIII, 2. a) inlesis c. b) q c. c) lustris c. d) haec mite c. e) quiaetis c; qui ora haereat XVIII. f) ita c.; fortasse: linguis et. g) qui — transierunt in cod. post Holiseum leguntur. h) quid sibi velint verba usque candore, procul dubio partim valde corrupta, nescio.

1) Haec ad exemplum benedictionis aquae ferventis scripta est, 2) Cf. 4. Reg. 2, 8. 50

(b) Agius, agius, agius in exelsis, agius in adventum Salvatoris, domini nostri Iesu Christi, et voluntatibusⁱ caeli, reptile terre, mare et omnia que in eis sunt, qui custodent veritatem in seculum et faciunt iudicium et iusticiam super famulos et famulas, ut tremulet tamquam arbor ficus reus, non habeat ubi requiescat.

(c) Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus dominus fortis^k, Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus prophetarum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, deprecamus te, ut appareat super eum malificus, qui de hunc furtum pertulit, aut commisit, aut consensit, si de hunc creaturam panis et casseum hunc gustaverit, tremulet tamquam arbor tremulus reus, non habeat ubi requiescat, fauces illius cludentur, ut sciant, quia tu es Deus, et non est alias preter te, qui es benedictus in secula. Sabahot. Sabahot. Abrahaam. Osiam^l. Osia. Oglia. vigila hanc peccaba. capadum. amarthabarbam. Noli eum permettere comedere, prohibere, ne^m commedat qui reus est. Per dominum nostrum Iesum Christum.

III.

15 Capita 1. et 2, quae ordines iudicii aquae frigidae et iudicii aquae vel ferri ferventis continent, servaverunt hi codices: 1) cod. Vindobonensis 827 (theol. 511) saec. X—XI; 2) cod. Werthinensis, saec. XI; 3) liber pontificalis ecclesiae Noviomensis, saec. XIII. Subiecta sunt in cod. 2 duo iudicia panis et casei, capp. 3. 4, quae ex parte etiam in codicibus 4) Lambacensi (= B XIII, 3) et 5) S. Floriani (= B XV, 4) leguntur. Ediderunt ex cod. 1 Gerbertus, Monum. vet. liturgiae Alemann. II, p. 119 sqq., ex cod. 2 Eckhart, Commentar. de rebus Franciae orient. II (1729) col. 923 sqq., et Strodtmann, in 'Hannoverische Gelehrte Anzeigen' 1752, col. 930 sqq.; ex cod. 3 Martene, De ant. eccl. ritibus III, p. 486 sqq. E. de Rozière, qui cap. 2. etiam in cod. Vatican. Christ. 441, fol. 77, existare notavit, denuo edidit capp. 1. 2. 4. 25 sub nr. 588. 597. 621, cap. 3. in Addit., III, p. 355.

1. IUDICIUM^a AQUAE FRIGIDAE.

(a) Cum vis hominem in aquam mittere ad comprobationem, ista^b debes facere. Accipe illos homines, quos in voluntate habes mittere in aquam, et duc eos in ecclesiam, et coram omnibus cantet presbiter missam. Cum autem ad communionem^c venerint, antequam communicent^d, interroget eos sacerdos adiuratione^e ista, dicens:

(b) Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.

(5)

(c) Si autem^b omnes tacuerint, et nullus hoc dixerit, accedat ad altare sacerdos et communicet illos, quos vult in aquam mittere. Cum 35 autem communicant^f, dicat sacerdos^g per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad^h comprobationem.

(d) Haecⁱ est celebratio missae ad iudicium sive^k aquae sive ferri: Iustus es, Domine — — —.

Missa iud.

(e) Expleta missa, faciat sacerdos aquam benedictam et vadat ad 40 locum^l, ubi homines probantur. Et^m cum probati sunt, det omnibus

II, 3. i) lege: volatilibus. k) huic add. c.; fortasse: iustus. l) sequentia verba sensu carent. m) nec c.

III, I a—l. Codd. 1. 2. 3. a) Incipit ind. 2. b) deest 2. c) 2. 3; communionem 1.

d) communicet 3. e) adiurationem istam dicat 3; et coniurationem istam dicat 2. f) communicabit 3.

45 g) deest 3. h) in 1. i) Missa ad iudicium. Antiphona pro Haec — ferri 2. k) aquae vel ferri 3. l) illum locum 3. m) Cum autem pervenerint illuc pro Et — sunt 3.

81*

bibere de^a aqua benedicta, et cum dederit, dicat ad unumquemque eorum:
Haec aqua fiat tibi hodie ad comprobationem.

Postea vero^b convertat se sacerdos ad aquam, ubi illum^c mittit, et coniurat^d his verbis sequentibus, imprimis dicendo^e: Deus, in adiutorium meum intedes^f, tert^g cum Gloria. Kyrie eleison. Christe eleison ter, et letaniam^h.⁵ Et nominibus sanctorum invⁱ eadem recitatis, dicat^w hos versus: Pro huius negotii qualitate te rogamus, audi^x nos. — Versus^y. Ut^z iustiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi^z nos, ter^a.

Qua finita, cantet presbyter: Pater noster. Credo in Deum, et^b dicat:
Dominus vobiscum!¹⁰

- (1) (f) Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit — — —.
- (15) (g) Alia. Deus, qui maxima quaeque sacramenta — — —.
- (21) (h) Alia. Omnipotens^c Deus, qui baptismum — — —.
- (17) (i) Alia. Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam — — —.¹⁵
- (18) (k) Alia^a. Domine Deus omnipotens, qui baptismum — — — fortis; ita ut, si innocens sit iste homo de praenominata causa, aqua, que in baptismo eum suscepit, nunc in se recipiat, et mundus et innocens de imo profundo abstrahatur huius aquae. Per.
- (l) Post coniurationem^a autem^b et benedictionem aquae^c exuat illos vestimentis eorum et faciat illos per singulos oculare sanctum^d euangelium et crucem Christi, et post haec de ipsa aqua benedicta asperget super^b unumquemque, coniurans^e eum his verbis:
- (3) (m) Adiuro te, N., per invocationem — — —.
- (n) Post^a aquae benedictionem dicat^b hos versus: Exurgat^c! Deus, et dissipentur inimici eius, et fugiant qui oderunt eum a facie eius. Sicut deficit fumus,²⁵ deficiant. Sicut fluit cera a facie ignis, sic pereant peccatores^d a facie Dei, ter^e cum Gloria.
- (o) Tunc statim proiciet^a eos in aquam. Haec omnia debent ieungi facere; neque illi antea comedent^b, qui ipsos mittunt in aquam.

2.

30

- (20) (a) Inquisitus aliquis de furto^a — — —.
- (b) Videte, fratres^b, christiana religionis officium — — —.
- (c) Deinde vertat se ad sceleratum — — —.
- (d) Deinde signet locum — — — illusiones diabolicas.
- (e) Et his dictis, accedat ad altare et imponat^a missae officium,³⁵ quod^b retro requirendum^c est in frigidae aquae iudicio. Post^d celebra-

1 e—i. n) aquam benedictam 2. o) deest 2. p) illam 1. q) coniuret 2. r) vero dicendum est 3. s) Domine, ad adiuvandum me festina add. 3. t) ter post Kyrie eleison 3. u) letania cum nom. 2. v) in eadem des. 3. w) et inter haec agenda subinforantur hi versus 2. x) ter 3, ubi audi nos des. y) deest 2. 3. z) et 3. a) deest 2. b) et — vobiscum des. 2. c) sempiterne add. 2. 40
k. Codd. 1. 2. a) deest 1.

l. m. Codd. 1. 2. 3. a) consecrationem 2 (ed. Str.). b) deest 2. c) huins aquae 2 (ed. Str.). d) deest 1. e) coniuratus 1.

n. Codd. 1. 2. 3 (ubi ante m legitur). a) Post — versus des. 3. b) sequuntur hi v. 2. 45
c) Exurgent domini 2. d) deest 1. e) ter e. Gl. des. 2.

o. Codd. 1. 2. 3. a) proicies 3. b) comedant 1; eibum add. 3.
2 a. b. Codd. 1. 2. 3. a) furtu 1. b) carissimi add. 2.

c—i. Codd. 2. 3. a) imponit 3. b) quae 3. c) requirenda 3. d) eius add. 3.

1) Psalm. 67, 1—3.

tionem missae pergit sacerdos cum plebe ad locum examinis aquae calidae vel ferri, et in primis ignem ad aquam vel ferrum benedicat^g sic:

(f) Domine Deus noster, Pater omnipotens, lumen — — — pervenire mereamur. (16)
Per. Eth^h mittat ferrum in ignem.

(g) Deinde incipiat letaniam pleniter, et in letania dicat hos versus:
Pro huius negotii qualitate te rogamus, audi nos. Ut iustitiae non dominetur iniquitas, sed subdatur semper falsitas veritati, te rogamus, audi nosⁱ. Ut rectum iudicium ostendere digneris, te rogamus, audi nos^k.

(h) Qua finita, cantet: Pater noster, et preces istas: Exurge, Domine —.
10 Fiat misericordia —. Ne^l intres —. Mitte ei^m —. Propitius esto —. Domine Deus virtutum —. Ostende nobis —. Salvum fac servum —. Domine, ne memineris —. Domine, exaudi orationem et clamor meus.

(i) Benedictionⁿ ferri in igne. Benedic, Domine sancte Pater, per invocatio(nem) — — —. Per^o eundem^o.

15 (k) Alia. Omnipotens Deus, te suppliciter rogamus — — —. (22)

(l) Item^a alia, sive ad ferrum, sive ad aquam calidam. Deus, iudex (12)
iustus, fortis et patiens, qui auctor es pacis et iudicis — — — educat. Per^b te Sal-vatorem mundi, qui venturus es.

(m) Alia^c. Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator — — — dignetur. (23)
20 Per unigenitum^d tuum, Dominum.

(n) Postea designatum loci spatium, sive ad vomeres ponendos, sive
ad ferrum portandum, aqua benedicta aspergatur, et ferro de igne
sumpto^e ac^f iuxta consuetudinis modum ligno superposito, dicatur haec
oratio super ferrum: Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es — — —. (13)

25 (o) Tunc qui discutiendus est exorcizetur his verbis: Adiuro te per (4)
Deum omnipotentem, qui fecit caelum — — — et virtus Domini nostri^h in te decla-returⁱ. Qui vivit.

(p) Responsio^k. Quod^l ego pro illa discussione et securitate, quam hodie ad
calidum ferrum, sive ad calidam^m aquam, facere debeo, magis credo in Deum omni-potentem, quod ipse potens est pro hac re, pro qua criminatus sum, iustitiam et veritatem in me ostendere, quam in diabolum et eius magicas artes credam, illam iustitiam
et veritatem irritare.

(q) His dictis, ipse criminosis divinum super se publice depreceturⁿ
testimonium, et statim peragatur iudicium. Quo peracto, membra, quae
igni applicata fuerunt^o, sigillentur de cera benedicta. Tunc post iudi-cium refactionem de aqua benedicta sumant, et postea usque ad compro-bationem iudicis omni^p cibo et potu suo salem et aquam benedictam ad-miscere bonum est.

3. IUDICIUM PANIS ET CASEI.

40 (a) Ex pane ordeaceo^a pensas 12 denarios, ex caseo similiter, acci-

2 e — l. e) sive 3. f) seu ad 3. g) benedic 3. h) Tunc m. 3; Et immittat 2 (ed. Str.).
i) Ut — nos des. 2. k) abhinc usque Benedictio ferri etc. ordinem codicis 3 secutus sum. l) Non 3.
m) eis 3. n) Oratio pro B. f. in ig. 3. o) deest 2 (ed. Str.); Dominum nostrum in unitate eiusdem
Spiritus sancti add. 2 (ed. Eckh.).

45 k. Cod. 2.
l — q. Codd. 2. 3. a) Alia pro Item — calidam 3. b) Per eundem pro Per — es 3.
c) deest 3. d) cum dom pro u. t. D. 3. e) 3; consumpto 2. f) et 3. g) super f. des. 3. h) Iesu
Christi add. 3. i) clarisfectur 2 (ed. Eckh.); glorisfectur 2 (ed. Str.). k) Tunc dicat ipse criminosis
haec verba 3. l) Quid 3. m) aquam calidam 3. n) imprecetur 3. o) fuerint 3. p) in omni 3.

60 3 a. Cod. 2. a) ordinario pensans ed. Str.

piatque presbyter in lintheo et mittat super altare in dexteram partem, et incipiat missam superius scriptam¹⁾, et antequam dicat: Per quem haec omnia, Domine, semper bona creas, dicat has orationes:

(b) Sanctus, sanctus, sanctus, qui es invisibilis, omnipotens, aeterne^a Deus, omnium^b conditor et creator cunctorumque actuum^c iustus remunerator, qui archana^d prospicis et cuncta cognoscis^e, scrutans corda et renes, te deprecor, Domine, exaudi verba depreciationis meae, ut, quicumque furtum illud admisit, panis et caseus iste fauces aut guttus illius^f transire non possit. Per^g.

(c) Deus^a, humilium refugium et iustus omnium in te sperantium conservator atque protector, adesto supplicationibus nostris, quas tibi intima cordis devotione humiliiter^b deprecando profundimus, supplicantes, ut hanc creaturam panis et casei tua benedictione sanctifices, ut^c armata virtute caelesti ad claudendum stringendumque atque^d ad suffocandum guttus^e et fauces cuiuscumque^f istius criminis rei sumat effectum, ut vel sic invitus et coactus agnoscat et poeniteat confiteaturque peccatum suum. Perg^g virtutem domini nostri Iesu Christi. 16

(d) Benedic, Domine, hanc creaturam panis et casei in nomine Dei patris et Filii et Spiritus sancti, ut per virtutem caelestis sanctificationis sumat effectum ad expellenda^a et destruenda omnia machinamenta saluti hominum inimica atque ex astucia diaboli inventa. Adesto ergo invocationibus nostris, omnipotens Deus, et praesta, ut, cuicumque^b iste panis et^c caseus in tuo nomine benedictus, si huius criminis reus est^d, apponatur, accipiat et non transglutiat; sed palleat, tremiscat, et coangustetur spiritus eius, atque nullam requiem habeat, donec confiteatur, ut separetur^e a diabolo et per poenitentiam salvetur ad laudem^f et gloriam^g nominis tui, qui vivis^h Deus per omnia secula. 20

4. ITEM IUDICIO PANIS ET CASEI.

(a) Agyos, agyos, agyos, Pater omnipotens, aeterne Deus, qui per Filium tuum unigenitum, dominum nostrum, creatorem omnium, creasti quae sunt in caelo et in terra et quae sunt in mari, visibilia et invisibilia, qui omnia arcana prospicis et mystica universa cognoscis, cui nota sunt omnium hominum corda, domine Deus, qui per Moysen famulum tuum liberasti filios Israel de terra Aegypti eosque mare Rubrum siccis pedibus pertransire fecisti, qui eripuisti David servum tuum de manu Saul regis et tres pueros de camino ignis ardantis, Danielem de lacu leonum, Ionam de ventre ceti, Susannam de falso crimine, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, te supplices deprecamus, misericors Deus, ut in virtute sancti Spiritus tui nunc ostendas per misericordiam tuam eos, qui haec furta admiserunt, quae hic scripta sunt, vel qui exinde consciit sunt, ut panis vel caseus iste ad hanc purgationem in tuo sanctissimo nomine sit consecratus, ita ut nullo modo hoc deglutire valeant, antequam confiteantur, tua hoc immensa pietas faciat. Per.

(b) Exorcizo te, immunde spiritus, draco maledicte, per Deum omnipotentem patrem et Filium et Spiritum sanctum, per verbum et virtutem domini nostri Iesu

³ b. Cod. 2. 4. 5. a) deest 4. b) omnium conditor des. 2 (ed. Str.); rerum add. 5, ubi 40 conditor et des. c) ignoscis 4. d) eius 5. e) deest 5.

^c. Codd. 2. 5. a) pro Deus praebet 5 sed, qua voce haec continuo praecedentibus annectuntur. b) fundimus deprecantes pro humiliiter — supplicantes 5. c) et ut 5. d) suffocandumque pro atque ad s. 5. e) eius add. 5. f) cuiusque 5. g) reliqua des. 5.

^d. Codd. 2. 4. 5. a) pellenda 5. b) quicunque 5. c) aut 5. d) deest 5. e) sepe- 45 retur 4. f) laudem et des. 5. g) sancti add. 4. h) et r[egnas] add. 4, ubi reliqua des.; et add. 5, ubi reliqua des.

1) Cf. supra p. 643.

Christi, per agnum immaculatum, de Spiritu sancto conceptum et ex Maria virgine natum, quem Gabrihel archangelus nunciavit nasciturum, quem Iohannes praedicabat venturum eumque videns clamavit, dicens: 'Hic est filius Dei vivi', per ipsum supplices rogamus Patrem omnipotentem, aeternum Deum, ut, qui haec furta, suadente diabolo, 5 commiserint, panem vel caseum istum ad hanc purgationem consecratum trementes evomant, et qui inde innocentes sunt, securi manducent. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum, qui cum Patre.

(c) Domine Deus Iesu Christe, agyos, agyos, agyos, qui habitas in caelis et in omnibus locis ac per omnia dominaris, qui cuncta vides, regis et iudicas omniaque 10 disponis, sanctissimum et potentissimum nomen tuum invocamus humiliter. Dominator Domine, Deus angelorum, Deus patriarcharum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus quoque omnium sanctorum et iustorum hominum, tribue nobis per misericordiam tuam, ut, quicumque haec furta hic praenominata commiserit, quibus hanc creaturam panis et casei ad hanc purga- 15 tionem in tuo sancto nomine consecramus, haec, te iubente, constringat fauces illorum, et guttur eorum claudatur, et hoc antea revomant, quam transeat ora eorum, quia tu es Deus, et non est alius praeter te, sed timeant et tremiscant tamquam arbor tremula. Fac per misericordiam tuam, Salvator mundi, ut ab eis spiritus malignus, indurans 20 corda eorum, separetur, et manifestentur qui inde culpabilis sint, et innocentes securi permaneant. Per te, Iesu Christe, qui cum Patre et Spiritu sancto unus et verus ac solus Deus vivis et regnas in secula seculorum. Amen.

(d) Coniuratio. Coniuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per tremendum iudicium^a, et per 4 euangelistas, et per 12 apostolos et per prophetas et per 24 seniores, qui cottidie Deum adorant, per Redemptorem nostrum, qui pro peccatis nostris manus suas in sancta cruce suspendere dignatus est, coniuro te per nomen Domini, ut panem vel caseum istum numquam possis manducare; nisi, inflatis^b buccis, cum spuma et gemitu et dolore et lacrimis fauces tuae siccae efficiantur et obligatae, antequam confitearis peccata tua.

IV.

³⁰ *Iudiciorum Dei ordines isti quinque existant in codice Bambergensi Ed. V. 1, saec. XI, efficientes ibi capita 36—40. partis tertiae maioris collectionis ordinum benedictionumque diversarum; de qua cf. G. Waitz, 'Die Formeln der Deutschen Königs- und Röm. Kaiser-Krönung' p. 5 sqq. Edidit iudiciorum ordines ex parte G. Waitz, 'Forsch. z. D. Gesch.' XVI, p. 621 sq. Codice huc transmissso ipse usus sum. Similis collectio, infra V, in alio codice Bambergensi traditur.*

1. IUDICIUM AQUAE CALIDAE.

(a—e) Romani propter thesaurem — — — propter illusiones demoniacas. His peractis, imponat introitum: Iustus es, Domine — — —.

(f) Post celebrationem missae — — — ad benedicendam aquam ita: ^{A 5 a—e.} Kyrieleyson. Christeleysone. Kyrieleyson. Christe, audi nos. Sancta Maria, ora pro nobis. Sancte Michael, ora^a. — — — In die iudicii libera nos, Domine. — — — Pro huius negotii qualitate, misericordiae et veritatis auxilium supplicantes, te rogamus. Ut hanc aquam ad discernendum verum iudicium huius rei benedicere digneris, te [rogamus]. Ut iusticiae non dominetur iniqutitas, te rogamus. Ut pro nostris ^{A 5 f.} 45 iniquitatibus et peccatis istius rei veritatem latere non permittas, te rogamus. Ut sub-

III, 4 d. Codd. 2. 4. 5. a) diem iudicii b) statis 2 (ed. Str.). 4.

IV, 1. a) ex reliquis litaniae verbis ea tantummodo repeto, quae ad ipsum iudicium spectant.

datur falsitas veritati, te rogamus. — — — Agne Dei, qui tollis peccata mundi. —
Christe, audi nos. Kyrieleyson. Pater noster.

A 5 g—o. (g—o) Oratio. Deus, iudex iustus, fortis et paciens — — — aquae se contremulent et tu, urceole, te contornes. Per.

Hic mittat manum in aquam, et postea sigilletur. 5

2. IUDICIUM AQUAE FRIGIDAE.

Qualiter perpetretur iudicium secundum Romanorum institutum¹.

(a) Cum hominem vis in aquam mittere ad probationem, ista debes facere. Accipe quos volueris mittere in aquam et deduc eos in ecclesiam, et presbiter cantet missam et faciat eos ad ipsam offerre. 10

Antiphona. Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum. Graduale. In Deo speravit cor meum². Alleluia. In te, Domine, speravi³. Offertorium. Sperant in te omnes. Communio. Intellege clamorem meum⁴.

(b) Ante autem quam communicent, coniuret eos, dicens: Adiuro vos, homines — — . 15

(c) Si autem tacuerint, accedat sacerdos ad altare et communicet eos. Cum autem communicaverit, dicat per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad comprobationem.

(d) Expleta missa, faciat aquam benedictam, et vadat ad illum locum, ubi homines sunt probandi. Cum autem venerit ad locum, det omnibus 20 illis bibere de aqua benedicta, et cum dederit, dicit: Haec aqua fiat tibi hodie ad comprobationem.

(e) Deinde fiat letania. Finita letania, dicit: Kyrieleyson. Christeeleyson.

Pater noster. Postea coniuret sacerdos aquam, ubi illos inmittat, dicens: (i) Adiuro te, aqua, in nomine Patris omnipotentis, qui te in principio creavit — — . 25

(f) Benedictio aquae. Omnipotens, sempiterne Deus, adesto invocationibus nostris et in hanc aquam, ad^a hunc hominem purificandum^a preparatam, virtutem^b tuae benedictionis infunde, ut salubritas per tui nominis invocationem expetita^c, sit ab^d omni impugnatione antiqui hostis defensa. Per.

cf. (18). (g) Alia. Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri iussisti. 30

(h) Coniuratio hominis. Adiuro te, homo, per sanctam Trinitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per invocationem domini nostri Iesu Christi, et per iudicium aquae frigidae, et per omnes angelos et archangelos, principatus et potestates, per thronos, dominationes, per virtutes, per Cherubyn, per Seraphyn, per 12 apostolos, per 4 euangelistas, Matheum, Marcum, Lucam, Iohannem, et per 12 prophetas, et per 35 24 seniores. Adiuro te per sanctam Mariam, matrem domini nostri Iesu Christi, et per tres pueros, Sidrac, Misac et Abdenago, et per 144 milia, qui pro Christi nomine passi sunt, per martyres, confessores, virgines, et per omnes sanctos Dei, et per diem tremendi iudicii, et per illud baptismum, quo te regeneravit sacerdos: si de hoc furto^a, aut de illa re, quae tibi obicitur; quod fecisti, aut vidisti — — in secula seculorum. Amen. 40

(i) Alia. Omnipotens et misericors Deus, mundi conditor, in quo sunt vera iudicia, qui cuncta iudicas et abscondita cuncta nosti, tibi, rex regum, supplices fundimus preces, ut per unigenitum tuum, Dominum nostrum, qui in Jordane flumine nostram

2 f. Cf. B X, 4. XVI, 2. a) huic purificationi pro ad — purif. XVI. b) virtutē X.
c) expedita XVI. d) et ab XVI.

h. Cf. A 24. a) de h. furto des. A 24.

1) Cf. supra A 14 sqq. 2) Cf. Psalm. 27, 7. 3) Psalm. 70, 1. 4) Psalm. 5, 1.

innovare dignatus est naturam et, discipulis suis mergentibus, ventis et mare imperavit et Petro dexteram porrexit, hanc aquam frigidam benedicere et sanctificare digneris, ut, si quis innocens de hoc furto, *vel* maleficio *vel* stupro, in hanc aquam intraverit, propicio filio tuo, domino nostro Iesu Christo, illesus existat. Itemque, si culpabilis est de iam supradicta re et, diabolo incrassante, cor induratum habuerit, vel per aliquo maleficio peccatum suum celare voluerit, largissima dextera filii tui, domini nostri Iesu Christi, in eius corpore declarare dignetur. Qui tecum vivit.

(k) Alia. Domine Deus omnipotens, qui in aquarum substantiam archanis. cf. (17).

(l) Postquam haec fuerint expleta, exuat illos vestimentis eorum et faciat singulos osculari sanctum euangelium et crucem Christi. Et post haec de aqua benedicta spargat super unumquemque ac deinde proiciat eos in aquam. Haec omnia debent ieconi facere, tam illi, qui eos mittunt in aquam, quam qui mittuntur.

3. IUDICIO AQUAE FLUENTIS.

(a) Deus pater, fiat voluntas tua super nos et super orationem nostram et super inquisitionem nostram. Ad te levamus corda nostra et oculos nostros, sancta Trinitas et inseparabilis Unitas. Te quesumus, omnipotens Deus, adesto nobis inmeritis per tuam magnam clementiam atque ineffabilem misericordiam tuam. Propter bonitatem tuam et propter nomen tuum sanctum nos docere digneris tuam facere voluntatem. Suppliciter etiam quesumus, Domine, ut nos protegere digneris dextera tua ab insidiis hominum et demonum et ab omni falsitate et fraude. Insuper humiliter quesumus te, Domine, benedicere et sanctificare digneris nos et nobis manifestare ea, quae querimus et quae abscondita sunt nobis, ut cognoscamus virtutem tuam operantem in nobis. Qui vivis.

(b) Alia. Domine Deus omnipotens, qui baptismum — — —. (18)

(c) Alia. Domine Deus omnipotens, qui aquarum substanciam — — —. (17)

4. IUDICIO FERRI FERVENTIS.

(a) Benedictio ferri iudicialis. Pone ferrum secus altare, usque dum missa in^b eo celebretur, et sic benedicas: Benedic, Domine, per potentiae tuae virtutem — — —. (7)

(b) Benedictio ignis ad calefaciendum ferrum. Domine Deus noster, (16) Pater omnipotens, lumen — — —.

(c) Primum fiat letania et oratio dominica; qua finita, dicatur oratio^c: Deus, plasmator hominum — — —. B IX, 11.

(d) Alia. Deus, iudex iustus, qui auctor es omnium rerum et iudicas aequitatem — — —. (13)

(e) Alia. Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac — — — divinae (14) maiestatis tuae. Per.

(f) Benedic, Domine, sancte Pater, per invocationem — — — manifesta fiat. (8) Per eundem.

(g) Coniuratio hominis. Adiuro te, homo N., per Deum omnipotentem, qui (4) fecit caelum — — — virtus domini nostri Iesu Christi in te declaretur. Per.

(h) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum verum iudicium Dei.

46 4 a. c. d. e. Cf. B VII, 1. a) medicinalis VII. b) in eo des. VII. c) Oratio ante iudicium dicenda VII. d) Benedictio ferri ferventis VII.

5. IUDICIUM PANIS ET CASEI.

A 32 a—k. Isto modo debes facere. Panis ordeatus esse debet siccus, et caseus caprinus — — — antequam confitearis peccata domino nostro Iesu Christo, qui venturus.

V.

5

Ex breviario Eberhardi Bambergensis ecclesiae cantoris¹, saec. XII—XIII (olim in bibliotheca Friderici Wunder, canonici Bamberg.) fol. 76—82. edidit H. Gengler in ‘Anzeiger f. Kunde d. D. Vorzeit’ I (1855), col. 15 sq. 38 sqq. 69 sqq. 87 sq. ordinem istum iudiciorum 1) aquae ferventis, 2) aquae frigidae, 3) aquae fluentis, 4) ferri. Ordo priori illi Bambergensi simillimus est, nonnullis tamen verbis mutatis et iudicio 10 panis et casei omnino omisso.

INCIPIT ORDO AD FACIENDUM IUDICIUM SIVE PER AQUAM FERVENTEM
SIVE FRIGIDAM SIVE PER FERRUM.

cf. (20). Cum aliquis infamatus fuerit pro furto, adulterio, fornicatione, beneficio vel pro quoconque maleficio, et ipse interrogatus negaverit, sic ¹⁵ discutiendus erit.

1. IUDICIUM PER AQUAM FERVENTEM.

(a) Pergat sacerdos ad ecclesiam cum exactoribus cause atque cum eo, qui discutiendus erit. Atque expectantibus ceteris in atrio ecclesie, sacerdos ingrediatur et induat se vestibus sacris, excepta casula, et ²⁰ accipiens euangelium cum crismario atque reliquiis sanctorum atque calice, procedat ad hostium ecclesie et ad omnem plebem astantem taliter dicat:

(b) Videte, fratres — — —.

(c) Deinde ipsum, qui discutiendus est, sic alloquatur: Precipio tibi, N., ²⁵ coram omnibus astantibus per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per tremendum diem iudicii, per ministerium baptismatis, per venerationem omnium sanctorum, ut, si de hac re prenominata culpabilis es, aut fecisti, aut consensisti, aut factores eiusdem culpe sciens^a vidisti, ecclesiam non introeas, christiane societati non admiscearis, si reatum nolueris confiteri admissum, antequam iudicio examineris in publico. ³⁰

(d) Deinde designet locum in atrio ecclesie, ubi fiat ignis ad calefaciendam aquam, *vel* ferrum, et primum aspergat locum ipsum aqua benedicta neonon caldarium, si suspendendum est, cum aqua, ipsam aquam aspergat propter illusiones diabolicas.

(e) Deinde cum ceteris intrans ecclesiam, hoc modo celebratur ³⁵
Missa jud. missa — — —.

Post celebrationem misse pergit sacerdos cum plebe ad locum iudicii, euangelium in brachio sinistro, cruce et thuribulo cum reliquiis sanctorum precedentibus, et ipse cantet interea septem psalmos penitentiales cum letania — — —. ⁴⁰

v, 1. a) ciens ed.

1) *Codex inscribitur: Incipit breviarium de ordine divini officii secundum consuetudinem Bambergensis ecclesie matricis ab Eberardo sacerdote eiusdem ecclesie cantore diligenter compilatum, cuius memoria in benedictione sit. Cf. de codice et de ipso Eberardo quae exposuit Gengler l. l.* ⁴⁵

- (f) Super aquam ferventem. Deus, iudex iustus, fortis et paciens — — —. cf. A 2 b.
 (g) Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator occultorum, te supplices exora- A 5 h.
 mus, ut, si homo hic culpabilis est de re sibi imputata et prenominata atque incras-
 sante diabolo — — — herbas diabolica arte confectas — — — evacuare dignetur.
 (h) Benedictio aque ferventis. Benedico — — —. cf. (10).
 (i) Orationes. Omnipotens, sempiterne Deus, suppliciter te deprecamur — — —. cf. (28).
 (k) Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositione — — —. cf. (25).
 (l) Postea fumetur^b odore mirre tam ipse, qui discutiendus est,
 quam caldarium sive urceolus, in quo est aqua ebulliens; et sic dicatur
 ista oratio:
 (m) Deus, qui maxima queque sacramenta^c — — —. (15)
 (n) Tunc lavetur manus immittenda cum sapone et consideretur dili-
 genter^d, si sana sit; et antequam immittatur, dicat sacerdos:
 Adiuro te, urceole, sive caldarium, per Patrem — — — aque iste contremulent, A 5 o.
 et tu, urceole, sive caldarium, te contornes^e.
 (o) Post hec inmittat manum discutiendus, et statim sigilletur. Post
 iudicium vero refectionem sumat de aqua benedicta. Usque ad compro-
 bationem iudicii in omni cibo et potu salem et aquam benedictam ad-
 miscere bonum est.
- 20 2. IUDICIUM AQUAE FRIGIDE.
- (a) Hominem per aquam frigidam discutiendum adiuret, sicut supra;
 et si negaverit, celebret missam, ut supra; et antequam communicet, dicat:
 Adiuro te, homo, per Patrem — — — ad altare accedere, si tu hoc fecisti, quod tibi⁽⁵⁾
 imputatum est, aut consensisti, aut scis, quis egerit, antequam illud manifestes.
 (b) Si autem adhuc negaverit, sacerdos accedat et communicet, ita
 dicendo: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad comprobationem.
 (c) Missa celebrata, vadant ad locum iudicii, precedente cruce et
 thuribulo et reliquiis sanctorum, euangelio quoque precedente aut sacer-
 dote illud portante. Et det sacerdos aquam benedictam discutiendo et sic
 dicat: Hec aqua fiat hodie tibi ad comprobationem.
 (d) Veniens autem ad locum examinationis cum psalmis et letania,
 exorcizet aquam his verbis: Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris, qui te in prin- (1)
 cipio creavit, — — — ut nullo modo suscipias hunc hominem vel vicarium eius, si in
 aliquo ex hoc culpabilis est, quod illi obicitur — — —.
- 25 (e) Omnipotens, sempiterne Deus, adesto invocationibus nostris — — —. cf. B IV, 26.
 (f) Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri iussisti — — —^a, cf. (18).
 (g) Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantia archanis tuis subter esse cf. (17).
 iussisti — — —.
 (h) Tunc sic adiuret homo ille, cui culpa obicitur: Adiuro te, homo, cf. (3).
 — — — ut, si de hac re, que tibi prenominata est, reus sis, sive in furte^b sive in con-
 silio vel aliquo modo, ad hoc iudicium ulla diaboli persuasione accedas presumptuosus,
 et aqua te vel vicarium tuum non suscipiat, sed hoc signo crucis Christi tua malicia
 appareat, et virtus et veritas omnipotentis Dei manifestetur. Propterea obnixe te depre-
 camur, domine Iesu Christi, fac signum tale, ut, si culpabilis est hic homo de re, pro

45 1. b) summetur c. c) sacramenta ed. d) diligenter e. e) contorres e.
 2. a) Gengler hoc loco quantam orationem omisit, fortasse istam: Omnipotens et misericors
 Deus, supra B IV, 2 i. b) corruptum videtur ex facto.

qua discutitur, nullatenus ipse aut vicarius eius ab aqua suscipiatur. Hoc autem fac ad laudem et gloriam nominis tui, Domine, ut omnes cognoscant, quia tu es Deus noster benedictus in secula seculorum. Amen.

(i) His dictis, ipse criminosis divinum super se inprecetur testimonium et statim exuatur vestimentis suis et, osculato euangelio et⁵ cruce, mittatur in aquam. Hi autem, qui mittunt eum in aquam, ieuni debent esse, sicut et ipse.

3. INCIPIT BENEDICTIO AQUE FLUENTIS AD FACIENDUM IUDICIUM.

cf. B IV, 3. (a) Cetera omnia modo suprascripto aguntur, oratio vero ista dicitur: Deus pater, fiat voluntas tua super nos et super orationem nostram et super inquisitionem nostram; ad te quippe levamus corda nostra et oculos nostros, sancta Trinitas et insuperabilis^a Unitas. Adesto nobis, quesumus, licet immeritis, propter tuam magnam clementiam atque inefabilem bonitatem tuam et propter nomen sanctum tuum, atque docere nos digneris voluntatem tuam. Suppliciter etiam quesumus, Domine, ut nos protegere digneris sancta dextera tua ab insidiis hominum et demonum atque ab omni falsitate et fraude, atque benedicas atque sacrificies hanc aquam, licet fluentem, ad discernendum iustum iudicium tuum, ut manifestentur nobis ea, que querimus, que abscondita sunt nobis. Qui vivis et regnas.

cf. supra 2f. (b) Alia. Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri iussisti, ut supra.²⁰

cf. ib. g. (c) Alia. Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam archanis tuis subter esse iussisti, ut supra.

In omnibus, que ad examinationem pertinere noscuntur, ordo supradictus teneatur.

4. INCIPIT IUDICIUM PER FERRUM.

(a) Pone ferrum secus altare, donec missa celebretur ordine suprascripto. De communicando sicut superius agito. Missa vero finita, ferrum sic benedicito: Benedic, Domine, per potentie tue virtutem — — —.

(b) Deinde pergens ad locum examinationis, ordine sepe dicto ignem, *cf. (16).* in quo ferrum calefiat, ita benedicito: Domine Deus, Pater omnipotens, lumen indeficiens et conditor omnium luminum, qui illuminas omnem hominem, venientem in mundum, illumina sensus et corda nostra ad cognoscendam veritatem tuam et benedic hunc ignem per invocationem divini nominis tui, ferrum per hunc calefactum, iustum nobis de re, quam querimus, patefiat iudicium.

(c) Psalmis cum letania suprascripta decantatis, denuo sequantur *cf. (22).* orationes ad benedicendum ferrum. Omnipotens, sempiterne Deus, te suppliciter rogamus — — —.

B IX, 11. (d) Deus, plasmator^a hominum atque tocius bonitatis — — — iusticie.

cf. (14). (e) Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob — — —.

cf. (18). (f) Deus, iudex iustus, qui es auctor omnium rerum et iudicas equitatem — — —.

(g) Ferro adhuc in igne posito, detur aqua benedicta ad bibendum ei, qui discutiendus est, additis verbis suprascriptis, ad hanc rem^b.

cf. (4). Deinde ipse exorcizetur his verbis: Adiuro te, homo, — — —.

B III, 2p. (h) Tunc ille, qui discutiendus est, iuret dicens: Quod ego pro illa discussione et securitate, quam hodie ad calidum ferrum facere debeo — — —.

3. a) *corruptum ex inseparabilis.*

4. a) *psalmator c., ubi in margine correctum est: salvator.* b) ? *add. ed.*

(i) His ita peractis, superponatur ferrum, sicut mos est, ad portandum, et dicatur hec oratio: Benedic Domine, sancte Pater, per invocationem ^{cf. (8).} sanctissimi nominis tui — — —.

(k) Benedictio Dei patris atque Filii atque Spiritus sancti descendat super hoc ferrum.

Post hec examinandus portet ferrum spacio solito, et statim^c sigilletur manus eius usque in diem tertium. De cibo vero et potu, quo interim utatur, ratio superscripta teneatur.

VI.

¹⁰ Capita ista tria ad iudicia aquae frigidae, ferri et aquae ferventis pertinentia exhibit 1) codex Monac. Lat. 10077, saec. XI—XII (olim Palat. Mannheim. 77). Capiti 1 a—c. e—g addidi lectiones 2) codicis Eichstet. (= B VII, 4). Cum cap. 2: cf. supra A 9. Ediderunt L. Rockinger p. 356 sqq. et E. de Rozière, nr. 585. 604. 609. ad codicem 1, de quo cf. Rockinger p. 330 sq.

¹⁵

1.

(a) Cum hominem^a vis mittere in aquam frigidam ad probationem, ita facere debes. Accipe illos homines, quos voluntatem habes mittere in aquam, et duc eos in ecclesiam. Et coram omnibus illis cantet presbyter missam^b, et fac eos ad ipsam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos cum coniuratione ita etc^c dicat:

(b) Adiuro vos, homines, — — —.

(c) Si autem omnes tacuerint, et nullus hoc^a confessus fuerit, accedat sacerdos ad altare et communicet. Postea vero communicet ⁽⁵⁾ illos^a, quos vult in aquam mittere, et dicat per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie.

(d) Expleta missa, faciat aquam benedictam, et vadat cum ea ad locum, ubi homines probabuntur. Et aspergens eos, dicat ad unumquemque eorum: Haec aqua fiat tibi ad probationem hodie.

³⁰ (e) Postea vero coniuret aquam, ubi illos inmittit. Et haec est^a coniuratio aquae: Adiuro te, aqua, in nomine Patris omnipotentis, qui te in principio creavit, — — — ut nullo modo suscipias hunc hominem^b illum, si in aliquo est culpabilis, quod ei obicitur; — et* si alius inmittatur^c, quam ille, cui culpa obicitur, dicas: si in aliquo ex hoc est culpabilis ille, pro quo iste in te ad probationem inmittendus est — scilicet aut per opera aut per consensum vel per scientiam aut per ullum ingenium; sed fac eum supernatate super te; et nulla possit contra esse causa — — —.

^{*)} Ante haec verba in cod. 2 leguntur haec, ut videtur, minus recte inserta: Item adiuratio hominis, cui culpa obicitur. Adiuro te, homo, —.

⁴⁰ V, 4. c) stantim ed.

VI, 1 a. Codd. 1. 2. a) homines 2. b) sicut mos est add. 2. c) dicens 2.

b. Codd. 1. *2.

c. Codd. 1. 2. a) deest 2.

e. Codd. 1. *2. a) 2; deest 1. b) deinde, ubi de probandis agitur, formis numeri singularis etiam pluralis formas plerunque add. 1. c) inmittitur 2.

(8) (f) Tunc coniuret homines, qui mittendi sunt in aquam: Adiuro te^a etiam, homo N., per invocationem — — — per illud baptismum, quo te regeneravit sacerdos: si de hoc furto fecisti, vel audisti, aut baiulasti, aut in domum recepisti, aut consensisti, aut conscient exinde fuisti, ut confitearis; aut, si culpabilis es, et habes cor incrassatum aut induratum, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua. Neque ullum maleficium possit contra hoc prevalere, sed manifestetur. Propter hoc obnixe precamur te, domine Iesu Christe, fac signum tale, ut, si culpabilis est homo iste, nullatenus recipiatur ab aqua. — Isto^b modo dicas ad eos, qui pro aliis inmittuntur: si de hoc furto ille, pro quo in aquam mittendus es, sciebat, aut audiebat, aut baiulabat, aut in domum recipiebat, aut consensit, aut conscient exinde fuit, nullo modo ut suscipiari ab aqua. — Hoc autem, domine Iesu Christe, fac ad laudem et gloriam tuam, per invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant, quia tu es dominus Deus Iesus Christus, qui cum Patre et Spiritu sancto vivis et regnas.

(g) Post coniurationem autem^a faciat illos per^b singulos osculari euangeliū et crucem Christi. Et postea aspergat unumquemque¹⁵ aqua benedicta et proiciat eos statim per singulos in aquam. Haec autem omnia facere debes ieunus, neque illi comedant, qui ipsos in aquam mittunt.

2. BENEDICTIO FERRI AD FACIENDUM IUDICIO.

A 1 a. (a) Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui — — — manifesta²⁰ fiat. Per.

(25) (b) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositio-
nione iustus — — —.

(c) Alia. Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc
ferrum ad discernendum iudicium. Per.²⁵

3. BENEDICTIO AQUE FERVENTIS AD FACIENDUM IUDICIO.

A 2 b. (a) Deus, iudex iustus, fortis et patiens — — —.

(10) (b) Alia. Benedico te, creatura aquae, per ignem ferventem — — —.

(22) (c) Alia. Omnipotens Deus, te suppliciter rogamus pro huius negotii examina-
tione — — —.³⁰

VII.

*Codex Eichstetensis ecclesiae cathedralis, saec. XII, continet in libro ponti-
ficali Gundehari a. 1071. vel 1072. scripto fol. 152—155. ordines iudiciorum ferri,
aquaे ferventis, panis et casei, aquae frigidae. Cf. 'Archiv' IX, p. 562, 569; SS. VII,
p. 239. Iudicia ferri, aquae ferventis et panis et casei eadem sunt, quae exhibet codex³⁵
Bambergensis (*supra* IV). Iudicij aquae frigidae maxima pars convenit cum VI, 1.
Codicem inspexit b. m. L. Bethmann, benedictiones vero haud integras exscripsit.*

1. BENEDICTIO FERRI IUDICIALIS^a.

B IV, 4 a. c.
d. o. (a—d) Pone ferrum secus altare — — —.

2. DE IUDICIO AQUAE FERVENTIS, QUOMODO INVENTUM SIT.

A 5 a—o. (a—e) Romani propter thesaurum sancti Petri — — — imponat
introitum: Iustus es, Domine — — —.

VI, 1 f. Codd. 1, *2. a) ita 1, ubi autem formae numeri pluralis superscriptae sunt; vos
homines N. 2. b) autem add. 2

g. Codd. 1, 2. a) exuat eos vestimentis suis et add. 2. b) p. s. des. 2.

VII, 1. a) medicinalis c.

45

(f) Post celebrationem missae pergit sacerdos — — —.

(g—o) Deus, iudex iustus — — — aquae se contremulent, et tu, urceole, te contornes. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum, qui sex hydrias aquae convertit in vinum, quique venturus est iudicare.

3. EXORCISMUS ET BENEDICTIO PANIS ET CASEI.

(a—l) Ad securitatem iudicii faciendam et inveniendum furtum A 32. isto modo debes facere. Panis hordeaceus esse debet — — —.

4. BENEDICTIO AQUAE FRIGIDAE AD FACIENDUM IUDICIUM.

(a—c) Cum vis homines mittere in aquam frigidam — — —. B VI, 1a—c

(d) Expleta missa, vadat ad locum, ubi homines probantur, precedente euangelio et sancta cruce et turibulo cum gerula, et faciat aquam benedictam, dicens: Dominus vobiscum — — —. Tunc aspergens eos, dicat ad unumquemque: Haec aqua fiat tibi ad probationem.

(e) Postea vero coniuret aquam, ubi illos immittat; et haec est B VI, 1c. coniuratio: Adiuro te, aqua, — — —.

(f) Tunc coniuret homines, qui mittendi sunt in aquam: Adiuro vos, ib. f. homines N., — — —.

(g) Post coniurationem autem exuat eos vestimentis suis et faciat ib. g. illos osculari euangelium — — —.

VIII.

Ordinem istum iudiciorum 1) aquae frigidae (stantis), 2) aquae (frigidae) fluentis, 3) aquae ferventis, 4) ferri, 5) vomerum, 6) panis et casei tradunt 1) codex Halberstadtensis ecclesiae (bibl. gymnas. nr. 150), saec. XIII, fol. 79 sqq. et 2) codex Parisiensis, olim S. Victoris n. B. r. 11. Ediderunt eum ex cod. 2 Martene, De antiquis eccl. ritibus III, p. 468 sqq.; ex cod. 1 G. de Buchwald in 'Mittheilungen d. Instituts f. oesterr. Geschichtsforsch.' V, p. 308 sqq.; quo codice huc transmisso ipse usus sum.

1. IUDICIUM PROBATIONIS IN FRIGIDA AQUA.

(a) Romani propter thesaurum sancti Petri et invidiam — — —. (26)

(b) Cum homines vis mittere in aquam ad probationem, ista^a facere debes. Accipe^b illos, quos in voluntate habes mittere in aquam, et^b duc eos in ecclesiam, et coram omnibus cantet presbiter missam: Iustus es, Domine — — —. Missa iud.

(c) Cum autem ad communionem venerint^c, antequam communiciant^d, interroget eos sacerdos^e et coniurationem istam dicat: Adiuro (5) vos^f, homines, — — —.

(d) Si^g autem omnes tacuerint, et nullus hoc^h dixerit, accedat sacerdos adⁱ altare et communicet; postea vero communicet illos, quos vult in^j aquam mittere. Cum^k autem communicant, dicat sacerdos per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi adⁱ conprobationem hodie veri iudicii.

VIII, 1. Rubr. deest 1. a—f. Codd. 1. 2. a) ista f. d. des. 2. b) Accipe — et des. 1. c) venerit 2. d) communicet 2. e) de re inquirenda add. 2. f) te homo 2. g) Siu 1. h) illorum confiteri vult accedat 2. i) ad altare des. 2. i*) tamquam m. 1. k) dicendo pro Cum — singulos 2. l) hodie ad probationem veri iudicii Dui 2.

(e) Expleta missa, faciat^m sacerdos aquam benedictamⁿ et vadat ad locum, ubi homines probantur*, et det omnibus illis bibere de aqua benedicta, dicens unicuique: Haec aqua fiat tibi hodie ad conprobationem^o veri iudicij.

Tunc^p cantentur 7 psalmi et: Afferte Domino¹, et ymnum trium puerorum² et letania; et in ultimis adiungatur: Ut rectum iudicium in ista aqua³ discernere digneris, te rogamus, audi nos^r.

*) Cod. 2: probandi sunt. Cum autem venerit ad locum, aspergat illum cum aqua et det eis bibere de ipsa aqua et dicat ad unumquemque: Haec etc.

(f) Postea vero coniuret sacerdosⁿ aquam, ubi illum^q inmittere

(i) vult, his^r verbis: Adiuro^s te, aqua — — —.

(21) (g) Benedictio aquae. Omnipotens Deus, qui baptismum — — —.

(15) (h) Item^a alia. Deus, qui maxima quaque^b sacramenta — — —.

(i) Post coniurationem autem aque exuat illum vestimentis eius et faciat eum per singulos oculare euangelium sanctum et crucem Christi. Et post hec de ipsa aqua benedicta aspergat super unum- 15 quemque eorum his verbis*:

*) Cod. 2 inserit: Alia. Deus, qui ad salutem humani generis maxima quaque sacramenta etc. Require in quotidiana benedictione.

Tunc coniuret hominem, qui immittendus est in aquam:

(3) (k) Adiuro vos^a, N., per invocationem — — —.

(l) Item coniuratio hominis. Adiuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per sanctam Mariam, matrem domini nostri Iesu Christi, et per angelos et archangeli, thronos et dominationes, principatus et potestates, Cherubin et Seraphin, et per omnes virtutes caelestes, et per 24 seniores, per^b 12 apostolos, per^b 4 euangelistas, et per omnes patriarchas et prophetas et^b martyres et confessores et^b 25 virgines, et per omnes sanctos Dei, et per baptismum, quo regeneratus^c es: si^d huius criminis, vel furti, quod tibi intenditur, reus sis^d, ut Deo nobisque confitearis nec^e tentes Deum nec contemnas^e, cui omnia patent occulta. Si autem inde culpabilis sis, aut in actu^f aut in conscientia aut in ulla re, et indurato corde hoc iudicium volueris subire, interdico tibi per nomen domini nostri Iesu Christi et per merita omnium sanctorum 30 suorum, ut haec aqua te non suscipiat, neque ullum maleficium ad impediendam veri cognitionem in hoc iudicio prevaleat. Per.*

*) In cod. 2 sequitur: Alia. Deus, qui maxima — — — (cf. supra b).

(m) Tunc roget sacerdos pro manifestatione veritatis Christi inplorare clementiam, dicens: Rogamus te, domine Iesu Christe, per tuam 35 magnam clementiam tale in hoc iudicio signum^a efficero^b, ut, si huius rei homo culpabilis est, nullatenus recipiat^c ab aqua. Hoc autem, Domine^d, fac ad laudem et

1 e-f. m) faciet 1; benedicat 2. n) deest 2. o) probationem veri iudicij Dei 2. p) Tunc — audi nos des. 2. q) illos 2. r) dicens pro his v. 2. s) Exorcismus aquae, Exorcizo te 2.

g. Cod. 1.

h. Codd. 1, 2 (infra post l). a) deest 2.

i. Cod. 1.

k. 1. Codd. *1 (verba et 24 seniores in k et reliqua usque virtutes caelestes in l omissa sunt). 2.

a) te homo pro vos N. 2. b) et per 1. c) generatus 1. d) si — sis des. 1. e) nec — contemnas des. 1. f) aut in consensu add. 1.

m. Codd. 1, 2. a) 2; signa 1. b) ostendere vel e. 2. c) 2; recipiat 1. d) Iesu Christe add. 1.

1) Psalm. 28. 2) Dan. 3, 52 sqq.

gloriam nominis tui, ut cognoscant omnes gentes, quia vie tue sunt misericordia et veritas, et tu, Omnipotens, dominaris in secula seculorum. Amen.

Tunc* mittatur in aquam.

*) Cod. 2: Post haec exuant illos vestimentis eorum, et faciat illos singulos osculari sanctum euangelium et crucem Christi. Et post haec de aqua ipsa benedicta aspergat super unumquemque eorum, et proiciantur statim in aquam. Haec autem omnia facere debent ieuni; neque illi antea comedant cibum, qui ipsos mittunt in aquam.

2. BENEDICTIO AQUE FLUENTIS AD IUDICIUM.

(a) Quod^a supra dictum est¹ in celebratione missarum* fieri debet. Cum autem ad locum pervenerint, ubi probandi sunt quibus intenditur, aspergat sacerdos locum aqua benedicta et consignet undique signo crucis et cantet 7 penitentiae psalmos et letaniam cum versibus istis: Pro^b huiusmodi negotii qualitate te rogamus, audi nos. Ut rectum iudicium in ista aqua discernere digneris, te rogamus, audi nos. Ut iusticie non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi nos. Fili^c Dei, te rogamus, audi nos^d. Qua finita, dicat presbiter: Pater noster et: Credo in Deum, cum precibus istis: Peccavimus cum patribus —. Domine, non secundum —. Domine, ne memineris —. Adiuva nos —. Propicius esto —. Non nobis —. Exurge —. Domine^e, exaudi — et clamor meus —. Domine Deus virtutum — ostende^f.

*) Cod. 1 pro reliquis verbis hoc loco non nisi et in psalmorum praebet; sed verba inde a Pro huiusmodi infra in cap. 5 supplet.

(b) Exorcismus aque^g. Adiuro te, creatura aque, in nomine sancte et in dividue Trinitatis — — — fieri comprobatos. Per eum, qui venturus.

(c) Item^h alia. Deus omnipotens, pater dominiⁱ nostri Iesu Christi, cui omnia patent et nichil latet absconditum, visibilium quoque et invisibilium cognitor, qui solus cogitationum^j archana rimaris et scrutaris renes et corda, quem omnes creaturae pariter contremiscunt et laudent, qui furta et dolos et mendacia^k humano generi ab initio seculi^l prohibuisti: presta per invocationem nominis tui huic creature aque tantam tuae^m benefactionis virtutem, ut, sicuti eam in baptismatis sacramento ad diluendas sordes criminum in te credentium consecrasti, ita ad detegenda huius facti crimina per te sumat potentiam, tribuasque per tue maiestatis clementiam, ut, quisquis hic illate sibi reatum culpeⁿ, aliquam fretus machinationem diabolicam aut fraudis calliditatem superbiamque^o, erubescendo sive timendo celare voluerit ac profiteri contempserit, eius inprobitas hoc modo detegatur, scilicet, ne nomen eius in qualicumque materia conscriptum in hanc aquam, sancte Trinitatis nomine sanctificatam, valeat inmergi^p, donec vera confessione purgatus, tu, Deus omnipotens, magnificeris in omnibus. Per.

(d) Alia. Deus, iudex iustus, fortis et paciens, qui culpas delinquentium per vere confessionis fructum penitenti dimittis, tu hanc aquam in nomine sancte Trinitatis sanctificare digneris, ut fiat hec unda tua virtute detegens crimina furti et figmenta^q.

2. Rubr. Codd. 1. 2. a) Codd. *1. 2. a) ut add. 2. b) Post 1, ubi quaedam ex sequentibus, folii parte absissa, desunt. c) Fili — nos om. 1. d) Domine — ostendit om. 1.

b — c. Codd. 1. 2. a) ad furtum et ad alias res investigandas add. 2. b) deest 2. c) fallacia 2. d) fieri add. 2. e) deest 1. f) per add. 1. g) superbiamne 1. h) 1; emergi 2. 46 i) figmenta 1.

1) Cf. supra p. 656.

mendatii, que hic in presenti recitantur: N. et quicumque huius criminis fraudem commisit, nomenque eius in hanc aquam, in qualicunque materia scriptum, missum^k fuerit, quamdiu de commisso scelere denegat verum confiteri, sancte Trinitatis nomine sibi^l sentiat interdictum, ne possit inmergi, ut cognoscatur ab omnibus, quia tu Deus es^m verax, et iudicia tua vera permanent in eternum, et gloriosum ubiqueⁿ nomen^o tuum est omnibus invocantibus te in^k veritate^k. At qui securus illate culpe consistit, sine dilatione nomen eius ab aqua ista consecrata iussione divina recipiatur inmersum. In nomine domini nostri Iesu Christi, qui venturus.

(e) Tunc adiuretur et inquiratur homo, sicut supra dictum est, et dicatur hec oratio: Domine Deus omnipotens, qui baptismum — — — innocens¹⁰ ex profundo huius aque abstrahatur.

Tunc proⁿ eo oretur, et sic in aquam proiciatur.

3. IUDICIO PROBATIONIS, QUOD IN CALIDA AQUA FIERI SOLET.

(20) (a) Inquisitus autem aliquis de furto — — —.

(b) Videte, fratres^a, christiane religionis officium — — —.

(c) Deinde vertens se ad sceleratum — — —.

(d) Deinde signet locum in atrio ecclesie — — — propter illusiones diabolicas. Et his actis, regrediens ad altare, inponat introitum: Iustus es, Domine. Require* retro¹.

*) Pro verbis Require retro cod. 2 exhibet: Psal. Beati immaculati. Oratio. Omnipotens, semperne Deus, qui dedisti famulis tuis etc. Lectionem et euangelium, secretam et postcommunionem quaere in iudicio aquae frigidae.

(e) Communicet autem sacerdos accusatum sub testificatione post^b celebrationem missae etc tunc pergit cum plebe ad benedicendum ferventem aquam^c, ita ut 7 penitentiales psalmos cum^d letania primum²⁵ decantet et postea subinferat: Deus, iudex iustus, fortis et paciens, qui es auctor pacis et iudicas equitatem, respice — — —.

(f) Aliae^e. Omnipotens, semperne Deus, qui es scrutator occultorum cordium, te supplices exoramus, ut, si hic homo culpabilis est de rebus prefatis et, diabolo ingrávante cor^f eius, presumpserit in hanc aquam igne^g ferventem manum suam mittere, tua^h iustissima veritas declareret, et in hoc opere, quesumus, ita tuam veritatem declara, ut per manifestatam adustionem corporis poenitentiam sumat sui erroris, et dum erubuerit corpore, animaⁱ eius salvetur in extrema examinatione. Quod si per crisma bibitum aut per unctionem eius aut per herbas aut per aliqua maleficia hoc peccatum tegere celarique voluerit, tua^j dextera sancta evacuare dignetur. Per unigenitum dominum nostrum Iesum^k Christum, qui venturus^k.

(g) Deus, qui maxima queque sacramenta in aquarum. Require in iudicio aquae^l frigide².

Post hec oretur pro eo a^m circumstantibus, et adiuratus, ne obduretur, statim mittat inⁿ aquam manum.

2 d. e. k) deest 2. l) sentiat sibi 2. m) verax es 2. n) oretur pro eo ab omnibus et 2.

3. Codd. 1. 2. a) carissimi add. 2. b) p. c. des. 2. c) et — aquam des. 2. d) primum decantet cum letania 2. e) deest 1. f) corpus 2. g) ignem 1. h) sua 1. i) anime 1. k) Iesum — venturus 2; qui es 1. l) frigidae aquae 2. m) ab omnibus e. 2. n) manum in aquam 2.

15

40

45

1) V. supra p. 655. 2) V. supra 1 b, p. 656.

4. IUDICIUM PROBATIONIS IN FERRO IGNITO.

- (a) Quod secundum predictum ordinem aque^a ferventis fieri debet,
et in celebratione missarum et in^a communione corporis^b et sanguinis
Domini et in decantatione 7 psalmorum et coniuratione accusati.
- (b) Consecratio ferri novi. Deus, iudex iustus, qui auctor — — —. (13)
- (c) Alia. Deus^c omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac — — —. (14)
- (d) Item benedictio ferri, que^a secundum supradictum modum
agenda est^a. Omnipotens, semperne Deus, clementissime dominator occultorumque
omnium verissimus scrutator, qui per adventum unigeniti tui, domini nostri Iesu Christi,
mundum salvasti et per passionem crucis genus^b humanum redemisti, qui es iustus^c iudex
et fortis, auctor pacis et amator caritatis, qui tres pueros, Sydrac, Mysaac et Abdenago,
iussu regis Nabugodonosor in fornacem Babilonis accensam^d missos, salvasti eosque per
angelum tuum sanctum ex ea illesos^e eduxisti et Susannam de falso crimine liberasti,
respicere dignare ad orationem et deprecationem nostram^f et dirige iudicium nostrum,
quoniam tu solus iustus iudex es et verax, et omnia iudicia tua vera^g, omnes vie tue
misericordia et veritas, ferrumque hoc ignitum ad^h detegendam prenominatam rem vel^h
ad detegenda furta prenominata sanctifica, et presta, ut, quisquis innocens de crimine
prefato hoc ignitum ferrum manu portaverit, sanam et illesam et sine macula eam
educat. Si vero culpabilis est et, incrassante diabolo cor eius, reatum suum per crisma
bibit aut in aliqua parte corporis seu vestimentorum appositum, sive per herbas et
incantationes aut per aliquod prestigiumⁱ benedictum tegere^k voluerit et hoc ferrum
ignitum^l portaverit, tua hoc, domine, quesumus^m, Deus omnipotens, iustissima veritas
in eius manu vel corpore declarare dignetur, ut per manifestatam adustionem corporis
penitentiam sui sumat erroris, eiusque anima salvetur remedio tue pietatis. Per domi-
num nostrum Iesumⁿ Christum, filium tuum, redemptorem et salvatorem nostrum, qui
venturus est iudicare vivosⁿ.

(e) Alia benedictio ferri^a. Benedic, Domine, per potentiae — — — glorifi- (7)
cetur. Per^b dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum^b, qui venturus.

Tunc, ut supra dictum est, accusatus adiuretur et, dum oratum
so fuerit pro eo, si presumpserit, expurget se.

5. BENEDICTIO VOMERUM^a.

(a) Que secundum supradictum agenda est modum^b. Requiere^c in
coniuratione ferriⁱ.

(b) Deinde haec oratio^c: Omnipotens, semperne Deus, clementissime supra 4 d.
dominator — — — et veritas, vomeresque^d hos ignitos ad^e detegenda furta, vel^e ad
detegendum homicidium, vel adulterium^f, prenominatum, sanctifica, et praesta, ut, quis-
quis innocens de crimine prefato hos vomeres ignitos suis^g pedibus calcaverit, sanus et
illesus et sine macula discedat^h. Si vero — — — hos vomeres benedictos calcare

4. Codd. 1. 2. a. b. c. a) deest 1. b) corporis — decantatione des. 2. c) Qs 1.

40 d. Cf. infra cap. 5. a) que — est des. 2. b) genit hic et infra 1. c) iudex iustus 2.
d) accensam 1. e) illesum 1. f) servorum tuorum 2 et infra 1 in cap. 5, ubi et depr. des.
g) et add. 1 in cap. 5; recta 2. h) ad — vel des. 2. i) maleficium pro pr. ben. 2. k) t. vol.
et des. 1. l) sanctificantum 2. m) deest 2. n) Iesum — vivos des. 1.
e. a) Item alia pro A. b. f. 2. b) Per — tuum des. 1; reliqua des. 2.

45 5. Codd. *1 (folii quadam parte abscissa, nonnulla desunt). 2. a) ad detegendum homici-
dium vel adulterium add. 2. b) modum ag. est 2. c) Req. — oratio des. 1. d) vomerosque
his ignitos 1; et hos vomeres i. 2. e) ad — vel des. 2. f) ita 2; ad detegendum 1. g) s. p.
des. 2. h) ita 2; educat 1.

1) Cf. supra 4 a.

presumpserit, tua hoc, domineⁱ Deus omnipotens, iustissima veritas in eius pedibus vel corpore declarare dignetur — — —.

(c) Alia^k. Benedic, Domine, per potentie tue [virtutem^l hoc g]enus metalli^l. Requiere ante*.

*^j) Cod. 2. add.: Tunc, ut supradictum est.

6

6. IUDICIO^a PROBATIONIS IN PANE ET CASEO.

(a) Quod in celebratione missarum et decantatione 7 psalmorum et communicatione corporis et sanguinis Domini et aspersione benedicte^b aquae et^c adiuratione^e hominis secundum predictum modum fieri debet.

cf. B I, 3 c. (b) Benedictio panis et casei. Domine Iesu Christe, qui es panis vivus de celo descendens, qui ex quinque panibus quinque milia hominum sacasti, tu hanc creaturam panis et casei benedicere digneris ad investigandas fraudes et versucias inimici, ut, quae ipse per furtu seducendo celaverat, veritas tua manifestare dignetur, ut perceptum panem et caseum deglutire non valeat, constricto gutture^d ex tua iussione; sed statim cum vomitu redeant, ut, iusto iudicio divine maiestatis tue superatus, sue temeritatis obstinatiam confusam et^e ad nichil sentiat^f esse redactam. Qui venturus est.

(c) Item benedictio. Domine Iesu Christe, ayos, ayos, ayos, qui regnas in celis et dominaris in omnibus locis, iudicans regna et disponens omnia^g secundum voluntatem tuam, tuum nomen suppliciter invocamus. Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus omnium prophetarum et patriarcharum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus iustorum omnium et Dominus dominantium, quia tu es Deus solus, et non est preter te Dominus^h, ut facias nobiscum secundum misericordiam tuam magnam et separe ab isto homine, in quo suspicio furti in presenti recitata habetur, diabolicum spiritum et dolositatem fraudulentamⁱ, benedicasque^k hunc panem et caseum divina tua benedictione, ita ut per omnes apostolos tuos et per omnes archangelos tuos, Michaelem, Gabrielem, Raphaalem, fauces illius et guttura constringantur, et, quicquid ex predicto pane et caseo ore percepitur, antequam ventris hospicia tangat, cum sanguineo vomitu illud reiciat^l sicque tuo sancto iudicio convictus et superatus gemat^m et tremescat requiemque non habeat, donec confiteatur admissum hoc, te iubente, qui venturus.

30

(d) Itemⁿ alia. Obscro te, sancte Pater, omnipotens, eterne Deus, qui celum terraque fundasti, mare liminibus^o firmasti et magna luminaria, solem et lunam, super iustos et iniustos fulgere fecisti, fac, Domine, signum tale, ut omnis mundus, omnis terra intelligat, quia tu es Deus, qui facis mirabilia magna solus, ut, qui iam^p res dictas furatus est et in^q his consentiens esse videtur, gula^r et lingua et fauces eius^s ita fiat^t 35 constricta et obligata, ut panem vel caseum istum non^e possit^u manducare. Per dominum^v.

cf. B I, 3 b. (e) Item benedictio^w. Sanctus, sanctus, sanctus, Deus^x omnipotens, qui liberasti Abraham de Ur^y Caldeorum et tres pueros de camino ignis regis Babiloniorum, Sydrac, Misac et Abdenago, et qui in^z crucis^z patibulum pro redemptione humani generis ascendisti^z et electos tuos reduxisti^a tecum, impios vero in claustris tartareis 40

5. i) qs add. 1. k) deest 2. l) virtutem — metalli des. 2; uncis inclusa abscissa des. 1.

6. Codd. 1 (in initio quaedam desunt abscissa). 2. a) . . . . t CASEO 1. b) aquae benedictae 2. c) abscissa des. 1. d) et gula add. 2, ubi ex deest. e) deest 1. f) sentiant 1. g) sec. v. t. omnia 2. h) domine 1. i) fraudulentiam corr. fraudulentam 1. k) que deest 2. l) regiciat 1. m) tremat et tremiscat 2. n) deest 2. o) luminibus formasti 2. p) res iam dictas furati sunt 2. q) qui in his consentientes esse videntur, gulae et linguae 2. r) gulā et lingnā et fauces 1. s) eorum 2. t) flant constrictae et obligatae 2. u) possint 2. v) deest 2. w) alia 2. x) domine Deus 2. y) ur corr. bur 1. z) supple: ad inferos descendisti. a) tecum eduxisti 2.

dimisisti, iudica causam istam secundum iudicium iusticie tue, manifestando nobis hoc crimen, qui tuum secundum nostram fidem querimus munimen et examen. Qui venturus.

(f) *Alia^b:* Coniuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per omnes sanctos Dei, qui illi placuerunt ab inicio mundi usque in hodiernum diem, et^c per tremendum diem^c iudicii, si de hoc furto aut crimen, quod tibi intenditur, culpabilis sis in actu^d vel in consilio aut in conscientia, ut panem istum^e vel caseum non possis manducare, nisi, inflato^f ore, cum spuma et gemitu et dolore et lacrymis et fauceibus tuis constrictis et obligatis hunc cibum emittas imperante Domino nostro Iesu Christo,¹⁰ qui venturus^g.

IX.

Iudiciorum 1) ferri, 2) aquae ferventis, 3) aquae frigidae ordines istos praebet codex Monacensis Lat. 21587, olim S. Stephani Frisingensis monasterii, saec. XI, fol. 159'—168. Cf. Rockinger, p. 332; specimen scripturae ib. p. 409. Ediderunt 15 L. Rockinger, p. 374 sqq.; E. de Rozière, nr. 602. 608. 586.

1. INCIPIT ORDO, QUANDO ALIQUA DISCUSSIO PER FERRUM CALIDUM EST FACIENDA.

(a) In primis qui discutiendus est in se delinquentibus peccata dimittat, ut sua ei dimittantur. Deinde faciat puram confessionem peccatorum suorum Deo et sacerdotibus eius; et veram poenitentiam pro qualitate delicti accipiat, ut eo modo crimen aut furtum, de quo discutiendus est, in publicum procedat. Postea dicantur super poenitentem 7 poenitentiales psalmi cum oratione dominica. Deinde preces: Domine, non secundum. Ne simul tradas nos cum peccatoribus¹. Domine, ne memineris —. Aduiva nos —. Esto nobis, Domine —. Domine, exaudi orationem meam.

(b) Sequitur oratio. Precor, Domine, clementiam tuae maiestatis et nominis, ut huic famulo tuo, peccata et facinora sua confitenti, veniam dare et preteritorum criminum errata relaxare digneris, qui humeris tuis ovem perditam reduxisti ad caulas, qui vivis.

(c) Tunc pergent ad locum, ubi discussio facienda est, ibique laetiam faciant. Qua finita, cantent et preces: Pater noster. Exurge, Domine —. Fiat misericordia —. Ne intres —. Propitius esto —. Domine Deus virtutum —. Domine, exaudi orationem meam, et clamor —.

(d) Postea benedicatur eadem domus his orationibus: Adesto, Domine, supplicationibus nostris et hanc domum serenis oculis tuae pietatis illustra. Descendat super habitantes in ea gratiae tuae larga benedictio, ut in his manufactis cum salubritate manentes ipsi tuum semper sint habitaculum. Per.

(e) *Alia.* Exaudi nos, Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, et mittere dignare sanctum angelum tuum de caelis, qui custodiat, foveat, protegat, visitet et defendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per.

6. b) Coniuratio hominis 2. c) et — diem des. 1. d) actualis pro a. vel 1. e) et caseum istum 2. f) in] . . . . 1, ubi, folio exciso, reliqua des.; sed manu saec. XIV. addita sunt haec: Ista sunt vera iudicia Domini et examinata, et licita possunt fieri in nomine domini nostri Iesu Christi. 45 g) Sancto Nicolae, iam nostra vota suscipe et apud Deum sis nobis in adiutorium add. 2.

1) Cf. Psalm. 27, 3.

- (16) (f) Item benedictio ignis. Domine Deus, Pater omnipotens, lumen — — —.
 (17) (g) Benedictio ferri iudicialis. Benedic, Domine, per potentiae — — —.
 (18) (h) Alia. Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es — — —.
 (19) (i) Alia. Benedic, Domine, sancte Pater, per invocationem sanctissimi nominis
     tui — — — manifesta fiat. Per eundem. 5
 (14) (k) Item alia. Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac — — — veri-
     tatis tuae verissimae.
 (l) Oratio ante iudicium dicenda. Deus, plasmator hominum et totius
     bonitatis auctor, respice super nos famulos tuos, ad te toto corde clamantes, et presta
     propitiis per interventum^a unici^b filii tui, domini nostri Iesu Christi, ut in hoc exami-
     nationis iudicio non prevaleant aliqua falsitatis iacula inimici, sed manifestetur per te
     veritas^c, et declaretur rectitudo iusticiae. Per eundem.
 (4) (m) Tunc qui discutiendus est exorcizetur his verbis: Adiuro te per
     Deum omnipotentem — — —.
 (n) Deinde, si aliqua infidelitatis suspitio in eo habeatur, iuret in ¹⁵
B III, 2 p. altari aut in cruce vel in euangeliō sive capsā his verbis dicens: Quod
     ego pro illa discussione et securitate, quam hodie ad calidum ferrum facere deboe — — —.
 (o) Sequitur benedictio ferri. Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus
     sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum verum Dei iudicium.
 Deinde, sicut mos est, iuret et ferrum certo spacio portet. 20

2. BENEDICTIO AQUAE FERVENTIS.

- A 2 b. (a) Deus, iudex iustus, fortis et paciens — — — hoc evacuare dignetur. Per
     unigenitum dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, qui tecum vivit.
 (10) (b) Alia. Benedico te, creatura aquae, per ignem fervens — — —.
 (22) (c) Item alia. Omnipotens Deus, te suppliciter rogamus pro huius negotii ²⁵
     examinatione, quam — — —. Per dominum nostrum.
 (26) (d) Item alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia incommutabili dis-
     positione — — —.

Postea vero fumo myrrae odoretur, et fumetur caldaria tam subtus
     quam et in circuitu, et sic omne furtum probabitur. 30

3. BENEDICTIO AQUAE FRIGIDAE.

- (17) (a) Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam — — —.
 (b) Alia. Domine Deus Iesu Christe, qui sanctum Brictium de falsa stupri pro-
     ditione per tuam ineffabilem liberasti auctoritatem, et sic calidissimam ignium crea-
     turam convertisti in frigidam, ut inexusto, cunctis videntibus, ignis portaretur peplo¹, ³⁵
     quin et Susannam de iniusta pessimorum senum delatione per Danihelem, electum tuum
     et paulo ante tenerrimum puerulum, mirabiliter redemisti, et qui omne nefas malignorum
     tam ab humanis occultatum obtutibus quam omnium declaratum visionibus per tuum
     in fas convertis dominium: da nobis, clementissime Pater, ut nulla antiqui hostis fraus
     tuam possit impedire iusticiam et corda circumstantium in dubitatione infidelitatis sub- ⁴⁰
     vertere; sed hodierna die in hac frigidae aquae creatura tuae inaestimabilis cognoscere

11. Cf. B IV, 4. X, 1. a) adventum IV. b) unigeniti X. c) veritatis X.

1) Cf. Greg. Tur. Hist. Franc. II, 1; quod caput, Brictii episcopi historiorum continens,
     saepius in codicibus sub nomine vitae sancti Brictii inveniri monet Arndt, SS. rer. Merov. I,
     p. 59, n. 1. 45

valeamus magnitudinem virtutis, et istius rei veracissima antiquae consuetudinis examinatione invenire veritatem. Per eum, qui tecum vivit.

(c) Alia. Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua — — —. (18)

(d) Alia. Adiuro te, aqua, — — — super aquam natare fecit: ut nullo modo B VI, 10. suscipias hominem hunc, si in aliquo est culpabilis ille, pro quo iste in te ad probationem mittendus est, scilicet aut per opera aut per consensum vel per conscientiam aut per illum ingenium; fac eum super te natare — — —.

(e) Item alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum filium (24) tuum — — —.

(f) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, adesto invocationibus nostris, et in hanc cf. B IV, 2f. aquam frigidam virtutem tuae benedictionis infunde, ut per tui nominis invocationem benedicta sit et ab omni impugnatione antiqui hostis defensa. Per dominum.

(g) Sequitur adiuratio hominis. Adiuro te, homo N., per invocationem B VI, 1f. domini nostri Iesu Christi ac iudicium aquae frigidae — — — et per illud baptismum, quo te regeneravit sacerdos: si de hoc furto quid fecisti, aut conscient exinde fuisti, ut confitearis, aut si culpabilis es et habes cor incrassatum aut induratum, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua. Nec ullum maleficium tuum possit contra hoc prevalere, sed manifestetur. Propter hoc obnoxiae precamur te, domine Iesu Christe, fac signum tale, ut, si culpabilis est homo iste, nullatenus recipiatur ab aqua, — si de hoc furto ille, pro quo tu remittendus es, sciebat, aut consensit, aut conscient inde fuit, nullo modo tu suscipiaris ab aqua —. Hoc autem, domine Iesu Christe — — vivis et regnas.

(h) Post coniurationem autem faciat illos — — —.

ib. 1 g.

X.

25 Codex Rhenaugiensis 123 (olim 139) saec. XI—XII, nunc in archivio Turicensi servatus, continet collectionem benedictionum et exorcismorum variorum, quorum pleraque capita ad iudicia Dei spectant. Haec enim sunt: 1) missa iudicii (p. 1—16) initio mutila; 2) iudicium ferri (p. 6—11); 3) aquae ferventis (p. 11—14); 4) aquae frigidae (p. 14—21); 5) vomerum (p. 21—23); 6) panis et casei (p. 29—34, qua pagina codex, reliquis foliis abscissis, terminatur). Exscripsit codicem V. I. G. Waitz. Ediderunt Gerbertus, Monum. vet. lit. Alem. II, p. 121 sqq.; E. de Rozière, nr. 598. 608. 589. 606. 620; H. Runge, 'Adiurationen, Exorcismen' etc. in 'Mittheil. d. antiquar. Ges. in Zürich' XII, 5, p. 177 sqq., ubi codex, tabula scripturae adiecta, fusius describitur. Monendum est, in hoc codice plerumque, ubi de reo agitur, etiam generis feminini et pluralis numeri formas superscriptas esse.

1.

(a) [Iustus es, Domine — — — Euangeliū secundum Marcum¹ — — — Missa iud. dimittat vobis] peccata vestra; quod si vos non dimiseritis, nec Pater vester, qui in caelis est, dimittet vobis peccata vestra. Offertorium. De profundis —. Secreta. 40 Ab omni reatu —. Communio. Amen, dico vobis —. Ad complendum. Conspirantes —. Alia. Ostende nobis —.

(b) Coniuratio. Adiuro vos, homines, per Patrem — — —. (6)

(c) Hic incipiunt 7 psalmi penitentie et sequens letania: Kyrieison — — —. Pro huius negotii qualitate te rogamus, audi nos. Ut iusticiae non

45 1) Ev. Marc. 11, 25. 26.

dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus. Ut iustum iudicium discernere digneris, te rogamus. Fili Dei —. Agnus Dei — —. Kyrieleison. Pater noster.

Psalmia^a. Iustus es, Domine —. Ostende nobis —. Fiat misericordia —. Converte nos —. Miserere —. Non nobis —. Domine, exaudi —. Deus misereatur —. 5 Domine Deus virtutum —. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo!

2. BENEDICTIO FERRI IUDICIALIS^a.

- (7) (a) Oratio. Benedic, Domine, per potentiae tuae virtutem hoc genus metalli — — —.
- B IX, 11. (b) Oratio ante iuditium facienda. Deus, plasmator hominum — — —.
- (14) (c) Benedictio ferri ferventis ad iuditium Dei. Deus omnipotens, Deus 10 Abraham, Deus Isaac — — —.
- (18) (d) Alia. Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es — — —.
- (e) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum verum Dei iuditium.

3.

15

- A 2 b. (a) Oratio aquae igne ferventis ad Dei iuditium faciendum. Deus, iudex iustus, fortis et paciens, qui auctor es pacis — — —.
- (10) (b) Alia. Benedico te, creatura aque, per ignem ferventis — — —.
- (22) (c) Alia. Omnipotens Deus, te supplititer deprecamur pro huius negotii examinatione — — —.
- (25) (d) Alia. Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositione — — —.

20

Postea vero fumo myrre odoretur, et fumetur caldaria tam subtus quam et in circuitu, et sic omne furtum probabitur.

4. BENEDICTIO AQUAE FRIGIDE AD IUDITIUM DEI.

25

- B III, 2 f. (a) Omnipotens, sempiterne Deus, adesto invocationibus nostris — — —.
- (b) Adiuratio. Adiuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per diem tremendi iuditii et per 4 euangelistas et per 24 seniores, qui indefessa voce Dominum laudant et numquam concessant^a. Adiuro te per 12 apostolos et per 144 milia innocentium, qui pro Christo passi sunt, per victoriam martirum et per invocationem^b sacri baptismatis tui, ut, si tu de hac re culpabilis sis, sive in facto aut aliquo modo, indurato corde a diaboli suggestione, ad hoc iuditium non praesumptuosus accedas, et aqua te non suscipiat, et hoc signo crucis Christi tua malitia appareat, et virtus omnipotentis Dei manifestetur. Per eundem.
- (18) (c) Benedictio eiusdem aquae. Domine Deus omnipotens, qui baptismum^c — — —.
- et (1). (d) Adiuratio. Adiuro te, aqua, in nomine Patris omnipotentis, qui te in principio creavit et te iussit ministrare humanis necessitatibus, qui te iussit segregari ab aquis superioribus. Adiuro te etiam per ineffabile nomen Iesu Christi, filii Dei omnipotentis, sub cuius pedibus ambulanti in mari te calcabilem praebuisti, qui in te etiam^d baptizari voluit. Adiuro te etiam per Spiritum sanctum, qui super Deum baptizatum ascendit. Adiuro te per nomen sanctae et individuae Trinitatis, cuius voluntate aquarum elementum divisum est, et populus Israel per illud siccis pedibus transiit, ad^e cuius

1. a) Ps. *hoc loco deest in cod., sed infra ante* Deus misereatur *exstat.*

2. a) iudicialis c.

4. a) *lege:* cessant. b) *bis posuit per errorem c.*

46

invocationem Helyas ferrum, quod de manubrio exierat, super aquam natare fecit, ut nullo modo suscipias hominem hunc N., si^e in aliquo est culpabilis, quod eis obicitur. Per.

(e) Tercia adiuratio. Si in aliquo est culpabilis ille, pro quo iste ad probationem mittendus est, scilicet aut per opera aut per consensum aut per scientiam aut per ullum ingenium, fac eum super te natare, et nulla possit a te causa esse aliquo modo facta aut per ullum perstrigium^d, quo illud non possit manifestari. Adiuro autem te per nomen Christi et praecipio tibi, ut nobis obedias, per nomen eius, cui omnis creatura servit, quem Cherubin et Seraphin conlaudent^e, dicentes: 'Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus exercituum'^f, qui etiam regnat et dominatur per infinita secula seculorum. Amen.

(f) *Quarta adiuratio.* Deus, qui maxima quaeque sacramenta in aquarum (15) substantia — — —.

(g) Quinta adiuratio. Adiuro te, homo N., per invocationem domini nostri Iesu Christi ac iudicium aquae frigidae. Adiuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per Trinitatem inseparabilem, et per omnes⁶. . . . .

(h) [Initium sancti euangelii secundum Iohannem: In principio — — — verbum caro factum est et habitavit in nobis, et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratia et veritate.

5. IUDITIUM AD VOMERES.

20 Domine Deus omnipotens, qui creasti caelum et terram, mare et omnia, quae
in eis sunt, qui hominem ad imaginem tuam formasti, qui filium tuum unigenitum,
dominum nostrum Iesum, cooperante Spiritu sancto, in uterum intemerata virginis
misisti, quia ex illa eum carnem humanam sumere voluisti, per illius dilectissimi
filii tui, domini nostri Iesu Christi nomen atque per merita sanctae Dei genetricis
25 Mariae te invocamus tuamque maiestatem supplices exoramus, ut in hoc examinationis
iudicio evanescere iubeas omnes versutias diabolicae fraudis calliditatisque, sive incantationes
hominum sive mulierum, necnon et valitudines herbarum, ut omnibus circumstantibus appareat, quia tu es iustus et iusticiam diligis, et non est, qui resistat
magestati tuae. Ideoque, dominator Domine caelorum et terrae, creator aquarum, rex
30 universae creaturae tuae, in tuo sancto nomine atque virtute benedicimus hos vomeres
ad discernendum iudicium verum, ut ita, si iste homo innocens sit de huius rei in-
questione, quam inter nos ventilamus et tractamus, qui nudis pedibus super eos ambu-
laverit, tu Deus omnipotens, sicut liberasti tres pueros de camino ignis ardantis et
Susannam de falso crimine et Danielem de lacu leonum, sic innocentes pedes tua potenti-
35 virtute salvos^a et illesos conservare digneris. Si autem iste homo culpabilis sit de
praenominata re et, suadente diabolo, tuam potentiam ausus temptare fuerit et super
eos ambulaverit, tu, qui iustus es et iudex, fac manifestam in eius pedibus apparere
ustionem, tibi ad honorem et laudem [et] gloriam, nobis autem, servis tuis, ad constan-
ciam et confidentiam nominis tui, perfidis autem et obsecratis ad confusionem et peniten-
40 tiam peccatorum suorum, ut invitи cognoscant, quod sponte noluerunt^b: te esse iudicem
vivorum atque mortuorum, viventem atque regnantem in secula seculorum. Amen^c.

6.

(a) *Oratio ad iuditium panis et casei*. Ayos, ayos, ayos, sancte Pater, qui es invisibilis, aeternus Deus, omnium rerum creator, qui archana prospicis et cuncta

45 4. c) ut si c. d) ita c. pro prestigium. e) conladant c. f) exerititum c. g) desunt
in cod. duo folia anibus religata eiusdem iudicij pars usque ad lectionem evangelii extabat.

5. a) falsos c. b) noluerunt c. c) sequuntur in codice orationes et benedictiones, quae non ad iudicium Dei pertinent.

1) *Ev. Joh.*, 1, 1-14,

cognoscis, qui scrutans^a corda renesque, Deus. Deus, qui liberasti Moysen et Aaron de terra Aegipti, David [de^b manu] Saul regis, Ionam de ventre ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Teclam de bestiis, Susannam de falso crimine, tres pueros de camino ignis ardentis, Danielem de lacu leonum, paraliticum de grabbato, Lazarum de monumento, ostende nunc nobis misericordiam tuam, ut, qui haec furta,⁵ quae hic subnotantur, admiserunt, panis vel caseus iste fauces nec guttura eorum transire possint. Per.

(b) Exorcismus eiusdem. Exorcizo te, maledicte et immundissime draco et serpens noxius, per verbum veritatis, per Dominum omnipotentem et Iesum Christum Nazarenum, agnum immaculatum, de Altissimis missum, de Spiritu sancto conceptum, ex¹⁰ Maria virgine natum, quem Gabriel angelus annuntiavit venturum, quem cum vidisset Iohannes, clamavit voce magna, dicens: 'Hic est filius Dei vivi', et nullo modo dimittas^c communicare pane vel caseo isto eos, qui haec furta, quae litteris annotavimus, admiserunt; et [qui] de hoc crimen nescii sunt manducent, et qui consciit esse videntur statim tremebundi evoment. Per.¹⁵

(c) Alia. Suggero tibi, Pater omnipotens, aeternus Deus, qui caelum terramque fundasti, mare limitibus formasti et ipsum caelum fabricasti et magna luminaria, videlicet solem et lunam, super iustos et iniustos fulgere iussisti, fac, Domine, signum tale, ut omnis mundus omnisque terra intellegat, quia tu es Deus, qui facis mirabilia magna solus; domine Iesu Christi, fili Dei vivi, ut, qui res iam dictas, quae continentur subscriptae^d, et qui ex his consciit et conscientes esse videntur, ut gulae et lingue vel fauces eorum ita fiant constrictae et obligatae, ut panem vel caseum istum non possint manducare. Per.

(d) Adiuratio virorum. Hic dividatur panis et caseus, unicuique sumentium untia dimidia panis. Similiter et casei.²⁵

(e) Admoneo vos, fratres, in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni — — —.

(e) Quando in os sumentis mittitur, dicatur haec adiuratio: Coniuro te, o homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per tremendum iuditii diem, per 4 euangelistas, per 12 apostolos, 16 prophetas, per 24 seniores, qui cottidie cum laudibus Deum adorant, per illum Redemptorem, qui pro nostris peccatis in sancta cruce³⁰ [suspendi^b] dignatus est: si de hoc furto, unde^e modo^f ratio agitur, culpabilis es vel mixtus, aut fecisti, aut scisti, aut baiolasti, aut consensisti, hoc tibi ordinatum sit de manu Dei, ut panem vel caseum istum non possis manducare, nisi cum flato ore, cum spuma et gemitus et dolore et lacrimis et faucibus tuis constrictis et obligatis. Per eundem.³⁵

(f) Prima . . . ista coniuratio: Deus angelorum et archangelorum, Deus prophetarum — — —.

(g) Item exorcismus. Exorcizo te, creatura panis et casei, — — — qui de his, quae in hoc brevi[culo]^h . . . .

XI.

40

Codex S. Blasii Brunsvicensis saec. XI—XII, nunc in archivio ducalei Guelpherbytano servatus, continet ista tria iudicia: 1) aquae frigidae, et stantis et fluentis, 2) aquae ferventis vel ferri, 3) panis et casei. Edidit G. de Buchwald in 'Mittheil. d. Instituts f. oesterr. Geschichtsforsch.' II, p. 290 sqq. (de codice cf. ibid. p. 287 sq.).

X. 6. a) ita c.; lege: scrutaris. b) supplevi ex XI, 3. c) diuinitas c. d) supple: furati sunt. 45
e) inde c. f) moderatio c. g) gememitti c. h) hic terminatur cod.

1. IUDICIUM AQUAE FRIGIDAE.

(a) Cum vis homines in aquam mittere ad comprobationem, ista debes facere. Accipe illos homines, quos in voluntate habes mittere in aquam, et duc eos ad aeccliam. Et coram omnibus cantet presbiter missam et faciat eos ad missam offerre. Cum autem ad communionem venerit, antequam communicet, interroget eos sacerdos et dicat coniurationem istam:

(b) Adiuro vos per Patrem — — —.

(c) Si omnes tacuerunt, et nullus eorum confessus fuerit, accedat sacerdos ad altare et communicet illos, quos vult in aquam mittere, dicendo per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad comprobationem veri iudicii.

(d) Hec est celebratio missae ad iudicium aquae: Iustus es, Domine — — —. Missa iud.

(e) Expleta missa, faciat sacerdos aquam benedictam et vadat ad illum locum, ubi homines sunt probandi, et det omnibus bibere de aqua benedicta. Cum autem dederit, dicat ad unumquemque eorum: Haec aqua fiat tibi ad comprobationem hodie veri iudicii. Haec autem omnia debent ieiuni facere utrique, et qui mittunt et qui mittuntur.

(f) Tunc sacerdos iudicium aquae frigidae benedicat, ita incipiendo: Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adiuvandum me festina¹. Gloria Patri cum psalmo: Benedicite², ac deinde: Laudate Dominum in sanctis eius³. Postea cantet hanc letaniam — .

(g) Postea convertat se sacerdos ad aquam et coniuret eam his verbis: Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit — — —. ⁽¹⁾

(h) Oratio. Deus, misericordiae dator et iudiciorum omnium discretor, quem occulta non latent, respice propicius super hanc creaturam aquae frigidae et benedicere eam dignare ad discernendum verum iudicium tuum. Memento, quae sumus, Domine, mirabilium tuorum, quae per aquas tua potentia credimus facta, et sicut filios Israhel innocentiae merito de profundis aquarum securos eduxisti malignosque Aegiptios, culpa exigente, aquarum gurgitibus perdendos submersisti, ita per hanc aquam reos nominatae fraudis et furti consciens iusto iudicio tuo cognoscere mereamur.

(i) Alia. Deus, qui maxima quaeque sacramenta in aquarum substantia — — —. ⁽¹⁵⁾

(k) Benedictio fluentis aquae ad iudicium. Domine Deus, qui baptis- ⁽¹⁸⁾ sum in aqua fieri iussisti — — —.

(l) Tunc det omnibus illis bibere de ipsa aqua, dicens ad unumquemque: Haec aqua fiat tibi ad comprobationem hodie. Post haec exuat eos, et faciat illos per singulos osculari sanctum euangeli et crucem Christi, et de ipsa aqua benedicta asperget unumquemque, coniurans his verbis:

(m) Adiuro te, N., per invocationem domini — — — regnas in secula. ⁽⁸⁾
Et statim proiciat eos in aquam.

2.

(a—d) Inquisitus aliquis — — — illusiones demoniacas.

cf. (20).

(e) Postea accedat ad altare et imponat missae officium, quae retro requirenda est in frigidae aquae iudicio⁴.

1) Psalm. 69, 1. 2) Ib. 102, 22. 3) Psalm. 150, 1. 4) Supra 1 d.

(f) Post celebrationem missae pergit sacerdos cum plebe ad locum examinis aquae calidae sive ferri, et in primis ignem ad aquam seu vomerem res benedicat sic: Oremus. Domine Deus noster, Pater omnipotens, lumen — — —. Tunc mitte ferrum seu vomeres in ignem.

(g) Deinde incipiat letaniam pleniter et in letania dicat: Pro huius negotii qualitate te rogamus, audi nos. Ut iusticiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi nos. Qua finita, cantetur: Pater noster, et preces: Domine Deus virtutum —. Fiat misericordia —. Non intres —. Salvum fac —. Mitte ei —. Domine, ne memineris —. Exurge —. Domine, exaudi —.

(h) Benedictio ferri ad iudicium. [Benedic], Domine sancte, Pater omnipotens, per invocationem sanctissimi nominis — — —.

cf. (22). (i) Alia. Omnipotens, te suppliciter rogamus — — —.

(k) Postea designatum loci spacio, sive ad vomeres ponendos, sive ad ferrum portandum, aqua benedicta aspergatur, et ferro de igne sumpto, et iuxta consuetudinis modum ligno superposito, dicatur haec oratio 15 cf. (18). super ferrum: Oremus. Deus, iudex iustus, qui auctor pacis est — — —.

cf. A 2 b. (l) Item alia super aquam calidam sive super vomeres. Oremus. Deus, iudex iustus, fortis et paciens, qui es auctor pacis — — tu hanc aquam per ignem ferventem, vel vomeres ignitos, sanctifica; — — ut, si hic homo, vel haec mulier, innocens in hanc aquam ferventem manum miserit, vel super hos vomeres ambulaverit 20 — — presumperit manum inmittere, vel super hos vomeres ignitos ambulare, invictissima veritas declarat — — —.

cf. (25). (m) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia — — —.

(n) Sic levat sacerdos manus ad caelum cum omnibus simul adstantibus faciatque signum crucis, ut omnes cognoscant rei veritatem, tribus 25 vicibus et dicat: Ayos, ayos, ayos, sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis. Deus, iudex iustus et rectus, ostende nobis nunc rectum iudicium tuum. Amen.

(o) Oremus. Deus, iustus iudex et paciens, qui auctor es pacis et iudicas aequitatem, respice ad depreciationm nostram et dirige iudicium nostrum, qui iustus es, et rectum iudicium tuum. Per Dominum.

3.

(a) Cum vis facere iudicium cum pane et caseo, induat se sacerdos vestimentis sacerdotalibus et accedat ad altare, more solito missarum sollempnia celebraturus cum hiis orationibus: Iustus es, Domine —. Psalmus. Beati inmaculati —. Oratio. Sancti nominis —. Lectio. Erat vir in Babylone¹ —. Graduale. Exurge, Domine, fer opem² —. Versus. Deus, auribus nostris³ —. Euangeliu. Perrexit Iesus⁴ —. Offertorium. De profundis —. Secreta. Oblato nos, Domine —. Communio. Iustus Dominus⁵ —. Ad conplendam. Sumptis muneribus —.

(b) Finita missarum sollempnitate, adportetur caseus et panis ordaceus, et inscribatur in eo oratio dominica, et presentetur ante altare in patena argentea. Res enim, quae furatae sunt, inscribantur in breviculo uno, simul et nomina eorum, quibus furtam imputantur. Et dicantur exorcismi isti ab eodem sacerdote in suprascriptis vestimentis induito super caseum et panem illum, ipsis hoc audientibus et videntibus.

cf. (11). (c) Oratio. Deus angelorum et archangelorum — — —.

1) *Dan.* 13, 1. 2) *Cf. Psalm.* 43, 28. 3) *Ib.* 43, 1. 4) *Cf. Ev. Ioh.* 8, 1.

5) *Psalm.* 144, 17.

(d) *Exorcismus.* Exorcizo te, creatura panis et casei, per Dominum omni-⁽¹⁹⁾ potentem. Adiuro te per sanctos angelos eius, ut, si qui ex his — — — detque gloriam Deo, qui vivit.

(e) *Oratio.* Ayos, ayos, ayos, sancte Pater omnipotens, qui es invisibilis, aeterne ^{B X, 6a.}
5 Deus, omnium rerum creator, qui archana prospicis et cuncta cognoscis, qui scrutas cor et probas renes. Deus, qui liberasti Moysen — — — ostende nobis misericordiam tuam, ut, qui haec fulta admiserint, panis vel caseus iste fauces nec guttura illorum transire possint. Qui cum Patre —.

(f) *Alia.* Suggero tibi, domine Deus, Pater omnipotens, qui caelum terramque
10 fundasti, mare luminibus firmasti et magna luminaria, solem videlicet et lunam, super iustos et iniustos fulgere iussisti, fac, Domine, signum tale, ut [omnis mundus] omnisque terra intelligat, quia tu es Deus, qui facis mirabilia magna solus, ut, qui res iam dictas, quae hic continentur subscriptae, furati sunt, et qui ex his consensi sunt et consentientes esse videntur, ut gulae et fauces eorum ita fiant constrictae et obligatae,
15 ut panem vel caseum istum non possint manducare. Per Dominum —.

(g) *Ad hominem:* Coniuro te, homo, *vel* vos, homines, per Patrem — — — ^{B X, 6e.}
suspensi dignatus est, si de hoc furto inquisito, unde agitur, culpabilis es, *vel* culpabilis
estis, *vel* noxius, *vel* noxii, aut fecisti, *aut* fecistis, aut baiulasti, *aut* baiulastis, aut consensisti,
20 *aut* consensistis, hoc tibi, *vel* vobis, ordinatum sit de manu Dei, ut panem vel
caseum istum non possis, *vel* possitis, manducare, nisi inflammato ore, cum spuma et
gemitu et dolore et lacrimis et fauibus tuis, *vel* vestris, constrictis et obligatis. Amen.

XII.

Codex Monacensis Lat. 100, saec. XII, exhibet fol. 82—92: 1) iudicium aquae frigidae initio mutilum et 2) iudicium aquae ferventis vel ferri; fol. 131'. 132: 25 3) iudicium panis et casei et fol. 132 sq.: 4) iudicium psalterii. Edita sunt a L. Rockinger p. 341 sqq. (de codice cf. ib. p. 328 sq. et p. 409, ubi specimen scripturae exstat), unde ea repetivit E. de Rozière, nr. 587. 599. 616. 624. Propter sanctum Chrisanthum et Dariam in cap. 4. memoratos, quorum reliquiae in Minstereifel servabantur¹, ordo fortasse ibidem oriundus est.

30

1.

(a) [Cum vis homines in aquam mittere ad comprobationem — — — per singulos]: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad comprobationem.

Missa iudicii. Antiphona. Iustus es, Domine — — —.

Missa ind.

(b) Expleta missa, faciat sacerdos aquam benedictam et vadat ad illum locum, ubi homines probantur. Cum autem venerint ad locum, ubi homines probabuntur, det omnibus illis bibere de aqua benedicta. Et nunc dicet: Deus, in adiutorium meum intende, ter: Gloria Patri.

(c) Postea cantatur letania. — — — Ut verum et rectum iudicium per hoc ignitum ferrum nobis hodie manifestare digneris, te rogamus, audi nos. Ut rectum et verum iudicium in hac frigida ac fluenti aqua nobis hodie manifestare digneris, te rogamus, audi nos. Ut falsitas subdatur veritati, te rogamus, audi nos. Ut tuam pietatem et iusticiam in hoc iudicio manifestare digneris, te rogamus, audi nos. Preces. Non intres in iudicium cum servo tuo — — —.

45 1) Wattenbach, 'D. GQ.' I⁵, p. 248.

- (21) (d) Omnipotens, sempiterne Deus, qui baptismum — — — conpellatur. Per te, Salvator mundi, quem idem Iohannes digito agnum Dei demonstravit, qui vivis et regnas cum Deo patre in unitate Spiritus sancti Deus per omnia secula seculorum. Amen.
- (15) (e) Alia. Deus, qui maxima queque sacramenta in aquarum substantia — — —.
- (11) (f) Coniuratio aquae. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis,⁵ qui te in principio creavit — — —.
- (g) Post coniurationem autem aquae exuat illos vestimentis eorum, et faciat per singulos osculari sanctum euangelium et crucem Christi. Et post haec de ipsa aqua benedicta asperget super unumquemque eorum.
- (3) (h) Adiuro te, N., per invocationem domini nostri Iesu Christi et per iudicium¹⁰ aquae frigidae. Adiuro te — — —.
- (i) Isti psalmi canendi sunt: Afferte Domino¹. Benedicite². Laudate Dominum de celis³. Et euangelium: In⁴ principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum —.
- (k) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super aquam frigi-¹⁵ dam ad discernendum verum iudicium Dei. Amen.

2. ITEM IUDICIUM AQUE VEL FERRI IGNE FERVENTIS.

- (20) (a) Inquisitus aliquis de furtu, luxuria — — —.
- (b) Videte, fratres, christianae religionis officium — — —.
- (c) Deinde vertens se ad sceleratum — — —.²⁰
- (d) Deinde signet locum in atrio — — — propter illusiones demo-
cf. Missa iud. niacas. Et his dictis et factis, imponat introitum: Iustus es, Domine —. Beati immaculati —.
- A 2b. (e) Deus, iudex iustus, fortis et paciens, qui auctor es pacis et iudicas aequitatem, — — — presta, ut, si innocens de hoc facto in hoc ferrum calidum manum²⁵ miserit, sicut tres pueros supradictos de camino ignis solvisti et Susannam de falso crimine liberasti, ita de hoc ferro calido salva et illesa perducat; si vero culpabilis sit et, ingravante diabolo corde indurato, presumpserit tangere hoc ferrum calidum manu sua, tua iustissima veritas declareret, et in huius corpore tuam veritatem manifesta, ut anima illius per penitentiam sanetur. Et si culpabilis per aliqua maleficia aut per so herbas peccata sua tueri voluerit, dextera tua hoc evacuare dignetur atque defi- cere faciat.
- (23) (f) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator — — —. Per uni- genitum dominum nostrum Iesum Christum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos.
- A 1a. (g) Alia. Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui — — —³⁵ manifestata fiat.
- (h) Deinde legitur euangelium. Inicium sancti euangelii secundum Iohannem: In⁴ principio erat verbum — — — plenum gratia et veritate.
- (i) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum verum iudicium Dei.⁴⁰

3. INCIPIT IUDITIUM, QUOD CUM CASEO AGITUR.

- (a) Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus et inmortalis. Agyos o Theos, agyos yskiros, agyos athanathos. Eleyson imas. Agyos, agyos, agyos. Sancte Pater omnipotens, eterne Deus, omnium rerum visibilium cunctorumque spiritualium conditor, qui respicias archana et cuncta cognoscis, qui scrutaris corda hominum et regnas, Deus,⁴⁵

1) Psalm. 28. 2) Psalm. 102, 22. 3) Psalm. 148. 4) Ev. Ioh. 1, 1 sqq.

deprecor te, exaudi verba meae precis, ut, quicunque furtum istud commisit et fecit sive consensit, panis et caseus iste guttus suum transire non possit.

(b) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui caelum camerasti et terram fundasti et mare liminibus firmasti et sua queque disciplina ordinasti, fac, Domine, signum tale, ut homines isti intelligant, quia tu es Deus, et non est alius preter te, qui vivis.

(c) Alia. Domine Iesu Christe, qui liberasti Moysen et Aaron de terra Egypti et filios Israel de Rubro mari, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Teclam de spectaculo bestiarum, Susannam de falsis criminibus, Danielem de lacu leonum, Adam de tenebris, Abraham de Ur Chaldeorum, Loth de Sodomis, tres pueros, Sidrac, Misac et Abdenago, de camino ignis, concede, ut, quicunque furtum istud fecit, ut panis et caseus iste fauces eius et guttus transire non possit. Qui cum Patre et Spiritu sancto —.

(d) Exorcismus. Exorizo te, inmundissime draco, serpens antique, aquiliana^a nox, per verbum veritatis et signum claritatis, per dominum nostrum Iesum, agnum immaculatum, de Altissimo procreatum, de Spiritu sancto conceptum, de Maria virgine natum, quem Gabriel archangelus nuntiavit esse venturum, quem Iohannes videns clamat: 'Hic est filius Dei vivus ac verus', ut nullo modo dimittas hunc panem et caseum istum manducare, quicunque fecit furtum istud vel consensit vel consilium dedit: stranguula guttus eius et preclude, nec tamen ad mortem, adiuratus per eum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos.

(e) Et istas orationes per tres vices repetas, et antequam orationes istas dicas, in ipso pane debes orationem dominicam scribere, et de illo pane pensare debes denarios decem, et de caseo similiter. Et panem et caseum insimul debes ponere in os suum et facere duas cruces de tremulo et unam ponere sub pedem eius dextrum, et aliam crucem sacerdos manu sua super caput eius teneat¹, et furtum illud scriptum in tabula super caput illius iacere. Et quando ipsum panem in os eius mittis, debes coniurationem subscriptam dicere:

(f) Coniuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per 24 seniores, qui cottidie laudes coram Deo personant, et per 12 patriarchas, per 12 prophetas, et per 12 apostolos et euangelistas, per martyres, per confessores, per virgines, et per omnes sanctos, et per Redemptorem nostrum, dominum nostrum Iesum Christum, qui pro nostra salute et peccatis manus suas cruci affigi passus est; ut, si de hoc furto consentiens fuisti, aut novisti, aut aliquam culpam exinde habuisti, panis et caseus iste fauces et guttus tuum transire non possit, sed tremas sicut folia tremuli. Amen. Et requiem non habeas, homo, donec illum evomas cum sanguine, si de furto prenominato aliquid commisisti. Per eum, qui vivit.

(g) Alia. Domine Iesu Christe, qui ostendisti ossa patris nostri Ioseph, da, ut, quicunque furtum istud commisit, fauces eius et guttus sic retineantur constricti et obligati, ut panem et caseum istum non possint manducare et degluttire; nisi cum gemitu et dolore et spuma et lacrimis reddat coram Deo vivo et vero, et culpabilis appareat, et tremat ut folium tremuli, quod a vento concutitur. Qui cum Patre.

4. AD FACIENDUM IUDITIUM CUM PSALTERIO².

(a) Fiat lignum unum cum capitello, quod mittatur in psalterio super versiculum illum: 'Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum', et clauso

3 d. a) i. e. aquilina.

1) *Hunc locum allegavit iam Iuretus ex 'codicibus monasteriorum' in Observatt. in epistolas Ieronimi, ad ep. 74, p. 645 (ed. Paris. 1610). Cf. etiam infra XVII, 1 h, p. 688. 2) Cf. supra A 33.*

psalterio, fortiter stringatur, capitello extra prominente¹. Aliud quoque lignum aptetur perforatum, in quo capitellum prioris mittatur, ita quod in eo pendeat psalterium et volvi possit. Teneant autem duo lignum, psalterio in medio pendente; et statuatur is, de quo suspicio est, ante eos. Et dicat unus ex illis, qui tenet psalterium, ad alterum ter hoc modo: Hic habet hanc rem. Alter respondeat ter: Non habet. Deinde dicat presbyter: Hoc nobis manifestare dignetur, cuius iuditio celestia et terrestria reguntur. Iustus es, Domine, et rectum iuditium tuum. Averte mala inimicis meis et in veritate tua disperde illos^{a, 2}.

(b) Oratio. Omnipotens, sempiterne Deus, qui cuncta ex nichilo creasti et qui hominem de limo terrae formasti, te supplices deprecamur per intercessionem sanctissime Dei genitricis Marie, et per intercessionem sancti Crisanti et Darie, et per intercessionem sancti Brandani³ confessoris tui et omnium sanctorum tuorum, ut experimentum fatias nobis de hac re, de qua incerti sumus, ut, si hic homo inculpabilis est, liber iste, quem manibus gestamus, rectum cursum solis teneat; si vero culpabilis est, liber iste retrocedat. Per virtutem domini nostri Iesu Christi, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per —.

In principio erat verbum.

Per istos sermones sancti euangelii Filii sui^b indulgeat nobis Dominus universa delicta nostra.

20

Actiones nostras, quesumus, Domine —.

Iustus es, Domine, et rectum iuditium tuum.

XIII.

Codex Lambacensis 73, saec. XII, egregiis picturis ornatus, e quibus duas, iudicia aquae frigidae et ferri exhibentes, tabula nostra III. praebet. Cf. de hoc codice Rockinger p. 327. In textu existant fol. 64—76'. inter alias cuiuscunque modi benedictiones ecclesiasticas ordines isti iudicii aquae frigidae, ferri et panis et casei. Codicem benivole huc transmissum ipse exscripsi. Formae generis feminini et pluralis numeri plerumque adscriptae sunt, ubi rei fit mentio.

1. INCIPIT ORDO AD FACIENDUM IUDICIUM IN AQUA FRIGIDA*.

30

*) Sequitur pictura, fol. 64'; cf. tabul. III.

(a) In⁴ omni loco dominationis eius benedic, anima mea, Domino. Deus⁵, in adiutorium meum intende; Domine, ad adiuvandum me festina. Et hoc ter.

(b) Letanya. Kyrieleison. Christeleison —. Christe, audi nos, b is^a. — — —.

Pro huius negotiis qualitate te rogamus, audi nos. Ut iusticie non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi nos. Ut rectum iudicium

XII, 4. a) sequuntur in cod. orationes quaedam Pater noster et Credo in Deum. b) cuius c.

XIII, 1 b. a) inter letaniae preces, quae non ad ipsum iudicium spectant, haec est: Ab incursione alienorum libera nos, Domine.

1) In margine ad rem explicandam psalterium delineatum est, adscriptis verbis: et ita cir- 40
cuit. Cf. Rockinger p. 352. 2) Psalm. 53, 7. 3) Sanctum Brandanum ideo in hoc iudicio
invocari existimo, quia de libro quodam eius mirabilia narrabantur; cf. C. Schröder, 'Sanct
Brandan' p. VII sq. 4) Psalm. 102, 22. 5) Psalm. 69, 1.

fol. 64.

In omni loco dñationis et. benedie ani
ma mea dñō. O ſin adiutoriū meū
intende. Dñe ad adiuvandū me feliſh

fol. 72.

Benedic ferri igne.

FORM. TAB. III.

hodie in ista aqua ostendere digneris, te rogamus, audi nos. Ut nos exaudire digneris, te rogamus, audi nos. Fili Dei, te rogamus, audi nos. Agne Dei — — —. Kyrieleison —. Pater noster. Vivet¹ anima mea et laudabit te; et iudicia tua adiuvabunt me. Erravi sicut ovis, quae perierit; quere servum tuum. Credo in Deum. Domine Deus^b noster.

Exurgat² Deus — — — pereant peccatores a facie Dei. Et iusti epulentur et B III, 1 n. exultent in conspectu Dei et delectentur in leticia. Gloria Patri.

Psalmus^c. Mirabilia testimonia^d. Iustus es, Domine. Benedicte omnia opera^e. Laudate Dominum in sanctis^f. Kyrieleison —. Pater noster. Et ne nos. Preces. Exurge —. Ostende —. Fiat misericordia —. Ne intres —. Domine, ne memineris —. Propicius —. Domine, exaudi —. Domine, Deus virtutum —. Dominus vobiscum!

(c) Oratio. Oremus. Omnipotens, sempiterne Deus, qui baptismum — — —. (21)

(d) Coniuratio. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris, qui te in principio⁽¹⁾ creavit — — — natare fecit, ut nullo modo suscipias hunc hominem aut vicarium eius, si in aliquo ex hoc est culpabilis, quod illi obicitur — — —.

(e) Coniuratio. Adiuro te, creatura aquae, in nomine sanctae et individuae⁽²⁾ Trinitatis — — — iudicio se conprobando. Per.

(f) Alia. Deus, qui maxima queque sacramenta — — —. (15)

(g) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum — — —. (24)

(h) Alia. Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam — — —. (17)

(i) Alia oratio. Benedic, Domine, per invocationem sancti tui nominis hunc locum ad manifestandum verum iudicium tuum, et omni demonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat. Per. cf. B XIV.
2 b.

(k) Coniuratio. Adiuro te, homo, per Patrem — — — aut scias, quis⁽⁶⁾ hoc fecerit.

Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus sanctus. Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus. Aeternus Pater, aeternus Filius, aeternus Spiritus sanctus.

(l) Initium sancti euangelii secundum Iohannem: In^e principio erat verbum — — — plenum gratia et veritatis.

(m) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat et maneat super hanc aquam ad discernendum verum iudicium Dei.

2. BENEDICTIO FERRI IN IGNE*.

*) Sequitur pictura altera, fol. 72; cf. tabul. III.

(a) Benedic, Domine, per potentiae tuae virtutem — — —. (7)

(b) Subinfertur letanya. Ut rectum iudicium ostendere digneris, te rogamus, audi nos. cf. supra 1b.

Preces. Exurge —. Fiat misericordia —. Ne intres —. Ostende —.

Salvum fac —. Mitte —. Domine, ne memineris —. Propicius —.

(c) Oratio. Benedic, Domine, sancte Pater, per invocationem sanctissimi nominis⁽⁸⁾ tui — — —.

1 b. b) dūs (= dominus) c. c) p̄ vel p̄s (= psalmus) singulis versibus rubro additur.

1) Psalm. 118, 175 sq. 2) Psalm. 67, 1—3. 3) Psalm. 118, 129. 4) Psalm. 102, 22.

45 5) Psalm. 150, 1. 6) Ev. Ioh. 1, 1—14.

- (25) (d) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositio-
tione — — —.
- (22) (e) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, te suppliciter rogamus — — —.
- (13) (f) Alia. Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es et iudicas aequitatem — — —,
ut, si innocens sit homo iste, vel mulier ista, de prenominata causa, unde purgatio
querenda est, hoc ferrum ignitum cum in manum acceperit, vel vicarius eius, illesus
appareat; et si culpabilis — — —.
- cf. B XIV.
21.*
- (g) Alia. Adesto, quesumus, omnipotens Deus, in huius examinationis actione.
Suppliciter deprecamur, iustus iudex, quatenus non humano, sed tuo sancto consilio et
aequo iudicio istud examen fiat dirimatum, iusticiae veritatisque termino finiatur, et 10
subdatur falsitas veritati. Per.
- (12) (h) Alia. Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui auctor es pacis et iudicas
aequitatem, respice ad depreciationem nostram et dirige iudicium tuum — — — tu
hunc ignem ferventem sanctifica — — —, ita, clementissime Pater, oramus et petimus,
ut, quisquis innocens de crimine prenotato in hoc ferrum manum miserit, sanam et 15
illesam eam educat. Per te, Salvatorem et redemptorem totius mundi, qui venturus es
iudicare vivos et mortuos.
- (i) Benedictio. Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat et
maneat super hoc ferrum ad discernendum verum iudicium Dei.
- (4) (k) Coniuratio. Adiuro te, N., per Deum omnipotentem, qui fecit caelum et 20
terrā — — —.
- B III, 2 p.*
- (l) Aliter. Quod ego pro illa discussione et securitate — — —.
His dictis, ipse criminosus divinum super se inprecetur testimonium, et statim peragatur iudicium.

3. IUDICIUM PANIS ET CASEI.

- B III, 3 b.* (a) Sanctus, sanctus, sanctus, qui es invisibilis, omnipotens Deus, omnium creator
et conditor, cunctorumque actuum — — —.
- ib. 3 d.* (b) Benedic, Domine, hanc creaturam panis et casei — — —.
- ib. 4 d.* (c) Coniuratio. Coniuro te, homo, per Patrem — — —.

XIV.

*Codex Monacensis Lat. 9563, olim monasterii Altahensis superioris 63,
saec. XII, exhibet fol. 83'—92'. tres istos iudiciorum ordines, scilicet aquae frigidae,
ferri et aquae ferventis. Cf. Rockinger p. 331; specimen scripturae ib. p. 409. Editi
exstant ib. p. 361 sqq. et ap. E. de Rozière, nr. 581. 603. 611. Interdum pluralis
numeri formae, ubi de reo dicitur, adiectae sunt.*

25

30

35

1. INCIPIT IUDICIUM AQUE FRIGIDE.

- (a) In primis preparet se sacerdos ad missam. Et antequam ad altare
accedat, sumens sanctum euangeliū et reliquias sanctorum, veniat ante
ecclesiam et alloquatur astantes hoc modo: Videte, fratres, christiane reli-
gionis officium — — —.
- (b) Deinde vertat se ad culpatos, dicat tam eis quam reliquis: Inter-
dico tam tibi quam ceteris omnibus, o homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum,
et per tremendum diem iudicii, per misterium baptismatis, per venerationem omnium
sanctorum, ut, si de hac re culpabilis es, aut fecisti, aut scisti, aut baiulasti, aut con-

40

sensisti, ut ecclesiam non introeas et christiane societati non miscearis, nisi volueris confiteri admissa, antequam iudicio examineris publico.

(c) His dictis, incipiat missam de iudicio. Et cum venerint ad communicandum qui culpantur, dicat ad eos sacerdos hanc coniurationem:

5 Adiuro vos, homines, per Patrem — — — si hoc fecistis, aut consensistis, aut (5) consilium dedistis, quod vobis inponitur.

Et sic det eis corpus et sanguinem Domini, dicens: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad conprobationem.

(d) Finita missa, qui discutiendi sunt in se delinquentibus peccata 10 remittere moneantur. Et sic pergent ad locum, ubi discussio agenda est, cum eucharistia et reliquiis, cruce et aqua benedicta; et conspergatur locus ille. Et det sacerdos aquam benedictam ad bibendum examinandis, dicens: Hec aqua fiat tibi hodie ad conprobationem. Amen.

(e) Deinde veniant ad aquam et benedicant hoc modo:
15 In omni loco dominationis eius benedic, anima mea, Domino. Deus, in adiutorium meum intende; Domine, ad adiuvandum me festina, ter. Gloria Patri.

(f) Sequitur letania.
Pro huius negotiis qualitate te rogamus, audi nos. Ut iusticie non dominetur ini-
quitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi nos. Hi versus ter repe-
20 tendi sunt. Pater noster. Credo in Deum.

Ostende —. Non intres —. Non nobis —. Fiat misericordia —. Do-
mine, non secundum —. Domine, ne memineris —. Adiuba nos —. Ex-
surge —. Domine, Deus virtutum —. Domine, exaudi —.

Exsurgat Deus — — — et delectentur in leticia. Gloria patri, ter. B XIII, 1 b.
25 Mirabilia ² testimonia tua. — — — Iustus es, Domine. Gloria Patri. Bene-
dicte omnia opera. Laudate Dominum in sanctis eius. Gloria Patri.

Increatus Pater. Inmensus Pater. Eternus Pater. Hec est fides catholica.
Gloria Patri, ter. Confiteantur ³ tibi, Domine, omnia opera tua, et sancti tui bene-
dicant tibi. Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum. Domine, exaudi —.
30 Dominus vobiscum!

(g) Oratio ad Spiritum sanctum. Domine ^a, sancte Spiritus, cum simus qui-
dem peccati inmanitate detenti, sed in tuo nomine specialiter aggregati, veni ad nos;
adesto nobis ^b; dignare illabi cordibus nostris; doce nos, quid agamus; quo gradiamur,
ostende; quid ^c efficiamus, operare; esto salus et suggestor et effectus iudiciorum nostro-
rum, qui solus cum Deo ^d patre et eius Filio nomen possides gloriosum. Non nos patiaris
perturbatores esse iusticiae, qui summe diligis equitatem, ut ad ^e sinistrum nos non
ignorantia trahat, non favor inflectat^f, non adeptio munieris vel persone consideratio
corrumpat; sed iunge nos tibi efficaciter solius tue gracie^g dono, ut simus in te
unum, et in nullo deviemus a vero, quatinus in tuo nomine collecti sic in cunctis
40 teneamus cum moderamine pietatis iusticiam, ut et hic a te in nullo dissenciat sen-
tentia nostra, et in futuro pro bene gestis consequamur premia sempiterna. Per Christum.

Hoc ordine incipientur et alia iudicia, sive ferri, sive ferventis aquae,
usque huc.

(h) Coniuracio frigide aquae. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omni- (1)
45 potentis, qui te in principio creavit — — — ut nullomodo suscipias hos, vel hunc

XIV, 1 g. Codd. 1 (Mon. 9563). 2 (S. Florian.; cf. B XV, 1). a) Deus add. 2. b) et add. 2.
c) quod 2. d) deest 2. e) in 2. f) inflectet 2. g) gloriq 2.

1) Cf. supra B XIII, 1 a. 2) Cf. B XIII, 1 b. 3) Psalm. 144, 10.

hominem vel vicarium eius, si in aliquo ex hoc est culpabilis, quod illi obicitur, scilicet aut per opera aut per consensum aut per consilium aut per illum ingenium; sed fac eum natare super te. Et nulla possit esse prestigatio contra te aut alicuius facti causa, qua illud non possit manifestari. Adiurata autem — — —.

B II, 2f. (i) Exorcizo te, creatura aque, in nomine — — —. Per virtutem eiusdem domini ⁶ nostri Iesu Christi, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.

(21) (k) Omnipotens, sempiterne Deus, qui baptismum — — —.

(15) (l) Deus, qui maxima queque sacramenta in aquarum substancia condidisti — — — in te credentibus veri cognicio manifesta. Per.

(24) (m) Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum, filium tuum — — —. ¹⁰ Per eundem Christum.

(17) (n) Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam archanis tuis — — —.

^{cf. B VIII,} ^{2c.} (o) Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi, cui omnia patent et nichil latet absconditum, visibilium et invisibilium cognitor, qui solus cogitationum occulta^a rimaris, scrutans renes et corda, quem omnes contremiscunt creature pariter et laudant, ¹⁵ qui furta, dolos et mendacium humano generi ab inicio seculi prohibuisti: per^b invocationem sanctissimi nominis tui huic creature aque virtutem tue benedictionis infunde, ut, sicut delere crimen recepit de te, ita tua benedictione deleantur in ea omnium^c maleficiorum fantasmata, et sicut eam baptismatis tui sacramento ad diluendas sordes criminum in te credentium consecrasti, ita huius manifestandi^d rei recipiat potentiam; ²⁰ ut, quicunque propter reatum culpe, aliqua fretus machinatione vel fascinatione sive fraudis calliditate aut per^e superbiam seductus inimici, celare voluerit hoc^f commissum, aut profiteri contempserit, aut erubescendo sive timendo negaverit, per tue maiestatis potentiam, qui hoc^f commissum fecerit^g vel perpetraverit^g vel consiliatus fuerit, in hanc aquam, sancte Trinitatis nomine sanctificatam, non valeat mergi^h, donec vera profes- ²⁵ sione predicti facinoris securus existat. Perⁱ Dominum.

(p) Deinde legatur euangelium super caput eius, qui mittendus est in aquam, et signetur tam ipse quam aqua. Inicium sancti euangelii secundum Iohannem: In principio erat verbum — — — plenum gratia et veritate. ³⁰

Per istos sanctos sermones sancti euangelii domini nostri Iesu Christi benedicere et sanctificare, Domine, digneris hanc aquam ad discernendum in ea verum iudicium.

(q) Benedico te, creatura aque, in nomine Dei patris, ex quo cuncta procedunt — — —.

(r) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hanc aquam ³⁵ ad discernendum verum in ea iudicium. Amen.

Deinde, dato iuramento, inmergatur cum versu: Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum.

2. INCIPIT IUDICIUM^a FERRI FERVENTIS.

(a) Inprimis preparet se sacerdos et agat, sicut supra dictum est ad ⁴⁰ iudicium aque frigide. Et antequam missam incipiat, signet locum in

1 o. Cod. 1 (*Mon. 9563*); 2 (*S. Florian. cf. B XV, 3*). a) archana 2. b) praesta per invocationem — — — aquae tantam virtutem benedictionis pro per invocationem — — — aquae virtutem tue benedictionis infunde 2. c) omnes fantasmatum maleficaciae 2. d) manifestandae 2. e) superbia 2. f) furtum pro hoc commissum 2. g) ita 2; fecit vel perpetravit 1. h) inmergi 2. i) Per D. des. 2. ⁴⁵

2. a) (aque vel) add. ed.

1) *Ev. Ioh. 1, 1—14.*

ecclesia vel in atrio ecclesie, ubi ignis fiat ad suspendendum caldarium, in quo aqua bulliat, vel ad vomeres ponendos, vel ubi ferrum candeat. Et locus aspergatur aqua benedicta.

(b) Benedictio loci. Benedic, Domine, per invocationem sancti nominis tui <sup>cf. B XIII,
1 i.</sup> hunc locum ad manifestandum verum iudicium tuum, ut, omni demonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tuis fidelibus manifesta sit. Per.

Deinde incipiatur missa, et agatur suprascripto modo ad communio nem. Et incipiatur benedictio sicut ad iudicium aque frigide usque post collectam: Domine, sancte Spiritus¹.

(c) Benedictio ignis. Domine Deus noster, Pater omnipotens, qui es lumen, quique per ignem Moysi in rubo apparuisti et populum Israel de Egypciaca caligine, celesti lumine precedente, eduxisti^a atque corda apostolorum igne sancti Spiritus inflam masti, tu benedic hoc lumen, ut, quicquid per calorem eius flagraverit, diabolici temore careat incitamenti. Per.

(d) Benedictio ferri, antequam in ignem mittatur. Benedic, Domine, ⁽⁷⁾ per potentie — — —.

(e) Benedictio amborum. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia — — —. ⁽²⁵⁾

(f) Omnipotens, sempiterne Deus, te suppliciter rogamus — — —. ⁽²²⁾

(g) Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator — — — manum suam, *vel* ⁽²³⁾ pedem suum, in hoc ignitum ferrum mittere presumpserit, — — —.

(h) Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es — — — hoc ferrum ignitum, cum ⁽¹⁸⁾ in manum acceperit, *vel* cum pedem in eo posuerit, ille sus — — —.

(i) Adesto, quesumus, omnipotens, in huius examinationis actione, pro qua sup <sup>cf. B XIII,
2 g. XV, 1 o.</sup> pliciter te deprecamur, iuste iudex, quatinus non humano, sed tuo sancto consilio ex equo iudicio istud examen fiat determinatum, ut iusticie et veritatis termino finiatur, et subdatur falsitas veritati. Per.

(k) Post hec qui discutiendus est sic exorcizetur: Adiuro te, N., per ⁽⁴⁾ Deum omnipotentem, qui fecit celum et terram — — —, ut, suadente diabolo, hoc ferrum hodie in manum accipere non presumas, *vel* in hos vomeres calcare non presumas — — — et tibi ad securitatem hoc ferrum in manum accipere, *vel* hos vomeres calcare; et liberet — — —.

3. IUDICIUM FERVENTIS AQUE.

(a) In primis signetur locus, et benedicatur ignis, et agatur missa sicut ad ferrum.

Hee benedictio ad benedictionem ferri vel vomerum coniungi potest, si volueris.

(b) Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui es auctor pacis et amator iusticie, ^{A 2 b.} qui iudicas equitatem, iudica, Domine, quod iustum est. Qui respicis — — — tu, Domine clementissime, qui semper dominaris, presta, ut, si quis innocens in hanc aquam ferventem manum mittat, *vel* in hoc ferrum fervens mittat pedem, sicut tres pueros supradictos de camino ignis eripuisti, et sicut Susannam de falso crimine liberasti, ita, Domine, manum (*vel* pedem^b) illius salvam (salvum) ex hac aqua (ex hoc ferro) et illesam (illesum) producas; et si culpabilis est et, incrassante diabolo et

^{2 c.} Cf. B XV, 1 g. a) liberasti XV, 1 pro eduxisti post caligine legitur.

⁴⁵ 3. a) *perba uncis inclusa suprascr. c.*

1) Cf. supra 1 g.

cor indurante, presumpserit manum, *vel* pedem, mittere, tua iustissima pietas hoc declarare dignetur, ut — — —.

(10) (c) Benedico te, creatura aque, *vel* ferri¹, per ignem ferventis — — —.

(d) Postea legatur hoc euangelium: In² principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum —.⁵

(e) Et cum hac benedictione concluditur: Benedictio Dei patris omnipotentis et Filii et Spiritus sancti descendat super hanc aquam ferventem ad discernendum in ea verum iudicium Dei. Amen.

XV.

Codex S. Floriani XI. 467, saec. XII, continet fol. 128 sqq. ordines iudiciorum ¹⁰
 1) *ferri*, 2) *aquae ferventis*, 3) *aquae frigidae*, 4) *panis et casei*. *De codice* cf. Czerny,
'Die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Florian' p. 167. E. Mihlbacher edidit ea
capita, quae maioris momenti esse visa sunt, in 'Mittheil. d. Instituts f. oesterr. Ge- Geschichtsforsch.' II, p. 290, n. 2; 292, n. 2; 293, n. 1. Nunc autem vir doctus ille
benigne ad me transmisit integrum ordinum apographum, quo in editione usus sum. ¹⁵

1. IUDICIO IGNIS FERVENTIS.

cf. B XIV, 1. (a) In primo perget sacerdos in ecclesiam et induat se vestimentis sacris et casula, ferens sanctum euangelium et patrocinia sanctorum, et veniat ad furem vel cuique criminis implicitum, et stans in atrio ecclesiae dicat: [Videte, fratres — — —]. ²⁰

(b) Item dicat: Benedic, Domine, per invocationem sancti nominis tui hunc locum ad manifestandum verum iudicium tuum, ut, omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui manifesta clarescat. Per.

Missa iud. (c) Et his dictis et factis, incipiat introitum ad missam: Iustus es, Domine — — — diabolicae illusionis incursu. Per. ²⁵

(d) Cum autem ad communionem venerit, dicat sacerdos ad hominem sceleratum hanc coniurationem: Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.

Deinde sacerdos, dans ei corpus et sanguinem Domini, dicens: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad comprobationem. Amen.

Communio. Amen, dico vobis. Complenda. Conspirantes — — — veritati. Per. ³⁰

(e) Finita missa, qui discutiendus est in se delinquentibus peccata dimittat. Deinde pergent ad locum, in quo discussio agenda est, et data sibi aqua benedicta, dicat sacerdos haec verba: Haec aqua fiat tibi hodie ad comprobationem. ³⁵

(f) Post haec sacerdos dicat hanc orationem super ignem: Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, benedic hunc ignem, quem nos in nomine tuo et filii tui, Dei ac domini nostri Iesu Christi, et Spiritus sancti benedicimus et sanctificamus. Per eundem.

B XIV, 2 c. (g) Oratio. Domine Deus noster, Pater omnipotens, qui es lumen — — — careat incitamenti. ⁴⁰

(7) (h) Benedictio ferri, antequam mittatur in ignem. Benedic, Domine, per potentiae tuae virtutem — — — glorificetur. Per.

1) *Verba vel ferri, perperam inserta, cum reliquis benedictionis verbis minime convenient.*

2) *Ev. Ioh. 1, 1 sq.*

- (i) Secuntur 7 psalmi et letania, et infra letaniam dicantur hii versus: Ut iustum hodie iudicium nobis manifestare digneris. Ut iusticiae non dominetur. Pro huius negotii qualitate. Qua finita, dicatur^a: Pater noster. Vivit^b anima. Erravi, sicut. Credo —. Psalmus. Afferte Domino^c. Psalmus. Exurgat Deus, tres versus cum Gloria Patri. Psalmus. Mirabilia tua. Increatus Pater, immensus Pater, eternus [Pater^d]. Gloria Patri.
- (k) Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia — — — declara. Per. (25)
- (l) Omnipotens, sempiterne Deus, te suppliciter rogamus — — — evacuare (22) digneris. Per.
- 10 (m) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator occultorum — — — (23) evacuare dignetur. Per.
- (n) Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es — — — falsitas veritati. Per. (13)
- (o) Alia. Adesto, quesumus, omnipotens Deus, in huius examinationis actione. cf. B XIV, 2 i. Suppliciter deprecamur, iustus iudex, quatinus non humano, sed tuo sancto consilio et 15 aequo iudicio illud examen fiat derimat, iusticiae et veritatis termino finiatur, et subdatur falsitas veritati. Per.
- (p) Alia. Domine Deus, sancte Spiritus, cum simus quidem peccati inmanitate B XIV, 1 g. detenti — — — premia sempiterna. Per.
- (q) Tunc qui discutiendus est exorvizetur sic: Adiuro te, N., per Deum (4) 20 omnipotentem, qui fecit caelum et terram — — — in te declaretur. Per eundem.
- (r) Inicium sancti euangeli secundum Iohannem: In principio erat verbum usque in finem.
- (s) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat et maniat super hoc ignitum ferrum ad discernendum in eo verum et rectum iudicium Dei. Amen.

2. IUDICIO AQUE^a IGNE FERVENTIS.

- 25 (a) Cum inquisitus fuerit aliquis — — stans in atrio aeccliae, (20) dicat:
- (b) Videte, fratres, christiane religionis officium — — —.
- (c) Deinde vertens se ad sceleratum, dicat — — —.
- 30 (d) Deinde signet locum in atrio ecclesie — — propter illusiones demoniacas.
- (e) Oratio. Benedic, Domine, per invocationem sancti nominis tui hunc locum ad manifestandum verum iudicium tuum, ut, omni daemonum falsitate procul^b remota, veritas iudicii tui fidelibus manifesta fiat. Per.
- 35 (f) Missa. Iustus es, Domine. Require in iudicio igniti ferri^c. Cum autem ad communicandum venerit, dicat sacerdos hanc coniurationem: Adiuro te, homo, per Patrem et Filium. Quere in iudicio priori^d. Cum communicet eum, dicat: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad conprobationem. Haec aqua fiat tibi hodie ad conprobationem. Deinde aqua 40 benedicta^d —.
- (g) Post missam super ignem oratio. Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, benedic hunc ignem, quem nos in nomine tui^e et filii tui, Dei ac domini nostri Iesu Christi, et Spiritus sancti benedicimus et sanctificamus.

XV, 1. a) dr c. b) ♦ (= versus) c.

45 2. a) VEL FERRI add. c. b) remota procul remota c. c) ferrei c. d) asperget eum fortasse supplenda. e) ita c.

1) Cf. supra B XIII, 1 b. 2) Psalm. 28. 3) V. supra 1 c. 4) V. ib. d.

(h) Secuntur septem psalmi cum letania, quam invenies in sequenti supra 14. iudicio aquae fluentis¹. Pater noster — — —. Gloria Patri. Psalmus. Mirabilia² testimonia usque iustus es. Ps. Benedicite. Ps. Laudate Dominum in sanctis. Versus. Increatus —. Tertio repeatantur cum Gloria Patri. Versus³. Domine, non secundum —. Exurge —. Domine, Deus virtutum —. Fiat misericordia —. Ostende —. Non intres —. Propicius esto —. Non nobis —. Ab⁴ occultis nostris munda nos, Domine, et ab alienis. Adiuva nos —. Domine, exaudi orationem et clamor. Dominus vobiscum!

(i) Oratio. Domine, sancte Spiritus, cum simus quidem. Quere in iudicio igniti ferri⁵.

A 2a. (k) Oratio. Deus iudex, iustus et fortis et patiens, qui es auctor pacis — — — evacuare dignetur. Per.

(l) Benedico te, creatura aquae, per ignem ferventis in nomine Patris et Filii — — —.

(m) Aliae. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia incom[mutabili].¹⁶ Omnipotens, sempiterne Deus, te suppliciter rogamus pro huius. Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator occulorum. Adesto, quesumus, omnipotens Deus, in huius examinationis] a[ctione]. Has quatuor orationes invenies post ordinem in priori iudicio igniti ferri⁵.

(n) Item. Omnipotens, sempiterne Deus, adesto supplicationibus nostris et in hanc aquam ferventem, huic purificandae^f rei preparatam, virtutem tuae benedictionis infunde, ut salubris per invocationem tui nominis benedicta sit et ab omni impugnatione antiqui hostis defensa. Per.

(o) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum filium tuum omnia — — — consecrasti, ita hanc ferventem aquam consecrare digneris, ut virtute²⁵ et fortitudine decernat vera a falsis, iusta ab iniustis, aequa ab iniquis, divina a diabolis, ut per eam revelentur noxii, et conserventur innoxii. Per.

(p) Initium sancti euangelii. In principio erat verbum.

(q) Alia benedictio. Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc ignitum ad discernendum in ea verum iudicium Dei.

3. IUDICIUM AQUAE FRIGIDAE.

(a) In^e omni loco dominationis Christi benedic, anima mea. Benedicam Domino in omni tempore. Deus, in adiutorium meum intende; Domine, adiuva. Gloria Patri et Filio et Spiritui^a sancto.

(b) Letania. Kirieleison. Christe eleison. Christe, audi nos, Salvator mundi.³⁵ Sancta virgo virginum, sancta Dei genetrix, ora. Sancta Maria, ora. Sancte Michael — — —^b.

Pro huius negotii qualitate te rogamus, audi nos. Ut iusticiae non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus, audi nos. Ut iustum hodie iudicium nobis in hac aqua manifestare digneris, te rogamus, audi nos. — — — Agnus⁴⁰ supra 2h. Dei —. Kyrieleison. Christe eleison. Kyrieleison. Pater noster. — — — Tertio repeatantur cum Gloria Patri.

2. e) ♦ (versus) etiam ante reliquos singulos psalmorum versus scriptum est in c. f) ita c.

3. a) sps pro s. s. c. b) inter sanctos invocatur etiam sanctus Florianus cum aliis, qui in illis regionibus praecipue venerantur.

1) V. *infra* 3 b. 2) Cf. *supra* B XIII, 1. 3) *Psalm.* 18, 12. 4) V. *supra* 1 p.

5) V. *supra* 1 k. l. m. n. 6) Cf. *supra* B XIII, 1 a. XIV, 1 a.

- (c) *Oratio. Domine Deus, sancte Spiritus, cum simus quidem peccati inimicite^c. Quere superius in iudicio igniti ferri¹.*
- (d) *Adiuratio aque. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui (i) te creavit — — — natare fecit, ut nullo modo suscipias hunc hominem vel vicarium eius, si in aliquo in hoc culpabilis est, quod illi obicitur — — — per infinita secula seculorum. Amen.*
- (e) *Alia. Adiuro te, creatura aquae, in nomine sanctae et individuae Trinitatis (2) — — — cognoscant, vero examinationis iudicio se conprobando. Per eum, qui venturus.*
- (f) *Alia. Omnipotens Deus, qui baptismum fieri iussisti et hominibus — — —. (21)*
- (g) *Aque. Deus, qui maxima quaque sacramenta in aquarum substantia — — —. (15)*
- (h) *Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum filium tuum (24) omnia — — —.*
- (i) *Alia. Deus omnipotens, pater domini nostri Iesu Christi — — — securus ^{b xiv, 10.} existat.*
- (k) *Alia. Domine Deus omnipotens, qui aquarum substantiam — — —. (17)*
- (l) *Omnipotens, sempiterne Deus, adesto invocationibus nostris et in hanc aquam huic rei p[urificandae]. Alia. Omnipotens Deus, te suppliciter rogamus pro huius negotii examinatione. Quere in consecratione igniti ferri². Euangelium. In principio. Benedico te, creatura aquae, in nomine. Item quaere in consecratione priori³.*
- (m) *Alia. Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat et maneat super hanc fluentem aquam ad discernendum in ea verum iudicium Dei. Amen.*
- (n) *Super hominem. Adiuro te, N., per invocationem domini nostri Iesu Christi (3) et per iudicium aquae frigidae — — — quia tu es Deus benedictus in secula. Amen.*

²⁵ 4. BENEDICTIO PANIS ET CASEI AD EXAMINATIONEM FURTI.

- (a) *Isto⁴ modo debes facere. Panis ordaceus debet esse, et antequam illum dividas, 'Pater noster' in illo scribe; et pensare debes de illo pane dimidiam untiam et de caseo similiter, et postea benedic. Et illae res, quae furatae sunt, scriptae esse debent in breviculo et illorum nomina; et illis audientibus, ante altare super scutum benedicatur^a.*
- (b) *Deus angelorum, Deus archangelorum, Deus patriarcharum, Deus propheta- (11) tarum et apostolorum — — — iudicia tua, quia tu es Deus benedictus in secula.*
- (c) *Alia. Domine Deus, Iesu Christe, agye, agye, agye, qui in caelis dominaris et in omnibus locis vides et regis, iudicas et disponis, sanctum et iustum et admirabile nomen tuum invocamus. Domine dominantium, Deus Abraham, Deus Ysaac, Deus Iacob, Deus caelorum, Deus iustorum, Deus prophetarum, Deus apostolorum, Deus martyrum, Deus confessorum, Deus virginum, Deus omnium sanctorum, te invocamus, ut, quiunque de isto furto culpabilis sit, et apponatur ei panis et caseus, te iubente, constringantur fauces eius, et guttur illius claudatur, ut, qui istud furtum commisit ante revo- (40) mat^b, quam pertranseat guttur eius, ut sciatur, quia tu es Deus, et non est aliud preter te. Fac secundum magnam misericordiam tuam, ut ab eo spiritus diaboli separetur, et probetur: si culpabilis sit, contremiscat tanquam folia arboris tremuli per constringentes angelos tuos, Michahelem et Gabrielem et Raphaelem, et requiem non habeat, donec confiteatur furtum istud. Te Daniel solitus est iubente de lacu leonum, Petrus de*

⁴⁶ 3. c) p add. c.

4. a) bened' c. b) remmat c.

1) V. supra 1 p. 2) V. supra 2 n. 11. 3) V. supra 2 l. 4) Cf. supra A 32.

fluctibus maris, Paulus de carceribus, Ionas de ventre ceti. Tu manifesta furtum istud per columnam ignis, ut, sicut ille non pertransivit mare, sic non pertranseat gulam eius, qui hoc furtum commisit, creatura panis et casei. Christe Iesu, presta quod petimus; Trinitas inseparabilis, manifesta; omnipotens Deus, qui vivis et regnas in secula seculorum.

B III, 3 b. c. (d) Sanctus, sanctus, sanctus, qui es invisibilis — — — transire non possit, sed 5 humilium refugium et iustus — — — peccatum suum. Per.

ib. a. (e) Alia. Benedic, Domine, hanc creaturam panis et casei in nomine Dei — — — nominis tui, qui vivis et.

ib. 4 d. (f) Alia. Coniuro te, homo, per Patrem et Filium — — —.

(g) Alia. Ayos, ayos, ayos. Sanctus, sanctus, sanctus, Deus fortis et inmortalis, qui manes in caelis et in omnibus locis dominaris, qui vivis et regnas et iudicas et disponis omnia, Domine, sanctum et terribile nomen tuum invocamus, te, aeterne Pater, discerne furtum istud, quod quaerimus. Si iste homo furatus est, aut scit, aut sapit, qui fecit, tremat et pavescat et tremebundus in conspectu tuo appareat, et panis iste vel caseus per gulam et fauces ipsius per virtutem sanctae crucis non transeat; 15 sed revomet. Amen.

XVI.

Codex Monacensis Lat. 22040, olim monasterii S. Benedicti in Wessobrunn 40, suec. XII, exhibet fol. 106—130. iudicia 1) ferri et aquae ferventis, 2) aquae frigidae, 3) panis et casei. Edidit capita 1. et 2. ex hoc codice et alio S. Petri Salzburgensis 20 B. Pez in Thesauri tomo II, col. 635 sqq.; ex solo codice Monacensi L. Rockinger p. 384 sqq. (de codice cf. ib. p. 333; specimen scripturae p. 409) et E. de Roziere, nr. 595. 610. 584. 614. 615. Dubito, num in foliis tribus, quae in cap. 3. exciderunt, aliud iudicium panis et casei incepit. Idem potius caput usque in fol. 130. continuatum esse existimo.

INCIPIT ORDO IUDICII AD FRIGIDAM AQUAM ET AD CALDARIUM ET AD FERRUM ET AD VOMERES.

1.

(20) (a) Inquisitus aliquis de furto vel adulterio — — —.

(b) Videte, fratres, christiana religionis officium — — —.

(c) Deinde vertens se ad sceleratum, tam ipsi quam plebi dicit: Interdico — — —.

(d) Deinde locum signet in atrio aecclesiae, ubi ignis fieri possit ad caldarium suspendendum, vel ad ferrum fervidum preparandum, vel ad vomeres. Prius tamen locus ille et aqua, quae in caldario est, vel ferrum vel vomer aqua benedicta aspergatur propter illusiones diabolicas. Deinde is, qui discutiendus est, intret aecclesiam et in primis omnibus, qui in se deliquerint, peccata dimittat, ut sua ei dimittantur. Tunc faciat puram confessionem Deo et sacerdotibus et veram pro qualitate delictorum penitentiam accipiat. Tunc dicantur 40 super eum orationes poenitentiales in capite ieunii querendae.

(e) Deinde, si aliqua infidelitatis suspicio in eo habeatur, iuret in altari vel in cruce vel in euangelio sive in capsa his verbis: Quod pro illa discussione et securitate, quam hodie ad calidum ferrum, sive ad frigidam aquam vel ad ferventem aquam, facere debo, magis credo in Deum patrem omnipotentem, 45 quod ipse potens est pro hac re, pro qua criminatus sum, iusticiam et veritatem in

me ostendere, quam in diabolum et eius magicas artes credam, illam iusticiam et veritatem irritare.

(f) His factis, cantetur missa. Antiphona. Iustus es, Domine — — —. Missa iud.
Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget
eos sacerdos per istam coniurationem, dicens:

(g) Adiuro vos, homines N., per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per vestram christianitatem, quam accepistis in baptismo, et per sanctum euangelium, et per reliquias sanctorum, quae hic habentur, ut non presumatis ullo modo communicare neque accedere ad altare, si haec fecistis, aut consensistis, aut scistis, quis hoc fecerit.

(h) Si autem omnes tacuerint, accedat sacerdos ad altare, et communicet eos, quos vult in aquam mittere. Cum autem communicantur, dicat sacerdos per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sint vobis ad conprobationem.

(i) Deinde peragatur missa. Conmunion: Amen — — —. Ad complen-
dam: Conspirantes — veritati. Per.

(k) Post missam pergit sacerdos cum plebe ad locum, ubi probatio fieri debet cum textu euangeliorum et reliquiis sanctorum. Et dicitur oratio: Domine Deus, Pater omnipotens, lux indeficiens, exaudi nos. Qui es conditor omnium, benedic, Domine, hoc lumen a te sanctificatum et benedictum. Qui illuminasti mundum et Moysen, famulum tuum, tu, quae sumus, illumina corda et sensus nostros ad cognoscendum verum iudicium tuum, Salvator mundi.

(l) Postea benedicatur eadem domus hac oratione. Exaudi nos, B IX, 1 e.
Domine sancte — — — in hoc habitaculo. Per.

Hic ponatur ferrum in ignem.

(m) Sequitur lytania. Veni, sancte Spiritus. Kyrie, Christe, Kyrie. Pater noster. Emitte. Oratio sancti Spiritus¹. Deus in adiutorium meum. Gloria Patri. — — — Ut hanc frigidam aquam ad discernendum rectum iudicium tua sancta dextera benedicere et consecrare digneris. Ut in hac aqua rectum iudicium nobis ostendere digneris, te rogamus. Ut hoc calidum ferrum, ad discernendum rectum iudicium ordinatum, tua sancta dextera benedicere et consecrare digneris, te rogamus. Ut non dominetur iustitiae iniquitas, sed subdatur falsitas veritati, te rogamus. Pro huius negotii, quod inter nos ventilamus, qualitate te rogamus. Ut nobis miseris misereri digneris. Christe, audi nos. Pater noster. Credo. Miserere nostri, Domine. Fiat misericordia tua.

(n) Deinde cantentur psalmi. Domine², Dominus noster usque in finem cum Gloria. Exaudi³, Domine, iustitiam usque in finem cum Gloria. Exurgat⁴ Deus⁵ usque in lactitia. Benedicite⁶ usque in finem cum Gloria. Laudate⁷ Dominum in sanctis usque in finem. Trium puerorum⁸ et Gloria. Amen.

Preces. Exurge, Domine. Domine Deus virtutum. Fiat misericordia tua. Ostende nobis, Domine. Ne intres in iudicium. Domine, ne memineris. Propitiatus esto peccatoribus. Domine, exaudi.

(o) Oratio. Omnipotens, sempiterne Deus, qui tua iudicia — — —. (25)

(p) Benedictio ferri vel vomerum. Deus, iudex iustus, qui auctor pacis es (13)
et iudicas equitatem, te supplices deprecamur, ut hoc ferrum, *vel* hos vomeres, ordi-
natum — — — veritati. Per te, Christe.

1. a) sequentia, in codice turbata, in ordinem redigi.

1) Fortasse ea, quae supra exstat B XIV, 1 g. 2) Psalm. 8. 3) Psalm. 16.

4) Cf. supra B XIII, 1. 5) Psalm. 102, 22. 6) Psalm. 150. 7) Cf. Dan. 3, 52 sqq.

- (s) (q) *Alia.* Benedic, Domine, sancte Pater, per invocationem sanctissimi nominis tui — — —.
- (14) (r) *Alia.* Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Ysaac, Deus Iacob — — —.
- (s) Postea legatur euangelium. In¹ principio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et Deus erat verbum —. Per istos sermones sancti euangelii Filii sui in dulgeat nobis Dominus universa delicta nostra.
- (t) Sequitur benedictio. Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendere dignetur super hoc calidum ferrum ad discernendum rectum iudicium Dei. Amen.
- (u) Tunc pro ipso, cui, *vel* quibus, crimen imputatur, cantetur psalmus: Domine, exaudi orationem meam; auribus percipe —. Preces. Salvum fac —. Mitte ei —. Nichil proficiat —.
- et (4). (v) Tunc exorcizetur his verbis: Adiuro te, o homo, per Patrem omnipotentem, qui creavit caelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt, et per Iesum Christum, filium eius, qui pro nobis natus est et passus, et per Spiritum sanctum, qui igne divino super apostolos venit, atque per sanctam Mariam, Dei genitricem, et per omnes angelorum choros, et per apostolos, et per martyres et confessores ac virgines, atque per omnes sanctos et electos Dei: si te culpabilem de prenominato imputatoque crimen scias, hoc ferrum in manum tuam non presumas accipere; si autem tam temerarius sis, ut eodem crimen pollutus presumas accipere, per virtutem domini nostri Iesu Christi victus et confusus hodie abscedas. Si vero securus et innocens sis, per nomen Domini et per triumphum sanctae crucis ad rectum iudicium damus tibi licentiam, ut accedas cum fiducia ad suscipiendum hoc ferrum. Et liberet te Deus, iustus iudex, sicut liberavit tres pueros de camino ignis et Susannam de falso crimen, quantum sanus et securus appareas, et virtus Domini in te declaretur. ²⁵
- (w) Post hoc levetur ferrum de igne et ponatur in loco, ubi accipendum est, ponatque sacerdos super ferrum granum veri incensi et dicat ter: Sancte Laurenti, ora pro nobis, ut nulla falsitas dominetur hic.
- Postea, solito iuramento facto, portetur.
- (12) (x) Benedictio aquae ferventis. Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui auctor es pacis et iudicas aequitatem — — —; ita, clementissime Pater, oramus et petimus, ut, si iste homo, *vel* haec mulier, innocens sit de re prenominata, sibimet modo obiecta, et in hanc aquam igne ferventem manum miserit, sanam et illesam eam educat; si autem culpabilis est homo iste et, incrassante diabolo, cor induratum habuerit et per maleficium peccata sua tegere voluerit et manum suam in hanc ferventem aquam miserit, iustissima veritas tua, domine Deus omnipotens, in corpore suo declaretur, ut animam per poenitentiam salvare digneris. ³⁵
- A 6. (y) Exorcismus aquae calidae, in quam manus ad iudicium mittitur. Exorcizo te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis — — —.
- ib. (z) Benedictio. Domine Iesu Christe, qui es iudex iustus, fortis et patiens et multum misericors — — — per quam sine culpa calumniam incurrat. ⁴⁰
- ib. (aa) Iterum te, Deus omnipotens, nos indigni et peccatores — — — declaretur in gentibus, et glorificent nomen sanctum tuum, quod est gloriosum in secula seculorum. Amen.
2. INCIPIT ORDO AD CONSECRANDAM FRIGIDAM AQUAM. ⁴⁵
- (a) Cum hominem mittere vis in aquam ad conprobationem, ita debes facere. Accipe illos homines, et duc eos in aecclesiam. Et cantet coram

1) *Evo. Ioh. 1, 1 sqq. Cf. supra XII, 4. p. 672, l. 18 sqq.*

omnibus presbyter missam. Et eos, quos reos esse putas, fac ibi offerre sacrificium. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos per istam coniurationem, dicens:

(b) Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.

cf. (6).

(c) Si autem omnes tacuerint, accedat sacerdos ad altare et communicet eos, quos vult in aquam mittere. Cum autem communicentur, dicat sacerdos per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit vobis ad conprobationem.

(d) Expleta missa, cantet letaniam et faciat aquam benedictam et vadat ad illum locum, ubi iudicium debet fieri. Et cum illuc pervenerit, det omnibus bibere ex aqua benedicta. Cum vero dederit, dicat ad unumquemque: Haec aqua fiat tibi hodie ad conprobationem.

(e) Deinde intrent ad consecrationem aquae frigidae ita: Deus in adiutorium meum cum Gloria. Sequitur deinde Pater noster et Credo.

(f) Deinde cantentur: Psalmus. Exurgat¹ Deus usque in lactitia. Psalmus. In² exitu Israel. Benedicite. Psalmus. Laudate Dominum in sanctis. Cantum trium puerorum. Psalmus. Exurge, Domine.

Deinde preces. Fiat misericordia tua. Ostende nobis, Domine. Propitius esto peccatis. Domine, exaudi orationem meam.

(g) Alia. Benedico te, creatura aquae, in nomine Patris — — — iudicare (9) vivos et mortuos.

(h) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, te suppliciter rogamus — — —. (22)

(i) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum, filium tuum, (23) omnia visibilia et invisibilia creasti — — —. Per eundem.

(k) Alia. Omnipotens, sempiterne Deus, adesto invocationibus nostris — — —. B IV, 2 f.

(l) Alia. Domine Deus omnipotens, qui baptismum — — —. (18)

(m) Alia super hominem dicenda. Deus omnipotens, qui baptismum in cf. (21). aqua fieri iussit et remissionem peccatorum hominibus in baptismo concessit, ille per misericordiam suam rectum iudicium in ista aqua discernat: videlicet, si culpabilis sis de ista causa, aqua, quae in baptismo te suscepit, nunc non recipiat; si autem innocens es, aqua, quae in baptismo te suscepit, nunc recipiat. Per Christum dominum.

(n) Postea exorcizet aquam ita: Adiuro te, aqua, in nomine Patris omnini (1) potentis, qui te in principio creavit, qui etiam — — —.

(o) Super hominem, vel homines. Adiuro te per invocationem domini nostri Iesu Christi et per iudicium aquae frigidae. Adiuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per incarnationem domini nostri Iesu Christi, et per omnes angelos et archangelos, et per omnes sanctos et electos Dei, et per diem tremendi iudicii, et per 24 seniores, qui cottidie Deum laudant, et per 4 euangelia Christi, et per 12 apostolos et prophetas, et per omnes sanctos martyres Christi, et per sanctos sacerdotes et confessores, et per omnes sanctos monachos et heremitas, et per omnes sanctas virgines et coniugatas, et per principatus et potestates et dominationes et virtutes, per thronos Cherubim et Seraphin, et per omnia secreta caelestia, et per tres pueros, qui cottidie Deum laudant, Sidrach, Misach et Abdenago, et per 144 milia martyrum innocentium, qui pro Christo passi sunt, et per matrem domini nostri Iesu Christi, semper virginem

1) Cf. supra 1 n. 2) Psalm. 113.

Mariam, et per cunctum populum sanctum Dei, et per illud baptismum, in quo regeneratus es, te adiuro; ut, si de hac re culpabilis es facto vel consensu aut conscientia vel alio quolibet modo, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua ista, neque ullo maleficio ad irritandum Dei iudicium prevalere possis. Propterea obnixe te, Domine, deprecamur, fac signum tale, ut, si culpabilis sit hic homo, nullatenus suscipiat puer iste ab aqua. Hoc autem, domine Iesu Christe, fac ad laudem et gloriam et ad invocationem nominis tui, ut omnes agnoscent, quia tu es Deus benedictus in secula seculorum. Amen.

ef. supra 18. (p) Postea legatur euangelium: In principio erat verbum —, cum benedictione: Per istos sermones sancti euangelii domini nostri Iesu Christi sit haec aqua 10 benedicta ad manifestandum rectum iudicium Dei.

(q) Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti et gratia domini nostri Iesu Christi descendere dignetur super hanc aquam ad discernendum rectum iudicium Dei.

Postea, facto iuramento solito, ligetur et ponatur in aquam.

3. INCIPIT ORDO AD CONSECRANDUM PANEM ET CASEUM HOC MODO. 15

(a) Panis¹ hordeacius sit, qui benedici debet. Quo benedicto et caseo similiter, antequam illos dividas, scribere debes in brevi 'Pater noster'; et pensare debes de illo pane dimidiam unciam, et de caseo similiter. Et illae res, quae furtim ablatae sunt, in eadem brevi scriptae esse debent, et nomina illorum, quibus furta imputantur, similiter. Et tunc 20 infra scriptas benedictiones supra panem et caseum dicere debes.

Dominus vobiscum!

(11) (b) Deus angelorum et archangelorum, Deus prophetarum et patriarcharum — — —.

(c) Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, omnium rerum creator, qui es invisibilis spiritualium ordinator, qui cunctorum es conditor et arcana conspicis et 25 omnia cognoscis, scrutans corda ac renes, te deprecamur, ut exaudiias verba depreciationis nostrae, et benedicere et sanctificare digneris panem vel caseum istum ad furtum inveniendum, vel alias res, quae cum tuo examine et iudicio querendae sunt. Et presta per invocationem sancti nominis tui, ut, si aliquis culpabilis et reus de prenominato furto, vel causa, fallente diabolo, superba mente ac tumido corde cum caseo isto vel 30 pane benedicto se excusare voluerit et in os suum acceperit, presta, quesumus, ut eius fauces vel guttur pertransire non possint, sed statim tremebundus evomat, ut tua iustissima virtus manifestetur, et anima eius per poenitentiam salvetur. Qui venturus es iudicare vivos et mortuos.

(19) (e) [Exorcizo te, creatura panis et casei, — — — si quis ex his sumere voluerit, salubris efficiaris esca ad sumendum — — — detque gloriam Deo viventi, qui venit.

(6) (f) Exorcismus super hominem. Admoneo vos, fratres, in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni — — — benedictus Deus in secula seculorum. Amen.

(g) Post² haec sume duas cruces de tremulo, et cum illum panem et caseum mittis in os cius, pone unam crucem subter pedem dextrum, et sacerdos manum super eum teneat cum alia cruce et breviculo et dicat hanc orationem: Adiuro te N. per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per 45

3. a) *desunt 3 folia codicis*

1) Cf. *supra* A 32, et B XV, 4. 2) Cf. B XII, 3 e, XVII, 1 h.

12 apostolos, et per 12 prophetas, et per 24 seniores, et per novem ordines angelorum; ut, si hoc furtum fecisti, vel consensisti, panem istum et caseum non transglutias, sed, spumato ore, coram me reddas et reus appareas et requiem ante non habeas, quam confitearis et des illi gloriam, qui vivit et regnat Deus in secula seculorum. Amen.

5

XVII.

Codex Lucemburgensis 50, saec. XIV, continet ordines iudiciorum 1) panis et casei, 2) ferri, 3) aquae ferventis et 4) aquae frigidae. Alia manu paullo recentiore addita sunt separatim et 5) alterum iudicium panis et casei et 6) iudicium panis suspensi. Exscriptis V. I. G. Waitz. Ad capitum 4. priorem partem lectiones codicis 10 Coloniensis ecclesiae LXXVIII, olim 116 (Darmst. 2089), annotavi ex editione ap. Jaffé-Wattenbach, Ecclesiae metropol. Coloniensis codices p. 125; quem codicem numero 2 a Lucemb. (1) distinxi. Pleraque capita et ad virum et ad mulierem examinandos spectant.

1. IUDICIUM PANIS ET CASEI.

(a) In primis fac letaniam, deinde benedic panem vel caseum ^{cf. A 274.} hiis _{ib. e.} 15 verbis: Domine Deus omnipotens, agye, agye, agye, qui in celo consistis, et sanctum ac venerabile est nomen tuum. Deus sancte pater, invisibilis et eternus Deus, omnium rerum creator, Deus, sancte celorum ornator, qui cunctas res et archana prospicis et cuncta scis, qui scrutaris corda et renes, Deus, deprecor te, exaudi verba mea et deprecationem meam, ut, qui hoc furtum, *vel* hanc luxuriam, *vel* incestum, admisit, 20 panis aut caseus iste ne fauces nec guttus eius transire possit.

(b) Domine, qui liberasti Moysen — — ostende, Domine, nunc tuam misericordiam, ut, qui hoc furtum ill. admisit, nec panis nec caseus iste fauces aut guttus eius transire possit.

(c) Exorcizo te, maledicta et immundissime draco, serpens noxie, per verbum ^{ib. f.} 25 veritatis, per Deum omnipotentem et per Iesum, agnum immaculatum, de Altissimo progenitum, de Spiritu sancto conceptum, de Maria virginе natum, quem Gabriel nunciavit venturum, quem cum vidisset Iohannes, voce magna clamavit, dicens: 'Ecce agnus Dei', et Petrus: 'Tu es filius Dei', ut nullus noxious pro hoc furto communicet de isto pane vel caseo, qui hoc furtum ill. ammisit, sed tremat manducans et ex eius sanctitate 30 tremebundus evomat quod accepit, te iubente.

(d) Domine sancte, Pater omnipotens, eterne Deus, qui celum plasmasti, terram ^{ib. g.} fundasti, mare arenis firmasti et omnes celos fabricasti et magna illuminatione ornasti, fac, Domine, signum tale, ut omnis mundus et omnis terra intelligat, quia tu es Deus, qui facis mirabilia magna solus. Domine Iesu Christe, fili Dei vivi. Et qui res istas 35 furatus^a est *vel* etc., aut qui harum conscious, *vel* conscientia, esse videtur, gula et lingua^b vel fauces eius angantur, ita constricta et obligata, ut panem vel caseum istum non possit manducare. Per tremendum Patrem tuum et te Filium eius et Spiritum sanctum, per tremendum diem iudicii, per 4 euangelistas, per 12 apostolos, per 12 prophetas, per 24 seniores, qui cottidie tibi laudes dicunt, te Redemptorem, qui pro nostris peccatis manus in sancta cruce expandere dignatus es, exoramus, ut, qui, *vel* que, istum furtum, *vel* etc., vel consensit, vel fecit, vel furatus fuit, ut omnes homines te adorandum scient, presta hoc de manu tua, Domine, et de tua sancta gloria et virtute, ut nec panem nec caseum istum possit manducare, sed, inflato ore, cum spuma et lacrimis sanguineum factum reiciat, fiantque sic constricti, ut confiteantur. Presta hoc, qui in 45 Trinitate perfecta vivis et regnas in secula seculorum. Amen.

I. a) *ta superscr. c.* b) *lingua c.*

- (11) (e) Alia benedictio. Deus angelorum, Deus archangelorum — — —.
 (19) (f) Exorzismus panis et casei. Exorizo te, creaturam panis et casei, — — — detque gloriam Deo, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.
 (16) (g) Ammonicio ad circumstantes. Ammoneo vos, fratres, in nomine Iesu Christi Nazareni — — —, ut, qui de hoc furto consentiens fuit, *vel*: ut, si actum luxurie 5 cum N. fecit, iudicium Dei patefecit *vel* faciat, qui iudicat equitatem in omni tempore, qui est benedictus in secula seculorum. Amen.

(h) Post hec debes ista facere. Panis ordeaceus debet esse. Et antequam illum dividas, 'Pater noster' in illo pane scribe, et pensare debes de illo pane medium unciam, et de caseo similiter; et postea debes bene- 10 dicere. Et illas res, que furate sunt, ibidem in uno breviculo scripte debent esse, et illorum nomina similiter. Et illis videntibus et audi- tibus, super unum scutum ante sanctum altare benedicere debes. Et postea debes habere duas cruces de tremula. Et cum illum panem et caseum mittis in os eius, debet habere unam crucem subtus pedem dex- 15 trum. Et sacerdos manum suam super eum cum alia crucē teneat et bre- viculum similiter, *et^b* cum comedit, dicat sacerdos coniurationem hanc:

(i) Adiuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et per 12 apostolos et per 15 prophetas et per 24 seniores et per 9 ordines angelorum, ut, si de hoc furtu consciens fuisti, quod super caput iacet, panem istum et caseum non transglutias, 20 sed spumato ore contra me reddas, et reus appareas, et requiem antea non habeas, sed sicud folium tremule, ita eas per virtutem domini nostri Iesu Christi, qui vivit et regnat cum Deo patre in unitate Spiritus sancti, Deus per omnia secula seculorum, Amen.

2. BENEDICTIO FERRI IGNITI AD IUDICIUM.

- (8) (a) Benedic, Domine, per invocationem — — —. Per dominum nostrum.
 (14) (b) Alia benedictio. Deus omnipotens, Deus Abraham — — —.

25

3. IUDICIUM AQUE FERVENTIS.

A 2 b. (a) Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui cultor et misericors es et iudicas equitatem, iudica, quod iustum est, et rectum iudicium tuum; qui respicis terram et facis eam tremere. Tu Deus omnipotens, qui per adventum filii tui, domini nostri Iesu Christi, mundum salvasti et per passionem eius genus humanum redemisti, tu hanc aquam per ignem ferventem sanctifica. Qui tres pueros, id est Sydrac, Mysach et Abdenago, iussu regis Babilonis Nabochodonosor missi in caminum ignis, accensa fornace, salvasti, tu clementissime atque sanctissime Dominator, presta, ut, si hic homo, *vel* hec mulier, innocens de hoc furto est, *aut* de hac luxuria, et in hanc aquam ferventem manum 35 miserit, sicud tres pueros supradictos de camino ignis et Susannam de falso crimen liberasti, ita, si innocens hic homo, *vel* hec mulier, de hoc furto, *vel* incesto, et in hanc aquam ferventem manum miserit, sanam et illesam educat. Itaque, domine Deus omnipotens, si culpabilis est et, grassante dyabolo, cor eius induratum fuerit, manumque suam in hanc aquam ferventem miserit, iustissime Pater, fiat veritas tua declarata in 40 corpore suo. Et si culpabilis de hac causa est et [per] aliqua maleficia aut per herbas peccatum suum tegere voluerit, tua dextera evacuare dignetur. Prestante domino nostro Iesu Christo, qui tecum vivit et regnat.

A 6. (b) Exorzismus aque ferventis. Exorizo te, creatura aqua, — — —.

1. b) ut c.

45

1) Cf. B XII, 2 e. XVI, 3 g.

(c) *Oratio.* Domine Iesu Christe, qui es iudex iustus, fortis et patiens et multum misericors, — — — per eam rectum iudicium super hominem hunc, *vel* super mulierem hanc, nomen illi comprobet ac manifestet, qui cum Patre et eodem Spiritu sancto vivis etc.

(d) *Alia.* Te^a, domine Deus, suppliciter deprecamur, qui in Chana Galilee. Per dominum.

(e) *Alia.* Iterum te, Deus omnipotens, nos indigni et peccatores — — — declaratur gentibus. Per te, Redemptor mundi, qui vivis et regnas per immortalia secula seculorum. Amen.

4. IUDICIUM AQUE FRIGIDE.

(a) Cum hominem vis mittere in aquam frigidam^a ad comprobationem, ista facere debes. Accipe illos homines, qui mittendi sunt in aquam, et duc eos in ecclesiam. Et coram omnibus cantet presbiter missam; et fac eos ad ipsam stare et offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicet^b, interroget eos sacerdos et coniurationem istam dicat aperte:

(b) Adiuro vos, homines^a, per Patrem — — —.

(c) Si autem omnes tacuerint, et nullus ei responsum dederit, accedat sacerdos ad altare et communicet eos, quos in aquam mittere vult. Cum communicet^b eos, dicat per singulos: Corpus et sanguis^c domini nostri Iesu Christi sit tibi ad comprobationem.

(d) Expletis hiis^e, faciat sacerdos aquam benedictam et vadat ad illum locum, ubi homines probabuntur. Et cum venerit ad locum, det omnibus illis bibere de aqua benedicta. Cum dederit, dicat ad unumquemque eorum: Hec aqua fiat tibi hodie ad comprobationem. Post hec dicat: Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo! In principio erat verbum etc., id est euangelium Iohannis, extra dicat. Post hoc benedicat aquam hiis verbis.

(e) *Oratio.* Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri iussisti — — —.

(f) In baculo, qui inserendus est inter brachia pueri^f, scribe: 'Ecce crucem Domini, fugite partes adverse. Vicit leo de tribu Iuda, radix David, ad faciendum iudicium rectum +. Et sanctus Iohannes baptista benedicat aquam istam. Amen'. Scribetur etiam in eo supradictum euangelium: 'In principio' et suprascripta benedictio: 'Domine Deus'.

(g) Post hec coniuret sacerdos aquam hiis verbis:

Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit (i) — — — natare fecit, adiuro te, ut nullo modo suscipias hunc hominem, *vel* hanc mulierem, si aliquo ex hoc est culpabilis, quod illi obicitur, scilicet aut per opera aut per consensum aut per conscientiam aut per ullum ingenium. Fac ergo super te natare puerum, et nulla possit contra te causa facta aut nullum prestigium, quod illud possit non manifestare. Adiuramus te atque precipimus tibi, ut per nomen eius nobis obedias, 40 cui — — —.

(h) *Alia oratio.* Deus, qui maxima queque sacramenta — — —.

(i) *Coniuratio alia.* Adiuro te, homo, per invocationem domini nostri Iesu Christi et per hoc electum iudicium aque frigide. Adiuro te per Patrem et Filium et

3. a) De c.

45 4 a—d. Codd. 1. 2. e—k. Cod. 1. a) *deest* 2. b) *communicent* 2. c) *sanguis* 1. d) 2; *communicat* eos dicit 1. e) *officiis* 2. f) *reliqua in cod. 2 aliter ac in 1 cum A 18 concordant.*

1) Cf. supra p. 603. et tab. III. 2) Apocal. 5, 5.

Spiritum sanctum, et per Trinitatem in maiestate humanitatis^g inseperabilem, et per Mariam, matrem domini nostri Iesu Christi, et per omnes angelos, archangelos, thronos, dominationes, principatus, potestates, virtutes, Cherubin et Seraphin, et per 24 seniores, qui cottidie Deum laudant, et per 4 euangelistas, et per 144 milia, qui pro Christi nomine passi sunt, per patriarchas et prophetas, et per tres pueros, Sidrach, Misach et Abdenago, per Iohannem baptistam, per apostolos, per martyres, per confessores, per virgines, et per omnes sanctos, et per cunctum populum Dei, et per baptismum, quo te sacerdos regeneravit, te adiuro, ill., ut, si hic homo N. hac luxuria, *vel* hoc homicidio, pollutus est, *aut* hoc furtum scierit ac fecit, aut vidiit, aut baiulavit, aut in domum suam recepit, aut consentiens exinde fuit, et si habet cor incassatum^h vel induratum, si 10 culpabilis inde est, evanescat cor eius. Te N. autem non suscipiat hec aqua, neque ullum maleficium contra hoc prevaleat. Rogamus ergo te, Domine, obnixe, domine Iesu Christe, fac signum tale, ut, si culpabilis est hic homo N., nullatenus recipiatur iste puer N. ab hac aqua. Hoc fiat, domine Iesu Christe, ad laudem et gloriam et invocationem nominis tui, ut cognoscant omnes homines, quia tu es benedictus in 15 secula. Qui vivis etc.

(k) Post coniurationem exuat illum vestimentis et faciat osculari euvangelium et crucem Christi et spergat super eum aquam benedictam et proiciat eum in aquam.

5. ITEM ALIO ORDINE IUDICIUM PANIS ET CASEI.

20

(a) Ex pane ordeaceo inlevato accipiat presbiter pensante denariis duodecim et de caseo similiter et mittat super altare ad dexteram partem iuxta corpus Domini, quando missam celebret, antequam dicat: Per quem omnia, Domine, semper bona creas, dicat has orationes:

Sanctus, sanctus, sanctus, qui es invisibilis^a, omnipotens, eterne Deus, omnium 25 rerum corporalium et spiritualium actuum remunerator, cunctorum genitor es et archana prospicis, cuncta cognoscis atque scrutaris corda et renes, Deus, deprecor te, exaudi verba depreciationis mee, ut, quicumque furtum illud amisit, panis et caseus iste fauces et guttus illius transire non possit. Per.

(b) Oratio secunda. Domine Iesu Christe, qui liberasti Moysen et Aaron de 30 terra Egipti et filios Israel de Rubro maris, Petrum de vinculis, Paulum de fluctibus, Teclam de bestiis, Susannam de falso crimen, tres pueros de camino ignis ardantis, Danielem de lacu leonum, paraliticum de grabato, Lazarum de monumento, Loth de Sodomis, ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, ut panis et caseus iste fauces et guttus illius transire non possit. 35

(c) Coniuratio. Exorzizo te, immundissime draco, basilisce, per Dominum omnipotentem, per Iesum Christum Nazarenum, de Altissimis descendente, de Spiritu sancto conceptum, quem Gabriel archangelus nuntiavit virginis Marie, quem Iohannes videns exclamavit: 'Ecce agnus Dei', ut nullo modo permittas communicare, neque presumat panem et caseum istum manducare aut deglutire, quicumque furtum illud admiserit. 40

(d) Oratio tertia. Deprecor, omnipotens Pater, eterne Deus, qui celum came- rasti, terram fundasti, mare limitibus eluisti, soli et lune splendorem dedisti, fac, Domine, signum tale, ut omnis mundus vel omnis terra intelligat, quia tu es Deus, qui facis mirabilia solus. Qui vivis.

(e) Oratio quarta. Domine Deus, qui ostendisti ossa patris nostri Ioseph, fac 45 signum tale, ut, qui res illas furatus est, aut consensit furto, illi gula et lingua^b aut

4. g) unitatis? h) ita pro incrassatum c.

5. a) invisibilis c. b) ligwa c.

fauces eius sint infirme tabefacte, ut panem et caseum istum non possit manducare, sed inflata^c bucca et spuma et gemitu doloris et cum lacrimis reiciat illum.

(f) Coniuratio hominum. Coniuro te, N., per Patrem et Filium et per Spiritum sanctum, et per diem tremendum^d iudicii, et per 12 prophetas, et per 12 apostolos, et per 24 seniores, qui cottidie laudant Deum et adorant, et per tuum Redemptorem, qui propter nostra peccata manus suas sanctas misit in crucem et suspendi dignatus est, ut, si tu de hoc furtu mixtus es, aut fecisti, aut consciisti^e, aut consentaneus es factus in aliquo, panem et caseum istum non possis manducare. Per eundem dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, qui tecum vivit et regnat in virtute eiusdem Spiritus sancti, Deus, per omnia secula seculorum. Amen.

6. IUDICIUM PANIS ORDEACEI.

(a) In primis preparet se sacerdos cum dyacono, et presbiter faciat aquam benedictam, et dyaconus preparet farinam ordeaceam, quam et ipse pistret cum benedicta aqua et coquat, cantantibus ambobus interim septem penitentiales psalmos cum letania et precibus istis: Non nobis —. Iustus es —. Iudica^f, Domine, nocentes me, expugna inpugnantes me, apprehende arma et scutum et exurge in adiutorium michi. Exurge, Domine, adiuva nos —. Et psalmum istum: Levavi^g oculos meos, qui habitas in celis, usque ad finem.

(b) Oratio. Deus, qui in monte Calvarie lignum sancte crucis ostendisti et per Iudam deprehensus es, qui per Iudam tradidit filium suum, demonstra nobis per hoc iudicium panis ordeacei, quidquid in nomine tuo querimus. Per eundem.

(c) Cocto autem pane, accipiat presbiter et ponat retro altare et celebrat missam, que illo die fuerit. Finita missa, faciat crucem in medio panis et in medietate crucis mittat fusum et in summitate fusi vertiginem, et reponat presbiter apud se, quamdiu panis inputribilis sit. Cum vero aliquis accusatur in crimen furti vel fornicationis vel homicidii et venerit coram sacerdote, accipiat sacerdos benedictum panem et det duobus fidelibus viris, ut per vertiginem pendet inter duos illos iudices, et dicat hanc coniurationem. Et si ille culpabilis est, turnatur; si inculpabilis, non movetur quicquam.

(d) Coniuratio panis ordeacei. Adiuro te, panis ordeacee, per Deum patrem omnipotentem et per Iesum Christum, filium eius, et per Spiritum sanctum, si hic homo, vel hec mulier, de illo furto aut consensit, aut fecit, aut partem accepit, adiuro te, panis ordeacee, per angelos et per archangelos et omnes virtutes celorum, et per Michaelem prepositum paradisi, et per Cherubin et Seraphin, et per 144 milia, et per milia milium angelorum, et per 12 prophetas et 12 patriarchas et 12 apostolos et omnes discipulos Domini et omnes martyres, confessores atque virginis: si consensit, aut fecit, aut partem habuit, turna te in gyro, panis ordeacee, et si culpabilis non est, nequaquam movearis. Adiuro te, panis ordeacee, per matrem Domini, et per Ozee prophetam et Ionam prophetam, qui Ninive prophetavit, et per Lazarum, quem Deus suscitavit de monumento, et per cecum, quem Dominus illuminavit, et per omnes monachos et omnes canonicos et omnes laicos, et per omnes feminas, et per omnes habitantes, qui in celo sunt et in terra habitant, in secula seculorum. Amen.

5. c) eum flata e. d) tremetem e. e) consisti e.

45 1) Psalm. 84, 1. 2) Psalm. 122.

XVIII.

Ex 'antiquissimo rituali manuscripto' (olim D. Caelestini Lorefice, monachi Benedictini) edidit Muratorius, Antiq. Ital. III, col. 616 sqq., ista quattuor iudicia, scilicet 1) aquae frigidae, 2) panis et casei, 3) aquae ferventis, 4) ferri. Repetivit E. de Rozière, nr. 594. 623. 613. 605.

5

1. INCIPIT IUDICIO, QUOD FECIT BEATUS EUGENIUS CUM DOMNO
PAPA LEONE ET DOMINO KAROLO MAGNO IMPERATORE.

- (a) Romani propter thesaurum sancti Petri et invidiam — — —.
- (b) Ista^a facere debes. Cum hominem vis mittere in aquam ad probationem, tunc accipe illos homines, quos in voluntate habes mittere in aqua, duc eos ad ecclesiam. Et coram omnibus canat^b missam et faciate eos ad ipsam missam offerre. Cum autem ad communionem venerint, antequam communicent, interroget eos sacerdos et coniurationem istam dicet:
- cf. (6). (c) Coniuratio hominis. Adiuro vos, homines, per Patrem — — —.
- (d) Si autem omnes tacuerint, et nullus hoc dixerit, accedat sacerdos ad altare et communicet eos, quos vult mittere in aqua. Cum autem communicat, dicat sacerdos per singulos: Corpus et sanguis domini nostri Iesu Christi sit tibi hodie ad probationem. Postea vero coniuret sacerdos aquam, ubi homines mittendi sunt.
- cf. (1). (e) Coniuratio aquae. Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis 20 — — —.
- (f) Post coniurationem autem aquae exuat illos vestimentis eorum et faciat illos osculari sanctum euangelium et crucem Christi. Post haec de ipsa aqua benedicta aspergat presbyter super unumquemque et proiciat eos statim in aqua per singulos. Haec autem omnia facere debent 25 iejunando, neque illi comedant cibos, neque qui pro ipsis mittuntur in aqua.
- cf. (8). (g) Coniuratio hominis. Adiuro vos, homines ill., per invocationem domini nostri Iesu Christi — — —.

2. BENEDICTIO PANIS ET CASEI.

30

- (a) Agios, agios, agios, sancte Pater, qui es invisibilis, aeterne Deus, omnium rerum creator, Deus, spiritualium orator, qui cunctorum conditor es et arcana conspicis, qui scrutaris corda et renes, Deus, deprecor te, exaudi verba deprecationis meae, ut, qui hoc furtum admiserit, panis vel caseus iste fauces et guttura eorum transire non possit. Amen.
- (b) Alia benedictio. Domine, qui liberasti Moisen et Aaron a dextra Aegypti, Davit de manu Goliae, Ionam de ventre ceti, Petrum de fluctibus, Paulum de vinculis, Theclam de bestiis, Susannam de falso crimine, tres pueros de camino ignis ardantis, Danielem de lacu leonum, paraliticum de grabato, Lazarum de monumento, ostende misericordiam tuam, ut, qui hoc furtum commiserunt, panis vel caseus iste fauces vel 40 guttura eorum transire non possit. Per.
- cf. B II, 8a. (c) Coniuratio panis et casei. Te igitur, clementissime Pater, per Iesum Christum, filium tuum, Dominum nostrum, supplices rogamus et petimus, ut inhaereas linguis gutturibus istorum hominum, qui hoc furtum fecerunt, vel commiserunt, aut numquam manducent neque glutiant creaturam tuam panem et caseum istum, ut sciant, 45

1. a) Istam ed. b) canant ed.

quia tu es, et non est alius Deus praeter te. Summe Deus, qui in caelis moraris, qui habes ob Trinitatem et maiestatem tuam iustos angelos tuos, emitte, Domine, angelum tuum Gabrielem, qui ora hacreat gutturibus eorum, qui hoc furtum fecerunt, ut nec manducent nec glutiant creaturam tuam, panem et caseum istum. Abraam, Isaac et Iacob, hos patriarchas invoco cum 12 milibus angelorum et archangelorum; invoco 4 euangelistas, Marcum, Mathaeum, Lucam et Iohannem; invoco Moisen et Aaron, qui mare divisorunt, ut ligent linguas gutturibus istorum hominum, qui hoc furtum fecerunt, aut consenserunt. Si hanc creaturam tuam panem et caseum gustaverint, tremulent sicut arbor tremulus et requiem non habeant, nec requiescant in faucibus eorum 10 creaturem panis et casei, ut sciant omnes, quia tu es Deus, et non est alius praeter te. Per.

(d) **Coniuratio hominis.** Coniuro te, homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per tremendum iudicii diem, per 4 euangelistas, per 12 apostolos, et per 16 prophetas, et per 24 seniores, qui cotidie in laudem Dei adorant, per illum Redemptorem, qui pro nostris peccatis manus suas sanctas in cruce suspendere dignatus est, si in hoc furtum mixtus es, aut fecisti, aut baiulasti, taliter tibi ordinetur de manu Domini vel de tanta sua sancta gloria et virtute, ut panem et caseum istum non possis manducare, nisi inflato ore cum spuma et gemitu et dolore et lacrimis, faucibusque tuis sis constrictus. Per eum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem.

3. BENEDICTIO SUPER AQUAM FERVENTEM.

(a) Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui auctor es pacis et iudicas aequitatem — — —. cf. A 2b.

(b) **Alia benedictio.** Benedico te, creatura aquae igne ferventis, in nomine (s) Patris, ex quo — — —.

4. BENEDICTIO FERRI AD IUDICIUM FACIENDUM.

(a) In primis benedicatur ignis: Domine sancte, Pater omnipotens, aeterne Deus, in nomine tuo et filii tui, Dei et domini nostri Iesu Christi, et Spiritus sancti benedicimus et sanctificamus ignem hunc. Adiuva nos, qui vivis et regnas per —.

Sequuntur letaniae. Postea legitur euangelium: In illo tempore ductus 30 est Iesus in desertum¹.

(b) **Alia benedictio.** Deus, qui tribus pueris mitigasti flammam ignium, concede propitius, ut nos famulos tuos non exurat flamma vitiorum. Per.

(c) **Alia benedictio.** Deus, quem omnia opera benedicunt, quem caeli glorificant, quae sumus te, orantes, ut, sicut tres pueros de camino ignis incendio non solum illaesos, sed etiam in tuis laudibus conclamantes liberasti, ita et nos a peccatorum nexibus absolutos a devoragine ignis eripias, ut, dum te dominum Deum patrem benedictione laudamus, criminum flamas operumque carnis incendia superantes, sacrificium tibi debitum fieri mereamur. Per Dominum.

(d) **Alia.** Deus, cuius^a noticiam nulla^b umquam secreta fugiunt — — —. A 7g.

(e) **Alia.** Benedic, Domine, per invocationem sanctissimi nominis tui — — — (s) manifesta fiat. Per.

4. d. a) cui ed. b) nullam ed.

1) *Ev. Matth. 4, 1.*

SINGULA CAPITA, QUAE SAEPIUS OCCURRUNT, SUPRA OMISSA.

(1).

Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit^a et^b te iussit ministrare^c humanis necessitatibus, qui^d etiam te iussit^e segregari ab aquis superioribus. Adiuro te etiam per ineffabile^f nomen Christi^g Iesu^h, filii Dei omni- 5 potentis, sub cuius pedibusⁱ mare^k, elementum^l aquarum, se calcabile prebuit^m, qui etiam inⁿ aquarum elemento^o baptizari voluit. Adiuro^p te etiam per Spiritum sanctum, qui^q super Dominum baptizatum^r descendit. Adiuro te per nomen^s sanctae et individuae Trinitatis, cuius^t voluntate aquarum^u elementum divisum^v est, et^w populus^x Israheliticus^y per^z illud siccis^a vestigiis^b transivit^c; ad cuius etiam^d invocationem^e 10 Heliseus^f ferrum, quod de manubrio^g exierat^h, super aquamⁱ natare fecit, ut nullo modo suscipias^k hunc hominem N.^l, si in aliquo ex hoc est^m culpabilis, quod illiⁿ obicitur^o, scilicet aut per^p opera^q, aut per consensum, aut per conscientiam^r, aut per illum ingenium; sed fac eum natare^s super^t te, et^u nulla possit esse^v contra^w te causa aliqua^x facta^y aut ulla^z prestigatio, quae^a illud^b possit non^c manifestare^d. Adiurata^e 15

(1). 1 = B IV, 2. 2 = A 18. 3 = B II, 2. 4 = B XVI, 2. 5 = B VI, 1. 6 = B VIII, 1.
cod. 1. 7 = B VIII, 1. cod. 2. 8 = B XVII, 4. 9 = A 20. 10 = B XIV, 1. 11 = B XIII, 1.
12 = B XII, 1. 13 = B III, 1. cod. 1. 14 = B III, 1. cod. 2. 15 = B III, 1. cod. 3. *16 = B
I, 2. 17 = A 22. 18 = B XV, 3. 19 = B V, 2. a) cuncta creavit 2; verbo creavit 6. b) et —
necessitatibus des. 4. c) ministrari 3. 8. d) et qui te 19. e) segregavit pro iussit s. 18. 20
f) deest 19; ineffabilem potentiam pro i. n. 4. g) domini nostri I. Chr. 9. 15. h) deest 6. 8.
i) deest 3. k) mare et elementum 3 et Ordo Dunstani; te calcabilem prebueristi pro mare — pre-
buit 4; ambulanti in mari te calcabilem prebueristi 5. l) elemento 9; el. aque 19; el. aq. des. 18;
elementum aquarum divisum est 11, ubi se calcabile — voluntate aquarum elementum des. m) pre-
buerunt 2. 3. n) in te baptizari 4. 5. 11. o) elementa 2; elementa 3. p) Adiuro te — 25
descendit des. 2. 19; et per pro Adiuro — nomen 10. 12—15. 18. q) et pro qui — Adiuro te
6. 7. 17; qui — Trinitatis des. 9. r) baptizandum 1; baptizato 3. s) individuum Trinitatem
4. 6. 7. 8. 10. 12—15. 17. 18. t) cui 3. u) mare divisum est 9. v) divisit 3. w) ut 19; et
populus — transivit des. 7. x) per populum 2. y) Israel, Israhel 2—6. 8. 9. 11. 18. z) super
illum 2; super illud 6. 8. 11—15. 18; des. 9. 17; siccis per eos vestigiis 3. a) deest 5. b) pedi-
bus 2. 6. 15. c) statim transivit 8 et Ordo Dunst.; transiret 19. d) vestigii add. 1. 2. 9. 17;
voluntatem vestigii add. 7. e) invocationes 1; vocem 18. f) ita 10. 11. 18. 19 et Ordo Dunst.;
Elias, Helias rell. g) mare rubro 2. h) exciderat 6. 10. 11. 12. 18; occiderat 13. 14. 15. i) to
1. 19; aquas 9. k) suscipes 2. l) nomino illi 2; illo 3; illum 5; deest 4. 12—15. 19. m) cul-
pabilis sit 4. n) ill. 3; ei 2. 5. o) obiciatur 2; subicetur 11. p) in opere aut consensu aut 35
conscientia aut ullo ingenio 4. q) opus 3; operam 6, ubi aut — conscientiam des.; aut per con-
silium add. 7. 10. r) conscientiam 19; scientiam 2. 5. 7. 9. 13. 14. 15. 17. s) supernatato 3. 5.
t) supro pro s. te 3. u) ut in nullo possit 3; et non possit 6; ut nulla possit 9. v) deest 7. 8.
w) contra te des. 9; te deest 1. x) deest 4. 14. 19; aliquo modo 5; alieuius 11. y) facta 1. 18;
facti 10; deest 9. z) nulla 13—15; illum prestigium 4; nullum prestigium 8. a) quod 4. 15; 40
qua 10; quam 13. 14; quin illud possit manifestare 18; per quam possit illud, de quo queritur,
non manifestari 19. b) illi 3; illos, illum 9; non possit hec m. 6. c) non m. corr. occultare 3;
occultare pro n. m. 4 et Ordo Dunst. d) manifestari 10. 11. 14. 19. e) Adiuro te 3. 9; Adiuro
autem te 5; Adiuramus te atque 8; Adiurantes autem te 19.

1) 4. Reg. 6, 5 sqq.

autem per^f nomen Christi^g precipimus tibi, ut nobis^h per nomen eius obedias, cui omnis creatura servitⁱ, quem Cherubin et Seraphin laudant^k, dicentes^l: 'Sanctus, sanctus, sanctus dominus^m Deusⁿ exercituum', qui etiam regnat^o et dominatur per infinita secula^p seculorum^q. Amen.

(2).

Adiuro te, creatura aquae, in nomine sanctae et individuae Trinitatis, unius Dei omnipotentis, qui est et qui erat et qui venturus est, qui te creavit et^a verbo separavit ab arida, qui per te contagia primi^b seculi diluit et iustum Noe liberare dignatus est, qui per te iter^c populo suo prebuit ac^d sienti postea potum de petra produxit, qui sine delicto suo per te delicta nostra delevit, qui te in vinum sua potentia convertit et te cum sanguine^e nostrae redemptionis de latere suo produxit et credentibus in se poculum vitae miscuit^f, ut nullius^g hominis nomen in aliqua scriptum materia suscipias^g inmersum^h, qui prefati sceleris culpabilis existitⁱ, donec inde quod verum est^k publica voce declareret, et eum in^l te suscipiendo depromas, qui predicti facinoris invenitur^m immunis. Et fiatⁿ omnis^o fraus vel ludificatio inimici Divinitatis supernae superata virtute, ut, qui per te gaudent^p esse^q renatos, cognoscant, se^r iusto examinationis iudicio fieri comprobatos. Per.

(3).

Adiuro te, N., per invocationem domini nostri Iesu Christi et per iudicium aquae frigidae. Adiuro te per Patrem et^a Filium et Spiritum sanctum, et^b per Trinitatem^c inseparabilem, et^d per dominum nostrum Iesum Christum, et per omnes angelos^e et archangelos, et per^f omnes^g sanctos^h Dei, et per diem tremendumⁱ iudicii^k, et per 24 seniores^l, qui cottidie Deum laudant^m^o, et per 4 euangelistas, Matheum^mⁿ, Marcum, Lucam et Iohannem, et^a per 12 apostolos, et per 12° prophetas, et^p per omnes sanctos Dei, per^q martyres^r et confessores atque virgines, et per principatus et potestates, et per^s dominationes et virtutes, et^t per thronos^u Cherubin et^v Seraphin, et per omnia secreta^w caelestia te^x adiuro; et^y per tres pueros, qui^z cottidie Deum^a laudant, Sydrac,

(1). f) aqua 6, ubi per — nobis des.; per — Christi des. 7. g) eius 18; Dei 19. h) deest 6. 7. 11. 13. 15. 16. i) deseruit 12. k) conlaudent 3. 5; conlaudare 2. l) dicentia 4. m) deest 3. 13. 15. n) deest 14; Sabaoth pro D. ex. 16; cf. A 21 k. o) regnat et des. 9. p) deest 1. q) deest 8.

(2). 1 = B VIII, 2. cod. 2. 2 = B VIII, 2. cod. 1. 3 = B XIII, 1. 4 = B XV, 3. a) te add. 1; qui te add. 2. b) prima diluit seculi 3; primi deest, diluit seculi 4. c) populo suo iter 2. 3; iter siccum p. 4, ubi suo deest. d) et 3. e) suo add. 3. f) miscuerat 3. 4. g) illius hominis nomen non suscipias 3. 4, ubi in aliqua scriptum materia desunt. h) vel vicarium eius add. 4. i) extitit 2. k) sit 2. 3. l) suscipiendo in te 3. 4; in te des. 2. m) invenit 2; inveniatur 4. n) fiat post supernae legitur 3. 4. o) quaecumque 3. 4. p) se gaudent 2. q) esse deest 2. 3. 4. r) in isto examinationis iudicio se comprobando pro se — comprobatos 3 et 4, ubi tamen vero pro in isto legitur.

40 (3). 1 = B XII, 1. 2 = A 18. 3 = B VI, 1. 4 = B II, 2. 5 = B VIII, 1. 6 = B XV, 3. 7 = B III, 1. cod. 1. 8 = B III, 1. cod. 2. 9 = B III, 1. cod. 3 (in priore parte nonnulla omissa sunt). 10 = A 20. 11 = B IV, 2. *12 = A 24. a) et per Filium et per Sp. 5. b) et per des. 4; per deest 5. c) sanctam Tr. 2. d) et — Christum des. 3. 9. e) ang. — omnes des. 1; sanctos angelos et arch. 8. f) per deest, et ita saepius 4. g) nomen pro o. s. 10. h) et electos add. 5. i) tremendi 2. 4. 6. k) Dei add. 1. 9. l) Dei add. 2. 6. m) collaudant 3. m) Matheum — Iohannem des. 1. 2. 6. 7. 8. n) et — apostolos des. 3. o) deest 2. p) et — sanctos Dei des. 5. 7. 8. q) deest, et ita saepius 3. r) martyres et per sanctas virgines Dei atque confessores pro mart. — virgines et 4. s) thronos et add. 2. t) et per thronos des. 2; et super thronos 6. u) et add. 3; per add. 4. 6. v) quoque et 4; atque 3. w) celestia agmina sanctorum pro s. cael. 3. 4. x) adiuro te 3. 4; des. 5. y) etiam 3; deest 6. 9. z) qui — laudant des. 2. 9. a) ante Dominum assistunt pro D. l. 3. 4.

1) Cf. Apocal. 5, 8.

Misac et Abdenago, et per 144 milia^b, qui^c pro Christi^d nomine passi^e sunt, et per Mariam^f, matrem domini nostri Iesu Christi, et per cunctum^g populum^h sanctumⁱ Dei, et per illud^k baptismum, quod^l sacerdos^m superⁿ te regeneravit, te adiuro^o, ut^p, si tu de^q hoc furtur^r scis^s, aut vidisti^t, aut baiolasti^u, aut in domum tuam recepisti, aut consentiens vel^v consentaneus exinde fuisti, aut si habes cor incrassatum vel^w induratum, ^x aut si culpabilis inde es, evanescat cor tuum, et non suscipiat te aqua, nec^x ullum maleficium^y contra^z hoc prevaleat. Propterea^a obnixe te^b deprecamur, domine Iesu Christe, fac signum tale, ut, si culpabilis est hic homo, nullatenus recipiat ab aqua. Hoc autem, domine Iesu Christe, fac ad laudem et gloriam tuam^e, per invocationem nominis tui, ut omnes cognoscant^d, quia tu es Deus^e benedictus, qui vivis et regnas ¹⁰ in^f seculorum^g. Amen.

(4).

Adiuro te^a per Deum^b omnipotentem, qui fecit^c caelum et terram, mare et omnia, quae in eis sunt, et per Iesum Christum, filium eius, qui pro nobis natus et^d passus est, et per^e Spiritum sanctum^f, atque per^g sanctam Mariam^h, Dei genetricem, ¹⁵ et per omnes sanctosⁱ angelos, apostolos^k, martyres^l, confessores et^m virginesⁿ: si te culpabilem et^o reum de prenominato^p et tibi imputato crimen scias^q, ut^r, suadente diabolo, hoc ferrum hodie^s in^t manum^u accipere non presumas. Si^v vero^w tam^x temerarius sis^y, ut eodem crimen pollutus accipere presumas^v, per virtutem domini nostri Iesu Christi et^z per signum^a sanctae^b crucis victus et confusus abscedas^c. Si ²⁰ autem^d in^e temet ipso securus^f et innocens sis^g de^h hocⁱ crimen^k, per nomen domini nostri Iesu Christi et per^l signum huius^m sanctae crucisⁿ licentiam^o et^p fiduciam habeas accedere et tibi^q ad securitatem hoc ferrum in manum^r accipere^s; et

(3). b) innocentum add. 3; innocentes add. 4. c) deest 6. d) Christo pro Chr. nom. 1. 6. 7. 8. 9. e) penas potenter passos pro p. s. 6. f) sanctam M. m. 5—9. g) deest 3. 4; 25 sanctum cunctum populum Dei 6. h) polum 4. i) deest 3. 5. 7. k) illum 2. 4. l) quem 4; quo te regeneravit sacerdos 3. 5. m) Dei add. 6. n) super deest 10. o) te adiuro des. 3. 5. p) ut, si tu de prenominata causa culpabilis cor incrassatum vel induratum habes, ut si 1; si de hoc furto etc. 3 (vide B VI, 1); cf. 4. 11. q) in 5. r) furto 3 et alii; deest 2. s) scisti 2. 5. 10; fecisti 3. t) audisti 3. 10. u) baiulasti 2 et alii. v) aut 2. 6. 7. 8; vel consentaneus des. 11. 12. 30 w) et cor 2. x) neque 2 et alii. y) tuum add. 11. 12. z) possit contra hoc prevalere, sed manifestetur 3. 4. 11; possit c. h. prevalere 12. a) Proinde 5; Propterea — ab aqua des. 6. 7. 8. 9. b) rogo te pro te depr. 5. c) tuam per invocationem 3; des. 1. 6. 11. 12; tuam deest 7; invocationem 2. 4; et ad invocationem 5. 7. 8. 9. d) agnoscant 7. e) deest 7; noster add. 2. f) per omnia 7. 8. g) deest 6.

(4). 1 = B IX, 1. 2 = A 10. 3 = B XVI, 1. 4 = B IV, 4. 5 = B XIV, 2. 6 = B XV, 1. 7 = B XIII, 2. 8 = B III, 2. cod. 2. 9 = B III, 2. cod. 3. a) homo add. 2; o homo add. 3; homo N. add. 4; N. add. 5. 6. 7. 9. b) Deum patrem 2; Patrem 3. c) creavit 2. 3. d) est et passus 2. 3. 7. 8. 9. e) deest 8. f) qui in igne divino super apostolos venit 2 et, omissio in. 3. g) deest 4. 5. h) deest 5. 6. i) angelos et archangelos 8; angelorum choros pro s. a. 2. 3. 40 k) per a. 2; et per a. 3; et a. 4. 9; et patriarchas a. 5. l) et m. 8; et per m. ac c. 9. m) deest 2. 4. 9. n) atque per omnes sanctos et electos Dei add. 3; et add. 9. o) et reum des. 2. 3. p) prenotato imputatoque tibi crimen 2; prenominato imputatoque cr. 3; prenominata et tibi imputata causa 4; prenominato crimen 7. q) scis 2. r) aut 9. s) deest 3. 9. t) accipe in manum sive in hanc aquam mittere non pr. 9. u) manus 1; manu tua 2; manum tuam 3. v) Si — 45 presumas des. 4—7; ne per 4. 7; sed per 5. 6. w) autem 2. 3. x) deest 8. y) es 2. z) et — crucis des. 3. 8. 9. a) triumphum 2. b) huius s. 1. c) hodie abscedas 3; discedas 4. d) vero 3. e) in temet ipso des. 2. 3. f) sec. et des. 7. g) de hoc cr. sis 1. 8. 9; es 2. 3. 4; innocens es 2. h) de hoc crimen des. 2. 3. i) obiecto 2. k) aut de hac re, quae in hoc iudicio exigitur a te add. 4. l) deest 4. 7; per triumphum pro per signum 2. 3. m) deest 6. 50 n) ac rectum iudicium add. 3. o) damus tibi licentiam, ut accedas cum fiducia ad suscipiendum hoc ferrum pro licentiam — accipere 2. 3. p) et fiduciam des. 5. 6. 7. q) ita 9. r) manus accipe sive in hanc aquam manum mittere pro m. acc. 9. s) liberaro 8.

liberet te Dominus^t, iudex iustus, sicut tres^u pueros de incendio^v ignis eripuit et Susanam de falso crimine liberavit^w; quatinus salvus^x et securus appareas, et virtus Domini nostri^z in te declaretur^a.

(5).

Adiuro vos^a, homines, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum^b, et per^c vestram^e christianitatem, quam^d suscepistis^e, et^f per unigenitum filium Dei^g, et^h per sanctam Trinitatem, et per sanctum euangelium, et per istasⁱ reliquias^k, quae^l in ista^m suntⁿ ecclesia, ut non^o praesumatis ullo^p modo communicare neque accedere^q ad altare^r, si vos^s hoc fecistis^t, aut consentis^u, aut^v scitis^w, quis^x hoc^y egerit^z.

10

(6).

Admoneo vos, fratres, in nomine domini^a nostri Iesu Christi Nazareni, ut, si quis ex^b vobis istas res^c furatus est^d, aut aliquo^e modo pollutus^f est, procedat in medium et profiteatur coram^g sancto altari^h et satisfaciat quodⁱ deliquit; sin^k autem noluerit, set^l arrogantia tumidus^m introierit iudicium, sentiatⁿ, magnum^o iudicem Iesum^{p¹} esse super se^q, qui quondam cupidum de spoliis victimum interemit. Stringat^r et fauces eius^s Heliseus propheta, qui in^t Iezi furtum deprehendit^z; gladius Petri apostoli astet^u, qui^v trucidavit animam Ananiae et Saphirae verberans^s. Ideo admoneo^w, ut detis gloriam Deo et confiteamini^x illiy, ne introeatis^z in temptationem. Adiuro te, immanissime^a draco, serpens antique, per verbum veritatis et signum claritatis domini^b nostri Iesu Christi, agni immaculati, de Altissimis^c procreati^d, ut^e nulla tua^f arte impediatur^g,

(4). t) Deus 2. 3. 5. 6. 9; deest 8. u) liberavit tres pueros de camino ignis pro tres — eripuit 3. v) incendia 8, pro i. ign. 9. w) deest 3. x) sanus 3; salvis sis 8; salus 9. y) et sec. app. des. 8. 9. z) deest 3; Iesu Christi add. 4. 7. 9; Iesu Christi ad rectum iudicium hodie add. 2. a) clarificetur 8.

25 (5). 1 = A 17. 2 = B VI, 1. 3 = B IV, 2. 4 = A 18. cod. 1. 5 = A 18. cod. 2. 6 = A 19. 7 = A 20. 8 = B II, 2. 9 = B III, 1. cod. 1. 10 = B III, 1. cod. 2. 11 = B III, 1. cod. 3. 12 = B XI, 1. 13 = B XIV, 1. 14 = B XIII, 1. 15 = B XVII, 4. cod. 1. 16 = B XVI, 4. cod. 2. 17 = A 22. 18 = B XV, 1. *19 = B X, 1. 20 = B VIII, 1. cod. 1. 21 = B VII, 1. cod. 2. 22 = B V, 1. a) te (vos) et ita semper numeri pluralis formas super scriptas praebent 14. 17. 19. 20; te, homo, etc. 21. 22. b) et per sanctam Trinitatem et per invocationem unigeniti filii add. 9. 10. 11; eadem et Dei add. 12. 13. 14. 18; eadem et sui add. 20. c) per tuam 21. 22; per veram 7. 11; per deest 14; vestram deest 17. d) vos add. 7. e) suscepistis in baptismo 14; in baptismo accepistis 12. f) et — Dei des. 9—14. 18. 20. 21. g) deest 3. 4. 15. 16. h) et per sanctam Trinitatem des. 8—14. 18. 20. 21. i) sanctas 5; illas sanctas 6; 35 istas deest 13. 18. 21. k) sanctorum add. 14. l) qui 4. m) deest 12; haec ecclesia sancta sunt 7. n) ecclesia sunt 2 et plerique ceteri; continentur eccl. 13. 18. o) nullo modo pres. com. 15. 16. p) nulo 5. q) accedatis 8. r) hoc sanctum altare 7. s) deest 13. 18. t) te (vos) fecisse scias (-tis) 14. u) consentis 5, ubi reliqua desunt; consentis 8, ubi aut sc. desunt; consentis 9. v) aut consilium dedisti pro aut scitis etc. 13; vel si nosti quis 17. w) scitis 4. 12; scias (-tis) 14. 40 x) quid 4. 8. 21; qui 6; qualiter 7. y) deest 15. 18. z) fecerit 2. 9—12. 14. 15. 16; fecerint 18; egerint 7.

(6). 1 = B X, 6. 2 = B XVI, 3. 3 = B XVII, 1. a) d. n. des. 3. b) istas ex vobis 1. c) quae in isto breviculo tenentur inscriptae, furto tulit 2. d) vel etc. add. 8. e) ullo 2. f) per hoc pollutus 2. g) illud coram 2. 3. h) altare 3. i) q. d. des. 1. 45 k) si autem 2. l) sed 2. 3. m) timidus 1; tumida 2; tumidum 3. n) sciat 2. 8. o) magni iudicis Iesu esse 2. p) esse Iesum 1. q) eum 2. 3. r) Stringet 3. s) deest 2. 3. t) ita 2. 3; in pro in I. 1. u) astabit 3. v) qui tr. des. 1. w) vos add. 3. x) confitemini 2. y) nomen eius 3. z) intretis 2. a) imanissime 1. b) dominum nostrum Iesum Christum, agnum immaculatum 2. 3. c) altissimo 2. d) creatum 2; procreatum 3. e) et 1. 50 f) deest 2. 3. g) impediens 2; impediens 3.

1) Gerbertus in editione monet, Iosuam intelligendum esse. Cf. Ios. 7, 11—25. 2) Cf.

4. Reg. 5, 20 sqq. 3) Cf. Act. apost. 5, 1 sqq.

LL. Form.

set^h iudicium rectum Deiⁱ existat, et^k qui de hoc furto consentiens fuerit, iudicium Dei spumato ore et strangulato giture patefaciat, qui iudicat^l aequitatem in omni tempore, qui est^l benedictus in secula seculorum. Amen.

(7).

Benedic, Domine, per potentiae tuae virtutem hoc genus metalli, ut in^a eo propter⁵ nomen sanctum tuum, omni daemonum^b falsitate procul remota, omnique fascinatione^c et fallacia infidelium sublata, verissimi iudicii tui fidelibus tuis veritas patefiat^d, quatinus laudabile et gloriosum nomen tuum in sancta ecclesia tua^e semper glorificetur. Per^f.

(8).

Benedic^a, Domine, sancte Pater^b, per invocationem sanctissimi nominis^c tui et per adventum filii tui, domini nostri Iesu Christi, atque per^d donum Spiritus^e paraclyti^f hoc genus metalli^g, ut sit^h sanctificatum et^k consecratum ad manifestandumⁱ verum iudicium tuum, ut, omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat.

10

15

(9).

Benedico te, creatura aquae^a, in nomine Patris^b, ex quo cuncta procedunt, et Filii, per quem facta^c sunt omnia, et Spiritus^d sancti, in quo sanctificantur^e universa. Adiuro^f te per eum, qui de^g quatuor fluminibus totam terram rigari^h praecepitⁱ et te de petra produxit teque^k in vinum mutavit, etiam^l in te baptizatus est, ut nullae insidia diaboli nec maleficia hominis inimici te a veritate iudicii separare possint, sed noxiū^m manifestes et innocentesⁿ purifaces. Per eum, cui^o nulla latent occulta^p, et qui misit te per diluvium^q super universum orbem, ut peccatores deleres, et^r adhuc venturus est iudicare vivos et^s mortuos et seculum per ignem. [Amen^t].

(10).

25

Benedico te, creatura aquae, per ignem ferventem^a, in nomine Patris^b et Filii et Spiritus sancti, ex quo cuncta procedunt; et^c adiuro te per eum, qui te^d ex quatuor^e

(6). h) quin 2; deest 3. i) deest 2. k) et qui hoc furtum fecit vel consentiens fait iudicium Dei sit super eum pro et — patefaciat 2; ut qui de hoc furto consentiens fuit, vel, ut, si actum luxurie cum N. facit, iudicium Dei patefecit vel faciat pro et — patefaciat 3. l) deest 1. 30

(7). 1 = B X, 2. 2 = B IV, 4. 3 = B IX, 1. 4 = B XIV, 2. 5 = B XIII, 2. 6 = B XV, 1. 7 = B VIII, 4. cod. 1. 8 = B VIII, 4. cod. 2. a) in eo des. 7. 8. b) daemonum — omnique des. 7. 8. c) fascinatione 7, ubi et deest; factione 8. d) patescat 7. 8. e) deest 6. f) deest 8.

(8). 1 = B IX, 1. 2 = A 11. 3 = B XI, 2. 4 = B IV, 4. 5 = B XVI, 1. 6 = B 35 XIII, 2. 7 = B III, 2. cod. 2. 8 = B III, 2. cod. 3. a) deest 3. b) omnipotens add. 3. c) tui nominis hoc genus metalli et per adv. 2, ubi hoc genus metalli infra des. d) deest 7. e) sancti add. 4. 5. 6. f) paracliti, ut sit 2. g) verba: ad manifestandum verum iudicium tuum hoc loco leguntur, infra desunt in cod. 5; et hic et infra exstant 6. 7. 8. h) sive hanc creaturam aquae add. 8. i) a te add. 5. k) et a nobis 5. l) deest 4.

40

(9). 1 = B I, 2. 2 = B XIV, 1. 3 = B XVI, 2. 4 = B XVIII, 3. a) igniferventis add. 4. b) Dei patris 2. c) omnia facta sunt 2. 3. d) Spiritu 1. e) universa sociantur 2. 4; universa sanctiuntur 3. f) et adiuro 2. 3. 4. g) te ex 2. 3. 4. h) rigare 2. 3. 4. i) praecepit — petra des. 4. k) et te 2. 3; nam et to 4. l) et 2. 3. m) punias noxiū pro n. manif. 2. 3. 4. n) purifaces innocentem 2; illesum purifaces innocentem 3. 4. o) quem 3. p) occulta 1. 45 q) diluvium super des. 3. r) qui add. 3. s) et — ignem des. 3. t) add. 2.

(10). 1 = A 5 (B IV, 1). 2 = B X, 3. 3 = B IX, 2. 4 = B XIV, 2. 5 = B VI, 3. 6 = B XV, 2. a) ferventis 2. 4. 6; fervens 3. b) Dei patris 1. 4. c) deest 2. d) deest 4. e) fl. quat. 2. 3. 4.

fluminibus totam^f terram rigare praecepit et te^g de petra produxit et^h te in vinum convertitⁱ, ut nullae insidiae diaboli neque malicia^k hominis^l te a veritate iudicii separare possint^m, sed punias noxiū et illaesumⁿ purifices innocentem. Per eum, quem^o nulla latent occulta, et qui misit te per diluvium super universum orbem, ut peccatores deleres^p, et adhuc venturus es^q iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. [Amen^s].

(11).

Deus angelorum, Deus^a archangelorum, Deus^b patriarcharum, Deus prophetarum pariter^c et apostolorum, Deus^d martirum, Deus confessorum, Deus^e virginum, Deus^f et pater domini nostri Iesu Christi^g, qui in mundi exordio hominem ad imaginem^h et similitudinem tuam propria voluntate formastiⁱ preceptumque^j dedisti, ut^k vetitum non tangeret pomum, quo^l transgresso, prevaricationis^m tamⁿ diu poenas luit^o, quousque immensa^p tua divinitas in homine assumpto^q tulit e vinculo servum restituitque genus humanum per^r tuam clementiam regno^s, inclina, Domine^t, aurem tuam ad preces^u humilitatis nostrae et ostende nobis^v misericordiam tuam, ut, qui contra preceptum tuum et adversus instituta legalia, euangelica^w et apostolica furtum^x perpetrare non metuunt^y, virtutem tuam in^z hanc^z creaturam panis et casei sentiant^a advenisse; ut, si quis de^b his, quorum nomina hic tenentur inscripta^c, de his rebus, quae^d in hoc breviculo tenentur^e, aliquid^f furatus est^g, aut consentiens fuit^h, aut quolibet modo com- mixtusⁱ, et^k in^l hac presentia^m reddere aut confiteri noluerit, coram omnibusⁿ panis et casei istius partes^o transglutire non possit, sed spumato^p ore et^q sanguinolento, faucibus^r constrictis^s, appareat^t victus^u. Et qui innocens est^v, illesus^w cum graciarum actione sumat et laetus abscedat; quia^x tu^y es, Domine, iustus iudex, et^z aequitatem vident^z vultus tuus^a. Scrutans^b ergo^c tu renes et corda et^d solus sciens^e cogitationes hominum^f, ne perdas iustum cum impio, sed aequitatem misericordiae^g tuae^h in illisⁱ

(10). f) deest 4. g) deest 1. 2. h) nam et 5. i) mutavit 5. k) maleficia 5. l) inimici add. 5. m) possit 4. n) ita 3—5; inlesum et innocentem purifices 1; illesum purifices et innocentem 2. o) cui 5. p) perderes 5. q) es 2. r) per ignem des. 1; ignem deest 6. s) deest 1. 2. 5. 6.
 30 (11). 1 = A 32. cod. 1. 2 = A 32. cod. 3. 3 = B X, 6. 4 = B XVII, 1. 5 = B XVI, 3. 6 = B XV, 4. a) et 5. b) Deus patriarcharum des. 2; Deus prophetarum et patriarcharum, Deus apostolorum 3. 5; Deus patriarcharum et prophetarum, Deus apostolorum 4. c) deest 6. d) et 3. 4. 5. e) Deus omnium bene viventium pro Deus — Christi 5. f) imaginem et des. 3; et similitudinem des. 6. g) creasti et venuisti, ut non tangeret p. 1. h) ei add. 3—6. i) ne vetitum pro ut vetitum non 4; ut vetitum ne 6. k) qua transgressione 3. 5; qui transgressione 4. l) deest 4. m) multos luit annos pro tam diu p. luit 3; multos luit poenas per annos 4. 5. 6. n) deest 1. o) propitiisque add. 3—6. p) assumpta 5. q) per tuam clem. des. 2; perpetua clementia 3. r) rogo 1; in regno 5; regnis 6. s) Domine, aurem tuam des. 3; Domine deest 2. 4. 5. 6. t) precem 3. 4. u) in nobis 3. 5. v) et euangelica et per apostolica 3. w) hoc vel etc. add. 4. 40 x) metuerunt 1; metuit 4. y) per 3. z) hac creatura 2. 6; hac creaturam 4. a) sentiat 4. b) de his des. 1. c) inserta sive 3. 4. 5. d) deest 4. e) continentur 4. 5; inserta add. 2. 6. f) aliquod 3. 5. g) vel etc. add. 4. h) fuerat 2. 6; est 5. i) conmaculatus 5. k) aut 3; deest 4. 5. l) si reddere in presenti vel confiteri 3. 4. 5. m) aut add. 6. n) hominibus 1. o) partes datas 4. 5; partem datam 3. p) spumato sanguine mixto pro sp. — sanguinolento 4. 45 q) ac sputo sanguine mixto 3; ac sputo et sanguine mixtis 5. r) faucibusque 3. 6. s) contractis 2. t) convictus a. 3; convictus a. 4. u) et illesus est 3. v) illesus ante sumat legitur 4, deest 5. w) qui 5. x) tu, Domine, iudex es iustus et verus 3, tu, Domine, iudex iustus es 4, iustus index tu es, domine Deus 5, tu, Domine, es iudex iustus pro tu — index 6. y) et equitate vultus tui pro et aeq. v. v. tuus 4; des. 3. 5. z) videt 6. a) eius 1. b) scrutaris 1. 4. c) tu ergo 2; et pro 50 ergo tu 4; des. 3. 5. 6. d) et del., tu add. 3; et qui solus nosti pro et s. sciens 5. e) scis 4. f) hominis 1. g) potentie 4. h) deest 5. i) ill. 4.

ostende, ut, quomodo^k in aqua benedictionis^l pudicitiam^m et stuprum disrevistiⁿ.¹
quondam^o, ita quoque nostris^p temporibus in hac tua^q creatura operare miracula, ut
discant^r omnes fines terrae^s iudicia tua, qui^t es benedictus^u in secula seculorum^v. Amen.

(12).

Deus, iudex iustus, fortis et patiens, qui auctor es pacis et iudicas aequitatem, 5
respice ad depreciationem nostram et dirige iudicium nostrum^a, qui^b iustus es et
rectum iudicium tuum. Qui respicis terram et facis eam tremere, et qui per^c adventum
unigeniti^d tui, domini nostri Iesu Christi, seu passionem^e mundum salvasti genusque
humanum redemisti^f, tu^g hanc^h aquam ferventemⁱ sanctifica et, sicut tres pueros,
Sydrac et Misac et Abdenago, iussu^k regis Babylonici^l in fornacem succensam missos^m, 10
salvasti angelumque tuum mittensⁿ illesos exinde eduxisti et Susannam de falso testi-
monio eripuisti, ita, clementissime Dominator^o, oramus et petimus, ut^p, quisquis inno-
cens de hoc^q crimen prenominato^r in^s hanc aquam manum miserit, sanam et illesam
eam^t educat. Per^u te Salvatorem et^v Redemptorem totius^w orbis, qui venturus es
iudicare^x.

15

(13).

Deus, iudex iustus, qui auctor pacis^a es et iudicas aequitatem, te suppliciter^b
rogamus^c, ut hoc^d ferrum, ordinatum^e ad iustum examinationem cuiuslibet dubietatis^f
faciendam, benedicere et^g sanctificare digneris^h, ita ut, siⁱ innocens^k de prenomina^l
causa, unde purgatio^m querenda est, hocⁿ ferrum^o ignitum in^p manum acceperit, vel^q 20

(11). k) sicut iam decrevisti typum benedictionis et maledictionis *pro* quomodo — decrevisti 5.
l) et maledictionis add. 3. 4. m) pudicitiam et typum 3, pudicicie typum *pro* p. et stuprum 4.
n) decrevisti 2. 3. 5. 6, post quondam 4. o) veteri quondam in lege 3 (*literis vet deletis*). 4;
in lege veteri 5, ubi quondam *deest*. p) nunc add. 4. q) nota (nunc?) tua creatura 3; creatura
tua nunc 5; rata creatura 6. r) *deest* 3. s) timerent add. 3; timere add. 5 et post tua 4. 25
t) qui tu es 3; quia tu es 6. u) Deus benedictus 3. 6. v) s. Amen des. 6.

(12). 1 = B VIII, 3. cod. 1. 2 = B VIII, 3. cod. 2. 3 = B III, 2. cod. 2. 4 = B III, 2.
cod. 3. 5 = A 3. 6 = B XIII, 2. 7 = B XVI, 1. Cf. A 2 b. a) tuum 6. b) quia 1. 5.
c) *deest* 1. d) unigeniti tui des. 3. 4. 6. e) passione 1; per passionem eius 6; per passionem 7.
f) liberasti 3. 4. g) hoc ferrum fervens vel add. 4. h) hunc ignem ferventem sanct. 6. 30
i) igne ferventem 3. 4. 7; vel ferrum igni ferventem 5. k) iussu r. B. des. 6. l) Baby-
lonii 3. 4; Babiloniae civitatis 5. m) hic inlaesos (inlesos) add., sed *infra deest* 3—7. n) immi-
tentes 2. o) Pater 6. p) abhinc discrepat 7. q) *deest* 3. 4. 6. r) hoc ferrum in manu
portaverit sive add. 4. s) suam manum in aquam miserit 3; in hoc ferrum manum m. 6.
t) *deest* 3; eam se habero sentiat *pro* eam educat 4. u) Et per 1; Per eundem 4, ubi *reliqua desunt*. 35
v) et Red. des. 1. 3. w) mundi *pro* tot. orb. 3; totius mundi 6. x) iudicare *deest* 2. 3; vivos
et mortuos add. 6.

(13). 1 = B X, 2. 2. Cod. Essens. (nunc biblioth. Dusseldorf.), saec. X, fol. 224 (ed. Lacom-
blet, 'Archiv f. d. G. d. Niederrheins', VI, p. 76). 3. Cod. Bruxell. (cf. A 11). 4 = B III, 2.
cod. 2. 5 = B III, 2. cod. 3. 6 = B IV, 4. 7 = B IX, 1. 8 = B XIV, 2. 9 = B XV, 1. 40
10 = B XIII, 2. 11 = B XVI, 1. 12 = A 10. 13 = B VIII, 4. cod. 1. 14 = B VIII, 4. cod. 2.
Cf. A 2 a. a) es omnium rerum *pro* pacis es 6. b) supplices 8. 9. 11. c) oramus 4; exora-
mus 8. 9; deprecamur 11. 12. d) hos vomeres sive hoc ferrum 12. e) sive hanc aquam
ordinatam 5; ignitum 8. 9; vel hos vomeres add. 11. f) dubietatem 13. g) et consecrare *pro*
et s. 11; et s. des. 12. h) ita digneris, ut 11. 12. i) hic homo add. 3. 4. 5. 7. 11. 12; iste 45
homo add. 6. k) sit add. 3; sit homo iste add. 8. 9. 10; est add. 11. 12. l) prenotata 12; et
sibi imputata add. 8—6. 11. m) nunc probatio 11; vel examinatio add. 5. n) cum hoc
11. 12; in manu illud supserit 13; in manum illud acceperit 14. o) ignitum ferrum 2—7. 11. 12.
p) in manum des. 12; cum in manum acceperit 8. 9. 10. q) vel pedes immiserit des. 2. 4. 5.
9. 13. 14; vel cum pedem in eo posuerit *pro* vel p. im. 10.

50

1) Cf. Num. 5, 21 sqq.

pedes immiserit, illesus appareat, et si culpabilis^r sit atque^s reus, iustissima sit ad hoc virtus tua in eo^t cum^u veritate declarandum^v, quatinus^w iusticiae non dominetur iniqüitas, sed subdatur^x falsitas veritati. Per.

(14).

Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob, Deus omnium bene viventium, Deus origo et manifestatio omnis iusticiae, qui es^a solus iustus iudex, fortis et patiens, dignare exaudire nos, famulos tuos, orantes ad te pro benedictione huius ferri. Unde rogamus te, Domine, iudicem universorum, ut mittere digneris sanctam et veram benedictionem tuam super hoc ferrum, ut sit refrigerium illud portantibus et habentibus iusticiam et credentibus^b in tuam iusticiam et^b fortitudinem, et^c sit ignis ardens iniquis et facientibus^d iniqua et credentibus^e in iniusticiam^f suam et iniustum^g pompam diabolica. Converte, Domine, incredulitatem iniustorum per virtutem et^h benedictionem tuam et per invocationem sanctaeⁱ Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus sancti, et mitte in hoc ferrum vim^k virtutis^l tuae ac veritatis, ut^m in eo semper per misericordiam etⁿ virtutem tuam verissima^o iusticia, quae tibi soli cognita est, fidelibus tuis ad emendationem iniquorum manifestissime declaretur, de quacumque questione ratio fuerit agitata^p, et nullam potestatem habeat diabolica virtus veritatem tuam aut occultare aut depravare, sed sit servis tuis^q in monumentum^r fidei ad credulitatem divinae maiestatis tuae et^s ad certificationem manifestissimae misericordiae^t ac^u veritatis tuae verisimae. Per.

(15).

Deus, qui maxima quaeque^a sacramenta^b in^c aquarum substantia condidisti, adesto^d propicius^e invocationibus nostris et elemento huic, multimodis^f purificationibus preparato, virtutem tuae benedictionis infunde, ut creatura^g, misteriis^h tuis serviens, ad diabolicas et humanas fallacias^j detegendas et ad eorum^k figmenta^l et^m argumenta dissolvenda atqueⁿ ad^o multiformes^p eorum^k artes destruendas divinae gratiae sumat effectum. Discedant hinc^q omnes^r insidiae latentis inimici, quatinus veritas^s de his, quae^t a nobis, divini sensus et alieni^u cordis ignaris, requiruntur^v, tuo iudicio, expetita^w.

(13). r) culpabilis atque reus sit 2. 7; reus atque culpabilis est 11. 12. s) aut 1; atque reus des. 13. t) coequa veritas hoc declarat, quatinus 6. u) veritatem declarandam 5; cum veritate declaranda 11. 12. v) hoc decl. 3. 7. w) ut 8. x) semper add. 2. 4. 9.

(14). 1 = B IX, 1. 2 = B IV, 4. 3 = B XVI, 1. 4 = B X, 2. 5 = B VIII, 4. cod. 1. 6 = B VIII, 4. cod. 2. 7 = B XVII, 2. a) est 4. b) cred. — et des. 3. 7. c) ut 3. d) in fac. 2. e) confidentibus 2. f) iusticiam b; iniusticia sua et iniusta pompa diabolica 2. g) in iniustum 1; deest 5. h) per add. 4. i) deest 3. k) deest 7; iam 5. l) virtutis et veritatis tuae 7. m) et 3; ut eo 5. 7. n) tuam et virtutem v. 5; et veritatem 4. 6; virtutis tuae 7. o) veracissimam 5; veracissima 6; veracissimam iusticiam 7. p) cognita, ut nulla potestate habeat 7. q) vel ancillis declaratio veritatis add. 7. r) monumentum 3. s) et — verissimae des. 2. t) misericordissime 7. u) ac verissimae tuae veritatis 4. 5; ac verissimae veritatis tuae 6. 7. v) deest 1. 3. 6. 7.

(15). 1 = B X, 4. 2 = B III, 1. cod. 1. 3 = B III, 1. cod. 2. 4 = B III, 1. cod. 3. 5 = B XIII, 1. 6 = B XV, 3. 7 = B XIV, 1. 8 = A 5. cod. 1. 9 = B XII, 1. 10 = B XVII, 4. 11 = B VIII, 1. cod. 1. 12 = B VIII, 1. cod. 2. 13 = B V, 1. Cf. infra p. 722. a) des. 12. b) sacramenta — misteriis tuis des. 2. c) in — condidisti des. 8. d) Domine add. 8. e) deest 3. 5. 10. f) multimodis — praeparato des. 8. g) creaturam 11; tua add. 3. 5. 6. 7. 13. h) ita 1. 3. 4. 6—9. 13; ministerii tui 10. 12; ministerii tui tibi 11; ministeriis tuis 5. i) fraudes 2; falsitates 3. k) earum 8. 10. 18. l) multiplicia figura 8. 10. 12. 13; argumenta et figura 1. m) deest 2. n) atque — destruendas des. 9. o) deest 7. 12. p) multivomes 1. q) deest 7. 8. 10. 13; hic 9. r) deest 6. s) tua add. 10. t) qui 4. u) alieni 11; alterius 8. 10. 12; 50 alteriusque pro et a. 13. v) requiritur ante divini 12. w) experita 11; expedita 13.

per invocationem tui sancti^x nominis, patefacta clarescat^y. Et^z ne, unde requirimus, innocens iniuste^a dampnetur, neque^b nocens a^c te, qui lux vera es, cuique^d non sunt obscurae tenebrae, et^e qui inluminas tenebras nostras^f, quaerentibus veritatem impune^g possit deludere^h. Te, quem occulta non transeuntⁱ, ostendente^k et^l virtute^m tua, qui occultorumⁿ es cognitor, declarante^o, fiat^p hinc^q nobis in^r te credentibus veri^s cognitio^t manifestata^u. Per^u.

(16).

Domine Deus noster^a, Pater omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos, quia^b tu es conditor omnium luminum. Benedic, Domine, hoc lumen, quod a te sanctificatum atque^c benedictum est^d, qui illuminasti omnem mundum^e, ut ab eo lumine accenda-¹⁰ mur claritatis^f tuae, et^g sicut igne illuminasti^h Moysen, ita illuminaⁱ corda nostra et sensus nostros, ut ad vitam aeternam pervenire mereamur. Per.

(17).

Domine^a Deus omnipotens, qui aquarum substantiam archanis^b tuis subteresse iussisti^c nobisque, Spiritu sancto^d cooperante, per eam ablutionem^e omnium^f peccato-¹⁵ rum^g dedisti, tu praesta per opera iusticiae tuae, ut haec aqua per virtutem sanctae Trinitatis^h, quamvis fluens, tamen sit sanctificata et omnium errorumⁱ et^j fantasma-²⁰ tum^k adinventiones expellat detque iustis et innocentibus de praenominata causa, pro^m qua discutiendi sunt, securitatem, reis quidemⁿ culparum manifestationem^o, ut uterque^p in ea probatione, qua inventus est^q, iste^r per probationem^s iustitiae, ille^t per corre-²⁵ tionem^u obdurationis^v, laudent nomen sanctum tuum in ea claritate, qua permanes in secula seculorum^w. Amen.

(18).

Domine Deus omnipotens, qui baptismum in aqua fieri^a iussisti et per lavaerum regenerationis^b humano^c generi remissionem^d peccatorum donare dignatus es, sanctifica,²⁵ quesumus^e, hanc^f aquam et iustum in ea discerne^g iudicium, qui^h solus es iustusⁱ index

(15). x) deest 11. y) clarescant 11. z) Atque ne unum requirimus 13. a) iniuste — nocens des. 5; iniuste deest 12. b) neque nocens des. hoc loco, sed infra ante quaerentibus leguntur 8; neque nos pro neque n. 10; neque nocens et reus querentibus 13, ubi a te — tenebras nostras des. c) occultetur a te 5. 6; occultetur sed a te 7. d) et cui 10. e) et deest 8; qui deest 7. 10. 12. f) deest 30 11. 12. g) ne impune possit 7; impii non possint 9. 10. h) te latere 9; illudere 8. 13. i) latent nec tr. 13. k) offendente 13. l) et deest 11; et — declarante des. 8. 13. m) virtutem tuam 2. n) secretorum 2. 3. 7. 9—12. o) deest 7. 11. p) fiant 4. q) hic 10. 13. r) a 5; et in 9; in te cr. des. 10. s) iudicio add. 12. t) manifestata 11. u) deest 2; Per dominum nostrum Iesum 11.

(16). 1 = B III, 2. cod. 2. 2 = B III, 2. cod. 3. 3 = B IV, 4. 4 = B IX, 1. 5 = B XVI, 1. 6 = A 10. a) deest 4. b) qui es pro quia tu es 6. c) et 2; atque benedictum des. 5. d) sit 6. e) hominem 3. f) igne claritatis 2; et inluminemur igne claritatis 3. 6. g) deest 6. h) luminasti 2. i) illustra 4.

(17). 1 = A 11. 2 = B IV, 3. 3 = B III, 1. cod. 1. 4 = B III, 1. cod. 2. 5 = B 40 III, 1. cod. 3. 6 = B IX, 3. 7 = B XIV, 1. 8 = B XIII, 1. 9 = B XV, 3. 10 = B XVI, 2. a) deest 3. b) creaturis 1. c) voluisti 7. d) tuo 2. e) absolutionem 2; abolitionem 3. 4. 6. 7; deest 5. 8. 9. f) omniumque 4. g) remissionem add. 3. 4. 5. 8. 9. h) Patris et Filii et Spiritus sancti add. 10. i) errorum et des. 3. 4. 5. 7. 8. 9. k) atque 2. 10. l) phant. 2. 5. 6. m) de 2. n) deest 2; autem 7. o) manifestatione 3. 10. p) usque 4. q) estis et pro est 45 iste 5. r) ille 7. 8. 9. s) probitatem 2. 5. 7. t) iste 5. 8. 9. u) correctionem 1. 6. 8. v) ut add. 4. w) deest 1. 2. 6.

(18). 1 = B IV, 3. 2 = B X, 4. 3 = B XVI, 2. 4 = B IX, 3. 5 = B VIII, 2. cod. 1. 6 = B VIII, 2. cod. 2. 7 = B XI, 1. 8 = B XVII, 4. 9 = B III, 1. cod. 1. 10 = B III, 1. cod. 2. Cf. 11 = A 22. a) esse 4; fieri iustisti 5. b) deest 3. c) humani generis 5. d) omnium 50 add. 9. 10. e) deest 5. 11; domine add. 3. 5. 6. 8. f) fluentem add. 4—10. g) discernendum 2; cerne 10. h) qui — fortis des. 11. i) deest 9; index iustus 5.

et fortis^b, ut^l, si^m reus sitⁿ homo iste de^o prenominata re, aqua, quae in baptismo eum suscepit^p, nunc non^q recipiat; si^r autem inculpabilis sit^s et innocens de^t eadem re, aqua, quae in baptismo eum accepit^u, nunc in^v se recipiat, et si^w mundus et innocens sit^x inde^y, sanus^z de profundo^a huius aquae abstrahatur. Per^b.

(19).

Exorcizo te, creatura panis et casei, per Deum^a patrem^b omnipotentem et^c per^d Iesum Christum, filium eius^e, dominum nostrum, et Spiritum sanctum, procedentem a Patre et Filio, unum Deum in Trinitate, iudicem vivorum et^f mortuorum. Adiuro te per sanctos angelos^g eius et^h omnem miliciam caelestemⁱ, ut, si quis^k ex his sumere voluerit^l te, qui de his, quae in isto^m breviculoⁿ continentur^o, contaminatus^p non est^q, salubris et^r levis ei^s efficiaris esca ad sumendum; si quis vero pertinax ausu^t temerario, commaculatus^u de his, quae hic tenentur^u inserta, ore sacrilego te edere conatus^v fuerit, fauces vel^w guttus illius transire non possis^x, sed strangulatus sentiat, Deum^y, quem nulla latent^z, in^a sua creatura miracula operari^b, ut^c confusus proferat et reiciat, quod sponte^d nolebat, detque gloriam Deo^e.

(20).

(a) Inquisitus^a aliquis de furto, luxuria^b, adulterio^c vel^d qualicumque re alia, et nolens^e confiteri magistro^f, seniori vel^g missori^h senioris, ista erit ratio. Pergensⁱ sacerdos ad^k ecclesiam induat se vestimentis sacris^l, excepta casula, ferens in^m laeva sanctum euangelium cum chrismarionⁿ et patrocinis sanctorum calicemque^o cum^p patena, exspectante

(18). k) deest 7. l) ita ut 3. 6. 8. 10. 11; ita et 5. m) abhinc alia praebent 9. 10. n) est 6. 8. o) proper nomen tuum, Domine pro de pren. re 5. 6. 8. p) accepit 4. 7. 8. 11. q) in se non 10. r) Sin 5. s) et innocens sit 2—5. 7. 11; et innocens est 8; aut innocens sit 6. t) de eadem re des. 2—7. 11; inde add. 2. 4. 7. 11. u) suscepit 2. 4—8. 11. v) eum pro in se 6. w) deest 3—8. 11. x) deest 3. 4. 7. 11; ex profundo pro sit inde sanus de prof. 5. 6. 8. y) deest 7. 11. z) deest 3. 4. 7. 11. a) imo profundo 3. 4; imo 11. b) deest 6; Per Dominum 8.

(19). 1 = A 32. cod. 1. 2 = A 32. cod. 3. 3 = B X, 6. 4 = B XVI, 3. 5 = 30 B XI, 3. 6 = B XVII, 1. (Deest in cod. 4. pars prior, in cod. 3. pars posterior). a) Dominum 5. b) deest 3. c) et per — mortuorum des. 5. d) deest 6. e) unicum add. 2. f) ac 3; atque 6. g) apostolos 2. h) et — caelestem des. 5. i) caeli 3. 6. k) qui 1. 4. l) ita 3; te voluerit 6; voluerit qui 1. 2, ubi te deest; voluerint et qui 5; verbo [voluerit incipit 4, ubi tamen qui de his — contaminatus non est desunt. m) hoc 3. 5. 6. n) brevi . . . reliqua des. 3. 25 o) pro hac reputationis causa add. 6. p) contaminantur 5. q) deest 5. r) ei et leta pro et l. ei 6. s) et temerarius pro ausu t. 4. t) de his, quae hic inserta tenentur, pollutus pro com. — inserta 4. u) continentur 2. v) conaverit 6. w) et 4. 5. 6. x) ita 2; possit 1; valeas 4. 5. 6. y) Dominum 5. z) secreta add. 5. 6. a) et sua creatura que vult operatur miracula in se confidentibus servis prodidisse, ut confusus 6. b) operatum esse 3. c) ita 4. 6; sed confusus 5; aut confessus 2; 40 ut confessus 6. d) sponte veniat 2; temeraro (temerarie?) accipiebat pro sp. n. 3. e) varia quae-dam verba subiuncti codices.

(20). 1 = B III, 2. cod. 2. 2 = B III, 2. cod. 3. 3 = B III, 2. cod. 1. 4 = B VIII, 3. cod. 1. 5 = B VIII, 3. cod. 2. 6 = A 5. cod. 2. 7 = A 5. cod. 1. 8 = A 5. cod. 3. 9 = B XI, 2. 10 = B XII, 2. 11 = B XVI, 1. 12 = B XIV, 1. 13 = B XV, 2.

45 a. Codd. 1—10. 13. a) autem add. 4. 5; igitur si fuerit add. 6. 8; si fuerit add. 7; Cum inquisitus fuerit 13. b) vel luxuria 1. 3; luxuria deest 2. 4. 5. c) vel adulterio 4; aut ad. 5. d) in add. 4; do add. 5. e) volens 2; noluerit 6. 13; noluit 7. 8. f) domino suo vel missio domini, hoc modo purgetur. Pergens 4. 5; magistro — senioris des. 13. g) vel missio senioris des. 7. h) aliis pro m. s. 3. i) Pergat 9. 10; Exiens 2. k) in 13. l) suis sacris 5. 50 m) in 1. des. 4. n) crismario 2. 4. 5; crismate 6. 13. o) caliceque et patena 6. 7. 8; calicemque et patenam 4. 9. 10; c. et patinam 5. p) cum — qualicumque des. 3.

plebe^a cum fure vel qualicumquer crimen implicato^s int^t atrio ecclesiae, et dicat adstanti^u plebi in^v ostio ecclesiae:

(b) Videte, fratres^a, christiana religionis officium. Ecce lex, in qua est spes^b et remissio^c peccatorum, hic chrismatis^d unctionio, hic corporis et sanguinis Domini consecratio. Videte, ne tantae beatitudinis hereditate et consortio privemini, implicantes^e vos^f sceleri alieno^g; quia scriptum est: 'Non solum qui faciant, sed etiam qui consentient facientibus, digni^g sunt morte'^h.

(c) Deinde vertens^a se ad sceleratum^b, dicat^c tam ei quam plebi: Interdico tam tibi quam^d omnibus adstantibus^e, o homo, per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, per tremendum diem iudicii, per^f mysterium^g baptismatis, per^h 10 venerationem omnium sanctorum, utⁱ, si de hac re culpabilis es, aut^k fecisti, aut^l scisti, aut baiulasti, aut consensisti, aut^m propterⁿ actam culpm^o praenominatam^p sciens factoribus^q iuvisti, ecclesiam^r non introreas, christiana^s societati non miscearis, si reatum nolueris^t confiteri admissum^u, antequam^v iudicio^w examineris publico.

(d) Deinde signeta^a locum in atrio ecclesiae, ubi^b ignis fieri possit^c 15 ad caldarium^d suspendendum, in quo^e aqua bulliens efficiatur^f, vel^g ferrum ignitum, ita tamen, ut prius locus ille aqua^h benedicta aspergatur, necnonⁱ et^k aquae^l, quae in caldario^m suntⁿ, propter illusiones diabolicas^p.

(21).

20

Omnipotens^a Deus, qui baptismum in^b aqua fieri iussisti et hominibus remissionem peccatorum in^c eo concessisti, tu, iudex iuste^d, rectum^e iudicium in ista aqua discerne, ita ut, si culpabilis sit^f iste homo de^g praenominata causa, aqua, quae^h in baptismⁱ eum^j suscepit, nunc non recipiat^k; si autem innocens^l sit^m, nuncⁿ recipiat^o. Nullumque^p maleficium tui examinis veritatem in isto iudicio praevaleat immutare, sed 25

(20). q) eum plebe 2. 6. 7. 8. 13; fure cum plebe 4. r) cuicunque criminis 2. 9. 10. 13; cuicunque criminis 4. 5; quocumque criminis 6. 7. 8. s) implicita 1. 2. 3. 8. 13. t) et stans in atrio ecclesiae dicat 13. u) coram adstanti (stanti, astante, adstante) plebe 2. 4. 5. 8; coram astantibus (adst.) 6. 7. v) in o. eccl. des. 4. 5.

b. Codd. 1—13. a) carissimi add. 1. 5. b) charitas 8. c) omnium add. 4—8. d) cris- 30 matis 4. 6. 12. 13. e) deest 1. 9. 12. f) aligeno 4. g) dam(p)abuntur 4—8.

c. Codd. 1. 2. 4. 5. *6. 7—11. 13. a) vertat 1; veniens pro v. se 6. b) criminosum 8. c) dicens 1; dic 2; et dicat 7. d) et add. 4—8. 10. 11. e) deest 4. f) et per 5. 11. g) misterium 4. 10; ministerium 7. 8. 11. h) et per 2. 11. i) ita 7. 8. 10. 11; ut si culp. es 5; ut si fecisti des. 1. 2. k) aut fecisti des. 13. l) aut scisti des. 8. 10. m) aut — iuvisti des. 13. 35 n) ita 7. 8. 10; post actam 4. 5; propter eam 1; perpetrata 2. o) denominata 4. 5. 7. 8; de prenominata causa 10. p) factores 4. 5. 7. 8. q) ut in eccl. 4. 5. 13; ut eccl. 7. 8. 10. r) christiani 13. s) volueris 2. 4. 13. t) ad missam 7. u) antequam — publico des. 8. v) ex. publ. iud. 3. 4.

d. Codd. 1. 2. 4—10. 13. a) signetur locus 8. b) ut 8. c) debet 13. d) ita 1. 13; 40 caldarium suspendendum 2. 9. 10; caldarium suspendendam 4—8. e) qua 4—8. f) conficiatur 4. g) aut 4. 5. 10. 13; vel ferrum ignitum des. 6. 7. 8. h) aqua benedicta des. 13. i) deest 13. k) deest 4. l) aqua — est 4—8. 13. m) caldaria 5—8. n) demoniacas 13.

(21). 1 = B III, 1. cod. 1. 2 = B III, 1. cod. 2. 3 = B III, 1. cod. 3. 4 = B XIV, 1. 5 = B XV, 3. 6 = B XIII, 1. 7 = B XII, 1. 8 = B VIII, 1. cod. 1. Cf. A 14. B I, 5. 45 a) sempiterne add. 2. 4. 6. 7. b) in aqua des. 5. 6. c) in eo des. 4. d) iustus 1. 2. e) iustum 3. f) est 4. g) deest 8. h) eum add. 4. i) deest 3. 4. k) suscipiat 3. l) inculpabilis 1. 2. m) te Deo miserante add. 4. 5; aqua, quae eum in baptismⁱ (in b. eum) suscepit add. 3. 7. 8. n) modo 8. o) in se recipiat 1; suscipiat 8; eum aqua suscipiat 4. 5. 6; vel vicarium eius add. 7. p) que deest 6.

50

1) Rom. 1, 32.

contra cunctas^q demoniacas illusiones, obstantibus sancti Iohannis^r baptistae^s meritis,
ad dignos fructus penitentiae qui culpabilis est^t compellatur. Per* te^u, Salvator.

*) Codd. 6. 8: Per te, Salvator^v mundi, quem idem Iohannes digito agnum Dei demon-
stravit, qui vivis^w et regnas^x cum Deo patre in unitate Spiritus sancti Deus^y per
omnia secula seculorum. Amen.

5

(22).

Omnipotens^a Deus, te^b suppliciter rogamus^c pro huius negotii^d examinatione,
quam modo hic^e inter nos ventilamus^f, ut iusticiae non dominetur iniquitas, sed sub-
datur^g falsitas veritati. Et^h si aliquis hanc praesentemⁱ examinationem per aliquid^j
maleficium aut per herbas terrae^k tegere^l et impedire voluerit, tua sancta^m dextera,
iustissime Iudexⁿ, evacuare digneris. Per^o.

(23).

Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator occultorum^a cordium, te supplices
exoramus, ut, si homo hic^b culpabilis est^c de rebus praefatis et, diabolo ingrávante
cor^d eius, prae sumps erit^e inf^f aquam igne ferventem^g manum suam mittere, tua iustis-
sima veritas declarare^h dignetur in corpore, ut per poenitentiam anima eius salvetur
in extremo examine. Si vero in aliqua diabolicae deceptionis versutia confidens reatum
suum dissimulareⁱ celareque^k voluerit, tua sancta dextera omnem illam calliditatem
daemonis evacuare dignetur. Per^o.

20

(24).

Omnipotens, sempiterne Deus, qui per Iesum Christum, filium tuum, omnia visi-
bilia et invisibilia creasti et in virtute Spiritus sancti tui^a firmasti^b, respice, piissime^c,
ad preces humilitatis nostrae, ut, sicut in primordio creaturarum aquam ab arida
separasti, et in effusione diluvii iterum^c terram a sordibus mundasti^d, et populum
tuum per mare Rubrum ab Egypciis liberasti, et eis de petra scientibus^e in solitudine
aquam produxisti, qui ab^f inicio signorum dilecti filii tui, unici^g domini nostri Iesu
Christi^h, aquam in vinum vertereⁱ dignatus es, et in^k membris eius in Iordanicis^l

(21). q) deest 6; dem. deest 5. r) deest 5. s) tui add. 5. 6.
t) sit 5. u) te 8. 2. 3. 7. v) Salvatorem 8, ubi te deest. w) vivit 8. x) regnat 8. y) deest 8.

30 (22). 1 = B IX, 2. 2 = B VI, 3. 3 = B X, 3. 4 = A 5. cod. 1. 5 = B XIV, 2.
6 = B XIII, 2. 7 = B XVI, 2. 8 = B III, 2. cod. 2. 9 = B XV, 1. 10 = A 10. *11 = A 5.
cod. 2. *12 = A 6. cod. 3. *13 = B XI, 2. a) sempiterne add. 5. 6. 7. 11. 12; Deus deest 18.
b) deest 4; suppl. te 10. c) deprecamu 3. 4; exoramus 10. d) deest 9. e) deest 5. 6. 7. 9.
f) habemus 10. g) semper add. 5. 9. h) ut 4; ut si quis 10. i) aliquid 9; aliqua maleficia 7.
55 k) deest 5—10. l) tergere 3; tegere et des. 4; tangere vel imp. 7. m) sanctissima 10. n) deest 8.
o) Per deest 3; Dominum nostrum add. 1; Christum dominum nostrum add. 10.

(23). 1 = B III, 2. cod. 2. 2 = B III, 2. cod. 3. 3 = B XIV, 2. 4 = B XII, 2.
5 = B XV, 1. a) oculorum et cordium 1; occultor cordium 2. b) iste 4. 5; deest 2. c) sit 3. 4. 5.
d) eius cor 1. e) manum suam vel pedem suum in hoc ignitum ferrum mittere pre-
sumps erit 4; manum suam in hoc ferrum ignitum mittere presumpserit 5. f) hoc ferrum
portare sive hanc aquam tangere tua iust. v. 2. g) sive ferrum ignitum add. 3. h) det
poenitentiam in corpore, ut anima 2; det poenam in corpore, ut anima 4. 5. i) deest 2. k) que
deest 2; et oclare 4. 5.

(24). 1 = B XIV, 1. 2 = B IX, 3. 3 = B XIII, 1. 4 = B XVI, 2. 5 = B XV, 2.
45 6 = B XV, 3. a) tu 6. b) formasti 2. 5. 6. c) deest 4. d) deest 3. e) in solitudine sitien-
tibus 2. 3. 5. 6. f) deest 2. 3. 5; initio corr. in initio 3; in initio 6. g) unici — Christi des. 5.
h) in Chana Galileae add. 2. 5. i) convertere 2. 3. k) deest 5. l) Iordanis 3.

fluetibus omnibus^{*} aquis^m baptismus consecrasti, ita hanc aquamⁿ consecrare digneris, Domine^o, ut in^p tua^q virtute et fortitudine discernat^r vera a falsis, equa^s ab inquis, dia- bolica a divinis^t, et^u per^v eam revelentur rei et conserventur innoxii. Per eundem^w Christum.

*) Cod. 4: omnibus gentibus aquas baptismatis consecrare, ita digneris, Domine, nunc 5
eam talem facere in tua virtute et fortitudine, ut discernat etc.

(25).

Omnipotens, sempiterne^a Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositione, iustus ubique iudex, discernis^b, tu clemens, in hoc tuo^c iudicio ad invocationem sancti tui nominis, quod a te intentio fidelium implorat^d, tua iustissima examinatione^e declara. Per. 10

(26).

Romani^f propter thesaurum sancti Petri et invidiam simul tulerunt Leoni papae oculos et linguam olim; at ille evasit^g vix de^h manibus eorum et venit ad imperatorem Karolum, utⁱ eum adiuvaret^j de suis inimicis. Tunc^k imperator reduxit^l eum Romam^m et restituit eum 15 in locum suum, et thesaurum supradictum nonⁿ potuit invenire aliter^o nisi per istud^p iudicium. Quod iudicium^q fecerunt^r beatus Eugenius et Leo et supradictus^s imperator Karolus^t, ut episcopi et abbates et^u comites^v firmiter teneant et credant, quia^w probatum habuerunt sanctis 20 viri illi, qui^x invenerunt.

*) Codd. 7. 8: Quando Romani propter invidiam^y tulerunt domino^z Leoni papae oculos et linguam propter thesaurum sancti Petri, tunc venit ad imperatorem etc.

(24). m) gentibus aquas baptismatis consecrasti 5. n) frigidam add. 2. 3. 6; ferventem a. 5. o) deest 5. p) decernat 5. q) equa ab in. des. 6. r) divina a diabolis 4. s) ut 2. 4. 25 t) per ea 2; in ea 4. u) eundem Chr. des. 2. 3. 6; Chr. deest 4.

(25). 1 = B IX, 2. 2 = B VI, 2. 3 = B X, 3. 4 = A 5. cod. 1. 5 = B XIV, 2. 6 = B XIII, 2. 7 = B XVI, 1. 8 = B XV, 1. *9 = A 5. cod. 2. *10 = A 5. cod. 3. *11 = B XI, 2. a) deest 4. b) decernis 7. c) deest 3. d) deplorat 7. e) examinatio declarat 2. 30

(26). 1 = B VIII, 1. cod. 1. 2 = B VIII, 1. cod. 2. 3 = B XVIII, 1. 4 = A 5. cod. 2. 5 = A 5. cod. 1. 6 = A 5. cod. 3. 7. Cod. S. Laurentii prope Leodium, ap. Ducange s. v. Aquae frigidae iudicium. 8 = A 20. a) vix evasit 1. 2. b) e pro de 4. 5. 6. c) ut — inimicis des. 5. d) defendet 1; adiuvaret eum et eriperet 2. e) et. tunc 1. 3. f) duxit 8. g) Roman — locum suum des. 2; Romae 3, ubi et — locum suum des. h) aliter non potuerunt 35 acquirere nisi 2. i) deest 7. 8. k) iustum 3; illud 6; iudicium istud 1. l) deest 3. m) fecit 3; fecere 8. n) deest 2. 3. 7; imp. suprad. 4. 5. 6. o) deest 5. 7. 8. p) seu 3; et comites des. 6. q) ceteri fideles pro comites 4. r) quia illud probatum 2; quod probatum 8; quia — invenerunt des. 4. s) illi sancti viri 2. 7. 8; illi sancti 3. t) qui inv. des. 2; quos invenerunt 3; quia illud invenerunt 7; quod invenerunt 8. u) invidentiam 8. v) domino 7. 40

1) Conferas velim prologum libri iuris Frisionum, qui dicitur 'Rüstringer Sendrecht', ap. K. de Richthofen, 'Fries. Rechtsquellen', p. 127: 'Hirr is escrivin also den riucht, sa us God selva sette anti kinig Kerl ur ief. Tha thet was thet Rumera, tha unriuchta liode pavs Leo ut brecon sina twa skena agon' etc.

MISSA IUDICII.

(a) Antiphona. Iustus^a es, Domine, et rectum iudicium tuum*.*) 1 add.: Fac^b cum servo tuo secundum misericordiam tuam.(b) Psalmus^a. Beati^b immaculati in via, qui^b ambulant in lege Domini.(c) Oratio^a*. Da, quesumus, omnipotens Deus, sic^b nos tuam gratiam promereri, ut nostros corrigamus excessus, sic confitentibus^c relaxare delictum^d, ut coercedamus in suis pravitatibus obstinatos. Per e.**.

*) Pro hac oratione 9 praebet hanc: Absolve, quesumus, Domine, delicta famuli tui, ut a peccatorum suorum nexibus, quae pro sua fragilitate contraxit, tua benignitate liberetur et in hoc iudicio, prout meruit, tua iustitia praeveniente, adversitatis censoriam invenire mereamur. Per Dominum.

**) 6, 7 add.: Oratio^f. Praesta, quae sumus, omnipotens Deus, ut semper rationabilia meditantes, que tibi sunt placita, et dictis exequamur et factis. Per.(d) Lectio Isaiae^a prophetae. In diebus illis locutus est Esaias^b propheta, 15 dicens: 'Querite^c Dominum^e, dum inveniri potest. Invocate^d eum, dum prope est. Derelinquat impius viam suam, et vir iniquus cogitationes suas, et revertatur ad Dominum, et miserebitur eius^e, et^f ad Deum^g nostrum, quoniam est multus ad ignoscendum^h.*.*) 6. *7 add.: 'Non^s enim cogitationes mee cogitationes vestre, neque vie mee vie vestre, dicit Dominus. Quia, sicut exaltentur celi a terra, sicut exaltate sunt vie mee a viis vestris, et cogitationes mee a cogitationibus vestris; et quomodo descendit ymber et nix de celo et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram et infundit eam et germinare eam facit et dat semen serenti et panem commedenti, sic erit verbum, quod egreditur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, sed faciet, quecumque volui, et prosperabitur in his, ad quem misi illud, ait Dominus omnipotens'.25 (e) Graduale^a. Custodi^b me, Domine, ut pupillam^b oculi; sub umbra alarum tuarum protege me.(f) Versus^a. De^b vultu tuo iudicium meum prodeat; oculi tui videant equitatem. Alleluia*.*) 1. *8. *9 add.: Domine^s, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat.

30 *) 2. 7. *12 add.: Versus. Iudex iustus.

3. 4. *11 add.: Versus. De profundis.

1 = B XI, 1. 2 = B I, 1. 3 = B III, 1. cod. 2. 4 = B III, 1. cod. 3. 5 = B IX, 1. 6 = B VIII, 1. cod. 1. 7 = B VII, 1. cod. 2. 8 = B IV, 1. 9 = A 5. cod. 3. 10 = B X, 1. 11 = B XIV, 1. 12 = B XV, 1. 13 = B III, 1. cod. 1. 14 = A 25.

35 Rubricam praebent 1. 3. a. 1. 2. 3. *4. *6—14.

b. 1. *3. 6. *7. *9. *11. *12. *13. a) Versus 6. b) qui — Domini add. 6.

c. 1—4. 6. 7. 11. 12. 13. *14. a) deest 2; Collecta 4. b) deest 4. c) fatentibus 6. 7.

d) peccata 11. e) d (Deum) add. 2; Dominum add. 4. 6. 12. f) Alia 7.

d. 1—4. 6. *7. 8. *9. 11. 12. 13. *14. a) Esaye 6. 14; proph. deest 4. b) Aessaias 2;

40 Isaias 3. 4. 8; Ysaias 6; Esaias 7. 14. c) Deum 11. d) et invocate 4. e) ei 3. f) et — nostrum des. 1. g) Dominum 3. 4. h) dicit Dominus omnipotens add. 12.

e. 1. *2—4. *6—12. *14. a) Oratio 3; R vel Responsorium 4. 6. 9. b) pupilum 2.

f. 1. *2. *3. *4. *7. *8. *9. *11. *12. *14. a) deest 2; Versus — equitatem des. 8. 11. 14, ubi solum vox Alleluia existat.

45 1) Psalm. 118, 137. 2) Psalm. 118, 124. 3) Psalm. 118, 1. 4) Esai. 55, 6. 7.

5) Ib. 8—11. 6) Psalm. 16, 8. 7) Psalm. 16, 2. 8) Psalm. 101, 2.

(g) Secundum^a Iohannem^b. In illo tempore respiciens^c Iesu discipulos^c suos, ait^d illis: 'Habete^e fidem Dei. Amen^f, dico vobis, quia^g, quicumque dixerit huic monti: "Tollere et mittere in mare", et non hesitaverit in corde suo, sed crediderit, quia quodecumque^h dixerit fiat, fiet eiⁱ. Propterea dico^k vobis, omnia, quaecumque orantes petitis, credite^l, quia accipietis, et venient^m vobis*.⁵

*) 3. 4. *5. *7. 11 add.: 'Et cum stabitis ad orandumⁿ, dimittite, si quid habetis ad versus aliquem, ut et Pater vester, qui in caelis est, dimittat vobis peccata^o vestra^p. Amen'.¹⁰

(h) Offertorium. De^q profundis clamavi ad te, Domine. Domine, exaudi orationem meam.¹⁰

(i) Secreta^r. Ab^s omni reatu nos, Domine, sancta, quae tractamus, absolvant et eadem^b nos muniant a totius pravitatis^c et diabolicae illusionis incursu. Per^d.¹⁵

*) Pro Ab — Per *praebet* 9: Intercessio, quesumus, Domine, sanctorum misericordiae tuae munera nostra commendet, ut, quam merita nostra non valent, eorum depreciationibus indulgentiam valeant obtinere. Per.¹⁵

(k) Communio. Amen^s, dico vobis, quicquid orantes petitis, credite, quia accipietis, et fiet vobis.

(l) Ada^t* complendam. Conspirantes^b contra tuae plenitudinis firmamentum, Domine, dexteræ tuae virtute prosterne, ut^c iusticiae non dominetur iniquitas, sed subdatur^d falsitas veritati. Per**.²⁰

*) Pro Ad compl. — Per *praebet* 9: Postcommunio. Perceptis, domine Deus noster, sacris muniberis, te suppliciter deprecamur, ut huius participatio sacramenti et a propriis reatibus indesinenter expediat et in hoc famulo tuo veritatis sententiam declarat.²⁵

**) 3. 4. 5 add.: Alia. Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam ad examinandum rectum iudicium, ut per adventum Spiritus sancti omnis falsitas diabolicae artis procul remota^e existat. Per.

g. 1—4. *5. 6. *7. 8. *9. *10. 11. 12. *14. a) Secundum Marcum 6. 8. 9. 10; S. Mattheum 11; Eu. S. Matthaei 12; Sequentia s. euang. secundum Iohannem 7; Euangelium secundum Lucam 14. b) dixit Iesu discipulis suis pro respiciens — illis 6. c) in discipulos 3. 7; discipulorum suos 11; so d. s. des. 12. d) dixit eis pro ait illis 7. e) Habete f. Dei des. 2. f) Amen, amen 1. 14. g) deest 6. h) quidecumque 3. i) et ei 4. k) dico vobis des. 2. l) creditis 6. m) veniet 1. 6; evenient 9. n) orationem 3. o) litteris cata incipit 5. p) quod si vos non dimi[seritis], nec Pater vester, qui in coelis est, dimittet vobis peccata vestra add. 5. *7. q) deest 3. 5. 11.

h. 1. 2. *3. *4—9. *11. 12. *14.³⁵

i. 1—4. *5. 6. 7. 11. 12. a) Secretum 6; Seer. 14; Comp. 11. b) eadem nos muniant des. 1.

c) severitatis 2. d) dominum add. 4.

k. 1. *2—9. *11. 12. *14.

l. 1. *2. 3—7. *10. 11. 12. a) Postcommunio pro Ad compl. 7; Postcomm. 14; Complendum 6. b) Domine hic add., post om. 3. 4. 5. 11. 14. c) ut per huius sacramenti mysterium 40 add. 11. d) semper add. 3. 4. 5. 11. e) ota — Per evanuerunt 5.

1) *Potius Ev. Marc.* 11, 22 sqq. 2) *Psalm.* 129, 1. 2. 3) *Ev. Marc.* 11, 23. 24.

PSALMORUM VERSUS.

- Adua nos, Deus salutaris noster, et propter honorem nominis tui, Domine, libera nos (*Psalm. 78, 9*).
Converte nos, Deus, et averte iram tuam a nobis (*Psalm. 84, 5*).
6 Deus, in adiutorium meum intende, ad adiuvandum me festina (*Psalm. 69, 1*).
Deus, iudicium tuum regi da (*Psalm. 71, 1*).
Deus misereatur nostri (*Psalm. 66, 1*).
Domine Deus virtutum, converte nos et ostende nobis faciem (*Psalm. 79, 8*).
Domine, exaudi orationem meam; auribus percipe obsecrationem meam (*Psalm. 142, 1*).
10 Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat (*Psalm. 101, 2*).
Domine, ne memineris iniquitatum nostrarum antiquarum. Cito anticipent nos misericordiae tuae, quia pauperes facti sumus nimis (*Psalm. 78, 8*).
Domine, non secundum peccata nostra facias nobis, neque secundum iniquitates (*Psalm. 102, 10*).
15 Esto nobis (ei), Domine, turris fortitudinis a facie inimici (*Psalm. 60, 3*).
Exurge, Domine, adiuva nos, et libera nos propter nomen tuum (*Psalm. 43, 27*).
Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum (*Psalm. 32, 22*).
Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum (*Psalm. 118, 137*).
Miserere nostri, Domine, miserere nostri (*Psalm. 122, 3*).
20 Mitte ei, Domine, auxilium de sancto, et de Syon tuere eum (*Psalm. 19, 2*).
Ne (Non) intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur (*Psalm. 142, 2*).
Ne quando dicant gentes: 'Ubi est Deus eorum?' (*Psalm. 113, 10*).
Ne simul tradas nos cum peccatoribus (*Psalm. 27, 3*).
Nihil proficiat inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponat nocere ei (*Psalm. 88, 22*).
25 Non nobis, non nobis, sed nomini tuo da gloriam (*Psalm. 113, 9*).
Ostende nobis (ei), Domine, misericordiam tuam et salutare tuum (*Psalm. 84, 8*).
Peccavimus cum patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus (*Psalm. 105, 6*).
Propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum (*Psalm. 78, 9*).
Salvum fac servum tuum, domine Deus; speravi (*Psalm. 85, 2*).

APPENDIX.

I.

Ordinem istum, qui dicitur Dunstani, exhibentem iudicia aquae frigidae, ferri vel aquae ferventis, panis et casei, quattuor codices praebent integrum: 1) Codex Parisiensis Lat. 943, saec. X. Originem fortasse epistola ex ecclesia Scireburnensi missa, quae exstat fol. 170 ('Archiv' VII, p. 1016; Roz. 670), demonstrat. De codice cf. 'Archiv' l. c. p. 1015 sq. 2) Codex Rotomagensis A 362. 221, fol., saec. XI. in.; olim 'pontificale ecclesiae Canaleensis', quod postea in monasterium Gematicum venisse, b. m. L. Bethmann, qui codicem exscripsit, adnotavit. Subiecta sunt: Excerptio de canonibus catholicorum patrum ad remedium animarum domni Eegberhti archiepiscopi Eburacae civitatis, et formula excommunicationis, incipiens: Divinitatis suffragio Canaleensis monasterii episcopus omnibus etc. 3) Codices, ex quibus Fr. Pithoeus ordinem Glossario ad libros capitularium¹ inseruit (ex 'ordine Dunstani Dorobernensis ecclesiae archiepiscopi'²). Editum repetiverunt Lindenbrogius, Exorcism. 2; Baluzius, Exorcism. 3. 4. 5. 4) Codex Roffensis, originis Cantuariensis, tempore Ernulfii episcopi Roffensis³ scriptus, ex quo ediderunt ordinem Ed. Brown, Appendix ad fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum, Londini 1690, p. 903 sqq., Tho. Hearnius, Textus Roffensis, Oxonii 1720, p. 19 sqq. Repetivit R. Schmid, 'Gesetze der Angelsachsen' p. 416 sqq. De codice cf. ib. p. XXIII. et F. Liebermann in 'Zeitschr. d. Sav-Stift.' V, 'Germ. Abth.' p. 204. Solum iudicii ferri ordinem, cap. 2, praebet 5) codex Duacensis; cf. infra IV.

1. INCIPIT EXORCISMUS AQUAE AD IUDICIUM DEI DEMONSTRANDUM.

(a) Peractis coram sacerdote trium dierum ieuniis, cum homines vis mittere ad iudicium aquae frigidae ob comprobationem, ita facere debes. Accipe illos homines^a, quos vis mittere in aquam, et duc eos in ecclesiam; et coram omnibus illis cantet presbiter missam et^a faciat^b eos ad ipsam missam offerre.

(b) Cum autem ad communionem venerint, antequam communicet^c, interroget eos^d sacerdos cum adiuratione et dicat: Adiuro vos^e N.^f per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per vestram christianitatem, quam suscepistis, et per unigenitum Dei Filium, et per sanctam Trinitatem, et per sanctum euangelium, et per estas sanctas reliquias, quae in ista ecclesia sunt, et per illud baptismum, quo vos sacerdos regeneravit, ut non presumatis ullo modo communicare^g neque accedere^h ad altare, si hoc fecistis, aut consensistis, quis hoc egerit.

(c) Si autem tacuerint et nulli hoc dixerint, accedat sacerdos ad 35

¹ a—e. Codd. 1—4. a) deest 2. b) faciet 4. c) communicent 2. d) s. eos 4. e) vel te add. 4, ubi semper, cum de reis agitur, formae singularis numeri aut codem modo insertae leguntur, aut superscriptae, ut mox: vestram. f) non 2. g) cunnicare 2. h) ad altare accedere 4.

1) Baluzius, *Capitul. t. II.*, repetivit *Glossarium*; editionem principem ad manus non habui.

2) Dunstanus archiep. Cantuariensis mortuus est a. 988. 3) Ernulfus mortuus est a. 1124. 40

altare et communicet. Postea vero communicet illos, quos vult in aquamⁱ mittere. Cum^k autem communicaverint, dicat sacerdos ante altare^l: Corpus hoc et sanguis domini nostri Iesu Christi sit vobis^m ad probationem hodie^k.

(d) *Incipit missa iudicii*^a. *Antiphona*. Iustus es, Domine, et^b rectum iudicium tuum. Fac cum servo tuo secundum misericordiam tuam.

Psalmus^c. Beati inmaculati in^d via.

(e) *Oratio*. Absolve, quae sumus, Domine, tuorum^e delicta famulorum, ut a peccatorum suorum nexibus, quae pro sua fragilitate contraxerunt^f, tua benignitate liberentur et in hoc iudicio, prout meruerunt, tua iustitia praeveniente, ad^g veritatis censuram pervenire mereantur. Per dominum nostrum^h.

(f) *Lectio libri Levitici*. In diebus illis locutus est Dominus ad Moysen, dicens: 'Egoⁱ sum dominus Deus vester. Non facietis^j furtum. Non mentiemini^k, nec decipiatur unusquisque proximum suum. Non periures in nomine meo nec polluas^l nomen Dei tui. Ego Dominus. Non facias calumniam proximo tuo nec vi opprimas eum. Non moretur opus mercennarii tui apud te usque mane. Non maledices^m surdo nec coram caeco ponas offendiculum, sed timebis dominum Deum tuum, quia ego sum Dominusⁿ'.

(g) Item^a alia lectio epistolae beati Pauli apostoli ad Ephesios^b. Fratres^c, renovamini spiritu mentis vestrae et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia et sanctitate veritatis. Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur; magis autem labore operando manibus suis quod bonum est, ut habeat, unde tribuat necessitatem patienti.

(h) *Graduale*^a. Propitius^d esto, Domine, peccatis nostris. Ne^e quando dicant gentes: 'Ubi est Deus eorum?'

(i) *Versus*. Adiuva^f nos, Deus salutaris noster, et propter honorem nominis tui, Domine, libera nos.

(k) *Alleluia*^b. Deus^c, iudex iustus, fortis et patiens, numquid irascetur per singulos dies?

(l) *Lectio*^a sancti euangeli secundum Marcum. In illo^b tempore, cum^c egressus esset Iesus^e in via, procurrens quidam genu flexo ante eum rogabat^d eum, dicens: 'Magister bone, quid faciam, ut vitam aeternam percipiam?' Iesus autem dixit ei: 'Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi solus Deus. Precepta nosti?' Ille dixit: 'Quae?^f' 'Non occidas; non adulteres^g; non fureris; non falsum testimonium dicas; non fraudem feceris^h; honora patrem tuum et matrem tuam'. At ille respondens ait: 'Magister,

c. i) aqua 2. k) Cum—hodie des. 4. l) por singulos add. 3. m) tibi 3.

d. e. f. Codd. 1. *2. 3. 4. *5 (= App. II, 2, cod. 1). 6 (= ib. cod. 2). a) Incipit—Antiphona des. 5. 6. b) et—tuam des. 6. c) deest 4. d) in via des. 1. 3. 5. 6; Gloria add. 5. e) delicta famuli tui 5. 6. f) contraxit, et ita mox: meruit, mereatur 5. 6. g) adversitatis censuram 5. 6. h) deest 4; Iesum Christum filium tuum add. 3. i) 4. 5. 6; faciat 1. 3. k) 4. 6; mentiamini 1. 3. l) pullas 1. m) 4; maledicas 1. 3. 6. n) dicit Dominus omnipotens add. 3.

g. Codd. 1. *2. 3. 4. a) Alia ad Ephesios 4. b) Ephesios 2.

h. i. k. Codd. 1. *2. 3. 4. 5. *6. a) R. 4. b) V. (= versus) add. 5. 6.

45 i. Codd. 1. *2. 3. 4. *5. 6. a) ita 5; Sequentia 1. 6; Sequitur sanctum euangelium 3; Lectio—Marcum des. 2; Lectio s. eu. des. 4. b) illis diebus pro illo t. 4. c) dominus Iesus 6. d) dixit ei 5. 6. e) Ait add. 4; Dicit ei Iesus add. 6. f) adultereris 4. g) facias 6.

1) Cf. supra p. 627, l. 24 sqq. 2) Levit. 19, 10 — 14. 3) Ephes. 4, 23 — 28.

4) Psalm. 78, 9. 5) Psalm. 113, 10. 6) Psalm. 7, 12. 7) Ev. Marc. 10, 17—21.

haec omnia custodivi a iuventute mea'. Iesus autem, intuitus eum, dilexit eum et dixit ei: 'Unum tibi deest. Vade, quaecumque^h habes vende et da pauperibus, et habebis thesaurumⁱ in coelo; et veni, sequere me'.

(m) Offertorium^a. Inmittit^{b, i} angelum^c Dominus in circuitu timentium eum^d, et eripiet eos. Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. Et^e hic offerant. ⁵

(n) Secreta. Intercessio sanctorum tuorum misericordiae^a tuae, Domine, munera nostra conciliet^b, ut^c, quam merita nostra non valent, eorum deprecatio^d indulgentiam valeat optinere. Per dominum^e.

(o) Praefatio. Vere^f dignum, aeterne^g Deus, qui non solum peccata dimittis, sed ipsos etiam iustificas peccatores, et reis non tantum poenas relaxas, sed dona largiris et praemia; cuius nos pietatem supplices exoramus, ut famulos^h tuos illosⁱ non de praeteritis iudices reatibus, sed huius culpae veritatem spectantibus^k insinuas^l, quantum et in hoc populus tuus praeconia nominis tui efferat et te vitae presentis et perpetuae auctorem agnoscat. Per Christum^m, dominum nostrum.

(p) Benedictionⁿ ad iudicium. Deus, de quo scriptum est, quia^o iustus es, et rectum iudicium tuum, fac cum his^p servis tuis secundum misericordiam tuam, ut non de pristinis iudicentur reatibus, sed in hoc, prout meruerunt, tua benedictione praeveniente, veritatis subsequantur iudicium. Amen. Et qui iustus es et amator iustitiae, et a cuius vultu videtur aequitas, fac in conspectu populi tui, ut nullis malorum praestigiis veritatis tuae fuscentur examina. Amen. Petitiones nostras^q placatus intender^r et culprum omnium praeteritarum eis^s veniam clementer attribue^t; et si culpabiles^u sunt, tua larga benedictio non eis ad suffragium, sed huius culpae^v ad insinuandam veritatem proficiat. Amen. Quod ipse^w praestare^x dignetur^y, cuius^z regnum.

(q) Hic communicent post^a sacerdotem, et dicat sacerdos: Corpus hoc et sanguis^b domini nostri Iesu Christi sit vobis ad probationem hodie. ²⁵

(r) Antiphona^a post communionem. Iustus Dominus et iustitiam^b dilexit, aequitatem^c vedit vultus eius.

(s) Post^d communionem. Perceptis, domine Deus noster, sacris muneribus, suppliciter^e deprecamur, ut huius participatio sacramenti et a propriis nos reatibus indesinenter expediatur et in famulis^f tuis veritatis sententiam declaretur. Per dominum^g. ³⁰

(t) Expleta missa, faciat ipse sacerdos aquam benedictam, et perget ad locum, ubi homines probentur^a. Cum autem venerit ad ipsum

l. h) omnia quaecumque habes et 6. i) indeficientem add. 5. 6.

m. Codd. 1. *2. 3. 4. 5. *6. a) rubrica: Secreta, quae infra omissa est 6. b) immittet 5.

c) angelus Domini 6, ubi reliqua desunt. d) deest 5. e) Et deest 4; Et h. off. des. 5. ³⁵

n. o. p. Codd. 1. *2. 3—6. a) D. mis. tuae 5. 6. b) commendet 5. 6. c) et quam 4;

ut quia 5. d) deprecationibus 5. 6. e) deest 5. 6. f) ita 2. 6; V. d. des. 1. 3—5. g) O aeterne 4.

h) famulum N. tuum non 5; famulum tuum non 6. i) N. 4. k) expectantibus 5. l) insinuas 5. 6.

m) ita 3. 5. 6; d. n. des. 1. 4. n) Benedictiones 2. 4; rubrica deest 5. 6. o) et add. 5. 6.

p) hoc servo tuo — iudicetur etc. per numerum singularem 5. 6. q) Domine add. 5. 6. r) in- ⁴⁰

tendes 6. s) huic 5. 6. t) tribue 5. 6. u) culpabilis est de hoc furto 5. 6. v) nobis add. 5. 6. w) reliqua des. 4. x) reliqua des. 6. y) reliqua des. 2, ubi Amen additur. z) qui

cum Patre et Spiritu vivit et regnat per omnia saecula saeculorum. Amen 6.

q. Codd. 1. *2. 3. 4. a) 2. 4; pro 1; per 3. b) sanguinis 1.

r. s. Codd. 1. *2. 3—6. a) Communio pro A. p. c. 4. 5. 6. b) iusticias 5. 6. c) aequ. — ⁴⁵

eius des. 6. d) Ad c. 1; Postcommunio 4. e) te suppliciter 5. 6. f) hoc famulo tuo 5; famulo

tuo 6. g) P. d. des. 5. 6.

t. Codd. 1—4. a) probantur 2.

1) Psalm. 33, 7. 8.

locum, det illis omnibus bibere de aqua^b.* Postea vero coniuret aquam, ubi culpabiles mittat.

*) Codd. 3. add.: cum autem dederit, dicat ad unum quemque hominem: Haec aqua fiat tibi ad probationem.

(u) Incipit adiuratio aquae. Deus, qui per aquarum substantiam iudicia tua exercens diluvii inundatione milia populorum interemisti et Noe iustum cum suis salvandum censuisti; Deus, qui in mari Rubro cuneos Egyptiorum involvisti et agmina Israhelitica inperterrita abire iussisti, virtutem tuae benedictionis his aquis infundere et novum ac mirabile signum in eis ostendere digneris, ut innocentes a crimine furti, vel 10 homicidii vel adulterii aut alterius naevi, cuius examinationem agimus, more aquae in se recipient et in profundum pertrahant, conscientes autem huius criminis a se repellant atque reiciant, nec patiantur recipere corpus, quod ab onere bonitatis evacuatum ventus iniquitatis allevavit et in hanc constituit; sed, quod caret pondere virtutis, caret pondere propriae substantiae in aquis. Per dominum^a.

(v) Item^b alia. Adiuro te, creatura aquae, in nomine Dei patris omnipotentis, qui te in principio creavit et iussit ministrare humanis necessitatibus, qui etiam iussit segregari te ab aquis superioribus. Adiuro etiam^d te per ineffabile nomen Iesu Christi, filii Dei vivi, sub cuius pedibus mare et elementum divisum se calcabile^e prebuit, qui etiam baptizari se in aquarum elemento voluit. Adiuro etiam te per Spiritum 20 sanctum, qui super Dominum baptizatum descendit. Adiuro te per nomen sanctum et individuae Divinitatis, cuius voluntate aquarum elementum divisum est, et populus Israel siccis pedibus statim transivit, ad cuius etiam invocationem Heliseus ferrum, quod de manubrio exierat, super aquam natare fecerat, ut nullo modo suscipias hos homines illos^f, si in aliquo sunt culpabiles de hoc quod illis obicitur, scilicet aut per opera aut 25 per consensum vel per conscientiam seu per ullum ingenium, sed fac eos super te natare. Et nulla possit esse contra te causa facta aut ullum prestigium inimici, quod illud possit occultare. Adiurata autem per nomen Christi, praecipimus tibi, ut nobis per nomen eius obedias, cui omnis creatura servit, quem Cherubin et Seraphin 30 laudent, dicentes: 'Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus exercitum', qui etiam regnat et dominatur per infinita secula seculorum. Amen^h.

(w) Aliaⁱ. Adiuro te, creatura aquae, per Deum patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per tremendum diem iudicii, et per duodecim apostolos, et per septuaginta duos discipulos, et per duodecim prophetas, et per viginti quatuor seniores, qui assidue Dominum^k laudant, et per centum quadraginta quatuor milia, quae sequuntur^l Agnum, et per omnia agmina sanctorum angelorum, archangelorum, thronorum, dominationum, principatum, potestatum, virtutum, Cherubin atque Seraphin, et per omnia milia sanctorum martyrum, virginum et confessorum. Adiuro te per sanguinem domini nostri Iesu Christi, et per quatuor euangelia, et per quatuor euangelistas, ne non et per septuaginta duos libros Veteris ac Novi Testamenti, et per omnes scriptores sanctos ac doctores 40 eorum. Adiuro te per sanctam ecclesiam catholicam, et per communionem sanctorum, et per resurrectionem eorum, ut fias aqua exorcizata, adiurata et obfirmata adversus inimicum hominis diabolum, et adversus hominem, qui ab eo seductus furtum hoc, vel homicidium aut adulterium, unde ratio agitur, perpetravit, ut nullatenus eum in te submergi^m aut in profundum trahi permittas, sed a te repellas atque reicias, nec patiaris

t. b) aque 2.
u. v. w. Codd. 1. 2. 3. 4. a) deest 1; Christum dominum nostrum 3. b) 2. 4; Alia 1; Alia adiuratio 3. c) separari 4. d) te etiam 4. e) calcabilem 4. f) N. 4. g) et S. 3. 4; des. 1. h) deest 1. 3. i) Item alia 2. k) Deum 4. l) secundetur 1. m) summersum 4.

recipere corpus, quod ab onere bonitatis inane est factum; sed, quod caret pondere virtutis, careat pondere propriae substancialia in te. Innocentes vero a praedicto crimine more aquae in te recipias et in profundum innocuos pertrahas. Per dominum nostrum^p.

(x) Post^a has autem coniurationes aque exuantur homines, qui mittendi sunt in aquam, propriis vestimentis, et osculentur singuli^b euangelium et^c crucem Christi, et aqua benedicta^c super omnes aspergatur, et qui adsint omnes ieiunent, et sic proiciantur singuli in aquam. Et^d si submersi fuerint, inculpabiles reputentur; si supernataverint, rei esse iudicentur.

2. INCIPIT ADIURATIO FERRI VEL AQUAE FERVENTIS^a.

(a) In simple unum pondus, in triplo tria ferrum aequiperet^b pondera. Et in illa adiuratione non adsint^c, ut prediximus, nisi ieiuni. Et, dictis letaniis, sic sacerdos in loco, ubi ferrum accenditur vel aqua infervescatur, adiurationem initiando inchoet:

(b) Deus, qui, per ignem signa magna ostendens, Abraham^a puerum tuum de incendio Chaldeorum, quibusdam pereuntibus, eruisti; Deus, qui rubum ardere ante conspectum Moysi^b et minime comburi^c permisisti; Deus, qui ab^d incendio fornacis, Chaldaicis^e plerisque succensis, tres pueros tuos inlaesos eduxisti; Deus, qui incendio ignis populum Sodomae et^f Gomorrae involvens, Loth famulum tuum cum suis saluti^g donasti; Deus, qui in adventu sancti^h Spiritus tuiⁱ illustratione ignis fideles tuos ab infidelibus 20 decrevisti^k, ostende nobis in hoc parvitatis^l nostrae examine virtutem eiusdem sancti Spiritus, et per huius^m ignis fervorem discerneⁿ fideles et infideles, ut a^o tactu eius furti^p, vel homicidii vel adulterii^r, cuius inquisitio agitur, consci exhorrescant, et manus eorum, vel pedes, comburantur aliquatenus; inmunes vero ab eiusmodi crimine liberentur penitus et inlesi permaneant. Per dominum^q nostrum.

(c) Alia^a. Deus, iudex iustus, fortis, auctor et amator pacis, patiens et multum misericors, qui iudicas quod iustum est, et rectum iudicium tuum; qui respicis super terram et facis eam tremere, tu, Deus omnipotens, qui per adventum filii^b tui domini nostri Iesu Christi mundum salvasti et per eius passionem genus humanum redemisti, hanc aquam ferventem, vel hoc ferrum fervens, sanctifica. Qui tres pueros, Sidrac^e, Misac et Abdenago, iussu regis Babiloniae in camino ignis, accensa fornace, salvasti et inlesos per angelum sanctum tuum eduxisti, tu, clementissime Pater, dominator omnipotens, presta, ut, si quis innocens de^d furto hoc, vel homicidio aut adulterio seu maleficio^d, in hoc ferrum fervens, vel in hanc aquam ferventem, miserit manum suam, salva, te prestante Domino nostro, permaneat; et sicut tres pueros supradictos de camino 35 ignis ardantis liberasti et Susannam de falso crimine eripuisti, sic manum innocentis, omnipotens Deus, ab omni lesionis insanie salvare dignare; et si quis culpabilis vel

1 w. p) deest 4; qui tecum add. 2.

x. Codd. 1—4. a) Per 2. b) deest 2, 4. c) superscripta sunt: 7 rod cristes 7 water gebletsod 2. d) Et — iudicentur 3, 4; des. 1, 2.

2. Rubr. a. Codd. 1—4. Cum cod. 2 in plerisque convenire videtur codex Duacensis (infra IV).

a) AD IUDICIUM add. 2, 4. b) aequiparet 4, ubi superscriptum est: gelice. c) assint 4.

b. Codd. 1—4, 5 (infra III). a) Habraham 1. b) Moysis 5. c) ita 1. d) de 5.

c) Caldaicis 1; Chaldaici 4. f) et G. des. 5. g) salute 5. h) Spiritus sancti 2. i) deest 3.

k) discrevisti 2. l) pravitatis 2. m) i. h. 5. n) discernere 3. o) attatum, in margine 45 attactu pro a tactu 4. p) furti — adulterii in margine 4, ubi in textu rei legitur; furti — adulterii des. 5. q) d. n. des. 2, 4.

c—f. Codd. 1—4. a) Item alia oratio 2. b) filii tui des. 2. c) Sidrach 2. d) de furto maleficio in margine 4, ubi in textu leguntur: de hoc cuius inquisitio agitur.

noxius et tumido corde induratoque pectore vel superba mente reus de^a hoc furto, *vel* homicidio *aut* adulterio *seu* maleficio^e, manum miscrit in hoc ferrum, *vel* aquam ferventem, tu, Deus omnipotens, iustissima pietate et^f rectissimo iudicio illud declarare et manifestare digneris, ut anima eius per penitentiam salvetur; et si ille nocens vel culpabilis sit et per aliquod maleficium vel per herbas aut per causas diabolicas induraverit et peccatum, quod fecit, confiteri noluerit, tua dextera, quesumus, Domine, hoc declarare dignetur. Per dominum^g.

(d) Item^h tertia. Deus, innocentiae restitutor et amator, qui auctor pacis es et iudicas equitatem, te subnixis rogamus precibus, ut hoc ferrum ignitum ordinatum, *vel*ⁱ hanc aquam ordinatam^k, ad iustitiam et examinationem cuiuslibet dubietatis benedicere et sanctificare digneris; ita ut, si innocens de hoc furto^l, *vel* homicidio *vel* adulterio *vel* maleficio, unde purgatio querenda est, in hoc ignitum et tua benedictione sanctificatum ferrum, *vel*^m in hanc aquam fervidamⁿ et tua benedictione sanctificatam, manus, *vel* pedes, inmiserit, tua benignissima miseratione inlesus appareat; si autem culpabilis atque reus contempserit et quasi temptator iudicium tuum adierit, aut per herbas vel quaecunque temptationa sive molimina maleficiosa peccata sua contueri et defendere, inflatus per afflatorem malitia, contra veritatis tuae examen voluerit, iustissime et misericordissime domine Deus, ad hoc virtus tua, quae omnia superat, in eo cum veritate, quae^o permanet^p in seculum seculi^q, declaretur, quatinus iustitiae tuae non dominetur iniquitas, sed veritati subdatur falsitas, et ut caeteri hoc videntes ab incredulitate sua, te miserante, liberentur. Qui vivis et^r regnas.

(e) His peractis, aqua benedicta cunctis adstantibus detur ad degustandum et aspergatur per totam domum. Et ferrum proferatur, quod a culpato coram omnibus accipiatur et per mensuram novem pedum portetur. Manus sigilletur, sub sigillo servetur et post tres noctes aperiatur. Et si mundus est, Deo gratuletur; si autem insanies crudescens in vestigio ferri inveniatur, culpabilis et inmundus reputetur.

(f) In aqua fervente accipiat homo lapidem, qui per funem suspenderatur, in simpla probatione per mensuram palme, in tripla autem unius ulne. Manus vero sigilletur et aperiatur, ut supra diximus in consecratione ferri.

3. INCIPIT EXORCISMUS PANIS ORDEACII^a VEL^b CASEI^c AD^d PROBATIONEM VERI.

^a) Quorum appensio est^d unius unciae^e add. 2. 3. 4.

(a) Primitus faciat sacerdos laetanias, et omnes, qui intus sint, cum eo ieiuni sint, et sic incipiat:

Conservator et creator humani generis, dator gratiae spiritualis^f, largitor aeternae salutis, tu emitte Spiritum tuum super hanc creaturam panis vel casei cum tremore^g et timore magnitudinis brachii tui adversus eum, qui cum superbia et contumacia ac zelo iniquo venit et vult subvertere iustitiam et conculcare iudicium. Fac eum, Domine, in visceribus angustari, eiusque guttur conclude, ut panem vel caseum istum in tuo nomine sanctificatum devorare non possit hic qui iniuste iuravit ac negavit illud^h furtum, *vel*

^e—^f. ^g) de hoc furto — maleficio in marg. 4, ubi in textu leguntur: cuius inquisitio agitur. ^f) ac 2. ^g) deest 2. 4. ^h) Item alia oratio 2; Idem tertia 3. ⁱ) vel h. a. ordinatam des. 2. ^k) ferventem 4. ^l) de hoc furto — maleficio in marg. 4, ubi in textu leguntur: cuius inquisitio agitur et. ^m) vel — sanctificatam des. 2. ⁿ) ignitam 4, ubi et tua b. sanctificatam desunt. ^o) qua 1. ^p) permaneat 3. ^q) saecula saeculorum 4. ^r) et regnas des. 1. 3.

3. Codd. 1. *2. 3. 4. ^a) hordeacei 3. 4. ^b) et 2. 4. ^c) ad probationem veri des. 2. 3. 4. ^d) deest 4. ^e) nuciao 2. ^f) spiritualis 4. ^g) timore et tremore 4. ^h) illud — maleficium in marg. 4, ubi in textu legitur: hoc.

adulterium *seu* maleficium^h, quod querebatur, et iusurandum pro nihilo habuit et nomen tuum nominavit, ubi rectum non erat. Te quaesumus, ut non ei permittas illud abscondere, quia iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum, qui custodis veritatem in seculum, faciens iudicium iniuriam patientibus, et custodis pupillum ac viduam suscipis et viam malignorum exterminabis. Ideo ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, ut humiles ac mansueti ac recti propter veritatem gaudeant, superbi autem et iniqui ac cupidi contristentur et humilientur, usque dum confiteantur magno et sancto nomini tuo, et cognoscant caeteri, quia nomen tibi Dominus, et tu solus altissimusⁱ super omnem terram, et servi tui in te gloriantur et laudent nomen tuum in seculorum. Amen^k.

(a) Item^l alia. Domine Iesu Christe, qui regnas in caelis et in terris et mirabilis es in omnibus operibus tuis, Dominator dominantium, Deus angelorum, Deus patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, virginum et omnium electorum, praesta, quaesumus, per sanctum ac mirabile nomen tuum, ut, qui reus est huius^m furti, *vel* homicidii *aut* adulterii *seu* maleficiiⁿ, de quo^o hic requiritur, vel in facto vel in conscientia, ad adpositam ei pro ostensione veritatis creaturam panis sanctificati vel casei faux eius claudatur, guttur eius stranguletur, et in nomine tuo ante illud reiciatur quam devoretur; sed et spiritus diabolicus, cui nulla est communio cum tua superna veritate, in hoc negotio ad subvertendum iudicium pravis prestigiorum suorum molitionibus nil prevaleat; sed, qui reus et conscius est rei praefatae, ad hoc pabulum sanctificati panis vel casei, et presertim per dominici corporis et sanguinis communio- 20 nem, quam accepit, tremat et tremendo paleat, et nutabundus in omnibus membris appareat, innoxius vero et inscius sobrie ad salubritatem sui cum omni facilitate hanc partem panis vel casei in nomine tuo signatam manducando deglutiat, ut cognoscant omnes, quia tu es iustus iudex, qui salvos facis sperantes in te, et non est alias preter te, qui vivis et regnas Deus^p per omnia secula seculorum^q. 25

(c) Alia^r. Deus, cuius scientia senariam circumscriptiōnē, angelicis et humanis elongatam sensibus, sola interius penetrat et exteriorū concludit, quem nulla coelestium vel terrestrium aut infernorum vota fallere possunt, quanto magis cor unius^s hominis culpabile^t, respice ad preces nostrae humilitatis, quibus famulatum sacri indidisti ordinis, et praesta, non nostris exigentibus meritis, sed tuorum omnium suffragantibus sanctorum precibus, ut^u, quod in hac culpa humanos latet oculos et sermonum humanae procacitatis obtegitur defensionibus, tua coelesti et superna moderatione sine ullo reveletur obtricamine^v, et, sicut solus verus es, veritatis in hoc sententiam elucidare digneris; quatinus innocens^w sine ulla difficultate hoc pabulum probationis deglutiat^x, obnoxius autem, obrepidente mentis statu et totius compagine corporis vacillante, quod in tuo sancto nomine consecratur^y et benedicitur, nullatenus devorandi valetudinem percipiat, sed coram omnibus in valitudine confusus, quod prae*sumptione* inmerita suscepit, cum irrisione proiciat. Per dominum nostrum^z Iesum Christum, filium^z. 35

II.

Ordo iste iudicii aquae frigidae traditur tribus codicibus, qui sunt hi: 1) Codex 40 Sancti Ebrulphi Uticensis nunc Alencionensis 14, saec. XI—XII (cf. 'N. Archiv' VI, p. 118), unde ordinem ediderunt Martene, De antiquis ecclesiae ritibus III, p. 465 sqq.;

3. h) illud — maleficium *in margine* 4, *ubi in textu legitur*: hoc. i) super omnem terram altissimus 4. k) ita 2. 3. 4; dēest 1. l) huius furti — maleficii *in marg.* 4, *quae ibi in ipso textu desunt*. m) hoc, cuius inquisitio agitur *pro quo* hic requiritur 4. n) Deus — seculorum des. 4. 45 o) Amen add. 3. p) Item alia 2; Tertia oratio 4. q) hominis unius capabile 4. r) sed 4. s) obtricamine 4. t) innocentes 3. u) diglutiat 1; deglutiunt, obnoxii *et sic semper numero plurali* 3. v) consecreretur 3. w) nostrum I. Chr. des. 1. x) add. 2.

Carpenterius in Glossario Cangii s. v. Aqua; E. de Rozière, nr. 583. 2) Codex Duacensis 96, saec. XII (cf. infra IV). 3) Liber pontificalis Beccensis monasterii, saec. XII—XIII (cf. supra p. 608, l. 35), ubi vero pars prior deest. Ex hoc codice edidit Martene, l. l. p. 482 sqq.

5   INCIPIT ORDO AD IUDICIUM^a FACIENDUM.

(a) Si aliquis de furto reprehensus fuerit ipseque hoc fecisse se negaverit^b, die Martis ad vesperas^c causa purgandi sese perducatur ad ecclesiam, laneis indutus^d vestibus et nudis incedens pedibus, ibique, in ecclesia videlicet, usque ad diem sabbati, cum legalibus custodibus commoretur, triduanum faciens ieunium, in pane videlicet azymo^e puri ordei et aqua et sale et cressone aquatico. Mensura autem ordei sit quotidie^f talis, qualem apprehendere potuerint^g duae manus insimuli iunctae, et quantum pugillus capere poterit de cressone, et quantum salis ad hoc sufficiat^h. In his autem tribus diebus matutinasⁱ et missam cum horis ad dies pertinentibus audiat, et exquiratur, ne aliquod^k maleficium super se habeat.

Die vero sabbati missam sic sacerdos incipiat:

- (b) Iustus es, Domine — — —. App. l, 1 d.
- (c) Oratio. Absolve, quae sumus, Domine — — —. ib. e.
- 20 (d) Lectio libri Levitici: In diebus illis — — — ego sum Dominus. ib. f.
- (e) Graduale. Propitius esto, Domine — — —. ib. h.
- (f) Versus. Adiuva nos, Deus — — —. ib. i.
- (g) Alleluia. Versus. Deus, iudex iustus — — —. ib. k.
- (h) Lectio^l sancti euangelii secundum Marcum: In illo tempore — — —. ib. l.
- 25 (i) Offertorium^m. Immittetⁿ angelum Dominus — — —. ib. m.
- (k) Secreta. Intercessio sanctorum tuorum — — —. ib. n.
- (l) Praefatio. Aeterne^o Deus, qui non solum — — —. ib. o.
- (m) Post orationem dominicam, antequam dicatur: 'Pax Domini', dicat sacerdos hanc orationem super eum, qui aquae iudicio probandus est: Deus, de quo scriptum est, quia et iustus es, et rectum iudicium tuum, fac cum servo ib. p.
 tuo — — —.
- (n) Adiuratio ante perceptionem corporis dominici: Adiuro te N. per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per^p christianitatem, quam in baptismo suscepisti^p, et per sanctam Trinitatem, et per sanctum euangelium^r, et per sanctas reliquias, quae in hac ecclesia vel in^s toto mundo continentur, et per illud sanctum baptismum, quo sacerdos te regeneravit, ut nullo modo presumas hoc sacrosanctum corpus Domini^r accipere, neque ausus sis ad hoc sanctum altare accedere, si hoc furtum fecisti, aut consensisti, aut scis, qui hoc egerit^t.
- (o) Si autem tacuerit et nulli hoc dixerit, vertat se sacerdos ad altare et sumat sacrificium in semet ipso. Postea vero^u communicet eum, qui aquae iudicio probandus est, ita dicens: Corpus Domini nostri 40 hoc et sanguis Christi sit tibi ad probationem hodie. Sententiam declarat.

H. Rubr. a—s. Codd. 1. 2.   a) aquae add. 2.   b) denegaverit 2.   c) vesperos 2.
 d) deest 2.   e) azymo 2.   f) talis cotidie 2.   g) poterint 2.   h) sufficiet 2.   i) matutinos 2.
 45 k) aliquid 2.   l) Sequentia secundum M. 2.   m) deest 2.   n) Immittit angelus Domini 2.   o) Vere dignum, aeterne 2.   p) deest 2.   q) et per unigenitum Dei filium add. 2.   r) euangelium 2.
 s) per totum mundum 2.   t) egeris 2.   u) autem 2.

- ib. r. (p) Communionio. Iustus Dominus et iustitiae — — —.
 ib. s. (q) Post communionem. Perceptis, domine Deus — — —.
 (r) Ita missa expleta, homo predictus in ecclesia exuatur, non solum laneis vestibus, verum etiam femoralibus, et accingatur circa renes novo panno lineo, ne pudenda eius videantur, cooperiaturque ad horam sive tempus pallio vel cappa^v propter frigus; et sic ad lacum aquae cum processione et letania deducatur, donec dicatur: Agnus Dei, usque^w miserere nobis.
 (s) Lacus autem aquae 12 pedes mensuratos habeat in profunditate, 20 vero circumquaque in latitudine^x, et usque ad summum aqua impleatur. In tertia vero parte foveae fustes fortissimi cum cleta fortissima ponantur desuper, ad sustinendum videlicet sacerdotem aquam benedicentem et iudices desuper assistentes et hominem intraturum in aquam, cum duobus vel tribus hominibus eum ibidem demittentibus.
 (t) Incipit^a benedictio aquae^b. Deus, index iustus, fortis, auctor et amator pacis, patiens et multum misericors, qui iudicas quod iustum est, et rectum iudicium tuum; qui respicis terram et facis eam tremere; tu Deus omnipotens, qui per adventum filii tui domini nostri Iesu Christi mundum salvasti, per eius passionem genus humanum redemisti, hanc aquam benedicere et sanctificare dignare et presta, clementissime Pater, dominator omnipotens, ut, si quis innocens de hoc furto in^c hanc aquam corpus suum^c applicare voluerit, confestim ab ista aqua, in tuo nomine atque virtute sanctificata, suscipiat, et salvus, te^d prestante Domino nostro, permaneat. Et sicut filios Israel eductos de Aegypto in transitu Rubri maris salvasti et Susannam de falso crimine liberasti, sic corpus innocentis, omnipotens Deus, ab omni laesione insaniae salvare dignare. Quod^e si aliquis culpabilis vel noxius de hoc furto^f, corde tumido induratoque pectore vel superba mente, reus de hoc furto, in hanc aquam corpus suum apponere voluerit, tu, Deus omnipotens, tua pietate et rectissimo iudicio tuo declarare et manifestare digneris, et iube, ut ab hac aqua non excipiatur^g, sed videntibus famulis tuis reiciatur, ut anima eius per poenitentiam salvetur. Et si ille nocens vel reus per aliquod maleficium vel per herbas seu per^h causas diabolicas cor suum induraverit, et peccatum, quod fecit,ⁱ confiteri noluerit^j, tua dextera, quaesumus, Domine, declarare dignetur. Per^k.
- (u) Alia^l oratio: Deus, innocentiae restitutor et amator, qui auctor pacis es et iudicas aequitatem, humilibus te rogamus precibus, ut hanc^m aquam, ordinatam ad iustitiam et examinationem cuiuscumque dubietatis, benedicere et sanctificare atque superna virtute tua perlustrare digneris; ita ut, si innocens de hoc furto, unde purgatio quaerendaⁿ est, in hanc aquam tua benedictione sanctificatam corpus suum immittere voluerit, tua benignissima miseratione confestim ab ista excipiatur^o aqua et postmodum illaesus appareat. Si autem culpabilis aut reus contempserit et quasi temptator iudicium tuum adierit^p, aut per herbas vel quaecumque temptationa seu molimina maleficia peccata sua confiteri noluerit, sed defendere^q, inflatus per afflatorem^r malitiae, contra examen^s veritatis tuae, iustissime et misericordissime domine^t Deus: ad^u hoc virtus tua, quae omnia superat, cum veritate, quae permanet in seculum seculi, declaretur^u, ut reus de hoc furto ab ista aqua tua virtute reiciatur, quatenus iustitiae tuae non dominetur iniquitas,

p—s. v) ita 2; coppa 1. w) qui tollis peccata mundi 2. x) altitudine 2. y) aqua 2.

t—v. Codd. 1. 2. 3. a) deest 3. b) ad faciendum iudicium 3. c) in — suum des. 3. 45

d) deest 3. e) Et si 2. 3. f) forte 3. g) suscipiat 3. h) deest 3. i) deest 2. k) eundem add. 3. l) A. o. des. 3. m) aquam hanc 2. n) recipiatur 3. o) audierit 3. p) defendere 3. q) ita 2; afflictorem 1. 3. r) deest 3. s) ab 3. t) declaratur 2.

sed veritati subdatur^v falsitas; et ut ceteri hoc videntes ab incredulitate sua, te miserante, liberentur. Qui^w vivis et regnas Deus per omnia^w.

(v) Postea iurent sacramenta, et accusans et defensor, quasi duellum ingressuri iurant; et connectantur^x insimul manus reprehensiv^y sub flexis poplitibus, ad modum hominis in campum^z artum¹ intrantis. Deinde vero corda quadam^a, quae eum tenere queat^b, circa lumbos alligetur; atque in corda ad longitudinem^c longioris capilli fiat nodus; et sic in aquam suaviter, ne aqua^d commoveat se, demittatur. Si vero usque ad nodum demersus fuerit, extrahatur ceu salvus; sin autem, quasi^e reus a videntibus aestimetur^f.

III.

Ediderunt hunc ordinem Lindenbrogius, Exorcism. 3; Baluzius, Exorcism. 6; E. de Rozière, nr. 601. Editum repetivi.

INCIPIT ORDO IUDICII, QUO REI AUT INNOXII PROBANTUR FERRO CANDENTI.

(a) Post accusationem legitime factam et triduum in ieuniis et oratione consumptum, sacerdos, vestibus sacris praeter casulam indutus, ferrum ante altare positum forcipe accipiat et, hymnum trium puerorum videlicet: Benedicite omnia opera, decantans, ad ignem deferat et dicat hanc orationem super locum, ubi fiet ignis ad faciendum iudicium:

(b) Benedic, domine Deus, locum istum, ut sit nobis in eo sanctitas, castitas, virtus et Victoria et sanctimonia, humilitas, bonitas, lenitas et plenitudo legis et obedientia Deo patri et Filio et Spiritui sancto. Haec benedictio sit super hunc locum et super omnes inhabitantes in eo.

(c) Benedictio super ignem. Domine Deus, Pater omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos, quia tu es conditor omnium luminum. Benedic, Domine, hoc lumen, quod a te sanctificatum est, qui illuminasti omnem hominem vel mundum, ut ab eo lumine accendamus igne claritatis tuae. Et sicut igne illuminasti Moysen, ita nunc illumina corda nostra et sensus nostros, ut ad vitam aeternam mereamur pervenire. Per Christum, dominum etc.

(d) Qua finita, dicat: Pater noster etc. Salvum² fac servum etc. Mitte² ei auxilium, Deus etc. De³ Sion tuere eum etc. Domine⁴, exaudi etc. Dominus vobiscum!

(e) Oratio. Benedic, Domine, sancte Pater, omnipotens Deus, per invocationem sanctissimi nominis tui et per adventum Filii tui atque per donum Spiritus paracleti ad manifestandum verum iudicium tuum hoc genus metalli, ut sit sanctificatum, ut, omni daemonum falsitate procul remota, veritas veri iudicii tui fidelibus tuis manifesta fiat. Per eundem dominum etc.

(f) Post hoc ferrum in ignem mittatur et aspergatur aqua benedicta; et dum calescit, missam celebret. Cum vero sacerdos eucharistiam

2. u. v. v) subdetur 3. w) ita 3; Qui vivis 3; Per 1; Explicit exorcismus add. 3. x) connectantur 2. y) ita 2. 8; repressi 1. z) artum campum 2. a) quedam 2. b) eirea lumbos queat 3. c) ita 2. 8; largitudinem 1. d) ita 2. 8; aquam commoveat 1, ubi se deret. e) reus adiudicetur pro quasi -- aestimetur 3. f) estimetur 2.

45 1) Cf. Ducange s. v. Campus: Campus arctus, ludi genus, 'champ estroit'. 2) Psalm. 85, 2. 3) Psalm. 19, 2. 4) Psalm. 101, 2; 142, 1.

sumpserit, hominem probandum, sicut infra scriptum est, adiuret atque communicare faciat.

(g) Officium missae. Iustus es, Domine, et rectum iudicium tuum etc.

<sup>cf. supra
I, 1e.</sup> (h) Oratio. Absolve, quaesumus, Domine, tui delicta famuli, ut a peccatorum suorum nexibus, quae pro sua fragilitate contraxit, tua benignitate liberetur, et in hoc iudicio, quoad meruit, iustitia tua praeveniente ad veritatis censuram pervenire mereatur. Per Christum, dominum etc.

^{cf. ib. 1.} (i) In illo tempore, cum egressus esset Iesus, in via praecurrens quidam, genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: 'Magister bone, quid faciam, ut vitam aeternam percipiam?' Iesus autem dixit ei: 'Quid me dicas bonum etc.' ¹⁰

(k) Deinde Secreta etc. Antequam vero communicet, interroget eum sacerdos cum adiuratione sic: Adiuro te per Patrem et Filium et Spiritum sanctum et veram christianitatem, quam suscepisti, et per sanctas reliquias, quae in ista ecclesia sunt, et per baptismum, quo te sacerdos regeneravit, ut non praesumas ullo modo communicare neque accedere ad altare, si hoc fecisti, aut consensisti etc. ¹⁵

Hic communicet sacerdos illos et dicat: Corpus hoc et sanguis Domini nostri Iesu Christi sit tibi ad probationem hodie.

^{cf. ib. 8.} (l) Oratio. Perceptis, domine Deus noster, sacris muneribus, supplices deprecamur, ut huius participatio sacramenti a propriis nos reatibus expediat, et in famulo tuo veritatis sententiam declaret etc. ²⁰

Deinde: Kirieleison et letania et psalmi et tum:

(m) Oremus. Deus, qui per ignem signa magna ostendens, Abraham — — —, ut a tactu eius, cuius inquisitio agitur, conscient exhorrescat, et manus eius comburatur, innocens vero penitus illæsus permaneat etc.

(n) Deus, cuius notitiam nulla unquam secreta effugiunt, fidei nostræ tua bonitate responde et praesta, ut, quisquis purgandi se gratia hoc ignitum tulerit ferrum, vel absolvatur innocens, vel rei noxiis detegatur. ²⁵

(o) Deinde sacerdos super ferrum aquam benedictam spargat et dicat: Benedictio Dei patris et Filii et Spiritus sancti descendat super hoc ferrum ad discernendum rectum iudicium Dei. ³⁰

(p) Et mox accusatus ad novem pedum mensuram ferrum perferat. Huius denique manus sub sigillo triduum tegatur; et si insanies^a crudescens in vestigio ferri reperiatur, culpabilis ducatur; sin autem munda extiterit, laus Deo referatur.

IV.

36

Codex Duacensis 96. 8°, saec. XII, exhibet praeter ordines aquae frigidae et ferri vel aquae ferventis, quos iam supra edidimus (App. II et I, 2), ordinem iudicij panis et casei, qui ipse quoque iam supra exstat (= A 32), missa tamen ordini inserta nondum edita est. B. m. L. Bethmann, qui codicem exscripsit, monuit, in initio libri manu saec. XVIII. exarata haec legi: 'pontificale hoc ad usum eccl. Anglicarum nos a. s. Thoma Cantuariensi accepisse, traditione constanti habemus'.

COMPROBATIO AD IUDITIUM FACIENDUM DE FURTO INVENIENDO.

Missa de sancta Maria. Rorate celi desuper!. Epistola. Omnipotens,

p. a) sanies ed.

1) *Esai.* 45, 8.

45

sempiterne Deus, qui terrenis. Egredietur virga¹. Graduale. Tollite portas². Versus. Quis ascendet³? Missus est angelus⁴. Offertorium. Ave Maria, gratia plena⁵. Intercessio, quesumus, Domine. Communio. Ecce virgo concipiet⁶. Post^a communionem. Caelesti munere saciati.

⁵ Coniuratio panis et casei. Exorcismum et benedictionem panis et A 32.
casei — — .

V.

EX LIBRO IURIS POLONICI DIUTISCA LINGUA CONSCRIPTO.

Codex bibliothecae civitatis Elbingensis Q 84, antea Friderici Neumann Elbingensis, saec. XIV. ex. vel XV. in., exhibit pag. 120 sqq. antiquissimum iuris Polonici monumentum, librum saec. XIII. in usum iudicium seu officialium ordinis Theutonicorum, ut existimatur, conscriptum. Ediderunt Edwin Volckmann, 'Das älteste geschriebene polnische Rechtsdenkmal', Elbing. 1869 (Progr. gymn.) et Helcel, 'Starodawne Prawa Polskiego Pomnika' II (1870), p. 1—33. Cf. H. Brunner in 'Krit. Vierteljahrschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft' XII (1870), p. 120—121. Capita 16. 17. editionis Volckmanni (= 24. 25. ap. Helcel), ubi de iudiciis ferri et aquae frigidae agitur, hic subienda duxi.

Cap. 16.

Wenne der richter synem manne, der beclaget ist unde nicht geczuge habin mag,
20 gebutet zcu vechten, unde ienir spricht, her enmoge nicht vechten, unde bewyset zine
ummacht eczwo mete, zo mus her daz ysen tragen. Daz zete ist czweierleie. Der eine
ist, daz man leget ysen, icliches^a von dem andern einen schrit, nicht zcu weit, sunder
daz in der man gemeinlich geschriften mag; zo sal geczychent zin eyn schrit vor den^b
irsten ysene, do von sal her schreten uf iz ysen, zo daz her dry schrete uf dem ysene
25 irge. Dy ysen sullen gemacht zyn alz dy zole eines mannes von der versen bis mitten
an den vüs. Burnet sich der man, her ist vorwundin. Trit er uf dy ysen nicht, unde
trit her sam eyn tryt unrecht, her ist vorwundin. Man sal ym abir den brant mit
wachze bewirken bis an den dritten tag, unde den man mit vlyse behaldin, zo^c mag
man kysen, ab her gebrant zy, adir nicht. Den man, der dy ysen zus treten sal, musen
30 czwene man wol vuren unde leren, wy dicke her wil, uf dem czele, do her tretin zal,
daz her is^d wol kunne zcu zyner rechten czit unde nicht entvele. Hy bevor pflogen
czwene gegenwerte^e prister den man zcu leyten, wen her daz ysen trat. Des ist nu
vorpflogen, unde leiten czwene andir man yn, wer zy syn. Der andir zete ist, daz man
ein ysen enpor leget mit iclichim orte uf einen stein adir uf eyn ysen, daz der man
35 do undir gegrifin^f moge unde daz ysen of geboren, daz her tragen [sal] dry schrete.
Wirft her is e nedir, her ist vorwunden, dez man im scholt hot gegeben. Daz zelbe
ist her ouch, ab her sich burnet. Dy hand sal man im bewirken, als hy vor gesprochen
ist. Dy selbe ysen beide, dy irsten unde daz leste^g, sal man glunde machin unde sal
ze eyn prister zenyn mit zeine, der hy noch geschrebin ist. Wen der prister kumt
40 an dy stat, do man daz ysen glunde machin sal, zo sal her stat unde dy ysen besprengen
mit dem geweiten wasser zcu vortriben dy troknisse der tuvile. Hy bevor pfleg man

a) Pto in cod. supra ante Intercessio legi videtur.

1) Esai. 11, 1. 2) Psalm. 23, 7. 9. 3) Psalm. 23, 3. 4) Luc. 1, 26.

5) Ib. 28. 6) Esai. 7, 14.

45 V, 16. a) icliches H. b) dem H. c) zo sal mag c. d) ist c. e) gegenwete c.
f) geg'fin c. g) beste o.

eine messe zu singen, dy hy zu gesaezt was. Des ist nu vorpflogen, doch sal her sprechen dy zebin salmen unde dis gebete:

cf. (12). 'Deus iudex, iustus et paciens, qui auctor es pacis — — — redemisti, tu hoc ferrum igne fervens benedicere dignare, et sicut tres pueros — — —, ut quisquis innocens de crimine sibi obiecto in hoc ferrum manum miserit et ipsum portaverit, sanam et illesam eam educat. Per te Salvatorem et Redemptorem totius orbis, qui cum Patre et Spiritu sancto'.

cf. (23). 'Omnipotens, sempiterne Deus, qui es scrutator oecultorum cordium, te supplices exoramus, ut, si homo hic culpabilis est de rebus sibi obiectis et, dyabolo ingratante cor eius, presumpserit in ferrum ignitum manum suam mittere, tua iustissima veritas 10 declarare dignetur, ut in eius corpore virtus tua declaretur, ut anima illius per penitenciam et confessionem salvetur. Si vero in aliqua decepcionis dyabolice versucia confidens reatum suum dissimulare celareque noluerit, tua sancta dextra^h omnem caliditatem demonis evacuare dignetur'.

'Benedicere dignare, domine sancte, Pater omnipotens, eterne Deus, hoc ferrum 15 ad discernendum in eo verum iudicium tuum. Per'.

Wenne dis gerichte getan ist, unde dem manne mit gewytenⁱ wachze dy hende beworcht sin, zo ist gut, daz der man allir irste nuczt gewyet wasser, unde dornoch, biz daz gerichte ende nynt, ist gut, das her zuu aller syner spyse gewiet zalcz unde gewiet wasser menge unde do mete nuczce.

20

Cap. 17.

Wenne och eyn man beclaget wirt, unde im der richter gebutet zuu entworten, unde ienir spricht, her zy unschuldig, zo vroget in der richter, ab her gezcuge habe. Spricht denne ienir, her moge ir nicht gehaben, unde wil denne der richter adira^a sache deszelben tages abe kommen, zo irteilet her, das man in uf iz wasser lose. Zo sal 25 der priester daz wasser allererst zeynen mit disme zeyne:

b xii, 1. 'Adiuro te, aqua, in nomine Dei patris omnipotentis — — — qui etiam regnat per infinita secula seculorum. Amen'.

(21) 'Omnipotens, sempiterne Deus, qui baptismum — — — si culpabilis sit iste homo de causa^b quae ei obicitur, aqua, que in baptismo — — —. Per te Salvatorem mundi, 30 quem idem Iohannes digito agnum Dei demonstravit, qui vivis et regnas'.

(15) 'Deus, qui maxima queque sacramenta^b — — — virtute tua, qui secretorum es conditor, declarante, fiat nobis hinc in te credentibus veri cognicio manifesta. Per'.

Dornoch besprengit der priester daz wasser mit dem weywasser, zo sal^c man den schuldiget man nedir zeczen, zo daz man in dy hende vor den schenebeynen zusamme, 35 unde stosen eyn holez czwischen dy kniekele unde dy arme, zo daz her sich mit henden noch mit vusen nicht bewalldigen moge. Zo sal man im eyn czeychen^d machin obir daz houbt^e, do by man merke, ab der man zinke adir swimme. Ouch sal man im ein zeil umbe den buch binden, do mete man wedir czzy, wenne her zincke. Ist abir daz her nicht enzincket unde obir dem wasser swebet, zo ist^f vorwunden der 40 sache, do her umbé beschuldiget waz. Doch zy wissenschaftlich, daz dy richter^g daz wasser-gerichte ungerne teilen umbe houbtzache. Dem priester, der daz wasser zeynet, lonet man mit eyenem halben lote, adir waz andirs gewillekoret ist zuu gebene; daz zelbe tut man dem, der ysen zeynet.

V, 16. h) dextraque c. i) gewytem H.

V, 17. a) corruptum videtur; diser? b) has varias lectiones textus praæbel. misericordia tuis tibi serviens — petit a per invocationem tui nominis —. c) zal H. d) czeychen H. e) houbt H. f) her supplendum videtur. g) ita H.; vechter V.

45

ADDENDA.

AD FORMULAS SENONENSES RECENTORES.

*Codex Parisiensis Lat. 4627, saec. IX, qui etiam ceteras formulas Senonenses,
supra p. 182 sqq., continet, folio ultimo duas alias notis Tironianis exaratas praebet,
adhuc incognitas, quas, priore editionis nostrae parte iam absoluta, V. Cl. W. Schmitz
ex photogrammate maxima ex parte transcripsit. Nonnullae interpretationes a me
quoque vel correctae vel additae sunt, aliae quaedam a V. Cl. O. Lehmann Dresdensi;
cum tamen notae quaedam difficiles sint intellectu, etiam nunc non omnia satis certo
leguntur. Ipsarum notarum tabulam mox in annalibus nostris proponemus. De tem-
pore formularum, quas hic sub numeris 19. 20. subcicias duximus, id tantum dici
potest, eas ad aevum Karolinum pertinere.*

19. Praestaria.

Ille sancte Senonice ecclesie archiepiscopus. Convenimus^a una cum consensu
15 canonicorum meorum, ut ad aliquo^b serviente sancti illius nomine illo quemdam man-
sum, quem^c . . . . . habuit ad pr . . . endum^d . . . ad cavalicandum vel ad
p . . . redum^e solvendi^f . . . illo, in villa cui vocabulum est illa, ita et ipse^g ad idem
servitium concedere debuerimus; quod ita et fecimus; ea vero ratione, ut supra dictum
mansum tam ipse quam et posteri eius, sicut ipse^h . . . . ., ita et . . . . .ⁱ, et post
20 hanc diem ipsum mansum iure hereditatis teneant. Et si de ipso servitio tardi haud^j
negligentes apparent, ad reddendum secundum legem^k . . . . ., et ipsum mansum pro
hoc non per[dant]. Et rogamus atque supplicamus successoribus nostris, ut omni^l . . . . .
ut illorum facta stabilis^m perdurare valeatⁿ, ita et nostra in ac parte conservare stude-
ant. Quam epistolam manu propria subterscripsi et canonicorum nostrorum adroborandum
25 decrevi. *Explicit.*

19. a) ita notatum videtur; fortasse pro convenit. b) non nisi al certo legitur. c) Sequitur nota evanida, fortasse ille, et alia, quae hereditate exprimere possit. d) promovendum v[estigium]? Notae alterius pars prior tantum conspicitur; notae inesse possit exercitum. e) parasedium conieci; reieci S. f) vel salvendum; notam sequentem S. dubitans interpretatus est: in pago; notae inesse vi-
30 dentur IoNo vel IoMo. g) i. e. ipsi. h) promoruit ita et promercent vel proservit ita et proserviant
conieci; reieci S. i) i. e. aut. k) nota, quae sequitur, certo intelligi nequit; fortasse em . . . con-
tinet. l) expectaveris fere: unquam tempore; notam interpretari non possumus. m) lege: stabiliter.
n) ita notatum est; intelligendum videtur; volint.

20. Incipit [alia^a] praestaria.

Igitur ego in Dei nomine ille sancte vestre ecclesie archiepiscopus. Convenimus^b una cum consensu et voluntate fratrum nostrorum vel ille^c cella sancti illius ex nostro dono rectorum, ut cuiusdam homine serviente nostro illum nomine quendam ariam infra civitate illa de ratione sancti illius, quae^d . . . . . in illo loco, ad censem conce-⁵ dere debuerimus; quod ita et fecimus; ea vero ratione, ut annis singulis ad festivitate sancti illius tantum ipsius^e rectoris solvere studeat, et ipsam ariam diebus^f vite sue ad suprascriptum censem tenere et usare faciat. Et si de ipso censo tardus haud negligens appareat, fidem exinde faciat et ipsam fidem factam secundum legem solvat, et ipsam ariam pro hoc non perdat. Sed post eius discessum cum omni re emeliorata vel super-¹⁰ posito rector eius cellae ad suam faciat revocare potestatem vel dominationem. Et roga-
mus successoribus nostris *et reliqua] usque in ac parte conservata* appareat.

Ille eiusdem cellae rector consensit.

AD FORMULARUM AUGIENSIMUM COLLECTIONEM B.

15

Codici miscellaneo S. Pauli (non signato) inserti sunt duo quaterniones, fol. 41 — 50, in quibus formulae 20 manu saec. IX. exaratae leguntur, fol. 44 sqq. Sunt quidem collectionis Augiensis B (supra p. 347 sqq.) pars antiquissima et principalis, aucta quibusdam aliis capitibus, quorum tria ceteri, quos habemus, codices non praebent. Singularum formularum, quae numeris non sunt digestae, hic est ordo: 1—12. 20 = capp. 1—12. editionis nostrae; 13. 14. 15. = capp. 18. 19. 20. editionis; 16 = cap. 34. et 17. = cap. 42. editionis. Reliquae tres 18. 19. 20, huc usque ineditae, nunc collectioni sub numeris 44. 45. 46. adiiciuntur. Quae additamenta eodem fere tempore, quo alia supra edita scripta esse, testatur cap. 44, annum, ut videtur, 845. exhibens (cf. supra p. 341).

V. Cl. Aug. de Jaksch, Klagenfurtensis, qui codicem nuper invenit, nobisque, V. Cl. de Sickel interveniente, accuratam eius notitiam dedit, haec aliaque benevole ex-
scripsit. Quo duce etiam ad capita 34. et 42, quae supra ex uno tantummodo codice
edita sunt, varias lectiones praecipuas hic subciendas duxi*, aliis aliorum capitum,
quippe quae levissimae viderentur, nunc omissis.

26

30

* Cap. 34: — ut servo iuris mei — circa sacrosancto altario ill. duci precepi, ut ab ho-
dierna die — possideat; mundburium vel defensorem ad ipsam ecclesiam pertineat — tramsa
valente in cera aut in quo potuerit, solvat — fieri non credo — heredum vel postheredum
meorum contra — temptaverit — voluerit — nullo ingenio evindicare valeat — epistola ingenui-
tas — stabilis permaneat. Actum in villa ill. publica — continentur. Sig., cui cartam fieri 35
rogav. — die, in qua facta fuerat. — Cap. 42: Carta ingenuos relaxandos extra
ecclesiam. — Tale mihi sumpsi consilium — relaxare deberem — sub tali titulo — portis
apertis eive Romana vias descendendi partibus quibuslibet pergas; mundburium — eligere
volueris — integra ingenuitate — heredum vel postheredum meorum contra — agere voluerit,
socianti fisco — haec ingenuitas — permaneat. Actum in ill. loco. Sig. ill., qui. 40

20. a) suppl. Lehm. b) ut supra; legendum videtur convenit. c) lege: illius cellae.
d) notae sequentes eerto legi nequeunt; habetur ex . . . tum (?) S. e) lege: ipsi rectori, vel [partibus]
ipsius rectoris. f) ita nota, ex parte operla, legenda videtur.

44. Carta traditionis.

In Dei nomine. Faciendum est unicuique sicut Dominus in euangelio dicit: 'Date elemosinam, et ecce omnia munda sunt vobis'. Hoc ego cogitans, decrevi pro remedio animae meae quasdam res meas tradere ad monasterium, quod dicitur ill., quod constructum est in honore sancte Mariae, Dei genetricis, et aliorum sanctorum, et ubi ill. abba grege Dei praeesse dinoscitur. Et hoc quod trado situm est in pago ill. et in villa illa; et hoc est quod trado. In ea videlicet ratione, ut tempus vite sue^a illa deponsideam^b et annos singulos inde censum solvam, id est solidum 1; et post meum obitum redeat ad supra dictum monasterium. Si quis vero, quod ego non credo, hanc traditionem infrangere voluerit, primum iram Dei et sanctorum eius incurrat, et in fiscum regis multa conponat, id est auri 3 uncias, argenti pondera 5, insuper et quod repeatat omni[no] non perficere possit^c.

Sig. illius, qui hanc traditionem manu potestativa feci. Signa aliorum 7.

Actum in pago ill. et in villa coram comite et coram testibus praeordinatis et coram frequentia populi anno regnante ill. rege 13. in orientali plaga¹, mense ill.

Ego itaque cancellarius rogatus scripsi et subscripsi.

45. Precaria.

In Dei nomine. Notum est omnibus, qualiter tu ill. tradidisti res tuas ad monasterium, quod dicitur ill., quod constructum est in honore sancti illi, et ego ill. abba modernis temporibus praeesse manifestum est. Et hoc quod tradidisti situm est in pago ill. et in villa illa. In ea silicet^a ratione, ut hoc tibi in beneficium concederemus; quod et fecimus, ut annos singulos inde censum solvas, et post tuum obitum redeat ad supra dictum monasterium.

Sig. ill. abba, qui hanc precariam fieri rogavit. Sig. decani et praepositi.

28

46. Libellum dotis.

In Dei nomine. Notum est omnibus, tam praesentibus quam futuris, quod ego ill. filiam ill. nomine ill. iuxta legem Alamannorum iure dotis nomine eam vocavi. Et hoc est, quod eam dotavi: 4 mancipia, 48 iurnales, silva bunuaria 10, boves 6 et vacas 5, de pecudibus mixtum 20, ut hoc iuxta legem teneat atque possideat.

80

Sig. ill., qui hanc dotem manu potestativa feci.

AD FORMULAS EXTRAVAGANTES. I.

27.

Fragmentum 'formulae veteris', ut videtur praestariam praebentis, exhibet Glossarium mediae et infimae Latinitatis (Ducange) s. v. 'consuetudo'.

Ita ut ab hac die ipso campo et vinea cum grato ipsius monasterii habeas, teneas atque possideas, et, quicquid ex eo, sicut mos est aliis ingenuis super terram consuetudinariam faciendi, facere volueris, liberam in omnibus habeas facultatem.

44. a) mee legendum videtur. b) i. e. possideam. c) possit o.

45. a) ita c.

40 1) *Annus, ut videtur, 845, qui est 13. Ludovici Germ. regis in Francia orientali, quae hic 'orientalis plaga' appellari videtur.*

ADDENDA ET CORRIGENDA.

P. 2, l. 29 sqq. Annus 3. Theuderici III. est a. 678. Cf. Br. Krusch in 'Forsch. z. D. Gesch.' XXII, p. 487. — ib. l. 33 sqq. Formularum Andecavensium tempus, quod exposui 'N. Arch.' XI, p. 315 sqq., ad incertum revocandum esse existimo. Childeberti enim I. annum 4. quominus in c. 1. et 34. intelligamus, obstat videntur et leges et instituta Francorum, quas formulae iam penitus inolitas demonstrant, 5 et alia quaedam inferioris aetatis indicia ('manso, mansello' c. 25. 37; '(die), quod fecit minus' c. 1. 14. 15). Childebertus II. per aliquos annos quidem, ut exposui, etiam Andecavis imperasse videtur, neque vero anno 4. regni sui. Annos autem post Guntramni regis mortem separatum numeratos esse, nullo modo concesserim. Qua de re formulas 1—57, quas non post annum 678, collectas esse constat, anno 4. regni Childeberti III (i. e. a. 698) ex alio codice exscriptas et tunc demum annum 10 illum duobus capitibus insertum esse, existimo. — p. 4 sqq. Ad nonnulla capita Formularum Andecavensium cf. quae disseruerunt E. Loening, 'G. d. D. Kirchenrechts' II, p. 717 sqq., et H. Brunner, in 'Z. d. Sav.-Stift.' V, 'Germ. Abh.' p. 69 sqq. — p. 6. Ad n. 4. cf. Brunner l. l. p. 72, n. 2. — p. 11, l. 34. inter verba facias et aut poenae stipulatione clausulam excidisse, coniecit Brunner, in 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 100, n. 2; p. 67, n. 3. Cf. Form. Andec. 38. 60. — p. 15. Nota 1. delenda est. — 15 p. 21, n. 4. adde: Loening, 'G. d. D. Kirchenrechts' II, p. 243 sqq. — p. 26. 27. De formularum Arvernensium aetate iterum disserui 'N. Arch.' XI, p. 334 sqq.; quas saeculo VIII. potius attribuerim. 'Hostilitatem Francorum' c. 1. ad expeditiones Pippini regis in fines Aquitanorum a. 760. 761. factas (Fred. cont. c. 125. 129) refero, cum nonnulla saeculo VI. repugnare videantur, ut puta verba 'castro Claremunte' c. 1; 'alode' c. 2 a. 3. 4. 6; 'in pago Arvernico' et 'manso' c. 6. et lex Romana inepie alle- 20 gata c. 3. — p. 34, l. 20. Cf. quae fusi exponui 'N. Arch.' XI, p. 338 sqq. — p. 56, n. 1. adde: et praecipue Loening, 'G. d. D. Kirchenrechts' II, p. 160 sqq. — p. 107, l. 15. et n. 1: Suggione est: Soyon. Cf. Deloye apud de Rozière, 'Recueil' III, p. 316 sqq. — p. 137, n. 1: Cf. Lex Rom. Vis. Cod. Th. IV, 18, 2. Interpr. — p. 158, l. 33. Nota b delenda est. — p. 172, l. 20. sive — sive] adde notam: i. e. sibi — sibi. Cf. de Rozière, 'Recueil' I, p. 86, n. 3. 4. — p. 176, l. 47. lege: formulam. — 25 p. 184, l. 1 sqq. Cum nunc quidem constet, capitulare ad quod spectat Form. Sen. rec. 9. anno demum 818. ex. vel 819. in. editum esse (cf. 'Götting. gel. Anz.' 1882 p. 1419 sqq. et LL. Capit. I, p. 266), formula ista ab ipso Magnone archiepiscopo († 818) addi non potuit. Collectionem fortasse ab illo institutam successor complevit. — p. 188, l. 45. lege: axatoria pro anatoria. — p. 199, n. 1. adde: Miracula S. Germani ep. Autiss. I, 15: In pago quoque Vastinensi in vicinia Gaiaci monasterii. — p. 230, l. 43. 30 lege: Form. Sal. Merk. 15. — p. 290, l. 37. lege: in loco Deas dicto. — p. 293, l. 3. lege¹: genitor noster Karolus; l. 44. dele: Nov. — p. 296, l. 15. lege: conscribere pro concedere; l. 20: concessimus pro concedimus; l. 22: quietae pro quiete. — p. 300, l. 13. lege: quam et de navibus; l. 39. dele: 'Aurelianensis' post 'archiepiscopo'. — p. 301, l. 37. lege: pastinum pro pastiva. — p. 304, l. 1. telonarius] adde notam: telonarii c.; l. 31. lege: quoque eius semper; l. 35. tempora] adde notam: temporum c. — 35 p. 306, l. 26. lege: censeremus pro concederemus. — p. 307, l. 8. lege: coniugis quoque ac. — p. 311, l. 7. lege: atque pro ac. — p. 312, l. 27. Notum] adde notam: in margine Scriptum est c.; ib. post ecclesie non et, sed ac legendum; ib. l. 32. pro attinentiis scribe: adiacentiis. — p. 315, l. 19. lege: negotiatores nostros. — p. 318, l. 38. lege: anuli nostri. — p. 321, l. 13. lege: ac fratres pro et fratres. — p. 322, l. 6: pro adspicientiis fortasse aspicientibus. — p. 323, l. 26. revocatae] adde notam: revocatum 40 fuerat c. — p. 325, l. 24. lege: verissimam et iustissimam. — p. 326, l. 2. lege: multi temporis; l. 3. 7. 11. 14. pro amotis, amotas fortasse amissis, amissas legendum. — p. 379, l. 46. lege: scripta pro cripta. — p. 454, l. 43. lege: Roz. 751. — p. 458, l. 31. lege: quia pro puia. — p. 514, l. 54. lege: Roz. 780. — p. 557, l. 35. lege: Roz. 554. — p. 590, l. 37. lege: 'lege: velut' pro 'fortasse: vel et'. — p. 602, l. 21. lege: 'alius eiusdem bibliothecae' pro 'idem'. — p. 605. Cap. A 2 primum edidit Aventinus, 15 Ann. Boi. (Ingolst. 1554) p. 418 (= ed. Lind.). — p. 610 sq. et p. 620 sqq. Capita A 6 a—c et A 19 primum vulgata sunt a Fr. Iurelo, qui iterum eadem in Observv. in epp. Iovonis (Par. 1610) p. 638. edens monet, se dudum ea in codice S. Benedicti Divisionensi reperisse et typis evulgavisse; quod quo loco factum sit, nescio. Repetivit M. Goldast, 'Imperatorum — statuta' etc. III (1610) p. 254 sq. — p. 620: Capita A 18 e. f. g. edidit Fr. Iuretus ex codice Pitheoi l. l. p. 643. — p. 710, l. 5. saec. X.] 50 adde: Edidit E. de Rozière, nr. 582. 600. 617. — Tab. I lege: bibl. publ. 114 pro Voss 86.

1) Cf. ad emendationes sequentes usque p. 326: Schmitz, *Monumenta tachygraphica II*, p. VII.

INDEX NOMINUM.

Maior numerus paginam, post n. notam, minor quinas lineas indicat.

A. imperator v. Arnulfus. Abraham, Hebreus Caesaranugustanus 325, 5. Adalardus abbas Corbei. 314, 5—20. Adalardus (senescalcus?) 526, 30; cf. 374, n. 1. Adalbertanus abbas (?) 167, 26. Adalbertus comes, missus 293, 20. Adalbertus, Adalpertus, comes Turgov. 386, 15, 35, 388, 15, 408, 20. Adalcoz 547, 25. Adam abb. Gemetic. 303, 15. Adeodatus pont. Rom. 496, 30, 502, 15, 503, 1. Adham matricolarius (?) 514, 40. Ado ep. Lugdun. 176, 30. Ado forestarius 319, 30. Adrianus v. Hadrianus. Adruinus presb. Virdun. 565, 5, 15. Adventius ep. Mett. 544, 10, 563, 1. Aegiricus presb. et abb. S. Martini Turon. 497, 45. Aeglidulfus 'papa' 36, 40, 471, 30. Aeclica (Graeca) elementa 564, 20. Africanum concilium 550, 10. Aganus, pater Ermenrici comitis, 326, 1. Aganus, cognomentum Lamberti 325, 35. Agatenses canones 491, 30. S. Agathe, monast. S. Columbae atque S. A. 498, 10. Agauensis, Auganensis, Agonensis monast., S. Maurice 39, 10. Agino(?) 223, 40. Agrada, ancilla regis 288, 1—15. Agripina sedes, <i>Colonia</i> 563, 20; Agrippinae provincia 422, 1. Agustidun. v. Augustodun. Alamanni, Alemani 173, 15, 361, 30, 406, 10; turbatio 'inter Alamannus et Alsacenses' 331, 10. — lex Alamanorum 357, 25, 362, 30, 389, 30, 725, 25; constitutio Alamanorum 407, 1. — Alamannia, Alemannia 377, 1, 381, 10, 426, 30, 434, 35, 435, 1; rex Alemanniae 399, 15. Alatus 457, 5.	Albia fl. 289, 1. Albrius actor 316, 10. Alcainus (Albinus) abb. S. Martini Turon. 438 sqq. Aldricus ep. Cenoman. 561, 15. Aleman- v. Alaman. Alexandria 474, 30; ep.: Athanasius. Alexandrini 471, 36. Alpes: Alpium iuga 429, 15; ab Alpibus Eois 377, 10. Alsacenses: turbatio 'inter Alamannus et Alsacenses' 331, 10; pagus Alsacensis, Alsacensis 294, 5, 320, 20, 338, 5, 381, 35. Ambianensis eccl. 400, 10; A. pagus 314, n. 4. Ambrosius confessor 373, 10. Amico abb. Morbae. 330, 30. Amingus, Bernardi regis 'nefando consilio particeps', 293, 5. Amor 432, 15. Anastasius pont. Rom. 413, 25. Andecavis, A. civetate, <i>Angers</i> 4, 6, 20, 8, 15, 20, 9, 10, 10, 12, 10, 25, 13, 15, 14, 20, 25, 20, 25, 21, 22, 23, 5, 291, 35; monast.: S. Joh. bapt. in suburbio Andicavinae civ.; ep.: Licinius; abbas: Ingilfridus. — Formulae Andecavenses 1 sqq. Andernacus fiscus, <i>Andernach</i> 324, 20. Andreas ep. Florent. 410, 30. Andreas? 167, 20, 168, 26, 40. Angelia, avia Engelberti 293, 20. Angilbertus abb. Centul. 450, 20. S. Aniani monast. Aurelian., S. Aignan 300, n. 4, 301, n. 2. Anno clericus 561, 1. Anselmus 323, 5; uxor: Teofrid. Antiochenum concilium 550, 10. Antonius ep. Brix. 421, n. 1. Antonius ep. 434, 5. Antonius anachoreta 418, 25, 30, 499, 20. Aquileiensis patriarcha Rodoaldus? 567, 40, 568, 1. Aquilia lex, Aquiliana lex, stipulatio v. <i>indicem rerum et verborum</i>. Aquilonis-Argune v. Arguna. Aquisgranum palatum 314, 35. Aquitania 296, 25, 308, 1, 412, 5, 503, 15; Vaifarius princeps Aquitanorum 302, 35; reges: Hludovicus, Pippinus. Arbinus 539, 25. Arcadius imperator 537, 15. Arelate, Arlatu, <i>Arles</i> 107, 15; Arelatensis eccl. 559, 30; archiep.: Iohannes. Argentariensis civitas, <i>Strassburg</i> (v. Strasbourg) 561, 1; Argentaria vel Argentariensis eccl. 417, 25; basilica: S. Mariae; ep.: Bernaltus, Regenhardus. — Formulae Argentinenses 337 sqq. Arguna, <i>Langen Argen</i> 435, 20, 436, 5. Arguna, Argengau: pars australis Aquilonis-Argune 435, 20, 436, 5; comites: Oadalrich, Oudalricus. Arichis dux 521, 10. Arichis, frater Pauli Casin. 521, 10. Arlatu v. Arelate. Arnegius presb. 519, 35. Arno archiep. Salzburg. 113, 15, 265, 10, 438 sqq., n. 2. Arnulfus rex Francorum 387, 35; A. imperator 384, 1. Arnulfus abb. (Herensis?) 290, 10. Arvernis, Arvernus civitas, <i>Clermont-Ferrand</i> 28, 1, 29, 15, 30, 5; v. Claremonte. — pagus Arvernicus, <i>Auvergne</i> 31, 20. — Formulae Arvernenses 26 sqq. Ascelina 542, 30. Asia 489, 1. Athanasius, Atanasius ep. Alexandr. 471, 30, 474, 20, 475, 1. Atti 547, 25. Atticus ep. Constantinopol. 557, 35. Attiniacum palatum, <i>Attigny</i> 321, 25. Atto comes 308, 5. Audriaca villa, <i>Orville</i> 314, 20. Augia, <i>Reichenau</i> 377, 1, 15; Augiensis abba 419, 15; monasterium: S. Mariae; basilica: S. Mariae et S. Petri; abbates: Walahfridus, Waldo. Cf. Insula. S. Augustinus ep. Hippion. 427, 30, 451, 10; liber de civitate Dei 369, 5. Augustodunum, Autun: Augustidunes canones 491, 35.

- Aulinge-Saxonie pagus 312, 30.
 Aurelianum, *Orléans*: Aurelianensis synodus, canon 492, 20. 494, 20; A. pagus 539, 1; ecclesia: S. Crucis; monast.: S. Aniani; ep. et abba: Theodulfus.
- Austria 308, 1.
 Autisiidorum, *Auxerre* 322, 35; monast.: S. Germani.
 Autulfus comes 292, 1. 15.
 Avari; Avaria 510.
 Avinione, Avennione, *Avignon* 107, 15.
- B.**
- Bahchus 369, 20.
 Baioaria 314, 30. 323, 25. — Baioarii, Baiowarri 397, 10; regio Baioariorum 396, 20; dux: Tassilo.
 Barbitone villare 217, 30.
 Barius, filius Arbini, 539, 25.
 Basilensis titulus 400, 5.
 Belgica: Belgicae metropolitanus 503, 15; Belgica esseda 422, 15.
 S. Benedictus: regula S. Benedicti 291, 1. 365, 10. 398, 15. 399, 1. 479, 20. 481, 5, 10. 482, 30. 491, 5. 502, 15. 503, 25. 528, 30. 569, 5. 570, 1; instituta beati Benedicti 571, 1; edicta Benedicti abbatis 499, 20.
 S. Benedicti monast. v. Floriacensis abbatia.
 Beneventum 298, 1.
 Bernaltus ep. Argent. 560, 35.
 Bernardus rex Italiae 293, 1. 5.
 B[ernhardus] abb. S. Galli 385, 10.
 Bernardus decanus 518, 5, 15.
 Bernarius ep. Wormat. 559, 10.
 Betto 306, 1.
 Betto libertus 312, 25.
 Bitoricas, Beturegas, Botorica civitas, *Bourges* 169, 30. 171, 10. 15. 172, 10. 175, 35. 176, 10. 20; ex Bitorige urbe 218, 20; Bituricensis urba 179, 1; pagus Bituricus, Biturigus 171, 15. 175, 5; ecclesia: S. Stephani 171, 10. 172, 10. 179, 1; archiepiscopus: Ebroinus. — Bituricensi 167, 40. 168, 1. — Formulae Bituricenses 166 sqq.
 Bituricensis v. Bitoricas.
 Bodo 539, 15.
 Bodoma villa, *Bodman* 374, n. 1.
 Borchartus 539, 10.
 Borgundia v. Burgundia.
 S. Brandanus 672, 10.
 Britannia, Britannicum: Brittaniae partibus 291, 30; partibus Brittanici 16, 30.
 Brixia, *Brescia* 426, 45. 434, 20; Brixensis ecclesia 421, 1; ep.: Antonius.
 Brovo villa 539, 5.
 Bucephalus 422, 10.
- Burgundia, Borgundia 308, 1. 314, 30. 434, 35; regnum Burgundiae 481, 15, 20; rex Burgundie 481, 35; provincia Burgundonia 422, 1. — Burgundiones 48, 1.
- C (cf. II).**
- C. (= Constantiensis?) ecclesia 387, 25.
 C. subdiac. 568, 5.
 Cabillonum, *Chalon-sur-Saône* 107, 15; Kabillonense territorium 526, 25.
 Cadiliacum villa 217, 30. 35.
 Caesar v. Constantinus.
 Caesaraugusta v. Cesaraugusta.
 Calc. v. Chalc.
 Calvarie mons 691, 15.
 Camaracum, *Cambrai* 514, 25; ep.: Iohannis.
 Campania 422, 5.
 Campus Siccus v. Siccus.
 Caniucensis pagus 312, 30.
 Caralus v. Karolus.
 Carbosanias: de pratis C. 539, 5.
 Carica 415, 15.
 Caris fl., *Cher* 302, 15.
 Carnotensis ep.: Gislevertus.
 Carolus, *Carlus* v. Karolus.
 Cassianus 413, 1.
 Castellum: in loco, qui dicitur Castello 539, 5.
 Cathvulfus 504, 10.
 Celestinus pont. Rom. 550, 15.
 Cenomanica: Cenomanica civitas, *Le Mans* 219, 5; ep: Aldricus, Franco.
 Ceres 369, 25.
 Cesaraugusta civitas, *Saragossa* 325, 5.
 Chalcedon: concilium Chalcedonense 556, 1; synodus Calcedonensis 494, 20; canon Calcidonensis 491, 30. 492, 15. 550, 10.
 Charibdis 515, 40.
 Childebertus (III?) rex 4, 1. 16, 1. cf. 726.
 Childericus, Childericus, Hildericus (II), rex 2, 25. 317; cf. 34, 5. 52, n. 1, 3. 317, n. 1.
 Chlodoveus (II) rex 2, 25. 498, 5.
 Chlodoveus (III) rex 67, n. 1.
 Chlothoarius (III) rex 2, 25; cf. 57, n. 1.
 Chlotharius (IV?): *Hlotarius* 322, 5, 15.
 Chobola locus 382, 10.
 Chrisostomus v. Iohannes Chr.
 Christophorus 504, 5.
 Chrodebertus, Chroderbertus, Chrotpere thus, Crotpertus, Frodebertus (II) ep. Turon. 221, 30. 222, 20. 494, 15. 496, 25. 497, 46. 501, 40; cf. 184, 15.
 Chrodegangus ep. Mett. 528, 25.
 Chuonradus iunior 425, 10; filius: Wibertus.
 Cillarus 422, 10.
- Cinomanica civitas v. Cenom.
 Circe 422, 10.
 Claremonte, *Clermont-Ferrand*: castro Claremonte 28, 10; cf. Arvern.
 Clodonna fiscus, *Klotten* 317, 25.
 Clusae, *Stuis*: ad Clusas 315, 15.
 Colonia, *Köln* (v. Agrripp.) 545, 35; C. civitas publica 546, 5; ecclesia: S. Petri (infra muros Coloniae civ.); archiep.: Willibertus.
 S. Columbe monast. 498, 10.
 Compendium palatum, *Compiègne* 325, 35.
 Constans victor augustus 474, 25.
 Constantia, *Constanz* 426, 45; oppidum Constantiense 417, 25; vinum in cellario episcopi ad Constantiam 418, 25 — 419; Constantiensis ecclesia 401, 1. 411, 10. 435, 15. 561, 1; ep.: Wolfeo, Salomo I. II. III.
 Constantinopolitanus ep. Atticus.
 Constantinus, Costantinus Magnus imperator 172, 16. 210, 5. 471, 30. 473, 45. 537, 15; augustus 328, 20; imperator Caesar Flavius C. augustus 503, 30.
 Constantinus (V) imp. 504, 1.
 Constantius victor augustus 474, 20.
 Corbeiense monast. bb. apost. Petri et Pauli 314, 15; abbas: Adalardus.
 Corduba, Patricia Corduba, *Cordova* 587, 20.
 S. Crisantus 672, 10.
 Crisostomus v. Iohannes Chr.
 S. Crucis eccl. cathedr. Aurelian. 300, 10. 15.
 S. Crucis monast. Pictav. 178, 25.
 Cunrad, *fct.* 628, 35.
- D.**
- Dado ep. Virdun. 564, 40. 565, 15.
 Dagobertus rex 41, n. 1. 502, 1.
 Dares (*fct.*) servus 382, 25.
 S. Daria 672, 10.
 David, Hebr. *Lugdun.* 310, 5; nunnus Davitus *ibid.*
 Dematus v. Domatus.
 Demoleus, *fct.* 382, 20.
 Deusdedit abb. S. Germani Autiss. 322, 35.
 Dictys: historia Dictis de bello Gregorum et Troianorum 372, 35.
 Dido ep. Laudun. 519, 30.
 Dionisius, Dionysius, Dyonisius.
 Dionisius ep. Corinth. 488, 30.
 S. Dyonisius martyr 522, 15.
 S. Dionysii congegratio, monasterium, 501, 1. 45. 504, 5. 15. 530, 20; abbates: Fardulfus, Fuiradus, Maginarius; v. Eugenius.
 Dodobertus presb. 218, 20.
 Dominicus presb. 547, 5. 25.
 Domo villa 368, 1.

Dorestado, *Duurstede* 315, 15.
 Dotane - curtis 312, 30.
 Durandus notarius 320, 10.
 Durgewe, pagus Turgovensis, *Thurgau*: in D. 401, 20. 402, 15; in comitia N., in Durgewe 435, 10; cf. ib. 15; in pago Turgovense 381, 30; comes: Adalbertus.
 Duria fiscus, *Düren* 317, 25.
 Dyonisius v. Dionysius.

E.

Ebbo ep. (archiep.) Remens. 321, 5. 562, 10, 15.
 Ebroinrus archiep. Bituric. 218, 20.
 Einhardus abb. S. Servatii 313, 20. 40.
 Einharti epistolas 512.
 Elarius fil. *Allier* 302, 15.
 Elena v. Helena.
 Elia (officialis palatii) 368, 5.
 Emenarico (?) 321, 10.
 S. Emmerami (Ratisbon.) codex formula-
 rum 461 sqq.
 Engilbertus, Ingilbertus 293, 20. 25.
 Enoch 321.
 Eoae alpes 377, 10.
 Europa v. Europa.
 Ephesina synodus 494, 20; Ephesinum
 concilium 556, 1.
 Epitides, *fict.* 381, 35. 382, 5.
 Ercambertus, fil. Radonis, 312, 25. 313, 5.
 Ermengarius, fr. Ingilardi, 324, 5.
 Ermenricus comes (Petroc?), fil. Agani,
 326, 1.
 Escotus 226, 20.
 Etti archiep. Trever., missus, 293, 20.
 Eugenius pont. Rom. 617, 25. 618, 5.
 619, 35. 620, 25. 622, 10. 692, 5. 706, 15.
 Eugenius de S. Dionysio 580, 20.
 Eumelus, *fict.* 381, 30. 382, 5.
 Europa, Europa 506, 25. 529, 1.
 Ezechihel propheta 413, 10. 25.

F.

Fagido villa 217, 30.
 Falcidio v. *indicem rerum et verb.*
 Fardulfus abb. S. Dionysii 506, n. 2.
 509, n. 12; cf. 493, 25, 30.
 Fastrada regina, uxor Karoli M., 323, 25.
 510, n. 2.
 Felix pont. Rom. 484, 5.
 Fica mal date (?) 282, 35.
 S. Filiberti novum monasterium, *St. Philibert-de-Grandlieu* 290, n. 1.
 Flavius v. Constantinus.
 Florientius: Florentinus ep. (Andreas?)
 410, 30.
 Floriacensis abbatia S. Benedicti, *St. Benoît-sur-Loire* 299, n. 2.

LL. Form.

Floriacensis pagus 539, 20.
 Fossis, Fussis, *Fos* 107, 15.
 Franci, Franchi 48, 1. 68, 20. 173, 15.
 212, 5. 282, 10; homines Franci
 212, 15, 20; homines bene Franci Sa-
 lici 214, 1; Francae personae 202, 20;
 pater Francus, mater Franca 212, 5;
 regio Francorum 498, 20; regum Fran-
 corum 39, 10; rex, reges Francorum
 68, 10. 107, 1. 111, 25. 190, 1.
 193, 1, 10. 196, 20. 197, 20. 200, 20.
 201, 25. 228, 25. 256, 30. 35. 291, 5.
 295, 35. 298, 25. 299, 10. 300, 10.
 308, 20. 306, 15. 307, 25. 320, 20. 322, 5, 15.
 331, 5. 336, 5. 348, 20. 387, 35. 412, 5.
 499, 35. 501, 40. 510, 5. 528, 20; reges
 vel imperatores Francorum 434, 30; K.
 serenissimus augustus, rector Francorum
 397, 10; Chlodoveus rex, princeps Fran-
 corum 498, 5, 10; rex generis Fran-
 chorum 368, 35; iuris Francorum noti-
 cia 315, 25; nobilitas Francorum
 293, 5; hostilitas Francorum 28, 1;
 Remigius, Francorum primus apostolus
 516, 40; sacerdotes, presbyteri Fran-
 corum 503, 25. — *Francia* 218, 1. 314, 30.
 328, 15. 402, 20. 434, 35. 618, 20; tota
 Francia 368, 25; *Francia orientalis*
 396, 15. 458, 15.
 Franco (I) ep. Cenom. 219, 6. n. 4.
 Franconovurd, *Frankfurt* 323, 25.
 Frankenham, Frankenheim villae duae
 (*Hoch-Fr., Klein Fr.*) 320, 20. 25.
 Fredegius, Fredugius abb. S. Martini
 Turon. 162, 15. 307, 25. 320, 10.
 Frodebertus 'papa' v. Chrodebertus ep.
 Turon.
 Fulcolingas, *Völklingen* 320, 15.
 Fulradus presb. et abb. S. Dionysii
 500, 20—30. 501, 1. 503, 35.

G.

G., dominus G. 548, 10. — v. Gallus,
 Geberhardus, Grimaldus.
 [Gaiacum], Gaicum, monast. S. Mariae
 (et SS. Petri et Pauli) in pago Wasti-
 nensi, *Gy-les-Nonnains* 199, 20; cf.
 198, n. 1. 199, n. 1. 200, n. 3. 726.
 Gallegia 178, 30.
 Gallia, Galliae, Galleariae: Gallia 496, 30;
 Galliae reges 497, 40. 502, 40; Gallia
 Lugdunensis 422, 1; vadere in exerci-
 tum in Gallis (Galliae?) 402, 15. 20;
 Galliarum rex 412, 5; apostolus Galle-
 arum (S. Martinus) 501, 25; Gallearum
 presules 503, 15; Gallearum pontifices
 480, 10; coepiscopi per Gallearum
 provintias constituti 498, 1; Galle-
 rum urbium praecellentissima sedes
 179, 30. — Gallicana provintia 497, 15;
 Galliganae partes 497, 5.
 Galliganus v. cl. consul 503, 30.
 S. Gallus 425, 30.
 S. Galli monast. 381, 15. 384, 35. 385, 10. 15.
 401, 20. 404, 5. 410, 15. 426, 30. 427, 1.
 428, n. 6. 435, 20. n. 4. 436, 5, 10;

H.

H. v. Hl.
 Hadrianus, Adrianus (I) pont. Rom.
 500, 30. 501, 1. 504, 1.
 Adrianus (II) pont. Rom. 424, 10; cf.
 398, 25. 433, n. 1.
 Haimo comes 312, 25.

- Hammatico, Hammati col.(?) 514, 20.
 Hatalfus, Hathulfus 469, 20, 35.
 Hebrei 309, 310, 325; lex eorum 310, 5, 15; capitula eis observanda promulgata 310, 35—311, 5; Abraham, David, Domatus, Joseph, Samuel; cf. Iudei.
 Heidilo ep. Noviom. 519, 30, 564, 1.
 Helena, Elena, mater Constantini imp. 471, 30, 473, 45, 474, 5.
 Helias propheta 413, 25.
 Hemma regina, uxor Ludovici Germ., 415, n. 1; 420, n. 3.
 Hercambaldus 218, 20.
 Herebertus 419, 5, 10.
 Hereno (Rheno?) 377, 10.
 Herensis abbas: Arnulfus.
 Herinsteine villa, *Erstein* 294, 5.
 Hieronimi liber ad Sabinianum diaconum 414, 35; De viris illustribus 335, n. 2.
 Hildegarda regina, uxor Karoli M., 501, n. 1.
 Hildericus v. Childericus.
 Hilduinus 528, 1.
 Hildulfus actionarius 293, 20.
 Hilera fl., *Iller* 431, 20.
 Hinemarus archiep. Remens. 553, 15.
 Hipponeuse concilium 550, 10.
 Hispania 412, 5.
 Histria, *Istria*: dux de H. 510, 20.
 Hudit v. Iudit.
 Hl. v. Hlud.
Hlotharius, Hlotarius, Lotharius.
 Hlotharius (I) caesar 319, 15; caesar et consors imperii 294, 1, 10; imperator 294, 10, 327, 30; filius: Hlotharius II.
 Hlotharius (II) rex 422, n. 3.
 Hlotarius quondam rex v. Chlothoarius.
Hludowicus, Hludovicus, Hludoiensis, Hl., Ludowicus, Ludwicus, Ludwigus, Glud[owicus].
 Hludowicus (Pius, filius Karoli M.): rex Aquitaniae 173, n. 1; imperator 216, 5, 25, 294, 1, 15, 302, 10, 313, 40, 320, 15, 328, 20, 368, 10, 384, 15, 397, 20—398, 460, 5, 525, 25, 526, 10, 533, 20, 549, 25, 551, 45, 617, 25, 620, 25, 622, 10; cf. 240, 5, 285—328, 366, 20, 367, n. 1, 368, 1—10, 463, 5, 30, 522, 30, 523, 1, 528, 20; uxor: Iudit; filii: Hlotharius (I) imp.; Hludowicus rex (Germ.); Karolus rex (Calvus).
 Hludowicus rex (filius Ludovici Pii) 358, 25, 434, 35, 460, 20, 463, 30, 464, 1; rex in orientali Francia 396, 15, 458, 15; rex Germaniae 388, 15, 395, 20. (cf. 392, 5); rex Germanicus 404, 1; H. iunior 400, 35; cf. regnante ill. rege in orientali plaga 725, 15; cf. 366, n. 4, 367, n. 8, 415, n. 1, 456, 20, 30; filii Hludowici 421, 5, 30; filii: Karolmannus, Hludowicus, Karolus.
 Hl[udowicus] rex Francorum (Ludovicus junior) filius Ludovici Germ. 412, 5.
 Hludowicus, Galliarum, Aquitaniae rex (Ludovicus Balbus, filius Karoli Calvi) 412, 5; cf. 421, 5, 30, 422, 30.
 Homerica scientia 667, 20.
 Honorius consul 28, 10; imp. 537, 15.
 Hortlaicus v. Ortlaicus.
 Hrabani libri in Eptaticum et in Machabeorum gesta 372, 5.
 Hrotpertus v. Ruodbertus.
 Hruotfridus comes, missus, 321, 5.
- .
- I. episcopus 568, 1.
 Ibbo ep. Turon. 501, n. 2.
 Idithun 437, 5.
 Immo ep. Noviom. 513, 30.
 Immo comes Petroc. 326, 1.
 Importunus, Inportunus ep. Paris. 220, 35, 222, 15; cf. 184, 20.
 Ingilardus, fr. Ermengarii 324, 5.
 Ingilbertus v. Engilbertus.
 Ingilfridus abb. monast. S. Iohannis bapt. Andecav. 291, 30.
 Insula, *Reichenau* (v. Augia); congregatio ab Insula, quae ab incolis Alamannie Augia vocatur 377, 1; congregatio S. Mariae Insolanensis 347, 10; abbatii et fratribus Insulanensibus 374, 20.
 Iohannes baptista 418, 25, 705, 1, saepius.
 S. Iohannis baptistae eccl. cathedr. (?) 295, 10.
 S. Iohannis baptistae monast. Andecav. 291, 30, 35, 292, 5; abbas: Ingilfridus.
 Iohannes pont. Rom. 498, 1.
 Iohannis Crisostomi (Chrisostomi) liber ad Stelechium monachum 414, 35.
 Iohannes archiep. Arelat. 559, 30.
 Iohannes ep. Camarac. 519, 1.
 Iohannes, habitator Parme civ. 326, 35, 327, 5.
 Iohannes, propinquus eius ibid.
 Iohannes 539, 15.
 Jonas Naverensis (Niverensis) eccl. vocatus ep. 302, 15; cf. n. 4.
 Ioscelinus 539, 15; cf. Gauscelinus.
 Ioseph ep. Turon. 162, 15, 174, 5.
 Ioseph, Hebr. Lugdun. 310, 5.
 Iovis mons, *Mont Ioux*: monasterium in monte Iovis 324, 5, 10; abbas: Vultgarius.
 Isanhart presb. 547, 25.
 Isonis formulae nullae 379, 35.
- Italia 180, 30, 218, 1, 298, 1, 308, 1, 311, 1, 314, 30, 318, 40, 326, 35, 328, 15, 381, 10, 421, 5, 10, 20, 422, 5, 35, 426, 30, 440, 10, 507, 30, 510, 15; Bernardus Italie rex 293, 1, 5; reges: Pippinus, Bernardus. — Italia, Italie pro item alia, item alie 69, 45, 500, 40.
 Iudaci, Iudei 309, 1, 20, 310, 25, 325, 10, 20, 410, 10, 426, 10, 640, 15, 20; licet eis, sicut Iudaci, partibus palatii fideliter deserive 315, 10; cf. sicut ipsi Iudaci 311, 10; Iudeos ad nullum iudicium examinare 310, 1. — Iudaice secte sacerdotes 474, 15; medicus Iudaicus 448, 20; cf. Hebrei.
 Iudit, Hiudit, imperatrix (uxor Ludovici P.) 324, 30, 526, 15.
 Iulia lex 85, n. 1, 581, 25; Iulia auctoress 582, 1.
 Iulius (I) pont. Rom. 471, 35, 474, 30.
 Justina 321, 10.
- (cf. C).
- Kabillonense territorium v. Cabillonum.
Karl-, Karol-, K., Caralus, Carol-, Carlus.
 Karolmannus, Karol., K., rex (filius Ludovici Germ.) 422, 5, 35.
 Carolmannus — monachus, german. Pippini maioris domus 503, n. 5.
 Karolus, Karolus Magnus: rex 39, 25, 176, 1, 330, 30, 504, 10; cf. 240, 15, 261, 30—262, 25, 384, n. 2, 450, n. 1, 505, 30, n. 2; rex Francorum 201, 25; cf. 182, 25; rex Francorum et Langobardorum 256, 30; rex Fr. et L. ac patricius Romanorum 256, 35, 501, 40, 510, 5; rex Fr. et L. Romanorumque 331, 5; rex et imperator 528, 25; imperator 292, 5, 293, 1, 296, 5, 307, 30, 316, 10, 318, 5, 20, 640, 15, 692, 5, 706, 10, 15; cf. 219, 5, 25, n. 2, 6; augustus 174, 5, 218, 1, 295, 30, 297, 25, 298, 20, 299, 10, 301, 1, 30, 302, 30, 303, 15, 304, 10, 305, 30, 306, 15, 323, 25. — genitor 330, 35; avus 330, 35; uxores: Hildegarda, Fastrada; filii: Hludowicus P., Pippinus rex Italiae; filiae 510, 10.
 Karolus rex (Calvus) 421, 5, 30, 422, 30; filius: Hludowicus.
 Karolus (III): adhuc iuvenculus 411, 30; dominus K. 422, 1; regnante K. iuniore 408, 20; rex 396, 20, 398, 30, 399, 15, 30, 411, 10, 15, 417, 25; imperator 380, 30, 381, 10, 384, 35, 40, 386, 15, 35, 434, 20, 35, 435, 1; augustus, rector Francorum etc. 397, 10; cf. 392, 5.
 Kermere locus in pago Alsacensi 381, 35.
- .
- Lacnoch (?), Laenoch (?) 321, 1.
 Lacus (sc. Podamicus), Bodensee 428, 20.

- Lambertus cognomento Aganus 325, 35. 326, 1.
 Lamis locus, *fict.* 382, 15.
 Landericus 'papa' 36, 30; ep. Meldens. (?) 34, 15.
 Landericus ep. Paris. 33, 40.
 Landramnus archiep. Turon. 162, 15. n. 5.
 Langobardi, Longobardi: rex Langobardorum 256, 30. 331, 5. 501, 40. 510, 5.; cf. 234, 10; Longobardorum provintiae 234, 15.
 Laodicensium canon 550, 10.
 Laonild 321, 10.
 Laonech (?) 321, 1.
 Latinus-a,-um: Latina ingenuitas, libertas 30, 5. 134, 25. 155, 25; mos Latinus 557, 25. *saepius*.
 Laudunensis eccl., *Laon* 564, 6; cf. 553, 15; episcopi: Dido, Rodulfus; Formulae codicis Laudunensis 512 *sqq.*
 Ledus fl., *Loir* 302, 15.
 Leo (I) pont. Rom.: decreta Leonis papae 550, 15.
 Leo (III) pont. Rom. 452, 35. n. 2. 453, 15. 692, 5. 706, 10. 15.
 S. Leudegarius: congregatio S. Petri et S. Leudegari Morbac. 331, 5.
 Licinius ep. Andecav. 291, 35. 292, 1, 5.
 S. Lifardus: res S. Lifardi (monast. Mageduni) 322, 25.
 Ligeris fl., *Loire* 301, 5. 15. 302, 15. 20.
 Lingonensis eccl., *Langres* 534, 1.
 Lirinensis, Lirinensis, Lyrinensis monasterius, *Lérins* 39, 10.
 Liutadus ep. Vinciens. 562, 5.
 L[iutbertus] archiep. Magont. 419, 15. 424, 10. n. 4. 425, 35. n. 4; cf. 398. 415, n. 5. 420, 5.
 Logil, *fict.* 382, 15.
 Losaniensis episcopus N. (*Hartmannus?*) 411, 16.
 Losoviensis, Losoviensis v. Luxov.
 Lotharius v. Hlotharius.
 Ludowicus etc., Luduwigus v. Hludowicus etc.
 Lugdunum, Lugdone, *Lyon* 107, 15. 310, 5; ep.: Ado. — Gallia Lugdunensis 422, 1.
 Luitfredus comes 382, 35.
 Luxoviensis, Losoviensis, Losoviensis monasterius, *Luxeuil* 39, 10; coenobium Luxoviense 417, 25.
- M.
- M., R. M. episcopus 397, 25.
 Sanctae M. monasterium v. S. Maria.
 M. Aurelius Antonius Verus imp. 489, n. 1.
 Machabeorum gesta 372, 5.
 Magantia v. Magontia.
- Magedunum monast. S. Lifardi, *Meung-sur-Loire* 322, 1. 25; advocatus: Odolmarus.
 Maginarius abb. S. Dionysii 500, 30. 504, 1.
 Maginarius comes et actor 314, 10. 20.
 Magno archiep. Senon. 218, 15. 219, 5. n. 3.
 Magontia, Magantia, urbs, civitas 420, 1. 505, 5. 559, 10; ecclesia Magontianensis 419, 15; e. M. vel Magontina 424, 10; archiepiscopus Magontinus 425, 35; archiep.: Liutbertus, Richulfus.
 Magulfus episcopus et abbas Gorzae monast. 528, 10. 20. n. 3.
 Malmundarium monast. 317, 1. 10; cf. Stablaus; abbatis: Wirontus.
 Marculfus monachus 36, 40. 471, 30; cf. 32 *sqq.*
 S. Mariae Insolanensis (*Augiensis*) congregatio 347, 10; monasterium S. Mariae 354, 15. 355, 5. 725, 5; cf. 340, 10; basilica S. Mariae et S. Petri 342, 35. 360, 1. 377, 15; cf. 388, 35; monachi S. Mariae 569, 35; v. Augia, Insula.
 S. Mariae eccl. Constant. 380, 20.
 S. Mariae eccl. (Frising.?) 283, 1.
 S. Mariae monast. Gaiacum, *Gy-les-Nonnains* 198, 30—35. 200, 5.
 S. Mariae eccl. (Paderbrunn.?) 294, 20.
 S. Mariae eccl. Remensis 515, 20.
 S. Mariae eccl. ad Rota constructa 547, 5.
 S. Mariae eccl. Rotomag. 305, 5. 10.
 S. Mariae basilica 'infra civitatem Strasbourg' (eccl. cathedral. Argent.) 337, 25.
 S. Mariae eccl. 71, 1. 72, 15.
 S. Mariae congregacio 127, 10.
 S. Mariae, M., monast. 312, 25. 400, 5. 401, 1. 404, 5.
 Marinus 539, 25.
 Martianas, *Marchiennes* 514, 20.
 S. Martinus 430, 1.
 S. Martini Thuron. basilica, ecclesia 135, 20. 25. 141, 5; monast. 307, 25. 496, n. 9. 497, 1. 45. 501, 40. n. 2; matricularii S. Martini 141, 5; abbates: Aegiricus, Alcuinus, Fredungius, Gunntramus.
 Domini Martini capella in palatio 68, 1.
 S. Martini titulus in villa ill. (in dioec. Turon.) 162, 15.
 Massilia, *Marseille* 107, 10. 15.
 Massiliacus villa, *Marcillé-la-ville* 292, 5.
 Matfridus comes Aurelian. 322, 15. 25. 30. n. 2. 323, 30.
 Matheus vitrearius 370, 35.
 S. Mauricius, monast. S. Mauricii (*S. Maurice in Wallisia?*) 365, 40; cf. Agaunensis monast.
 S. Maximinus 548, 35; altare S. Maxi-
- mini 549, 1; monast. 549, 10; abbas: Gislebertus.
 Mediana fl., *Mayenne* 302, 15.
 Meginfredus manumissus 313, 20.
 Meldensis (*Meaux*) ep.: Landericus.
 Melito 489, n. 1.
 Mettensis ecclesia 544, 10. 563, 1. 20. 30; episcopi: Adventius, Chrodegangus, Rotpertus (Ruodbertus).
 Mildius (?) 321, 10.
 Mitec (?) 456, 10.
 Moinus fl., *Main*: Sclavi, qui sedent inter Moinum et Radanziam fluvios 318, 5.
 Moinwinidi: Sclavi, qui dicuntur Moinwinidi 318, 5.
 Mons Iovis v. Iovis mons.
 Morbac monast., *Murbach* 382, 15. 25; Morbachinse cenobium 380, 30; abbates: Amico, Sindbertus. — Formulae Morbacenses 329 *sqq.*
 Mosellana regio 422, 1.
 Musa 167, 10. 432, 15.
- N.
- Narbonensis archiep.: Nebridius.
 Navernensis v. Nivernensis.
 Nebridius archiep. Narbon. 559, 30.
 Nemidonensis episc. G. (Gebhardus) alias episc. de Spira 418, 1.
 Nicaea: 'patres' 318 Nicaea constituti' 557, 30. *saepius*; synodus Nicaena 491, 25. 494, 20; concil. Nicaenum 555, 45.
 Nicolaus (I) pont. Rom. 424, 30; cf. 438, n. 1.
 Niustria 308, 1.
 Nivernensis, Navernensis (*Nevers*) civitas, ecclesia 302, 15. 30. n. 4; ep.: Jonas.
 Noeli 321, 10.
 Nordmanni, Nortmanni, Nrotmanni 514, 5. 519, 25. 566, 10.
 Noricum 402, 20.
 Noriont, vel Noriona (?), villa in vicaria Reinense 539, 30.
 Notker Balbus, mon. S. Galli 304, 30—395, 10; cf. 412, 25: 'balbus'.
 Noviomagensium, Noviomensium (*Noyon*) ep.: Heidilo.
- O.
- Oadalrib v. Oudalricus.
 Occidens, Hoccidens 487, 20. 506, 25.
 Oceanum mare 498, 25.
 Odolmarus advocatus ex monast. Mageduno 322, 1. 15.
 Odo: Odoni augusto (pro Hludowico a.) 258, 40; cf. 239, n. 1. 240, 5.
 Olimpus, Olimphus 176, 15. 583, 10.

- Optatus abb. S. Benedicti Casin. 503, n. 5.
- Orcarium: mare, quod dicitur O., lacus *Podamicus* 377, 15.
- Oriens 487, 20. 506, 25.
- Ortlaicus, Hortlaicus, avus Richardi, 323, 25—35.
- Otolf 382, 5, 10.
- Otto: Ottonis regis *pro Karoli regis* 382, 86; cf. ib. n. 3.
- Oadalrich (III) comes de Argengau et Linzgau 419, 15.
- Oud[shieus] (IV) comes de Argengau et Linzgau 436, 1.
- P.**
- P. Visonensis ecclesiae pontifex 411, 10.
- Pachomius: edicta Pachomii 499, 20.
- Paderbrunnensis (?) eccl. S. Mariae 294, 20.
- Papea, lex P. Popaea 581, 25.
- Parisiensis pagus 263, 35; Parisiaga terra 222, 15; situs Parisiacus 504, 5;
- Parisiorum ep. 263, 30. 264, 5; ep.: Importunus, Landericus.
- Parma civitas 326, 35; habitatores: Iohannes, Ursus.
- Pascualis (I) pont. Rom. 523, 15.
- Patami (Potami, lacus Podamici) litus 431, 20.
- Patavia: altare S. Stefani 457, 35. — Patavienses formulae 456 sgg.
- Patriacensis ecclesia (?) 566, 5.
- Patricia Corduba 587, 20.
- Paulus apost. 414, 5; S. Paulus v. S. Petrus.
- Paulus solitarius 413, 25; Pauli et Stephani regula 414, 1.
- Paulus Casinensis 521, 5, 10.
- Pectava urbs, *Poitiers* 178, 25; monast.: S. Crucis.
- Pennus comes, fict. 381, 15.
- Pervei vicaria in pago Aurelianensi 539, 1.
- Petrocius pagus, *Périgord* 825, 35.
- S. Petrus apostolus 413, 5. 414, 5, 10. 430, 1. 498, 25. 500, 10. 558, 1. *saepius*; beati Petri vicarius 556, 1, 5; successione ac vice sacratissimi apostolorum principis Petri 496, 86; sepulchrum S. Petri 181, 25. 453, 5; beati Petri ditio 498, 25; thesaurus S. Petri 706, 10.
- S. Petri eccl. Colon. 546, 5, 30. 35.
- S. Petri monast. (S. Petri et S. Benedicti monast. Floriac.?) 299, 10.
- S. Petri congregatio (*Remiremont?*) 527, 5, 30. 25.
- S. Petri eccl. domus 544, 25. 545, 5.
- S. Petri congregatio 181, 10.
- S. Petri monast. 441, 15.
- S. Petri et S. Leudegarii monast. Morbac. 331, 5.
- Petri et Pauli apostolorum limina 104, 20. 440, 15.
- SS. Petri et Pauli monast. Corbeiense 314, 15.
- SS. Petri et Pauli monast. 266, 25. 30. 283, 25.
- SS. Petri et Hrodperti monast. Salzburg. 440, 40.
- Petrus (optimas) 366, 1.
- Pettingahem, *Peteghem* 513, 35.
- Phobi, *Foib?* 369, 20.
- Pindarus comes, fict. 382, 15.
- Pipinus, Pippinus, maior domus 503, 45; cf. 111, n. 1; rex 295, 35. 301, 1. 303, 15. 307, 25. 325, 15. 528, 25; cf. 111, n. 1. 182, 20. 25. 228, 1.
- Pippinus rex Italiae, filius Karoli M., 505, 25. 510, n. 3.
- Pipinus rex Aquitaniae 539, 40; cf. 367, n. 1.
- Pirgo ancilla 382, 25.
- Piriteus 326, 35. 327, 15.
- Pollingen, *Bohlingen* 418, 1, 15.
- Popea, lex Popea P. 581, 25.
- Pota locus in pago Turgovense 381, 30.
- S. Praeicti eccl. (*Flavigny*) 470, 45. 477, 40.
- Proba 451, 10.
- Provincia 308, 1. 314, 30.
- Prudencius, Prudentius ep. Trecensis 336, 10. 375, 25.
- R.**
- R. 436, 10; R. M. episcopus 397, 25.
- Radanzia fl., *Rednitz* 318, 5.
- Radanzwinidi 318, 5.
- Rado 312, 25. 30; filius: Ercambertus.
- Ragenisburg, *Regensburg* 511, 1; cf. Regino.
- Ragumbernus vasallus 322, 1, 5, 20.
- Rainus 539, 15.
- Ramigis, mater Barii, 539, 25.
- Ratbodus archiep. Trever. 563, 30. 564, 35. 565, 15.
- Reciani, vallis Recianorum, v. Retia.
- Regenhardtus ep. Argent. 419, 10. 15; cf. 417, n. 1.
- Regino curtis publica, *Regensburg* 396, 20; cf. Ragenisburg.
- Reinensis vicaria, in pago Floriacensi 539, 30.
- S. Remachus (Remachus) 317, 1.
- S. Remedius 361, 15. 20; v. Remigius.
- Remensis S. Mariae ecclesia 515, 20; coenob.: S. Remigii; archiep.: Ebbo, Hinmarus.
- S. Remigii coenobium Remense 515, 35. 516, 40.
- Retia (*Rhaetia*) 314, 30; episcopus in valle Recianorum 331, 15.
- Reumagensis vallis 299, 10—20.
- Rhebus 422, 10.
- Rhenus, Herenus 313, 45. 377, 10. 431, 20.
- Ricbodo 320, 20. 25.
- Richardus vasallus 323, 20. 30. 35.
- Riculfus archiep. Magunt. 569, 10.
- Ro. 'sanctae illius ecclesiae provisor' (Rodoaldus Aquilei. patriarcha?) 568, 1; cf. 567, 40.
- Rodulfus ep. Laudun. 564, 5.
- Roma 499, 20; Romam pergere 70, 40. 421, 10. 425, 10. 440, 15. 453, 1, 5. 25; Romam ire, proficisci 374, 10. 418, 1; urbis Romae papa 501, 30. 502, 15. 508, 1; urbis Romae episc. 503, 30; Romana ecclesia 377, 1. 434, 10. 500, 5; Romanae urbis episcopus 433, 30; Romanae sedis papa 104, 15; summa aureaque Romanae sedes 452, 35; abbas: Benedictus; pontifices: Adeodatus, Anastasius, Celestinius, Eugenius, Felix, Gelasius, Gregorius, Hadrianus, Iohannes, Iulius, Leo, Nicolaus, Pascialis, Silvestrius, Sixtus, Stephanus, Zacharias, Zeferinus, Zosimus; Romana auctoritas 545, 10; Romane legis auctoritas 86, 10. 165, 1; lex Romana 17, 30. 20, 20. 23, 15. 24, 30. 30, 10. 148, 15. 146, 10. 147, 10. 148, 10. 149, 5. 152, 1. 154, 25. 172, 20. 209, 20. 210, 5. 536, 10; cf. 144, 15. — Romani 48, 1. 68, 20. 70, 1. 97, 15. 202, 10. 284, 15. 498, 30. 706, 10. 20; patricius Romanorum 256, 35. 331, 5. 501, 40. 510, 5; imperium Romanorum 528, 20; regio Romanorum 618, 10. — cives Romani (liberti) 30, 15. 30. 141, 25. 172, 25. 246, 10. 258, 1. 312, 10. 313, 30. 363, 20. 382, 25. 544, 15. 30. 576, 25. 577, 15. 578, 5; civis Romanus 312, 5. 313, 25. 328, 30. 518, 20. 25. 543, 25. 576, 15. 25. 577, 5; civis Romana 30, 15. 30. 216, 5. 257, 30. 273, 35. 281, 20. 467, 15. 724, 35; civitas Romana 210, 10. 15.
- Romania: in partibus Romaniae atque Italiae 311, 1. 318, 40. 326, 35. 440, 10.
- Romaricus-mons fiscus, *Remiremont* 298, 20. — S. Romarici coenobium 525, 35. 526, 20; cf. S. Petri.
- Rota, *Roth?* 547, 5; ecclesia: S. Mariae.
- Rotgerus clericus 564, 5.
- Rotomagus, *Rouen*: urbs 305, 6. 10; ecclesia: S. Mariae; archiep.: Wenilo, Willibertus.
- Rotpertus v. Ruodbertus.
- Rotwila curtis regalis, *Rottweil* 399, 30.
- Rudolf, fict. 628, 40.
- S. Hrotpertus: monast. S. Petri et S. Hrodperti Salzburg. 440, 40.
- Ruodbertus, Rotpertusep. Mett. 563, 20. 30.

Ruotmundus 323, 25.

Ruvacha vicus, *Rufach* 417, 30.**S.**

S. v. Salomo.

Sabinianus diaconus 414, 35.

Salicus: bene Francos Salicos 214, 1;
bene ingenuos sive Salicos 252, 5;
apud 12 homines Salicus 252, 10; lex
Salica 57, 5, 83, n. 1. 190, 1. 204, 5.
205, 15, 228, 25, 230, 5, 247, 1. 250, 5.
256, 30, 271, 25, 281, 10, 282, 10, 288, 5.
312, 30, 434, 25, 460, 25, 541, 5, 597, 25.

Salomo, S. (I), ep. Constant. 410, 15.
424, 25, 425, 35, 428, 10.

Salomo (II) ep. Constant. 387, n. 3.
409, n. 1, 2, 411, 10, 415, n. 1, 3.
417, n. 1, 418, n. 1, 419, 15, n. 2.
420, 5, n. 3, 421, n. 1, 3, 425, 35.
428, n. 4; cf. 393 *sqq.*

Salomo (III) ep. Constant. et abb. S.
Galli 423, n. 1, 425, n. 4, 428, 10.
n. 8, 9, 432, 15, 436, 5, 25; cf. 393, 10.

Samuel Hebr. 309, 1.

Sardicense concilium 550, 10.

Sarta fl., *Sarthe* 302, 15.

Saxones 397, 10; Saxonia, fideles de S.,
comites 288, 20; — in pago Aulinge-
Saxonie 312, 30.

Schilla (Scylla) 515, 40.

Sclavi 289, 1 (trans Albiam); Sclavi,
qui sedent inter Moinum et Radanziam
fluvios 318, 5; cf. Moinwinidi, Radan-
winidi. — Slavonia 314, 30; medicus
Slavianiscus 448, 20.

Segebertus v. Siegebertus.

Senonis, *Sens* 215, 25; Senonica urbs
218, 15, 219, 5; civitas 202, 30, 35.
203, 1, 5, 209; Senonica eccl. 215, 25.
723, 10; archiep.: Magno. — Cartae
Senicae (Senonicae) 185, 20; Formu-
lae Senonenses 182 *sqq.*, 723 *sqq.*

Septimania 296, 25, 314, 30.

S. Servacii, Servasii, monast. Traiect.
313, 20, 40; abb.: Einhardus.

Sicardus comes, missus, 324, 5.

Siccus Campus 317, 10.

Siegebertus (II), rex 317, 1.

Segebertus (III) rex: in Segeberto regnum
221, 35.

Signa, *Seine* (?) 505, 1.

Silvestri pont. Rom. 503, 30.

Sindbertus ep. et abba de monasterio
Morbae 332, 10, 15, 25.

Sisebutus rex Gotorum 584, 30, 585, 10.

Sixtus pont. Rom. 433, 30.

Sociacus, *Sougy* 539, 5.

Spira, *Speier*: G. Nemidonenensis episco-
pus, alias episcopus de Spira 418, 1.

Spoleto 298, 1.

Stablaus 317, 1; v. Malmundarium.

Stelechius monachus 414, 35.

S. Stephani, Sthefani, ecclesia Bituric.
171, 10, 172, 10, 179, 1.

S. Stephani altare (in ecclesia Patavi-
ensi) 457, 35.

Stephanus, Staephanus, pont. Rom.
500, 20—30, 503, 35.

Stephanus diaconus 563, 20.

Strabo 369, 25; Strabo strionicus 368, 30;
v. Walahfridus.

Stratoburga, Strazburg civitas, *Strass-
burg* 337, 30, 419, 10. Cf. Argentari-
um, 15, 228, 25, 230, 5, 247, 1, 250, 5.

Suevi 397, 10; cf. Alamanni.

Suggione, Sugione, *Soyon* 107, 15, 726.

Suizgarius: 'S. ambasciavit' 320, 10.

T.

Tanculfovilla 217, 30.

Tassilo dux Baioariorum 533, 25, 547, 20.

Tassilo 505, 10.

Teathildis v. Thiathildis.

Teingon villa, *Thengen* 419, 5.

Teloneo v. Telloneo.

Tellina v. Vallis Tellina.

Telloneo, Teloneo, *Toulon* 107, 15.

Teodo vasallus Lotharii caesaris 319, 15.

Teodosius v. Theodosius.

Teofrid, relicta Anselmi 323, 5.

Tescelinus 539, 15.

Teudericus v. Theodoricus.

Teutardus comes 324, 5.

Thadulfus (?) missus 174, 36.

Theathildis v. Thiathildis.

Theodatus 539, 15.

Theodosius v. Theodosius 28, 10.

Theodoricus III. rex Francorum, Theu-
dorius, Theudorigus 2, 20, 25; cf. 8,
n. 4.

Teudericus ep. Camarac. 519, 5.

Theodorus 500, 30.

Theodosianus codex 163, 25, 539, 20;
Teodosianum corpus 537, 1; sententia
ex corpore Theodosiani libri quinti
141, 15; Teodosiano (sc. libro) nono,
ira (= era), quinta 537, 5.

Theodosius, Theodosius, princeps, consul
28, 10; decretum angustorum Con-
stantini atque Teodosii 328, 20.

Theodulfus ep. ('archiep.') Aurelian. et
abbas S. Aniani et S. Benedicti
Floriac. 299, n. 2, 300, n. 1, 4, 301,
n. 2, 493, 30, 506, n. 2, 507, n. 3.

Theudorius, Theudorigus v. Theodoricus
Thiathildis, Theathildis, Teathildis, Theu-
hildis, Thiathilde abbatissa coenobi-
i. S. Romarici 525, 25, 526, 10, 20, 30;

indecolarius domine Thiathilde 525, 20.

Toringius castrum, *Turenne* 325, 35.Traiectum, *Maastricht* 313, 40; monast.:

S. Servatii.

Trecae, *Troyes* 336, 20; ep.: Prudencius.Treveris, *Trier* 127, 10, 422, 1, 565, 35;

Treverensis, Treverica eccl. 563, 30.

564, 35; archiep.: Etti, Ratbodus.

Troiani 372, 35.

Turgovense pagus v. Durgewe.

Turingi 397, 10.

Turonus, Toronus, *Tours*: Turonensis,

Turonicus, Turonus civ. 136, 20, 25.

151, 152, 5; Turonensis urbs 501, 30, 40;

ep.: Chrodebertus, Ippo, Joseph, Land-

ramnus; monast., basilica: S. Martini.

— Toronica regio 222, 1. —

Formulae Turonenses 128 *sqq.*

Tuscia 314, 30, 422, 5.

U.

Undolf 382, 5, 10.

Urielia 539, 25.

Ursio sacerdos 519, 5.

Ursus, habitator Parme civit. 326, 35.

327, 5.

Ursus, propinquus illius, *ibid.*

Uthel (Uriel?) 508, 10.

V.

Vaiarius Aquitanorum princeps 302, 35.

Valentia, *Valence* 107, 15.

Valentinianus imperator 471, 35, 475, 5.

Vallis Tellina, *Vellin* 501, 40.

Vergilius ('gentilis vir') 426, 15.

Verona 426, 45.

Vesont. v. Visonc.

Vienna, Vienna, *Vienne* 107, 15.

Villa nova 513, 35.

Vinciensis (*Vence*) ep. Liutadus 562, 5.

[Virdunensis] Wirdunensis civitas, *Verdun*

565, 15; eccl. 564, 40; ep.: Dado;

presb.: Adruinus.

Visonensis ecclesiae (*Besançon*) archiep.

P. (Theodericus?) 411, 20.

S. Viti basilica 370, 35.

Vosagus, Vosacut, *Wasgenwald*, *Vogesen*:

forestis in Vosago 319, 30, 336, 10.

Vulfadus subdiac. 562, 10, 20.

Vulgarius abb. monast. in monte Iovis

324, 6, 10.

Vurmhart 547, 5.

W.

Walhfridus Strabo abb. Angiensis 336,

n. 2, 341, 30 *sqq.*; cf. 370, 20, n. 1;

v. Strabo.

Walefredus 469, 35.

Waldo ep. Frising. 393, 409, n. 1, 2.

423, n. 1, 428, n. 8, 9.

Waldo notarius 397, 15.

Walto abb. Augiensis 568, 30, 570, 40.

Walefredus v. Walhfridus.

Wasconicum (Wasconia): partibus Wasconici 16, 30.	Willibertus ep. Colon. 545, 35. 563, 20.	Wormacensis civitas 559, 15; ep. Bernarius.
Wastinensis pagus, <i>le Gâtinois</i> 199, 20.	Wircburgensis ecclesia 318, 1; ep.: Wolfgerius.	Z.
Wenilo archiep. Rotomag. 562, 5.	Wirdun- v. Virdun-.	Zacharias pont. Rom. 503, 25.
Wibertus (Witbertus, Wipertus), cognomento Superbus 425, 5.	Wirontus abb. ex monast. Stablae et Malmundario 317, 1. 15.	Zeferinus pont. Rom., <i>Zephyrinus</i> 434, 5.
Wideradus abb. Flavin. 476, n. 1. 480, n. 1.	Witgarius ep. August. 393, 35. 409, n. 1. 2.	Zeziae pro Giezi 78, 15.
Wido 438, 30.	Wolfeo ep. Constant. 561, 1.	Zosimus pont. Rom. 550, 15.
Willibertus archiep. Rotomag. 305, 5. 15.	Wolfgerius ep. Wircburg. 318, 1.	Zoter centurio, <i>fict.</i> 382, 15.

INDEX RERUM ET VERBORUM.

A.

abbas, abba, abbate etc. 7, 5, 13, 5, 20, 30, 39, 5, 20, 40, 20, 41, 10, 42, 10, 53, 5, 58, 10, 66, 5, 15, 66, 10, etc.; a. de aula sancti illius 260, 1; a. de basilica 79, 1, 160, 1, 180, 20, 244, 15; a. coenobii, ecclesiae, congregationis 397, 20, 466, 15, 504, 15, etc.; a. de monasterio, monasterii 211, 25, 214, 25, 232, 5, 264, 10, 299, 300, 30, etc.; abbatem elegere 39, 5, 40, 1, 291, 1, 397, 20, 398, 20, 529, 5; regularem abbatem elegere 481, 5; abbas elegendus 503, 15; electio de abbatu 528, 25; abbatem constitue 480, 15, 481, 5, 482, 10; abbatem coenobio praeficere 398, 20, 399, 1; abbatem promovere 40, 1; (monast.), cui ill. a. praelatus est 297, 25; monast., cui episcopus abbatis iure praesidet 435, 20; abbatis ingressus 66, 1; ante ill. abbate 8, 1, 13, 25, 14, 1, 21, 5; visum fuit ipsius abbatu, ab ipso abbate 8, 5, 13, 30; episcopus cum suis abbatis 162, 10; abba vester (episcopi) 59, 20, 60, 1; episcopus ad suum abbatem 468, 5.

abbatia 264, 1.

abbatissa, abbadissa, abbatessa 20, 25, 66, 10, 118, 20, 127, 15, 178, 25, 179, 15, 20, 199, 15, 200, 5, 201, 1, 217, 1, 258, 20, 263, 20, 278, 15, 283, 25, 332, 15, 468, 1; inluster a. 198, 35, 199, 200, 30; a. id est mater monasterii 499, 35; a. de monasterio ill. 178, 25, 200, 30, 283, 25; a. monasterii ill. 312, 1, 20; consecratio abbatissae 498, 35; a. a sede apostolica corrigenda 499, 40—500.

abere = habere 4, 25. *saepe*.

abicitis = apices 202, 10.

abieccenia: iunctis et abiecceniis 16, 30, 20, 30; abiecentiis *saepe* pro adiacentis *scribitur ex. gr.* 137, 40.

abiectire, obiectire 67, 5, 10, 155, 10, 35.

ablegare v. allegare.

abnoxiare, abnoxiatio = obnoxiare, obnoxiatio 69, 40, 45, 81, 35, 45.

abrenuntiare voluntatibus propriis, rebus 569, 5.

absa: ola absa et sema 597, 15.

abscedere precariae textum 591, 25.

absentia vel contumacia 684, 35.

absolutio, absolutio = manumissio 313, 35; a. solemniter celebrata 543, 40; absolutio per auctoritatem firmare, confirmare 67, 5, 190, 1, 288, 5, 434, 25; auctoritas absolutio 288, 10, 460, 30; carta absolutio, kartae absolutio 326, 35, 544, 25; epistola absolutio 546, 1; testamento absolutio 326, 40; titulus absolutio 288, 5, 10, 435, 30, 460, 25 = *carta absolutio* 30, 20, 543, 35; = *emancipatio*, postulata a patribus absoluione 590, 15.

absolvere, absolvere: de hac expeditione a nobis absolutio 367, 1; a. (captivum) 368, 10; ductus et absolutus v. ductus. — a. (ab excommunicatione) 424, 35, 425, 5; a. de obedientia (monachum) 333, 35. — locus, nostrae (imperatoris) tuitionis immunitati subjectus, a. ceterorum hominum dominatione absolutus 398, 5; = *manumittere* 30, 25, 543, 35; a. servum, famulum, vernaculum a. vinculo servitutis etc. 95, 10, 25, 96, 1, 5, 106, 15, 141, 20, 216, 5, 228, 30, 273, 30, 274, 15, 288, 5, 296, 15, 313, 15, 25, 326, 5, 35, 328, 25, 363, 20, 434, 25, 518, 25, 545, 20; a. per cartam absolutio et ingenuitatis 544, 25; a. per epistolam voluntatis 587, 20, 25; a. per conscriptionis testamenta 326, 35; a. per huius paginae traditionem 313, 35; a. ante altaris cornu v. altar; ingenuus et absolutus 30, 5, 172, 20; liber et absolutus 248, 10.

absorta = absorpta: strumenta igni a. 299, 1, 303, 10.

abstollere 42, 5; abstultum 590, 30; v. auferre.

abstrahere aliquem de rebus suis 197, 20, 257, 5. — se abstrahere de colonatico 194, 5, 463, 15; se a. de servitio 93, 15, 230, 20, 463, 25.

accedere, accidere: a. ad (curiam) 176, 10, 209, 15, 30; a. contra aliquem (in iudicio) 4, 10, 25, 148, 10; a. ad iudicium (Dei) 651, 40; index vel vicini paginis testimoniaverunt, quod ad hoc videndum accesserant 202, 20, 206, 1; cf. accessio; = succedere: a. in alode 82, 1, 250, 15; a. in portione paterna 250, 5.

accessio: locale accessione 15, 1; index

veniens ad locum accessionis 153, 1;

= *successio*: ex haccessione parentum 202, 20.

accessum habere ad civitates etc. 301, 15, 302, 25, 304, 1.

accinctus iudicaria potestate 201, 1.

accipere pretium, pecuniam; compositio nem a. 280, 30; a. contra germanum suum 249, 25; maritum a. 24, 25, 94, 1, 334, 5; uxorem a. 264, 1; a. puellam 263, 5; a. in coniugium 387, 15, 388, 20, 406, 30; iectam cartam a. 255, 5; vindicacionem cartam solemini traditione a. 313, 1; manu (= *cartam*) sua firmata a. deberunt 12, 35; manus eorum firmatas a. deberet 231, 25; epistolam securitatis per manus eorum firmatam a. 280, 25; iudicio evindicato exinde a. deberet 218, 15; a. notitiam 10, 15, 155, 1, 158, 1, 230, 25, 262, 25; notitiam instar relationis a. 153, 15; (voluntas) ex officio curiae est accepta et lecta 588, 1; a. sententiam 197, 25, 310, 30, 311, 20, 315, 20, 319, 10, 325, 30.

accola, acola, accolla: accolabus 7, 10, 18, 15, 30, 20, 30, 51, 20, 52, 20, 62, 10, 64, 5, 75, 5, 77, 5, 78, 30, 79, 20, 82, 1, 25, 86, 1, 89, 15, 135, 25, 137, 15, 138, 5, 148, 1, 20, 144, 5, 20, 145, 10, 147, 1, 149, 15, 150, 1, 151, 1, 156, 15, 204, 10, 244, 20, 282, 30, 475, 25, 476, 35, 490, 10; manso, ubi accolla commanet 198, 1.

accolani 100, 20, 475, 25, 597, 1.

accusare 154, 15; servus alienus accusandus 152, 20; falsis criminibus a. 537, 15; de furto a. 631, 40; ad aures praeclaras a. 506, 1; iurent accusans et defensor 719, 1; (episcopus) accusatus 484, 5; accusatus 628, 20 — 629, 10, 658, 20, 659, 720, 30.

acusatio vel inscriptio 537, 10, 15; a. criminalis 536, 10; de homicidio a. 152, 15; a. iniusta cprobata 152, 10; a. legitime facta 719, 15.

accusator 152, 1, 628, 30; improbi accusatores 537, 15; professio manu accusatoris conscripta procedat 536, 10, 537, 5.

agnacio v. agnatio.

acolitus = *acoluthus* 408, 20, 427, 25.

- acquisitio emptiva 405, 25; cf. adqu-.
 acta: apud acta prosequere 4, 5; acta habita apud illum et illum principales etc. 587, 20; actorum peto potestatem 588, 5; (epistola) agnita possit in acta migrare 588, 1; quae acta vel gesta sunt 588, 5; cf. agere.
 actio, accio: actions exercere contra absentes 537, 20; criminalis actio 537, 5; accio comitiae, ducatus aut patriciatus in pago illo 47, 15; quicquid de ipsa accione in fisci dicionibus speratur 48, 5; acciones domesticorum 68, 15; tam in actione, quam in prosecutione 76, 10.
 actionarius 293, 20; telonarii, actionarii vel omnibus rem publicam administrantibus 302, 10.
 actor, actores: actor et defensor 322, 15; intentionem actoris suscipere 537, 25; actor (imperialis) 314, 10. 20. 316, 10; actor publicus 316, 20; actores ecclesiae 77, 10. 216, 5. 480, 35. 482, 5. 597, 5; actores et defensores ecclesiae, monasterii 352, 25. 353, 15; rectores seu actores monasterii 348, 10; actores (privatorum) 169, 20.
 actum v. agere.
 actus: corroborare actos (scripturarum) 576, 5; 585, 5; actum largitatis intrumpere 589, 10; de pravis actibus incriminari, condemnari 551, 15.
 adavius, adavia = atavius, atavia 465, 20.
 adcausare 21, 20.
 accelerare 261, 10.
 adchramire, adchramire, adramire, adramire, adframire, aframire 211, 30. 212, 30; sacramentum a. 161, 30. 211, 10. 212, 5; testimonia a. 212, 25; cartam a. 464, 5; homine aframitum habere 189, 10; per fistulam adframire 161, 25. 212, 5. 251, 30. 252, 10. 464, 5.
 adclamatio 554, 20.
 adcorporare epistolam gestis publicis 585, 20. 587, 25.
 addetus, additus v. additus.
 addicere: servituti addicti 293, 30; quem servilis conditio addictum tenuit 216, 1; genealogia eius — in servicum addicta 324, 20; fisco regio addicti 298, 20.
 addramire v. adchramire.
 adesse: presens aderat 251, 20. 252, 20. 35. etc.; qui cum eo (judice) aderant 8, 20. 25. etc.; sebini qui aderant 282, 10; ad placitum suum adesse 9, 15. 20. 10, 10; negligens et iectivus a. 213. 282, 5; negligens aderat 230, 20. 253, 25. 463, 15; servus de capud suum aderat 212, 15. 214, 15.
 adfadimas: duas epistolae adfadimas uno tenore conscriptas 276, 10; v. affatus.
 adfigere (epistolam) in foro publico 161, 20.
 adfilaciones 162, 5.
 adfirmare: epistolae, cartas etc., manu, manibus a. 14, 20. 20, 15. 22, 25. 23. etc.; triduum apensionis, quod custodi, mihi adfirmare deberitis 171, 15; appennem adfirmare 15, 15. 30. 35. 151, 15; editionem adfirmare 152, 10; alegare atque adfirmare epistolam etc. (in curia) 175, 30. 35. 176, 15. 20. 203, 1. 5; = tradere, donare 200, 5. 255, 10. saepius; per cartam cessionis a. 188, 25; per epistolam tandem a. 249, 40; per venditionis titulum a. 235, 35. 255, 25. 40; melior rem libertatem in servos adfirmare 172, 25.
 adframire v. adchramire.
 adgredi: causas adgredi vel repellere 216, 20.
 adhibere testes 385, 30. 387, 20; testes in testimonium suum a. 309, 15. 325, 25; comitem et vicarium eius cum reliquis proceribus in testimonium adhibent 384, 10; adhibitus secum ex utraque parte amicis nuptias publice celebrare 548, 10. — adibito (?) 592, 1.
 adherere 595, 35; idoneus (mihi) semper adhereas 576, 30; adhesere (?) 209, 5.
 adiacentiae, adiecentiae, adgecentiae, aiacentiae passim, ex gr. adiacentiis, adiecentiis 31, 20. 160, 5; adiecentiis, appendiciis 52, 20. 75, 10. 77, 1. 89, 15. 476, 30; adiacentis et appendiciis 268, 5. 351, 20. 352, 15. 598, 20; adiecentiis vel appendiciis suis 156, 10. 480, 20; cum omni supraposito suisque adiecentiis 143, 1. 144, 5. 147, 1; cum omnibus appenditiis suisque adiecentiis 135, 25. 137, 15. 144, 25. 150, 1; adiacentis vel aspicientibus 216, 25; aiacentis vel adipiscientis 322, 5.
 adiacere: iusticias nostras, quae in vestro ministerio adiacent 115, 1; (res) nobis adiacent in territorio K. 526, 25; de rebus, quae sibi adiacent 543, 10.
 adibito v. adhibere.
 adiecciones superdiccionesvae 88, 1.
 adiecentiae v. adiacentiae.
 adinvenire 421, 5.
 adinventio 73, 10. 76, 5.
 additus, additus, addetus 72, 20. 382, 15. 584, 35. — additum = additum 490, 25.
 adiperius = adipeus: abstineant se adiperis cibis 262, 30.
 adiudicatus morte 93, 10.
 adiunctiones 580, 10.
 adiutorium 148, 1. 234, 20. 302, 5. 374, 25. 524, 35. 556, 5; defensio vel adiutorium 171, 20.
 adiuvare 168, 20. 219, 35.
 allegare v. allegato.
 adliticare = adlitigare 4, 25; cf. 4, 10.
 admallare 4, 10. 25. 21, 20. 22, 30. 56, 35. 40. 159, 5. 216, 25; v. omallare.
- administrare: rem publicam admini- strantes 300, 30. 302, 15.
 admittere, ammittere, amittere = com- mittere 62, 20. 580, 30; a. furtum 630, 35. 631, 1. 5. 25. 634, 20. saepius; a. luxuriam, incestum 687, 15.
 admonere: qui admonetur et venire con- tempserit 635, 1.
 admonitionem dirigere 556, 20; indicu- lum regalem admonitio 262, 25.
 admonitoriae: ego iudex has admonito- rias tibi delego 537, 25.
 adnectere: poenam adnecti (licet non sit neccesse) 19, 5. 77, 10. 175, 25; nomina subter tenuntur adnexa 172, 15. 214, 10; subscriptiones subter adnixa 497, 15; stipulatione adnixa 175, 30. 176, 25.
 adnotare locum, diem, annum etc. in fine et in margine 545, 5.
 adnotacionis decretum 554, 30.
 adnumeracio precii 89, 10.
 adoptare, adoptare in loco filiorum (filia- rum, filii) 69, 10. 83, 20. 35. 184, 10. 147, 20. 148, 1. 279, 15. 30.
 adoptio: epistola adoptionis, adoptionis 148, 5. 30. 280, 5; adoptio gestis alli- gata 148, 10.
 adoptivus filius 466, 45.
 adoptulus frater 412, 25.
 adpendicia, appendicia 52, 20. saepius; v. adiacentia.
 adprehendere manum vel arma iudicis 153, 10.
 adprobare 537, 1. 553, 35.
 adpsallisset pro adsallisset 231, 1; v. adsalire.
 adpublicare 587, 25.
 aquaerere = adquirere 87, 1.
 adquirere 324, 35; res de parte paterna, materna adquirere 279, 15; quod stante coniugio aquaesivimus 87, 1; = in- quirere: causam per vicinos diligenter aquaesivimus 362, 25.
 adquisitio 310, 10. 385, 35. 386, 20. 400, 5.
 adramire v. adchramire.
 adsalire, adsallire aliquem 153, 5. 10. 20. 154, 5. 155, 10; a. aliquem in via 60, 15. 67, 1. 231, 15. 256, 10; a. aliquem in contubernium (-nic) 230, 30. 231, 1.
 adserere, adserire mandatum 29, 20. 25; cf. ibid. n. 2.
 adservire 281, 15.
 adsignare, assignare: a. (electum episc. regi) 896, 10; anuli impressione a. 460, 20.
 adsignatio: absque ullius iudicis adsigna- tione vel contradictione 243, 5. 20. 40. 250, 1. 255, 20.
 adspicientiae: aiascentiis vel adspicientiis 322, 5; v. aspicere.
 adstare in praesente, de praesente 230, 20. 231, 1. 30. 233, 1. 30. 282, 5; resedere vel adstare 214, 10; in ratio- nes publicas a. 162, 5; debuissent

- adstare causantes 67, 5; de rebus adesse aut adstare 491, 5; ad crucem ad iudicium Dei adstare 288, 5, 257, 10, 15; adstare ad rapinam faciendam 154, 5.
- adstipulatio, astipulatio 539, 10, 545, 5; cum adstipulatione subnixa 545, 1.
- adstrictus vinculo servitutis 326, 1, 5; licetis coniubii adstricti 551, 10.
- adsumere causas auctorum suorum 38, 25, 66, 10, 20, 25; atsubta (= *adsumpta*) sua vice 29, 25.
- adsurgere pro utilitatibus vestris me promitto 591, 10.
- adtaxatum premium 362, 15.
- adtempfare 172, 35, 189, 25, 207, 25; otentmire 588, 10.
- adtendere, attendere 28, 15; placitum suum a. 9, 1, 10, 20, 10, 5, 23, 5; — sacro ordinem instanter attendat 482, 20.
- adtrahere, atrahere 28, 5, 78, 10, 150, 20, 156, 20, 269, 15, 477, 10; adtractum, de abstracto, de qualibet adtractu etc. (*quod plerumque opponitur 'alodi'*) 31, 20, 65, 20, 78, 25, 79, 20, 82, 25, 91, 10, 15, 143, 1, 160, 20, 164, 10, 175, 10, 207, 5, 208, 15, 229, 25, 244, 25, 267, 5, 268, 10, 293, 15, 475, 25, 476, 20, 480, 25, 547, 5.
- adulter 224, 30.
- adulterium 610, 20, 614, 25, 624, 40, 650, 10, 659, 25, 682, 25, 703, 15, 713—716; adulterium perpetrare 494, 20.
- adumbrare 65, 15.
- adunatio = *congregatio*: a. sancti illius 122, 10.
- advena 334, 25.
- adversa valetudo 517, 15.
- adversarius, adversarii 28, 25, 152, 1, 162, 10, 422, 5; adversiores 399, 5.
- advivere 17, 35, 23, 25, 25, 5, 50, 15, 20, 69, 5, 75, 10, *saepe*; in caput ad vivere 138, 25, 156, 15, 158, 20, 242, 20.
- advocare 14, 15.
- advocatus, avocatus: pontifex aut abba vel abbatissa seo advocatus eius 66, 25; ipse (pontifex, abba, abbatissa) vel advocatus suus 66, 20; advocatus sancti illius, monasterii, coenobii, episcopi, abbatis vel *similiter* 200, 10, 211, 10, 20, 25, 212, 20, 25, 213, 10—20, 230, 15—25. (a. episcopi) 282, 1, 322, 1—25, 354, 5, 381, 15, 386, 20, 35, 388, 20, 389, 1—10, 20, 401, 10, 403, 5, 404, 20, 408, 15, 434, 20, 435, 20, 436, 1, 5, 25, 468, 20, 464, 10, 20; comiti vel eius advoco 322, 25; vos et advocatus vester ante ill. comitem interpellare fecisti 287, 25, 598, 5; ego illa cum manu advoco mei tradid 389, 25; advocationem, mandato legaliter dato atque solemniter confirmato, instruere 216, 20; = *vicarius accusati*
- in iudicio Dei* 623, 10, 35, 624, 40; v. infans, puer, vicarius.
- ae pro e: aedicere 171, 1; aedocere 163, 25; aedulium 101, 15; aelesmosina; aemitto etc.
- aedicare super fisco, super sua proprietatem monasterium 41, 15; ecclesia a novo aedicata 217, 25; mansus, super quem eccl. aedicata est 318, 20.
- aedificia, edificia, hedificia 16, 20, 18, 15, 30, 20, 30, 31, 20, 51, 20, 52, 20, *et passim*; aedificia ecclesiae restaurare 302, 1; ordini canonico et aedificiis necessariis eidem 304, 15.
- aequa lance, equa lance, equo lante, equalis lancea, aequalantia, equalentia: equalis lancea devidere 17, 1; equo lante dividere 83, 15; equa lance pensetur 525, 25; aequa lantia, equa lantia (aequalantia? equalentia?) dividere 84, 15, 197, 20, 198, 5, 204, 15, 205, 25; per equalentia dividere 235, 15; equalentia vel pactum 197, 20; epistola aequalantine 597, 20.
- aequalantia v. equa lance.
- aequalis: aequales preceptiones 68, 5; duas commutationes aequalem habentes tenorem 328, 5; heres aequalis 83, 15; aequalem partem contra avunculos vel amitas accipere 275, 1.
- aequalitatis (= *aequalentiae*) epistola 597, 20.
- aequaliter dividere 83, 20, 586, 10.
- aequitas, equitas: aequitatis ordo 64, 1, 65, 20, 66, 15, 25, 151, 1, 319, 10; equitatis norma 434, 15.
- aera v. era.
- aeramen 198, 5, 203, 35.
- aeramentum, aerementum, eramentum 15, 25, 144, 25, 175, 20; cf. eramenaria.
- aerarium, aerrarium, erarium: nostris (regis) aerariis inferatur 48, 5; aerarium regis 337, 20, 345, 20, 348, 20, 356, 20, 382, 20, 386, 10, 388, 40, 400, 25; aerarium regale 337, 25; aerarium publicum 338, 10, 381, 4, 382, 1.
- aerens, hereus: ostensolia, tam aereis, quam ferreis 196, 10; vasa herea 14, 20.
- airius color 422, 10.
- aes 584, 15.
- aestimatio: inter sylvas et agros et prata aestimationem diuarum hobarum 388, 1; iuxta aestimationem qualitatis eorundem locorum 404, 10.
- aetas: minoris aetas esse 405, 5; ad iuvenilem pervenire aetasem 405, 5, 15; aetas perfecta 148, 25, 149, 5; virilis, nubilis aetas 401, 20, 402, 25.
- nevus temporibus ex. gr. 146, 15.
- nevum ex. gr. 384, 25.
- affitimus, affitum 250, 15—30; affitum 251, 1; v. adfadimas.
- affitimus ex. gr. 369, 15, 399, 15; = effectus 65, 20, 345, 20, 40. etc.
- affirmatio: cum affirmatione subnexa 400, 20.
- affitimum v. affitimus.
- aforis: curtiles et aforis a terra arabili iurnales tant. 459, 10; cf. foras.
- aframire v. adframire.
- agentes v. agere.
- ager, agri, acri: in ipso pago, in agro illo 203, 35; agri 18, 15, 42, 20, 380, 30, 386, 1, 20, 402, 5, 403, 1, 418, 10, *saepe*; agri culti et inculti 18, 20.
- agere, regere pagum 48, 1; curas publicas agere 28, 20; curam publicam agentes 107, 15, 111, 25; vicem magistratus agere 170, 20; vicem comitis a. 593, 5; legationem a. 509, 26; agentes 93, 5, 15, 100, 20, 360, 30, 363, 10; agentes (regis) 41, 5, 65, 1, 111, 5, 201, 25; agentes (ecclesiæ, sancti, episcopi etc.) 11, 25, 25, 10, 43, 20, 77, 40, 78, 10, 79, 1, 99, 10, 136, 1, 139, 15, 191, 10, 280, 25, 281, 1, 441, 5, 490, 20; per iudicium illo agente 8, 20; ante illo agente 8, 20, 9, 10, 20, 13, 15; visum fuit ipsi agente 8, 25; monachis vel agentibus eorum 346, 5, 15; — agere contra aliquem 6, 25, 19, 20; causam agere 149, 10; causa acta vel perpetrata 15, 5, 161, 20, 214, 30, 35; actum vel perpetratum 154, 20. — Actum 21, 15, 76, 15, 77, 25, 81, 20, 82, 20, 83, 10, 84, 25, 89, 25, 91, 1, 25, 92, 10, 94, 15, *passim*; Actum illa data 554, 1; Hactum, quod fecit menses ille dies tantus 161, 25; Actum in mallo publico 346, 10, 441, 10; Acta sunt ibidem in publico mallo 346, 20; Actum ill. loco publico 267, 20; Actum in civitate ill., in basilica 312, 15; Actum illa civitate, in domo sancti Petri 545, 5; Actum Regino curte publica 396, 20; Actum in Rotwila curte regali 399, 20; Actum in castro 399, 10; Actum in villa 363, 20, *saepe*; Actum illo monasterio 328, 15, *saepe*; Actum in monasterio ill., in basilica s. ill. 312, 20, 518, 20; Actum in ipso pastorali titulo 400, 20; Actum publice 337, 25, 35, 345, 25, 346, 1, 348, 20, 349, 10, 352, 5, 381, 10, 386, 10, 30, 388, 15, 389, 20, 30, 406, 25, 408, 15; Actum (in) monasterio publice 347, 1, 390, 5; Actum publice in basilica 545, 20; Actum in villa ill. publice, publica 356, 40, 360, 25, 40, 363, 15, 724, 25; Actum in villa illa coram comite ill. et frequentia populi 358, 25—359, 1; Actum in presentia comitis P. vel centurionis Z. ceterique populi 382, 15.
- agiografus = *hagiographo* 335, 5.
- agnosticum = *epistola* 179, 25.
- agnatio, agnacio, agnicio, agnitio = liberi, posteritas 8, 5 (?), 20, 10, 23, 30, 25, 20, 69, 20, 93, 20, 94, 1, 187, 3.

- 188, 5. 230, 25. 232, 10. 253, 10. 20.
274, 1. 275, 30. 281, 15. 20. 334, 15.
466, 25; = *carta de agnatione* 188, 10;
cf. carta, epistola. — de agnatione
aut de comparato 8, 5.
- agnoscere cartam (*veram et legitimam
esse*) 214, 15; ill. notarius ad vicem
ill. agnoscit 328, 15; (*epistola voluntatis*)
agnita possit in acta migrare
588, 1.
- agones 581, 40.
- agonia 508, 30.
- agrarium: nulla functione aut redditus
terrae vel pascuario aut agrario 97, 5.
- agrest. (?) 170, 20.
- agust- v. august-.
- albae: ingenuitas in albis 257, 20; *ef.*
ib. 25.
- alegare, alegatio v. allegare, allegatio.
- alienare 78, 5. 80, 15. 20. 81, 10. 160, 25.
199, 25. 200, 5. 236, 10. 26. 243, 20. 35.
254, 10. 269, 10. 270, 1. 349, 5. 25.
460, 10. 476, 30. 490, 15. 491, 5.
579, 20. 25.
- alimenta 417, 20. 479, 25. 489, 10. 569, 5.
- alimonia 72, 1. 74, 10. 75, 10. 156, 5.
180, 30. 181, 20. 290, 30. 353, 15.
507, 30.
- aliud, aliud tantum, quantum 88, 15.
348, 15. 358, 25.
- allegare, adleggare, alegare, obleggare, ableggare, alligare: a. gestis mu-nicipalibus 4, 15. 5, 20. 19, 5. 28, 25.
29, 20. 75, 25—76, 1. 97, 25. 98, 5.
136, 20. 137, 1. 146, 15. 170, 1. 30.
175, 30. 176, 20. 209, 5. 20. 30. 345, 10;
gestis, gestibus a. 134, 5. 144, 15.
148, 10. 190, 15. 203, 1. 5; a. adque
adfirmare apud honoratus civitatis
175, 35; a. adque adfirmare nostris
(*civitatum*) subscriptionibus 176, 15;
scripturarum titulis allegari 79, 15.
144, 15; scripturarum serie (series, per
seriem) alligare 84, 10. 149, 5. 163, 25.
175, 1. 539, 20; = *legare* 111, 1.
- allegatio, adlegacio, alegatio, elegatio: alegatione gestorum robore 29, 15.
170, 25. 176, 5. 209, 10; (*pagina*)
bonorum hominum signis vel alle-gacionibus robore 477, 20.
- alligare = *adligare*: in isto furto alli-gatus 629, 35; = *adlegare*, v. allegare.
- alloquium: propositionis vel responsionis
alloquia 58, 20; *cf.* 37, 10; paginale
alloquium 108, 20.
- aloarius: apud tris aloarius 192, 5; tris
aloariae iuraverunt 194, 25; *cf.* 192,
n. 3.
- alode, alodae, alote, allote, alodo, aloto
(*abl. acc.*); alodem, alodium (*acc.*);
alodis (*gen.*) 4, 10. 25. 18, 10. 25. 29, 5.
30, 5. 25. 31, 20. 50, 10. 56, 5. 63, 20.
64, 1. 69, 10. 77, 1. 78, 20. 79, 20. 25.
80, 5. 81, 1. 5. 15. 82, 1. 5. 25. 83, 10. 15.
84, 5. 10. 20. 95, 1. 134, 30. 143, 1. 147, 10. 15.
157, 25—35. 160, 20. 164, 5. 175, 10.
- 197, 30. 204, 10. 205, 15. 20. 207, 1.
208, 15. 229, 25. 235, 10. 236, 10. 25.
244, 25. 250, 15. 251, 25. 267, 1. 268, 10.
283, 30. 343, 35. 368, 5. 475, 25. 481, 30.
539, 5. 30. 547, 5; alodi sui reparator
224, 10; ille comes recepit suum alode
368, 5; alode paterna = *terra paterna*
83, 10.
- alpes 377, 10. 429, 15.
- altare, altar, altario, altaro: altare
benedicere, consecrare 39, 20. 480, 35.
482, 10; altaris benedictio 502, 10;
super altare iuratus dixit 8, 15; super
altario iurati dixerunt 212, 25; super
altario in proximo mallo coniurare
214, 1; iuret in altari 662, 15. 682, 40;
positis manibus super altario, iuratus
dixit 157, 20; positis manu sua super
altario, iuratus (-a) dixit 192, 1. 194, 15.
195, 1; super altare manum ponere,
iurare 619, 40; manu missa super
altare coniuravit 251, 30. 252, 10;
iuramus per — sacrosancto altario,
ubi has conditiones superpositas nostris
continemus manibus 592, 10; violare
sacra altaria 618, 20; petitionem super
altare ponere 569, 30. 570, 15; ante
cornum, cornu altaris (*manumissio*)
30, 10. 141, 20. 172, 10. 216, 1. 328, 25.
544, 25; ad altaris cornu (*manumissio*)
312, 5. 313, 20. 518, 20. 543, 25; circa
altaria (*ducitur manumittendus*) 360, 15.
724, 18; — filium cum oblatione in
manu atque petitione altaris palla
manu eius involuta tradere 570, 25;
tradere servum ad altare 549, 1; in
altario offertum 40, 10; offertio in
altario intata 42, 5; Deo sacrificium
super altare offerre 215, 20; ante altare
auxilium querere 457, 35.
- altercare in praesentia reges 81, 1; iur-
gium, quod inter altercantes vertitur
535, 5.
- alteratio 20, 10. 29, 5. 43, 15. 254, 20.
464, 10.
- amactum 186, 10. 20. 187, 5. 204, 30.
206, 15.
- amandolae 49, 15.
- amanuensis, manuensis 4, 15. 20. 28, 15.
137, 1. 10. 161, 10.
- ambasciare 320, 15.
- ambastia: in ambastiis 169, 20.
- ambire 494, 15.
- ambitio 411, 25.
- ambulare 172, 20. 217, 10. 15. 234, 15.
246, 10. 257, 30. 278, 25. 510, 35; pro
nostris (*regis*) utilitatibus a. 57, 15;
cf. 49, 15; sollemniter sibi a. 158, 5. 10.
154, 5; in exilio a. 178, 30; a. super
prunas 492, 10; a. super vomeres
665, 30. 35. 668, 20; a. contra cartam
(*i. g. venire contra e.*) 31, 10; ambulet
ortiolus in gyro 608, 25.
- ambulator cavallus 386, 20.
- amici: a., pares et a. nostri (*regis*)
111, 5. 197, 15. 201, 25; a. sui, qui
cum ipso pergent, qui ad proprias
- eorum resederint 57, 15; gasindi, a.
57, 15. 58, 5. 63, 5; parentes, a. 163, 30.
230, 30—231. 539, 1. 25; a., proximi
387, 5. 405, 5; a. et propinquai 542, 30;
a. et cognati 406, 20; consensus
amicorum 142, 25. 143, 15. 163, 30.
358, 15. 387, 5. 406, 20. 539, 1. 25.
542, 30; adhibitis ex utraque parte
amicis, nuptias publice celebrare
543, 10; mediantes amicis 93, 25;
convenientibus amicis 590, 5. —
amicus et bene cupiens vester 198, 15.
202, 5. 258, 20. 261, 20.
- amigdalae 421, 15.
- amissio facultatum 152, 20.
- amitiae 275, 5.
- amittere = *perdere* 91, 20. 150, 10.
255, 10. 491, 5. 535, 15. 590, 10.
591, 1; libertatem et res a. 324, 35.
326, 5. 10; facultates a. 326, 1; gradum
a. 216, 15. 328, 35; = *committere*
62, 20. 580, 30; v. admittere.
- anachoreta 413, 25.
- anatalia: per hostium et anatalia tradere
210, 25; v. anaticula, axatoria.
- anathema (anatimatus = *anathematis*)
40, 20. 73, 10. 15. 77, 15. 309, 20.
482, 35. 500, 15. 595, 25; anathema
maranatha 578, 30.
- anathematizare 497, 40. 502, 35. 556, 1.
- anaticula: per ostio vel anaticula de
ipsa casa tradere 188, 25.
- ancilla 20, 5. 10. 69, 20. 90, 20. *saepius*;
ancillam liberare, liberam facere, di-
mittere 30, 5. 288, 1. 382, 5; in ancilla
mea tibi (= te) generavi, ingeneravi
204, 5. 466, 1; ancilla Dei 179, 25.
199, 1. 20. 200, 30; ancilla vestra, tua,
humilitatis terminus 87, 20. 174, 10. 25.
205, 10. 525, 25. 526, 10. *saepius*.
- andelangus 207, 5. 267, 5. 268, 10.
271, 5. 25. 272, 20. 275, 5. 276, 30.
277, 25. 279, 25. 283, 10. 464, 20.
- andrusticio v. antrusio.
- angaria 497, 25. 502, 10; carrarum an-
garia 72, 15.
- anguli terrae quattuor 246, 15.
- anima: pro animabus aliquid ad loca
sanctorum dare 50, 15; tradidit pro
anima (salute anime) viri eius et ani-
mabus filiorum 354, 20. 35. 355, 10;
pro anima remedium, remedio, con-
pendio 11, 5. 35. 30, 25. 44, 1. 76, 20. etc.
— ingenuis animis *falso* pro ingenuis
annis 94, 35.
- animalia 12, 10. 287, 20; sagina ani-
malium 383, 40; de animalia decimas
persolvere 591, 25.
- animus donantis 85, 5; gratante animo
64, 5.
- annona, anona: annonam sufficientem
in pane et cervisa et leguminibus et
lacte, diebus festis in carne exhibere
405, 30; anona vel vitalia reposita
233, 20; annonam vel aliam raupam

- furare 237, 26. 598, 5; annonna ad caballos 287, 20. 292, 35.
- annualis optio 570, 15.
- annulus *v. anulus.*
- annus, anni: (*servus*) annorum circiter tot 580, 35; (*servus*) omni corpore sanus usque anno et die 229, 10. 35; ad annos 5 aut 10 aut 15 res habere (*precaria*) 491, 5 (*cf. quinquennium*); anni adimpleti 142, 15; anni impleti 163, 10; anni transacti 186, 80; de annis respondere, per annis rem sacire 66, 25; res per diversorum annorum curricula possessa 139, 20; per tot annos res iure patris mei ill. et nostro servitio mansit 593, 20; 30 anni 8, 15. 157, 5. 10. 20. 169, 30; triginta et uno anno semper exinde fui vestitus 194, 20; perfecti anni 590, 10. — diem, annum et consulem adnotare 545, 5; anno ill. regnante ill. rege, regni ill. regis vel similiter 2, 20. 25. 4, 1. 16, 1. 39, 25. 94, 25. 100, 25. 151, 25. 170, 20. 176, 1. 202, 30. 209, 5. 210, 1. 5. 214, 35. 218, 1. 219. 236, 30. 334, 20. 345, 35. 348, 20. 356, 40. 358, 20. 382, 35. 387, 33. 388, 15. 400, 35. 404, 1. 458, 15. 518, 30. 546, 20. 561, 35. 576, 5. 578, 40. 579, 1. 587, 20; anno illo sub illo principe 172, 10; anno imperii, imperatoris vel similiter 176, 1. 218, 1. 219, 5. 25. 312, 15. 20. 313, 40. 314, 35. 320, 15. 325, 30. 328, 15. 384, 35. 386, 15. 388, 15. 389, 1. 5. 20. 390, 5. 396, 20. 546, 20; anno ab incarnatione, incarnationis Domini vel similiter 314, 35. 396, 20. 425, 15. 545, 30. 548, 40. 549, 10. 554, 1. 555, 10. 561, 35. 563, 35. 565, 20.
- annus: censum annuis temporibus reddat 351, 1; annuam memoriam facere 387, 20; exenia annua inlatione persolvere 591, 10.
- anteriore strumentum presentare 136, 20.
- antestis *v. antistes.*
- antique consuetudo 20, 20. 163, 25. 164, 1. 539, 20; mos antiqua 165, 1; loca ab antiquis temporibus in potestate progenitorum eius fuissent 384, 25.
- antistes, antestis 116, 35. 117, 15. 375, 30. 427, 30. 35. 450, 10. 497, 15. 578, 1; urbis antistes 45, 25. 46, 15. 107, 5. 111, 30. 434, 1. 565, 25; civitatis antistes 482, 20; ecclesiae antistes 563, 30; monasterii sancti antistites 508, 1. — antistes (?) 9, 25.
- antrustio; (*de*) antrustione, antruscione, andrustione, antrustione, antrustione; antrustionorum, antruscionorum, andrustianorum: de regis antrustione 35, 5. 55, 1; inter numero antrustionum computetur 55, 5.
- anulus, annulus, anolus: annulus valentus soledus tantus 5, 10; anolus de soledus tantus 23, 25; coedo ei, osculum intercedente, anulo circumdata restringente, in die nuptiarum 589, 1; = *sigillum* 111, 20. 193, 15. 197, 25. 201, 20. 257, 5. 318, 35. 319, 25. 323, 20. 324, 1. 396, 15. 399, 10. 434, 35. 458, 15. 459, 20. 460, 20. 30. 415, 5; nostrae imaginis anulo 397, 10; anulo ecclesiae bullare 563, 15.
- apendi *v. appendere, appennis.*
- apensio: triduum apensio 171, 15; *v. appendere, appennis.*
- apex, apices, abices, aplices = *literae*, *elementa*: Graeci apices 559, 1. 567, 25; = *literue, epistola, carta* 48, 20. 101, 15. 102, 20. 45. 105, 10. etc.; istum apicem 336, 25; lator apicum 336, 20. 518, 1. 566, 20; portator apicum 369, 5; gerulus apicum 518, 5.
- apostolicus = *pontificalis*: apostolicus vir = *episcopus* 14, 25. 41, 5. 43, 10. 44, 10. etc.; a dominus 59, 15; apostolicus 91, 5; sedes apostolica, ubs a. etc. 46, 1. 59, 5. 72, 20; de pontifice Romano praecipue dicitur 104, 15. 453, 15. 510, 10; dominus apostolicus = *papa* 416, 10; apostolica benedictio (imperatoris) 381, 10. 434, 35.
- apostolorum canones 550, 1; limina apostolorum (Petri et Pauli) = *ecclesia Romana* 104, 20. 180, 25. 439, 40. 440, 15. — apostolus Gallearum Martinus confessor 501, 4.
- apographum: epigraphus curavi tibi carrexere 336, 5.
- appellare ad archiepiscopum 415, 30.
- appellatio iniusta 152, 1.
- appendiae, adpendiae *passim, ex. gr.* 138, 5. 145, 10. 354, 15. 408, 1. 466, 10. 475, 30; *v. adiacentiae.*
- appendensi (= *appendiciis?*) 20, 30.
- appendere, appendi, apendi, appendi, habendi: edictus in foro illius — debit apendi, apendi 535, 1; sceda dicti, que appeti in foro illius debet 535, 5; contestatiuncula seu planetaria per triduum partibus foris publicis, ad hostio sancto illo, in mercato publico apensa, habendi 28, 10. 20; cf. adfigere, apensio, appennis, suspendere.
- appennis, appenis, apenne, appeno, adpennis, adpendi, appennam 14, 10. 20. 15, 15. 134, 15. 151, 5; carthola, qui vocatur appennis 15, 15; relatum, que dicitur appennis 202, 10; cartola relationis, que dicitur appennis 202, 15. 20; appenni prosequare et adfirmare 15, 30; noticia ad appenno firmare 15, 20; cum noticia pagensium appennem adfirmare 151, 15; *v. apensio, appendere, relatio, relatum.*
- appertinentes ad ipsos mansos 319, 15. 20.
- apposita persona = *opposita p.* 356, 5.
- aptificare, abtificare 14, 1. 22, 10. 93, 1. 160, 10. 235, 30. 237, 30. 244, 25. 245, 1. 5. 25. 35. 254, 15. 510, 35. 538, 1. 598, 10. 20.
- aptisare = *aptificare* 597, 25.
- aptum: ratum et aptum 190, 15; *v. ratum.*
- apud, aput: apud acta 4, 5; apud hono- ratis civitate 175, 35; gesta, acta habita apud etc. 176, 1. 588, 10; acta habita apud ill. et ill. prin- cipales etc. 587, 20; apud ordinem curiae 585, 20; apud ipso garafione vel apud ipsos bonis hominibus ei fuit iudicatum 231, 20; stare facias aput nostro fasallo illo aput recta ratione 334, 1; apud me (= *mecum*) in rationes introieris 152, 10; in heredi- tate apud (= *cum*) germanos suc- cedere 204, 15; aput homine litis in- tencione habuit 12, 35; item habere aput aliquem 6, 30. 7, 1; iurare, con- iurare apud homines (= *cum con- sacramentalibus*) 8, 10. 15. 25. 12, 15. 22, 10. 20. 153, 10. 20. 157, 15. 212, 5. 213, 35. 214, 1. 252, 10; apud (regis) signaculo manuire 196, 20. 25.
- aqua: aquis aquarumve decursibus 5, 5. 7, 10. 16, 30. 18, 15. 20, 30. *passim*; aquarum ausus 268, 35. 279, 35; aquarum opportunitates 276, 20; conce- dimus (*ad molendinum*) omnem aqua subteriori vado publico 264, 1; panem et aquam largire 217, 15. 279, 1; pu- tentes aquae 422, 20. — aquae ferventis (calidae, callidae) iudicium (examen, benedictio, exorcismus etc.) 604—614. 638. 644. 647. 649. 650. 654. 658. 662. 664. 667 *sq.* 670. 677 *sq.* 679 *sq.* 682—684. 688 *sq.* 693. 714 *sq.*; aqua fervida 715, 10; ad aquam calidam examinari 310, 1. — aquae frigidae iu- dicium (benedictio, coniuratio etc.) 617—629. 638. 640. 641. 643. 648—653. 656 *sqq.* 657 *sq.* 662. 664 *sq.* 667. 669 *sq.* 672 *sq.* 674—676. 680 *sq.* 684—686. 689 *sq.* 692. 706, 30. 711—714. 717—719. 722; adiuro te — per iudicium aquae frigidae 695, 20. *saepius*; adiuro te — per hoc electum iudicium aquae frigidae 689, 40; benedictio aquae frigidae, stantis vel fluentis 625, 40; iudicium aquae fluentis 649, 10; benedictio aquae fluentis 652, 5. 657, 5. 667, 30; sancti- fices aquam, licet fluentem 652, 15; aqua, quamvis fluens, tamen sit sancti- ficate 702, 15.
- aquaeductus 322, 30—323, 5.
- Aquilia, Aquiliana lex 17, 5. 169, 26. 576, 5. 578, 20. 35. 40. 585, 5. — Aquili- ana stipulatio 145, 5.
- arabilis terra 217, 40. 230, 5. 231, 35. 232, 25. 234, 1. 235, 5—16. 272, 20. 314, 20. 25. 319, 15. 20. 320, 25. 459, 10.
- arativa terra (*opp. terra silvatica*) 380, 35. 381, 30. 35; campo aratiyo 358, 1.
- araturae: opera aut araturas 435, 15.
- arbitres 593, 10.
- arbores: per ramos de arbores (tradere) 164, 25; arbores glandiferae 384, 5.
- arche- *v. archi-*
- archicapellanus 397, 15. 399, 35.
- archi[com]mentariensis 484, 35.

- archidiaconatus 518, 10.
 archidiaconus, archidiaconus, arcidiaconus 40, 5, 42, 5, 170, 15, 179, 15, 201, 10, 260, 10, 15, 261, 1, 5, 263, 1, 464, 20, 480, 35, 482, 5, 499, 25; a. loci illius 201, 1.
 archiepiscopus 119, 15, 162, 15, 176, 35, 177, 15, 215, 25, 218, 15, 20, 219, 5, 259, 25, 30, 293, 20, 299, 10, 300, 10, 30, 301, 30, 305, 5, 15, 328, 1, 375, 15, 396, 5, 415, 20, 420, 5, 425, 35, 446, 30, 448, 25, 453, 30, 468, 1, 5, 15, 508, 15, 546, 5, 553, 10, 15, 555, 20, 556, 25, 559, 10, 30, 562, 5, 10, 563, 1, 564, 40, 565, 15, 723, 10, 724, 1.
 archimandritae 364, 15.
 archimenteriensis v. archi[com]mentariensis.
 archipraesul = archiepiscopus 554, 40.
 archipresbyter, archepresbeter, arcipresbyter 503, 35; ad archepresbeterum instituendum 170, 10; archipresbyter pagi ill. 416, 15.
 archipresbyteratus ministerium 411, 20.
 archepresbeteria curam agere 170, 15.
 archisacerdos 445, 15.
 architectus 360, 10.
 archivum; arcipibus, harcibibus, arcibo, archivis: gesta in arcipibus publicis servetur 98, 20; auctoritas, quae in arcibo ecclesiae episcopii servatur 215, 25; (testamentum) in archivis basilice conservandum 476, 10.
 area, aria 90, 10, 169, 15, 724, 5, 10; area infra civitate 69, 20, 90, 1, 135, 1, 158, 5, 724, 1; area infra muros civitatis 90, 1; area intra muros 169, 10; casa cum ipsa area 158, 5.
 argastide = ergastulo? 548, 20.
 argentum 7, 30, 10, 20, 11, 15, 25, 13, 5, 14, 30, 15, 25, 17, 5, et passim; argenti pondo, ponda, pondua, pondus, pondera 19, 5, 21, 1, 76, 10, 77, 20, 84, 25, 170, 10, 356, 35, 358, 10, etc.; argenti libra, libras, 1. de, in argento 92, 10, 275, 15, 276, 15, 346, 5, 358, 25, 370, 20, 371, 30, 401, 30, 35, 402, 5, 435, 15, 436, 10, 541, 20, saepius; argento uncias tantas 10, 20, 25, 30; argentum soledos tantos 156, 25, 160, 35; inter aurum et argentum 85, 5, 86, 5, 278, 5; aurum, argentum 50, 10; aurum, argentum, vestimenta vel reliquias species 170, 5; tam aurum quam argento vel reliquias fabricatur 477, 1; de fabricatio, auro, argento 196, 10; aurum et argentum, vestimenta 282, 30; aurum, argentum, drapalia 203, 35; 204, 15; auri et argenti utensilia 175, 20.
 aria v. area.
 arribannus, arribannus v. haribannus.
 ripennos, ripennos, arpennos, arpennes, arpennes, aripenne, arripennos, mensura terrae, vineae 140, 1, 203, 30, 206, 20, 217, 40, 263, 15, 459, 35, 540, 20, 597, 5.
 arma 192, 1, 233, 20; una cum arma sua coniurare 55, 5; arma iudicis adprehendere 158, 10; arma dare (in dote), ut ordinis Getici est 584, 10.
 armentum, armenta 85, 10, 86, 5, 175, 15, 385, 25, 387, 10, 404, 25.
 armentarius 385, 25.
 armesario = admissario 175, 15.
 aromata 412, 20.
 arrabo 412, 15.
 arrae: arrarum coniugiae 163, 25; arras coniugis 589, 20; per solidio et denario et in arras despontata 598, 1; solidio et denario de ipsas arras ib.
 ars, artes 429, 10; ars grammatica 423, 15; ars poetica 522, 10; ars medicinalis 452, 25; artes magicae 641, 1, 645, 30, 683, 1; ars diabolica 624, 40, 651, 1.
 articulus 497, 25, 500, 10, 502, 25.
 artifex 365, 35.
 arvea terra 387, 5.
 as: assem integrum paupertatis nostrae = integrum hereditatem 586, 25, 30.
 aspicere 89, 15, 139, 1, 10, 15, 160, 5, 236, 1, 598, 20; aspicentes 216, 25, 294, 5, 25, 295, 35, 299, 20, 25, 305, 35, 307, 5, 308, 35; aspicere in casam 24, 5, ad mansum, maso 31, 25, 232, 5, 272, 20, 541, 15; per sua epistula ad dominum rege(m) monasterium aspicere decrevit 481, 35; aspicere ad fisco 54, 15; ibidem (ad basilicam) aspicere deberent (villae) 217, 35; monasterii ad eandem sedem pertinentibus vel aspicientibus 303, 1.
 assensus: in electione (episcopi) unus idemque assensus 554, 20; sponsans non sine legitimo parentum assensu in uxorem habere 543, 15; cf. consensus.
 assertio 311, 10.
 atractum v. adtractum.
 atria ecclesiae 609, 1, 638, 10, 650, 15, 677, 1, 679, 25, 30, 682, 30, 704, 1; atria ecclesiarium 296, 30; apostolicae confessiones et atria 497, 5.
 atsubta = adsumpta 29, 20.
 attendere v. adtendere.
 attinentiae 312, 30.
 auca 287, 15, 418, 20.
 auctor, autor: autore legitimo 21, 10; autore presentare 23, 10; auctor esse emptori 108, 1, 5; in presencia regis auctores esse emptori 107, 20; adsumere causas (in vice) auctorum suorum 38, 25, 66, 10, 20, 25; instituo dominum procuratorem et auctorem 146, 15; auctor criminis 76, 5, 186, 10.
 auctorium: in auctorio presentare 21, 10; cf. auctor.
 auctoritas, auctoritas: auctoritas apostolica 426, 1, 497, 5, 20, 35, 502, 30; a. papae 502, 15; a. sedis apostolicae 501, 30; auctoritas (episcopi) 557, 5; a. officii (episcopi) 396, 5, 415, 30. — a.
- (principum, regis, imperatoris) = praeceptum, diploma 42, 10, 44, 1, 10, 20, 45, 1, 10, 51, 5, 52, 1, 15, 53, 1, 10, 54, 10, 20, 57, 5, 62, 15, 64, 1, 10, 65, 15, 20, 107, 20, 112, 5, 124, 40, 151, 5, 190, 1, 201, 5, 215, 25, 257, 5, 288 — 328 passim, 398, 1, 399, 20, 434, 25, 30, 458, 15, 35, 459, 20, 460, 15, 543, 40, 544, 25, 580, 25; per auctoritatem tenere, defendere etc. 297, 30, 298, 1, 40, 299, 15, 303, 5, 15; 314, 25, 328, 10; ex auctoritate regali iusticias definire 122, 20.
 audiencia = a. iudicis: ad audienciam evocari 534, 30, 535, 15; ad audienciam venire compellere 535, 20; ad audienciam se venturum, sub idonei fideiussoris cautione promittat 535, 5; = a. regis: usque ad nostram audienciam et diiudicationem 397, 5.
 audiencia, audienciale, audienciale: carta a. 38, 15, 60, 5.
 audire: a iudicibus audiri 152, 20; a iudice non audiatur 537, 5; causas audire 42, 20, 43, 10, 44, 15, 196, 20, 201, 1, 15, 202, 15, 213, 10, 25, 230, 15, 231, 15, 251, 15, 253, 20, 282, 1, 290, 20, 294, 30, 295, 20, 299, 30, 306, 30, 308, 15, 465, 20; sacramentum audierunt 22, 25.
 auditores 9, 1, 156, 40.
 augas = auras 49, 10.
 auguriale, augurialium 75, 45.
 augustica dignitas 367, 5.
 augustus, agustus, -a 174, 5, 215, 25, 218, 1, 258, 5, 295, 30, 297, 25, 298, 20, 299, 10, 301, 1, 30, 302, 30, 303, 15, 304, 10, 305, 30, 322, 10, 323, 25, 324, 20, 327, 30, 328, 10, 20, 366, 20, 397, 10, 20, 435, 1, 460, 5, 474, 5, 25, 503, 30, 504, 1, 509, 35, 533, 20; agustissimus 173, 1; augustissimus 396, 25; vestra augustissima serenitas 367, 10; semper augustus 525, 25, 526, 10, 527, 15; Iudit imperatrix semper augusta 526, 15; Helena semper augusta 473, 45, 50, 474, 5, 15.
 aula regis 168, 5; abba de aula sancti illius vel illo monasterio 260, 1; aula ingenuitatis 577, 10, 578, 5; aula beatitudinis 579, 15.
 aureus: inaures aureus 5, 10; sede summa aureaque Romana 452, 35; aurei nummi, aureus 434, 25, 541, 10.
 aurialium 75, 45.
 auris, aures: a. (regis, imperatoris) 49, 1, 173, 15, 174, 5, 178, 5, 314, 1, saepius; ad aures praeclaras accusare 506, 1; dominicis auribus intuocantur 162, 10; publicis auribus innotescere 162, 1, 171, 10; testes per aurem traxi 441, 10; cf. ib. 20.
 aurum 10, 30, 12, 25, 14, 30, 15, 25, 50, 10, et passim; auri uncia, unciae ex. gr. 31, 10, 92, 5, 267, 15, 268, 20, 275, 15, 276, 15, 337, 20, 356, 35, 361, 25, 545, 25; auri libra, librae ex. gr. 11, 15.

- 19, 5. 21, 1. 73, 20. 77, 20. 346, 5. 476, 1. 541, 20. 548, 35; auri soledi, solidi 90, 5. 15, 20; 172, 35; 345, 30; 346, 15. 581, 1. 594, 20; sexcentorum solidorum anni ad purum excoeti 308, 30; libras 500 de auro mundissimo 529, 10; aurum purum 435, 25. 436, 10; aurum obrizum 442, 1; scuta auro micancia 177, 20; codices auro gemmisque ornati 177, 25; cf. argentum. ausavit = ausus est 594, 5. austiliter = hostiliter 16, 30. ausu temerario 327, 20. 351, 5. 352, 1. 25. autentus = obtentus 309, 20. avia 230, 15. 293, 20. 355, 10. avunculus, abunculus 9, 5. 82, 1. 5. 20. 147, 10. 15. 250, 20. 251, 1. 274, 30. 275, 5. 387, 20. 406, 5. 15. 410, 15; major avunculus 425, 35. avus 69, 10. 81, 25. 134, 10. 147, 5. 213, 25. 214, 1. 250, 15. 282, 5. 295, 35. 301, 1. 303, 15. 397, 25. axatoria: per hostium et axatoria trahere 547, 30. azymus panis 717, 10.
- B.**
- bachare 425, 15. bacones de lardo 287, 15. baculus, qui dicitur 'sunnestab' 628, 35; baculus, qui inserendus est inter brachia pueri 689, 25. baiolare, baiulare: officia sancta b. 39, 20; consilium b. 234, 35; baiolare de furto, crimen 619, 20. 622, 1. 625, 30. 633, 10. 654, 1, 5. 666, 30. 669, 15. 674, 40. 690, 5. 693, 15. 696, 1. 704, 10. baiulus litterarum 518, 10. balneae infirmis maxime necessariae 405, 30. balteus ex auro et lapidibus pretiosis effectus 405, 5, 15. bannire 68, 20. bannus: proximo mallo post banno resiso 212, 10; res foras bannum mittere 468, 10; de omnibus bannis conservatus 193, 10; (immunes) a bannis 319, 30; bannos exigore, requiri, exactare 315, 10. 458, 5; cf. haribannus. banriles olei 370, 25. baptismalis ecclesia 485, 10. baptismus 217, 30; baptismum, baptissimi sacramenta percipere 318, 5. 25; baptismum nomina posuimus 208, 10; vestem in baptismio suscipere 414, 30. baptisterium consecrare 426, 10; baptisterium = baptismus: decimam, baptisterium, sepulturam (usurpare) 264, 15. baptizare, baptisare 220, 10; b. mancipia Hebreorum 309, 20. 310, 20. barbari 479, 30. 569, 10; barbarae nationes 397, 10. baro 225, 20. 25.
- basilica, basileica, basileca 8, 10. 25, 30. 9, 10. 20. 30. 10, 10. 12, 15. *et passim*; abba de basilica 79, 1. 160, 1. 180, 20. 244, 15; custodes basilicae 242, 5; cultores basilicae 579, 20; rector, rectores basilicae 350, 10. 545, 20. 25; in archivis basilicae 476, 10; decimas dare ad basilicam 217, 30; basilicam habere defensatricem 246, 30; in basilica coniurare 17, 15. 157, 5. 251, 25. 253, 1; cf. ingredi in basilicam 251, 25. 252, 10; in basilica, ubi reliqua sacramenta percurrent, coniurare 212, 5. 10; in basilica, ubi plurima sacramenta precurrere videntur, iurare 194, 15; in ipso mallo, in basilica sancto illo iurare 211, 15; Actum publice in basilica 545, 30; hospitale intus basilica 500, 45; basilicae in terra Selavorum constructae 318, 15. 20.
- beatae memoriae, recordationis 424, 25. 519, 5.
- bellum 372, 35; karta illius, qui in bellum prefecturus est 401, 15; bellum contra paganos indictum 425, 10; iurata bella 416, 30.
- bene; bene cupiens vester (tuus) 111, 5. 116, 25. 197, 1. 198, 15. 202, 5. 236, 35. 258, 20. 261, 20. 263, 1. 332, 30. 335, 30. 442, 15. 450, 20. 454, 25. 526, 30. 529, 10. 25 (cf. amicus); bene fidem habentes 13, 30; bene Francos Salicos 214, 1; bene ingenui, -a, -i 55, 15. 56, 1. 106, 15. 20. 172, 1. 20. 185, 25. 190, 5. 208, 5. 209, 15. 213, 35. 228, 30. 40. 229, 1. 231, 15. 232, 10. 257, 25. 273, 15. 274, 1. 20. 312, 5. 10. 318, 25, 30. 543, 25—40; bene ingenuus sive Salicus 252, 5; bene liberi homines 218, 25; bene meritus, bene meriti, benemeriti 50, 20. 87, 5. 15. 25. 204, 25. 210, 5; bene nati viri 581, 25; bene nobiles parentes 518, 25; bene viventes 172, 25.
- benedicere episcopum 37, 20. 46, 5. 10. 20; b. sacros ordines 480, 40; 492, 25; b. ad onus sacerdotum 261, 1; b. altare 39, 20; b. velamina 424, 30; b. aquam, ferrum, panem et caseum etc. (ad iudicium Dei) 604 *sqq. passim*.
- benedictio, benedictio 72, 20. 180, 25. 260, 35. 499, 15. 502, 10. 507, 25; apostolica benedictio (imperatoris) 381, 10. 484, 35; a benedictione episcopali immunis 555, 5; simplex et subria benedictio 40, 15; aqua benedictionis 700, 1; benedictio ferri, aquae, panis et casei etc. (ad iudicium Dei) 604 *sqq. passim*.
- benefactores 66, 20.
- beneficiare 262, 1. 505, 15; ususfructuario ordine b. 160, 20. 25.
- beneficium, beneficium 31, 15. 43, 5. 10. 44, 10. 20. 45, 5. etc.; in enumeratione pertinentium: reliquis quibuscumque beneficiis vel similiter 61, 10. 64, 5. 65, 20. 79, 1. 83, 1. 86, 1. 97, 1. 151, 1. 45; legis beneficium = com-
- positio 21, 10. 68, 5; beneficium = 'Zinsen' 591, 35. 592, 1; = commodatum, 'Darlehn': beneficium facere argento 10, 20. 21, 15; solidos ad b. accipere 96, 15; argentum, solidos ad b. praestare 92, 10. 15. 93, 1; ad prestetum, pristetum b. accipere 11, 25. 30. 17, 5. 25, 30; ad pr. b. praestare 186, 20. 191, 30. 193, 25. 206, 15. 20; *de usufructu, precaria, 'Landleihe, Lehen'* dicuntur: beneficium facere de re 7, 10. 142, 10; prestetum b. de res (= rebus) facere alicui 491, 1; res per alicuius prestetum b. habere 490, 15; sub usu, uso beneficio possidere, tenere etc. 51, 10. 75, 15. 78, 25. 80, 20. 199, 25; sub vestro pretexto beneficio tenere et usurpare 138, 25. 139, 10; ad usum beneficij tenere et excolare 81, 5; ad usum beneficij ad excolendum prestare 236, 1. 20; per alienius beneficium rem habere, excolare etc. 81, 10. 100, 5. 191, 30. 236, 5. 25. 250, 1. 255, 10. 269, 5. 465, 10; per sum b. alicui rem relaxare, praestare, concedere 242, 40. 243, 10. 15. 30. 244, 10. 249, 40. 254, 1. 25. 269, 1; nonas ac decimas de villis, quas vassalli nostri (*imp.*) de ratione ecclesie per nostre largitionis beneficium haberant 304, 15. 20; rem ad beneficium ususfructuario ordinem excolendum tenere 78, 1; ad beneficium excolare 99, 1. 100, 1; in beneficium, in beneficio dare 190, 30. 304, 30. 322, 10. 20; in beneficium (con)cedere 354, 35. 355, 10. 384, 25. 725, 20; in usum beneficij concedere 269, 5; in beneficium accipere, suspicere 351, 25. 386, 5. 25; res in beneficium, in beneficio habere 292, 1. 20. 354, 25; mancipia in (regis) beneficium habere 331, 15; quae in nostrum (*regis*) beneficium tenuerat 124, 20; de ecclesiis vestris, quae in nostro sunt beneficio 220, 10; = *res in b. datae* 370, 15; b. habere 301, 25, 30. 302, 5. 10; b. tenere, apud imperatorem impetrare 455, 30; nonas et decimas vel censum de beneficij dare 301, 30. 35. 302, 5; de quorum beneficij sunt 320, 1; famulus ex beneficio illius aecclesiae ortus 328, 25; dedit comes ex comitatu suo aut beneficio suo 289, 20; de ministerio ill. vel de beneficio ill. 534, 5.
- benemeriti v. bene.
- bicina = bucinia: cornua bicina 370, 1.
- bifarios eos testificare deprehendimus 593, 25.
- bibus: panis bisus 629, 15.
- blada de vinearum fructibus dicitur 11, 30.
- blandia accipere (propter iusticias facandas) 259, 25.
- blasphemia 263, 10.
- bona v. bonus.
- bonarium, bonarium v. bununarium.

- bonus, -a, -um: quod bonum, felix, faustum etc. 85, 5. 196, 1; bona 148, 15. 316, 10, 15; 344, 5; boni, sc. homines, manu bonorum firmata 19, 15. 232, 1; bonum certamen 237, 15. 259, 20. 261, 20. 505, 15; bona fide contractum 326, 20; res per homines bone fidei veraciter inquisita 293, 25. 324, 10. — boni homines (omnes) 6, 25. 7, 1. 9, 5. 14, 15. 17, 20. 19, 20. 20, 1. 21, 5. 24, 25. 63, 20. 81, 1. 85, 20. 93, 25. 98, 15. 100, 20. 111, 15. 138, 1. 141— 145. 150, 20. 153, 1. 154, 25. 156, 35. 164, 40. 188, 1. 5, 15. 189, 1, 10. 191, 35. 194, 1. 15. 30. 195, 1. 207, 15. 20. 231, 5, 20. 233, 20, 25. 234, 5. 236, 1. 248, 15. 250, 30. 251, 30. 252, 15. 25. 256, 10. 257, 20. 271, 15. 276, 20. 289, 25. 463, 20. 477, 20. 514, 15. 538, 1. 545, 1. 547, 30; defensione vel muadeburde ecclesiarum aut bonorum hominum eligere 188, 5; cum rachinburgis vel reliquis bonis hominibus 465, 20; boni homines racineburgi 251, 15. 252, 1. 30. — bonas et straneas personas 15, 1. 5; boni viri 136, 25. 146, 20. 149, 1. 152, 15. 154, 1. 5. 159, 10. 163, 20. 164, 20. 537, 20. 539, 35; bonae memoriae 172, 15. 210, 5. 262, 5. 295, 30. 297, 25. 298, 20. 299, 10. 301—306. 560, 15. 587, 20; bonae pacis 61, 20. 83, 25. 248, 25; bonum testimonium 219, 30. 220, 1; tinido bono 230, 1. 246, 35; bona voluntas, voluntas etc. 19, 10. 21, 1. 23, 30. 25, 15. 475, 35. 480, 5. 490, 15. 539, 30. 569, 25. 581, 15.
- borcros = porcos 358, 30.
- boves 5, 10. 17, 30. etc.; paria de boves ad laborandum 175, 15; boves 2 saigaram et alias dimidii solidi 388, 5; boves furare 457, 30.
- bracco = canis, 'Bracke' 225, 20.
- brachium in collum ponere 237, 30. 598, 10.
- braciatum 287, 15.
- bracile, bracilo 5, 5. 23, 25.
- bravium 515, 15.
- breve; breves, brevis nom. acc. plur. = epistola, 'Brief' 28, 5. 157, 40; omnes breves episcopos de missatica sua hic dimisit 514, 20; breve in vicem venditione (-nis) 229, 30; breve sacramenti 9, 30. 134, 20, 30. 154, 1; breve sacramentorum 157, 15. 35; breve = scedula in iudicio panis et casei adhibita 686, 15. 20.
- brevicula 411, 15 (*regis*); brevicula aperta, signata 419, 5; breviculum = scedula in iudicio panis et casei adhibita 635, 5. 666, 35. 668, 40. 688, 10, 15. 697, 40. 699, 15. 703, 10. brinna ad kanes 287, 20.
- bulla = sigillum 325, 30. 399, 30.
- bullare: epistolam anulo ecclesiae bullare 568, 15.
- bunnarium, bunnaria, bunuaria, bona-rium, bonnarium = modus agri certis
- luminibus definitus, 'bonnier'* 229, 20. 272, 20. 314, 20. 25. 319, 20. 597, 5. 30. 725, 25; cf. 597, 10. 598, 5.
- burgus: casa posita infra civitatem vel burgum illum 158, 5.
- burire (= comburere?): leode contra legem burisset 281, 20.
- butte 223, 35.
- byssus 584, 15.
- C. K.**
- caballus, cavallus 85, 10. 86, 1. 175, 15. 196, 10. 231, 15. 354, 5. 362, 15. 412, 15. 422, 5; uno cavallo 60 sol. valente 405, 5, 10; caballus cum sambuca et omni stratura sua 5, 10; cavallus cum esendo, ad essedam 387, 10. 404, 30; cavallus cum phaleris 388, 5; caballo in tascega subducere 211, 1; caballo furare 10, 1; caballorum pastus 72, 15. 418, 10; victimus ad caballos 49, 15; annonna ad caballos 287, 20. 292, 35; cavalli vassallorum et servorum 418, 10; tributarius, qui cavallum habet 419, 5.
- caballicare, cavalicare: mansum habere ad cavalicandum 723, 15.
- cabere v. cavere.
- cadere ad iudicium, ad crucem 233, 10. 257, 15.
- cadivus = caducus 90, 20. 229, 10. 35.
- caedere, cedere ligna, materiem 384, 5. 403, 20, 25; cf. caesura; flagellis cedere 310, 35.
- caeras v. cera.
- caesar 319, 15. 388, 15; caesar et consors imperii 294, 1.
- caesura lignorum materiarumque 383, 40.
- calamus 443, 10; calamus tinguere tintumque in vitulino campo ovino-que trahere 374, 15.
- calangananum 415, 15.
- calcare vomeres 659, 35. 677, 25, 30; calcanda (= componenda) causatio 156, 35.
- calcimentum 88, 25. 262, 5. 279, 30. 280, 1. 405, 30; hyrcinas pelles ad calcimenta conficienda 370, 20.
- caldarius, caldarium, caldaria 609, 1. 5. 638, 10, 15. 651, 10, 15. 662, 25. 664, 20. 677, 1. 682, 25, 30. 704, 15; caldaria sive urceolus 651, 5; callidarias vel ferramentum 358, 1.
- calomnia, calumnia, calumpnia 17, 20. 20, 1. 63, 5, 10. etc.; nullam super statu libertatis sue calumniam patientur 291, 25.
- calumniare 158, 1. 243, 35. 257, 5. 481, 15. 482, 20.
- calumniator 148, 10.
- camara, camera 233, 20; camera regis 388, 10; ad camaram nostram (*impe-*
- ratoris*) unusquisque ex suo negotio ac nostro deseruire studeat 315, 1.
- cambio: ius cambicionis 388, 35.
- cambium 388, 30. 389, 1.
- camerarius 361, 25. 389, 5, 20. 401, 10. 408, 15. 436, 25.
- camissa 454, 15.
- campello 7, 20. 11, 15.
- campus, campo, campi 7, 10, 15, 20. 11, 20. 23, 20. 25, 1. 31, 25. 51, 20. etc.; campum supersedere malo ordine 252, 20; vindictio de campo 90, 10; campo cum silva 17, 35; campo arato 358, 1. — in campum artum intrare 719, 5.
- cancellarius, cancelarius 356, 40. 360, 25. 361, 25, 30. 725, 15; in vicem cancellarii 548, 40.
- candela de cera (*ad basilicam pro defensione data*) 246, 30.
- canis, canes: canes acerrimi 387, 10; conlata bonorum (*ecclesiae*) per venatores et canis et meretrices expensa 481, 40; brinna ad kanes 287, 20.
- canon = *Sacra Scriptura*: canon(em) corrigerre 468, 15; = statuta ecclasiastica 309, 20. 328, 30. 411, 15. 419, 25. 491, 25. 492, 15. 494, 15. 550, 5. 551, 1, 20. 552, 35. 558, 40. 556, 1. 565, 5. 568, 20. 598, 30; canoness apostolorum, Africani, Antiocheni, Hipponeensis concilii, canon Laodicensium 550, 10; canones Agatenses 491, 30; c. Augustidunenses 491, 35; canon Aurelianensis 492, 20; canon Chalcidoneensis 491, 30. 492, 15. 560, 10.
- canonicus: canonicae apices 563, 10; canonica anoritatis 40, 20. 173, 30. etc.; canonicae constitutiones 216, 15; epistola canonica (formata) 218, 5. 557, 25. 561, 20; canonica, chano-nica institutio 41, 20. 109, 15. 179, 5. 217, 10. 313, 25. 318, 35. 480, 5. 544, 1. 553, 20; canonicum iudicium 216, 15; ordo canonicus 304, 10, 15, 20. 562, 30. 563, 5; canonica regula 497, 15; canonica religio 311, 20. 518, 15. 560, 5; in canonicas ordinare 127, 15; canonici 260, 25. 267, 25. 268, 30. 304. 312, 1. 15. 328, 35. 398, 25, 35. 447, 1. 465, 15. 509, 30. 515, 20. 518, 15, 20. 723, 15, 20; claustra canoniconum 305, 5; cenobium canoniconum 459, 30; aedificia, in quibus canonici et episcopi habitaverunt 304, 10; canonice, non autem serviliter obtemperare 399, 10; regulatamente vel canonice 400, 10; pergit partem, quamecumque volens canonice elegerit 312, 5. 543, 30; canonice promotus 519, 10.
- capalis v. cavalis.
- capella = *brevior capa*: super capella domini Martini, ubi reliqua sacra-menta percurrunt, coniurare 68, 1; = aedes sacra 178, 35; super altario in capella, que est in curte fisci, ubi reliqua sacramenta percurrunt, inrare

- 212, 25 — 213; capellae cum decimis 317, 25, 30; capella cum omni reditu 264, 20, 25.
- cappellanus 455, 15; capellani 398, 25; precipue capellano domini imperatoris 455, 20.
- capilli: capillorum honore privari 414, 5; si cutem et capillos habere volueris 419, 1.
- capitalia ad lectum, 'Kopfkissen' 418, 10.
- capitalis obiectio 152, 20.
- capitellum 671, 40. 672, 1.
- capitulum, capitola 37, 15. 69, 1. 133, 25. 135, 10. 471, 30. 494, 20; capitola epistolae 33, 1; per ill. et ill. capitulo nobis collata 593, 20; capitula canonum 550, 5; tria capita rogans 368, 5; quibus capitulis ab eis debeamus (*sc. missi*) requirere 509, 30; capitula, quae a nobis (*Ludomico Pio*) eis (*Hebreis*) observanda promulgata sunt 310, 35 — 311; capitula violare, irrita facere *ib.*; letania et capitula 628, 15.
- cappa 718, 5.
- caprinus caseus 635, 5. 650, 1.
- capsa (*reliquiarum*): iurare in capsas 662, 15. 682, 40.
- capsade (?) 16, 10.
- captivorum reversio 173, 15.
- captores 15, 20.
- capulatio, capulatura = *vulnus* 158, 5. 10, 35.
- caput, capud: lurica capitatis 127, 25; furtum scriptum in tabula super capitum facere 671, 25; poena capitatis 152, 20; caput inclinatur ad servicio 25, 20; capitum ingenuitas 25, 20; de caput suum bene ingenuus 55, 15 — 56; obnoxiatione de capud ingenuitatis 187, 5; de capud suum colonitum redere 212, 1. 218, 30. 214, 5; de capite suo 2 denarios persolvere 406, 10; servus de caput suum aderat 212, 15. 214, 15; de caput suum legibus esse servus 282, 1; in caput = *personaliter* 146, 1; in caput ad vivere 188, 25. 156, 15. 158, 20. 242, 20. — Romana ecclesia, caput ecclesiarum, episcoporum 434, 10 — 498, 10. 500, 1, 5. — caput = *initium*: c. (*cartae*) 80, 15; caput quadragesimae 426, 5. — capita pecudum 196, 10. 271, 35. 386, 25. 387, 25. 388, 5. 597, 30.
- caracteres Graeci 564, 15.
- caraxare, carrexere = *scribere* 385, 5.
- caraxatura 88, 1.
- cardinales 628, 5.
- cariosflum, cariosfolum 49, 10. 415, 15.
- caritas inlibata 91, 5. 149, 25. 187, 15; humanitas et caritas 567, 5.
- carmina nova decernere 39, 10. 41, 20; verborum carmina 101, 15.
- carra 49, 15. 308, 25; teloneum de carris 107, 5. 10. 300, 10. 301, 5. 308, 20; carrarum angaria 72, 15.
- carralis, carrallis erectio 107, 15. 112, 1.
- carrada: vinea ad 10 carradas vini 381, 35; de cervisa carrada, i. e. 30 situlas 418, 5; de feno karrada 292, 35; prato, in quo potest colligi de foeno c. una 320, 25; prata ad carradas tant. 358, 1. 15. 388, 35. 459, 10.
- carropera 97, 5.
- carta, karta, cartula, cartola 18, 25. 19, 5. 22, 1. 25, 10. 28, 1. 10. 62, 1. 69, 10. 82, 20. 83, 10. 134, 5. 10. 135, 5. 143, 25. 146, 20. 169, 20. 204, 20. 209, 30. 241, 35. 253, 5. 15. 266, 20. 274, 30. 276, 25. 387, 25. 345, 35. 40. 346, 1. 5. 349, 20. 360, 25. 40. 363, 1. 381, 5. 20. 35. 382, 5. 386, 30. 388, 10. 400, 1. 10. 401, 15. 405, 1. 10. 20. 408, 20. 435, 35. 472, 25. 480, 10. 545, 25. 578, 20. 25. 35. 583, 1. 584, 30. 585, 1. 10; c. absolutionis 326, 35. 544, 25; c. agnationem (-nis) 187, 30; c. de agnatione 69, 30. 93, 20; cartola, qui vocatur appennis 15, 15; carta audientiale 38, 25. 60, 5; de causas suspensas 38, 10. 57, 10; c. cessionis; c. commendaticia 383, 5; c. concubii; c. cunambaritura 361, 30; cartula concileanis 334, 15; c. conmutationis; c. compositionis; c. conventionis 389, 15. 20; c. denarialis, c. denominationis (donationis?) 361, 1; c. donationis; c. dotalis; c. dotis; c. de ducatu, patriciati, comitatu 37, 25. 47, 10; c. de episcopatu 108, 1; c. evindicata 464, 1 — 10; c. firmatis 361, 20; cartola hereditoria 204, 5, 20; c. de homicidio; c. iecta; c. imperialis 288, 1; c. ingentitatis; c. ad ingenuis relaxandum, ingenuos relaxandos 363, 15. 724, 35; c. de ingenua femina conjugata a servo 363, 1; c. interdonationis inter virum et feminam, uxorem 69, 5. 79, 10. 282, 20; c. libertatis; c. mancipationis 590, 10. 25; c. mandati 97, 20; c. manumissionis 328, 25; c. mundboralis 174, 10; c. de munideburde; karta mutationis 404, 20; c. ad nepotes 276, 25; cartula obiunctionis (obligat., obiugat.) 589, 20; c. obnoxiationis; c. pactionis; cartae pagensis, paginis 37, 5. 39, 1. 69, 1. 70, 20. 241, 1; c. pagensialis 228, 1; c. paricla; c. patrociniale 31, 5; c. post carta 361, 10; c. precaria; c. reconciliationis 382, 5, 15; c. redemptio- nale 204, 30; cartas regales 37, 1. 39, 1. 228, 25; c. relatione (-nis), quo dicitur apennis 202, 15. 20; c. sacramentalis 211, 25; c. de sanguinolento 21, 20; c. securitatis; cartas Senicas 185, 20; carta tracturia 234, 10; c. traditionis; karta traditoria 548, 40; c. triscabina 281, 10. 25; c. venditio- nis, vinditio- nis, venditione; karta vin- dictionalis 318, 1. 10; carta voluntatis 586, 25. — vindictionis carta solemni traditione accepta 318, 1; cartula conferre 576, 10. 579, 1. 5; eartam dare, donare 389, 5; per car- tolam, cartam, dare, tradere, donare etc. 267, 5. 268, 10. 271, 5. 25. 272, 20. 275, 5. 278, 1. 5. 279, 25. 283, 10. 30. 466, 15. 476, 30; cf. 255, 5. 305, 30; per cartam absolutionis servum absolu- vere 544, 25; munimen kartarum 308, 1; instrumenta, strumenta carta- rum v. instrumenta; destitutio carta- rum 162, 1 (cf. instrumenta); per cartas terras post se dicere vinditum 15, 1; contra cartam ambulare, aliquid di- cere 31, 10. 214, 15; cartam agnoscere, veram et legitimam recognoscere 214, 15; carta in medio prolata, ex eorum qui subscripti fuerint testi- monio convincatur 548, 5; examina- tionem kartarum ostensione dirimere 322, 15. — carta = *litterae*, ex gr. 448, 35; portatores cartule 440, 1. — kartula = *membrana* 430, 5.
- casa 7, 10. 14, 30. 16, 1. 10. 20. 17, 30. 24, 1. 5. 25, 1. 31, 20. 135, 1. 158, 5. 10. 175, 15. 188, 25. 202, 15. 203, 30. 205, 35. 491, 1. 540, 20. 597, 30; casae dominicatae 489, 35; casa cum curte circumcineta 5, 5; casa cum curte vel omni circumcineto 23, 20; casa (cum) curte clausa 348, 35; casa cum ipso vilare 16, 10; membro de casa 17, 30; casam infregisset, casa eructa 15, 25. 17, 15; tradere per ostio (vel anaticula) de ipsa casa 188, 20. 25. 200, 15. 489, 35; = *monasterium* 481, 15; casa sancta 160, 15. 230, 20. 235, 25; casa sancti ill. 211, 15. 20. 464, 10. 477, 10; casa Dei 190, 20 — 30. 191, 10. 15. 25. 198, 30. 199, 20. 200, 30. 202, 35. 203, 5. 211 — 214. 234, 35. 236, 10. 25. 266 — 269. 283, 20. 299, 5. 301, 25. 305, 1. 533, 30.
- casada sepe circumcineta 380, 35.
- casata mancipia 351, 20. 352, 10.
- caseus 49, 15; panis et casei iudicium v. panis; caseus birbicinus factus in Maio 629, 15; cf. formaticus.
- castaldius v. gastaldius.
- castellum 181, 20. 216, 25. 301, 15. 302, 25.
- castelo = *castellio*: castelonaem mon- tanico 331, 15.
- casticia = *aedificia*: casticia super- posita 230, 5. 231, 35. 234, 1. 235. 241, 10. 296, 30. 541, 10; casticia (?) ecclesiarum 296, 30.
- castitatem conservare profiteri 494, 15.
- castrum 28, 10. 15. 211, 25. 212, 5. 325, 35. 40. 399, 10. 507, 30; castra caelestis Imperatoris 424, 5.
- casula 650, 20. 678, 15. 703, 20. 719, 15.
- casus mortis 72, 25. — nominativus casus 384, 15.
- cathedra 47, 10. 109, 10. 453, 30. 545, 5. 577, 35.
- catholicus, -a, -um: catholicus, catholi- quins, chatolicus 302, 35. 335, 5. 439, 35. 552, 30. 575, 45. 580, 25; catholicus ecclesia 21, 1. 88, 5. 172, 15. 450, 30. 564, 40; catholicae ecclesiae filius, filia (rex, maior domus, regina)

- 102, 1. 108, 10. 675, 25; catholica religio 578, 30; fides catholica 173, 10. 481, 25. 515, 35. 578, 1; archiep. sanctae sedis catholicae 556, 25, 30; populus catholiquus 481, 25; catholice 501, 30.
- caticumini = *catechumeni* 426, 10.
- cauma = *aestus* 443, 20.
- cautela, cautella 520, 10. 558, 5. *saepius*; (aliam epistolam) pro cautela apud se retineat 151, 20.
- caucio v. cautio.
- causa = *res*, *praeципue de qua in iudicio agitur* 5, 20. 25. 6, 25. 8, 35. 12, 20. 13, 30. 19, 15. 25. 20, 1. 22, 10. 15. 25. 29, 5. 31, 5. 43, 20. 72, 20. *saepius*; iustitia vel causa 258, 25; causae viles 639, 25; causas meas, tam in pago quam in palatio 159, 5; causa pro alode in palatio habere 95, 1; causam vel item habere contra aliquem 309, 15. 310, 20. 325, 20; si causae adversus eum, eos, surrexerint etc. 58, 15. 197, 25. 310, 25. 30. 311, 15. 315, 15. 319, 5. 325, 25. 327, 25; causam invenire 211, 15. 213, 15. 233, 10; causas iuditio terminare 59, 1; causam, pro causa diuidicare 278, 25. 362, 30; de causa, in causa iudicare 194, 20. 213, 15. 252, 10. 280, 20; causas et leges disponere 167, 30; lapsus temporum causae incurrire 535, 15; causam suam vindicare 309, 15. 310, 25. 325, 20; causam legibus emendare 60, 1, 10; pro causa fiduciissores dare 67, 10; causam, de causa coniurare, iurare 154, 10. 157, 25. 212, 5. 10; de causa sacramentum redebere 194, 20. 25. 198, 5; de quaslibet causas freta exigere 43, 20. 52, 20. 53, 25. 54, 15. — de grande causa ecclesiae donationem facere 74, 5; causam ad integrum concedere 116, 5; causam transmittere 381, 20; carta traditionis de diversis causis 380, 25; revestire de causa 174, 20. — novae cause (*'Neugkeiten'*) 368, 5. — causa (casa?) indominicata 328, 5.
- causatio = *litigium*, *lis* 4, 10. 20. 152, 10. 172, 30. 175, 15; calcanda causatio 156, 35; subita (sopita) causatio 161, 35. 211, 25. 213, 20. 214, 35; soppita vel definita causatio 464, 15; causationes et lites definire 216, 30.
- causari = *litigare* 38, 10. 58, 15. 67, 5. 162, 10.
- cautio, caucio: sub idoneo fiduciissoris cautione promittere 535, 5; = *carta cautionis* 10, 25. 11, 25. 14, 30. 15, 25. 17, 5. 25, 35. 69, 25. 92, 10—25. 93, 1, 5. 96, 15, 20. 134, 1. 142, 10. 163, 10—20. 186, 20. 25. 195, 30. 35. 202, 25. 206, 25. 233, 35. 591, 30. 592, 1; titulus causationis 92, 35; tituli cautio 559, 5; epistula cautione 195, 25; cautione de caput suum fieri rogare 233, 25; cautione de clavia 233, 15; cautio pro debito 134, 1; caucio de homine 17, 5; cautio de infracturis 237, 20. 598, 5; caucio de vinea 11, 25. 206, 15; cautionem pro statum suum immittere (= emittere) 10, 20; cautionem de stado emittere 598, 15; cautionem emittere 96, 15; cautionem recipere 11, 30. 17, 10. 25, 30. 92, 25. 93, 5; cautionem meam per manus recipiam 186, 30. 206, 25; rebus meis una cum cautione mea (de) manus tuis, vestris, recipiam 142, 15. 163, 15; cautionem dare ad exagendum 11, 35. 17, 15. 25, 35; cautionem dare exigentem
- dam 92, 15; licet tibi cautionem meam cui tu ipso volueris tradere 592, 1; evacuaturia de cautione 70, 1. — cautione (= causacione?) 15, 35.
- cavalicare v. caballicare.
- cavalis, capalis 230, 15. 253, 25.
- cavaticum 252, 5.
- cavere: cabere per cautionem 591, 30.
- cedere, cedere, coedere = *concedere*, *dare*, *donare* 5, 1. 16, 10. 15. 17, 30. 31, 20. 76, 25. 110, 10. 195. *et saepius*; coedo ei, osculum intercedente 539, 1; peculiare cessum 186, 25. 30. 188, 1; res sub usu fructuario cedere 350, 30. 352, 15; in beneficium cedere 354, 35. 355, 10; res infantibus eius cederetur 355, 20; of. cessio; = *accidere*, *evenire*: dum sic cessit veraciis (veraciis?) 15, 30; si luctuosa hereditas cesserit 148, 15; cedere super aliquem = *aggredi aliquem* 207, 15.
- cedere v. caedere.
- celebrare, caelebrare = *rite perficere*, *prosecutio* (*persecutio*) celebrata 170, 1. 175, 40. 176, 25. 209, 5; inscriptionem celebrare 162, 15. 20. 537, 5; divisionem vel execuationem de alode celebrare 56, 5; solemniter absolutio celebrata 543, 40; nuptias publice celebrare 543, 10. 15; officium celebrare 220, 10. 318, 10. 25. 519, 15; missam celebrare 651, 25. *saepius*; sacros ordines celebraturus 520, 15.
- cella 344, 1. 384, 1. 385, 1. 529, 1. 580, 35. 596, 5. 15. 724, 1—10; cellula, cellola 42, 5. 70, 25. 71, 20—72. 262, 15. 305, 30. 35. 306, 1. 20. 317, 5. 10. 20. 499, 40.
- cellarium, cellaria 238, 20. 287, 25. 598, 5; vinum in cellario episcopi 418, 25.
- cellarius, cellararius, cellenerarius 386, 30. 389, 5. 20. 399, 5. 401, 10. 408, 15. 436, 26.
- cellula v. cella.
- celstido vestra, nostra, *titulus regis* 44, 20. 48, 10. 20. 58, 25, 5; vestra, *titulus maioris domus* 108, 15.
- cenaticus 301, 20.
- cenobium, cenubium; cenobiolo v. coenobium.
- censalis: cinsales pulli 287, 15.
- censarii 418, 20.
- censere, censire 189, 10. 155, 20. 160, 30. 269, 5. 30. 35. 490, 20. 491, 10. 582, 1; in polepticis publico censitus 56, 1.
- censura regalis 66, 10; censura iudicii 525, 30; sacerdotalis censura 580, 15.
- census, censo, censo 7, 10. 191, 30. 236. 242—244. 254—256. 264, 1. 269, 15. 301. 302, 5. 320, 5. 347—355. 361, 15. 381, 1. 389, 26. 390, 1. 408, 5. 465, 10. 502, 1. 548, 10. 40. 549. 724, 5. 725, 20; censum debite subiecioneis solvere 102, 5; de qua (terra) census ad nostrum (*imperatoris*) opus solvebatur 305, 5; censum de mansis,

- qui partibus comitum exire solebant 435, 5; quicquid tributarii in censu vel tributo solvere debent 318, 20; census 1 denarii 401, 20, 402, 15; c. 2 denariorum 401, 25, 402, 20; c. 4 den. 401, 5; c. 6 den. 381, 1; c. 1 solidi *iub.*; c. 4 sol. 354, 35; c. 5 sol. 355, 15; c. 8 sol. 354, 20; censum, id est 10 siclas de cervisia, 20 panes, 1 friskingam saiga valentem 408, 5, 10; de censu neglegens (atque tardus) 160, 35, 243, 254, 10, 25, 255, 15, 30, 269, 10, 35, 361, 15, 20, 490, 20, 491, 10, 724, 5; censum neglegere 352, 20; fidem exinde (de censu) facere et (trans)solvere 243, 724, 5.
- centena 235, 15. 241—245, 247—252, 254, 255, 312, 30.
- centenarius 111, 5. 197, 15, 200, 25, 201, 25, 217, 1, 278, 15, 292, 25, 296, 15, 25, 301, 30, 307, 20, 309, 1 (*cfr.* 310, 5). 314, 30, 316, 20, 324, 15, 325, 5, 326, 10, 440, 10.
- centuria 435, 10, 15.
- centurio 382, 15.
- cera: in *censu data*: cera aut argentum solvere 491, 10; libera de cera 243, 35, 244, 10, 15, 256, 1; cera libras 4, 287, 15; cera tremissa valente 356, 30, 360, 20, 724, 30; unam tremisatam de cera 546, 5; candela de cera 246, 30; caerae, cerae = *tabulae ceratae* 32, 35; membra, quae igni applicata fuerunt, sigillentur de cera benedicta 645, 35.
- cerei librales 49, 15.
- cerinus 367, 10, 370, 20.
- certamen = *cura, accuratio* 178, 35, 237, 15, 259, 20, 25, 261, 20, 505, 15, 530, 25; *v.* bonum certamen.
- cervisa 49, 10, 287, 15, 20, 405, 30, 408, 5, 417, 5, 418, 25; cervise confector 375, 25.
- cespes, cispes: per cispitae de illa terra (tradere) 164, 25; per herba et cespite tradere 200, 15.
- cispitatus, cispitatico, cispatico 107, 15, 112, 1, 301, 20, 309, 10, 310, 15, 325, 15.
- cessio = *donatio* 5, 15, 14, 30, 15, 25, 16, 15, 17, 25, 18, 1, 23, 24, 30, 30, 35, 31, 15, 54, 5, 62, 5, 68, 20, 64, 1, 20, 69, 5, 76, 15, 77, 10, 83, 5, 85, 20, 86, 20, 97, 10, 20, 133, 20, 135, 10, 137, 10, 20, 138, 1, 144, 1, 159, 10, 25, 175, 190, 20, 191, 1, 10, 195, 10, 20, 202, 20, 203, 10, 204, 1, 217, 25, 475, 35, 476, 1; epistola cessionis 21, 1, 25, 1, 77, 15, 78, 1, 81, 1, 98, 1, 15, 176, 10, 276, 30, 277, 1; carta cessionis 188, 25, 202, 35, 203, 5, 275, 15; cessions regales, regis 38, 1, 62, 5, 53, 1, 123, 25, 124, 10; cartolam cessionis aut ad casa Dei aut ad femina ad firmare 202, 35, 203, 5; cesso vel donatio ad loca sancta 547, 1; cessions, quas ad libertos ad eorum ingenuitatem confirmandas fecimus 476, 20; cesso
- ad pauperes 464, 30; in cessionibus poenam adnecti non necesse *vel similius* 77, 10, 159, 30, 175, 25, 489, 15; cesso = *concessio*: c. regis de privilegio 37, 20, 41, 5; = *confirmatio libertatis* 291, 25.
- cetus = *coetus*: omnis cetus urbis 179, 20.
- chirographum: cyrographi pactum 517, 1.
- chrisma, crisma, chrysmata 39, 25, 426, 5, 480, 35, 497, 30, 499, 10, 502, 10, 25, 703, 50, 704, 1, *saepe*; crisma bibitum 658, 30, 659, 25.
- christianum, crismarium 650, 20, 703, 20, 50.
- christianitas: rex, qui paganos ad christianitatem vocas 262, 5; populus nuper ad chr. conversus 318, 5.
- christianus: testes christiani 309, 15, 310, 20, 25, 325, 20; homines christianos ad (Hebreorum) opera facienda locare 309, 10, 15, 310, 20, 325, 15; christiana religio 309, 20; *v.* chr. disciplina 415, 25; christiani nominis apex (*rex*) 173, 1; christianus, -i 21, 25, 76, 10, 172, 35, 309, 15, 310, 20, 25, 318, 5, 10, 325, 15, 20, 482, 35, 640, 15; christianissimus rex, imperator 521, 15, 533, 20, 549, 25, 553, 35.
- cicadae 415, 15.
- ciconiae 446, 20.
- cidere *v.* cedere.
- cimino, cymino, cumino = *cuminum* 49, 10.
- cinamo, cinnamonum = *cinnamum* 49, 10, 415, 15.
- cingere: agros, campos, silvas, quae nulla munitione cinguntur 297, 5;
- curtis sepe cincta 387, 5,
- cinsalis, cinto *v.* censalis, census.
- circa se habere 25, 30; vicini circa manentes 13, 20, 14, 15, 15, 30.
- circuire diocesim, parrochiam 416, 1, 420, 20; loca designata vel circuita 232, 25.
- circulus ex rno 640, 20.
- circum: qui ibi in circum sunt 333, 30.
- circumcinctus: curtis circumcincta 5, 5, 388, 25; mansus circumcinctus 235, 10, 15; circumcinctum 17, 30, 23, 20, 24, 1.
- cisp- *v.* cesp-.
- citare edictis 537, 25.
- citationis formula 537, 20.
- civilis: civile negotium 536, 10, 537, 5; testamentum valeat iure civili vel praetorio 586, 15; civiles (*opp.*: exteriore) 567, 20.
- civilitas: salva civilitate 536, 1.
- civis, cives 14, 25, 15, 15, 119, 10, 151, 10; = *pagenses* 383, 40, 384, 20, 405, 1, 416, 1; consensus civium (pro episcopatum) 37, 25, 47, 1; epistola, quam clerus vel cives ad regem mittere possunt 467, 35; cum consensu civium nostrorum (*episcopi, congregacionis*)
- 171, 25, 181, 10; rectores civium 14, 25; defensor et curiales civium 98, 20; civis Romanus *v.* Roma *in indice nominum*. — cives (= civitas?) Romana 30, 15.
- civitas, civetas 4, 8—10, 12—15, 21—23, 29, 15, 30, 5, 40, 5, 20, 68, 20, 77, 10, 97, 15, 98, 1, 109, 5, 10, 136, 20, 25, 146, 15, 147, 25, 151, 152, 5, 156, 5, 158, 5, 160, 1, 162, 25, 169—172, 175, 35, 176, 10, 20, 180, 30, 181, 20, 201, 35, 202, 35, 203, 5, 209, 212, 10, 234, 15, 236, 35, 262, 25, 301, 15, 302, 25, 304, 1, 10, 310, 5, 312, 15, 337, 25, 463, 30, 520, 5, 532, 35, 536, 1, 553, 20, 558, 1, 576, 5, 594, 5; civitas publica 546, 5; civitates vel pagi 107, 15, 112, 1; congregare pagenses locis congruis per civitates 68, 20; civitas cremata 302, 35; forum publicum in civitate 151, 20; murus, muri civitatis 90, 1, 283, 1; *cf.* area infra civitatem; suburbium civitatis 291, 35, 301, 1; territorium civitatis 291, 15; infra civitatem quam et a foris in ipso pago 191, 25, 203, 30; civitatis archiepiscopus 559, 10; pontifex civitatis 77, 15, 162, 5; civitatis antistes 482, 20; episcopus civitatis, de civitate 44, 10, 217, 5, 219, 5, 259, 30, 260, 30, 270, 10, 278, 20, 295, 5, 302, 30, 306, 15, 312, 15, 480, 35, 482, 5, 10, 499, 30, 520, 15, 532, 10, 559, 15, 561, 1; cathedra civitatis 545, 5; comes civitatis 325, 20; in illa civitate in mallo publico 211, 10, 212, 15, 214, 10, 463, 20, 465, 20; defensor civitatis 171, 15; defensor et curia civitatis 202, 30, 203, 1, 5, 209, 1, 30; honorati civitatis 175, 35, 176, 5, 20; primates civitatis 148, 15; magnifici viri civitatis 171, 10; clerus et pagenses, plebes, civitatis 109, 5, 10; habitator civitatis 311, 1, 326, 35; civitas (= *ius civium*) Romana 210, 10, 15. — *De civitate Dei* 369, 5.
- clades 451, 30; clades, qui crassatur in populo 66, 20.
- clamor aut vociferatio, 'Gerüft' 154, 20.
- clarissimus: vir cl. 385, 20, 503, 30.
- clausa curtis 352, 10, 20, 358, 1, 15.
- clastra monasterii 296, 30, 499, 1; convivium intra cl. 499, 1, 30; cl. canonorum 306, 5.
- clausura 540, 20; clausura aquae: molinum et clausuram structure gurgitis ad illud 387, 10; clausuris, molinis 385, 5.
- clavis: cellaria, camara, granica et in ea reposita per claves commendare 233, 20; cautio de clavibus 233, 15.
- clementia, clementia regalis 53, 15, 63, 15, *saepe*; principialis cl. 41, 5, 44, 5; regni nostri 44, 10, 53, 20, 56, 15, 60, 5, 107, 25, 150, 15, 200, 30; cl. vestra (*regis*) 41, 5, 15, 48, 15, etc.; cl. vestra (*comitis palatii*) 122, 15.

- clericatus: preceptum de clericatu 38, 5.; 55, 10; onus clericatus 55, 10, 15; ordo clericatus 563, 20; clericatus officium 491, 20.
- clericus, clerici 30, 10, 59, 20, 60, 1, 72, 1, 127, 15, etc.; clericorum gradus 72, 25; clerici monasterii 292, 1, 5; clericum conscribere ecclesiae 492, 15; clerici ad ecclesiam degentes 295, 1; clericus, qui vagatur 492, 20; clericum alienum recipere 565, 5. — clericum = clericorum? 109, 5.
- clerus 109, 10, 15, 119, 15, 167, 40, 179, 1, 308, 40, 313, 55, 395, 35, 396, 30, 413, 5, 462, 40, 480, 35; clerus et populus 216, 1, 295, 25, 307, 5, 10, 552, 20, 555, 1; clerus et plebes, plebs, 109, 15, 410, 10, 552, 25, 554, 5; cleri iudicium 415, 30.
- clientulus: cl. vester 261, 10, 331, 30, 505, 25.
- clima celi 334, 35.
- clusae 315, 10, 15 (?); fossis vel sepibus vel alio clusarum (clausarum) genere praecingitur 297, 1 (35).
- clusari 309, 1 (cf. 310, 5). 314, 30.
- coactivum servitium 328, 30.
- coagens = cogens: nullum coagentis imperium 186, 5, 229, 10, 20, 235, 20.
- cobiculari v. cubicularii.
- coccineum palliolum 421, 10.
- coco 225, 25.
- codex, codices, cotecis, coticis, quadricidis: codices pulcheros, auro gemisque, metallorum generibus ornatos 177, 25, 30; codex Theodosianus 163, 25, 539, 20; codices publici 4, 5, 29, 15, 97, 15, 20, 136, 30, 137, 1, 5, 170, 25, 176, 5, 202, 30, 209, 10.
- codicilli 585, 15, 586, 15.
- coenobialis, cenobialis vita 499, 15, 595, 5.
- coenobitae 515, 30, 516, 40; coenobitorum senatus 264, 10.
- coenobium, cenobium, caenobium, cenu-
bium 104, 15, 180, 15, 25, 181, 5, 261, 25, 317, 1, 330, 30, 335, 20, 369, 35, 374, 5, 402, 5, 403, 1, 407, 40, 413, 5, 417, 25, 445, 30, 459, 30, 507, 25, 40, 516, 15, 525—527; monasterium, immo coenobium 398, 35; abba coenobii 397, 20; rectores coenobii 292, 20; ministri coenobii 292, 20. — coenobiolo 480, 15.
- coepiscopus 424, 10, 498, 1, 503, 20, 519, 30.
- coeres v. coheres.
- cogere 244, 35, 546, 35 (cf. coagens); cogenti fisco 77, 20, 79, 10, 80, 10, 83, 5, 89, 5; coactus exsolvat, componat etc. *passim*, *ex. gr.* 11, 1, 23, 25, 84, 10, 231, 30, 538, 10; coacti sunt a iudicibus heredi possessiones restituere 384, 25; coactum servitium 337, 30.
- cogive = coniux, coniuge 10, 15, 12, 20, 14, 10, 16, 25, 20, 25.
- cognati 401, 15, 405, 30, 406, 1, 20; cognato amore diligere 412, 5.
- cognitores: visores et cognitores 153, 20, 154, 10.
- cognominis 412, 5.
- cognoscere veraciter 205, 35; relegi, cognovi et subscripti 576, 10.
- coherere 385, 15.
- coheres, coeres 172, 30 (quoniam in eis). 175, 25, 351, 15, 352, 10, 403, 30, 404, 30, 406, 1, 538, 5, 549, 5.
- coiugium = coniugium 20, 10, 25, 15.
- coiuves = coniux 28, 1, 30, 25.
- colaphus; colaphi, colapi, colappus, colebus, colebus 6, 30, 7, 1, 153, 5, 154, 5, 192, 1, 5.
- colere = excolare 248, 15; succedit ad dominandum vel ad calendrum 255, 35, 256, 1.
- coll- v. confl-
- collaboratum v. conlaborare.
- collectio, collectio: epistola collectionis (*infantis*) 134, 1, 141, 5; frugum collectio 590, 35.
- colligere, collegere: fructus terrae e. 142, 15, 163, 10; contestatiuncula ac planetarium collegere vel adfirmare 28, 10.
- collum: colla dicione submittere 173, 15; brachium collum posui 237, 30, 598, 10; circulus ex rubro in collo imponatur 640, 20.
- colonia v. colonus.
- colonaticum, ‘servitium, quod colonus domino debet’, *Ducange*: de colonico se abstrahere 194, 5, 463, 15.
- colonia (?) 514, 20.
- colonica = colonia 61, 5, 72, 5, 475, 30, 480, 20.
- colonitium = colonaticum: colonitio redebere 212, 1, 213, 10, 30, 35, 214, 1, 5; colonitio effugere 213, 30; ad colonitium se recognovit 213, 15; ad colonitium evindicatum habere aliquem 213, 20.
- colonus, colonia 194, 5, 10, 211—214, 463, 15; colonus evindicatus 211, 5, 20, 213, 20; iuditium evindicatio de colono 213, 5; pro colono se recredere et recognoscere 194, 10, 211, 15, 20, 468, 15, 20; servus, quem colonus comparat 214, 5; exenia, ut colonis est consuetudo, annua iotatione persolvere 591, 10.
- coma: per comam capitum tradere 237, 30, 598, 1; comam capitum deponere 55, 15, 110, 10, 529, 35, 560, 30; c. c. tunso-
rari 56, 1; coronam tollendo comam facere 414, 10.
- comandatitia v. commendaticia.
- comeatus, comiciatus 260, 35, 261, 1, 479, 30, 528, 25.
- comentum 221, 5.
- comes, comis, comus, comites, comi-
tes, comi 9, 1, 14, 25, 15, 10, 22, 5, 29, 10, 41, 5, 60, 5, 68, 10, 15, 104, 15, 107, 1, 25, 111, 5, 25, 115, 1, 116, 10, 20, 25, 121, 10, 125, 1, 151, 45, 155, 5, 180, 20, 189, 10, 191, 35, 193, 1, 10, 194, 1, 10, 200, 25, 201, 25, 202, 15, 20, 211—214, 216, 30, 217, 1, 230, 10, 231, 1, 15, 232, 30, 234, 10, 237, 1, 5, 25, 247, 15, 248, 15, 251, 15, 252, 1, 10, 15, 256, 10, 40, 269, 15, 278, 15, 280, 15—25, 282, 1, 15, 288, 20, 289, 20, 291, 15, 292, 293, 20, 296, 301, 25, 302, 10, 307, 20, 309, 1 (cf. 310, 5), 310, 25, 312, 25, 314, 316, 20, 318, 10, 25, 319, 30, 320, 1, 321, 5, 322, 324, 5, 15, 325, 5, 326, 330, 35, 331, 10, 336, 5, 348, 25, 357, 359, 1, 362, 20, 35, 368, 5, 381, 15, 382, 15, 35, 384, 386, 15, 388, 15, 389, 5, 20, 390, 5, 397, 1, 398, 5, 404, 1, 408, 20, 410, 10, 419, 15, 436, 436, 439, 25, 440, 10, 448, 15, 454, 20, 25, 457, 20, 463, 30, 465, 20, 467, 30, 468, 1, 10, 510, 20, 593, 5, 598, 5, 617, 618, 10, 619, 35, 620, 30, 622, 10, 706, 15; comes pagi illius 384, 10; in pago illo, ubi ille comes esse videtur 213, 5; comes ipsius civitatis 325, 20; senior comes 435, 35, 436, 20; ill. comes recepit suum alode 368, 5; comites super Sclavos constituti 318, 5; duobus fidelibus de Saxonia, comitibus 288, 20. — comes palatii (palaci), palati, palate, comitibus palatii 59, 1, 67, 10, 68, 1, 122, 10, 165, 5, 196, 30, 216, 30, 464, 1.
- comitatus 37, 20, 47, 10, 40, 259, 20, 331, 10, 388, 5, 384, 1, 458, 25; in pago A. et in ipso comitatu 338, 5; in pago illo, in comitatu ill. 458, 25; dedit comes ille ex comitatu suo aut beneficio suo 289, 20.
- comitia, comicia: accio comitiae in pago illo 47, 15; in comitia N. in Dur gewe, in eadem comicia 435, 10, 15.
- comitiss 468, 1.
- comm-, comm-.
- commendare = commendare.
- commanere, comnanere 7, 25, 19, 10, 24, 35, 25, 30, 28, 1, 183, 1, 171, 15, 237, 10, 314, 10; mansus, masus ad com manendum 230, 5, 231, 35, 234, 1, 30, 235, 35; manso, ubi accola comannet 198, 1; homines ibidem comannentes vel aspicientes (pertinentes) 299, 20, 30; comannentes (tam ingenuos, quam servos) super terras ecclesiae 43, 20, 307, 1; 308, 15, 20; comanere super terra (alterius) sub integrâ ingenuitate 94, 5, 10; super ipsas terras pro ingenuos comannent 476, 25; liberti comannentes 476, 35; homines comannentes publici 299, 25; mancipiis ibidem (desuper) comannentis (-ibus) 208, 10, 294, 5.

- 109, 10. 148, 15. 180, 1. 220, 15. 304, 5.
 331, 15. 370, 35. 381, 30. 396, 5.
 410, 15. 411, 5. 20. 412, 1. 417, 15.
 419, 5. 442, 5. 444, 30. 445, 20. 25.
 523, 10; ministerium commendare
 269, 20; rex nobis (*comiti*) commen-
 davit, ut iusticias vel dictum facere
 debeamus 259, 20; commendatus est
 Attoni comiti 368, 5; bona commen-
 dare sub officio tutoris 148, 15; (res)
 commendatas post se habere 13, 25;
 rambam alicui commendare 13, 30;
 reposita in cellaria, camara, granica
 per claves commendare ad custodi-
 endum 233, 20; causas commendare
 134, 35. 135, 1. 159, 1; causas com-
 mendare per fistucam 56, 15; se ple-
 nius commendare ad (regem) 111, 10;
 se (in) alterius potestate commen-
 dare 135, 1. 30; se in mundeburdum
 tradere vel commendare 158, 15; in
 manibus (imperatoris) se commendare
 325, 5.
- commendaticius, commendadicius; com-
 mendatus, commendatia etc.: com-
 mendatius, indiculum commendatium
 37, 25. 48, 5. 10. 105, 5; indiculum
 commendaturio 70, 15; carta commendati-
 tia 388, 5; epistola commendatitia
 383, 1. 408, 25. 409, 15 (cf. 410, 30.
 411, 10). 566, 30; litterae commenda-
 tiae 70, 15. 102, 20. 103, 10. 117, 35.
 118, 20. 179, 1. 5. 180, 20. 218, 10. 25.
 219, 15. 335, 30. 468, 1. 504, 15.
 560, 5. 35. 561, 1. 565, 10. — commendatia,
 commendatia, commendatia = *praesta-*
ria 236, 243, 5. 244, 1. 10. 255. 256, 1. 5.
 commendatio, commendatio 117, 35. 667, 5;
 nostra (*regis*) commendatione expe-
 tit abire 197, 20.
- commendatario *v.* commendaticius.
- commercium, commertius: teloneum de
 omni commercio, quod in eodem pago
 venditur aut emitur 300, 10; suus
 commertius vindere 201, 35. — com-
 mercia literarum 443, 1.
- committere, committere = tradere, com-
 mendare 109, 15. 170, 15. 352, 5.
 397, 1. 411, 25. 420, 15. 422, 5; res,
 bona fidei alienius committere
 316, 5. 15; = mandare 587, 25; per
 mandatum c. 146, 10. 165, 1; te testem
 committo, te ad defensandum com-
 mitto 86, 25; = emittere: ei epistolam
 dotis committi 407, 1; = 'begehen'
 297, 5. 629, 20. 658, 1. saepius; culpas
 c. 286, 40. 338, 25. 35.
- commodare (*pro* commutare?) 360, 20.
 362, 15.
- commodolare = mutare (*Ducange: com-*
modare) 25, 25.
- commoneri per indecolum 59, 15. 61, 1;
 qui commonetur et ad audiencentiam
 venire distulerit 535, 5.
- commonetariae literae 534, 30; inde-
 colum communitrium 59, 5.
- communio 401, 35. 402, 30; sine ullius
 communione, nisi forte preARIO 403, 20.
- communis 47, 1. 187, 15. 459, 5. 548, 35.
 582, 20. 30; loca privata, publica,
 communia 297, 10; pascuarium in
 communia marcha 388, 5; communis
 pascua 387, 5; communes silvarum
 usus 387, 5. 10; silvae communes aut
 propriae 385, 5; nemoribus propriis
 et usibus saltuum communium 402, 5.
 403, 5; omnibus communia in lignis
 cedendis etc. 403, 25; nullus de pa-
 genibus ibi aliquid commune habeat,
 nisi forte preARIO 399, 25 (cf. com-
 munio); communia = *compascua*
 267, 1. 268, 5. 35. 269, 25. 276, 5. 30.
 278, 5. 279, 20.
- communitorum *v.* commonitrium.
- communus(?) 101, 10.
- commutare 7, 15. 30. 16, 35. 25, 5. 30, 15.
 61, 5. 91, 25. 149, 25. 169, 10. 187, 5.
 248, 30. 250, 25. 289, 20. 326, 20.
 338, 1. 5. 362, 5. 481, 15. 540, 25.
 580, 10; res ecclesiasticae apud impe-
 ratorem commutatae 314, 1; negotium
 commutare 404, 15.
- commutatio 72, 20. 233, 35 — 234, 10.
 309, 10. 310, 15. 314, 15. 326, 30.
 459, 5; facere commutationem cum
 quadam vasallo 328, 1; commutatio
 permissione atque licentia imperatoris
 facta 326, 25. 30; probabilis com-
 mutatio scriptis roboretur 328, 1;
 commutationis titulus 42, 5. 62, 5.
 63, 20. 64, 1. 20. 588, 20; carta com-
 mutationis 169, 10. 588, 15. 25; epistola
 commutationis 249, 15; preceptum
 super commutatione 289, 10. 314, 25;
 commutatio = *carta commutationis*
 14, 15. 30. 15, 25. 61, 15. 134, 15. 149, 25.
 150, 20. 162, 5. 187, 15. 30. 202, 25.
 248, 35. 270, 5. 30. 289, 25. 459, 10;
 preceptum ad modum commutationis
 61, 15; commutatio cum rego 38, 15.
 61, 5; c. inter duas ecclesias 134, 35;
 duae commutations uno tenore con-
 scriptae 150, 10. 289, 25. 328, 5.
 459, 10; cf. concambium.
- comp- *v.* comp-.
- comus *v.* comes.
- combursas = *combustas* 162, 5.
- con cambiare, conceamiare 81, 10. 214, 25.
 254, 10. 40. 255, 15. 256, 5. 269, 10.
 270, 1. 484, 20.
- concambium, concamio, concambius,
 concamius, concampium = *commu-*
tatio 7, 15. 61, 15. 69, 20. 25.
 91, 5. 25. 284, 5. 10. 270, 25. 30. 338, 1.
 362, 1. 382, 30. 385, 1; carta con-
 cambii 338, 1. 10. 381, 25. 35. 385, 1.
 388, 25; carta concambii utrisque simi-
 liter scribenda est 404, 1. 6.
- concambitura¹: carta concambitura
 361, 30; literulas concambitarias 362, 5.
- 1) Wartmann, 'UB. d. Abtei S. Gallen' I,
 nr. 112; concambitura.
- concapulare 15, 30.
- concedere, concidere 17, 30. 24, 15. 43, 5.
suepius, ex. gr.: concessum atque in-
 dulsum 201, 1. 20; concessum, fer-
 kepan' 465, 35; concedere peculiare
 94, 5; sub censu, ad censem c. 264, 1.
 548, 10. 724, 5; in beneficium c.
 384, 25; in proprietatem, ad proprium
 c. 294, 1. — concessum = *con-*
sensus 37, 40.
- concessio (*regalis*) 311, 25. 316, 25. 327, 20.
 395 — 399. 434, 15. 435, 1. 468, 15.
 568, 10; c. regis de (ad) privilegio
 37, 40. 41, 30; cf. cessio.
- concilium 419, 20. 519, 10. 550, 10.
 555, 40 — 556, 1; = *contio saecularis*
 384, 30. 397, 5. 398, 5. 10; nostris
 (*imp.*) conciliis constituimus 294, 15.
- conclusio epistole 567, 35.
- conclusus: curta sepe conclusa 388, 1. 5.
- concupulacio (copulacio corr. c.) = *con-*
cucatio 363, 1.
- concordia, cumcordia: pacis c. 12, 35.
 20, 10. 88, 20. 277, 25; ad pacem et
 concordiam revocare 538, 1.
- concordiare 17, 20.
- concredere se ad servitium 253, 30.
- concilcare: secura cum eo levet et con-
 culcit 253, 10.
- concilecationis epistola, carta 384, 15. 20.
- concilecaturia 232, 5; epistola c.
 232, 10. 15. 334, 5. 10.
- condemnare, condemnare 100, 25.
 111, 15. 136, 10. 197, 20. 551, 15.
- condere testamentum 30, 15. 69, 15.
 86, 5. 10. 172, 25. 586, 15; privilegium
 condere 37, 15. 98, 15.
- condicio, condicchio *v.* conditio.
- condignus 175, 20. 196, 10; condignum
 servitium impendere 452, 30; dominus
 condigna ad habitandum, manendum
 85, 5. 86, 1. 540, 20.
- condirgere, condirgere = *uti, frui,*
procurare 190, 20. 25. 191, 10. 20.
 206, 20. 597, 15.
- condita 13, 20. 135, 20. 137, 15.
 138, 5. 15. 20. 139, 10. 156, 10. 159, 25.
 160, 5. 25. 490, 5. 491, 1.
- conditio, condicio, condicchio 39, 1.
 175, 1. 337, 30. 586, 5. 595, 1; car-
 tulac condicionem oblii 169, 20; con-
 ditio emtions 372, 30; furtis condicio
 8, 25. 35. 19, 15; pignoris condicio
 11, 30; conditiones sacramentorum
 592, 5. 10. 593, 5. 10; = *praestaria*
 434, 20; = *conditio status*: servilis con-
 ditio 216, 5; servitius inutilis conditio
 321, 5; noxie, noxialis conditionis ser-
 vitium 312, 10. 313, 30. 543, 30; ab
 omnifice conditionis 578, 1; = *negotium*
 (cf. *Ducange s. v. 4.*) 57, 1. 20. 66, 5.
- condonare 79, 15. 25. 81, 5. 99, 5. 144, 15.
 164, 5. 243. 254 — 256. 273, 25. 30.
 276, 5. 15. 25. 277, 25. 597, 15; c. per
 manum regis 50, 5. 15. 51, 1.

- conducere: venditio de terra conducta (*Erbpacht*) 6, 10.
- conductus ad legationes 319, 30.
- confabolare = *colloqui* 486, 30.
- confector cervise 375, 25.
- conferre 30, 10, 80, 1, 20, 85, 20, 87, 10, 15.
saepius; c. per epistolam 81, 10; quidquid pars (iuste et rationabiliter) consulti parti 314, 25, 326, 25, 388, 5, 459, 15; conlata 19, 5, 21, 25; conlata bonorum 481, 40; mandatum in te conlata 216, 30.
- confessio 453, 10, 497, 5, 523, 25.
- confinium, confinia 389, 15, 403, 25, 510, 15, 524, 10.
- confirmare 44, 20, 25, 45, 10, 54, 1, 5, 20, 62, 5, 65, 10, 186, 5, 201, 5, 288, 5, 289, 10, 299, 5, 25, 300, 5, 304, 25, 316, 30, 434, 25, 459, 25; plenius confirmatus possideat 121, 20, 122, 35; testes, qui traditionem viderunt et confirmare debent 441, 10; donacionem per strumenta confirmare 136, 20, 137, 1; libertatem datam ingenuitatis carta confirmare 313, 20, 25; ingenuitatem confirmare 476, 20, 577, 15, 586, 5; per epistulam, cartam, titulum alicui aliquid confirmare = *donare* 142, 25, 144, 1, 164, 25, 490, 10, 491, 1, 492, 30; confirmare = *fornare, roboreare* (*sc. cartam*) 7, 15; c. inscriptionem 152, 10; descriptionis noticiam proprio manuque confirmare 264, 5; impressione sigilli confirmare 219, 1, 20; mandatum solemniter confirmare 216, 20; sub gestorum serie confirmare 564, 30; iuratione confirmare 577, 20, 581, 5, 586, 35, 587, 5, 589, 5, 20, 30. — confirmare, baptizare etc. 220, 10.
- confirmatio: pro confirmatione subscripti 579, 1; praeceptum confirmationis 297, 25, 299, 1; confirmationis regale 38, 5, 20, 44, 15, 53, 15, 62, 1, 123, 35, 124, 15, 126, 25, 134, 15, 201, 5, 262, 5, 15, 503, 1, 528, 25; c. regis vel principis 134, 15, 150, 10; c. de emunitatem 37, 20, 44, 5; c. ad secularibus viris 54, 10; c. de omni corpore facultatis monasterii 65, 1; confirmationem distruere 346, 5.
- confiteri: confessus fuit hominem interfecisse 280, 20.
- confugere 116, 5, 117, 10.
- confugium facere 22, 30, 202, 5, 206, 30, 236, 35.
- congenio = *ingenio* 25, 10.
- congregatio (monasterii, monachorum, canonicorum, fratrum, puellarum) 7, 5, 20, 20, 35, 39, 40, 1, 10, 42, 10, 20, 66, 1, 115, 35, 127, 10, 135, 20, 139, 5, 156, 5, 160, 1, 181, 10, 220, 5, 221, 25, 222, 5, 233, 35, 242—244, etc.
- congruitas = *convenientia* (*donatio inter virum et uxorem*) 276, 10.
- coniugale consortium 94, 20.
- coniugati 79, 10, 144, 15; ingenua femina coniugata a servo 363, 1.
- coniuge v. coniux.
- coniugia (*coniux?*) 163, 25, 207, 20.
- coniugium, coiugium 20, 10, 581, 20, 582, 20; ad coniugium se coniungere 20, 5; ad coniugium, in coniugio (coniugium) copulare 25, 15, 581, 25; coniugio (-num), in coniugium (-o), ad coniugium sociare 81, 1, 85, 15, 20, 98, 25, 144, 1, 154, 20, 164, 1, 175, 5, 187, 30, 35, 196, 5, 208, 5, 253, 5, 277, 25, 281, 10, 334, 15, 539, 25, 540, 15; ad coniugium copulum sociatus 247, 5; in coniugium accipere, suscipere, adsumere 368, 15, 387, 5, 15, 38, 1, 20, 406, 30; filiam in coniugium dare 385, 20; coniugio conexi 349, 15; in coniugium positi 79, 20, 586, 20, 597, 15; stante coniugio 20, 10, 25, 20, 87, 1, 247, 15; manente coniugio 144, 15, 199, 5; legitimum coniugium 349, 15, 358, 15, 639, 25, 551, 10; coniugii vinculum donationis titulo ampliatur 582, 15.
- coniunctio: non inceste vel inlicitae c. fiat 174, 35; c. matrimonialis conubii 540, 10; donationes futurae coniunctio-nis causa 581, 30.
- coniurare 9, 20, 10, 1, 17, 20, 22, 10, 68, 5, 20, 157, 10; trustem et fidelitatem coniurare 55, 5; coniurare fidelitatem et leudesamio 68, 20; coniurare in palatio super capella domini Martini 68, 1; in basilica coniurare 13, 30, 17, 15, 157, 5, 212, 5, 10, 251, 25, 253, 1; in ecclesia c. 153, 20; in mallo super altario c. 214, 1; in placi-cto c. 214, 5; veniens una cum arma sua coniurasse visus est 55, 5; adprehensam manum vel arma iudicis dextratus vel coniuratus dixit 153, 10; sua manu septima coniurare 68, 1; apud 12 homines c. 8, 10, 22, 10, 153, 10, 212, 5, 10, 213, 35—214, 1, 251, 25, 252, 35—253, 1; apud homines 36 c. 153, 20; apud homines tantos c. 157, 5; c. cum hominis suis 9, 20; cf. iurare, sacramentum.
- coniuratio 590, 30; = *adiuratio* 618, 35, 619, 10, etc.
- coniuba = *coniux* 31, 15; coniubes, *eadem significatio* 94, 40.
- coniux, coniuge (v. cogive, coiubes, coniugia, coniuba, coniubes) 7, 25, 18, 20, 25, 15, 76, 20, 77, 25, 79, 15, 20, 85—87, 94, 16, 95, 10, 98, 25, 144, 1, 20, 145, 5, 25, 207, 20, 230, 1, 234, 40, 277, 20, 283, 25, 291, 1, 324, 25, 30, 347, 30, 386, 415, 10, 25, 510, 5, 547, 15, 551, 10, 581, 30, 582, 1; arras coniugis 539, 20 (cf. arrarum coniugiae 163, 25); nullus in coniuge dando a rebus suis exul redditur (efficitur) 582, 10, 584, 1.
- conlaborare, collaborare 236, 5, 20, 246, 25, 276, 5, 281, 20, 518, 25.
- conlateratio 305, 15.
- conlatio regia 65, 15.
- conlantantes 192, 5, 194, 25.
- conligare conscriptionis vinculo 388, 25.
- configatio manus = 'Handfestung' 254, 20.
- conloquium 513, 35; conloquium synodale 444, 15.
- connubium, conubium 583, 25; c. legale 542, 15.
- comp-, comp-.
- comparare, comparare 20, 30, 65, 10, 108, 5, 107, 10, 156, 20, 158, 5, 186, 5, 212, 15, 20, 246, 10, 273, 5, 405, 10, 477, 5; legibus comparare 229, 15, 30, 235, 30; predia vel mancipi sui nominis titulo comparare 216, 15; per venditionis titulum comparare 242, 1, 245, 35; partes comparantis 581, 10; comparatum: de comparato, comparando, comparatu (*opp. de alode*) 79, 20, 83, 15, 143, 1, 160, 20, 164, 10, 207, 1, 208, 15, 229, 25, 244, 25, 267, 5, 268, 10, 283, 30, 475, 25; tam de hereditate parentum quam de comparatum 80, 1; de agnacione aut de comparato 8, 5; ex comparato 580, 35.
- comparator = *emptor* 581, 15.
- compascere 8, 10, 25, 12, 20.
- compatrius 421, 30.
- compendium 53, 15, 91, 20; c. vitae 10, 30; intro domo compendia 202, 15; basilicam, castelonam et alia compendia 331, 5; compendium animarum 44, 5; c. mercedis 43, 1, 101, 25; compendia regalia 52, 5.
- complices 415, 30.
- componere 5, 35, 6, 10, 25, 7, 5, 35, 13, 10, 16, 15, 20, 17, 1, 25, 19, etc.; c. in dominium pro pace et iure legum violato 404, 35; per wadium c. 237, 25, 280, 20, 598, 10; leudem, homicidium c. 280, 20, 25; wergeltum c. 457, 35.
- composcio, composcialis, composcialis, composionalis v. *compositio*, *compositionalis*.
- compositio, compositio, composcio 280, 30; integra c. 19, 25, 156, 25; de compositione remallare 281, 1; 600 solidorum c. 297, 5; epistola magistrali compositione suffulta 376, 5; epistola, carta, cartola compositionis 277, 20, 25, 278, 1—10.
- compositionalis, composcialis = *epi-stola compositionis* 14, 15, 30, 15, 25, 248, 25, 30; epistola composcialis, compositionalis 85, 20, 144, 1.
- comprehendere = *contine-re*, *scriptum c.*, *ex. gr.*: editio legibus comprehensa 152, 1; modo superius comprehenso 326, 5.
- comprobare 89, 10, 152, 10, 153, 5, 155, 5, 156, 25; testibus c. 137, 10; electionem (episcopi) comprobare 556, 30.
- comprobatio 720, 40; comprobationis iudicium 611, 5; comprobatio iudicii

- 645, 35. 651, 15; comprobatio (episcopi electi) 396, 1.
 comprovinciales, cumprovinciales 46, 20. 480, 30.
 consanguinei fratres 593, 25.
 consanguinitas 82, 1. 147, 10. 250, 15. 416, 5.
 consensa = *incensa* 15, 30.
 conscribere cartam, epistolam etc. 5, 15. 7, 25. 16, 5, 20. 29, 20. 31, 5. et *saepeius*; rem ex alode conscriptam dimittere 251, 25; (servum) invenire conscriptum 594, 30; me constringo atque conscribo 537, 15; clericum conscribere ecclesiae 492, 15; conscriptum largitatis, auctoritatis 320, 20. 399, 20; facto conscripto rerum inventarum 148, 15.
 conscriptio 328, 35. 388, 25. 399, 30. 476, 10; conscriptionis testamenta 326, 35. 327, 5; conscriptio cartae 585, 1.
 consecrare pontificem, episcopum 46, 20. 430, 25. 553, 35. 556, 30; feminas ad propositum virginitatis consecrare 424, 25; tabulas, altaria c. 480, 35. 482, 10, 25; chrisma c. 426, 5; baptisterium c. 426, 10.
 consecratio abbatis vel reliquarum iuniorum 498, 35; consecratio pontificalis ordinis 564, 25.
 consenior = *senior communis* 369, 20.
 consensare 217, 30.
 consenso 47, 20. 217, 35.
 consensus regis 499, 25; c. regis archipresulisque 554, 40; c. pontificum, antistitutum 480, 10, 35. 497, 15; cf. 501, 30; c. cleri, civium, laicorum, populi (*in electione episcopi*) 37, 25. 47, 1. 109, 10. 119, 15. 395, 35. 596, 5. 554, 40; (rex) cum consensu procerum 68, 15; (*index provintiae*) cum consensu primatibus civitatis 148, 15; (*episcopus*) cum consensu fratum (civiumque) 171, 25. 411, 15; congregatio s. Petri cum consensu civium 181, 10; abbas cum consensu congregationis (*in computatione*) 249, 5; (*episcopus, abbas*) cum consensu fratum etc. (*in praestatoria*) 100, 1. 155, 20. 236, 15. 352, 25. 386, 15. 389, 35. 401, 1. 402, 10. 723, 10. 724, 1; consensus parentum, proximorum, amicorum etc. (*in deponzione, nuptiis*) 142, 20. 143, 15. 163, 30. 358, 15. 387, 5. 406, 30. 538, 35. 539, 25. 540, 15. 541, 5. 542, 30. 582, 1; cf. 581, 20; uxorem ducere legitimo consensus 543, 10; c. amicorum et cognatorum (*in manumissione*) 406, 20; consensus patris (*in adoptione*) 147, 25.
 consentire: consentient parentum animo 581, 20; de familia laicorum 7 consentientes 361, 30; rector cellae consensit 724, 10.
 conservare facta 232, 15. 477, 5. 482, 20. 723, 20; cause usque in praesentiam regis suspensae et conservatae 310, 30.
 311, 20. 325, 25. 327, 25; conservatus de hostis, bannis, arribannus 193, 10. consignare 23, 10. 29, 25. 149, 15. 188, 25. 210, 25. 490, 1. 492, 35. 595, 25; anulo consignare 397, 10.
 consignatio, consignitio: c. iudicis 136, 5. 138, 25. 139, 15. 156, 20. 160, 30. 236, 30; iudicis vel eredum consignatio aut traditio 490, 30; iudicaria consignatio 269, 15. 270, 1.
 consilium: (rex) cum consilio fidelium 62, 20; seniorum fidelium 63, 1; pontificis procurumque 109, 10; (cortina) in palatio tempore consilii suspensa 412, 15; consilium donare, facere 333, 35. 487, 35; c. baiolare 234, 35; cum consilio parentum 357, 15; sana mente integroque (sanoque) consilio 18, 5. 86, 10. 327, 15. 476, 5. 585, 15. 586, 10. 588, 10.
 consimiles: apud 12 homines consimiles suos coniurare 251, 25. 252, 35.
 consobrinus, -a 234, 25. 35. 363, 1. 421, 5. 425, 35; consubrina 16, 25.
 consocius fiscus 538, 10. — consotium = *consortium*? 29, 5.
 consolare 158, 20. 486, 35.
 consolatio vel adiutorium 234, 20.
 consors 56, 5. 146, 20; c. imperii 294, 1.
 consortium, consorcium: c. fratum, heredum 30, 25. 83, 1. 147, 1. 195, 15; consortium (coniugale) 50, 1. 94, 20, 25. 246, 35; = 'Toltenbund' 261, 25.
 conspicus 178, 5. 216, 1. 328, 35. 406, 25. 454, 30. 455, 25. 593, 15, 25; c. regis, imperatoris 384, 20. 396, 5. 415, 1.
 constat me vendidisse (et ita vendidi), constat me accepisse etc. 6, 10. 7, 30. 11, 15. 25. et *saepeius*.
 constitue ex. gr. 162, 20. 301, 30. 404, 35; comites c. 318, 5; ministros c. 319, 30—320; sacerdotem c. 396, 10; abbatem c. 480, 15. 482, 10; iudices constituti 362, 30; osculum constitue 543, 15; te heredem constituo 83, 15; te dominam constituo 584, 20; cf. instituere.
 constitutio 41, 1. 304, 10—25. 397, 10. 398, 1. 482, 30. 582, 30; c. Constantine legis 172, 15. 210, 5; c. pontificum 39, 10. 41, 20; canonicae constitutiones 216, 15. 555, 40—556; c. canonum ac decretorum 552, 35; Alamannorum constitutio 407, 1.
 constringere 60, 1. 10. 109, 15. 147, 10. 148, 10; se inscriptione c. 152, 20; me constringo atque conscribo 537, 15.
 constris = *custrix* 199, 20.
 consubrina = *consobrina*.
 consuetudinaria terra 725, 35.
 consuetudo 4, 1. 16, 25. 20, 20. 21, 30. 28, 15. 48, 1. 5. 83, 10. 142, 20. 163, 25. 164, 1. 171, 10. 15. 186, 5. 192, 5. 208, 1. 210, 10. 216, 20. 217, 10. 247, 1. 278, 25. 418, 20. 425, 5. 539, 20. 590, 15. 591, 25; diurna sed impia c. 83, 10. 597, 20; c. pagi 23, 15. 24, 30; c. loci 37, 15. 151, 5; c. regia 200, 25. 316, 20. *saepeius*; c. Romanorum 70, 1. 97, 15; censos etc. et omnes consuetudines seculares 502, 5; in consuetudinem vertere aliquid 482, 15.
 consuffraganci 444, 1.
 consules 28, 10. 503, 30; sub die, consule 547, 20; sine die et consule 545, 10; cf. proconsul.
 contendere res 153, 20. 193, 5; dissona voce c. 322, 15.
 contentio 152, 25. 298, 10. 322, 15. 352, 25. 389, 10; in sua orta contentione interfictus 153, 15. 154, 5.
 contestare 282, 20.
 contestatiuncula, contestaciuncula 28.
 continet = *continetur* 164, 25. 528, 25. 569, 30.
 contio = *congregatio* 516, 40. 517, 30.
 contornare: tu, urceole, te contornes 609, 25. 648, 1. 655, 1.
 contractum = *acquisitum* 18, 15. 348, 1. 30. 349, 15; quidquid bona fide contractum est 326, 20.
 contractus 86, 20. 308, 1. 579, 25. 580, 15; empti, venditi contractus 89, 10. 581, 15; *confundi videtur cum voce superiore*: ex contractu, ex meum contractum 202, 20. 204, 10. 205, 20.
 contradare 351, 5. 381, 35. 385, 10. 30. 387, 15. 389, 10. 401, 5.
 contradicere 31, 10. 153, 40. 163, 20. 164, 35. 201, 35. 302, 5. 589, 10. 35; res suas alicui c. 153, 5; hereditatem alicui c. 157, 1. 20; viam c. 319, 10.
 contradictio, contradictio 172, 5. 236, 10. 243, 247, 20. 250, 1. 255, 20. 276, 15. 349, 5. 354, 25. 355, 25. 362, 5. 363, 5. 381, 5. 368, 5. 30. 387, 20. 400, 15. 405, 1. 15. 406, 1.
 contradictor 405, 10.
 contrapallare = *accusare* 024, 40. 625, 30.
 contrarietas 78, 30. 81, 15. 99, 10. 108, 10. 243. 247, 20. 250. 296, 20. 300, 1. 325, 15. 326, 15. 591, 10.
 controversy 65, 20. 420, 5. 579, 5. 590, 5. 593, 15.
 contubernium ancillarum Dei 179, 25; adsallire aliquem in contubernium 230, 30. 231, 1; v. coturno.
 contulitio, contullicio, contulacio 14, 15. 30. 145, 15. 20; epistola contulacionis 145, 5.
 contumacia 534, 35. 535, 15.
 contumax, contumaces 100, 25. 291, 15. 535, 10. 20.
 conubium v. connubium.

- 349, 30. 353, 5. 355, 25. 548, 30. 35. 549, 5; convenientia, 'kezumft' 467, 1.
- convenire: convenientibus partibus 169, 10; c. amicis 590, 5; convenit 6, 25, 30—7, 1. 12, 35. 15, 15. 16, 30. saepius; placuit atque convenit 24, 1. 91, 35. saepius; = citare: eos admo- neat et conveniat 384, 5.
- conventio 313, 10; carta conventionis 389, 1. 15. 20; = *citatio*: trina conventio 534, 30. 535, 5.
- conventus 136, 25. 161, 5; c. procerum vel mediocrum 383, 40; c. principum (procerum). et vulgarium 403, 10; = *conventio*: pro conventu parentorum 357, 25.
- conversare = vivere, degere: pariter c. (in coniugio) 94, 20. 145, 25; conver- sare, conversari in monasterio 70, 40; sub religionis norma conversari 200, 30, etc.
- conversatio = vita 73, 1. 411, 5; = vita religiosa, monachilis 199, 5. 353, 20. 497, 30. 502, 30. 560, 1. 569, 10. 580, 15; sanctae conversationis habitus 560, 10, 20.
- conversionem (= vitam monachilem) promittere 570, 1.
- convincere 89, 20. 155, 5. 327, 20. 593, 20. 634, 25, 30. saepius; cum testibus c. aliquem 309, 20. 310, 25; testimonio convincatur 548, 5; ad iudicio vel ad cruee aliquem convincere 233, 5. 257, 15.
- convivium 72, 10. 499, 1. 30.
- convocare vicinos 15, 30; c. cives 384, 20.
- convulsor 73, 10.
- copula, copola, cupola: c. matrimonii 94, 20; c. consorei 50, 1; nuptiarum copulae 542, 20; v. copulum.
- copulare, copolare: c. ad coniugium, in coniugio, in coniugem etc. 25, 15. 551, 10. 581, 25. 582, 1; c. matrimonium 143, 25. 206, 10.
- copulatio v. concopulacio.
- copulum = *copula matrimonii* 246, 35. 247, 5. 248, 1.
- cornu altaris v. altare; cornua bicina 370, 1.
- corona = tonsura 413, 10. 414, 10. 590, 25.
- coronare regni diadema 526, 5; a Deo coronatus (*imperator*) 504, 1. 522, 30. 533, 20; a Deo coronatus (*episcopus*) 523, 30.
- corporalis disciplina 93, 5.
- corpus 590, 20; in rebus aut in corporibus 75, 20. 482, 5; cf. 586, 25; = universitas bonorum 584, 15; corpus facultatis 18, 10. 25. 38, 20. 65, 1. 5. saepius; = liber: acta vel gesta corpori inserta 588, 5; corpus Theodosianum 141, 15. 537, 1.
- correctionem accipere 320, 10.
- corrigerre, corregere 40, 20. 220, 10. 397, 25. saepius; se corrigerre 246, 20.
- 267, 10. 268, 15. 272, 5. 274, 20. 277, 1. 283, 15.
- corroborare 539, 35. 585, 5.
- cortina 412, 15.
- cortis v. curtis.
- corumpiam(?) 162, 1.
- costo 49, 10.
- coturno = *contubernio* 85, 15.
- crimen, crimina 424, 10. 426, 5. 491, 30. 580, 30. 616, 5. 628, 30. 633, 1. saepius; c. homicidii 152, 20. 713, 5. 10; c. sacrilegii 578, 15; c. furti 656, 25. saepius; auctor criminis vel falsarius 76, 5. 136, 10; falsis criminibus accusare 537, 15.
- criminalis causa 320, 1; c. accusatio 536, 10; c. actio 587, 5.
- criminatus pro aliqua re 616, 20. 645, 30. 682, 45.
- criminosus 638, 25. 645, 30. 652, 1. 674, 20.
- crisma, crismarium v. chris-
- cristallum 370, 1.
- crux: ad crucem ad iudicium Dei ad- stare, stare 233, 5. 257, 10. 15; ad crucem cadere 233, 10; noticia de cruce evindicata 232, 30; iudicio evindicato de cruce 257, 10; iurare in cruce 662, 15. 682, 40; cruces de tremulo 671, 20. 25. 686, 40. 688, 10. 15.
- cubicularii, cubiculari 59, 1.
- culpa 31, 1. 153. 154. 206, 30. 234, 15. 311, 1. 400, 25. 611, 1. saepius; in sua culpa imperfectus, ferrobatudo 153, 25; per suas culpas imperfectus 153, 15. 154, 10; culpas committere, amittere 236, 40. 333, 25—35. 580, 30.
- culpabilis 17, 20. 55, 10. 116, 5. 346, 15. 348, 20. 352, 1. 388, 40. 389, 15. 610, 10. 617, 5. 95. saepius.
- culpari 675, 1; culpatus 674, 40. 715, 20.
- cultus: agri culti et inculti 18, 20. 30; terrae cultae et incultae 351, 20. sae- pius; cultis et incultis 241, 10. saepius.
- cultores pagi 406, 15; c. ecclesiae, basi- licae 579, 25.
- cumcambruria v. concambtria.
- cupola v. copula.
- cura 73, 5. 20. 108, 25. 170, 15. 304, 10. 352, 15. 440, 25. 548, 5; = munus curatoris 29, 1; in (sub) cura et providentia alicuius 318, 25. 405, 25; curas publicas adsidue agere 28, 20; curam publicam agere 107, 5. 111, 25; de parte publica curam habendi positi 162, 10. — in basilica curam decan- tare 260, 15. 20. — c. pro curia 29, 15.
- curator 4, 5. 587, 20.
- curia 4, 15. 5, 20. 28, 20. 29, 20; c. civi- tatis 97, 15. 202, 30. 208, 1. 5; curia publica (civitatis) 4, 1. 21, 20. 29, 15. 136, 20. 137, 1. 146, 15. 147, 25—148. 151, 10. 169, 30. 171, 10. 176, 5. 209, 1. 10. 20. 30; ordo curiae 28, 15. 29, 20. 137, 1. 5. 170, 20. 25—171, 5.
- 176, 5—16. 209, 10. 585, 20; ex officio curiae 588, 1.
- curialis, curiales 29, 25. 97, 15. 20. 98, 10. 170, 20. 202, 30. 203, 1; curiales ci- vium 98, 20; curialis provinciae 14, 25; tres curiales 176, 5; vilitas (lauda- bilitas?) curialium 75, 25. 45. 50. 345, 10.
- cursor 516, 10. 517, 20.
- curta = curtis 396, 45. 399, 45; c. regis 426, 35.
- curtare 404, 35.
- curtiferum, curteferum: (cum) curtiferis 175, 15. 267, 1. 268, 5. 35. 269, 25. 270, 15. 275, 30. 276, 1. 279, 15. 441, 1.
- curtilis 241, 10. 402, 5. 403, 5. 459, 5.
- curtis, curtis 23, 20. 201, 1. 15. 230, 15. 312, 30. 355, 25. 387, 5. 404, 25; ad curtem ire 514, 20; curtis fisci 213, 1; c. seu fiscus iuris regalis 396, 30; curtis publica, regalis 396, 20. 399, 30; curtis circumcincta 5, 5. 23, 20; c. sepe (circum)cincta 387, 5. 388, 20. 25; c. clausa 348, 35. 351, 20. 352, 10; c. saepe conclusa 388, 1. 5. V. curta.
- cusinus 506, 10.
- custodela 410, 20.
- custodia: in custodia traditus 31, 1.
- custodire placitum 9, 5. 15. 25. 10, 10. 23, 10. 67, 5. 10. 154, 1. 155, 10. 15. 161, 25. 189, 15. 196, 25. 30. 253, 1; contestaciunculam seu plancturiam appendere vel custodire 28, 10; tri- dum apensionis c. 171, 15; fidem c. 109, 15; aframitum c. 282, 10; pa- ginam c. 481, 20; ecclesiam c. 598, 25.
- custor (ecclesiae) 20, 25. 110, 10. 191, 25. 241, 25. 389, 1. 20. 399, 5.
- custos 632, 1; custodes legales 717, 5
- custos (ecclesiae) 109, 5. 235, 5. 242, 5. 401, 10.
- custrix = abbatissa 199, 1. 20.
- cynamomum v. cinamo.
- cyrograph- v. chirograph-

D.

- dactalus, dactolas, dactiles 49, 15.
- dalmatica 500, 45.
- damnari poena 537, 15; pro contumace d. 536, 10; iniuste d. 702, 1; aditum damnaret (?) 382, 15.
- damnietas 63, 10. 15. 89, 1.
- damnnum 309, 25; rem in d. ponere 233, 20.
- dare per affatinum 260, 15; dare per cartam 476, 30; dare litteras 535, 1; data edictione 537, 5; data (epi- stola etc.) 19, 10. 320, 15. 328, 15. 387, 35. 389, 5. 20. 390, 5. 396, 20. 397, 15. 399, 35. 520, 10. 554, 1. 561, 35. 565, 20; datarum tale 555, 10; datum 210, 1. 213, 20. 214; cautionem

- dare ad exagendam; dare homines tantus (*coniuratores*) 13, 30.
 darus (?) 454, 40.
 debere 82, 10, 92, 20, 152, 5, 157, 5, 172, 20, 293, 30, 331, 10, 537, 1, 590, 30, 598, 20, 597, 1; debitum 142, 15, 186, 30, 195, 30, 206, 20, 363, 5; d. in duplum reddere ad 10 annos 163, 15; cautio pro debito 134, 1; a dibo (?) 592, 1; debitum (censum) 351, 25, 363, 5; debitum servitium 297, 15, 577, 5; debitum sibi nexum, servitium relaxare 95, 10, 140, 20, 273, 25, 274, 10, 544, 25; debitum obsequias 363, 25. — debuerit = *doverit?* 196, 30.
 debtor 186, 25, 346, 5.
 decanus 217, 1, 361, 25, 386, 30, 389, 1, 20, 390, 5, 401, 10, 408, 15, 436, 25, 518, 1—15, 616, 20.
 decatas = *dicatas* 104, 15.
 decernere nova carmina 39, 10, 41, 20; principum iura decreta 29, 1; decernere de iudicibus dicitur 594, 5; d. iudicium 22, 10, 157, 5, 214, 15; d. cum proceribus de rege dicitur 67, 10, 296, 5.
 decessores 66, 1, 291, 5, 308, 20, 30, 424, 30, 503, 1.
 decima, decimae 217, 30, 236, 5, 20, 264, 15, 301, 25, 35, 302, 5, 304, 15, 26, 30, 317, 25, 30, 591, 10, 25; ad opus (imperatoris) decima exigitur 315, 15.
 decimare servientes ecclesiae 171, 25.
 decimo (*ex divisione hereditatis*) 56, 10.
 declinatio Latina 404, 20.
 decrastianto (?) 225, 25.
 decretum, decreta, decretus: d. (*regie*) 43, 1; decreta principum 137, 26, 480, 10; d. (*imperatorum*) 328, 20, 536, 30; ecclesiasticum atque imperiale decretum 313, 20; decreta canonica 313, 15; d. papae 550, 10, 15; decretum privilegii (*pontificalis*) 499, 10, 502, 30; cf. 497, 35; d. senatorum provinciae 403, 20; legum decreta 590, 15, 593, 20; decretum cleri et populi de electo episcopo 552, 20, 554, 555, 10; d. electionis 553, 20, 30.
 decursus aquarum v. aqua.
 dedicare 217, 25, 266, 25, 283, 25, 482, 10, 25, 580, 10.
 dedominatio 190, 25, 195, 15, 196, 5, 199, 5.
 defendere 146, 20, 274, 20, 322, 20, 504, 25, 591, 10; vindicare atque defendere 502, 10, 581, 5, 586, 30; per strumenta defendi 298, 40, 303, 10; per auctoritatem d. 298, 40, 303, 5; causas prosequi et defendere 216, 20.
 defensare 86, 25, 89, 6, 20, 156, 35, 172, 5, 186, 15, 204, 1, 40, 205, 10, 207, 25, 210, 10, 229, 1, 246, 30, 272, 10, 273, 1, 280, 30, 281, 1, 309, 5, 481, 20; per strumenta defensari 73, 25; defensare et munibunire 174, 20; ratum et defensatum 165, 10.
 defensatrix (basilica) 246, 30.
 defensio, defensio 11, 10, 12, 1, 30, 20, 30, 95, 15, 96, 10, 172, 1, 185, 30, 228, 40, 246, 30, 274, 20, 334, 20, 337, 30, 356, 35, 360, 15, 363, 25, 476, 25, 481, 35, 506, 15, 545, 20, 546, 5, 724, 30; defensionem elige 95, 15, 142, 1, 188, 5, 273, 30, 281, 20; d. e. infra potestatem sancti 273, 10; defensio vel adiutoriorum 171, 20; subtrahere se de potestate vel defensione 158, 20; defensio ingenuitatis 96, 10; d. rerum 73, 20; d. maiores domi 58, 5; d. (*regis, imperatoris*) 111, 10, 15, 294, 25, 295, 10, 35, 296, 25, 306, 20, 307, 5, 308, 310, 311, 5, 10, 319, 5, 323, 10, 325, 15, 327, 1, 10.
 defensor viduis et pupillis 48, 5; defensores manifestare 174, 10; defensores ecclesiae 283, 10; actores, defensores ecclesiae, monasterii 352, 25, 353, 15; actor et defensor 322, 15; iurent et accusans et defensor 719, 1; defensor (civitatis) 4, 5, 28, 20, 29, 97, 98, 136, 137, 1, 5, 148, 25, 151, 10, 169, 30, 170, 171, 176, 202, 30, 203, 1, 20, 209.
 definire, defenire, diffinire 193, 5, 407, 1; d. causas 58, 15, 111, 20, 152, 10; d. iusticias 122, 20; definitio causatio 464, 15; definitio iudicio 362, 25; definire pretium 581, 1; contractus definitiuntur 581, 15; ratum et definitum 98, 5, 98, 5, 203, 1; ratam vel diffinitam 146, 15.
 definitio, definitio, diffinitio 21, 5, 149, 5, 20, 154, 20, 169, 10, 351, 1, 388, 35, 581, 10, 15, 590, 1.
 deinvenerire 31, 10.
 deiudicare v. diudicare.
 delectatio = *dilatatio* 197, 10, 198, 25.
 delegare, deligare, diligare, diligare, dilecare, delicare, delegare 5, 5, 19, 1, 20, 20, 25, 1, 44, 10, *saepius*; delegavi, 'salta' 466, 50; d. per (in)strumenta 66, 15, 200, 15, 256, 5, 481, 15; d. per cessione 191, 10; mando et delego 216, 25; officium delegatum 216, 30; admonitorias delegare 537, 25.
 delegatio, delegatio, diligacio 42, 10, 15, 50, 20, 79, 25.
 delegator 402, 25.
 deliberacio: epistola tradizione vel deliberacione 231, 1.
 delictum 457, 35, 661, 20.
 demandatum 237, 5.
 demittere v. dimittere.
 denarialis, dinarialis: preceptum denariale 38, 10, 57, 1; carta denariale (-lis) 190, 1, 238, 25, 256, 30, 288, 1.
 denarius, dinarius 242, 40, 243, 15, *saepius*; 2 denarios in quoemque pretio 406, 10; census denariorum, denarios consero etc. ex. gr. 242, 40, 243, 15, 269, 5, 35; servum per denarium in genuum relaxare 124, 30; iactante denario ingenuum dimittere 57, 5, 190, 1, 204, 5, 228, 25, 465, 1; ex-
- cutere denarium de (a) manu 288, 1, 434, 25; sponsaro per solidum et denarium, solido et denario 230, 5, 247, 1, 271, 25, 597, 25, 598, 1; *pondus* 631, 35, 40, 634, 10, 40, 690, 20.
 denegare 8, 5, 25, 13, 25, *saepius*; v. causam denegare.
 denominare: de quinque denominatus tres 68, 1; loca denominantes = *loca denominata* 208, 10.
 denominatio: carta denominationis 361, 1.
 denunciare, denonciare 15, 10, 21, 10; denunciare = *sonia* d. 253, 1.
 denunciatio: denonciatio puplica 14, 25.
 deponere 28, 25, 169, 20; deponere = *disponere* 509, 30.
 depidere = *possidere* 725, 5.
 depotare v. deputare.
 deprecatoria epistola 115, 35; d. scedula 119, 15; litterae deprecatoriae 454, 15.
 deputare, depotare 87, 20, 477, 5, 10.
 develinquere posteris, filiis, heredibus etc. ex. gr. 16, 35, 23, 30, 143, 5, 151, 5, 15, 245, 247, 10, 582, 1, 20; alode, quicquid moriens derelinquo 147, 15.
 descriptio 264, 25; noticia descriptionis 264, 5.
 deserire *ex gr.* 96, 1, 579, 15; in suum servitium d. 212, 20; in servicio publico deserire 233, 30; partibus palatii d. 310, 15, 315, 10, 325, 15; ad canaram d. 315, 1.
 designari 317, 10; loca designata 232, 25, 234, 30, 242, 1, 245, 25.
 desparsare, disparsare 85, 5, 15, 20, 387, 5, 404, 25; per solidum et denario 598, 1; d. per 13 aureos nummos 541, 5, 10; qf. sponsare.
 desuccessores 66, 30.
 deteriorare statum 589, 25.
 detonsus clericus 401, 15, 561, 1.
 dev- v. div-.
 devoluta possessio 42, 15.
 dextratus vel coniuratus dixit 153, 10.
 dextros tantos, *mensura terrae* 187, 20.
 diaconatus 328, 25, 520, 20, etc.
 diaconium 411, 5, 564, 5.
 diaconus et amanuensis 4, 15, 20; d. adque professor 176, 1; ego d. scripsi et subscripti 289, 1.
 diarium largire 516, 10.
 dicere de linguis v. diligua; partitum esse dixisse 84, 20; se exitum dicere v. exitum. — dicere = *digere* 12, 10.
 dioce v. ditio.
 dictare 32, 86, 37, 5, 586, 15; dictati 4, 1; dictatu 32, 30.
 dictio = *ditio* 423, 15.
 dies legitimus post transitum 86, 10, 476, 5, 585, 20; dies placitus 92, 15; dies statutus 406, 15; 40 dies 154, 1; indicias 70 dierum 434, 15; annus et

- dies 229, 10, 35; dies nuptiarum *v.* nuptiae; dies votorum, *idem* 581, 25; diem notare, adnotare 389, 5, 20, 890, 5, 545, 5; die proconsule 453, 5; a die praesente 16, 61, 15, 83, 1, 87, 20, *saepeius*; ab hodierna die 158, 10, 140, 5, 15, *saepeius*, *ex. gr.* cessio die presente 69, 5, 76, 15, 159; ingenuitas a die presente 95, 5; diebus, dies vitae 155, 25, 279, 30, 312, 10, 313, 30, 349, 25, 350, 15, 351, 25, 30, 353, 10, 388, 10, 401, 20, 402, 20, 724, 5; dies dominicus 309, 15, 310, 20, 325, 15, 406, 15; dies Lunis, Martis, Mercuris 510, 25; dies Iovis 358, 25.
- differre res usque in presentiam imperatoris 298, 10; iustitiam differre 320, 10.
- diffin-, difin- *v.* defin.
- digere, dicere (*cf.* p. 8, *n.* 4) 8, 35, 12, 10, 15.
- digido relaxare 222, 40—223.
- digni testes 685, 5; digni sitis = digne-
mini 479, 20.
- dignitas iudicaria 47, 15; summae pa-
latii dignitates 526, 30; qualicumque
dignitate praedita persona 316, 20;
dignitas natalium 582, 30.
- diiudicare, deiudicare 259, 30, 362, 20,
438, 35, 480, 1, 569, 20.
- diiudicatio 397, 5, 593, 20.
- dilatare 363, 35.
- dilectio: humanitas et d. 401, 30, 402, 30;
dilectione et pasto soniare 598, 25.
- diligare *v.* delegare.
- diligua diriger: *corrupta*, de lingua
dixerunt, direxerunt 192, 5, 194, 25,
195, 5.
- dilaculum (?) 617, 25.
- dimensio, dimencio 305, 15, 313, 10.
- dimidiata mense Maio 315, 1.
- dimissoriae litterae 560, 5, 35, 561, 5, 35,
565, 10.
- dimittere, demittere *v.* ingenuum, liberum
d.; rem ex alode conscriptam d.
251, 25; se iectivum dimisit 161, 30.
- dinar- *v.* denar.
- diocesis, diocesis, diocesis 219, 10,
395, 30, 396, 1, 411, 1, 419, 20, 426, 1,
519, 15, 20, 552—554, 566, 10; dio-
cesim circuire 416, 1.
- diploma 515, 30.
- directum, derectum, drictum, trictum
= 'droit' 57, 1, 174, 5, 192, 1, 259, 20,
334, 5.
- direptio 121, 15.
- dirigere: aliquem in persona sua, ad
specie sua, ad vicem suam dirigere
9, 5, 15, 25; *v.* diligua.
- diripere, disripero res 153, 10.
- discalciati 416, 25, 510, 35.
- discedere de potestate 148, 1; d. de
servicio 93, 15; d. de mundeburdo
262, 1.
- disceptari 298, 40.
- disceptatio 88, 1.
- disciplina 93, 20, 187, 5, 233, 30, 454, 30;
d. corporalis 93, 5, 236, 40; d. super
dorsum 238, 1, 598, 16.
- discordia 94, 20, 145, 20.
- discurrentes geruli 453, 20; *cf.* missi
discurrentes.
- discussio 497, 20, 502, 15, 590, 30, 645, 25,
652, 45, 661, 15, *saepeius*.
- discutere: fisco discutiente 229, 1, 15,
231, 10; (causas) discutere 290, 20,
294, 30, 295, 20, 298, 10, 420, 20; testi-
monium d. 598, 25; discutiendus
(*sc. iudicio Dei*) 616, 10, 15, 645, 25,
650, 15, 25, *saepeius*.
- dismanuare 193, 15, 197, 20.
- dispendum 42, 10, 58, 15, 64, 20, 111, 20,
151, 10, 162, 5, 197, 25, 310, 30,
311, 15, 315, 15, 319, 5, 325, 25,
497, 25, 502, 20.
- disponsare *v.* desparsare.
- distractio = venditio 590, 20.
- distractor = vendor 581, 10.
- distrahere = vendere 186, 5, 581, 10, 15;
per vindictonis titulum d. 107, 25,
138, 20, 155, 20.
- distrigere 38, 15, 44, 15, 45, 5, 59, 15,
67, 10, 155, 15, 196, 45, 290, 25, 294, 30,
295, 20, 307, 1, 320, 1, 5, 384, 10,
398, 10, 492, 25.
- divestire *v.* divestire.
- ditare 292, 1, 580, 40.
- ditio, dicio, dictio 294, 40, 303, 5, 305, 15,
498—500, 519, 35, 555, 1; dictiones
(*regis*) 63, 1; fisci dictiones, ditio 48, 5,
52, 20, 56, 10, 120, 15; ditio imperii
294, 25, 295, 15, 301, 15, 302, 20,
306, 20; d. regni 367, 10.
- dium caedrinum (= diaedrinum) pallio-
lum 421, 15.
- divestire, devestire, disvestire 330, 35,
357, 1, 5.
- dividere 56, 5, 83, 15, 20, 84, 15, 87, 20,
149, 5, 10, 205, 25, 235, 10, 15, 250, 20,
275, 10, 539, 30, 586, 10; per affati-
num d. 250, 20; regnum d. 422, 5;
marcham d. 403, 10; saltum d. 384, 1;
post me divisi 194, 20.
- divisio 24, 10, 235, 5, 10, 590, 10, 15,
403, 5, 30, 460, 15; divisionem cele-
brare 56, 5; divisio, ubi regis acces-
sorit missus 38, 5, 56, 1.
- divisores 403, 30.
- documenta 89, 10.
- dolitia 30, 15.
- dolus: vi doloque secluso 576, 5, 578, 20,
587, 15, 590, 10.
- domesticus, domesticus 59, 1, 68, 15, 70, 20,
106, 197, 15, 201, 25, 307, 20; Gallus
domesticus Domini 425, 30.
- dominare, domenare 15, 25, 43, 15, 62, 15,
79, 25, 99, 10, 200, 5, 247, 20, 254—
256, 299, 25.
- dominatio 5, 10, 31, 20, 65, 20, 72, 5,
79, 1, 241, 15, 30; = *res dominatae*
235, 25; = *titulus compellatorius* 95, 1,
100, 20, 105, 10, 410, 1, etc.
- dominus 308, 25, 480, 35.
- dominicatus: mansus dominicatus 294, 5,
541, 10; casa dominicata 489, 35.
- dominicuum (opus) 419, 1.
- dominicu = regalis 70, 20, 106, 35,
107, 25, 162, 10; fiscus dominicus
458, 25; familia dominica 106, 10;
v. missi dominici; vassallus dominicus
289, 25; vassi dominici 618, 10.
- dominium 236, 10, 30, 269, 15, 270, 5,
293, 35, 321, 20, 458, 25, 487, 5, 581, 5,
589, 30, 590, 594, 30, 595, 1; d.
alterius expetire 93, 15; ius dominii
353, 15, 25; = *aerarium publicum*
404, 35.
- dominus, domenus, dominus domina
22, 1, 176, 30, 273, 5, 20, 402, 15,
425, 10, 455, 30, 703, 45; te dominam
constitu 584, 20, 586, 25; dominum
et procuratorem instituere 29, 5,
146, 15; dominus proprius 92, 10 (?),
93, 10, 100, 15, 328, 20; res vestra et
domini illius 7, 10; domini parvuli
449, 25; dominus, dominus, *titulus*,
ex gr. domino fratre 89, 10, 93, 1;
domne et iugalis meus 87, 20;
domnus rex 94, 25, 106, 10, 127, 15,
262; domna regina 181, 5, 262, 20;
domnus apostolicus 104, 15, 416, 10;
domnus episcopus 260, 20; *ecclasiae*
et monasteria *codem titulu appellantur*
70, 25, 190, 20, 191, 5, 198, 30, 199, 20,
342, 35, 475, 20; dominus, dominus =
rex, *imperator* 16, 30, 28, 25, 29, 10,
65, 15, 66, 10, 219, 5, 25, 422, 30,
450, 5, 481, 15, 506, 10; domini rerum
368, 15, 579, 30; domnus = *sancetus*
77, 20, 78, 15, 99, 15, 108, 15, 20.
- domnicillus = *filius regis* 106, 10.
- dommissimus 587, 20, 25, 588, 1.
- donare 7, 30, 30, 15, 70, 5, 75, 5, *saepeius*;
animus donanti 85, 5; in dotis titu-
lum donare 271, 25; dotem d. 358, 10,
388, 20; sponsalitiae largitate d. 581, 25;
- per tandem d. 247, 5; ante dies
nuptiarum d. 143, 15; d. per cartolam
sive per festueam atque per ande-
langum 271, 5, 25; per compositionalem
d. 248, 30; *cf.* tradere; libertate do-
nare 215, 25, 293, 20, 318, 5, 316, 1;
paravereda d. 320, 5.
- donatio, donacio 14, 30, 15, 25, 70, 1.

- 76, 1. 85, 1. 86, 20. 97, 15. 20. 136.
 137, 143, 10. 150, 20. 202, 20. 206, 1.
 277, 25. 404, 30. 489, 20. 492, 30. 589;
 epistola donationis 72, 1. 75, 5. 79, 5.
 98, 1. 15. 135, 20. 144, 20. 30—145.
 169, 30. 199, 25. 231, 35. 232, 25.
 234, 30. 489, 20—35. 491, 1; carta,
 cartola donationis 164, 25. 267, 5.
 268, 10. 288, 10. 364, 10; donationes
 duas epistolae uno tonore conscriptas
 145, 1; donationis titulus 62, 5. 63, 20.
 64, 1. 20. 582, 15. 589, 10; donationem
 gestis allegare 75, 25. 134, 5. 144, 15.
 170, 30; mandatum vel donationem
 170, 30. 171, 1; donationem per stru-
 menta confirmare 136, 20. 137, 1;
 donatio imperialis 288, 5. 294, 10.
 305, 1. 20; d. regis 298, 1. 322, 15. 20;
 d. ad ecclesiam, ecclesiae 69, 1. 5.
 74, 5. 78, 15. 133, 25. 184, 25. 186, 10.
 156, 1. 241, 1. 35. 242, 5. 283, 1. 466, 5.
 471, 35. 475, 20; d. ad casu(m) Dei
 198—200. 234, 35. 266, 25. 267, 25.
 283, 20; d. ad monasterium 354, 10.
 489—491; d. ad loca sancta 547, 1;
 d. ad filios, filiae 208, 1. 231, 30.
 232, 20. 589, 1; d. ad parenta 234, 25;
 ante nuptias d. 163, 25. 164, 25. 30.
 589, 20; d. futurae coniunctionis causa
 581, 30; d. osculus intercedentis factus
 164, 15; d. in sponsa facta 134, 1.
 142, 20. 163, 20; d. dotis 358, 20. 25.
 389, 1; d. inter virum et uxorem
 134, 5. 144, 15. 247, 10. 275, 25.
 586, 40.
- donatiuncula 343, 30.
- donator 144, 20.
- donum: dona domino rege in placito
 instituto transmittere 178, 30; donum
 reconciliationis 382, 15; cellae ex
 nostro dono rector 724, 1; dono
 habile 101, 25.
- dos, dotis 4, 15. 5, 20. 14, 15. 30, 15. 20.
 16, 1. 358. 385, 20. 30. 387, 5. 388, 1. 20.
 407, 1. 542, 20. 581. 582. 725, 25. 30;
 dotem legitimum 358, 15; donatio
 dotis 358, 20. 25. 359, 1; libellus,
 libellum dotis 16, 1. 5. 69, 15. 81, 1.
 85, 10. 142, 25. 143, 5. 196, 1. 20. 208, 5.
 209, 15. 247, 35. 248. 271, 20. 25.
 272, 5. 357, 25. 358, 5. 10. 541, 20. 25.
 725, 25; cf. 597, 25. 30. 598, 1; carta,
 cartola dotis 202, 33. 203, 5. 385, 15. 30.
 387, 1. 388, 20. 406, 30; epistola dotis
 357, 25. 358, 10. 407, 1—10; dotis testa-
 mentum 540, 20—35; dotis titulus
 85, 3. 20. 142, 25. 143, 5. 248, 25. 271, 25.
 540, 30. 541, 10; promissio dotis 581, 15;
 ecclesiae sine date 318, 10.
- dotalis carta 388, 10. 404, 25.
- dotare ecclesias, basilicas 318, 10. 15.
- dragma 464, 25.
- drapalia, dratpalia 175, 15. 198, 5.
 203, 35. 204, 5. 231, 15. 233, 20.
- drappus 60, 10. 82, 10. 84, 15. 86, 5.
- drictum v. directum.
- dubitare 257, 5.
- ducatus 37, 25. 47, 10. 15. 297, 25.
- ducere: vivere vel ducere 310, 5.
- ductus = *eductus*¹: de hac causa
 ductus resedeat 68, 5; d. atque securus
 13, 35. 156, 30. 170, 10. 214, 5. 233, 15.
 257, 1. 5; d. et absolutus 63, 10. 89, 1.
 96, 20.
- duellum ingressuri iurant 719, 1.
- duplare, dupplare 5, 15. 6, 20. 11, 25.
 12, 30.
- dupliciter conponere, exsolve etc.
 270, 25. 271, 10. 275, 15. 276, 15.
 277, 1. 592, 1.
- duplus: dupla pecunia 20, 15. 89, 20.
 90, 10; dupla repetitio 362, 30;
 in duplum reddere 17, 10. 25, 35.
 142, 15; duplum 89, 5. 92, 15. 142, 15.
 186, 15. 25. 331, 30. 346, 5. 15. 349, 10.
 352, 1. 361, 10. 475, 40. 490, 25. 491, 10.
- durpilus: per durpilum et festucam sibi
 foras exitum esse dixit et omnia wir-
 pivit 492, 35.
- dux; duces 59, 1. 104, 15. 111, 5. 180, 20.
 200, 25. 201, 25. 217, 1. 278, 15.
 297, 30. 35. 307, 20. 314, 30. 322, 20.
 336, 5. 380, 10. 20. 397, 1. 398, 35.
 440, 5. 510, 20. 521, 20. 547, 20.
- E.**
- eccha 354, 1.
- ecclesia, aecclesia, ecclisia 14, 15. *et
 passim*; eclesie unitas 368, 15; eccle-
 sia metropolis 552, 25; mater e.
 30, 5. 179, 1. 264, 10. 319, 1—10.
 569, 5. 563, 10; e. episcopi 215, 15;
 e. senior loci 22, 10; e. baptismalis
 435, 10; e. paginis 191, 5; rector,
 actor, defensor ecclesiae; partem meam
 in eadē ecclesia 381, 35; homines
 ecclesiae 44, 15; familia ecclesiae
 216, 1; servus ecclesiae 171, 30. 172, 1.
 282, 20; ecclesiae famulus 312, 1. 20.
 313, 20; manomittere in ecclesia 210, 5;
 ingenuum relaxare ad ecclesiam
 356, 30; v. terra, res ecclesiae.
- ecclesiasticus: ecclesiastici ordines 426, 10.
 563, 10; e. officiales 72, 10; e. viri
 442, 20; familia ecclesiastica 518, 15;
 ius ecclesiasticum 298, 30. 566, 5.
 580, 10; res ecclesiasticae apud impe-
 ratorum commutatae 314, 1.
- edere gesta 137, 10; edatur 98, 20.
- edicere, aedicere 108, 1. 189, 20. 194, 5.
 588, 5. 593, 15.
- editio = *editio* 536, 25. 30. 537, 5.
- editus 535, 1. 15; seeda editi 535, 5;
 editis citari 537, 25; editum unum
 pro omnibus 535, 5. 10; editis con-
 firmare 280, 10. 459, 1; editio pre-
 munire monasterium 498, 1. 502, 40.
- editio 134, 20. 152, 1. 10. 15; cf. editio.
- edonio v. idoneus.
- efracta casa 15, 25.
- ¹⁾ Cf. LL. Capitul. I, p. 9, l. 2: se aduenit,
 l. 13: si se non eduxerit.
- elogiae v. eulogiae.
- egonica (?) scientia 567, 20.
- egressus 169, 15. 348, 5.
- elaborare 95, 15. 96, 1. 10. 546, 10.
- electio episcopi 550—556; electio ab-
 batis 502, 15. 528, 25. 529, 1; cf. elegere.
- elephantinus pecten 415, 15.
- elementa 423, 15; v. Greca elementa in
 indice nominum.
- elegere, elegere: e. episcopum 119, 1.
 395, 35. 396, 5. 10. 471, 35. 549—556;
 potestatem eligendi (episcopum) tri-
 buere, auferre 550, 35. 551, 20; abba-
 tem elegere 39, 5. 40, 1. 291, 1. 397, 20.
 398, 20. 482, 20. 503, 15. 529, 5; elec-
 tum iudicium aque frigide 689, 40.
- elitigatus, elidicatus, elidiatus, eligatus
 157, 10. 15. 35. 161, 35. 206, 20. 214, 35.
 230, 25. 233, 15. 253, 30; elitigata
 ordine, elidiato o. 232, 1. 236, 30.
 254, 15. 40. 256, 5.
- emendare, innendare 8, 10. 30. 12, 20.
 13, 30. 14, 10. 22, 15. 60, 1. 10. 61, 1.
 157, 15. 196, 30. 211, 5. 233, 25. 30.
 264, 5. 296, 5. 425, 5.
- emendatio 454, 30. 477, 15. 480, 5; emun-
 datio 580, 30.
- emere 30, 15. 141, 15. 300, 1. 312, 30.
 325, 25. 514, 30; v. empt.
- emissarius = *admissarius* 387, 10.
- emissio cambii 389, 1; e. firmatatis 388, 30.
- emittere, aemittere, innmittere: aemitto
 tibi casa 10, 1; emitto vobis statum
 meum medietatem 17, 10; epistolam
 156, 20. 156, 30. 334, 10. 357, 25. 358, 10;
 e. epistolam et firmatatem 368, 1—5;
 e. firmatatem 388, 30. 581, 10; e. secu-
 ritatem 170, 5; e. cautionem 10, 20.
 96, 15. 598, 15; e. manus 10, 20; e.
 placitum 595, 10; e. precarium 78, 5.
 100, 20. 155, 20. 199, 30. 236, 1.
 254, 5. 35. 349, 30.
- emolumen, emolumentum, emulentum
 75, 35.
- empti vindictive contractus 89, 10; con-
 tractus empti et venditi 581, 15.
- empticie servus 389, 25. 35.
- emptio, emtio 318, 1. 372, 30.
- emptiva acquisitio 405, 25.
- emptor, emtor, emitor 6, 15. 12, 25.
 107, 20. 25. 186, 5. 229, 5. 20. 235, 20.
 245, 272, 15. 277, 5. 362, 10.
- emundatio v. emendatio.
- emunitas 37, 20. 42, 20. 43, 5. 15. 44, 5. 10. 25.
 52, 20. 53, 20. 54, 5. 15. 72, 15. 126, 5.
 133, 40. 200, 20. 502, 1.
- emuniter possidere 97, 10.
- eologiae v. eulogiae.
- episcopalis: episcopali privilegio 118, 10;
 absque episcopali impedimento 570, 20;
 cathedra episcopalis 458, 30; tituli
 episcopales 400, 1.
- episcopatus 37, 20. 25. 45, 15. 47, 1.
 108, 1. 301, 30. 328, 1. 555, 10.

- episcopium 215, 25. 318, 35. 396, 15.
400, 401, 5. 420, 15. 426, 35. 428, 20.
435, 5.
- episcopus 14, 25. 30, 10. 38, 15. 39, 5. 15. 20.
41, 1. 10. etc.; v. civitatis, urbis
episcopus; oppidi e. 417, 25; e. de
monasterio 267, 25. 268, 25; cf.
332, 15, 20. 435, 20; e. metropolitanus
37, 20; episcopi metropolis 180, 15;
suffraganeus e. 468, 5; vocatus e.
179, 1. 216, 25. 260, 25. 302, 15.
332, 15. 25. 457, 20. 486, 20; v. elegere
episcopum; episcopum benedicere
37, 20; ad episcopum consecratus
545, 35; episcopum ordinare 119, 25.
411, 10. 475, 5. 555, 35; ordinatio epi-
scopi 556, 35; religiosi episcopi 481, 35.
482, 25; episcopus rebus expoliatus
433, 35. 434, 1; episcopi electi 434, 1.
- epistola, epistula, aepistola: e. regalis
119, 15. 120, 20. 462, 45; e. (regis)
120, 5. 262, 25. 411, 15; e. tractoria
121, 30; e. ad regem 119, 1. 462, 40.
467, 35. 534, 1; e. vocatoria 556, 10;
e. deprecatoria 115, 35; epistolae can-
onicæ v. commendatitia, formata;
epistolæ titulus 450, 30; e. capitulo
33, 1; e. textus 209, 5. 373, 20. 443, 10;
conclusio e. 567, 35; portitor e. 448, 20;
epistola = carta 6, 25. 16, 5. 10. 15.
19, 20. 25. 20, 15; epistolam presentare
15, 15; e. offere, proferre 588, 1;
ostendere e. 176, 10; epistola absolu-
tionis 546, 1; epistolas adfudimas
276, 10; epistola adoptionis 148, 5. 30.
280, 5; e. aequalentiae 597, 20; aepi-
stola agnationem 187, 30; e. cautione
195, 25; e. collectionis, commutationis,
conculationis, conculcaturia, conpo-
sitionis, compositionalis; e. contulitionis
145, 5; donationis, dotis e.; e. eva-
cuatoria 96, 15. 20. 195, 30; e. firmitatis
147, 15; e. hæreditaria 205, 20; e. in-
genitatis; e. interdonationis 247; e.
manumissionis 98, 20; e. obnoxiationis
81, 10. 15; e. locum pactionis 198, 10.
249, 35; epistolas pariculas 234, 5;
epistola locum precarie facta 100, 10;
e. prestaturia, prestaria 100, 5; e. se-
curitatis; e. tandemis 240, 40; e. testa-
menti 98, 1, 15; e. traditione vel deli-
beracione 232, 1; e. traditionalis
258, 15; e. triscabina; e. vindicione
6, 5; e. voluntatis; e., qualiter nepotes
in loco filiorum instituantur 147, 5; e.,
qualiter pupilli recipientur 134, 10.
148, 10; e., per quem soror succedat
cum fratribus 250, 5; e. abbatis vel
rectoris ecclesiae (= *praestaria*) 134, 25.
155, 15; per epistolam conferre 81, 10;
per e. delegare 100, 1; per e. donare
271, 25; cf. tradere; per e. absolvere,
ingenuum relaxare 68, 15. 106, 5. 15;
per e. adoptare 279, 15; per e. evi-
care 81, 5.
- equalentia, equalis lanciae, equo lante
v. aequalentia, aqua lance.
- equaritia 387, 10.
- era, ira, hera, hira: era = *numerus anno-*
rum aerae Hispanicae 576, 5. 10. 578, 40.
- 579, 1. 587, 20. 594, 10; = *nummerus*
capitis 478, 35. 484, 1. 35. 537, 5.
593, 25.
- eramenaria 175, 20; eramentum v. aera-
mentum.
- erarium v. aerarium.
- eres, ered- v. her-.
- esca 355, 25. 703, 10.
- escasso (?) 175, 15.
- esceno 6, 1.
- esp. v. sp..
- essedra, essedum 385, 20. 387, 10. 404, 30.
422, 15.
- est- v. st..
- etunio v. idoneus.
- eucharia 368, 30.
- eulogiae, eologiae, eulogiae, eulogiae
70, 10. 101, 5. 102, 5—15. 108, 15. 25.
370, 10. 371, 5. 375, 10. 454, 1; eulo-
giolae 506, 20; = *confessiones, eloquia?*
in turmentis fui et eulogias feci 6, 1.
- evacuatoria, -toria, evacuaria, vacuatoria
10, 15—25. 14, 15. 30. 15, 25. 70, 1.
93, 5. 96, 15. 20. 135, 1. 5. 158, 25.
195, 25—35.
- evaginato gladio 153, 5. 10.
- evectio, evectio 49, 5; e. navalis, car-
ralis 107, 15. 112, 1.
- evidentiale iudicium 38, 25. 67, 1.
- evindicare ex gr. 25, 10. 213, 20. 220, 5.
231, 10. 275, 15; hereditas eligitata et
evindicata 157, 10. 15. et similiter sae-
pius; alode per epistolam evindicare
81, 5; mancipia e. 464, 1. 15; pro eo-
lono e. 211, 20; per iudicium e.
213, 1. 5; notitia de alode evindicato
134, 30. 157, 25; n. de cruce evindicata
232, 30; n. de terra evindicata
214, 20; n. de colono evindicato
211, 5. 213, 20; iudicium evindicatum
134, 25. 155, 5. 161, 25. 213, 5. 15.
257, 10. 20. 467, 20; evindicato iudicio
362, 20; carta evindicata 464, 1—10;
iudicium evindicatum (*pro i. eviden-*
tiale) 38, 25. 45. 67, 20.
- evinditale pro evidente 67, 20.
- evocari 416, 25. 482, 15; trinis littoris,
trina conventione e. 584, 30. 535, 15.
- exactio, exactio, exactio, exactatio 72, 10.
73, 20. 308, 5. 396, 10.
- exactor indiciariae potestatis 301, 10.
302, 25. 303, 30; exactores causae
650, 15.
- exagere cautionem 11, 35. 17, 15. 25, 35;
v. exigere.
- examen 122, 15; = *iudicium Dei* 613, 30.
614, 10. 35. etc.; examen in mensuris
630, 25.
- examinari: (presbyter) secundum ordi-
nem ordinantis et examinatus 263, 10;
(sc. *iudicium Dei*) 621, 10. 15. saepius;
ad iudicium examinari ad aquam, ad
ignem seu ad flagellum 310, 1.
- examinatio 58, 20. 298, 10. 322, 15. 20.
- 593, 10; = *iudicium Dei* 615, 25.
618, 20. saepius.
- exaractare = *exarare* 176, 30.
- excusare v. excusare.
- exceptiones 537, 25.
- exceptor 366, 25. 434, 35.
- excolere (sc. rem, terram) 19, 1. 408, 1;
plerumque de beneficio usurpatur
70, 30. 78. 81, 5. 10. 99, 1. 100. 148, 1. 20.
236, 1. 20. 242, 40. 243, 30. 244, 10.
254. 491, 5. 591, 5. 20. 597, 15.
- excommunicare 425, 10. 491, 30. 492, 10. 15.
- excommunicatio 433, 25—35. 434, 10.
- exorticare 12, 15.
- excubiae palatinae 336, 20.
- excusare, excusare 12, 20. 13, 20. 14, 5.
22, 30. 35; e. sacramento 10, 10; ge-
nitor pro filio e. debet 8, 25.
- excusatio necessitatis 304, 20.
- executere denarium 288, 1. 434, 25; adi-
bito (?) executere 592, 1.
- exemplar 39, 1. 223, 30. 383, 1. 544, 5. 20.
570, 35.
- exenia 481, 1. 591, 10. 598, 1.
- exenis (?) 164; 5. 30.
- exercitus 63, 15. 20. 150, 15. 368, 10.
398, 5. 402, 15. 35. 481, 25.
- exheredure, exhereditare 316, 15.
405, 10. 20.
- exheredes 86, 20.
- exhibere 201, 5. 15.
- exhibitiones 178, 10.
- exigere 72, 20; cautionem e. 92, 15; per
epistolam omnia sua exigere 149, 5;
exigere freta, telonea, bannos.
- exilium 173, 30. 293, 5.
- exire in aquam, ad iudicium 622, 20.
623, 35.
- exitum (sc) facere 188, 15. 198, 5. 210, 25.
547, 30; exitum se dicere 190, 1.
200, 20. 492, 35; exutum se recogno-
scere 362, 25.
- exitus 242, 15; exitibus et regressibus
460, 5. 541, 15; exitus et introitus
385, 5. 387, 10. 388, 5; cf. cum exsu
(= *exitu?*) et ingressu (regresso)
147, 35. 476, 35.
- exonari se 640, 20.
- exorcismus 611, 25. 613, 1. etc.
- exorcizo 610, 5. 611, 30. 613, 30. etc.
- expeditio 367, 1. 458, 1.
- expensae v. sumptus.
- expolia 510, 20.
- expoliare 330, 35. 510, 15.
- expurgare se 659, 30.
- exquisitum (?) 313, 10; rem exquisitum
541, 15.
- exsinodocius, exsinodotio, senodotio,
exedochio = *xenodochium* 70, 20. 72, 30.
- exsu v. exitum.
- exuatum v. exitum.

F.

- fabram (?) 357, 25.
 fabrica 366, 10. 375, 20.
 fabricatura, fabricatorium 14, 30. 17, 30.
 50, 10. 82, 10. 84, 15. 85, 5. 86, 5.
 143, 5. 196, 10. 271, 35. 477, 1.
 fabulare 261, 5.
 fabulatio 452, 25.
 facere: quod fecit mensis, dies 4, 1.
 9, 20, 30. 23, 5. 156, 40. 161, 35. 172, 10.
 176, 1. 210, 1. 284, 1. 345, 35.
 348, 20, 25.
 facitergulae 421, 15.
 facolae, facultae 49, 15.
 factioes 425, 5.
 factum 576, 1. 577, 20. 578, 15. 584, 30.
 587, 10. 590, 10.
 facultas 349, 1. 25. 368, 25. 411, 35.
saepius; f. migrandi 319, 15; = res,
bona 16, 30. 29, 5. *passim*; cf. corpus
 facultatis; facultatum amissio 152, 20;
 cf. 326, 1—10.
 facundia = *facultas* 498, 35.
 Falcidia: reservare in F. heredibus
 477, 5.
 falco 225, 25.
 falsarius 76, 5. 136, 10.
 falsator dilatus in falsatura 226, 15. 20.
 familia 95, 10. 215, 25. 216, 1. 311, 25.
 313, 15. 328, 25. 361, 30. 382, 25.
 384, 5. 396, 25. 404, 25. 518, 15. 20.
 565, 10; f. dominica 106, 10.
 familiaris (*regis*) 458, 20.
 famulatus 328, 25.
 famulus 210, 5. 296, 25. 297, 10. 312, 1, 20.
 313, 20. 328, 25. 406, 20; famuli
 rustici 584, 10; servitus famularum
 385, 20.
 farinarii 52, 20. 77, 5. 159, 25. 270, 15.
 271, 30. 351, 20.
 fas et iura 424, 30.
 fasollo v. vasallus.
 fasciolae crurales 405, 30.
 fei date = *fidei datae*? 224, 10.
 femina sexus 29, 1.
 fenestra 370, 35.
 ferbatudo, forbatudo, ferrobatudo, ferro
 batudo 153, 15. 191, 35. 192, 5.
 feria 381, 10. 545, 35.
 fermortuus 212, 5. 213, 35. 214, 1.
 ferramentum, ferromentum 175, 20. 358, 1.
 ferre: latae conditiones 593, 5, 10; iudicij
 pagina lata 594, 10.
 ferrea vasa 365, 35.
 ferrugineus 432, 5.
 ferrum iudiciale 615, 1. 640, 10. 649, 25.
 654, 35. 662, 35; indicium, benedictio,
 consecratio ferri etc.; ferrum ignitum,
 calidum, fervens 604—608. 612, 30.
 615—617. 638, 10. 640, 30. 645—650.
 652. 654, 15. 659. 664, 5. 668, 1—10.
- festuca, fistuca, fisticum 51, 10. 56, 15.
 84, 20. 88, 25. 161, 25. 188, 15. 198, 5.
 200, 20. 212, 5. 249, 25. 251, 30.
 252, 10. 267, 5. 268, 10. 271, 5. 25.
 272, 20. 275, 5. 276, 30. 277, 25.
 279, 25. 283, 10. 464, 5. 466, 15. 490, 1.
 492, 35. 547, 30.
 fistile vas 584, 15.
 ficus 415, 15.
 fideicommissum 586, 15.
 fideiussores tollere 43, 20. 44, 15. 45, 5.
 60, 10. 201, 5, 15. 290, 20. 294, 30.
 295, 20. 307, 1; f. dare 67, 5, 10.
 155, 10, 15; f. ponere 60, 5, 35. 193, 5.
 362, 25. 535, 5; fideiussorem (fidioso-
 rem) obligare 155, 1.
 fidelis *passim*, ex. gr. 116, 25. 118, 15.
 220, 5. 137, 15; vasso sive alio fidi-
 448, 30; fides (*regis*) 51, 10. 15.
 54, 10. 20. 55, 5. 56, 10. 314, 35.
 315, 5; fideles seniores 63, 1; cum
 consilio fidelium 62, 20. 63, 1; iuxta
 votum fidelium 68, 10; cf. 161, 30;
 fideles domorum 66, 10; f. imperii
 289, 10. 327, 30; f. regni 450, 1.
 fidelitas 204, 30. 305, 25; f. erga prin-
 cipem et regnum eius 288, 20; (*regi*)
 fidelitatem coniurare, promittre 55, 5.
 68, 20.
 fides = 'Treue': fidem (*regi*) polliceri
 inlesam 55, 5; fidem, quam imperatori
 iurecurando conservare promisistis
 551, 45; f. conservare inlesam 62, 1;
 f. inlibatam erga regimen conservare
 109, 15; res, bona sua alterius fidei
 committere 316, 5, 15; = 'Vertrauen,
Glauben': bene fidem habentes 13, 30;
 hi. bona fidei 293, 25. 324, 10; bona
 fide contractum 326, 20; = 'Sicher-
 heit': fides rei facti conprobetur 89, 10;
 fidem facere 160, 35. 236, 5, 25. 243
 254, 10. 35. 255, 15. 30. 269, 10. 35.
 322, 25. 464, 10; fidem dare 357, 5.
 384, 20. 416, 5. 536, 30.
 filius, filia: filii familias 143, 25; patres
 filios in potestate habentes 590, 15;
 pro filio suo exsurrexisse 8, 25; legitimi
 filii 145, 15. 209, 5; naturales filii
 208, 1, 5. 209, 15; filius adoptivus
 466, 45; filius patrui 402, 1, 35; filius
 fratrii 381, 1; filius, filii sororis 381, 1.
 402, 1, 5. 403, 1; filium meliorare
 134, 10. 146, 20; filii regis nativitas
 68, 10. 106, 5. — filia cum fratribus
 succedit 69, 10. 83, 10. 135, 5; cf. 597, 20.
 firmare ex. gr. manum firmare 10, 20.
 12, 35; noticia ad apponere f. 15, 20;
 (donatio) scripturarum sollemnitate
 firmatur 142, 20; manu epistolam
 f. 17, 25. 87, 5, 10; manu propria
 subter f. 196, 25; signantes firmamus
 169, 20; anulo subter firmare 257, 5;
 iuratione f. 588, 25; gestis f. 29, 20.
 98, 10. 209.
 firmitas 363, 10; pactum firmitatis 357, 15. 20;
- carta firmitatis 361, 20; epistola firmi-
 tatis 147, 15; firmitatem emittere
 363, 1. 388, 30. 581, 10; firmitatis
 emissio 388, 30; = subscriptio
 stipulatio firmitatis 172, 35; subtus
 firmitatem inseruimus 349, 30.
 fiscalini 314, 10; servi forestarii f.
 320, 1, 5.
 fiscales villa 106, 10; fiscales res 298, 1.
 fiscus 5, 35. 6, 10. 25. 7, 35. 13, 10. 17, 1.
 19, 15. 25. 20, 5. 21, 1. 23, 25. 31, 10.
 42, 15. 20. 43, 20. 45, 10. et *passim*;
 fisicum heredem relinquere 316, 1;
 = villa *fiscalis* 293, 20. 314, 20.
 317, 25. 324, 20. 396, 25. 30; capella
 in curte fisici 213, 1; fiscus in bene-
 ficiis datus 322, 20; super fisicum
 monasterium aedificare 41, 15.
 fistica, fistica v. festuca.
 flagellum: examinari ad f. 310, 5. 35.
 focus: focum largire 217, 15. 279, 1.
 foras, a foris 191, 25. 203, 30. 468, 10.
 492, 35. 591, 15.
 forasticae res 374, 25.
 foraticus 201, 30.
 forbatudo v. ferbatudo.
 forcia v. fortia.
 forestarius 384, 5; forestarii liberi
 319, 30. 320, 5; f. servi, ecclesiastici
 aut fiscalini 320, 1, 5; magistri foresta-
 riorum 320, 10.
 forestis 317, 5. 20. 30. 460, 1; f. in Vosago
 319, 30. 336, 10.
 forfactae res 293, 1.
 forinseca opera 417, 20.
 forma 31, 1. 535, 10. 578, 35. 579, 20.
 584, 5. 595, 10.
 formata, epistola f. 162, 20. 218, 5.
 383, 1. 387, 20. 408, 25. 409, 1. 519, 35.
 556—568.
 formaticus, 'fromage' 287, 15. 292, 30.
 631, 25. 36. 633, 20; f. Maiensis 631, 40;
 cf. caseus, panis et casei iudicium.
 formula, formula, formula 39, 1. 25.
 537, 20. 578, 40. 579, 40.
 fornicatio 610, 30. 691, 25.
 fortia, forcia 59, 20. 60, 10. 174, 5.
 194, 20. 256, 10.
 forum 4, 1. 535, 1, 5; in foro disceptari
 298, 40; forum publicum 15, 15. 28, 20.
 151, 10, 20.
 fossa: fossis vel sepibus praeeingitur
 297, 1.
 fossadare = *fodire*: per terram alte-
 rius f. 13, 15. 20.
 fossado = *fossatum* 13, 15.
 fracta immunitas 297, 1.
 fragilitas corporis mentisque 29, 1.
 fraus: tradere non (in) fraude (fraudo),
 sed in publico 189, 5. 547, 30.
 fredus, fretus, fretos, freta, freda, frida
 42, 20. 43, 10. 20. 44, 15. 45, 5. 52, 20.
 53, 25. 54, 15. 201, 1. 15. 290, 20.

- 294, 30. 295, 20. 306, 30. 308, 15; freda vel parafreda exigere 398, 10.
- frehta: frehtas duas de cervisa 418, 25.
- friskinga 292, 30. 355, 25. 408, 5. 418, 5.
- frodanno: in f. et ferbatudo 192, 5.
- fructarius: fructuario ordine 99, 30; v. usus fructarius,
- fructus, fructa 142, 16. 163, 10. 206. 236, 5, 20; fructus laborum 382, 25.
- fruges: de f. aridas et liquidas decimas persolvere 591, 25; de frugum collectione 590, 35.
- fugitivus: servus non fugitivus 90, 20. 140, 10. 229, 10, 35. 277, 10. 581, 1; pedes fugitivos 67, 15. 20. 68, 5.
- functio; functiones, funciones 72, 10, 15. 97, 5. 290, 25. 308, 5, 20. 319, 30. 320, 5. 435, 5, 15.
- fundus 6, 10. 12, 25. 17, 30. 23, 25.
- fur, furo 90, 20. 140, 10. 226, 5. 229, 10, 30. 704, 1.
- furare, furari 5, 25. 10, 1. 457, 30. 631, 10, 15. 633, 5. 634, 20. 635, 5. 660, 35. 668, 40. 681, 25. 690. 691, 5. 697, 10. 699, 15.
- furmola v. formula.
- furnus 548, 10.
- furtis, furte = *furtum* 8, 20, 35, 15, 1, 20, 30. 19, 15, 211, 5.
- furtum 6, 1. 15, 30. 211, 1. 617 — 619. 624, 40. 629, 20, 35. 630 — 637. 642. 643, 5. 646. 650. 654 — 663. 666, 30. 667, 30. 669 — 671. 681. 682, 25. 686 — 688. 690, 5. 692. 693. 697, 40. 703, 15. 713 — 717. 720, 40; furtum nocturnum 457, 30.
- G.**
- garafio v. graffio.
- garba 287, 20.
- gariofilo 49, 35, 40.
- garo 49, 10.
- gasindus; gasindi 57, 15. 58, 5. 63, 1, 5. 70, 1. 96, 20. 135, 5. 481, 40.
- gastaldius, castaldius 309, 1 (cf. 310, 5). 314, 30. 440, 10. 521, 20.
- genealogia eius in servicium addicta 324, 20, 30; in vico et genealogia, que dicuntur 459, 5.
- generale iudicium 293, 5; generale placitum 321, 25.
- generaliter 509, 30. 551, 25.
- generationum successiones 399, 10, 20; generatio quarta, quinta 416, 5.
- gens 396, 30; g. Gotorum 580, 20; regi gentique suae 587, 10; gentes 173, 10; = homines 222, 1.
- gentilis; servus natione gentilis 22, 30; gentilium incursiones 416, 25.
- genua inpingere 207, 20.
- genus 217, 5. 278, 20. 384, 20; nobilitas generis 119, 10; rex generis Franchorum 363, 35.
- gerulus 103, 1. 370, 35. 371, 20. 452, 5. 453, 20. 516, 10, 35. 517, 25. 518, 5.
- gesta, iesta 4 — 5, 20. 28, 20 — 29, 30. 70, 5. 97, 15 — 98, 20. 133, 25. 35. 134, 5. 136, 25 — 137, 10, 25. 144, 15. 148, 10. 161, 5. 170, 20 — 171, 5. 176, 1 — 15. 190, 15. 202, 25 — 203, 5. 208, 1 — 209, 25. 587, 20 — 588, 10; gesta iuxta consuetudinem Romanorum 70, 1. 97, 15; gesta municipalia 4, 15, 5, 20. 19, 5. 28, 25. 29, 20. 75, 25. 76, 1. 97, 25. 98, 5. 136, 20. 137, 1. 148, 15. 170, 30. 175, 1, 30. 176, 20. 209. 345, 10; gesta rei publicae 86, 15. 476, 5; gesta publica 98, 5, 10. 585, 20. 25; gesta tradere 98, 15, 20. 137, 10. 171, 5, 15. 209, 25; gesta edere 137, 10; more canonico sub gestorum serie confidare 554, 30. — scribantur gesta 37, 10.
- girus, gyrus 158, 5; ambulare, se tornare in gyro 608, 25. 630, 30. 691, 35.
- gladius evaginatus 153, 5, 10.
- gradum amittere 216, 15. 328, 35; de gradu episcopali depонere 424, 15; a gradu recedere 492, 20; ordinis gradu privari 500, 1.
- grafia = *comitatus* 199, 5. 214, 25.
- grafio, garafio = *comes* 231, 20. 307, 20.
- grammatica ars 423, 15.
- granarium 380, 35. 388, 5.
- granica 238, 20.
- granomastice 49, 10.
- gratia ex gr. 172, 5. 250, 25; gratia privari 419, 10; gratia Dei episcopus 99, 20. 171, 20; g. D. abbas 237, 20. 260, 15; g. D. rex 119, 15, 25. 120, 20. 30, 121, 1, 30. 124, 35. 125, 1, 201, 25. 256, 30. 504, 10; gratia (*regis, imperatoris*) 49, 20. 51, 1, 15. 66, 5. 121, 5. 193, 5, 15. 228, 30. 297, 20. 302, 10. 399, 5. 506, 10. 528, 10. 533, 20; g. regalis 486, 20. 487, 20; = donum: patronatus, libertinitatis gratia 204, 35. 210, 10.
- gravidores 497, 20. 502, 15.
- gubernare res suas 29, 1; possidere et g. 460, 15.
- governator provinciae 443, 15.
- III.**
- habile (?) 101, 15.
- habitacula 304, 5. 399, 1.
- haribannus, aribannus, arribannus, heribannus 193, 10. 257, 1, 5. 292, 30. 315, 10. 319, 30. 458, 5.
- harpicibus v. archivum.
- herba: herbas maleficias temporare, bibere dare 195, 1, 5; herbas 617, 5. 626, 25. 642, 15. 651, 1. 658, 30. 659, 20, 40. 665, 25. 688, 40. 705, 10. 715, 5, 15; tradere per herbam (vel terram, h. et cespitem) 188, 15, 25. 200, 15. 210, 25. 547, 35.
- herbaricus 310, 15.
- hereditare 275, 10, 20. 402, 1, 35.
- hereditario iure 174, 5. 276, 1. 324, 35. 338, 5. 347, 35. 348, 30. 349, 15. 382, 10. 399, 20, 25. 405, 25.
- hereditas, haereditas, ereditas *passim, ex. gr.* 83, 15; legitima h. paterna 385, 35; h. paterna, materna 149, 10; luctuosa h. 148, 15. 199, 10; h. pupilli 148, 20; in legitima totius hereditatis instituere hereditate 209, 20; cf. 208, 1; hereditatem meam habitu*t* (i. e. *habetot*) 86, 20; succedere in hereditate 135, 5; de h. hominum 624, 40; hereditatem alicuius auter, contradicere 121, 1. 157, 1, 20; h. repetere 157, 1; h. habere elitigatam atque evindicatam 157, 10, 15; h. possidere 587, 5; pactum de hereditate 84, 15; hereditate vobis (*regi*) tradere volebam 174, 15; possessio ipsius hereditati contigua 399, 20; = *heredes* 232, 1.
- hereditatula 397, 5.
- hereditoria, heredatoria, eredatoria, eredituria 204, 5, 20. 205, 30. 209, 5. 405, 25. 464, 30; cartola h. 204, 5, 20; epistola h. 205, 20, 30.
- heres, eres; heredes, eredes 5, 15, 12, 1, 25. 15, 10, 17, 1, 18, 20, 25, 20, etc.; heredes legitimis 18, 20. 79, 30. 80, 15, 25. 83, 15; heres iure procreatus 264, 1; heredes propinquii 19, 1, 25, 5, 50, 20. 247, 30. 250, 20; h. propinquiores 25, 20, 80, 10; heredes meos vos esse volo, reliqui vero heredis exhereditis sint 86, 20; heredem instituo 477, 10; te aequalem et legitimum esse constituo heredem 83, 15; in suo suorum que heredum dominio 321, 20; consorcium heredum 30, 25; nomen instituit heredis 502, 1; quartam (porcionem) legitimis heredibus reservare 18, 20. 19, 1, 144, 25; reservare in Falcidia heredibus 477, 5; ad legitimis heredes servo 489, 10; fiscum heredem relinqueret 316, 1.
- hoba 357, 15. 380, 35. 385, 30. 386, 5, 25. 388, 1. 399, 20. 400, 10. 407, 1, 408, 1; h., in qua servus habitat 407, 40; hobae ad curtem 404, 25; hobae possessae 402, 5, 403, 5. 404, 25.
- homallare 56, 40. 66, 45; v. omallare.
- homicida 280, 15.
- homicidium, omicidium 152, 15, 20. 156, 30. 224, 30. 231, 5, 10. 280, 25. 610, 30. 614, 25. 659, 35. 690, 5, 691, 25. 713 — 716; iudicium de homicidio 22, 5; securitas de (pro) homicidio 69, 15. 88, 15. 134, 30. 156, 25. 231, 10; carta de h. 280, 30. 467, 10; noticia de h. 230, 30.
- homo; homines ex gr. 42, 20. 44, 15. 56, 20. 59, 20. 111. 116, 5. 117, 10. 197, 20. 269, 5. 311, 15. 330, 30. 384, 25. 455, 30. 598, 25; homo sancti ill. 12, 35; coniurare cum hominibus suis 9, 20; homines vassos nostros 200, 25; homo serviens 724, 1; homines ac famuli 297, 10; h. publici et tributarii 299, 15, 25; homines, tam ingenuos

- quam et servos 290, 20. 25. 307, 1. 308, 15; res et homines 306, 20. 327, 1; caucio de homine 17, 5.
- homuciunculi vestri, qui in vestro ministerio commandant 237, 10.
- honor: cum honore residere, vivere 311, 10. 327, 10; specialis honor regibus 433, 1.
- honorare donis et honoribus 320, 15; honorare = *donare* 306, 25. 320, 20. 541, 10. 542, 20. 80.
- honorati, honerati 28, 20. 556, 10. 25; h. vel curiales 170, 20; h. civitatis 175, 35. 176, 5, 20; h. principales 136, 25.
- honus (= *onus*) patronati 30, 15.
- horreum fenile 404, 25.
- hospitale 177, 20. 500, 45.
- hospitalitatis custodia 518, 10.
- hospitare, ospitare 497, 20. 502, 20.
- hospitarius 389, 390, 5. 401, 10. 408, 15.
- hospiitium, ospitium 234, 20. 417, 30. 440, 20.
- hostiarii = *ostiarii* 427, 25. 560, 30.
- hostilis 458, 5.
- hostilitas Francorum 28, 1.
- hostiliter, austiliter 16, 30. 151, 10.
- hostis, hostes, ostis 15, 20. 38, 20. 63, 15. 64, 20. 184, 15. 150, 15. 151, 10. 298, 20. 402, 20. 526, 1; = *expeditio* 198, 10. 257, 1. 5. 458, 1—10; de proxima hoste veniens 260, 25.
- hostium v. ostium.
- hucci, ucci 153, 5.
- humanitas 49, 5. 401, 30. 402, 30. 567, 5.
- husu- v. usu-.
- hydropitie passio 528, 30.
- II.**
- iacere 153, 1. 15.
- iactare denarium v. denarius.
- iactus v. iectivus.
- idoneus, edonius, etunius 576, 30. 577, 5. 614, 45; testis i. 309, 10. 310, 20. 325, 25. 396, 10. 400, 25. 548, 5. 594, 1. 640, 15; i. fideiussor 535, 5; idoneum sacramentum 8, 35. 10, 5. 22, 25. 154, 10. 157, 25. 194, 25. 195, 5.
- iecta carta 252, 30. 283, 5.
- iectitus = *iectivus*: pars neutra iectita non appareat 68, 5.
- iectivus, iactivus 161, 30. 189, 15. 196, 30. 211, 15. 218, 10. 238, 1. 282, 5. 10, 15. 464, 5. 598, 15; noticia de iactivis 189, 10.
- iectus = *iectivus* 253, 1.
- iecta 4, 1; v. gesta.
- iget (?) 632, 10. 85.
- illui, illo = *illus*: illui 281, 5. 25. 232, 10. 284, 10, 30; heredes illui et illei (*fem.*) 285, 10.
- imaginis anulus 397, 10.
- imbotlat = *involat?* 221, 5.
- imm- v. imm-
- imperator, imperator 172, 15. 174, 30. 215, 5. 219, 25. 267, 20. 288—328. 337, 5. 367, 25. 368, 1. 10. 374, 1. 380, 30. 384. 389, 1. 5. 397, 20. 407, 25. 434, 20, 30. 436, 1. 456, 30. 460, 30. 468, 30. 468, 10. 471, 30. 489, 1. 5. 504, 1. 509, 30. 522, 30. 523, 25. 525, 25. 526, 10. 528, 25. 532, 20. 538, 20. 536, 30. 537, 15. 546, 35. 549, 25. 551, 20. 45. 553, 35. 617, 25. 620, 25. 622, 10. 692, 5. 706, 10—20; imperatoris iudicium 384, 10.
- imperatora potestas 381, 10. 434, 35; praecceptum imperatorium 315, 20.
- imperatrix 526, 15. 527, 15.
- imperialis 288, 1. 5. 293, 10. 305, 20. 306, 10. 313, 20. 316, 15. 318, 30. 325, 35. 357, 10. 15. 489, 1. 510, 1. 525, 25. 537, 20. 549, 35.
- imperium 173, 15. 176, 15. 218, 1. 289, 10. 290, 10. 291, 5. 294, 1. 295, 5. 15. 301. 303, 30. 307—310. 312, 15. 20. 313, 40. 320, 15. 325, 25. 327, 30. 328, 15. 388, 15. 396, 20. 450, 5. 523, 1. 528, 20. 546, 20. 622, 10; cf. ditio imperii. — nulla imperium (= *nullius imperio*) 23, 30; nullius cogente imperio 90, 1. 229, 10. 20. 245, 1. 546, 35.
- inadserere = *inserere* 176, 25.
- inanis v. vacua et inanis.
- inbreviare 314, 15.
- incantationes 614, 30. 626, 20. 665, 25.
- incarnatio v. annus.
- incendiarii 14, 20.
- incendium 63, 20. 64, 25. 122, 25. 150, 15. 20. 151, 10. 162, 5.
- incenduta = *incensa* 63, 35.
- incestum: pro incesto proprias res perdere 357, 10; divestire de alode propter crimen incesti 357, 1.
- inchoare verba 628, 35.
- inciso lino 86, 10. 476, 5.
- inclinare in (ad) servitium 31, 5. 94, 1. 5. 95, 20. 106, 15. 181, 15. 187, 35. 274, 20. 293, 15. 20; caput inclinatur ad servicio 25, 20; inclinari ad ius fisci 324, 20.
- incoleaciones 28, 5.
- incommodum legitimum 406, 15.
- incriminari 551, 15.
- indebitum obsequium 503, 10.
- indicol-, indicol- v. indicul-.
- indicere bellum 425, 10.
- indictio 162, 25. 218, 1. 10. 210, 1. 20. 312, 20. 313, 40. etc. 545, 5.
- indicularius: indecolarius (= *liber indularius*) 525, 20.
- indiculus, indiculum, indicolum, indicolum = *epistola* 37, 20. 25. 38, 15. 70, 10—20. saepius; indiculum sigillatum 448, 25; recensetum i. igni traditor 506, 15; indecolum (*regis*) 46, 10. 48, 5. 59 (indecolum communis turium). 60. 121, 1; indiculum regale 193, 196, 20—30. 197, 201, 25. 262, 25. 336, 1; indiculum ad regem 260, 20. 261, 30; i. ad maiorem domus 108, 10; i. ad seniorem 118, 5; i. ad comitem palatii 122, 10; i. de comite ad vicarium 259, 15.
- indispositae res relictae 316, 25.
- indolitia 409, 30.
- indominicata causa 328, 5; indominicatus manus 540, 20.
- induciae respondendi 434, 5. 15.
- indulgere: indulatum 20, 35. 44, 5. 20. 107, 20. 112, 5. 147, 5; concessum atque indulatum 201. 228, 40; c. ('ferkenpan') atque i. ('ferlazzan') 465, 30.
- industria vestra 46, 5. 101, 5. 105, 10; de rege dicitur 121, 20.
- infames 149, 10.
- infans, infantulum, infantolo 17, 1. 30, 5. 25. 351. 352. 353, 10. 355, 20. 25. 358, 5. 361, 15. 363, 5. 370, 35. 407, 5. 437, 1. 529, 1. 547, 15. 548, 30; infantes naturales 209, 30; i. legitimi 209, 20; traditio infantum 570, 20; infantolo sanguinolento 21, 25. 141, 5; i. venumdare 21, 25; i. ad nutriendum dare 141, 10; infantem a sanguine emere 141, 15; infantulum in albis (manumittere); infans = *puer*, *vicarius in iudicio Dei*; infantem mittere in aquam 623, 10. 641, 30.
- infidelis, infidelitas 298, 5.
- infiliatus (?) 448, 10.
- infirmitas 83, 25. 190, 10. 279, 10. 415, 5. 585, 15.
- infirmus 195, 5. 257, 1.
- infractura 237, 20. 598, 5.
- infringere casam 17, 15; i. cellarium, spicarium 237, 25. 598, 5; i. domum 457, 30.
- infula, infolae 173, 10. 517, 20.
- ingeneravi ('kesrita') 465, 10.
- ingenium = *versutia*, *dolus*, *ex. gr.* 8. 35.
- ingenili ordine servicium impendero 158, 20.
- ingenuitas, ingenuetas 8, 15. 11. 12, 5. 69, 30. 70, 20. 87, 10. 93—96. 106. 134, 1. 25. 140, 20. 141, 15. 40. 142, 5. 172. 185, 20. 188, 1. 210, 15. 211, 15. 215, 5. 216, 15. 228, 35—229, 5. 232, 15. 246. 257, 20. 272—274. 281. 311—313. 334, 10. 15. 355, 35. 356. 360, 10—25. 363, 20—30. 382, 20—383, 1. 476, 10. 20. 543—546. 576. 577. 578, 5; status ingenuitatis; caput ingenuitatis 187, 5; capitulum ingenuitas 25, 20; i. nationis 47, 10; i. in albis 257, 20; i. Latina 134, 25. 155, 25; i. sub patronum 134, 25. 156, 1; i. respectualis 274, 10; i. quam potest servus servum facere 273, 1; auctoritas ingenuitatis 543, 40; carta, cartula ingenuitatis 94, 15. 273, 5. 281, 5. 311, 20. 313, 20. 382. 383, 1. 544. 545. 576. 577; epistola i. 106, 15.

- 306, 20. 724, 30; i. pagina 544, 20;
i. titulus 312, 10. 313, 30. 543, 35;
i. testamentum 518, 35; confirmare
ingenuitatem (donationibus) 476, 20.
586, 5; commanere sub integra ingenui-
tate super terra (afterius) 94, 5, 10.
ingenuus, inienus 30. 31. 42, 20.
45, 5. 57, 10. 69, 30. 93 — 96.
106, 15. 140, 20. 25. 142, 1. 172.
204, 35. 210, 10. 211, 15. 235, 25. 40.
247, 1. 253, 5, 15. 257, 25. 273. 274, 15.
281, 15. 282, 10. 334, 15. 357, 20.
360, 15. 361, 1. 382, 25. 395, 35.
406, 10. 476, 25. 518, 25. 544, 30. 576.
577, 5, 15. 578, 5; cf. bene ingenuus;
ingenuum relaxare, dimittare 88, 25.
57, 1. 5. 80, 5. 124, 30. 172, 1. 185, 25.
228, 35. 246, 10. 25. 288, 10. 356, 30.
363, 15, 20. 476, 20. 545, 20. 546, 1.
597, 15. 724, 35; ingenuos per epistolam
relaxare pro nativitate regis 68, 10. 15.
106, 5; ingenuum relaxare in pre-
sentia principum, regis, imperatoris
190, 5. 228, 25. 30. 288, 15; a regibus
vel imperatoribus ingenui relaxati
288, 5. 10. 434, 30. 460, 30; secun-
dum legem Salicam ingenuos relaxare
312, 30; cf. lex Salica, denarius;
homines ingenui super terram (ecclie-
siae) 290, 20. 307, 10. 308, 15; super
terras pro ingenuis commandant 476, 20;
redditus terre pro ingenuis desolvare
94, 10; ingenuos in patrocinio milii
persistas 576, 30; ut ingenui obsequium
prestare debeat 577, 20; se ingenuum
esse dicere 331, 10.
ingressus abbatii 66, 1; ingressus egres-
susque 169, 15.
iniunctio = mandatum 176, 20. 209, 25.
iniuncto eadem significacione 594.
iniungere = mandare 136, 20. 159, 5.
165, 5. 169, 30. 209, 1. 216, 25. 594;
iniungere per mandatum 4, 5. 21, 15.
29, 20. 97, 20. 175, 35. 176, 5. 202, 35.
209, 15. 30; opera i. 17, 10. 186, 25.
238, 1. 598, 15; servitium i. 10, 25.
93, 5. 233, 30. 238, 1. 261, 10. 297, 15.
457, 30. 505, 15. 598, 15; de servitio
i. 368, 5. 486, 35; officium legationis
i. 48, 15. 49, 1; ministerium i. 219, 35;
iter iniunctum 370, 20.
iniuriare 58, 15.
inluster vir, vir inluster; viri inlustres
14, 25. 16, 30. 20, 25. 41, 5. 10. 46, 1. 15.
47, 10. 48, 15. 20. et passim, titulus
compellatoris officialium, comitum etc.;
viro inluster illo centro 332, 10. — rex,
vir inluster 111, 5. 155, 5. 161, 25.
190, 1. 193, 1. 10. 196, 20. 197, 15.
200, 20. 256, 30. 35. 363, 35.
inmanatio 236, 40.
inmendare = emendare 8, 10.
inmittere = emittere 10, 12.
inmunis 308, 5. 319, 30. 322, 40. 399, 10.
403, 30; a benedictione episcopali i.
555, 10.
immunitas, immunitas i. q. emunitas
107, 1. 200, 30. 201, 10. 290. 291, 5.
294, 15. 25. 295. 296, 20 — 297, 5. 306.
307. 308, 5. 35. 397, 5. 398, 1. 5; quid
sit immunitas 296, 20; in hoc immunitas
fracta iudicatur 297, 5; extra immuni-
tatem esse 296, 20; ut immunitas regis
... sine ullius communione esse
deberet 403, 15.
inpingerre = ferire: inpinxit 207, 20.
implecare, implecare: statum in servicium
i. 5, 25. 10, 30.
impulsare aliquem de statu ingenuitatis
106, 20.
inuestio rei 665, 30.
inquirere 15, 5. 31, 25. 115, 5. 116, 15.
197, 5. 259, 20. 263, 5. 291, 20. 321, 5.
462, 30. 487, 10; per testes veraces i.
127, 15; por homines bone fidei vera-
citer i. 293, 25. 324, 10; inquirere,
prosegi et admallare 216, 25; inqui-
situs 658, 1. 667, 40. 779, 25. 703, 15.
inquisitio 310, 25. 324, 25. 325, 20. 416, 5.
insanus 195, 1.
inscriptio 152, 10 — 20. 537, 5 — 15.
insequare in vita alicuius 63, 1.
inservire = in servitatem redigere 363, 10.
insidiare facere super aliquem 154, 5.
insidiare iter agentem 152, 5. 153, 5. 20.
insignire 397, 10.
insimulari de furto 635, 5.
inspectio kartarum 308, 1.
inspicere: inspecto mandato, inspecta
epistola etc. 4, 10. 15, 5. 54, 5. 25.
79, 25. 80, 5. 150, 10. 470, 45. 476, 25.
477, 5. 503, 1.
institutio: privilegium ex institutione sedis
apostolicae 65, 10; canonica institutio.
instructio 89, 10. 328, 25.
instrumentum, instrumentus, strumentum,
stromentae, (in)strumenta cartarum
14, 15. 30. 15, 25. 28, 5. 10. 62. 63.
66, 15. 80, 5. 87, 15. 136, 10. 20. 137, 1.
150, 20. 151, 15. 160, 40. 162, 5. 171, 15.
200, 15. 206, 1. 242, 25. 255, 5. 298.
305, 30. 477, 1. 480, 25. 481, 15; in-
strumenta incensa, concremata 38, 20.
63, 15. 20. 64, 10. 20. 162, 5. 202, 15.
205, 35. 298, 20. 40. 302, 35 — 303; i.
perdere 63, 25. 64, 25; per instrumenta
rem partibus ecclesiae respondere vel
omallare 66, 25; per strumenta defen-
sare, defendere 73, 25. 298, 40 — 299;
instrumentus vel anterior vel posterior
prenotatus 76, 1.
integremunitate = integra emunitate
122, 35. 123, 15. 124, 20. 126, 15.
intendere 8, 5. 68, 1. 157, 5. 212, 15. 20.
538, 1. 657, 10.
intento, intencio = lis, accusatio 590, 5.
594, 15. 25; litis intentio 12, 35; in-
tentio actoris suscipere 537, 25.
intercessio 176, 1. 177, 1. 456, 30.
intercessores 398, 1.
interdonare 247, 15.
interdonatio 38, 1. 50, 1. 69, 5. 79, 10. 247.
interficere 22, 5. 20. 62, 20. 88, 20.
153, 1. 5. 156, 25. 230, 30. 231.
280, 15. 20; i. (Hebreum) 310, 1. 36.
323, 25; interfictus in praesentia
(reginae) 323, 25; interficere per male-
ficio 9, 5; i. per fortiam 256, 10; malo
ordine i. 189, 20. 280, 15; interfictus
in sua orta contentione 153, 15; i. in
sua culpa, in sua movita 153, 15 — 25.
154, 10; interficere (antrusionem)
55, 5; i. filium, fratrem, nepotem
217, 10. 278, 25; germanum suum i.
173, 30.
interpellare 8, 10. 1. 10. 12, 10. 13, 15. 25.
14, 1. 17, 15. 22, 5. 59, 5. 165, 10.
174, 15. 194, 1. 211, 10. 212, 1. 212, 15.
213, 10. 214, 10. 25. 230, 15. 231, 1.
237, 25. 251, 15. 252. 256, 10. 282, 1. 20.
322, 1. 382, 5. 389, 10. 463, 20. 35.
465, 20. 534, 30. 598, 5; contra juris
et rationis ordinem i. 323, 15; iniuste
i. 537, 15.
interpellatio 169, 25; iniusta i. 298, 35.
interpretatio 536, 10.
interventio 85, 20. 88, 20. 93, 25.
144, 1. 154, 25. 277, 25. 538, 1.
interventus 489, 25. 532, 20.
intestamentum pro intestatum 80, 30.
87, 30.
intestatus: ab intestato 585, 15. 586, 15;
intestatus, intestati decedere = inter-
stato decedere 315, 25 — 316, 1. 316, 20;
intestatum = res, de qua non
testatum est 79, 30. 80, 5. 87, 5.
introductio locorum secundum legem
Romanam 143, 15.
introire in responsum, rationem, iudi-
cium 152, 5. 10.
introitus et exitus 385, 5. 387, 10. 388, 5;
emunitas absque introitu iudicium
44, 25. 52, 20. 53, 20. 54, 15;
cf. 201, 1. 15; introitus episcopi aut
archidiaconi 201, 10.
invadere 316, 25. 397, 5.
invasio 590, 35.
invasores 384, 15. 25.
invenire: conscripto rerum inventarum
148, 15; causa fuit inventa 211, 15.
213, 15. 233, 10; inventum est 293, 25.
inventarium 148, 35.
investigare 116, 15. 174, 15. 296, 5.
657, 40.
invicem condonare 79, 15. 144, 15; i.
tradere 84, 20.
involare = furari 632, 10.
ioical-, iogal- v. iugalis.
ipsui = ipsius 230, 30.
irr factus 192, 1.
iuchus 358, 1. 380, 35. 381, 30. 35. 382, 10.
387, 5. 388, 30. 35. 389, 15.
iunctus, iuncto 6, 10. 11, 30. 17, 35. 23, 20.
index, indices 14, 15. 15, 35. 24, 30.
28, 25. 42, 10. 44, 1. 25. 52, 20. 53, 20.
54, 15. 73, 1. 75, 15. 76, 5. 152, 20.
153, 1. 154, 1. 156, 25. 157, 30. 35.

- iuncta: iunctis (et subiunctis) 5, 5, 16, 30.
 18, 15, 20, 30, 25, 1.
- iuniores == agentes officium, praecipue comitum, ex. gr. 43, 15, 45, 1, 58, 10, 107, 15, 112, 5, 170, 10, 307, 20; i. abbatis 490, 25; consecratio abbatissae vel reliquarum iuniorum 498, 35.
- iuramentum 384, 10, 20, 416, 5, 594, 5, 638, 25, 676, 35, 684, 25, 686, 10.
- iurare 154, 10, 157, 25, 161, 25, 30, 192, 1, 5, 194, 15, 25, 195, 1, 5, 211, 15, 225, 1, 362, 25, 592, 612, 25, 652, 40, 719, 1; iuratus dixit 8, 15, 30, 9, 30, 22, 20, 154, 5, 157, 20, 25, 192, 1, 194, 15, 195, 1, 213, 1, 591, 15, 25, 592, 1; iurare super altare etc., v. cf. altare; iurare super sanctos 634, 40, apud homenis 12 iurare 22, 20; cum 12 Francos 1, 282, 10; iuratum mandatum 4, 31, 23, 1; iurata bella 415, 30.
- iuratione (con)firmare 577, 20, 579, 25, 581, 5, 582, 5, 586, 35, 587, 5, 588, 25, 589, 5, 20, 30.
- iuratores 161, 25, 30.
- iurgium 58, 20, 383, 35, 504, 25, 535, 5, 593, 15.
- iuritica (?) 536, 30.
- iurnales, iornales 320, 25, 358, 15, 459, 10.
- ius et lex (leges) 385, 5, 535, 5; fas et iura 424, 30; ex iure 31, 5; iuris ratio 89, 10; iuris et rationis ordo 323, 15; sui iuris esse 142, 20; cf. 30, 30, 76, 20, 172, 20; ius cambionis 388, 35; i. civile 586, 15; divini vel humani iuris scientia 326, 15; ius dominii 353, 15, 25; i. ecclesiasticum 298, 30, 566, 5, 580, 10; i. Francorum 315, 25; i. hereditarium; i. legum 404, 35; i. liberorum 18, 15, 587, 1; i. pracearium 591; i. praetorium 175, 1, 585, 15, 586, 15; i. proprietarium, proprietas 54, 25, 97, 5, 135, 25, 137, 20, 148, 5, 150, 5, 208, 15, 275, 1, 289, 1; ius urbanum 585, 15; salvo iure ill. 5, 10, 88, 30, 140, 5, 158, 10.
- iusinurandum 403, 15, 514, 1, 593, 15, 716, 1; promittere (cum) iurcirando 561, 45, 570, 25.
- iustitia, iusticia 20, 20, 58, 20, 151, 5, 162, 10, 315, 5, 331, 1, 420, 25, 424, 10, 535, 5, 590, 30, 35, 594, 5, 675, 35; ad iustitiam revocare 206, 5; equitatis et iustitiae normae 434, 15; lex cf. aut iustitia 111, 20, 154, 20, 174, 20, 194, 20, 297, 15, 329, 10; (nullam) iustitiam consequere 59, 10, 20, 60, 10, 20, 197, 5, 198, 25, 205, 5, 331, 10, 15; cf. 452, 10; ad suam pervenire i. 197, 10, 198, 25; ad iustitiam distingui 384, 10; iustitiam facere 121, 1, 259, 20, 320, 10, 457, 30; i. recipere 205, 10; i. reddere 57, 20; iustitia == causa 115, 1, 5, 116, 15, 122, 15, 20, 258, 25, 259, 20, 487, 10.
- invenitil actas 405, 5, 15.
- K v. C.**
- labor 86, 15, 350, 25, 352, 10; labores redimere 538, 5; labores profligare 590, 30.
- laborare 11, 40, 25, 20, 65, 5, 79, 20, 80, 1, 87, 25, 94, 5, 172, 1, 188, 1, 288, 40, 544, 35, 597, 15; laboratum 360, 15, 363, 5, 20; sibi laborare 172, 1, 360, 15, 363, 20, 382, 25, 406, 10, 549, 5.
- laesowerpispe v. lesowerpo.
- laici: viri illustres laici 70, 15, 105, 5, etc.; v. nobiles; sig. de familia ecclesiastica laicorum 361, 30; testes laicorum 386, 10; laicorum subscriptio vel manu-missio 544, 10.
- lancea 177, 20; cf. aequa lance.
- lapidea vasa 365, 40.
- lapsus causae: de lapso temporum causae incurrire 535, 15.
- larem fovere 576, 20, 577, 20.
- largitas 578, 5; l. sponsalitiae 581, 25, 582, 20; tam pro sponsalicia quam pro largitate 5, 5; largitas (regis) 42, 15, 51, 15, 52, 5, 53, 1, etc.; l. regum Francorum 291, 5; largitatis munificentia 458, 30, 534, 10; largitas regis aut privatorum 43, 15.
- largitio (imperatoris) 290, 10, 302, 5, 308, 25, 316, 10, 320, 20; (decimas) de ratione ecclesiae per (imperatoris) largitionis beneficium habuerant 304, 20.
- largitor 518, 5.
- latrones 289, 20.
- latores legum 137, 10, 25, 163, 25, 271, 1, 477, 25, 539, 20; latores praesentes (litterarum) 103, 15, 105, 10, 372, 25; lator apicum 336, 20, 518, 1, 566, 20; l. diplomatici 515, 30.
- latrocinium 614, 25, 623, 1, 639, 5.
- latrones 48, 5, 151, 10.
- latrunculus, latrunculus 14, 20, 15, 20.
- latuus: quem ex nostro latere direximus 68, 20; propinquus ex latere venientes 291, 20.
- laudabilis: vir l. defensor 4, 5, 28, 20, 29, 15, 97, 15, 98, 10, 170, 10, 176, 1, 202, 30, 209, 10; laudabiles curiales 97, 15, 202, 30.
- laudabilitas vostra (sc. curiae) 137, 5, 170, 30, 176, 10, 20, 209, 15; laudabilitas curialium 75, 50.
- laudabiliter adlegatum 175, 1.
- laudatus 301, 20.
- lectaria, lectoria 5, 5, 196, 10.
- lectio kartarum 322, 25.
- lectus vestitus, lecto vestito 5, 5, 17, 30, 23, 20, 176, 15; vestitum, vestimentum, tam in dorso quam in lecto 83, 25.
- legale responsum 61, 1; legalis sententia 637, 1, 576, 1; legale conubium 542, 15; legales custodes 717, 5.
- legaliter emendare 264, 5; l. suscipere in sponsam 367, 10.

- legare, ligare 72, 25, 79, 45, 374, 10, 464, 30, 489, 10; legantur = *allegantur* 70, 1, 97, 15.
- legatarius, ligatarius 37, 25, 30, 49, 5, 86, 15, 178, 30, 476, 5.
- legatio 295, 30, 424, 30; l. (*regis*) 37, 25, 48, 5, 49, 1, 5, 121, 30; conductum ad legationes dare 319, 30; missus legationem referre valeat 524, 35; legationem agere, ordinare 509, 25.
- legatus, legati 330, 25, 415, 5, 526, 15; legati (*regis, imperatoris*) 384, 10, 422, 30, 453, 35; legati per omnes provincias regni missi 296, 5.
- legio = *legatio, donum* 542, 20.
- legitimus: legitimum coniugium 349, 15, 358, 15, 551, 10; l. matrimonium 143, 15, 164, 1, 539, 25; legitima uxori 351, 25, 352, 20, 401, 31, 402, 25; legitimus vir 401, 30, 402, 25; legitime nubere 540, 1; legitimi filii 145, 15, 209, 5; l. infantes 209, 5; legitima procreatio 353, 1, 435, 25, 436, 10; successio legitima 72, 10, 89, 10, 152, 5; legitime succedere 275, 1; heres legitimus; legitima hereditas 209, 20, 546, 30; dotem legitimum 358, 15; legitimus autore 21, 10; legitima adquisitio 310, 30; legitimi testes 326, 30, 548, 5; dies legitimus post transitum 86, 10, 476, 5, 588, 20; legitimus usus 243, 15, 40, 254, 10, 40, 255, 15, 256, 5; legitima emendatio 454, 30; carta legitima 214, 15; strumenta legitima 186, 20, 137, 1.
- legumina, ligumina 49, 15, 292, 35, 405, 30.
- lei = *illius, fem.* 85, 5, 15; cf. illui.
- leodesamio, leodisamio, leudesamio, leode et samio 38, 25, 68, 15, 20, 40.
- leodis, leudis, leodo = *homo: leudes nostri* 374, 10; = *et homo occisus et eius compositio* 189, 20, 25, 207, 20, 25, 231, 5, 10, 20—30, 256, 20, 280, 20, 538, 5; = *corpus occisi: leode burisset* 231, 20; cf. leodesamio.
- lesewerpo, leseuwerpis, lesiwerpo, lesiwerpis etc. 38, 1, 51, 5—15.
- leimon- v. litimonium.
- leud- v. leod-.
- leuga 317, 5.
- levet et conculcet 253, 10.
- lex; leges 7, 25, 11, 15, 12, 20, 15, 10, 16, 25, 19, 5, 22, 25, 23, 15, 29, 20, 31, 15, 67, 5, 82, 1, 87, 15, 100, 25, 152, 10, 164, 15, 167, 30, 175, 30, 35, 176, 15, 20, 208, 5, 209, 15, 293, 5, 367, 5, 404, 35, 535, 10, 536, 30, 540, 5, 545, 10, 579, 25, 589, 20, 590, 35, 593, 25, etc.; secundum legem ferrohattudo fecit 153, 15; per lege emendare 13, 30; legibus, legebus 4, 10, 15, 22, 25, etc.; legibus emendare 60, 1, 10, 61, 1, 157, 15; l. sacre 251, 30, 258, 1; l. revestire 59, 10, 233, 10; placitum l. custodire, v. custodire; l. sponsare 143, 15; lex filicitatis 23, 15; legibus rebelles 291, 15; legum severitas 169, 25; beneficium legis; lex et consuetudo 48, 1, 142, 20, 192, 5, 208, 1, 216, 20, 590, 15; lex et iustitia; lex loci 67, 10, 196, 30; lex, quae in eo loco tenetur 297, 5; legem, quod vivit 246, 20; secundum suam, eorum legem 48, 1, 214, 30, 309, 10, 310, 325, 15, 25; cum lege et fide facta reddere 322, 25, 464, 10; lex = usus 384, 15; = *pri-vilegium* 262, 15; Aquiliana lex; Alamannorum, Constantini, Romana, Salica lex cf. *indicem nominum*.
- lias 287, 15.
- libellus, libellum 584, 5, 591, 1; divisionis 590, 15; l. manumissionis 216, 1; l. doris, repudii.
- liber; liberi 218, 25, 246, 10, 273, 5, 328, 25, 406, 10, 410, 10, 578, 5, 586, 5; liberum esse volo 328, 30, 586, 5; liberum dimittere 337, 20, 382, 25, 406, 5, 434, 20, 25, 460, 25; liberum facere 87, 5, 288, 5; homo liber venundetur 133, 35, 140, 20; libero et inuenio (statum habere) 31, 1, — ius liberorum 18, 5, 587, 1.
- liber; libri 372, 5, 10, 374, 25, 444, 35, 480, 25; (*in iudicio Dei*) 637, 10, 15, 672, 5.
- libera v. libra.
- liberare 216, 10, 406, 20; vindicta l. 30, 5, 172, 15, 210, 5.
- libertas 30, 10, 74, 10, 172, 25, 215, 25, 291, 293, 313, 5, 315, 20, 316, 1, 10, 321, 324—328, 363, 5, 406, 10, 476, 20, 534, 1, 5, 565, 10, 577, 1, 5; in servis libertatem conferre per tribus modis 172, 25; cf. 30, 15; libertas Latina 30, 15; libertatis (libertinitatis) obsequium 356, 1; libertas = *carta libertatis* 30, 1, 476, 25, 576, 20, 577, 25; libertatis auctoritas 313, 35; carta, cartula libertatis 337, 406, 5, 15, 575, 40, 576, 5, 10; exemplar l. 544, 5, 20; pagina l. 578, 10; testamentum l. 312, 1, 518, 20; libertas (*monasterii*), privilegium libertatis 39, 15, 41, 20; monachica libertas 497, 10; cf. 502, 1.
- libertatico 204, 35.
- liberti, libertae 135, 25, 137, 15, 143, 1, 144, 5, 20, 145, 10, 147, 25, 150, 25, 151, 25, 204, 10, 244, 20, 475, 30, 476, 20, 35, 480, 25, 490, 10, 576, 15, 577, 10, 30; manumissi, qui liberta vocantur 315, 25; liberta persona 174, 35.
- libertini 147, 1, 150, 1, 151, 1.
- libertinitatis obsequium 95, 15, 142, 1, 172, 20, 273, 10, 274, 1, 281, 25, 312, 10, 313, 30, 543, 30, 544, 30; libertinitatis gratia 210, 10; libertini-tatis munus 216, 5.
- libra, libera 19, 5, 21, 1, 49, 10, 73, 20, et passim.
- librales, liberales cerei 49, 15.
- licentia cum rege loqui 174, 1; (com-mutatio) licentia imperatoris facta 326, 30; universis generaliter data licentia eundi palatio 509, 30.
- ligare; ligatarius v. leg-.
- ligna adducere 419, 1; usus lignorum 388, 5; lignorum caesura, ligna cacerere 383, 40, 384, 5, 403, 20, 25.
- ligumina v. legumina.
- lingua: alterius linguae episcopus 395, 30; de linguis eorum direxerant v. diliguas.
- lis 12, 35, 152, 15, 25, 153, 1, 172, 35, 216, 30, 309, 15, 310, 20, 25, 325, 20, 403, 10, 578, 25, 587, 10; item habere apud aliquem 6, 30, 7, 1; ante lite ingressum 5, 15; ante litis ingressum 590, 10; qui (cui) item intulerit 136—150, 156, 35, 164, 15, 35, 188, 10, 198, 10, 540, 30, 544, 40; litis ex-pensae 536, 5, 591, 1.
- liti 204, 10.
- litigare, liticare 4, 10, 23, 35, 134, 20, 154, 15, 424, 20, 593, 10.
- litigium 169, 10, 535, 10.
- litimonium, letimonium, letimonius, lide-monio 30, 15, 30, 172, 20, 185, 30, 188, 1, 204, 35, 252, 5, 476, 25.
- litterae, literae, litterulae: quia literas ignoro, rogavi etc. 578, 35; = *epistola, ex. gr.*: sacrae litterae (*regis*) 48, 15; commercia litterarum 443, 1; recitare litteras 117, 15; litterae sigillatae 444, 1; baiulus litterarum 518, 10; portitor l. 117, 1, 565, 5; = *carta* 111, 10, 191, 35, 200, 5, 10, 315, 1, 323, 10; litterulae concambitairas 362, 5; epistolam dotis in litterulas scribere 357, 25; pactiones litteris et memorie mandare 548, 1; testimonium litera-rum 590, 1.
- liturae 88, 1.
- livorare 60, 20, 67, 1, 153, 20, 154, 5, 155, 10.
- livores mittere super aliquem 153, 10; istas presentas livores 153, 15.
- localis accessio 15, 1.
- locare 12, 25, 309, 15, 310, 20, 325, 15.
- locario = *mutua pecunia* 92, 25.
- locello 20, 15, 24, 61, 5, 86, 1, 91, 5, 10 etc.; locella 91, 5, 100, 5, 10 etc.
- locus; loca: loca designata vel circuita 232, 25; loca denominata atque deter-minata, descripta 317, 10, 15; locus publicus 465, 25; princeps loci 151, 20; comes loci 310, 25; pagenses loci 280, 20; lex loci; consuetudo loci 37, 15, 151, 5; locus accessionis 153, 1; locus sanctus = *ecclesia, monasterium* 43, 10, 58, 1, et passim; plur. loca sanctorum ex. gr. 20, 20, 52, 10, 53, 1, 15; sacratissimo loco 401, 20; religiosa loca 497, 10; emunitas ad loca sanctorum 126, 5; modeste et decenter decet sancta loca adire 398, 10; rectores (sancti) loci 384, 5, 385, 5, 400, 20, 405, 25.
- luctuosa hereditas 148, 15, 199, 10.

lui, lue = *illius, illi*: lui 52, 1. 10.
56, 5. 20. 65, 15. 74, 1. 90, 15. 91, 5, 15.
187, 20. 25. 189, 20. 206, 20; lue
188, 15. 189, 5. 194, 10. 20. 196, 30.
207, 15, 20.

lumina: in luminibus esse (?) 257, 25.

luminaria ad sepulchra 87, 5; cf. 96, 10;
mansi ad luminariam previdendum
217, 35.

lurita capitis 127, 25.

luxuria 610, 50. 670, 15. 687, 15. 688, 5.
690, 5. 698, 20. 703, 15.

lymphae 584, 15.

M.

magister in sacro palatio 532, 15; cf.
455, 20. 457, 25; magistri forestario-
rum 320, 10; magister, quem super
negotiatores nostros (*imperatoris*) praec-
posuimus 315, 15. — magister militum
4, 5; cf. 587, 20. 588, 10.

magistratus 170, 20. 587, 30.

magnificentia vestra (*comitis palatii*)
122, 10.

magnificus 4, 5. 8, 1. 12, 20. 13, 20.
17, 5. 21, 15. 22, 25. 48, 20. etc.;
magnifici rei publici viri 14, 25;

magnifici viri civitatis 170, 10; magni-
ficentissimus 105, 6. 15. 197, 1.

magnitude vestra 5, 20. 52, 10. 53, 5.
57, 10. etc.

magni: magnorum 7, 15. 23, 1.

maiestas regia 311, 20. 313, 15. 518, 15;
magestas (*non regis, ut videtur*) 581, 20.

maior domus 58, 5. 69, 1. 64, 15. 68, 35.
108, 10. 15. 222, 1 (cf. 223, 5). 234, 15.
503, 45.

maior: maiores natu vici 416, 5; maior
avunculus 425, 35; = *vullicus* 21, 10 (?).
419, 5.

ma- a. v. malla-.

malafacta 223, 15.

malandra 418, 5—15.

male facere 6, 25. 19, 20. 332, 10; male
vindidisse 89, 20.

malefactores 48, 5.

maleficias herbas temporare, bibere dare
196, 1. 5.

maleficium 611, 5. et *saepius*; per male-
ficio interficere 9, 5; infamatus pro
veneficio vel pro quoquacunque maleficio
650, 10. 15.

malitia 174, 5. 205, 10. 218, 25. 219, 15.
611, 1. 699, 1.

mallare, malare 10, 20. 56, 15. 95, 1.
194, 20. 195, 1. 536, 25.

mallatio, malacio 231, 25; questionem
sive mallationem facere 382, 10.

mallus: in mallo, mallo publico 189, 10.
191, 35. 194, 15. 211, 10. 25. 212, 15.
213, 25. 214, 10. 230, 10. 15. 25.
231, 15—25. 247, 15. 248, 15. 251, 15.
252, 1. 15. 256, 10. 282, 1. 346, 10. 15.
357, 15. 398, 10. 441, 10. 463, 20.

LL. Form.

465, 20; in ipso mallo super altario,
in proximo mallo, quem ipso comes
ibidem tenit, coniurare 214, 1; per
mallos, vicos, castella etc. 216, 25;
in civitate vel mallo vel vico 536, 1.

malogranata 415, 15.

malo ordine v. ordo.

mancipare 374, 10. 499, 5.

mancipatio 590, 20; cartula mancipacionis
590, 15. 25.

mancipium; manciphia 7, 10. 16, 30. 17, 30,
et *passim* (mancipias 196, 10, man-
cipiis 362, 10); res vel mancipia
138, 25. 148, 20. et *saepius*; mancipia
vel peculia 280, 5; mancipia origi-
naria 6, 5; m. originalia 187, 5; m.
obnoxia 5, 30. 7, 30. 10, 35. 11, 1; m.
rustica et urbana 586, 1; mancipia
peregrina emere et infra imperium
vendere 309, 15. 310, 20. 325, 25;
dicunt se ipsos (*mancipia*) in vestro
(*regis*) beneficio habere 331, 15; m.
Hebreorum 309, 20. 310, 30; m. fuga
lapsu 487, 5; m., quae iugiter in domo
meo, illius, consistunt et mihi, ipsis
specialiter servint 435, 30. 436, 15;
m. intra curtem et in hobiis 404, 25;
m. casata 361, 20. 352, 10; mansi cum
mancipiis 541, 15; mancipiis desuper
commandentibus et ad eosdem mansos
aspicientibus 294, 5; sive in mancipiis
seu in manentibus 441, 5; mancipia
libera dimittere, esse constituere 406, 5.
586, 5.

mandare 216, 25. 259, 15; m. ex verbo
imperatoris 551, 45.

mandatum, mandatus 4, 21, 15, 20. 22, 29.
69, 30. 95, 15. 97, 25. 98, 133, 25. 35.
136, 15. 20. 146, 10. 159, 10. 160, 35.
165, 1. 169, 30. 170, 25. 30. 175, 35.
176, 5. 10. 190, 5. 15. 202, 35. 203, 1. 10.
206, 200, 1. 30. 216, 20. 30; mandato
pagina 4, 5; carta mandati 97, 20;
mandatum legetemo, solemniter conscriptum
171, 1; m. solemniter, sol-
lempneroboratum, confirmatum 175, 35.
176, 5. 209, 15. 216, 20; adserere man-
datum 29, 25; m. (gestis) alligare 146, 15.
176, 15; iuratum m. 4, 30. 23, 1; m.
ad gesta 70, 5. 98, 25; m. de omnes
causas 29, 20; m. de causis commen-
datis 134, 35; m., qualiter maritus ne-
gotium uxoris prosecutatur 134, 10.
146, 5. 165, 1; mandato legaliter dato,
advocatum instruere 216, 20; mandatum
transactum 207, 10; per m. tradere
207, 5; = *praecptum imperatoris*
297, 15.

mane: matrius mane 15, 20; a mano
usque ad vesperum placitum custo-
dire 9, 5.

manere 30, 15. 172, 20. 337, 20. 476, 25.
576, 15. 30; in re alterius m. 169, 20;
debitum, pro id ubi manum (manent?)
363, 5. — sive in mancipiis seu in
manentibus 441, 5.

mannire apud (*regis*) signaculo 196, 25.

mansello = *mansus patrus* 16, 30. 97, 1,

mansio: mansionem, mansiones facere,
parare, tollere etc. 43, 20. 44, 15. 45, 5.
201, 5. 15. 290, 20. 294, 30. 295, 20.
306, 30. 308, 15. 330, 30. 368, 1. 25.
397, 1. 398, 5. 411, 30. 417, 30. 418, 1.
502, 5. 526, 20.

mansionarius domini regis 468, 10; man-
sionarii domini imperatoris 368, 1;
mansiorum (imperatricis) 526, 25.

mansionaticus 309, 10. 310, 15. 325, 15.
480, 35. 482, 10.

mansuarii, mansoarii 57, 5. 190, 5.
228, 30.

mansura = *mansus?* 362, 15.

mansus, manso 12, 25. 31, 20. 25. 97, 1.
159, 25. 160, 5. 188, 198, 1. 199, 10.
203, 35. 204, 10. 205, 20. 207, 1. 208, 10.
210, 25. 230, 5. 235. 251, 1. 272, 15.
266 — 279. 283, 5. 289, 20. 294, 5.
314, 20. 318, 20. 319, 20. 320, 5. 25.
338, 15. 459, 35. 464, 15. 20. 489, 10.
491, 1. 505, 10. 15. 547, 10. 15. 557, 5.
30. 723, 15. 20; censum de mansis, qui
partibus comitum exire solebant 435, 5;
mansus, super quem ecclesia aedificata
est 318, 20; mansi ad luminariam
previdendam, vel unde presbyter vivere
debeat 217, 35; mansi stipendiiorum
320, 1; mansum habere ad cavalican-
dam 723, 15; mansum dominicatum et
alios mansos ad eum pertinentes 294, 5;
mansum dominicatum, aspiciunt ad
ipsum mansum mansi tant. 541, 10. 15;
mansum indominicatum 540, 20; mansus
ad curtem 404, 25; mansus circum-
cinctus 235, 10. 15; v. masus.

manuensis v. amanuensis.

manumissi, -ae 288, 5. 434, 30. 460, 25;
manumissi, qui liberti vocantur, si in-
testati decesserint 315, 25.

manumissio 216, 1. 10. 312, 10. 313.
328, 25. 35. 543, 20. 35; = *manufirmatio*:
subscriptio vel manumissio 544, 10.
cf. 312, 1; manus missio 518, 20.

manumissores = *testes firmantes*: m.
epistole 98, 20; traditionis m. 346, 10.

manumittere 172, 15. 210, 5. 10.

manuopera 320, 5.

manus: per manus tradere 74, 1. 188, 15.
et *saepius*; hominem, servum, colonum
per manus tradere, reddere 189, 5.
194, 10. 211, 20. 213, 1. 15. 214, 20;
cf. 468, 20. 25; manus potestativa
345, 30. 348, 1. 354, 15. 358, 15. 385, 30.
400, 20. 406, 1. 435, 35. 725, 10. 30; vestitu
manu 362, 30; manus conligaciones
234, 20; noticiam ore manuque con-
firmare 264, 5; manu, manibus robo-
rare, subter firmare etc. *passim*, ex gr.
15, 1. 63, 20. 163, 20; lesewerpo per
manum regis 38, 1. 61, 5; per manum
(*regis*) condonare etc. 50, 5. 15. 51, 1;
in manu (*regis*) trustem et fidelitatem
coniurare 55, 5; in manibus (*impera-*
toris) se commendare 323, 5; ad-
prehensam manum iudicis coniurare
153, 10; cum manu advocati 381, 15.
388, 30. 389, 25. 401, 1. 402, 10. 434, 20.

- 435, 20. 436, 5; manum mittere, ponere super altare *v.* altare; manus = *carta* 12, 35. 17, 20. 20, 10; manum emittere 10, 20; cf. 231, 25. 252, 15.
- manutergium 375, 10.
- maratio *v.* marratio.
- marcare *v.* mercare.
- marcha 387, 5, 15. 402, 5. 403, 5. 459, 30. 460, 1; m. communis 388, 5. 403, 10.
- maritare: de maritandis ordinibus 85, 1. 582, 25.
- maritus 24, 25. 87, 20. 94, 1. 134, 10. 144, 15. 145, 20. 146, 5. 10. 165, 1. 277, 20. 334, 5. 350, 10. 408, 5.
- marrire = *impedire* 345, 40.
- marratio, marricio, maratio = *impedimentum* 193, 5. 350, 15.
- marterarius 21, 25.
- mastix 415, 15.
- masus, maso = *mansus* 231, 35. 232, 5. 233, 1. 234. 235, 15.
- mater: mater familias 494, 15; portio matris 147, 20; mater tertiam partem possideat 401, 25. 402, 20; mater (spiritualis) monasterii 498, 30. 499.
- materia, materies 383, 40. 384, 5. 388, 5. 403, 20. — epistole materies 578, 15.
- materiamen, matriamen 158, 5. 505, 20.
- matricola 21, 20; fratres, qui ad matricola sancti illius resedire videtur 21, 25.
- matricularii Sancti Martini 141, 5.
- matrimonium 94, 20. 143, 25. 164, 1. 206, 10. 539, 25. 542, 20. 30. 582, 30. — matrimoniale conubium 540, 10.
- mediantes, meduantae, metuantes = *mediantibus*: m. bonis hominibus 7, 1. 17, 20. 93, 25, 45.
- medicabilia pigmenta 412, 20.
- medicamenta 421, 10.
- medicinalis ars 452, 25.
- medicus 369, 15. 374, 25. 452, 25; m. Iudaicus vel Sclavianiscus 448, 20.
- mediocoris: mediocres 383, 35. 410, 10; natales mediocres 411, 1.
- medium: inter medio in ambus partis 538, 1.
- mel 49, 10. 287, 5. 371, 1. 417, 10.
- meliorare ex. gr.: res meliorata 23, 30; servus melioratus 91, 1; statum meliore 589, 25; = *donare*, *ditare* 16, 25. 69, 10. 82, 20. 134, 10. 146, 20.
- membranae 481, 40.
- membrium: membro de casa 17, 30; habet case membra tanta 158, 5. 30.
- memoria annua 387, 20.
- menare = *minare* 12, 10. 15.
- menata 12, 15.
- ministeria *v.* ministri.
- mens: sana mente 404, 15; cf. consilium.
- mensura 187, 20. 25. 206, 20; examen in mensuris 639, 25. 30.
- mensurare 314, 10; leugas undique mensuratas 317, 5.
- mercari, marcari 107, 10. 110, 10. 111, 30. 301, 25.
- mercatus = *forum*: in mercado 189, 1; mercada 201, 35; in mercato publico 28, 15.
- mercimonia 526, 25.
- meretrices 424, 25. 481, 40.
- meritum = *proventus* 20, 30. 52, 15. 61, 5. 77, 1. 89, 15. 139, 10. 208, 15. 490, 10. 598, 20; peculiare seu merita 489, 10; merita accolaniorum 204, 10. 475, 25; cf. 490, 10; = *premium*; mancipium eiusdem meriti 141, 15; in argento et alio merito 598, 20.
- metropolis 180, 15. 552, 25.
- metropolita 448, 10.
- metropolitanus (episcopus, pontifex) 37, 20. 127, 10. 179, 30. 462, 45. 503, 15. 552, 30. 553, 20. 556, 15.
- merula alba 415, 15.
- migrare in acta 588, 1.
- miles: magister militum 4, 5; miles 542, 30; miles Dei (*laicus*) 542, 15.
- militare: militans extranea, stranea, persona 17, 1. 20, 15.
- mina 434, 25.
- ministerialis 160, 10. 297, 10. 325, 5. 397, 1. 399, 20. 448, 25.
- ministerium, ministerium = *officium*, *circulus officii*, *comitum*, *vicariorum etc.* 115, 1. 193, 1. 237, 10. 259, 15. 20. 296, 25. 297, 10. 452, 15. 534, 5; — servientes ex ministerio sibi tradito debent stipendia reddere 527, 20; = *officium ecclesiasticum* 179, 5. 219, 35. 396, 30. 411, 15. 20. 420, 25. 426, 1. etc.; ministeria scribere 480, 35. 482, 10; = *officium divinum* 49, 5. 499, 10; = *vasa sacra* 477, 1. 480, 25; = *mensa*, ‘*Tafel*’ 418, 15; vasa ad ministerium 418, 5.
- minor aetas 405, 5.
- ministrare (?) 15, 1.
- missatica = *officium missi*: breves de missatica —, ratio ex ea regi indicari 514, 20; missaticum = ‘*Botschaft*’ 448, 30.
- missus, misus = *nuncius*, *legatus*, *baiulus* 108, 30. 111, 35. 115, 5. 116, 25. 202, 10. 302, 5. 333, 40. 366, 5. 368, 1. 396, 5. 419, 15. 420, 25. 425, 15. 479, 35. 486, 20. 505, 1. 506, 10. 511, 1. 521, 25. 524, 20. 35. 532, 35. 556, 30. 569, 20. 703, 45; missi discurrentes (*episcopi*) 107, 10. 111, 30; = *mandatarius*, *advocatus* 143, 15. 164, 30. 188, 20. 200, 15. 20. 282, 15. 489, 35. 492, 30; m. in persona alterius (*instructus*) 9, 5. 59, 15. 107, 25; m. in vicem alterius 189, 15. 196, 25. 30; = *legatus regis*, *imperatoris* 56, 5. 68, 20. 121, 30. 35. 174. 201, 30. 214, 25. 251. 291, 20. 293, 20. 25. 296, 5. 10. 321, 5. 324. 327, 25. 357, 1—15.
- 368, 5. 403, 15. 510, 10. 549, 35; m. de (a) palatio (*directus*) 56, 5. 296, 5. 15. 324, 15. 326, 10; missi discurrentes 111, 5. 165, 5. 193, 10. 197, 15. 200, 25. 201, 25. 257, 1. 5. 309, 1. 314, 30. 315, 5; missi per imperium discurrentes 301, 30. 307, 20; missi per tempora (?) discurrentes 457, 40. 458, 5; missi dominici 213, 15. 214, 30. 216, 30. 357, 1. 464, 5. 10; missi principales 384, 20; missi domini imperatoris 384, 1. 463, 30. 468, 10; divisio, ubi regis accesserit missus 38, 5. 56, 1.
- ministri coenubii etc. 292, 20. 299, 25. 482, 5; (forestarii) ministros constituent 319, 20.
- mithio, mittio, mitigo = *et responsum in iudicio et districtus, unde dominus responsum debet* 57, 15. 20. 58, 5. 10. 15. 207, 20.
- modius 49, 5—15. 287. 292, 30. 35. 418, 15; campo ferente modios tant. 7, 15. 20. 11, 15. 17, 35. 23, 20.
- moenia habitare 583, 15.
- molendinum 263, 35. 294, 5. 459, 10. 460, 5. 541, 10. 548, 10.
- molinum 385, 5. 387, 10.
- momenta (*pro monumenta*) 137, 5.
- monachae, monichae 200, 30. 499, 35.
- monachica libertas 497, 10; m. regula, conversatio 497, 25. 30. 502, 20. 30.
- monachilis vita 353, 20. 25.
- monachus, monacus; monachi 20, 20. 36, 30. 40. etc.; monachi de semet ipsis abatim constituent 481, 1. 5; cf. 291, 1; monachorum pater 241, 5; sanciores m. 481, 5; monachum alienum suscipere 491, 30. 492, 25; libertatem monachis dare 502, 1.
- monarchia regni 526, 10.
- monasterium, monasterius, monastirium etc. 20, 35. 65. et passim; m. de culatione (regum) constructus 65, 5; monasterium super fisco, super sua proprietatem aedificare 41, 10. 15; m. in proprio (alode) edificare 472, 25. 480. 481, 30; m., immo coenobium 398, 35; per preceptum (regis) confirmare monasterio 459, 25; preceptum regis pro monasterio igne cremato 122, 20; immunitas monasterii 290, 1; monasterium ad regem aspicere decrevit 481, 35; m. in regimine habere ex largitione (imperatoris) 290, 10; monasterii scrota 40, 10. 499, 30; claustra monasterii 296, 30. 499, 1; cella monasterii 595, 5; conversare in monasterio 70, 40. 104, 1. 353, 20; de monasterio egredi, ingredi 70, 15; monasteria virorum feminarumque 262, 30; m. virorum ac puellarum 303, 1; m. puellarum 222, 5. 15. 305, 10. 434, 20; praefati monasterii 298, 40; rectores monasterii; actores defensoresque m. 353, 15; ob necessaria m. fratres illuc distinati 103, 15; ne-

1) Cf. Brunner, ‘Mithio und Sperantes’ p. 4 sq. 17 sq. 29.

- gotiatores m. necessitates providentes 304, 1; negotia m. 303, 30.
- monastica conversatio 560, 1.
- monialis 454, 10.
- municipalis v. municipalis.
- monographia = μονογραφί, monogramma 496, 40.
- monumenta (momenta) publica = acta 137, 5. 588, 5.
- moringebea 584, 10.
- mors: m. subitanea 316, 20; casus mortis 72, 20; periculum mortis morte adjudicatus 93, 10; sententia mortis 164, 25; = occisio 22, 10, 25, 89, 1. 153, 25. 154, 1. 156, 25. 189, 25. 207, 20. 231, 5, 25. 310, 1, 30. mortuus per colappus 192, 5; mortuus iacet 153, 15.
- movita 153, 15, 20. 154, 10.
- munburire 174, 20.
- mundboralis carta (regalis) 174, 10.
- mundeburdum, mundoburdum, mundeburde, mundeburdio, mundiburdum, mundburdum, mundpurtium 172, 1. 185, 20. 188, 5. 228, 40. 273, 10, 30. 274, 20. 281, 20. 334, 20. 337, 30. 356, 35. 360, 15. 363, 25. 545, 20. 546, 5. 549, 5. 724, 30, 35; se in alterius m. tradere vel commendare 158, 15. — regis, imperatoris 111, 10, 15. 174, 15. 310. 323, 5, 10. 325, 15. 327, 1; nos (congregationem monasterii) beneficiasti et nos de vestro mundeburdo dissemissus 262, 1; carta de mundeburde regis et principis 58, 1. 111, 1; m. maiores domus 58, 5, 10.
- multa 77, 45. 229, 1, 20. 281, 30. 232, 20. 254, 20. 356, 35. 358, 10, 25. 360, 20. 361, 10. 362, 10. 363, 10. 407, 10. 476, 1; m. legis 7, 25. 11, 15; multam inserere, conscribere, intimare 24, 5. 232, 15. 247, 30.
- multare: multandus 297, 5. 308, 30; esse multandum, multando 186 sgg. 538, 10.
- munia = munera, ex gr. 102, 10. 103, 1.
- municepis 97, 15.
- municipalis, monicipalis v. gesta municipalia, tituli municipales.
- municipatus = mundeburdum 406, 10.
- munificentia (regum, principum) 64, 20. 86, 15. 458, 30. 584, 10. 577, 20.
- munimen 306, 10, 20. 308, 1, 10.
- munimenta (saepes, fossa) 297, 1.
- munitio eadem significazione 297, 5.
- munus (regis, regium) 40, 5. 42, 1. 43, 10. 60, 10. 61, 15. 52, 5. 62, 1. 63, 20. 64, 1. 25. 150, 15, 20. 299, 5; m. privatorum 40, 5. 65, 15. 482, 5; adeptio muneric 675, 35; = dona, redditus 502, 5.
- libertinitatis munus 216, 5.
- murileguli 424, 5.
- muro 226, 5.
- murus, muri civitatis 20, 25. 267, 25.
- 268, 30. 283, 1. 546, 5; cf. area infra muros civ.
- mutationis carta 404, 20.
- mutuum dare 404, 15.
- myrra, mirra 609, 25. 651, 5. 662, 25. 664, 20.
- N.
- nafragium v. naufragium.
- natales, natale 396, 5. 411, 1. 552, 30. 581, 20. 582, 30.
- natas (?) pessimas 187, 1.
- natio, nacio 22, 30. 43, 20. 47, 10. 68, 20; nationes 45, 5. 48, 1. 397, 10.
- nativitas 503, 15; nativitas regis, regis filii, dominicilli 38, 25. 68, 10. 70, 20. 106, 5, 10.
- naturalis potestas patris 148, 1; v. filii, infantes naturales.
- naufragare 579, 25.
- naufragium 14, 10. 15, 25. 162, 1; in n. ponere 160, 25. 238, 20. 236, 10, 25. 243, 254 — 256. 269, 10. 270, 1.
- naurata = naufragata 233, 25.
- navalis, navallis evectio 107, 15. 112, 1; teloneum navale 300, 20.
- naves 300 — 304; praeceptio, praeceptum de navibus 300, 30. 302, 10. 303, 15; naves pro (imperatoris) servitio tollere 315, 5.
- navigium 505, 10.
- necessitas: necessitate compulsus plagare, occidere ('Notwehr') 153, 15. 457, 35; necessitatibus excusat 304, 20.
- nectis v. nepta.
- neglectus 233, 25.
- neglegere placitum 67, 10. 189, 15. 196, 30.
- negligentia, negligencia, necligencia, neclientia 5, 25, 30. 6, 1. 31, 1. 150, 15. 171, 10. 487, 30.
- negotiare 315, 10; homo negotians 189, 1.
- negotiatores 304, 1; praeceptum negotiatorum 314, 30; magister, super negotiatores (imperatoris) positus 315, 15.
- negotiens, negotiens = negotiator 22, 30. 189, 5.
- negotium, negocium, negotium 369, 30. 509, 36; negocio principale 14, 25. 15, 10; = causa 29, 5. 593, 15. 615, 25; civile n. 536, 10. 537, 5; negotia in pago, in palatio 37, 10; negotium uxoris prosequi 134, 10. 146, 5, 10. 165, 1; cf. 88, 10; = commercium, merces 201, 30, 35. 303, 25, 30. 325, 10; ex suo (negotiatoris) negotio ac nostro (imperatoris) ad camaram deseruire 315, 1; privilegium de omni negotium 111, 25.
- nepotes 355, 1; n. in loco filiorum instituere 69, 10. 81, 25. 134, 10. 147, 5; cf. 250, 15, 20. 274, 30 sgg.; nepotem, nepote meliorare aliquid 69, 10. 82, 20. 134, 10. 146, 20; cf. 16, 15; carta ad nepotes 276, 25.
- nepta 274, 30. 276, 25. 357, 25. 363, 1. 406, 30; necitis pro neptis 276, 40.
- nexus 95, 10. 141, 20. 273, 25. 274, 10. 544, 25.
- nobilis, nobiles 312, 5. 415, 30. 480, 30. 518, 20, 30. 533, 25. 539, 10. 540, 15, 25; ingenui et nobiles 395, 35; nobiles atque bene nati 581, 20; bene nobiles 518, 25; nobiles laici 312, 1, 15. 313, 15, 35. 395, 35. 544, 25. 551, 5; nobilis vassallus 371, 35; nobiliiores popularium 403, 15; nobiliora = nobiliora? 175, 20; nobiliter genitus 411, 20.
- nobilitas 105, 5. 137, 10. 526, 5; n. generis 119, 10; nobilitatis ordo 46, 1. 109, 10; nobilitatis titulus 487, 40; nobilitas Francorum 293, 5.
- notitia, noticia: n. iuris Francorum 315, 25; in notitiam (regis, imp.) deferre, referre etc. 53, 20. 314, 15. 320, 10; causa in notitiam missorum perduta 384, 20; = quodvis scriptum 571, 20 (breve mortuorum); n. descriptionis 264, 5; = instrumentum negotii contestandi causa scriptum 9, 5. 10, 5. 15. 14, 15, 30. 15, 25. 20 — 23, 28, 30. 154, 15. 155, 1. 157, 30. 158, 1. 188, 20. 189, 1, 10. 191, 35. 194, 200, 10. 210 — 214. 230, 30, 35. 251, 15. 252, 253, 20. 282, 1. 357, 1. 464, 10; n. de homicidio 266, 10; n. de homine forbatudo 191, 35; n. de terra, alode 134, 30. 157, 25. 214, 20; n. de servo, colono etc. 189, 1. 194, 1. 211, 5. 212, 10. 213, 20. 214, 5. 230, 10. 465, 15; n. de cruce evindicata 232, 30; n. sacramenti, sacramentale 8, 15. 30. 22, 15. 194, 10; n. de iactivis 189, 10; n. ad appenno firmare 15, 20; n. relacionis etc. 14, 20. 15, 35. 153, 15; n. pagensium 151, 15; n. traditionis etc. 210, 25. 489, 30. 492, 25. 547, 30; n. divisionis 403, 6; in noticia 383, 35. 384, 15.
- noctes: 40 noctes 281, 10. 282, 10; 42 noctes 192, 5.
- noda 464, 20.
- nomen imponere 141, 10. 208, 10; nomina scribere per nominativum casum 404, 20; n. in praecpta non conspicua 324, 25; nomen (accusati) in qualicumque materia conscriptum (in iudicio aquae) 657, 35. 658, 1, 5. 695, 10. nonae et decimae 301, 25. 304.
- nonciare v. nunciare.
- nonna 431, 10.
- nore v. nurus.
- notabilis: persona servili ingo n. 396, 10.
- notare: notavi diom etc. 359, 1. 381, 10. 382, 25 etc.; supra lineam notata 381, 25.
- notarius 86, 10. 328, 15. 434, 35; unus ex notariis, notarius (= notariis) 29, 25. 176, 10.
- novitiorum petitio 570, 1; n. domus 570, 5.
- nubere 401, 30. 402, 25. 540, 10. 583, 1; nuptum tradere 82, 10.
- nubilis aetas 401, 30. 402, 25.
- nubtiis v. nuptiae.

nummus 434, 25. 585, 1. 590, 20.
nunciare, nuntiare, nonciare *v. sonia*.
nuncius 370, 15.
nunnus (?) Davitis 310, 5.
nuptiae, nuptiae 142, 20. 143, 20. 147, 15.
180, 20. 542, 20. 582, 20; nuptias pu-
blice celebrare 543, 10; de secundis
nuptiis 135, 10; de ante nuptias do-
nationibus 163, 25. 539, 20; dies nup-
tiarum 143, 5. 175, 10, 20. 272, 1. 539, 1;
ante die, diem, dies nuptiarum 85.
142, 25. 143, 15. 163, 25. 164, 1, 25.
175, 10, 20. 539, 20, 25; dies felicissi-
mus nuptiarum 5, 5. 17, 25. 23, 15.
247, 5; dies felicior nuptiarum 230, 10.
nuptialis dies felicissimus 196, 10, 15.
nurus, nura, nora 85, 5, 10.

①.

obedientia: obedientiam promittere 479, 25.
491, 20. 569, 10; absolvere de obedientia
333, 25. — *o. nou requiratur (a liberto)*
30, 15, 30.
objectione periculosa vel capitalis 152, 20.
objectione *v. abiectio*.
obiurgatio 179, 5; cartula obiurgationis (?)
589, 20.
oblata 96, 10. 221, 5.
oblatio 127, 35. 291, 5. 570, 20. 25.
578, 20, 40. 579. 580, 20. 589, 1.
oblegare, obligare 16, 35. 138, 20. 155, 1.
160, 20. 271, 1; statum in servicium
o. 5, 30; oblegatum, oblegatus = alle-
gatum 19, 5. 23, 1. 190, 15.
oblegatio, oblegacio 14, 30. 133, 30. 138, 15.
139, 1, 5.
obmallare, obmalare 56, 20. 252, 10; *cf.*
omallare.
obnoxatio *v. obnoxiatio*.
obnoxiare 81, 10, 15; *o. statum ingenui-
tatis, se in servitium 69, 25. 93, 10, 15.*
140, 20.
obnoxatio, obnoxatio 81, 20. 93, 20.
187, 1—10. 202, 25. 211, 1; *o. de capud*
ingenuitatis 187, 5; carta obnoxiationis
a patre in filiis facta 69, 10. 80, 25;
epistola obnoxiationis 81, 10, 15.
obnoxio 20, 15. 92, 15. 578, 15; *mancipia*
obnoxia.
obpignorare 142, 10. 163, 10. 206, 20.
obrizum aurum 442, 1.
obsequela = obsequium 396, 40.
obsequire (?): nullum debitum obsequias
363, 25.
obsequium 11, 10. 12, 1. 87, 5. 142, 1.
158, 20. 204, 35 40. 262, 6. 253, 10.
576, 30. 577, 5; *o. indebitum 503, 10;*
ut ingenui *o. prestare debeatis 577, 20;*
libertatis *o. 356, 1; libertinitatis o.;*
patrocinatus *o. 172, 20; patronatus o.*
188, 1. 210, 15; servitatis *o. 544, 30;*
obsequium (*regis, imperatoris*) 298, 15.

305, 25. 366, 20. 396, 10, 30. 415, 10.
458, 20.
obsides 325, 40. 326, 1.
obsol- *v. absol-*.
obsolete (?) 15, 10.
obtinas *v. optimas*.
oceansio, occasio 72, 20.
occasiones illicitae 290, 25. 294, 30.
295, 20. 307, 1. 308, 5, 20. 310, 10.
311, 5. 315, 5. 325, 10. 327, 5.
occasum, occasu 151, 10. 162, 1.
occidere 22, 10 (occessisset). 20. 207, 15, 20.
230, 30. 231, 538, 1 (occessisset); ho-
minem necessitate compulsus occiderit
457, 36.
occursum exigere 301, 20.
offerre filios in monasteriis 570, 45; ob-
latus sacris ordinibus 544, 10; (*servum*)
offerre 142, 1.
offertum, offertio in altario 40, 10. 42, 5.
officiales ecclesiastici, publici 72, 10;
o. omnium iuditium 165, 5.
officinae, officiae 358, 1, 30.
officinum 368, 1; *o. legationis 48, 15. 49, 1;*
o., ut lites definire debeant 216, 30;
o. tutoris 148, 15; ex officio curiæd
accepta 588, 1; = *officium ecclesias-
ticum 108, 25. 162, 20. 217, 35. etc.;*
= *officium divinum, missa 39, 20.*
220, 10. 261, 5 (*officium*). *etc.;* *divinum*
officium 264, 10, 15. 318, 10; officium
ad iudicium aquae 627, 20; *peracto*
officio, ad propria regredi 498, 35.
officinas = *officinas 358, 30.*
olca 597, 15; *cf. 205, 40. 465, 5.*
olica = *oliveta: olicias 198, 1, 5. 203, 35.*
204, 10. 205, 25; *cf. olcis 208, 40. 465, 5.*
oliva *eadem significatio: olivis 584, 15.*
omallare, homallare 56, 15. 66, 25; *cf.*
admallare, mallare, obmallare.
onus (onus) patronati 30, 15, 30.
opportunitas: cum omni opportunitate 72, 10;
sub op[portunitate?] illius ('in kema-
hidu') 465, 10, 15.
oppidum, oppidum, oppedium 72, 30. 203, 30.
216, 25. 220, 5. 417, 25. 507, 40. 583, 15.
opponere 59, 15. 60, 5. 61, 1. 230, 20;
o. aliquid contra iudicium, brevem
157, 40.
oppositiones legum atque exceptiones
537, 25.
optimas, obtimas; optimates 59, 1. 120, 5.
459, 25. 486, 25.
optio annualis 570, 15.
opus; opera: aliquid ad opus suum,
ecclesiae, monasterii, sancti habere,
accipere etc. 115, 5. 230, 25. 234, 1, 5.
235, 15. 249, 10. 267—270. 283, 10;
cf. 605, 5; ad opus (imperatoris) 174, 25;
census de terra ad opus revocare (*imp.*)
solntus 305, 5; decima, teloneum ad
opus (*imp.*) exigitur 315, 15. — novo
opere construere 317, 5. 459, 30; *opus, opera*
iniungere, facere, exigere 17, 10. 186, 25.
195, 30. 238, 1. 309, 10. 310, 20. 320, 5.
325, 15. 417, 20. 435, 15. 598, 10.
oracula, oracula 44, 10. 46, 6. 54, 1.
201, 20.
oratorium, oratorium 70, 25. 71, 20. 72.
344, 1, 15; oratoria parietina 426, 35.
orbatus a filiis 83, 20. 147, 20.
orhe, urbe 28, 1.
orciculus, ortiolus, *urceolus* 608, 20, 25.
ordinare = *iubere* 63, 1; = *consecrare,*
instituere clericos 40, 1. 127, 15. etc.;
o. episcopum 119, 25. 162, 15, 20.
ordinatio = *praecptum regis, impera-
toris* 60, 10. 63. 67, 5. 315, 5; *o. do-
minica 70, 20. 106, 35; o. regis 106, 5, 10.*
155, 10; = *consecratio, institutio cle-
ricorum 162, 15. 170, 15. 179, 5. 263, 5.*
etc.; o. episcopi 553, 10. etc.
ordinatores 40, 5. 42, 5.
ordo: *o. civium Romanorum 30, 30; o.*
curiae; nobilitatis o.; superioris aut
inferioris ordinis rei publice procurator,
index 308, 10. 397, 1. 398, 10; *ordo*
congregacionis 479, 20. 569, 1; *sanctus*
o. 480, 15. 481, 5, 10. 482, 25, 30; o.
canonicus 304, 10, 15. 562, 30; clerus,
ordo et plebs 562, 25; o. sacer, sacri
ordines 218, 20. 219, 10. 311, 25. 312, 1.
313, 15. 328, 20. *etc.;* = *modus: in-*
genitali ordine 158, 20; fructuario,
usufructario ordine v. usufruct;
male ordine 18, 20. 21, 10. 152—155.
157. 189, 20. 193, 5. 194, 5. 196, 25.
197, 25. 198, 25. 212, 15. 213, 30.
214, 30. 231, 15. 233, 1. 251, 20. 252.
253, 25. 268, 25. 280, 15. 349, 10. 352, 1.
357, 5. 362, 20. 463. 537, 1; *volontario*
ordine 51, 15; austiliter ordine 16, 30;
perpetualiter ordine 16, 35; = formula,
ritus agendi, ex. gr.: ordo ad
faciendum iudicium ad aquam frigidam
622, 20; *o. aque ferventis 659, 1.*
orfanulus *v. orphanus.*
originalis: *mancipia originalia 187, 5;*
servitium originale 593, 25; originalis
macula 577, 5.
originaria *mancipia v. mancipia.*
ornatus domus suae (*domus regis*), *re-
gina* 173, 1; *ornatus procerum palati*
regalis, maior domus 108, 10.
orphanus, *orphana, orfanulus 148, 15.*
401, 30. 402, 25.
orthodoxus, orthodoxy: *rex 173, 10;*
orthodoxi principes 308, 1; traditio
orthodoxorum 552, 25.
ortus, *hortus: orti pomiferi 352, 10; ad*
orto faciendum 465, 10.
os: *descriptionis noticiam ore proprio*
manuque confirmare 264, 5.
osculum, osculus = *donatio ante nup-
tias, 'osculo interveniente': o. inter-
cedens 163, 25. 164, 1—15. 539, 1, 20, 30;*
osculum facere, constitutere 543, 10, 15;
= *carta eiusmodi donationis 589, 5.*
10, 35; *cf. osculum pacis 176, 5.*

ospitium *v.* hospitium.

ostendera instrumentum, epistolas etc. 76, 5. 87, 10. 97, 25. 214, 15. 242, 25. ostensio kartarum 322, 15. ostensolia = utensilia 196, 10. ostis *v.* hostis. ostium, hostium; ostiae: ostia fracta 14, 15, 30; ostias concapolatas 15, 30; ad hostio sancto illo (appendere contestatiunculam) 28, 10; hostium ecclesiae 650, 20; hostia eccl. observare 141, 5; tradere per ostium 164, 25. 188, 25. 200, 15. 210, 25. 547, 30. otemtare, *adtempare* 588, 10.

P.

pacalia *v.* pagalia.

pacificare, se p. 69, 15. 88, 15.

pactio, paccio, pacio, peccio 84, 25. 149. 435, 25. 436, 15. 548, 1, 5; epistola locum pactionis 84, 20. 198, 10. 249, 35; carta, cartula pactionis 389, 5. 590, 1; paccio divisionis 24, 10.

pactum 14, 15, 30; p. inter parentes 69, 15. 84, 5. 134, 15. 149, 5; equalentia vel p. 197, 30; p. inter fratres 235, 5, 10. 249, 20; p., quod cum eis placitus sum 435, 25. 436, 10; cyrographi p. 517, 1; firmitatis p. 357, 15, 20.

paedagogium *v.* pedag.

paedera (*patriae?*) 22, 30.

pagalia, pacalia 88, 20.

pagani 282, 5. 519, 5; bellum contra paganos indicatum 425, 10; impedimentum paganorum 453, 5.

pagellus 351, 15.

pagensis = *pagensis* 228, 25.

pagensis, paginus, paginus 60, 5. 64, 15. 67, 1. 68, 20. 153, 5. 205, 35. 233, 5. 237, 10. 257, 1. 263, 5. 280, 15—25. 383, 40. 384, 5, 16. 399, 25. 403, 25; congregare pagenses 68, 20; clerus et pagenses civitatis 109, 5, 10; vicini paginsi 202, 20. 206, 1; scabini, pagenses scilicet loci illius 280, 20; relatio pagensem 38, 20. 64, 15. 121, 10. 122, 30; notitia pagensem 151, 15; cartae pagenses 37, 5. 39, 1. 69, 1. 70, 20; cf. cartae *pagensis* 228, 25; casa sancto illo paginse 188, 20; ecclesia pagensis 191, 5.

pagina, pagina 4, 5. 82, 30. 89, 15. 477, 20. 480, 35. 481, 20. 578, 5, 20. 587, 15; concessionis p. 568, 10; ingenuitatis p. 544, 20; p. ob confirmandam ingenuitatem conscripta 318, 25; iudiciorum p. 594, 5, 10; libertatis p. 578, 10; mandato (*i. e. mandati*) p. 4, 5; p. testamenti 86, 15. 88, 1—15; per paginae traditionem a vinculo servitutis absolvire 818, 25; pagina, que coram d. imperatore et omnibus lecta est, cum universis generaliter data fuit licentia eundi palatio 509, 30; = *epistola* 101, 15. 115, 10. — *paganola*, *paganula* 17, 1. 338, 10. 503, 20.

paginale alloquium 108, 15, 20.

pagus, pacus, paga 7, 25. 18, 10, 20, 25, 30. 22, 35. 28, 1. 31, 20. 39, 5. 41, 10. 47, 15. 48, 1. 50—53. 61, 5. 75, 5. 77, 1. 80. 86, 1, 25. 87, 1. 89, 10. 99, 25. 107, 25. 135—139. 142, 10. 144, 20. 145, 10. 148—150. 152, 6. 156, 10. 159—269 *passim*. 279, 20. 289—328 *passim*. 343, 30. 348—358 *passim*. 362. 380 *sq.* 387 *sq.* 403, 15. 406, 15. 435, 5, 10. 441, 1. 459 *sq.* 464, 20. 475—477. 480, 15, 20. 490 *sq.* 498, 10. 530—541. 546, 35. 548, 20, 25. 725; civitates vel pagi 107, 15. 112, 1; infra civitatem et a foris (foras) in ipso pago 191, 25. 203, 30; in pagis aut (vel et) terreturis (territoris) 190, 10. 204, 10. 205, 20. 207, 5. 290, 20. 295, 15. 306, 30. 313, 5; in pago illo, in grafia illa 214, 25; in pago, in comitatu 383, 5. 458, 25; comes pagi illius 384, 10; cf. 213, 5; consuetudo pagi 23, 15. 24, 30; tam in pago quam in palatio 4, 10, 20. 22, 20. 40. 37, 1. 56, 15. 58, 10. 159, 5. 190, 10; causas, quas in pago absque eius grave (a. suo iniquo) dispendio defenitae non fuerint 58, 16. 111, 20; infra pago de iusticias nostris consequi minime possimus 331, 10; iusticias, quae infra pagum definire per nos non valent 122, 15; archipresbyter pagi ill. 416, 15; pagus seu parochia 263, 5.

palatini 70, 20. 40. 105, 15; palatinæ excubiae 336, 20.

palatium, palacium 50, 5. 51, 10. 55, 5. 59, 1. 67, 5. 68, 1. 95, 1. 107, 25. 161, 25. 196, 20. 210, 1. 216, 25. 314, 35. 315, 1. 321, 25. 325, 35. 368, 5. 394, 25. 412, 15. 464, 1. 500, 30; tam in pago quam in palatio *v.* pagus; sacrum palatium 455, 25; in sacro palatio magister 532, 15; proceres regalis palatii 108, 10; rectores palatii 262, 20; summae palaci dignitates 526, 30; comes palatii; missus de palatio, a palatio directus 56, 5. 296, 5, 15. 324, 15. 326, 10; partibus palatii deservir 310, 15. 315, 10. 325, 15; functio, quae ex tributis seu vectigalibus partibus palatii venire debet 485, 5; ad partem palatii 10 libras auri persolvere 310, 1, 35; missum dirigere partibus palatii 524, 35; saumas partibus palaci dirigere 505, 5. — palacio pro placito 362, 30.

palatii comes: ante comitibus palatii 165, 5.

palius *v.* pallium.

pallium, palleum 454, 5. 718, 5; cum palius (*pallius*) stauracius 175, 20; caballum et palleum 100 solidos valentem 354, 5. palliolum 415, 15.

palmarum spatulæ, rami 415, 15. 421, 15.

palus: tonderi ad palum 418, 15.

panis, panes 292, 30. 355, 25. 417, 5; pane nitido, nitido 49, 5; pane sequente *ibid.*; panis bisus 629, 15; p. azymus 717, 10; p. inlevatus 690, 20;

p. absque fermento 631, 40; p. hordeaceus, ordeaceus 629—636. 639, *etc.*; iudicium, benedictio, exorcismus *etc.* panis et casei 629—636. 639, 642. 645—647. 650, 1. 655, 5. 660 *sq.* 665, 40. 666. 668, 30—669, 20. 670, 40. 671. 674, 25. 681, 20—682, 15. 686, 15. 687 *sq.* 690 *sq.* 703, 5. 715, 30—716, 35. 720, 35. 721, 5; 'Pater noster' in pane scribere 681, 25. 688, 5; iudicium panis ordeacii (pendentis) 630, 1—10. 15—30. 632, 10, 15. 691, 10—40; turnae, pane 630, 1, 5; tornet se panis in gyro 630, 30; turnate in gyro, panis 691, 35. pansare *v.* pensare.

papa = *episcopus* 36, 30, 40. 101, 10. 102, 20. 179, 20. 180, 5, 10. 198, 15. 221, 30. 471, 30; = *episcopus Romanus* 104, 15. 377, 1. 413, 15. 424, 10. 434, 5. 452, 30. 501, 30. 503, 1. 523, 20. 550, 15. 617, 25. 618, 5. 620, 25. 706, 10, 20. papilio mire pulchritudinis opere contexta, ita ut ferme 30 capere valet viros 453, 35—454.

par; pares 221, 35. 310, 5. 319, 30. 432, 35; pares et parentes 271, 20; pares suos, qui eum secuti fuerunt 62, 20; pares (aut) gasindi 63, 1, 5; pares (*regis*) 111, 5. 197, 15; cf. quidam ex pares 505, 35; = *coniuus* 78, 1. 87, 15. 99, 1. 100, 5; cf. 254, 35; = *altera pars contrahentes* 7, 20, 25. 24, 50, 15. 84, 20, 25. 92, 5. 94, 25. 146, 1. 158, 25. 187, 15. 30. 254, 20. 270, 25. 276, 5; pars (*contra*) pare suo *etc.* 187, 15. 30. 198, 5. 234, 10. 235, 15. 247, 30.

parabola 222, 15. 263, 20.

parabolare 260, 5.

parafreda = *paraveredi* 398, 10.

parasitus (*episcopi*) 367, 10.

paratae: paratas, paradas tollere, facere, requirere 43, 20. 44, 15. 45, 5. 201, 5, 15. 290, 20. 294, 30. 295, 20. 306, 30. 308, 15.

paraveredi, paraveridi, paraverida, paravereda 49, 5. 72, 15. 287, 20. 290, 20. 309, 10. 310, 15. 319, 30. 320, 5. 325, 15. cf. parafreda.

parciaria = *colonia partiaria* 14, 1.

parente = *parente fem.* 234, 25.

parentes *ex. gr.* 157, 5, 10. 357, 15; p. ingenui 11, 5. 12, 1. *et saepius*; ex alode parentum; parentes propinquii 51, 1; proximiiores p. de parte genitore, genitricies 212, 5; p. de patre, de matre 218, 35; apud parentes coniurare *ibid.*; compositio pro parente 156, 25; lende vel homicidium ad parentes transsolvere 281, 5; rewadiare leode ad parentes 256, 20; parentes et amici homine imperfecto — interpellabant 230, 30—231; cum parentum voluntate, consensu *etc.* sponsare, desponsare *etc.* 5, 1. 85, 15. 142, 20. 143, 15. 163, 30. 175, 1. 357, 25. 539, 25. 543, 15. 581, 20. 582; cf. 597, 25; absque voluntate parentum, sine dissimilitate parentum feminam rapore, in coniugium sociare

- etc. 85, 15. 98, 25. 144, 1. 154, 20. 277, 20. 281, 10; pactum inter parentes; parentes (*regis*) 44, 5. 54, 15. etc.
- pargamena 376, 15.
- paricula, paricula, pariglia: carta p. 38, 25. 67, 15; duas epistolas pariculas una tenorum conscriptas 234, 5.
- parientia 579, 35.
- parietina oratoria 426, 35.
- paritis (= *parientes*) prefatoras 15, 30.
- parochia, parocia, parrochia, parrochia, parrochia 14, 15. 40, 5. 162, 20. 218, 20. 219, 10, 30. 220, 10. 260. 263, 5. 264, 15. 396, 35. 398, 5, 10. 399, 10. 420, 25. 497, 30. 499, 10. 502, 25. 520, 20. 549, 30. 551, 25, 30. 553, 20, 560. 561, 1. 563—566; parrochiam circumire 420, 20.
- parrochianus 218, 20. 219, 10.
- pars; partes: duas partes 236, 15. 547, 15; tres partes 18, 25. 175, 5, 10; tertia pars; ullus de parte tua, qui tecum commorantur 156, 30; ad partem ecclesiae possidere, recipere etc. 53, 25. 78, 1. 314, 20. etc.; partes contrahentes vel litigantes ex. gr. 61, 15. 593, 10; neutra pars iectita non appareat 68, 5; inter partes silentium imponatur 590, 30.
- partio, parcio, portio 127, 20. 230, 5, 10. 235, 25. 236, 15.
- partire: inter se partiri seu condonare 276, 15; per festuca omnia partitum esse dixisse 84, 20.
- parva res 69, 5. 78, 15.
- parvuli 262, 30; tutores parvulorum 148, 10.
- pascere = *nutrire* 21, 25. 158, 15. 598, 25.
- pascua 5, 5. 7, 10. 16, 30. etc.; p. communis 387, 5; pascuis in omnem partem vergentibus 386, 5.
- pascuarium 97, 5. 388, 5.
- pasta 221, 25.
- pastio 301, 20.
- pastiva 301, 35; cf. 726.
- pastor = *episcopus* 47, 5. 415, 20. 444, 5. 481, 30. 555, 1.
- pastoralis = *episcopalis*: pastorale presidium 45, 15; p. officium 108, 25. 518, 5; pastoralis sollicitudo 119, 10; p. cura 108, 25. 304, 10. 352, 15; titulus pastoralis 396, 30. 400, 30. 426, 35.
- pastus, pasto (*hominum*) 21, 30. 598, 25; p. (*animalium*) 383, 10. 384, 5. 385, 25. 403, 25; silva ad pastum pororum 381, 30; pastus cuballorum 72, 15. 418, 10; pastum iumentis suis aut suorum diripere 397, 5; pro pasto exactare 482, 10.
- pater ex. gr. 134, 10. 141, 15. 143, 25. 146, 20. 147, 10. 357, 15. 20. 387, 20; patres filios in potestate habentes 590, 15; patris potestas 148, 1; carta obnoxiationis a patre in filiis facta 80, 25; carta, quae inter patrem et filium conscribitur 405, 1; consensus patris (*ad adoptionem filii*) 147, 25.
- pater monasterii 499, 10, 30. 569, 5; spiritalis pater 508, 20.
- paternus: paterna alodis, terra 69, 10. 88, 10, 15. 597, 20; paterna hereditas 149, 10; in loco paterno succedere 274, 30; (parentes) de parte paterna 282, 10; iuxta memoriam et paternam relationem deliberaverunt 408, 15.
- patrare cartam 382, 35. 383, 1; p. traditionem 400, 30.
- patria 401, 20. 402, 15; salus patriae 40, 15. 43, 1; = *pagus* 223, 30; cause, quae infra patriam absque gravi et iniquo dispendio definitae esse nequeunt 310, 25. 30. 311, 15, 20. 315, 15. 319, 5. 325, 25. 327, 25.
- patriciatus 37, 25. 47, 15.
- patricius, patritius; patricii 59, 1. 65, 1. 104, 15. 107, 1. 111, 25; patricius Romanorum 256, 35. 501, 40. 510, 5; Patricia Corduba v. *indicem nominum*.
- patrimonia (*regis*) 580, 5.
- patroncale carta, cartola 31, 5.
- patrocinatus obsequium 172, 20.
- patrocinium 142, 1. 204, 35. 476, 25. 502, 5; ingenui in patrocinio 576, 30; patrocinia sanctorum = *reliquiae* 22, 20. 703, 20.
- patronatus, patronatum: onus patronati 30, 15. 30; patronatus obsequium 188, 1. 210, 15; patronatus gratia 204, 35.
- patronus: ingenuitas sub patronum 134, 25. 156, 1.
- patruelis 387, 20.
- patruus 148, 15. 149, 1. 387, 20. 405, 5, 15.
- pauperes 71—73. 87, 5. 25. 105, 5. 110, 25. 343, 15; p. Dei 78, 10. 106, 10; p. Christi 76, 15; cessio ad p. 464, 30; alimonia pauperum; cura pauperum 109, 15; substantia p. 78, 15. 135, 15; stipendia seu substantia p. 489, 10; sustentatio p. 72, 1. 308, 25. 580, 10; receptor pauperum 518, 1.
- paupertas 83, 25. 279, 10; = *parva fortuna* 5, 1. 586. 25—35.
- paupertaticola 17, 30; paupertatula 590, 5.
- pavones 387, 10.
- pax et concordia 588, 1; pacis concordia 12, 35. 20, 10. 88, 20. 277, 25; bone pacis 61, 15. 20. 83, 25. 84, 10. 248, 35; expers pacis (ecclesiae) 88, 10; a pace christianorum extraneus 482, 35; osculum pacis 175, 5.
- peccio v. pactio.
- pecium v. petia.
- pecten 375, 10. 415, 15.
- peculiare, *peculium* 6, 5. 11, 40. 12, 20. 20, 10. 25, 20. 94, 5. 95, 15. 96, 1, 10. 172, 1. 175, 15. 185, 25. 188, 1. 204, 35. 228, 40. 246, 25. 260, 5. 273, 10, 30. 274, 15. 281, 20. 312, 10. 313, 30. 489, 10. 490, 10. 518, 25. 543, 40. 544, 35. 546, 10; peculio vel peculiare 578, 10.
- peculium 576, 20. 577, 15. 578, 10; = *pecus* 75, 10. 77, 5. 79, 20. 83, 25. 198, 5. 203, 35. 204, 15. 348, 10.
- pecunia 14, 15. 15, 25. 20, 30. 66, 15. 72, 20. 107, 25. 155, 20. 158, 5. 242, 1. 244, 5. 245, 35. 356, 30; dupla pecunia 20, 15. 89, 20. 90, 10; pecunia una cum beneficio duplicita exolvere 592, 1.
- pedagogium scolasticum 374, 30.
- pedes, *mensura* 90, 5.
- pedissequeae 387, 10. 404, 30.
- pelles 370, 25. 373, 20, 25.
- pellicum 432, 30.
- pennae 431, 40.
- pensa, *pondus* 287, 15.
- pensare, pesare, pansare 629, 15. 632, 1. 634, 40; solidi probi atque pensantes 90, 20. 235, 30; pesante 634, 10.
- peragrari, peregrare, perarari = *scribere* 43, 5.
- perceptio (*regis*) = *praeceptio* 53, 20. 200, 30. 201, 20. 202, 1.
- percontari, percunctari 280, 5; (testes) segregatim p. 598, 25.
- percurare, *procurare* 28, 25.
- percurrere: ubi reliqua sacramenta percurrunt 68, 1. 213, 1.
- perdictio, *perditio* 28, 15.
- perduta, *perdita* 233, 25.
- peregrini 217, 5, 10. 278, 20. 25. 396, 30. 410, 5. 411, 25. 439, 35. 523, 10. 580, 10; peregrinus = *extraneus*; mancipia peregrina 309, 15. 310, 20. 325, 25; xeniola peregrina 415, 10.
- peregrinatio 217, 10. 278, 15.
- perfecta aetas 148, 25.
- pergerre: Romam p. 70, 40. 402, 15. 421, 10. 425, 10. 453, 1.
- perhibere 66, 15. 497, 10.
- periculosa obiectio 152, 20.
- periculum: sui p. 309, 25; vitae p. 85, 20. 88, 20. 93, 25. 144, 1. 154, 25. 211, 1. 277, 25. 281, 10; p. mortis 6, 1. 93, 10. 141, 5.
- peripateticus = *baiulus* 375, 20.
- periurare 593, 1. 617, 26. 620, 30.
- periuri 593, 1. 622, 15.
- permisum, permisus: ex nostro (*regis*) permisso 53, 1. 10. 54, 5. 55, 1; ex permisso (*imperatoris*) 215, 25; (missi resident) ex permisso domini Hludovici 463, 30; ex permisso apostolico lui (*commutatio*) 91, 6.
- perpetrare cartam 389, 1; actum vel perpetratum 154, 20; v. causa sic acta vel perpetrata.
- perscrutari 122, 15. 324, 5.
- persecutio v. prosecutio.
- persequere v. prosequi.
- persona: personarum qualitas 163, 25. 539, 20; bonae et straneae personae 15, 1, 5; militans extranea, stranea,

- persona 17, 1. 20, 15; strinna p. 500, 10;
personarum acceptio, consideratio
384, 20. 675, 25; legitimam suam portare
personam 589, 25; missum in persona
sua (instrumentum dirigere) 9, 5. 59, 15.
107, 25; ad vicem personae meae 595, 15.
30 (*cf.* 20); cartam ex sua persona facere
382, 25; personas mutare 381, 25. 404, 1.
perstrigium, *praestigium* 665, 5.
pertica 387, 5.
pertinere: pertinentia 296, 30. 385, 5, 20.
402, 5. 403, 1. 460, 5; ad habam
pertinentia 408, 1; aspicere vel per-
tinere 139, 160, 5. 305, 35. 308, 25.
perturbare aliquem pro eo quod ad nos
(imperatorem) venit 311, 15. 327, 20.
pervadere 21, 10. 122, 25. 194, 20. 535, 10.
pervia 460, 5. 540, 20; pervio publico
229, 25.
pesante v. pensare.
pestacias, pestitio 49, 15.
pestes 417, 1.
petia, pecia, pecium = *pars*, *particula*
232, 25. 465, 10; nec in pecio suo
(= *ex parte sua?*) direxit 253, 1.
petitio missa 66, 10. 193, 1. 294, 20;
petitio monachorum 472, 25. 479, 10;
p. novitiorum 570, 1; professionis
petitio 570, 15; petitionem super altare
ponere 569, 30.
petitor = *actor* 535, 5, 15. 593, 20. 594, 1.
phalerae 388, 5.
philosophia 568, 5.
phisici 432, 1.
pigmenta 412, 20. 421, 10.
pignus 11, 30; loco pignoris emitto vobis
statum meum medietatem 17, 10; pi-
gnora = *reliquiae* 68, 20. 640, 15.
piissimus augustus 174, 5. 295, 30. 297, 25.
299, 10. 301, 1, 30. 305, 30. 322, 10;
piissimus imperator 380, 30; piissimus
rex 173, 1. 505, 30.
pila: molinis vel pilis 385, 5.
pillus: pillo et fistula se exitum facere
et dicere 490, 1.
piper 49, 10. 415, 15.
piscatoria manu facta 297, 1.
pisces 292, 35. 418, 5.
pittaciolum 370, 35.
placare v. plagare.
placere: traditio, conditio placita et
facta est 435, 35. 436, 20; pactum,
quod cum eis placitus sum 435, 25.
436, 10; bene placita 442, 10; dies
placitus v. placitum.
placitare 178, 30.
placitum = *quod placet*: in suum pla-
citum esse 486, 25; in placitum venit
nostrum (= *plauit nobis*) 581, 1. —
placitus, placitum, placetum, placito
etc. = *et dies statutus*, *et ipsa contio*
die statuto habita 9, 10, 5, 10. 17, 10.
23, 10. 67, 5, 10. 68, 5. 155, 1. 157, 10.
161, 25. 168, 15. 168, 30. 186, 25.
189, 10. 196, 25, 30. 214, 5. 231, 5.
233. 236, 5, 25. 251, 25. 252, 10. 253, 1.
357, 1. 407, 1. 464, 5. 490, 20. 537, 1;
placitum adtendere 10, 10. 23, 5; p.
adimplere 155, 10; p. custodire; p.
neglegere 67, 10. 189, 15. 196, 30; dies
placitus prefinitus 92, 15; dona domno
rege in placito instituto transmittere
178, 30; placitum (*regis*) 262, 25;
generale placitum 321, 25; — placitum
= *pactum*, *contractus* 346, 30 (*pre-*
caria). 363, 5; = *cautio* 594, 25, 30.
595.
plaga orientalis 725, 15.
plagare, placare = *ferire* 153, 15. 20.
plancturia 28, 1. 10—20.
plebeii 435, 35. 436, 20.
plumatia et capitalia 418, 10.
plumbum 505, 20.
poderis linea 414, 15.
poena 308, 30. 536, 30. 537, 15; poenas
persolvere 311, 15. 327, 25; poena
capitis 152, 20; poena statuta 149, 10;
poenam inscriptam prosolvere 350, 20;
poenam adnectere, inserere 19, 5. 77, 10.
159, 30. 175, 25. 489, 15; cf. 148, 5.
poenam subiungere 575, 40.
poetica ars 522, 10.
pollen 287, 10.
polepticum, puleticum, *polypticum*: in
poleptico publico censitus 56, 1.
polimitus, *polynitus*: palliolum polimitum
415, 15.
poliare, *pulsare* 477, 15.
pomaria 385, 5.
pomiferi orti 352, 10.
pompa diaboli 701, 10.
pondio, ponda, pondua, pondera: argenti,
argento p. *ex gr.* 11, 15. 19, 5. 21, 1.
76, 10. 77, 20. 84, 25. 356, 35.
pontaticus 107, 15. 301, 15. 309, 10. 310, 15.
pontonicus 112, 1.
pontifex = *episcopus* 15, 10. 30, 10.
39, 10. 40, 10. 20. 41, 20. *etc.*; p. civi-
tatis 77, 10. 162, 5. *etc.*; p. urbis
236, 35; p. Romane ecclesiae 377, 1.
500, 5; summus p. 377, 1. 442, 30;
metropolitanus p. 179, 30; proprius
p. 216, 15; pontificem eligere 550, 25. 30.
551, 35; p. consecrare 46, 20. 556, 30;
coram pontifice vel coram illo comite
280, 15 (*cf.* 25); pontifex suo advocatus
eius 66, 25; veniens advocatus in causa
pontificis 463, 30; constitutio pontifi-
cum 39, 10. 41, 20; institutio pontificum
66, 1; (*rex*) cum consilio et voluntate
pontificum procerumque 109, 10; con-
sensus pontificum 480, 10. 35; remota
pontificum potestate 72, 10; culmina
sacerdotum, regum et pontificum 173, 25.
pontificalis dignitas 45, 20. 100, 15; pon-
tificalis ordo 554, 25; pontificalis offi-
cium 566, 35; p. culmen 102, 20; pon-
tificalis apex 445, 10; cathedra p.
109, 10; sacrae pontificalis (?) 520, 10.
pontificium, pontifitium, pontefitium =
pontificatus 554, 30; = *facultas* 78, 5.
80, 15. 20. 81, 10. 84, 20. 100, 5. 25.
191, 15. 199, 25. 200, 5. 231, 10. 30.
236, 10. 254, 10. 40. 255, 15. 266, 5.
popularis: possessiones populares 403, 5
— 15; populare regimen ecclesiae 47, 5;
nobiliores popularium 403, 15; proceres
ac populares 436, 1. 20. 25.
populus 66, 20. 348, 20. 359, 1. 362, 20.
382, 15. 399, 20. 549, 10; omnis
populus (= *populus*) tam Franci,
Romani etc. secundum legem et con-
suetudine eorum regere 48, 1, 5; regni
et populi utilitates et necessitates ordi-
nare et disponere 325, 35; populus
noviter ad christianitatem conversus
318, 5; episcopi et comites, populo
praepositi 318, 10; principes populi
415, 30; primatus populi 46, 15; populus
terrae illius 318, 25; = *plebs* (*eccles.*)
ex gr. 21, 25. 396, 5, 10; clerus et
populus 216, 1. 295, 25. 307, 10. 552, 20.
porcus, quem servus hoc anno reddere
debet 418, 20.
portae apertae 30, 15. 30. 172, 25. 246, 10.
257, 30. 273, 35. 281, 20. 312, 5. 313, 30.
363, 20. 467, 15. 518, 25. 543, 30.
724, 35; portis conquasatis 14, 15.
portarius 361, 25. 386, 30. 389, 1, 20.
390, 5. 408, 15. 436, 25.
portaticus 301, 15. 309, 10. 310, 15.
315, 20. 325, 15.
portator, portitor = *baiulus* 104, 15.
106, 1. 117, 1. 335, 5. 369, 5. 440, 1.
448, 20. 566, 5.
portio, porcio 4, 10. 25. 18, 10. 20. 52, 1.
56, 10. 72, 5. 78, 20. 83. 84, 10. 107, 25.
108, 5. 147, 20. 149, 10. 15. 199, 5, 15.
200, 15. 203, 35. 236, 1. 244, 20.
250, 5, 15. 268, 5, 30. 275, 10—20.
343, 5, 35. 350, 5. 352, 10. 401, 25.
402, 25. 476, 25. 30. 476, 15. 590, 5, 10.
597, 15. 20; quarta porcio 18, 20.
19, 1.
portiuncula 276, 15. 278, 1, 10.
portus 107, 10. 201, 35. 301, 15. 302, 25.
304, 1.
possessio: p. non rumpatur 28, 5; p. pre-
iuditium generare non debeat 99, 15.
191, 15; nostri iuris atque possessio-
nis 460, 5; = *res possessa*, *ex*
gr. 20, 30. 77, 5, 30. 144, 5. 399, 25;
iuxta possessionem presbyteri itineris
rectitudine porveniens 411, 30; posses-
sio, cui vocabulum est ill. 580, 10;
possessions curtare et praecidere
404, 35; possessions populares 403, 5
— 15; p. regales, episcopales, mona-
storiales 403, 5.
possessores 556, 10. 25.
possidere: iure p. 294, 25; res per diver-
sorum annorum curricula possessa
139, 20.
post se habere 8, 25. 35. 10, 1. 13, 25.
19, 15; post se dicere vindictum 15, 1;
post se retinere 59, 10. 60, 10. 20.

- 67, 15. 92, 20. 157. 190, 15. 196, 25. 197, 15. 198, 25. 214, 30. 233, 1. 463, 35; post se recipere 67, 20. 68, 5; post se preoccupare 537, 1; post iure alicuius vindicare 579, 20.
- postoris derelinquere 16, 35. 582, 20; posteris relinquiero *ex. gr.* 52, 1. 53, 1. 61, 15. 546, 10. 584, 26.
- posteritas 54, 25. 94, 10. 97, 5. 172, 20. 233, 15. 324, 15. 325, 1. 352, 30. 353, 1.
- postheredes 360, 30. 724, 30. 35.
- potebat, poterat 252, 20.
- potens vir 405, 25; potentes 291, 10; potentes palatini 70, 20. 105, 15; potentiores 382, 5. 424, 15.
- potentia (*regalis*) 319, 10.
- potestas: p. patris 148, 1; patres filios in potestate habentes 590, 15; se in alterius potestate commendare 185, 1. 30. 158, 15; venire in potestate, discedere de p. 148, 1; subtrahere de alicuius potestate 158, 20; auferre de alicuius potestate 100, 5; rovocare in potestam *ex. gr.* 97, 5; suo iure et potestate 76, 20; cf. 304, 35; directa vel certa potestas 584, 25. 589, 30; illicita p. 308, 20; p. eligendi (*episcopum*) 549, 35. 550, 35. 551, 20; p. ut abbatem eligerent 397, 20; actorum potestas 588, 5; defensionem infra potestatem sancti eligere 273, 10; potestate pontificum, ecclesiasticorum officialium vel publicorum remota 72, 10; immunes ab omnium hominum potestate, nisi nostra (*regis*) et episcopi 399, 10; qualibet potestate praedita persona 318, 30; potestates diversarum dignitatis 439, 35; potestatibus ac primatis 73, 1; potestas principalis 23, 15; p. regalis 24, 30. 58, 1; p. regia 109, 5. 352, 1. 396, 10; p. imperatoria 381, 10. 434, 35; v. iudicaria potestas.
- potestatibus: potestativa manus *v. manus*. — potestative 385, 5.
- potiones malae 195, 5.
- praeceptio = *praeceptum regis* 41, 15. 53, 25. 54, 15. 55, 15. 61, 20. 63, 1. 10. 65, 15. 66, 5. 289, 1. 295, 30. 301, 30. 302, 1. 317, 1. 10. 322, 25. 327, 20; praeceptiones regales 37, 1; preceptio principie 44, 15; aequales preceptiones 68, 5; precepio de lesewerpo 51, 5; p. de navibus 300, 30.
- praeceptum, precepto 169, 25. 264, 15. 385, 10. 420, 5; p. (*regis, regalis, imperatoris*) 48, 1. 50, 20. 51, 15. 54—56. 58, 10. 61—65. 107—109. 112, 1. 121—125. 151, 1. 190, 5. 228, 30. 289, 30. 291, 10. 293—297. 303, 15. 306, 25. 308, 25. 30, 311, 1. 314—317. 322—324. 326, 35. 328, 5. 397, 20. 25. 415, 1. 434, 30. 459, 15. 25; praeceptum imperatorium 315, 20; imperialia praecepta 489, 1; preceptum dominicum (= *regale*) 107, 25; p. de aqueducto 322, 30; p. de clericatum 38, 5. 55, 10; p. confirmationis 297, 25. 299, 1; p. a modum commutationis 61, 15; p. super commutatione 289, 10; p. denariale; p. de servo per denarium ingenuum relaxato 124, 30; p. de episcopatum 37, 20. 45, 15; p. inmunitatis 295, 30. 296, 30. 297, 5. 308, 25; p. quid sit inmunitas 296, 20; p. quorum ad hostibus — fuerint instrumenta incensa 63, 15; p. interdonationis 38, 1. 50, 1; p. Iudeorum 309, 1; p. de lesaeum werpo 38, 1; p. pro monasterio igne cremato 122, 20; p. de mundeburdo 323, 5; p. de navibus 302, 10. 303, 15; p. negotiatorum 314, 30; p. de rebus abstractis et restitutis 291, 25; p. de rebus ecclesiasticis apud imperatorem commutatis 314, 1; p. de rebus factis et postea restitutis 293, 1; p. de (super) rebus redditis (reddendis) 321, 20. 323, 20. 324, 1; p. de venditione 125, 1.
- praedae 173, 15.
- praedecessores *ex. gr.* 66, 30. 299, 15. 303, 20.
- praedia, predia 216, 15. 584, 15.
- praedicare 220, 10.
- praedicatio 45, 20. 109, 15. 318, 10. 25.
- praefectus vel procurator regis 403, 20.
- praeiudicia contentio 352, 25.
- praeiudicium, praeiuditium: absque preiudicio 75, 15. 78, 5. 26. 81, 5. 99, 5. 100, 5. 20. 155, 25. 321, 20. 325, 1. 346, 25; sine preiudicio 353, 5; absque vestrum preiudicium et domni illius 7, 10; absque p. sancti illius, cuius terra esse videtur 7, 20. 11, 20. 18, 1. 25, 5; absque preiudicio (de statu) ingenuitatis 94, 10. 95, 15; preiudicium preparare, inferre etc. 139, 20. 25. 169, 20. 591, 10; praeiudicia pati 296, 25; possessio preiudicium generare non debeat 99, 15. 191, 15.
- praeflatus; praelati 215, 25. 297, 25. 298, 40. 304, 5. 319, 30. 516, 5.
- praemium 39, 20. 550, 20. 551, 15; praemia (*dos*) 582, 30. 583, 1.
- praenotare: instrumentus vel anterius vel posterius prenotatus 76, 1; epistolae ante testamentum prenotatae 87, 10. 476, 10.
- praepositura 518, 5.
- praepositus 237, 1. 331, 30. 361, 25. 385, 10. 386, 30. 389, 1. 20. 390, 5. 401, 10. 408, 15. 436, 25. 497, 35. 502, 30. 505, 15. 514, 35. 571, 10; per iudicio illo preposito 10, 10; ante illo preposito 12, 10; cf. propositus.
- praesens pagina 480, 35; praesentes (*sc. litterae*) 106, 1.
- praesentare: p. autorem 23, 10; p. in autocito 21, 10; p. epistolam, strumenta 15, 5. 136, 10. 411, 15; (*homines*) imperatoris obtutibus p. 368, 10; sc. (*imperatoris*) obtutibus p. 314, 35; presentare homines, testimonia 10, 10. 212, 20. 25.
- praesentia (*regis, imperatoris*) 51, 5. 55—61. 67, 5. 81, 1. 107, 20. 108, 5. 155, 10. 228, 25. 288, 10. 15. 293, 10. 298, 10. 310, 30. 311, 15. 20. 319, 1. 5. 322, 15. 323, 5. 325, 25. 327, 20. 367, 1. 5. 398, 20. 505, 30. 506, 5; p. dominorum 28, 25. 29, 10; p. domini 524, 35; p. (regis) vel procerum 51, 10. 67, 1. 15. 155, 5. 288, 10; p. (regis) aut missorum 327, 25; p. regis aut principis loci 151, 20; p. principum 57, 5. 190, 5. 228, 30; p. procerum 288, 1; interfectus in praesentia (regine) 323, 25; praesentia iudicis 154, 1. 594, 25; p. (comitis) 362, 20. 382, 15; p. inluster vir (inlustris viri) 536, 25; p. sacerdotum 140, 20.
- praesentialiter, presentaliter 60, 1. 90. 214, 20.
- praesidium, presidios, presidia 15, 25. 50, 20. 79, 20. 82—84. 198, 5. 203, 35. 204, 15. 276, 5. 477, 1; presidia domus 50, 10.
- praesignare 568, 15.
- praestare: solidos p. 206, 15. 20. 594, 20. 35; solidos ad beneficium p. 93, 1. 195, 25; (terram) p. 99, 5; res ad usandum vel condigendum p. 191, 10; ad usu beneficio ad excolendum p. 236, 1. 20; pristetum beneficium *v. beneficium*.
- praestaria 70, 5. 99, 20. 100, 5. 40. 191, 20. 200, 1. 268, 45. 269, 20. 389, 35. 490, 30. 491, 40. 723, 10. 724, 1; p. de quinquennio in quinquennium renovata 270, 5.
- praestatio 591, 10.
- praestatoria epistola, *praestaria* 100, 5.
- praestigatio 676, 1. 694, 15. 40.
- praestigium 621, 35. 625, 20. etc.
- praesul = *episcopus* 292, 1. 5. 295, 20. 307, 1. 334, 25. 387, 25. 427, 35. etc.; presol 480, 30; Gallearum presules 503, 15; presul archiep. 176, 35. 177, 45; apostolice sedis p. 424, 10. 496, 35. 498, 20. 552, 35; summus p. 452, 35. 523, 15. 554, 40—556.
- practextus, *praetextum* 72, 10. 138, 25. 139, 10; = *defensio*, sub pretexo basilicae, sancti tenere 156, 15. 160, 25.
- praetorium, *praetrium* ius 175, 1. 585, 15. 586, 15.
- praevasores, *pervasores* 169, 25.
- pras (?) 12, 35.
- prasinus color 415, 15.
- pratella 97, 1.
- pratum, prado, prata, prada, pratæc 5, 6. 7, 10. 16, 30. 17, 35. 18, 15. 30. 28, 20. 69, 20. etc.; pratæ segaturino 358, 1; de pratæ Carbosanias 539, 5.
- precaro rem alterius 70, 5. 100, 15.
- precaria, *præcarya*, *pregaria*, *precaturia* 69, 5. 70, 5. 77, 25. 78, 15. 183, 30. 189, 5. 20. 169, 15. 20. 191. 199. 235, 35. 236, 1. 242, 30, 35. 243, 244, 1. 253, 35. 254, 20. 255. 256, 1. 268, 25. 269, 15. 490, 1. 491, 10. 548, 20. 591; cf. 597; p., quam pater a filii suis accipit

249, 35; precariam emittere 78, 5. 100, 20; 254, 5. 349, 30; carta precaria 548, 20; epistola locum precariae facta 100, 10; precariam renovare 169, 20; absque alia intercedente p. 81, 20; absque alia renovata precaria 99, 10; p., acsi (quasi) semper per quinquecum renovata fuisset 78, 10. 81, 20. 100, 25. 139, 25; precariae per quinquecum renovatae 191, 20; p. absque ullo quinquecum renovata 243, 5; p. de quinquecum in quinquecum renovata 199, 35. 200. 209, 15; si p. renovata non fuerit, absque alia p. 30 annorum spatia obtinat firmatatem 169, 30; = *praestaria* 269, 45. 346, 349—352, 354, 30. 355. 361. 381, 15. 20. 386. 389, 35. 401. 402, 10. 15. 405, 10. 406, 5. 408, 25. 436, 25. 725, 15. 20; carta precaria 381, 15. 386, 15. 436, 25; destruere precariam 346, 40. 351, 5. precario 384, 1. 399, 25. 403, 20. precarium ius: iure praecario terras dare ad excoendum 591, 5, 10; precario iure terras pro excoendum expetere 591, 20. precursor, precatur 235, 35. 242, 35. 255. precatoria, precaturia = *precaria* 78, 10. 133, 40. 139, 30, 45. precursorium memorandi fratrum mortuorum 571, 10; indiculo precatorio 236, 35. presbyter, presbiter, praebsiter 30, 10. 72, 20. etc.; ordinare ad presbyterum 127, 15; ordinare ad canonicas presbyteri *ibid.*; presbiteris in vicem ipsius archidiaconi 464, 20; basilica, ubi presbiter custor esse videtur 241, 25; presbyteri, qui ecclesia custodire vindentur 598, 25. presbyterales dare 598, 30. presbyteratus 215, 25. 216, 15. 560, 15. 563, 30. presbyterum 260, 35—261. 567, 15. pretium, precium, practium 5, 30. 6, 15. 7, 30. 12, 25. 13, 5. 14, 10. 89, 15. 90, 5. 138, 15. 140. 141, 10. 15. 158, 10. 160, 10. 15. 186, 5. 10. 188, 15. 189, 1. 229, 10. 233, 30. 285, 35. 236, 20. 244, 25. 245. 272, 25. 273, 5. 277, 10. 312, 30. 387, 20. 581, 1; 2 denarios in quocumque pretio prosolvere 406, 10; precii adnumeratio 89, 10; p. adtaxatum 362, 15; p. taxatum 11, 20. 229, 25. 235, 30. 245. 277, 10. 454, 30; chrisma sine pretium concedat 39, 20; = *pecunia*: si p. defuerit 614, 30. privilegium v. *privilegium*. primates: index provintiae cum consensu primatibus civitatis 148, 15. primatus: p. populi 46, 15; potestatibus ac primatis 73, 1. primi de utraque parte 403, 15. primores de comitatu 384, 1; p. in parochia 551, 25; primores loci 516, 10. 35. 517, 2. principalis: p. potestas 28, 15; principale negotium 14, 26. 15, 10; principalis clementia 41, 5. 44, 5. 45, 15; missi principales 384, 20; principales (*civitatis*) 4, 5. 136, 25. 587, 20. principalitas 47, 1. 64, 15. principatus 173, 20. 377, 10. 482, 10. princeps; principes = *rex, imperator* 28, 10. 29, 1. 44, 15. 20. 45. 54, 1. 20. 86, 15. 134, 15. 137, 25. 150, 10. 288, 20. 299, 5. 20. 300, 5. 479, 30. 480, 10. 535, 10. 584, 30; in praesentia principum (manumittere) 57, 5. 190, 5. 228, 30; coram pio principe ac imperatore N. et filiorum eius donamus seu et tradimus 546, 35; orthodoxi principes 308, 1; Chlodoveus rex, princeps Francorum, 498, 5, 10; = *principes propriæ dieti et maiores domus*: rex vel princeps 121, 15; mundeburde regis et principes 38, 10. 58, 1. 111, 1; confirmation regis vel principis 134, 15. 150, 10; in presentia regis aut principis loci 151, 20; princeps Aquitanorum 302, 35; anno illo sub illo principe 172, 10; = *nobiles* 506, 1; principes populi 415, 30; conventus principum et vulgarium 403, 10. — princeps apostolorum 497, 20. priores 515, 30. 550, 35. privatus: munus privatorum (opp. m. regium) 40, 5. 65, 15. 482, 5; largitas regis aut privatorum 43, 5; loca privata, publica et communia 297, 10; seu privato seu publice 421, 30—422; publice privatimque 516, 5. privilegium, prelibatum 37, 15. 39, 1. 41, 1. 42, 1. 65, 10. 118, 10. 125, 10. 397, 20. 398, 1. 472, 25. 481, 25. 35. 482. 497—508. 528, 25. 578, 10; p. per auctoritatem regis adumbratum 65, 10. 15; cesso regis de privilegio 37, 20. 41, 5; privilegium libertatis 39, 15. 41, 20; p. de abbatis ingressu quam et de reliqua 66, 1; p. de omnini negotio 111, 25. probare 590, 35; professus vel probatus apparuit 256, 15; (Hebrei) probati secundum legem eorum 310, 35; causae probatae 145, 20; probari (iudicio Dei) 619, 1. 638, 30. 684, 25. probatio 534, 35. 593, 20; = *iudicium Dei* 638, 30; homines mittente in aquam ad probationem 618, 35. et *sacripius*; pabulum probationis 716, 30. probus: solidi probi et pensantes 90, 20. 235, 30. proceres 311, 25; proceres nostri (*regis, imperatoris*) 46, 1. 51, 10. 67. 68. 108, 1. 109, 10. 155, 5. 190, 1. 196, 20. 262, 20. 288, 1. 10. 293, 5. 296, 5; rex eius seculi cum proceribus suis 482, 15; proceres regalis palatii 108, 10; procerum industrem 486, 25; conventus procerum vel mediocreum 383, 40; eomitem aut vicarium cum reliquis proceribus 384, 10; proceres aut populares 435, 35. 436, 20; proceres et plebeii 435, 35. 436, 20. processio 718, 5. proconsul: die proconsule 458, 5. procreatio 332, 25. 545, 20; p. legitima 358, 1. 435, 25. 436, 10. procurare causam 202, 10. procurator: dominum et procuratorem instituere 29, 5. 146, 15; = *officialis* 330, 25. 418, 15. 419, 5; procurator regis 403, 20; superioris aut inferioris ordinis rei publice procurator 308, 10. 15; ministerialis vel procurator rei publicae 399, 20. producti in testimonium dicendum 320, 1. profectio 420, 25. professor *pro* professor 171, 15. proferre viunditionem 108, 1; p. (epistolam) 151, 20; protulit ad legendum (iudicium etc.) 157, 35; cf. 68, 25; leges sine die et consule prolatae 546, 10. professio 429, 10; p. ordinandi episcopi 555, 35 (cf. 556, 5); professionis petitio 570, 15; professio de *statu servili* 321, 5; p. manu accusatoris conscripta 536, 10. 537, 5. professor (*notarius curiae*) 98, 10. 171, 15. 176, 1. 203, 1. 209, 1. 10. profiteri 108, 5. 154, 20. 231, 1. 20. 233, 25. 252, 25. 321. 594, 1; professus vel probatus apparuit 256, 15; profiteor per hanc cautionem 591, 30; scriptura voluntatem suam profiteri 137, 25; vitam regularem profiteri 424, 30. profligare 578, 10; nullos in eodem loco prodigat labores 590, 30; quod ibi profligavit amittere (debeat) 591, 1. progenies 44, 1. 357, 15. 406, 10. progenitors 388, 5. proheredes 11, 10. 77, 15. 82, 15. 83, 5. etc. prolis, prulis 18, 15. 30. 23, 25. 87, 10. 206, 25. 395, 25. prologus, prolocus 38, 1. 10. 52, 5. 58, 15. 69, 1. 74, 5. 20. 110. 203, 10. 210, 15. 246, 1. 359, 40—360. promerere, promereri 62, 5. 328, 20. 404, 35; servire et promerori 168, 20; promerito (?) 403, 20. promissio stabilitatis 570. 571, 5; p. (*episcopi electi*) 655, 15. promittere ledesamio 38, 25; fidelitatem et leudesamio p. 68, 20; rogulam p. 570, 35; oboedientiam, conversiōnem, stabilitatem p. 491, 20. 569, 10. 30. 570, 1. promotio pro promotio 497, 30. 502, 25. promotio 258, 10. 406, 20. 534, 5. promovere ad sacros ordines 218, 20. 219, 10. 311, 25. 314, 15. 328, 20. 543, 20. 561, 5; promovere abbatem 40, 1; ad sacerdotium, ministerium etc. p. 411, 5. 423, 35. 550, 5. etc.; vernaculum ad cornu altaris promovere 518, 20. — promovere exercitum 292, 30; p. vecturam (?) 723, 25. promulgare capitula 310, 35—311, 5; p. sentenciam 434, 5, 10. propalare 39, 15. 41, 15. 593, 15.

- propinquui 5, 15, 6, 5, 11, 1, 18, 1, 20, 20, 15, 50, 20, 51, 1, 84, 5, 108, 20, 149, 5, 234, 30, 280, 5, 293, 25, 30, 296, 15, 20, 385, 25, 542, 30; p. ex latere venientes 291, 20.
- propinquitas 384, 20, 527, 1. — propinquietas (?) 28, 20, 25.
- propositio 73, 10; proposiciones vel responsionis eloquia (alloquia) 37, 10, 58, 20.
- propositus = *praepositus* 12, 15.
- proprendere: terram (malo ordine) preprendere 233, 1, 5; terram per fortiam nunquam proprii aut pervasi 194, 20.
- proprietarius: res proprietariae 136, 30 — 137; v. ius proprietarium.
- proprietas 18, 30, 70, 30, etc.; rem alterius ad proprietatem sacre 100, 15; res sibi in proprietatem vindicare 316, 5; res reducere in proprietatem 353, 5; in proprietatem concedere 289, 1, 5, 399, 15; ius proprietatis 275, 1, 490, 5; proprietatis titulus 74, 1; res, terra proprietatis meae, nostrae etc. 13, 5, 20, 30, 121, 5, 138, 145, 5, 155, 20, etc.; = *res propriae, terra propria* 70, 5, 92, 25, 98, 25, 400, 1; proprietas parentum 62, 1, 86, 15; vindicio proprietate 13, 1; super sua proprietatem monasterium aedificare 41, 15.
- proprius: res propriae 20, 20, 31, 15, 91, 5, etc.; in rebus suis propriis residere 323, 15; proprius solus 369, 30; silvae communes aut propriae 385, 5; ad publicum revocare proprium, res proprias 323; proprium aut libertas per potentes ablata 291, 10; ad proprium sacre 236, 10, 25; concessimus (Hebreis) de rebus eorum propriis commutationes facere et proprium suum vendere 309, 10; ad propria, in proprio sedere, residere 193, 15, 257, 1, 296, 20, 319, 5, 326, 15; amici, qui ad proprias eorum resederint 57, 15; in propria restitutus 474, 25; vestitu manu reversus est in propria 362, 30; monasterium in proprio edificare 472, 25, 480, 10; ad proprium concedere, tradere, dare 294, 1, 10, 319, 15, 20, 320, 20, 25, 328, 1, 458, 25; dare ad suum proprium ad habendum 459, 5; reddere proprio 357, 10; locello de suo proprio 331, 15; ex proprio, ex comitatu, ex beneficio 289, 25.
- proscribere 23, 20.
- prosecutio, persecutio 86, 15, 136, 20, 159, 5, 170, 1, 175, 40, 176, 25, 209, 5, 30; tam in prosecutione quam in (ex)actione 73, 20, 76, 10.
- prosecutor 4, 5, 15, 5, 20, 97, 15, 20, 98, 15, 137, 5, 202, 30, 35.
- prosequi, proseguere, prosequire, prosequere (causas, negotia etc.) 4, 5, 5, 20, 15, 35, 21, 20, 22, 30, 35, 29, 15, 56, 15, 20, 58, 10, 95, 1, 97, 20, 98, 5, 134, 10, 136, 20, 137, 1, 146, 5, 10, 159, 5, 165, 1, 10, 170, 25, 176, 190, 10, 15, 202, 30, 209, 10, 216.
- prosolvere censum 348, 25, 349, 1, etc.; terram prosolvere 25, 5; res cum censu prosolvere 351, 30, 352, 30, 353, 1, 355, 20.
- prospectus 14, 20, 15, 35.
- protectio 308, 35.
- protector 177, 1.
- provenda fratrum 548, 35.
- providentia 535, 10; cura et p. 318, 25, 405, 25; episcopalis providentia 497, 10.
- provincia, provintia 14, 20, 29, 10, 296, 5, 308, 15, 421, 5, 25, 422, 5, 426, 5, 443, 15, 453—455, 479, 15, 538, 25, 552, 30, 568, 40; curialis provinciae 14, 25; iudex provinciae 148, 15; senatores provinciae 403, 25; rectores provinciae 404, 35; Provincia; Agrippensis, Gallicana provincia; Gallarum, Langobardorum, Romanorum provinciae v. *indicem nominum*.
- provinciales 425, 10.
- provvisor loci, ecclesiae 384, 10, 440, 10.
- proximus: proximi 94, 25, 248, 20, 358, 10, 387, 5, 15, 405, 5; apud proximiores parentes suos coniurare 212, 5; proximi heredes 358, 5.
- prudentes viri 420, 20.
- prunac: super prunas ambulare 492, 10. psalterium 127, 20, 417, 20; iudicium cum psalterio faciendum 671, 40—672, 5.
- psifacus: aves psifacos 415, 15.
- publicare 46, 5. — publifar (?) 29, 10.
- publiciter 230, 30, 233, 15, 236, 30.
- publicus, publicus: publici (?) 4, 15; publicum: in publico recitare 29, 25, 176, 10; in publico proferre 170, 30; in publico, non in secreto 30, 5; non fraude, in fraude, sed in publico tradere 189, 5, 547, 30; publicum = *fiscus*: ad publicum revocare 323, 30, 35; solvere in publico 361, 25, 362, 30; actor publicus 316, 20; aerarium publicum; arcipibus publicis v. archivum; aures publicae 162, 1, 171, 10; civitas publica 546, 5; codices publici; crima publica 424, 10; cura, curia publica; curtis publica 396, 20; denonciatio publica 14, 25; fiscus publicus 124, 20, 278, 10; forum publicum; functio publica 290, 25, 308, 5, 20; gesta publica; homines publici 299, 15, 25; iudex publicus; publica iudicaria potestas 43, 15; iudicium publicum 704, 10; locus publicus 465, 25; loca publica 297, 10; mallus publicus 230, 10, 357, 15, 382, 5; mercatus publicus 28, 15; officiales publici 72, 10; paenitentia publica 426, 5; qui de parte publica curam vel sollicititudinem habendi positi sunt 162, 10; pervium publicum 229, 25; polepticum publicum 56, 1; rationes publicae 152, 5, 537, 15; res publica; servitium publicum 232, 10, 233, 30, 546, 1; strata publica 242, 1; vadum publicum 264, 1; via publica 6, 30, 354, 1; villa publica 724, 35; publice, publicae 98, 5, 15, 100, 25, 245, 35.
- 346, 30, 401, 35, 402, 30; Actum publice v. agere; publice tradere 176, 15, 20, 186, 10, 199, 15; non occultae, sed publicae 159, 20. Cf. privatus.
- puella 19, 30, 85, 5, 10, 143, 15, 20, 539, 25; puellam invitam trahere 69, 15, 85, 15, 134, 5, 143, 25; missus puerilae 143, 15, 20.
- puollare (?) congregatio 221, 25.
- puer = servus 586, 10; pueruli 460, 1; puer = *vicarius accusati in iudicio aquae frigidae* 629, 5, 689, 25, 35, 690, 10.
- puleticum v. polepticum.
- pulli 49, 10, 292, 30; pulli cinsales, pasti 287, 15.
- pulsare, polsare = *accusare, petere* 21, 1, 88, 15, 152, 20, 477, 15, 489, 20, 537, 15, 594, 20.
- pulsator 21, 1.
- pulveraticus, pulveratico, pulvoratico 107, 15, 112, 1, 201, 30, 301, 20, 309, 10, 310, 15, 325, 15.
- pupillus; pupilli 48, 5, 148, 10, 20, 149, 1, 428, 25; epistola, qualiter pupilli recipiantur 134, 10, 148, 10.
- purgatio 617, 1, 646, 35, 647, 5, 10, 700, 20.
- purificare 648, 25.
- purpureus: purpureis vestibus tribunal ascensiuri ornati 414, 15, 20.

Q.

- quadragesima 292, 30, 368, 10, 20; caput quadragesimae 426, 5.
- quadripedia 175, 15.
- quadruplum: sumptus in q. restituere 152, 1.
- quaerere 320, 1, 382, 10; hominem ad servitium q. 357, 10, 15; homo quesitus 465, 15.
- quaestio, questio: si q. orta fuerit 298, 40; q. sive mallatio de silva 382, 10 (cf. *ibid.* 20).
- qualitas locorum 404, 10; q. personarum 163, 25, 539, 20.
- quartam (portionem) reservare 18, 20, 19, 1, 144, 25; cf. Falcidia.
- quatrum (?) 22, 10.
- querella, querela, querilla 17, 1, 535, 1, 25.
- queri coram missis 293, 20, 324, 5.
- querimoniam insinuare 420, 15.
- quies: cum quiete residere 111, 15.
- quietus (de causa, morte etc.) residere 20, 1, 146, 5, 152, 10, 153, 25; quietus et securus residere 13, 20, 35, 17, 20, 19, 15; quieto ordine v. ordo; quiete residere 296, 20, 319, 5, 326, 15; quiete et securi residere 323, 15.
- quinquennium, quinquennum: precaria per q. renovata 78, 10, 81, 20, 100, 25, 139, 25, 191, 20; precaria, praestaria de quinquennio in quinquennium renovata 199, 35—200, 269, 15, 270, 5; precaria absque ullo quinquennio re-

- novata 243, 5; infra quinque*nium*
litigari, convinci 134, 20, 154, 16, 155, 5.
quoddicis publicas, publicus, *codices*
publicos 29, 15, 202, 30.
quoqualis, *coaequalis*: duo appennis
quoquals 15, 15.
quoheredes, *coheredes* 172, 30.
quondam, condam *nominibus mortuorum*
additur = 'weiland': ille, illa quon-
dam 154, 5, 200, 30, 201, 20, 230, 15,
231, 15, 241, 10, 30, 243, 30, etc.
- R.**
- rabacis v. rapaces.
rabbi 308, 1.
rachinburgi, rachimburgi, racimburgi,
racinburgii, racinburgi, reginburgi,
raciniburdi 22, 5, 211, 15, 213, 15,
214, 10, 237, 25, 247, 15, 251, 15, 25,
252, 1, 10, 30, 362, 20, 30, 465, 20, 598, 10.
ramus: per ramos de arbores (tradere)
164, 25.
rapere feminam volentem, sine difini-
tione parentum, sine eius clamore
154, 20.
rapina 152, 25, 154, 5.
raptor = *raptor feminarum* 224, 30.
raptum pro ratum: raptum et aptum
208, 5, 207, 5.
raptus, rapo, raptum = *raptus femi-*
narum 12, 35; quando masculi et
femina pariter raptum consenserint
134, 20, 154, 15; raptu scelere = *raptus*
scelere 85, 16, 20, 93, 25, 144, 1, 277, 20;
securetas de rapto 19, 25.
rasorium 414, 10.
rasura 414, 1.
ratio, racio: dedit illi ad ratione illo
(= *illius*) campo, campello 7, 15, 20;
cellulam vel de ratione eiusdem cellulae
(quicquid etc.) 305, 30, 35; aria
infra civitate de ratione sancti illius
724, 1, 5; area, posita infra civitatem,
in ratione illius 158, 5; = 'Rechen-
schaft'; rationem deducere 170, 5;
reddere rationem 311, 15, 327, 20, 25,
513, 35; ratio (ex missatica) regi in-
dicari noluisse 514, 20; rationes deducere ante tribunal Christi 77, 20,
79, 5, 10, 99, 15, etc.; dicere, tradere,
reddere rationes, rationem (*in iudicio*)
211, 15, 214, 30, 230, 20, 362, 25,
463, 15, 25; = *iudicium, quaestio*:
esse in ratione 9, 10, 20, 23, 5,
156, 25, 157, 35, 174, 10, 15; ad-
stare in rationes publicas 182, 5;
assistere in rationibus publicis 537, 15;
in raciones introire 152, 10; venire in
rationes ante (regem) 196, 25; habere
rationem apud, contra aliquem
362, 25, 30; stare aput recta racione
de illa causa 334, 1; furtum, unde
ratio agitur 666, 30.
rationalis causa 398, 5.
rationare = *disceptare* 95, 5, 155, 10, 165, 10.
- ratum habere, ratum esse 4, 25, 21, 20,
22, 35, 23, 1, 29, 10, 95, 5, 98, 5, 136, 20,
146, 15, 159, 5, 165, 10, 170, 1, 175, 40,
190, 15, 203, 5, 207, 5, 216, 30, 594, 15
(cf. ib. 25, 30); cf. raptum.
rauba, raupa 13, 30, 60, 20, 67, 1, 15, 20,
68, 5, 207, 20, 231, 15, 237, 25, 598, 5.
reatus 454, 25, 657, 30, 659, 25, 676, 20.
rebelles 291, 15.
rebellio, revellum: tempore rebellionis
298, 20, 302, 35; faciente revello 62, 20;
pro tale revello in vita ipsius eos ordi-
navaeramus insequare 62, 25.
recensere cartas, epistolam etc. 42, 1,
62, 5, 63, 25, 150, 20, 170, 30, 171, 1,
176, 10, 506, 15, 588, 1.
recipere causas 38, 10, 56, 10, 15; reci-
pere pupilos 134, 10, 148, 10.
recistarium 170, 5.
recitare, recidare mandatum, litteras etc.
29, 25, 97, 25, 98, 10, 117, 15, 187, 1, 5,
143, 35, 171, 1, 176, 10, 178, 5, 203, 1.
recitatio 98, 10.
reclamare 233, 35, 281, 10, 357, 5.
reclamatio 231, 25, 235, 15; r. ad regem
vel ad ducem 380, 10.
recludere se 426, 5.
recognoscere 17, 20; causam r. 213, 1;
cartam veram et legitimam recogno-
scere 214, 15; recognitis sigillis 86, 10,
476, 5; in omnibus se recognovit, quod
hominem contra legem calumniabat
168, 1; se recognoscere in omnibus
exuum 362, 25; se r. ad ipsa casa
Dei 214, 5; se r. pro colono, ad
colonitum 194, 10, 211, 15, 20, 213, 15,
463, 20; = *cartam, diploma* *reco-*
gnoscere 397, 15, 399, 35, 484, 35,
618, 35, 566, 35; recognoscere et sub-
scribere 111, 25, 320, 10.
reconciliatio 382, 10; carta reconcilia-
tionis 382, 5, 15.
recontendere 252.
recrastinatio 417, 30.
recredere: pro colono se r. 194, 10, 211,
15, 20, 463, 20; ad servicio se r. 230, 20.
recrescere (?) 537, 5.
rector: serenissimus augustus, rector
Francorum etc. 397, 10; rectores pa-
latii 262, 20; rectores provintiae 404, 35;
rectores civium 14, 25 (cf. 170, 20);
rector, rectores ecclesiae, basilicae,
monasterii etc. 20, 35, 184, 25, 45, 139, 5,
155, 15, 156, 10, 20, 159, 20, 30, 160, 20,
190, 25, 191, 20, 199, 211, 20, 262, 5, 15,
266, 30, 283, 10, 35, 292, 20, 297, 30,
298, 299, 300, 15, 25, 303, 5, 308, 30,
313, 15, 317, 20, 322, 10, 348, 10,
350, 10, 354, 361, 5, 384, 6, 385, 5,
396, 1, 5, 400, 20, 402—406, 441, 1, 5,
477, 10, 489, 10, 532, 15, 544, 10,
545, 25, 549, 30, 566, 5, 724; rector,
qui est custos ecclesiae 191, 25; abbas
vel reliqui rectores monasterii 428, 20.
rectus: recta curtis 388, 20.
reculac ecclesiae 396, 30.
- recuperacio 368, 5.
reddere 148, 25; res, terram reddere
214, 30, 292, 10, 20, 357, 10; praeceptum
de (super) rebus redditis, reddendis
321, 20, 323, 20, 324, 1; per manibus
hominem reddere 218, 15; = *solvare*,
praestare 25, 30, 35, 92, 20, 25, 93, 1, 5,
96, 15, 100, 20, 139, 15, 163, 15, 187, 5,
598, 10; servicum, obsequium etc.,
reddere 8, 20, 262, 5, 281, 25, 418, 20.
redditus, redditus: r. terre 94, 10, 97, 5,
597, 1; capella cum omni redditu
264, 20, 25.
redebere, reddebere, redibere = *debere*
4, 10, 25, 18, 30, 56, 10, 477, 1; servi-
cium r. 8, 1, 5, 20; obsequium 11, 10
(cf. tradebere), 12, 1; colonitum rede-
bere 212, 1, 213, 10, 30, 35, 214, 1, 5;
nec aliud (non) redebeo, nisi isto
edonio sacramento 8, 35, 10, 5, 22, 25,
194, 20, 195, 5; mithio redebere 57, 15, 20,
58, 5, 10.
redemptibilis: hereditatem cognatis suis
acclinem et redemptibilem ad mona-
sterium delegare 401, 15.
redemptionis 381, 1, 401, 20, 402, 15, 435, 25,
436, 10; redemptio vitae 154, 25.
redemptionalis: cartola redemptionale
204, 30; redemptionale *cadem signifi-*
catione 204, 25, 205, 1.
redemturia 31, 1.
redibutio, redibucio, redibitio; redibi-
tiones 44, 15, 45, 5, 107, 10, 15, 111, 35,
112, 5, 290, 25, 294, 30, 295, 20, 299, 30,
301, 20, 307, 1, 308, 20, 458, 1.
redimere, redemere 353, 5, 10, 381, 1, 5,
387, 20, 389, 25, 30, 390, 1, 5, 401—403,
435, 25, 436, 10; (res) cum tercia parte
weregeldi redimere 408, 10; aliquem
redimere, se redimere 31, 1, 5; se r. de
servitio 204, 30; iam morte adiudi-
catur de pecunia sua redimere 93, 10;
pro labores redimendas (?) 538, 5.
referendarii, refrendarii 59, 1.
referre (*de missorum relatione ad regem*
dicitur) 321, 5, 524, 35.
reformare = *restituere* 536, 10.
refragare 44, 1, 84, 10, 88, 5, 156, 35, etc.
refragatio, refreagatio ex. gr. 17, 1, 19, 5,
51, 1, 89, 1, 144, 10, 201, 10, 489, 20.
refrigerium 343, 25, 365, 25, 448, 1.
regalis 47, 5, 174, 10, 15; aerarium regale
337, 35; auctoritas regalis; chartae re-
gales 39, 1, 228, 25; censura regalis
66, 10; cessiones regales 38, 1, 52, 5;
clementia regalis; concessio regalis
395 sgg. 434, 15; confirmatio r. 123, 35,
124, 15, 126, 25; regalia compendia
52, 5; curtis regalis 399, 30; epistola
r. 119, 15, 120, 20, 462, 40, 45; fiscus
r. 324, 20, 396, 25; r. gratia 486, 20, 25,
487, 20; honor r. 178, 40; indiculum
regale 201, 25; infolae regales 173, 10;
ius regale 396, 30; palatum r. 108, 10;
plenitudo regale 174, 20; possessioenes
regales 403, 5; potestas regalis 58, 1;
praeceptiones regules 37, 1; precepit

- regale 121—125; regimen r. 178, 10; regalis sanctio 39, 10, 41, 20; regale solium 521, 15; regalis sublimitas 44, 1; regalis (*amanuensis? notarius?*) 28, 15; regaliter 119, 20.
- regere: imperium regere 528, 20; regendi cura 58, 20; regere pagum, populos (*de comite dicitur*) 48, 1, 5; omnes iure fisci regentes 180, 20, 181, 10; *de episcopis et abbatis dicitur, ex. gr.* 270, 15, 20, 283, 1, 318, 30, 380, 30.
- regimen 48, 1, 5, 162, 10; r. regale 173, 10; fidem erga regimen custodire 109, 15; cura regiminis 363, 35; in regime habere 205, 5, 290, 10, 322, 5; regimen populare ecclesiae 47, 5; r. episcopalis providentia(e) 497, 10; spiritale r. 398, 20, 400, 5.
- regina 70, 10, 101, 1, 5, 173, 1, 20, 181, 5, 261, 35, 262, 20, 302, 35, 323, 25, 501, 45, 510, 5, 523, 10, 526, 1, 529, 1; regina domini Karli piissimi augusti 323, 25.
- regio: civitate regione (= *civitatis regio?*) 15, 30; cf. 28, 5; de regionum situ quaerere 423, 20; Tornonica regio 222, 1; r. Mosellana 422, 1; r. Francorum 498, 20; r. Baioariorum 396, 20; r. Romanorum 618, 10.
- regius: regia conlatio 65, 15; r. dignitas 525, 35, 526, 10; r. emunitas 43, 5; fiscus regius 295, 20; regia ius 10, 62, 20; maiestas r. 311, 20, 313, 15, 518, 15; munus regium 40, 5, 50, 10, 62, 5, 10, 150, 20; cf. 482, 5; regia potestas 109, 5, 352, 1, 396, 10, 526, 1; r. sollicitudo 45, 15, 335, 15; villa r. 399, 25.
- regnare 86, 10, 94, 25, 97, 15, 106, 20, etc.; in regno nostro illo gloriose filio nostro illo regnare precipimus 68, 15, 20; anno ill. regnante rege 39, 25, 106, 25. saepius; regnante illo imperatore vel rege 267, 20.
- regnum 2, 25, 41, 20, 45, 1, 62—66, 68, 15, 107, 10, 15, 111, 30, 112, 1, 201, 30, 222, 1, 308, 1, 315, 10, 368, 10, 399, 5, 15, 412, 10, 580, 20; regna 365, 35, 533, 25; regnum Francorum 39, 10; Segeberto regnum 221, 35; r. Borgundiae 481, 15, 20; r. Gotorum 580, 20; regnum gubernare 526, 25; regnum dividere 422, 1, 5; de regno nostro se transtulit 62, 20; sublimari ad regnum 58, 15; regnum sublimare 367, 15; regni diadema 526, 5; regni monarchia 526, 10; regni successores 398, 20; pro statu regni (regno) Dei (Domini) misericordiam exorare 415, 10, 460, 15; statum regni impetrare precibus 398, 20, 25; pro statu regni orare 508, 5; regni stabilitas 46, 20, 200, 25, 318, 1, 336, 5, 364, 1; regni monumentum 48, 5; clementia regni; regni gubernacula 173, 10, 526, 5; res regni vestri sitas in dicione 367, 10; regni provinciae 296, 5; fideles regni 459, 1; fidelitas erga principem et regnum eius 288, 20; regni utilitates ordinare et disponere 325, 35; exordium regni 173, 15; annus regni;
- (iurare) per regnum ill. regis 577, 20, 578, 25, 587, 10, 590, 25, 591, 15.
- regressus 348, 5, 460, 5, 476, 35.
- regula, regola 40, 1, 15, 20, 414, 1, 479, 35, 480, 1, 491, 25, 30, 569, 10, 20; v. S. Benedicti regula in *indice nominum*; secundum regulam diuidicare 480, 1, 569, 20; regulam promittere 570, 35; observatio regulae 479, 30, 569, 10; ter in anno lecta et tradita regula 570, 5.
- regularis 343, 15, 353, 25, 482, 25, 527, 25, 580, 5, 15; regularis vita 424, 30; r. disciplina 497, 25, 502, 20, 560, 5; r. ordo 343, 30; r. abbas 481, 5.
- regulariter, regulariter 46, 15, 349, 1, 351, 20, 400, 10, 479, 15, 481, 10, 553, 1, 568, 40, 570, 25.
- relatio, relacio 120, 35, 424, 25, 534, 35; paterna relatio 403, 15; (*de ammissione instrumentorum*) 14, 20, 15, 1, 63, 20, 64, 5, 150, 20; relatio pagensium ad regem directa 38, 20, 64, 15, 121, 10, 122, 20; noticia relationis 14, 20, 15, 35; cartola relatione, que dicitur apennis 202, 15, 20; (*de homine forbattuto*) relatio cum iudicio 184, 20, 152, 25; notitia instar relationis 153, 15; relationem de morte per iudicium accipere 154, 1.
- relatum 368, 15; (*de ammissione instrumentorum*) 151, 25, 35; incipiunt relati 162, 1; relatum, que dicitur apennis 202, 10.
- relaxare: debitum sibi relaxare servitium 577, 5; qui debitum sibi nexum relaxat servitium 95, 10, 141, 20; qui debitum sibi nexumque servitium relaxat 273, 25, 274, 10; qui debitum sibi nexum atque competens relaxat servitium 544, 25; = manumittit: relaxare ingenuum v. ingenuus; r. a iugo servitius ex. gr. 75, 15; digido relaxare 222, 40—223; (filium) a dominio corpore r. 590, 20; *de coniugibus divertentibus dicitur:* ad vicem se relaxare 24, 25; = concedere: per precariam relaxare 255, 5; prestare vel r. 236, 1; per beneficium ad usufructuandum, excolendum r. 242—244, 249, 40—250, 254, 1, 25, 30; relaxato peculio 577, 15, 578, 10.
- relegere 4, 15, 157, 35, 176, 10, 201, 5, 297, 35, 317, 10; relegi, cognovi et subscripti 576, 10.
- religio, relegio 311, 25, 442, 5, 482, 30, 518, 15, 578, 20. — relegionis (*pro relegationis*) 18, 20.
- religiosi 30, 10, 595, 25; religiosus abbas 497, 35, 502, 20.
- relinquere: moriens r. 50, 20, etc.; postoris r.; heredibus r. 276, 10; filiis r. 164, 15; r. cui lex est 164, 15; res inordinatae atque indispositae relictae 316, 20, 25. — relicta = *vidua* 323, 5.
- reliquiae 266, 30, 268, 1, 30, 384, 1, 505, 20, 507, 30, 570, 15, 579, 5, 609, 5, 613, 20, 619, 40, 622, 15, etc.; reliquias sanctorum nobis polliceri dignati estis
- 452, 1; reliquias s. nobis transmittere (precamus) 523, 25.
- remallare de homicidio, de compositione 280, 25, 281, 1.
- remallatio: nulla remallacio nec nulla reclamacio 231, 25; de ipsa leode remallationem facere 231, 10.
- remanere: nihil de praetio apud te remansisse pollicetur 581, 1.
- remutare 17, 1.
- renovare precarium 78, 10, 81, 20, 99, 10, 100, 25, 139, 25, 169, 15, 20, 191, 20, 199, 35—200, 243, 5, 269, 25; renovare praestariam 270, 5; constitutionem nova auctoritate renovare 398, 1.
- renuntiare, renunciare, *de missis regi vel imperatori renuntiantibus dicitur* 291, 20, 293, 25, 321, 5, 322, 10, 324, 10. — seculo renunciare 491, 30.
- reparatio ecclesiae 580, 5.
- reparator alodis 224, 10.
- repastus 505, 10; mansionaticos aut repastos exigere 480, 35.
- repellare, repellere: r. in causa 21, 5; causas r. 216, 20.
- repetere, repedere 5, 35, 6, 10, 20, 7, 5, 35, etc. 189, 10, 20, 194, 1, 207, 15, 20, 211, 10, 212, 1, 213, 10, 25, 214, 25, 230, 15, 231, 15, 233, 1, 20, 251, 20, 252, 1, 30, 538, 1; nec ego monachos res meas repetam 385, 15.
- repetitio, repeticio 5, 15, 17, 20, 20, 1, 25, 20, 63, 5, 10, 81, 15, 108, 10, 138—140, etc.
- repetitor 73, 10, 76, 5, 148, 10.
- reportare = referre 296, 10.
- repraestare 436, 5; r. res per precarium 381, 15, 386, 20, 401, 5, 402, 15, 405, 10; per prestariam r. 389, 35.
- reprehensio 500, 1.
- reprobus 5, 25, 170, 15.
- repromittere: sc. repromisit (?) 463, 25.
- repudiare 145, 20; (*filios naturales*) de hereditate (patris) r. 208, 15.
- repudium: libellum repudii 69, 30, 94, 15, 134, 5, 145, 20, 146, 5, 248, 10. — repudiis perperam pro dotis 271, 40.
- reputare, reputare = accusare, repetere 8, 30, 10, 1, 19, 20, 22, 20, 610, 35, 611, 5; de reputatis condicionibus 57, 1, 20.
- reputatio 610, 30.
- requirere 44, 15, 84, 20, 25, 107, 20, 112, 5, 127, 15, 315, 15, etc.
- requisitio, requisitio 94, 25, 146, 1, 246, 10, 253, 10.
- res: res magna 38, 10, 58, 15, 69, 1, 70, 20, 135, 5; res propriae; res et causae 165, 5; res aut (vel) corpora 293, 1, 482, 5; res forfactae et postea restituta 293, 1; plerunque immobilia, ex. gr. 7, 10, 11, 30, 97, 10, 98, 25, 156, 10; rem alterius excolere 100, 15; res ecclesiasticae 70, 5, 99, 20; res ecclesiasticae apud imperatorem com-

- mutatae 314, 1; res abstractae et restitutae 291, 25; res redditiae, reddenda 214, 30. 292, 10. 20. 321, 20. 323, 20. 324, 1; praecptum de rebus post acceptam libertatem 315, 20; = *mobilia* 92, 10; *covenientia* de terris et rebus 184, 35; = *causa iudicialis* 298, 10. — res publica 14, 25; gesta rei publicae 86, 15. 476, 5; rem publicam administrantes 300, 30. 302, 15; rei publicae procurator 308, 10. 15. 399, 20; rei publicae status 421, 25; in re publica, rebus publicis prosolvere 349, 10. 360, 20. — rerum statutus? 45, 15.
- scribere, describere de prosecutio celebrata 170, 1. 175, 40. 176, 25. 209, 5. 30. 35; rescripta sunt 474, 5; rescriptum v. rescriptio.
- rescriptio, rescripto, rescriptum, rescriptu, rescriptum 48, 20. 70, 10. 101, 10. 102, 10. 108, 30. 117, 15. 120, 25. 176, 1. 20. 421, 20. 467, 30.
- rescrat oraculis 46, 5.
- reservare: quartam (portionem heredibus) r. 18, 20. 19, 1. 144, 25; in Falcidio heredibus r. 477, 5; usum r. 86, 25; causas in (regis) praesentiam, usque ante (regem) r. 58, 15. 111, 20. 197, 25. 315, 15. 319, 5; iustitiae industriae vestrae (*comitis palati*) reservandas 122, 20.
- reservire 486, 35.
- residere, reseedere, residere: r. cum honore 311, 10; r. sub ingenuitate nomen 8, 15; r. in integra ingenuitate 11, 10; super terram (monasterii) residere 290, 25; r. ad proprium v. proprius, quietus; (in) curia publica reseedere in foro 4, 1; residere in *iudicio* 14, 25. 59, 1. 5. 211, 10. 212, 15. 213, 5. 230. 231, 15. 25. 251, 15. 252, 1. 253, 20. 256, 10. 282, 1. 362, 20. 468, 30. 465, 20; reseedere vel adstare 214, 10; = *situm esse*: viniola residet in terrarium sancti illius 6, 10.
- resisus: post banno resiso 212, 10.
- respectabilis, respectualis: ingenuitas respectabilis 274, 10; tradicio respectuali 279, 10.
- respondere in *iudicio* 463, 15; per instrumenta aut de annis respondere 66, 25; respondendi inducere 434, 5.
- responsio 420, 5; proposicionis vel responsionis eloquia (alloquia) 37, 10. 58, 20.
- responsio in *iudicio* 593, 20; in responsum introire nolle 152, 5; responsum dare, in responsum, responsis, respondere 12, 15. 21, 10. 22, 10. 59, 15. 61, 1. 121, 10. 157, 1. 174, 15. 212, 1. 252. 468, 35. 505, 10; responsum ad defendantum promitto afferre 591, 10.
- restaurare monasterium, ecclesiae aedificia etc. 115, 15. 302, 1. 5. 308, 45; opus in melius restaurare 445, 15.
- restituere 280, 30. 281, 1. 291, 25. 293, 1. 296, 1. 384, 30; sumptus, expensus r. 152, 1. 15; in propria restitutus 474, 25.
- resultare 6, 15. 25. 7, 1. 20. 11, 10. 13, 1. 16, 15. 20. 17, 20. 19, 25. 20, 1. 24, 20. etc.
- retinere, retinere: post se r. v. post; epistolam secum, apud se retinere 149, 1. 151, 20.
- retractare 224, 1.
- retractatio, retractio 403, 15. 518, 25.
- retributio 201, 5. 15.
- retrusio 498, 15. 499, 15.
- reus 224, 30. 492, 25. 617, 5. 626, 20. 630, 30. 643, 1. 646, 20. 701, 1. 702, 25.
- revellare, revellere 100, 15.
- revello v. rebellio.
- reverti: vestiti manu in placito (palatio c.) reversus est in propria 362, 30; ad servitium sibi reversus fuit 213, 1.
- revestire 21, 10. 59, 10. 121, 5. 174, 20. 214, 30. 233, 10. 252, 25. 282, 15. 362, 25.
- revincere 424, 20; revictus 282, 15.
- revocare 100, 20. 324, 5. 579, 25; ad publicum r. 323; sub fisci titulum r. 62, 25; r. in servitio 31, 10. 334, 20; r. in potestatem etc. 97, 5. 139, 1. 20. etc.; r. in propinquietam (?) 28, 20. 25.
- rewadiare 230, 20. 588, 5; r. leode ad parentes 266, 20.
- rex 2, 20. 25. 4, 1. 16, 1. 39, 25. 41, 5. 43, 1. 44, 5. 10. 45 sgg. et passim; christianissimus rex 521, 15; seniores nostro, domino rege 532, 35; rex, princeps Francorum 498, 5. 10; gratia Dei rex v. gratia; rex vir inluster v. inluster; tempora regis vel nomen eius 360, 25; adventus regis in civitate 532, 35; aeriarum regis 348, 20. 356, 35; antrustio regis 38, 5. 55, 1; auctoritas regis; aula regis 168, 5; camera regis 388, 10; cartae regum 62, 1; cessione regis (de privilegio) 37, 20. 41, 5. 123, 25; confirmatio regis 38, 5. 20. 44, 5. 184, 15. 150, 10. 201, 5. 503, 1; consensus regis 499, 25; curta regis 426, 35; domesticus regis 106, 10; dominus regis 482, 15; donationes regum 298, 1. 322, 15; regis emunitas 37, 20; epistola regis 119, 25. 121, 10. 411, 15; exercitus regis 63, 15. 20. 150, 15; filius regis 70, 20. 106, 5; cf. 68, 20; fiscus regis 346, 5. 15. 403, 10. 408, 15. 435, 35; specialis honor regibus 483, 1; indiculum regis 37, 20. 46, 10. 121, 1; inmunitas regis 307, 25. 403, 15. 20; interventus regis 496, 25; iudicium regis 38, 10. 58, 15; iussio regis 218, 5; iussum regis 43, 15; licentia et comenatus regis 528, 25; mansionarius regis 468, 10; manus regis 38, 1. 51, 5; regis missus 38, 5. 56, 1. 214, 25. 408, 15; mundeburdis regis 38, 10. 58, 1. 111, 1; munificentia regum 64, 20; manus regis; nativitas regis 38, 25. 68, 10; ordinatus regis 106, 5. 10; palatium regis 464, 1; praecceptiones regis 317, 1; praecptum regis 37, 20. 122, 20. 124, 30. 317, 1; praefectus vel procurator regis 403, 20; pra-
- sentia regis 107, 20; salus regis 40, 15; seniores servi regis 403, 15; servitium regis 380, 20; signum regis 396, 15. 399, 30. 460, 20; regis tractatoria 121, 35; villae regis 70, 20. 106, 5. 10; voluntas regis 38, 5; — ille rex illo comite 107, 25; de rege ad regem 412, 1; indecolum ad alium regem 48, 5; rescriptio ad regem 48, 20; epistola, indiculum ad regem regi mittenda etc. 37, 20. 119, 1. 260, 20. 261, 30. 330, 30. 331, 1. 415, 1. 402, 40. 467, 35. 504, 10. 534, 1; reclamatio ad regem 380, 10; relatio pagensium ad regem; carta dinariale ante rege(m) 190, 1; commutatio cum rege 38, 15. 61, 5; ratio(nem) regi ex (missatica) indicare 514, 20; licentiam cum rege loqui non habere 174, 1; causam contra regem amittere 62, 20; a regibus urbs emunitatem promeruit 502, 1; legati directi ab ill. rege 453, 35; leudesamio regi promittere 68, 15; ad dominum regem monasterium aspicere decrevit 481, 35; possessio solis regibus subiecta 399, 25; (fratres) nulli nisi regibus subiecti 397, 20. 25; a regibus relaxati 288, 5—15. 434, 30. 460, 25. — *imperator rex dicitur ex gr.* 215, 20. 546, 20.
- rhetor: rhetores 37, 5. 10.
- rhetorica 423, 20.
- riga 97, 5; rigas facere 320, 5.
- ripaticus 301, 15. 302, 25. 309, 10. 310, 15.
- roborare = *firmare*: ad basilicam roborare (= *donare*) 241, 30; commutatio scriptis roboretur 338, 1; per cartarum saecra roborari 241, 35; gestorum allegatione roborare 29, 5. 170, 25. 176, 5. 209, 10; subscriptionibus roborare 559, 30; noticiam, cartam etc. manibus roborare 9, 10. 15, 1. 15. 29, 25. 41, 1. 44. 47, 10. etc.
- roboratio = *firmatio* 169, 10.
- rototicus v. rotaticus.
- rogare: cartam etc. fieri, scribere, conscribere, firmare, subscribere, rogavi, rogavit etc. passim, ex gr. 5, 35. 6, 5. 15. 7, 25. 35. 76, 1. 87, 20. 141, 1. 159, 10. 176, 20. 186, 20. 25. 216, 15. 20. 217, 35; missi dominici noticiam ex hoc fieri rogarerunt 464, 10; ego rogatus, rogitus scripsi (et subscripti) 345, 35. 381, 10. 389, 20. 390, 5; ego cancellarius rogatus scripsi et subscripti 726, 15; rogitus scriptor accessi 579, 1. etc.; testes rogiti 576, 5. 578, 35. 587, 15. 591, 15. 20. 595, 1. 30.
- rotaticus, rototicus, rotatio 107, 15. 112, 1. 201, 30. 310, 15. 315, 20.
- rusticus: rustici famuli 584, 10; rustica mancipia 586, 1.

S.

- sacco 225, 25.
- sacer 101, 10. 372, 1. 406, 20.

- 499, 1. 518, 20. 520, 10. 15. 522, 30.
526, 20. 35. 618, 20. etc.; sacre virgines
498, 15; volumina sacra 40, 10; sacras
fontis 225, 1; ordines sacri; sagri im-
peratores 174, 30; sacrae litterae
(regis) 48, 15; sacrum palatum 455, 25.
532, 15.
- sacerdos; sacerdotes *ex. gr.* 41, 5. 65, 5.
261, 1. 497, 30. 502, 25. 691, 25; inter-
venientes sacerdotes 85, 20. 88, 20. 144, 1.
277, 25; sub presencia, in conspectu
sacerdotum (*manumissio*) 141, 20. 216, 1;
Greci sacerdotes 413, 25; per omnium
sacerdotum coronas 590, 25; = *epi-*
scopus 396, 10. 499, 30. 549, 35; sum-
mus sacerdos 414, 15. 451, 40. 452, 35.
453, 15. — sacerdotes Iudaice secte
474, 16.
- sacerdotalis: officium sacerdotale 426, 20.
427, 25; officium sacerdotalis ministerii
498, 35; ordo sacerdotalis seu leviticus
409, 25.
- sacerdotium 263, 5. 328, 25. 411, 5.
413, 10. 423, 35. 427, 20. 25. 428, 10.
517, 5; dignum ad sacerdotium subien-
dum praebere testimonium 598, 30;
summum sacerdotium 421, 20. 430, 25.
- sacire 66, 25. 70, 5. 100, 15. 236, 10. 25.
251, 20—30. 252, 25. 35. 253, 1.
- sacramentalis = *breve sacramenti* 9, 30;
notitia sacramentale 194, 10; carta
sacramentale 211, 25; iudicium sacra-
mentale 251, 30.
- sacramentum; sacramenta 10, 5. 22, 25.
161, 25. 211, 15. 282, 15. 357, 5. 362, 25.
384, 1. 514, 10. 578, 15. 584, 30. 594, 5.
616, 20. 719, 1; sacramentum idoneum,
edoneum etc. 8, 35. 10, 5. 22, 25. 154, 10.
157, 25. 194, 25. 195, 5; s. iudicatum
22, 25. 232, 15; s. adchramire, afra-
mire, adramire 161, 30. 211, 10. 212, 5;
excusare sacramento 10, 10; per sa-
cramentum se exoniare 640, 15. 20;
sacramentum excipere 154, 10; sacra-
mento menime recipere voluit 10, 10;
de ipso sacramento iectivus 211, 15;
cf. 282, 10. 15; ubi sacramenta per-
currunt, precurrunt, soluta sunt 68, 1.
194, 15. 212, 5. 10. 213, 1; breve sacra-
menti, sacramentorum 9, 30. 134, 20. 30.
154, 1. 157, 15. 35; noticia sacramenti
8, 15. 30. 22, 15; conditiones sacra-
mentorum 592, 5. — sacramenta perficere
et plebibus dare 428, 5; sacramentum
baptismi 318, 25.
- sacrare, sagrare 179, 5. 10; Deo sacrata
(abbatissa) 66, 10. 108, 20. 109, 1.
198, 35. 200, 30. 283, 25; sacratissi-
mus locus (*monasterium*) 401, 20; sa-
cratissimus fiscus 73, 20. 76, 10. 170, 10.
175, 30.
- sacrarius 386, 30. 390, 5. 408, 15. 436, 25.
- sacrificium = *donatio ad ecclesiam data*
77, 10. 190, 20. 30. 191, 10. 30. 215, 20.
369, 35; = *eucharistia* 717, 40.
- sacrilegium 578, 15.
- sacrosanctus: sacrosanta ecclesia, basi-
lica 140, 20. 156, 5. 159, 20; sacrosancto
- altario 192, 1. 194, 15. 195, 1; sacro-
sanctae litterae 442, 25.
- saecularis, secularis 388, 25. 414, 30;
pastoralem locum suscipiant seculares
481, 35. 40;世俗的 viri 54, 10; secu-
laris clericus 222, 20; secularis con-
suetudines 502, 5.
- saeculum: seculum relinquere 353, 20;
seculo renunciare 491, 30.
- saepes, sepes, sevis 297, 1. 387, 5.
388, 1, 5; sevis (*saepibus*) incisis 15, 30.
- saepta: septa finium 40, 10; s. villarum
297, 1.
- sagina 388, 40. 384, 5. 403, 25.
- saginari 460, 1.
- sagmarii, saumarii 112, 1. 301, 5.
- sagum 405, 30.
- saga 388, 5.
- sal 49, 15. 292, 30. 301, 5. 302, 20.
- salica terra 358, 15.
- saltus: silva vel potius saltus 383, 40;
saltus communes 402, 5. 403, 5.
- salus: pro salute (regis) exorare 40, 15.
66, 15; salus patriae 40, 15. 43, 1;
communis salus 482, 20; regi gentique
suae salutem 578, 25; Gotorum salus
580, 20. — *salutatio in epistola*: in-
dicolorum salutes 441, 35; postea sa-
lutem ponat 558, 30.
- salutaticus, salutatice 107, 15. 112, 1.
301, 15. 325, 15.
- salutatio *ex. gr.* 46, 15. 468, 15. 563, 25.
- salvatio 327, 10; s. confinium 510, 10.
- sambuca 5, 10.
- samio (?) 68, 40.
- sancire, sancuire: sanxit, sanixerunt,
sancserunt, sanctum, sanxum 29, 1.
42, 1. 66, 45. 137, 10. 25. 172, 15. 210, 5.
241, 35. 308, 1. 328, 20. 388, 35. 480, 10.
536, 30. 570, 20.
- sanctimoniales 425, 1.
- sanctio, sanctio 497, 40. 502, 35. 544, 35;
regalis sanctio 39, 10. 41, 20; imperiales
sanctiones 537, 20; legum sanctio
298, 5. 589, 20.
- sanctitas vestra, titulus, *ex. gr. papae*
424, 25. *episcopi* 60, 1. 101, 5. 102, 5, 15,
abbatis 104, 5.
- sanctuarium; sanctuaria 123, 25. 624, 40.
- sanctus: loca sanctorum, loca sancta
48, 25. 65, 10. etc.; sanciores monachi
161, 5; emunitate sanctorum 200, 20;
sancta sanctorum 617, 30. 620, 30;
sanctissimus imperator 215, 5.
- sanguinolentus: carta de sanguinolento
21, 20; infantulo sanguinolento 21, 25.
141, 5.
- sanguis: infantem a sanguine emere 141, 16.
- sanus: sanus de profundo abstrahatur
703, 1; (servatus) sanus 90, 20. 229, 10. 35.
277, 10; sano corpore 140, 10. 185, 20;
sana mens 404, 15; sana voluntas
326, 25; v. consilium.
- saphirinus color 421, 15.
- sapo, saponio 262, 5. 287, 15. 405, 30.
602, 25. 651, 10.
- salisfacere 13, 20. 67, 15. 155, 15. 211, 5.
237, 25. 400, 25. 425, 5. 489, 20. 594, 25.
595, 10.
- satisfactio pro duplum 186, 25.
- saulsadire v. solsadire.
- saumarif v. sagmarii.
- scabini 230, 15. 280, 20. 282, 10. 15. 464, 5.
scapio 597, 30.
- scara = *exercitus* 510, 15. — scaram
facere = *'nuncium seu litteras deferre'*
315, 5, 10.
- sceda 455, 20. 534, 30. 535, 5, 10. —
seedola, scedula 37, 1. 15. 70, 20.
119, 15. 371, 20. 407, 1. 448, 30. 35.
508, 20. 515, 30. 523, 40. 559, 1.
- sceleratores 14, 20.
- sceleratus 609, 1. 664, 30. etc.
- scelus; scelerata 48, 5. 93, 10. 154, 5. etc.;
infra quinquennium ab hoc scelerato
convicti 155, 5; v. raptus.
- scemata 443, 10.
- scolasticum paedagogium 374, 30.
- scribere: scripti et subscripti 345, 35.
348, 25. 359, 1. 381, 10. 382, 35.
386, 15. 35. 389, 20. 390, 5. 400, 30. etc.;
scribere rogare *ex. gr.* 87, 20. 217, 35.
248, 10. 480, 5. 569, 25; scripto com-
mendare memoriae 381, 25. 30; com-
mutatio scriptis roboretur 338, 1; scripta
372, 30. 377, 20.
- scriptio: scriptiones 21, 5; scriptione de
sumptibus litis et expensis 536, 1.
- scriptor 579, 1.
- scriptura, scriptura; scripturae 29, 20.
32, 30. 149, 5. 10. 186, 5. 202, 25. 576, 5.
578, 20. 40. 581, 10. 585, 1. 588, 15;
scripturarum traditio 164, 20; perdo-
nare una cum scriptura 533, 25; com-
mutationes sive concambia rerum
necessae est scripturae vinculo praemunire
385, 1; definitio scripturae
soliditate firmatur 581, 15; voluntas
scriptura conprobata 137, 10; voluntate
scriptura profiteri 137, 25; scrip-
turarum series 84, 10. 85, 1. 123, 1.
149, 5. 163, 25. 175, 1. 271, 1; series
scripturarum 539, 20; cf. 588, 15; scrip-
turarum tituli 79, 15. 144, 15; scrip-
turarum solemnitas 142, 20.
- scuria 380, 35. 388, 5.
- scutarius 375, 25.
- scutum: scuta auro micancia 177, 20;
= patena 688, 10.
- secretum: in publico, non in secreto
30, 5; monasterii secreta 40, 10. 499, 30.
- secul v. saecul.
- securitas, securetas 635, 1. 652, 45. 655, 5.
696, 20. 702, 15; epistola, carta secu-
ritatis 89, 1. 5. 156, 30. 231, 5. 280, 10. 35.
357, 20; securitas *eadem significacione*
6, 20. 25. 7, 1. 5. 12—15. 17, 15. 19.
20, 1. 5. 156, 35. 170, 5. 10. 189, 15.
206, 5. 207. 253, 10. 15. 281, 1.

- 538, 5, 10; s. de rapto 19, 25; s. de homicidio v. homicidium; s. (regis) 38, 20, 62, 15.
- securus 22, 15, 57, 10, 159, 1, 253, 10, 280, 25, 543, 40; secure 264, 25; cf. ductus, quietus.
- secus agere 40, 20, 74, 1.
- sedes = sedes episcopalis 179, 30, 294, 20, 295, 10, 40, 303, 1, 304, 30, etc.; sedes apostolica 59, 15, 65, 10, 15, 77, 25, etc.; Romana sedes apostolica 104, 15; of. 424, 10, 498, 10, 20, 501, 5; sedes summa aureaque Romana 452, 35.
- sediciosi 14, 20.
- segaturius: pratae segaturiae 358, 1.
- segill- v. sigill-
- sella, quem nos (sc. rex) insidere sollemus 412, 15.
- semena (?) 19, 1.
- semiblasterator 412, 25.
- semimobilis: corpora mobilia, immobilia, semimobilia 586, 25.
- semus: olca scma et absa 597, 15.
- senatores provintiae 403, 25.
- senatus 583, 1; s. coenobitarum 264, 10.
- senectudo 510, 30.
- senectus 32, 20, 190, 10.
- senex 257, 1.
- senior: seniores fratres 361, 25; regis seniores servi 403, 15; = dominus 15, 5, 15, 118, 5, 171, 25, 179, 10, 320, 5, 333, 15, 365, 35, 436, 30, 514, 15, 518, 25, 530, 35, 532, 35, 570, 5; seniores, quoscumque iudicesset esse constiterit 73, 1; confiteri seniori vel missis senioris 708, 15; sibi quaerere seniorem, qui se de rebus temporibus adiuvet 219, 30; nulli, excepto seniori, amplius electetur servire 371, 10; qui fideliter obtemperat seniori suo, voluntate(m) implorat Dei 530, 35; senior communis 47, 1; basilica domini illius senioris 13, 20; ecclesia seniores, senior loci (= eccl. senioris loci?) 22, 10, 20.
- senium 416, 20.
- senodocio v. exsinodocius.
- sententia 58, 20, 141, 10, 293, 5, 309, 20, 327, 25, 434, 10, 497, 15, 40, 502, 35, 535, 20, 595, 25, 717, 40; plurimorum ac meliorum praevaleant sententiae 561, 1, 5; legalis sententia 587, 1; iudicaria sententia (Dei) 626, 30; finitiva sententia 111, 20, 197, 25, 310, 30, 311, 20, 315, 20, 319, 5, 10, 325, 30; sententia mortis 154, 25. — sententia (legis) 152, 15; legis s. 576, 1, 579, 25, 593, 25.
- senus = senex: senos esse videtur 193, 10; seni et parvuli 262, 30.
- separare, separare: se a consortio conjugali s. 94, 20, 145, 25.
- sepes, septa v. saep.
- seponere 595, 1.
- sepulchrum: luminaria ad sepulchra 87, 6.
- sequens: panis sequens (= panis secundus, minoris qualitatis) 49, 5. — vaccas cum sequentes (vitulis) 5, 10, 17, 35, 23, 25, 175, 15.
- sequestrare 94, 25, 564, 20.
- sequestri 408, 25.
- serenissimus 174, 5, 215, 25, 218, 1, 219, 25, 292, 5, 293, 1, etc.
- serenitas nostra, vestra, titulus regis, imperatoris, ex. gr. 46, 5, 48, 10, 50, 5, 55, 15, 119, 15, 302, 30, 458, 35.
- sericus: serica texta 483, 5.
- series 296, 10; = scriptura 41, 15, 42, 10, etc.; cartarum series 241, 35; gestorum series 554, 30; privilegii series 497, 20, 502, 15; scripturarum series v. scriptura.
- sermo 174, 1, 594, 1; expletis sermonibus (sc. partium in iudicio) 593, 25; = defensio, mundeburndum regis, imperatoris 32, 30, 58, 5, 10, 66, 5, 311, 5, 315, 1, 319, 1, 325, 10.
- sermocinations 408, 15.
- servicissima 206, 5.
- servicium v. servitium.
- servilis: s. conditio 216, 1, 5; servile iugum 382, 25, 396, 10; fece servili 577, 5; servile opus 337, 20. — canonice, non autem serviliter obtemperare 399, 10.
- servire ex. gr. 16, 25, 404, 30, 406, 10; per obsequium indebitum servire 503, 10; servire et promereri 158, 20; servientes, homines servientes = servi 42, 20, 43, 20, 45, 5, 68, 15, 70, 20, 75, 15, 93, 5, 96, 5, 106, 10, 246, 1, 545, 15, 724, 1; servientes sancti ill. 206, 5, 10, 527, 20, 723, 15; servientes ecclesiae decimare 171, 25; serviens vester, servientes vestri, terminus humilitatis 118, 20, 121, 205, 35, etc.
- servitium, servicum 8, 24, 15, 25, 1, 30, 15, 30, 31, 93, 5, 95, 25, 140, 20, 141, 1, 172, 5, 212, 20, 230, 15, 20, 238, 1, 253, 10, 25, 261, 10, 281, 15, 282, 5, 324, 25, 357, 15, 598, 10, 723, 15, 20; coactum s. 337, 30; coactivum s. 328, 30; debitum s. 95, 10, 141, 20, 273, 25, 274, 10, 297, 15, 544, 25, 577, 5; cf. relaxare; s. publicum 232, 10, 233, 30, 546, 1; s. originale 593, 25; s. iniungere; s. redere 8, 11, 10, 20, 1, 252, 5, 5; s. debere 172, 20, 312, 10, 313, 30; s. reddere 8, 20; s. inpendere, impendere 16, 10, 95, 10, 96, 186, 30, 188, 1, 204, 35, 216, 5, 246, 10, 30, 328, 30, 454, 30; ingenuili ordine s. inpendere 158, 20; (servum) ad universo servitio impen- dendo tibi seponere elegi 595, 1; inclinare in, ad s.; in s. addici 324, 20; in s. redactus 296, 10; statum in s. implecare, oblegaro 5, 25, 30, 10, 30; se, statum, in s. alterius obnoxiare 69, 25, 93, 10, 140, 20; redemere de servitio 204, 30; discordere de servitio 11, 35, 93, 15; do servitio se abstrahere, subtrahere 93, 15, 230, 20, 468, 25, 594, 30; de servitio evadere 331, 10.
- servitio effugere 212, 15; servitio recon- tendere 252; in servitio revocare 31, 10, 324, 20; ad servitium reverti 213, 1; ad servitio se recredidit 230, 20; se ad servitio concredidit 253, 30; ad servitium se repromisit (?) 463, 25; de servitio iectivus 282, 5; de s. pro- fessus est esse se iectivum atque revictum 282, 15; rewadiare servitio (cum) 230, 20; ad servitium recipere aliquem 214, 20. — servitium imperatoris, regis 291, 35, 415, 5, 455, 30, 505, 20, 506, 10, 554, 15; ad s. imperatoris venire 523, 25; s. regis vel ducis implere 380, 20; s. (in palatio) 368, 5; ad s. (senioris) venire 436, 35; seniori fidelem servitium habere 530, 35; naves pro servitio (imperatoris) tollere 315, 5; utilitates et servicia facere 297, 15. — commune s. 548, 35; in tuo (mariti) servitio pariter laboravimus 87, 25; (res) in servitio habere 593, 15, 20. — servitium = ministerium, 'service' ? 13, 25.
- servitudo = servitus: a iucum (i.e. iugo) servitudinis absolvere 11, 35.
- servitus 291, 20, 293, 25, 30, 321, 15, 385, 20, 403, 20; ab humana servitudo liberatur 216, 10; securus ab omni servitudo occasione 543, 40; quicquam servitudo (obsequium, gratia debere) 142, 1, 210, 10, 544, 30, 546, 1; censos, servitutes, opera 502, 5; ad iugum servitudo declinare 363, 5; a iugo servitudo relaxare, absolvere 57, 5, 75, 15, 96, 5, 216, 5, 228, 30, 246, 1, 288, 5, 291, 20, 296, 10, 318, 15, 326, 5, 10, 363, 20, 434, 25, 545, 20, 546, 1; a iugo s. liberare 30, 5, 10, 172, 15, 406, 20; servitudo vinculo adstringi, detinere 326, 1, 5, 328, 20; a vinculo servitudo absolvere etc. 95, 10, 25, 96, 5, 106, 15, 141, 20, 273, 30, 274, 15, 313, 25, 326, 35, 518, 25, 544, 25, 30; ab omni vinculo servitudo securus 312, 5, 313, 25. — servitius (pro servitus?) 30, 30.
- servus; servi passim; 20, 5, 10, 31, 10, 59, 20, 69, 20, 90, 20, 93, 15, 25, 140, 10, 20, 152, 20, 172, 15, 195, 15, 212, 213, 1, 5, 214, 15, 252, 5, 311, 25, 419, 1, 522, 35, 534, 1, 544, 20, 581, 1; cavalli vassal- lorum et servorum 418, 10; servus aut gasindus 70, 1, 96, 20, 135, 5; servus ecclesiastici 171, 30, 172, 1, 282, 5, 307, 1, 311, 20; s. monasterii, sancti ill. 212, 308, 15; imperatoris servus 316, 10; servi forestarii, ecclesiastici aut fiscali- li 320, 1, 5; hoba, in qua servus habitat 407, 40; vendere servum; venditio de servo; venditio servi; servo comparare 189, 5; servus empticius 389, 25, 35; notitia de servo 189, 1, 212, 10, 214, 5; servum tradere 337, 25, 549, 1; servus melioratus 91, 1; disciplina servos inpendere 233, 30; disciplina super servos 238, 1, 698, 15; servum absolvere (absolvere), relaxare, dimittere etc. 30, 25, 57, 1, 124, 30, 140, 20, 172, 1, 25, 185, 25, 190, 1.

- 228, 25. 262, 35. 337, 20. 382, 25.
544, 25; concambiavimus servum, ut
eum liberum dimitteremus 434, 20;
ingenuitas, quam potest servus servum
facere 273, 1; servum recontendere
252, 20; sibi de ipso servo sacire
252, 25; servo fugitivos pedes 67, 15, 20.
68, 1; servus carta vera et legitima
recognovit 214, 15; se servum profiteri
321; servus, *qui ingenuam duxit*
uxorem 25, 15. 69, 30. 93, 20. 94, 1.
187, 30. 253, 5. 281, 10. 334, 5, 15.
363, 1; servo per fortiam tulisset 59, 20;
servum alterius in via adsalire et per
fortiam interficere 256, 10; servus
alienus accusandus 152, 20; servi
(testes) 593, 25; (servum) invenire
conscriptum 594, 30. — servus, ser-
vulus vester etc., terminus *humili-
tatis*, ex. gr. 47, 1. 64. 117, 1. 118, 20.
443, 35. — servorum Dei servus, servus
servorum Dei, *episcoporum titulus*, ex.
gr. 115, 10, 35. 118, 35. 127, 10. 173, 1.
180, 15. 181, 5. 496, 25; servorum Dei
servus episcopus sive abbas 278, 20.
sestertius 434, 25.
sevis v. saepes.
sextarius 287, 15.
sexus: femina sexus 29, 1.
siccamen de porcis 287, 15.
sicla, sielus: sielas mellis 371, 1; siclos
de vino 418, 25.
sigillare, segelare 111, 20. 193, 15. 197, 25.
201, 20. 289, 10. 318, 35. 323, 20.
325, 30. 328, 10. 399, 30. 458, 15, 35.
459, 20. 460, 30; indiculum sigillatum
448, 25; litterae sigillatae 444, 1. —
manum, membra sigillare (*post iudi-
cium aquae calidae et ferri*) 609, 30.
616, 20. 645, 35. 648, 5. 651, 15. 658, 5.
718, 25, 30.
sigillum, segillum: recognitis sigillis
86, 10. 476, 5; impressione sigilli con-
firmare 219, 1, 20; sigillum nostrum
super expressimus 561, 35; manus
sub sigillo servetur, tegatur 715, 25, 30.
720, 30.
signaculum; signacula, senacula 21, 5.
22, 5. 28, 15, 20. 47, 1. 64, 15. 201, 20.
209, 25. 280, 15. 326, 30. 346, 1.
348, 20. 349, 10. 356, 40. 360, 25, 40.
363, 15. 386, 10, 30. 388, 15. 401, 10.
518, 35; apud (regis) signacula man-
nire 196, 25.
signare 98, 15. 169, 20. 203, 10. 319, 25.
324, 1. 515, 5; brevicularia apertam
illi signatae coallige 419, 5.
signum; signa, sig. 111, 20. 337, 25.
345, 35. 346. 348, 20. 349, 35. 355, 30.
359, 1. 360. etc.; manu mea signum
feci 578, 35. 591, 15. 595, 1, 30; nomina
cum signis propria manu impressis
645, 1, 5; signum manum 547, 25; —
bonorum hominum signis vel alle-
gacionibus roborare 477, 20. — signa
in extremo digito portare 178, 40.
silentium inter partes imponatur 590, 30.
silva; silvac 5, 5. 16, 30. 17, 35. 18, 15, 30.
etc. 115, 5. 314, 20. 319, 20. 354, 1.
382, 10, 20. 584, 15. 725, 25; silvae
communes aut propriae 385, 5; com-
munes silvarum usus 387, 10. — sil-
vola 97, 1.
simila 287, 10. 418, 20.
simmelus, *similes* 22, 10.
simplicitas 56, 15. 146, 10. 165, 5.
simulatio 384, 20.
simapis 287, 15.
sinclites, *synclitea* 374, 1.
simiscalci 59, 1.
simod- v. synod-
sinodochium, *xenodochium* 185, 5.
sistentes: iudicibus constitutis et aliis
pagensis ibidem sistentibus 362, 30.
sibula 418, 5.
situs, situm: in situ ill. 362, 1, 15; sito
Parisiaco 504, 5.
sociare: sociante fisco, sociatu fisco 17, 1.
19, 5. 73, 15. 76, 10. etc.; cf. con-
iungium.
socius 146, 1; socio fisco ex. gr. 250, 25.
477, 15.
sodalis 522, 5.
sodis, sodes, *sutis* 5, 10. 17, 35. 23, 25.
175, 15. 196, 10.
solatium, solacium 82, 20. 103, 20. 141, 10.
148, 1.
soleodus v. solidus.
solemnis: manumissio solemnis 313, 15;
solemni consuetudine res suas tradere
et disponere 316, 20; solemni more
tradere 460, 5; s. m. transferre 289, 1.
320, 30; solemnis traditio 313, 1.
322, 5; nuptiae solemnes 582, 20. —
solemniter, solemnitate: s. sibi am-
bulare 153, 5, 10. 154, 5; s. tradere et
transfundere 175, 25; s. absolutio
celebrata 543, 40; s. conscribere 171, 1.
solemnitas, solemnitas 29, 20. 142, 20.
582, 1; omne solemnitas, per quem
res suas domenavit 18, 25.
solidus, soledus 5, 6. 7, 10, 30, 11, 20, 25.
12, 25. 13, 5. etc.; solidi probi atque
pensantes 90, 20. 235, 30; reddere
treantis per singulos solidos, ipsis
solidos 92, 20, 25; solidos cum gratiarum
actione restituere 595, 1; boves dimidii
solidi 388, 5; quinque solidos praestare
594, 35; vobis logo 30 sol. argenti
374, 10; balteo ex auro et uno ca-
vallo 60 sol. valente 405, 5, 15; 100 sol.
175, 20. 569, 25; 600 solidorum com-
positio 297, 5; censire soledos tant.
160, 30. 269, 5, 35; census 1 solidi 381, 1;
cf. 725, 5; censem, id est 4 sol.
5 sol. 384, 25, 35. 355, 15; (censem),
id est 8 sol. 364, 20; solvant in pu-
blico sol. 60, qui hoc (*iudicium*) in-
quietant 362, 30; per solidum et de-
narium sponsare v. sponsare; auri
solidi 90. 172, 35. 581, 1. 591, 30. 594, 20;
anolus, bracilo, vimento de soledus
23, 25; rauha in solidos tant. 60, 20.
67, 1; solidus tantus in pagalia dare
88, 20; inter auro et argento, id sunt
solidos tant. 278, 5; valens solidos
tants 138, 10. 140. 186, 10, 20. etc.
— quod pansat sol. 3 aut den. 9,
634, 40.
solitarii 40, 15.
solum regale 521, 15.
solsadia 9, 10; noticia solsadii 9, 1, 10, 20.
solsadire, solsatire, sulsatire, saulsadire
9, 15, 25. 10, 10. 23, 10. 67, 5, 10. 155, 10.
sonia, sunnia: sonia nonciaro, nuntiare
9, 67, 5, 25. 155, 10. 161, 30. 189, 15.
196, 25, 30.
soniare 25, 5. 598, 25.
sonipes 177, 35.
soppita, *sopita* 464, 15; cf. causatio.
soror; sorores 83, 10. 108, 30. 250, 5.
597, 20; cenobii sorores 525, 25.
sors legitima 351, 15; sortis iudicia
639, 35.
species 14, 30. 40, 10. 62, 10. 170, 5; ad
specie (= ad vicem) sua, mea 9, 15.
16, 30.
speculator i. e. *episcopus* 427, 30.
sperare: quicquid exinde fiscus poterat
sperare 42, 20. 48, 20. 45, 10. 107, 15.
112, 5. 295, 1; quicquid de rebus
monasterii fiscus sperare poterat
290, 25; quicquid de ipsa accione in
fisci dictionibus speratur 48, 5; quic-
quid ibidem a me speratur 163, 10;
quocumque muneris causa de mona-
sterio audeat sperare 40, 5; = *rogare*,
mandare: per mandatum ad me spe-
ravit 186, 30; cf. 170, 25; ad loca
sancta sperare 476, 25; spero iniungo-
que 594, 20; spero honorificentiam
vestram, ut etc. 587, 25; testes speravi
subscribere dignos 585, 5; = 'dingen',
appellare, *disceptare*?: per aliquem
sperare 58, 10. 197, 20. 311, 15. 325, 25.
327, 25.
spicarius 237, 25. 598, 5.
spico 49, 10.
spoliare 152, 25; per durpilum et festu-
cam sibi foras exitum, alienum vel
spoliatum in omnibus esse dixit 492, 35.
spondere, espondere: spondeo, spondio,
spondo, spondimus, espondit, spondidi,
spondedi, spospondi etc. 7, 10. 23, 10.
31, 5. 92, 93, 15. 100, 20. 169, 20, 25.
186, 25. 238, 1. 242, 40. 243, 15, 35.
254—256. 490, 25. 585, 5. 591, 25.
598, 15; stipulari et spondere 169, 25.
576, 5. 578, 20. 591, 15. 592, 1, 594, 15.
spondiis (?) 28, 5.
sponsa, esponsa 5, 1, 5. 16, 1, 5. 17, 25.
23, 20. 86, 5. 143, 20, 25. 163, 25.
164, 5, 30. 175, 176, 10. 196, 5, 15.
248, 5. 258, 25. 271, 20. 366, 30. 367, 10.
385, 30. 387, 5, 15. 539. 541, 10, 15.
543, 15. 581, 20; donatio in sponsa
facta 134, 1. 142, 20; traditio de
sponsa 143, 35; epistola (cessionis)
in sponsam 176, 10, 20. — sponsa Dei
178, 20; sp. Christi 202, 1. 454, 10.

- sponsalia 185, 10. 163, 25. 539, 20.
 sponsalicia, sponsalitia: tam pro sponsalicia quam pro largitate 5, 1;
 sponsalitia largitas 581, 25. 582, 20.
 sponsare, sparsare, esparsare 5, 1. 142, 25.
 143, 15. 271, 25. 539, 1; legibus sponsare 143, 15. 164, 1, 25; solido et denario secundum legem Salicam sponsare 230, 5. 247, 1. 271, 25. 597, 25; cf. 598, 1; secundum legem Romana sponsata 17, 30; sponsata 175, 1. 540, 20, 25.
 sponsus 142, 20. 597, 25.
 spontaneus: spontanea voluntas 51, 10. 77, 15. 79, 5. 141, 1. 142, 20. 186, 5. 244, 35. 272, 15. 579, 5; spontanea traditio 460, 15.
 spuria 368, 1.
 stabilitas: pro stabilitate regni, regis orare etc., ex.gr. 46, 20. 200, 25. 261, 35. 499, 36; pro nostra (*maioris domus*) stabilitate ambulare ad oratione 234, 15; pro stabilitate seniorum 171, 25; stabilitas conversationis 569, 10; stabilitatem promittere 491, 20. 570, 1; missio stabilitatis 570, 5, 40.
 stare apud aliquem (*in iudicio*) 384, 1.
 statutus v. status.
 status, estatus, statum, stado; stati:
 status regni 398, 20. 415, 10. 508, 6; st. rei publicae 421, 25; st. ecclesiae 119, 5; st. terrestris 314, 5; rerum statutus (status?) 45, 16; status = *status personae* 10, 30. 12, 30. 30, 15. 31, 1, 5. 589, 30. 590, 20; status ingenuitatis 93, 15. 94, 10. 106, 20. 140, 20. 296, 20. 321, 5. 324, 25. 326, 15; status libertatis 291, 25. 321, 15. 577, 5; integer status 5, 25, 30. 6, 5. 10, 15, 30; statum meliorare, deteriorare 589, 25; in loco pignoris emitto vobis statum meum medietatem 17, 10; integrum statum in servicium impicare, obligare 5, 25, 30. 10, 30; statum obnoxiare 93, 15. 140, 20; statum ad servitutis condicionem (*inclinare*) 321, 5; statum suum vendere, venundare 12, 20. 589, 25; vindicione de integrum statum 10, 15; cautionem pro (de) statu (stado) emittere 10, 20. 598, 15. statuta 351, 5. 352, 25. 434, 1. 5. 482, 25. 590, 30.
 staupum: sinapis staupum 287, 15.
 stauracius: palius stauracius (*i.e. palliis stauracis*) 175, 20.
 stellarum effectus 428, 20.
 stemma: angustioe dignitatis stemmate 367, 5.
 stibul- v. stipul-
 stilus 445, 5.
 stipendia: ad stipendia eorum (*vassalorum, missorum*) dare faciat 292, 30; servientes, qui ex ministerio sibi tradito debent stipendia reddere 527, 20; mansi stipendiiorum 320, 1; stipendia canoniconum 304, 20, 30; stipendia monachorum 110, 25. 290, 30; cf. 460, 10; stipendia pauperum 110, 25. 489, 10. stipendiarie: ville et nonae ac decime canonicas stipendiarie existant 304, 25, 30.
 stipulari, stibulari: praesens praesenti, praesentibus, stipulatus sum 578, 20, 35. 587, 15. 591, 15. 592, 1, 594, 15; stipulans stipulatus simus 169, 25; stipulant stipulatur (*lege: stipulans stipulatus*) 31, 10.
 stipulatio, stipulatio, stipulacio 170, 1. 186, 20; stipulatio Aquiliana 145, 5; stipulatione adnixa 175, 30. 176, 25. 590, 10; cum stipulatione firmatatis connexa 172, 35; cum stipulatione inserta 156, 40. 244, 35; (cum) stipulatione interposita 267, 15. 268, 25. 269, 20. 270, 5, 30. 271, 15. 272, 10. 276, 20. 277, 35; (cum) stipulatione (stibulacione) subnixa (subnexa, sunnexa) 18, 10. 24, 20. 74, 5. 76, 15. 77, 20. 79, 10. 80 *et passim*. ex. gr. 91, 1, 25. 106, 20. 169, 30. 175, 10. 186, 1. 208, 20. 229, 5. 280, 10. 272—275; 277, 15. 278, 10. 280, 10. 337, 25, 35. 338, 10. 346, 10. 15. 354, 5. 361, 1. 386, 10. 464, 30. 476, 1. 477, 20. 482, 35. 491, 10. 540, 35. 544, 1. 545, 15. 595, 1, 30; cum stipulatione supposita 541, 25.
 stoffa: stoffam persolvere 319, 30.
 stola 500, 40.
 stolidi 568, 30.
 strages, stragis 425, 10. 510, 15.
 stramenta 405, 30.
 straneus, stranius, extraneus: bonas et straneas personas 15, 1, 5; militans stranea persona 20, 15; cf. 17, 1.
 strata publica 242, 1.
 stratura 5, 10.
 strenuias, strenuetas, strinuas 47, 15. 52, 10. 105, 20. 417, 15. 429, 30.
 strenuus, strenuis, strinuus: strenuum missum dirigere 419, 10; persona sive strinna sive exigua 500, 10.
 strinna v. strenuus.
 strionicus 368, 30.
 strumenta, stromentae v. instrumentum.
 studium 373, 30.
 stuprum 662, 30.
 subdiaconus: subdiaconi 180, 20. 427, 20. 25. 562, 10. 563, 5. 568, 5.
 subita, sopita, v. causatio.
 subiungere 7, 20. 11, 15, 30. 90, 5, 15. 92, 1. 187, 20. 25. 203, 30. 597, 15; iunctis et subiunctis 5, 5. 18, 15. 25, 1.
 subiectum (?) 15, 5.
 sublimare: (quem) ordo nobilitatis sublimat 46, 5. 109, 10; nobilitatis propriae sublimatus 105, 5; regali gratia s. 486, 20, 25. 487, 20; in culmine maximus honoris sublimatus 446, 15; sublimatus ill. magister 455, 20; pontificale culmine s. 102, 20. et similiter saepius.
 sublimitas: sublimitatis culmen 488, 10.
 subnectere 216, 15. 328, 30; cum adstipulatione subnixa 545, 1; cum affirmatione subnexa 400, 30; cf. stipulatio. subnixa i. e. subnexa, v. subnectere.
 subnotare 345, 35. 349, 10. 359, 1. 516, 10.
 subolus, soboles 18, 10.
 subordinare: cum testibus subordinatis 349, 10. 352, 5.
 supellecile v. supellec.
 subrestis v. superstes.
 subrobore 28, 15.
 subrogare 118, 10. 119, 10. 540, 30.
 subscribere ex. gr. 88, 1. 98, 20. 111, 25. 137, 5, 10. 203, 10. 210, 5. 320, 10. 346, 20. 435, 35. 436, 20. 508, 15. 576, 10. 587, 15; scripsi et subscripti v. scribere; subscriber rogare v. rogare.
 subscriptio; subscriptiones, suscriptiones 22, 5. 28, 15. 43, 5. 44, 5. 47, 1. 53, 15. 64, 15. 88, 1. 176, 15. 209, 20. 360, 25. 553, 15. 554, 30; subscriptiones subter adnixas 497, 15.
 subscriptor: pro me suscriptor accessit 578, 35.
 subsequi: ad presens subsequuta possessio 75, 20; traditio subsequatur 164, 20.
 subsigillare 484, 35.
 subsignare: testes subsignati 545, 30.
 substantia 31, 1. 110, 25. 579, 20; s. monasterii 40, 5; s. monachorum 75, 10. 136, 5; s. pauperum 78, 15. 135, 15.
 substantialis victus 72, 1.
 substentatio, sustentatio 72, 1.
 subtrahere: de aliquis potestate vel defensione (se) subtrahere 158, 20; de servitio se subtrahere 504, 30.
 suburbium civitatis 291, 35. 301, 1.
 succedere, succidere 18, 25. 69, 10. 83, 10. 147, 10. 15. 250, 5. 274, 30; per legem s. 147, 10; legitime s. 275, 1; iure hereditario s. 338, 5. 460, 25; ex testamento s. 174, 25; succedat ad dominandum vel ad (ex)coendum 255, 35. 256, 1. — clericus, cuiuscumque parroccchia iure succeditur 264, 15.
 successio: ex successione parentum 62, 10. 87, 25. 208, 15. 400, 1; successio legitima 72, 10. 152, 5; ex legitima successione parentum 89, 10.
 suffraganei 411, 35. 415, 20. 420, 25. 509, 35. 556, 5; suffraganus episcopus 468, 5.
 suffusum = stramentum 49, 15.
 sumptus 152, 1. 420, 1; sumptus et (vel) expensae 152, 10, 15; sumptus vel litis expensae 536, 5. 591, 1; sumptus litis et expensis 536, 1; cf. inscriptio, scriptio.
 sunnia v. sonia.
 suntelites (?) 56, 10.
 supellecile: supellecile, supellecile, sub-

- pellectile, suppellectilem 50, 15. 435, 30.
436, 15; s. domus 82, 5. 83, 25. 84, 15.
279, 25; s. monasterii 122, 25.
- super: venire aliquem 153. 192, 1;
quod feci, super me feci 192, 5.
- superadivere 587, 5.
- superare pro sperare 170, 25.
- superdictiones, superdicciones 88, 5.
- superinspector = archiepiscopus? 347, 10.
- superpositus, suprapositus: superpositum,
superposita etc. 20, 30. 136 — 139.
145, 15. 155, 25. 160, 30. 199, 10.
203, 30. 208, 10. 234 — 236. 243.
250, 1. 254. 269, 15. 294, 5. 441, 1.
476, 30. 476, 20, 35. 480, 25. 490, 10, 25.
597, 5, 30. 724, 10; omne aedificium
- suprapositum 272, 16; casticia super-
posita 231, 35. 284, 1. 285; cf. 230, 5.
- supersallicio 6, 30.
- superscriptio 404, 5.
- supersedere, suprasedere 251, 20. 252, 20;
mansos duos cum duobus superseden-
tibus tributariis 318, 20.
- superstes, superstis, subrestis, suprestis,
superestitus etc., ex. gr. 18, 25. 50, 15.
79, 20. 80, 1. 247, 20, 25. 587, 5.
- supertrahere: filius, si me (vobis) super-
traxerit 255, 35. 256, 1.
- suppell- v. supell-.
- supplex = *prelator*: ego s. vester 253, 35.
- supplicatorium: supplicatio, supple-
caturio 70, 15. 104, 1; indiculum sup-
plicatorium ad regem 261, 30.
- supplicium 152, 20.
- supponere: cum stipulatione supposta
541, 25.
- supra- v. super-.
- suscipere: rebus (= *res*) s. 93, 15;
causas alterius s. 95, 1; publica
mo(numenta) suscipiant 137, 5; susci-
piatur et legatur 588, 1.
- susppectus: suspecta persona 570, 30.
- suspendere: appenem in foro publico
s. 15, 15. — *transl.*: causas s. 38, 10.
57, 10. 111, 20. 197, 25. 310, 30.
311, 20. 319, 5. 325, 25. 327, 25; cau-
sae in suspenso resedere (debeant)
57, 15, 20.
- susuro, susorro 224, 5. 226, 10.
- syllabae 423, 15; = *epistola* 522, 5.
- synoda v. synodus.
- synodalies, sinodalies: conloquium syno-
dale 444, 15; sinodalia decreta 395, 35.
- synodus, sinodus 264, 10. 417, 15. 420, 20.
433, 30. 491, 26. 494, 20. 556; num-
erosam synodam collectam habuimus
411, 15.
- T.**
- tabula, tabola: instructio tabolarum ali-
orumque documentorum 89, 10; tabolas
subscribere 210, 5; furtum scriptum in
- tabula 671, 25. — tabulas (aut altaria)
consecrare 480, 35. 482, 10, 25; tabu-
larum altaris 498, 35.
- tacere: taciturnum exinde se spopondit
158, 1.
- tala = *rapina* 15, 20.
- talo 225, 10.
- tanodo, tinado, tandono, tanodono,
(*corrupta*: tañ dono, tanto dono, tanto
domo) = *libellus dotis*: in tandono,
per tandem 85, 5, 20. 246, 35.
247, 1, 5, 40. 248, 25; epistola tan-
donis 249, 40; tinado bono 230, 1.
246, 35.
- tapete 369, 35.
- tasega v. taxaca.
- taxaca (*corrupta*: taxata, taxato), tasega
= *furtum*: (caballo) in taxata habere
10, 1, 5; caballo in tasega subducere
211, 1.
- taxare: pretium taxatum v. pretium;
carradas taxatas (?) 287, 20. — taxato,
taxata = taxaca.
- tecta, ticta 31, 20. 540, 20.
- tegimenta corporis 569, 5
- telonarii, tollenarii, tollonarii 107, 1.
111, 25. 302, 10, 20. 304, 1.
- teloneum, telloneus, telloneo, teloneos,
toloneus, tolloneo 107, 10, 15. 111, 30.
112, 1. 300 — 304. 309, 10. 310, 15.
325, 10; teloneum de omni commercio,
quod in eodem pago venditur aut
emitur 300, 10; de teloneo navalium et
de terreno 300, 20; teloneum ad opus
nostrum (*imp.*), ubi ad opus nostrum
decime exigitur 315, 10, 15; medietas
telonei, de teloneo 300.
- temerator mandati (*imperatoris*) 297, 15.
- tempus: lapsus temporum 535, 15; tem-
pus vita 191. 255, 35. 256, 1. 351, 1.
389, 25. 390, 1. 725, 5.
- tener, de beneficio seu usufructu
dicitur ex. gr. 54, 15. 61, 10. 81, 5.
124, 20. 138, 25. 139, 10. 199, 25.
236, 5. 567, 15; de proprietate dicitur
ex. gr. 107, 25.
- tenor 354, 25. 355, 1. 466, 25. 498, 30.
499, 10. 586, 10. 591, 15; duae (epi-
stolae) una tenore (conscriptae) 7, 25.
20, 10. 80, 10. 84, 20. 91, 20. 92, 5.
94, 20. 139, 5. 145, 1. 15. 146, 1.
148, 25. 150, 10. 151, 20. 158, 25.
187, 30. 234, 5. 248, 15. 249, 15.
254, 15. 270, 20. 276, 10; commutatio-
nes, firmitates pari tonore conscriptae
289, 25. 388, 30. 459, 10; duae commu-
tationes aqualem habentes tenorem
328, 5.
- tensare (?) 211, 15.
- tepidio = *tepor*: per tepidinem abbatum
308, 40.
- terminare: t. portionem 56, 10. 84, 10;
t. causas etc. 59, 1. 214, 10. 216, 30.
230, 15. 231, 15. 465, 20.
- terminatio 187, 20, 25. 206, 20. 305, 10.
- terminus: infra terminum sancti illius
- 140, 1; in termino illo 244, 20; infra
termino villa nostra 97, 1; (villa) cum
omni merito et termino suo 62, 15.
77, 1. 89, 15. 490, 10. 598, 20; mansos
cum terminis et laterationibus eorum
289, 20; termini 368, 10; *temporaliter*:
termino statuto diferre 509, 40 — 510;
litis terminus 152, 25.
- terra 151, 45. 222, 15. 318, 5, 25; quatuor
anguli terrae 246, 15; terrae ex. gr.
7, 10. 591, 5, 20; redditus terrae; terram
prosolvere 25, 5; terra aut vinea
91, 25; tradituria de terra 200, 10;
terra arabilis v. arabilis; t. arativa
380, 35. 381, 30, 35; t. conducta 6, 10;
t. consuetudinaria 725, 35; t. culta et
inculta 460, 1; t. evindicata 214, 20;
terra salice 358, 15; t. silvatica 380, 35;
per terram vel (et per) herbam tradere
188, 15, 25. 547, 30, 35; (per) cispite
de illa terra (tradere) 164, 25; super
terra ecclesiae 12, 25; super terram,
terras ecclesiae, monasterii, alterius,
conmanere 43, 20. 94, 5, 10. 290, 25.
476, 25; absque preuiditio sancti,
cuius terra esse videtur 7, 20. 11, 20.
18, 1. 25, 5; salvi iure sancti ill.,
cuius terre esse videtur 5, 10; salvo
iure ipsius terrae 158, 10.
- territorium, terraturium, territorium,
terretarium: t. in confinio villae
389, 10; in territorio illo 72, 5.
90, 15. 305, 30. 579, 15. 586, 5. 591, 20;
in territorio K. 526, 25; terraturium
sancti ill. 6, 10. 7, 20.
11, 15, 30. 17, 30. 23, 25; terraturium
vir inluster illo 16, 30; territorium
civitatis 291, 15; in pagis vel (aut,
et) territoris 190, 10. 204, 10. 205, 20.
207, 5. 290, 20. 295, 15. 306, 30.
313, 5; in provinciis aut territoriis
308, 15.
- tertia, tercia pars 25, 5, 20. 87, 1, 25.
401, 25. 402, 20. 547, 5; tertiam (par-
tem) ius fisci recipiat 308, 30.
- testamentarius tutor 148, 15.
- testamentum 70, 1. 86 — 88. 97, 15, 20.
98, 10. 476. 477. 585, 15. 586, 15.
588, 10; pagina testamenti 86, 15. 88.
476, 5; epistola testamenti 98, 1, 15;
testamentum facere 186, 30. 188, 1, 5.
210, 15. 316, 1. 471, 35. 476, 1; con-
dere testamentum 30, 15. 69, 15.
86, 5, 10. 172, 25; ex testamentum
succidere valeant 172, 25; = *carta*:
t. ingenuitatis, libertatis etc. 312.
326, 35. 327, 1, 5. 518, 20, 35. 543, 25;
t. dotis 540, 20, 30, 35. — testamentum
suprascriptum (?) 576, 10.
- testari 15, 10. 210, 5.
- testificari 357, 10. 384, 15, 25; bifarios
eos testificare 593, 25.
- testificatio 149, 1. 150, 20.
- testimoniare 202, 20. 206, 1. 212, 25.
268, 10; ter testimoniare 357, 5;
comes palati(i) testimoniavit 67, 10.
68, 1.
- testimonium 179, 10. 216, 1. 309, 15.

- 810, 25. 320, 1. 325, 20. 384, 10. 405, 10. 20. 548, 5. 556, 5. 593, 26. 598, 30; bonum t. 219, 30. 220, 1. 566, 20; t. praebere 15, 5. 153, 5. 567, 1; t. perhibere 30, 5; t. suscipere 567, 1; sua testimonia, hominis septem adcharmerunt 212, 25; testimonia, homines praesentare 212, 20; testimonium litterarum 588, 25. 590, 1; testimonium = subscriptio testium 346, 25. 539, 35.
- testis, testes 137, 10. 26. 241, 15. 245, 10. 15. 246, 15. 253, 15. 271, 1. 272, 25. 322, 5. 385, 30. 386, 10. 387, 20. 403, 30. 545, 30. 548, 40. 549, 10. 570, 26. 30. 571, 5. 585, 5. 590, 10. 598, 30. 634, 40. etc.; testes legitimi et idonei 548, 5; testes idonei 309, 15. 310, 20. 325, 20. 396, 10. 406, 25. 594, 1; testes veraces 127, 15; signa testium 345, 35. 348, 20. 350, 1. etc.; testes septem vel amplius 356, 40. 360, 25. etc.; (testes) scribe minime 5 et inde usque ad 30, 400, 30; testes rogiti v. rogare; testes per aurem trahi 441, 10. 20; testes subordinati 345, 35. 349, 10. 352, 5; testes praeordinati 725, 15; testes, qui sonia nonciasset 161, 25. 30; testes = consacralementa: testes per singula iurati dixerunt 157, 25.
- texta serica 433, 5.
- texture 414, 15.
- textus 29, 20. 98, 20. 145, 1. 15. 595, 10. 683, 10; cartole t. 18, 26. 19, 5; epistole t. 209, 5. 373, 20. 443, 10; litterarum t. 336, 15; textum mandatum (= textus mandati) 98, 1; paginae t. 578, 5. 10; precariae t. 591, 10. 25.
- thesaurarius 518, 1.
- thesaurus: th. ipsius sancti, ecclesiae 155, 20. 244, 25; th. s. Petri 654, 40. 655, 25. 692, 5. 706; de thesauris ecclesiasticis 514, 20.
- tictis v. tecta.
- temptator, temptator 25, 25.
- timiama (*thymiana*) novum 421, 15.
- tinado v. tanodo.
- tipus, typus, *typus* 351, 5.
- titulus, titulum = inscriptio: t. epistolae 450, 30; = titulus legis 598, 30; = nomen, praetextum: in compensationes titulum 270, 20; sub fisci titulum revocare 62, 25; functiones titulus 72, 15; cf. titulos nostros (*regis*) vel suos (*iudicis*) ant cuiuslibet imponere 398, 15; sacre institutionis titulo Deo militare 516, 40; proprietatis titulus 74, 1; sui nomini titulo comparare 216, 15; tituli cautionis 559, 5; = causa: de quibuslibet titulis atque contractis 86, 20; ex multis titulis habere 584, 20; = instrumentum 164, 1. 201, 10. 582, 10. 583, 30 (?); scripturarum titulis allegari 79, 15. 144, 15; tituli municipales (*acta publica*) 86, 15. 476, 5. 10; titulus cautionis (?) 92, 35; vindicionis, cessionis, donationis,
- commutationis titulus 62, 5. 63, 20. 64, 1. 20; cf. commutatio, donatio, venditio; per titulum absolutio relaxati ingenui 288, 5. 10. 434, 30. 460, 25. 30; per talum titulum rel. ing. 57, 5. 190, 5. 228, 30. 545, 20; sub tale titulum rel. ing. 363, 20; per hunc manu missionis atque ingenuitatis titulum bene semper ingenuus 312, 10. 313, 30. 543, 35. 40; dotti titulus; titulus osculi intercedentis 164, 1 (?). 539, 30; titulus traditionis 164, 25. 35; = ecclesia 162, 15. 261, 1. 263, 10. 400, 5. 520, 20; t. pastoralis 396, 30. 400, 30. 426, 35; tituli episcopales 400, 1; = altare 340, 10.
- tolon-, tollon-, tollen- v. telon-.
- tonderi ad palum 413, 15.
- tonsura 413, 15. 414, 1.
- tonsurari, tonsorari, tonsorari 56, 1. 110, 5. 491, 20.
- toritus (?) 226, 20.
- tormenta: in turmentas esse 6, 1.
- tornare v. turnare.
- trabaticus 301, 20. 309, 10. 310, 15. 315, 20. 325, 15.
- tractatoria v. tracturia.
- tracturia, tractoria, tractura 292, 25. 439, 35; t. legatariorum 37, 30. 49, 5; epistola t. 121, 30; carta t. 234, 10; t. in peregrinatione 278, 15. — tractatoria 121, 35.
- tradere pro redebere 11, 10.
- tradere, passim, ex gr. 16, 35. 19, 25. 25, 1. 31, 20. 72, 5. 84, 20. 86, 5. 90. 123, 10. 143. 150, 1. 174, 5. 186, 5. 188, 15. 198, 5. 200, 20. 308, 5. 316, 1. 15. 343, 5. 344, 1. 353, 15. 355, 20. 401, 20. 464, 20. 533, 25. 725, 1. 25; (cartam) testibus tradere ad roborandum 576, 5. etc.; t. vel consignare 149, 15. 490, 1; consignavit, tradidit, vestivit 492, 35; servum ad sanctum tradit et absolvit 545, 20; hereditatem (regi) tradere 174, 15; iunctum t. 82, 10; in custodia traditus 31, 1; filios t. 570, 20; publice, in publico t. 175, 15. 186, 10. 199, 15; non (in) fraude, fraudo, sed in publico t. 189, 5. 547, 30; solemni more t. 460, 5; res suas proprias tradere aut disponere solemni consuetudine 316, 20; t. per anatalia 210, 25; t. per anaticeula 188, 25; t. per andelangum v. andelangus; t. per axatoria 547, 30; t. per cespitem 164, 25. 200, 15; t. per comam capitis 237, 30. 598, 10; t. per festucam 267, 5. 268, 10. 271, 5. 25. 272, 20. 275, 5. 276, 30. 279, 25. 283, 10; t. per herbam v. herba; t. per (h)ostium v. ostium; t. per ramos 164, 25; t. per terram 188, 15. 25. 547, 30. 35; t. per vitis, vite(m) 164, 25. 210, 25; t. per wadios, wadium 207, 5. 464, 20; t. per cartolan 267, 5. 268, 10. 271, 5. 272, 20. 276, 5. 276, 30. 278, 5. 279, 25. 283, 10. 466, 15; t. per donationem 156, 10; t. per mandatum 207, 5; t. per osculum 539, 5; t. per venditionem 158, 10. 160, 15.
- 186, 10. 235, 30. 244, 25; t. per strumenta kartarum 305, 30; t. per titulum traditionis 164, 25; t. per manibus 188, 15. 189, 5; strumenta lui per manibus tradedi 74, 1; tradere cum manu advocati 389, 25. 435, 20; t. mancipia ad monasterium per manus advocati eiusdem monasterii 434, 20; manu potestativa t. 348, 1. 354, 15; ad traditis convenencias 25, 25; coram testibus tradere 272, 25; coram imperatore t. 546, 35.
- tradet- v. tradit-.
- traditio, tradicio, traditio 89, 10. 143, 15. 164, 20. 361, 30. 386, 35. 441, 10; t. solemnis 322, 5; vindicacionem kartam solemni tradizione acceptam 313, 1; per paginas traditionem a vinculo servitutis absolvere 313, 25; absque expectata traditione 52, 20. 75, 15. 78, 10. 25. 99, 10. 100, 10. 136, 1. 5. 138, 25. 139, 15. 156, 20. 160, 30. 191, 10. 15. 199, 30. 353, 5. 354, 30. 490, 30; auctoritas traditionis 460, 15; epistola traditione 232, 1; carta, cartola traditionis 271. 337, 35. 345—351. 360, 25. 380, 25. 381, 5. 10. 389, 20. 30. 400, 25. 407, 35. 408, 20. 435, 20. 725, 1; titulus traditionis 164, 25—35; traditio eadem significatio 134, 5. 143, 164. 271. 345—351. 360, 35. 386, 10. 400, 30. 408, 10. 15. 435, 30. 35. 436. 466, 20. 490, 10. 570, 25. 725, 10; notitia traditionis 547, 30; notitia loci traditionis 489, 30. 492, 25; traditio respectuali 279, 10; traditio infantum 570, 20; traditionis manumissiores 346, 10; = res traditae 400, 20. 401, 5. — traditio (ecclesiastica) 497, 10. 25. 502, 25. 552, 35.
- traditionalis, traditionalis: notitia traditionale 210, 25; epistola traditionale 258, 15.
- tradituria, tradetoria 188, 10. 20. 210, 20. 464, 5; kartu 548, 40; = tractoria 217, 1.
- trahere = rapere: puellam invitam t. 69, 15. 85, 15. 134, 15. 143, 25; si servus ingenuam trahit 69, 30. 98, 20.
- trames: secundum legis tramitem 594, 25; = series?: per scripturae conscribere tramitem 588, 15; praesenti tramiti (sc. cartae) poena(m) subiungere 575, 40.
- tramissa, trimissa, tremisata, tremissa: t. in cera, de cera 356, 30. 360, 20. 546, 5. 724, 30.
- transagere 5, 25. 10, 5. 190, 15. 207, 5; mandatum transactum 207, 10.
- transcribere 16, 10. 30. 18, 15. 23, 20. 75, 5. etc.
- transferre 20, 35. 31, 15. 20. 62, 20. 85, 5. 138, 25. etc., etiam 580, 15. 588, 20; mancipia, liberti aliundo translati 208, 10. 476, 35.
- transfundere 5, 5. 25, 1. 31, 20. 72, 5. etc.
- transgressor 578, 35.
- transire: legibus sacramentum t. 10, 5. 22, 25.

transsolvere 281, 5. 20. 283, 25. 30. 287, 30. etc.; transsolsisse = *transsolvisse* 88, 26.
transylsum per manu regis 51, 5. 10.
trapa 225, 10.
treanto, treantis v. triens.
tremulus cf. crux.
triantes v. triens.
tribulatio 262, 30. 35.
tribunal 414, 20.
tributarii 299, 16. 318, 20; tributarius qui cavallum habet 419, 5.
tributum 299. 306, 30. 308, 15. 818, 20. 435, 5. 15.
triduum: (per) t. placitum custodire 9, 15. 25. 67, 5. 196, 25. 30; contestatunculam per t. appendere vel custodire 28, 10; t. appensionis custodire 171, 15; per t. seu amplius requirere 141, 5.
triens: treanto, treantis, triantes 21, 30. 92, 20.
triscabina carta, epistola 281, 10. 25. 467, 15.
trustis: trustem coniurare 55, 5.
tucio v. tuifio.
tuifio, tuicio, tucio = *defensio regalis* 58, 1. 5. 290, 10. 15. 291, 5. 294, 25. 296, 10. 35. 306, 25. 307, 5. 311, 5. 315, 1. 319, 1. 5. 323, 10. 325, 10. 398, 1. 5; = *defensio episcopalis* 561, 5. 564, 15.
tulisse, tullisse; tultum: tulisse (= *abs-tulisse*) terram, res, servum, ranbam etc. 59, 20. 60, 10. 20. 155, 10. 174, 5. 231, 15. 324, 5. 362, 35; tultis fidei-soribus 60, 10.
tumulus: versus super tumulum describendos 178, 15.
tunsorari, tunsurare v. tonsurari.
turbae 28, 10; turba (= *turma*) monachorum, canoniconum 41, 15. 267, 25. 268, 30.
turbatio 331, 10.
tumentas v. tormenta.
turnare, tornare 630. 637, 15. 691, 30. 35.
tutela 380, 30. 406, 10.
tutor: tutor parvularum 148, 10; officium tutoris 148, 15; tutor testamenterius 148, 15.
tyrannicus: tyrranico more 415, 30.

U.

ueci, huici: ad uecos currere 153, 5.
uncia, uncia: u. (in) argento, argenti, auri 7, 30. 10, 20. 17, 5. 21, 15. 20. 25, 30. 31, 10. 92, 5. etc.; appensionis unius unciae 715, 30;
unctum, uncto 262, 5.
undisonum (?) mare 377, 15.
unguenta 412, 20.

upua, upupa 226, 15.
urbs 46, 1. 20. 109, 10. 15. 159, 20. 162, 5. 178, 25. 179. 262, 25. 303, 1. 305, 5. 420, 1. 440, 10. 502, 1. 519, 25; urbs (Roma) 434, 1. 501, 30. etc.; urbis antistes 45, 25. 107, 5. 111, 30; urbis episcopus 43, 10. 47, 5. 53, 20. 66, 10. 72, 20. 219, 25. 296, 30. 298, 15. 20. 304, 10. 312, 1. 501, 30; pontifex urbis 236, 35; archiepiscopus ex urbe 218, 15. 20. 219, 5; urbis archiep. 305, 5. — orbe Avernus 28, 1.
urbanus: mancipia urbana 586, 1; ius urbanum = *ius civile* 585, 16.
urecolus, oreiolus, ortiolus 608, 20. 25. 609, 25. 30. 648, 1. 651. 655, 1.
usare = *uti* 191. 199, 25. 35. 724, 5; usare 242, 20.
usentilia v. utensilia.
usualiter tenere, *usualiter* t. 244, 10.
usitare 269, 10. 270, 1.
usualiter tenere, habere 155, 25. 156, 15. 200, 5. 491, 5.
usufructuare 236, 5. 242 — 244. 254. 255, 10. 30.
usufructuarius: usufructuario ordine (possidere etc.) 50, 20. 52, 1. 78, 1. 79, 15. 25. 80, 15. 99, 10. 138, 20. 139, 10. 145, 10. 160, 20. 25. 490, 15; usufructuario (suppl.: ordine) 269, 1; cf. usus fructuarius.
usuppare 42, 15. 138, 25. 139, 10. 156, 15. 163, 15. 499, 1.
usurpatio 590, 30.
usus, husus 42, 15. 75, 20. 78, 10. 80, 20. 81. 99, 5. 100, 1. 136, 5. 255, 5. 10. 269, 5. 30. 322, 25. 349, 5. 400, 10. 401, 5. 404, 10. 580, 10; usum reservare 86, 25; rem ecclesiae ad usum habere 70, 5. 98, 25; nisi quod legitimus usus pertinet 243, 15. 40. 254 — 256; nisi quantum ad usum pertinet 349, 5; usus in alterius manus transferre 138, 25; usus beneficius, usus beneficii: sub uso b. (possidere excolare etc.) 51, 10. 75, 15. 78, 25. 80, 20. 81, 5. 236, 20. 269, 5; usus fructuarius 18, 1. 349 — 352. 358, 20. 361, 15. 386, 5. 25; usus fructus v. ususfructus; usus lignorum 388, 5; communes silvarum usus 388, 5; — usus (= *utensilia*?) 175, 20.
ususfructus: ad ususfructu possidere 87, 20.
utensilia, utinsilia, usentilia 15, 25. 86, 1. 175, 20. 203, 35. 385, 10. 387, 15.
uti 353, 20. 404, 15.
utilitas, utilitas; utilitates 62, 10. 301, 15. 315, 10. 322, 25. 35; utilitates et servicia facere 297, 15; pro utilitate vestra (*domini fundi*) adsurgere promitto 591, 10; communis utilitas 459, 5; pro utilitate ecclesiae residere 14, 25; regni et populi utilitates et necessitates ordinare 325, 35; pro (regis) utilitate ambulare 57, 10; in utilitate dominorum austiliter ordine 16, 30. —

utilitas vestra, *titulus compellatorius officialium* 47, 15. 53, 5. 57, 10. etc.
uxor 144, 15. 145, 20. 187, 35. 196, 6. 208, 5. 264, 1. 275, 25. 347, 25. 348, 25. 350, 1. 363, 1. 401, 20. 402, 20. 405, 1. 543, 10. 15; legitima uxor 351, 25. 352, 20. 401, 30. 402, 25; donatio inter virum et uxorem 184, 5. 144, 15. 282, 20; uxoris negotium prosequi 184, 10. 146, 5. 10. 165, 1.

V.

vacuaturia = *evacualuria* 10. 14, 5. 30. 15, 25.
vacuus: vacuus, vacua, et inanis permaneat instrumentus, epistola etc. 10. 20. 25. 76, 5. 87, 15. 96, 20. 136, 10. 195, 30 (?). 540, 30; cf. 476, 15.
vadum: vado publico 264, 1.
vagari: clericus, qui vagatur 492, 20.
valvicola 442, 15. 446, 15.
vas; vasa: v. ad ministerium 418, 5; vasa herea 14, 30; vas fictile 684, 15; vasa ferrea, testia lapidea — vasa ex petra nigra venis subrubetis intermixtis, quae vulgo lapidee vocantur 365, 35. 40. vasculum 417, 5.
vassallus, vasallus, vassalus, fasallus; vassali etc. 334, 1. 367, 25. 418, 10; nobilis vasallus 371, 35; (*regis*) 292, 30. 319, 15. 30. 322, 1. 5. 323, 328, 1. 398, 25. 399, 15; vassallus dominicus 289, 25.
vassus, vassi 87, 25. 197, 5. 198, 25. 448, 30; (*regis*) 200, 25. 205, 5. 327, 35. 510, 20; vassi dominici 618, 10.
vectigal 435, 5. 15.
vectura = *evectio* 292, 35. 723, 25 (?).
vehicula 303, 20. 25. 315, 10.
velamina benedicere 424, 30.
venatio 408, 20.
venatores 481, 40.
vendere, vindere 6, 10. 7, 30. 11, 15. 12, 20. 13, 5. 15, 1. 25, 5. 30, 15. 81, 10. 89. 90. 108, 1. 138, 1. 25. 139, 10. 160. 186 — 188. 201, 35. 229. 235, 25. 277, 5. 300, 10. 301, 25. 309, 10. 354, 1. 362, 10. 540, 25; vendero campum 90, 10. 140, 1. 246, 20; mancipia nisi infra imperium v. 309, 15. 310, 20. 325, 25; v. res propriatis 244, 20; v. servum 140, 10. 245, 30. 35; v. vernacula 229, 30. 35; v. villam 245, 1; v. vinea(m) 140, 1; se ipsum v. 5, 25. 7, 25. 12, 20; estatus suos v. 12, 20; male vindeditissimo 89, 20; v. coram testibus et publice 246, 10; auctoris esse emptori de ea que vindedit 107, 20; empti venditi contractus 89, 10. 581, 15.
vendict- v. vendit.
vendicta v. vendicta.
venditae, exactio: nullo toloneo nec nullas vinditas exactare 201, 30. 35.

- venditio, vinditio, vendictio, vindictio, vindicio 5—7, 11—15, 86, 20, 89, 108, 125, 1, 133, 30, 138, 1, 10, 140, 150, 20, 158, 10, 160, 186, 188, 15, 202, 20, 206, 1, 229, 235, 20, 25, 241, 25, 244, 245, 272, 30, 277, 15, 358, 25, 354, 5, 580, 35, 581, 588, 15; cf. 598, 20; v. de area 69, 20, 90, 1, 135, 1, 158, 5; v. de campo 69, 20, 90, 1; v. de casa 135, 1, 158, 5; v. proprietate 13, 1; v. de re 186, 1, 272, 10; v. de servo (aut ancilla) 69, 20, 90, 20, 133, 35, 140, 10, 229, 5, 30; servi venditio 580, 40; v. de terra conducta 6, 10; v. de terra 229, 20; v. de villa 89, 5; v. de semet ipso 133, 35, 140, 20; cf. 6, 1, 7, 25; v. de integrum statum suum 10, 15; v. infra emunitate 133, 40; breve in vicem venditione 229, 30; carta, cartula venditionis 125, 10, 210, 25, 245, 10, 35, 272, 20, 30, 354, 5, 362, 10; epistolo vindicione 6, 5; venditionis instrumenta 581, 15; venditionis titulus 62—64, 107, 25, 138, 20, 155, 20, 188, 10, 235, 35, 236, 15, 242—245, 255, 25, 40; traditaria de venditione 188, 20; praecemptum regale de venditione 125, 1.
- venditionalis, vindicionalis: karta v. 313, 1, 10.
- vendor, vinditor, vinditur 66, 20, 186, 5, 229, 5, 20, 235, 20, 272, 15, 362, 10.
- veneficium 650, 10.
- venerabilis, v. vir 4, 15, 14, 25, 21, 5, etc.; v. v. defensor 136, 25, 30, 137, 1, 5; v. v. (amanuensis) 137, 10; venerabili viro comiti 448, 15; v. v. et uxori illius 275, 25.
- venire: venire contra (cartam) 6, 15, 12, 30, 16, 15, 21, 1, etc.; (violenter) v. super aliquem 153.
- venundare, venundare, venondare 18, 5, 21, 10, 93, 20, 133, 35, 140, 20, 589, 25.
- verbosationes 424, 20.
- verbum: mandare ex verbo imperatoris 551, 45; verba inchoare, repete 628, 35.
- verculanus v. vernacula.
- veredarii 397, 5.
- veredi, veridi, viredi, viridi 49, 5, 397, 5.
- veritas 29, 10, 153, 5, 157, 30, 193, 5, 213, 30, 252, 20, 256, 15, 310, 25, 322, 10, 325, 20; veritatem recipere, percipere 57, 1, 20; veritatem dicere 310, 25, 325, 25; veritatem proferre, sicut in conspectu imperatoris facere deberent 384, 20.
- vermiculi, coccus 415, 15.
- verna = ancilla 324, 25.
- vernaeulum, vernaculus, vernacula = servus, ancilla 7, 30, 228, 35, 229, 246, 5, 257, 25, 273, 274, 15, 333, 10, 356, 25, 363, 15, 487, 30, 518, 20, — vernacula 333, 40.
- vernula; vernuli, eadem significacione 439, 35, 443, 35; vernulos suos absolve 587, 20, 25.
- vestimentum 14, 30, 16, 25, 17, 30, 23, 30,
- 50, 10, 143, 5, 20, 158, 20, 170, 5, 262, 1, 282, 30; v. tam in dorso, quam in lecto 83, 25; vestimenta ecclesiae 477, 1, 480, 25; cf. victus.
- vestire 158, 15, 187, 1; lectus vestitus 5, 1, 17, 30, 23, 20, 176, 15; vestitu manu reverti in propriu 362, 30; vestire (*de possessione*) 157, 20, 194, 20, 309, 5, 310, 10, 331, 1, 490, 1, 492, 35.
- vestis: vestes purpureas 414, 15; vestus muliebri 175, 20.
- vestitus, vestito, v. victus.
- vexatius 581, 1.
- via; vias 385, 5, 386, 1, 20; via publica 6, 30, 354, 1; in via adsallire 60, 15, 67, 1, 156, 5, 231, 15, 256, 10; viam contradicere 319, 10; per fines libere viam habere 440, 20.
- vicaria, vigaria 175, 5, 10, 289, 20, 539, 1, 30, 540, 20.
- vicarius, vigarius, vocarius, 111, 5, 197, 15, 200, 25, 201, 25, 211, 20, 213, 1, 214, 20 (cf. 463, 20, 25), 216, 25, 217, 1, 230, 10, 232, 30, 233, 5, 252, 15, 25, 257, 10, 20, 259, 15, 278, 15, 292, 25, 296, 15, 25, 301, 30, 302, 10, 307, 30, 309, 1 (cf. 310, 5), 314, 30, 316, 20, 324—326, 364, 10, 384, 10, 418, 1, 440, 10, 463, 15, 20, 468, 10, — vicarius, vicharius (*in iudicio Dei*) 629, 10, 638, 20, 25, 639, 5, 651, 30, 652, 1, 673, 15, 674, 5, 676, 1, 681, 1, 695, 35, 704, 50.
- vicem, vice: ad vicem, in vicem alienius 4, 20, 25, 6, 25, 8, 15, 9, 25, etc.; adsubta (adsumpta) mea vice 29, 10; ad, in vicem suam dirigere 9, 25, 189, 15, 196, 25, 30; causas ad vicem alterius prosequere 22, 85, 159, 5, 190, 10; causas in vicem alieuius recipere, suscipere 56, 15, 95, 1; causas adsumere in vice auctorum suorum 66, 20, 25; vicem magistratus agere 170, 20; vicem comitis agere 593, 5, — ad vicem (= *invicem*) se relaxare 24, 25.
- vicedominus 418, 1, 15, 499, 25.
- vicinatus 377, 10.
- vicini 202, 25, 362, 25, 387, 20, 397, 5, 498, 30; vicini paginsi 202, 20, 206, 1; vicini circumambentes 13—15, 22, 10, — viciniores 384, 1.
- victus: v. (et) vestitus 72, 1, 344, 15, 353, 15, 399, 5, 580, 5; v. et vestimentum 83, 25, 273, 25, 30, 405, 20; victus ad caballos 49, 15.
- vicus 31, 20, 68, 20, 165, 5, 170, 15, 180, 30, 181, 20, 216, 25, 262, 30, 403, 20, 417, 30, 459, 5, 507, 30, 536, 1, 583, 15; maiores natu vici 416, 5.
- vigar—v. vicar.
- vigil 508, 10.
- vigilantia 47, 15.
- vilitas: curialium v. 75, 25, 345, 10.
- villa 6, 15, 11, 15, 30, 12, 25, 15, 25, 17, 30, 28, 1, etc., ex gr. 81, 10, 89, 5, 107, 25, 108, 5, 139, 10, 162, 5, 175, 5, 10, 245, 1, 289, 20, 304, 25, 30,
- 368, 1, 385, 10, 539, 5, 597, 5, 725, 6, 20; villa regis 68, 15, 106, 5; villa regia 399, 25; v. fiscalis 106, 10; v. publica 724, 35; septa villarum 297, 1; fundus villa(e) 6, 10, 15, 17, 30, 23, 25; villa cum omni termino suo 52, 15; forestis ad villam pertinens 460, 1; teloneum de villis exigere 301, 5, 10.
- villare, vilare 16, 10, 17, 30, 217, 30.
- villicatio: vilificationem fungi 349, 20.
- vind- v. vend-.
- vindicare, vindicare, vindecare 6, 7, 5, 35, etc.; causam v. 309, 15, 310, 25, 325, 20; aliquid suo iuri v. 397, 5, 398, 10; post iure alienius v. 579, 20; iure suo v. et defendere 578, 10, 581, 5, 586, 30, 589, 30; cf. 502, 10; proprietatem v. 316, 5; manu potestativa v. 400, 20, 406, 1; poenam in aliquem vindicare 537, 15.
- vindicta, vendicta: vindicta liberare 30, 5, 172, 15, 210, 5; = *poena* 297, 15.
- vinca, vinia 5, 5, 6, 15, 11, 30, 14, 1, 16, 30, etc., ex gr. 91, 25, 140, 1, 203, 30, 206, 20, 217, 40, 348, 5, 35, 464, 15, 580, 10, 597, 5, 598, 20, 725, 35; vinea ad 10 carradas vini 381, 35; caucio de vinea 11, 25, 206, 15, — viniola 6, 10, 12, 25.
- vinum 49, 10, 233, 20, 287, 15, 20, 381, 35, 418, 5, 25; v. melle dulcoratum 417, 10; suos vinos vindere 201, 35.
- vir = maritus 69, 15, 134, 5, 144, 15, 165, 5, etc.; vira 196, 1, 247, 10.
- virilis aetas 401, 30, 402, 25.
- vis: vi doloque secluso 587, 15, 590, 10.
- visitare 173, 5, 180, 10, 420, 20; scriptis et missis nos visitemur 372, 30.
- visitatio 70, 10, 102, 1, 453, 25, 529, 15.
- visores: (testes) visores et cognitores 153, 20, 154, 10.
- vita: in vita insequare 63, 1; vitam perdere 195, 1, 5; v. obtinere 85, 25, 144, 1; vita(m) concedore 236, 40; redemptio vitae 154, 25; v. dies, periodum, tempus vitae.
- vitalia 233, 20.
- vitis: per vite(m), vitis tradere 164, 25, 210, 25.
- vivent (?) 236, 26.
- vocari: vocatus abba 117, 35, 330, 15, 30, 331, 5, 533, 20; vocatus opiscopus v. episcopus; vocata abbatissa 526, 30, 35; vocatus monachus 480, 30; illius urbis gratia Dei vocor episcopus 501, 25.
- vocationis 556, 20; epistola v. 556, 10.
- vocatus, advocatus 386, 15, 388, 30.
- vociferatio 154, 20; v. clamor.
- vocitatus: abba v. 453, 30.
- volumen = carta, instrumentum 69, 15, 88, 5, 497, 15; = liber: volumina sacra 40, 10, 499, 1.
- voluntarius: (ingenua), si voluntaria servo accipit maritum, v. servum secuta 93, 25, 94, 1; voluntario ordine 51, 15.

voluntas, voluntas, volumtas etc. 73, 5, 10; 76, 5; sola v. aut scriptura aut testibus comprobata 137, 10; voluntatem suam gestibus aut testibus aut scriptura profiteri 137, 25; huius voluntatis decreta 590, 10; voluntas defuncti 88, 10; = *testamentum*; suam condere voluntatem 587, 20; carta, epistola voluntatis 585, 15, 20, 586, 25, 587, 20; voluntatis tenor 586, 10.

vomeres, vomeres igniti (*ad iudicium Dei adhibiti*) 615, 35, 40, 616, 5, 645, 20, 659, 30, 35, 665, 668, 677, 682, 25, 30, 683, 40, 700, 40; cf. 721.

vota = *nuptiae* 564, 5; dies votorum 581, 25.

votivus: votiva oblatio 589, 1.

vulgaris: vulgares aures 220, 20; vulgares 403, 10.

W.

wadium, wadius, wadeus 88, 20, 154, 25, 207, 5, 237, 25, 252, 25, 280, 20, 322, 20, 362, 25, 464, 10, 20, 598, 10.

wadriscapum = aquae, aquarum fons, puteus: (cum) wadriscapis, wadriscampis, wadiseapo, wadiscampis

267—270, 275, 30, 276, 5, 279, 15, 20, 441, 1, 540, 20, 25, 597, 30.

walum = *munitio* 510, 15.

wantes, wanti, ('gants') 405, 30.

weregeldum, wiregildo, virgildo, wer geltum, widregilde 55, 10, 408, 10, 467, 35.

werpire, wirpire = iactare ('werfen'), tradere 88, 25, 492, 35.

wir v. wer-

X.

xenia, xeniola 337, 1, 415, 10; cf. exenia.

GLOSSARIUM LINGUARUM VERNACULARUM.

(Verba sine numeris inserta in superiore indice inveniuntur).

adchramire.	irteilen, teilen = iudicare 722, 25, 40.	seuria.
adfadimas.	kemahidu: in k. 465, 15.	siniscalci.
aloarius.	kesrita (?) = ingeneravi 465, 10.	solsadia, solsatire.
alede.	kezumft = convenientia 467, 10.	sonia, sunnia.
andelangus.	leodis, leodesamio.	soniare.
bannus, bannire.	lesewerpo.	sprechen: ane sprechen, zu sprechen
banniles.	livre, liber in iudicio Dei adhibitus 637, 10.	= interpellare 628, 35, 40.
baro.	lougen: ein recht lougen = legitima negatio 629, 1.	stelen = furari 628, 40.
beclagen = accusare 722, 20.	lni, lei.	stoffa.
brinna.	mallus, mallare.	sunnestab (<i>baculus excusationis</i> ?) 628, 35.
buite.	mannire.	tala.
cose = causa 636, 35, 637, 5.	marcha.	tanodo, tinado.
digere.	marrire, marritio.	tascega, taxaca.
diliugas.	mithio.	teilen v. irteilen.
dreit = directum 637, 5.	morgingebo.	tinado v. tanodo.
durpilus.	mundeburd-, mundbor-, munbur-.	triscabina.
eccha.	noda.	troknisse = figmenta 721, 40.
ferbatudo.	olca.	vechten = pugnare 721, 15.
ferkepan = concessum 465, 40.	petia.	verchisen = renuntiare 628, 40.
ferlazzan = indultum 465, 40.	phant = pignus 629, 5.	voreit = iuramentum calumniæ 628, 40.
fredns.	rachineburgi.	vorwinden = convincere 721, 35, 722, 40.
frehta.	rauba.	vurwesen = procurare 629, 5.
friskinga.	recht: Gotes recht = iudicium Dei 629, 5; cf. 628, 35.	wadium.
frodaanno.	richter 721, 15, 722, 20.	wadrigeapum.
garafio.	riga.	wage: gesegenote wage = aqua benedicta 629, 1.
gasindus.	rod Cristes = crux Christi 714, 35.	wane 354, 1.
gastaldius.	ros: min ros, das mir verstolen wart 628, 35; cf. 40.	wantes.
geczuge = testis 721, 15, 722, 20.	sache = causa 722, 25.	wassergerichte = iudicium aquae 722, 40.
geloben unde gelobuen 629, 1.	sacire.	water gebletsod = aqua benedicta 714, 35.
gerichte = iudicium 722, 15.	saiga.	weregeldum.
grafia, grafio.	salta = delegavi 466, 50.	werpire.
haribannus.	scabini.	wetten 629, 1.
hoba.	scara.	zeino, zeyne = genitio 721, 35, 722, 25.
homallare.		zenyn, zeynat = benedictare 721, 35, 722, 25.
houbtzache = causa maior 722, 40.		300